

37
11 G
1

TOMVS

PRIMVS OMNIVM OPERVM D. AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, AD

fidem vetustorum exemplarium summa vigilantia repurgatorũ à mendis innumeris, notata in contextu & margine suis signis veterum exemplorum lectione, vt optimo iure tantus Ecclesiæ doctor renatus videri possit. Inspice lector, & fateberis hanc non vanã esse pollicitationem: quòd si gratus etiam esse voles, non patieris tantum laboris, tantúmque impensarum frustrà sumptum esse.

Cui accesserunt libri, epistolæ, sermones, & fragmenta aliquot, hactenus nunquam impressa.

Additus est & index, multo quàm Basiliensis fuerat, copiosior.

D. ifrat' Ottauiano

Arecisa

B

A

PARISIIS,

Apud Carolam Guillard viduam Claudii Cheuallonii, & Gulielmum Desboys, sub Sole aureo, in via diui Iacobi.

1 5 5 5.

CATALOGVS EORVM QVAE PRIMO TOMO CONTINENTVR.

Signorum interpretatio.

*Stella præfixa, Basiliensis exemplaris nota est, significans in margine aliter legi debere,

† Crux nostra nota, signans quid exempla nostra vetera legant.

*† Stella cruci iuncta, significat Basiliensia & Parisiensia vetera idem legere.

°° Clausulæ & dictiones duobus °° inclusæ, non sunt in veteribus Victorianis.

[ ] Talibus signis inclusa non sunt in Frobeniano exemplari, sed ex vetustis libris Victorianis iam primum inserta.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO patri, eidemq́ clarissimo principi, Alfonso Fonsecæ Archiepiscopo Toletano, totius Hispaniæ primati,

[redacted]

N. TOTVS solitóque nitidior, venit in tuos amplexus, Præsulum amplissime, incomparabilis Ecclesiæ doctor, & inuictus propugnator, diuus Aurelius Augustinus, quem tu non sine causa sic adamare præ cæteris, sic in deliciis semper habere consueuisti. Quid enim habet orbis Christianus hoc scriptore vel magis aureum, vel augustius? vt ipsa vocabula nequaquam fortuitò, sed numinis prouidentia videantur indita viro. Auro sapientiæ nihil preciosius: fulgore eloquentiæ cum sapientia coniunctæ nihil mirabilius. Sunt ahis aliæ dotes, pro vt visum est τῷ δωροδότῃ spiritui, qui pro suo arbitratu partitur singulis iuxta mēsuram fidei. In Athanasio suspicimus seriam ac sedulam docendi perspicuitatem. In Basilio præter subtilitatem exosculamur piam ac mitem suauiloquentiam. In huius sodali Chrysostomo sponte profluentem orationis copiam amplectimur. In Cypriano spiritum veneramur martyrio dignū. In Hilario grandi materiæ parem grandiloquentiam, atque vt ita loquar, cothurnum admiramur. In Ambrosio dulces quosdam aculeos, & episcopo dignam amamus verecundiam. In Hieronymo diuitem scripturarum penum optimo iure laudamus. In Gregorio puram nullóque fuco picturatam sanctimoniam agnoscimus, Ac ne longum faciam, habet itidem & cæterorum quisque ex eiusdem spiritus munificentia virtutes suas, quibus sese piorum hominum affectibus varie commendant. At non arbitror alium esse doctorem, in quem opulentus ille iuxta ac benignus spiritus dotes suas omnes largius effuderit quàm in Augustinū, quasi voluerit in vna tabula viuidum quoddam exemplar Episcopi repræsentare, omnibus virtutum numeris absolutū, quas post Christum episcoporum principem, Paulus & Petrus requirunt in his, qui pascendum domini gregem susceperunt. Cæteris quidem non imputatur, quales fuerint antequam sacro lauacro renascerentur: in episcopo tamen requirit beatus Paulus, vt & eorum qui foris sunt testimonio cōprobetur. Quid diuus Augustinus? Talis erat, etiam quum ipse foris esset, vt ab his qui erant intus, vir bonus haberi posset, in suo quidem genere. Adolescens habuit concubinam, quod humanæ permittunt leges, & hac non repudiata, sed erepta, asciuit alteram. Verum vtrique seruauit cōiugii fidem, quam probitatem hodie non temere reperias in sacerdotibus aut abbatibus. Inductus est in sectam Manichæorum, quo quidem hominum genere vix aliud habuit orbis pestilentius, adeo confictis titulis, prodigiosa ciborum abstinentia, simulatione paupertatis, falsa continentiæ specie, aliisque præscriptis immanibus, ac supra modum rigidis, tum portentosis fabulis philosophiæ fuco lenocinióq; commendatis, fumos ac præstigias quasdam offundebant hominum mentibus, vt possent vel electis imponere. Ab his histrionibus impositum est iuueni, nondum baptizato, nondum catechumeno, sed per omnes rerum species veritatem velut in somnis adamatam persequenti. Affectus erat pius, error simplex & humanus. Nec tamen illorum viciis inquinatus est, nec diutius hæsit impio dogmati, & fortassis ob hoc ipsum dominus passus est illum ad tempus labi, vt efficacius alios ab errore pestifero vel arceret vel reuocaret. A catechismo vero sic protinus ad Christi regulam vitæ rationem instituit, perpetuóque tenore semper ad meliora proficiens, institutū persequutus est, vt etiamsi quod crimen in illum ab hæreticis impingeretur, nequaquam hæreret, & qui intendere sunt ausi, nihil aliud quàm impudentiæ lucrifecerint opinionem. Hoc de testimonio. Quod ad sobrietatis laudem attinet, quanquam erat corpore delicato, quemadmodum raro solent ingenia insigniter fœlicia, robusta sortiri corpora, sic dispensante natura, vt quod animi viribus additum est, corporis detrahatur, tamen illius mensa ferè nihil habebat præter holera & legumina, nisi quod interdum nonnihil etiam carnium admiscebatur, idque vel propter hospites, vel ob imbecilliores, vt agnoscas sobrietatis studium cum humanitate coniunctum. Bibebat vinum, sed sicut Timotheus Pauli consilio, neminem præscriptis adigens, sed firmiores exemplo suo prouocans, infirmioribus clementer indulgens in his duntaxat, quæ per se nec pium faciunt, nec impium, vt facile perspicias, non pharisaicam iusticiam, sed vere Christianam pietatem, summo iudicio, summáque mansuetudine conditam ac temperatam. Hæc est illa

ſobrietas quam Apoſtolus cum primis requirit in epiſcopo, cui comes eſt vigilantia quam & ipſam ſingularem quandam in hoc mirari licet. Diem totum precationibus, ſacrificio, doctrinæ, diſputationibus, audiendis cauſis, componendis litibus, confutandis hæreticis dabat, noctis bonam partem ſacris lucubrationibus decidebat: itaq; factum eſt, vt non ſolum obeundis Eccleſiæ ſuæ negociis ſufficeret, verum etiam alias eccleſias vel oratione præſens, vel ſcripto abſens moneret, doceret, inſtitueret, confirmaret. Iam ſobrietatis & vigilantiæ comes eſt caſtitas, quæ præcipuum eſt Epiſcoporum decus & ornamentū. Huius illi tanta cura fuit, vt nec ſororem, licet deo dicatā, nec propinquo gradu cognatas fœminas, ad domeſticum admitteret contubernium: & collegia mulierum, quæ inſtituerat, raro admodum inuiſeret, nec omnino cum vlla fœmina miſceret colloquium, niſi præſentibus clericis, aut aliis matronis, niſi forte quid eſſet arcani, quod vnius auribus eſſet committendum. Hic charitas admonuit maledicorum ſibila contemnere. Nec enim vſque adeo putabat ſeruiendum improborum linguis, vt neceſſarium officium hac gratia prætermitteretur. Vbi non vrgebat neceſſitas, ad cautionem ſuam redibat: non quòd ſibi metueret, ſed quòd parum eſſe iudicaret, Epiſcopi pudiciciam eſſe integram, niſi & famam haberet illibatam. Rurſus non ſatis habebat, ſi ſuam vnius famam intactam à ſiniſtris rumoribus præſtitiſſet, niſi clericos etiam haberet integri nominis. Porrò linguam habebat in tantum ab omni petulantia puram, vt etiam cum procaciſsimis hæreticis, vel ſcripto vel ſermone diſputans, mire temperet à conuiciis, ſed ſcripturarum modo teſtimoniis & argumentis veritatem aſſerit, impietatem refellit, adeo vt ne laceſſitus quidem regerat maledicta. Eandem moderationem obtinuit in caſtigandis improborum moribus, vt lenitate ſanaret potius quàm auſteritate exaſperaret. Proin epiſcopum Africæ quendam natione Italum literis adhortans, vt populum ſuum à vernaculo more temulentiæ reuocaret, & ad Italicæ ſobrietatis exemplum prouocaret, illud diligenter admonuit, ne id faceret acerbius obiurgando, ſed lenibus monitis paulatim inueterato morbo mederetur. Hoc eſt quod Paulus non vult epiſcopum eſſe πλήκτην, quemadmodum interpretantur Græci, & hos ſequutus Hieronymus. Alioqui quid laudis habeat in epiſcopo, ſi non ſit percuſſor, hoc eſt, ſi neminem ferro vulneret aut occidat, aut manu depalmet? Adde quòd menſam habebat perquàm frugalem quidem vt diximus, ſed hoſpitibus expoſitam, magis frugiferis ſermonibus, quàm exquiſitis edulis opiparam. Ad hanc pendebat diſtichon, ceu lex quædam deteſtans maledicentiam & obtrectationem in abſentes, qui morbus ferè peculiaris eſt iis, qui alioqui pietatem profitentur, quum nihil ſit alienius à vera pietate. Obrepit enim hæc peſtis probitatis imagine, dum videri v[illegible]rum odium, ac virtutis zelus. A quo malo ſe penitus abhorruit vir ſanctiſsimus, vt interdum nec Epiſcoporum authoritati ceſſerit, quin ſe minaretur è conuiuio ſurrecturum, niſi à talibus fabulis temperarent. Eoq; ferè vel ſacram lectionem adhibebat menſæ, vel de re quapiam frugifera commentabatur, vt nō minus animi conuiuarū reficerentur quàm corpora. Iam quod Apoſtolus vult Epiſcopum ἄμαχον eſſe, καὶ μὴ αἰσχροκερδῆ, hoc eſt, non pugnacem ſiue litigioſum, nec turpiter lucro deditum, id adeo præſtitit, vt ſæpenumero cauſam totam ceſſerit aduerſario, pro magno lucro ducens, ſi quietem animi, rei diſpendio redemiſſet. Multas hæreditates vltro delatas eccleſiæ recuſauit, vnde ſuſpicabatur ab hæredibus aliquid exoriturum vel litis vel querimoniæ. Cuidam qui poſſeſsionem volens donarat eccleſiæ, ac pòſt liberalitatis pœnitens repoſcebat quod dederat, Auguſtinus & tabulas & rem reſtituit, quum optimo iure ſummoq; omniū applauſu poſſet ſubmouere improbum repetitorē. Interdum & ſacris vaſis diuēditis pauperum inopiā ſubleuabat. Quin aliquoties tentaſſe legitur, vt vniuerſum eccleſiæ cenſum populo reſignaret, ſibiq; ac ſuis nihil faceret reliquum ad victum, niſi quod ſpōtanea plebis liberalitas quotidie deferret. Quumq; annos quadraginta aut eo amplius Epiſcopi munere ſumma cū laude functus eſſet, adeo nullum theſaurum ſibi cōgeſſerat, vt deceſſerit inteſtatus, non tam quod teſtandi ius deeſſet, quàm quòd materia. Hæc non eò commemoro, quòd exiſtimem horum temporum Epiſcopos ad hanc imaginem compellendos, ſed vt declarem, quantopere ſanctiſsimi præſulis animus abhorruerit à ſordido quæſtu, & hunc comitari ſolitis litibus. Præcipue vero τὸ διδακτικὸν, quæ potiſsima functio præſulum eſt, ſic in illo modis omnibus enituit, vt neminem habeamus nec ex Græcis nec ex Latinis, quem hac ſanè in parte cum hoc cōferre poſsimus. Ingenii fœlicitas prorſus erat incomparabilis, ſiue ſpectes acumen vel obſcuriſsima facilè penetrans, ſiue capacis memoriæ fidem, ſiue vim quandam mentis indefatigabilem. Difficultatibus quæſtionum alebatur, huc quiſquis prouocabat, prorſus equum, vt habet prouerbium, in planiciem inuitabat, nec vllis materiis

materiis lubentius indulsit, quàm quæ subtilitate torquerent, nec conquiescebat, donec nodos omnes explicuisset. Ad docendum semper erat paratus, non aliter quàm auidus negociator ad lucrum. Aderat interim admiranda quædam animi lenitas, quam Paulus vocat μακροθυμίαν, atq; adeo mansuetudo quædam inuincibilis, hanc Petrus appellat πραΰτητα, quam Plato putat non ita frequenter deprehendi in his, quibus contigit acrius ingenium. Id perspicuum est ex conflictationibus quas plurimas habuit cum hæreticis, quorum alii mitis technis studebant eludere pondus inuictæ veritatis, alii superfluis & alienis tergiuersationibus tempus eximere, alii conuiciis à disputatione ad iurgium prouocare, alii stolidissimis responsis fatigare vexaréque contrà differentem. Nihil horum vnquam potuit efficere, quo minus ille rem vrgeret, repetens, iterans, inculcans, quæ vtrinque dicta fuerant, idq; tam dilucide, tam explanate vt imperita quoque multitudo perpenderet hæreticis nihil esse reliquum præter impudentiam. Hac mansuetudine cum instantia pertinaci coniuncta plurimos sanauit hæreticos, deuicit omnes. Nam quemadmodum iuxta vetus dictum, Africa semper aliquid noui mali solet gignere, ita tum variis hæreseon monstris infestabatur. Et erat ea gens nec sobria, nec satis firmæ fidei, nouarúmque rerum supra modum auida, alioqui vafra & arguta. Aduersus hæc portenta dictu mirum, quàm strenuum pugilem egerit Augustinus. Deiecit Pascentium Arrianum, licet authoritate potestateq; publica formidabilem. Traduxit Manichæorum prodigiosas fabulas, & obscœna mysteria protraxit in lucem. Nam hæc prodidisse, erat vicisse. Donatistas & Circuncelliones, pertinax malum, multis conflictibus tandem fudit, profligauit, deleuit. Postrema lucta fuit cum Pelagianis. Denique Paganorum reliquias magna ex parte deleuit in Africa. Et ad tantas res conficiendas, non vi, non armis, non copiis, non carceribus aut incendiis vsus est, sed solo gladio spiritus, quod est verbum dei: atq; armis apostolicis, tot victorias, tot triumphos parauit Ecclesiæ Christi, licet aduersus Donatistas & Circuncelliones, quoniam ipsi ferro rem gerebant, adhibita sit tandem Cæsaris authoritas, refragante primum Augustino, mox Cæsaris edictum sic intercessione sua moderante, vt plerisque multa auraria redderetur iis qui persoluerát. Summa vero cura intercessit apud Cæsareos magistratus, ne quis hæreticorum occideretur. Cupiebat amicus medicus superesse quos arte sua sanaret. Imò quod est maioris clementiæ, his etiam vitam impetrauit, à quibus orthodoxi quidam fuerant nefarie trucidati. Hæc sanctissimi præsulis clementia non eò commemoratur à nobis, vt animum addamus impiis, qui falsis dogmatibus scindunt ac labefactant ecclesiam Christi, sed vt ostendamus quanta mansuetudo deceat doctorem ecclesiasticum. Non ideo Cæsarum leges robur non habebant, quòd hatum seueritatem aliquando piorum hominum intercessio mitigaret, præsertim vbi manifesta pœnitentiæ signa spem vitæ correctioris præberent. Nec enim ideo non est iusta lex, quæ iubet homicidam plecti capite, quòd Episcoporum pietas talibus nonnunquam impetrauit vitam. Alioqui latronem dimittere, in plurium perniciem grassaturum, non est clementia, sed crudelitas. Proinde quemadmodum ad tuendam reip. tranquillitatem necessaria est legum principalium seueritas, ita laudanda est in Episcopis Christi vicariis Christiana lenitas: quæ tam singularis fuit in hoc præsule, vt cum in ciuitate quadam Pagani contra Cæsaris edictum publicitus impetum fecissent in Christianos, multisque vexatis, vnum atque alterum occidissent, aut certe parassent occidere, iámque seueram principis vltionem expectarent, quidam ex ipsis eruditus per literas ab Augustino petierit, vt intercessione sua Cæsaris iram mitigaret. Tam insignis erat sanctissimi præsulis mansuetudo, vt hostis & idololatra non vereretur ab hoc petere, quod vix amicus ab amico auderet flagitare. Quo impudentior est postulatio, hoc magis arguit vix credibilem Augustini mansuetudinem. Eadem mansuetudine moderatus est collegia virorum ac mulierum, quæ iuxta regulam Apostolicam aliquot instituit. Leuiter delinquentium pœna erat admonitio, grauius peccantium obiurgatio, desperatorum & insanabilium, veluti capitale supplicium erat, è contubernio piorum eiectio. Clericos suos quos tædebat iuxta Episcopi institutum viuere, patiebatur ad alios Episcopos demigrare, qui clericos suos non adigebant ad domus ac vitæ communionem. Amabat perfectam pietatem, sed spontaneam, non extortam, En aliud in hoc Episcopo miraculum. In tam multis, tam eximiis virtutibus, quàm nullum omnino supercilium? Dicas illum paterna maternáque viscera erga cunctos gerere, malos parturire vt renascantur in Christo, imbecilles velut gallinam sub alis fouere ne pereát, bonos prouehere vt adolescant. Nullus erat tam deploratus hæreticus, aut alioqui flagitiosus, de quo spé prorsus abiiceret, donec ille spiraret. Sic in libris suis agit cum hæreticis, non solum vt reuincat, verumetiam vt quod

quidem in ipso est, sanet, Sic obiurgat improbos, vt semper vino seueritatis admisceat oleum lenitatis. Nihil est vsquam tam austerum, quod nō interim spiret Christianæ charitatis dulcedinem, quæ iuxta Paulum Apostolum, omnia suffert, omnia sperat, omnia credit. Erat vnius ciuitatis episcopus cui nomē Hippon regius, quasi dicas equile regium: Nam erat eiusdem nominis altera in eodem littore ad exortum, cognomine differens, διάῤῥυτος enim dicebatur: sed omnium ecclesiarum sollicitudinem in se recepit, episcopos earum vel coram, vel missis voluminibus & epistolis instruens ad euangelii prædicationem, armans aduersus hæreticos. Porrò quoniam vir prudens perspiciebat librorum vsum multo latius patere quàm vocis, in hanc operam quicquid potuit temporis suffurabatur. Ad hoc quo plus haberet ocii, discutiebat humiliora negocia, quæ tametsi, non aduersabantur pietati, tamen ab optima parte Mariæ nonnunquam auocabant. Itaque conciliandis matrimoniis author esse recusabat, iuncta tamen, sua benedictione confirmabat. Nec ædificandi cura sustinebat occupari, licet alios id agentes non reprehenderet. Nec omnium epistolis respondebat, nisi si quid tractarent ad religionis pertinens negocium. Postremo ingrauescente iam ætate successorem sibi designauit, ad quem leuioris momenti causæ deferrentur, ipse vacaret melioribus. Quo tempore libros omnes suos collegit, recognouit, & in ordinem digessit, ne vel interirent complures, quod Ambrosianis scriptis accidisse videmus: aut mendosi deprauatique versarentur in manibus hominum. O virū ad totius Ecclesiæ publicam vtilitatem natum, factum, datúmque diuinitus, quàm vbi conspiceret Vuandalorum, Gothorum, aliorúmque barbarorum qui ex Hispaniis in Africam eruperant, incursione turbari, iam huius vitæ cæpit tædere, quódque solum potuit, consolatus suos & hortatus ad tolerantiam è viuis excessit. Tanto ardore vir spiritu Christi plenus amabat, atque vt ita loquar, deperibat decorem, profectum, ac trāquillitatem domus dei, Hoc, hoc nimirū erat summum illum Ecclesiæ sponsum imitari. Nam & suæ quisque Ecclesiæ quodam modo sponsus est omnis episcopus. Ille dixit, Bonus pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Hi qui nullum vnquam periculum metuit, quoties Ecclesiæ commodis seruiendum erat, cui vita erat acerba, posteaquā Ecclesiæ malis non potuit succurrere, quàm lubens illam impendisset ouibus suis, si modo eius dispendio, gregis salutem redimere licuisset? Optabat cum Paulo vel anathema fieri pro filiis suis. Hæc pietas, hæc charitas, hic ardor pectoris facit, vt omnia illius scripta non minus inflamment ad pios affectus, quàm doceāt intellectum. Sunt enim qui friuolis argutiis vtcunque delectent ociosos. Sunt qui subtiliter doceant necessaria, sed non efficiunt, vt quod intelligitur ametur. Sunt rursus qui excitent ad studium pietatis, sed excitatos doctrina non prouehunt. Frustra intelligas, nisi diligas quod percepisti. Ad quid autem conducit cæcus amor? Scientia, si absit charitas, inflat: charitas absque scientia nonnunquam perniciosa pro salutiferis amplectitur, Sed vtraque res alterius opem poscit, & coniurat amicæ. At hic incomparabilis doctor simulatque maturuit in Christo, neglectis sophistarū ineptis argutationibus, ingenii plusquam aquilinam aciem ad necessariæ veritatis inuestigationem intendit, ita subtilis in disputando, si res postulet acumen dialecticum, vt semper dimittat lectorem, non tantum eruditiorem, verumetiam ad bene viuendum inflammatiorem. Quid enim aliud potest ignis, vbicunque ponas, quàm vrere? Amabat vehementer quod docebat, docebat argutè quod amabat, vtrunque gignit in eo, qui scriptis illius propius intēdit animum. Rhetoricæ multa sunt cum dialectica communia. Rhetorum libros ad plenum imbiberat. Platonica philosophia, quoniam rhetorica quadam suauiloquentia multa tradit de rebus à corpore separatis, & his quæ sensibus deprehendi non possunt, sed animi cernuntur oculis, non pauca miscens Christianorum placitis consentanea, videtur immensius delectatus. Ex Aristotelica philosophia, vel quia ieiuniore stylo tractat res subtiles, vel quia nondum in publicum vsum venerat apud Latinos, nihil degustasse videtur præter libros de enunciatione, de categoriis, siue de decē generibus generalissimis, & de quinque vocibus prædicabilibus, quē librū velut εἰσαγωγὴν ad Aristotelis philosophiā edidit Porphirius. Nec vsquam vllo vestigio deprehēdere licet quòd eiusdē libros quos de topicis, analyticis & elenchis, de naturalibus rebus & vltra mūdanis, de moribus & rep. multos reliquit, vsquam attigerit. Vt ne cōmemorem tot Græcos Aristotelis interpretes. Et tamen hic ipse qualiscunque Aristotelicæ logicæ gustus, dialectici non solum opinionem illi conciliauit, verumetiam magnam apud hæreticos conflauit inuidiā, quòd quū veritatis pōdere premerētur, clamarent se artificio dialectices circūueniri. Siquidem illis tēporibus tāta fuit apud Afros huius artis ruditas, vt qui sciret distinguere substantiā ab accidente, genus à specie, relatiuam vocē ab absoluta, vulgo dialecticus haberetur, quo nomine Iulianus

lianus visus est vnus idoneus qui cum Augustino manus ex æquo consereret. Sed dialectica fuit antequam quisquã de dialectica præciperet, nec enim est de numero earum disciplinarũ quas instituit hominum volũtas, sed quas animaduertit sagacitas, qualis est Arithmetica. Tanta autẽ erat in Augustino, tamq; mirabilis ingenii fœlicitas, tanta sanitas, tantaq; præsentia, vt ne ex istis quidẽ qui posterioribus seculis bonã ætatis partẽ in dialectica contriuerũt, quenquã inuenias, qui citius aut certius perspiciat causæ scopũ, qui dexterius ad hunc rationes & scripturarũ testimonia dirigat, qui fœlicius nodos quæstionum dissecet. Multa nõ scripsit, sed dictauit: pleraq; per notarios ex ore loquẽtis excepta sunt, cuiusmodi ferme sunt enarrationes scripturarũ ad populũ, quos ipse tractatus appellat, aut cõflictationes cũ hæreticis, quæ olim publicitus apud plebẽ fieri consueuerũt. Nec alibi mihi videtur admirabilior. Quibus mediocre cõtigit ingeniũ, si lucubrãdi curã adhibeant, excudunt interdũ aliquid non contemnendum. Cæterũ in extẽporali dictione tantã adesse mentis perspicaciam, tantã memoriæ præsentiam, tam paratã orationis copiam, non sine perpetua quadã iucunditate, quis nõ miretur? Quis hoc hodie præstare queat, vel ex istis qui studiũ omne collocarunt in paranda dictionis facultate? Sed quò dilabor? Non enim institueram Encomiũ Augustini, quod si suscepissem, hæc quota portio laudum illius erat? Illud tantũ volebam ostẽdere, quàm dolendum fuerit tantũ Ecclesiæ thesaurũ tã sero per typographos prodisse in publicũ, quem maxime referebat in omniũ versari manibus. Deterrebat nimirũ illos impendiorũ magnitudo. Primus hoc egregium facinus ausus est, vir singulari pietate Ioannes Amerbachius, re sat beatus, sed animi dotibus longe beatior, quẽ nec sumptus immensi, nec in conquirendis vndecunq; exemplaribus instantia, nec in cõferendis tædium, nec operis difficultas, nec distractionis alea, nec vlla res alia deterruit, quo minus totũ Augustinũ redderet omnibus cõmunem. Non huc inuitauit virũ quæstus amor, sed syncera pietas, quam omnes illius præfationes spirant, ac reuocandi priscos illos Ecclesiæ doctores studium, quos videbat ac dolebat propemodũ antiquatos. Proinde non dubito quin illius manibus bene precentur omnes, qui per Augustini libros ad pietatem profecerunt. Idem in vniuersas Hieronymi lucubrationes maiore etiã studio molientem deus ad superos euocauit. Eam tamen prouinciam tribus filiis, Brunoni, Basilio, & Bonifacio, quos in hoc curarat trium peritia linguarũ instituendos, moriens delegauit, per quos nõ minore studio quàm fide peractũ est, quod optimus pater voluit. Sic enim illos & ad pietatem, & ad eruditionem educarat, vt quodam modo se maior ac melior in illis superesset, hodieq; supersit. Nam natu maximus tantum in fata cõcessit. Tot sunt examina monachorum in orbe, quorũ ocium magnis censibus alitur. Tot sunt Abbates opimo reditu, nihil aliud quàm ædificantes, vel alentes equos, vel epulantes. Hic erat illorum proprius labor, quẽ homo laicus sua sponte suscepit. Atque in Augustino quidem tantum adhibitũ est ab illo curæ, studii, vigilantiæ, quantum illa tum ferebat ætas, rudior adhuc & perpaucos habens in hoc genere literarum exercitatos. Illud potius mirandum, quod quũ Augustini lucubrationes tot iam annis versentur inter manus eruditorum, nulla extiterit de illo publica querimonia, quemadmodũ de Hieronymo nemo non querebatur. Atqui ni multos haberem testes qui operi excudendo vel præfuerũt vel adfuerunt, nemo mihi crediturus sit, quantum mendarũ offenderim ac sustulerim, etiam illhinc, vbi nihil esse deprauatum putabatur. Habet enim Augustinus suum quoddam dicendi genus, argutum, & periodis in longũ productis multa conuoluens, quod lectorem & familiarem, & acutum, & attẽtum, & bene memorem requirit, denique tædii laborisque patientem, quales nõ ita multos reperias. Iam tametsi profanas literas parcius ostẽtat quàm Hieronymus, tamẽ obiter ad eas frequenter alludit. His rebus factum est, vt lector audaculus magis quàm argutus, mutarit quicquid offendebat. Verum quæ vel librariorũ incuria, vel lectorum inscitia commissa sunt, habent vtcunque colorem, quo culpam liceat, si non excusare, certe extenuare: quanquam hãc oportuit esse publicã Principum, Præsulum & Abbatũ curam, vt vtilium, sed præcipue sacrorum voluminum exemplaria per eruditos viros, quàm diligentissime castigata seruarentur in publicis bibliothecis. Illos vero quis absoluat à sacrilegii crimine, qui nec errore, nec vlla necessitate, sed inepta libidine, studio mutarunt huius viri scripta, vertẽtes, q; in &: &, in q: sed, in at: at, in sed: dixit, in ait: ait, in dixit: verbũ, in participium: participiũ, in verbum: aliaq; innumera his cõsimilia, quasi luserint in opere alieno. Hoc flagitium quum aliâs, tum præcipue deprehẽdimus in libris de trinitate. Deprehendimus autẽ ex collatione codicis quem nobis præbuit Flandriæ monasteriũ quoddã, cuius nomẽ in præsentia nõ occurrit, sanè bellum ac vetustum, dixisses bonæ fidei, magnæq; authoritatis ẽxẽplar. Vix vnquã occurrebant duo versus, quin esset quod iugularet transuersus calamus. Hic non

erat error aut oscitantia, sed impius ludus hominis male feriati. Alibi nescio quis sententias expleuerat, adiectis verbis aliquot non necessariis, velut quoties beatus Augustinus citabat è scripturis canonicis, quantum ad id quod agebatur satis erat, ille scripturæ testimonium altius repetitũm, ex eodem loco longius prosequebatur, quum nihil esset ad rem necesse. Id præcipue factũ comperimus in commẽtarius quos scripsit in epistolã ad Romanos & ad Galatas. Risimus non paucis locis insignem scribarũ delirationem, qui quod lector ineptiẽs annotarat in margine sui codicis, retulerant in contextum. Ex multis duo proponã exempla, quorum alterum est in epistola LVIII. vbi legũtur hæc Augustini verba: Hos autem prophetas quos post Apostolos posuit, nõ puto illos esse, qui ordine tẽporũ ante Apostolos fuerunt, sed istos quibus iam sub Apostolis per gratiam donabatur, aut interpretatio scripturarum & inspectio mentium, aut prædictio tẽporis sequuturi. In priore editione participium sequuturi, à suo nomine, temporis, prolixo verborum assumento diuulsum comperimus, idq; non solum insigniter indoctum erat ac stultũ, verum ne ad rem quidem tantillum faciens. Non enim illic ambigebatur qui essent Apostoli, & vnde ducta vox, sed de quo prophetarũ genere loqueretur illic Apostolus. Non repetã hic longum nugamentum, ne sim tædio, decerpam modo pauca, vnde facilis fit coniectura, quàm cætera nihil habeant mentis. Hunc in modum orditur: Si enim egoipse, vt de his quid sentiam habeas differentiam, facturũ me sperauerim. Agnoscis sermonis florem. Ac mox. Vt enim ad vim termini proficiscar, Apostolos Græcum dicitur ab apos, quod notat augmentum vel præminentiam, & scolon quod est missio, quasi præminenter missus, ad augmentationẽ scilicet fidei catholicæ, vel Apostolus quasi post missus, &c. Quid hac deliratione prodigiosius? Apos enim apud Græcos tantũ significat quantũ kif kildriuũ apud Latinos, & scolon Græcis sonat offendiculũ. Deinde stultissime imaginatur, in nomine Apostolus, apost additũ pro postmodũ, pro quo barbari dicere solent depost. Atqui si Græca vox est apostolus, vt ipse docet, vnde illic Latina præpositio post? Sequitur, propheta autem à pro, id est, procul, & for fatis: quum propheta Græcis nihil aliud sonet, quàm Latinis prædictor. Hæc proposuisse satis arbitror, ad totius nugamenti gustum quendam, quod ita attextum est, quasi quis pro Augustino Paulinũ doceat, de quo significarat se dubitare. Alter locus est in libro secundo de sermone domini in mõte habito. Quoniam inter fructus spiritus Paulus cõmemorat gaudium, ne quis existimaret illum de quouis gaudio loqui, sic locum explanat Augustinus, Sanè sciendum est hic gaudium propriè positum. Mali enim homines nõ gaudere, sed gestire dicuntur propriè, sicut superius diximus voluntatem propriè positã: quam non habent mali, &c. Hæc Augustini verba quum nihil habeant obscuritatis, tamen aliquis conatus erat dilucidius scilicet explicare sententiã hisce verbis. Neque gaudium virtutis sit, sicut voluntas, & hæc potius ad sanctos pertinent, ad peccatores vero gestus magis & cupiditas deputanda sunt. Et hoc tam insulsum nugamentum è spacio marginis in cõtextum relatum aliquãdiu nos torsit. Cum huiusmodi portentis fuit nobis subinde luctandum. Alius ex vndiquaque decerptis frustulis veluti nouum opus, Augustini titulo cõstruxerat, alius aliena cum Augustini scriptis miscuerat, alius ex quæstione fecerat epistolam, assutis initio paucis verbis. Ne singula persequar, vix in alterius tam impie, quàm in huius sacri doctoris voluminibus lusit ociosorum temeritas. Vt omittam interim pseudepigrapha, quædam nõ inerudita, quædam vix tolerabilia, quædam prorsus indocta. Verùm in omnibus quæ illi falsò sunt inscripta, nihil insulsius aut impudẽtius sermonibus ad Eremitas, in quibus nec verba, nec sententiæ, nec pectus, nec omnino quicquam est Augustino dignum: & tamen quisquis hoc opus confinxit, homo suauis sibi promisit futurum, vt Augustinus crederetur, & sanè repererũt similes labra lactucas. Nihil tamen horum submouimus, nisi quòd ea quæ bis aut sæpius habebantur inter huius viri lucubrationes, sat habuimus semel ponere, ne voluminũ magnitudinẽ superuacua sarcina oneraremus. Censuris tantum additis indicauimus quid nothum esset, quid ambiguum, quid commixtum. Hæc igitur in tam eximio scriptore committi sanè dolendum est: sed æque mirum, super his nullam hactenus fuisse studiosorum querimoniam, vnde coniectura capi potest, diuum Augustinum antehac à plerisq; Theologis aut non legi solitum, aut indiligenter fuisse lectum. Ne mihi quidem vnquam persuaderi potuisset, tantũ in tam celebri scriptore latuisse mendarum. Equidem nihil minus habebam in animo quàm hanc capessere prouinciam. Deterrebat immensa voluminum moles, & operis difficultas iuuenile robur ac prorsus adamantinũ quendam hominem exigebat, me vero iam & ætas & valetudo ab hoc genere laborũ in totum dehortabatur. Sed fœlicis memoriæ Ioannes Frobenius, vir ob singularem erga studia fauorem, omniũ studiosorum

rum amore perenni dignus, tãdem illud à me precibus extorserat, vt in epistolis vnicum sermonem emendarem, quo posset operis specimen in proximis nundinis ostendere. Pollicitus sum, sed hac lege, ne quid speraret amplius. Annuit. Cæterũ quũ perspicerem illi certum esse cõsilium, volumen epistolarum absoluere, neq; quenquam esse paratũ, qui posset aut certe vellet, emẽdandi partes obire, vicit animi destinationem, quum singularis amici pertinax voluntas, tũ ipsa negocii pietas. Hoc volumen totum ad me recepi, sed vnicum, etiam atq; etiam testificans, vt si pergere vellet, alium inueniret castigatorem, nec me suo quoque dispendio non modo studiorum, à melioribus curis auocaret. Quid multis? quum nullus existeret qui vellet eam sarcinam in humeros tollere, & Ioannes Frobenius asseueraret, stare sententiam, vt si non daretur aliud, totum Augustinum, qualis qualis erat, rursus excuderet: ego partim amici respectu, cui nihil pernegare valebam sed multo magis inexpiabile piaculum esse reputans, si tam eximius ecclesiæ doctor, tot mendis obsitus, tantis impendiis denuo prodiret in orbis theatrum, hoc insigniore deformitate notabilis, quo magis elegantia formularum, ac maiestate voluminum, oculos omnium ad se rapturus esset, perinde quasi purpuram eximiam ostendas fœdis maculis deformatam, passus sum imponi mihi clitellas. Tandem vbi tantum pelagus ingressus ventis vela dedissem, longe plus quàm expectaram comperi difficultatis, vt non semel animum despondẽrim, deq; deserendis institutis cogitarim, ad quod ipsum euidens etiam valetudinis periculum inuitabat, aut, vt rectius dicã, compellebat. Iam me terrebat & exemplum Ioannis Frobenii, quem videbam huic immortuum negocio, virum alioqui quum firmo corpore, tum vita longissima dignum. Verum quod prima fronte deterrebat à negocio, hoc ipsum propius consyderanti stimulos addebat. Non enim oportet bonorum virorũ amiciciam vitæ spacio terminari, præsertim quum huius difficillimi negocii moles in filios illius Hieronymũ & Io. Erasmium reliquósque liberos esset deuoluta, quibus hoc minus oportebat deesse, quod tali patre essent orbati. Nã quicquid erat erga Frobenium affectus, in hos transtuli. Itaq; obfirmato animo, sic vt operi tam sacro satius ducerẽ animam impẽdere, quàm semel susceptum non absoluere, tædium omne deuici: quóque sum altius ingressus, hoc labor assuetudine factus est leuior, ipso, vt opinor, Augustino cœptis nostris prospera fauoris aura cœlitus aspirãte, donec tandem procul aperiret sese portus, in quẽ propicii numinis auxilio delati, lætum celeuma nunc canimus. In digerendis porrò voluminibus hunc ordinem sequuti sumus. In primum volumen contulimus ea, ex quibus tota Augustini vita, mores, ingenium, & affectus perspiciuntur, quod hoc pacto futurum arbitrarer, vt & rectius intelligerentur, & auidius legerentur. Amor enim doctoris & attentum reddit & lubentem discipulum. Adiecimus eiusdem progymnasmata, quibus vel infans adhuc in Christo, vel nouus tyro fœlicissime præusit ad egregia facinora. Secundum volumen dedimus epistolis, partim quòd in his quoq; permulta sunt quæ scripsit iuuenis, partim quòd ex his maxime deprehẽditur, si quid in illius natura fuit peculiare. Tertium & quartum dedimus his lucubrationibus, quas ad docendum parauit. Quintum habet ciuitatem dei, quòd hoc opus simul & docens & confutans errores maxime Paganorum, vtrinq; mixtum esset. In hac portione nihil est nostræ industriæ, quòd hanc prouinciam hortatu meo sibi proprie sumpsisset vir apprime doctus Ioannes Lodouicus Viues. In Sextum & Septimum distribuimus pugnas aduersus diuersas hæreses. In octauum & nonum collecti sunt tractatus, sic enim appellat Augustinus scripturarum enarrationes apud populum habitas, nisi quòd in nonum farraginem quandam adiecimus libellorum, quos viri nescio qui spiritales in hoc parasse videntur, vt affectum suum ad rerum cœlestium amorem inflammarent. Decimum volumen complectitur homilias variis argumentis, in quibus permulta sunt aliena, quemadmodum & in nono. In singulis ne nullus esset ordo, vel sacrorum voluminum quæ interpretatur, ordinem, vel hæreseon origines sequuti sumus. Ipse Augustinus in libris Retractationum maluit ætatis suæ, & in Christianismo progressuum ordinem sequi, recensens quæ scripserit catechumenus, quæ sacro lauacro renatus, quæ presbyter, quæ episcopus. Nisi quòd epistolis & tractatibus suũ locum destinasse videtur, quam huius curæ partẽ non absoluit, vt ex ipsius aliquot scriptis apparet. Siquidem hoc molie batur iam extrema senecta veluti præsagiẽs extremum imminere diem, tantoq; studiosius agens, vt quoniam vocis officio diutius ecclesiæ prodesse non poterat, in libris illi superesset, quatenus licebat, & emẽdatus & integer. Quod propemodum assequutus est. Vix enim ex alterius monumentis minus intercidit, à deprauatoribus nihil omnium potuit vnquam esse tutum. Nostram operam hic non exaggerabimus, conferat cui vacat & agnoscet. Nec tamẽ ausim polliceri nihil resedisse quod

egeat emẽdatore. Alicubi nos destituerant vetusti codices, aliquando in opere tã prolixo somnus obrepsit, quem Flaccus putat esse condonandũ humanæ naturæ. Iam si quid operarum incuria commissum est, à nobis præstari non potuit, qui cum officina nihil habemus cõmercii. Tantum illos admonere possumus, qui præsunt officinæ, quod quidẽ à nobis factũ est sedulò. Quicquid nostra mediocritas potuit, bona fide præstitit. Superest amplissime Præsul, vt tantus Ecclesiæ doctor tui nominis auspiciis tuoq; fauore commendatus prodeat in manus hominum, hoc audius ab omnibus rapiendus, quo magis erit perspicuũ, Augustinũ inter omnes vnice semper placuisse tibi, viro præter clarissimas gentis imagines, tot eximiis animi dotibus, seu potius dei donis, sic ornato cumulatoq;, vt cũ stemmatum illustribus ornamentis, cũ muneris amplissimi dignitate, quo nõ aliud apud Hispanos augustius, aut etiã opulentius, nõ modo paria facias, verùm etiã longe superes, ipsaq; ornamẽta vehementer ornes. Testantur id non tantum hi qui tuã amplitudinem cominus intuentur ac venerantur: sed idem tuæ declarant epistolæ, spirantes vndiq; singularem quandam animi pietatẽ, cum summa modestia humanitateq; coniunctam, tum eruditionẽ episcopo dignam, deniq; iudicium exactum præ se ferentes, vt nõ tam titulo quàm merito tuo totius Hispaniæ primatem agas, nihil omittens quod ad ecclesiam dei vel ampliandam vel ornãdam pertinere iudicas. Tres academias, Complutẽsem, Salamantinam & Toletanam tua benignitate tuoq; studio prouehẽs, vt in his linguæ, liberalesq; disciplinæ, sed præcipue theologia per viros nõ minus integros quàm eruditos tradantur, vnde iam nũc velut ex equo, quod aiunt, Troiano prodiisse videmus permultos, solida præditos eruditione, resectis iis quæ multa solent in scholis hactenus inculcari iuuenibus, vel inepta, vel superuacanea, quæq; magis faciebant ad Theatricam ostentationem, quàm ad eruditionis aut pietatis fructũ. Est enim omnino mediũ inter eos qui hactenus & perturbate, & sophistice disciplinas in scholis tradiderunt, & inter istos, qui disciplinas humanas omnes vnà cum scholis è medio tollendas putãt. Idem iam pridem molitur eximius vir Ioannes Episcopus Roffen. in Anglia, Cantabrigien. academiæ princeps, in qua tria collegia magnis impẽsis instituit, in quibus nõ ea tradantur quæ iuuenes ad sophisticas palæstras instruant, ad serias functiones frigidos reddant & ineptos, sed vnde prodeant veris disciplinis ac sobriis disputationibus exercitati, qui grauiter euangelicoq; spiritu prædicent verbum dei, & efficaci quadam eloquentia commendent eruditorum animis, qualem ipse se iam diu tum oratione, tũ scriptis, deniq; & vitæ integritate præstet ecclesiæ Christi, idq; authoritate & auspiciis Gulielmi Vuarami Archiepiscopi Cantuariẽsis totius Angliæ primatis, cui iuxta dignitatis ordinẽ est à suffragiis, iuxta pietatis affectum & virtutũ æstimationem frater in domino charissimus. Has laudes scio nec illi nec tibi placere, tametsi hisce cõmemorandis, vel gratulamur vtilitati publicæ, vel diuinæ benignitati gratamur potius, quàm vestras laudes celebramus: sed vt est modestiæ non agnoscere laudes hominum, ita gratitudinis est, non tacere viros, per quos numinis benignitas tanta commoda largitur humano generi. Egregiæ virtutis exempla, veluti lumen in edito ponenda sunt, vt omnibus præluceant, multósque ad sui æmulationem accendant. Si quid autem gratiæ in hoc opere meæ debetur industriæ, eius maximam portionem lubens tuæ celsitudini acceptum ferri patiar, qui lacessentem recrearis, currenti frigidam, vt aiunt suffuderis, idq; non tantum amico hortatu, verum etiam benignitate tua spontanea. Quin & illud tibi magna ex parte debemus, quòd Carolum Cæsarem habemus, quum honestis studiis, tum Christianæ religioni toto pectore fauentem, nec male cupientem Erasmo, nisi me fallant omnia. Prolixior ad tot tantisque negociis occupatissimũ præsulem videri poterat hæc præfatio, nisi præter quàm quòd non vni scribitur, nihil vetat quo minus ex interuallo legatur. Dominus Iesus sublimitatem tuam diu nobis seruet incolumem, omnibusq; rebus bonis eximiè florentem. Datum Friburgi Brisgatæ, Anno M.D.XXIX.

POSSIDONIVS CALAMENSIS EPISCOPVS, DE VITA ET MORIBVS AVGVSTINI.

INSPIRANTE rerũ omnium factore & gubernatore deo, mei memor propositi, quo per gratiam Saluatoris omnipotentis, ac per diuinæ Trinitatis fidem seruire decreui, & antea in vita laicorum, & nunc in officio Episcoporum, studens ex qualicunque accepto ingenio & sermone ædificationi prodesse sanctæ ac veræ Christi domini Catholicæ Ecclesiæ, de vita ac moribus prædestinati, & suo tẽpore præsentati sacerdotis optimi Augustini, quæ in eodem vidi, ab eodemq; audiui, minime reticere debeo. Id enim etiam ante nos factitatum fuisse à religiosissimis sanctę matris Ecclesiæ Catholicæ viris legimus & comperimus, qui diuino afflati spiritu, sermone proprio atque stylo, & auribus & oculis scire volentium dicendo & scribendo similia, studiosorum noticiæ intulerũt, quales quantique viri ex communi domini gratia in rebus humanis, & viuere, & vsque in finem obitus perseuerare meruerunt. Idcirco ipse quoque dispensatorum omnium minimus, fide non ficta, qua domino dominantium omnibúsque bonis seruiendum & placendum est fidelibus, de prædicti venerabilis exortu viri & procursu & debito fine, quæ per eum didici & expertus sum quamplurimis annis eius inhærens charitati, vt dominus donauerit explicandum suscepi. Verum summam quæso maiestatem, quo munus huiusmodi à me arreptum ita geram & peragam, vt nec patris luminum offendam *Iaco. 1.* veritatem, nec bonorum Ecclesię filiorum vlla ex parte fraudare videar charitatem. Nec enim attingam ea omnia insinuare, quæ idem beatissimus Augustinus in suis Confessionum libris de semetipso, qualis ante perceptam gratiam fuerit, qualisq; iam sumpta viueret, designauit. Hoc enim facere voluit, vt ait Apostolus: *2. Cor. 12.* Ne de se quisquam hominum supra quàm se esse nouerat, aut de se auditum fuisset crederet vel putaret, humilitatis sanctæ more vtens, & iam nullum fallens, sed laudem non suam, sed sui domini de propria liberatione ac munere quærens, ex iis videlicet quæ iam perceperat, & fraternas preces poscens de iis quæ accipere cupiebat. Sacramentum igitur regis, quod angelica authoritate prolatum est, bonum est abscondere: opera autem domini reuelare & confiteri, honorificum est. *Tobiæ 12.*

Ortus & conuersio. Cap. I. Igitur beatissimus Augustinus ex prouincia Africana ciuitate Thagastensi de numero curialium, parentibus honestis & Christianis progenitus erat, alitúsque ac nutritus eorum cura ac diligentia, impensisq; secularibus literis eruditus apprime, omnibus videlicet disciplinis imbutus quas liberales vocant. Nã & Grammaticam prius in sua ciuitate, & Rhetoricam in Africæ capite Carthagine postea docuit. Consequẽti etiam tempore trans mare in vrbe Roma, & apud Mediolanum, vbi tunc temporis Imperatoris Valentiniani minoris comitatus fuerat constitutus. *Comitatus Cæsaris.* In qua vrbe tunc Episcopatum administrabat acceptissimus deo, & in optimis viris præclarissimus sacerdos eximius Ambrosius. *Ambrosius* Huius interea verbi dei prædicatoris frequentissimis in Ecclesia disputationibus astans in populo, intendebat suspensus atque affixus. Verum aliquãdo Manichæorum apud Carthaginem adolescens fuerat errore seductus: *Aug. Manichæus.* & ideo cæteris suspensior aderat, ne quid vel pro ipsa, vel contra ipsam hæresim diceretur. Sed prouenit dei liberatoris clementia sui sacerdotis Ambrosij cor pertractantis, vt contra illum errorem incidentes legi soluerentur quæstiones, atque ita edoctus sensim atque paulatim, hæresis illa miseratione diuina eius ex animo pulsa est. Protinúsque ipse in fide catholica confirmatus est, proficiendi in religione eidem amoris ardor tantus innatus est, vt propinquantibus diebus sanctis Paschæ, salutis aquam perciperet. Et factum est diuina præstante opitulatione, vt per illum talem ac tãtum antistitem Ambrosium, & doctrinam salutarem Ecclesiæ catholicæ, & diuina Augustinus perciperet sacramenta. *Baptismus Aug.*

Mundi contemptus. Cap. II. Mòxque ex intimis cordis medullis ad deum conuersus, spem omnem quam habebat in seculo dereliquit, iam non vxorem, non filios carnis, non diuitias, non honores seculi quærens: sed soli deo cum suis seruire statuit, in illo & ex illo pusillo grege esse studens, quem dominus alloquitur, dicens: Nolite timere pusillus grex, quoniam complacuit patri vestro dare vobis regnum: *Lucæ 12.* Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam: Facite vobis sacculos non veterascentes, thesauros non deficientes in cœlis. Et illud quod iterum dicit dominus, idem vir sanctus facere cupiens: Si vis esse perfectus, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & veni sequere me. *Matt. 19.* Et super fidei fundamentum ædificare desiderans, non ligna, fœnum, stipulam, sed aurum, argentum, & lapides preciosos. *1. Cor. 3.* Et erat tunc annis maior triginta, sola superstite matre, nomine Monica, sibique adhærente, & de suscepto eius proposito seruiendi deo amplius quàm de carnis nepotibus exultante. *Aetas Augustini.* Nam eius pater Patricius nomine iam antea functus erat. Renunciauit etiam scholasticis quos Rhetoricem docebat, vt sibi magistrum alium prouiderent, eo quòd seruire deo ipse decreuisset.

Secessus August. Cap. III. Ac placuit ei percepta baptismi gratia cum aliis ciuibus & amicis suis deo pariter seruientibus ad Africam & propriam domum agrósque remeare. Ad quos veniens, & in quibus constitutus fermè triennio, & à se iam alienatis curis secularibus, cum iis qui eidem adhærebant deo viuebat, ieiuniis, orationibus, bonísque operibus, in lege domini meditans die ac nocte. Et de iis quæ sibi deus cogitanti atque oranti intellecta reuelabat, & præsentes & absentes sermonibus ac libris docebat. Contigit forte eodem tempore, vt quidam ex iis quos dicunt agentes in rebus, apud Hipponem regium constitutus, bene Christianus deúmque timens, *Quidã ab Aug. conuersus.* comperta eius bona fama atque doctrina, desideraret atq; optaret eum videre, promittẽs se posse mũdi huius omnes contemnere cupiditates atque illecebras, si aliquando ex eius ore dei verbum audire meruisset. Quod cum ad se fideli fuisset relatione delatum, liberare animam cupiens ab huius vitæ periculis, mortèque æterna, ad memoratam vltro atque confestim venit ciuitatem, & hominem visum allocutus frequentius atque exhortatus est, quantum deus donabat, vt quod deo vouerat, redderet. Hæc se ille facturum de die in diem pollicebatur, nec tamen in eius tunc hoc impleuit præsentia. Sed vacare vtique & inane esse non potuit, quod per tale vas mundum in honore vtile, *2. Tim. 2.* domino ad omne opus bonum paratum in omni loco

diuina

Raptus ad presbyteri gradum. Cap. IIII.

diuina gerebat prouidentia. Eodem itaque tempore in Ecclesia Hipponēsi catholica, Valerius sanctus episcopatum gerebat. Qui cum flagitante Ecclesiastica necessitate, de prouidendo & ordinādo presbytero ciuitatis plebē dei alloqueretur & exhortaretur, iam scientes catholici sancti Augustini propositum & doctrinam, manu iniecta, quoniam & idem in populo securus & ignarus, quid futurum esset, astabat. Solebat autem laicus, vt nobis dicebat, ab eis tantum Ecclesiis quę non haberent Episcopos suam abstinere præsentiam. Eum ergo tenuerunt, & vt in talibus cōsuetum est Episcopo ordinandum intulerunt, omnibus id vno consensu & desiderio fieri perficique petētibus, magnóque studio & clamore flagitātibus, vbertim eo flente: nonnullis quidem lachrymas eius, vt nobis ipse retulit, tūc superbè interpretantibus, & tanquam eum consolantibus ac dicentibus: quia locus presbyterij, licet ipse maiore dignus esset, appropinquaret tamen episcopatui. Cum ille homo dei, vt nobis retulit, maiori consideratione intelligeret & gemeret, quàm multa & quàm magna suæ vitæ pericula de regimine & gubernatione Ecclesiæ impendere, ac prouenire spectaret, atque ideo fleret. Et eorum tunc vt voluerunt completum est desiderium.

Monasteriū August. Cap. V.

Factus ergo presbyter monastarium intra Ecclesiam mox instituit, & cum dei seruis viuere cœpit secundum modum & regulam sub sanctis Apostolis constitutam. Maxime vt nemo quicquam proprium in illa societate haberet, sed eis essent omnia communia, & distribueretur vnicuique prout cuiq; opus erat, quod iam ipse prior fecerat, dum de transmarinis ad sua remeasset. Sanctus vero Valerius ordinator eius, vt erat vir piissimus & deum timens, exultabat, & deo gratias agebat, suas exauditas à domino fuisse preces, quas se frequentissime fudisse narrabat: scilicet vt sibi diuinitus homo concederetur talis, qui posset verbo dei & doctrina salubri Ecclesiam dei ædificare: cui rei se homo

Valerius Græc⁹, Augu. doctor.

natura Græcus, minúsque Latina lingua & literis instructus, minus vtilem peruidebat. Et eidem presbytero potestatem dedit coram se in Ecclesia Euangelium prędicandi ac frequētissime tractandi, contra vsum quidem & consuetudinem Africanarum Ecclesiarum. Vnde etiam ei nonnulli Episcopi detrahebant. Sed ille vir venerabilis ac prouidus, in orientalibus Ecclesiis id ex more fieri sciens, vtilitati Ecclesiæ consulens, obtrectatorum nō curabat linguas, dummodo factitaretur à presbytero quod à se Episcopo impleri minime posse cernebat.

Matth. 5.

Vnde accensa & ardens eleuata super candelabrum lucerna, omnibus qui in domo erant, lucebat. Et postea currente & volante huiusmodi fama, bono prę cedente exemplo, accepta ab Episcopis potestate, presbyteri nonnulli coram Episcopis populis tractare cœperunt verbum dei.

Cōflictatio cū Fortunato. Cap. VI.

Sanè tunc in illa Hipponensi vrbe Manichæorum pestilentia quamplurimos ciues & peregrinos infecerat, & penetrauerat, seducente & decipiente eiusdem hæresis quodam presbytero nomine Fortunato, ibidem conuersante atque morante. Interea Hipponenses ciues & peregrini Christiani tam catholici, quàm etiam Donatistæ adeunt Augustinum presbyterum, atque deposcunt, vt illum hominam Manichæorum presbyterum quem doctum credebant, videret, & cum eodem de lege tractaret. Quod idem vt scriptum est, paratus ad responsionem omni poscenti se rationem de fide & spe quę in deo est, potènsque exhortari in doctrina sana, & contradicētes redarguere, minime renuit. Sed vtrum etiam hoc Fortunatus fieri

1. Pet. 3. Ad Tit. 1.

vellet, sciscitatus est. At illi confestim ad ipsum Fortunatum id detulerunt, petentes & exhortantes ac flagitantes, quòd id minime recusaret. Sanè quoniam idem Fortunatus iam apud Carthaginem sanctum nouerat Augustinum adhuc in eodem secum errore constitutum, cum eodem congredi pauitabat. Veruntamē suorum maxime instantia coactus ac verecundatus, promisit cominus se esse venturum, certaménque disputādi subiturum. Vnde cōdicto die & loco conuenerunt in vnum, concurrentibus quamplurimis viris studiosis turbisque curiosis, & apertis notariorum tabulis, disputatio est cœpta primo, & secundo finita est die. In qua ille Manichæus præceptor, vt se gestorum continet fides, nec catholicam assertionem potuit euacuare, nec Manichæorum sectam subnixa veritate valuit comprobare: Sed deficiens responsione, vltimo collaturum se cum suis maioribus ea quæ refellere non potuit prosecutus est, & si sibi forte de his satis minime fecissent, suæ animæ consulturum, atque ita ab omnibus apud quos magnus & doctus videbatur, nihil valuisse in suæ sectæ assertione iudicatus est. Qua ille confusione affectus, & sequenti tempore da Hipponensi ciuitate profectus ad eandem amplius non remeauit: Ac sic per memoratum dei hominem omnium cordibus, vel qui aderant, vel qui absentes illa quæ gesta sunt cognouerant, error ille ablatus, catholica est intimata ac comperta syncera religio.

Scripta Augu. gratiosa. Ca. VII.

Et docebat ac prædicabat ille priuatim & publice, in domo & in Ecclesia salutis verbum cum omni fiducia aduersus Africanas hæreses, maximèque contra Donatistas, Manichæos, & Pelagianos, libris confectis, ac repetitis sermonibus, ineffabiliter admirātibus Christianis & collætantibus, & hocipsum vbi poterant non tacentibus, sed diffamantibus. Sicque adiuuante domino, leuare in Africa Ecclesia catholica exorsa est caput, quæ multo tempore illis conualescentibus hæreticis, præcipuèque rebaptizante Donati parte maiorem multitudinem Afrorum, seducta & oppressa iacebat. Libros vero eiusdem siue tractatus mirabili dei gratia procedentes ac profluentes, instructos omni rationis copia atque authoritate sanctarum scripturarum, ipsi quoque hæretici concurrentes, cum Catholicis ingenti ardore audiebant: & quisquis vt voluit & potuit notarios adhibens, etiam ea quæ dicebantur excepta descripsit. Et inde iam per totum Africæ corpus præclara doctrina odórque suauissimus Christi diffusa & manifestata est, congaudente hoc quoque comperto Ecclesia dei trāsmarina. Quoniam sicut dum patitur vnum mēbrum, compatiuntur omnia membra, ita etiam cum glorificatur vnum membrum, congaudent omnia membra.

1. Cor. 12.

Per idem tempus coram Episcopis hoc illi iubentibus, qui plenarium totius Africæ concilium Hippone agebant, de fide & symbolo presbyter adhuc Augustinus disputauit.

Designatus Episcopus viuo Valerio. C. VIII

Ille vero beatus senex Valerius cæteris ex hoc amplius exultans, & deo gratias agens de concesso sibi speciali beneficio, metuere cœpit, vt est humanus animus, ne ab alia Ecclesia sacerdos probatus ad Episcopatum quæreretur, & sibi auferretur: Nam & id prouenisset, nisi & hoc idem Episcopus cognito, ad locum secretum eum transire curasset, occultatúmque à quærentibus minime inueniri fecisset. Vnda amplius formidans idem venerabilis senex, & sciens se corpore & ætate infirmissimum, egit secretis literis apud Primatem Episcopum sedis Carthaginensis, allegans imbecillitatem corporis sui, ætatísque grauitatem, & obsecrans vt Hipponensi Ecclesiæ ordinaretur Episcopus, qui suæ

cathedræ

cathedræ non tam succederet, sed cõsacerdos accederet Augustinus. Quæ igitur beatus Valerius optauit & rogauit, satagens rescripto impetrauit. Post quam petitionem ad visitandum adueniente ad Ecclesiam Hipponensem tunc Primate Numidiæ Megalio Calamensi Episcopo, & Valerius antistes, Episcopis qui forte tunc aderant, & clericis omnibus Hipponensibus, & vniuersæ plebi inopinatam cunctis suam insinuat tunc voluntatem: omnibúsque audientibus & gratulantibus, atque id fieri perficique ingenti desiderio clamantibus, Episcopatum suscipere contra morem Ecclesiæ suo viuente Episcopo presbyter Augustinus recusabat. Dúmque id fieri solere ab omnibus suaderetur, atque id ignaro transmarinis & Africanis Ecclesiæ exemplis probaretur, compulsus atque coactus succubuit, & Episcopatus curam & maioris loci ordinationem suscepit. Quod in se ipso postea fieri non debuisse, vt viuo suo Episcopo ordinaretur, & dixit, & scripsit, propter concilij vniuersalis vetitum, quod iam ordinatus didicit: nec quod sibi factum esse doluit, aliis fieri voluit. Vnde etiam sategit, vt conciliis constitueretur Episcoporum, ab ordinatoribus deberi ordinandis vel ordinatis omnium statuta sacerdotum in notitiam esse deferenda.

Pugna cũ Donatistis. Cap. IX.

Atque ita factum est, vt Episcopatu suscepto multo instantius ac feruentius maiore authoritate, non adhuc in vna tantum regione, sed vbicunque rogatus venisset, verbum salutis æternæ alacriter ac suauiter pullulãte atque crescente domini Ecclesia prædicabat, paratus semper poscentibus reddere rationem de fide & spe, quæ cum deo est. *(1. Pet. 1.)* Et eius dicta atque excepta, maxime Donatistæ in eadem Hipponensi vel vicina manentes ciuitate, ad suos Episcopos deferebant. Quæ cum audissent, & econtra forte aliquid dicerent, aut à suis refellebatur, aut eadem res ad sanctum Augustinum deferebatur, eàque comperta patienter ac leniter vt scriptum est, cum timore & tremore salutem omnium operabatur: *(Philip. 2.)* Ostendens, quòd nihil illi refellere voluerint ac valuerint, quamque verum manifestúmque sit quod Ecclesiæ dei fides tenet & docet: Et hæc diebus ac noctibus ab eodem iugiter agebantur. Nam & epistolas priuatas ad quoscunque eiusdem erroris Episcopos, & eminentes scilicet laicos dedit, ratione reddita admonens atque exhortans, vt vel ab illa se prauitate corrigerent, vel certè ad disputationes venirẽt. Illi vero causa diffidentiæ nihil vnquam rescribere voluerunt, sed irati furiosa loquebantur, atque seductorem deceptorèmque animarum Augustinum esse, & priuatim & publice conclamabant: & velut lupum occidendum esse in defensionem gregis, scilicet sui, dicebant & tractabant, omniáque peccata à deo indubitanter esse credẽdum posse dimitti iis qui hoc facere ac perficere potuissent, nec deum timentes, nec homines erubescentes. Et vt eorum causa diffidentię cunctis innotesceret, elaborauit, & publicis gestis conuenti, non sunt ausi cõferre.

Circũcellionum furor. Cap. X.

Habebant etiam iidem Donatistæ per suas penè omnes Ecclesias inauditum hominum genus peruersum ac violentum, velut sub professione continentium ambulantes, qui Circuncelliones dicebantur. Et erant in ingenti numero & turba per omnes ferè Africanas regiones constituti. Qui malis imbuti doctoribus audacia superba & temeritate illicita, nec suis nec alienis aliquando parcebant, contra ius fasq; in causis *intercedentes hominibus: & nisi obedissent, damnis grauissimis & cædibus afficiebant, armati diuersis telis, bacchantes per agros villásque vsque ad sanguinis effusionem accedere non metuẽtes. Sed dum verbum dei sedulo prædicaretur, & cum iis qui oderunt pacem pacis ratio haberetur, illi pacem loquentem debellabant gratis. Cúmq; aduersus eorum dogma veritas innotesceret, qui volebant & poterant sese inde vel eripiebant, vel subducebant, & paci atque vnitati Ecclesię cum suis quibus poterant, cohærebant. Vndę illi sui erroris congregationem minui videntes, atque augmentis Ecclesię inuidentes, accensi exardescebant ira grauissima, & intolerabiles persecutiones vnitati Ecclesiæ compacti faciebant. Ipsisq; sacerdotibus catholicis & ministris aggressiones diurnas atq; nocturnas, direptionésque rerum omnium vi inferebant. Nam & multos dei seruos cædibus debilitauerunt. Aliquibus ëtiam calcem cum aceto in oculos miserunt, aliósque occiderunt. Vnde etiam suis iidem Donatistæ rebaptizatores in odium veniebant.

**al. incantis.*

Profectus Ecclesiæ per August. Cap. XI.

Proficiente vero doctrina diuina, sub sancto & cũ sancto Augustino in monasterio deo seruientes, Ecclesiæ Hipponensi clerici ordinari cœperũt. Ac deinde innotescente & clarescente de die in diem Ecclesiæ catholicæ prædicationis veritate, sanctorúmque seruorum dei proposito continentia & paupertate profunda, ex monasterio quod per illum venerabilem virum & esse & crescere cœperat, magno desiderio poscere atque accipere Episcopos & clericos pax Ecclesiæ atque vnitas, & cœpit primo, & postea consecuta est. Nam ferme decem quos ipse noui sanctos ac venerabiles viros continentes & doctissimos, beatus Augustinus diuersis Ecclesiis nonnullis quoque eminentioribus rogatus dedit. Similitèrque & ipsi ex illorum sanctorum proposito venientes, domini Ecclesiis propagatis, & monasteria instituerunt, & studio crescente ædificationis verbi dei, cæteris Ecclesiis promotos fratres ad suscipiendum sacerdotium præstiterunt. *(Monasteria)* Vnde per multos & in multis salubris fidei, spei, & charitatis Ecclesiæ innotescente doctrina, non solum per omnes Africanas partes, verumetiam in transmarinis, & per libros editos atque in Græcum sermonem translatos, ab illo vno homine, & per illum multis fauente deo multa innotescere meruerunt. Atque hinc, vt scriptum est, peccator videns irascebatur, dentibus suis frendebat & tabescebat: *(Psal. 111.)* serui autem Christi, vt dictum est, cum iis qui oderunt pacem erant pacifici, & cum loquerentur, debellabantur gratis ab eis. *(Psal. 119.)*

Augustinus insidiis petit. Cap. XII.

Aliquoties vero etiam vias armati iidem Circuncellions cõtra famulum dei Augustinum obsederunt, dum forte iret rogatus ad visitandas instruendásque & exhortandas catholicas plebes, quod ipse frequentissime faciebat. Et aliquando cõtigit vt illi succenturiati hactenus perderent captionem: euenit quidem dei prouidentia, sed ductoris hominis errore, vt per aliam viam cum suis comitibus sacerdos quò tendebat venisset, atque per hunc quem postea cognouit errorem, manus impias euasisset. Et cũ in omnibus liberatori deo gratias egisset, illi omnino suo more nec laicis nec clericis pepercerunt, sicut publica testantur gesta. Interea silendum non est, quod ad laudem dei per illius tam egregij in Ecclesia viri studium domúsque dei zelum aduersus prædictos rebaptizatores Donatistas, gestum & perfectum est. Cum forte vnus ex iis, quos de suo monasterio & clero Episcopus Ecclesiæ propagauerat, ad suam curam pertinẽtem Calamensis Ecclesiæ diœcesim visitaret, vt quæ didicerat pro pace Ecclesiæ contra illam hæresim prædicaret, factum est, vt in medio itinere eorum insidias incurrisset, & peruasum cum omnibus illi comitantibus, sublatis

latis animalibus & rebus, iniuriis & cæde grauissima eum affecissent. De qua re ne pacis Ecclesiæ amplius impediretur profectus, defensor Ecclesiæ inter leges non siluit. Et præceptus est Crispinus, qui hisdem Donatistis

Mulcta hæreticis indicta.

in Calamensi ciuitate & regione Episcopus fuit, prædicatus scilicet & multi temporis, & edoctus ad mulctam teneri aurariam, publicis legibus præsentatus contra hæreticos constitutam. Qui resultans legibus, cum præsentatus apud Proconsulem se negaret hæreticum, oborta est necessitas, vt illi, recedente Ecclesiæ defensore, à catholico Episcopo resisteretur & conuinceretur, quod esse se fuisse negauerat: quoniam si ab eodem dissimularetur, forte catholicus Episcopus ab ignorantibus crederetur, illo se quod erat negante atque ita ex hac desidia infirmis scandalum nasceretur. Et memorabili Augustino antistite omnimodis instante, ad controuersiam ambo ipsi Calamenses Episcopi venerũt, & de ipsa diuersa communione tertio conflictu secum egerũt, magna populorum Christianorum multitudine causæ exitum, & apud Carthaginem, & per totam Africam expectante, atque ille Crispinus Proconsulari & libellari sententia est pronunciatus hæreticus. Próque illo apud cognitorem catholicus Episcopus intercessit, & ne auraria mulcta exigeretur, ei est beneficium impetratum. Vnde cum ingratus ad piissimum principẽ prouocasset, ab Imperatore relationi deditum est respõsum solutum: & consequenter præceptum, nullo prorsus loco hæreticos Donatistas esse debere, & eos ad vim legum omnium contra hæreticos latarum vbique teneri debere. Ex quo & iudex propter officium, & idem Crispinus quòd minime fuerat exactus, præcepti sunt duas auri libras fisci iuribus inferre.

Crispinus mulctatus.

Sed protinus opera data est per catholicos Episcopos, præcipue per sanctæ memoriæ Augustinum, vt illa omnium cõdemnatio principis dimitteretur indulgentia. Et domino adiuuante perfectum est. Qua diligẽtia & sancto studio multum creuit sancta Ecclesia.

Pax Ecclesiæ p Aug. Cap. XIII.

Et his omnibus pro pace Ecclesiæ gestis, Augustino dominus & hic palmam dedit, & apud se iustitię coronam reseruauit: ac magis magisque iuuante Christo de die in diem augebatur & multiplicabatur pacis vnitas, & Ecclesię dei confraternitas. Et id maxime factum est post collationem, quæ ab vniuersis Episcopis catholicis apud Carthaginem cum eisdem Donatistarum Episcopis facta est, adiuuante gloriosissimo & religiosissimo Imperatore Honorio, propter quod perficiendum etiam à suo latere Tribunum & notarium Marcellinum ad Africam iudicem miserat. In qua controuersia illi omnibus modis confutati, atq; de errore à catholicis conuicti, sententia cognitoris notati sunt, & post eorum appellationem piissimi regis responso, iuste inter hæreticos cõdemnati sunt. Ex qua ratione notati sunt solito amplius eorum Episcopi, qui cum suis clericis & plebibus non communicauerunt, & pacem tenentes catholicam, multas eorum persecutiones, vsque ad membrorum amputationem & internicionem pertulerunt. Et totum illud bonum, vt dixi, per sanctum illum hominem consentientibus nostris Episcopis satagentibus, & cœptum, & perfectum est.

Emeritus superatus. Cap. XIIII.

Porrò autem post illam quæ cum Donatistis facta est collationem, non defuerunt qui dicerent, permissos non fuisse eosdem Episcopos apud potestatem, quę causam audiuit dicere omnia pro suis partibus, quoniam catholicæ communionis cognitor suæ fauebat Ecclesiæ: licet hoc deficientes & victi ad excusationem iactarent, quandoquidem & ante controuersiam iidem hæretici catholicæ communionis eundem esse nouerant, & cum ab eodem cõueniretur publicis gestis, quòd ad collationem occurrerent, & se esse facturos prosecuti sunt. Poterant vtique suspectum eum habentes recusare congressum. Tamen omnipotentis dei præstitit auxilium, vt post ea in Cęsariensi Mauritaniæ ciuitate cõstitutus venerabilis memoriæ Augustinus, quò eum venire cum aliis Episcopis sedis Apostolicæ literæ compulerunt, ob terminandas videlicet alias Ecclesię necessitates, Hac ergo occasione prouenit, vt Emeritum eiusdem loci Donatistarum Episcopum, quem suæ sectæ præcipuum in illa collatione habuerunt defensorem, videret, & cum eodem publicè in Ecclesia populo astãte diuersæ communionis ex hocipso disputaret, & prouocaret gestis Ecclesiasticis: vt quod forte sicut dicebãt, prosequi potuit in collatione, sed permissus non fuerat, in præsenti sine alicuius potestatis prohibitione aut potentia securus dicere minime dubitaret, & in sua ciuitate suis omnibus præsentibus ciuibus fiducialiter propriam defendere communionem non denegaret. Ille nec hac hortatione, nec suorum parẽtum & ciuium instanti petitione id facere voluit, qui ei pollicebantur se ad eius redituros communionem, etiam cum discrimine patrimoniorum, salutisque suæ temporalis, si modo catholicam superaret assertionem. At ille amplius dicere illis gestis nihil voluit, nec valuit, nisi tantum, Iam illa, inquit, gesta continentur apud Carthaginem inter Episcopos cõfecta, vtrum vicerimus, an victi fuerimus. Et dum à notario alio loco vt responderet admoneretur & reticeret, eius cunctis manifestata diffidentia, Ecclesiæ dei augmenta ac firmamenta prouenerũt. Quisquis ergo diligentiam & operam beatissimæ memoriæ Augustini pro Ecclesię dei statu cognoscere plenius voluerit, etiã illa percurrat gesta: & inueniet quæ vel qualia protulerit, quibus illum doctum, eloquẽtem & prædicatum hominem prouocaret, hortatúsque fuerit vt pro suæ defensione partis quod vellet ediceret, illúmq; victum cognoscet.

Digressione conuersus negociator. Cap. XV.

Scio ergo non solum ipse Possidonius præsul, qui vitam hanc conscripsi, verumetiam alij fratres, & conserui qui nobiscum tunc intra Hipponensem Ecclesiam cum eodem sancto viro viuebant, nobis pariter ad mensam constitutis eum dixisse: Aduertistis hodie in Ecclesia meum sermonem, eiúsq; initium & finem contra meam consuetudinem processisse, quoniam nõ eam rem terminatam explicuerim quã proposueram, sed pendentem reliquerim. Cui respondimus: Ita nos in tempore miratos fuisse scimus & recognoscimus. At ille: Credo ait quòd forte aliquem errantem in populo dominus per nostram obliuionem & errorem doceri & curari voluerit: In cuius manu sunt & nos & sermones nostri. Nam cum propositæ quęstionis latebras pertractarem, in alium sermonis excursum perrexi, atque ita non conclusa vel explicata quæstione, disputationem terminaui magis aduersum Manichæorum errorem, vnde nihil dicere decreuerã, disputãs quàm de iis quæ asserere proposueram. Et post hæc, nisi fallar, ecce alia die vel post biduum venit quidam Firmus nomine, negociator, & intra monasteriũ sedente sancto Augustino coram nobis, ad pedes eius genibus prouolutus sese iactauit lachrymas fundens & rogans, vt pro eius delictis sacerdos cum suis dominum deprecaretur, confitens quòd Manichæorum sectam secutus fuisset, & in ea quamplurimis annis vixisset, & propterea pecuniam multam ipsis Manichęis, vel eis quos dicunt electos, incassum erogasset: ac se in Ecclesia

clesia per dei misericordiam fuisse eius tractatibus nuper correctum, atque catholicum factum. Quod & ipse venerabilis Augustinus, & nos qui tunc aderamus ab eodem diligenter inquirentes, ex qua re potissimum in illo tractatu sibi fuerit satisfactum, & referente eo, nobisque omnibus sermonis seriem recognoscentibus; profundum consilium dei pro salute animarum admirantes & stupentes, glorificauimus sanctum eius nomē & benediximus: qui cum voluerit, & vnde voluerit, & quo modo voluerit, & per scientes & per nescientes animarum operatur salutem. Ex eo ille homo proposito seruorum dei adhærēs, negociatoris dimisit actionem, & proficiens in Ecclesiæ membris, in alia regione ad presbyterij quoque dei voluntate petitus & coactus officium accessit, tenens atque custodiens propositi sanctitatem: Et forte adhuc vsque nunc in rebus humanis viuit trans mare constitutus. Apud Carthaginem quoque, dum per quēdam domus regiæ procuratorem nomine Vrsum, fidei catholicę hominem, ad quosdam Manichæorum quos electos vel electas dicunt, blasphemis operibus præsentes perueniretur, atque ad Ecclesiam ab eodem deducerentur, & perducerentur ab Episcopis, ad tabulas auditi sunt. Inter quos etiam sanctæ memoriæ Augustinus fuit, qui præ cæteris illam execrabilem sectam nouerat, & eorum prodens eiusmodi damnabiles blasphemias ex locis librorum, quos illi accipiunt Manichæi, vsque ad confessionem earūdem blasphemiarum eos perduxit: & quæ inter se illi suo more malo indigna & turpia facere consueuerunt, à fœminarum illarum velut electarum proditione, ilhs Ecclesiasticis gestis declaratum est. Atque ita pastorum diligentia dominico gregi, & augmentum accessit, & aduersus fures atque latrones defensio competens procurata est. Cum quodam etiam Felice de numero eorum, quos electos dicunt iidem Manichæi, quique Hipponem venerat eundem seminaturus errorem, publice in Hipponensi Ecclesia notariis excipientibus disputauit beatus Augustinus populo astante: Et post secundam vel tertiam collationem ille Manichæus frustrata vanitate & errore illius sectæ, ad nostram conuersus est fidem atque Ecclesiam, sicut eadem relecta docere poterit scriptura.

Felix conuersus. Cap. XVI.

Præterea cum quodam etiam Pascentio comite domus regiæ Arriano, qui per authoritatem suæ personæ fisci vehementissimus exactor, fidem Catholicam atrociter ac iugiter oppugnabat, & quamplurimos sacerdotes dei simpliciori fide viuentes, dicacitate ac potestate exagitabat & perturbabat, præsentibus honoratis & nobilibus viris, apud Carthaginem ab illo prouocatus coram contulit. Sed idem hæreticus tabulas atque stylum, quod magister noster & ante congressum, & in congressu instantissime fieri volebat, ne adessent omni modo recusauit. Et dum id pernegasset, dicens quòd legum metu publicarum periclitari tabulis scriptis nollet, interpositis stylo & tabulis Augustinus Episcopus cum suis, qui aderant consacerdotibus, vt absque vlla scriptura priuatim disputarent, collationem suscepit: prædicens quod postmodum contigit, quòd post solutum conuentum esse cuiquam posset liberum arbitriū, forte dicere, nullo scripturæ documento, se dixisse quod forte non dixerit, vel non dixisse quod dixerit. Beatus Augustinus miscuit cum eodem sermonem, atque asseruit quid crederet, & ab illo quid teneret, audiuit, & vera ratione atque authoritate scripturarum probata docuit, & ostendit nostræ fidei firmamenta: Illius autem asserta nulla veritate, nulla scripturarum sanctarum authoritate suffulta docuit & frustrauit. Et vt à seinuicem partes digressæ sunt, ille magis magisque iratus & furens, mendacia multa pro fide sua falsa iactabat, victum esse à seipso proclamans, multorum ore laudatum Augustinum. Quæ cùm illum venerabilem virum minime laterent, coactus est ad ipsum scribere Pascentium, propter illius metum omissis nominibus conferentium, & in eis literis quicquid inter partes dictum vel gestum fuerat, fideliter intimauit, ad ea si negarentur probanda magnam testium habens copiam, clarissimos scilicet atque honorabiles qui tunc aderant viros. Atque ille ad duo sibi directa scripta, vnum vix reddidit rescriptum, in quo magis iniuriam facere, quàm suæ sectæ rationem valuit declarare. Quod à volentibus & à valentibus legere comprobatur. Cum ipsorum quoque Arrianorum episcopo quodam Maximo cum Gothis ad Africam veniente, apud Hipponem quampluribus volentibus atque petentibus & præclaris interpositis viris contulit, & quid singulæ asseruerint partes, scriptum est. Quæ si studiosi diligenter legere voluerint, proculdubio indagabunt, & quid callida & irrationabilis hæresis ad seducendum & decipiendum profiteatur, & quid Ecclesia catholica de diuina teneat & prædicet Trinitate. Sed quoniam ille hæreticus de Hippone rediens ad Carthaginem, de sua multa in collatione loquacitate victorem se de ipsa collatione recessisse iactauit, & mentitus est: quæ vtique non facile à diuinæ legis ignaris examinari & diiudicari possent, à venerabili viro Augustino sequenti tempore stylo, & illius totius collationis de singulis obiectis & responsis facta est recapitulatio: & quàm nihil ille obiectis referre potuerit, nihilominus demonstratum est, additis supplementis quæ in tempore collationis angusto cuncta inferri & scribi minime potuerunt. Id enim egerat nequicia hominis, vt sua nouissima prosecutione multum longissima, totum quod remanserat diei spacium occuparet.

Pascētiū & Maximinū Arrianos quo modo vicerit. Cap. XVII.

Extat epistola Pascētij cōflictus extremus.

Aduersus Pelagianistas quoque nouos nostrorum temporum hæreticos & disputatores callidos, arte magis subtili noxia scribentes, & vbicunque poterant publice & per domos loquentes, per annos fermè decem laborauit, libros multa condens & edens, & in Ecclesia populis ex eodem errore frequentissime disputans. Et quoniam iidem peruersi sedi Apostolicæ per suam ambitionem eandem perfidiam persuadere conabantur, instantissime etiam conciliis Africanis sanctorum Episcoporum gestum est, vt sancto Papæ vrbis Romæ, & prius venerabili Innocentio, & postea sancto Zozimo eius successori persuaderetur, quòd illa secta catholica fide & abominanda & damnanda fuisset. Et illi tantæ sedis antistites, suis diuersis temporibus eosdem notātes, atque à membris Ecclesiæ præcidentes, datis literis ad Africanas Orientis & Occidentis Ecclesias eos anathematizandos & deuitandos ab omnibus Catholicis censuerunt. Et hoc tale de illis Ecclesiæ dei catholicæ prolatum iudicium, etiam piissimus Imperator Honorius audiens ac sequens, suis eos legibus damnatos, inter hæreticos haberi debere constituit. Vnde nonnulli ex eis ad sanctæ matris Ecclesiæ gremium vnde resilierant, redierunt, & adhuc alij redeunt, innotescente & præualescente aduersus illum detestabilem errorem rectæ fidei veritate. Et erat ille memorabilis vir Augustinus præcipuum dominici corporis membrum, circa vniuersalis Ecclesiæ vtilitatem solicitus semper ac peruigil. Et illi diuinitus donatum est, vt de suorum laborum

Quo modo Pelagianos detriuerit, & quātum Ecclesiæ orthodoxæ profuerit. Cap. XVIII.

Cæsar pronunciat hæreticos.

rum

rum fructu, etiam in hac vita gaudere prouenisset, prius quidem in Hipponensi Ecclesia & regione, cui maxime præsidebat vnitate ac pace perfecta, deinde in aliis Africæ partibus siue per seipsum siue per alios, & quos ipse dederat sacerdotes pullulasse, & multiplicatam fuisse domini Ecclesiam peruidens, illósque Manichæos, Donatistas, Pelagianistas, & Paganos ex magna parte defecisse, & Ecclesiæ dei sociatos esse congaudens. Profectibus quoque & studiis fauens erat & exultans bonorum omnium, indisciplinationem pie ac sancte tolerans fratrum, ingemiscénsque de iniquitatibus malorum, siue eorum qui intra Ecclesiam, siue eorum qui extra Ecclesiam sunt constituti, dominicis vt dixi lucris semper gaudens, & damnis mœrens. Tanta autem ab eodem dictata & edita sunt, tantáque in Ecclesia disputata, excepta atque emendata, vel aduersus diuersos hæreticos conscripta, vel ex canonicis libris exposita ad ædificationem sanctorum Ecclesiæ filiorum, vt ea omnia vix quisquam studiosorum nosse & perlegere sufficiat. Veruntamen ne veritatis auidissimos in aliquo fraudare videamur, statui deo præstante, in huius opusculi fine etiam eorundem librorum, tractatuum & epistolarum indiculum adiungere: Quo lecto, qui magis dei veritatem quàm temporales amant diuitias, sibi quisque quod voluerit, ad legẽdum & cognoscendum eligat, & id ad scribendum vel de bibliotheca Hipponensis Ecclesiæ petat, vbi emendatiora exemplaria forte potuerit inuenire, vel vnde valuerit inquirat, & inuenta describat & habeat, & petenti ad scribendum sine inuidia etiam ipse tribuat.

Pagani defecerunt. *Lenitas erga malos.* *Hic indiculus nõ extat*

Secundum Apostoli quoque sententiam, dicentis: Audet quisquam vestrum aduersus alterum negocium habens iudicari ab iniquis & non apud sanctos? An nescitis, quia sancti mundum iudicabunt? Et si in vobis iudicatur mundus, indigni estis iudiciorum minimorum. Nescitis quia angelos iudicabimus, nedum secularia? Secularia igitur iudicia si habueritis inter vos, eos qui contemptibiles sunt in Ecclesia, hos collocate ad iudicandum. Ad reuerentiam vobis loquor. Sic non est inter vos quisque sapiens qui possit inter fratrem suum diiudicare, sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Interpellatus ergo beatus Augustinus à Christianis, vel à cuiuscunque sectæ hominibus causas audiebat diligẽter ac pie: cuiusdam vero sententiam ante oculos habens, dicentis se malle inter incognitos, quàm inter amicos causas audire: eo quòd de incognitis pro quo arbitrata æquitate iudicaretur, amicum posset acquirere: de amicis vero vnum esset, contra quem sententia proferretur, perditurus. Et eas aliquando vsque ad horam refectionis, aliquando autem tota die ieiunans, semper tamen noscebat & dirimebat, intendens in eis Christianorum momenta animorum, quantum quisque vel in fide bonisque operibus proficeret, vel ab iis deficeret.

1.Cor.6. *In causis audiẽdis qualis. Ca.XIX*

Atque compertis rerum opportunitatibus, diuinæ legis veritate partes docebat, eámque illis inculcabat, & eos quo adipiscerentur vitam æternam edocebat & admonebat: nihil aliud quærẽs ab iis quibus ob hoc narrabat nisi tantum obedientiã & deuotionem Christianã, quę & deo debetur & hominibus, peccantes coram omnibus arguens, vt cæteri timorem haberent: Et faciebat hoc tanquam speculator à domino constitutus domui Israël, prædicans verbum atque instans opportune importune, arguens, hortans, increpans, in omni longanimitate & doctrina, præcipueq; operam dans instruere eos, qui essent idonei & alios docere. Rogatus quoque à nonnullis in eorum temporalibus causis, epistolas ad diuersos dabat. Sed hanc suam à melioribus rebus occupationem tãquam angariam deputabat, suauem semper habens de iis, quæ dei sunt vel allocutionẽ vel collocutionem fraternæ ac domesticæ familiaritatis.

In increpãdo qualis. *1.Tim.5.* *Ezech.3.* *2.Tim.4.*

Nouimus quoque eum à suis charissimis literarum intercessum apud seculi potestates postulatum non dedisse, dicentem cuiusdam sapientis seruandam esse sententiam, de quo scriptum esset, quòd multa suæ famæ contemplatione amicis non præstitisset. Et illud nihilominus suum addens, quoniam plerunque potestas quæ præstat, premit. Cum vero intercedendum esse rogatus videbat, tam id honeste ac temperate agebat, vt non solum onerosus ac molestus non videretur, verũ etiam mirabilis extitisset. Nam dum exorta necessitate suo more apud quẽdam Africæ vicarium nomine Macedonium, pro supplice literis interuenisset atque ille paruisset, hoc modo rescriptum misit: Miro modo afficior sapientia tua, & in illis quæ edidisti, & in iis quæ interueniens pro reis mittere non grauaris. Nam & illa tantum habent acuminis, scientiæ & sanctitatis, vt nihil supra sit: & hęc tantum verecundiæ, vt nisi faciam quod mandas, culpam penes me remanere non in negocio esse diiudicem, domine meritò venerabilis & suscipiende pater. Non enim instas, quod plerique homines istius loci vi faciunt, vt quodcunque solicitus petitor voluerit, extorqueas: sed quod tibi à iudice tot curis obstricto petibile visum fuerit, admones & rogas subseruiente verecundia, quæ maxima difficilium inter bonos efficacia est. Proinde statim commẽdatis effectum desiderij tribui. Nam sperandi viam ante patefeceram.

Pro reis quomodo intercesserit. Cap.XX.

Sanctorum concilia sacerdotum per diuersas prouincias celebrata, cum potuit frequentauit, non in eis quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi quærens, vt vel fides sanctæ Ecclesiæ catholicæ inuiolata maneret, vel nonnulli sacerdotes & clerici siue per fas siue per nefas excommunicati vel absoluerentur, vel abiicerentur. In ordinandis vero sacerdotibus & clericis, consensum maiorem Christianorum, & consuetudinem Ecclesiæ sequendam esse arbitrabatur.

Erga episcopos & clericos qualis. Cap.XXI. Philip.2.

Vestis eius & calceamenta & lectualia ex moderato & competenti habitu erant, nec nitida nimium, nec abiecta plurimum: quia his plerunque vel iactare se insolenter homines solent, vel abiicere, ex vtroque non quæ Iesu Christi, sed quæ sua sunt iidem quærẽtes. At iste beatus, vt dixi, medium tenebat, neque in dexteram neque in sinistram declinans. Mensa vsus est frugali & parca, quæ quidem inter olera & legumina, etiam carnes aliquando propter hospites, vel quosque infirmiores continebat. Semper autem vinum habebat, quia nouerat & docebat, vt Apostolus dicit, quòd omnis creatura dei bona sit, & nihil abiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur, sanctificatur enim per verbum dei & orationem. Et vt idem Augustinus in suis Cõfessionum libris posuit, dicens: Non ego immundiciam obsonij timeo, sed immundiciam cupiditatis. Scio enim Noë omne genus carnis quod cibo esset vsui, manducare permissum. Heliam cibo carnis refectum, Ioannem mirabili abstinẽtia præditum, animalibus hoc est locustis in escam cedentibus, non fuisse pollutum. Scio & Esaũ fuisse lenticulæ concupiscentia deceptum, & Dauid propter aquæ desiderium à seipso reprehensum, & regem nostrum, non de carne, sed de pane esse tentatum. Ideoque & populus in eremo, non quia carnes desiderauit, sed quia escæ desiderio contra deum murmurauit, meruit improbari.

In victu qualis. Cap.XXII. Vbi hic habebas coriaceum & cucullam nigra. *1.Timo.4.* *Li.10.c.23.* *Gene.9.* *3.Reg.17.* *Matt.3.* *Gene.25.* *2.Reg.23.* *Matth.4.* *Nume.11.*

probari. De vino autem ſumendo Apoſtoli extat ſan- [*1.Tim.5.*] tentia ad ad Timotheum ſcribentis, ac dicentis: Noli vſque adhuc aquã bibere, ſed vino modico vtere propter ſtomachum & frequẽtes tuas infirmitates. Cochlearibus tantum argenteis vtens, cætera vaſa quibus menſæ inferebantur cibi, vel teſtea vel lignea vel marmorea erant: non tamen neceſsitatis inopia, ſed propoſito voluntatis. Sed & hoſpitalitatem ſemper exhibuit. Et in ipſa menſa magis lectionem vel diſputationem, quàm epulationem potationémque diligebat, & contra peſtilentiam humanæ conſuetudinis in ea ita ſcriptum habebat:

[*Diſtichon.*] Quiſquis amat dictis abſentum rodere vitam,
Hanc menſam indignam nouerit eſſe ſibi.

Et ideo omnem conuiuam à ſuperfluis & noxiis fabulis & detractionibus ſeſe abſtinere debere admonebat. Nam & quoſdam ſuos familiariſsimos coëpiſcopos illius ſcripturæ oblitos, & contra eam loquentes, tam aſpere aliquando reprehendit commotus, vt diceret, aut delendos eſſe illos de menſa verſus, aut ſe de media refectione ad ſuum cubiculum ſurrecturũ. Quod ego & alij qui illi menſæ interfuimus, experti ſumus.

[*Liberalitas Ca. XXIII.*] Pauperum vero ſemper memor erat, eíſque inde erogabat vnde & ſibi ſuiſque omnibus ſecum habitantibus erogabatur, hoc eſt, vel ex reditibus poſſeſsionum Eccleſiæ, vel etiam ex oblationibus fidelium. Et dum forte, vt aſſolet de poſſeſsionibus ipſis inuidia clericis fieret, alloquebatur plebem dei, malle ſe ex collationibus plebis dei viuere, quàm illarum poſſeſsionum curam vel gubernationem pati, & paratum ſe eſſe illis ce- [*1. Cor. 9.*] dere, vt eo modo omnes dei ſerui & miniſtri viuerent, quo in veteri teſtamento leguntur altari deſeruientes de eodem comparticipari. Sed nunquam id laici ſuſcipere voluerunt. [*In ea domeſtica qualis Ca. XXIIII.*] Domus Eccleſiæ curam omnemq́; ſubſtantiam ad vices valentioribus clericis delegabat & credebat. Nunquam clauem, nunquam annulum in manu habens, ſed ab eiſdem domus præpoſitis cuncta & accepta & erogata notabantur. Quę anno completo eidem recitabantur, quo ſciretur quantum acceptum quantúmque diſpenſatum fuiſſet, vel quicquid indiſpenſatum vel diſpenſandum remanſiſſet, & in multis titulis magis illius præpoſiti domus fidem ſequens, quàm probatum manifeſtatúmque cognoſcens. Domum vero vel agrum ſeu villam nunquam emere voluit. Verum ſi forte Eccleſiæ à quoquam ſponte tale aliquid vel donaretur, vel titulo legati dimitteretur, non reſpuebat, ſed ſuſcipi iubebat. Nam & aliquas eum hæreditates recuſaſſe nouimus, non quia pauperibus inutiles eſſe poſſent, ſed quoniam iuſtum & æquum eſſe videbat, vt à mortuorum vel filiis vel parentibus, vel affinibus magis poſsiderentur, quibus ab eis deficientes [*Hoc exemplũ nũc nul lus imitatũ.*] dimittere noluerunt. Quidam etiam ex honoratis Hipponenſium apud Carthaginem viuens Eccleſiæ Hipponenſi poſſeſsionem donare voluit, & confectas tabulas ſibi vſufructu retento, vltro eidem ſanctæ memorię Auguſtino miſit: Cuius ille oblationem libenter accepit, congratulans ei quòd æternæ ſuæ memor eſſet ſalutis. Verum poſt aliquot annos nobis forte cum eodem cominus conſtitutis, ecce ille donator literas per filium ſuum mittens, rogauit vt illæ donationum tabulæ, ſuo filio redderentur, pauperibus vero erogandos direxit ſolidos cẽtum: Quo ille ſanctus cognito, ingemuit hominem, vel finxiſſe donationem, vel eum de bono opere pœnituiſſe, & quanta potuit deo ſuggerẽte cordi eius condolenti animo ex eadem refragatione dixit, in illius ſcilicet increpationem & correctionem. Et tabulas [*Quis hoc nũc faceret.*] quas ille ſponte miſerat, nec deſideratas, nec exactas confeſtim reddidit, pecuniámque illam reſpuit: atque reſcriptis eundem ſicut oportuit & arguit & corripuit, admonans vt de ſua ſimulatione vel iniquitate cũ pœnitentiæ humilitate deo ſatisfaceret, ne cum tam graui delicto de ſeculo exiret. Frequentius vero dicebat, magis ſecurius ac tutius Eccleſiam legata à defunctis dimiſſa debere ſuſcipere, quàm hæreditates forte ſolici- [*Aliud nũc fit.*] tas & damnoſas, ipſaq́; legata magis offerẽda eſſe quàm exigenda. Commendata vero quæque ipſe non ſuſcipiebat, ſed volentes ſuſcipere clericos non prohibebat. [*Ergo habebant aliquid.*] In iis quoque quę Eccleſia habebat & poſsidebat intentus amore, vel implicatus cupiditate non erat, ſed maioribus magis & ſpiritalibus ſuſpenſus & inhærens rebus, vix aliquando ſeipſum ad iſta temporalia ab æternorũ cogitatione relaxabat & deponebat. Quibúſque ille diſpoſitis & ordinatis, tanquam à rebus mordacibus & iam moleſtis, animi recurſum ad interiora mentis & ſuperiora faciebat, quo vel de inueniendis rebus cogitaret, vel de iam inuentis aliquid dictaret, aut certè ex iam dictatis atque tranſcriptis aliquid emendaret. Et id agebat in die laborans, & in nocte lucubrans. Et erat tanquam illa religioſiſsima Maria, typum geſtans ſupernæ Eccleſiæ, de qua ſcriptum eſt, quòd ſederet ad pe- [*Luca 10.*] des domini, atque intenta verbum eius audiret: De qua ſoror conqueſta, quòd ab eadem circa multum miniſterium occupata nõ adiuuaretur, audiuit: Martha Martha ſolicita es: Elegit optimam partem Maria, quæ non auferetur ab ea. Nam fabricarum nouarum nunquam ſtudium habuit, deuitans in eis implicationem ſui animi, quem ſemper liberum habere volebat ab omni moleſtia temporali. Non tamen illa volentes & ædificantes prohibebat, niſi tantum immoderatos. Intêrea dum Eccleſiæ pecunia deficeret, hocipſum populo Chriſtia- [*O ſcelus.*] no denunciabat, non ſe habere quod indigentibus erogaret. Nam & de vaſis dominicis propter captiuos & quamplurimos indigentes, frangi & conflari iubebat, & indigentibus diſpenſari. Quod non commemoraſſem, niſi contra carnalem ſenſum quorũdam fieri perviderem. Et hocipſum etiam venerabilis memorię Ambroſius in talibus neceſsitatibus indubitãter eſſe faciendum & dixit & ſcripſit: ſed & inde de neglecto à fidelibus gazophylacio & ſecretario, vnde altari neceſſaria inferuntur, aliquando in Eccleſia loquens admonebat, quod etiam beatiſsimum Ambroſium ſe pręſente in Eccleſia tractauiſſe nobis aliquando retulerat.

[*Diſciplina domeſtica. Cap. XXV.*] Cum ipſo ſemper clerici, vna etiam domo ac menſa, ſumptibúſque communibus alebantur & veſtiebantur. Et ne quiſquam facili iuratione etiam ad periurium decidiſſet, & in Eccleſia populo prędicabat, & ſuos inſtituerat, nè quis iuraret, nec ad modicum quidem. Quod ſi prolapſus fuiſſet, vnam de ſtatutis perdebat potionem: Numerus enim erat ſuis ſecum commorantibus, & conui- [*Pœna iurãtis.*] uantibus poculorum præfixus. Indiſciplinationes quoque & tranſgreſsiones ſuorum à regula recta & honeſtate, & arguebat, & tolerabat, quantum decebat & oportebat: In talibus præcipue docens ne cuiuſquam cor declinaretur in verba maligna ad excuſandas excu- [*Pſal. 140.*] ſationes in peccatis. Et dum quiſque offerret munus ſuũ ad altare, & illic recordatus fuiſſet quòd frater ſuus ha- [*Matt. 5.*] beret aliquid aduerſus illum, relinquendum eſſe munus ante altare, atque eundem fratrem eſſe reconciliãdum, & tunc veniendum & munus ad altare offerendum. Si vero ipſe aduerſus fratrem ſuum aliquid haberet, cor-

ret, corripere eum debere in parte: & si eum audisset, lucratus esset suum fratrem, si minus, adhibendum esse vnum aut duos. *Mat. 18.* Quòd si & ipsos cõtemneret, Ecclesiam adhibendam. Si vero & huic non obediret, esset illi vt Ethnicus & publicanus. Et illud addens, vt fratri peccãti & veniam peteoti, non tantum septies, sed septuagies septies delictum relaxetur, sicut quisq; à domino quotidie sibi postulat relaxari.

De cõuictu fœminarũ. Ca. XXVI. Fœminarum autem intra domum eius nulla vnquam conuersata est, nulla mansit, nec quidem germana soror, quæ vidua deo seruiens multo tempore vsque in diem obitus sui præposita ancillarum dei vixit. Sed neque patrui sui filiæ, & fratris sui filiæ quæ pariter deo seruiebant: Quas personas sanctorum Episcoporum concilia in exceptis posuerũt. Dicebat vero, quia etsi de sorore & neptibus secum commorantibus, nulla nasci posſit mala suspicio, tamen quoniam illæ personæ sine aliis necessariis secũmque manentibus fœminis esse non possent, & quòd ad eas etiam aliæ afforis intrarent, de iis posse offendiculum aut scandalum infirmioribus oasci, & illas qui cum Episcopo vel quolibet clerico forte manerent, ex illis omnibus fœminarum personis vnà commorantibus aut aduentantibus, tentationibus humanis posse perire, aut certè malis hominum suspicionibus pessime diffamari: ob hoc ergo dicebat, ounquam debere fœminas cum seruis dei, etiã castissimis in vna maoere domo, ne vt dictum est, aliquod scaodalum vel offendiculum hoc tali exemplo poneretur infirmioribus. Et si forte ab aliquibus fœminis vt videretur vel salutaretur, rogabatur, nunquam sine clericis testibus ad eas intrabat, vel solus cum solis vnquam est locutus, nisi secretorũ aliquid interesset.

Officiũ erga destitutos & ægrotantes. Ca. XXVII In visitationibus vero modum tenebat ab Apostolo definitum, vt non nisi pupillos & viduas in tribulationibus constitutas visitaret. Et si forte ab ægrotantibus ob hoc peteretur, vt pro eis in præseno deum rogaret, eisque manus impooeret, sine mora pergebat. Fœminarum autem monasteria non nisi vrgentibus necessitatibus visitabat. Seruandũ quoque in vita & moribus hominis dei referebat, quod in institutis sanctæ memoriæ Ambrosij compererat, vt vxorem cuiquam nũquam posceret, neque militare volentem ad hoc commendaret, neque in sua patria petitus iret ad conuiuium: De singulis rebus præstans causas, scilicet, ne dum inter se coniugati casu iurgarent, & eum maledicerent per quem coniuncti essent. Sed planè ad hoc sibi iam illis consentieotibus petitum interesse debere affirmabat sacerdotem, vt vel eorum iam pacta & placita firmarentur, vel benedicerentur. Et ne militiæ commendatus suam culpam male agens suffragatori tribueret. Et ne per frequentiam in patriæ conuiuiis constitutus, temperantiæ amitteretur modus. Indicauerat quoque nobis se prædicti & beatæ memoriæ viri in vltimo vitæ constituti, audisse sapientissimum & piissimum responsum, & multum laudabat ac prædicabat. Nam cùm ille venerabilis vltima iaceret ægritudine, & à fidelibus honoratis lecto eius astantibus, & videotibus eum de seculo migraturum ad deum, & ob hoc mœrentibus tanti ac talis antistitis Ecclesiam posse priuari verbi & sacramenti dei dispensatione: cum lachrymis rogaretur vt sibi à domino vitæ posceret commeatum, eum illis dixisse: Non sic vixi vt mepudeat ioter vos viuere: sed nec mori timeo: quia bonum dominum habemus. Et in his noster Augustinus senex elimata ac librata admirabatur & laudabat verba. Ideo enim eum dixisse intelligendum est, nec mori timeo, quia bonum dominum habemus, ne crederetur præsidens de suis purgatissimis moribus præsumpsisse, Non sic vixi vt me pudeat inter vos viuere: Hoc enim dixerat ad illud quod homioes de homine oosse poterant. Nam sciens examen æquitatis diuinæ, de bono domino se dicit magis, quàm de meritis suis confidere. Cui etiam io oratiooe quotidiana dominica dicebat: Dimitte nobis debita oostra, sicut & oos dimittimus debitoribus nostris. *Mat. 6.* Cuiusdam quoque coëpiscopi & familiarissimi sui amici, in extremis vitæ de talibus freqeotissimum referebat dictum: ad quem cum visitandum iam morti appropinquantẽ ventitasset, & ille manus gestu se de seculo exiturum significaret, atque à se illi esset responsum, adhuc eum Ecclesiæ oecessarium viuere posse, illum ne putaretur huius vitæ teneri cupiditate respondisse ei: Si nuoquam, bene. Si aliquãdo, quare non modo? Et talem sententiam mirabatur & laudabat hominem protulisse, deum quidem timeotem, veruntamen in villa natum & nutritum, sed non multa lectionis eruditum scientia. Illud etiam cuiusdam ægrotantis dictum afferebat Episcopi, de quo sanctus in epistola sua quam de mortalitate scripsit martyr Cyprianus ita retulit, dicens: Cum quidam de collegis & consacerdotibus nostris infirmitate defessus, & de appropinquante morte solicitus, commeatum sibi precaretur, astitit deprecaoti, & iam penè morienti iuuenis honore & maiestate venerabilis, statura celsus & clarus aspectu, quem astantem sibi vix posset humanus aspectus oculis carnalibus intueri, nisi quòd talem videre iam poterat de seculo recessurus. Atque ille non sine quadam animi, & vocis indignatione infremuit & dixit: Pati timetis, exire non vultis, quid faciam vobis?

Quæ ante mortẽ. Cap. XXVIII. Ante proximum vero diem infirmitatis obitus sui à se dictatos & editos recensuit libros, siue eos quos primo tempore conuersionis suæ adhuc laicus, siue quos presbyter, siue quos Episcopus dictauerat, & quæcũque in his recognouit aliter quàm sese haberet Ecclesiastica regula à se fuisse dictata & scripta, cum adhuc ecclesiasticum vsum minus sciret, minúsq; intelligeret, à semetipso & reprehẽsa & correcta sunt. *Retractationũ libri.* Vnde etiam duo conscripsit volumioa, quorum est titulus, de recensione librorum. Præreptos etiam sibi quosdam libros ante diligentiorem emendationem à nonnullis fratribus cõquerebatur, licet eos postmodum emendasset. Imperfecta etiam quædam librorum suorum præuentus morte dereliquit. Quique prodesse omnibus volens, & volentibus multa librorum legere & ooo valẽtibus, ex vtroque diuino testamento veteri & nouo præmissa præfatione præcepta diuina seu vetita ad vitæ regulam pertinentia excerpsit, atque ex his vnum codicem fecit: vt qui vellet, legeret, atque in eo vel quàm obediens deo inobediènsve esset, agnosceret: & hoc opus voluit Speculum appellare. *Speculum.* Verum breui consequenti tempore diuina voluntate & potestate prouenit, vt manus ingens diuersis telis armata & bellis exercitata, immanium hostium Vuandalorum & Alanorum commixtam secum habentes Gothorum gentem, aliarúmque diuersarum gentium personas, ex Hispaniæ partibus transmarinis nauibus Africæ influxisset & irruisset: *Barbarorũ irruptio.* vniuersaq; per loca Mauritaoiarum etiam ad alias nostras trãsiens prouincias & regiones, omni sæuiens crudelitate & atrocitate, cuncta quæ potuit expoliatione, cædibus diuersisq; tormentis, iocendiis, aliísque innumerabilibus & infandis malis depopulata est, nulli sexui, nulli parcens ætati, nec ipsis dei sacerdotibus vel ministris, nec ipsis Eccle-

siarum

siarum ornamentis seu instrumentis vel ædificiis. Et hanc ferocissimam hostium grassationem & vastationem ille homn dei, & factam fuisse & fieri non vt cæteri homines sentiebat & cogitabat: sed altius & profundius ea considerans, & in his animarum præcipue vel pericula vel mortes præuidens, solito amplius quàm vt scriptum est: Qui apponit scientiam, apponit dolorem, & cor intelligens quasi tinea ossibus, fuerunt ei lachrymæ panes die ac nocte, amarissimámque & lugubrem præ cæteris suæ senectutis iam peneè extremã ducebat ac tolerabat vitam. Videbat enim ille homo dei ciuitates excidin perditas pariter cum ædificiis, villarúmque habitatores, alios hostili nece extinctos, alios effugatos atque dispersos, Ecclesias sacerdotibus ac ministris destitutas, virginésque sacras & quosque continentes vbique dissipatos: & in his alios defecisse tormentis, alins gladio interemptos esse, alios in captiuitate perdita animi & corporis integritate ac fidei, maln more ac duro hnstib⁹ deseruire. Cernebat etiam hymnos dei & laudes de Ecclesiis deperisse, ædificia Ecclesiarum quamplurimis locis ignibus concremata esse, solennia quinque quæ deo debentur de propriis locis defecisse: sacrificia ac sacramenta diuina vel nnn quæri, vel quærenti qui tradat non facile reperiri: in ipsas móntium syluas & cauernas petrarum & speluncas confugientes, vel ad quascunque muniriones, alios fuisse expugnatns & interfectns, alios necessariis sustentaculis euolutos atque priuatns, vt fame contabescerent: ipsósque Ecclesiarum præpositos & clericos, qui forte dei beneficin vel eos non incurrerant, vel incurrentes euaserant, rebus omnibus expoliatos atque nudatos egentissimos mendicare, nec eis omnibus ad omnia quibus fulciendi essent subueniri posse. Vix tres superstites videbat ex innumerabilibus Ecclesiis, hoc est, Carthaginensem, Hipponensem, & Circensem, quæ dei beneficin excisæ non sunt, & earum permanent ciuitates, & diuinn & humano fultæ præsidin, licet post eius obitũ vrbs Hippnnensis incolis destituta, ab hostibus fuerit concremata. Et se inter hæc mala cuiusdam sapientis sententia consnlabatur, dicennis: Non erit magnus magnum putans quòd cadunt ligna & lapides, & moriũtur mortales. Hæc ergo omnia ille, vt erat alte sapiens, quotidie vbertim flebat. Accreuitque mœroribus & lamentationibus eius, vt etiam adhuc in suo statu cnnsistentem ad eandem Hippnnensium regionum ciuitatem ab iisdem hostibus veniretur nbsidendam. Quoniam in eius tunc defensione fuerat constitutus comes quidam Bonifacius cum Gothorum quondam fœderatus exercitu, quam vrbem fermè quatuordecim mensibus conclusam obsederũt. Nam & littus illi marinum interclusione abstulerunt. Quò etiam nosipsi de vicino cum aliis nnstris coëpiscopis confugeramus, in eadémq; omni nbsidinnis tẽpore fuimus. Vbi nobiscũ super his infortuniis sępissime cnlloquebamur, & dei tremẽda iudicia præ oculis nostris posita cõsiderabamus, dicentes: Iustus es domine, & rectum iudiciũ tuum. Pariterque dolentes, gementes & flentes orabamus miseratinnum patrem & deum omnis cnnsolatinnis, vt de eadem nos tribulatione subleuare dignaretur. Et forte prouenit vt vnà cum eodem ad mensam constitutis & inde confabulannbus, cœperit coram nobis dicere: Noueritis me hoc tempore nostræ calamitatis deum rogare, vt aut hãc ciuitatem ab hostibus circundatam liberare dignetur, aut si aliud ei videtur, suos seruos ad perferendam suam voluntatem fortes faciat, aut certè vt me de hoc seculo ad se accipiat. Quæ ille dicens nnsque instrueus, deinceps cum endem & nos cũ nostris omnibus, & ipsi qui in eadem fuerant ciuitate à summo deo similiter petebam⁹. Et ecce tertio illius obsidionis mense decubuit lecto febribus fatigatus, & illa vluma exercebatur ægritudine. Nec suum sanè dominus famulum fructu suæ precis fraudauit. Nam & sibi ipsi & eidem ciuitati quod & lachrymosis depoposcit precibus, in tempore impetrauit. Noui quoque eundem & presbyterum, & Episcopum prn quibusdam energumenis petentibus vt nraret rogatum, eúmque in oratione lachrymas fundentem deum rogasse, & dæmones ab hominibus recessisse. Itémque ad ægrotantem & lecto vacantem quendam cum sun ægrotn venisse, & rogauisse vt eidem manum imponeret vt sanus esse posset: eúmque respnndisse, si aliquid in his posset, sibi hoc vtique primitus præstitisset: & illum dixisse visitatum se fuisse, sibique per somnium dictum esse, Vade ad Augustinum Episcopum, vt eidem manum imponat, & saluus erit. Quod dum comperisset, facere nnn distulit, & illum infirmum continuo dóminus sanum ab eodem discedere fecit.

Eccles. 1. *Psal. 41.* *Apophthegma.* *Psal. 118.* *2. Cor. 1.* *Morbus extremus.* *Cap. XXIX.*

Interea reticendum minime est, cum memorati impenderent hostes, à sancto viro quoque nnstro coëpiscopo Thabennensis Ecclesiæ Honorato, literis fuisse cnnsultum, vtrùm nam illis aduentãtibus ex Ecclesiis Episcopis, vel clericis recedendum esset, an non. Eique rescriptis insinuasse quid magis ab illis Rnmaniæ euersoribus esset metuẽdum. Quam eius Epistnlam huic scripturæ inserere volui. Est enim sacerdotum dei, & ministrnrum mnribus valde vtilis & necessaria. Isto mndo rescriptum est ad eũdem ab eodem, Sancto fratri & coëpiscopo Hnnorato, Augustinus in domino salutem. Charitati tuæ misso exempln epistnlæ quem fratri Quodvultdeo nnstro coëpiscopo scripsi, putabam me hoc onere caruisse quòd mihi imposuisti, quærendo consilium, quid in iis periculis quæ in tempora nostra venerunt facere debeatis. Quanuis enim epistolam &c.

Consilium verũ hostibus aduẽtãtibus ex ecclesiis episcopis recedendum sit. Cap. XXX.

Sanè ille sanctus in vita sua prolixa pro vtilitate ac fœlicitate sanctæ Ecclesię catholicæ diuinitus condonata, vixit annis septuaginta sex, in clericatu autem vel Episcopatu annis fermè quadraginta. Dicere autem nnbis inter familiaria colloquia consueuerat, post perceptum baptismum etiam laudatos Christianos & sacerdotes absque digna & competenti pœnitentia exire de corpnre non debere. Quod etiam ipse fecit vltima qua defunctus est ægritudine. Nam sibi iusserat psalmos Dauidicos, qui sunt paucissimi de pœnitentia scribi, ipsosq; quaterniones iacens in lecto contra parietem positos diebus suæ infirmitatis intuebatur, & legebat, & iugiter ac vbertim flebat: Et ne intentio eius à quoquam impediretur, cauebat: Ante dies fermè decem quàm exiret de cnrpore, à nobis postulauit præsentibus, ne quis ad eum ingrederetur, nisi iis tantum horis quibus medici ad inspiciẽdum intrarent, vel cum ei inferretur refectio. Et ita obseruatum ac factum est, & omni illo tempore orationi vacabat. Verbum dei vsque ad ipsam suam extremam ægritudinem impræter misse alacriter & fortiter sana mente, sanóque consilin in Ecclesia prædicauit. Membris omnibus sui corporis incolumis, integro aspectu atque auditu, & vt scriptum est, nnbis astantibus & videntibus, ac cum eo pariter nrantibus, obdormiuit in pace cum patribus suis, enutritus in bona senectute: & nobis coram positis prn eius commendanda corporis depositione, sacrificium deo nblatum est, & sepultus est.

Epistolæ reliquũ omisimus, cũ sit ipsa penè vita plixior. Extat inter epistolas 180. Mors & sepultura. Caput XXXI. Pœnitentia in morte. Sacrificium p mortuo

Testamentum

Testamentum autem nullum fecit, quia vnde faceret pauper Christi non habuit. Ecclesiæ bibliothecam & omnes codices diligenter posteris custodiendos semper iubebat. Si quid vero Ecclesia, vel in sumptibus, vel in ornamentis habuit, fideli presbytero qui sub eodem domus Ecclesiæ curam gerebat, dimisit. Nec suos consanguineos vel in proposito vel extra constitutos, in sua vita & morte vulgi more tractauit. Quibus dum adhuc superesset id si opus fuit quod & cæteris erogarit, non vt diuitias haberent, sed vt aut non, aut minus egerent. Clerum sufficientissimum & monasteria virorum ac fœminarum continentium cum suis præpositis plena Ecclesiæ dimisit, vnà cum bibliothecis libros, & tractatus vel suos vel aliorum sanctorum habentibus, in quibus dono dei qualis quantúsque in Ecclesia fuerit noscitur, & in his semper viuere à fidelibus inuenitur. Iuxta quod etiam secularium quidam poëtarum, suis in bens quo sibi tumulum mortuo in aggere publico collocarent, pro epigrammate finxit, dicens:

Bibliotheca. *Monasteria* *Epitaphiũ.*

Viuere post obitum vatem vis nosse viator,
Quod legis ecce loquor, vox tua nempe mea est.

Et in suis quidem scriptis ille deo acceptus & charus sacerdos quantum lucente veritate videre conceditur, rectè ac sanè, fidei, spei, & charitatis catholicæ Ecclesiæ vixisse manifestatur. Quod agnoscunt, qui eundem de diuinis scribentem legentes proficiunt. Sed ego arbitror plus ex eo proficere potuisse, qui eum & loquentem in Ecclesia præsentem audire & videre potuerunt, & eius præsertim inter homines conuersationem non ignorauerunt. Erat enim non solum eruditus scriba in regno cœlorum, de thesauro suo proferens noua & vetera, & vnus negociatorum qui inuentam preciosam margaritam, quę habebat venditis comparauit, verumetiam ex iis ad quos scriptũ est: Sic loquamini & sic facite, & de quibus Saluator dicit: Qui fecerit & docuerit sic homines, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Peto autem impendiò vestram charitatem, qui hæc scripta legitis, vt mecum omnipotenti deo gratias agatis, dominúmque benedicatis qui tribuit mihi intellectum, vt hæc in noticiam & præsentium & absentium præsentis temporis & futuri hominum, & vellem deferre, & valuissem: & mecum ac pro me oretis, vt illius quondam viri, cum quo aonis fermè quadraginta dei dono absq; amara vlla dissensione familiariter ac dulciter vixi, & in hoc seculo æmulator & imitator existam, & in futuro omnipotentis dei promissis cum eodem perfruar. Amen.

Matt. 13. *Iaco. 2.* *Matth. 5.*

Possidonij de vita D. Augustini
FINIS.

A DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi in libros Retractationum

PROLOGVS.

† est quod. IAM diu istud† facere cogito atque dispono, quod nunc adiuuante domino aggredior: quia differendum esse non arbitror, vt opuscula mea siue in libris, siue in epistolis, siue in tractatibus, cum quadã iudiciaria seueritate recenseam, & quod me offendit, velut censorio stylo denotem. Neque enim quisquam nisi imprudens, ideo quia mea errata reprehendo, me reprehẽdere audebit. Sed si dicit non ea debuisse à me dici, quæ postea mihi etiam displi-
B cerent: verum dicit, & mecum facit. Eorũ quippe reprehensor est, quorum & ego. Neque enim ea reprehendere deberem, si dicere debuissem. [Sed qui primas nõ potuit habere sapientiæ, secundas babeat partes modestiæ: vt qui non valuit omnia impœnitenda dicere, saltem pœniteat quæ cognouerit dicenda non fuisse.] Sed vt volet quisque accipiat hoc quod facio, me tamen Apo-
1.Cor. 11. stolicam illam sententiam, & in hac re oportuit intueri, vbi ait: Si nosipsos iudicaremus, à domino non iudica-
Prouer. 10. remur. Illud etiam quod scriptum est: Ex multiloquio non effugies peccatum. terret me plurimum, non quia multa scripsi, vel quia multa etiam, quæ dictata nõ sunt,
† deputem. tamen à me dicta, conscripta sunt. Absit enim vt multiloquium deputetur†, quando necessaria dicuntur, quantalibet sermonum multitudine ac prolixitate dicantur. Sed istam sententiã scripturæ sanctæ propterea timeo, quia de tã multis disputationibus meis sine dubio multa colligi possunt, quæ si non falsa, at certe videantur, siue etiam conuincantur non necessaria. Quẽ verò Chri-
Matth. 12. stus fidelium suorum nõ terruit, vbi ait: Omne verbum
C ociosum quodcumque dixerit homo, reddet pro eo ra-
Iaco. 1. tionem in die iudicij. Vnde & eius Apostolus Iacobus:
Iaco. 3. Sit, inquit, omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. Et alio loco: Nolite, inquit, plures magistri fieri fratres mei, scientes quoniam maius iudicium sumitis: In multis enim offendimus omnes. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir. Ego mihi hanc perfectionem, nec nunc arrogo, cum iam sim senex, quanto minus cum iuuenis cœpi scribere, vel apud populos dicere: tantumq; mihi tributum est, vt vbicumque me præsente loqui opus esset ad populum, rarissime
†permitterẽ tacere atque alios audire permitterer †, & esse velox ad
vt essem. audiendum, tardus autem ad loquendum. Restat igitur vt meipse iudicem sub magistro vno, cuius de offensio-
Magistros nibus meis iudicium euadere cupio. Magistros autem
plures fieri. plures tunc fieri existimo, cum diuersa atque inter se aduersa sentiunt. Cum verò idipsum dicunt omnes, & verum dicunt: ab vnius veri magisti magisterio non recedunt. Offendunt autem non cum illius multa dicũt, sed cum addunt sua. Sic quippe incidunt ex multiloquio etiam in falsiloquium. Scribere autem ista mihi placuit, vt hæc emittam in manus hominum, à quibus ea quæ
† possunt. iam edidi, reuocare emendanda non possum†. Nec illa sanè prætereo, quæ catechumenus iam, licet relicta spe quam terrenam gerebam, sed adhuc secularium literarũ inflatus consuetudine scripsi: quia & ipsa exierunt in no D
ticiam describentium atq; legentium, & leguntur vtiliter si † nonnullis ignoscatur: vel si non ignoscatur, non † al. sed.
tamen inhæreatur erratis. Quapropter quicumque ista lecturi sunt, non me imitentur errantem, sed in melius proficientem. Inueniet enim fortasse quo modo scribẽdo profecerim, quisquis opuscula mea ordine, quo scripta sunt legerit. Quod vt possit, hoc opere, quantum potuero, curabo vt eundem ordinem nouerit.

RETRACTATIONVM LIBER PRIMVS.

CVM ergo reliquissem vel quę adeptus fuerã in cupiditatibus huius mundi, vel quæ adipisci volebam, & me ad Christianæ vitæ ocium contulissem, nondũ baptizatus, contra Academicos vel de Academicis primùm scripsi, vt argumenta eorum, quæ multis ingerunt veri inueniendi desperationem, & prohibent cuiquam rei assentiri, & omnino aliquid tanquam manifestum certumq; sit, approbare sapiẽtem, cùm eis omnia videantur obscura & incerta, ab animo meo, quia & me mouebant, quantis possem rationibus amouerem. Quod miserante atque adiuuante Deo factum est. Sed in eisdem tribus libris meis, non mihi placet toties me appellasse fortunam, quamuis non aliquam deam voluerim hoc nomine intelligi, sed fortuitum rerum euentum, vel in corporis nostri, vel in externis bonis aut malis. Vnde & illa verba sunt, quæ nulla religio dicere prohibet, forte, forsan, forsitan, fortasse, fortuito. Quod tamen totum ad diuinam reuocandum est prouidentiam. Hoc etiam† ibi nõ tacui, dicens: Etenim fortasse quæ vulgo fortuna nominatur, occulto quodam ordine regitur, nihilque aliud in rebus casum vocamus, nisi cuius ratio & causa secreta est. Dixi quidem hoc, verumtamen pœnitet me sic illic nominasse fortunam, cum videam homines habere in pessima consuetudine, vt vbi dici debet. Hoc deus voluit, dicere, hoc voluit fortuna. Quod autem quodam loco dixi: Ita comparatum est, siue pro meritis nostris, siue pro necessitate naturæ, vt diuinum animum mortalibus inhærentem nequaquam philosophiæ† portus accipiat, & cætera. Aut nihil horum duorum dicendum fuit, quia etiam sic sensus posset esse integer, aut satis erat dicere†, pro meritis nostris, sicut verum est ex Adam tracta miseria, nec addere, siue pro necessitate naturæ, quandoquidem naturæ nostrę dura necessitas merito præcedentis iniquitatis exorta est. Itemque illic quod dixi: Nihil omnino colendum esse, totùmque abiiciendum, quicquid mortalibus oculis cernitur, quicquid vllus sensus attingit. Addenda erant verba, vt diceretur: Quicquid mortalis corporis vllus sensus attingit. Est enim sensus & mentis. Sed eorum more loquebamur tunc, qui sensum non nisi corporis dicunt, & sensibilia non nisi corporalia. Itaque vbicumque sic locutus sum, parum est ambiguitas euitata, nisi apud eos quorum consuetudo est locutionis huius. Item dixi: Quid censeas aliud esse beatè viuere, nisi secundum id quod in homine optimum est† viuere? Et quid dixerim in homine esse optimum, paulopost explicans: Quis, inquam, dubitauerit, nihil esse aliud hominis optimum, quàm eam partem animi, cui dominanti obtemperare

Margin notes, right column: Cõtra Academicos. Caput. 1. — E — Lib. 3. cõtrà Academicos c. 1. & 7 Fortuna. — † enim. — F — Lib. 2. ca. 1. — † al. sapientia. — † al. debere dicere. — Li. 1. ca. 1. — Li. 3. cap. 2. Viuere beate. — † al. esse optimum. — Optimum hominis.

G conuenit cætera quæcumque† in homine sunt. Hæc autem ne aliam postules definitionem, mens aut ratio dici potest. Hoc quidem verum est: Nam quantum attinet ad hominis naturam, nihil est in eo melius quàm mens & ratio, sed non secũdum ipsam debet viuere, qui beate vult viuere, alioquin secundum hominem viuit, cum secundum deum viuendum sit, vt possit ad beatitudinẽ peruenire, propter quam cõsequendam, non seipsa debet esse contenta, sed deo mens nostra subdenda est. Itẽ respõdens ei cum quo disputabatur: Hic plane, inquam, nõ erras, quod vt tibi omen sit ad reliqua, libenter optauerim. Hoc licet non serio, sed ioco dictũ sit, nollem tamen eo verbo vti. Omen quippe me legisse non recolo, siue in sacris literis nostris, siue in sermone cuiusquam ecclesiastici sermonis † disputatoris, quamuis abominatio inde sit dicta, quæ in diuinis libris assidue reperitur. In secundo autem libro prorsus inepta est & insulsa illa quasi fabula de Philocalia & Philosophia, quod sint germanæ, & eodem parente procreatæ. Aut enim Philocalia, quæ dicitur, non nisi in nugis est, & ob hoc philosophiæ nulla ratione germana. Aut si propterea est hoc nomen honorandum, quia Latine interpretatum, amorem significat pulchritudinis, & est vera ac summa sapientiæ
H pulchritudo, eadem ipsa est in rebus incorporalibus atque summis philocalia quæ & †philosophia, neque vllo modo sunt quasi sorores duæ. Alio loco cum agerem de animo dixi: Securior rediturus in cœlum. Iturus autem, quàm rediturus dixissem securius, propter eos qui putant animos humanos pro meritis peccatorum suorũ de cœlo lapsos siue † deiectos, in corpora ista detrudi. Sed hoc ego propterea non dubitaui dicere, quia ita dixi in cœlum, tanquam dicerem ad eum † qui eius est author & conditor, sicut beatus Cyprianus non cunctatus est dicere. Nam cum corpus è terra, spiritum possideamus è cœlo, ipsi terra & cœlum sumus. Et in libro Ecclesiastæ scriptum est: Spiritus reuertatur ad deum qui dedit illum. Quod vtique [sic] intelligendum est, vt non resistatur Apostolo dicenti: Nondum natos nihil egisse boni aut mali. Sine controuersia ergo quædam originalis regio beatitudinis animi, deus ipse est. Qui eum non quidem de seipso genuit, sed de nulla re alia condidit, sicut condidit corpus è terra. Nam quod attinet ad eius originem, qua fit vt [sit] in corpore, vtrum de
I illo vno sit qui primum creatus est, quando factus est homo in animam viuam, an semper ita fiant† singulis singuli†, nec tunc sciebam, nec adhuc scio. In libro tertio: Si quid mihi videatur, quæris, inquam, in mente arbitror esse summum hominis bonum. Verius dixissem: In deo. Ipso enim mens fruitur vt beata sit, tanquam summo bono suo. Nec mihi illud placet quod dixi: Libet deierare per omne† diuinum. Item quod dixi de Academicis, quia verum nouerant, cuius simile appellabant verisimile, idq; ipsum verisimile appellaui falsum, quod approbant. Duas ob causas non recte dictum est: vel quod falsum esset, quod aliquo modo esset simile alicuius veri, quia in genere suo & hoc verum est, vel quod approbant ista falsa, quæ vocabant verisimilia, cum illi nihil approbarent, & affirmarent nihil approbare sapientem. Sed quia [hoc] ipsum verisimile etiam probabile nuncupabant, hinc factum est, vt hoc de illis dicerem. Laus quoque ipsa qua Platonem, vel Platonicos, seu Academicos philosophos tantum extuli, quantum impios homines non oportuit, non immerito mihi displicuit: præsertim quorum contra errores magnos defendenda est Christiana doctrina. Illud etiam quod in comparatione argumentorum Ciceronis, quibus in libris K suis Academicis vsus est, meas nugas esse dixi, quibus argumenta illa certissima ratione refutaui, quamuis iocando dictum sit, & magis ironia videatur, non debuit tamen dici. Hoc opus sic incipit: O vtinam Romaniane hominem sibi aptum.

†quæque. — *Nihil melius in homine quàm mens & ratio.* — *Lib. 1. c. 4.* — *Deo mens nostra est subdenda.* — *Omen.* — *† deest, sermonis.* — *Abominatio ab omine dicta.* — *Lib. 2. c. 3.* — *Philocalia.* — *Philosophia.* — *† deest, &.* — *Li. 2. cap. 9.* — *Li. 2. de libe. ar. c. 22.* — *† seu.* — *† deum.* — *Eccles. 12.* — *Roma. 9.* — *Lib. 10. de Ge. ad literã. c. 6. & 7.* — *† similiter fiant.* — *† singula.* — *Lib. 3. c. 12.* — *In deo esse summũ hominis bonũ.* — *Li. 3. c. 16.* — *Li. 3. ca. 17 & 18.* — *† omen.* — *Verisimile.* — *Li. 3. ca. 17.* — *Li. 3. c. 20.*

Librum de beata vita, non post libros de Academicis, sed inter illos vt scriberem contigit. Ex occasione quippe ortus est diei natalis mei, & tridui disputatione completus, sicut satis ipse indicat. In quo libro constitit inter nos, qui simul quærebamus, non esse beatam vitam, nisi perfectam cognitionem dei. Displicet tamen † illic, quod Manlio Theodoro, ad quem librum ipsum scripsi, quamuis docto & Christiano viro, plus tribui quàm deberem. Et quod fortunam etiam illic sæpe nominaui. Et quòd tempore vitæ huius in solo animo sapientis dixi habitare vitam beatam, quomodolibet se habeat corpus eius, cum perfectam cognitionem dei, hoc est, qua homini maior esse non possit, in futura vita speret Apostolus, quæ sola beata vita dicen- L da est, vbi & corpus incorruptibile atque immortale spiritui suo † sine vlla molestia vel reluctatione subdetur. Sanè istum librum nostro in Codice interruptum reperi [&] non parum minus habere, & sic à fratribus quibusdam descriptus est, nec adhuc apud aliquem integrum inueneram, ex quo emendarem quando hæc retractaui. Hic liber sic incipit: Si ad philosophiæ portum.

De beata vita. Ca. II. — *† autem.* — *In ſſatione Disputa. 3. infra cap. proximo.* — *infra cap. proximo.* — *† sancto.*

Per idem tempus inter illos qui de Academicis scripti sunt, duos etiam libros de ordine scripsi, in quibus magna quæstio versatur, vtrum omnia bona & mala diuinæ prouidentiæ ordo contineat. Sed cum rem viderem ad intelligendum difficilem, satis ægre ad eorum perceptionem cum quibus agebam disputando posse perduci, de ordine studendi loqui malui, quo† à corporalibus ad incorporalia potest proficì. Verum & in his libris displicet mihi sæpe interpositum fortunę vocabulum. Et quòd non addebam, corporis, quãdo sensus hominis † nominaui. Et quòd multum tribui liberalibus disciplinis, quas multi sancti [multum] nesciunt, quidam autem qui sciunt eas, sancti non sunt. Et quòd Musas quasi aliquas deas, quamuis iocando M commemoraui. Et quòd admirationem vicium nuncupaui. Et quòd philosophos non vera pietate præditos, dixi virtutis luce fulsisse. Et quòd duos mundos, vnum sensibilem, alterum intelligibilem, non ex Platonis vel ex Platonicorum persona, sed ex mea sic commendaui, tanquam hoc etiam dominus significare voluerit, quia non ait, Regnum meum non est de mundo: sed, Regnum meum non est de hoc mundo, cum possit & alia† locutione dictum inueniri: Et si alius à domino Christo significatus est mundus, ille congruentius possit intelligi, in quo erit cœlum nouum & terra noua, quando complebitur quod oramus, dicentes: Adueniat regnum tuum. Nec Plato quidem in hoc errauit, quia esse mundum intelligibilem dixit, si non vocabulum quod ecclesiasticæ consuetudini in re illa non vsitatum est, sed ipsam rem velimus attendere. Mundum quippe intelligibilem, nuncupauit ipsam rationem sempiternam atque incommutabilem, qua fecit deus mundum. Quam qui esse negat, sequitur vt dicat, irrationabiliter deũ fecisse quod fecit, aut cũ faceret vel antequam faceret, nescisse quid faceret: si apud eum ratio faciendi non erat. Si verò erat, sicut erat, ipsam videtur Plato vocasse intelligibilem

De ordine. Cap. III. — *† cum.* — *Li. 1. ca. 7.* — *Lib. 1. ca. 2.* — *Li. 1. c. 1. & 2.* — *† corporis.* — *Li. 1. c. 8. & 2. cap. 14.* — *Li. 1. cap. 3.* — *Li. 2. ca. 16.* — *Li. 1. ca. 11. & 2. c. 18.* — *Ioan. 18.* — *† aliqua.* — *Apoca. 21.* — *Matt. 6.* — *Mundus intelligibilis est ratio, qua deus fecit mũdũ.*

A bilem mundum. Nec tamē isto nomine nos vteremur,
si iam satis essemus literis ecclesiasticis eruditi. Nec illud
Li. 1.c.20. mihi placet, quòd cum dixissem: Summa opera danda
est optimis moribus: mox addidi: Deus enim noster ali-
ter nos exaudire non poterit: Bene autem viuentes facil
lime exaudiet. Sic enim dictum est, tanquam deus non
Ioan 9. exaudiat peccatores, quod quidem dixit in Euangelio,
sed ille qui nondum cognouerat Christum, à quo fue-
†deest mihi rat iam illuminatus in corpore. Nec illud mihi † placet
Li.2.c.20. quòd Pythagoræ philosopho tantum laudis dedi, vt
qui [hanc] legit vel audit, possit putare me credidisse
nullos errores in Pythagorica esse doctrina, cum sint
plures, iidemque capitales. Hoc opus sic incipit: Ordinē
rerum Zenobi.

Soliloquio- INter hæc scripsi etiam duo volumina secundum stu
rū.Ca.IIII. dium meum, & amorem ratione indagandæ verita-
tis, de his rebus, quas maxime scire cupiebam, me in-
terrogans, mihiq; respondens, tanquam duo essemus, ra
Li.1.cap.7. tio & ego, cum solus essem. Vnde hoc opus Soliloquia
nominaui, sed imperfectum remansit. Ita tamē, vt in pri-
B mo libro quæreretur, & vtcumque appareret, qualis esse
†sapientiā. debeat, quis vult percipere scientiam †, quæ vnque non
Li.1.ca.15. sensu corporis, sed mente percipitur. Et ex † quadam ra-
1.cap.1. tiocinatione in libri fine colligitur, ea quæ vere sunt, im
†deest, ex. mortalia esse. In secundo autem de immortalitate ani-
mæ diu res agitur, & non peragitur. In his sanè libris
1.sen.dis.2. non approbo, quod in oratione dixi: Deus qui nisi mun
Cap.1. dos verum scire noluisti. Responderi enim potest, mul-
tos etiam non mundos multa scire vera. Neque enim
definitum est hic quid sit verum, quod nisi mundi scire
Li.1.ca.2. non possint, & quid sit scire. Et illud quod ibi positum
est: Deus cuius regnum est totus mundus, quem sensus
ignorat. Si deus intelligendus est, addenda fuerant ver-
ba, vt diceretur: Quem mortalis corporis sensus igno-
rat. Si autem mundus dictus est, quem sensus ignorat, il-
q̄in. le recte intelligitur, qui futurus est in † cœlo nouo & ter-
Apoc.21. ra noua. Sed etiam hic addenda erant illa verba, vt di-
1. Retract. ceretur: mortalis corporis sensus. Sed illo more adhuc
cap.2.& 3. loquebar, quo sensus proprie corporis appellatur. Nec
Lib.1.ca.1. assidue repetendum est, quod & superius inde iam di-
†dictū est. xi †, sed hoc recolendum, vbicumque ista locutio in
1.sen.di.2. meis literis inuenitur. Et vbi dixi de patre & filio: Qui
cap.omnes. gignit, & quem gignit, vnum est. dicendum fuit, vnum
Li.1.cap.7. sunt. Sicut aperte ipsa veritas loquitur, dicens: Ego &
C pater vnum sumus. Nec illud mihi placet, quòd in ista
Ioan.10. vita Deo intellecto iam beatam esse animam dixi: nisi
Li.1.ca.13. forte spe. Item quod dixi: Ad Sapientiæ cognitionem
non vna via perueniri. non bene sonat, quasi alia via sit
Ioan.14. præter Christum, qui dixit: Ego sum via. Vitanda ergo
erat hæc offensio aurium religiosarum, quamuis alia sit
illa vniuersalis via, aliæ autem viæ, de quibus in Psal-
Psalm.24. mo canimus †: Vias tuas domine notas fac mihi, & se-
†canitur. mitas tuas doce me. Et in eo quod ibi dictum est: Peni-
Li.1.ca.14. tus esse ista sensibilia fugienda. Cauendum fuit, ne pu-
taremur illam Porphyrij falsi philosophi tenere senten
tiam, qua dixit: Omne corpus esse fugiendum. Non au-
tem dixi ego omnia sensibilia, sed ista, hoc est corrupti-
bilia, sed hoc potius dicendum fuit. Non autem talia
sensibilia futura sunt in futuri seculi cœlo nouo & ter-
q. in. ra noua. Item quodam loco dixi, Quòd in † disciplinis
Li.2.c.20. liberalibus eruditi, sine dubio in se illas obliuione ob-
rutas eruunt discendo, & quodam modo refodiūt. Sed
hoc quoq; improbo. Credibilius est enim propterea ve-
†interro- ra respondere de quibusdam disciplinis, etiam imperi-
gatur. tos earum quando bene interrogantur †, quia præsens

est eis quantum † id capere possunt lumen rationis inter- D
næ † vbi hæc immutabilia vera conspiciunt, non quia †quando.
ea nouerāt aliquando & obliti sunt, quod Platoni vel † †æterna.
talibus visum est. Contra quorum opinionem quanta †&c.
[pro suscepta opera] dabatur occasio, in libro duodeci-
mo de trinitate disserui. Hoc opus sic incipit: Voluenti Cap.15.
mihi multa ac varia mecum.

POst libros Soliloquiorum iam de agro Mediola- De immor-
num † reuersus, scripsi librum de immortalitate talitate a-
animę, quem mihi quasi commonitorium esse vo- nimę.
lueram propter soliloquia terminanda, quæ imperfe- Caput.V.
cta remanserant. Sed nescio quo modo me inuito exiit †Mediola-
in manus hominum, & inter mea opuscula nominatur. nium.
Qui primo ratiocinatione †, contortione atque breui- †ratioci-
tate sic obscurus est, vt fatiget cum legitur etiam inten- nationum.
tionem meam, vixque intelligatur à meipso. Deinde co
gitans nihil aliud quàm animos hominum, in quadam
argumentatione eiusdem libri dixi: Nec esse in eo quod Cap.1.
nihil discit disciplina potest. Item quod alio loco dixi:
Nec vllam rem scientia complectitur, nisi quæ ad ali-
quam pertinet disciplinam: nec venit in mentem deum E
non discere disciplinam, sed † habere omnium rerum † discipli-
scientiam, in qua etiam præscientia est futurorum. Ta- nas, &c.
le est & illud quod ibi dictum est: Non esse vitam cum Capit.4.
ratione vlli, nisi animæ. Neque enim deo sine ratione vi
ta est, cum apud eum & summa vita, & summa sit ratio.
Et illud quod aliquanto superius dixi: Id quod intelli- Cap.2.
gitur eiusmodi esse semper: cum intelligatur & animus,
qui vtique non eiusmodi est semper. Quod verò dixi: Cap.6.
Animum † propterea non posse ab æterna ratione sepa- †Animā.
rari, quia non ei localiter iungitur. Profecto non di-
xissem, si iam tunc essem literis sacris ita eruditus, vt re-
colerem quod scriptum est: Peccata vestra separant in-
ter vos & Deum. Vnde intelligi datur, etiam earum re- Esaia.59.
rum posse dici separationem, quæ non locis, sed incor-
poraliter iunctæ fuerant. Quid sit etiam quod dixi: Ani-
ma si caret corpore, in hoc mundo non est. Non potui
mortuos recordari: Nunquid enim animæ mortuo- Cap.13.
rum, aut non carent corpore, aut in hoc mundo non
sunt: Quasi verò inferi non sint in hoc mundo? Sed Corpus, pe-
quia carere corpore in bono posui, fortasse nomine stes corpo-
corporis pestes corporeas appellaui. Quod si ita est, ni- reas signifi-
mis insolenter verbo vsus sum. Illud quoque temere cat.Cap.15.
dictum est: A summa essentia speciem corpori per ani-
mam tribui, qua est inquantumcumque est. Per animam F
ergo corpus subsistit, & eo ipso est quo animatur: siue v-
niuersaliter, vt mundus: siue particulariter, vt vnum-
quodque animal intra mundum. Hoc totum prorsus
temere dictum est. Hic liber sic incipit: Si alicubi est
disciplina.

PEr idem tempus quo Mediolani fui baptismum De libris
perceptūrus, etiam disciplinarum libros conatus disciplina-
sum scribere, interrogans eos qui mecum erant, rū.Cap.VI.
atque ab huiusmodi studiis non abhorrebant: per corpo
ralia cupiens ad incorporalia quibusdam quasi passibus
certis vel peruenire vel duci. Sed earum solum de gram Forte præ-
matica librū absoluere potui, quem postea de armario uenire.
nostro perdidi, & de musica sex volumina: quantum at-
tinet ad eam partem quæ rhythmus vocatur. Sed eos- 1. Retract.
dem sex libros iam baptizatus, iamque ex Italia regres- cap.11.
sus in Africa † scripsi. Inchoaueram quippe tantum- †Africam.
modo istam apud Mediolanum disciplinam. De aliis
verò quinq; disciplinis illic similiter inchoatis: de Dia-
lectica, de Rhetorica, de Geometria, de Arithmetica,
de Philosophia, sola principia remanserunt, quæ tamen

G etiam ipsa perdidimus: sed haberi ab aliquibus existimo. Hoc opus sic incipit: Omnia nomina tredecim.

De morib⁹ Eccle. cath. & de Moribus Manicha. Cap. VII. Cap. 9. Psalm. 43. † sicut.

IAm baptizatus autem cum Romæ essem, nec ferre tacitus possem Manichæorum iactantiam, de falsa & falliaci continentia vel abstinentia, qua se ad imperitos decipiendos veris Christianis, quibus comparandi non sunt, insuper præferunt, scripsi duos libros: vnum de moribus Ecclesiæ catholicę, alterum de moribus Manichæorum. In eo igitur qui est de moribus Ecclesiæ catholicæ, vbi posui testimonium, in quo legitur: Propter te afficimur tota die, æstimati sumus, vt† oues occisionis. mendositas nostri codicis me fefellit minus memorem scripturarum, in quibus nondum assuetus eram. (*Cap. 9.*) Nam eiusdem interpretationis alij codices non habent: Propter te afficimur: sed, propter te morte afficimur: quod vno verbo alij dixerunt mortificamur. Hoc esse verius Græci libri indicant, ex qua lingua in Latinam secundum Septuaginta interpretes, veterum diuinarum scripturarum est facta translatio: & tamen secundum hæc verba, id est, propter te afficimur, multa disputans dixi, H quæ in ipsis rebus non tanquam falsa improbo, veruntamen conuenientiam scripturarum veterum & nouarum, quam demonstrare cupiebam, ex his dumtaxat verbis non vtique demonstraui. Vnde autem mihi error obrepserit, dixi: & aliis testimoniis eandem conuenientiam sufficienter ostendi. Similiter & paulopost testimonium posui de libro Sapientię, (*Cap. 16.*) secundum codicem nostrum, in quo scriptum erat: Sobrietatem enim sapientia docet, & iusticiam, & virtutem. (*Sapien. 8.*) Et secundum hæc verba disserui res quidem veras, sed ex occasione mendositatis inuentas. Quid enim verius quàm quod sapientia doceat virtutem† contemplationis, (*† veritatem*) quam nomine sobrietatis significatam putaui, & actionis probitatem, quam per duo alia intelligi volui, per iusticiam atque virtutem: cum codices eiusdem interpretationis veriores babeant: Sobrietatem enim & sapientiam docet, & iusticiam & virtutem? (*Tullius li. 1. officiorũ.*) His enim nominibus Latinus interpres quatuor illas virtutes, quæ maxime in ore Philo- I sophorum esse assolent, nominauit, sobrietatem appellans temperantiam, & ‡ prudentiæ (*‡ &.*) imponens nomen, I sapientiam: fortitudinem verò virtutis vocabulo enuncians, solam iusticiam suo nomine interpretatus est. Has autem quatuor virtutes in eodem libro Sapientiæ suis nominibus appellatas, sicut à Græcis vocantur, longe postea reperimus in codicibus Græcis. (*† vanitantium. Eccle. 1. Cap. 21.*) Item quod posui de libro Salomonis: Vanitas vanitatum† dixit Ecclesiastes. (*† vanitatũ. † Latinos.*) In multis quidem codicibus legi, sed hoc Gręcus non habet, habet autẽ: Vanitas vanitãtium†, (*† vanitatũ, non vanitantium.*) quod postea vidi, & inueni eos Latinis† esse veriores, qui habẽt vanitantium, non vanitatum†. Ex occasione tamen huius mendositatis quæcunque disserui, vera esse in ipsis rebus apparent. (*Nostri habẽt ματαιο τήτων, ille legisse videtur, ματαιοτεύοντων. Ca. 27*) Quod autem dixi: Eũ ipsum quẽ cognoscere volumus, hoc est, deũ, prius plena charitate diligamus, melius diceretur, syncera, quàm plena. Nisi forte putaretur charitatem dei non futuram esse maiorem, quando videbimus eum ‡ facie ad faciem. (*‡ eum.*) Sic itaque hoc accipiatur, tanquam plena dicta sit, qua maior esse posit, quamdiu ambulamus per fidem. Erit enim plenior, immo plenissima, scilicet† per speciem. (*† sed.*) Item quod dixi de iis qui subueniunt indigentibus, quia misericordes vocantur, etiam si sapientes vsqueadeo sint, vt iam nullo animi dolore turbentur, non sic accipiendum est, tanquã definierim in hac vita esse tales sapientes. Non enim dixi, cum sint, sed dixi, etiam si sint. Alio loco vbi dixi: (*Cap. 30.*) Iam verò cum hæc humana dilectio inhærentem vberibus tuis† (*† suis.*) nutriuerit & roborauerit animum, sequen- K do deum† (*† deo.*) factus idoneus, vbi eius maiestas ex tanta parte quanta homini dum terræ huius inhabitator est sufficit, aperire se cœperit, tantus charitatis ardor innascitur, & tantum diuini amoris consurgit incendium, vt exustis omnibus viciis, & homine sanctificato atque purgato, satis appareat quàm diuine dictum sit: Ego sum ignis consumens. (*Deute. 4. Heb. 12.*) possunt putare Pelagiani, istã perfectionem in bac mortali vita me dixisse posse cõtingere. Sed non hoc putent: Ardor quippe charitatis sequẽdo deũ† (*† deo.*) factus idoneus & tam magnus, vt vicia cuncta consumat, in hac vita nasci, & crescere potest, perficere verò propter quod nascitur, vt nullum insit homini vicium, non consequenter hic potest: quamuis tanta ista res eodem ardore charitatis perficiatur, vt perficiat† quando (*† vbi perficitur.*) perfici potest: vt quemadmodum lauachrum regenerationis purgat à reatu omnium peccatorum, quę humana traxit natiuitas, & cõtraxit iniquitas, ita illa perfectio purget ab omni labe viciorum, sine quibus humana esse non potest in hoc seculo infirmitas. Sicut accipiendum est etiam quod ait Apostolus: Christus dilexit ecclesiam, (*Ephe. 5.*) & seipsum tradidit pro ea, mundans eam lauachro a- L quę in verbo, vt exhiberet sibi gloriosam ecclesiam non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid eiusmodi. Hoc† est enim lauachrum aquæ in verbo (*† Hic.*) quo mundatur Ecclesia. Sed cum tota dicat Ecclesia quamdiu hic est: Dimitte nobis debita nostra. (*Mat. 6.*) non vtique hic est sine macula & ruga, aut aliquid eiusmodi: ex eo tamen quod hic accipit, ad illam gloriam, quę hic non est, perfectionemq; perducitur. In alio libro cuius est titulus: De moribus Manichæorum, (*Cap. 7.*) illud quod dixi: Dei bonitas omnia deficientia sic ordinat, vt ibi sint vbi congruentissime possunt esse, donec ordinatis motibus ad id recurrant vnde defecerunt: non sic accipiẽdum est, tanquam omnia recurrant ad id vnde defecerunt, sicut Origeni visum est, sed ea omnia quæ recurrunt. (*2. Retract. Cap. 14. De ciui. deĩ cap. 27.*) Non enim recurrent ad deum à quo defecerunt, qui sempiterno igne puniuntur, quamuis omnia deficientia sic ordinentur, vt ibi sint vbi congruentissime possunt esse: quia & illi qui non recurrunt, congruentissime in pœna sunt. Alio loco: (*Cap. 17.*) Nemo ferè, inquam, de Scarabeis dubitat, quin de fimo in pilam rotundato ab his atque obruto existant: cũ M hoc [exemplum] verum vtrum sit multi dubitent, multi nec† (*† ne.*) audiuerint quidem. Hoc opus sic incipit, In aliis libris satis opinor.

De animæ quantitate. Cap. VIII. Cap. 1.

IN eadem vrbe scripsi dialogum, in quo de anima multa quæruntur ac disseruntur, id est, vnde sit, qualis sit, quanta sit, cur corpori fuerit data, cum ad corpus venerit qualis efficiatur, qualis cum abscesserit. Sed quoniam quanta sit, diligentissime ac subtilissime disputatum est, vt eam si possemus, ostenderemus corporalis quantitatis non esse, & tamen magnum aliquid esse, ex hac vna inquisitione totus liber nomen accepit vt appellaretur, De animæ quantitate. In quo libro illud quod dixi: (*Capit. 20.*) Omnes artes animam secum attulisse mihi videri: nec aliud quicquam esse id quod dicitur discere, quàm reminisci ac recordari: non sic accipiendum est, quasi ex hoc approbetur anima† (*† animam.*) vel hic in alio corpore, vel alibi, siue in corpore, siue extra corpus aliquando vixisse, & ea quæ interrogata respondet. (*Lib. 12. de tri. cap. 15.*) cum hic non didicerit, in alia vita ante didicisse. Fieri enim potest, sicut iam in hoc opere supra diximus, vt hoc ideo posit, quia natura intelligibilis est, & connectitur, † (*† vt connectatur.*) non solum intelligibilibus, verumetiam inmutabilibus rebus. Eo ordine facta est, vt cum se

ad

A ad eas res mouet quibus cõnexa est, vel ad seipsam, in-
quantum eas videt, intantum de his vera respondeat.
Nec sanè omnes artes eo modo secum attulit, ac secũ
habet. Nam de artibus quæ ad sensus corporis perti-
nent, sicut multa medicinæ, sicut astrologiæ omnia, ni
si quod hic didicerit, non potest dicere. Ea verò quæ
sola intelligentia capit, propter id quod dixi: Cum vel
à seipsa, vel ab alio fuerit bene interrogata, & recorda-
Cap. 28. ta respondet. Alio loco: Vellem, inquam, hinc plura di
cere, ac meipsum constringere, dum quasi tibi præci-
pio, vt nihil aliud agerem quàm redderem mihi, cui me
Homo sibi ipsi est reddendus. maxime debeo. Vbi videor dicere potius debuisse, red-
derer deo, cui me maxime debeo. Sed quoniam prius
sibi ipse homo reddendus est, vt illi quasi gradu facto
inde surgat atque attollatur ad Deum: sicut filius ille
minor prius reuersus est ad semetipsum, & tunc ait:
Lucæ. 15. Surgam & ibo ad patrem meum. Ideo sic sum locutus.
ᶿ deo. Denique mox addidi: Atque ideo Deo ᶿ fieri amicum
mancipium domino. Quod ergo dixi: Cui me maxi-
me debeo, ad homines retuli: Magis enim mihi me de-
beo quàm hominibus cæteris, quãuis deo magis quàm
B mihi. Hic liber sic incipit: Quoniam video te abunda-
re ocio.

De libe. ar. Cap. IX: CVm adhuc Romę remoraremur†, voluimus dis
† demoraremur. putando quærere, vnde sit malum. Et eo modo
disputauimus, vt si possemus id quod de hac re
diuinæ authoritati subditi credebamus, etiam ad intel
ligentiam nostram quantum differendo opitulante
† possemus. Deo agere possumus †, ratio consyderata & tractata
perduceret. Et quoniam constitit inter nos diligenter
ratione discussa, malum nõ exortum, nisi ex libero vo-
luntatis arbitrio, tres libri quos eadem disputatio pe-
perit, appellati sunt de libero arbitrio. Quorum secun-
dum & tertium in Africa, iam etiam Hippone regio
presbyter ordinatus, sicut tunc potui terminaui. In his
libris ita multa disserta sunt, vt incidentes nonnullæ
quæstiones, quas vel enodare non poteram, vel lon-
gam sermocinationem in præsenti requirebant, ita
differrentur, vt ex vtraque parte, vel ex omnibus ea-
rundem quæstionum partibus, in quibus non appare-
bat, quid potius congrueret veritati, ad hoc tamen ra-
tiocinatio nostra concluderetur, vt quodlibet eorum
C verum esset, laudandus crederetur, vel etiam ostende-
retur Deus. Propter eos quippe disputatio illa suscep-
ta est, qui negant ex libero voluntatis arbitrio mali o-
riginem duci, & Deum, si ita est, creatorem omnium
naturarum culpandum esse contendunt: eo modo vo
lentes secundum suæ impietatis errorem (Manichæi
enim sunt) immutabilem quandam & Deo coæter-
nam introducere mali naturam. De gratia verò Dei,
qua suos electos sic prædestinauit, vt eorum qui iam
in eis vtuntur libero arbitrio, ipse etiam præparet vo-
luntates, nihil in his libris disputatum est propter hãc
propositam quæstionem. Vbi autem incidit locus vt
huius gratiæ fieret commemoratio, transeunter com-
memorata est: non quasi inde ageretur, operosa ra-
tiocinatione defensa. Aliud est enim quærere, vnde
sit malum: & aliud est quærere vnde redeatur ad pri-
2. sen. di. 28 stinum, vel ad maius perueniatur bonum. Quiprop-
Cap. 1. ter noui hæretici Pelagiani, qui liberum sic asserunt
voluntatis arbitrium, vt gratiæ dei non relinquant lo-
cum, quandoquidem eam secundum merita nostra
dari asserunt, non se extollant quasi eorũ egerim cau-
sam, quia multa in his libris dixi pro libero arbitrio,
quæ illius disputationis causa poscebat. Dixi quippe in

libro primo: Malefacta iusticia dei vindicari. Et addi- D
di: Non enim iuste vindicarentur, nisi fierent volun-
tate. Item cum ipsam bonam voluntatem, tam mag- *Li. 1. ca. 12.*
num bonum esse monstrarem, vt omnibus corporeis
& externis bonis merito anteponerem †, dixi: Vides *† anteponeretur.*
igitur iam vt existimo in voluntate nostra esse consti-
tutum, vt hoc vel fruamur, vel careamus tanto & tam
vero bono. Quid enim tam in volũtate, quàm ipsa vo-
luntas sita est? Et alio loco: Quid ergo causæ est, inquã, *2. sen. di. 28*
cur dubitandum putemus, etiam si nunquam ante sa- *cap. alibi.*
pientes fuimus, voluntate nos tamen laudabilem & *2. sen. di. 41*
beatam vitam, voluntate turpem & miseram mereri *ca. si autem*
[ac] degere? Item alio loco: Ex quo conficitur, inquam, *Li. 1. ca. 13.*
vt quisquis recte honesteq; vult viuere, si id se velle pre
fugacibus rebus † velit, assequatur tantam rem tanta fa- *† al. bonis.*
cilitate, vt nihil aliud ei quàm ipsum velle sit habere
quod voluit. Itemq; alibi dixi: Hæc † enim æterna lex il- *Li. 1. c. 14.*
la, ad cuius cõsyderationem redire iam tempus est, in- *† Hoc.*
commutabili stabilitate firmauit, vt in voluntate me-
ritum sit, in beatitate † autem & miseria, præmium atq; *† beatitudine.*
supplicium. Et alio loco: Quid, inquam, quisque se- *aliàs, beata vita.*
ctandum & amplectendum eligat, in volũtate esse po-
situm constitit. Et in libro secundo: Homo enim ipse,
inquam, inquãtum homo est, aliquod bonum est, quia E
recte viuere cum vult potest. Et alio loco dixi: Recte *Li. 1. c. 16.*
fieri non posse, nisi in ᵋ eodem libero voluntatis arbi- *Cap. 1.*
trio. Et in libro tertio: Quid opus est, inquam, quęri vn *Lib. 2. c. 18.*
de iste motus existat, quo voluntas auertitur ab incom *Cap. 1.*
mutabili bono ad commutabile bonum, cum eum nõ *ᵋ in.*
nisi animi, & voluntarium, & ob hoc culpabilem esse *Lib. 3. ca. 1.*
fateamur, omnisq; de hac re disciplina vtilis ad id va-
leat, vt eo motu improbato atque cohibito, volũtatem
nostram ad perfruendum sempiterno bono, à lapsu
temporalium conuertamus? Et alio loco. Optime, in- *Li. 3. cap. 3.*
quam, de te veritas clamat: Non enim possum † aliud *† posses.*
sentire esse in potestate nostra, nisi quod cũ volumus, *2. sen. dist.*
facimus. Quapropter nihil tam in nostra potestate, *28. c. alibi.*
quàm ipsa voluntas est. Ea enim prorsus nullo inter- *& dist. 41.*
uallo mox vt volumus præsto est. Item alio loco: Si e- *c. si autem.*
nim tu laudaris, inquam, videndo quid facere debeas, *Li. 3. ca. 16.*
cum id non videas, nisi in illo qui est incommutabilis
veritas, quanto magis ille qui & velle præcepit, & pos-
se præbuit, & non impune nolle permisit? Deinde sub- F
iunxi, dicẽs: Si enim hoc debet quisque quod accepit,
& sic homo factus est, vt necessario peccet, hoc debet
vt peccet. Cum ergo peccat, quod debet facit. Quod si
scelus est dicere, neminem natura sua cogit vt peccet.
Et iterum: Quæ tandem esse poterit, inquam, ante vo- *Li. 3. c. 17.*
luntatem causa voluntatis? Aut enim & ipsa voluntas
est, & à radice ista voluntatis non receditur: aut non
est voluntas, & peccatum nullum habet. Aut igitur
voluntas est prima causa peccandi, aut nullum pecca-
tum est prima causa peccandi: Nec est cui recte impu- *2. sen. dist.*
tetur peccatum, nisi peccanti. Non ergo est cui recte *41. c. si autẽ*
imputetur peccatum, nisi volenti †. Et paulo post: Quis, *† volũtati.*
inquam, peccat in eo, quod nullo modo caueri potest? *Li. 3. ca. 18.*
Peccatur autem: Caueri igitur potest. Quo testimo- *2. sen. di. 28*
nio meo in quodam libro suo Pelagius vsus est. Cui *c. q8 vero.*
libro cum respondissem, titulum libri mei esse volui:
De natura & gratia. In his atq; huiusmodi verbis meis *De natura & gratia.*
quia gratia dei cõmemorata non est, de qua tunc non *cap. 67.*
agebatur, putant Pelagiani, vel putare possunt, suam
nos tenuisse sententiam. Sed frustra hoc putant: Vo-
lũtas quippe est, qua & peccatur, & recte viuitur, quod
his verbis egimus: Voluntas ergo ipsa, nisi Dei gratia

G liberetur à seruitute qua facta est serua peccati, & vt vi
Roma.6. cia superet, adiuuetur:recte pieq; viui à mortalibus nó
Ioan. 8. potest. Et hoc diuinum beneficium quo liberatur, nisi
eam præueniret, iam meritis eius daretur, & non esset
gratia, quæ vtique gratis datur. Quod in aliis opuscu-
lis nostris satis egimus, istos inimicos huius gratiæ no
uos hæreticos refellentes. Quamuis & in his libris, qui
non contra illos omnino, quippe illi nondum erant,
sed contra Manichæos conscripti sunt, de libero arbi-
trio, non omnimodo de ista Dei gratia reticuimus,
quam nefanda impietate conantur auferre. Diximus
quippe in secundo libro: Non solum magna, sed etiam
minima bona nó esse posse, nisi ab illo, à quo sunt om-
Lib.2.c.19. nia bona, hoc est deo. Et paulopost: Virtutes, inquam,
2.sen.di.26 quibus recte viuitur, magna bona sunt: Species autem
cap.si vero. quorumlibet corporum, sine quibus recte viui potest,
† animi. minima bona sunt. Potentiæ verò animæ† sine quibus
recte viui non potest, media bona sunt. Virtutibus ve-
θ verò. rò θ nemo male vtitur. Cæteris autem bonis, id est, me-
2.sen.dist. diis & minimis, non solum bene, sed etiam male quis-
26. cap. que vti potest. Et ideo virtute nemo male vtitur, quia
quæritur. opus virtutis est bonus vsus istorum, quibus etiam nó
H bene vti possumus. Nemo autem bene vtendo male v-
titur. Quare abundantia & magnitudo bonitatis dei,
non solum magna, sed etiam media & minima bona
esse præstitit: Magis laudanda est bonitas eius in mag-
nis quàm in mediis, & magis in mediis quàm in mini-
mis (his) bonis: sed magis in omnibus, quàm si nó om-
Li. 2. c.20. nia tribuisset. Et alio loco: Tu tantum, inquam, pieta-
Ca. eodem. tem inconcussam tene†, vt nullum tibi bonum, vel sen
† pietate tienti, vel intelligenti, vel quoquo modo cogitanti oc
incõcussa. currat, quod non sit ex deo. Item quod† alio loco dixi:
Sed quoniam non sicut sponte homo cecidit, ita et-
† Item q. 2. iam θ sponte surgere potest: porrectam nobis desuper
sen.dis.27. dexteram dei, id est, dominum nostrum Iesum Chri-
c.52. igitur. stum † firma fide teneamus. Et in libro tertio, cum di-
Et.3.sen di xissem illud, quod & Pelagium de meis opusculis v-
stin.15.cap. sum fuisse commemoraui: Quis enim, inquam, peccat
tradidit. in eo quod nullo modo caueri potest? Peccatur autẽ:
θ etiam. Caueri igitur potest. continuo secutus adiunxi: Et ta-
† domini men etiam per ignorantiam facta quędam improban-
nostri, &c. tur, & corrigenda iudicantur, sicut in diuinis authori-
Cap. 18. tatibus legimus. Ait enim Apostolus: Misericordiam
2.sen.dist. dei θ consecutus sum, quia ignorans feci. Ait & Pro-
28. c. quod pheta: Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas† ne
verò. I memineris. Sunt etiam necessitate facta improbanda,
De natura vbi vult homo recte facere & non potest. Nam vnde
& gratia. sunt illæ voces: Non enim quod volo facio bonum,
Cap. 67. sed quod odi malum, hoc ago. Et illud: Velle adiacet
θ dei. mihi, perficere autem bonum non θ inuenio. Et illud:
1.Timo.1. Caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem
Psal.24. aduersus carnem. Hæc enim inuicem aduersantur, vt
† & ignorã non ea quæ vultis faciatis? Sed hæc omnia hominum
tiæ meæ. sunt, ex illa mortis damnatione venientium. Nam si
2.sen.di.36 non est ista pœna hominis, sed natura, nulla ista pec-
r. Qđ autẽ. cata sunt. Si enim non receditur ab eo modo, quo na-
& Illud turaliter factus est, ita vt melius esse non possit, ea quæ
autem. debet facit, cum hæc facit. Si autem bonus homo esset,
Roma. 7. (si) aliter esset: Nunc autem quia ita est, non est bonus,
Ibidem. nec habet in potestate vt bonus sit, siue non videndo
Galat. 5. qualis esse debeat, siue videndo & non valendo esse
qualem se debere esse videt: pœnam istam esse quis du-
2. sen. dist. bitet? Omnis autem pœna si iusta est, peccati pœna est,
36. cap. & & supplicium nominatur. Si autem iniusta est pœna,
ideo. quoniam pœnam esse nemo ambigit, iniusto aliquo

dóminante homini imposita est. Porrò quia de omni- K
potentia Dei & iusticia dubitare dementis est, iusta
hæc pœna est, & pro peccato aliquo penditur. Non
enim quisquam iniustus dominatur, † aut surripere ho *† dominatur.*
minem potuit, velut ignorante † Deo, aut extorquere
inuito tanquam inualidiori, vel terrendo vel confli- *† ignoranti*
gendo †, vt hominem iniusta pœna cruciaret. Relin- *† cõturbando.*
quitur ergo vt hæc pœna iusta de damnatione homi-
nis veniat. Et alio loco, Approbare (inquam) falsa pro *Lib.3.c.18.*
veris vt erret inuitus, & resistente atque torquente ca- *3.sen. dist.*
lore † carnalis vinculi, non posse à libidinosis operi- *15.c.tradit.*
bus temperare, non est natura instituti hominis, sed *† dolore.*
pœna damnati. Cum autem de θ libera θ [illa] volũta-
te recte faciendi loquimur, de illa scilicet, in qua ho-
mo factus est loquimur. Ecce tam † longe antequam *† quàm.*
Pelagiana hæresis extitisset, sic disputauimus, velut iam
contra illos disputaremus. Cum enim omnia bona di- *2.sẽ.di.26.*
cerentur ex Deo, id est, & magna, & media, & mini- *c.quæritur.*
ma: in mediis quidem bonis inuenitur liberum volun
tatis arbitrium, quia & male illo vti possumus, sed ta-
men tale est, quod † sine illo recte viuere nequeamus. *† vt.*
Bonus autem vsus θ eius θ iam virtus est, quæ in mag- L
nis reperitur bonis, quibus male vti nullus potest. Et
quia omnia bona, sicut dictum est, & magna, & me-
dia, & minima ex Deo sunt, sequitur vt ex Deo sit & † *† etiam.*
bonus vsus liberæ voluntatis, quæ virtus est, & in mag *Li.2.ca. 20*
nis numeratur bonis. Deinde dictum est: Ex qua mi- *& 3.ca.18.*
seria peccantibus iustissime inflicta, liberet Dei gratia, *2.sen. dist.*
quia sponte homo, id est, libero arbitrio cadere po- *27.c. Si igi*
tuit, non etiam surgere. Ad quam miseriam iustæ dam *tur, & dis.*
nationis pertinet ignorantia & difficultas, quam pa- *36.ca. Ad*
titur omnis homo ab exordio natiuitatis suæ, nec ab *qđ.3.sent.*
isto malo, nisi Dei gratia quisquam liberatur. Quam *distin.15.c.*
miseriam Pelagiani nolunt ex iusta damnatione θ dei *tradit.*
θ descendere, negantes originale peccatum: quamuis *Li.3. c.20.*
ignorantia & difficultas, etiam si essent hominis pri- *&1.3. sentẽ.*
mordia naturalia, nec sic culpandus Deus, sed lau- *dist.15.ca.*
dandus esset, sicut in eodem tertio libro disputaui- *sed forte.*
mus. Quæ disputatio contra Manichæos habenda est,
qui non accipiunt scripturas sanctas veteris instru-
menti, in quibus originale peccatum narratur, & quic
quid inde in literis apostolicis legitur, detestabili im-
pudentia immissum fuisse contendunt à corruptori- M
bus scripturarum, tanquam non fuerit ab Apostolis
dictum. Contra Pelagianos autem hoc defendendum
est, quod vtraque scriptura commendat, quam se ac-
cipere profitentur. Hoc opus sic incipit: Dic mihi quæ-
so te.

IAm verò in Africa constitutus, conscripsi duos li- *De Genesi*
bros de Genesi contra Manichæos. Quamuis enim *aduersus*
in superioribus libris quicquid disputaui, vnde ostẽ *Manich.*
dere † Deum summe bonum, & immutabilem creato- *Cap. X.*
rem esse omnium mutabilium naturarum, nec vllam *† ostenderẽ.*
esse naturã malam, siue substantiam inquantum natu-
ra est atq; substantia, aduersus Manichæos nostra inui-
gilaret intentio: isti tamen duo libri apertissime aduer
sus eos editi sunt in defensionem veteris legis, quam
vehementi studio vesani erroris oppugnant. In primo *Cap. 1.*
θ libro θ, ab eo quod scriptum est: In principio fecit de⁹ *Gene.1.*
cœlum & terram, donec septem peragantur dies, v-
bi legitur Deus requieuisse in die septimo. In secundo
autem ab eo quod scriptum est: Hic liber creaturæ cœ-
li & terræ, donec Adam & mulier eius dimissi sunt
de paradiso, & custodia posita est ligno vitæ. Deinde
in fine libri, errori Manichæorum fidem catholicæ
veritatis

A veritatis oppoſui, quid illi dicant, & nos quid dicamus breuiter aperteq; complectens. Quòd verò dixi: Illud autem lumen nõ irrationabilium animalium † oculos paſcit, ſed pura corda eorum, qui deo credunt, & ab amore viſibilium rerum & temporalium ſe ad eius præcepta implẽda conuertunt, quod omnes homines poſſunt ſi velint, non exiſtiment noui hæretici Pelagiani ſecundum eos eſſe dictum. Verum eſt enim omnino omnes homines hoc poſſe ſi velint, ſed præparatur voluntas à domino †, & tantum augetur munere charitatis vt poſſint. Quod hic ideo dictum non eſt, quoniam præſenti neceſſarium non erat quæſtioni. Quòd verò ibi legitur de benedictione † dei, qua dictum eſt: Creſcite & multiplicamini, in carnalem fœcunditatẽ poſt peccatum cõuerſam eſſe credẽdã, ſi nõ poteſt alio modo dictum inueniri * †, niſi vt putentur illi homines non habituri fuiſſe filios homines niſi peccaſſent: omnino non approbo. Illud etiam non eſt conſequens, vt ideo intelligatur in allegoria tantummodo eſſe accipiendum, quòd herbæ virides, & ligna fructifera omni generi beſtiarum, & omnibus auibus, & omnibus B ſerpentibus in libro Geneſeos dantur ad cibum: quia ſunt & quadrupedia & volatilia, quæ ſolis carnibus viuere videantur. Fieri enim poſſet, vt alerentur ab hominibus etiam de fructibus terræ, ſi propter obedientiam, qua ipſi homines Deo ſine vlla iniquitate ſeruirent, mererẽtur omnes beſtias, & aues omni modo habere ſeruiẽtes. Item mouere poteſt, quo modo dixerim de populo Iſraël: adhuc corporali circuncisione & ſacrificiis, tanquã in mari gentium populus [ille] legi ſeruiebat. Quandoquidẽ apud gentes ſacrificare non poterant †, ſicut eos, & nunc videmus ſine ſacrificiis remanſiſſe, niſi forte q; per paſcha immolant ouem, hoc in ſacrificiis † deputetur. In ſecundo etiam libro illud quod poſui, nomine pabuli ſignificari poſſe vitã, cum melioris interpretationis codices non habeant pabulum, ſed fœnum, non ſatis apte dictum videtur. Non enim cõgruit fœni nomine ſignificatio † vitæ, quo modo pabuli. Item videor non rectè appellaſſe verba prophetica, quibus ſcriptum eſt: Quid ſuperbit terra & cinis? quia nõ in eius libro legitur quẽ certi ſimus appellatum † eſſe prophetam. Nec illud Apoſtoli, vbi adhibet teſtimonium de Geneſi, dicens: Factus eſt primus homo Adam in animam viuentem, ſicut [ille] voluit, intellexi, cum exponerem quod ſcriptum eſt: Inſufflauit C Deus in faciem eius flatum vitæ, & factus eſt homo in animam viuam, vel in animam viuentem. Apoſtolus enim ad hoc adhibuit illud teſtimonium, vt probaret eſſe corpus animale: ego autem hinc putaui hoc eſſe monſtrandum animale † factum prius hominem, non corpus hominis ſolum. Quod autem dixi: Nulli naturæ nocere peccata niſi ſua: ideo dixi, quoniam iuſto qui nocet, non ei vere nocet, quãdoquidem etiam mercedem eius auget in cœlis: ſibi autem peccando vere nocet, quia propter ipſam voluntatem nocendi, recipiet id quod nocuit. Poſſunt ſanè Pelagiani ad ſuum dogma trahere iſtam ſententiam, & ideo dicere paruulis aliena nõ nocuiſſe peccata, quia dixi nulli naturæ nocere peccata niſi ſua: non intuentes ideo paruulos, qui vtiq; pertinent ad humanam naturam, trahere originale peccatũ, quia in primis hominibus natura humana peccauit, ac per hoc naturę humanę nulla nocuere peccata, niſi ſua. Per vnum quippe hominẽ, in quo omnes peccauerunt, peccatum intrauit in mundum. Non enim nulli homini, ſed nulli naturæ dixi

Lib. 2. ca. 3. | † animum. | † deo. | Li. 1. ca. 19. | † benedictionem. | Gene. 1. | † al. videri. | Li. 1. ca. 20. | Li. 15. de ci. dei. ca. 27. | Li. 1. ca. 23. | † poterat. | † ſacrificio. | Capit. 3. | † nomen ſignificationis. | Li. 2. ca. 5. | Eccle. 10. | Li. 2. ca. 8. | † ſumus appellandũ. | 1. Cor. 15. | Gene. 2. | † animalẽ. | Lib. 2. c. 29. | Ibidem. | Roma. 5.

peccata nocere, niſi ſua. Item in eo quod pauloposẗ di D xi: Nullum eſſe malum naturale, poſſunt quærere ſimilem latebram, niſi hoc dictum ad naturam talem referatur, qualis ſine vicio primitus condita eſt. Ipſa enim vere ac proprie natura hominis dicitur. Translato autem verbo vtimur, vt naturam dicamus etiam, qualis † naſcitur homo. Secundum quam locutionem dixit apoſtolus: Fuimus enim & nos aliquando natura filij iræ, ſicut & cæteri. Hoc opus ſic incipit: Si eligerent Manichæi quos deciperent.

Deinde vt ſupra commemoraui, ſex libros de muſica ſcripſi, quorum ipſe ſextus maxime innotuit, quoniam res in eo digna cognitione verſatur, quo modo à corporalib⁹ & ſpiritalibus, ſed † mutabilibus numeris perueniatur ad immutabiles numeros, qui iam in ipſa ſunt immutabili veritate, & ſic inuiſibilia dei per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciantur. Quod qui non poſſunt, & tamen ex fide Chriſti viuũt, ad illa certius atq; fœlicius † cõſpicienda poſt hanc vitam veniunt. Quid † autem poſſunt, ſi deſit eis fi E des Chriſti, qua † vnus mediator eſt dei & hominum † Cũ tota ſapientia ſua pereunt. In hoc libro illud quod dixi: Corpora enim tanto meliora ſunt, quanto numeroſiora talibus numeris: anima verò iſtis, quæ per corpus accipit carendo fit melior, cum ſeſe auertit à carnalibus ſenſibus, & diuinis ſapiẽtiæ numeris reformaẗ. Non ſic accipiendum eſt, quaſi non ſint futuri numeri corporales in corporibus incorruptibilibus & ſpiritalibus, cum multo ſpecioſiora, & decentiora futura ſint, aut anima eos ſenſura nõ ſit, quando erit optima, quẽadmodum hic eis carendo fit melior. Hic enim opus habet auertere ſe à carnalib⁹ ſenſibus ad intelligibilia capienda, qua † infirma eſt & minus idonea vtriſq; ſimul adhibere intentionem ſuam. Et in his corporalibus nunc illecebra cauenda eſt, quamdiu anima illici ad delectationem turpem poteſt. Tunc autem tam firma erit atque perfecta, vt numeris corporalibus non auertatur à cõtemplatione ſapientiæ, & ita ſentiat eos, vt non illiciatur ab eis, nec eis carẽdo fiat melior, ſed ita ſit bona & recta, vt nec latere poſſint eam, nec occupare. Item quod dixi: Hęc autẽ ſanitas tunc firmiſſima erit atq; certiſſima, cũ priſtinæ ſtabilitati certo ſuo F tẽpore atq; ordine hoc corpus fuerit reſtitutũ. Nõ ita † dictum putetur quaſi non ſint futura pert reſurrectionem corpora meliora, q̃ primorum hominum in paradiſo fuerunt, cum illa iam non ſint alenda corporalibus alimentis, quibus alebantur iſta: ſed priſtina ſtabilitas haƈtenus accipienda eſt, quatenus ęgritudinem ita nullam corpora illa patientur, ſicut nec iſta † pati poſſent ante peccatum. Alio loco: Laborioſior eſt, inquam, huius mundi amor. Quòd enim in illo † anima quærit, conſtantiam ſcilicet æternitatemq;, non inuenit: quoniã rerũ tranſitu cõpletur infima pulchritudo, & quod in illa imitatur cõſtantiam, à ſummo deo per animam traiicitur: quoniam prior eſt ſpecies tantummodo tempore commutabilis, q̃ [eſt] ea quæ & tẽpore & locis. Hæc verba ſi eo modo accipi poſſent, vt non intelligatur infima pulchritudo, niſi in corporibus hominum, omniumq; animalium, quæ cum ſenſu corporis viuunt, ratio manifeſta defendit. Hoc quippe in ea pulchritudine imitatur conſtantiam, quod in compage ſua manent eadem corpora inquantum manent: Id autẽ à ſummo deo in eã † per animã traiicitur. Anima quippe ipſam cõpagẽ tenet, ne diſſoluatur & defluat †: quod videmus in corporibus animalium anima diſce-

Li. 2. c. 19. | † quali. | Ephe. 2. | De muſica. Cap. XI. 1. Retract. Cap. 6. | † ad ſpiritales, &c. | Roma. 1. | † facilius. | † Qui. | † qui. | 1. Timo. 2. | † hominẽ: eum. | Li. 6. c. 4. | † ſapienda quia. | Li. 6. ca. 5. | † poſt. | † ita. | Li. 6. ca. 14 | † enim illo. | Amor huius mundi | † ea. | † diffluat.

G dente cótingere. Si autem infima pulchritudo in om-
Quòd mundus non sit animal. nibus corporibus intelligatur, cogit ista sententia etiam ipsum mundum animal credere, vt etiam in ipsum† quod in illo imitatur constantiam, à summo deo (per animam) traiiciatur. *†, idipsum.* Sed animal esse istum mundum, sicut Plato sensit, aliiq; philosophi quàmplurimi, *Li.7. de ci. dei, cap.23.* nec ratione certa indagare potui, nec diuinarũ scripturarum authoritate persuaderi posse cognoui. Vnde tale aliquid à me dictum quod id accipi posiit, etiam in libro de immortalitate animæ temere dictum notaui. *ca.15. & 1. Retrac. c.5.* Non quia hoc falsum esse confirmo, sed quia nec verum esse comprehendo, quod sit animal mundus. Hoc sanè inconcusse retinẽdum esse non dubito, deũ nobis non esse istum mundũ, siue anima eius vlla, siue nulla sit. Quia si vlla est, ille qui eã fecit, est deus noster: Si autem nulla est, nullorum deus potest esse iste, quanto minus (deus) noster. Esse tamẽ spiritalem vitalemq; virtutem, etiam si non sit animal mundus. Quæ virtus in angelis sanctis ad decorandum atq; administrandũ omnium† deo seruit, *† mundum* & à quibus non intelligitur, re-
H ctissime creditur. Angelorum autem sanctorum nomine, omnem sanctam† creaturam spiritalem, *† al. factã.* in dei secreto atque occulto mysterio† *† ministerio* constitutam nunc appellauerim: sed spiritus angelicos sancta scriptura nomine animarum significare non solet. Proinde verò† in *† deest, verò* eo quod circa finem libri huius dixi: Rationales & intellectuales numeri beatarum animarum atq; sanctarum legem† ipsam dei, *Lib.6.c.17.* *† al. eaipsa lege.* sine qua folium de arbore non cadit, & cui nostri capilli numerati sunt, nulla interposita natura excipientes, vsque ad terrena & inferna iura transmittunt. Non video quemadmodum vocabulũ animarum secundum scripturas sanctas (forsitan) possit ostendi: quandoquidem (hic) non nisi angelos sanctos intelligi volui, quos habere animas nusquam me legisse in diuinis eloquiis canonicis† *† canonicisq;* recolo. Hic liber primus sic incipit: Modus, qui pes est. Sextus autẽ: Satis diu penes.

De magistro. Cap. XII. Magistrum nõ esse qui docet hominẽ scientiã, nisi deum. Mat.23.

PEr idem tempus scripsi librum, cuius est titulus, De magistro. in quo disputatur, & quæritur, & inuenitur, magistrum non esse qui docet hominem scientiam, nisi deum. Secũdum illud etiam quod in Euangelio scriptum est: Vnus est magister vester Christus. Hic liber sic incipit: Quid tibi videmur efficere velle cum loquimur.

De vera religione. Cap. XIII.

TVnc etiam de vera religione librum scripsi, in quo multipliciter & copiosissime disputat̃, vnũ verum deum, id est, trinitatem, patrem & filiũ & spiritũ sanctum religione vera colendum: & quanta misericordia eius, per temporalem dispensationem cõcessa sit hominibus Christiana religio, quæ vera religio est, & ad eundem cultum dei quemadmodum sit homo quadam vita sua† coaptandus. *† sua sanitate.* Maxime tamen contra duas naturas Manichæorum liber hic loquitur. *Cap. 10.* In hoc libro quodam loco. Sit, inquam, tibi manifestũ atque perceptum, nullum errorem in religione esse potuisse, si anima pro deo suo non coleret animam, aut corpus, aut phantasmatã sua. *Anima pro vniuersa natura incorporali ponitur.* Hic animam pro vniuersa creatura (sua) incorporali posui, non loquens more scripturarum, quæ animam quando non translato verbo vtuntur, nescio vtrum velint intelligi: nisi eam qua viuunt animalia mortalia, in quibus & homines sunt, quamdiu mortales sunt. *Cap.10.* Paulopost autem eundem sensum melius sum breuiusq; complexus, vbi dixi: *Roma. 1.* Nõ ergo creaturę potius q̃ creatori seruiamus, nec euanescamus in cogitationibus nostris, & perfecta religio est. Creaturam quippe vno nomine vtramque, id est, spiritalem corporalemq; significaui. K Restat quod ibi dixi aut phãtasmata sua: propter quod hic dixi, nec euanescamus in cogitationib⁹ nostris. Item quod dixi: *Capit.10.* Ea est nostris tẽporibus christiana religio, quam cognoscere ac sequi securissima & certissima salus est, secundum hoc nomen dictum est, non secundum ipsam rẽ, cuius hoc nomen est. Nam res ipsa, quæ nunc Christiana religio nuncupatur, *Religio Christiana* erat & apud antiquos, nec defuit ab initio generis humani, quousque ipse Christus veniret in carne, vnde vera religio, quę iam erat, cœpit appellari Christiana. Cum enim eum post resurrectionem ascensionemq; in cœlum cœpissent Apostoli prædicare, *Actu. 11.* & plurimi crederent, primum apud Antiochiam, sicut scriptum est, appellati sunt discipuli Christiani. *Discipuli Christiani veri primo appellati.* Propterea dixi: Hęc est nostris temporibus Christiana religio, non quia prioribus temporibus non fuit, sed quia posterioribus hoc nomẽ accepit. Alio loco: *Cap. 10.* Intende igitur (inquam) in hæc quæ sequuntur diligenter & pie quãtum potes: tales enim adiuuat deus. Quod non ita intelligendum est, quasi tantũmodo tales adiuuet, cum adiuuet etiam non tales vt sint tales, id est, vt diligenter & pie quærant. L Tales autem adiuuat vt inueniant. Itẽq; alibi: Deinde (inquã) iam erit consequens, *Cap. 12.* vt post mortẽ corporalem quam debemus primo peccato, (donec) tempore suo atq; ordine suo hoc corpus restituatur pristinæ stabilitati. Quod sic accipiendum est, quia etiã pristina stabilitas corporis quam peccando amisimus, habebat tantã fœlicitatẽ, vt in defectum non vergeret senectutis. Huic ergo pristinæ stabilitati restituetur hoc corpus in resurrectione mortuorum. Sed habebit amplius, vt nec alimẽtis corporalibus† sustentetur: *† tẽporalib⁹* sed ad sufficientiam viuificetur solo spiritu, cum resurrexerit in spiritum viuificantem, qua causa etiam spiritale erit. Illud autẽ quod primum fuit, quãuis non moriturum: nisi homo peccasset, tamẽ animale factum est, hoc est, in animam viuentem. Et alibi: *Cap. 14.* Vsque adeo (inquam) peccatum, voluntarium malum est, vt nullo modo sit peccatum, si non sit volũtarium. *Peccatum volũtariũ.* Potest videri falsa hæc definitio: sed si diligenter discutiatur, inuenietur esse verissima. Peccatum quippe illud intelligendum† est, *† cogitãdũ.* quod tantũmodo peccatũ est, non quod est etiam pœna peccati, M sicut superius osten di cum quædam commemorarem ex libro tertio de libero arbitrio. *Cap. 18.* Quamuis & illa quæ immerito non voluntaria peccata dicuntur, quia vel à nescientibus, vel à coactis perpetrantur, non omnino† possunt sine voluntate cõmitti: *† omni modo.* quoniam & ille qui peccat ignorans, voluntarie vtique peccat†, *† al. voluntate vtique facit.* quod cum faciendum non sit, putat esse faciendum. Et ille qui concupiscente aduersus spiritum carne, nõ ea quæ vult facit, concupiscit quidem nolens, *Gala. 5.* & in eo non facit quod vult. Sed si vincitur, concupiscẽtiæ consentit volens, & in eo non facit (nisi) quod vult, liber scilicet iusticiæ, seruusq; peccati. Et illud quod in paruulis dicitur originale peccatum, cum adhuc non vtantur libero† arbitrio voluntatis, *† deest, libero.* non absurde vocatur etiam voluntarium, quia ex primi† hominis mala voluntate contractũ, *† primæ.* factum est quodam modo hæreditarium. Non itaque falsum est quod dixi: Vsqueadeo peccatum voluntarium malum est, vt nullo modo sit peccatũ si non sit voluntarium. Ideo gratia dei, non solum reatus omnium præteritorum† soluitur in omnibus qui baptizantur in Christo, *† aliàs, peccatorum.* quod fit spiritu regenerationis, verũetiam in grãdibus voluntas ipsa sanatur, & præparatur à domino, quod fit

A fit ſpiritu fidei & charitatis. Alio loco in eo quod dixi
Cap.16. de domino Ieſu Chriſto, Nihil egit vi, ſed omnia ſua-
Matt. 21. dendo & monendo: non mihi occurrerat quod ven-
Matt. 8. dentes & ementes flagello† eiecit de templo. Sed quid
†flagellan- hoc, aut quantum eſt? Quamuis & dæmones nolentes
do. ab hominibus, non ſermone ſuaſionis, ſed vi poteſtatis
Cap.25. eiecerit. Item alio loco, Prius (inquã) iſti ſequendi ſunt,
qui vnum deum ſummum ſolum verũ deum & ſolum
colendum eſſe dicunt, ſi apud hos veritas nõ eluxerit,
tunc demum migrandum eſt. Quod ita poteſt videri
dictũ, quaſi de huius religionis veritate dubitauerim.
Dixi autem ſicut ei congruebat ad quem ſcribebã. Sic
enim dixi: Si apud hos veritas non eluxerit, nihil dubi
tãs quod apud eos eluceſceret, quẽadmodum ait apo-
1.Cor. 15. ſtolus: Si Chriſtus non reſurrexit, non vtique dubitans
Ca. eodem. quod reſurrexerit. Itẽ quod dixi: Nec miracula iſta† in
†illa. noſtra tẽpora durare permiſſa ſunt, ne anima ſemper
viſibilia quæreret, [vt] & eorum conſuetudine frigeſce
ret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Verũ
eſt quidem: Non enim nunc vſque, cum manus impo
nitur baptizatis, ſic accipiunt ſpiritum ſanctum, vt lo-
† per. quantur linguis omnium gentium: aut nunc vſq; ad †
B vmbram tranſeuntium prædicatorum Chriſti ſanan-
tur infirmi, & ſi qua talia tunc facta ſunt, quæ poſtea
ceſſaſſe manifeſtum eſt. Sed non ſic accipiendum eſt,
quod dixi, vt nunc in Chriſti nomine fieri miracula
nulla credantur. Nam egoipſe quando iſtum ipſum li
Cæcus illu- brum ſcripſi ad Mediolanenſium corpora martyrum,
minatus. in eadem ciuitate cæcum illuminatum fuiſſe iam no-
ueram, & alia nonnulla, qualia tam multa etiam iſtis
temporibus fiũt, vt nec omnia cognoſcere, nec ea quæ
Cap.41. cognoſcimus enumerare poſſimus. Et alio loco illud
quod dixi: Sicut ait Apoſtolus: Omnis ordo à deo eſt.
non eiſdem verbis hoc dixit apoſtolus, quamuis eadẽ
Roma. 13. videatur eſſe ſententia. Ait quippe ille: Quæ autẽ ſunt,
à Deo ordinata ſunt. Et alibi: Prorſus, inquam, nemo
Cap.30. & vos† fallat. Quicquid recte vituperatur, in melioris cõ-
41. paratione reſpuitur. Hoc de ſubſtantiis atq; naturis di
†nos. ctum eſt: inde enim diſputabatur, non de bonis actio-
Cap. 46. nibus atq; peccatis. Itẽq; alibi. Sed nec ſic quidem, in-
Homo quo quam, ab homine homo diligendus eſt, vt diliguntur
modo ab carnales fratres, vel filij, vel coniuges, vel quicũq; cog-
homine ſit nati, aut affines, aut ciues. Nam & iſta dilectio tempo-
diligẽdus. ralis eſt. Non enim vllas tales neceſſitudines habere-
C mus, quæ naſcendo & moriendo contingũt, ſi natura
Dilectio tẽ noſtra in præceptis, & imagine dei manens, in iſtam
poralis. corruptionem nõ religaretur†. Hunc ſenſum prorſus
†relegarẽt. improbo, quẽ iam & ſuperius improbaui in primo li-
Cap.19. bro de Geneſi contra Manichęos. Ad hoc enim ducit,
vt credantur illi coniuges primi non generaturi po-
ſteros homines, niſi peccaſſent, tãquam neceſſe fuerit,
vt morituri gignerẽtur, ſi de cõcubitu maris & fœmi-
nę gignerentur. Nondum enim videram fieri potuiſ-
ſe, vt nõ morituri de non morituris naſcerentur, ſi pec
cato illo magno non mutaretur in deterius humana
natura: ac per hoc ſi & in parentibus, & in filiis fœcun
†deeſt, ad. ditas fœlicitasq; manſiſſet, vſq; ad† certum ſanctorum
numerum, quem prædeſtinauit deus, naſcerentur ho-
mines non parentibus ſucceſſuri moriẽtibus, ſed cum
viuẽtibus regnaturi. Eſſent ergo etiam iſtæ cognatio-
nes atque affinitates, ſi nullus delinqueret, nullusq; mo
Cap. 55. reretur. Itẽ alio loco: Ad vnum deum tendẽtes, inquã,
& ei vni religantes animas noſtras, vnde religio dicta
crediĩ, omni ſuperſtitione careamus. In his verbis meis
ratio quæ reddita eſt, vnde ſit dicta religio, plus mihi
placuit. Nam non me fugit aliam nominis huius ori- D
ginem expoſuiſſe Latini ſermonis authores, quod in- Religio à
de ſit appellata religio, quod religatur †. Quod verbũ religando.
compoſitum eſt à legendo, id eſt, eligendo, vt ita Lati- † religitur.
num videatur religio, ſicut eligo. Hic liber ſic incipit:
Cum omnes vitæ bonæ.

IAm verò apud Hipponem regium presbyter ſcripſi De vtilita-
librũ de vtilitate credẽdi ad amicum meum, quem te credendi
deceptum à Manichæis, adhuc eo errore noueram ad Hono-
detineri, & irridere in catholicæ fidei diſciplina †, qđ ratum.
iuberentur homines credere: non autem quid eſſet ve Capa4.
rum certiſſima ratione docerentur. In hoc libro dixi: Exo. 20.
In quibus tamen legis præceptis atque mandatis, qui- Gene. 17.
bus nunc Chriſtianos vti fas non eſt, quale vel ſabba- Cap. 3.
tum eſt, vel circunciſio, vel ſacrificia, & ſi quid huiuſ- † diſcipli-
modi eſt, tanta myſteria continentur, vt omnis pius nam.
intelligat nihil eſſe pernicioſius, q̃ quicquid ibi eſt, ac-
cipi ad literam, id eſt, ad verbum: nihil autẽ ſalubrius
quàm ſpiritu reuelari. Inde eſt: Litera occidit, ſpiri- 2. Cor. 13.
tus autem viuificat. Sed aliter expoſui verba iſta Apo- De ſpiritu
ſtoli Pauli, & quantum mihi videtur, vel potius ex ip- & litera.
ſis rebus apparet, multo conuenientius in eo libro qui ca. 4. & 5.
inſcribitur: De ſpiritu & litera. quamuis non ſit & iſte E
ſenſus reſpuendus. Item dixi: Duæ ſunt enim perſonæ Cap. 11.
in religione laudabiles. Vna eorum qui iã inuenerunt, Duæ ſunt
quos etiã beatiſſimos iudicare neceſſe eſt. Alia eorum, perſonæ in
qui ſtudioſiſſime & rectiſſime inquirunt. Primi ergo religione
ſunt iã in ipſa poſſeſſione, alteri in via, qua tamen cer- laudabiles
tiſſime peruenitur. In his verbis meis, ſi illi qui iam in-
uenerunt, quos in ipſa poſſeſſione eſſe iam diximus, ſic
accipiãtur beatiſſimi, vt nõ in hac vita, ſed in ea quam
ſperamus, & ad quam per fidei viã tendimus ſint, non
habet iſte ſenſus errorẽ: Ipſi enim iudicandi ſunt quod
quęrendũ eſt inueniſſe, qui iam ibi ſunt, quò nos quæ-
rendo & credendo, id eſt, viam fidei tenẽdo cupimus
peruenire. Si autem in hac vita putantur iſti eſſe, vel fu
iſſe, id verum eſſe non mihi videtur. Non quia in hac
vita nihil veri omnino inueniri poteſt, quod mente
cernatur, nõ fide credatur: ſed quia tantũ non eſt quic
quid eſt, vt nos † faciat beatiſſimos. Neque enim quod †al. ſed qa
ait Apoſtolus: Videmus enim [nunc] per ſpeculum in tantum eſt
ęnigmate, & nũc cernitur ex parte, non cernitur men- quicquid
te: cernitur plane, ſed beatiſſimos nondum facit. Illud eſt vt non,
enim beatiſſimos facit quod ait: Tunc autem facie ad &c.
faciem, & tunc cognoſcam ſicut & cognitus ſum. Qui 1.Cor. 13.
hoc inuenerunt, ipſi dicendi ſunt in beatitudinis poſ- F
ſeſſione cõſiſtere, ad quam ducit via fidei, quam tene- Quid bea-
mus, & quò credendo cupimus peruenire. Sed qui nã tiſſimum
ſint illi beatiſſimi, qui iam ſunt† in ea poſſeſſione, quò faciat.
ducit hæc via, magna quæſtio eſt. Et angeli quidẽ ſan- Via fidei.
cti quod ibi ſint, nulla quæſtio eſt. Sed de ſanctis ho- †ſint.
minibus iam defunctis, vtrum ipſi ſaltem dicendi ſint
iam in illa poſſeſſione conſiſtere, merito quæritur. Iam Sapien. 9.
enim corpore quidem corruptibili, quo anima aggra Roma. 8.
uatur, exuti ſunt, ſed adhuc expectant etiam ipſi redẽp Pſalm. 15.
tionem corporis ſui, & caro eorum requieſcit in ſpe,
nondum in futura incorruptione clareſcit. Sed vtrum
ad contemplandam cordis oculis veritatem, ſicut di-
ctum eſt, facie ad faciem, nihil ex hoc minus habeant,
non hic locus eſt diſputando inquirere. Item quod di-
xi: Nam ſcire magna & honeſta, vel etiam diuina, bea- Cap. 11.
tiſſimũ eſt, ad eandem beatitudinem referre debemus.
In hac [enim] vita quantumcũq; id ſciatur, nõdum eſt
beatiſſimum: quoniam incomparabiliter lõge eſt am-
plius quod inde neſcitur. Et quod dixi: Multum inter- Ibidem.
eſſe

G esse vtrum aliquid mētis certa ratione teneatur, quod scire dicimus, an famæ vel literis credendum posteris vtiliter commendetur. *Ca. eodem.* Et paulopost: Quod scimus igitur, debemus rationi: quod credimus, authoritati. non sic accipiēdum est, vt in sermone vsitatiore vereamur nos (dicere) scire, quod idoneis testib' credimus. *Scire.* Proprie quippe cū loquimur, id solū scire dicimus, quod *Scire quid.* mentis firma ratione comprehendimus. Cum verò loquimur verbis consuetudini aptioribus, sicut loquitur etiam diuina scriptura, nō dubitemus dicere scire nos, & quod percipimus nostri corporis sensibus, & quod fide dignis credimus testibus, dum tamen inter hęc & *Ca.11.&15* illud quid distet intelligamus. Item quod dixi: Nemini dubium est, omnes homines, aut stultos esse, aut sapiētes, potest videri (esse) contrarium illi, quod legitur in libro tertio de libero arbitrio. Quasi verò natura humana præter stulticiam, & sapiētiam nullam mediam *Cap. 14.* recipiat affectionem. Sed illud ibi dictū est, vbi de primo homine quærebatur, vtrum sapiens fuerit factus, *Adā verū sapiēs fuerit vel stultus.* an stultus, an neutrum: quoniam nullo modo stultum dicere poteramus, qui sine vicio factus est, cum sit stulticia magnum vicium: & sapientem quo modo dice-

H remus, qui potuit seduci, non satis apparebat. Ideoq; ad compendium dicere volui, quasi verò natura humana præter stulticiam, & sapientiam nullam mediam recipiat affectionem. *†etiam.* Intuebar quippe &† paruulos, quos licet confiteamur trahere originale peccatum, tamē nec *Paruuli nec sapiētes nec stulti.* sapientes, nec stultos possumus proprie dicere, nondū vtentes libero arbitrio, seu bene seu male. Nunc autem aut sapientes, aut stultos esse omnes homines dixi, eos volens intelligi qui iam ratione vtūtur, qua discernuntur à pecoribus, vt homines sint, sicut dicimus beatos esse omnes homines velle. Nunquid enim in hac sentētia tam vera atque manifesta metuimus ne intelligan- *Cap.16.* tur & paruuli, qui hoc adhuc velle non possunt? Alio *Miracula quare nūc non fiant.* loco cum miracula commemorassem quę dominus Iesus fecit cum hic esset in carne: adiūxi, dicens: Cur, inquies, ista modo non fiunt? Atque respondi, quia nō mouerent, nisi mira essent: si autem solita essent, mira non essent. Hoc autem dixi, quia non tāta, nec omnia *Cap. 18.* modo, nō quia nulla fiunt etiam modo. In fine autem libri. Sed quoniam sermo iste noster, inquam, multo processit lōgius quàm putabam, hic finem libro faciamus, in quo memineris volo, nōdum Manichæos me cœpisse refellere, & illas nugas nondum inuasisse, neq; de ipsa catholica doctrina magnum aliquid aperuisse, sed voluisse tantummodo eruere tibi si possem falsam opinionem de veris Christianis maliciose, aut imperi-

I te vobis insinuatam, & erigere ad magna quædam & diuina discenda. Quare hoc volumen ita sese habeat, placatiore autem animo tuo facto, ero fortassis in cæteris promptior. Hęc non ita dixi, quasi nihil aduersus Manichæos adhuc scripsissem, vel nihil de doctrina catholica mādassem literis, cum tot superius edita volumina de vtraq; re non me testentur tacuisse, sed in hoc libro ad illum scripto nondum Manichæos refellere cœperam, & illas nugas nondum inuaseram, neq; de ipsa catholica magnum aliquid aperueram, quoniā *†desp.ipsū.* †sperabam hoc initio facto, ad eum ipsum†me scripturum fuisse, quæ hic nondum scripseram. Hic liber sic incipit: Si mihi Honorate.

Contra Manichæos de duabus animabus. Cap. XV.

POst hunc librum scripsi adhuc presbyter contra Manichæos de duabus animabus, quarum dicūt vnam partem dei (esse,) alteram de gente tenebrarum, quam nō condiderit deus, & quæ sit deo coæterna: & has ambas animas, vnam bonam, alteram ma- K lam, in vno homine esse delirant. Istam scilicet malam propriam carnis esse dicentes, quam carnem etiam dicunt gentis esse tenebrarum. Illam verò bonam ex aduenticia dei parte, quæ cum tenebrarum gente conflixerit, atq; vtrumq; miscuerit. Et omnia quidem bona hominis illi bonæ animæ, omnia verò mala illi malæ animæ tribuunt. In hoc libro illud quod dixi: Nullam *Cap. 1.* esse qualemcūq; vitam, quæ non eo ipso quo vita est, & inquantum omnino vita est, ad summum vitę fontem principiumq; pertineat: ita dixi, vt tanquam creatura ad creatorem pertinere intelligatur, nō autem de illo esse tanquā pars eius existimetur. Item quod dixi: Nus- *Cap. 10.* quam scilicet nisi in voluntate esse peccatum, possunt *2.sen.di.41 c.illi' etiā.* Pelagiani pro se dictū putare propter paruulos, quos ideo negant habere peccatum, quod eis in baptismate remittatur, quia nondum arbitrio voluntatis vtuntur. Quasi verò peccatum quod eos ex Adam dicimus originaliter trahere, id est, reatu eius implicatos, & ob hoc pœnæ obnoxios detineri, nusquam † esse potuerit, nisi *†vsquam.* in†voluntate, qua voluntate cōmissum est, quando di- *tex.* uini præcepti est facta transgressio. Potest etiam puta- L ri falsa esse ista sententia, qua diximus, Nusquam, nisi in voluntate esse peccatum, quia dixit apostolus: Si au- *Roma.7.* tem quod nolo hoc facio, iā non ego operor illud, sed (id) quod habitat in me peccatum. Hoc enim peccatū vsqueadeo nō est in volūtate, vt dicat: quod nolo, hoc facio. Quo modo ergo nusquā est, nisi in volūtate peccatum? Sed hoc peccatū de quo sic est locutus Apostolus, ideo peccatum vocatur, quia peccatum † factū est, *†peccato.* & pœna peccati est: quandoquidē hoc de concupiscētia carnis dicitur, quod aperit in cōsequentibus dicēs: Scio quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum: velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio. Perfectio quippe boni est, vt nec ipsa cō- *Perfectio boni.* cupiscentia peccati sit in homine, cui quidem quando bene viuitur, non consentit voluntas, verūtamen non *Peccatū in voluntate.* perficit bonū, quia inest adhuc concupiscentia, cui repugnat volūtas, cuius concupiscentiæ reatus in baptis- M mate soluitur, sed infirmitas manet, cui donec sanetur, *Nō nisi voluntate peccatur.* omnis fidelis, qui bene proficit, studiosissime reluctāt. Peccatum autem quod nusquam est, nisi in voluntate, illud præcipue intelligēdum est, quod iusta damnatio *Cap.10.* consecuta est. Hoc enim per vnum hominem introi- *15.q.1.c.2.* uit in mundum: quanquam & hoc peccatum quo con- *Voluntas quid.* sentitur peccati concupiscentiæ, non nisi voluntate cō- mittitur. Propter hoc & alio loco dixi: Non igitur nisi *†admittendum.* voluntate peccatur. Itēmque alio loco ipsam voluntatem definiui dicens: Voluntas est animi motus, cogente nullo, ad aliquid vel non amittendū†, vel adipiscen- *2.sen. dist. 41.c.illius etiā.& di. 26.cap. voluntatem. Et 35. ca.1.* dum. Quod propterea dictum est, vt hac definitione volens à nolente discerneretur, & sic ad illos referretur intentio, qui primi in paradiso fuerūt humano generi origo†mali, nullo cogente peccando, hoc est, libera voluntate peccando, quia & sciendo†contra præceptum fecerunt, & ille tentator suasit vt hoc fieret, non *†fecerunt* *†originem.* coēgit. Nā & qui nesciens peccauit, non incongruen- *†scientes.* ter nolens peccasse dici potest, quāuis & ipse quod nesciens fecit, volens tamen fecit, ita nec ipsius esse potuit† *†anima.* sine voluntate peccatum. Quæ voluntas vtiq; sicut de- *†admittendum.* finita est, animi†motus fuit, nullo cogente, ad aliquid vel non amittendum†, vel adipiscendum. Quod enim si noluisset, non fecisset†, non coactus est facere. Quia *†al. Quod enim nisi voluisset non fecisse.* voluit, ergo fecit, etsi†non quia voluit peccauit, nesciēs peccatum esse quod fecit: ita nec tale peccatū sine vo- *†etiamsi.*

luntate

A luotate esse potuit, sed voluntate facti, non voluntate
peccati. Quod tamen factum peccatum fuit: hoc enim
factū est, quod fieri non debuit. Quisquis autem sciens
peccat, si potest cogenti ad peccatum sine peccato re-
sistere, nec tamen facit, vtique volens peccat, quoniam
qui potest resistere, non cogitur cedere. Qui verò vo-
†* aliâs, cogenti. lenti † cupiditati bona voluntate resistere non potest,
& ideo facit contra præcepta iusticiæ, iam hoc ita pec-
catum est, vt sit etiam pœna peccati. Quapropter pec-
catum sine voluntate esse nō posse verissimum est. Itēq;
Capit. 11. definitio peccati qua diximus: Peccatum est voluntas
15.q.1.c.1. retinendi vel cōsequendi quod iusticia vetat, & vnde
2. sen. dist. liberum est, abstinere. propterea vera est, quia id defini
35.cap.1. tum est quod tantummodo peccatum est, nō quod est
Peccatū qd [etiam] pœna peccati. Nam quando tale est, vt idem sit
& pœna peccati, quantum est quod valet voluntas sub
dominante cupiditate, nisi forte si pia est, vt oret auxi-
lium? Intantum enim libera est: quia intantum libera-
ta est, & intantum appellatur voluntas. Alioquin tota
† quàm. cupiditas, quæ † voluntas proprie nuncupanda est: quæ
non est, sicut Manichæi desipiunt, alienæ naturæ addi-
tamentum, sed nostrę vicium à quo non sanamur: nisi
B gratia saluatoris. Quod si quisquam dicit etiam ipsam
cupiditatem nihil esse aliud q̄ voluntatem, sed vicio-
sam peccatoq; seruientem, non resistendum est. nec de
verbis, cum res constat, controuersia facienda est. Sic
enim ostēditur sine voluntate nullum esse peccatum,
Cap. 12. siue in opere, siue in origine. Rursus in eo quod dixi: Iā
quærere cœperam: vtrum illud malum genus animarū
antequam bono misceretur, habuisset aliquam volun-
tatem. Si enim non habebat, sine peccato atque inno-
cens erat, & ideo nullo modo malum. Cur igitur in-
quiunt peccatū dicitis paruulorum, quorum volunta-
Paruuli rei tem non tenetis ream? Respondetur non eos proprie-
tenentū non tate volūtatis, sed origine reos teneri. Omnis enim ho
voluntate, mo terrenus quid est origine, nisi Adam? Porrò autem
sed origine. Adam habebat vtiq; voluntatem, qua voluntate cum
Roma. 5. peccasset, peccatum per eum intrauit in mundū. Itemq;
Cap. 12. in eo quod dixi: Natura esse malæ animæ nullo modo
Ephe. 2. queunt. Si quæritur quo modo accipiamus quod ait a-
Natura p- postolus: Fuimus & nos natura filij iræ sicut & cæteri.
prie dicta. respondemus naturam in his verbis meis me intelligi
C voluisse illam, quæ proprie natura dicitur, in qua sine
vicio creati sumus. Nam ista propter originem natura
appellatur, quæ origo vtique habet vicium quod est
† al. deest, in eo. contra naturam. Et iterum in eo † quod dictum est: Pec
cati reum teneri quemquam, quia non fecit quod face-
Ca. eodem. cere non potuit, summæ iniquitatis & insaniæ est. Cur
2. sen. dist. ergo, inquiunt, paruuli tenentur rei? Respondetur, quia
28. cap. si- ex eius origine tenentur, qui non fecit quod facere po-
militer. tuit, diuinum scilicet seruare mandatum. Quod autem
Ca. eodem. dixi: Illæ animæ quicquid faciunt, si natura non volun
2. sen. dist. tate faciunt, id est, si libero & ad faciendum & ad non
27. c. si igitur faciendum motu animi carent, si deniq; his abstinendi
ab opere suo potestas nulla cōceditur, peccato earum
† peccatum teneri † nō possumus: propterea non perturbat de par-
rarū tenere uulis quæstio, quia ex illius origine rei tenētur qui vo-
luntate peccauit, quando libero & ad faciendum & ad
non faciendum motu animi non carebat, eiq; ab ope-
re malo abstinendi summa potestas erat. Quod Mani-
chæi de tenebrarum gente non dicunt, quam fabulo-
sissime inducunt, eamq; naturam semper malam, nun-
quam bonam fuisse contendunt. Illud autem quæri po
Cap. 13. test quo modo dixerim: Etiam si sunt animæ, quod in-
terim incertum est, corporeis officiis non peccato, sed

natura deditę, nosq; quamquam sint inferiores, aliqua D
tamen interiore vicinitate contingunt, non illas ideo
malas haberi oportere, quia & † nos cum eas sequimur † deest, &.
& corporea diligimus, mali sumus: quandoquidem de
illis hoc dixi, de quibus superius loqui cœperā, dicens:
Quāquam etiam si eis quidem † concedatur inferiore † eisdem.
alio genere animarum nos illici ad turpia, non inde
conficiunt, aut illas natura † malas esse, aut istas summū † al. naturas.
bonum. De his enim disputationem vsque ad hunc lo
cum perduxi, vbi dixi: Etiam si sunt animæ, quod [in-
terim] incertum est, corporeis officiis, nō peccato, sed
natura deditæ, &c. Quæri ergo potest, cur dixeri, quod
[interim] incertum est, cum prorsus dubitare non de-
buerim, non esse tales animas. Sed hoc ideo dixi: Quia
expertus sum qui dicerent diabolū, & angelos eius bo
nos esse in genere suo, & in ea natura, in qua eos crea-
uit deus ordine proprio tales quales sunt: sed nobis ma
lum esse, si illiciamur & seducamur ab eis: si autem ca-
ueamus eos atq; vincamus, decorum atque gloriosum.
Et hoc qui dicunt videtur sibi, vt id probent, de scrip-
turis adhibere idonea testimonia. Vel illud qd scrip-
tum est in libro Iob, cum diabolus describeretur: Hoc Iob. 40.
est initium figmenti domini, quod fecit ad illudendū E
cum † angelis suis. Vel illud in Psalmo 103. Draco hic † ab.
quem finxisti ad illudendum ei. Quam quæstionem,
qua † non aduersus Manichęos, qui hoc non sentiunt, † qua.
sed aduersus alios, qui hoc sentiunt [cum] suscipienda
esset atq; soluenda, pertractare atque enodare tunc no
lui, ne librum multo q̄ vellem facerem lōgiorem: cum
viderem etiam si hoc concederetur, tamen debere Ma
nichæos ac posse conuinci, introducentes insanissimo
errore, naturam mali ęterno bono coęternam. Ideo er
go dixi: Quod interim incertum est, non φ ego inde
dubitarem, sed quòd inter me & illos quos ita sapere
inueneram, nondum esset ista quæstio dissoluta, quam
tamen in aliis longe posterioribus libris meis, de Ge-
nesi ad literam, secundum scripturas sanctas quāta po
tui manifestatione dissolui. Alio loco: Propterea, in- Cap. 13.
quam, corporea diligēdo peccamus, quia † spiritalia di- † qui.
ligere & iusticia iubemur, & natura possumus, & nunc
in nostro genere optimi & beatissimi sumus. Vbi quæri
potest, cur natura & non gratia potius † dixerim. Sed † possumus.
contra Manichæos de natura quæstio versabatur. Et F
vtiq; id agit gratia, vt sanata natura quod viciata non
potest, possit per eum qui venit quærere & saluum fa- Mat. 18.
cere quod perierat. Quam tamen gratiam etiam tunc Luca. 19.
recolens oraui pro familiarissimis meis qui mortife-
ro illo adhuc tenebantur errore, & dixi: Deus magne,
deus omnipotens, deus summæ bonitatis, quem inuio-
labilem & incorruptibilem atque immutabilem cre-
di atq; intelligi fas est, trina vnitas, quam catholica ec-
clesia colit, supplex oro expertus in me misericordiam
tuam, ne homines cum quibus mihi à pueritia in ho-
minum victu fuit summa consensio, in tuo cultu à me
dissentire permittas. Sic vtique orans, iam fide retine-
bā, non solum cōuersos ad deum gratia eius adiuuari,
vt proficiant ac perficiātur, vbi adhuc dici potest pro
merito conuersionis illorum istam dari gratiam, ve-
rumetiam vt conuertantur ad Deum, ad ipsam dei
gratiam pertinere: quandoquidem pro eis oraui qui e-
rant ab illo nimis auersi, atq; vt ad illū conuerterentur Acta cōtra
oraui. Hic liber sic incipit: Opitulāte dei misericordia. Fortunatū

EOdem tempore presbyterij mei, contra Fortuna- Manichęū
tum quendam Manichęorum presbyterum † dis- Cap. XVI.
putaui, qui plurimum temporis apud Hipponem † primo.
vixerat,

G vixerat, seduxeratque tam multos, vt propter illos† ibi
† eos. eum delectaret habitare. Quæ disputatio nobis alter-
cantibus excepta est à notarijs, veluti gesta conficeren
† habent. tur, nam & diem habet†, & cõsulem. Hanc in librum,
† curaui. memoriæ mandandam conferre curauimus†. Versa-
Malũ vnde tur ibi quæstio, vnde sit malum. Me asserente exortum
fuisse hominis malum ex libero voluntatis arbitrio. Il
lo autem naturam mali deo coæternã persuadere mo-
liente: sed consequenti die tandem confessus est nihil
se aduersus nos inuenire quod diceret. Nec sanè ca-
tholicus factus est, sed tamen ab Hippone discessit. In
Dispu. 1. hoc libro illud quod dixi: Animam dico esse factam à
† sed. deo, vt cætera omnia quę à deo facta sunt: &† inter illa
quę deus omnipotens fecit, principalem locum datum
esse animæ: ita dixi, vt hoc generaliter de vniuersa
creatura rationali accipi vellem, quamuis in scripturis
sanctis animas dictas esse angelorũ, aut non omnino,
aut non possit facile reperiri, sicut supra iam diximus.
Dispu. 2. Item alio loco: Ego dico, inquam, peccatum non esse,
si non propria voluntate peccetur: vbi peccatum illud
Dispu. 1. intelligi volui quod non est etiam pœna peccati. Nam
H de tali pœna dixi alibi in eadem disputatione, quod di
Dispu. 2. cendum fuit. Itemq; dixi: Vt postea eadem ipsa caro
quæ nos ◊ in ◊ pœnis torsit in peccatis manentes, subij
ciatur nobis in resurrectione, & nulla aduersitate nos
quatiat, quo minus legẽ & præcepta diuina seruemus.
Quod non ita est accipiendum, tanquam & in illo dei
† atque. regno, vbi incorruptibile, &† immortale corpus habe-
bimus, de scripturis diuinis lex & præcepta sumenda
sint: sed quia perfectissime ibi lex æterna seruabitur, &
Matth. 22. illa duo præcepta de diligendo deo & proximo, non
in lectione, sed in ipsa perfecta & sempiterna dilectio-
ne tenebimus. Hoc opus sic incipit: Quinto calendas
Septembris.

De fide & symbolo. Cap. XVII. PEr idem tempus coram episcopis hoc mihi iubẽ-
tibus, qui plenarium totius Africæ conciliũ Hip-
pone regio agebant†, de fide & †symbolo presby-
† habebant ter disputaui. Quam disputationem, nonnullis eorum
† ac. qui nos familiarius diligebant studiosissime instanti-
bus, in librum contuli, in quo de rebus ipsis ita disseri-
tur, vt tamen non fiat verborum illa contextio, quæ
Cõpetentes. tenenda memoriter competentibus traditur. In hoc li
I bro cum de resurrectione carnis ageretur: Resurget,
Cap. 10. inquam corpus secundum Christianam fidem, quæ
fallere [& falli] non potest. Quod cui videtur incredi-
bile, qualis sit nunc caro attendit, qualis autem [tunc]
futura sit non consyderat, quia illo tempore immuta-
tionis angelicæ, non iam caro erit & sanguis, sed tan-
tum corpus, & cætera quæ ibi de corporum terrestriũ
in corpora cœlestia mutatione disserui, quoniam dixit
1. Cor. 15. Apostolus cum inde loqueretur: Caro & sanguis reg-
num Dei non possidebunt. Sed quisquis ea sic accipit,
vt existimet ita corpus terrenum, quale nũc habemus,
in corpus cœleste resurrectione mutari, vt nec mem-
bra ista, nec carnis sit futura substantia: proculdubio
corrigendus est, commonitus de corpore domini, qui
post resurrectionem in eisdem membris, non solum
conspiciendus oculis, verumetiam manibus tangen-
† tractãd°. dus† apparuit, carnemq; se habere etiam [sermone] fir-
Luca. 24. mauit dicens: Palpate & videte, quia spiritus carnem
& ossa nõ habet, sicut me videtis habere. Vnde constat
Apostolum, non carnis substantiam negasse in dei reg
no futuram, sed aut homines qui secundum carnem
viuunt, carnis & sanguinis nomine nuncupasse, aut ip
sam carnis corruptionem, quæ tunc vtique nulla erit.

Nam cum dixisset: Caro & sanguis regnum Dei non K
possidebunt, bene intelligitur tanquã exponẽdo quid 1. Cor. 15.
dixerit continuo subdidisse. Neq; corruptio incorrup
tionem possidebit. De qua re ad persuadendum infide
libus difficili, diligenter quantum potui me disseruisse
reperiet quisquis de Ciuitate dei librum legerit nouis- Ca. 5. & 21
simum. Hoc opus sic incipit: Quoniam scriptum est.

CVm de Genesi duos libros contra Manichæos De Genesi
condidissem, quoniam secundum allegoricam ad literam
significationem † scripturæ verba tractaueram, impfectus.
non ausus naturalium rerum tanta secreta ad literam Ca. XVIII.
exponere, hoc est, quemadmodum possent secundum † al. exposi-
historicam proprietatem quæ ibi dicta sunt accipi, vo- tionem.
lui experiri in hoc quoque negociosissimo ac difficil-
limo opere quid valerem, sed in scripturis exponẽdis
tyrocinium meum sub tanta sarcinæ mole succubuit.
Et nondum perfecto vno libro ab eo quem sustinere
non poteram, labore cõquieui. Sed in hoc opere cum
mea opuscula retractarem, iste ipse vt erat imperfectus
venit in manus, quem neque edideram & abolere de-
creueram, quoniam scripsi postea duodecim libros,
quorum titulus est, de Genesi ad literam. In quibus
quamuis multa quæsita potius quàm inuenta videan- L
tur, tamen eis iste nullo modo est comparandus. Ve-
rùm & hunc postea quàm retractaui, manere volui, vt
esset iudex quantum existimo non indocilis* †rudimẽ *† alias,
torum meorum in enucleandis atque scrutandis diui- inutilis.
nis eloquiis. Eiusq; titulum esse volui, De Genesi ad li- Cap. 16.
teram imperfectus. Inueni quippe eum vsque ad hæc
verba dictatum: Pater tantum pater est, nec filius aliud
est quàm filius, quia & cùm dicitur similitudo patris,
quamquam ostendat nullam interuenire dissimilitu-
dinem, non tamen solus est pater, sed† habet similitu- † si.
dinem. Post hæc repetiui verba scripturæ rursus con-
syderanda atque tractanda. Et dixit deus: Faciamus ho Gene. 1.
minem ad imaginem & similitudinem nostram. Huc-
usq; dictatum librum imperfectum reliqueram. Quod
autem ibi sequitur, addendum putaui cum eum retra-
ctarem, nec sic tamen perfeci, sed hoc quoque addito
imperfectum reliqui. Si enim perfecissem, saltem de
omnibus operibus & verbis dei, quæ ad sextum diem
pertinerent † disputassem. In hoc libro ea notare quæ † ptinent.
mihi displicent, vel defendere quæ aliis non bene in- M
tellecta displicere possunt, superfluum mihi visum est.
Breuiter enim [potius] admoneo, vt illi duodecim li-
bri legantur, quos longe postea episcopus feci, & ex ip-
sis de isto iudicetur. Hic liber † sic incipit: De obscuris † ergo.
naturalium rerum.

PEr idem tempus de sermone domini in monte De sermone
secundum Matthæum, duo volumina scripsi. In domini in
quorum primo propter id quod scriptũ est: Bea- monte.
ti pacifici, quoniam ipsi filij Dei vocabuntur. Sapiẽtia, Cap. XIX.
inquam, cõgruit pacificis, in quibus iam ordinata sunt Matt. 5.
omnia, nullúsque motus aduersus rationem rebellis
est, sed cuncta obtemperant spiritui hominis, cum &
ipse obtemperet Deo. Quod merito mouet quo modo
dixerim: Non enim cuiquam prouenire in hac vita
potest, vt lex repugnans legi mentis omnino non sit
in membris. Quandoquidem etiam si ei sic resisteret
spiritus hominis, vt in nullum eius laberentur assen-
sum: non ideo tamen illa non repugnaret. Hoc ergo
quod dictum est, nullum esse motum aduersus ratio-
nem rebellem: recte accipi potest id nunc agentibus
pacificis domando concupiscẽtias carnis, vt ad istam
pacem plenissimam quãdoq; veniatur. Proinde quod Lib. 1.
alio

A alio loco cum eandem sententiam Euangelicam repe-
Mat. 5. tens dixissem: Beati pacifici, quoniam ipsi filij dei voca-
buntur, adiunxi dicens: Et ista quidem in hac vita com
pleri possunt, sicut completa esse in Apostolis credimus,
sic accipiendum est, non vt in Apostolis hic viuentibus
nullum carnis motum arbitremur spiritui repugnasse,
sed hactenus hic ista posse compleri, quatenus in Apo-
stolis credimus esse completa, ea mensura scilicet perfe-
ctionis humanæ, quanta in hac vita potest esse perfe-
ctio. Non enim dictum est, ista in hac vita compleri pos
‡ ita. sunt, nam completa esse in Apostolis credimus, sed ita‡
dictum est, sicut completa esse in Apostolis credimus, vt
ita compleantur sicut in illis completa sunt, id est, qua-
dam perfectione, cuius capax est ista vita, nō sicut [com-
† in illa plenda] sunt illa quæ † speramus pace plenissima, quan-
quam. do dicetur: Vbi est mors contentio tua? Alio loco quod
1. Cor. 15. interposui testimonium: Non enim ad mensuram dat
Lib. 1. deus spiritum, nondum intellexeram de Christo pro-
Ioan. 3. prie verius accipi. Aliis quippe hominibus, nisi ad men-
suram daretur spiritus, non duplum peteret Helisæus
Lib. 2. quàm fuit in Helia. Item quod scriptum est: Iota vnum,
B aut † vnus apex non transiet à lege donec omnia fiant:
† & cum exponerem, nihil dixi posse aliud intelligi, nisi ve-
hementem perfectionis expressionem. Vbi merito quæ-
ritur: Vtrum ista perfectio sic possit intelligi, vt tamen
verum sit, neminem iam vtentem voluntatis arbitrio
hic viuere sine peccato. A quo enim vsque ad vnum a-
picem lex perfici potest, nisi à quo fiunt vniuersa diuina
mandata? Sed in eisdem mandatis est etiam quod iube-
† dicere. mur orare†: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos di-
Mat. 6. mittimus debitoribus nostris. Quam orationem vsque
Lib. 1. ad finem seculi tota dicit Ecclesia. Omnia ergo man-
data facta deputantur, quando quicquid non fit ignos-
Mat. 5. citur. Sanè quod ait dominus: Quicumque soluerit v-
num de mandatis istis minimis, & docuerit sic homi-
nes, & cætera vsque ad eum locum vbi ait: Nisi abunda-
uerit iusticia vestra plusquam scribarum & pharisæorū,
non intrabitis in regnum cœlorum, multo melius &
conuenientius exposui in aliis posterioribus sermoni-
bus meis, quod etiam hic retexere longum est. Ad hoc
autem iste ibi perducitur sensus, vt eorum sit iusticia ma
C ior quàm scribarum & pharisæorum, qui dicunt & non
† autem. faciunt. De scribis quippe † & Pharisæis alio loco ipse
Matt. 23. dominus ait: Dicunt enim & non faciunt. Illud etiam
‡, Quia. melius intelleximus postea quod scriptum est: Quia‡ qui
Lib. 1. irascitur fratri suo. Codices enim Græci non habent, si-
Matt. 5. ne causa, sicut hic positum est, quamuis [idem] ipse sit sen
Irasci fra- sus. Illud enim diximus intuendum, quid sit irasci fratri
tri suo qd. suo, quoniam non fratri irascitur qui peccato fratris
† fratri, nō irascitur. Qui ergo non peccato fratris † irascitur, sine
peccato. causa irascitur. Item quod dixi: Hoc & de patre & de
Lib. 1. matre, & [de] cæteris vinculis sanguinis intelligendum
est, vt in eis oderimus quod genus humanum nascen-
do & moriendo sortitum est, ita sonat, quasi non es-
sent futuræ istæ necessitudines si nullo naturæ huma-
næ præcedente peccato nemo moreretur. Quem sensum
iam superius improbaui. Essent enim profecto cogita-
† cognatiões tiones † & affinitates, etiam si originali nullo existente
peccato, sine morte cresceret, & multiplicaretur genus
Luca. 14. humanum. Ac per hoc aliter soluenda est quæstio, cur
dominus præceperit diligendos inimicos, cum alio lo-
co præcipiat odio habendos & parentes & filios, non
sicut hic soluta est, sed sicut eam posterius sæpe soluimus
id est, vt diligamus inimicos lucrandos regno Dei, &
oderimus in propinquis, si impediunt à regno dei. Item
de præcepto quo prohibetur vxor non dimitti, nisi D
propter fornicationem: hic quidem scrupulosissime dis Lib. 1.
putaui. Sed quam velit dominus intelligi fornicatio-
nem propter quam liceat dimittere vxorem, vtrum eam
quæ damnatur in stupris, an illam de qua dicitur: Per-
didisti omnem qui fornicatur abs te, in qua vtique & Psal. 72.
ista est, neque enim non fornicatur à domino, qui tol- 1. Cor. 6.
lens membra Christi, facit ea membra meretricis: etiam
atque etiam cogitandum est atque requirendum. Nec
volo in re tanta tamq; ad dignoscendum difficili puta-
re lectorem istam sibi nostram disputationem debere
sufficere: sed legat & alia, siue nostra quæ postea scripta
sunt, siue aliorum melius consyderata atque tractata: vel
ipse, si potest, ea quę hic merito mouere possunt, vigilan
tiore atque intelligentiore mente discutiat. Non quia
omne peccatum fornicatio est, neque enim omnem pec
cantem deus perdit, qui quotidie sanctos suos exaudit, Matth. 6.
dicentes: Dimitte nobis debita nostra, cum perdat [om-
nem] qui fornicatur ab eo. Sed quatenus intelligenda
atque eliminanda † sit hæc fornicatio, & vtrum etiam † al. eliman
propter hanc liceat dimittere vxorem, latebrosissima da.
quæstio est. Licere tamen propter istam quæ in stupris al. limitan
committitur, nulla quæstio est. Et vbi dixi hoc permis- da.
sum esse, non iussum, non attendi aliam scripturam, di- al. dam-
centem: Qui tenet adulteram, stultus & impius est. Nec danda.
sanè adulteram dixerim fuisse deputandam illam mu- E
lierem etiam posteaquam audiuit à domino: Nec ego Lib. 1.
te damnabo, vade, deinceps iam noli peccare: si hoc o- Prouer. 18.
bedienter audiuit. Loco alio peccatum fratris ad mor- Ioan. 8.
tem: de quo dicit Ioannes Apostolus: Non pro illo di- Lib. 1.
co vt roget quis, ita definiui vt dicerem. Peccatum er- 1. Ioan. 5.
go ‡ fratris ad mortem puto esse cum post agnitionem ‡ ergo.
dei per gratiam domini nostri Iesu Christi quisque op- De pæ. dist.
pugnat fraternitatem, & aduersus ipsam gratiam, qua 5. cap. Si sa
reconciliatus est deo inuidentiæ facibus agitatur. Quod cerdos.
quidem non confirmaui, quoniam hoc putare me di- Peccatum
xi, sed tamen addendum fuit, si in hac tam scelerata ad mortem
mentis peruersitate finierit hanc vitam: quoniam de 2. sen. dist.
quocumque pessimo in hac vita constituto, non est vti- 43. ca. Est
que desperandum, nec pro illo imprudenter oratur: de etiam.
quo non desperatur. In secundo item libro: Nulli, in- F
quam, licebit ignorare Dei regnum, cum eius vnigeni-
tus, non solum intelligibiliter, sed etiam visibiliter in ho
mine dominico de cœlo venerit, iudicaturus & ‡ viuos ‡ &.
& mortuos. Sed non video vtrum recte dicatur homo Homo do-
dominicus, qui est mediator dei & hominum, homo minicus.
Christus Iesus, cum sit vtique dominus: dominicus au- 1. Timo. 2.
tem homo quis in eius sancta familia [non] potest di-
ci. Et hoc quidem vt dicerem apud quosdam legi tra-
ctatores catholicos diuinorum eloquiorum. Sed vbi-
cumque hoc dixi, dixisse me nollem. Postea quippe vi-
di non esse dicendum, quamuis nonnulla posset ratione
defendi. Item quod dixi: Nullius enim ferè conscientia Lib. 2.
Deum potest odisse: video non fuisse dicendum. Multi
enim sunt de quibus scriptum est: Superbia eorum qui Psal. 73.
oderunt te. Alio loco in eo quod dixi: ob hoc dixisse do
minum: Sufficit diei malicia sua, quia cibos sumere vr- Mat. 6.
gebit † ipsa necessitas, quam propterea maliciam nomi- † vrgebat.
natam arbitror, quia pœnalis nobis est. Pertinet enim Lib. 2.
ad hanc fragilitatem quam peccando meruimus, non
attendi etiam primis hominibus data fuisse in paradi-
so corporalia † alimenta, antequam istam mortis pœ- † corporis.
nam peccando meruissent. Sic enim erant immorta-
les in corpore nondum spiritali, sed animali, vt tamen
in eiusmodi immortalitate corporalibus alimentis
vterentur.

G vterentur. Item quod dixi: Quam sibi deus elegit glorio
Ephe. 5. sam ecclesiam, non habentem maculam neque rugam,
Lib. 2. non ideo dixi, quia nunc ex omni parte iam talis est,
Coloss. 3. quamuis ad hoc electa non dubitetur, vt talis sit quando
Christus apparuerit vita eius, tunc enim & ipsa cum il-
Matth. 7. lo apparebit in gloria. Propter quam gloriam dicta est
Lib. 2. ecclesia gloriosa. Item quod dominus ait: Petite & acci-
pietis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis.
operose quidem tria ista quid inter se differant expo-
nendum putaui, sed longe melius ad instantissimam pe
titionem omnia referuntur. Hoc quippe ostendit, vbi
eodem verbo cuncta conclusit, dicens: Quanto magis
pater vester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se.
Non enim dixit, petentibus & quærentibus & pulsanti-
bus. Hoc opus sic incipit: Sermonem quem locutus est
dominus.

Psalm° contra partem Donati. Cap. XX.
VOlens etiam causam Donatistarum ad ipsius hu
millimi vulgi, & omnino imperitorum atque
idiotarum noticiam peruenire, & eorum quan-
H tum fieri posset per nos inhærere memoriæ, psalmũ qui
eis cantaretur per Latinas literas feci. Sed vsque ad V li-
teram. Tales enim abecedarios appellant. Tres verò vl-
timas omisi, sed pro eis nouissimum quasi epilogum ad-
iũxi, tãquam eos mater alloqueretur ecclesia. Hypopsal-
ma etiam quod respondetur, & prœmium causę, quod
nihilominus cãtatur, non sunt in ordine literarum. Ea-
rum quippe ordo incipit post prœmiũ. Ideo autem nõ
aliquo carminis genere id fieri volui, ne me necessitas
metrica ad aliqua verba quæ vulgo minus sunt vsitata
cõpelleret. Iste psalmus sic incipit: Omnes qui gaudetis.

Contra Epistolam Donati hæretici. Cap. XXI.
LIbrum etiam contra epistolam Donati qui partis
Donati secundus post Maiorinum episcopus a-
pud Carthaginem fuit, eodem presbyterij mei tẽ-
pore scripsi, in qua epistola ille agit, vt non nisi in eius
communione baptisma Christi esse credatur, cui nos
contradicimus. In hoc libro dixi in quodam loco de
Apostolo Petro, quod in eo † tanquam in petra funda-
ta sit Ecclesia, qui sensus etiam cantatur ore multorum
in versibus beatissimi Ambrosij, vbi de gallo gallina-
cio ait: Hoc ipsa petra Ecclesia canente, culpam diluit.
I Sed scio me postea sæpissime sic exposuisse quod à do-
Matth. 16. mino dictum est: Tu es Petrus, & super hanc petram
Petra Christus. ædificabo Ecclesiam meam. vt super hanc † intelligere-
tur quem confessus est Petrus dicens: Tu es Christus fi-
† hunc. lius Dei viui. ac si † Petrus ab hac petra appellatus, per-
† sic. sonam Ecclesiæ figuraret †, quæ super hanc petram ædi-
† figuret. ficatur, & accepit claues regni cœlorum. Non enim di-
" ctum est illi: Tu es petra, sed tu es Petrus, petra autem
1. Cor. 10. erat Christus, quem confessus Simon, sicut eum tota ec-
" clesia confitetur, dictus est Petrus. Harum autem duarũ
sententiarum quæ sit probabilior eligat lector. Alio lo-
co dixi: Nullius mortem Deus quærit. quod sic accipi-
endum est, quia homo sibi acquisiuit mortem deserens
deum, & acquirit qui non recurrit ad deum, secundum
Sapien. 1. quod scriptum est: Deus mortem non fecit. Sed etiam
Eccle. 11. illud non minus verum est. Vita & mors à domino deo
est. vita scilicet à donante, mors à vindicãte. Item quod
dixi: Donatum cuius epistolam refellebam, rogasse vt
imperator inter ipsum & Cæcilianum transmarinos e-
piscopos iudices daret: non ipsum, sed alium Dona-
tum, eiusdem tamen schismatis hoc fecisse probabilius
inuenitur. Ille autem non erat Carthaginensis Donati-
starum episcopus, sed à Casis nigris, qui tamen primus
† commisit. apud Carthaginem ipsum nefarium schisma promisit †.
Neç sanè Donatus Carthaginensis vt Christiani rebap-
tizarentur, instituit: quod ego eum instituisse credide- K
ram quando [eius] epistolæ respondebam. Nec de libro *Eccle. 34.*
Sapientiæ ipse abstulit dimidiam sententiam †, verba ad *† de media*
rem necessaria, vbi cum scriptum sit: Qui baptizatur à *sententia.*
mortuo, & iterum tangit eum †, quid proficit lauatio e- *† illum.*
ius. Iste sic posuit tanquam scriptum sit †: Qui baptizatur *† esset.*
à mortuo, quid proficit lauatio? [eius] Nos autem & an-
tequam esset pars Donati sic habuisse codices plurimos,
verumtamen Afros, vt non esset in medio, & iterum tã-
git, [illum]. postea didicimus. Quod si tunc scissem, non
in istum tanquam in furem diuini eloquij, vel violatorẽ
tanta dixissem. Hic liber sic incipit: Abs te ipso præsente
audieram.

Cõtra Adimantũ Manichęi discipulum. Ca. 22.
EOdem tempore venerunt in manus meas quædam
disputationes Adimanti †, qui fuerat Manichęi dis
cipulus, quas conscripsit aduersus legem & pro-
phetas, velut contraria eis euãgelica & apostolica scrip-
ta demonstrare conatus. Huic ergo respondi, verba e- *† vetera exemplaria habent Adamanti.*
ius apponens † eisque reddens responsionem meam.
Quod opus vno volumine cõclusi, & in eo quibusdam
quæstionibus non semel, sed iterum respondi, quoniam
quod primum responderam perierat, & tunc inuentum *† ponens.*
est, cum iam iterum respondissem. Aliquas sanè earun- L
dem quæstionum popularibus ecclesiasticis sermonibus
solui, adhuc etiam quibusdam non respondi. Aliquę re-
manserunt, quæ rebus alijs magis vrgentibus prętermis-
sa † sunt, cumulo quoque obliuionis adiuncto. In hoc er- *† permissa*
go dixi: Certis enim quibusdam vmbris & figuris rerũ *Cap. 3.*
ante domini aduentum secundum mirabilem atque or-
dinatissimam distributionem temporum populus ille
tenebatur qui testamentum vetus accepit, tamen in eo
tanta prædicatio, & pronunciatio noui testamenti est,
vt nulla in Euangelica atque Apostolica disciplina re-
periantur, quamuis ardua & diuina præcepta & promis-
sa, quę illis etiam libris veteribus desint. Sed addendum
erat atque dicendum, vt penè nulla in euangelica atque
Apostolica doctrina reperiantur, quamuis ardua & di-
uina præcepta & promissa, quæ illis etiam libris vete-
ribus desint. Quid est enim quod in sermone Euange-
lico in monte dominus dicit: Audistis quia dictum est
antiquis hoc, ego autem dico vobis hoc, si nihil ipse am *Matt. 5.*
plius præcepit quàm præceptum est in illis veteribus
libris? Deinde regnum cœlorum illi populo fuisse pro-
missum non legimus in iis quæ promissa sunt lege da- M
ta per Moysem in monte Sina, quod proprie vetus di- *Exo. 19.*
citur testamentum, quod præfiguratum dicit Aposto-
lus per ancillam Saræ & filium eius, sed & ibi figura-
tum est, & nouum per ipsam Saram & filium eius. Pro- *Gala. 4.*
inde si figuræ discutiantur, omnia ibi prophetata repe-
riuntur, quæ sunt præsentata, vel expectantur præsen-
tanda per Christum. Verumtamen propter quædam
præcepta non figurata, sed propria, quæ non in vetere
testamento, sed in nouo inueniuntur, cautius & mode-
ratius diceretur, penè nulla, quàm nulla hic esse quæ nõ
sint & illic, quamuis & † illic sint illa duo præcepta de di *† et.*
lectione dei & proximi, quo rectissime omnia & legi-
time † & prophetica & euangelica & Apostolica refe- *† legitima.*
runtur. Item quod dixi: Tribus modis in scripturis san- *Filiorũ nomẽ in scripturis sãctis tribus modis accipiũ.*
ctis filiorum nomen accipitur, minus considerate di-
ctum est, & alios enim quosdam modos sine dubio præ
termisimus, sicut dicitur filius gehennæ, vel filius adop-
tiuus. Quæ vtique nec secundum naturam, nec secun-
dum doctrinam, nec secundum imitationem dicuntur. *Matth. 23.*
Quorum trium modorum tanquam sola sint exem- *Roma. 8.*
pla reddidimus. Secundum naturam, sicut Iudæi filij *Ioan. 8.*
Abrahæ:

A Abrahæ secundum doctrinam, sicut filios suos quos euangelium docuit Apostolus vocat: secundum imitationem, sicut filij Abrahæ nos sumus, cuius imitamur fidẽ.
1.Cor. 4. Galat. 4. Quod autem dixi: Cum induerit incorruptionem & immortalitatem, iam non caro & sanguis erit. secũdum
1.Cor. 15. Cap. 12. corruptionem carnalem dictum est, carnem non futuram, non secundum substantiam, secundum quam [&]
Luca. 24. domini corpus etiam† post resurrectionem caro appellata est.
† etiam. Cap. 26. Alio loco: Nisi quisq; inquam, voluntatem mutauerit, bonum operari non potest, quod in nostra potestate esse positum alio loco [dominus] docet, vbi ait: Aut
2. sen. di. 28 cap. Alibi. Matth. 12. facite arborem bonam & fructum eius bonum, aut facite arborem malam & fructum eius malum. Quod non est contra gratiam Dei quam prædicamus. In potestate quippe hominis est mutare in melius voluntatem: sed ea potestas nulla est nisi à deo detur, de quo dictum est:
Ioan. 1. Dedit eis potestatem filios dei fieri. Cum enim hoc sit
2. sen. dist. 41. c. si antẽ in potestate quod cum volumus facimus, nihil tam in potestate quàm ipsa voluntas est, sed præparatur voluntas à domino. Eo modo ergo dat potestatem.
B Sic intelligendum est & quod dixi postea: In nostra potestate esse, vt vel inseri bonitati † dei, vel excidi eius seueritate
Capit. 27. 2. sen. di. 28 cap. sic etiã. † bonitate. mereamur, quia in potestate nostra non est, nisi quod nostram sequitur voluntatem. Quæ cum fortis & potens præparatur à domino, facile fit opus pietatis, etiam quod difficile atque impossibile fuit. Hic liber sic incipit: De eo quod scriptum est.

Expositio quarũdam propositionũ ex epistola Pauli ad Romanos. Ca. XXIIII.

CVm presbyter adhuc essem, cõtigit vt apud Carthaginem inter nos qui simul eramus, ad Romanos Apostoli epistola legeretur, & quædam interrogabar à fratribus, quibus cum sicut poteram responderem, voluerunt scribi potius quæ dicebam, quàm sine literis fundi. Vbi cum eis obtemperarem, liber vnus accessit superioribus opusculis meis. In quo libro: Quod
Roma. 7. autem ait, inquam, Scimus quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum venundatus sub peccato. satis ostendit non posse impleri legem, nisi à spiritalibus, quales facit gratia dei. Quod vtique non ex persona Apostoli accipi volui, qui iam spiritalis erat: sed hominis sub
Li. expo. in epistola ad Roma. 42. lege positi, nondum sub gratia. Sic enim prius hæc verba sapiebam, quæ postea lectis quibusdam diuinorum
C tractatoribus † eloquiorum, quorum me moueret authoritas, consyderaui diligentius, & vidi etiam de ipso Apostolo posse intelligi, quod ait: Scimus quoniam lex
† tractatibus. Roma. 7. spiritalis est, ego autem carnalis sum. Quod in eis libris quos contra Pelagianos nuper scripsi, quantum potui diligenter ostendi. In isto ergo libro & hoc quod dictum est: Ego autem carnalis sum, & deinde cætera vsque ad eum locum, vbi dicit: Miser ego homo, quis me
Ibidem. liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Dixi hominem describi adhuc sub lege, nondum sub gratia constitutum, benefacere volentem, sed victum concupiscentia carnis male facientem. A cuius concupiscentiæ dominatu non li-
Roma. 5. berat, nisi gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum dono spiritus sancti, per quem diffusa charitas in cordibus nostris vincit carnis concupiscentias, ne consentiamus eis ad male faciẽdum, sed potius bona faciamus. Vnde [quidem] iam euertitur hæresis Pelagiana, quæ vult, non ex Deo nobis, sed ex nobis esse charitatem, qua bene ac pie viuimus. Sed in illis libris quos aduersus eos edidimus, etiam spiritalis hominis iamque sub gratia constituti melius intelligi verba ista monstrauimus, propter carnis corpus, quod spiritale nondum est, erit autem in resurrectione mortuorum, &

D propter [ipsam] carnis concupiscentiam, cum qua ita confligunt sancti, non ei consentientes ad malum, vt tamen eius motibus quibus repugnantibus resistunt, non careant in hac vita. Non eos autem habebunt in illa, vbi absorbebitur mors in victoria. Propter hanc 1.Cor. 15.
itaque concupiscentiam motúsque [ipsos] quibus ita resistitur, vt tamen sint in nobis, potest quisque sanctus iam sub gratia positus, dicere ista omnia quæ hic esse dixi verba hominis nondum sub gratia positi, sed sub lege. Quod hic ostendere longum est, & hoc vbi osten- Cap. 60.
derim dictum est. Item disputans quid elegerit Deus 2. sen. dist.
in nondum nato, cui dixit seruiturum esse maiorem, 41. cap. opinari.
& quid in eodem maiore similiter nondum nato reprobauerit, de quibus propter hoc commemoratur, Roma. 9.
quamuis longe postea prolatum propheticum testimonium: Iacob dilexi, Esaü autem odio habui. Ad Malach. 1.
hoc perduxi ratiocinationem vt dicerem, Non ergo elegit Deus opera cuiusquam in præsentia, quæ ipse daturus est, sed fidem elegit in præscientia, vt quem sibi crediturum esse præsciuit, ipsum elegerit cui spiritum sanctum daret, vt bona operando etiam vitam æternam consequeretur. Nondum diligentius quæsiue- E
ram, nec adhuc inueneram qualis sit electio gratiæ: de qua idem dicit Apostolus: Reliquiæ per electionem Roma. 11.
gratiæ saluæ factæ sunt, quæ vtique non est gratia si eam merita vlla præcedant, ne iam quod datur, non secundum gratiam, sed secundum debitum reddatur potius meritis quàm donetur. Proinde quod continuo dixi: Dicit enim idem Apostolus: idem Deus qui ope- Cap. 61.
ratur omnia in omnibus. Nusquam autem dictum est, 1.Cor. 12.
Deus credit omnia in omnibus: ac deinde subiunxi, Quod ergo credimus, nostrum est: quod autem bonum operamur illius est, qui credentibus dat spiritum sanctum. Profecto non dicerem si iam scirem etiam ipsam fidem inter Dei munera reperiri, quæ dantur in eodem spiritu. Vtrumque ergo nostrum est propter arbitrium voluntatis, & vtrumque tamen datum est per spiritum fidei & charitatis. Neque enim sola charitas, sed sicut scriptum est: Charitas cum fide à Deo patre & Ephe. 6.
domino nostro Iesu Christo. Et quod paulopost dixi: Cap. 61.
Nostrum est enim credere & velle, illius autem dare F
credentibus, & volentibus facultatem bene operandi per spiritum sanctum, per quem charitas diffunditur in cordibus nostris. Verum est quidem: sed eadem regula, & vtrumque ipsius est, quia ipse præparat voluntatem, & vtrumque nostrum: quia non fit nisi volentibus nobis. Ac per hoc quod etiam posteà dixi: Quia neque velle possumus nisi vocemur, & cum post vocationem voluerimus, non sufficit voluntas nostra & cursus noster, nisi deus & vires currentibus præbeat, & perducat quò vocat. Ac deinde subiunxi: Manifestum est Cap. 62.
ergo, non volentis neque currentis, sed miserentis Dei 1.Cor. 9.
esse quod bene operamur. Omnino verissimum est. Sed parum de ipsa vocatione disserui, quæ fit secundum propositum Dei. Non enim omnium qui vocantur talis est, sed tantum electorum. Itaque quod paulopost dixi: Sicut enim in iis quos elegit Deus, non o- Cap. 62.
pera, sed fides inchoat meritum, vt per munus Dei bene operentur: sic in iis quos damnat, infidelitas & impietas inchoat pœnæ meritum, vt per ipsam pœnam etiam male operentur. verissime dixi. Sed fidei meritum etiam ipsum esse donum Dei, nec putaui quærendum esse, nec dixi. Et alio loco: Cuius enim miseretur, inquam, facit eum bene operari, & quem obdu- Roma. 9.
rat, relinquit eum vt mala † operetur. Sed & illa mise- † male.
ricordia

G ricordia præcedēti merito fidei tribuitur, & ista obdu-
ratio præcedenti impietati. Quod quidem verū est, sed
adhuc quærendum erat, vtrum & meritum fidei mise-
†al.de misericordia dei veniat ricordia dei præueniat†, id est, vtrum ista misericordia
ideo tantummodo fiat in homine, quia fidelis est, an e-
tiam facta fuerit vt fidelis esset. Legimus enim dicente
1. Timo. 1. Apostolo: Misericordiam consequutus sum, vt fidelis
1. sen. di. 41 essem. Non ait, quia fidelis eram. Fideli ergo datur qui-
cap. multi. dem, sed data est etiam vt esset fidelis. Rectissima itá-
Capit. 63. que alio loco in eodem libro dixi: Quoniam si non ex
operibus, sed misericordia dei & vocamur vt creda-
mus, & credentibus præstatur, vt bene operemur, non
est gentibus ista inuidenda misericordia: quamuis mi-
nus ibi diligenter de illa quæ per dei propositum fit vo-
catione tractauerim. Hic liber sic incipit: Sensus hi sunt
in epistola Pauli ad Romanos.

Expositio Epist. Pauli ad Gal. POst hunc librum exposui eiusdem Apostoli epi-
stolam ad Galatas, non carptim, id est, aliqua præ-
termittens, sed continuanter & totam. Hanc autē
Ca. XXIIII positionem vno volumine comprehendi. In quo illud
Cap. 63. quod dictum est: Priores ergo Apostoli veraces, qui
H non ab hominibus: sed à deo per hominem missi sunt,
per Iesum Christum scilicet adhuc mortalem. Verax
etiam nouissimus Apostolus, qui per Iesum Christū to-
tum iam deum post resurrectionem eius missus est. Pro-
pter immortalitatem dictū est, totum iam deum, quam
post resurrectionem habere cœpit, non propter diuini-
tatem semper immortalem, à qua nunquam recessit, in
†cum. qua totus deus erat, & tamen † moriturus adhuc erat.
Cap. eodem Hunc autem sensum sequentia manifestant. Adiunxi e-
nim dicēs: Priores sunt cæteri Apostoli per Iesum Chri-
stum adhuc ex parte hominem, [id est], mortalem. No-
uissimus est Apostolus Paulus per Iesum Christum iam
totum deum, id est, ex omni parte immortalem. Hoc e-
Gala. 1. nim dixi, exponens quod ait Apostolus: Non ab homi-
nibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum &
deum patrem, quasi iam Iesus Christus nō sit homo. Se-
†illum. quitur enim: Qui suscitauit eum † à mortuis, vt hinc ap-
pareret cur dixerit, neque per hominem. Proinde prop-
ter immortalitatem iam nunc non homo Christus de°,
propter substantiam verò naturæ humanæ, in qua ascē-
1. Timo. 2. dit in cœlum, etiam [nunc] mediator dei & hominum
I homo Christus Iesus, quoniam sic veniet quo modo eū
Acto. 1. viderunt [qui viderūt] euntem in cœlum. Item quod di-
Cap. 1. xi: Gratia dei est qua nobis donantur peccata vt recō-
ciliemur deo, pax autem qua reconciliamur deo, sic ac-
cipiendum est, vt tamen sciamus etiam vtrūque ad ge-
neralem dei gratiam pertinere, quo modo in populo
dei aliud specialiter Israël, aliud Iudas, & tamen vtrun-
que generaliter Israël. Item cum exponerem: Quid er-
go lex transgressionis gratia posita est, ita distinguen-
dum putaui, vt interrogatio esset. Quid ergo? Ac dein-
Caput. 3. de responsio, Lex transgressionis gratia posita est. Quod
quidem non abhorret à vero, sed melior mihi videtur
ista distinctio, vt interrogatio sit, Quid ergo lex? & infe-
ratur responsio: Transgressionis gratia posita est. Quod
Cap. 5. autem dixi: Ordinatissime itaque subiunxit: Quod si
spiritu ducimini, non adhuc estis sub lege, vt intelliga-
mus eos esse sub lege, quorum spiritus ita concupiscit
aduersus carnem, vt non ea quæ volunt faciant: id est,
non se teneant inuictos in charitate iusticiæ, sed à con-
cupiscente aduersum se carne vincantur. Hoc ex illo
Galat. 5. sensu est, quo sentiebam id quod dictum est: Caro con-
cupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem.
Hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt nō ea quæ vul-
tis faciatis, ad eos pertinere qui sub lege sunt, nondum K
sub gratia. Adhuc enim nondum † intellexeram hæc †non.
verba, & illis qui sub gratia sunt non sub lege, propter-
ea conuenire, quia & ipsi concupiscentias carnis, con-
tra quas spiritu concupiscunt, quamuis eis non consen-
tiant, nollent tamen eas † habere si possent. Et ideo nō †vllas.
quæcunque volunt faciunt, quia volunt eis carere, nec
possunt. Tunc enim eas non habebunt, quando nec
corruptibilem carnē. Hic liber sic incipit: Causa prop-
pter quam scribit Apostolus.

EPistolæ quoque ad Romanos sicut ad Galatas ex- Expositio epistolę Pauli ad Rom.
positionem susceperam†. Sed huius operis si perfi-
ceretur, plures libri erant futuri. Quorum vnum inchoata.
in sola disputatione ipsius salutationis absolui, ab ini-
tio scilicet vsque ad illud, vbi ait: Gratia vobis & pax à Cap. XXV.
deo patre † & domino nostro † Iesu Christo. Factum est Mat. 12.
quippe vt immoraremur cum vellemus soluere inci- †inchoauerā
dentem sermoni nostro difficillimam quæstionem de †nostro.
peccato in spiritum sanctum, quod non remittatur ne- †deest, no-
que in hoc seculo, neque in futuro. Sed deinde alia vo- stro.
lumina cessaui adiungere, exponēdo epistolam totam,
ipsius operis magnitudine ac labore deterritus, & in a-
lia faciliora deflexus sum. Ita factum est, vt librum quem
feceram primum, relinquerem solum, cuius esse titulum L
volui, Epistolæ ad Romanos inchoatæ expositio. Vbi
quod dixi: Gratiam esse in remissione † peccatorum, †dimissione
pacem verò in reconciliatione dei. Vbicunque hoc di- al. dimis-
xi, non sic accipiendum est, ac si pax ipsa & reconcilia- sionem.
tio non pertineat ad gratiam generalem: sed quod spe-
cialiter nomine gratiæ remissionem significauerit pec-
catorum. Sicut legem & specialiter dicimus secundum
quod dictum est: Lex & prophetæ, & generaliter, vt in
ea sint & prophetæ. Hic liber sic incipit: In epistola quā
Paulus Apostolus scripsit.

EST etiam inter illa quæ scripsimus quoddam pro- De diuersis
lixum opus, quod tamen vnus deputatur liber, cu- quęstionib°
ius est titulus: De diuersis quæstionibus octogin- octoginta
tatribus. Cum autem dispersæ fuissent per chartulas tribus. Ca.
multas, quoniam ab ipso primo tempore conuersionis XXVI.
nostræ †, posteaquam in Africam venimus, sicut inter- †meæ.
rogabar à fratribus, quando me vacantem videbant, †seruata.
nulla obseruata † ordinatione dictatæ sunt, iussi eas iam al. nullo ser
episcopus colligi, & vnum ex eis librum fieri, adhibitis uato ordine.
numeris, vt quod quisque legere voluerit, facile inue- M
niat. Harum quæstionum est. i. Vtrum anima à se-
ipsa sit. ij. De libero arbitrio. iij. Vtrū deo au-
thore sit homo deterior. iiij. Quæ sit causa vt sit
homo deterior. v. Vtrum animal irrationale bea-
tum esse possit. vj. De malo. vij. Quæ proprie
in animante anima esse † dicatur. viij. Vtrum per †deest, esse.
se anima moueatur. ix. Vtrum corporeis sensibus
percipi veritas possit. In qua illud quod dixi: Omne
quod corporeus sensus attingit, quod & sensibile dici-
tur, sine vlla intermissione temporis commutatur, sine
dubio. verum quidem non est in corporibus resurre-
ctionis incorruptibilibus, sed nūc ea nullus nostri cor-
poris sensus attingit, nisi forte diuinitus tale aliquid re-
ueletur. x. Vtrum corpus à deo sit. xj. Quare
Christus de fœmina natus sit. xij. Locus † vbi titu- †xij. loco.
lus est: Sententia cuiusdam sapientis, non est mea, sed
quia per me innotuit quibusdam fratribus, qui tunc à
me ista diligentissime colligebant †, & placuit eis, in- †cōsulebant
ter nostra eam scribere voluerunt. Est autem cuiusdam
Fontei Carthaginēsis, de mente mundanda ad videndū
deū, quod paganus quidē scripsit, sed Christianus bap-
tizatus

A prizatus mortuus est. xiij. Quo documento constet homines bestiis excellere. xiiij. Non fuisse corpus domini nostri Iesu Christi phantasma. xv. De intellectu. xvj. De filio dei. xvij. De scientia dei. xviij. De trina vnitate. xix. De deo & creatura. xx. De loco dei. xxj. Vtrum deus author mali non sit. Vbi videndum est, ne male intelligatur quod dixi, Mali author non est, qui † omnium quæ sunt author est, quia inquantum sunt, in tantum bona sunt. Et ne hinc putetur non ab illo esse pœnam malorum, quæ vtique malum est iis qui puniuntur. Sed hoc ita dixi quemadmodum dictum est: Deus mortem non fecit. Cum alibi scriptum sit: Mors & vita à domino deo est. Malorum ergo pœna quæ à domino † deo est, malum est quidem malis, sed in bonis dei operibus est, quoniam iustum est vt mali puniantur, & vtique bonum est omne quod iustum est. xxij. Deum non pati necessitatem. xxiij. De patre & filio. Vbi dixi quod eam ipse genuerit, qua sapiens dicitur sapientiam: † sed melius istam quæstionem in libro postea de trinitate tractauimus. xxiiij. Vtrum & pecatum & recte factum in libero sit voluntatis arbitrio. Quod ita esse omnino verissimum est. Sed vt ad recte faciendum liberum sit, dei gratia libera-

B tur. xxv. De cruce Christi xxvj. De differentia peccatorum. xxvij. De prouidentia. xxviij. Quare deus mundum facere voluerit. xxix. Vtrum aliquid sit sursum aut deorsum in † vniuerso. xxx. Vtrum omnia in vtilitatem hominum creata sint. xxxj. [Eum qui vt vult viuit, beatum esse.] Nec ipsa mea est, sed Ciceronis: veruntamen quia & hæc per me innotuit fratribus, inter ista quæ colligebant scripserunt eam, volentes nosse, quemadmodum virtutes animi ab illo diuisæ ac definitæ sint. xxxij. Vtrum rem vllam alius alio magis intelligat, atque ita eiusdem rei per infinitum eat † intelligentia. xxxiij. De metu. xxxiiij. Vtrum non aliud amandum sit quàm metu carere. xxxv. Quid amandum sit. In qua illud quod dixi, id esse amandum, quod nihil est aliud habere, quàm nosse, non satis approbo. Neque enim deum non habebant quibus dictum est: Nescitis quia templum dei estis vos, & spiritus dei habitat in vobis, nec tamen eum nouerant, vel non sicut noscendus est nouerant. Item quod dixi, Nemo igitur beatam vitam nouit, & miser est. Nouit, dixi,

C quo modo noscenda est. Nam quis eam penitus nescit, eorum duntaxat qui iam ratione vtuntur, quandoquidem beatos se esse velle nouerunt. xxxvj. De nutrienda charitate. Vbi dixi, Deus igitur & animus quo amatur, charitas proprie dicitur purgatissima & consummata, si nihil aliud amatur. Quod si verum est, quo modo ergo Apostolus ait: Nemo vnquam carnem suam odio habuit? Et ex hoc admonet vt diligantur vxores. Sed ideo dictum est, proprie dilectio dicitur, quoniam caro diligitur quidem, nec tamen proprie, sed propter animam cui subiacet ad vsum. nam & si propter seipsam videtur diligi, cum eam nolumus esse deformem, ad aliud referendum est decus eius, ad illud scilicet, à quo decora sunt omnia. xxxvij. De semper nato. xxxviij. De conformatione animæ. xxxix. De alimentis. xl. Cum animarum natura vna sit, vnde hominum diuersæ voluntates. xlj. Cum omnia deus fecerit, quare non æqualiter fecerit. xlij. Quemadmodum dei sapientia dominus Iesus Christus & in vtero matris fuerit & in cœlis. xliij. Quare filius dei in homine apparuerit, & spiritus sanctus in columba. xliiij. Quare tãto post venit dominus Iesus Christus.

Marginal notes: 2.sen.di.35 ca.quod autem. & di.37 ca. cũ ergo. — † quia. — Sapien.1. — Eccli.11. — 2.sé.di.36. ca. Et ideo. & ca.quod autẽ. 1.sen. di.32. cap. præterea. — † aliàs non habet, dñs. — † aliàs, sapientia. — † aliàs, deest in. — Tullius offic.1. — † al. erat. — Quid amãdum sit. — 1.Corin.3. — Imò, nescitis, dictũ est propter confœderatis. — Ephes.5. — Dilectio propria. — Matth.3.

D Vbi cum generis humani tanquam vnius hominis ætates commemorarem, dixi, Nec oportuit venire diuinitus magistrum, cuius imitatione in mores optimos formaretur, nisi tempore iuuentutis. Et adiunxi ad hoc valere, quod Apostolus dicit, sub lege tanq̃ sub pædagogo paruulos custoditos. Sed potest mouere cur alibi dixerimus, Christum in generis humani sexta ætate tanquam in senectute venisse. Hoc ergo quod de iuuentute dictum est, ad vigorem feruoremq; fidei refertur, quæ per dilectionem operatur: illud autem de senectute ad temporum numerum. Potest enim intelligi vtrunque in vniuersitate hominum, quod non potest in ætatibus singulorum. Sicut in corpore non potest esse simul & iuuentus & senectus, in animo autem potest: illa propter alacritatem, ista propter grauitatem. xlv. Aduersus Mathematicos. xlvj. De Ideis. xlvij. Vtrum aliquando cogitationes nostras videre possimus. Vbi quod dixi, angelica corpora, qualia nos speramus habituros, lucidissima atque ætherea esse credendum est. Si hoc sine membris quæ nunc habemus, & sine substantia, quamuis incorruptibili, tamen carnis accipiatur, erratur. Multo autem melius in opere de ciuitate dei quæstio ista tractata est, de videndis cogitationibus no-

E stris. xlviij. De credibilibus. xlix. Quare filij Israël sacrificabant visibiliter pecorum victimas. l. De æqualitate filij. lj. De homine facto ad imaginem & similitudinem dei. Vbi quod dixi, Homo sine vita non recte appellatur, cum dicatur homo etiam cadauer hominis. Ergo saltem dicere debui, non proprie dicitur: vbi dixi: non recte dicitur. Item quod dixi, Neque inscite distinguitur, quod aliud sit imago & similitudo dei, qui etiam filius dicitur, † aliud ad imaginem & similitudinem dei, sicut hominem factum accepimus. Quod non ita intelligendum est, quasi homo non dicatur imago dei, cum dicat Apostolus: Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria dei. sed dicitur etiam ad imaginem dei, quod vnigenitus non dicitur, qui tantummodo imago est non ad imaginem. lij. De eo quod dictum est: Pœnitet me fecisse hominem. liij. De auro & argento, quod Israëlitæ ab Aegyptiis acceperunt. liiij. De eo quod scriptum est: Mihi autem adhærere deo bonum est. Vbi quod dixi. Quod autem est omni anima melius, id deum dicimus, magis dici debuit, omni creato spiritu

F melius. lv. De eo quod scriptum est: Sexaginta sunt reginæ, octoginta concubinæ, & adolescentularum † nõ est numerus. lvj. De annis quadraginta sex ædificati templi. lvij. De centum quinquaginta tribus piscibus. lviij. De Ioanne Baptista. lix. De decem virginibus. lx. De die autem illo & hora nemo scit, neque angeli cœlorum, neque filius hominis, nisi solus pater. lxj. De eo quod scriptum est in euangelio, turbas dominum in monte † pauisse de quinque panibus. Vbi quod dixi duos pisces duas illas significare personas, regiam scilicet & sacerdotalem, ad quas etiam sacrosancta illa vnctio pertinebat: dicendum potius fuit, maxime pertinebat, quoniam vnctos aliquando legimus & prophetas. Item quod dixi, Lucas qui tanquam ascendẽtem post abolitionem peccatorum sacerdotem Christum insinuauit, per Nathan ascendit ad Dauid: quia Nathan propheta missus erat, cuius correptione Dauid ipsius peccati abolitionem pœnitendo impetrauit. Non sic accipiendum est tanq̃ ipse fuerit Nathan propheta, qui filius Dauid: quia nec hoc † dictũ est, quia ipse propheta missus erat, sed dictũ est, Quia Nathan propheta

Marginal notes: Gala 3. — 1. de Gẽ. cõtra Manichæos. cap.23. — Galat.5. — Li.22.c.29. — † al. abest qui etiã filius dicitur. — 1.Corin. 11. — Gene.6. — Exod. 3. & 12. — Psal.72. — Canti.6. — † aliàs, adolescentulæ, quarum. — Matth.24. — Matth. 14. — † aliàs, cremo. — Ioan.6. — Luca 3. — Nathan. David. — † al. hic.

G missus erat: vt mysterium non in eodem homine, sed
in eodem nomine intelligatur. lxij. De eo quod scrip-
Ioan.1. tum est in Euãgelio: quod baptizabat Iesus plures quàm
Ioannes, quanuis ipse non baptizaret, sed discipuli eius.
Vbi quod dixi, Latro ille (cui dictum est à domino:
Lucæ 23. Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso) qui nec
De cõse. di. ipsum baptismum acceperat. Hoc quidem & alios ante
4. c. baptis- nos rectores sanctæ Ecclesiæ posuisse in suis literis in-
mi. 4. sen. uenimus, sed quibus documentis satis possit ostendi
di. 4. c. Sũt quòd non fuerit baptizatus ille latro, ignoro. De qua re
& alij. in posterioribus quibusdam opusculis nostris diligen-
lib. 3. c. 4. 6. tius disputatum est, maxime in eo quod ad Vincẽtium
Victorem de animæ origine scripsimus. lxiij. De ver-
Ioan. 4. bo. lxiiij. De muliere Samaritana. lxv. De resurre-
Ioan. 11. ctione Lazari. lxvj. De eo quod scriptum est: An igno-
ratis fratres, scientibus enim legem loquor, quia lex do-
minatur homini, in quantum tempus viuit? vsque ad
Roma. 8. eum locum, in quo scriptum est: Viuificabit & morta-
lia corpora vestra per inhabitantem spiritũ eius in vo-
H bis. Vbi illud quod ait Apostolus: Scimus autem quia
lex spiritalis est, ego autem carnalis sum. exponere vo-
lens, dixi, id est, carni consentio, nondum spiritali gra
tia liberatus. Quod non sic accipiendum est, quasi spi-
ritalis homo iam sub gratia constitutus, etiam de seipso
non possit hoc dicere: Venundatus sum sub peccato.
Quod enim operor non intelligo: Non enim quod vo-
lo bonum hoc ago, sed quod odio malum illud facio,
& cætera quæ sequuntur vsque ad eum locum vbi di-
Roma. 8. ctum est: Miser ego homo, quis me liberabit de corpo-
re mortis huius? Quod postea didici, sicut iam sum ante
Corp⁹ mor- confessus. Rursus exponens quod ait Apostolus: Cor-
tuum. pus quidem mortuum est propter peccatum. Mortuum
(inquam) corpus dicit, quandiu tale est, vt indigentia
rerum temporalium molestet animam. Sed multo me-
lius mihi postea visum est ‹ & › ideo mortuum corpus
dictum, quod habeat iam moriendi necessitatem, quam
non habuit ante peccatum. lxvij. De eo quod scrip-
tum est: Existimo enim quod indignæ sint passiones
huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in
† id. nobis. vsque ad illud † quod dictum est: Spe enim salui
facti sumus. Vbi cum exponerem quod scriptum est: Et
ipsa creatura liberabitur à seruitute interitus, dixi, Et
ipsa creatura, id est, ipse homo, cum iam signaculo ima-
ginis propter peccatum amisso remansit tantummodo
creatura. Quod non ita accipiendum est quasi totum
amiserit homo quod habebat imaginis dei. Nam si
I omnino non amisisset, non esset propter quod dicere-
Roma. 12. tur: Reformamini in nouitate mentis vestræ. Et, In
2. Corin 3. eandem imaginem transformamur. Sed rursum si to-
Psal. 38. tum amisisset, nihil maneret vnde diceretur. Quan-
quam in imagine ambulet homo, tamen vane contur-
batur. Item quod dixi, spiritaliter summos angelos vi-
uere, infimos verò animaliter: audacius dictum est de
infimis quàm vt possit vel scripturis sanctis, vel ipsis
rebus ostendi: quia & si forsitan potest, difficillime po-
test. lxviij. De eo quod scriptum est: O homo tu quis
es, respondeas [deo?] Vbi dixi, Quia etiam si leuiori-
bus quisque peccatis, aut certe quanuis grauioribus &
multis, tamen magno gemitu & dolore pœnitendi mi-
sericordia dei dignus fuerit, non ipsius est, qui si relin-
queretur interiret, sed miserentis dei, qui eius precibus

doloribusque subuenit. Parum est enim velle, nisi deus K
misereatur: sed deus non miseretur, qui ad pacem vo-
cat, nisi voluntas præcesserit ad pacem, Hoc † dictum † hic.
est post pœnitentiam. Nam est misericordia dei etiam
ipsam præueniens voluntatem: quæ si non esset, non
præpararetur voluntas à domino. ‹ Et › ad eam miseri-
cordiam pertinet & ipsa vocatio quæ etiam fidem præ-
uenit. De qua paulo post cum agerem dixi, Hæc au-
tem vocatio quæ siue in singulis hominibus, siue in po-
pulis atque in ipso genere humano per temporum op-
portunitates operatur, altæ & profundæ [domini ope-
rationis est &] ordinationis ‹ est ›. Quò pertinet etiam
illud, In vtero sanctificaui te, & cum esses in renibus pa- Hiere. 1.
tris tui, vidi te. Et, Iacob dilexi, Esaü autem odio habui, Roma. 9.
& cætera: Quanuis testimonium illud, Cum esses in Mala. 1.
renibus patris tui, vidi te. vnde mihi tanquam scriptum
sit, occurrerit, nescio. lxix. De eo quod scriptum [est]
Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit om-
nia. lxx. De eo quod Apostolus dicit, Absorpta est 1. Corin. 15.
mors in victoria, † ‹ Vbi est mors victoria tua, › vbi † victoriã.
est mors contentio tua? vbi est mors aculeus tuus? A- L
culeus autem mortis peccatum ‹ est, › virtus verò pec-
cati lex. lxxj. De eo quod scriptum est: Inuicem o- Gala. 6.
nera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi.
lxxij. De temporibus æternis. lxxiij. De eo quod
scriptum est: Et habitu inuentus vt homo. lxxiiij. Philip. 2.
De eo quod scriptum est in epistola Pauli ad Colossen.
In quo habemus redemptionem & remissionem pec- Coloss. 1.
catorum, qui est imago dei inuisibilis. lxxv. De hæ-
reditate dei. lxxvj. De eo quod Apostolus Iacobus di- Iacobi. 2.
cit: Vis autem scire homo inanis, quia fides sine operi-
bus ociosa est. lxxvij. De timore, vtrum peccatum sit.
lxxviij. De pulchritudine simulacrorum. lxxix. Exod. 7.
Quare magi Pharaonis fecerunt miracula quædam si-
cut Moyses famulus dei. lxxx. Aduersus Apollinari-
stas. lxxxj. De quadragesima & quinquagesima.
lxxxij. De eo quod scriptum est: Quem enim diligit Heb. 12.
dominus † corrigit, † flagellat autem omnem filium Matth. 19.
quem recipit. lxxxiij. De coniugio in eo quod domi- † deus.
nus ait: Si dimiserit vxorem suam excepta causa fornica † corripit.
tionis. Hoc opus sic incipit, Omne verum.

ITem de mendacio scripsi librum, qui & si cum ali- De mẽda-
quo labore intelligitur, habet tamen non inutilem cio. Cap.
ingenij & mentis exercitationem, magisque mori- XXVII.
bus ad veriloquium diligendum proficit. Hunc quo- M
que auferre statueram de opusculis meis, quia [&] ob-
scurus & anfractuosus, & omnino molestus mihi vide-
batur, propter quod eum nec edideram. Deinde cum
postea scripsissem alterũ, cuius titulus est, Contra men-
dacium. multo magis istum non esse decreueram & ius
seram, sed non est factum. Itaque in ista retractatione
opusculorum meorum, cum eum incolumẽ reperissem,
etiam ipsum retractatum manere præcepi. maxime quia
in eo nonnulla sunt necessaria, quæ in illo altero non
sunt. Propterea verò illius inscriptio est, Contra men-
dacium: istius autem, De mendacio. quoniam per illum
totum oppugnatio est aperta mendacij: istius autẽ ma-
gna pars in inquisitionis disputatione versatur. Ad eun-
dem tamen finem vterq; dirigitur. Hic liber sic incipit,
Magna quæstio est de mendacio.

A

DIVI·AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS Episcopi Retractationũ Liber secundus.

De diversis quæstionib⁹ ad sanctũ Simplicianum. Ca. I. — *In li. de prędestinatiõe sanctorum cap. 4.* — *Roma. 7.* — *li. 1. ad Simplicianum quæst. 1.*

IBRORVM quos episcopus elaboraui, primi duo sunt ad Simplicianum Ecclesiæ Mediolanẽsis antistitem, qui beatissimo successit Ambrosio, de diuersis quęstionibus, quarum duas ex epistola Pauli Apostoli ad Romanos in primum librum contuli. Harũ prior est de eo quod scriptum est: Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. vsq; ad illud vbi ait: Qui me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. In qua illa Apostoli verba, lex spiritalis est, ego autẽ carnalis sum, & cætera, quibus caro contra spiritum confligere ostenditur, eo modo exposui, tanquã homo describatur adhuc sub lege, nondum sub gratia constitutus. Longe enim postea & spiritalis hominis, & hoc probabilius, esse posse illa verba cognoui. Posterior in hoc libro quæstio est, ab eo loco vbi ait, non solum autem illa, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri, vsque ad illud vbi ait: Nisi dominus zebaoth reliquisset nobis semen: sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus, In cuius quæstionis solutione laboratum est quidẽ pro libero arbitrio voluntatis humanę, sed vicit dei gratia. Nec nisi ad illud potuit perueniri, vt liquidissima veritate dixisse intelligatur Apostol⁹: Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Quod volens etiam martyr Cyprianus ostendere, hoc totum ipso titulo definiuit, dicens: In nullo gloriandum, quando nostrum nihil est. † In secundo libro tractantur cæteræ quæstiones, & pro nostra quantulacunque facultate soluũtur, quæ sunt omnes de scriptura, quæ regnorum appellatur. Harum prima est de eo quod scriptum est: Et insiluit spiritus domini in Saül. cum alibi dicatur, Et spiritus domini malus in Saül. Quam cum exponerem, dixi: Quanuis sit in cuiusque potestate quid velit, non est tamen in cuiusquam potestate quid possit. Quod ideo dictum est, quia non dicimus esse in potestate nostra, nisi quod cum volumus fit, vbi prius & maxime est ipsum velle. Sine vllo quippe interuallo tẽporis præsto est voluntas ipsa cum volumus, sed hanc quoque ad bene viuendum desuper accipimus potestatem, cum præparatur volũtas à domino. Secunda quæstio est, quo modo dictum sit: Pœnitet me quod constituerim regem Saül. Tertia, Vtrum spiritus immundus qui erat in Pythonissa, potuerit agere vt Samuël à Saüle videretur, & loqueretur cum eo. Quarta, de eo quod scriptum est: Intrauit rex Dauid, & sedit ante dominum. Quinta, de eo quod dixit Helias: O domine testis huius viduæ, cum qua ego inhabito apud ipsam, tu male fecisti occidere filium eius. Hoc opus sic incipit: Gratissimam planè.

B — Roma. 9. — Esaia 1. — li. 1. ad Simpli. q. 2. — 1. Corin. 4. — † sit. — 1. Reg. 10. & 16. — Lib. 2. q. 1. — C — 1. Reg. 15. — 1. Reg. 28. — 2. Reg. 7. — 3. Reg. 17.

Contra epistolam quã vocãt fũdamenti. Cap. II.

Liber contra epistolam Manichæi, quam vocant fundamenti, principia eius sola redarguit, sed in cæteris illius partib⁹ annotationes vbi videbatur, affixæ [in vltimis verò anfractus omnes vbi videbatur explosi] sunt: quibus tota subuertitur, & quibus cõmonerer, si quando cõtra totam scribere vacauisset. Hic liber sic incipit: Vnum verum deum.

D

De agone Christiano. Cap. III. — cap. 32. — 1. Corin. 15.

Liber de agone Christiano fratribus in eloquio Latino ineruditis humili sermone conscriptus est, fidei regulam continens & præcepta viuẽdi. In quo illud quod positum est, Nec eos audiamus qui carnis resurrectionem futuram negant, & commemorant quod ait Apostolus Paulus, Caro & sanguis regnum dei non possidebunt, non intelligentes quod ipse dicit Apostolus: Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatẽ. Cum enim hoc factum fuerit, iam non erit caro & sanguis, sed cœleste corpus. Non sic accipiendum est, quasi carnis non sit futura substantia, sed carnis & sanguinis nomine ipsam corruptionem carnis & sanguinis intelligendus est Apostolus nuncupasse, quæ vtique in regno illo non erit, vbi caro incorruptibilis erit. Quãuis & aliter possit intelligi, vt carnem & sanguinem opera carnis & sanguinis dixisse accipiamus Apostolum, & eos regnum dei non possessuros, qui perseuerãter ista dilexerint. Hic liber sic incipit: Corona victoriæ.

De doctrina Christiana. — E — Cap. IIII. — † retractãda cap. 25. — Luca 13. — cap. 8. — Gala. 4. — Cap. 28. — F — † dixerit.

Libros de doctrina christiana, cum imperfectos comperissem, perficere malui quàm eis sic relictis ad alia tractanda † transire. Compleui ergo tertium qui scriptus fuerat vsque ad eum locum, vbi commemoratum est ex Euangelio testimonium de muliere, quæ abscondit fermentum in tribus mensuris farinæ, donec fermentaretur totum. Addidi etiam nouissimum librum, & ◊ in ◊ quatuor libris opus illud impleui, quorum primi tres adiuuant vt scripturæ intelligantur: quartus autem quo modo quæ intelligimus proferenda sint. In secundo sane libro de authore libri, quem plures vocant Sapientiam Salomonis, quod etiam ipsum sicut Ecclesiasticum Iesus ◊ filius ◊ Sirach scripserit, non ita constare, sicut à me dictum est: postea didici, & omnino probabilius comperi non esse eius libri authorem. Vbi autem dixi, His quadraginta quatuor libris testamenti veteris terminatur authoritas, ex consuetudine qua iam loquitur Ecclesia, vetus testamentum appellaui: Apostolus autem non videtur appellare vetus testamentum, nisi quod datum est ◊ ei ◊ in monte Sina. Et in eo quod dixi de temporum historia secundum Ambrosium soluisse quæstionem, tanquam coætanei fuerint Plato & Hieremias, me fefellit memoria. Nam quid ille de hac re episcopus senserit, † in libro eius legitur, quem de sacramentis siue de prophetia scripsit. Hoc opus sic incipit: Sunt præcepta quædam.

Cõtra partẽ Donati. Cap. V. — † Et.

SVnt duo libri mei, quorum titulus est contra partem Donati. In quorum primo libro dixi non mihi placere vllius secularis potestatis impetu schismaticos ad communionem violenter [vehemẽterque] arctari. Quod † vere tunc mihi non placebat, quia nondum expertus eram, vel quantum mali eorum auderet impunitas, vel quantum eis in melius mutandis conferre posset diligẽtia disciplinæ. Hoc opus sic incipit, Quoniam Donatistæ nobis.

Cõfeßionũ. Cap. VI. — Gene. 1.

COnfessionum mearum libri xiij. [&] de malis & de bonis meis deum laudãt iustum & bonũ, atq; in eum excitant humanum intellectum & affectum: interim quod [ad] me attinet, hoc in me egerunt cum scriberentur, & agunt cum leguntur. Quid de illis alij sentiant, ipsi viderint, multis tamen fratribus eos multum placuisse & placere scio. A primo vsq; ad decimum de me scripti sunt. In tribus cæteris de scripturis sanctis, ab eo quod scriptum est: In principio fecit

G deus cœlum & terram, vſque ad ſabbati requiem. In iiij. libro, cum de amici morte animi mei miſeriã confiterer, dicens quod anima mea † vna quodam modo facta fuerat ex duabus, & ideo (inquã) forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quẽ multum amauerã, quæ mihi quaſi declamatio leuis quàm grauis confeſſio videtur, quanuis vtcunque temperata ſit hæc ineptia in eo quod additum eſt, forte. Et illud in libro xiij. quod dixi firmamentum factũ inter ſpiritales aquas ſuperiores, & corporales inferiores, non ſatis conſyderate dictum eſt: Res autem in abdito eſt valde. Hoc opus ſic incipit, Magnus es domine, & laudabilis valde.

Cap. 6. *† noſtra.* *Cap. 32.*

Cõtra Fauſtum Manichæũ. Cap. VII.

Contra Fauſtũ Manichæũ blaſphemantem legem & prophetas, & eorum deum, & incarnationem Chriſti, ſcripturas autem noui teſtamenti, quibus conuincitur, falſatas eſſe dicentem, ſcripſi grande opus, verbis eius propoſitis, reddens reſpõſiones meas, triginta & tres diſputationes ſunt, quas etiam libros cur non dixerim? Nã etſi ſunt in eis aliqui perbreues, tamen libri ſunt. Vnus verò eorum, vbi à nobis aduerſum eius criminationes patriarcharum vita defenditur, tantæ pro-

H lixitatis eſt, quantæ nullus ferè librorum meorũ. In libro ergo tertio cum ſoluerẽ quæſtionẽ, quo modo potuerit duos patres habere Ioſeph, dixi quidẽ quod ex alio natus, ab alio fuerit adoptatus, ſed genus quoque adoptionis dicere debui: ſic enim ſonat quod dixi, tanq̃ eum viuus adoptauerit alius pater. Ex autem filios etiam mortuis adoptabat, iubens vt fratris ſine filiis mortui duceret frater vxorem, & fratri defuncto ſemen ex eadem ſuſcitaret, quę profectò de duobus vnius hominis patribus expeditior ibi redditur ratio. Vterini autem fratres fuerunt, in quibus hoc contigit, vt vnius defuncti, qui vocabatur Heli, duceret alter vxorẽ, id eſt, Iacob, à quo Matthæus narrat genitum eſſe Ioſeph: ſed vterino fratri ſuo eum genuit, cuius filium Lucas dicit fuiſſe Ioſeph, non vtique genitum, ſed ex lege adoptiuum. Hoc in eorum literis inuentum eſt, qui recẽti memoria poſt aſcenſionem domini de hac re ſcripſerunt. Nam etiam nomen eiuſdem mulieris, quæ peperit Iacob patrem Ioſeph de priore marito Nathan, qui fuit pater Iacob, auus Ioſeph ſecundum Matthæum: & de marito poſteriore Melchi peperit Heli, cuius erat adoptiuus Ioſeph, non tacuit Africanus. Quod quidem cum Fauſto reſponderem, nondum legeram, ſed tamen per adoptionem I potuiſſe contingere, vt vnus homo duos haberet patres, dubitare non poteram. In duodecimo & tertiodecimo de filio Noë ſecundo qui eſt appellatus Cham, ita diſputatum eſt, tanquam non in filio ſuo Chanaan, ſicut ſcriptura demonſtrat, ſed in ſeipſo fuerit à patre maledictus. In quartodecimo de ſole & luna talia dicta ſunt, tanquam ſentiant, & ideo tolerent vanos adoratores ſuos, quanuis verba ibi accipi poſſint ab animali ad animale tranſlata, modo locutionis qui vocatur Græcè metaphora, ſicut de mari ſcriptum eſt, quod fremat in vtero matris ſuæ volens progredi, cum vtique non habeat voluntatem. In vndecimo, Abſit inquã vt ſit in membris ſanctorum etiam genitalibus aliqua turpitudo. Dicuntur quidẽ inhoneſta, quia non habent eam ſpeciem decoris, quam membra quæ in promptu locata ſunt: ſed probabilior in aliis poſtea ſcripturis noſtris † reddita ratio eſt, cur ea dixerit etiam Apoſtolus inhoneſta, propter legem ſcilicet in membris repugnãtem legi mentis quæ de peccato accidit, non de prima noſtræ inſtitutione naturę. Hoc opus ſic incipit, Fauſtus quidem fuit genere Afer.

Ca. 3 & li. 18. ca. 3. & 2. Retract. 12. 10. & 55 *Deute. 25.* *Africanus* *Cap. 24.* *circa finem & li. 13. ca. 10.* *† ſcriptis.* *1. Corin. 12.* *Roma. 7.*

Contra Manichæum quendã nomine Felicẽ præſente populo in Eccleſia biduo diſputaui. Hipponem quippe venerat, eundẽ ſeminaturus errorẽ: vnus enim erat ex doctoribus eorum, quanuis ineruditus liberalibus literis, ſed tamen verſutior Fortunato. Geſta ſunt eccleſiaſtica, ſed inter meos libros computãtur. Duo ergo libri ſunt, In quorum ſecũdo diſputatum eſt de libero voluntatis arbitrio, ſiue ad malum † operãdum, ſiue ad bonum: ſed de gratia qua vere liberi ſunt, de quibus ſcriptum eſt: Si vos filius liberauerit, tũc vere liberi eritis, diligentius diſputare, quoniam talis erat cũ quo agebamus, nulla ſumus neceſſitate compulſi. Hoc opus ſic incipit, Honorio Auguſto.

K *Contra Felicem Manichæum. Cap. VIII.* *† male.* *Ioan. 8.*

Liber de natura boni aduerſus Manichæos eſt, vbi oſtenditur naturam incommutabilem deum eſſe ac ſummum bonum, atque ab illo eſſe cæteras naturas, ſiue ſpiritales, ſiue corporales, atq; omnes inquantum naturæ ſunt, bonas eſſe: & quid, vel vnde ſit malũ, & quanta mala Manichæi ponant in natura boni, & quanta bona in natura mali, quas naturas finxit error ipſorum. Hic liber ſic incipit, Summum bonum quo ſuperius non eſt, deus eſt.

De natura boni aduerſus Manichæos. Cap. IX.

Secundinus quidam, non ex eis quos Manichæi electos, ſed ex eis quos auditores vocant, quem nec facie quidem noueram, ſcripſit ad me velut amicus, honorifice obiurgans quod oppugnarem literis illã hęreſim, & admonens ne facerem, atque ad eam potius ſectandam exhortans, cum eius defenſione, & fidei catholicæ reprehenſione. Huic reſpondi. Sed quia in eiuſdem opuſculi capite non poſui, quis cui ſcriberem, † non in epiſtolis meis, ſed in libris habetur. Illic ab exordio con ſcripta eſt etiam eius epiſtola. Huius autem libri † mei titulus eſt, Contra Secundinum Manichæum, quod mea ſententia omnibus quæ aduerſus illam peſtem ſcribere potui, facile præpono. Hic liber ſic incipit, Tua in me beneuolentia.

L *Contra Secundinum Manichæũ Cap. X.* *† ſcriberet.* *† voluminis.*

Inter hæc Hilarius quidam vir tribunitius laicus catholicus, neſcio vnde aduerſus dei miniſtros, vt fieri aſſolet, irritatus, morem qui tunc eſſe apud Carthaginem cœperat, vt hymni ad altare dicerentur de pſalmorum libro, ſiue ante oblationem, ſiue cum diſtribueretur populo quod fuiſſet oblatum, maledica reprehenſione vbicunque poterat lacerabat, aſſerens fieri non oportere. Huic reſpondi iubentibus fratribus, & vocabatur liber ipſe, Contra Hilarium. Hic liber ſic incipit, Qui dicunt mentionem.

Cõtra Hilarium tribunitium. Ca. XI. M

Sunt quædam expoſitiones quorundã locorum ex euangelio ſecundum Matthæum, & aliæ ſimiliter ſecundum Lucã, in vnũ librũ illæ, in alterum iſtæ redactæ ſunt. Titulus autẽ operis huius eſt. Quæſtiones euangeliorũ. Sed quare illa ſola de ſupradictis euangelicis libris expoſita fuerint, quæ his libris meis continentur, & quæ iſta ſint, prologus meus, adiunctis atque enumeratis eiſdem quæſtionibus, ita vt quiſque legere quod voluerit, numeros ſecutus inueniat, ſatis indicat. In primo ergo libro in eo quod poſitum eſt, Dominum ſeorſum duobus diſcipulis ſuam retuliſſe paſſionẽ mendoſitas codicis nos fefellit. Nam duodecim ſcriptũ eſt, non duobus. In ſecundo libro volens exponere, quo modo duos patres potuerit habere Ioſeph, cuius coniunx dicta eſt virgo Maria, illud quod perhibetur fratrem duxiſſe defuncti fratris vxorem, vt ei ſemen ſecundum legem ſuſcitaret, ideo dixi eſſe infirmum, quoniam qui naſceretur; nomen defuncti lex eum iubebat accipere. non eſt verum. Nomen enim defuncti quod dictũ eſt,

Quæſtionũ euãgeliorũ. Cap. XII. *cap. 27.* *Matth. 29.* *Deute. 25.*

ad hoc

A ad hoc lex valere præcepit, vt eius filius diceretur, non ad † hoc quod ille vocaretur. Hoc opus sic incipit, Hoc opus non ita scriptum est.

† vt.

Annotatio nes in Iob. Cap. XIII.

Liber cuius est titul°, annotationes in Iob, vtrũ meus habendus sit, an potius eorum qui eos sicut potuerunt vel voluerunt redegere in vnum corpus descriptas de frontibus codicis, non facile dixerim. Suaues enim paucissimis intelligentibus sunt, qui tamen necesse est offendantur multa non intelligentes, quia nec ipsa verba quæ exponuntur ita descripta sunt in multis locis, vt appareat quid exponatur. † Deinde breuitatem sententiarum tanta sequuta est obscuritas, vt eam lector vix ferre possit, quem necesse est plurima non intellecta transire. Postremò tam mendosum comperi opus ipsum in codicibus nostris, vt emendare non possem, nec editum à me dici vellẽ, nisi quia scio fratres id habere, quorum studio nõ potuit denegari. Hoc opus sic incipit: Et opera magna erant ei super terram.

† exponantur.

De catechizandis rudibus. Cap. XIIII.

Est etiam liber noster de cathechizandis rudibus hoc ipso titulo prænotatus. In quo libro vbi dixi, Nec angelus qui cũ spiritibus aliis satellitibus suis superbiendo deseruit obedientiã dei, & diabolus factus est, aliquid nocuit deo, sed sibi. Nouit enim deus ordi- B nare deserentes se animas, conuenientius diceretur, deserentes se spiritus, quoniam de angelis agebatur. Hic liber sic incipit: Petisti [à] me frater, Deo gratias.

cap. 18.

De trinitate Cap. XV.

Libros de trinitate, quæ deus est, xv. scripsi per aliquot annos. Sed cum eorum duodecimum nondum perfecissem, & eos diutius tenerem quàm possent sustinere qui vehementer [illos] habere cupiebant, subtracti sunt mihi minus emendati quàm deberent ac possent, quãdo eos edere voluissem. Quod posteaquam comperi, quia & alia eorum apud nos exemplaria remanserant, statueram eos iam ipse non edere, sed sic habere, vt in alio aliquo opusculo meo quid mihi de his euenerit dicerẽ: vrgentibus tamen fratribus, quia † resistere non valui, emendaui eos quantum emendandos putaui, & compleui & edidi, adiungens eis à capite epistolam, quam scripsi ad venerabilem Aurelium episcopum Carthaginensis Ecclesiæ: quo tanquam prolo- C go exposui, & quod accidisset, & quid facere mea cogitatione voluissem, & quid fratrum charitate compellente fecissem. In quorum libro xj. cum de corpore visibilia agerem, dixi: Quocirca id amare alienari est, quod secundum morem † dictum est, quo aliquid sic amatur, vt eo fruẽdo [sic] existimet beatum se esse qui hoc amat: Nam non est alienari, in laudem creatoris amare speciem corporalem, vt ipso creatore fruens quisque vere beatus sit. Itemque in eodem vbi dixi: Nec autem quadrupedem memini, quia nõ vidi, sed phantasiam talem facillime intueor, dum alicui formæ volatili qualem vidi, adiungo alios duos pedes, quales itidem vidi. Hæc di cens non potui recolere volantia quadrupedia, quæ lex commemorat. Neque enim computat † in pedibus duo posteriora crura quibus locustæ saliunt, quas dicit mundas, & ideo discernit ab immundis talibus volatilibus, quæ non saliunt illis cruribus, sicut sunt scarabei. Omnia quippe huiusmodi volatilia quadrupedia vocantur in lege. In duodecimo velut expositio verborum Apostoli, vbi ait: Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est: non mihi satisfacit: nec sic puto intelligendum quod dictum est: Qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat. tanquam ille hoc faciat, qui propter adipiscenda ea quę per corpus sentiuntur, vt in

† quibus.

cap. 5.

† amorem.

cap. 10.

Leuiti. 11.

† cõputatur

Cap. 10.

1. Corin. 6.

his finem boni sui ponat, aliquid agit. Hoc enim longe D plura peccata cõplectitur, quàm illa fornicatio quæ cõcubitu perpetratur illicito, de qua locutum cum hoc diceret Apostolũ apparet. Hoc opus [excepta epistola quæ postmodum ad eius caput adiuncta est,] sic incipit: Lecturis hæc quæ de trinitate disserimus.

De cõsensu Euãgelistarum. Cap. XVI.

Per eosdem annos quibus paulatim libros de trinitate dictabam, scripsi & alios labore continuo, interponens eos illorum temporibus, in quibus sunt libri quatuor de consensu Euangelistarum, propter eos qui tanquam dissentientibus calumniantur. Quorum primus liber aduersus eos scriptus est, qui tanquam maxime sapientẽ Christum vel honorant, vel honorare se fingunt: & ideo nolunt euãgelio credere, quia nõ ab ipso illa conscripta sunt, sed ab eius discipulis, quos existimant ei diuinitatem qua crederetur deus errore tribuisse. In quo libro quod dixi ex Abraham cœpisse gentem Hebræorũ, est quidem & hoc credibile, vt Hebræi velut Habræi dicti esse videantur, sed ex illo verius intelligũtur appellati, qui vocabatur Heber, tanquam Hebræi, de qua re in libro xvj. de Ciuitate dei satis disseruì. In secũdo autem libro cũ agerem de duobus patribus Ioseph, E ab altero dixi genitum, ab altero adoptatum. Sed dicen dum fuit alteri adoptatũ. Defuncto enim, quod magis credendum est, secundum legem fuerat adoptatus, quoniam qui eum genuit, eius matrem fratris defuncti coniugem duxerat. Item vbi dixi, Lucas verò ad ipsum Dauid per Nathan ascẽdit, per quem prophetam deus peccatum illius expiauit. Per cuius nominis prophetam, dicere debui, ne putaretur idem fuisse, [homo] cum alter fuerit, quanuis & ipse hoc vocaretur. Hoc opus sic incipit, Inter omnes diuinas authoritates.

Cap. 14.

Cap. 11.

Cap. 3.

Contra epistolã Parmeniani Donatistarũ episcopi. Cap. XVII.

In tribus libris contra epistolam Parmeniani Donatistarum Carthaginiensis episcopi, successorisque Donati, quæstio magna versatur, & soluitur, vtrum in vnitate & eorundem communione sacramentorum mali contaminent bonos, & quemadmodum [non] cõtaminent, disputatur propter Ecclesiam toto orbe diffusam, cui calumniando schisma fecerunt. In quorum libro tertio cum dissereretur, quo modo sit accipiendũ quod ait Apostolus: Auferte malum ex vobisipsis, illud quod dixi, vt ex seipso quisque auferat malum, non sic † est † intelligendum, sed sic potius vt homo malus au- F feratur ex hominibus bonis, (quod fieri pro Ecclesiastica disciplina, † satis Græca lingua indicat) vbi sine ambiguitate scriptum est, vt intelligatur, hic malus, † non hoc malum, quanuis & secundum istum intellectum responderim Parmeniano. Hoc opus sic incipit, Multa quidem & alia aduersus.

Ca. 1. & 2.

1. Corin. 5.

† esse.

† fit per Ecclesiasticam disciplinã.

† hunc malum.

De baptismo. Cap. XVIII.

Contra Donatistas authoritate beatissimi [episcopi & martyris] Cypriani se defendere molientes, septẽ libros de baptismo scripsi, in quibus docui nihil sic valere ad refellendos Donatistas, & ad eorum [prorsus] ora claudenda, ne aduersus catholicam Ecclesiam suum schisma defendãt, quo modo literas factaq́; Cypriani. Vbicunq; autem in his libris commemoraui Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, non sic accipiendum est quasi iam sit, sed quæ præparatur vt sit quando apparebit etiam gloriosa. Nunc enim propter quasdam ignorantias & infirmitates membrorum suorum, habet vnde quotidie tota dicat: Dimitte nobis debita nostra. In quarto libro cũ dicerẽ vicẽ baptismi posse habere passionẽ, nõ satis idoneũ posui illius latronis exemplum, qui vtrũ [non] fuerit baptizatus, incertum est. In libro septimo de vasis aureis & argẽteis in domo

Lib. 1. c. 17. & li. ca. 18. & li. 4. ca. 3. 4. & 10.

Math. 6.

Cap. 22.

Luca 23.

Cap. 51.

2. Timo. 2.

G magna constitutis, sensum Cypriani secutus sum, qui hæc accepit in bonis, in malis autem lignea & fictilia, ad illa referens quod dictum est: Alia quidem in honorem, ad hæc autem quod dictum est: Alia verò in contumeliam. Sed magis approbo quod apud Tychonium postea reperi vel adverti, in vtrisque intelligendum, quædam in honorem, non sola scilicet aurea & argentea, & rursus in vtrisque quædam in contumeliam, non vtique sola lignea & fictilia. Hoc opus sic incipit, In eis libris quos aduersus.

Cötra quod attulit Centurius à Donatistis. Ca. XIX. — *† in.*

CVm aduersus partem Donati multa crebris disputationibus ageremus, attulit ad Ecclesiam quidam laicus tunc eorum nonnulla contra nos dictata vel scripta in paucis velut testimoniis, quæ suæ causæ suffragari putant. His breuissime respondi. Huius libelli titulus est: Contra quod attulit Centurius à Donatistis. Et incipit sic, Dicis eo quod scriptum est à † Salomone.

Ad inquisitiones Ianuarii. Cap. XX.

LIbri duo, quorum est titulus, Ad inquisitiones Ianuarij, multa de sacramētis cōtinēt disputata, siue quæ vniuersaliter, siue quę particulariter, id est, nō H peræque in omnibus locis obseruat Ecclesia, nec tamen commemorari omnia potuerunt, sed satis ad inquisita responsum est. Quorum librorum prior epistola est, habet quippe in capite, quis ad quē scribat. sed ideo inter libros annumeratur hoc opus, quoniam sequens qui nomina nostra nō habet, multo est prolixior, & in eo multo plura tractantur. In primo igitur quod de manna dixi, quia vnicuique secundum propriam voluntatem in ore sapiebat: nō mihi occurrit vnde vnde possit probari, nisi ex libro sapientiæ, quem Iudæi non recipiunt in auctoritatem canonicam, quod tamen fidelibus potuit prouenire, non illis aduersus deum murmuratoribus, qui profectò alias escas non desyderarent, si hoc eis faceret manna quod vellent. Hoc opus sic incipit, Ad ea quæ me interrogasti.

Cap. 3. — *Sapien. 16.* — *Exod. 16.* — *Nume. 11.*

De opere monachorū Cap. XXI. — *† sc.* — *Matth. 6.* — *† laicos.*

VT de opere monachorum librū conscriberē, illa me necessitas cōpulit, quod cum apud Carthaginem monasteria esse cœpissent, alij se suis manibus transigebāt, obtemperantes Apostolo, alij vero ita ex oblationibus religiosorum viuere volebant, vt nihil operantes vnde necessaria vel haberent vel supplerent, sed † potius implere præceptum euangelicū existimarēt atq; iactarent, vbi dominus ait: Respicite volatilia cœli & lilia agri. Vnde etiā inter aliquot † inferioris propositi, sed tamen studio feruentes existere cœperant tumultuosa I certamina, quibus Ecclesia turbaretur, aliis hoc, aliis aliud defendentibus. Huc accedebat quod criniti erant quidam eorum, qui operandum non esse dicebāt. Vnde contentiones, hinc reprehendentium, inde quasi pugnantium pro partium studiis augebantur. Propter hoc venerabilis senex Aurelius, Ecclesiæ ipsius ciuitatis episcopus, vt hinc aliquid scriberem iussit, & feci. Hic liber sic incipit, Iussioni tuæ sancte frater Aureli.

De bono cōiugali cötra Iouinianū. Ca. XXII. — *† impudicicia.* — *† processerat.* — *Gene. 11.* — *Danie. 13.* — *Luca. 2.* — *De bono cō iugali. c. 22.*

IOuiniana hæresis sacrarum virginum meritū æquādo pudiciciæ coniugali tantū valuit in vrbe Roma, vt nonnullas etiam sanctimoniales de quarum pudicicia † suspicio nulla processerat, † deiecisse in nuptias diceretur, hoc maxime argumento cum eas vrgeret dicēs: Tu ergo melior quàm Sara, melior quàm Susanna siue Anna? & cæteras commemorando testimonio sanctæ scripturæ commendatissimas fœminas, quibus se illæ meliores, vel etiam pares cogitare non possent. Hoc modo etiam virorum sanctorum sanctum cœlibatum, commemoratione patrum coniugatorum & prædicatione frangebat. Huic monstro sancta Ecclesia, quæ K ibi est, fidelissime ac fortissime restitit. Remanserant autem istæ disputationes eius in quorundam sermunculis ac susurrus, quas palàm suadere nullus audebat. Sed etiam occulte venenis repentibus, facultate quam donabat dominus, occurrendum fuit: maxime quoniam iactabatur Iouiniano responderi non posse cum laude, sed cum vituperatione nuptiarum. Propter hoc librum edidi, cuius inscriptio est, De bono coniugali. Vbi de propagatione filiorum prius quàm homines mortem peccando mererentur, quoniam concubitus mortalium corporum res [esse] videtur, quæstio magna dilata est. Sed in aliis postea literis nostris, satis quantum arbitror explicatur. Dixi etiam quodam loco. Quod enim est cibus ad salutem hominis, hoc est, concubitus ad salutem generis, & vtrunque non est sine delectatione carnali, quæ tamen modificata & temperantia refrænante, in vsum naturalem redacta, libido esse non potest. Quod ideo dictum est, quoniam libido non est bonus & rectus vsus. Sicut enim malum est male vti bonis, ita bonum est bene vti malis. De qua re aliàs maxime contra nouos hæreticos Pelagianos diligentius disputaui. De Abraham quod dixi, Ex hac obedientia pater ille Abraham, qui sine vxore non fuit, esse sine vnico filio, & à se occiso paratus fuit, non satis approbo. Magis enim filiū si esset occisus, resuscitatione sibi mox fuisse reddendum, credidisse credendus est: sicut in epistola legitur quæ est ad Hebræos. Hic liber sic incipit: Quoniam vnusquisque homo.

De bono cō iugali. c. 16 — *Cap. 23.* L — *Heb. 11.*

De sancta virginitate Ca. XXIII.

POstea quàm scripsi de bono coniugali, expectabatur vt scriberem de sancta virginitate, nec distuli, atque id dei munus & quàm magnum, & quanta humilitate custodiendum esset, vno sicut potui volumine ostendi. Hic liber sic incipit: Librum de bono coniugali nuper edidimus.

De Genesi ad literā. C. XXIIII.

PEr idem tempus de Genesi libros xij. scripsi ab exordio, donec de paradiso dimissus est Adam, & flammea rhomphæa posita est custodire viam ligni vitæ. Cum autē ad hoc vsque vndecim libri peracti essent, duodecimum addidi, in quo diligentius de paradiso disputatum est. Titulus horum librorum inscribitur: De Genesi ad literam, id est, non secundum allegoricas significationes, sed secundum rerum gestarum proprietatem. In quo opere plura quæsita quàm inuenta sunt, & eorum quæ inuenta sunt, pauciora firmata: cætera verò ita posita, velut adhuc requirenda sint. Hos sanè libros M posterius cœpi, sed prius terminaui quàm de trinitate. ideo eos nūc ordine quo cœpi recolui. In quinto libro, & vbicunque in eis libris posui, de semine cui promissum est, quod dispositum sit per angelos, in manu mediatoris: non sic habet Apostolus, sicut veriores codices post inspexi, maxime Græcos. De lege enim dictū est, quod tanquam de semine dictum, multi Latini codices habent per interpretantis errorem. In sexto libro quod dixi, Adam imaginem dei, secundum quam factus est, perdidisse peccato. non sic accipiendum est, tāquam in eo nulla remanserit, sed quod tam deformis, vt reformatione opus haberet. In duodecimo, de inferis magis mihi videor docere debuisse, quod sub terris sint, quàm rationem reddere cur sub terris esse credantur, siue dicantur quasi non ita sit. Hoc opus sic incipit, Omnis diuina scriptura bipertita est.

Cap. 19. — *Cap. 27. & 28.* — *Cap. 33.*

Contra literas Petiliani. Cap. XXV.

ANtequam finirem libros de trinitate, & libros de Genesi ad literam, irruit causa respondendi literis Petiliani Donatistæ, quas aduersus catholicam

A catholicam scripsit ecclesiam, † quam differre nnn potui. Et scripsi in banc rem tria volumina, qunrum primo primæ parti epistolæ ipsius, quam scripsit ad suos, quia non tota in nostras manus venerat, sed prior parua pars eius: quanta pntui celeritate & veritate respondi. Etiam ipsa epistola est ad nostros, sed ideo inter libros habetur, quia cæteri duo in eadem causa libri sunt. Postea quippe inuenimus totam, eique tanta diligentia respondi, quanta Fausto Manichæo, verba scilicet eius sub ipsius nomine prius ponēs particulatim, & sub meo per singula responsionem meam. Sed prius quod scripseram, antequàm totam reperiremus, peruenit ad Petilianum, Et iratus respōdere conatus est, in me potius dicens quicquid ei libuit, in causa verò omnino deficiēs: quod cum posset collatis vtriusque [nostrum] scriptis facillime aduerti, tamen propter tardiores hoc ipse respondendo demonstrare curaui: sic est additus eidem nostro operi liber tertius. Hoc opus in primo libro sic incipit, Nostis nos sæpe voluisse. In secundo autem sic, Primis partibus epistolę Petiliani. In tertio autem sic, legi Petiliane literas tuas.

† fidem.

B

Contra Cresconium Grāmaticū Ca. XXVI.

GRammaticus etiam quidam Donatista Cresconius, cum inuenisset epistolam meam, qua primas partes quæ in manus nostras tunc venerat † epistolæ Petiliani redargui, putauit mihi esse respondendum, & hoc ipsum scripsit ad me. Cui operi citius † libris quatuor respondi, ita sanè, vt tribus peragerem quod vniuersa responsio flagitabat. Sed cum viderem me † sola Maximianensium causa qua † suos schismaticos damnauerunt, & eorum alios † rursus in suis honoribus receperint, baptismúmque ab eis extra suam communionem datum non repetiuerunt, respondere non posse † ad cuncta quæ scripsit, etiam quartum librū addidi, in quo idipsum quantum potui diligenter atque euidenter ostendi. Hos autem quatuor libros quando scripsi, iam contra Donatistas leges dederat Honorius imperator. Hoc op⁹ sic incipit, Quādo ad te Cresconi.

† venerant. † eius. † de. † quòd. † aliquos. † respondere posse.

Probationū & testimoniorū cōtra Donatistas. Caput XXVII.

POst hæc vt ad Donatistas peruenirent contra eorum errorem & pro catholica veritate necessaria documenta curaui, siue de ecclesiasticis, siue de publicis gestis, siue de scripturis canonicis. Et primo ad illos eadem promissa direxi, vt ipsi ea si fieri posset exposcerent. Quæ cum venissent in eorum quorundam
C manus, nescio quis extitit, qui suo nomine tam cito contra hoc scriberet, ita se confitens Donatistam, tanquam hoc vocaretur. Cui ego respondens, alium librum scripsi. Illa verò documenta quæ promiseram, eidem libello quo [eadem] promiseram iunxi, & ex vtroque vnū esse volui, eúmque sic edidi, vt in parietibus basilicæ, quæ Donatistarum fuerat, prius propositus legeretur: cuius titulus est, Probationum & testimoniorum contra Donatistas. in quo libro absolutionem Felicis Aptugnensis ordinatoris Cæciliani, nō hoc ordine posuimus quo postea nnbis claruit, consulibus diligenter inspectis, sed tanquam post Cæcilianum fuerit absolutus, cum ante sit factum. Illud [etiam] quod commemorato Iudæ Apostoli testimonio vbi ait, Ij sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes. adiunxi etiam dicens, De quibus Paulus Apostolus dicit: Animalis autem homo nō percipit ea quæ sunt spiritus dei, non sunt isti illis æquandi, quos omnino ab Ecclesia schisma præcidit. Istos quippe idem Apostolus Paulus paruulos dicit esse in Christo, quos nondum escam valentes capere, lacte nutrit [tamen:] illi autem non in filiis

Iudæ 1. 1. Corin. 2. 1. Corin. 3.

paruulis, sed in mortuis & perditis computādi sunt, & † D si quis eorum correctus Ecclesiæ fuerit copulatus, rectè de illo dici potest, † Mnrtuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Hic liber sic incipit, Qui timetis consentire Ecclesiæ catholicæ.

† vt. Lucæ 15. † possit.

Contra nescio quē Donatistā. Ca. XXVIII.

ALterius libri quem supra commemoraui, titulum esse volui: Contra nescio quem Donatistā, vbi similiter de absnlutione ordinatoris Cæciliani verus ordo temporis non est. Illud etiam quod dixi, Ad multitudinem zizaniorum, vbi intelliguntur omnes hæretici: † minus habet vnam necessariam coniunctionem. dicendum enim fuit, vbi intelliguntur etiam † omnes hæretici, † aut vbi intelliguntur etiā omnes hæreses. Nunc verò ita dictum est, quasi præter Ecclesiam tantummodo sint zizania, non etiam in Ecclesia, cum ipsa sit regnum Christi, de quo collecturi sunt angeli eius messis tēpore omnia scandala. Vnde & Cyprianus martyr, Etsi videntur (inquit) in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides, aut charitas vestra, † vt quoniā zizania esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. Quem sensum etiam aliàs nos, E & maxime aduersus eosdem præsentes Donatistas in collatione defendimus. Hic liber sic incipit, Probationes rerum necessariarum.

† hæreses. † &. † hæreses. † nostra.

Admonitio Donatistarum de Maximianistis. Cap. XXIX.

CVm viderem multos legendi labore impediri à discendo, quàm nihil rationis [atque] veritatis habeat pars Donati, libellum breuissimum feci, quo eos de solis Maximianistis admonendos putaui, vt posset facilitate describendi in manus plurium peruenire, & ipsa sui breuitate facilius commēdari memoriæ, cui titulum imposui, Admonitio Dnnatistarum de Maximianistis. Hic liber sic incipit: Quicunque calumniis hominum.

De diuinatiōe dæmonum. Cap. XXX.

PEr idem tempus accidit mihi ex † quadam disputatione necessitas, vt de diuinatione dæmonum libellum scriberem, cuius titulus iste ipse est. In eius autem quodam loco [vbi] dixi, Dæmones aliquando & hominum dispositiones nō solum voce prolatas, verumetiā cogitatione conceptas, cum signa quædā ex animo exprimuntur, in corpore tota facilitate perdiscere. Rem dixi occultissimam audaciore asseueratione, q̄ debui. nam peruenire ista ad noticiam dæmonum, per nonnulla etiam experimenta compertum est. Sed vtrū signa quædam dentur ex corpore cogitantium illis sensibilia, nos autē latentia, an alia vi & ea spiritali ista cognoscant, aut difficillime potest ab hominibus, aut omnino non potest inueniri. Hic liber sic incipit, Quodam die in diebus sanctis octauarum. F

† aliàs, in. 1. sen. di. 8. cap. 1.

De sex quæstionib⁹ cōtra Paganos expositis ad Deo gratias. Ca. XXXI.

INtermissæ † sunt mihi à Carthagine quæstiones sex, quas propnsuit amicus quidam, quem cupiebam fieri Christianum, vt contra Paganos soluerentur, [præsertim] quia nonnullas earum à Porphyrio philosopho propositas dixit. Sed nō eum esse arbitror Porphyrium Siculū [illū] cuius celeberrima est fama. Harū quæstionum disputationes in vnum librum contuli, non prolixum, cuius est titulus: Sex quæstiones contra Paganos expositæ. Earum autem prima est de resurrectione. secunda de tempore Christianæ religionis. tertia de sacrificiorum distinctione. quarta de eo quod scriptum est: In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. quinta de filio dei secundum Salomonē. sexta de Iona propheta. In quarum secunda quod dixi, Salus religionis huius, per quam solam veram vera salus veracitérq; promittitur, nulli vnquam defuit qui dignus fuit, & cui

† Inter hæc missa. Matth. 7.

G defuit, dignus non fuit: non ita dixi tanquam ex meritis ſuis quiſquam dignus fuerit, ſed quemadmodum ait Apoſtolus: Non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſſe, Maior ſeruiet minori. quam vocationem ad dei propoſitum aſſerit pertinere. Vnde dicit: Non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum propoſitum ſuum & gratiam. Et vnde item dicit, Scimus quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonum, iis qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti. De qua vocatione ait: Vt dignos vos habeat vocatione ſua ſancta. Hic liber poſt epiſtolam, quæ poſtmodum à capite addita eſt, ſic incipit: Monet quoſdam.

Roma. 9. Malach. 1. 2. Timo. 1. Roma. 8.

Expoſitio epiſtolę ſancti Iacobi. Ca. XXXII.

INter opuſcula mea reperi expoſitionem epiſtolæ Iacobi Apoſtoli, quam retractans aduerti adnotationes potius expoſitorum quorũdam eius locorum in librum redactas fratrum diligentia, qui eas in frontibus codicis eſſe noluerunt. Adiuuãt ergo aliquid niſi quod ipſam epiſtolam, quam legebamus quando iſta dictaui, non diligenter ex Græco habebamus interpretatã. Hic liber ſic incipit: Duodecim tribubus quæ ſunt in diſperſione ſalutem.

De peccatorũ meritis & remiſſione, ac de baptiſmo paruulorũ. Ca. XXXIII.

H VEnit etiam neceſsitas, quæ me cogeret aduerſus nouam Pelagianam hæreſim ſcribere, contra quã prius cum opus erat, non ſcripturis, ſed ſermonibus & collocutionibus agebamus vt quiſque [noſtrum] poterat aut debebat. Miſsis ergo mihi à Carthagine quæſtionibus eorum, quas reſcribendo diſſoluerã, ſcripſi primum libros tres, quorum titulus eſt: De peccatorum meritis & remiſsiõe. vbi maxime de baptiſmate diſputatur paruulorum propter originale peccatum: & [de] gratia dei qua iuſtificamur, hoc eſt, iuſti efficimur: quamuis in hac vita nemo ita ſeruet mandata iuſticiæ, vt nõ ſit ei neceſſarium pro ſuis peccatis orando dicere, Dimitte nobis debita noſtra. Cõtra quam † omnia ſentientes illi nouam hæreſim condiderunt. In his autem libris tacenda adhuc arbitratus ſum nomina eorum, ſic eos facilius poſſe corrigi ſperans: imò etiam in tertio libro, quæ eſt epiſtola, ſed in libris habita propter duos, quibus eam connectendam putaui, Pelagij ipſius nomen non ſine laude aliqua poſui: quia vita eius à multis prædicabatur: & eius illa redarguit †, quæ in ſuis ſcriptis non ex perſona ſua poſuit, ſed quid ◊ & ◊ ab aliis diceretur expoſuit: quæ tamen poſtea iam hæreticus pertinaciſsima animoſitate defendit. Cœleſtius verò diſcipulus eius iã propter tales aſſertiones apud Carthaginem in epiſcopali iudicio, vbi ego * [non] interfui, excommunicationem meruerat. In ſecundo libro ◊ in ◊ quodam loco, Hoc quibuſdam (inquam) in fine largietur, vt mortem repentina commutatione nõ ſentiant: ſeruans locum diligentiori de hac re inquiſitioni. Aut enim non morietur, aut de vita iſta in mortem, & de morte in æternam vitam celerrima commutatione tanquam in ictu oculi [tranſeundo] mortẽ non ſentient. Hoc opus ſic incipit: Quamuis in medus & magnis curarum æſtibus.

*Matt. 6. † quæ. † redargui. I * aliàs, nõ.*

De vnico baptiſmo. Caput XXXIIII.

EOdem tempore librum de vnico baptiſmo amicus quidam meus, à neſcio quo Donatiſta presbytero accepit, indicante quod Petilianus epiſcopus eorum Conſtantinenſis eum ſcripſerit. Hunc ad me ille attulit, ac vehementer vt ei reſponderem rogauit: & factum eſt. Librum autem [etiam] meum in quo reſpondi, vnde † titulum habere volui, hic † eſt, De vnico baptiſmo. In quo libro illud quod dixi, Conſtantinum imperatorem Donatiſtis criminantibus ordinatorem Cæciliani Felicem Aptugnenſem non negaſſe accuſationis locum, quãuis eos in Cæciliani † fictis criminibus calũnioſos fuiſſet expertus, in ordine temporum poſtea cõſyderatum, aliter inuentum eſt. Nam prius memoratus imperator cauſam Felicis fecit audiri à Proconſule, vbi legitur abſolutus, & poſtea ipſe Cæcilianum cum accuſatoribus eius auditum, comperit innocentem, vbi eos expertus eſt in eius criminibus calumnioſos: qui ordo temporum per conſules declaratus, multo vehemẽtius in ea cauſa calumnias Donatiſtarum conuincit, penituſq; ſubuertit: quod ibi † oſtendimus. Hic liber ſic incipit, Reſpondere diuerſa ſentientibus.

† eundem. † hoc. Cap. 16. K † Cæcilianũ. † alibi.

De Maximianiſtis cõtra Donatiſtas. Cap. XXXV.

SCripſi etiam librum inter cætera contra Donatiſtas, nõ breuiſsimum ſicut antea, ſed grandẽ multo diligẽtius, in quo apparet quemadmodum eorum aduerſus eccleſiam catholicam impium ac ſuperbiſsimum errorem ſola funditus Maximianiſtarum cauſa ſubuertat, quod ſchiſma factum eſt ex ipſa parte Donati. Hic liber ſic incipit, Multa iam diximus, multa iam ſcripſimus.

De gratia noui teſtamẽti, ad Honoratũ. C. XXXVI.

EOipſo tempore quo contra Donatiſtas vehementer exercebamur, & contra Pelagianos exerceri iam cœperamus, amicus quidam mihi miſit quinque à Carthagine quæſtiones, & rogauit vt eas illi [ſcribendo] exponerem. Quæ ſunt: Quid ſibi velit vox illa domini, Deus meus, deus meus, vt quid me dereliquiſti? Et quid ſibi † quod ait Apoſtolus: Vt in charitate radicati & fundati, præualeatis comprehendere cum omnibus ſanctis quæ ſit latitudo & longitudo, [&] altitudo & profundum. Et quæ ſint quinq; virgines ſtultæ, quæve ſapientes. Et quæ ſint tenebræ exteriores. Et quo modo intelligendum ſit, Verbum caro factum eſt. Ego autem intuens ſupradictam hæreſim nouam inimicam gratiæ dei, ſextam mihi propoſui quæſtionem, De gratia noui teſtamenti. De qua diſputans, interpoſita expoſitione pſalmi viceſimi primi, in cuius capite ſcriptum eſt: quod dominus exclamauit in cruce, quod ille inimicus in primis mihi propoſuit exponendum, omnia illa quinque diſſolui, non hoc ordine quo erant propoſita, ſed ſicut mihi diſſerenti de gratia noui teſtamenti, tanquam ſuis locis congruenter occurrere potuerunt. Hic liber ſic incipit: Quinque mihi propoſuiſti tractandas quæſtiones.

Matth. 27. Epheſ. 3. † ſit. Matth. 25. Matth. 22. Ioan. 1.

M De ſpiritu & litera ad Marcellinum. Cap. XXXVII.

AD quem ſcripſeram tres libros, quorum titulus eſt, de peccatorum meritis & remiſsione, vbi diligenter diſputatur etiam de baptiſmo paruulorum: reſcripſit mihi ſe fuiſſe permotum, quod dixerim, fieri poſſe vt ſit homo ſine peccato ſi voluntas eius non deſit, ope adiuuante diuina, quamuis nemo tam perfectæ iuſticiæ in hac vita vel fuerit, vel ſit, vel futurus ſit. Quæſiuit enim quo modo dixerim poſſe fieri, cuius rei deſit exemplum. Propter hanc eius inquiſitionem, ſcripſi librum cuius eſt titulus, De ſpiritu & litera, pertractãs Apoſtolicam ſententiam vbi ait: Litera occidit, ſpiritus autem viuificat. In quo libro quantum deus adiuuit, acriter diſputaui contra inimicos gratiæ dei, qua iuſtificatur impius. Cum autem agerem de obſeruationibus Iudæorũ: à quibuſdã eſcis ſecundum veterẽ legem abſtinentium: dixi, Quarundam eſcarũ ceremoniæ, quod nomen non eſt in vſu literarũ ſanctarum. ideo tamen mihi congruens viſum eſt, ꝙ à carendo appellatas cæremonias, quaſi caremonias memoria tenebã, eo quod obſeruantes careant his rebus [à] quibus abſtinent. Quod ſi eſt origo alia huius nominis quæ abhorret à ſua † religione, ſecundum hanc ego non ſum loquutus, ſed ſecundum iſtam quam ſupra memoraui. Hic liber ſic incipit,

2. Corin. 3. Roma. 4. † vera.

A sic incipit, Lectis opusculis quæ ad te nuper elaboraui.

De fide & operibus. Cap. XXXVIII.

INterea missa sunt mihi à quibusdam fratribus laicis quidem, sed diuinorum eloquiorum studiosis † scripta nonnulla, quæ ita distinguerent à bonis operibus Christianam fidem, vt sine hac non posse, sine illis autem posse perueniri suaderetur ad æternam vitã. Quibus respondens librum scripsi, cuius nomen est, De fide & operibus. In quo disputaui non solum quemadmodum viuere debeant gratia dei regenerati, verumetiam quales ad lauacrum regenerationis admitti. Hic liber sic incipit, Quibusdam videtur.

† studiosis.

Breuiculus collationũ. Ca. XXXIX.

POsteaquam facta est cum Donatistis nostra collatio, breuiter commemoraui quæ gesta sint, literisque comprehendi secundũ tres dies, quibus cum eis contulimus. Idq; opus vtile existimaui, quo quisque cõmonitus, vel sciat sine labore quid actum sit, vel cõsultis numeris, quos reb⁹ singulis adnotaui, legat in eisdem gestis ad locũ quodcunque voluerit: quoniam fatigant illa [sua] nimia prolixitate lectorem. Huius autem operis titulus est, Breuiculus collationum. Hoc opus sic incipit, Cum catholici episcopi & partis Donati.

B

Post collationem contra Donatistas. Cap. XL.

LIbrum etiam scripsi grãdem satis quantum existimo diligenter ad ipsos Donatistas post collationem, quam cum episcopis eorum habuimus, ne ab eis seducerentur vlterius. Vbi respondi etiam quibusdam vanitatibus eorum, quæ ad nos peruenire potuerunt, quas [victi] vbi poterant, & quo modo poterant iactabant, præter illa quæ dixi de gestis collationis, vbi † quid actum sit breuiter nosceretur. Multo autem breuius id egi in quadam ad eosdem rursus epistola. Sed quia in concilio Numidiæ omnibus qui ibi eramus hoc fieri placuit, non est in epistolis meis. Sic quippe incipit: Syluanus senex, Valentinus, ‡ Aurelius, ‡ Innocentius, Maximinus, Optatus, Augustinus, Donatus, & cæteri episcopi de cõcilio Zertensi ad Donatistas. Hic liber sic incipit, Quid adhuc Donatistæ seducimini.

† vnde.

De vidẽdo deo ad Paulinam. Cap. XLI.

DE videndo deo scripsi librum, vbi de spiritali corpore quid erit, in resurrectione sanctorum inquisitionem diligentiorem distuli, vtrum, vel quo modo deus, qui spiritus est, etiã per corpus tale videatur: sed eam postea quæstionem sane difficillimam in nouissimo, id est, in vicesimo & secũdo libro de Ci-

C uitate dei, satis quantum arbitror explicaui. Inueni etiã in quodam nostro codice, in quo & iste liber est, quoddam commonitorium à me factum de hac re ad episcopum Siccensem Fortunatianum, quod in opusculorum meorum indiculo, nec inter libros, nec inter epistolas est nominatum. Hic liber sic incipit, Memor debiti. Illud autem, Sicut præsens rogaui.

De natura & gratia cõtra Pelagianos. Ca. XLII.

VEnit etiam tunc in manus meas quidam Pelagij liber, vbi hominis naturam contra dei gratiam, qua iustificatur impius, & qua Christiani sumus, quanta potuit argumentatione defendit. Librũ ergo quo huic respondi, defendens gratiam, non contra naturam, sed per quam natura liberatur & regitur, de natura & gratia nuncupaui. In quo verba quædam quæ velut Sixti Romani episcopi & martyris, Pelagius posuit, ita defendi tãquam re vera eiusdem Sixti essent, id enim putaueram: sed postea legi Xisti † philosophi esse, non [Sexti] Christiani. Hic liber sic incipit, Librum quem misistis.

† Sixti.

De ciuitate dei. Caput XLIII.

INterea ‹ cum ‡ Roma Gothorum irruptione, agentium † sub rege Alarico, atque impetu magnæ cladis euersa est, eius † euersionem deorum falsorum multorũq; cultores, quos vsitato nomine Paganos vo-

† vrgẽtium. † cuius.

D camus, in Christianam religionem referre conantes, solito acerbius & amarius deum verum blasphemare cœperunt. Vnde ego exardescẽs zelo domus dei, aduersus eorum blasphemias vel errores, libros de Ciuitate dei scribere institui. Quod opus per aliquot annos me tenuit, eo quod alia multa intercurrebant, quæ differre nõ oporteret, † & me prius ad soluendum occupabant. Hoc autem de ciuitate dei grãde opus tandem viginti duobus libris est terminatum. Quorum quinque primi eos refellunt, qui res humanas ita prosperari volunt, vt ad hoc multorum deorum cultum, quos Pagani colere consueuerunt, necessarium esse arbitrentur: & quia prohibentur, mala ista exoriri atque abundare contendunt. Sequentes autem quinque aduersus eos loquuntur, qui fatentur hæc mala nec defuisse vnquam, nec defutura mortalibus, & ea nunc magna, nunc parua, locis, temporibus, personisq; variari: sed deorum multorum cultum, quo eis sacrificatur, propter vitã post mortem futuram esse vtilem disputant. His ergo decem libris, duæ istæ vanæ opiniones Christianæ religioni aduersariæ refelluntur. Sed ne quisquam nos aliena tantum redarguisse, non autem nostra asseruisse reprehenderet, id agit pars altera operis huius, quæ libris duodecim continetur. Quanquam vbi opus est, & in prioribus decem, quæ nostra sunt asseramus, & in duodecim posterioribus redarguamus aduersa. Duodecim ergo librorum sequentium primi quatuor continent exortũ duarum ciuitatum, quarũ est vna dei, altera huius mundi. Secundi quatuor excursum earum siue procursum. Tertij verò, qui & postremi, debitos fines. Ita omnes viginti & duo libri cum sint de vtraque ciuitate conscripti, titulum tamen à meliore acceperunt, vt De ciuitate dei potius vocarentur. In quorum decimo libro non debuit pro miraculo poni in Abrahæ sacrificio flãmam cœlitus factam inter diuisas victimas concurrisse: quoniam hoc illi in visione monstratum est. In decimoseptimo libro, quod dictum est de Samuële: Non erat de filiis Aaron. dicendum potius fuit, non erat filius sacerdotis. Filios quippe sacerdotum defunctis sacerdotibus succedere magis legitimi moris fuit. Nam in filiis Aaron reperitur pater Samuëlis, sed sacerdos nõ fuit, nec ita in filiis, vt eum ipse genuerit Aaron, sed sicut omnes illius populi dicuntur filij Israël. Hoc opus sic incipit, Gloriosissimam ciuitatem dei.

† poterant.

E

Cap. 8.

Cap. 5. 1. Reg. 2. & 3.

F

Ad Orosiũ contra Priscillianistas & Origenistas. Caput XLIIII.

INter hæc Orosij cuiusdam Hispani presbyteri consultationi de Priscillianistis, & de quibusdam Origenis sensibus, quos catholica fides improbat, quanta potui breuitate ac perspicuitate respõdi. Cuius opusculi titulus est, Ad Orosium contra Priscillianistas & Origenistas. Et ipsa enim consultatio responsioni meæ à capite adiuncta est. Hic liber sic incipit, Respondere tibi quærenti.

De Origine animæ, & de sententia Iacobi Apostoli, ad beatũ Hieronymum. Cap. XLV.

SCripsi etiam duos libros ad Hieronymum presbyterum sedentem in Bethleem, vnum de origine animæ hominis: alterum de sententia Iacobi Apostoli, vbi ait: Quicunque totam legem seruauerit, offendat autem in vno, † factus est omnium reus. de vtroque consulens eum. Sed in illo priore quæstionem quam proposui [exposui] ipse, non solui: in posteriore autem quod mihi de illa soluenda videretur, ipse nõ tacui. Sed vtrum hoc approbaret etiam illum † consului. Rescripsit autem, laudans eandem consultationem meam, ‡ sed ‡ tamen sibi ‹ tunc ‡ ad rescribendũ ocium non esse respondit. Ego verò quousque esset in corpore, hos

Iacobi. † vnum. † ille.

G hos libros edere nolui, ne forte responderet aliquando, & cum ipsa responsione eius potius ederētur. Illo autem defuncto ad hoc edidi priorem, vt qui legit admoneatur aut non quærere omnino quo modo detur anima nascentibus, aut certe de re obscurissima eā solutionem quæstionis huius admittere, quæ contraria non sit apertissimis rebus, quas de originali peccato fides catholica nouit in paruulis, nisi regenerentur in Christo sine dubitatione damnandis. Posteriorem verò ad hoc, vt quæstionis de qua ibi agitur, etiam quæ nobis visa est solutio ipsa noscatur. Hoc opus sic incipit, Deum † nostrum qui nos vocauit.

† Dominū.

Ad Emeritū Donatistarū episcopum. Cap. XLVI.

AD Emeritum Donatistarum episcopum, qui in collatione nostra quam cum illis habuimus, eorum causam maxime agere videbatur, aliquādo post † eandem collationem scripsi, librum satis vtilem, quoniam res quibus vincuntur, vel victi esse monstrantur commoda breuitate complectitur. Hic liber sic incipit, Si vel nunc frater Emerite.

† aliquanto post.

De gestis Pelagij. Ca. XLVII.

PEr idem tempus in Oriente, hoc est in Syria Palæstina, Pelagius à quibusdam catholicis fratribus ad episcopalia gesta perductus ° est, ° eisque absentibus qui de illo libellum dederant, quoniam ad diem
H synodi non potuerunt occurrere, ab episcopis quatuordecim auditus est, vbi eum dogmata ipsa damnantem, quæ inimica gratiæ dei aduersus eam † de libello legebantur, catholicum pronunciauerunt. Sed cum in manus nostras eadem gesta venissent, scripsi de his librum, ne illo vel † absoluto, eadem quoque dogmata putarentur iudices approbasse, quæ ille nisi damnasset, nullo modo ab eis indemnis † exisset. Hic liber sic incipit, Posteaquam in manus nostras.

† eum. *† velut.* *† nisi damnatus.*

De correctione Donatistarum ad Bonifacium. Cap. XLVIII.

EOdem tempore scripsi etiam librum de correctione Donatistarum, propter eos qui nolebant illos legibus imperialibus corrigi. Hic liber sic incipit, Laudo & gratulor & admiror fili dilectissime Bonifaci.

De præsentia dei ad Dardanū. Ca. XLIX.

DE præsentia dei scripsi librum, vbi nostra intentio contra hæresim Pelagianam maxime vigilat, non expresse nominatam, sed in eo etiam de præsentia ° dei ° naturę, quem deum verum & summum dicimus, & de templo eius operose ac subtiliter disputatur. Hic liber sic incipit, Fateor frater dilectissime
I Dardane.

De gratia Christi & peccato originali contra Pelagiū & Celestiū. Capus L.

POsteaquam Pelagiana hæresis cum suis authoribus ab Episcopis Ecclesiæ Romanæ, prius Innocentio, deinde Zosimo, cooperantibus conciliorum Africanorum literis, conuicta atque damnata est: scripsi duos libros aduersus eos, vnum de gratia Christi, alterū de peccato originali. Hoc opus sic incipit, Quantum de vestra corporali, & maxime spiritali salute gaudeamus.

De gestis cū Emerito Donatistarum episcopo. Capus LI.

ALiquanto post collationem, quam cum hæreticis Donatistis habuimus, orta est nobis necessitas pergendi in Mauritaniam Cæsariensem. Ibi apud ipsam Cæsaream Emeritum Donatistarum episcopum vidimus, vnum scilicet eorum septem quos pro suæ causæ defensione delegerant, & qui in eadem causa maxime laborauerat. Quę cum illo egerimus præsentibus episcopis eiusdem prouinciæ, & plebe Cæsariēsis ecclesiæ, in qua ciuitate & ciuis & memoratorum hæreticorum episcopus fuit, ecclesiastica gesta testantur, quæ in meis habentur opusculis. Vbi non inueniens quid responderet, totum sermonem meum, quem de solis Maximianistis in auribus eius & omnium qui adérant explicaui, tanquam mutus audiuit. Hic liber vel K
hæc gesta sic incipiunt, Glorosissimis imperatoribus Honorio duodecimum & Theodosio octauum consulibus.

Contra sermonem Arrianorum. Cap. LII.

INter hæc venit in manus nostras † quidam sermo Arrianorum, sine nomine authoris sui. Huic petente atque instante qui eum mihi miserat, quanta potui etiam breuitate [& celeritate] respondi, adiuncto eodem sermone à capite responsionis meæ, & adhibitis ad singula numeris, quibus inspectis, quid cui locorum † responderim, facile possit aduerti. Hic liber post eorum sermonem qui à capite adiunctus est, sic incipit, eorum præcedenti [disputationi,] hac disputatione respondeo.

† meas. *† loco.*

De nuptiis & cōcupiscentia ad Valeriū comitē. Cap. LIII.

SCripsi duos libros ad illustrem virum comitem Valerium, cum audissem Pelagianos ei nescio quid scripsisse de nobis, quod scilicet nuptias damnaremus, asserendo originale peccatum: quorum [librorum] titulus est, De nuptiis & concupiscentia. Bonitatem quippe defendimus nuptiarum, ne putaretur earum esse vicium concupiscentia carnis, & lex in membris repugnans legi mentis, quo malo libidinis bene vtitur ad filios procreandos pudicicia cōiugalis. Vt autem duo libri essent, primus venit in Iuliani Pelagiani manus, & L
scripsit aduersus eum libros quatuor, ex quibus quidem nonnulla decerpsit, & comin Valerio misit, ille verò ad nos. Quæ cum accepissem, alio libro ad eadem ipsa respondi. Huius operis primus liber sic incipit, Hæretici noui dilectissime fili Valeri. Secundus autem sic, Inter militiæ tuæ curas.

Locutionū libri septē. Cap. LIIII.

SEptem libros de septem libris diuinarum scripturarum, id est, Moysi quinque, & vno Iesu Naue, & altero Iudicum feci, notatis locutionibus singulorum quæ minus vsitatæ sunt linguæ nostræ, quas parum aduertendo sensum quærunt qui legunt diuinorum eloquiorum, cum sit locutionis genus, & nonnunquam exculpunt aliquid quod à veritate quidem nō abhorreat, non tamen id sensisse author à quo [hoc] scriptum est inuenitur, sed genere locutionis hoc dixisse credibilius apparet. Multa autem in scripturis sanctis obscura, cognito locutionis genere dilucescunt. Propter quod cognoscenda sunt eadem genera locutionum vbi sententiæ patent, vt etiam vbi latent cognitio ipsa succurrat, M
easque intentioni legentis aperiat. Huius operis titulus est, Locutiones de Genesi, atque ita de singulis libris. Quod autem in primo libro posui scriptum esse: Et fecit Noë omnia verba quæcunque pręcepit illi dominus, sic fecit, eámque locutionem dixi similem esse ei, quod in conditione creaturæ posteaquam dicitur, Et sic est factum, additur, & fecit deus. non omni modo simile hoc idem mihi videtur. Denique ibi etiam sensus latet, hic sola locutio est. Hoc opus sic incipit, Locutiones scripturarum.

Gene. 6. *Gene. 1.*

Quæstionū libri septē. Caput LV.

EOdem tempore scripsi etiam libros quæstionum de libris eisdem diuinis septem, quos ideo appellare sic volui, quia ea quæ ibi disputantur, magis quærenda proposui, quàm quæsita dissolui. Quanuis multo plura in eis mihi videantur ita pertractata, vt possint etiam soluta & exposita non immerito iudicari. Regnorum quoque libros eodem modo iam consyderare cœperamus, sed non multo † progressi, in alia quæ magis vrgebant animum intendimus. In primo autem libro, vbi agitur de virgis variatis, quas ponebat Iacob in aqua, vt in conceptu positæ oues eas viderent cum biberent, & varios fœtus parerent: non bene à nobis exposita

† multum. *quæst. 93.* *Gene. 30.*

A bis expoſita eſt cauſa, cur iterum concipientibus nó ponebat, id eſt, cum alios fœtus conciperent, ſed in priorę conceptu. *quæſt.95.* Nam quæſtionis alterius expoſitio, vbi quæritur, *Gene.13.* cur dixerit ſocero ſuo Iacob, Et decepiſti mercedem meam decem agnabus: ſatis veraciter enodata, *quæſt.82.* demonſtrat iſtam ſicut ſolui debuit non ſolutam. In tertio quoque libro vbi de ſummo agitur ſacerdote, quo modo creabat filios cum haberet neceſsitatem bis in *Leuiti.6.* die ingredi in ſancta ſanctorum, vbi erat altare incen- *† quòd.* ſi, ad offerendum incenſum mane & veſpera, quò† non poſſet, ſicut lex dicit, immundus intrare: & eadem lex *Leuiti.15.* dicat, immundum fieri hominem etiam ex concubitu coniugali, quem iubet quidem lauari aqua, ſed & lotum *quæſt.82.* dicit immundum eſſe vſque ad veſperam. Vnde dixi *† fuiſſe.* conſequens eſſe, † vt aut continens eſſet, aut diebus ali- *† nunc.* quibus intermitteretur incenſum: non † vidi (non) fuiſſe conſequens. Poteſt enim ſic intelligi quod ſcriptum *† per.* eſt: Immundus erit vſque ad veſperam, vt poſt † ipſam veſperam iam nó eſſet immundus, ſed vſque ad ipſam, *† vt* & † veſpertino iam tempore incenſum mundus offer- *quæſt.83.* ret, cum propter creandos filios poſt matutinum incen- *Leuiti.21.* ſum mixtus eſſet vxori. Itémque vbi quæſitum eſt, quo B modo prohibitus eſſet ſuper funus patris ſacerdos ſummus intrare, cum eum fieri ſacerdotem (quando vnus erat) niſi poſt mortem ſacerdotis patris non oporteret: dixi propter hoc neceſſe fuiſſe, nondum ſepulto patre ſtatim poſt eius mortem, filium eius conſtitui qui ſuc- *Leuiti.6.* cederet patri, propter etiam continuationis incenſum, quod bis in die neceſſe erat offerri, qui ſacerdos ſuper mortem nondum ſepulti patris prohibetur intrare. Sed parum attendi potuiſſe hoc præcipi magis propter illos qui futuri fuerant ſummi ſacerdotes, non patribus ſummis ſacerdotibus ſuccedentes, ſed tamen ex filiis, id eſt, ex poſteris Aaron, ſi forte ſummus ſacerdos, aut filios non haberet, aut ita reprobos haberet, vt nullus *1.Reg.1.* eorum patri deberet ſuccedere. Sicut Samuël ſummo ſacerdoti Heli ſucceſsit: cum ſacerdotis filius ipſe non eſſet, ſed tamen ex filiis, hoc eſt, ex poſteris eſſet Aaron. *quæſt.84.* De latrone etiam cui dictum eſt, Hodie mecum eris in paradiſo, quod non fuerit viſibiliter baptizatus, quaſi certum poſui, cum ſit incertum: magiſque illum baptizatum fuiſſe credendum ſit, ſicut ego quoque alibi poſt- *quæſt.48.* ea diſputaui. Item quod in quinto libro dixi, vbi commemorantur matres in generationibus Euangelicis, C non eas poſitas niſi cum patribus: verum eſt quidem, ſed ad rem de qua agebatur non pertinet. Agebatur autem de iis, qui ducebant fratrum vel propinquorum coniuges, eorum qui ſine filiis defuncti eſſent, propter duos patres Ioſeph, quorum alterum Matthęus comme- *2. Retract. cap.7.* morat, alterum Lucas. De qua quæſtione diligenter in hoc opere diſſerui cum retractaremus opus noſtrum cótra Fauſtum Manichæum. Hoc opus ſic incipit, Cum ſcripturas ſanctas.

De anima & eius origine. Cap. LVI.

EOdem tempore quidam Vincentius Victor in Mauritania Cæſarienſi, inuenit apud Hiſpanum quendam presbyterum Petrum nonnullum opuſculum meum, vbi quodam loco de origine animæ hominum ſingulorum, vtrum ex illa vna primi hominis ac deinde ex parentibus propagentur, an ſicut illi vni, ſine vlla propagatione ſingulæ ſingulis dentur: me neſcire confeſſus ſum. Veruntamen ſcire, animá non corpus eſſe, ſed ſpiritum. Et contra iſta mea ad eundem Petrum ſcripſit ille duos libros, quos mihi de Cæſaria Renatus monachus miſit. Quibus ego lectis, reſponſione mea quatuor (libros) reddidi. Vnum ad Renatum monachum, alterum ad presbyterum Petrum, & duos ad D eundem Victorem. Sed ad Petrum, quamuis habeat libri prolixitatem, tamen epiſtola eſt, quam nolui à tribus cęteris ſeparari. In iis autem omnibus, in quibus multa neceſſaria diſſeruntur, defendi de origine animarum, quæ ſingulis hominibus dantur, cunctationem meá, & multos errores atque prauitates præſumptionis eius oſtendi. Quem tamen iuuené non præpropere deteſtandum, ſed adhuc docendum quanta potui lenitate tractaui, & ab eo reſcripta correctionis eius accepi. Huius operis liber ad Renatum ſic incipit, Syncetitatem tuam erga nos. Ad Petrum autem ſic, Domino dilectiſsimo fratri & compresbytero Petro. Duorum verò nouiſsimorum ad Vincentium Victorem: Primus ſic (incipit,) Quod mihi ad te ſcribendum putaui. Secundus autem ſic, Accipe nunc iam de meipſo.

De adulterinis coniugiis ad Pollentium. Cap. LVII.

SCripſi duos libros de coniugiis adulterinis, quantum potui ſecundum ſcripturas, cupiens ſoluere difficillimam quæſtionem. Quod vtrum enodatiſsime fecerim, neſcio, immo verò non me perueniſſe ad huius † rei perfectionem ſentio, quamuis multos ſinus eius aperuerim, quod iudicare potuerit quiſquis *† eius.* intelligenter legit. Huius operis primus liber ſic incipit, E Prima quæſtio eſt frater. Secúdus autem ſic, Ad ea quæ mihi ſcripſeras.

Contra aduerſariú legis & prophetarum. Ca. LVIII.

INterea liber quidam cuiuſdam hæretici ſiue Marcioniſtæ, ſiue cuiuſlibet eorum, quorum error opinatur, quod iſtum mundum deus non fecerit: nec deus legis quæ data eſt per Moyſem, & prophetarum ad eandem legem pertinentiú verus ſit deus, ſed peſsimus dæmon, cum apud Carthaginem multis confluentibus & attentiſsime audientibus, in platea maritima legeretur, peruenerunt fratres ad eum ſtudioſiſsime Chriſtiani, eúmque mihi redarguendum ſine vlla dilatione miſerunt, multum rogantes, vt nec ego reſpódere differrem. Refelli eum libris duobus, quos ideo prænotaui, Contra aduerſarium legis & prophetarum, quia codex ipſe, qui miſſus eſt, nomen authoris non habebat. Hoc opus ſic incipit, Libro quem miſiſtis fratres dilectiſsimi.

Cótra Gaudentiú Donatiſtarum epiſcopum. Cap. LIX.

PEr idem tempus Dulcitius tribunus & notarius, hic erat in Africa executor imperialium iuſsionum contra Donatiſtas datarum. Qui cum dediſſet literas ad Gaudentium Tamugadenſem Donatiſtarum epiſcopum, vnum illorum ſeptem, quos in noſtra F collatione auhores ſuę defenſionis elegerant, exhortans eum ad vnitatem catholicam, & diſſuadés incendium, quo ſe ac ſuos cum ipſa in qua erat eccleſia conſumere minabatur: addens etiam, vt ſi ſe iuſtos putarent, fugerent potius ſecundú præceptum domini Chriſti, quàm nefandis ſe ignibus concremarent. Ille reſcripſit epiſtolas duas: vnam breuem, feſtinante vt aſſeruit perlatore: aliam prolixam, quaſi plenius diligentiúſque reſpondens. Has mihi ſupra memoratus tribunus exiſtimauit mittendas, vt eas potius ipſe refellerem. Quas ambas vno libro redargui. Qui cum in eiuſdem Gaudentij perueniſſet manus, reſcripſit quod ei viſum eſt ad meipſum, nulla ratione reſpondés, ſed magis ſe nec reſpondere, nec tacere potuiſſe declarans. Quod cum ſatis poſſet intelligenter legentibus, & noſtra atque ipſius dicta conferentibus apparere, nolui tamen ſine reſcripto relinquere quicquid illud fuit. Hinc factum eſt, vt hi noſtri ad illum duo libri eſſent. Hoc opus ſic incipit, Gaudentius Donatiſtarum Tamugadenſis epiſcopus.

Tunc

G *Contra mendacium. Cap. LX.* †*&.*

TVnc etiam † contra mendacium scripsi librum, cuius operis ea causa extitit, quod ad Priscillianistas hæreticos inuestigãdos, qui hæresim suam non solum negando atque mentiendo, verumetiam peierando existimant occulendam, visum est quibusdam catholicis Priscillianistas se debere simulare, vt eorum latebras penetrarent. Quod ego fieri prohibens hunc librum scripsi. † Hic liber sic incipit, Multa mihi legenda misisti. *†condidi.*

Cõtra duas epistolas Pelagianorũ. Cap. LXI. *†interpositum.*

SEquuntur libri quatuor, quos contra duas epistolas Pelagianorum ad Episcopum Romanæ ecclesiæ Bonifacium scripsi: quia cum in manus eius venissent, ipse mihi (eas) miserat, inueniens in illis calumniose tunc positum † nomen meum. Hoc opus sic incipit, Noueram te quidem fama.

Contra Iulianum. Cap. LXII. *†eo.*

INterea libri quatuor Iuliani Pelagiani, quos supra commemoraui, venerunt etiam in manus meas, in quibus comperi illa quæ ex eis decerpserat, qui ea comiti Valerio miserat, non (omnia) eodem †modo quo à Iuliano dicta sunt, ad eundem comitem scripta, sed nõnulla eorum aliquantum fuisse mutata. Scripsi ergo sex H libros aduersus illos quatuor, sed ⁅ in ⁆ eorum duobus primis, testimoniis sanctorum qui fidem catholicam post Apostolos defenderunt, Iuliani impudentia redarguitur: qui tanquam Manichæorum dogma nobis obiiciendum putauit, quia ex Adam trahi dicimus originale peccatum, quod per lauacrum regenerationis, non solum in maioribus, verumetiam in paruulis soluitur. Quantum autem ipse Iulianus quibusdam sententiis suis adiuuet Manichæos, in primi libri mei parte posteriore monstraui. Cæteri autem nostri quatuor [libris] redduntur illius † singulis singuli. Verum in huius tanti támque elaborati operis quinto volumine, vbi commemoraui deformem maritum coniugi suæ, ne deformes pareret, proponere in concubitu formosam solere picturam: nomen hominis qui hoc facere solebat, quasi certum posui, cum sit incertum, quia memoria me fefellit. Hoc autem Soranus (author) medicinę ⁅ artis magister ⁆ scripsit regem Cyprum facere solere, sed nomen eius proprium nõ expressit. † Hoc opus sic incipit, Contumelias tuas.

† illis. *Cap. 9. 12. de ciui. dei. cap. 25.* *†posuit.*

Enchiridiõ de fide, spe & charitate. Ca. LXIII.

SCripsi etiam librum de fide, spe & charitate, cum à me ad quem scriptus est postulasset, vt aliquod opusculum haberet meum de suis manibus non I recessurum. Quod genus Græci enchiridiõ vocant, Vbi satis diligenter mihi videor esse complexus, quo modo sit colendus deus, quam sapientiam esse hominis vtique veram diuina scriptura definit. Hic liber sic incipit, Dici non potest.

De cura pro mortuis gerenda. Ca. LXIIII.

LIbrum de cura pro mortuis gerenda scripsi, cum interrogatus literis fuissem, verum prosit cuique post mortem quòd corpus eius apud sancti alicuius memoriam sepeliatur. Hic liber sic incipit, Diu sanctitati tuæ coëpiscope venerande Pauline.

De octo Dulcitij quæstionibus. Ca. LXV.

LIber quem prænotaui de octo Dulcitij quæstionibus, non esset in hoc opere commemorandus inter libros meos, cum sit confectus ex iis quæ à me in aliis antea conscripta sunt, nisi & disputationis aliquid à nobis interpositũ reperiretur in eo, & vni earum quæstionũ, non ex opusculo aliquo ⁅ alio ⁆ meo responsionem, sed tunc quę potuit occurrere reddidissem. Hic liber sic incipit, Quantum mihi videtur.

De gratia & libero arb. ad Valentinum. Ca. LXVI.

PRopter eos, qui cum defenditur dei gratia putantes negari liberum arbitrium, sic ipsi defendunt liberum arbitrium, vt negent dei gratiam, asserentes eam secundum merita nostra dari: scripsi librum, K cuius titulus est, De gratia & libero arbitrio. Ad eos autem scripsi monachos Adrumetinos, in quorum monasterio de hac re cœperat esse contentio, ita vt me consulere eorum aliqui cogerentur. Hic liber sic incipit, Propter eos qui liberum hominis arbitrium sic prædicant.

De correptione & gratia ad quos supra. Ca. LXVII.

RVrsus ad eosdem scripsi alterum librum, quem de correptione & gratia prænotaui, cum mihi nunciatum esset, dixisse ibi quẽdam, neminem corripiendum, si dei præcepta non facit, sed pro illo vt faciat tantummodo orandum. Hic liber sic incipit, Lectis literis vestris.

Hæc opera nonaginta quatuor† in libris ducentis triginta duobus me dictasse recolui quando hæc retractaui, vtrum aliquos adhuc essem dictaturus ignorans, atque ipsam eorum retractationem in libris duobus edidi vrgentibus fratribus, antequam epistolas ac sermones ad populum, alios dictatos, alios à me dictos retractare cœpissem. L

† tria.

[illegible] in libros Retractationum & Confessionum Diui Augustini.

Rit fortasse qui miretur quur his duobus operibus primum dederimus locum. Is rationem accipiat. Duæ res sunt, quæ vehementer & accendunt ad lectionem, & conducunt ad intellectum voluminis, vita authoris cognita, & operis nõ ignotum argumentum. Plurimum enim refert, quam existimationem, quem animum adferas ad legendum, nec facile dictu sit quantum in iudicando momenti habeat præsumpta de homine opinio. Frequenter exosculamur dictum ab eo profectum quem amamus, de quo magnifice sentimus, consputuri si ab alio quem odimus venisse crederetur. Vtranque commoditatem vir sanctus iuxtà ac prudens Augustinus his duabus lucubrationibus nobis procurauit. Libris Retractationum omnium operum suorum argumenta contexuit, & confessionũ libris vitam omnem suam depinxit, M *quorum vtrunque tam diligẽter ab illo factum est, vt iniquior aliquis suspicari possit non prorsus abfuisse humanum affectum κενοδοξίᾳ, seu φιλαυτίᾳ cuipiam affinem. Verum res longe secus habet, si quis optimi viri consilium expendat. Olim solenne erat præstantium virorum gesta libris & orationibus celebrare. Hoc exemplum à militia ad studia, à Græcis ad Latinos & Barbaros, à ducibus ac philosophis ad episcopos demanauit. Perspiciens itaque frequenter in historiis huiusmodi, multum falsitatis inueniri, siue immodico studio, siue errore scriptoris, siue etiam inopia fidei, ac laudis amore, maluit ipse sui historiographus esse, nimirum sibi conscius, quòd non assentaretur sibi, deinde probè cognitum habens se nulli mortalium notiorem esse posse, quàm esset sibi. Nam vt omittam amorum abstrusos sinus quos quisque suos nouit, nec quilibet tamen peruenit, quotam vitæ portionem nouerunt qui nobis arctissima familiaritate iuncti sunt? Porrò fam. quanta leuitas, quanta vanitas? Ad hoc quantum humanæ memoriæ perfluuium? Quum duo rem aut orationem eandem cui pariter interfuerunt, referunt, quanta narrationis diuersitas? Iam quid istos memorem, qui fabulis impudenter vanis & confictis miraculis memoriam eorum quibus fauent, student vulgo commendare, nonnunquam ea laudantes quæ laudatus nec fecit, nec probauit? Et arbitror fuisse, qui prorsum existimarint huiusmodi fucis animos ad religionis studium accendere.*

re. Ego

A re. Ego pestilens hoc rabularum genus inter Christianos semper sum execratus, qui neque sciunt veram pietatis imaginem adumbrare, quod nemo venit nisi vere pius, quales si essent illi, nunquam talibus mendaciis fallerent discipulos illius, qui veritas est: & huiusmodi technis hoc efficiunt, vt nec vera narrantibus habeatur fides. Horum ne quid accidere posset, Augustinus suo penicillo seipsum nobis depinxit, idq; vt maiore cum fide faceret, nec mala sua reticuit, nec hominibus ista loquutur, sed deo confitetur, cui mentiri nec pium est, nec tutum. Iam in voluminibus quanta fuerit inscriptionum vel impostura, vel infœlicitas reputans, dum vel incuria multa celebrium scriptorum lucubrationes intercidunt, vel inscitia studióve fraudatis authoribus in alienum nomen plagio transferuntur, vel sub gratioso piorum hominũ titulo suppositiuq; nugonum, ne dicam hæreticorũ libelli sparguntur in vulgus, libris Retractationum his malis occurrit tanta cura, vt singulorum operum, & titulos & tempora, & argumenta, & occasiones, & initia notarit, adeo nihil prætermittens, vt nec ea quæ prælusit Catechumenus, quæ vix orsus fuerat, quæ non agnoscebat, denique nec psalmum vulgari rythmo scriptum in Donati factionem præterierit. Patiar vt hanc diligentiam reprehendas, si prius supputaris quantum egregiorum voluminum nobis aliorum indiligẽtia perierit, quantum nænarum mendacibus titulis obtrusum sit orbi Christiano. Atque vtinam pari diligentia quod cœperat absoluisset. Recogno-

B nit enim, quicquid aliquo pacto libri nomen mereretur. Supererant epistolæ & tractatus, quas ipse testatur ab aliis homilias vocari: hos diuidit bifariam, in dictatos, & dictos apud populum. Quædam enim sic dicebantur, vt ex consensu dicentis ad preces amicorum à notariis exciperentur quæ dicebantur. Idem nõnunquam fiebat & apud populum, velut in actis solennibus. Quanquam id temporis ferè notariorum celeritas excipiebat, quicquid publicitus apud multitudinem dicebatur. Quod quidem vt vbique facere molestum sit, ita in seriis disputationibus aut concionibus facere vehementer conducibile fuerit. Nunc quidam apud multitudinem quamlibet frequentem dicunt quicquid animo collubitum fuerit, quum vrgentur, deierant se nihil eiusmodi dixisse, ex aduerso nõnullis exhibetur negocium, quasi dixerint quod non dixerunt. Hic si quis citet testem populũ, belua multorum est capitum, vt ait ille: scriptura manens certius litem dirimit. Recognita certum habent parentem. De epistolis & tractatibus aliunde sumendum est iudicium. Neque tamen protinus adulterinum haberi debet, quicquid in Catalogo non recensetur, quum nec epistola sit, nec homilia. Quanquam enim senex hoc opus accurauit: tamen certum

C est illum postea quædam dedisse in hunc ordinem accensenda, veluti librum de hæresibus ad Quod vult deum. Aliis igitur argumentis docendum est quædam esse ambigui partus, quædam certò notha. Porrò libri Confessionum non solum huc conducunt, vt auidius legamus illius scripta, cuius & syncerissimũ erga deum pietatem, & flagrantissimam erga proximam charitatem cognouimus. Verum habent & aliam vtilitatem, eamq; geminam. Altera est, quod hinc cognitis personis rectius intelligimus dialogos illius & epistolas: altera, quod qui familiariter nouerunt ingenium sensum ac dictionem hominis, multis non offenduntur, quibus grauiter erant offendendi si hæc ignorarent. Id esse verissimum, abunde docet vita communis experientia. Quosdam natura tristiores, parum amicos crederes, ni perspectum haberes ingenium. Alios blandiores vel adulatos vel ridere credas rursus alios occulta natura vi procliues ad iocandum, parum graues ar- D

bitrere, ni propius ac domestice nosses. Nec dubito quin hoc multis vsu veniat eorum, qui recẽs ad Augustinianorum voluminum lectionem velut in colloquium illius veniunt. Offendit species quædam loquacitatis, offendunt in longum productæ periodi, offendit oratio nõnunquam ad popularem sermonem degenerans, offendit earundem rerum crebra repetitio, dicas aliubi quiddam esse subinane, & affectũ hominis sibi plus æquo placentis. Cæterũ vbi diuina lectione factus sis familiarior, sermonis copiam & eadem subinde iterata facile excusat docendi studium, & quod docuit penitus animis hominum infigendi: circuitus prolixiores, quibus comes esse solet obscuritas, arguunt admirandam memoriæ fœlicitatem, & vt ingenio fœcundissimo plurima sese confertim offerunt, multa paucis cõplectendi studium dictionis humilitatẽ excusat charitas, οὐχ ὑψηλοφρονοῦσα, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγομένη, Paulinis enim verbis libenter vtimur. Quemadmodum autem erat alienarum virtutum candidissimus Roma. 12.

æstimator, ita mire φιλόστοργος fuisse videtur erga cognatos & amicos, quod ipsum eximiæ cuiusdam humanitatis indicium est. Suas verò dotes, nec ignorauit ob stulticiam, nec odit ob putiditatem. Verum hactenus, vt ea res nihil officiat hominis insigni modestiæ. Non aliter amat, non aliter prædicat in se dona dei, quàm amaret ac prædicaret in aliis. Ignorare tua bona, stupiditatis est: non prædicare domini be- F

nignitatem, ingratitudinis est: non expendere in vtilitatem proximi quod acceperis, impietas est. Non gaudere de fructu fraterno, quem dominus per te contulit, impij simul & ingrati liuoris est. Quo modo depromes talentum in vsuram, si non agnoscas quid tibi traditum sit? Quo modo possis inde tollere cristas, quod intelligas totum esse gratuitæ dei benignitatis? Quoties autem diuina bonitas te velut organo dignatur vti, adiuuandos alios, non habes quod insolescas, sed habes vnde gratulere fratribus, vnde gratias agas deo, tuo pariter & illorum nomine. Sic amauit, sic prædicauit suas dotes vir sanctissimus. Quanquam in iis libris, quos scripsit catechumenus, deprehendas nonnihil humanæ gloriæ, quem affectum minime malum generosissimis quibusq; ingeniis potissimum videmus insitum esse. Non enim excusare conabor quod ipse putauit accusandum, dicens eos libros quos scripsit rudis adhuc ac velut infans in philosophia Christiana, ita seruisse Christo, vt adhuc respirerent scholam superbiæ, magisq; spirarent Platonis dogmata, quàm diuinarum scripturarum mysteria. Habet Africa suum quoddam ingenium, & habebat omnino quiddam suæ gentis Augustinus, ni Christus illum in alium virum E

transformasset. Porrò Confessionum libri, quos & ociosus & ociosis scripsisse videtur, habent quiddam peculiaris molestiæ. Primum in hoc, quod multa de seipso commemorat, partim minutiora, quàm vt ea seueriore præditus ingenio commemoranda putaret, partim ad gloriæ speciem accedentia. Quid autem fastidiosius, quàm humani liuor ingenij, si quis quid quamlibet modeste de seipso prædicet? Ad hæc, dum rebus humilioribus ne dicam sordidioribus, velut de infantia, de ephebia, de affectu libidinis, deq; similibus verba faciens, studet iis quæ dicuntur orationis honorem addere, veluti pudorem sententiarum, hoc velo tegens, fit hac occasione nonnunquam obscurior. Verùm hæc tædiola si deuoraris, reliqua cum maiore tum fructu tum voluptate perleges.

DIVI

G DIVI AVRELII AVGVSTINI CONFESSIONVM LIBER PRIMVS.

[Pſal. 144. Pſal.146. † numis. Admiratur diuinã mairſtatẽ, accenſus cupiditate illam laudibus proſequendi. Caput I. Iacobi.4. † domine.]

MAGNVS es domine & laudabilis valde † [&] magna [eſt] virtus tua, & ſapientiæ tuæ non eſt numerus. Et laudare te vult homo aliqua portio creaturæ tuæ, & homo circũferens mortalitatem ſuam, circumferens teſtimonium peccati ſui, & teſtimonium quia ſuperbis reſiſtis, & tamen laudare te vult homo aliqua portio creaturæ tuæ. Tu enim & excitas vt laudare te delectet. Quia feciſti nos ad te, & inquietum eſt cor noſtrum donec requieſcat in te. Da mihi deus † ſcire & intelligere, vtrum ſit prius inuocare te, an laudare te, & (ſi) ſcire te prius ſit, an inuocare te. Sed quis te inuocat neſciens te? Aliud enim pro alio poteſt inuocare neſciẽs te. An potius inuocaris, vt ſciaris? *[H] [Roma. 10.]* Quo modo autem inuocabunt in quem non crediderunt? Aut quo modo credent ſine prædicante? Et laudabunt dominum qui requirunt eum. *[Pſal.21.]* Quærentes enim inuenient eum, & inuenientes laudabunt eum. Quæram te domine inuocans te, & inuocem te credens in te, prædicatus es enim nobis. Inuocat te deus † *[† domine.]* fides mea quam dediſti mihi, quam inſpiraſti mihi per humanitatem filij tui, per miniſterium prædicatoris tui.

[A deo habet homo vt ſit, & quod deus in eo & ipſe in deo. Ca.II.]

ET quo modo inuocabo deum meum, deum & dominum meum? Quoniã vtique in meipſum eum vocabo, cum inuocabo eum. Et quis locus eſt in me, quò veniat in me deus meus? Quò deus veniat in me, deus qui fecit cœlum & terram? Itá ne domine deus meus eſt quicquam in me quod capiat te? An verò cœlum & terra quæ feciſti, & in quibus me feciſti capiunt te? An quia ſine te non eſſet quicquid eſt: fit, vt quicquid eſt capiat te? Quoniam itaque & ego ſum, quid † *[† qui.]* peto vt venias in me, qui non eſſem niſi eſſes in me? [Quo enim recedam extra cœlum?] Non enim ego iam in inferis, † *[† ſum iã inferi, aliàs in inferno.]* & tamen etiam ibi es. Nam & ſi deſcendero in infernum, ades. *[Pſal.138.]* Non ergo eſſem deus meus, qui non omnino eſſem, niſi eſſes in me. An potius non eſſem niſi eſſem in te, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia? *[Rom.11.]* Etiam ſic domine, etiam ſic. Quò te inuoco cum in te ſim? Aut vnde venias in me? Quò enim recedam extra cœlum & terram, vt vnde in me veniat deus meus, qui dixit: Cœlum & terram ego impleo. *[Hiere.23.]*

[Deus vbiq; totus, & nõ per partes à creatura capitur. Cap. III.]

CApiũt ne ergo te cœlum & terra, quoniam tu imples ea? An imples, & reſtat, quoniam non te capiunt? Et quò refundis quicquid impleto cœlo & terra reſtat ex te? An non opus habes vt à quoquam continearis qui contines omnia, quoniam quæ imples continendo imples? Non enim vaſa quæ te plena ſunt, ſtabilem te faciunt, quia & ſi frangantur, non effunderis. Et cum effunderis ſuper nos, non tu iaces, ſed erigis nos, nec tu diſpergeris, † *[† diſsiparis]* ſed colligis nos. Sed qui † *[† quo.]* imples omnia, te toto imples omnia. An quia te totum non poſſunt capere omnia, partem tui capiunt, & eandem partem ſimul omnia capiunt? An ſingulas ſingula, maiores maiora, minores minora capiunt? Ergo eſt aliqua pars tua maior, aliqua minor. An vbique totus es, & res nulla te totum capit?

[K] [Dꝫus omnibus donat, nihil amittens. Cap. IIII.]

QVid es ergo deus meus? quid rogo, niſi dominus deus? Quis enim dominus præter dominum? aut quis deus preter deum noſtrum? Summe, optime, potentiſsime, omnipotẽtiſsime, miſericordiſsime & iuſtiſsime, ſecretiſsime & præſentiſsime, pulcherrime & fortiſsime, ſtabilis & incomprehenſibilis, immutabilis mutãs omnia, nunquam nouus, nunquam vetus, innouans omnia, *[Pſal.17.] [Sapien.7.]* & in vetuſtatem perducens ſuperbos, & neſciunt. Semper agẽs, ſemper quietus, colligens & non egens, portans & implens & protegens, creans & nutriens & perficiens, quærens cum nihil deſit tibi, amas nec æſtuas, zelas & ſecurus es, pœnitet te & non doles, iraſceris & tranquillus es, opera mutas, nec mutas conſilium, recipis quod inuenis & nunquam amiſiſti. Nunquã inops, & gaudes lucris. Nũquam auarus & vſuras exigis: [&] ſupererogatur tibi vt debeas, & quis habet quicquam non tuum? Reddis debita nulli debens, donas debita nihil perdens. Et quid dicimus deus meus, vita mea, dulcedo mea ſancta, aut quid dicit aliquis cum de te dicit? Et væ tacentibus de te, quoniam loquaces muti ſunt.

[L] [Orat veniã admiſſorũ & charitatem dei. Cap.V.]

QVis mihi dabit acquieſcere in te? Quis mihi dabit vt venias in cor meum, & inebries illud, vt obliuiſcar mala mea, & vnum bonum meum amplectar te? Quid mihi es? Miſerere vt loquar. Quid tibi ſum ipſe, vt amari te iubeas à me, & niſi faciam, iraſcaris mihi, & minineris † *[† tmmeris.]* ingentes miſerias? Paruá ne ipſa eſt miſeria, ſi non amem te? Hei mihi. Dic mihi per miſerationes tuas domine deus meus quid ſis mihi. *[Pſal.34.]* Dic animæ meæ, ſalus tua ego ſum. Sic dic vt audiam. Ecce aures cordis mei ante te domine, Aperi eas, & dic animæ meæ, ſalus tua ego ſum. Curram poſt vocem hanc, & † *[† va.]* apprehendã te. Noli abſcondere à me faciem tuam, Moriar, ne moriar, vt eam videam. Anguſta eſt domus animæ meæ, quo venias ad eam, dilatetur abs te. Ruinoſa eſt, refice eam. Habet quæ offendant oculos tuos, fateor & ſcio. Sed quis mundabit eam? Aut cui alteri præter te clamabo? Ab occultis meis munda me domine, & ab alienis parce ſeruo tuo. *[Pſal.18.] [Pſal.115.]* Credo, propter quod & loquor. Domine tu ſcis. *[Pſal.31.] [Hier.2.]* Nónne tibi prolocutus ſum aduerſum me delicta mea deus meus, & tu dimiſiſti impietatem cordis mei? *[Pſal.26.]* Non iudicio contendo tecum, qui veritas es, & ego nolo fallere meipſum, ne mentiatur iniquitas mea ſibi. *[Pſal.129.] [M]* Non ergo iudicio contendo tecum, quia ſi iniquitates obſeruaueris domine, domine quis ſuſtinebit?

[Quod omnia beneficia receperit à deo, & in ipſo conſeruetur ab ipſo. Cap. VI.]

SEd tamen ſine me loqui apud miſericordiã tuam, me terram & cinerem. Sine me tamen loqui, quoniam ecce miſericordia tua eſt, non homo irriſor meus cui loquor. Et tu fortaſſe irrides me, ſed conuerſus miſereberis mei. Quid enim eſt quod volo dicere domine deus meus, niſi quia neſcio vnde venerim huc in iſtam dico mortalem vitam, mortalem dicã vitam, an mortem vitalem, neſcio? Et ſuſceperunt me conſolationes miſerationum tuarum, ſicut audiui à parentibus carnis meę, ex qua † *[† quo.]* & in qua formaſti me in tempore. Non enim ego memini. Exceperunt ergo me conſolationes lactis humani. Nec mater mea, vel nutrices meæ ſibi vbera implebant, ſed tu mihi domine per eas dabas alimentum infantiæ ſecundum inſtitutionem tuam, & diuitias vſque ad fundum rerum diſpoſitas. Tu etiã mihi dabas nolle amplius quàm dabas, & nutrientibus me dare mihi velle quod illis † *[† eis.]* dabas. Dare enim mihi per ordinatum affectum volebant, quo ex te abundabant. Nam bonum erat eis bonum meum ex eis, quod

ex eis

A ex eis non, ſed per eas erat. Ex te quippe bona omnia deus, & ex deo meo ſalus mihi vniuerſa. Quod animaduerti poſtmodum clamante te mihi per hæc ipſa, quæ tribuis intus & foris. Nã tunc ſugere noram & acquieſcere delectationibus, flere autem offenſiones carnis meæ, nihil amplius. Poſt hæc [&] ridere cœpi, dormiens primo, deinde vigilans. Hoc enim de me mihi indicatum eſt, & credidi, quoniam ſic videmus & alios infantes. Nam iſta mea non memini. Et ecce paulatim ſentiebam vbi eſſem, & voluntates meas volebam oſtendere eis, per quos implerentur, & non poteram, quia illæ intus erant, foris autem illi, nec vllo ſuo ſenſu valebant introire in animam meam. Itaque iactabam membra & voces, ſigna ſimilia volũtatibus meis, pauca quę poterã qualia poteram. Non enim erant veriſimilia. Et cum mihi non obtemperabatur, vel non intellecto, vel obeſſet, indignabar non ſubditis maioribus, & liberis non ſeruientibus, & me de illis flendo vindicabam. Tale eſſe infantes didici, quos diſcere potui, & me tale fuiſſe magis mihi ipſi indicauerunt non ſcientes, quàm ſcientes nutritores mei. Et ecce infantia mea olim mortua eſt, &

Infantia Auguſt.

B ego viuo. Tu autem domine, qui & ſemper viuis, & nihil moritur in te, quoniam ante primordia ſeculorum, & ante omne quod vel ante dici poteſt, tu es, & deus es dominuſq; omnium quæ creaſti. Et apud te rerum omnium inſtabilium ſtant cauſæ, & rerum omnium mutabilium immutabiles manent origines, & omnium irrationabilium & temporalium ſempiternæ viuunt rationes. Dic mihi ſupplici tuo deus, & miſericors miſero tuo, dic mihi vtrum alicui iam ætati meæ mortuæ ſucceſſerit infantia mea, an illa eſt quam egi intra viſcera matris meæ? Nam & de illa mihi nonnihil indicatum eſt, & prægnantes ipſe vidi fœminas. Quid etiam ante hãc dulcedo mea deus meus? Fui ne alicubi aut aliquis? Nam quis mihi dicat iſta non habeo, nec pater nec mater potuerunt, nec aliorum experimentum, nec memoria mea. An irrides me iſta quærẽtem te, qui de hoc noui quod laudari te à me iubes, & confiteri me tibi? Confiteor tibi domine cœli & terræ, laudem dicens tibi de primordiis & infantia mea, quæ non memini, & dediſti ea homini ex aliis de ſe conücere, & authoritatibus etiã mulierculariun multa de ſe credere. Eram enim & viuebam etiam tunc, & ſigna quibus ſenſa mea nota aliis fa-

C cerem, iam in fine infantię quærebam. Vnde hoc tale animal niſi abs te domine? An quiſquam ſe faciendi erit artifex, aut vlla vena trahitur aliunde, qua eſſe & viuere currat in nos, præter quàm quod tu facis nos domine, cui eſſe & viuere non aliud atque aliud eſt, quia ſumme eſſe atque ſumme viuere idipſum es? Summus enim es & nõ mutaris, neque peragitur in te hodiernus dies, & tamen in te peragitur, quia in te ſunt & iſta omnia. Non enim haberẽt vias tranſeundi, niſi cõtineres ea. Et quoniam anni tui non deficiẽt, an anni tui hodiernus dies. Et quàm multi iam dies noſtri & patrum noſtrorũ per hodiernum tuum tranſierunt, & ex illo acceperunt modos, & vtcunque extiterunt, & tranſibunt adhuc alij, & accipient, & vtcunque exiſtent. Tu autem idem ipſe es, & omnia craſtina atque vltra, omniaque heſterna & retro, hodie facies, hodie feciſti. Quid ad me, ſi quis non intelligat? Gaudeat & ipſe dicẽs, Quid eſt hoc? Gaudeat etiam ſic, & amet nõ inueniendo inuenire potius, quàm inueniendo non inuenire te.

Pſal. 101.

Infantiam quoque peccatis eſſe obnoxiam. Cap. VII.

EXaudi deus. Væ peccatis hominum. Et homo dicit hæc, & misereris eius, quoniam tu feciſti eum, & peccatum non feciſti in eo. Quis mecum † commemorat peccatum infantiæ meę? Quoniã nemo mundus à peccato coram te, nec infans, cuius eſt vnius diei vita ſuper terram. Quis mecum † commemorat? An quilibet tantillus nunc paruulus, in quo video quod non memini de me? Quid ergo tũc peccabam? An quia vberibus inhiabam plorans? Nam ſi nunc faciam, non quidem vberibus, ſed eſcæ cõgruenti annis meis ita inhiãs, deridebor atque reprehendar iuſtiſsime. Tunc ergo reprehendenda faciebam: ſed quia reprehendentem intelligere non poteram, nec mos reprehendi me, nec ratio ſinebat. Nam extirpamus & eiicimus iſta creſcẽtes. Nec vidi quẽquam ſcientem, cum aliquid purgat, bona proiicere. An pro tempore etiam illa bona erant flendo petere, etiam quod noxie daretur, indignari acriter non ſubiectis hominibus liberis & maioribus, hiſque à quibus genitus eſt, multiſque præterea prudentioribus, non ad nutum voluntatis obtemperantibus feriendo nocere niti quantum poteſt, quia non obeditur imperiis, quibus pernicioſe obediretur? Ita imbecillitas membrorum infantilium innocens eſt, non animus infantium. Vidi ego & expertus ſum zelantem paruulum, nondum loquebatur, & intuebatur pallidus amaro aſpectu colla- E ctaneum ſuum. Quis hoc ignorat? Expiare ſe dicunt iſta matres atque nutrices, neſcio quibus remediis niſi verò & iſta innocentia eſt, in fonte lactis vbertim manante atque abundante ô opulentiſsimum, ô opis egentiſsimum, & illo adhuc vno alimento vitam ducẽtem, conſortẽ non pati. Sed blande tolerantur hæc, non quia nulla vel parua, ſed quia ætatis acceſſu peritura ſunt. Quod licet probes, tamen ferri ęquo animo eadem ipſa non poſſunt, quando in aliquo annoſiore deprehẽduntur. Tu itaque domine deus meus, qui dediſti vitam infanti, & corpus, quod ita, vt videmus inſtruxiſti ſenſibus, compegiſti mẽbris, figura decoraſti, proq; eius vniuerſitate atque incolumitate omnes conatus animantis inſinuaſti, iubes me laudare te in iſtis & confiteri tibi, & pſallere nomini tuo altiſsime: quia deus es omnipotens & bonus, etiam ſi ſola iſta feciſſes, quæ nemo alius poteſt fecere, niſi tu vne, à quo eſt omnis mod*, † formoſiſsime qui formas omnia, & lege tua ordinas omnia. Hanc ergo ætatem domine, qua me vixiſſe non memini, de qua aliis credidi, & quam me egiſſe ex aliis infantibus conieci, quanquam iſta multum fida coniectura ſit, piget me annumerare huic vitæ meæ qua ego F viuo in hoc ſeculo. Quantum enim attinet ad obliuionis meæ tenebras, par illi eſt qua vixi in matris vtero. Quod & ſi in iniquitate conceptus ſum, & in peccatis me mater mea in vtero aluit, vbi oro te deus meus vbi domine ego ſeruus tuus, vbi aut aliquãdo innocens fui? Sed ecce omitto illud tempus. Et quid mihi iam cum eo eſt, cuius nulla veſtigia recolo.

D *Iob. 25.* *† mihi.* *Pſal. 91.* *† mundus.* *Pſal. 50.*

NOnne ab infantia huc pergens veni in pueritiam, vel potius ipſa in me venit, & ſucceſsit infantiæ? Nec diſceſsit illa, quò enim abiit? Et tamen iam non erat. Non enim eram infans qui non farer, ſed iam puer loquens eram, & memini hoc, & vnde loqui didiceram poſt aduerti. Non enim docebant me maiores homines præbẽtes mihi verba certo aliquo ordine doctrinæ, ſicut paulopoſt literas: ſed ego ipſe mente quam dediſti mihi deus meus, cum gemitibus & vocibus variiſq; membrorum motibus edere vellem ſenſa cordis mei, vt voluntati pareretur, nec valerem quę volebam omnia, nec quibus volebam omnibus * penſabam memoria, cum ipſi appellabant rem aliquam: & cum ſecundum eam vocem corpus ad aliquid mouebant, videbam

Deſcriptio pueritiæ. Cap. VIII.

** al. omnia præſtabam memoria.*

G debam & tenebã hoc ab eis vocari rem illam, quod sonabant, cum eam vellent ostẽdere. Hoc autem eos velle ex motu corporis aperiebatur, tanquam verbis naturalibus omnium gentium, quæ fiunt vultu & nutu oculorum, cæterorumq; membrorum actu, & sonitu vocis, indicante affectionem animi, in petendis, habẽdis, reiiciendis, fugiendisve rebus. Ita verba in variis sententiis, locis suis posita, & crebro audita, quarum rerum signa essent, paulatim colligebam, measq; iam volũtates edomito in eis signis ore, per hæc enunciabam. Sic cum his, inter quos eram, voluntatum enunciandarum signa communicaui, & vitę humanæ procellosam societatem altius ingressus sum, pendens ex parentum authoritate, natuq; maiorum hominum.

Odiũ literarii & amor lusus in pueris.
Cap. IX.
† in scholã.

DEus deus meus, quas ibi miserias expertus sum & ludificationes, quandoquidem mihi recte viuere puero id proponebatur, obtẽperare monentibus, vt in hoc seculo florerem & excellerem linguosis artibus ad honorem hominum, & falsas diuitias famulantibus. Inde ad scholas † datus sum vt discerem literas, in quibus quid vtilitatis esset, ignorabã miser, & ta-
H men si segnis in discendo essem, vapulabam. Laudabatur enim hoc à maioribus, & multi ante nos vitã istam agentes, præstruxerunt ęrumnosas vias, per quas transire cogebamur, multiplicato labore & dolore filiis Adam. Inuenimus autem domine homines rogantes te, & didicimus ab eis, sentientes te vt poteramus esse magnum aliquem, qui posses etiam nõ apparens sensibus nostris, exaudire nos & subuenire nobis. Nam puer cœpi rogare te auxilium & refugium meum, & in tuam inuocationem rumpebam nodos linguæ meę: & rogabam te paruus, non paruo affectu, ne in schola vapularem. Et cum me non exaudiebas, quod non erat ad insipientiam mihi, ridebantur à maioribus hominibus vsque † ab ipsis parentibus, qui mihi accidere mali nihil volebant, plagæ meæ, magnum tunc & graue malum meum. Est ne quisquam domine tam magnus animus prægrandi affectu tibi cohærens, ést ne (inquam) quisquam? Facit enim hoc etiam quædam stoliditas. Est ergo qui tibi pie cohærendo ita sit affectus granditer, vt equuleos & vngulas, atque huiuscemodi varia tormenta, pro quibus effugiendis tibi per vniuersas terras cum timore magno
I supplicatur, ita parui æstimet, irridens eos qui hæc acerbissime infligunt, † quemadmodum parentes nostri ridebant tormẽta, quibus pueri à magistris affligebamur. Non enim aut minus ea metuebamus, aut minus te de his euadẽdis deprecabamur, & peccabámus tamen minus scribendo, aut legendo, aut cogitando de literis quàm exigebatur à nobis. Non enim deerat domine memoria vel ingenium, quæ nos habere voluisti pro illa ætate satis, sed delectabat ludere, & vindicabatur in nos ab eis qui talia [vtique] agebant. Sed maiorum nugæ negocia vocantur, puerorum autem talia cum sint, puniuntur à maioribus, & nemo miseratur pueros, vel illos vel vtrosque: nisi verò approbet quisquam bonus rerum arbiter, vapulasse me, quia ludebam pila puer, & eo ludo impediebar, quo minus celeriter discerem literas, quibus maior deformius luderem. Haud aliud faciebat idem ipse à quo vapulabam. Qui si in aliqua quæstiuncula à cõdoctore suo victus esset, magis bile atque inuidia torqueretur, quàm ego cum in certamine pilæ à collusore meo superabar.

Psal. 21.
† atque.
† formidãt.
Ob pila lusum neglexit iussa parentum.
Cap. X.

ET tamen peccabã domine deus ordinator & creator omnium rerum naturalium, peccatorum autem tantum non ordinator. Domine deus meus peccabam faciendo contra præcepta parentum, & ma- K
gistrorum illorum. Poteram enim postea bene vti literis quas volebant vt discerẽ, quocunque animo illi mei. Non enim meliora eligens, inobediens eram, sed amore ludendi, amans in certaminibus superbas victorias, & scalpi aures meas falsis fabellis, quo prurirent ardentius, eadem curiositate magis magisq; per oculos periculosa micante in spectacula ludósque maiorum, quos tamen qui edunt, ea dignitate præditi excellunt, vt hoc penè omnes optent paruulis suis: quos tamen cædi libenter patiuntur, si spectaculis talibus impediãtur à studio, quo eos ad talia edenda cupiunt peruenire. Vide ista domine misericorditer, & libera nos iam inuocantes te, libera etiam eos, qui nondum te inuocant, vt inuocent te & liberes eos.

Puer morbo corripitur, conualescens baptismum differt.
Cap. XI.

AVdieram enim ego adhuc puer de vita æterna nobis promissa per humilitatem domini dei nostri descendentis ad superbiam nostram, & signabar iam signo crucis eius, & condiebar eius sale, iam inde ab vtero matris meæ, quæ multum sperauit in te. Vidisti domine cum adhuc puer essem, & quodam die pressus stomachi dolore, repente æstuarem penè mori- L
turus, vidisti deus meus, quoniam custos meus iam eras, quo motu animi & qua fide baptismum Christi tui, dei & domini mei, flagitaui à pietate matris meæ, & matris omnium nostrum ecclesiæ tuæ. Et cõturbata mater carnis meæ, quoniam & sempiternam salutem meam charius parturiebat corde casto in fide tua, iam curaret festinabunda, vt sacramentis salutaribus initiarer & abluerer, te domine Iesu confitens in remissionem peccatorum, nisi statim recreatus essem. Dilata est itaque mundatio mea, quasi necesse esset adhuc sordidari † si viuerem, quia videlicet post lauacrum illud maior & periculosior in sordibus delictorũ reatus foret. Ita iam credebam, & illa & omnis domus, nisi pater solus, qui tamen nõ euicit in me ius maternę pietatis, quo minus in Christum crederem, sicut ille nondum crediderat. Nam illa satagebat, vt tu mihi pater esses deus meus potius quàm ille, & in hoc adiuuabas eam, vt superaret virũ cui melior seruiebat, quia & in hoc tibi vtiq; id iubenti seruiebat. Rogo te deus meus, vellem scire si tu etiã velles, quo consilio dilatus sum, ne tunc baptizarer, vtrũ bono meo mihi quasi laxata sint lora peccandi, an non laxata sint? M
Vnde ergo etiam nunc de aliis atq; aliis sonat vndique in auribus nostris, sine illum, faciat quod vult, nondum enim baptizatus est: & tamen in salute corporis non dicimus, sine, vulneretur amplius, nondum enim sanatus est. Quanto ergo melius vt cito sanarer, & id ageretur mecum meorum meaq; diligentia, vt recepta salus animę meę tuta esset tutela tua, qui dedisses eam? Melius verò. Sed quot & quanti fluctus impendere tentationum post pueriticiam videbantur, nouerat eos iam illa mater, & tibi tam eos vnde postea formarer, quàm ipsam iam effigiem committere volebat.

† vt adhuc sordidarer.

Ad literas cogebatur, quo tamen deus vtebatur bene.
Cap. XII.

IN ipsa tamen pueritia, de qua mihi minus quàm de adolescentia metuebatur, non amabam literas, & me in eas vrgeri oderam, & vrgebar tamen, & mihi bene fiebat, nec faciebam ego bene: Non enim discerem, nisi cogerer. Nemo autem inuitus bene facit, etiam si bonum est quod facit. Nec qui me vrgebãt, benefaciebant sed bene mihi fiebat abs te deus meus. Illi enim non intuebantur quò referrem quod me discere cogebant, prę terquam ad satiandas insatiabiles cupiditates copiosæ inopiæ & ignominiosæ gloriæ. Tu verò cui numerati sunt capilli capitis nostri, errore omnium qui mihi instabant

Matth. 10.

A stabant vt discerem, vtebaris ad vtilitatem meam: meo autem qui discere nolebam, vtebaris ad pœnam meam, qua plecti non eram indignus tantillus puer & tantus peccator. Ita non de benefacientibus tu benefaciebas mihi, & de peccante meipso iuste retribuebas mihi. Iussisti enim & sic est, vt pœna sua sibi sit omnis inordinatus animus.

Quibus studiis potissimum sit delectatus. Cap. XIII. li. 3. de Trinitate in proœmio. Psal. 77.

Quid autem erat causæ cur Græcas literas oderam, quibus puerulus imbuebar, ne nunc quidem mihi satis exploratum est. Adamaueram enim Latinas, non quas primi magistri, sed quas docent qui Grammatici vocantur. Nam illas primas vbi legere & scribere & numerare discitur, non minus onerosas pœnalésque habebam quàm omnes Græcas. Vnde tamen & hoc nisi de peccato & vanitate vitæ, quia caro eram & spiritus ambulans & non reuertens? Nam vtique meliores, quia certiores erant primæ illæ literæ, quibus fiebat in me, & factum est, & habeo illud vt legam si quid scriptum inuenio, & scribam ipse si quid volo, quàm illæ quibus tenere cogebar Aeneæ nescio cuius errores, oblitus errorum meorum, & plorare B Didonem mortuam, quia se occidit ob amorem, cum interea meipsum in his à te morientem deus meus vita mea, siccis oculis ferrem miserrimus. Quid enim miserius misero non miserante seipsum, & flente Didonis mortem, quæ fiebat amando Aeneam, non flente autem mortem suam, quæ fiebat non amando te? Deus lumen cordis mei, & panis oris intus animæ meæ, & virtus maritans mentem meam & sinum cogitationis mentis meæ, non te amabam, & fornicabar abs te, & fornicanti sonabat vndique euge euge. Amicicia enim mundi huius, fornicatio est abs te. Et euge euge dicitur, vt pudeat si non ita sit homo. Et hæc non flebam, sed flebam Didonem extinctam, ferróque extrema secutam, sequens ipse extrema condita tua, relicto te, è terra iens in terram: & si prohiberer ea legere dolerem, quia non legerem quod dolerem. Tali dementia honestiores & vberiores literæ putantur, quàm illæ quibus legere & scribere didici. Sed nũc in animam meam clamet deus meus, & veritas tua dicat mihi, Non est ita, Melior est prorsus doctrina illa prior. Nam ecce paratior sum obliuisci errores Aeneæ, atque omnia eiusmodi, quàm scribere & legere. At enim vela pendent in liminibus Grammaticarũ scholarum, sed nõ illa magis honorem secreti, quàm tegumentum erroris significant. Non clament aduersus me quos iam non timeo, dum confiteor C tibi quæ vult anima mea deus meus, & acquiesco in reprehensione malarum viarum mearum, vt diligã bonas vias tuas. Non clament aduersum me venditores Grãmaticæ vel emptores, quia si proponam eis, interrogans vtrum verum sit, quod Aeneam aliquando Carthaginem venisse poëta dicit, indoctiores se nescire respondebunt, doctiores autem etiam negabunt verum esse. At si quæram quibus literis scribatur Aeneæ nomen, omnes mihi qui hæc didicerunt, verum respondebunt, secundum id pactũ & placitum, quo inter se homines ista signa firmarunt. Item si quæram, quid horum maiore vitæ huius incõmodo quisq; obliuiscatur, legere & scribere, an poëtica illa figmenta, quis non videat quid responsurus sit, qui non est penitus oblitus sui? Peccabam ego puer cum illa inania istis vtilioribus amore præponebam, vel potius ista oderã, illa amabã. Iam verò vnum & vnũ duo, duo & duo quatuor, odiosa cãtio mihi erat, & dulcissimũ spectaculũ vanitatis, equus ligneus plenus armatis, & Troiæ incendium, atq; ipsius vmbra Creusæ.

Psal. 34. Iacobi. 4.

Velã ostiis ludi literarij.

Cvr ergo Græcam etiam Grammaticam oderam D talia cantantem? Nam & Homerus peritus texere tales fabellas, & dulcissime vanus est, mihi tamen amarus erat puero. Credo etiam Græcis pueris Virgilius ita sit, cum eum sic discere coguntur, vt ego illum: videlicet difficultas omnino ediscendæ peregrinæ linguæ, quasi felle aspergebat omnes suauitates Græcas fabulosarum narrationum. Nulla enim verba illa noueram, & sæuis terroribus ac pœnis vt noscerem† instabatur mihi vehementer. Nam & Latina aliquando infans vtique nulla noueram, & tamen aduertendo didici sine vllo metu aque cruciatu, inter etiam blandimenta nutricum, & ioca arridentium, & lætitias alludentium. Didici verò illa sine pœnali onere vrgentium, cum me vrgeret cor meum ad parienda concepta sua, quæ non possem, nisi aliqua verba didicissem, non à docentibus sed à loquentibus, in quorum & ego auribus parturiebam quicquid sentiebam. Hinc satis elucet maiorem habere vim ad discenda ista liberam curiositatẽ, quàm meticulosam necessitatem. Sed illius fluxum restringis legibus tuis deus, legibus tuis à magistrorum ferulis vsque ad tentationes martyrum valẽtibus legibus tuis miscere salubres amaritudines reuocãtes nos ad te E à iocunditate pestifera qua recessimus à te.

De literis Græcis & Latinis. Cap. XIIII.

† nossem.

Exaudi domine deprecationem meam, ne deficiat anima mea sub disciplina tua, neque deficiam in confitendo tibi miserationes tuas, quibus eruisti me ab omnibus viis meis pessimis, vt dulcescas mihi super omnes seductiones quas sequebar, & amem te validissime & amplexer manũ tuam totis præcordiis meis, vt eruas me ab omni tentatione vsque in finem. Ecce enim tu domine rex meus & deus meus, tibi seruiat quicquid vtile puer didici, tibi seruiat quod loquor & scribo, & lego & numero, quoniam cum vana discerem, tu disciplinam dabas mihi, & in eis vanis, peccata delectationum mearũ dimisisti mihi. Didici enim in eis multa verba vtilia, sed & in rebus non vanis disci possunt, & ea via tuta est in qua pueri ambularent.

Precatio ad deum. Cap. XV.

Sed væ tibi flumen moris humani, quis resistet tibi? Quandiu non siccaberis? Quousque volues Euæ filios in mare magnum & formidolosum, quod vix transeunt qui lignum conscenderint? Nõnne ego in te lego tonantẽ Iouem & adulterantem? Et vtiq; non posset hæc duo, sed actum est vt haberet authoritatem ad imitandũ verum adulteriũ, lenocinante falso tonitruo. Quis autem penulatorum magistrorũ audiat aure sobria, ex eodem puluere hominẽ clamantem & dicentẽ, F Fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat, diuina mallem ad nos. Sed verius dicitur quòd fingebat hæc quidem ille, sed hominibus flagitiosis diuina tribuẽdo, ne flagitia flagitia putarẽtur, & vt quisquis ea fecisset, nõ homines perditos, sed cœlestes deos videretur imitatus. Et tamen ô flumen tartareũ, iactantur in te filij hominum cum mercedibus vt hæc discant: & magna res agitur, cum hoc agitur publice in foro, in conspectu legum super mercedem salaria decernentium: & saxa tua percutis & sonas, dicens, Hinc verba discuntur, hinc acquiritur eloquentia rebus persuadendis sententiisque explicandis maxime necessaria. Ita verò non cognosceremus verba hæc, imbrem aureum & gremium, & fucũ & tẽpla cœli, & alia verba, quæ in eo loco scripta sunt, nisi Terẽtius induceret nequã adolescẽtem proponentẽ sibi Iouẽ ad exemplũ stupri, dum spectat tabulã quandã pictã in pariete, vbi inerat pictura hæc, Iouem quo pacto Danaæ misisse aiũt in gremiũ quondã imbrẽ

In lasciuas fabulas. Cap. XVI.

Penulati magistri Grãmatici propter pallium vile.

In Eunucho.

c aureum

G aureum, fucum factum mulieri. Et vide quemadmodũ se concitat ad libudinem, quasi cœlesti magisterio. Ad quem deum, ioquit? Qui templa cœli summo sonitu cõcutit. Ego homuncio id non facerem? Ego verò illud ‖ sponte ‖ feci ac libens. Non omnino per hanc turpitudinem verba ista cõmodius discuntur, sed per hæc verba turpitudo ista confidentius perpetratur. Non accuso verba quasi vasa electa [atque] preciosa, sed vinum erroris quod io eis nobis propinabatur ab ebriis doctoribus: & nisi biberemus cædebamur, nec appellare ad aliquem iudicem sobrium licebat. Et tamen ego deus meus, in cuius conspectu iam secura est recordatio mea, libenter hæc didici, & ‖ in ‖ eis delectabar miser, & ob hoc bonæ spei puer appellabar.

Modus exercenda in mentis in recitandis & mutandis versib⁹ Cap. XVII.

SIne me deus oĩe⁹ dicere aliquid & de ingenio meo munere tuo, in quibus à me deliramentis atterebatur. Proponebatur enim mihi negocium animę meæ satis inquietum præmio laudis & dedecoris, vel plagarum metu, vt dicerem verba Iunonis irascentis & dolentis, quòd nõ posset Italia Teucrorum auertere regem, quæ nuoquam Iunonem dixisse audieram: sed figmentorum poëticorum vestigia errantes sequi cogeba- H mur, & tale aliquid dicere solutis verbis, quale poëta dixisset versibus. Et ille dicebat laudabilius, in quo pro dignitate vmbratæ † personæ, iræ ac doloris similior affectus eminebat, verbis sententias congruenter vestientibus. Vt quid mihi illud ô vera vita mea deus meus? Quid mihi recitanti acclamabatur præ multis coætaneis & conlectoribus meis? Nõne ecce illa omnia fumus & ventus? Itá ne aliud noo erat vbi exerceretur ingenium ‖ meum ‖ & lingua mea laude tua domine? Laudes tuæ per scripturas tuas suspenderent palmitem cordis mei, & non raperetur per inania nugarum turpis præda volatilibus. Non enim voo modo sacrificatur transgressoribus angelis.

† adũbrata

Quod hoĩes curãt seruare leges Grãmaticorum & non diuinorum præceptorũ. Ca. XVIII.

QVid autem mirum quòd in vanitates ita ferebar, & à te deus meus ibam foras, quando mihi imitandi proponebantur homines, qui aliqua facta sua oon mala, si cum barbarismo aut solœcismo enunciareot, reprehensi confundebantur? Si autem libidines suas integris & rite consequentibus verbis copiose ornatèque narrarent, laudati gloriabantur? Vides hæc domine & taces, longanimis & multum misericors & verax. Nuoquid semper tacebis, & non eruis de hoc immanissimo profundo quęrentem te animam, & sitientem delectationes tuas, & I cuius cor dicit tibi: Quæsiui vultum tuum, vultum tuum domine requiram? Nam longè à vultu tuo in affectu teoebroso recesseram. Non enim pedibus aut spaciis locorum itur abs te, aut reditur ad te. Aut verò filius ille tuus minor, equos aut currus vel naues quæsiuit, aut auolauit penna visibili, aut moto poplite iter egit, vt in longinqua regione viuens prodige dissiparet quod dederas proficiscenti? Dulcis pater quia dederas, & egeno redeunti dulcior. In affectu ergo libidinoso, id enim est tenebroso, atque id est longe à vultu tuo. Vide domine deus, & patienter vt vides, vide, quo modo diligẽter obseruent filij hominum pacta literarum & syllabarum, accepta à prioribus locutoribus, & à te accepta æterna pacta perpetuæ salutis negligant, vt qui illa sonorum vetera placita teneat aut doceat, si contra disciplinam grammaticam, sine aspiratione primæ syllabæ, hominem dixerit, magis displiceat hominibus, quàm si contra tua præcepta hominem oderit cum sit homo. Quasi verò quemlibet inimicum hominem perniciosius sentiat, quàm ipsum odium, quo in eũ irritatur, aut K vastet quisquam persequendo alium grauiùs quàm cor suum vastat inimicando. Et certe non est interior literarum scientia, quàm scripta conscientia, id se alteri facere quod nolit pati. Quàm tu secretus es, habitans in excelsis in silentio deus solus magnus, lege infatigabili spargens pœnales cæcitates super illicitas cupiditates. Cum homo eloquentiæ famam quærit astans ante hominem iudicem, circumstante hominum multitudine, inimicum suum odio immanissimo insectans, vigilantissime cauet, ne per linguæ errorem dicat inter hominibus, † & ne per mentis furorem hominem auferat ex hominibus oon cauet.

Luca 15.

Aspiratio exprimẽda

Tob. 4.

Math. 7.

† homines.

Quod plus curauit vitare barbarismum quàm vitia morũ. Cap. XIX.

HOrum ergo † puer morum in limine iacebam miser, & huius arenæ palæstra erat illa, vbi magis timebam barbarismum facere, quàm cauebam si facerem, non facientibus inuiderem. Dico enim & confiteor tibi deus meus, in quibus laudabar ab eis, quibus placere tunc mihi erat honeste viuere. Nõ enim videbam voraginem turpitudinis, in quam proiectus eram ab oculis tuis. Nam in illis iam quid me fœdius fuit, vbi etiam talibus displicebam, fallendo innumera- L bilibus mendaciis & pædagogum & magistros & parentes amore ludendi, studio spectandi nugatoria, & imitandi ludicram inquietudinem? † Furta etiam faciebam de cellario parentum & de mensa, vel gula imperitante, vel vt haberem quod darem pueris, ludum suũ mihi quo pariter vtique delectabantûr, tamen vendentibus. In quo etiam ludo fraudulentas victorias, ipse vanæ excellentiæ cupiditate victus, sæpe aucupabar. Quid autem tam nolebam pati, atque atrociter si deprehẽderem arguebam, quàm id quod aliis faciebam: & si deprehensus arguerer, sæuire magis quàm cedere libebat? Istá ne est innocentia puerilis? Non est domine, non est, oro te deus meus. Nam hæc ipsa sunt, quæ à pædagogis & magistris, à nucibus & pilulis & passeribus, ad præfectos & reges, aurum, prædia, mancipia, hæc ipsa omnino quæ succedentibus maioribus ætatibus transeunt, sicuti ferulis maiora supplicia succedũt. Humilitatis ergo signum in statura puericiæ rex noster probasti, cum aisti: Talium est regnum cœlorum.

† ego.

† ludicra inquietudine

Math. 19.

Pro bonis sibi collatis, deo gratias agit. Cap. XX.

SEd tamen domine tibi excellentissimo atque optimo conditori & rectori vniuersitatis deo nostro gratias, [debemus] etiam si me puerum tantum esse voluisses. Eram enim, & iam tunc videbam atque sentiebam, meamq; incolumitatem, vestigium secretissimæ M vnitatis ex qua eram, curæ habebam, custodiebam interiore sensu integritatem sensuum meorum, inque ipsis paruis paruarúmque rerum cogitationibus veritate delectabar. Falli nolebã, memoria vigebam, locutione instruebar, amicicia mulcebar, fugiebam dolorem, abiectionem, ignorantiam. Quid in tali animante oon mirabile atq; laudabile? At ista omnia dei mei dona sunt, nõ mihi ego dedi hæc, & bona sunt, & hæc omnia ego. Bonus ergo est, qui fecit me, & ipse est bonum meum, & illi exulto bonis omnibus, quibus etiam puer eram. Hoc enim peccabam, quod non in ipso, sed in creaturis eius me atq; cæteras voluptates, sublimitates, veritates quærebam atque ita irruebam in dolores, confusiones & errores. Gratias tibi dulcedo mea & honor meus, & fiducia mea deus meus. Gratias tibi de donis tuis, sed tu mihi ea serua. Ita enim seruabis me, & augebuntur & perficientur, quæ dedisti mihi, & ero ipse tecum, quia & vt sim tu dedisti mihi.

A

DIVI AVRELII AVGVstini Confessionum Liber secundus.

Adolescentia ætatē & vicia ingreditur. Ca. I.

ECORDARI volo transactas fœditates meas, & carnales corruptiones animæ meæ, nó quod eas amem, sed vt amem te deus meus. Amore amoris tui facio istud, recolens vias meas nequissimas in amaritudine recogitationis meę, vt tu dulcescas mihi dulcedo non fallax, dulcedo fœlix & secura & colligēs me à dispersione, in qua frustatim discissus sum, dum ab vno te aduersus in multa euanui. Exarsi enim aliquando satiari in inferis in adolescentia, & syluescere ausus sum variis & vmbrosis amoribus, & contabuit species mea, & computrui coram oculis tuis placens mihi, & placere cupiens oculis hominum.

Accusat adolescentiā in ardore libidinoso consumptā. Cap. II.

ET quid erat quod me delectabat, nisi amare & amari? Sed non tenebatur modus ab animo vsque ad animum, quatenus est luminosus limes amicitiæ, sed exhalabantur nebulæ de limosa concupiscentia carnis & scatebra pubertatis, & obnubilabant atque obfuscabant cor meum, vt non discerneretur serenitas

B dilectionis à caligine libidinis. Vtrunque in confuso æstuabat, & rapiebat imbecillem ætatem per abrupta cupiditatum, atque mersabat gurgite flagitiorum. Inualuerat super me ira tua, & nesciebam. Obsordueram stridore catenæ mortalitatis meæ, pœna superbiæ animæ meæ, & ibam longius à te, & sinebas, & iactabar, & effundebar, & diffluebam, & ebulliebam per fornicationes meas, & tacebas. O tardum gaudium meum. Tacebas tunc, & ego ibam porrò longe à te in plurima & plura sterilis semina dolorum, superba deiectione & inquieta lassitudine. Quis mihi moderaretur † ærumnā meam, & nouissimarum rerum fugaces pulchritudines in vsum verteret, earúmque suauitatibus metas præfigeret, vt vsque ad coniugale littus exæstuarent fluctus ætatis meæ, si tranquillitas in eis non poterat esse fine procreandorum liberorum contenta, sicut præscribit lex tua domine, qui formas etiam propaginem mortalitatis nostræ, potens imponere leuem † manum ad temperamentum spinarum à paradiso tuo seclusarum?

† modularetur.

† lenem.

C Non enim longe est à nobis omnipotentia tua, etiam cum longe sumus à te, ‹ tamen › aut certe sonitum nubium tuarum vigilantius aduerterem: Tribulationem autem carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco. Et, Bonum est homini mulierem non tangere. Et, Qui sine vxore est, cogitat ea quæ sunt dei, quo modo placeat deo: qui autem matrimonio iunctus est, cogitat ea quæ sunt mundi, quo modo placeat vxori. Has ergo voces exaudirem vigilantior, & abscisus propter regnum cœlorum, fœlicior expectarem amplexus tuos. Sed efferbui miser sequens impetum fluxus mei relicto te, & excessi omnia legitima tua, nec euasi flagella tua: quis enim hoc mortalium? Nam tu semper aderas misericorditer sæuiens, & amarissimis aspergens offensionibus omnes illicitas iocunditates meas, vt ita quærerem sine offensione iocundari. Et vbi hoc possem nó inuenirem quicquam, præter te domine, præter te qui fingis dolorem in præcepto, & percutis vt sanes, & occidis nos ne moriamur abs te. Vbi eram & quàm longe exulabam à deliciis domus tuæ, anno illo sextodecimo ætatis carnis meæ, cum accepit in me sceptrum, & totas manus ei dedi vesania libidinis licentiosæ per dedecus humanum, illicitæ autem per leges tuas? Non fuit cura meorum ruentē excipere me matrimonio, sed cura fuit tantum vt discerē sermonem facere quàm optimum, & persuadere dictione. D

1. Corin. 7.

Psal. 93.
Deut. 32.

De peregrinatione studiorū causa & patrū proposito. Ca. III.

ET anno quidem illo intermissa erant studia mea, dū mihi reducto à Madauris, in qua vicina vrbe iam cœperam literariæ atque oratoriæ percipiendæ gratia peregrinari, longinquioris apud Carthaginem peregrinationis sumptus præparabantur, animositate magis quàm opibus patris municipis Thagastensis admodum tenuis. Cui narro hæc? Neque enim tibi deus meus, sed apud te narro hæc generi meo generi humano, quantulacunque ex particula incidere potest in istas meas literas. Et vt quid hoc? Vt videlicet ego & quisquis hæc legit, cogitemus de quàm profundo clamandum sit ad te. Et quid propius auribus tuis, si cor confitens & vita ex fide est? Quis enim non extollebat laudibus tunc hominem patrem meum, quòd vltra vires rei familiaris suæ impenderet filio, quicquid etiam longe peregrinanti studiorum causa opus esset? Multorum enim ciuium longe opulentiorum, nullum tale negocium pro liberis erat, cum interea non satageret idem pater qualis crescerem tibi, aut quàm castus essem, dummodo essem disertus, vel desertus potius à cultura tua deus, qui es vnus, verus & E bonus dominus agri tui cordis mei. Sed vbi sexto illo decimo anno interposito ocio ex necessitate domestica feriatus ab omni schola cum parentibus esse cœpi, excesserunt caput meum vepres libidinum, & nulla erat eradicans manus. Quinimmo vbi me ille pater in balneis vidit pubescentem, & inquieta indutum adolescentia, quasi iam ex hoc in nepotes gestiret, gaudens matri indicauit, gaudens vinolentia, in qua te iste mundus oblitus est creatorem suum, & creaturam tuam pro te amauit diuino † inuisibili peruerse atque inclinate in ima voluntatis suæ. Sed matris in pectore iam inchoaueras templum tuum, & exordium sanctæ habitationis tuæ. Nam ille adhuc catechumenus, & hæc recens erat. Itaque illa exiliuit pia trepidatione ac tremore, & quamuis mihi nondum fideli, timuit tamen vias distortas, in quibus ambulant qui ponunt ad te tergum, & non faciem. Heu mihi, & audeo dicere tacuisse te deus meus, cum irem abs te longius. Ita ne tu tunc tacebas mihi? Et cuius erant nisi tua verba F illa per matrem meam fidelem tuam, quæ cantasti in aures meas? Nec inde quicquam descendit in cor ‹ meum › vt facerem illud. Volebat enim illa, & secretò memini vt monuerit cum solicitudine ingenti ne fornicarer, maximéque ne adulterarem cuiusquam vxorem. Qui mihi monitus muliebres videbantur, quibus obtemperare erubescerem. Illi autem tui erant & nesciebam, & te tacere putabam, atque illam loqui per quam mihi tu non tacebas, & in illa contemnebaris à me filio eius, filio ancillæ tuæ seruo tuo. Sed nesciebam, & præceps ibam tanta cæcitate, vt inter coætaneos meos puderet me minoris dedecoris, quàm audiebam eos iactantes flagitia sua, & tanto gloriantes magis, quanto magis turpes essent, & libebat malum facere non solum libidine facti, verumetiam laudis. Quid dignum est vituperatione nisi vicium? Ego ne vituperarer viciosior fiebam, & vbi non suberat quo admisso æquarer perditis, fingebam me fecisse quæ non feceram, ne viderer abiectior quò eram innocentior, & ne vilior haberer quò eram castior. Ecce cum

† de vino.

Hiere.51.

Ad viuū resecare, id est, omnino tollere.

G quibus comitibus iter agebam platearum Babylonię,& volutabar in cœno eius, tanquam in cinamomis & vnguentis preciosis. Et in vmbilico eius quo tenacius hærerem,calcabat me inimicus inuisibilis,& seducebat me, quia ego seductilis eram. Non enim & illa quæ iam de medio Babylonis fugerat,sed ibat in cęteris eius tardior mater carnis meæ,sicut monuit me pudiciciam, ita curauit quod de me à viro suo audierat,iamq; pestilentiosum & in posterum periculosum sentiebat,coërcere termino coniugalis affectus, si resecari ad viuum non poterat. Non curauit hoc,quia metus erat ne impediretur spes mea compede vxoria, non spes illa quam in te futuri seculi habebat mater,sed spes literarum,quas vt nossem nimis volebat parens vterquę. Ille quia de te prope nihil cogitabat,de me autem inania: illa autem,quia non solum nullo detrimento,sed etiam nonnullo adiumento ad te adipiscendum profutura existimabat vsitata illa studia doctrinæ. Ita enim conicio, recolens vt possum mores parentum meorum. Relaxabantur etiam mihi ad ludendum habenæ vltra temperamentum seueritatis in dissolutionem affectionum variarum,& in omnibus erat caligo intercludens mihi deus meus sere-
H nitatem veritatis tuę,& prodibat tanquam ex adipe iniquitas mea.

Psal.72.

Furtum Augusti. Cap.IIII.

FVrtum certe punit lex tua domine, & lex scripta in cordibus hominum,quam ne ipsa quidem delet iniquitas. Quis enim fur æquo animo furem patitur?Nec copiosus adactum inopia. Et ego furtum facere volui & feci, nulla compulsus egestate, nec penuria, sed fastidio iusticiæ,& sagina iniquitatis. Nam id furatus sum quod mihi abundabat, & multo melius. Nec ea re volebam frui quam furto appetebam, sed ipso furto & peccato. Arbor erat pirus in vicinia vineæ nostrę pomis onusta,nec forma nec sapore illecebrosis. Ad hanc excutiendam atque asportandam, nequissimi adolescentuli perreximus nocte intempesta, quousque ludum de pestilentiæ more in areis produxeramus, & abstulimus inde onera ingentia, non ad nostras epulas,sed vel proiicienda porcis, etiam si aliquid inde comedimus, dum tamen fieret à nobis quod eò liberet quò non liceret. Ecce cor meum deus meus, ecce cor meum, quod miseratus es in imo abyssi. Dicat tibi nūc ecce cor meū, quid ibi quærebat vt essem gratis malus,& malicię meæ causa nulla esset nisi malicia. Fœda erat & amaui eam.
I Amaui perire,amaui defectum meum,nō illud ad quod deficiebam, sed defectum meum ipsum amaui, turpis animæ & dissiliens à firmamento tuo in exterminium, non dedecore aliquid, sed dedecus appetens.

Neminem peccare sine causa.C.V.

ETenim species est pulchris corporibus, & auro & argento & omnibus, & in contactu carnis congruentia valet plurimum,cæterisq; sensibus est sua cuique accommodata modificatio corporum. Habet etiam honor temporalis, & imperitandi atque superandi potentia suum decus, vnde etiam vindictæ auiditas oritur,& tamen in cuncta hæc adipiscenda nū est egrediendum abs te domine, neque deuiandum à lege tua. Et vita qua hic viuimus habet illecebram suam propter quendam modum decoris sui & conuenientiam, cum his omnibus infimis pulchris. Amicicia quoque hominum charo nodo dulcis est propter vnitatem de multis animis,Propter vniuersa hæc atque huiusmodi peccatum admittitur, dum immoderata in ista inclinatione, cum extrema bona sint, meliora & summa deseruntur,tu domine deus noster,& veritas tua,& lex tua. Habent enim & hæc ima delectationes, sed non sicut deus
meus qui fecit omnia, quia in ipso delectatur iustus, & K
ipse est deliciæ rectorum corde. Cum itaque de facinore quæritur qua causa factum sit, credi non solet nisi cū appetitus adipiscendi alicuius illorū bonorum, quæ infima diximus,esse potuisse apparuerit, aut metus amittendi. Pulchra sunt enim & decora, quanquam præ bonis superioribus & beatificis abiecta & iacentia. Homicidium fecit, cur fecit? Adamauit eius coniugem aut prædium,aut voluit deprædari vnde viueret, aut timuit ab illo tale aliquid amittere, aut læsus vlcisci se exarsit. Num homicidium sine causa faceret ipso homicidio delectatus? Quis crediderit? Nam & de quo dictum est vecordi & nimis crudeli homine,quòd gratuito potius malus atque crudelis erat, prædicta tamen est causa, ne per ocium,inquit,torpesceret manus aut animus. Quare id quoque? Cur ita? Vt scilicet illa exercitatione scelerū capta vrbe, honores, imperia, diuitias assequeretur, & careret metu legum, & difficultate rerum, propter inopiā rei familiaris, & conscientiam scelerum. Nec ipse igitur Catilina amauit facinora sua,sed vtique aliud cuius causa illa faciebat.

Omnia quę bonis specie nos ad vicia inuitant,in solo deo esse vera & perfecta.C.VI.

QVid ergo miser in te amaui ô furtum meum, ô
L facinus illud meum nocturnum sextidecimi anni ætatis meæ? Non enim pulchrum eras cum furtum esses,aut verò aliquid es vt loquar ad te? Pulchra erant poma illa quæ furati sumus, quoniam creatura tua erant,pulcherrime omnium creator, omnium deus bone, deus summum bonum,& bonum verum meum. Pulchra erant illa poma,sed non ipsa concupiuit anima mea miserabilis. Erat enim mihi meliorum copia,illa autem decerpsi, tantum vt furarer. Nam decerpta proieci, epulatus inde solam iniquitatē qua lætabar fruens. Nam etsi quid illorum pomorum intrauit in os meum, condimentum ibi facinus erat. Et nunc domine deus meus, quæro quid me in furto delectauerit,& ecce species nulla est. Nō dico sicut in æquitate atque prudentia, sed neque sicut in mente hominis atque memoria & sensibus & vegetāte vita, neque sicut speciosa sunt sydera & decora locis suis, & terra & mare plena fœtibus,qui succedunt nascendo decedētibus, non saltem vt est quædam defectiua species & vmbratica vicijs fallentibus. Nam & superbia celsitudinem imitatur, cum tu sis vnus super omnia deus excelsus. Et ambitio quid nisi honores quærit & gloriam, cum tu sis præ cunctis honorandus vnus & gloriosus in æternum. Et sæuicia potestatum timeri vult. Quis autem timen- M
dus nisi vnus deus? Cuius potestati eripi aut subtrahi quid potest,quando aut vbi aut quò vel à quo potest? Et blandiciæ lasciuientium amari volunt: sed neque blandius est aliquid tua charitate,nec amatur quicquam salubrius, quàm illa præ cunctis formosa & luminosa veritas tua. Et curiositas affectare videtur studium scientiæ,cum tu omnia summe noueris. Ignorantia quoque ipsa atque stulticia,simplicitatis & innocentiæ nomine tegitur: quia te simplicius quicquā non reperitur. Quid te autem innocentius, quandoquidem opera sua malis inimica sunt? Et ignauia quasi quierē appetit. Quæ verò quies certa præter dominum? Luxuria satietatem atque abundantiam se cupit vocari, tu autem es plenitudo & indeficiens copia incorruptibilis suauitatis. Effusio liberalitatis obtendit vmbram, sed bonorum omnium largitor affluētissimus tu es. Auaricia multa possidere vult,& tu possides omnia. Inuidia de excellentia litigat,quid te excellentius? Ira vindictam quærit, te iustius quis vindicat? Timor insolita & repentina exhorrescit,

A refecit, rebus quæ amantur aduersantia, dum præcauet securitati: Tibi enim quid insolitum, quid repentinum? Aut quis à te separat quod diligis? aut vbi nisi apud te firma securitas? Tristicia rebus amissis contabescit, quibus se oblectabat cupiditas, quia ita sibi nollet, sicut tibi auferri nihil potest. Ita fornicatur anima cum auertitur abs te, & quærit extra te ea quæ pura & liquida non inuenit, nisi cum redit ad te. Peruerse te imitantur omnes qui longe se à te faciunt, & extollunt se aduersum te. Sed etiam sic te imitando indicant creatorem te esse omnis naturæ, & ideo non esse quò à te omnimodo recedatur. Quid ergo in illo furto ego dilexi, & in quo dominum meum vel vitiose atque peruerse imitatus sum? An libuit facere contra legem, saltim fallacia, quia potentatu non poteram, vt mancam libertatem captiuus imitarer faciendo impune quod non liceret, tenebrosa omnipotentiæ similitudine?

Gratias agit deo pro remissione peccatorū, quodque à multis seruatus sit. Cap. VII.

Ecce est iste seruus fugiens dominum suum, & consecutus vmbram. O putredo, ô monstrum vitæ & mortis profunditas. Potuit ne libere quod non licebat, non ob aliud nisi quia non licebat? Quid retribuā domino, quòd recolit hæc memoria mea, & anima mea non metuit inde? Diligā te domine & gratias agam, & confitear nomini tuo, quoniā tanta dimisisti mihi mala & nefaria opera mea. Gratię tuę deputo & misericordię B tuæ, quòd peccata mea tanquam glaciem soluisti, gratiæ tuæ deputo & quęcunque non feci mala. Quid enim nō facere potui, qui etiam gratuitum facinus amaui? Et omnia mihi dimissa esse fateor, & quæ mea sponte feci mala, & quæ te duce non feci. Quis est hominum, qui suam cogitans infirmitatem, audet viribus suis tribuere castitatem atque innocentiam suam, vt minus amet te, quasi minus ei necessaria fuerit misericordia tua, qua donas peccata conuersis ad te? Qui enim vocatus à te secutus est vocem tuam, & vitauit ea quæ me de meipso recordantem & fatentem legit, non me derideat ab eo medico ægrum sanari, à quo sibi præstitum est vt nō ægrotaret, vel potius vt minus ægrotaret. Et ideo te tantundem immo verò amplius diligat, quia per quem me videt tantis peccatorū meorum languoribus exui, per eū se videt tantis peccatorum languoribus non implicari.

Quid amauerit ī furto Cap. VIII.

Qvem fructum habui miser aliquando in iis quę nunc recolens erubesco, maxime in illo furto in quo ipsum furtum amaui, nihil aliud, cum C & ipsum esset nihil, & eo ipso ego miserior? Et tamen solus id non fecissem, sic recordor animum tunc meū, solus omnimodo id non fecissem. Ergo amaui ibi etiam consortium eorum, cum quibus id feci. Non ergo nihil aliud quàm furtum amaui, immo verò nihil aliud, quia & illud nihil est. Quid est reuera? Quis est qui doceat me, nisi qui illuminat cor meum, & discernit vmbras eius? quid est quod mihi venit in mentē quęrere & discutere & considerare? Quia si tunc amarem poma illa, quæ furatus sum, & eis frui cuperem, possem etiam solus si satis esset committere illam iniquitatē, qua peruenirem ad voluptatem meā, nec confricatione cōsciorum animorum accenderem pruritum cupiditatis meæ. Sed quoniam in illis pomis voluptas mihi nō erat, ea erat in ipso facinore, quam faciebat cōsortium simul peccantium.

Contagiosa res, sodales mali. Cap. IX. Psal. 18.

Qvid erat ille affectus animi? Certe enim planè turpis erat nimis, & væ mihi erat qui habebam illum. Sed tamen quid erat? Delicta quis intelligit? Risus erat, quasi titillato corde, quod fallebamus eos qui hæc à nobis fieri non putabant, & vehementer nolebant. Cur ergo eo me delectabat, quo D id non faciebam solus? An quia etiam nemo facile solus ridet? Nemo quidem facile, sed tamen etiam solos & singulos homines, cum alius nemo præsens est, vincit risus aliquando, si aliquid nimie ridiculum, vel sensibus occurrerit, vel animo. At ego illud solus non facerem, nō facerem omnino solus. Ecce est coram te deus meus viua recordatio animæ meæ. Solus non facerem furtum illud, in quo [me] non libebat id quod furabar, sed quia furabar quod me solum facere prorsus non liberet, nec facerem. O nimis inimica† amicicia, seductio mentis inuestigabilis, ex ludo & ioco nocendi auiditas, & alieni damni appetitus, nulla lucri mei, nulla vlciscendi libidine, sed cum dicitur, Eamus, faciamus, & pudet non esse impudentem.

† iniqua.

In deo omne bonum. Cap. X.

Qvis aperit tortuosissimam istam & implicatissimam nodositatem? Fœda est, nolo in eam intendere, nolo eam videre. Te volo iusticia & innocentia, pulchra & decora honestis luminibus & insatiabili satietate. Quies est apud te valde, & vita imperturbabilis. Qui intrat in te, intrat in gaudium domini sui, & non timebit, & habebit se optime in optimo. Defluxi abs te ego & erraui deus meus, nimis deuius à stabilitate tua in adolescentia, & factus sum mihi regio egestatis. *Matth. 25.*

E

DIVI AVRELII AVGVstini Confessionum Liber tertius.

Amore quē venabatur capitur. Cap. I.

VENI Carthaginem, & circumstrepebat me vndique sartago flagitiosorum amorum. Nōdum amabam, & amare amabam, & secretiore indigentia oderam me minus indigentem. Quærebam quid amarem amans amare, & oderam securitatem, & viam sine muscipulis. Quoniā fames mihi erat intus ab interiori cibo teipso deus meus, & ea fame non esuriebā, sed erā sine desyderio alimentorum incorruptibiliū: non quia plenus eis eram, sed quo inanior, eo fastidiosior: & ideo non bene valebat anima mea, & vlcerosa proiiciebat se foras miserabiliter scalpi auida contactu sensibilium. F Sed si non haberent animam, non vtique amarentur. Amare & amari dulce mihi erat, magis si etiam amantis corpore fruerer. Venā igitur amiciciæ coinquinabā sordibus concupiscentiæ, candoremq́; eius obnubilabā tartarea libidine, & tamen fœdus atque inhonestus, elegans & vrbanus esse gestiebam abundanti vanitate. Rui etiam in amorem, quo cupiebam capi: Deus meus misericordia mea, *Cap.58.* quanto felle mihi suauitatem illam, & quàm bonus aspersisti, quia & amatus sum, & perueni occulte ad vinculum fruendi, & colligabar lætus ærumnosis nexibus, vt cæderer virgis ferreis ardentibus, zeli, & suspicionum, & timorum, & irarum atque rixarum. Rapiebāt me spectacula theatrica, plena imaginibus miseriarum mearum, & fomitibus ignis mei.

Spectacula tragica. Cap. II.

Qvid est quod homo ibi vult dolere, cum spectat luctuosa atque tragica: quę tamen pati ipse nollet? Et tamen pati vult ex eis dolorem spectator, & dolor ipse est voluptas ei*. Quid enim est nisi miserabilis insania? Nam eo magis eis mouetur quisq;, quo minus à talib⁹ affectibus sanus est, quan quā cùm ipse patitur, miseria: cùm aliis cōpatitur, mise-

G ricordia dici solet. Sed qualis tandem misericordia in rebus fictis & scenicis? Non enim ad subueniendum prouocatur auditor, sed tantum ad dolendum inuitatur. Et authori earum imaginum amplius fauet cum amplius dolet. Et si calamitates illæ hominum vel antiquæ vel falsæ sic agantur, vt qui spectat non doleat, abscedit inde fastidiens & reprehendens. Si autem doleat, manet intentus & gaudens lachrymatur. Ergo amantur & dolores? Certe omnis homo gaudere vult. An cum miserum neminem esse libeat, libet tamen esse misericordem? Quod quia nō sine dolore est, hac vna causa amātur dolores. Et hoc de illa vena amicitiæ est. Sed quò vadit, quò fluit? Vt quid decurrit in torrentem picis bullientis & in æstus immanes tetrarum libidinum, in quo ipsa mutatur & vertitur per neutrum proprium de cœ-

H lesti serenitate detorta atque deiecta? Repudietur ergo misericordia? Nequaquam. Ergo amentur dolores aliquando. Sed caue immundiciam anima mea sub tutore deo meo, deo patrum nostrorum, & laudabili & superexaltato in omnia secula, caue immundiciam. Neque enim nunc non misereor, sed tunc in theatris congaudebam amantibus, cū sese fruebantur per flagitia, quamuis hæc imaginarie gererentur in ludo spectaculi. Cum autem sese amittebant, quasi misericors contristabar, & vtrunque delectabat tamen. Nunc verò magis misereor gaudentem in flagitio, quàm velut dura perpessum detrimento perniciosæ voluptatis, & amissione miseræ fœlicitatis. Hæc certe verior misericordia, sed non in ea delectatur cor. Nam etsi approbatur officio charitatis, qui dolet miserum, mallet tamen vtique non esse quod doleret, qui germanitus misericors est. Si enim est maleuola beneuolentia, quod fieri non potest: potest & ille qui veraciter synceriterque miseretur, cupere esse miseros vt misereatur. Nonnullus itaque dolor approbandus, nullus amandus est. Hoc enim tu domine deus qui animas amas, longe altéque purius quàm nos & in-

Danie.3.

I corruptibilius misereris, quo nullo dolore sauciaris. Et ad hæc quis idoneus? At ego tunc miser dolere amabā, & quærebam vt esset quod dolerem, quando mihi in ærumna aliena & falsa & saltatoria, ea magis placebat actio histrionis, meq; alliciebat vehementius, qua mihi lachrymæ excutiebantur. Quid autem mirū cum infœlix pecus aberrans à grege tuo, & impatiēs custodiæ tuæ turpi scabie fœdarer? Et inde erant dolorū amores, non quibus altius penetrarer, non enim amabam talia perpeti, qualia spectarem: sed quibus auditis & fictis, tanquam in superficie raderer: quos tamen quasi vngues scalpentium, feruidus tumor & tabes, & sanies horrida consequebatur. Talis vita mea, nunquid vita erat deus meus?

In foro versatur inter causidicos. Caput.III.

ET circunuolabat super me fidelis à longe misericordia tua. In quantas iniquitates distabui, & sacrilegam curiositatem secutus sum, vt deserentem te, deduceret me ad ima infida & circunuentoria obsequia dæmoniorum, quibus immolabam facta mea mala, & in omnibus flagellabas me. Ausus sum etiam in celebritate solennitatum tuarum, intra parietes ecclesiæ tuæ concupiscere, & agere negocium procurādi fructus mortis. Vnde me verberasti grauibus pœnis, sed nihil ad culpam meam. O tu prægrandis misericordia mea deus meus, refugium meum à terribilibus nocentibus, in quibus vagatus sum præfidenti collo ad longe recedendum à te, amans vias meas & non tuas, amans fugitiuam libertatem. Habebant & illa studia quæ honesta vocabantur, ductum suum intuentem fora litigiosa, vt excellerem in eis hoc laudabilior, quo fraudulentior.

Tanta est cæcitas hominum de cæcitate etiam glorian- K tium. Et maior iam eram in schola rhetoris, & gaudebam superbe, & tumebam typho: quanquā longe sedatior, domine tu scis, & remotus omnino ab euersionibus quas faciebant euersores. Hoc enim nomen sæuum & diabolicum, velut insigne vrbanitatis est: inter quos viuebam pudore impudēti, quia talis non eram: & cum eis erā, & amiciciis eorum delectabar aliquando, à quorum semper factis abhorrebam, hoc est, ab euersionibus quibus proterue insectabantur ignotorum verecundiā, quam perturbarent gratis illudēdo atque inde pascēdo maleuolas lætitias suas. Nihil est illo actu similius actibus dæmoniorum. Quid itaque verius quàm euersores vocantur? Euersi planè prius ipsi atq; peruersi, deridentibus eos & seducētibus fallacibus occulte spiritibus, in eo ipso quo alios irridere amant & fallere.

Hortensius Ciceronis excitauit illū ad ardorem philosophiæ. Caput.IIII.

INter hos ego imbecilla tunc ætate discebam libros eloquentiæ, in qua eminere cupiebam fine damnabili & ventoso per gaudia vanitatis humanæ, & vsitato iam discendi ordine perueneram in librum quendam cuiusdam Ciceronis, cuius linguā ferè omnes mirantur, pectus non ita. Sed liber ille ipsius exhortationem continet ad philosophiam, & vocatur Hortensius. Ille verò liber mutauit affectum meum & ad teipsum domine, mutauit preces meas, & vota ac desyderia L mea fecit alia. Viluit mihi repente omnis vana spes, & immortalitatem sapientiæ cōcupiscebam æstu cordis incredibili, & surgere iam cœperam vt ad te redirem. Non enim ad acuendam linguam, quod videbar emere maternis mercedibus, cum agerem annum ætatis vndeuigesimum, iam defuncto patre ante biennium. Non ergo ad acuendam linguam referebam illum librum, neque mihi locutionem, sed quod loquebatur persuaserat. Quomodo ardebam deus meus, quomodo ardebā euolare à terrenis ad te, & nesciebam quid ageres mecum. Apud te est enim sapientia. Amor autem sapientiæ nomen Græcum habet φιλοσοφίαν, quo me accendebant illæ literæ. Sunt qui seducāt per philosophiam, magno & blando & honesto nomine colorantes & fucantes errores suos. Et propè omnes qui ex illis & supra temporibus tales erant, notantur in eo libro, & demonstrantur, & manifestatur ibi salutifera illa admonitio spiritus tui per seruum tuum bonum & pium. Videte ne quis vos decipiat per philosophiam & inanem seductionem secundum traditionem hominum, secundum M elementa huius mundi, & non secundum Christum, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Et ego illo tempore, scis tu lumen cordis mei, quoniam nondum mihi hæc Apostolica nota erant, hoc tamen solo delectabar in illa exhortatione, quod non illam aut illam sectam, sed ipsam quæcunque esset sapientiam, vt diligerem, & quærerem, & assequerer, & tenerem atque amplexarer fortiter, excitabar sermone illo, & accendebar, & ardebam: & hoc solum me in tanta flagrantia refringebat, quod nomen Christi non erat ibi, quoniam hoc nomen secundum misericordiam tuam domine, hoc nomen saluatoris mei filij tui, in ipso adhuc lacte matris, tenerum cor meum pie biberat & alte retinebat, & quicquid sine hoc nomine fuisset, quamuis literatum & expolitum & veredicū, non me totum rapiebat.

Colos.2.

Fastidiit sacras literas propter simplicitatem styli. Caput.V.

ITaque institui animum intendere in scripturas sanctas, vt viderem quales essent: Et ecce video rem non compertam superbis, neque nudatam pueris, sed incessu humilem, successu excelsam, & velatam mysteriis,

A mysteriis, & non eram ego talis vt intrare in eam possem, aut inclinare ceruicem ad eius gressus. Non enim sicut modo loquor, ita sensi cum attendi ad illam scripturam, sed visa est mihi indigna quam Tullianæ dignitati compararem. Tumor enim meus refugiebat modum * eius, & acies mea non penetrabat interiora eius. Veruntamen illa erat quæ cresceret cum paruulis, sed ego dedignabar esse paruulus, & turgidus fastu mihi grandis videbar.

** aliàs modicum.*

A Manichæis quomodo capt⁹. Cap. VI.

INcidi itaque in homines superbe delirantes, & carnales nimis & loquaces, in quorum ore laquei diaboli, & viscum confectum commixtione syllabarum nominis tui, & domini Iesu Christi, & paracleti consolatoris [nostri] spiritus sancti. Hæc enim omnia non recedebant de ore eorũ, sed sonotenus & strepitu linguæ, cæterum cor inane veri. Et dicebant veritas & veritas, & multi * eam dicebãt mihi, & nusquam erat in eis, sed falsa loquebantur, non de te tantum, qui vere veritas es, sed etiam de istis elementis huius mundi creaturis tuis, de quibus etiam vera dicentes philosophos transgredi debui præ amore tuo, mi pater summe bone, pulchritudo pulchrorum omnium. O veritas, [veritas] quam B intime etiam tunc medullæ animi mei suspirabant tibi, cum te illi sonarẽt mihi frequenter & multipliciter voce sola & libris multis & ingentibus. Et illa erant fercula in quibus mihi esurienti te, inferebantur pro te sol & luna pulchra opera tua, sed tamen opera tua, non tu, nec ipsa prima. Priora enim spiritalia opera tua, quàm ista corporea, quamuis lucida & cœlestia. At ego nec priora illa, sed teipsum, te veritas, in qua non est commutatio, nec momenti obumbratio, esuriebam & sitiebam, & apponebantur adhuc mihi in illis ferculis phantasmata splendida, quibus iam melius erat amare istum solem, saltem istis oculis verum, quàm illa falsa animo decepto per oculos. Et tamen quia te putabam, manducabam, non auide quidem, quia nec sapiebas in ore meo sicuti es: neq; enim tu eras figmenta illa inania, nec nutriebar eis, sed exhauriebar magis. Cibus enim in somnis simillimus est cibis vigilantium, quo tamen dormientes non aluntur, dormiunt enim. At illa nec similia erãt vllo modo tibi, sicut nunc mihi locutus es: quia illa erant corporalia phantasmata, falsa corpora, quibus certiora sunt vera corpora ista, quæ videmus visu C carneo, siue cœlestia, siue terrestria: cũ pecudibus & volatilibus videmus hæc, & certiora sunt quàm cum imaginamur ea. Et rursus certius imaginamur ea, quàm ex eis suspicamur alia grandiora & infinita, quæ omnino nulla sunt: qualibus ego tunc pascebar inanibus, & non pascebar. At tu amor meus in quẽ deficio vt fortis sim, nec ista corpora es, quæ videmus, quanquam de † cœlo, nec ea [es] quæ non videmus ibi: quia tu ista condidisti, nec in summis tuis conditionibus abes. † Quanto ergo longe es à phantasmatibus illis meis, phantasmatibus corporum, quæ omnino non sunt: quibus certiores sunt phantasiæ corporum eorum quæ sunt, & eis certiora corpora, quæ tamen non es: sed nec anima es, quæ vita est corporum, ideo melior vita corporum, certiorq; quàm corpora. Sed tu vita es animarum, vita vitarum viuens teipsa, & non mutaris vita animæ meæ. Vbi ergo mihi tunc eras, & quàm longe? Et longe peregrinabar abs te exclusus, & à siliquis porcorum, quos de siliquis pascebam. Quanto enim meliores grammaticorũ & pœtarum fabellæ quàm illa decipula? Nam versus & carmen, & Medea volans, vtiliores certe quàm quinque elementa varie fucata, propter quinq; antra tenebrarum: quæ omnino nulla sunt, & occidunt credentẽ. D Nam versus & carmen etiam ad vera elementa transfero. Volantem autem Medeam & si cantabam, non asserebam: & si cantari audiebam, non credebam: illa autem credidi. Væ væ quibus gradibus deductus sum in profunda inferi: quippe laborãs & æstuans inopia veri, cum te [quærebam] deus meus, (tibi enim confiteor qui me miseratus es, & nondum confitentem,) cum te non secundum intellectum mentis, quo me præstare voluisti beluis, sed secundum sensum carnis quærerem: tu autem eras interior intimo meo, & superior summo meo: offendi in illam mulierem audacem, inopem prudentiæ, ænigma Salomonis, sedentem super sellam in foribus, & dicentem: Panes occultos libenter edite, & aquã dulcem furtiuam bibite. Quæ me seduxit, quia inuenit foris habitantem in oculo carnis meæ, & talia ruminãtem apud me, qualia per illam † vorassem.

† in.

† habes.

Lucæ 17.

Vtiliores fabulæ quàm inutiles disputationes.

Prouer. 9.

† illam.

Doctrina Manich. absurda. Cap. VII.

† aculeo.

NEsciebam enim aliud vere quod est, & quasi aculeo † mouebar, vt suffragarer stultis deceptoribus, cum à me quęrerent, vnde malũ, & vtrum forma corporea deus finiretur, & haberet capillos & vngues: & vtrum iusti existimandi essent qui haberent vxores multas simul, & occiderent homines, & sacrifi- E carent de animalibus. Quibus rebus ignarus perturbabar: & recedens à veritate, ire in eam mihi videbar, quia non noueram malum non esse nisi priuationem boni, vsque ad quod omnino non est. Quod vnde viderem, cuius videre vsque ad corpus erat oculis, & animo vsq; ad phantasma. Et non noueram deum esse spiritum, cui non membra essent per longum & latum, nec cui [esse] moles esset: quia moles in parte minor est quàm in toto suo, & si infinita sit, minor est in aliqua parte certo spacio definita, quàm per infinitum, & non est tota vbique, sicut spiritus, sicut deus. Et quid in nobis esset, secundum quod essemus similes deo, & rectè in scripturis diceremur ad imaginem dei, prorsus ignorabam. Et non noueram iusticiam veram interiorem, non ex consuetudine iudicantem, sed ex lege iustissima † dei omnipotentis, qua formarentur mores regionum & dierum pro regionibus & diebus, cum ipsa vbiq; ac semper esset non alibi alia, nec aliâs aliter, secundum quam iusti essent Abraham & Isaac & Iacob & Moyses & Dauid, & illi omnes laudati ore dei, sed eos ab imperitis iudicari iniquos, iudicantibus ex humano die, & vniuersos mores F humani generis ex parte moris sui metiẽtibus: tanquam siquis nescius in armamentis, quid cuique membro accõmodatum sit, ocrea velit caput contegi, & galea calciari, & murmuret quod nõ apte conueniat: aut in vno die indicto à pomeridianis horis iustitio, quisquã stomachetur non sibi cõcedi quid venale proponere, quia mane concessum est: aut in vna domo videat aliquid tractari manibus à quoquam seruo, quod facere non sinatur qui pocula ministrat, aut aliquid post præsepia fieri, quod ante mensãm prohibeatur, & indignetur, cũ sit vnum habitaculum & vna familia, nõ vbique atque omnibus idem tribui. Sic sunt isti qui indignãtur, cum audierint illo seculo licuisse iustis aliquid, quod isto nõ licet iustis: & quia illis aliud præcepit deus, istis aliud pro temporalibus causis, cum eidem iusticiæ vtriq; seruierint: cũ in vno homine, & in vno die, & in vnis ædibus videant aliud alij membro congruere, & aliud iam dudum licuisse, & post horam nõ licere, quiddã in illo angulo permitti aut iuberi quod in isto iuste vetetur & vindicetur. Nunquid iusticia varia est & mutabilis? Sed tẽpora quibus præsidet, nõ pariter eũt, tẽpora enim sunt.

Ioan. 4.

Gene. 1.

† rectissima.

1. Corin. 4.

Leges pro ratione tẽporũ mutanda esse, etiam ipsi legum libri declarant.

G Homines autem quorum vita super terram breuis est,
quia sensu non valent causas cōtexere seculorum prio-
rum, aliarumq; gentium quas experti non sunt, cum his
quas experti sunt, in vno autem corpore vel die vel do-
mo, facilè possunt videre, quid cui membro, quibus mo
mentis, quibus partibus personisve congruat, in illis of-
† hic. fenduntur, his † seruiunt. Hæc ego tunc nesciebam, &
non aduertebam, & feriebant vndiq; ista oculos meos,
& non videbam. Et cantabam carmina, & non mihi li-
cebat ponere pedem quemlibet vbilibet, sed in alio atq;
alio metro, aliter atque aliter, & in vno aliquo versu, nō
omnibus locis eundem pedem. Et ars ipsa qua canebam,
non habebat aliud alibi, sed omnia simul. Et non intue-
bar iusticiam cui seruirent boni & sancti homines, lon-
ge excellentius atque sublimius habere simul omnia
quæ præcepit, & nulla ex parte variari, & tamen variis
temporibus non omnia simul, sed propria distribuen-
tem ac præcipientem. Et reprehendebam secus pios pa-
tres, non solum sicut deus iuberet atque inspiraret vten-
tes præsentibus, verùm quoque sicut deus reuelaret fu-
tura prænunciantes.

H NVnquid aliquando aut alicubi iniustum est di-
Flagitia ligere deum, ex toto corde, ex tota anima, ex
quę quo mo tota mente, & diligere proximum tanquam se-
do punien- ipsum? Itaque flagitia quæ sunt contra naturam, vbique
da. Cap. ac semper detestanda atque punienda sunt, qualia So-
VIII. domitarum fuerunt. Quæ si omnes gentes facerent, eo-
Deut. 6. dem criminis reatu diuina lege tenerentur, quæ non sic
Matth. 22. fecit homines, vt se vllo † vterentur modo. Violatur
33. q. 7. cap. quippe ipsa societas, quæ cum deo nobis esse debet, cum
Flagitia. eadem natura cuius ille author est, libidinis peruersita-
Gene. 19. te polluitur. Quæ autem contra mores hominum sunt
† illo. flagitia, pro morum diuersitate vitanda sunt, vt pactum
Distin. 8. c. inter se ciuitatis aut gentis consuetudine vel lege fir-
quæ contra matum, nulla ciuis aut peregrini libidine violetur. Tur-
pis enim omnis pars est suo vniuerso non congruens.
Cum autem deus aliquid contra morem aut pactum
quorumlibet iubet, & si nunquam ibi factū est, facien-
dum est: & si omissum, instaurandum [est:] & si insti-
tutum non erat, instituendum est. Si enim regi licet in
ciuitate cui regnat iubere aliquid, quod neque ante il-
lum quisquam, nec ipse vnquam iusserat, & non contra
societatē ciuitatis eius obtemperatur, immo contra so-
cietatem non obtemperatur. Generale quippe pactum
est societatis humanæ, obedire regibus suis: quanto ma-
gis deo regnatori vniuersæ creaturæ suæ, ad ea quæ ius-
I serit, sine dubitatione seruiendum est. Sicut enim in po
testatibus societatis humanæ, maior potestas minori ad
obediendum præponitur, ita deus omnibus. Item in fa-
cinoribus, vbi libido est nocēdi, siue per contumeliam,
siue per iniuriam: & vtrunque vel vlciscendi causa, si-
cut inimico inimicus: vel adipiscendi alicuius extra cō-
modi, sicut latro viatori: vel euitandi mali, sicut ei qui
timetur: vel inuidendo, sicut fœliciori miserior, aut in
aliquo prosperatus, ei quem sibi æquari timet, aut æqua-
lem dolet: vel sola voluptate alieni mali, sicut specta-
tores gladiatorum, aut irrisores, aut illusores quorum-
libet. Hæc sunt capita iniquitatis, quæ pullulant princi-
† sectandi. pandi & spectandi † & sentiendi libidine, aut vna, aut
Exod. 20. duabus earum, aut simul omnibus. Et viuitur male ad-
Psal. 32. uersus tria & septem, psalterium decem chordarum de-
calogum tuum, deus altissime & dulcissime. Sed quę fla
gitia in te qui non corrumperis? Aut quæ aduersus te fa-
cinora, cui noceri nō potest? Sed hoc vindicas quod in
se homines perpetrant, quia etiam cum in te peccant,
impie faciunt in animas suas, & mentitur iniquitas sibi, K
siue corrumpendo aut peruertendo naturam suam, quā *Psal. 26.*
tu fecisti & ordinasti: vel immoderate vtendo cōcessis
rebus, vel in non concessa flagrando in eum vsum qui
est contra naturā: aut rei tenentur, animo & verbis sæ- *Roma. 1.*
uientes aduersus te, & aduersus stimulum calcitrantes: *Acto. 9.*
aut cum disruptis limitibus humanæ societatis, lętantur
audaces priuatis conciliationibus aut direptionibus, † *† diruptio-*
prout quisq; delectauerit aut offenderit. Et ea fiunt cum *nib⁹. alijs,*
tu (domine) derelinqueris fons vitæ, qui es vnus & ve- *dissensioni-*
rus creator & rector vniuersitatis, & priuata superbia di *bus.*
ligitur in parte vnum falsum. Itaque pietate humili re-
ditur in te, & purgas nos à consuetudine mala, & propi
cius es peccatis confitentium, & exaudis gemitus com-
peditorū, & soluis à vinculis, quæ nobis fecimus, si iam *Psal. 101.*
non erigamus aduersus te cornua falsæ libertatis, auari-
cia plus habendi, & damno totum amittendi, amplius
amando proprium nostrum, quàm te omnium bonum.

SEd inter flagitia & facinora, & tam multas iniqui- *Discrimen*
tates, sunt peccata proficientium, quæ à bene iudi- *inter pecca*
cantibus, & vituperantur ex regula perfectionis, & *ta & inter*
laudantur spe frugis, sicut herba segetis. Et sunt quędam *dei iudiciū*
similia vel flagitio vel facinori, & non sunt peccata, *& hominū*
quia nec te offendunt dominum deum nostrum, nec so *Cap. IX.*
ciale consortium: cum conciliantur aliqua in vsum vi- L
tæ congruæ † tempori, & incertum est an libidine ha- *† congrua.*
bendi, aut puniuntur corrigendi studio potestate ordi-
nata, & incertum est an libidine nocendi. Multa itaque
facta quæ hominibus improbanda viderentur, testimo-
nio tuo approbata sunt, & multa laudata ab hominibus,
te teste damnantur, cum sæpe se aliter habet species fa-
cti, & aliter faciētis animus, atque articulus occulti tem-
poris. Cum verò tu aliquid repēte inusitatum & impro-
uisum imperas, etiam si hoc aliquando vetuisti, quamuis
causam imperij tui pro tempore occultes, & quāuis con
tra pactum sit aliquorum hominum societatis, quis du-
bitat esse faciendum, quando ea iusta est societas homi-
num, quæ seruit tibi? Sed beati qui te imperasse sciunt.
Fiunt enim omnia à seruiētibus tibi, vel ad exhibendū,
quod ad præsens opus est, vel ad futura prænuncianda.

HAec ergo nesciens, irridebam illos sanctos ser- *Rursus de*
uos & prophetas tuos. Et quid agebam cum ir- *ficu furto*
ridebam eos, nisi vt irriderer abs te, sensim atq; *sublata cū*
paulatim perductus ad eas nugas vt crederem ficū plo- *irrisiōe Ma*
rare cum decerpitur, & matrem eius arborem lachry- *nichæi. Ca.*
mis lacteis? Quam tamen ficum si comedisset aliquis *X.*
sanctus, alieno sanè non suo scelere decerptam, misce- M
ret visceribus & anhelaret de illa angelos, immo verò
particulas dei gemendo in oratione atque ructando,
quæ particulæ summi & veri dei ligatæ fuissent in illo
pomo, nisi electi sancti dente ac ventre soluerentur. Et
credidi miser magis esse misericordiam præstandam
fructibus terræ, quàm hominibus propter quos nasce-
rentur. Siquis enim esuriens peteret, qui Manichæus
non esset quasi capitali supplicio damnāda buccella vi
deretur si ei daretur.

ET misisti manum tuam ex alto, & de hac profun- *Sōniū ma-*
da caligine eruisti animam meam, cum pro me *tris de filio*
ploraret ad te mater mea fidelis tua, amplius quàm *Cap. XI.*
flent matres corporea funera. Videbat enim illa mor-
tem meam ex fide & spiritu, quem ex te habebat, & ex-
audisti eam domine. Exaudisti eam, nec despexisti la-
chrymas eius, cum profluentes rigarent terrā sub oculis
eius, in omni loco orationis eius, & exaudisti eam. Nam
vnde illud somnium quo eam consolatus es, vt viuere † *† bibere.*
me secum

A me ſecum crederet, & habere ſecum eandem mēſam in domo, quod nolle cœperat auerſans & deteſtans blaſphemias erroris mei? Vidit enim ſtantem ſe in quadam regula linea,† & aduenientem ad ſe iuuenē ſplendidum, hilarem atque arridentem ſibi, cum illa eſſet mœrens & mœrore confecta. Qui cum cauſas quæſiſſet ab ea mœſticię ſuæ, quotidianarúmque lachrymarum, docendi vt aſſolet non diſcendi gratia, atque illa reſpondiſſet perditionem meam ſe plangere, iuſsiſſe illum quo ſecura eſſet, atque admonuiſſe vt attenderet & videret, vbi eſſet illa, ibi eſſe & me. Quod illa vbi attendit, vidit me iuxta ſe in eadem regula ſtātem. Vnde hoc, niſi quia erant aures tuæ ad cor eius? O tu bone omnipotens, qui ſic curas vnumquemque noſtrum tanquā ſolum cures, & ſic omnes tanquam ſingulos. Vnde illud etiam, quòd cum mihi narraſſet ipſum viſum, & ego ad id trahere conarer, vt illa ſe potius non deſperaret futuram eſſe quod eram, continuo ſine aliqua hæſitatione, non inquit, non enim mihi dictum eſt, vbi ille, ibi & tu. ſed vbi tu, ibi & ille. Confiteor tibi domine recordationem meam quātum recolo, quòd ſæpe non tacui, amplius me iſto per matrem

† lignea.

Infra.8.ca.12.in fine.

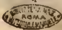
B trem vigilantem reſponſo tuo, quod tam vicina interpretationis falſitate turbata non eſt, & tam cito vidit quod videndum fuit, quod ego certe antequam dixiſſet non videram, etiam tum commotum fuiſſe quàm ipſo ſomnio, quo fœminæ pię gaudium tanto poſt futurum, ad conſolationem tunc præſentis ſolicitudinis, tanto ante prędictum eſt. Nam nouem ferme anni ſecuti ſunt, quibus ego in illo limo profundi ac tenebris falſitatis, cum ſæpe ſurgere conarer, & grauius alliderer, volutatus ſum: cutu tamen illa vidua caſta, pia & ſobria, quales amas, iam quidem ſpe alacrior, ſed fletu & gemitu non ſegnior, non deſineret horis omnibus orationum ſuarū de me plangere ad te, & intrabant in conſpectum tuum preces eius, & me tamen dimittebas adhuc volui & inuolui in illa caligine.

Supra eodē cap.6. De morib⁹ monachorū cap.23. De vtilitate credendi. cap.1.

ET dediſti alterum reſponſum interim quod recolo. Nam & multa prætereo, propter quod propero ad ea quæ me magis vrgent confiteri tibi, & multa non memini. Dediſti ergo alterum per ſacerdotem tuum, quendam epiſcopum nutritum in Eccleſia, & exercitatū in libris tuis. Quem cum illa fœmina rogaſſet, vt dignaretur mecum colloqui, & refellere errores

Quale reſpōſum mater Augu. acceperit à quodam epiſcopo de ipſius conuerſione. Cap. XII.

C meos, & dedocere me mala, ac docere bona, (faciebat enim hoc, ſi quos forte idoneos inueniſſet,) noluit ille, prudenter ſanè, quantum ſenſi poſtea. Reſpondit enim me adhuc eſſe indocilem, eo quòd inflatus eſſem nouitate hæreſis illius, & nonnullis quæſtiunculis iam multos imperitos exagitaſſem, ſicut illa indicauerat ei. Sed ſine, inquit, illum ibi, & tantum roga pro eo dominum, ipſe legendo reperiet, quis ille ſit error & quanta impietas. Simul etiam narrauit ſe quoque paruulum à ſeducta matre ſua datum fuiſſe Manichæis, & omnes penè non legiſſe tantum, verumetiam ſcriptitaſſe libros eorum, ſibique apparuiſſe nullo contra diſputante & cōuincente, quàm eſſet illa ſecta fugiēda, itaque fugiſſe. Quæ cum ille dixiſſet, atque illa nollet acquieſcere, ſed inſtaret, magis deprecando, & vbertim flendo vt me videret & mecum diſſereret, ille iam ſubſtomachans tædio, vade, inquit, à me, ita viuas: fieri enim non poteſt vt filius iſtarum lachrymarum pereat. Quod illa ita ſe accepiſſe inter colloquia ſua mecum ſępe recordabatur, ac ſi de cœlo ſonuiſſet.

DIVI AVRELII AVGVſtini confeſsionum Liber Quartus.

D

PER idem tempus annorum nouem, ab vndeuiceſimo anno ætatis meæ, vſque ad duodetriceſimum, ſeducebamur & ſeducebamus, falſi atq; fallentes in variis cupiditatibus, & palàm per doctrinas quas liberales vocāt, occulte autem falſo nomine religionis, hic ſuperbi, ibi ſuperſtitioſi, vbique vani ac popularis glorię ſectantes inanitatem, vſque ad theatricos plauſus & contentioſa certamina, & agonem coronarum fœnearum † & ſpectaculorum nugas, & intemperantiam libidinum. Illac autem purgari nos ab iſtis ſordibus expetētes cum eis qui appellantur electi & ſancti, afferebamus eſcas, de quibus nobis in officina aqualiculi ſui fabricarent angelos & deos, per quos liberaremur: & ſectabar iſta atque faciebam cum amicis meis, per me ac mecum deceptis. Irrideant me arrogantes, & nōdum ſalubriter proſtrati & eliſi à te deus meus. ego tamen cō- E fitear tibi dedecora mea in laude tua. Sine me obſecro, & da mihi circumire præſenti memoria præteritos circumitus erroris mei, & immolare tibi hoſtiā iubilationis. Quid enim ſum ego mihi ſine te, niſi dux in præceps? Aut quid ſum cum mihi bene eſt, niſi ſugens lac tuum, aut fruens te cibo qui non corrumpitur? Et quis homo eſt quilibet homo, cum ſit homo? Sed irrideant nos fortes & potentes, nos autem infirmi & inopes cōfiteamur tibi.

Quādiu, et quo modo alios ſeduxerit. Ca. I.

† fœminearum.

Pſal.26.

DOcebam in illis annis artem rhetoricam, & victorioſam loquacitatem victus cupiditate vendebam. Malebam tamen domine, tu ſcis, bonos habere diſcipulos, ſicut appellantur boni, & eos ſine dolo docebam dolos, non in quibus contra caput innocentis agerent, ſed aliquando pro capite nocentis. Et tu deus vidiſti de longinquo lapſantem in lubrico, & in multo fumo ſcintillitantem fidem meam quam exhibebam in illo magiſterio diligentibus vanitatem, & quęrentibus mendacium, ſocius eorum. In illis annis vnam habebam, nō eo quod legitimum vocatur coniugio cognitam, ſed quam indagauerat vagus ardor inops prudentiæ, ſed vnam tamen, ei quoque ſeruās thori fidem, F in qua ſanè experirer exemplo meo, quid diſtaret inter coniugalis placiti modum, quod fœderatum eſſet generandi gratia, & pactum libidinoſi amoris, vbi proles etiam contra votum naſcitur, quanuis iam nata cogat ſe diligi. Recolo etiam cum mihi theatrici carminis certamen inire placuiſſet, mandaſſe mihi neſcio quem aruſpicem, quid ei dare mercedis vellem vt vincerem: me autem fœda illa ſacramenta deteſtatum & abominatum reſpondiſſe, nec ſi corona illa eſſet immortaliter aurea, muſcam pro victoria mea necari ſinerem. Necaturus enim erat ille in ſacrificiis ſuis animantia, & illis honoribus inuitaturus mihi ſuffragatura dæmonia videbatur. Sed hoc quoque malum non ex tua charitate repudiaui deus cordis mei. Non enim amare te noueram, qui niſi fulgores corporeos cogitare nō noueram. Talibus enim figmentis ſuſpirans anima, nónne fornicatur abs te, & fidit in falſis, & paſcit ventos? Sed videlicet ſacrificari pro me nollem dæmonibus, quibus me illa ſuperſtitione ipſe ſacrificabam. Quid eſt enim aliud ventos paſcere, quam ipſos paſcere: hoc eſt, errando eis eſſe voluptati atque deriſui?

Rhetoricā docet, & aruſpicē qui victoriā promittebat cōtēnit. Ca. II.

Pſal.72. Oſee.12.

Ideo

26.q.2. ca. illos planetarios. Astrologiæ deditus, à sene medicinæ & rerũ perito reuocatur. Cap.III. Psal.91. Psal.40. Ioan.5.

G IDeoque illos planetarios, quos mathematicos vocant planè consulere nõ desistebam, quòd quasi nullum eis esset sacrificium, & nullæ preces ad aliquem spiritum ob diuinationem dirigerentur, quod tamen Christiana & vera pietas consequenter repellit & damnat. Bonum est enim confiteri tibi domine, & dicere, Miserere mei, cura animam meam quoniam peccaui tibi. Neque ad licentiam peccandi abuti indulgentia tua, sed meminisse dominicæ vocis: Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius cõtingat. Quam totam illi salubritatem interficere conantur, cum dicunt: De cœlo tibi est ineuitabilis causa peccandi, & Venus hoc fecit, aut Saturnus, aut Mars: scilicet vt homo sine culpa sit, caro & sanguis & superba putredo: culpandus sit autem cœli ac syderum creator & ordinator. Et quis est hic nisi deus noster, suauitas & origo iusticiæ, qui reddis vnicuique secundum opera eius, & cor contritum & humiliatum non spernis? Erat eo tempore vir sagax, medicinæ artis peritissimus, atque in ea nobilissimus, qui pro consule manu sua coronam

Matth.16. Psal.50.

H illam agonistam imposuerat non sano capiti meo, sed non vt medicus. Nam illius morbi tu sanator, qui resistis superbis, humilibus autem das gratiam. Nunquid tamen etiam per illum senem defuisti mihi, aut destitisti mederi animæ meæ? Quia enim factus ei eram familiarior, & eius sermonibus, erant enim sine verborum cultu, viuacitate sententiarum iocundi & graues, assiduus & fixus inhærebam, vbi cognouit ex colloquio meo libris genethliacorum esse me deditum, benigne ac paterne [me] monuit vt eos abiicerem, neque curam & operam rebus vtilibus necessariam, illi vanitati frustra impenderem: dicens ita se illam didicisse, vt victus eius professionem primis annis ætatis suæ deferre voluisset, qua vitam degeret, & si Hippocratem intellexisset, & illas vtique literas potuisset intelligere: & tamen non ob aliam causam se postea illis relictis medicinam assecutum, nisi quod eas falsissimas comperisset, & nollet vir grauis decipiendis hominibus victum quærere. At tu, inquit, quo te in hominibus sustentans rhetoricam tenes, hanc autem fallaciam libero studio, non necessitate rei familiaris sectaris: quo magis mihi te oportet de illa credere, qui eam

Iacobi.4. 1.Petr.5.

I tam perfecte discere elaboraui, quàm ex ea sola viuere volui. A quo ego cum quæsissem qua ex causa hoc fieret, vt multa inde vera pronunciarentur: Respondit ille vt potuit, vim sortis hoc facere in rerum natura vsquequaque diffusam. Si enim de Paganis poëtæ cuiuspiam longe aliud canentis atque intendentis, cum sorte quis consuluit, mirabiliter consonus negocio sæpe versus exiret, mirandum non esse dicebat, si ex anima humana superiore aliquo instinctu nesciente quid in se fieret, non arte sed sorte sonaret aliquid quod interrogantis rebus factisque concineret. Et hoc quidem ab illo vel per illum procurasti mihi, & quid ipse postea per meipsum quærerem in memoria mea delineasti. Tunc autem nec ipse, nec charissimus meus Nebridius adolescens valde bonus & valde cautus, irridens totum illud diuinationis genus, persuadere mihi potuerunt vt hæc abiicerem, quoniam me amplius ipsorum authorum mouebat authoritas, & nullum certum quale quærebam documentum adhuc inueneram, quo mihi sine ambiguitate appareret, quæ ab eis consultis vera dicerentur, sorte non arte inspectorum syderum dici.

Morbũ & baptismum amici narrat quem etiã suis erroribus inuoluerat, eoq; morte sublato dolet grauissime. Roma.5. † coacta. † non. Psal.93. † simulque conuertis.

IN illis annis quo primo tempore in municipio quo natus sum, docere cœperam, cõparaueram amicum societate studiorum nimis charum, coæuum mihi & conflorentem flore adolescentię. Mecum puer creuerat, & pariter in scholam ieramus, paritèrque luseramus. Sed nondum erat sic amicus, quanquam ne tunc quidem sicuti est vera amicicia, quia non est vera, nisi cum eam tu agglutinas inter inhęrentes tibi charitate diffusa in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Sed tamen dulcis erat nimis cocta † feruore parilium studiorum. Nam[&] à fide vera, quam etsi † germanitus & penitus adolescens tenebat, deflexeram eum in superstitiosas fabellas & perniciosas, propter quas me plangebat mater. Mecum iam errabat in animo homo ille, & nõ poterat anima mea sine illo. Et ecce tu imminens dorso fugitiuorum tuorũ, deus vltionum & fons misericordiarum simúlque conuertens † nos ad te miris modis: ecce abstulisti hominem de hac vita, cum vix annum expleuisset in amicicia mea, suauis mihi super omnes suauitates illius vitæ meæ. Quis laudes tuas enumerat vnus, in se vno quas expertus est? Quid tunc fecisti K

L deus meus, & quàm inuestigabilis abyssus iudiciorum tuorum? Cum enim laboraret ille febribus, iacuit diu sine sensu in sudore letali. Et cum desperaretur, baptizatus est nesciens, me non curante, & præsumente id retinere potius animam eius quod à me acceperat, non quod in nescientis corpore fiebat. Longe autem aliter erat, nam recreatus est & saluus factus. Statímque vt primum cum eo loqui potui, potui autem mox vt ille potuit, quoniam non discedebam, & nimis pẽdebamus ex inuicem, tentaui apud illum irridere, tanquam & illo irrisuro mecum baptismum quem acceperat mente atque sensu absentissimus, sed tamẽ se iã accepisse didicerat. At ille ita me exhorruit vt inimicum, admonuítque mirabili & repentina libertate, vt si amicus esse vellem, talia sibi dicere desinerem. Ego autem stupefactus atque turbatus, distuli omnes motus meos, vt conualescens † prius, essetq; idoneus viribus valetudinis cum quo agere possem quod vellem. Sed ille abreptus dementiæ meæ, vt apud te seruaretur consolationi meæ, post paucos dies me absente repetitur febribus & defungitur. Quo dolore contenebratum est cor meum, & quicquid aspiciebã mors M

† cõualesceret.

erat. Et erat mihi patria supplicium, & paterna domus mira infœlicitas, & quicquid cum illo communicaueram, sine illo in cruciatum immanem vertebatur. Expetebant eum vndique oculi mei, & non dabatur mihi, & oderam omnia, quia non haberent eum. Nec mihi iam dicere poterant. Ecce veniet, sicut cùm viueret, quando absens erat. Et factus eram ipse mihi magna quæstio, & interrogabam animam meam, quare tristis esset, & quare conturbaret me valde, & nihil nouerat respondere mihi. Et si dicebam: Spera in deo, iuste non obtemperabat, quia verior erat & melior homo quem charissimum amiserat, quàm phantasma in quod sperare iubebatur. Solus fletus erat dulcis mihi & successerat amico in deliciis animi mei. *Psal.41.*

Lachrymæ in precibus & dolore rei charæ amissæ. Caput V.

ET nunc domine iam illa transierunt, & tempore lenitum est vulnus meũ. Possum ne audire abs te qui veritas es, & admouere aurem cordis mei ori tuo, vt dicas mihi, cur flet[us] dulcis sit miseris? An tu quãuis vbique assis, longe abiecisti à te miseriam nostram? Et tu in te manes, nos autem in experimentis voluimur, & tamen nisi ad aures tuas ploraremus, nihil residui de spe nostra fieret. Vnde igitur suauis fructus de amaritudine vitę carpitur, gemere & flere & suspirare & conqueri?

A queri? An hoc tibi † dulce est quod speramus exaudire te? Recte istud in precibus, quia desyderium perueniendi habent. Nunquid in dolore amissæ rei & luctu quo tunc operiebar? Neque enim sperabam reuiuiscere illum, aut hoc petebam lachrymis, sed tantum dolebam & flebam. Miser eram enim, & amiseram gaudium meum. An † & fletus res amara est [&] præ fastidio rerum, quibus prius fruebamur, & tunc dum ab eis abhorremus, delectat?

† ibi.

† Nam.

Explicat magnũ affectum quo diligebat amicum, Cap. VI.

QVid autem ista loquor? Non enim tempus querendi nunc est, sed cõfitendi tibi. Miser ‡ enim ‡ eram, & miser est omnis animus vinctus amicicia rerum mortalium, & dilaniatur cum eas amittit, & tunc sentit miseriam, qua miser est, & antequã amittat eas. Sic enim ego eram illo tempore, & flebam amarissime, & requiescebam in amaritudine. Ita miser erã, & habebam chariorẽ illo amico meo vitam ipsam miseram. Nam quamuis eam mutare vellem, nollem tamen amittere magis quàm illũ. Et nescio an vellẽ vel pro illo, sicut de Oreste & Pylade traditur, si non fingitur, qui vellent pro inuicem vel simul mori, B quia morte peius eis erat non simul viuere. Sed in me nescio quis affectus nimis huic contrarius ortus erat, & tædium viuendi erat in me grauissimum, & moriendi metus. Credo quo magis illum amabã, hoc magis mortem quæ mihi eum abstulerat tanquam atrocissimã inimicam oderam & timebã, & eam repente consumpturam omnes homines putabã, quia illũ potuit. Sic eram omnino, memini. Ecce cor meum deus meus, ecce intus vide quia memini, spes mea qui me mũdas à talium affectionum † immundicia, dirigens oculos meos ad te, & euellens de laqueo pedes meos. Mirabar enim cæteros mortales viuere, quia ille quem quasi nõ moriturum dilexeram, mortuus erat, & me magis, quia ille alter eram, viuere illo mortuo mirabar. Bene quidam dixit de amico suo, dimidium animæ meæ. Nam ego sensi animam meam & animam illius vnam fuisse animam in duobus corporibus, & ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius viuere, & ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaueram.

† infectione &c.

Psal. 124.

Horati⁹ de Virgilio nauigante: Et serues animæ dimidium meæ. 2. Retract. cap. 6.

Impatiẽtia doloris mutat locum. Cap. VII.

O Dementiam nescientem diligere homines humaniter, ô stultum hominem immoderate humana patientem, quod ego tunc eram. Itaque æstuabam, suspirabam, flebam, turbabar, nec requies erat nec consilium. Portabam enim cõscissam & cruentam C animam meã, impatientẽ portari à me, & vbi eam ponerem non inueniebã. Non in amœnis nemoribus, non in ludis atque cantibus, nec in suaue olẽtibus locis, nec in conuiuiis apparatis, neque in voluptate cubilis & lecti, non denique in libris atque carminibus acquiescebat. Horrebant omnia, & ipsa lux, & quicquid non erat quod ille erat, improbũ & odiosum erat, præter gemitum & lachrymas. Nam in eis solis aliquantula requies. Vbi autem inde auferebatur anima mea, onerabat me grandis sarcina miseriæ, quæ à te domine leuanda erat & curanda, sciebam, sed nec volebam, nec valebam eo magis, quia nõ mihi eras aliquid solidũ & firmum, cum de te cogitabam. Nõ enim tu eras, sed vanum phantasma & error meus, erat deus meus. Si conabar eam ibi ponere vt requiesceret, per inane labebatur, & iterum ruebat super me, & ego mihi remãseram infœlix locus, vbi nec esse possem, nec inde recedere. Quò enim cor meũ fugeret à corde meo? Quò à meipso fugerẽ? quò me nõ sequerer? Et tamen fugi de patria. Minus enim eum quærebant oculi mei, vbi videre non solebant, atque à Tagastensi oppido veni Carthaginem. D

NOn vacant tempora, nec ociose voluuntur per sensus nostros, faciunt in animo mira opera. Ecce veniebant & præteribant de die in diem, & veniendo & prætereundo inferebant † mihi species alias, & alias memorias, & paulatim resarciebant me pristinis generibus delectationum: quibus cedebat dolor meus ille, sed succedebant non quidem dolores alij, causæ tamen aliorum dolorum. Nam vnde me facillime & in intima dolor ille penetrauerat, nisi quia fuderam in arenam animam meam, diligẽdo moriturum ac si non moriturum? Maxime quippe me reparabãt atque recreabãt aliorum amicorum solatia, cum quibus amabam quod pro te amabam, & hoc erat ingens fabula & longum mendacium, cuius adulterina confricatione corrumpebatur mens nostra pruriens in auribus. Sed illa mihi fabula non moriebatur, si quis amicorum meorum moreretur. Alia erant quæ in eis amplius capiebant animum, colloqui & corridere, & vicissim beneuole obsequi, simul legere libros dulciloquos, simul nugari, & simul honestari, dissentire interdum sine odio, tanquam ipse homo secum, atque ipsa rarissima dissensione E condire cõsensiones plurimas, docere aliquid inuicem, aut discere aliquid ab inuicẽ: desyderare absentes cum modestia † suscipere venientes cũ lætitia. His atque huiusmodi signis, à corde amantium & redamãtium procedentibus per os, per linguam, per oculos, & mille motus gratissimos quasi fomitibus conflare animos, & ex pluribus vnum facere.

Tempus dolori medetur. Cap. VIII.

† inferebãt

Amicicia fructus & voluptas.

† molestia.

HOc est quod diligitur in amicis, & sic diligitur, vt rea sibi sit humana conscientia, si nõ amauerit redamantem, aut si amantem non redamauerit, nihil quærens ex eius corpore præter indicia beneuolentiæ. Hinc ille luctus si quis moriatur, & tenebræ dolorum, & versa dulcedine in amaritudinem cor madidum, & † ex amissa vita morientiũ mors viuentium. Beatus qui amat te, & amicum in te, & inimicũ propter te. Solus enim nullum charum amittit, cui omnes in illo chari sunt qui nõ amittitur. Et quis est iste nisi deus noster, deus qui fecit cœlũ & terram, & implet ea, quia implendo ea facit † ea? Te nemo amittit nisi qui dimittit. Et qui dimittit, quò it aut quò fugit, nisi à te placido ad te iratum? Nam vbi (te inuenit) nõ inuenit legem tuam in pœna sua. Et lex tua veritas, & veritas tu. F

Humana amicicia cũ diuina cõparatio. Cap. IX.

† quia.

† fecit.

DEus virtutum cõuerte nos, & ostende faciẽ tuam & salui erimus. Nam quaquauersum se verterit anima hominis, ad dolores figitur, alibi præterquam in te. Tametsi figitur in pulchris extra te & extra se, quæ tamen nulla essent nisi essent abs te, quæ oriuntur & occidunt, & oriendo quasi esse incipiunt, & crescunt vt perficiantur, & perfecta senescũt & intereunt: etenim omnia senescunt, & omnia intereunt. Ergo cum oriuntur & tendunt esse, quo magis celeriter crescunt vt sint, eo magis festinant vt non sint. Sic est modus eorum. Tantum dedisti eis, quia partes sunt rerũ quæ non sunt omnes simul, sed decedendo ac succedendo agunt omnes vniuersum, cuius partes sunt. Ecce sic peragitur & sermo noster per signa sonantia. Nõ enim erit totus sermo, si vnum verbum non decedat cum sonuerit ‡ per ‡ partes suas vt succedat aliud. Laudet te ex illis anima mea deus creator omnium, sed non infigatur in eis glutino amoris per sensus corporis. Eunt enim quò ibãt vt non sint, & conscindunt eam desyderiis pestilentiosis: quoniam ipsa esse vult, & requiescere ‡ amat ‡ in eis quæ amat: in illis autem non est, vbi quia non stant, fugiunt, &

Psal. 118.

Psal. 79.

Omnis pulchritudo ex deo est, qui & in omnib⁹ laudandus. Cap. X.

quis

G quis ea sequitur sensu carnis, aut quis ea comprehendit, vel cum præsto sunt? Tardus est enim sensus carnis, quoniam sensus carnis est, & ipse est modus eius. Sufficit ad aliud ad quod factus est: ad illud autem non sufficit vt teneat transcurrẽtia ab initio debito vsque ad finem debitum. In verbo enim tuo per quod creantur, ibi audiunt hinc & hucusque.

Omnia creata sūt mutabilia in se, in deo stabilia. Cap. XI.

NOli esse vana anima mea, & obsurdescere in aure cordis, tumultu vanitatis tuæ. Audi & tu. Verbum ipsum clamat vt redeas, & ibi est locus quietis imperturbabilis, vbi non deseritur amor si ipse non deserat. Ecce illa discedunt vt alia succedant, & omnibus suis partibus constet infima vniuersitas. Nunquid ego aliquò discedo, ait verbum dei? Ibi fige mansionem tuam, ibi commenda quicquid inde habes anima mea, saltem fatigata fallaciis. Veritati commenda quicquid tibi est à veritate, & non perdes aliquid, & reflorescent putrida tua, & sanabuntur omnes languores tui, & fluxa tua reformabuntur, & renouabuntur & constringentur ad te, & non te deponent quò descendunt, H sed stabunt tecum, & permanebunt ad semper stantem ac permanentem deum. Vt quid peruersa sequeris carnem tuam? Ipsa te sequatur conuersa. Quicquid per illam sentis in parte est, & ignoras totum cuius hæ partes sunt, & delectat te tamen. Sed si ad totum comprehendendum esset idoneus sensus carnis tuæ, ac non & ipse in parte vniuersi accepisset pro pœna tua iustũ modum, velles vt trãsiret quicquid existit in præsenti: † vt magis tibi omnia placerent. Nam & quod loquimur per eundem sensum carnis audis, & non vis vtique stare syllabas, sed transuolare vt aliæ veniant, & totum audias. Ita semper omnia quibus vnum aliquid constat, & non simul sunt omnia ea quibus cõstat, plus delectant omnia quàm singula, si possint sentiri omnia. Sed lõge his melior qui fecit omnia, & ipse est deus noster, & non discedit, quia nec succeditur ei. Si placent corpora, deum ex illis lauda, & in artificem eorum retorq; amorem, ne in his quæ tibi placent tu[ei]displiceas.

† præsentia.

Amor non improbatur modo in his quæ placēt amem⁹ deū. Cap. XII.

SI placent animæ, in deo amentur, quia & ipsæ mutabiles sunt, & in illo fixæ stabiliuntur, alioquin irent & perirent. In illo ergo amentur, & rape ad eum tecum quas potes: & dic eis, Hunc amemus, hunc amemus, ipse fecit hæc, & non est longe. Non enim fecit atque abiit: sed ex illo in illo sunt. Ecce vbi est, vbi sa-
I pit veritas. Intimus cordi est, sed cor errauit ab eo. Redite præuaricatores ad cor, & inhęrete illi qui fecit vos. State cum eo, & stabitis. Requiescite in eo, & quieti eritis. Quò itis in aspera? quò itis? Bonum quod amatis ab illo est, sed quantum est ad illum, bonum est & suaue. Sed amarum erit iuste, quia iniuste amatur deserto illo, quicquid ab illo est. Quò vobis adhuc & adhuc ambulare vias difficiles & laboriosas? Nõ est requies vbi quæritis eam. Quærite quod quæritis, sed ibi nõ est vbi quæritis. Beatam vitam quæritis in regione mortis: non est illic. Quo modo enim beata vita, vbi nec vita? Et descẽdit huc ipsa vita nostra, & tulit mortem nostram, & occidit eam de abundantia vitæ suæ, & tonuit clamans, vt redeamus hinc ad eum in illud secretum vnde processit ad nos, in ipsum primum virginalem vterum, vbi ei nupsit humana creatura caro mortalis nec † semper[esset] mortalis, & inde velut sponsus procedens de thalamo suo, exultauit vt gigas ad currendam viam. Non enim tardauit, sed cucurrit clamans dictis, factis, morte, vita, descensu, ascensu, clamans vt redeamus ad eum. Et discessit ab oculis, vt redeam⁹ ad cor, & inueniamus eum: abscessit enim, & ecce hic est. Noluit nobiscum diu esse, K
& non reliquit nos. Illuc enim abscessit, vnde nũquam recessit, quia mundus per eum factus est, & in hoc mundo erat, & venit in hunc mundum peccatores saluos facere, cui confitetur anima mea vt sanet eam, quia † peccauit illi. Filij hominum vsquequo graues corde? Nunquid & post descensum vitę non vultis ascendere & viuere? Sed quò ascenditis, quando in alto estis, & posuistis in cœlum os vestrum? Descendite vt ascendatis, & ascendatis ad deum. Cecidistis enim ascendendo contra eum. Dic eis ista vt plorent in conualle plorationis, & sic eos rape tecum ad deum, quia de spiritu eius hæc dicis eis, si dicis † ardens igne charitatis.

Esa. 46. *† ne.* *Psal. 18.* *Ioan. 1.* *1. Tim. 1.* *† quoniam.* *Psal. 40.* *Psal. 4.* *Psal. 72.* *† sic dicēs.*

Amor vnde proueniat. Cap. XIII.

HAec tunc non noueram, & amabam pulchra inferiora, & ibam in profundum, & dicebam amicis meis: Non amamus aliquid nisi pulchrum? Quid est ergo pulchrum? & quid est pulchritudo? Quid est quod nos allicit & conciliat rebus quas amamus? Nisi enim esset in eis decus & species, nullo modo nos ad se mouerent. Etenim animaduertebam & vi- L
debã in ipsis corporibus † aliud esse quasi totum, & ideo pulchrum, aliud autẽ quod ideo deceret, quoniam apte accommodaretur alicui, sicut pars corporis ad vniuersum suum, aut calceamentũ ad pedem, & similia. Et ista consyderatio scaturiuit in animo meo ex intimo corde meo, & scripsi libros de pulchro & apto, puto duos aut tres: Tu scis deus. Nam excidit mihi. Nõ enim habemus eos, sed aberrauerunt à nobis, nescio quo modo.

† corporalibus.

Liber de apto & pulchro. Cap. XIIII.

QVid est autem quod me mouit domine deus meus, vt ad Icherium † Romanæ vrbis oratorem scriberem illos libros, quem non noueram facie, sed amaueram hominem ex doctrinæ fama quæ illi clara erat, & quædam verba eius audieram, & placuerant mihi? Sed magis quia placebat aliis, & efferebant eum laudibus stupentes, quòd ex homine Syro docto prius Græcæ facundiæ, postea in latina etiam doctor † mirabilis extitisset, & esset scientissimus rerum ad studium sapientiæ pertinentium, mihi placebat. Laudatur homo & amatur absens. Vtrum nam ab ore laudantis intrat in cor audientis amor ille? Absit. Sed ex amante alio accenditur alius. Hinc enim amatur qui laudatur, dum non fallaci corde laudatoris prædicari creditur, id est, cum amans eum laudat. Sic enim tunc amabam homines ex hominum iudicio: non M
enim ex tuo deus meus, in quo nemo fallitur. Sed tamẽ cur non sicut auriga ille nobilis, sicut venator, studiis popularibus diffamatus, sed longe aliter & grauiter, & ita quemadmodum & me laudari vellem? Non autem vellem ita laudari & amari me vt histriones, quanquàm eos & ipse laudarem & amarem, sed eligẽs latere quàm ita notus esse, & velle haberi odio quàm sic amari. Vbi † distribuuntur ista pondera variorum & diuersorum amorum in anima vna? Quid est quod amo in alio, quod rursus nisi odissem, non à me detestarer & repellerem, cum sit vterque nostrum homo? Non enim sicut equus bonus amatur ab eo qui nollet hoc esse, etiam si posset, hoc & de histrione dicendum est, qui naturæ nostræ socius est. Ergo ne amo in homine quod odi esse, cum sim homo? Grande profundum est ipse homo, cuius etiam capillos tu domine numeratos habes, & non minuuntur in te, & tamen capilli eius magis numerabiles sunt quàm affectus eius, & motus cordis eius. At ille rhetor ex eo erat genere, quem sic amabam, vt vellẽ me esse talem, & errabam typho, & circumferebar omni vẽto, & nimis occulte gubernabar abs te. Et vnde scio, & vnde

† aliàs Hiberium. *† dictator.* *Automedō & Actæon videntur significari.* *† vnde.* *Matth. 10.*

certus

A certus confiteor tibi, quòd illum in amore laudantium magis amaueram, quàm in rebus ipsis, de quibus laudabatur. Quia si non laudatum eum vituperarent, * cum * iidem ipsi & vituperando atque spernẽdo ea ipsa narrarent, non accenderer in eum & nõ excitarer: & certe res non aliæ forent, nec homo ipse alius, sed tantummodo alius affectus narrantium. Ecce vbi iacet anima infirma, nondum hærens soliditati veritatis. Sicut auræ linguarum flauerint à pectoribus opinantium, ita fertur & vertitur, torquetur ac retorquetur, & obnubilatur ei lumen, & nõ cernitur veritas. Et ecce est ante nos. Et magnum quiddam mihi erat, si sermo meus & studia mea illi viro innotescerent. Quæ si probaret, flagrarem magis: si autem improbaret, sauciaretur cor vanum & inane soliditatis tuæ. Et tamen pulchrũ illud atque aptum, vnde ad eum scripseram, libenter animo versabam, ob os contemplationis meæ, & nullo collaudatore mirabar.

Quod corporalibus imaginibus circumbratus non potuit capere spiritalia. Cap. XV. *Psal. 71.*

SEd tantæ rei cardinem in arte tua nondum videbam omnipotens, qui facis mirabilia solus, & ibat animus meus per formas corporeas, & pulchrum quod per seipsum, aptum autem quod ad aliquid accõ- B modatum deceret definiebam & distinguebam, & exemplis corporeis astruebam. Et conuerti me ad animi naturam, & non me sinebat falsa opinio, quam de spiritalibus habebã, verum cernere. Et irruebat in oculos meos ipsa vis veri, & auertebam palpitantem mentem ab incorporea re ad lineamenta & colores, & tumentes magnitudines. Et quia non poteram ea videre in animo, putabam me non posse videre animum meum. Et cum in virtute pacẽ amarem, in viciositate autem odissem discordiam, in illa vnitatem: in ista, quandam diuisionem notabam. Inque illa vnitate mens rationalis & natura veritatis ac summi boni mihi esse videbatur: in ista verò diuisione irrationalis vitæ, nescio quam substantiam & naturam summi mali, quæ non solum esset substantia, sed omnino vita esset, & tamen abs te non esset deus meus, ex quo sunt omnia, miser opinabar. Et tamẽ illam *μονάς.* monadem appellabam, tãquam sine vllo sexu mentem, *δυάς.* hãc vero dyadem iram in facinoribus, libidinem in flagitiis, nesciens quid loquerer. Non enim noueram neq; † *†atque.* didiceram, nec vllam substãtiam malum esse, nec ipsam mentem nostram summum atque incommutabile bonum. Sicut enim facinora sunt, si viciosus est ille animi C motus, in quo est impetus, & se iactat insolenter ac turbide, & flagitia, si est immoderata illa animæ affectio, qua carnales hauriuntur voluptates: ita errores & falsæ opiniones vitam contaminant, si rationalis mens ipsa viciosa est: qualis in me tunc erat nesciente alio lumine illam illustrãdam esse, vt sit particeps veritatis, quia non est ipsa natura veritatis: Quoniam tu illuminabis lucernam meam, domine deus meus, illuminabis tenebras *Psal. 17.* meas: Et de plenitudine tua nos omnes accepimus. Es enim tu lume verum quod illuminat omnem hominem *Ioan. 1.* venientem in hunc mundum, quia in te non est transmutatio, nec momenti obumbratio. Sed ego conabar *Iacobi 1.* ad te, & repellabar abs te, vt saperem mortem quoniam superbis resistis. Quid autem superbius, quàm vt assererem *1. Pet. 5.* mira dementia me id esse naturaliter quod tu es? Cum enim ego essem mutabilis, & eo mihi manifestum esset, quòd ideo vtique sapiens esse cupiebam, vt ex deteriore melior fierem, malebam tamen etiam te opinari mutabilem, quàm me non hoc esse quod tu es. Itaque repellebar, & resistebas ventosæ ceruici meæ, & imaginabar formas corporeas, & caro carnẽ accusabam, & spiritus ambulans nondum reuertebar ad te, & ambulan- *Psal. 77.* do ambulabam in ea quæ nõ sunt, neque in te, neque in D me, neque in corpore, neque mihi creabantur à veritate tua, sed à mea vanitate fingebantur ex corpore, & dicebã paruulis fidelibus tuis ciuibus meis, à quibus nesciens exulabam, dicebam illis garrulus & ineptus. Cur ergo errat anima mea quam fecit deus? Et mihi nolebam dici, cur ergo errat deus? Et contendebam magis incommutabilem tuam substantiam coactam errare, quàm meam mutabilem sponte deuiasse & penè errare confitebar. Et eram ætate annorum fortasse vigintisex aut septem, cum illa volumina scripsi, voluẽs apud me corporea † figmenta obstrepentia cordi meo & auribus, † *†corporalia †cordis mei auribus.* quas intẽdebam dulcis veritas in interiorem melodiam tuam, cogitans de pulchro & apto, & stare cupiens & audire te, & gaudio gaudere propter vocem sponsi, & *Ioan. 3.* non poteram, quia vocibus erroris mei rapiebar foras, & pondere superbiæ meæ in ima decidebam. Nõ enim dabas auditui meo gaudium & lætitiam, aut exultabant *Psal. 50.* ossa quæ humiliata non erant.

Prædicamẽta per se intellexit. Cap. XVI. Has cathegorias postea transtulit pro filio suo.

ET quid mihi proderat quòd annos natus fermè viginti, cum in manus meas venissent Aristote- E lica quædam, quas appellant decem categorias, quarum nomine cum eas rhetor Carthaginiensis magister meus buccis typho crepantibus commemoraret, & alij qui docti habebantur, tanquam in nescio quid magnum & diuinum suspensus inhiabam, legi eas solus & intellexi? Quas cum contulissem cum eis, qui se dicebant vix eas magistris eruditissimis, non loquentibus tantum, sed multa in puluere depingentibus intellexisse: nihil inde aliud mihi dicere potuerunt, quàm ego solus apud meipsum legens cognoueram. Et satis aperte mihi videbantur loquentes de substãtiis, sicuti est homo, & quæ in illis essent, sicuti est figura hominis, qualis sit, & statura, quot pedum sit, & cognatio, cuius frater sit, aut vbi sit constitutus, aut quando natus, aut stet aut sedeat, aut calceatus vel armatus sit, aut aliquid faciat, aut patiatur aliquid: & quæcunque in his nouem generibus, quorum exempli gratia quædam posui, vel in ipso substantiæ genere innumerabilia reperiũtur. Quid hoc *Notent hæc pontifices dei in prædicamento.* mihi proderat, quando & oberat: cum etiam te deus meus mirabiliter simplicem atque incommutabilem, illis decem prædicamentis putans quicquid esset omnino comprehensum, sic intelligere conarer, quasi & tu subiectus esses magnitudini tuæ aut pulchritudini, vt il- F la essent in te quasi [in] subiecto, sicut in corpore: cum tua magnitudo & tua pulchritudo tuipse sis: corpus autem non eo sit magnum & pulchrum quo corpus est, quia & si minus pulchrum esset, nihilominus corpus esset. Falsitas enim erat, quam de te cogitabam non veritas: & figmenta miseriæ meæ, non firmamenta beatitudinis tuæ. Iusseras enim & ita fiebat in me, vt terra spinas & tribulos pareret mihi, & cum labore peruenirem *Gene. 3.* ad panem meum. Et quid mihi proderat, quod omnes libros artium quas liberales vocant, tunc nequissimus malarum cupiditatum seruus per meipsum legi, & intellexi quoscunque legere potui, & gaudebam in eis, & nesciebam vnde esset quicquid ibi verum & certum esset? Dorsum enim [semper] habebam ad lumen, & ad ea quæ illuminantur † faciem, vnde ipsa facies mea qua illuminata cernebam, non illuminabatur. *†aliàs, illuminante.* quicquid de arte loquendi & disserendi, quicquid de dimensionibus figurarum, & de musicis, & de numeris sine magna difficultate, nullo hominum tradente intellexi, scis tu domine deus meus: quia & celeritas intelligendi & dicendi † acumen, donum tuum est, sed non inde sacrifica- *†disputandi* bam

G bam tibi. Itaque mihi non ad vsum sed ad perniciem
magis valebat, quia tam bonam partem substantiæ meæ
Psal.58. satagi habere in potestate: & fortitudinem meam non
Luca.15. ad te custodiebam, sed profectus sum abs te in longin-
quam regionem, vt eam dissiparem in meretricis cupi-
† meretrices cupiditatis mea. ditates. † Nam quid mihi proderat bona res non vten-
ti bene? Non enim sentiebam illas artes, etiam ab stu-
diosis & ingeniosis difficillime intelligi, nisi cũ eis eas-
dem conabar exponere, & erat ille excellentissimus in
eis, qui me exponentem, non tardius sequeretur. Sed
quid ‖ ergo ‖ mihi hoc proderat, putanti quòd tu domi-
ne deus meus veritas corpus esses lucidum & immen-
sum, & ego frustum de illo corpore? Nimia peruersitas.
Sed sic eram, nec erubesco deus meus confiteri tibi in
me misericordias tuas, & inuocare te, qui non erubui
tunc profiteri hominibus blasphemias meas, & latrare
aduersum te. Quid ergo mihi tunc proderat ingenium
per illas doctrinas agile, & nullo adminiculo humani
magisterij tot nodosissimi libri enodati, cum deformi-
ter & sacrilega turpitudine in doctrina pietatis erra-
rem? Aut quid tantum oberat paruulis tuis longe tar-
H dius ingenium, cùm à te longe non recederent, vt in
nido Ecclesiæ tuæ tuti plumescerent, & alas charitatis
Psal.62. alimento sanæ fidei nutrirent? O domine deus noster,
Esa.46. in velamento alarum tuarum speremus, & protege nos
& porta nos, Tu portabis & paruulos, & vsque ad ca-
nos tu portabis: quoniam firmitas nostra quando tu es,
tunc est firmitas. Cum autem nostra est, infirmitas est.
Viuit apud te semper bonum nostrũ, & quia inde auersi
sumus, peruersi sumus. Reuertamur iam domine vt non
euertamur, quia viuit apud te sine vllo defectu bonum
nostrum quod tu ipse es, & nõ timebimus, ne nõ sit quò
redeamus, quia nos inde ruimus, nobis autẽ absentibus
non ruit domus nostra æternitas tua.

DIVI AVRELII AVGVstini Confessionum Liber Quintus.

Excitat mẽtẽ ad deum laudandũ.
Cap.I. 1
Psal.40.
Psal.82.

ACCIPE sacrificium confessio-
num mearum de manu linguæ
meæ, quam formasti & excitasti,
vt confiteatur nomini tuo, & sa-
na omnia ossa mea & dicãt: Do-
mine quis similis tibi? Neque e-
nim docet te quid in se agatur
qui tibi confitetur; quia oculum
tuum non excludit cor clausum, nec manum tuam re-
pellit duricia hominum, sed soluis eam cum voles, aut
miserans aut vindicans, & non est qui se abscondat à
Psal.18. calore tuo. Sed te laudet anima mea vt amet te: & con-
fiteatur tibi miserationes tuas vt laudet te. Non cessat
nec tacet laudes tuas vniuersa creatura tua, nec spiritus
omnis per os conuersum ad te, nec animalia nec corpo-
ralia per os consyderantium ea, vt exurgat in te à lassi-
tudine anima nostra, innitens eis quæ fecisti, & trãsiens
ad te qui fecisti hæc mirabiliter: & ibi refectio & vera
fortitudo.

Dei præsentiã nemenẽ effugere, cũ sit vbique. EAnt & fugiant à te inquieti & iniqui, & tu vides
eos, & distinguis vmbras, & ecce pulchra sunt cum
eis omnia, & ipsi turpes sunt. Et quid nocuerunt
tibi, aut in quo imperium tuum dehonestauerunt, à cœ-
Cap.II. lis vsque in nouissima iustum & integrum? Quò enim
Psal.138. fugerunt cum fugerent à facie tua, aut vbi tu nõ inuenis
eos? Sed fugerunt vt non viderent te videntem se, atque K
excæcati in te offenderent, quia non deseris aliquid co- *Sapien.11.*
rum quæ fecisti. In te offenderẽt iniusti, & iuste vexaren-
tur, subtrahẽtes se lenitati tuæ, & offendentes in rectitu-
dinem tuam, & cadentes in asperitatem tuam, videlicet
nesciunt quòd vbiq; sis, quem nullus circumscribit lo-
cus, & solus es præsens, etiã iis qui longe fiunt à te. Con-
uertantur ergo & quærant te, quia nõ sicut ipsi deserue-
runt te creatorem suum, ita & tu deseruisti creaturam
tuam. Ipsi conuertãtur & quęrent te, & ecce ibi es in cor-
de eorum, in corde confitentium tibi, & proiicientium
se in te, & plorantium in sinu tuo post vias suas diffici-
les, & tu facilis terges lachrymas eorũ, vt magis plorent
& gaudeant in fletibus: quoniam tu domine, non aliquis
homo caro & sanguis, sed tu domine qui fecisti, reficis
& consolaris eos. Et vbi ego eram quãdo te quærebam?
Et tu eras ante me, ego autem & à me discesseram, nec
me inueniebam, quanto minus te.

PRoloquar in conspectu dei mei annum illum vn- *De Fausto*
detricesimum ætatis meæ. Iam venerat Carthagi- *Manichæo*
nem quidam Manichæorũ episcopus Faustus no- L *& de*
mine, magnus laqueus diaboli, & multi implicabantur *Astrologia*
in eo per illecebram suauiloquentiæ, quam ego tametsi *Cap.III.*
laudabam, discernebam tamẽ à veritate rerum, quarum *Infra li. 6.*
discendarum auidus eram, nec quali vasculo sermonis, *ca.11.lib.5.*
sed quid mihi scientiæ comedendum apponeret nomi- *cõtra Faustũ in principio de vtilitate credẽdi.ca.16*
natus apud eos ille Faustus, intuebar. Fama enim de illo
prælocuta mihi erat, quod esset honestarum omniũ do-
ctrinarum peritissimus, & apprime disciplinis liberali-
bus eruditus. Et quoniam multa philosophorum lege-
ram, memoriæque mandata retinebam, ex eis quædam *Sapien.13.*
comparabam illis Manichæorum lõgis fabulis, & mihi
probabiliora ista videbantur, quæ dixerunt illi, qui tan-
tum potuerunt valere, vt possent æstimare seculũ, quan-
quam eius dominum minime inuenerint. Quoniam *Psal.137.*
magnus es domine, & humilia respicis, excelsa autem à
longe cognoscis. Nec propinquas nisi obtritis corde,
nec inueniris à superbis, nec si illi curiosa peritia nume-
rent stellas & arenam, & dimetiantur sydereas plagas,
& inuestigent vias astrorum. Mente enim sua quærunt
ista, & ingenio quod tu dedisti eis: & multa inuenerunt,
& prænunciauerunt ante multos annos defectus lumi-
narium solis & lunæ, quo die, qua hora, quanta ex parte
futuri essent, & non eos fefellit numerus, & ita factũ est M
vt prænunciauerunt: & scripserunt regulas indagatas, &
leguntur hodie, atque ex eis prænunciatur quo anno, &
quo mense anni, & quo die mensis, & qua hora diei, &
quota parte luminis sui defectura sit luna vel sol, & ita
fiet vt prænũciatur. Et mirantur hæc homines & stupent
qui nesciunt ea, & exultant atque extolluntur qui sciunt
& per impiam superbiam recedentes & deficientes à lu-
mine tuo, tanto ante solis defectum futurum præuidẽt,
& in præsentia suum non vident. Non enim religiose
quærunt vnde habeant ingenium quo ista quærunt. Et *Psal.8.*
inuenientes quia tu fecisti eos, non ipsi dant tibi se vt
serues quod fecisti, & quales se ipsi fecerant, occidunt se *Deute.4.*
tibi, & trucidant exultationes suas sicut volatilia, & cu- *Ioan.1.*
riositates suas sicut pisces maris, quibus perambulant se-
cretas semitas abyssi, & luxurias suas sicut pecora cam-
pi, vt tu deus ignis edax consumas mortuas curas eo-
rum recreans eos immortaliter. Sed non nouerũt viam,
verbum tuum, per quod fecisti ‖ omnia ‖ ea quæ nume-
rant, & ipsos qui numerant, & sensum quo cernunt quę *Psal.148.*
numerant, & mentẽ de qua numerant, & sapientiæ tuæ
non est numerus. Ipse autem vnigenitus factus est nobis

A sapientia & iusticia & sanctificatio, & numeratus est inter nos, & solui tributum Cæsari. Non nouerunt hanc viam, qua descendant ad illũ à se, & per eum ascendant ad eum. Non nouerunt hanc viam, & putant se excelsos esse cum syderibus & lucidos, & ecce ruerũt in terram, & obscuratum est insipiẽs cor eorum. Et multa vera de creatura dicunt, & verum † creaturæ artificem non pie quærunt, & ideo non inueniunt: aut si inueniũt, cognoscentes deum nõ sicut deum honorant, aut gratias agũt: sed euanescunt in cogitationibus suis, & dicunt se esse sapientes, sibi tribuendo quę tua sunt, ac per hoc student peruersissima cæcitate etiam tibi tribuere quæ sua sunt, mendacia scilicet in te conferentes, qui veritas es, & immutantes gloriam incorrupti dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentum, & conuertunt veritatem tuam in mendacium, & colunt & seruiũt creaturæ potius quàm creatori. Multa tamen ab eis ex ipsa creatura vera dicta retinebam, & occurrebat mihi ratio per numeros & ordinem temporum, & visibiles attestationes syderum, & cõferebam cum dictis Manichæi, qui de his rebus multa

Matth. 22. *Roma. 1.* *† veritatẽ.*

B scripsit copiosissime delirans, & nõ mihi occurrebat ratio, nec solstitiorũ & æquinoctiorum, nec defectuum luminarium, nec quicquid tale in libris secularis sapientiæ didiceram. Ibi autem credere iubebar, & ad illas rationes numeris & oculis meis exploratas non occurrebat, & longe diuersum erat.

Sola dei cognitio beat. Cap. IIII.

NVnquid domine deus veritatis quisquis nouit ista, ipse placet tibi? Infelix enim homo qui scit illa omnia, te autem nescit: beatus autem qui te scit, etiam si ille nesciat. Qui verò & te & illa nouit, non propter illa beatior, sed propter te solum beatus est, si cognoscẽs te sicut deum glorificet & gratias agat, & non euanescat in cogitationibus suis. Sicut enim melior est qui nouit possidere arborem, & de vsu eius tibi gratias agit, quamuis nesciat vel quot cubitis alta sit, vel quanta latitudine diffusa, quàm ille qui eam metitur, & omnes ramos eius numerat, & neque possidet eam, neque creatorem eius nouit aut didicit: *Sic fidelis homo, cuius totus mundus diuitiarum est, & quasi nihil habẽs, omnia possidet, inhærẽdo tibi cui seruiunt omnia, quãuis nec saltem Septentrionem gyros nouerit, dubitare, stultum est, quin vtique melior sit quàm mensor cœli, &

C numerator syderum, & pensor elementorum, & negligens tui, qui omnia in mensura & numero & pondere disposuisti.

Hier. in prologo bibliæ cap. 8. **aliâs, diligit.* *2. Corin. 6.* *Sapien. 11.*

Temeritas Fausti, docẽtis quod nesciebat. Cap. V. *Iob. 28.*

SEd tamen quis quærebat Manichæũ nescio quem etiam ista scribere, sine quorum peritia pietas disci poterat? Dixisti enim homini: Ecce pietas est sapientia, quam ille ignorare posset, etiam si ista perfecte nosset: ista verò quia non nouerat, impudentissime audens docere, prorsus illam nosse non posset. Vanitas est enim mundana ista etiam nota profiteri, pietas autem tibi confiteri. Vnde ille deuius ad hæc ista multum loquutus est, vt conuictus ab eis qui ista vere didicissent, quis esset eius sensus in cæteris quæ abditiora sunt, manifeste cognosceretur. Non enim parui existimari se voluit, sed spiritum sanctum consolatorem & ditatorem fidelium tuorum, authoritate plenaria personaliter in se esse persuadere conatus est. Itaque cum de cœlo ac stellis, & de solis ac lunæ motibus falsa dixisse deprehenderetur, quamuis ad doctrinam religionis ista non pertineant, tamen ausus eius sacrilegos † fuisse satis emineret, cum ea non solum ignorata, sed etiam falsa vel falsata tam vesana superbiæ vanitate diceret, vt ea tanquam diuinæ personæ tribuere sibi niteretur. D

† sacrilego spiritu.

Cùm enim audio Christianum aliquem fratrem illum aut illum ista nescientem, & aliud pro alio sentientem, patienter intueor opinantem hominem, nec illi obesse video, cum de te domine creator omnium non credat indigna, si forte situs & habitus creaturæ corporalis ignoret. Obest autem si hoc ad ipsam doctrinæ pietatis formam pertinere arbitretur, & pertinacius affirmare audeat quod ignorat. Sed etiam talis infirmitas in fidei cunabulis à charitate matre sustinetur, donec assurgat nouus homo in virum perfectum, & circumferri non possit omni vento doctrinæ. In illo autem qui doctor, qui author, qui dux & princeps eorum quibus illa suadere ita fieri ausus est, vt qui eum sequerentur, non quemlibet hominem, sed spiritum tuum sanctum se sequi arbitrarentur, quis tantam dementiam sicubi falsa dixisse conuinceretur: non detestandam longèque abiiciendam esse iudicaret? Sed tamen nondum liquido compereram, vtrum etiam secundum eius verba vicissitudines longiorum & breuiorum dierum atque noctium, & ipsius noctis & diei, & deliquia luminum E & si quid eiusmodi in aliis libris legeram, posset exponi: vt si forte posset, incertum quidem mihi fieret, vtrum se res ita haberet, an non ita, sed ad fidem meam illius authoritatem propter creditam sanctitatem proponerem.

Ephe. 4.

Faustus natura nõ arte facũdus. Cap. VI. *Supra. li. 3. cap. 11. De moribꝰ monachorum. cap. 23. De vtilitate credẽdi. cap. 16.*

ET per annos fermè ipsos nouem, quibus eos animo vagabundus audiui, nimis extento desyderio venturum expectabam istum Faustum. Cæteri enim eorum, in quos forte incurrissem, qui talium rerum quæstionibus à me obiectis deficiebant, illum mihi promittebant: cuius aduentu collatóque colloquio facillime mihi hæc & si qua forte maiora quærerem, enodatissime expedirentur. Ergo vbi venit, expertus sum hominem gratum & iocundum verbis, & eaipsa quæ illi solent dicere, multo suauius garrientem. Sed quid ad meam sitim preciosiorum poculorum decentissimus ministrator? Iam rebus talibus satiatæ erant aures meæ, nec ideo mihi meliora videbantur, quia melius dicebantur: nec ideo vera, quia diserta: nec ideo sapiens anima, quia vultus congruus & decorum eloquium: Illi autem qui eum mihi promittebant, non boni rerum existimatores erant, & ideo illis videbatur prudens & sapiens, quia delectabat eos loquens. Sensi autem F aliud genus hominum etiam veritatem habere suspectam, & ei nolle acquiescere si compto atque vberi sermone promeretur. Me autem iam docueras deus meus miris & occultis modis: & propterea credo quod tu me docueris, quoniam verum est, nec quisquam præter te alius est doctor veri, vbicũque & vndecunque claruerit. Iam ergo abs te didiceram, nec eò debere videri aliquid verum dici, quia eloquenter dicitur: nec eò falsum, quia incompositè sonant signa labiorum. Rursus nec ideo verum, quia impolite enunciatur: nec ideo falsum, quia splendidus sermo est: sed perinde esse sapientiam & stulticiam, sicut sunt tibi vtiles & inutiles: verbis autem ornatis & inornatis sicut vasis vrbanis & rusticanis vtrosque cibos posset ministrari. Igitur auiditas mea, qua illum tanto tempore expectaueram hominem, delectabatur quidem motu affectuque disputantis, & verbis congruentibus, atque ad vestiendas sententias facile occurrentibus. Delectabar autem & cum multis, vel etiam præ multis laudabam ac efferebam, sed moleste habebam quod in cœtu audientium non sinerer illi ingerere, & partiri cum eo curas quæstionum mearum,

Vestire sententiã, Ciceronianũ est verbum nec aliter legendum.

G rum, conferendo familiariter, & accipiendo ac reddendo sermonem. Quod vbi potui, & aures eius cum familiaribus meis eo quoque tempore occupare cœpi, quo non dedeceret alternis disserere, & protuli quædam, quæ me mouebant, expertus sum prius hominem expertem liberalium disciplinarum nisi grammaticæ, atque eius ipsius vsitato modo: & quia legerat aliquas Tullianas orationes, & paucissimos Senecæ libros, & nonnulla poëtarum, & suæ sectæ, si qua volumina latine atque composite conscripta erãt: & quia aderat quotidiana sermocinandi exercitatio, inde suppetebat eloquium, quod fiebat acceptius magisq; seductorium moderamine ingenij, & quodam lepore naturali. Itáne est vt recolo domine deus meus arbiter conscientiæ meæ? Coram te cor meum & recordatio mea, qui me tunc agebas abdito secreto prouidentiæ tuæ, & inhonestos errores meos iam conuertebas ante faciem meam, vt viderem & odissem.

Alienatur à secta Manichæorũ. Ca. VII.

De vtilitate credẽdi. cap. 16.

** al. quas.*

** aliàs, ista.*

NAm posteaquàm ille mihi imperitus earum artium, quibus eum excellere putaueram, satis apparuit, desperare cœpi posse eum mihi illa quæ

H me mouebant aperire atque dissoluere, quorum quidem ignarus posset veritatem tenere pietatis, sed si Manichæus non esset. Libri quippe eorum pleni sunt longissimis fabulis, de cœlo & syderibus, & sole, & luna: quæ mihi eum, quod vtique cupiebam, collatis numerorum rationibus, quos * alibi ego legeram, vtrum potius ita * essent vt Manichæi libris continebantur, an certe vel par etiam inde ratio redderetur, subtiliter explicare posse iam non arbitrabar. Quæ tamen vbi consyderanda & discutienda protuli, modeste sanè ille nec ausus est subire ipsam sarcinam. Nouerat enim se ista non nosse, nec eum puduit confiteri. Non erat de talibus quales multos loquaces passus eram, conantes ea me docere, & dicentes ◊ mihi ◊ nihil. Iste vero cor habebat, & si non rectum ad te, nec tamen nimis incautum ad seipsum. Non vsquequaque imperitus erat imperitiæ suæ, & noluit se temere disputando in ea coarctari, vnde nec exitus ei vllus, nec facilis esset reditus. Etiam hinc mihi amplius placuit. Pulchrior est enim temperantia confitentis animi, quàm illa quæ nosse cupiebam, & eum in omnibus difficilioribus & subtilioribus quæstionibus ta-

I lem inueniebam. Refracto itaque studio quo intenderam in Manichæi literas, magisque desperans de cæteris eorũ doctoribus, quãdo in multis quę me mouebant ita ille nominatus apparuit, cœpi cum eo pro studio eius agere vitam, quo ipse flagrabat in eas literas, quas tũc iam rhetor Carthaginis adolescentes docebam, & legere cum eo, siue quæ illa audita desyderaret, siue quæ ipse tali ingenio apta existimarem. Cæterum omnis conatus meus, quo proficere in illa secta statueram, * illo homine cognito prorsus intercidit, non vt ab eis omnino separarer, sed quasi melius quicquam non inueniens eo, quo iam quoquo modo irruerám, contentus interim esse decreueram, nisi aliquid forte quod magis eligẽdum esset, eluceret. Ita ille Faustus, qui multis laqueus mortis extitit, meum quo captus eram relaxare iam cœperat, nec volens nec sciens. Manus enim tuæ deus meus in abdito prouidentiæ tuæ, non deserebant animam meam, & de sanguine cordis matris meæ per lachrymas eius diebus ac noctibus pro me sacrificabatur tibi, & egisti mecum miris & occultis modis. Tu illud egisti deus meus. Nam à domino gressus hominis dirigentur, & viam eius volet. Aut quæ procuratio salutis præter manum tuam reficientem quæ fecisti?

Infrà. ca. 10

** aliàs, statueram.*

Psal. 36.

Proficiscitur Romã contra matris voluntatem. Cap. VIII.

EGisti ergo mecum vt mihi persuaderetur Romam pergere, & potius ibi docere quod docebam Carthagine. Et hoc vnde mihi persuasum sit, non præteribo confiteri tibi: quoniam & in his altissimi tui recessus, & præsentissima in nos misericordia tua cogitanda & prædicanda est. Non ideo Romam pergere volui, quod maiores quæstus, maiórque mihi dignitas ab amicis, qui hoc suadebant, promittebatur, quanquàm & ista ducebant animum tunc meum: sed illa erat tunc causa maxima & penè sola, quod audiebam quietius ibi studere adolescẽtes, & ordinatiore disciplinę coërcitioni sedari, ne in eius scholam quo magistro non vtitur, passim & proterue irruant, nec eos admitti omnino nisi ille permiserit. Contra apud Carthaginem fœda est & intemperans licentia scholasticorum: Irrumpunt impudenter, & propè furiosa fronte perturbant ordinem, quem quisq; discipulis ad proficiẽdum instituerit. Multa iniuriosa faciunt mira hebetudine, & punienda legibus, nisi consuetudo patrona sit, hoc miseriores eos ostendens, quo iam quasi liceat faciunt, quod per tuam æternam legem nunquam licebit, & impune se facere arbitrantur, cum ipsa faciendi cęcitate puniantur, & incomparabiliter patiantur peiora, quàm faciunt. Ergo quos mores cum studerem meos esse nolui, eos, cum docerem cogebar perpeti alienos: & ideo placebat ire vbi talia non fieri omnes qui nouerant indicabant. Verum autem tu spes mea & portio mea in terra viuentium, ad mutandum terrarum locum pro salute animæ meæ, & Carthagini stimulos quibus inde auellerer, admouebas, & Romæ illecebras quibus attraherer, proponebas mihi per homines qui diligebant vitam mortuam, hinc insana facientes, inde vana pollicentes, & ad corrigendos gressus meos vtebaris occulte & illorũ & mea peruersitate. Nam & qui perturbabant ocium meum, fœda rabie cæci erant: & qui inuitabant ad aliud, terram sapiebant. Ego autem qui detestabar hic veram miseriam, illic falsam fœlicitatem appetebam. Sed quare hinc abirem, & illuc irem, tu sciebas deus, nec indicabas mihi nec matri, quæ me profectum atrociter planxit, & vsque ad mare secuta est, sed fefelli eam violenter me tenentem, vt aut reuocaret aut mecum pergeret: & finxi me amicum nolle deserere, donec vento facto nauigaret. Et mentitus sum matri, & illi * matri, & euasi. M
Quia & hoc tu dimisisti mihi misericorditer, seruans me ab aquis maris, plenũm execrandis sordibus vsque ad aquam gratiæ tuæ, qua me abluto siccarẽtur flumina maternorũ oculorum, quibus pro me quotidie tibi rigabat terram sub vultu suo, & tamen recusanti sine me redire vix persuasi, vt in loco qui proximus nostræ naui erat memoria beati Cypriani, maneret ea nocte. Sed in ea nocte clanculo ego profectus sum: illa autem remansit orando & flendo. Et quid à te petebat deus meus tantis lachrymis, nisi vt nauigare me non sineres? Sed tu alte consulens & exaudiens cardinem desyderij eius, non curasti quod tunc petebat, vt in me faceres quod semper petebat. Flauit ventus, & impleuit vela nostra, & littus subtraxit aspectibus nostris. In quo mane illa insaniebat, dolore & querelis, ac gemitu implebat aures tuas contemnentes ista, cum & me cupiditatibus meis raperes ad finiendas ipsas cupiditates, & illius carnale desyderium iusto dolorum flagello vapularet. Amabat enim secum præsentiam meam more matrum, sed multis multo amplius, & nesciebat quid tu illi gaudiorum facturus esses de absentia mea. Nesciebat, ideo flebat & eiulabat, atque illis cruciatibus arguebatur

Psal. 141.

** illi, pũdus hic adferre sermoni, quasi dicat, tali matri, tam non vulgari matrũ more me amanti.*

De vtilitate credendi. cap. 16.

A batur in ea reliquiarum Euæ, cum gemitu quęrés quod cum gemitu pepererat. Et tamen post accusatione fallaciarum & crudelitatis meæ cõuersa rursus ad deprecandum te pro me, abiit ad solita, & ego Romam.

Febri corporis periculose laborat Cap. IX.

ET ecce excipior ibi flagello ęgritudinis corporalis, & ibam iam ad inferos, portans omnia mala quæ commiserã & in te & in me & in alios multa & grauia super originalis peccati vinculum, quo omnes in Adam morimur. Non enim quicquam eorum mihi donaueras in Christo, nec soluerat ille in carne sua inimicicias, quas tecum contraxerã peccatis meis. *1. Corin. 15. Ephes. 2.* Quo modo enim eas solueret in cruce phantasmatis, quod de illo credideram? Quàm ergo falsa mihi videbatur mors carnis eius, tam vera erat animæ meæ: & quàm vera erat mors carnis eius, tam falsa vita animæ meæ, quæ id non credebat. Et ingrauescentibus febribus iam ibam & peribam. Quò enim irem, si tunc hinc abirem, nisi in ignem atq; tormenta digna factis meis in veritate ordinis tui? Et illa hoc nesciebat, & tamen pro me orabat absens. Tu autem vbique præsens, vbi erat exaudiebas eam, & vbi eram miserebaris mei, vt recuperarem salutem corporis mei, adhuc insanus corde sacrilego. Neq; enim desyderabam in illo tanto pericu
B lo baptismũ tuum, & melior eram puer, quando illum de materna pietate flagitaui, sicut iam recordatus atque confessus sum: *Supra li. 1. cap. 11.* sed ◊ iam ◊ in dedecus meum creueram, & consilia medicinæ tuæ demens irridebam, qui me non siuisti talem bis mori. Quo vulnere si feriretur cor matris, nunquã sanaretur. Nõ enim satis eloquor quid erga me habebat animi, & quanto maiore solicitudine me parturiebat spiritu, quàm carne pepererat. Non itaque video quo modo sanaretur, si mea talis illa mors transuerberasset viscera dilectionis eius. Et vbi essent tantæ preces & tam crebræ sine intermissione? Nusquã nisi ad te. An verò tu deus misericordiarum sperneres cor contritum & humiliatum viduæ castæ ac sobriæ, *Psal. 50.* frequentantis eleemosynas, obsequentis atque seruientis sanctis tuis, nullum diẽ prætermittentis oblationem ad altare tuũ: bis in die, mane & vespere ad Ecclesiam tuam sine vlla intermissione venientis, non ad vanas fabulas & aniles loquacitates, sed vt te audiret in tuis sermonibus, & tu illam in suis orationibus? Huiús ne tu
C lachrymas, quibus non à te aurum & argentum petebat, nec aliquod mutabile aut volubile bonũ, sed salutem animæ filij sui, tu cuius munere talis erat, contemneres, & repelleres ab auxilio tuo? Nequaquã domine: immo verò aderas, & faciebas ordine quo prædestinaueras esse faciendum. *Sup. lib. 3. cap. 11.* Absit vt tu falleres eam in illis visionibus & responsis tuis, quæ iam commemoraui, & quæ non memoraui, quæ illa fideli pectore tenebat, & semper orans tanquam chirographa tua ingerebat tibi. Dignaris enim, quoniam in seculum misericordia tua, eis quibus omnia debita dimittis, etiam promissionibus tuis debitori fieri.

Errores ãte susceptam Euangelij doctrinam Cap. X.

REcreasti ergo me ab illa ægritudine, & saluum fecisti filium ancillæ tuæ, tunc interim corpore, vt esset cui salutem meliorem atq; certioré dares. Et iungebar etiam tunc Romæ falsis illis atq; fallentibus sanctis: non enim tantum auditoribus eorum, quorum ẽt numero erat etiam is, in cuius domo ægrotaueram & conualueram, sed eis etiam quos electos vocant. *† in.* Adhuc enim mihi videbatur nõ esse nos qui peccamus, sed nescio quã aliam in nobis peccare naturã, & delectabat superbiã meam extra culpam esse. Et cum aliquid mali fecissem, non confiteri me fecisse, vt sanares animã meã, quoniam peccaui tibi: sed excusare me
D amabam, & accusare nescio quid aliud quod mecũ esset, & ego non essem. Verum autem totum ego eram, & aduersum me impietas mea me diuiserat: & id erat peccatum insanabilius, quo me peccatorem non esse arbitrabar, & execrabilis iniquitas te deus omnipotens te à † * me ad perniciem meam, quàm ad te ad salutem malle superari. *† * in.* Nondum ergo posueras custodiam ori meo, & ostium continentiæ circa labia mea, *Psal. 38.* vt non declinaret cor meum in verba maligna, ad excusandas excusationes in peccatis cum hominibus operantibus iniquitatem, *Psal. 140.* & ideo adhuc conuiuebam † * cum electis eorum. ** al. cõmunicabam. † conuinabar.* Sed tamen iam desperans in ea falsa doctrina me posse proficere, eaq; ipsa, quibus si nihil melius reperirem, contentus esse decreueram, iam remissius negligentiusq; retinebam. Etenim suborta est etiam mihi cogitatio, prudẽtiores cæteris fuisse illos philosophos, quos Academicos appellant, quod de omnibus dubitandum esse censuerant, nec aliquid veri ab homine comprehendi posse decreuerant. *Lib. 4. de ciuita. dei. cap. 30. & li. 8. ca. 12. de vtilitate credendi ca. 16.* Ita enim & mihi liquido sensisse videbantur, vt vulgo habetur etiam illorum intentionem nondum intelligenti. Nec dissimulaui eundem hospitem meum reprimere à nimia fiducia, quam sensi eum habere de rebus fabulosis, quibus Manichæi libri pleni sunt.
E Amicicia tamen eorum familiarius vtebar, quàm cæterorum hominum, qui in illa hæresi non fuissent. Nec eam defendebam pristina animositate, sed tamen familiaritas eorum: plures enim eos Roma occultat, pigrius me faciebat aliud quærere, præsertim desperantem in Ecclesia tua domine cœli & terræ, creator omnium visibilium & inuisibilium posse inueniri verum, vnde me illi auerterant. Multũque mihi turpe videbatur, credere figuram te habere humanæ carnis, & membrorum nostrorum lineamentis corporalibus terminari. Et quoniam cum de deo meo cogitare vellem, cogitare nisi moles corporum non noueram: neque enim videbatur mihi esse quicquam, quod tale non esset, & ea maxima & propè sola causa erat ineuitabilis erroris mei. Hinc enim & mali substantiam quandam credebam esse talem, & habere suam molem tetram & deformem, siue crassam, quam terram dicebant, siue tenuem atque subtilem, sicut est aëris corpus, quam malignam
F mentem per terram repentem imaginantur. Et quia deum bonum, nullam malam naturam creasse qualiscũque pietas me credere cogebat, constituebam ex aduerso sibi duas moles vtranque infinitam, sed malam angustius, bonam grandius, & ex hoc initio pestilentioso me cætera sacrilegia sequebantur. Cum enim conaretur animus meus currere in catholicam fidem, repercutiebar, quia non erat catholica fides quam esse arbitrabar. Et magis pius mihi videbar, si te deus meus, cui confitentur ex me miserationes tuæ, vel ex cæteris partibus infinitum crederem, quamuis ex vna qua tibi moles mali opponebatur, cogerer finitum fateri, quàm si ex omnibus partibus in corporis humani forma te opinarer finiri. Et melius mihi videbar credere nullum malum te creasse, quod mihi nescienti, non solum aliqua substantia, sed etiam corporea videbatur, quia & mentem cogitare non noueram, nisi eam subtile corpus esse, quod tamen per loci spacia diffunderetur abs te, quàm crederem abs te esse, qualem putabam naturam mali. Ipsum quoque saluatorem nostrum vnigenitũ tuum, tanquam de massa lucidissima molis tuæ porrectum ad nostrã salutem, ita putabam, vt aliud de

G illo nõ crederem, nisi quod possem vanitate imaginari. Talem itaq; naturam eius nasci non posse de Maria virgine arbitrabar, nisi carni concerneretur. Concerni autem & nõ inquinari non videbã, quod mihi tale figurabam. Metuebam itaq; credere in carne natum, ne credere cogerer ex carne inquinatum. Nunc spiritales tui blande & amanter ridebunt me, si has confessiones meas legerint, sed tamen talis eram.

Qualiter Augustin⁹ cõtulerit cũ catholicis. Cap. XI.

DEinde quæ illis in scripturis tuis reprehenderant defendi posse non existimabam: sed aliquando sanè cupiebam cum aliquo illorum librorum doctissimo conferre singula, & experiri quid inde sentiret. Iã enim Helpidij cuiusdã aduersus eosdẽ Manichæos coràm loquentis & disserentis sermones, etiam apud Carthaginem mouere me cœperant, cum talia de scripturis proferret, quibus resisti facile nõ posset, & imbecilla mihi responsio videbatur istorũ. Quã quidem non facile palàm promebant, sed nobis secretius, cum dicerent scripturas noui testamenti falsatas fuisse à nescio quibus, qui Iudæorũ legem inserere Christianæ fidei voluerunt, atq; ipsi incorrupta exemplaria H nulla proferrent. Sed me maxime captũ & offocatum quodã modo deprimebant corporalia cogitantẽ, moles illæ, sub quibus anhelans in auram tuæ veritatis liquidam & simplicem respirare non poteram.

Fraus discipulorũ Romæ in præceptores. Cap. XII.

SEdulo ergo agere cœperã, propter quod venerã, vt docerẽ Romæ artem rhetoricam, & prius domi congregare aliquos, quibus & per quos innotescere cœperã, & ecce cognosco alia Romæ fieri, quæ non patiebar in Africa. Nam reuera illas euersiones à perditis adolescentibus ibi non fieri manifestatum est mihi. Sed subito † (inquiunt) ne mercedẽ magistro reddant, conspirãt multi adolescentes, & transferũt se ad alium desertores fidei, & quibus præ pecuniæ chariate iusticia vilis est. Oderat etiam istos cor meum, quamuis non perfecto odio. Quod enim ab eis passurus eram, magis oderam fortasse, quàm eo quod cuilibet illicita faciebant. Certe tamen turpes sunt tales, & fornicãtur abs te, amando volatica ludibria temporũ & lucrũ luteum: quod cum apprehenditur, manũ inquinat, & amplectendo mundum fugientem, contẽnendo te manẽ- I tem & reuocantem, & ignoscentẽ redeunti ad te meretrici animæ humanæ. Et nunc tales odi prauos & distortos, quãuis eos corrigendos diligam, vt pecuniç doctrinam ipsam quã discunt præferant, ei verò te deum veritatem & vbertatem certi boni & pacem castissimam. Sed tũc eos magis pati nolebam malos propter me, quàm fieri propter te bonos volebam.

† subditi.

Psal. 138.

Docturus rhetoricã in Mediolanũ: ab Ambrosio suscipitur. Cap. XIII.

ITaq; posteaquã missum est à Mediolano Romã ad præfectum vrbis, vt illi ciuitati rhetoricæ magister prouideretur, impertita etiam euectione publica, egoipse ambiui per eosipsos Manichæis vanitatib⁹ ebrios, quibus vt carerem ibã, sed vtrique nesciebamus, vt dictione proposita me probatum præfectus tunc Symmachus mitteret. Et veni Mediolanum ad Ambrosiũ episcopum in optimis notum orbi terræ, pium cultorẽ tuum, cuius tunc eloquia strenue ministrabant adipem frumenti tui, & læticiam olei, & sobriam vini ebrietatẽ populo tuo. Ad eum autem ducebar abs te nesciens, vt per eum ad te sciens ducerer. Suscepit me paterne ille homo dei, & peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit. Et eum amare cœpi, primo quidem non tanquam doctorem veri, quod in Ecclesia tua prorsus desperabam, sed tanquã hominem benignũ in me. Et studiose audiebam disputantẽ in populo, non intentione qua debui, sed quasi explorans eius facundiã, vtrũ con- K ueniret famæ suæ, an maior minórve proflueret quàm prædicabatur, & verbis eius suspendebar intentus. Rerum autem incuriosus & contemptor astabã, & delectabar suauitate sermonis, quanquã eruditioris, minus tamen hilarescentis atque mulcentis quàm Fausti erat, quod attinet ad dicendi modũ. Cæterum rerũ ipsarum nulla comparatio. Nam ille per Manichæas fallacias aberrabat, iste autem saluberrime docebat salutem. Sed longe est à peccatoribus salus, qualis ego tunc aderam, & tamen propinquabam sensim & nesciui. †

Psal. 4.

Psal. 118.

† nesciens.

Audito Ambrosio paulatĩ ab erroribus resipiscit. Cap. XIIII.

CVm enim non satagerẽ discere quæ dicebat, sed tantum quemadmodum dicebat ea audire, mihi quippe iam desperanti ad te viam patere homini: inanis cura remanserat. Sed veniebant in animum meum simul cum verbis quæ diligebam, res etiam quas negligebam. Neque enim ea dirimere poteram. Et dum cor aperirem ad excipiendum quàm diserte diceret, pariter intrabat & quàm vere diceret, gradatim quidem. Nam primo etiam ipsa defendi posse mihi iam cœperant videri, & fidem catholicam, pro qua nihil posse dici aduersus oppugnantes Manichços putaueram, iam non impudenter asseri existimabam, L maxime audito vno atque altero, & sæpius ænigmate soluto de scripturis veteribus: vbi cum ad literam acciperem, occidebar spiritaliter. Itaque plerisq; illorum librorum expositis locis, iam reprehendebam desperationem meam, illam duntaxat qua credideram legem & prophetas detestantibus atque irridentibus resisti omnino non posse: nec tamen iam ideo mihi catholicam viam tenendam esse sentiebam, quia & ipsa poterat habere doctos assertores suos, qui copiose & non absurde obiecta refellerent, nec ideo iam damnandum illud quod tenebam, quia defensionis partes æquabantur. Ita enim catholica non mihi victa videbatur, vt nondum etiam victrix appareret. Tunc verò fortiter intendi animum, si quo modo possem certis aliquibus documentis Manichæos conuincere falsitatis. Quod si possem spiritalem substantiam cogitare, statim machinamenta illa omnia soluerentur, & abiicerentur ex animo meo, sed non poteram. Veruntamen de ipso mundi huius corpore omníque natura, quam sensus M carnis attingeret, multo probabiliora plerosque sensisse philosophos, magis magisq; consyderans atque conparans iudicabam. Itaque Academicorum more, sicut existimant, dubitans de omnibus, atque inter omnia fluctuans, Manichæos quidem relinquẽdos esse decreui, non arbitrans eoipso tempore dubitationis meæ in illa secta mihi permanendum esse, cui iam nonnullos philosophos præponebam, quibus tamen philosophis, quod sine nomine salutaris Christi essent, curationem languoris animæ meæ committere omnino recusabã. Statui ergo tandiu esse catechumenus in catholica Ecclesia à parentibus commendata, donec aliquid certi eluceret quò cursum dirigerem.

De utilitate credendi. cap. 16.

2. Cor. 3.

De btã vita in proœmio

DIVI AVRELII AVGVSTINI
Confessionum Liber Sextus.

Augustin⁹ nec Manichæus nec catholicus. Cap. I.

PES mea à iuuentute mea, vbi mihi eras, & quò recesseras? An verò non tu feceras me, & discreueras me à quadrupedibus & volatilibus cœli? Sapientiorem me feceras, & ambulabam per tenebras & lubricũ, & quærebam te foris à me, & non inueniebam

A uenìebam deum cordis mei, & veneram in profundũ maris, & diffidebam & deſperabam de inuentione veri. Iam venerat ad me mater pietate fortis, terra mariq; me ſequens, & in periculis omnibus de te ſecura. Nam & per marina diſcrimina ipſos nautas conſolabatur, à quibus rudes abyſsi viatores, cum perturbantur conſolari ſolent, pollicens eis peruentionem cum ſalute, quia hoc ei tu per viſum pollicitus eras. Et inuenit me periclitantem quidem grauiter deſperatione indagandæ veritatis. Sed tamen ei cum indicaſſem, non me quidem iam eſſe Manichæum, ſed neque catholicũ Chriſtianum [non] quaſi inopinatum aliquid audierit, exiliuit lætitia, cum iam ſecura fieret ex ea parte miſeriæ meæ, in qua me tanquam mortuum, ſed reſuſcitãdum tibi flebat, & feretro cogitationis efferebat, vt diceres filio viduæ. Iuuenis tibi dico, ſurge: & reuiuiſceret &

Lucæ 7.

inciperet loqui, & redderes illũ matri ſuæ. Nulla ergo turbulenta exultatione trepidauit cor eius, cum audiſſet ex tanta parte iam factum, quod tibi quotidie plangebat vt fieret, veritatem me nondũ adeptum, ſed falſitati iam ereptũ: imò vero quia certa erat, & quod re-

B ſtabat te daturũ, qui totum promiſeras, placidiſsime & pectore pleno fiduciæ reſpõdit mihi credere ſe in Chriſtum, quod priuſquã de hac vita emigraret, me viſura eſſet fidelem catholicum: & hoc quidẽ mihi, tibi autẽ fons miſericordiarum preces & lachrymas denſiores, vt accelerares adiutorium tuũ, & illuminares tenebras meas, & ſtudioſius ad Eccleſiam currerem, † & in Ambroſij ora ſuſpenderer † ad fontem ſalientis aquæ in vitam æternã. Diligebat autem illum virum ſicut angelũ dei, quod per illum cognouerat me interim ad illã ancipitem fluctuationem iam eſſe perductum, per quem tranſiturum me ab ægritudine ad ſanitatem intercurrente acriore periculo, quaſi per acceſsionem, quã criticam medici vocant, certa præſumebat.

† currere.
† ſuſpendi.
Ioan. 4.

Epulæ & ſynaxis apud ſepulchra martyrum.
Cap. II.

ITaq; cum ad memorias ſanctorum, ſicut in Africa ſolebat, pultes & panem & merum attuliſſet, atque ab oſtiario prohiberetur, vbi hoc epiſcopum vetuiſſe cognouit, tam pie atque obedienter amplexa eſt, vt ipſe mirarer † quod tam facile accuſatrix potius conſuetudinis ſuæ, quàm diſceptatrix illius prohibitionis effecta ſit. Non enim obſidebat ſpiritum eius vinolentia, eámque ſtimulabat in odium veri amor vini, ſicut pleroſq; mares & fœminas, qui ad canticum ſobrietatis, ſicut ad potionem aquatam madidi nauſeant. Sed

† miraretur.

C illa cum attuliſſet caniſtrum cum ſolennibus epulis prægustandis atque largiendis, plus etiam quàm vnum potillum † * pro ſuo palato ſatis ſobrio temperatũ, vnde indignationem † * ſumeret non ponebat. Et ſi multę eſſent quæ illo modo videbantur honorandæ memoriæ defunctorum, idem ipſum vnum quod vbique poneret circunferebat, quo iam non ſolum aquatiſsimo, ſed etiam tepidiſsimo cum ſuis præſentibus per ſorbitiones exiguas partiretur, quia pietatem ibi quærebat, non voluptatem. Itaq; vbi comperit à præclaro prædicatore atq; antiſtite pietatis præceptũ eſſe, iſta non fieri, nec ab eis qui ſobrie facerent, ne vlla occaſio ſe ingurgitandi daretur ebrioſis, & quia illa quaſi parentalia ſuperſtitioni gentilium eſſent ſimillima, abſtinuit ſe libẽtiſsime, & pro caniſtro pleno terrenis fructibus, plenum purgatioribus votis pectus ad memorias martyrum afferre didicerat, & vt quod poſſet daret egentibus, & ſi communicatio dominici corporis illic celebraretur, cuius paſsionis imitatione immolati & coronati ſunt martyres. Sed tamen videtur mihi domine

*† * pocillũ.*
*† * alias, dignationem.*
Memorias ſepulchra vocat.

deus meus, & ita eſt in cõſpectu tuo de hac re cor meũ, D non facile fortaſſe de hac amputanda cõſuetudine matrem meam fuiſſe ceſſurã, ſi ab alio prohiberetur, quem non ſicut Ambroſium diligebat, quem propter ſalutẽ meam maxime diligebat, eam verò ille propter eius religioſiſsimã conuerſationem, qua in bonis operibus tam feruens ſpiritu frequẽtabat Eccleſiam, ita vt ſæpe erumperet cum me videret in eius prædicatione, gratulans mihi quod talem matrem haberem, neſciens qualem illa me filium, qui dubitabam de illis omnibus, & inueniri poſſe viam vitæ minime putabam.

Occupationes & ſtudia Ambroſii.
Cap. 3.

NEc iam ingemiſcebam orando vt ſubuenires mihi, ſed ad quærendum intentus, & ad diſſerendum inquietus erat animus meus. Ipſumq; Ambroſium fœlicem quendam hominem ſecundum ſeculum opinabar, quem ſic tantæ poteſtates honorarent, cœlibatus tantũ eius mihi laborioſus videbatur. Quid autem ille ſpei gereret, & aduerſus ipſius excellentiæ tentamenta, quid luctaminis haberet quidve ſolaminis in aduerſis, & occultum os eius quod erat in corde ei⁹, quàm ſapida gaudia de pane tuo ruminaret, nec cõiicere noueram, nec expertus eram, nec ille ſcie- E bat æſtus meos, nec foueã periculi mei. Nõ enim quærere ab eo poteram quod volebam ſicut volebã, ſecludentibus me ab eius aure atque ore cateruis negocioſorum hominũ, quorum infirmitatib⁹ ſeruiebat. Cum quibus quando non erat, quod perexiguum temporis erat, aut corpus reficiebat neceſſariis ſuſtentaculis, aut lectione animum. Sed cum legebat, oculi ducebantur per paginas, & cor intellectum rimabatur, vox autẽ & lingua quieſcebant. Sæpe cum adeſſemus, nõ enim vetabatur quiſquã ingredi, aut ei venientẽ nunciari mos erat, ſic eum legentem vidimus tacite, & aliter nunquam, ſedenteſq; † in diuturno ſilentio, (quis enim tam intento eſſe oneri auderet) diſcedebamus & coniectabamus eum paruo illo tẽpore, quod reparandæ menti ſuæ nanciſcebatur feriatũ ab ſtrepitu cauſarũ alienarũ, nolle in aliud auocari, & cauere fortaſſe, ne auditore ſuſpenſo & intento, ſi qua obſcurius poſuiſſet ille quem legeret etiam exponere neceſſe eſſet, aut de aliquibus difficilioribus diſceptare quæſtionibus, atq; huic operi tẽporibus impẽſis, minus quàm vellet voluminũ euolueret, quanquã & cauſa ſeruãdæ vocis, quæ illi facillime obtundebatur, poterat eſſe iuſtior tacite legendi. Quolibet tamen animo id ageret, bono vtique ille vir F agebat. Sed certe mihi nulla dabatur copia ſciſcitandi, quæ cupiebam de tam ſancto oraculo tuo pectore illius, niſi cum aliquid breuiter eſſet audiendum. Aeſtus autem illi mei ocioſum eum valde cui effunderẽtur requirebant, nec vnquã inueniebant. Et eum quidem in populo verbum veritatis recte tractantem, omni die dominico audiebam, & magis magiſq; mihi cõfirmabatur, omnes verſutarum calumniarum nodos, quos illi deceptores noſtri aduerſus diuinos libros innectebant, poſſe diſſolui. Vbi verò etiam comperi, ad imaginem tuam hominem à te factum, à ſpiritalibus filiis tuis, quos de matre catholica per gratiã regeneraſti, nõ ſic intelligi, vt humani te corporis forma determinatum crederẽt atq; cogitarẽt, quanquã quo modo ſe haberet ſpiritalis ſubſtantia, ne quidẽ tenuiter atq; in ænigmate ſuſpicabar, tamen gaudens erubui nõ me tot annos aduerſus catholicam fidem, ſed contra carnaliũ cogitationum figmenta latraſſe. Eo quippe temerarius & impius fueram, quod ea quæ debebam quęrendo diſcere, accuſando dixerã. Tu enim altiſsime & proxime,

† ſedenteſq;
Gene. 1.

G ſecretiſsime & præſentiſsime, cui membra nõ ſunt alia maiora & alia minora, ſed vbique totus es, & nuſquam locorum es, non es vtique forma iſta corporea, tamen feciſti hominem ad imaginem tuam, & ecce ipſe à capite vſque ad pedes in loco eſt.

De litera & ſpiritu. Cap. IIII.
** credendũ*
† certi.

CVm ergo neſcirẽ quo modo hæc ſubſiſteret imago tua, pulſansq; proponerẽ quo modo credendum eſſet, non inſultans opponerem quaſi ita creditum*eſſet. Tanto igitur acrior cura rodebat intima mea quid certe† retinerem, quanto me magis pudebat tandiu illuſum & deceptum promiſsione certorum, puerili errore & animoſitate tam multa incerta quaſi certa garriſſe. Quod enim falſa eſſent, poſtea mihi claruit. Certum tamen erat quod incerta eſſent, & à me aliquãdo pro certis habita fuiſſent, cum catholicã tuam cæcis contentionibus accuſarẽ, & ſi nondum cõpertam vera dicentem, non tamen ea docentem quæ grauiter accuſabam. Itaq; confundebar & cõuertebar, & gaudebam deus meus, quod Eccleſia tua vnica corpus vnici tui, in qua mihi nomen Chriſti infanti eſt inditum, non ſaperet infantiles nugas, neque hoc haberet **H** in doctrina ſua ſana, quod te creatorem omniũ in ſpacium loci quãuis ſummũ & amplum, tamen vndiq; terminatũ membrorum humanorũ figura cõtruderet. Gaudebã etiam quod vetera ſcripta legis & prophetarum, iam non illo oculo mihi legenda proponerentur, quo antea videbantur abſurda, cum arguebã tanquam ita ſentientes ſanctos tuos, verùm autem non ita ſentiebant: & tanquã regulam diligẽtiſsime cõmendaret, ſæpe in popularibus ſermonibus ſuis dicentem Ambroſium lætus audiebam, Litera occidit, ſpiritus autem viuificat, cum ea quæ ad literam peruerſitatem docere videbantur, remoto myſtico velamento ſpiritaliter aperiret, non dicens quod me offenderet, quanuis ea diceret, quæ vtrũ vera eſſent adhuc ignorarem. Tenebam enim cor meum ab omni aſſenſione, timens præcipitium, & ſuſpẽdio magis necabar. Volebam enim eorum quæ non viderem ita me certum fieri, vt certus eſſem quod ſeptem & tria decem ſint. Neque enim tam inſanus eram, vt ne hoc quidẽ putarem poſſe cõprehendi, ſed ſicut hoc, ita cætera cupiebam, ſiue corporalia quæ coram ſenſibus meis nõ adeſſent, ſiue ſpiritalia, de quibus cogitare niſi corporaliter neſciebam. **I** Et ſanari credẽdo poteram, vt purgatior acies mentis meæ dirigeretur aliquo modo in veritatem tuã ſemper manentẽ, & ex nullo deficientẽ. Sed ſicut euenire aſſolet, vt malum medicum expertus, etiam bono timeat ſe committere: ita erat valetudo animæ meæ, quæ vtique niſi credendo ſanari non poterat, & ne falſa crederet, curari recuſabat, reſiſtens manibus tuis, qui medicamenta fidei confeciſti, & ſparſiſti ſuper morbos orbis terrarũ, & tantam illis authoritatem tribuiſti.

2. Corin. 3.

De ſacrorũ librorũ authoritate & neceſſario vſu. Ca. V.

EX hoc tamen quoq; iam præponens doctrinam catholicã, modeſtius ibi minimeq; fallaciter ſentiebã iuberi vt crederetur quod non demonſtrabatur, ſiue eſſet quid, ſed cui forte nõ eſſet, ſiue nec quid eſſet, quàm illic temeraria pollicitatione ſcientiæ credulitatem irrideri, & poſtea tam multa fabuloſiſsima & abſurdiſsima, quia demonſtrari nõ poterãt credenda imperari. Deinde paulatim tu domine manu mitiſſima & miſericordiſsima pertractans & cõponens cor meum, conſyderãti quàm innumerabilia crederẽ quæ non viderem, neq; cum gererentur affuiſſem, ſicut tam multa in hiſtoria gentium, tam multa de locis atq; vrbibus quæ non videram, tam multa amicis, tam multa medicis, tam multa hominibus aliis atque aliis, quæ niſi **K** crederent omnino, in hac vita nihil ageremus. Poſtremo quàm inconcuſſe fixũ fide retinerem, de quibus parentibus ortus eſſem, quod ſcire non poſſem, niſi audiendo crediſiſſem. Perſuaſiſti mihi non qui crederent libris tuis, quos tanta in omnibus ferè gentibus authoritate fundaſti, ſed qui non crederent eſſe culpandos: nec audiendos eſſe, ſi qui forte mihi dicerẽt, Vnde ſcis illos libros vnius veri & veraciſsimi dei ſpiritu eſſe humano generi miniſtratos? Idipſum enim maxime credendum erat, quoniam nulla pugnacitas calumnioſarum quæſtionum per tam multa quæ legeram inter ſe confligẽtium philoſophorum extorquere mihi potuit, vt aliquando nõ crederem te eſſe quicquid eſſes quod ego neſcirem, aut adminiſtrationem rerum humanarum ad te minime pertinere. Sed id credebam aliquando robuſtius, aliquando exilius, ſemper tamen credidi & eſſe te, & curam noſtri gerere, etiam ſi ignorabam vel quid ſentiendum eſſet de ſubſtãtia tua, vel quæ via duceret aut reduceret ad te. Ideoq; cum eſſemus infirmi ad inueniendam liquida ratione veritatem, & ob hoc nobis opus eſſet authoritate ſanctarum literarum, **L** iam credere cœperam nullo modo te fuiſſe tributurum tam excellentem illi ſcripturæ per omnes iam terras authoritatem, niſi & per ipſam tibi credi, & per ipſam te quæri voluiſſes. Iam enim abſurditatem, quæ me in illis literis ſolebat offendere, cum multa ex eis probabiliter expoſita audiſſem, ad ſacramentorum altitudinem referebam: eoq; mihi illa venerabilior & ſacroſancta fide dignior apparebat authoritas, quo & omnibus ad legendum eſſet in promptu, & ſecreti ſui dignitatem in intellectu profundiore ſeruaret, verbis apertiſsimis & humillimo genere loquendi ſe cunctis præbens, & exercens intentionem eorum, qui non ſunt leues corde: vt exciperet omnes populari ſinu, & per anguſta foramina paucos ad te traiiceret, multo tamen plures, quàm ſi nec tanto apice authoritatis emineret, nec turbas gremio ſanctæ humilitatis hauriret. Cogitabam hæc & aderas mihi: ſuſpirabam, & audiebas me: fluctuabam, & gubernabas me: ibam per viam ſeculi latam, nec deſerebas me.

M

De miſeria ambitioſorum, adducto exemplo mẽdici lætantis. Cap. VI.
De vita beata † ꝑ enio.
** al. nõ habet, amiſerat.*
Lib. 3. cõtra Petilianũ. cap. 25.

INhiabam honoribus, lucris, coniugio, & tu irridebas. Patiebar in eis cupiditatibus amariſsimas difficultates, te propicio tanto magis, quanto minus ſinebas mihi dulceſcere quod non eras tu. Vide cor meũ domine, qui voluiſti vt hoc recordarer & cõfiterer tibi. Nũc tibi inhæreat anima mea, quã de viſco tam tenaci mortis exuiſti. Quàm miſera erat, & ſenſum vulneris θ amiſerat, θ * tu pungebas, vt relictis omnibus cõuerteretur ad te, qui es ſuper omnia, & ſine quo nulla eſſent omnia, conuerteretur & ſanaretur. Quàm ergo miſer eram, & quomodo egiſti vt ſentirem miſeriam meam, die illo, quo cum pararem recitare imperatori laudes, quibus plura mentirer, & mentienti faueretur ab ſcientibus, eaſq; curas anhelaret cor meũ, & cogitationum tabificarũ febribus æſtuaret, tranſiens per quẽdam vicum Mediolanenſem, animaduerti pauperem mendicum, iam credo ſaturum, iocantem atque lætantem, & ingemui, & locutus ſum cũ amicis θ meis θ qui mecum erant, multos dolores inſaniarum noſtrarum, quia omnibus talibus conatibus noſtris, qualibus tunc laborabam, ſub ſtimulus cupiditatum trahẽs infœlicitatis meæ ſarcinam, & trahendo exaggerans, nihil vellemus aliud, niſi ad ſecurã lætitiam peruenire, quò nos medicus ille iã præceſsiſſet, nunquã fortaſſe illuc venturos.

A turos. Quod enim iam ille pauculis & emendicatis nūmulis adeptus erat, ad hoc ego tam ærumnosis anfractibus & circuitibus ambiebam, ad læticiam scilicet tēporalis fœlicitatis. Non enim verum gaudium habebat, sed & ego illis ambitionibus multo falsius quærebam. Et certe ille lætabatur, ego anxius eram, securus ille, ego trepidus. Et si quisquā percontaretur me, vtrum mallem exultare an metuere, responderem, exultare. Rursus si interrogaret, vtrum me talem mallem qualis ille, an qualis ego tunc essem, meipsum curis timoribusq; confectum eligerem, sed peruersitate, Nunquid veritate? Nō enim eo me præponere illi debebam, quo doctior eram, quoniam non inde gaudebam, sed placere inde quęrebam hominibus, non vt eos docerē, sed tantum vt placerem. Propterea & tu baculo disciplinæ tuæ confringebas ossa mea. Recedant ergo ab anima mea qui dicunt ei, interest vnde quis gaudeat. Gaudebat mendicus ille vinolentia, tu gaudere cupiebas gloria. Qua gloria domine? Quæ non est in re. Nam sicut illud verum gaudium non erat, ita nec illa vera gloria, & amplius vertebat mentem meam. Et ille ipsa nocte

B digesturus erat ebrietatem suam, ego autem cum mea dormieram & surrexeram, & dormiturus & surrecturus eram inde * † quot diebus? Interest verò vnde quis gaudeat, scio, & gaudium spei fidelis incomparabiliter distat ab illa vanitate, sed & tunc distabat inter nos. Nimirum quippe ille fœlicior erat, non tantū quod hilaritate perfundebatur, cum ego curis euiscerarer, verumetiam quod ille bene optādo acquisiuerat vinum, ego autem mentiendo quærebā typhum, Dixi tūc multa in hac sententia charis meis, & sæpe aduertebam in his quo modo mihi esset, & inueniebā male mihi esse, & dolebam, & conduplicabam ipsum male. Et si quid arrisisset prosperum, tædebat apprehendere, quia penè priusquam teneretur auolabat.

** † al. vide*

Alipium à Circensium insania cōuertit. Cap. VII.

CONgemiscebamus in iis qui simul amice viuebamus, & maxime ac familiarissime cum Alipio & Nebridio ista colloquebar, quorum Alipius ex eodem quo ego ortus eram municipio, parētibus primatibus municipalibus me minor natu. Nam & studuerat apud me, cū in nostro docere cœpi oppido, & postea Carthagini, & diligebat me multū quod ei bo

C nus & doctus viderer, & ego illū propter magnā virtutis indolem, quæ in non magna ætate satis eminebat. Gurges tamen morū Carthaginiensium, quibus nugatoria feruent spectacula, absorbuerat eum insania Circensiū. Sed cum in eo miserabiliter volueretur, ego autem rhetoricā ibi professus, publica schola vterer, nondum me audiebat vt magistrū, propter quādam simultatem, quæ inter me & patrem eius erat exorta, & comperam quod circum exitiabiliter amaret, & grauiter angebar quod tantam spem perditurus, vel etiam perdidisse mihi videbatur. Sed monendi eū & aliqua coërcitione reuocādi nulla erat copia, vel amicitiæ beneuolentia, vel iure magisterij. Putabā enim eum de me cum patre sentire, ille vero non sic erat. Itaq; postposita in hac re patris voluntate, salutare me cœperat, veniens in auditorium meū, & audire aliquid atque abire. Sed enim de memoria mihi lapsum erat, agere cum illo ne vanorum ludorum cæco & præcipiti studio tā bonum interimeret ingenium. Verùm autem domine, tu qui præsides gubernaculis omnium quæ creasti, non eum oblitus eras futurum inter filios tuos antistitē sacramenti tui, & vt aperte tibi tribueretur eius correctio, per me quidem illam, sed nescientem operatus es. Nam quodam die cum sederem loco solito, & coram D

me adessent discipuli, venit, salutauit, sedit, atque in ea quæ agebantur animum intendit: & forte lectio in manibus erat, quam dum exponerem, & opportune mihi videretur adhibenda similitudo Circensium, quo illud quod insinuabam & iocundius & planius fieret, cū irrisione mordaci eorum, quos illa captiuasset insania, tu scis deus noster, quod tunc de Alipio ab illa peste sanando non cogitauerim. At ille in se rapuit, meq; illud non nisi propter se dixisse credidit. Et quod alius acciperet ad succensendum mihi, accepit honestus adolescens ad succensendum sibi, & ad me ardentius † diligendum. Dixeras enim tu iam olim, & innexueras literis tuis: Corripe sapientem & amabit te. At ego illū iam non corripuerā, sed vtens tu omnibus & sciētibus & nescientibus ordine quo nosti, & ille ordo iustus est, de corde & lingua mea carbones ardentes operatus es, quibus mentem spei bonæ adureres tabescentem, ac sanares. Taceat laudes tuas qui miserationes tuas non consyderat, quæ tibi de medullis meis confitentur. Etenim ille post illa verba proripuit se ex fouea tam alta, qua libenter demergebatur, & cum mirabili voluptate E

cæcabatur, & excussit animum forti temperantia, & resiluerunt omnes Circensium sordes ab eo, ampliúsque illuc non accessit. Sed deinde patrem reluctantem euicit, vt me magistro vteretur. Cessit ille atque concessit. * Et audire me rursus incipiens, illa mecum superstitione inuolutus est, amans in Manichæis ostentationem continentiæ, quam veram & germanam putabat. Erat autem illa væcors & seductoria, preciosas animas captiuans, † nondum virtutis altitudinem scientes tangere, & superficie decipi faciles, sed tamen adumbratæ simulatæq; virtutis.

† arctius.

Prouer. 9.

** al. cōsensit.*

Prouer. 6.

† captans.

Alipius capitur insania ludorū gladiatorū à quib⁹ antea abhorruerat. Cap. VIII.

NOn sanæ relinquens incantatam sibi à parentibus terrenam viam. Romam processerat vt ius disceret, & ibi gladiatori spectaculi inhiatu incredibili & incredibiliter abreptus est. Cum enim auersaretur & detestaretur talia, quidam eius amici & condiscipuli, cum forte de prādio redeuntibus obuius esset, recusantem vehementer & resistentem, familiari violentia duxerunt in amphitheatrum crudelium & funestorum ludorum diebus, hæc dicentē: Si corpus me- F

um in illum locum trahitis, & ibi constituitis, nunquid & animum & oculos meos in illa spectacula potestis intendere? Adero itaque absens, ac sic & vos & illa superabo. Quibus auditis, illi nihilo serius eum adduxerunt secum, idipsum forte explorare cupientes, vtrum posset efficere. Quò vbi ventū est, & sedibus quibus potuerunt locati sunt, feruebāt omnia immanissimis voluptatibus. Ille clausis foribus oculorū, interdixit animo, ne in tāta mala procederet, atq; vtinā & aures obturauisset. Nam quodam pugnæ casu, cū clamor ingēs totius populi vehemēter eum pulsasset, curiositate victus, & quasi paratus quicquid illud esset, etiam visum contemnere & vincere, aperuit oculos: & percussus est grauiore vulnere in anima quàm ille in corpore, quem cernere cōcupiuit, ceciditq; miserabilius quàm ille, quo cadente factus est clamor: qui per eius aures intrauit, & reserauit eius lumina vt esset qua feriretur & deiiceretur audax adhuc potius quàm fortis anim⁹, & eo infirmior, quo de se præsumpserat, qui debuit de te. Vt enī vidit illum sanguinem, immanitatem simul ebibit, & nō se auertit, sed fixit aspectum, & hauriebat furias, & nesciebat, & delectabatur scelere certaminis, & cruenta voluptate inebriabatur. Et non erat iam ille qui ve-

G nerat, sed vnus de turba ad quam venerat, & verus eorū socius, à quibus adductus erat. Quid plura? Spectauit, clamauit, exarsit, abstulit inde secum insaniam, qua stimularetur redire, nō tantum cum illis à quibus prius abstractus est, sed etiam præ illis & alios trahens. Et inde tamen manu validissima & misericordissima eruisti eum tu, & docuisti non sui habere, sed tui fiduciam, sed longe postea.

Alipius vt fur apprehenditur. Cap. IX.

VEruntamen iam hoc ad medicinam futurā in eius memoria reponebatur. Nam & illud quod cum adhuc studeret, iam me audiens apud Carthaginem, & medio die cogitaret in foro quod recitaturus erat, sicut exerceri scholastici solent, siuisti eum comprehendi ab ędituis fori tanquam furem, non arbitror aliam ob causam te permisisse deus noster, nisi vt ille vir tantus futurus iam inciperet discere, quàm non facile in cognoscēdis causis homo ab homine dānandus esset temeraria crudelitate. † Quippe ante tribunal deambulabat solus cum tabulis ac stylo, cū ecce adolescens quidā ex numero scholasticorū fur verus, securim clanculo apportans, illo nō sentiēte ingressus est ad cancellos plumbeos, qui vico argentario desuper H præminent, & præcidere plumbū cœpit. Sono autē securis audito, submurmurauerunt argentarij qui subter erant, & miserunt qui apprehenderent quem forte inuenissent. Quorum vocibus auditis, relicto instrumento ille discessit, timens ne cum eo teneretur. Alipius autem qui non viderat intrantem, exeuntem sensit, & celeriter vidit abeuntem, & causam scire cupiens ingressus est locum, & inuentam securim stans atque admirans consyderabat. Cum ecce illi qui missi fuerant, reperiunt eum solum ferentem ferrū, cuius sonitu excitati venerant, tenent, attrahunt, congregatis inquilinis fori, tanquā fu[illegible]m manifestum se cōprehendisse gratulabantur, † & inde offerendus iudiciis ducebatur, sed hactenus docendus fuit. Statim enim domine subuenisti innocentiæ, cuius testis eras tu solus. Cum enim duceretur, vel ad custodiam, vel ad suppliciū, fit eis obuiā quidam architectus, cuius maxima erat cura publicarum fabricarum. Gaudent illi eum potissimū occurrisse, cui solebant in suspicionem venire ablatarū rerum, quæ perissent de foro, vt quasi tandem iam ille cognosceret à quibus hæc fierent. I Verū autem viderat homo sæpe Alipium in domo cuiusdā senatoris, ad quem salutandum vētitabat, statimq; cognitum manu apprehensa semouit à turbis, & tanti mali causam quærens, quid gestum esset audiuit, omnesq; tumultuantes qui aderant & minaciter fremētes, iussit venire secum. Et venerunt ad domum illius adolescentis qui rem commiserat. Puer vero erat ante ostiū, & tam paruus erat, vt nihil exinde domino suo metuens, facile posset totum indicare. Cum eo quippe in foro fuit pedissequus. Quem posteaquam recoluit Alipius architecto intimauit. At ille securim demonstrauit puero, quærens ab eo cuius esset. Qui confestim nostra, inquit. Deinde interrogatus aperuit cætera. Sic in illam domum translata causa, cōfusisq; turbis quæ de illo triumphare iam cœperant, futurus dispensator verbi tui, & multarum in Ecclesia tua causarum examinator experientior instructiorq; discessit.

† credulitate.

† gloriabātur.

De integritate Alipij & aduētu Nebridij. Cap. X.

HVnc ergo Romæ inueneram, & adhæsit mihi fortissimo vinculo, mecumq; Mediolanū profectus est, vt nec me desereret, & de iure quod didicerat aliquid ageret, secundū votum parentū magis quàm suū. Et ibi iam assederat mirabili continentia cæteris, cum ille magis miraretur eos qui aurum inno- K centiæ præponerent. Tentata est quoque eius indoles, non solū illecebra cupiditatis, sed etiam stimulo timoris. Romæ assidebat Comiti largitionum Italicianarū. Erat eo tempore quidā potentissimus senator, cuius & beneficiis obstricti multi, & terrori subditi erāt: voluit sibi licere nescio quid ex more potentiæ suæ, quod esset per leges illicitum. Restitit Alipius: promissum est præmium, irrisit animo: prætentæ minæ, calcauit: mirantibus omnibus inusitatam animam, quæ hominem tantum & innumerabilibus præstandi nocendiq; modis ingenti fama celebratum, vel amicum nō optaret, vel non formidaret inimicū. Ipse autem iudex cui cōsiliarius erat, quamuis & ipse fieri nollet, non tamen aperte recusabat: sed in istum causam transferens, ab eo se non permitti asserebat, quia & reuera si ipse faceret, iste discederet. Hoc solo autem penè iam illectus erat studio literario, vt preciis prætorianis codices sibi conficiendos curaret. Sed cōsulta iusticia deliberationem in melius vertit, vtiliorem iudicans æquitatē qua prohibebatur, quàm potestatem qua sinebatur. Paruum est hoc, sed qui in paruo fidelis est, & in magno fidelis est. L Nec vllo modo erit inane, quod tuæ veritatis ore processit. Si in iniusto mammona fideles nō fuistis, quod verum est, quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrū est quis dabit vobis? Talis ille tunc inhærebat mihi, mecumq; mutabat in consilio, quisnā esset tenendus vitæ modus. Nebridius etiam qui relicta patria vicina Carthagini atque ipsa Carthagine vbi frequentissimus erat, relicto rure paterno optimo, relicta domo, & non secutura matre, nullam ob aliam causam Mediolanum venerat, nisi vt mecum viueret in flagrantissimo studio veritatis atque sapientiæ, pariter suspirabat, pariterq; fluctuabat, beatæ vitæ inquisitor ardens, & quæstionum difficillimarum scrutator acerrimus. Et erant egentium ora trium: & inopiam suam sibimet inuicem anhelantium, & à te expectantium, vt dares eis escam in tempore opportuno: & in omni amaritudine quæ nostros seculares actus de misericordia tua sequebatur, intuentibus nobis finem cur ea pateremur, occurrebant tenebræ, & auersabamur gementes, & dicebamus: Quandiu hæc? Et hoc crebro dicebamus, & dicentes non relinquebamus ea, quia non M elucebat certum aliquid, quod illis relictis apprehenderemus.

Luca 16.

Psal. 144.

Deliberat Aug. de īstituēda vita. Ca. XI.

ET ego maxime mirabar satagens & recolēs quàm longum tēpus esset ab vndeuicesimo anno ætatis meæ quo feruere cœperam studio sapientiæ, disponens ea inuenta relinquere omnes vanarum cupiditatum species † inanes & insanias mēdaces. Et ecce iam tricenariam ætatem gerebam in eodem luto hæsitans auiditate fruendi præsentibus, fugientibus & dissipantibus me, dum dico: Cras inueniam: ecce manifestum apparebit & tenebo, & ecce Faustus veniet & exponet omnia. O magni viri Academici, nihil ad agēdam vitam certi comprehendi potest. Immo quæramus diligentius & expectemus, vt & non desperemus. Ecce iam non sunt absurda in libris Ecclesiasticis, quæ absurda videbantur, & possunt aliter atque honeste intelligi. Figam pedes meos in eo gradu in quo puer à parentibus positus eram, donec inueniatur perspicua veritas. Sed vbi quæretur? quando quæretur? Non vacat Ambrosio, non vacat legere. Vbi ipsos codices quærimus? vnde aut quando comparamus, à quibus sumemus? Deputētur tempora, distribuātur horæ pro salute animæ.

† spes.

A animæ. Magna spes oborta est: Non docet catholica fides quod putabamus & vani accusabamus. Nefas habent docti eius credere deum figura humani corporis terminatũ, & dubitamus pulsare quo aperiantur cætera? Antemeridianas horas discipuli occupant, cæteris quid facimus? Cur non id agimus? Sed quando salutamus amicos maiores, quorũ suffragijs opus habemus? Quando præparamus quod emant scholastici? Quando reparamus nosipsos, animum relaxando ab intentione curarum? Pereant omnia, & dimittamus hæc vana & inania, conferamus nos ad solam inquisitionem veritatis. Vita hæc misera est, mors incerta. Si subito obrepat, quo modo hinc exibimus? Et vbi nobis discẽda sunt quæ hic neglexìmus? An non potius huius negligentiæ supplicia luenda sunt? Quid si mors ipsa omnem curam cũ sensu amputabit & finiet? Ergo & hoc quærendum. Sed absit vt ita sit. Non vacat, non est inane quòd tam eminens culmen authoritatis Christianæ fidei toto orbe diffunditur. Nunquam tanta & talia pro nobis diuinitus agerentur, si morte corporis etiam vita animæ consumeretur. Quid cunctamur igi-

B tur relicta spe seculi, conferre nos totos ad quærẽdum deum & vitam beatam? Sed expecta, iocunda sunt etiam ista, habent non paruam dulcedinem suam, non facile ab eis præcidenda est intentio, quia turpe est ad ea rursum redire. Ecce iam quantum est, vt impetretur aliquis honor. Et quid amplius in his desyderandum? Suppetit amicorum maiorum copia, vt nihil aliud & multum festinemus, vel præsulatus † * dari potest: & ducenda vxor cum aliqua pecunia, ne sumptum nostrum grauet, & ille erit modus cupiditatis. Multi magni viri & imitatione dignissimi, sapientiæ studio cum coniugibus dediti fuerunt. Cum hæc dicebam, & alternabant hi venti, & impellebant huc atque illuc cor meum, transibant tempora, & tardabam conuerti ad dominum deum, & differebã de die in diem viuere in te, & non differebam quotidie in memetipso mori, amans beatam vitam, timebã illam in sede sua, & ab ea fugiens quærebam eam. Putabam enim me miserum fore nimis, si fœminæ priuarer amplexibus, & medicinam misericordiæ tuæ ad eandẽ infirmitatẽ sanandã

C non cogitabam: quia expertus nõ eram, & propriarum virium credebã esse continentiã, quarũ mihi nõ eram conscius, cũ tam stultus essem vt nescirem, sicut scriptum est: Nemine posse esse continẽtem, nisi tu dederis. Vtique dares, si gemitu interno pulsarem aures tuas, & fide solida in te iactarem curam meam.

*† * al. præsidatus.*

Sapien. 8.

Contentio inter Alipiũ & Au. de matrimonio & cælibatu. Ca. XII.

PRohibebat me sanè Alipius ab vxore ducenda, cantans nullo modo nos posse securo ocio simul in amore sapientiæ viuere, sicut iam diu desyderaremus si id fecissem. Erat enim ipse in ea re etiam tũc castissimus, ita vt mirum esset, quia vel experientiam concubitus cœperat in ingressu adolescentiæ suæ, sed non hæserat, magisq; doluerat & spreuerat, & deinde iam continentissime viuebat. Ego autẽ resistebam illi exemplis eorum, qui coniugati coluissent sapientiam, & promeruissent deum, & habuissent fideliter ac dilexissent amicos. A quorum ego quidem granditate animi longe aberam, & delicatus morbo carnis mortifera suauitate trahebam catenam meã, solui timens, & quasi concusso vulnere repellens verba bene suadentis tãquam manũ soluentis. Insuper etiam per me ipsi quoque Alipio loquebatur serpens, & innectebat atq; spargebat per linguam meam dulces laqueos in via eius, quibus illi honesti & expediti pedes implicarentur. Cũ

enim me ille miraretur, quem non paruĩ penderet, ita D hærere visco illius voluptatis, vt me affirmarem quotiescunque inde inter nos quæreremus cœlibem vitam nullo modo posse degere, atq; ita me defenderem, cum illum mirantem viderem, vt dicerem multũ interesse inter illud quod ipse raptim & furtim expertus esset, quòd penè iam meminisset quidẽ, atq; ideo nulla molestia facile contemneret delectationes consuetudinis meæ, ad quas si accessisset honestum nomen matrimonij, non eum mirari oportere, cur ego illam vitam nequirem spernere: cœperat & ipse desyderare coniugiũ, nequaquã victus libidine talis voluptatis, sed curiositatis. Dicebat enim scire se cupere quid nã esset illud, sine quo vita mea, quæ illi sic placebat, non mihi vita, sed pœna videretur. Stupebat enim liber ab illo vinculo animus seruitutem meam, & stupendo ibat in experiendi cupidinem, venturus in ipsam experiẽtiam, atq; inde fortasse lapsurus in eam quam stupebat seruitutẽ, quoniam sponsionẽ volebat facere cum morte. Et qui amat periculum, incidet in illud. Neutrum enim nostrum, si quod est coniugale decus in officio regendi matrimonij & suscipiẽdorum liberorum, ducebat, nisi E tenuiter. Magna autem ex parte atque vehementer cõsuetudo satiandæ insatiabilis concupiscentiæ me captum excruciabat, illum autem admiratio capiendum trahebat. Sic eramus donec tu altissime non deserens humum nostram, miseratus miseros subuenires miris & occultis modis.

Ecclés. 3.

ET instabatur impigre, vt ducerem vxorem. Iam petebam, iam promittebatur, maxime matre dante operã, quo me iam coniugatum baptismus salutaris ablueret, quo me indies gaudebat aptari, & vota sua ac promissa tua in mea fide compleri animaduertebat. Cum sanè & rogatu meo & desyderio suo forti clamore cordis abs te deprecaretur quotidie, vt ei per visum ostenderes aliquid de futuro matrimonio meo, nunquam voluisti. Et videbat quædam vana & phantastica, quo cogebat impetus de hac re satagentis humani spiritus, & narrabat mihi, non cum fiducia qua solebat, cum tu demonstrares ei, sed contẽnens ea. Dicebat enim discernere se nescio quo sapore, quem verbis explicare non poterat, quid interesset inter reuelãtem te, & animam suam somniantẽ. Instabatur tamen, F & puella petebatur, cuius ætas fermè biennio minor quàm nubilis erat, & quia ea placebat, expectabatur.

Vxor quæritur Aug. Cap. XIII.

ET multi amici agitaueramus animo, & colloquẽtes ac detestantes turbulentas humanæ vitæ molestias, penè iam firmaueramus remoti à turbis ociose viuere: id ocium sic moliti, vt si quid habere possemus, conferremus in medium, vnámque rem familiarem conflaremus ex omnibus: vt per amicitiæ syncaritatem nõ esset aliud huius & aliud illius, sed quod ex cunctis fieret vnum, & vniuersum singulorum esset, & omnia omnium: cum videremur nobis esse posse decem ferme homines in eadem societate, essentque inter nos prædiuites, Romanianus maxime communiceps noster, quem tunc graues æstus negociorũ suorum ad comitatum attraxerant, ab ineunte ætate mihi familiarissimus, qui maxime instabat huic rei, & magnam in suadendo habebat authoritatem, quòd ampla res eius multũ cæteris anteibat: & placuerat nobis vt bini annui tanquã magistratus omnia necessaria curarent cæteris quietis. Sed postea quam cœpit cogitare, vtrũ hoc mulierculæ sinerent, quas & alij nostrũ iã habebant, & nos habere volebamus, totum illud placitũ,

Vita communis. Ca. XIIII.

** aliàs, firmabamus.* *Psal. 32.* *Psal. 44.*

G quod bene firmabamus,* dissiluit in manibus atq; confractũ est. Inde ad suspiria & gemitus conuertebamur, & gressus ad sequendas latas & tritas vias seculi, quoniam multæ cogitationes erant in corde nostro, consilium autẽ tuum manet in æternum. Ex quo cõsilio deridebas nostra, & tua præparabas, nobis daturus escam in opportunitate, & aperturus manum tuam atq; impleturus animas nostras benedictione.

In locũ discedẽtis concubinæ alia succedit. Cap. XV.

INterea peccata mea multiplicabantur, & auulsa à latere meo tanquã impedimento coniugij, cum qua cubare solitus eram, cor vbi adhærebat, cõcisum & vulneratum mihi erat, & trahebat sanguinem. Et illa in Africam redierat, vouens tibi alium se virum nescituram, relicto apud me naturali ex illa filio meo. At ego infœlix nec fœminæ imitator, dilationis impatiẽs, tanquam post bienniũ accepturus eam quam petebam, quia non amator coniugij sed libidinis seruus eram, procuraui aliam, nõ vtiq; coniugem, qua tanquã sustẽtaretur & perduceretur, vel integer vel auctior morbus animæ meæ satellitio perdurantis consuetudinis in regnum vxorium. Nec sanabatur vulnus illud meũ
H quod prioris præcisione factum fuerat, sed post feruorem doloremq; acerrimum putrescebat, & quasi frigidius, sed desperatius dolebat.

De immortalitate animæ. Cap. XVI.

TIbi laus, tibi gloria fons misericordiarũ, ego fiebam miserior, & tu propinquior. Aderat iamiamq; dextera tuaereptura me de cœno & ablutura, & ignorabam. Nec me reuocabat à profundiore voluptatum carnaliũ gurgite, nisi metus mortis & futuri iudicij tui, qui per varias quidem opiniones, nunquam tamẽ recessit de pectore meo. Et disputabã cum amicis meis Alipio & Nebridio de finibus bonorũ & malorũ, Epicurum accepturum fuisse palmã in animo meo, nisi ego credidissem post mortem restare animæ vitam, & tractus meritorũ, quod Epicurus credere noluit. Et quærebam si essemus immortales, & in perpetua corporis voluptate sine vllo amissionis terrore viueremus, cur non essemus beati, aut quid aliud quæreremus, nesciens idipsum ad magnã miseriam pertinere, quod ita demersus & cęcus cogitare non possem lumẽ honestatis, & gratis amplectendæ pulchritudinis, quã non vidit oculus carnis, & videtur ex intimo. Nec con
I syderabam miser, ex qua vena mihi manaret, quod ista ipsa fœda tamen cum amicis dulciter conferebam, nec esse sine amicis poteram beatus, etiam secundũ sensum quem tunc habebam in quantalibet affluentia carnalium voluptatum. Quos vtiq; amicos gratis diligebam, vicissimq; ab eis me diligi gratis sentiebã. O tortuosas vias: Væ animæ audaci, quę sperauit si à te recessisset, se aliquid melius habituram. Versa & reuersa in tergum & in latera & in ventrem, & dura sunt omnia, & tu solus requies. Et ecce ades & liberas à miserabilibus erroribus, & constituis nos in via tua, & cõsolaris, & dicis: Currite, ego feram, & ego perducam, & ego ibi feram.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
Confessionum Liber septimus.

Quod imaginibus corporeis victis, deũ cœperit agnoscere incorporeũ. C. I.

IAM mortua erat adolescentia mea mala & nefanda, & ibam in iuuentutem, quãto ætate maior, tanto vanitate turpior, qui cogitare aliquid substantiæ, nisi tale non poteram, quale per hos oculos videri solet. Non tamen te cogitabã deus in figura corporis humani, ex quo audire aliquid de sapientia K
cœpi, semper hoc fugi, & gaudebam me hoc reperisse in fide spiritalis matris nostræ catholicæ tuæ. Sed quid te aliud cogitarem non occurrebat. Et cogitare te conabar homo, & talis homo summum & solum & verum deum: & te incorruptibilem & inuiolabilẽ & incommutabilem totis medullis credebam: quia nesciẽs vnde & quo modo, planè tamen videbam & certus eram, id quod corrũpi potest deteri⁹ esse quàm id quod nõ potest: & quod violari nõ potest, incunctãter prępo nebam violabili: & quod nullam patitur mutationem, meli⁹ esse quàm id quod mutari potest: clamabat violenter cor meum aduersus omnia phantasmata mea, & hoc vno ictu conabar abigere circumuolantem turbam immundiciæ ab acie mentis meæ, & vix dimota in ictu oculi, ecce conglobata rursus aderat, & irruebat in aspectum meũ, & obnubilabat eum: vt quamuis non forma humani corporis, corporeum tamen aliquid cogitare cogerer per spacia locorum, siue infusum mundo, siue etiam extra mundum per infinita diffusum, etiam ipsum incorruptibile & inuiolabile & incommutabile, quod corruptibili & violabili & commutabili L
præponebam: quoniam quicquid priuabam spaciis talibus, nihil mihi esse videbatur. Sed prorsus nihil, ne inane quidem, tanquã si corpus auferatur loco, & maneat locus omni corpore vacuatus, & terreno & humido & aëreo & cœlesti, sed tamen sit locus inanis tanquam spaciosum nihil. Ego itaq; incrassatus corde, nec mihimetipsi vel ipse conspicuus, quicquid non per aliquãta spacia tenderetur, vel diffunderetur, vel conglobaretur, vel tumeret, vel tale aliquid caperet, aut capere posset, nihil prorsus esse arbitrabar. Per quales enim formas ire solẽt oculi mei, per tales imagines ibat cor meum, nec videbam hanc eandem intentionem, qua illas ipsas imagines formabam non esse tale aliquid, quæ tamen ipsas non formaret nisi esset magnum aliquid. Ita etiam te vita vitæ meæ grandem per infinita spacia vndique cogitabam penetrare tantam† mundi molem, & extra eam quaquauersum per immensa sine termino, vt haberet te terra, haberet cœlum, haberent omnia, & illa finirentur in te, tu autem nusquã. Sicut autem luci solis non obsisteret aëris corpus, aëris huius qui supra terram est, quo minus per eum traiiceretur penetrans eum, non dirumpendo aut concidendo, sed implendo eum totum, sic tibi putabam non solum cœli & aëris & maris, sed etiam terræ corpus peruium, & ex omnibus maximis minimisq; partibus penetrabile ad capiendam præsentiam tuam, occulta inspiratione intrinsecus [& extrinsecus] administrantem omnia quæ creasti. Ita suspicabar, quia cogitare aliud non poteram, nam falsum erat. Illo enim modo maior pars terræ maiorem tui partem haberet, & minorem minor, atque ita te plena essent omnia, vt amplius tui caperet elephanti corpus quàm passeris, quo esset isto grandius, grandioremq; occuparet locum, atq; ita frustatim partibus mundi, magnis magnas, breuibus breues partes tuas præsentes faceres. Non es autem ita. Sed nondum illuminaueras tenebras meas.

† meam. (M)

Nebridius confutat Manichæos. Cap. II.

SAt erat mihi domine aduersus deceptos illos & deceptores & loquaces mutos ob hoc mutos, quoniam non ex eis sonabat verbum tuum, sat erat ergo illud quod iam diu abusq; Carthagine à Nebridio proponi solebat, & omnes qui audieramus concussi sumus. Quid erat tibi factura nescio quæ gens tenebrarum, quam ex aduersa mole solent opponere, si tu

cum ea

A cum ea pugnare noluisses? Si enim responderetur, aliquid fuisse nociturum, violabilis tu & corruptibilis fores. Si autem nihil eam nocere potuisse diceretur, nulla afferretur causa pugnandi, & ita pugnandi, vt quædam portio tua & membrum tuum vel proles de ipsa substantia tua misceretur aduersis potestatibus, & non à te creatis naturis, atque intantum ab eis corrumperetur & commutaretur in deterius, vt à beatitudine in miseriam verteretur, & indigeret auxilio quo erui purgariq; posset: & hanc esse animam, cui tuus sermo seruienti liber, & contaminatæ purus, & corruptæ integer subueniret: sed & ipse corruptibilis, quia ex vna eademque substantia. Itaque si te quicquid est, id est, substantiam tuam qua es, incorruptibilem dicerent: falsa esse illa omnia & execrabilia, Si autem corruptibilem: idipsum iam falsum & prima voce abominandum. Sat ergo erat istud aduersus eos omnino emouendos * † à pressura pectoris, quia non habebant quà exirent sine horribili sacrilegio cordis & linguæ, sentiendo de te ista & loquendo.

*† alias, euomendos.

Liberum arbitrium causa peccati. Cap. III.

SEd & ego adhuc, quanuis incontaminabilem & inconuertibilem, & nulla ex parte mutabilem dicerem, firmeq; sentirem deum † nostrum deũ verum, B qui fecisti non solum animas nostras, sed etiam corpora: nec tantũ animas nostras & corpora, sed omnes & omnia, non tenebam explicitam & enodatam causam mali: quæcunque tamen esset sic eam quærendam videbam, vt non per illam constringerer deũ incommutabilem mutabilem credere, ne ipse fierẽ quod quærebam. Itaque securus eam quærebam, & certus nõ esse verum quod illi dicerent, quos toto animo fugiebam: quia videbam, quærendo vnde malum, repletos malicia, qua opinarentur tuam potius substantiã etiam male pati quàm suam male facere. Et intendebam, vt cernerem quod audieram, liberũ voluntatis arbitrium causam esse vt malum faceremus, & rectum iudicium tuum vt pateremur, & eam liquide cernere non valebam. Itaque aciem mentis de profundo educere conatus, mergebar iterũ, & sæpe conatus mergebar iterum atque iterum. Subleuabat enim me in lucẽ tuam, quod tuam † me sciebam habere voluntatem quàm me viuere. Itaque cum aliquid vellem aut nollem, non aliud quàm me velle ac nolle certissimus erã, & ibi esse causam peccati mei iamq; animaduertebam. Quod autem C inuitus facerem, pati me potius quàm facere videbam, & id non culpam, sed pœnam esse iudicabam, qua me non iniuste plecti te iustum cogitans cito fatebar. Sed rursus dicebam, Quis fecit me? Nõnne deus meus? non tantum bonus sed ipsum bonũ? Vnde igitur mihi male velle & bene nolle, vt esset cur iuste pœnas luerem? Quis in me hoc posuit, & inseruit mihi plantarium amaritudinis, cum totus fierem à dulcissimo deo meo? Si diabolus author, vnde ipse diabolus? Quod si & ipse peruersa voluntate ex bono angelo diabolus factus est, vnde & in ipso volũtas mala, qua diabolus fieret, quando totus angelus à cõditore optimo factus esset bonus? His cogitationibus deprimebar iterum & suffocabar. Sed non vsque ad illum infernum subducebar erroris, vbi nemo confitetur tibi, dũ mi potius mala pati, quàm homo facere putatur.

† dominũ.

† tam.

Psal. 6.

De⁹ cogi nõ potest. Cap. IIII.

SIc enim nitebar cætera inuenire, vt iam inuenerã melius esse incorruptibile quàm corruptibile, & ideo te quicquid esses, esse incorruptibilem confitebar. Neque enim vlla anima nunquam potuit, poteritve cogitare aliquid, quod sit te melius qui summum & optimum bonum es. Cum autem verissime atq; cer- D tissime incorruptibile corruptibili præponatur, sicut ego iam præponebam, poterã iam cogitatione aliquid attingere quod esset melius deo meo, nisi tu esses incorruptibilis. Vbi igitur videbam incorruptibile corruptibili esse præferẽdum: ibi te quærere debebam, atque inde aduertere vbi sit malum, id est, vnde sit ipsa corruptio, qua violari substantia tua nullo modo potest. Nullo enim prorsus modo violat corruptio deũ nostrum, nulla voluntate, nulla necessitate, nullo improuiso casu, quoniam ipse est deus, & quod sibi vult bonum est, & ipse est idem bonum. Corrumpi autem non est bonum. Nec cogeris inuitus ad aliquid, quia voluntas tua non est maior potentia tua. Esset autem maior si teipso tuipse maior esses: Voluntas enim & potentia dei, deus ipse est. Et quid improuisum tibi qui nosti omnia, & nulla natura est, nisi quia nosti eam? Et vt quid multa dicimus, cur non sit corruptibilis substantia quæ deus est, quando si hoc esset, non esset deus?

1. sen. dist. 43. cap. his autem illi. 1. sen. dist. 19 ca. cunque.

De separatione creaturæ, & de vniuersitate firmamenti. Cap. V.

ET quærebam, vnde malum: & male quærebam, & in ipsa inquisitione mea non videbam malum. Et constituebam in conspectu spiritus mei vniuersam creaturam, quicquid in ea cernere possumus, sicuti E est terra & mare, & aër & sydera, & arbores, & animalia mortalia, & quicquid in ea non videmus, sicut firmamentum cœli, insuper & omnes angelos & cuncta spiritalia eius, sed etiam ipsa quasi corpora essent, locis & locis ordinauit imaginatio mea: & feci vnam massam grandem distinctam generibus corporum creaturam tuam, *† siue quæ vera corpora erant, siue quæ ipse pro spiritibus finxerã: & eam feci grandem, non quantum erat quod scire non poteram, sed quantum libuit, vndique versum sanè finitam. Te autem domine ex omni parte ambientem eam & penetrãtem, sed vsquequaque infinitum: tanquam si mare esset vbique, & vndique per immensa spacia infinitum *† solum mare, & haberet intra se spongiam quamlibet magnam, sed finitam, tamen plena esset vndique spongia illa ex omni sua parte ex immenso mari: sic creaturam tuam finitam te infinito plenam putabam & dicebam, Ecce deus, & ecce quæ creauit deus, & bonus est deus, atque his validissime longissimeq; præstantior, sed tamen bonus bona creauit, & ecce quo modo ambit atq; implet ea. Vbi ergo malum, & vnde, & qua huc irrepsit? Quæ radix eius, & quod semen eius? An omnino nõ est? Cur F ergo timemus & cauemus quod non est? Aut si inaniter timemus, certe vel timor ipse malum est, quo incassum stimulatur & excruciatur cor. Et tanto grauius malum, quanto non est quod timeamus & timemus. Idcirco aut est malum quod timemus, aut hoc malum est quia timemus. Vnde est igitur? Quoniam deus fecit hæc omnia, bonus bona. Maius quidem & summum bonum minora fecit bona, sed tamẽ & creans & creata bona sunt omnia. Vnde est malum? Aut vnde fecit ea? Materies aliqua mala erat, & formauit atque ordinauit eam, sed reliquit aliquid in illa, quod in bonum non conuerteret? Cur & hoc? An impotens erat totam vertere & commutare, vt nihil mali remaneret, cum sit omnia potens? Postremo cur inde aliquid facere voluit, ac cur non potius eadem omnipotentia fecit, vt nulla esset omnino? Aut vero existere poterat contra eius voluntatem? Aut si æterna erat, cur tam diu per infinita retro spacia temporum, sic eam siuit esse, ac tanto pòst placuit aliquid ex ea facere? Aut iam si aliquid subito voluit agere, hoc potius ageret omnipotens, vt illa

†* al. creaturarũ tuarum.

†* al. immẽsum infinitum.

G illa non esset, atque ipse solus esset totum, verò & summum & infinitum bonum? Aut si oõ erat bene, vt non aliquid boni etiam fabricaret & conderet qui bonus erat, illa sublata, & ad nihilum redacta materia quæ mala erat, bonam ipse institueret vnde omnia crearet? Non enim esset omnipotens, si condere non posset aliquid boni, nisi ea quam ipse non condiderat adiuuaretur materia. Talia volue bam pectore misero ingrauidato curis mordacissimis de timore mortis, & non inuenta veritate: stabiliter tamen hærebat in corde meo, in catholica ecclesia fides Christi tui domini & saluatoris nostri, in multis quidem adhuc informis, & præter doctrinæ normam fluctuans, sed tamen eam non relinquebat animus, immo indies magis magisq; imbibebat.

Vana mathematicorum diuinationes. Cap. VI.

IAm etiam mathematicorum fallaces diuinationes, & impia deliramenta reieceram. Confiteantur etiam hinc tibi de intimis visceribus animæ meæ miserationes tuæ deus meus. Tu enim, tu omnino, nam quis alius à morte omnis erroris reuocat nos, nisi vita quæ mori nescit, & sapientia mentes indigentes illuminans,
H nullo indigens lumine, qua mundus administratur vsque ad arborum volatica folia? Tu procurasti peruicaciæ meæ qua obluctatus sum Vindiciano acuto seni, & Nebridio adolescenti mirabilis animæ: illi vehementer affirmanti, huic cum dubitatione quidem aliqua, sed tamen crebro dicenti, non esse illam artem futura præuidendi: coniecturas autem hominum habere sæpe vim sortis, & multa dicendo dici pleraque ventura, nescientibus eis quid dicerent, sed in ea non tacendo incurrentibus. Procurasti ergo tu hominem amicum, non quidem segnem consultorem mathematicorum, nec eas literas bene callentem, sed vt dixi cõsultorem curiosum, & tamen scientem aliquid quod à patre suo se audisse dicebat, quod tantum valeret ad illius artis opinionem euertendam ignorabat. Is ergo vir nomine Firminus liberaliter institutus & excultus eloquio, cum me tanquam charissimum de quibusdam suis rebus, in quas secularis spes eius intumuerat, consuleret, quid mihi secundum suas quas constellationes appellant videretur. Ego autem qui iam de hac re in Nebridij sententiam flecti cœperam, non quidem abnuerem conijcere ac dicere quod nutanti occurrebat:
I sed tamen subijcerem, propè iam esse mihi persuasum ridicula esse illa & inania. Tum ille mihi narrauit patrem suum fuisse librorum talium curiosissimum, & habuisse amicum æque illa simulq; sectantem, qui pari studio & collatione flagrabant in eas nugas igne cordis, (sui) ita vt mutorum quoque animalium, si quæ domi parerent, obseruarent momenta nascentium, atque ad eam † positionem cœli notarent, vnde illius artis quasi experimenta colligerent. Itaque dicebat audisse se à patre suo, quod cum de eodem Firmino prægnans mater esset, etiam illius paterni amici famula quædam pariter vtero grandescebat, quod latere non potuit dominum, qui etiam canum suarum partus examinatissima diligentia nosse curabat. Atque ita factum esse, vt cum iste coniugis, ille autem ancillæ dies & horas, minutioresq; horarum articulos cautissima obseruatione numerarent, enixæ essent ambæ simul, ita vt easdem constellationes vsque ad easdem minutias vtrique nascenti facere cogerentur, iste filio, ille seruulo. Nam cum mulieres parturire cœpissent, indicauerunt sibi ambo quid sua cuiusque domo ageretur, & parauerunt quos ad seinuicem mitterent simul vt natum quod parturiebatur esset cuique nunciatum: quod tamen vt continuo K
nunciaretur, tanquam in regno suo facile effecerat. Atque ita qui ab alterutro missi sunt, tam ex paribus domorum interuallis, sibi obuiam factos esse dicebat, vt aliam positionem syderum, aliasq; particulas momentorum, neuter eorum notare sineretur: & tamen Firminus amplo apud suos loco natus, dealbatiores vias seculi cursitabat, augebaturq; diuitiis, sublimabatur honoribus: seruus autem ille conditionis iugo nullatenus relaxato dominis seruiebat, ipso indicãte qui nouerat eum. His itaque auditis & creditis, talis quippe narrauerat, omnis illa reluctatio mea resoluta concidit: & primo Firminum ipsum conatus sum ab illa curiositate reuocare, cum dicerẽ constellationibus eius inspectis vt vera pronunciarẽ, debuisse me vtique videre ibi, parentes inter suos esse primarios, nobilem familiã propriæ ciuitatis, natales ingenuos, honestam educationem, liberalesq; doctrinas. At si me ille seruus ex eisdẽ cõstellationibus, quia & illius ipsæ essent cõsuluisset, vt eidẽ quoque vera proferrem, debuisse me rursum ibi videre abiectissimam familiam, conditionem seruilem, & cætera longe à prioribus aliena, longeq; distantia. Vnde autem fieret vt eadem inspiciens diuersa dicerem, si vera L
dicerem: si autem eadem dicerẽ, falsa dicerem. Inde certissime collegi, ea quæ vera consyderatis constellationibus dicerentur, nõ arte dici, sed sorte: quæ autẽ falsa, non artis imperitia sed sortis mendacio. Hinc autẽ accepto aditu, ipse mecum talia ruminando, ne quis eorumdem delirorum, qui talem quæstum sequerentur, quos iam iamq; inuadere, atque irrisos refellere cupiebam, mihi ita resisteret, quasi aut Firminus mihi aut illi pater falsa narrauerit, intendi cõsyderationẽ in eos qui gemini nascuntur: quorum plerique ita post inuicem funduntur ex vtero, vt paruum ipsum temporis interuallum quãtamlibet vim in rerum natura habere contendant, colligi tamen humana obseruatione non possit, literisque signari omnino non valeat, quas mathematicus inspecturus est vt vera pronunciet. Et non erunt vera, quia easdem literas inspiciẽs, eadem debuit dicere de Esaù & Iacob, sed non eadem vtrique acciderunt. *Gene. 25.* Falsa ergo diceret. Aut si vera diceret, non eadem diceret si eadem inspiceret. Nõ ergo arte, sed sorte vera diceret. Tu enim domine iustissime moderator vniuersitatis, consulentibus consultisque nescientibus M
occulto instinctu agis, vt dum quisque consulit, hoc audiat quod eum oportet audire occultis meritis animarum ex abysso iusti iudicij tui, cui non dicat homo, Quid est hoc? aut quid hoc? Non dicat, non dicat, Homo est enim.

Misere torquetur inquirens vnde sit malũ. Cap. VII.

IAm itaque me adiutor meus illis vinculis solueras, & quærebam vnde malum, & non erat exitus. Sed me non sinebas vllis fluctibus cogitationis auferri ab ea fide, qua credebam & esse te, & esse incommutabilem substantiam tuam, & esse de hominibus curam & iudicium tuum, & in Christo filio tuo domino nostro, atque in scripturis sanctis, quas ecclesiæ tuæ catholicæ cõmendaret authoritas, viam te posuisse salutis humanæ, ad eam vitã quæ post hanc mortem futura est. His itaque saluis, atq; inconcusse roboratis in animo meo, quærebam æstuans vnde sit malum: quæ illa tormenta parturientis cordis mei, qui gemitus deus meus? Et ibi erant aures tuæ nesciente me. Et cum in silentio fortiter quærerem, magnæ voces erant ad misericordiam tuam, tacitæ contritiones animi mei. Tu sciebas quid patiebar, & nullus hominum. Quantũ enim erat quod inde

† ea.

A inde digerebatur per linguam meam in aures familiarissimorum meorum? Nunquid totus tumultus animæ meæ, cui nec tempora nec os meum sufficiebat, sonabat
Psal.37. eis? Totum tamen ibat in auditũ tuum, quod rugiebam à gemitu cordis mei, & ante te erat desyderium meum, & lumen oculorum meorum non erat mecum. Intus enim erat, ego autem foris. Nec in loco illud: At ego intendebam in ea quæ locis continentur, & non ibi inueniebam locum ad requiescendum: nec recipiebãt me ista, vt dicerem, sat est & bene est, nec dimittebant redire, vbi mihi satis esset bene. Superior enim eram istis, te vero inferior, & tu gaudium verum mihi subdito tibi, & tu mihi subieceras quæ infra me creasti. Et hoc erat rectum temperamentum, & media regio salutis meæ, vt manerem ad imaginem tuam, & tibi seruiens domi-
Iob.15. narer corpori. Sed cum superbè contra te surgerem, & currerem aduersus dominum in ceruice crassa scuti mei, etiam ista infima supra me facta sunt & premebant, & nusquam erat laxamentum & respiramentum. Ipsa occurrebant vndique aceruatim & conglobatim cernenti, cogitanti autem imagines corporum, ipsę op-
B ponebantur redeunti, quasi diceretur, Quo is indigne & sordide? Et hæc de vulnere meo creuerant, quia hu-
Psal.88. miliasti tanquam vulneratum superbum, & tumore meo separabar abs te, & nimis inflata facies claudebat oculos meos.

Quo modo diuina misericordia subuenerit Augustino Cap. VIII. Psal.101. Psal.84.

TV vero domine in æternum manes, & non in æternum irasceris nobis, quoniam miseratus es terram & cinerem, & placuit in conspectu tuo reformare deformia mea, & stimulis internis agitabas me, vt impatiens essem, donec mihi per interiorem aspectum certus esses. Et residebat tumor meus ex occulta manu medicinæ tuæ, aciésque conturbata & contenebrata mentis meæ acri collyrio salubrium dolorum meorum de die in diem sanabatur.

Quæ in libris Platonicorũ quorũdam inuenerit cõsentanea doctrinæ Christianæ. Cap. IX.

ET primo volens ostendere mihi, quàm resistas superbis, humilibus autem des gratiam, & quanta misericordia tua demonstrata sit hominibus via humilitatis, quod verbum tuum caro factum est, & habitauit inter homines. Procurasti mihi per quendã hominem immanissimo typho turgidum, quosdam Platonicorum libros ex Græca lingua in Latinam versos: & ibi legi, non quidem his verbis, sed hoc idem omnino multis & multiplicibus suaderi rationibus: quod in
C principio erat verbum, & verbum erat apud deum, &
De beata vita in proœmio. deus erat verbũ, hoc erat in principio apud deum, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in eo vita est, † & vita erat lux homi-
Ioan.1. num, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam nõ com-
† erat. prehenderunt. Et quia hominis anima quamuis testimonium perhibeat de lumine, non est tamen ipsa lumen, sed verbum dei deus est, lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hũc mundum. Et quia in hoc mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. Quia vero in sua propria venit, & sui eum non receperunt, quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri, credentibus in nomine eius: non ibi legi. Item ibi legi, Quia deus verbum, non ex carne, non ex sanguine, non ex voluntate viri, neque ex volũtate carnis, sed ex deo natus est, Sed quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis: non ibi legi. Indagaui quippe in illis literis varie dictum, & multis modis, quod sit filius in forma patris, non rapinam arbitratus esse æqualis
Philip.2. deo, quia naturaliter idipsum est. Sed quia semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem D hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit se factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod deus eum exaltauit à mortuis & donauit ei nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum, & omnis lingua cõfiteatur, quia dominus Iesus in gloria est dei patris: non habent illi libri. Quod enim ante omnia tempora, & supra omnia tempora incõmutabiliter manet vnigenitus filius tuus coæternus tibi, & quia de plenitudine eius accipiunt animæ vt beatæ sint, & quia participatione manentis in *Ro.5.& 8.* se sapientiæ renouãtur vt sapientes sint: est ibi. Quod autem secundum tempus pro impiis mortuus est, & filio vnico tuo non pepercisti, sed pro nobis omnibus tradidisti eum: non est ibi. Abscondisti enim hæc à sa- *Matth.11.* pientibus, & reuelasti ea paruulis, vt venirent ad eum laborantes & onerati, & reficeret eos: quoniam mitis est & humilis corde, & dirigit mites in iudicio, & docet mansuetos vias suas, videns humilitatem nostram *Psal.24.* & laborem nostrum, & dimittens omnia peccata nostra. Qui autem cothurno tãquam doctrinæ sublimio- E ris elati non audiunt dicentem: Discite à me quia mi- *Matth.11.* tis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris: & si cognoscunt deum, non sicut deum glo *Rom.1.* rificant aut gratias agunt, sed euanescunt in cogitationibus suis, & obscuratur insipiens cor eorum, dicentes se esse sapientes stulti fiunt. Et ideo legebam ibi etiam immutatam gloriam incorruptionis tuæ in idola & varia simulachra, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentum, videlicet AEgyptium cibum quo Esaũ perdi- *Gene.25.* dit primogenita sua, quoniam caput quadrupedis pro te honorauit populus primogenitus, conuersus corde in AEgyptum, & curuans imaginem tuam, animam *Exod.32.* suam ante imaginem vituli manducantis fœnum. In- *Psal.105.* ueni hæc ibi, & non manducaui. Placuit enim tibi domine auferre opprobrium diminutionis ab Iacob, vt maior seruiret minori: Et vocasti gentes in hæreditatem tuam. Et ego ad te veneram ex gentibus, & inten- *Exod.3.& 11.* di in aurum quod ab AEgypto voluisti vt auferret populus tuus, quoniam tuum erat vbicunque erat. Et dixisti Atheniẽsibus per Apostolum tuum, quod in te viui- *Acto.17.* mus & mouemur & sumus: sicut & quidam secundum F eos dixerunt. Et vtique inde erant illi libri. Et non attendi in idola AEgyptiorum, quibus de auro tuo mi- *Roma.1.* nistrabant, qui transmutauerunt veritatem dei in mendacium, & coluerunt & seruierunt creaturæ potius quàm creatori.

Clarius innotescũt iã Aug. diuina. Cap. X.

ET inde admonitus redire ad memetipsum, intraui in intima mea duce te, & potui, quoniam factus es adiutor meus. Intraui & vidi qualicunque oculo animæ meæ, supra eundem oculum animæ meæ, supra mẽtem meam lucem domini incõmutabilem, non hanc vulgarem & conspicuam omni carni, nec quasi ex eodem genere. Grandior erat tanquam si ista multo multoq; clarius clarescerer, totumq; occuparet magnitudine. Non hoc illa erat, sed aliud, aliud valde ab istis omnibus. Nec ita erat supra mẽtem meam sicut oleum super aquam, nec sicut cœlũ super terram, sed superior, quia ipsa fecit me, & ego inferior, quia factus sum ab ea. Qui nouit veritatem nouit eam: & qui nouit eam, nouit æternitatem. Charitas nouit eam. O æterna veritas, & vera charitas, & chara æternitas. Tu es deus meus, tibi suspiro die ac nocte. Et cum te primùm cognoui

G gnoui, tu assumpsisti me vt viderē esse quod viderem, & nondum me esse qui viderē. Et reuerberasti infirmitatem aspectus mei, radians in me vehementer, & contremui amore & horrore, & inueni lōge me esse à te in regione dissimilitudinis, tanquā audirem vocem tuam de excelso, Cibus sum grandium, cresce & māducabis me: Nec tu me in te mutabis sicut cibum carnis tuæ, sed tu mutaberis in me. Et cognoui quoniam pro iniquitate erudisti hominem, & tabescere fecisti sicut araneam
Psal.38. animam meam, & dixi: Nunquid nihil est veritas, quoniam neque per finita, neque per infinita locorum spacia diffusa est? Et clamasti de longinquo, Immo vero
Exod.3. ego sum qui sum. Et audiui sicut auditur in corde, & nō erat prorsus vnde dubitarem. Faciliusq; dubitarem
Roma.1. viuere me, quàm non esse veritatem, quæ per ea quæ facta sunt intellecta conspicitur.

Quo modo creaturæ sūt & nō sunt. Cap.XI.

ET inspexi cætera infra te, & vidi nec omnino esse, nec omnino non esse. Esse quidem, quoniā abs te sunt: non esse autem, quoniam id quod es non sunt. Id enim vere est, quod incommutabiliter manet.
Psal.72. Mihi autem inhærere deo bonum est, quia si non ma-
Sapien.7. nebo in illo, nec in me potero. Ille autem in se manens
Psal.115. innouat omnia. Et dominus deus meus es, quoniam bo-
H norum meorum non eges.

Omnia bona quæ sūt. Cap. XII.

ET manifestatum est mihi, quoniā bona sunt quæ corrumpūtur, quæ neq; corrumpi possent si summa bona essent, neque nisi bona essent, corrumpi possent: quia si summa bona essent, incorruptibilia essent: si autem nulla bona essent, quod in eis corrumperetur non esset. Nocet enim corruptio, & nisi bonum
Li.3. de li. arbi.ca.29 minueret, non noceret. Aut igitur nihil nocet corruptio, quod fieri nō potest: aut quod certissimum est, omnia quæ corrumpuntur, priuantur bono. Si autem omni bono priuabuntur, omnino non erunt. Si enim erūt, & corrumpi iam non poterunt, meliora erunt, quia incorruptibiliter permanebunt. Et quid monstrosius, quàm ea dicere omni bono amisso facta meliora? Ergo si omni bono priuabuntur, omnino nulla erunt. Ergo quandiu sunt, bona sunt. Ergo quæcunque sunt, bona sunt. Malumq; illud quod quærebam vnde esset, nō est substantia: quia si substantia esset, bonū esset. Aut enim esset incorruptibilis substātia, magnum vtique bonum,
I aut substantia corruptibilis esset, quæ nisi bona esset, corrumpi non posset. Itaque vidi & manifestatum est mihi, quia omnia bona tu fecisti, & prorsus nullæ substantiæ sunt, quas tu non fecisti. Et quoniam non æqualia omnia fecisti, ideo sunt omnia, quia singula bona sunt, & simul omniá valde bona: quoniam fecisti deus noster omnia bona valde.

Omnia cō dita laudāt deum. Cap.XIII.

ET tibi omnino non est malum, nō solum tibi, sed & vniuersæ creaturæ tuæ, quia extra te non est aliquid quod irrumpat & corrumpat ordinē, quem posuisti ei. In partibus autem eius quædam quibusdam quia non conueniunt, mala putantur: & eadē ipsa conueniunt aliis & bona sunt, & in semetipsis bona sunt. Et omnia hæc, quæ sibi inuicem non conueniunt, conueniunt inferiori parti rerum, quam terram dicimus, habentem cœlum suum nubilosum atque ventosum congruum sibi. Et absit iam vt dicerem non esse ista: quia & si sola ista cernerem, desyderarem quidem meliora, sed iam etiam de solis istis laudare te deberem: quoniam laudandum te ostendunt de terra dracones
Psal.148. & omnes abyssi: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis: quæ faciunt verbum tuum. Montes & omnes colles, ligna fructifera & omnes cedri: Bestiæ & omnia pecora, reptilia & volatilia pēnata: Reges terræ & om- K
nes populi, principes & omnes iudices terræ: Iuuenes & virgines, seniores cum iunioribus laudent nomen tuum. Cum vero etiam de cœlis te laudent, laudent te deus noster in excelsis omnes angeli tui, omnes virtutes tuæ, sol & luna, omnes stellæ & lumen, cœli cœlorum & aquæ, quæ super cœlos sunt laudēt nomen tuū. Non iam desyderabam meliora, quia omnia cogitabam, & meliora quidem superiora quàm inferiora, sed meliora omnia quàm sola superiora iudicio saniore pendebam.

Sanæ mentis homini nihil displicet inter creaturas dei. Cap.XIIII.

NOn est sanitas eis quibus displicet aliquid creaturæ tuæ, sicut mihi non erat cum displicerent multa quæ fecisti. Et quia non audebat anima mea vt ei displiceret deus meus, nolebat esse tuū quicquid ei displicebat, & inde ierat in opinionem duarum substantiarum, & non requiescebat, & aliena loquebatur, & inde rediens fecerat sibi deum per infinita spacia locorum omnium, & eum putauerat te esse, & eum collocauerat in corde suo, & facta erat rursus templum idoli sui abominandum tibi. Sed posteaquam fouisti *Psal.118.* caput nescientis, & clausisti oculos meos, ne viderent vanitatem, cessaui de me paululum, & consopita est in- L
sania mea: & euigilaui in te, & vidi te infinitum aliter, & visus iste non à carne trahebatur.

Quo modo veritas & falsitas in creaturis. Cap.XV.

ET respexi alia, & vidi tibi debere quia sunt, & in te cuncta (infinita) finita: sed aliter, nō quasi in loco, sed quia tu es omnitenēs manu veritate, & omnia vera sunt inquātum sunt, nec quicquam est falsitas, nisi cū putatur esse quod nō est. Et vidi quia non solum locis sua quæq; suis conueniunt, sed etiam temporibus: & quia tu solus, qui æternus es, non post innumerabilia spacia temporum cœpisti operari: quia omnia spacia temporum, & quæ præterierunt, & quæ præteribūt, nec abirent nec venirent, nisi te operante & manente.

Omnia bona, licet quibusdā non apta. Cap.XVI.

ET sensi & expertus sum non esse mirum, quod palato non sano pœna est panis, qui sano suauis est: & oculis ægris odiosa lux, quæ puris amabilis est. Et iusticia tua displicet iniquis: nedū vipera & vermiculus, quæ bona creasti, apta inferioribus creaturæ tuæ partibus, quibus & ipsi iniqui apti sunt quanto dissimiliores sunt tibi: apti autem superioribus quanto similiores fiunt tibi. Et quæsiui quid esset iniquitas, & non in- M
ueni substantiam, sed à summa substantia te deo detor- *Peccatum nihil.* tæ in infimam volūtatis peruersitatem, proiicientis intima sua, & tumescentis foras.

Quæ retardent à cognitione diuinorum. Cap.XVII.

ET mirabar quòd iam te amabā, non pro te phantasma. Et non instabam † frui deo meo, sed rapiebar ad te decore tuo, moxq; deripiebar abs te pōdere meo, & ruebam in ista cum gemitu, & pōdus hoc consuetudo carnalis. Sed mecū erat memoria tui, neq; vllo modo dubitabam esse cui cohærerem, sed nōdum esse me qui cohærerem: quoniā corpus quod corrumpitur aggrauat animā, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Erámque certissimus quòd *Sapien.9.* inuisibilia tua à constitutione mundi per ea quæ facta *Roma.1.* sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; virtus & diuinitas tua. Quærens enim vnde approbarem pulchritudinē corporum, siue cœlestium, siue terrestrium, & quid mihi præsto esset integre de mutabilibus iudicanti & dicenti, hoc ita esse debet, illud nō ita. Hoc ergo quærens, vnde iudicarem cum ita iudicarem, inueneram incommutabilem & veram veritatis æternitatem supra mentem meam commutabilem: atque ita gradatim à corporibus ad sentientem per corpus ani-

† Et insistebam.

mam,

A mam, atque inde ad eius interiorẽ vim, cui sensus corporis exteriora annunciaret, & quousq; possunt bestiæ, atque inde rursus ad ratiocinantẽ potentiam, ad quam refertur iudicãdum quod sumitur à sensibus corporis. Quæ se quoque in me comperiens mutabilem, erexit se ad intelligentiam suam, & abduxit cogitationẽ à consuetudine, subtrahens se à contradicentibus turbis phãtasmatũ, vt inueniret quo lumine aspergeretur, cum sine vlla dubitatione clamaret, incõmutabile præferendum esse mutabili: vnde nosset ipsum incommutabile, quod nisi aliquo modo nosset, nullo modo illud mutabili certa præponeret, & peruniret ad id quod est in ictu trepidãtis aspectus. Tum vero inuisibilia tua per ea quę facta sunt intellecta conspexi, sed aciẽ figere non valui: & repercussa infirmitate redditus solitis, non mecum ferebam, nisi amantem memoriam, & quasi olfacta desiderantem, quæ comedere nondum possem.

Solus Christus via ad salutem.
Ca. XVIII.

ET quærebam viam comparandi roboris quod esset idoneum ad fruẽdum te, nec inueniebam donec amplecterer mediatorem dei & hominum, hominem Christũ Iesum, qui est super omnia deus be- B nedictus in secula, vocantem & dicẽtem: Ego sum via, veritas & vita. Et cibum cui capiendo inualidus eram, miscentem carni: quoniam verbum caro factum est, vt infantiæ nostræ lactesceret sapiẽtia tua, per quã creasti omnia. Non enim tenebam dominum meum Iesum Christum, humilis humilem, nec cuius rei magistra esset eius infirmitas noueram. Verbum enim tuum æterna veritas, superioribus creaturę tuę partibus supereminens, subditos erigit ad seipsam: in inferioribus autem ædificauit sibi humilem domum de limo nostro: per quam subdendos deprimeret à seipsis, & ad se traiiceret sanãs tumorem, & nutriens amorem: ne fiducia sui progrederentur longius, sed potius infirmarentur, videntes ante pedes suos infirmam diuinitatem ex participatione tunicæ pelliceæ nostræ, & lassi prosternerentur in eam, illa autẽ surgens leuaret eos.

1. Tim. 2. Roma. 9. Ioan. 14. Ioan. 1.

Quid senserit de Christi incarnatione.
Cap. XIX.

EGo vero aliud putabam, tantumq; sentiebam de domino Christo meo, quantum de excellentis sapientiæ viro, cui nullus posset æquari: præsertim quia mirabiliter natus ex virgine, ad exemplũ contemnendorum temporaliũ pro adipiscenda immortalita- C te, diuina pro nobis cura tãtam authoritatem magisterij meruisse videbatur. Quid autem sacramẽti haberet, Verbum caro factũ, ne suspicari quidem poterã. Tantum cognoueram* ex iis quæ de illo scripta traderẽtur, quia manducauit, bibit, dormiuit, ambulauit, exhilaratus est, contristatus est, sermocinatus est, nõ hæsisse carnem illam verbo tuo, nisi cum anima & mente humana. Nouit hoc omnis qui nouit incommutabilitatem verbi tui, quam ego iam noueram quantum poteram, nec omnino quicquam inde dubitabam. Etenim nunc mouere membra corporis per voluntatem, nunc non mouere, nunc aliquo affectu affici, nunc non affici, nũc proferre per signa sapientes sententias, nunc esse in silentio: propria sunt mutabilitatis animæ & mẽtis. Quæ si falsa de illo scripta essent: etiam omnia periclitarentur mendacio, neque in illis literis vlla fidei salus generi humano remaneret. Quia itaque vera scripta sunt, totum hominem in Christo agnoscebam, non corpus tãtum hominis, aut cum corpore sine mẽte animam,† sed ipsum hominem non persona veritatis, sed magna quadam naturæ humanæ excellẽtia, & perfectiore participatione sapiẽtiæ præferri cæteris arbitrabar. Alipius autem deum carne indutum, ita putabat credi à catho- licis, vt præter deum & carnem, non esset in Christo D anima, mentemq; hominis non existimabat in eo prædicari. Et quoniam bene persuasum tenebat, ea quæ de illo memoriæ mãdata sunt sine vitali & rationali creatura nõ fieri, ad ipsam Christianam fidem pigrius mouebatur. Sed postea hæreticorum Apollinaristarũ hunc errorem esse cognoscens, catholicæ fidei collætatus & contemperatus est. Ego autem aliquanto posterius didicisse me fateor, in eo quòd verbum caro factum est, quo modo catholica veritas à Fotini falsitate dirimatur. Improbatio quippe hæreticorum facit eminere quid ęcclesia tua sentiat, & quid habeat sana doctrina. Oportuit enim & hæreses esse, vt probati manifesti fierent inter infirmos.

Ioan. 1.
** al. cogitaueram.*
† animum.
Tertulian de carne Christi libro, ista cõfutat.*
1. Cor. 11.

Platonici libri varij.
Cap. XX.
Roma. 1.

SEd tunc lectis Platonicorũ illis libris, posteaquam inde admonitus quærerem incorpoream veritatem, inuisibilia tua per ea quæ facta sunt intellecta conspexi, & repulsus sensi, quòd per tenebras animæ meæ contemplari nõ sinerer certus esse, te & & infinitum esse, nec tamẽ per locos finitos infinitósve diffundi, & vere te esse qui semper idẽ ipse esses, ex nulla parte nulloq; motu aliter aut aliter:* cætera vero ex te esse om- E nia, hoc solo firmissimo documento quia sunt. Certus quidem in istis eram, nimis tamen infirmus ad fruendũ te. Garriebã planè quasi peritus, & nisi in Christo saluatore nostro viam tuam quærerẽ, nõ peritus sed periturus essem. Iam enim cœperam velle videri sapiens, plenus pœna mea, & non flebam, insuper inflabar scientia. Vbi enim erat illa ędificans charitas à fundamento humilitatis quod est Christus Iesus? Aut quando illi libri me docerẽt eam, in quos [me] propterea priusquã scripturas tuas cõsyderarẽ, credo voluisti incurrere, vt imprimeretur memoriæ meæ quo modo ex eis affectus essem: & cum postea in libris tuis mansuefactus essem, & curantibus digitis tuis contrectarentur vulnera mea, discernerem atque distinguerem quid interesset inter præsumptionem & cõfessionẽ, inter videntes quò eundum sit, nec videntes quà, & viam ducentem ad beatificam patriam, non tantum cernẽdam, sed & inhabitandam? Nã si primo sanctis tuis literis informatus essem, & in earũ familiaritate obdulcuisses mihi, & postea in illa volumina incidissem, fortasse aut abripuissent me à solidamento pietatis: aut si in affectu quem salubrẽ im- F biberam perstitissem, putarem etiam ex illis libris eum posse concipi, si eos solos quisquam didicisset.

** al. aliter.*
† imperitus.

Quid in sacris libris inuenerit, non inuentum in Platonicis.
Cap. XXI.

ITaque auidissime arripui venerabilem stylum spiritus tui, & præ cęteris Apostolũ Paulum, & perierunt illæ quæstiones, in quibus mihi aliquando visus est aduersari sibi & nõ congruere testimoniis legis & prophetarũ textus sermonis eius. Et apparuit mihi vna facies eloquiorũ castorum, & exultare cum tremore didici. Et cœpi, & inueni quicquid illac verum legeram, hac cum cõmendatione gratiæ tuæ didici, vt qui videt non sic glorietur quasi nõ acceperit, non solũ id quod videt, sed etiam vt videat. Quid enim habet quod non accepit? Et vt te qui es semper idem, non solum admoneatur vt videat, sed etiam sanetur vt teneat. Et qui de longinquo videre nõ potest viam, tamen ambulet qua veniat, & videat & teneat, quia & si condelectetur homo legi dei secundum interiorem hominem, quid faciet de alia lege in membris suis, repugnante legi mentis suæ, & se captiuum ducente in lege peccati, quæ est in membris eius? Quoniã iustus es domine, nos autem peccauimus, inique fecimus, impie gessimus, & grauata est super nos manus tua, & iuste traditi sumus antiquo peccatori

1. Corin. 4.
Roma. 7.
Daniel. 3.

G peccatori præposito mortis, quia persuasit volútati nostræ similitudioem voluntatis suæ, qua in veritate tua
Ioan.8. non stetit. Quid faciet miser homo? Quis eum liberabit
Rom.7. de corpore mortis huius, nisi gratia tua per Iesum Christum dominum nostrum, quem genuisti coęternum, &
Prouer.8. creasti in principio viarũ tuarum, in quo princeps hu-
Ioan.14. ius mundi non inuenit quicquam morte dignum, &
Colo.2. occidit eum, & euacuatum est chirographum quod erat contrarium nobis? Hoc illæ literæ non habent. Non habent illæ paginæ vultum pietatis huius, lachrymas confessionis, sacrificium tuum, spiritum contribu-
Psal.50. latum, cor contritum & humiliatum, populi salutem, sponsam, ciuitatem, arram spiritus sancti, poculum pre-
† subiecta. cij nostri. Nemo ibi cantat: Nònne deo subdita † erit
Psal.61. anima mea? Ab ipso enim salutare meum. Etenim ipse est deus meus & salutaris meus, susceptor meus, nó mo-
Matth.11. uebor amplius. Nemo ibi audit vocantem: Venite ad me qui laboratis. Dedignantur ab eo discere, quoniam mitis est & humilis corde. Absconditi enim hæc à sapientibus & prudẽtibus, & reuelasti ea paruulis. Et aliud est de syluestri cacumine videre patriam pacis, & iter
H ad eam non inuenire, & frustra conari per inuia, circum obsidentibus & insidiantibus fugitiuis desertoribus cum principe suo leone & dracone: & aliud tenere viam illuc ducentem cura cœlestis imperatoris munitam, vbi non latrocinantur qui cœlestem militiam deseruerunt. Vitant enim eam sicut supplicium. Hæc mihi inuiscerabantur miris modis, cum minimum Apostolorum tuorum legerem, & consyderaueram opera tua & expaueram.

DIVI AVRELII AVGVstini Confessionum Liber Octauus.

Accẽsus amore diuinorum ad Simplicianum ire statuit. Cap.I.
Psal.115.
DEVS meus recorder in gratiarum actione tibi, & confitear misericordias tuas super me. Perfundantur ossa mea delectatione tua, & dicant: Domine quis similis tibi? Dirupisti vincula mea, sacrificem tibi sacrificium laudis. Quo modo dirupisti ea narrabo, & dicent omnes qui adorant te,
I cum audiunt hæc: Benedictus dominus in cœlo & in terra, magnum & mirabile nomen eius. Inhæserãt præcordiis meis verba tua, & vndique circumuallabar abs
1.Cor.13. te. De vita tua æterna certus eram, quamuis eam in ænigmate & quasi per speculum videram. Dubitatio tamen omnis de incorruptibili substantia, quòd ab illa esset omnis substantia, ablata mihi erat: nec certior de te, sed stabilior in te esse cupiebam. De mea vero temporali vita nutabant omnia, & mundandum erat cor à fermento veteri, & placebat via ipse saluator, & ire per eius angustias adhuc pigebat. Et immisisti in mentem meam, visumq; est bonum in conspectu meo pergere ad Simplicianum, qui mihi bonus apparebat seruus tuus, & lucebat in eo gratia tua. Audieram etiam, quod à iuuentute sua deuotissime tibi viueret. Iam vero tunc senuerat, & longa ætate in tam bono studio sectandæ
† viæ. vitæ † tuæ, multa expertus, multa edoctus mihi videbatur, & vere sic erat. Vnde mihi vt proferret volebam conferenti secum æstus meos, quis esset aptus modus sic affecto, vt ego eram ad ambulandum in via tua. Videbam enim plenã Ecclesiam ‡ tuam, ‡ & alius sic ibat, alius autem sic. Mihi autem displicebat quod agebam in seculo, & oneri mihi erat valde, nó iam inflamman- K
tibus cupiditatibus vt solebant spe honoris & pecuniæ, ad tolerãdam illam seruitutem tam grauem. Iam enim Psal.25.
me illa non delectabant præ dulcedine tua & decore domus tuæ quam dilexi, sed adhuc tenaciter colligabar ex fœmina. Nec me prohibebat Apostolus coniu- 1.Cor.7.
gari, quamuis exhortaretur ad melius, maxime volens omnes homines sic esse, vt ipse erat. Sed ego infirmior eligebam molliorem locum: Et propter hoc vnum voluebar in cæteris languidus, & tabescens curis marcidis, quod & in aliis rebus, quas nolebam pati, congruere cogebar vitæ coniugali, cui deditus constringebar. Audieram ex ore veritatis, esse spadones qui seipsos Matth.19.
absciderunt propter regnum cœlorum, sed qui potest (inquit) capere, capiat. Vani sunt certe omnes homines, Sapien.13.
quibus non inest dei scientia, nec de iis quæ videntur bona, potuerunt inuenire eum qui est. At ego iam non eram in illa vanitate: transcenderam eam, & contestante vniuersa creatura tua, inueneram te creatorem nostrum, & verbum tuum apud te deum, tecumq; cum Ioan.1.
spiritu sancto vnum deum per quod creasti omnia. Et est aliud genus impiorum, qui cognoscentes deum L
non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt. Roma.1.
In hoc quoque incideram, & dextera tua deus suscepit me, & inde ablatum posuisti vbi conualescerem, quia dixisti homini: Ecce pietas est sapientia, & noli vel- Iob.28.
le videri sapiens, quoniam dicentes se esse sapientes, Prouer.3
stulti facti sunt. Et inueneram iam bonam margari- Roma.1.
tam, & venditis omnibus quæ haberem emenda erat, Matth.13.
& dubitabam.

De Victorino rhetore conuerso. Cap. II.
PErrexi ergo ad Simplicianum patrem in accipienda gratia tunc episcopi Ambrosij, & quem vere vt patrem diligebat. Narraui ei circuitus erroris mei. Vbi autem commemoraui legisse me quosdam libros Platonicorum, quos Victorinus quondam rhetor vrbis Romæ, quem Christianum defunctum esse audieram, in Latinam linguam transtulisset, gratulatus est mihi quod non in aliorum philosophorum scripta incidissem, plena fallaciarum & deceptionum secundum elementa huius mundi, in istis autem omnibus modis insinuari deum & eius verbum. Deinde Laus Platonicorum.
vt me exhortaretur ad humilitatem Christi, sapienti- Coloss.2.
bus absconditam, & reuelatam paruulis, Victorinum Matth.11.
ipsum recordatus est, quem Romæ cum esset familia- M
rissimè nouerat, dèque illo mihi narrauit, quod non silebo. Habet enim magnam laudem gratiæ tuæ confitendam tibi, quemadmodum ille doctissimus senex, & omnium liberalium doctrinarũ peritissimus, quiq; philosophorum tam multa legerat, & diiudicauerat & dilucidauerat, doctor tot nobilium Senatorum, qui etiam ob insigne præclari magisterij, quod ciues huius mundi eximium putant, statuam Romano foro meruerat & acceperat, vsque ad illam ætatem venerator idolorum, sacrorumq; sacrilegorum † particeps, quibus † sacrilegiorum.
tunc tota ferè Romana nobilitas inflata spirabat populi vsiam, † & omnigenûm deûm monstra, & Anu- † etiam.
bem latratorem, quæ aliquando contra Neptunum & Venerem, contráque Mineruam tela tenuerant, & à se victis iam Roma supplicabat, quæ iste senex Victorinus tot annos ore terricrepo defensitauerat, non erubuerit esse puer Christi tui, & infans fontis tui, subiecto collo ad humilitatis iugum, & edomita fronte ad crucis opprobrium. O domine domine qui inclinasti Psal.17.
cœlos & descendisti, tetigisti montes & fumigauerunt, quibus modis te insinuasti illi pectori? Legebat, sicut

A ait Simplicianus, sanctam scripturam, omnesque Christianas literas inuestigabat studiosissime & perscrutabatur, & dicebat Simpliciano, non palàm sed secretius & familiarius: Noueris me iam esse Christianum. Et respondebat ille: Non credam, nec deputabo te inter Christianos, nisi in ecclesia Christi te videro. Ille autem irridebat eum dicens: Ergò ne parietes faciunt Christianos? Et hoc sæpe dicebat iam se esse Christianum, & Simplicianus illud sæpe respondebat, & sæpe ab illo parietum irrisio repetebatur. Amicos enim suos verebatur offendere superbos dæmonicolas, quorum
Psal.28. ex culmine Babylonicæ dignitatis, quasi ex cedris Libani, quas nondum contriuerat dominus, grauiter ruituras in se inimicicias arbitrabatur. Sed posteaquam
† haust. legendo & inhiando auxit † firmitatem, timuitque ne-
Matth.10. gari à Christo coram angelis sanctis, si eum timeret coram hominibus confiteri, reúsque sibi magni criminis apparuit, erubescendo de sacramentis humilitatis verbi tui, & non erubescendo de sacris sacrile-
† sacrilegiis gis † superborum dæmoniorum, quæ imitator superbus acceperat: depuduit vanitati & erubuit veritati,
B subitóque & inopinatus ait Simpliciano, vt ipse narrabat: Eamus in ecclesiam, Christianus volo fieri. At ille non capiens se lætitia perrexit cum eo. Vbi autem imbutus est primis instructionum sacramentis, non multo pòst etiam nomen dedit, vt per baptismum re-
Psal.111. generaretur, mirante Roma, gaudente ecclesia. Superbi videbant & irascebantur, dentibus suis stridebant & tabescebant: seruo autem tuo dominus deus e-
Psal.39. rat spes eius, & non respiciebat in vanitates & insanias mendaces. Denique vt ventum est ad horam profitendæ fidei: quæ verbis certis conceptis retentísque memoriter de loco eminentiore in conspectu populi fidelis Romæ reddi solet ab eis, qui accessuri sunt ad gratiam tuam, oblatum esse dicebat Victorino à presbyteris, vt secretius redderet, sicut nonnullis qui verecundia trepidaturi videbantur, offerri mos erat: illum autem maluisse salutem suam in conspectu sanctæ multitudinis profiteri. Non enim erat salus, quam docebat in rhetorica, & tamen eam publice professus erat. Quanto minus ergo vereri debuit mansuetum gregem tuum pronuncians verbum tuum, qui non verebatur
C in verbis suis turbas insanorum? Itaque vbi ascendit vt redderet, omnes sibimet inuicem quisque vt eum nouerat, instrepuerunt nomen eius strepitu congratulationis. Quis autem ibi non eum nouerat? Et sonuit presso sonitu per ora cunctorum collætantium: Victorinus, Victorinus. Cito sonuerunt exultatione, quia videbant eum, & cito siluerunt intentione, vt audirent eum. Pronunciauit ille fidem veracem præclara fiducia, & volebant eum omnes rapere intro in cor suum, & rapiebant amando & gaudendo. Hæ rapientium manus erant.

Quod deus & angeli magis gaudent in peccatorū conuersione. Cap.III.

Deus bone quid agitur in homine, vt plus gaudeat de salute desperatæ animæ, & de maiore periculo liberatæ, quàm si spes ei semper affuisset, aut periculum minus fuisset? Etenim tu quoque misericors pater, plus gaudes de vno pœnitente, quàm de nonaginta nouem iustis, quibus non est opus pœniten-
Luca.15. tia. Et nos cum magna iucunditate audimus cum audimus, quàm exultantis pastoris humeris reportetur o-
Ibidem. uis quæ errauerat: & drachma referatur in thesauros tuos collætantibus vicinis mulieri quæ inuenit: & lachrymas excutit gaudium solẽnitatis domus tuæ, cum
Luca.15. legitur in domo tua de minore filio, quoniam mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus est. Gaudes quippe D in nobis & in angelis tuis sancta charitate sanctis. Nã tu semper idem, qui ea quæ non semper nec eodẽ modo sunt, eodem modo semper nosti omnia. Quid ergo agitur in anima, cum amplius delectatur inuentis aut redditis rebus, quas diligit, quàm si eas semper habuisset? Contestantur enim & cætera, & plena sunt omnia testimoniis clamantibus, ita est. Triumphat victor Imperator, & non vicisset nisi pugnauisset. Et quanto maius periculum fuit in prælio, tanto maius gaudium est in triumpho. Iactat tempestas nauigantes, minaturq; naufragium, omnes futura morte pallescunt. Tranquillatur cœlum & mare, & exultant nimis, quoniam timuerunt nimis. Aeger est charus, & vena eius malum renunciat: omnes qui eum saluum cupiunt, ægrotant simul animo. Fit ei rectè, & nondum ambulat pristinis viribus, & fit iam tale gaudium, quale non fuit cum antea saluus & fortis ambularet. Easque ipsas voluptates humanæ vitæ etiam non inopinatis & præter voluntatem irruentibus, sed institutis & voluntariis molestiis homines acquirunt. Edendi & bibendi voluptas nulla est, nisi præcedat esuriẽdi & sitiendi molestia. Et ebriosi E quædam salsiuscula comedunt, quo fiat molestus ardor, quem dum extinguit potatio, fit delectatio. Et in- *27.quæst.2. c. institutū.* stitutum est, vt iam pactæ sponsæ non tradantur sta- *4.fen.dist.* tim, ne vilem habeat maritus datam, quam non suspi- *27.cap. de nuptialib.* rauerit sponsus dilatam. Hoc in turpi & execranda lætitia, hoc in ea quæ cõcessa & licita est, hoc in ipsa syncerissima honestate amicitiæ, hoc in eo, qui mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus est. Vbique maius *Luca 15.* gaudium, molestia maior præcedit. Quid est hoc domine deus meus, cum tu æternum tibi tuipse sis gaudium, & quædam de te circa te semper gaudeãt? Quid est quod hæc rerum pars alternat defectu & profectu, offensionibus & conciliationibus? An is est modus earum, & tantum dedisti eis, cum à summis cœlorum vsque ad ima terrarum, ab initio vsque in finem seculorum, ab angelo vsque ad vermiculum, à motu primo vsque ad extremũ, omnia genera bonorum, & omnia iusta opera tua suis quæque sedibus locares, & suis quæque temporibus ageres? Hei mihi quàm excelsus es in excelsis, & quàm profundus es in profundis, & nusquã recedis, & vix redimus ad te.

F

Quare plus lætādum sit in magni peccatoris cōuersione. Cap.IIII.

Age domine & fac, excita & reuoca nos, accende & rape, flagra, dulcesce, iam amemus & curramus. Nonne multi ex profundiore tartaro cæcitatis, quàm Victorinus redeunt ad te, & accedunt & illuminantur recipientes lumen? Quod si qui recipiunt, accipiunt à te potestatem vt filij tui fiant. Sed si minus noti sint populis, minus de illis gaudent, etiam qui nouerunt eos. Quando enim cum multis gaudetur, & in singulis vberius est gaudium, quia feruere faciunt se, & inflammantur ex alterutro. Deinde quod multis noti, multis sunt authoritati ad salutem, & multis præeunt secuturis, ideoque multum de illis & qui eos præcesserunt lætantur, quia non de solis lætantur. Absit enim vt in tabernaculo tuo præ pauperibus accipiantur personæ diuitum, aut præ ignobilibus nobiles, quando potius infirma mundi elegisti, vt confunderes fortia, & *1.Cor.1.* ignobilia huius mundi elegisti & contemptibilia, & ea quæ non sunt tanquam quæ sunt, vt ea quæ sunt euacuares. Et tamen idemipse minimus Apostolorum tuo- *1.Cor.15.* rum, per cuius linguam tu ista verba sonuisti, cum Paulus Proconsul per eius militiam debellata superbia, sub leni iugo Christi tui missus esset, regis magni prouincialis

G uincialis effectus, ipse quoque ex priore Saulo Paulus
vocari amauit, ob tam magnæ insigne victoriæ. Plus e-
nim hostis vincitur in eo quem plus tenet, & de quo
plures tenet. Plus autem superbos tenet nomine nobi-
litatis, & de his plures nomine authoritatis. Quãto igi-
tur gratius cogitabatur Victorini pectus, quod tãquam
inexpugnabile receptaculum diabolus obtinuerat Vi-
ctorini lingua, quo telo grãdi & acuto multos pereme-
rat, abundantius exultare oportuit filios tuos, quia rex
noster alligauit fortem, & videbant vasa eius erepta
Matth. 12. mundari & aptari in honorem tuum, & fieri vtilia do-
mino ad omne opus bonum.

Qua remorabãtur eũ à cõuersione. Cap. V. SEd vbi mihi homo tuus Simplicianus de Victo-
rino ista narrauit, exarsi ad imitandum. Ad hoc
enim & ille narrauerat. Posteaquam vero & il-
lud addidit, quòd imperatoris Iuliani temporibus le-
Lex Iuliani à scholis arcet Christianos. ge data prohibiti sunt Christiani docere literaturam
& oratoriam, quàm legem ille amplexus, loquacem
scholam deserere maluit, quàm verbum tuum, quo
linguas infantium facis disertas, non mihi fortior
Sapien. 10. quàm fœlicior visus est, quia inuenit occasionem va-
candi tibi. Cui rei ego suspirabam ligatus, non ferro
H alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle meum tene-
bat inimicus, & inde mihi catenam fecerat & con-
strinxerat me. Quippe ex voluntate peruersa facta est
libido, & dum seruitur libidini, facta est consuetu-
do, & dum consuetudini non resistitur, facta est ne-
cessitas. Quibus quasi ansulis quibusdam sibimet in-
nexis, vnde catenam appellauit, tenebat me obstri-
ctum dura seruitus. Voluntas autem noua, quæ mihi
esse cœperat, vt te gratis colerem, fruíque te vellem
deus sola certa iocunditas, nondum erat idonea ad su-
perandam priorem vetustate roboratam. Ita duæ vo-
luntates meæ, vna vetus, alia noua, illa carnalis, illa
spiritalis confligebant inter se, atque discordando dis-
sipabant animam meam. Sic intelligebam meo ipso
experimento, id quod legeram, quo modo caro con-
cupisceret aduersus spiritum, & spiritus aduersus car-
Galat. 5. nem. Ego quidẽ in vtroque, sed magis ego in eo quod
in me approbabam, quàm in eo quod in me improba-
bam. Ibi enim magis iam non ego, quia ex magna par-
te id patiebar inuitus, quàm faciebam volens. Sed ta-
men consuetudo aduersus me pugnatior ex me facta
I erat, quoniam volens quò nollem perueneram. Et quis
iure contradiceret, cum peccantem iusta pœna se-
queretur? Et non erat iam vlla excusatio, qua videri
mihi solebam, propterea nondum me contempto se-
culo seruire tibi, quia incerta mihi esset perceptio ve-
ritatis. Iam enim & ipsa certa erat, ego autem adhuc
terra obligatus, militare tibi recusabam, & impedi-
mentis omnibus sic timebam expediri, quemadmo-
dum impediri timendum est. Ita sarcina seculi velut
somno assolet dulciter premebar, & cogitationes qui-
bus meditabar in te, similes erant conatibus exper-
gisci volentium, qui tamen superati soporis altitudi-
ne remerguntur. Et sicut nemo est qui dormire sem-
per velit, omniúmque sano iudicio vigilare præstat:
differt tamen plerunque homo somnum excutere, cum
grauis torpor in membris est, cúmque iam displicen-
tem carpit libentius, quanuis surgendi tempus adue-
nerit: ita certum habebam esse melius tuæ charitati
me dedere, quàm meæ cupiditati cedere. Sed illud pla-
cebat & vincebat, hoc libebat & vinciebat. Non enim
erat quod tibi responderem dicenti mihi: Surge qui
Ephe. 5. dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Chri-
stus: & vndique ostendenti vera te dicere, non erat K
omnino, quod responderem veritate conuictus, nisi
tantum verba lenta & somnolenta: Modo, ecce mo-
do, sine paululum. Sed modo & modo non habebant
modum, & sine paululum, in longum ibat. Frustra
condelectabar legi tuæ secundũ interiorem hominem, *Roma. 7.*
cum lex alia in membris meis repugnaret legi men-
tis meæ, & captiuum me duceret in lege peccati, quæ
in membris meis erat. Lex enim peccati est violen-
tia consuetudinis, qua trahitur & tenetur etiam inui-
tus animus, eo merito, quo in eam volens illabi-
tur. Miserum ergo me quis liberaret de corpore mor-
tis huius, nisi gratia tua per Iesum Christum domi-
num nostrum?

ET de vinculo quidem desyderij concubitus, quo *Potitianus narrat Antonij vitã. Cap. VI.*
arctissime tenebar, & secularium negociorum
seruitute, quemadmodum me exemeris narrabo,
& confitebor nomini tuo domine adiutor meus & re-
demptor meus. Agebam solita crescente anxietudine,
& quotidie suspirabam tibi: Frequentabam Ecclesiam
tuam quantum vacabat ab eis negocijs, sub quorum
pondere gemebam. Mecum erat Alipius ociosus ab
opere iurisperitorum post assessionem tertiam, expe- L
ctans quibus iterum consilia venderet, sicut ego ven-
debam dicendi facultatem, si qua docendo præstari po
test. Nebridius autem amicicıæ nostræ cesserat, vt om-
nium nostrum familiarissimo Verecundo Mediola-
nensi & ciui & grammatico subdoceret, vehementer
desyderanti & familiaritatis iure flagitanti, de nume-
ro nostro fidele adiutorium, quo indigebat nimis. Non
itaque Nebridium cupiditas commodorum eò traxit,
maiora enim posset si vellet de literis agere, sed offi-
cio beneuolentiæ petitionem nostram contemnere no
luit amicus dulcissimus & mitissimus. Agebat autem
illud prudẽtissime, cauens innotescere personis secun-
dum hoc seculum maioribus, deuitans in eis omnem
inquietudinem animi, quem volebat habere liberum,
& quàm multis posset horis feriatum ad quærendum
aliquid, vel legendum, vel audiendum de sapientia.
Quodam igitur die, non recolo causam, qua erat ab-
sens Nebridius, cum ecce ad nos domum venit & ad
me & Alipium Potitianus quidã ciuis noster inquan-
tum Afer, præclara in palatio militans, nescio quid à M
nobis volebat. Et consedimus vt colloqueremur, &
forte supra mensam lusoriam, quæ ante nos erat, atten-
dit codicem, tulit, aperuit, inuenit Apostolum Paulum,
inopinate sane: putauerat enim aliquid de libris, quo-
rum professio me conterebat. Tum vero arridens meq;
intuens, gratulatorie miratus est, quod eas & solas præ
oculis meis literas repente comperisset. Christianus
quippe & fidelis erat, & sæpe tibi deo nostro proster-
nebatur in Ecclesia crebris & diuturnis orationibus.
Cui ego cum indicassem illis me scripturis curam ma-
ximam impendere, ortus est sermo ipso narrante de *Anto. monachus.*
Antonio Aegyptio monacho, cuius nomen excellen-
ter clarebat apud seruos tuos, nos autem vsque in il-
lam horam latebat. Quod ille vbi comperit, immora-
tus est in eo sermone, insinuans tantum virum igno-
rantibus, & admirans eandem nostram ignorantiam.
Stupebamus autem audientes tam recenti memoria, &
propè nostris temporibus, testatissima mirabilia tua
in fide recta & catholica ecclesia. Omnes mirabamur,
& nos, quia tam magna erant, & ille, quia inaudita no-
bis erant. Inde sermo eius deuolutus est ad monaste-
riorum greges, & mores suaueolentiæ tuæ, & vbera

A deserta eremi, quorũ nos nihil sciebamus. Et erat mo-
nasterium Mediolani plenum bonis fratribus extra vr
bis mœnia sub Ambrosio nutritore, & non nouera-
mus. Pertendebat ille & loquebatur adhuc, & nos in-
tenti tacebamus. Vnde incidit vt diceret nescio quan-
do se & tres alios contubernales suos nimirum apud
Treueri. Treueros, cum Imperator pomeridiano Circensium
spectaculo teneretur, exisse deambulatũ in hortos mu-
ris contiguos, atque illic vt forte combinati spaciaban
tur, vnum secum seorsum, & alios duos itidem seor-
sum pariterq; digressos: sed illos vagabundos irruisse
in quandam casam, vbi habitabant quidam serui tui,
Matt. 5. spiritu pauperes, qualium est regnum cœlorum, & in-
uenisse ibi codicem in quo scripta erat vita Antonij.
Quam legere cœpit vnus eorum, & mirari & accendi,
& inter legendum meditari arripere talem vitam, &
relicta militia seculari seruire tibi. Erat autem ex eis
quos dicunt agentes in rebus. Tunc subito repletus a-
more sancto & sobrio pudore, iratus ita sibi coniecit
oculos in amicum, & ait illi: Dic quæso te, omnibus
istis laboribus nostris quò ambimus peruenire? Quid
B quærimus? Cuius rei causa militamus? Maiórne esse po
terit spes nostra in palatio, quàm vt amici Imperatoris
simus? Et ibi quid non fragile, plenumq; periculis? Et
per quot pericula peruenitur ad grandius periculum?
Et quamdiu istud erit? Amicus autem dei si voluero,
ecce nunc fio. Dixit hoc, & turbidus parturitione no-
uæ vitæ, reddidit oculos paginis, & legebat, & muta-
batur intus vbi tu videbas, & exuebatur mundo mens
eius, vt mox apparuit. Namq; dum legit & voluit flu-
ctus cordis sui, infremuit aliquando & discreuit, de-
† iamq; quietus. creuitq; meliora. Iam iamq; tuus † ait amico suo: Ego iã
abrupi me ab illa spe nostra, & deo seruire statui, & hoc
ex hora hac, i hoc loco aggredior. Te si piget imitari,
noli aduersari. Respondit illi adhærere se socio tantæ
mercedis tanteq; militiæ. Et ambo iam tui ædificabãt
turrim sumptu idoneo relinquendi omnia & sequen-
di te. Tum Potitianus, & qui cum eo per alias horti
partes deambulabant, quærentes eos, deuenerunt in
eundem locum, & inuenientes admonuerunt vt redi-
rent, quoniam declinasset dies. At illi narrato placito
& proposito suo, quoq; modo in eis talis voluntas orta
esset atque firmata, petiuerunt ne sibi molesti essent, si
C adiungi recusarent. Isti autem nihilo mutati à pristi-
nis, fleuerunt se tamen vt dicebat atq; illis pie congra-
tulati sunt, & commendauerunt se orationibus eorũ,
& trahentes cor in terra abierunt in palatium, illi autẽ
affigentes cor cœlo, manserunt in casa. Et ambo habe-
bant sponsas. Quæ posteaq̃ hoc audierunt, dicauerunt
etiã ipsę virginitatem tibi. Narrabat hæc Potitianus.

Displicuit sibi audito Potitiano. TV autem domine inter verba eius retorquebas
me ad meipsum auferens me à dorso meo vbi
me posueram, dum nollem me attendere, & cõ
Cap. VII. stituebas me ante faciem meam, vt viderem quàm tur-
pis essem, quàm distortus & sordidus, maculosus & vl
cerosus. Et videbam & horrebam, & quo à me fuge-
rem non erat. Et si conabar à me auertere aspectum,
narrabat ille quod narrabat, & tu me rursus oppone-
bas mihi, & impingebas me in oculos meos, vt inue-
nirem iniquitatem meam & odissem. Noueram eam,
† cohibebã. sed dissimulabam, & conniuebam † & obliuiscebar.
Tunc vero, quanto ardentius amabam illos de quibus
audiebam salubres affectus, quod se totos sibi sanãdos
Supra li. 3. cap. 4. dederant, tanto execrabilius me comparatum eis ode-
ram. Quoniam multi mei anni mecum effluxerãt, for-

te duodecim anni, ex quo ab vndeuicesimo anno æta- D
tis meę, lecto Ciceronis Hortensio, excitatus eram stu
dio sapientiæ, & differebam contempta fœlicitate ter-
rena ad eã inuestigandam vacare, cuius non inuentio,
sed vel sola inquisitio iam præponenda erat, etiam in-
uentis thesauris regnisq; gentium, & ad nutum circun
fluentibus corporis voluptatibus. At ego adolescẽs mi
ser valde, miser in exordio ipsius adolescentiæ etiam
petieram à te castitatem, & dixeram: Da mihi castitatẽ
& continentiam, sed noli modo. Timebam enim ne
me cito exaudires, & cito sanares à morbo concupis-
cẽtiæ, quam malebam expleri quàm extingui. Et ieram
per vias prauas superstitione sacrilega, non quidem
certus in ea, sed quasi præponens eam certis, quæ non
pie quærebam, sed inimice oppugnabam. Et putauerã
me propterea differre de die in diem contempta spe
seculi te solum sequi, quia non mihi apparebat certum
aliquid, quò dirigerem cursum meum. Et venerat dies
quo nudarer mihi, & increparet me conscientia mea:
Vbi es lingua? Nempe tu dicebas propter incertum
verum nolle te abiicere sarcinam vanitatis. Ecce iam E
certum est, & illa te adhuc premit, humerisque libe-
rioribus pennas recipiunt, qui neque in quærendo ita
attriti sunt, nec decennio & amplius ista meditati. Ita
rodebar intus, & confundebar pudore horribili vehe-
menter, cum Potitianus talia loqueretur. Terminato
autem sermone & causa qua venerat, abiit ille. Et ego
ad me, quæ non in me dixi? Quibus sententiarum ver-
beribus non flagellaui animam meam, vt sequeretur
me conantem post te ire? Et renitebatur, recusabat, &
non se excusabat. Consumpta erant & conuicta argu-
menta omnia, remanserat muta trepidatio, & quasi
mortem reformidabat restringi à fluxu consuetudinis
quo tabescebat in mortem.

TVm in illa grandi rixa interioris domus meæ, *In horto q̃d fecerit.*
quam fortiter excitaueram cum anima mea in
cubiculo nostro corde meo, tam vultu q̃ men- *Cap. VIII.*
te turbatus, inuado Alipium & exclamo: Quid pati-
mur? Quid est hoc, quod † audisti? Surgunt indocti *† hoc quid.*
& cœlũ rapiunt, & nos cum doctrinis nostris sine cor-
de, ecce vbi volutamur in carne & sanguine? An quia
præcesserunt, pudet sequi, & non pudet nec saltem se-
qui? Dixi, nescio quæ talia, & abripuit me ab illo æstus
meus, cum taceret attonitus intuens me. Neque enim
solita sonabam, plusq; alloquebantur animum meum
frons, genæ, oculi, color, modus vocis, quàm verba
quæ promebam. Hortulus quidam erat hospitij no-
stri, quo nos vtebamur sicut tota domo. Nam hospes
ibi non habitabat dominus domus. Illuc me abstule-
rat tumultus pectoris, vbi nemo impediret ardentem
litem quam mecum aggressus eram, donec exiret quà
tu sciebas. Ego autem non sciebam, sed tantum insa-
niebam salubriter, & moriebar vitaliter, gnarus quid
mali essem, & ignarus quid boni post paululum futu-
rus essem. Abscessi ergo in hortum, & Alipius pedem
post pedem. Neque enim secretum meum non erat, v-
bi ille aderat. Aut quando me sic affectum desereret?
Sedimus quantum potuimus remoti ab ædibus. Ego
fremebam spiritu indignans turbulentissima indig-
natione, quod non irem in placitum & pactum tecum
deus meus, in quod eundum esse omnia ossa mea cla-
mabant, & in cœlum tollebant laudibus, & non illuc
ibatur nauibus, aut quadrigis aut pedibus, quãtũ saltẽ
de domo in eũ locum ieram vbi sedebamus. Nam nõ
solum ire, verumetiam peruenire illuc, nihil erat aliud

G quàm velle ire, sed velle fortiter & integre, non semisauciam hac atque hac versare & iactare voluntatem, partem assurgentem cum alia parte cadente luctanté. Denique tam multa faciebam corpore in ipsis cunctationis æstibus, quæ aliquando volunt homines & non valent, si aut ipsa membra non habeant, aut ea vel colligata vinculis, vel resoluta languore, vel quoquo modo impedita sint. Si vulsi capillum, si percussi frontem, si consertis digitis amplexatus sum genu, quia volui feci. Potui autem velle & non facere, si mobilitas membrorum non obsequeretur. Tam multa ergo feci, vbi non hoc erat velle quod posse: & non faciebam, quod & incóparabili affectu amplius mihi placebat, & mox vt vellem possem, quia mox vt vellem vtique vellem. Ibi enim facultas ea quæ voluntas, & ipsum velle iam facere erat, & tamen non fiebat: faciliusq; obtemperabat corpus tenuissimæ voluntati animę, vt ad nutum membra mouerentur, quàm ipsa sibi anima ad voluntatem suam magnam in sola voluntate perficiendam.

Animus quare ad bonũ tard° Cap. IX.

VNde hoc monstrum? & quare istud? Luceat misericordia tua, & interrogem si forte mihi respondere possint latebrę pœnarum hominum, & tenebrosissimæ contritiones filiorum Adam. Vnde H hoc monstrum, & quare istud? Imperat animus corpori, & paretur statim, imperat animus sibi & resistitur. Imperat animus vt moueatur manus, & tanta est facilitas, vt vix à seruitio discernatur imperium: Et animus animus est, manus autem corpus est. Imperat animus vt velit animus, nec alter est, nec facit tamen. Vnde hoc monstrum, & quare istud? Imperat (inquam) vt velit, qui non imperaret nisi vellet, & non fit quod imperat. Sed non ex toto vult, non ergo ex toto imperat. Nam intantum imperat, inquantum vult, & intantum non fit quod imperat, inquantum non vult. Quoniam voluntas imperat vt sit voluntas, nec alia sed ipsa. Nõ vtique plena imperat, ideo nõ est quod imperat. Nam si plena esset, nec imperaret vt esset, quia iam esset. Nõ igitur monstrum partim velle, partim nolle, sed ægritudo animi est, quia non totus assurgit veritate subleuatus, consuetudine prægrauatus. Et ideo sunt duę voluntates, quia vna earum tota non est, & hoc adest alteri quod deest alteri.

I

Varia hoĩs voluntas. Cap. X.

PEreant à facie tua deus, sicuti pereunt vaniloqui & mentis seductores, qui cum duas voluntates in deliberando animaduerterint, duas naturas duarum mentiũ esse asseuerant, vnã bonam, alteram malã. Ipsi vero mali sunt, cum ista mala sentiunt, & idem ipsi boni erũt si vera senserint, verisq; cõsenserint, vt dicat *Ephe. 5.* eis apostolus tuus: Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Illi enim dum volunt esse lux, non in domino, sed in seipsis, putãdo animæ naturam hoc esse quod deus est, ita facti sunt dẽsiores tenebræ: quoniã longius à te recesserunt horrenda arrogantia, à te vero lumine illuminante omnẽ hominem venientem *Ioan. 1.* in hunc mundum. Attendite quid dicatis, & erubescite, *Psalm. 33.* & accedite ad eum & illuminamini, & vultus vestri non erubescẽt. Ego cum deliberabam vt iam seruirem domino [deo] meo, sicut diu disposueram, ego eram qui volebam, ego qui nolebam, ego ego eram. Nec plene volebam, nec plene nolebam. Ideo mecum contendebam, & dissipabar à meipso. Et ipsa dissipatio me inuito quidem fiebat, nec tamen ostendebat naturam *†mea.* mentis alienę, sed pœnã meam†. Et ideo non iam ego *Roma. 7.* operabar illam, sed quod habitabat in me peccatum de supplicio liberioris peccati, quia eram filius Adam.

Nam si tot sunt contrarię naturæ, quot voluntates sibi K resistũt: non iã duæ, sed plures erunt. Si deliberet quisquam vtrũ ad conuenticulũ eorum pergat, an ad theatrum: clamant isti, Ecce duæ naturæ, vna bona hac ad conuenticulũ ducit, altera mala illac ad theatrum reducit. Nam vnde ista cunctatio sibimet aduersantium voluntatum? Ego autem dico ambas malas, & quæ ad illos ducit, & quę ad theatrũ reducit. Sed non credunt nisi bonam esse qua itur ad eos. Quid si ergo quisquã nostrum deliberet, & secum altercantibus duabus voluntatibus fluctuet, vtrum ad theatrum pergat, an ad ecclesiam nostram, nonne & isti quid respondeant fluctuabunt? Aut enim fatebuntur quod nolunt, bona voluntate pergi in Ecclesiam nostram, sicut in eam pergunt qui sacramentis eius imbuti sunt atq; detinentur: aut duas malas naturas, & duas malas mentes in vno homine confligere putabunt, & non erit verum quod solent dicere, vnã bonam & alteram malam, aut conuertentur ad verum & non negabunt, cum quisq; deliberat animam vnam diuersis voluntatibus æstuare. Iã ergo non dicant, cum duas voluntates in homine vno aduersari sibi sentiunt, duas contrarias mẽtes de dua- L bus contrariis substantiis, & de duobus cõtrariis principiis cõtendere: vnam bonam, alteram malam. Nam tu Deus verax improbas eos, & redarguis atque conuincis eos, sicut in vtraque mala voluntate, cum quisq; deliberat vtrum hominem veneno interimat an ferro: vtrum fundum alienum illum, an illum inuadat, quando vtrũq; non potest: vtrum emat voluptatem luxuria, an pecuniam seruet auaricia: vtrum ad circũ pergat, an ad theatrum, si vno die vtrũq; exhibeantur: addo etiam tertium, an ad furtum de domo aliena si subest occasio: addo & quartum, an ad committendum adulterium, si & inde simul facultas aperitur, si omnia concurrant in vnum articulum temporis, pariterq; capiantur omnia quæ simul agi nequeunt. Discerpunt enim animum sibimet aduersantibus quatuor voluntatibus, vel etiam pluribus in tanta copia rerum quę appetuntur, nec tamen tantam multitudinem diuersarum substantiarum solent dicere: ita & in bonis voluntatibus. Nam quęro ab eis, vtrum bonum sit delectari lectione apostoli, & vtrum bonum sit delectari psalmo sobrio, & vtrum bonum sit Euangelium disserere: Responde- M bunt ad singula: Bonum. Quid si ergo pariter delectẽt omnia simulq; vno tempore? Nõnne diuersæ voluntates distendunt cor hominis cum deliberatur quid potissimum arripiamus? Et omnes bonæ sunt, & certant secum donec eligatur vnum quo feratur tota volũtas vna, quæ in plures diuidebatur. Ita etiã cum æternitas delectat superius, & temporalis boni voluptas retentat inferius, eadem anima est non tota voluntate illud aut hoc volens, & ideo discerpitur graui molestia, dum illud veritate præponit, hoc familiaritate non ponit.

Lucta spiritus & carnis † Aug. Cap. XI.

SIc ægrotabam & excruciabar accusans memetipsum solito acerbius nimis, ac voluens & versans me in vinculo meo, donec abrũperetur totũ quo iam exiguo tenebar, sed tenebar tamen: & instabas tu in occultis meis domine seuera misericordia, flagella ingeminans timoris & pudoris, ne rursus cessarem, & non abrũperetur idipsum exiguum & tenue quod remanserat, & reualesceret iterum, & me robustius alligaret. Dicebam enim apud me intus: Ecce modo fiat, modo fiat. Et cũ verbo iam ibam in placitum, iã penè faciebam & non faciebam: nec relabebar tamen in pristina, sed de proximo stabã & respitabã, & itẽ conabar

& pau-

A & paulominus ibi eram, & paulominus iam iamq; at-
tingebam & tenebam, & nõ ibi eram nec attingebam
nec tenebam, hæsitans mori morti, & vitę viuere, plúſ-
que in me valebat deterius inolitum quàm melius in-
ſolitum, punctumq; ipſum temporis quo aliud futurus
eram, quanto propius admouebatur, tanto ampliorem
incutiebat horrorem, ſed nõ recutiebat retro, nec auer
tebat, ſed ſuſpẽdebat. Retinebant me nugæ nugarum,
& vanitates vanitatum antiquæ amicæ meæ, & ſuccu-
tiebant veſtem meã carneam & ſubmurmurabant: Di
mittis ne nos? Et à mométo iſto non erimus tecum vl-
tra in æternum, & à mométo iſto non tibi licebit hoc
& illud vltra inæternũ? Et quæ ſuggerebãt in eo quod
dixi hoc & illud, quæ ſuggerebant deus meus, auertat
ab anima ſerui tui miſericordia tua: Quas ſordes ſug-
gerebant, quæ dedecora? Et audiebam eas iam longe
minus q̃ dimidius, non tanquam libere contra dicen-
tes eundo in obuiam, ſed veluti à dorſo muſsitantes &
diſcedentem quaſi furtim vellicantes vt reſpicerem,
retardabant tamen me cunctantem abripere atq; excu
tere ab eis & tranſilire quò vocabar, cum diceret mihi
B conſuetudo violẽta: Putás ne ſine iſtis poteris? Sed iam
tepidiſsime hoc dicebat. Aperiebatur enim ab ea par-
te qua intenderem faciem, & quò tranſire trepidabam,
caſta dignitas continentiæ, ſerena & non diſſolute hi-
laris, honeſte blandiens vt venirem neque dubitarem,
& extendens ad me ſuſcipiendum & amplectendum
pias manus plenas gregibus bonorum exemplorum.
Ibi tot pueri & puellæ, ibi iuuentus multa & omnis æ-
tas, & graues viduę, & virgines anus, & in omnibus ip-
ſa continentia nequaquam ſterilis, ſed fœcunda mater
filiorum gaudiorum de marito te domine. Et irride-
bat me irriſione exhortatoria, quaſi diceret: Tu nõ po-
teris quod iſti & iſtæ? An vero iſti & iſtæ in ſemetipſis
poſſunt, ac non in domino deo ſuo? Dominus Deus
eorum me dedit eis. Quid in te ſtas & non ſtas? Proii-
ce te in eum, noli metuere, non ſe ſubtrahet vt cadas.
†ſanabit. Proiice te ſecurus, excipiet te & ſaluabit† te. Et erubeſcã
nimis quia illarum nugarum murmur adhuc audie-
bam, & cunctabundus pendebam. Et rurſus illa, quaſi
diceret: Obſurdeſce aduerſus immunda illa membra
Coloſ. 3. tua ſuper terram, vt mortificentur. Narrant tibi dele-
Pſalm. 118. ctationes, ſed non ſicut lex domini dei tui. Iſta contro-
C uerſia in corde meo, non niſi de meipſo aduerſus me-
ipſum. At Alipius affixus lateri meo, inuſitati motus
mei exitum tacitus operiebatur.

Vocis admonitu quo modo totus conuerſus. Cap. XII.

VBi verò à fundo arcano alta conſyderatio con
traxit & congeſsit totam miſeriam meam in
cõſpectum cordis mei, oborta eſt procella in-
gens, ferens ingentem imbrem lachrymarum. Et vt to
tum effunderem cum vocibus ſuis, ſurrexi ab Alipio.
Solitudo mihi ad negocium flendi aptior ſuggereba-
tur. Et ſeceſsi remotius q̃ vt poſſet mihi oneroſa eſſe
etiam eius præſentia. Sic tunc eram, & ille ſenſit neſ-
cio quid. Aliquid enim puto dixeram, in quo appare-
bat ſonus vocis meæ iam fletu grauidus, & ſic ſurrexe-
ram. Manſit ergo ille vbi ſedebamus, nimie ſtupens.
Ego ſub quadam fici arbore ſtraui me, neſcio quo mo
do, & dimiſi habenas lachrymis, & proruperunt flu-
mina oculorum meorum, acceptabile ſacrificium tuũ.
Et non quidem his verbis, ſed in hac ſententia multa
Pſalm. 6. dixi tibi: Et tu domine vſquequo? Vſquequo domine
Pſalm. 78. iraſceris in finem? Ne memor fueris iniquitatum no-
ſtrarum antiquarum. Sentiebam enim me ab eis tene-
ri, & iactabam voces miſerabiles: Quamdiu, quamdiu,
cras & cras? Quare non modo, quare non hac hora fi- D
nis turpitudinis meæ? Dicebam hęc & flebam amariſ-
ſima contritione cordis mei. Et ecce audio vocem de
vicina domo cum cantu dicentis, & crebro repetentis
quaſi pueri an puellę, neſcio: Tolle lege, tolle lege. Sta-
timq; mutato vultu intẽtiſsimus cogitare cœpi, vtrúm
nam ſolerent pueri in aliquo genere ludendi cantare
tale aliquid, nec occurrebat omnino audiuiſſe me vſ-
piam. Repreſſoque impetu lachrymarum ſurrexi, ni-
hil aliud interpretans diuinitus mihi iuberi, niſi vt ape
rirem codicem & legerem quod primum caput inue-
niſſem. Audieram enim de Antonio, quod ex Euan-
gelica lectione, cui forte ſuperuenerat admonitus fue-
rit tanquam ſibi diceretur quod legebatur: Vade, ven- *Matt. 19.*
de omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis the-
ſaurum in cœlis, & veni ſequere me. & tali oraculo cõ
feſtim ad te eſſe cõuerſum. Itaq; concitus redij ad eum
locum, vbi ſedebat Alipius: Ibi enim poſueram codicẽ
Apoſtoli cum inde ſurrexeram. Arripui, aperui, & legi
in ſilentio capitulum, quo primum coniecti ſunt ocu-
li mei. Non in comeſſationibus & ebrietatibus, non in *Roma. 13.*
cubilibus & impudiciciis, non in contentione & æmu E
latione, ſed induite dominum Ieſum Chriſtum, & car
nis prouidentiam ne feceritis in concupiſcentiis. Nec
vltra volui legere, nec opus erat. Statim quippe cum fi
ne huiuſce ſententiæ quaſi luce ſecuritatis infuſa cordi
meo, omnes dubitationis tenebræ diffugerunt. Tum
interiecto aut digito, aut neſcio quo alio ſigno, codicẽ
clauſi, & tranquillo iam vultu indicaui Alipio. At ille
quid in ſe ageretur quod ego neſciebam, ſic indicauit:
Petit videre quid legiſſem, Oſtendit, & attendit etiam
vltra quàm ego legeram, & ignorabam quid ſequere-
tur. Sequebatur vero, Infirmũ autem in fide aſſumite. *Roma. 14.*
Quod ille ad ſe retulit, mihiq; aperuit. Sed tali admo-
nitione firmatus eſt, placitoq; ac propoſito bono &
congruentiſsimo ſuis moribus quibus à me in melius
iam olim valde longeq; diſtabat, ſine vlla turbulenta
cunctatione coniunctus eſt. Inde ad matrem ingredi-
mur, indicamus, gaudet, narramus quemadmodum ge
ſtum ſit, exultat & triumphat, & benedicit tibi qui po-
tẽs es vltra quàm petimus, aut intelligimus facere, quia
tanto amplius ſibi à te conceſſum de me videbat, q̃ pe-
tere ſolebat miſerabilibus eius flebilibusq; gemitibus. *Ephe. 3.*
Conuertiſti enim ita me ad te, vt nec vxorem quære- F
rem, nec aliquam ſpem ſeculi huius, ſtans in ea regula
fidei, in qua me ante tot annos ei reuelaueras. Et con- *Supra li. 3.*
uertiſti luctum eius in gaudium multo vberius quàm *Cap. 11.*
voluerat, & multo charius atque caſtius quàm de ne- *Pſalm. 29.*
potibus carnis meæ requirebat.

DIVI AVRELII AVGVSTI-ni Confeſsionum Liber Nonus.

OMINE ego ſeruus tuus, ego ſer *Pſalm. 115.*
uus tuus, & filius ancillæ tuæ: Di- *Laudat*
rupiſti vincula mea, tibi ſacrificà- *dei bonita-*
bo hoſtiam laudis. Laudet te cor *tem agnoſ-*
meum & lingua mea, & omnia *cens ſuam*
oſſa mea dicant: Domine quis ſi- *miſeriam.*
milis tibi? Dicant, & reſponde mi- *Cap. I.*
hi, & dic animæ meæ, ſalus tua ego ſum. Quis igitur *Pſalm. 82.*
ego, & qualis ego? Quid non mali ego, An facta mea: *Pſalm. 34.*
aut ſi non facta, dicta mea: aut ſi non dicta, voluntas
mea fuit? Tu autem domine bonus & miſericors, &
dextera tua reſpiciens profunditatem mortis meæ, &

G à fundo cordis mei exhauriens abyssum corruptionis.
Et hoc erat totum nolle quod volebas, & velle quod
nolebas. Sed vbi erat tam annoso tempore, & de quo
imo altoq; secreto euocatum est in momento liberum
Mat. 11. arbitrium meum, quo subderem ceruicem leni iugo
tuo, & humeros leui sarcinæ tuæ, Christe Iesu, adiutor
meus & redemptor meus? Quàm suaue mihi subito fa-
ctum est carere suauitatibus nugarum, & quas amitte-
re metus fuerat, iam dimittere gaudium erat. Eiiciebas
enim eas à me, vera & tu summa suauitas, eiiciebas &
intrabas pro eis omni voluptate dulcior, sed non car-
ni & sanguini: omni luce clarior, sed omni secreto in-
terior, omni honore sublimior, sed non sublimibus in
se. Iam liber erat animus meus à curis mordacibus am-
biendi & acquirendi, & volutandi atq; scalpendi sca-
biem libidinum, & garriebam tibi claritati meæ, & di-
uitiis meis, & saluti meæ domino deo meo.

Deserit Rhetoricæ professionem.
Cap. II.

ET placuit mihi in conspectu tuo non tumultuo-
se abripere, sed leniter subtrahere ministerium
linguæ meæ nundinis loquacitatis, ne vlterius
pueri meditantes, non legem tuam, non pacem tuam,
sed insanias mendaces, & bella forensia mercarentur
ex ore meo arma furori suo. Et opportune iam paucis-
H simi dies supererant ad vindemias feriales, & statui to
lerare illos, vt solenniter abscederem, & redemptus à
te iam non redirem venalis. Consilio ergo nostrum e-
rat coram te, coram hominibus autem nisi nostris nõ
Psalm. 83. erat. Et cõuenerat inter nos ne passim cuiquam effun-
Psalm. 119. deretur, quanquam tu nobis à conualle plorationis as-
cendentibus & cantãtibus cãticum graduum, dederas
sagittas acutas, & carbones vastatores aduersus linguã
subdolam, velut consulendo contradicentem, & sicut
cibum assolet amando consumentem. Sagittaueras tu
cor nostrũ charitate tua, & gestabamus verba tua trãs-
fixa visceribus, & exempla seruorum tuorum, quos de
nigris lucidos, & de mortuis viuos feceras, congesta in
sinum cogitationis nostrę vrebant & absumebant gra
uem torporem, ne in ima vergeremus, & accendebant
nos valide, vt omnis ex lingua subdola contradictio-
nis flatus inflãmare nos acrius posset, non extinguere.
Verumtamen quia propter nomen tuum quod sancti-
ficasti per terras, etiam laudatores vtique haberet, vo-
I tũ & propositum nostrum, iactantiæ simile videbatur,
non operiri tam proximum feriarum tempus, sed de
publica professione, atq; ante oculos omnium sita an-
te discedere, vt conuersa in factum meum ora cuncto
rum intuentium, q̃ vicinum vindemialium diem præ-
uenire voluerim, multa diceret quod quasi appetissem
Roma. 14. magnus videri. Et quo mihi erat istud, vt putaretur &
disputaretur de anima mea, & blasphemaretur bonum
nostrum? Quinetiam quod ipsa ęstate literario labori
nimio pulmo meus cedere cœperat, & difficulter tra-
here suspiria, doloribusq; pectoris testari se sauciũ, vo-
cemq; clariorẽ productiorẽmve recusare, primo per-
turbauerat me, quia magisterij illius sarcinam penè
iam necessitate deponere cogebar, aut si curari & con
ualescere potuissem, certe intermittere. Sed vbi plena
voluntas vacandi & videndi, quoniam tu es dominus
oborta mihi est atque firmata, nosti Deus meus etiam
gaudere cœpi, quod hæc quoque suberat non mendax
excusatio, quæ offensionem hominum temperaret, qui
propter liberos suos me liberum esse nunquam vole-
bant. Plenus igitur tali gaudio tolerabam illud inter-
uallum temporis, donec decurreret, nescio vtrum vel
viginti dies erant, sed tamẽ fortiter tolerabantur, quia
recesserat cupiditas, quæ mecũ solebat ferre graue ne- K
gocium, & ego premendus remanseram, nisi patientia
succederet. Peccasse me in hoc quisquã seruorum tuo-
rum fratrum meorum dixerit, quòd iam pleno corde
militia tua passus me fuerim, vel vna hora sedere in ca
thedra mendacij. At ego non contendo. Sed tu domi-
ne misericordissime, nónne & hoc peccatum cum cæ
teris horrendis & funereis in aqua sancta ignouisti &
misisti mihi?

Verecũdus concedit illi rus suum.
Cap. III.

MAcerabatur anxietudine Verecundus de isto
nostro bono, ꝙ propter vincula sua quibus
tenacissime tenebatur, deseri se nostro cõsor
tio videbat nondum Christianus coniuge fideli, ea ip-
sa tamẽ arctiore præ cæteris compede ab itinere quod
aggressi eramus retardabatur. Nec Christianum esse
alio modo se velle dicebat, q̃ illo quo non poterat. Be-
nigne sanè obtulit, vt quamdiu ibi essemus, in rure e-
ius essemus. Retribues illi domine in resurrectione iu-
storum, quia iam ipsam sortem retribuisti ei. Quamuis
enim absentibus nobis cum Romæ iam essemus, cor-
porali ægritudine correptus, & in ea Christianus & fi-
delis affectus† ex hac vita emigrauit. Ita misertus es, nõ *† factus.*
solum eius, sed etiam nostri, ne cogitantes egregiam
erga nos amici humanitatem, nec eum in grege tuo L
numerantes, dolore intolerabili cruciaremur. Gratias
tibi domine deus noster, tui sumus, indicant hortatio-
nes tuæ, fidelis promissor, reddes Verecundo pro rure
illo eius Cassiciaco, vbi ab æstu seculi requieuimus in
te, amœnitatem sempiterne virentis paradisi tui, quo-
niam dimisisti ei peccata super terram, in monte inca-
seato, monte tuo, monte vberi. Angebatur ergo tunc
ipse, Nebridius autem collętabatur. Quamuis enim &
ipse nondum Christianus in illam foueam pernicio-
sissimi erroris inciderat, vt veritatis filij tui carnẽ phan
tasma crederet, tamen inde emergens sic sibi erat, non-
dum vllis ecclesię tuę sacramentis imbutus, sed inqui-
sitor ardentissimus veritatis. Quẽ non multo post con
uersionem nostram & regenerationem per baptismũ
tuum, ipsum etiam fidelem catholicum castitate per-
fecta atque continentia tibi seruientem in Africa apud
suos, cum tota domus eius per eum Christiana facta
esset, carne soluisti, & nunc ille viuit in sinu Abra-
ham. Quicquid illud est quod illo significatur sinu, ibi *Luca. 16.*
Nebridius meus viuit, dulcis amicus meus, tuus autem M
domine adoptiuus ex liberto filius, ibi viuit. Nam quis
alius tali animæ locus? Ibi viuit, vnde me multa inter-
rogabat homuncionem inexpertum. Iam non ponit
aurem ad os meum, sed spiritale os ad fontem tuum:
& bibit quantum potest sapientiam pro auiditate sua
sine fine fœlix. Nec sic eum arbitror inebriari ex ea, vt
obliuiscamur mei, cum tu domine quem potat ille, no
stri sis memor. Sic ergo eramus Verecundum conso-
lantes tristem, salua amicicia de tali conuersatione no
stra, & exhortantes ad fidem gradus sui, vitæ scilicet
cõiugalis. Nebridiũ autẽ operientes quando sequere-
tur, quod de tam proximo poterat, & erat iam iamq; fa
cturus. Cum ecce euoluti sunt dies illi tandem, nã lon
gi & multi videbantur præ amore libertatis ociosę, ad *Psalm. 26.*
cantandũ de medullis omnibus: Tibi dixit cor meum,
quæsiui vultum tuum, vultum tuum domine requirã.

Monte incaseato quod habemus mons coagulatus in psalmo: videtur affectasse figurã παρονομασίας alludẽs ad nomẽ ruris Cassiciaci.

Quæ scripserit cũ Nebridio, de psalmis ac dolore dentium.
Cap. IIII.

ET venit dies in quo etiam actu soluerer à profes-
sione rhetorica, vnde iam cogitatu solutus eram.
Et factum est. Et eruisti linguam meam, vnde
iam erueras cor meum, & benedicebam tibi gaudens,
profectus in villam cũ meis omnibus. Ibi quid egerim
in

A in literis, iam quidem seruientibus tibi, sed adhuc in su
perbiæ scholam, tanquam in pausatione anhelantibus,
testantur libri disputati cum præsentibus, & cum ipso
me solo coram te: quæ autem cum absente Nebridio,
testantur epistolę. Et quando mihi sufficiat tẽpus com-
memorandi omnia magna erga nos beneficia tua in
illo tempore, præsertim ad alia maiora properanti. Re-
uocat enim me recordatio mea, & dulce mihi fit do-
mine confiteri tibi, quibus internis me stimulis perdo
mueris, & quemadmodum me complanaueris humi-
litatis montibus & collibus cogitationum mearum, &
tortuosa mea direxeris, & aspera lenieris, quoq; modo
ipsum etiam Alipiũ fratrem cordis mei subegeris nomi
ni vnigeniti tui domini & saluatoris nostri Iesu Chri-
sti, quod primo dedignabatur inseri literis nostris. Ma
gis enim eas volebat redolere gymnasiorum cedros,
quas iam contriuit dominus, quàm salubres herbas ec
clesiasticas aduersas serpentibus. Quas tibi deus meus
voces dedi cum legerem Psalmos Dauid, cantica fi-
delia & sonos pietatis excludẽtes turgidum spiritum,
rudis in germano amore tuo catechumenus in villa,
B cum catechumeno Alipio feriatus, matre adhærente
nobis muliebri habitu, virili fide, anili securitate, ma-
terna charitate, Christiana pietate. Quas tibi voces da
bam in Psalmis illis, & quo modo in te inflammabar
ex eis, & accendebar eos recitare si possem toto orbe
terrarum aduersus typhum generis humani? Et tamen
toto orbe cantatur, & non est qui se abscondat à calo-
re tuo. Quàm vehementi & acri dolore indignabar
Manichæis, & miserabar eos rursus, quòd illa sacra-
menta, illa medicamenta nescirent, & insani essent ad
uersus antidotum quo sani [esse] potuissent. Vellem
vt alicubi iuxta essent, ignorante me, vtrum audirent
tunc, & me nesciente quòd ibi essent, intuerentur fa-
ciem meam, & audirent voces meas, quando legi quar
tum psalmum, in illo tunc ocio, quid de me fecerit ille
Explicatio Psalmi quarti, Cũ inuocarem. Psalmus: Cum inuocarem [te,] exandisti me deus iusti-
ciæ meæ: in tribulatione dilatasti mihi. Miserere mei
domine, & exaudi orationem meã. audirent ignoran-
te me, vtrum audirent, ne me propter se illa dicere pu-
tarẽt, quæ inter hæc verba dixerim: quia & reuera nec
ea dicerem, nec sic ea dicerem, si me ab eis audiri vide-
C rique sentirem: nec si dicerem sic acciperent, quo mo-
do mecum & mihi coram te de familiari affectu ani-
mi mei, inhorrui timendo, ibidemq; inferbui speran-
do & exultando in tua misericordia pater. Et hæc om
nia exibant per oculos meos & vocẽ meam, cum con
uersus ad nos spiritus tuus bonus, ait nobis: Filij homi-
num quousque graues corde? vt quid diligitis vanita-
tem & quæritis mendacium? Dilexeram enim vanita-
tem, & quęsieram mendacium, & tu domine iam mag
Marci. 16. nificaueras sanctum tuum, suscitans eum à mortuis, &
Acto. 2. collocans ad dexteram tuam, vnde mitteret ex alto
promissionem suam paracletum spiritum veritatis: &
miserat eũ iam, sed ego nesciebam. Miserat eum, quia
iam magnificatus erat, resurgens à mortuis, & ascen-
dens in cœlum. Ante autem spiritus nondum erat da-
Ioan. 7. tus, quia Iesus nõdum erat clarificatus. Et clamat Pro-
Psal. 4. pheta: Quousque graues corde, vt quid diligitis vani-
tatem, & quæritis mendacium? Et scitote quoniam do
† deus mirificauit. minus magnificauit † sanctum suum. Clamat quousq;
clamat scitote, & ego tandiu nesciens vanitatem dile-
xi, & mendaciũ quæsiui: & ideo audiui & contremui,
quoniã talibus dicitur, qualem me fuisse reminiscebar.
In phantasmatibus enim quas pro veritate tenueram,

vanitas erat & mendacium: & insonui multa grauiter D
& fortiter in dolore recordationis meæ. Quæ vtinam
audissent, qui adhuc diligunt vanitatem & quærunt
mendacium: forte conturbarentur & euomuissent il-
lud, & exaudires eos cum clamarent ad te: quoniam
vera morte carnis mortuus est pro nobis, qui te inter-
pellat pro nobis. Legebam: Irascimini & nolite pecca- *Roma. 8.*
re. & quo modo mouebar Deus meus, qui iam didi- *Psalm. 4.*
ceram irasci mihi de præteritis, vt de cætero non pec-
carem? Et merito irasci, quia non alia natura gentis
tenebrarum de me peccabat, sicut dicunt qui sibi non
irascuntur, & thesaurizant sibi iram in die iræ & reue-
lationis iusti iudicij tui. Nec iam bona mea foris e- *Roma. 2.*
rant, nec oculis carneis in isto sole quærebantur. Vo-
lentes enim gaudere forinsecus, facile euanescunt, &
effunduntur in ea quæ videntur & temporalia sunt, &
imagines eorum famelica cogitatione lambunt. Et ô
si fatigentur inedia & dicant: Quis ostendet nobis bo- *Psalm. 4.*
na? Et dicamus, & audiant: Signatum est super nos† lu- *† in nobis.*
men vultus tui domine. Non enim lumen nos sumus *Ioan. 1.*
quod illuminat omnem hominem venientem in hũc E
mundum: sed illuminamur à te, vt qui fuimus aliquan *Ephe. 5.*
do tenebræ, simus lux in te. O si viderent internum lu-
men æternum, quod ego quia gustaueram, frẽdebam,
quoniam non eis poteram ostendere, si afferent ad me
cor in oculis suis foris à te, & dicerent: Quis ostendet *Psalm. 4.*
nobis bona? Ibi enim vbi mihi iratus eram, intus in
cubili, vbi compunctus eram, vbi sacrificaueram ma-
ctans vetustatem meam, & inchoata meditatione re-
nouationis meæ sperans in te, ibi mihi dulcescere cœ-
peras, & dederas læticiam in corde meo. Et exclama-
bam legens hæc foris, & agnoscens intus. Nec vole-
bam multiplicari terrenis bonis deuorans tempora,
& deuoratus temporalibus, cum haberem in æterna
simplicitate aliud frumentum & vinum & oleum. Et
clamabam in consequenti versu clamore alto cordis
mei: O in pace, O in idipsum, O quid dixit, Obdor-
miam & somnum capiam? Quoniam quis resistet no-
bis, cum fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors
in victoriam? Et tu es idipsum valde, qui non mu- *1. Cor. 15.*
taris, & in te requies obliuiscens laborum† omnium: *† al. laborũ.*
quoniam nullus alius tecum, nec ad alia multa adi- *Psalm. 4.*
piscenda quæ non sunt quod tu, sed tu domine sin- F
gulariter in spe constituisti me. Legebam & ardebam,
nec inueniebam quid facerem surdis mortuis, ex qui-
bus fueram pestis latrator amarus & cæcus aduersus li
teras de melle cœli melleas, & de lumine tuo lumino-
sas, & super inimicis scripturis scripturæ huius tabes-
cebam, quando recordabar omnia dierum illorum fe-
riatorum. Sed nec oblitus sum, nec silebo flagelli tui
asperitatem, & misericordiæ tuæ mirabilem celerita-
tem. Dolore dentium tunc excruciabas me, & cum
tantum ingrauesceret, vt non valerem loqui, ascen-
dit in cor meum admonere omnes meos qui aderant,
vt deprecarentur te pro me deum salutis omnimodæ,
& scripsi hoc in cera, & dedi eis vt legeretur. Mox vt
genua supplici affectu fiximus, fugit dolor ille. Sed
quis dolor? aut quomodo fugit? Expaui fateor domi-
ne meus, deus meus, nihil enim tale ab incunte ætate
expertus fueram. Et insinuati sunt mihi in profundo
nutus tui, & gaudens in fide laudaui nomen tuum, &
ea fides me securum esse non sinebat de pręteritis pec-
catis meis, quæ mihi per baptismum tuum remissa nõ-
dum erant.

Ambrosiũ consulit qd legendum. Cap. V.

G Renunciaui peractis vindemialibus, vt scholasticis suis Mediolanenses venditorem verborum alium prouiderent, quod & tibi ego seruire delegissem, & illi professioni præ difficultate spirandi ac dolore pectoris non sufficerem. Et insinuaui per literas antistiti tuo, viro sancto Ambrosio pristinos errores meos, & præsens votum meum, vt moneret quid potissimum mihi de libris tuis legendum esset, quo percipiendæ tantæ gratiæ paratior aptiorq; fierem. At ille iussit Esaiam prophetam: credo quòd præ cæteris euangelij vocationisq; gentium sit prænunciator aptior†. Verumtamẽ ego primam huius lectionem non intelligens, totumq; talem arbitrans, distuli repetendum exercitatior in dominico eloquio.

† apertior.

Mediolani baptizatur Cap. VI. Miles dat nomẽ cum iurat ducisuo.

INde vbi tempus aduenit, quo me nomẽ dare oporteret, relicto rure Mediolanum remeauimus. Placuit & Alipio renasci in te mecum, iam induto humilitate sacramentis tuis congrua, & fortissimo domitore corporis, vsque ad Italicum solum glaciale nudo pede obterendum insolito ausu. Adiunximus etiam nobis puerum Adeodatum ex me natum carnaliter de H peccato meo. Tu bene feceras eum. Annorum erat fermè quindecim, & ingenio præueniebat multos graues & doctos viros. Munera tua tibi confiteor domine deus meus, creator omnium, & multum potens reformare nostra deformia, nam ego in illo puero præter delictum nihil habebam. Quod enim enutriebatur à nobis in disciplina tua, tu inspiraueras nobis, nullus alius. Munera tua tibi confiteor. Est liber noster qui inscribitur de magistro. Ipse ibi mecum loquitur. Tu scis illius esse sensa omnia quæ inseruntur ibi ex persona colloquutoris mei, cum esset in annis sedecim. Multa eius alia mirabiliora expertus sum. Horrori mihi erat illud ingenium, & quis præter te talium miraculorum opifex? Cito de terra abstulisti vitam eius, & securior eum recordor, non timens quicquam puericiæ, nec adolescentiæ, nec omnino homini illi. Sociauimus eum coæuum nobis in gratia tua, educandum in disciplina tua, & baptizati sumus, & fugit à nobis solicitudo vitæ præteritæ. Nec satiabar illis diebus dulcedine mirabili, consyderare altitudinem consilij tui super salutem generis humani. I Quantum fleui in hymnis & canticis tuis, suaue sonantis ecclesiæ tuæ vocibus commotus acriter. Voces illæ influebant auribus meis, & eliquabatur veritas tua in cor meum, & ex ea æstuabat inde affectus pietatis, & currebant lachrymæ, & bene mihi erat cum eis.

1. Retract. cap. 12.

Quæ Mediolani viderit. Cap. VII.

NOn longe cœperat Mediolanensis ecclesia genus hoc consolationis & exhortationis celebrare, magno studio fratrum concinentium vocibus & cordibus. Nimirum annus erat, aut non multo amplius, cum Iustina Valentiniani regis pueri mater, hominem tuum Ambrosium persequeretur hæresis suæ causa, qua fuerat seducta ab Arrianis. Excubabat pia plebs in Ecclesia, mori parata cum episcopo suo, seruo tuo. Ibi mater mea, ancilla tua, solicitudinis, & vigiliarum primas partes tenens, orationibus viuebat. Nos adhuc frigidi à calore spiritus tui, excitabamur tamen ciuitate attonita atque turbata. Tunc hymni & psalmi vt canerentur secundum morem Orientalium partium, ne populus mœroris tædio contabesceret, institutum est: & ex illo in hodiernum retentum, multis iam ac penè omnibus gregibus tuis, & per cætera orbis imitantibus. Tunc memorato antistiti tuo per visum aperuisti, quo loco laterent martyrum corpora, Protasij & Geruasij, quæ per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui recõdideras, vnde opportune promeres ad coërcẽdam rabiem fœmineam, sed regiam. K Cum enim propalata & effossa digno cum honore transferrentur ad Ambrosianam basilicam, non solum quos immundi vexabant spiritus, confessis eisdem dæmonibus sanabantur, verumetiam quidam plures annos cæcus ciuis, ciuitatiq; notissimus, cum populi tumultuantis læticiæ causam quæsisset atq; audisset, exiliuit, eoq; se vt duceret, suum ducem rogauit. Quo perductus, impetrauit admitti, vt sudario tangeret pheretrum preciosæ in conspectu tuo mortis sanctorum tuorum. Quod vbi fecit atque admouit oculis, confestim aperti sunt. Inde fama discurrens, inde laudes tuæ feruentes lucentes, inde illius inimicæ animus etsi ad credendi sanitatem non applicitus, à persequendi tamen furore compressus est. Gratias tibi deus meus. Vnde & quò eduxisti recordationem meam, vt hæc etiam confiterer tibi quæ magna oblitus præterieram? Et tamen tunc cum ita fragraret odor vnguẽtorum tuorũ, non currebamus post te, & ideo plus flebam inter can L tica hymnorum tuorum, olim suspirans tibi, & tãdem respirans quantum patet aura in domo fœnea.

Cantus ecclesiasticus.

Protasius & Geruasius.

De ci. dei. lib. 22. c. 8.

Psalm. 115.

Cant. 1.

Euodij conuersio. Cap. VIII. Psalm. 67.

QVi habitare facis vnanimes in domo, consociasti nobis & Euodium iuuenem ex nostro municipio. Qui cum agens in rebus militaret prior nobis ad te conuersus est & baptizatus, & relicta militia seculari accinctus est in tua. simul eramus, simul habitabamus placito sancto, quærebamus quisnam locus nos vtilius haberet, seruientes tibi, pariter remeabamus in Africam. Et cum apud ostia Tyberina essemus, mater defuncta est. Multa prætereo, quia multum festino. Accipe confessiones meas & gratiarum actiones Deus meus, de rebus innumerabilibus etiam in silentio. Sed nõ prætereo quicquid mihi anima parturit de illa famula tua, quæ me parturiuit: & carne vt in hanc temporalem, & corde vt in æternam lucem nascerer. Non eius, sed tua dicam dona in ea: neq; enim seipsam fecerat aut educauerat seipsam. Tu creasti eã, nec pater nec mater sciebat qualis ex eis fieret illa. Et erudiuit eam in timore tuo virga Christi tui regimen vnici filij tui in domo fideli bono membro ecclesiæ tuæ. M Nec tanta erga suam disciplinam diligentiam matris prædicabat, quantam famulæ cuiusdam decrepitæ, quæ patrem eius infantem portauerat, sicut dorso grandiuscularum puellarum paruuli portari solent. Cuius rei gratia & propter senectam ac mores optimos in domo Christiana satis à dominis honorabatur. Vnde etiam curam dominicarum filiarum cõmissam sibi diligenter gerebat, & erat in eis coërcendis, cũ opus esset sancta seueritate vehemens, atq; in docendis sobria prudentia. Nam eas præter illas horas quibus ad mensam parentũ moderatissime alebantur, etiam si exardescerent siti, nec aquã bibere sinebat, præcauens consuetudinem malam, & addens verbum sanum: Modo aquam bibitis, quia in potestate vinum non habetis: cũ autẽ ad maritos veneritis, factæ dominæ apothecarum & cellariorũ, aqua sordebit, sed mos potandi præualebit. Hac ratione præcipiendi & authoritate imperãdi frænabat auiditatem tenerioris ætatis, & ipsam puellarum sitim formabat ad honestum modum, vt iam nec liberet quod nõ deceret. Et surrepserat tamẽ sicut mihi filio famula tua narrabat, surrepserat ei vinolentia. Nam cum de more tanquã puella sobria iuberetur à parentibus de cuppa vinũ depromere,

Monicæ mors.

Etiã aquæ potus interdictus.

submisso

A ſubmiſſo poculo qua de ſuper patet, priuſquam in laguncułam funderet merum, primoribus labris ſorbebat exiguum, quia non poterat amplius ſenſu recuſante. Non enim vlla temulenta cupidine faciebat hoc, ſed quibuſdam ſuperfluentibus ętatis exceſsibus, qui ludicris motibus ebulliunt, & in puerilibus animis †maiorum pondere premi ſolent. Itaque ad illud modicū quotidiana modica addendo, quoniam qui modica ſpernit, paulatim decidit, in eam conſuetudinem lapſa erat, vt propè iā plenos mero caliculos inhianter hauriret. Vbi tunc ſagax anus, & vehemens illa prohibitio? Nunquid valebat aliquid aduerſus latentem morbum, niſi tua medicina domine vigilaret ſuper nos? Abſente patre & matre, & nutritoribus tu præſens qui creaſti, qui vocas, qui etiam per præpoſitos homines boni aliquid agis ad animarum ſalutem, quid tunc egiſti? domine? deus meus? Vnde curaſti? Vnde ſanaſti? Nonne protuliſti durum & acutū ex altera anima conuicium tanquam medicinale ferrum ex occultis prouiſionibus tuis, & vno ictu putredinem illam B præcidiſti? Ancilla enim cum qua ſolebat accedere ad cuppam, litigans cum domina minore, vt fit, ſola cum ſola, obiecit hoc crimen amariſsima inſultatione, vocās meribibulam. Quo illa ſtimulo percuſſa, reſpexit fœditatem ſuam, confeſtimq; damnauit atque exuit. Sicut amici adulantes peruertunt, ſic inimici litigantes plerunque corrigunt. Nec tu quod per eos agis, ſed quod ipſi voluerunt retribuis eis. Illa enim irata, exagitare appetiuit minorem dominam non ſanare, & ideo clanculo: aut quia ita eas inuenerat locus & tempus litis: aut ne forte & ipſa periclitàretur quod tam ſero prodidiſſet. At tu domine rector cœleſtium & terrenorū ad vſus tuos contorquens profunda torrentis, fluxum ſeculorum ordinans turbulentum, etiam de alterius animę inſania ſanaſti alteram, ne quiſquam cū hoc aduertit, potentię ſuæ tribuat, ſi verbo eius alius corrigatur quem vult corrigi.

† al. annis. Eccle. 19.

Plutarch' de vtilitate ab inimicis capienda.

EDucata itaq; pudice ac ſobrie, potiuſq; à te ſubdita parentibus, q̃ à parentibus tibi, vbi plenis annis nubilis facta eſt, tradita viro ſeruiuit veluti domino, & ſategit eum lucrari tibi, loquens te illi moribus ſuis, quibus eam pulchram faciebas, & reuerenter C amabilem atque mirabilem viro. Ita autem tolerauit cubilis iniurias, vt nullam de hac re cum marito haberet vnquam ſimultatem. Expectabat enim miſericordiam tuam ſuper eum, vt in te credēs caſtificaretur. Erat vero ille præterea ſicut beneuolentia præcipuus, ita ira feruidus. Sed nouerat hęc non reſiſtere irato viro, non tantum facto, ſed ne verbo quidem. Iam vero refracto & quieto cum opportunum videret, rationem facti ſui reddebat, ſi forte ille inconſyderatius cōmotus fuerat. Denique cum matronæ multæ quarum viri manſuetiores erant, plagarum veſtigia, etiam dehoneſtata facie gererent, inter amica colloquia illæ arguebant maritorum vitam, hęc earum linguam, veluti per iocum grauiter admonens, ex quo illas tabulas quæ matrimoniales vocantur, recitari audiſſent, tanquam inſtrumenta, quibus ancillæ factæ eſſent, deputare debuiſſent: proinde memores conditionis, ſuperbire aduerſus dominos non oportere. Cumq; mirarentur illę, ſcientes quàm ferocem coniugem ſuſtineret, nūquam fuiſſe auditum, aut aliquo indicio claruiſſe, quod Patricius cęciderit vxorem, aut quod à ſeinuicem, vel vnum diem domeſtica lite diſſenſerint, & cauſam familiariter quærerent, docebat illa inſtitutum ſuum, quod

Monica qualis erga maritum. Cap. IX.

Prudens vxor & Chriſtiana deſcribitur.

Patricius pater Auguſtini.

ſupra memoraui. Quæ obſeruabant, expertæ grātulabantur: quæ non obſeruabant, ſubiectæ vexabantur. D Socrum etiam ſuam primo ſuſurriis malarum ancillarū aduerſus ſe irritatam, ſic vicit obſequiis, perſeuerans tolerantia & manſuetudine, vt illa vltro filio ſuo medias linguas famularum proderet, quibus inter ſe & nurū pax domeſtica turbabatur, expeteretq; vindictam. Itaq; poſteaquam ille & matri obtemperans, & curans familię diſciplinam, & concordiæ ſuorum conſulens, proditas ad prodentis arbitrium verberibus coërcuit, promiſit illa talia de ſe præmia ſperare debere, quæcumq; de ſua nuru ſibi, quo placeret, mali aliquid loqueretur: nullaq; iam audente, memorabili inter ſe beneuolētiæ ſuauitate vixerunt. Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cuius vtero me creaſti, deus meus, miſericordia mea munus grande donaueras, quod inter diſsidentes atque diſcordes quaslibet animas, vbi poterat tam ſe præbebat pacificam, vt cum ab vtraque multa de inuicem audiret amariſsima, qualia ſolet eructare turgens, atque indigeſta diſcordia, quando pręſenti amicæ de E abſente inimica per acida colloquia crudelitas† exhalatur odiorum, nihil tamen alteri de altera proderet, niſi quod ad eas reconciliandas valeret. Paruum hoc bonum mihi videretur, niſi turbas innumerabiles triſtis experirer, neſcio qua horrenda peſtilentia peccatorum latiſsime peruagante, non ſolum iratorum inimicorum iratis inimicis dicta prodere, ſed etiam quæ non dicta ſunt addere, cum cōtra animo humano parum eſſe debeat inimicicias hominum nec exagitare† nec augere male loquendo, niſi eas etiam extinguere bene loquendo ſtudueris, qualis illa erat docente te magiſtro intimo in ſchola pectoris. Deniq; etiam virum ſuum iam in extrema vita temporalia eius lucrata eſt tibi, nec in eo iam fideli planxit, quod in nondum fideli tolerauerat. Erat etiam ſerua ſeruorum tuorum. Quiſquis enim eorum nouerat eum, multum in ea laudabat & honorabat & diligebat te: quia ſentiebat præſentiam tuam in corde eius ſanctę conuerſationis fructibus teſtibus. Fuerat etiam vnius viri vxor, mutuam vicem parentibus reddiderat, domum ſuam pie tractauerat, in operibus bonis teſtimonium habebat. Nutrierat filios, toties eos parturiens, quoties abs te deuiare cernebat. Poſtremò nobis domine omnib' qui ex mu- F nere tuo ſinis loqui ſeruis tuis, qui ante dormitionem eius in te iam conſociati viuebamus, percepta gratia baptiſmi tui, ita curam geſsit quaſi omnes genuiſſet, ita ſeruiuit quaſi ab omnibus genita fuiſſet.

† crudit as.

† excitare.

1. Timo. 5.

IMminente autem die, quo ex hac vita erat exitura, quem diem tu noueras ignorantibus nobis, prouenerat, vt credo, procurante te occultis tuis modis, vt ego & ipſa ſoli ſtaremus incumbentes ad quandam feneſtram, vnde ortus intra domum quæ nos habebat proſpectabatur, illic apud oſtia Tyberina, vbi remoti à turbis poſt longi itineris laborem inſtaurabamus nos nauigationi. Colloquebamur ergo ſoli valdè dulciter, & pręterita obliuiſcentes, in ea quę ante ſunt extenti, quęrebamus inter nos apud pręſentem veritatem quod tu es, qualis futura eſſet vita æterna ſanctorum, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit. Sed inhiabamus ore cordis in ſuperna fluēta fontis tui, fontis vitę qui eſt apud te, vt inde pro captu noſtro aſperſi, quoquo modo rem tantam cogitaremus. Cūq; ad eum finem ſermo perduceretur, vt carnalium ſenſuum delectatio quantalibet in quātalibet luce corporea præ illius vitę iucūditate, nō

Colloquiū cum matre de regno cœlorum. Cap. X.

Philip. 3.

1. Cor. 2.

Pſalm. 35.

G comparatione, sed ne cõmemoratione quidem digna videretur: erigentes nos ardentiore affectu in idipsum, perambulauimus gradatim cuncta corporalia †, & ipsum cœlum, vnde sol & luna & stellæ lucent super terram. Et adhuc ascendebamus interius cogitando & loquendo te, & mirando opera tua, & venimus in mẽtes nostras, & transcendimus eas, vt attingeremus regionem vbertatis indeficientis, vbi pascis Israël in æternũ veritatis pabulo, & vbi vita sapientia est, per quam fiũt omnia ista, & quæ fuerunt, & quæ futura sunt: & ipsa non fit, sed sic est vt fuit, & sic erit semper quin potius fuisse & futurum esse non est in ea, sed esse solum, quoniam æterna est. Nam fuisse & futurum esse non æternum. Et dum loquimur & inhiamus illi, attingimus eã modice toto ictu cordis, & suspirauimus & reliquim⁹ ibi religatas primitias spiritus, & remeauimus ad strepitum oris nostri, vbi verbum & incipitur & finitur. Et quid simile verbo tuo domino nostro in se permanenti sine vetustate, atque innouanti omnia? Dicebamus ergo: Si cui sileat tumultus carnis, sileant phantasiæ H terræ & aquarum & aëris, sileant & poli, & ipsa sibi anima sileat, & transeat se non [se] cogitando, sileant somnia & imaginariæ reuelationes, omnis lingua & omne signum, & quicquid transeundo fit, si cui sileat omnino: quoniam si quis audiat, dicunt hæc omnia. Non ipsa nos fecimus, sed fecit nos qui manet in æternum. His dictis si iam taceant, quoniam erexerunt aurem in eum qui fecit ea, & loquatur ipse solus, non per ea, sed per seipsum, vt audiamus verbum eius, non per linguam carnis, neque per vocem angeli, neque per sonitum nubis, neque per ænigma similitudinis, sed ipsum quem in his amamus, ipsum sine his audiamus: sicut nunc extendimus nos, & rapida cogitatione attingimus æternam sapientiam super omnia manentem, si continuetur hoc, & subtrahantur aliæ visiones longe imparis generis, & hæc vna rapiat & absorbeat, & recondat in interiora gaudia spectatorem suum, vt talis sit sempiterna vita, quale fuit hoc momentum intelligentiæ, cui suspirauimus. Nõnne hoc est, Intra in gaudium domini tui? Et istud quando? An cum omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur. Dicebamus talia, & si non isto modo & his verbis, tamen domine I tu scis quod illo die cum talia loqueremur, & mundus iste nobis inter verba vilesceret cum omnibus delectationibus suis. Tunc ait illa: Fili quantum ad me attinet, nulla iam re delector in hac vita. Quid hic faciam adhuc, & cur hic sim nescio, iam consumpta spe huius seculi. Vnum erat propter quod in hac vita aliquantum immorari cupiebam, vt te Christianum catholicum viderẽ priusquam morerer. Cumulatius hoc mihi Deus meus præstitit, vt te etiam contempta fœlicitate terrena, seruum eius videam. Quid hic facio?

† al. temporalia.

Psalm. 99.

Matt. 25.

1. Cor. 15.

De Ecstasi & morte matris. Cap. XI.

AD hæc ei quid responderim, non satis recolo. Tum interea vix intra quinque dies, aut non multo amplius decubuit febribus. Et cum ægrotaret quodam die, defectum animę passa est, & paululum subtracta à præsentibus. Nos concurrimus, sed cito reddita est sensui, & aspexit astantes me & fratrem meum, & ait nobis quasi quærenti similis: Vbi eram? Deinde nos intuens mœrore attonitos: Ponetis hic (inquit) matrem vestram. Ego silebam, & fletum frænabam. Frater autem meus quiddam locutus est, quo eam non peregre, sed in patria defungi tanquã fœlicius optaret. Quo audito, illa vultu anxio reuerberans eum oculis quod talia saperet, atque inde me intuens, vide, ait, quid dicit. Et mox ambobus Ponite, K inquit, hoc corpus vbicumque, nihil vos eius cura conturbet, Tantũ illud vos rogo, vt ad domini altare memineritis mei vbi fueritis. Cumq; hanc sententiam verbis quibus poterat explicasset, conticuit, & ingrauescẽte morbo exercebatur. Ego vero cogitãs dona tua de⁹ meus inuisibilis, quæ immittis in corda fidelium tuorum, & proueniunt inde fruges admirabiles: gaudebã & gratias agebam tibi, recolens quod noueram quanta cura semper æstuasset de sepulchro, quod sibi prouiderat & præparauerat iuxta corpus viri sui. Quia enim valde concorditer vixerant, id etiam volebat, vt est animus humanus minus capax diuinorum, adiungi ad illã fœlicitatem, & commemorari ab hominibus, concessum sibi esse post transmarinam peregrinationem, vt coniuncta terra † amborum coniugum terra tegeretur †. Quando autem ista inanitas plenitudine bonitatis tuæ cœperat in eius corde non esse, nesciebam, & lætabar admirans quod sic mihi apparuisset: quãquam & illo sermone nostro ad fenestram cum dixit, iã quid hic facio, non apparuit desyderare in patria mori. Au- L diui etiam postea, quod iam cum Ostiis essemus, cum quibusdam amicis meis materna fiducia colloquebatur quodam die de cõtemptu vitę huius & bono mortis, vbi ipse non aderam: illisque stupentibus virtutem fœminæ, quam tu dederas ei, quærentibúsque vtrum non formidaret tam longe à sua ciuitate corpus relinquere: nihil (inquit) longe est deo, neque timendum est ne ille non agnoscat in fine seculi, vnde me resuscitet. Ergo die nono ægritudinis suæ, quinquagesimo & sexto anno ætatis suę, tricesimo & tertio ætatis meæ, anima illa religiosa & pia corpore soluta est.

Cura sepulchri.

† corpora.

† tegeretur.

Quo modo luxerit mortem matris. Cap. XII.

PRemebam oculos eius, & cõfluebat in præcordia mea mœstitudo ingens, & transfluebat in lachrymas, ibidemq; oculi mei violento animi imperio resorbebant fontem suum vsq; ad siccitatem, & in tali luctamine valde male mihi erat. Tum vero vbi efflauit extremũ spiritum, puer Adeodatus exclamauit in planctum, atque ab omnibus nobis coërcitus tacuit. Hoc modo etiam meum † quiddam puerile quod labebatur in fletus, iuuenili voce cordis coërcebatur & tacebat. Neque enim decere arbitrabamur funus illud quæsti- M bus lachrymosis gemitibúsque celebrare: quia his plerumq; solet deplorari quædam miseria morientium, aut quasi omnimoda extinctio. At illa nec misere moriebatur, nec omnino moriebatur. Hoc & documẽtis morum eius, & fide non ficta, rationibusq; certis tenebamus. Quid ergo erat quod intus mihi grauiter dolebat, nisi ex consuetudine simul viuendi dulcissima & charissima repente simul dirupta, vulnus recens? Gratulabar quidem testimonio eius, quod in ea ipsa vltima ægritudine obsequiis meis interblandiens appellabat me pium, & cõmemorabat grandi dilectionis affectu nunquam se audisse ex ore meo iaculatum in se durum aut contumeliosum sermonem. Sed tamen quid tale deus meus qui fecisti nos, quid cõparabile habebat honor à me delatus illi, & seruitus ab illa mihi? Quoniam itaq; deserebar tam magno eius solatio, sauciabatur anima mea, & quasi dilaniabatur vita, quæ vna facta fuerat ex mea & illius. Cohibito ergo à fletu illo puero, psalterium arripuit † Euodius, & cantare cœpit psalmũ Cui respõdebamus omnis domus: Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine. Audito autem quid ageretur, conuenerunt multi fratres ac religiosæ fœminæ, & de more illis quorum officium erat funus cu-

† in eum.

† arripuit.

Psalm. 100.

A rantibus, ego in parte vbi decēter poteram cum eis qui me non deserendum esse censebant, quod erat tempori congruum disputabam, eoq; fomento veritatis mitigabam cruciatum tibi notum, illis ignorantibus & intente audientibus, & sine sensu doloris me esse arbitrātibus. At ego in auribus tuis, vbi eorū nullus audiebat, increpabam molliciem affectus mei, & cōstringebam fluxum mœroris, cedebatq; mihi paululū, rursusq; impetu suo ferebatur, non vsq; ad eruptionem lachrymarum, nec vsq; ad vultus mutationem, sed ego sciebam quid corde premerem. Et quia mihi vehementer displicebat tantum in me posse hæc humana, quæ ordine debito & sorte cōditionis nostræ accidere necesse est, alio dolore dolebam dolorem meum, & duplici tristicia macerabar. Cum ecce corpus elatum est, imus & redimus sine lachrymis. Nam neq; in eis precibus quas *Missa pro defunctis.* tibi fudimus, cum offerretur pro ea sacrificium precij nostri, iam iuxta sepulchrum posito cadauere priusquā deponeretur, sicut illic fieri solet, nec in eis precibus ego fleui, sed toto die grauiter in occulto mœstꝰ eram, & mēte turbata rogabam te vt poteram, quod sanares B dolorem meum, nec faciebas, credo cōmmēdans memoriæ meæ, vel hoc vno documento omnis consuetudinis vinculum, etiam aduersus mentem, quę iam non fallaci verbo pascitur. Visum etiam mihi est vt irem lauatum, quod audieram inde balneis nomen inditum, *παρὰ τὸ ἀποβάλλειν τὰς ἀνίας.* quia Græci βαλανεῖον dixerint, quod anxietatem pellat ex animo. Ecce & hoc confiteor misericordiæ tuæ pater orphanòrum, quoniam laui, & talis eram qualis priusquā lauissem. Neq; enim exudauit de corde meo mœroris amaritudo. Deinde dormiui & euigilaui, & nō parua ex parte mitigatum inueni dolorem meum, atque vt eram in lecto meo solus, recordatus sum veridicos versus Ambrosij tui: Tu es enim Deus creator omnium, Poliq; rector: vestiens Diem decoro lumine, Noctem soporis gratia. Artus solutos vt quies, Reddat laboris vsui: Mentesq; fessas alleuet, Luctusq; soluat anxios. Atq; inde paulatim reducebam in pristinum sensum ancillam tuam, conuersationemq; eius piam in te & sanctam, † in nos blandam atq; morigeram, qua subito destitutus sum: & libuit flere in conspectu tuo de illa & ꝓ illa, de me & pro me. *† sancta in te.* Et dimisi lachrymas quas continebam, vt effluerent quantum vellent, substernēs eas cordi meo: & requieuit in eis, quoniam ibi erant C aures tuę, non cuiusquam hominis superbe interpretātis ploratum meum. Et nunc domine confiteor tibi in literis. Legat qui volet, & interpretetur vt volet, & si peccatum inuenerit fleuisse me matrem exigua parte horæ, matrem oculis meis interim mortuam, quæ me multos annos fleuerat, vt oculis tuis viuerem: non irrideat, sed potius, si est grādi charitate, pro peccatis meis fleat ipse ad te patrem omnium fratrum Christi tui.

Orat pro matre defuncta. *Cap. XIII.*

EGo autē iam sanato corde ab illo vulnere in quo poterat redargui carnalis affectꝰ, fundo tibi deus noster pro illa famula tua lōge aliud lachrymarum genus, quod manat de concusso spiritu consyderatione periculorum omnis animę quæ in Adam moritur. *1. Cor. 15.* Quāquam illa in Christo viuificata, etiam nondum carne resoluta sic vixerit vt laudetur nomen tuū in fide moribusq; eius: non tamē audeo dicere, ex quo eam per baptismum regenerasti, nullum verbum exisse ab ore eius contra præceptum tuum. D Et dictum est à veritate filio tuo: Si quis dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennæ ignis. *Mat. 5.* Et væ etiam laudabili vitæ hominum, si remota misericordia discutias eam. Quia verò non exquiris delicta vehemēter, fiducialiter speramus aliquem apud te locum inuenire indulgētiæ. Quisquis autem tibi enumerat vera merita sua, quid tibi enumerat nisi munera tua? O si cognoscant se omnes homines, & qui gloriantur in domino glorientur. *1. Cor. 10.* Ego itaq; laus mea & vita mea, deus cordis mei, sepositis paulisper bonis eius actibus, pro quibus tibi gaudens gratias ago, nunc pro peccatis matris meę deprecor te, exaudi me per medicinam vulnerum nostrorum quæ pependit in ligno, & sedens ad dexteram tuam, te interpellat pro nobis. *Roma. 8.* Scio misericorditer operatam, & ex corde dimisisse debita debitoribꝰ suis: dimitte illi & tu debita sua, si qua etiam contraxit per tot annos post aquā salutis. *Matt. 6.* Dimitte domine, dimitte obsecro, ne intres cū ea in iudicium. *Psalm. 142.* Superexultet misericordia iudicium, *Iaco. 2.* quoniā eloquia tua vera sunt, & promisisti misericordiam misericordibus. *Mat. 5.* Quod vt essent, tu dedisti eis, qui misereberis cui misertus eris, & misericordiam tuam *Roma. 9.* præstabis cui misericors fueris. E Et credo iam feceris quod te rogo, sed voluntaria oris mei approba domine. Namque illa imminente die resolutionis suæ non cogitauit suum corpus sumptuose contegi, aut condiri aromatibus, aut monumentum electum concupiuit, aut curauit sepulchrum patrium. Non ista mandauit nobis, sed tantummodo memoriam sui ad altare *Oratio pro defunctis ad altare.* tuum fieri desyderauit, cui nullius diei pretermissione seruierat, vnde sciret dispēsari victimam sanctam, qua deletum est chirographum quod erat contrarium nobis, *Coloss. 2.* qua triumphatus est hostis computans delicta nostra, & quærens quid obiiciat, & nihil inueniens in illo in quo vincimus. *Iacobi. 14.* Quis ei refundet innocētem sanguinem? Quis ei restituet precium quo nos emit vt nos auferat ei? Ad cuius precij nostri sacramentum ligauit ancilla tua animam suā vinculo fidei. Nemo à protectione tua dirūpat eam. Non se interponat nec vi nec insidiis leo & draco: neque enim respondebit illa nihil se debere, ne cōuincatur & obtineatur ab accusatore callido: sed respondebit dimissa debita sua ab eo, cui nemo reddet quod pro nobis non debens reddidit. Sit ergo in pace cum viro, ante quem nulli, & post quem nulli nupta est, cui seruiuit fructum tibi afferens cum F tolerantia, vt eum quoq; lucraretur tibi. Et inspira domine deus meus inspira seruis tuis fratribus meis, filiis tuis dominis meis, quibus & voce & corde & literis seruio, vt quotquot hæc legerint, meminerint ad altare tuum Monicæ famulæ tuæ, cum Patricio quondam eius coniuge, per quorum carnem introduxisti me in hanc vitam, quemadmodum nescio. Meminerint cum affectu pio parentum meorum in hac luce transitoria, & fratrum meorum sub te patre in matre catholica, & ciuium meorum in æterna Hierusalem, cui suspirat peregrinatio populi tui ab exitu vsque ad reditū, vt quod à me illa poposcit extremum, vberius ei præstetur in multorum orationibus, tam per confessiones quàm per orationes meas.

DIVI

G DIVI AVRELII AVGVSTINI Confeſsionum Liber decimus.

Confeßio cordis. Cap. I. 1.Cor. 13. Ephe.5. † al. ſane.

OGNOSCAM te cognitor meus, cognoſcam te,ſicut & à te cognitus ſum. Virtus animę meæ,intra in eam,& coapta tibi, vt habeas & poſsideas ſine macula & ruga. Hæc eſt ſpes mea, ideo loquor, & in ea ſpe gauden, quando ſanum † gaudeo. Cætera verò vitæ huius tanto minus flenda, quanto magis fletur:& tanto magis flenda, quanto minus fletur in eis. Ecce enim veritatem dilexiſti, quoniam qui facit eam, venit ad lucē. Volo eam facere in corde meo coram te in confeſsione:in ſtylo autem meo coram multis teſtibus.

Pſalmi. 50.

Deo nota arcana. Caput II.

ET tibi quidē domine,cuius oculis nuda eſt abyſſus humanæ conſcientiæ,quid occultum eſſet in me,etiam ſi nollem confiteri tibi? Te enim mihi abſconderem,nō me tibi. Nunc autem quod gemitus meus teſtis eſt diſplicere me mihi,tu refulges & places, H & amaris & deſyderaris,vt erubeſcam de me, & abiiciam me atque eligam te,& nec tibi nec mihi placeam niſi de te. Tibi ergo domine manifeſtus ſum quicumque ſim,& quo fructu tibi confitear dixi. Neque enim id ago verbis carnis & vocibus, ſed verbis animæ & clamore cogitationis, quē nouit auris tua. Cum enim malus ſum,nihil eſt aliud confiteri tibi quàm diſplicere mihi: cum verò pius, nihil eſt aliud confiteri tibi,q̄ hoc non tribuere mihi: quoniam tu domine benedicis iuſtum: ſed prius eum iuſtificas impium. Confeſsio itaque mea deus meus in conſpectu tuo tibi tacite fit, & non tacite. Tacet enim ſtrepitu,clamat affectu. Neque enim dico rectè aliquid hominibus, quod non à me tu prius audieris, aut etiam tu aliquid tale audies à me, quod non mihi tu prius dixeris.

Pſalm. 5. Roma.4.

Confeßio malorum ad quid conducat. Cap. III. Pſalm. 102

QVid mihi ergo eſt cum hominibus vt audiant confeſsiones meas,quaſi ipſi ſanaturi ſint omnes languores meos? Curioſum genus ad cognoſcendam vitam alienam, deſidioſum ad corrigendam ſuam. Quid à me quærunt audire qui ſim, qui nolunt à te audire qui ſint? Et vnde ſciūt cum à meipſo de meipſo audiunt, an verum dicam, quan- I doquidem nemo ſcit hominum quid agatur in homine,niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? Si autem à te audiant de ſeipſis non poterunt dicere, mentitur dominus. Quid eſt enim à te audire de ſe, niſi cognoſcere ſe? Quis porrò cognoſcit, & dicit falſum eſt,niſi ipſe mentiatur? Sed quia charitas omnia credit, inter eos vtique quos connexos ſibimet vnum facit, ego quoq; domine etiam ſic tibi confiteor, vt audiant homines, quibus demonſtrare non poſſum an vera cōfitear, ſed credunt mihi quorum aures charitas aperit. Verumtamen tu medice meus intime,quo fructu iſta faciam, eliqua mihi: nam confeſsiones præteritorum malorum meorum,quæ remiſiſti & texiſti vt beares me in te, mutans animam meam fide & ſacramento tuo,cū leguntur & audiuntur, excitant cor ne dormiat in deſperatione,& dicat,non poſſum:ſed euigilet in amore miſericordiæ tuæ & dulcedine gratiæ tuæ, qua potens eſt omnis infirmus,qui ſibi per ipſam fit conſcius infirmitatis ſuæ. Et delectat bonos audire præterita mala eorū qui iam carent eis:nec ideo delectat qui mala ſunt,ſed quia fuerunt & non ſunt. Quo itaque fructu domine deus meus cui quotidie cōfitetur conſcientia mea, ſpe K miſericordiæ tuæ ſecurior quàm innocentia ſua. Quo fructu quæſo etiam hominibus coram te confiteor per has literas adhuc quis ego ſim, non quis fuerim? Nam illum fructum vidi & commemoraui. Sed quis adhuc ſim, ecce in ipſo tempore confeſsionum mearum, & multi hoc noſſe cupiunt qui me nouerunt & non me nouerunt, qui ex me vel de me aliquid audierunt, ſed auris eorum non eſt ad cor meum,vbi ego ſum quicūque ſum. Volunt ergo audire confitentem me quid ipſe intus ſim,quò nec oculum, nec aurem,nec mentem poſſunt intendere, credituri tamen volunt, nunquid cognituri? Dicit enim eis charitas qua boni ſunt, non mētiri me de me confitentē,& ipſa in eis credit mihi.

1.Cor.2. 1.Cor. 13. Pſalm.32.

Quod magni ſint fructus confeßionis. Cap.IIII.

SEd quo fructu id volunt? An congratulari mihi cupiunt cum audierint quantum ad te accedam munere tuo, & orare pro me cum audierint quantum retarder pondere meo? Indicabo[me]talibus. Nō enim paruus eſt fructus domine deus meus,vt à multis tibi gratię agātur de nobis,& à multis rogeris pro nobis. Amet in me fraternus animus quod amandum doces,& doleat in me quod dolendum doces. Animus ille hoc faciat fraternus, non extraneus,non filiorum alienorum,quorum os locutum eſt vanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis:ſed fraternus ille qui cum L approbat me,gaudet de me:cum autem improbat me, contriſtatur de † me:quia ſiue approbet me,ſiue improbet,diligit me. Indicabo me talibus, reſpirent in bonis meis, ſuſpirent in malis meis. Bona mea inſtituta tua ſunt & dona tua: mala mea delicta mea ſunt & iudicia tua. Reſpirent in illis [&] ſuſpirent in his,& hymnus & fletus aſcendant in conſpectum tuum de fraternis cordibus thuribulis tuis. Tu autem domine delectatus odore ſancti templi tui,miſerere mei ſecundum magnam miſericordiam tuam,propter nomen tuum, & nequaquam deſerens cœpta tua, conſumma imperfecta mea. Hic eſt fructus confeſsionum mearum,non qualis fuerim,ſed qualis ſim,vt hoc confitear,non tantum coram te ſecreta exultatione cum tremore, & ſecreto mœrore cum ſpe,ſed etiam in auribus credentiū filiorum hominum, ſociorum gaudij mei,& conſortium mortalitatis meæ, ciuium meorum & mecum peregrinorum,præcedentium & conſequentium, & comitum viæ meæ. Hi ſunt ſerui tui fratres mei, quos filios tuos eſſe voluiſti, dominos meos quibus iuſsiſti vt ſeruiam,ſi volo tecum de te viuere. Et hoc mihi verbū M tuum parum erat, ſi loquendo præciperet,niſi & faciendo præiret. Et ego id ago factis & dictis,id ago ſub alis tuis nimis cum ingenti periculo: niſi quia ſub alis tuis tibi ſubdita eſt anima mea, & infirmitas mea tibi nota eſt. Paruulus ſum,ſed viuit ſemper pater meus, & idoneus eſt mihi tutor meus. Idem ipſe eſt enim qui genuit me & tuetur me:& tuipſe es omnia bona mea, tu omnipotens qui mecum es, & priuſquam tecum ſim. Indicabo ergo talibus qualibus iubes vt ſeruiam, non quis fuerim, ſed quis iam ſim, & quis adhuc ſim, ſed neque meipſum diiudico. Sic itaque audiar.

Pſal.143. † pro. Apoc. 8. Pſalm.50. Philip. 1.

Hominem ſeſe totū nō noſſe. deū I ænigmate cognoſcere. Cap.V.

TV enim domine diiudicas me, quia etſi nemo ſcit hominum quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt: tamen eſt aliquid hominis quod nec ipſe ſcit ſpiritus hominis qui in ipſo eſt:tu autē domine ſcis eius omnia qui feciſti eum. Ego verò quāuis præ tuo conſpectu me deſpiciam, & æſtimem me terram & cinerem, tamen aliquid de te ſcio quod de me neſcio. Et certe nunc videmus per ſpeculū in

1. Cor. 2.

A in ænigmate, nondum facie ad faciem, & ideo quamdiu peregrinor abs te, mihi sum præsentior quàm tibi, *1.Cor.13.* & tamen te noui nullo modo posse violari. *2.Cor.5.* Ego verò quibus tentationibus resistere valeam, quibúsve non valeam, nescio. *† est.* Et spes es, † quia fidelis es, qui nos non sinis tentari supra ❛id❜ quàm possumus ferre, *1.Cor.10.* sed facis cum tentatione etiam exitum vt possimus sustinere. Confitear ergo quid de me sciam, confitear & quid de me nesciam. Quoniam & quod de me scio, te mihi lucente scio: & quod de me nescio, tamdiu nescio, donec fiant tenebræ meæ sicut meridies in vultu tuo, nõ dubia, sed certa conscientia. *Psalm.138.*

Deus quid sit, & quo modo cognoscitur. *Cap. VI.*

DOmine amo te. Percussisti cor meũ verbo tuo, & amaui te. Sed & cœlũ & terra, & omnia quę in eis sunt, ecce vndiq; mihi dicunt vt te amẽ, nec cessant dicere omnib⁹ vt sint inexcusabiles. Altius autem tu misereberis cui misertus eris, & misericordiã præstabis cui misericors fueris. *Roma. 9.* Alioquin cœlũ & terra surdis loquuntur laudes tuas. Quid autem amo cum te amo? Non speciẽ corporis, nec decus tẽporis, nec candorem lucis ecce istis amicũ oculis, non dulces melodias suauium cantilenarũ omnimodarum, nõ florum B & vnguentorum & aromatũ suaueolentiam, nõ manna & mella, nõ mẽbra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo cũ amo deum meũ, & tamen amo quãdam lucem, & quandã vocem, & quendã odorem, & quendam cibum, & quendam amplexum cũ amo deũ meum, lucẽ, vocem, odorem, cibũ, amplexũ interioris hominis mei: vbi fulget animæ meæ, quod nõ capit locus, & vbi sonat qnod nõ rapit tẽpus, & vbi olet quod non spargit flatus, & vbi sapit quod non minuit edacitas, & vbi hæret quod non diuellit satietas. Hoc est qđ amo cum deũ meũ amo. Et quid est hoc? Interrogaui terram, & dixit: Non sum: & quæcunq; in eadem sunt, idẽ confessa sunt. Interrogaui mare & abyssos, & reptilia animarum viuarum, & responderunt: Non sumus deus tuus, quære super nos. Interrogaui auras flabiles, & inquit vniuersus aër cum incolis suis: Fallitur Anaximenes, non sum deus tuus. Interrogaui cœlum, solẽ, lunam, stellas, neque nos sumus deus quem quęris, inquiunt. Et dixi omnibus iis quæ circunstant fores carnis meæ: Dicite mihi de deo meo quod vos non estis, dicite mihi de illo aliquid. Et exclamauerũt voce magna: Ipse fecit nos. *Psalm. 99.* Interrogatio mea, intentio mea, & respõsio eorum, species eorum. Et direxi me ad me, & C dixi mihi: Tu quis es? Et respõdi, homo. Et ecce corpus & anima in me mihi pręsto sunt, vnũ exterius, & alterũ interius. Quid horum est vnde quęrere debui deum meum, quem iam quæsiueram per corpus à terra vsq; ad cœlum, quousq; potui mittere nuncios, radios oculorũ meorum? Sed melius quod interius est. Ei quippe renunciabant omnes nuncij corporales præsidenti & iudicãti de singulis respõsionibus cœli & terræ, & omnium quæ in eis sunt dicentium, Non sumus deus, sed ipse fecit nos: homo interior cognouit hæc p exterioris ministeriũ, ego interior cognoui hęc, ego ego animus per sensus corporis mei. Interrogaui mundi molẽ de deo meo, & respondit mihi: Non ego sum, sed ipse me fecit. Nònne omnibus quibus integer sensus est, apparet hæc species? Cur non omnibus eadem loquitur? Animalia pusilla & magna vident eã, sed interrogare nequeunt. Non enim pręposita est in eis nunciantibus sensibus iudex ratio. Homines autẽ possunt interrogare vt inuisibilia dei per ea quę facta sunt intellecta cõspiciantur. *Roma. 1.* Sed amore subduntur eis, & subditi iudicare non possunt. Nec respondent ista interrogantibus D nisi iudicantibus: nec vocem suam mutant, id est, speciem suam, si alius tantum videat, alius autem videns interroget, vt aliter illi appareat, aliter huic: sed eodẽ modo vtrique apparens, illi muta est, huic loquitur: immo verò omnibus loquitur, sed illi intelligũt qui eius vocem acceptam foris, intus cum veritate conferunt. Veritas enim dicit mihi: Non est deus tuus cœlum & terra, neque omne corpus. Hoc dicit eorum natura. Vide, En moles minor est in parte quàm in toto. Iam tu melior es, tibi dico anima, quoniam tu vegetas molem corporis tui, præbens ei vitam quod nullum corpus præstat corpori: deus autem tuus etiã tibi vita est.

Corporea virtute de⁹ nõ inuenitur. *Cap. VII.*

QVid ergo amo cum Deum meum amo? Quis est ille super caput animæ meæ? Per ipsam animam meam ascendam ad illum. Trãsibo vim meam qua hæreo corpori & vitaliter compagem eius repleo. Non ea vi reperio deum meũ, nam reperiret equus & mulus quibus non est intellectus, *Psalm. 31.* & est eadem vis qua viuunt etiam eorum corpora. Est alia vis non solum qua viuifico, sed etiam qua sensifico carnẽ meã, quam mihi fabricauit dominus, iubens oculo vt non audiat, & auri vt non videat, sed E illi per quam videam, huic per quam audiã, & propria sigillatim cæteris sensibus sedibus suis, & officiis suis, quæ diuersa per eos ago, vnus ego animus. Transibo & istam vim meam. Nam & hanc habet equus & mulus, sentiunt enim etiam ipsi per corpus.

Memoriæ vis. *Cap. VIII.*

TRansibo ergo & istam vim naturæ meæ gradibus ascendens ad eum qui fecit me, & venio in cãpos, & lata prætoria memoriæ meæ, vbi sunt thesauri innumerabiliũ imaginũ de huiuscemodi rebus sensis inuectarum. Ibi recõditum est quicquid etiã cogitamus, vel augendo vel minuendo, vel vtcũq; variando ea quæ sensus attigerit, & si quid aliud cõmendatũ & repositum est, quod nõdum absorbuit & sepeliuit obliuio. Ibi quãdo sum posco vt proferatur quicquid volo, & quędam statim prodeunt, quędam requiruntur diutius, & tanquã de abstrusioribus quibusdam receptaculis eruuntur: quædã cateruatim se proruunt, & dum aliud petitur & quæritur, prosiliũt in medium quasi dicentia, Ne forte nos sumus? Et abigo ea manu cordis à facie recordationis meę, donec enubiletur illud quod volo, atq; in conspectum prodeat ex abditis. Alia faciliter atque imperturbata serie, sicut poscuntur F suggeruntur, & cedunt pręcedentia consequẽtibus, & cedendo cõduntur iterũ cũ voluero processura. Quod totum fit, cum aliquid narro memoriter. Ibi sunt omnia distincte generatimq; seruata, quæ suo quæque aditu ingesta sunt: sicut lux atque omnes colores, formęq; corporum per oculos, per aures autẽ omnia genera sonorum, omnesq; odores per aditum narium, omnes sapores per oris aditum, ad sensum † autem totius corporis, *† à sensu.* quid durum, quid molle, quid calidũ frigidúmve, lene aut asperũ, graue seu leue, siue extrinsecus siue intrinsecus corpori. Hæc omnia recipit recolenda cum opus est & retractanda grandis memoriæ recessus, & nescio qui secreti atque ineffabiles sinus eius, quæ omnia suis quęq; foribus intrant ad eam, & reponuntur in ea: nec ipsa tamen intrant, sed rerum sensarum imagines illic pręsto sunt cogitationi reminiscenti eas. Quę quo modo fabricatæ sint, quis dicit, cũ appareat quibus sensibus raptæ sint interiusq; recõditæ? Nam & in tenebris atq; in silentio dum habito, in memoria mea profero, si volo colores, & discerno inter album & nigrum,

G grum,& inter quos alio volo, nec incurrunt soni atq; perturbant, quod per oculos haustum consydero, cum & ipsi ibi sint, & quasi seorsum repositi lateant. Nam & ipsos posco si placet, atque adsunt ilico. Et quiescēte lingua ac silente gutture, canto quantum volo: imaginesq; illę colorum quæ nihilominus ibi sunt, nō se interponunt, neque interrumpunt, cum thesaurus alius retractatur qui influxit ab auribus. Ita cætera quæ per sensus cæteros ingesta atque congesta sunt, recordor prout libet. Et auram liliorum discerno à violis, nihil olfaciens, & mel defruto, lene aspero, nihil tunc gustādo neque contrectando, sed reminiscendo antepono.

Intus hæc ago in aula ingenti memoriæ meæ. Ibi enim mihi cœlom & terra, & mare præsto sunt, cum omnibus quæ in eis sentire potui, præter illa quæ oblit⁹ sum. Ibi & ipse mihi occurro, meq; recolo, quid, quando & vbi egerim, quoq; modo cum agerem affectus fuerim. Ibi sunt omnia quæ siue experta à me, siue credita memini. Ex eadem copia etiam similitudines rerum, vel expertarum, vel ex eis quas expertus sum creditarum alias atque alias, & ipse contexo præteritis, atque ex his etiam futuras actiones & euenta, & spes, & hæc omnia

H rursus quasi præsentia meditor. Faciam hoc aut illud, dico apud me in ipso ingēti sinu animi mei pleno tot & tantarum rerum imaginibus, & hoc aut illud sequetur. O si esset hoc aut illud. Auertat deus hoc aut illud. Dico apud me ista, Et cum dico, præsto sunt imagines omnium quæ dico ex eodem thesauro memoriæ, nec omnino aliquid eorum dicerem si defuissent. Magna ista vis est memorię, magna nimis deus meus, penetrale amplum & infinitum. Quis ad fundum eius peruenit? Et vis est hæc animi mei, atq; ad meam naturā pertinet, nec ego ipse capio totū quod sum. Ergo animus ad habendum seipsum angustus est, vt vbi sit quid sui non capiat. Nunquid extra ipsum ac non in ipso? Quo modo ergo nō capit? Multa mihi super hoc oboritur admiratio, stupor apprehēdit me. Et eunt homines admirari alta montium, & ingentes fluctus maris, & latissimos lapsus fluminum, & oceani ambitum, & gyros syderum, & relinquunt seipsos, nec mirātur. Quin hæc omnia cum dicerem, non ea videbā oculis, nec tamen dicerē, nisi montes & fluctus & flumina & sydera quæ vidi, & oceanum quem credidi, intus in memoria mea

I viderem spaciis tam ingentibus quasi foris viderē: nec ea tamen videndo absorbui quando vidi oculis: nec ipsa sunt apud me, sed imagines eorum, & noui quid ex quo sensu corporis impressum sit mihi.

Memoria disciplinarum. Cap. IX.

Sed non ea sola gestat immensa ista capacitas memoriæ meæ. Hinc sunt & illa omnia quæ de doctrinis liberalibus percepta nondom exciderunt, quasi remota interiore loco, non loca, nec eorum imagines, sed res ipsas gero. Nam quid sit literatura, quid peritia disputandi, quot genera quæstionum, quicquid horū scio, sic est in memoria mea, vt non retenta imagine rem foris reliquerim: aut sonuerit & præterierit, sicut vox impressa per aures vestigio qoo recoleretur, quasi sonaret cū iam non sonaret: aut sicut odor dum transit & euanescit in vētos, olfactum afficit, vnde traiicit in memoriam imaginem sui, quam reminiscēdo repetamus: aut sicut cibus qui certe in ventre iam non sapit, & tamen in memoria quasi sapit: aut sicut aliquid quod corpori tangendo sentitur, quod etiam separatū à nobis imaginatur memoria. Istæ quippe res non intromittuntur ad eam, sed earum solæ imagines mira celeritate capiuntur, & miris tanquam cellis reponuntur, & mirabiliter recordando proferuntur.

Literatura est quam Græci, sed vsitatiore verbo grāmaticam vocamus

K

Sensus res tradūt memorię. Cap. X.

At vero cum audio tria genera esse quæstionū, an sit, quid sit, quale sit, sonorū quidem quibus hæc verba cōfecta sunt, imagines teneo, & eos per aures cum strepitu transisse, ac iam non esse scio. Res verò ipsas quæ illis significantur sonis, neque vllo sensu corporis attigi, nec vspiam vidi præter animum meum, & in memoria recondidi, nō imagines earum, sed ipsas. Quę vnde ad me intrauerint, dicā si possum. Nam percurro ianuas omnis carnis meæ, nec inuenio qua earum ingressæ sint. Quippe oculi dicunt: Si coloratæ sunt, nos eas nunciauimus. Aures dicunt: Si sonuerunt, à nobis indicatę sunt. Nares dicunt: Si oluerunt, per nos transierunt. Dicit etiam sensus gustandi: Si sapor non est, nihil me interroges. Tactus dicit: Si corpulentum non est, non contrectaui. Si non contrectaui, non indicaui. Vnde & quà hæ intrauerūt in memoriam meam? Nescio quo modo: nam cū ea didici, non credidi alieno cordi, sed in meo recognoui, & vera esse approbaui, & commendaui ei tanquam reponens, vnde proferrem cum vellē. Ibi ergo erāt, & antequam ea didicissem, sed in memoria non erāt. Vbi ergo aut quare cum dicerentur agnoui, & dixi: Ita est, & verum

L est, nisi quia iam erant in memoria, sed tam remota & retrusa, quasi in caueis abditioribus, vt nisi admonente aliquo eruerentur, ea fortasse cogitare non possem.

Species rerū in aīa. Cap. XI.

Quocirca inuenimus nihil esse aliud discere ista, quorum non per sensus haurimus imagines, sed sine imaginibus, sicuti sunt per seipsa intus cernimus, nisi ea quæ passim atque indisposite memoria continebat cogitando quasi colligere, atque animaduertendo curare, vt tanquam ad manum posita in ipsa memoria, vbi sparsa prius & neglecta latitabant, iam familiari intentioni facilè occurrant. Et quàm multa huiusmodi gestat memoria mea, quæ iam inuenta sunt, & sicut dixi, quasi ad manū posita, quæ & didicisse & nosse dicuntur. †Quæ si modestis temporum interuallis recolere desinero, ita rursus demerguntur, & quasi in remotiora penetralia dilabūtur, vt denuo velut noua excogitāda sint in† idem iterum. Neq; enim est alia regio eorum, & cogenda rursus vt sciri possint, id est, velut ex quadam dispersione colligenda, vnde dictum est cogitare. Nam cogo & cogito sic est vt ago & actito, facio & factito. Verumtamen sibi animus hoc verbum proprie vendicauit, vt

M non quod alibi, sed quod in animo colligitur, id est, cogitur, cogitari proprie iam dicatur.

†didicimus.
† vt.
Cogitare à cogendo.

Mathematicorū memoria. Cap. XII.

Item continet memoria numerorum dimēsionumq; rationes & leges innumerabiles, quarū nullam corporis sensus impressit: quia nec ipsæ coloratæ sunt, aut sonant, aut olent, aut gustatæ, aut contrectatę sunt. Audiui sonos verborum quibus significātur, cū de his disseritur: sed illi alij, istæ autem aliæ sunt. Nam illi aliter Græce, aliter Latine sonant: istę verò res nec Gręce nec Latine sunt, nec aliud eloquiorum genus. Vidi lineas fabrorum, vel etiam tenuissimas, sicut filum araneæ, sed illæ aliæ sunt, nō sunt imagines earū quas mihi nūciauit carnis oculus. Nouit eas quisquis sine vlla cogitatione qualiscūq; cordis† intus agnouit eas. Sensi etiā numeros omnibus corporis sensibus quos numeramus, sed illi alij sunt quibus numeramus, nec imagines istorū sunt, & ideo valde sunt. Rideat me ista dicētem, qui eos non videt, & ego doleam ridentem me.

†corporis.

Affectionum memoria. Cap. XIII.

Hæc omnia memoria teneo, & quo modo ea didicerim memoria teneo. Multa etiam quæ aduer-

A sus hæc falsissime disputantur, audiui & memoria teneo, quæ tamẽ falsa sunt, tamen ea meminisse me non est falsum, & discreuisse me inter illa vera & hæc falsa quæ contradicuntur. Et hoc memini, aliterque nunc video discernere me ista, aliter autẽ memini sæpe me discreuisse, cum ea sæpe cogitarem. Ergo & intellexisse me sæpius ista memini, & quod nunc discerno & intelligo, recondo in memoria, vt postea me nunc intellexisse meminerim. Ergo & meminisse[me] memini, sicut postea quod hæc reminisci nũc potui si recordabor, vtique per vim memoriæ recordabor. Affectiones quoque animi mei eadem memoria continet, non illo modo, quo eas habet ipse animus cum patitur eas, sed alio multum diuerso, sicut se habet vis memoriæ. Nam & lętatum me fuisse reminiscor, non lætus, & tristiciam meam præteritam recordor non tristis. Et me aliquando timuisse recolo sine timore, & pristinæ cupiditatis sine cupiditate sum memor aliquando. Et e contrario tristiciam meam transactam lętus reminiscor, & tristis lęticiam meam.

Lęta nõ lęti quo modo recordamur. *Cap. XIIII.*

Quod mirandũ non est de corpore: aliud enim animus, aliud corpus. Itaque si præteritum dolorẽ corporis gaudens memini, non ita mirũ est. Hic verò cũ animus sit etiã ipsa memoria. Nã & cũ mãdamus aliquid vt memoriter habeatur, dicim⁹, vide vt illud in animo habeas: & cũ obliuiscimur, dicimus, non fuit in animo: & elapsum est animo: ipsam memoriam vocantes animum. Cum ergo ita sit, quid est hoc, quod cum tristiciam meam præteritam lætus memini, animus habet læticiam, & memoria tristiciam, lætúsque est animus ex eo quod inest ei læticia, memoria verò ex eo quod inest ei tristicia, tristis non est? Num forte non pertinet ad animũ? Quis hoc dixerit? Nimirum ergo memoria quasi venter est animi: læticia vero atq; tristicia quasi cibus dulcis & amarus, cum memoriæ commendantur, quasi traiecta in ventrem recondi illuc possunt, sapere non possunt. Ridiculum est hæc illis similia putare, nec tamen sunt omnimodo dissimilia. Sed ecce de memoria profero cum dico quatuor esse perturbationes animi, cupiditatem, lęticiam, metum, tristiciam, & quicquid de his disputare potuero, diuidẽdo singula per species sui cuiusque generis, & definiendo, ibi inuenio quid dicam atq; inde profero: nec tamen vlla earum perturbatione perturbor, cum eas reminiscendo commemoro, & antequam recolerentur à me & retractarẽtur, ibi erant, propterea inde per recordationem potuere depromi. Forte ergo sicut de ventre cibus ruminãdo, sic ista de memoria recordando proferuntur. Cur igitur in ore cogitationis non sentitur à disputante, hoc est, à reminiscente lęticiæ dulcedo vel amaritudo mœstitiæ? An in hoc dissimile est, quod non vtiq; simile est? Quis enim talia volẽs loqueretur, si quoties tristiciam metúmve nominamus, toties mœrere vel timere cogeremur? Et tamen non ea loqueremur, nisi in memoria nostra, non tantum sonos nominum secundum imagines impressas sensibus corporis, sed etiam rerum ipsarum notiones inueniremus, quas nulla ianua carnis accepimus, sed eas ipse animus per experientiam passionum suarum sentiens, memoriæ commendauit, aut ipsa sibi hæc etiam non commendata retinuit.

Animus & memoria. B C *† vndique*

Etiam quæ absunt meminimus. *Cap. XV.*

Sed vtrum per imagines an non, quis facile dixerit? Nomino quippe lapidem, nomino solem, cũ res ipsę non adsunt sensibus meis, in memoria sanè mea præsto sunt imagines earum. Nomino dolorẽ corporis, nec mihi adest dũ nihil dolet, nisi tamen adesset imago eius in memoria mea, nescirem quid dicerem, nec eum in disputando à voluptate discernerem. D Nomino salutem corporis, cum saluus sum corpore, adest mihi quidem res ipsa, verumtamen nisi & imago eius inesset in memoria mea, nullo modo recordarer, quid huius nominis significaret sonus: nec ęgrotantes agnoscerent salute nominata quid esset dictum, nisi eadem imago vi memoriæ teneretur, quamuis ipsa res abesset à corpore. Nomino numeros quibus numeramus. En adsunt in memoria mea, non imagines eorũ, sed ipsi. Nomino imaginem solis, & hæc adest in memoria mea. Neque enim imaginem imaginis eius, sed ipsam recolo, ipsa mihi reminiscenti præsto est. Nomino memoriam, & agnosco quod nomino. Et vbi agnosco nisi in ipsa memoria? Num & ipsa per imaginẽ suam sibi adest, ac non per seipsam?

Et obliuionis memoria est. *Cap. XVI.*

Quid cum obliuionem nomino, atque id idem agnosco quod nomino: vnde agnoscerẽ nisi meminissem? Nõ eũdem sonũ nominis dico, sed rem quã significat: Quã si oblitus essem, quid ille valeret sonus, agnoscere vtique non valerem. Ergo cum memoriam memini, per seipsam sibi præsto est ipsa memoria. E Cum verò memini obliuionem, & memoria præsto est & obliuio. Memoria qua meminerim, obliuio quã meminerim. Sed quid est obliuio nisi priuatio memoriæ? Quo modo ergo adest vt eã meminerim, quãdo cũ adest meminisse nõ possum? At si quod meminimus, memoria retinemus, obliuionẽ autẽ nisi meminissemus, nequaquã possemus audito isto nomine rem quę illo significatur sono agnoscere: Memoria retinetur obliuio. Adest ergo ne obliuiscamur, quę cũ adest obliuiscimur. An ex hoc intelligitur non per seipsam inesse memoriæ cũ eam meminimus, sed per imaginẽ suam? Quia si per seipsam præsto esset obliuio, nõ vt meminissemus, sed vt obliuisceremur efficeret. Et hoc quis tandẽ indagabit? quis cõprehendet quo modo sit? Ego certe domine laboro hic, & laboro in meipso: factus sum mihi terra difficultatis & sudoris nimij. Neq; enim nunc scrutamur plagas cœli, aut syderũ interualla dimetimur, vel terræ libramenta quærimus. Ego sum qui memini, ego animus. Non tam mirum si à me longe est, quicquid ego non sum. Quid autem propinquius meipso mihi? Et ecce memoriæ meæ vis non cõprehenditur à me, cum ipsum me non dicã præter illam. Quid enim dicturus sum quando mihi certum est meminisse me obliuionẽ? F An dicturus sum non esse in memoria mea quod memini? An dicturus sum ad hoc inesse obliuionẽ in memoria mea, vt non obliuiscar? Vtrũq; absurdissimũ est. Quid illud tertiũ? Quo pacto dicam imaginem obliuionis teneri in memoria mea, nõ ipsam obliuionẽ cũ eam memini? Quo pacto & hoc dicã, quãdoquidem cum imprimitur rei cuiusquã imago in memoria, prius necesse est vt adsit res ipsa, vnde illa imago possit imprimi? Sic enim Carthaginis memini, sic omniũ locorum quibus interfui, sic facies hominũ quos vidi, & cęterorũ sensuum nunciata, sic ipsius corporis salutẽ siue dolorem. Cũ præsto essent ista, cepit ab eis imagines memoria, quas intuerer præsentes, & retractarẽ animo, cum illa & absentia reminiscerer. Si ergo per imaginẽ suam non per seipsam in memoria tenetur obliuio, ipsa vtique aderat, vt eius imago caperetur. Cum autem adesset, quo modo imaginẽ suam in memoria conscribebat, quãdo id etiam quod iã notatum inuenit, præsentia sua delet obliuio?

Et

G Et tamen quocumque modo: licet ſit modus iſte incõprehẽſibilis & inexplicabilis, etiam ipſam obliuionem meminiſſe me certus ſum, qua id quod meminerimus obruitur.

Humanæ memoriæ vis triplex. Cap. XXII.

MAgna iſta vis eſt memoriæ, neſcio quod horrendum deus meus, profunda & infinita multiplicitas, & hoc animus eſt, & hoc egoipſe ſum. Quid ergo ſum deus meus? Quæ natura ſum? Varia multimoda vita & immenſa vehementer. Ecce in memoriæ meæ campis, & antris, & cauernis innumerabilibus, atque innumerabiliter plenis innumerabiliũ rerum generibus: ſiue per imagines: ſicut omnium corporum: ſiue per præſentiam, ſicut artiũ: ſiue per neſcio quas notiones vel notationes, ſicut affectionũ animi, quas & cum animus non patitur, memoria tenet, cum in animo ſit quicquid eſt in memoria, per hęc omnia diſcurro & volito hac atq; illac, penetro etiam quantũ poſſum, & finis nuſquam: tanta vis eſt memoriæ, tanta vitæ vis eſt, in homine viuente mortaliter. Quid igitur agam, tu vera mea vita deus meus? Tranſibo & hanc vim meam quæ memoria vocatur, trãſibo eam vt perH ueniam ad te dulce lumen. Quid dicis mihi? Ecce ego aſcendens per animum meum ad te qui deſuper mihi manes. Trãſibo & iſtam vim meam, quę memoria vocatur, volens te attingere vnde attingi potes, & inhærere tibi vnde inhæreri tibi poteſt. Habent enim memoriã & pecora & aues, alioquin nõ cubilia nidôsve repeterent, nõ alia multa quibus aſſueſcunt: neq; enim & aſſueſcere valerent vllis rebus niſi per memoriam. Tranſibo ergo & memoriam, vt attingam eum qui ſeparauit me à quadrupedibus, & volatilibus cœli ſapiẽtiorem me fecit. Trãſibo & memoriam, & vbi te inueniam vere bona & ſecura ſuauitas? Et vbi te inueniam?

Reminiſcentia. Ca. XVIII. Lucæ.15.

SI præter memoriã [meam] te inuenio, immemor tui ſum. Et quo modo iam inueniam te, ſi memor nõ ſum tui? Perdiderat enim mulier drachmam, & quęſiuit eam cum lucerna, & niſi memor eius eſſet, non inueniſſet eam. Cum enim eſſet inuenta, vnde ſciret vtrum ipſa eſſet, ſi memor eius non eſſet? Multa memini me perdita quęſiſſe atq; inueniſſe. Inde iſtud ſcio, quia cum quærerem aliquid eorum, & diceretur mihi, num forte, hoc eſt, num forte illud? tãdiu dicebam, nõ eſt, donec id offerretur quod quęrebam. Cuius niſi memor eſſem, quicquid illud eſſet, etiã ſi mihi offerretur
I non inuenirem, quia nõ agnoſcerẽm. Et ſemper ita fit, cum aliquid perditum quærimus & inuenimus. Verũtamen ſi forte aliquid ab oculis perit, non à memoria, veluti corpus quodlibet viſibile, tenetur intus imago eius, & quæritur donec reddatur aſpectui. Quod cum inuentum fuerit, ex imagine quæ intus eſt recognoſcitur. Nec inueniſſe nos dicimus quod perierat, ſi nõ agnoſcimus: nec agnoſcere poſſumus, ſi nõ inuenimus.† Sed hoc perierat quidem oculis, memoria tenebatur.

† meminimus.

Quid ſit reminiſci. Cap. XIX.

QVid cum ipſa memoria perdit aliquid, ſicut fit cum obliuiſcimur, & quærimus vt recordemur? Vbi tandem quærimus, niſi in ipſa memoria? Et ibi ſi aliud pro alio forte offeratur, reſpuimus, donec illud occurrat quod quærim⁹, & cũ occurrerit, dicimus, hoc eſt: quod nõ diceremus niſi agnoſceremus: nec agnoſceremus, niſi meminiſſemus. Certe ergo obliti fueramus. An† non totum exciderat, ſed ex parte qua tenebatur pars alia quærebatur, quia ſentiebat ſe memoria non ſimul voluere quod ſimul ſolebat, & quaſi detruncata conſuetudine claudicans, reddi quod deerat flagitabat. Tãquã ſi homo notus ſiue cõſpiciatur oculis, ſiue cogitetur, & nomẽ eius K obliti requiramus, quicquid aliud occurrerit non connectitur: quia non cum illo cogitari conſueuit, ideoq; reſpuitẽ donec illud adſit, vbi ſimul aſſuefacta noticia non inæqualiter acquieſcat. Et vnde adeſt niſi ex ipſa memoria? Nam & cũ ab alio cõmoniti recognoſcim⁹ inde adeſt. Non enim quaſi nouũ credimus, ſed recordantes approbamus hoc eſſe quod dictum eſt. Si autẽ penitus aboleatur ex animo, nec admoniti reminiſcimur. Neq; enim omnimodo adhuc obliti ſumus, quod vel oblitos nos eſſe meminimus. Hoc ergo nec amiſſũ quærere poterimus, quod omnino obliti fueramus.

† al. nam.

Beatitudinem appetunt omnes Cap. XX.

QVo modo ergo te quæro domine? Cum enim te deum meum quæro, vitam beatam quæro. Quæram te vt viuat anima mea. Viuit enim corpus meum de anima mea, & viuit anima mea de te. Quo modo ergo quæro vitam beatam: quia non eſt mihi donec dicam, ſat eſt, illic: vbi oportet vt dicam? Quo modo eam quæro? Vtrum per recordationem tãquam eam oblitus ſim, oblitumq; me eſſe adhuc teneam: an per appetitum diſcẽdi incognitam, ſiue quam nunquam ſcierim, ſiue quam ſic oblitus fuerim vt me nec oblitũ eſſe meminerim? Nônne ipſa eſt L beata vita quam omnes volũt, & omnino qui nolit eã nemo eſt. Vbi nouerũt eã ꝙ ſic volunt eã? Vbi viderũt vt amarent eam? Nimirũ habemus eã neſcio quo modo. Et eſt alius quidam modus quo quiſque cũ habeat eam, tunc beatus eſt: Et ſunt qui ſpe beati ſunt. Inferiore modo iſti habent eam q̃ illi qui iã re ipſa beati ſunt, ſed tamen meliores q̃ illi qui nec re, nec ſpe beati ſunt. Qui tamen etiam ipſi niſi aliquo modo haberent eam, non ita vellent beati eſſe, quod eos velle certiſsimum eſt. Neſcio quo modo nouerunt eam, ideoque habent eam in neſcio qua noticia, de qua ſatago vtrum in memoria ſit: quia ſi ibi eſt, iam beati fuiſſemus† aliquãdo. Vtrum ſingillatim omnes, an in illo homine qui primus peccauit: in quo & omnes mortui ſum⁹, & de quo omnes cum miſeria nati ſumus, non quæro nunc, ſed quæro vtrum in memoria ſit beata vita. Neque enim amaremus eam niſi noſſemus. Audimus nomẽ hoc, & rem ipſam omnes nos appetere fatemur. Non enim ſono delectamur. Nam hoc cum Latine audit Græcus, non delectatur, quia ignorat quid dictum ſit: nos autẽ delectamur, ſicut etiam ille ſi Gręce hoc audierit: quo- M niam res ipſa nec Græca, nec Latina eſt, cui adipiſcendæ Græci Latiniq; inhiant, cæterarumq; linguarũ homines. Nota eſt igitur omnibus, qui vna voce ſi interrogari poſſent, vtrum beati eſſe vellent, ſine vlla dubitatione, velle reſponderent. Quod non fieret, niſi res ipſa cuius hoc nomen eſt, eorum memoria teneretur.

Concord. 4. ſen. diſtin. 49. cap. 2.

† ſumus.

Meminim⁹ & eorum quæ nunq̃ habuimus. Cap. XXI.

NVnquid ita vt meminit Carthaginẽ qui vidit? Non. Vita enim beata nõ videtur oculis, quia nõ eſt corpus. Nunquid ſicut meminimus numeros? Non. Hos enim qui habet in noticia, nõ adhuc quęrit adipiſci. Vitam verò beatã habemus in noticia: ideoq; amamus eã, & tamen adhuc adipiſci eam volumus vt beati ſimus. Nunquid ſicut meminimus eloquentiã? Non. Quamuis & hoc nomine audito recordentur ipſam rẽ, qui etiã nondũ ſunt eloquentes, multiq; eſſe cupiant, vnde apparet eã eſſe in eorũ noticia: tamen per corporis ſenſus alios eloquẽtes animaduerterunt & delectati ſimiliter hoc eſſe deſyderant: quanquã niſi in exteriore noticia non delectarentur, neque hoc eſſe vellent niſi delectarentur. Beatam verò vitam nullo ſenſu corporis in alijs experimur. Nũquid ſicut

meminimus

A meminimus gaudiũ? Fortasse ita. Nã gaudium meum ita tristis menini, sicut vitam beatã miser: neq; vnquã corporis sensu gaudium meũ, vel vidi, vel audiui, vel odoratus sum, vel gustaui, vel tetigi, sed expertus sum in animo meo quando lætatus sum: & adhæsit eius noticia memoriæ meę, vt id reminisci valeam aliquando cum aspernatione, aliquando cum desyderio, pro earum rerum diuersitate, de quibus me gauisum esse memini. Nã & de turpibus gaudio quodã perfusus sum, quod nunc recordans detestor atq; execror: aliquãdo de bonis & honestis, quod desyderans recolo, tametsi forte nõ adsunt, & ideo tristis gaudium pristinũ recolo. Vbi ergo & quando expertus sum vitam meã beatã, vt recorder eam, & amẽ & desyderem? Nec ego tantum, aut cum paucis, sed beati prorsus omnes esse volumus. Quod nisi certa noticia nossemus, non tam certa volũtate vellemus. Sed quid est hoc, quod si quæratur à duobus, vtrũ militare velint, fieri posset vt alter eorũ velle se, alter nolle respondeat. Si autẽ ab eis quæratur, vtrũ beati esse velint, vterq; statim se sine vlla dubitatione dicat optare, nec ob aliud velit ille militare, nec ob aliud iste nolit, nisi vt beati sint? Nũ forte quoniam B alius hinc, alius inde gaudet? Ita se omnes beatos esse velle consonant, quemadmodũ consonarẽt si hoc interrogarẽtur se velle gaudere, atq; ipsum gaudiũ vitam beatã vocant. Quod & si alius hinc, alius illinc assequitur, vnum est tamen quò peruenire omnes nituntur vt gaudeant. Quæ quoniam res est, quam se expertũ non esse nemo potest dicere, propterea reperta in memoria recognoscitur, quando beatæ vitæ nomen auditur.

Verũ gaudium. Cap. XXII. Esa. 48.

ABsit domine absit à corde serui tui, qui confitetur tibi: absit vt quocumque gaudio gaudeam, beatum me putem. Est enim gaudiũ quod non datur impiis, sed eis qui te gratis colunt, quorum gaudium tuipse es. Et ipsa est beata vita gaudere ad te, de te, propter te, ipsa est & nõ est altera. Qui autem aliam putant esse, aliud sectantur gaudium, neq; ipsum verũ. Ab aliqua tamen imagine gaudij, voluntas eorum nõ auertitur.

Beata vita qd & vbi. Ca. XXIII. Galat. 5.

NOn ergo certum est quòd omnes esse beati volunt, quoniam qui non de te gaudere volunt, quæ sola vita beata est, non vtique vitam beatam volunt. An omnes hoc volũt? Sed quoniam caro concupiscit aduersus spiritũ, & spiritus aduersus carnẽ, C vt non faciant quod volunt, cadunt in id quod valẽt, eoq; contenti sunt: quia illud quod non valent, nõ tantũ volunt, quantum sat est vt valeant. Nam quæro ab omnibus, vtrum malint de veritate quàm de falsitate gaudere: tã non dubitant) dicere) de veritate se malle, quàm non dubitant dicere beatos esse se velle. Beata quippe vita est gaudium de veritate. Hoc est enim gaudiũ de te qui veritas es, deus illuminatio mea, salus faciei meæ Deus meus. Hanc vitam beatam omnes volunt, hanc vitam quæ sola beata est omnes volunt, gaudium de veritate omnes volunt. Multos expertus sum qui velint fallere, qui autem falli, neminem. Vbi ergo nouerunt hanc vitam beatam, nisi vbi nouerunt etiam veritatem? Amant enim & ipsam, quia falli nolunt. Et cum amant beatã vitam, quod non est aliud quàm de veritate gaudium, vtique amant etiam veritatem: nec amarẽt nisi esset aliqua noticia eius in memoria eorũ. Cur ergo nõ de illa gaudent? Cur non beati sunt? Quia fortius occupantur in aliis quæ potius eos faciunt miseros, quàm illud beatos quod tenuiter meminerunt. Adhuc enim modicũ lumen est in hominibus, ambulent, ambulent, ne eos tenebræ cõprehendant. Cur au- D tem veritas parit odium, & inimicus eis factus est homo tuus verum prędicans, cum ametur beata vita, quæ non est nisi gaudium de veritate: nisi quia sic amatur veritas, vt quicumque aliud amant, hoc quod amant velint esse veritatem: & quia falli nollent, nolunt conuinci quod falsi sint? Itaque propter eam rem oderunt veritatem, quam pro veritate amant. Amant eam lucẽtem, oderunt eam redarguentem. Quia enim falli nolunt & fallere volunt, amãt eam cum seipsam indicat, & oderunt eam cum eosipsos indicat. Inde retribuet eis, vt qui se ab ea manifestari nolunt, & eos nolentes manifestet, & eis ipsa non sit manifesta. Sic sic etiam, sic animus humanus etiam, sic cęcus & languidus, turpis atq; indecens latere vult, se autem vt lateat aliquid non vult. Contra illi redditur, vt ipse non lateat veritatem, ipsum autem veritas lateat. Tamen etiam sic dũ miser est, veris mauult gaudere quàm falsis. Beatus ergo erit, si nulla interpellãte molestia, de ipsa per quam vera sunt omnia, sola veritate gaudebit.

Ioan. 14. Psalm. 26. Ioan. 12.

Deũ quoq; continet memoria. Ca. XXIIII

ECce quantum spaciatus sum in memoria mea, quærens te domine, & non te inueni extra eam. Neque enim aliquid de te inueni quod non meminissem ex quo didici te. Nam ex quo didici te, non sum oblitus tui. Vbi enim inueni veritatem, ibi inueni E deum meum ipsam veritatem, quam ex quo didici nõ sum oblitus. Itaque ex quo didici te, manes in memoria mea, & illic te inuenio, cum reminiscor tui & delector in te. Hæ sunt sanctæ deliciæ meæ, quas donasti mihi misericordia tua, respiciens paupertatem meam.

In quo memoria gradu reperiatur deus. Cap. XXV.

SEd vbi manes in memoria mea domine? Vbi illic manes? Quale cubile fabricasti illic tibi? Quale sanctuarium ædificasti tibi? Tu dedisti hãc dignationem memoriæ meæ, vt maneas in ea, sed in qua eius parte maneas hoc cõsydero. Trãscendi enim partes eius quas habent & bestiæ cum te recordarer, quia non ibi te inueniebã inter imagines rerũ corporaliũ, & veni ad partes eius, vbi cõmendaui affectiones animi mei, nec illic inueni te. Et intraui ad ipsius animi mei sedem, quæ illi est in memoria mea, quoniam sui quoq; meminit animus, nec ibi tu eras, quia sicut non es imago corporalis nec affectio viuentis, qualis cũ lętamur, cõtristamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliuiscimur, & quicquid huiusmodi est: ita nec ipse animus es, quia dominus deus animi tu es. Et cõmutantur hęc omnia, tu autem incommutabilis manes super F omnia, & dignatus es habitare in memoria mea ex quo te didici. Et quid quæro quo loco eius habites? quasi vero loca ibi sint? Habitas certe ĩ ea, quoniã tui memini, ex quo te didici, & in ea te inuenio cum recordor tui.

Vbi inueniatur deus. Ca. XXVI.

VBi ergo te inueni vt discerem te? Neque enim iam eras in memoria mea, priusquam te discerem. Vbi ergo inueni te vt discerẽ te, nisi in te supra me? Et nusquã locus & recedimus & accedimus, & nusquam locus. Vbiq; veritas præsides omnibus cõsulentibus te, simulq; respõdes omnibus etiam diuersa consulentibus te. Liquide tu respondes, sed nõ liquide omnes audiunt. Omnes vnde volunt cõsulunt, sed non semper quod volunt audiunt. Optimus minister tuus est, qui non magis intuetur hoc à te audire quod ipse voluerit, sed potius hoc velle quod à te audierit.

Quo modo rapiat hominẽ deus. Ca. XXVII.

SEro te amaui pulchritudo tã antiqua & tam noua, sero te amaui. Et ecce intus eras, & ego foris, & ibi te quærebam, & in ista formosa quæ fecisti deformis irruebam. Mecum eras, & tecum non eram.

Ea

G Ea me tenebant longe à te, quæ si in te non essent, non essent. Vocasti & clamasti, & rupisti surditatem meã. Coruscasti, splenduisti, & fugasti cæcitatẽ meam. Flagrasti, † & duxi spiritum, & anhelo tibi. Gustaui, & esurio, & sitio. Tetigisti me, & exarsi in pacem tuam.

† Fragrasti

Miseria huius vitæ. Caput XXVIII.

CVm inhæsero tibi ex omni me, nusquã erit mihi dolor & labor, & viua erit vita mea tota plena te. Nunc autem quoniam quem tu imples, subleuas eum, quoniam tui plenus non sum, oneri mihi sum. Contendunt læticiæ meæ flendæ cum lętandis mœroribus, & ex qua parte stet victoria nescio. Hei mihi, domine miserere mei. Contendunt mœrores mei mali cum gaudiis bonis, & ex qua parte stet victoria nescio. Hei mihi, domine miserere mei. Hei mihi, Ecce vulnera mea non abscondo. Medicus es, æger sum. Misericors es, miser sum. Nunquid non tentatio est vita humana super terram? *Iob. 7.* Quis velit molestias & difficultates pati? Tolerare iubes eas, non amari. Nemo quod tolerat amat, & si tolerare amat. Quamuis enim gaudeat se tolerare, mauult tamen non esse quod toleret. Prospera in aduersis desidero, aduersa in prosperis timeo. Quis inter hæc medius locus, vbi non sit huma
H nę vitæ tentatio? Vę prosperitatibus huius seculi, semel & iterum à timore aduersitatis, & à corruptione læticiæ. Væ aduersitatibus seculi, semel & iterum & tertio à desyderio prosperitatis. Et quia ipsa aduersitas dura est, & ne frangat tolerantiam, nunquid non tẽtatio est vita humana super terram sine vllo interstitio?

In deo spes Ca. XXIX.

ET tota spes mea, non nisi in magna valde misericordia tua. Da quod iubes, & iube quod vis. Imperas nobis cõtinentiam. Et cum scirem ait quidam, *Sapien. 8.* quia nemo potest esse continens, nisi deus det, & hoc ipsum erat sapientiæ, scire cuius esset hoc donum. Per continentiam quippe colligimur & redigimur in vnum, à quo in multa defluxim⁹. Minus enim te amat qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat. O amor qui semper ardes, & nunquam extingueris. Charitas deus meus, accende me. Continentiam iubes. Da quod iubes, & iube quod vis.

Somniorũ ludibria. Cap. XXX. 1. Ioan. 2.

IVbes certe vt contineam à concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum, & ambitione seculi. Iussisti à concubitu, & de ipso coniugio melius aliquid q̃ concessisti monuisti. Et quoniam dedisti factũ est, & antequam dispensator sacramenti tui fierẽ. Sed
I adhuc viuunt in memoria mea, de qua multa locutus sum, talium rerum imagines, quas ibi consuetudo mea fixit, & occursant mihi vigilanti quidem carentes viribus: in somnis autem non solum vsque ad delectationem, sed etiam vsque ad consensionem factũmque simillimum. Et tantum valet imaginis illusio in anima mea & in carne mea, vt dormienti falsa visa persuadeant quod vigilanti vera non possunt. Nunquid tunc ego non sum domine deus meus? Et tamen tantum interest inter meipsum & meipsum, vt intra momentum quo hinc ad soporem transeo, vel huc inde retranseo. Vbi est illa † ratio, quæ talibus suggestionibus resistit vigilans? Et si res ipsæ ingerantur, inconcussus maneo. Nunquid clauditur cum oculis? Nunquid sopitur cum sensibus corporis? Et vnde sæpe etiam in somnis resistimus, nostriq; propositi memores, atq; in eo castissime permanẽtes, nullum talibus illecebris adhibemus assensum? Et tamen tantum interest, vt cum aliter accidit, euigilantes ad conscientiæ requiem redeamus, ipsaq; distantia reperiamus nos non fecisse, quod tamen in nobis quoquo modo factum esse doleamus. Nunquid nõ potens est manus tua deus omnipotens sanare omnes K
languores animæ meæ, atque abundantiore gratia tua lasciuos motus etiam mei soporis extinguere? Augebis domine magis magisq; in me munera tua, vt anima mea sequatur me ad te concupiscentię visco expedita, vt non sit rebellis sibi, atque vt in somnis etiam, nõ solum non perpetret istas corruptelarũ turpitudines per imagines animales vsq; ad carnis fluxum, sed ne consentiat quidem. Nam vt nihil tale vel tantillum libeat quantulum possit nutu cohiberi, etiam in casto dormientis affectu, non tantum in hac vita, sed etiam in hac ætate: non magnum est omnipotenti, qui vales facere *Ephe. 3.* supra q̃ petimus & intelligimus. Nũc tamen quid adhuc sim in hoc genere mali mei, dixi bono domino meo, & exultans cũ tremore in eo quod donasti mihi, & lugens in eo quod inconsummatus sum, & sperans perfecturum te in me misericordias tuas vsque ad pacem plenariam, quam tecum habebunt interiora & exteriora mea, cum absorpta fuerit mors in victoria. *1. Cor. 15.*

† tunc.

Gulę tentatio. Ca. XXXI.

EST alia malicia diei, quæ vtinam sufficiat ei. Reficimus enim quotidianas ruinas corporeis edẽdo & bibendo, priusquã escas & ventrem destruas, cum occideris indigentiam meam satietate mirifica, *Mat. 6.* & corruptibile hoc indueris incorruptione sempiterna. *1. Cor. 6.* Nunc autem suauis est mihi necessitas, & aduersus L
istã suauitatẽ pugno ne capiar, & quotidianum bellũ *1. Cor. 19.* gero in ieiuniis, sępius in seruitutẽ rediẽs corpus meũ, & dolores mei voluptate pelluntur. *1. Cor. 9.* Nam fames & sitis quidam dolores sunt. Vrunt, & sicut febris necant, nisi alimentorum medicina succurrat. Quæ quoniam pręsto est, cõsolatione munerũ tuorum, in quibus nostræ infirmitati terra & aqua & cœlum seruiunt, calamitates deliciæ vocantur. Hoc me docuisti, vt quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam. Sed dum ad quietem satietatis ex indigentiæ molestia transeo, in ipso transitu mihi insidiatur laqueus cõcupiscentiæ. Ipse enim transitus voluptas est, & non est alius qua transeatur, q̃ quo transire cogit necessitas. Et cum salus sit causa edendi & bibendi, adiungit se tanquam pedissequa periculosa iucũditas, & plerũq; præire conatur, vt eius causa fiat, quod salutis causa me facere vel dico vel volo: nec idem modus vtriusque est. Nam quod saluti satis est, delectationi parũ est. Et sępe incertum fit, vtrũ adhuc necessaria corporis cura subsidium petat, an voluptuaria cupiditatis fallacia mini- M
sterium suppetat. Ad hoc incertum hilarescit infœlix anima, & in eo præparat excusationis patrociniũ, gaudens non apparere quid satis sit moderationi valetudinis, vt obtentu salutis obumbret negocium voluptatis. His tentationibus quotidie conor resistere, & inuoco ad dexteram tuam ad salutem meã, & ad te refero ęstus meos, quia consiliũ mihi de hac re nondum stat. Audio vocem iubentis dei mei: Non grauentur corda *Luca. 21.* vestra in crapula & ebrietate. Ebrietas longe est à me, misereberis ne appropinquet mihi. Crapula autẽ nonnunquam surrepit seruo tuo, misereberis vt longe fiat à me. Nemo enim potest esse cõtinens nisi tu des. *Sapien. 8.* Multa nobis orãtibus tribuis, & quicquid boni antequam orem⁹ accipimus, à te accipimus: & vt hoc postea cognosceremus, à te accipimus. Ebriosus nunquam fui, sed ebriosos à te sobrios factos ego noui. Ergo à te factũ est, vt hoc non essent qui nunquam fuerunt, à quo factum est vt hoc non semper essent qui fuerũt, à quo etiam factum est, vt scirent vtrique à quo factum est. Audiui & aliã vocem tuam: Post concupiscentias tuas *Eccle. 8.*

non

A non eas, & à voluptate tua auertere. Audiui & illam
ex munere tuo quam multum amaui: Neque si man-
1. Corin. 8. ducauerimus, abundauimus: neque si non mandu-
cauerimus, deerit nobis. Hoc est dicere, Nec illa res
me copiosum faciet, nec illa ærumnosum. Audiui &
Philip. 4. alteram: Ego enim didici in quibus sum sufficiens es-
se, & abundare noui, & penuriam pati noui. Omnia
possum in eo qui me confortat. Ecce miles castrorum
Gene. 3. cœlestium, non puluis quod nos sumus. Sed memen-
to domine quia puluis sumus, & de puluere fecisti ho-
Luce 15. minem, & perierat, & inuentus est. Nec ille in se po-
tuit, qua idem puluis fuit, quem talia dicentem affla-
Philip. 4. tu tuæ inspirationis adamaui. Omnia possum, inquit,
in eo qui me confortat. Conforta me vt omnia pos-
2. Corin. 1. sim. Da quod iubes, & iube quod vis. Iste se accepisse
confitetur, & quod gloriatur, in domino gloriatur.
Ecclés. 23. Audiui alium rogantem vt accipiat: Aufer à me, in-
Ad Titũ. 1. quit, concupiscentias ventris. Vnde apparet sancte
deus meus te dare, cum fit quod imperas fieri. Docui-
sti me pater bone: Omnia munda mundis. Sed ma-
† esse. lum est † homini qui per offensionem manducat: &
1. Timo. 4. omnem creaturam tuam bonam esse, nihilq; abiicien-
1. Corin. 8. dum quod cum gratiarum actione percipitur: & quia
B esca nos non commendat deo: & nemo nos iudicet in
Coloss. 2. cibo aut in potu: & vt qui manducat non manducan-
Roma. 14. tem non spernat: & qui non manducat, manducantem
non iudicet. Didici hæc, gratias tibi, laudes tibi deo
meo, magistro meo, pulsatori aurium mearum, illu-
stratori cordis mei. Eripe me ab omni tentatione.
Non ego immundiciam obsonij timeo, sed immundi-
Gene. 9. ciam cupiditatis. Scio Noë omne carnis genus quod
3. Reg. 17. cibo esset vsui manducare permissum: Heliam cibo car
nis refectum: Ioannem mirabili abstinentia prædi-
Matth. 3. tum, animalibus, hoc est locustis, in escam cedentibus
Gene. 25. non fuisse pollutum. Et scio Esaü lenticulæ concupi-
2. Reg. 23. scentia deceptum: & Dauid propter aquæ desyderium
à seipso reprehensum: & regem nostrum nõ de carne,
Matth. 4. sed de pane esse tentatum. Ideoq; & populus in eremo,
Nume. 11. non quia carnes desyderauit, sed quia escæ desyderio
aduersus dominum murmurauit, meruit improbari.
In his ergo tentationibus positus, certo quotidie aduer
sus concupiscentiam manducandi & bibendi. Non
enim est quod semel præcidere, & vlterius non attin-
gere decernam, sicut de concubitu potui. Itaque fræni
C gutturis temperata relaxatione & constrictione tenen-
di sunt. Et quis est domine qui non rapiatur aliquan-
**aliàs, ali-* tulum * extra metas necessitatis? Quisquis est, magnus
quando. est, magnificet nomen tuum. Ego autem nõ sum, quia
peccator homo sum. Sed & ego magnifico nomen tu-
Roma. 8. um, & interpellat te pro peccatis meis qui vicit seculũ,
numerans me inter infirma membra corporis sui, quia
& imperfectum meum viderunt oculi tui, & in libro
Psal. 138. tuo omnes scribentur.

Nihil secu- DE illecebra odorum non satago nimis. Cum
rum est in absunt, non requiro: cũ ad sunt, non respuo: pa-
hac vita. ratus etiam eis semper carere. Ita mihi videor,
C. XXXII. forsitan. Sunt enim & istæ plangendæ tenebræ, in qui-
bus me latet facultas mea, quæ in me est, vt anim⁹ meus
de viribus suis ipse se interrogans, non facilè sibi cre-
dendum existimet, quia & quod inest, plerunq; occul-
tum est, nisi experientia manifestetur. Et nemo securus
Iob. 7. esse debet in ista vita quæ tota tentatio nominatur, vt
qui fieri potuit ex deteriore melior, non fiat etiam ex
meliore deterior. Vna spes, vna fiducia, vna firma pro-
missio, misericordia tua.

VOluptates aurium tenacius me implicauerant D
& subiugauerant, sed resoluisti & liberasti me: *Voluptat*
nunc in sonis quos animant eloquia tua, cum *auriũ. Cap.*
suaui & artificiosa voce cantantur, fateor aliquantu- *XXXIII.*
lum acquiesco, non quidem vt hæream, sed vt surgam
cum volo. Attamen cum ipsis sentẽtiis quibus viuunt,
vt admittantur ad me quærunt in corde meo nonnul-
lius dignitatis locum, & vix eis præbeo congruentem.
Aliquando enim amplius mihi videor honoris eis tri-
buere quàm decet, dum ipsis sanctis dictis religiosius
& ardentius sentio moueri animos nostros in flam-
mam pietatis, cum ita cantantur, quàm si non ita can-
tarentur, & omnes affectus spiritus nostri pro suaui di-
uersitate habere proprios modos in voce atque cantu,
quorum nescio qua occulta familiaritate excitentur.
Sed delectatio carnis meæ, cui mentem eneruandam
non oportet dari, sæpe me fallit, dum rationem sen-
sus non ita comitatur, vt patienter sit posterior: sed
tantum quia propter illam meruit admitti, etiam præ-
currere ac ducere conatur. Ita in his pecco non sen-
tiens, sed postea sentio. Aliquando autem hanc ipsam
fallaciam immoderatius cauens erro nimia seuerita-
te, sed valde interdum, vt melos omne cantilenarum
suauium, quibus Dauidicum psalterium frequentatur, E
ab auribus meis remoueri velim, atque ipsius Ecclesiæ:
tutiúsque mihi videtur quod de Alexandrino episco-
po Athanasio sæpe mihi dictum commemini, qui tam
modico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmi,
vt pronuncianti vicinior esset quàm canenti. Verun-
tamen cum reminiscor lachrymas meas quas fudi ad
cãtus Ecclesiæ tuæ, in primordiis recuperatæ fidei meę,
& nunc ipso commoueor, non cantu, sed rebus quæ cã
tantur: cum liquida voce & conuenientissima modu-
latione cantantur, magnam instituti huius vtilitatem
rursus agnosco. Ita fluctuo inter periculum voluptatis
& experimentum salubritatis, magisque adducor, non
quidem irretractabilem sententiam proferens, cantan-
di consuetudinẽ approbare in Ecclesia: vt per oblecta-
menta aurium infirmior animus in affectum pietatis
assurgat. Tamen cum mihi accidit, vt me amplius can-
tus quàm res quæ canitur moueat: pœnaliter me pecca-
re confiteor, & tunc mallem non audire cantãtem: Ec-
ce vbi sum, Flete mecum & pro me flete, qui aliquid bo
ni vobiscum intus agitis vnde facta procedunt. Nam
qui non agitis, non vos hæc mouent. Tu autem domi- F
ne deus meus, exaudi, respice & vide, & miserere & sa-
na me, in cuius oculis mihi quæstio factus sum, & ipse
est languor meus.

REstat voluptas oculorum istorum carnis meæ *Oculorum*
de qua loquar confessiones, quas audient aures *illecebra.*
templi tui, aures fraternæ ac piæ, vt concluda- *Caput*
mus tentationes concupiscentiæ carnis meæ, quæ me *XXXIIII.*
adhuc pulsant ingemiscentem, & habitaculum meum *2. Corin. 5.*
quod de cœlo est superindui cupientem. Pulchras for-
mas & varias, nitidos & amœnos colores amant ocu-
li. Non teneant hæc animam meam, teneat eam deus
qui hæc fecit bona quidem valde, sed ipse est bonum *Gene. 1.*
meum, non hæc. Et tangunt me vigilantem totis die-
bus, nec requies ab eis datur mihi, sicut datur à vocibus
canoris aliquando ab omnibus in silẽtio. Ipsa enim re-
gina colorum lux ista perfundens cuncta quæ cerni-
mus, vbi per diem fuero multimodo allapsu blanditur
mihi aliud agenti, & eam non aduertenti. Insinuat au-
tem se ita vehementer, vt si repente subtrahatur, cum
desyderio requiratur, & si diu absit cõtristat animum.

Tobiæ 4. Gene. 27. Gene. 48.

G O lux quam videbat Tobias, cum clausis oculis istis filium docebat vitæ viam, & ei præibat pede charitatis nusquam errans: aut quam videbat Isaac prægrauatis & opertis senectute carneis luminibus, cũ filios non agnoscendo benediceret, sed benedicẽdo agnoscere meruit: aut quam videbat Iacob, cum & ipse præ grandi ætate captus oculis, in filiis præsignata futuri populi genera luminoso corde radiauit: & nepotibus suis ex Ioseph diuexas mystice manus non sicut pater eorũ foris corrigebat, sed sicut ipse intus discernebat, imposuit. Ipsa est lux, vna est, & alia non est, & vnum omnes, qui vident & amant eam. At ista corporalis de qua loquebar, illecebrosa ac periculosa dulcedine condit vitam seculi cæcis amatoribus. Qui autẽ & de ipsa laudare te norunt, deus creator omnium, assumunt eam in hymno tuo, nõ absumuntur ab ea in somno suo. Sic esse cupio. Resisto seductionibus oculorum, ne implicentur pedes mei, quibus ingredior viam tuam, & erigo ad te inuisibiles oculos, vt tu euellas de laqueo pedes meos. Tu subinde euellis eos: nam illaqueantur. Tu non cessas euellere, ego autem crebro hæreo in vbique sparsis insidiis, quoniam non dormies neque dormitabis qui custodis

Psal. 24. Psal. 120.

H Israël. Quàm innumerabilia variis artibus & opificiis in vestibus, calciamentis, vasis, & huiuscemodi fabricationibus, picturis etiam diuersisq; figmentis, atque his vsum necessarium atque moderatum, & piam significationem longe transgredientibus, addiderunt homines ad illecebras oculorum, foras sequentes quod faciunt, intus relinquentes à quo facti sunt, & exterminãtes quod facti sunt. At ego deus meus & decus meũ, etiam hinc dico tibi hymnum, & sacrifico laudẽ sanctificatori meo, quoniam pulchra traiecta per animas in manus artificiosas, ab illa pulchritudine veniũt, quæ super animas est, cui suspirat anima mea die ac nocte. Sed pulchritudinum exteriorum operatores & sectatores inde trahunt approbandi modum, non autẽ inde trahunt vtendi modum. Et ibi est, & non vident eum, vt non eant longius, & fortitudinem suam ad te custodiant, nec eam spargant in deliciosas lassitudines. Ego autem hæc loquens atque discernens, etiã istis pulchris gressum innecto, sed tu euellis domine, euellis tu, quoniam misericordia tua ante oculos meos est. Nam & ego capior miserabiliter, [&] tu euellis misericorditer, aliquando non sentientem, quia suspensius incideram,

Psal. 58. Psal. 25.

I aliquando cum dolore, quia iam inhæseram.

Curiositas cognoscẽdi. C. XXXV.

HVc accedit alia forma tentationis multiplicius periculosa. Præter enim concupiscentiam carnis, quæ inest in delectatione omnium sensuum & voluptatum, cui seruientes depereunt qui longe se faciunt à te, inest animæ per eosdem sensus corporis quædam non se oblectandi in carne, sed experiẽdi per carnem vana & curiosa cupiditas, nomine cognitionis & scientiæ palliata. Quæ quoniam & in appetitu noscendi est, oculi autem sunt ad cognoscendũ in sensibus principes, concupiscẽtia oculorum eloquio diuino appellata est. Ad oculos enim proprie videre pertinet. Vtimur autem hoc verbo etiã in cæteris sensibus, cum eos ad agnoscendum intendimus. Neque enim dicimus, Audi quid rutilet, aut olfac quàm niteat, aut gusta quàm splendeat, aut palpa quàm fulgeat. Videri enim dicuntur hæc omnia. Dicimus autem nõ solum, vide quid luceat, quod soli oculi sentire possũt, sed etiã vide quid sonet, vide quid oleat, vide quid sapiat, vide quàm durum sit. Ideoq; generalis experientia sensuum, concupiscentia (sicut dictum est) oculorum

1. Ioan. 2. Videre referunt ad oẽs sensus.

vocatur, quia videndi officium, in quo primatum oculi tenent, etiam cæteri sensus sibi de similitudine vsurpant, cum aliquid cognitionis explorãt. Ex hoc autem euidẽtius discernitur, quid voluptatis, quid curiositatis agatur per sensus, quod voluptas pulchra, canora, suauia, sapida, lenia sectatur. Curiositas autem etiam his contraria tentandi causa, non ad subeundam molestiã, sed experiendi nocendiq; libidinem. Quid enim voluptatis habet videre in laniato cadauere quod exhorreas: & tamen sicubi iaceat concurrunt, vt contristentur, vt palleant. Timent etiã ne in somnis hoc videant, quasi quisquam eos vigilantes videre coëgerit, aut pulchritudinis vlla fama persuaserit. Ita & in cæteris sensibus, quæ persequi longum est. Et ex hoc morbo cupiditatis in spectaculis exhibentur quæq; miracula. Hinc ad perscrutanda naturæ secreta, quæ præter nos est operata proceditur: quæ scire nihil prodest, & nihil aliud quàm scire homines cupiunt. Hinc etiam si quid eodẽ peruersæ scientiæ fine per artes magicas quæritur. Hinc etiam in ipsa religione deus tẽtatur, cum signa & prodigia flagitantur, non ad aliquam salutem, sed ad solã experientiam desyderata. In hac tam immensa sylua plena insidiarum & periculorũ, ecce quàm multa præciderim & à meo corde dispulerim, sicut donasti me facere deus salutis meæ. Attamen quando audeo dicere, cum circumquaque quotidianam vitam nostram tam multa huius generis rerum circumstrepant, quãdo audeo dicere nulla re tali me intentum fieri ad spectandum, & vana cura capiendũ? Sanè me iam theatra non rapiunt, nec curo nosse transitus syderum, nec anima mea vnquam responsa quæsiuit vmbrarum, omnia sacrilega sacramenta detestor. A te domine deus meus, cui humilem famulatum ac simplicem debeo, quantis mecum suggestionum machinationibus agit inimicus, vt signum aliquod petam. Sed obsecro te per regẽ nostrum & patriam Hierusalem, simplicem, castam, vt quemadmodum à me longe est ista consensio, ita sit semper longe atque longius. Pro salute autem cuiusquam cum te rogo, alius multum differens finis est intentionis meæ, & te facientẽ quod vis das mihi, & dabis libenter sequi. Veruntamen in quàm multis minutissimis & contemptibilibus rebus curiositas quotidie nostra tentatur, & quàm sæpe labamur, quis enumerat? Quoties narrantes inania, primo quasi toleramus, ne offendamus infirmos, deinde paulatim libenter aduertimus. Canem currentem post leporem iam non specto cum in circo fit, at verò in agro si casu transeam, auertit me fortassis ab aliqua magna cogitatione, atque ad se conuertit illa venatio, non deuiare cogens corpore iumenti, sed cordis inclinatione. Et nisi iam mihi demonstrata infirmitate mea, cito admoneas, aut ex ipsa visione per aliquam considerationem in te assurgere, aut totum contemnere atque transire, vanus hebesco. Quid cum me domi sedentem stellio muscas captans, vel aranea retibus suis irruentes implicans, sæpe intentum facit? Num quia parua sunt animalia, ideo nõ res eadem geritur? Pergo inde ad laudandum te creatorem mirificum, atque ordinatorẽ rerum omnium, sed non inde intentus esse incipio. Aliud est cito surgere, aliud est nõ cadere. Et talibus vita mea plena est, & vna spes mea magna valde misericordia tua. Cũ enim in huiuscemodi rebus conceptaculum fit cor nostrum, & portet copiosæ vanitatis cateruas, hinc & orationes nostræ sæpe interrumpuntur atq; turbãtur, & ante conspectum tuum dum ad aures tuas voce cordis intendimus,

K L M

A intendimus,nescio vnde irruentibus nugatoriis cogitationibus res tanta præciditur.

Superbiæ vitiu. Cap. XXXVI.

NVnquid etiam hoc inter contẽnenda deputabimus, aut aliquid nos reducet in spem, nisi tota misericordia tua, quoniam cœpisti mutare nos? Et tu scis quanta ex parte mutaueris, qui me primitus sanas à libidine vindicandi me, vt propicius fias etiam cæteris omnibus iniquitatibus meis, & sanes omnes languores meos, & redimas de corruptione vitam meam, & corones me in miseratione & misericordia,& saties in bonis desyderium meum, quia compressisti à timore tuo superbiam meam,& mansuefecisti iugo tuo ceruicem meam. Et nunc porto illud,& lene est mihi,quoniam sic promisisti & fecisti, & vere sic erat, & nesciebã,quando id subire metuebam. Sed nunquid domine,qui solus sine typho dominaris, quia solus verus dominus es qui non habes dominum,nunquid hoc quoque tertium tentationis genus cessauit à me,aut cessare in hac tota vita potest, timere & amari velle ab hominibus,non propter aliud, sed vt inde sit gaudium quod non est gaudium? Misera vita est & fœda iactantia. Hinc fit vel maxime non amare te,nec caste timere

Psal.102.

B te. Ideoq; tu superbis resistis, humilibus autem das gratiam,& intonas super ambitiones seculi, & contremiscunt fundaméta montium. Itaque nobis quoniã propter quædam humanæ societatis officia necessarium est amari & timeri ab hominibus, instat aduersarius veræ beatitudinis nostræ vbiq; spargens in laqueis, euge euge: vt dum auide colligimus,incaute capiamur, & à veritate tua gaudium nostrum deponamus, atque in hominum fallacia ponamus, libeatq; nos amari & timeri, non propter te sed pro te, atque isto modo sui similes factos secum habeat, non ad concordiam charitatis, sed ad consortium supplicij,qui statuit sedem suam ponere in Aquilonem,vt de peruersa & distorta via imitandi tenebrosi frigidiq; seruirent. Nos autem domine pusillus grex tuus ecce sumus,tu nos posside, Prætende alas tuas, & fugiamus super eas. Gloria nostra tu esto, propter te amemur, & verbum tuum timeamur à † nobis. Qui laudari vult ab hominibus vituperante te , nõ defendetur ab hominibus iudicãte te,nec eripietur dãnante te. Cum autem nõ peccator laudatur in desyderiis animæ meæ, nec qui iniqua gerit benedicitur, sed laudatur homo propter aliquod donum quod dedisti

Iacobi.4.

Esaia.14.

† in.

Psal.9.

C ei: at ille plus gaudet sibi laudari se, quàm ipsum donũ habere vnde laudatur, etiam iste te vituperante laudatur. Et melior iam ille qui laudauit, quàm iste qui laudatus est. Illi enim placuit in homine donum dei, huic amplius placuit donum hominis quàm dei.

Laudes & vituperatio mouet. Cap. XXXVII.

TEntamur his tentationibus quotidie domine, sine cessatione tentamur. Quotidiana fornax nostra est humana lingua. Imperas nobis & in hoc genere continẽtiam. Da quod iubes, & iube quod vis. Tu nosti de hac re ad te gemitũ cordis mei, & flumina oculorum meorum. Neque enim facilè colligo, quàm sim ab ista peste mundatior, & multum timeo occulta mea,quæ norunt oculi tui, mei autem non. Est enim qualiscunque in aliis generibus tentationum mihi facultas explorandi me,in hoc pene nulla est. Nam & à voluptatibus carnis, & à curiositate superuacanea cognoscẽdi, video quantum assecutus sim posse refrænare animum meum, cum eis rebus careo, vel voluntate, vel cum absunt. Tunc enim me interrogo quàm magis minúsve mihi molestum sit non habere. Diuitiæ verò quæ ob hoc expetũtur, vt alicui istarum trium cupiditatum vel duabus earum vel omnibus seruiant, D si per se discere non potest animus, vtrum eas habens contemnat,possunt & dimitti vt se probet. Laude verò vt careamus, atque in eo experiamur, quid possumus? Nunquid male viuendum est, & tam perdite atq; inaniter, † vt nemo nos nouerit qui non detestetur? Quæ maior dementia dici aut cogitari potest? At si bonæ vitæ bonorumq; operum comes & solet & debet esse laudatio: tam comitatum eius, quàm ipsam bonam vitam deseri non oportet. Non autem sentio sine quo esse aut æquo animo,aut ægre possim, nisi cum affuerit. Quid igitur tibi in hoc genere tentationis domine cõfiteor? Quid? nisi delectari me laudibus, sed amplius ipsa veritate quàm laudibus. Nam si mihi proponatur, vtrum malim furẽs aut in omnibus rebus errans ab omnibus hominibus laudari, an constans & in veritate certissimus ab omnibus vituperari,video quid eligam. Verũtamen nollem vt vel augeret mihi gaudium cuiuslibet boni mei suffragatio oris alieni. Sed auget fateor non solum, sed & vituperatio minuit. Et cum ista miseria mea perturbor,subintrat mihi excusatio: quæ qualis sit, tu scis deus,nam me incertum facit. Quia enim nobis E impetrasti non tantum continentiam, id est, à quibus rebus amorem cohibeamus, verumetiam iusticiam, id est,quò eum conferamus: nec te tantum voluisti à nobis,verumetiam proximum diligi,sępe mihi videor de profectu aut spe proximi delectari, cũ bene intelligentis laude delector: & rursus eius malo contristari, cum eum audio vituperare quod aut ignorat, aut bonũ est. Nam & contristor aliquando laudibus meis, cum vel ea laudantur in me, in quibus mihi ipse displiceo, vel etiam bona minora & leuia pluris æstimantur quàm æstimanda sunt. Sed rursus vnde scio, an propterea sic afficior,quia nolo de meipso à me dissentire laudatorẽ meum,nõ quia illius vtilitate moueor, sed quia eadem bona,quæ mihi in me placent, iocundiora mihi sunt cum & alteri placent? Quodam modo enim non ego laudor,cum de me sententia mea non laudatur, quandoquidem aut illa laudantur,quæ mihi displicent, aut illa amplius quæ mihi minus placent. Ergo ne de hoc incertus sum mei? Ecce in te veritas video,non me laudibus meis propter me,sed propter proximi vtilitatem moueri oportere. Et vtrum ita sit nescio. Minus mihi in hac re notus sum ipse quàm tu. * Obsecro te deus meus, & meipsum mihi indica, vt confitear oraturis F pro me fratribus meis, quod in me saucium compero. Iterum me diligentius interrogem. Si vtilitate proximi moueor in laudibus meis, cur minus moueor si quisquam alius iniuste vituperetur quàm si ego. Cur ea contumelia magis mordeor quæ in me, quàm quæ in alium eadem iniquitate coram me iacitur? An & ego hoc nescio? Etiámne id restat vt ipse me seducam, & verum non faciam coram te in corde & lingua mea? Insaniam istam domine longe fac à me, ne oleum peccatoris mihi sit os meum, ad impinguandũ caput meũ: Egenus & pauper ego sum,& melior in occulto gemitu displicens mihi,& quærẽs misericordiam tuam,donec reficiatur defectus meus,& perficiatur vsque in pacem,quam nescit arrogantis oculus.

† immaniter.

** aliàs, tibi*

Psal.140.

Psal.108.

Et virtuti periculũ à vana gloria. Cap. XXXVIII.

SErmo autem ore procedens, & facta quæ innotescunt hominibus, habent tentationem periculosissimam ab amore laudis, qui ad priuatam quãdam excellentiam contrahere emendicata suffragia tentat: & cum à me in me arguitur eoipso quo arguitur. Et sępe homo de ipso vanæ gloriæ contẽptu vanius gloria-

G tur,ideoq; nõ iam de ipſo gloriæ contempni gloriatur.
Non enim eam contemnit cum gloriatur intus.

φιλαυτία C.XXXIX.

ETiam intus eſt aliud in eodem genere tentatio-
nis malum,quo inaneſcunt qui placent ſibi de ſe,
quamuis alijs vel placeant vel diſpliceant, nec pla
cere affectent cæteris. Sed ſibi placentes multum, tibi
diſplicent,non tãtum de non bonis quaſi bonis, verũ-
etiam de bonis tuis quaſi ſuis: aut etiam ſicut de tuis,
ſed tanquam ex meritis ſuis: aut etiam ſicut ex tua gra-
tia,ſed non ſua merita: non tamen ſocialiter gauden-
tes,ſed alijs inuidentes ea.In his omnibus atque huiuſ
cemodi periculis & laboribus vides tremorem cordis
mei,& vulnera magis ſubinde à te ſanari, quàm mihi
non inſligi ſentio.

Contra vicia lucta. Cap. XL.

VBi non mecum ambulaſti veritas, docens quid
caueam & quid appetam, cum ad te referrẽ in-
feriora viſa mea quæ potui, teq; conſulerẽ? Lu-
ſtraui mundum foris ſenſu quo potui, & attendi vitam
corporis mei de me,ſenſusq; ipſos meos.Inde ingreſſus
ſum in receſſus memoriæ meæ multiplices amplitudi-
nes,plenas miris modis copiarum innumerabilium, &
conſideraui & expaui, & nihil eorum diſcernere potui
H ſine te,& nihil eorum eſſe te inueni:nec egoipſe inuen-
tor qui peragraui omnia, & diſtinguere, & pro ſuis
quæq; dignitatibus æſtimare conatus ſum, excipiẽs alia
nunciantibus ſenſibus,& interrogans alia mecum com
mixta ſentiens,ipſosq; nuncios dignoſcens atque dinu-
merans, iamq; in memoriæ latis † opibus alia pertra-
ctans,alia recondens,alia eruẽs. Nec egoipſe cum hæc
agerem,id eſt,vis mea qua id agebam, nec ipſa eras tu,
quia lux es tu permanens quam de omnibus conſule-
bam,an eſſent,quid eſſent,quanti pendenda eſſent. Et
audiebam dicentem ac iubentem. Et ſæpe iſtud facio.
Hoc me delectat,& ab omnibus actionibus neceſſi-
tatis quantum relaxari poſſum ad iſtam voluptatẽ re-
fugio. Neque in his omnibus quæ percurro conſulens
te,inuenio tutum locum animæ meæ niſi in te, quo col
ligantur ſparſa mea,nec à te quicquam recedat ex me.
Et aliquãdo intromittis me in affectum multum inu-
ſitatum introrſus,ad neſcio quam dulcedinem: quæ ſi
perficiatur in me, neſcio quid erit quod vita iſta non
erit.Sed recido in hęc ærumnoſis ponderibus,& reſor-
beor ſolitis, & teneor, & multum fleo, ſed multum te-
neor. Tantum conſuetudinis ſarcina degrauat.Hic eſſe
valeo,nec volo,illic volo,nec valeo,miſer vtrobiq;.

† memoria elatis.

Triplex cupiditas carnis.C.XLI.

I IDeoq; conſyderaui lãguores peccatorum meorum
in cupiditate triplici, & dexterã tuam inuocaui ad
ſalutem meam. Vidi enim ſplendorem tuum cor-
de ſaucio, & repercuſſus dixi, Quis illuc poteſt? Proie-
ctus ſum à facie oculorum tuorum. Tu es veritas ſu-
per omnia præſidens.At ego per auariciam meam non
amittere te volui,ſed volui tecum poſsidere mendaciũ:
ſicut nemo vult ita falſum dicere, vt neſciat, ipſe quid
verum ſit.Itaque amiſi te,quia non dignaris cum men-
dacio poſsideri.

Pſal.30.

Remedia viciorum à dæmonib⁹ Cap. XLII.

QVem inuenirem,qui me reconciliaret tibi? An
eundum mihi fuit ad angelos? Qua prece? qui-
bus ſacramentis? Multi conantes ad te re-
dire,neque per ſeipſos valentes, ſicut au-
dio,tentauerunt hæc, & inciderunt in deſyderium cu-
rioſarum viſionum, & digni habiti ſunt illuſionibus.
Elati enim te quærebant doctrinæ faſtu, exerentes po-
tius quàm tundentes pectora, & adduxerunt ſibi per ſi-
militudinem cordis ſui conſpirantes & ſocias ſuperbię
ſuæ poteſtates aëris huius, à quibus per potentias ma- K
gicas deciperentur,quęrentes mediatorem per quẽ pur-
garentur,& non erat.Diabolus enim erat transfigurãs
ſe in angelum lucis,& multum illexit ſuperbam carnẽ,
quod carneo corpore ipſe non eſſet.Erãt enim illi mor
tales & peccatores, tu autem domine cui reconciliari
ſuperbe quærebant,immortalis & ſine peccato. Media-
tor autem inter deum & homines, oportebat vt habe-
ret aliquid ſimile deo,aliquid ſimile hominibus, ne in
vtroq; hominibus ſimilis,longe eſſet à deo: aut in vtro-
que deo ſimilis,lõge eſſet ab hominibus: atque ita me-
diator nõ eſſet.Fallax itaque ille mediator, quo per ſe-
creta iudicia tua ſuperbia meretur illudi, vnum cũ ho-
minibus habet,id eſt,peccatum,aliud videri vult habe-
re cum deo: vt quia carnis mortalitate non tegitur,pro
immortali ſe oſtentet.Sed quia ſtipendiũ peccati mors
eſt, hoc habet commune cum hominibus, vnde ſimul
damnentur in mortem.

Ephes.2.

2.Corin.11.

1.Timo.2.

Roma.6.

VErax autem mediator, quem ſecreta tua miſe-
ricordia demonſtraſti humilibus, & miſiſti vt
eius exemplo etiam ipſam diſcerent humilita-
tem,mediator ille dei & hominum homo Chriſtus Ie-
ſus inter mortales peccatores & immortalem iuſtum †
apparuit:mortalis cum hominibus, iuſtus cum deo: vt
quoniam ſtipendium iuſticiæ vita & pax eſt, per iuſti-
ciam coniunctam deo euacuaret mortem iuſtificatorũ
impiorum,quam cum illis voluit habere communem.
Hic demonſtratus eſt antiquis ſanctis, vt ita ipſi per fi-
dem futuræ paſsionis eius, ſicut nos per fidem præteri-
tæ ſalui fierent.Inquantum enim homo, intantum me-
diator: inquantũ autem verbum,nõ medius,quia æqua-
lis deo,& deus apud deum,& ſimul cum ſpiritu ſancto
vnus deus. Quo modo nos amaſti pater bone,qui filio
tuo vnico non pepercisti,ſed pro nobis impijs tradidi-
ſti eum? Quo modo nos amaſti pro quibus ille qui non
rapinam arbitratus eſt eſſe æqualis tibi, factus eſt ſub-
ditus vſque ad mortẽ crucis: vnus ille in mortuis liber,
poteſtatem habens ponendi animam ſuam,& poteſta-
tem habens iterum ſumendi eam: pro nobis tibi victor
& victima,& ideo victor quia victima: pro nobis tibi
ſacerdos & ſacrificiũ, & ideo ſacerdos, quia ſacrificiũ,
faciens tibi nos de ſeruis filios,de te naſcẽdo, nobis ſer
uiendo? Merito mihi ſpes valida in illo eſt, quòd ſana-
bis omnes languores meos, per eum qui ſedet ad dex-
teram tuam,& te interpellat pro nobis,alioquin deſpe- M
rarem. Multi enim & magni ſunt iidẽ languores mei,
multi ſunt & magni,ſed maior & amplior eſt medici-
na tua.Potuimus putare verbum tuum remotum eſſe à
coniunctione hominis,& deſperare de nobis,niſi caro
fieret, & habitaret in nobis. Conterritus peccatis meis
& mole peccatorum & miſeriæ meæ, agitaueram in
corde meditatusq; fueram fugam in ſolitudinem, ſed
prohibuiſti me,& confirmaſti me dicens, Ideo pro om
nibus Chriſtus mortuus eſt, vt qui viuunt iam non ſibi
viuãt,ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt.Ecce domine ia-
cto in te curam meam vt viuam, & conſyderabo mi-
rabilia de lege tua. Tu ſcis imperitiam meam & infir-
mitatem meam,doce me & ſana me.Ille tuus vnicus in
quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſcon-
diti,redemit me ſanguine ſuo. Non calumniẽtur mihi
ſuperbi,quoniam cogito precium meum, & manduco
& bibo & erogo, & pauper cupio ſaturari ex eo inter
illos qui edunt & ſaturantur, & laudabunt dominum
qui requirunt eum.

Chriſt⁹ intercessor efficax. Cap. XLIII.

Matth.11.

1.Tim.2.

† mortales & peccatores, mortalis & iuſt⁹

Ioan.1.

Roma.8.

Philip.2.

Pſal.87.

Ioan.10.

Pſal.102.

Roma.8.

Pſal.54.

2.Corin.5.

Pſal.54.

Pſal.118.

Coloſſ.2.

Pſal.118.

Pſal.21.

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI
Confeſsionum Liber Vndecimus.

Quur confitemur deo ſcienti. C.I.

VNQVID domine cum tua ſit æternitas ignoras quæ tibi dico, aut ad tempus vides quod fit in tempore? Cur ergo tibi tot rerum narrationes digero? Non vtique vt per me noueris ea, ſed affectum meum excito in te, & eorum qui hæc legunt, vt dicamus omnes. *Pſal. 95.* Magnus dominus & laudabilis valde. Iam dixi, & dicam, amore amoris tui facio iſtud. Nam & *Math. 6.* oramus, & tamen veritas ait: Nouit pater veſter quid vobis opus ſit priuſquam petatis ab eo. Affectum ergo noſtrum patefacimus in te, confitẽdo tibi miſerias noſtras, & miſericordias tuas ſuper nos, vt liberes nos omnino quoniam cœpiſti, vt deſinamus eſſe miſeri in nobis, & beatificemur in te, quoniam vocaſti nos vt ſimus *Math. 5.* pauperes ſpiritu, & mites & lugentes & eſuriẽtes ac ſitientes iuſticiam, & miſericordes & mũdicordes & pacifici. Ecce narraui tibi multa quæ potui & quæ volui, B quoniam tu prior voluiſti, vt confiterer tibi domino *Pſal. 117.* deo meo, quoniam bonus es, quoniam in ſeculum miſericordia tua.

Petit liberari à peccato & ab erroribꝰ, & duci ad verã cognitionẽ. Cap. II.

QVando autẽ ſufficio calami lingua enunciare omnia hortamẽta tua, & omnes terrores tuos & cõſolationes & gubernationes, quibus me perduxiſti prædicare verbum tuum, & ſacramentũ tuũ diſpenſare populo tuo? Et ſi ſufficio hæc enumerare ex ordine, carò mihi valent ſtillæ temporum, & olim inardeſco meditari in lege tua, & in ea tibi confiteri ſcientiam & imperitiam meam, primordia illuminationis tuæ, & reliquias tenebrarum mearũ, quouſque deuoretur à fortitudine infirmitas. Et nolo in aliud horæ diffluant, quas inuenio liberas à neceſsitatibus reficiendi corporis & intentionis animi, & ſeruitutis quam debemus hominibus, & quam non debemus, & tamen reddimus. Domine deus meus intende orationi meæ, & miſericordia tua exaudiat deſyderiũ meum: quoniam non mihi ſoli æſtuat, ſed vſui vult eſſe fraternæ charitati, & vides in corde meo quia ſic eſt, vt ſacrificem tibi famulatum cogitationis & linguæ meæ, *Pſal. 85.* & da quod offeram tibi. Inops enim & pauper ſum, tu C diues in omnes inuocantes te, qui ſecurus curam noſtri geris. Circuncide ab omni temeritate, ab omniq; mendacio interiora & exteriora labia mea. Sint caſtæ deliciæ meæ, ſcripturæ tuæ, nec fallar in eis, nec fallam ex eis. Domine attẽde & miſerere mei domine deus meus, lux cęcorum & virtus infirmorum, ſtatimq; lux videntium & virtus fortium, attende animam meam, & audi clamantem de profundo. Nam niſi adſint & in pro*Pſal. 73.*fundo aures tuæ, quò ibimus? Quò clamabimus? Tuus eſt dies, & tua eſt nox. Ad nutum tuũ momenta tranſuolant. Largire inde ſpacium meditationibus noſtris in abdita legis tuæ, neque aduerſus pulſantes claudas eam. Neque enim fruſtra ſcribi voluiſti tot paginarum opaca ſecreta. Aut non habẽt illæ ſyluæ ceruos ſuos recipientes ſe in eas, & reſumentes, & ambulantes, & paſcẽtes, recubantes, & ruminãtes. O domine perfice me, & reuela mihi eas. Ecce vox tua gaudium meum, vox tua ſuper affluentiam voluptatum. Da quod amo. Amo enim, & hoc tu dediſti. Nec dona tua deſeras, nec herbam tuam ſpernas ſitientẽ. Confitear tibi quicquid inuenero in libris tuis, & audiam vocem laudis & te bibam, & conſyderem mirabilia de lege tua, ab vſq; prin D cipio in quo feciſti cœlum & terram, vſque ad regnum *Pſal. 118.* tecum perpetuum ſanctæ ciuitatis tuę. Domine miſerere mei, & exaudi deſyderium meum. Puto enim quod non ſit de terra, non de auro & argento, aut de lapidibus, aut decoris veſtibus, aut honoribus & poteſtatibus, aut voluptatibus carnis, neque de neceſſariis corporis, & huic vitæ peregrinationis noſtræ, quæ omnia nobis apponuntur, quærentibus regnum & iuſticiã tuam. Vi*Math. 6.*de domine deus meus, vnde ſit deſyderium meũ. Nar*Pſal. 118.*rauerunt mihi iniuſti delectationes ſuas, ſed non ſicut lex tua domine. Ecce vnde eſt deſyderium meum. Vide pater, aſpice & vide & approba, & placeat in cõſpectu miſericordiæ tuæ inuenire me gratiam ante te: vt aperiãtur pulſanti mihi interiora ſermonum tuorum. Obſecro per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, filium tuum, virum dexteræ tuæ, filium hominis, quem confirmaſti tibi mediatorem tuum & noſtrum, per quẽ *Pſal. 79.* nos quæſiſti non quærentes te, quæſiſti autem vt quęreremus te, verbum tuum per quod feciſti omnia, in qui*Ioan. 1.*bus & me vnicum tuum per quem vocaſti in adoptio*Roma. 8.*nem populum credentiũ, in quo & me, per eum te obſecro qui ſedet ad dexteram tuam, & te interpellat pro E nobis, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi. Ipſum quæro in libris tuis. Moyſes de illo *Coloſ. 2.* ſcripſit, Hoc ipſe ait, hoc veritas ait. *Ioan. 5.*

Creatio cœli ac terræ. Cap. III. Gene. 1.

AVdiam & intelligam, quo modo in principio feciſti cœlum & terram. Scripſit hoc Moyſes, ſcripſit & abiit, tranſiuit hinc ad te. Neq; enim nunc ante me eſt: Nam ſi eſſet, tenerem eum, & rogarẽ eum, & per te obſecrarem vt mihi iſta pãderet, & præberem aures corporis mei ſonis erumpentibus ex ore eius. Et ſi Hebræa voce loqueretur, fruſtra pulſaret ſenſum meum, nec inde mentem meam quicquã tãgeret. Si autem Latine, ſcirem quid diceret. Sed vnde ſcirem an verum diceret? Quod ſi & hoc ſcirem, num & ab illo ſcirem? Intus vtiq; mihi, intus in domicilio cogitationis, nec Hebræa, nec Gręca, nec Latina, nec Barbara veritas ſine oris & linguæ organis, ſine ſtrepitu ſyllabarum diceret, verum dicit: & ego ſtatim certus confidenter illi homini tuo dicerem, verum dicis. Cum ergo illum interrogare non poſsim: te quo plenus vera dixit veritas, rogo te deus meus, rogo parce peccatis meis, & qui illi ſeruo tuo dediſti hæc dicere, da & mihi hæc intelligere. F

Creatura clamat creatorẽ deum Cap. IIII.

ECce ſunt cœlũ & terra, clamant quod facta ſint, Mutantur enim atque variantur. Quicquid autẽ factum non eſt, & tamen eſt, non eſt in eo quicquam quod ante non erat, quod eſt mutari atq; variari. Clamant etiã quod ſeipſa non fecerint, ideo ſumus, quia facta ſumus. Non ergo eramus antequã eſſemus, vt fieri poſſemus à nobis. Et vox dicẽtium eſt ipſa euidentia. Tu ergo domine feciſti ea qui pulcher es, pulchra ſunt enim: qui bonus es, bona ſunt enĩ: qui es, ſunt enim. Nec ita pulchra ſunt, nec ita bona ſunt, nec ita ſunt ſicut tu cõditor eorũ, cui comparata, nec pulchra ſunt, nec bona ſunt, nec ſunt. Scimus hæc, gratias tibi. Et ſcientia noſtra ſcientiæ tuæ cõparata, ignorantia eſt.

Ex nihilo conditus mundus. Cap. V.

IN principio fecit deus cœlum & terram. Quo modo autem feciſti cœlum & terram, & quæ machina tam grandis operationis tuæ? Non enim ſicut homo artifex formans corpus de corpore, arbitratu animæ valentis imponere vtcunque ſpeciem quam cernit in ſemetipſa interno oculo. Et vnde hoc valeret, niſi quia tu feciſti eam? Et imponit ſpeciem iam exiſtenti

G & habenti vt esset, veluti terræ aut lapidi aut ligno aut auro, aut id genus rerum cuilibet. Et vnde ista essent, nisi tu fecisses ea? Tu fabro corpus, tu animum mēbris imperitantem fecisti: tu materiam vnde facit aliquid: tu ingenium quo artem capiat, & videat intus quid faciat foris: tu sensum corporis quo interprete traiiciat ab animo ad materiam id quod facit, & renunciet animo quid factum sit, vt ille intus consulat præsidentem sibi veritatem an bene factum sit. Te laudant hæc omnia creatorem omniū. Sed tu quo modo facis ea? Quo modo fecisti deus cœlum & terram? Nō vtique in cœlo neque in terra fecisti cœlum & terram, neque in aëre aut in aquis, quoniam & hæc pertinent ad cœlū & terram: neque in vniuerso mundo fecisti vniuersum mundum, quia non erat vbi fieret antequam fieret vt esset: nec manu tenebas aliquid vnde faceres cœlum & terram. Nam vnde tibi hoc quod tu nō feceras vnde aliquid faceres? Quid enim est, nisi quia tu es? Ergo dixisti, & facta sunt, atque in verbo tuo fecisti ea. *Psal. 32.*

Verbo æterno deᵉ cōdidit omnia. Cap. VI. Matth. 3. & 17.

Sed quo modo dixisti? Nunquid illo modo quo facta est vox de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus? Illa enim vox acta atque transacta est, cœpta & finita. Sonuerunt syllabæ atque transierunt, secunda post primam, tertia post secundam, atque inde ex ordine, donec vltima post cæteras, silētiumque post H vltimam. Vnde claret atque eminet, quod creaturę motus expressit eam, seruiens ęternę voluntati tuæ ipse temporalis, & hęc ad tempus facta verba tua nunciauit auris exterior menti prudenti, cuius auris interior posita est ad æternum verbum tuum. At illa comparauit hæc verba temporaliter sonantia, cum ęterno in silentio verbo tuo, & dixit, Aliud est longe, longe aliud est. Hæc longe infra me sunt, nec sunt, quia fugiunt & prętereunt, Verbum autem domini mei supra me manet in æternum. Si ergo verbis sonantibus & prætereuntibus dixisti vt fieret cœlum & terra, atque ita fecisti cœlum & terram: erat iam creatura corporalis ante cœlum & terram, cuius motibus temporalibus temporaliter vox illa percurreret. Nullum autem corpus ante cœlum & terram. Aut si erat, id certe sine transitoria voce feceras, vnde transitoriam vocem faceres, qua diceres vt fieret cœlum & terra. Quicquid enim illud esset, vnde talis vox fieret, nisi abs te factum esset, omnino non esset. Vt ergo fieret corpus vnde ista verba fie- I rent, quo verbo à te dictum est?

Filius dei verbum patris coæternum. Cap. VII. Ioan. 1.

Vocas itaque nos ad intelligēdum verbū deum apud te deum, quod sempiterne dicitur, & eo sempiterne dicuntur omnia. Neque enim finitur quod dicebatur, & dicitur aliud vt possint dici omnia, sed simul ac sempiterne omnia. Alioquin iam tempus & mutatio, & non vera æternitas, nec vera immortalitas. Hoc noui deus meus, & gratias ago. Noui, confiteor tibi domine, mecūque nouit & benedicit te quisquis ingratus non est certæ veritati. Nouimus domine, nouimus, quoniam inquantum quicquid non est quod erat, & est quod non erat, intantum moritur & oritur. Non ergo quicquam verbi tui cedit atque succedit, quoniam vere immortale atque æternum est. Et ideo verbo tibi coæterno, simul & sempiterne dicis omnia quæ dicis, & fit quicquid dicis vt fiat. Nec aliter quàm dicendo facis, nec tamen & simul & sempiterna fiunt omnia, quæ dicendo facis.

Verbo dei docemur in omnibus. Ca. VIII.

Cur quæso te domine deus meus, vtcūque video, sed quo modo id eloquar, nescio: nisi quia omne quod esse incipit & esse desinit, tunc esse incipit & tunc desinit, quando debuisse incipere vel desinere in æterna ratione cognoscitur, vbi nec incipit aliquid nec desinit? K Ipsum est verbum tuum, quod & principium est, qui † & loquitur nobis. Sic in euangelio per carnem ait, & hoc insonuit foris auribus hominum vt crederetur, & intus quæreretur, & inueniretur in æterna veritate, vbi omnes discipulos bonus & solus magister docet. Ibi audio domine vocem tuā dicentem mihi, quoniam ille loquitur nobis qui docet nos. Qui autem non docet nos, etiam si loquitur, non nobis loquitur. Quis porrò nos docet nisi stabilis veritas? Quia & per creaturam mutabilem cum admonemur, ad veritatem stabilem ducimur, vbi vere discimus, cum stamus & audimus eum, & gaudio gaudemus propter vocem sponsi, reddentes nos vnde sumus. Et ideo principium, quia nisi maneret cum erraremus, non esset quò rediremus. Cum autem redimus ab errore, cognoscendo vtique redimus. Vt autem cognoscamus, docet nos, quia principium est & loquitur nobis.

† quia. Ioan. 8. Matth. 23. Ioan. 3. Ioan. 8.

Quo modo verbū dei loquatᵘ cordi. Ca. IX. Gene. 1.

In hoc principio deus fecit cœlum & terram: in verbo tuo, in filio tuo, in virtute tua, in sapientia tua, in veritate tua, miro modo dicens, & miro modo faciens. Quis comprehendet? Quis enarrabit? Quid est illud quod interlucet mihi, & percutit cor meum sine læsione & inhorresco, & inardesco? L Inhorresco inquantum dissimilis ei sum, inardesco inquantum similis ei sum. Sapientia ipsa est quæ interlucet mihi, discindens nubilum meum, quod me rursus cooperit deficientem ab ea caligine atq; aggere pœnarum mearum: quoniam sic infirmatus est in egestate vigor meus, vt non sufferam bonum meum, donec tu domine qui propicius factus es omnibus iniquitatibus meis, etiam sanes omnes languores meos: quia & redimes de corruptione vitam meam, & coronabis me in miseratione & misericordia, & satiabis in bonis desyderium meum: quoniam renouabitur iuuentus mea sicut aquilæ. Spe enim salui facti sumus, & promissa tua per patientiam expectamus. Audiat te intus sermocinantem qui potest. Ego fidenter ex oraculo tuo clamabo: Quàm magnificata sunt opera tua domine, omnia in sapiētia fecisti, & illa principium, & in eo principio fecisti cœlum & terram. M

Psal. 30. Psal. 102. Roma. 8. Psal. 103.

Volūtas dei principium nescit. C. X.

Nonne ecce pleni sunt vetustatis suæ qui nobis dicunt, Quid faciebat deus antequam faceret cœlum & terram? Si enim vacabat (inquiunt) & non operabatur aliquid, cur non sic semper & deinceps, quemadmodum retro semper cessauit ab opere? Si enim vllus motus in deo nouus extitit, & voluntas noua vt conderet creaturam, quam nunquam ante cōdiderat: quo modo iam vera ęternitas vbi oritur volūtas quæ nō erat? Neque enim voluntas dei creatura est, sed ante creaturam: quia non crearetur aliquid, nisi creatoris voluntas præcederet.

Æternitas dei nescit tempora. Cap. XI.

Ad ipsam ergo dei substantiam pertinet voluntas eius. Quod si exortum est aliquid in dei substantia, quod prius non erat, non veraciter dicitur æterna illa substantia. Si autem voluntas dei sempiterna erat, vt esset creatura: cur non sempiterna creatura? Qui hęc dicunt, nondum te intelligunt. O sapientia dei lux mentiū, nondū intelligunt quo modo fiant quę per te atq; in te fiūt, & conātur ęterna sapere: sed adhuc in præteritis & futuris rerū motibᵘ cor eorū volitat, & adhuc vanū est. Quis tenebit illud, & figet illud, vt paululum stet, & paululū rapiat splendorem semper stantis æternitatis,

A æternitatis, & comparet cum temporibus nunquã stantibus, & videat esse incomparabilem: & videat longum tempus, nisi ex multis prætereuntibus motibus, qui simul extendi non possunt, longum non fieri: nõ autem præterire quicquam in æterno, sed totum esse præsens; nullum verò tempus totum esse presens: & videat omne preteritum propelli ex futuro, & omne futurum ex præterito consequi, & omne preteritum ac futurum ab eo quod semper est presens creari & excurrere. Quis tenebit cor hominis, vt stet & videat quo modo stans dictet futura & preterita tempora, nec futura nec preterita eternitas? Nũquid manus mea valet hoc, aut manus oris mei per loquelas agit tam grandem rem?

Quid deus fecerit ante mũdi creationem. Ca. XII.

ECce respondeo dicenti, quid faciebat deus antequam faceret cœlum & terram: respondeo non illud quod quidam respondisse perhibetur iocu-lariter eludens questionis violẽtiam. Alta, inquit, scrutantibus gehennas parabat. Aliud est videre, aliud ridere. Hec non respondeo. Libentius enim responderim, nescio quod nescio: quàm illud vnde irridetur qui alta
B interrogauit, & laudatur qui falsa respondit. Sed dico te deus noster omnis creature creatorem. Et si cœli & terre nomine omnis creatura intelligitur: audenter dico, Antequam faceret deus cœlum & terram, non faciebat aliquid. Si enim faciebat, quid nisi creaturam faciebat? Et vtinam sic sciam, quicquid vtiliter scire cupio, quemadmodũ scio quod nulla fiebat creatura, antequam fieret vlla creatura.

Quod ante tempora à deo creata nulla fuerĩt tempora. Cap. XIII.

AVt si cuiusquam volatilis sensus vagatur per imagines retro temporum, & te deũ omnipotentem & omnicreantem, & omnitenentem, cœli & terre artificem, ab opere tanto antequam id faceres, per innumerabilia secula cessasse miratur: euigilet atque attendat, quia falsa miratur. Nam vnde poterant innumerabilia secula præterire, quæ ipse non feceras, cum sis omnium seculorũ author & conditor? Aut quæ tẽpora fuissent, que abs te condita non essent? Aut quo modo preteriissent si nunquam fuissent? Cum ergo sis operator omnium temporum, si fuit aliquod tẽpus antequam faceres cœlum & terram, cur dicitur quod ab opere cessabas? Idipsum enim tẽpus tu feceras, nec preterire potuerunt tempora antequam faceres tempora.
C Si autem ante cœlum & terram nullum erat tempus, cur queritur quid tunc faciebas? Non enim erat tunc vbi non erat tempus, nec tu tempore tempora præcedis, alioquin non omnia tempora precederes. Sed præcedis omnia tempora preterita, celsitudine semper presentis æternitatis, & superas omnia futura, quia & illa futura sunt, & cum venerint, preterita erunt: tu autem idẽ ipse es, & anni tui non deficient. Anni tui nec eunt nec veniunt: isti enim nostri & eunt & veniunt, vt om-
Psal. 101. nes veniant. Anni tui omnes simul stant, quoniã stant, nec euntes à venientibus excluduntur, quia non transeunt: isti autem nostri omnes erunt, cum omnes non erunt. Anni tui dies vnus, & dies tuus non quotidie, sed hodie, quia hodiernus tuus nõ cedit crastino, neque enim succedit hesterno. Hodiernus tuus eternitas, ideo coeternũ genuisti, cui dixisti: Ego hodie genui te. Om-
Psal. 2. nia tempora tu fecisti, & ante omnia tempora tu es, nec aliquo tempore non erat tempus.

Heb. 5.

Tẽporis differẽtia tres. Cap. XIIII.

NVllo ergo tempore non feceras aliquid, quia ipsum tempus tu feceras. Et nulla tempora tibi coeterna sunt, quia tu permanes. At illa si semper manerent, non essent tempora. Quid enim est tempus? Quis hoc facile breuiterq; explicauerit? Quis hoc ad verbum de illo proferendum vel cogitatione D
comprehenderit? Quid autem familiarius & notius in loquendo commemoramus quàm tempus? Et intelligimus vtique cùm id loquimur: intelligimus etiam, cùm alio loquente id audimus. Quid est ergo tempus? Si nemo ex me quærat scio, si querenti explicare velim nescio: fidenter tamen dico scire me, quod si nihil preteriret, non esset preteritum tempus: & si nihil adueniret, non esset futurum tempus: & si nihil esset, non esset presens tempus. Duo ergo illa tempora, præteritum & futurum quo modo sunt, quando & præteritum iam non est, & futurum nondum est? Præsens autem si semper esset presens, nec in preteritum transiret, iam non esset tempus, sed eternitas. Si ergo præsens vt tempus sit, ideo fit, quia in preteritum transit, quo modo & hoc esse dicimus, cui causa vt sit illa est, quia non erit, vt scilicet non vere dicamus tempus esse, nisi quia tendit ô in ô non esse.

Mensura temporis ĩ quo. Cap. XV.

ET tamen dicimus longum tempus & breue tempus, neque hoc nisi de præterito aut futuro dicimus. Præteritum tempus longum (verbi gratia) vocamus ante centum annos, futurum itidem longum E
post centum annos. Breue autem preteritum, sicut puta, dicimus ante decem dies, & breue futurum post decem dies. Sed quo pacto longũ est aut breue quod non est? Preteritum enim iam non est, & futurum nondum est. Non itaque dicamus, longũ est, sed dicamus de preterito, longum fuit, & de futuro longum erit. Domine deus meus, lux mea, nònne & hic veritas tua deridebit hominem? Quod enim longum fuit præteritum tẽpus, cum iam esset preteritum, longum fuit, an cum adhuc presens esset? Tunc enim poterat esse longum, quando erat quod esset longum. Preteritum verò iam non erat, vnde nec longum esse poterat, quod omnino nõ erat. Non ergo dicamus, longum fuit præteritum tempus: neque enim inueniemus quid fuerit longum, quando ex quo præteritum est, non est. Sed dicamus, longum fuit illud presens tempus, quia cum presens esset, longum erat. Nondum enim præterierat vt non esset, & ideo erat quod longum esse posset. Postea verò quàm preteriit, simul & longum esse destitit quod esse destitit. Videamus ergo ô anima humana, vtrum & presens tempus possit esse longum. Datum enim tibi est sentire moras atque metiri. Quid respondebis mihi? An F
centum anni præsentes longum tempus est? Vide prius vtrum possint presentes esse centum anni. Si enim primus eorum annus agitur, ipse præsens est, nonaginta verò & nouem futuri sunt, & ideo nondum sunt. Si autem secundus annus agitur, iam vnus est præteritus, alter presens, cæteri futuri. Atque ita si mediorum quẽlibet centenarij huius numeri annum præsentem posuerimus, ante illum præteriti erunt, post illum futuri. Quocirca centum anni præsentes esse non poterunt. Vide saltem vtrum qui agitur vnus † ipse sit presens. († annus.) Et eius enim si primus agitur mẽsis, futuri sunt cæteri. Si secũdus, iam & primus preterit, & reliqui nondum sunt. Ergo nec annus qui agitur totus est præsens. Et si non totus est præsens, non est annus præsens. Duodecim enim menses annus est, quorũ quilibet vnus mensis qui agitur, ipse præsens est, ceteri autem preteriti aut futuri. Quanquam neque mensis qui agitur presens est, sed vnus dies. Si primus, futuris cæteris, si nouissimus, præteritis cæteris, si mediorum quilibet, inter preteritos & futuros. Ecce presens tempus quod solum inueniebamus longum appellandum, vix ad vnius diei

G spacium contractum est. Sed discutiamus etiã ipsum, quia nec vnus dies totus est præsens. Nocturnis enim & diurnis horis omnib° viginti quatuor expletur, quarum prima cæteras futuras habet, nouissima præteritas, aliqua verò interiectarum ante se præteritas, post se futuras. Et ipsa vna hora fugitiuis particulis agitatur. Quicquid eius auolauit, præteritum est, quicquid eius restat, futurum. Si quid intelligitur temporis quod in nullas iam vel in minutissimas momentorum partes diuidi possit, id solum est quod præsens dicatur. Quod tamen ita raptim à futuro in præteritum transuolat, vt nulla morula extendatur. Nam si extenditur, diuiditur in præteritum & futurum. Præsens autem nullum habet spacium. Vbi est ergo tempus quod longum dicamus? An futurum? Non quidem dicimus longum est, quia nondum est quod longum sit, sed dicimus longum erit. Quando igitur erit? Si enim & tunc cum adhuc futurum erit, non erit longum, quia quod sit longum, nondum erit. Si autem tunc erit longum cum ex futuro, quod nondum est, esse iam cœperit, & præsens factum erit, vt possit esse quod longum sit, iam superioribus vocibus clamat præsens tẽpus, longum se esse H non posse.

Quale tẽp° metiri liceat & quale non. Ca. XVI.

ET tamen domine sentimus interualla temporũ, & comparamus sibimet, & dicimus alia longiora, & alia breuiora. Metimur etiam quanto sit breuius aut longius illud tempus quàm illud, & respondemus duplum esse hoc vel triplũ, illud autem simplum, aut tantum hoc esse quantum illud. Sed prætereuntia metimur tempora cum sentiendo metimur, præterita verò quæ iam non sunt, aut futura quæ nondum sunt, quis metiri potest, nisi forte audebit quis dicere metiri posse quod non est? Cum ergo prætererit tempus, sentiri & metiri potest, cum autem præterierit, quoniam non est, non potest.

Tẽpus præteritũ & futurum vbi sint. Cap. XVII.

QVæro pater, non affirmo, deus meus præside mihi & rege me. Quis nam est qui dicat mihi non esse tria tempora, sicut pueri didicimus, puerosq; docuimus, præteritũ, præsens & futurum: sed tantum præsens: quoniam illa duo non sunt? An & ipsa sunt, sed ex aliquo procedit occulto, cum ex futuro fit præsens: & in aliquod recedit occultum, cum ex præsenti fit præteritum? Nam vbi ea viderunt qui futura cecinerunt si nondum sunt? Neque I enim potest videri id quod non est. Et qui narrant præterita, non vtique vera narrarent, si animo illa nõ cernerent? Quæ si nulla essent, cerni omnino non possent. Sunt ergo & futura & præterita.

Quo modo præterita & futura tẽpora præsentia sunt Ca. XVIII.

SIne me domine amplius quærere, spes mea, nõ conturbetur intẽtio mea. Si enim sunt futura & præterita, volo scire vbi sint. Quod si nondũ valeo, scio tamen vbicunque sunt, non ibi ea futura esse, aut præterita, sed præsentia. Nam si & ibi futura sunt, nondum ibi sunt: si & ibi præterita sunt, iam non ibi sunt. Vbicunque ergo sunt quæcunq; sunt, non sunt nisi præsentia: quanquam præterita cum vera narrãtur, ex memoria proferuntur, nõ res ipsæ quæ præterierunt, sed verba concepta ex imaginibus earum, quæ in animo velut vestigia per sensus prætereundo fixerunt. Pueritia quippe mea, quæ iam non est, in tempore præterito est, quod iam non est: imaginem verò eius cum eam recolo & narro, in præsenti tempore intueor, quia est adhuc in memoria mea. Vtrum similis sit causa etiam prædicendorum futurorum, vt rerum quæ nondum sunt, iã existentes præsententur † imagines, confiteor deus meus

† præsentiantur.

nescio. Illud sanè scio, nos plerunque præmeditari fu- K turas actiones nostras, easq; præmeditatione esse præsentes, actionem autem, quam præmeditamur nõdum esse, quia futura est. Quam cum aggressi fuerimus, & quod præmeditabamur agere cœperimus, tunc erit illa actio, quia tunc non futura sed præsens erit. Quoquo modo se itaq; habeat arcana præsentia futurorum, videri nisi quod est non potest. Quod autem iam est, non futurum sed præsens est. Cum ergo videri dicuntur futura, nõ ipsa quę nondũ sunt, id est, quæ futura sunt, sed eorum causæ vel signa forsitan videntur quæ iam sunt: ideo non futura, sed præsentia sunt iam videntibus, ex quibus futura prædicantur animo concepta. Quæ rursus conceptiones iam sunt, & eas præsentes apud se intuentur qui illa prædicunt. Loquatur mihi aliquod exemplum tanta rerum numerositas. Intueor auroram, oriturum solem pronuncio. Quod intueor, præsens est: quod pronuncio, futurum. Nõ sol futurus qui iam est, sed ortus eius qui nondum est. Tamen etiam ortum ipsum nisi animo imaginarer, sicut modo cũ id loquor, non eum possem prædicere. Sed nec illa aurora quam in cœlo video, solis ortus est, quãuis eum præcedat: nec illa imaginatio in animo meo, qua duo præsentia cernuntur, vt futurus ille ante dicatur. Futura ergo nondum sunt. Et si nondum sunt, non sunt. Et si non sunt, videri omnino nõ possunt, sed prædici possunt ex præsentibus, quæ iam sunt & videntur. L

Quo modo præsciantur futura. Ca. XIX.

TV itaque regnator creaturæ tuæ, quis est modus quo doces animas ea quæ futura sunt? Docuisti enim prophetas tuos. Quisnam ille modus est quo doces futura, cui futurum quicquam non est, vel potius de futuris doces præsentia? Nam quod non est, nec doceri vtique potest. Nimis lõge est modus iste ab acie mea. Inualuit ex me, non potero ad illum: potero autem ex te, cum dederis tu dulce lumen occultorum oculorum meorum. *Psal. 138.*

Differentię tẽporũ quo modo nominanda. Ca. XX.

QVod autem nunc liquet & claret, nec futura sunt nec præterita. Nec proprie dicitur, tempora sunt tria, præteritum, præsens, & futurum: sed fortasse proprie diceretur, tempora sunt tria, præsens de præteritis, præsens de præsentibus, præsens de futuris. Sunt enim hæc in anima tria quædam, & alibi ea non video. Præsens de præteritis memoria, præsens de præsentibus contuitus, præsens de futuris expectatio. Si enim hæc permittimur dicere, triã tempora video, fateórque tria sunt. Dicatur etiam, tempora sunt tria, præteritum, præsens, & futurum: sicut abutitur consuetudo, dicatur. Ecce non curo nec resisto, nec reprehendo, dum tamen intelligatur quod dicitur, neque id quod futurum est esse iam, neque id quod præteritũ est. Pauca sunt enim quæ proprie loquimur, plura non proprie, sed agnoscitur quid velimus. M

Quo modo tẽpus liceat metiri. Ca. XXI.

DIxi ergo paulo ante, quod prætereuntia tẽpora metimur, vt possimus dicere duplum esse hoc tẽporis ad illud simplũ, aut tantum hoc quantum illud, & si quid aliud de partibus temporum possumus renunciare metiendo. Quocirca vt dicebam prætereuntia metimur tempora. Et si quis mihi dicat, vnde scis? respondeam, scio quia metimur, nec metiri quæ non sunt possumus, & non sunt præterita vel futura. Præsens verò tempus quo modo metimur, quando nõ habet spacium? Metitur ergo cum præterit: cum autem præterierit, non metitur. Quod enim metiatur non erit. Sed vnde & quã & quò præterit, cum metitur? Vnde, nisi ex futuro? Quã, nisi per præsens? Quò, nisi in præteritum?

A præteritum? Ex illo ergo quod nondum est, per illud quod spacio caret, in illud quod iam non est. Quid autem metimur nisi tempus in aliquo spacio? Neque enim dicimus simpla & dupla, & tripla & æqualia, & si quid hoc modo in tẽpore dicimus, nisi inter spacia temporum. In quo ergo spacio metimur tempus præteriens? Vtrum in futuro vnde præterit? Sed quod nõdum est, non metitur. An in præsenti quà præterit? Sed nullum spacium non metimur. An in præterito quò præterit? Sed quod iam non est non metimur.

Petit ænigmatis solutionẽ à deo. Cap. XXII.

EXarsit animus meus nosse istud implicatissimum ænigma. Noli claudere domine deus meus bone pater, per Christum obsecro, noli claudere desyderio meo ista, & vsitata & abdita, quo minus in ea penetret, & dilucescant allucente misericordia tua domine. Quem percontabor de his, & cui fructuosius confitebor imperitiam meam, nisi tibi cui non sunt molesta studia mea flammantia vehementer in scripturas tuas? *Matth. 7.* Da quod amo, amo enim, & hoc tu dedisti. Da pater qui vere nosti data bona dare filiis tuis. Da quoniam B suscepi cognoscere te, & labor est ante me donec aperias. *Psal. 72.* Per Christũ obsecro in nomine eius sancti sanctorũ, nemo mihi obstrepat. *Psal. 115.* Et ego credidi, propter quod & loquor. *2. Cor. 4.* Hæc est spes mea, ad hanc viuo vt cõtempler *Psal. 26.* delectationes domini. *Psal. 38.* Ecce veteres posuisti dies meos & transeunt, & quo modo nescio. Et dicimus tempus & tempus, tempora & tempora. Quandiu dixit hoc ille, quandiu fecit hoc ille, & quàm longo tempore illud non vidi. Et duplum temporis habet hæc syllaba ad illam simplam breuem. Dicimus hæc, & audimus hæc, & intelligimur & intelligimus. Manifestissima & vsitatissima sunt, & eadem rursus nimis latent, & noua est inuentio eorum.

Quid sit tẽpus. Cap. XXIII.

AVdiui à quodam homine docto, quod solis, & lunæ, ac syderum motus, ipsa sint tempora, & anni. † Cur enim non potius omnium corporum motus sint tempora? *† nõ anni.* An vero si cessarent cœli lumina, & moueretur rota figuli, nõ esset tempus quo metiremur eos gyros, & diceremus, aut æqualibus morulis agi, aut si aliàs tardius, aliâs velocius moueretur, alios magis diuturnos esse, alios minus? Aut cum hoc diceremus, non & nos in tempore loqueremur, aut essent in verbis nobis aliæ longæ syllabæ, aliæ breues, nisi quia il- C læ longiore tempore sonuissent, istæ breuiore? Deus dona hominibus videre in paruo communes noticias rerum paruarum atque magnarum. *Gene. 1.* Sunt & sydera & luminaria cœli in signis, & in temporibus, & in annis, & in diebus. Sunt vero, sed nec ego dixerim circuitum illius igneolæ rotę diem esse, nec tamen ideo tempus nõ esse ille dixerit. Ego scire cupio vim naturamq; temporis, quo metimur corporũ motus, & dicimus illum motum, verbi gratia, tẽpore duplo esse diuturniorẽ quàm istum. Nam quæro, quoniam dies dicitur, non tantum morula solis super terram, secundum quod aliud est dies, aliud nox, sed etiam totus eius circuitus ab oriente vsque ad orientem, secundum quod dicimus, Tot dies transierunt: Cum suis enim noctibus dicuntur tot dies, nec extra reputantur spacia noctium. Quoniam ergo dies expletur motu solis atque circuitu ab oriẽte vsque ad orientem: quæro vtrum motus ipse sit dies, an mora ipsa quanta peragitur, an vtrunque. Si enim primum, ª motus, ᵇ dies esset: dies ergo esset etiam si tanto spacio temporis sol cursum illum peregisset, quantum est horæ vnius. Si secundum: non ergo esset dies si ab ortu solis vsque in ortũ alterum, tam breuis mora esset quàm est horæ vnius, sed vicies & quater circumiret sol vt ex- D pleret diem. Si vtrunque, ª motus & mora, ᵇ nec ille appellaretur dies, si horæ spacio sol totum suum gyrum circumiret: nec illa si sole cessante tantum tẽporis præteriret, quanto peragere sol totum ambitum de mane in mane assolet. Non itaq; nunc quæram, quid sit illud quod vocatur dies: sed quid sit tempus quo metiẽtes solis circuitum, diceremus eum dimidio spacio temporis peractum minus quàm solet, si tanto spacio temporis peractus esset, quanto peraguntur horæ duodecim. Et vtrunque tẽpus comparãtes diceremus illud simplum, hoc duplum, etiam si aliquando illo simplo, aliquando isto duplo sol ab oriente vsque ad oriẽtem circumiret. Nemo ergo mihi dicat cœlestium corporum motus esse tempora, quia & cuiusdã voto cum sol stetisset, vt victor Iosue prælium perageret sol stabat, sed tempus ibat. *Iosue. 10.* Per suum quippe spacium temporis quod ei sufficeret, illa pugna gesta atque finita est. Video igitur tempus quandam esse distensionem, sed video an videre mihi videor? Tu demonstrabis lux veritas.

E

Tempus est quo metimur motũ corporis. Ca. XXIIII.

IVbes vt approbem si quis dicat tempus esse motum corporis? Non iubes. Nam corpus nullũ nisi in tempore moueri audio, Tu dicis. Ipsum autem corporis motum tempus esse non audio, Nõ tu dicis. Cum enim mouetur corpus, tempore metior quãdiu moueatur, ex quo moueri incipit donec desinat. Et si nõ vidi ex quo cœpit & perseuerat moueri, vt nõ videam cum desinit, non valeo metiri, nisi forte ex quo videre incipio donec desinam. Quod si diu video, tãtummodo longum tempus esse renuncio, non autem quantum sit: quia & quantum cum dicimus, collatione dicimus, velut tantum hoc quantum illud, aut duplum hoc ad illud, & si quid aliud isto modo. Si autem notare potuerimus locorum spacia, vnde & quò veniat corpus quod mouetur, vel partes eius, si tanquam in torno mouetur, possumus dicere quantum sit temporis, ex quo ab illo loco vsque ad illum locũ motus corporis vel partis eius effectus est. Cum itaq; aliud sit motus corporis, aliud quo † *† quod:* metimur quandiu sit: quis non sentiat quid horum potius tempus dicendũ sit? Nam etsi varie corpus aliquãdo mouetur, aliquando stat, nõ solum motum eius, sed etiam statum tempore metimur: & dicimus tantũ stetit, quãtum motum est, aut duplo vel triplo stetit ad id quod motum est, & si quid aliud nostra dimensio siue F comprehẽderit siue existimauerit, vt dici solet, plus minus. Non est ergo tempus corporis motus.

Rursus orat Cap. XXV.

ET cõfiteor tibi domine ignorare me adhuc quid sit tempus, & rursus confiteor tibi domine scire me in tẽpore ista dicere, & diu me iam loqui de tempore, atque idipsum diu non esse nisi moram temporis. Quo modo igitur hoc scio, quando quid sit tempus nescio? An forte nescio quemadmodũ dicã quod scio? Hei mihi qui nescio saltem quid nesciã. Ecce deus meus coram te quia non mentior, sicut loquor, ita est cor meum. Tu illuminabis lucernam meam domine deus meus, illumina tenebras meas.

Mẽsura pedũ & syllabarum. Ca. XXVI.

NOnne tibi confitetur anima mea confessione veridica metiri me tempora? Itá ne deus meus metior, & quid metiar nescio? Metior motum corporis in tempore, item ipsum tempus non metior? An vero corporis motum metirer quãdiu sit, & quandiu hinc illuc perueniat, nisi tẽpus in quo mouetur metirer. Ipsum ergo tẽpus vnde metior? An tempore breuiore metimur lõgius, sicut spacio cubiti spaciũ trãstri. Sicut † enim videmur spacio breuis syllabę metiri spa- *† trãstri. Sic* cium

G cium longe syllabæ, atque id duplum dicere, ita metimur spacia carminum spaciis versuum, & spacia versuum spaciis pedũ, & spacia pedum spaciis syllabarum, & spacia longarũ spaciis breuium, non in paginis. Nam eo modo loca metimur, non tempora. Sed cum voces pronunciando transeunt, & dicimus longum carmen est, nam tot versibus contexitur: longi versus, nã tot pedibus constant: longi pedes, nam tot syllabis tendũtur: longa syllaba, nam dupla est ad breuem. Sed neque ita comprehenditur certa mensura temporis: quandoquidem fieri potest, vt ampliori spacio temporis personet versus breuior, si productius pronuncietur, quàm longior si corruptius. Ita carmẽ, ita pes, ita syllaba. Inde mihi visum est, nihil esse aliud tẽpus quàm distentionem: sed cuius rei nescio, & mirum si non ipsius animi. Quid enim metior obsecro deus meus & dico, aut indefinite, longius est hoc tempus quàm illud, aut etiam definite, duplum est hoc ad illud? Tempus metior, scio, sed non metior futurum, quia nondũ est. Non metior præsens, quia nullo spacio tenditur. Non metior præteritum, quia iam nõ est. Quid ergo metior? An prætereun-
H tia tempora non præterita? Sic enim dixeram.

Psal. 99. *Quo modo metimur tempus. Cap. XXVII.*

INsiste anime meus & attende te fortiter, Deus adiutor noster, ipse fecit nos & non ipsi nos. Attende vbi albescit veritas. Ecce puta, vox corporis incipit sonare & sonat, & adhuc sonat, & ecce desinit, iámque silentium est, & vox illa præterita est, & non est iam vox. Futura erat antequam sonaret, & non poterat metiri, quia nõdum erat, & nunc nõ potest, quia iam non est. Tunc ergo poterat cũ sonabat, quia tunc erat quæ metiri posset. Sed & tunc non stabat, ibat enim & præteribat. An ideo magis poterat? Præteriens enim tendebatur in aliquod spacium temporis, quo metiri posset, quoniam præsens nullum habet spacium. Si ergo tunc poterat, ecce puta, altera cœpit sonare, & adhuc sonat, cõtinuato tenore sine vlla distinctione, metiamur eam dum sonat. Cum enim sonare cessauerit, iam præterita erit, & non erit quæ possit metiri. Metiamur planè & dicamus quanta sit. Sed adhuc sonat, nec metiri potest nisi ab initio sui quo sonare cœpit, vsque ad finem quo desinit. Ipsum quippe interuallum metimur ab aliquo initio vsque ad aliquem finem. Quapropter vox quæ nondum finita est, metiri non potest, vt dicatur quàm
I longa vel breuis sit, nec dici aut æqualis alicui, aut ad aliquam simpla vel dupla, vel quid aliud. Cum autem finita fuerit, iam non erit. Quo pacto igitur metiri poterit? Et metimur tamen tempora, nec ea quæ nondum sunt, nec ea quæ iam non sunt, nec ea quæ nulla mora extenduntur, nec ea quæ terminos non habent. Nec futura ergo, nec præterita, nec præsentia, nec prætereuntia tempora metimur, & metimur tamẽ tempora. Deus creator omnium. versus iste octo syllabarum, breuibus & longis alternat syllabis. Quatuor itaque breues: prima, tertia, quinta, septima, simplæ sunt ad quatuor longas: secundam, quartam, sextam, octauam. Hæ singulæ ad illas singulas duplum habent temporis: pronuncio & renuncio, & ita est quantum sentitur sensu manifesto. Quantum sensus manifestus est, breui syllaba longam metior, eámque habere bis tãtum sentio. Sed cum altera post alteram sonat, si prior breuis, longa posterior, quo modo tenebo breuem, & quo modo eam longam metiens applicabo, vt inueniam quòd bis tantum habeat, quandoquidem longa sonare non incipit, nisi breuis sonare destiterit? Ipsam quoque longam nõ præsentem metior, quando nisi finitã non metior. Eius autem finitio præteritio est. Quid ergo est quod metiar? K
Vbi est quam metior breuis? Vbi est lõga quam metior? Ambæ sonuerunt, auolauerunt, præterierunt, iam non sunt, & ego metior, fidenterq; respondeo, quando † exercitato sensu fiditur, illam simplam esse, illam duplam in spacio, scilicet temporis. Neq; hoc possum † nisi quia præterierunt & finitæ sunt. Nõ ergo ipsas quæ iam non sunt, sed aliquid in memoria mea metior quod infixũ manet. In te anime meus tempora metior, noli mihi obstrepere: quod est, Noli tibi obstrepere turbis affectionum tuarum. In te (inquam) tempora metior, affectionem quam res prætereuntes in te faciunt, & cum illæ præterierunt manet. Ipsam metior præsentem, nõ eas que præterierunt vt fieret. Ipsam metior cum tempora metior. Ergo aut ipsa sunt tẽpora, aut non tempora metior. Quid cum metimur silẽtia, & dicimus illud silentium tantum tenuisse temporis, quãtum illa vox tenuit? Nónne cogitationem tendimus ad mensuram vocis, quasi sonaret, vt aliquid de interuallis silentiorũ in spacio temporis renunciare possimus? Nam & voce atque ore cessante, peragimus cogitando carmina & versus, & quemque sermonẽ, motionumq; dimensiones quas- L
libet, & de spaciis temporum quantum illud ad illud sit renunciamus, non aliter, ac si ea sonando diceremus. Si voluerit aliquis edere longiusculam vocem, & constituerit præmeditãdo quàm longa futura sit, egit vtique iste spacium temporis in silentio, memoriæq; commendans cœpit edere illam vocẽ quæ sonat, donec ad propositum terminum perducatur. Imò sonuit & sonabit. Nam quod eius iam peractum est, vtique sonuit: quod autem restat, sonabit: atque ita peragitur, dum præsens intentio futurum in præteritum traiicit, diminutione futuri crescente præterito, donec consummatione futuri sit totum præteritum.

† quantum. *† ipsum.*

Animo metimur tempora. Cap. XXVIII.

SEd quo modo minuitur aut consumitur futurum, quod nondum est? Aut quo modo crescit præteritum quod iam nõ est, nisi quia in animo qui illud agit tria sunt? Nam & expectat & attendit & meminit, vt id quod expectat, per id quod attendit, transeat in id quod meminerit. Quis igitur negat futura nondũ esse? Sed tamen iam est in animo expectatio futurorum. Et quis negat præterita iam non esse? Sed tamen adhuc est in animo memoria præteritorum. Et quis negat præ-
M sens tempus carere spacio, quia in puncto præterit? Sed tamen perdurat attentio per quam peragat abesse quod aderit. Non igitur longum tempus futurum quod non est, sed lõgum futurum, longa expectatio futuri est. Neque longum præteritum tempus quod non est, sed longum preteritum longa memoria præteriti est. Dicturus sum cãticum quod noui, antequam incipiam in totum expectatio mea tenditur: cum autem cœpero, quantum ex illo in præteritum decerpsero, tenditur in memoria mea: atque distenditur vita huius actionis meæ in memoriam propter quod dixi, & in expectationẽ propter quod dicturus sum, præsens tamen adest attentio mea, per quam traiiciatur quod erat futurum vt fiat præteritum. Quod quanto magis agitur & agitur, tãto breuiata expectatione prolongatur memoria, donec tota expectatio consumatur, cum tota illa actio finita transierit in memoriam. Et quod in toto cãtico, hoc in singulis particulis eius fit, atque in singulis syllabis eius, hoc in actione longiore, cuius forte particula est illud canticũ: hoc in tota vita hominis, cuius partes sunt omnes actiones hominis: hoc in toto seculo filiorũ hominum, cuius partes sunt omnes vitæ hominum.

Sed

Psal. 62. Animi extensio. Cap. XXIX. 1. Timo. 2. Philip. 3.

A Sed quoniam melior est misericordia tua super vitas, ecce distentio est vita mea, & me suscepit dextera tua in domino meo mediatore filio hominis inter te vnū & nos multos in multis per multa, vt per eum apprehendam in quo & apprehensus sum, & à veteribus diebus colligar sequens vnum præterita oblitus: nō in ea quæ futura & transitura sunt, sed in ea quæ ante sunt, non distentus, sed intentus, non secundum distentionem, sed secundum intentionē sequor ad palmam supernæ vocationis, vbi audiam vocē laudis tuæ, & contempler delectationem tuam, nec venientem nec prætereuntem. Nunc vero anni mei in gemitibus, & tu solatium meum domine pater meus æternus es. At ego in tempora dissilui, quorum ordinē nescio, & tumultuosis varietatibus dilaniantur cogitationes meæ, intima viscera animæ meę, donec in te confluam purgatus & liquidus igne amoris tui.

Quò extēdēdus animus. Cap. XXX.

Et stabo atque solidabor in te in forma mea veritate tua, nec patiar quæstiones hominum, qui pœnali morbo plus sitiunt quàm capiunt, & dicunt, Quid faciebat deus antequam faceret cœlū & terram:
B Aut quid ei venit in mentem, vt aliquid faceret, cum antea nunquam aliquid fecerit? Da illis domine bene cogitare quid dicant, & inuenire quia nō dicitur nunquam vbi non est tempus. Qui ergo dicitur nunquam fecisse: quid aliud dicitur nisi nullo tempore fecisse? Videant itaque nullū tempus esse posse sine creatura tua, & desinant istam vanitatem loqui. Extendantur etiam in ea quæ ante sunt, & intelligāt te ante omnia tempora æternum creatorem omnium temporum, neque vlla tempora tibi esse coęterna, nec vllam creaturā, etiam si est aliqua supra tempora.

Quo modo cognoscitur deus, quo modo creatura. Cap. XXXI.

Domine deus meus, quis ille sinus est alti secreti tui, & quàm longe inde me proiecerunt consequentia delictorum meorum? Sana oculos meos vt congaudeam luci tuæ. Certe si est tam grandi scientia & præscientia pollens animus, cui cuncta præterita & futura ita nota sint, sicut mihi vnum canticum notissimum: nimirum mirabilis est animus iste, atque ad horrorem stupendus. Quippe quem ita non lateat quicquid peractum, & quicquid reliquum seculorum est: quemadmodum me non latet cantātem illud canticum, quid & quātum eius abierit ab exordio, quid &
C quantum restet ad finem. Sed absit vt tu conditor vniuersitatis, conditor animarum & corporum, absit vt ita noueris omnia futura & præterita. Longe tu, longè mirabilius, longèque secretius. Neque enim sicut nota cātantis, notúmve canticum audientis, expectatione vocum futurarum, & memoria præteritarum variatur affectus, sensusque distenditur, ita tibi aliquid accidit incommutabiliter æterno, hoc est, vere æterno creatori mentium. Sicut ergo nosti in principio cœlum & terram sine varietate noticiæ tuæ: ita fecisti in principio cœlum & terram sine distinctione actionis tuæ. Qui intelligit, confiteatur tibi: & qui non intelligit, confiteatur tibi. O quàm excelsus es, & humiles corde sunt domus tua. Tu enim erigis elisos, & non cadunt, quorum fortitudo † tu es.

Gene. 1. Psal. 145. † celsitudo.

DIVI AVRELII AVGVstini Confessionum Liber Duodecimus.

Difficilis inquisitio veri. Ca. I.

Mvlta satagit cor meum domine in hac inopia vitæ meæ pulsatum verbis sanctæ scripturæ tuæ. Et ideo plerunque in sermone copiosa est egestas humanæ intelligentiæ: quia plus loquitur inquisitio quàm inuentio: & longior est petitio quàm impetratio: & operosior est manus pulsans quàm sumens. Tenemus promissum; quis corrumpet illud? Si deus pro nobis quis cōtra nos? Petite & accipietis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, & quærens inueniet: & pulsanti aperietur. Promissa tua sunt: Et quis falli timeat, cum promittit veritas? D

Roma. 8. Matth. 7.

De duplici cœlo & terra. Cap. II. Psal. 113.

Confitetur altitudini tuæ humilitas linguæ meæ, quoniam tu fecisti cœlum & terram, hoc cœlum quod video, terramq; quam calco, vnde est hæc terra quam porto, tu fecisti. Sed vbi est cœlum cœli domine, de quo audiuimus in voce Psalmi: Cœlum cœli domino, terram autem dedit filiis hominū? Vbi est cœlum quod non cernimus, cui terra est hoc omne quod E
cernimus? Hoc enim totum corporeum, nō vbique totum ita cepit speciem pulchram in nouissimis, cui fundus est terra nostra, sed ad illud cœlum cœli, etiam terræ nostrę cœlū terra est. Et hoc vtrūque magnum corpus non absurde terra est, ad illud nescio quale cœlum quod domino est, non filiis hominum.

Gene. 1. Tenebræ super faciē abyssi. Cap. III. 2. sen. dist. 12. cap. 2.

Et nimirum hæc terra erat inuisibilis & incomposita, & nescio quæ profunditas abyssi super quā non erat lux: quia nulla species erat illi. Vnde iussisti vt scriberetur, quod tenebræ erant super abyssum, quid aliud quàm lucis absentia? Vbi enim lux esset si esset, nisi superesset eminendo & illustrando? Vbi ergo lux nondum erat, quid erat adesse tenebras nisi abesse lucem? Super itaque erant tenebræ, quia lux super aberat: sicut sonus vbi non est, silentium est. Et quid est esse ibi silentium, nisi sonum ibi non esse? Nónne tu domine docuisti hanc animam quæ tibi confitetur? Nónne tu domine docuisti me quod priusquam istam informem materiam formares atque distingueres, non erat aliquid: non color, non figura, non corpus, nō spiritus, non tamen omnino nihil? Erat quędam informi- F
tas sine vlla specie.

Materia prima hyle. Cap. IIII.

Qvid ergo vocaretur, quo etiam sensu tardioribus vtcunq; insinuaretur, nisi vsitato aliquo vocabulo? Quid autem in omnibus mūdi partibus reperiri potest, propinquius informitati omnimodæ, quàm terra & abyssus? Minus enim speciosa sunt pro suo gradu infimo, quàm cætera superiora perlucida & luculenta omnia. Cur ergo non accipiam informitatem materiæ, quam sine specie feceras, vnde speciosum mundum faceres, ita commode hominibus intimatam, vt appellaretur terra inuisibilis & incomposita?

Hyle qualis. Cap. V.

Et cum in ea quærit cogitatio quid sensus attingat, & dicit sibi, non est intelligibilis forma sicut vita, sicut iusticia, quia materies est corporum, neque sensibilis, quoniam quid videatur & quid sentiatur in inuisibili & incomposita non est. Dum sibi hęc dicit humana cogitatio, conetur eam vel nosse ignorando, vel ignorare noscendo.

Quid senserit aliquādo de materia prima & quid modo Cap. VI.

Ego vero domine si totum confitear tibi ore meo & calamo meo, quicquid de ista materia docuisti me, cuius antea nomen audiens & non intelligens

G ligens narrantibus mihi eis qui non intelligerent eam cum ſpeciebus innumeris & variis cogitabam: & ideo non eam cogitabam, fœdas & horribiles formas perturbatis ordinibus voluebat animus, ſed formas tamen: & informe appellabam, non quòd careret forma, ſed quòd talem haberet, & vt ſi appareret inſolitum & incongruum, auerſaretur ſenſus meus, & conturbaretur infirmitas hominis. Verùm autem illud quod cogitabam, non priuatione omnis formæ, ſed comparatione formoſiorum erat informe, & ſuadebat vera ratio, vt omnis formæ qualeſcunque reliquias omnino detraherem, ſi vellem prorſus informe cogitare, & non poteram. Citius enim non eſſe cenſebam, quod omni forma priuaretur, quàm cogitabam quiddam informe, & nihil formatum, nec *† nihil informe prope nihil. Et ceſſauit mens mea interrogare hinc ſpiritum meum plenum imaginibus formatorum corporum, & eas pro arbitrio mutantem atque variantem: Et intendi in ipſa corpora, eorúmque mutabilitatem altius inſpexi, qua deſinunt eſſe quod fuerant, & incipiunt eſſe quod non erant, eundèmque tranſitum de forma in formam per informe quiddam fieri ſuſpicatus ſum, non per om-
H nino nihil: ſed noſſe cupiebam, non ſuſpicari. Et ſi totum tibi confiteatur vox & ſtylus meus, quicquid de iſta quæſtione enodaſti mihi, quis legẽtium capere durabit? Nec ideo tamen ceſſabit cor meum dare tibi honorem & canticum laudis de iis quæ dictare oon ſufficit. Mutabilitas enim rerum mutabilium capax ipſa eſt formarum omnium, in quas mutantur res mutabiles. Et hæc quid eſt? Nunquid animus? Nunquid corpus? Nũquid ſpecies animi vel corporis? Si dici poſſet, nihil aliquid eſt, & oon eſt, hoc eam dicerem: & tamen iam vtcunque erat, vt ſpecies caperet iſtas viſibiles & compoſitas.

*† al. quiddã inter formã & nihil, nec formatum nec &c.

Cœlum terra maius. *Cap. VII.*

ET vnde vtcunque erat niſi eſſet abs te, à quo ſunt omnia inquantumcunque ſunt? Sed tãto à te longius, quãto diſsimilius. Neque enim locis iſta quæ tu domine, qui non es alibi aliud & aliâs aliter, ſed ipſum & idipſum & idipſum: Sanctus, ſanctus, ſanctus, dominus deus omnipotens, in principio quod eſt de te, in ſapientia tua quæ nata eſt de ſubſtãtia tua, feciſti aliquid & de nihilo. Feciſti enim cœlum & terram, non de te: nam eſſet æquale vnigenito tuo, ac per hoc & tibi: & nullo modo iuſtum eſſet, vt ęquale tibi eſſet quod de te
I non eſſet. Et aliud præter te oon erat vnde faceres ea deus vna trinitas & trina vnitas, & ideo de nihilo feciſti cœlum & terram, magnum quiddam & paruum quiddam, quoniam omnipotens & bonus es ad facienda omnia bona, magnum cœlum & paruã terram. Tu eras & aliud nihil vnde feciſti cœlũ & terrã, duo quædam, vnum prope te, alterum prope nihil: vnum quo ſuperior tu eſſes, alterum quo inferius nihil eſſet.

Eſa. 6. *Pſal. 103.* *Gene. 1.*

Pſal. 113. *Materia prima ex nihilo, ex hac omnia.* *Cap. VIII.* *Gene. 1.*

SEd illud cœlum cœli tibi domine: terram autem quam dediſti filiis hominum cerneodam atq; tangendam, non erat talis qualem nunc cernimus & tangimus. Inuiſibilis enim erat & incompoſita, & abyſſus erat ſuper quam non erat lux, ſed tenebræ erant ſuper abyſſum, id eſt, magis quàm in abyſſo. Iſta quippe abyſſus aquarum iam viſibilium, etiã io profundis ſuis habet ſpeciei ſuæ lucem vtcunque ſenſibilem piſcibus, & repentibus in ſuo fundo animantibus. Illud autẽ totum prope nihil erat, quoniã adhuc omnino informe erat. Iam tamẽ erat quod formari poterat. Tu enim domine feciſti mundum de materia informi, quam feciſti de nulla re penè nullam rem, vnde faceres magna, quæ miramur filij hominum. Valde enim mirabile hoc cœ- K lum corporeum, quod firmamentum inter aquã & aquam, ſecundo die poſt conditionem lucis dixiſti, Fiat, & ſic factum eſt. Quod firmamentum vocaſti cœlũ, ſed cœlum terræ huius & maris quæ feciſti tertio die, dãdo ſpeciem viſibilem informi materię quã feciſti ante omnem diem. Iam enim feceras & cœlũ ante omnẽ diem, ſed cœlum cœli huius, quia in principio feceras cœlum & terrã. Terra autem ipſa quam feceras, informis materies erat, quia inuiſibilis erat & incompoſita, & tenebræ erãt ſuper abyſſum. De qua terra inuiſibili & incõpoſita, de qua informitate, de quo penè nihilo faceres hæc omnia, quibus iſte mutabilis mundus cõſtat, & nõ cõſtat, in quo ipſa mutabilitas apparet, in qua ſentiri & dinumerari poſſunt tempora, quia rerũ mutationibus fiunt tempora, dum variantur & vertũtur ſpecies, quarum materies prædicta eſt terra inuiſibilis.

Cœlum cœli quid. *Cap. IX.*

IDeoque ſpiritus doctor famuli tui, cum te commemorat feciſſe in principio cœlum & terrã, tacet de temporibus, ſilet de diebus. Nimirum enim cœlum cœli quod in principio feciſti, creatura eſt aliqua intellectualis, quanquam nequaquam tibi trinitati coæterna: particeps tamen æteroitatis tuæ, valde mutabilita- L tem ſuam præ dulcedine fœlicisſimæ contemplationis tuæ cohibet, & ſine vllo lapſu ex quo facta eſt inhæreodo tibi, excedit omnem volubilẽ viciſsitudinem temporum. Iſta vero informitas terræ inuiſibilis & incompoſitæ, nec ipſa in diebus numerata eſt. Vbi enim nulla ſpecies, nullus ordo, nec venit quicquam, nec præterit. Et vbi hoc non fit, non ſunt vtique dies, nec viciſsitudo ſpaciorum temporalium.

Credere ſcripturis. *Cap. X.*

O Veritas lumeo cordis mei, nõ tenebræ meæ loquãtur mihi. Defluxi ad iſta & obſcuratus ſum, ſed hinc etiã hinc adamaui te. Erraui & recordatus ſum tui. Audiui vocem tuã poſt me vt redirem, & vix audiui propter tumultus impacatorum. Et nunc ecce redeo æſtuans & anhelans ad fontẽ tuum. Nemo me prohibeat, hunc bibam & tunc viuam. Nã non ego vita mea. Si ‖ tamen ‖ male vixi, ex me mors mihi fui, & in te reuiuiſco. Tu me alloquere, tu mihi ſermocinare. Credidi libris tuis, & verba eorum arcana valde.

Quid à deo didiceris. *Cap. XI.*

IAm dixiſti mihi domine voce forti in aurẽ interiorem, quia tu æternus es, ſolus habens immortalitatem, quoniã ex nulla ſpecie motúve mutaris, nec tẽ- M poribus variatur voluntas tua, quia non eſt immortalis voluntas, quæ alia & alia eſt. Hoc in conſpectu tuo claret mihi, & magis magiſq; clareſcat oro te, atque in ea manifeſtatiooe perſiſtã ſobrius ſub aliis tuis. Item dixiſti mihi domioe voce forti in aurẽ interiorem, quod omnes naturas atq; ſubſtantias quæ noo ſunt quod tu es & tamen ſunt, tu feciſti: & hoc ſolũ à te non eſt quod non eſt, motuſq; voluntatis à te qui es ad id quod minus eſt, quia talis mot⁹ delictũ atq; peccatũ eſt. Et quod nullius peccatũ, aut tibi nocet, aut perturbat ordinẽ imperij tui vel in primo vel in imo. Hoc in conſpectu tuo claret mihi, & magis magiſq; clareſcat oro te, atq; in ea manifeſtatione perſiſtam ſobrius ſub alis tuis. Itẽ dixiſti mihi voce forti in aurem interiorem, quod nec illa creatura tibi coæterna eſt cuius voluntas tu ſolus es, tèque perſeuerantiſsima caſtitate hauriens, mutabilitatem ſuam nunquã & nuſquã exerit, & te ſibi ſemper præſente, ad quẽ toto affectu ſe tenet, non habens futurũ quod expectet, nec in præteritũ traiiciens quod meminerit, nulla vice variatur, nec in tempora vlla diſtenditur. O beata ſi qua iſta eſt, inhærendo beatitudini tuæ, beata ſempi-

1. Tim. 6.

terno

A terno inhabitatore te atque illustratore suo. Nec inuenio quid libentius appellandum existimẽ, Cœlum cœli domino, quàm domum tuam contemplantem delectationem tuã sine vllo defectu egrediendi in aliud, mentem puram concordissime vnã stabilimento pacis sanctorum spirituũ, ciuium ciuitatis tuæ in cœlestibus super ista cœlestia. Vnde intelligat anima cuius peregrinatio longinqua facta est, si iam sitit tibi, si iam factæ
Psal.41. sunt ei lachrymæ suę panis, dum dicitur ei per singulos dies vbi est deus tuus: si iam petit à te vnam & hanc re-
Psal.26. quirit, vt inhabitet in domo tua per omnes dies vitæ
Psal.101. suæ. Et quæ vita eius nisi tu? Et qui dies tui nisi æternitas tua, sicut anni tui qui non deficiunt, quia idem ipse es? Hinc ergo intelligat anima mea quæ potest, quàm longe super omnia tempora sis æternus, quãdo tua domus quæ peregrinata non est, quamuis non sit tibi coæterna, tamen indesinenter & indeficienter tibi cohęrẽdo nullam patitur vicissitudinem temporum. Hoc in conspectu tuo claret mihi, & magis magisque clarescat oro te, atque in hac manifestatione perstiam sobrius sub alis tuis. Ecce nescio quid informe in istis mutationibus re-
B rum extremarum atq; infimarũ. Et quis dicet mihi, nisi quisquis per inania cordis sui cum suis phãtasmatibus vagatur & voluitur: quis nisi talis dicet mihi, quòd diminuta atque consumpta omni specie, si sola remaneat informitas, per quam de specie in speciẽ res mutabatur & vertebatur, possit exhibere vices temporũ. Omnino enim non potest, quia sine varietate motionũ non sunt tempora: & nulla varietas, vbi nulla species.

Creatura duplex. Cap. XII. Quibus consyderatis quantũ donas deus meus, quantum me ad pulsandum excitas, quãtumq; pulsanti aperis. Duo reperio quę fecisti carentia tẽporibus, cum tibi neutrũ coæternum sit. Vnũ quod ita formatũ est, vt sine vllo defectu contemplationis, sine vllo interuallo mutationis, quãuis mutabile, tamen nõ mutatum tua æternitate atque incommutabilitate perfruatur. Alterũ quod ita informe erat, vt ex qua forma, in quam formã vel motionis vel stationis mutaretur, quo tẽpori subderetur non haberet. Sed hoc vt informe esset, nõ reliquisti, quoniam
Gene.1. fecisti ante omnem diem, in principio cœlũ & terram, hæc duo quæ dicebã. Terra autem inuisibilis erat & in-
C composita & tenebrę super abyssum. Quibus verbis insinuatur informitas, vt gradatim excipiatur, qui omnimodam speciei priuationẽ, nec tamen ad nihil peruentionem cogitare nõ possunt, vnde fieret alterũ cœlum & terra visibilis atq; cõposita & aqua speciosa, & quicquid deinceps in cõstitutione huius mundi nõ sine diebus factum cõmemoratur, quia talia sunt vt in eis agantur vicissitudines temporum propter ordinatas cõmutationes motionum atque formarum.

Creatura spiritalis qualis, Ca. XIII. Hoc interim sentio deus meus, cũ audio loquentem scripturam tuam, in principio fecit deus cœlum & terram: terra autem erat inuisibilis &
Gene.1. incõposita, & tenebrę erant super abyssum, neque commemorantem quo die feceris hæc. Sic interim sentio,
1.Cor.13. propter illud cœlum cœli, cœlum intellectuale, vbi est intellectus nosse simul: non ex parte, non in ænigmate, non per speculum, sed ex toto in manifestatione facie ad faciem: non modo hoc, modo illud, sed quod dictum est, nosse simul sine vlla vicissitudine temporum: & propter inuisibilem atque incõpositam terram sine vlla vicissitudine tẽporum, quæ solet habere modo hoc, & modo illud, quia vbi nulla species, nusquam est hoc aut illud. Propter duo hæc primitus formatum & penitus informe, illud cœlum, sed cœlum cœli, hoc D vero terram, sed terram inuisibilem & incompositam, propter duo hæc interim senno sine cõmemoratione dierum dicere scripturam tuam, In principio fecit deus cœlum & terram. Statim quippe subiecit quam terram dixerit, Et quòd secundo die commemoratur factũ firmamentum, & vocatum cœlum, insinuat de quo cœlo prius sine diebus sermo locutus sit.

Mira profunditas eloquiorum tuorum, quorum *Scriptura* ecce ante nos superficies blandiens paruulis. *pfunditas.* Sed mira profunditas deus meus, mira pro- *Cap.XIIII.* funditas. Horror est intendere in eam, horror honoris & tremor amoris. Odi hostes eius vehementer. O si occidas eos de gladio bis acuto, & nõ sint hostes eius. Sic enim amo eos occidi sibi, vt viuãt tibi. Ecce autem alij non reprehensores sed laudatores libri Geneseos, non (inquiunt) hoc voluit in his verbis intelligi spiritus dei, qui per Moysem famulum eius ista cõscripsit: non hoc voluit intelligi quod tu dicis, sed aliud quod nos dicimus. Quibus ego te arbitro deus omnium nostrorum ita respondeo. E

Num dicetis falsa esse, quę mihi veritas voce forti in aurem interiorem dicit de vera æternitate creatoris, quòd nequaquam eius substantia per tempora varietur, nec eius voluntas extra eius substantiã sit? Vnde non eum modo velle hoc, modo velle illud, sed semel & simul & semper velle omnia quæ vult, non iterũ & iterum, neque nunc ista nunc illa, nec velle postea quod nolebat, aut nolle quod prius volebat: quia talis voluntas mutabilis est, & omne mutabile æternũ non est: deus autẽ noster æternus est. Item quod mihi dicitur in aurem interiorem, expectatio rerũ venturarum fit contuitus cum venerint, idemq; contuitus fit memoria, cum præterierint: omnis porrò intentio quæ ita variatur mutabilis est, & omne mutabile æternum non est, deus autem noster æternus est. Hæc colligo atque coniũgo, & inuenio deum meum, deum æternum, non aliqua noua voluntate cõdidisse creaturam, nec scientiam eius transitoriũ aliquid pati. Quid ergo dicetis contradictores? An falsa sunt ista? Non, inquiũt. Quid illud? Nũquid falsum est omnẽ naturam formatam materiámve formabilem non esse nisi ab illo qui summe bonus est, quia summe est? Neq; hoc negamus, F inquiunt. Quid igitur? An illud negatis, sublimem quãdam esse creaturam tam casto amore cohærentem deo vero & vere æterno, vt quamuis ei coæterna non sit, in nullam tamen temporũ varietatẽ & vicissitudinem ab illo se resoluat ac defluat, sed in eius solius veracissima contemplatione requiescat. Quoniã tu deus diligẽti te quantũ præcipis, ostendis ei te & sufficis ei, & ideo non declinat à te nec ad se. Hæc est domus dei non terrena, neq; vlla cœlesti mole corporea, sed spiritalis & particeps æternitatis tuę, quia sine labe in æternũ. Statuisti e- *Psal.148.* nim eam in seculum & in seculũ seculi, præceptum posuisti & non præteribit. Nec tamen tibi deo coæterna, quoniã non sine initio, facta est enim. Nam etsi nõ in- *Eccle.1.* uenimus tempus ante illã, prior quippe omnium creata *1.sen.dis.1.* est sapientia, nec vtique illa sapiẽtia tibi deus noster patri suo planè coæterna & coæqualis, & per quam creata sunt omnia, & in quo principio fecisti cœlũ & terram, sed profecto sapiẽtia quæ creata est, intellectualis natura scilicet, quę contemplatione luminis lumen est: dicitur enim & ipsa, quamuis creata, sapiẽtia. Sed quantum interest inter lumen quod illuminat & quod illuminatur, tantũ inter sapientiã quæ creat, & istam quæ creata est

G est:sicut inter iusticiam iustificantem, & iusticiam quæ
iustificatione facta est. Nam & nos dicti sumus iusticia
2.Cor.5. tua. Ait enim quidā seru⁹ tuus, vt nos simus iusticia dei
in ipso. Ergo quia prior omnium creata est quędam sa-
Eccle.1. pientia quæ creata est mens rationalis & intellectualis
Galat.4. castę ciuitatis tuæ matris nostrę quæ sursum est & libe-
ra est & æterna in cœlis: quibus cœlis nisi qui te laudant
Psal.113. cœli cœlorū? quia hoc est, & cœlū cœli domino: etsi non
inuenimus tēpus ante illam, quia & creaturā temporis
antecedit, quę prior omniū creatura est, ante illā tamen
est ipsius creatoris æternitas, à quo facta sumpsit exor-
dium, quamuis non tēporis, quia nōdum erat tēpus, ip-
sius tamen conditionis suæ. Vnde ita est abs te deo no-
stro, vt aliud sit planè quàm tu & nō idipsum. Quoniā
& si nō solum ante illā, sed nec in illa inuenimus tēpus,
quia est idonea faciē tuam semper videre, nec vspiam
deflectitur ab ea, quo fit vt nulla mutatione varietur: in-
est ei tamen ipsa mutabilitas vnde tenebresceret, & fri-
gesceret, nisi amore grādi tibi cohęrens tanquā semper
Psal.25. meridies luceret & ferueret ex te. O domus luminosa
& speciosa, dilexi decorē tuum, & locum habitationis
H gloriæ domini mei fabricatoris & possessoris tui. Tibi
suspiret peregrinatio mea, & dico ei qui fecit te, vt pos-
Psal.118. sideat & me in te, quia fecit & me. Erraui sicut ouis per-
Lucæ 15. dita, sed in humeris pastoris mei, structoris tui, spero
me reportari tibi. Quid dicitis mihi quos alloquebar
cōtradictores, qui tamen & Moysem piū famulum dei,
& libros eius oracula sancti spiritus creditis? Est ne ista
domus dei, non quidē deo coæterna, sed tamen secun-
dum modū suum æterna in cœlis, vbi vices tēporū fru-
stra quæritis, quia non inuenietis? Superegreditur enim
omnem distētionē, & omne spaciū ætatis volubile, cui
Psal.72. semper inhærere deo bonū est. Est, inquiūt. Quid igitur
ex iis quę clamauit cor meum ad deū meum, vt audiret
interius vocem laudis eius, quid tandē falsum esse con-
tenditis? An quia erat informis materies, vbi propter
nullam formā nullus ordo erat? Vbi autē nullus ordo
erat, nulla esse vicissitudo temporum poterat: & tamen
hoc penè nihil, inquantū non omnino nihil erat, ab il-
lo vtique erat à quo est quicquid est, quod vtcūque ali-
quid est. Hoc quoque, aiunt, non negamus.

Aduersus eos qui cōtradicūt veritati diuinæ. Cap. XVI.
CVm his enim volo corā te aliquid colloqui deus
meus, qui hæc omnia quæ intus in mēte mea nō
tacet veritas tua [vera] esse cōcedunt. Nā qui hęc
negant, latrent quantum volunt & obstrepant sibi, per-
suadere conabor vt quiescāt, & viā præbeant ad se ver-
bo tuo. Quod si noluerint & repulerint me, obsecro te
Psal.27. deus meus, ne tu sileas à me. Tu loquere in corde meo
veraciter: Solus enim sic loqueris, & dimittā eos foris
sufflantes in puluerē, & excitātes terrā in oculos suos &
intrem in cubile meū, & cantem tibi amatoria, gemens
inenarrabiles gemitus in peregrinatione mea, & recor
dās Hierusalē, extento in eā sursum corde, Hierusalem
patriam meā, Hierusalem matrē meam, teq; super eā re-
gnatorē, illustratorem, patrē, tutorem, maritū, castas &
fortes delicias, & solidū gaudiū, & omnia bona ineffa-
bilia simul omnia, quia vnū summū & verum bonū: &
non auertar, donec in eius pacē matris charissimæ, vbi
sunt primitię spiritus mei, vnde mihi ista certa sunt, col
ligas totū quod sum, à dispersione & deformitate hac,
& cōformes atq; cōfirmes in æternū deus meus miseri-
cordia mea. Cū his autē qui cuncta illa quæ vera sunt,
falsa esse nō dicunt, honorantes, & in culmine sequēdę
authoritatis nobiscum cōstituentes illam per sanctum
Moysem editā sanctam scripturā tuam, & tamen nobis
aliquid cōtradicunt, ita loquor: Tu esto deus noster ar- K
biter inter cōfessiones meas & cōtradictiones eorum.

DIcunt enim, quamuis vera sint hæc, nō ea tamen *Quid cœli*
duo Moyses intuebatur, cum spiritu reuelante *& terræ no-*
diceret: In principio fecit deus cœlū & terram. *minibus si-*
Non cœli nomine spiritalē vel intellectualem illā cre- *gnificatū.*
aturā, semper faciē dei cōtemplantem significauit: nec *Cap. XVII.*
terræ nomine informem materiā. Quid igitur? Quod *Gene.1.*
nos dicimus (inquiūt) hoc ille vir sensit, hoc verbis istis
elocutus est. Quid illud est? Nomine aiunt cœli & terrę,
totum istum visibilem mundum prius vniuersaliter &
breuiter significare voluit, vt postea digereret dierū e-
numeratione, quasi articulatim vniuersa quę sancto spi
ritui placuit sic enunciare. Tales quippe homines erant
rudis ille atque carnalis populus cui loquebatur, vt eis
opera dei nō nisi sola visibilia cōmendāda indicaret. † *† indicaret.*
Terram vero inuisibilem & incompositam tenebro-
samq; abyssum, vnde consequenter ostenditur per illos
dies facta atque disposita esse cuncta ista visibilia, quæ
nota sunt omnibus, non incongruenter informē istam
materiem intelligendam esse cōsentiunt. Quid si dicat
alius, eandem informitatē confusionemq; materiæ, cœ- L
li & terræ nomine prius insinuatā, quòd ex ea mundus
iste visibilis cū omnibus naturis, quæ in eo manifestis-
sime apparent, qui cœli & terræ nomine sæpe appellari
solet cōditus atque perfectus est? Quid si dicat & alius,
cœlum & terram quidem inuisibilem visibilemq; natu-
ram, non indecenter appellatam, ac per hoc vniuersam
creaturam quam fecit in sapientia, id est, in principio
deus huiuscemodi duobus vocabulis esse cōprehēsam:
veruntamen quia non de ipsa substantia dei, sed ex ni-
hilo cūcta facta sunt, quia nō sunt idipsum quod deus,
& inest quædam mutabilitas omnibus, siue maneant, si-
cut æterna domus dei: siue mutētur, sicut anima homi-
nis & corpus: cōmunem omnium rerum inuisibiliū vi-
sibiliumq; materiē adhuc informē, sed certe formabi-
lem, vnde fieret cœlū & terra, id est, inuisibilis atq; visi-
bilis iam vtraq; formata creatura, his nominibus enun-
ciata, quibus appellaretur terra inuisibilis & incōposita,
& tenebræ super abyssum: ea distinctione, vt terra inui-
sibilis & incomposita intelligatur materies corporalis
ante qualitatē formæ. Tenebræ autē super abyssum, spi-
ritalis materies ante cohibitionē quasi fluentis immo-
derationis, & ante illuminationem sapiētiæ? Est adhuc
quod dicat si quis alius velit, nō scilicet iam perfectas
atq; formatas inuisibiles visibilesq; naturas cœli & terrę M
nomine significari, cum legitur: In principio fecit deus *Gene.1.*
cœlum & terram, sed ipsam adhuc informē inchoatio-
nem rerum formabilem creabilemq; materiam his no-
minibus appellatam, quòd in ea iam essent ista confusa,
nondum qualitatibus formisq; distincta, quę nunc iam
digesta suis ordinibus, vocātur cœlum & terra: illa spi-
ritalis, hæc corporalis creatura.

QVibus omnibus auditis & consyderatis, nolo *2.Timo.2.*
verbis contendere: Ad nihil enim vtile est nisi *Quis error*
ad subuersionē audientiū. Ad ædificationē au- *innexi⁹ in*
tem bona est lex, si quis ea legitime vtatur, quia finis eius *scripturis.*
est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide *Ca. XVIII.*
non ficta. Et nouit magister noster in quibus duobus *1.Tim.1.*
præceptis totam legē prophetasq; suspēderit. Quę mihi *Matth.22.*
ardenter confitenti, deus meus lumen oculorum meo-
rum in occulto, quid mihi obest, cū diuersa in his ver-
bis intelligi possint, quæ tamē vera sint: quid inquā mi-
hi obest, si aliud ego sensero quàm sensit alius eū sensis-
se qui scripsit? Omnes quidē qui legimus, nitimur hoc
indagare

A indagare atq; comprehẽdere quod voluit ille quem legimus. Et cum eum veridicũ credimus, nihil quod falsum esse vel nouimus vel putamus, audem⁹ eum existimare dixisse. Dum ergo quisque conatur id sentire in scripturis sanctis, quod in eis sensit ille qui scripsit: quid mali est si hoc sentiat, quod tu lux omniũ veridicarum mentium ostẽdis verum esse: etiam si hoc non sensit ille quem legit, cum & ille verum nec tamen hoc senserit?

Quæ liquido vera. Cap. XIX. Gene. 1. Psal. 103.

VErum est enim domine, fecisse te cœlũ & terrã: & verum est principiũ esse sapientiã tuã, in qua fecisti omnia. Itẽ verũ est, quòd mũdus iste visibilis habet magnas partes suas cœlum & terrã breui cõplexione factarum omniũ cõditarumq; naturarum. Et verũ est, quòd omne mutabile insinuat noticiæ nostræ quãdam informitatem qua formam capit, vel qua mutatur & vertitur. Verũ est, nulla tempora perpeti, quod ita cohæret formę incõmutabili, vt quamuis sit mutabile, non mutetur. Verum est, informitatẽ quæ propè nihil est, vices temporum habere nõ posse. Verũ est, quod vnde fit aliquid potest, quodam genere locutionis habere iam nomẽ eius rei quæ inde fit, vnde potuit vocari B cœlum & terra quælibet informitas vnde factum est cœlum & terra. Verum est, omnium formatorum nihil esse informi vicinius, quàm terram & abyssum. Verum est, quòd non solum creatum atq; formatum, sed etiam quicquid creabile atque formabile est, tu fecisti ex quo sunt omnia. Verum est, omne quod ex informi formatur, prius esse informe, deinde formatum.

In principio creauit &c. varie intellectum. Cap. XX. Gene. 1.

EX his omnibus veris, de quibus nõ dubitant quorum interiori oculo talia videre donasti, & qui Moysem famulũ tuũ in spiritu veritatis locutum esse immobiliter credũt. Ex his ergo omnibus aliud sibi tollit qui dicit: In principio fecit deus cœlum & terram, id est, in verbo suo sibi coæterno fecit deus intelligibilem atq; sensibilẽ, vel spiritalẽ corporalemq; creaturam. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cœlum & terram, id est, in verbo suo sibi coęterno, fecit deus vniuersam istam molem corporei mundi huius, cum omnibus quas continet manifestis notisque naturis. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cœlũ & terram, id est, in verbo suo sibi coæterno, fecit deus informem materiam creaturæ spiritalis & corporalis. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cœlum & terram, id est, in verbo C suo sibi coæterno, fecit deus informẽ materiã creaturæ corporalis: vbi cõfusum adhuc erat cœlũ & terra, quæ nunc iam distincta atque formata in istius mundi mole sentimus. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cœlum & terram, id est, in ipso exordio faciendi atque operandi fecit deus informem materiã confuse habentem cœlum & terram, vnde formata nunc eminent & apparent cum omnibus quæ in eis sunt.

Terra erat inanis: varie intellectum. Cap. XXI. Gene. 1.

ITem quod attinet ad intellectum verborũ sequentium, ex illis omnibus veris, aliud sibi tollit qui dicit: Terra autẽ erat inuisibilis & incõposita, & tenebræ erant super abyssum: id est, incorporale illud quod fecit deus, adhuc materies erat corporearum rerũ informis sine ordine, sine luce. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuisibilis & incõposita, & tenebræ erãt super abyssum, id est, hoc totum quod cœlum & terra appellatum est, adhuc informis & tenebrosa materies erat, vnde fieret cœlum corporeum & terra corporea cum omnibus quę in eis sunt corporeis sensibus nota. Aliud qui dicit: *Gene. 1.* Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum, id est, hoc totum quod cœlum & terra appellatum est, adhuc informis & tenebrosa materies erat, vnde fieret cœlũ intelligibile, quod alibi dicitur cœlum cœli: & terra scilicet omnis natura corporea, sub quo nomine intelligatur etiam hoc cœlum corporeum, id est, vnde fieret omnis inuisibilis visibilisque creatura. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum, nõ illam informitatẽ nomine cœli & terræ scriptura appellauit, sed iam erat (inquit) ipsa informitas quã terrã inuisibilem & incõpositam tenebrosamq; abyssum nominauit, de qua cœlũ & terram deũ fecisse prędixerat, spiritalem scilicet, corporalemq; creaturã. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuisibilis & incõposita, & tenebrę erant super abyssum: id est, informitas quędã iam materies erat, vnde cœlum & terram deum fecisse scriptura prędixit, totã scilicet corpoream mundi molẽ, in duas maximas partes superiorem atq; inferiorem distributã, cum omnibus quæ in eis sunt vsitatis notisq; creaturis. D *Psal. 113.*

Et aqua nomine cœli at terræ significãtur. Cap. XXII. Gene. 1.

CVm enim duabus istis extremis sententiis resistere quisquam ita tẽtauerit. Si non vultis informitatem materię cœli & terræ nomine appellatam videri, erat ergo aliquid quod non fecerat deus: vnde cœlum & terrã faceret: neque enim scriptura narrauit E quòd istam materiem deus fecerit, nisi vt intelligamus eam cœli & terræ, aut solius terræ vocabulo significatam, cũ diceretur: In principio fecit deus cœlum & terram: & id quod sequitur. Terra autem erat inuisibilis & incomposita: quamuis informem materiam sic placuerit appellare, nõ tamen intelligamus nisi eam quam fecit deus in eo quod scriptum est: Fecit deus cœlũ & terram. Respondebunt assertores duarum istarum sententiarũ, quas extremas posuimus, aut illius aut illius, cum hæc audierint & dicent: Informem quidem istam materiam non negamus à deo factã, à quo sunt omnia bona valde: quia sicut dicimus amplius bonum esse quod creatum atq; formatũ est, ita fatemur minus bonum esse quod factum est creabile atque formabile, sed tamen bonum. Non autem commemorasse scripturam, quòd hanc informitatẽ fecerit deus, sicut alia multa nõ commemorauit, sicut cherubin & seraphin, & quæ Apostolus distincte ait: sedes, dominationes, principatus, potestates, quæ tamen omnia deum fecisse manifestum est. Aut si in eo quod dictum est: Fecit cœlum & terram. F comprehensa sunt omnia: quid de aquis dicimus, super quas ferebatur spiritus dei? Si enim terra nominata simul intelliguntur, quo modo iam terræ nomine materies informis accipitur, quando tam speciosas aquas videmus? Aut si ita accipitur, cur ex eadem informitate scriptum est factum firmamentum & vocatum cœlum, neque scriptũ est factas esse aquas? Non enim adhuc informes sunt & inuisæ, quas ita decora specie fluere cernimus. Aut si tunc acceperunt istam speciem cum dixit deus: Congregetur aqua quæ est sub firmamento, vt congregatio sit ipsa formatio, quid respondebitur de aquis quæ super firmamentum sunt: quia neque informes tam honorabilem sedem accipere meruissent; nec scriptum est, qua voce formatæ sint? Vnde si aliquid Genesis tacuit deum fecisse, quod tamen deum fecisse, nec sana fides, nec certus ambigit intellectus, nec ideo vlla sobria doctrina dicere audebit istas aquas coæternas deo: quia in libro Geneseos commemoratas quidem audiuimus, vbi autem factæ sint nõn inuenimus. Cur nõ informem quoque illam materiem, quam scriptura hæc terram inuisibilem & incompositam, tenebrosamq; abyssum appellat, docẽte veritate intelligamus ex deo factam esse de nihilo, ideoque illi non esse coæternam

Esa. 37. & 6. Coloss. 1. Gene. 1.

G coæternam, quanuis vbi facta sit, omiserit enunciare ista narratio?

A sensu scripturæ aberrare leuius est quam scripturam dicere falsam. Ca. XXIII.

HIs ergo auditis atque perspectis, pro captu infirmitatis meæ quam tibi confiteor scienti deo meo, duo video dissensionum genera oboriri posse, cum aliquid à nunciis veracibus per signa enunciatur: Vnum si de veritate rerum, alterum si de ipsius qui annunciat voluntate dissensio est. Aliter enim quærimus de creaturæ conditione quid verum sit, aliter autem quid in his verbis Moyses egregius domesticus fidei tuæ, intelligere lectorem auditoremq; voluerit. In illo primo genere discedãt à me omnes qui ea quæ falsa sunt, se scire arbitrantur. In hoc item altero discedãt à me omnes qui ea quæ falsa sunt Moysem dixisse arbitrantur. Cõiungar autem illis domine in te, & delecter cum eis in te, qui veritate tua pascuntur in latitudine charitatis, & accedamus simul ad verba libri tui, & quæramus in eis voluntatẽ tuam per volũtatem famuli tui, cuius calamo dispensasti ea.

Verax scriptura etiã si non intelligatur. Ca. XXIIII

H SEd quis nostrum sic inueniet eam inter tam multa verba quę in illis verbis aliter atque aliter intellectis occurrunt quærentibus, vt tam fidenter dicat hoc sensisse Moysem, atque hoc in illa narratione voluisse intelligi, quàm fideliter dicit hoc verum esse, siue ille hoc senserit siue aliud? Ecce enim deus meus, ego seruus tuus, qui voui tibi sacrificium confessionis in his literis & oro vt ex misericordia tua reddam tibi vota mea. Ecce ego quàm fidẽter dico in tuo verbo incommutabili omnia te fecisse, inuisibilia & visibilia. Nunquid tam fidẽter dico non aliud quàm hoc attendisse Moysem cum scriberet: In principio fecit deus cœlum & terram? Quia non sicut in tua veritate hoc certum video, ita in eius mente video id eũ cogitasse cum hæc scriberet? Potuit enim cogitare in ipso faciendi exordio, cum diceret: In principio, potuit cœlum & terram hoc loco nullam iam formatam perfectam naturam, siue spiritalem siue corporalem, sed vtranque inchoatam & adhuc informẽ velle intelligi. Video quippe vere potuisse dici quicquid horum diceretur, sed quid horum in his verbis ille cogitauerit, nõ ita video: quanuis siue aliquid horum, siue aliquid aliud quod à me commemoratum nõ est, tantus vir ille mente conspexerit, cum hæc verba promeret, verum eum vidisse aptéque id enunciasse non dubitem.
I Nemo mihi iam molestus sit dicendo mihi nõ hoc sensit Moyses quod tu dicis: sed hoc sensit quod ego dico. Si enim mihi diceret, vnde scis hoc sensisse Moysem, quod de his verbis eius eloqueris, æquo animo ferre deberẽ, & responderem fortasse quę superius respondi, vel aliquanto vberius si esset durior.

Obscuritas Geneseos. Cap. XXV.

NVnc vero dicit: Non hoc ille sensit quod tu dicis, sed quod ego dico, neq; tamen negat quod vterq; nostrum dicit, vtrunq; verũ esse. O vita pauperum deus meus, in cuius sinu non est cõtradictio, plue mihi mitigationes in cor, vt patienter tales feram qui non mihi hoc dicũt, quia diuini sunt, & in corde famuli tui viderũt quod dicũt, sed quia superbi sunt, nec nouerunt Moysi sententiam, sed amãt suam, non quia vera est, sed quia sua est. Alioquin & aliam veram pariter amarẽt, sicut & ego amo quod dicunt, quando verũ dicunt, non quia ipsorũ est: sed quia verum est, & ideo iam nec ipsorum est, quia verũ est. Si autem ideo amãt illud quia verũ est, iam & ipsorũ est & meum est: quoniã in commune omniũ est veritatis amatorũ. Illud autem quod cõtendũt nõ hoc sensisse Moysem quod ego dico, sed quod ipsi dicũt, nolo nõ amo: quia & si ita est, K tamen ista temeritas, non scientiæ sed audaciæ est, nec visus sed typhus eam peperit. Ideoq; domine tremenda sunt iudicia tua, quoniã veritas tua nec mea est nec illius aut illius, sed omniũ nostrũ quos ad eius cõmunionem publice vocas, terribiliter admonens nos, vt nolimus eam habere priuatã, ne priuemur ea. Nam quisquis id quod tu omnibus ad fruendũ proponis, sibi proprie vẽdicat, & suum vult esse quod omnium est, à cõmuni propellitur ad sua, hoc est, à veritate ad mendaciũ. Qui *Ioan. 8.* enim loquitur mẽdacium, de suo loquitur. Attende iudex optime deus, ipsa veritas attende quid dicã cõtradictori huic, attende, coram te enim dico & corã fratribus meis, qui legitime vtuntur lege vsq; ad finẽ cha- *1. Timo. 1.* ritatis, attende & vide quid ei dicã si placet tibi. Hanc enim vocẽ huic refero fraternã & pacificam. Si ambo videmus verum esse quod dicis, & ambo videmus verum esse quod dico, vbi quæso id videm⁹? Nec ego vtique in te nec tu in me, sed ambo in ipsa quæ supra mẽtes nostras est incõmutabili veritate. Cum ergo de ipsa domini dei nostri luce nõ contendamus, cur de proximi cogitatione contendimus, quã sic videre non possumus vt videtur incommutabilis veritas, quando si ipse L Moyses apparuisset nobis atq; dixisset: hoc cogitaui, nec sic eam videremus, sed crederemus? Non itaque supra *1. Cor. 4.* quàm scriptum est, vnus pro altero infletur aduersus alterum. Diligamus dominũ deum nostrũ ex toto corde, *Deut. 7.* & ex tota anima, & ex tota mente nostra, & proximum *Matth. 22.* nostrum sicut nosmetipsos. Propter quæ duo præcepta charitatis sensisse Moysem quicquid in illis libris sensit, nisi crediderimus mendacem faciemus deum, cum de animo conserui aliter quàm ille docuit opinamur. Iam vide quàm stultũ sit in tãta copia verissimarũ sentẽtiarum, quæ de illis verbis erui possunt, temere affirmare, quam earum Moyses potissimum senserit, & perniciosis cõtentionibus ipsam offendere charitatem, propter quam dixit omnia cuius dicta conamur exponere.

Scripta Moysi omnia, quorsũ spectẽt.

Qui sermo deceat scripturã. Cap. XXVI.

ET tamen ego deus meus celsitudo humilitatis meæ, & requies laboris mei, qui audis cõfessiones meas, & dimittis peccata mea, quoniam tu mihi præcipis vt diligam proximum meum sicut meipsum, non possum minus credere de Moyse fidelissimo famulo tuo, quàm mihi optarem ac desyderarem abs te dari muneris, si tempore illo natus essem quo ille, eoq; loco M me constituisses, vt per seruitutẽ cordis ac linguæ meæ, literæ illæ dispensarentur, quæ tanto post essent omnibus gentibus profuturæ, & per vniuersum orbem tanto authoritatis culmine omnium falsarum superbarumq; doctrinarum verba superaturæ. Vellem quippe si tunc ego essem Moyses, ex eadem nanq; massa omnes venimus, & quid est homo nisi quia memor es eius? Vellem *Psal. 8.* ergo si tunc ego essem quod ille, & mihi abs te Geneseos liber scribendus adiungeretur, talem mihi eloquendi facultatem dari, & eum texendi sermonis modum, vt neque illi qui nondũ queunt intelligere, quemadmodum creat deus, tanquã excedentia vires suas dicta recusarent, & illi qui hoc iam possunt, in quamlibet veram sententiam cogitando venissent, eam non prætermissam in paucis verbis tui famuli reperirent, & si alius aliam vidisset in luce veritatis, nec ipsa in eisdem verbis intelligenda deesset.

Ex fõte melius haurimus. Cap. XXVII.

SIcut enim fons in paruo loco vberior est, pluribusque riuis in amphiora spacia fluxũ ministrat, quàm quilibet eorũ riuorũ qui per multa locorũ ab eodẽ fonte deducitur: ita narratio dispensatoris tui sermocinaturis

A cinaturis pluribus profutura, paruo sermonis modulo scatet fluenta liquidæ veritatis, vnde sibi quisque verum quod de his rebus potest, hic illud, ille illud, per lõgiores loquelarũ anfractus trahat. Alij enim cum hæc vera legunt vel audiunt, cogitant deum quasi hominem, aut quasi aliquam molem immensa præditam potestate, nouo quodam & repentino placito, extra seipsam tanquam locis distãtibus fecisse cœlum & terram, duo magna corpora supra & infra, quibus omnia continerentur. Et cum audiunt: Dixit deus, fiat illud, & factum est illud: cogitant verba cœpta & finita, sonantia temporibus atque transeuntia, post quorum transitum statim existere quod iussum est, vt existeret: & si quid forte aliud hoc modo ex familiaritate carnis opinantur. In quibus adhuc paruulis animalibus dum isto humillimo genere verborum, tanquam materno sinu eorum gestatur infirmitas, salubriter ædificatur fides, qua certum habeant & teneant deum fecisse omnes naturas, quas eorum sensus mirabili varietate circunspicit. Quorum si quispiam quasi vilitatem dictorum aspernatus, extra nutritorias cunas superba imbecillitate se
B extenderit, heu cadet misere. Et domine deus miserere, ne implumem pullum conculcent qui transeunt viam, & mitte angelum tuum, qui eum reponat in nido, vt viuat donec volet.

Varie intelligitur à diuersis scriptura. Cap. XXVIII.

ALij vero quibus hæc verba non iam nidus, sed opaca fruteta sunt, vident in eis latentes fructus & volitant lætantes, & garriunt scrutantes, & carpunt eos. Vident enim cum hæc verba legunt vel audiunt, tua deus æterna & stabili permansione cũcta præterita & futura tempora superari, nec tamen quicquam esse temporalis creaturæ, quod tu non feceris. Cuius volũtas quia id est † quod tu, nullo modo mutata, vel quæ antea non fuisset exorta voluntate fecisti omnia, non de te similitudinem tuam formam omnium, sed de nihilo dissimilitudinẽ informem, quę formaretur per similitudinem tuam, recurrens in te vnum pro captu ordinato, quantum cuique rerum in suo genere datum est: & fierent omnia bona valde, siue maneant circa te, siue gradatim remotiori distantia per tempora & loca pulchras narrationes faciant aut patiantur. Vident hæc & gaudent in luce veritatis tuæ
C quantulum hic valent. Et alius eorum intendit in id quod dictum est: In principio fecit deus, & respicit sapientiam principium, quia & loquitur ipsa nobis. Alius itidem intendit in eadem verba, & principium intelligit exordium rerum conditarũ, & sic accipit: In principio fecit, ac si diceretur, primo fecit: atque in eis qui intelligunt, In principio, quòd in sapientia fecisti cœlũ & terram: alius eorum ipsum cœlum & terram creabilem materiem cœli & terrę, sic esse credite cognominatam, alius iam formatas distinctásque naturas: alius vnam formatam eandemque spiritalem, cœli nomine, aliam informem corporalis materiæ, terræ nomine. Qui autem intelligunt in nominibus cœli & terræ, adhuc informem materiem, de qua formaretur cœlum & terra: nec ipsi vno modo id intelligunt, sed alius vnde consummaretur intelligibilis sensibilisq; creatura: alius tantum vnde sensibilis moles ista corporea, sinu grandi continens perspicuas promptásque naturas. Nec illi vno modo, qui iam dispositas digestásque creaturas cœlum & terram vocari hoc loco credunt, sed alius inuisibilem atque visibilem: alius solam visibilem in qua luminosum cœlum suspicimus, & terrã caliginosam, quæque in eis sunt.

† idem.

Gene. 1. Ioan. 8.

D AT ille qui non aliter accipit: In principio fecit, quàm si diceretur, primo fecit: non habet quo modo veraciter intelligat cœlum & terrã, nisi materiam cœli & terræ intelligat, videlicet vniuersæ, id est, intelligibilis corporalisq; creaturæ. Si enim iam formatam velit vniuersam: recte ab eo quæri poterit, si hoc primo fecit deus, quid fecerit deinceps, & post vniuersitatem non inueniet, ac per hoc audiet inuitus, quo modo illud primo si postea nihil? Cum vero dicit primo informem, deinde formatam, non est absurdus, si modo est idoneus discernere quid præcedat æternitate, quid tempore, quid electione, quid origine. Aeternitate, sicut deus omnia: tẽpore, sicut flos fructum: electione, sicut fructus florem: origine, sicut sonus cantũ. In his quatuor primum & vltimum quæ commemoraui, difficillime intelliguntur: duo media facillime. Nãque rara visio est & nimis ardua conspicere domine æternitatem tuam incommutabiliter mutabilia facientem, ac per hoc priorem. Quis deinde sic acuto cernat animo, vt sine labore magno dignoscere valeat, quo modo sit prior sonus quàm cantus? Ideo quia cantus est
E formatus sonus, & esse vtique aliquid non formatum potest. formari autem quod non est, non potest. Sic est prior materies, quàm id quod ex ea fit. Non ideo prior, quia ipsa efficit, cum potius fiat, nec prior interuallo tẽporis. neque enim priore tempore sonos edimus informes sine cantu, & eos posteriore tempore in formam cantici coaptamus aut fingimus, sicut ligna quibus arca, vel argentum quo vasculum fabricatur. Tales quippe materiæ, tempore etiam præcedunt formas rerum quæ fiunt ex eis. At in cantu non ita est. Cum enim cantatur, auditur sonus eius. Non prius informiter sonat, & deinde formatur in cantum. Quod enim primo vtcunq; sonuerit, nec ex eo quicquam reperies quod resumptum arte componas: & ideo cantus in sono suo vertitur, qui sonus eius materies eius est. Idẽ quippe formatur vt cantus sit, & ideo sicut dicebam, prior materies sonandi quàm forma cantandi, nõ perficiendi potentia prior. Neq; enim sonus est cantandi artifex, sed cantanti animæ subiacet ex corpore, de quo cantum faciat. Nec tempore prior, simul enim cum cantu editur.
F Nec prior electione, non enim potior sonus quàm cantus, quandoquidem cantus est non tantum sonus, verumetiã sonus speciosus. Sed prior est origine, quia nõ cantus formatur, vt sonus sit sed sonus formatur, vt cãtus sit. Hoc exemplo qui potest intelligat materiam rerum primo factam & appellatam cœlum & terrã: quia inde facta sunt cœlum & terra: nec tẽpore primo factã, quia formæ rerũ exerunt tempora, illa autẽ erat informis, iamq; in temporibus simul animaduertitur, nec tamẽ de illa narrari aliquid potest, nisi velut tẽpore prior sit cũ pendatur extremior: quia profecto meliora sunt formata quàm informia, & pręcedunt æternitate creatoris, vt esset de nihilo vnde aliquid fieret.

Quot modis dicitur aliquid prius. Cap. XXIX.

IN hac diuersitate sententiarum verarum concordiam pariat ipsa veritas, & deus noster misereatur nostri, vt legitime lege vtamur, præcepti fine, pura charitate: ac per hoc si quis quærit ex me, quid horum Moyses ille tuus famulus senserit, nõ sunt hi sermones confessionum mearum, si tibi non confiteor, nescio: & scio tamẽ illas veras esse sententias, exceptis carnalibus de quibus quantum existimaui locutus sum. Quos tamen bonæ spei paruulos hæc verba libri tui non territãt alta humiliter, & pauca copiose, sed omnes quos in eis verbis vera cernere ac dicere fateor, diligamus

Seruanda scriptura cũ honore scriptoris. Cap. XXX.

G nos tuicem,pariterq; diligamus te deũ nostrum fon-
tem veritatis,si non vana, sed ipsam sitimus eundemq;
famulum tuum scripturæ huius dispensatorem, spiritu
tuo plenum ita honoremus,vt hoc eum te reuelante cũ
hæc scriberet attendisse credamus,quod in eis maxime
& luce veritatis,& fruge vtilitatis excellit.

Veritas à quecunque dicta recipiẽda. Cap. XXXI.

ITa cum alius dixerit hoc sensit, quod ego: & alius,
imò illud quod ego: religiosius me arbitror dicere,
cur non vtrunque potius si vtrunque verum est? Et si
quid tertium,& si quid quartum, & si quid omnino a-
liud verũ quispiam in his verbis videt, cur nõ illa om-
nia vidisse credatur,per quem vnus deus sacras literas
vera & diuersa visuris multorum sensibus temperauit?
Ego certe, quod intrepidus de corde meo pronũcio, si
ad culmen authoritatis aliquid scriberem, sic mallem
scribere,vt quod veri quisq; de his rebus capere posset,
mea verba resonarent, quàm vt vnã veram sententiam
ad hoc apertius ponerem, vt excluderem cæteras, qua-
rum falsitas me non posset offendere. Nolo itaque deus
meus tam præceps esse, vt hoc illum virum de te me-
ruisse non credam. Sensit ille omnino in his verbis,at-
H que cogitauit cum ea scriberet, quicquid hic veri po
tuimus inuenire,& quicquid nos nõ potuimus,aut nõ-
dum possumus,& tamen in eis inueniri potest.

Veritas reuelata. Ca. XXXII.

POstremo domine qui deus es,& non caro & san-
guis,si quid homo minus videt, nunquid & spiri
tum tuũ bonum qui deducet me in terram rectã
latere potuit quicquid eras in eis verbis tuipse reuela-
turus legentibus posteris: etiam si ille per quem dicta
sunt, vnã fortassis ex multis veris sentẽtiam cogitauit?
Quod si ita est,sit igitur illa quam cogitauit cæteris ex-
cellentior. Nobis autẽ domine, aut ipsam demonstra,
aut quã placet alteram veram: vt siue nobis hoc quod
etiam illi homini tuo, siue aliud ex eorundẽ verborum
occasione patefacias, tu tamen pascas ◊ nos◊, nõ error
illudat. Ecce domine deus meus quàm multa de paucis
verbis,quàm multa oro te scripsimus? Quæ nostræ vi-
res,quæ tempora omnibus libris tuis ad istum modum
sufficiant? Sine itaque me breuius in eis confiteri tibi,
& eligere vnũ aliquid quod tu inspiraueris verum cer-
tum & bonum,etiã si multa occurrerint, vbi multa oc-
currere potuerint,ea fide cõfessionis meæ,vt si hoc di-
I xero quod sensit minister tuus,recte atque optime id e-
nim conari me oportet. Quod si assecutus non fuero,
id tamen dicam quod mihi per eius verba veritas tua
dicere voluerit,quæ illi quoque dixit quod voluit.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
Confessionum Liber Tertiusdecimus.

Inuocat deum. Cap. I.
† tui.

INVOCO te deus meus miseri-
cordia mea qui fecisti me,& ob-
litum tu † oblitus non es. Inuo-
co te in animam meam quam
præparas ad capiendum te ex
desyderio quod inspiras ei: nũc
inuocantem te ne deseras, qui
priusquam inuocarem præueni-
sti & institisti crebrescens multimodis vocibus vt au-
direm de longinquo & conuerterer, & vocantem me
inuocarem te. Tu enim domine deleuisti omnia *ma-
la merita mea, ne retribueres manibus meis in quibus
à te defeci, & præuenisti omnia bona merita mea, vt
retribueres manibus tuis, quibus me fecisti, quia &
priusquam essem tu eras. Nec eram cui præstares,vt es-
sem, & tamen ecce sum ex bonitate tua præueniente K
totum hoc quod me fecisti, & vnde me fecisti. Neque
enim eguisti me, aut ego tale bonum sum, quo tu ad-
iuueris domine meus & deus meus: non vt tibi sic ser-
uiam quasi ne fatigeris in agendo,aut ne minor sit po-
testas tua carens obsequio meo: neque vt sic te colam
quasi terram, vt sis incultus si non te colam: sed vt ser-
uiam tibi & colam te, vt de te mihi bene sit, à quo mi-
hi est,vt sim cui bene sit.

Colimus agrũ & colimus numẽ.

Ordo creaturarum. Cap. II.

EX plenitudine quippe bonitatis tuæ creatura tua
subsistit,vt bonum quod tibi nihil prodesset, nec
de te æquale tibi esset: tamen quia ex te fieri po-
tuit non deesset. Quid enim te promeruit cœlum &
terra quæ fecisti in principio? Dicant quid te prome-
ruerunt spiritalis corporalisq; natura, quas fecisti in sa-
pientia tua,vt inde penderẽt etiam incboata & infor-
mia quæque in genere suo, vel spiritali, vel corporali,
euntia in immoderationem, & in longinquã dissimi-
litudinem tuam. Spiritale informe præstantius, quàm
si formatum corpus esset: corporale autẽ informe præ-
stantius,quàm si omnino nihil esset: atque ita penderẽt
in tuo verbo informia,nisi per idẽ verbum reuocaren- L
tur ad vnitatem tuam, & formarentur & essent ab vno
te summo bono vniuersa bona valde. Quid te prome-
ruerant,vt essent saltẽ informia, quæ neque hoc essent,
nisi ex te? Quid te promeruit materies corporalis, vt es-
set saltem inuisibilis & incõposita,quia neque hoc esset
nisi quia fecisti eam: ideoq; te quia non erat promereri
vt esset non poterat? Aut quid te promeruit inchoatio
creaturæ spiritalis,vt saltem tenebrosa fluitaret, similis
abysso, tui dissimilis, nisi per idem verbum conuerte-
retur ad idem à quo facta est, atq; ab eo illuminata lux
fieret, quamuis non æqualiter, tamen conformis formæ
æquali tibi? Sicut enim corpori non hoc est esse quod
pulchrum esse, alioquin deforme esse non posset: ita e-
tiam creato spiritui non, id est, viuere, quod sapienter
viuere: alioquin incommutabiliter saperet. Bonum au-
tem illi est hærere tibi semper,ne quod adeptus est con
uersione, auersione lumẽ amittat, & relabatur in vitam
tenebrosæ abysso similem. Nam & nos qui secundum
animam creatura spiritalis sumus, auersi à te nostro lu-
mine, in ea vita fuimus aliquando tenebræ, & in reli- *Ephe. 5.*
quiis obscuritatis nostræ laboramus, donec simus iusti- M
cia tua in vnico tuo sicut montes dei. Nam iudicia tua *Psal. 35.*
fuimus, sicut abyssus multa.

Ex dei gratia omnia. Cap. III.

QVod autem in primis conditionibus dixisti,
Fiat lux,& facta est lux: non incongruẽter hoc
intelligo in creatura spiritali, quia erat iã qua-
liscunque vita quam illuminares. Sed si-
cut non te promeruerat, vt esset talis vita quæ illumi-
nari posset,ita nec cum iam esset promeruit te, vt illu-
minaretur. Neque enim eius informitas placeret tibi, si
non lux fieret, nõ existendo, sed intuendo illuminantẽ
lucẽ,eiq; cohærẽdo: vt & quod vtcũque viuit,& quòd
beate viuit, non deberet, nisi gratiæ tuæ, conuersa per
commutationẽ meliorem ad id quod neque in melius,
neque in deterius commutari potest, quod tu solus es,
quia solus simpliciter es,cui non est aliud viuere, aliud
beate viuere,quia tua beatitudo tu es.

Deus nõ eget rebus conditis. Cap. IIII.

QVid ergo tibi deesset ad bonũ quod tu tibi es,
etiã si ista vel omnino nulla essent, vel infor-
mia remanerent, quæ nõ ex indigentia fecisti,
sed ex plenitudine bonitatis tuæ, cohibẽs
atq; conuertẽs ad formã, non vt tanquã tuum gaudiũ
compleatur ex eis? Perfecto enim tibi displicet eorum
imperfectio,

A imperfectio, vt ex te perficiantur & tibi placeant, non autē imperfecto, tanquā & tu eorū perfectione perficiē dus sis. Spiritus enim tuus bonus superferebatur super aquas, nō ferebatur ab eis tanquā in eis requiesceret. In quibus enim requiescere dicitur spiritus tuus bon', hos in se requiescere facit. Sed superferebatur incorruptibilis & incommutabilis voluntas tua, ipsa in se sibi sufficiens super eam, quā feceras vitam: cui nō est hoc viuere quod beate viuere, quia viuit etiā fluitans in obscuritate sua: cui restat conuerti ad eum à quo facta est, & magis magisq; viuere apud fontem vitæ, & in lumine eius videre lumen, & perfici, & illustrari, & beari.

Psal.35. Filius principium. Cap.V.

Ecce apparet mihi in ænigmate trinitas quod es deus meus, quoniā tu pater in principio ⁊ sapientiæ nostræ, ⁊ quod est tua sapientia de te nata, æqua tibi & coæterna, id est, in filio tuo fecisti cœlum & terram. Et multa diximus de cœlo cœli, & de terra inuisibili & incomposita, & de abysso tenebrosa, secundum spiritalis informitatis vagabunda deliquia, nisi conuerteretur ad eum à quo erat qualiscunq; vita, & illuminatione fieret speciosa vita, & esset cœlum cœli eB ius, quod inter aquam & aquā postea factum est: & tenebam iam patrem in dei nomine qui fecit hæc, & filium in principij nomine in quo fecit hæc, & trinitatē credens deum meū sicuti credebam, quærebam in eloquiis sanctis eius, & ecce spiritus tuus superferebatur super aquas. Ecce trinitas deus meus, pater & filius & spiritus sanctus, creator vniuersæ creaturæ.

Spiritus superfusus aquis. C.VI.

Sed quæ causa fuerat, ô lumen veridicū tibi admoueo cor meum, ne me vana doceat, discute tenebras eius, & dic mihi, obsecro te per matrē charitatem, obsecro te, dic mihi, quæ causa fuerat, vt post nominatum cœlum & terrā, inuisibilem & incompositā, & tenebras super abyssum, tum demū scriptura tua nominaret spiritum tuū? An quia oportebat sic eum insinuari vt diceretur superferri, & nō posset hoc dici, nisi prius illud cōmemoraretur, cui superferri spiritus tuus posset intelligi? Nec patri enim nec filio superferebatur, Nec superferri recte diceretur, si nulli rei superferretur. Prius ergo dicendum erat cui superferretur, & deinde ille quem non oportebat aliter commemorari, nisi vt superferri diceretur. [Cur ergo aliter eum insiC nuari non oportebat, nisi vt superferri diceretur?]

Effect' spiritus. Cap. VII. Roma.5. Ephes.3.

Iam hinc sequatur qui potest intellectu Apostolum tuum dicentem, quia charitas tua diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis, & de spiritalibus docentem & demonstrantem supereminentē viā charitatis, & flectentē genua pro nobis ad te, vt cognoscamus supereminentē scientiā charitatis Christi. Ideoque ab initio supereminens superferebatur super aquas. Cui dicam? Quo modo dicam de pōdere cupiditatis in abruptam abyssum, & de subleuatione charitatis per spiritum tuum, qui superferebatur super aquas? Cui dicam? Quo modo dicam? Mergimur & emergimus. Neque enim loca sunt quibus mergimur & emergimus. Quid similius & quid dissimilius? Affectus sunt, amores sunt, immundicia spiritus nostri defluens inferius amore curarum, & sanctitas [spiritus] tui attollens nos superius amore securitatis, vt sursum corda habeamus ad te, vbi spiritus tuus superfertur super aquas, & veniamus ad supereminentem requiem, cum pertransierit anima nostra aquas quæ sunt sine substantia.

Psal.123. Spiritus fomēs animas infirmas. Cap. VIII.

Defluxit angelus, defluxit anima hominis, & indicauerunt abyssum vniuersæ spiritales creaturæ in profundo tenebroso. Nisi dixisses ab initio, fiat D lux, & facta esset lux, & inhæreret tibi omnis obediens intelligentia cœlestis ciuitatis tuæ, & requiesceret in spiritu tuo, qui superfertur incōmutabiliter super omne mutabile. Alioquin & ipsum cœlum cœli tenebrosa abyssus esset in se, nunc autem lux est in domino. Nam & in ipsa misera inquietudine defluentium spirituum & indicantium tenebras suas nudatas veste luminis tui, satis ostendis quàm magnam creaturam rationalem feceris, cui nullo modo sufficit ad beatam requiem quicquid te minus est, ac per hoc nec ipsa sibi. Tu enim deus noster illuminabis tenebras nostras: Ex te oriuntur vestimenta nostra, & tenebræ nostræ sicut meridies erunt. Da mihi te deus meus, redde mihi te, En amo, & si parum est, amem validius. Non possum metiri, vt sciam quantum desit mihi amoris ad id quod satis est, vt currat vita mea in amplexus tuos, nec auertatur donec abscondatur in abscōdito vultus tui. Hoc tantum scio, quia male mihi est præter te, non solum extra me, sed & in meipso, & omnis mihi copia, quæ deus meus non est, egestas est.

Psal.17. Psal.118. Psal.30.

E

Quur solus spirit' fertur super aquas. Cap. IX.

Nunquid aut pater aut filius non superferebatur super aquas? Si tanquam loco sicut corpus, nec spiritus sanctus. Si autem incommutabilis diuinitatis eminentia super omne mutabile, & pater & filius & spiritus sanct' superferebatur super aquas: Cur ergo tantum de spiritu tuo dictum est hoc? Cur de illo tantum dictum est, quasi locus ibi esset, qui non est locus, de quo solo dictū est quod sit donum tuum, & in dono tuo requiescimus: ibi te fruimur requies nostra, locus noster. Amor illuc attollit nos, & spiritus tuus bonus exaltat humilitatem nostram de portis mortis. In bona voluntate pax nobis est. Corpus pondere suo nititur ad locum suum. Pondus non ad ima tantum est, sed ad locum suū. Ignis sursum tendit, deorsum lapis. Ponderibus suis aguntur, loca sua petunt. Oleum infra aquam fusum, supra aquam attollitur: aqua supra oleum fusa, infra oleum demergitur: Ponderibus suis agūtur, loca sua petunt. Minus ordinata inquieta sunt, ordinantur & quiescunt. Pondus meum amor meus, eo feror quocunque feror. Dono tuo accendimur, & sursum ferimur. Inardescimus & imus. Ascendimus ascēnsiones in corde, & cantamus canticum graduum. Igne F tuo, igne tuo bono inardescimus & imus, quoniā sursum imus ad pacem Hierusalem, quoniam iucundatus sum in his quæ dixerunt mihi, in domum domini ibimus. Ibi nos collocabit volūtas bona, vt nihil velimus aliud quàm permanere illic in æternum.

Psal.83. Psal.121.

Beata creatura quæ nō nouit aliud, cū esset ipsa aliud nisi dono tuo quod superfertur super omne mutabile, mox vt facta est, attolleretur nullo interuallo tēporis in ea vocatione qua dixisti: Fiat lux, & facta est lux. In nobis enim distinguitur tempore quo tenebræ fuimus & lux efficimur. In illa vero dictū est quid esset nisi illuminaretur: & ita dictū est quasi prius fuerit fluxa & tenebrosa: vt appareret causa qua dictum est, vt aliter esset, id est, vt ad lumen indeficiens conuersa lux esset. Qui potest intelligat, & qui non potest, à te petat. Vt quid mihi molestus est, quasi ego illuminem vllum hominem venientem in hunc mundum.

Ex dono dei omnia. Cap. X. Gene.1. Ephe.5. Ioan.1.

Trinitatem omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, si tamen intelligit eam, rara anima, quæ cū de illa loquitur, sciat quid loquatur. Et contēdunt & dimicāt, & nemo sine pace vidit istam visionē. Vellem vt hæc tria cogitarent homi-

Symbola trinitatis i homine. Cap.XI.

G nes in seipsis. Longe aliud sunt ista tria quàm illa trinitas. Sed dico vbi se exerceāt & probēt, & sentiant quàm longe aliud sunt. *Esse, nosse, velle.* Dico autem hæc tria: esse, nosse, velle. Sum enim, & noui, & volo: sum sciens & volēs: & scio esse me, & velle vt sum: & volo esse & scire. In his igitur tribus quàm sit inseparabilis vita, & vna vita, & vna mens, & vna essentia, quàm denique inseparabilis distinctio, & tamē distinctio, videat qui potest. Certe coram se est, attendat in se, & videat, & dicat mihi. Sed cū inuenerit in his aliquid & dixerit, non iam se putet inuenisse illud quod supra ista est incōmutabile, quod est incōmutabiliter, & scit incōmutabiliter, & vult incommutabiliter: & vtrum propter tria hæc & ibi trinitas: an in singulis hæc tria, vt † terna singulorū sint: an vtrunque † miris modis simpliciter & multipliciter infinito in sese sibi † fine quo est, & sibi notum est, & sibi sufficit incommutabiliter idipsum copiosa vnitatis magnitudine, quis facile cogitauerit? quis vllo modo dixerit? quis quolibet modo temere pronunciauerit?

† aut. † vtrunque † in se sibi fine.

Aqua baptismi p spiritū efficax. Cap. XII.

H Procede in cōfessione fides mea, dic domino deo tuo: Sancte, sancte, sancte domine deus meus, in nomine tuo baptizati sumus, pater & fili & spiritus sancte, in nomine tuo baptizamus, pater & fili & spiritus sancte: quia & apud nos in Christo suo fecit deus cœlum & terram, spiritales & carnales Ecclesiæ suæ: & terra nostra antequam acciperet formam doctrinę, inuisibilis erat & incomposita: & ignorantiæ tenebris tegebamur, quoniam pro iniquitate erudisti hominē, *Psal. 38.* & iudicia tua sicut † abyssus multa. *† sunt.* Sed quia spiritus tuus superferebatur super aquam, nō reliquit miseriam *Psal. 35.* nostram misericordia tua, & dixisti: Fiat lux. *Matth. 4.* Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnū cœlorum, pœnitentiam agite, fiat lux, & facta est lux. *Psal. 41.* Et quoniam cōturbata erat ad nosipsos anima nostra, cōmemorati sumus tui domine de terra Iordanis, & de monte æquali tibi, sed paruo propter nos; & displicuerunt nobis tenebræ nostræ, & conuersi sumus ad te: & facta est lux. *Ephes. 5.* Et ecce fuimus aliquando tenebrę, nunc autem lux in domino.

Ex spū remissio peccatorū. Cap. XIII.

I Et tamen adhuc per fidem, nondum per speciem. *Roma. 8.* Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ videtur non est spes. *Psal. 41.* Adhuc abyssus abyssum inuocat, sed iam non in voce cataractarum tuarum. Adhuc & ille qui dicit: *1. Corin. 3.* Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, etiam ipse nondum se arbitratur comprehendisse: *Philip. 3.* & quæ retro oblitus, in ea quæ ante sunt extenditur, & ingemiscit grauatus, *Psal. 41.* & sitit anima eius ad deum viuum, quemadmodum ceruus ad fontes aquarum, & dicit: Quando veniam? *2. Corin. 5.* habitaculū suum quod de cœlo est, superindui cupiens & inuocat inferiorem abyssum dicens: *Roma. 12.* Nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate mentis vestræ: & *1. Corin. 14.* nolite pueri effici mentibus, sed malicia paruuli estote, vt mentibus perfecti sitis. *Gala. 3.* Et, O stulti Galatæ, qui vos fascinauit? *Acto. 2.* Sed iam non in voce sua: in tua enim qui misisti spiritum tuum de excelsis, per eum qui ascendit in altum, & aperuit cataractas donorum suorum, *Psal. 67.* vt fluminis impetus lætificaret ciuitatē tuam. *Psal. 45.* Illi enim suspirat sponsi amicus, habens iam spiritus primicias *Roma. 8.* penes eum, sed adhuc in semetipso ingemiscens, adoptionem expectans, redemptionem corporis sui: illi suspirat, membrum est enim spōsæ, [&] illi zelat: amicus *Ioan. 3.* est enim sponsi, illi zelat non sibi: quia in voce cataractarum tuarum, *Psal. 41.* non in voce sua inuocat alteram abyssum, cui zelans, timet ne sicut serpens Euam decepit a- *2. Corin. 11.* stutia sua, sic & eorum sensus corrumpantur à castita- K te, quæ est in sponso nostro vnico tuo. Quæ est illa speciei lux? *1. Ioan. 3.* Cum videbimus eum sicuti est, & transierint lachrymæ, *Psal. 41.* quæ mihi factæ sunt panis die ac nocte, dū dicitur mihi quotidie, vbi est deus tuus?

Fide & spe corroboramur. Cap. XIIII.

Et ego dico: Deus meus vbi es? Respiro in te paululum, cum effundo super me animam meam in voce exultationis & confessionis soni festiuitatē celebrātis. Et adhuc tristis est, quia relabitur & fit abyssus, vel potius sentit adhuc se esse abyssum. *Psal. 41.* Dicit enī † fides mea, quam accendisti in nocte ante pedes meos: *† ei.* Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? *Psal. 118.* Spera in domino, Lucerna pedibus tuis verbum eius: Spera & persenera, donec transeat nox mater iniquorum, donec transeat ira domini, cuius filij & nos fuimus aliquādo tenebræ, *Ephe. 5.* quarū residua trahimus in corpore propter peccatum mortuo, *Roma. 8.* donec aspiret dies, & remoueātur vmbræ. *Canti. 2.* Spera in domino, Mane adstabo tibi & contēplabor, *Psal. 41.* semper confitebor illi. Mane adstabo & videbo salutare vultus mei, deum meum, *Psal. 5.* qui viuificauit & mortalia corpora nostra, *Roma. 8.* propter spiritum qui habitat in nobis: quia super interius nostrum tenebrosum & fluidum misericorditer superferebatur. L Vnde in hac peregrinatione pignus accepimus, vt iam simus lux, dum adhuc spe salui facti sumus, & filij lucis, & *Ephe. 5.* filij diei, non filij noctis neque tenebrarum, *Roma. 8.* quod tamē fuimus. *1. Thes. 5.* Inter quos & nos in isto adhuc incerto humanæ noticiæ, tu solus diuidis qui probas corda nostra, & vocas lucem diem, & tenebras noctem. Quis enim nos discernit nisi tu? *1. Corin. 4.* Quid autem habemus quod non accepimus à te, *Roma. 9.* ex eadē massa vasa in honorem, ex qua sunt & alia facta in contumeliam?

Voce fūdamenti scriptura intelligitur. Cap. XV.

Aut quis nisi tu deus noster fecisti nobis firmamentum authoritatis super nos in scriptura tua diuina? Cœlū enim plicabitur, vt liber: & nunc sicut pellis extenditur super nos. Sublimioris enim authoritatis est tua diuina scriptura, cū iam obierunt ista morte illi mortales, per quos eam dispensasti nobis. *Esaia 34.* Et tu scis domine, tu scis *Apoc. 6.* quemadmodū pellibus indueris homines, cum peccato mortales fierent. *Psal. 103.* Vnde sicut pellem extendisti firmamentum libri tui, *Gene. 3.* concordes vtiq; sermones tuos, M quos per mortaliū ministerium superposuisti nobis. Nanque ipsa eorum morte solidamentū authoritatis in eloquiis tuis per eos editis sublimiter extenditur super omnia quæ subter sunt. Quod cum hic viuerent, nō ita sublimiter extentum erat. *Psal. 103.* Nondum sicut pellem cœlum extenderas, nondū mortis eorum famam vsquequaq; dilatueras. Videamus domine, domine cœlos opera digitorum tuorū, disserena oculis nostris nubilum quo subtexisti eos. *Psal. 18.* Ibi est testimonium tuum, sapientiam præstans paruulis. *Psal. 8.* Perfice deus meus laudem tuam ex ore infantium & lactentium. Neque enim nouimus alios libros, ita destruentes superbiam, ita destruentes inimicum & defensorem, resistentem reconciliationi tuæ defendendo peccata sua. Nō noui domine non noui alia tam casta eloquia, quæ sic mihi persuaderent confessionem, & lenirent ceruicē meam iugo tuo, & inuitarēt colere te gratis. Intelligam ea pater bone, da mihi hæc subterposito, quia subterpositis solidasti ea. Sunt aliæ aquæ, quæ super hoc firmamentum, credo immortales, & à terrena corruptione secretæ: Laudent nomen tuum, laudent te supercœlestes populi angelorum tuorum, qui non opus habent suscipere † firmamentum hoc & legendo cognoscere verbum tuum. *† suspicere.* Vident enim faciem tuam semper, & ibi legunt *Matth. 18.*

sine

A fine ſyllabis temporum quid velit æterna voluntas tua.
Legunt, eligunt & diligũt: ſemper legunt, & nunquam
præterit quod legunt. Eligendo enim & diligendo le-
gunt ipſam incommutabilitatẽ cõſilij tui. Non claudi-
tur codex eorum, nec plicabitur liber eorũ, quia tuipſe
illis hoc es, & es in æternum, quia ſuper hoc firmamen
tum ordinaſti eos, quod firmaſti ſuper infirmitatẽ infe-
*† al. ſuſpi- riorum populorum, vbi ſuſciperent * † & cognoſcerẽt
cerent. miſericordiam tuã, temporaliter enunciantem te qui
Pſal. 35. feciſti tẽpora. In cœlo enim domine miſericordia tua,
& veritas tua vſque ad nubes. Tranſeunt nubes, cœlum
autem manet. Tranſeunt prædicatores verbi tui ex hac
vita in aliam vitam, ſcriptura vero tua vſque in finem
Matth. 24. ſeculi ſuper populos extenditur. Sed & cœlum & terra
Eſaiæ. 40. tranſibunt, ſermones autem tui non tranſibunt: Quò-
niam & pellis plicabitur, & fœnum ſuper quod exten-
debatur, cum claritate ſua præterier, verbum autẽ tuum
manet in æternum: quod nunc in ænigmate nubium
1. Corin. 13. & per ſpeculum cœli non ſicuti eſt apparet nobis: quia
& nos quamuis filio tuo dilecti ſimus, nondum appa-
† Attendit. ruit quod erimus. Accendit † per retia carnis, & blan-
1. Ioan. 3. ditus eſt, & inflammauit, & currimus poſt odorẽ eius.
Canti. 1. Sed cum apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam vide-
bimus eum ſicuti eſt. ‖ Sicuti eſt ‖ domine videre no-
B ſtrum, quod nondum eſt, da nobis.

Deus immu- NAm ſicut omnino tu es, tu ſcis ſolus qui es in-
tabilis. commutabiliter, & ſcis incõmutabiliter, & vis
Cap. XVI. incommutabiliter. Et eſſentia tua ſcit & vult
incommutabiliter, & ſcientia tua eſt & vult incommu
tabiliter, & voluntas tua eſt & ſcit incommutabiliter.
Nec videtur iuſtum eſſe coram te, vt quemadmodũ ſe
ſcit lumen incommutabile, ita ſciatur ab illuminato
Pſal. 142. commutabili. Ideoque anima mea ſicut terra ſine aqua
tibi: quia ſicut ſe illuminare de ſe non poteſt, ita ſe ſa-
Pſal. 35. tiare de ſe non poteſt. Sic enim apud te fons vitæ quo
modo in lumine tuo videbimus lumen.

Quid ari- QVis congregauit amaricantes in ſocietatem v-
da, quid nam? Idem nanque illis finis eſt temporalis
mare. & terrenæ fœlicitatis, propter quam faciunt
omnia: quamuis innumerabili varietate
Cap. XVII. curarum fluctuent. Quis domine, niſi tu qui dixiſti, vt
congregarentur aquæ in congregationem vnam, & ap
Gene. 1. pareret arida ſitiens tibi? Quoniam tuum eſt & mare, &
tu feciſti illud, & aridam terram manus tuæ formaue-
C runt. Neque enim amaritudo voluntatum, ſed congre-
Pſal. 94. gatio aquarum vocatur mare. Tu enim coërces etiam
malas cupiditates animarum, & figis limites quouſque
progredi ſinantur, atque vt in ſe comminuãtur fluctus
Iob. 38. earum, atque ita facis mare ordine imperij tui ſuper
omnia. At animas ſitientes tibi, & apparentes tibi alio
fine diſtinctas à ſocietate maris, occulto & dulci fonte
irrigas, vt & terra det fructum ſuum, & te iubente do-
mino deo ſuo germinet anima noſtra opera miſeri-
cordiæ, ſecundum genus diligens proximum in ſubſi-
diis neceſsitatũ carnalium, habens in ſe ſemen ſecun-
dum ſimilitudinem: quoniam ex noſtra infirmitate
compatimur ad ſubueniendum indigentibus, ſimiliter
opitulantes quemadmodũ nobis vellemus opem ferri,
ſi eodem modo indigeremus, non tantum in facilibus,
tanquam in herba ſeminali, ſed etiam in protectione
adiutorij forti robore, ſicut lignum fructiferum, id eſt,
beneficium ad eripiendum eum, qui iniuriam patitur,
de manu potentis, & præbendo protectionis vmbra-
culum valido robore iuſti iudicij.

ITa domine, ita oro te, oriatur ſicuti facis, ſicuti das D
hilaritatem & facultatem, oriatur de terra veritas, Orat vt o-
& iuſticia de cœlo reſpiciat, & fiant in firmamento riatur de
luminaria. Frangamus eſurienti panẽ noſtrum, & ege- terra veri-
num ſine tecto inducamus in domum noſtrã. Nudum tas, & iuſti
veſtiamus, & domeſticos ſeminis noſtri non deſpicia- cia de cœlo
mus: Quib⁹ in terra natis fructibus, vide quia bonũ eſt: reſpiciat.
& erumpat temporanea lux noſtra, & de iſta inferiori Cap. XVIII
fruge actionis in delicias contẽplationis verbũ vitæ ſu-
perius obtinentes, appareamus ſicut luminaria in mun- 2. Pet. 1.
do cohærentes firmamento ſcripturæ tuæ. Ibi enim no
biſcũ diſputas, vt diuidamus inter intelligibilia & ſen-
ſibilia, tanquam inter diem & noctem, vel inter ani-
mas alias intelligibilibus, alias ſenſibilibus deditas: vt
iam nõ tu ſolus in abdito diiudicationis tuæ, ſicut an-
tequam fieret firmamentum diuidas inter lucem & te-
nebras, ſed etiam ſpiritales tui in eodem firmamento
poſiti atque diſtincti, manifeſtata per orbem gratia tua
luceant ſuper terram, & diuidant inter diem & noctẽ,
& ſignificent tempora: quia vetera tranſierunt, ecce fa- 2. Corin. 5.
cta ſunt noua, & quia propior eſt noſtra ſalus quàm cũ
credidimus, & quia nox præceſsit, dies autem appropin Roma. 13.
quauit: & quia benedices coronam anni tui, mittens o-
perarios in meſſem tuam, in qua ſeminanda alij labo- E
rauerunt, mittens etiã in aliam ſementem, cuius meſsis Pſal. 64.
in fine eſt. Ita das vota optanti, & benedicis annos iuſti: Matth. 9.
tu autem idem ipſe es, & in annis tuis qui nõ deficient, Ioan. 4.
horreum præparas annis tranſeuntibus. Aeterno quip- Pſal. 101.
pe conſilio propriis temporibus bona cœleſtia das ſu-
per terram. Quoniamquidem alij datur per ſpiritũ ſer- 1. Corin. 12.
mo ſapiẽtiæ tanquam luminare maius, propter eos qui Luminare
perſpicuæ veritatis luce delectãtur tanquam in princi- maius.
pio diei: alij autẽ ſermo ſcientiæ ſecundũ eundẽ ſpiritũ,
tanquã luminare minus: alij fides, alij donatio curatio- Luminare
num, alij operationes virtutũ, alij prophetia, alij diiudi- minus.
catio ſpirituum, alij genera linguarũ: & hæc omnia tã-
quam ſtellę. Omnia enim hæc operatur vnus atq; idem
ſpiritus diuidẽs propria vnicuiq; prout vult, & faciens
apparere ſydera in manifeſtatione ad vtilitatẽ. Sermo
autẽ ſciẽtiæ, qua cõtinentur omnia ſacramenta, quę va-
riãtur tẽporibus tanquã luna, & cæteræ noticiæ dono-
rum, quæ deinceps tanquam ſtellæ cõmemoratæ ſunt,
quãtum differunt ab illo candore ſapiẽtiæ, quo gaudet
prædictus dies, tãtum in pricipio noctis ſunt. His enim F
ſunt neceſſaria, quibus ille prudẽtiſſimus ſeruus tuus nõ
potuit loqui, quaſi ſpiritalibus, ſed quaſi carnalibus, ille 1. Corin. 3.
qui ſapientiã loquitur inter perfectos. Animalis autem 1. Cor. 2.
homo tanquã paruulus in Chriſto lactiſq; potator, do
nec roboretur ad ſolidum cibum, & aciẽ firmet ad ſolis
aſpectũ, non habeat deſertam noctem ſuã, ſed luce lunę
ſtellarumq; contẽtus ſit. Hæc nobiſcum diſputas ſapien
tiſſime deus noſter in libro tuo firmamento tuo, vt diſ-
cernamus omnia contemplatione mirabili, quãuis ad-
huc in ſignis, & in temporibus, & in diebus, & in annis.

SEd prius lauamini, mundi eſtote, auferte nequiciã Pectus pur
ab animis veſtris, atq; à cõſpectu oculorum meo- gandum vi
rum, vt appareat arida. Diſcite bonum facere, iu- cus, quo co-
dicate pupillo, & iuſtificate viduam, vt germinet terra pax ſit vir-
herbã pabuli & lignum fructiferum, & venite diſpute- tutum.
mus, dicit dominus, vt fiant luminaria in firmamento Cap. XIX.
cœli, & luceant ſuper terrã. Quærebat diues ille à magi
ſtro bono, quid faceret vt vitam æternam conſequere- Matth. 19.
tur. Dicat ei magiſter bonus, quem putabat hominem,
& nihil amplius. Bonus eſt autem, quia deus eſt: dicat ei
vt ſi vult venire ad vitam, ſeruet mandata. Separet à ſe

G amaritudinem maliciæ atq; nequiciæ: non occidat,nó
mœchetur,nó furetur,non falsum testimoniũ dicat, vt
appareat arida:& germinet honoré patris & matris, &
dilectioné proximi.Fecit,inquit,hæc omnia. Vnde er-
go tantæ spinæ, si terra fructifera est? Vade extirpa syl-
uosa dumeta auariciæ, vnde quæ possides, & imple re
frugibus dando pauperibus, & habebis thesaurũ in cœ-
lis,& sequere dominũ, si vis esse perfectus, eis sociatus,
inter quos loquitur sapientiã ille qui nouit qui distri-
buat diei & nocti,vt noris & tu,vt fiant & tibi lumina-
ria in firmamento cœli. Quod non fiet, nisi fuerit illic
cor tuum: quod item non fiet, nisi fuerit illic thesau-
Math.6. rus tuus, sicut audisti à magistro bono. Sed contrista-
ta est terra sterilis, & spinæ suffocauerunt verbum. Vos
Math.13. autem genus electum,infirma mũdi,qui dimisistis om-
1.Petri 2. nia vt sequeremini dominum,ite post eum,& confun-
dite fortia:ite post eum speciosi pedes, & lucete in fir-
Psal.18. mamento,vt cœli enarrent gloriam eius, diuidẽtes in-
ter lucem perfectorũ,sed nondum sicut angelorum: &
** al.defe-* tenebras paruulorũ,sed non desperatorum: * lucete su
ctorum. per omnem terram, & dies sole candens, eructet diei
H verbum sapientiæ:& nox luna lucens, annunciet nocti
verbum scientiæ.Luna & stellæ nocti lucent, sed nox
non obscurat eas: quoniam illæ illuminant eam pro
modulo eius.Ecce enim tanquam deo dicente, fiãt lu-
Acto.2. minaria in firmamento cœli, factus est subito de cœlo
sonus,quasi ferretur flatus vehemens, & visæ sunt lin-
guæ diuisæ quasi ignis, qui & insedit super vnũquenq;
illorũ:& facta sunt luminaria in firmamento cœli,ver-
bum vitæ habentia. Vbiq; discurrite ignes sancti, ignes
Math.5. decori. Vos enim estis lumen mundi, nec estis sub mo-
dio. Exaltatus est cui adhæsistis,& exaltauit vos. Discur
rite & innotescite omnibus gentibus.

Creatio spiritualis virtutum. Ca. XX.

CONcipiat & mare,& pariat opera vestra, & pro-
ducant aquæ reptilia animarũ viuarum. Sepa-
rantes enim preciosum à vili, facti estis os dei,
per quod diceret Producant aquæ non animã viuam,
quam terra producit, sed reptilia animarũ viuarum, &
volatilia volantia super terrã. Repserunt enim sacra-
menta tua deus per opera seruorum sanctorũ tuorum
inter medios fluctus tentationum seculi,ad imbuendas
I gentes nomini tuo,in baptismo tuo. Et inter hæc facta
sunt magna mirabilia tanquam cete grandia,& voces
nunciorum tuorum volitantes super terrã iuxta firma-
Psal.18. mentum libri tui, præposito illo sibi ad authoritatem,
sub quo volitarent quocunq; irent. Neq; enim sunt lo-
quelæ neq; sermones,quorũ non audiãtur voces eorũ,
quando in omnem terrã exiit sonus eorum, & in fines
orbis terræ verba eorũ: quoniam tu domine benedicẽ-
do multiplicasti hæc. Nunquid mentior aut mixtione
misceo, neque distinguo lucidas cognitiones harũ re-
rum in firmamento cœli,& opera corporalia in vndo-
so mari,& sub firmamento cœli? Quarũ enim rerũ no-
ticiæ sunt solidæ, & terminatæ sine incrementis gene-
rationum,tanquã lumina sapientiæ & scientiæ earun-
dem rerũ sunt operationes corporales multæ ac variæ,
& aliud ex alio crescẽdo multiplicatur in benedictio-
ne tua deus:qui consolatus es fastidia sensuum morta-
lium, vt in cognitione animi res vna multis modis per
corporis motiones figuretur atq; dicatur: aquæ produ-
xerunt hæc,sed in verbo tuo necessitates alienatorũ ab
æternitate veritatis tuæ populorũ produxerũt hæc, sed
in euãgelio tuo,quoniã ipsæ aquæ ista eiecerunt,quarũ
amarus lãguor fuit causa, vt in tuo verbo ista procede-
rent. Et pulchra sunt omnia faciente te, & ecce tu ine-

narrabiliter pulchrior qui fecisti omnia: à quo si non K
esset lapsus Adam,non diffunderetur ex vtero eius sal-
sugo maris,genus humanũ profunde curiosum & pro-
cellose tumidũ,& instabiliter fluidum:atque ita non o-
pus esset; vt in aquis multis corporaliter & sensibiliter
operarentur dispẽsatores tui mystica facta & dicta. Sic
enim nunc mihi occurrerunt reptilia & volatilia, qui-
bus imbuti & initiati homines corporalibus sacramen
tis subditi,non vltra proficerent, nisi spiritaliter viue-
sceret anima gradu alio, & post initij verbum in con-
summationem respiceret.

AC per hoc in verbo tuo non maris profundi- *Allegorica*
tas, sed ab aquarum amaritudine terra discreta *interpreta-*
eiicit, non reptilia animarum viuarum & vo- *tio aniũ &*
latilia,sed animam viuam. Neque enim iam opus habet *piscium &*
baptismo quo gentibus opus est, sicut opus habebat cũ *cæterorum*
aquis tegeretur. Non enim intratur aliter in regnũ cœ- *animãtiũ.*
lorũ ex illo quo instituisti, vt sic intretur: nec magnalia *Cap. XXI.*
quærit mirabilium quibus fiat fides. Neque enim nisi si- *Ioan.4.*
gna & prodigia viderit,non credit,cum iam distincta *1.Corin.14.*
sit terra fidelis ab aquis maris infidelitate amaris,& lin-
guæ in signo sunt non fidelibus,sed infidelibus. Nec i-
sto igitur genere volatili, quod verbo tuo produxerũt L
aquæ,opus habet terra, quam fundasti super aquas. Im-
mitte in eam verbum tuum per nuncios tuos. Opera
enim eorum narramus,sed tu es qui operaris in eis, vt
operentur animam viuam. Terra producit eam, quia
terra causa est, vt hæc agant in ea: sicut mare fuit cau-
sa vt agerent reptilia animarum viuarum, & volatilia
sub firmamento cœli, quibus iam terra non indiget:
quamuis piscẽ manducet leuatũ de profundo in ea mẽ- *Luca 24.*
sa quam parasti in conspectu credentium. Ideo enim
de profundo leuatus est, vt alat aridam, & auis marina
progenies,sed tamen super terram multiplicatur. Pri-
marum enim vocum euangelizantium infidelitas ho-
minum causa extitit, sed & fideles exhortantur, & be-
nedicuntur ab eis multipliciter de die in diem. At vero
anima viua de terra sumpsit exordium, quia non pro-
dest iam nisi fidelibus continere se ab amore huius se-
culi,vt anima eorũ tibi viuat, quæ mortua erat in de-
liciis viuens, deliciis domine mortiferis: nam tu puri
cordis vitales deliciæ. Operentur ergo iam in terra M
ministri tui, non sicut in aquis infidelitatis annunci- *1.Timo.5.*
ando & loquendo per miracula & sacramenta & vo-
ces mysticas, vbi intenta sit ignorantia mater admira-
tionis in timore occultorum signorum. Talis enim est
introitus ad fidem filiis Adam oblitis tui,dum abscon- *Gene.3.*
dunt se à facie tua,& fiunt abyssus:sed operentur etiam
sicut in arida discreta à gurgitibus abyssi, & sint forma
fidelibus viuendo coram eis,& excitando ad imitatio-
nem. Si enim non tantum ad audiendum verbum, sed
etiam ad faciendum audiunt: Quærite dominum, & *Psal.68.*
viuet anima vestra, vt producat terra animam viuen-
tem. Nolite conformari huic seculo, continete vos ab *Roma.12.*
eo. Euitando viuit anima, quæ appetendo moritur.
Continete vos ab immani feritate superbiæ, ab inerti
voluptate luxuriæ, & à fallaci nomine scientiæ, vt sint
bestiæ mansuetæ,& pecora edomita,& innoxij serpen-
tes. Motus enim animæ sunt isti in allegoria, sed fa-
stus elationis, & delectatio libidinis, & venenum cu-
riositatis motus sunt animæ morituræ: quia non ita
moritur, vt omni motu careat,quoniam discedendo à
fonte vitæ,moritur, atque ita suscipitur à prætereunte
seculo, & conformatur ei. Verbum autem tuum deus
fons vitæ æternæ est,& non præterit: ideoque in verbo
tuo

A tuo cohibetur ille discessus, dum dicitur nobis: Nolite
cõformari huic seculo, vt producat terra in foote vnæ
anunam viuentem,in verbo tuo per Euangelistas tuos
animam continentẽ, imitando imitatores Christi tui.
Hoc est enim secundũ genus, quoniam æmulatio viri
Galat.4. ab amico est. Estote, inquit, sicut ego : quia & ego sicut
vos. Ita erunt in anima viua bestiæ bonæ in mansuetu-
Ecclẽs.3. dine actionis. Mandasti enim, dicens: In mansuetudine
opera tua perfice, & ab omni homine diligeris. Et peco
ra bona neque si maoducauerint, abundantia : neque si
non manducauerint, egentia: & serpentes boni, nõ per-
niciosi ad nocendum, sed astuti ad cauendum, & tantũ
Roma.1. explorantes temporalem naturam, quantum sufficit, vt
per ea quæ facta sunt, iotellecta coospiciatur æternitas.
Seruiunt enim rationi hæc animalia, cum à progressu
mortifero cohibita viuunt & bona suot.

Renascẽtia spiritus. Ca. XXII. ECce enim domine deus noster creator noster, cũ
cohibitæ fuerint affectiones ab amore seculi, qui-
bus moriebamur male viuendo, & cœperit esse
anima viuens bene viuendo, completúmq; fuerit ver-
Roma.12. bum tuum, quod per Apostolum tuum dixisti : Nolite
B conformari huic seculo. consequitur & illud qood ad-
iunxisti statim, & dixisti: Sed reformamini in nouitate
mentis vestræ: non iam secundum genus tanquam imi
tantes præcedentem proximum, nec ex hominis me-
lioris authoritate viuentes. Neque enim dixisti: Fiat ho
Gene.1. mo secundũ genus. sed : Faciamus hominẽ ad imaginẽ
& similitudinẽ nostram. vt nos probemus quæ sit vo-
Roma.12. luntas tua. Ad hoc enim ille dispensator tuus generans
1. Corin.4. per euangeliũ filios, ne semper paruulos haberet, quos
1.Thes.2. lacte nutriret, & taoquam nutrix foueret. Reforma-
Roma.12. mini, inquit, in nouitate mentis vestræ, ad probandum
quæ sit voluntas dei, quòd bonum & beneplacitum &
perfectum. Ideoq; non dicis: Fiat homo. sed : faciamus
hominem. Nec dicis, secundum genus. sed: ad imaginẽ
& similitudinem nostram. Mente quippe renouatus, &
conspiciẽs intellectu veritatem tuam, homine demon-
stratore non indiget, vt suum genus imitetur : sed de-
monstrante te probat ipse quæ sit voluntas tua, quod
bonum & beneplacitum & perfectum: & facis eum
iam capacem videre trinitatem vnitatis, & vnitatem
trinitatis. Ideoque pluraliter dicto: Faciamus homi-
C nem: siogulariter tamen infertur, Et fecit deus homi-
nem. & pluraliter dicto, Ad imaginem nostram: sin-
gulariter tamen infertur, Ad imaginem dei. Ita ho-
mo renouatur in agnitionem dei secundum imagi-
Coloss.3. nem eius qui creauit eum: & spiritalis effectus iudicat
1.Corin.2. omnia, quæ vtique iudicanda sunt, ipse autem à nemi-
ne iudicatur.

QVod autẽ iudicat omnia, hoc est, quod habet
Christian' de quibus iudicet. potestatem piscium maris, & volatilium cœli,
& omnium pecorum & ferarũ, & omnis
terræ, & omoium repentium quæ repunt
Ca. XXIII. super terram. Hoc enim agit per mentis intellectum,
1. Corin. 2. per quem percipit quæ sunt spiritus dei. Alioqui homo
Psal.48. in honore positus, nõ intellexit: comparatus est iumen-
tis insensatis, & similis factus est illis. Ergo in Ecclesia
tua deus noster, secundum gratiam tuam quam dedisti
Ephes.2. ei, quoniam tuum sumus figmentum creati in operibus
boois, non solum qui spiritaliter præsunt, sed etiam ij
Gene.1. qui spiritaliter subduntur eis qui præsunt. Masculum e-
nim & fœminam, fecisti hominem, hoc modo in gra-
tia tua spirituali, vbi secundum sexum corporis non est
Gala.3. masculus & fœmina, quia oeque Iudæus, neque Græ-
cus, neque seruus, neque liber. Spiritales ergo, siue qui

præsunt, siue qui obtemperant, spiritaliter iudicant : nõ D
de cognitionibus spiritalibus, quæ lucent in firmamen *1.Corin.2.*
to. Non enim oportet de tam sublimi authoritate iu-
dicare, neque de ipso libro tuo, etiam si quid ibi non lu
cet, quoniam submittimus ei nostrum intellectũ, cer-
túmque habemus, etiam quod clausum est aspectibus
nostris, recte veracitèrque dictum esse. Sic enim homo *Coloss.3.*
licet iam spiritalis & renouatus in agnitionem dei, se- *Iacobi.4.*
cundum imaginẽ eius qui creauit eum, factor tamẽ le- *1.Corin.2.*
gis debet esse, nõ iudex. Neq; de illa distinctione iudi-
cat spiritalium videlicet atq; carnalium hominum, qui
tuis deus noster oculis ooti sunt, & nullis adhuc nobis
apparuerunt operibus, vt ex fructibus eorũ cognosca- *Matth.7.*
mus eos : sed tu domine iam scis eos, & diuisisti & vo-
casti in occulto, antequã fieret firmamentum. Neq; de
turbidis huius seculi populis tanquã spiritalis homo di
iudicat. Quid enim ei de iis quæ † foris sunt iudicare, *† qui.*
ignoranti quis inde venturus sit in dulcedinem gratiæ *1.Corin.5.*
tuæ, & quis in perpetua impietatis amaritudine reman
surus: Ideoq; homo quem fecisti ad imaginem tuã, non
accepit potestatem luminarium cœli, neq; ipsius occul-
ti cœli, neq; diei & noctis, quæ ante cœli constitutionẽ E
vocasti, oeq; congregationis aquarum quod est mare:
sed accepit potestatem piscium maris, & volatiliũ cœ-
li, & omnium pecorum, & omnis terræ, & omnium re-
ptilium quæ repunt super terram. Iudicat enim & ap- *1.Corin.2.*
probat quod recte, improbat autẽ quod perperã inue-
nerit: siue in ea solennitate sacramentorum, quibus ini-
tiantur, quos peruestigat in aquis multis misericordia
tua : siue in ea, qua ille piscis exhibetur, quem leuatũ de
profundo terra pia comedit, siue in verborũ signis vo-
cibusq; subiectis authoritati libri tui tanquã sub firma-
mento volitantibus, interpretando, exponcodo, disse-
rendo, disputando, benedicendo, atq; iouocãdo te ore
erumpentibus atq; sonantibus signis, vt respondẽat po-
pulus, amẽ. Quibus omnibus vocibus corporaliter enũ
ciandis, causa est abyssus seculi, & cęcitas carnis, quę co
gitata non possunt videri, vt opus sit iostrepere in au-
ribus : Ita quãuis multiplicentur volatilia super terrã,
ex aquis tamen originem ducunt. Iudicat etiã spiritalis
approbãdo quod rectum, improbando autẽ quod per-
peram inuenerit in operibus moribusq; fidelium & e-
leemosynis tanquam terra fructifera, & de anima viua
mãsuefactis affectionibus, in castitate, in ieiunius, in co- F
gitationibus piis, de iis quæ per sensum corporis per-
cipiuntur. De his enim iudicare nunc dicitur, in quib'
& potestatem corrigendi habet.

SEd quid est hoc, & quale mysterium est? Ecce be- *Quare de' benedixerit homini, piscibus & volatilib', & nõ aliis creaturis. C. XXIIII.*
nedicis homines ô domine, vt crescant & multi-
plicentur, & impleant terram. Nihil ne oobis ex
hoc innuis, vt intelligamus aliquid? Cur non ita bene-
dixeris lucem quam vocasti diem, nec firmaoientum
cœli, nec luminaria, nec sydera, oec terram, nec mare?
Dicerem te deus noster, qui nos ad imaginem tuam
creasti, dicerem te hoc donum benedictionis homini
proprie voluisse largiri, nisi hoc modo benedixisses pi-
sces & cetos, vt crescerent & multiplicarentur, vt im-
plerent aquas maris, & volatilia multiplicarentur su-
per terram. Item dicerem ad ea rerum genera perti-
nere benedictionem hanc, quæ gignendo ex semetipsis
propagantur, si eam reperirem in arbustis & fructetis
& in pecoribus terræ. Nũc autẽ nec herbis & lignis di-
ctũ est, nec bestiis & serpẽtibus, crescite & multiplica-
mini, cũ hæc quoq; omnia, sicut pisces & aues & homi-
nes gignẽdo augeantur, genusq; custodiãt. Quid igitur

G dicam lumẽ meum veritas, quia vacat hoc, quia inaniter ita dictum est? Nequaquam pater pietatis, absit vt hoc dicat seruus verbi tui. Et si ego non intelligo quid hoc eloquio significes, vtantur eo melius meliores, id est, intelligentiores quàm ego sum, vtuicuiq; quantum sapere dedisti deus meus. Placeat autem & confessio mea corã oculis tuis qua tibi confiteor credere me domine non incassum te ita locutum esse, neque silebo quod mihi lectionis huius occasio suggerit. Verum est enim, nec video quid impediat, ita me sentire dicta figurata librorum tuorum. Noui enim multipliciter significari per corpus, quod vno modo mente intelligitur, & multipliciter mẽte intelligi, quod vno modo per corpus significatur. Ecce simplex dilectio dei & proximi, quàm multiplicibus sacramentis & innumerabilibus linguis, & in vnaquaq; lingua innumerabilibus locutionum modis corporaliter enunciatur, ita crescunt & multiplicantur fœtus aquarum. Attende iterũ quisquis hæc legis. Ecce quod vno modo scriptura of-

al. affert. fert,* & vox personat: In principio fecit deus cœlum &

Gene. 1. terram, nónne multipliciter intelligitur, non errorum

H fallacia, sed verarum intelligentiarum generibus: ita crescunt & multiplicantur fœtus hominum. Itaque si naturas ipsas rerum non allegorice, sed proprie cogitemus, ad omnia quæ de seminibus gignuntur, conuenit verbum, Crescite & multiplicamini. Si autem figurate posita ista tractemus, quod potius arbitror intendisse scripturã, quæ vtique non superuacue solis aquatilium & hominum fœtibus istam benedictionem attribuit, inuenimus quidem multitudines & in creaturis spiritalibus atque corporalibus, tanquàm in cœlo & in terra: & in animis iustis & iniquis tanquam in luce & tenebris. & in sanctis authoribus, per quos lex ministrata est, tanquam in firmamento quod solidatum est inter aquam & aquam: & in societate amaricantiũ populorum, tanquam in mari: & in studio animarum piarum tanquam in arida: & in operibus misericordiæ secundum præsentem vitam, tanquam in herbis seminalibus & lignis fructiferis: & in spiritalibus donis manifestatis ad vtilitatem, sicut in luminaribus cœli: & in affectibus formatis ad temperantiam tanquã in anima viua. In his omnibus nãciscimur multitudines, & vber-

I tates, & incrementa. Sed quod ita crescat & multiplicetur, vt vna res multis modis enuncietur, & vna enũciatio multis modis intelligatur, non inuenimus nisi in signis corporaliter editis, & rebus intelligibiliter excogitatis. Signa corporaliter edita, generationes aquarum propter necessarias causas carnalis profunditatis: res autem intelligibiliter excogitatas generationes humanas, propter rationis fœcunditatem intelligimus. Et ideo credimus vtriq; horum generi dictum esse abs te domine, Crescite & multiplicamini. In hac enim benedictione concessam nobis à te potestatem & facultatẽ accipio, & multis modis enũciare quod vno modo intellectum tenuerimus, & multis modis intelligere, quod obscure vno modo enunciatum legerimus. Sic implentur aquæ maris, quæ non mouentur, nisi à variis significatiotubus: sic & fœtibus humanis impletur & terra, cuius ariditas apparet in studio, & donatur ei ratio.

Fructus terræ allegorice sunt officia pietatis Cap. XXV.

VOlo etiam dicere domine deus meus, quòd me consequens tua scriptura commonet, & dicam nec verebor. Verum enim dicam te mihi inspirante, quod ex eis verbis voluisti, vt dicerem. Neque enim alio præter te inspirante credo me verum dicere, cum tu sis veritas: omnis autem homo mendax. Et K

ideo qui loquitur mendacium, de suo loquitur. Ergo vt *Psal. 115.*

verum loquar: Ecce dedisti nobis in escam omne fœ- *Ioan. 8.*

num satiuum, seminans semen, quod est super omnem terram, & omne lignum, quod habet in se fructũ seminis satiui. Nec nobis solis, sed & omnibus auibus cœli & bestiis terræ atque serpentibus: piscibus autem & cetis magnis non dedisti hæc. Dicebamus enim eis fructibus terræ significari, & in allegoria figurari opera misericordiæ, quæ huius vitæ necessitatibus exhibentur ex terra fructifera. Talis terra erat pius Onesipho- *2. Timo. 1.*

rus, cuius domui dedisti misericordiam, qui † frequen- *† quia.*

ter Paulum tuum refrigerauit, & catenã eius non eru- *2. Corin. 11.*

buit. Hoc fecerunt & fratres, & tali fruge fructificauerunt, qui quod ei deerat, suppleuerunt ex Macedonia. Quo modo autem dolet quædam ligna, quæ fructũ ei

debitũ non dederunt, vbi ait: In prima mea defensione *2. Timo. 4.*

nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur? Ista enim debentur eis qui ministrant doctrinam rationalem per intelligentias diuinorum mysteriorum, & ita eis debentur tanquam homini-

bus. Debentur autem eis sicut animæ viuæ præbentibus L

se ad imitandum in omni continentia. Item debentur eis tanquam volatilibus propter benedictiones eorum,

quæ multiplicantur super omnem terram, quoniam *Psal. 18.*

in omnem terram exiuit sonus eorum.

PAscuntur autem his escis qui lætantur eis, nec illi *Voluptas* lætantur eis, quorum deus venter est. Neq; enim *& vtilitas* & in illis qui præbent ista ea quæ dant fructus est, *ex beneficio* sed quo animo dant. Itaque ille qui deo seruiebat, non *in proximũ* suo ventri, video planè vnde gaudeat, video & con- *collata. Ca.*

gratulor ei valde. Acceperat enim à Philippẽsibus, quæ *XXVI.*

per Epaphroditum miserant, sed tamen vnde gaudeat video. Vnde autem gaudet, inde pascitur, quia in veri-

tate loquens, Gauisus sum, inquit, magnifice in domi- *Philip. 4.*

no, quia tandẽ aliquando repullulastis sapere pro me, in quo & sapiebatis, tædium autem habuistis. Isti au-

tem † diuturno tædio marcuerant, & quasi exaruerant *† ergo.*

ab isto fructu boni operis: & gaudet eis, quia repullularunt, non sibi quia eius indigentiæ subuenerunt. Ideo secutus ait: Non quod desit aliquid dico, Ego enim didici in quibus sum, sufficiens esse: scio & minus habere,

scio & abũdare, in omnibus & in omnia imbutus sum, M

& satiari & esurire & abundare & penuriam pati: omnia possum in eo qui me confortat. Ergo in omnibus

gaudes ô Paule magne. Vnde gaudes, vnde pasceris ho- *Colos. 3.*

mo renouate in agnitionem dei secundum imaginem eius qui creauit te, & anima viua tanta continentia, & lingua volatilis loquens mysteria? Talibus quippe animantibus esca ista debetur. Quid est quod te pascit?

Lætitia. Quod sequitur audiamus. Veruntamẽ, inquit, *Philip. 4.*

bene fecistis, communicantes tribulationi meæ. Hinc gaudet, hinc pascitur, quia illi bene fecerunt, non quia eius angustia relaxata est, qui dicit tibi, In tribulatione

dilatasti mihi: quia & abundare & penuriam pati no- *Psal. 4.*

uit in te qui confortas eum. Scitis enim, inquit, & vos Philippenses, quoniam in principio Euangelij, cum ex Macedonia sum profectus, nulla mihi Ecclesia cõmunicauit in ratione dati & accepti nisi vos soli: quia & Thessalonicam & semel & iterum vsibus meis misistis. Ad hæc bona opera eos redisse nunc gaudet, & repullulasse lætatur tanquam reuirescente fertilitate agri. Nunquid propter vsus suos, quia dixit, vsibus meis misistis? Nunquid propterea gaudet? Non propterea. Et hoc vnde scimus? Quoniã ipse sequitur dicens: Non

quia

A quia quæro datum, ſed requiro fructum abundantem. Didici à te deus meus inter datum & fructũ diſcernere. Datum eſt res ipſa quam dat qui impertitur hæc neceſſaria, veluti eſt nummus, cibus, potus, veſtimentum, tectum, adiutorium. Fructus autem bona & recta voluntas datoris eſt. Non enim ait magiſter bonus: Qui ſuſceperit prophetam, tantum: ſed addidit, in nomine prophetæ. Neque ait tantum: Qui ſuſceperit iuſtum: ſed addidit, in nomine iuſti. Ita quippe ille mercedem prophetæ, iſte mercedem iuſti accipiet. Nec ſolum ait: Qui calicem aquæ frigidæ potum dederit vni ex minimis meis: ſed addidit, tantum in nomine diſcipuli. Et ſic adiunxit: Amen dico vobis, non perdet mercedem ſuam. Datum eſt ſuſcipere prophetam, ſuſcipere iuſtum, porrigere calicem aquæ frigidę diſcipulo: fructus autem, in nomine prophetæ, in nomine iuſti, in nomine diſcipuli hoc facere. Fructu paſcitur Helias à vidua ſciente quod hominem dei paſceret, & propter hoc paſceret. Per coruum autem dato paſcebatur. Nec interior Helias, ſed exterior paſcebatur, qui poſſet etiam talis cibi egeſtate corrumpi.

Matth. 10. *3. Reg. 17.*

B

Quid p piſces & cetos ſignificetur. Cap. XXVII.

IDeoque dicam quod verum eſt coram te domine, cum homines idiotæ atque infideles, quibus initiandis atq; lucrandis neceſſaria ſunt ſacramenta initiorum, & magnalia miraculorũ, quæ nomine piſcium & cetorũ ſignificari credidimus, ſuſcipiunt corporaliter reficiendos, aut in aliquo præſentis vitæ vſu adiuuandos pueros tuos, cum id quare faciendũ ſit, & quò pertineat ignorent, nec illi iſtos paſcunt, nec iſti ab illis paſcuntur: quia nec illi hæc ſancta & recta volũtate operantur, nec iſti eorum datis vbi fructum nondum vident, lætantur. Inde quippe animus paſcitur, vnde lætatur. Et ideo piſces & ceti non veſcuntur eſcis, quas non germinat, niſi iam terra ab amaritudine marinorum fluctuum diſtincta atque diſcreta.

Valde bona, quare poſtremo additum. Caput XXVIII.

ET vidiſti deus omnia quæ feciſti, & ecce bona valde, quia & nos vidimus ea, & ecce omnia bona valde. In ſingulis generibus operum tuorum, cum dixiſſes vt fierent & facta eſſent, illud atque illud vidiſti quia bonum eſt. Septies numeraui ſcriptum eſſe te vidiſſe, quia bonum eſt quod feciſti, & hoc octauum eſt, quia vidiſti omnia quæ feciſti, & ecce nõ ſolum bona, ſed etiam valde bona tanquam ſimul omnia. Nam
C ſingula tantum bona erant, ſimul autem omnia, & bona & valde. Hoc modo dicuntur etiam quæque pulchra corpora, quia longe multo pulchrius eſt corpus, quod ex membris [pulchris] omnibus conſtat, quàm ipſa membra ſingula, quorum ordinatiſsimo conuentu completur vniuerſum, quanuis & illa etiam ſingulatim pulchra ſint.

Dei opera bona perpetuo. Cap. XXIX.

ET attendi vt inuenirem, vtrum ſepties vel octies videris, quia bona ſunt opera tua cũ tibi placuerunt: & in tua viſione non inueni tẽpora per quæ intelligerem, quod toties videris quæ feciſti: & dixi, O domine nónne iſta ſcriptura tua vera eſt, quoniam tu verax & veritas edidiſti eam? Cur ergo tu mihi dicis non eſſe in tua viſione tempora, & ecce ſcriptura tua mihi dicit per ſingulos dies ea quę feciſti te vidiſſe, quia bona ſunt? Et cum ea numerarem, inueni quoties. Ad hæc tu dicis mihi, quoniam tu es deus meus, & dicis voce forti in aurem interiorem ſeruo tuo perrumpens meam ſurditatem & clamans, O homo nempe quod ſcriptura mea dicit, ego dico. Et tamen illa temporaliter dicit, verbo autem meo æterno tempus nõ accidit, quia æquali mecum æternitate conſiſtit. Sic ea quæ vos per ſpiritum meum videtis, ego video, ſicut ea quæ vos D per ſpiritum meum dicitis, ego dico. Atque ita cum vos temporaliter ea videtis, non ego temporaliter video: quemadmodum cum vos temporaliter ea dicatis, non ego temporaliter ea dico.

In eos quibus opera dei diſplicent. Cap. XXX.

ET audiui domine deus meus, & elinxi ſtillam dulcedinis ex tua veritate, & intellexi quoniam ſunt quidam quibus diſplicẽt opera tua bona, & multa eorum dicunt te feciſſe neceſsitate compulſum, ſicut fabricas cœlorum & cõpoſitiones ſyderum, & hęc non de tuo, ſed iam fuiſſe alibi creata & aliunde, quæ tu cõtraheres & compaginares atque contexeres, cum de hoſtibus victis mundana mœnia molireris, vt ea conſtructione deuicti, aduerſus te iterum rebellare nõ poſſent. Alia vero nec feciſſe te, nec omnino compegiſſe, ſicut omnes carnes & minutiſsima quæque animantia, & quicquid radicibus terram tenet: ſed hoſtilem mentem naturamq; aliam, nec abs te conditã, tibiq; contrariam, in inferioribus mũdi locis iſta gignere atque formare. Inſani dicũt hæc, quoniam non per ſpiritum tuum vident opera tua, nec te cognoſcunt in eis.

E

Piis idẽ p batur quod deo placuit Ca. XXXI.

QVi autem per ſpiritum tuum vident ea, tu vides in eis. Ergo cum vident quia bona ſunt, tu vides quia bona ſunt: & quæcũque propter te placent, tu in eis complaces: & quæ per ſpiritum tuum placent nobis, tibi placẽt in nobis. Quis enim ſcit hominum quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? ſic & quæ dei ſunt nemo ſcit niſi ſpiritus dei. Nos autem, inquit non ſpiritum huius mũdi accepimus, ſed ſpiritũ qui ex deo eſt, vt ſciamus quæ à deo donata ſunt nobis. Et admoneor vt dicam. Certe nemo ſcit quę dei ſunt, niſi ſpiritus dei: quo modo ergo ſcimus & nos quę à deo donata ſunt nobis? Reſpondetur mihi, quoniã quę per eius ſpiritum ſcimus, etiam ſic nemo ſcit niſi ſpiritus dei. Sicut enim recte dictum eſt: Non enim vos eſtis qui loquimini, eis qui in ſpiritu dei loqueretur: ſic recte dicitur: Non vos eſtis qui ſcitis, eis qui in dei ſpiritu ſciunt. Nihilominus igitur recte dicitur: Non vos eſtis qui videtis, eis qui in ſpiritu dei vident. Itaque quicquid in ſpiritu dei vidẽt, quia bonum eſt, non ipſi ſed deus videt quia bonum eſt. Aliud ergo eſt, vt putet quiſque malum eſſe quod bonũ eſt, quales ſupradicti ſunt: aliud, vt quod bonum eſt, videat homo F quia bonũ eſt. Sicut multis tua creatura placet quia bona eſt, quibus tamen non tu places in ea, vnde frui magis ipſa quàm te volũt. Aliud autem, vt cum aliquid videt homo, quia bonum eſt, deus in illo videat quia bonum eſt, vt ſcilicet ille ametur in eo quod fecit, qui non amaretur niſi per ſpiritum [ſanctum] quem dedit. Quoniã charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctũ qui datus eſt nobis, per quem videmus quia bonũ eſt quicquid aliquo modo eſt. Ab illo enim eſt, qui non aliquo modo eſt, ſed quod eſt, eſt.

1. Corin. 2. *Matth. 10.* *Roma. 5.*

Compendio denarrat opera dei. Ca. XXXII. 2. retract. 6

GRatias tibi domine, Videmus cœlum & terram, ſiue corporalem partem ſuperiorem atque inferiorem, ſiue ſpiritalem corporalèmque creaturam: atque in ornatu harum partium, quibus cõſtat vel vniuerſa mundi moles, vel vniuerſa omnino creatura: videmus lucem factam diuiſamq; à tenebris: videmus firmamentum cœli ſiue inter ſpiritales aquas ſuperiores, & corporales inferiores, primarium corpus mundi ſuper hoc ſpacium aëris, & quia hoc vocatur cœlum, per quod vagantur volatilia cœli inter aquas, quæ vaporaliter ei ſuperferuntur, & ſerenis etiam noctibus rorant, & has quæ in terris graues fluitant. Videmus congregatarum

G gregatarum aquarũ ſpeciem per campos maris, & aridam terram vel nudatam vel formatã, vt eſſet viſibilis & compoſita, herbarumq; atq; arborum materiem. Videmus luminaria fulgere deſuper, ſolem ſufficere diei, lunam & ſtellas conſolari noctẽ, atq; his omnibus notari & ſignificari tempora. Videmus humidam vſquequaq; naturam piſcibus & beluis & alitibus fœcundatã, quod aëris corpulẽtia, quæ volatus auium portat, aquarum exhalatione concreſcit. Videmus terrenis animalibus faciem terræ decorari: Hominemq; ad imaginem & ſimilitudinem tuam cunctis irrationalibus animantibus ipſa tua imagine ac ſimilitudine, hoc eſt, rationis & intelligentiæ virtute præponi. Et quemadmodum in eius anima aliud eſt quod cõſulendo dominatur, aliud quod ſubditur, vt obtemperet. ſic viro factam eſſe etiam corporaliter fœminam, quæ haberet quidem in mente rationalis intelligentiæ parem naturã, ſexu tamen corporis, ita maſculino ſexui ſubiiceretur, quemadmodum ſubiicitur appetitus actionis ad concipiendam de ratione mentis recte agendi ſolertiam. Videmus hæc &
H ſingula bona, & omnia bona valde.

*Vt omnis creatura laudet creatorem. Caput XXXIII. *† al. nõ de aliqua non tua vel quæ &c. † concreta.*

LAudent te opera tua vt amemus te, & amemus te vt laudent te opera tua, quæ habent initium & finem ex tẽpore, ortum & occaſum, profectum & defectum, ſpeciem & priuationem. Habẽt ergo conſequentia mane & veſperam, partim latenter, partim euidenter. De nihilo enim à te, non de te facta ſunt, non de te aliqua, non de tua vel quæ † * antea fuerit, ſed de concreata, † id eſt, ſimul à te creata materia, quia eius informitatem ſine vlla temporis interpoſitione formaſti. Nam cum aliud ſit cœli & terræ materies, aliud cœli & terræ ſpecies, materiem quidẽ de omnino nihilo, mundi autem ſpeciem de informi materia, ſimul tamen vtrunque feciſti, vt materiam forma nulla moræ intercapedine ſequeretur.

De ordine & ratio ſru ctu Chriſtianæ vitæ. Caput XXXIIII.

INſpeximus etiam propter quorũ figurationem iſta vel tali ordine fieri, vel tali ordine ſcribi voluiſti, & vidimus: quia bona ſunt ſingula, & omnia bona valde, in verbo tuo, in vnico tuo cœlum & terram, caput & corpus eccleſiæ in prędeſtinatione ante omnia tempora: ſine mane & veſpera. Vbi autem cœpiſti prædeſtinata tẽporaliter exequi, vt occulta manifeſtares, & incompoſita noſtra componeres, quoniã ſuper nos erant
I peccata noſtra, & in profundum tenebroſum abieramus abs te, & ſpiritus tuus bonus ſuperferebatur ad ſubueniendum nobis in tempore opportuno, & iuſtificaſti impios, & diſtinxiſti eos ab iniquis: & ſolidaſti authoritatẽ libri tui inter ſuperiores, qui tibi docibiles eſſent, & inferiores qui eis ſubderentur: & cõgregaſti ſocietatem infidelium in vnam conſpirationem, vt appareret ſtudia fidelium, vt tibi opera miſericordię parerent, diſtribuentes etiam pauperibus terrenas facultates ad acquirenda cœleſtia: & inde accendiſti quædam luminaria in firmamento, verbum vitæ habentes ſanctos tuos, & ſpiritalibus donis prælata ſublimi authoritate fulgẽtes: & inde ad imbuendas infideles gentes, ſacramenta & miracula viſibilia, voceſq; verborum ſecundum firmamentum libri tui, quibus etiam fideles benedicerentur, ex materia corporali produxiſti: & deinde fidelium animam viuam per affectus ordinatos continentiæ vigore formaſti, atque inde tibi ſoli mẽtem ſubditam, & nullius authoritatis humanæ ad imitandũ indigentem renouaſti ad imaginem & ſimilitudinẽ tuam: præſtantique intellectui rationabilem actionem tanquam viro fœminam ſubdidiſti, omnibuſq; tuis miniſteriis ad perficiendos fideles in hac vita neceſſariis, ab eiſdem fide- K libus ad vſus temporales, fructuoſa in futurũ opera pręberi voluiſti. Hæc omnia videmus, & bona ſunt valde, quoniam tu ea vides in nobis qui ſpiritum, quo ea videremus & in eis te amaremus, dediſti nobis.

Optat pacẽ. Caput XXXV.

DOmine deus pacem da nobis, omnia enim præſtitiſti nobis, pacem quietis, pacẽ ſabbati, pacem ſine veſpera. Omnis quippe iſte ordo pulcherrimus rerum valde bonarũ modis ſuis peractis trãſiturus eſt, & mane quippe in eis factum eſt & veſpera.

Diem ſeptimum veſpera quare nõ ſequatur. Caput XXXVI.

DIes autem ſeptimus ſine veſpera eſt, nec* habet occaſum, quia ſanctificaſti eum ad permanſionem ſempiternã: vt id quod tu poſt opera tua bona valde, quamuis ea quietus feceris: requieuiſti ſeptimo die, hoc præloquatur nobis vox libri tui, quod & nos poſt opera noſtra, ideo bona valde, quia tu nobis ea donaſti, ſabbato vitæ æternæ requieſcamus in te etiam.

Deus in nobis quando quieſcet. L Caput XXXVII.

TVnc enim ſic requieſces in nobis, quemadmodum nunc operaris in nobis: & ita erit illa requies tua per nos quẽadmodum ſunt iſta opera tua per nos. Tu autem domine ſemper operaris & ſemper requieſcis, nec vides ad tẽpus, nec operaris ad tempus, nec moueris ad tempus, nec quieſcis ad tempus, & tamen facis & viſiones temporales, & ipſa tempora, & quietem ex tempore.

Aliter deus aliter homo videt creata. Cap. XXXVIII. † ibi. † vbi.

NOs itaque iſta quæ feciſti videmus, quia ſunt: tu autem quia vides ea ſunt. Et nos foris videmus quia ſunt, & intus quia bona ſunt: tu autẽ vbi † vidiſti facta, ibi † vidiſti facienda. Et nos alio tempore moti ſumus ad benefaciendum poſteaquam concepit de ſpiritu tuo cor noſtrum. Priore autem tempore ad malefaciendum mouebamur deſerentes te: tu vero deus vne bone nunquã ceſſaſti benefacere. Et ſunt quędam bona opera noſtra ex munere quidem tuo, ſed nõ ſempiterna. Poſt illa nos requieturos in tua grandi ſanctificatione ſperamus. Tu autem bono nullo indigens, bono ſemper quietus es, quoniam tua quies tuipſe es. Et hoc intelligere quis hominum dabit homini? quis angelus angelo? quis angelus homini? A te petatur, in te quæratur, ad te pulſetur: ſic accipietur, ſic inuenietur, ſic aperietur. Amen. *Math. 7.*

CONFESSIONVM LIBRI TERTIIDECIMI FINIS. M

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GRAMMATICA LIBER.

Terminationes nominum.

OMNIA nomina tredecim literis terminantur, quinque vocalibus: a, e, i, o, u. ſex ſemiuocalibus: l, m, n, r, s, x, & duabus mutis: c, t. A maſculino: vt Seneca, Catilina, Sylla, Vtia, Cinna, Pãſa: Græca, Soſia, Pareta, Aphra, Iugurtha, Micipſa. A fœminino: fœmina, muſa, regula, norma, forma, & talia. A neutro Græca ſunt tantum: thema, ſchema, & vnũ nomen latinum fluminis, Turia, dicente Saluſtio, Flumen Turia. A communi: aduena, conuena, indigena, Troiugena, & talia. Ab epicœno: vipera, aquila, muſca, locuſta,

Turia, vide Saluſtiũ li. 2. & Priſcianũ li. 5. & 6. huic ſimile eſt. Malaca.

A custa, vlula, & talia. Dixinius de a. litera, nunc de e. Ab *In e.* e. litera vocali nullum Latinum, nisi iuncta præpositione, masculinum inuenitur: vt proconsule, proprætore. Ergo iuncta præpositione fiunt latina, vt dixi proprætore, proquæstore. Nam veteres nominatiuo casu proconsul dicebant, attendentes nullum nomen Latinum exire in e. literam nominatiuo casu generis masculini: A fœminino nullũ Latinum, sed Græca solum: vt Andromache, Niobe, Libye, Hecate, Euterpe, quorum genitiuus in es exit: vt Andromaches, Niobes, Libyes, Hecates, Euterpes. Sed hæc cum Græcis tractamus. A neutro e. litera in nominatiuo: monile, sedile, cubile, & cætera quæ paulopost in regula generis neutri per omnia nomina ponemus. A communi nullum nomen est, similiter nullum ab epicœno. *In i.* Nunc de i. litera tractemus in nominatiuo quæ genera cõtineat. A masculino nullum nomen in i. A fœminino nullum. A neutro gummi. & est ἄκλιτον. A communi nullum. Ab omni genere, vt frugi, nihili. Declinatur sic, hic vir frugi, fœmina frugi, mancipium frugi. Genitiuo similiter frugi faciet, huius viri frugi, huius fœminæ frugi, huius mãcipij frugi: sic per omnes casus frugi dicimus. B Sic declinatur nihili: hic nihili vir, hæc nihili mulier, hoc nihili mancipium. Hoc sono nominatiui omnes casus declinantur: sic pluraliter, viri nihili, fœminæ nihili, mancipia nihili. Ab epicœno nullum similiter exit in i. *In o.* Ab o. litera vocali nominatiuus terminatus masculino appellatiuo, vt ligo ligonis. A proprio nomine: vt Cato, Cicero, Maro, Nero, Tubero, & cætera talia. A fœminino appellatiuo: vt vertigo, indago, farrago, siligo. *Satyra.6.* In Iuuenali legitur ita: Sed quæ mutatis inducitur atq; fouetur Tot medicaminibus, coctæq; siliginis offas Accipit, & madidæ facies dicetur an vlcus. Sartago, virago, lanugo, aurugo, ærugo, crepido. *Satyra.5.* In Iuuenali: Nulla crepido vacat, nusquam pons & tegetis pars: & talia. A fœminino proprio, Carthago. Peregrina vero, vt Dido, Iuno, Io, Alecto, Celeno, Clio, Mãto, quorum genitiu* in ûs exit, Didûs, Iunûs, Iûs, Alectûs, Celenûs, Cliûs, Mantûs: sed hoc cum Græcis tractemus. A neutro nullus nominatiuus in o, exit. A communi, fullo, latro, caupo, & cætera. Ab epicœno: strutio, hirundo, hirudo, gurgulio, buffo, & talia. *In u.* Ab u, vocali solum neutrum, quod in singulari indeclinabile est, in plurali declinatur: vt C cornu, veru, gelu, tonitru. Hoc sono enunciantur omnes casus in singulari, vt diximus. In plurali declinantur: cornua, verua, genua. Genitiuo horũ cornuum, veruum, genuum. Et cætera declinabis ad regulam versuum, fluctuum.

De nominibus quæ terminãtur in semiuocales & eorũ generibus. Diximus de vocalibus quinque, quibus terminatur nominatiuus, nunc de semiuocalibus dicamus: L. litera nominatiuus exiens in masculinis appellatiuis, hic sal, in propriis sol. In fœmininis vnũ nomen matronæ tantum, Tanaquil. In neutris, vt mel, fel. In communibus: vigil, pugil. Vnde & Terentius de virgine, Pugilem esse aiunt. *In l.* In epicœnis nullum nomẽ est. *In m.* M. nominatiuus exiens, in masculinis nullum Latinum est. In fœmininis: Glycerium, Phanium, Dorcium, Philocomasium. In neutris autem: templum, telũ, tectum, & alia quorum plurales faciles sunt. In communibus nullum exit in m. Sic & in epicœnis. *In n.* Nunc tractemus de semiuocali n. N. litera terminatus nominatiuus à masculinis, flamen, pecten, lien quod est splen. A fœmininis Siren, pluralis Sirenes. A neutris carmen, germen, gramen, & cætera talia quæ post regulas generis neutri tractabimus. A communibus nominatiuus exiens in n. tubicen, tibicẽ, fidicen, lyricen, cornicen, qui in lituis canit. Ab epicœnis oscen, id est, ab his quæ tradunt D augurium, attagen. *Oscen. vide Pli. lib. 10.* *In r.* Nunc de semiuocali r. R. litera terminatus nominatiuus à masculinis, vt Cæsar, arator, victor, tutor, sopor, mœror, & alia quæ facilia sunt tam in appellatiuis quàm in propriis. A fœminis, arbor, soror. A neutris, marmor, æquor & alia. A communibus pauper, acer, alacer, memor, author. Ab epicœnis passer, accipiter, anser. *In s.* Nunc de s. litera semiuocali tractemus. S litera terminatus nominatiuus à masculinis iustus, doctus, pius. A fœmininis dos, sors, mors, & talia. A neutris vulnus, pectus, pecus & cætera. quæ mox regula retractabitur. A communibus sacerdos, impos, compos, similis, nobilis, agilis. Ab omni genere, vt nugas & cætera. De his mox vberius tractabimus. Ab epicœnis tigris, mus, lepus, & cætera. *In x.* Nunc de semiuocali litera x. Nominatiuus in x. litera à masculinis, vertex, cortex, pumex, à propriis. Pollux. A fœmininis nex, prex, fex, pax, fax, & alia. A neutris nullum nomen nisi omni generi iungatur: vt felix. Remanent duæ mutæ. c. t. literæ. Nominatiuus exiens c. litera tenet masculinum: vt alec, tenet neutrum: vt lac. *Alec varij generis inuenitur apud authores.* T litera exiens nominatiuus tenet genus neutrum: vt caput, sinciput, semicaput. E Nomina generis neutri in um syllabam exeuntia, vt templum declinantur. *De terminatione & declinatione nominum neutri generis.* Nominatiuo singulari hoc templum. genitiuo huius templi. Datiuo huic templo. Accusatiuo hoc templum. Vocatiuo ô tẽplum. Ablatiuo ab hoc tẽplo. Et pluraliter. Nominatiuo hæc templa. Genitiuo horum templorum. Datiuo his templis. Accusatiuo hæc templa. Vocatiuo ô templa. Ablatiuo ab his tẽplis. Simili declinatione hæc omnia procurrunt, telum, tectum, scamnum, bellum, monstrum, portentum, oppidum, carpentum, venenum, donum, bonum, malum, magnum, pessimum, prauum, frumentum, medicamentum, membrum, forum, metrum, portum, *tignum, plaustrum, claustrum, instrumentũ, oliuetum, vinetum, palmetum, quercetum, esculetum, lauretum, argumentum, sacrum, testamẽtum, iugerum, vinum: sed nunc tantum in singulari, vina enim poëtæ dixerunt, & cicera. ** forte angiportum.* Sic oleum, hordeum, triticũ, ferrum viscum, aurum, argentum, plumbum, stagnum, vitrum, electrum, & talia quæ ad pondus veniunt vel mensurã, ex ista sunt forma. *In ium.* Generis neutri quæ in ium exeunt, sed hæc in genitiuo per duo ij scribuntur, vt hoc inge- F nium, huius ingenij: sic imperium imperij, scriniũ scrinij, capitolium capitolij, tentorium tentorij, armarium armarij, solarium solarij, tectorium tectorij, armamentarium armamentarij, spacium spacij, sacrarium sacrarij. Sic horarium horarij, salarium salarij, viridarium viridarij, pomerium pomerij, sacrificium sacrificij, folium folij, solium solij, testimonium testimonij. Sic rosarium rosarij, auiariũ auiarij, augurium augurij, auspicium auspicij, exitium exitij, exiliũ exilij, prodigium prodigij, auxilium auxilij, præsidium præsidij, atrium atrij, aucupium aucupij, adiutorium adiutorij, mancipium mancipij, doliũ dolij. *In us.* Est alia forma generis neutri, quæ per us exit, vt hoc pecus, numero singulari. Nominatiuo hoc pecus. Genitiuo huius pecoris. Datiuo huic pecori. Accusatiuo hoc pecus. Vocatiuo ô pecus. Ablatiuo ab hoc pecore. Et pluraliter. Nominatiuo hęc pecora. Genitiuo horum pecorum. Datiuo his pecoribus. Accusatiuo hæc pecora. Vocatiuo ô pecora. Ablatiuo ab his pecoribus. Ad hanc formulam declinabimus vlcus vlcera, facinus facinora, vellus vellera, viscus viscera, rus rura, ius iura, nemus nemora, tergus tergora, pectus pectora, genus genera, pondus pondera,

corpus

G corpus corpora, decus decora, funus funera, fœnus fœnora, olus olera, litus littora, opus opera, rudus rudera, thus thura, tempus tempora, fœdus fœdera, stercus stercora, onus onera, latus latera. Est alia species generis *In ur.* neutri quæ cõtinet nomina in ur exeuntia, ut hoc murmur in nominatiuo. Genitiuo huius murmuris. Datiuo huic murmuri. Accusatiuo hoc murmur. Vocatiuo ô murmur. Ablatiuo ab hoc murmure. Et pluraliter. Nominatiuo hæc murmura. Genitiuo horum murmurum. Datiuo his murmuribus. Accusatiuo hæc murmura. Vocatiuo ô murmura. Ablatiuo ab his murmuribus. Ad hanc formulã similia declinabis, ut ebur ebora, femur femora, sulphur sulphura, fulgur fulgura. Sed ex hac formula non multa inueniuntur, quoniam pauca *In or.* sunt generis neutri, quæ in or exeunt, ut marmor in nominatiuo. Genitiuo huius marmoris. Datiuo huic marmori. Accusatiuo hoc marmor. Vocatiuo ô marmor. Ablatiuo ab hoc marmore. Et pluraliter. Nominatiuo hæc marmora. Genitiuo horum marmorum. Datiuo his marmoribus. Accusatiuo hæc marmora. Vocatiuo ô marmora. Ablatiuo ab his marmoribus. Sic æquor *H* ęquora, cor corda. Alia species generis neutri quæ con*In ar.*tinet nomina in ar syllabam exeuntia, ut Far Nominatiuo. Genitiuo huius farris. Datiuo huic farri. Accusatiuo hoc far. Vocatiuo ô far. Ablatiuo ab hoc farre. In plurali tres casus habet solum. Nominatiuo hæc farra. Accusatiuo hæc farra. Vocatiuo ô farra. Non habet ergo genitiuũ, datiuum, & ablatiuum. Vnde τρίπτωτα dicuntur in plurali, id est, trium casuũ, ut sunt iura: nõ dicimus horum iurium, his iuribus, nec ærum æribus, nec mellorum mellibus, & alia pauca. nec enim multa sunt. Sic nec horum farrũ in genitiuo possumus dicere, aut in datiuo his farribus. Hanc ergo formã numero tantum singulari declinabis: hoc nectar nectaris, laser laseris, & instar quod est similitudo.: sed habet tres casus tantum, nominatiuum, accusatiuum, & vocatiuum, & est numeri tantum singularis. Alia species generis neu*In er.*tri, quæ continet omnia in er exeuntia: sed numeri tantum singularis. Nominatiuo hoc piper. Genitiuo huius piperis. Datiuo huic piperi. Accusatiuo hoc piper. Vocatiuo ô piper. Ablatiuo ab hoc pipere. Ad hãc formam declinabis numero tantum singulari, ver. Nominatiuo hoc ver. Genitiuo huius veris. Datiuo huic veri. *I* Accusatiuo hoc ver. Vocatiuo ô ver. Ablatiuo ab hoc *2. Geor.* vere. Sic declinabis hoc siler, ut ait Virgilius: Molle siler. Similiter declinabis & iuger, sed habet pluralem, ut iuger iugera, secũdum antiquos, qui dixerunt, iugerum. Vber vbera, tuber tubera. Et in hæc ut dixi pau*In os.*corum nomina sunt. Alia species per os, ut ipsum os ora, vnde osculum, sed hoc producimus, aliud corripimus. Ab eo quod sunt ossa declinantur singulariter. Nominatiuo hoc os. Genitiuo huius ossis. Datiuo huic ossi. Accusatiuo hoc os. Vocatiuo ô os. Ablatiuo ab hoc osse. Et pluraliter. Nominatiuo hæc ossa. Genitiuo horum ossium. Datiuo his ossibus. Accusatiuo hæc ossa. Vocatiuo ô ossa. Ablatiuo ab his ossibus. Alia species *In e.* generis neutri quæ continet nomina in e exeuntia: ut monile. Nominatiuo hoc monile. Genitiuo huius monilis. Datiuo huic monili. Accusatiuo hoc monile. Vocatiuo ô monile. Ablatiuo ab hoc monili. Et pluraliter Nominatiuo hæc monilia. Genitiuo horũ monilium. Datiuo his monilibus. Accusatiuo hæc monilia. Vocatiuo ô monilia. Ablatiuo ab his monilibus. Similiter declinabis sedile sedilia, præsepe præsepia, collare collaria, ducale ducalia, molle mollia, graue grauia, vile vilia, mite mitia, suaue suauia, vitale vitalia, mora- *K* le moralia, lene lenia, leue leuia, ancyle ancylia: de quo Virgilius læuáque ancyle gerebat. facile facilia, nobile nobilia, agile agilia, mare maria, sed pluraliter tres casus habet tantum, nominatiuum accusatiuum & vocatiuum, genitiuum datiuum & ablatiuum non habet: non enim dicimus in genitiuo horum marium, aut in datiuo his maribus, aut in ablatiuo ab his maribus. Sic & alia declinabis huic formæ similia. Huic regulæ ablatiuus in i exit, non in e. quia genus neutrum nunquam habet quatuor casus similes, ut faciat in nominatiuo hoc monile, & accusatiuo hoc monile, & vocatiuo ô monile, & in ablatiuo ab hoc monile: sed hab hoc monili. Inde Virgilius: In strato saxa cubili, ab hoc cubili. Sic & sacra mari colitur. Item hortatur pater ire mari. Item tenui de vimine. Item, Crudeli vulnere. Item Letali vulnere. Item dulci ex ore coruscent. & cum dicimus nobili genere natus, non nobile. Sic ergo obseruabis in nomine neutro quod exit in nominatiuo singulari in e. ut ablatiuum in i. mittat regula perpetua. Alia species generis neutri quæ continet nomina in al *In al.* exeuntia, ut animal. Nominatiuo hoc animal. Geniti- *L* uo huius animalis. Datiuo huic animali. Accusatiuo hoc animal. Vocatiuo ô animal. Ablatiuo ab hoc animali. Et pluraliter. Nominatiuo hæc animalia. Genitiuo horum animalium. Datiuo his animalibus. Accusatiuo hæc animalia. Vocatiuo ô animalia. Ablatiuo ab his animalibus. Ad hãc formã declinabis tribunal tribunalia, lupercal lupercalia, quæ sunt sacra illius genij, qui Pan vocatur. Vnde & Virgilius de ipso loco: Et ge- *Aeneid. 8.* lida mõstrat sub rupe lupercal. Alia species neutri, quæ continet nomina in el exeuntia, ut mel. Nominatiuo *In el.* hoc mel. Genitiuo huius mellis. Datiuo huic melli. Accusatiuo hoc mel. Vocatiuo ô mel. Ablatiuo ab hoc melle. Sic declinabis, Nominatiuo hoc fel. Genitiuo huius fellis. Datiuo huic felli. Accusatiuo hoc fel. Vocatiuo ô fel. Ablatiuo ab hoc felle. Sed plurali numero non nisi per tres casus currit, nominatiuum, accusatiuum & vocatiuũ. Alia species generis neutri, quæ continet nomina in en syllabã exeuntia. Nominatiuo hoc crimen. *In en.* Genitiuo huius criminis. Datiuo huic crimini. Accusatiuo hoc crimen. Vocatiuo ô crimen. Ablatiuo ab hoc crimine. Et pluraliter. Nominatiuo hæc crimina. Genitiuo horũ criminũ. Datiuo his criminibus. Accusatiuo *M* hæc crimina. Vocatiuo ô crimina. Ablatiuo ab his criminibus. Ad hãc regulã similia declinabis, carmẽ carminis, numẽ numinis, flamẽ flaminis, agmen agminis, acumen acuminis, gramen graminis, flumen fluminis, stramen straminis, lumẽ luminis, semen seminis, liquamen liquaminis, fulmen fulminis, rumen ruminis, bitumen bituminis, gluten glutinis, legumẽ leguminis, fundamen fundaminis, tegimẽ tegiminis, muniinẽ muniminis, leuamẽ, leuaminis, specimẽ speciminis, sed pluralẽ non admittit. Itẽ subtegimẽ subtegiminis. Alia species generis neutri ἄκλιτα, id est, indeclinabilis, ut genu. Nominatiuo hoc genu, genitiuo hui9 genu, datiuo huic genu, accusatiuo hoc genu, vocatiuo ô genu, ablatiuo ab hoc genu. Et pluraliter. Nominatiuo hęc genua. Genitiuo horũ genuũ. Datiuo his genibus. Accusatiuo hęc genua. Vocatiuo ô genua. Ablatiuo ab his genibus. Ad hãc formã declinabilis & hoc cornu, ut supra diximus: cornu cornua, veru verua, quę sũt virgę ferreę laniorũ, de quibus Virgilius, Verubusq; tremẽtia figunt: tonitru *Aeneid. 1.* tonitrua. Sed taliũ nominum declinatio perrara inuenitur. Alia species generis neutri, de qua supra tractauimus

A uimus, quę exit in quatuor nomina duarum mutarum, c & t, vt caput sinciput, & lac & alec, sed hęc duo pluralem numerum non admittunt. Exit item genus neutrū

In a.

in a, sed in Gręcis nominibus, vt thema themata, toreuma toreumata, schema schemata, emblema emblemata, theorema theoremata, boethema boethemata, & alia. Item meminerimus singulas literas tam in Gręcis quàm in Latinis generis esse neutri. Dicimus enim vnū alpha, vnū beta, vnum gamma: sic & aliæ literę. Pluraliter duo alpha, duo beta, duo gamma: sic tria alpha, tria beta, tria gāma. Inde est illud: τρία κάππα κάκιστα, id est, tria cappa pessima, de Cornelio Sylla, de Cornelio Cinna, de Cornelio Lentulo. Hi enim per tres literas designati sunt in libris Sibyllinis. Est & vnum nomen generis neutri in a, vt flumen Turia, vt supra diximus.

De terminatione & declinatione nominū cōmunis generis.

Genus cōmune exit per a, vt aduena. Declinatur. Nominatiuo hic & hæc aduena. Genitiuo huius aduenæ. Datiuo huic aduenæ. Accusatiuo hunc & hanc aduenam. Vocatiuo ô aduena. Ablatiuo ab hoc & ab hac aduena. Pluraliter. Nominatiuo hi & hæ aduenæ. Genitiuo horū & harum aduenarum. Datiuo his aduenis.

B Accusatiuo hos & has aduenas. Vocatiuo ô aduenæ. Ablatiuo ab his aduenis. Ad hāc formulam declinabis Troiugena, indigena, incola, agricola, cōuena, cœlicola, sacricola, publicola, terricola, orbicola, plebicola, Numida, Dalmata, ruricola, lucifuga, Persa, Romulida, &c. In nominatiuo e & i non habet genus cōmune,

In o.

sed in o, vt latro. Nominatiuo hic & hæc latro. Genitiuo huius latronis. Datiuo huic latroni. Accusatiuo hūc & hāc latronē. Vocatiuo ô latro. Ablatiuo ab hoc & ab hac latrone. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ latrones. Genitiuo horū & harum latronū. Datiuo his latronib⁹. Accusatiuo hos & has latrones. Vocatiuo ô latrones. Ablatiuo ab his latronibus. Ad hāc formā declinabis homo, ganeo, degulo, caupo, fullo, nemo, helluo, qui & gluto, & talia. Per u autē nullum habet. In nominati-

In es.

uo ergo exit cōmune per es syllabā, vt comes. Nominatiuo hic & hæc comes. Genitiuo huius comitis. Datiuo huic comiti. Accusatiuo hunc & hāc comitem. Vocatiuo ô comes. Ablatiuo ab hoc & ab hac comite. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ comites. Genitiuo horum & harum comitum. Datiuo his comitibus. Accusatiuo

C hos & has comites. Vocatiuo ô comites. Ablatiuo ab his comitibus. Ad hāc formā declinabis similia, vt sospes, locuples, hospes, licet hospitā dixerit Virg. Hospita tellus: miles, veles, id est, leuis armaturę miles, interpres, ales, præpes, præs. i. fidei iussor, satelles, deses, præses, diues, hæres, cœles, cœlites, qui iter sibi faciunt ad cœlum,

In is.

indiges indigetis, &c. Exit in is, vt similis. Nominatiuo hic & hæc similis, Genitiuo huius similis, Datiuo huic simili. Accusatiuo hunc & hanc similem. Vocatiuo ô similis. Ablatiuo ab hoc & ab hac simili. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hę similes. Genitiuo horum & harum similium. Datiuo his similibus. Accusatiuo hos & has similes. Vocatiuo ô similes. Ablatiuo ab his similibus. Ad hanc formam declinātur agilis, facilis, fragilis, viridis, mobilis, humilis, mitis, lenis, mollis, ciuis, testis, hostis, tristis, fortis, suauis, frugalis, crudelis, inanis, gracilis,

In os.

immanis, & cætera. Exit per os, vt sacerdos. Nominatiuo hic & hæc sacerdos. Genitiuo huius sacerdotis. Datiuo huic sacerdoti. Accusatiuo hunc & hanc sacerdotē. Vocatiuo ô sacerdos. Ablatiuo ab hoc & ab hāc sacerdote. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ sacerdotes. Genitiuo horum & harum sacerdotum. Datiuo his sacerdotibus. Accusatiuo hos & has sacerdotes. Vocatiuo ô sacerdotes. Ablatiuo ab his sacerdotibus. Ad hanc D formam declinātur custos, impos, compos, nepos. Exit

In us.

& per us, vt sus. Nominatiuo hic & hæc sus. Genitiuo huius suis. Datiuo huic sui. Accusatiuo hūc & hanc suē. Vocatiuo ô sus. Ablatiuo ab hoc & ab hac sue. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ sues. Genitiuo horum & harum suū. Datiuo his suibus. Accusatiuo hos & has sues. Vocatiuo ô sues. Ablatiuo ab his suibus. Exit & per er,

In er.

vt pauper. Nominatiuo hic & hæc pauper. Genitiuo huius pauperis. Datiuo huic pauperi. Accusatiuo hunc & hanc pauperem. Vocatiuo ô pauper. Ablatiuo ab hoc & ab hac paupere. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hę pauperes. Genitiuo horum & harum pauperum. Datiuo his pauperibus. Accusatiuo hos & has pauperes. Vocatiuo ô pauperes. Ablatiuo ab his pauperibus. Ad hanc formā declinantur & alia, vt acer, alacer, id est, lætus. Exit cō-

In ex.

mune in ex, vt opifex. Nominatiuo hic & hæc opifex. Genitiuo huius opificis. Datiuo huic opifici. Accusatiuo hunc & hāc opificem. Vocatiuo ô opifex. Ablatiuo ab hoc & ab hac opifice. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ opifices. Genitiuo horū & harum opificum. Datiuo his opificibus. Accusatiuo hos & has opifices. Vo- B catiuo ô opifices. Ablatiuo ab his opificibus. Ad hanc formā declinabis, aurifex, artifex, iudex, carnifex, index, vindex, auspex, haruspex, signifex, & alia. Exit genus cō-

In eps.

mune in eps, vt princeps. Declinatur sic. Nominatiuo hic & hæc princeps. Genitiuo huius principis. Datiuo huic principi. Accusatiuo hunc & hāc principem. Vocatiuo ô princeps. Ablatiuo ab hoc & ab hac principe. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ principes. Genitiuo horum & harum principum. Datiuo his principibus. Accusatiuo hos & has principes. Vocatiuo ô principes. Ablatiuo ab his principibus. Sic declinantur manceps, particeps, municeps. Anceps autem, & biceps & triceps, & quadriceps, multiceps, præceps, hæc sex nomina genitiuum singularē contra regulā superiorem in tis syllabam mittunt, nō in pis: vt anceps ancipitis, biceps bicipitis, triceps tricipitis quadriceps quadricipitis, multiceps multicipitis, præceps præcipitis. Sed ideo in tis syllabam exeunt, non in pis, vt principis, mācipis, quia à capitis significatione veniunt, illa autem superiora à capiendi significatione. Princeps enim dictus est, quòd primus capiat, & manceps quòd manu capiat. Anceps F autem dictus est, quod dubij capitis sit, vel inclinati capitis in vtranque partem. Exit genus commune in iunx

In iunx.

syllabam, vt coniunx, Nominatiuo hic & hæc cōiunx.

In ux.

Exit in ux, vt hic & hęc dux, redux. Exit in ps, quod qui-

In ps.

dem in omne genus redibit. Exit in ebs, vt cœlebs. Cœ-

In ebs.

lebs dicitur qui non habet vxorem, vel quæ non habet maritum: qualia sunt numina in cœlo, quę absque coniuge sunt, si agapetas attendamus. Nominatiuo hic & hæc cœlebs Genitiuo huius cœlibis. Datiuo huic cœlibi Accusatiuo hunc & hanc cœlibem. Vocatiuo ô cœlebs. Ablatiuo ab hoc & ab hac cœlibe. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ cœlibes. Genitiuo horum & harum cœlibū. Datiuo his cœlibibus. Accusatiuo hos & has cœlibes. Vocatiuo ô cœlibes. Ablatiuo ab his cœlibib⁹. Exit & in yx, vt phryx. Nominatiuo hic & hęc phryx. Genitiuo huius phrygis. Datiuo huic phrygi. Accusatiuo hunc & hanc phrygem. Vocatiuo ô phryx. Ablatiuo ab hoc & ab hac phryge. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ phryges. Genitiuo horum & harum phrygum. Datiuo his phrygibus. Accusatiuo hos & has phryges. Vocatiuo ô phryges. Ablatiuo ab his phrygib⁹. Et in us exit

Cœlibes quasi cœlites prisci dictos putāt ἀγαπητὰς dilectæ: hoc nomine tegebāt & cōcubinas clerici ac monachi, quos sæpe taxat Hieronym⁹

In us.

vt Ligus, quod similiter vt phryx locale nomē est. No-

minatiuo

G minatiuo hic & hęc ligus. Genitiuo huius liguris. Datiuo huic liguri. Accusatiuo hunc & hanc ligurem. Vocatiuo ô ligus. Ablatiuo ab hoc & ab hac ligure. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ligures. Genitiuo horum & harum ligurũ. Datiuo his liguribus. Accusatiuo hos & has ligures. Vocatiuo ô ligures. Ablatiuo ab his liguribus. Exit genus commune in il, vt vigil. Nominatiuo hic & hæc vigil. Genitiuo huius vigilis. Datiuo huic vigili. Accusatiuo hunc & hanc vigilem. Vocatiuo ô vigil. Ablatiuo ab hoc & ab hac vigile. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ vigiles. Genitiuo horũ & harum vigilum. Datiuo his vigilibus. Accusatiuo hos & has vigiles. Vocatiuo ô vigiles. Ablatiuo ab his vigilibus. Ad hanc regulam declinabis hic & hæc pugil. Exit in ul, vt exul. Nominatiuo hic & hæc exul. Genitiuo huius exulis. Datiuo huic exuli. Accusatiuo hunc & hanc exulẽ. Vocatiuo ô exul. Ablatiuo ab hoc & ab hac exule. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ exules. Genitiuo horũ & harum exulum. Datiuo his exulibus. Accusatiuo hos & has exules. Vocatiuo ô exules. Ablatiuo ab his exulibus. Ad hanc formam declinabis præsulem, hic & hæc præsul, quoniam masculinum est, vt consul. Exit in vr, fur. Nominatiuo hic & hæc fur. Genitiuo huius furis. Datiuo huic furi. Accusatiuo hunc & hanc furem. Vocatiuo ô fur. Ablatiuo ab hoc & ab hac fure. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ fures. Genitiuo horum & harum furũ. Datiuo his furibus. Accusatiuo hos & has fures. Vocatiuo ô fures. Ablatiuo ab his furibus. Ad hanc formam declinabis augur, hic & hæc augur. Exit genus cõmune in or, vt maior, memor. Sed memor si alia regula est, non admittit genus neutrum in us, quo modo maior admittit in neutro maius. Nominatiuo hic & hęc memor, Genitiuo huius memoris. Datiuo huic memori. Accusatiuo hunc & hanc memorem. Vocatiuo ô memor. Ablatiuo ab hoc & ab hac memore. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ memores. Genitiuo horũ & harum memorum. Datiuo his memoribus. Accusatiuo hos & has memores. Vocatiuo ô memores. Ablatiuo ab his memoribus. Admittit & neutrum, sed non in regula generis omnis, vt hoc memor. Vnde & Virgilius: Tũ si quod non æquo fœdere amantes, Curæ numen habet, iustúmque memórque precatur. Pluralem non admittit, inde non est generis omnis. Neque enim dicimus memora vel memoria numina. Similiter declinabis authorẽ in nominatiuo singulari, hic & hęc author, vt, At luno author ego audendi: hi & hæ authores.

In il.

In ul.

H *In ur.*

In or.

Aeneid. 4.

De terminatione & declinatione nominũ omnis generis.

Exit genus omne in ax, in ex, in ix, in ox, in vx, ans, ens, ars, ers, ors, in us, es. In ax, vt hic & hæc & hoc pertinax. Genitiuo huius pertinacis. Datiuo huic pertinaci. Accusatiuo hunc & hanc pertinacem & hoc pertinax. Vocatiuo ô pertinax. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc pertinaci. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ pertinaces & hæc pertinacia. Genitiuo horum & harum & horum pertinacium. Datiuo his pertinacibus. Accusatiuo hos & has pertinaces & hæc pertinacia. Vocatiuo ô pertinaces & ô pertinacia. Ablatiuo ab his pertinacibus. Ad hanc formam declinabis efficax, tenax, peruicax, dicax, sequax, rapax, mordax, capax, furax, emax, fallax, mendax, nugax, viuax. Hæc omnia ablatiuum singularem, & alia in i mittunt. Exit item genus omne in ex, secundum ordinem regularum supra ordinatarum, vt simplex. Nominatiuo hic & hæc & hoc simplex. Genitiuo huius simplicis. Datiuo huic simplici. Accusatiuo hunc & hanc simplicem & hoc simplex. Vocatiuo ô simplex. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc simplici. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hę simplices & hæc simplicia. Genitiuo horum & harum & horum simplicium. Datiuo his simplicibus. Accusatiuo hos & has simplices & hæc simplicia. Vocatiuo ô simplices & ô simplicia. Ablatiuo ab his simplicibus. Ad hanc formam declinatur duplex, triplex, quadruplex, quintuplex, sextuplex, septuplex, excluso, m, quia & septemplex Latinum est quod declinatur, vt superius. Ex regula in ix, vt fœlix, quod sic declinatur. Nominatiuo hic & hæc & hoc fœlix. Genitiuo huius felicis. Datiuo huic fœlici. Accusatiuo hunc & hanc fœlicem & hoc fœlix. Vocatiuo ô fœlix. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc fœlici, ex sono generis neutri. A propriis nominibus in e exit, ab hoc fœlice, & est generis masculini. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ fœlices & hæc fœlicia. Genitiuo horum & harum & horum fœlicium. Datiuo his fœlicibus. Accusatiuo hos & has fœlices & hæc fœlicia. Vocatiuo ô fœlices & ô fœlicia. Ablatiuo ab his fœlicibus. Ad hanc regulam declinatur pernix, quod significat velocem. Ex regula in ox, vt ferox declinatur sic. Nominatiuo hic & hæc & hoc ferox. Genitiuo huius ferocis. Datiuo huic feroci. Accusatiuo hunc & hanc ferocem & hoc ferox, Vocatiuo ô ferox. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc feroci. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ feroces & hæc ferocia. Genitiuo horum & harum & horum ferocium. Datiuo his ferocibus. Accusatiuo hos & has feroces & hæc ferocia. Vocatiuo ô feroces & ô ferocia. Ablatiuo ab his ferocibus. Ad hanc formam declinabitur atrox, velox. Ex regula in vx, vnum nomen est, vt trux. Nominatiuo hic & hæc & hoc trux. Genitiuo huius trucis. Datiuo huic truci. Accusatiuo hunc & hanc trucem & hoc trux. Vocatiuo ô trux. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc truci, à sono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ truces & hæc trucia. Genitiuo horũ & harũ & horũ truciũ. Datiuo his trucibus. Accusatiuo hos & has truces & hæc trucia. Vocatiuo ô truces & ô trucia. Ablatiuo ab his trucibus. Ex regula ans, vt præstans. Nominatiuo hic & hæc & hoc præstans. Genitiuo huius præstantis. Datiuo huic præstanti. Accusatiuo hunc & hanc præstantem & hoc præstans. Vocatiuo ô præstans. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc præstanti, ex sono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ præstantes & hæc præstantia. Genitiuo horum & harum & horum præstantium. Datiuo his præstantibus. Accusatiuo hos & has præstantes & hæc præstantia. Vocatiuo ô præstantes & ô præstantia. Ablatiuo ab his præstantibus. Ad hanc formam declinatur amans, clamans, cantans, luctans, constans, prostans, regnans, pugnans, nutans, minans, miserans, æstuans, versans, & alia. Ex regula ens, vt amens. Nominatiuo hic & hæc & hoc amens. Genitiuo huius amentis. Datiuo huic amenti. Accusatiuo hunc & hanc amentem & hoc amens. Vocatiuo ô amens. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc amenti, sono generis neutri similiter. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ amentes & hæc amentia. Genitiuo horum & harum & horum amentium. Datiuo his amentibus. Accusatiuo hos & has amentes & hæc amentia. Vocatiuo o amantes & o amentia. Ablatiuo ab his amentibus. Ad hanc formam declinatur demens, potens, impotens, præpotens, prudens, imprudens, pudens, impudens, freques, infrequens, sedens, hærens, moriens, mœrens, tenens, egens, ferens, cedens, sæuiens, seruiens, sapiens, insipiens, desipiens: & talia. Ex regula ons,

In ax.

In ex.

K *In ix.*

In ox. L

In vx.

In ans M

In ens.

A ons, vt ſons, quod ſignificat nocẽs. *In ons.* Nominatiuo hic & hęc & hoc ſons. Genitiuo huiꝰ ſontis. Datiuo huic ſonti. Accuſatiuo hunc & hãc ſontẽ & hoc ſons. Vocatiuo ô ſons. Accuſatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc ſonti, à ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ ſontes & hæc ſontia. Genitiuo horum & harum & horum ſontiũ. Datiuo his ſontibus. Accuſatiuo hos & has ſontes & hæc ſontia. Vocatiuo ô ſontes & ô ſontia. Ablatiuo ab his ſontibus. Ad hanc regulam declinatur inſons, id eſt, innocens. Et hæc duo ſunt tantum generis omnis. *In ar.* Ex regula ar, vt par. Nominatiuo hic & hoc & hoc par. Genitiuo huius paris. Datiuo huic pari. Accuſatiuo hunc & hanc parẽ & hoc par. Vocatiuo ô par. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc pari, ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ pares & hæc paria. Genitiuo horum & harum & horum pariũ. Datiuo his paribus. Accuſatiuo hos & has pares & hęc paria. Vocatiuo ô pares & ô paria. Ablatiuo ab his paribus. Ad hanc formam declinãtur impar & ſuppar, quæ ſola tria ſunt generis omnis. *In ers.* Ex regula ers, vt iners. Nominatiuo hic & hæc & hoc iners. Genitiuo huius inertis. Datiuo huic inerti. Accuſatiuo hunc & hanc inertem & hoc iners. B Vocatiuo ô iners. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc inerti. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ inertes & hæc inertia. Genitiuo horum & harum & horum inertium. Datiuo his inertibus. Accuſatiuo hos & has inertes & hęc inertia. Vocatiuo ô inertes & ô inertia. Ablatiuo ab his inertibus. *In ors.* Ex regula ors, vt vecors. Nominatiuo hic & hæc & hoc vecors. Genitiuo huius vecordis. Datiuo huic vecordi. Accuſatiuo hunc & hanc vecordem & hoc vecors. Vocatiuo ô vecors. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc vecordi, à genere neutro. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ vecordes & hæc vecordia. Genitiuo horum & harum & horum vecordiũ. Datiuo his vecordibus. Accuſatiuo hos & has vecordes & hæc vecordia. Vocatiuo ô vecordes & ô vecordia. Ablatiuo ab his vecordibus. Ad hanc regulam declinantur, excors, concors, diſcors, diſſors. Sed hæc duo, id eſt, conſors & diſſors, in genitiuo ſingulari tis habent, vt conſortis, diſſortis. Diſſors autem dicitur diſsimilis ſortis. *In vs.* Ex regula vs, vt vetus. Declinatur autem ſic. Nominatiuo hic & hæc & hoc vetus. Genitiuo huius veteris. Datiuo huic veteri. Accuſatiuo hunc & C hanc veterem & hoc vetus. Vocatiuo ô vetus. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc veteri, à ſono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæ veteres & hæc vetera. Genitiuo horum & harum & horum veterum. Datiuo his veteribus. Accuſatiuo hos & has veteres & hæc vetera. Vocatiuo ô veteres & ô vetera. Ablatiuo ab his veteribus. Hoc ſolum nomen in us eſt generis omnis. *In es.* Es, vt teres, quod eſt rotundum. Declinatur hic & hæc & hoc teres: teres autem dictum eſt à terendo. *In ant[i]* Ex regula autem ἀπτώτων eſt nequam, vno enim ſono declinantur omnes caſus per omnia genera. Eſt autem genus epicœnũ quòd ſub vno articulo intelligitur ſexus, *De nominibus generis epicœni, & differentia eiuſdem generis à communi.* vt puta hic paſſer, iam ſub vno articulo, quo ſonat hic, & illic eſt & fœmina. Declinatur. Nominatiuo hic paſſer. Genitiuo huius paſſeris. Datiuo huic paſſeri. Accuſatiuo hunc paſſerem. Vocatiuo ô paſſer. Ablatiuo ab hoc paſſere. Et pluraliter. Nominatiuo hi paſſeres. Genitiuo horum paſſerum. Datiuo his paſſeribus. Accuſatiuo hos paſſeres. Vocatiuo ô paſſeres. Ablatiuo ab his paſſeribus. Sed & hæc aquila, ſub vno articulo, quo ſonat hæc, ibi & maſculinum intelligimus: ſic & hæc tigris, ſub quo ſono intelligitur & maſculus. Sic & hæc hirundo, ibi intelligis & maſculum: ſic & hic ſtruthio, D ibi intelligis & fœminam. ſic ſorex, ſtellio, muſca. Ergo hoc intereſt inter genus commune & epicœnum, quia in genere communi & homines ſunt & pecora, in epicœno pecora tãtum. Quod in genere communi ambo articuli ſunt, id eſt, hic & hæc cum nomine communicat, vt hic & hæc canis: epicœnum autem cum articulo vno maſculino cõmunicat nomen fœmininũ: vt cum dico, hic paſſer, ſub ipſo articulo qui ſonat hic, intelligitur & fœmina. Sic in articulo generis neutri, quod eſt hoc pecus: ſub articulo qui ſonat hoc, intelligitur & fœmina, vt Virgilius ait: Lenta ſalix fœto pecori. Et in pecore licet ſit genus neutrum, auditur illic & genus femininum, cum dixit, fœto pecori, id eſt, grauido. *Pecus facit epicœnum quũ non in generibus, ſed in ſpeciebꝰ ſit ſexus diſcretio.*

Nunc dicẽdum de nominibus quæ aut ſunt numeri ſingularis tantum, aut numeri tantum pluralis: vt cancelli, manes, penates. In fœminino tantum plurali, vt thermæ, exequiæ, inſidię, diuitiæ, nundinæ. *De nominibus aut ſingularis aut pluralis numeri tãtũ.* In nominibus ciuitatũ, Amiclæ, Thenæ, Athenæ, Syracuſæ, Thebæ, Tubernæ, Saldæ, Abituræ, Macomades, Cales, Carreaſi, Relares, Furnitũ, quæ loca turnos dicuntur, & alia ſimilia. In neutro tantũ ſingulari, vt aurũ, argẽtum, plũbum, ſtannũ, piper, triticum, oleum, hordeum, vinum. E Quanquam Virgilius vina. *Geor. 2.* at Cicero rarius, poëtica licentia dedit plurali, vt Serite hordea campis. *Geor. 1.* Declinatur autem nominatiuus ſolus. In neutro tãtum plurali, caſtra, mœnia, arma, exta, id eſt, viſcera: Bactra quæ eſt ciuitas Parthiæ. Ergo & hæc ciuitas generis neutri eſt numero tantum plurali. Sanè ſunt nomina ſub duplici enunciatione, vt tribunus militum, præfectus vrbis, præfectus fundis, præfectus annonæ, præfectus vigilibus, plebiſcitum, ſenatuſcõſultum. Quorum nominum vna pars declinatur, altera non declinatur: vtputa præfectuſvigilibus, nominatiuus ipſe flectitur per caſus, præfectus, præfecti, præfecto, præfectum, præfecte, à pręfecto: vigilibus ſic manet nec flectitur. Vt ſenatuſconſultum, hoc conſultum, huius conſulti, huic conſulto hoc conſultum, ô conſultum, ab hoc conſulto. Senatus autem genitiuus eſt, hic non flectitur. De nomine quãtũ rudi conueniebat, plenius expoſuimus: nunc de pronomine eſt dicendum, quod eſt ſecunda pars de octo partibus orationis.

De pronomine. Ideo pronomen dicitur, quia vice fungitur nominis, vt ille iſte ipſe. Nam quo modo dicendo nomen explicamus perſonam, vt Virgilius: ſic F pronomina proprie eiuſdem poteſtatis ſunt, cum tacito nomine dicimus, hic fecit, iſte fecit. Pronomina aut finita ſunt, aut infinita, aut minus quàm finita. *Finita.* Finita ſunt quæ notant certam perſonam, vt ego. *Infinita.* Infinita vt quis, quiſque, quicunque, quæcunque, qui, aliqui, quæ, aliquæ. *Minus quã finita.* Minus quàm finita ſunt pronomina, quæ non ſic definiunt perſonam, vt non egeant demonſtratore, quo modo dicimus ego: nam ipſum tu, non plene finitum eſt, niſi in perſonam duxeris digitum. Sic ergo hęc minus quàm finita dicenda ſunt. Habent enim quandam deſignationem non plenæ ſignificationis, quo modo ego. Vtputa, pone eſſe turbam, tamen non ſic, tu, ſignificanter dicitur in turba, quo modo de turba cum vnus dixerit ego. Sed vt de multis vnum ſignificemus quem quærimus, aut nomen addimus, aut digitum intendimus, vt appareat certius quem vocamus. Ergo tu, ille, & iſte, & alia quæ quaſi poſſunt ex parte aliqua definire perſonam, minus quàm finita vocanda ſunt. Prima perſona dicitur ego, tã in ſingulari numero quàm in plurali, cum dicimus nos, non habet vocatiuum caſum, quia nemo vocat ſe, ô ego, ego, ô nos. Ergo ſic declinatur

De declinatione pronominũ primæ secũdæ & tertiæ personæ.

G Declinatur singulari numero. Nominatiuo ego. Genitiuo mei. Datiuo mihi. Accusatiuo me. Ablatiuo à me. Et pluraliter. Nominatiuo nos. Genitiuo nostrum. Datiuo nobis. Accusatiuo nos. Ablatiuo à nobis. Vocatiuum enim vt dixi nõ habet tam in singulari quàm in plurali. Nominatiuo tu. Genitiuo tui. Datiuo tibi. Accusatiuo te. Vocatiuo ô tu. Ablatiuo à te. Et pluraliter. Nominatiuo vos. Genitiuo vestrũ. Datiuo vobis. Accusatiuo vos. Vocatiuo ô vos. Ablatiuo à vobis. Sanè prima persona & secunda, id est, ego & tu, generis omnis est. Nã & vir dicit ego, & fœmina ego, & mancipium ego. Sic tu: & viro dicimus tu, & fœminæ, & mancipio: sic in plurali generis omnis est vt nos, vos. Ex tertia persona hæc est declinatio masculino genere numero singulari. Nominatiuo ille. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accusatiuo illũ. Vocatiuo ô ille. Ablatiuo ab illo. Et pluraliter. Nominatiuo illi. Genitiuo illorum. Datiuo illis. Accusatiuo illos. Vocatiuo ô illi. Ablatiuo ab illis. Genere fœminino. Nominatiuo illa. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accusatiuo illam. Vocatiuo ô illa. Ablatiuo ab illa. Et pluraliter. Nominatiuo illæ. Genitiuo illarum. Datiuo illis. Accusatiuo illas. Vocatiuo ô illæ. Ablatiuo ab illis.

H Genere neutro numero singulari. Nominatiuo illud. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accusatiuo illud. Vocatiuo ô illud. Ablatiuo ab illo. Et pluraliter. Nominatiuo illa. Genitiuo illorum. Datiuo illis. Accusatiuo illa. Vocatiuo ô illa. Ablatiuo ab illis. Iste similiter & ipse ad formam superiorẽ declinabis, tam ad genera quàm etiam ad numeros. Sanè quæstio est in hoc pronomine ipse, quare cum istud & illud in genere neutro dicimus, dicamus ipsum, vt ait Virgilius: Atque ipsum corpus amici: non dixit, ipsud. Sed hæc quæstio soluitur hoc modo. Antiqui enim magis ipsus dicebant in nominatiuo singulari generis masculini quàm ipse. Hanc antiquitatis rationem attendẽtes artis scriptores, pronomen hoc ad formam nominis transtulerunt, vt quo modo in nomine, iustus, iusta, iustum dicimus, & perfectus, perfecta, perfectum, sic & hoc pronunciabitur pronomen ipsus, ipsa, ipsum, non ipsud, quo modo istud & illud.

Aeneid. 1.

De declinatione infinitorum.

Nominatiuo quis. Genitiuo cuius. Datiuo cui. Accusatiuo quem. Vocatiuo ô qui. Ablatiuo à quo. Et pluraliter. Nominatiuo qui. Genitiuo quorum. Datiuo quis vel quibus: vt Virgilius, Quis ante ora patrum. Accusatiuo quos. Vocatiuo ô qui. Ablatiuo à quibus.

Alij queis.

I Fœminino genere. Nominatiuo quæ. Genitiuo cuius. Datiuo cui. Accusatiuo quam. Vocatiuo ô quę. Ablatiuo à qua. Et pluraliter. Nominatiuo quæ. Genitiuo quarum. Datiuo quis. Accusatiuo quas. Vocatiuo ô quæ. Ablatiuo à quibus. Genere neutro. Nominatiuo quod. Genitiuo cuius. Datiuo cui. Accusatiuo quod. Vocatiuo ô quod. Ablatiuo à quo. Et pluraliter. Nominatiuo quæ. Genitiuo quorum. Datiuo quis: sed iam secundum vsum, quibus dicimus. Accusatiuo quæ. Vocatiuo ô quæ. Ablatiuo à quibus. Antiqui quis genere communi dixerunt. Nominatiuo hic & hæc quis. Genitiuo huius quis. Datiuo huic qui. Accusatiuo hunc & hanc quem. Vocatiuo ô quis. Ablatiuo ab hoc & ab hac qui. Inde venit ablatiuus exiens in bus. A quis autem ablatiuus pluralis ab ablatiuo venit qui exit in o, quo modo in regula ablatiuus cum exierit in o, datiuum pluralem in is mittit: vt à iusto, iustis: à docto, doctis: à perfecto, perfectis: à fortunato, fortunatis. Ergo vt superius dixi antiqui hic & hæc quis dixerunt, & quo modo in nominibus hic & hęc similis, hic & hęc agilis, hic & hęc facilis, sic in pronominibus, hic & hæc quis, ab hoc & ab hac qui. Inde Virgilius cum de socia Camillæ diceret, ait: Qui cum partiri curas, id est, cum qua partiri curas.

K

Aeneid. 11.

Item sunt alia infinita quæ interrogatiua, & declinatur. Nominatiuo vter. Genitiuo vtrius. Datiuo vtri. Accusatiuo vtrum. Vocatiuo ô vter. Ablatiuo ab vtro. Et pluraliter. Nominatiuo vtri. Genitiuo vtrorum. Datiuo vtris. Accusatiuo vtros. Vocatiuo ô vtri. Ablatiuo ab vtris. Inde addita in cõpositione que syllaba, facit vterque, & significat ambos: & tamen singulari sono est, sed significatione duali. Nam cum dixit Virgilius, Constitit in digitos exemplo arrectus vterq;: duo significati sunt cum dixerit vterque, cum autem arrectus, noluit expectari pluralitatem, vt sit in plurali vtrique. Sed hoc interest, quia vterque licet duo significet, tamen solum duo: vtrique autem duo significat, sed sic vt in singulis multi sint: si dicas vtrique exercitus, duo significo, sed sic in singulis turbam intelligi volo. Hæc quidem distincta sunt, sed item authoritate confusa sunt. Nam cum ait Virgilius, Super vtraque quassa tempora, confudit: dicere enim debuit, super vtrunque tempus. Loquebatur enim de duobus temporibus tantum, cui vtrunque tempus sufficiebat accusatiuus, vt diceret, vtrunque quassum tempus.

Nomina infinita interrogatiua

Aeneid. 5.

Corripitur Virgilius.

L Ergo vt declinauimus masculinum pronomen, sic fœmininum declinabimus, vtra mulier, vtrius mulieris, vtri mulieri, vtram mulierem, ô vtra mulier, ab hac vtra muliere. Et pluraliter. Nominatiuo vtræ mulieres. Genitiuo vtrarum mulierum. Datiuo vtris mulieribus. Accusatiuo vtras mulieres. Vocatiuo ô vtræ mulieres. Ablatiuo ab his vtris mulieribus. Sic neutro vtrũ mancipium, vtrius mancipij, vtri mancipio, vtrum mancipium, ô vtrum mancipium, ab hoc vtro mancipio. Et pluraliter. Nominatiuo vtra mancipia, vtrorum mancipiorum, vtris mancipiis, vtra mancipia, ô vtra mancipia, ab his vtris mancipiis. Sic declinabimus eius contrarium, quod est neuter. Masculino neuter, fœminino neutra, neutro genere hoc neutrum mancipium. Vnde vsus iam arripuit, vt dicamus generis neutri, cum dicere debeamus neutrius, quo modo vtrius. Addita cõiũctione que syllaba, declinatur pronomen ipsum ad regulã supradictam. In masculinis, vterq;: in fœmininis, vtraque: in neutris, vtrunque. Sic pluraliter: in masculinis, vtriq;: in fœmininis, vtræque: in neutris, vtraque mancipia. Est & aliud pronomen, vllus, vllius, vlli, vllum, ô vllus, ab vllo. Pluraliter, vlli, vllorum, vllis, vllos, ô vlli, ab vllis.

Alij inter nomina ponunt.

M Fœmininum, vlla, vllius, vlli, vllam, ô vlla, ab vlla. Pluraliter, vllæ, vllarum, vllis, vllas, ô vllæ, ab vllis. Neutrum, vllum, vllius, vlli, vllum, ô vllum, ab vllo. Sic pluraliter, vlla, vllorum, vllis, vlla, ô vlla, ab vllis. Ad hanc formam declinabis, & nullus, nulla, nullum. Sic alius, huius alius, huic alij. Sic alter, huius alterius, huic alteri. Sic totus, huius totius, huic toti. Sic solus, huius solius, huic soli. Sic vnus, huius vnius, huic vni. Vnde Virgilius, Forsitan huic vni potui succumbere culpæ. Sunt & qualitatis pronomina, hic & hæc qualis, huius qualis, genere communia. A genere autem neutro, hoc quale, huius qualis. Pluraliter, hæc qualia, horum qualium. Sunt & quantitatis: vt quantus, tantus: quanti, tanti: declinantur vt iustus iusti. A fœminino vt quanta tanta, declinantur vt iusta. A neutro quantum tantum, declinãtur vt iustum. Item pronomẽ à masculino, quotus totus: à fœminino, quota tota: à neutro, quotũ totum. Pluraliter: à masculino, quoti toti: à fœminino, quotæ totæ: à neutro, quota iugera, quotorum iugerum. Sunt relatiua quæ ad interrogantem referuntur, vt quis est? Respondetur is est. Et declinantur

Aeneid. 4. Huic vni forsan.

A declinantur à maſculino,is,eius,ei,eum,ô is,ab eo.Pluraliter,ij,eorum,eis,eos,ô ei,ab eis.A fœminino,ea,eius, ei,eam,ô ea,ab ea.A neutro,id,eius,ei,id,ô id,ab eo.Ergo cum loquimur de itinere, per id iter dicendũ eſt:nõ per eum iter:quia eũ in accuſatiuo caſu,maſculini generis eſt.Plurali, ea itinera, ab his itineribus. Item per id noſtrũ,per id tectũ,per id caput: nõ per eum, niſi in genere maſculino tantũ.

De verbo. Verba quatuor modis accipimus.Primo modo, cũ verba pro fallaciis accipimus: cum dicimus,verba illi dedit,fefellit eum. Vnde Terẽtius dixit, *In Andria* Cui verba dare difficile eſt. Secundo modo verba pro oratione dicimus,verba feciſſe Ciceronẽ in curia.Tertio modo verba dicimus ꝓ vulgaribus ſentẽtiis,quæ prouerbia dicũtur:vt Terẽtius dixit, Verũ illud verbũ vulgo eſt quod dici ſolet. Quarto modo verba dicimus hæc quæ decurrimus cũ temporibus & perſonis:vt clamo,clamas, clamat. Hic & perſonæ ſunt tres, vt clamo ego, clamas tu,clamat ille: & tempus eſt præſens.

Modus indicatiuus. Deinde pluraliter clamamus nos,clamatis vos,clamant illi.Tempore pręterito imperfecto,clamabã ego, clamabas tu, clamabat ille. Et pluraliter, clamabamus B nos,clamabatis vos, clamabant illi. Tempore præterito perfecto numero ſingulari, clamaui ego, clamauiſti tu,clamauit ille. Tempore præterito perfecto plusquãperfecto,vbi ſignificamus non ſolũ nos aliquid feciſſe, ſed etiã dudum:& dicimus numero ſingulari,clamaueram ego, clamaueras tu, clamauerat ille. Et pluraliter, clamaueramus nos,clamaueratis vos,clamauerant illi. Tẽpore futuro numero ſingulari,clamabo ego,clamabis tu,clamabit ille:clamabimus nos,clamabitis vos,clamabunt illi. Hucuſq; modo indicatiuo totũ hoc quod diximus indicantis eſt.

De modo imperatiuo Ideo dicitur imperatiuus, quia ſonũ habet imperãdi.Sed iſte modus nõ habet primam perſonã,quia nemo ſibi imperat, ſed ad ſecundã loquitur perſonã & tertiã. Numero ſingulari, ad ſecũdam clama,& ad tertiã clamet.Et pluriter, ad ſecundã clamate,ad tertiã clament.Futuro tempore, ad ſecundam clamato,ad tertiã ſimiliter clamato. Sed quare ſimiliter facit in ſecũda & tertia, eſt ratio,ſed nunc prætermittẽda eſt.Et ne alia tranſeamus, redeamus ad rem pluralem.Ad ſecũdam perſonã, clamatote, ad tertiam clamanto.

De modo optatiuo. Sic autẽ optatiuum dicimus, quia optãtis modo loquitur,prima perſona tẽpore præſenti, vtinam clamarẽ,ad ſecundam vtinã clamares, ad tertiam C vtinã clamaret.Et pluraliter, ad primã perſonam vtinã clamaremus,ad ſecundam vtinã clamaretis,ad tertiam vtinam clamarent. Præterito tẽpore, ad primam perſonam vtinã clamaſſem ego, ad ſecundã vtinam clamaſſes tu, ad tertiã vtinam clamaſſet ille. Et pluraliter vtinã clamaſſemus nos, vtinã clamaſſetis vos, vtinam clamaſſent illi. Futuro tẽpore prima perſona, vtinam clamẽ ego,vtinam clames tu,vtinam clamet ille.Et pluraliter,vtinam clamemus, clametis, clament.

De modo ſubiunctiuo. Ideo autẽ ſubiunctiuus dicitur quia eget aliqua re vt impleat ſententiam ſuã,vtputa cum clamẽ,clames,clamet:pendet hic ſenſus, indigetq; aliqua re vt ſententia cõpleatur.Ac ſi dicam,cum clamẽ,quare me tacere dicis.Ideo ergo cõiunctiuus modus dictus eſt, quia ei cõiungitur aliquid vt ſententia locutionis plena ſit.Ergo declinemus hunc modum vt ſuperiores. Declinatur autẽ per perſonas tres: prima perſona præſentis temporis,cũ clamem:ſecunda perſona,cum clames:tertia,cũ clamet.Et pluraliter: prima perſona,cum clamemus: ſecunda, cũ clametis:tertia,cũ clament. Præterito tempore imperfecto:prima perſona,cum clamarem:ſecunda,cum clamares:tertia,cum clamaret. Et pluraliter: prima perſo- D na,cum clamaremus:ſecunda,cum clamaretis:tertia,cũ clamarẽt. Tempore pręterito perfecto: prima perſona, cum clamauerim, cum clamaueris, cum clamauerit. Et pluraliter:prima perſona,cum clamauerimus, cum clamaueritis,cum clamauerint. Tempore pluſquamperfecto:prima perſona,cum clamauiſſem,cum clamauiſſes, cum clamauiſſet.Et pluraliter: prima perſona,cum clamauiſſemus,cum clamauiſſetis,cum clamauiſſent. Tẽpore futuro: prima perſona, cum clamauero, cum clamaueris,cum clamauerit. Et pluraliter: prima perſona, cum clamauerimus, cum clamaueritis, cum clamauerint.

De modo infinito. Infinitiuus dicitur hic modus,quia ſuperiores definiunt perſonas,primam,ſecundam,& tertiam: hic autem modus ſine perſonis eſt, & habet ſolum tempus præfinitum pręſens,præteritum,& futurum. Vtputa:clamare, præſens eſt:clamaſſe, præteritum: clamatum ire, futurum. Ecce vides deſignare tantum tempora, non perſonas. Clamare enim,& clamaſſe, & clamatum ire, neſcitur perſona, niſi velis iungere & dicere, clamare debet ille: tunc quaſi fit finitum.Si autem non ſubiungas ille vel ipſe vel iſte,fit vt dicitur infinitiuus modus: E nam & numero ſingulari,vel plurali infinitus eſt.Cum enim dico,clamare,clamaſſe,nec finitum eſt vtrum de vno,an de duobus dicam.Iſti ergo ſunt modi per quos omnia verba curſantur.

De prima coniugatione. Iam ad formã vnius verbi quod currimus percurramus cætera verba: ſimiliter clamo,clamas,clamat: amo,amas,amat: canto,cantas, cãtat:pulſo,pulſas,pulſat:fręno,fręnas,frænat:armo,armas,armat:impugno,impugnas,impugnat: capto,captas,captat: paro,paras,parat:ſeparo,ſeparas,ſeparat: accuſo,accuſas,accuſat:mando,mandas,mandat: grauo, grauas, grauat: lauo,lauas,lauat: genero,generas,generat:creo,creas,creat: ligo,ligas,ligat: alligo,alligas,alligat: ſanctifico, ſanctificas, ſanctificat: cito, citas,citat: vulnero,vulneras,vulnerat: macero,maceras,macerat: lacero,laceras,lacerat: aro,aras, arat: calco,calcas, calcat: lanio,lanias,laniat: memoro,memoras,memorat: calceo,calceas,calceat: inueſtigo,inueſtigas,inueſtigat: vallo,vallas, vallat: domo,domas,domat: circumuallo, circumuallas, circumuallat: curuo, curuas, curuat: medico, medicas, medicat: conſulto ,conſultas, conſultat: intimo, intimas, intimat: inſinuo, inſinuas,inſinuat:frequento,frequentas, frequentat: celebro, cele- F bras,celebrat: miniſtro,miniſtras,miniſtrat: palpo,palpas,palpat:ſono,ſonas,ſonat:ſocio,ſocias,ſociat: muto, mutas, mutat: poſtulo,poſtulas, poſtulat: quaſſo, quaſſas, quaſſat: euiſcero, euiſceras,euiſcerat: denſo, denſas,denſat: eneruo,eneruas,eneruat: verbero,verberas, verberat: macto,mactas,mactat: fugo,fugas,fugat: elimino,eliminas,eliminat: cœlo, cœlas,cœlat: ſigno,ſignas,ſignat:ventilo, ventilas,ventilat:contriſto,contriſtas,contriſtat:ſereno,ſerenas,ſerenat: & alia. Iſtis omnibus adiicitur r litera, & ſunt paſsiua: vt clamor,clamaris,clamatur:amor,amaris, amatur: pulſor,pulſaris, pulſatur: ſecor,ſecaris, ſecatur: curor, curaris,curatur. Sic omnia ꝑcurreris per illos modos,quos ſuperius diximus,indicatiuũ, imperatiuum, optatiuum, cõiunctiuum,infinitiuum. Sane ex hoc ſono quo verba actiua ordinauimus,id eſt,quo nos agere aliquid ſignificauimus, ſunt ſimiles ſoni, ſed ad verba pertinẽt neutralia.

Quare dicantur verba neutralia. Sed ne te cõmoueat quare dicũtur neutralia, hæc ratio eſt,quia neq; agũt aliquid,neq; patiunt̃:vt eſt,ſto,iaceo, cubo,ſedeo. Hæc in nulla actiõe, in nulla paſsiõe ſunt. Alia neutralia abuſu dicta,quę habent actionẽ,ſed paſ-

G ſionem nullam. Vt certo, habet actionem, ſed non dicimus, certor, vt curro. Ex quo ſono multa ſunt, quę cum in o exeunt, or nõ admittunt: vt hæc verba, pugno, pugnas, pugnat: bello, bellas, bellat: cœno, cœnas, cœnat: nato, natas, natat: ambulo, ambulas, ambulat: nauigo, nauigas, nauigat: commeo, commeas, commeat: æſtuo, æſtuas, æſtuat: regno, regnas, regnat: gelo, gelas, gelat: dico, dicas, dicat. exulo, exulas, exulat: ſacrifico, ſacrificas, ſacrificat: cachinno, cachinnas, cachinnat. Hæc omnia primæ coniugationis ſunt, quæ ſecundam perſonam horum omnium verborum in as ſyllabam mittunt: vt amo, amas: canto, cantas: pulſo, pulſas: fræno, frænas: armo, armas: impugno, impugnas: ſalto, ſaltas: curuo, curuas: pugno, pugnas. Ergo audiſti primam cõiugationem, ſcire debes ſecundam verbi perſonam per es ſyllabam exire. Nam inde dicitur coniugatio quod ſibi ad vnum ſonum multa cõiungat. Has coniugationes Græci συζυγίας dicunt. Sic & ſimilia omnia hac inuenta percurris.

De ſecũda coniug.

Secunda autem coniugatio eſt quæ in ſecunda ſimiliter perſona quæritur, & exit per es, vt teneo tenes, præbeo præbes, moneo mones, H doleo doles, tergeo terges, arceo arces, egeo eges, terreo terres, mulceo mulces, impleo imples, compleo cõples, repleo reples, ſuppleo ſupples, mordeo mordes, ſpondeo ſpondes, & alia.

Tergeo ſecũdæ inflexionis.

Et his adiicitur r litera, & fiunt paſſiua, teneor teneris, mordeor morderis, arceor arceris, mulceor mulceris, impleor impleris. Declinabis hæc paſſiua per modos & tempora & perſonas. Per modos vt dixi, indicatiuum, imperatiuum, optatiuum, coniunctiuum, infinitiuum, hoc eſt, quod dixi per modos. Per tempora autem, id eſt, præterita, præſentia vel futura. Perſonas autem dixi, prima, ſecunda, & tertia: vt teneor, teneris, tenetur. Et pluraliter, tenemur, tenemini, tenentur. Hæc ſicut dixi obſeruabis. Sed quo modo vt ſuperius dixi, prima coniugatio, quæ exit in as, vt amo amas, capit & verba neutralia, vt certo certas, nato natas, in quibus r litera non admittitur, nec enim dicimus certor, nator: ſic in hac coniugatione ſecunda, quæ exit in eo, es, vt moneo mones, doceo doces, ſunt multa quæ non admittunt r literam in prima perſona, vt algeo alges, ſcateo ſcates: algeor enim non eſt latinum. Sic ferueo ferues, torpeo torpes, pendeo pendes, I inuideo inuides, quanuis Horat. poëta inuideor dixerit, ſed noua vſurpatione. Sic emineo, es, nec dicimus emineor.

Horat. in ſua arte poetica

Hæ duæ cõiugationes prima & ſecunda quas diximus exire in as & in es, vt amo, as, moneo mones: futurum ſemper tempus in bo ſyllabam mittunt, vt amabo, monebo. Sic ſeruabis vbicunque futurum tempus in bo ſyllabam mittas, quia ſunt aliæ duæ coniugationes quæ futurum tempus in am ſyllabam mittant, non in bo, & vocantur ipſæ coniugationes tertia correpta & tertia producta.

De tertia et quarta coniugatione.

Tertia correpta eſt, quæ imperatiuum modum in e correptam mittit, vt ſcribe, tolle, carpe, occide, fere, lege. Ergo vidiſti imperatiuum ſic exire. Tertia itaque cõiugatio eſt correpta, quæ ſemper futurum tempus in am mittit, nunquam in bo, vt ſcribam, legam, tollam, carpam, quia latinum non eſt. ſi dixerit quis, ſcribebo, legebo, tollebo, carpebo. Tertia ſimiliter coniugatio producta ex eodem imperatiuo modo colligitur. Cum enim imperatiuus modus exit in i literam, tertia coniugatio producta eſt, vt audi, nutri, ſenti, muni, ſarci, leni, & alia. Similiter etiam hæc futurum tempus in am mittunt, vt muniam, leniam, nutriam, audiam. Sed tertia correpta infinito modo e correptam habet ante nouiſſimam ſyllabam: vt ſcribere, legere, tollere, & alia: tertia autem producta habet in antenouiſſima ſyllaba in infinito i, quæ producitur: vt munire, lenire, audire, ſarcire, ſentire, venire. K Vnde in omnibus verbis hæ coniugationes obſeruantur, quæ exeunt in as & in es, futurum tempus in bo mittunt, vt ſæpius dixi. Quæ autem in is exeunt, futurum tempus in am mittunt, nunquam in bo, niſi authoritate præſumpta: nã ars hoc prohibet. Sed aliqua verba ponimus tertiæ coniugationis correptæ, ex quibus & alia conſequaris. Sunt autem hæc, lego, tollo, erigo, carpo, cognoſco, capio, fugio, mergo, fero, arguo, accipio, pono, ſumo, accendo, expono, incipio. Hæc accipiunt r literam, & faciunt paſſiua verba, legor, carpor, capior, & cætera. Sub hac forma ſunt neutralia, quæ non accipiunt r literam, vt cado: non enim dicimus cador. Item ruo, neque enim dicimus ruor: facio, neque enim dicimus facior. Item fulgeſco, niteſco, ferueſco, algeſco, torpeſco, compeſco, nigreſco. Hæc omnia r literam non habent, & dicuntur verba neutralia quæ exeunt in ſco. Ergo neutralia memineris ſemper nunquã admittere r literam.

De verbo cõmuni vnde dicatur & cõiugatione eiuſdem.

Remanent duo alia verba quæ communia dicuntur & deponentia. Sed communia ideo dicuntur, quia communiter ſimul tenent L ſub vno ſono actiuum & paſſiuum. Quo modo in nominibus genus cõmune dicitur, quod & maſculinum tenet & fœmininum ſub vno ſono, vt ſacerdos, homo, hic & hæc ſacerdos facit hic & hæc homo. Sic & verba communia dicuntur: & nunquam deponunt r literam, ne non ſint latina. Vt oſculor, ſi tollas r literam & dicas oſculo, non eſt latinum. Et dicimus cum agimus oſculor te: dum autem patimur & ab alio afficimur, dicimus oſculor à te. Sic criminor te, non crimino, cum actionem ſignificamus, id eſt, cum crimen obiicimus, criminor te dicimus: cum autẽ crimen nobis obiicitur, criminor à te dicimus, id eſt, crimẽ à te audio, & eſt ſignificatio paſſiua. Declinantur autem verba hæc vt ſuperiora per modos, tẽpora, & perſonas. Tempore præſenti ſingulariter criminor, criminaris, criminatur. Et pluraliter criminamur, criminamini, criminãtur. Præterito imperfecto ſingulariter criminabar, criminabaris, criminabatur. Et pluraliter, criminabamur, criminabamini, criminabantur. Præterito perfecto ſingulariter criminatus ſum, criminatus es, criminatus eſt. Et M pluraliter, criminati ſumus, criminati eſtis, criminati ſunt. Præterito pluſquam perfecto ſingulariter, criminatus eram, eras, erat. Et pluraliter, criminati eramus, eratis, erant. Futuro ſingulariter, criminabor, criminaberis, criminabitur. Et pluraliter criminabimur, criminabimini, criminabũtur. Imperatiuus autẽ modus ſemper in verbis in re exit, vt dicas criminare illum, id eſt, crimen illi ingere. Optatiuo modo ſic, vtinam criminarer, criminareris, criminaretur. Et pluraliter, vtinam criminaremur, criminaremini, criminarentur. Præterito perfecto ſingulariter, vtinam criminatus eſſem, criminatus eſſes, criminatus eſſet. Et pluraliter, criminati eſſemus, criminati eſſetis, criminati eſſent. Futuro ſingulariter, vtinam eriminer, crimineris, criminetur. Et pluraliter, criminemur, criminemini, criminẽtur. Coniunctiuo modo ſingulariter, cum criminer, crimineris, criminetur. Præterito imperfecto ſingulariter, cũ criminarer, criminareris, criminaretur. Prçterito perfecto ſingulariter, cũ criminatus ſim, criminatus ſis, criminatus ſit. Et pluraliter, criminati ſimus, criminati ſitis, criminati ſint. Præterito pluſquàm perfecto ſingulariter, cum criminatus eſſem, criminatus eſſes, criminatus

A minatus esset. Et pluraliter, criminati essemus, criminati essetis, criminati essent. Tempore futuro singulariter, cum criminatus ero, eris, erit. Et pluraliter, cum criminati erimus, eritis, erunt. Modo infinito, quem diximus nullas significare personas, facit in præsenti criminari. In præterito criminatum esse. In futuro, criminatum iri. Ad hanc formam communia verba declinabis sic: hortor, iaculor, osculor, nidificor, tutor, consolor, scrutor, moror, fœneror, amplector, & furor. vnde est furor, furaris, furatur: comitor, recordor, reminiscor, percunctor, minor, gestor, piscor, odoror, aucupor, venor, contemplor, speculor, sector, veneror, dignor, precor, miseror, vador, id est, fide dico, calumnior. & alia quæ nunquam deponunt r literam: nam si deponunt, latina nõ sunt. Quis enim dicat reminisco, aut recordo, vel digno, vel secto? Ergo memineris hæc semper cum r litera nunciare.

Vadari.

Et hæc reperiebãtur apud priscos.

De verbo deponenti.

Restat verbum deponens, quod ideo dicitur, quia deponit aliquid de quantitate communis verbi. Nam cum participia quatuor habeat verbum commune: præsens, vt criminans: futurum, criminaturus: præteritum, criminatus: futurum, B criminandus: à passiua significatione criminãdus, hoc non habet verbum deponens. Et ideo dicitur deponẽs, quia deponit vnum participium futuri temporis à verbo passiuo, quod exit in dus syllabam, vtputa opinor vel minor, verba sunt deponentia. Venit à participio præsentis temporis, & facit minans: futuro tempore facit minaturus: præterito facit minatus. Futuro à significatione passiui non facit minandus. Sic opinans, opinaturus, opinatus: opinandus non facit. Vel si dicas moriens, moriturus, mortuus: non facit moriendus, quia non est latinum. Ergo & hoc deponens verbum sic percurrit per modos & tempora & personas. Quo modo supradictũ est, commune verbum non deposita r litera latinum est, deposita autem latinum non est: sic etiam deponentia cum perdiderint r literam, latina non sunt. Subiicio itaque nunc pauca verba deponentia, cætera vsus latinus docebit. Sunt autem, opinor, minor, grator, gratulor, arbitror, gratiscor, * auspicor, misereor, lenocinor, meditor, luctor, conor, suffragor, vescor, lætor, morior, stomachor, hariolor, lezor, id est, colore pingor, argutor, paciscor, complector, aduersor, angor, queror à significatione querelæ, macior, ratiocinor, argumentor, blandior, fabulor, nitor, labor à significatione lapsus, vagor, rusticor, C concionor, id est, ad populum loquor, mercor, vociferor, nanciscor, quod est inuenio, suspicor, & alia. Memineris, vt iam dixi, cum r litera enunciare: nam nemo dicit blandio, aut pacisco. Sic hæc omnia declinantur ad formam declinationis communis verbi, quod dixi criminor.

**forte, gratificor.*

Lezor noua vox.

Apud Columellã est emacientur, pro macrescant.

De neutro-passiuis & impersonalibus.

Tractauimus ergo verba actiua, quæ ideo dicuntur ab agendo: tractauimus neutralia, quæ ideo tale nomen accipiunt, quod nec agunt aliquid, nec patiuntur: vt diximus, sto, iaceo, sedeo, cubo & alia. Tractauimus etiam alia neutralia quæ agunt aliquid, sed non patiuntur, & quasi semineutralia dicuntur: vt nato, curro. Alia quæ patiantur, & non agant: vt vapulo, pendeo, sudo, algeo, æstuo, ferbeo, febrio, somnio, meridio, rigeo, frigeo, tumeo, langueo, oleo, rubeo, fulgeo, stupeo, & alia. Hæc omnia tam in iis quæ nequaquam aliquid agunt, nec patiuntur, quàm etiam in iis quæ agunt nec patiuntur, quamq; in iis quæ patiũtur aliquid, nec tamen agunt, nunquam adiicitur in his litera r, nam incipiunt non esse latina. Tractauimus item communia, exposuimus vnde communia dicuntur, quia actionem in se tenent, & passionem. Tractauimus de- D ponentia, & exposuimus quare dicantur deponentia, quia deponunt futuri temporis participium à significatione passiua, quod exit in dus, quia moriendus, gloriandus, blandiendus, & alia quæ veniunt à deponẽtibus verbis, nõ dicimus. Sanè artium scriptores adiecerunt aliam verbi speciem, quam vocauerunt neutropassiuã, sed hoc nouellum genus verbi euphonia inuenit, & in paucis est verbis, vt gaudeo. Quoniam durum erat, vt diceremus præterito tempore gausi, mutauerunt illi sonum de præterito tempore passiui verbi, gaudeo gausus sum, sic audeo ausus sum, soleo solitus sum, sic fido fisus sum. Sed huius noui generis perpauca. Sunt & alia quædam pauca verba quæ impersonalia dicũtur, & exeunt per syllabas t & tur, Pudet, tædet, decet, libet, pœnitet, patet, piget, miseret, liquet: & inde dicũtur impersonalia, quia carent personis duabus, prima & secunda, & solam habent tertiam personam. Nam nec pudeo, pudes dicimus: nec deceo, deces: nec libeo, libes: nec pigeo, piges: nec misereo, miseres: nec pœniteo, pœnites: nec pateo, pates: nec liqueo liques. Scias autem patet & liquet hoc significare quod dicimus manifestum E est. Vt si dicas, Et si patet te hoc dixisse, iniuriam fecisti: hoc significat & liquet, id est, manifestũ est. Tædet autem tædium esse significat, quo modo piget, quasi pigritiam significat. Nam cùm dicimus, piget me fecisse, hoc est, dicere, non surgit meus animus probare quod feci. Hæc autem omnia verba sic declinantur, Pudet me, piget me, miseret me, pœnitet me. Præter hæc libet & licet, patet & liquet. His enim datiuum iungimus casum, vt libet mihi, licet mihi, patet mihi, liquet mihi.

Verbum impersonale in tur.

Altera vero species quæ in tur exit, & ipsa impersonalium verborum est, vt itur, curritur, certatur, pugnatur: primam & secundam personam non habent. Nam nec eor iris, nec curror curreris, nec pugnor pugnaris, nec certor certaris dicitur. Et declinantur hæc verba, itur, à me, à te, ab illo: pugnatur à me, à te, ab illo. Sic in præterito imperfecto, ibatur à me, à te, ab illo: pugnabatur à me, à te, ab illo: certabatur à me, à te, ab illo. Sic in præterito perfecto, itum est à me, à te, ab illo: cursum à me, à te, ab illo: pugnatum est à me, à te, ab illo: certatum est a me, à te, ab illo. Sic in præterito plus quàm perfecto, itum erat à me, à te, ab illo: cursum erat à me, à te, ab illo: pugnatum erat à me, à te, ab illo: certatum erat à me, à te, ab illo. F Sic in futuro tempore ibitur à me, à te, ab illo: curretur à me, à te, ab illo: pugnabitur à me, à te, ab illo: certabitur à me, à te, ab illo. Sic plurale, à nobis, vobis, ab illis. Imperatiuo modo, eatur à me, à te, ab illo: à nobis, à vobis, ab illis. Modo optatiuo, vtinam iretur à me, à te, ab illo: à nobis, à vobis, ab illis. Præterito perfecto & plus quàm perfecto vtinam itũ esset à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Futuro tempore, vtinam eatur à me, à te, ab illo. Pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Modo coniunctiuo tempore præsenti, cum curratur à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Præterito imperfecto, cum curreretur à me, à te, ab illo. Pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Præterito perfecto, cum cursum sit à me, à te, ab illo. Pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Præterito plus quàm perfecto, cum cursum esset à me, à te, ab illo. Pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Futuro cum cursum erit à me, à te, ab illo. Pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Modo infinito, curri debet à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Præterito tempore, cursum esse debuit à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à

G nobis, à vobis, ab illis. Tempore futuro, cursum iri debet à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis.

De inchoatiuis, frequentatiuis & desyderatiuis verbis. Sunt alia verba quæ inchoatiua dicuntur, & ex subita affectione nascuntur, & exeunt in sco syllabam: vt ardeo, ardesco: caleo, calesco: candeo, candesco: labo, labasco: tepeo, tepesco: ferueo, feruesco: vireo, viresco: algeo, algesco: dormio, dormisco: & reliqua. Hæc omnia præteritũ non habent. Nam potest calui & ferui facere, & non calesco vel feruesco calui fecit vel ferui fecit: sed à ferueo ferui, à caleo calui. Nã calescui, ferueſcui & virescui latina non sunt. Et ideo dicuntur inchoatiua præteritum tempus non habere, quia quæ inchoamus adhuc perfecta non sunt. Et omnia hæc quæ dixi in sco exire, semper neutralia sunt, nec accipiunt r literam, & ideo admonui esse neutralia. Nec te conturbent quædam verba in scor exeuntia, & tamen admittere præteritũ tempus: vt obliuiscor, oblitus sum: paciscor, pactus sum: adipiscor, adeptus sum: etiam hæc dum neutralia sunt, in quibus diximus præterita tempora cessare.

Frequentatiua. Præterea alia quæ frequentatiua dicuntur quibus aliquid frequentius factum significatur: H vt à dicto, dictito: à lego, lectito: à scribo, scriptito: à clamo, clamito: à cio, cito: quod significat frequenter vocito. Vnde nũc aliquos voce præconis citatos dicimus, id est, frequenter vocatos, & alia.

Desyderatiua. Sunt & alia perpauca quę desyderatiua dicuntur, vt esurio, id est, edere desydero: parturio parere desydero: &, vt dictũ est à Cicerone de philosophis, morituriũt, mori desyderãt. Sed hæc vt dixi pauca sunt quæ in sonum latinitatis introducta sunt.

De aduerbia. Aduerbium ideo dictum est quia adhæret verbo, nec potest verbi vis significantius sonare nisi iungatur aduerbium: vtputa verbum est dico, nauigo, valeo, curro, & alia: hæc non plenę significationis sunt nisi adiiciantur aduerbia, vt bene, malè, doctè, fœliciter: vt bene dicit, imperite dicit, prospere nauigat, infœliciter nauigat, integrè valeo, debiliter valet, agiliter currit, tardius currit. Vides quia plena verborum significatio esse non potest, nisi fuerint aduerbia coniuncta. Sic alia aduerbia iunguntur ad explendam verbi significationẽ, vt sunt locorum aduerbia, temporũ aduerbia: vt hic dico, hic habito, intrò eo, intus sum, foras I eo, foris sum, hinc nauigo. Sic de tempore, cras nauigo, hodie nauigo: & alia quæ aliis artibus dicta sunt, & intellectu plana sunt, ideo hic ponere nolui, quia ad dicendi fastidium breuitas opportuna est. Sanè in aduerbiis hęc obseruare debemus quando in e exeunt, quando in ter syllabã: hoc ablatiuus casus docet. Nam quando ablatiuus exit in o, aduerbium in e mittit: vt à docto docte, à iusto iuste, à perfecto perfecte, à pio pie, à valido valide, à fortunato fortunate, à magno magne, ab amplo ample, à minimo minime, & alia. Quando autem in ter syllabam exit aduerbium, similiter vt dixi ablatiuus docet: Ab agili agiliter, ab humili humiliter, ab acri acriter, à forti fortiter, à leui leuiter, à graui grauiter, à iugi iugiter. Sed sunt quædam quæ cõ aspere sonarent, dimissa sunt, nec ad hanc regulam tractanda sunt: vt à miti mititer non dicimus, à tristi tristiter non dicimus. Talia ne aspere sonarent perdiderunt vltimam syllabam, vt à sapiente sapienter, non sapientiter à, prudente prudenter, non prudentiter, à præstanti præstanter, non præstantiter. Sic ergo obseruemus, vt nec euphoniam applicemus ad regulam, *εὐφωνία.* aut euphoniam reiiciamus. Nam euphonia, id est, suauitas bene sonandi admissa est ad latinum sermonem, vt aspera temperet: & ab arte ex ratione recessum est, vbi asperitas offendebat auditum. Sic Cicero ait: Impetratum est à ratione vt peccare suauitatis causa liceret. K Sed tamen in paucis admissa euphonia est. Nam ratio locuples est & viris latinissimis. Sanè circa has regulas authoritas ausa est, & in paucis præsumpsit, vt diceret Cicero: Humiliter, cum humane dicere debuit. Et Terentius: Vitam parce ac duriter agebat, pro dure. *In Andria* Sed tamen ipsi authores modestius & cum quodam pudore contra regulam pauca præsumpserunt. Nam & falsò dixerunt pro false, & necessariò pro necessarie, & sedulò pro sedule, & rarò pro rare, & crebrò pro crebre, & tutò pro tute: sic & alia tamen pauca, non licenter, sed verecunde sunt vsurpata. Sanè sunt aduerbia & per alias syllabas exeuntia, vt à fundo funditus, à cœlo cœlitus, à radice radicitus, à penetralibus locis penitus, à stirpe stirpitus. *In im.* Item in im, vt à vico vicatim, ab ostio ostiatim, à viris viritim. Item à nimio nimis, vt, Ne quid nimis. *In ens.* Exeunt in ens, vt recèns, id est, recenti tempore. Virgilius: Sole recèns orto, id est, recenti tempore. Ergo hæc omnia aduerbia sunt sine differentia. Item inter intrò & intus hoc interest, intrò in motu est, intus in situ: vt intrò eo: intus sum. L Est enim motus, eo: sum, situs est. Est etiam quædam obscuritas in aduerbiis, de secundò, tertiò, quartò, quintò, sextò, & secundùm, tertiùm, quartùm, quintùm, sextùm: vtputa secundò factus est consul, & secundùm fuit consul. Secundò autem ad ordinem pertinet, secundùm ad numerum: vtputa cum dico, secundò factus est cõsul, pertinet vt dixi ad ordinem quod primo alter factus sit, & sic alter secundo. *Secundùm & secũdò.* Cum autem dicimus secundùm consul vel tertiùm, vel quartùm, vel quintùm, vel sextùm, ad numerum pertinet quòd sexies fuerit consul. Inde Cicero de Mario sic ait: Sextùm consul, id est, qui sex consulatus meruit, & septimùm consul, quod est septimum consulatum meruit. Hoc Varro distinxit in libris numerorum. Et cætera iam plana sunt in aduerbiis, & ex quibusuis artibus intellectu facilia.

Item de aduerbio. Aduerbium est pars orationis quæ adiecta verbo significationem eius explanat atque implet: vt scribo bene, lego optime. Aduerbio accidunt significatio, figura, gradus. Aduerbia aut à se nascuntur, vt heri, nuper: aut ab aliis transeunt, vt docte, sapiẽter, ab eo quod M est doctus & sapiẽs. Aduerbiorum significationes sunt multæ. Sunt enim aut temporis, vt heri, nuper: aut personæ, vt mecum tecum: aut loci, vt hîc istic. Et aduerbia localia interrogatiua, vt vnde vbi quà. Responsiua, illinc hinc illò. Sunt duplicis formæ, vt intus intrò, foris foras. Quorum obseruatio talis est, foris & intus in loco, vt intus est, intus fuit, futurus est: intus erat, futurus erat: foris erat, fuerat, futurus erat. De loco intus venio, foris venio. Foras autem & intrò ad locum significant, vt foras eo, foras venio: intrò eo, intrò venio: foras ieram, intrò ieram. Hæc quatuor modis figurantur, per locum, ad locum, in loco, è loco. Per locum, vt Hàc iter Elysium nobis. *Aene.6.* Ad locum, vt, Huc ades ô Galathea. *Aeglo.9.* In loco, vt, Hic & Naritij posuerunt mœnia Locri. *Aene.3.* E loco, vt, Hinc me digressum vestris deus appulit oris. *Ibidem.* Sunt quæ pariter in loco significant & de loco, vt intus sum, intus venio. Sunt quæ in loco, & in locum, & è loco, vt penitus sum, eo, venio. Sunt aduerbia significationem numeri habentia: vt semel, bis, ter. Demonstrationis, vt en, ecce. Affirmationis, vt quidem, quippe. Hortationis, vt eia. Interrogationis, vt cur, quare. Similitudinis, vt sic, quasi. Comparationis vel prælationis, vt magis, potius.

Dubitandi,

A Dubitandi,vt fortaſſe. Annuendi, vt planè, ſanè. Diſ-
cretionis,vt ſeorſum,ſegregatim. Optandi,vt vtinam.
Vocandi vt heus.Reſpondendi,vt heu. Derogandi,vt
nequaquam, fruſtra. Iurandi, vt ædepol, æcaſtor. Pro-
hibendi, vt ne. Negandi,vt non,haud,minime. Con-
gregandi, vt vnà, ſimul. Ordinandi,vt deinde, deni-
que. Mirandi, vt papè. Laudandi, vt euge. Exclaman-
di, vt proh. Dolendi, vt hei. Eligendi,vt vah. Ingemi-
ſcendi,vt hei.Sed hæc quia animi affectum ſignificant,
à multis interiectiones dicuntur,quod interiectionem
ſeparatam ab aduerbio & partem orationis aliquam
idcirco volunt, quia aduerbij proprium eſt quod ver-
bo adiungi poteſt.Græci autem interiectionem ab ad-
uerbio non ſeparant,propterea quia motus animi qua-
litati aſſignant, & hæc omnia ſub genere qualitatis pu-
tant aduerbia. Sunt aduerbia quantitatis, vt longè,al-
tè. Qualitatis, vt bene, malè. Aduerbia non ſolum
ab appellationibus tranſeunt,hoc eſt, à nominibus ap-
pellatiuis, vt à pulchro pulchrè, ſed à propriis, vt Tul-
lius Tullianè. A pronominibus etiam,à meo tuo,mea-
tim tuatim: à verbis quoque, vt curro curſim. Depre-
B henduntur ex vtroque, vt pedetentim, à pede & à ten-
to, id eſt, à nomine ſimul & verbo. Sunt etiam aduer-
bia quæ vtrum à nomine tranſeant an verbo incertum
eſt: vt furtim. Incertum eſt enim an à fure, quod no-
men eſt,tranſeat, an verbo furor, furaris. A participiis
quidam nolunt,ſed inueniuntur: vt à decente decēter.
Aduerbia a nominib⁹ tracta ſex habẽt termi nationes. A nominibus tracta aduerbia ſex modis terminantur:
aut in e, vt doctè,pulchrè, honeſtè: aut in r, vt veloci-
ter: aut in im, vt vbertim, ſingillatim: aut in us, vt ra-
dicitus,mordicus:aut in u,vt noctu,diu: aut in i,vt do-
mi,humi, veſperi. Aduerbia qualitatis in e literam ex-
euntia produci debent.Hæc tamen diſſentiunt quę aut
in comparatiuo aut in ſuperlatiuo gradu vacillant, vt
bene, malè: aut quæ ab appellatione non tranſeunt,vt
impunè, ſæpe. Cæterum facile & difficile quæ aduer-
bia ponuntur, nomina ſunt, ex quibus hæc naſcuntur
aduerbia, faciliter, difficiliter, ſed vſus hæc quaſi ad-
Regula cõmunis. uerbia vendicauit, Quæcunque nomina qualitatis,aut
quantitatis, caſu datiuo ſingulari o litera terminan-
tur, aduerbia in e productam mittunt: vt à iuſto iuſtè.
Sed hæc veteres indifferenter poſuerunt, vt humani-
C ter,duriter. Quæ autem in i literam terminantur,in ter
ſyllabam mittunt: vt agili, nobili,audaci,difficili: agi-
liter, nobiliter, audaciter, difficiliter. Sed ex iis quæ-
Aduerbia cõia ſunt cũ aliis parti-b⁹ orationis dam per ſyncopen euphoniæ cauſa dicimus, vt auda-
cter, difficulter, ſapienter & conſtanter. Sunt aduer-
bia communia cum aliis partibus orationis. Nomini-
Saluſtius in Iugur. bus ſunt communia, vt ait Saluſtius, Falſo quæritur de
natura ſua genus humanum. pro falſe. Virgilius,Et pe-
de terram crebro * ferit. Et, Multa Iouem manibus
Aeneid.2. ſupplex oraſſe ſupinis. Coniunctioni, vt, quando ad-
**quidã legũt crebra.* uerbium ſecum eſt,plura ſignificat. Similitudinem ſic,
Vt quondam Creta fertur labyrinthus in alta. Tem-
Aenei.5. pus ſic, vt regem æquæuum & cætera. Vt vidi,vt perij,
Aeneid.2. vt me malus abſtulit error.Qualitatem,vt, Troianas vt
Aeglo.8. opes & lamentabile regnum. Quantitatem vt,Quibus
Aene.2. Hector ab oris Expectate venis, vt te poſt multa tuo-
Ibidem. rum Funera. Coniunctionem autem ſignificat ſic: vt
Aeneid.1. faciẽ mutatus & ora, Cupido Pro dulci Aſcanio. Præ-
Figura. poſitioni vt pro. Sed figura in aduerbiis aut ſimplex
eſt,vt docte, prudenter: aut compoſita,vt indocte, im-
Gradus. prudenter.Gradus aduerbiis accidunt quoties appella-
tiones vnde tranſeunt comparantur,vt docte,doctius,
doctiſſime.Recipiunt& diminutionem,vt meliuſcule.

Quanquam comparationem recipiunt & diminutio- D
nem, & quæ à ſe naſcuntur,vt nuper nuperrime. Ad-
uerbiis omnibus præpoſitio ſeparatim adiici nõ debet,
quanquam lectum ſit, ab hinc, apud Terentium:Inter- *In Andria*
ea mulier quædam ab hinc triennium. Et apud Virgi-
lium,Exinde per altum Mittitur Elyſium.Et dehinc,vt, *Aeneid.6.*
Dehinc talia fatur,&,Deinde feraces Plantæ immittun *Aenei.1.*
tur, Quæ omnia et ſi qua alia ſunt ſimilia, vt proinde *Georgic.2.*
placuit contra regulam accentum proferri, ne ſepara- *Aenei.1.*
tim additæ præpoſitiones videantur aduerbiis.

Hæc pars orationis, & à verbo accipit partem, & à *De participio.*
nomine,nanq; inde participium dicitur.Exit autẽ pars
hæc orationis in præſenti tempore in ens & in ans ſyl-
labas,vt legens & amans. Futuro tempore in rus,vt le-
gens lecturus, amans amaturus. In præterito lectus, a-
matus. Futuro legendus,amandus. Vides hanc partem
orationis eſſe per tempora:omnia hæc à verbo mutua-
tur. Nam verbo cõueniunt tempora. Quod autem de-
clinatur per caſus, hoc à nomine mutuatur. Nam de-
clinatio caſualis ad nomen pertinet, vt hic legens,hu-
ius legentis,huic legenti,hunc legentẽ,ô legens,ab hoc
legente.Ergo quod hæc pars orationis vel per tempora E
vel per caſus currit,participium vocatur, quod partem
capiat nominis,partemq; verbi. Non laborioſa pars eſt
orationis,ſed intellectu facilis. Nam præſentis tempo- *Participia*
ris exit in ans & in ens,vt amans,legens.Futuro agendi *præſentis tẽporis.*
ſignificatione in rus, vt amaturus lecturus. A patiendi
ſignificatione in tus & in dus,vt amatus,legendus. Sa- *Futuri.*
nè ipſum præteritũ tempus tribus ſyllabis terminatur, *Præteriti.*
In tus,vt lectus, ſcriptus. In ſus,vt occiſus viſus. In xus,
vt fixus,plus non inuenies.Ergo vt diximus,præſens in
ens & in ans, futurum in rus, præteritum in tus, futu-
rum ſemper in dus. Sunt ſane nomina quæ ſono par-
ticipia putantur, ſed nomina ſunt. Participia enim il-
la ſunt,quæ à verbis veniunt, vt à lego legens lecturus
lectus legendus. Tunicatus & galeatus & clypeatus &
trophæatus,nomina ſunt non participia,quia nõ à ver-
bo veniunt. Eſt vnum participium præteriti temporis
in uus,quod exire debuit per vnum u,nõ per duo. Nam
vbi geminata u litera nominatiuus eſt, nomen eſt non *Regula cõmunis.*
participium, vt fatuus,ingenuus, arduus, carduus, exi-
guus,belluus,vt Cicero dixit. In us,vt talium contra re-
gulam participiorũ, mortuus putatur eſſe participium, F
ſed in vim regulamque nominis conuerſum eſt.

Coniunctio eſt pars pars orationis nectens ordi- *De coniunctione.*
nanſq; ſententiam. Coniunctioni accidunt,figura,or-
do,poteſtas. Figura eſt quæ apparet figura ſimplex. Sed
equidẽ ordo quoq; apparet,quæ præponi tãtum poſſit,
vt nam:quæ ſubiungi,vt que:quæ præponi & ſubiungi,
vt igitur.Poteſtas coniunctionum in quinq; ſpecies di
uiditur.Sunt enim copulatiuæ,&,q;,aſt,at,atq;. Diſiun-
ctiuæ, aut,vel,ve,ne,nec,neq;,neue,an,vtrum. Expleti-
uæ,quidem,equidem,autẽ,tamen,porrò,videlicet,pro-
inde, deniq;,vtiq;.Cauſales,ſi,etſi,tametſi,etiamſi,ſiqui-
dem, quando,equidẽ,quin,quinetiam,ſin,ſinetiã,quan
quam, quãuis,ſinautem,ſeu,ſiue,nanq;,niſi,niſiſi, enim,
etenim,ſed,vt,præterea,interea,quamobrẽ, quare, præ-
ſertim, item,itemq;,cæterum,alioquin. Rationales,ita,
itaq;,enim,enimuero, quapropter,quippe,quoniã,quo-
niamquidem, ergo,igitur,ideo,idcirco,ſcilicet,præter-
ea. Ex his, &, copulatiua multa ſignificat. Sæpe autem
tranſit in alterius ſpeciem poteſtatis. Modo in expleti-
uam,vt,Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſa videndi? *Aeglo.1.*
Pro qualitatis & quãtitatis,vt, Timeo Danaos & dona *Aenei.2.*
ferentes, Et modo pro diſiunctiua,vt,Et quiſquam nu-

G men Iunonis adorat, Præterea, aut ſupplex aris impo-
net honorem. Modo pro cauſali ponitur, vt, Quorum
Iphitus æuo Iam grauior, Pelias & vulnere tardus Vlyſ
ſi. pro etiam vulnere tardus. Modo pro aduerbio acci-
pitur ordinandi, vt, Corpúſque lauant frigentis & vn-
gunt. pro deinde vngunt. Item, aut, cõiunctio multa ſi-
gnificat. Modo enim pro aduerbio diſcretionis acci-
Aene.7. pitur, vt, Ante vrbem pueri & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitántque in puluere currus. Aut
acres tendunt arcus, aut lenta lacertis Spicula contor-
Aene.4. quent. Modo pro tempore ſignificat, vt, Aut ante ora
deûm pingues ſpaciantur ad aras, Inſtaurat donis epu-
lis, id eſt, nunc ante ora deûm ſpaciatur ad aras. Item,
Aenei.12. aut agmina curru Proterit, aut ruptas fugientibus inge-
rit haſtas. Figuræ coniunctionum duæ ſunt, ſimplex, vt
nam: compoſita, vt nanq;. Ordo cõiunctionum in hoc
eſt, quia aut præpoſitiuæ coniunctiones ſunt, vt at, aſt:
aut ſubiunctiuæ, vt que: aut cõmunes, vt &, igitur. Sunt
etiam dictiones quas incertum eſt vtrum præpoſitio-
nes an aduerbia nominemus, quæ tamen omnes facile
dinoſcuntur. Nam & coniunctiones pro aliis coniun-
H ctionibus poſitæ inueniuntur, poteſtate mutata.

De præpoſitione. Omnes præpoſitiones dicuntur generaliter. Speci-
es autem hæ: aliæ accuſatiuæ, aliæ ablatiuæ, aliæ vtriuſ-
Præpoſitiones accuſatiuæ. que. Accuſatiuæ per caſum accuſatiuum enunciantur,
vt, apud, ante, aduerſum, cis, citra, circum, circa, contra,
erga, extra, intra, infra, iuxta, ob, penes, per, prope, pro-
pter, præter, poſt, pone, ſecundum, ſupra, trans, vltra. In
his præpoſitionibus ſeruanda genera nominum, id eſt,
maſculinum, fœmininum, neutrũ, commune. Seruandi
etiã numeri, vtputa maſculino ſingulari, ad agrum: plu
rali, ad agros. Fœminino ſingulari, ad villã, vel ad poſ-
ſeſſionẽ: plurali, ad villas, vel ad poſſeſſiones. Sic neu-
trum ſingulare, ad templum, ad capitolium: plurale, ad
templa, ad capitolia. Sic communi genere ſingulari nu
mero, ad ciuem, ad hoſtem, ad ſacerdotem: plurali, ad
ciues, ad hoſtes, ad ſacerdotes. Sic ergo omnes præpo-
ſitiones obſeruabis, ſeruatis, vt dixi, generibus, ſeruatis
numeris ſingulari & plurali. Seruatis ſimiliter prono-
minibus ſecundum genera: maſculino, ad hunc: plura-
li, ad hos. Fœminino, ad hãc: plurali, ad has. Neutro, ad
hoc templum vado: plurali, ad hæc templa. Sic commu
I ni genere, ad hunc & ad hanc ſacerdotem: plurali, ad
hos & ad has ſacerdotes, ſic ad hos & ad has hoſtes.

Præpoſitiones ablatiuæ. In his ablatiuũ attendunt tam in ſingulari quàm in
plurali, ſeruatis generibus numeriſq;: vtputa, à, ab, abs, cũ,
coram, clam, de, è, ex, pro, præ, palam, ſine, abſque, tenus.
Maſculino ſingulari vt, à fratre: plurali, à fratribus. Fœ-
minino ſingulari, à ſorore vel à ſororibus: vel à ciuita-
te, & ciuitatibus. Ab ſingulari maſculino ab amico: plu-
rali, ab amicis, ab agro ab agris. Fœminino ſingulari, ab
vrbe: plurali ab vrbibus. Neutro ſingulari, ab templo:
plurali, ab templis. A communi ſingulari, à ciue: plura-
li, à ciuibus: ab hoſte, ab hoſtibus. Hanc declinationem
ſerua in omnibus his ablatiuis præpoſitionibus ſecun-
Præpoſitiones vtriuſq;. dum genera & numerum. Remanet tertia ſpecies præ-
poſitionum, quæ dicuntur vtriuſque, quæ & accuſati-
uum tenent caſum & ablatiuum. Sed pleroſq; ratio ha-
rum præpoſitionum præterit, ex qua diſtinctione intel-
ligatur, vt non appareat expoſitum eius, differentia hæc
eſt in motu & in ſitu. Sed motum putauerunt quidam
accuſatiuum tantum tenere, tenet autem vtrunque, ſed
certa ratione. Nam motus nunc tenet accuſatiuum ca-
ſum cum à locis in alia loca nos moueri ſignificamus,
In. vt curro in forum, vel in campum. Et ſi ex alio loco
dicimus nos currere in forum vel in campum: accu- K
ſatiuum caſum tenemus. Si autem in vno eodemq; lo-
co, ablatiuo: vt curro in foro, curro in campo: ſic ambu
lo in foro, & ambulo in campo. ſi de alio loco ambula-
mus in forum, accuſatiuum tenemus: ſi in eodem loco
ambulamus, ablatiuum tenemus, vt ambulo in foro: ſic
cadit in forum, & cadit in foro. Virgilius, Ingrediturq; *Aene.4.*
que ſolo & caput inter nubila condit. Vt eſt, In aruis al *Geor.3.*
tius ingreditur, id eſt ambulat: vides motum eſſe, & ta-
men ablatiuũ ſibi vendicare: ſed in loco vt dixi, non de
loco in locum. Sic lapſum in piſcinam, & lapſum dici-
mus in piſcina. Si de alio loco in piſcinam labatur, ac-
cuſatiuus eſt: ſi vero in eadem labatur piſcina, ablatiuus
eſt. Venio autem ſemper accuſatiuus eſt, quia de loco
ad locum quis venit. In loco autem iam cum ſit quiſq;,
ceſſat motus. Item motus de loco in locum, voluo vel
euoluo. Reperire viam qua euoluere poſſit, In mare ſe *Aene.5.*
Xanthus: ſcilicet ab alueo in mare. In ipſo autem vol-
ui, ablatiuũ tenet, vt fundo voluuntur in imo. Sic ſub, è *Aene.6.*
loco in locum motus accuſatiuum tenet. De haſta Vir- *Sub.*
gilius ſic ait, Sub pectus, ſub illam rem. Item ſub ablati-
uo, Troiæ ſub mœnibus altis Contigit oppetere: id eſt, L
cadere vel iacere. Troię inquit ſub mœnibus altis. Item
de loco in locum. Siue ſub incertas zephyris mutanti-
bus vmbras. Et ſubiunxit, ſuccedimus, vbi eſt motus de
loco in locum. Super motus, Super Garamantas & In- *Aene.6.*
dos Proferet imperium: motus eſt. In loco autem, gemi *Super.*
na ſuper arbore ſidunt. Item ſubter, de loco in locũ, vt *Subter.*
anguſti ſubter faſtigia tecti Ingentem Aeneam duxit.
In loco autem, omnes ferre libet ſubter denſa teſtudi-
ne caſus. Sic ſub, ſi de loco ad locum fiat motus, accuſa-
tiuum tenet: vt, ſub ſpeluncam curro. Si autem poſitus
ſub ipſa ſpelunca curras, ablatiuum tenet: vt ſub ſpelun-
ca curro. Sic ſuper, ſi de loco ad locum fiat motus, accu
ſatiuum tenet, ſuper tectum curro. Si autẽ poſitus quis
ſuper tectum currat, ablatiuũ tenet: ſuper tecto curro.
Sic ſubter fluctus mergo, ſi ex littore motus fiat in di-
merſione, accuſatiuus eſt: vt, mergo ſubter fluctus. Si au
tem quis ſit iam in fluctibus, ſubter fluctibus mergitur.
Sed multum iuuant hanc locutionem & obſeruationẽ
duo aduerbia locorũ, quò & vbi: quò in locum motus *Quò &*
eſt: vbi, in loco ſitus eſt, vt Quò venit telum? in hoſtem: *vbi.*
vbi hæſit? in hoſte. Quò voluit Catilina telum dirige- M
re? in conſulis corpus. vbi voluit defigi? in conſulis cor-
pore. Sic enim ait de ſica: vt eam putes in conſulis cor-
pore defigere. Sic cum dicimus, quò fugimus? ſcilicet in
locum. Vbi latet? in loco. Ergo vt diximus adiuuant ad-
uerbia hæc duo, ad confuſionem diſtinguendi præpo-
ſitiones vtriuſq; caſus. Sic nanque de hac aduerbiorum
ratione purgatur & illud in Verrinis: Quod ille in ca-
put ab hoſtium duce acceperat. Acceperat ergo vulnus
directum in caput, acceptum in capite. Nunquid quò
accipis vulnus, dicimus? minime: ſed, vbi accipis. Et
Virgilius, Quò ire iubes? in locum ſignificat. In loca
autem, vbi ponere ſedes? Situs vero ablatiuum tenet,
quia contrarius eſt motui. Nam ipſum nomen ſeſſio-
nem quandam ſignificat, vtputa ſum in foro, eram in
foro, fui in foro, futurus ſum in foro. Sic ſimpliciter
ſedeo, iaceo, cubo, ſto, conſiſto, hæreo. Omnia hęc ad ſi-
tum pertinent. Meditanda igitur ſunt & in vſum du-
cenda, vt iam in hac præpoſitionum forma, & recte &
nulla hæſitatione loquentes ſtuduiſſe nos diligentius
indicemus. Interiectio non pars orationis eſt, ſed *De interiectione.*
ſignum affectionis erumpentis animi in vocem. Et ſi-
gnificat aut lætitiam, vt euax: aut amaritudinem, vt
heu,

A heu, apud Græcos φεῦ. Ergo quot sunt perturbati animi motus, tot voces reddunt: & vocantur interiectiones, quod interrumpant orationem, vt est illud, Hic inter densas corylos modo nanq; gemellos Spem gregis. Mox interiectio per literam a, ah silice in nuda connixa reliquit. In medium orationis interiecta est a litera. Omnes partes orationis decursæ à oobis sunt, quæ ad compendium sufficiant, aut occupatis, aut negligentibus. Sanè quæ omisimus, in tractatu nominis, reddimus. Scire enim debemus, nomina numerorum à quatuor vsque ad centum ἄκλιτα esse, & generis omnis: vt quatuor viri, quatuor fœminæ, quatuor mancipia. Sic per omnes casus quatuor dicimus, vtputa, virorum quatuor, mulierum quatuor, mancipiorũ quatuor. Sic Datiuo: viris quatuor, fœminis quatuor, mãcipiis quatuor. Sic accusatiuo: viros quatuor, fœminas quatuor, mancipia quatuor. Sic vocatiuo, ô viri quatuor, ô fœminæ quatuor, ô mancipia quatuor. Sic ablatiuo: à viris quatuor, à fœminis quatuor, à mancipiis quatuor. Sed ideo dixi à quatuor ἄκλιτα esse vsque ad centum, quia duo
B declinantur, duorũ, duobus, duos, vel duo, ô duo, ablatiuo ab his duobus. Sic declinantur & currunt per casus: hi & hæ tres. Genitiuo horum & harum trium. Datiuo his tribus. Accusatiuo hos & has tres. Vocatiuo ô tres. Ablatiuo ab his tribus. A genere neutro, hæc tria, horum trium, his tribus, hæc tria, ô tria, ab his tribus. Ex hac ergo forma intelligimus quo modo declinemus: hic duûmuir, quasi duorũ hominum vnus vir. Sic triũuir, trium hominum vnus vir. Ergo hic admisit genitiuum. Iam quatuor vbi indeclinabile est, quatuor viri dicimus, vel quinque viri, vel sex viri. Vnde Lucanus: Septem virq; epulis: pro genitiuo posuit, septem. A ducentis vsque ad nongentos declinantur nomina numerorum, vt hi ducenti, hæ ducentæ, neutro ducẽta. Mille declinabile est.

Aegl. 1. — *Hac forma dicũtur decemuiri, septemuiri.*

LIBRI DE GRAMMATICA FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI PRINCIPIA DIALECTICAE.

De simplicibus verbis. CAP. I.

DIALECTICA est bene disputandi scientia. Disputamus autem verbis. Verba igitur, aut simplicia sunt: aut cooiuncta. Simplicia sunt, quæ vnũ quiddam significant, vt cum dicimus: homo, equus, disputat, currit. Nec mireris quod disputat, quanuis ex duobus compositum sit, tamen inter simplicia oumeratum est. ‖ Nam res definitione illustratur. ‖ Dictum est autem † id esse simplex, quod vnum quiddam significat. Itaque hoc includimus hac definitione, quod noo includimus cum dicimus, loquor. Quanuis enim vnum verbum sit, non habet tamen simplicem significationẽ, siquidem significat etiam personam quæ loquitur. Ideo iam obnoxiũ (est) veritati aut falsitati, nam & negari & affirmari potest. Omnis itaq; prima & secunda persona verbi, quanuis singillatim contineatur †, tamen inter coniuncta

† enim. — *† sententia.*

verba numerabitur, quæ simplicem non habent significatiooem. Siquidem quisquis dicat, ambulo: & ambulationẽ facit intelligi, & seipsum qui ambulat. Et quisquis dicit, ambulas, similiter & rem quæ fit, & eum qui facit significat. At vero qui dicit, ambulat: nihil aliud quàm ipsam significat ambulationẽ. Quamobrem tertia persona verbi semper inter simplicia numerabitur: & noodũ aut affirmari aut negari potest, nisi talia verba sint quibus necessario cohæret personæ significatio consuetudine loquendi, vt cum dicimus, pluit aut ningit, etiam si non addatur quis pluat, aut ningat, tamen quia intelligitur, non potest inter simplicia numerari. D

Verba coniuncta. Cap. II.

Coniuncta verba sunt quæ sibi connexa res plures significant, vt cum dicimus homo ambulat, aut homo festinans in montem ambulat, & si quid tale. Sed coniunctorum verborum alia suot quæ sententiam cõprehendunt, vt ea quæ dicta suot. Alia quæ non comprehendunt, sed expectant aliquid. Vt eadem ipsa quæ diximus, si suberahas verbum quod positum est, ambulat, quanuis verba coniuncta sunt, homo festinans in montem: tamẽ adhuc pendet oratio. Separatis igitur his verbis quæ oõ impletam sententiam comprehendunt, horum item duæ species sunt. Aut enim sic sententia comprehenditur, vt vero, aut falso teoeatur obnoxia, vt est, omnis homo ambulat: aut, omnis homo noo ambulat: & si quid huiusmodi. Aut sic impletur sententia, vt licet perficiat propositum animi, affirmari oegari ve nõ possit, vt cum imperamus, cum optamus, cum execraotur, & his similia. Nam siquis dicat, perge ad villam, aut dij illum perdant: nõ potest argui, quod mentiatur, aut credi quod verum dicat. Nihil enim affirmauit vel negauit: ergo nec tales sentẽtiæ in quæstionem veniunt aut disputatorem requirunt. E

Quæ simplices sententiæ, quæ coniunctæ. Cap. III.

Sed illæ quæ requiruntur, aut simplices suot, aut coniunctæ. Simplices sunt quæ sine vlla copulatiooe sententiæ alterius enunciantur: vt est illud quod dicimus, Omnis homo ambulat. Coniunctæ sunt de quarum copulatione iudicatur, vt est, Si ambulat, mouetur. Sed cum de coniunctione sententiarum iudicium fit, tam diu est donec perueniatur ad summam. Summa est autem quæ conficitur ex concessis. Quod dico tale est, Qui dicit, Si ambulat, mouetur: probare vult aliquid, vt hoc concesso, verum esse restet illi dicere, quod ambulet. Et summa consequitur quæ iam negare non potest, id est, quod mouetur: quæ item non potest, concedi, id est, quod non ambulet. Rursus si hoc modo velit dicere, Homo iste ambulat: simplex sententia est. Quam si concessero, & aliam quæ aliquid expectat ad completionem sententiæ sententiam comprehendit, adiunxerit aliam: Quisquis autẽ ambulat, mouetur. Et hanc etiam si cõcessero, ex hac iunctione seoteotiarum quanuis siogillatim enũciatarum & concessarum, illa summa sequitur quæ iam oecessario concedatur, id est, Igitur homo iste mouetur. F

Sũma, id est conclusio.

Coniunctas sententias subdiuidit. Cap. IIII. — *Coniunctas appellat hypotheticas.* — *Opus subiectum scientia vocat.*

His igitur breuiter constitutis, singulas partes coosyderemus. Nam sunt primæ duæ, vna de iis quæ simpliciter dicũtur, vbi est quasi materia dialecticæ: altera de iis quæ coniuncta dicũtur, vbi iam quasi opus apparet, quæ de simplicibus, vocatur de loquendo. Illa vero quę de coniunctis est, in tres partes diuiditur. Separata etiam coniunctiooe verborum quæ non implet sententiam, illa quæ sic implet sententiam, vt nondum faciat quæstiooem vel disputatorem requirat: vocatur de eloquendo. Illa vero quæ sic implet sensum, vt de sentẽtiis simplicibus radicetur: vocatur de proloquẽdo. Illa quæ sic comprehendit sententiam, vt de ipsa etiam copula-

G tione iudicetur donec perueniatur ad ſummã: vocatur de proloquiorũ ſumma. Has ergo ſingulas partes diligentius explicemus.

συνημμέ-νον.

Quo modo de reb⁹ verbis, dicibilib⁹, dictionibus, tractet in logica. Cap.V.

Verbum eſt vniuſcuiuſq; rei ſignũ quod ab audiente poſsit intelligi, à loquẽte prolatum. Res eſt quicquid intelligitur vel ſentitur vel latet. Sciuntur enim corporalia, intelliguntur ſpiritalia: latet vero ipſe deus, & informis materia. Deus eſt quod neq; corpus eſt, neq; animal eſt, neq; ſenſus eſt, neq; intellectus eſt, neq; aliquid quod excogitari poteſt. Informis materia eſt mutabilitas mutabilium rerum, capax omnium formarũ. Signum eſt & quod ſeipſum ſenſui, & præter ſe aliquid animo oſtendit. Loqui eſt articulata voce ſignum dare. Articulata autem dico, quod cõprehendi literis poteſt. Hæc autẽ omnia quæ definita ſunt, vtrum recte definita ſint, & vtrum hactenus verba definitionis aliis definitionibus proſequenda fuerint, ille iudicabit locus in quo definiendi diſciplina tractatur. Nunc quod inſtat accipe intentus. Omne verbum ſonat: Cum enim eſt inſcriptio † non verbum, ſed verbi ſignum eſt. Quippe inſpectis à legente literis, occurrit animo quod voce prorumpat. Quid [enim] aliud literæ ſcriptæ,

† in ſcripto.

H quàm ſeipſas oculis, & præter ſe animo voces oſtendunt? Quia & pauloante diximus, ſignum eſſe quod ſeipſum ſenſui, & præter ſe animo aliquid oſtendit: quæ legimus [igitur] non verba ſunt, ſed ſigna verborum. Sed vt ipſa litera, cum ſit pars minima vocis articulatæ: abutimur tamen hoc vocabulo vt appellemus literam, etiam cum ſcriptam videmus, quanuis omnino tacita ſit, neq; illi † pars vocis ſed ſignum partis vocis appareat. Ita etiam verbum appellatur cum ſcriptũ eſt, quãuis verbi ſignum ſignificantis voces nó eluceat. Ergo vt cœperã dicere, omne verbum ſonat. Sed quod ſonat, nihil ad dialecticam. De ſono enim verbi agitur cum quæritur vel animaduertitur, quãta vocalium vel diſpoſitione leniatur, vel cõcurſione dehiſcat. Item cõſonantiũ vel interpoſitione non det *†, vel cõgeſtione aſperetur, & quot vel qualibus ſyllabis conſtet, vt † poëticus rhythmus accentusq; à grammaticis, ſolarum aurium tractus † negocio. Et tamen cum de his diſputatur, præter dialecticã non eſt. Hæc enim ſcientia diſputandi [eſt]. Sed tunc verba ſunt ſigna rerum, quãdo de ſeipſis obtinent ‹ vim ›: verborum autem illa de quibus

† ulla.

**forte, innodet.*

† nodetur.

† vbi.

† ſolo aurium tractatur.

I hic diſputatur. Nam cũ de verbis loqui niſi verbis nequeamus, & cum loquimur, non niſi de aliquibus rebus loquamur, occurrit animo ita eſſe verba ſigna rerum, vt res eſſe non deſinant. Cum ergo verbũ ore procedit, [ſi propter ſe procedit idẽ] vt de ipſo verbo aliquid quæratur aut diſputetur, res eſt vtiq; diſputationi quæſtioniq; ſubiecta. Sed ipſa res verbum vocatur. Quicquid autẽ ex verbo non auris, ſed animus ſentit, & ipſo animo tenetur incluſum, dicibile vocatur. Cũ vero verbũ procedit, non propter ſe, ſed propter aliud aliquod ſignificandum, dictio vocatur. Res autẽ ipſa, quæ iam verbũ non eſt, neq; verbi in mente conceptio, ſiue habeat verbum quo ‹ iam › ſignificari poſſit, ſiue non habeat, nihil aliud quàm res vocatur proprio iã nomine. Hæc ergo quatuor diſtincte teneantur, verbũ, dicibile, dictio, res. Quod dixi, verbum, & verbum eſt, & verbũ ſignificat. Quod dixi dicibile, verbum eſt: nec tamẽ verbum, ſed quod in verbo intelligitur & in animo continetur ſignificat. Quod dixi dictionẽ, verbum eſt, ſed tale quo iam illa duo ſimul, id eſt, ipſum verbum, & quod fit in animo per verbum, ſignificantur. Quod dixi rem, [verbum] eſt, quod præter illa tria quæ dicta ſunt quicquid reſtat ſignificat. Sed exemplis hæc illuſtranda eſſe perſpicio.

Differunt dicibile & dictio.

Fac igitur à quoquam Grammatico puerum interrogantem hoc modo: Arma, quæ pars orationis eſt? K

Quod dictũ eſt arma, propter ſe dictum eſt, id eſt, verbum propter ipſum verbum. Cætera vero quod ait, quę pars orationis eſt, non propter ſe, ſed propter verbum quod, arma, dictum eſt, vel animo ſenſa, vel voce prolata ſunt. Sed cum animo ſenſa ſunt, ante vocem dicibilia ſunt. Cum autem propter id quod dixi, proruperunt in vocem dictiones factæ ſunt. Ipſum vero arma, quod hic verbum eſt, cũ à Virgilio pronunciatum eſt, dictio fuit: Nõ enim propter ſe prolatum eſt, ſed vt eo ſignificarentur, vel bella quę geſsit Aeneas, vel ſcutum, vel cætera arma, quæ Vulcanus Aeneæ fabricatus eſt. Ipſa vero bella vel arma quæ geſta ſunt aut ingeſta ab Aenea, ipſa inquam quæ cum gererentur atque eſſe viderentur, quæq; ſi nunc adeſſent, del digito monſtrare poſſemus, aut tangere, quæ etiã ſi non cogitarentur, nõ eo tamen fit vt non fuerint. Ipſa ergo per ſe nec verba ſunt, nec dicibilia, nec dictiones, ſed ſunt res quæ iam proprio nomine vocantur. Tractandum eſt igitur nobis in hac parte dialecticę de verbis, de dictionibus, de dicibilibus, de rebus: in quibus omnibus cũ partim verba ſignificentur, partim non verba. L

Aeneid. 1.

Nihil eſt enim de quo non verbis diſputare neceſſe ſit. Itaque de his primo diſputatur, per quæ de cæteris diſputare cõceditur. Igitur verbum quodlibet, excepto ſono, de quo bene diſputatur, ad facultatem dialecticæ pertinet, non ad dialecticam diſciplinam. Vt defenſiones Ciceronis ſunt quidem Rhetoricæ facultatis, ſed non his docetur ipſa Rhetorica. Ergo omne verbum propter † id quod ſonat, quatuor quædam neceſſaria vocat in quæſtionẽ, originem ſuam, vim, declinationem, † ordinationem. De origine verbi quæritur, cum quæritur vnde ita dicatur. Res mea ſententia nimis curioſa, & non nimis neceſſaria. Neque hoc mihi placuit dicere quod ſic Ciceroni quoque idem videtur, quanuis quis egeat authoritate in re tam perſpicua. Quod ſi omnino multũ iuuaret explicare originem verbi, ineptum eſſet aggredi, quod perſequi profecto infinitum eſt. Quis enim reperire poſſit, quod quid dictum fuerit, vnde ita dictum ſit? Huc accedit, quod vt ſomniorum interpretatio, ita verborum origo pro cuiuſq; ingenio prædicatur. Ecce enim verba ipſa quiſpiam ex eo putat dicta, quod aurem quaſi verberent. Inquit alius, quod aërem. Sed noſtra non magna lis eſt. M

De origine verbi. Cap. VI.

† præter.

† declarationem.

Verbũ vnde dictum.

Nam vterque à verberando huius vocabuli originẽ trahit. Sed è tranſuerſo tertius vide quam rixam inferat. Quod enim verum ait nos loqui oporteat, odioſumq; ſit natura ipſa iudicante mendacium, verbum à vero cognominatum eſt. Nec ingenium quartũ defuit. Nam ſunt qui verbum à vero quidem dictum putant, ſed prima ſyllaba ſatis animaduerſa, ſecundam negligi non oportere. Verbum enim cum dicimus inquiunt, prima eius ſyllaba verum ſignificat, ſecũda ſonum. Hoc autem volunt eſſe bombum, Vnde Ennius ſonum pedum, bombum pedum dixit, Et βοάουσι Græci clamare. Et Virgilius, Reboant ſyluæ. Ergo verbum dictum eſt quaſi à vero boando, hoc eſt, verum ſonãdo. Quod ſi ita eſt, præſcribit quidem hoc nomen, ne cum verbum faciamus, mentiamur: ſed vereor ne ipſi qui dicunt iſta, mentiantur. Ergo ad te iam pertinet iudicare, vtrum verbum à verberando, an vero ſolo, an à vero boando dictum putemus, an potius vnde ſit dictum non curemus, cum quod ſignificet intelligamus. Breuiter tamen hunc locum notatum eſſe de origine verborum, volo pauliſper accipias, ne vllam

Geor. 3.

Stoicorũ de origine verborũ opinio

partem

A partem suscepti operis prætermisisse videamur. Stoici autumant, quos Cicero in hac re irridet, nullũ esse verbum, cuius non certa ratio explicari possit. Et quia hoc modo suggerere facile fuit, si diceres hoc infinitum esse, quibus verbis alterius verbi originem interpretareris, eorum rursus à te originem quærẽdam esse, donec perueniatur eò, vt res cum sono verbi aliqua similitudine concinat: vt cum dicimus, æris tinnitum, equorũ hinnitum, ouium balatum, tubarum clangorem, stridorem catenarum. Perspicis enim hæc verba ita sonare vt res quæ his verbis significantur. Sed quia sunt res quæ non sonant, in his similitudinem tactus valere: vt si leniter vel aspere sensum tangunt, lenitas vel asperitas literarum vt tangit auditum, sic eis nomina peperit. Et ipsum lene cum dicimus, leniter sonat. Quis item asperitatem nõ & ipso nomine asperam iudicet? Lene est auribus, cum dicimus, voluptas: Asperum est cũ dicimus, crux. Ita res ipsæ iam efficiunt, sicut verba sentiuntur. Mel quàm suauiter gustum [res ipsa, tam suauiter nomen] tangit [auditum.] Acre in vtroque asperum est: Lana & vepres, vt audiũtur verba, sic illa tanguntur. Hæc quasi cunabula verborum esse crediderũt,

Ex Cratylo Platonis.

B vt sensus rerum cum sonorũ sensu cõcordarent. Hinc ad ipsarum inter se rerum similitudinem processisse licentiam nominãdi. Vt cum verbi causa crux propterea dicta sit, quòd ipsius verbi asperitas cum doloris quẽ crux efficit asperitate cõcordat. Crura tamen nõ propter asperitatem doloris, sed quod longitudine atq; duricia, inter membra cætera sint ligno [crucis] similiora, sic appellata sunt. Inde ad abusionem ventum est, vt vsurpetur non tam rei similis, sed quasi vicinæ. Quid enim simile inter significationem parui & minuti, cũ † possit paruum esse quod nõ modo nihil minutum sit, sed etiã aliquid creuerit? Dicimus tamen propter quãdam vicinitatem, minutum pro paruo. Sed hæc abusio vocabuli in potestate loquentis est. Habet enim paruũ, vt minutum non dicatur. Illud magis pertinet ad id quod volumus ostendere, quod cum piscina dicitur in balneis in qua piscium nihil sit, cum nihil piscibus simile habeat, videtur tamen à piscibus dicta propter aquam, vbi piscibus vita est. Ita vocabulum nõ translatum similitudine, sed quadam vicinitate vsurpatũ est. Quod si quis dicat homines piscibus similes natando fieri, & inde piscinæ nomẽ esse natum, stultum est hoc

† al. Quod enim simile habet parui & minuti significatio, cũ &c.

C refutare, cum ab re neutrum abhorreat, & vtrunque lateat. Illud enim bene accidit quod vno exemplo dilucidare nõ possumus, quid distet origo verbi quę de vicinitate arripitur, ab ea quæ de similitudine ducitur. Hinc facta est progressio vsque ad contrarium. Nam lucus dictus putatur, quòd minime luceat: & bellum, quòd res bella non sit: & fœderis nomen, quòd res fœda non sit. Quod si à fœditate porci dictum est, vt nõnulli volunt, redit ergo ad [illam] vicinitatem, cum id quod fit [ab eo quod fit] nominatur. Nã & ista omnino vicinitas late patet, & per multas partes secatur. Aut per efficientiam, vt hoc ipsum à fœditate porci, per quem fœdus efficitur. Aut per effectum, vt puteus, quòd eius effectus potatio est, creditur dictus. Aut per id quod cõtinet, vt vrbem ab orbe appellatam volunt, quod auspicato loco circumduci aratro solet. Cuius rei & Virgilius meminit, vbi Aeneas vrbem designat aratro. Aut per id quod cõtinetur: vt si quis horreum mutata d litera affirmat ab hordeo nominatum. Aut per abusionem, vt cum hordeum † dicimus, & ibi triticum conditur. Vel à parte totum, vt mucronis nomine quæ summa est pars gladij, totum gladium vocant. Vel à toto

Vel ab vrbo.

Aeneid. 5.

† horreum.

D pars, vt capillus quasi capitis pilus. Quid vltra proueharquicquid aliud annumerari potest, [ab similitudine rerum & sonorũ,] aut similitudine rerum ipsarum, aut vicinitate, aut contrario contineri, videbis originẽ verbi, quam prosequi non quidem vltra [soni] similitudinem possumus. Sed hoc non semper vtique possumus. Innumerabilia enim sunt verba, quorũ ratio reddi non possit. Aut non est, vt ego arbitror. Aut latet, vt Stoici contendunt. Vide tamen paululum, quo modo perueniri putãt ad illa verborum cunabula, vel ad stirpem potius atque adeo semẽtum, vltra quod quæri originem vetant, nec si quis velit potest quicquã inuenire. Nemo ambigit syllabas in quibus v litera locum obtinet consonantis, vt sunt in his verbis, venter, vafer, velum, vinum, nouus, † vulnus, crassum & quasi validum sonum edere. Quod approbat etiam loquendi consuetudo, cum quibusdam verbis eas subtrahimus ne onerent aurem. Nam inde est quod amasti libentius dicimus quàm amauisti: & abiit, non abiuit: & in hunc modum innumerabilia. Ergo cũ dicimus, vim, sonus verbi, vt dictum est, quasi validus congruit rei quæ significatur. Iam ex illa vicinitate per id quod efficiunt, hoc

† vomis.

E est, quia violenta sunt, dicta vincula possunt videri, & vimen quo aliquid vinciatur. Inde vites, quod adminiculis quibus vinciantur nexibus pẽdent. Hinc etiam propter similitudinem, incuruum senem vietum Terentius appellauit. Hinc terra quæ pedibus itineratium flexuosa & trita est, via dicitur. Si autem via quæ vi pedum trita est creditur dicta, redit origo ad illam vicinitatem. Sed faciamus à similitudine vitis vel viminis, hoc est à flexu esse dictam: quærit ergo me quispiam, quare via dicta est? Respondeo, à flexu, quia flexum velut incuruum vietũ veteres dixerũt. Vnde vietos quod canto ambiantur rotarum ligna vocant. Persequitur quærere, vnde vietum flexum dicatur? Et hinc respondeo, à similitudine vitis. Instat atque exigit vnde istud sit vitis nomen? Dico quia vincit ea quæ comprehẽderit. Scrutatur ipsum vincire, vnde dictum sit? Dicemus, à vi vis. † Quare sic appellatur, requiret. Redditur ratio, [Viuis pinguem sonum habet, & ideo ostendit viuos esse pingues & fortes,] quia robusto & valido sono verbum rei quæ significatur, congruit. Vltra quod requirat non habet. Quot modis autem origo verborum corruptione vocũ varietur, ineptum est prosequi. Nam

In Eunucho.

† vimi.

F & longum, & minus quàm illa quæ dicta sunt necessarium est. Nunc vim verborum quãtum res patitur, breuiter consyderemus. Vis verbi est, qua cognoscitur quantum valeat. Valet autem tantum, quãtum audientem mouere potest. Porro mouet audiẽtem, aut secundum se, aut secundum id quod significat, aut ex vtroq; communiter. Sed cum secundum se mouet, aut ad solum sensum pertinet, aut ad artem, aut ad vtrunque. Sensus autem aut natura mouetur, aut consuetudine. Natura mouetur in eo, quòd offenditur si quis nominet Artaxerxem regem, vel mulcetur cum audit Coriolanum. Quis enim etiam si nihil vtique de his hominibus audierit, quorum ista sunt nomina, nõ tamen in illo asperitatem maximam, & in hoc iudicet esse lenitatem? Consuetudine mouetur sensus, cum offenditur cum audit quiddam. Nam hic ad suauitatem soni vel insuauitatem nihil interest. Sed tamen valent aurium penetralia, vtrum per se transeuntes sonos quasi hospites notos an ignotos recipiãt. Arte autem mouetur auditor cum enunciato sibi verbo, attendit quæ sit pars

De vi verbi. Ca. VII.

G pars orationis, vel si quid aliud in his disciplinis quę de verbis traduntur, accepit. At verò ex vtroque, id est, & sensu & arte de verbo iudicatur, cum id quod [aures] metiuntur ratio notat, & nomē ita ponitur vt dicitur; optimus. Mox vt aurem longa vna syllaba & duæ breues huius nominis percusserint, animus ex arte statim pedem dactylũ agnoscit. Sensum vero non secundum se, sed secundũ id quod significat verbum mouet, quãdo per verbum accepto signo anim⁹ nihil aliud quàm ipsam rem intuetur, cuius illud signum est quod accepit: Vt cũ Augustino nominato, nihil aliud quàm ego ipse cogitor ab ipso cui notus sum: aut cuilibet hominum mente occurrit, si forte hoc nomen, vel qui me ignorat audierit, vel qui alium nouit, qui Augustinus vocetur. Cum autem simul & secundũ se verbum mouet audientem, & secundum id quod significat, tũc & ipsa enunciatio, & id quod ab eo enunciatur, simul aduertitur. Vnde enim fit quod non offenditur auriũ castitas, cum audit, mammentrem * pene † bona patria lacerauerat? Offenderetur autem, si obscœna pars corporis sordido ac vulgari nomine appellaretur. In hoc autem sensum animumq; vtriusque deformitas offenderet, nisi illa turpitudo rei quæ significata est, decore verbi significantis operiretur, cũ res eadem sit cuius vtrũq; vocabulum est: veluti non alia meretrix, sed aliter tamen **H** videtur eo cultu quo ante iudicē stare assolet, aliter eo quo in luxuriosi cubiculo iaceret. Cũ igitur tantam vim tamq; multiplicem appareat esse verborum, quam breuiter iam pro tempore summatimq; attingimus, duplex hic ex cõsyderatione [sensus] nascitur: partim propter explicãdam veritatem, partim propter seruandum decorem, quorum primum ad Dialecticũ, secundum ad Oratorem maxime pertinet. Quãuis enim nec disputationem deceat ineptam, nec eloquentiam oporteat esse mendacem, tamē & in illa sæpe atq; adeo penè semper audiēdi delicias discēdi cupido contemnit, & in hac imperitior multitudo quod ornate dicitur, etiam vere dici arbitratur. Ergo cum appareat quid sit vniuscuiusque proprium, manifestum est & disputatorem, si qua ei delectandi cura est, rhetorico colore aspergendum, & Oratorem, si veritatē persuadere vult, dialecticis quasi neruis atque ossibus esse roborãdum, quæ ipsa natura corporibus nostris, nec firmitatem virium subtrahere potuit, nec oculorum offensioni patere **I** permisit. Itaque nunc propter veritatem diiudicandam, quod Dialectica profitetur, ex hac verborum vi quædam semina sparsimus: quæ impedimenta nascantur videamus.

** Forte, in amentem. Pene dixit membrum pudēdum. † manu, vētre, pene.*

Obscurũ & ambiguũ. Cap. VIII.

Impeditur auditor ad veritatem videndam. Impedimenta enim nascuntur ex difficultate intelligentiæ, quæ multa intelliguntur, quia in vno eodem verbo per se prolato, magna est aut obscuritas aut ambiguitas. Inter obscurũ & ambiguum hoc interest, quod in ambiguo plura se ostendũt, quorum quid potius accipiēdum sit, ignoratur: in obscuro autem nihil aut parum quod attēdatur apparet. Sed vbi parum est quod apparet, obscurum est ambiguo simile. Veluti si quis ingrediens iter, excipiatur aliquo biuio vel triuio, vel etiam vt ita dicam, multiuio loco, sed densitate nebulæ nihil viarũ quæ est eluceat, Ergo à pergēdo prius obscuritate tenetur. At vbi aliquantũ rarescere nebulæ cœperint vt videatur aliquid, quod vtrũ via sit, an terræ proprius & nitidior color incertum est, hoc est obscurum ambiguo simile. Dilucescente cœlo quantum oculis satis sit, iam omniũ viarum deductio clara est, sed quà sit pergēdum, non obscuritate, sed ambiguitate dubitatur. Item sunt obscurorum genera tria. **K** Vnum est, quod sensui patet, animo clausum est, tanquã si quis malum punicum pictum videat, qui neque viderit aliquando, nec omnino quale esset audierit, nõ oculorũ est sed animi, qui cuiusq; rei pictura sit, nescit. Alterum genus est, vbi res animo pateret, nisi sēsui clauderetur; sicut est homo pictus in tenebris. Nam vbi oculis apparuerit, nihil animus hoc esse † pictum dubitabit. Tertium genus est, in quo etiã sensui absconditur, qui tantũ si nudaretur nebula, magis animo emineret. Quod genus est omnium obscurissimum, vt si imperitus malum illud punicũ pictum, etiam in tenebris cogeretur agnoscere. Refer nunc animum ad verba, quorum istę sunt similitudines constitutæ. Pone quempiam Grammaticum cõuocatis discipulis, factoq; silentio suppressa voce dixisse, temetum, quod ab eo dictum qui prope assidebant, satis audierunt, qui remotius, parum: qui autem remotissime, nulla omnino voce perstricti sunt. Horum autem partim sciebant, illi scilicet qui nescio quo casu remotiores erãt, quid esset temetum, reliquos prorsus latebat, omnes obscuritate impediebantur. † Et hic iam perspicis omnia illa genera obscuritatũ. Nam qui auditu nihil dubitabãt, primum illud genus patiebantur, cui simile est, malum punicum ignorãtibus, sed **L** in luce pictum. Qui nouerant verbum, sed auribus aut parum aut omnino nõ acceperant vocem, secũdo illo genere laborabant, cui similis est hominis imago, sed non in perspicuo, sed omnino tenebroso loco. Qui autem nõ solum vocis, sed & significationis verbi expertes erant, tertij generis quod omnino deterrimum est, cæcitate inuoluebãtur. Quod autem dictum est, quoddam obscurum ambiguo simile, in his perspici potest, quibus verbum erat quidem notum, sed vocem penitus nullam, aut non omnino certam perceperãt. Omnia igitur obscura loquendi genera vitabit, qui & voce quantũ satis est clara, nec ore impedita, & verbis notissimis vtetur. Vide nunc in eodem Grãmatici exemplo, quàm longe aliàs impediat ambiguitas quàm obscuritas verbi. Fac enim eos qui aderant & satis sensu accepisse vocem magistri, & illum verbum enunciasse, quod esset omnibus notum, vtputa, fac eum dixisse, magnus, & deinde siluisse: attende quid incerti hoc audito nomine patiãtur. Quid si dicturus est, quæ pars orationis est? Quid si de metris quęsitur⁹, quis sit pes? Quid si historiam interrogaturus, vtputa, magnus Pompeius **M** quot bella gesserit? Quid si commendaturus carmina Grammaticus dicturus est, magnus & penè solus poëta Virgilius? Quid si obiurgaturus negligentiam discipulorum, in hęc deinde verba prorũpat, Magnus vos ob studium disciplinę torpor inuasit? Vides ne remota nebula obscuritatis, illud quod supra dictum est quasi, eminuisse multiuium? Nam hoc vnum quod dictũ est magnus, & nomen est, & pes chorius est, & Pompeius est, & Virgilius est, & negligentiæ torpor. Et si qua alia vel innumerabilia non commemorata sunt, quæ tamē per hanc enunciationē verbi possunt intelligi.

Tria genera obscurorum.

† al. hominem.

† al. Horũ autē illi qui remotiores erant, nescio quo casu partim sciebant quid esset temetũ, partim ignorabãt: illos vero qui magistri vocē nec acceperãt, quid esset temetum prorsus latebat, quoniã obscuritate impediebãtur.

Ambiguorũ genera. Cap. IX.

Itaque rectissime à dialecticis dictum est, ambiguum esse, omne verbum. Nec moueat quod apud Ciceronē † calumniator Hortensius huiusmodi ambigua se audere explicare, dilucide omne verbum ambiguum esse dixit: Quo modo igitur ambigua ambiguis explicabunt? Nam hoc est in tenebris extinctum lumen inferre: facile quidem atque callide dictũ. Sed hoc est quod apud eũdem Ciceronem Scæuolæ dicit Antonius: Denique vt sapiētibus diserte, stultis etiam vere videaris dicere.

† al. calumniatur Hortensius hoc modo ambigua se audere acute ant explicare dilucide, id est, omne verbũ &c.

Quid

A Quid enim aliud loco illo facit Hortẽsius, nisi acumine ingenij & labore † sermonis, quasi meraco & suaui poculo imperitis caliginem offundit? Quod enim dictum est, omne verbum ambiguũ esse, de singulis verbis dictum est. Explicãtur ambigua disputando, & nemo vtique verbis singulis disputat. Nemo igitur ambigua vestra verbis ambiguis explicabit. Et tamen cum omne verbum ambiguũ sit, nemo verbum ambiguum nisi verbis, sed etiam cõiunctis, quæ iam ambigua non sunt, explicabit. Vt enim si diceretur, Omnis miles bipes est, non ex eo sequeretur, vt cohors ex militibus bipedibus ita * constaret. Ita cum dico ambiguum omnẽ verbum, non dico sententiã, non disputationem, quãuis verbis ista texantur. Omne igitur ambiguum verbum non ambigua disputatione explicabitur.

† lepore.
* Forte tota.

Nunc ambiguitatũ genera videamus. Quæ prima duo sunt, Vnum in iis etiam quæ dicuntur, alterum quod in iis solis quæ scribuntur, dubitationem facit. Nam si quis audierit acies, & si quis legerit, poterit incertum habere, nisi per sententiam clarescat, vtrum acies militum, an ferri, an oculorũ dicta vel scripta sit. At vero si quis inueniat scriptum, verbi causa, leporem, nec appareat B qua sententia positum sit, profecto dubitabit vtrum penultima huius verbi syllaba producẽda sit, ab eo quod est lepos, an ab eo quod est lepus [corripienda.] Quam scilicet non pateretur ambagem, si accusatiuum huius nominis casum voce loquẽtis acciperet. Quòd si quis dicat loquentem male pronunciare potuisse, iam non ambiguitate, sed obscuritate impediretur auditor. Ex illo tamen genere quod ambiguo simile est, quia male Latine pronunciatum verbum, non in diuersas rationes trahit cogitantem, sed ad id quod apparet impellit. Cum igitur ista duo genera inter se plurimum distẽt, primum genus rursus in duo diuiditur: nam quicquid dicitur, & per plura intelligi potest, eadem scilicet plura aut vno vocabulo & vna interpretatione, aut tantum vno tenẽtur vocabulo, sed diuersis expeditionibus explicantur. Ea quæ vna definitio potest includere, vniuoca nominantur: illis autem quæ sub vno nomine necesse est definire diuersè, æquiuoci nomen est. Prius enim cõsyderemus vniuoca, vt quo modo gen⁹ hoc iam patefactum est, illustretur exemplis. Hominem cum dicimus, tam puerum dicimus quàm senem, tam stultum quàm sapientem, tam magnum quàm C paruum, tam ciuem quàm peregrinum, tam vrbanum quàm agrestem, tam qui iam fuit, quàm qui nunc est, tam sedentem quàm stantem, tam diuitem quàm pauperem, tam agentem aliquid quàm cessantem, tam gaudentem quàm mœrentem vel neutrum. Sed in his omnibus dictionibus nihil est quod non vt hominis nomen accepit, ita etiam hominis definitione claudatur: nam definitio hominis est, animal rationale, mortale: [Non ergo quisquam potest dicere animal rationale mortale] viuentem † tantum, non etiam senem & puerum &c. aut sapientem esse tantum, non etiam stultũ: imò & ista & cætera quæ numerata sunt, sicut hominis nomine, ita etiam definitione continentur: nam siue puer, siue stultus, siue pauper, siue etiã dormiens, si animal rationale mortale non est: nec homo est. Est autem homo, illa igitur definitione cõtineatur necesse est: & de cæteris quidem nihil ambigitur. De puero autem paruo aut stulto, siue prorsus fatuo, aut de dormiente vel ebrio vel furente dubitari potest, quo modo possunt esse animalia rationalia, etiam omnino defendi, sed ad alia properantibus longum est. Ad id quod agitur, illud satis [est notum,] non esse istam definitionem hominis rectam; nisi & omnis homo eadem contineatur, & præter hominem nihil. Hęc sunt igitur vniuoca, quæ non solum nomine vno, sed vna etiam eiusdem nominis definitione clauduntur: quamuis & inter se propriis nominibus & definitionibus distingui possunt. Diuersa enim nomina, puer, adolescens, diues & pauper, liber & seruus, & si quod aliud differẽtiarum est, & inter se ideo proprias definitiones habebunt: sed vt illis vnum commune nomen est homo, sic animal rationale mortale definitio vna cõmunis est. D

Genera ambiguitatũ duo.
† iuuenem.

Nunc æquiuoca videamus, in quibus ambiguitatũ perplexio proprie [infinita] syluescit: conabor tamẽ eas in genera certa distinguere. Vtrum autem conatum meum hæc facultas sequatur, tu iudicabis. Ambiguitatum igitur quæ ab æquiuocis veniunt, primo genera tria sunt. Vnum ab arte, alterũ ab vsu, tertium ab vtroque. Arte nũc dico, propter nomina quæ in verborum disciplinis, rebus * † imponuntur. Aliter enim definitur apud Grammaticos quid sit æquiuocum, & tamen hoc vnum quod dico, Tullius, & nomen est, & pes dactylus, & æquiuocum. Itaque si quis ex me efflagitet vt definiam quid sit Tullius, cuiuslibet notionis explicatione respondeo. E Possum enim rectè dicere, Tullius nomen est, quo significatur homo summus quidam Orator, qui Catilinæ coniurationem consul oppressit. Subtiliter attende me nomen ipsum definisse: nã si mihi Tullius ipse, qui si viueret, digito mõstrari potuisset, definiendus foret, nõ dicerem, Tullius est nomen quo significatur homo, sed dicerẽ, Tullius est homo, & ita cætera adiungerem. Item respondere possum, Hoc nomen Tullius est Dactylus, his literis constans: quod enim eas literas habeat, opus est innuere. Licet enim illud dicere, Tullius est verbũ, per quod æquiuocantur inter se omnia cum hoc ipso quæ supra dicta sunt, & si quid aliud inueniri potest. Sed dico, Cũ ergo hoc vnũ † quod dixi, Tullius, secundum artium vocabula tam varie mihi licuit definire, quid dubitamus esse ambiguorum genus ex æquiuocis venientium, quod merito dici possit ex arte contingere? Diximus enim æquiuoca esse, quæ non vt vno nomine, ita etiam vna definitione possunt teneri. Vnde nunc alterum genus est, quod ex loquendi vsu venire memorauimus. Vsum nunc appello illud verbum, propter quod verba cognoscimus. Quis enim verba propter verba conquirat & colligat? Itaque iam constitue aliquem sic audire, vt notum F ei sit, nihil de partibus orationis, aut de metris quæri; aut de verborum aliqua disciplina: tamẽ adhuc potest cum dicitur, Tullius, ęquiuocorũ ambiguitate impediri. Hoc enim nomine & ipse qui fuit summus Orator, & eius picta imago vel statua, & codex quo eius literæ continẽtur, & si quod est in sepulchro eius cadauer, significari potest. Diuersis enim rationibus dicimus, Tullius ab interitu patriam liberauit: &, Tullius inauratus in Capitolio stat: &, Tullius tibi totus legendus est: &, Tullius hoc loco sepultus est: vnum enim nomen est, sed diuersis hæc omnia definitionibus explicãda sunt. Hoc igitur genus æquiuocorum est, in quo iam nulla de disciplina verborum oritur ambiguitas, sed de ipsis rebus quæ significantur. Aut si vtrunque confundat audientem vel legentem, siue quæ ex arte, siue ex loquendi vsu dicuntur, nónne tertium genus recte annumerabitur? Cuius exemplum quidem in sententia aperte apparet, vt si quis dicat, Multi Dactylico metro scripserunt, vt est Tullius: Nam hic incertum est vtrum Tul-

Ambiguitas ex æquiuocis variã. Cap. X.
* † al. verbis.
† nomen.

lius pro

G lius pro exemplo dactyli pedis, an dactyli Poëtæ posi-
tum sit: quorum illud ex arte, hoc ex vsu loquendi ac-
cipitur. Sed in simplicibus etiam verbis contingit, licet
tantum vocem huius verbi Grammaticus audientibus
discipulis enunciet, vt supra ostendimus. Cum igitur
hæc tria genera manifestis rationibus inter se differãt,
rursum primũ genus in duo diuiditur. Quicquid enim
ex arte verborũ facit ambiguitatem, partim sub exem-
plo esse potest, partim non potest. Cum enim definio
quid significat nomen, possum hoc ipsum exempli gra
tia supponere, quod dico nomen, vtique nomẽ est: hac
enim lege per casus flectitur, dicẽdo nomen, nominis,
nomini, &c. Item cum definio quid significat dactylus,
hoc ipsum potest pro exemplo esse. Etenim cũ dicimus,
dactylus, vnam syllabam longam & duas deinde bre-
ues enunciamus. At vero cum definitur aduerbiũ quid
significet, nõ potest huius ipsum exẽplo dicere: etenim
cum aduerbium dicimus, hæc ipsa enunciatio nomen
est. Ita secundum aliam notionem, aduerbium vtique
aduerbium est, & nomen nomen est: secundum aliam
vero aduerbium non est aduerbium, quia nomen est.
Item pes creticus quando quid significet definitur, nõ
H potest hoc ipsum pro exẽplo esse. Hæc enim ipsa enun-
Creticus nomen pedis. ciatio quando dicimus, creticus, prima longa syllaba,
deinde duabus breuibus cõstat: quod autem significat,
longa syllaba & breuis, & longa est: ita & hic secundũ
aliã notionem, creticus nihil est aliud quàm creticus,
& dactylus non est: secundum aliam vero creticus nõ
est creticus, quia dactylus est. Secundum igitur genus,
quod iam disciplinis verborum ad loquendi vsum di
ctum est pertinere, duas habet formas. Nam æquiuo-
ca dicta sunt aut ex eadem origine veniẽtia, aut ex di-
uersa. Ex eadem origine appello, quando vno nomine
ac non sub vna definitione tenentur, vno tamen quasi
fonte demanant, vt est istud, quia Tullius, & homo, &
statua, & codex, & cadauer intelligi potest. Nõ possunt
quidem ista vna definitione concludi, sed tamẽ vnum
habent fontem, ipsum scilicet verum hominem, cuius
& illa statua, & ille liber, & illud cadauer est. Ex diuer-
sa origine, vt cum dicimus, nepos, lõge ex diuersa ori-
gine filium filij & luxuriosum significat. Hæc ergo di-
stincta teneamus, & inde illud genus quod ex eadem
origine appello, in quatuor item diuidatur. Nam diui-
ditur in duo, quorum vnum translatione, alterum de-
I clinatione contingit. Translationem voco, cum vel si-
militudine vnum nomen fit multis rebus, vt Tullius,
& ille in quo magna eloquentia fuit, & statua eius di-
citur. Vel ex toto, cum pars cognominatur, vt cum ca-
dauer illius Tullius dici potest: Vel ex parte totum, vt
cum tecta dicimus totas domus. Aut à genere species,
Verba enim principaliter dicunt Romani, quibus lo-
quimur. Sed tamen verba proprie nominata sunt, quæ
per modos & tẽpora declinamus. Aut ab specie genus,
Nam cum scholastici solum proprie & primitus dicã-
tur ij qui adhuc in schola sunt, omnes tamen qui in li-
teris viuunt, nomen hoc vsurpant. Aut ab efficiente ef-
fectus, vt Cicero est liber Ciceronis. Aut ab effectu ef- K
ficiens, vt terror, quia terrorem fecit. Aut à continen-
te quæ continentur, vt domus etiam qui in domo sunt
dicuntur. Aut à conuersa vice, vt castanea arbor dici-
tur quæ & fructus, Vel si quod aliud inueniri potest,
quod ex eadem origine quasi transferendo cognomi-
netur. Vides, vt arbitror, quid faciat in verbis ambi-
guitatem. Quæ autem ad eandem originem pertinen-
tia conditione declinationis ambigua esse dicimus, ta
lia sunt: Fac verbi causa quenque dixisse, pluit. Et hæc
diuerse vtique definienda sunt. Item scribere cum di-
cimus, incertum est vtrum in infinitiuo actiui, an im-
peratiuo passiui pronunciatum sit. Homo cum vnum
nomen sit, & vna enunciatio, tamen fit aliud ex nomi-
natiuo, aliud ex vocatiuo Quid doctius & docte verbi
enunciatio quoque diuersa est. Doctius aliud est cum
dicimus, doctius mancipium: aliud dicimus, doctius il
lo disputauit. Declinatione igitur ambiguitas orta est:
nam declinationem nũc appello vel quicquid siue per
voces siue per significationes flectendo verba contin-
git. Hic doctus & docte, tantum per voces flexum est.
Hic homo & homo secundũ solas significationes. Sed
huiusmodi genus ambiguitatum minutatim concide- L
re ac prosequi pene infinitum est. Itaque locum ipsum
hactenus notasse suffecerit, ingenio præsertim tuo. Vi-
de nunc ea, quæ ex diuersa origine veniunt: nã ipsa di-
uidũtur adhuc in duas primas formas, quarum vna est
quæ contingit diuersitate linguarum, vt cum dicimus,
iste, hæc vna vox aliud apud Græcos, aliud apud nos si-
gnificat. Quod genus non tamen * omnino fuit: non
enim vnicuique præscriptum est, qui* † linguas nosset, *Nã Græcis ἴστε, sonat. scitis.*
aut qui linguas † disputaret. Altera forma est, quæ vna
quidem lingua facit ambiguitatem, diuersa tamen eo-
rum origine, quæ vno vocabulo significantur, quale est **forte tum.*
illud quod de nepote supra posuimus. Quod rursus in **forte sed.*
duo scinditur. Aut sub eodem genere partis orationis, *†quas.*
sicut nomẽ est nepos, cum filium filij, & cum luxurio- *† quibus*
sum significat. Aut sub diuersis, vt dictum est à Teren- *linguis.*
tio, Qui scis ergo istuc, nisi periculum feceris? Sed etiã
istuc, pronomen, istuc aduerbium. Iam ex vtraque, id
est, arte & vsu verborum, quod in æquiuocis tertiũ ge-
nus posueramus, tot ambiguitatum formæ possunt exi-
stere, quot in duobus superioribus posueramus. Restat
ergo illud genus ambiguum quod in scriptis solis re-
peritur. Cuius quatuor sunt species, Aut enim spacio M
syllabarum fit tale ambiguũ, aut acumine, aut in vtro-
que. Spacio autem, vt cum scribitur, venit, de tempore
incertum est, propter occultũ primæ syllabæ spacium.
Acumine autem, vt cum scribitur, pone, vtrum ab eo *Póne*
quod est pono, an vt dictum, pone, sequens, nanque *Ponè*
hanc dederat Proserpina legem: incertum est per pla- *Geor. 4.*
centem † acuminis locum. At vero ex vtroque fit, vt *†latentem.*
in superioribus de lepore diximus, non solum produ-
cenda, sed acuenda est etiam penultima syllaba huius
verbi, si ab eo quod est lepos, non ab eo qui est lepus
deflexum est.

Diui

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI CATEGORIAE DECEM EX Aristotelis libro non versæ, sed decerptæ.

De oratione & quàm latè pateat significatio vocis. Cap. I.

CVM omnis scientia disciplináque artium diuersarum nó nisi oratione tractetur, nullus tamen ô fili Adeodate, in quouis genere pollens inuentus est, qui de ipsius orationis vellet origine principióve tractare. Idcirco mirãda est Aristotelis Philosophi diligentia, qui differẽdi de omnibus cupidus, ab ipsius cœpit examine, quam sciret & prætermissam à cunctis, & omnibus necessariam. Is igitur nos docuit ex octo his, quas Grammatici partes orationis vocant, eam solam rectè appellari orationis partem, quæ indicaret aliquid, vocabulóque signaret. Itaq. solas orationis partes authore Aristotele, nomen & verbum debemus accipere. Cæteras vero ex his fieri, & compagines orationis potius, quàm partes eius debere nominari. Nomen nanque personam demõstrat, verbum quid quisque faciat patiatúrve. Dehinc hoc docẽte debemus aduertere, quo compendio paulatim oratio coarctata per gradus cuncta quæ sunt vno vocabulo capta cõcluserit. Nam cum sit diuersa innumerabilisq; mortalium nuncupatio, nec cõprehendi possit nominum tam lata diuersitas, vno tamẽ vocabulo cum hominem dixeris noscis omnes. Similiter & cætera, vt equus ille ξάνθος, vel αἴθων, vel δῖος, vel ille atque ille. Et quanquam sit horum nominum quoq; infinita comprehẽsio, equum tamen cum quis dixerit, monstrabit omnes. Et si quis leonibus, quod fieri solet, vel bobus imponat nomina, in immensum tenditur vniuscuiusq; cognitio, & acies mentis obtunditur. Sed cum leonem vel taurum dixeris, omnes qui vbiq; sunt, sub vno nomine naturæ succidunt. Verum orationis vis, quæ infinita genera procreandi varietate singulis vocabulis colligauerat, parũ fecisse visa est, nisi eadem coarctata in vnum singulari nuncupatione cõcluderet. Ideoq; & hominem & feram & equum dixit animal, dans cunctis nomẽ quod omnia possideret. Nec minus ea quæ sine anima sunt, breui ex immensa demonstratione signauit: nam cum sit arbor & nucis & castaneæ & glandis & mali: cæteraq; inexplicabilia genera virgultorum, surculum vocans, singulari omnia & communi vocabulo astrinxit. Similiter ornamentorum diuersos lapides compẽdiose vocauit gemmas. Postremo licet abunde prospexerit dispersa passim genera speciali nota conciliasse,* tamen ingenti quodam & capaci ad infinitum nomine omne quicquid est comprehendens dixit οὐσία extra quam nec inueniri aliquid, nec cogitari potest. Hęc est vna de categoriis decẽ. Appellatas vero categorias constat propterea, quòd non possint nisi ex subiectis agnosci, ὡς κατά τινων λεγομένας. Quis enim quid sit homo possit agnoscere, nisi aliquem sibi hominẽ ponat ante oculos, quasi subiectum homini? Ne autem progrediente tractatu, in quo plurimis exemplis opus est, eadem ad docendum nomina repetãtur, ac sæpe accidat vt vel Hortensij, vel alterius hominis, vel superius animalis, vel excelsius vsiæ frequentata exempla in fastidium reciderẽt, alia his vocabula, quibus ad differẽdum Philosophi vterẽtur, inflexit. Itaque Hortensium, & nucis arborem, & equum xanthum, & his similia, αἰσθητά, ἄτομα, ἀνάριθμα, καθ' ἕκαστα vocauit: αἰσθητά, quod tactu sentiantur: ἄτομα, quòd diuidi & secari nequeãt. Quis enim credat Hortensium cædi posse per partes? Quod si fiat, Hortensius iam non erit: ἀνάριθμα, quod sint numeri vnius: καθ' ἕκαστα, quòd singularia. Neque enim hæc in vno quouis geminari possunt. Deinde altiora, id est, hominẽ, equum, leonem, arborem εἴδη vel ἰδέας ars dicit, quasi partes generis & rerum formas. Dehinc superiora, id est, animalia & virgulta, & gemmas, & lapides, genera nuncupauit, ex quibus partes vel formæ nascuntur. Eadem tamen genera species etiam nominari possunt, quod habẽt excelsius aliquid, id est, vsiam, ex qua oriri videntur & nasci. Ipsam vero vsiam, supra quam nihil est, [genus] appellari voluerunt.

Iliad. Θ. ξάνθε τε καὶ σὺ Πόδαργε & αἴθων λάμπε τε δῖε, quamquam hic δῖε epitheton videtur, non proprium.

** al. conciliant.*

B — C — D (section letters in margin)

De æquiuocis, vniuocis, multiuocis & similibus. Cap. II.

His ita compositis, ea quæ mẽte concepta, signari & demonstrari possunt, aggressus Aristoteles, omisit illa interim quæ de verborum ratione tractanda sunt, cũ in linguæ vsu prouenerint, vt vno nomine res multæ, & multis nominibus res vna nuncupetur. His rebus quas vnum nomẽ complectitur, duo vocabula ars dedit, vt ex his alia homonyma, alia synonyma vocaret. Homonyma sunt, cum res quidem plures cõmune nomen accipiunt, interpretatione vero eiusdem rei separantur, vt homo pictus & verus. In his nanque vnum nomen est: verum si ad definitionem vel ad interpretationem hominis redeas, inueniũtur ista disparia. Cum enim dixeris, verum hominẽ animal esse, quod risum capiat, & vim rationis admittat, cũ de picto idem non possis dicere, necessario inueniuntur esse disparia. Regulariter autem accipere debemus, omne oomen licet proprium, quod possit esse commune cum cæteris, homooymum vocari, vt Cicero, nó vnus, sed plures. Sed si omisso nomine signis potius demonstrare velis quis sit ille Cicero, quis alius, quis tertius, alia de alio signa narranda sunt, vt alium crassum dicas, alium tenuem: vel longus dicatur alius, alter breuis, candido colore quis, alter nigro. Hæc igitur quoniam inter se discrepant, solo sociata nomine, homonyma dicta sunt, vocabulo iuncta, rei interpretatione discreta. Synonyma vero sunt res, quæ & nomine & sui interpretatione iũgũtur, vt est animal: id enim de homine & equo, & de fera, & de auibus dici potest. Animal est quod cibũ capiat, quod mortale sit, quod sensu moueatur. Nunc ad eas res, quę singulæ multis nominibus assignari solent, veniamus. Quanquam hanc partem Aristoteles, vt superius dictũ est, prætermiserit, idcirco quòd de his quæ significantur, non de his quæ significant, differendum putauit. In his autem non rerum, sed nominum vertitur quæstio. Hæc diuisa sunt similiter in partes duas, & alia πολυώνυμα, alia ἑτερώνυμα sunt. Polyonyma sũt cum multa omnia vnã rem significant, neque vlla differentiæ nominum redditur ratio, vt ensis, mucro, gladius. Hæc enim cur vnam rem tot significent, nec discerni nec definiri potest. Dehinc heteronyma à multis æque nominibus res singulas tenent. Verum in his habet rationem diuersitas nominum, velut est homo terrenus mortalis: homo ab humanitate, terrenus à terra, in qua cuncta gignũtur: mortalis à necessitate mortis. Claret igitur in his nominum originem quæri, in superioribus rerum: quamobrem his omissis, Aristoteles superiorum maluit mouere tractatum. Ergo ad homonyma redeamus, quæ diuiduntur in duas partes: aut

Æquiuoca. Vniuoca.

Multiuoca. Diuersiuoca.

Æquiuoca quot modis

E — F (section letters in margin)

enim

G enim fortuitu fiunt, aut hominũ voluntate nascuntur. Fortuitu fiunt enim, cùm quoddam casu simile quis alteri nomen accipit. Voluntate, cum similitudo nominis ex industria imponentis affigitur. Horũ autem quæ industria vel voluntate nascuntur, quatuor sunt genera: ὁμοίων, κατ' ἀναλογίαν, ἀφ' ἑνός, πρὸς ἕν: vt eadem Latinus quoque sermo declaret, Similitudo, proportio, ab vno, ad vnum. Similitudo est, vt homo pictus & verus in sola similitudine copulantur. Proportio est quod κατ' ἀναλογίαν Græci vocant, vt quo pacto principium animalis cor dicimus, ita principium aquæ fontem dicamus: proportio enim sui similitudo nominis videtur adiũcta. Ab vno est cum dicimus à medicina medicinale ferramentum, medicinalis scientia, medicinalis vsus, medicinale præceptum, ab vno in cuncta descendunt. Ad vnum est, vt illa potio salubris est, ille medicus salubris est, ferramentum illud salubre. Hæc enim cuncta vnum, id est, salutem videntur attingere.

Quid agat in Categorijs. Ca. III. Sed pleriq; mouere assolent quæstionem, de quibus magis Aristoteles voluit inchoare tractatum. Primo de iis quæ sunt, secundo de iis quæ percipiuntur, tertio de iis quæ dicuntur. Primo sunt res omnes, quas natu-H ra peperit: secundo percipiuntur ea, quorum imagines in animo videndo formamus & recondimus: tertio dicuntur illa, quibus ea quæ sunt impressa animo efferũtur. Id nãque quod quis concipit animo, lingua prosequente declarat. Sed, vt Themistio nostræ ætatis erudito Philosopho placet, de his Aristoteles tractare incipit, quæ percipiuntur, quæq; ipse vocat Græco nomine νοήματα, siue φαντασίας, id est, imagines rerũ insidentes animo. Verum cum de perceptis proposuerit disputare, & de iis quæ sunt, & de iis quæ dicuntur necessario locuturus est. Percepta enim ex his oriuntur quæ sunt, quæ vidẽdo percipimus: perceptorum autem deerit demonstratio, nisi eorum quæ dicuntur auxilio fuerint demonstrata. Ergo quanquã separatim postea ea quæ sunt definiturus sit, mixtam tamen de tribus disputationem debemus accipere. Nam de perceptis qui loquitur, & originem rerum trahit, & præsidia orationis implorat. Superfluam igitur quæstionẽ mouet, qui dicit scrutari oportere cur Aristoteles in principio suo Homonyma lege vel dixerit vel detexerit, si de his quę percipiuntur fuerat tractaturus, cum liqueat non posse dici aliquid, nisi quod perceptum fuerit, nec percipi ali-I quid posse, nisi res fuerit, de qua imago intuẽdo capiatur.

De denominatiuis. Cap. IIII. His ergo cognitis, paronyma videamus, quæ sunt in homonymorum & synonymorum medio cõstituta, & quæ nec paronyma dici possunt, nisi in se habuerint vtrorumq; contractũ, id est, nisi & nomen homonymorum & negocium synonymorum videantur habere commune, vt à sapientia sapientem, vel medicum à medicina dicamus, eadẽ in medico quæ in medicina & act⁹ similitudo videtur & nominis. *Paronymũ quid dicatur.* Propterea recte paronymum dictum est, quod aliunde nomẽ acceperit. *Differũt paronyma ab homonymis.* Verum ne eadẽ videantur paronyma & homonyma, quæ ab vno dicuntur, id est, ab ἑνός hanc differentiã debemus agnoscere, quod ipsa paronyma inter se quidem propter similitudinem nominis homonyma sunt, illius tamen nominis paronyma dicuntur, vnde nomen acceperint: vtputa à sapiẽtia dicamus hominem sapientem, sapiens consilium: inter se hæc homonyma sunt, ipsius vero sapientiæ paronyma. Obseruari tamen oportet, vt commutationem vltimæ syllabæ habeant: neque ita finiãtur paronyma quemadmodum desinunt ea de quibus originem ducunt: vt medicina & medicus, medicina alijs literis clauditur, alijs K medicus. Hanc igitur differentiam nisi paronyma habuerint, & nisi cum synonymis negocio, cũ homonymis nomine fuerint copulata, homonyma potiꝰ quàm paronyma nominantur. Vt si à malicia viciosum dicamus, negocio quidem cum synonymis cõuenit, sed ab homonymis discrepat nomine. Neque enim viciosus & malicia similia sunt, quanquã eodem intellectu sentiantur. Quod si à malicia dicatur malus, recte vtrunq; conuenit. In vltima vero syllaba non mutantur hoc modo, vt si dicamus à sapientia verba sapientia. Hic cũ nulla cõmutata est syllaba, paronymi exclusa est nuncupatio. Vnde constat hæc & his similia homonymis potius debere cõiungi. *Verba duplicia.* Scire etiam debemus, verba aut simplicia esse, aut certe cõiuncta. Cõiuncta sunt, equus currit: simplicia, cum hæc separantur & dicuntur singula: vt equus, currit. Sed iam satis de his quæ dicũtur, dictum puto.

Substantia & accidẽs. Cap. V. Restat vt eorum quæ sunt, quo pacto Aristoteles tractauerit, enarremus. Sunt igitur illa quæ aut percipimus sensibus, aut mente & cogitatione colligimus. Sensibus tenemus quæ aut videndo, aut cõtrectando, aut audiẽdo, aut gustando, aut odorãdo cognoscimus. Mente, vt cum quis equum, aut hominem, L aut quodlibet animal viderit, quanquam vnum corpus esse responderit, intelligit tamen multis partibus esse concretum. Siquidem alia pars sit capitis, alia pedum, cæterorumq; membrorũ, in ipso capite partes suas aures habeant, habeat propriam lingua. Ipsæ quoque partes singulæ multa in se habeant quæ diuidi & separari possint: vt caro sit aliud, aliud coriũ, aliud venæ, aliud nerui, aliud capilli. Ergo hæc mente vel intellectu colligimus, ad quæ nostri sensus penetrare non possunt. Consyderamus etiam illa, & animi intentione cognoscimus, vel hominem, vel aliud animal crescere, senescere: nũc stare, nũc mouere gressus: modò angi curis, modò secura mẽte cõquiescere: sanitate aliàs frui, aliàs dolorẽ perpeti: ex nigro albũ, nigrũ ex albo colore mutari: peritum ex imperito, doctum ex indocto: ex mansueto ferum, ex feroci mansuetum. Cum igitur in iis quæ sunt, alia sensibus, alia mentibus colligantur, separare hæc propriis nominibus homines eruditi maluerunt: & id quod dignoscitur sensibus, iam dici οὐσίαν: *Substantia.* illud autẽ quod animi tractatu colligitur, ac sæpe mutatur, συμβεβηκός, id est, accidẽs nominare voluerunt. *Accidens.* Et quoniam in permanente vsia ea quæ accidunt inesse M noscuntur, ipsam vsian: ὑποκείμενον, id est, subiacẽs, & non subiecto appellari voluerunt: illa vero quæ accidunt, ἐν ὑποκειμένῳ, id est, in subiacenti dixerunt. Sine dubio tamen illud oportet à nobis agnosci, vt sicut potiorem vsian accidẽtibus dicimus, sic potius ἄτομον vel καθ' ἕκαστον, id est, hunc hominem vel hunc leonem iis quæ fuerint communia, vel communi vocata animalium nomine, iudicare.

Quæ dicũtur de subiecto, quæ sunt in subiecto. Cap. VI. Rursus ad ea quæ significantur, Aristoteles regressus est, quot modis ea quæ sunt significari assolent, mõstraturus. Ex his igitur quæ sunt, alia de subiecto significantur, & in subiecto non sunt, vt homo. De subiecto quidem significatur, aliquo homine. Neq; enim homo dici posset, nisi esset aliquis de quo diceretur. In subiecto autem nullo est, cum ipse sit vsia, quam superius diximus in nullo vnquam subiacenti esse, quippe cum sit cæteris ipsa subiecta. Alia vero nec in subiecto sunt, nec de subiecto significãtur, vt est Cicero: Nec in subiecto est, quia vsia est: neć de subiecto aliquo significatur, siquidem cũ à se ortũ vocabulũ teneat, neque intelligi possit aliũde. Dicta sunt

duo quæ

A duo quæ ad vſiã pertinẽt, quo pacto ſignificẽtur, quorum ſuperius κοινὸν, id eſt, cõmune, inferius κα θὶκ . ς ν, id eſt, pro parte dicitur. Nunc ea quæ ſunt ex accidentibus, quo nam modo ſignificentur dicẽdum eſt. Sunt igitur ex iis alia quæ & in ſubiecto ſunt, & ſignificantur de ſubiecto, vt eſt ſcientia vel color. Sunt enim in ſubiecto aliquo, id eſt, in animo vel corpore: neq; enĩ ſcientia poteſt eſſe, niſi ſit anima ſubiecta qua cõtineatur: nec ſignificari ſciẽtia poſſet, niſi de ſubiecta Grammatica: vel nec color quiſquam poſſet eſſe, niſi in ſubiecto corpore: nec ſignificari poſſet, niſi de ſubiecto aliquo colore †. Ita fit vt & in ſubiecto ſint, & de ſubiecto ſignificentur. Alia vero ſunt ex iiſdem συμβεβηκόσι, id eſt, accidentibus, quæ in ſubiecto quidem ſunt, ſed de ſubiecto minime ſignificãtur, vt eſt hæc Grammatica, vel hic albus color. In ſubiecto quidẽ ſunt, animo vel corpore, de ſubiecto autem non ſignificantur. Neque enim his aliunde vocabulum pẽdet, ſed ſuo & ſpeciali nomine deſignantur. In iis quoque accidẽs ſuperius, cõmune nominamus: inferius vbi iam certa res eſt pro parte, hoc eſt καθ' ἕκαστα dicitꝰ. Verũ ne aliquid non apertum præterire Ariſtoteles exiſtimaretur, &

† corpore.

B oriũdis quæſtionibus occaſionem daret, de eo quod in ſubiecto eſt, voluit tractare diligẽtius, ac definire quid eſſet accidens, vt calumniantibus aditus clauderetur.

In ſubiecto eſſe. Definiuit ergo in ſubiecto eſſe quod in altero eſt aliquo, non vt pars ſit quædã, neque ſine eo in quo eſt poteſt vnquã eſſe. Hęc definitio addita propterea eſt, quia dici poſſet digitum vel pedem in ſubiecto eſſe, id eſt, in corpore. Hoc igitur excluſit cauta definitione, dicẽdo id eſſe in ſubiecto, quod eius pars non ſit in quo eſt, Digitum autem vel pedem partem eſſe corporis conſtat, Dehinc à calumniãtibus dici poſſet, aquam vel vinum in quodam cado quaſi in ſubiecto eſſe. Sed id oriri docta definitione nõ ſinit, addẽs id eſſe in ſubiecto quod ſine ſubiecto eſſe non poſsit, Vinum autem vel aquam ſine cado in quo fuerint poſſe & alibi eſſe nõ poteſt dubitari. Interea hoc loco debemꝰ aduertere qua arte definitio diſponatur. Primum etiam hanc per immẽſum

De arte definiendi. tendi oportet, incipientem à genere. Dehinc paulatim per partes currẽdo peruenire debet ad id in quo ſolum eſt id quod definitur. Vt ij qui ſigna formant, primum immenſum ſubdeligunt lapidem, dehinc paulatim minuendo & abſcindendo ſuperflua ad formandos vul-

C tus & membra perueniunt. Sic definitio à genere incipiẽs depulſa paulatim generalitate verborum, ad proprium demõſtrandæ rei cubile tendit accedere. Sed ad propoſitũ reuertamur. Tractatus enim erat de iis quæ ſunt, quemadmodum ſignificẽtur, de quibus quoniam iam multa dicta ſunt, illud regulariter nobis tenẽdum eſt, omnia cathecaſta, vel enarithmta, vel atoma, vel æſtheta, id eſt, hunc hominem, vel hunc equum, vel hãc arborem, de ſubiecto ſignificari nõ poſſe. Sin vero hæc eadem de accidentibus fuerint, id eſt, hic color, hæc diſciplina, in ſubiecto eſſe poſſe. Quemadmodum enim ſuperius demonſtratum eſt, omne accidens ſine ſubiecto eſſe non poteſt. Docti igitur ſumus quo pacto, vel ſubiectum, vel in ſubiecto poſsimus agnoſcere.

Pro ἐνάριθμα. Ariſtoteles dicit τὰ ἐν ἀριθμῷ.

Quid genꝰ quid ſpecies. Ca. VII.

Dehinc nos Ariſtoteles docet, & illa quæ de ſubiecto ſignificantur qua ratione cognoſcamus. In his autẽ ſpeciale illud eſt, quod eadẽ in ipſo ſubiecto inueniuntur, quæ ſunt in eo quod de ſubiecto ſignificatur. Vt enĩ animal de ſubiecto ſignificatur, homine vel equo, ſic & homo de ſubiecto aliquo homine ſignificetꝰ neceſſe eſt, Cicero autẽ & homo eſt & animal. Quæcunq; igitur prædicari de animali poſſunt, eadem & de homine, & Cicerone prædicantur. Quapropter ea quæ in eo quod de ſubiecto ſignificatur inueniuntur, & in eo quod ſubiectũ eſt neceſſe eſt inueniri: Vt ſi dicas, animal eſt quod cibum capiat, quod mortale ſit, quod ſenſu moueatur, animal autem de ſubiecto ſignificatur homine, eadem tamen & de homine dici neceſſe eſt quæ de animali dicta ſunt. Deinde quæ de homine dicta fuerint, eadem & de Socrate. Certum autem eſt Socratem ſubiectum eſſe homini, hominem autem animali. Quicquid igitur in iis quæ de ſubiecto ſignificantur dictum fuerit; idem & de iis quæ ſubiecta dicimus prædicabitur. Regulariter autem illa de ſubiecto ſignificãtur, quæ per ſeipſa cognoſci nõ poſſunt, vt animal intelligi nõ poteſt, niſi de ſubiecto homine: ſic homo aduerti nõ poteſt, niſi de ſubiecto aliquo homine dignoſcatur. Nunc quoniam de Categoriarum omnium generibus & ſpeciebus & differentia locuturus eſt, inſpiciẽdum prius videtur, quid ſit genus, quid ſpecies, quid differentia. Genus igitur eſt quod ſecundum multa & differentia quid ſit ſpecie oſtenditur atque ſignificatur, vt eſt vſia. Omne quidem vſiã dicimus, ſed hoc commune nomẽ ſpecie ſeparatur, cum dicimus animal vel lapidem. Ita fit vt vno quaſi cõiuncta vocabulo, ſpecie ſeparentur. Differentia vero eſt quæ ſecundum multa & differentia, non quid ſit, ſed quale ſit ſpecie prædicatur: vt eſt animal greſſutũ, volatile, aquatile, bipes, quadrupes. Genus ergo & differentia ſpecie ſignificantur, ſed genus quid ſit, differentia autẽ qualis ſit ſpecie poſſunt agnoſci. Species autem eſt, quam quidam & formam vocant, quæ ſecundum multa & differentia quid ſit numero prędicatur atque cognoſcitur: vt eſt homo. Hoc nomẽ homines cunctos complectitur, & videtur id facere quod ſpecies dũ de aliquo homine prædicatur qui numerum in ſeipſo cõtineat, id eſt, hic primus, ille ſecundus, iſte tertius. Vt tamen hæc tria vno exemplo monſtremus. Genus eſt, animal: differentia, bipes, quadrupes: ſpecies, homo, equus. Sed vt genus nullũ eſt quod non habeat differentiam, ſic nec differẽtiam intelligere debemus, quæ ſpecies non habebit: vt nigrum & album non habent differentiam, propterea quod ex ſe ſpecies non emittunt. Quæ enim alia ſpecies inueniri poteſt albi vel nigri? Quoniam igitur quid ſit genus, quid differẽtia, quid ſpecies, ſeparatum eſt, ad Ariſtotelis iam dicta veniamus. Hoc enim docẽte cognouimus, eorum generũ quæ inter ſe diuiſa ſunt, nec differentias eaſdẽ poſſe eſſe, nec ſpecies. Alia enim & ſpecies & differentia eſt, dum quæritur quid ſit, alia dum quale ſit, alia dum quantum ſit: vt ſi velis animalis dicere differentiam, dicas volatile, bipes, greſſutum: ſi velis ſpeciem, dicas hominem vel auem vel equum. Nũquid nam & de diſciplina eadem differẽtia vel ſpecies dici poteſt, propterea quod genera diuerſa ſunt animal & diſciplina? Animal enim Categoria eſt vſiæ, diſciplina Categoria qualitatis. Denique illa genera quæ alterna ſibi ſocietate, ὑπάλληλα cõiuncta ſunt, eaſdẽ differentias & eaſdem ſpecies habent, vt eſt vſia, huius ſpecies eſt animal. Sed idẽ animal genus eſt cęteris, ideoq; & ſpecies & genus dicitur. Quoniã hæc igitur duo genera inuicem ſe tenẽt, quæ Ariſtoteles quoq; ὑπάλληλα nominauit, eaſdem differentias habẽt: vt ſi dicas vſiam eſſe animal mortale, bipes, riſus capax, eadẽ & de animali * potes dicere, homo eſt animal mortale, bipes, riſus capax. Certum eſt ergo inuicem ſibi coniunctis generibus, eaſdem & differentias & ſpecies inueniri. In diuerſis

D

Quæ de ſubiecto ſignificẽtur.

Genꝰ quid ſit.

E

Differentia quid ſit.

Species quid ſit.

F

id eſt, ſubalterna.

** al. homĩe.*

G diuersis autem generibus hoc prouenire non posse.

De prædicamẽtis in generali. Cap. VIII.

Rursus Aristoteles ad ea quæ dicuntur reuertitur, quanquam superius dixerimus alterum sine altero tractari nõ posse. Nã & qui dicit aliquid, de eo dicit quod est: & id quod est non potest ab altero intelligi, nisi dicatur. Eorum ergo quæ nulla sui copulatione dicuntur, quodcunque singulare dictum fuerit, aut vsiam significat, aut quantitatem, aut qualitatem, aut adaliquid, aut iacere, aut facere, aut pati, aut vbi, aut quando, aut habere. Hæ sunt Categoriæ decem, quarum prima vsia est, scilicet quæ nouem cæteras sustinet. Reliquæ vero nouem συμβεβηκότα, id est, accidentia sunt. Ex quibus nouem, sunt alia in ipsa vsia, alia extra vsiam, alia intra & extra.

Quæ sunt ĩ substãtia et quæ extra.

Qualitas, quãtitas, & iacere in ipsa vsia sunt: mox enim vt vsiam vel hominem vel equum dixerimus, aduertamus necesse est bipedalem, quadrupedalem, aut album aut nigrum, aut stantem aut iacentem. Hæc in ipsa vsia sunt, & sine hac ipsa esse nõ possunt: Alia sunt extra vsian, vbi, quando, habere: & locus ad vsian non pertinet, & tempus, & vestiri & armari, sed ab vsia separata sunt.

Quæ extra & intra.

Alia sunt communia, id est, & intra & extra vsian: Adaliquid, & facere & pati. Adaliquid, vt magis H & minus: vtraque enim dici non possunt, nisi coniuncto altero, quo magis sit vel minus. Propterea ergo vnũ in se habet, aliud extra se. Item facere extra est & intra, vt cædere quisque non potest dici, nisi alterum cædat: vel legere, nisi ipse legens aliud sit, aliud quod legit. Ita ergo & in vsia hæc est, & extra vsian. Pati similiter: cædi enim vel vri nullus potest, nisi ab altero patiatur. Propterea hæc quoque & in vsia est & extra vsian. Hæc igitur cũ singularia sunt, nihil affirmant: copulata verò faciunt ex se aliquem sermonẽ: vel προστακτικὸν, vel εὐκτικὸν, vel ἐρωτηματικὸν, vel κλητικὸν. Vt hæc quoque Latino ore monstremus, vel imperatiuum, vel optatiuum, vel interrogatiuum, vel vocatiuum. Hæc quoque sermonis quasi quatuor genera suspensa sunt atq; simplicia interim, ideoq; semiplena. Neque enim iam intelligitur vel quid imperatiuum sit, vel quid optatiuum, vel quid interrogatiuum, vel quid vocatiuum, nisi accesserit genus ἀποφαντικὸν, id est, pronũciatiuum, quod habeat in se quandam confirmandi sententiam, quæ aliquid aut addat aut demat: quod Aristoteles κατάφασιν ἀπόφασιν dixit: vt est, Cœlum hoc volubile est, cœlum hoc non est volubile. Ipsum denique pronuncia- I tiuum, quod diximus apophanticon, aut falsum est aut verum. Quamobrem omissis illis quatuor, quæ magis ad Grammaticos vel Oratores pertinent, huius apophantici, quod ad Philosophos pertinet, Aristoteles habuit mentionẽ.

De vsia siue substãtia. Cap. IX.

Expositis igitur omnibus quę disputaturis necessaria videbantur, singulas categorias oportuit definiri. Sed vsia quoniam secundum artem definiri non poterat, quæ præcipit, vt definitio quo possit tendi latius, à genere sumat exordium: ipsa autẽ vsia genus non habet, cum omnia ipsa sustineat, per partes eam voluit definire, vt quid sit non solum eius definitione, verum partium quoque cognitione noscatur.

Vsia quid.

Est igitur vsia proprie & principaliter dicta, quæ neque in subiecto est, neque de subiecto significatur, vt est hic homo, vel hic equus.

Secundæ vsiæ quæ dicantur.

Secundæ dicuntur vsiæ genus & species, id est, animal & homo. Has ergo secundas substantias nominari dicit, propterea, quod illa sit potior, quæ neque in subiecto est, neque de subiecto prædicatur. Secundæ autem substantiæ, idcirco dictæ sunt genus & species, quod solæ indicent primã. Vt si quis nolit vel nesciat dicere Socratem, dicat animal vel hominem, id est, genus vel speciem: his verò dictis quid sit K Socrates agnoscitur. Aliud autem si dicat, vel currit vel ambulat, nihil posit agnosci. Manifestum est autem ea quæ de subiecto significãtur, cum iis quæ subiectum sunt & nomen & rationem nominis habere communem, vt homo & de subiecto aliquo significatur homine, sed non solum nomen, verumetiam rationem eandem in subiecto inuenies, quæ in eo quod de subiecto significatur poteris inuenire. Ipsarum deinde secũdarum vsiarũ potior est species genere. Magis enim proxima est species primæ vsiæ quàm genus. Si enim quis velit ostendere quid sit prima vsia, facilius monstrabit si dixerit speciem quàm si dixerit genus. Vt si quis Socratem volens dicere omisso eius nomine, magis eum significet si hominem dixerit, quàm si animal. Animal enim & equum & aquilam possumus agnoscere. Deinde vt primæ substãtiæ subiectæ sunt omnibus & his omnia sustinentur, ita etiam species generi, atque ideo magis vsia ista, quàm cætera. Videndum est etiam ne quam speciem solam putamus, eadem sit & genus, vt si quis animal dixerit, dixit & genus. Deinde si dicat hominem, equum, piscem, auem, pronũciemus omnia solas species esse. Cum enim sint homo & equus, species L manifestæ sunt, piscis autem & auis, genera & species. Non enim vna forma est auium & piscium, propterea ergo & species & genera nominantur. Illæ autem quæ solum species sunt, sicuti est homo, equus, aquila, taur9, equa, virtute vsiæ sunt. Vt enim homo vsia est, sic & equus, & aquila, & taurus in suo genere. Decursis igitur partibus per quas vsia definita est, & alio modo voluit eam definire si ostenderet ea quæ necesse est in ea naturaliter inueniri. Ea enim quæ insunt cuique, aut in solo & in omni, aut in solo & non in omni, aut in omni & non in solo, aut nec in solo nec in omni. Hæc Græci vocant, ἐν μόνῳ καὶ ἐν παντὶ, ἐν μόνῳ καὶ οὐκ ἐν παντὶ, ἐν παντὶ καὶ οὐκ ἐν μόνῳ, καὶ οὐκ ἐν μόνῳ καὶ οὐκ ἐν παντὶ. Vt si hominem definire volens, dicat risus capacem esse, hoc & in solo est, & in omni. Solus nanque homo ridet, & cunctis ridere naturale est. Secundo, In solo & non in omni: vt si hominem definiens, capacem disciplinæ dicat esse, hoc in solo quidem homine inueniri potest, nõ tamen in omni: neque enim omnes disciplinas aliquas didicerunt. Tertio, In omni, & non in solo: vt si quis hominẽ definiens, dicat id hominem esse quod ambulat, & quod cibum capit: hoc in omni quidem est ho- M mine, nõ tamen in solo. Nam & pecudes cibũ capiunt, & feræ currunt. Quarto, Nec in solo, nec in omni: vt si quis in hominis definitione id esse hominẽ dicat, quod album est, nec in solo, nec in omni est. Neque enim aut homo solus candidus inuenitur, & nõ bos, aut equus, aut omnis homo albus est. Duo ergo sunt quæ ad inuestigandum aliquam viam monstrant, & duo quæ certum aliquid significare non possunt. Id quod est, nec in solo, nec in omni, nihil ex hoc possũt agnoscere, siquidem cũ generale est. Alterum in omni non in solo, nõ habet differentiam, propterea q; similiter respuendum est. Duo sunt reliqua quæ certis signis id in quo fuerint, poterunt demõstrare, id est, in solo & in omni. Dubitari enim nõ potest, quin cum inueneris, pronuncies quid sit id in quo inesse cognoscitur. Alterum est in solo, non in omni, non quidem virtutis eiusdem, veruntamen quod ad definiẽdam rem necessario quærendũ sit, si primum nõ potuerit inueniri. Nunc igitur vt designet vsiam, ab omni, non solo argumentari incipit, cum demõstrat esse secundas vsias, quas idcirco secundas dicit

A das dicit esse, quia id in his inueniri poterit, quod in primis. Denique dicit cōmune hoc esse cuilibet vsiæ, vt in subiecto nō sit. Cū igitur nec genus nec species in subiecto inueniūtur, manifestū est hæc secūdas vsias debere nominari. Deinde hinc quoq; ostēdit genus & speciem secundas vsias esse, quòd omnia quæ sunt in subiecto, cū iis quæ sibi subiecta sunt interdū solum nomen, nō tamen & rationē possunt habere cōmunem. Genus autē & species cū subiectis, id est, cū aliquo homine certam & rationis habēt, & nominis societatē. Monstratis ergo secūdis vsiis, id est, genere & specie, differētia sola restabat, quæ cōsyderanti diligentius, quasi accidēs esse videtur. Siquidē bipes vel mortale vel rationale cū animal dicitur, non quid sit, sed quale sit potius demōstratur, ideoq; videtur vim tenere qualitatis. Verū quādo à genere prima oritur differētia, & sic sequitur species, in accidētibus non debet numerari. Atq; ideo Aristoteles eaio significatione quidem mistā dixit, virtute autē inter vsias habendā decreuit. Eadem enim in hac inueniri pronunciat, quæ & in cæteris substantiis reperiuntur: id est, cū subiecto posse, & nomē & rationē habere consimilem. Cūoi enim gressutū hominē dicimus, in sub- B iecto idem & vocabulum & eius rationē eandem possumus inuenire. Socrates enim & homo est & gressutus. Similiter prosequitur cætera argumētando varie* ita demonstrans, quædam ioesse vsiæ, quæ sola & omnis habeat, quædam quæ sola & non omnis, quædam quæ omnis & nō sola, quædā nec sola nec omnis. Quæ quoniā in Aristotele ipso manifesta sunt, superfluū visum est aperire: maxime cum hic sermo non transferre omnia quę à Philosopho sunt scripta, decreuerit, sed ea planius enarrāre, quæ rudibus videbantur obscura.

Quæ dicantur vsiæ secundæ.

**aliàs, variata.*

De quantitate. Ca. X.

Descripta igitur vsia, quoniam definiri non potuit propter eas causas, quas superius memoraui, accidentiū defiotionē necessarius ordo poscebat. Quorum primū est, quantū, nec sine causa: nam cū aliquid viderimus, id necesse est quantum sit æstimare. Quantum verò sit, inueniri non potest, nisi fuerit adhibita mensura collectum. Si ergo omissa latitudine solam quis longitudinem voluerit emetiri, longitudo sine latitudine mensuræ subiecta γραμμὴ dicitur. Non quòd sit longitudo aliqua, quæ careat latitudine, sed quòd solam quis metiens longitudinē, γραμμὴν metiri dicitur. Emensa vero cum loogitudine latitudo, dicitur ἐπιφάνεια. Si autē C & altitudo fuerit mēsuræ sociata, corpus cuncta perficiunt. Quod tamē non ita accipimus, quemadmodum solemus accipere naturale, oe ad vsiam reuerti videamur. Deinde metimur & locum in quo aliquid cōstitutum est, tempus quoque mēsuræ subiicitur: nam cum mouetur aliquid, ipso motu necesse est & temporis habere mensurā, cum dicimus primo vel secundo vel tertio anno peruenit, vel mense, vel die, vel hora, vel momento. Hoc modo igitur quantum sit quidque colligitur. Ipsius autem quanti aliud est cohærens, aliud separatum. Cohærens est gramme, epiphania, corpus, locus & tempus. In his enim singularū partium terminos nō potest habere mensura. Simul nanq; vt grammes medio punctum figens, quasi certum mensuræ terminum dederis vtrarumque partiū, quæ diuisa grammæ factæ sunt, fit termin9 ille communis, vt incertum sit cui parti affixus terminus videatur: adeo pars vtraq; sibi cohæret atq; coniuncta est. Epiphania quoque simili de causa connexa dicitur & cohærens. Denique si quis hanc diuidere voluerit, in eius medio grāmen imponat necesse est: cū gramme, hæc quæ epiphaniā diuidit, ex hac

Gramme quid sit.

Cohærentia quæ sunt.

duas partes fecerit, ipsarum duarū partium ipsā gramme terminus incipit esse cōmunis: sic enim sibi connexa est, vt nō appareat cui terminus videatur infixus. D Similiter corpus si quis secare voluerit, diuidendi corporis terminus gramme vel epiphania fit necesse est. Ipsa enim præcisio, quam gramme facit cum epiphania, necesse est in corpus descendat: atq; ideo iocertum est siue grāme siue epiphania cui parti terminū dederint, cum diuiso corpore in vtraque parte epiphaniam necesse est inueniri. Ideoq; corpus cohærens est, in quo facieodarum duarū partium communis est terminus. Temporis quoq; similis ratio est, cui diuidendo si velimus terminum dare, dicamus, modo. Modo autem inter præteritum & futurum tempus ita confusum est, vt incertum sit quo debeat separari. Locus autem quo modo corpus quodcunq; circundat, & corporis partibus occupatur, ita communi termino partitur, quemadmodum partitur corpus: ac propterea eum necesse est cohæreotem vt cætera nominari. Separata vero sunt numerus & oratio. Quis enim non aduertat propriis terminis vnum separatū esse à duobus, duos à tribus? Et in oratione singulæ syllabæ separatæ suot: oatura enim & numero se- E gregantur, cum alterā breuem, alteram longam, & vnā vel duas dicimus. Nimirum apparet hæc quæ diximus, & ad quantum pertinere, & separata oportere nominari. Horum quātorum est & alia differentia. Nam ex his alia sunt, quorum partes positionem habēt, ex qua possit agnosci quæ pars cuiq; iungatur: Alia vero sunt quorum partes positionem habere nō possunt. Positionem autem dico, cum videmus cuiusq; rei dexterā, læuam, superiora, inferiora, ante, post, lōge, iuxta. Sūt ergo quorū partes sibi manifesta positione iungūtur hæc, gramme, epiphania, corpus, locus. Siue enim in gramme, siue in epiphania, siue in quolibet horū positis terminis partes feceris, quanquā sibi cohærentes videantur atq; coniunctæ, tamē aduerti corporaliter licet, quæ pars vbi sit, cui vicina sit, cuiq; iungatur. Sunt vero quorū partes positionē oon habent hæc, tempus, numerus, oratio. Vnum enim cū dicimus, ipsum numerū solum dicētes non aliquid corporaliter oumerantes, non videmus vel eius dextrā vel sinistram. Quippe cū in verbo sit tantū in sono, & in nullo sit corpore, positionē suarum partiū non potest demonstrare, nisi forte ordioē dixerimus, ꝙ vnū sequuntur duo: Positio autē in his duntaxat non potest inueniri. Similiter & in tēpore atq; sermone, maxime cū hæc mox videantur labi, cum dixeris, & tēpus currit, F & sermo cum nondū dictus fuerit non est, & cū dictus fuerit nō apparet. Manifestū est igitur hæc tria positiooem diuersarum partiū non habere. Proprie igitur hæc sola quæ dicta sunt quāta nominātur. Si qua vero præter hæc inueniri potuerint, debēt pro accidentibus poni. Sunt autem quædā quæ accidentibus ipsis accidunt: vt si dicamus, multū album. Propterea multum albū dicitur, nō quod ipsum albū sit immensum, sed quod epiphania in qua albū est multa cernatur. Manifestū est igitur, cùm multū album dicimus, ex epiphaniæ quantitate album quod illi accidit ęstimari. Similiter cū longos actus dicimus, nō quod actus immēsi sint longi dicuntur, sed ex tēporis mensura quo continentur actus, actū quātitas æstimatur. Illud tamē speciale debemus agnoscere, quanto cootrariū nihil esse. Epiphaniæ enim, siue grāme, siue duobus cubitis, siue tribus contrariū est nihil. Nisi forte errore quodā multum & exiguū putemus esse contraria, nō aduertentes hæc in eorū numerū quę adaliquid dicūtur debere transferri. Nihil enim multū

Separata quæ sint.

Differentia positionum.

Partes positionem habentes.

Partes positionem non habentes.

Quāto nihil est cōtrariū.

G vel exiguũ dicitur, nisi alteri fuerit comparatum. Cum enim dicimus montem breuem, grandiorem esse alterum cui comparatus est, indicamus. Vel cum dicimus grãde milij granum, comparatione sui generis, in quo breuius aliquid inuenitur, illud esse grandius monstramus. Ac propterea manifestum est, multũ & exiguum, grande & breue, cum aliquo comparata sui vocabulum reperire. Nec in hoc solo errat, qui putat multum & exiguum quanto debere coniungi, verumetiam si existimet esse contraria, quod fieri penitus non potest. Nam si hæc quodam errore decepti contraria dicimus, fiet vt in vna re, vno atque eodem tempore contraria videantur incidere. Vna enim res, & maior à minore, & breuis à maiore vno atque eodem tempore poterit nominari. Quod fieri nec rerum natura patitur, nec ratio ipsa permittit. Ac propterea eorũ repellenda sententia est, qui hæc credunt esse contraria. Non magis in quanto contrarietas, quàm in circulo videri potest. Veteres enim supra & infra propter cœli terræq; distantiã contraria sibi esse dixerunt, vndiquaque versum asserentes terram subter esse, cœlum super. Contemplãtibus enim nobis naturam rerum, terra quę videtur in medio, vbique subtus est: Nam & antipodes nostri, qui nobis di-

H cuntur figere aduersa vestigia, cœlum super se habent. Claret igitur semper terram in inferioribus constitutam. Denique illa quoq; à physicis iungitur ratio, quod propterea ex diuersitate locorum, terra cœlo contraria est, id est, illud super, hæc deorsum, quod omnia quæ pondere grauia sunt, naturaliter ferũtur ad terram: Ad cœlum vero leuari necesse est, quæ videntur esse leuiora. Hinc igitur cœlum terramq; contraria sibi esse dixerunt, quod hanc deorsum, illud vero superius naturalis necessitas collocauit. Ex hac igitur ratione videtur contrariorum omnium definitio constituta. Dicuntur enim illa esse contraria, quæ cum sint ex vno eodemq; genere, multo tamen à se spacio separantur. Sed hæc qui asserunt, habent aduertere adaliquid dictis potius debere coniungi. Siquidem supra dici non potest, nisi & infra fuerit designatum. Quod si calumniari quibusdã libet supra & infra in categoria magis quæ, vbi, dicitur, videri potest. Cum enim supra & infra dicimus, vbi aliquid geratur, agnoscitur. Sed hæc vt diximus garrientiũ sunt. Nos vero in quanto admitti contrarium credere non debemus. Aduertere interea licet

Contraria quæ dicantur.

I huius occasione tractatus, aliud esse super & subter naturale, aliud vero quod circa nos. Naturale enim non potest immutari, nostrum autem migratione hominũ commutatur. Vt si quis cum in inferioribus fuerit, ad superiora conscendat, aut è superioribus velit ad inferiora descendere, omnia illi quæ ante fuerant, commutantur, cum descendenti inferiora quæ fuerant superiora cernantur. Illud quoque quanto inest, in omni quidem, non tamen in solo, vt non recipiat magis & minus, quod Græce dictum est μᾶλλον ἧττον. Bipedale enim cum dicimus, non possumus aliud bipedale magis vel minus dicere. Simili enim modo bipedale secundum est, quemadmodum & primum. Quod si aliud alio amplius fuerit, iam non bipedalis, sed alterius mensuræ suscipit nomen. Nec numerus magis aut minus sustinet, siquidem tres magis aut minus tribus nominare dementia est. Et tempus non potest esse tempore magis aut minus. Claret igitur his expositis magis & minus in quanto inueniri non posse. Propriũ vero quanti, & quod in omni & in solo inuenitur, illud est, vt omnia eius paria aut imparia dicantur. Vt numerus pár & impar, non æqualis numerus, si par est, aut si impar, inæqualis dicatur. K Similiterq; eius omnia nõ æqualia, aut inæqualia, sed paria aut imparia nuncupantur. Cætera vero, quæ ad quantum non pertinent, similia sibi potius quàm æqualia nominamus. vt albũ albo simile aut non simile dicatur. Hoc enim verbum specialiter iis quæ in quanto sunt, videtur infixum.

Adaliquid Cap. XI.

Categoriarum tertia est, quæ Latine ad aliquid, Græce πρός τι censetur. Et quidem hanc tertiam non ordo, sed tractatus necessitas fecit: nam post quantum quale sequebatur. Verum quoniam in fine quanti quædam eiusdem generis adaliquid videbantur posse transferri, hanc Categoriam, quæ quarta fuerat, necessario tertiam voluit ordinare, vt discussis atque monstratis omnibus, quæ cuique conuenirent, frequens orta confusio solueretur. Incipit autem nõ à definitionibus suis Aristoteles, sed ab eorum terminis, qui ante se aliquid perperam definire voluerunt. Ita tamen hæc debemus audire, quasi tractatui necessaria. Astute enim & dat illis auxilium Philosophus, & medelam male positis terminis quærit, postea suæ prolatione sententiæ omnia quæ improprie definita sunt repulsurus. περὶ τοῦ πρός τι. Adaliquid ergo Categoriam vocamus eam, quæ id quod est dicitur ex altero, sine cuius societate esse non possit, & cuius vis om- L nis ex alterius coniunctione descendit: vt duplum simplici dicitur duplum, maius minoris dicitur maius, simile simili dicitur simile. Claret igitur Adaliquid non sua vi, sed alterius coniunctione consistere. Eodem modo accipiẽda sunt cætera quæ eiusdem Categoriæ esse noscuntur, vt est habitus, affectio, disciplina, positio, sensus. Hæc Aristoteles: ἕξιν, διάθεσιν, ἐπιστήμην, θέσιν, αἴσθησιν nominauit. Et hæc nanque pendent ex altero. Siquidem habitus alicuius rei habitus dicitur, & affectio alicuius adaliquid affectio, & scientia & positio & sensus simili ratione noscũtur. Non nos autem perturbet, quod quædam huius Categoriæ esse narrantur, quæ & qualitati videntur esse coniuncta. Habitus enim & affectio & scientia & cætera quæ cũ his dicta sunt, qualitati videntur maxime conuenire. Sed differentiã debemus aduertere, qua hæ duæ Categoriæ, id est, Qualitas & Adaliquid, siue πρός τι καὶ ποιότης. à se inuicem separantur. Quoties enim scientia cuiuslibet rei quæ sit scibilis scientia dicitur, & sensus rei eius quæ sit sensibilis, sensus dicitur, tunc Adaliquid debemus accipere. M At cum scientia aut disciplina non rei cuiuslibet, sed hominis dicitur, qualitatem debemus agnoscere. Hæc est interim differentia, licet si proprie hanc Categoriam, quæ Adaliquid dicitur, volumus definire, vt à cæteris separetur, in omnes enim videtur incurrere, alio modo eam definire debemus, ne semper parum considerantibus error oriatur. Tunc ergo & vere & proprie Adaliquid dicitur, cum sub vno ortu atque occasu & id quod iungitur, & id cui iungitur, inuenitur. Vtputa seruus & dominus, vtrunq; vel simul est, vel simul non est. Etenim cum dominus dixeris, necessariò existet & seruus: cum vero dominum tũleris, nec seruus apparet. Similiter duplum & simplum, alterutrum se vel perimunt, vel ostendunt: apparente enim duplo, nascitur simplum: duplo pereunte, nec simplum poterit permanere. Similitèrque si simplum non sit, nec duplum est: at si simplum fuerit, & duplum necessariò apparebit. Specialiter tamen ac regulariter, vt hæc Categoria manifestius dignoscatur, hæc via est, qua debemus aduertere, non recte dici Adaliquid, nisi cum καθέκαστον πρὸς καθέκαστον ἀναφέρεται, hoc est, singulare ad singulare

Adaliquid (beside "περὶ τοῦ πρός τι. Adaliquid ergo Categoriam")

Adaliquid quando dicitur.

A ſingulare refertur. Similiter cum dicimus duplum, ſine dubio non generaliter, ſed ſpecialiter hoc duplum dicimus, & huius ſimpli duplum dicimus. Ac propterea tunc vere Adaliquid categoria eſt, quoties verbi gratia, Socratem Chryſippo dicimus eſſe vultu conſimilem. Cæterum quo pacto vel quis vel cui ſit ſimilis, demonſtrabimus, niſi & quis ſimilis ſit, & cui ſit ſimilis perſonaliter indicemus? Sed ſunt quidam qui huic definitioni velint mouere ſuperfluam quæſtionem, aſſerentes inueniri poſſe Adaliquid dictum quod ante ſit, & poſtea naſcatur quod de ipſo debeat nuncupari, vt etiã videantur hæc duo nec ortu, nec occaſu ſibi eſſe coniuncta: Ac dant exempla ſcibilis & ſcientiæ, aſſerentes ante ſcibile fuiſſe, & poſt eius ſcientiam conſecutam. Verbi gratia ante Geometricos γεγραμμή, vel circulus fuit, ſed eorum ſcientia poſtea à ſapientibus comprehenſa eſt: proptereàque ante fuiſſe ſcibile in quo poſſit ſcientia reperiri. Hoc argumento igitur monſtrant multa eſſe huius Categoriæ, quibus non & ortus & occaſus videatur eſſe communis. Et ſenſibilis enim ſenſusque exemplum ſimili ratione conſtare contendunt: Siquidem ſenſibilia ante fuerint. Elementa enim quiB bus omne corpus conſtat, ante fuerũt quàm corpus ex his aliquod naſceretur, in quo ſenſus exiſteret. His igitur argumentis oſtendunt definitionẽ Categoriæ quæ Adaliquid dicitur, non recte eſſe defixam. Hæc ſolent parum diligenter naturam rerum intuentes aſtruere. Omnia enim quæ ſunt, aut naturali potentia dicuntur eſſe, aut operatione faciendi, quæ Græci δύναμιν καὶ ἐνέργειαν vocant. Quas ſi quis ſeparare voluerit, nec vlla ſocietate confundere, intelliget Adaliquid dictum nõ poſſe eſſe ſine altero cuius eſſe dicitur. Scibili enim γεγραμμῇ ſine circulo in ipſo ortu naturæ ſcientia ſociata eſt. Simul nanque vt ſcibile eſſe cœpit, habuit ſcientiam ſui, ſed necdum ἐνεργείᾳ, id eſt, operatione monſtrata eſt. Non ergo tunc cœpit eſſe ſcientia eius, quando cœpit operari, ſed cum ipſo ſcibili orta eſt, & operatio poſtea eſt conſecuta. Diſcernere enim nos oportet operationis exordium. Tunc enim poſſumus aduertere ſcientiam cum ſcibili eſſe procreatam, operationem vero eius apparuiſſe poſtea indagatione prudentium. Quibus depulſis, optima definitio eſt Adaliquid relatorum, ſemper ea ſimul vel extingui, vel naſci. Illud ſanè debemus memoria continere, non omC nia Adaliquid dicta hiſdem caſibus referri ad ea quibus iunguntur, ſed alia genitiuo caſui, alia datiuo, pleraque ablatiuo copulari. Et genitiuo quidem, vt ſeruus domini, duplum ſimpli. Datiuo, ſimile ſimili, par pari. Ablatiuo vero, ſenſibile ſenſu ſenſibile, ſcibile ſcientia ſcibile, & cætera huiuſmodi, quæ variis caſibus alterius ſocietate nectuntur. Ineſt autem huic Categorię & ſoli & omni, vt inter cõiuncta duo, quæ ex ſe pendeant, ſit alterna conuerſio, quæ Græce dicitur ἀντιστροφή. Vt duplum ſimpli dicitur, & ſimplum dupli, & ſeruus domini, & dominus ſerui. Apparet ergo hæc copulata vicaria in ſemet replicatione conuerti, ſi tamen ſcienter & prudenter iſta fiat conuerſio. Nam ſi imperite hæc vocabula conuertantur, oritur magna confuſio: Vt ſi quis imperite dixerit, auis pennam, ſtulta conuerſio eſt, non enim penna omnis auis eſt. Siquidem ſunt quædam pennæ, quæ non ſunt auium, vt cicadarum, muſcarum, cæterorumq; animalium, quæ ſimiliter natura formauit. Quod ſi quis, pennam pennati pennam dixerit, quaſi conuerſio recta eſt. Hoc loco libitum eſt, quaſdam tenebras quæ emergere ex Categoriarum ſi-

ὡς πρός τι.

militudine aſſolent aperire. Siquidem cum dicimus, D pennam pennati, & caput capitati, videmur vſiæ partes in accidẽtibus ponere. Penna enim ſine dubio pars vſiæ eſt, vel caput, vel manus, quæ ſi Adaliquid referantur, inter vſias, & Adaliquid videbitur nulla eſſe diſcretio. Vt igitur amoueatur vniuerſa confuſio, aduertere nos oportet, quo pacto & vere & proprie Adaliquid definitum ſit. Ita enim eius definitio ſe habet, vt dicatur adaliquid, cuius id quod eſt pendet ex altero, cuique neceſſe ſit ſingulariter, id eſt, καθέκαστον vicaria in ſemet mutatione conuerti. Hoc quis conſyderato, reperiet, nec pennati pennam, nec capitati caput recte poſſe Adaliquid nominari. Non enim vt pennati pennam dicimus, ſic poſſumus dicere pennæ pennatum, vel capitis capitatum: Id nanque qui dixerit, irridebitur. Eſſe enim pennato non ex penna deſcendit, neque penna ex pennato conſtat. Similiterq; capitatum non conſtat ex capite, neque caput ex capitato videtur conſiſtere. At quod vere Adaliquid dicitur, cõuerti per vices poteſt, vt ſuperius diximus, dominus ſerui dominus, & ſeruus domini ſeruus: & rurſus ſubtracto ſeruo, dominus non eſt, remoto domino nec ſeruus apparet. Pennatum vero eſſe poterit etiam penna pereunte, & E rurſum penna pereunte pennato poteſt eſſe. Conſyderata ergo definitione huius Categoriæ, poterit etiam confuſionis ex ſimilitudine exortæ diſcretio reperiri. Eodem pacto poſſumus hanc Categoriam & ab oppoſitorum ſimilitudine ſeparare. Nam & oppoſita quæ ἀντικείμενα Ariſtoteles vocat, quandam huius Categoriæ ſimilitudinem reddunt. *Oppoſita.* Siquidem calidum & frigidum videntur ſibi oppoſitionis ſocietate coniuncta, ſed calidum non frigidi calidum, ſed frigido oppoſitum dicimus: Et iuſtum non iniuſti iuſtum, ſed iniuſto contrarium nominamus. Ariſtoteles quidem vt in principio huius Categoriæ diximus, multa exẽpla proponit, quæ ad hanc non ſub certa forma pertinere videantur, volens de conſequentibus reprehendere vicia cæterorum, qui hanc ſecus definire voluerunt. Deniq; & virtutem maliciæ & ſcientiæ ignorantiam quaſi Adaliquid poſuit, eáque dixit poſſe recipere contrarium: Non quo ita res poſtulet, ſed vt indocte diſſerentium vicia poſſet oſtendere. Hæc nanque, vt ſuperius explicauimus, oppoſita potius quàm Adaliquid dicta iudiF canda ſunt. Mihi vero, vt & ipſi Ariſtoteli placet, magis & minus hæc Categoria non omnis quidem nec ſola videtur poſſe ſuſcipere. Simile enim cuilibet & magis ſimile, & minus ſimile poſſumus dicere. Sed hoc nõ in omnibus vt dixi quæ ſunt Adaliquid poterit inueniri. Nanque nec magis pater, nec minus pater poteſt dici, nec minus filius, aut magis filius, nec minus duplum, aut magis duplum. Non nos autem fallat, vt putemus Adaliquid eſſe quoties, verbi gratia dicimus, cuius equus vel cuius lignum, vel cuius fundus: Hæc enim dominum, vel poſſidentis perſonam monſtrantia non Adaliquid dicta cenſenda ſunt. De qua Categoria quantum potuimus, explanauimus: licet tanta huic cum cæteris videatur eſſe permixtio, vt ipſe quoque Ariſtoteles huius diſcretionem haud facile repererit, cuius etiam longa ac diuturna non ſit indecens retractatio.

De qualitate. Ca. XII.

Nunc de qualitate tractemus, ſecundum quam ea quæ ſunt, qualia nuncupantur. Multi autem quærunt, quid ſit qualitas, & quid quale, quorum facilis ſeparatio eſt. Qualitatem nanque dicimus dulcedinem, auſteritatem, albedinem, nigredinem. Quale vero intelligitur, quoties album aliquid, vel dulce, vel auſte-

G rum, vel nigrum dicimus. Licet Aristoteles indifferenter pro qualitate, quale posuerit, & qualitatẽ pro quali, proptereáque etiam nos eundem secuti similia sensimus. Hanc autem Categoriam propterea cæteris difficiliorem volunt, quia facilius quàm cæteræ in omnes videtur incurrere. Vtputa in vsia inuenitur, cum dicimus, homo Grammaticus. In quãto, alba vel nigra epiphania. In Adaliquid, prudens pater, optimus filius. In facere, dure saltat. In pati, fert fortiter vulnera. In loco, obscurus locus. In tempore, calidus mẽsis, aut frigidus. In iacere, pronus aut supinus iacet. In habere, decenter armatus. Erit igitur non paruæ prudentiæ, qualitatem cum cæteris penè confusam mentis viuacitate secernere.

Species qualitatis. Huius sunt species numero quatuor, quas Aristoteles pro generibus posuit, scilicet propterea, quia & ipsæ singulæ habent species suas. Id vero cum acciderit, subalterna nominantur, quæ Græci ὑπάλληλα vocauerunt. Ergo primum genus est habitus & affectio: secundum, potentia naturalis: tertium, passiuæ qualitates siue passiones: quartum, formæ ac figuræ. Hæc Aristoteles ἕξιν καὶ διάθεσιν dixit, φυσικὴν δύναμιν· παθητικὰς ποιότητας καὶ πάθη, σχήματα καὶ μορφάς.

H *Habitus.* Habitus, affectio est animi longo tempore perseuerans: Vt est virtus & disciplina, quæ perseueratione sui & perpetuitate temporis æstimantur, nisi forte eas languor corporis aliquis, & casu iniecta debilitas amputauerit. *Affectio.* Affectio vero est mutabilis mentis impulsio, vel cupiditas leuis, quæ breui tempore deleatur. Habitus ergo & affectio videri potest. Ab hac nanque incipit, & si ipsa permanserit, habitus nascitur: Affectio autem habitus videri nõ potest. Si enim ad habitum peruenerit, vocabulum proprium non tenebit. Hoc loco non est incongruum, quod sæpe quæsitum est, breui tractatu dissoluere ac docere, quid virtutem disciplinamq; discernat. Hoc profecto, quòd disciplina in ea parte animæ, quæ rationalis dicitur, tantummodo versatur: *Virtus et disciplina differunt.* Virtus vero omnes animæ partes amplectitur, omnemq; animam suo imperio gubernat ac regit: vt & iracundiam domet & cupiditates animo amoueat, quod disciplina facere haudquaquam valet.

Potentia naturalis. Potentia naturalis est, quoties quis videtur vel posse vel non posse aliquid per naturam facere: vt verbi gratia, plerunque visis corporibus puerorum, & contemplatis artibus pronunciamus aliquid de futuro, eosq; dicimus vel pugillatores fore vel cursores, I non quòd iam hac arte vel studio teneantur, sed quòd videantur positione corporis hæc facilius impleturi. Similiter salubres vel imbecilles dicimus, qui aut facile aut non facile recipiant ægritudinem. Eodem modo nanque & in his potentia naturalis aduertitur, quæ eos facit vel languoribus crebrius subiacere, vel retinere perennem sospitatem. Durum quoque & molle cum dicitur, ostendit potentiam naturalem. Durum siquidem est, quod firmitate naturæ corruptionem sui non facile admittat. Molle vero, in quo est natura luxuriosior, *†nec ad contraria repellenda sufficiens. *(*†alias, laxior.)*

Tertium genus qualitatis siue species, passiuæ qualitates & passiones, quæ sunt huiusmodi, austeritas, calidatio & frigidatio. Sic enim θερμότητα & ψυχρότητα placet dicere, & albedo & nigredo: *Passiuæ qualitates.* Quæ nõ idcirco passiuæ qualitates dicuntur, quòd patiantur aliquid, sed quod faciunt passionem. Mel nanque vt dulce sit, non à dulcedine aliquid passum est, sed dulcem gustantibus efficit passionem. Passiuæ autem qualitates rectius dicuntur, albedo & nigredo, & horum media, id est, rubor & pallor: Hæc enim non nisi animæ vel corporis passione nascuntur. Vt enim nigrescat aliquis, corporis K passio est, vt pallescat vel rubescat, animæ: quæ cum turpitudinis verecundiam ferre nequiuerit, quasi ad obtentum sui, sanguinis copiam in exteriores corporis partes fundit, eóque fit vt pudore nimio rubescamus. Pallor quoq; simili animæ passione consistit, cum perculsa metu nimio ad cordis vlteriora cõfugit, eamque sanguis insequitur, adeo vt desertum sanguine quod est in conspectu corpus albescat. Hæc animæ passio ita à Philosophis vera esse firmatur, vt etiam si pallor vel rubor in corpore iugiter perseueret, simili passione asserant euenisse. Hæ igitur qualitates si in corpore perseuerent, quia secundum eas quales dicimur, ipsæ quoque qualitates passiuæ censentur. Sin vero ad breue tempus extiterint, ita vt cito discedant, passiones eas potius nominamus. Non enim quis si ad tempus iratus est, aut erubuit, aut incaluit, aut refriguit, mox ad statum naturæ iterum rediturus, rubicundus, vel iracundus, vel calidus vel frigidus appellari potest, si ad tempus aliquid passus est. Erit ergo inter passiuas qualitates & passiones ista discretio, quod passiones ad tempus exortæ facile commutantur, passi- L uæ vero qualitates secundum quas quales dicimur, perpetuo perseuerant.

Quartam nunc qualitatis speciem retractemus, in qua sunt formæ & figuræ: Sed figuræ in animalibus, formæ animalibus tribuuntur. Figuras *Differũt forma & figura.* enim tunc designamus, cum vel Trigonum vel Tetragonũ, vel Conum vel Cylindrum, vel Sphæram dicimus. Formas autem, cum formosos asserimus aliquos vel deformes. In eodem qualitatis genere sunt curuitas & rectitudo. Audemus etiam εὐθύτητα καὶ καμπυλότητα hoc pacto conuertere. Ab iis nanque rectum vel curuum quippiam dicitur: Læuitudo quoque & asperitas, & raritas ac densitas, è quibus rarum, densum, læue & asperum designamus, qualitatum quidem numero sociantur, sed habent alteram interpretationem sui. *Densum.* Siquidem densum coarctationem nimiam cõiunctarum partium videtur ostendere: *Rarum.* Rarum contra, in quo interuallis frequentibus latior partium videtur esse cõiunctio: *Leue.* Quinetiam læue illud proprie videtur ostendere, in quo positio partium ita apte pariliterque digesta est, vt nulla earum mensuræ alterius emineret. *Asperum.* Contra asperum discrepantia coniunctarum partium facit. Asperitatem nanque non gignit nisi inæqualitas partium, vt sit longior vna, altera inferior. M Ac propterea hæc quidam volunt Categoriæ alteri sociare, quæ apud Græcos κεῖσθαι, apud nos iacere, siue vt Augurius, quem ego inter doctissimos habeo, voluit, situs dicitur. Claret enim vnumquodque earum partium, quæ corpus efficiunt, positione constare: Veruntamen cum læue vel asperum, vel densum vel rarum dicimus, qualia demonstramus, eáque omnia quę de his superius explicata sunt, ad interpretationẽ non vocabuli, sed naturæ videntur potius pertinere. Qua de causa cogit ratio, vt hæc quoq; inter qualia numeremus. Ab his igitur quas enumerauimus qualitatibus παρώνυμος qualia nominantur: vt læue à lęuitate, à densitate densum, cæteraq; his similia. Sed plerunque accidit, licet raro, vt † qualia non παρώνυμος à sua qualitate descendant: vt à virtute non potest dici virtuosus, sed moderator & industrius. Nec in Græco quidem ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ἀρετικὸς dicitur, sed σπουδαῖος. *(†alias, licet ratio, non desit, vt. Cice. vertis studiosus.)* Vnde apparet qualia etiam neglecta plerunq; paronymorũ deriuatione constare. Hæc hactenus: Nunc qualitatis huius propter quã diuersas species explanauimus, consequentias, & proprium videamus.

Et primum

A Et primum quidem cōtrarietatem recipere qualitates, nulla dubitatio est. Quis enim dubitat saluti contrariū esse languorem, iusticiæ iniusticiā, calorē frigori, malo bonum, non erudito literis eruditum? Sed hoc non in omni qualitate reperies: Nā pallido vel fusco, vel quadrato vel trigono, nihil potest esse contrarium. Nō ergo erit incommodum regulam quādam dare, qua quæ qualitates cōtrarietatem non recipiant, possit aduerti. Erit igitur notum doctis, eas qualitates quæ contrariis mediæ sunt, & eas quæ ex formis figurisque nascuntur, contrarietatē penitus recusare. Contrarius autē medias dixi, vt est fuscum & pallidū: Hæc enim duo de albedine nigredineq; nascuntur, ac sunt his media, ipsa verò albedo & nigredo sibi sunt contraria, fusco autem pallidoq; contrarium nihil est. Claret ergo contrariorum media contraria non habere: Quinetiam qualitas quæ ex forma vel figura consistit, contrarietatis ignara est. Quid enim quadrato vel trigono, quid circulo vel cono vel cylindro contrarium quis opponat? Regulariter ergo teneamus contrarietatis receptricem qualitatem, nec omnem posse esse, nec solā. Nec illud est omittendum, vt sciamus in cōtrariis qualitatum sub eadem

Qualitates esse recipiunt cō trarietatē.

Qualitates quæ non su scipiunt cō trarietatē.

B Categoria esse alterum, sub qua aliud inuenitur: vt iusticiæ iniusticia cōtraria est qualitas, iusticia & iniusticia, igitur qualitas est albedo, nigredinem quoque esse qualitatem necesse est. Quo fit, vt regulariter cōtrariæ qualitates Categoria semper eadem vinciantur. Quærentes interea quid sit proprium qualitatis, quoniā con trarietatem suscipere nec solius est nec totius, aliud perscrutemur. Video enim magis & minus, hoc est, μᾶλλον καὶ ἧττον in se recipere qualitatem. Nanque magis album, vel magis nigrum, vel magis musicum, vel minus musicum possumus dicere. Verū id quoque nec in omni qualitate, nec in sola poterit inueniri. Quis enim prudentiam [prudentia] prudentiorem poterit dicere, vel albedinem clariorem [albedine,] vel doctrinā [doctrina] doctiorem, vel trigono magis trigonū, vel quadrato magis quadratū? Si enim trigonum fuerit, magis esse quàm trigonum non potest: Aut si magis aut minus fuerit, iam trigonum non erit. Separare tamen placet ac discernere eas qualitates quæ magis & minus recipiunt, ab iis quæ hunc gradum comparationis recusent. Sit ergo hæc regula, qualitates ipsas magis & minus non posse suscipere. Ea verò quæ ex his fiunt, comparata vel magis recipere posse vel minus: Vt eloquen-

Qualitates nō suscipiūt magis & minus.

C tiam magis eloquentiā seu minus, nullus dicere potest: Eum vero qui eloquens dicitur, magis vel minus cæteris eloquentem possumus dicere. Claret ergo magis & minus in qualibus inueniri posse, nunquā posse in qualitates incidere. Figuræ quoque vt superius explicatum est, non admittunt magis & minus. Siquidem circulo si aliquid addas vel minuas, circuli iam vocabulum nō tenebit, & in alterius figuræ nomen migrabit. Manifeste igitur designatum est, quæ qualitates huiusmodi gradus comparationis accipiunt, & quæ ab his videntur esse alienæ. Reliquum est vt qualitatis proprium, quod apud Græcos est ἴδιον, inuestigemus. Nanque vsia habet hoc proprium, vt singularis atque vna numero contraria in se suscipiat: Suscipiat autem dixi, non habeat cōtraria. Meminisse autem nos oportet, quòd vsiæ cum de ea tractaremus, nihil esse diximus contrarium. Ergo vt eius est proprium, suscipere contraria, id est, sanitatem modo, modo ægritudinem, quanti verò, id est, τοῦ ποσοῦ, vt par impárve dicatur. τοῦ δὲ πρός τι adaliquid, vt sint ἀντιστρέφοντα, hoc est, vt in se conuertantur, ac sint sibi natura coniuncta: Ita & qualitatis hoc

D proprium est: vt cuncta qualia similia aut dissimilia nominentur. Et dulce enim dulci, & albo album, & stulto stultum, & leni lene, & calido calidum, similia vel dissimilia proprie nuncupantur. Alter enim si dicta fuerint, nuncupationem propriam non habebunt. Ne autem nonnulli in legendo turbentur, quod & affectio & habitus & disciplina, quæ in adaliquid dictis, id est, ἐν τοῖς πρός τι posita, eidem qualitati quoque cōnexæ sunt, hanc discretionem damus, vt tunc categoriç adaliquid socientur, quando sunt genera: cum vero species, qualitati. Vtputa si disciplinam dixeris, quæ est genus cæterarum, adaliquid referenda est: Disciplina enim disciplinabilis vel discibilis rei disciplina dicitur. Quod si musicam dixeris, musica disciplinæ species est, nō genus qualitati necteda est: Neque enim musici musicam possumus dicere, sed musici disciplinam. Similiter & affectio & habitus secundum genera & species, nunc adaliquid, nunc qualitati nectuntur. Si quidem si affectum vel habitum, hoc est, διάθεσις & ἕξιν generis dixeris, id est, disciplinæ adaliquid referuntur? Sin autem affectum siue habitum speciei esse dixeris, id est, Musicæ vel Grammaticæ, qualitates debemus agnoscere. Quā-

E uis ipse quoque Aristoteles magnus ingenio huic penè permixtioni concesserit ac dixerit, posse contingere, vt quod qualitatis fuerit, idem referatur adaliquid, nec esse importunum, si vna res duarum categoriarum vocabulo concludatur. Dicta sunt autem omnia quæ ad quatuor categorias maximas atque difficiles pertinebant: Nunc ordo commonet vt post qualitatem de facere & pati tractatus habeatur. Quæ duo videntur ex qualitatis fonte descendere: Id nanque quod calidum facit, calidum sit necesse est. Calidum vero quale esse cognoscimus.† Similiter quod calidum fit, passione sui accipit qualitatem. Et qui docet, cum docet doctor est, & discipulum facit, vterque autem siue doctor siue discipulus qualis est: & cætera his similia consyderata demonstrant rectè has duas categorias præposita qualitate tractari. Hæc duo autem facere & pati multi dixerunt, non posse nisi iis quæ fuerint contraria peruenire. Id enim quod dulce est, dulce non facit, nisi id quod dulce non fuerit: Nam si id quod patitur dulce fuerit per naturam sui, alterius dulcedinem quo recipiat non habebit: Necesse est ergo dulce non esse id quod patitur, vt dulcedinem recipiat alienam: Ac propterea cum quod facit dulce est, & quod patitur dulce non est, ne-

De facerē & pati. Cap. XIII.

† quale esse cognouimus.

F cessario dicuntur videri contraria. Nonnulli diuersa senserunt, asserentes non posse hoc nisi in similibus inueniri, & sub eodē genere constitutis: Nec posse aliquid pati vel facere, nisi simile faciat, aut à simili patiatur. Dulce enim & amarum, vel calidum & frigidum licet contraria videantur, tamen cum sub eodem sensu fuerint, similia esse confirmant. Denique ab alienis penitusq; discretis patiendi faciendive rationem dicunt nō posse consistere: Vt verbi gratia, Quid enim faciet numerus in amaro, vel quid albedo pati possit à numero. Sed hęc sit conflictio cæterorum: Nobis antē regula illa sufficiat, vt sciamus facere & pati genere esse coniuncta, qualitate discreta. Etenim calidum quod frigido præstat calorem sui, sub eodem genere est quo est frigidum, sed discrepat qualitate quod calet: Et doctus cum docet indoctum, sub eodem genere est, sed qualitate discernitur. Claret ergo facere & pati genere esse similia, contraria qualitate. Sed hæc duo vt superius diximus, adeo videntur qualitati nō modo ordine, sed

G etiam ratione coniungi, vt eadem recipiant quæ recipere diximus qualitatem. Nanque & contrarietatem non respuunt, quam qualitas recipit, & magis & minus admittunt, quorum qualitatem tamen diximus receptricem. Harum vero categoriarum proprium, quod est Græce ἴδιον, quoniam ipse quoque Aristoteles omisit, nec à nobis lector inquirat.

De iacere siue situ. Ca. XIIII. Sequitur vt de iacere dicamus, siue de situ, vt quidam putant: Quæ categoria in adaliquid relatis, iam videtur esse tractata. Siquidem quod iacet, positum iacet: Positum vero positionis est, & positio positi. Qua de causa, vt ipse quoque Aristoteles quẽ sequimur fecit, ad alia transeamus.

De vbi & quando. Cap. XV. Vbi & quando videntur locus esse & tempus cum nõ sint, sed sunt in loco & tempore: Vt, Romæ in Senatu ante horam tertiam post mensem Martium. Hæc vt diximus in loco sunt & in tempore, nõ locus & tempus. Denique vt claras & nullius tractatus indigas has categorias Aristoteles quoq; transgressus est, quod nos etiã faciemus. De tempore enim & loco inter summos Philosophos vetus & magna quęstio est, quibusdã volentibus hæc corpora esse, aliis vero sine corporibus æstimari.

De habere. Cap. XVI. Non vno modo habere aliquid dicimur. Quantum enim tra-
H ctando colligimus, sub hoc verbo octo sunt quasi quædam species. Prima est, quotiens animo habemus aliquid, vt iustitiam, castitatem, iniustitiam vel libidinem. Secunda quotiens in corpore habere aliquid dicimur, vt albedinem & nigredinem, varietatẽ, vel cætera quæ per qualitatem corpori insidunt. Tertia de quantitate descendit, quotiens quatuor vel quinque pedum habere dicimur longitudinem. Quarta, cũ non in toto corpore, sed in parte corporis aliquid habere firmamur, vt in digito annulum, in pede calceos, vel cothurnos. Quinta species est, cum non in corpore, sed circa corpus habere aliquid dicimur, vt est vestimentum atque indumenta omnia. Sexta, quotiens ipsas partes corporis habere narramur, vt manus, pedes, caput, aut reliqua quæ sunt in compagine membrorum. Septimus vero locus est, quotiens far vel vinum vas aliquod habere dicitur. Octauus habendi gradus est, qui possessionem nostram vel dominiũ videtur ostẽdere, cum ædes vel rus quis habere dicitur, vel sepulchra maiorum. Hi sunt habendi modi, quos designato numero comprehendimus, extra quem si quis potuerit inuenire, desidiæ nostræ culpa non erit, cum Philosophus ipse liberum di-
I miserit arbitrium inquirẽtibus. Sanè illud verbũ multi doctorum respuunt, atque impropriè proferri confirmant, cum mulier habere maritum dicitur, vel vir vxorem, vel pater filium, vel filius genitorem, propterea quòd asserunt nihil haberi posse quod habentẽ habeat: Sed rectius dici autumant esse mulieri virum, vel vxorem viro esse, patrem filio esse, famulis dominum. Siquidem huius verbi vim in hoc esse contendunt, vt significare nõ possit, & habere aliquem & haberi.

De postprædicamẽtis. Cap. XVII. Tandem quasi magni æquoris freta transgressi, categoriarum numerum terminauimus, vt arbitror non insuasibiliter vel insuauiter doctis, satis vero clare volentibus discere: Sed quædam restant quæ calcem libri huius nos tangere contradicunt. Nam & in categoriis singulis de contrarietate tractatũ est, cum quæ reciperet contrarium, & quæ respueret diceremus. Tamen quid sit ipsum contrarium, nullus adhuc tractatus ostendit: Et adhuc quædam verba remanent, quorũ vis ac proprietas debeat explicari. Qua de causa ad oppositorum tractatum necessario transeamus.

De oppositis. Ca. XVIII. Oppositorum species quatuor sunt. Opponitur nanq; aliud alteri: Primo, aut figura eius categoriæ, quæ adaliquid dicitur: Secundo K aut cõtrariorum modo: Tertio, aut eorũ quorum circa nos esse dicitur vel habitus vel priuatio. Habitum sane hoc loco ex habendo debemus accipere, nõ vt in superioribus definiuimus esse habitum affectionem animi quãdam sempiternam: Quarto modo, cũ aut confirmamus aliquid, vel negamus, Vt verbi causa, ab iis quæ adaliquid dicuntur ponamus exemplum, Primum oppositum videtur duplum simplo, vel pater filio. Secundum vero contrariorum exemplum sit, malũ bono. Tertium eorum quoq;, quæ per habitum & priuationẽ dicuntur, sic cæcitas & visio. Quarto illorum etiam in quibus est negatio & affirmatio: sicut, currit, non currit. Discretio vero contrariorum, & eorum quæ adaliquid dicuntur, contẽplantibus manifesta est: adaliquid enim dicta de sibi oppositis nominantur: Simplum nanq; oppositum dupli est, & duplũ oppositum simpli. Contraria vero id quod dicuntur ex se habent, neq; alterius indigẽt. Quis enim malum boni dixerit, aut quis bonũ mali? Hæc est ergo harũ duarũ specierum, quæ ex oppositis veniunt, dilucida & clara discretio.

Tres species cõtrariorũ. Ipsa vero contraria in tres species diuiduntur: Aut enim mediata sunt, id est, habẽt aliquid inter se medium: Aut sine medio: Aut vt in quibusdam repperit ratio, habent quidẽ medium, sed eius L vocabulũ non apparet, nisi vtriusque oppositi negatione consistat. Mediata ergo sunt hæc, album & nigrum, inter quæ quando nasci potest pallidum vel fuscũ, mediata hæc opposita dicta sunt. Quæ vero mediata sunt, non necesse est vnũ de duobus oppositis in corpore reperiri: Si enim nigrum non fuerit, potest esse fuscũ: Aut si album defuerit, pallidum poterit inueniri. At vero ex his oppositis quæ mediata non sunt, vnum necesse est accidere de duobus, vt est salus & ægritudo. Horũ medium nihil est, propterea quòd aut salutẽ necesse est, aut ægritudinẽ humana corpora retinere. At illa quibus est quidem medium, sed caret nomine, nisi huic oppositorum negatione formetur, sunt hæc, iustus & iniustus: est aliquid in medio, sed nõ habet nomen, atq; ideo vtriusque oppositi negatio ei vocabulum creat, vt nec iustum nec iniustũ dicamus id quod est medium. Nunc ea opposita quæ per habitum priuationẽmq; fiunt, diligẽtius retractemus: In his nãq; obseruari oportet, vt sint vtraq; in eodem negocio, in eodem loco, in opportuno tempore. In eodem negocio sunt, cæcitas & visio: in videndo enim & in non videndo consistunt. Hęc & in eodẽ M loco sunt, vtriq; nanque & cæcitati & visioni in oculis locus est. Maxime tamen in his opportunitas temporis quæritur: Nemo enim recte caluus dicitur, nisi eo tempore quo capillos habere debuerit, nõ habebit: Nec sine dentibus, quem νωδὸν Græci vocant, infantem quisquã poterit dicere eum, cui dentes adhuc ætas parua denegauit.

Priuatio. Siquidẽ priuatio, quæ Græce στέρησις dicitur, hanc vim tenet, vt ostendat quemlibet habuisse aliquid per naturam, & non habere. Inter hæc meminisse nos conuenit, aliud esse visionem & cæcitatem, aliud habere visionem, & ea esse priuatum, ne si hæc eadem esse iudicemus, confundi ratio videatur. Quod si quis hoc dubium putat aut parum certum, quid nanque rem sequatur aduertat. Etenim si esset idẽ cęcus & cæcitas, de vno vtraq; dicerẽtur. Dicimus autem hominem cæcum, sed homo dici cæcitas non potest. Claret igitur aliud cæcũ esse, aliud cæcitatem.

Vide an referat Aristotelis sententiam. Nec affirmatio & negatio idem est, quod sunt sub affirmatione negationeq; cadentia. Affirmatio enim sine negatio est verbum confirmans aliquid, aut negans: Alia vero sunt quæ sub his inueniuntur,

A niuntur, vt est, Socrates disserit, Socrates non disserit: Similiter tamen omnia sibi habẽtur opposita. Aliquoties autem mala malis opponuntur, quoties contrariorum media bona sunt, vt est indigentia & redundantia, quæ Græci ἔνδειαν καὶ ὑπερβολήν vocant. His enim duobus malis sibi oppositis, mediocritas media reperitur. Hanc rationem Peripatetici secuti, virtutes medias esse dixerunt, vt plus iusto πλεονεξίαν, minus iusto μειονεξίαν dicerent: Inter quæ mala mediam iusticiam locauerunt. Similiter inter versutiam & hebetudinẽ, prudentiam posuerunt. Inter libidinem insensibilitatemque, quam Græci ἀναισθησίαν vocant, temperantia constituta est. Inter timiditatem & audaciam fortitudo. Ita occultum quoddam genus oppositorum repperit perscrutata ratio, vt interdum mala malis inueniantur esse contraria. Sed Aristoteles harum quatuor specierum quæ ex oppositis veniunt, proprietates & differentias latius & multis modis explicauit: nos autem & genus & species posuisse sufficiat, ne minutioribus occupati, fastidium necessariis afferamus.

Defectus. *Excessus.* *Stupor.*

De priori. Cap. XIX. *Modi prioris.*

Quinq; modis aliud altero prius dicitur: Quorum primus est, cum dicimus aliquem tempore seniorem. Secundus modus est, B in quo aliquid nascitur ex priore, sed priore pereunte secundum perit, secundo pereunte prius incolume perseuerat, vt est vnũ naturaliter prius duobus: Ex eo enim nascuntur duo, sed sine vno duo esse non possunt, sine duobus status vnius manet: Et duobus extantibus, esse vnum necesse est, vno verò apparẽte duo esse nulla necessitas cogit. Tertio modo ordo quidam prius alterũ alteri facit, vt in disciplinis & artibus liberalibus inuenimus: Nanq; in Grammatica prius est singularum discere formas & nomina literarum: dehinc syllabarum coniunctiones cognoscere, tum verborum sumere notionem. Postremus nobis est orationis vsus assumendus, propter quem cuncta eius quasi præcurrentia membra cognoscimus. Et in Rhetorica prioris locus similiter collocatur: Nam prius proœmium dicitur, dehinc narratio, post depulsio, tunc cõfirmatio, postremus epilogus ponitur. His igitur exemplis tertium prioris modum sufficiat demonstrasse. Quartus vero modus est non multum probabilis, & ab ipso Aristotele improbatus exponitur, vt cum fortuna meliores vel clariores, priores vulgus assolet dicere. Sed mea sententia, vis hu- C ius prioris explosa est. Hi sunt quatuor eius quod prius dicitur modi: Sed occultior quidã quintus adiungitur: quoties ex duobus, quæ in se inuicem conuertuntur, illud est potius quod esse alterum facit, vt exempli gratia: Si est homo, rectè dicimus eum animal rationale, mortale, risus capax. Et si vera est hominis ista definitio, esse hominem verum est. Ita vtrunque in se cõuertitur, hoc est, & hominis veram esse definitionẽ, & definitionis hominẽ verum. Sed quoniam definitio vera esse non poterat, nisi prius natura hominis appareret, idcirco ex his duobus quæ in semet conuerti diximus, homo prioris locum tenet, cuius extantia definitionis suæ exprimit veritatem.

De simul. Cap. XX. *Modi simul.*

Sequitur vt proprietatem verbi quo simul esse quędã dicimus, exprimamus. Ratio enim videtur exigere, vt post prioris tractatum de his disputetur, quæ simul esse firmantur. Simul ergo dicuntur tribus modis: cum quælibet simul existunt vno tempore vel apparẽt, ita vt neutrũ de duobus vel prius sit, vel alterum consequatur, sed vtriusque ortus videatur esse cõmunis, sicut calor & splendor in Sole. Secundus locus est eorum, quæ naturaliter simul sunt, nullum tamen eorum præstat alteri: Vt verbi gratia: si simplum & duplum ponamus, necesse est simul esse naturaliter, D sed neque duplum facit vt simplum sit, neque simplum efficit duplum. Hoc loco nos confundere nõ oportet, ne quoniam cum de adaliquid dictis tractaremus, id esse adaliquid diximus quod penderet ex altero, videamur nunc cõtra superius definita tractare: Omnia nanque adaliquid dicta, dici ex altero, non esse ex altero disputauimus, nec vllus error est, si quis verborũ nostrorum pondera diligẽtius perscrutetur. Tertius locus est, quoties ex eodem genere manantia simul videntur esse natura, sed specie discernuntur. Neque verò in eo quòd dicuntur adaliquid, sibi præstant aliquid, vt est animal, idem genus est, sed species longe discreta. Nec vero aut aquatile † quicquam pedestri tribuit vt sit, aut volatili pedestre, aut omnino aliud alteri, in eo quòd est, vllam substantiam subministrat, nullúmque alteri aliud prius est, sed simul omnia ab animali, id est, ab vno genere orta nascuntur.

† volatile.

De motu. Cap. XXI.

Omnis immutatio quæ μεταβολή Græce est, fit tribus modis: Aut ex non subiecto in subiectum, vt est ortus vel natiuitas, quam Græci γένεσιν vocant. Aut ex subiecto in non subiectum, vt est interitus vel corruptio, quam φθοράν Græci dixerunt: Aut ex subiecto in subiectum, vt est motus, qui E Græce κίνησις dicitur. Sed & ipse motus tres species habet, id est, incrementũ, imminutionem, commutationẽ qualitatis siue loci. Hæc à Græcis αὔξησις, μείωσις, ἀλλοίωσις siue φορά dicta sunt. Nanque commutationem circa locum φοράν dici voluerunt, quam nos quoque transgressionem maluimus dicere, secuti doctores. Verum hunc ordinem quem nos in præsenti quasi discrepantes ab eo libro, qui Categoriarum dicitur, diligenti examinatione digessimus, ipse quoque Aristoteles in naturalium libris exposuit. In Categoriis autem secutus docendi compendiũ, speciem pro genere, id est, motum pro immutatione nõ dubitauit assumere: vt motui diceret quasi generi sex species esse subiectas. γένεσιν, φθοράν, αὔξησιν, μείωσιν, ἀλλοίωσιν, τὴν κατὰ τόπον μεταβολήν. Hæc nos Latino sermone, ortum diximus, interitum, augmentum, immutationem, commutationem qualitatis, transgressionẽ loci. Hæ sex species omni à se ratione discretæ sunt: Nisi forte cuiquam parum doctè intelligẽti, qualitatis cõmutatio, id est, ἀλλοίωσις etiam cæteris existentibus fieri videatur: vt cũ nascitur aliquid, aut interit, aut crescit, aut minuitur, tunc facta F dicatur etiam commutatio. Sed id falsum ratio docet: Nam quæ crescunt aut minuuntur, quantitate immutantur, non cõmutantur qualitate. Commutatio enim propriè est qualitatis. Meminisse autem nos oportet aliud esse immutationem, aliud commutationem. Nanque immutatio genus est, commutatio species subiecta motui, quam immutationis speciem diximus. Denique vt horũ sit manifesta discretio, Geometricum ponamus exemplum: Si tetragonum maius quod intra depictum est currentibus per medium lineis in breuia tetragona partiaris, eiq; post vnum breue tetragonũ detrahas, minuisti tetragonũ maius: At si detracti loco addas gnomonem, qui hemicycli specie ponitur, plus tegragono maiori quàm detraxeras reddidisti: idq; quantitatis est non qualitatis, & immutationi potius quam commutationi tribuitur, eoq; à se plurimũ differunt. Fit autẽ differentia rerum omnium tribus modis: Aut materia, aut opere, aut vtroque. Materia, si sint annuli similes duo, vnusq; sit aureus, alter argenteus. Opere, si ex auro dissimiles annuli fabricentur. Vtroque, si annulus sit aureus & stylus argenteus. Claret igitur has immutationis spe-

Species motus.

Differũt immutatio & cõmutatio.

Differentia rerum fit tribus modis.

G cies nec materia sibi, nec opere, nec vtroque coniungi: Adeo autē seiunctæ sunt, vt earum nonnullæ etiam sibi cōtraire videantur. Quis enim dubitet γενέσει φθορὰν, id est, ortui interitum esse contrarium, augmento imminutionem? Ipsa quoque commutatio siue qualitatis siue loci, licet non ex eodem specierum numero, tamen habent quod sibi contrarium videatur. Nam commutatio qualitatis est, cum ex albo fit aliquid nigrum, vel album de nigro, quæ sibi manifeste contraria sunt. Loci quoque commutatio, quam transgressionem diximus, superiorum & inferiorum contrarietatem patitur, & propterea eam quoque habere contraria apparet.

Conclusio operis. Cap. XXII. Hæc sunt fili charissime, quæ iugi labore assecuti, cū nobis Themistij nostra memoria egregij † Philosophi magisterium non deesset, ad vtilitatem tuam de Græco in Latinum conuertimus, scilicet, vt ex iis quoque bonam frugem studij à nobis profecti suscipias, si te non dissimilem nostri, aliarum rerum quæ lubricæ atq; inanes sunt cupiditas retentauerit. Nihil nanq; omisimus in hoc libro quod posset aut delectare iam doctos, aut indoctos manifestius erudire.

† Græci.

H

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPOnensis Episcopi, Principia Rhetorices.

Oratoris officium. Caput I.

RATORIS officium est, proposita quæstione ciuili dūtaxat, primum ipsam intelligere, generalis sit, an specialis: simplex, an coniuncta ex pluribus: absoluta, an comparatiua. Deinde cū intellexerit, inuenire in ea congruentes partitioni locos, & his morales seu naturales accommodare sententias. Exinde iudicare de inuentis, repudiare quæ parum commode occurrerint: Tum iis quæ iudicio examinarit, dare ordinem certum. Etenim quāuis multa pertinentia inuenta sint, tamen nisi pro qualitate & magnitudine sua certis & quasi legitimis sedibus collocentur, aut oberūt,
I aut non magnopere proficient: Subinde ordinationi Rhetor explicationem rerum cōmodare debebit. Quæ duabus partibus constat, structuræ qualitate, & quantitate verborum. Hæc omnia memoria suscipi, quam & plerique Græcorum, & Marcus Tullius in primis Oratori affirmat necessariam, hoc vt opinor modo: venio nunc ad thesaurum rerum omnium memoriam, quæ nisi custos inuentis ordinatisque rebus adhibeatur, intelligimus omnia etiam si præclarissima sint, in Oratore peritura. Memoriam pronunciatio sequetur, res vt Demostheni videtur, inter oratoria officia vel prima vel sola. Quæ consistit duobus, motu corporis, & sono vocis. Hæc tātum summatim tetigisse satis est, quæ sunt Oratoris officia.

Quis sit finis Oratoris Caput II. Reliquum est videre quid sit finis. Finis est, vt opinor, in omnibus rebus, ad quem cuncta referuntur, cuius causa fiunt reliqua omnia, à Græcis τέλος dicitur. Quod etiam in Philosophorum penè omnibus disputationibus quæritur, Quis sit finis bene viuendi, virtus, an voluptas? Finem igitur proprium Oratoris officij alius alium probauerunt. Quibusdam enim visum est, summam Oratoris officij in bene dicendo esse, quibusdam in recte dicēdo, quibusdam in persuadendo consistere. Quinetiam illi qui bene aut vere di- K
cere finem Oratoris officij putauerunt, non abnuunt tamen horum ipsorum finem esse, persuadere, vt sit finis bene dicendi persuadere. Ergo quasi cōsensu omnium finis est Oratoris officij, persuadere. Hoc quia in calūniam videbatur posse recedere (non enim semper persuadet Orator, nec si aliquando persuadere non possit, facultatem & nomen Oratoris amittit) addidit Hermagoras, quo calumniam effugeret, finem esse Oratoris officij, persuadere, quatenus conditio rerum personarūq; patitur. *Finis Oratoris iuxta Hermagoram.* Alia subinde ex eodem verbo persuadendi calumnia nascitur, inuenta sanè à Platone, tractata multum in Gorgia: sed post ac multo impudentius à quibusdē Technicis obtrectantibus Hermagoræ frequentata. Negant quippe proprium esse finem Oratoris officij persuadere, sed cōmunem penè cum vniuersis: Nam & Mathematicos de iis quę in noticiam ipsorum ceciderunt, persuadere: & Medicos de iis quę in arte ipsorū cōtineantur, persuadere: opifices etiam & tabernarios, fabros, & si qui huiusmodi sunt: posse de eo quod agāt, cuiuis probabiliter persuadere, quasi ratione faciant: ergo nō esse integrum finem, qui solam communitatem
L habeat, careat proprietate: esse actum persuadendi communem cum multis, & idcirco nō esse persuadere proprium finem Oratoris officij. Huic quoque calumniæ Hermagoras percommode obsistit. Dicit enim esse oratoris officium, persuadere, quatenus rerum & personarum conditio patitur, duntaxat in ciuilibus quæstionibus: Nam Medicorum & Philosophorum & cæteræ huiusmodi quæstiones extra regulam ciuilem, quam πολιτικὴν Græci vocant, collocantur.

De ciuilib⁹ quæstionib⁹ et differētia generaliū et specialium. Caput III. Sunt autem ciuiles quæstiones, quarum perspectio in communem animi conceptionem potest cadere, quam Græci ἔννοιαν vocant. Verum vt facilius intelligas, quæ sit hæc ipsa conditio quam demonstratam esse volumus, omnia quæcunque huiusmodi sunt, vt ea nescire pudoris sit, & quæ vel ignorantes quasi sciamus, tamen cum simulatione præ nobis ferimus, quotiescunque in dubitationem vocantur, efficiunt ciuilem quæstionē. Quod dico huiusmodi est, Si de pondere alicuius rei quæratur, si non videaris scire quot librarum sit, non est erubescendum: si de longitudine non videris scire quot pedum sit, non est erubescendum: si de cæteris huius-
M modi rebus quas persequi longum est: & ideo quotiescunque in dubitationem venerint, licet faciant quæstionem, tamē ciuilem facere non possunt. At vbi quæritur, sit ne aliquid iustum an iniustum, honestum an inhonestum, laudandum an reprehendendum, præmio afficiendum an supplicio, vtile an inutile, & si qua huiusmodi sunt, nemo non etiam extra omnem artem & scientiam collocatus erubescat, si hæc nescire videatur. Inde est quod omnes persuasum habeant, aut certe aliis persuadere non dubitant, posse se concipere animo discrimen iusti & iniusti, honesti & inhonesti, cæterorūmque quæ supra diximus: Et idcirco quæ dubitationes in huiusmodi rebus oriuntur, ciuiles vocantur quæstiones, quasi non propriæ paucorum, sed communes vniuersorum. Quæ cum ita sint, meritóque communi conceptione animi perspici possint quæstiones, quæ διὰ τῆς ἐννοίας deprehendi possunt, ciuiles vocantur & sunt, in quibus versari & perstare debebit Orator. Duo sunt primi & quasi generales ciuilium modi quæstionum, quorum alter thesis, alter hypothesis vocatur à Græcis. Nos priori nomen nisi Græcum dare non possumus, nec posteriori quidem

Cice. thesin propositum aut cōsultationē vocat, hypothesin causam aut cōtrouersiā.

quàm

A quàm quod videamur dedisse, dedimus: quippe cótrouersiam dicimus, quod nomen tam in τὴν θέσιν quàm in τὴν ὑπόθεσιν potest cadere, in vtroque enim quęstio, hoc est, cótrouersia est. Porrò ἡ ὑπόθεσις significatio, & declaratur ex ipso cōposito nomie, & est aliquid quod est ὑπὸ τὴν θέσιν, id est, sub illo genere quasi species. Thesis est res, quæ admittit rationalem cōsyderationem sine definitione personæ. Hypothesis est, seu cōtrouersia, vt improprio nomine vtamur, res quæ admittat rationalem contentionem cum definitione personæ: Melius autem declarabuntur sub exemplo. Thesis est quęstio huiusmodi, an nauigandū, an philosophandum: Hypothesis est quæstio huiusmodi, an decernendum duellum prælio. Nec desunt qui hinc etiam Hermagoram criminentur, & Apollodorus in primis qui negat quicquam aliud esse hypothesin quàm thesin, & nullius momenti esse discrimen personarum, quanquā vtrunq; hoc genus quæstionis Hermagoras distinxisse videatur: nō minus enim infinitam & interminatā esse hypotheseos quàm theseos quæstionem. Nam cum quęratur, sit, nec ne animaduertendum in Orestem, nō B personā esse quæ faciat quæstionem, sed factum, & nihil interesse an ita quæratur, sit, nec ne animaduertendum in matricidam: Quod si ita est, nihil inter hypothesin thesinq; distaret. Ad hæc nostri primo omnium qualitatem personarum quæstionibus differentiam affirmare, ipsisq; etiam hypothesibus, id est controuersiis sæpe euenire, vt punita & impunita, honorata & inhonorata, quædā relinquenda videantur, non tam ex rerum qualitate, quàm qualitate personæ. Deinde etiā illo distare hęc duo genera quęstionū, quod in thesi perspectio sit alicuius rei qualis sit, in hypothesi contentio: & quantum interest inter perspectionem & cōtentionem, tantum inter thesin & hypothesin esse discriminis. Deinde in thesi quæri, quid omnes oporteat facere, in hypothesi quid vnum aut alterum aut paulo plures, certe definitum hominum modum: Et etiam illa differentia accidit, quod in thesi quasi ignorantes quęrimus, quid sit optimum factu, in hypothesi quasi scientes defendimus. Tum quod omnis thesis de futuro est, hypothesis raro, quinimo nunquam nisi de præterito, aut eo quod iam agatur facit quęstionem. Nemo enim C neq; reus fieri potest, nisi fecerit aut fecisse dicatur, neque præmium aut aliquid huiusmodi petere, nisi iam meritus sit, aut meritum esse contendat. Huic loco opponunt tyrannidis & proditionis reos, & veneficij imperati, & si qua in eundem modum excogitari possunt. In quo studio criminandi fallūtur. Nam & in eo quod proditionis reus est, non de futura re quęritur, id est, de ipsa proditione, sed de eo an susceperit consilium proditionis, quod vtique præcessit: & de tyrannide æque, an cogitarit tyrannidē, & de parricidio non perpetrato, & de veneficio: Ergo semper aut de pręterito aut de præsenti in hypothesi nascitur quæstio, in thesi contra nunquam nisi de futuro: Quæ si ita sunt, satis vtriusque declarata est diuersitas.

Quæ sint circūstātiæ cōtrouersiā facientes. Cap. IIII.

Nunc quoniam quidem de differētia generalium & specialium quæstionum satis dictum est, separataq; thesi ab hypothesi, vt perinde distaret re ac nomine, consequens esse videtur dicere, quid sit quod hypothesin, id est, controuersiam efficiat. Est igitur circunstantia rerum quam περίστασιν Hermagoras vocat, sine qua vlla omnino controuersia non potest esse. Quid sit autem περίστασις, facilius partitione quàm definitione eius deprehendi potest. Sunt igitur partes circunstantiæ, id est, περιστάσεως septem, quas Hermagoras μόρια περιστάσεως vocat, Theodorus στοιχεῖα πραγμάτων, id est, elementa: quod ex eorū coniunctione quæstiones fiant, perinde atque ex cōiunctione literarū nomina & verba fieri videmus. Sed siue στοιχεῖα siue μόρια rectius dicantur, nos omissa controuersia nominis, quæ sint ipsa dicamus. Sūt igitur hæc, quis, quid, quando, vbi, cur, quemadmodum, quibus adminiculis: quas Græci περιστατικὰς ἀφορμὰς vocāt. Horum autem omnium aut rationalis plurimorum congregatio constat quæstionem, aut legalis. Sed nimirum singulorum proprietas exprimenda est. Quis significantiam habet personæ, quæ spectatur duobus modis, ex nomine & qualitate. Ex nomine hoc modo: Quis? Camillus. C. Marius. L. Sylla. Ex qualitate, quis? Diues, pauper, imperator. Est autem definita in nominibus, infinita in qualitatibus personarum perspectio, quādo in appellationem nihil præter nomen cadit, in qualitatem & fortuna & ætas & cōditio & disciplina, & cętera quæ sunt infinita numero. Quid, significantiam habet rei quę facta ab aliquo vel dicta vel cogitata, fieri, dici, cogitari, futurum esse dictum cogitatum iri videatur, bona vel mala, honesta vel inhonesta, iusta vel iniusta, vtilis vel E contra, necessaria vel parua, magna vel parum vsitata vel noua. Quādo, temporis significationem habet, velut interdiu an noctu, sacro an irreligioso die, etiam ex accidentibus, quæ interdum dant tempori suam qualitatem: velut in belli an pacis tempore, in seditione an in concordia, in libertate an in dominatione, & si qua in eundem modum cadere possunt. Vbi, loci significationem habet, veluti in ciuitate an extra, in sacro loco an in profano, in mari an in terra. Cur, significat causam faciendi vel dicendi vel cogitandi, res (vt mea fert opinio) ad constituendam quæstionem in primis necessaria. Quemadmodum, significationem habet ex facti, vel quod fiat, futurúmve sit demonstratione, veluti clàm, palàm, per vim, per dolū: & si qua sunt similia in eundem modū cadunt. ἀφορμαὶ quas nos adminicula dicimus, demōstrationem habent earum rerum per quas factum esse aliquid dicatur, vt est laqueus, gladius, venenū, literę, internuncius, mandata, seruus, conscius, alias vicarius. Horum articulorum, vt supra dixi, aut omnium, aut plurimorum rationalis incursus facient F ciuilem quæstionem.

Quæstiones rationales sūt quatuor modis. Cap. V.

Rationales quæstiones, quas Hermagoras λογικὰς vocat. Melius enim puto sic eas cognominari quàm verbales. Quia λογικαὶ nō ex verbi, sed ex rationis significatione appellatæ sunt à technicis, cum alioquin λόγος interdum verbum significet, interdum ratio legitur: Rationales siue λογικαὶ quæstiones fiunt modis quatuor. Hoc enim in illis quæritur, an sit, quid sit, quale sit, an induci in iudiciū debeat. Vbi quæritur an sit, genus id quæstionis Hermagoras στοχασμὸν vocat: nos coniecturā possumus dicere. Item Theodorus περὶ τῆς οὐσίας, id est, de substantia. *Aristoteles εἰ ἔστι.* Nihil enim factum videri potest, quod non habuerit substantiam, neque futurum, quod non habiturum sit substantiam. Quidam hoc genus quæstionis ex eo quod per id quæritur, an sit vocauerunt. Altera rationalis est quæstio quam Hermagoras finem vocat: Theodorus περὶ τῆς ἰδιότητος, id est, de proprietate. Quidam quid sit: nonnulli, de eodem & altero, περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου. *Aristoteles τί ἐστι.* Tertiam rationalem quæstionem vno nomine omnes qualitatem vocant. De quarta magna contentio est, quam supra de inducendo iudicio diximus. Plerique enim negant esse eam, quando id agāt ne res possit venire in quæstionibus. Sed inter omnes Hermagoræ

præcellit

G præcellit authoritas, qui & quæstionem putat, & in primis necessariam, & agitari in foro multum, & adhibēdam etiam in cæteris statutis primo statim cōgressu, si causæ conditio patiatur. Nihil enim statuto tam interesse eorum quibus iudicium intēditur, quàm declinare iudiciū. Porrò ipsam declinationē iudicij habere nonnullam iudicij speciem. Nam si ita res ageretur, vt quotiēs nollet aliquis causam iudicij, esset hoc in ipsius potestate, nulla erat quæstio. Nūc autem cum semper existant qui impediant, ipsa illa contentio, qua alter in iudicium vocat, alter recusat iudicium, facit quæstionē: quod controuersiæ genus Hermagoras ἀσύστατον appellat, nostrorū pauci, reprehēsionem, pleriq; translationē vocauerunt, vtrique sanè rationem secuti. Qui reprehēsionem dixerūt, eo scilicet quòd cū maxime indicatur in iudiciū, causa reprehenditur & quasi retrahitur: Qui translationem, quòd reus nō omnino excludat actionem, sed vel in præsentem conditionem actio excuset, in aliud genus iudicij transferat vel habitum, iam futuram.

De quatuor quæstionib. legalib. Cap. VI.

Sunt item aliæ quæstiones quatuor, quas inuentores νομικὰς, nos legales appellamus. νομικαὶ sunt scriptum & voluntas, quod illi ῥητὸν & διάνοιαν appellant: ἀντινομία, quā nos contētionem legum contraria-
H rū vocamus: ambiguitas, quā illi ἀμφιβολίαν: collectio, quam illi συλλογισμὸν vocant. Verum hæc paulopost diligentius tractabimus, ita vt significātia cuiusq; euidētius exprimatur, & species generibus addatur. Interim mihi videtur esse dicendum, quibus omnis quæstio articulis, & qualibus nodis sobinde astricta, ad perfectam speciem sui veniat.

Quib. quæstio articulis nascat. Cap. VII.

Et est aliquod dictū quod Græci nominant, id scinditur in duas partes: Et est eius alterum & alterum intentionem verbo factam possumus dicere, id est, verbum quo crimen intenditur: veluti, pulsasti, prodidisti, occidisti.

Quod autem illi nos abnuentiam criminis eius, quod verbū accusator intenderit: veluti, nō pulsaui, nō prodidi, nō occidi. Et his duobus dicto & respōso, vel intento & negato, media nascitur quæstio, hoc modo: Intētio est, occidisti: negatio, nō occidi: quæstio, an occiderit. Sed vt iam à cōiecturali modo recedamus: Intentio est, iniuria occidisti: negatio, nō iniuria occidi: quæstio, an iniuria occiderit. Vel in aliquo legali statu: Intentio est, non licebat tibi hoc facere per legē. Nega-
I tio est, licebat mihi facere per legem: Quęstio est, licuerit ne hoc facere per legem? Hāc quidam vt nos vsque adhuc diximus, quæstionē vocauerunt, quidam statum nominauerūt, ab eo videlicet quod in ea & exordium quæstionis & summa cōsisteret. Primo enim quasi eminus, cum hinc dicatur factum esse, inde nō esse factum, nulla pugna est, sed quasi futuræ pugnæ meditatio. Deinde cum propius accessum est, & quasi ad manus ventum, altercationi & contentioni mutuæ media quęstio interuenit, sic nec ne factū: in ea vterq; consistit, omisso quod ante dicebat. Vnde ei quæstioni status nomen impositum est. Hoc idem Theodorus κεφάλαιον appellat trāslatione vsus, videlicet à principali parte corporis: quod in hoc etiam complexu duorum, quæ vtrinq; dicta sunt, quasi caput quoddam totius cōtrouersiæ efficitur. Consequens huic locus est, aut perinde, aut magis etiā necessarius, quo demonstratur quid causa, quid continens, quid de quo contenditur. Causam Hermagoras αἴτιον: συνέχον continens: de quo contenditur τὸ κρινόμενον. Est ergo causa quæ nisi præcesserit, controuersia fieri non potest. Quod dico tale est: Abdicatur à patre filius, controuersia idcirco non est, quia nulla cur abdicaretur à patre causa præcessit. Denique addamus K
causam, & statim controuersia effecta est. Iurauit se nō ducturum vxorem, & abdicatur. Quod iurauit, αἴτιον factum est, id est, causa cur abdicationem mereretur. συνέχον vel continens est, quod ad refutandū αἴτιον, id est, ad refellendam causam videtur afferri: vt est in hac materia, Militem qui iurauerat se desertur ū, Imperator occidit, & reus fit cędis. Hic enim αἴτιον id est causa iudicij est, quod occidit: Neq; enī fieret reus nisi occidisset: συνέχον id est cōtinens est id, propter quod occidisse dixit, iusiurandū scilicet militis, quod se desert urum iurauerat. Hoc interdum συνέχον Hermagoras, id est, continēs appellat, ab eo quod omnis rei defensio ab eo contineatur: interdum αἴτιον αἰτίου vocat, quasi causam causæ. Nam quemadmodū reatus causa est, quòd militem occidit, ita occidēdi causa, quòd miles desert urum se esse iurauit. Nunc quoniā scimus quid sit causa, quid continens, videamus etiā quid sit de quo contenditur, id est, quid sit τὸ κρινόμενον. Est autem nihil aliud quàm exploratio continentis τοῦ συνέχοντος. Quod dico tale est. Etenim in eadem controuersia perseuerandū puto, quo sint lucidiora quæ tradimus: αἴτιον est, quod occidit L
militē imperator: συνέχον est, quo reus nititur, id est, ratio propter quā se occidisse dicit. est autē quod miles iurauit se desert urum: κρινόμενον est examinatio huius ipsius quod ad defensionem reus attulit. In quo ita quęritur, nū alia causa imperatori fuerit, cur occiderit militē, & hoc pretexitur, vt videatur non quia iurauerit occisus, sed quaqua vel simultatis vel inuidiæ causa. Poterit etiam hoc modo articulus iste tractari. An etiā si iurauerit, parum tamen hæc iusta causa fuerit cur debuerit occidi: & tota perfectio totius συνέχοντος quod ad αἴτιον affertur κρινόμενον vocatur. Euenit tamen nōnunquā, vt in vna controuersia nō simul αἴτιον & συνέχον & κρινόμενον, sed sæpius ipsa omnia per vices reuoluta tractentur. Vt in hac controuersia, Reus est Vlysses lege reipublicæ quòd procos occiderit. Hic enim αἴτιον est, quòd occiderit: συνέχον, quòd eos qui bona sua depopulabātur, & pudiciciæ vxoris insidiabātur occidit: κρινόμενον est, nunquid tamen etsi hæc res præcesserit, alia tamen causa q̄ prætexit, occiderit? Vel nunquid ne pessime quidē de se meritos indēnatos debuerit occidere? Deīde ad hoc κρινόμενον aliud συνέχον affert Vlysses, quo dicat se iussu Mineruę interemisse. Deinde hoc M
ipsum συνέχον, fit κρινόμενον, quo quæritur vtrum nam propter iussum Mineruæ occiderit, & in tali Mineruæ quidem obtemperare debuerit: est αἴτιον proprius accusatoris locus, συνέχον defensoris, κρινόμενον vtriusq; cōmune.

Modi controuersiarū. Cap. VIII.

Subinde dicēdum puto, quemadmodum & quot modis cōtrouersia ἀσύστατος fiat. Tametsi ne dici quidem controuersias oportet quæ statum non habēt, sed παλόγματα irrationabilia, id est, ἄλογα. Fiunt autem ἀσύστατα modis quatuor: Vnum, cū aliquid deest ex circunstantia. Quæ autē vis sit circunstantiæ & supra diximus, id est cum quæstionibus, aut causa, aut persona, aut locus, aut aliquid eorū deest, quibus effici circūstantiam diximus. Hoc autem genus asystati in scholasticā materiam non potest cadere, idcirco quia esse non poterit vllū thema deficiente circunstantia. In veritate tamen nonnunq̄ euenit, vt aliquid horū desit, & per imprudētiam actoris profligata causa veniatur ad iudicē. Alter est modus asystati, quem κατ' ἰσότητα appellant. Nos tamen si nomen Latinū dare nō possumus, tamen vim intelligere debemus. Nam cum eadem vtrinq; dicuntur, & nulla re, ne parua quidē discernuntur, tamen

huiusmodi

A huiusmodi πλέγμα propter æqualitatem vtriusq; partis statum implicat. Vt vicini adolescentuli qui speciosas vxores habebant, noctu alter alterum obuiũ habuerunt, accusant inuicem adulterij: Nam quicquid altera pars dixerit, hoc altera dicat necesse est. Verisimile est te adulterium voluisse committere, quia adolescens es. Te quoq; verisimile est voluisse, quia adolescẽs es. Verisimile est, quia speciosam vxorẽ habeo. Te quoq; verisimile est, quia & ego speciosam vxorẽ habeo. Facultatem tibi vicinitas præbuit: & tibi eadẽ vicinitas præbuit facultatem. Cur nocte in me? cur tu autem in me incidisti? Nihil est quod distinguatur, & idcirco vter eorum siue accusat alterum, se criminatur: siue se purgat, defendit eum quem criminari videtur. Tertiũ est asystati genus, quod Græci κατ᾽ ἑτερομέρειαν appellant, id est, secundum alteram partem, cum reo nulla defensio est, & aut color in facto non inuenitur, aut parũ probabilis color inuenitur. Vnde etiã Democrates pręceptor meus solitus erat dicere, eas etiam controuersias in quibus color diu quæritur, statum non habere. Verum ille constantius, nos si afferatur aliquid ad defensionẽ, B vel mediocriter probabile admittimus. Sed si euidẽter confessa causa est, vt oportet secundum heteromeriã explodemus. Nonnunq̃ incidunt quæstiones, maxime in veritate, quæ summam accusatori, nullã reo larguũtur facultatem: verum eas non controuersias, sed communes locos dici dicimus. Quippe est in his nõ probatio criminis, sed vt in expressum atque euidẽs facinus expressio. Quartus autẽ modus asystati vel caliginosissimus, adeo vt nonnunq̃ doctis etiã hominibus soleat obrepere. Habet enim nonnullã speciẽ probabilis cõsistentisq; materiæ. Ea est huiusmodi in qua iudex ferendæ sentẽtiæ rationẽ explorare non potest. Hoc Gręci ἄπορον vocant. Sed subiiciamus exẽplum, Petebat ab alio vsuram quasi pecuniæ creditæ, Ille accepisse se pecuniam cõfitebatur, sed depositã, & idcirco velle se restituere sortem sine vsura. Pẽdente interea iudicio, lex de nouis tabulis lata est. Repetit ille quasi depositã: ille retinet quasi creditã. Nõ enim video quid sit hic, quod in sententia ferẽda iudex sibi possit, cum petitor idem interdum credidisse, interdũ deposuisse se dicat, & ille alter interdum depositã accepisse, interdũ creditam, & C neuter sua priore, sed vterq; alter alterius pręterita sententia vtatur.

De figuris controuersiarum. Cap. IX.

Pertinere etiam nonnihil ad rem videtur scire figuras controuersiarum, quibus inuicẽ differant, quo magis in euidenti sit quemadmodum quãque tractemus. Sunt igitur themata, id est, figuræ controuersiarum quatuor: ἔνδοξον, quod nos opinionis bonæ ex vtroque bono possumus dicere: ἀμφίδοξον, opinionis ex vtroque bono ac malo confusæ possumus dicere: παράδοξον, quod nos opinionis malę possumus dicere. Tametsi quidam parum diligenter Græce loquẽtes, paradoxon pro his quæ sunt bonæ opinionis, accipiunt. Vnde vulgo etiam Olympionicas, & cęteros victores sacrorum certaminum, paradoxos vocant, magis consuetudine quàm ratione ducti. Nam vt opinor παράδοξον est, quod est παρὰ τὴν δόξαν, id est, contra opinionẽ bonam. Denique licet alias vulgares significationes probare malimus huius nominis, tamen hoc loco vt multa noua tam à technicis & mathematicis, quàm à Philosophis cognominantur, accipere debemus non tam pro solito vsu consuetudinis, quàm pro conditione præcepti. Quarta est facies controuersiæ, quæ Græce ἄδοξος dicitur, quam nos non vt vulgo malæ opinionis, sed nullius opinionis euidenter propositis, id est, humilem & sordidam. Sed hæc exemplis li- D quebunt. ἔνδοξος cõtrouersia huiusmodi est, in qua tam persona quàm res est honesta, velut: Scipio victis Pœnis petit in præmium vt spectet ludos laurea coronatus: Et persona honesta est Scipionis, & quod petitur non improbum. ἀμφίδοξος est, in qua vel honestatem personæ turpitudo rei maculat: velut si idem Scipio petat præmij nomine mortem Tyberij Asellij. Nam petitoris persona honesta est, quod autem petitur inhonestum. Vel cõtra, si abdicatus fortiter fecerit, & petat pręmij nomine reditum in domum patris: persona quę petit inhonesta abdicati, res quam petit honesta vt in domum patris redeat. παράδοξον est controuersiæ genus, vt supra definiebam, in quo vtraque sunt inhonesta, tam res quàm persona. Velut impudicitiæ reus fortiter fecit, petit præmij nomine accusatoris sui mortem. Nam & persona petentis inhonesta est, siquidem fuit reus impudicitiæ, tametsi aliquid turpitudini derogauerit quod fortiter fecit, & res quam petit, improba. ἄδοξον est cõtrouersiæ genus sine opinione vtraque, humile & sordidum. Pauper vestimenta vendebat, extitit alius pauper qui vendicaret ea, & furto ablata sibi es- E se diceret. Ille venditor ait se ab adultero deprehenso illa vestimenta detraxisse: inuicem accusant, ille adulterij, hic furti. Hic enim & personæ humiles pauperum, & res quæ videntur fecisse quæstionem abiectæ, vestimentorum vendicatio & agnitio: & quanquam interuenerit crimen adulterij non abiectũ, tamen quia plura sunt ante πάντων humilia & sordida, totius cõtrouersiæ speciem sibi vendicant.

Quid vtilitatis præ se ferat figurarũ eiusmodi agnitio. Cap. X.

Dignoscere autem has controuersiarum figuras, cum ad multa alia conuenit, tum vel inprimis ad id vt modum præfandi: id est, principia edendi, congruentem qualitati materiam inuenire possimus: non enim eadem species debet esse principij i themate ἐνδόξῳ & ἀμφιδόξῳ & παραδόξῳ, sed sua cuique forma tribuẽda. Iam primum in ἐνδόξῳ genere materiæ Hermagoras negat esse præfandum. Nam si beneuolentiæ, inquit, cõciliandæ gratia præfari solemus in bonæ opinionis themate, quale illud est Scipionis, benigni sunt hi, apud quos locuturi sum⁹: nihil autem attinet parare quod paratum est. Sed mihi longe aliter videtur, & pace tanti viri dixerim. Neque enim est semper spectanda authoritas, vtique cum ra- F tione vincatur. Cẽseo igitur nihil prohibere in ἐνδόξῳ genere materiæ quo minus præfemur. Nihil enim opinor mali est, benignos iudices benigniores reddere præfando, & cum offensos aduersariis videmus, offensionem illam dicendo augere conamur. Deniq; aulœdos & citharœdos & cæteros huiusmodi artifices, quãquam non pollicẽãtur orationem, videmus tamẽ præloqui ante actionem. Et omnino curta & sine capite oratio est, quæ sine principio ab ipsis reb⁹ orditur. Vtemur etiam principiis in bonæ opinionis cõtrouersiis, sed breuioribus & erectioribus paulo, & confidẽtibus & plenis dignitatibus, sine iactãtia duntaxat, ne res pariat inuidiam. Vt est illud apud M. Tulliũ contra concionem Metelli, in qua exultare videtur. Sic enim vt opinor insequar fugientem, quoniam congredi nõ licet cum resistente. Quod nunquam profecto tam magnifice dicere in exordio statim orsus fuisset, nisi & ipsius actoris esset honesta persona, & res de qua locutur⁹ erat non improba. Itemq; alio loco, cum de cõiurotorum animaduersione loqueretur. Video P. C. in me omnium vestrũ ora atq; oculos esse conuersos: & deinceps. Quæ omnia huiusmodi sunt, vt actor & splẽdo-

ri suo

G ri suo & rebus his de quibus locuturus est, quasi honestissimis videatur merito confidere. Pleraq; huiusmodi exordia apud Q. Gracchum, quanto nobilioris fuit spiritus, quæ dicentem profecto Merucium, aut aliquẽ ex Canensi caterua nemo ferret. In ἀμφιδόξῳ genere materiæ moderatione quadam vtendũ erit cum principiamus, vt & turpitudinem quæ subest, * & dignitatem quę est in re aut persona vel illustrãdo augeamus, vel ita varie vtrũque misceamus, vt alterius partis turpitudinem alterius honestas tegat. Neque tamen cum tanta iactatione, quanta in illo superiori genere materiæ, sed quasi cum quadam confidenti verecundia. Si in re turpitudo erit, quantum fieri poterit, auocabimus iudicem ad personæ dignitatem. Si in persona, ad rei dignitatem, quasi de periculoso in tutiorem locum refugiemus, sed summatim leuiterq; cedentes, vt despicere potius suspicionẽ metus quàm timere videamur. Laborabimus autem in eo, vt confusa vtraque dignitate rei & personæ, plus fiduciæ in honestate, quàm metus in turpitudine habere videamur. Sed vt limpidius hoc genus principiandi deprehẽdatur, dabo exẽplum

*Prĩcipiare. *obtegẽdo minuam*: tale quid - dã videtur deesse.*

H quod habuit M. Tullius, cum pro M. Scauro loqueretur. Erat enim controuersia ἀμφίδοξος: quippe qui niteretur dignitate personæ M. Scauri, premeretur turpitudine criminis de pecuniis repetundis. Vtrunque in principio statim ita confudit Orator, vt & turpitudinem criminis dignitate personæ contegeret, neque tamen largiter nimium, neque exultanter, sed ita vt expromat nonnullam etiam metus suspicationem. Maxime fuit optãdum M. Scauro Iudices, vt nullo suspecto cuiusquam odio, sine offensione ac molestia, &cæt. In παραδόξῳ, id est, in malæ opinionis themate vbi & persona, & dignitas pariter laborabit, longioribus principiis vtendum erit, & purgandis suspicionibus opera tribuenda, & demisse loquendum, sequẽdum cum sententiis, tum verbis etiam propius blandiciam sitis, & querimonia quasi falsi illati criminis, & falsæ infamiæ impositæ aduersum nos per inuidiam, etiã submissiore toto tempore conformato ad verecũdiam, submisso vultu, oculis terram intuentibus, neque illa acriter, sed si possimus etiam timore simulato. In ἀδόξῳ, id est, in humili genere materiæ, proxima sermoni debent esse principia. Neque sententiis alte petitis, neque ver-

I bis vltra modum ornatis, neque structura grauiore, sed quasi resoluta & simplici. Vis autem omnium sententiarum, quam his principiis adhibemus, ea esse debebit, vt rem à proprietate reuocet ad communitatem, & dicat omnium interesse illam rem vindicari. Propterea, quòd quãto quęque minora sunt, tanto crebrius & magis inter multòs cadere possint. Nec tam oportere spectari magnitudinem rerum & personarum, quàm rationem æqui & iniqui, veri & falsi. Eandem enim esse horum in minimis vim quam in maximis. Talia principia sunt pleraq; apud Demosthenem in iis libris qui inscribuntur idiotici, & magis apud Lysiam, & apud quosdam ex nostris veteribus. Certe M. Tul. cum pro Archia diceret, non aliter exorsus est.

RVDIMENTORVM RHETORICES FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPponensis Episcopi de Musica Liber Primus. K

ODVS, quis pes est? DI. Pyrrhichius. MA. Quot temporũ est? DI. Duûm. MA. Bonus, qui pes est? DI. Idem qui & modus. MA. Hoc est ergo modus quod bonus? DI. Non. MA. Cur ergo (non) idem? DI. Quia idem in sono, in significatione aliud. MA. Concedis ergo eũdem sonum esse cum dicimus, modus & bonus. DI. Literarum sono ista video discrepare, cætera autem paria esse. MA. Quid cum enũciamus, póne verbum & ponè aduerbium, præter id quod significatio diuersa est, nihil tibi videtur son⁹ distare? DI. Distat omnino. MA. Vnde distant cum & eisdẽ temporibus L vtrunq;, & eisdẽ literis constet? DI. Eo distant quod in diuersis locis habent acumen. MA. Cuius tandẽ artis est ista dignoscere? DI. A Grãmaticis hæc audire soleo, & ibi ea didici, sed vtrum hoc eiusdem artis sit proprium, an aliunde vsurpatũ nescio. MA. Post ista videbimus. Nunc illud quæro, vtrum si tympanum vel chordam bis percuteres tam raptim & velociter q̃ cum enunciamus, modus aut bonus, agnosceres & ibi eadem tẽpora esse an nõ? DI. Agnoscerem. MA. Vocares ergo pedem Pyrrhichium? DI. Vocarem.

Musica quid doceat. Cap. I.

MA. Nomen huius pedis à quo nisi à Grammatico didicisti? DI. Fateor. MA. Ergo de omnibus huiusmodi sonis Grammaticus iudicabit, an per teipsum istòs pulsus didicisti, sed nomẽ quod imponeres à Grãmatico audieras? DI. Ita est. MA. Et ausus es nomen quod te Grammatica docuit trãsferre ad eã rem, quam non pertinere ad Grammaticam cõfiteris? DI. Video non ob aliud pedi nomen impositum, quàm propter tẽporum dimensionem, quam vbicũque cognouero, eò transferre illud vocabulum cur nõ audeo? Sed & si aliqua vocabula sunt imponenda, cum eiusdem dimẽsionis soni sint, sed ad Grammaticos tamen M non pertinent, quid mihi est de nominibus laborare, cum res aperta sit? MA. Nec ego id volo, sed tamen cum videas innumerabilia genera sonorum, in quibus certæ dimensiones obseruari possunt, quæ genera fatemur Grammaticę disciplinæ non esse tribuenda, nónne cẽses esse aliam aliquam disciplinam, quæ quicquid in huiusmodi sit vocibus numerosum artificiosumq; cõtineat? DI. Probabile mihi videtur. MA. Quod nomen ei existimas? Nam opinor non tibi nouum esse, omnipotentiam quandã canendi Musis solere concedi. DI. Hæc est nisi fallor illa quæ Musica nominatur. MA. Et ego hanc esse existimo. Sed iam placet nobis de nomine minime laborare. Modo inquiramus, si videtur quàm diligentissime possumus, omnem huius quæcunq; est disciplinæ vim atque rationem.

Musica quid sit. Cap. II.

DI. Inquiramus sanè. Nam hoc totum quicquid est, multum nosse desydero. MA. Defini ergo Musicã.

DI. Non audeo. MA. Potes saltem definitionẽ meã probare? DI. Experibor si dixeris. MA. Musica est scientia bene modulandi. An tibi non videtur?

DI. Videretur fortasse si mihi liquesceret quid sit

ipsa

Aipſa modulatio. M A. Nunquid nā hoc verbū quod modulari dicitur, aut vnq̃ audiſti, aut vſpiā niſi in eo quod ad cantandū ſaltandūq; pertineret? D I. Ita eſt quidē. Sed quia video modulari à modo eſſe dictū, cū in omnibus penè factis modus ſeruandus ſit, & multa etiā in canēdo ac ſaltādo q̃uis delectent, viliſsima ſint, volo pleniſsime accipere quid prorſus ſit ipſa modulatio, quo vno penè verbo tantæ diſciplinę definitio cōtinetur. Nō enim tale aliquid hic diſcēdum eſt, quale quilibet cātores hiſtrioneſq; nouerūt. M A. Illud ſuperius quod in omnibus etiā præter Muſicā factis modus ſeruādus eſt, & tamē in Muſica modulatio dicitur, non te moueat, niſi forte ignores dictiooem Oratoris ꝓprie nominari. D I. Nō ignoro, ſed quorſum iſtuc?

M A. Quia & puer tuus quālibet impolitiſsim⁹ & ruſticiſsimus, cū vel vno verbo interrogātibi reſpōdet, fateris eum aliquid dicere? D I. Fateor. M A. Ergo & ille Orator eſt. D I. Non. M A. Nō igitur dictione vſus eſt, cū aliquid dixerit, q̃uis dictionē à dicendo dictam eſſe fateamur. D I. Concedo. Sed & hoc quò pertineat requiro. M A. Ad id ſcilicet vt intelligas B modulationē poſſe ad ſolam Muſicā pertinere, quāuis modus vnde flexum verbū eſt, poſsit etiā in alijs rebus eſſe: quēadmodum dictio proprie tribuitur Oratorib⁹, quanuis dicat aliquid omnis qui loquitur, & à dicendo dictio nominata ſit. D I. Iā intelligo. M A. Illud ergo quod abs te poſtea dictū eſt, multa eſſe in canendo & ſaltando vilia, in quibus ſi modulationis nomen accipimus, penè diuina iſta diſciplina viléſcit, cautiſsime omnino abs te animaduerſum eſt. Itaque diſcutiamus primū quid ſit modulari, deinde quid ſit bene modulari: non enim fruſtra eſt definitioni additum. Poſtremò etiā quod ibi ſcientia poſita eſt, non eſt contēnendum: nam his tribus, niſi fallor, definitio illa perfecta eſt.

D I. Ita fiat. M A. Igitur quoniā fatemur modulationem à modo eſſe nominatā, nūquid nam tibi videtur metuendū, ne aut excedatur modus, aut non impleatur niſi in rebus quæ motu aliquo fiunt? Aut ſi nihil moueatur, poſſumus formidare, ne præter modum aliquid fiat? D I. Nullo pacto. M A. Ergo modulatio non incōgrue dicitur mouendi quædā peritia, vel certe qua fit vt bene aliquid moueatur. D I. Non enim poſſu- C mus dicere bene moueri aliquid ſi modum nō ſeruat.

M A. Nō poſſumus quidem. Sed neceſſe erit rurſus iſtam modulationem in omnibus bene factis intelligere. D I. Nihil quippe niſi bene mouēdo, bene fieri video. M A. Quid ſi forte iſta omnia per Muſicā fiant, quanuis modulationis nomen in eiuſcemodi organis magis tritum ſit, nec immerito. Nā credo videri tibi aliud eſſe tornatum aliquid ligneū vel argenteum, vel cuiuſcūq; materię, aliud autē ipſe motus artificis cū ipſa tornantur. D I. Aſſentior multū differre. M A. Nunquid nam ergo ipſe motus propter ſe appetitur, & non propter id quod vult eſſe tornatum? D I. Manifeſtum eſt. M A. Quid ſi membra non ob aliud moueret, niſi vt pulchre ac decore mouerentur, eum facere aliquid niſi ſaltare diceremus? D I. Ita videtur. M A. Quando ergo cenſes aliquē rem præſtare & quaſi dominari, cū propter ſeipſam, aut cū propter aliud appetitur? D I. Quis negat cū propter ſeipſam. M A. Repete nūc illud ſuperius quod de modulatione diximus. Nam cum ita eam poſuerimus, quaſi quandā mouendi eſſe peritiā, vide vtrum magis habere ſedē debeat hoc nomen in eo motu qui velut liber eſt, id eſt, propter ſe ipſe appetitur, & propter ſe ipſe delectat, an in eo qui D ſeruit quodā modo? Nā quaſi ſeruiunt omnia quę non ſibi ſunt, ſed ad aliquid aliud referūtur. D I. In eo ſcilicet qui propter ſe appetitur. M A. Ergo ſcientiam modulandi iā probabile eſt eſſe ſcientiam bene mouēdi, ita vt motus per ſe ipſe appetatur, atq; ob hoc per ſe ipſe delectet. D I. Probabile ſanè. M A. Cur ergo additū eſt bene, cū iā ipſa modulatio niſi bene moueatur, eſſe nō poſsit? D I. Neſcio, & quēadmodum mihi exceptum ſit ignoro. Nā hoc requirendum animo hæſerat. M A. Poterat omnino nulla de hoc verbo controuerſia fieri, vt iā Muſicā, ſublato eo quod poſitū eſt, bene, tantū ſcientiā modulandi definiremus. D I. Quis enim ferat ſi enodare totum ita velis: Muſica eſt ſcientia bene mouendi? M A. Sed quia bene moueri iam dici poteſt, quicquid numeroſitatis, quæ tēporum atq; interuallorum dimenſionibus mouetur, iam enim delectat. Et ob hoc modulatio non incongrue iam vocatur. Fieri autē poteſt, vt iſta numeroſitas atq; dimenſio delectet, quādo nō opus eſt: vt ſi quis ſuauiſsime canens, & pulchre ſaltans, velit eo ipſo laſciuire, cum res ſeueritatem deſyderat, nō bene vtique numeroſa modulatione vtitur: id eſt, ea motione quę iam bona, ex eo E quia numeroſa eſt, dici poteſt, male ille, id eſt, incōgruenter vtitur. Vnde aliud eſt modulari, aliud bene modulari. Nam modulatio ad quemuis cantorem, tantum qui nō erret in illis dimēſionibus vocum ac ſonorum. Bona vero modulatio ad hanc liberalem diſciplinam, id eſt, ad Muſicam pertinere arbitranda eſt. Quod ſi nec illa bona tibi motio videtur, ex eo quia inepta eſt, quenuis artificioſe numeroſam eſſe fatear, teneamus illud nouiſsimum, *quod vbique ſeruandum eſt, nō certamen verbi, re ſatis elucente, nos torqueat, nihilque curemus vtrum Muſica modulādi, an bene modulandi ſcientia deſcribatur. D I. Amo quidem rixas verborum præterire atque contemnere, non tamen mihi diſplicet illa diſtinctio. M A. Reſtat vt quæramus cur ſit in definitione ſcientia. D I. Ita fiat. Nam hoc flagitare ordinem memini. M A. Reſponde igitur, vtrum tibi videatur bene modulari vocē luſcinia verna parte anni. Nam & numeroſus eſt & ſuauiſsimus ille cantus, & niſi fallor tempori congruit. D I. Videtur omnino. M A. Nunquid nam liberalis huius diſciplinæ perita eſt? D I. Non. M A. Vides igi- F tur nomen ſcientiæ definitioni pernéceſſarium.

Quid ſit bene modulari. Cap. III.

** al. noſtrū vel nouiſsimum.*

Scientia & ſciētiæ imitatio. Cap. IIII.

D I. Video prorſus. M A. Dic mihi ergo quæſo te, nónne tales tibi omnes videntur, qualis illa luſcinia eſt, qui ſenſu quodam ducti bene canunt, hoc eſt, numeroſe id faciunt ac ſuauiter, quanuis interrogati dę ipſis numeris, vel de interuallis acutarum grauiumque vocum reſpōdere non poſſunt? D I. Simillimos eos puto. M A. Quid ij, qui illos ſine iſta ſcientia libenter audiunt, cum videamus elephantos, vrſos aliáque nonnulla genera beſtiarum ad cantus moueri, auéſque ipſas delectari ſuis vocibus: non enim nullo extra poſito commodo tam impenſe id agerent ſine quadam libidine, nónne pecoribus comparandi ſunt? D I. Cenſeo, ſed pene in omne genus humanum tēdit hæc contumelia. M A. Non eſt quod putas. Nam magni viri & ſi Muſicam neſciunt, aut congruere plebi nolunt, quæ non multum à pecoribus diſtat, & cuius ingens eſt numerus, quod modeſtiſsime ac prudentiſſime faciunt. Sed de hoc nunc diſſerendi locus nō eſt: aut propter magnas curas relaxandi ac reparandi animi gratia moderatiſsime ab iis aliquid voluptatis aſſumunt: *† quam interdum ſic capere modeſtiſsimum

**† al. aſſumunt.*

eſt: ab

G est: ab ea vero capi vel interdum, turpe atque indecorum est. Sed quid tibi videtur, vel qui tibiis canunt vel cithara, atque huiusmodi instrumentis, nunquid nam possunt lusciniæ comparari. DI. Non. MA. Quid igitur distant? DI. Quod in istis artem quandam esse video, in illa vero solam naturam. MA. Verisimile dicis, sed ars tibi videtur dicenda, etiam si quadam imitatione id faciunt? DI. Cur non? Nam video tantum valere in artibus imitationem, vt ea sublata, omnes penè perimantur. Præbent enim se magistri ad imitandum, & hoc ipsum est quod vocãt docere. MA. Videtur tibi ars ratio esse quædam, & ij qui arte vtuntur, ratione vti: an aliter putas? DI. Videtur. MA. Quisquis igitur ratione vti non potest, arte non vtitur. DI. Et hoc concedo. MA. Censès ne muta animalia quæ etiam irrationalia dicuntur, vti posse ratione? DI. Nullo modo. MA. Aut igitur picas & psitacos & coruos rationalia esse dicturus es animalia, aut imitationem nomine artis temere vocasti. Videmus enim has aues & multa canere ac sonare quodam humano vsu, & non nisi

H imitando facere, nisi tu aliter credis. DI. Quo modo hoc confeceris, & quantum contra responsionem meam valeat, nondum planè intelligo. MA. Quæsiueram ex te, vtrum citharistas & tibicines, & huiusmodi aliud genus hominum, artem diceres habere etiã si id, quod in canendo faciunt, imitatione assecuti sunt. Dixisti esse artem, tantumq; id valere affirmasti, vt omnes penè tibi artes periclitari viderentur imitatione sublata. Ex quo iam colligi potest, omnem qui imitando assequitur aliquid arte vti, & si forte nõ omnis qui arte vtitur, imitãdo eam perceperit. Aut si omnis imitatio ars est, & ars omnis ratio, omnis imitatio ratio: ratione autem non vtitur irrationale animal, non igitur habet artem: habet autem imitationem: non est igitur ars imitatio. DI. Ego multa artes imitatione constare dixi, non ipsam imitationem artem vocaui. MA. Quæ igitur artes imitatione cõstant, non eas censes ratione constare? DI. Immo vtroque puto eas constare. MA. Nihil repugno, sed scientiam in quo ponis, in ratione an imitatione? DI. Et hoc in vtroque. MA. Ergo scientiam illis

I auibus dabis, quibus imitationem non adimis. DI. Non dabo. Ita enim dixi in vtroque esse scientiam, vt in sola imitatione esse non posit. MA. Quid, in sola ratione videtur tibi esse posse? DI. Videtur. MA. Aliud igitur putas esse artem, aliud scientiam. Siquidem sciẽtia & in sola ratione esse potest, ars autem rationi iungit imitationem. DI. Non video esse cõsequens. Non enim omnes, sed multas artes dixeram simul ratione atque imitatione constare. MA. Quid sciẽtiam vocabis ne etiam illam quæ his duobus simul constat, an ei solam partem rationis attribues? DI. Quid enim me prohibet vocare scientiam, cum rationi adiungitur imitatio? MA. Quoniam nunc agimus de Citharista & Tibicine, id est, de Musicis rebus, volo mihi dicas, vtrum corpori tribuendum sit, id est, obtemperationi cuidam corporis, si quid isti homines imitatione faciunt. DI. Ego istam & animo simul & corpori tribuendam puto, quanquam idipsum verbum satis impropriè abs te positum est, quod obtemperationem corporis appellasti. Non enim obtemperare nisi animo potest. MA. Video te acutissime *† imitationẽ non soli corpori voluisse concedere. Sed nunquid scientiam negabis ad solum animum pertinere?

*† al. cautissime.

DI. Quis hoc negauerit? MA. Nullo modo igitur K scientiam in sonis neruorum & tibiarum, simul & rationi & imitationi tribuere sineris. Illa enim imitatio non est, vt confessus es, sine corpore, scientiam vero solius animi esse dixisti. DI. Ex iis quidem quæ tibi concessi, fateor hoc esse confectum. Sed quid ad rem? Habebit enim & tibicen scientiam in animo. Neque enim cum ei accedit imitatio, quam sine corpore dedi esse non posse, adimet illud quod animo amplectitur. MA. Nõ adimet quidem. Nec enim ego affirmo eos, à quibus organa ista tractantur omnes carere scientia, sed non habere omnes dico. Istam enim ad hoc voluimus quęstionẽ, vt intelligamus si possumus, quàm rectè sit sciẽtia in illa definitione Musicæ posita, quam & tibicines & fidicines, & id genus alij quilibet habẽt. DI. Nihil ista disciplina puto esse vilius, nihil abiectius. MA. Sed attende quàm diligentissime, vt quod diu iã molimur appareat. Certe enim iam mihi dedisti in solo animo habitare sciẽtiam. DI. Quid ni dederim?

MA. Quid sensum aurium, animò ne, an corpori, an vtrique concedis? DI. Vtrique. MA. Quid memoriam? DI. Animo puto esse tribuendam. Nõ enim si per sensus percipimus aliquid, quod memoriæ L commendamus, ideo in corpore memoria esse putanda est. MA. Magna fortasse ista quæstio est, neque huic opportuna sermoni. Sed quod proposito sat est, puto te negare non posse, bestias habere memoriam. Nam & nidos post annum reuisunt hirundines: & de capellis verissime dictum est, Atque ipsæ memores redeunt in tecta capellæ. Et canis dominum iam suis hominibus oblitum recognouisse prędicatur, & innumerabilia si velimus, animaduertere possimus, quibus id quod dico manifestum est. DI. Non ego istud nego, & quid tè adiuuet, vehementer expecto. MA. Quid putas, nisi quod scientiam, qui soli animo tribuit, eàmque omnibus irrationabilibus animantibus adimit, neque in sensu eam, neque in memoria, nam illud non est sine corpore, & vtrunque etiam in bestia est, sed in solo intellectu collocauit. DI. Et hoc expecto quid te adiuuet. MA. Nihil aliud, nisi omnes qui sensum sequuntur, & quod in eo delectat, memoriæ commendant, atque secundum id corpus mouentes, vim quandam imitationis adiungunt, non eos habere scientiam, quamuis perite ac docte multa facere M videantur, si rem ipsam quam profitentur aut exhibent, intellectus puritate ac veritate non teneant. At si tales esse istos theatricos operarios ratio demonstrauerit, nihil erit vt opinor, cur dubites eis negare scientiam, & ob hoc Musicam, quæ scientia modulandi est, nequaquam concedere. DI. Explica hoc, videamus quale sit. MA. Mobilitatem digitorum celeriorem vel pigriorem credo te non scientiæ, sed vsui dare. DI. Cur ita credis? MA. Quia superius soli animo scientiam tribuebas, hoc autem quanquam imperante animo tamen esse corporis vides. DI. Sed cũ sciens animus hoc imperat corpori, magis hoc scienti animo, quàm seruientibus membris tribuendum puto. MA. Nònne censes posse fieri vt vnus alium scientia præcedat, cum ille imperitior multo facilius & expeditius digitos moueat? DI. Censeo. MA. At si motus celer & expeditior digitorum scientiæ tribuendus esset, tanto in eo quisque excelleret, quanto esset scientior. DI. Concedo. MA. Attende etiã istud. Nam opinor nonnunquam te animaduertisse fabros, vel huiusmodi opifices, ascia siue securi eundem locum feriendo

Geor. 3.

Argũ intelligit canem Vlyßis. Odyßea.

endo

A endo repetere, & non alio quàm eò quò intendit animus ictum perducere, quod nos tentantes cum assequi nequimus, ab eis sæpe irridemur. DI. Ita est vt dicis. MA. Ergo cũ id nos facere non valeamus, nunquid ignoramus quid fieri debeat, vel quantum debeat imputari? DI. Sæpe ignoramus, sæpe scimus.

MA. Fac ergo aliquẽ nosse omnia, quæ fabri facere debeant, & perfecte nosse, minus tamen valere in opere, sed eisdem ipsis qui facillime operantur, multa dictare solertius, quàm illi per se indicare possent, an id vsu euenire negas? DI. Non nego. MA. Nõ igitur solum mouendi celeritas atque facilitas, sed etiam motionis modus ipse in membris, vsui potius quàm scientiæ tribuendus est. Nã si aliter esset, eo quisque manibus melius vteretur, quo esset peritior: quod licet ad tibias citharasve referamus, ne quod ibi digiti atque articuli faciunt, quia difficile nobis est, scientia potius quàm vsu & sedula imitatione ac meditatione fieri putemus. DI. Non queo resistere: nam & medicos audire soleo doctissimos viros, sæpe in secãdis, vel quoquo modo comprimẽdis membris in eo quod ma-

B nu ac ferro fiat, ab imperitiorib⁹ antecedi, quod genus curandi chirurgiam nominant, quo vocabulo satis significatur operaria quædam in manibus medendi cõsuetudo. Perge itaq; ad cætera, & iam istã confice quæstionem. MA. Illud restat, vt opinor, vt inueniamus si possumus, has ipsas artes quæ nobis per manus placent, vt illius vsus potentes essent, non continuo scientiam, sed sensum ac memoriam secutas, Ne forte mihi dicas fieri quidem posse, vt scientia sine vsu sit, & maior plerunque quàm est in eis, qui vsu excellunt, sed tamen etiam illos ad vsum tantum, non potuisse sine vlla scientia peruenire. DI. Aggredere, nam ita debere manifestum est. MA. Nũquam ne huiusmodi histriones audisti studiosius? & plus fortasse quàm velles? Vnde fieri putas, vt imperita multitudo explodat sæpe tibicinẽ nugatorios sonos afferẽtem, rursumq; plaudat bene canenti, & prorsus quanto suauius canitur, tanto amplius & studiosius moueatur? Nũquid nam id à vulgo per artem musicam fieri credendum est? DI. Nõ.

MA. Quid igitur? DI. Natura id fieri puto, quæ omnibus dedit sensum audiendi quo ista iudicantur.

C MA. Recte putas. Sed iam etiam illud vide, vtrum & tibicen ipse hoc sensu præditus sit. Quod si ita est, potest eius sequẽs iudicium mouere digitos cum tibias inflauerit, & quod satis commode pro arbitrio sonuerit, id notare ac mãdare memoriæ atque id repetendo consuefacere digitos eò ferri sine vlla trepidatione & errore: siue ab alio accipiat id quod cantet, siue ipse inueniat, illa de qua dictum est ducente atq; approbante natura. Itaq; cum sensum memoria, & articuli memoriam sequuntur, vsu iam edomiti atque præparati, canit cum vult tanto melius atque iucũdius quanto illis omnibus præstat, quæ superius ratio docuit cũ bestiis nos habere cõmunia, appetitũ scilicet imitãdi, sensum, atq; memoriã. Nunquid habes aduersum ista quod dicas?

DI. Ego vero nil habeo. Iã audire cupio cuiusmodi sit illa disciplina, quã profecto à cognitione vilissimorũ animorũ * video subtilissime vẽdicatam. MA. Nondum est satis quod factum est, nec ad eius explicationem transire nos sinam, nisi quẽadmodum constitit inter nos posse histriones sine ista scientia satisfacere voluptati aurium popularium, ita etiam nullo modo esse posse histriones Musicæ studiosos peritosq; cõstiterit. DI. Mirum si hoc effeceris. MA. Facile

χειρουρ-γία.

Sensus Musices inest natura. Cap. V.

Vide nũ sit legendũ, sin dusisse fortasse quàm velle.

*al. minorum.

Cantores Theatricos nescire artẽ Cap. VI.

id quidem est, sed attentiore te mihi opus est. DI. D
Nunquam equidem quod sciam remissior in audiẽdo fui, ab vsque sermo iste sumpsit exordium. Sed nunc me fateor multo erectiorem reddidisti. MA. Gratum habeo, tibi te commodes magis. Itaque responde si placet, vtrum tibi videatur scire quid sit aureus solidus, qui eum æquo precio vẽdere cupiens, decem nummos eum valere putauerit? DI. Cui hoc videatur?

MA. Nunc age dic mihi, quid charius habendũ sit, quod nostra intelligentia cõtinetur, an quod nobis fortuito imperitorum iudicio tribuitur? DI. Nulli dubium est, longe illud primum præstare cæteris omnibus, quæ ne nostra quidem putãda sunt. MA. Num ergo negas omnem scientiam intelligentia contineri?

DI. Quis negat? MA. Et Musica igitur ibi est.

DI. Video ex eius definitione id esse consequens.

MA. Quid plausus populi, & omnia illa theatricæ præmia, nónne tibi ex eo genere videntur, quod in potestate fortunæ & imperitorum iudicio positum est?

DI. Nihil magis arbitror esse fortuitũ obnoxiúmque casibus & plebeiæ dominationi nutibusque subiectum, quàm illa sint omnia. MA. Hóccine igitur E
precio cantus suos venderent histriones, si Musicam scirent? DI. Non paruo quidẽ hac conclusione cõmoueor, sed non nihil habeo quod cõtradicam. Nam ille venditor solidi cum isto comparandus non videtur. Non enim accepto plausu aut qualibet sibi largita pecunia, scientiam si quam forte habeat qua populum delectauit amittit: sed onustior nummo, & laude hominum lætior, cum eadem disciplina incolumi atque integra domum discedit: stultus autem esset, si commoda illa contemneret, quæ non adeptus multo esset ignobilior atque pauperior, adeptus autem nihilo esset indoctior. MA. Vide ergo vtrum vel isto conficiamus quod volumus. Nam credo videri tibi multo esse præstantius id, propter quod aliquid facimus, q̃ idipsum quod facimus. DI. Manifestum est. MA. Qui ergo cantat vel cantare discit, non ob aliud, nisi vt laudetur à populo, vel omnino abs quouis homine, nónne iudicat meliorem laudem illam esse quàm cantum? DI. Negare non possum. MA. Quid ille qui male de aliqua re iudicat, videtur tibi eam scire? DI. Nullo modo, nisi forte quoquo modo corrupt⁹. MA. F
Ergo qui vere putat meli⁹ esse aliquid quod deteri⁹ est, nullo dubitante sciẽtia eius caret. DI. Ita est. MA. Quando igitur mihi vel persuaseris vel ostẽderis quẽlibet histrionum non ideo illam si quam habeat facultatem, vel assecutum esse vel exhibere, vt populo placeat propter quæstum aut famam, cõcedam posse quẽquam & Musicæ habere scientiam, & esse histrionem. Si autem probabile est, neminẽ esse histrionum qui nõ sibi professionis finem in pecunia seu gloria constituat ac proponat, fateri necesse est aut Musicam nescire histriones, aut magis expetẽdam esse ab aliis laudem, vel quæque alia fortuita commoda, quàm à nobismetipsis intelligẽtiam. DI. Video me qui superiora concesserim etiam istis cedere debere. Non enim mihi vllo modo videri potest de scena inueniri posse talẽ virum, qui artem suam propter seipsam, non propter extra posita cõmoda diligat, cum de gymnasio vix talis inueniatur: quanquam si quis existit vel extiterit, non ab eo contẽnendi Musici, sed honorandi aliquando histriones possint videri. Quamobrem explica iam si placet tantam istam, quæ iam vilis mihi videri non potest, disciplinam. MA. Faciam, immo tu facies. Nam

ego

G ego nihil quàm rogabo te ac percontabor. Tu vero totum hoc quicquid est, & quod nunc nesciens quærere videris, respondendo explicabis. Itaq; iam ex te quæro, vtrum quisquam possit, & diu & velociter currere?

Diu & non diu. C. VII.

DI. Potest. MA. Quid tarde & velociter? DI. Nullo modo. MA. Aliud ergo est diu, aliud tarde. DI. Aliud omnino. MA. Item quæro, quid putes diuturnitati esse contrariũ, sicuti est tarditati velocitas.

DI. Nõ mihi occurrit vsitatũ nomen. Itaq; diuturno nihil video quod opponã, nisi nõ diuturnũ, vt ei quod dicitur, diu, contrarium sit, non diu, quia & velociter si nolim dicere, & pro eo non tarde dicerẽ, nihil aliud significaretur. MA. Verũ dicis. Nihil enim deperit cũ ita loquimur veritati. Nam & mihi si est hoc nomen, quod tibi nõ occurrisse dicis, aut ignoratur à me, aut in præsentia non venit in mentẽ. Quamobrẽ sic agamus, vt hæc bina cõtraria appellemus hoc modo, diu & nõ diu, tarde & velociter. Ac primum de diuturno & non diuturno differamus si placet. DI. Ita fiat. MA. Manifestũm ne tibi est, id dici diu fieri, quod per longũ: id autem nõ diu, quod per breue tempus fit? DI. Manifestũ.

Proportio in motu, vt in modis. Cap. VIII.

MA. Motus igitur qui fit, verbi gratia in duabus horis, nõne ad eum qui per horã fit, duplum habet H tẽpus? DI. Quis hinc dubitauerit? MA. Recipit ergo id quod diu vel nõ diu dicimus dimensiones huiusmodi & numeros, vt alius motus ad alium tãquam duo ad vnum sit, id est, vt bis tantum habeat: alius item ad alium tãquam tria ad duo, id est, vt tantas tres partes temporis habeat, quantas alius duas: atq; ita per cæteros numeros licet currere, vt non sint spacia infinita & interminata, sed habeant ad se duo motus aliquem numerum: aut eundem, vt quãtum temporis vnus, tantum teneat alter: aut non eũdem, vt vnum ad duo, duo ad tria, tria ad quatuor, aut vnum ad tria, duo ad sex, & quicquid potest aliquid ad sese dimensionis obtinere. DI. Planius ista quæro. MA. Reuertere ergo ad illas horas, & quod satis putabã dictũ, cum de vna hora & de duabus dixissem per omnia consydera. Certe enim non negas posse fieri aliquem motum tempore vnius horæ, & alium duarum. DI. Verum est.

MA. Quid alium duarum, alium trium non fateris? DI. Fateor. MA. Et alium tribus horis fieri, alium quatuor, rursus alium vna, alium tribus, aut alium duabus, alium sex, nõnne manifestum est? DI. I Manifestum est. MA. Cur ergo & illud non manifestum sit? Nam hoc dicebam, cum duos motus habere ad se posse aliquẽ numerum dicerẽ, velut vnũ ad duo, duo ad tria, tria ad quatuor, vnum ad tria, duo ad sex, & si quos alios recensere volueris. His enim cognitis, est & potestatis persequi cætera, siue septẽ ad decẽ siue quinq; ad octo, & quicquid omnino est in duobus motibus ita partes dimensas habentibus ad inuicẽ, vt possint dici tot ad tot, siue æquales numeri sint, siue alius maior, alius minor. DI. Iam intelligo & fieri posse concedo.

Mot⁹ rationales & irrationales. Cap. IX.

MA. Illud etiã vt opinor intelligis, omnẽ mensuram & modũ immoderationi & infinitati recte anteponi. DI. Manifestissimũ est. MA. Duo igitur motus qui ad sese, vt dictũ est, habent aliquã numerosam dimensionem, iis qui eam nõ habent anteponẽdi sunt. DI. Et hoc manifestũ est atq; consequens. Illos enim certus quidam motus atq; mẽsura quæ in numeris est, sibimet copulat, qua qui carent, non vtiq; sibi aliqua ratione iungũtur. MA. Appellemus ergo si placet illos qui inter se dimensi sunt rationabiles, illos autem qui ea dimẽsione carẽt, irrationabiles. DI. Placet

Euclides li. 5.

vero. MA. Iam illud attẽde, vtrũ tibi videatur maior K concordia in motibus rationabilibus eorũ qui æquales sunt inter se, q̃ eorũ qui sunt inæquales? DI. Cui hoc non videatur? MA. Porrò inæqualiũ, nõnne alij sunt in quibus possumus dicere, quota parte sua maior aut coæquetur minori, aut eum excedat? Alij autẽ in quibus nõ idẽ dici potest, sicut in his numeris, duo & quatuor, vel sex & octo? Cernis profecto in illis duobus [numeris] superiorib⁹ dimidia parte maiorẽ minori, coæquari in iis rursum quos posterius dixi, minorem à maiore quarta parte maioris excedi. In iis autem aliis, quales sunt tria & decem, vel quatuor & vndecim, videmus quidem nonnullam conuenientiam, quia partes ad se habent, de quibus dici possit, tot ad tot. Sed nũquid talem, qualis est in superioribus? Nam neque quota parte minori maior æquetur, neque quota parte minorem maior excedat, dici vllo modo potest. Nam neque tria quota pars sit denarij numeri, neq; quatuor quota pars sit vndenarij, dixerit quispiam. Cum autẽ dico, vt consyderes quota sit pars, liquidã dico & sine vllo additamento, sicuti est dimidia, tertia, quarta, quinta, sexta, & deinceps, non vt trientis & semunciæ, & hoc genus L præcisionum aliquid addatur. DI. Iam intelligo.

MA. Ergo ex his inæqualibus motibus rationabilibus, quoniam duo genera, subiectis etiam numerorum exemplis proposui, quos quibus anteponẽdos arbitraris? Illós ne in quibus illa quota pars dici potest, an in quibus nõ potest? DI. Illos mihi ratio videtur anteponẽdos iubere, in quibus potest dici vt demõstratum est, quota parte sui maior, aut coæquatur minori, aut eũ excedat, iis in quibus idem non euenit. MA. Recte. Sed vís ne etiam his nomina imponamus, vt cum eos deinceps cõmemorare necesse fuerit, expeditius loquamur? DI. Volo sanè.

Cõnumeratio in numeris vt cõmẽsuratio in magnitudinibus.

MA. Appellemus ergo istos quos præponimus cõnumeratos, illos autẽ quibus hos præponimus dinumeratos: propterea quia isti superiores non solum singuli numerantur, sed etiam ea parte qua maior minori æquatur vel eũ excedit, se metiuntur & numerãt†. Illi autẽ posteriores singillatim tantũmodo ad se numerãtur: ea vero parte qua vel æquatur minori maior vel excedit, nõ se metiuntur & numerãt.†

††al. in semet sũg unũ & cõnumerantur.

Non enim potest in eis dici, aut quoties habeat minorẽ maior, aut illud quo excedit maior minorẽ, quoties habeat & maior & minor. DI. Accipio & ista vocabula, & quantum valeo faciam vt meminerim. MA. M Age nũc videamus cõnumeratorũ quæ possit esse partitio. Nãq; arbitror esse perspicuũ. Vnũ enim genus est connumeratorũ, in quo minor numerus metitur maiorem, id est, aliquoties eum habet maior, sicut numeros duo & quatuor esse diximus.

Mot⁹ cõplicati & sesquati. Cap. X.

Videmus enim duo à quatuor bis haberi, quæ ter haberentur si non quatuor, sed sex & duo poneremus, quater autẽ si octo, quinquies autem si decẽ. Aliud genus est, in quo ea pars qua excedit maior minorem, ambos metitur, id est, aliquoties habẽt eã, & maior & minor, quod in illis numeris iam perspeximus, sex & octo. Nam pars illa qua exceditur minor, duo sunt, quos vides esse in octonario numero quater, in senario ter: quare hos quoq; motus de quibus agitur, & numeros per quos illustratur quod in motibus discere volumus, notemus atq; signemus vocabulis. Nam eorum distinctio iam dudum nisi fallor apparet. Quocirca si tibi iam videtur, illi vbi multiplicato minore fit maior, vocentur complicati: Illi autem sesquati vetere iã nomine. Nam sesque appellãtur vbi duo numeri ad se ea ratione affecti sunt, vt tot partes habeat

Numeri sesquati qui, & vnde appellentur.

A habeat ad minorem maior, quota parte sui eum præcedit. Nam si est tria ad duo, tertia parte sui pręcedit maior minorē: si quatuor ad tria, quarta: si quinq; ad quatuor, quinta, atq; ita deinceps. Eadem ratio est, & in sex ad quatuor, octo ad sex, decē ad octo, & inde licet hāc rationem in consequentibus, & in maioribus numeris animaduertere atq; explorare. Nominis autē huius originem non facile dixerim, nisi forte sesq; quasi se absq; dictum, id est, absq; se, quasi quinq; ad quatuor absque se quinta parte sui maior, hoc est, quod minor. Quibus de rebus quæro quid tibi videatur. DI. Mihi vero & illa ratio dimensionum atque numerorum videtur verissima, & vocabula quę abs te imposita sunt, congrua mihi videntur cōmemorandis eis rebus, quas intelleximus, & huius origo nominis quam nunc explicasti, non est absurda, etiā si forte non ea sit quā secutus est, qui hoc nomen instituit. MA. Probo & accipio sententiā tuam, sed vidèsne omnes istos rationabiles motus, id est, qui ad sese habent aliquam numerorum dimensionem in infinitum posse per numeros pergere, nisi rursus eos certa ratio coërcuerit, & ad quendā mo-

Motus & numerus infinitus. Cap. XI.

B dum formamq; reuocauerit. Nam vt primo de ipsis æqualibus dicā, vnum ad vnū, duo ad duo, tria ad tria, quatuor ad quatuor, ac deinceps si persequar, quis finis erit cum ipsius numeri finis nullus sit? Namque ista vis numero inest, vt omnis dictus finitus sit, nō dictus autem infinitus. Et quod æqualibus euenit, hoc etiam inæqualibus euenire, potes animaduertere, siue multiplicatis†*, siue sesquatis, siue cōnumeratis, siue dinumeratis. Si enim vnum ad duo constituas, & in ea multiplicatione permanere velis, dicēdo vnū ad tria, vnum ad quatuor, vnū ad quinq;, [& deinceps,] nō erit finis: siue sola dupla, vt vnum ad duo, duo ad quatuor, quatuor ad octo, octo ad sedecim, & deinde, hic quoq; nullus est finis: ita & tripla sola & quadrupla sola, & quicquid horum tentare volueris, in infinitum progrediūtur. Ita etiam sesquati. Nam duo ad tria, tria ad quatuor, quatuor ad quinq; cum dicimus, vides nihil prohibere cętera prosequi, nullo resistente fine: siue isto modo velis in eodem genere perseuerans, vt duo ad tria, quatuor ad sex, sex ad nouē, octo ad duodecim, decem ad quindecim, & deinceps, siue in hoc genere, siue in cæteris,

† al. complicatis.*

C nullus finis occurrit. Quid opus est de dinumeratis iā dicere, cum ex iis quæ iam dicta sunt quiuis intelligere posit, in iis quoque gradatim surgentibus nullum esse finem? An tibi non videtur? DI. Quid hoc vero verius dici potest? Sed iam illam rationem, quæ istam infinitatem reuocat ad certum modum, formàmque præscribit quam excedere non oporteat, auidissime cognoscere expecto. MA. Hanc quoque vt alia temetipsum nosse cognosces, cum me interrogante vera responderis. Nam primo abs te quæro, quoniam de numerosis motibus agimus, vtrum ipsos debeamus consulere numeros, aut quas in eis leges certas fixásque monstrauerimus, eas in illis motibus animaduertendas obseruandásque iudicemus. DI. Placet vero: non enim quicquam ordinatius fieri posse arbitror.

MA. Ergo ab ipso si videtur principio numerorum capiamus huius consyderationis exordium, & videamus quantum pro viribus mentis nostræ talia valeamus intueri, quæ nam sit ratio, vt quamuis per infinitum, vt dictum est, numerus progrediatur, articulos quosdam homines in numerādo fecerint, à quibus ad vnū rursus redeant, quod est principium numerorum. In numerando enim progredimur [ab vno vsque] ad

decem, atque inde ad vnum reuertimur. At si denariā D complicationem persequi velis, vt hoc modo progrediaris, decem, viginti, triginta, quadraginta, vsque ad centum est progressio, si centenarium, centum, ducenta, trecenta, quadringenta, in mille est articulus à quo redeatur. Quid iam est opus vltra quærere? Vides certe, quos articulos dicam, quorum prima regula denario numero præscribitur. Nam vt decem decies habēt vnum, ita centum, decies habent decem, & mille, decies habent centum, & itá deinceps quousque libitum est progrediūtur in huiuscemodi, quasi articulus quod in denario numero præfinitum est. An aliquid horum non intelligis? DI. Manifestissima omnia sunt & verissima. MA. Hoc ergo quantum possumus diligenter perscrutemur, quæ nam sit ratio, vt ab vno vsque ad decem sit progressus, & inde rursus ad vnum reditus fiat. Vnde abs te quæro, vtrum quod vocamus principium, posit omnino esse, nisi alicuius rei principium. DI. Nullo modo potest. MA. Item quod dicimus finem, potést ne nisi alicuius rei finis esse? DI. Etiam id non potest. MA. Quid à principio ad finem, vnum putas peruenire posse nisi per aliquod medium? DI. Non puto. MA. Ergo vt totum aliquid sit, principio, & medio, & fine constat. DI. Ita videtur. E MA. Dic itaque nunc, principium, medium, & finis, quo numero tibi contineri videantur. DI. Arbitror ternarium numerum te velle vt respōdeā. Tria enim quædam sunt de quibus quæris. MA. Recte arbitraris. Quare in ternario numero quandam esse perfectionem vides, quia totus est, habet enim principiū, medium & finem. DI. Video planè. MA. Quid illud? Nónne ab ineunte puericia dicimus, omnem numerum aut parem esse, aut imparem? DI. Verum dicis. MA. Recordare ergo & dic mihi, quem soleamus dicere parem esse, aut imparem? DI. An ille qui potest in duas partes ęquales diuidi, par: qui autem non potest, impar vocatur? MA. Rem tenes. Cum igitur ternarius primus sit, & totus impar, principio enim & medio & fine constat, vt dictum est, nónne oportet etiam parem esse totum atque perfectum, vt in eo & principium medium finisq; inueniatur? DI. Oportet sanè. MA. At iste quisquis est, non potest habere indiuiduum medium sicut impar. Si enim haberet, nō posset in duas æquales partes diuidi, quod esse propriū F paris numeri diximus. Indiuiduum autem medium est vnum, diuiduum duo. Medium autem est in numeris, à quo ambo latera sibimet sunt æqualia. An aliquid obscure dictum est, minúsque assequeris? DI. Imò mihi hæc manifesta sunt. Et dum quæro totum numerum parem, quaternarius primus occurrit. Nam in duob⁹ quo modo possunt tria illa inueniri, per quæ totus est numerus, id est, principium, medium & finis?

De concordia numerorum iuxta Pythagoricos. Cap. XII.

Numeri paris & imparis descriptio.

Medium in numeris quid.

MA. Idipsum omnino abs te responsum est, quod volebam, & ipsa ratio cogit fateri. Repete itaque ab ipso vno tractationem atque consydera, videbis profecto ideo vnum non habere medium & finem, quia tantum principium est, vel ideo esse principium, quia medio & fine caret. DI. Manifestum est. MA. Quid ergo dicemus de duobus? Non possumus in eis intelligere principium & medium & finem, cum medium esse non posit, nisi vbi finis, aut principium & finem, cum ad finem per medium non queat peruenire?

In duobus nō esse principium & finem.

DI. Vrget ratio confiteri. Et quid de hoc numero respondeam, prorsus incertus sum. MA. Vide ne iste quoq; numerus posit principium esse numero-

G rum. Nam si medio caret & fine, quod vt dixisti cogit ratio confiteri, quid restat, nisi vt sit hoc quoque principium? An dubitas duo principia constituere? DI. Vehementer dubito. MA. Bene faceres si ex aduerso sibi constituerentur duo principia. Nũc autem hoc alterum principiũ de illo principio est, vt illud à nullo sit, hoc vero ab illo: vnum enim & vnum duo sunt, & principia ista sunt ambo: vt omnes numeri quidem ab vno sint, sed quia per complicationem atq; adiunctionem quandam fiunt, origo autem complicationis & adiunctionis duali numero recte tribuitur, fit vt illud sit primum principium à quo numeri omnes, hoc autẽ alterum per quod numeri omnes esse inueniãtur. Nisi quid habes aduersum ista quod disseras. DI. Ego vero nihil, & sine admiratione ista non cogito, quamuis & interrogatus abs te ipse respondeam. MA. Subtilius ista quæruntur, atque abstrusius in ea disciplina, quæ est de numeris. Hic autẽ nos ad institutum opus, quanto citius possumus redeamus. Quocirca quæro, vni duo iuncta, quid faciunt? DI. Tria. MA. Ergo
H hæc duo principia numerorum sibimet copulata, totũ numerum faciunt atq; perfectum. DI. Ita est. MA. Quid numerando, post vnum & duo quem numerum ponimus? DI. Eadem tria. MA. Idem igitur numerus, qui fit ex vno & duobus, post vtrumque in ordine collocatur, ita vt nullus alius interponi queat.

DI. Ita video. MA. Atque & illud videas oportet, in nullis reliquis numeris id posse contingere, vt cum duos, quoslibet sibimet in numerandi ordine copulatos notaueris, consequatur eos ille qui ex ambobus conficitur nullo interposito. DI. Id quoque video. Nam duo & tria qui sibi numeri copulati sunt, in summa quinq; faciunt: non autem quinque continuatim sequuntur, sed quatuor. Rursus tria & quatuor septem faciunt, inter quatuor autem ac septem quinq; atque sex ordinati sunt, & quanto progredi voluero, tanto plures interponuntur. MA. Magna ergo hæc concordia est in prioribus tribus numeris: vnum enim & duo & tria dicimus, quibus nihil interponi potest. Vnũ autem & duo, ipsa sunt tria. DI. Magna prorsus.

MA. Quid illud? Nullá ne consyderatione dignum putas, quod ista concordia quanto est arctior atq; con
I strictior, tanto magis in vnitatem quandam tendit, & vnum quiddam de pluribus efficit. DI. Immo maxima: & nescio quo modo & miror, & amo istã quam commendas vnitatem. MA. Multum probo, sed
†* al. rerũ. certe quælibet numerorum †* copulatio atque connexio, tunc maxime vnum quiddam efficit, cum & media extremis, & mediis extrema consentiunt. DI. Ita certe oportet. MA. Attende igitur, vt hoc in ista connexione videamus. Nam cum vnum, duo, tria, dicimus, nónne quantum vnum à duobus, tantum duo à tribus superantur? DI. Verissimum est. MA. Dic iam nunc mihi, in ista collatione quoties vnum nominauerim? DI. Semel. MA. Tria quoties? DI. Semel. MA. Quid duo? DI. Bis. MA. Semel ergo & bis & semel, quoties fit in summa? DI. Quater. MA. Recte igitur istos tres quaternarius numerus sequitur, ei quippe tribuitur ista proportione collatio. Quę quantum valeat, eo assuesce cognoscere, quod illa vnitas, quam te amare dixisti in rebus ordinatis, hac vna effici potest, cuius Græcum nomen ἀναλογία est, nostri quidam proportionem vocauerunt, quo no-
« mine vtamur si placet. Non enim libenter, nisi necessi-
« tate Græca vocabula in Latino sermone vsurpauerim.

DI. Mihi vero placet, sed perge quod intenderas. K
MA. Faciam. Nam quid sit proportio, quantúmque in rebus iuris habeat, & suo loco in hac disciplina diligentius requiremus, & quanto in eruditione promptior eris, tanto eius vim melius naturámque cognosces. Sed vides certe quod in præsentia satis est, tres illos numeros, quorum mirabaris concordiam, sibimet in eadem connexione, nisi per quaternarium numerum non potuisse conferri. Quamobrem post illos se ordinari, sic vt illa concordia arctiore cum his copuletur, quantum intelligis iure impetrauit, vt iam non vnum, duo, tria tantum, sed vnum, duo, tria, quatuor, sit amicissime copulata progressio numerorum. DI. Omnino assentior. MA. At cætera intuere, ne arbitreris nihil habere proprium quaternarium numerum, quo reliqui omnes numeri careant, quod valeat ad istam connexionem, de qua loquor, vt ab vno vsque ad quatuor certus numeris sit, & pulcherrim* progrediendi modus. Conuenerat quippe inter nos superius, tunc ex pluribus vnum aliquid maxime fieri, cum extremis media, & mediis extrema consentiunt.

DI. Ita est. MA. Cum ergo collocamus vnum L
& duo, & tria, dic quæ sunt extrema, quod medium?

DI. Vnum & tria extrema video, duo medium.

MA. Responde nunc, ex vno & tribus quid conficiatur? DI. Quatuor. MA. Quid duo, quia vnus in medio numerus est, non potest nisi sibi conferri. Quamobrem dic etiam duo. bis quid faciunt? DI. Quatuor. MA. Itaque ergo medium extremis, & medio extrema consentiunt. Quamobrem sicut excellit in tribus, quod post vnum & duo collocantur, cum ex vno & duobus cõstent: sic excellit in quatuor, quod post vnum & duo & tria numerantur, cum constet ex vno, & tribus, vel bis duobus, quæ extremorum cũ medio, & medij cum extremis, in illa quę Græce ἀναλογία dicitur, proportione consensio est. Quod vtrum intellexeris, pande. DI. Satis intelligo. MA. Tanta ergo in reliquis numeris, vtrum non inueniatur quod quaternarij numeri proprium esse diximus. DI. Faciam. Nam si constituamus duo, tria, quatuor, extrema collata fiunt sex, hoc facit & medium sibi collatum, non tamen sex, sed quinq; consequuntur. Rursus tria, qua- M
tuor & quinque constituta, extrema octo faciunt, medium quoque bis dictum [idem facit.] At inter quinq; & octo, non iam vnum, sed duos, senarium scilicet & septenarium numeros interpositos video. Atq; illa ratione quantum progredior, tantum hæc faciunt interualla maiora. MA. Video te intellexisse & omnino scire quod dictum est: sed iam nunc ne immoremur, animaduertis certe ab vno vsque ad quatuor iustissimam fieri progressionem: siue propter imparem ac parem numerum, quoniam primus impar totus tria, & primus par totus quatuor, de qua re pauloante tractatum est: siue quia vnum & duo principia sunt, & quasi semina numerorum, è quibus ternarius conficitur, vt sint iam tres numeri, qui sibi dum proportione conferuntur, quaternarius elucescit & gignitur, & propterea eis iure coniungitur, vt vsq; ad illum fiat ea quam quęrimus moderata progressio. DI. Intelligo bene.

MA. Sanè. Sed meministi ne tandem quid institueramus inquirere? Nam, vt opinor, propositum erat si quo modo inuenire possemus, cum in illa infinitate numerorum certi articuli essent à numerantibus constituti, quid esset causæ, cur ipse primus articulus in denario numero esset, qui per omnes cæteros valet plu-

rimum

A rimum, id eſt, cur ab vſq; ad decem progreſſi numerantes, rurſum ad vnum remearent? DI. Recordor planè inquiſitionis huius cauſa nos tãtum circumiſſe, ſed quid effecerimus quod ad eã ſoluendam pertineat, nõ inuenio. Siquidem illa omnis noſtra ratiocinatio ad id cõcluſa eſt, vt non vſq; ad denariũ, ſed vſq; ad quaternarium numerum ſit iuſta & moderata progreſsio.

MA. Tũ ne igitur non vides ex vno & duobus & tribus & quatuor quæ ſumma conficiatur? DI. Video iam, video, & miror omnia, & ortam quæſtionem ſolutam eſſe confiteor: vnũ enim, & duo, & tria, & quatuor ſimul decem ſunt. MA. Ergo iſtos quatuor primos numeros, ſeriemq; & connexionem eorum, honorabilius haberi quàm cætera in numeris conuenit.

De proportionatorum motuum decore. Cap. XIII.

Tempus eſt autem ad illos motus redire tractandos & diſcutiẽdos, qui huic diſciplinæ propriè tribuuntur, & propter quos iſta de numeris, de alia ſcilicet diſciplina, quantũ pro negocio ſatis viſum eſt, cõſyderauimus. Itaq; nunc abs te quęro, quoniã intelligendi gratia in horarum ſpacio motus conſtituebamus, quos ad B ſeinuicem habere aliquam numeroſam dimentionem ratio demonſtrabat, vtrum ſi quiſquã mora vnius horæ currat, & alius deinceps duarum, poſsis non inſpecto horologio, vel clepſydra, vel aliqua huiuſmodi tẽporum notatione ſentire illos duos motus, quod vnus ſimplus, alius duplus ſit: vel etiam ſi id non poſſis dicere, illa tamen congruentia delectari, atq; aliqua voluptate affici. DI. Nullo modo poſſum. MA. Quid ſi quiſpiam numeroſe plaudat, ita vt vnus ſonitus ſimplum, alter duplum temporis teneat, quos iambos pedes vocant, eoſq; continuet atq; contexat, alius autem ad eundem ſonum ſaltet, ſecundum ea ſcilicet tempora mouens membra: nónne aut etiam dicas ipſum modulum tẽporum, id eſt, quod ſimplum & duplum ſpacia in motibus alternãt, ſiue in illo plauſu qui auditur, ſiue in illa ſaltatione quæ cernitur: aut ſaltem delecteris eadem numeroſitate quam ſentias, tametſi non poſſis numeros eius dimenſionis edicere? DI. Ita vero eſt, vt dicis. Nam & illi qui hos numeros nouerunt, ſentiunt eos in plauſu atque ſaltatione, quiq; ſint facile dicunt: & qui eos non nouerũt nec poſſunt dicere, nõ negant tamen ex his ſeſe voluptate aliqua perfrui. MA. C Cum igitur ad ipſam rationẽ diſciplinæ huius, ſi quidẽ ſcientia eſt bene modulandi, non poſsit negari omnes pertinere motus, qui bene modulati ſunt, etiam eos potiſsimum, qui non referuntur ad aliud aliquid, ſed in ſeipſis finem decoris delectationiſq; conſeruãt. Hi tamẽ motus, vt tunc à me rogatus recte vereq; dixiſti, ſi longo ſpacio temporis fiant, inq; ipſa dimenſione, quę decora eſt, horam vel etiam maius tempus obtineant, non poſſunt congruere noſtris ſenſibus. Quãobrem cum procedẽs quodam modo de ſecretiſſimis penetralibus Muſica, in noſtris etiam ſenſibus, vel in his rebus quæ à nobis ſentiuntur, veſtigia quædam poſuerit: nónne oportet eadem veſtigia prius perſequi, vt commodius ad ipſa ſi potuerimus, quæ diximus penetralia, ſine vllo errore ducamur? DI. Oportet vero, & hoc iamiámque, vt faciamus efflagito. MA. Omittamus ergo illas vltra capacitatem ſenſus noſtri porrectas temporum metas, & de his breuibus interuallorum ſpacijs, quæ in cantando ſaltandoq; nos mulcent, quãtũ ratio nos duxerit, diſſeramus. Niſi tu forte aliter putas illa veſtigia indagari poſſe, quæ in noſtris ſenſibus, hiſq; rebus quas valem⁹ ſentire hãc diſciplinã poſuiſſe, prædictum eſt. DI. Nullo modo aliter puto.

DIVI AVRELII AVGVSTINI D HIPPONENSIS EPISCOPI,

de Muſica, Liber ſecundus.

Syllabarũ ſpacia aliter muſici aliter grammatici docent. Cap. I.

TTENDE igitur diligenter, & nunc demum accipe, quaſi alterum noſtræ diſputationis exordium. Ac primum reſponde, vtrum bene didiceris eã, quam Grammatici docẽt, ſyllabarum breuium longarúmque diſtantiam. An vero ſiue iſta noris ſiue ignores, mauis vt ita quæramus, quaſi omnino rudes harum rerum ſimus, vt ad omnia nos ratio potius perducat, quàm inueterata cõſuetudo, aut præiudicata cogat authoritas? DI. Ita planè malle me, non modo ipſa ratio, ſed iſtarum etiam ſyllabarum imperitia, quid enim fateri dubitẽ? impellit. MA. Age iam ſaltem illud eloquere, vtrum tuipſe per te nunquam animaduerteris in locutione noſtra alias ſyllabas raptim & minime diu, alias autem productius & diutius enunciari? DI. Negare non poſſum, non me ad iſta etiam ſurdum fuiſſe. E

MA. Atque ſcias velim totam illam ſcientiam, quæ Grammatica Græce, Latine autem literaria nominatur, hiſtoriæ cuſtodiam profiteri: vel ſolam, vt ſubtilior docet ratio: vel maxime, vt etiam pinguia corda concedunt. Itaque verbi gratia, cum dixeris, cano, vel in verſu forte poſueris, ita vt vel tu pronuncians producas huius verbi ſyllabam primam, vel in verſu eo loco ponas, vbi eſſe productum oportebat, reprehendet Grammaticus, cuſtos ille videlicet hiſtoriæ, nihil aliud aſſerens, cur hanc corripi oporteat, niſi quod hi qui ante nos fuerunt, & quorum libri extant tractantúrque à Grammaticis, ea correpta, non producta vſi fuerint. Quare hic quicquid valeat, authoritas valet. At vero Muſicæ ratio, ad quam dimenſio ipſa vocum rationabilis & numeroſitas pertinet, nõ curat, niſi vt corripiatur vel producatur ſyllaba, quæ illo vel illo loco eſt ſecundum rationem menſurarum ſuarum. Nam ſi eo loco, vbi duas longas ſyllabas poni decet, hoc verbum poſueris, & primam quæ breuis eſt, pronunciatione longam feceris, nihil Muſica omnino ſuccenſet: tempora F enim vocum ea peruenere ad aures, quæ illi numero debita fuerunt. Grammaticus autem iubet emendari, & illud te verbum ponere, cuius prima ſyllaba producenda ſit ſecundum maiorum, vt dictum eſt, authoritatem, quorum ſcripta cuſtodiunt. Quamobrem nos cum rationes muſicæ perſequendas ſuſceperimus, etiam ſi neſcis quæ ſyllaba corripienda, quæ producenda ſit, poſſumus tamen non impediri hac ignorantia tua, ſatiſque habere, quod te animaduertiſſe dixiſti alias ſyllabas correptiores, alias productiores. Quare illud nunc quæro, vtrum ſonus verſuum aliquando te aliqua per aures voluptate commouerit?

Qui verſus perperam pronunciatus & grãmaticum offendat & muſicum. Cap. II.

DI. Prorſus ſæpiſsime, ita vt nunquam ferè ſine delectatione verſum audiuerim. MA. Si quis ergo in verſu, quo audito delectaris, eo loco, quo ratio eiuſdem verſus non poſtulat, vel producat ſyllabas, vel corripiat, num eodem modo delectari poteſ?

DI. Immo audire hoc ſine offenſione non poſſum.

MA. Nullo modo igitur dubium eſt, quin te in ſono, quo te delectari dicis, dimenſio quædam numerorum delectet, quo perturbato delectatio illa exhiberi auribus non poteſt. DI. Manifeſtum eſt. MA. Dic

G mihi deinceps quod ad sonum versus attinet, quid intersit vtrũ dicam, Arma virumq; cano, Troiæ qui primus ab oris, an, qui primis ab oris? D I. Mihi vero vtrũq; quantum ad illam dimensionem pertinet idem sonat. M A. Et hoc mea pronunciatione factum est, cum eo scilicet vicio quod barbarismum Grammatici vocãt. Nam, primus, longa est, & breuis syllaba: primis, autem ambæ producendæ sunt: sed ego vltimam eorũ corripui, ita nihil fraudis passæ sunt aures tuæ. Quamobrem illud etiã atq; etiã tentandũ est, vtrum me pronunciante sentias, quod fit in syllabis diu & non diu, vt nostra disputatio me interrogãte, ac te respondẽte, sicut instituimus, possit procedere. Itaq; iam eundẽ versum, in quo barbarismum feceram, repetam, & illam syllabam, qua ne tuæ aures offenderẽtur, corripui, producam, vt Grammatici iubent: tu mihi renunciato, vtrum illa versus dimensio sensum tuum eadem afficiat voluptate: sic enim pronunciem, Arma virumq; cano, Troiæ qui primis ab oris. D I. Nunc vero negare nõ possum, nescio qua soni deformitate me offensum.

Aeneid. 1.

H M A. Non iniuria. Quamquam enim barbarismus factus non sit, id tamen vicium factum est, quod & Grammatica reprehẽdat & Musica. Grammatica, quia id verbum, cuius nouissima syllaba producenda est, eo loco positum est, vbi corripienda poni debuit: Musica vero tantummodo, quia producta quælibet vox est, eo loco, quo corripi oportebat, & tempus debitum quod numerosa dimensio postulabat, redditũ non est. Quocirca si iam satis discernis, quid sensus, quid authoritas postulet, sequitur vt videamus, ille ipse sensus cur aliàs delectetur in sonis, vel productis, vel correptis, aliàs offendatur: id est enim quod ad diu & non diu pertinet, quam partem nos explicandam suscepisse credo quod memineris. D I. Ego vero & illud discreui, & hoc memini, & ea quæ sequuntur intentissime expecto.

Syllabarũ tempora. Cap. III.

M A. Quæ putas, nisi vt incipiamus sibimet syllabas comparare, & videre quos numeros ad sese habeant, sicut de motibus iam inter nos tam longa superius ratione tractatum est? Motus est enim etiam omne quod sonat, & syllabæ vtique sonant. An quicquam horum negari potest? D I. Nullo modo. M A. Cum ergo syllabæ inter se conferuntur, motus quidam inter I se conferuntur, in quibus possint numeri quidam temporis mensura diuturnitatis inquiri. D I. Ita est.

M A. Num igitur potest sibi vna syllaba comparari? Nam omnem comparationem, nisi tu aliud putes, singularitas fugit. D I. Nihil puto aliud. M A. Quid vna vni, aut vna vel duæ, duabus vel tribus, & deinceps in pluribus quin possint sibimet conferri, nũ negas? D I. Quis hoc negauerit? M A. Rursus hoc vide, quamlibet syllabam breuem minimeq; diu pronunciatam, & mox vt eruperit desinentem, occupare tamen in tempore aliquid spacij & habere quandam morulam suam. D I. Video necesse esse quod dicis.

Syllaba breuis vni' tẽporis est.

M A. Dic nunc, vnde numerum exordiamur? D I. Ab vno scilicet. M A. Nõ absurde igitur hoc in tempore quasi minimum spacij, quod breuis obtinet syllaba, vnum tempus veteres vocauerunt: à breui enim ad longam progredimur. DI. Verum est. M A. Sequitur iam, vt illud quoq; animaduertas, quoniã vt in numeris ab vno ad duo est prima progressio, ita in syllabis, qua scilicet à breui ad longam progredimur, longam duplum tẽporis habere debere. Ac per hoc si spacium quod breuis occupat, recte vnũ tempus vocatur: spacium item quod longa occupat, recte duo tempora nominari. D I. Recte prorsus: nam id rationem po- K stulare consentio.

Syllaba lõga duo tẽpora habet.

Pedes dissyllabi. Cap. IIII.

M A. Age nunc collationes ipsas videamus. Nam vna breuis syllaba ad vnam breuem syllabam, quæro quam rationem tibi habere videatur, vel hi motus inter se quid vocentur. Meministi enim, nisi fallor, in superiore sermone nos omnibus motibus, qui inter se aliqua numerositate conueniunt, imposuisse vocabula. D I. Aequales eos memini nominatos: tantumdem enim ad se habent tẽporis. M A. Sed istam collationẽ syllabarũ, qua sibi iam conferuntur, vt habeant ad se aliquos numeros, num censes sine vocabulo esse relinquendam? D I. Non puto. M A. At scias veteres pedem nuncupasse talem collationem sonorum. Sed quousq; pedem progredi ratio sinat, diligenter animaduertendum est. Quamobrem iam dic etiam, breuis & longa syllaba, qua sibi ratione conferantur. D I. Opinor ex illo genere numerorum, quos complicatos esse vocauimus, istam collationem manere. Siquidem in ea simplum ad duplũ collatum esse video, id est, vnum tempus breuis syllabæ ad duo tempora longę syllabæ. M A. Quid si ita ordinentur, vt prius longa, deinde breuis syllaba pronuncietur? Num L quia ordo mutatus est, ideo complicatorum numerorum ratio non manet? Nam vt in illo pede simplum ad duplum, ita in isto duplum ad simplum inuenitur.

Pes quid sit

D I. Ita est. M A. Quid in pede duarum longarum, nõnne duo tempora duobus temporibus cõparantur? D I. Manifestum est. M A. Ex qua ergo ratione ducitur ista collatio? D I. Ex eorum scilicet, qui æquales appellati sunt. M A. Age nunc dic mihi, ex quo à duabus breuibus orsi ad duas syllabas longas peruenimus, quot pedũ collationes tractauerimus? D I. Quatuor. Nam primo de duabus breuibus dictum. Secundo de breui & longa. Tertio de longa & breui. Quarto de duabus longis. M A. Non possunt esse plures, quàm quatuor, cum duę syllabæ sibimet conferuntur? D I. Nullo modo. Nam cum syllabæ hunc modum acceperint, vt breuis vnum tempus, longa duo habeat, cumq; syllaba omnis aut breuis aut longa sit, quo pa- M cto sibi possint duę syllabę comparari atque copulari, vt pedem faciant, nisi aut breuis & breuis sit, aut breuis & longa, aut longa & breuis, aut longa & longa. M A. Dic etiã quot habeat tẽpora binarum syllabarum minimus pes, quot item maximus? D I. Duo ille, iste quatuor. M A. Vidés ne, vt progressio, nisi vsque ad quaternarium numerum fieri non potuerit, siue in pedibus, siue in temporibus? D I. Video plané, & recordor rationem progressionis in numeris, atq; illam vim hic etiam inesse sentio cum magna animi voluptate.

M A. Nónne ergo censes, cum pedes syllabis constent, id est, distinctis & quasi articulatis motibus, qui sunt in sonis, syllabæ vero tendantur temporibus, oportere fieri etiam vsque ad quatuor syllabas progressionem pedis, sicut iam factam vsque ad quaternarium numerum, & ipsorum pedum & temporum cernis?

Pedes trisyllabi. Cap. V.

D I. Ita plané vt dicis sentio, & hoc videri perfectæ rationi cognosco, & debitum flagito. M A. Age nunc ergo prius, vt ordo ipse postulat, ternarum syllabarum pedes, quot esse possint videamus, sicut binarum quatuor esse comperimus. D I. Ita fiat. M A. Meministi ab vna breui syllaba, id est, vnius temporis istam nos inchoasse rationem, & cur ita oporteret, satis intellexisse. D I. Memini ab illa lege numerandi, quod ab vno incipimus, quod principium numerorum est, placuisse non oportere discedere. M A. Cum

igitur

A igitur in pedibus binarum syllabarum ille sit primus, qui duabus breuibus constat: cogebat enim ratio vni tempori prius vnum tempus iungi quàm duo, quē tandem arbitraris in pedibus ternarum syllabarum primum esse debere? DI. Quem nisi eū, qui à tribus breuibus consit? MA. Et iste quot temporum est? DI. Trium scilicet. MA. Quo modo ergo huius partes sibi conferuntur? Nam omnem pedem propter illam numerorum collationem duas habere partes, quæ sibimet aliqua ratione conferantur, necesse est, idq; superius egisse nos memini: sed nunquid possumus hunc trium breuium syllabarum pedem in duas æquales partes diuidere? DI. Nullo modo. MA. Quo modo ergo diuiditur? DI. Nihil aliud video, nisi vt prima pars habeat vnam syllabam, secunda duas, aut prima duas, secunda vnam. MA. Dic etiam hoc, de qua regula numerorum sit? DI. De complicatorum genere esse cognosco. MA. Age nunc illud attende, tres syllabę, in quibus est vna longa, cæterę breues, quoties variari possint, id est, quot pedes facere: & responde si inueneris. DI. Vnum pedem video esse, qui longa & B duabus breuibus constet, aliud non intelligo. MA. Ità ne solus tibi videtur habere vnam in tribus lōgam, qui eam primo habet loco? DI. Nullo pacto istuc putauerim, cum posint etiam duę breues priores esse, lōga vltima. MA. Consydera vtrum sit aliquid tertium. DI. Est planè. Nam hęc longa etiam in medio duarum breuium collocari potest. MA. Vide etiam ne sit aliquid quartum. DI. Omnino non potest.

MA. Potès ne iam respondere, tres syllabæ habentes in se vnam longam & duas breues, quoties variari posint, id est, quot pedes facere? DI. Possum sanè: nam ter sunt variatæ, & tres fecerunt pedes. MA. Quid isti tres pedes, quo modo sunt ordinandi, iàm ne ipse colligis, an adhuc minutatim es perducēdus? DI. Displicet enim tibi ordo ille quo ipsam varietatem cōperi. Nam primo aduerti vnam lōgam & duas breues, deinde duas breues & vnam longam, postremo breuem & longam & breuem. MA. Ità ne vero tibi non displiceat qui sic ordinat, vt à primo ad tertium veniat, à tertio ad secundum ac non potius à primo ad secundum, & deinde ad tertium? DI. Displicet prorsus. Sed quid hic tandem tale aduertisti rogo. MA. C Cum omnino in hac tripartita differentia illum pedem primum posueris, qui primo loco habet longam, quia sensisti vnitatem ipsam longæ syllabæ principatum tenere. Si quidem ipsa ibi vna est, & propterea eū debet ordinem gignere, vt ille sit primus pes, vbi prima ipsa est: simul etiam videre debuisti eum esse secundum, vbi ipsa secunda est: & eum tertium, vbi eadem tertia est. An adhuc in illa sententia manendum putas?

DI. Immo eam sine dubitatione condemno. Hunc enim esse meliorem ordinem, vel potius hunc esse ordinem, quis non assentiatur? MA. Nunc ergo dic qua numerorum regula isti quoque diuidantur pedes, eorum qui sibi per partes conferantur? DI. Primum & postremum æquali regula diuidi video, quia & ille in longam & duas breues, & iste in duas breues & longam diuidi potest, vt singulæ partes habeant bina tempora, & ob hoc sint ęquales. In secundo autem quoniā mediam habet longam syllabam, siue priori siue posteriori parti tribuatur, aut in tria & vnum, aut in vnum & tria tempora diuidatur. Ac per hoc in eius diuisione complicatorum numerorum ratio valet. MA. Volo mihi iam dicas per te ipse si potes, post istos qui à nobis tractati sunt, quos pedes ordinandos putes. Tra- D ctati enim sunt primo binarum syllabarum quatuor, quorum ordo ductus est à numerorū ordine, vt à breuibus syllabis ordiremur. Deinde iam doctiores ternarum syllabarum pedes tractandos suscepimus: sed quod facile erat, ex superiore ratione à tribus breuibus orsi sumus. Quid deinde sequebatur, nisi vt vna longa cum duabus breuibus, quot formas ederet videremus? Visum est, & tres pedes post illum primum, ita vt oportebat ordinati sunt: qui deinceps sequerentur, nónne per teipsum videre iam debes, ne omnia minutissimis interrogatiunculis eruamus? DI. Recte dicis. Nam quis non videat eos iam sequi, in quibus vna breuis sit, cæteræ longæ, cui breui quia vna est cum superiore ratione principatus tribuatur. Primus erit profecto in his vbi prima est. Secundus vbi secunda. Tertius vbi tertia, quæ etiam vltima est. MA. Cernis, vt opinor, quibus etiam rationibus diuidantur, vt sibi eorum partes conferri queant. DI. Cerno prorsus. Nam ille qui ex vna breui & duabus longis constat, diuidi non potest, nisi ita vt prior pars habeat tria tempora, quæ continet breuem & longam, posterior duo, quæ vni lōgæ insunt. Hic autem tertius in eo quidem priori par est, quod vnam patitur diuisionem. In eo autem dissi- E milis, quòd cum ille in tria & duo, iste in duo & tria tempora secatur. Nam & longa syllaba quæ primam tenet partem, duobus temporibus tenditur. Restat longa & breuis, quod est trium temporum spacium. At vero medius qui habet breuem syllabam mediā, iam † non potest partitionem pati, quia eadem breuis, & priori & posteriori parti tribui potest: idcirco aut in duo & tria, aut in tria & duo diuiditur tempora: quamobrē sesquatorum numerorum ratio tres istos possidet pedes. MA. Omnès ne iam trium syllabarum pedes consyderauimus, an aliquid restat? DI. Vnum reliquum video, qui ex tribus longis constat. MA. Tracta ergo etiam huius diuisionem. DI. Vna syllaba & duæ, aut duæ atque vna huius diuisio est, tempora scilicet duo & quatuor, aut quatuor & duo, quare complicatorum numerorum ratione illius pedis sibi partes conferuntur. MA. Nunc quaternarum syllabarum pedes consequenter atque ordine videamus, & ipse iam dic quem primum horum esse oporteat, addita etiam ratione diuisionis eius, scilicet quatuor breuū, F qui diuiditur in duas binarum syllabarum partes, æqualium ratione numerorum, duo & duo tempora posidentes. DI. Teneo. MA. Iam itaque perge ipse & persequere cætera. Nihil enim opus esse iam puto te per singula interrogari, cum sit vna ratio demendi, deinceps breues syllabas, & pro his longas subiiciendi donec ad omnes longas veniatur. & cum demuntur breues, longæq; subduntur, quas varietates faciant, & quot pedes gignant consyderandum, ea scilicet syllaba principatum ordinis retinente, quæ vna fuerit inter cæteras, vel longa, vel breuis. In his enim omnibus iam superius es exercitatus. Vbi autem duæ breues sunt & duæ longæ, quod in præcedentibus non erat, quas censes principatum habere debere? DI. Iam hoc quoque manifestum de superioribus. Siquidem magis tenet vnitatem breuis syllaba, quæ vnum habet tempus, quàm longa quæ duo. Et propterea in omni capite atque principio eum pedem constituimus qui ex breuibus constat. MA. Nihil igitur te impedit, quin omnes istos persequaris pedes audiente ac iudicante me, non interrogante. DI. Faciam si potero. Nam

† geminam

Pedes tetrasyllabi. Cap. VI.

G primo de quatuor breuibus prima breuis vna detrahēda est, & pro ea longa ponenda in primo loco propter vnitatis dignitatem. Hic autem pes diuiditur bis, aut in longam & tres breues, aut in longam & breuē, & duas breues, id est, aut in duo & tria, aut in tria & duo tempora. Secundo autem loco posita longa, facit alium pedem, qui vno modo recte diuiditur in tria scilicet & duo tempora, vt prior pars teneat breuem & longam, posterior duas breues. Porrò tertio loco constituta lōga, facit eum pedem, qui rursus vno modo rite diuiditur, sed ita vt prior pars habeat duo tēpora in duabus breuibus syllabis, posterior tria in longa & breui. Quartum pedem facit longa vltima, qui duobus modis diuiditur, vt ille vbi prima est. Nam vel in duas breues & breuem ac longam, vel in tres breues & longam partiri eum licet, in duo scilicet & tria, aut in tria & duo tēpora. Omnes autem illi quatuor pedes, vbi cum tribus breuibus varie longa collocatur, sesquatorum numerorum ratione partes suas ad se collocatas habent. Sequitur vt de quatuor breuibus duabus detractis, pro his duas longas subiiciamus, videamusq; quot formas H ac pedes, cum breues ac longæ binæ sint, possint edere. Primo igitur video duas breues & duas longas esse ponendas, quod à breuibus rectius exordium. Is autem pes habet duplicem diuisionem. Aut enim in duo & quatuor, aut in quatuor & duo diuiditur tempora, vt aut duæ breues priorem partem teneant, & posteriorem duæ longæ: aut vt priorem duæ breues, & longa, posteriorem autem longa quæ reliqua est. Fit alius pes, cum duæ istæ breues, quas in capite posueramus, ita vt ordo ipse postulat, in medio fuerint collocatæ, & est huius pedis diuisio in tria & tria tempora. Nam priorem partem occupant longa & breuis, posteriorem breuis & longa. Cum autem ponuntur in vltimo, nam hoc sequitur, faciunt pedem geminæ diuisionis, cuius aut prior pars habeat duo tempora in vna longa, posterior quatuor in longa, & duabus breuibus: aut prior quatuor in duabus longis, posterior in duabus breuibus duo. Horum autem trium pedum partes, quod ad I primum & tertium attinet, complicatorum numerorum ratione sibi comparantur, medius æquales eas habet. Iam deinceps istæ duæ breues, quæ coniunctæ ponebantur, disiunctæ ponendæ sunt: quarum minima disiunctio est, à qua etiam incipiendum, vt vnam syllabam longam inter se habeant, maximæ autem duas. Sed cum vna est inter eas, duobus modis fit, & duo pedes gignuntur. Prior autem est horum modorum, vt in capite breuis sit, deinde longa, inde breuis & longa quæ reliqua est. Alter modus est, vt in secundo & in vltimo sint breues, in primo & tertio loco longæ. Ita erit longa & breuis, & longa & breuis. Maxima vero illa disiunctio est, cum duæ longæ in medio sunt. Breuium autem vna in primo, altera in extremo loco. Et diuiduntur ij tres pedes, in quibus breues disiunctæ ponuntur in tria & tria tempora, id est, primus horum in breuem & longam, & breuem ac longam. Secūdus in longam ac breuem, & longam ac breuem. Tertius in breuem ac longam, & longam ac breuem. Ita fiunt sex pedes duabus breuibus & duabus longis syllabis varie inter se quoad possunt locatis. Restat vt de quatuor breuibus detrahantur tres, & pro his tres longæ constituantur, & vna breuis: & quia vnus breuis in capite, quam tres longæ consequuntur, facit alium pedem, secundum loco posita secundum, tertium tertio, quartum quarto. Quorum quatuor duo primi in tria & quatuor tempora diuiduntur, duo autem posteriores in quatuor & tria, & omnes sesquatorum ratione numerorum partes sibi collatas habent. K Nam prior pars primi est breuis & longa, tenens tria tempora: posterior duę longę, in quatuor tēporibus. Secundi prior pars longa & breuis, ergo tria tempora: posterior duæ longæ, quatuor tempora. Tertius priorem partem habet in duabus lōgis, quatuor temporibus: Posteriorem autem partem breuis & longa obtinet, id est, tria tempora. Quarti prior pars duæ longæ, quatuor temporibus, ac posterior longa & breuis, tribusq; temporibus. Reliquis pes est quaternarum syllabarum, vbi omnes auferuntur breues, vt quatuor longis pes constet. Hic in duas & duas longas secundum æquales numeros, id est in quatuor & quatuor videlicet diuiditur tempora. Habes quod per meipsum explicari voluisti. Perge iam rogando persequi cætera. MA. Faciam, sed satis ne consyderasti progresionem istam vsque ad quaternarium numerum, quæ in ipsis numeris demonstrata est, quantum in his etiam pedibus valet? DI. Ita sanè in his, vt in illis hanc progrediendi rationem probo. MA. Quid illud, nònne vt contextis syllabis pedes facti sunt, ita etiam contextis pedibus aliquid fieri L posse existimandum est, quod iam neq; syllabę neq; pedis nomine censeatur? DI. Omnino existimo. MA. Quid tandem putas esse? DI. Versum arbitror. MA. Quid si perpetuo cōtexere quispiam pedes aliquos velit, ita vt eis modum ac finem non imponat, nisi aut defectus vocis, aut aliquis alius casus interpellans, aut temporis ratio, *aut aliud aliquid transeundi *, etiamne versus à te nominabitur, habens vel viginti, vel triginta, vel centum etiam, siue amplius pedes, vt voluerit ac potuerit ille qui eos quamlibet longa perpetuitate contexit? DI. Non ita est. Neque enim, aut vbi pedes quoslibet quibuslibet permixtos animaduertero, aut per infinitam longitudinem multos connexos, versum appellabo, sed & genus & numerū pedum, id est, qui & quot pedes versum conficiant aliqua disciplina consequi, & ex ea iudicare potero, vtrum versus aures meas pepulerit. At hæc quęcumque est disciplina versibus regulam, & modum non vtique vt libitum est, sed aliqua ratione constituit. Non enim aliter, si- M quidem disciplina est, aut oportebat, aut poterat.

Versus terno pedū vt pes syllabarum numero constat.

Cap. VII.

Forte intercedat.

MA. Hanc ergo rationem inuestigemus, & assequamur si placet. Nam si authoritatem solam intueamur, is erit versus, quem versum dici voluit Asclepiades nescio qui, aut Archilochus, poëtæ scilicet veteres, aut Sappho poëtria, & cæteri, quorum etiam nominibus versuum genera vocantur, qui primi animaduertentes cecinerūt. Nam & Asclepiadicus versus dicitur, & Archilochicus, & Sapphicus, & alia sexcenta authorum vocabula Græci versibus diuersi generis indiderunt. Ex quo non absurde cuipiam videri potest, quod si quis, vt volet pedes quot volet, & quos volet ordinauerit, quia nemo ante ipsum hunc ordinem ac mensuram pedibus constituerit, recte ac iure conditor noui generis versuum, propagatòrque dicetur. Aut si hæc licentia intercluditur homini, cum quæstione quærendum est, quid tandem illi meruerint, si nullam rationem secuti, qui connexionem pedum, quos illis connectere placuit, versum appellari, haberiq; fecerunt. An tibi aliter videtur? DI. Ita vero est, vt dicis, & prorsus assentior, ratione potius quàm authoritate versum esse generatum, quam peto iamiàmque videamus.

Varia pedū nomina.

Cap. VIII.

MA. Videamus ergo qui pedes sibimet copulandi sint,

A di sint, deinde quid his copulatis fiat, non enim versus fit solus, postremo de versus tota ratione tractabimus. Sed vnum censes cõmode ista nos posse persequi, nisi pedum nomina teneamus? Quanquam hoc ordine à nobis digesti sint, vt possint ipsius sui ordinis nominibus nuncupari. Dici enim potest, primus, secundus, tertius, atq; hoc modo cæteri. Sed quia non sunt contemnenda vetusta vocabula, nec facilè à consuetudine recedendũ, nisi quæ rationi aduersatur, vtendum est his nominibus pedum, quæ Græci instituerunt, & nostri iam vtuntur pro Latinis. Quæ planè ita vsurpemus, vt non quæramus origines nominum. Multum enim habet ista res loquacitatis: vtilitatis parum. Neque enim eo minus vtiliter in loquẽdo appellas panem, lignum, lapidem, quod nescis cur hæc ita sint appellata. D I. Ita prorsus vt dicis sentio. M A.

1 Primus pes vocatur pyrrhichius, ex duabus breuibus, temporum duûm, vt fuga.
2 Iambus ex breui & longa, vt parens, temporũ trium.
3 Trochæus vel chorius, ex longa & breui, vt meta, temporum trium.
4 Spondeus ex duabus lõgis, vt æstas, temporum quatuor. B
5 Tribrachus ex tribus breuibus, vt matula, temporũ trium.
6 Dactylus ex longa & duabus breuibus, vt mænalus, temporum quatuor.
7 Amphibrachus ex breui & longa & breui, vt carina, temporum quatuor.
8 Anapæstus ex duabus breuibus & longa, vt Eratò, temporum quatuor.
9 Bacchius ex breui & duabus longis, vt achates, temporum quinque.
10 Creticus vel amphimacrus ex longa & breui & longa, vt insulæ, temporum quinque.
11 Palimbacchius ex duabus longis & breui, vt natura, temporum quinque.
12 Molossus ex tribus longis, vt Aeneas, temporũ sex.
13 Proceleumaticus ex quatuor breuibus, vt auicula, temporum quatuor.
14 Pæon primus ex prima longa & tribus breuibus, vt legitimus, temporum quinque.
C 15 Pæon secundus ex secunda longa & tribus breuibus, vt colonia, temporum quinque.
16 Pæon tertius ex tertia longa & tribus breuibus, vt Menedemus, temporum quinque.
17 Pæon quartus ex quarta longa & tribus breuibus, vt celeritas, temporum quinque.
18 Ionicus à minore ex duabus breuibus & duabus lõgis, vt Diomedes, temporum sex.
19 Choriambus ex longa & duabus breuibus & longa, vt armipotens, temporum sex.
20 Ionicus à maiore ex duabus longis & duabus breuibus, vt Iunonius, temporum sex.
21 Diiambus ex breui & longa & breui & longa, vt propinquitas, temporum sex.
22 Dichorius vel ditrochæus ex longa & breui, & longa & breui, vt cantilena, temporum sex.
23 Antispastus ex breui & duabus longis & breui, vt salonius, temporum sex.
24 Epitritus primus ex prima breui & tribus longis, vt sacerdotes, temporum septem.
25 Epitritus secundus, ex secunda breui & tribus longis, vt conditores, temporum septem.
26 Epitritus tertius, ex tertia breui & tribus longis, vt Demosthenes, temporum septem. D
27 Epitritus quartus, ex quarta breui & tribus longis, vt fescennius, temporum septem.
28 Dispondeus ex quatuor longis, vt oratores, temporum octo.

D I. Habeo ista. Nunc dissere qui sibi pedes copulent.

De pedum structura. Cap. IX.

M A. Iudicabis hoc facile, si æqualitatem ac similitudinem, inæqualitati & dissimilitudini præstãtiorem esse iudicas. D I. Neminem esse arbitror, qui non ita iudicet. M A. Hanc ergo prius maxime in contexendis pedibus sequi oportet, nec ab ea omnino deuiandum, nisi cum aliqua causa iustissima est. D I. Assentior. M A. Non igitur dubitabis pyrrhichios sibimet pedes contexere, nec iambos nec trocheos, qui que etiam chorij nominantur, nec spondeos, atque ita cæteros sui generis profecto sibimet sine vlla dubitatione copulabis. Est enim summa æqualitas, cum eiusdem generis, & nominis pedes sese consequuntur. An tibi non videtur? D I. Nullo modo mihi aliter videri potest. M A. Quid illud? Nónne approbas alios aliis pedes æqualitate seruata esse miscendos? Quid enim auribus potest iucundius esse, q̃ cum & varietate mulcentur, nec æqualitate fraudantur? D I. Satis probo. M A. Num censes alios æquales habendos pedes, nisi qui eiusdem mensuræ sunt? D I. Ita existimo. M A. Quid, eiusdem mensuræ putandi ne sunt, nisi qui temporis tantumdem occupant? D I. Verum est. M A. Quos ergo inuenis pedes totidem temporum, sine aurium offensione contexis? D I. Video esse consequens. M A. Recte quidem, sed adhuc nonnihil quæstionis res habet. Nam cum amphibrachus pes quatuor sit temporum, negant eum quidam posse misceri vel dactylis, vel anapæstis, vel spondeis, vel proceleumaticis: nam hi sunt omnes quaternorum temporũ pedes. Et non solum istis eum negãt posse misceri, sed nec ex ipso solo repetito & sibimet connexo recte, & quasi legitime procedere numerum putant. Quorum opinionem consyderare nos oportet, ne quid habeãt rationis, quod sequi & approbare conueniat. D I. Habeo prorsus audire quid afferant. Non enim parum me mouet, cum duo de triginta pedes sint, quos ratio persecuta est, hunc solum excludi à continuatione numerorum, cum tantũ spacij teneat in tempore quãtum dactylus, & alij quos pares enumerasti, quos connectere nemo prohibetur. M A. Atqui opus est, vt hoc discere valeas, & consyderare cæteros pedes, quemadmodum sibimet eorum partes conferantur. Ita enim videbis huic vni quiddã accidere nouũ ac singulare, vt non frustra minime adhibendus ad numeros iudicatus sit. Sed hoc nobis consyderantibus, opus est hæc duo nomina mandare memoriæ, leuationẽ & positionẽ. In plandendo enim quia leuatur & ponitur manus, partem pedis sibi leuatio vendicat, partem positio. Partes autẽ pedum dico illas de quibus superius, cũ eos ordine persequeremur, satis dictum est: Quocirca si hoc probas, incipe recẽsere breuiter mensuras partiũ in omnibus pedibus, vt quid huic vni, de quo agitur propriũ acciderit, noueris. D I. Video primum pyrrhichium tantum habere in leuatione quantum in positione. Spondeus quoque, dactylus, anapæstus, proceleumaticus, choriambus, diiambus, dichorius, antispastus, dispondeus, eadem ratione diuiduntur. Nam tãtumdem temporis in his ponit plausus, quãtum leuat. Video secũdum iambum simpli & dupli habere rationẽ, quam rationem cerno & in chorio & in tribracho & in mo

Amphibrachus nec per se, nec aliis mixtus versum efficit. Cap. X.

ἄρσις καὶ θέσις.

E F

G losso,& in vtroq; ionico. Iam huius amphibrachi leuatio & positio: nam ipsa mihi ex ordine occurrit, cui pares cæteros quæram, simpli & tripli ratione cõstat. Sed non inuenio prorsus alium deinceps, cuius sibi partes tanto interuallo conferantur. Nam cum eos consydero, in quibus vna breuis est & duæ lõgę, id est, bacchiũ, creticum, & palimbacchium, sesquaterni * numeri ratione leuationem ac positionem in his fieri video. Eadem ratio est & in iis quatuor, in quibus vna longa est & tres breues, qui quatuor pæones ex ordine numerantur. Reliqui sunt quatuor epitriti similiter ex ordine nuncupati, quorum leuationem ac positionem sesquitertius numerus continet. M A. Num igitur parum tibi iusta causa videtur esse, cur iste pes ad seriem numerosam vocum non admittatur, quod solius partes tam longe à se differant, vt vna simpla sit, alia tripla? Vicinitas enim quędã partium tanto est approbatione dignior, quanto est proxima æqualitati. Itaque in ista regula numerorum, cum ab vno vsq; ad quatuor progredimur, nihil vnicuiq; est seipso propinquius. Quare
H illud in primis approbandum est, cum in pedibus tantundem habeant partes adinuicem: deinde copulatio simpli & dupli eminet in vno & duobus. Sesquialtera vero copulatio in duobus & tribus apparet, etiam sesquitertia, tribus & quatuor. Simplum vero & triplum quãquam complicatorum numerorum lege teneatur, non tamen in ordine illo sibimet cohęret. Non enim post vnum tria numeramus, sed ab vno ad ternarium numerũ binario interposito peruenitur. Hæc ratio est qua excludẽdus iudicatur amphibrachus pes ab ea copulatione, de qua quærimus, quæ si abs te probatur, cætera videamus. D I. Probatur sanè. Nam manifestissima atque certissima ratio est. M A. Cum ergo placeat quoquo modo se in syllabis habeant, tamen si eiusdem spacij sint in tempore, recte sibi & sine detrimento æqualitatis pedes posse misceri, excepto dumtaxat amphibracho, quæri non immerito potest, vtrum recte misceantur, qui quãquam sint æquales tempore, non eadem tamen percusione concordant, quæ leuatione ac positione partes pedis sibimet confert. Nam dactylus & anapęstus & spondeus, non solum æqualiũ
I temporum sunt, sed etiam percutiuntur æqualiter. In omnibus enim tantum leuatio, quantum positio sibi vẽdicat. Itaque hi sibi miscentur iustius quàm quilibet ionicus cæteris sex temporum pedibus. Vterque quippe ionicus ad simplum & duplum percutitur, duo scilicet tempora quatuor temporibus conferens. His molossus etiam in hac re congruit. Cæteri vero pedes ad tantũdem, nam in his leuationi ac positioni terna tempora tribuuntur. Ergo tametsi omnes legitime feriantur, nam & illi tres simpli & dupli ratione, & alij quatuor æquis partibus feriuntur, tamen quia plausum inæqualem facit ista permixtio, haud scio an iure repudietur: nisi quid habes ad hęc? D I. Procliuior sum in istam sententiam. Nam inæqualis plausus quo modo sensum non offendat ignoro. Si autem offendit, non vtiq; id potest sine vicio huius permixtionis accidere.

M A. Atqui scias veteres miscendos iudicasse istos pedes, & horum mixtione versus compositos cõdidisse. Sed ne te authoritate premere videar, accipe aliquid horum versuum, & vide vtrum offendat auditum. Si enim non modo non offenderit, sed etiam delectauerit, nulla erit ratio huius mixtionis improbandæ. Versus autem ij sunt, quos aduertas volo, At consona quæ sunt, nisi vocalibus aptes. Pars dimidium vocis opus proferet ex se, Pars muta soni comprimet ora molientum: Illis sonus obscurior impeditiorq;. Vtcumque tamen promitur ore semicluso. Satis esse arbitror ad iudicandum id quod volo. Quare dic quæso vtrum nihil tuas aures numerus iste permulserit? D I. Immo nihil mihi videtur currere ac sonare festiuius. M A. Cõsydera igitur pedes, inuenies profecto cũ sint quinque versus, duos primos solis ionicis currere, tres posteriores habere admixtum dichorium, cum omnes omnino sensum nostrum communi æqualitate delectent. K

D I. Iam hoc animaduerti, & facilius te pronunciante. M A. Quid ergo dubitamus consentire veteribus, non eorum authoritate, sed ipsa iam ratione victi, qui censent eos pedes, qui eiusdem temporis sunt, rationabiliter posse misceri, si habeant legitimam, quanuis diuersam percusionem? D I. Cedo iam prorsus, nam me ille sonus quicquam contradicere non sinit.

M A. Intende item ad istos versus. Volo tanquam tibi parcas, labor est in chartis. Et apertum ire per auras animum permittas. Placet hoc, nam sapienter remittere interdum aciem rebus agendis decet intentã.

D I. Etiam hoc satis est. M A. Præsertim cum isti versus sint incõditi necessitate, quos ad tempus fabricatus sum. Verumtamen & in iis quatuor requiro iudicium sensus tui. D I. Quid aliud & hic possum dicere, quàm pulchre illos congruentèrque sonuisse. L

M A. Sentis ne etiam duos superiores altero ionico constare, qui dicitur à minore, duos autem posteriores diiambum habere permixtum? D I. Et hoc te pronunciando insinuante persensi. M A. Quid illud, nònne te mouet quòd in illis Terentiani versibus ionico ei, qui à maiore dicitur dichorius, in iis autem nostris alteri ionico, qui à minore nominatur, diiambus mixtus est? An nihil interęsse arbitraris? D I. Immo interest, & videor mihi rationem ipsam videre. Nam quoniam ionicus à maiore à duabus incipit lõgis, eum sibi potius copulandum poscit, vbi longa prima est, id est, dichorium. Diiambus vero ꝙ incipit à breui congruentius alteri miscetur ionico à duabus breuibus incipienti. M A. Bene intelligis, quare hoc quoq; tenendum est, istam etiam congruentiam, excepta æqualitate † temporum, in pedibus miscendis aliquantum valere oportere: non enim plurimum, sed tamen nonnihil valet. Nam pro omni pede sex temporum, omnem M pedem sex temporum poni posse, ita sensu interrogato iudices licet: primum molossi exemplum sit nobis, virtutes: ionici à minore, moderatas: choriãbi, percipies: ionici à maiore, concedere: diiambi, benignitas: dichorij, ciuitasq;, antispasti, volent iusta. D I. Habeo ista.

M A. Contexe igitur ista omnia atq; pronuncia, vel me potius pronunciante accipe, quo ad iudicãdum liberior sensus vacet. Nam vt continuati numeri æqualitatem, sine vlla offensione aurium tibi insinuem, hoc totum contextum ter pronunciabo, quod satis esse nõ dubitauerim. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas ciuitasq; volent iusta. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas ciuitasq; volent iusta. Virtutes moderatas percipies, cõcedere benignitas ciuitasq; volent iusta. Num forte aliquid in hoc pedum cursu aures tuas æqualitate aut suauitate fraudauit?

D I. Nullo modo. M A. Delectauit ne aliquid? quanquam & hoc quidem consequens est in hoc genere, vt delectet omne quod non offendit. D I. Non possum aliter me dicere affectum quàm videtur tibi.

M A. Probas ergo omnes istos pedes sensũm temporum

* al. sesquialteri.

Pedum rationabilis mixtura. Cap. XI.

Leuatio & positio tantũdem sibi vendicant.

Terẽtianus

Pedes sex syllabarũ. Cap. XII.

† al. qualitate.

Ordo pedū quo modo mutetur cō cinne.

A rum recte sibi posse copulari atq; misceri. DI. Probo. MA. Nihil ne formidas ne quis arbitretur tanta æqualitate istos pedes hoc ordine collocatos sonare potuisse, si autem ordinem permutes, non idem posse? Nam nihil quidem affert, sed experiri non est difficile.

Cap. XIII.

Istuc ergo facito cū vacabit, non aliter inuenies quàm sensum tuum multiformi varietate & vna æqualitate mulceri. DI. Faciam, quamquam hoc exemplo nemo est qui non præuideat necessario id euenturum.

† muta.

MA. Recte existimas. Sed quod ad propositum pertinet, admoto plausu ista percurram, vt de hoc quoque diiudicare possis vtrum aliquid an nihil claudicet. Atque vt simul aliquid experiaris de commutatione illius ordinis, quam nihil claudicationis illaturam esse prædiximus, iam nunc ipsum ordinem nota†, & vt libitum est, eosdem pedes collocatos aliter atque à me collocati sunt personandos mihi plaudendósque permitte.

DI. Primum volo esse ionicum à minore, secundum ionicum à maiore, tertium choriambum, quartum diiambum, quintum antispastum, sextum dichorium, septimum molossum. MA. Intende ergo & aurem in sonum, & in plausum oculos. Non enim audiri, sed videri opus est plaudentem manu, & animaduerte acri- B ter quanta temporis mora in eleuatione, quanta in depositione sit. DI. Totus istic sum quantum valeo.

MA. Accipe igitur collationem illam cum plausu tuam, Moderatas concedere percipies benignitas volent iusta ciuitasq; virtutes. DI. Sentio quidem nequaquam plausum istum claudicare, & tantum leuare quantum ponere: sed vehementer admiror quo modo eo percuti potuerint illi pedes, quorum diuisio simpli & dupli ratione constat, sicuti sunt ambo ionici & molossus. MA. Quid hic fieri tamen arbitraris, cum in his tria leuentur tempora, totidemq; ponantur? DI. Nihil aliud hic prorsus video quàm eam longam syllabam, quæ in ionico à maiore, & in molosso secunda, in ionico autem à minore, tertia est plausu ipso diuidi: vt quoniam duo habet tempora, vnum superiori parti, alterum posteriori tribuat, atque ita terna tempora leuatio positióque sortiantur. MA. Nihil hic omnino aliud dici aut intelligi potest. Sed cur non etiam ille amphibrachus, quem ab ista numerositate penitus eiiciebamus, hac conditione misceatur spondeo, dacty- C lo & anapæsto, vel per se ipse numerosus aliquid in Musica continuatus efficiat? Potest enim simili ratione media quoque pedis eius syllaba, quæ longa est, plausu diuidi, vt cum singula tempora singulis lateribus dederit, non iam vnum & tria, sed bina tempora leuatio positióque sibi vendicent, nisi habes aliquid quod resistat. DI. Nihil sané habeo quod dicam, nisi hunc etiam esse admittendum. MA. Aliquid ergo plaudamus quaternorum numerorum temporumq; pedibus ordinatum atq; contextum, quibus iste commixtus sit, & eodem modo sensu† exploremus, vtrum nihil imparile offendat. Et ideo attende in hunc numerum, propter indicandi facilitatem cum plausu tertio repetitum, Sumas optima, facias honesta. Sumas optima, facias honesta. Sumas optima, facias honesta. DI. Iamiam obsecro parce auribus meis. Nam etiam plausu non admoto, ipse per se horum pedum cursus in illo amphibracho vehementissime claudicat. MA. D Quid igitur putandum est esse causæ, vt in hoc fieri non possit quod in molosso, & in ionicis potuit? An quoniam in illis ęqualia sunt medio latera: In numero enim pari si sit medium suis æquale lateribus, primus senarius occurrit. Ergo illi senorum temporum pedes, quoniam duo tempora in medio possident, & bina in lateribus, libenter quodam modo illud medium cecidit in latera, quibus amicissima æqualitate coniungitur. Non autem idem fiet in amphibracho, vbi sunt imparia medio latera: siquidem in illis singula, in illo duo tempora sunt. Huc accedit quod in ionico & molosso medio in latera soluto, terna fiunt tempora, in quibus rursum medio paria latera inueniuntur, quod item deſit amphibracho. DI. Ita res est vt dicis, nec immerito amphibrachus in illa serie offendit auditum, hic vero etiam delectat.

† al. sensim.

Qui pedes quibus misceantur.

Cap. XIIII.

MA. Age nunc tu per te ab ipso exordire pyrrhichio, & secundum supra dictas rationes, quos pedes quibus misceri oporteat, quantum potes breuiter explica. DI. Nullus pyrrhichio, non enim alius inuenitur totidem temporum. Iambo posset chorius, sed propter inęqualem plausum vitandum est, alter à simplo, à duplo alter incipit. Ergo tribrachus vtrisque accommodari potest. Spondeum & da- E ctylum & anapęstum, & proceleumaticum amicos inter se & copulabiles video. Non enim tantum temporibus, sed plausu etiam sibi congruunt. Enimuero exclusus amphibrachus, nulla potuit ratione reduci, cui parilitas temporum auxiliari quid, diuisione plausuq; discordantes non potuit. Bacchio creticum, & pęones primum, secundum & quartum: Palimbacchio autem eundem creticum, & pæones primum & tertium & quartum in temporibus, & plausu concordare manifestum est Ergo cretico & pæonibus primo & quarto, quoniam & à duobus & à tribus temporibus eorū incipere diuisio potest, & cæteri omnes quinûm temporum pedes possunt sine vlla claudicatione copulari. Iā illorum qui sex temporibus constant, omnium inter se miram quandam esse concordiam satis disputatum est. Quandoquidem illi quoque ab aliis in plaudendo non dissonant, quos aliter diuidi exegit condicio syllabarum: tantam vim habet cum medio laterum ęqualitas. Porrò septenûm temporum pedes cum sint quatuor, qui Epitriti nominantur, primum & secundum inuenio sibi posse copulari. Amborum enim diuisio in- F cipit à tribus temporibus, idcirco nec spacio temporis nec plausu dissident. Rursus libenter sibi copulantur tertius & quartus, quia vterque in diuidendo incipit à quatuor temporibus, quare & metiuntur & plaudūtur æqualiter. Restat octo temporum pes, qui dispondeus vocatur, cui sicut pyrrhichio par nullus est. Habes à me quod poposcisti, & facere potui. Perge ad reliqua.

MA. Faciam, sed post tam longum sermonem respiremus aliquantulum, & illorum versuum meminerimus, quos mihi extemporales pauloante ipsa lassitudo suggessit. Volo tandem tibi parcas, labor est in chartis, Et apertum ire per auras animum permittas. Placet hoc, nam sapientem remittere interdum Aciem rebus agendis decet intēntam. DI. Placet sané, ac libenter obtempero.

DIVI

G
DIVI AVRELII AVGVSTIni Hipponensis Episcopi, de Musica Liber tertius.

Rhythmus ac metrum quid. Ca. I.

ERTIVS hic sermo postulat, vt
quoniam de pedum amicicia qua-
dam cócordiaq; satis dictum est,
videamus quid ex his contextis cō
tinuatisq; gignatur. Quare primū
ex te quæro, vtrum posśint copu-
lati sibi pedes quos copulari opor
tet, perpetuum quendam nume-
rum creare, vbi nullus finis certus appareat: velut cum
symphoniacis cabella & cymbala pedibus feriuntur,
certis quidem numeris, & his qui sibi cum aurium vo-
luptate iunguntur, sed tamen tenore perpetuo, ita vt si
tibias non audias, nullo modo ibi notare posśis, quo-
usque procurrat connexio pedum, & vnde rursus ad
caput redeatur: Velut si tu velis centum vel amplius,
quousque libitum est, pyrrhichios vel alios qui inter se
amici sunt pedes, continua connexione decurrere.

H DI. Iam intelligo, & fieri posse concedo quandam
pedum cónexionem in qua certum est vsque ad quot
pedes progrediendum sit, atque inde redeundum.

al. Nū certum esse dubitas, quū certā, &c. Forte Num huiusmodi genus esse dubitas. ῥυθμὸς μέτρον concinnitas & mensura.

MA. Num huius generis esse dubitas, & hoc ab illo
superiore distare concedis, cum certam faciendorum
versuum disciplinam esse non neges, & qui versus te
semper cum voluptate audisse confessus sis? DI. Ma-
nifestum est & hoc esse, & ab illo superiore genere di-
stare. MA. Ergo quoniam oportet distingui etiam
vocabulis ea quæ ad se distincta sunt, scias illud supe-
rius genus copulationis, rhythmum à Græcis, hoc au-
tem alterum metrum vocari: Latine autem dici pos-
sent, illud numerus, hoc mensio vel mensura. Sed quo-
niam hæc apud nos nomina late patent, & cauendum
est ne ambigue loquamur, commodius vtimur Græcis.
Vides tamen, vt opinor, quàm recte vtrumque nomen
his rebus sit impositum: nam quoniam illud pedibus
certis prouoluitur, peccaturq; in eo si pedes dissoni mis
ceantur, recte appellatus est rhythmus, id est, numerus.
Sed quia ista prouolutio non habet modum, nec statu-
tum est in quoto pede finis aliquis emineat propter ali
I quam mensuram continuationis non debuit metrum
vocari. Hoc autem vtrumque habet, nam & certis pe-
dibus curritur, & certo terminatur modo. Itaque non
solū metrum propter insignem† finē, sed etiam rhyth-
mus est, propter pedum rationabilem connexionem.
Quocirca omne metrū rhythmus, non omnis rhyth-
mus etiam metrū est. Rhythmi enim nomē in Musica
vsqueadeo late pateat, vt hęc tota pars eius, quæ ad diu
& nó diu pertinet, rhythmus nominata sit. Sed de no-
mine cum res appareat, non esse satagendum & doctis
& sapientibus placuit. An aliquid contradicēdum aut
dubitandum putas de his quæ à me dicta sunt? DI.
Imò prorsus assentio. MA. Nunc ergo mecum il-
lud consydera, vtrum sicut omnis versus metrum est,
ita omne metrum etiam versus sit. DI. Consyde-
ro quidem, sed quid respondeam non inuenio. MA.
Vnde id tibi censes accidisse? An quia de vocabulis
quæstio est? Non enim vt de rebus ad disciplinā perti-
nentibus, ita de nominibus possumus respódere inter-
rogati. Propterea, quia res omnium mentibus cōmmu-
niter sunt insitæ, nomina vero vt cuique placuit impo-
sita, quorum vis authoritate atque consuetudine maxi-
me nititur: vnde etiam esse linguarum diuersitas po-
test, rerum autem in ipsa veritate constitutarum profe K
cto non potest. A me igitur accipe quod ipse nullo pa-
cto respondere posses. Nam non versum solum metrū
veteres vocauere. Itaque quod ad te attinet, vide atque
responde: non enim iam de nominibus agitur, vtrum
inter hæc duo aliquid distet, quod quidam numerus
pedum ita certo fine claudatur, vt nihil ad rem perti-
neat, vbi fiat quidam articulus antequam veniatur ad
finem: alius autem, non solum certo quodam fine clau
datur, sed etiam certo quodam loco quædam eius par
titio emineat, vt quasi membris conficiatur duobus.

al. certum

DI. Non intelligo. MA. Attende ergo in hæc
exempla: Cunctæ igitur camœnæ Fonticolæ puellæ,
Quæ canitis sub antris Mellifluos sonores, Quæ laui-
tis capillum purpureum Hippocrene Fonte, vbi fusus
olim Spumea lauit almus Ora iubis aquosis Pegasus, in
nitentem Peruolaturus æthram. Attende ergo in hæc
exempla, cernis profecto quinq; superiores versiculos
eodem loco partem orationis habere terminatam, id
est, in choriābo pede, cui subiungitur bacchius, vt ver-
siculum compleat. Namque hi vndecim choriambo
& bacchio pedibus constant. Cæteros vero excepto v- L
no scilicet, Ora iubis aquosis, non eodem loco babere
terminatam partem orationis. DI. Cerno istuc qui-
dem, sed quò pertineat non video. MA. Eò scilicet,
vt intelligas hoc metrum nó quasi legitimum locum
habere, vbi ante finem versus finiatur pars orationis,
nam si ita esset, omnes eodem loco hunc haberent arti
culum, aut certe rarissime in his inueniretur, qui nó ha
beret: nunc vero cum sint vndecim, sex ita sunt, quinq;
non ita. DI. Et hoc accepi, & adhuc quò ratio tendat
expecto. MA. Attende ergo etiā in ista peruulgatis-
sima: Arma virumq; cano, Troiæ qui primus ab oris. *Aeneid. 1.*
Et ne longum faciamus, quia carmen notissimum est,
ab hoc versu vsq; ad quem volueris explora singulos,
inuenies finitam partem orationis in quinto semipe-
de, id est, in duobus pedibus & semisse. Nam hi versus
constant pedibus quaternorum temporum: quare iste
finis de quo agitur partis orationis, quasi legitimus in
decimo tempore est. DI. Manifestum est. MA.
Iam ergo intelligis inter illa duo genera, quæ ante ista
exempla proposueram, nónihil distare, quod aliud sci-
licet metrum antequam claudatur, non habet certum M
& statutum aliquem articulum, sicut in illis vndecim
versiculis explorauimus: Aliud verò habet, sicut in he-
roico metro quintus semipes satis indicat. DI. Iam
liquet quod dicis. MA. Atqui scias oportet à vete- *Versus*
ribus doctis, in quibus magna est authoritas, illud supe *quid sit.*
rius genus non esse versum appellatum, sed hunc defi-
nitum & vocatum esse versum, qui duobus quasi mem
bris cóstaret, certa mensura & ratione coniunctis. Sed
tu non multū labores de nomine, quod nisi à me vel à
quolibet alio tibi indicaretur, nullo modo de hoc in-
terrogatus, respódere posses. Sed quod ratio docet, in
id pręcipue & maxime animum intende, velut hocip-
sum quod nūc agimus: ratio enim docet inter hęc duo
genera distare aliquid, quibuslibet vocabulis nūcupen
tur. Itaque hoc bene interrogatus, posśis dicere ipsa ve-
ritate confisus: illud autem nisi authoritatem secutus,
non posśis. DI. Apertissime iā ista cognoui, & quan
ti pendas hoc de quo [me] tam crebro admones, iam
existimo. MA. Hæc ergo tria nomina, quibus dis-
serendi causa necessario vsuri sumus, memoriæ man-
des velim: rhytbmum, metrum, versum, quę sic distin-
guuntur, vt omne metrū etiam rhythmus sit, non om-
nis

A nis rhythmus etiã metrum. Item omnis versus & metrum sit, non omne metrum etiam versus. Ergo omnis versus est rhythmus & metrum. nam hoc, vt arbitror, esse consequens vides. DI. Video sanè, nam & luce clarius est. MA. Prius igitur, si placet, de rhythmo, in quo nullum metrum est, deinde de metro vbi versus non est, postremo de ipso versu quãtum possumus disseramus. DI. Placet vero. MA. Sume ergo tibi ab ipso capite pedes pyrrhichios, & de his rhythmũ contexe. DI. Etiam si id possum facere, qui modus erit? MA. Satis est vt eum tendas: exempli enim gratia id faciamus, vsq; ad decem pedes: nam vsque ad hunc pedum numerum non progreditur versus, quod suo loco diligenter tractabitur. DI. Bene quidem tu non multos pedes mihi proposuisti copulãdos, sed videris mihi nõ recordari iam te satis discreuisse quid inter Grammaticum & Musicum intersit, cum ego tibi respondissem syllabarum longarum & breuiũ cognitionem me non habere, quæ à Grammaticis traditur: nisi forte permittis, vt non verbis, sed aliquo plausu rbythmum istum exhibeam: nam iudicium aurium

Rhythmi ex Pyrrhichiis. Cap. III.

B ad temporum momenta moderanda me posse habere non nego: quę vero syllaba producenda vel corripienda sit, quod in authoritate situm est, omnino nescio.

MA. Fateor nos ita, vt dicis, grammaticum à musico discreuisse, & in boc te genere inscitiam tuam esse cõfessum. Quare à me accipe boc exempli genus, Ago celeriter agile quod ago tibi quod anima velit. DI. Habeo istuc. MA. Hoc ergo quoties libet repetendo, efficies rhythmi huius longitudinem quantam voles: quamquam hi decem pedes ad exemplum sufficiant. Sed illud quæro, si tibi quispiã dicat non pyrrhichus, sed proceleumaticis pedibus bunc ryhthmum constare, quid respondebis? DI. Prorsus ignoro, nã vbi decem pyrrhichij sunt, quinq; proceleumaticos metior, & eo maior dubitatio est, quod de rhythmo consulimur, qui scilicet perpetuo fluit. Vndecim enim Pyrrhichij vel tredecim, & quolibet impari numero, non possunt habere integrum proceleumaticorum numerum. Si ergo esset certus finis in hoc de quo agit̃ rhythmo, ibi saltem dicere possemus pyrrhichio potius, q̃ proce-

Versus ex Pyrrhichiis dect.

C leumatico eum currere, vbi omnes integri proceleumatici non inuenirentur: nunc vero & ipsum infinitũ nobis conturbat iudiciũ, & si quando numerati quidẽ pedes, sed pari numero nobis proponuntur, sicut sunt decem & duodecim. MA. Atqui nec de ipso impari numero pyrrhichiorum, quod tibi visum est, liquido visum est. Quid enim si vndecim propositis pedibus pyrrhichiis dicatur rhythmus quinq; habere proceleumaticos, & semipedem, nunquid resisti potest, cum multos inueniamus versus claudi semipede? DI. Iam dixi me nescire quid de hac re dici posit. MA Num etiam illud nescis, proceleumatico priorem esse pyrrhichium? Siquidem duobus pyrrhichiis proceleumaticus consit: sicut prius est vnum quàm duo, & duo q̃ quatuor: ita proceleumatico prior est pyrrhichius.

Consit pro conficitur.

DI. Verissimum est. MA. Cum ergo in hanc ambiguitatem incidimus, vt possit in rhythmo & pyrrhichius metiri & proceleumaticus, cui principatum daturi sumus, priori, ex quo iste constat: an posteriori, ex quo ille non constat? DI. Nemo dubitabit priori esse dandum. MA. Quid ergo dubitas de hac re consultus respondere, pyrrbichium potius quàm proceleumaticum istum rhythmum esse nuncupandum. DI. Iam omnino non dubito, pudet tam manifestam rationem non me cito animaduertisse. MA. Vidès ne D

illud etiam ista ratione cogi, vt quidem pedes sint, qui rhythmum cõtinuare non posint? Nam quod in proceleumatico inuentum est, cui tollit pyrrhichius principatũ, hoc & de diiambo, & de dichorio, & de dispondeo inuentum puto, nisi tibi aliud videtur. DI. Quid mihi aliud videri potest, cum probata illa ratione hoc quod sequitur improbare non possim? MA. Vide etiam ista, & compara ac iudica. Nam videtur cum tale incertum euenit, plausu potius debere discerni, quo pede curratur: vt si pyrrhichio velis currere, vnum tibi tempus leuandum, vnum ponendum sit: si proceleumatico duo & duo: ita & pes apparebit: & nullus pedum erit à rhythmi continuatione seclusus. DI. Huic magis faueo sententię, quę nullum pedem ab hac contextione esse immunem sinit. MA. Recte facis, & quò magis hoc approbes, cõsydera de tribracho pede quid respondere posimus, si nihilominus quisque contendat, non pyrrhichio aut proceleumatico istum rhythmum, sed tribracho currere. DI. Video iudicium ad plausum illũ esse reuocandum, vt si vnum tempus est in leuatione, duo in positione, id est, vna & duæ sylla- E

Rhythmus continuus. Cap. IIII.

bæ: aut contra duæ in leuatione, vna in positione, tribrachus rhythmus esse dicatur. MA. Recte intelligis. Quamobrem iam dic mihi vtrum spondeus pes pyrrhichio rhythmo posiit adiungi. DI. Nullo modo: non enim continuabitur plausus ęqualis, cum leuatio & positio in pyrrhichio singula, in spõdeo vero bina tempora teneant. MA. Potest ergo proceleumatico adiungi? DI. Potest. MA. Qui cum ei adiungitur, interrogati, vtrum rhythmus proceleumaticus an spondaicus sit, quid respondebimus? DI. Quid censes, nisi spondeo dandum esse principatum? Cum enim plausu ista cõtrouersia non diiudicetur in vtroque, nam in vtroque bina leuamus ac ponimus tempora, quid aliud restat, nisi vt ille regnet, qui in ipso pedum ordine prior est? MA. Rationem te secutum esse satis approbo, & vides, vt arbitror, quid sequatur.

DI. Quid tandem? MA. Quid putas nisi tam proceleumatico q̃ pyrrhichio rhythmo nullum alium pedem posse misceri? quoniam quisquis miscebitur, toti- F

dem temporum, nõ enim aliter potest misceri, in eum rhythmi nomen transferatur necesse est. Omnes enim priores in illo sunt, qui totidem temporibus constant. Et quoniam iis qui priores inuenti fuerint, cogit nos ratio quam vidisti principatũ dare, id est, ex eo rhythmum nuncupare, non erit iam proceleumaticus rhythmus, aliquo alio quatuor temporum mixto, sed spondaicus, aut dactylicus, aut anapæsticus. Amphibrachũ enim ab istorum copulatione numerorum recte remotum esse conuenit. DI. Fateor ita esse. MA. Nunc ergo ex ordine cõsydera iambicum rhythmum, quoniam pyrrhichium & proceleumaticum, qui duplicato pyrrhichio gignitur, satis discusimus. Quare dicas velim huic quem censes admiscendum pedem, vt iambicus rbythmus suum nomen obtineat. DI. Quem nisi tribrachum, qui & temporibus & plausu congruit: & quia posterior est, regno pellere non potest. Nam chorius est quidem posterior, & totidem temporum, sed non eodẽ modo plauditur. MA. Age iam, vide rhythmum trochaicum, & ad eadem de hoc quoque responde. DI. Idem respondeo: nam potest & huic, non solum spacio temporis, sed plausu etiam concinere tribrachus. Cauendum autem iambum quis non videat? qui etiam si ęqualiter plauderetur, principatum tamen

mixtus

G mixtus auferret. MA. Quid spondaico rhythmo, quē tandem copulabimus pedem? DI. Sanè in hoc largissima copia est: nam & dactylum & anapæstum & proceleumaticum nulla imparilitate temporum, nulla claudicatione plausus, nulla principatus ademptione impediente huic video misceri posse. MA. Video iā te facile posse cætera ordine persequi: quocirca remota interrogatione mea, vel potius tāquam de omnibus interrogatus respōnde breuiter, dilucideq́; quantū potes, quo modo singuli qui restant pedes, aliis legitime immixtis, obtineant suum nomen in rhythmo? DI. Faciam: neque enim vllius negocij est, tanta rationum luce præmissa. Nam tribracho nullus miscebitur, omnes enim priores sunt, qui ei sunt tēporibus pares. Dactylo anapæstus potest: nam & est posterior tēpore, ac plausu currit æqualiter: vtriq; autem proceleumaticus eadē scilicet ratione copuletur. Iam bacchio creticus, & de pæonibus primus, secundus & quartus misceri possunt. Porrò ipsi cretico, omnes qui post illum sunt quinq; temporum pedes iure miscētur, sed non omnes eadem diuisione. Alij nāq; ad duo & tria, alij ad tria & duo tēpora diuidūtur. Ille autem creticus vtroq; modo diuidi potest, quia media breuis cuilibet parti tribuit.

H Palimbacchius autem, quia eius diuisio à duobus temporibus incipiens, in tria desinit, congruos & copulabiles habet pęones omnes, præter secundum. Molossus de trisyllabis restat, à quo primo incipiunt sex temporum pedes, qui omnes eidem coniungi possunt: partim propter simpli dupliq́; rationem, partim propter illā, quam nobis plausus ostendit partitionem longæ syllabæ, quę singula tempora parti vtriq; concedit, quia in senario numero par lateribus mediū est Ob quam causam & Molossus, & ambo ionici, non solum in simplū & duplum, sed etiam in æquas partes propter †* terna tempora feriūtur. Hinc efficitur vt deinceps omnibus sex temporum pedibus, omnes totidem temporum posteriores copulari queant, solusq; antispastus, qui nullū sibi velit misceri, remaneat. Hos cōsequuntur quatuor epitriti, quorū primus admittit secundū, secundus nullum, tertius quartū, quartus nullum. Restat dispōdeus,

I rhythmum solus etiā ipse facturus, quia nec posteriorē quemquam inuenit, nec æqualem habet. Itaq; omnium pedes nouem, qui nullum alium mixtum admittentes, rhythmum faciunt, pyrrhichius, tribrachus, proceleumaticus, pæon secundus, pæon quartus, antispastus, epitritus secundus & quartus, & disponendus: reliqui eos, qui se posteriores sūt, copulari sibi patiunt, ita vt rhythmi nomen obtineant, etiam si pauciores in ea serie numerentur: hoc est, vt opinor, satis à me quod voluisti, explicatum atq; digestū. tuum est iam videre quod restat. MA. Imò mecum etiam tu, ambo enim quærimus. Sed quid tandē restare arbitraris, quod ad rhythmum attinet? Nōnne illud cōsyderandū est, vtrum aliqua dimensio pedis, quamuis octo tempora non excedat, quę dispondeus obtinet, excedat tamen numerum quatuor syllabarum? DI. Quære quæso. MA. Imò tu, quare me potius quàm teipsum rogas? An tibi non videtur sine vlla fraude vel offensione auriū, siue quod ad plausum, siue ad diuisionem pedū, siue quod ad spacium temporis pertinet, pro vna longa syllaba duas posse poni breues? DI. Quis hoc negauerit? MA. Hinc ergo est, quod pro iambo, vel chorio tribrachum ponimus, & pro spōdeo dactylum, vel anapæstum, vel proceleumaticum, cum vel pro secunda eius, vel pro prima duas breues ponimus, vel quatuor pro vtraque.

Intelligit duo tēpora īter media diuidi, & in latera cō cedere.

*†*al. per.*

An sint pedes supra syllabas quatuor. Cap. V.

DI. Assentior. MA. Fac igitur hoc idem in ionico quolibet, vel alio quopiam quadrisyllabo sex temporū pede, & pro vna eius quacuq; longa duas breues constituas, num quicquam mēsuræ deerit †, aut plausui resistit? DI. Nihil omnino. MA. Consydera ergo quot syllabę fiunt. DI. Quinq; fieri video. MA. Vides certe posse quatuor syllabarum numerū excedi. K

DI. Video sanè. MA. Quid si pro duabus, quæ ibi sunt lōgę, quatuor breues posueris, nōnne in vno pede sex syllabas necesse est metiri? DI. Ita est. MA. Quid si cuiuslibet epitriti omnes longas soluas in breues, nū etiam de septem syllabis dubitandum est? DI. Nullo modo. MA. Quid ipse dispondeus? nōnne octo efficit, cum pro omnibus longis binas breues locamus?

DI. Verissimum est. MA. Quæ igitur ratio est, qua cogimur & tam multarum syllabarum metiri pedes, & pedem qui adhibetur ad numeros, non excedere quatuor syllabas, antè tractatis rationibus confitemur? Nōnne tibi videntur inter se ista pugnare? DI. Imò maxime, & quo modo istud pacari possit, ignoro.

MA. Etiam hoc facile est, si teipsum rursum interroges, vtrum rationabiliter inter nos pauloante constiterit, ideo pyrrhichium & proceleumaticum plausu debere diiudicari atque discerni, ne sit vllus pes legitimæ diuisionis, qui rhythmum non faciat, id est, vt ex eo rhythmus nominetur. DI. Hoc vero memini, & non inuenio cur mihi placuisse pœniteat: sed quorsum ista? MA. Quia scilicet hi omnes pedes quaternarum syllabarum, excepto amphibracho, rhythmum faciunt, id est, principatum in rhythmo tenent, eumque vsu & nomine afficiunt: illi vero qui plures, q̄ quatuor syllabas habent, multi quidem pro his poni possunt, sed ipsi per se rhythmum facere, ac rhythmi nomen obtinere non possunt, & ideò ne pedes quidem istos appellandos putauerunt. Quamobrem repugnantia illa, quæ nos mouebat, iam, vt opinor, composita est & sopita, quandoquidem licet & plures syllabas, quàm quatuor pro aliquo pede ponere, & pedem tamen nō appellare, nisi eum quo rhythmus efficiatur. Oportebat enim pedi constitui aliquem modum progressionis in syllabis. Is autem * modus * constitui [optimus] potuit, qui de ipsa numerorum ratione translatus in quaternario constitit. Itaque longarum syllabarum quatuor pes esse potuit. Cum autem pro eo breues octo constituimus, quotiam tātum spacij habent in tempore, pro altero poni possunt. Quia vero legitimam progressionem, id est, quaternarium numerum excedunt, pro se ipsi poni, ac rhythmum gignere nō sensu aurium, sed disciplinæ lege prohibentur, nisi contra dicere aliquid paras. DI. Parò sanè, & iam faciam. Nam quid impediebat vsque ad octonarium numerum syllabarum progredi pedem, cum eundem numerum ad rhythmum admitti posse videamus? Neq; enim me mouet, quod pro alio dicis admitti: immo hoc me magis admonet quærere, vel potius quæri, quod non etiam suo nomine admittitur, qui pro alio potest. MA. Non mirum est quod hic falleris, sed facilis explicatio veri est: nam omittam tanta quæ pro quaternario numero iam ante disputata sunt, cur vsque ad illum fieri debeat progressio syllabarum. Fac iam cessisse tibi & consensisse vsque in octo syllabas pedis debere longitudinem porrigi: num resistere poteris esse iam posse octo longarum syllabarum pedem? Certe enim ad aliquem numerum syllabarum cum peruenit pes, non solum ad eum peruenit qui breuibus, sed etiam qui longis syllabis L M

†deperit.

Quaternarum, id est, non excedentes quatuor syllabas.

A labis constat. Quo fit vt adhibita rursus ea lege, quę abrogari non potest, qua duas breues pro vna longa poni licet, ad sedecim syllabas pertendamus. Vbi si rursus pedis incrementum statuere volueris, in trigintaduas breues proficiscimur: huc quoque ratio tua pedem te compellit adducere, & rursus lex illa duplum numerū breuium pro longis locare: atque ita nullus constituetur modus. DI. Iam cedo rationi, qua vsque ad quaternarium syllabarum numerum promouemus pedē. Pro his autem legitimis pedibus poni oportere pedes plurium syllabarum, dum breues duæ vnius longæ locum occupant, non recuso. MA. Facile est ergo te etiam illud videre atque concedere, alios pedes esse pro his, penes quos rhythmi est principatus, alios qui cum his collocantur. Nam vbi pro longis singulis † geminantur breues, pro eo qui rhythmum obtinet, alios collocamus: velut pro iambo & trochęo tribrachum, aut pro spondeo dactylum, aut anapæstum, aut proceleumaticum. Vbi vero non idem fit, non pro eo, sed cum eo ponitur quisquis miscetur inferior: vt cum B dactylo anapæstus, cum ionico vero vtrolibet diiambus vel dichorius: & reliqui similiter suo iure cum cæteris. An parum tibi dilucidum, vel falsum videtur?

Pedes longiores quatuor syllabis carent nomine. Cap. VI.
† syllabis.

DI. Iam intelligo. MA. Responde ergo vtrum illi, qui pro aliis ponuntur, possint etiam ipsi per se facere rhythmum? DI. Possunt. MA. Omnes ne?

DI. Omnes. MA. Ergo & quinque syllabarum pes potest suo nomine rhythmum facere, quia pro bacchio vel cretico, vel quolibet pæone poni potest.

DI. Non potest quidem, sed iam istum non vocari pedem, si progressione illius vltra quaternarium numerum transeat, satis memini. Ego cum omnes posse respondi, pedes vtique posse respondi. MA. Laudo etiam in nomine retinendo diligentiam & vigilantiā tuam. Sed scias multis etiam esse visum senarum syllabarum pedes nuncupandos, sed amplius, quod sciam, nemini placuit. Et illi quibus hoc placuit, negauerunt ad rhythmum, aut ad metrum per se gignendum tam longos pedes adhibere oportere. Itaq; ne nomina quidem his indiderunt. Quocirca verissimus est ille progressionis modus, qui vsque ad quatuor syllabas perue C nit: quādoquidem hi omnes pedes, quibus diuisis duo fieri non possunt, coniuncti pedem facere potuerunt: & ita qui in sextam syllabam vsque progressi sunt, nomen tantū pedis in eos, qui quartam excesserunt, transferre ausi sunt: ad principatum vero, qui est in rhythmis & metris, nullo modo eos aspirare sinerunt. Sed cum pro longis breues duplicātur, etiam ad septimam atque octauam, vt iam ostendit ratio, syllabam peruenitur: ad quem numerum nemo tetendit pedem. Sed quoniam video constare inter nos quemlibet plurium quàm quatuor syllabarum, cum pro longa duas breues ponimus, non cum his legitimis pedibus, sed pro his posse poni, neque per seipsos rhythmum creare, ne in infinitum eat quod ratione finiendum est, satis iam inter nos de rhythmo existimo disputatum: transeamus ad metra si placet. DI. Placet vero. MA. Dic igitur, Metrum ne arbitraris pedib9 fieri, an pedes metro. DI. Non intelligo. MA. Pedes ne coniuncti metrum creant, an metris coniunctis pedes creantur?

De metro quibus & quot constituatur pedibus. Capnt VII.

DI. Scio iam quid dicas, & coniunctis pedibus metrum fieri puto. MA. Cur tandem id fieri putas?

DI. Quia inter rhythmum & metrum hoc interesse dixisti, quod in rhythmo contextio pedum nullum certum habet finem, in metro vero habet: ita ista [pedum] contextio & rhythmi, & metri esse intelligi- D tur: sed ibi infinita, hic autem finita constat. MA. Ergo vnus pes metrum non est. DI. Non vtique.

MA. Quid vnus pes & semipes? DI. Ne hoc quidem. MA. Quare? An quia metrum pedibus constat, nec vtique possunt dici pedes, vbi nusquam duo sunt?

DI. Ita est. MA. Inspiciamus igitur metra illa, quæ à me paulo ante commemorata sunt, & videamus, quibus pedibus constent: non enim te in hoc genere animaduertēdo rudem esse adhuc decet. Ea sunt autem: Ite igitur camœnæ Fonticolæ puellæ, Quæ canitis sub antris Mellifluos sonores. Satis hæc esse ad id quod intendimus puto: tu iam metire ista, & quos habeant pedes renuncia. DI. Omnino non possum: eos enim metiendos puto, qui sibi legitime copulari queunt, nec valeo me hinc expedire. Si enim primum chorium fecero, sequitur iambus, qui temporibus par est, sed non similiter plauditur: si dactylum, non sequitur alius qui ei saltem temporibus coæquetur: si dichorium * eadem difficultas est: quod enim restat, nec temporibus cum eo, nec plausu conuenit. Quare aut hoc metrum non est, aut falsum est, quod E inter nos de pedum copulatione dissertum est: nam quid aliud dicam non inuenio. MA. Metrum quidem esse, & eo quod plus est quàm pes, certumq; finem habet, & ipsarum aurium iudicio conuincitur. Non enim tam suaui sonaret æqualitate, aut motu tam concinno, clauderetur, si non inesset illa numerositas, quæ profecto esse, nisi in hac parte musicæ non potest. Falsa vero esse, quę inter nos constiterunt, miror quod existimes: non enim aut numeris quicquam est certius, aut illa pedum commemoratione, & collatione ordinatius. Nam ex ipsa numerorum ordinatione *†, quæ nullo modo fallit, expressum est, quicquid in eis ad mulcendas aures, & ad obtinendum in rhythmo principatum, valere perspeximus. Sed vide potius cum sępe repeto. Quæ canitis sub antris: demulceóque ista numerositate sensum tuum. Quid distat inter hoc, & si adderem ad finem huius breuem aliquam syllabam, & item istoc eodem modo repeterem. Quæ canitis sub antris ve? DI. Vtrumque mihi iucunde illabitur auribus. Hoc tamen posterius, quo † vnam syllabam addidisti breuem, plus tenere spacij ac temporis, siqui- F dem longius factum est, cogor fateri. MA. Quid cum illud superius. Quæ canitis sub antris: ita repeto, vt post finem nihil sileam, eadémne ad te iucunditas peruenit? DI. Imò nescio quid claudum me offendit, nisi forte illam vltimam plus quàm cæteras longas produxeris. MA. Ergo siue idipsum amplius quod producitur, siue quod siletur produxero, censes ne in tempore habere aliquid spacij? DI. Quis aliter potest? MA. Recte censes. Sed dic mihi etiam quantum spacium putas esse? DI. Metiri hoc omnino difficile est. MA. Verum dicis, sed nónne tibi videtur breuis syllaba id metiri, quam cum addimus, neq; longæ vltimæ vltra solitam productionem, neque vllum silentium in eius metri repetitione sensus desyderauit? DI. Omnino assentior: nam recte illud superius pronunciante te atq; repetente, hoc posterius ego apud me ipse repetebam pariter tecum: ita sensi idem spacium temporis ambobus occurrere, cum silentio tuo breuis mea vltima conueniret. MA. Teneas igitur oportet hæc silentiorum spacia certa in metris esse. Quare cum inueneris aliquid deesse pedi legitimo, considerare te oportebit, vtrum dimenso at-

** al. choriambum.*
**† ratione.*
† cui.
Silentia in metris. Cap. VIII.

que

G quæ annumerato silentio compensetur. DI. Teneo iam istuc, persequere cætera. MA. Video iam nos quærere debere ipsius silentij modum: iámque in hoc metro, vbi post choriambum bacchium comperimus, quia vnum tempus deest, vt sex temporum esset choriambus, facillime id aures senserunt, & in repetitione tanti spacij silentium interponere coëgerũt, quantum syllaba occuparet breuis: & si post choriambum locetur spondeus, duo nobis tempora cũ silentio peragenda sunt ad caput redeuntibus, veluti hoc est, Quæ canitis fontem. Nam te sentire iam credo silendum esse, vt cum redimus ad caput, plausus non claudicet. Sed vt experiri queas quanta silentij huius mensura sit, adde vnam syllabam longam, vt fiat, Quæ canitis fontem vos, atque hoc cum plausu repete: videbis tantum occupare temporis plausum, quantum in superiore occupabat, cum ibi duę longę post choriambum, hic tres sint locatæ. Vnde apparet duûm ibi temporum interponi silentium. At si post choriambum iambi locentur, sicut hoc est, Quæ canitis locos, tria tempora silere cogimur: quod vt exploretur, adduntur siue per alte-
H rum iambum, siue per chorium, siue per tribrachum vt sit: aut, Quæ canitis locos bonos: aut, Quæ canitis locos monte: aut, Quæ canitis locos nemore. His enim additis, cum sine silentio iucunda & æqualis repetitio mouet, & plausu adhibito tantum spacij hæc tria singula tenere inueniuntur, quantum illud, in quo silebamus, manifestum fit trium temporum ibi esse silẽtium. Potest post choriambum vna syllaba longa constitui, vt quatuor tempora sileantur. Nam etiam sic choriambus diuidi potest, vt simplo & duplo leuatio sibi positióque conueniant. Huius metri exemplum est, Quæ canitis res. Cui si addas vel duas longas, vel longam & duas breues, vel breuem & longam & breuem, vel duas breues & longam, vel quatuor breues, implebis sex temporum pedem, vt nullo desyderato silentio repetatur. Talia sunt, Quæ canitis res pulchras, Quæ canitis res in bona, Quæ canitis res bonúmve, Quæ canitis res teneras, Quæ canitis res, & alia. DI. Modo bene. MA. Quibus cognitis atque concessis, credo tibi iam satis apparere, nec minus vno tempore sileri posse, nec plus quatuor temporibus sileri oportere.
I Nam & ipsa est illa, de qua iam multa dicta sunt moderata progressio, & in omnibus pedibus nulla leuatio aut positio amplius, quàm quatuor occupat tempora. Itaque cum aliquid canitur, siue pronũciatur, quod habeat certum finem, & plus habeat quàm vnum pedem, & naturali motu atque consyderatione numerorum sensum quadam æquabilitate demulceat, iam metrum est. Quamquam enim minus habeat quàm duos pedes, tamen quia excedit vnum & silere cogit, non sine mensura, sed quantum implendis temporibus satis est, quę alteri debentur pedi, pro duobus pedibus auditis accipitur, quorum †*duorum pedum occupat tempora, donec ad caput redeatur, dum annumeratur sono etiam certum atq; dimensum interualli silentium. Sed iam mihi dicas velim, vtrum his quæ dicta sunt cognitis assentiaris. DI. Cognoui & assentior.

Metrũ qd dicatur.

††al. auditus accipit, quod.

MA. Mihine credens, an per te ipse vera esse prospiciens? DI. Per me ipse sanè, quamuis dicente te vera hæc esse cognosco. MA. Age ergo nunc quoniam inuenimus vnde metrum [esse] incipiat, inueniamus etiam quousque procedat. Nam metrum incipit à duobus pedibus, siue ipso sono plenis, siue ad implendum quod deest annumerato silentio. Quare oportet te iam respicere ad illam quaternariam progressio- K nem, mihique renũciare vsque ad quot pedes metrum tendere debeamus. DI. Facile istuc quidem est. Nam octo pedes esse ratio satis docet. MA. Quid illud, Recordaris ne dixisse nos eum versum à doctis appellatum, qui duobus membris certa rtione dimensis copulatisque constaret? DI. Bene memini.

Modus temporum ac pedum in metro. Cap. IX.

MA. Cum ergo non sit dictum duobus pedibus, sed duobus membris constare versum, cúmque manifestum sit, versum non vnum pedem habere, sed plures, nónne ipsa res indicat longius membrum esse quàm pedem? DI. Ita vero. MA. At si membra æqualia sint in versu, nónne præposterari poterit, vt prima pars sine discrimine vltima, vltima prima fiat? DI. Intelligo. MA. Ergo [hoc] ne accidat, satísque appareat discernatúrque in versu aliud esse membrum quo incipit, aliud quo desinit, non possumus recusare inæqualia membra esse oportere? DI. Nullo modo.

MA. Id ergo prius in pyrrhichio consyderemus, si placet, in quo iam credo videri tibi minus tribus temporibus membrum esse non posse, quoniam id primum est plus quàm pes. DI. Assentior. MA. Ergo minimus versus quot tempora possidebit? DI. L Dicerem sex, nisi me illa præposteratio reuocaret. Septem ergo habebit, quia minus quàm tria membrum habere non potest. Plus autem habere nondum prohibitum est. MA. Recte intelligis. Sed dic quot pedes pyrrhichios habeant septem tempora. DI. Tres semis. MA. Debetur ergo vnius temporis silentium, dum ad principium reditur, vt spacium pedis possit impleri. DI. Debetur sanè. MA. Hoc annumerato, quot tempora erunt? DI. Octo. MA. Vt ergo minimus, qui etiam primus est pes, minus quàm duo: ita minimus qui primus est versus, minus habere quàm octo tempora non potest. DI. Ita est.

MA. Quid maximus versus, quo ampliorem esse non oporteat, quot tandẽ temporum esse debet? Nónne statim videbis, si ad illam progressionẽ retulerimus animum, de qua toties tam multa dicta sunt? DI. Iam intelligo ampliorem quàm trigintaduûm temporum versum esse non posse. MA. Quid de metri longitudine, censesne ampliorem esse debere quàm M versum, cum metrum id, quod est minimum, tamen minus sit quàm minimus versus DI. Non censeo.

MA. Cum ergo metrum incipiat à duobus pedibus, versus à quatuor: aut illud à spacio duorum pedũ, hoc à quatuor annumerato silentio, metrum autem octo pedes non excedat, nónne cum & versus metrum sit, necesse erit eum tot pedes ratione non excedere? DI. Ita est. MA. Rursus cum versus non sit longior quàm trigintaduûm temporum, & metrum sit etiam longitudo versus, si coniunctionem duorum membrorum talem non habeat, qualis in versu præcipitur, sed tantum certo fine claudatur, neque debeat longius esse, quàm versus, nónne manifestum est, vt versum pedes octo, ita metrum trigintaduo tempora excedere non oportere? DI. Assentior. MA. Erit ergo idem spacium temporis, & idem numerus pedum & metro & versui, communisque quidam terminus, vltra quem progredi vtrumq; non debeat: quamuis metrum quadruplicatis pedibus, à quibus esse incipit: versus autem quadruplicatis temporibus, à quibus & ipse esse incipit, finiatur: vt crescendi scilicet modum quaternaria illa ratione seruata metrum cum versu communicauerit in pedibus, versus cum metro in temporibus.

DI. In-

A DI. Intelligo & probo, atque sic habere istam coocordiam consensionemq; delector.

DIVI AVRELII AVGVSTIni Hipponensis Episcopi, de Musica Liber quartus.

Vltima syllaba quare indifferens in metro. Cap. I.

MA. REDEAMVS ergo ad metri consyderationem, propter cuius progressum, ac loogitudinem de versu tecum aliquid agere coactus sum, cuius tractandi postea nobis est constitutus locus. Sed primo illud quæro, vtrum non repudies, quod vltimam syllabam, quæ metrum terminat, seu longa, seu breuis sit, poëtæ atque eorum iudices grammatici nihil ad rem pertinere arbitrati sunt? DI. Omnino repudio: nō enim mihi videtur esse rationis.

MA. Dic mihi obsecro, quod metrum sit in pyrrhichio minimum? DI. Tres breues. MA. Quantum ergo silendum est dum repetitur? DI. Vnum tempus quod est vnius breuis syllabæ spacium. MA.
B Age iam percute hoc metrum, non voce, sed plausu. DI. Feci. MA. Percute etiam hoc modo anapęstum. DI. Et hoc feci. MA. Quid tibi visum est interesse? DI. Prorsus nihil. MA. Quid causæ, cur ita sit, potès ne dicere? DI. Videtur mihi satis apparere: nam quod in illo ad silētium, hoc in isto ad productionem vltimæ syllabæ refertur: nam eodem modo ibi breuis vltima, vt hic longa percutitur, & post tantundem interuallum reditur ad caput. Sed ibi quiescitur, donec spacium pyrrhichij pedis, hic donec longæ syllabę impleatur. Ita in vtroque par mora est, qua interposita remeamus. Non igitur absurde illi vltimam syllabam metri, seu longa, seu breuis sit, nihil ad rem pertinere voluerunt: vbi enim finis est, silentium sequitur, quantum ad ipsum metrum attinet quod finitur. MA. An eos in hac causa repetitionem vllam vel reditum ad caput consyderare debuisse existimas, ac non tantummodo quia finitur, quasi deinceps nihil dicēdum sit? DI. Iam assentior vltimam syllabam indifferen-
C ter esse accipiendam. MA. Recte. Sed si hoc propter silentium fit, quoniam ita consyderandus * † est finis, quasi deinceps nihil soniturus sit qui finierit, & ob hoc spacium temporis in ipsa quiete largissimum, nihil distat quæ ibi syllaba locetur, nónne illud est consequens, vt ipsa vltimæ syllabæ iodifferentia, quæ & propter largum silentij spacium cōceditur, ad id próficiat, vt siue id breuis syllaba, siue longa sit, eandem sibi aures pro longa vendicent? DI. Video planè esse consequens. MA. Vidès oe etiam illud cum diximus minimum metrum esse pyrrhichium tres breues syllabas, vt vnius breuis spacio sileatur dum ad initium reuertimur, nihil interesse, vtrum hoc metrum, an pedes anapæstos repetamus? DI. Iam hoc quidem pauloante illa percusione percepi. MA. Nónne ergo quicquid hic est confusum, distinguendum aliqua ratiooe arbitraris? DI. Omnino arbitror.

*† * al. consyderatus.*

Quot syllabis minimum consituat pyrrhichium metrum, quandiu quoq; silendum. Cap. II.

MA. Dic vtrum aliam videas esse rationem quæ ista distinguat, nisi vt metrum pyrrhichium non illud sit minimum, quod tibi videbatur in tribus breuibus, sed in quinque. Post vnum enim pedem ac semipedem silere mora semipedis eius, qui debetur impleodo pedi, atque ita redire ad initium, & hoc minimum metrum in pyrrhichio coostituere, non oos finit anapæsti parilitas, vt iam demonstratum est: quare post duos pedes, & semipedem silendum est illud vnum D tempus, si coofusione carere volumus. DI. Cur enim non duo pyrrhichij sunt minimum metrum in pyrrhichio, & quatuor syllabæ breues potius, post quas silere opus non sit, quàm quinque, post quas opus sit?

MA. Vigilanter quidem, sed non caues ne ab hoc te ita proceleumaticus, vt ab illo anapæstus excludat?

DI. Verum dicis. MA. Placet ergo hic modus in quinque breuibus, & silentio vnius temporis? DI. Placet vero. MA. Videtur mihi oblitum esse te, quēadmodum in rhythmo dixerimus posse discerni, vtrum pyrrhichio an proceleumatico curreretur. DI. Bene admones. Nam plausu istos numeros abinuicem distinguendos comperimus: quare iam neq; hic istum proceleumaticum metior, quem plausu adhibito à pyrrhichio discernere potero. MA. Cur igitur non eundem plausum adhibendum vidisti, vt ab illis tribus breuibus, id est, pyrrhichio & semipede, post quem oportet vnum tempus silere, discerneretur anapæstus?

DI. Iam intelligo & in viam redeo, metrúmque in pyrrhichio mioimum tres syllabas breues, quæ annu- E merato silentio duorum pyrrhichiorum tempus occupant, esse confirmo. MA. Probant ergo aures tuæ hoc genus numeri: Si aliqua bene vis, benedic, beoe fac animus, Si aliqua male vis, male dic, male fac animus medium est. DI. Satis probant, præsertim cum iam recordatus sim quemadmodum eos plaudi oporteat, ne cum metro pyrrhichio anapæsti confundantur pedes. MA. Vide & ista, Si aliquid es, age bene: male qui agit, nihil agit, & ideo miser erit. DI. Suauiter etiam ista se insinuant, nisi vno loco, vbi finis tertij cum initio quarti copulatur. MA. Idipsum omnino est, quod à tuis auribus desyderaui. Non enim frustra sensus offenditur, cum omnium syllabarum nullo ioterposito silentio tempora singula expectat: quam expectationem profecto fraudat concursus duarum consonantium t & n, quæ præcedentem vocalem longam esse cogunt, & in duo tempora exteodunt: quod genus grammatici positiooe longam syllabam vocāt. Sed propter illam vltimæ syllabæ indifferentiam, oemo criminatur hoc metrum, cum id syncerææ atque seueræ aures etiam sine accusatore condemnent. Nam F vide quæso quantum interest, si pro eo quod est, Male qui agit, nihil agit dicatur, Male qui agit homo, perit.

DI. Hoc sanè liquidum atque integrum est. MA. Hoc ergo nos obseruemus propter musicæ synceritatem, quod poëtæ non obseruant propter facilitatem canendi, vt quoties, exempli causa, nobis necesse est aliqua metra interponere, in quibus nihil debetur pedi quod silentio compensetur, eas ponamus vltimas syllabas, quas lex eiusdem oumeri flagitat, nec cum aliqua offensione aurium, & falsitate mensuræ, à fine ad initium redeamus, coocedeotes tamen illis, vt ita metra talia finiant, quasi deinceps nihil dicturi, & ideo extremam syllabam seu longam seu breuem impune coostituant. Nam in continuatione metrorum apertissime conuincuntur aurium iudicio, non se debere ponere vltimam, oisi quæ ipsius metri iure atque ratione ponenda est. Hæc autem continuatio fit, cum pedi nihil debetur propter quod silere cogamur. DI. Intelligo & gratum habeo quod talia polliceris exempla, quibus nullam patiatur sensus iniuriam. MA. Age, ounc ordine de his quoque renuncia pyrrhichiis: Quid erit homo, Qui amat hominem, Si amet in eo Fragile quod est? Amet igitur Animum hominis, Et erit

Pyrrhichiorum metrorum ordo & numer⁹. Caput III.

G erit homo Aliquid amans. Quid hæc videntur? DI. Quid nisi suauissime atque integerrime currere? MA. Quid ista: Bonus erit amor, Anima bona sit: Amor inhabitat, Et anima domus. Ita bene habitat, Vbi bona domus: Vbi mala, male. DI. Etiam ista continuata suauissime accipio. MA. Nunc tres semipedes vide, Animus hominis est Mala bonáve agitans. Bona voluit, habet. Mala voluit, habet. DI. Hæc quoque interposito vnius temporis silentio, iucunda sunt.

MA. Sequuntur quatuor plenis pyrrhichij, hoc accipe & iudica. Animus hominis agit, Vt habeat ea bona, Quibus inhabitet homo, Nihil ibi metuit. DI. In his quoque certa & iucunda mensura est. MA. Audi iam nunc nouem syllabas breues, Audi & iudica. Homo malus amat & eget, Malus etenim ea bona amat, Nihil vbi satiat eum. DI. Pro me nunc quinque pyrrhichios. MA. Leuicula fragilia bona, Qui amat homo, similiter habet. DI. Iam hoc sat est & probo, nunc adde semipedem. MA. Faciam. Vaga leuia fragilia bona. Qui amat homo similis erit.

H DI. Bene prorsus, & sex iam expecto pyrrhichios.

MA. Et hos audi, Vaga leuicula fragilia bona, Qui adamat homo, similis erit eis. DI. Satis est, adde semipedem. MA. Fluida leuicula fragilia bona Quæ adamat anima, similis erit eis. DI. Sat est & bene est, da iam septem pyrrhichios. MA. Leuicula fragilia gracilia bona, Quæ adamat animula similis erit eis. DI. Accedat his semipes, oam hoc eleganter se habet. MA. Vaga fluida leuicula fragilia bona, Quæ adamat animula, fit ea similis iis. DI. Octo pedes iam restare video. Vt iam istas minutias euadamus, quanquam enim approbent aures naturali quadam dimensione quod sonas, nolim te tamen tot breues syllabas quærere, quas ni fallor, contextas inuenire in coniunctionem verborum difficilius est, quàm si eis miscere longas liceret. MA. Nihil te fallit, & vt tibi probem gratulationem meam, quod hinc aliquando transire permittimur: metrum quod restat huius generis sententia faciliore componam. Solida bona bonus amat, & ea quæ amat, habet. Itaque nec eget amor, & ea bona deus est. DI. Habeo cumulatissime perfecta metra pyrrhichij. MA. Sequuntur iambica, de quibus mihi singulis bina exempla sufficiunt, quæ nulla interpellatione audire delectat. DI. Geram

De metro iambico. Cap. IIII.

I tibi morem, sed ista quæ iam peregimus quot sunt?

DI. Quatuordecim. MA. Quot etiam iambica fore credis? Di. Aeque quatuordecim. MA. Quid si eis velim pro iambo tribracbum ponere, nónne multiformior varietas erit? DI. Manifestum est quidem, sed ego exempla ista in solis iambis audire cupio, ne longum faciamus: pro quauis enim longa syllaba duas breues posse poni, facilis disciplina est. MA. Faciam quod vis, gratúmque habeo quod intelligentia sequaci minuis laborem meum. Sed aurem ad iambicum præbe. DI. Istic sum, incipe. MA.

1 Bonus beatus.
2 Malus miser sibi est malum.
3 Bonus beatus, deus bonum eius.
4 Bonus beatus est, deus bonum eius est.
5 Bonus vir est beatus, Videt deum beate.
6 Bonus vir & sapit bonum,
Videns deum beatus est.
7 Bonus deum videre qui vult.
Bene viuit hic, videbit.
8 Bonum videre qui cupit diem,
9 Bonus sit hic, videbit & deum. K
10 Beatus est bonus, fruens enim est deo.
Malus miser, sed ipse pœna fit sua.

Dest nonũ genus.

11 Beatus est videns deum, nihil cupit plus.
Malus bonum foris requirit, hinc egestas.
12 Beatus est videns deum, nihil boni amplius.
Malus bonum foris requirit, hinc eget miser.
13 Beatus est videns deum, nihil boni amplius vult.
Malus foris booum requirit, hinc eger miser fit.
14 Beatus est videns deum, nihil boni amplius volet.
Malus foris bonum requirit, hinc eget miser homo.

DI. Trochæus est, prome trochaica: nã ista de se habẽt optime. MA. Faciã, & eodẽ modo quo iãbica.

De metro trochaico. Cap. V.

1 Optimi non egent.
2 Veritate ooo egetur.
3 Veritas sat est semper hęc manet.
4 Veritas vocatur ars dei supremi.
5 Veritate factus est mundus iste quem vides.
6 Veritate facta cuncta, quæ gignit videmus.
7 Veritate facta cuncta sunt, omniũq; forma veritas.
8 Veritate cuncta facta cerno, veritas manet, mouentur ista.
9 Veritate facta cernis omnia, veritas manet, mouentur omnia. L
10 Veritate facta cernis ista cuncta, veritas tamen manet, mouentur ista.
11 Veritate facta cuncta cernis optime, veritas manet, mouentur hæc, sed ordine.
12 Veritate facta cuncta cernis ordinata, veritas manet, nouans mouet quod deoouatur.
13 Veritate facta cuncta sunt & ordinata sunt, veritas nouat manens, mouentur vt nouentur hæc.
14 Veritate facta cuncta sunt, & ordinata cuncta, veritas manens nouat, mouentur vt nouentur ista.

DI. Spondeum sequi video. Nam & trochęus satis auribus fecit. MA. Hæc sunt metra spondei.

De metro spondaico. Cap. VI.

1 Magnorum est libertas.
2 Magnum est munus libertatis.
3 Solus liber fit, qui errorem vincit.
4 Solus liber viuit, qui errorem iam vicit.
5 Solus liber vere fit, qui erroris vinclum vicit.
[6 Solus liber vere viuit qui erroris vinclum iam vicit.]
7 Solus liber non falso viuit, qui erroris vinclum iam deuicit. M
8 Solus liber iure ac vere viuit, qui erroris vinclum magnus deuicit.
9 Solus liber iure ac non falso viuit, qui erroris vinclum funestum deuicit.
10 Solus liber iure ac vere magnus viuit, qui erroris vinclum funestum iam deuicit.
11 Solus liber iure ac non falso magnus viuit, qui erroris vinclum funestum prudens deuicit.
12 Solus liber inre ac non falso securus viuit, qui erroris vinclum funestum prudens iam deuicit.
13 Solus liber iure ac nõ falso securus iam viuit, qui erroris vinclum tetrum ac funestum prudens deuicit.
14 Solus liber iure ac nõ falso securã vitã viuit, qui erroris vinclũ tetrum ac funestũ prudẽs iam deuicit.

DI. Nec de spondeo habeo quod requiram, veniamus ad tribrachum. MA. Ita vero. Sed cum omnes quatuor superiores pedes de quibus dictũ est, quatuor & dena metra pepererint, quæ fiunt simul sex & quinquaginta, plura sunt expectanda de tribracho. In illis enim cũ spacium semipedis in silentio est, plus vna syl-

Tribrachi metra quot sint. Cap. VII.

laba

A laba non siletur: in hoc autem cum silemus, num censes vnius breuis syllabæ spacio tantummodo silere oportere: an & duarum breuium mora silentio cõtineri posset? Quãdoquidem nemo dubitauerit duplicem huius esse diuisionem. Natique aut ab vna incipit, finitur ad duas: aut contrà incipiens à duabus, vna terminatur. Quare hunc necesse est viginti & vnũ metra procreare. DI. Verissimum est. Nanque incipiunt à quatuor breuibus, vt duo tẽpora sileamus. Deinde quinq; sunt, vbi vnum silemus. Tertio sex, vbi nihil silendum est. Quarto septem, vbi rursus duo tempora silenda sunt. Inde octo, vbi vnum. Sexto nouem, vbi nullum, atq; ita cum singulę adduntur, donec ad vigintiquatuor syllabas veniatur, qui octo sunt tribrachi, viginti vnũ omnino metra cõplentur. MA. Expeditissime rationẽ secutus es, sed censès ne vbiq; à nobis exempla esse promẽda? An ea quæ illis quidem primis pedibus subiecimus, satis putandum est luminis cæteris esse præbitura?

DI. Meo quidem iudicio satis. MA. Nec ego nũc aliud requiro quàm tuum. Veruntamen quoniam iam optime scis in pyrrhichiis metris notato † * plausu posse tribrachõ dupliciter percuti, quæro vtrũ pyrrhichij

aliàs, metato. † mutato.

B primum metrum possit etiam tribrachi metrum habere? DI. Non potest. Maius enim metrũ oportet esse quàm pedem. MA. Quid secundum? DI. Potest. Nam breues quatuor pyrrhichij duo sunt. tribrachus vnus est & semipes, ita vt ibi nullũ, hic duo tẽpora sileamus. MA. Notato † * igitur plausu habes in pyrrhichiis etiã tribrachi exempla vsq; ad sedecim syllabas, id est, vsq; ad quinq; tribrachos & semipedẽ, quibus debes esse contentus. Cætera enim potes vel voce vel aliquo pulsu * per te ipse contexere. Si tamẽ adhuc aurium sensu explorandos huiuscemodi numeros arbitraris.

*† * al. Mutato. Metato.*

** al. plausu*

DI. Faciã equidẽ quod videtur, videamus quæ restãt.

MA. Dactylus sequitur qui semel diuidi potest, an aliter putas? DI. Immò ita est. MA. Quota ergo eius pars potest esse in silentio? DI. Duo scilicet dimidia. MA. Quid si post dactylum trochæo constituto velit quispiam silere vnum tempus, quod in breui syllaba dactylo debetur implẽdo, quid respõdebimus? Nõ enim possumus dicere minus quàm spacium semipedis silere noti oportere. Ratio enim superius tracta-

De pedib. dactylo post ponẽdis ꝑ ter silentiũ. Cap. VIII.

C ta non minus, sed amplius q̃ semipedis tempus silendum esse persuaserat. Nam vtique minus quàm semipes siletur in choriambo, vbi post ipsum choriambum bacchius collocatur, cuius exemplum est, Fõticolæ puellæ: vnius enim breuis syllabæ spacio hic nos silere cognoscis, quod sex temporibus debetur implendis. DI. Verum dicis. MA. Cõstituto ergo trochæo post dactylum, licebit ne etiam vnum tempus silere? DI. Ita cogor fateri. MA. Quis te tandem cogeret, si meminisses superiorum? Hoc enim tibi accidit, quod de indifferentia vltimæ syllabæ, & quo modo sibi vltimam longam vendicent aures, vbi restat spacium quo porrigatur, etiam si breuis sit, quid demonstratum fuerit oblitus es. DI. Iam intelligo: nam vtique si vltimam syllabam breuem, quando restat silentium, longam, aures accipiunt, sicut superiore ratione exemplisque cognouimus: nihil intererit vtrum post dactylum trochæus an spõdeus locetur. Quamobrem cum repetitio distinguenda silentio est, vnam longam syllabam oportet post dactylum ponere, vt duorum temporum spacio sileamus. MA. Quid si pyrrhichius ponatur post dactylum, rectè ne fieri putas? DI. Non rectè: nam vtrum idem sit, an iambus, nihil interest: siquidẽ

pro iambo eum necesse est accipi propter vltimã, quã D longam exigunt aures: quia restat silentium. Iambũ autem non oportere reponi post dactylum, propter diuersitatem leuationis & positionis, quarum neutram oportere in dactylo habere tria tempora, quis non intelligat? MA. Optime omnino atque sagaciter. Sed quid tibi tandem videtur de anapæsto, an eadem ratio est? DI. Prorsus eadem. MA. Iam ergo bacchium consyderemus si placet, & dic mihi quod primum eius metrum est. DI. Quatuor syllabas puto esse, vnam breuem & tres longas: quarum duæ ad bacchium pertinent, vna vero vltima ad inchoationem eius pedis, qui cum bacchio poni potest, vt id quod ei debetur, sit in silentio: in aliquo tamen exemplo velim hoc auribus explorare. MA. Facile quidem est exempla subiicere, quibus tamen non te arbitror ita vt superioribus posse delectari: nam isti quinorum temporum pedes, vt etiam septenorum non tam suauiter currunt, quàm ij qui aut in æquas partes diuiduntur, aut in simplam & duplam, vel duplam & simplam: tãtum interest inter sesquatos motus & æquales aut complicatos, de quibus satis in primo illo nostro sermone tractauimus. Itaque hos pedes quinque ac septem E scilicet temporũ, vt spernentius poëtæ, ita soluta libentius assumit oratio, quod videri facilius in exẽplis quæ postulasti potest: nã ista, Laborat magister docẽs tardos. Hoc reuolue * † interposito triũ temporũ silẽtio, quod vt sentires facilius, ideo post tres pedes longam posui, quod est initium cretici, qui cum bacchio poni potest. Nec ad † * primi metri exemplum dedi, quod est quatuor syllabarum, ne vnus pes non esset satis ad commouendum * sensum tuum, quantum post illum, atq; vnã longam silere deberes. Quod ecce nunc edam atq; ipse repetam, vt in meo silentio tria tẽpora sentias. Labor nullus, amor magnus. DI. Satis apparet solutæ orationi hos esse congruẽtiores pedes, & nihil opus est exemplis cætera excurrere. MA. Verum dicis, sed nũ tibi cum silendum est, vna tantum longa videtur poni posse post bacchium. DI. Non sanè, sed etiam breuis & longa, qui eiusdem bacchij semipes primus est: nam si nobis inchoare creticum licuit, quia cum eodẽ bacchio poni potest, quanto magis id de ipso bacchio facere licebit, cum præsertim non totũ * de cretico posuerimus, quod primæ parti bacchij sit æquale tempo- F ribus. MA. Iam ergo si placet, me audiente atque iudicante, tu ipse per cætera excurre, & quid ponatur post plenum pedem quando silentio reliquum impletur, in omnibus pedibus qui restant exequere. DI. Breuissimum iam opinor atq; facillimum est quod requiris: nam quod de bacchio dictum est, id etiam de secundo pæone dici potest. Post creticum autem & vnam longam syllabam licet ponere & iambũ & spondeum, ita vt aut tria tempora, aut duo, aut vnum sileatur. Quod autẽ de hoc dictum est, id & in primũ & in vltimum pæonem cadit. Iam post palimbacchium vel vnam longam vel spõdeum collocari decet, quocirca & in hoc metro aut tria tempora aut vnum silebitur. Eadem conditio est pæonis tertij: sanè vbicunq; spondeus, ibi & anapæstus iure ponitur. Post molossum vero, quod ad eius attinet diuisionem, aut vnam longam, aut quatuor, aut duas ponimus, vt duo tempora sileamus. Sed quoniam & sensu & ratione exploratum est, ordinari cum eo posse omnes senûm temporũ pedes, erit post eum locus & iambo, & tria tẽpora silenda remanebunt: erit & cretico, & vnum tacebitur, hac cõdi-

Ex bacchis pedib. versus. Cap. IX.

** † aliàs, resolue.*

*† * aliàs, audeo.*

** aliàs, cõmonẽdum.*

** al. sanctũ.*

Pleno pedi quid addatur ante silẽtiũ. Cap. X.

tione erit & bacchio. At si in duas breues primam cre-
G tici, & secundam bacchij solueris, erit & pęoni quarto.
Quod autem de molosso, id etiam de cæteris sex tem-
porum pedibus dixerim. Iam proceleumaticum arbi-
tror ad cæteros qui quatuor temporibus constant esse
referendum, nisi cum tres breues post eum locamus.
Quod ita est ac si anapæstum locemus, propter vlti-
mam syllabam quæ cum silentio lõga accipi solet. Pri-
mo vero epitrito iambus recte subiungitur, & bacchius
& creticus, & pæon quartus hoc dictum sit & de secun
do, vt tempora sileantur, aut quatuor aut duo. Duos au
tem reliquos epitritos recte possunt consequi spõdeus
& molossus: ita vt & primam spondei & primam & se
cundam molossi in duas breues soluere liceat. Ergo in
his metris, aut tria tempora, aut vnũ tacebitur. Dispon-
deus restat, post quẽ si posuerimus spondeum, quatuor
tempora silenda erunt. Si molossum, duo, manente li-
centia soluendi longam in duas breues, vel in spondeo
vel in molosso, excepta vltima. Habes quod me percur-
Iãbus post rere voluisti, nisi aliquid forte emendabis. MA. Im-
dichorium mò non ego sed tu, cum aurem ad iudicandũ adhibue-
male poni- ris: nam quæro à te, vtrum cũ dico & plaudo istuc me-
tur. Ca. XI. trum, Verus optimus & hoc, Verus optimorũ: & hoc,
H Veritatis inops: tã iucunde hoc tertium q̃ illa superio-
ra tuus sensus accipiat, quod ea repetendo, & cũ debitis
silentiis plaudendo facile iudicabit. DI. Manifestum
est, quod iucunde illa, hoc iniucunde accipiat. MA.
Non ergo recte post dichoriũ iambus ponitur. DI.
Ita est. MA. Recte autem posse poni post cæteros as-
sentitur quisquis hæc metra cũ disciplina interponen-
dorum silentiorum repetierit, Fallacem caue, Male ca-
stum caue, Multiloquium caue, Fallaciam caue, & Inui-
dum caue, & infirma caue. DI. Sentio quod dicis &
approbo. MA. Vide etiam vtrum te nihil offendat,
cum interposito duorum temporum silentio, hoc me-
trum repetitur: & vtrunq; inæqualiter pergit. Num e-
nim ista sonant vt ista, Veraces regnant, Sapientes re-
gnant, Veriloqui regnant, Prudentia regnat, Boni in
bonis regnant, Pura cuncta regnant. DI. Imò hæc
æqualiter & suauiter, illud autem absurde. MA.
Hoc ergo tenebimus in metris, sex temporum pedum,
dichorium iambo, antispastum spondeo male claudi.
DI. Tenebimus sane. MA. Quid causæ cur ita
I sit? Nõnne approbabis si animaduerteris leuatione ac
positione in duas partes diuidi pedem, ita vt si qua in
eo syllaba media est, vel vna vel duæ, aut parti attri-
buantur priori vel posteriori, aut in vtraque partian-
tur? DI. Noui quidem istuc, & verum est, sed quid ad
rem? MA. Hoc quoq; attende quod dicam, tunc vi-
debis facilius quod requiris. Nam manifestum tibi esse
arbitror alios esse sine mediis syllabis pedes, vt pyrrhi-
chius & cæteros binarum syllabarum, alios in quibus
medium, aut primæ parti aut extremæ, aut vtrique, aut
neutri spacio conueniat. Primæ, vt in anapæsto, vel pa-
limbacchio, vel in pæone primo. Extremæ, vt in dacty-
lo, vel in bacchio, vel in pæone quarto. Vtrique, vt in
tribracho, siue in molosso, siue in choriambo siue in
quolibet ionico. Neutri, vt in cretico, siue in pæonibus
secundo & tertio, siue in diiambo, dichorio, antipasto.
Nam qui pedes in tres æquales partes diuidi possunt,
media pars in his conuenit cum prima & extrema.
Qui autem non possunt, aut cum prima tantum, aut cũ
extrema, aut cum neutra. DI. Et hoc æque est ve-
rum, & quò tendat expecto. MA. Quò tandem pu-
tas, nisi vt videas iambum post dichorium ideo male
poni cum silentio, quia mediũ eius est, nec primæ parti K
æquale nec extremę, & idcirco à leuatione ac positione
discordat? Hoc etiam de spondeo intelligitur, qui simi-
liter post anapæstum cum silentio non amat poni. An
quicquam tibi aduersum ista dicendum? DI. Mihi
vero nihil, nisi quòd ista offensio quæ fit auribus, cum
ita hi pedes collocantur, in comparatione fit eius sua-
uitatis quæ oblectat auditum, aut cum post cæteros se-
nûm temporum hi cum silentio ponuntur pedes. Nam
si aliis tacitis me consulueris, quemadmodum sonarẽt
exemplis subiectis, aut post dichorium iambus, aut post
antispastum spondeus cum silentio positi, dicam quod
sentio, fortasse approbarem & laudarem. MA. Non
equidem resisto tibi. Satis est mihi tamẽ quod hæc col-
latio in cõparatione taliũ numerorum scilicet melius
sonantiũ, sicut dicis offendit. Eò enim est improbanda,
quòd cum eiusdem generis etiã illi sint pedes quos hic
labi semipedibus clausos iucundius confitemur, ab his
discrepare non debuit. Sed nõnne tibi videtur secun-
dum istam rationẽ, nec post epitritum secundum iam-
bum cum silentio poni oportere? Nam & in hoc pede
iambus ita medium locum tenet, vt nec prioris nec po
sterioris partis temporibus æquetur. DI. Cogit me
superior ratio concedere. MA. Age nunc, redde mi L
hi omnium metrorum numerum si placet, quæ iam tra *Sũmarī° nũmer° pedũ*
ctauimus, id est, eorum quæ à suis plenis pedibus in- *ac metrorũ.*
cipiunt, clauduntur autem aut suis pedibus plenis, ita *571. C. XII.*
vt silentium cum ad caput reditur non interponamus:
aut non plenis pedibus cũ silentio, quos tamen eis con
gruere ratio docuit, incipiente numero à duobus non
plenis vsq; ad octo plenos, ita tamẽ vt triginta duo tẽ-
pora non excedantur. DI. Operosum quidem est
quod imponis, est tamen operæprecium. Sed memini
nos paulò ãte iam peruenisse ad septuaginta septẽ me-
tra à pyrrhichio vsq; ad tribrachum: cũ illi binarũ syl-
labarum pedes quatuordecim singuli crearẽt, quę fiunt
simul quinquaginta & sex. Tribrachus autem viginti
vnũ propter geminã diuisionẽ. His igitur septuaginta
& septẽ addim° quatuordecim dactyli, & anapęsti tot-
idẽ. Pleni enim si locẽtur nullo silentio, incipiente me-
tro à duob° vsq; ad octo pedes, septena pariũt. Additis
vero semipedibus cũ silentio incipiente metro ab vno
pede & semis perueniẽte ad septẽ semis alia septena, & M
fiunt iam omnia centũ & quinq;. Bacchius vero nõ po-
test metrum suum ad octo pedes perducere, ne triginta
duo tempora trãseat, neq; quisq̃ quinûm temporũ pes,
sed possunt isti vsq; ad sex peruenire. Bacchius ergo &
qui ei par est, non modo temporibus, sed etiam diuisio-
ne, Pęon secundus à duobus pedibus vsq; ad sex proce-
dentes, cum integri ordinantur sine silẽtio, quina me-
tra pariunt: cum silentio autem incipientes ab vno se-
mis, & ad quinque semis peruenientes, alia quina cum
vna longa post eos ponitur, & item quina, cum breuis
& longa. Quindena igitur creant, quæ in summam re-
dacta triginta sunt, & fiunt iam metra omnia centum
& triginta quinq;. Creticus vero, & qui pariter diuidũ-
tur, pæones primus & quartus, quoniam post illos &
vnam longam, & iambum, & spondeum, & anapæ-
stum licet ponere, ad septuagintaquinque perueniunt.
Cum enim tres sint pedes, quina creant sine silentio,
cum silentio autem viginti, quæ simul vt dictum est, fi-
unt quinque & septuaginta, quibus additis superiori
summæ, decẽ & ducenta complectũtur. Palimbacchius
& qui ei diuisione cõcordat tertius pæon quina pariũt
integri sine silentio, cum silentio autem quina cũ vna
longa,

A longa, quina cum spondeo, quina cum anapæsto. Hæc addimus ad maiorem summã, & habemus metra omnia ducenta quinquaginta. Mossolus & cæteri sex temporum pedes, qui cum illo simul septem fiunt, quaterna creant integri: cum silentio autem quoniam & vna longa post vnumquenque eorum locari potest, & iambus & spondeus & anapæstus & bacchius & creticus, pæon quartus, vicena & octona complent, quæ simul fiunt centum nonaginta sex, quæ ducta cum illis quaternis ducenta viginti quatuor complentur: sed hinc octo deducendi sunt, quia post dichorium iambus, & post antispastum spondeus male ordinantur. Reliqua sunt ducenta sedecim, quæ addita maiori summæ, faciunt metra omnia quadringenta sexaginta sex. Proceleumatici ratio haberi non potuit cum his pedibus quibus congruit, propter semipedes qui post hunc plures ponuntur. Nam & vna syllaba post eum poni potest cum silentio, sicut post dactylum & eius consortes, & tres breues, vt vnum tempus silendum sit, quo efficitur vt vltima breuis pro longa accipiatur. Epitriti metra gignunt terna integri, incipiẽte metro à duo-

Proceleumaticus gignit carmina.21.

B bus pedibus perueniente ad quatuor. Si enim addas quintum, triginta duo tempora, quod non oportet, excedes. Cum silentio vero primus & secundus epitritus terna post locato iambo, terna bacchio, terna cretico, terna pæone quarto, quæ fiunt cum illis ternis quæ sunt sine silentio, triginta. Tertius vero & quartus epitriti, restante silentio gignunt cum spondeo terna, & terna cum anapæsto, terna cum molosso, terna cum ionico minore, terna cum choriambo, quæ fiunt simul cum illis ternis, quæ sine silentio genuerunt triginta & sex. Ergo epitriti omnes sexaginta & sex metra pariunt: quę cum viginti & vno proceleumatici superiori summæ addita, faciunt quingenta quinquaginta tria. Dispondeus restat gignens & ipse tria integer, adhibito autem silentio cum spondeo tria, & tria cum anapæsto, tria cum molosso, tria cum ionico à minore, tria cum choriambo: quæ in summam ducta cum illis tribus quæ creat integer, fiunt decem & octo. Ita erũt metra omnia quingenta septuaginta & vnum. MA. Essent quidem, nisi tria detrahenda essent, quia post secundum epitritum dictum est iambum male poni. Sed hoc quidem bene se habet, quare iã dic mihi, quo C modo tibi aurem tangat metrum hoc, Triplici vides, vt ortum triuiæ rotetur ignis. DI. Persuauiter.

Pars pedis quib⁹ locis ponit. Cap. XIII.

Hoc exẽplũ ex Terẽtiano sumptũ Varro recẽset iter versus Ionicos à maiore. Simile est illud Catulli, Super alta vectus Atys.

MA. Potes ne dicere quibus pedibus constet? DI. Non possum. Neque enim inuenio quo modo sibi congruãt quos metior, siue enim pyrrhichiũ à capite constituam, siue anapæstum, siue pæonem tertium, non his conueniunt qui sequuntur: & inuenio hic quidem creticum post tertium pæonem, vt reliqua sit longa syllaba, quam creticus post se nõ respuit collocari. Sed his pedibus hoc metrum constare recte non posset, nisi interposito silentio trium temporum. Nunc vero nihil siletur, cum hoc repetendo permulcet auditum.

MA. Vide igitur vtrum incipere debeat à pyrrhichio, deinde metiamur dichorium, tum spondeum, qui complet tempora, quorum duo sunt in principio. Potest item caput tenere anapæstum, deinde diiambum metiri, vt extrema longa collocata quatuor temporibus anapæsti perficiat sex tempora, quæ cum diiambo conueniunt, ex quo intelligas licet partes pedum non solum in fine poni, sed etiam in capite metrorum.

DI. Iam intelligo. MA. Quid si demam vnam vltimam longam, vt tale sit metrum, Segetes meus labor. Nonne animaduertis cum silentio duorum temporum repeti? Ex quo manifestum est & aliquam partem pedis posse in principio metri poni, & aliquam in fine, & aliquam in silentio. D DI. Et hoc manifestum est. MA. Sed hoc fieri si dichorium metiaris integrũ in hoc metro. Nam si diiambo à capite anapæstus ponatur, cernis partem pedis in principio positam, quæ habet iam quatuor tempora. Duo autem quæ debentur, silentur in fine. Ex quo discimus posse metrum incipere à parte pedis, & desinere ad plenũ pedem, sed nunquam sine silentio. DI. Et hoc perspicuum est. MA. Quid hoc metrum? Potes ne metiri & dicere quibus pedibus constet: Iam satis terris niuis atque diræ Grandinis misit pater, & rubente Dextera sacras iaculatus arces. DI. Possum constituere in capite creticum, & duos metiri reliquos senûm temporum pedes, vnũ ionicum à maiore, alterum dichoriũ, & silere vnum tempus quod adiungitur cretico vt sex tempora compleantur. MA. Non nihil defuit cõsyderationi tuæ. Nam cum dichorius est in fine, restante silentio, vltima eius quæ breuis est pro longa accipitur. An hoc negabis?

Horatius 1. carminum.

DI. Immò fateor. MA. Non ergo constitui de- E cet in fine dichorium, nisi nullo in repetitione consequente silentio, ne non iam dichorius, sed epitritus secundus sentiatur. DI. Manifestum est. MA. Quo modo ergo metimur hoc metrum? DI. Nescio. MA. Attende ergo vtrum bene sonet cum ita pronuntio, vt post tres primas syllabas vnum tempus sileam. Ita enim in fine nihil debebitur, vt decenter ibi possit esse dichorius. DI. Iucundissime sonat.

Quib⁹ locis silere liceat Cap. XIIII.

MA. Hoc quoque igitur adiungamus arti, vt non solum in fine, sed & ante finem cum oportet sileamus. Tunc autem oportet cum id quod debetur implendis temporibus pedũ aut indecenter siletur in fine propter vltimam breuem, vt in hoc quod dictũ est: aut cũ duo constituuntur non pleni pedes, vnus in capite, alter in fine qualis iste est, Gẽtiles nostros inter oberrat equos. Sensisti enim vt opinor me post quinque syllabas longas, moram duorum temporum siluisse, & tantundem in fine silẽdum est, dum reditur ad caput. Si enim hoc metrum ad legem sex temporum metiaris: erit tibi primus spondeus, secundus molossus, tertius choriambus, quartus anapæstus. Spondeo igitur debentur duo tempora, vt sex temporum pedem impleat: & anapæ- F sto itaque duo silentur post molossum ante finem, & duo post anapæstum in fine. Si autem ad legẽ temporum quatuor: vna lõga erit in capite, deinde duos metimur spondeos, deinde duos dactylos, & post vna cõcludetur. Silemus itaq; duo tempora post geminũ spondeũ ante finem, & duo in fine, vt ambo pedes impleantur, quorum dimidias partes in capite atq; in extremo posuimus. Nonnũquã tamen quod duobus non plenis pedibus debetur in principio ac fine collocatis, finali tamen silentio redditur, si tantum sit vt dimidij spaciũ temporis nõ excedat, qualia hæc duo sunt, Syluæ laborantes, geluq; Flumina cõstiterint acuto. Horum enim primus incipit à palimbacchio, inde excurrit in molossum, & bacchio terminatur. Silentur ergo duo tẽpora, quorum vnũ bacchio, alterũ palimbacchio cum reddideris, sena vbiq; tempora implebuntur. Hoc autem posterius dactylo inchoatur, inde pergit in choriambum, clauditur bacchio. Tria igitur tẽpora silere oportebit. Hinc vnum bacchio, duo dactylo reddimus, vt in omnibus sint sena tẽpora. Prius autem redditur quod debetur implendo extremo pedi quàm in principio constituto.

G ſtituto. DI. Nec aliter omnino fieri aures ſinunt.

MA. Nec mirum. Id enim cum repetimus adiungitur capiti quod prorſus extremũ eſt. Itaq; in hoc metro quod dictũ eſt, Flumina conſtiterint acuto. Cũ tria tempora ſenis vbiq; implendis debeantur, ſi ea nõ ſilentio velis ſed voce reddere, poſsintq; reddi & per iambũ & per chorium & per tribrachũ, quia omnes terna tempora poſsident, nullo modo ea per chorium reddi ſenſus ipſe permittit, in quo prior eſt longa ſyllaba, breuis poſterior. Id enim pri⁹ ſonare debet, quod bacchio debetur extremo, id eſt, breuis ſyllaba, non longa quæ dactylo primo: licet hoc explorare his exemplis, Flumina conſtiterint acuto gelu, Flumina conſtiterint acute gelida, Flumina conſtiterint in altum nocte. DI. Cui dubium eſt duo illa ſuauiter repeti, hoc autẽ tertiũ nullo modo. MA. Item cũ ſingula tempora ſingulis debẽtur pedibus minus plenis, ſi ea voce reddere velis, nõ ſinit ſenſus in vnã ſyllabam coarctari. DI. Mira omnino iuſticia. Non enim conuenit quod ſeparatim reddendum eſt, nõ etiã conſtitui ſeparatim. MA. Quocirca in illo metro, Syluæ laborantes gelúque, ſi vnam

H longam pro ſilentio fini addas, ſicuti eſt, Syluæ laborãtes gelu duro, non probant aures: ſicut probant cum dicimus, Syluæ laborantes gelu & frigore, quod ſagaciſſime ſentis cum ſingula repetis. Item non oportet cum duo minus pleni pedes ponuntur, maiorẽ in principio q̃ in fine poni, nam & hoc condemnat auditus. Tãquã ſi dicas, Optimum tempus adeſt tandem: vt primus pes ſit creticus, ſecundus choriambus, tertius ſpondeus, vt tria tempora ſileamus, quorum duo debeantur vltimo ſpondeo ad ſena implenda, & vnũ primo cretico. At ſi dicatur, Tandem tempus adeſt optimum, eadẽ interpoſita trium temporũ mora in ſilentio, quis nõ ſentiat iucundiſsime repeti? Quare aut tanti ſpacij decet eſſe in fine minus plenum pedem quanti eſt in principio: vt illud, Syluæ laborãtes geluq;, aut minorem in principio, & in fine maiorẽ: veluti eſt, Flumina cõſtiterint acuto. Neque iniuria, quia vbi eſt æqualitas, nulla diſcordia: vbi autem diſpar eſt numerus, ſi à minore ad maiorem veniamus, vt in metiẽdo & numerando ſolet, facit ipſe rurſus in numerando ordo concordiam. Ex quo illud eſt etiam conſequens, vt cum ij de quibus agitur,

I minus pleni ponuntur pedes, ſi duobus locis interponitur ſilentium, id eſt, ante finem & in fine, tantum ante finem ſileatur, quantum debetur extremo, tantum autem in fine quantum ſcilicet principio: quia medium tendit ad finem, ſi vnam longã pro ſilentio fini addas, ſicuti, Syluæ laborantes gelu duro. A fine vero ad principium redeundum eſt. Si autem vtrique tantundem debetur, nulla controuerſia eſt, quin tantum ante finẽ, quantũ in fine ſilendum ſit. Sileri autẽ oportet non niſi vbi terminatur pars orationis. In iis autẽ numeris qui non verbis finiuntur, ſed aliquo pulſu, vel flatu, vel ipſa etiã lingua, nullũ in hac re diſcrimen eſt, poſtquã voce percuſsionéve ſileatur, modo vt legitimum ſecundũ ſu pradictas rationes intercedat ſilentium. Quamobrem & à duobus poteſt minus plenis pedibus metrum incipere, ſi tamen vtriuſq; coniunctũ ſpaciũ minus non ſit, quàm poſſet eſſe vnius & dimidij pedis. Nam vt ſupra diximus, tũc recte poni duos minus plenos pedes, cum id quod debetur ambobus, nõ tranſit ſpacio pedem dimidium. Exemplum eſt, Montes acuti, vt aut in fine tria tempora ſileamus, aut vnum tempus poſt ſpondeum, & duo in fine. Aliter enim hoc metrum conuenienter metiri non poteſt.

Silentiũ in medio. Ca. XV.

Sit hoc etiam in diſciplina, vt cum ante finem ſilemus, non ibi pars orationis K breui ſyllaba terminetur, ne ſecundum illam ſæpe commemoratam regulam, pro longa eam ſenſus accipiat, ſequente ſilentio. Itaq; in hoc metro, Montibus acutis, non poſſumus ſilere poſt dactylum tempus vnũ, quod poſt ſpondeum in ſuperiore poteramus, ne nõ iam dactylus, ſed creticus ſentiatur: atque ita non duobus minus plenis pedibus, quod nunc demonſtramus, ſed pleno dichorio & vltimo ſpondeo metrũ conſtare videatur, duûm temporum ſilentio in fine reddendo. Sed illud notandum eſt, in principio poſito minus pleno pedi, aut ibidẽ reddi debitũ per ſilentiũ: ſicuti eſt, Iam ſatis terris niuis atq; diræ. At in fine: velut, Segetes meus labor. Minus autem pleno pedi qui in fine ponitur, aut ibidem reſtitui ſilentio, quod debetur: vt in illo, Ite igitur camœnæ: aut in aliquo de mediis loco: veluti in hoc, Ver blandum viget aruis, adeſt hoſpes hirũdo. Vnum enim tempus quod debetur vltimo bacchio, vel poſt totum numerum ſileri poteſt, vel poſt primum cuius numeri pedem moloſſum, vel ſecundum ionicũ à minore. Quod vero mediis forte minus plenis pedibus debiti eſt, non niſi ibidem reddi poteſt: vt eſt, Tuba terribili L ſonitũ dedit ære curuo. Si enim ſic metiamur hoc metrum, vt primum faciamus anapæſtum, ſecundum ionicum quemlibet in ſyllabis quinq;, ſoluta ſcilicet longa vel prima, vel vltima in duas breues tertium choriambum, vltimum bacchium. Tria erunt tẽpora indebitum,*† vnum extremo bacchio reddendum, & duo anapæſto primo, vt ſena cõpleãtur. Sed hoc totum ſpacium trium temporum in fine ſileri poteſt. At ſi ab integro pede incipias, quinq; ſyllabas primas pro quolibet ionico metitur. Sequitur choriambus. Inde iam pedem integrum non inuenies, quocirca vnius lõgæ ſpacio ſilere oportebit, quo annumerato choriambus alter implebitur, Bacchio reliquo metrum clauſuro, cui tempus [vnũ] debitũ ſilebis in fine. Vnde iã eſſe opinor perſpicuum, cum in mediis ſiletur locis, aut ea reſtitui tempora quæ in fine debentur, aut ea quæ ibi debentur vbi ſiletur. Sed aliquãdo nõ eſt neceſſe vt ſileatur in mediis, cum poteſt aliter metrum metiri, vt in eo quod paulo ante poſuimus. Aliquãdo autem neceſſe eſt, vt in hoc: Vernæ temperies auræ tepent, ſunt deliciæ. Nam manifeſtum eſt iſtum numerum aut quaternorum tempo- M rum, aut ſenorum pedibus currere. Si quaternorum, ſilendum eſt vnum tempus poſt ſyllabam octauam, & in fine duo metiantur. primo ſpondeo, ſecundo dactylo, ſed à * tertio ſpondeo, quarto dactylo annumerato poſt longã ſilentio, quia poſt breuẽ nõ oportet, quinto ſpondeo, ſexta dactylo, vltima lõga qua numerus clauditur, cui duo tempora debita ſilentur in fine. Si autem ſenorum temporum hinc metimur pedes, primus erit moloſſus, ſecundus ionicus à minore, tertius creticus, qui fit dichorius adiuncto ſilentio vnius tẽporis, quartus ionicus à maiore & longa vltima, poſt quam quatuor tempora ſilebuntur. Poſſet alio modo currere, vt vna longa in principio locaretur, quam ſequeretur ionicus à maiore, deinde moloſſus, deinde bacchius, qui fieret antiſpaſtus, adiuncto ſilentio vnius temporis, vltimus choriambus metrũ clauderet, ita vt quatuor tẽporum in fine ſilentiũ, redderetur vni longæ in principio conſtitutæ. Sed aures iſtam dimenſionẽ repudiãt, quia pars pedis in principio collocata, niſi maior q̃ dimidia fuerit, non recte illi poſt plenum pedem finali ſilentio redditur vbi debetur: ſed aliis interpoſitis pedibus, ſcimus quidem quantum debeatur: ſed nõ cõprehendimur ſenſu,

† aliàs, debitum.

** aliàs, &c.*

A sensu, vt tanto spacio sileatur, nisi minus debeatur in silentio q̃ positũ est in sono: quia cũ maiorem partẽ pedis vox peregerit, minor quæ reliqua est, vbicũq; facile occurrit. Quamobrẽ metri quod sub hoc exẽplo posuimus, Vernæ temperies auræ tepent, sunt deliciȩ: cum sit vna necessaria quã diximus dimensio, si post decimam eius syllabã tempus vnũ sileatur, & quatuor in fine, est alia voluntaria, si quis post sextam syllabam velit silere duo tempora, & vnum post vndecimã, & duo in fine. Vt sit in principo spondeus, sequatur hunc choriambus, tertio spondeo silentium duûm temporum annumeretur, vt vel molossus vel à minore ionicus fiat, quartus bacchius adiuncto itidem silentio vnius temporis fiat antispastus, quinto choriãbo numerus terminetur in voce, duobus temporibus in fine per silentium redditis, in principio locato spondeo. Est item alia. Si enim velis post sextam syllabam vnum tempus silebis, & post decimam vnum, post vndecimam tantundem, & duo in fine, vt sit primus spondeus, secundus choriambus, tertius palimbacchius fiat antispastus vno silentij tempore annumerato, quartus spondeus fiat dicho-

B rius vnius temporis interiecto, & vnius temporis consequente silentio, choriambus vltimus numerum claudat, ita vt sileamus duo tempora in fine, quæ primo debentur spondeo. Est & tertia dimensio, si post primum spõdeum tempus vnum sileatur, & reliqua quæ in proximo superiore seruentur, nisi quòd in eius fine vnum tempus silebitur, quia spondeus ille, qui solet in principio locari, consequente vnius temporis silentio, factus est palimbacchius, vt plus vno tempore nihil ei debeatur, quod in fine silendum est. Vnde iam perspicis metris interponi silentia, quædam necessaria, quædam voluntaria. Et necessaria quidem, cum aliquid pedibus debetur implendis: Voluntaria vero, cum pleni sunt pedes atque integri. Quod autem superius dictum est, amplius quatuor temporibus silendum non esse: de necessariis silentiis dictum est, vbi debita tempora explẽtur. Nam in iis quæ voluntaria silentia nominauimus, licet etiam pedem sonare, & pedem silere: quod si paribus interuallis fecerimus, non erit metrũ sed rhythmus, nullo certo fine apparente vnde redeatur ad caput. Quamobrem si exempli gratia silentiis velis di-

C stinguere, vt post primum pedem alterius pedis tempora sileas: non hoc perpetuo seruandum est. Licet autem varietate qualibet connumeratis silentiis vsque ad legitima tempora metrum producere: velut in hoc, Nobis verum in promptu est, Tu si verum dicis. Licet hic post primum spondeum quatuor tempora silere, & alia quatuor post sequentes duos. Post tres autem finales nihil silebitur. Iam enim triginta duo tempora terminata sunt: sed multo est aptius & quodam modo iustius, vt vel in fine tantum vel etiam ante finem † sileatur. Quod subtracto vno pede fieri potest, vt ita sit: Nobis verum in promptu est, tu dic verum. Hoc & in metris cæterorum pedum tenendum est, scilicet necessariis silentiis, siue finalibus siue mediis reddi debita vt pedes impleantur. Non autem sileri oportet amplius quàm pedis partem, quam leuatio positióve occupat. Voluntariis autem silentiis & partes pedum & integros pedes silere conceditur, sicut exemplis supradictis monstrauimus. Sed hactenus interponendorum silentiorum ratio tractata sit.

† in medio & in fine.

De pedũ cõmixtione. Cap. XVI.

Nunc de pedum commixtione, & de ipsorum metrorum copulatione pauca dicamus, quoniam iam multa dicta sunt cum quæreremus, quos sibimet oporteat misceri

pedes, & quod ad metrorum attinet copulationem, D nonnulla dicenda sunt, cum de versibus disserere cœperimus. Iunguntur enim sibi pedes atq; miscentur secundum regulas quas in secundo sermone aperuimus. In hoc autem illud sciendum est, genera metri, quæ à poëtis iam celebrata sunt, habuisse authores & inuentores suos, à quibus quasdam certas leges positas cõuellere prohibemur. Non enim oportet cum illi eas ratione finxerint, aliquid ibi mutare, quanuis secundum rationem sine aurium offensione possimus: cuius rei cognitio non arte, sed historia traditur: vnde creditur potius quàm cognoscitur. Neque enim si Paliscus nescio qui, metrum ita composuit, vt hæc sonant, Quando flagella ligas, ita liga, vitis & vlmus vti simul eant: scire hoc possumus, sed tantummodo credere audiendo & legendo. Illud est disciplinæ quod ad nos pertinet, videre vtrum hoc tribus dactylis constet & pyrrhichio vltimo, vt plerique musicæ imperiti autumant. Non enim sentiunt pyrrhichium poni non posse post dactylum: an vt ratio docet, primus pes sit in hoc metro choriambus, secundus ionicus, longa syllaba in duas soluta breues, vltimus iambus, post quem tria tempora sile-

E buntur: quod semidocti homines sentire possent, si à docto secundum vtranq; legẽ pronunciaretur, & plauderetur. Ita enim naturali & communi sensu iudicarent, quid disciplinæ norma prȩscriberet. Veruntamen quòd poëta ille hos numeros immobiles esse voluit, cũ hoc metro vtimur custodiendum est: non enim fraudat auditum, quanquam ȩque nihil fraudaret, si vel pro choriambo diiambum, vel ipsum ionicũ nulla in breues facta solutione poneremus, & quicquid aliud congruisset. In hoc igitur metro nihil mutabitur, non ea ratione qua inæqualitatem vitamus, sed ea qua obseruamus authoritatem. Docet sanè ratio, alia institui metra immobilia, id est, in quibus mutare nihil oportet, vt hoc ipsum est de quo satis locuti sumus. Alia mobilia, in quibus locare pedes alios pro aliis licet: sicuti est, Troiæ qui primus ab oris, Arma virũmque cano. Nam hic pro spondeo anapæstum quolibet loco licet ponere. Alia nec tota immobilia, nec tota mobilia: vt est, Pendeat ex humeris dulcis chelys, Et numeros edat varios, Quibus assonet omne virens Late nemus

Metra mobilia & immobilia & neutra.

Aeneid. 1.

F & tortis errans qui flexibus vdis. Hic enim vbique & spondeus & dactylus poni posset, præter vltimum pedem, quem metri author semper esse dactylum voluit. Et in iis quidem generibus tribus non nihil valere authoritatem vides. Quod autem in pedum commixtione ad rationem solam pertinet de iis rebus quæ sentiuntur iudicantem, sciendum est eas partes pedum quæ post certos pedes silentio restante insuauiter locãtur, vt iambus post dichorium atque secundum epitritum, & spondeus post antispastum, etiam post alios pedes male locari, quibus isti permixti fuerint. Nam manifestũ est iambum post molossum bene poni, sicut hoc exemplum indicat, sæpe repetitum cum silentio in fine temporum trium, Ver blandum viret floribus: at si pro molosso primum dichorium constituas, vt est, Vere terra viret floribus, respuit hoc auditus atque condemnat. Id etiam in cæteris sensu explorante facile est experiri. Ratio nanque certissima est, cum sibi copulantur, qui inter se sunt copulabiles pedes, eas partes debere in fine subiungi quæ omnibus conueniũt in illa serie collocatis, ne inter socios quodã modo discordiæ aliquid oriatur. Illud magis mirãdum est, quòd cum spõdeus & diiambũ & dichoriũ suauiter claudat,

Hoc Terentianus citat ex Pomponio.

G tamen cũ hi duo pedes, siue soli siue cũ aliis copulabilibus quoquo modo mixti in vna serie fuerint, spõdeus in fine approbante sensu poni nõ potest. Quis enim dubitet aures libenter accipere ista singula repetita, &, Timenda res non est: & item separatim, Iam timere noli. At si ita iungas, Timenda res iam timere noli, nisi in soluta oratione audire nolim. Nec absurdum minus est, si quolibet loco alium connectas, veluti molossum hoc modo: Vir fortis timenda res, iam timere noli, Vel etiam ita, Timenda res iã timere vir fortis noli. Cuius absurditatis causa est, quòd pes diiambus etiã ad duplũ & simplũ plaudi potest, vt ad simplum & duplũ plaudi potest dichorius. Spondeus autem duplæ parti eorum æqualis est, sed cum eum ille trahit ad primã, hic ad extremam, existit nonnulla discordia: & ita ratio tollit admirationem. Nec minus miraculum edit antispastus, cui si nullus pedum, aut certe solus diiambus misceatur, patitur iambo metrum claudi, cum aliis autem positus nullo modo: & cũ dichorio quidem propter ipsum dichorium. Itaque hoc minime miror. Cum cæteris vero senorum temporum pedibus, cur memoratum trium temporum pedem in fine repudiet, nescio
H quæ est causa, secretior fortasse quàm vt à nobis asseri atque ostendi queat. Sed hoc ita esse his exemplis probo. Nam ista duo metra, Potestate placet, Potestate potentium placet, nemo ambigit suauiter singula repeti cum silentio trium temporum in fine. At ista insuauiter cum eodem silentio, Potestate præclara placet, Potestate tibi multum placet, Potestate iam tibi sic placet, Potestate multum tibi placet, Potestatis magnitudo placet. Quod ad sensum attinet, peregit officium suum in hac quæstione, & quid acceperit, & quid exploserit indicauit: sed de causa cur ita sit, ratio consulenda est. Ac mea quidem in tanta obscuritate nihil aliud videt, nisi cum diiambo antispastum dimidiam partem priorem habere communem. Nam vterque à breui & longa incipit: posteriorem autem cum dichorio. Longa enim & breui ambo finiuntur. Itaque antispastus vel solus tanquam suam priorem dimidiam, vel cum diiambo cum quo eam communiter habet, collocatus, patitur in fine metri esse iambum, & cum dichorio pateretur si eidem dichorio talis terminus cõ
I ueniret. Cum cæteris autem non patitur, quibus tali societate iungitur. Quod vero ad metrorum copulationem attinet, satis est in præsentia videre, posse sibi diuersa metra copulari, quæ tamen plausu, id est, leuatione ac positione conueniant. Diuersa sunt autem, vel quantitate, vt cum maiora copulantur minoribus, qualia ista sunt videlicet. Iam satis terris niuis atque diræ Grandinis misit pater, & rubente Dextera sacras iaculatus arces Terruit vrbem. Nam hoc quartum, quod vno choriambo & vna in fine longa terminatur, quàm paruum sit tribus superioribus inter se æqualibus subiectum, vides. Vel pedibus, sicut hic, Grato Pyrrha sub antro, Cui flauam religas comam. Cernis quippe horum duorum superius constare spondeo & choriambo, & longa vltima, quæ ad sex tempora implenda spondeo debebatur. Hoc autem posterius spondeo & choriambo, & duabus vltimis breuibus, quæ item cum primo spondeo implent sex tempora. Paria sunt ergo ista temporibus, sed in pedibus nonnihil diuersitatis tenent. Est & alia differẽtia istarum copulationum, quòd alia ita copulentur, vt nulla sibi licentia interponi velint, sicut hæc duo recentissima: alia inter se sileri aliquid postulant: sicut hæc,

De metrorũ copulatiõe. Cap. XVII.

Horatius lib. 1. carminum.

Ibidem.

Vides vt alta stet niue candidum Soracte, nec iam K sustineant onus Syluæ laborantes, geluque Flumina constiterint acuto. Nam si hæc singula repetantur, priora duo vnum tempus in fine sileri flagitant, tertium duo, quartum tria. Copulata vero à primo ad secundum transeuntem vnum tempus silere cogunt, à secundo ad tertiũ duo, à tertio ad quartum tria. A quarto autem si ad primũ redeas, tempus vnum silebis. Sed quæ est ratio redeundi ad primum, eadem est ad aliam talem copulationem transeũdi. Hoc genus copulationum recte nos appellamus circuitũ, qui περίοδος Græcè dicitur. Circuitus ergo minor esse non potest, quàm qui duobus membris cõstat, id est, duobus metris. Nec esse maiorem voluerunt eo qui vsq; ad quatuor membra procedit. Licet igitur minimum bimembrem, medium trimembrẽ, & vltimum quadrimembrem vocare. Hos enim Græci δίκωλον, τρίκωλον, τετράκωλον vocant. De quo toto genere quoniam diligentius tractaturi sumus, vt dixi in eo sermone qui nobis de versibus erit, nũc interim hoc satis sit. Sanè arbitror iam te intelligere innumerabilia genera esse metrorũ, quæ quingenta quadraginta septem inueneramus, cum & de silentiis non nisi finalibus exempla essent data, & nulla L pedum cõmixtio facta esset, & nulla solutio longarum in duas breues, quæ pedem vltra syllabas quatuor porrigeret. At si adhibita omni silentiorum interpositione, & omni pedum cõmixtione, & omni solutione longarum colligere numerum metrorum velis, tãtus existit vt nomen eius fortasse non suppetat. Sed hæc exẽpla quæ à nobis sunt posita, & quæcunq; alia poni possunt, quanquam ea & appetat in efficiendo & approbet in audiendo natura communis, tamen nisi ea docti & exercitati hominis pronunciatio commendet auribus, sensusq; audientium non sit tardior quàm humanitas postulat, non possunt ea quæ tractauimus vera iudicari. Sed quiescamus aliquantulum, & de versu deinceps disseramus. DI. Ita Fiat.

Horat. 1. carminum.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPponensis episcopi, de Musica liber quintus.

M

Quo modo differant rhythmus metrum & versus. C. I.

QVID sit versus, inter doctos veteres nõ parua luctatione quæsitum est, nec fructus defuit. Nam inuenta res est, & ad noticiam posterorũ mandata literis, grauis atque certa non tantum authoritate, verum etiam ratione firmata est. Interesse igitur animaduerterunt inter rhythmum & metrum aliquid, vt omne metrum rhythmus, non etiam omnis rhythmus metrum sit. Omnis enim legitima pedum connexio numerus est, quam quoniam metrum habet, non esse numerus nullo modo potest, id est, non esse rhythmus. Sed quoniam non est idem, quamuis legitimis pedibus, nullo tamen certo fine prouolui: & item legitimis progredi pedibus, & certo fine coërceri: hæc duo genera etiam vocabulis discernenda erant, vt illud superius rhythmus tantum proprio iam nomine, hoc autem alterum, ita rhythmus vt metrum etiam vocaretur. Rursus quoniam eorum numerorum qui certo fine clauduntur, id est, metrorum, alia sunt, in quibus non habetur ratio cuiusdam diuisionis circa medium, alia quibus sedulo habetur: erat etiam hæc differentia notanda vocabulis. Quapropter illud vbi non habetur

hæc

A hæc ratio rhythmi genus, proprie metrum vocatũ est: hoc autem vbi habetur, versum nominauerunt. Cuius appellationis originem fortasse progredientibus nobis ratio ipsa monstrabit. Neque hoc ita præscriptum putes, vt illa etiam metra versus vocare non liceat. Sed aliud est cum abutimur nomine licentia cuiusdam vicinitatis, aliud cum rem vocabulo suo enunciamus. Sed nominum commemoratio hactenus facta sit. In quibus vt iam didicimus, concessio † interloquentium & vetustatis authoritas tantum * † valet. Cætera si placet, more nostro inuestigemus sensu nuncio, indice ratione, vt illos etiam veteres authores nõ instituisse ista quasi quæ in natura rerum integra & perfecta non fuerint, sed ratiocinando inuenisse, & appellando notasse cognoscas.

† consensio.
**† al. totũ.*

Metra in duas partes diuisibilia Cap. II.

M A. Quare primum à te quæro, vtrum ob aliud pes aurẽ mulceat nisi quod in eo duæ illę partes, quarum vna in leuatione, altera in positione est, numerosa sibi cõcinnitate respondẽt? D I. Iam hoc quidem mihi ante persuasum est atq; compertum. M A. Quid metum, quod manifestum est pedum collocatione confici, num ex eo rerum genere esse arbitrandũ B est, quod diuidi non potest, cum omnino & nihil indiuiduum per tempus tẽdi queat, & quod ex diuiduis pedibus constat, absurdissime indiuiduum putetur? D I. Nullo modo hoc genus diuisionẽ recipere abnuerim.

M A. At omnia quæ recipiunt diuisionem, nónne pulchriora sunt si eorum partes aliqua parilitate concordent, quàm si discordes & dissonæ sint? D I. Nulli dubium est. M A. Quid ipsius parilis diuisionis, qui tandem numerus author est: an dualis? D I. Ita est. M A. Vt ergo in duas partes concinnentes diuidi pedẽ & eo ipso aurem delectare cõperimus, si etiam metrum tale inueniamus, nónne cæteris nõ talibus iure anteponetur? D I. Assentior. M A. Rectè sanè. Quare iam illud respõde, cum in omnibus, quæ aliqua tẽporis parte metiũtur, aliud præcedat, aliud subsequatur, aliud incipiat, aliud terminet, nihil ne tibi videatur inter partẽ præcedentem atq; incipientem, & illam quæ subsequatur ac terminet interesse oportere? D I. Interesse arbitror. M A. Dic ergo quid intersit inter has duas partes versus, quarum vna est, Cornua velatarum: altera vero est, vertimus antennarum. Non enim vt idem C poëta obuertimus, sed si ita versus enuncietur, Cornua velatarum vertimus antennarum: nónne sæpius repetendo efficitur incertum, quæ pars prior sit, quæ posterior. Neq; enim minus idem stat versus, cũ ita profertur, Vertimus antennarum cornua velatarum. D I. Plane incertum fieri video. M A. Censès ne vitandum? D I. Censeo. M A. Vide igitur vtrum hic satis vitatum sit. Vna pars versus est, & ea præcedens, Arma virumq; cano: altera subsequens, Troiæ qui primus ab oris: quæ vsq; adeo inter se differunt, vt si ordinẽ vertas, & hoc modo pronũcies, Troiæ qui primus ab oris, arma virumq; cano, alios pedes metiri necesse sit. D I. Intelligo. M A. At vide vtrum ista ratio in aliis seruata sit. Nam cuius dimensionis est pars incipiens, Arma virumq; cano: eiusdem esse agnoscis, Italiam fato. Littora multum ille. Et, Vi superũ sæuæ. Multa quoque & bello. Inferretq; deos. Albaniq; patres. Et ne multis persequar cæteros, quantũ voles, has priores partes versuum eiusdẽ dimensionis inuenies, id est, quinto semipede articulatas. D I. Rarissime omnino non ita est ita vt posteriores sint istis non minus inter se pariles, Troiæ qui primus ab oris. Profugus Lauináque venit. Terris iactatus & alto. Memorem Iunonis ob irã. Pas- sus dum conderet vrbẽ. Latio genus vnde Latinũ. Atq; D altæ mœnia Romæ. M A. Manifestissimum est igitur quòd quinq; & septẽ semipedes versum heroicũ in duo mẽbra partiuntur, quæ sex pedibus quaternorũ temporum cõstare notissimũ est: & sine concinnitate quidem duorum mẽbrorũ, siue ista, siue aliqua alia, versus nullus est, in quibus omnibus hoc ratio demonstrauit esse seruandum, vt nõ possit pars prior in posteriore, & posterior in priore loco poni. Quod si aliter fuerit, non iam versus, nisi nominis abusione dicet. Erit autẽ rhythmus & metrũ, qualia rarissime longis carminibus interponere quæ versibus cõtexuntur, nõ indecorum est: quale idem ipsum est quod pauloante cõmemoraui, Cornua velatarum vertimus antennarũ. Quamobrẽ non mihi versus ex eo appellatus videtur, vt nõnulli putãt, quòd à certo fine ad eiusdem numeri caput reuertatur, vt nomen ductum sit ab iis qui vertunt dum via redeunt: nã hoc illi cum his etiã metris, quę versus nõ sunt, apparet esse cõmune: sed magis fortasse à cõtrario nomen inuenit: vt quemadmodũ grãmatici deponens verbũ quod r literã nõ deponit, sicuti est lucror & cõqueror, appellauerunt, ita quod duobus mẽbris cõstat, †* quorũ neu- E trum in alterius loco salua lege numerorum constituitur, quia verti non potest versus vocetur. Sed vtrãlibet harum originẽ vocabuli tu si licet probes vel vtrãq; improbes, & aliã quæras, aut contẽnas mecum totum hoc quæstionis genus, nihil ad hoc tẽpus pertinet. Cum enim satis res ipsa quæ hoc nomine significatur, appareat, nõ est de verbi stirpe laborandum: nisi quid habes ad hęc. D I. Ego vero nihil, sed perge ad cætera. M A. Sequitur vt de versus termino requiramus. Nam & hic aliquam differentiã notãdam atq; signandam esse voluerunt, vel potius ipsa ratio. An tu non arbitraris melius esse vt finis, quo prouolutio numeri coërcetur, non perturbata temporũ ęqualitate, tamen emineat, q̃ si cũ cæteris partibus quæ finem non faciunt, confundãtur?

**† aliàs, constit.*

Terminus versuũ varius. Cap. IIII.

D I. Quis dubitat hoc esse melius quod est euidentius? M A. Consydera ergo vtrum rectè insignem finem versus heroici spondeum pedem quidã esse voluerint. Nã in quinq; aliis locis vel hunc vel dactylum licet ponere, in fine autẽ non nisi spõdeum. Nam q̃ trochæum putãt, propter indifferentiã fit vltimæ syllabæ: de qua in metris satis locuti sumus. Sed secundum hos F iambicus senarius aut non erit versus, aut erit sine ista finis eminentia, vtrunq; autẽ absurdum est. Nam neq; quisquã vnq̃, siue doctissimorũ hominũ, siue mediocriter vel etiã tenuiter eruditorum versum esse dubitauit, Phaselus ille quẽ videtis hospites. Sed quicquid in verbis est tali numerositate formatũ, & grauissimi authores eo quo peritissimi nullũ sine insigni fine versum putandum esse censuerunt. D I. Verum dicis. Quare aliam termini huius notam quærendã esse autumo, non hanc ‹ esse › quæ in spondeo ponitur approbandam.

Catullus.

M A. Quid hoc? Num dubitas quæcunq; ista sit, aut in pedis esse, aut in temporis differẽtia, aut in vtroque?

D I. Qualiter potest? M A. Quid tandem horum trium probas? Ego enim, quoniam idipsum finire versum ne longius quàm oportet excurrat, nõ pertinet nisi ad temporis modum: non arbitror aliunde istam notam debere sumi quàm ex tẽpore. An tibi aliud placet? D I. Immò assentior. M A. Vidès ne etiam illud cũ tempus hic differentiam habere nõ possit, nisi quòd aliud est longius, aliud breuius, quia cum versus finitur id agitur ne pergat lõgius, in breuiore tempore notam finis esse oportere? D I. Video quidem, sed quò per-

Aeneid. 1.

Versus vnde dictus. Cap. III.

G tinet quod additum est hic? MA. Eò scilicet quod non vbique temporis differentiam in sola breuitate ac longitudine accipimus. An tu æstatis ac hyemis differentiam, aut esse temporis negas, aut in spacio potius breuiore vel longiore, ac non in vi frigoris calorisque constitutam, vel humoris, vel siccitatis: & si quid tale aliud? DI. Iam intelligo, & hanc quam quærimus termini notam, à temporis breuitate ducendam esse consentio. MA. Attende igitur hunc versum, Roma Roma cerne quanta sit deûm benignitas: qui trochaicus dicitur, & metire illum, atq; respõde quod inueneris de membris eius & numero pedum. DI. De pedibus quidem facile responderim, liquet enim eosdẽ septem semis esse. De membris autem non satis aperta res est, multis enim locis partem orationis finiri video. veruntamen opinor esse istam partitionem in octauo semipede, vt præcedens membrũ sit, Roma Roma cerne quanta subsequens autem, sit deûm benignitas.

MA. Quot semipedes habet? DI. Septem. MA. Ipsa ratio te duxit omnino. Cum enim nihil sit æqualitate melius, eamq; in diuidendo appetere† oporteat, si

† apparere.

H minus potuerit obtineri, vicinitas eius quærenda est, ne ab ea longius aberremus. Itaque cum hic versus omnes quindecim semipedes habeat, non potuit æquius quàm in octo & septem diuidi, nam eadem est in septem & octo vicinitas. Sed ita non seruaretur nota finis in tempore breuiore, vt eam seruandam ratio ipsa præcipit. Nam si talis versus esset, Roma cerne quanta sit tibi deûm benignitas: vt inciperet membrum in his semipedibus septem, Roma cerne quanta sit: & in his octo alterum terminaretur, tibi deum benignitas, non posset versum semipes claudere. Octo enim semipedes quatuor integros pedes faciunt. Simul incideret alia deformitas, vt non eosdem pedes in membro extremo quos in primo metiremur, & prius membrum potius finiretur nota breuioris temporis, id est, semipede quàm posterius, cui hoc finis iure debetur. Nam in illo tres trochæi semis, Roma cerne quãta sit: in hoc quatuor iambi scanderentur, tibi deûm benignitas. Nunc vero & trochæos in vtroq; mẽbro scandimus, & semipede versus clauditur, vt spacij breuioris notã terminus teneat. Nã sint in priore quatuor, Roma Roma cerne quanta: in posteriore autẽ tres semis, sit deûm benignitas. An

I contradicere aliquid paras? DI. Nihil omnino, & libenter assentior? MA. Teneamus igitur has leges inconcussas si placet, vt neq; membrorũ duorũ tendens ad æqualitatem partitio versui desit, sicuti huic est. † Cornua velatarum obuertimus antennarum. Neque ipsa æqualitas membrorum conuertibilem, vt ita dicam, faciat partitionem: vt in hoc fit, Cornua velatarum vertimus antennarum. Neque cum ista vitatur conuersio, nimis à se membra discedant, sed quantũ possunt proximis numeris propè æquentur; ne dicamus hæc ita posse diuidi, vt octo semipedes præcedant, Cornua velatarum vertimus: & quatuor subsequantur, id est, antẽnarum. Nec membrũ posterius paris numeri semipedes habeat, sicuti est, Tibi deûm benignitas: ne pleno pede versus finitus non habeat terminũ breuiore tẽpore notatũ. DI. Habeo iam ista, & mando memoriæ quantum valeo. MA. Quoniam igitur iam tenemus non debere versum finiri pleno pede, quo modo nobis heroicum versum metiendũ putas, vt & metrorum* † lex illa seruetur, & hæc termini nota? DI. Video duodecim esse semipedes, & quia propter illam conuersionem vitandam senos semipedes habere membra non

† deest.

Heroici finis Cap. V.

* † aliàs, membrorũ.

possunt, neq; à se longe oportet discedere, vt sint tres & K nouem, aut nouem & tres: neq; paris numeri semipedes posteriori membro dandi sunt, vt sint octo & quatuor aut quatuor & octo, ne pleno pede versus finiatur, in quinq; & septẽ aut septem & quinq; diuisio faciẽda est. Nã & hi numeri sunt ambo impares proximi, & certe propinquius sibi accedunt membra q̃ in quaternario & octonario numeris accederent. Quod vt firmissimũ teneam, video partem orationis in quinto semipede semper aut penè semper terminari, vt est in primo Virgilij versu, Arma virumque cano: & in secundo, Italiam fato: & in tertio, Littora multum ille: in quarto itẽ; Vi superum sæuæ: atque ita deinceps in toto penè carmine. MA. Verum dicis. Sed videndum tibi est, quos pedes metiaris, vt nihil superiorum legum iam inconcusse constitutarum violare audeas. DI. Quanquam mihi satis ratio appareat, tamen nouitate conturbor. Non enim solemus in hoc generè nisi spondeum pedem & dactylum scandere, quod nemo ferè est tam indoctus quin audierit, etiã si minus id facere possit. Hanc ergo peruulgatissimam consuetudinẽ, & nũc si sequi voluero, lex illa terminis est abroganda. Præ- L cedens enim membrum semipede clauderetur, posterius autem pleno pede quod cõtra esse debuit. Sed quia illam legem iniquissimum est tollere, & innumeris iam didici posse fieri, vt non à pleno pede ordiamur, restat vt non hic dactylum cum spondeo, sed anapæstum locari iudicemus, vt incipiat versus à longa syllaba, deinde duo pedes, vel spondei vel anapæsti, alterum membrum superius terminent, cum tres rursus alterum vel anapæsti vel quolibet loco spondeus, sine omnibus, & in fine vna syllaba qua versus legitime terminatur.

Aeneid. 1.

MA. Probas mihi, & id ego quoque rectissimum esse iudico, sed non facile ista populo persuadentur. Tanta enim est vis consuetudinis, vt ea inueterata, si falsa opi- „ nione genita est, nihil sit inimicicius veritati. Nãq; ad „ faciendum versum nihil interesse intelligis, vtrum in „ hoc genere anapæstus cum spondeo, an dactylus collocetur: ad metiendũ tamẽ rationabiliter, quod non aurium sed mẽtis est proprium, vera & certa ratione hoc non irrationabili opinione discernitur: neq; nunc à nobis primum inuenta est, sed multo est hac inueterata consuetudine antiquius animaduersa. Quare si eos legant qui vel in Græca vel in Latina lingua disciplinæ M huius doctissimi fuerunt, non mirabuntur nimis qui forte hoc audierint: quanquam pudet imbecillitatis, cum rationi roborandæ hominum authoritas quæritur, cum ipsius rationis ac veritatis authoritate, quæ profecto est omni homine melior, nihil deberet esse præstantius. Non enim vt in producẽda corripiẽdá ve syllaba non nisi authoritatem veterum hominum quærimus, vt quemadmodum sint vsi verbis quibus nos quoque loquimur, ita & nos vtamur. Quia & in huiuscemodi re nullam obseruationem sequi, desidiæ est: & nouam instituere, licentiæ. Ita in metiendo versu inueterata voluntas hominum, ac non æterna rerum ratio cogitanda est, cum & moderatam eius longitudinẽ prius naturaliter aure sentiamus, deinde approbemus naturali† cõsyderatione numerorũ, & eum insigni fine claudẽdum esse iudicet quisquis iudicat certius: eumq; quàm cætera metra esse insigniter finiendum, qui finẽ habet in breuiore tempore notarum manifestum sit: siquidem temporis longitudinẽ coërcet & frænat quodam modo. Quæ cum ita sint, qui potest posterius eius membrum nisi non pleno terminari pede? Prioris

† rationabili.

Rursus de fine versus. Cap. VI.

autem

A autem membri exordium aut plenum pedem esse, vt in illo trochaico, Roma Roma cerne quanta sit deûm benignitas. aut partem pedis oportet vt in heroico, *Aeneid. 1.* Arma virumq; cano Troiæ qui primus ab oris. Quapropter omni iam dubitatione sublata, etiam istum versum metire si placet, & mihi de membris eius pedibúsque *Catullus.* responde. Phaselus ille quem videtis hospites. D I. Membra quidem huius in quinque & septem semipedes video distributa, vt prius sit, Phaselus ille: posterius autem, quē videtis hospites: pedes vero iambos cerno. M A. Quæro, Nihil ne caues pede pleno versum terminare? D I. Verum dicis, & vbi fuerim nescio. Quis *† exordien-dum.* enim non videret sicut in heroico exordium † esse à semipede, quod cum in hoc genere fit, non iābis, sed tro- *† * alias, cū legitime.* chæis versum metimur, vt iam * † semipes claudat. M A. Ita est vt dicis. Sed vide quid tibi de hoc respon- *Horatius 1. Carminū* dendum putes, quem asclepiadeum vocant, Mœcenas atauis edite regibus. Nam pars orationis in sextam syllabam terminatur, neque inconstanter, sed in omnibus ferè huius generis versibus. Itaq; eius primum est membrum, Mœcenas atauis: secundum vero, edite regibus.

B Quod qua nam ratione fiat, dubitari potest. Si enim metiaris in hoc pedes quaternorum temporum, erunt quinque in priore, in posteriore autem membro quatuor semipedes. Lex autem vetat membrum posterius pari numero constare semipedum, ne pleno pede versus terminetur. Restat ergo vt pedes consyderemus senorum temporum, ex quo fit vt membrum vtrunque sic ternis semipedibus constet. Nam vt integro pede præcedens mēbrum finiatur, à duabus longis incipiendum est. Deinde totus choriambus versum diuidit, vt sequente etiam alio choriambo membrum posterius inchoëtur, claudente versum semipede in duabus breuibus syllabis. Tot enim tempora cum spondeo in capite locato, implent sex tēporum pedem. Nisi quid habes ad hæc. D I. Nihil prorsus. M A. Placet ergo totidem semipedibus constare vtrunque membrum? D I. Cur non placeat? Neque enim metuenda est hic illa cōuersio, quia posito posteriore membro in præcedentis loco, ita vt quod est primum, secūdum fiat, non eadem lex manebit pedū. Quapropter nulla causa est, cur idem semipedum numerus in hoc genere membris

C negetur, cum sine vllo conuersionis vicio parilitas ista possit teneri, finis etiam insignioris lege seruata, cū versus non pleno pede terminatur, quud constantissime *Quo modo semipedum imparilitas in versuum mēbris ad parilitatem referatur. Cap. VII.* seruandum esse perplacet. M A. Rem ipsam omnino vidisti, quare iam quoniam comperit ratio, versuum esse duo genera, vnum in quo idem numerus semipedum, aliud in quo dispar in membris sit, diligēter consyderemus si placet, quó nam modo ista imparilitas semipedum ad quandam parilitatem referatur, obscuriore aliquantum, sed sanè subtilissima ratione numerorum. Nam quæro ex te, cum duo & tria dicam, quot numeros dicam? D I. Duos. M A. Ergo & duo vnus, & tria vnus est numerus, & quemlibet alium dixerimus. D I. Ita est. M A. Nonne tibi ex hoc videtur vnum cum quolibet numero non absurde posse conferri? Siquidem vnum duo esse non possumus dicere, duo autem vnum esse quodam modo, & item tria & quatuor vnum esse, non falsò dici potest. D I. Assentior. M A. Attende aliud: dic mihi, duo ter ducta, quid faciunt in summa? D I. Sex. M A. Num sex & tria totidem sunt? D I. Nullo modo. M A. Nunc tria quater ducas velim summamq; respondeas. D I. Duodecim. M A. Vides item duodecim plures esse quàm quatuor? D I. Et longe. M A. Sanè ne iam D immorer, figēda regula est: à duobus, & deinceps quoslibet numeros duos constitueris, minor per maiorem multiplicatus, eum excedat necesse est. D I. Quis hoc dubitauerit? Quis enim tam paruum in plurali numero quàm duo? quem tamen numerum si milies duxero; ita excedet mille, vt duplum fiat. M A. Verum dicis: Sed cōstitue vnum, & quemlibet deinde maiorem numerum, & quemadmodum in illis faciebamus, minorem per maiorem multiplica, num eodem modo maior superabitur? D I. Non planè, sed maiori minor equabitur. Nam vnum bis duo, & vnum decies decem, & vnum millies mille, & per quemlibet alium numerum multiplicauero, vnum necesse est æquetur. M A. Habet ergo vnū cum cæteris numeris vim quandam † *† vim quandam.* æqualitatis, non modo quod quicunque numerus [numerus] vnus est, sed [etiam] quod toties ductus tantundem facit. D I. Manifestissimum est. M A. Age nunc, refer animum ad semipedum numeros, quibus in versu fiunt membra inæqualia, & miram quandam æqualitatem ista quam tractauimus ratione reperies.

E Nam, vt opinor, versus minimus inæquali semipedum numero in membris est duobus, habēs semipedes quatuor & tria, quod est in hoc: Hospes ille quem vides: cuius primum membrum quod est, hospes ille: secari æqualiter potest in duas partes binorum semipedum: secundum autem quod est, quem vides: ita diuiditur, vt vna pars duos semipedes habeat, altera vnum: quod ita est, quasi duo & duo sint, iure illo æqualitatis, de quo satis egimus, quod habet vnum cum omnibus numeris. Ex quo fit, vt ista diuisione tantum sit quodam modo superius membrum quantum posterius. Itaq; vbi fuerint quatuor & quinque semipedes, sicut hoc est, Roma Roma, cerne quanta sit, non ita probatur: & propterea metrū erit potius quàm versus, quia ita sunt mēbra inæqualia vt ad nullam æqualitatis legem sectione aliqua possint referri. Certis quippe, vt opinor, superioris membri quatuor semipedes. Roma Roma, in binos posse discedere: ac posteriores quinque, cerne quāta sit, in duos & tres semipedes diuidi, vbi nullo iure apparet equalitas. Neque enim possunt aliquo modo tātum valere quinque semipedes propter duos & tres,

F quantū quatuor valent, quo modo inuenimus superius in breuiore versu tantum valere tres semipedes propter vnum & duo, quātum quatuor valent. An aliquid non es assecutus, aut non placet? D I. Immo vero & manifesta omnia & rata sunt. M A. Age nunc quinque & tres semipedes consyderemus, qualis est iste versiculus, Phaselus ille quem vides: & videamus quo modo ista inæqualitas aliquo æqualitatis iure teneatur. Nam hoc genus non solum metrum, sed etiam versum esse omnes consentiunt. Itaque cum primum membrum in semipedes duos & tres secueris, & secundum in duos & vnum, coniungas particulas quas in vtroque pares inueneris, quia & in primo membro habemus duo: & in secundo restant duæ particulæ, vna in tribus semipedibus de priore membro, altera in vno de posteriore. Has ergo & sociabiliter iūgimus, quia vnum cum omnibus habet societatem, & in summa vnum & tria, quatuor sunt, quod est tantundem quātum est duo & duo. Per hanc igitur sectionem etiam quinque & tres semipedes ad concordiam rediguntur. Sed responde vtrum intellexeris? D I. Ita vero, & admodum [probo.] *Paritas semipedum. Cap. VIII.* M A. Sequitur vt de quinque & septem semipedibus disseramus, quales sunt versus illi duo nobilissimi, heroicus,

G roicus, & quem iambicum vulgo vocant, etiam ipse senarius. Nam, Arma virumq; cano Troiæ qui primus ab oris, ita diuiditur vt primum eius membrum sit: Arma virumq; cano, qui sunt quinque: & secundum, Troiæ qui primus ab oris, qui sunt septem semipedes. Et, Phaselus ille quem videtis hospites: primum membrum habet, Phaselus ille, in semipedibus quinque: secundum in septem, quem videtis hospites: Sed tantum *† illa nobilitas in lege illa † æqualitatis laborat. Cũ enim superiores quinque semipedes in duo & tres diuiserimus, posteriores autem septem in tres & quatuor, cõgruunt sibi quidem particulæ ternorum semipedum. Sed si duæ reliquæ ita inuenirentur, vt vna earum constaret vno semipede, alia quinque, coniungerentur & lege illa, qua vnum cũ omnibus numeris cõiungi potest, & in summa sex fierent, quod sunt etiam tres & tres. Nunc vero quia duo & quatuor inueniuntur, summã quidem reddent senariam, sed nullo æqualitatis iure tantum valẽt duo quantum quatuor, vt in huiuscemodi quasi necessitudine copulentur. *Nisi forte quis dixerit satis esse ad aliquam regulã parilitatis, quòd vt tres & tres, ita duo & quatuor sex fiunt, cui rationi repugnandum non arbitror: est enim & hæc aliqua æqualitas. Sed illud nolim

**† al. tãta.*
† ista.
** aliàs, cõputentur.*

H vt maiore cõgruentia quinque & tres, quàm quinque & septem semipedes conuenerint. Non enim tantum nomen est illius versus quantum istorum, & vides in illo non modo tantam summam inuentam collatis vno & tribus, quãta est in duobus & duobus, sed etiam multo concordiores partes esse, cum iunguntur vnum & tria, propter illam vnius cũ cæteris omnibus numeris amiciciam, quàm cum duo & quatuor copulentur, sicut in istis est. An tibi aliquid obscurum est? D I. Nihil prorsus. Sed nescio quo modo me offendit, cur isti senarij cum sint celebratiores cæteris generibus, & principatum quendam in versibus habere dicantur, aliquid in membrorum concordia minus habent, quàm illi famæ obscurioris versus. M A. Bono animo esto. Nam ego tibi tantam in illis ostendam concordiam, quantam soli ex omnibus habere meruerunt, vt videas non iniuria eos esse prælatos. Sed quia ipsa tractatio aliquanto est longior, quamuis omnino iocundior, restare nobis debet extrema, vt cum de cæteris quantum satis videbitur disputauerimus, iam omni cura libera-

I ti, ad horum scrutanda penetralia veniamus. D I. Mihi vero placet, sed iam velim vt ista quæ priora suscepimus explicata essent, vt iam illud audirem commodius. M A. Istorum comparatione quæ ante disseruimus, fiunt illa dulciora quæ expectas. Nunc itaq; consyderá, vtrum in duobus membris, quorũ primum exhibeat semipedes sex, alterum septem, reperiatur ea æqualitas vt rite esse versus queat. Nam post quinque & septem semipedes hunc esse discutiendum vides. Huius autem exemplum est: Roma Roma cerne quanta sit deũ benignitas. D I. Video primum membrum posse in partes distribui, quę habeant ternos semipedes, secundum in tres & quatuor. Quare iunctis æqualibus fiunt sex semipedes, tres vero & quatuor septem sunt, & non æquantur illi numero. M A. Sed si duos & duos & vnum in ea parte vbi tres sunt consyderemus, iunctis partibus quæ binos habent, fit summa quaternaria: iunctis autem illis quarum in vna duo sunt, in alia vnum, si etiam ista tanquam sint quatuor accipiamus, propter vnius cum cæteris numeris concordiam, octo simul fiunt, magisque excedunt summam senariam, quàm cum septem fuissent. D I. Ita est vt dicis. M A.

De paritate in membris versuũ vario semipedũ numero connexorũ. Cap. IX.

Sed si duo & duo in ea parte vbi quatuor sunt, & duo & vnũ, in ea parte vbi tres &c.

K Et ideo isto genere copulationis à lege versuum separato, attende vt ordo postulat in ea nunc mẽbra, quorum primum habet octo semipedes, septem secundum. Ista vero copulatio habet quod quærimus. Nam pręcedentis membri partem dimidiam cum parte subsequentis maiore, quæ dimidiæ proxima est iungens, quoniam quaterni semipedes sunt, octonarij numeri summam facio. Restant ergo quatuor semipedes de priore, tres de posteriore membro. Duo hinc, duo inde copulata, fiũt quatuor. Duo rursus inde restant, † & vnum hinc, qui ad legem illius conuenientiæ copulati, qua vnum reliquis par est, quodam modo sumuntur pro quatuor. Ita iam octonarius superiori octonario congruit. D I. Sed cur huius exemplum non audio? M A. Quia sæpe commemoratum est, tamen ne suo loco prætermissum putes, ipsum est: Roma Roma cerne quanta sit deũ benignitas. vel hoc etiam: Optimus, beatus ille qui procul negocio. Quare iam inspice nouem & septem semipedum connexionem, cuius exemplum est: Vir optimus beatus ille qui procul negocio. D I. Facilis est cognitu ista congruentia. Superius enim membrum in

† residui.

L quatuor & quinq;, posterius in tres & quatuor semipedes diuiditur. Pars ergo superioris minor cũ parte posterioris maiore coniuncta, octonarium numerũ facit: & maior superioris cum minore posterioris item octonarium. Nam illa commixtio † est quatuor & quatuor, ista quinq; & tres semipedes. Huc accedit, quòd quinque in duo & tres semipedes, tres autẽ in duo & vnum si diuiseris, apparet alia conuenientia duorũ cũ duobus, & vnius cũ tribus, quia vnũ cum omnibus numeris superius commemorata lege confertur. Sed nisi me ratio fallit, nihil restat vlterius quod de membrorum copulatione requiramus. Nam † ad octo peruentum est pedes, quem numerum versui sicut satis cognouimus non fas est excedere. Quare iam age illa senariorũ versuum heroici & iambici vel trochaici, quo intentionẽ meam & excitasti & distulisti, pande secreta. M A. Faciam, immò faciet ipsa ratio, quę mihi tibiq; communis est. Sed meministi ne quæso cum ageremus de metris dixisse nos & ipso sensu admodũ probasse, illos pedes, quorum partes ad sesqua conueniunt, siue in duobus & tribus, vt est creticus vel pæones, siue in tribus & quatuor, vt epitriti, exclusos à poëtis propter minoris venustatis so-

† cõmixtio.
† Iã enim.
Senarios versus decentissimos nõ esse, nisi vel heroici sint, vel iãbici. Ca. X.

M num, solutæ orationis seueritatem, decorare congruentius, cum his clausulæ colligantur? D I. Memini, sed quorsum hæc spectant? M A. Quoniam illud volo prius intelligamus, huiuscemodi pedibus à poëtarum tractatione seiunctis, non remanere, nisi eos quibus ad tantundem, vt spondeus est, aut eos quibus ad duplum vt iambus: aut eos quibus ad vtrunq; partes cõueniunt, vt choriambus. D I. Ita est. M A. At si hæc est poëtarum materies & sola, oratio autẽ soluta versibus inimica est, non versus vllus nisi ex hoc genere pedum faciendus est. D I. Assentior. Video enim poëmata versibus atque aliis lyricorum poëtarum metris fieri grãdiora, sed adhuc quo ratio ista tendat ignoro. M A. Ne propera, disputabimus enim iam de senariorũ versuum excellentia: & prius tibi cupio demonstrare si potero, decentissimos senarios, nisi duorum istorum generum esse non posse, quę omnium etiam sunt celeberrima, quorum vnum est heroicum: vt, Arma virũmque cano Troiæ qui primus ab oris. Quod genus versus metitur spondeo & dactylo, subtiliori autem ratione spondeo & anapæstu. Alterum quod iambicũ dicitur, & eadem ratione inuenitur trochaicũ. Nam credo tibi

Aeneid. 1.

manifestum

A manifeſtum eſſe longis ſyllabis, niſi breues interponantur, obtundi quodam modo ſpacia ſonorum. Item niſi breuibus longæ, nimis conciſa & quaſi tremula fieri, neutra eſſe temperata, quãuis temporum æqualitate aures impleant. Quamobrem nec illi verſus qui ſex pyrrhichios, & ſex proceleumaticos habent, aſpirant ad heroici dignitatẽ: nec illi ad trochaici qui ſex tribrachos habent. Huc accedit, quia in iſtis quos cęteris ipſa ratio præponit, ſi membra præpoſteraris, totum ita commutabitur, vt alios etiam pedes neceſſario metiamur. Itaq; inconuerſibiliores, vt ita dicam, ſunt quàm illi qui aut omnibus breuibus, aut longis omnibus cõſtant. Et ideo ſiue quinque & ſeptem, ſiue ſeptem & quinque ſemipedibus membra in his temperatioribus ordinentur, nihil intereſt. Neutro enim horum ordine conuerti verſus poteſt ſine tanta commutatione, vt alus pedibus currere videatur. In iſtis autem ſi carmen cœptum erit talibus verſibus, quorum priora membra quinos ſemipedes habeant, non oporteat eos miſcere, in quibus ſeptem priores ſunt, ne liceat omnes conuertere. Non enim à conuerſione reuocat vlla pedum commutatio. Sed tamen heroicis conceditur ſpõdeos omnes rariſsime in-
B terponere, quod quidem poſterior ætas hæc noſtra minime probauit. Trochaicis autem ſiue iambicis cum pedem tribrachum quolibet loco interponere liceat, habere tamen in huiuſcemodi carminibus verſum ſolutũ in omnes breues, turpiſsimum iudicatum eſt. Remotis igitur epitritis pedibus à lege verſuum ſenaria, non ſolum quòd ſolutæ orationi ſunt aptiores, verumetiam quòd ſi ſex fuerint, triginta & duo tempora excedunt, ſicut diſpondei, remotis etiam quinorum † temporum pedibus, quod ſibi eos licentius ad clauſulas vendicauit oratio. Moloſsis item & aliis temporum ſenariorum, † quanuis in poëmatis venuſtiſsime vigeant, ab hoc de quo nunc agimus numero temporum excluſis, reſtant verſus omnium breuium ſyllabarum, qui vel pyrrhichios, vel proceleumaticos, vel tribrachos habent, & omnium longarum ſpondeos. Qui quanquam admittantur ad ſenarium modum, dignitati tamen & temperationi* horum qui breuibus longiſque variantur, & ob hoc multo minus cõuerti poſſunt, cedãt neceſſe eſt.

† quinum.
† ſenum.
* aliàs, operationi.

Sed quæri poteſt, cur meliores verſus iudicati ſint ſenarij, in quibus anapæſtum ſubtilis illa ratio metitur & ij in quibus trochæum, quàm ſi dactylũ ibi, & hic iam-
C bum metiretur: ſine præiudicio enim ſentẽtię quoniam nunc de numeris agimus, ſi verſus ita eſſet: Troiæ qui primus ab oris arma virumq; cano, vel de illo genere: Qui procul malo pius beatus ille: vterq; horum nec minus ſenarius eſſet, nec minus breuium longarumq; ſyllabarum temperatione moderatus, nec magis conuerti poterat, & in vtroque membra ita ordinata ſunt, vt & in quinto & in ſeptimo ſemipede pars orationis terminetur: Cur ergo meliores iſti putentur ſi potius ita ſint: Arma virumq; cano Troiæ qui primus ab oris. Beatus ille qui procul pius malo? In qua quæſtione facilius & procliuius dixerim forte eueniſſe, vt iſti prius animaduerterentur aut frequẽtarentur, aut ſi id nõ eſt fortuitũ, melius credo viſum fuiſſe, vt heroicus duabus longis, quàm duabus breuibus & longa clauderetur, quòd in longis aures commodius acquieſcunt. Ille autem alter in finali ſemipede longam ſyllabã potius haberet quàm breuem: res quidem ſic ſe habet, vt quicunque horum priores eligerentur, neceſſario aliis auferrẽt locum, qui membris iiſdem præpoſteratis fieri poſſent. Quocirca ſi melior iudicatus eſt, cuius exemplum eſt: Arma virumq; cano Troiæ qui primus ab oris, inepte iam fieret D
iſto conuerſo aliud genus, ſicuti eſt: Troiæ qui primus ab oris arma virumq; cano. Quod etiam de trochaico genere intelligendum eſt. Nam ſi eſt horum honeſtior: Beatus ille qui procul negocio, quod genus iſto prępoſterato fieret, vt eſt: Qui procul negocio beatus ille, fieri profecto non oportet: Tamen ſi quis audeat & faciat tales verſus, manifeſtum eſt eum alia genera ſenariorum eſſe facturum, quibus ſunt iſta meliora. Hi ergo ſenariorum omnium pulcherrimi, non potuerunt ambo obtinere ſynceritatem ſuam aduerſus hominum licentiam. Nam in trochaico genere, non ſenario ſolo, ſed ſemis incipit vſque ad magnitudinem extremam quæ octo pedes habet. Miſcendos autem poëtæ putauerunt quaternorum temporum pedes omnes qui adhibentur ad numeros. Et Græci quidem alternis locis primo & tertio, & ita deinceps ſi à ſemipede verſus incipit: ſin ab integro trochæo, ſecundo & quarto loco, atque ita deinceps ſeruatis interuallis, memorati longiores collocantur pedes. Quæ corruptio vt tolerabilis fieret, non ſingulos pedes in duas partes, quarum vna leuationis, altera poſitionis eſt, plaudendo diuiſerunt, ſed vnũ pe- E
dem leuantes, alterum ponentes, vnde ipſum ſenarium trimetrum vocãt, ad epitritorum diuiſionem plauſum retulerunt. Sed ſi hoc ſaltem conſtanter teneretur, quãuis pedes epitriti magis orationis ſint quàm poëmatis, nec iam ſenarius, ſed ternarius verſus inueniretur, non tamen omnimodo illa numerorum labefactaretur æqualitas. Nunc vero quatuor temporũ pedes, dummodo in locis memoratis ponantur, licet non in omnibus ponere, ſed vbilibet eorum, & quoties libet. Noſtri vero veteres, nec ipſa locorum interualla intermiſcendis huiuſcemodi pedibus ſeruare potuerunt. Quare in hoc genere poëtę iſta corruptione atque licentia planè aſſecuti ſunt, quod eos voluiſſe arbitrãdum eſt, vt eſſent in fabulis poëmata * ſolutæ orationi ſimillima. Sed quoniam ſatis dictum eſt, cur inter ſenarios iſti verſus magis nobilitati ſint, nunc videamus cur ipſi ſenarij meliores ſint verſus quàm cæteri in quolibet alio pedum numero conſtituti: niſi quid habes aduerſus iſta quæ ediſſeras. D I. Prorſus aſſentior: & iam metrorum illam æqualitatem, cui me attẽtiſsimum pauloante reddidiſti, ſi vel nunc fas eſt cognoſcere, vehementer expecto. M A. Totus ergo ades atque reſponde, vtrum F
tibi videatur quælibet lõgitudo poſſe in quotlibet partes ſecari. D I. Satis mihi iſta perſuaſa ſunt: nec dubitari poſſe arbitror, quin omnis longitudo quæ linea dicitur, habeat dimidiã ſui partem, ac per hoc in duas lineas breues decuſſatim ſecari queat: & quia ipſæ duæ lineæ, quæ iſta ſectione fiunt, proculdubio lineæ ſunt, etiam in ipſis hoc fieri poſſe manifeſtum eſt. Itaque & quantulacunq; longitudo in quolibet partes ſecari poteſt. M A. Expeditiſsime atq; veriſsime. Quare nunc illud vide, vtrum recte aſſeueretur, omnem longitudinem ad latitudinem porrigendam, quæ ab ipſa oritur, tantum valere quantum latitudinis quadratum occupat. Si enim minus aut amplius in latum ſpacium protenditur quàm longa eſt linea vnde protenditur, quadratum non fit: ſin tantũ, nihil aliud quàm quadratum fit. D I. Intelligo & aſſentior: quid enim verius? M A. Illud ergo iam ſequi vt opinor vides, vt ſi pro linea in longum ordinati calculi pares ponantur, nõ perueniat illa lõgitudo ad quadratam formam, niſi per eundem numerum multiplicati calculi fuerint: vt ſi verbi gratia duos calculos ponas, quadratum non facias, niſi aliis

* aliàs, plenarum.

Senarij quomodo commodi* metiendi.
Cap. XI.

Quod partes heroicorum verſuum maiorẽ omnibus habeant quo ad ſemipedes numerorũ concordiam.
Cap. XII.
Sicut magnitudo in ſe ducta facit quadratam figurã, ita numerus in ſe ductus facit quadratum numerum.

duobus

G duobus ad latitudinem iunctis:sin tres, sex adiungendi sunt,sed terni distributi ad duos ordines similiter in latitudinem.Si enim ad lõgitudinem additi fuerint,nulla figura fit.Longitudo enim sine latitudine figura non est. Atque illa proportione licet consyderare alios numeros: vt enim bis bina, & ter terna quadratas figuras in numeris faciunt,ita quater quaterna, quinquies quina,sexies sena,atque ita per infinitum in cæteris. DI. Etiam ista rata & manifesta sunt. MA. Attende nunc vtrum sit aliqua temporis longitudo. DI. Quis dubitauerit nullum esse tempus sine aliqua longitudine?

MA. Quid versus? Potestne non obtinere aliquam temporis longitudinem? DI. Immo necesse est obtineat. MA. Quid in ea longitudine pro calculis melius collocamus, pedes ne, qui duas in partes,id est, leuationem & positionẽ necessario distribuuntur: an ipsos semipedes potius, qui singulas leuationes positionésque obtinent? DI. Semipedes congruentius iudico pro illis calculis poni. MA. Age nunc commemora membrũ versus heroici breuius quot semipedes

Aeneid. 1. habeat. DI. Quinque. MA. Dic exemplum. DI. Arma virumq; cano. MA. Num igitur aliud desy-

H deras,nisi vt alij septem semipedes cum istis quinq; aliqua æqualitate conueniant. DI. Nihil prorsus aliud.

MA. Quid? septem semipedes possunt ne aliquem versum complere per se? DI. Possunt vero. Nam tot semipedes habet primus ac minimus versus,annumerato in fine silentio. MA. Recte dicis,sed vt versus esse posit,quo modo in duo membra diuiditur? DI. In quatuor scilicet & tres semipedes. MA. Duc ergo in legem quadrati has partes singulas, & vide quid faciũt quatuor quater. DI. Sedecim. MA. Quid tria ter? DI. Nouem. MA. Quid totum simul? DI. Vigies quinquies. MA. Septem ergo semipedes,quoniam possunt habere duo membra, singulis membris suis ad quadratorũ rationem relatis, vigesimumquintum numerum in summa faciunt,& est vna pars versus heroici. DI. Ita est. MA. Altera igitur pars,quæ habet quinque semipedes,quoniã nõ potest in duo membra diuidi, & debet aliqua æqualitate concinere, nónne tota in quadratum ducenda est? DI. Nihil aliud censeo, & iam tandem agnosco æqualitatẽ mirabilem. Quinque enim quinquies ducta eadem vigintiquinque

I consummãt. Nec ergo immerito senarij versus cæteris celebratiores nobilioresq; facti sunt. Dici enim vix potest, quantum inter illorum æqualitatem in membris

Epilogus. imparibus, & aliorum omnium intersit. MA. Non

Cap.XIII. te ergo fefellit pollicitatio mea, vel potius ipsa nos quã vterque nostrum sequitur, ratio. Quare vt istũ iam sermonem cõcludamus aliquando, cernis certe cum sint metra pene innumerabilia,versum tamen esse non posse nisi duobus membris sibimet concinnatis: aut totidem semipedibus, sed non conuertibiliter terminatis,

Horatius 1.Carminũ. vt est, Mœcenas atauis edite regibus:aut dispari numero etiam semipedum,sed tamen aliqua æqualitate coniunctis, vt sunt quatuor & tres, aut quinque & tres, vel quinque & septem, aut sex & septem, aut octo & septem,vel septem & nouem. A pleno enim pede,trochaicus,vt est. Optimus beatus ille qui procul negocio. Et à non pleno potest versus exordiri: vt est, Vir optimus beatus ille qui procul negocio:terminari autem nisi nõ pleno prorsus non potest. Sed isti non plenipedes, siue integros semipedes habeant, sicuti est iste quem nunc posui, siue minus quàm dimidium pedem, sicut in illo choriambico duæ vltimæ breues, Mœcenas atauis edite regibus: siue plus quàm dimidium, vt in eius capite K

Horatius 1.Carminũ. duæ primæ longæ:aut in fine alterius choriambici bacchius: cuius exemplum, Te domus Euandria, te sedes celsa Latini. Omnes ergo isti non plenipedes, sed semipedes nuncupantur. Iam vero non solum talia poëmata versibus fiunt, vt in his vnum genus teneatur, qualia Epicorum poëtarum sunt,vel etiam Comicorum: sed illos quoque ambitus quos περιόδους Græci vocãt, non tantum illis metris, quæ lege versuum non tenentur, Lyrici poëtæ faciunt,sed etiam versibus. Nam ille Flacci:Nox erat,& cœlo fulgebat luna sereno Inter minora sydera: bimembris ambitus est, & versibus constans. Qui duo versus sibimet conuenire non possunt, nisi vterque ad senarium temporum referantur pedes. Nam modus heroicus cum modo iambico vel trochaico non conuenit,† quia illi pedes ad tantundem,hi ad duplum partiuntur. Fiunt ergo ambitus aut omnibus metris,aut omnibus versibus,vt illi sunt,de quibus in superiori sermone disputatum est, cum de ipsis metris ageremus:aut tantum versibus, vt ij de quibus nũc dictum est: aut vt & versibus,& aliis metris temperentur,quale illud est:Diffugêre niues,redeunt iam gramina campis,Arboribúsque comæ. Quo autem ordine locentur L vel versus cum aliis metris, vel maiora membra cum minoribus, nihil interest ad aurium voluptatem,dummodo non breuior quàm bimembris, non amplior quàm quadrimembris sit ambitus. Sed iam si nihil habes quod contradicas, finis sit huius disputationis, vt deinceps quod ad hanc partem Musicæ attinet, quæ in numeris temporum est,ab his vestigiis eius, sensus* † ad ipsa cubilia,vbi ab omni corpore aliena est,quanta possumus sagacitate veniamus

Euãdri hũc versũ Terẽtian⁹ refert inter Phalecios.

Horati⁹ in carmine epodo.

† concinit.

Horatius 4.carminũ.

** aliàs, sensibus.*

† eius sensibilibus.

DIVI AVRELII AVGVstini Hipponensis episcopi, de Musica Liber Sextus.

SATIS diu penes te[atque] adeo planè pueriliter per quinque libros in vestigiis numerorum ad moras temporum pertinentium morati sumus: quam nostrã nugacitatem apud beneuolos homines facilè fortassis excuset officiosus labor: quem nõ ob aliud suscipiendũ putauimus,nisi vt adolescentes,vel cuiuslibet ætatis homines, quos bono ingenio donauit deus, nõ præpropere,sed quibusdã gradibus à sensibus carnis atque carnalibus literis, quibus eos non hærere difficile est,duce ratione auellerẽtur:atq; vni deo & domino rerum omniũ, qui humanis mentibus nulla natura interposita præsidet,incõmutabilis veritatis amore adhærescerent. Illos igitur libros qui leget,inueniet nos cũ grãmaticis & poëticis animis, nõ habitandi electione, sed itinerandi necessitate versatos. Ad hunc autem librum cum venerit,si vt spero & supplex deprecor,deus & dominus noster propositũ meum voluntatemq; gubernauerit, & eò quò est intẽta perduxerit, intelliget nõ vilis possessionis esse vilem viam, per quam nũc cum imbecillioribus nec nosipsi admodum fortes ambulare maluimus,quàm minus pennatos per liberiores auras præcipitare. Ita nos quantum arbitror, aut nihil aut non multum peccasse iudicabit, si tamen de numero spiritalium virorum iste fuerit. Nam turba cætera de scholis lin-

Repetit, trãsitũ faciens ad sequẽtia Cap.I.

M

A lis linguarum tumultuantium, & ad plaudentium strepitum vulgari leuitate lętantium, si forte irruerit in has literas, aut contemnet omnes, aut illos quinque libros sufficere sibi arbitrabitur. Istum vero in quo fructus illorum est, vel abiiciet quasi nō necessarium, vel differet quasi pòst necessarium. Reliquos vero qui ad ista intelligenda eruditi non sunt, si sacramentis Christianæ veritatis† imbuti, in vnum & verum deum summa charitate nitentes, cuncta puerilia transuolauerunt, fraterne admoneo, ne ad ista descendant,. & cum hic laborare cœperint, de tarditate sua cōquerantur, ignorantes itinera difficilia & molesta pedibus suis, volando se posse etiam ignorata transire. Si autem ij legunt qui & infirmis aut inexercitatis gressibus hac ambulare non possunt, & nullas pietatis alas habent, quibus ista neglecta præteruolent, non se inserant inconuenienti negocio: sed præceptis saluberrimę religionis, & nido fidei Christianæ pennas nutriant, quibus superuecti laborem ac puluerem huius itineris euadant, magis ipsius patriæ quàm viarum flexuosarum amore flagrantes. His enim hæc scripta sunt, qui literis secularibus dediti, magnis B implicantur erroribus, & bona ingenia in nugis conterunt, nesciētes quid ibi delectet. Quod si animaduerterent, viderent, quà effugerent illa retia, & quisnam esset beatissimæ securitatis locus. MA. Quamobrem tu cum quo mihi nunc ratio est, familiaris meus, vt à corporeis ad incorporea transeamus, responde si videtur, cum istum versum pronunciamus, Deus creator omnium, istos quatuor iambos quibus constat, & tempora duodecim vbi nam esse arbitreris, id est, in sono tantum qui auditur, an etiam in sensu audientis qui ad aures pertinet, an in actu etiam pronunciantis, an quia notus versus est, in memoria quoque nostra hos numeros esse fatendum est? DI. In his omnibus puto.

† puritatis.

Sonorū numerus quid & quo modo deprehēdatur.

Cap. II.

Hymn⁹ sancti Ambrosii.

MA. Nusquàm ne amplius? DI. Quid aliud restet non video, nisi forte interior & superior aliqua vis sit vnde ista procedunt. MA. Non ego quæro quid suspicandum sit: quare si hæc quatuor genera ita tibi apparent, vt nullum aliud videas quod æque manifestum sit, discernamus ea si placet ab inuicem, & videamus vtrum singula esse sine inuicem possint. Nam credo non te esse negaturum fieri posse, vt in aliquo loco aliquis sonus existat huiuscemodi morulis & dimensionibus C verberans aërem, vel stillicidio, vel aliquo alio pulsu corporum, vbi nullus assit auditor. Quod cum sit, num præter illud primū genus, cum ipse sonus hos numeros habet, nullum horum quatuor reperitur?. DI. Nullum aliud video. MA. Quid iste alter qui est in sensu audientis, potést ne esse si nihil sonet? Non enim quæro vtrū habeant illæ aures vim percipiendi si quicquā sonuerit, qua vtique non carent si desit sonus. Non enim & cum silentium est, nihil à surdis differunt, sed quæro vtrum ipsos numeros habeant, etiam si nihil sonet. Siquidē aliud est habere numeros, aliud posse sentire numerosum sonum. Nam & si sentientem corporis locū digito tangas, quoties libet sentitur, toties sentitur tactu ille numerus: & cum sentitur, non eo caret sentiens. Et vtrum insit etiam tangente nullo, non sensus ille, sed numerus, similiter quæritur. DI. Non facile dixerim carere sensum numeris talibus in se constitutis, etiam antequam aliquid sonet. Non enim aliter aut {eorum} mulceretur concinnitate, aut absurditate offenderetur. MA. Idipsum ergo quicquid est, quo aut annuimus, aut abhorremus, non ratione, sed natura, cum aliquid sonat ipsius sensus numerum vo-

Numeri sonantes sine aliis reperiuntur.

Numeri secundi possūt esse absque primis.

co. Non enim tunc fit in auribus meis cum sonum au- D dio hæc vis approbandi & improbandi. Aures quippe non aliter bonis sonis quàm malis patent. Vide potius ne ista duo sint minime confundenda. Nam si versus quilibet modo correptius, modo productius pronūcietur, spacium temporis non idē teneat necesse est, quanuis eadem pedum ratione seruata. Vt ergo ipso suo genere aures mulceat, illa vis facit, qua concinna adsciscimus, & absurda respuimus. Vt autem breuiore tempore sentiatur cum celerius, quàm cum tardius promitur, non interest aliquid nisi quandiu aures tangantur sono. Affectio ergo hæc aurium cum tanguntur sono, nullo modo talis est, ac si non tangantur. Vt enim differt audire ab eo quod est non audire, ita differt hanc vocem audire ab eo quod est alteram audire. Hæc igitur affectio nec vltra porrigitur, nec infra colubetur, quoniam est mensura eius soni qui facit eam. Altera est ergo in iambo, altera in tribrachio, productior in productiore iambo, correptior in correptiore, nulla in silentio. Quod si in numerosa voce fit, etiā ipsa numerosa sit necesse est. Neque esse potest nisi cum adest effector eius sonus. Similis est enim vestigio in aqua im- E presso, quod neque ante formatur quàm corpus impresseris, neque remanet cum detraxeris. Naturalis autem illa vis quasi iudiciaria quæ auribus adest, non desinit esse in silentio, nec nobis eam sonus inserit, sed ab ea potius, siue probandus, siue improbandus excipitur. Quare ista duo, nisi fallor, distinguenda sunt, & fatendum numeros qui sunt in ipsa passione aurium, cum aliquid auditur, sono inferri, auferri silentio. Ex quo colligitur, numeros, qui sunt in ipso sono, posse esse sine istis qui sunt in eo quod est audire, cū hi sine illis esse non possint. DI. Assentior. MA. Attende igitur hoc tertium genus, quod est in ipso vsu & operatione pronūciantis. Et vide vtrum possint esse hi numeri sine illis qui sunt in memoria. Nam & taciti apud nosmetipsos possumus aliquos numeros cogitando peragere ea mora temporis, qua etiam voce peragerentur. Hos in quadam operatione animi esse manifestum est, quæ quoniam nullum edit sonum, nihilq; passionis infert auribus, ostendit hoc genus sine illis duobus esse posse, quorum vnum in sono est, alterum in audiente quādo audit. Sed vtrum existeret nisi adiuuante memoria quærimus. Quāquam si anima hos numeros agit, quos in ve- F narum pulsu inuenimus, soluta quæstio est. Nam & in operatione hos esse manifestum est, & nihil ad eos adiuuamur memoria. Quod si de his incertum est, vtrum operantis animæ sint, de istis certe, quos reciproco spiritu agimus, nulli dubium est, quin & temporum interuallis numeri sint, & eos sic anima operetur, vt etiā voluntate adhibita multis modis variari queant, nec tamen vt agantur vlla opus est memoria. DI. Videtur mihi hoc genus sine tribus cæteris esse posse. Quanuis enim pro temperatione corporum varios venarum pulsus & respirationis interualla fieri non ambigam, tamen operante anima fieri, negare quis audeat? Qui cursus etsi pro diuersitate corporum aliis celerior est, aliis tardior, nisi tamen assit anima, quæ id agat, nullus est. MA. Considera igitur & quartum genus, eorum scilicet numerorum qui sunt in memoria. Nam si eos recordatione depromimus, & cum in alias cogitationes deferimus, hos rursum relinquimus velut in suis secretis reconditos, non opinor occultum, eos esse posse sine cæteris. DI. Non dubito eos posse sine cæteris, sed tamen nisi auditi vel cogitati non mandarētur memoriæ,

Numeri nū in vsu sint pronunciātis sine numeris in memoria.

Cap. III.

Numeri tertij.

Quarti numeri qui memoriales dicuntur.

G memoriæ,& ideo quanquã illis desinentibus maneant, iisdem tamen præcedentibus imprimuntur. M A. Non resistam tibi,& vellem iam quærere, quod tãdem horum quatuor generum præstantissimum iudices,nisi arbitrarer dum illa tractamus, nescio vnde apparuisse nobis quintum genus quod est in ipso naturali iudicio sentiendi, cum delectamur parilitate numerorum, vel cum in eis peccatur,offendimur. Non enim contemno quod tibi visum est sine quibusdã numeris in se latentibus hoc sensum nostrum nullo modo agere potuisse. An forte ad istorum quatuor aliquod genus hanc tantam vim pertinere arbitraris? D I. Ego vero ab illis omnibus hoc genus distinguẽdum puto. Siquidẽ aliud est sonare quod corpori tribuitur,aliud audire quod in corpore anima de sonis patitur,aliud operari numeros vel productius vel correptius, aliud ista meminisse, aliud de his omnibus, vel annuendo, vel abhorrendo quasi quodam naturali iure ferre sententiam. M A. Age nunc dic mihi quinque horum quod maxime excellat. D I. Hoc quintum puto. M A. Recte putas. nõ enim de illis posset, nisi excelleret, iudicare. Sed

De sensus iudicio naturali. Cap. IIII.

Numerorũ quinta differentia.

Primi. Secundi. Tertij. Quarti. Quinti.

H rursus quæro, cæterorum quatuor quod maxime probes? D I. Illud profecto quod est in memoria, quia video ibi diuturniores esse numeros, quàm cum sonãt, vel cum audiuntur, vel cum aguntur. M A. Præponis ergo factos facientibus. Nam istos qui sunt in memoria, ab illis aliis imprimi pauloante dixisti. D I. Nollem præponere. Sed rursus quo modo non præponam diuturniora minus diuturnis non video. M A. Non te istud moueat. Non enim sicut æterna temporalibus, ita ea quæ diutius abolentur iis quæ breuiore tempore transeunt præferenda sunt. Quia & sanitas vnius diei profecto est melior, quàm multorum dierum imbecillitas. Et si optanda optandis comparemus, melior est vnius diei lectio, quàm plurium scriptio, si eadem res vno die legatur quæ pluribus scribitur. Ita numeri qui sunt in memoria, etsi diutius maneant, quàm illi à quibus imprimuntur, non eos tamen anteponere oportet eis, quos agimus non in corpore, sed in anima. Vtrique enim prætereunt, alij cessatione, alij obliuione. Sed illi quos operamur, etiam nondum cessantibus nobis successione sequentiũ videntur auferri, dum primi secundis, & secũdi tertiis, atque ita deinceps priores posterioribus prætereundo concedunt locum, donec vltimos I perimat ipsa cessatio. Obliuione vero plures simul numeri, quamuis paulatim absterguntur. Nam nec ipsi aliquandiu manent integri. Quod enim post annũ verbi gratia in memoria non inuenitur, etiam post vnũ diem iam minus est, sed non sentitur ista diminutio. Non tamen falso ex eo conijcitur, quia non vtiq; pridie quàm compleatur annus repente totum euolat. Vnde intelligi datur, ab illo tempore quo inhæret memorię, incipere labi. Hinc est illud quod plerunque dicimus, tenuiter memini, cum aliquid post tempus recordando repetimus, antequam planè totum excidat. Quapropter vtrũque hoc numerorum genus mortale est. Veruntamen facientes factis iure anteponuntur. D I. Accipio & probo. M A. Iam ergo tria reliqua intuere, & eorum quoque quod sit optimum & cæteris præferendum, edissere. D I. Non est hoc facile. Nam ex illa regula qua factis facientes oportet anteferre, cogor sonantibus numeris palmam dare: hos enim sentimus audientes, & cum hos sentibus, hoc patimur. Hi ergo faciunt eos qui sunt in aurium passione cum audimus: hi autem rursus, quos sentiendo audimus & habemus, faciũt alios in memoria, quibus à se factis recte præferuntur. K Sed hic quia & sentire & meminisse animæ est, nõ moueor si aliquid quod in anima sit, alicui quod item in ea sit, anteponam. Illud me cõturbat, quo modo sonantes numeri, qui certe corporei sunt, vel quoquo modo in corpore magis laudandi sint, quàm illi qui cum sentimus in anima esse reperiuntur. Sed rursus conturbat quo modo non magis laudandi sint, cum hi faciant, illi ab his fiant. M A. Mirare potius quo modo facere aliquid in anima corpus potest. Hoc enim fortasse non posset, si non peccato primo corpus illud quod nulla molestia & summa facilitate animabat & gubernabat, in deterius cõmutatum, & corruptioni subiceretur & morti: quod tamẽ habet sui generis pulchritudinem, & eoipso dignitatem animæ satis commendat, cuius nec plaga & morbus sine honore alicuius decoris meruit esse. Quam plagam summa dei sapientia, mirabili & ineffabili sacramento dignata est assumere, cum hominem sine peccato, nõ sine peccatoris conditione suscepit. Nam & nasci humanitus, & pati & mori voluit. Nihil horum merito, sed excellentissima bonitate, vt L nos caueremus magis superbiam, qua dignissime in ista cecidimus, quàm contumelias quas indignus excepit, & animo æquo mortem debitã solueremus, si propter nos potuit etiam indebitam sustinere: & quicquid secretius aut purgatius in tali sacramento à sanctis & melioribus intelligi potest. Ergo animam in carne mortali operantem passionem corporum sentire non mirum est. Nec quia ipsa est in corpore melior, melius putandum est omne quod in ea fit, quàm omne quod fit in corpore. Credo enim tibi videri verum falso esse præponendum. D I. Quis dubitauerit? M A. Num vera est arbor quam videmus in somnis? D I. Nullo modo. M A. At eius forma in anima fit, huius autem quam nunc videmus in corpore facta est. Quare cum & verum falso, & anima corpore melior sit, verum in corpore melius est quàm falsum in anima. Sed vt hoc inquantum verum, non inquantum in corpore fit, melius est: ita illud inquantum falsum, non inquantum in anima fit, fortasse est inferius & deterius. Nisi quid habes ad hæc? D I. Nihil equidem. M A. Audi aliud quod sit vt puto vicinius. Neq; enim negabis, quod decet, esse melius quàm id quod non decet. D I. Immo fateor. M A. At in qua veste decens est mulier, in eadem M virum indecentem esse posse quis ambigat? D I. Et hoc manifestum est. M A. Quid si ergo forma ista numerorum decet in sonis qui allabuntur auribus, & dedecet in anima, cum eos sentiendo ac patiendo habet. Non magnopere mirandum est? D I. Non opinor. M A. Quid ergo dubitamus sonantes numeros atque corporeos proponere iis qui ab ipsis fiunt, quamuis in anima fiant, quæ corpore est melior, quia numeros numeris & facientes factis, non corpus animæ præponimus? Corpora enim tanto meliora sunt, quãto numerosiora talibus numeris. Anima vero istis quæ per corpus accipit, carendo fit melior, cũ sese auertit à carnalibus sensibus, & diuinis sapientiæ numeris reformatur. Ita quippe in scripturis sanctis dicitur: Circumiui ego, vt scirem & cõsyderarem & quęrerem sapientiam & numerum: quod nullo modo arbitrandum est de his numeris dictum, quibus etiam flagitiosa theatra personant. Sed de illis credo, quos non à corpore accipit anima, sed acceptos etiam à summo deo ipsa potius imprimit corpori. Quod quale sit, non hoc loco est consyderandum. M A. Veruntamen ne illud occurrat, arboris

Cõparat numeros memoriales tertiis, vel tertiæ differentiæ numerorũ.

1. retract. cap. 11.

Eccle. 8.

Anima an à corpore pa

tiatur, & quo modo sentiat. Cap. V.

A arboris vitam meliorem esse quàm nostram, quoniam non accipit sentiendo à corpore numeros, nullus enim ei sensus est. diligenter cōsyderandum est, vtrum reuera nihil sit aliud quod dicitur audire, nisi aliquid à corpore in anima fieri. Sed perabsurdum est fabricatori corpori materiam quoquo modo animam subdere. Nunquam enim anima est corpore deterior: & omnis materia fabricatore deterior. Nullo modo igitur anima fabricatori corpori est subiecta materies. Esset autem si aliquos in ea numeros corpus operaretur. Non ergo cum audimus fiunt in anima numeri ab iis, quos in sonis cognoscimus. An aliquid renuis? DI. Quid est ergo quod in audiente contingit? MA. Quicquid illud sit quod fortasse inuenire aut explicare non possumus, num ad hoc valebit vt animam corpore meliorem esse dubitemus? Aut cum hoc fateamur, poterimus ne operanti corpori & numeros imponenti eam subdere, vt illud sit fabricans, hæc autem materies de qua & in qua numerosum aliquid fabricetur? Quod si credimus, deteriorem illā credamus necesse est. Quo quid miserius, quid detestabilius credi potest? Quæ cum ita sint, conabor equidem quantum deus adiuuare dignabitur, quidnam ibi lateat cōiectare atque disserere. Sed

B si hoc propter vtriusque aut alterius nostrum infirmitatem minus pro voluntate successerit, vel nosipsi aliâs sereniores id inuestigabimus, vel intelligentioribus inuestiganda deferemus, † vel æquo animo latere patiemur: nō tamen ideo ista certiora de manibus debemus amittere. *(†differem'.)* DI. Tenebo istud inconcussum si potuero, & tamen latebram istam non esse impenetrabilem nobis velim. MA. Cito dicam quid sentio: Tu vero aut sequere, aut etiam præcede si valebis, vbi me cunctari & hæsitare animaduerteris. Ego enim ab anima hoc corpus animari non puto, nisi intētione facientis. Nec ab isto quicquam illam pati arbitror, sed facere de illo & in illo tāquam subiecto diuinitus dominationi suæ. Aliquando tamen cum facilitate, aliquando cum difficultate operari, quanto pro eius meritis magis minùs ve illi cedit natura corporea. Corporalia ergo quęcunque huic corpori ingeruntur aut obiiciuntur extrinsecus, non in anima, sed in ipso corpore aliquid faciunt, quod operi eius aut aduersetur, aut congruat. Ideoque cum renititur aduersanti, & materiam sibi subiectam in operis sui vias difficulter impingit, fit attentior ex

C difficultate in actione, quæ difficultas propter attentionem, cum eam non latet, sentire dicitur, & hoc vocatur, dolor aut labor. Cum autem congruit quod infertur aut adiacet. facile totum id vel ex eo quantum opus est, in sui operis itinera traducit. Et ista eius actio qua suum corpus cōuenienti extrinsecus corpori adiungit, quoniam propter quiddam aduentitium attentius agitur, non latet, sed propter conuenientiā cum voluptate sentitur. At cum desunt ea quibus corporis detrimenta reficiat, egestas consequitur, & hac actionis difficultate cum fit attentior, & talis eius operatio non eam latet, famęs aut sitis, aut tale aliquid appellatur. Cum autem supersunt ingesta, & ex eorum onere nascitur difficultas operandi, neque hoc sine attentione fit, & cum talis actio non latet & cruditas sentitur, attente etiam operatur cum eiicit superfluum, si leniter, cum voluptate: si aspere, cum dolore. Morbidā quoque perturbationem corporis attente agit, succurrere appetens labenti atque defluenti, & hac actione non latente morbos & ægrotationes sentire dicitur. Et ne longum faciam, videtur mihi anima cum sentit in corpore, non ab illo aliquid pati, sed in eius passionibus attētius agere, & has actiones siue faciles propter conuenientiam, siue difficiles propter inconuenientiam, non eam latere: & hoc totum est quod sentire dicitur. Sed iste sensus qui etiam dum nihil sentimus, inest tamen, instrumentum est corporis, quod ea temperatione agitur ab anima, vt in eo sit ad passiones corporis cum attentione agendas paratior, similia similibus vt adiungat, repellatq; quod noxium est. Agit porrò vt opinor luminosum aliquid in oculis, aëreum, serenissimum & mobilissimum in auribus, caliginosum in naribus, in ore humidum, in tactu terrenum & quasi lutulentum. Sed siue hac siue alia distributione ista cōiiciantur, agit hæc anima cum quiete, si ea quæ insunt in vnitate valetudinis, quasi familiari quadam consensione cohæserint. Cum autem adhibentur ea quæ nonnulla vt ita dicam alteritate corpus afficiunt, & exerit attentiores actiones, suis quibusque locis atque instrumentis accommodatas, & tunc videre vel audire, vel olfacere, vel gustare, vel tangendo sentire dicitur, quibus actionibus congrue libēter associat, & moleste obsistit incongruis. Has operationes passionibus corporis puto animam exhibere cum sentit, non easdem passiones recipere. Quapropter cū de sonorum

E numeris in præsentia quæratur, & sensus aurium vocetur in dubium, non oportet per cætera diutius euagari. Referamus itaque nos ad id de quo agitur, & videamus vtrum sonus in auribus aliquid faciat. An tu id negabis? DI. Nihil minus. MA. Quid easdem aures animatum membrū esse nônne concedis? DI. Concedo. MA. Cum ergo elementū id quod in eo mēbro simile est aëri, moueatur aëre percusso, animam illam, quæ ante istum sonum vitali motu in silentio corpus aurium vegetabat, num putamus aut cessare posse ab opere mouendi quod animat, aut eodem modo mouere commotum extrinsecus aërem auris suæ, quo mouebat antequam ille illaberetur sonus? DI. Non videtur mihi aliter. MA. Hoc ergo genus taliter mouere, nônne fatendum est facere esse, non pati? DI. Ita est. MA. Non igitur absurde credimus motus suos animā vel actiones vel operationes, vel si quo alio nomine cōmodius significari possunt, non latere cum sentit. Hæ autem operationes, vel præcedentibus corporum passionibus adhibentur, vt sunt cum illę oculorum nostrorum lucem formæ interpellant, aut in aures

F influit sonus, aut naribus exhalationes, palato sapores, cætero corpori quælibet solida & corpulēta admouentur extrinsecus, vel in ipso corpore de loco in locū migrat aliquid siue transit, vel totum ipsum corpus suo alienôve pondere mouetur. Hæ sunt operationes, quas adhibet anima præcedētibus passionibus corporis, quæ delectant eam associantem, offendunt resistētem. Cum autem ab eisdem suis operationibus aliquid patitur, à seipsa patitur, non à corpore, sed planè cum se accommodat corpori: & ideo apud seipsam minus est, quia corpus semper minus quàm ipsa est. Conuersa ergo à domino suo ad seruum suum, necessario deficit: Conuersa item à seruo suo ad dominum suum, necessario proficit, & prębet eidem seruo facillimā vitam & propterea minime operosam & negociosam, ad quā propter summam quietem nulla detorqueat attentio, sicut est affectio corporis quæ sanitas dicitur. Nulla quippe attentione nostra opus habet, non quia nihil tunc agit anima in corpore, sed quia nihil facilius agit. Nam in omnibus operibus nostris, tanto quisque attentius, quāto difficilius operamur. Hæc autem sanitas tunc firmissima *(1. Retract. cap. 11.)*

sima

G sima erit atque certissima, cum pristinæ stabilitati, certo suo tempore atque hoc ordine corpus fierit restitutum, quæ resurrectio eius antequam plenissime intelligatur, salubriter creditur. Oportet enim animã, & regi à superiore, & regere inferiorẽ. Superior illa solus deus est, inferior illa solum corpus, si ad omnem & totã animam intendas. Vt ergo tota esse sine domino, sic excellere sine seruo non potest. Vt autem dominus eius magis est quàm ipsa, ita seruus eius minus. Quare intenta in dominum, intelligit æterna eius, & magis est, magisque est etiam ipse seruus in suo genere per illam. Neglecto autem domino intenta in seruum carnalem, quæ dicitur concupiscentia, sentit motus suos, quos illi exhibet, & minus est: nec tamen tantum minus, quantum ipse seruus, etiam cum maxime est in natura propria. Hoc autem delicto multo minus est quàm erat, cũ ille ante delictũ magis esset. Quocirca mortali iam & fragili, cum magna difficultate atque attentione dominatur. Hinc illi error incurrit, vt voluptatẽ corporis, quia eius attentioni cedit materies, pluris æstimet quàm ipsam sanitatem, cui attẽtione nulla opus est. Nec mirum

H si ęrumnis implicatur præponẽs curam securitati. Conuertenti autem se ad dominum, maior cura oritur, ne auertatur, donec carnalium negociorum requiescat impetus effrẹnatus consuetudine diuturna, & tumultuosis recordationibus conuersioni eius sese inferens: ita sedatis motibus suis, quibus in exteriora proueheba-tur, agit ocium intrinsecus liberum, quod significatur sabbato; si cognoscit solum deum esse dominũ suum, cui vni summa libertate seruitur. Non autem illos carnales motus, vt cum libet exerit, ita etiam cum libet extinguit. Non enim sicut peccatum in eius potestate est, ita etiam pœna peccati. Magna quippe res est ipsa anima, nec ad opprimendos lasciuos motus suos idonea sibi remanet. Valentior enim peccat, & post peccatum diuina lege facta imbecillior, minus potens est auferre

Roma. 7.

quod fecit. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Motus igitur animæ seruans impetum suum, & nondum extinctus, in memoria esse dicitur: & cum in aliud intenditur animus, quasi non inest animo pristinus motus, & reuera minor fit, antequam intercidat, quadam similium vicinitate renouetur. Sed

I velim scire vtrum te aduersus ista nihil moueat. DI. Probabiliter mihi dicere videris, nec ausim resistere.

MA. Cum igitur ipsum sentire mouere sit corpus aduersus illum motum, qui in eo factus est, non existimas ideo nos non sentire, cum ossa & vngues & capilli secantur, non quia ista in nobis omnino non viuunt: non enim aliter aut continerentur aut nutrirentur, aut crescerent, aut etiã vim suam in seminanda serendáve prole monstrarẽt: sed quia minus libero aëre penetrantur, mobili scilicet elemento, quàm vt motus ibi possit ab anima fieri tam celer quàm est ille, aduersus quem fit cum sentire dicitur. Talis quędam vita cum in arboribus atque stirpibus cæteris esse intelligatur, nullo modo eam non solum nostræ quæ ratione etiam præpollet, sed ne ipsi quidem beluinæ decet præponere. Aliud enim est summa stoliditate, aliud summa sanitate corporis nihil sentire. Nam in altero instrumenta desunt, quæ aduersus passiones corporis moueantur, in altero ipsæ passiones. DI. Probo & assentior. MA. Redi ergo mecum ad propositum, atque responde de tribus illis generibus numerorum, quorũ alterum in memoria est, alterum in sentiẽdo, alterum in sono, quodnam

Triũ numerorũ ordo. Cap. VI.

tibi videatur excellere? DI. Sonum duobus illis post- K pono, quę in anima sunt & viuunt quodam modo. Sed horum duorũ quod præstantius iudicem, incertus sum, nisi forte quoniã illos qui sunt in actione, non ob aliud præponẽdos iis qui sunt in memoria dixerã, nisi quòd illi facientes sunt, isti ab his facti: eadem ratione istos etiam qui dum audimus insunt in anima, oportet iis anteponere qui ab iisdem in memoria fiunt, sicuti & dudum mihi videbatur. MA. Non puto absurdam responsionem tuam. Sed quoniam disputatum est, hos etiam qui sunt in sentiẽdo numeros operationes esse animæ, quo modo eos ab illis discernis, quos in actu esse animaduertimus etiam cum in silentio non recordans agit aliquid anima per temporalia spacia numerorum? An quòd illi sunt mouẽtis sese animæ ad corpus suum, hi vero in audiẽdo mouentis sese animæ aduersus passiones corporis sui? DI. Accipio istam differentiam.

MA. Quid in sententia manendum ne esse arbitraris, vt præstantiores illi iudicentur qui sunt ad corpus, quàm illi qui sunt aduersus passiones corporis? DI. Liberiores mihi videntur illi, qui sunt in silentio, quàm ij qui non solum ad corpus, sed ad passiones etiam corporis exeruntur. MA. Distincta à nobis & quibusdã L meritorũ gradibus ordinata video quinque genera numerorũ, quibus si placet, imponamus congrua vocabula, ne in reliquo sermone pluribus verbis quàm rebus vti necesse sit. DI. Placet vero. MA. Vocentur ergo primi iudiciales, secundi progressores, tertij occursores, quarti recordabiles, quinti sonantes. DI. Teneo, & his nominibus vtar libentius. MA. Attende igitur deinceps, & dic mihi, quínam istorum immortales tibi videantur, an omnes suis tẽporibus labi atque occidere existimas? DI. Iudiciales solos immortales puto. Cæteros video vel transire cum fiunt, vel de memoria obliuione deleri. MA. Tam certus est de istorũ immortalitate, quàm certus es de interitu cæterorũ, an diligentius, vtrum vere hi immortales sint oportet quærere? DI. Quæramus sanè. MA. Dic ergo, cũ aliquãto correptius siue productius, dum seruiam temporum legi, qua simplo ad duplum pedes conueniunt, versum pronuncio, num offendo vlla fraude iudicium sensus tui? DI. Non omnino. MA. Quid sonus ille, qui correptioribus & quasi fugacioribus syllabis editur, num potest plus temporis occupare quàm sonat? M

Numerorũ nomina.

Numerus iudicialis. Cap. VII.

DI. Qui potest? MA. Iudiciales ergo illi numeri, si vinculo tẽporis in tanto spacio tenerentur, quanto isti sonantes digesti sunt, posset ne ad eorum sonãtium, qui paulo productius etiã iambica lege funduntur, aspirare iudicium? DI. Nullo modo. MA. Igitur apparet hos mora tẽporum, qui iudicãdo præsident, nõ teneri?

DI. Prorsus apparet. MA. Recte annuis. Sed si nullo tẽpore tenerentur, quãtolibet productius, legitimis interuallis iambicos proferrem sonos, nihilominus ad iudicandum adhiberentur. Nũc vero si ederẽ vnam syllabam quanta mora peraguntur, ne multum dicam, tres passus incedẽtis, & aliam duplo, atque ita deinceps tam longos iambos ordinarem, simpli & dupli lex illa nihilominus seruaretur, nec tamen naturale illud iudicium his dimensionibus approbandis adhibere possemus. An tibi non videtur? DI. Negare non possum ita videri. Nam mea quidem sententia res in aperto est.

MA. Tenẽtur ergo & hi iudiciales nõnullis finibus temporalium spaciorũ, quos in iudicando excedere nequeunt, & quicquid excedit hæc spacia, nõ assequuntur vt iudicent: atque ita si tenẽtur, quo modo sint immor-

tales

A tales non video. DI. Nec ego video quid respondeã.
Sed quanquam de immortalitate horũ iam minus prę-
sumam, non tamen quo pacto hinc mortales conuin-
cantur intelligo. Fieri enim potest, vt quantacunq; spa-
cia iudicare possunt, semper id possint, quoniam nũ si-
cut de cæteris, aut obliuione aboleri possunt, aut tandiu
esse, vel intantũ extendi, quandiu sonus pellitur, & in-
quantum extenduntur occursores illi, aut quãdiu agun
tur, vel quantum producuntur, quos progressores voca
uimus. Nam vtriq; cum ipso tempore operationis suæ
transeunt. Hi autẽ iudiciales vtrum & in anima, nescio,
in ipsa certe hominis natura manent, iudicaturi de ob-
latis, quanquã à certa breuitate vsq; ad certam longitu
dinem varientur, approbando in his numerosa, & per-
turbata damnando. MA. Saltem illud concedis alios
homines citius offendi claudicantibus numeris, alios
tardius, & plerosq; nõ nisi ex cõparatione integrorum
iudicare viciosos, cum & illos & illos audierint. DI.
Concedo. MA. Vnde tandem hanc differentiã putas
existere, nisi aut natura, aut exercitatione, aut vtroque?
DI. Sic arbitror. MA. Quæro igitur, vtrum possit
aliquis aliquãto productiora interualla iudicare & ap-
B probare, quæ alius non possit? DI. Credo esse posse.
MA. Quid ille qui non potest si se exerceat cõgruen-
ter, nec adeo tardus sit, nõne poterit? DI. Poterit vero.
MA. Num in tantum possunt isti proficere ad produ-
ctiora iudicanda, vt horarum, vel dierum, vel etiã men
sium, annorũmve dupla & simpla spacia, cum saltem
somno non impediantur, sensu illo iudiciario possint
comprehendere, & tanquã illos iambos motionis nu-
tibus approbare? DI. Non possunt. MA. Quid ita-
que non possunt, nisi quia vnicuiq; animanti in genere
proprio proportione vniuersitatis sensus locorum tem
porumq; tributus est, vt quo modo corpus eius propor-
tione vniuersi corporis tantũ est, cuius pars est, & ætas
eius proportione vniuersi seculi tanta est cuius pars est:
ita sensus eius actioni eius cõgruat, quam proportione
agit vniuersi motus cuius hæc pars est? Sic habẽdo om-
nia magnus est hic mundus, qui sæpe in scripturis diui-
nis cœli & terræ nomine nuncupatur, cuius omnes par-
tes si proportione minuãtur, tantus est, & si proportio-
ne augeantur, nihilominus tantus est: quia nihil in spa-
ciis locorũ & temporum per seipsum magnũ est, sed ad
aliquid breuius: & nihil rursus in his per seipsum bre-
C ue est, sed ad aliquid maius. Quapropter si humanæ na-
turæ ad carnalis vitæ actiones talis sensus tributus est,
quo maiora temporum spacia iudicare nõ possit quàm
interualla postulant ad talis vitæ vsum pertinẽtia, quo-
niam hominis natura mortalis est, etiam talem sensum
mortalem puto. Non enim frustra cõsuetudo quasi se-
cunda, & quasi affabricata natura dicitur. Videmus au-
tem velut quosdam sensus nouos in iudicãdis huiusce-
modi rebus corporeis consuetudine effectos, alia con-
Numeri mortales. Cap. VIII. suetudine deperire. Sed quoquo modo se habeant
hi numeri iudiciales, eo certe præstant quòd dubita-
mus, vel difficile peruestigamus, vtrum mortales sint.
De cæteris autem quatuor generibus nulla quæstio est,
quin mortales sint, quorum etsi quosdam non compre-
hendant quia vltra ipsorum iura porrecti sunt, genera
tamẽ ipsa suo examini vendicant. Nam & illi progres-
sores cum aliquam in corpore numerosam operationẽ
appetunt, latenter istorum iudicialium nutu modifi-
cantur. Quod enim nos vel ambulantes ab imparibus
passibus, vel percutientes ab imparibus interuallis pla-
garum, vel edentes vel bibẽtes ab imparibus malarum
motibus, scalpẽtes denique ab imparibus vnguium du- D
ctibus, & ne per multas alias operationes percurram,
& quod nos in qualibet attentione agendi aliquid per
corporis membra ab imparibus motibus refręnat & co
hibet, & quandam parilitatem tacite imperat, idipsum
est iudiciale nescio quid, quod cõditorem animalis in-
sinuat deum, quem certe decet credere authorem con-
uenientiæ atque concordiæ. Et illi occursores numeri,
qui certe non pro suo nutu, sed pro passionibus corpo-
ris aguntur, inquantum eorum interualla potest memo
ria custodire, intantum his iudicialibus iudicandi offe-
runtur atque iudicantur. Numerus nanque iste qui in-
teruallis temporum constat, nisi adiuuemur in eo me-
moria, iudicari à nobis nullo pacto potest. Quamlibet
enim breuis syllaba, cũ & incipiat & desinat, alio tem-
pore initium eius, & alio finis sonat. Tenditur ergo &
ipsa quantulocunque temporis interuallo, & ab initio
suo per medium suum tendit ad finem. Ita ratio inue-
nit tam localia quàm temporalia spacia infinitam di-
uisionem recipere, & idcirco nullius syllabæ cum ini-
tio finis auditur. In audienda itaq; vel breuissima sylla-
ba, nisi memoria nos adiuuet, vt eo momento tempo-
ris quo iam nõ initium, sed finis syllabæ sonat, maneat E
ille motus in animo qui factus est cum initium ipsum
sonuit, nihil nos audisse possumus dicere. Hinc est illud
quòd plerunq; alia cogitatione occupati, coram loquẽ-
tes nõ nobis videmur audisse: Non quia occursores il-
los numeros non agit tunc anima, cum sine dubio so-
nus ad aures perueniat, & illa in passione corporis sui
cessare non possit, nec possit nisi aliter moueri quàm si
illa non fieret: sed quia intentione in aliud subinde ex-
tinguitur motionis impetus, qui si maneret in memo-
ria, vtique maneret, vt nos & inueniremus & sentire-
mus audisse. Quod si de vna syllaba breui minus sequa-
tur mens tardior, quod inuenit ratio, de duabus certe
nemo dubitat, quin eas simul nulla anima possit audi-
re. Non enim sonat secunda nisi prima destiterit. quod
autẽ simul sonare non potest, simul audire quis potest?
Vt igitur nos ad capienda spacia locorum diffusio ra-
diorum iuuat, qui è breuibus pupillis in aperto emicãt,
& adeo sunt nostri corporis, vt quanquã sint in procul
positis rebus quas videmus, à nostra anima vegetentur:
vt ergo effusione lucis adiuuamur ad capiẽda spacia lo-
corum, ita memoria, quæ quasi lumen est temporalium
spaciorum, quantũ in suo genere extendi quodam mo- F
do potest, tantũ eorundem spaciorum capit. Cum autẽ
diutius aures pulsat sonus nullis distinctus articulis, &
ab aliquo tandem fine, cõiunctus alter duplo, aut etiam
tanto editur spacio, attentione in succedentem perpe-
tuo sonum, motus ille animi qui attentione ad præteri-
tum & elapsum sonum cum transibat est factus, repri-
mitur, id est, non ita remanet in memoria. Quapropter
iudiciales illi numeri, qui numerosis interuallis tẽporũ
situs, exceptis progressoribus, quibus etiam ipsum pro-
gressum modificant, iudicare non possunt, nisi quos eis
tanquam ministra memoria obtulerit, nonne ipsi exi-
stimandi sunt per certum spacium temporis tendi? Sed
interest, quibus temporum spaciis, vel excidat nobis,
vel meminerimus quod iudicant. Siquidem nec in ip-
sis corporum formis quæ ad oculos pertinẽt, possemus
rotunda vel quadrata, vel quæcunque alia solida & de-
terminata iudicare, & omnino sentire, nisi ex obliquo
oculos versaremus. Cum autem alia pars aspicitur, si
exciderit quod est aspectum in alia, frustratur omnino
iudicantis intentio, quia & hoc aliqua mora tẽporis fit.

G Cui varietati opus est inuigilare memoriam. Recordabiles vero numeros multo euidentius est, quod eadē ipsa offerente memoria, iudicamus his iudicialibus. Nam si occursores, quantum ab ea offeruntur, tantum iudicantur, multo magis ij ad quos tanquam repositos post alias intentiones reuocamur recordatione in memoria viuere inueniuntur. Quid enim aliud agimus cum reuocamus nos in memoriā, nisi quodam modo quod reposuimus quærimus? Recurrit autem in cogitationē occasione similium motus animi non extinctus, & hæc est quæ dicitur recordatio. Sic agimus numeros, vel in sola cogitatione, vel etiam in membrorum motu, quos iam egimus aliquando. Inde autem scimus non venisse, sed redisse illos in cogitationē, quia cum memoriæ mandarentur, cum difficultate repetebātur, & indigebamus aliqua præmonstratione vt sequerentur: † * qua difficultate dempta, cum sese ipsi accommodare voluntati offerunt, consequentes tēporibus atque ordine suo tam facile, vt qui vehementius inhæserunt, etiā aliunde cogitantibus nobis, iam quasi proprio nutu peragātur, non eos vtique nouos esse sentimus. Est etiā aliud vnde nos sentire arbitror præsentem motū animi iam fuisse,

†* alias, sequeremur.

H quod est & recognoscere, dum recentes motus eius actionis in qua sumus, cum recordamur, qui certe viuaciores sunt, cum recordabilibus atque iam sedatioribus quodam interiore lumine comparamus, & talis agnitio, recognitio est & recordatio. Iudicantur ergo & recordabiles numeri ab his iudicialibus, nunquam soli, sed adiunctis actiuis aut occursoribus, aut vtrisque, qui eos tanquam è latebris suis in manifestum producunt, & quasi redintegratos, qui iam abolebātur, rursum recordantur. Ita cum occursores intantum iudicētur, inquantum eos memoria iudicantium mouet, possunt vicissim & recordabiles qui sunt in memoria occursoribus eos exhibentibus iudicari: vt hoc intersit, quod occursóres vt iudicentur, quasi recētia eorum fugientium vestigia offert memoria, recordabiles autē quando eos audiendo iudicamus, quasi eadem vestigia occursoribus transeuntibus reuirescunt. Iam porrò de sonantibus numeris quid opus est dicere, cum in occursoribus iudicentur si audiantur? Si vero ibi sonant vbi non audiuntur, quis dubitet eos à nobis non posse iudicari? Sanè vt in sonis per instrumentum aurium, ita in saltationibus cæterisq; visibilibus motibus quod ad temporales numeros attinet, eadem adiuuante memoria
I hisdem numeris iudicialibus diiudicamus.

Alij nūeri superiorib⁹ præstātiores Cap. IX.

Hæc cum ita sint, conemur si possumus istos numeros iudiciales transcendere, & quæramus vtrum sint superiores. In his enim quanquam spacia temporum iam minime videamus, non tamen adhibentur nisi ad ea iudicanda, quæ in spacio temporis fiunt. Nec ipsa quidem omnia, sed quæ possunt articulari memoriter. Nisi quid habes forte quod contra hæc velis dicere.

DI. Mouet me plorimum istorum iudicialium vis atque potentia. Ipsi enim mihi videntur esse ad quos omnium sensuum ministeria referuntur. Itaque his excellentius vtrum quicquam in numeris inueniri possit, ignoro. MA. Nihil deperit quod diligentius quærimus. Aut enim inueniemus superiores in anima humana, aut hos in ea summos esse firmabimus, si tamen illud claruerit, nullos in ea esse præstantiores. Aliud est enim non esse, aliud non posse inueniri, siue ab vllo hómine, siue à nobis. Sed ego puto cū ille à nobis propositus versus canitur. Deus creator omnium, nos & occursoribus illis numeris audire, & recordabilibus recognoscere, & progressoribus pronūciare, & his iudicialibus delectari, & nescio quibus aliis æstimare, & de K
ista delectatione, quæ quasi sententia est iudicialium istorum, aliam secundum hos latentiorem, sed certiorem ferre possumus sententiam. An tibi vnum atque idem videtur delectari sensu, & æstimare ratione?

DI. Diuersa esse fateor. Sed primo ipso moueor vocabulo, cur non potius isti vocentur iudiciales quibus inest ratio, quàm isti quibus inest delectatio. Deinde vereor ne nihil sit aliud æstimatio ista rationis, quàm eorum de seipsis quædam diligentior iudicatio: vt non alij sint numeri in delectatione, alij in ratione, sed vni atque iidem, aliàs iudicent de iis quæ agūtur in corpore, cum eos vt supra demonstratum est, offert memoria, aliâs de seipsis remotius à corpore atque syncerius.

MA. De vocabulis quidem nihil satagas, res in potestate est: placito enim, non natura imponuntur. Quod autem eosdem esse arbitraris, nec duo genera numerorum hæc vis accipere, illud ni fallor, te rapit, quòd eadem anima vtrunque agit. Sed animaduertere te opus est, & in progressoribus eandem animam corpus mouere, vel ad corpus moueri, & in occursoribus hāc eandem passionibus eius ire obuiam, & in recordabilibus L
istam ipsam, donec quodam modo detumescant ipsis quasi fluctuare motionibus. Nos ergo in istis generibus numerandis & distinguendis vnius naturæ, id est, animæ motus affectionesq; despicimus. Quare si vt aliud est ad ea quæ corpus patitur moueri, quod fit in sentiendo: aliud mouere se ad corpus, quod fit in operando: aliud quod ex his motibus in anima factum est continere, quod est meminisse: ita est aliud annuere vel renuere his motibus aut cum primitus exeruntur, aut cum recordatione resuscitantur, quod fit in delectatione cōueniētiæ, & offensione absurditatis talium motionum siue affectionum: & aliud est æstimare, vtrum recte, an secus ista delectant, quod fit ratiocinando; necesse est fateamur ita hæc esse duo genera, vt illa sunt tria. Et si recte nobis visum est, nisi quibusdam numeris esset ipse delectationis sensus imbutus, nullo modo cum potuisse annuere paribus interuallis, & perturbata respuere: recte etiam videri potest ratio quæ huic delectationi superimponitur, nullo modo sine quibusdam numeris viuacioribus, de numeris, quos infra se habet posse iudicare. Quæ si vera sunt, apparet inuenta esse in anima quinque genera numerorum, quibus cum addi- M
deris corporales illos, quos sonantes vocauimus, sex genera numerorum disposita & ordinata cognosces. Iam nunc si placet, illi qui nobis surrepserant ad principatum obtinendum, sensuales nominentur, & iudicialium nomen quoniam est honoratius, hi accipiant qui excellentiores comperti sunt: quanquam & sonantium nomen mutandum putem, quoniam si corporales vocentur, manifestius significabunt etiam illos qui sunt in saltatione, & in cætero motu visibili, si tamen ea quæ dicta sunt probas. DI. Probo sanè. Nam & vera & manifesta mihi videntur. Horū etiam emendationem vocabulorum libenter accipio. MA. Age nunc aspice vim potentiamque rationis, quantum ex operibus eius aspicere possumus. Ipsa enim, vt id potissimum dicam, quod ad huius operis susceptionem attinet, primo quid sit ipsa bona modulatio consyderauit, & eam in quodā motu libero, & ad suæ pulchritudinis finē conuerso esse perspexit. Deinde vidit in motibus corporū aliud esse quod breuitate & productione temporis variaretur, inquantum magis esset minúsve diuturnum,

Ratio omnis concinnitatis inuentrix. Caput. X.

aliud

A aliud localium spaciorum percussione in quibusdam
gradibus celeritatis & tarditatis. Qua diuisione facta,
illud quod in temporis mora esset, modestis interual-
lis, & humano sensui accommodatum articulatim va-
rios efficere numeros, eorumq; genera & ordinem vsq;
ad modulos versuum persecuta est. Postremo attendit
quid in his moderandis, sentiendis, retinendis, ageret
anima, cuius caput ipsa esset: hosq; omnes animales nu-
meros à corporalibus separauit: seq; ipsam hæc omnia
neque animaduertere, neque distinguere, neq; recte nu
merare, sine quibusdam suis numeris potuisse cogno-
uit, eosq; cæteris inferioris ordinis, iudiciaria quadam
æstimatione præposuit. Et nunc cum ipsa sua delecta-
tione, quæ in temporum momenta perpendit, & tali-
bus numeris modificandis nutus suos exhibet, sic agit.
Quid est quod in sensibili numerositate diligimus? Nũ
aliquid præter parilitatem quandam & æqualiter di-
mensa interualla? An ille pyrrhichius pes siue spõdeus,
siue anapæstus, siue dactylus, siue proceleumaticus, siue
dispondeus nos aliter delectaret, nisi partem suam par-
ti alteri æquali diuisione conferret? Quid vero iambus,
trochęus, tribrachus pulchritudinis haberent, nisi quod
B minore sua parte maiorem suam partem in tãtas duas
æqualiter diuidunt. Iam porrò sex temporum pedes,
num aliunde blandius sonant atque festiuius, nisi quod
vtraq; lege partiuntur, scilicet, aut in duas æquales par-
tes terna tempora possidentes, aut in vnam simplam ex
æqualibus partem & alteram duplam, id est, vt maior
habeat bis minorẽ, & eo modo ab illa diuidatur æqua-
liter, duobus temporibus quatuor tempora in bina di-
metiente atque secante. Quid illi quinûm septenûmq;
temporum pedes, vnde solutæ orationi quàm versibus
videntur aptiores, nisi quòd eorum pars minor in par-
tes æquales maiorem non diuidit? & hi tamẽ ipsi vnde
admittuntur in sui generis ordinem ad temporum nu-
merositatem, nisi quia & in quinque temporibus tantas
duas particulas habet pars minor, quantas maior tres,
& in septem tanta tres minor, quantas maior quatuor.
Ita in omnibus pedibus nulla pars minima est alicuius
dimensionis articulo notata, cui non cæteræ quantum
possunt æqualitate, consentiant. Age in coniunctis pe-
dibus, siue libera perpetuitate porrigatur ista coniun-
ctio, sicut in rhythmis: siue ab aliquo certo fine reuoce-
tur, sicut in metris: siue etiam in duo membra quadam
C lege sibimet cõgruentia tribuatur, sicut in versibus, qua
tãdem alia re nisi æqualitate pes pedi amicus est? Vnde
molossi & ionicorum syllaba media quæ longa est, nõ
sectione, sed motu ipso pronũciantis atque plaudentis
in duo paria momenta distribui potest, vt etiã in terna
tempora pes totus cõueniat, quando cæteris qui eodem
modo diuiduntur, adiungitur? cur? nisi æqualitatis iure
dominante, quòd scilicet æqualibus lateribus suis, quæ
binorum temporum sunt, & ipsa sit duûm temporum?
Cur idem fieri in amphibracho non potest, quãdo cæ-
teris quatuor temporum adiungitur, nisi quia tanta ibi
nõ inuenitur æqualitas duplo medio, lateribus simplis?
Cur in silentiorum interuallis nulla fraude sensus of-
fenditur: nisi quia eidem iuri æqualitatis, etiam si non
sono, spacio tamen temporis quod debetur exoluitur?
Cur sequente silentio etiã breuis syllaba pro longa acci
pitur, non instituto, sed ipso naturali examine, quod au
ribus præsidet, nisi quia in spacio temporis longiorem
sonum coarctare in angustias eadem illa æqualitatis
lege prohibemur? Itaque syllabam vltra duo tempora
producere, vt iam sono impleatur quod silentio imple-

ri potest, admittit natura audiendi & tacẽdi. Vt autem D
minus quàm duo tempora occupet syllaba dum restat
spacium taciturnitatis, quædam fraus æqualitatis est,
quia minus quàm in duobus esse æqualitas non potest.
Iam vero in ipsa æqualitate membrorum qua variãtur
illi ambitus, quos Græci περιόδους vocant, versusque fi-
gurantur, quo modo ad eandem æqualitatem secretius
reditur, nisi vt in ambitu breuius membrum maiori æ-
qualibus pedibus ad plausum cõueniat, & in versu oc-
cultiore consyderatione numerorum, ea quæ in æqua
mẽbra iunguntur, vim æqualitatis habere inueniantur.
Quærit ergo ratio, & carnalem animæ delectationem,
quæ iudiciales partes sibi vendicabat, interrogat, cum
eam spaciorum temporalium numeris æqualitas mul-
ceat, vtrum duæ syllabæ breues quascunq; audierit vere
sint æquales: an fieri possit, vt vna earum edatur produ-
ctius, non vsq; ad longæ syllabæ modũ, sed infra quan-
tumlibet, quo tamẽ excedat sociam suam? Num negari
potest fieri posse, cum hoc delectatio ista non sentiat, &
inæqualibus velut æqualibus gaudeat, quo errore & in-
æqualitate quid turpius? Ex quo admonemur ab his a-
uertere gaudium, quæ imitantur æqualitatem, & vtrum
impleant, comprehendere non possumus, immo quòd E
non impleant fortasse comprehendimus. Et tamen in-
quantũ imitantur, pulchra esse in suo genere & ordine
suo, negare nõ possumus. Non ergo inhæreamus † *Sũma nunc*
inferioribus quàm nos sumus, nosq; ipsos inter illa quæ *rerũ æqua-*
infra nos sunt, & illa quæ supra nos sunt, ita deo & do- *litas, & ex*
mino nostro opitulante ordinemus, vt inferioribus nõ *creatis æqua*
offendamur, solis autem superioribus delectemur. De- *litatib⁹ in-*
lectatio quippe quasi pondus est animæ. Delectando* *quiritur.*
ergo ordinat animam. Vbi enim erit thesaurus tuus, ibi *Cap. XI.*
erit & cor tuum: vbi delectatio, ibi thesaurus: vbi autem *† inuidea-*
cor, ibi beatitudo aut miseria. Quæ vero superiora sunt, *mus.*
nisi illa in quibus summa, inconcussa, incommutabilis, **Delectatio*
[&] æterna manet æqualitas? Vbi nullum est tempus,
quia nulla mutabilitas est, & vnde tempora fabrican-
tur & ordinantur & modificantur æternitatem imitan
tia, dum cœli conuersio ad diem redit, & cœlestia cor-
pora ad idem reuocat, diebusq; & mensibus, & annis &
lustris, cæterisq; † syderum ordinibus* † legibusq; æqua- *† ceteris.*
litatis & vnitatis & ordinationis obtemperat. Ita cœle- ** † orbibus.*
stibus terrena subiecta, orbes temporum suorum nume
rosa successione quasi carmini vniuersitatis cõsociant.
In quibus multa nobis videntur inordinata & pertur- F
bata, quia eorum ordini pro nostris meritis assueti su-
mus, nescientes quid de nobis diuina prouidentia pul-
chrum gerat. Quoniam si quis verbi gratia in amplissi-
marum pulcherrimarumq; ædium vno aliquo angulo
tãquam statua collocetur, pulchritudinem illius fabri-
cæ sentire non poterit, cuius & ipse pars erit. Nec vni-
uersi exercitus ordinem miles in acie valet intueri. Et
in quolibet poëmate si quanto spacio syllabæ sonant,
tantum viuerent atque sentirent, nullo modo illa nu-
merositas & contexti operis pulchritudo eis placeret,
quam totam perspicere atque approbare non possent,
cum de ipsis singulis prætereuntibus fabricata esset atq;
perfecta. Ita peccantem hominem ordinauit deus tur-
pem, nõ turpiter. Turpis enim factus est voluntate vni-
uersum amittendo, quod dei præceptis obtemperans
possidebat, & ordinatus in parte est, vt qui legem agere
noluit, à lege agatur. Quicquid autem legitime, vtique
iuste: & quicquid iuste, non vtique turpiter agitur: quia
etiam in malis operibus nostris, dei opera bona sunt.
Homo nanq; inquantum homo est, aliquod bonũ est.

G Adulterium antem inquantum adulterium est, malum.
opus est. Plerunq; autem de adulterio nascitur homo,
de malo scilicet hominis opere bonũ opus dei. Quam-
obrem vt nos ad propositũ, propter quod hæc sunt di-
cta referamus, hi numeri rationis pulchritudine præ-
eminent, à quibus si prorsus abscinderemur, cum incli-
namur ad corpus, progressores numeros sensuales non
modificarent: qui rursus mouendis corporibus agunt
sensibiles temporum pulchritudines: atque ita sonanti-
bus obuij, etiã occursores numeri fabricantur, quos om
nes impetus suos eadem anima excipiens, quasi multipli
cat in seipsa, & recordabiles facit, quæ vis eius memoria
dicitur, magnum quoddam adiutorium in huius vitæ
negociosissimis actibus. Hæc igitur memoria quæcunq;
de motibus animi tenet, qui aduersus passiones corpo-
ris acti sunt, φαντασίαι Græce vocantur. Nec inuenio
quid eas latine malim vocare, quas pro cognitis habere
† opinatis visa.
atque pro certis opinabilis vita † est, constituta in ipso
erroris introitu. Sed cum sibi isti motus occursant, &
tanquam diuersis & repugnantibus intentionis flati-
bus æstuant, alios ex aliis motus pariunt: non iam eos
qui tenentur ex occursionibus passionum corporis im-
H pressi sensibus, similes tamen tanquam imaginum ima-
gines, quæ phantasmata dici placuit. Aliter enim cogi-
to patrem meum quẽ sæpe vidi, aliter auum quem nun-
Differunt phãtasia & phãtasma.
quam vidi. Horum primum phantasia est, alterũ phan-
tasma. Illud in memoria inuenio, hoc in eo motu ani-
mi, qui ex iis ortus est quos habet memoria. Quo modo
autem oriantur hæc, & inuenire & explicare difficile
est. Arbitror tamen quòd si nunquam humana corpo-
ra vidissem, nullo modo ea possem visibili specie cogi-
tãdo figurare. Quod autem ex eo quod vidi facio, me-
moria facio, & tamen aliud est in memoria inuenire
phantasiam, aliud de memoria facere phantasma: quæ
omnia vis animæ potest. Sed vera etiam phantasmata
habere pro cognitis, summus error est. Quanquam sit
in vtroq; genere quod nos non absurde scire dicamus,
id est, sensisse nos talia, vel imaginari nos talia. Patrem
denique me habuisse & auum, non temere possum di-
cere. Ipsos autem esse quos animus meus in phantasia
vel in phantasmate tenet, dementissime dixerim. Se-
quuntur autem nonnulli phantasmata sua tam præci-
pites, vt nulla sit alia materies omnium falsarum opi-
nionum, ◊ quàm habere phantasias vel phantasmata
I pro cognitis, quæ cognoscũtur per sensum. ◊ Quare his
potissimum resistamus, nec eis ita mentem accommo-
demus, vt dum in his est cogitatio, intelligẽtia ea cerni
arbitremur. Cur autem si huiusmodi numeri qui fiunt
in anima rebus temporalibus dedita, habent sui gene-
ris pulchritudinem, quamuis eam transeundo actitent,
inuideat huic pulchritudini diuina prouidentia, quę de
nostra pœnali mortalitate formatur, quam iustissima
dei lege meruimus: in qua tamen nos non ita deseruit,
vt non valeamus recurrere, & à carnalium sensuũ de-
lectatione misericordia eius manum porrigente reuo-
cari. Talis enim delectatio vehementer infigit memo-
riæ quod trahit à lubricis sensibus. Hæc autem animæ
consuetudo facta in carne propter carnalem affectio-
nem, in scripturis diuinis caro nominatur. Hæc menti
Roma. 7.
obluctatur, cum iam dici potest Apostolicũ illud: Men-
te seruio legi dei, carne autem legi peccati. Sed in ta-
† spiritalia.*
lia †* mente suspensa atque ibi fixa & manente, etiam
huius consuetudinis impetus frangitur, & paulatim re-
pressus extinguitur. Maior enim erat cum sequeremur,
non tamen omnino nullus, sed certe minor est cũ eum
refrænamus: atque ita certis regressibus, ab omni lasci- K
uiente motu, in quo defectus essentiæ est animæ, dele-
ctatione in rationis numeros restituta, ad deũ tota vi-
ta nostra conuertitur, dans corpori numeros sanitatis,
non accipiens inde lætitiam, quod corrupto exterio-
re homine, & eius in melius commutatione continget.

De numeris spiritalibus & æternis. Cap. XII.

Excipit autem memoria non solum carnales mo-
tus animi, de quibus numeris supra iam diximus, sed
etiam spiritales, de quibus breuiter dicam. Quo enim
simpliciores sunt, eo verborum minus, sed plurimum
serenæ mentis desyderant. Aequalitatem illam quam
in sensibilibus numeris non reperiebamus certam &
manentem, sed tamen adumbratam & prætereuntem
agnoscebamus, nusquã profecto appeteret animus ni-
si alicubi nota esset. Hæc autem alicubi non spaciis lo-
corum & temporũ, nam illa tument, & ista prætereunt.
Vbi ergo censes, responde quæso si potes? Non enim in
corporum formis putas, quas liquido examine æquales
nunquam dicere audebis. Aut in temporum interual-
lis, in quibus similiter vtrum aliquid aliquãto quàm o-
portet productius vel correptius transeat, quod sensum
fugiat ignoramus. Illam quippe æqualitatem quęro vbi
esse arbitreris, quam intuentes cupimus æqualia esse L
quædam corpora vel corporum motus, & diligentius
considerantes eis fidere non audemus. DI. Ibi puto
quod est corporibus excellentius, sed vtrũ in ipsa ani-
ma, an etiam supra animam nescio. MA. Si ergo quæ-
ramus artem istam rhythmicam vel metricã, qua vtun-
tur qui versus faciũt, putásne habere aliquos numeros,
secundum quos fabricãt versus? DI. Nihil aliud pos-
sum existimare. MA. Quicunque isti sunt numeri,
præterire tibi videntur cum versibus, an manere? DI.
Manere sanè. MA. Consentiendum est ergo ab ali-
quibus manentibus numeris prætereuntes aliquos fa-
bricari? DI. Cogit me [superior] ratio consentire.
MA. Quid hanc artem, num aliud putas quàm affe-
ctionem quandam esse animi artificis? DI. Ita cre-
do. MA. Credis ne hanc affectionem etiam esse in
eo qui huius artis imperitus est? DI. Nullo modo.
MA. Quid in illo qui est oblitus eam? DI. Nec in
illo quidem, quia & ipse imperitus est, etiam si fuit peri-
tus aliquando. MA. Quid si eum quisquam interro-
gando commemoret, remigrare ad eum putas illos nu
meros ab eoipso qui interrogat, an illum intrinsecus a-
pud mentẽ suam mouere se ad aliquid, vnde sibi quod M
amiserat redhibeatur. DI. Apud semetipsum puto
id agere. MA. Num etiam quæ corripiatur syllaba,
quæue producatur si penitus excidit, commoneri eum
interrogando arbitraris, cum hominum prisco placi-
to & consuetudine, aliis minor, aliis maior mora syl-
labis data sit? Nam profecto si natura vel disciplina id
fixum esset ac stabile, non recentioris tẽporis docti ho-
mines nonnullas produxissent quas corripuerunt an-
tiqui: vel corripuissent, quas produxerunt. DI. Puto
& hoc posse, quoniam inquantum vis quisque † excidat, *† quantũuis quidque.*
potest interrogatione commemorãte redire in memo-
riam. MA. Mirum si opinaris, quouis interrogante
posse te recordari quid ante annum coenaueris. DI.
Fateor me non posse, nec illum iam existimo de sylla-
bis posse, quarum spacia penitus oblitus est, interrogan
do admoneri. MA. Cur ita, nisi quia in hoc nomine
quod Italia dicitur, prima syllaba pro voluntate quorũ-
dam hominũ corripiebatur, & nunc pro aliorũ volun-
tate producitur: vt autem vnũ & duo non sint tria, & vt
duo vni duplo non respondeant, nullus mortuorũ po-
tuit,

A tuit, nullus viuorum potest, nullus posterorum poterit facere. DI. Nihil manifestius. MA. Quid si ergo isto modo quo de vno & duobus apertissime quæsiuimus, cætera omnia, quæ ad illos numeros pertinent & ille interrogetur, qui non obliuiscẽdo, sed quia nunquam didicit, imperitus est, nónne eum censes similiter hanc artem exceptis syllabis posse cognoscere?

DI. Quis dubitauerit? MA. Quò igitur se etiam istum moturum putas, vt menti eius imprimantur hi numeri, & illam faciant affectionem, quæ ars dicitur. An huic saltem ille interrogator eos dabit? DI. Eo modo etiam istum arbitror apud semetipsum agere, vt ea quæ interrogantur, vera esse intelligat atque respondeat. MA. Age nunc dic mihi, vtrum hi numeri de quibus sic quæritur, commutabiles esse tibi videantur?

DI. Nullo modo. MA. Ergo æternos [esse] non negas? DI. Imò fateor. MA. Quid metus ille non suberit, ne aliqua in eis nos æqualitas fallat? DI. Nihil mihi † omnino est de istorum æqualitate securius. († me.)

MA. Vnde ergo credendum est animæ tribui quod æternum est & incommutabile, nisi ab vno, æterno & incommutabili deo? DI. Non video quid aliud cre-B di oporteat. MA. Quid tandem illud? Nónne manifestum est eum, qui alio interrogante sese citius † ad deum mouet, vt verum incommutabile intelligat: nisi eundem motum suum in memoria teneat nó posse ad intuendum illud verum, nullo extrinsecus admonente reuocari? († intus.) DI. Manifestum est. MA. Quæro ergo quònam iste ab huiuscemodi rerum contemplatione discedat, vt illum ad eam necesse sit memoria reuocari. (Anima repugnãs sensibus.) (Cap. XIII.) An forte in aliud intentus animus tali reditu indigere putandus est? DI. Sic existimo. MA. Videamus si placet, quid tantum illud sit quo possit intendi, vt ab incommutabilis & summæ æqualitatis contemplatione auertatur. Nam tribus generibus amplius nihil video. Aut enim ad aliquid par atque ad eiusmodi aliud se intendit animus, cum hinc auertitur: aut ad superius, aut ad inferius? DI. De cæteris duobus quærendum est. Nam quid sit superius æterna æqualitate non video. MA. Vidèsne illud obsecro, quidnam ei par esse posit, quod tamen aliud sit? DI. Ne id quidem video. MA. Restat ergo vt quæramus quid sit inferius. Sed nónne tibi prius ipsa anima occurrit, quæ certe æqualitatem illam incommutabilem esse confite-C tur, se autem cognoscit mutari eoipso quòd aliâs hanc, aliâs aliud intuetur, & hoc modo aliud atque aliud sequens varietatem temporis operatur, quæ in æternis & incommutabilibus nulla est? DI. Assentior. MA. Hæc igitur affectio † animæ vel motus, quo intelligit æterna, & his inferiora esse temporalia, etiam in seipsa, & hæc appetẽda plus quæ superiora sunt, quàm illa quæ inferiora sunt nouit: nónne tibi prudentia videtur? († ratio.)

DI. Nihil aliud videtur. MA. Quid illud, num minus consyderandum putas, quod nondum in ea simul est æternis inhærere, cum iam in ea sit nosse his esse inhærendum? DI. Immo maxime id vt consyderemus peto, & vnde accidat scire cupio. MA. Facile id videbis, si animaduerteris quibus rebus maxime animum soleamus intendere, & magnam curam exhibere, nam eas opinor esse quas multum amamus. An tu alias opinaris? DI. Nullas equidem [alias.] MA. Dic oro te, Num possumus amare nisi pulchra? Nam etsi quidam videntur amare deformia, quos vulgo Græci σαπροφίλους vocant, interest tamen quanto minus pulchra sint quàm illa quæ pluribus placent. Nam (σαπρόφιλοι.)

ea neminem amare manifestum est, quorum fœditate D sensus offenditur. DI. Ita est vt dicis. MA. Hæc igitur pulchra numero placent, in quo iam ostendimus æqualitatem appeti. Non enim hoc tantum in ea pulchritudine quæ ad aures pertinet, atque in motu corporum est, inuenitur, sed in ipsis etiã visibilibus formis, in quibus iam vsitatius dicitur pulchritudo. An aliud quàm æqualitatem numerosam esse arbitraris, cum paria paribus bina membra respondent: quæ autẽ singula sunt, medium locum tenent, vt ad ea de vtraque parte paria interualla seruentur? DI. Non aliter puto. MA. Quid in ipsa luce visibili, quæ omnium colorum habet principatum? Nam & color nos delectat in corporum formis. Quid ergo aliud in luce & coloribus, nisi quod nostris oculis congruit appetimus? Etenim à nimio fulgore auersamur, & nimis obscura nolumus cernere, sicut à nimium insonis & sonantibus abhorremus, & quasi susurrantia non amamus. Quod non in temporum interuallis est, sed in ipso sono, qui quasi lux est talium numerorum. Cui sic est contrarium silentium, vt coloribus tenebræ. In his ergo cum appetimus conuenientia pro naturæ nostræ modo, & inconuenientia respuimus, quæ aliis tamen animalibus conuenire sen-E timus: nónne his † etiam quodam æqualitatis iure lætamur, cum occultioribus modis paria paribus tributa esse cognoscimus? († hic.) Hoc in odoribus & in saporibus, & in tangendi sensu animaduertere licet, quæ longum est enucleatius persequi, sed explorare facillimum. Nihil enim est horum sensibilium, quod nobis non æqualitate, aut similitudine placeat. Vbi autem æqualitas aut similitudo, ibi numerositas. Nihil est quippe tam æquale aut simile quàm vnum, & vnum. Nisi aliquid habes ad hæc. DI. Omnino assentior. MA. Quid superior illa tractatio, nónne persuasit nobis agere hoc animam in corporibus, nõ à corporibus pati? DI. Persuasit sanè. MA. Amor igitur agendi aduersus succedentes passiones corporis sui auertit animam à contemplatione æternorum, sensibilis voluptatis cura eius auocãs intentionem: Hoc autem agit occursoribus numeris. Auertit etiam amor de corporibus operandi, & inquietum facit, Hoc autẽ agit progressoribus numeris. Auertunt phantasiæ atque phantasmata, Et hoc agit recordabilibus numeris. Auertit denique amor vanissimæ cogitationis talium rerum, Et hoc agit sensualibus nume-F ris, quibus insunt quasi regulæ quædã artis imitatione gaudentes: & ex his curiositas nascitur ipso curæ nomine inimica securitati, & vanitatis inops veritatisque. *† (*al. Vanitas opposita veritati.) († vanitas impos veritatis.) Generalis vero amor actionis, quæ auertit à vero, à superbia proficiscitur, quo vicio deum imitari quàm deo seruire anima maluit. Recte itaque scriptum est in sanctis libris, Initiũ superbiæ hominis apostatare à deo, & initiũ omnis peccati superbia. (Eccle. 10.) Non potuit autẽ melius demõstrari quid sit superbia, quàm in eo quod dictum est, Quid superbit terra & cinis, quoniã in vita sua proiecit intima sua? Cum enim anima per se ipsam nihil sit, non enim aliter esset commutabilis, & pateretur defectũ ab essentia. Cum ergo ipsa per se nihil sit, quicquid autem illi esse est, à deo sit, in ordine suo manens ipsius dei præsentia vegetatur in mente atq; conscientia. Itaque hoc bonũ habet intimum. Quando vero superbia intumescit, hoc illi est in extima progredi, & vt ita dicã inanescere, quod est minus minusq; esse. Progredi autem in extima, quid est aliud quàm intima proiicere, id est, longe à se facere deum, nõ locorum spacio, sed mentis affectu. Iste autem animæ appetitus est sub se habere

G alias animas, non pecorum, quod diuino iure concessum est, sed rationales, id est, proximas suas, & sub eadem lege socias atque consortes. De his autem appetit operari anima superba, & tanto excellentior videtur hæc actio, quàm illa de corporibus, quanto anima omnis omni corpore est melior. Sed operari de animis rationalibus, non per corpus, sed per seipsum, solus deus potest. Peccatorum autem conditione fit, vt permittantur animæ de animis aliquid agere, significãdo eas mouentes per alterutra corpora, vel naturalibus signis, sicut est vultus, vel nutus: vel placitis, sicut sunt verba. Nam & iubentes vel suadentes signis agunt, & si quid est aliud præter iussionem & suasionem, quo animæ de animis vel cum animis aliquid agunt. Iure autem secutum est, vt quæ superbia cæteris excellere cupierunt, nec suis partibus atque corporibus sine difficultate & doloribus imperent, partim stultæ in se, partim mortalibus membris aggrauatæ. Et his igitur numeris & motibus, quibus animæ ad animas agunt, honores laudésque appetendo auertuntur à perspectione puræ illius & synceræ veritatis. Solus enim honorat deus animam beatam, faciens in occulto coram se iuste & pie viuentem.

H Motus igitur quos exerit anima de hærentibus sibi & subditis animis, progressoribus illis sunt similes. Agit enim tanquam de corpore suo. Illi autem motus quos exerit, aggregare sibi aliquas vel subdere cupiens, in occursorum numero deputantur. Agit enim tanquam in sensibus id moliens, vt vnum secum fiat, quod velut extrinsecus admouetur, & quod non potest repellatur. Et hos vtrosque motus excipit memoria, & recordabiles facit: Simul modo in phantasiis & phantasmatibus actionum talium tumultuosissime exæstuans. Nec illi tanquam examinatores numeri desunt, qui sentiunt quid in his actibus commode siue incommode moueatur, quos item sensuales appellare non pigeat, quia sensibilia signa sunt, quibus hoc modo animæ ad animas agunt. His tot & tantis intentionibus anima implicata, quid mirum si à contemplatione veritatis auertitur? & quantum quidem ab his respirat videt illam. Sed quia nondum eas euicit, in illa manere non sinitur: ex quo fit vt non simul habeat anima nosse in quibus consistendum sit, & posse consistere. Sed nunquid tu forte aliquid habes aduersus hæc? DI. Nihil est quod contradicere audeam. MA. Quid ergo restat? An vt quoniam sicut potuimus inquinationem & aggrauationem animæ consyderauimus, videamus quę nam illi actio diuinitus imperetur, qua purgata atque exonerata reuolet ad quietem, & intret in gaudium domini sui? DI. Ita fiat. MA. Quid me putas hinc diutius debere dicere, cum diuinæ scripturæ tot voluminibus & tanta authoritate & sanctitate prædita, nihil nobiscũ aliud agant nisi vt diligamus deum & dominum nostrum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente: & diligamus proximum nostrum tanquam nosmetipsos? Ad hunc igitur finem si omnes illos humanæ actionis motus numerósque referamus, sine dubitatione mundabimur. An aliud existimas? DI. Nihil equidem aliud. Sed quàm hoc auditu breue est, tam factu difficile atque arduum. MA. Quid ergo facile est, an amare colores, & voces, & placentas, & rosas, & corpora leniter mollia? Hæccine amare facile est animæ, in quibus nihil nisi æqualitatem ac similitudinem appetit, & paulo diligentius consyderans, vix eius extremam vmbram vestigiumq; cognoscit. Deum vero amare difficile est, quem inquãtum potest, adhuc saucia & sordida cogitans, nihil in eo inæquale, nihil K sui dissimile, nihil disclusum locis, nihil variatum tempore suspicatur? An extruere moles ædificiorum, & huiuscemodi operibus delectat extendi, in quibus quid nisi numeri placent? Non enim aliud inuenio quod in his æquale ac simile dicatur, quod non derideat ratio disciplinæ. Quod si ita est, cur ab illa verissima æqualitatis arce ad ista delabitur, & ruinis suis terrenas machinas erigit? Non enim hoc promissum est ab illo qui fallere ignorat. Iugum enim meum, inquit leue est. Laboriosior est huius mundi amor. Quod enim in illo anima quærit constantiam scilicet æternitatémque, non inuenit, quoniam rerum transitu completur infima pulchritudo, & quod in illa imitatur constantiam, à summo deo per animam traiicitur: quoniam prior est species tãtummodo tempore commutabilis, quàm ea quæ & tempore & locis. Sicut itaque præceptum est animis à domino quid diligant, ita per Ioannem Apostolum quid non diligant, Nolite, inquit, diligere mundum: quia omnia quæ in mundo sunt, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi. Sed qualis tibi homo videtur, qui omnes illos numeros qui sunt de corpore, & aduersus passiones cor- L poris, & qui ex his memoria continentur, non ad carnalem voluptatem, sed ad salutem tantum corporis refert, omnesq; illos qui de adiunctis animis operantur, vel qui ad iungendas exeruntur, vel qui ex his inhærent memoriæ, non ad superbam excellentiam suam, sed ad ipsarum animarum † vtilitatem redigit? Illis etiam qui in vtroque genere quasi moderatores exploratorésque cæterorũ transeuntium in sensu præsident, non ad superfluam vel perniciosam curiositatem, sed ad necessariam probationem vel improbationem vtitur? Nõnne & istos omnes numeros agit, & nullis eorum laqueis implicatur? Quandoquidem & salutem corporis, vt non impediatur eligit, & omnes eas actiones ad vtilitatem proximi reuocat, quem propter communis iuris naturæ vinculum tanquam seipsum diligere iussus est. DI. Magnum quendam virum & vere humanissimum prædicas. MA. Non igitur numeri qui sunt infra rationem, & in suo genere pulchri sunt, sed amor inferioris pulchritudinis animam polluit: quæ cum in illa nõ modo æqualitatem, de qua pro suscepto opere satis dictum est, sed etiam ordinem diligat, amisit ipsa ordinem suum. Nec tamen excessit ordinem rerum, quandoquidem ibi est, & ita est, vbi M esse, & quo modo esse tales, ordinatissimum est. Aliud enim est tenere ordinem, aliud ordine teneri. Tenet ordinem seipsa tota diligens quod supra se est, id est, deum: Socias autem animas tanquam seipsam. Hac quippe dilectionis virtute inferiora ordinat, nec ab inferioribus ordinatur. Quod autem illam sordidat, non est malum, quia etiam corpus creatura dei est, & specie sua quamuis infima * decoratur, sed præ animæ dignitate contemnitur: Sicut auri dignitas, etiam purgatissimi argenti commixtione sordescit. Quapropter quicunque de nostra quoque parili mortalitate numeri facti sunt, non eos abdicemus à fabricatione diuinæ prouidentiæ, cum sint in genere suo pulchri. Neque amemus eos, vt quasi perfruendo talibus beati efficiamur. His etenim quoniam temporales sunt, tanquam tabula in fluctibus, neque abiiciendo quasi onerosos, neque amplectendo quasi fundatos, sed bene vtendo carebimus. A dilectione autem proximi tanta quanta præcipitur, certissimus gradus fit nobis,

Ad dei amorẽ oĩa referẽda.

Cap. XIIII.

Matth. 22.

Χριστός. *Matth. 11.*

1. Retract. cap. 11.

1. Ioan. 2.

† ipsarũ animarum.

** aliàs, infima.*

A fit nobis, vt inhæreamus deo, & non teneamur tantum ordinatione illius, sed nostrum etiam ordinem inconcussum certúmque teneamus. An fortasse ordinem nõ diligit anima illis etiam numeris sensualibus attestantibus? Vnde ergo primus pes est pyrrhichius, secundus iambus, tertius trochæus, & deinceps cæteri? Sed iure hoc dixeris rationem potius secutam esse, non sensum. Quid itaq; illud? Nónne sensualibus numeris dandum est, quod cum tantũ temporis occupent, verbi gratia, octo longæ syllabæ, quantum sedecim breues, in eodem tamen spacio breues, longis potius misceri expectant? De quo sensu cum ratio iudicat, & ei proceleumatici pedes esse æquales spondei pedibus renunciantur, nihil aliud hic valere inuenit, quàm ordinationis potentiam: quia nec longæ syllabæ, nisi breuium comparatione lõgæ sunt, nec breues rursum breues sunt, nisi comparatione longarum: ideoque iambicus versus quàm libet productius pronunciatus, non amissa regula simpli & dupli, nec nomen amittit: at ille versus qui pyrrhichiis pedibus constat, paulatim addita pronunciandi mora, fit repente spondaicus, si non grammaticam, sed musicam consulas. At vero si dactylicus aut anapæsticus sit, quoniam lõgæ mixtarum breuium

B comparatione sentiuntur, qualibet mora pronuncietur, seruat nomen suum. Quid additamenta semipedum? Non eadem lege in capite qua in fine seruanda, nec omnia quanuis ad eundem plausum coaptentur, adhibenda. Quid duarum aliquando breuium, potius quàm vnius longæ in fine positio, nónne ipso sensu modificatur? Nec in his æqualitatis numerus, cui nihil deperit, siue illud siue aliud sit, sed ordinis vinculum reperitur. Longum est percurrere cætera ad eandem vim pertinentia in numeris temporum. Sed nempe etiam formas visibiles sensus ipse aspernatur, aut pronas vltra quàm decet, aut capite deorsum, & similia in quibus non inæqualitas, manente partium parilitate, sed peruersitas improbatur. Postremo in omnibus sensibus & operibus nostris, cum insolita pleraque, & ob hoc iniucunda quibusdam gradibus appetitui nostro conciliamus, & ea primo tolerabiliter, deinde libenter accipimus, nónne ordine contexiмus voluptatẽ, & nisi priora mediis, & media postremis cõcorditer nexa sint, abhorremus? Quamobrem neq; in voluptate carnali, neque in honoribus & laudibus hominum, neque in eorum exploratione, quæ forinsecus corpus attingunt, no

C stra gaudia collocemus, habentes intimum deum, vbi certum est & incommutabile omne quod amamus. Ita fit vt & cum assunt hæc tẽporalia, non tamen eis implicemur, & sine sensu doloris quæ extra corpus sunt absint. Ipsum autem corpus, aut nullo, aut non graui sensu doloris adimatur, & reformandum naturæ suæ morte reddatur. Attentio nanque animæ ad corporis partem inquieta negocia contrahit, & vniuersali lege neglecta priuati cuiusdam operis amor, quod ipsum tamẽ ab vniuersitate quam deus regit, nõ potest alienari. Itaq; subditur legibus qui non amat leges. Sed si de rebus incorporeis & eodem modo se semper habentibus, plurimum attentissime cogitantes, si quos forte illo tempore agimus numeros tẽporales in quolibet corporis motu, facili sane atque visitatissimo, siue deambulantes, siue psallentes prorsus nobis ignorantibus transeunt, quanuis nobis non agentibus nulli essent: si denique in ipsis nostris inanibus phantasmatibus cum occupati sumus, similiter ista prætereunt agentibus nec sentientibus nobis: quanto magis, quanto q; constantius, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem, id est, vt hoc quidem planius eloquar, cũ deus viuificauerit mortalia corpora nostra, sicut Apostolus dicit, propter spiritum manẽtem in nobis: quanto ergo tunc magis in vnum deum & perspicuam intenti veritatem, vt dictum est, facie ad faciem, numeros quibus agimus corpora nulla inquietudine sentiemus & gaudebimus: nisi forte credendum est, animam cum de iis quę propter ipsam bona sunt gaudere possit, de iis ex quibus ipsa bona est, non posse gaudere.

Mens quo modo triũphat de numeris temporalibus. Caput XV.

1. Cor. 15.

D

Roma. 8.

Sed hæc actio qua sese anima, opitulante deo & domino suo ab amore inferioris pulchritudinis extrahit, debellans atque interficiens aduersus se militantem consuetudinem suam, ea victoria triumphatura in semetipsa de potestatibus aëris huius, quibus inuidẽtibus & præpedire cupientibus, euolat ad suam stabilitatẽ & firmamentum deum, nónne tibi videtur ea esse virtus quæ temperantia dicitur? DI. Agnosco & intelligo. MA. Quid porrò, cum in hoc itinere proficit, iam æterna gaudia præsentientem ac pene prehendentem, num amissio rerum tẽporalium, aut mors vlla deterret iam valentem dicere infirmioribus sociis. Bonum est mihi dissolui & esse cum Christo, manere autẽ in carne necessariũ propter vos? DI. Sic existimo. MA. At ista

Philip. 1.

E eius affectio qua nullas aduersitates mortẽmve formidat, quid aliud quàm fortitudo dicenda est? DI. Et hoc agnosco. MA. Iam vero ipsa eius ordinatio qua nulli seruit nisi vni deo, nulli coæquari nisi purissimis animis, nulli dominari appetit nisi naturæ bestiali atque corporeæ, quæ tandem virtus tibi esse videtur? DI. Quis non intelligat hanc esse iusticiam? MA. Recte intelligis. Sed illud iam quæro, cum prudentiam superius eam esse constiterit inter nos, qua intelligit anima vbi ei consistendum sit, quo sese attollit per temperantiam, id est, conuersionem amoris in deum, quę charitas dicitur, & auersionem ab hoc seculo, quam etiam fortitudo & iusticia comitantur: vtrum existimes cum ad suæ dilectionis & conatus fructum perfecta sanctificatione peruenerit, perfecta etiam viuificatione illa corporis sui, & deletis de memoria phantasmatum turbis apud deum ipsum solo deo viuere cœperit, cum impletum fuerit, quod diuinitus nobis hoc modo promittitur. Dilectissimi nunc filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus: Scimus cum apparuerit, similes illi erimus, quoniã videbimus eum sicuti est. Quæro ergo

De quatuor virtutibus, an & quo modo sint in beatis. Cap. XVI.

1. Ioan. 3.

F vtrum existimes has ibi virtutes quas commemorauimus etiam tunc futuras? DI. Non video quo modo cum aduersa præterierint, quibus oblectantur, aut prudentia ibi esse possit, quæ non eligit quid sequatur nisi in aduersis: aut temperantia, quæ amorem non auertit nisi ab aduersis: aut fortitudo, quæ nõ tolerat nisi aduersa: aut iusticia, quæ non appetit æquari beatissimis animis, & inferiori naturę dominari nisi in aduersis, id est, nondum assecuta idipsum quod appetit. MA. Non, vsquequaq; absurda est responsio tua, & quibusdam doctis visum hoc esse nõ nego. Sed ego consulens libros, quos nulla antecellit authoritas, ita inuenio dictũ esse, Gustate & videte, quoniam suauis est dominus. Quod Apostolus etiam Petrus sic interposuit, Si tamen gustastis quoniam suauis est dominus. Hoc esse arbitror quod agitur in his virtutibus, quæ ipsa conuersione animam purgant. Non enim amor temporalium rerum expugnaretur, * nisi aliqua suauitate æternarum. Vbi autem ventum fuerit ad illud quod canitur, Filij autem hominum sub tegmine alarum tuarum sperabunt:

Psal. 33.

1. Petri. 2.

** al. expurgaretur.*

 Et, Inebria-

G Et, Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ, nõ iam gustatu suauem fore dominum dicit. Sed vides quæ inundatio & affluentia prædicetur fontis æterni, quam etiam ebrietas quædam consequitur: quo nomine mihi videtur mirabiliter significari obliuio illa secularium vanitatum atque phantasmatum. Contexit deinde cætera & dicit, In lumine tuo videbimus lumen. Prætende misericordiam tuam scientibus te. In lumine scilicet Christo accipiendum, qui sapientia dei est, & lumen toties appellatur. Vbi ergo dicitur, & videbimus, & scientibus te, negari non potest futura ibi esse prudentia. † An videri verum bonum animæ & sciri potest vbi nulla prudentia est? DI. Iam intelligo. MA. Quid? recti corde possunt esse sine iusticia? DI. Recognosco isto nomine crebrius significari iusticiam. MA. Quid ergo admonet aliud propheta idem consequenter cum canit, Et iusticiam tuam iis qui recto sunt corde? DI. Manifestum est.

† vbi ergo de° videbitur à sciẽtib° se, negari potest futurã ibi esse prudentiã?

MA. Age deinceps, recordare si placet satis nos superius tractasse superbia labi animam ad actiones quasdam potestatis suæ, & vniuersali lege neglecta in agen-
H da quædam priuata cecidisse, quod dicitur apostatare à deo. DI. Memini vero. MA. Cum ergo id agit, ne vlterius id delectet aliquãdo, nónne tibi videtur amorem suum figere in deum, & ab omni inquinamento temperatissime & cautissime & securissime viuere? DI. Videtur sanè. MA. Vide etiam quemadmodum id quoq; adiungat propheta dicens, Non veniat mihi pes superbiæ. Pedem enim appellans discessum lapsumve significat, à quo anima temperando inhærens deo viuit in æternum. DI. Accipio & sequor. MA. Restat igitur & fortitudo. Sed vt temperantia contra lapsum qui est in libera voluntate, sic fortitudo contra vim valet, qua etiam cogi quis potest, si minus fortis sit ad ea quibus auertatur, & miserrimus iaceat. Hæc autẽ vis decenter in scripturis manus nomine significari solet. Qui porrò hanc vim, nisi peccatores conantur inferre? Quod tunc per † idipsum communitur anima, & custoditur firmamento dei, vt hoc illi nullo modo vndecunque possit accidere, potentiam quandam stabilem, & vt ita dicam, impassibilem gerit, quæ nisi quid tibi displicet, rectè fortitudo nominatur, & eam dici arbitror, cum adiungitur, Neque manus peccatorum dimoueat me. Sed siue hoc, siue aliud in his verbis intel-
I ligendum sit, ni negabis in illa perfectione ac beatitate animam constitutam & conspicere veritatem, & immaculatam manere, & nihil molestiæ pati posse, & vni deo subdi, cæteris vero supereminere naturis? DI. Imò aliter eam perfectissimam & beatissimam esse posse non video. MA. Hæc ergo contemplatio, sanctificatio, impassibilitas, ordinatio eius, aut illæ quatuor virtutes perfectæ atque consummatæ, aut ne de nominibus cum res conueniant frustra laboremus, pro istis virtutibus, quibus constituta in laboribus vtitur anima, tales quædam potentiæ in æterna vita sperandæ sunt.

† autem contra.

Contẽplatio prudentia, sanctificatio tẽperãtiæ, impassibilitas fortitudinis, ordinatio iusticiæ.

Quod peccatrix anima numeros agat, & numeris agat.

Cap. XVII.

Nos tamen meminerimus, quod ad susceptam præsentem disputationem maxime pertinet, id agi per prouidentiam dei, per quam cuncta creauit & regit, vt & peccatrix & ærumnosa anima numeris agatur, & numeros agat vsque ad infimam † carnis corruptionem: qui certe numeri minus minúsque pulchri esse possunt, penitus vero carere pulchritudine non possunt. Deus autem summe bonus & summe iustus, nulli inuidet pulchritudini, quæ siue † damnatione animæ, siue† regressione, siue† permansione fabricatur. Numerus autem & K
ab vno incipit, & æqualitate ac similitudine pulcher est, & ordine copulatur. Quamobrem quisquis fatetur nullam esse naturam, quæ non vt sit quicquid est appetat vnitatem, suique similis inquantum potest esse conetur, atque ordinem proprium vel locis, vel temporibus, vel incorporeo quodam librameto salutem suã teneat, debet fateri ab vno principio per æqualem illi ac similem speciem diuitiis bonitatis eius, qua inter se vnum & duo charissima vt ita dicam charitate iunguntur, omnia facta esse atque condita quæcunque sunt, in quantumcunque sunt. Quare ille versus à nobis propositus, Deus creator omnium, non solum auribus sono numeroso, sed multo magis est animæ sententiæ sanitate & veritate gratissimus. Nisi forte mouet te tarditas eorum vt mitius loquar, qui negãt de nihilo fieri posse aliquid, cum id omnipotens deus fecisse dicatur. An vero faber potest rationabilibus numeris, qui sunt in arte eius, sensuales numeros, qui sunt in consuetudine eius operari: & sensualibus numeris progressores illos quibus membra in operando mouet, ad quos iam interualla temporum pertinent, & his rursus formas visibiles de ligno fa-
bricari, locorum interuallis numerosas: & rerum na- L
tura dei nutibus seruiens, ipsum lignum de terra & cæteris elementis facere non potest, & ipsa extrema non poterat de nullo? Imò & arboris locales numeros, temporales numeri antecedant necesse est. Nullum enim stirpium genus quod nõ certis pro suo semine dimensionibus temporum & coalescat & germinet, & in auras emicet & folia explicet & roboretur, & siue fructus, siue ipsius ligni occultissimis numeris vim rursus seminis referat: quanto magis animalium corpora, in quibus interualla membrorũ numerosam parilitatem multo magis aspectibus offerunt. An ista de elementis fieri possunt, & ipsa elementa non potuerunt fieri de nihilo? Quasi vero quicquam sit in eis vilius & abiectius quàm terra est, quę primo generalem speciem corporis habet, in qua vnitas quædã & numeri & ordo conuincitur? Nanq; ab aliqua impertili nota in longitudinem necesse est porrigatur quælibet eius quantumuis parua particula, tertiam latitudinem sumat, & quartam altitudinem qua corpus impletur. Vnde ergo iste à primo vsque ad quartum progressionis modus? vnde & ęqualitas partium, quæ & in longitudine & latitudine & altitudine reperitur? vnde conrationalitas quædam? Ita
enim malui analogiam vocare, vt quam rationem ha- M
bet longitudo ad impertilem notam, eandem latitudo ad longitudinem, & ad latitudinem habeat altitudo. Vnde quæso ista, nisi ab illo summo atque æterno principatu numerorum, & similitudinis, & æqualitatis, & ordinis veniunt? Atqui hæc si terræ ademeris, nihil erit. Quocirca omnipotens deus terram fecit? & de nihilo terra facta est. Quid porro ipsa species, qua item à cæteris elementis terra discernitur? Nónne & vnum aliquid quantum accepit ostentat, & nulla pars eius à toto est dissimilis, & earundem partium connexione atque concordia suo genere saluberrimam sedem infimam tenet? Cui superfunditur aquarum natura, nitens & ipsa ad vnitatẽ speciosior & perlucidior propter maiorem similitudinem partium, & custodiẽs locum ordinis & salutis suæ? Quid de aëris natura dicam, multo faciliore complexu ad vnitatem nitẽte, & tanto speciosiore, quanto speciosiores aquæ sunt terris, quantoq; ad superiorem salutẽ altior terra nititur? Quid de cœli supremo ambitu, quo tota vniuersitas visibilium corporum

† infirmam.

† sine.

A porum terminatur, & summa in hoc genere species, ac saluberrima loci excellentia? Ista certa omnia quæ carnalis sensus ministerio numeramus, & quæcunq; in eis sunt, locales numeros, qui videntur esse in aliquo statu, nisi præcedentibus intimis & in silentio temporalibus numeris qui sunt in motu, nec accipere illos possũt nec habere. Illos itidem temporum interuallis agiles præcedit & modificat vitalis motus, seruiens domino rerum omnium, non temporum habens digesta interual-

1. Retract. cap. 1. la numerorum suorum, sed tempora ministrante potentia, super quam rationales & intellectuales numeri beatarum animarum atque sanctarum, legẽ ipsam dei,

Matt. 10. sine qua folium de arbore nõ cadit, & cui nostri capilli numerati sunt, nulla interposita natura excipientes, vsque ad terrena & inferna iura transmittunt.

Conclusio operis. Quæ potui & sicut potui de tantis tantillus tecum contuli. Sermonem autem hunc nostrum mandatum literis si qui legunt, sciant multo infirmioribus hæc esse scripta, quàm sunt illi, qui vnius summi dei consub-

† quo. Roma. 11. stantialem & incommutabilem trinitatẽ, ex qua † omnia, per quem omnia, in quo omnia duorum testamen-

B torum authoritatem secuti venerãtur & colunt, ea credendo, sperando, & diligendo. Hi enim non scintillãtibus humanis ratiocinationibus, sed validissimo & flagrantissimo charitatis igne purgãtur. Nos autem dum negligendos esse nõ existimamus quos hæretici ratio-

† notionis. tus † & scientiæ fallaci pollicitatione decipiũt, tardius incedimus, consyderatione ipsarum viarum, quàm sancti viri qui eam volando non dignantur attendere. Quod tamen facere non auderemus, nisi multos pios Ecclesiæ catholicæ matris optimæ filios, qui puerilibus studiis loquendi ac disserendi facultatem quantum satis est consecuti essent, eadem refellendorum hæreticorum necessitate fecisse videremus.

LIBRORVM DE MVSICA FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, CONTRA ACADEMICOS LIBER PRIMUS.

C

Romaniani animum inuitat ad veram philosophiã Cap. 1. 1. Retrac. 1.

VTINAM Romaniane, hominem sibi aptum ita vicissim virtus fortunæ repugnanti posset auferre, vt ab ea sibi auferri neminem patitur: iam tibi profecto iniecisset manus, suiq; iuris te esse proclamans, & in bonorum certissimorum possessionem traducens, ne prosperis quidem casibus seruire permitteret. Sed quoniam ita comparatum est, siue pro meritis nostris, siue pro ne-

1. Retract. cap. 1. cessitate naturæ, vt diuinum animum mortalibus inhærentem, nequaquam sapientiæ portus accipiat, vbi neque aduersante fortunæ flatu, neque secundante moueatur, nisi eò illum fortuna ipsa, vel secunda, vel quasi aduersa perducat: nihil pro te nobis aliud quàm vota restant, quibus ab illo cui hæc curæ sunt deo si possumus impetremus: vt te tibi reddat, ita enim facile reddet & nobis, sinatq; mentem illam tuam, quæ respira-

tionem iamdiu parturit, aliquando in auras veræ li- D

† fortasse. bertatis emergere. Etenim fortuitum, † quæ vulgo fortuna nominatur, occulto quodam ordine regitur, nihilq; aliud in rebus casum vocamus, nisi cuius ratio & causa secreta est: nihilq; seu commodi seu incommodi contingit in parte, quod non conueniat & congruat vniuerso. Quam sententiam vberrimarum doctrinarum oraculis editam remotamq; longissime ab intellectu profanorum, se demonstraturam veris amatoribus suis, ad quã te inuito, philosophia pollicetur. Quãobrem cum tibi tuo animo indigna multa accidunt, ne te ipse contemnas. Nam si diuina prouidentia pertenditur vsque ad nos, quod minime dubitandum est, mihi crede, sic tecum agi oportet vt agitur: nam cum

* al. semp. tanta quanta sępe * admiror indole tua, ab ineũte adolescẽtia adhuc infirma ratione, atque lapsante vestigio humanam vitam errorum omniũ plenissimam ingrederis, excepit te circunfluentia diuitiarum, quę illã ætatem atque animum quę pulchra & honesta videbantur auide sequentem, illecebrosis cœperat absorbere gurgitibus, nisi inde te fortunę illi flatus, qui putantur aduersi, eripuissent penè mergentem. An vero si edentem te E munera vrsorum & nunquam ibi antea visa spectacula ciuibus nostris, theatricus plausus semper prosperrimus accepisset: si stultorum hominum, quorum immẽsa turba est, conflatis & consentientibus vocibus ferreris ad cœlum: si nemo tibi auderet esse inimicus: si municipales tabulæ te non solum ciuium, sed etiam vicinorum patronum ære signarent, collocarentur statuæ, influerent honores, adderentur etiam potestates quæ municipalem habitum supercrescerent: conuiuiis quotidianis mensæ opimæ struerentur: quod cuique esset necesse, quod cuiusque etiam deliciæ sitirent, indubitãter peterent, indubitanter haurirent, multa etiam nõ petentibus funderentur, resq; ipsa familiaris diligenter à tuis fideliterq; administrata, idoneam se tantis sumptibus paratamq; pręberet. Tu interea viueres in ædificiorum exquisitissimis molibus, in nitore balnearũ, in tesseris quas honestas non respuit, in venatibus, in conuiuiis, in ore clientium, in ore ciuium, in ore denique populorum humanissimus, liberalissimus, mundissimus, fortunatissimus (vt fuisti) iactareris, quisquam tibi Romaniane beatæ alterius vitæ, quę sola beata est, quisquã F quæso mentionem facere auderet? Quisquam tibi persuadere posset non solum te felicem nõ esse, sed eo maxime miserum, quo tibi minime videreris. Nunc vero quàm te breuiter admonendum, tot & tanta quæ pertulisti aduersa fecerunt. Non enim tibi alienis exemplis persuadendum est quàm fluxa & fragilia, & plena calamitatum sint omnia quæ bona mortales putant, cum ita ex aliqua parte bene expertus sis, vt ex te cæteris persuadere possimus. Illud ergo, illud tuũ, quo semper decora & honesta desyderasti: quo te liberalem magis q̃ diuitem esse maluisti: quo nunquam concupisti esse potentior quàm iustior, nunquam aduersitatibus improbitatibusque cessisti, illud ipsum inquam diuinũ, quod in te nescio quo vitæ huius somno veternóque sopitũ est, variis illis durisque iactationibus secreta prouidentia excitare decreuit. Euigila, euigila, oro te multum: mihi crede, gratulaberis quod pene nullis prosperitatibus quibus tenentur incauti, mundi huius tibi dona blandita sunt. Quæ meipsum captare moliebãtur quotidie ista cantantem, nisi me pectoris dolor ventosam professionem abiicere, & in philosophiæ gremium cõfugere coëgisset. Ipsa me nunc in ocio, quod vehementer opta-

G ter optauimus, nuti it, ac fouet: ipsa me penitus ab illa superstitione, in quam te mecum præcipitem dederam, liberauit: ipsa enim docet, & vere docet nihil omnino colendum esse, totumq; contemni oportere, quicquid mortalibus oculis cernitur, quicquid vllus sensus attingit. Ipsa verissimum & secretissimum deum perspicue se demonstraturam promittit, & iam iamq; quasi per lucidas nubes ostentare dignatur. In hac mecum studiosissime viuit noster Licentius: ad eam totus à iuuenilibus illecebris voluptatibúsque conuersus est, ita vt eum non temere patri audeam imitãdum proponere. Philosophia est enim, à cuius vberib⁹ se nulla ætas queretur excludi, ad quam auidius retinendam & hauriendam quò te incitarem, quamuis tuam sitim bene nouerim, gustum tamen mittere volui, quem tibi suauissimum, & vt ita dicam, inductoriũ fore, peto ne frustra sperauerim. Nam disputationem quam inter se Trigetius & Licẽtius habuerunt, relatam in literas, tibi misi. Illum quoque adolescentem, quasi ad detergendum fastidium disciplinarum aliquantum sibi vsurpasset militia, ita nobis magnarum honestarumq; artium ardẽ-
H tissimum edacissimumq; restituit. Pauculis igitur diebus transactis, posteaquam in agro viuere cœperamus, cum eos ad studia hortans atque animans, vltra quàm optaueram paratos & prorsus inhiãtes viderem, volui tentare pro ætate quid possent: præsertim cum Hortensius liber Ciceronis iam eos ex magna parte conciliasse philosophiæ videretur. Adhibito itaq; notario, ne auræ laborem nostrum discerperent *, nihil perire permisi. Sanè in hoc libro res & sententias illorum, mea vero & Alipij etiã verba lecturus es. Cũ igitur omnes hortatu meo vnum in locum ad hoc cõgregati essemus, vbi opportunum visum est, Nunquid nam dubitatis, inquam, verum nos scire oportere? Minime, ait Trigetius, cæterique se vultu ipso approbasse significauerunt. Quid si, inquam, etiam non comprehenso vero beati esse possimus, necessariã veri comprehẽsionem arbitramini? Hic Alipius, Huius quæstionis, inquit, iudicem me tutius esse puto. Cum enim iter mihi in vrbẽ sit constitutum, oportet me onere alicuius suscipiendæ partis releuari, simul quod facilius iudicis partes q̃ cuiusquam defensoris cupiam delegare possim. Quare
I dehinc pro alterutra parte ne à me quicquam expectetis. Quod ei cũ concessum esset ab omnibus, & ego rogationem repetissem. Beati certe, inquit Trigetius, esse volumus, & si ad hãc rem possumus absq; veritate peruenire, quærenda nobis veritas nõ est. Quid hocipsum, inquam? Existimatis ne beatos nos esse posse, etiam nõ inuenta veritate? Tunc Licentius, Possumus, inquit, si verum quæramus. Hic cum ego cæterorum sentẽtiam nutu flagitassem, Mouet me, inquit Nauigius, quod à Licentio dictum est. Potest enim fortasse hocipsum esse beate viuere, in veritatis inquisitione viuere. Defini ergo, ait Trigetius, quid sit beata vita, vt ex eo colligam quid respondere conueniat. Quid cẽses, inquam, esse aliud beate viuere, nisi secundum id quod in homine optimum est viuere? Temere, inquit, verba non fundam, nam idipsum optimum quid sit, definiendum mihi abs te peto *†. Quis, inquam dubitauerit nihil aliud esse hominis optimum, quàm eam partem animi, cui dominanti obtemperare conuenit cætera quæque, quæ in homine sunt? Hæc autem ne aliam postules definitionem, mens aut ratio dici potest. Quod si tibi nõ videtur, quære quo modo ipse definias vel beatam vitam, vel hominis optimum. Assentior, inquit. Quid ergo, vt ad propositum, inquam, redeamus, videtúr ne tibi non inuento vero beate posse viui, si tantum quæratur? Repeto, inquit, sententiam illam meam: minime videtur. Vos, inquam, quid opinamini? Tum Licẽtius, Mihi prorsus, inquit, videtur: nam maiores nostri, quos sapiẽtes beatosq; accepimus, eo solo quod verum quærebant, bene beateq; vixerunt. Ago gratias, inquã, quod cum Alipio me iudicẽ fecistis, cui fateor inuidere iam cœperam. Quoniam igitur alteri vestrum videtur, beatam vitam sola inuestigatione veritatis, alteri non nisi inuentione posse contingere. Nauigius autem paulo ante ostendit in tuam Licenti partem se velle transire, magnopere expecto quales sententiarum vestrarũ patroni esse possitis. Res enim magna est, & diligẽti discussione dignissima. Si res magna est, ait Licentius, magnos viros desyderat. Noli quærere, inquam, præsertim in hac villa, quod vbiuis gentium reperire difficile est, sed potius explica, cur id quod abs te non temere, vt opinor, prolatum est, & qua tibi ratione videatur: nam & maximæ res cum à paruis quæruntur, magnos eos solent efficere. Quoniam te, inquit, video magnopere nos vrgere, vt aduersum inuicẽ disputemus, quod te vtiliter velle confido, Quæro cur beatus esse nõ possit, qui verum quærit, etiam si minime inueniat? Quia beatũ, inquit Trigetius, volumus esse perfectum, in omnibus sapientem. Qui autem adhuc quærit, perfectus non est. Hunc igitur quo modo asseras beatum, omnino non video. Et ille, Potest apud te, inquit, vincere * authoritas maiorum? Non omnium, inquit Trigetius. Quorum tandem? Ille, eorum scilicet, qui sapientes fuerunt. Tum Licentius, Carneades, inquit, tibi sapiens non videtur? Ego ait, Græcus non sum, nescio Carneades iste qui fuerit. Quid, inquit Licentius, de illo nostro Cicerone, quid tandem existimas? Hic cum diu tacuisset, Sapiens fuit, inquit. Et ille, Ergo eius de hac re sentẽtia habet apud te aliquid ponderis? Habet, inquit. Accipe igitur quæ sit, nam eam tibi excidisse arbitror. Placuit enim Ciceroni nostro, beatũ esse qui veritatem inuestigat, etiam si ad eius inuentionẽ non valeat peruenire. Vbi hoc, inquit, Cicero dixit? Et Licentius, Quis ignorat eum affirmasse vehementer, nihil ab homine percipi posse, nihílque remanere sapienti, nisi diligentissimam inquisitionem veritatis? Propterea, quia si incertis rebus esset assensus, etiam si fortasse veræ forent, liberari ab errore non posset, quæ maxima est culpa sapientis. Quamobrem si & sapientem necessario beatum esse credendum est, & veritatis sola inquisitio perfectum sapientiæ munus est, quid dubitamus existimare beatam vitam, etiam per seipsa inuestigatione veritatis posse contingere? Tum ille, Licẽtne tandem ad ea quæ temere cõcessa sunt, redire rursum? Hic ego: Illi hoc non solent concedere (inquam) quos ad disputandum non inueniẽdi veri cupiditas, sed ingenij puerilis iactantia impellit. Itaq; apud me, præsertim cum adhuc nutriendi educandiq; sitis, non solum conceditur, sed etiam in præceptis habeatis volo, ad ea vos discutienda redire oportere, quæ cõcesseritis incautius. Et Licentius: Non parũ in philosophia profectum puto, inquit, cum in comparatione recti veriq; inueniendi cõtemnitur à disputante victoria. Itaque libenter obsequor præceptis & sentẽtiæ tuæ, & Trigetium ad id quod se temere concessisse arbitratur, res enim mei iuris est, redire permitto. Tum Alipius: Suscepti à me officij nõdum partes esse vosmetipsi mecum recognoscitis. Sed quoniã id iamdudũ disposita profectio interrumpere

*Marginal notes (left): 1. Retract. cap. 1. — * al. dissiparent. — Sũmũ boñ bonũ quid. Cap. II. — *† al. puto. — 1. Retract. cap. 1.*

*Marginal notes (right): K — Felicitas in inuestigatione veri. Cap. III. — L — * al. viuere. — M*

A rumpere me cōpellit, pro meo quoq; munere geminatam sibi potestatem particeps mecū iudicij non renuet vsque in reditum meum. Video enim hoc vestrum certamen longius progressurū. Et cum discessisset, Quod, inquit Licentius, temere concesseras, profer. Et ille: Temere dedi, inquit, Ciceronem fuisse sapientem. Ergóne Cicero sapiēs non fuit, à quo in Latina lingua philosophia & inchoata est & perfecta? Et si concedam, inquit, esse sapientem, non omnia tamen eius probo. Atqui oportet multa eius alia refellas, vt non impudenter hoc de quo agitur, improbare videaris. Quid si hoc solum nō recte sensisse illum affirmare paratus sum, vestra, vt opinor, nihil interest, nisi cuius ponderis ad id quod volo asserendū, rationes afferā. Perge, inquit ille. Quid enim, inquit, audeam contra eum, qui se Ciceronis adversarium profitetur? Hic Trigetius: Volo attendas, ait, tu iudex noster, quemadmodū superius beatam vitam definieris: dixisti nanq; eum beatum esse, qui secundum eam partem animi viuit, quam cæteris conuenit imperare. Tu autem Licenti volo vel nunc mihi concedas: iam enim libertate, in quā maxime nos vindicaturam se philosophia pollicetur, iugum illud authoritatis excussi, perfectum non esse qui adhuc veritatem requirit.

1. Retract. cap. 1.

B Tum ille post diuturnum silentium, Non cōcedo, inquit. Et Trigetius: Cur quæso? explica. Istic sum enim, & habeo audire, quo pacto posit & perfectus homo esse, & adhuc quærere veritatem. Hic ille: Qui ad finem, inquit, non peruenit fateor quod perfectus non sit. Veritatem autem illam solum deum nosse arbitror: aut forte hominis animam, cum hoc corpus, hoc est, tenebrosum carcerem dereliquerit. Hominis autem finis est perfecte quærere veritatē. Perfectum enim quærimus, sed tamen hominem. Et Trigetius. Non igitur potest beatus esse homo. Quo modo enim, cum id quod magnopere concupiscit, assequi nequeat? Potest autem homo beate viuere, siquidem potest secundum eam partem animi viuere quam dominari in homine fas est. Potest igitur verum inuenire. Aut colligat se, & non concupiscat verum, ne cum id assequi nō potuerit, necessario miser sit. At hoc ipsum est beatum hominis, ait ille, perfecte quærere veritatē: hoc est enim peruenire ad finem, vltra quem non potest progredi. Quisquis ergo minus instanter quàm oportet veritatem quærit, is

Ibidem.

C ad finem hominis non peruenit. Quisquis autem tantum quantum homo potest ac debet, dat operam inueniendæ veritati, etiam si eam non inueniat, beatus est: Totum enim facit, quod vt faciat, ita natus est. Inuentio autem si defuerit, id deerit quod natura non dedit. Postremò cum hominem necesse sit aut beatum esse, aut miserum, nōnne demētis est eum qui dies noctésque quantum potest, instat inuestigandæ veritati, miserum dicere? Beatus igitur erit. Deinde illa definitio mihi, vt arbitror, vberius suffragatur: nam si beatus est, sicuti est, qui secundum eam partem animi viuit, quam regnare cæteris cōuenit, & hæc pars ratio dicitur, quæro vtrum non secundum rationem viuat, qui quærit perfecte veritatem? Quod si absurdum est, quid dubitamus beatum hominem dicere sola ipsa inquisitione veritatis? Mihi, ait ille, nec secundum rationem viuere, nec beatus omnino quisquis errat, videtur. Errat autem omnis qui semper quærit, nec inuenit. Vnde tibi vnum é duobus monstrandum est, aut errantem beatum esse posse, aut eum, qui quod quærit nunquam inuenit, non errare. Hic ille: Beatus errare non potest. Et cum diu siluisset: Non autem errat, inquit, cum

1. Retract. cap. 1.

Errorē non esse felicitatis capacē. Cap. IIII.

D quærit: quia vt non erret, quærit. Et Trigetius: Vt non erret quidem, inquit, quærit, sed errat cum minime inuenit. Ita autem tibi profuturum putasti, quod errare ille nō vult quasi nemo erret inuitus, aut quisquam omnino erret nisi inuitus. Tum ego, cum ille diu cunctaretur quid respōderet: Definiendum vobis est, inquam, quid sit error, facilius enim eius fines potestis videre, in quem iam penitus ingressi estis. Ego, inquit Licentius, definire aliquid idoneus nō sum: quanuis errorem definire sit facilius quàm finire. Ego, ait ille, definiā quod mihi facillimum est, non ingenio, sed causa optima. Nam errare est vtique semper quærere, nunquam inuenire. Ego, inquit Licentius, si vel istam definitionem facile possem refellere, iamdudum causæ meæ non defuissem. Sed quoniam aut res ipsa per se ardua est, aut ita mihi apparet, peto à vobis vt vsq; in crastinam lucē quæstio differatur, si nihil hodie quod respondeam reperire potuero, cū id sedulo mecum ipse voluā. Quod cum concedendum putarem, non renuentibus cęteris, deambulatum ire surreximus, nobisq; inter nos multa variaq; sermocinātibus, ille in cogitatione defixus fuit. Quod cum frustra esse sensisset, relaxare animum maluit, & nostro se sermoni miscere. Postea cū iam adue-

Errare quid sit.

E sperasceret, in eundem cōflictum redierāt: sed modum imposui, persuasiq; vt in alium diem differri paterētur. Inde ad balneas. Postridie autē cum cōsedissemus: Proferte, inquam, quod heri cœperatis. Tum Licentius: Distuleramus, inquit, disputationem, nisi fallor, rogatu meo, cum erroris definitio difficillima mihi esset. Hic planē, inquā, nō erras, quod vt tibi omen sit ad reliqua, libenter optauerim. Audi ergo, inquit, quod heri etiam nisi intercessisses, protulissem: Error mihi videtur esse falsi pro vero approbatio. In quem nullo pacto incidit, qui veritatem quærendam semper existimat. Falsum enim probare non potest, qui probat nihil. Nō igitur potest errare, beatus autem facillime esse potest. nam ne longius abeam, si nobisipsis, vt heri licuit, quotidie viuere liceret, nihil mihi occurrit cur nos beatos appellare dubitaremus. Viximus enim magna mentis tranquillitate, ab omni corporis labe animum vendicantes, & à cupiditatū facibus longissime remoti, dantes, quantum homini licet, operam rationi: hoc est, secundum illam diuinam partem animi viuentes, quam beatam vitam esse hesterna inter nos definitione con-

1. Retract. cap. 1.

Ibidem.

F uenit: atque, vt opinor, nihil inuenimus, sed tantummodo quæsiuimus veritatem. Potest igitur sola inquisitione veritatis, etiā si eam inuenire minime posit, homini beata vita contingere. Nā definitio tua vide quęso quanta facilitate excludatur notione communi. Etenim errare dixisti esse, semper quærere, & nunquā inuenire. Quid si quisquam nihil quærat, & interrogatus, verbi gratia, vtrùm nam modo dies sit, temere statímque noctem esse opinetur atque respondeat? Nōnne tibi videtur errare? Hoc igitur erroris genus vel immanissimum, non complexa est definitio tua. Quid si etiam non errantes complexa est, potest ne definitio vlla esse viciosior? Nam si quis Alexandriam quærat, & ad eam recto pergat itinere, non opinor potes eum errantem vocare. Quid si eandem viam varijs impeditus causis, longo agat tempore, & in ea morte præueniatur, nōnne & semper quæsiuit, & nunquam inuenit, nec tamen errauit? Non, inquit ille, semper quæsiuit. Recte dicis, ait Licentius, & bene admones. Inde enim prorsus nihil ad rem pertinet definitio tua: non enim ego beatum esse dixi, qui semper quærat veritatem.

Quod

G Quod ne fieri quidem potest: Primo, quia non semper homo est: Deinde, quia non ex quo tempore incipit esse homo, ex eo iam potest, ætate impediente, verum quærere. Aut si semper id putas dicendum, si nihil temporis, quo iam quærere potest, perire patitur, rursus tibi Alexãdriam redeundum est. Fac enim quenquam, ex quo tempore iter agere vel ætate vel negocio finitur, pergere occipere illam viam, atque vt supra dixi, cum deuiet nusquam, antequam perueniat tamen vita excedere, multum profecto errabis, si tibi errasse iste videbitur, quanuis omni quo potuit tempore, nec quærere desierit, nec inuenire potuerit quò pergebat. Quamobrem si & mea descripnio vera est, & secundum eam non errat ille qui perfecte quærit, quanuis nõ inueniat veritatem, beatúsque est ob eam rem, quod secundum rationem viuit. Tua vero definitio & frustra est, & si non esset, nihil eam curare deberẽ, si ex eo solum quod ego definiui, satis causa firmata est. Cur quæso nõdum est ista inter nos quæstio dissoluta? Hic Trigetius: Dás ne, inquit, sapientiam rectam viam vitæ esse? Do, inquit, sine dubio: sed tamen volo mihi sapientiam definias, vt sciam vtrum quæ mihi eadem & tibi esse videatur.

In inuestigatione veri felicitas.
Cap. V.

H Et ille: Parum tibi, ait, videtur definita hoc ipso quod nuoc interrogatus es? Etiam quod volui concessisti. Si enim non fallor, [non falso] recta via vitæ sapientia nominatur. Tum Licentius: Nihil mihi tam ridiculum, quàm ista definitio videtur, inquit. Fortasse, ait ille: Pedetentim tamen quæso, vt ratio præueniat risum tuum: nihil enim est fœdius risu, irrisione dignissimo. Quid enim? ait ille, nõnne fateris vitæ mortem esse contrariam? Fateor, ait. Mihi igitur, inquit ille, via vitæ nulla magis videtur, quàm ea qua quisque pergit, ne in mortem incidat. Assentiebatur Trigetius. Ergo si viator quispiam, diuerticulum vitans, quod à latronibus obsideri audierit, rectà ire pergat, atque ita euadat interitum, nõnne & viam vitæ & rectam secutus est: & eam sapientiam nominat nemo? Quo modo igitur omnis recta vitæ via sapientia est? Concessi enim esse, sed non solam. Definitio autem nihil complecti debuit, quod esset alienum. Itaque rursus defini, si placet, quid tibi videtur esse sapientia? Diu ille tacuit, Deinde: En, inquit, iterum definio, si hoc tu nunquam finire statuisti.

I Sapientia est via recta, quæ ad veritatem ducit. Similiter & hoc, inquit ille, refellitur: nam cum apud Virgilium Aeneæ dictum est à matre: Perge modo, & qua te ducit via dirige gressum, sequens hanc viam ad id quod dictum erat, id est, ad verum peruenit. Contende modo, si placet, vbi pedem ille incedens posuit, sapientiam posse dici: quanquam stulte prorsus istam descriptionem tuam effringere conor, nam causam meam nullatenus adiuuat. Etenim sapientiam nõ ipsam veritatem, sed viam quæ ad eam ducat esse dixisti. Quisquis ergo hac vtitur via, sapientia profecto vtitur: & qui sapientia vtitur, sapiens sit oecesse est. Sapiens igitur erit ille, qui perfecte quæsierit veritatem, etiam si ad eam nondum peruenerit: nam via quæ ducit ad veritatẽ, nulla vti opinor, intelligitur melius quàm diligens inquisitio veritatis. Hac igitur sola via vtens, iam iste sapiens erit. At nemo sapiens miser: omnis autem homo aut miser aut beatus. Beatum igitur faciet non tantum inuentio, sed ipsa per se inuestigatio veritatis. Tum ille arridens: Merito mihi, inquit, ista contingunt, dum aduersario in re non necessaria fidẽter assentior: quasi vero ego sim magnus definitor, aut quicquã in disputando magis superuacaneum putem.

1. Aeneid.

K Quis enim modus erit, si ego rursus velim definiri abs te aliquid, & rursus eiusdem definitionis verba, & consequentium item sigillatim omnia, fingens quod nihil intelligam, definire flagitem? Nã quid planissimum non meo iure definire cogam, si iure à me sapientiæ definitio postulatur? Cuius enim verbi in animis nostris apertiorem notionem natura esse voluit quàm sapientię? Sed nescio quo modo cum mentis nostræ veluti portum notio ipsa reliquerit, & verborũ sibi quasi vela tetenderit, occurrãt statim calumniarum mille naufragia. Quamobrem aut definitio sapientiæ ne requiratur, aut iudex noster in eius patrocinium dignetur descendere. Tum ego, cum iam stylum nox impediret, & quasi de integro magnum quiddam disserendum viderem oboriri, in alium diem distuli: nam disputare cœperamus sole iam in occasum declinante, diésque penè totus cum in rebus rusticis ordinãdis, tum in recensione primi libri Virgilij peractus fuit.

Deinde vt altera dies mox illuxit, ita enim res erant pridie constitutæ vt largum esset ocium, statim peragendum negocium susceptum est. Tum ego: Heri postulasti (inquam) Trigeti, vt à iudicis munere ad

Vera sapientia quid.
Cap. VI.

L sapientiæ patrocinium descenderem: quasi vero quenquam in sermooe vestro aduersarium sapientia pateretur, aut te eam defendente ita laboraret, vt maius implorare deberet auxilium. Nam neque inter vos aliud quærendum natum est, quàm quid sit sapientia, in quo eam vestrum neuter oppugnat, quia vterq; desyderat. Neque si tu in definienda sapientia defecisse te putas, propterea reliqua defensio sententiæ tuæ tibi deferenda est. Itaque à me nihil aliud habebis quàm definitiõnem sapientiæ, quæ nec mea nec noua est, sed & priscorum hominum, & quam vos miror non recordari. Non enim nunc primum auditis sapientiam esse rerum humanarum diuinarúmque scientiam. Hic Licentius, quem post istam definitionem diu putabam quęsiturum esse quid diceret, subiecit statim: Cur ergo non quæso sapientiam vocamus flagitiosissimum illum hominem, quem ipsi bene nouimus per innumera scorta solere dissolui: Albicerium dico illũ, qui apud Carthaginem multos annos consulentibus mira quædam & certa respõdit? Innumerabilia commemorare possem,

Sapientia quid sit.

Albicerius.

M nisi & apud eos loquerer qui experti sunt, & paucis nũc satis sit ad id quod volo. Nõnne coclearium (mihi autem dicebat) cum domi non inueniretur, tuo iussu percunctatus, non solum quid quæreretur, verumetiam nominatim cuius res esset, & vbi lateret, citissime verissimeq; respondit? Item me præsente, omitto illud quod in eo quod rogabatur, nihil omnino falsus est: sed cum puer qui nummos ferebat, certam eorum partem cum ad eum pergeremus furatus esset, omnes sibi numerari iussit, coëgitque illum ante oculos nostros quos abstulerat reddere, priusquam omnino ipsum aut eosdem nummos vidisset, aut quantum sibi ablatum fuerit audisset è nobis. Quid quod doctissimum & clarissimum virum Flaccianum mirari solitum esse abs te accepimus? Qui cum de fundo emendo esset locutus, ad illum diuinum rem ita detulit, vt quid egisset, si potis esset, ediceret. Atque ille statim non modo negocij genus, sed etiam, in quo ille vehementer clamabat admirans, ipsum fundi nomen pronunciauit, cum ita esset absurdum, vt vix eius Flaccianus ipse meminisset. Iam illud sine stupore animi non queo dicere, quod amico nostro discipulo tuo sese volenti exagitare, flagitantíque insolẽter, vt diceret quid secum ipse tacitus voluer-

ret,

A ret, Virgilij verſum eū cogitare reſpōdit. Cum ille obſtupefactus negare non poſſet, perrexit quærere quiſnā verſus eſſet. Nec Albicerius, qui Grammatici ſcholam vix tranſiens vidiſſet aliquando, verſum ipſum ſecurus & garrulus canere dubitauit. Num igitur aut res humanæ erant, de quibus ille cōſulebatur, aut ſine rerum diuinarum ſcientia eam certa cōſulentibus & vera reſpondit, aut vtrunque abſurdum eſt? Nam & humanæ res nihil ſunt aliud quàm res hominum, vt argentum, nummi, fundus, poſtremo ipſa etiam cogitatio. Et res diuinas quis non rectè arbitretur eſſe, per quas homini diuinatio ipſa contingit? Sapiēs ergo fuit Albicerius, ſi ſapientiam rerum humanarum diuinarúmque ſcientiam eſſe illa definitione concedimus.

Philoſophia quid. Cap. VII.

Hic ille. Primo, inquit, ego ſcientiā non appello, in qua ille qui eam profitetur, aliquando fallitur. Scientia enim non ſolum cōprehenſis, ſed ita comprehenſis rebus cōſtat, vt neq; in ea quiſquam errare, nec quibuſlibet aduerſantibus impulſus nutare debeat. Vnde veriſſime à quibuſdam philoſophis dicitur, in nullo eā poſſe niſi in ſapiente inueniri, qui non modo perceptū habere debet id quod tuetur ac ſequitur, verumetiam in-B concuſſum tenere. Scimus autem illum quem commemoraſti, multa ſæpe falſa dixiſſe, quod non ſolum aliis mihi referentibus comperi, ſed præſens aliquando ipſe percepi. Eúm ne igitur ſcientem vocem, cum ſæpe falſa dixerit, quem non vocarem, ſi conſtanter vera dixiſſet? Hoc me de aruſpicibus & de auguribus, & de his omnibus qui ſydera conſulunt, & de coniectoribus dixiſſe putato. Aut aliquem ex hoc genere hominum proferte ſi poteſtis, qui conſultus nunquam de reſponſis ſuis dubitauerit, nunquam poſtremo falſa reſpōderit. Nam de vatibus nihil mihi puto eſſe laborandum, qui mente loquuntur aliena. Deinde res humanas eſſe vt concedam res hominum, quicquam tu exiſtimas noſtrum eſſe, quod nobis vel dare vel eripere caſus poteſt? Aut cum rerum humanarum ſcientia dicitur, ea dicitur, qua quiſquam nouit vel quot, vel quales fundos habeamus: quid auri, quid argenti, quidq; denique alienorum carminum cogitemus? Illa eſt humanarum rerum ſcientia, quæ nouit lumen prudentiæ, temperantiæ decus, fortitudinis robur, iuſticiæ ſanctitatem. Hæc enim

1. Retract. cap. 1.

ſunt quæ nullā fortunam metuentes, vere noſtra dicere C audemus: quæ ſi Albicerius ille didiciſſet, nunquam, mihi crede, tam luxurioſe deformiterq; vixiſſet. Quod autem dixit, quem verſum volueret animo ille à quo conſulebatur, neque hoc puto inter res noſtras eſſe numerandum: Non quo negem honeſtiſsimas diſciplinas ad poſſeſsionem quandam noſtri animi pertinere, ſed quia verſum alienum etiam imperitiſsimis canere ac pronunciare conceſſum eſt. Ideoq; talia cum in memoriam noſtram incurrerint, non mirum [eſt] ſi ſentiri poſſunt ab huius aëris animalibus quibuſdam viliſsimis, quos dæmonas vocant, à quibus nos ſuperari acumine ac ſubtilitate ſenſuum poſſe concedo, ratione autem nego. Atque id fieri neſcio quo modo ſecretiſsimo atque à noſtris ſenſibus remotiſsimo. Non enim, ſi miramur apiculam melle poſito, neſcio qua ſagacitate, qua hominem vincit, inde auolare, ideo eam nobis præponere, aut ſaltem comparare debemus. Itaquè vellem magis iſte Albicerius, ab eo qui diſcere cuperet, interrogatus ipſa metra docuiſſet, vel coactus à quopiā cōſultorum, de re ſibi ſtatim propoſita verſus proprios ceciniſſet. Quod eūdem Flaccianum ſæpe dixiſſe ſoles commemorare, cum illud diuinationis genus magna mentis altitudine derideret atq; deſpiceret, idq; neſcio D cui abiectiſsimæ animulæ, ſic enim dicebat, tribueret, quo ille quaſi ſpiritu admonitus vel inflatus, hęc reſpōdere ſolitus eſſet. Quærebat enim vir ille doctiſsimus ab iis qui talia mirarentur, num Grāmaticam vel Muſicam vel Geometriam Albicerius poſſet docere? Quis autem illum noſſet & non iſtorum omnium imperitiſſimum fateretur? Quamobrem ad extremum hortabatur, vt animos ſuos ij qui talia didiciſſent, illi diuinationi ſine dubitatione præferrent, darentq; operam his diſciplinis inſtituere atq; adminiculari ſuam mentem, quibus aëream iſtam inuiſibilium animantium naturam tranſilire, & eam ſuperuolāre contingeret.

Hariol' an ſapiens, & quid ſit ſapiens. Cap. VIII.

Iam res diuinæ, cum omnibus cōcedentibus, meliores anguſtioresq; multo quàm humanæ ſint, quo pacto ille eas aſſequi poterat, qui quid eſſet ipſe neſciebat? Niſi forte exiſtimas ſydera, quæ quotidie contemplamur, magnum quiddam eſſe in comparatione veriſsimi & ſecretiſsimi dei, quē raro fortaſſe intellectus, ſenſus autem nullus attingit, hęc autē preſto ſunt oculis noſtris. Nec iſta igitur ſunt illa diuina, qualia ſe ſola ſcire ſapientia profitetur. Cætera autem quibus iſti, neſcio qui, diuinantes, vel ad vanam iactantiam, vel ad quæſtum E abutuntur, quæ ſyderibus profecto viliora ſunt. Non igitur Albicerius rerum humanarum ac diuinarū ſcientiæ particeps fuit, fruſtràque abs te iſto modo definitio noſtra tentata eſt. Poſtremo cum quicquid præter res humanas atque diuinas eſt, nos viliſsimum ducere & omnino contemnere oporteat, quæro in quibus rebus quærat ille tuus ſapiens veritatem? In diuinis, ait ille. Nam virtus etiam in homine ſine dubitatione diuina eſt. Has igitur Albicerius iam ſciebat, quas tuus ſapiens ſemper inquiret? Tum Licentius diuinas, ait, & ille nouerat, ſed & non eas quæ à ſapiēte quærendę ſunt. Quis enim non euertat omnem loquendi conſuetudinem, ſi ei diuinationem concedat, & adimat res diuinas, è quibus diuinatio nominata eſt? Quare illa veſtra definitio, ni fallor, neſcio quid aliud quod ad ſapientiā non pertineret, incluſit. Tum Trigetius, Definitionem iſtam, inquit, defendet ſi libebit, ille qui protulit. Nunc mihi tu [volo] reſpondeas, vt tandem ad id quod agitur, veniamus. Iſtic ſum, inquit ille. Dás ne, ait, Albicerium ſciſſe verum? Do, inquit. Melior igitur tuo ſapiente. Nullo modo ait ille, Nam quod genus veri ſapiens F inquirit, non ſolum ille delirus hariolus, ſed ne ipſe quidem ſapiens dum in hoc corpore viuit aſſequitur: quod tamen tantum eſt, vt multo ſit præſtabilius hoc ſemper quærere, quàm illud aliquando inuenire. Neceſſe eſt, ait Trigetius, vt mihi in anguſtiis definitio illa ſubueniat. Quæ ſi propterea tibi vicioſa viſa eſt, quia cōplexa eſt eum quem non poſſumus vocare ſapiētem, quæro vtrum eam probes, ſi ſapientiam rerum humanarum diuinarúmque ſcientiam dicamus, ſed earum quæ ad beatam vitam pertineant. Eſt, inquit ille, & iſta ſapientia, ſed non ſola: vnde ſuperior definitio inuaſit alienum, hæc autem proprium deſeruit: quare illa auariciæ, iſta ſtulticiæ coargui poteſt. Etenim vt ipſe iam

Sapientiæ deſcriptio.

explicem definitionem quod ſentio, ſapientia mihi videtur eſſe, rerum humanarum, diuinarúmque quæ ad beatam vitam pertineant nō ſcientia ſolum, ſed etiam diligens inquiſitio. Quam deſcriptionem ſi partiri velis, prima pars quæ ſcientiam tenet, dei eſt, hæc autem quæ inquiſitione cōtenta eſt, hominis. Illa igitur deus, hac autem homo beatus eſt. Tum ille, Miror, inquit, ſapientem tuum quo modo aſſeris fruſtra operam cōſumere.

G sumere. Quo modo, inquit Licentius, frustra, cum tantam mercedem conquirat? Nam hoc ipso quo quærit, sapiens est, & quo sapiens, eo beatus. Cum ab omnibus inuolucris corporis mentem quantum potest euoluit, & seipsum in semetipsum colligit, cum se non permittit cupiditatibus laniãdum, sed in se atque in deum semper tranquillus intendit, vt & hic, quod beatum esse supra inter nos conuenit, ratione perfruatur, & extremo die vitæ ad id quod concupiuit, adipiscendum
Epilogus. Cap. IX. reperiatur paratus, fruaturq; merito diuina beatitudine, qui humana sit antè perfruitus. Tum ego, cum Trigetius quid sibi esset respondendum diu quæreret, non puto inquam Licenti etiam argumenta huic defutura, si eum ociose quærere permittamus: Quid enim ei quouis loco defuit ad respondendum? Nam primo ipse ociose intulit, quoniam de beata vita quæstio nata est, & beatum solum necesse est esse sapientem, siquidem stulticia etiam stultorum iudicio misera est, perfectum sapientem esse debere, nõ autem perfectum esse, qui adhuc verum quid sit inquirit, vnde ne beatum quidem. Cui loco tu cum molem authoritatis obijce-
H res, modeste aliquantum Ciceronis nomine perturbatus, tamen se statim erexit, & generosa quadam contumacia in verticem libertatis exiliit, rursumq; arripuit quod erat de manibus violenter excussum: quæsiuitque abs te, vtrum tibi perfectus qui adhuc quęreret videretur: vt si fatereris non esse perfectum, ad caput recurreret, demõstrarétque si posset per aliam definitionem perfectum esse hominem, qui secundum legem mentis vitam gubernaret, ac per hoc, beatũ nisi perfectum esse non posse. A quo te laqueo cum expedisses cautius quàm putabam, & perfectum hominem diceres, inquisitorem diligentissimum veritatis, ipsaque illa definitione, qua beatam vitam illam demum esse dixeramus, quæ secundum rationem ageretur, tu præfidentius apertiusque pugnasses, & ille tibi planè reposuit: nam occupauit præsidium tuum, vnde pulsus omnino summam rerum amiseras, ni te induciæ reparassent. Vbi enim arcem locauerunt Academici, quorum tueris sententiam, nisi in erroris definitione? Quæ tibi nisi noctu fortasse per somnium rediret in mentem, iam quid responderes non habebas, cum in exponenda Cicero-
I nis sententia idipsum tuipse ante cõmemoraueris. Deinde ventum est ad definitionem sapientię, quam cum tanta calliditate labefactare conareris, vt tua furta nec ipse auxiliator tuus Albicerius hariolus fortasse comprehenderet, quanta tibi vigilantia, quantis viribus restitit, quàm te penè inuoluit atque depressit: nisi postremo te tua definitione noua tutareris, diceresq; humanam esse sapientiam inquisitionem veritatis, ex qua propter animi tranquillitatem beata vita contingeret. Huic istæ sententiæ non respondebit, præsertim si in proroganda die vel parte quæ restat, reddi sibi gratiam postulabit. Sed ne longum faciamus, iam si placet sermo iste claudatur, in quo immorari etiam superfluum puto. Tractata enim res est pro suscepto negocio satis, quæ post pauca omnino posset verba finiri, nisi exercere vos vellem, neruósque vestros & studia, quæ mihi magna est cura, explorare: nam cum instituissem vos ad quærendam veritatem magnopere hortari, cœperam ex vobis quærere quantum in ea momenti poneretis: omnes autem posuistis tantum, vt plus non desyderem. Nam cum beati esse cupiamus, siue id fieri non potest nisi inuenta, siue non nisi diligenter quæsita veritate: postpositis cæteris omnibus rebus, nobis, si beati esse volumus, perquirenda est. Quamobrem iam istã, K
vt dixi, disputationem terminemus, & relatam in literas mittamus Licenti potissimum patri tuo, cuius erga philosophiam iam prorsus animum teneo. Sed adhuc quæ admittat, quæro fortunam. Incendi autem in *1. Retract. cap. 1.* hæc studia vehementius poterit, cum teipsum iam intentum mecum sic viuere, nõ audiendo solum, verumetiam legendo ista cognouerit. Tibi autem si, vt sentio, Academici placent, vires ad eos defendendos validiores para, nam illos ego accusare † decreui. Quæ *† reos citare* cum essent dicta, prandium paratum esse annũciatum est, atque surreximus.

DIVI AVRELII AVGVstini Hipponensis episcopi, contra Academicos, Liber Secundus.

SI QVAM necesse est, discipli- *Contra Academicorum rationes dei auxilio opus est. Cap. I.*
na atque scientia sapientiæ vacuum esse non posse sapientem, tam eam necesse esset inuenire dum quæritur, omnis profecto Academicorum vel calumnia, L
vel pertinacia, vel peruicacia, vel, vt ego interdum arbitror, congrua illi tempori ratio, simul cum ipso tempore & cum ipsius Carneadis Ciceronisque corporibus sepulta foret. Sed quia siue vitæ huius multis varijsque iactationibus Romaniane, vt in eodem te probas, siue ingeniorum quodam stupore vel socordia vel tarditate torpentium, siue desperatione inueniendi, quia non quàm facile oculis ista lux tam facile mentibus sapiẽtiæ sydus oboritur, siue etiã, qui error omnino † populorũ *† omnium.* est, falsa opinione inuentæ à se veritatis, nec diligenter homines quærunt, si qui quærunt, & à quęrendi voluntate auertuntur, euenit vt scientia raro paucisque proueniat. Eòque fit vt Academicorum arma, quãdo cum eis ad manus venitur, nec mediocribus viris, sed acutis & bene eruditis, inuicta & quasi Vulcania videantur. Quamobrem contra illos fluctus procellásque for- *1. Retract. cap. 2.*
tunæ, cum obtinendum remis qualiumcunque virtutum, tum in primis diuinum auxilium omni deuotio- M
ne atque pietate implorandum est, vt intentio constantissima bonorum studiorũ teneat cursum suum à quo eam nullus casus excutiat, quo minus illam philosophię tutissimus iucundissimúsque portus accipiat. Hęc prima tua causa est, hinc tibi metuo, hinc te cupio liberari, hinc (si modo dignus sim qui impetrem) quotidianis votis auras tibi prosperas orare non cesso, oro autem ipsam summi dei virtutem atque sapientiam. Quid est enim aliud, quem mysteria nobis tradunt dei filium? Multum autem me adiuuabis pro te deprecantem, si non nos exaudiri posse desperes, nitarísque nobiscum & tu, non solum votis, sed etiam voluntate atque illa tua naturali mentis altitudine propter quam te quæro, qua singulariter delector, quam semper admiror, quæ in te, proh nefas, illis rerum domesticarum nubibus quasi fulmen inuoluitur, & multos ac penè omnes latet. Me autem & alium vel tertium familiarissimos tuos latere non potest, qui sæpe non solum attentius audiuimus murmura tua, sed etiam nonnulla fulgura fulminibus propiora conspeximus. Quis enim, vt cætera pro tempore taceam & vnum commemorem, quis inquã tam subito vnquam

tantum

A tantum intonuit, tantúmque lumine mentis emicuit, vt sub vno fremitu rationis & quodam coruscamine temperantię, vno die illa pridie sæuissima penitus libido moreretur? Ergó ne non erumpet aliquâdo ista virtus, & multorum desperantium risus in horrorem stuporémque conuertet, & locuta in terris quasi quædam futurorum signa, rursus proiecto totius corporis onere recurret in cœlum? Ergó ne Augustinus de Romaniano frustra ista † dixit? Non sinet ille cui me totum dedi, quem nunc recognoscere aliquantulum cœpi.

† ita.

Ergo aggredere mecum philosophiã. Hic est quicquid te anxium sæpe atque dubitantem mirabiliter solet mouere. Non enim metuo aut à socordia morum, aut à tarditate ingenij tui. Quis enim te quãdo aliquãtum respirare concessum est, in sermonibus nostris vigilantior? quis acutior apparuit? Ergó ne tibi gratiam non repensabo? An fortasse paululum debeo? Tu me adolescentulum pauperem, ad peregrina studia pergẽtem, & domo, & sumptu & (quod plus est) animo excepisti. Tu patre orbatum amicicia consolatus es, hortatione animasti, ope adiuuisti. Tu in nostro ipso muni-B cipio, fauore, familiaritate, communicatione domus tuæ pené tecum clarum primatémque me fecisti. Tu Carthaginem illustrioris professionis gratia remeantem, cum tibi soli & meorum nulli consilium meum spémque aperuissem, quanuis aliquantum illo tibi insito, quia ibi iam docebam, patriæ amore cunctatus es* tamen vbi euincere adolescẽtis cupiditatem ad ea quæ videbantur meliora tendentis nequiuisti, ex dehortatore in adiutorem mira beneuolẽtiæ moderatione cõuersus es. Tu necessarius omnibus iter adminiculasti meum. Tu ibidem rursus, qui cunabula & quasi nidum studiorum meorum foueras, iam volare audentis sustentasti rudimẽta. Tu etiam cum te absente atq; ignorante nauigassem, nonnihil † succensens, quod non tecum communicassem vt solerem, atque aliud quiduis quàm contumaciam suspicans, mansisti inconcussus in amicicia: nec plus ante oculos tuos liberi deserti à magistro, quàm nostræ mentis penetralia puritásque versata est. Postremò quicquid de ocio meo modo gaudeo, quod à superfluarum cupiditatum vinculis euolaui, quod depositis oneribus mortuorum curarum, re-C spiro, resipisco, redeo ad me, quod quæro intentissimus veritatem, quod inuenire iam ingredior, quod me ad ipsum summum bonum peruenturum esse confido, tu animasti, tu impulisti, tu fecisti. Cuius autem minister fueris, plus adhuc fide concepi quàm ratione comprehendi. Nam cum præsens præsenti tibi exposuissem interiores motus animi, [mei] vehementérque ac sæpius assererem, nullam mihi videri prosperam fortunam, nisi quæ ocium philosophandi daret, nullam beatam vitam, nisi qua in philosophia viueretur: sed me tanto meorum onere, quorum ex officio meo vita penderet, multisque necessitatibus, vel vani mei pudoris, vel ineptæ meorum miseriæ refrænari: tam magno es elatus gaudio, tam sancto huius vitę inflammatus ardore, vt te diceres, si tu ab illarum importunarum litium vinculis aliquo modo eximereris, omnia mea vincula etiam patrimonij tui mecum participationa rupturum. Itaque cum admoto nobis fomite discessisses, nunquam cessauimus inhiantes in philosophiam, atque illam vitam, quæ inter nos placuit atque conuenit, prorsus nihil aliud cogitare: atque id constanter quidem, sed forte minus acriter agebamus, putabamus tamen satis nos agere. Et quoniam nondum aderat ea

Romanianũ ad verã philosophiã hortatur.
Cap. II.
6. Confess. ca. 14.
2. Cõfes. c. 3.
* pro, remoratus es.
† nihil.
2. Retract. cap. 1.

flamma, quæ summa nos arreptura erat, illam qua lenta æstuabamus, arbitrabamur vel esse maximam. Cum D ecce tibi libri quidem pleni, vt ait Celsinus, bonas res Arabicas vbi exhalarunt in nos, vbi illæ flammulæ instillarunt preciosissimi vnguẽti guttas paucissimas, incredibile Romaniane ĩcredibile, & vltra quàm de me fortasse & tu credis (quid amplius dicam?) etiam mihi ipsi de meipso incredibile incendium concitarunt. Quis me tunc honor, quæ hominum pompa, quæ inanis famæ cupiditas, quod denique huius mortalis vitæ fomentum atque retinaculum commouebat? Prorsus totus in me cursim redibam. Respexi tamen confiteor, quasi de itinere in illam religionem, quæ pueris nobis insita est, & medullitus implicata. Verum autem ipsa me ad se nescientem rapiebat. Itaq; titubans, properans, hæsitans arripio Apostolum Paulum: neque enim vere isti, inquam, tanta potuissent vixissentq, ita, vt eos vixisse manifestũ est, si eorum literæ atque rationes huic tanto bono aduersarentur. Perlegi totum intentissime atque castissime†. Tunc vero quantulocunque iam lumine asperso, tanta se mihi philosophiæ facies aperuit, vt non dicam tibi, qui eius incognitæ fa-E mæ semp arsisti, sed si ipsi aduersario tuo, à quo nescio vtrum plus exercearis quàm impediaris, eam demonstrare potuissem, næ ille & Baias, & amœna pomœria, & delicata nitidaq; conuiuia, & domesticos histriones, postremo quicquid eum acriter commouet in quascũque delicias, abiiciens & relinquens, ad huius pulchritudinem blandus amator & sanctus, mirans, anhelans, æstuans aduolaret. Habet enim & ille quod confitendum est, quoddã decus animi, vel potius decoris quasi seminarium, quod erumpere in veram pulchritudinem nitens, tortuose ac deformiter inter scabra vitiorum & inter opinionum fallacium dumeta frondescit: tamen non cessat frõdescere, & paucis acute ac diligenter in densa intuentibus quantum sinitur eminere. Inde est illa hospitalitas, inde in conuiuiis multa humanitatis condimenta, inde ipsa elegantia, nitor, mundissima facies rerum omnium, & vndique cuncta perfundens adumbratæ venustatis vrbanitas.

7. Cõfes. ca. 21. & 8. cap. 6.
† cautissime.

Philocalia vulgo ista dicitur, Ne contemnas nomen hoc ex vulgi nomine. nam philocalia & philosophia propé similiter cognominatæ sunt, & quasi gentiles inter se videri volunt & sunt. Quid est enim philosophia? amor sapientiæ. Quid philocalia? amor pul-F chritudinis. Quære de Græcis. Quid ergo sapientia, nónne ipsa vera est pulchritudo? Germanæ igitur istæ sunt prorsus, & eodem parente procreatæ, sed illa visco libidinis detracta cœlo suo, & inclusa cauea populari, viciniam tamen nominis tenuit, ad commonendum aucupem ne illam † contemnat. Hanc igitur sine pennis sordidatam & egentem, volitans libere soror sæpe agnoscit, sed raro liberat: non enim philocalia ista vnde genus ducat agnoscit, nisi philosophia. Quam totam fabulã (nam subito Aesopus factus sum) Licentius tibi carmine suauius indicabit, poëta est enim penè perfectus. Ergo ille, si veram pulchritudinem, cuius falsæ amator est, sanatis renudatísque paululum oculis posset intueri, quanta voluptate philosophiæ gremio se inuolueret? Quo modo ibi te cognitũ, sicut verum fratrem amplecteretur? Miraris hæc, & forsitan rides. Quid si hæc explicarem vt volebam? Quid si saltem vox, si adhuc facies videri à te non potest, ipsius philosophiæ posset audiri? Mirareris profecto, sed non rideres, non desperares. Crede mihi, de

Philocalia & philosophia.
Cap. III.
1. Retractã. cap. 1.
† se.

G nullo desperãdum est, de talibus autẽ minime. Omnino sunt exẽpla, facile euadit, facile reuolat † hoc genus auium, multus inclusis multum mirantibus. Sed ad nos redeã, nos inquã Romaniane, philosophemur: reddã tibi gratiam, filius tuus cœpit iam philosophari. Ego eũ reprimo, vt disciplinis necessarijs prius excultus vigentior † & firmior insurgat, quarum te ne metuas expertem. Si bene te noui, aures tibi liberas tantum opto. Nam de indole quid dicam? Vtinam non tam rara esset in hominibus, quàm certe est in te. Restant duo vicia & impedimenta inueniendæ veritatis, à quibus tibi non multum timeo, timeo tamen, ne te contemnas atque inuenturum esse desperes, aut certe ne inuenisse te credas. Quorum primum si tamen inest, ista tibi disputatio fortasse detrahet. Sæpius enim succensuisti Academicis, eo quidem grauius quo minus eruditus esses, sed in eo libentius quod veritatis amore illiciebaris. Itaque iam cum Alipio, te fautore, confligam, & tibi facile persuadebo quod volo, probabiliter tamen. Nam ipsum verum non videbis, nisi in philosophiam totus intraueris. Illud autem alterum quod te fortasse

H aliquid inuenisse præsumis, quamuis à nobis iam quærens dubitansque discesseris, tamen si quid superstitionis in animum reuolutum est, eijcietur profecto, vel cũ tibi aliquam inter nos disputationem de religione mittero, vel cum præsens tecum multa † contulero. Ego enim nunc aliud nihil ago quàm me ipse purgo à vanis perniciosisq; opinionibus. Itaque non dubito melius mihi esse quàm tibi est. Vnum tantum est vnde inuideam fortunæ tuæ, quod solus frueris Luciniano meo, An & tu inuides quia dixi, meo? Sed quid dixi aliud quàm tuo, & omnium quicũque vnum sumus? De quo tamen vt subuenias desyderio meo, quid te rogem? Tu teipsum pro me roga quantum scis, quia debes. Sed nunc ambobus dico, cauete ne quid vos nosse arbitremini, nisi quod ita didiceritis, saltem vt nostis, vnum, duo, tria, quatuor simul collecta in summa fieri decem. Sed item cauete ne vos in philosophia veritatem aut non cognituros, aut nullo modo ita posse cognosci arbitremini. Nam mihi vel potius illi credite, qui ait, Quærite & inuenietis, nec cognitionem desperandam esse, & manifestiorem futuram quàm sunt illi numeri.

I Nunc ad propositum veniamus. Iam enim sero cœpi metuere, ne hoc principium modum excederet, & non est leue. Nam modus proculdubio diuinus est, sed fefellerit cum dulciter ducit, ero cautior cum sapiens fuero. Post pristinum sermonem, quem in primum librum contulimus, septem ferè diebus à disputando fuimus ociosi, cum tres tantum Virgilij libros, post primum recenseremus, atque vt in tempore congruere videbatur tractaremus. Quo tamen opere Licẽtius in poëticum studium sic inflammatus est, vt aliquantum mihi etiam reprimendus videretur. Ita enim ab hac intentione, ad nullam se rem deuocari libenter ferebat. Tandem tamen ad retractandam quam distuleramus de Academicis quęstionẽ, cum à me quantum potui lumen philosophiæ laudaretur, nõ inuitus accessit, & forte dies ita serenus effulserat vt nulli prorsus rei magis q̃ serenandis animis nostris congruere videretur. Maturius itaq; solito lectos reliquimus, paululumq; cum rusticis egimus, quod tempus vrgebat. Tum Alipius, Antequam vos, inquit, audiam de Academicis disputãtes, volo mihi legatur sermo ille vester quem dicitis me absente perfectum. Non enim possum aliter cum inde huius disceptationis occasio nata sit, in audiendis vobis, nõ aut errare, aut certe laborare. Quod K cum factum esset, & in eo penè totum antemeridianũ tempus cõsumptum videremus, redire ab agro qui deambulantes nos acceperat, domum instituimus. Et Licentius, Quæso, inquit, ante prandium mihi breuiter totam Academicorum sentẽtiam exponendo repetere ne graueris, ne quid in ea me fugiat, quod pro partibus meis sit. Faciam, inquam, & eo libentius quo de hac re cogitans parum prandeas. Ne inquit ille, istinc securus sis, Nam & multos, & maxime patrem meum sæpe animaduerti, eo edaciores quo refertior curis esset. Deinde, tu quoque de istis metris cogitantem non sic expertus es, vt cura mea mensa secura sit. Quod quidem apud meipsum mirari soleo. Quid enim sibi vult, quod tunc cibum pertinacius appetimus cum in aliud intendimus animũ? Aut quid est quod manibus & dẽtibus nostris, occupatis nobis, animus imperiosus fit? Audi potius, inquam, de Academicis quod rogaueras, ne te metra ista voluentem, non solum in epulis sine metro, sed etiam in quæstionibus patiar. Si quid autem pro mea parte occultabo, prodet Alipius. Bona fide tua opus est, inquit Alipius. Nam si metuendum est ne aliquid occultes, à me deprehendi difficile posse arbitror L cum, à quo me ista didicisse nullus qui me nouit ignorat, præsertim cum tu prodẽdo vero non magis victoriæ quàm animo tuo consulturus sis. Agam, inquam, bona fide, quoniam de iure præscribis. Nam & Academicis placuit nec homini scientiam posse contingere earum duntaxat rerum, quæ ad philosophiam pertinent: nam cætera curare se Carneades negabat, & tamen hominem posse esse sapientem, sapientiǽque totum munus, vt abs te quoque Licenti illo sermone dissertum est, in conquisitione veri explicari. Ex quo confici, vt nulli etiam rei sapiẽs assentiatur: erret enim necesse est (quod sapienti nefas est) si assentiatur rebus incertis. Et omnia incerta esse non dicebant solum, verumetiam copiosissimis rationibus affirmabãt. Sed verum nõ posse comprehẽdi, ex illa Stoici Zenonis definitione arripuisse videbantur, qui ait id verum percipi posse, quod ita esset animo impressum ex eo vnde esset, vt esse non posset ex eo vnde non esset. Quod breuius planiúsque sic dicitur, his signis verum posse comprehendi quæ signa, nõ potest habere quod falsum est. Hoc prorsus non posse inueniri, vehementissime vt cõ M uincerent incubuerunt. Inde dissensiones philosophorum, inde sensuum fallaciæ, inde somnia furorésque, inde pseudomeni & soritę in illius causę patrocinio viguerunt. Et cum ab eodẽ Zenone accepissent nihil esse turpius quàm opinari, confecerunt callidissime, vt si nihil percipi posset, & esset opinatio turpissima, nihil vnquam sapiens approbaret. Hinc eis inuidia magna conflata est: videbatur enim esse consequens, vt nihil ageret qui nihil approbaret. Vnde dormiẽtem semper & officiorum omniũ desertorem sapiẽtem suum Academici describere videbantur, quem nihil approbare censebant. Hinc illi inducto quodam probabili, quod etiam verisimile nominabant, nullo modo cessare sapientem ab officiis asserebant, cum haberet quid sequeretur. Veritas autem siue propter naturæ tenebras quasdam, siue propter similitudinem rerum vel obruta vel confusa latitaret. Quãuis & ipsam refrænationem, & quasi suspensionem assensionis magnam prorsus actionem sapientis esse dicebant. Videor mihi breuiter totum vt volui exposuisse, nihilque recessisse à præscriptione Alipi tua: id est, egisse, vt dicitur, bona fide. Si

† eualat. † ingrauior. De vera relig. c. 7. † aliquid. 1. Retrac. 1. Mat. 7. Repetitur † priore libro disputata. Cap. IIII.

Academicorum placita Cap. V. Apud Cic. Aca. quæst. lib. 4. sic Zeno definit visum non verum. [illegible] falsificans. [illegible] accumulus. Ex Heracliti opinione.

A de. Si enim aliquid vel non ita vt est dixi, vel forte non
dixi, nihil voluntate à me factum est. Bona ergo fides
est ex animi sententia. Homini enim homo falsus do-
cendus, fallax cauendus debet videri. Quorũ prius ma-
gistrum bonum, posterius discipulum cautũ desyderat.
Tum Alipius, Gratum, inquit, habeo, cum & Licentio
à te satisfactum est, & me onere imposito releuasti. Nõ
enim magis tibi verendũ erat, ne quid explorandi mei
causa minus à te diceretur. (Nã alio modo qui fieri po-
terat?) quàm mihi, si in quoquam te prodere fuisset ne-
cesse. Quare faxis, vt illud quod deest, non tam percun-
ctationi, quàm ipsi percũctãti de differẽtia nouę ac ve-
teris Academiæ, ne te pigeat exponere. Prorsus, inquã,
fateor piget. Quare beneficium dederis (nam & hoc
quod commemoras, ad rem maxime pertinere nega-
re non possum) si me paululum conquiescente, apud
me distinguere ista nomina, & causam nouæ Acade-
miæ aperire volueris. Crederem, inquit, me quoque à
prandio te auocare voluisse, ni te magis à Licentio ter-
ritum dudum putarem, & eius postulatio ita nobis
præscripsisset, vt ei ante prandium quicquid huius in-
9. Confess. uolutionis esset, expediretur. Et cum reliqua dicere ten-
cap. 4. deret, mater nostra (nam domi iam eramus) ita nos tru-
B dere in prandium cœpit, vt verba faciendi locus non
Academia noua esset. Deinde cum tantum alimentorum acce-
& vetus. pissemus, quantum compescendæ fami satis esset, ad
Cap. VI. pratum regressis nobis, Alipius pareant, inquit, senten-
vide Cic. tiæ tuæ, nec ausim recusare. Si enim nihil me fugerit,
Aca. quaestio. gratulabor cum doctrinæ tuæ, tum etiam memoriæ
lib. 2. meæ. At si in quoquam fortasse aberrauero, recurabis
id, vt deinceps huiusmodi delegationem non perti-
mescam. Nouæ Academiæ dissidium non tam contra
veterem conceptum, quàm contra Stoicos arbitror es-
se commotum. Nec vero dissidium est putandum, si-
quidem à Zenone illatam nouam quæstionem dissol-
ui discutique oportebat: nam de non percipiendo, quã-
uis nullis conflictationibus agitata, incolens tamen e-
tiam veterum Academicorum mentes sententia non
impudenter existimata est. Quod etiam ipsius Socra-
tis Platonisq; ac reliquorum veterum authoritate pro-
batu facile est, qui se hactenus crediderunt ab errore
posse defendi, si se assensioni nõ temere commisissent.
C Quamuis propriam de hac re disputationem in scho-
las suas non introduxerint, nec ab illis enucleate ali-
quando quæsitum sit, percipi, nec ne veritas posset.
Quod cum Zeno rude ac nouum intulisset, contende-
rétque nihil percipi posse, nisi quod verum ita esset, vt
dissimilibus notis à falso discerneretur, neque opina-
tionem subeundam esse sapienti, atque id Archesilas
audiret, negauit huiusmodi quicquam posse ab homi-
ne reperiri, neque illius opinionis naufragio sapientis
committendam esse vitam. Vnde etiam conclusit, nul-
li rei esse assentiendum. Verum cum ita res se haberet,
vt vetus Academia magis aucta quàm oppugnata vi-
deretur, extitit Philonis auditor Antiochus, qui vt nõ-
nullis visum est gloriæ cupidior quàm veritatis, in si-
multatem adduxit Academiæ vtriusque sententias.
Dicebat enim, rem insolitam & ab opinione veterum
remotissimam Academicos nouos conatos inducere.
In quam rem veterum physicorum aliorúmque ma-
gnorum philosophorum implorabat fidem: ipsos etiã
Academicos oppugnans, qui se verisimile contenderẽt
sequi, cum ipsum verum se ignorare faterẽtur. Multaq;
argumenta collegerat, quibus nunc supersedendũ ar-
bitror. Nihil tamen magis defendebat, quàm percipe-

re posse sapientem. Hanc puto inter Academicos no- D
uos ac veteres controuersiam fuisse. Quæ si secus se ha-
bet, vt Licentium plenissime informes pro vtroq; po-
stulauerim. Si vero ita est, vt dicere potui, susceptam
disputationem peragite. Tum ego, quàm diu in- *Contra no-*
quam Licenti, in isto nostro longiore, quàm putabam *nos Acade-*
sermone conquiescis? Audisti qui sint Academici tui? *micos. Cap.*
At ille verecunde arridens, & aliquantulum hac com- *VII.*
pellatione turbatior, Pœnitet me, inquit, tantopere af-
firmasse contra Trigetium, beatam vitam in veritatis
inquisitione consistere. Nam me ista quæstio ita per-
turbat, vt vix non miser sim, qui certe vobis si quid hu-
manitatis geritis videor miserandus. Sed quid meipse
ineptus crucio? Aut quid exhorreo tanta causæ bonita-
te subnixus? Prorsus non cedam nisi veritati. Placent
ne, inquam, tibi noui Academici? Plurimum, inquit. Er-
go verum videntur tibi dicere? Tum ille cum iam es-
set assensurus, arrisione Alipij cautior factus hæsit ali-
quantulum. Et deinde, Repete, inquit, rogatiunculam.
Verum ne, inquam, tibi videntur Academici dicere? Et
rursum cum diu tacuisset, Verum, ait, verum sit nescio,
probabile est tamen. Neque enim plus video quod se-
quar. Probabile, inquam, scis ne ab ipsis etiam verisi-
mile nominari? Ita, inquit, videtur. Ergo inquam, veri- E
similis est Academicorũ sententia. Ita, inquit. Iam quæ-
so attende, inquã, diligentius. Si quisquã fratrẽ tuũ vi-
sum patris tui similem esse affirmet, ipsumq; tuũ patrẽ
non nouerit, nõnne tibi insanus, aut ineptus videbitur?
Et hic diu tacuit. Tum ait, Non mihi hoc videtur ab-
surdum. Cui ego cum respondere cœpissem, Expecta,
inquit, quæso paululũ. Ac post arridens, dic mihi ait, o-
ro te, Iã ne certus es de victoria tua? Tum ego, Fac me,
inquã, certũ esse, non ideo tamẽ tu causam tuam debes
deserere, præsertim cum hæc inter nos disputatio su-
scepta sit exercendi tui causa, & ad elimandum animũ
prouocandi. Nũquid nam, inquit, aut Academicos le-
gi, aut tot disciplinis eruditus sum, quibus tu ad me in-
structus aduentas. Academicos, inquam, nec illi lege-
rant à quibus primo sententia ista defensa est. Eruditio
autem disciplinarumq; copia si te deficit, nõ vsq; adeo
tamen ingenium tuum esse debet inualidum, vt nullo
facto impetu paucissimis verbis rogationibusq; succũ-
bas. Illud enim iam vereri cœpi, ne tibi citius, quàm vo- F
lo succedat Alipius, quo aduersario non ita securus de-
ambulabo. Ego vtinam, inquit ille, iam vincar, vt ali-
quando vos audiam disserentes, & quod plus est, vide-
am: quo mihi spectaculo nihil potest fœlicius exhibe-
ri. Nam quoniam placuit vobis ista fundere potius
quàm effundere, siquidem ore prorumpentia stylo ex-
cipitis, nec in terram, vt dicitur, cadere sinitis, legere e-
tiam vos licebit. Sed nescio quo modo cum admouen-
tur oculis iisdem ipsi, quos inter sermo editur, bona dis-
putatio si non vtilius, at certe lætius perfundit animũ.
Gratum habemus, inquam, Sed repentina ista gaudia
tua temere illam sententiam euadere coëgerunt, qua
dixisti, nullum tibi spectaculum exhiberi posse fœli-
cius. Quid si enim illum patrem tuum, quo profecto
nemo philosophiam est post tam longam sitim haustu-
rus ardentius, nobiscum ista quærentem ac disserentem
videbis, cum ego me fortunatiorem nunquam putabo,
quid te tandem sentire ac dicere conuenit? Hic vero il-
le aliquantum lachrymauit, & vbi loqui potuit, porre-
cta manu cœlum suspiciens, Et quãdo ego, inquit, deus
hoc videbo, nihil est de te desperãdum: Hic cum penè
omnes ab intentione disputationis remitti in lachry-

G mas cœpissemus, obluctans mecũ, & vix me colligens, Age potius, inquam, & in vires tuas redi, quas vt congereres vnde patronus Academiæ futurus, longe ante monueram, nõ opinor, ideo vt modo Ante tubam tremor occupet artus, vt visẽdæ alienæ pugnæ desiderio, tam cito te optes esse captiuum. Hic Trigetius, vbi satis attendit iam vultus nostros serenatos, Quid ni iste optet, inquit, homo tam sanctus, vt hoc ei deus ante vota concesserit? Crede iam Licenti: nam qui non inuenis quid respondeas & adhuc, vt vincare optas, paruæ fidei mihi videris. Arrisimus. Tum Licentius, Loquere beatus, inquit, non inueniendo verum, sed certe non quærendo. Qua hilaritate adulescentulorum cum essemus lætiores. Attende, inquam, rogationem, & in viam redi firmior & valentior si potes. En assum, inquit, quantum possum. Quid enim si ille fratris mei visor fama compertum habeat eum esse similem patris, potest insanus aut ineptus esse si credit? Stultus ne, inquã, saltem dici potest? Non continuo, inquit, nisi se id scire contenderit. Nam si vt probabile sequitur quod cre- H bra fama iactauit, nullius temeritatis argui potest. Tum ego, Rem ipsam paulisper consyderemus, & quasi ante oculos constituamus. Ecce fac illum nescio quem hominem, quem describimus esse præsentem: aduenit alicunde frater tuus. Ibi iste, Cuius hic puer filius? Respondetur, Cuiusdam Romaniani. At hic, Quàm patri similis est, Quàm ad me hoc non temere fama detulerat. Hic tu vel quis alius, Nosti enim Romanianum bone homo? Non noui, inquit, tamen similis eius mihi videtur. Poterit ne quisquam risum tenere? nullo modo, inquit. Ergo, inquam, quid sequatur vides. Iamdudum, inquit, video. Sed tamen istam conclusionem abs te audire volo, oportet enim alere incipias quem cepisti. Quid ni, inquam, concludam, Ipsa res clamat similiter ridendos esse Academicos tuos, qui se in vita verisimilitudinem sequi dicunt, cum ipsum verum quid sit ignorent. Tum Trigetius, Longe mihi, inquit, videtur dissimilis Academicorum cauno ab huius quem descripsisti ineptia. Illi enim rationibus assequuntur, quod dicunt esse verisimile: iste autem ineptus famam secutus est, cuius authoritate nihil est vilius. Quasi vero, inquam, non ineptior esset, si diceret, patrem qui- I dem eius minime noui, nec fama comperi quàm sit similis patris, & mihi tantum similis videtur. Ineptior certe, inquit. Sed quorsum ista? Quia tales, inquã, sunt, qui dicunt, verum quidem nõ nouimus, sed hoc quod videmus eius quod non nouimus simile est. Probabile, inquit, illi dicunt. Cui ego, Quo modo istud dicis? An negas eos verisimile dicere? Et ille inquit, Ego ob hoc dicere volui, vt illam similitudinem excluderem. Videbatur enim mihi fama improbe irruisse in quæstionem vestram, cum Academici ne oculis quidẽ credant humanis, nedum famæ mille quidem, vt poëtæ fingunt, sed monstruosis tamen luminibus. Nam quis ego tandem sum Academiæ defensor? An in quæstione ista inuidetis securitati meæ? En habes Alipium, cuius aduentus nobis quæso ferias dederit, Quem te iamdudum non frustra formidare arbitramur. Tum facto silentio, oculos ambo in Alipium contulerunt. Tum ille, Vellem, inquit, quidem, vt meæ vires patiuntur, auxiliari aliquatenus partibus vestris, nisi mihi omen vestrum terrori esset. Sed hanc formidinem ni me spes fefellerit, facile fugiam. Simul enim solatur me, quòd præsens Academicorum oppugnator, onus Trigetij victi penè subierit, & nunc eum victorem vestra confessione probabile est. Illud magis vereor, ne K & deserti officij negligentiam, & inuasi impudentiam deuitare non possim. Non enim vos oblitos credo iudicis mihi munus fuisse delatum. Hic Trigetius, Illud, inquit, aliud, hoc autem aliud est, quare quęsumus, vt te aliquando patiare priuatũ. Non renuerim ait, ne dum impudentiam, vel negligentiam vitare cupio, in superbiæ, quo vicio nihil est immanius, laqueos incidam, si honorem mihi à vobis concessum diutius, quàm permittitis teneam.

Versus Virgilij.

Friuolæ rationes Academicorũ. Cap. VIII.

1. Retract. cap. 1.

Proinde velim mihi exponas bone accusator Academicorum officium tuum, id est, in quorum defensione hos oppugnes. Metuo enim ne Academicos refellens, Academicum te probare velis. Accusatorum, inquam, vt opinor, duo genera esse bene nosti. Nõ enim si à Cicerone modestissime dictum est, ita eum Verris esse accusatorem, vt Siculorum defensor esset: propterea necesse est, eum qui aliquem accusat, habere alterum quem defendat. Et ille, Saltem habes ne tu quicquam, in quo sententia tua iam fundata constiterit? Facile est, inquam, hoic rogationi respondere, mihi præsertim, cui repentina non est. Iam L hoc totum mecum egi, & diu multùmque versaui animo. Quãobrem audi Alipi, quod vt arbitror, iam optime scis: Non ego istam disputationem disputandi gratia susceptam volo, satis sit quòd cum istis adolescentulis prælusimus, vbi libenter nobiscum philosophia, quasi iocata est. Quare auferantur de manibus nostris fabellæ pueriles. De vita nostra, de moribus, de animo res agitur. Qui se superaturum inimicicias omnium fallaciarum, & veritate comprehensa, quasi in regionem suæ originis rediens, triumphaturum de libidinibus, atque ita temperantia velut coniuge accepta regnaturum esse præsumit, securior rediturus in cœlum. Vides quid dicam? Tollamus de medio iam cuncta ista, Arma acri faciẽda viro: ne quicquam minus semper optaui, quàm inter eos qui secum multum vixerunt, multùmque sermocinati sunt oriri aliquid, vnde nouus quasi conflictus exurgat. Sed propter memoriam quæ infida custos est excogitatorum, referri in literas volui, quod inter vos sæpe pertractauimus, simul vt isti adolescentes & in hæc attendere discerẽt & aggredi ac subire tentarent. Tú ne ergo nescis, nihil me certum adhuc habere quod sentiam, sed ab eo quæren- M do Academicorum argumentis atque disputationibus impediri? Nescio enim quo modo fecerunt in animo quandam probabilitatem, vt ab eorum verbo nondum recedam, quòd homo verum inuenire non possit. Vnde piger & prorsus segnis effectus erã, nec quærere audebam, quod acutissimis [& doctissimis] viris inuenire nõ licuit. Nisi ergo prius tam mihi persuasero verũ posse inueniri, quàm sibi illi nõ posse persuaserunt, non audebo quærere, nec habeo aliquid quod defendam. Itaq; istam interrogationem remoue si placet, & potius discutiamus inter nos, quàm sagaciter possumus, vtrúm nam possit verũ inueniri. Et pro parte mea videor mihi habere iam multa, (Ea sunt autẽ quibus cõtra rationẽ Academicorũ niti molior. Inter quos & me modo interim nihil distat, nisi quod illis probabile visum est, non posse inueniri veritatẽ, mihi autem inueniri posse probabile est. Nam ignoratio veri, aut mihi si illi fingebant, peculiaris est, aut certe vtrisque communis.

Verũ inueniri posse. Cap. IX.

Cicero in Verrẽ actione prima.

1. Retract. cap. 1. Hemistichium Maronis 8.

Tum Alipius, Iam, inquit, securus incedam: video enim te non tam accusaturem, quàm adiutorem fore. Itaque ne longius abeamus, videamus quæso prius, ne per hanc quæstionẽ, in qua successisse videor iis qui tibi cesse-

Verba Academicorum peculiaria. Cap. X.

A bi cesserunt, in verbi controuersiã decidamus, quod te ipso insinuante ex authoritate illa Tulliana turpissimũ esse sæpe confessi sumus. Cum enim ni fallor Licentius placuisse sibi diceret, de probabilitate Academicorum sententiam, subiecisti quod ille haud dubie confirmauit, sciret ne hanc ab eisdem etiam verisimilitudinem nominari. Et bene noui, siquidem ex te mihi nota sunt, non absque te esse Academicorum placita. Quæ cum, vt dixi, animo tuo infixa sint, quæ verba secteris, ignoro. Non est ista, inquã, mihi crede, verborũ, sed rerum ipsarum magna cõtrouersia. Non enim illos viros eos fuisse arbitror, qui rebus nescirent nomina imponere, sed mihi hæc vocabula videntur elegisse, & ad occultandam tardioribus, & ad significandam vigilantioribus sententiam suam. Quod quare & quo modo mihi videatur exponam, cum prius illa discussero, quæ ab eis tanquam cognitionis humanæ inimicis dicta homines putant. Itaq; perlibenter habeo huc vsque hodie nostrum processisse sermonem, vt satis quid inter nos quæreretur, aperteq; constaret. Nam illi mihi videntur graues omnino ac prudentes viri fuisse. Si quid autem
B est quod nũc disputauimus, aduersus eos erit, qui Academicos inuẽtioni veritatis aduersatos fuisse crediderunt. Et ne me territum putes, etiam contra eos ipsos non inuitus armabor, si non occultandæ sententiæ suæ causa, nec ab eis temere pollutis mẽtibus & quasi prophanis quædam veritatis sacra proderentur, sed ex animo illo quæ in eorũ libris legimus, defenderunt. Quod hodie facerem, nisi nos solis occasus iam domũ redire compelleret. Hactenus illo die disputatum est.

Probabile quid sit. Cap. XI.

Postridie autem quanuis non minus blandus tranquillusq; dies illuxisset, vix tamen domesticis negociis euolui sumus. Nam magnam eius partem in epistolarum maxime scriptione consumpseramus. Et cum iam duæ horæ vix reliquæ forent, ad pratum processimus. Nam inuitabat cœli nimia† serenitas, placuitque vt ne ipsum quidem quod restiterat tempus perire pateremur. Itaque cum ad arborem solitam ventum esset, & mansissemus loco, Velim vos, inquam, adolescentuli, quoniã non est hodie magna res aggredienda, in memoriam mihi reuocetis, quo modo hesterno die rogatiunculæ quæ vos turbauit, Alipius responderit. Hic Licentius, Tam breue est, inquit, vt nihil negocij sit hoc recor-
C dari: quàm leue sit autẽ tu videris. Nam, vt opinor, vetuit te, res cum constaret, de verbis mouere quæstionẽ. Et ego, Hoc ipsum, inquam, quid sit, quámve habeat vim satis animaduertistis? Videor, inquit, mihi videre quid sit, sed quæso tu id paulisper exponas. Nam sæpe abs te audiui, turpe esse disputantibus in verborũ quæstione immorari, cum certamen nullum de rebus remanserit. Sed hoc subtilius est, quàm vt explicandum à me debeat flagitari. Audite ergo, inquã, quid sit vos: Id probabile vel verisimile Academici vocant, quod nos ad agendum sine assensione potest inuitare. Sine assensione autem dico, vt id quod agimus non opinemur verum esse, aut non id scire arbitremur, agamus tamen. Vt verbi causa, vtrum hesterna nocte tam liquida ac pura hodie tam lætus sol exoriturus esset, si nos quispiam rogaret, credo quòd nos id scire negaremus, diceremus tamen ita videri. Talia, inquit Academicus, mihi videntur omnia quæ probabilia vel verisimilia putaui nominanda, quæ tu si alio nomine vis vocare, nihil repugno. Satis enim mihi est, te iam bene accepisse quid dicam, id est, quibus rebus hæc nomina imponam. Non enim vocabulorum opificem, sed rerũ inquisitorem decet esse sapiẽtem. Satis ne intellexistis, D quo modo mihi ludicra illa, quibus vos agitabam, de manibus excussa sint? Hic cum ambo se intellexisse respondissent, vultúque ipso responsionem postularent meam: Quid putatis inquam, Ciceronẽ cuius hæc verba sunt, inopẽ fuisse Latinæ linguæ, vt minus apta rebus, quas sentiebat nomina imponeret?

Verbis non esse immorandũ cum res constat.

† mira.

Rursum de probabili. Cap. XII.

Tum Trigetius, Iam, inquit, placet nobis, cum res nota sit, de verbis nullas calumnias commouere. Quare vide potius quid huic respondeas, qui nos liberauit, in quos tu impulsus tentas iterum irruere. Et Licentius, Mane ait, quæso, nam mihi sublucet nescio quid, quo videam nõ tibi tam facile tantum argumentum eripi debuisse. Et cum defixus in cogitatione siluisset aliquantulum, Rogo, inquit, nihil mihi esse videtur absurdius, quàm dicere se verisimile sequi eum, qui verum quid sit ignoret, nec illa me tua similitudo conturbat. Nam recte ego interrogatus, vtrum ex ista temperie cœli nulla in crastinum pluuia cogatur, respondeo esse verisimile, qui me non nego nosse aliquid veri. Nam scio arborem istam modo argenteam fieri non posse, multáque talia vera non impudenter me scire dico, quo- E rum video esse similia ea, quæ verisimilia nomino. Tu vero Carneades, vel quædam alia Græca pestis, vt nostris parcam: quid enim dubitem in hanc partem transire ad eum, cui captiuus debeor iure victoriæ? Tu ergo cum te nihil veri scire dicas, vnde hoc verisimile sequeris? At nomen ei non potui aliud imponere. Quid ergo nobis disputandum est cum eo qui nec loqui potest? Non ego, inquit Alipius, perfugas metuam, quanto minus ille Carneades, in quem nescio vtrum iuuenili, an puerili leuitate commotus, maledicta potius, quàm aliquod telum putasti esse iaciendum. Nam illi quidem ad roborandam sententiam suam, quæ sæpetenus* probabili ratione fundata fuit, hoc interim aduersum te facile sufficerit, ita nos à veri inuentione procul esse positos, vt tu tibiipsi magno argumento esse possis, qui ita vna interrogatiuncula loco motus es, vt vbi tibi standum esset penitus ignorares. Sed hæc atque scientiam tuam, quam tibi impressam de hac arbore pauloante confessus es, in aliud tempus differamus. Quanuis enim iam alias partes delegeris, tamen sedulo docendus es, quid pauloante dixerim. F Nondũ enim, vt opinor, in quæstione, qua vtrum inueniri verum possit quæritur, progressi fueramus: sed illud tantum in ipso vestibulo defensionis meæ præscribẽdum putaui, in quo te lapsum prostratumq; prospexeram, hoc est, vtrum verisimile, an probabile, aut si quo alio nomine appellari potest, quod si Academici sat esse dicant, quærendum non esse. Nam si tu optimus iam inuentor veritatis tibi videris, nihil ad me. Postea si ingratus non fueris huic patrocinio meo, eadem fortasse me docebis.

** al. semper tenus.*

An Academici dissimularint se scire verũ. Cap. XIII.

Hic ego cum verecunde Licentius Alipij impetum formidaret: Omnia potius, inquam, Alipi loqui maluisti, quàm quemadmodum nobis cum iis qui loqui nesciant disputandum sit. Et ille: Quoniam olim tum mihi tum omnibus notum est, & nunc tua professione satis indicas te loquendi peritum esse, velim explices vtilitatem primo huius inquisitionis tuæ, quæ aut superflua est, vt opinor, & ei multo magis respondere superfluum est: aut si commoda visa fuerit, & à me explicari nequiuerit, precario abs te impetrem, vt magistri officium ne grauere. Meministi, inquam, heri me esse pollicitum de istis vocabulis pòst acturum. Et nunc ille sol admo-

G nes, vt quæ ludicra pueris proposui redigam in cistas,* præsertum cuoi ea ordinandi iam potius quàm venden di gratia proponā. Nunc antequam stylum nostrū tenebræ occupent, quæ patronæ Academicorum solent esse, volo inter nos hodie plenissime constet, ad quam quæstionem nobis explicandam mane surgendum sit. Itaq; responde quæso, Vtrum tibi videātur Academici habuisse certam de veritate sententiam, & eam temere ignotis, vel non purgatis animis prodere noluisse. An vero ita senserint, vt eorū disputationes se habent? Tū ille. Quid illu animi fuerit, inquit, non temere confirmabo. Nam quantum ex libris colligi datur, tu melius nosti, quæ in verba sententiam suam promere soleant. Me autem de meipso si consulis, inuentum nondū verum esse puto. Addo etiam, quod de Academicis flagitabas, nec posse inueniri me putare, non solum insita, quam semper ferè animaduertisti opinione mea, sed etiam authoritate magnorū excellentiūq; philosophorum, quibus nos præbere colla siue imbecillitas nostra, siue sagacitas ipsorum vltra quam nihil iam inueniri posse credendum est, nescio quo modo me compellit.

** al. prædicam in fi-bris.*

H Hoc est, inquam, quod volui. Nam verebar, ne cum tibi quoque id videretur quod mihi, disputatio nostra manca remaneret, nullo existente, qui ex altera parte rem venire in manus cogeret, vt diligenter quantum possumus versaretur. Itaq; si id euenisset, paratus eram te rogare, vt Academicorum partes ita susciperes, quasi tibi non solum disputasse, sed etiam sentisse viderentur verum non posse comprehendi. Quæritur ergo inter nos, vtrum illorum argumentis probabile sit nihil percipi posse, ac nulli rei esse assentiendum. Quod si obtinueris, cedam libenter. Si autem demonstrare potuero multo esse probabilius, & posse ad veritatem peruenire sapientem, & assensionem non semper esse cohibendam, nihil habebis, vt opinor, cur non te in meam sententiam transire patiaris. Quod cum illis † placuisset, & eis † qui aderant, iam vespere obumbrati domum reuertimus.

† illi.
† cæteris.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponensis episcopi, contra Academicos, Liber Tertius.

1 *Quis sapiēs iuxta Academicos. Cap. I.*

C V M post illum sermonem, quē secundus liber cōtinet, alio die consedissemus in balneis, nam erat tristior, quàm vt ad pratum liberet descendere, sic exorsus sum. Arbitror vos iam satis animaduertisse, qua de re inter nos discutienda quæstio constituta sit. Sed antequam ad partes meas veniam, quæ ad eam pertinent explicandam, pauca quęso de spe, de vita, de instituto nostro nō ab re abhorrentia libenter audiatis. Negocium nostrū non leue, aut superfluum, sed necessarium ac summū esse arbitror, magnopere quærere veritatem: hoc inter me atque Alipium conuenit. Nam & cæteri philosophi sapientē suum eam inuenisse putauerunt, & Academici sapienti suo summo conatu inueniendam esse professi sunt, idque illum agere sedulo. Sed quoniam, vel lateret obtuta, vel confusa nō emineret, ad agendam vitam id eum sequi, quod probabile ac verisimile occurreret. Id etiam vestra pristina disceptatione confectum est. Nam cum alter inuēta veritate beatum fieri asseruerit hominem, alter vero tantum diligenter quæsita, nulli nostrum dubiū est, K nihil esse à nobis huic negocio præponendum. Quamobrem qualiter vobis quæso hesternum diem videmur duxisse? Vobis quidem in studiis vestris viuere licuit. Nam & tu Trigeti Virgilij te carminibus oblectasti, & Licentius fingendis versibus vacauit, quorum amore ita perculsus est, vt propter eum maxime mihi istum sermonem inferendum putarem, quo in eius animo philosophia, nunc enim tempus est, maiorem partem, non modo quàm poëtica, sed quæuis alia disciplina sibi vsurpet ac vendicet. Sed quæso vos, nonne miserti nostri estis, cum pridie ita cubitum iissemus, vt ad dilatam quæstionem & prorsus ad nihil aliud surgeretur, quòd tanta de re familiari necessario peragenda extiterunt, vt his penitus occupati vix duas extremas diei horas in nosmetipsos respirare possemus? Quare semper fuit sententia mea, sapienti iam homini nihil opus esse: vt autem sapiens fiat, plurimum necessariam esse fortunam: nisi quid aliud videtur Alipio. Tum ille, quantum iuris, inquit, fortunæ tribuas, nondum bene noui. Nam si ad contemnendam fortunam, fortuna ipsa opus esse arbitraris, me quoque comitem in hanc sententiam do tibi. Sin fortunæ nihil aliud con- L cedis, quàm ea quæ corporis necessitati nō possunt, nisi ipsa volente suppetere, non ita sentio. Aut enim licet eadem repugnante atq; inuita, nondum sapienti, cupido tamen sapiētiæ ea sumere, quæ vitæ necessaria cōfitemur, aut concedendū est etiam in omni sapiētis vita eam dominari, cum & ipse sapiens iis quæ corpori necessaria sunt, non indigere nō possit. Dicis ergo, inquam, fortunā esse necessariam studioso sapientiæ, sapienti vero negas. Non ab re est eadē repetere, inquit. Itaq; nunc etiā abs te quæro, vtrū fortunam ad seipsam contemnendā aliquid iuuare existimas. Quod si arbitraris, dico sapiētiæ cupidum magnopere indigere fortuna. Arbitror, inquā, siquidem per illā erit talis qualis eam possit contēnere: nec absurdum est. Nam sic etiam paruis nobis vbera necessaria sunt, quibus efficitur, vt sine his postea viuere, ac valere possimus. Sententias ait nostras si animi cōceptio non dissonat, cōcordare mihi liquet: nisi forte differēdum cuiquam videtur quòd vel fortunæ, vel verbū non ipsa vbera, seu fortuna, sed alia res quædam nos faciat contemptores. Nihil ma- M gnum est, inquam, alio simili vti. Nam vt sine naui, vel alio quolibet vehiculo, aut omnino, ne vel ipsum Dædalum timeam, sine vllis ad hanc rem accommodatis instrumentis, aut aliqua occultiore potentia Aegeum mare nemo trāsmittit, quāuis nihil aliud, quàm peruenire proponat, quod cū euenerit illa omnia quibus euectus est paratus sit abiicere atq; contemnere: Ita quisquis ad sapientiæ portum, & quasi firmissimum & quietissimū solum peruenire voluerit, quoniam, vt alia omittam, si cæcus ac surdus fuerit, non potest, quod positum est in potestate fortunæ, necessariā mihi videtur ad id quod concupiuit habere fortunā. Quod cum obtinuerit, quamuis putetur indigere quibusdam rebus ad corporis valetudinē pertinentibus, illud tamē constat, non his opus esse, vt sapiens sit, sed vt inter homines viuat. Immo, ait ille, si cæcus ac surdus sit, & sapientiam adipiscendam, & ipsam vitam propter quam sapientia quæritur, mea sententia, iure contēnit. Tamen, inquā, cum ipsa vita nostra, qua hic viuimus sit in potestate fortunæ, nec nisi viuens quisq; sapiens fieri possit, nonne fatendum est opus esse eius fauore, quo ad sapientiam peruehamur? Sed cum sapientia, inquit, non nisi viuentibus

An fortuna sapienti necessaria. Cap. II.

1. Retract. cap. 1.

A viuentibus sit necessaria, remotaq; vita nulla sit indigẽtia sapientiæ, nihil in propaganda vita pertimesco fortunam. Etenim quia viuo, propterea volo sapientiã: nõ quòd sapiẽtiã desydero, volo vitã. Vnde fortuna si mihi abstulerit vitam, aufert causam quærendæ sapiẽtiæ. Nihil igitur habeo, cur vt fiam sapiens, aut fauorẽ optẽ fortunæ, aut impedimenta formidem, nisi alia fortasse protuleris. Tum ego, Non igitur censes sapientiæ studiosum, posse [à] fortuna ne ad sapientiã perueniat, impediri, etiam si ei non auferat vitam? Non arbitror, inquit. Volo, inquam, mihi paululum aperias, quid tibi inter sapientem & philosophũ distare videatur. Sapientem à studioso, ait, nulla re differre arbitror, nisi quarum rerum in sapiente quidã habitus inest, earũ est in studioso sola flagrantia. Quæ sunt tandem istæ res? inquã. Nam mihi nihil aliud videtur interesse, nisi alter scit sapiẽtiam, alter scire desyderat. Si sciẽtiam, inquit, modesto fine determinas, ipsam rem planius elocutus es. Quoquo modo, inquã, eam determinem, illud omnibus placuit, scientiam falsarũ rerum esse non posse. In hoc mihi, inquit, [illa] visa fuit obiiciẽda præscrip-

Sapientem scire verũ. Cap. III. Differũt sapiẽs & studiosus.

B tio, ne inconsyderata consensione mea facile in principalis illius quæstionis campis tua equitaret oratio. Planè, inquam, mihi nihil vbi equitare possem reliquisti. Nam, nisi fallor, quod iamdudũ molior ad ipsum finẽ peruenimus. Si enim, vt subtiliter verèque dixisti, nihil inter sapiẽtiæ studiosum & sapientẽ interest, nisi quòd iste amat, ille autem habet sapientiæ disciplinam, vnde etiam nomẽ ipsum, id est, habitum quẽdam exprimere nõ cunctatus es: nemo autem habere disciplinã potest in animo qui nihil didicit, nihil autem didicit qui nihil nouit, & nosse falsum nemo potest. Nouit igitur sapiens veritatem, quam disciplinam sapiẽtiæ habere in animo, id est, habitum iam ipse confessus es. Nescio, inquit, cuius impudentiæ sim, si habitũ inquisitionis diuinarum humanarumq; rerum esse in sapiente confessum me negare voluero. Sed quid tibi videatur inuentorum probabilium habitus non esse, non video. Concedis mihi, inquam, falsa neminem scire? Facile quidẽ, inquit. Dic iam si potes, inquam, sapientem nescire sapientiam. Quid enim ais, hoc limite vniuersa concludis, vt videri sibi nõ possit, cõprehendisse se sapientiã?

C Da, inquam, dextram. Nam si meministi, hoc est, quod heri me dixi effecturum, quod nunc non à me conclusum, sed à te vltro mihi oblatum esse gaudeo. Nam cũ inter me & Academicos hoc interesse dixissem, illis probabile visum est, veritatem non posse comprehendi, mihi autẽ nondum quidem à me inuẽtam, inueniri tamen posse à sapiente videatur: nunc [tu] cum mea interrogatione vrgereris, vtrũ sapiens nesciat sapiẽtiam, videtur sibi scire, dixisti. Quid tum postea? inquit. Quia si videtur sibi, inquam, scire sapientiam, non ei videtur nihil scire posse sapientem. Aut si sapientia nihil est, volo affirmes. Crederem vere, inquit, ad calcem nos finemq; venisse, sed repente cum dexteras interposuisti, disiunctissimos nos esse & in longũ progressos video: videlicet hesterno die à nobis nulla alia quæstio constituta videbatur, nisi sapientem ad comprehensionem veri peruenire posse affirmãte te, ego negaueram: nunc vero nihil [aliud] me opinor cõcessisse tibi, quàm videri posse sapienti probabilium rerum se consecutum esse sapientiam: quam tamen sapientiam in inuestigatione diuinarum humanarumq; rerum me constituisse nulli nostrum arbitror dubium. Non, inquam, ideo quia inuoluis euolueris. Videris enim iam mihi

exercendi tui causa disputare. Et quia bene nosti istos D adolescentulos vix adhuc * posse discernere quæ acute ac subtiliter disserũtur, tanquam iudicũ abuteris ignorantia, vt tibi quantũlibet loqui nullo liceat reclamante. Nam pauloante dixisti, cum quærerem vtrum sciret sapiens sapiẽtiam, scire sibi videri. Cui ergo videtur sapientem scire sapientiam, non vtique videtur nihil scire sapientem. Hoc enim contendi non potest, nisi quisquam dicere audeat, nihil esse sapientiam. Ex quo fit, vt iam hoc tibi, quod etiam mihi videatur, sapiẽtem nõnihil scire & tibi opinor, cui placet, videri sapienti sapientem scire sapiẽtiam. Tum ille, Non magis me ingenium exercere velle q̃ te arbitror, & id miror: non enim tibi vlla in hanc rem exercitatione opus est. Nam mihi adhuc fortasse cæco videtur interesse inter videri sibi scire, & scire: & inter sapientiam quæ in inuestigatione posita est, & veritatem. Quæ à nobis cum alterutra dicantur, sibi quemadmodũ quadrent nõ inuenio. Tum ego, cum iam ad prandium vocaremur, non, inquam, mihi tantũ reniteris displicet. Aut enim ambo nescimus quid loquamur, & danda est opera, ne tam turpes simus, aut vnus nostrum, quod item relinquere E atq; negligere non minus turpe est. Sed post meridianas horas rediemus ad inuicem. Mihi enim cum videretur iam nos ad calcem peruenisse, pugnos etiam miscuisti. Hic cũ arrisissent, discessimus. Et cum redissemus inuenimus Licentium, cui nunquam sitienti Helicon subuenisset, excogitãdis versibus inhiantem. Nam de medio penè prandio, quamuis nostri prandij idem initium qui finis fuit, clam surrexerat, nihilq; biberat. Cui ego, Opto, quidem, inquam tibi, vt istam poëticam quam concupisti complectaris aliquando. Non quod me nimis delectet ista perfectio, sed quod video te tantum exarsisse, vt nisi fastidio euadere ab hoc amore nõ possis, quod euenire post perfectionem facile solet. Deinde cum sis bene canorus, malim auribus nostris inculces tuos versus, quàm vt in illis Græcis Tragœdiis, more auicularũ, quas in caueis inclusas videmus, verba quæ non intelligis cantes. Admoneo tamen, vt pergas potum si voles, & ad scholam redeas nostram, si tamen aliquid iam de te Hortensius & philosophia meretur, cui dulcissimas primitias iam nostro illo sermo- F ne libasti, qui te vehementius quàm ista poëtica incenderat ad magnarũ & vere fructuosarum rerum scientiam. Sed dum ad istarum disciplinarum, quibus excoluntur animi circulum reuocare vos cupio, metuo ne vobis labyrinthus fiat, & propè me pœnitet ab illo te impetu repressisse. Erubuit ille, discessitque vt biberet. Nam & multum sitiebat, & occasio dabatur euitandi me, plura fortasse atque asperiora dicturum. Et cum rediisset intentis omnibus, sic cœpi, Itàne est Alipi, vt inter nos de re iam, vt mihi videtur, manifestissima non conueniat? Non mirum est, inquit, si quod tibi in promptu esse asseris, mihi obscurum sit. Siquidem pleraque manifesta possint aliis manifestiora, & item obscura quædam nõnullis obscuriora esse. Nam si & hoc tibi vere manifestum est, mihi crede, esse alium quenquam, cui & hoc manifestum tuum manifestius sit: & item alium cui meũ obscurum obscurius sit. Sed ne me perpugnacem diutius putes, obsecrauerim, vt hoc manifestum manifestius edisseras. Attende, inquam, quæso diligenter, & quasi seposita paululum respondendi cura. Si enim bene me atque te noui, facile nostra opera clarebit quod dico, & alter alteri cito persuadebit. Dixisti ne tandem, an fortasse obsurdueram, videri sapi-

** al. hæc.*

Sapiens nõ est qui nihil scit. Cap. IIII.

Genti se scire sapientiā? Annuit. Omittamus, inquā, paululum istum sapientē. Tu ipse sapiens es an non? Nihil, inquit, minus. Volo tamen, inquam, respondeas mihi, quid ipse sentias de sapiente Academico, vtrùm nam tibi videatur scire sapientiā? Vtrum sibi, inquit, scire videatur, an sciat, vnúm ne, an diuersum putas? Metuo enim ne hæc confusio cuiquā nostrum suffugium præbeat. Hoc est, inquā, tuscum illud iurgium quod dici solet, cum quæstioni intentatæ non eius solutio, sed alterius obiectio videtur mederi. Quod etiā poëta noster (vt me aliquantum Licētij auribus dedam) decenter in

Aeglog. 3. Bucolico carmine hoc rusticanum & planè pastoricū esse iudicauit, cum alter alterū interrogat vbi cœli spacium non amplius quàm tres vlnas pateat: ille autem, Dic quibus in terris inscripti nomina regum Nascantur flores. Quod quæso Alipi ne in villa nobis licere arbitreris. Certe vel istæ balneolæ aliquam decoris gymnasiorum faciant recordationem: ad id si placet quod rogo, respōde. Videtúr ne tibi sapiens Academicorum scire sapientiam? Ne verba verbis referendo, inquit, in longum eamus, videtur videri sibi scire. Videtur ergo,

H inquam, tibi nescire? Nō enim ego quæro quid tibi videatur videri sapienti, sed vtrum tibi videatur sapiens scire sapientiam. Potes, vt opinor, hic aut aiere, aut negare. O vtinam, inquit, aut ita mihi facile esset vt tibi, aut ita tibi difficile vt mihi, nec tam molestus esses, nec in his quicquā sperares. Nam cū me interrogares, quid mihi de Academico sapiente videatur, respōdi, videri mihi quod videatur sibi scire sapientiam, ne aut temere me scire affirmarem, aut illum non minus temere scire dicerem. Pro magno, inquā, beneficio mihi obsecro concedas primo, vt ad id quod ego, nō ad id quod tute interrogas respondere digneris. Deinde vt spem meam, quā tibi non minus curæ, quàm mihi tuam esse certo scio, nunc paululum omittas. Certe si me ista interrogatione decepero, cito transibo in tuam partem, controuersiamq; finiemus. Postremo vt pulsa nescio qua solicitudine, qua te tangi video, diligentius animaduertas, quo facile intelligas quid mihi abs te respōderi velim. Dixisti enim ideo te non aut aiere, aut negare, quod vtique faciēdum est ad id quod rogo, ne temere te scire dicas quod nescis: quasi vero ego quid

I scias quæsierim, & non quid tibi videatur. Itaq; nūc idē planius (si tamen planius dici potest) interrogo, Videtúr ne tibi scire sapientiā sapiens, an nō videtur? Si inueniri, inquit, sapiens qualem ratio prodit, queat: potest mihi videri scire sapientiā. Ratio igitur, inquam, talem tibi prodit esse sapientem, qui sapientiam non ignoret. Et recte istuc. Non enī aliter decebat videri tibi. Quæro ergo iam, vtrum possit sapiens inueniri? Si enim potest, potest etiam scire sapientiam, omnisq; quæstio inter nos dissoluta est. Si autem non posse dicis, iam non quæretur vtrum sapiens aliquid sciat, sed vtrum sapiēs quisquam esse possit. Quo cōstituto, iam recedendum erit ab Academicis, & tecum ista quæstio quantum valemus diligenter cauteq; versanda. Nam illis placuit, vel potius visum est, & esse posse hominem sapientem, & tamen in hominem scientiā cadere non posse. Quare illi sapientem nihil scire affirmarunt. Tibi autem videtur scire sapientiam, quod non est vtique nihil scire. Simul enim placuit inter nos quod etiam inter omnes

** † falsa.* veteres, interq; ipsos Academicos scire falli * † neminē

Veritati assentiendū. Cap. V. posse: vnde illud iam restat, vt aut contendas nihil esse sapientiam, aut talem sapientem ab Academicis describi, qualem ratio non habeat fatearis. Et his omissis consentias vt quæramus, vtrum possit homini talis K prouenire sapientia, qualē prodit ratio. Non enim aliā debemus, aut possumus recte vocare sapientiā. Et si concedam, inquit, quod te magnopere niti video, sciri à sapiēte sapientiā, & aliquid (inter nos) deprehēsum quod sapiēs possit percipere, tamen nequaquā mihi occurrit Academicorū labefacta omnis intentio. Prospicio enī defensionis eis locū non minimum reseruatū, nec illam assensionis suspēsionē esse præscisam, cum hoc ipso causæ suæ deesse non possint, quo conuictos putas. Dicent enim vsq; adeo nihil cōprehendi, nulliq; rei assensionē præbendā, vt & etiam hoc de nihilo percipiēdo, quod tota sibi penè vita vsq; ad te probabiliter persuaserant, nunc ista cōclusione sibi extortum sit: vt siue tunc, siue nunc huius argumenti vis tarditate ingenij mei, siue re vera suo robore inuicta sit, eos loco mouere nō possit, cum audacter affirmare adhuc valeant, ne nunc quidē vlli rei consentiendū esse. Forte enim aliquando contra hoc quoq; nonnihil vel à se, vel à quopiam reperiri posse, quod acute probabilitèrque dicatur: suamq; imaginem & quasi speculum quoddam in Proteo illo ani- L
maduerti oportere, qui traditur eo solere capi quo minime caperetur, inuestigatoresq; eius nunq̄ eundem tenuisse, nisi indice alicuiusmodi numine. Quod si assit, & illam nobis veritatē, quæ tantū curæ est demōstrare dignetur, ego quoq; vel ipsis inuitis, quod minime reor, illos superatos esse confitebor. *Proteus de quo Vir. 4. Georg. Lib. 2. de ordine. cap. 15.* Bene habet, inquā, prorsus nihil amplius optaui. Nam videte quæso, bona mihi quę † & quanta prouenerint. *† quæ.* Primum est quod Academici iam sic conuicti esse dicuntur, vt nihil eis restet ad defensionē nisi quod fieri nō potest. Quis enim hoc aut intelligere vllo modo, aut credere valeat, eum qui victus sit, eo ipso quo victus est, victorē se esse gloriari? Deinde si quid iam remanet cum his conflictionis, nō ex eo est quod dicunt, nihil sciri posse, sed eo quod nulli rei assentiendū esse contendunt. Nunc itaq; concordes sumus. Nam vt mihi, ita etiā illis videtur, sapientē scire sapientiā. Sed tamen ab assensione illi temperandum monēt. Videri enim sibi tantum dicunt scire autē nullo modo, quasi ego me scire profitear. Mihi quoque videri istud dico: sum enim stultus, vt etiam ipsi, si nesciunt sapiētiam. Approbare autem nos debere aliquid puto, id est, veritatem. De quo eos consulo vtrum negent, id est, vtrum eis placeat veritati assentiendū non M
esse. Nunquam hoc dicent, sed eam non inueniri asseuerabunt. Ergo & hic ex nōnulla parte socium me tenent, quòd vtrisq; nō displicet, atq; adeo necessario placet, consentiendum esse veritati. Sed quis eam demonstrabit inquiunt? Vbi ego cum illis non curabo certare, satis mihi est q̄ iam probabile non est, nihil scire sapientem, ne rem absurdissimam dicere cogantur, aut nihil esse sapientiam, aut sapientiam nescire sapientem.

Quis autem verum possit ostendere, abs te Alipi dictum est, à quo ne dissentiam magnopere mihi laborandum est. Etenim numen aliquod aisti solum posse ostendere homini quid sit verum, cum breuiter, tum etiam pie. *Veritatē nisi diuina ope nō percipi. Cap. VI.* Nihil itaque in hoc sermone nostro libētius audiui, nihil grauius, nihil probabilius, & si id numen, vt confido assit, nihil verius. Nam & Proteus ille quanta abs te mentis altitudine commemoratus, quanta intētione in optimum philosophiæ genus. Proteus enim ille, vt vos adolescentes non penitus Poëtas à philosophia contemnendos esse videatis, in imaginem veritatis inducitur. Veritatis, inquam, Proteus in carminibus ostentat sustinètque personam, quam obtinere ne- *Virgi. vbi su. De ciuitate dei. li. 10. cap. 10. in fi.*

mo potest

A mo potest, si falsis imaginibus deceptus cóprehensionis nodos vel laxauerit vel dimiserit. Sunt enim istæ imagines, quæ cósuetudine rerum corporaliú per istos quibus ad necessaria (huius) vitæ vtimur sensus, nos etiam cum veritas tenetur & quasi habetur in manibus, decipere atq; illudere moliútur. Hoc ergo tertiú bonú mihi accidit, quod nó inuenio quáti æstimé. Mecú enim familiarissimus amicus meus, non solú de probabilitate humanæ vitæ, verumetiá de ipsa religione concordat, quod est veri amici manifestissimú indicium. Siquidem amicicia rectissime atque sanctissime definita est, rerum humanarú & diuinarum cú beneuolétia & charitate consensio. Tamen ne aut Academicorú argumenta quasdá nebulas videantur offundere, aut doctissimorum virorum authoritati, inter quos maxime Tullius non mouere nos non potest, superbe nónullis resistere videamur, si vobis placet, prius pauca contra eos disseram, quibus vidétur disputationes illæ aduersari veritati. Deinde vt mihi videtur, ostendá quæ causa fuerit Academicis occultandæ sententiæ suæ. Itaque Alipi, quanuis te totú in meis partibus videam, tamen

Amicicia quid sit.

Academicis primas in philosophia bonos

Cap. VII.

B suscipe pro his paululum, mihiq; responde. Quoniam hodie, inquit, auspicato, vt aiunt, processisti, non impediam plenissimam victoriam tuam, & partes illas iam securius, quo abs te imponuntur tentabo suscipere: si tamen hoc quod interrogationibus te acturú esse significas, in orationem perpetuam (si tibi commodú est) malis conuertere, ne vere vt pertinax aduersarius, quod á tua humanitate longissimum est, minutis illis telis abs te iam captiuus excrucier. Atq; ego cú & illos hoc expectare animaduerterem, quasi aliud ingressus exordium, morem, inquam, vobis geram. Et quanuis post illú laborem scholæ Rhetoricæ in hac me leui armatura nonnihil requieturum esse præsumpseram, vt interrogando ista potius agerem quàm dicendo, tamen quia & paucissimi sumus, vt clamare mihi contra valitudinem meam non sit necesse, & istum stylum causa eiusdem salutis quasi aurigam moderatorèmque sermonis mei esse volui, ne concitatius rapiar animo q̃ cura corporis poscit, perpetua, vt vultis, oratione audire quid sentiam. Sed primo illud videamus quale sit, vnde amatores Academicorú gloriari nimiú solent. Nam est

C in libris Ciceronis, quos in huius causæ patrocinium scripsit, locus quidam vt mihi videtur mira vrbanitate conditus, vt nonnullis autem etiam firmitate roboratus. Difficile est prorsus, vt quanquam non moueat, quod ibi dictum est, Academico sapienti ab omnibus cæterarum sectarú, qui sibi sapientes viderentur, secundas partes dari, cum primas sibi quemq; vendicare necesse sit. Ex quo posse probabiliter cóstci, eum recte primum esse iudicio suo, qui omnium cæterorú iudicio sit secúdus. Fac enim, verbi causa, Stoicum adesse sapientem, nam contra eos potissimum Academicorum exarsit ingenium. Ergo Zeno vel Chrysippus si interrogentur, quid sit sapiens, respondebit eum esse quem ipse descripserit. Contrá Epicurus, vel quis alius aduersariorum negabit, suumq; potius peritissimum voluptatum aucupem sapientem esse contédat. Indé ad iurgiú, Clamat Zeno, & tota illa porticus tumultuatur, hominem natum ad nihil esse aliud quàm honestatem: ipsam suo splendore in se animos ducere nullo prorsus cómodo extrinsecus posito, & quasi lenocinante mercede: voluptatemq; illam Epicuri solis inter se pecoribus esse communem, in quorum societatem & hominem & sapientem trudere nefas esse. Contrá ille con-

Tullius de Academicis.

uocata de hortulis in auxiliú, quasi libera turba temulentorum, quærentium tamen quem incomptis vnguibus bacchantes asperoq; ore discerpant, voluptatis nomen, suauitatem, quietem, teste populo exaggerans, instat acriter, vt nisi ea beatus nemo esse posse videatur. In quorum rixam si Academicus incurrerit, vtrosque audiet trahentes se ad suas partes: sed si in illos aut in istos concesserit, ab eis quos deserit insanus, imperitus, temerariusq; clamitabitur. Itaque cum & hac & illac aurem diligenter admouerit, interrogatus quid ei videatur, dubitare se dicet. Roga nunc Stoicum, qui sit melior. Epicurus ne qui delirare illum clamat, an Academicus qui sibi adhuc de re tanta deliberandum esse pronunciat? Nemo dubitat Academicum prælatum iri. Rursus te ad illum conuerte, & quære quem magis amet, Zenoné, á quo bestia nominatur, an Archesilam, á quo audit. Tu fortasse verum dicis, sed requiram diligentius. Nónne apertum est totam illam porticum insanam, Academicos autem præ illis modestos, cautosq; homines videri Epicuro? Ita perequé propé de omnibus sectis copiosissime Cicero iucundissimum legétibus quasi spectaculum præbet, velut ostendens nullú illorum esse, qui non cum sibi primas partes dederit, quod necesse est, secundas ei dicat† dare, quem non repugnare, sed dubitare cóspexerit. In quo ego nihil aduersabor, nec ei Syllæ †* auferam gloriam. Videatur sané quibuslibet Cicero hic nó iocatus, sed inania & ventosa quædam, quod ab ipsorum Græculorum leuitate non abhorret, sequi & colligere voluisse. Quid enim me impedit? Qui si huic vanitati resistere velim, facile ostendam quanto minus malum sit indoctum esse quàm indocibilem. Vnde fit, vt cum se ille Academicus iactanticulus quasi discipulum singulis dederit, nemóque illi quod se scire putat persuadere potuerit, magna illorú postea consensione rideatur. Iam enim quisque alium quemlibet aduersariorum suorum nihil didicisse, hunc vero nihil posse discere iudicabit. Ex quo deinceps de omnium scholis nó ferulis quod esset deformius quàm molestius, sed illorum palliatorú clauis & fustibus proijcietur. Non enim magnum negocium erit, contra communem pestem velut Herculea quædam postulare auxilia Cynicorum. Si autem stabilissima † gloria cum his certare libeat, quod philosophanti mihi iam quidé sed nondum sapienti facilíore venia concedendum est, quid habebunt quod possint refellere? Ecce enim faciamus me atque Academicum in illas lites philosophorum irruisse, omnes prorsus assint. Exponant breuiter pro tempore sententias suas. Quæratur de Carneade quid sentiat. Dubitare se dicet. Itaque illum singuli præferant cæteris. Ergo omnes omnibus: magna nimirum atque latissima † gloria. Quis istum nolit imitari? Et ego itaque interrogatus, idem respondebo, par erit laus. Ea igitur gloria gaudet sapiens, in qua illi stultus æquatur? Quid si eum etiam facile superat? Nihil ne agit pudor? Nam istum Academicum iam de iudicio discedentem teneo. Quippe auidior huiusmodi victoriæ stulticia est. Ergo eo retento, prodam iudicibus quod ignorant. Et dicam, Ego viri optimi hoc cum isto commune habeo, quod dubitat quis vestrum verum sequatur. Sed habemus etiam proprias sententias, de quibus peto iudicetis. Nam mihi incertum est quidé, quanuis audierim decreta vestra, vbi sit verum. Sed ideo quód qui sit in vobis sapiens ignoro. Iste autem etiam ipsum sapientem negat aliquid scire, ne ipsam quidem vnde sapiens di-

D

E

† dicat.

† al. vllã.*

Minus esse mali esse indoctum quàm indocilem cú academicis.

Cap. VIII.

F

†ista vilissima Herculeis Cynicorum deus, ἄλγλυα. nos.

†altissima.

G citur ſapientiam. Quis non videat palma illa cuius ſit?
Nam ſi hoc aduerſarius meus dixerit, vincam gloria.
Si autē erubeſcens confeſſus fuerit ſapientem ſcire ſa-
Non eſt verum nihil pcipi poſſe. Cap. IX.
pientiam, vincam ſententia. Sed ab hoc iam liti-
gioſo tribunali ſecedamus in aliquem locum, vbi no-
bis nulla turba moleſta ſit, atque vtinā in ipſam ſcho-
lam Platonis, quæ nomen ex eo dicitur accepiſſe, quòd
à populo ſit ſecreta, hic iam nō de gloria, quod leue ac
puerile eſt, ſed de ipſa vita, & de aliqua ſpe animi bea-
ti, quantum inter nos poſſumus, diſſeramus. Negant
Academici ſciri aliquid poſſe. Vnde hoc vobis placuit
ſtudioſiſsimi homines atque doctiſsimi? Mouit nos, in-
quiunt, definitio Zenonis. Cur quæſo? Nam ſi vera eſt,
non nihil veri nouit, qui vel ipſam nouit. Sin falſa, non
debuit conſtantiſsimos cōmouere. Sed videamus quid
ait Zeno. Tale ſcilicet viſum comprehendi & percipi
poſſe, quale cum falſo non haberet ſigna communia.
Hoccine te mouit homo Platonice, vt omnibus viri-
bus ab ſpe diſcendi ſtudioſos retraheres, vt totum ne-
gocium philoſophandi adiuuante quodam etiam men
tis ingemiſcēdo torpore desererent? Sed quo modo il-
lū nō permoueret, ſi & nihil tale inueniri poteſt, & niſi
H quid tale eſt, percipi non poteſt? Hoc ſi ita eſt, dicendū
potius erat non poſſe in hominem cadere ſapientiam,
quàm ſapientem neſcire cur viuat, neſcire quemadmo-
dum viuat, neſcire vtrum viuat. Poſtremo quo peruer-
ſius magiſq; delirum & inſanum dici nihil poteſt, ſi-
mul & ſapientem eſſe, & ignorare ſapientiam. Quid e-
nim eſt durius, hominem non poſſe eſſe ſapientem, an
ſapientem neſcire ſapientiam? Nihil hinc diſputādum
eſt, ſi res ipſa ita poſita ſatis non eſt ad diiudicandum.
Sed illud forte ſi diceretur, penitus homines à philoſo-
phando auerterentur: nunc vero inducēdi ſunt ſapien-
tiæ dulciſsimo ac ſanctiſsimo nomine, vt cum contri-
ta ætate nihil didicerint, poſtea te ſummis execratio-
nibus proſequantur, quem relictis ſaltem voluptatibus
corporis ad animi tormenta ſunt ſecuti. Sed videamus
per quem potius à philoſophia deterreantur. Per eūm
ne qui dixit, Audi amice, philoſophia non ipſa ſapien-
tia, ſed ſtudium ſapientiæ vocatur, ad quam te ſi con-
tuleris, nō quidem dum hic viuis ſapiens eris: eſt enim
apud deum ſapientia, nec prouenire homini poteſt: ſed
cum te tali ſtudio ſatis exercueris atque mundaueris,
I animus tuus ea poſt hanc vitam, id eſt, cum homo eſſe
deſieris facile perfruetur? An per eum qui dixerit, Veni-
te mortales ad philoſophiam, magnus hic fructus eſt.
Quid enim homini ſapientia charius? Venite igitur vt
ſapientes ſitis, & ſapientiam neſciatis? Non, inquit, à me
ita dicetur. Hoc eſt decipere: nam nihil aliud apud te
inuenietur. Ita fit vt ſi hoc dixeris, fugiant tanquā in-
ſanum. Si alio modo ad hoc adduxeris, facias inſanos.
Sed credamus propter vtranque ſententiam, æque ho-
mines nolle philoſophari. Si aliquid philoſophiæ per-
nicioſum Zenonis definitio dicere cogebat, mi homo,
id ne homini dicendum fuit, vnde ſe doleret, an id vn-
de te derideret? Tamen quod Zeno definiuit, quantum
ſtulti poſſumus diſcutiamus. Id viſum ait poſſe com-
prehendi, quod ſic appareret, vt falſum apparere non
poſſet. Manifeſtum eſt nihil aliud in perceptionem ve-
Archeſilas
nire. Hoc & ego, inquit Archeſilas, video, & hoc ipſo
doceo nihil percipi. Nō enim tale aliquid inueniri po-
teſt fortaſſe abs te atque ab aliis ſtultis. At à ſapiente,
cur non poteſt? Quanquam & ipſi ſtulto nihil reſpon-
deri poſſe arbitror, ſi tibi dicat, vt illo memorabili acu-
mine tuo hanc ipſam Zenonis definitionem refellas,
& oſtendas eam etiam falſam eſſe poſſe: quod ſi non po K
tueris, hanc ipſam quam percipias habes: ſi autem re-
felleris, vnde à percipiendo impediaris non habes. Ego
eam refelli poſſe non video, & omnino veriſsimā iu-
dico. Itaque cum eam ſcio, quamuis ſim ſtultus, nonni-
hil ſcio. Sed fac illam cedere verſutiæ tuæ. Vtar com-
plexione ſecuriſsima. Aut enim vera eſt, aut falſa. Si ve-
ra, bene teneo: ſi falſa, poteſt aliquid percipi etiam ſi ha-
beat communia ſigna cum falſo. Vnde, inquit, poteſt?
Veriſsime igitur Zeno definiuit, nec ei quiſquis vel in
hoc conſenſit errauit. An paruæ laudis & ſynceritatis
definitionem putabimus, quæ contra eos, qui erant ad-
uerſum perceptionem multa dicturi, cum deſignaret
quale eſſet quod percipi poſſet, ſeipſam talem eſſe mon
ſtrauit? Itaque cōprehenſibilibus rebus & definitio eſt,
& exemplum. Vtrum ait etiam ipſa vera ſit neſcio. Et
quia eſt probabilis, ideo ſequens eam oſtendo nihil eſ-
ſe tale quale illa expreſsit poſſe comprehendi. Oſtendis
fortaſſe præter ipſam, & vides, vt arbitror, quid ſequa-
tur. Quod ſi etiam eius incerti ſumus, nec ita nos de-
ſerit ſcientia. Scimus enim aut veram eſſe aut falſam,
non igitur nihil ſcimus. Quanquam nunquam effi-
ciet, vt ingratus ſim, prorſus ego illam definitionem L
veriſsimā iudico. Aut enim poſſunt percipi falſa, quod
vehementius Academici timent: & reuera abſurdū eſt.
Aut nec ea poſſunt, quæ ſunt falſis ſimilia. Vnde illa
Sciri nōnihil etiā in rerū natura Cap. X.
definitio vera eſt. Sed iam cætera videamus. Quan-
uis hæc, niſi fallor, poſsint ad victoriam ſatis eſſe, non
tamen fortaſſe ad victoriæ ſatietatem. Duo ſunt quæ
ab Academicis dicuntur, contra quæ vt valemus ve-
nire inſtituimus. Nihil poſſe percipi. Et nulli rei de-
bere aſſentiri. De aſſentiendo mox nunc, aliàs pauca
de perceptione dicemus. Nihil ne prorſus dicitis poſ-
ſe comprehendi? Hic euigilauit Carneades, nam ne-
mo iſtorum minus alte quàm ille dormiuit, & circun-
ſpexit rerum euidentiam. Itaque credo ſecum ipſe, vt
Carneades.
fit, loquens. Ergò ne, ait, Carneades dicturus es neſci-
re te vtrum homo ſis, an formica? aut de te Chryſippus
triumphauit? Dicamus ea nos ſcire, quæ inter philo-
ſophos inquiruntur, cætera ad nos non pertinere: vt ſi
in luce titubauero quotidiana & vulgari, ad illas im-
peritorum tenebras prouocem, vbi ſoli quidam diuini
oculi vident. Qui me etiam ſi palpitantem atque ca-
dentem aſpexerint, cæcis prodere nequeant, præſertim
arrogātibus, & quos doceri aliquid pudeat. Laute qui- M
dem ô Græca induſtria ſuccincta & parata procedis,
ſed non reſpicis illam definitionem & inuentum eſſe
philoſophi, & in veſtibulo philoſophiæ fixam atque
fundatam. Quam ſi ſuccidere tentabis, rediet bipennis
in crura: illa enim labefactata, non ſolum poteſt ali-
quid percipi, ſed etiam id poteſt quod ſimillimum fal-
ſo eſt, ſi eam non audebis euertere. Eſt enim lanbulum
tuum vnde in incautos tranſire cupientes vehemens
erumpis atque exilis: aliquis te Hercules in tua ſpelun-
ca tanquam ſemihominem Cacum ſuffocabit, & eiuſ-
dem molibus opprimet, docens aliquid eſſe in philoſo
phia, quod tanquam ſimile falſo incertum abs te fieri
non poſsit. Certe ad alia properabam, hoc quiſquis vr-
get, teipſum Carneades magna afficit contumelia, quē
à me veluti mortuum putat vbicunq; aut vndecunque
poſſe ſuperari. Si autē non putat, immiſericors eſt, qui
me paſsim deſerere præſidia & tecum in campo certa-
re cogit. In quē deſcendere cum cœpiſſem, ſolo tuo no
mine territus pedem retuli, & de ſuperiore loco neſcio
quid iaculatus ſum: quod vtrum ad te peruenerit, vel
quid

A quid egerit, viderint sub quorum examine dimicamus. Sed quid metuo ineptus? Si bene memini, mortuus es, nec iam pro sepulchro tuo iure pugnat Alipius, facile me cōtra vmbram meā deus adiuuabit. Nihil ais in philosophia posse percipi. Et vt orationē tuam large lateq; diffundas, arripis rixas, dissensionesq; philosophorum, & eas tibi contra illos arma ministrare arbitraris. Quo modo enim inter Democritum & superiores physicos de vno mundo, & innumerabilibus litem diiudicabimus, cum inter ipsum hæredemq; eius Epicurum concordia manere nequiuerit? Nam iste luxuriosus cum Atomos quasi ancillulas suas, id est, corpuscula, quæ in tenebris lætus amplectitur, non tenere viam suam, sed in alienos limites passim & sponte declinare permittit, totum patrimoniū etiam per iurgia dissipauit. Hoc vero nihil ad me attinet. Si enim ad sapientiam pertinet horum aliquid scire, id nō potest latere sapientem. Si autem aliud quiddam est, sapientiam illam scit sapiens, ista contemnit. Tamen ego qui longe adhuc absum vel à vicinitate sapientis, in istis physicis non nihil scio. Certum enim habeo, aut vnum esse mundum, aut non vnum: Et si non vnum, aut finiti numeri, aut infi-
B niti. Istam sententiam Carneades falsæ esse similem doceat. Item scio mūdum istum nostrum, aut natura corporum, aut aliqua prouidentia sic esse dispositum, cúmque aut semper fuisse & fore, aut cœpisse esse minime desiturum, aut ortum ex tempore non habere, sed habiturum esse finem, aut & manere cœpisse, & non perpetuo esse mansurum: Et innumerabilia physica hoc modo noui. Vera enim sunt ista disiuncta, nec similitudine aliqua falsis ea potest quisquam confundere. Sed assume aliquid ait Academicus. Nolo. Nam hoc est dicere: Relinque quod scis, dic quod nescis. Sed pēdet sententia. Melius certe pendet quàm cadit. Nempe plena † est, nempe iam potest, aut falsa, aut vera nominari. Hāc ergo me scire dico. Tu qui nec ad philosophiam pertinere ista negas, & eorum sciri nihil posse asseris, ostēde me ista nescire: dic istas disiunctiones aut falsas esse, aut aliquid commune habere cum falso, per quod discerni omnino non possint.

† plana.

Sensus non falli.

Cap. XI.

Vnde, inquit, scis esse istum mundum, si sensus falluntur? Nunquam rationes vestræ ita vim sensuum † refellere potuerunt, vt conuinceretis nobis nihil videri: nec omnino ausi estis ali-
C quando ista tentare, sed posse aliud esse ac videtur, vehementer persuadere incubuistis. Ego itaque hoc totum, qualecunque est, quod nos continet atque alit, hoc inquam, quod oculis meis apparet, à mèque sentitur habere terram & cœlum, aut quasi terram, & quasi cœlum, mundum voco. Si dicis nihil mihi videri, nunquam errabo. Is enim errat, qui quod sibi videtur temere probat. Posse enim falsum videri à sentientibus dicitis, nihil videri non dicitis. Prorsus enim omnis disputationis causa tolletur, vbi regnare vos libet, si non falsum nihil scimus, sed etiam nihil nobis videtur. Si autem hoc quod mihi videtur negas mundum esse, de nomine controuersiā facis, cum id à me dixerim mundum vocari. Etiám ne, inquies, si dormis, mundus est iste, quem vides? Iam dictum est, quicquid tale mihi videtur, mundum appello. Sed si eum solum placet mundum vocare, qui videtur à vigilantibus, vel etiam à sanis, illud contende si potes, eos qui dormiunt ac furiunt, non in mundo furere atque dormire. Quamobrem hoc dico, istam totam corporum molē atque machinam, in qua sumus, siue dormientes, siue furentes, siue vigilantes, siue sani, aut vnā esse, aut non esse vnam.

† vnum sensum.

Edissere quo modo possit ista esse falsa sententia. Si e- D
nim dormio, fieri potest vt nihil dixerim: aut si etiam ore dormientis verba, vt solet, euaserunt, potest fieri vt non hic, non ita sedens, non istis audientibus dixerim: Vt autem hoc falsum sit, non potest. Nec ego me illud percepisse dico, quod vigilem. Potes enim dicere, hoc mihi etiam dormienti videri potuisse, ideoque hoc potest esse falso simillimum. Si autem vnus, aut † sex mundi sunt, septem mūdos esse, quoquo modo affectus sim, manifestum est: Et id me scire non impudenter affirmo. Quare vel hanc connexionem, vel illas superius disiunctiones, doce somno, aut furore, aut vanitate sensuum posse esse falsas, & me si expergefactus ista meminero, victum esse concedam. Credo enim iam satis liquere quæ per somnium & demētiam falsa videantur, ea scilicet quæ ad corporis sensus pertinent. Nam ter terna nouem esse, & quadratum* & intelligibilium numerorū necesse est, vel genere humano stertente, sit verum: quanquam etiam pro ipsis sensibus multa posse dici video, quæ ab Academicis reprehensa non inuenimus. Credo enim sensus non accusari, vel quod imaginationes falsas furētes patiuntur, vel quod falsa in somnis videmus. Si enim vera vigilantibus atque sanis re- E
nunciarunt, nihil ad eos, quid sibi animus dormientis insanientisq; cōfingat. Restat vt quæratur, vtrum cum ipsi renunciant, verum renuncient. Age si dicat Epicureus quispiam, nihil habeo quod de sensibus conquerar. Iniustum est enim ab eis exigere plus quàm possunt: quicquid autem possunt videre oculi, verum vident: Ergò ne verum est, quod de remo in aqua vidēt? Prorsus verum. Nam causa accedente quare ita videretur, si demersus vnda remus rectus appareret, magis oculos meos falsæ renunciationis arguerem. Non enim viderent quod talibus existentibus causis videndum fuit. Quid multis opus est? Hoc de turriū motu, hoc de pennulis auiū, hoc de cæteris innumerabilibus dici potest. Ego tamē fallor si assentiar, ait quispiam. Noli plus assentire quàm vt ita tibi apparere persuadeas, & nulla deceptio est. Non enim video quo modo refellat Academicus eum qui dicit: hoc mihi cādidum videri scio, [hoc] auditum meum delectari scio, hoc mihi iocunde olere scio, hoc mihi sapere dulciter scio, hoc mihi esse frigidum scio. Dic potius vtrum per se amaræ sint oleastri frondes, quas caper tam pertinaciter appetit. O ho- F
minem improbum, Nónne est caper ipse modestior? Nescio quales pecori sint, mihi tamē amaræ sunt. Quid quæris amplius? Sed est fortasse aliquis etiam hominum, cui non sint amaræ. Tendis enim in molestiam? Nunquid nam ego amaras esse omnibus hóminibus dixi: Mihi dixi, & hoc non semper affirmo. Quid si enim aliâs alia causa, nunc dulce quippiam, nunc amarum in ore sentiatur? Illud dico, posse hominem cum aliquid gustat: bona fide iurare se scire palato suo illud suaue esse, vel contra, nec vlla calumnia Græca ab ista scientia posse deduci. Quis enim tam impudens sit, qui mihi cum delectatione aliquid ligurienti dicat, Fortasse non gustas, sed hoc somnium est? Nunquid nam resisto? Sed me tamen illud in somnis etiam delectaret. Quare illud quod me scire dixi, nulla confundit similitudo falsorū. Et Epicureus vel Cyrenaici, & alia multa fortasse pro sensibus dicant, cōtra quæ nihil dictum esse ab Academicis accepi. Sed quid ad me? Si volunt ista, & si possunt (etiam me fauente) rescindant. Quicquid enim contra sensus ab eis disputatur, non contra omnes philosophos valet. Sunt enim qui ista omnia,

† cr.

* al. quadratorum.

De columbarū collo Cic.

quæ

G quæ corporis ſenſu accipit animus opinionē poſſe gignere cōfitentur, ſcientiam vero negant. Quam tamen volunt intelligētia contineri, remotamq; à ſenſibus in mente viuere. Et forte in eorum numero eſt ſapiens ille quem quærimus. Sed de hoc aliâs. Nunc ad reliqua pergamus quæ propter iſta quæ iam dicta ſunt, paucis (niſi fallor) explicabimus.

Rationes de ſomniis refellit. Cap. XII.

Quid enim de moribus inquirentem, vel iuuat vel impedit corporis ſenſus? Niſi vero illos ipſos, qui ſummum hominis verum bonum in voluptate poſuere, nihil impedit aut columbæ collum, aut vox incerta, aut graue pondus homini quod camelis leue eſt, aut alia ſexcenta, quo minus dicant eo quo delectantur delectari ſe ſcire, vel eo quo offenduntur offendi, quod refelli poſſe non video. Eum cōmouebunt qui finem boni mente complectitur. Quid horum tu eligis? Si quid mihi videatur quæris, in mente arbitror eſſe ſummum hominis bonum. Sed nunc de ſcientia quærimus. Ergo interroga ſapientem, qui non poteſt ignorare ſapientiam, mihi tamen tardo illi atque ſtulto licet interim ſcire boni humani finē, in quo inhabitet beata vita, aut nullum eſſe, aut in animo eſſe, aut in H corpore, aut in vtroque. Hoc me, ſi potes, neſcire conuince, quod notiſsimæ illæ veſtræ rationes nullo modo faciunt. Quod ſi non potes, non enim reperies cui falſo ſimile ſit, ego ne concludere dubitabo, recte mihi videri ſcire ſapientem quicquid in philoſophia verum eſt, cū ego inde tam multa vera cognouerim? Sed metuit fortaſſe ne ſummum bonum eligat dormiens. Nihil periculi eſt, cum euigilabit, repudiabit ſi diſplicet: tenebit, ſi placet. Quis enim eū recte vituperabit qui falſum vidit in ſomnis? Aut fortaſſe illud formidabis, ne dormiens amittat ſapientiam, ſi pro veris falſa probauerit? Hoc iam ne dormiens quidem audet ſomniare, vt ſapientem vigilantem vocet, neget ſi dormiat. Hæc etiam de furore dici poſſunt. Sed in alia feſtinat oratio. Hæc tamen ſine concluſione ſecuriſsima non relinquo. Aut enim amittitur furore ſapientia, & iam non erit ſapiens, quem verum ignorare clamatis: aut ſcientia eius manet in intellectu, etiam ſi pars animi cætera id quod accepit à ſenſibus velut in ſomnis imaginetur

1. Retract. cap. 1.

Multa percipi docet dialectica. Cap. XIII.

Reſtat dialectica, quam certe ſapiens bene nouit, nec falſum ſcire quiſquam poteſt. Si vero eam neſcit, non pertinet ad ſapientiam eius cognitio, ſine qua eſſe ſapiēs potuit, & ſuperfluo vtrum vera ſit, poſsit ve per- I cipi quærimus. Hic fortaſſe aliquis mihi dicat: Soles prodere tu ſtulte quid noueris. An de dialectica nihil ſcire potuiſti? Ego vero plura quàm de quauis parte philoſophiæ. Nā primo omnes illas propoſitiones, quibus ſupra vſus ſum, veras eſſe iſta me docuit. Deinde per iſtam noui alia multa vera. Sed quā multa ſint, numerate ſi poteſtis. Si quatuor in mundo elementa ſunt, non ſunt quinque. Si ſol vnus eſt, non ſunt duo. Non poteſt vna anima & mori & eſſe immortalis. Non poteſt homo ſimul & beatus & miſer eſſe. Non hic & ſol lucet, & nox eſt. Aut vigilamus nunc, aut dormimus: aut corpus eſt, quod mihi videre videor, aut non eſt corpus. Hæc & alia multa, quæ cōmemorare longiſsimum eſt, per iſtam didici vera eſſe, quoquo modo ſeſe habeant ſenſus noſtri in ſe. Ipſa vero docuit me, ſi cuius eorum quæ per connexionem modo propoſui pars antecedēs aſſumpta fuerit, trahere neceſſario id quod annexum eſt. Ea vero quæ per repugnantiam, vel diſiunctionem à me ſunt enunciata, hanc habere naturam, vt cum auferuntur cætera, ſiue vnum, ſiue plura ſint, reſtet aliquid quod eorum ablatione firmetur. Docuit etiā me, cum de re conſtat, propter quam verba dicuntur, de verbis K non debere contendi. Et quiſquis id faciat, ſi imperitia faciat, docendum eſſe: ſi malicia, deſerendum. Si doceri non poteſt, monendum vt aliquid aliud potius agat, quàm tempus in ſuperfluis operamque cōſumat: ſi non obtemperat, negligendum. De captioſis autem atque fallacibus ratiunculis breue pręceptum eſt: ſi male concedendo inferuntur, ad ea quę cōceſſa ſunt eſſe redeundum. Si verum falſumque in vna concluſione confligunt, accipiendum inde quod intelligitur: quod explicari non poteſt, relinquendum. Si autem modus in aliquibus rebus latet penitus hominem, ſcientiam eius nō eſſe quærendam. Hæc quidem habeo à dialectica, & alia multa quæ commemorare non eſt neceſſe. Neque enim debeo ingratus exiſtere. Verum ille ſapiens aut hęc negligit, aut ſi profecto dialectica ipſa ſcientia veritatis eſt, ſic illam nouit, vt iſtorum mendaciſsimam calumniam, ſi verum eſt, falſum eſt: ſi falſum, verum eſt, contemnendo, & non miſerando enecet. Hæc de perceptione ſatis eſſe propterea puto, quia de aſſentiendo cum dicere cœpero, tota ibi rurſum cauſa verſabitur. L

Sapiens vt ſit, alicui ſapiētia aſſentiaris oportet. Cap. XIIII.

Iam ergo ad eam partem veniamus in qua dubitare adhuc videtur Alipius. Et primo idipſum perſpiciamus quale ſit, quod te acutiſsime atque cautiſsime mouet. Nam ſi tot tantiſq; rationibus roboratam (hoc enim dixiſti) Academicorum ſententiam, qua eis placuit, nihil ſcire ſapientem, hoc tuum labefactat inuentum, quo cogimur confiteri multo eſſe probabilius ſapiētem ſcire ſapientiam, magis eſt aſſenſio cohibenda. Hoc enim ipſo oſtenditur nihil quamlibet copioſiſsimis ſubtiliſsimiſq; argumentis poſſe ſuaderi, cui non ex parte cōtraria, ſi adſit ingenium, non minus acriter, vel fortaſſe acrius reſiſtatur. Eo fit, vt cum ſit victus Academicus, vicerit. O vtinam vincatur, nunquam efficiet quauis arte Pelaſga, vt ſimul à me victus victórque diſcedat. Certe nihil aliud inueniatur, quod aduerſum iſta dici poſsit, & vltro me victum eſſe profitear. Non enim de gloria comparanda, ſed de inuenienda veritate tractamus. Mihi ſatis eſt quoquo modo molem iſtam tranſcendere, quæ intrantibus ad philoſophiam ſeſe opponit, & neſcio quibus receptaculis tenebras tegens † talem eſſe philoſophiam totam minatur, nihilq; in ea lucis inuentum iri ſperare permittit. Quid autē amplius deſiderē, nihil habeo, ſi iam probabile eſt, non nihil ſcire ſapientem. Non enim alia cauſa veriſimile videbatur eum aſ- M ſenſionem ſuſtinere debere, niſi quia erat veriſimile nihil poſſe comprehendi. Quo ſublato, percipit enim ſapiens, vel ipſam vt iam conceditur ſapientiam, nulla iam cauſa remanebit cur non aſſentiatur ſapiens, vel ipſi ſapientiæ. Eſt enim ſine dubitatione monſtruoſius, ſapientem non approbare ſapiētiam, quàm ſapientem neſcire ſapientiam. Nam quæſo, paululum quaſi ante oculos tale ſpectaculum conſtituamus ſi poſſumus, rixam quandam ſapientis & ſapientiæ. Quid aliud dicit ſapientia, quàm ſe eſſe ſapientiam? At contra iſte: Non credo, inquit. Quis ait ſapientiæ, non credo te eſſe ſapientiam? Quis, tu ſi is cum quo illa loqui potuit, & in quo habitare dignata eſt, ſcilicet ſapiens. Ite nunc & me quærite qui cum Academicis pugnem, habetis iam nouum certamen, ſapiens & ſapientia ſecum pugnant. Sapiens non vult conſentire ſapientiæ, ego vobiſcum ſecurus expecto. Quis enim non credat inuictam eſſe ſapientiam? Tamen nos aliqua complexione muniamus. Aut enim in hoc certamine Academicus vincet ſapientiam, & à me vincetur, quia non erit ſapiens: aut ab ea

Aeneid. 2.

† tenebraſcens.

ſupera-

A superabitur, & sapientem sapientiæ consentire docebimus. Aut igitur sapiens Academicus non est, aut nonnulli rei sapiens assentietur: nisi forte quem dicere puduit sapientem nescire sapientiam, sapientem nõ consentire sapientiæ dicere nõ pudebit. At si iam verisimile est cadere in sapientem, vel ipsius sapientiæ perceptionem, & nulla causa est, cur non ei quod potest percipi assentiatur, video quod volebam esse verisimile, sapientem scilicet assensurum esse sapiẽtiæ. Si quæres vbi inueniat ipsam sapientiam, respondebo in semetipso. Si dicis eum nescire quod habeat, redis ad illud absurdum, sapiẽtem nescire sapientiam. Si sapientem ipsum negas posse inueniri, non iam cum Academicis, sed tecum quisquis hoc sentis sermone alio disseremus. Illi enim cum hæc disputant, de sapiente profecto disputant. Clamat Cicero, seipsum magnũ esse opinatorem, sed de sapiẽte se quærere. Quod si adhuc vos adolescẽtes ignotum habetis, Certe in Hortensio legistis. Si igitur nec certi est quicquam, nec opinari sapientis est, nihil vnquam sapiens approbabit: vnde manifestum est eos de sapiente illis suis disputationibus, cõtra quas ni-

Cicero in Hortensio.

B timur quærere. Ergo arbitror ego sapienti certam esse sapientiam, id est, sapientem percepisse sapiẽtiam. Et ob hoc eum non opinari cum assentitur sapientiæ. Assentitur enim ei rei, quam si non percepisset, sapiens non esset. Nec isti quenquam non debere assentiri, nisi rebus quæ non possunt percipi, affirmant. Non autem sapientia nihil est. Cum igitur & scit sapientiam & assentitur sapientiæ, neque nihil scit, neque nulli rei sapiens assentitur, quid ampl⁹ vultis? An de illo errore aliquid quærimus, quem dicunt penitus euitari, si in nullam rem animum declinet assensio? Errat enim, inquiunt, quisquis non solum rem falsam, sed etiam dubiam, quamuis vera sit, approbat. Nihil autem quod dubium nõ sit inuenio. At inuenit sapiens, vt dicebamus, ipsam sapientiam.

Min⁹ errat assentiens, quã suspẽdens sententiam.

Cap. XV.

Sed hinc iam vultis fortasse me discedere. Non sunt facile securissima relinquenda, cum versutissimis hominibus agimus, morem tamen vobis geram. Sed quid hic dicam? quid, quid nam? illud nimirũ vetus dicendum est, vbi & ipsi habent quod dicant. Quid enim faciam, quem de castris meis foras truditis: num implorabo auxilia doctiorum, cum quibus si superare

C nequeo, minus pudebit fortasse superari? Iaciam igitur quibus viribus possum fumosum quidem iam & scabrum, sed nisi fallor, validissimum telum. Qui nihil approbat, nihil agit. O hominem rusticum. Et vbi est probabile? Vbi est verisimile? Hoc volebatis. Audistis ne vt sonant scuta Græcanica? Exceptum est enim quod robustissimum quidem. Sed qua manu iaculati sumus? Et nihil mihi potentius isti mei suggerunt, nec aliquid, vt video, vulneris fecimus. Conuertam me ad ea quæ villa & ager ministrat, onerant me potius maiora quàm præparant: Nam cum ociosus diu cogitassem in isto rure quonam modo possit istuc probabile ac verisimile actus nostros ab errore defendere, primo visum est mihi, vt solet videri cum ista vendebam, belle tectum & munitum. Deinde vbi totum cautius circunspexi, visus sum mihi vidisse vnum aditum quà in securos error irrueret. Non enim solum puto eum errare, qui falsam vitam sequitur, sed etiam eum qui veram non sequitur. Faciamus enim duos viatores ad vnum locum tendentes, quorum alter instituerit nulli credere, alter nimis credulus sit. Ventum est ad aliquod biuium, hic ille credulus pastori qui aderat, vel cuipiam rusticano: salue frugi homo: Dic quæso quà bene in illum locum per-

D gatur? Respondetur: Si hàc ibis, nihil errabis. Et ille ad comitem: Verum dicit, hàc eamus. Ridet vir cautissimus, & tam cito assensum facetissime illudit, atque interea illo discedente in biuio figitur: Et iam incipit videri turpe cessare, cũ ecce ex alio viæ cornu lautus quidam & vrbanus equo insidens eminet, & propinquare occipit. Gratulatur iste aduenienti, & salutato indicat propositum, quærit viam, dicit etiã remãsionis suæ causam, quo beneuolentiorem reddat, pastori eum præferens. Ille autem casu planus erat, de iis quos Sarmadacos iam vulgus vocat. Tenuit suum morem homo pessimus etiam gratis. Hàc perge ait, nam ego inde venio. Decipit, atque abiit. Sed quando iste deciperetur? Non enim monstrationem istam tanquã veram, inquit, approbo, sed quia est verisimilis. Et hic ociosum esse, nec honestum, nec vtile est, hàc eam. Interea ille qui assentiendo [iam] errauit, tam cito existimans vera esse verba pastoris, in loco illo quò tendebat iam se reficiebat: iste autem nõ errans, siquidem probabile sequitur, circumit syluas nescio quas, nec iam cui locus ille notus sit, ad quem venire proposuerat, inuenit. Vere vobis dicam,

πλάνος. impostor.

E cum ista cogitarem risum tenere non potui, fieri per Academicorum verba nescio quo modo, vt erret ille qui veram viam vel casu tenet: ille autem qui per auios montes probabiliter ductus est, nec petitam regionem inuenit, non videatur errare. Vt enim temerariam consensionem iure cõdemnem, facilius ambo errant, quàm iste non errat. Hinc iam aduersum ista verba vigilantior, ipsa facta hominum & mores consyderare cœpi. Tum vero tam multa mihi & tam capitalia in istos venerunt in mentem, vt iam non riderem, sed partim stomacharer, partim dolerem homines doctissimos & acutissimos in tanta scelera sententiarum & flagitia deuolutos. Certe enim non fortasse omnis qui errat, peccat, omnis tamen qui peccat, aut errare conceditur, aut aliquid peius. Quid si ergo aliquis adolescentium cum hos audierit, dicentes: Turpe est errare, & ideo nulli rei consentire debemus: Sed tamen cum agit quisque quod ei videtur probabile, nec peccat, nec errat. Illud tamen meminerit, quicquid occurrit, vel animo, vel sensibus, non pro vero esse approbandum. Id igitur audiens adolescens, insidiabitur pudiciciæ vxoris alie-

Facere quòd videtur probabile citra assensum, nefariũ est.

Cap. XVI.

F næ: Te te consulo Marce Tulli, de adolescentium moribus vitáque tractamus, cui educandæ atq; instituendæ omnes illæ literæ tuæ vigilauerunt. Quid aliud dicturus es, quàm non tibi esse probabile, vt id faciat adolescens? At illi probabile est. Nam si ex alieno probabili viuimus, nec tu debuisti administrare rempublicam, quia Epicuro visum est non esse faciendum. Adulterabit igitur ille iuuenis coniugẽ alienam. Qui deprehensus si fuerit, vbi te inueniet à quo defendatur: quãquam etiam si inueniat, quid dicturus es? Negabis profecto. Quid si tam clarum est, vt frustra inficiere? Persuadebis nimirum tanquam in Cumano gymnasio atque adeo Neapolitano, nihil eum peccasse, imò etiam nec errasse quidem. Nõ enim faciendum esse adulterium pro vero sibi persuasit, probabile [sibi] occurrit, secutus est, fecit: aut fortasse non fecit, sed fecisse sibi visus est. Iste autem maritus homo fatuus, perturbat omnia litibus, pro vxoris castitate proclamans, cum qua forte nũc dormit, & nescit. Hoc illi iudices si intellexerint, aut negligent Academicos, & tanquam crimen verissimum punient: aut eisdem obtemperãtes, verisimiliter hominem probabiliterq; damnabũt, vt iam quid agat iste patronus prorsus ignoret. Cui enim succenseat nõ habebit, cum om-

nes

G nes se nihil errasse dicant, quando non assentientes id quod visum est probabile fecerint. Ponet igitur personam patroni, & philosophi e onsolatoris suscipiet: ita facile adolescenti, qui iam tantum in Academia profecerit persuadebit, vt se tanquam in somnis putet esse

Retrac. li. 1 cap. 1.

damnatum. Sed vos me iocari arbitramini: Libet deierare per omne diuinum, nescire me prorsus quo modo iste peccauerit, si quisquis id egerit quod probabile videtur, non peccat: nisi forte in totum aliud esse dicunt errare, aliud peccare, seque illis præceptis egisse ne erremus, peccare autem nihil magnum esse dixisse. Taceo de homicidiis, parricidiis, sacrilegiis, omnibúsque omnino, quæ fieri aut cogitari possunt flagitiis, aut facinoribus, quæ paucis verbis, & quod est grauius apud sapientissimos iudices defenduntur. Nihil consensi, & ideo non erraui. Quo modo autem non facerem quod probabile visum est? Qui autem non putant ista proba-

Salustiꝰ in Catilinario

biliter posse persuaderi, legant orationem Catilinę, qua patriæ parricidium quo vno continentur omnia scelera, persuasit. Iam illud quis non ridet? Ipsi dicunt nihil se in agendo sequi nisi probabile, & quærunt magno-

H pere veritatem, cum eis sit probabile non posse inueniri. O mirum monstrum. Sed hoc omittamus, minus id ad nos, minus ad vitæ nostræ discrimen, minus ad fortunarum periculum pertinet. Illud est capitale, illud formidolosum, illud optimo cuique metuēdum, quod nefas omne, si hæc ratio probabilis erit, cum probabile cuiquam visum fuerit esse faciendum, tantum nulli quasi vero assentiatur, non solum sine sceleris, sed etiam sine erroris vituperatione committatur. Quid ergo? Hoc illi non viderunt? Imò solertissime prudentissimèque viderunt, nec mihi vllo pacto tantum arrogauerim, vt Marcum Tullium aliqua ex parte sequar industria, vigilantia, ingenio, doctrina: cui tamen asserenti, nihil scire posse hominem, qui hoc solum diceret, scio ita videri mihi, vnde id refelleret non haberet.

Academici quare dissimularint suam sententiam.

Quid igitur placuit tantis viris perpetuis & pertinacibus contentionibus agere, ne in quenquam cadere veri scientia videretur? Audite iam paulo attentius, non quid sciam, sed quid existimem: Hoc enim ad vltimum reseruabam, vt explicarem, si possem quale mihi

Cap. XVII.

videatur esse totum Academicorum consilium. Plato vir sapientissimus & eruditissimus temporum suorum,

I qui & ita locutus est, vt quæcunque diceret, magna fierent, & ea locutus est, vt quomodocunque diceret, parua non fierent, dicitur post mortem Socratis magistri sui, quem singulariter dilexerat, à Pythagoreis etiam

1. Retract. cap. 1.

multa didicisse. Pythagoras autem Græca philosophia non contentus, quæ tunc aut penè nulla erat, aut certe occultissima, postquam cōmotus Pherecydę cuiusdam Syri disputationibus, immortalem esse animum credidit, multos sapientes etiam longe latèque peregrinatus

In Timæo.

audierat. Igitur Plato adiiciens lepori subtilitatiq; Socraticæ, quam in moralibus habuit, naturalium diuinarumq; rerum peritiam, quam ab eis quos memoraui diligenter acceperat, subiungensq; quasi formatricem illarum partium iudicemq; dialecticam, quæ aut ipsa esset, aut sine qua sapientia omnino esse non posset, perfectam dicitur composuisse philosophiæ disciplinam,

Opinio Platonis ponēs duos mundos.

de qua nunc disserere tempus non est. Sat est enim ad id quod volo, Platonem sensisse duos esse mundos, vnū intelligibilem, in quo ipsa veritas habitaret, istum autem sensibilem, quem manifestum est nos visu tactúque sentire. Itaque illum verum, hunc verisimilem, & ad illius imaginem factum. Et ideo de illo in ea quæ se cognosceret anima velut expoliri & quasi serenari veritatem: de hoc autem in stultorum animis non scientiam, K

1. Retract. cap. 1.

sed opinionem posse generari. Quicquid tamen ageretur in hoc mundo, per eas virtutes, quas ciuiles vocabat, aliarum verarum virtutum similes, quæ nisi paucis sapientibus ignotæ essent, non posse nisi verisimile nominari. Hæc & alia huiusmodi mihi vidētur inter successores eius quantum poterant esse seruata, & pro mysteriis custodita. Non enim aut facile ista percipiuntur, nisi ab eis qui se ab omnibus viciis mundantes, in aliam quandam plusquam humanam consuetudinem vendicauerint, aut non grauiter peccat quisquis ea sciens

Opinio Zenonis de deo, anima & mundo.

quoslibet homines docere voluerit. Itaque Zenonem principem Stoicorum, cum iam quibusdam auditis & creditis, in scholam relictam à Platone venisset, quam tunc Polemo retinebat, suspectum habitum suspicor, nec talem visum nec Platonica illa velut sacrosancta decreta facile prodi committiq; deberent, priusquam didicisset ea, quæ in illam scholam ab aliis accepta detulerat. Moritur Polemo, succedit ei Archesilas Zenonis quidem condiscipulus, sed sub Polemonis magisterio. Quamobrem cum Zeno sua quadam de mundo, & maxime de anima, propter quam vera philoso- L phia vigilat, sententia delectaretur, dicens eam esse mortalem, nec quidquam esse præter hunc sensibilem mundum, nihilq; in eo agi, nisi corpore: nam & deum ipsum ignem putabat: prudentissime atque vtilissime mihi videtur Archesilas, cum illud late serperet malum, occultasse penitus Academiæ sententiam, & quasi aurum inueniendum quādoque posteris obruisse. Quare cum in falsas opiniones ruere turba sit pronior, & consuetudine corporum omnia esse corporea facillime, sed noxie credatur, instituit vir acutissimus, atque humanissimus dedocere potius, quos patiebatur male doctos, quàm docere, quos dociles non arbitrabatur. Inde illa omnia nata sunt, quæ nouæ Academiæ tribuuntur, quia eorum necessitatem veteres non habebant. Quod si Zeno expergefactus esset aliquando, & vidisset, neque quidquam comprehendi posse, nisi quale ipse definiebat, neque tale aliquid in corporibus posse inueniri, quibus ille tribuebat omnia, olim prorsus hoc genus disputationum, quod magna necessitate flagrauerat, fuisset extinctum. Sed Zeno imagine cōstantiæ deceptus, vt ipsis Academicis videbatur, nec mihi M etiam non videtur, pertinax fuit, fidesq; illa corporum perniciosa quoquo modo potuit peruenit in Chrysippum, qui ei quàm maxime poterat, magnas vires latius se diffundendi dabat, nisi ex illa parte Carneades acrior & vigilantior superioribus cæteris ita restitisset, vt mirer illam opinionem aliquid etiam postea valuisse. Nāque Carneades primo illam velut calumniandi impudentiam, qua videbat Archesilam non mediocriter infamatum, deposuit, ne contra omnia velle dicere quasi ostentationis causa videretur: Sed ipsos proprie sibi Stoicos atq; Chrysippū euellendos euertēdósque proposuit.

Quo modo probabile inductū ab Academicis. Cap. XVIII.

1. Retract. cap. 1.

Deinde cum vndique premeretur, si nulli rei esset assensus, nihil acturum esse sapientem. O hominem mirum, atque adeo non mirum: ab ipsis enim Platonis fontibus profluebat. Attendit sapienter quales illi actiones probarent, eásque nescio quarum verarum similes videns, id quod in hoc mundo ad agendum sequeretur, verisimile nominauit. Cui enim esset simile, & perite norat, & prudenter tegebat, idq; etiam probabile appellabat. Probat enim bene imaginē quisquis eius intuetur exemplum. Quo modo enim ap-

probat

A probat ſapiens, aut quo modo ſimile ſequitur veri, cum ipſum verum quid ſit ignoret? Ergo illi norant, & approbabát falſa, in quibus imitationẽ laudabilem rerum verarum animaduertebant. Sed quia hoc tãquam prophanis, nec fas nec facile erat oſtendere, reliquerũt poſteris, & quibus illo tempore potuerunt ſignum quoddam ſententiæ ſuę. Illos autem bene dialecticos de verbis mouere quæſtionem inſultantes irridenteſq; prohibebant. Ob hoc dicitur Carneades etiam tertiæ Academiæ princeps atque author fuiſſe. Deinde in noſtrum Tullium conflictio iſta durauit, iam planè ſaucia & vltimo ſpiritu Latinas literas inflatura. Nam nihil mihi videtur inflatius, quàm tam multa copioſiſsime atque ornatiſsime dicere non ita ſentientem. Quibus tamen ventis fœneus ille Platonicus Antiochus ſatis, vt mihi videtur diſsipatus atque diſperſus eſt. Nam Epicureorum greges in animis delicioſorum populorum aprica ſtabula poſuerunt. Quippe Antiochus Philonis auditor hominis quantum arbitror circunſpectiſsimi, qui iam veluti aperire cedentibus hoſtibus portas cœperat, & ad Platonis authoritatem Academiam legẽſque

Antiochus Aſchalonita ex vetere Academia Fœneũ vocat, quod nihil habeat ſolidi.

B reuocare: quanquã & Metrodorus id antea facere tentauerat, qui primus dicitur eſſe confeſſus, nõ de recto† placuiſſe Academicis nihil poſſe comprehendi, ſed neceſſario contra Stoicos huiuſmodi eos arma ſumpſiſſe. Igitur Antiochus, vt inſtitueram dicere, auditis Philone Academico, & Mneſarcho Stoico, in Academiam veterem, quaſi vacuam defenſoribus, & quaſi nullo hoſte ſecurã, velut adiutor & ciuis irrepſerat, neſcio quid inferens mali de Stoicorum cineribus, quod Platonis adyta violaret. Sed huic arreptis iterum illis armis & Philon reſtitit donec moreretur, & omnes eius reliquias Tullius noſter oppreſsit, ſe viuo impatiens labefactari, vel cõtaminari quicquid amauiſſet. Adeo * poſt illa tẽpora non longo interuallo omni peruicacia pertinaciaq; demortua, os q; illud Platonis quod in philoſophia purgatiſsimum & lucidiſsimum, dimotis nubibus erroris emicuit, maxime in Plotino, qui Platonicus philoſophus ita eius ſimilis iudicatus eſt, vt ſimul eos vixiſſe, tantum autem intereſſe temporis, vt in hoc ille

†decreto.

Mneſarchus & Dardanus tẽpore Antiochi Athenis Stoicorum principes.

**al. Ab eo.*

C reuixiſſe putandus ſit. Itaque nũc philoſophos non ferè videmus, niſi aut Cynicos, aut Peripateticos, aut Platonicos. Et Cynicos quidem, quia eos vitæ quędam delectat libertas, atque licentia. Quod autem ad eruditionem, doctrinamq; attinet, & mores quibus conſulitur animæ, quia non defuerunt acutiſsimi & ſolertiſsimi viri, qui docerent diſputationibus ſuis Ariſtotelem ac Platonem ita ſibi concinere, vt imperitis minúſque attentis diſſentire videãtur, multis quidem ſeculis multiſq; contentionibus, ſed tamen eliquata eſt, vt opinor, vna veriſsimæ philoſophiæ diſciplina. Non enim eſt iſta huius mundi philoſophia, quam ſacra noſtra meritiſsime deteſtantur, ſed alterius intelligibilis: cui animas multiformibus erroris tenebris cæcatas, & altiſsimis à corpore ſordibus oblitas, nunquam iſta ratio ſubtiliſsima reuocaret, niſi ſummus deus populari quadam clementia diuini intellectus authoritatem vſque ad ipſum corpus humanum declinaret, atque ſubmitteret, cuius non ſolum præceptis, ſed etiam factis excitatæ animæ redire in ſemetipſas, & reſipiſcere patriam, etiam ſine diſputationum concertatione potuiſſent.

Chriſtianiſmus vera eſt philoſophia.
Cap. XIX.

1. Retract. cap. 1.

Hoc mihi de Academicis interim probabiliter; vt D potui perſuaſi. Quod ſi falſum eſt, nihil ad me, cui ſatis eſt iam non arbitrari non poſſe ab homine inueniri veritatem. Quiſquis autem putat hoc ſenſiſſe Academicos, ipſum Ciceronẽ audiat. Ait enim illis morem fuiſſe occultandi ſententiam ſuam, nec eam cuiquam, niſi qui ſecum ad ſenectutem vſque vixiſſent, aperire conſueuiſſe. Quæ ſit autem iſta, deus viderit, eam tamen arbitror Platonis fuiſſe. Sed vt breuiter accipiatis omne propoſitum meum, quoquo modo ſe habet humana ſapientia, eam me video nondum percepiſſe. Sed cum tricesimum & tertium ætatis annum agam, non me arbitror deſperare debere eam me quandoque adepturum. Contemptis tamen cæteris omnibus, quæ bona mortales putant, huic inueſtigandæ inſeruire propoſui. A quo me negocio quoniam rationes Academicorum non leuiter deterrebant, ſatis, vt arbitror, contra eas iſta diſputatione muniti ſumus. Nulli autẽ dubium eſt gemino pondere nos impelli ad diſcendum, authoritatis atque rationis. Mihi autem certum eſt nuſquam prorſus à Chriſti authoritate diſcedere. Non enim reperio valentiorem. Quod autem ſubtiliſsima rationa E perſequendum eſt: ita enim iam ſum affectus, vt quid ſit verum non credendo ſolum, ſed etiam intelligendo apprehendere impatienter deſyderem, apud Platonicos me interim quod ſacris literis † non repugnet, reperturũ eſſe confido. Hic poſtquam ſermonis finem me feciſſe aſpexerunt, quanquam iam erat nox & aliquid etiam lucerna illata ſcriptum erat, tamẽ illi adoleſcentes intentiſsime expectabant, vtrum Alipius vel alio die ſe reſponſurum eſſe promitteret. Tum ille: Nihil mihi aliquando, inquit, tam ex ſententia proueniſſe affirmare paratus ſum, quàm quod hodierna diſputatione diſcedo ſuperatus, nec iſtam meam tantum puto debere eſſe lætitiam. Communicabo ergo eam vobiſcum concertatores mei vel iudices noſtri. Quandoquidem iſto ſe pacto à ſuis poſteris vinci, ipſi etiam fortaſſe Academici optarunt. Quid enim vobis hoc ſermonis lepore iucundius, quid ſententiarum grauitate perpenſius, quid beneuolentia promptius, quid doctrina peritius videri aut exhiberi poſſet? Prorſus nequaquam F digne admirari poſſum, quòd tam facete aſpera, tam fortiter deſperata, tam moderate conuicta, tam dilucide obſcũra tractata ſunt. Quare iam ſocij mei expectationem veſtram qua me ad reſpõdendum prouocatis, certiore ſpe mecum ad diſcendũ conuertite. Habemus ducem qui nos in ipſa veritatis arcana deo iam mõſtrante perducat. Hic ego, cum illi puerili quodam ſtudio, quòd Alipius reſponſurus non videbatur, quaſi fraudatos vultu ſe oſtenderent, inuidetis, inquam arridens, plauſibus† meis. Sed quoniam de Alipij conſtantia iam ſecurus, nihil eum timeo, vt vos quoque mihi gratias agatis, inſtruo vos aduerſus illum, qui tantam intentionem veſtræ expectationis offendit. Legite Academicos, & cum ibi victorem (quid enim facilius) iſtarum nugarum Ciceronem inueneritis, cogatur iſte à vobis hunc noſtrum ſermonem contra illa inuicta defendere. Hãc tibi Alipi duram mercedem pro mea falſa laude reſtituo. Hic cum arriſiſſent, finem tantæ conflictationis verum firmiſsimum neſcio, modeſtius tamen & citius quàm ſperaueram fecimus.

Concluſio operis.
Cap. XX.

† noſtris.

† laudibus

1. Retract. cap. 1.

Diui

G

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE ORDINE LIBER PRIMVS.

Hoc opus accuratiore stylo elaborauit.

Omnia diuina prouidētia regi. Cap. I.

RDINEM rerum Zenobi conscequi ac tenere cuique propriũ, tum vero vniuersitatis quo coërcetur ac regitur hic mundus, vel videre vel pandere difficillimum hominibus atque rarissimum est. Huc accedit, quod etiam si quis hæc posit, non illud quoque valet efficere, vt dignum auditorem tam diuinis obscurisque rebus, vel vitæ merito, vel habitu quodam eruditionis inueniat. Nec tamen quidquam est, quod magis auide expetãt quæque optima ingenia, magisq; audire ac discere studeant, qui scopulos vitæ huius & procellas velut erecto quantum licet capite inspiciunt, quàm quo modo fiat, vt & deus humana cu- H ret, & tanta in humanis rebus peruersitas vsquequaque diffusa sit, vt nõ diuinæ, sed ne seruili quidem cuipiam procurationi, si ei tanta potestas daretur, tribuenda esse videatur. Quamobrem, illud quasi necessarium iis quibus talia sunt curæ credendum dimittitur, aut diuinam prouidentiam non vsque in hæc vltima & ima pertendi, aut certe mala omnia dei voluntate cõmitti. Vtrunque impium, sed magis posterius. Quanquam enim desertum deo quicquam credère, cum imperitissimum, tum etiam periculosissimum animo sit, tamen in ipsis hominibus nemo quenquam non potuisse aliquid criminatus est. Negligentiæ vero vituperatio multo est, quàm maliciæ crudelitatisq; purgatior. Itaque velut cõpellitur ratio tenere non immemor pietatis, aut ista terrena non posse à diuinis administrari, aut negligi atque contemni potius, quàm ita gubernari, aut omnis de deo sit mitis atque inculpanda conquestio. Sed quis tam cæcus est mente, vt quicquam in mouendis corporibus rationis, quod præter humanam dispositionem ac voluntatem est, diuinæ potentiæ moderationiq; date dubitet: nisi forte aut casibus tam rata† subtilique di- I mẽsione, vel minutissimorum quorumque animalium membra fingantur, aut quod casu quis negat, posit nisi ratione factum fateri: aut vero per vniuersam naturam, quod in singulis quibusq; rebus nihil arte humana satagente ordinatum miramur, alienare à secretissimo maiestatis arbitrio vllis nugis vanæ opinionis audebimus. At enim hoc ipsum est plenius quæstionum, quod membra pulicis disposita mire atque distincta sunt, cum interea humana vita innumerabilium perturbationum inconstantia versetur & fluctuet. Sed hoc pacto, si quis tam minutum cerneret, vt in vermiculato pauimento, nihil vltra vnius tessellæ modulum acies eius valeret ambire, vituperaret artificem velut ordinationis & compositionis ignarum: eo quod varietatem lapillorum perturbatam putaret, à quo illa emblemata in vnius pulchritudinis faciem congruentia simul cerni collustrariq; non possent. Nihil enim aliud minus eruditis hominibus accidit, qui vniuersarum rerũ coaptationem atque concentum imbecilla mente complecti & considerare non valentes, si quid eos offenderit, quia suæ cogitationi magnum est, magnam rebus putant inhærere fœditatem. Cuius erroris maxima causa est, quod homo sibiipsi est incognitus. Qui tamen vt se K noscat, magna opus habet cõsuetudine recedẽdi à sensibus, & animum in seipsum colligendi atque in seipso retinẽdi. Quod ij tantum assequuntur qui plagas quasdam opinionum, quas vitæ quotidianæ cursus infligit, aut solitudine inurunt, † aut liberalibus medicãt disciplinis. Ita enim animus sibi redditus quæ sit pulchritudo vniuersitatis intelligit, quæ profecto ab vno cognominata est. Idcircoq; illam videre non licet animæ quæ in multa procedit, sectaturq; auiditate pauperiem, quam nescit sola segregatione multitudinis posse vitari. Multitudinem autem non hominum dico, sed omnium quæ sensus attingit. Nec mirere quod eo egestatem patitur magis, quo magis appetit plura complecti. Vt enim [in] circulo quantumuis amplo vnũ est medium quo cuncta cõuergunt, † quod centrũ geometræ † vocant, & quamuis totius ambitus partes innumerabiliter secari queant, nihil tamen est præter illud vnum, quo cætera pariliter dimetiãtur, & quod omnibus quasi quodam æqualitatis iure dominetur. Hinc vero in quamlibet partem si egredi velis, eo amittuntur omnia quo in plura pergitur. Sic animus à seipso fusus im- L mensitate quadam diuerberatur, & vera mendicitate conteritur, cum eum natura sua cogit vbiq; vnum quærere, & multitudo inuenire non sinit. Sed & hæc quæ dixi qualia sint, & quæ causa exter erroris animarum, quoq; modo & in vnum congruant atque perfecta sint cuncta, & tamen peccata fugienda sint, assequeris profecto mi Zenobi. Sic enim mihi notum est ingenium tuum, & pulchritudinis omnimode amator animus, sine libidinis immoderatione atque sordibus. Quod signum in te futuræ sapientiæ perniciosis cupiditatibus diuino iure præscribit, ne tuam causam deseras falsis voluptatibus illectus, qua præuaricatione nihil turpius & periculosius inueniri potest. Assequeris ergo ista mihi crede, cum eruditioni operam dederis, qua purgatur & excolitur animus, nullo modo ante idoneus, cui diuina semina committantur. Quod totum cuiusmodi sit, & quem flagitet ordinem, quidve studiosis & bonis ratio promittat, qualemq; vitam nos viuamus charissimi tui, & quem fructum de liberali ocio carpamus: hi te libri satis, vt opinor, edocebunt, nomine tuo nobis quàm nostra elaboratione dulciores, præsertim si te in ipsum ordinem, de quo ad te scribo, meliora eligens M inserere atque coaptare volueris. Nam cum stomachi dolor scholam me deserere coëgisset, qui iam vt scis, etiam sine vlla tali necessitate in philosophiam confugere moliebar, statim me contuli ad villam familiarissimi nostri Verecundi. Quid dicam eo libente? Nosti optime hominis, cum in omnes, tum vero in nos beneuolentiam singularem. Ibi disserebamus inter nos quæcunque videbantur vtilia, adhibito sanè stylo quo cuncta exciperentur, quod videbam conducere valetudini meæ. Cum enim nonnulla loquendi cura detinerer, nulla inter disputandum irrepebat immoderata contentio. Simul etiam vt si quid nostrum literis mandare placuisset, nec aliter dicendi necessitas, nec labor recordationis esset. Agebant autem ista mecum Alipius & Nauigius frater meus, & Licentius repente admirabiliter poëticæ dedirus. Trigetium item nobis militia reddiderat, qui tanquam veteranus adamauit historiam. Etiam in libris nonnihil habebamus.

Sed nocte quadam cum euigilassem de more, mecumq; ipse tacitus agitarem quæ in mentem nescio vnde veniebant. Nam id mihi amor inueniendi veri iam in consuetu-

† rara.

1. Retract. cap. 3.

† solicitudine virtutũ. aliàs, solitudine minuunt.

Dicat hanc disputationem Zenobio. Cap. II.

1. Retract. cap. 3.

† cõueniũt.

† mathematici.

Lib. 9. Cõfess. cap. 2.

Lib. 8. Confess. cap. 6. & li. 9. ca. 3

Lib. 1. cõtra Academicos. cap. 1.

Personæ dialogi.

Occasio disputationis. Cap. III.

A in consuetudinem verterat, vt aut primam si tales curæ
inerant, aut certe vltimam dimidiam tamē ferè noctis
partem peruigil quodcunque cogitarem: nec me patie-
bar adolescentium lucubrationibus à meipso auocari:
quia & illi per totum diem tantum agebant, vt nimium
mihi videretur, si aliquid etiam noctium in studiorum
labore vsurparent, & id à me ipsi quoque præceptum
habebant, vt aliquid & præter codices secum agerent,
& apud sese habitare consuefacerent animum. Ergo vt
dixi vigilabam. Cum ecce aquæ sonus ponè balneas,
quæ præterfluebat, eduxit me in aures, & animaduersus
est solito attentius. Mirum admodum mihi videbatur,
quòd nunc clarius, nunc pressius eadem aqua strepebat
silicibus irruens. Cœpi à me quærere, quænam causa es-
set. Fateor nihil occurrebat: cum Licētius lecto suo im-
portunos percusso iuxta ligno sorices terruit, seseq; vi-
1. Retract. gilantem hoc modo indicauit. Cui ego, Animaduerti-
cap. 3. sti, inquam, Licenti. Nam video tibi musam tuam lu-
men ad lucubrandum accēdisse, quo modo canalis iste
inconstanter sonet? Iam, inquit, mihi hoc non est no-
uum. Nam desyderio serenitatis cum expergefactus ali-
B quando aurem admouissem, ne imber ingrueret, hoc
agebat aqua ista quod nunc. Approbauit Trigetius.
Nam & ipse in eodem conclaui lecto suo cubans vigi-
labat nobis nescientibus: erant enim tenebræ, quod in
Italia etiam pecuniosis propè necesse est. Ergo vbi vidi
scholam nostram quātacunque aderat, nam & Alipius
& Nauigius in vrbem ierant, etiam illis horis non so-
pitam, & me cursus ille aquarum aliquid de se dicere
admonebat. Quidnam vobis, inquam, videtur esse cau-
sæ, quòd sic alternat hic sonus? Non enim quenquam
putamus his horis vel transitu, vel re aliqua lauanda to-
ties illum meatum interpellare. Quid putas, inquit Li-
centius, nisi alicubi folia cuiuscemodi quæ autumno
perpetuo copioseque decidunt, angustiis canalis inter-
trusa euinci aliquando atque cedere: vbi autem vnda
quæ vrgebat pertransierit, rursum colligi atque stipari:
aut aliquid aliud vario casu foliorum natantium fieri,
quod ad illum fluxum nunc refręnandum, nunc emit-
tēdum similiter valeat? Visum est mihi probabile aliud
non habenti, confessusq; sum laudans ingenium eius,
nihil me inuenisse cum diu quęsissem, cur ita esset. Tum
C interposito modico silētio, merito inquam, tu nihil mi-
rabaris, & apud Calliopem te intus tenebas. Merito, in-
1. Retract. quit, ille. Sed modo planè dedisti mihi magnum mira-
cap. 3. ri. Quid nam hoc est: inquam? Quod tu, inquit, ita mi-
ratus es. Vnde enim solet, inquam, oboriri admiratio,
aut quę huius vicij mater est, nisi res insolita, pręter ma-
nifestum causarū ordinem? Et ille, Præter manifestum,
inquit, accipio: nam præter ordinem nihil mihi fieri
videtur. Hic ego erectior spe alacriore, quàm soleo es-
se cum aliquid ab his requiro, quod rem tantam & tam
subito heri pene ad ista conuersus adolescentis animus
concepisset, nulla vnquam de his rebus inter nos antea
quæstione agitata. Bene, inquam, bene, sed prorsus bene
multum sensisti, multum ausus es: Hoc, mihi crede, lon-
go interuallo transcētidis Heliconem, ad cuius verti-
cem tanquam ad cœlum peruenire conaris. Sed peruel-
lem adesses huic sententiæ, nam eam labefactare tenta-
bo. Sine, inquit, modo me mihi, quæso te, nam valde in
aliud intendi animum. Hic ego nonnihil metuens, ne
Ouid. lib. studio poëticæ penitus prouolutus à philosophia lon-
Metamor. 3 ge raperetur. Irritor, inquam, abs te versus istos tuos om
Lepide al- ni metrorum genere cantando & vlulando insectari,
lusit ad pa- qui inter te atque veritatem immaniorē murum, quàm

inter amantes tuos conantur erigere: Nam in se illi vel D rietem
insolita rimula respirabant. Pyramum enim ille tum ca- per cuius ri
nere instituerat. Quod cum seueriore quàm putabat mam collo-
voce dixissem, subticuit aliquantulum. Et ego iam re- quebantur
liqueram cœpta, & ad me redieram, ne frustra occupa- amantes.
re præoccupatum atque inepte vellem. Tum ille, Ego-
met meo indicio quasi sorex, inquit, non dictum est
commodius apud Terentium quàm nunc dici à tue de In Eunu-
me potest. Sed sanè illud vltimum fortasse in contra- cho.
rium vertetur. Quod enim ait illi, hodie perij, ego ho-
die forte inueniar. Nam si non contemnitis quod su-
perstitiosi solent etiam de muribus augurari, si ego il-
lum murem, vel soricem, qui me tibi vigilantem detu-
lit, strepitu meo commonui, si quid sapit redire in cu-
bile suum securumq; conquiescere, cur non egoipse isto
strepitu vocis tuæ commouear philosophari potius
quàm cantare? Nam illa est, vt tibi quotidie probanti
iam cœpi credere, vera & inconcussa nostra habitatio.
Quare si tibi molestum non est, atque id fieri debere ar-
bitraris, roga quod vis: Defendam quātum possum or-
dinem rerum, nihilq; præter ordinem fieri posse asse-
ram. Tantum enim eum animo imbibi atque hausi, vt E
etiam si me quisquam in disputatione superarit, hoc
nulli temeritati, sed rerum ordini tribuam. Neque enim
res ipsa, sed Licentius superabitur. Ego rursum Anim° sen
gaudens eis me restitui. Tum Trigetio: Quid, inquam, tit nihil om
tibi videtur? Faueo quidem, inquit, ordini plurimum, nino sine
sed incertus sum tamen, & rem tātā diligentissime dis- causa fieri.
cuti cupio. Fauorem, inquam, tuum ille ergo paries ha- Cap. IIII.
beat: Nam quod incertus es, etiam cum Licentio ac
meipso tibi puto esse commune. Prorsus, ait Licentius,
ego huius sententiæ certus sum. Quid enim dubitem
parietem, cuius mentionem fecisti, antequam planè se
erexerit diruere? Non enim vere poëtica tantum me
auertere à philosophia potest, quantum inueniendi ve-
ri diffidentia. Tum Trigetius gaudentibus verbis: Ha-
bemus, inquit, iam quod plus est, Licentium non Aca-
demicum: Eos enim ille studiosissime defendere sole-
bat. Hæc modo, inquit, omitte quæso ne me hoc va-
frum quiddam & captatorium à nescio, qua diuina re,
quæ mihi ostentare se cœpit, & cui me inhiantem sus-
pendo, detorqueat atque dirumpat. Hic ego multo
vberius cernens abundare læticias meas, quàm vel op- F
tare aliquando ausus sum, versum istum gestiens effudi:
Sic pater ille deûm faciat sic altus Apollo, Incipias: per-
ducet enim ipse, si sequimur quò nos ire iubet, atque vbi
ponere sedem, qui dat modo augurium, nostrisq; illa-
bitur animis. Nec enim altus Apollo est, qui in spelun-
cis, in mōtibus, in nemoribus nidore thuris pecudūm-
que calamitate cōcitatus implet insanos, sed alius pro-
fecto est, alius ille altus veridicus, atque ipsa (quid enim
verbis ambiam) veritas. Cuius vates sunt quicunque
possunt esse sapientes. Ergo aggrediamur Licenti freti
pietate cultores, & vestigiis nostris ignem perniciosum
fumosarum cupiditatum opprimamus. Hic iam inquit,
interroga oro te si possim hoc tantum † nescio quid ex- † totum.
plicare & tuis verbis & meis. Hoc ipsum inquam, mihi
responde, primo vnde tibi videatur aqua ista non te-
mere sic, sed ordine influere. Nam quod illa ligneolis
canalibus superlabitur, & ducitur vsque in vsus no-
stros, potest ad ordinem pertinere. Factum est enim ab
hominibus ratione vtentibus, vt vno eius itinere simul
& biberent & lauarent, & pro locorum opportunitati-
bus consequens erat vt ita fieret. Quod vero illa, vt di-
cis folia sic inciderunt, vt hoc quod admirati sumus
eueniret,

G eueniret, quo tandem rerum ordine, ac non potius casu factũ putabimus? Quasi vero, inquit ille, aliter atque ceciderunt debuisse, aut potuisse cadere cuiquam videri potest, serenissime intuenti nihil posse fieri sine causa. Quid iam vis persequar situs arborum atque ramorum, ipsumq; pondus quantum natura foliis imposuit: quid aeris, vel mobilitatem qua volitant, vel molliciem qua descendunt, variósque lapsus pro affectione cœli, pro onere, pro figuris suis, cæterisq; innumerabilibus† atque obscurioribus causis, quid me attinet quærere? Latent ista sensus nostros, penitus latent: Illud tamen quod aggressę quæstioni satis est, nescio quo modo animum non latet, nihil fieri sine causa. Potest enim ociosus * † percontator pergere quærere, quæ causa erat, vt ibi arbores ponerentur? Respondebo, secutos esse homines vber terræ. Quid si fructuosæ arbores non sunt, ac temere natæ sunt? Et hic respondebo, vos parum videre. Nam temerariam quæ illas genuit nequaquam esse naturam. Quid plura? Aut aliquid sine causa fieri doceat, aut nihil fieri, nisi certo causarum ordine credite. Cui ego: Licet, inquam me ociosum†*percontatorem voces, vix enim possum nõ esse, qui expugnaui, ne cum Pyramo & Thysbe colloquereris, pergam tamen quærere abs te: H Natura ista quanuis videri ordinatam cui bono, vt de cæteris rebus innumerabilibus taceam, istas ipsas arbores quæ fructus nõ afferunt, procreauit? At illo cogitãte quid diceret, ait Trigetius: Nunquid nam vsus arbustorum in solis fructibus præbetur hominibus? Quanta sunt alia, quæ vmbra, quæ lignis, postremo quæ ipsis frondibus seu foliis fiant? Noli obsecro, inquit ille, interrogationibus eius hæc reddere. Innumerabilia sunt enim quæ proferri possunt, ex quibus nulla est hominibus vtilitas, aut certe ita latet, vel imbecilla est, vt ab hominibus præsertim nobis erui defendíve non possit. Ipse potius nos doceat, quo modo aliquid fiat quod non causa præcesserit. Pòst, inquam, ista videbimus. Non enim iam [me] necesse est esse doctorem, cum tu qui iam tantæ rei te certũ esse professus es, adhuc me nihil docueris minimum † discere cupiẽtem, & propter hoc solum dies noctesq; vigilantem. Quò me mittis, inquit? An quia leuius te sequor, quàm ista folia ventos, quibus in profluentem aquam iaciuntur, vt eis cadere parum sit, nisi etiam trahantur.

† minime mutabilibus.
1. Retract. cap. 3.
*† al. odiosus.
Ordine cũcta de9 administrat.
Cap. V.
*† al. odiosum.
*Si legis ociosũ, tollenda est negatio nõ. Vix enim possum esse. Nec enim ociosus est qui rem tã-tã perficit.
† nimium.

I Nam quid aliud erit cum Licentius & Augustinum, & ea quæ sunt in media philosophia docet? Noli obsecro, inquam, aut te tantum abiicere, aut me extollere. Nam & ego in philosophia puer sum, & nõ nimis curo cum interrogo per quem mihi ille respondeat, qui me quotidie querulum accipit. Cuius te quidem credo quãdoque vatem futurum: Neque hoc quandoque forsitan longum est. Sed tamen alij quoque multum sepositi ab huiusmodi studiis docere aliquid possunt, cum differẽtium societati, quasi vinculis interrogationum coarctantur. Idem autem aliquid non est nihil. An non vides (tuo enim simili vtar libentius) illa ipsa folia quæ feruntur ventis, quæ vndis innatant, resistere aliquantum præcipitanti se flumini, & de rerum ordine homines commonere, si tamen hoc quod abs te defenditur, verum est? Hic ille lecto etiam exiliens præ lætitia, Quis neget deus magne, inquit, te cuncta ordine rationis administrare? Quàm se omnia tenent, quàm ratis successionibus in nodos suos vrgentur, quanta & quàm multa facta sunt, vt hæc loqueremur, quãta fiunt, vt te inueniamus. Vnde enim hoc ipsum, nisi ex rerum ordine manat & ducitur, quod euigilauimus, quod illum sonum aduertisti, quod quæsisti tecum causam, quòd tu K causam tantillæ rei non inuenisti? Sorex etiam prodiuit, vt ego vigilans prodar. Postremo tuus etiam ipse sermo te fortasse id non agente, non enim cuiquam in potestate est, quid veniat in mẽtem, sic nescio quo modo circunagitur, vt à me ipse docear, † quid tibi debeã respondere. Nanq; oro te si hæc quæ à nobis dicta sunt literis, vt instituisti, mandata peruagentur paulo latius ad hominum famam, nònne ita res magna videbitur, vt de illa consultus aliquis vates magnus, aut Chaldęus respondere debuerit, multo ante quàm euenerit? Quod si respondisset, ita diuinus diceretur, ita efferretur laudibus hominum, vt tamen ex eo nemo quærere auderet, cur folium ex † arbore ceciderit, aut vtrum mus oberrans iacenti homini molestus fuerit? Nunquidnam enim talia futura quisquam illorum aut per se dixit aliquando, aut à consultore coactus est dicere? Atqui si futurum quendam librum non ignobilem diceret, & id necessario euenturum videret, non enim posset aliter diuinare, profecto quicquid volitatio foliorũ in agro, quicquid vilissima bestiola in domo facit, tam sunt in rerum ordine necessaria quàm illæ literæ. Iis enim verbis fiunt, quæ sine illis præcedentibus vilissimis rebus, nec in mẽtem venire possent, nec ore procedere posteL risque mandari. Quare iam rogo, nemo ex me quærat, cur quidq; fiat. Satis est nihil fieri, nihil gigni quod nõ aliqua causa genuerit ac mouerit. Hic apparet te, inquam, nescire adolescens quàm multa & à qualibus viris contra diuinationẽ dicta sint. Sed responde nunc, non vtrum fiat aliquid sine causa, nam id iam video te nolle respondere: sed ordo iste susceptus tuus bonũm ne quicquam, an malum tibi esse videatur. Et ille submurmurans, Non, inquit, sic rogasti, vt vnum è duobus queam respõdere. Video hic enim quandam medietatem. Nam ordo mihi, nec bonum, nec malum videtur. Quid saltem censes, inquam, ordini esse cõtrarium? Nihil, ait ille. Nam quo modo esse contrarium quicquam potest ei rei, quæ totũ occupauit, totum obtinuit? Quod enim erit ordini cõtrarium, necesse erit esse præter ordinem. Nihil autem esse præter ordinem video. Nihil igitur ordini oportet putare esse contrarium. Ergò ne ait Trigetius, contrarius ordini error nõ est? Nullo modo, inquit. Nam neminẽ video errare sine causa. Causarum autem series ordine includitur. M Et error ipse non solum gignitur causa, sed etiã gignit aliquid cuius causa fit. Quamobrem, quo extra ordinem non est, eo non potest ordini esse contrarius. Et cum tacuisset Trigetius, egòque meipsum nõ caperem gaudio, quòd videbam adolescentem charissimi amici filium etiã meum fieri, nec hoc solum, verum in amicum quoque iam mihi surgere atque grandescère, & cuius studium, vel in mediocres literas desperaueram, quasi respecta* possessione sua toto impetu in mediam venire philosophiam. Quod dum tacitus miror & exæstuo in gratulationem, subito ille, quasi mente quadam correptus exclamat, O si possem dicere quod volo. Rogo vbi vbi estis verba? succurrite, & bona & mala sunt in ordine. Credite si vultis. Nam quo modo id explicem nescio.

Ego mirabar & tacebam. Trigetius autem vbi vidit hominem paululum quasi digesta ebrietate affabilem factum redditumq; colloquio. Absurdum, inquit, mihi videtur Licenti, & planè alienum à veritate quod dicis. Sed quæso patiare me paululum, nec perturbes clamitando. Dic quod vis, ait ille: Non enim metuo ne me auferas ab eo quod video ac penè teneo. Vtinã, inquit,

† vt me ipse doceat.
† ab.
Ordo omnia cõplectitur.
Cap. VI.
* aliâs, submerans.
* al. despecta.
Deus nõ diligit mala, licet ad ordinẽ pertineant.
Cap. VII.

A quit, ab eo quem defendis ordine deuius non sis, non
tanta in deum feraris (vt mitius loquar) incuria. Quid
enim potuit dici magis impium quàm etiã mala ordi-
ne contineri? Certe enim deus amat ordinem. Vere a-
mat, ait ille, ab ipso manat, & cum ipso est. Et si quid po-
test de re tantum alta conuenientius dici, cogita quæso
ipse tecum. Nec enim sum idoneus qui te ista nunc do-
ceam. Quid cogitem? inquit Trigetius. Accipio prorsus
quod dicis, satisq; mihi est in eo quod intelligo. Certe
enim & mala dixisti ordine contineri, & ipsum ordinẽ
manare à summo deo atq; ab eo diligi. Ex quo sequitur,
vt & mala sint à summo deo, & mala deus diligat. In
qua cõclusione timui Licentio. At ille ingemiscens dif-
ficultate verborum, nec omnino quærens quid respon-
deret, sed quemadmodum quod respondendum erat
promeret. Non diligit deus mala, inquit, nec ob aliud
nisi quia ordinis non est vt deus mala diligat. Et ordi-
nem ideo multũ diligit, quia per eum nõ diligit mala.
At vero ipsa mala qui possunt non esse in ordine, cum
deus illa non diligat. Nam iste ipse est malorum ordo,
vt non diligantur à deo. An paruus rerũ ordo tibi vi-
B detur, vt & bona deus diligat, & non diligat mala? Ita
nec præter ordinem sunt mala quæ non diligit deus, &
ipsum tamen ordinem diligit: hocipsum enim diligit
diligere bona, & non diligere mala, quod est magni or
dinis, & diuinæ dispositionis. Qui ordo atq; dispositio
quia vniuersitatis congruentiã ipsa distinctione custo-
dit, fit vt mala etiam esse necesse sit. Ita quasi ex antithe-
tis quodam modo, quod nobis etiã in oratione iucun-
dum est: id est, ex contrarius omnium simul rerum pul-
chritudo figuratur. Post hoc intersiluit modice. Et re-
pente sese erigens quà Trigetius lectum habebat. Nam
quæro ex te quæso, inquit, iustus ne sit deus? Tacebat ille,
nimis vt postea retulit admirans & horrẽs subito con-
discipuli & familiaris sui afflatũ noua inspiratione ser-
monem. Quo tacente ille ita secutus est. Si enim deum
iustũ non esse responderis, tu videris quid agas, qui me
dudum impietatis arguebas. Si autem vt nobis traditur,
nosq; ipsius ordinis necessitate sentimus, iustus est deus,
2. de ordine sua cuique distribuendo vtique iustus est. Quæ autem
cap. 7. distributio dici potest, vbi distinctio nulla est? Aut quæ
distinctio si bona sunt omnia? Quidve præter ordinem
reperiri potest, si dei iusticia bonorum malorumq; me-
ritis sua cuique redduntur? Iustum autem deum omnes
C fatemur. Totum igitur ordine includitur. Quibus di-
ctis resilit e strato, & iam lenior voce cum ei verbũ ne-
mo faceret. Nihil ne mihi, inquit, vel tu qui compulisti
Versus est ad ista respondes? Cui ego: Noua nunc religio istæc in
ex And. Te te incessit, cedo inquam. Sed quod videbitur per diem
rent. respondebo, qui mihi iam videtur redire, nisi lunæ est
† inducitur. ille, qui fenestris fulgor induitur. † Simul & tacendum
est, ne tanta bona tua Licenti absorbeat obliuio. Quan-
do enim nostræ literæ non sibi hæc mandari flagitent?
Dicam planè tibi quod sentio, disputabo aduersum te
quantum possum: non enim mihi si me viceris maior
triumphus dari potest. Si autem vel calliditati vel acu-
to cuidam errori hominum, quorum partes suscipere
tentabo, cesserit imbecillitas tua, quæ minus pasta eru-
ditione disciplinarum tantum deum fortasse sustinere
non poterit, res teipsa commonebit, quãtæ tibi vires vt
in eum firmior redeas parãdæ sint. Simul quia & istam
disputationem nostram elimatius volo prouenire, non
**al. crassis.* enim eam grossis* auribus debeo. Nam Zenobius no-
ster multa mecum sæpe de rerum ordine cõtulit, cui al-
ta percunctanti nunquam satisfacere potui, seu propter

obscuritatem rerum, seu propter temporum angustias. D
Crebrarum autem ille procrastinationum vsque adeo
impatiens fuit, vt me quò diligẽtius & copiosius respon
dere cogerer, etiã carmine prouocaret, & bono carmi-
ne, vnde illum magis ames. Sed neq; tunc tibi legi po-
tuit ab istarũ rerum studio remotissimo, neq; nunc po-
test. Nam profectio eius tam repẽtina & perturbata fuit
tumultu illo, vt nihil istorum venire nobis in mentem
potuerit: nam id relinquere mihi responsuro statuerat:
& multa cõcurrunt cur ei sermo iste mittatur. Primum
est, quia debetur. Deinde, quia cuiusmodi nunc vitã du
camus, etiã sic indicari eius in nos beneuolentiæ decet.
Postremò, quod in gaudio de spe tua nemini cedit. Nã
& cum præsens esset pro familiaritate patris tui, vel po-
tius omnium nostrũ, multum solicitus erat, ne ingenij
tui quædam scintillæ, quas diligenter animaduertebat,
non tam conflarentur cura mea, quàm tua extinguere-
tur incuria. Et cum te poëticæ quoq; studiosum esse co-
gnouerit, sic gratulabitur, vt eum mihi gestientẽ videre
iam videar. Nihil mihi quidẽ gratius facies, inquit, *Liberalium*
sed siue mobilitatem meã & puerilem leuitatem ridebi *disciplina-*
tis, siue aliquo vere diuino nutu & ordine fit in nobis, E *rum*
non vobis dubitem dicere, pigrior sum ad illa metra *volutas.*
subito effectus, alia longe nescio quid mihi nunc lu- *Cap. VIII.*
ce resplenduit. Pulchrior est philosophia fateor quàm
Thysbe, quàm Pyramus, quàm illa Venus & Cupido, ta
lesq; omnimodi amores. Et cum suspirio gratias Chri-
sto agebat. Accepi ego hæc; quid dicam libenter, aut
quid non dicam? Accipiat quisque vt volet, nihil curo
nisi quod forte immodice gaudebam. Interea post pau
lulũ dies sese aperuit, surrexerunt illi, & ego (ibi) lachry-
mãs multa oraui. Cum audio Licentium succinentem
illud propheticum læte atq; garrule: Deus virtutum cõ- *Psal. 79.*
uerte nos, & ostẽde faciem tuam & salui erimus. Quod
pridie post cœnam cum ad requisita naturæ foras exis-
set, paulo clarius cecinit, quàm vt mater nostra ferre
posset, quod illo loco talia continuo repetita caneren-
tur. Nihil enim aliud dicebat, quoniam ipsum cantile-
næ modũ nuper hauserat, & amabat, vt fit, melos inusi-
tatũ. Obiurgauit eum religiosissima vt scis fœmina, ob
hoc ipsum quod incõueniens locus cantico esset. Tum
ille dixerat iocans, Quasi vero si quis me hic inimicus
includeret, nõ erat deus exauditurus vocem meam. Er-
go mane cum regressus esset solus, nam vterq; ob ean-
dem causam processerat, accessit ad lectulum meũ. Ve- F
rum dic mihi, inquit, ita fiat nobis quod vis, quid de me
existimes. Atq; ego adolescentis dextrã apprehendens,
quid inquam existimem sentis, credis, intelligis. Neque
enim arbitror te frustra heri tandiu cecinisse, vt virtu-
tum deus conuerso tibi se ostendat. At ille cum admi-
ratione recordatus, magnũ, inquit, dicis & verum. Non
enim meipsum parum mouet quod modo tam ægre a-
uocabar à nugis illis carminis mei, & iam redire ad eas
piget & pudet, ita totus in quædam magna & mira sub-
uehor. Nónne hoc est, vere in deum conuerti? Simul &
illud gaudeo quod frustra mihi scrupulus superstitio-
nis iniectus est, quod tali loco talia cantitabã. Mihi, in-
quã, neq; hoc displicet, & ad illum ordinem puto perti-
nere, vt etiã hinc aliquid diceremus. Nam illi cantico,
& locum ipsum, quo illa offensa est, & noctẽ congruere
video. A quibus enim rebus putas nos orare vt cõuerta-
mur ad deum, eiúsque faciem videamus, nisi à quodam
cœno corporis atq; sordibus, & item à tenebris quibus
nos error inuoluit? Aut quid est aliud conuerti, nisi ab
immoderatione viciorum, virtute ac tẽperantia in sese

G attolli? Quid vero aliud est dei facies, quàm ipsa cui suspi-
ramus, & cui nos amare mundos pulchrósque reddi-
mus veritas? Melius dici non potest, inquit, exclamans.
Deinde suppressius quasi ad aurem, vide quæso quan-
ta occurrerũt vt credam erga nos aliquid iam prospe-
1. Retract. cap. 3. riore ordine fieri. Si ordinem, inquam, curas, redeun-
dum tibi est ad illos versus. Nam eruditio disciplina-
rum liberalium modesta sanè atq; succincta, & alacrio-
res & perseuerantiores & comptiores exhibet amato-
res amplectendæ veritati, vt & ardentius appetant, &
constantius insequãtur, & inhęreant postremo dulcius,
Quæ vocatur Licenti beata vita. Qua nominata, om-
nes sese erigunt, & quasi attendunt in manus, vtrum ha
beas quod dare possis egentibus variisq; morbis impe-
ditis. Quibus sapientia cum præcipere cœperit, vt me-
dicum perferant, seque cum aliqua patientia curari si-
nant, in pannos suos recidunt. Quorum cõcalefactio-
ne tabificati, scabiem voluptatum ærumnosarum scal-
punt libentius, quàm vt monita medici paululum du-
ra & morbis onerosa perpetiendo atque subeundo va-
litudini sanorum lucíq; reddãtur. Itaq; illo summi dei
H nomine ac sensu tanquam stipe contenti viuunt mise-
Ibidem. ri, viuunt tamen. Alios autẽ viros, vel vt verius loqua-
mur, alias animas dum hoc corpus agunt, iam thalamo
suo dignas cõiunx ille optimus ac pulcherrim⁹ quærit,
quibus non viuere, sed beate viuere satis sit. Vade ergo
Ibidem. interim ad illas Musas. Veruntamen scis quid te facere
velim? Iube ait quod placet. Vbi se, inquam, Pyramus
& illa eius supra seminecem, vt cantaturus es, intere-
merint, in dolore ipso, quo tuum carmen vehemẽtius
inflammari decet, habes commodissimam opportuni-
tatem. Arripe illius fœdæ libidinis & incendiorum ve-
nenatorum execrationem, quibus miseranda illa con-
tingunt. Deinde totus attollere in laudem puri & syn-
ceri amoris, quo animæ dotatæ disciplinis, & virtute
formosæ copulantur intellectui per philosophiam, &
non solum mortem fugiunt, verumetiam vita beatissi-
ma perfruuntur. Hic ille tacitus ac diu consyderatio-
† moto. ne nutans, nudato † capite abscessit. Deinde ego quoq;
surrexi, redditísq; deo quondianis votis, ire cœperamus
in balneas. Ille enim locus nobis, cum cœlo tristi in a-
gro esse minime poteramus, aptus ad disputandum &
I familiaris fuit. Cum ecce ante fores aduertimus gallos
gallinaceos ineuntes pugnam nimis acrem. Libuit at-
tendere. Quid enim non ambiunt, quà non peragrant
oculi amãtum, ne quid inde innuat pulchritudo ratio-
nis cuncta scientia & nescientia modificantis & guber
nantis, quę inhiantes sibi sectatores suos trahit quacun-
que atq; vbicũque sectari iubet. Nam vnde aut vbi non
potest signum dare? Vt in eisdem ipsis gallis erat vide-
re, intenta proiectius capita, inflatas comas, vehemẽtes
ictus, cautissimas euitationes, & in omni motu anima-
lium rationis expertium nihil non decorũ, quippe alia
ratione desuper omnia moderante. Postremo legẽ ip-
sam victoris, superbum cantum, & membra in vnum
quasi orbem collecta velut in fastum dominationis. Si-
† aliàs, pinnulas. gnum autem victi, elatas à ceruice pennulas* & in voce
atq; motu deforme totum, & eoipso naturæ legibus ne-
scio quo modo concinnum & pulchrum. Multa quæ-
rebamus. Cur sic omnes, cur propter dominationem in
subiectas sibi fœminas, cur deinde nos ipsa pugnæ fa-
cies aliquantum & præter altiorem istam consyderatio-
nem duceret in voluptatem spectaculi? Quid in nobis
1. Retract. cap. 3. esset quod à sensibus remotum multa quæreret. Quid
rursum quod ipsorum sensuum inuitatione caperetur.

Dicebamus nobisipsis, Vbi non lex? Vbi non meliori K
debitum imperium? Vbi non vmbra constantiæ? Vbi
non imitatio verissimæ illius pulchritudinis? Vbi non
modus? Atq; inde admoniti vt spectandi modus esset,
perreximus quò propositum erat. Atque ibi vt potui-
mus sanè diligenter, nam & recentes res erant, & quã-
do poterant tam insignia trium studiosorum memo-
riam effugere? omnia nostræ lucubrationis opuscula in
hanc libelli partem contulimus. Nihilq; à me aliud a-
ctum est illo die vt valitudini parcerem, nisi quod an-
te cœnam cum ipsis dimidium volumen Virgilij audi-
re quotidie solitus eram, nihil nobis vbiq; aliud quàm
rerum modum consyderantibus. Quem non probare
nemo potest, sentire autem cum quisque aliquid stu-
diose agit difficillimum atque rarissimum.

Deinde postridie bene mane alacres ad solitum lo- Ordo dux
cum conuenimus, in eóque concedimus. Et ego atten- ad deum.
tissime ambobus: Hic esto, inquam, Licenti quantũ po- Cap. IX.
tes, & tu quidem Trigeti, nec enim parua res agitur, De
ordine quærimus: Quid ego nunc quasi in schola illa
vnde me quoquo modo euasisse gaudeo cõstitutus, co-
piose atque ornate vobis ordinem laudem? Accipite si L
vultis, immo facite vt velitis, quo neque quicquam de
huius laude breuius, neque vt mihi videtur verius dici
potest. Ordo est quem si tenuerimus in vita, perducet
ad deum, & quẽ nisi tenuerimus in vita, non peruenie-
mus ad deum. Peruenturos autem nos iam, nisi me ani-
mus de vobis fallit, præsumimus & speramus. Diligen-
tissime igitur inter nos ista quæstio versari debet atque
dissolui. Vellem adessent cæteri, qui nobiscum his ne-
gociis solent interesse. Vellem si fieri posset non istos
tantum, sed omnes saltem familiares nostros, quorum
semper admiror ingenium nunc mecum habere quàm
vos estis intentos, aut certe ipsum tantum Zenobium,
quem de hac re tanta molientem nunquã pro eius ma-
gnitudine ociosum accepi. Sed quia id non euenit, le-
gent literas nostras, quoniam instituimus iam de istis
rebus verba non perdere, resq; ipsas à memoria fuga-
ces, scriptorum quasi vinculo quo reducantur innecte-
re. Et sic fortasse ordo ipse poscebat, qui eorum procu-
rauit absentiam. Nam & vos profecto in rem tantam,
quia solis perferenda imponitur, nobis erectiore ani-
mo insurgitis: & cũ illi legerint qui nobis maxima cu- M
ra sunt, si quid eos mouerit ad contradicendũ, aliàs no
bis disputationes disputatio ista procreabit, seque ipsa
successio sermonum in ordinẽ inseret disciplinæ. Sed
nunc vt promiseram Licentio quãtum res patitur ad-
uersabor, qui totam causam iam penè confecit, si possit
eam defensionis muro stabiliter firmèque vallare.

Hic vbi eos silentio, vultu, oculis, suspensione, atq; Ordo quid.
immobilitate membrorũ & rei magnitudine satis com Cap. X.
motos, & audiendi desyderio inflammatos esse conspe
xi. Ergo, inquã, Licenti si tibi videtur, collige in te quic-
quid virium potes, elima quicquid habes acuminis, &
ordo iste quid sit, definitione cõplectere. Tum ille vbi
se ad definiendũ cogi audiuit, quasi aqua frigida asper-
sus exhorruit, & turbatiore vultu me intuens, atque vt
fit ipsa trepidatione subridens. Quid hoc est rei, quod
quasi tibi videor, inquit, annuere, nescio quo aduenti-
tio spiritu me credis inflatum? Statimq; sese animans,
aut fortasse ait aliquid mecum est. Paululúmque siluit,
vt in definitione quicquid illi de ordine notionis erat
conduceretur. Deinde erectior, Ordo est, inquit, per
quem aguntur omnia quæ deus constituit. Quid ipse
deus, inquã, nõ tibi videtur agi ordine? Prorsus, inquit,
videtur.

A videtur. Ergo agitur deus, ait Trigetius. Et ille: Quid enim, inquit, Christum deum negas, qui & ordine ad nos venit, & à patre deo missum esse se dicit? Si igitur deus Christum ordine ad nos misit, & deum Christum esse non negamus, non solum agit omnia, sed agitur ordine etiam deus. *Ioan.6.* Hic Trigetius addubitans: Nescio, inquit, quo modo istud accipiam. Deum enim quando nominamus non quasi mentibus ipse Christus occurrit, sed pater. Ille autem tunc occurrit, quando dei filium nominamus. Bellam rem facis, inquit Licentius. Negabimus ergo dei filium deum esse? Hic ille, cum ei respondere periculosum videretur, tamen se coëgit atque ait, Et hic quidem deus est, sed tamen proprie patrem deum dicimus. Cui ego, Cohibe te potius, inquam, Non enim filius improprie deus dicitur. At Trigetius religione commotus, cum etiam verba sua scripta esse nollet, vrgebat Licentius vt manerent, puerorū scilicet more, vel potius hominum proh nefas penè omnium, quasi vero gloriandi causa inter nos illud ageretur. Cuius motum animi cum obiurgarem grauioribus verbis, erubuit: qua eius perturbatione animad-

B uerti ridentem lætantèmque Trigetium. Et ambobus: Itá ne agitis, inquam? Nónne vos mouet quibus viciorum molibus atq; imperitiæ tenebris premamur & cooperiamur? Hæccine est illa pauloante vestra de qua ineptus lætabar attentio, & in deum veritatèmque surrectio? O si videretis vel tam lippientibus oculis quàm ego in quibus periculis iaceamus, cuius morbi dementiam risus iste indicet. O si videretis, quàm cito, quàm statim, quantoq; productius eum verteretis in fletus. Miseri, nescitis vbi simus? Demersos quidem esse animos omnium stultorum indoctorúmque commune est, sed nō vno atq; eodem modo demersis opem sapientia & manum porrigit. Alij sunt credite, alij sunt qui sursum vocantur, alij qui in profunda laxantur. Nolite obsecro vos geminare mihi miserias. Satis mihi sint vulnera mea, quæ vt sanentur, penè quotidianis fletibus deū rogans, indigniorem tamen esse me qui tam cito sener quàm volo sæpe memetipse conuinco. Nolite obsecro si quid mihi amoris, si quid necessitudinis debetis, si intelligitis quantum vos diligem, quanti faciam, quātum me cura exagitet morum vestrorum, si dignus sum quē

C non negligatis, si denique deo teste non mentior, nihil me plus mihi optare quàm vobis, rependite mihi beneficiū. Et si me magistrum libenter vocatis, reddite mihi mercedem. Boni estote. Hic vbi ne plura dicerem lachrymæ mihi modum imposuerunt, Licentius modestissime ferens quod omnia scribebantur. Quid enim, ait, fecimus oro te? Adhuc, inquam, nec fateris saltē peccatum tuum? Tu nescis in illa schola grauiter me stomachari solitum, quod vsqueadeo pueri non vtilitate atq; decore disciplinarum, sed inanissimæ laudis amore ducerentur, vt quosdam etiam aliena verba recitare non puderet, exciperèntque plausus: ô ingemiscendum malum ab eisdem ipsis, quorum erant illa quæ recitabant. Ita vos quamuis nihil vnquam (vt opinor) tale feceritis, tamē & in philosophiam, & in eam vitam quam me tandem occupesse lætor, æmulationis tabificæ atque inanis iactantiæ vltimam, sed nocentiorem cæteris omnibus pestem introducere ac proseminare conamini: & fortasse quia vos ab ista vanitate morbóq; deterreo, pigriores eritis ad studia doctrinæ, & ab ardore ventosæ famæ repercussi, in torporem inertiæ congelabitis. Me miserum, si necesse erit tales etiem nunc perpeti, à quibus vicia decedere sine aliorum viciorum successione non possunt. Probabis, ait Licentius, quàm D purgatiores futuri simus. Modo aliud obsecramus per omnia quæ diligis, vt ignotum nobis velis, atque illa omnia deleri iubeas, simul vt parcas etiam tabulis, quas iam non habemus. Non enim aliquid in libros translatum est eorum quæ è nobis multa disserta sunt. Prorsus inquit Trigetius, maneat nostaa pœna, vt ea ipsa quæ nos illicit fama flagello proprio à suo amore deterreat. Vt enim solis amicis & familiaribus nostris literæ istæ innotescant, non parum desudabimus. Assensus est ille.

Atq; interea mater ingressa est, quæsiuitque à nobis quid promouissemus, nam & ei quæstio nota erat. Cuius & ingressum & rogationem cum scribi nostro more iussissem. *Mūditantū philosophia sacris literis taxatur.* Quid agitis, inquit, Nunquid nam in illis quos legitis libris etiam fœminas vnquā audiui in hoc genus disputationis inductas? *Caput XI.* Cui ego, Non valde curo, inquam, superborum imperitorumq; indicia, qui similiter in legendos libros atq; in salutandos homines irruunt. Non enim cogitant quales ipsi, sed qualibus induti vestibus sint, & quanta pompa rerum fortunæq; præfulgeant. *1.Retract. cap.3.* Isti enim in literis nō multum attendunt, aut vnde sit quæstio, aut quò peruenire differentes moliantur, quidve ab eis explicatum etque confectum sit. E In quibus tamen quia nonnulli reperiuntur quorum animi contemnendi nō sunt, asperii sunt enim quibusdam condimentis humanitatis, & facile per aureas depictásque ianuas ad sacrosencta philosopliæ penetralia perducūtur, satis eis fecerunt & maiores nostri, quorum libros tibi nobis legētibus notos esse video. Et his temporibus, vt omittam cæteros, vir & ingenio & eloquentia & ipsis insignibus muneribus fortunæ, & quod ante omnia est, mente præstantissimus Theodorus, quē bene ipse nosti, id agit, vt & nūc & apud posteros nullum genus hominum de literis nostrorum temporū iure conqueratur. *De beata vita in præfatione.* Mei autem libri si quorum forte manus tetigerint, lectoq; meo nomine non dixerint, iste quis est? codicēmq; proiecerint: sed vel curiosi vel nimium studiosi contempta vilitate liminis intrare perrexerint: me tecum philosophantem non moleste ferent, nec quenquam istorum quorū meis literis sermo miscetur, fortasse contemnent. Sunt enim nō solum liberi, quod cuiuis disciplinæ liberali, nedum philosophiæ satis est, sed summo apud suos loco nati. Doctissimorum autē F hominum literæ etiam sutores philosophatos, & multo viliora fortunarum genera continent. Qui tamen tanta ingenij virtutisq; luce fulserunt, vt bona sua cum qualibet huiuscemodi nobilitate nullo modo vellent etiam si possent vlla cōditione mutare. Nec deerit mihi crede tale hominum genus, cui plus placeat hoc ipsum, quia mecum philosopharis, quàm si quid hic aliud aut iucunditatis aut greuitatis inuenerit. Nam & fœminæ sunt apud veteres philosophatæ, & philosophia tua mihi plurimū placet. Nam ne quid mater ignores, hoc Grecum verbum, quod philosophia nominatur, Latine amor sapientiæ dicitur. Vnde etiam diuinæ scripturæ, quas vehementer amplecteris non omnino philosophos, sed philosophos huius mūdi euitandos atque irridendos esse præcipiunt. *Coloss.2.* Esse autem alium mūdum ab istis oculis remotissimum, quem paucorum sanorū intellectus intuetur, satis Christus ipse significat, qui non dicit, Regnum meum non est de mundo: sed, Regnum meum non de hoc mundo. *1.Retract. cap.3.* *Ioan.18.* Nam quisquis omnem philosophiam fugiendam putat, nihil nos vult aliud quàm non amare sapientiam. Contemnerem te igitur in his literis meis, si sapientiam non amares: non autem con-

G temnerem si eam mediocriter amares, multo minus si tantum quátum ego amares sapientiam. Nunc cum eã multo plus quàm meipsum diligas, & nouerim quátum me diligas, cumq; in ea tantũ profeceris, vt iam nec cuiusuis incommodi fortuiti, nec ipsius mortis, quod viris doctissimis difficillimũ est, horrore deterrearis, quam summã philosophię arcẽ omnes esse confitentur, egòne me nõ libenter tibi etiam discipulum dabo? Hic illa cũ blande ac religiose nunquã me tantum mentitum esse dixisset, & viderẽ tam multa nos verba fudisse, vt neq; scribenda nõ essent, & iam libri modus esset, neq; tabulæ reliquæ forent, placuit quæstionem differri, simul vt meo stomacho parcerẽ. Nam cum plusquã vellem commouerant ęa quæ mihi euomenda in illos adolescentes necessario visa sunt. Sed cũ abire cœpissemus, Memento, inquit Licentius, quàm multa, & quàm necessaria nobis abs te accipienda per occultissimum illum diuinúmque ordinem etiam te nesciente subministrentur. Video, inquam, & ingratus deo non sum, vósque ipsos qui hæc aduertitis ob id ipsum præsumo fore meliores. Hoc fuit tantum illo die negocium meum.

H

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponensis episcopi, de Ordine Liber Secundus.

Ordinis definitio expenditur. Cap. I.

NTERPOSITIS deinde pauculis diebus, venit Alipius, & exorto sole clarissimo, inuitauit cœli nitor, & quantum in illis locis hyeme poterat, blanda temperies in pratum descendere, quo sæpius & familiarius vtebamur. Nobiscum erat etiam mater nostra, cuius ingenium, in res diuinas inflammatum animum, cum antea conuictu diuturno & diligenti consyderatione perspexeram: tum vero in quadam disputatione non paruæ rei, quam die natali meo cum conuiuis habui, atque in libellum cõtuli, tanta mihi mens eius apparuerat, vt nihil aptius veræ philosophiæ videretur. Itaque instituerant cum abundaret ocio, agere vt colloquio nostro non deesset. Quod

De beata vita in narratione prima disputatiõis

I in primo etiam huius operis libro abs te cognitum est. Cum igitur memorato in loco vt commode potuimus consedissemus, ego illis duobus adolescentibus, Quanuis vobis, inquam, succensuerim pueriliter de magnis rebus agentibus, tamen mihi videtur non sine ordine propicio deo accidisse, quod in sermone quo vos ab ista leuitate detrahebam, tempus ita cõsumptum est, vt res tanta ad Alipij aduẽtum dilata videatur. Quapropter quoniam ei iam quæstionem notissimam feci, & quantum in ea processerimus ostendi, paratús ne es Licenti causam quam suscepisti ex illa tua definitione defendere? Nam meminisse me arbitror te ordinem esse dixisse per quem deus ageret omnia. Paratus sum, inquit, quantum valeo. Quo modo ergo, inquam, agit ordine omnia deus? Ità ne vt etiam se ordine agat, an præter eum ordinem ab eo cætera gubernantur? Vbi omnia bona sunt, inquit, ordo non est. Est enim summa æqualitas, quæ ordinem nihil desyderat. Negas, inquam, apud deum omnia bona esse? Non nego, inquit. Conficitur, inquam, neque deum, neque illa quæ apud deum sunt ordine administrari. Concedebat. Nunquidnam, inquam, omnia bona nihil tibi videntur esse? Immo ait ipsa vere sunt. Vbi est ergo, inquam, illud tuum quod dixisti, omnia quæ sunt ordine admi- K
nistrari, nihilque omnino esse quod ab ordine separatum sit? Sed sunt, inquit, etiam mala per quæ factum est, vt & bona ordo concludat. Nam sola bona non ordine reguntur, sed simul bona & mala. Cum autem dicimus, omnia quæ sunt, non solum vtique bona dicimus. Ex quo fit vt omnia simul quæ deus administrat, ordine administrentur. Cui ego, Quæ administrantur & aguntur videntur tibi moueri, an immobilia putas esse? Ista, inquit, quæ in hoc fiunt mundo, fateor moueri. Reliqua, inquam, negas? Quæ sunt cum deo, inquit, non mouentur, reliqua omnia moueri arbitror. Cum igitur ea quæ cum deo sunt, inquam, non moueri putas, cætera autem cõcedis moueri, ostendis omnia, quæ mouẽtur non esse cum deo. Repete hoc ipsum, inquit, paulo planius. Quod non mihi visus est difficultate intelligendi fieri voluisse, sed quærendi spacio, quo inueniret quid responderet. Dixisti, inquam, ea quæ cum deo sunt non moueri, cætera autem moueri. Si ergo hæc quę mouentur non mouerentur si essent cum deo, quoniam omnia, quæ sunt cum deo negas moueri, restat vt præter deum sint quæ mouentur. Quibus dictis L
adhuc tacebat: cum tandem, Videtur mihi, inquit, quod & in hoc mundo si qua non mouentur, cum deo sunt. Nihil hoc ad me, inquam. Fateris enim vt opinor non omnia, quæ in hoc mundo sunt non moueri. Ex quo conficitur non omnia mundi huius esse cum deo. Fateor, inquit, non omnia. Ergo est aliquid sine deo. Non, inquit. Cum deo sunt igitur omnia. Hic cunctabundus. Quæso, inquit, illud non dixerim, quod sine deo nihil sit. Nam prorsus omnia, quæ mouentur non mihi videntur esse cum deo. Sine deo est, inquam, igitur cœlum hoc, quod moueri nemo ambigit. Non est, inquit, sine deo cœlum. Ergo est aliquid cum deo quod moueatur. Non possum, inquit, vt volo explicare quod sentio: Tamen quid moliar dicere, peto vt non expectatis verbis meis, sagacissime si potestis intelligatis. Nam & sine deo mihi nihil videtur esse, & quod cum deo est rursum videtur inconcussum manere. Cœlum autẽ dicere sine deo esse non possum, non solum quod nihil sine deo esse arbitror, sed quod cœlum putem habere aliquid quod nõ mouetur, quod vere, aut deus est, M
aut cum deo, quanuis ipsum cœlum non dubitem verti ac moueri.

Cum deo esse quid sit. Cap. II.

Defini ergo, inquam, si placet, quid sit esse cum deo, & quid sit non esse sine deo. Si enim de verbis inter nos controuersia est, facile cõtemnetur, dummodo rem ipsam quam concepisti mente, videamus. Odi ego, inquit, definire. Quid ergo faciemus, inquam? Tu, inquit, defini quæso. Nam facilius est mihi videre in alterius definitione quod non probem, quàm quicquam bene definiendo explicare. Geram tibi morem, inquam. Videtur tibi id esse cum deo, quod ab eo regitur atque administratur? Non, ait ille, hoc animo conceperam, cum dicebam ea quæ non mouentur esse cum deo. Vide ergo, inquã, vtrum hæc tibi saltem definitio placeat, Cum deo est, quicquid intelligit deum. Concedo, inquit. Quid ergo, inquam, sapiẽs tibi deum intelligere non videtur? Videtur, inquit. Cum ergo sapientes non solum in vna domo, aut vrbe, sed etiam per immensa regionum peregrinando, nauigandòque moueantur, quo modo erit verum, quicquid cum deo est non moueri? Risum mihi, inquit, mouisti, quasi ego quod sapiens facit dixerim esse cum deo. Cum deo est, sed illud quod nouit. Non nouit, inquam, sapiẽs codicem suum, pallium, tunicam, supelle-

ctilem

A ctilem si quam habet, cæteráque id genus, quæ stulti etiam bene nouerunt. Fateor, inquit, nosse tunicam & nosse pallium, non esse cum deo. Hoc ergo, inquam, dicis, non omne quod nouit sapiens esse cum deo, sed tamē quicquid sapientis cum deo est, id nosse sapientem. Optime, inquit. Nam quicquid sensu isto corporis nouit, nō est cum deo, sed illud quod animo percipit. Plus etiam fortasse audeo dicere, sed tamen dicam. Vobis enim existimatoribus, aut confirmer, aut discam. Quisquis (enim) ea sola nouit, quæ corporis sensus attingit, non solum cum deo esse non mihi videtur, sed ne secum quidem. Hic cum Trigetium animaduertissem in eo vultu vt nescio quid velle dicere videretur, sed verecundia eum ne quasi in alienum locum irrueret contineri, feci potestatem iam tacente Licentio vt promeret si quid vellet. At ille, Ista, inquit, quæ ad sensus corporis pertinēt, prorsus nemo mihi videtur nosse. Aliud est enim sentire, aliud nosse. Quare si quid nouimus, solo intellectu contineri puto, & eo solo posse comprehendi. Ex quo fit, vt si illud est cum deo, quod intelligendo sapiens nouit, totum quod nouit sapiens possit B esse cum deo. Quod cum Licentius approbasset, subiecit aliud quod nullo pacto possem contemnere. Ait enim, Sapiens prorsus ipse cum deo est, nam & seipsum intelligit sapiens. Quod conficitur & ex eo, quod à te accepi, id esse cum deo quod intelligit deum, & ex eo quod à nobis dictum est, id esse cum deo quod à sapiente intelligitur. Sed hanc eius partem per quam istis vtitur sensibus, nō enim puto ei conoumerandam † esse, cum sapientem vocamus, fateor me nescire, nec omnino cuiusmodi sit suspicari. Negas ergo, inquam, non solum ex corpore & anima, sed etiam ex anima tota constare sapientem. Siquidem partem istam qua vtitur sensibus, animæ esse negare dementis est. Non enim ipsi oculi vel aures, sed nescio quid aliud per oculos sentit. Ipsum autem sentire, si non damus intellectu, non damus alicui parti animæ. Restat vt corpori tribuatur, quo absurdius dici nihil interim mihi videtur. Anima, inquit, sapientis perpurgata virtutibus, & iam cohærens deo sapientis etiam nomine digna est, nec quicquam eius aliud decet appellare sapientem: sed tamen quasi quædam, vt ita dicam, sordes atque exuuiæ, quibus se ille mundauit, & quasi subtraxit in seipsum, ei C animæ seruiunt. Vel si tota hæc anima dicenda est, ei certe parti animæ seruiunt atque subiectæ sunt quam solam sapientem nominari decet. In qua parte subiecta etiam ipsam memoriam puto habitare. Vtitur ergo hac sapiens quasi seruo, vt hæc ei iubeat, eásque iam domito atque substrato metas legis imponat, vt dum istis sensibus vtitur propter illa quæ iam non sapienti, sed tibi sunt necessaria, non se audeat extollere, nec superbire domino, nec iis ipsis quæ ad se pertinent passim atque immoderatè vti. Ad illam enim vilissimam partē possunt ea pertinere quæ prætereunt. Quibus autē est memoria necessaria, nisi prætereuntibus & quasi fugientibus rebus? Ille igitur sapiens amplectitur deum, eòque perfruitur qui semper manet, nec expectatur, vt sit, nec metuitur ne desit, sed eoipso quo vere est semper est præsens. Curat autem immobilis, & in se manens serui sui quodam modo peculium, vt eo tanquam frugi & diligens famulus bene vtatur, parcèque custodiat. Quam sententiam eius cum admiratione cōsyderans, recordatus sum idipsum aliquando me breuiter illo audiente dixisse. Tum arridens, Gratias age, inquam, Licenti huic seruo tuo, qui tibi nisi aliquid de peculio suo ministraret, nunc fortasse quid promeres non haberes. D Nam si ad eam partem memoria pertinet quæ se velut famulam bonæ menti regendā concedit, ipsa nunc adiutus es, mihi crede, vt hoc diceres. Ergo antequam ad illum ordinem redeam, nónne tibi videtur, vel propter talia, id est, propter honestas ac necessarias disciplinas, memoria opus esse sapienti? Quid, inquit, memoria opus est, cum omnes suas res præsentes habeat ac teneat? Non enim vel in ipso sensu, ad id quod ante oculos nostros est, in auxiliū nobis vocamus memoriam. Sapiēti ergo ante illos interiores intellectus oculos habēti omnia, id est, deum ipsum fixe immobiliterq; intuēti, cum quo sunt omnia, quæ intellectus videt ac possidet, quid opus est quæso memoria? Mihi autem vt opus esset ad hæc quæ abs te audieram retinēda, nondum sum illius famuli dominus, sed ei modo seruio, modo pugno vt non seruiam, & quasi me audeo asserere in libertatem meam. Et si forte aliquando impero, atque obtemperat mihi, facitque sæpe putare quod vicerim, in aliis rursus rebus ita sese erigit, vt eius sub pedibus miser iaceam. Quamobrem quando de sapiente quærimus, me nolo nomines. Nec me, inquam. Sed tamen nunquid nam sapiens iste suos potest deserere, aut vllo pacto eum hoc corpus agit, in quo istum famulum sua lege deuinctum E tenet, relinquet officium beneficia tribuenti quibus potest, & maxime quod ab eo vehementissime flagitatur, sapientiam ipsam docendi? Quod cum facit, vt congrue doceat, minúsq; ineptus sit, præparat sæpe aliquid quod ex dispositione eloquatur ac disputet, quod nisi memoriæ commendauerit, pereat necesse est. Ergo aut officia beneuolentiæ negabis esse sapientis: aut confiteberis res aliquas sapientis memoria custodiri: aut fortasse aliquid suarum rerum non propter se quidem, sed propter suos sibi tamen necessarios commēdat seruandum illi famulo, vt ille tanquam sobrius & ex optima domini disciplina, non quidem custodiat, nisi propter stultos ad sapientiam perducendos, sed quod ei tamen ille custodiendum imperarit. Nec omnino huic, inquit, commendari quicquā arbitror à sapiente: siquidem ille semper deo infixus est, siue tacitus, siue cum hominibus loquens: sed ille seruus iam bene institutus diligenter seruat quod interdum disputanti domino suggerat, & ei tanquam iustissimo gratum faciat officium suum, sub cuius se videt potestate viuere. Et hoc facit non quasi ra F tiocinando, sed summa illa lege summoq; ordine præscribente. Nihil, inquam, nunc resisto rationibus tuis, vt quod suscepimus potius peragatur. De isto vero diligenter quemadmodum sese habeat (non enim parua res est, aut tam paruo sermone contenta) videbimus aliâs, cum deus ipse opportunitatem ordine dederit.

Stultitia an cum deo sit. Cap. III. Definitum est autem quid sit esse cum deo. Et cum à me dictum esset, id esse cum deo quod intelligit deū: vos etiam plus adiecistis, vt ibi sint etiam illa quæ intelliguntur à sapiente. Quā in re multum me mouet, quo modo subito cum deo stulticiam collocaueritis. Nam cum deo sunt quæcunque intelligit sapiens, nec nisi intellectam stulticiam effugere potest, erit etiam, quod dictu nefas est, pestis illa cum deo. Qua conclusione commoti, cum in silentio se aliquantum tenuissent. Respondeat, inquit Trigetius, etiam ille, de cuius aduentu ad istam disputationem opportunissimo non nos puto temere gratulatos. Tum Alipius, deus meliora, inquit, huccine mihi tandem tantum meum silentium parabatur? Sed irrupta iam quies est. Verum nunc enitar huic vtcunque rogationi satisfacere, cum mihi

Marginalia, left column: *1. Retract. cap. 3.* (beside "telligitur. Sed hanc eius partem"); *† puto ei conumerādam.*; *1. Retract. cap. 3.* (beside "atque substrato metas legis"). *Right column:* *Ibidem.* (beside "memoria opus esse sapienti?").

G prius vel in futurum prospexero, & à vobis impetraue-
ro vt à me amplius ista respõsione nihil flagitetis. Nul-
lo modo, inquam, est Alipi beneuolentiæ atque hu-
manitatis tuæ vocem tuam sermoni nostro etiam de-
syderatam negare. Sed perge modo, quod instituisti ef-
fice, cætera vt iam sese habet ordo ille, prouenient. Ae-
que mihi de ordine, inquit, sunt speranda meliora, in
cuius assertione interim me substituere voluistis. Sed
ni fallor ob hoc stulticiam deo ista tua conclusiooe ab
his copulatam putasti, quod vniuersa quæ intelligit sa-
piens cum deo esse dixeruot. Sed id quatenus accipieo-
dum sit nunc omitto, tuam illam ratiocinationem pau
lulum libet aduertere. Dixisti quippe, Nam si cum deo
sunt quæcuoque intelligit sapiens, nec nisi intellectam
stulticiam effugere potest. Quasi vero illud obscurum
sit, antequam stulticiam quisque vitet, sapieotis eum
nomine non esse censendum. Et dictum est, à sapien-
te intellecta esse cum deo. Cum igitur euitandæ stulti-
ciæ gratia eandem stulticiam quisque intelligit, non-
dum est sapiens. Cum autem sapiens fuerit, non inter
ea quæ ille intelligit stulticia oumeranda est. Quam-
H obrem quoniam ea coniuncta suot deo, quæ iam sa-
piens intelligit, recte à deo stulticia secernitur. Acute
quidem, inquam, vt soles Alipi respondisti, sed tan-
quam in alienas trusus angustias. Tamen quia vt arbi-
tror adhuc mecum stultus esse dignaris, quid faciemus
si aliquem nanciscamur sapientem qui nos tanto ma-
lo docendo ac disputando libenter liberet? Nam ni-
hil eum prius quantum arbitror deprecaturus sum, ni-
si vt mihi ostendat, quæ sit, quid sit, qualis sit omni-
no stulticia. De te enim non facile affirmauerim, me
tamen tantum & tandiu detinet, quantum & quandiu
à me non intelligitur. Dicturus est ergo ille te autho-
re, vt hoc vos docerem quaodo stultus eram ad me ve-
nire debuistis, modo autem vos vestri magistri esse po-
teritis. Nam ego iam stulticiam oon intelligo. Quod
quidem ab eo si audirem, non vererer admonere ho-
minem vt comes nobis fieret, simúlque magistrum a-
lium quæreremus. Vt enim plene stulticiam oon in-
telligo, video tamen nihil respoosione hac esse stultius.
Sed pudebit eum fortasse ita nos aut relinquere, aut se-
qui. Disputabit ergo & exaggerabit copiosissime stul-
I ticiæ mala. Nos autem bene nobis prouidentes aut au-
diemus attente hominem nesciētem quæ loquatur, aut
credemus eum id quod non intelligit scire, aut adhuc
deo susceptorum tuorum ratione stulticia copulata est.
Nihil autem superiorum est quod video posse defendi.
Restat igitur, quod noo vultis, extremum. Nunquam
te, inquit, inuidum senseram. Nam si ab istis vt dicis
Honorarium susceptis quicquam honorarij, vt solet, accepissem, dum
quod hono- ratiocinationis huius nimium tenax es, id eis modo
ris causa reddere cogerer. Quare, vel hoc contenti sint, quod
datur. me tecum laborante noo parum eis ad excogitandum
temporis dedi: vel si victi patrooi nulla quidem sua cul
pa consilio libenter auscultant, & in hoc iam tibi ce-
daot, & sint in cæteris cautiores. Non contemnam, in-
quam, quod in tua defensione Trigetius nescio quid
etiam perstrepens dicere cupiebat, faciámque bona tua
venia, nam fortasse non bene instructus es qui recens
huic oegocio superuenisti, vt remoto patrocinio ipsos
causam suam peragētes audiam patienter vt cœperam.
Tum Trigetius Licentio prorsus absente. Quo modo
vultis, inquit, accipite & ridete stulticiam meam. Non
mihi videtur debere dici intellectus quo intelligitur ip
sa stulticia, quæ non intelligendi vel sola vel maxima
causa est. Non facile, inquam, recuso istud accipere. K
Quanuis enim me multum moueat quod sentit Ali-
pius, quo modo recte possit quisq; docere qualis sit res
quam non intelligit, quantámque menti afferat per-
niciem quod meote non videt. Nam id vtique atten-
dens, quod tu dixisti dicere eum veritus, cum ei sit ista
etiam de doctorum libris nota sententia: tamen sen-
sum ipsum consyderans corporis, nam & ipso anima
vtitur, & ipsi soli est cum iotellectu qualiscunque col-
latio, adducor vt dicam neminem posse videre tene- *1. Retract. cap. 3.*
bras. Quamobrem si menti, hoc est, intelligere quod
sensui videre, & licet quisque oculis apertis sanis puris-
que possit videre, tamen tenebras non potest: non ab-
surde dicitur, intelligi non posse stulticia. Nam nul-
las alias mentis tenebras oominamus. Nec iam illud
mouebit quo modo stulticia possit non intellecta vi-
tari. Vt enim oculis tenebras vitamus eoipso quo nolu-
mus nõ videre: sic quisquis volet vitare stulticiam, non
eam conetur intelligere, sed ea quæ possunt intelligi,
per hanc se non intelligere doleat: eamq; sibi esse præ-
sentem, non quo ipsam magis intelligit, sed quo alia L
minus intelligit seotiat. Sed ad ordinem redea- *Etiā deformia faciūt ad decorem vniuersi. Cap. IIII.*
mus vt nobis aliquando reddatur Licentius. Illud enim
iam ex vobis requiro, vtrum quæcunque agit stultus,
ordine vobis agere videatur. Nam videte, rogatio quos
laqueos habeat. Si ordine dixeritis, vbi erit illa defi-
nitio. Ordo est quo deus agit omnia quæ sunt, si etiam
stultus quæ agit, agit ordine? Si autem ordo non est in
iis quæ aguntur ab stulto, erit aliquid quod ordo oon
teneat. Neutrum autem vultis, videte quæso ne cuncta
ipsius ordinis defensione turbetis. Hic item Trigetius.
Nam ille alter adhuc omnino absens erat. Facile est,
inquit, huic quidem respondere complexioni tuæ, sed
me in præsentia similitudo deficit, qua sententiam meā
video afferi illustrarique debere. Tamen dicam quod
sentio, facies enim tu quod pauloaote fecisti. Noo e-
nim illa commemoratio tenebrarum ad id quod à me
inuolutum & prolatum erat parum nobis attulit lumi-
nis. Nanque omnis vita stultorum quanuis per eosipsos
minime constans minimeq; ordinata sit, per diuinam
tamē prouidentiam necessario rerum ordine includi-
tur, & quasi quibusdam locis illa ineffabili & sempiter-
na lege dispositis nullo modo esse sinitur vbi esse non M
debet. Ita fit vt angusto animo ipsam solam quisq; con
syderaos, veluti magna repercussus fœditate auersetur.
Si autem mētis oculos erigens atque diffundens, simul
voiuersa collustret, oihil non ordinatum suisq; semper
veluti sedibus distinctum dispositúmque reperiret.
Quàm magna, inquam, quàm mira mihi per vos deus
ille, atque ipse vt magis magisque credere adducor re-
rum oescio quis occultus ordo respondet. Nam ea di-
citis, quæ oec quo modo dicantur nõ visa, nec quo mo
do ea videatis intelligo, ita ea & vera & alta esse suspi-
cor. Simile autem aliquod in istam sententiam tu for-
tasse vnum requirebas. At mihi iam occurruot innu-
merabilia, quæ me ad consentiendum prorsus trahunt.
Quid enim carnifice tetrius? Quid illo animo trucu-
lentius atq; dirius? At inter ipsas leges locum necessa-
rium tenet, & in bene moderatæ ciuitatis ordinem in-
seritur, estq; suo animo nocens, [ordine autem] alieno,
pœna nocētium. Quid sordidius, quid inanius decoris,
& turpitudinis plenius meretricibus, lenonibus, cæte-
risq; hoc geous pestibus dici potest? Aufer meretrices de
rebus humanis, turbaueris omnia libidinibus. Consti-
tue matronarum loco, labe ac dedecore dehonestaue-
ris.

A ris. Sic igitur hoc genus hominum per suos mores impurissimum vita, per ordinis leges conditione vilissimum. Nónne in corporibus animantiũ quædam membra si sola anendas non posis attendere, tamen ea naturæ ordo, nec quia necessaria sunt, deesse voluit, nec quia indecora, eminere permisit. Quæ tamen deformia suos locos tenendo, meliorem locum concessere melioribus. Quid nobis suauius, quid in agro villáque spectaculo congruentius fuit, pugna illa conflictúque gallinaceorum gallorũ cuius superiore libro fecimus mentionem? Quid abiectius tamen deformitate subiecti vidimus? Et per ipsam tamen eiusdem certaminis perfectior pulchritudo prouenerat. Talia credo sunt omnia, sed oculos quærunt. Solœcismos & barbarismos quos vocãt, poëtæ adamauerunt, quæ schemata & metaplasmos mutatis appellare nominibus, quàm manifesta vicia fugere maluerunt. Detrahe tamen ista carminibus, suauissima condimenta desyderabimus. Congere multa in vnum locum, totum acre, putridum, rancidum fastidibo. Transfer in liberam forensemque dictionem, quis non eam fugere atque in antris se
B condere iubebit? ordo igitur ea gubernans, & moderans, nec apud se nimia, nec vbilibet aliena esse patietur. Submissa quædam impolitisq; †* simillima ipsos saltus ac venustos locos sese interponens illustrat oratio. Quæ si sola sit, proïcis vt vilem: si autem desit, illa pulchra non prominent, non in suis quasi regionibus possessionibúsque dominantur, sibique ipsa propria luce obstant totúmque confundunt.

Supra lib. 1. cap. 8.

*† * aliâs, impolitisq;.*

Magnæ & hic debentur ordini gratiæ. Mentientes conclusiones, aut irrepentes paulatim, vel minuendo, vel addendo in assensionem falsitatis, quis non metuat, quis non oderit? Sæpe tamen in disputationibus certis & suis sedibus collocatæ tantum valent, vt nescio quo modo per eas dulcescat ipsa deceptio. Nónne hic quoque ordo ipse laudabitur? Iam in Musica, in Geometria, in astrorum motibus, in numerorum necessitatibus ordo ita dominatur, vt si quis quasi ei eius fontem atque ipsum penetrale videre desyderet, aut in his inueniat, aut per hæc eò sine vllo errore ducatur. Talis enim eruditio siquis ea moderate vtatur (nam nihil ibi quàm nimium formidandum est) talem philosophiæ militem nutrit vel etiam ducem, vt ad summum
C illum modum, vltra quem requirere aliquid nec possit nec debeat, nec cupiat, qua vult euolet atque perueniat, multósque perducat. Vnde iam dum ipsis humanis rebus teneatur sic eas despiciat, cunctaq; discernat, vt nullo modo eum moueat cur alius optet liberos habere nec habeat, alius nimia vxoris fœcunditate torqueatur: egeat ille pecunia qui largiri liberaliter multa paratus est, eique defossæ incubet macer & scabiosus fœnerator: ampla patrimonia luxuries dispergat, atque diffundat, vix toto die lachrymans mendicus nummum impetret. Alium honor extollat indignum, lucidi mores abscondantur in turba. Hæc & alia in hominum vita, cogunt homines plerunque impie credere, nullo nos ordine diuinæ prouidentiæ gubernari. Alij autem pij & boni atque splendido ingenio prædití, qui neque nos deseri à summo deo possunt in animum inducere, & tamen rerum tanta quasi caligine atque commixtione turbati nullum ordinem vident, volentes sibi nudari abditissimas causas, errores suos sæpe etiam carminibus conqueruntur. Qui si hoc solum interrogent, cur Itali semper serenas hyemes orent, & item semper Getulia nostra misera sitiat, quis eis facile respondebit, aut vbi apud nos indagabitur illius or- D
dinis vlla suspicio? Ego autẽ siquid meos monere possum, quantum mihi apparet quantúmque sentio, censeo illos disciplinis omnibus erudiendos. Aliter quippe ista sic intelligi vt luce clariora sint, nullo modo possunt. Si autem aut pigriores sunt, aut aliis negocijs præoccupati, aut iam duri ad discendum, fidei sibi præsidia parent, quo illos vinculo ad sese trahat, atque ab his horrẽdis & inuolutissimis malis liberet ille qui neminem sibi per mysteria bene credentem perire permittit. Duplex enim est via quam sequimur cum rerum nos obscuritas mouet, aut rationem aut certe authoritatem. Philosophia rationem promittit, & vix paucissimos liberat, quos tamen non modo nón contemnere illa mysteria, sed sola intelligere vt intelligenda sunt cogit. Nullúmque aliud habet negocium, quæ vera, & vt ita dicã germana philosophia est, quàm vt doceat quod sit omnium rerum principiũ sine principio, quantúsque in eo maneat intellectus, quidve inde in nostrã salutem sine vlla degeneratione manauerit: quem vnum deum omnipotentem eúmque tripotentem patrem & filium & spiritum sanctũ docent veneranda mysteria, quæ fide syncera & inconcussa populos liberant, nec confuse, vt quidam, nec cõtumelio- E
se, vt multi prædicant. Quantum autem illud sit quod hoc etiã nostri generis corpus, tantus propter nos deus assumere atque agere dignatus est, quanto videtur vilius, tanto est clementia plenius, & à quadam ingeniosorum superbia longe latéque remotius. Anima vero vnde originem ducat, quidve hic agat, quantum distet à deo; quid habeat proprium, quod alternat in vtranque naturam, quatenus moriatur, & quo modo immortalis probetur, quàm magni putatis esse ordinis vt ista discantur? Magni omnino atque certi. De quo breuiter si tempus fuerit post loquemur. Illud nunc à me accipiatis volo, Si quis temere ac sine ordine disciplinarum in harum rerum cognitionem audet irruere, pro studioso illum curiosum, pro docto credulum, pro cauto incredulum fieri. Itaque mihi quod modo interroganti tam bene atque apte respondistis, & miror vnde sit, & cogor agnoscere. Videamus tamẽ quousque progredi vestra latens possit intentio. Iam nobis Licentij etiam verba reddantur, qui tandiu nescio qua cura oc- F
cupatus alienus ab hoc sermone fuit, vt eũ ista non aliter quàm eos qui nõ adsunt familiares nostros credam esse lecturum. Sed redi ad nos quæso Licenti, atque hic totus fac vt assis, tibi enim dico. Nam definitionem meam tu probasti, qua dictũ est, quid sit esse cum deo, cum quo mentem sapientis manere immobilem, me quantum assequi valeo docere voluisti. Sed illud me mouet, quo modo cum iste sapiens quamdiu inter homines viuit in corpore esse non negetur, quo pacto fiat, vt eius corpore huc atq; illuc vagante mens immobilis maneat. Isto enim modo potes dicere, cum mouetur nauis, homines qui in ea sunt non moueri, quamuis ab ipsis eam possideri gubernarique fateamur. Etenim si sola eam cogitatione regerent, faceréntque ire quò vellent, tamẽ cum ea moueatur, non possunt illi qui ibidem constituti sunt non moueri. Non, ait Licentius, animus ita est in corpore vt corpus imperet animo. Neque hoc ego dico, inquam, sed etiam eques nõ ita est in equo, vt ei equus imperet, & tamen quamuis quò velit ire equum agat, equo moto moueatur necesse est. Potest, inquit, sedere ipse immobilis. Cogis nos inquam definire quid si moueri, quod si potes facias. Volo prorsus,

Quo modo medendum errori, credẽtiũ res nullo ordine geri. Cap. V.

1. Retracta. cap. 3.

Mens sapiẽtis immobilis. Cap. VI.

G ſus, inquit, maneat quæſo beneficiū tuum, nam manet,
poſtulatio mea: & ne me rurſus interroges vtrum mihi
definire placeat, quando id facere potuero, ipſe profite-
bor. Quæ cum dicta eſſent, puer de domo cui dedera-
mus id negocij, cucurrit ad nos, & horam prandij eſſe
nunciauit. Tum ego, Quid ſit, inquam, moueri, nō defi-
nire nos puer iſte, ſed ipſis oculis cogit oſtēdere. Eamus
igitur, & de iſto loco in alium locum tranſeamus, nam
nihil eſt aliud niſi fallor moueri. Hic cum arriſiſſent, di
ſceſſimus. At vbi refecimus corpora, quoniam cœlum
obduxerat nubes, ſolito loco in balneo cōſedimus. At-
que ego, Concedis ergo, inquā, Licenti, nihil eſſe aliud
motū quàm de loco in locū tranſitū? Concedo, inquit.
Concedis ergo, inquam, neminē in eo loco eſſe, in quo
non fuerat, & motum non fuiſſe? Non intelligo, inquit.
Si quid, inquam in alio loco fuit dudum: & nunc in a-
lio eſt, motum eſſe cōcedis? Aſſentiebatur. Ergo, inquā,
poſſet alicuius ſapientis viuum corpus hic modo no-
biſcū eſſe, vt animus hinc abeſſet? Poſſet, inquit. Etiam
ne, inquā, ſi nobiſcum colloqueretur, & nos aliquid do
ceret? Etiam ſi, inquit, nos ipſam doceret ſapientiam, nō
H illum dicerem nobiſcum eſſe, ſed ſecum. Non igitur in
corpore, inquam. Non, inquit. Cui ego, Corpus illud
quod careat animo, nónne mortuū fateris cum ego vi-
uum propoſuerim? Neſcio, inquit, quo modo explicem:
nam & corpus hominis viuū eſſe non poſſe video, ſi a-
nimus in eo nō ſit, & non poſſum dicere, vbi ſit corpus
ſapientis, non eius animū eſſe cum deo. Ego, inquam, fa
ciam vt hoc explices. Fortaſſe enim quia vbiq; deus eſt,
quoquò ierit ſapiens inuenit deum cum quo eſſe poſsit.
Ita fit vt poſsimus & non negare illum de loco in locū
tranſire, quod eſt moueri, & tamen ſemper eſſe cū deo.
Fateor, inquit, corpus illud de loco in locū tranſitū fa-
cere, ſed mentem ipſam nego, cui nomen ſapientis im-
poſitum eſt. Nunc interim tibi cedo, inquā, ne res
obſcuriſſima & diutius diligentiusq; tractanda impe-
diat in præſentia propoſitum noſtrū. Sed illud videa-
mus, quoniā definitū eſt à nobis quid ſit eſſe cum deo,
vtrum poſsimus etiam ſcire quid ſit eſſe ſine deo, quan-
uis iam manifeſtū eſſe arbitror. Nam credo videri tibi
eos qui cū deo nō ſunt, eſſe ſine deo. Si poſſent, inquit,
mihi verba ſuppetere, dicerē fortaſſe quod tibi nō diſpli
I ceret. Sed peto perferas infantiam meā, resq; ipſas, vt te
decet, veloci mente præripias. Nam & iſti nec cum deo
mihi videntur eſſe, & à deo tamen haberi. Itaq; nō poſ-
ſum eos ſine deo eſſe dicere quos deus habet. Cum deo
item non dico, quia ipſi non habent deum. Siquidem
deū habere iam inter nos pridem in ſermone illo quē
die natali tuo iucundiſſimum habuimus, placuit nihil
aliud eſſe quàm deo perfrui. Sed fateor me formidare
iſta contraria, quo modo quiſq; nec ſine deo ſit, nec cū
deo. Non te moueant iſta, inquam. Nam vbi res conue
nit, quis non verba cōtemnat? Quare iam ad illam tan-
dem ordinis definitionē redeamus. Nam ordinem eſſe
dixiſti quo deus agit omnia. Nihil autem, vt video, nō
agit deus: nam inde viſum tibi eſt nihil præter ordinē
poſſe inueniri. Manet, inquit, ſententia mea, ſed iam vi-
deo quid ſis dicturus, vtrum deus agat quæ non bene
agi confitemur. Optime, inquā, prorſus oculum in men
tem iniecisti. Sed vt vidiſti quid eſſem dicturus, ita pe-
to videas quid reſpondendum ſit. Atque ille nutans ca
pite atq; humeris. Turbamur, inquit, Et huic forte quæ-
ſtioni mater ſuperuenerat. Atque ille poſt aliquantu-
lum ſilentium petit, vt à me hocipſum rurſus inter-
rogaretur. Cui loco ſuperius à Trigetio fuiſſe reſpon-

Quo modo ordo fuerit, cum malū non eſſet. Cap. VII.

De bona vita diſpu. 2.

ſum non omnino animaduerterat. Tum ego: Quid, in- K
quam, vel, cur tibi repetam? Actum, aiunt, ne agas. Qua-
re moneo potius vt ea quæ ſupra dicta ſunt vel legere
cures, ſi audire nequiuiſti. Quam quidem abſentiam à
ſermone noſtro animi tui nō ægre tuli, diúque ita eſſe
te pertuli, vt neque illa impedirem, quæ tecum intus re-
motusq; à nobis, pro te agebas, & ea perſequerer quæ te
amittere ſtylus iſte nō fineret. Nunc illud quæro, quod
nondum diſcutere diligenti ratione tentauimus. Nam
vt primum nobis iſtam de ordine quæſtionem, neſcio
quis ordo peperit, memini te dixiſſe hanc eſſe iuſticiam
dei, quæ ſeparat inter bonos & malos, & ſua cuique
tribuit. Nam nulla eſt, quantum ſentio, manifeſtior iu-
ſticiæ definitio: Itaque reſpondeas velim, vtrum tibi vi-
deatur aliquando deum non fuiſſe iuſtum. Nunquam
inquit. Si ergo ſemper, inquam, deus iuſtus, ſemper bo-
num & malum fuerunt. Prorſus inquit mater nihil a-
liud video quod ſequatur. Non enim iudicium dei fuit
vllum quando malum non fuit: nec ſi aliquando bo-
nis & malis ſua cuique non tribuit, poteſt videri iuſtus
fuiſſe. Cui Licentius: Ergo dicendum nobis cenſes, in-
quit, ſemper malum fuiſſe. Non audeo, inquit illa, di- L
cere. Quid, inquam, ergo dicemus? Si deus ideo iu-
ſtus eſt, quia iudicat inter bonos & malos, quando non
erat malum, non erat iuſtus. Hic illis tacentibus ani-
maduerti Trigetium reſpondere velle, atque permiſi.
At ille: Prorſus, inquit, erat deus iuſtus. Poterat enim
bonum, inquit, malúmque ſecernere, ſi extitiſſet, & ex
eoipſo quo poterat, iuſtus erat. Non enim cum dici-
mus, Ciceronem prudenter inueſtigaſſe coniuratio-
nem Catilinæ, temperanter nullo corruptum fuiſſe præ
mio, quo parceret malis, iuſte illos ſummo ſupplicio ſe-
natus authoritate mactaſſe, fortiter ſuſtinuiſſe omnia
tela inimicorum, & molem, vt ipſe dixit, inuidiæ, non
in eo fuiſſent virtutes iſtæ, niſi Catilina reipub. tantam
perniciem comparaſſet. Virtus enim per ſeipſam non
per aliquod huiuſmodi opus conſyderanda eſt & in
homine, quanto magis in deo? ſi tamen in anguſtiis re-
rum atque verborum componere illis iſta quoquo mo-
do permittitur: nam vt intelligamus, qua deus ſem-
per iuſtus fuit, quando extitit malum quod à bono ſe-
iungeret, nihil diſtulit ſua cuique diſtribuere: non e-
nim tunc ei erat diſcenda iuſticia, ſed tūc ea vtendum, M
quia † ſemper habuit. Quod cum & Licentius & ma- *† quam.*
ter in tanta neceſsitate approbaſſent. Quid, inquam, di-
cis Licenti? Vbi eſt quod tam magnopere aſſeruiſti, ni-
hil præter ordinem fieri? Quod enim factum eſt vt ma
lum naſceretur, non vtique dei ordine factum eſt: ſed
cum eſſet natum, dei ordine incluſum eſt. Et ille admi-
rans ac moleſte ferens, quod tam repente bona cauſa
eſſet lapſa de manibus, Prorſus, inquit, ex illo dico cœ-
piſſe ordinem ex quo malum eſſe cœpit. Ergo, inquam,
vt eſſet ipſum malum non ordine factum eſt, ſi poſt-
quam malum ortum eſt, ordo eſſe cœpit. Sed ſemper e-
rat ordo apud deum: & aut ſemper fuit nihil quod di-
citur malum: aut ſi aliquando inuenitur cœpiſſe, quia
ordo ipſe aut bonus eſt, aut ex bono eſt, nunquam ali-
quid ſine ordine fuit, nec erit aliquādo. Quanuis & ne-
ſcio quid potius occurrit, ſed illa cōſuetudine obliuio-
nis elapſum eſt: quod credo ordine cōtigiſſe pro meri-
to, vel gradu, vel ordine vitæ. Neſcio quo modo mihi,
inquit, effugit, quam nunc ſperno ſententiam: nō enim
debui dicere poſtquam malum natum eſt, cœpiſſe ordi
nem: ſed vt illa iuſticia, de qua Trigetius diſſeruit, ita
& ordinem fuiſſe apud deum: ſed ad vſum eius nō ve-
niſſe,

1. de ordine cap. 7.

A nisse,nisi postquã mala esse cœperunt. Eódem,inquam, relaberis.Illud enim quod minime vis incõcussum manet:nam siue apud deum fuit ordo,siue ex illo tempore esse cœpit, ex quo etiam malum, tamen malum illud præter ordinem natum est. Quod si concedis, fateris aliquid præter ordinem posse fieri, quod causam tuam debilitat ac detruncat: Si autem non concedis,incipit dei ordine natum malum videri, & malorũ authorem deum fateberis. Quo sacrilegio mihi detestabilius nihil occurrit. Quod cum siue non intelligenti,siue dissimulãti se intellexisse versarem sæpius & reuoluerem, nihil habuit quod diceret,& se silẽtio dedit. Tum mater:Ego,inquit, non puto nihil potuisse præter dei ordinem fieri,quia ipsum malum quod natum est, nullo modo dei ordine natũ est,sed illa iusticia id inordinatũ esse non sinit,& in sibi meritum ordinem redegit & compulit.Hic ego cum omnes cernerem studiosissime ac pro suis quenq; viribus deum quærere, sed ipsum de quo agebamus ordinem nõ tenere, quoad illius ineffabilis maiestatis intelligentiam peruenitur:Oro vos,inquam,si,vt video,multum diligitis ordinẽ,ne nos præposteros & inordinatos esse patiamini.Quanquã enim

1.Retract. cap.3.

B occultissima ratio se demõstraturam polliceatur, nihil præter diuinum ordinem fieri: tamen si quempiam ludimagistrum audiremus, conantem docere puerũ syllabas, quem prius literas nemo docuisset, non dico ridendum tãquam stultum, sed vinciẽdum tanquam furiosum putaremus, non ob aliud, vt opinor, nisi quod docendi ordinem non teneret. At multa talia & imperitos, quæ à doctis reprehendantur ac derideantur, & dementes homines, quæ nec stultorũ iudicium fugiũt, facere nemo ambigit: & tamen etiam ista omnia quæ fatemur esse peruersa,non esse præter diuinum ordinẽ, alta quædam & à multitudinis vel suspicione remotissima disciplina, se ita studiosis & deum atque animas tantum amantibus manifestaturam esse promittit, vt non nobis summæ numerorum possint esse certiores.

Hæc autem disciplina ipsa dei lex est,quæ apud eum fixa & inconcussa semper manens, in sapientes animas quasi transcribitur, vt tanto se sciant viuere melius,tãtoq; sublimius,quanto & perfectius eam cõtemplantur intelligendo, & viuendo custodiunt diligentius.Hæc igitur disciplina eis, qui illam nosse desyderant, simul geminum ordinem sequi iubet:cuius vna pars vitæ, al-

Lex quæ in deo, disciplina est vita.Ca.VIII Cic.de le. primo. Vita ꝓborũ

C tera eruditionis est. Adolescentibus ergo studiosis eius ita viuendum est,vt à venereis rebus, ab illecebris ventris & gutturis, ab immodesto corporis cultu & ornatu,ab inanibus negociis ludorum,à torpore somni atq; pigriciæ,ab æmulatione,obtrectatione, inuidentia, ab honorum potestatúmque ambitionibus,ab ipsius etiam laudis immodica cupiditate se abstineãt. Amorem autem pecuniæ totius suę spei certissimum venenum esse credant:nihil eneruiter faciant,nihil audacter. In peccatis autem suorum vel pellant omnino iram, vel ita frænent,vt si pulsæ similis:neminem oderint, nulla vicia non curare velint.Magnopere obseruent cum vindicant,ne nimium sit:cum ignoscunt,ne parum. Nihil puniant quod non valeat ad melius: nihil indulgeant quod vertat in peius. Suos putent omnes, in quos sibi potestas data fuerit.Ita seruiãt, vt eis dominari pudeat: ita dominentur,vt eis seruire delectet.In alienorum autem peccatis molesti non sint inuito.Inimicicias vitent cautissime,ferant æquissime,finiant citissime. In omni vero contractu atque conuersatione cũ hominibus,satis est seruare vnum hoc vulgare prouerbium: Nemini

faciant quod pati nolunt. Rempublicam nolint admi- D nistrare,nisi perfecti.Perfici autem vel intra ætatem senatoriam sustinent,vel certe intra iuuentutẽ. Sed quisquis sero ad ista se conuerterit,non arbitretur nihil sibi esse præceptum: nam ista vtique facilius decocta ætate seruabit.In omni autem vita,loco,tempore,amicos aut habeant,aut haberẽ instent.Obsequantur dignis etiam non hoc expectantibus. Superbos minus curent,minime sint.Apte congruenterq; viuant. Deum colant,cogitent,quærant,fide,spe,charitate subnixi.Optent tranquillitatem,atque certũ cursum studiis suis, omniũmq; sociorum,& sibi quibúsque possunt mẽtem bonam pacatamq; vitam. Sequitur vt dicam quo modo studiosi erudiri debeant,qui sicut dictum est, viuere instituerunt.Ad discendum item necessario dupliciter ducimur,authoritate atque ratione. Tempore authoritas, re autem ratio prior est. Aliud est enim quod in agendo anteponitur,aliud quod pluris in appetẽdo æstimatur. Itaque quanquam bonorum authoritas imperitæ multitudini videatur esse salubrior, ratio vero aptior eruditis tamen: quia nullus hominum nisi ex imperito peritus fit, nullus autem imperitus nouit qualem se debeat præbere docẽtibus,& quali vita esse docilis pos- E sit, euenit vt omnibus bona magna & occulta discere cupientibus, nõ aperiat nisi authoritas ianuam. Quam quisq; ingressus sine vlla dubitatione vitæ optimæ pręcepta sectatur: per quæ cum docilis factus fuerit, tum demũ discet & quanta ratione prædita sint ea ipsa quæ secutus est ante rationem, & quid sit ipsa ratio, quam post authoritatis cunabula firmus & idoneus iam sequitur atque comprehendit:& quid intellectus, in quo vniuersa sunt, vel ipsa potius vniuersa: & quid præter vniuersa vniuersorũ principium. Ad quam cognitionem in hac vita peruenire pauci, vltra quã vero etiam post hanc vitam nemo progredi potest.Qui autem sola authoritate contenti, bonis tantum moribus rectísq; votis constanter operam dederint,aut contemnentes, aut non valentes disciplinis liberalibus atque optimis erudiri,beatos eos quidem,cum inter homines viuunt, nescio quo modo appellẽ:tamen incõcusse credo mox vt hoc corpꝰ reliquerint, eos quò bene magis minúsve vixerunt, eò facilius aut difficilius liberari. Authoritas tamen † partim diuina est, partim humana: Sed vera, firma,summa ea est,quæ diuina nominatur.In qua metuenda est aëriorum animalium mira fallacia, quæ per F rerum ad istos sensus corporis pertinentium quasdam diuinationes, nonnullásque potẽtias decipere animas facillime consuerunt,aut periturarum fortunarum curiosas, aut fragilium cupidas potestatum, aut inanium formidolosas miraculorum. Illa ergo authoritas diuina dicenda est,quę non solũ in sensibilibus signis transcendit omnem humanam facultatẽ, sed & ipsum hominẽ agens, ostendit ei quousque se propter ipsum depresserit:& nõ teneri sensibus, quibus videntur illa miranda,sed ad intellectum iubet euolare: simul demonstrans & quanta hic possit, & cur hæc faciat, & quàm paruipẽdat. Doceat enim oportet & factis potestatem suam,& humilitate clementiam, & præceptione naturam, quæ omnia sacris quibus initiamur, secretius firmiusq; traduntur.In quibus bonorũ vita facillime non disputationum ambagibus, sed mysteriorum authoritate purgatur. Humana vero authoritas plerunque fallit: In eis tamen iure videtur excellere, qui quãtum imperitorum sensus capit, multa dant indicia doctrinarũ suarum,& non viuunt aliter quàm viuendum esse pręcipiunt.

Eruditio quo modo paretur, & quàm sit vtilis. Ca.IX

Authoritas

† autem.

1.Retract. cap.3.

Ibidem.

G cipiunt. Quibus si aliqua etiam fortunæ munera accesserint, quorũ appareant vsu magni, contemptúque maiores, difficillimum omnino est, vt eis quisque viuendi præcepta dantibus credens, recte vituperetur. Hic Alipius: Permagna, inquit, vitæ imago abs te ante oculos nostros, cum plene, tum breuiter constituta est. Cui quanuis quotidianis præceptis tuis inhiemus, tamen nos hodie cupidiores flagrantioresque reddidisti. Ad quam, si fieri posset, non solum nos, verumetiam cunctos homines iam peruenire, & eidem inhærere cuperem, vt hæc sicuti auditu mirabilia, ita essent imitatione facilia. Nam nescio quo modo, quod vtinam vel à nobis procul absit, animus humanus dum hæc audiendo, cœlestia diuina ac prorsus vera esse proclamet, in appetendo aliter se gerit, vt mihi verissimum videatur aut diuinos homines, aut non sine diuina ope sic viuere. Cui ego: Hæc præcepta viuendi, quæ tibi, vt semper, plurimum placent Alipi, quanuis hic meis verbis pro tẽpore expressa sint, non tamen à me inuenta esse optime scis. His enim magnorum hominum & penè diuinorũ libri plenissimi sunt: quod non propter te dicendum mihi putaui, sed propter istos adolescentes, ne in

1. Retract. cap. 3.
Vitæ præcepta pauci assequuntur.
Cap. X.

H eis quasi authoritatem meam iure contemnant. Nam mihi omnino illos nolo credere, nisi docẽti, rationemq; reddenti, propter quos pro rerum magnitudine concitandos, etiam te arbitror istum interposuisse sermonẽ: non enim tibi sunt ad sequendũ ista difficilia, quæ tanta rapuisti auiditate, tantóque in ea naturæ admirabilis impetu ingressus es, vt ego tibi verborũ, tu mihi rerum magister effectus sis. Nõ enim est modo vlla causa mẽtiendi, aut saltem occasio: nam neque te falsa laude studiosiorem fieri puto, & ij assunt qui vtrunque nouerũt, & ei sermo iste mittetur, cui nostrum nullus ignotus est. Bonos autem viros, deditosq; optimis moribus si non aliter sentis atq; dixisti, pauciores te arbitror esse credere, quàm mihi probabile est: sed multi penitus latent te. Itẽ multorum non latentium, ea ipsa quæ mira sunt, latent: in animo enim sunt ista: qui neque sensu accipi potest, & plerũque dum congruere vult viciosorum hominum colloquiis, ea dicit quæ haud † probare [aut appetere] videatur. Multa etiam facit non libenter, propter aut vitãdum odium hominũ, aut ineptiam fugiendam, quod nos audientes aut videntes difficile aliter existimamus, quàm sensus iste renunciat. Eóque

1. Retract. cap. 3.
† aut.

I fit, vt multos non tales esse credamus, quales & seipsi & eos sui familiares nouerũt. Quod tibi ex amicorum nostrorum quibusdã magnis animi bonis, quæ nos soli scimus, persuadeas velim. Nam error iste non minima hac causa nititur, quod non pauci se subito ad bonam vitam mirandámque cõuertunt: & donec aliquibus clarioribus factis innotescant, quales erant esse creduntur. Nam ne longius abeam, quis istos adolescẽtes, qui antea nouerat, facile credat tam studiose magna quærere, tantas repente in hac ætate indixisse inimicicias voluptatibus? Ergo hanc opinionem pellamus ex animo: nam & illud diuinum auxilium, quod vt decebat religiose in vltimo sermonis tui posuisti, lati⁹ quàm nonnulli opinantur, vltra officium elementiæ suæ per vniuersos populos agit. Sed ad disputationis nostræ, si placet, ordinem redeamus: & quoniam de authoritate satis dictum est, videamus quid sibi ratio velit.

Ratio est mentis motio, ea quæ discutiũtur, † distinguendi & connectendi potens: qua duce vti ad deum intelligendum, vel ipsam quæ aut in nobis, aut vsquequaque est, animam, rarissimum omnino genus hominum potest: non ob aliud, nisi quia in istorum sensuum K negocia progresso, redire in semetipsum cuique difficile est. Itaque cum in rebus ipsis fallacibus ratione totum agere homines moliantur, quid sit ipsa ratio, & qualis sit, nisi perpauci prorsus ignorant. Mirum videtur, sed tamen se ita res habet. Satis est hoc dixisse in præsentia: nam si vobis rem tantam sicut intelligenda est, nunc ostendere cupiam, tam ineptus sim, quàm arrogans, si vel me illam iam percepisse profitear. Tamen quantum dignata est in res quæ nobis notæ videntur procedere, indagemus eam, si possumus, interim, prout susceptus sermo desyderat. Ac primum videamus vbi hoc verbum, quod ratio vocatur, frequẽtari solet: nam illud nos mouere maxime debet, quod ipse homo à veteribus sapientibus ita definitus est, Homo est animal rationale mortale. Hic genere posito, quod animal dictum est, videmus additas duas differẽtias, quibus credo admonendus erat homo, & quo sibi redeũdum esset, & vnde fugiendum. Nam vt progressus animæ vsq; ad mortalia lapsus est, ita regressus esse in rationem debet. Vno verbo à bestiis, quod rationale: & alio à diuinis separatur, quod mortale dicitur. Illud igitur nisi tenuerit, bestia erit: hinc nisi se auerterit, diuina non erit. L

Ratio quid & bonum in sensibilib⁹ vestigia.
Cap. XI.
† discutiũtur.
1. Retract. cap. 3.
Hominis definitio.

Sed quoniam solent doctissimi viri quid inter rationale ac irrationale intersit, acute subtiliterq; discernere, nullo modo est ad id quod instituimus negligendũ: nam rationale esse dixerunt, quod ratione vteretur vel vti posset: rationabile autem, quod ratione factum esset aut dictum. Itaque has balneas rationabiles possumus dicere, nostrumq; sermonẽ: rationales autem vel illum qui has fecit, vel nos qui loquimur. Ergo procedit ratio ab anima rationali: scilicet in ea quæ vel fiũt rationabilia, vel dicuntur. Duo ergo video, in quibus potẽtia visq; rationis possit ipsis etiam sensibus admoueri, opera hominum quæ videntur, & verba quæ audiuntur. In vtroque autem vtitur mens gemino nuncio pro corporis necessitate: vno qui oculorum est, altero qui aurium. Itaque cum aliquid videmus congruẽtibus sibi partibus figuratum, non absurde dicimus rationabiliter apparere. Itemq; cum aliquid bene concinere audimus, non dubitamus dicere quod rationabiliter sonat. Nemo autem non rideatur, si dixerit, Rationabiliter olet, aut rationabiliter sapit, aut rationabiliter molle est, nisi forte in iis, quæ propter aliquid ab hominibus procurata sunt vt ita olerent, vel saperent, vel feruerẽt, M vel quid aliud. Vt siquis locum, vnde grauibus odoribus serpentes fugantur, rationabiliter dicat ita olere, causam intuẽs quare sit factum: aut poculum quod medicus confecerit, rationabiliter amarum esse vel dulce: aut quod temperari languido solium iusserit calere rationabiliter aut tepere. Nemo autẽ hortum ingressus, & rosam naribus admouens, audet ita dicere quàm rationabiliter fragrat: nec si medicus illã vt olfaceret iusserit. Tunc enim præceptum vel datum illud rationabiliter, nõ tamen olere rationabiliter dicitur: nec propterea, quia naturalis ille odor est. Nam quãuis à coquo pulmentum condiatur, rationabiliter conditum possumus dicere: rationabiliter autem sapere, cum causa extrinsecus nulla sit, sed præsenti satisfiat voluptati, nullo modo ipsa loquendi consuetudine dicitur. Si enim quæratur de illo cui poculum medicus dederit, cur id dulciter sentire debuerit, aliud infertur propter quod ita est, id est, morbi genus, quod iã non in illo sensu est sed aliter sese habet in corpore. Si autem rogetur ligurriens aliquid, gulæ stimulo concitatus, cur ita dulce sit, & respon-

Differũt rationale & rationabile
1. Retract. cap. 3.

A & reſpondeat, quia libet, aut quia delector: nemo illud dicet rationabiliter dulce, niſi forte illi⁹ delectatio alicui rei ſit neceſſaria, & illud quod mandit ob hoc ita confectum ſit. Tenemus, quantum inueſtigare potuimus, quædam veſtigia rationis in ſenſibus, & quod ad viſum atque auditum pertinet, in ipſa etiam voluptate. Alij vero ſenſus non in voluptate ſua, ſed propter aliquid aliud ſolent hoc nomen exigere: id autem eſt rationalis animantis factum propter aliquem finem. Sed ad oculos quod pertinet, in quo congruentia partium rationabilis dicitur, pulchrū appellari ſolet. Quod vero ad aures, quando rationabilem cōcentum dicimus, cantumq; numeroſum rationabiliter eſſe compoſitum ſuauitas vocatur proprio iā nomine. Sed neque in pulchris rebus cum nos color illicit, neque in aurium ſuauitate, cum pulſa chorda quaſi liquide ſonat atque pure, rationabile illud dicere ſolemus. Reſtat ergo vt in iſtorum ſenſuum voluptate, id ad rationem pertinere fateamur, vbi quædam dimenſio eſt atque modulatio. Itaque in hoc ipſo ædificio ſingula bene cōſyderantes, non poſſumus non offendi quod vnum oſtiū videmus in latere, alterum propè in medio, nec tamen in medio

B collocatum. Quippe in rebus fabricatis, nulla cogente neceſsitate, iniqua dimēſio partium facere ipſi aſpectui velut quandam videtur iniuriam. Quod autem intus tres feneſtræ, vna in medio, duæ à lateribus paribus interuallis ſolis lumen infundunt, quàm nos delectat diligentius intuentes, quamq; in ſe animum rapit, manifeſta res eſt, nec multis verbis vobis aperienda. Vnde ipſi architecti iam ſuo verbo, rationem iſtam vocant: & partes diſcorditer collocatas, dicunt non habere rationem. Quod late patet, ac penè in omnes artes operaq; humana diffunditur. Iam in carminibus, in quibus item dicimus eſſe rationem ad voluptatē aurium pertinentem, quis non ſentiat dimenſionem eſſe totius huius ſuauitatis opificem? Sed hiſtrione ſaltante, cum bene ſpectātibus geſtus illi omnes ſigna ſint rerum, quāuis mēbrorum numeroſus quidā motus oculos eadem illa dimenſione delectet, dicitur tamen rationabilis illa ſaltatio, quod bene aliquid ſignificet & oſtendat, excepta ſenſuum voluptate. Non enim ſi pennatam Venerem faciat, & Cupidinem palliatum quanuis id mira mēbrorum motione atque collocatione depingat, oculos videtur offendere, ſed per oculos animū, cui re-

C rum ſigna illa monſtrantur: nam oculi offenderentur, ſi nō pulchre moueretur. Hoc enim pertinebat ad ſenſum, in quo anima eoipſo quòd mixta eſt corpori, percipit voluptatem. *1. Retract. cap. 3.* Aliud ergo ſenſus, aliud per ſenſum: nam ſenſum mulcet pulcher motus, per ſenſum autem animum ſolum pulchra in motu ſignificatio. Hoc etiā in auribus facilius aduertitur: nam quicquid iucunde ſonat, illud libet, atque ipſum auditum illicit: quod autem per eundem ſonum bene ſignificatur, nuncio quidem aurium, ſed ad ſolam mentem refertur. Itaque cum audimus illos verſus:

Virg. 2. Geor.
Quid tantum Oceano properent ſe ttingere ſoles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.

Aliter metra laudamus, alitèrque ſententiā: nec ſub eodem intellectu dicimus, rationabiliter ſonat, & rationabiliter dictum eſt. *Diſciplinarum omniū excogitatrix ratio.* Ergo iam tria genera ſunt rerum, in quibus illud rationabile apparet. Vnum eſt in factis ad aliquem finem relatis, alterum in dicendo,ˣ† *Cap. XII.* tertium in delectādo. Primum nos admonet nihil temere facere: ſecundum recte docere: vltimum beate cōtemplari. *ˣ† al. diſcēdo.* In moribus eſt illud ſuperius, hæc autem duo in diſciplinis, de quibus nunc agimus. Nāq; illud quod D in nobis eſt rationale, id eſt, quod ratione vtitur, & rationabilia vel facit vel ſequitur, quia naturali quodam vinculo in eorum ſocietate aſtringebatur, cum quibus illi erat ratio ipſa cōmunis, nec homini homo firmiſsime ſociari poſſet, niſi colloquerētur, atque ita ſibi mentes ſuas cogitationesq; quaſi refunderent, vidit eſſe imponenda rebus vocabula, id eſt, ſignificantes quoſdam ſonos: *Occaſio vocabulorū.* vt quoniam ſentire animos ſuos non poterant, ad eos ſibi copulandos ſenſu quaſi interprete vterētur. Sed audiri abſentium verba non poterant, ergo illa ratio peperit literas, notatis omnib⁹ oris ac linguæ ſonis, atque diſcretis. Nihil autem horum facere poterat, ſi multitudo rerum ſine quodam defixo termino infinite patere videretur. *Occaſio literarum.* Ergo vtilitas numerandi magna neceſsitate animaduerſa eſt. Quibus duobus repertis, nata eſt illa librariorum & calculonum profeſsio, velut quædam Grammaticæ infantia, quam Varro literationem vocat: Grece autem quo modo appelletur non ſatis in præſenti recolo. *Occaſio diſcretionis literarū, ſyllabarū & verborum.* Progreſſa deinde ratio, animaduertit eoſdem oris ſonos quibus loqueremur, & quos literis iam ſignauerat alios eſſe qui moderato varie hiatu, quaſi enodati ac ſimplices faucibus ſine vlla collisione defluerent: alios diuerſo preſſu oris, tenere ta- E men aliquem ſonum: extremos autem qui niſi adiunctis ſibi primis erumpere non valerent. Itaque literas hoc ordine, quo expoſitæ ſunt, vocales, ſemiuocales, & mutas nominauit. Deinde ſyllabas notauit: † deinde *† vocauit.* verba in octo genera formasq; digeſta ſunt. Omniſque illorum motus, integritas, iunctura, perite ſubtilitèrque diſtincta ſunt. Inde iam numerorum & dimēſionis nō immemor, adiecit animum in ipſas vocum & ſyllabarum varias moras, atque inde ſpacia temporis alia duplicia, alia ſimplicia eſſe cōperit, quibus lōgæ breuèſque ſyllabæ tenderentur. Notauit etiam iſta, & in regulas certas diſpoſuit. Poterat iam perfecta eſſe Grammatica, ſed quia ipſo nomine profiteri ſe literas clamat, vnde etiam Latine literatura dicitur, factum eſt, vt quicquid dignum memoria literis mandaretur, ad eam neceſſario pertineret. Itaque vnum quidem nomen, ſed res infinita, multiplex, curarum plenior quàm iucunditatis aut veritatis, huic diſciplinæ acceſsit Hiſtoria, non tam ipſis Hiſtoricis quàm Grāmaticis laborioſa. *Occaſio hiſtoria.* Quis enim ferat imperitum videri hominem, qui volaſſe F Dædalum non audierit: mendacem illum qui finxerit, ſtultum qui crediderit, impudentem qui interrogauerit non videri? Aut, in quo noſtros familiares grauiter miſerari ſoleo, qui ſi non reſponderint, quid vocata ſit mater Euryali, accuſantur inſcitiæ: cum ipſi eos, à quibus ea rogātur, vanos & ineptos, nec curioſos audeant appellare? *Virg. Aen. 9. eā vult ortā ex Priamo, nec nominat tamē.* Illa igitur ratione perfecta diſpoſitaque Grammatica, admonita eſt quærere atque attendere hanc ipſam vim, quæ pepererit artem. Nam eam definiendo, diſtribuendo, colligēdo non ſolum digeſſerat atque ordinauerat, verum ab omni etiam falſitatis irreptione defenderat. *Dialecticæ & rhetoricæ inuētio.* Quando ergo tranſiret ad alia fabricanda, niſi ipſa ſua prius quan quædam machinamenta & inſtrumenta diſtingueret, notaret, digereret, *Cap. XIII.* proderetq; ipſam diſciplinam diſciplinarū, quam Dialecticam vocāt? Hæc docet docere, hæc docet diſcere: in hac ſe ipſa ratio demonſtrat atque aperit, quæ ſit, quid velit, quid valeat. Scit ſcire: ſola ſciētes facere, non ſolum vult, ſed etiam poteſt. Verum quoniam plerunque ſtulti homines ad ea quæ ſuadentur recte, vtiliter, & honeſte, non ipſam ſynceriſsimam quam rarus animus videt

G mus videt veritatem, ſed proprios ſenſus conſuetudinemq; ſectantur, oportebat eos non doceri ſolū quantum queunt, ſed ſæpe & maxime commoneri. Hanc ſuam partem quæ id ageret, neceſsitatis plenioré quàm puritatis, refertiſsimo gremio deliciarum, quas populo ſpargat, vt ad vtilitatem ſuam dignetur adduci, vocauit Rhetoricam. Hactenus pars illa, quæ in ſignificādo rationabilis dicitur, ſtudiis liberalib⁹ diſciplinisq; promota eſt.

1. Retracta. cap. 3.

Muſica & poetica.

Hinc ſe illa ratio ad ipſarum rerum diuinarum beatiſsimam contemplationem rapere voluit.

Cap. XIIII.

Sed ne de alto caderet, quæſiuit gradus, atque ipſa ſibi viam per ſuas poſſeſsiones ordinemq; molita eſt. Deſyderabat enim pulchritudinem: quam ne ſola & ſimplex poſſet ſine iſtis oculis intueri, impediebatur à ſenſibus. Itaque in eos ipſos paululum aciem torſit, qui veritatem ſeſe habere clamantes, feſtinantem ad alia pergere, importuno ſtrepitu reuocabant. Et primo ab auribus cœpit, quia dicebant ipſa verba ſua eſſe, quibus iam & Grammaticam, & Dialecticam, & Rhetoricam fecerat. At iſta potentiſsima ſecernendi cito vidit quid inter ſonum, & id cuius ſignum eſſet, diſtaret. Intellexit nihil aliud ad auriū iudicium pertinere, quàm ſonum,

1. Retract. cap. 3.

H eúmq; eſſe triplicem, Aut in voce animantis, aut in eo quod flatus i organis faceret, aut in eo quod pulſu ederetur. Ad primū pertinere Tragœdos, vel Comœdos, vel choros cuiuſcemodi, atque omnes omnino, qui voce propria canerent. Secundum tibiis & ſimilibus inſtrumētis deputari. Tertio dari citharas, lyras, cymbala, atque omne quod percutiendo canorum eſſet. Videbat autem hanc materiam eſſe viliſsimam, niſi certa dimēſione temporum, & acuminis grauitatiſque moderata varietate ſoni figurarentur. Recognouit hinc eſſe illa ſemina, quæ in Grammatica, cum ſyllabas diligēti conſyderatione verſaret, pedes, & accentus vocauerat. Et quia in ipſis verbis breuitates & longitudines ſyllabarū prope æquali multitudine ſparſas in oratione attendere facile fuit, tētauit pedes illos in ordines certos diſponere atque cōiungere: & in eo primo ſenſum ipſum ſecuta, moderatos impreſsit articulos, quæ & cæſa & mébra nominauit.

Triplex ſonus.

Augu. frequēter vtii cuiuſcemodi, pro qualibuſcūq;

Verſ⁹ vnde

Et ne longius pedum curſus prouolueretur, quàm eiùs iudiciū poſſet ſuſtinere, modum ſtatuit vnde reuerteretur, & ab eo ipſo verſum vocauit. Quod autem non eſſet certo fine moderatū, ſed tamen rationabiliter ordinatis pedibus curreret, rhythmi nomine notauit, qui Latine nihil aliud quàm numerus di-

Rhythmus

I ci potuit. Sic ab ea Poëtę geniti ſunt. In quibus cum videret non ſolum ſonorum, ſed etiā verborum rerúmq; magna momēta, plurimum eos honorauit, eiſq; tribuit quorum vellent rationabilium mendaciorum poteſtatem. Et quoniam de prima illa diſciplina ſtirpem ducebant, iudices in eos Grāmaticos eſſe permiſit. In hoc igitur quarto gradu, ſiue in rhythmis, ſiue in ipſa modulatione intelligebat regnare numeros, totúmq; perficere. Inſpexit diligētiſsime cuiuſmodi eſſent, reperiebat diuinos & ſempiternos, præſertim quod ipſis auxiliantibus omnia ſuperiora contexuerat. Et iam tolerabat ægerrime ſplendorem illorum atque ſerenitatem, corporea vocum materia decolorari. Et quoniam illud quod mens videt, ſemper eſt præſens, & immortale approbatur, cuius generis numeri apparebāt: ſonus autem quia ſenſibilis res eſt, præterfluit in præteritum tempus, imprimiturq; memoriæ, rationabili mēdacio iam poëtis fauente ratione quærendum, ne quid propagini ſimiliter ineſſet, Iouis & memoriæ filias Muſas eſſe confictū eſt. Vnde iſta diſciplina ſenſus intellectúsq; particeps Muſicæ nomen inuenit.

1. Retract. cap. 3.

Hinc eſt profecta in K oculorum opes, & terram cœlúmque collultrās, ſenſit nihil aliud quàm pulchritudinem ſibi placere, & in pulchritudine figuras, & in figuris dimenſiones, & in dimenſionibus numeros: quæſiuitq; ipſa ſecum, vtrum ibi talis linea talisq; rotunditas, vel quælibet alia forma & figura eſſet qualem intelligentia contineret. Longe deteriorem inuenit, & nulla ex parte quod viderent oculi cum eo quod mens cerneret, comparādum. Hęc quoq; diſtincta & diſpoſita, in diſciplinam redegit, appellauitq; Geometriam. Motus eam cœli multum mouebat, & ad ſe diligēter conſyderandum inuitabat. Etiam ibi per conſtantiſsimas temporum vices, per aſtrorum ratos definitosq; curſus, per interuallorum ſpacia moderata intellexit nihil aliud quàm illam dimenſionem numeróſque dominari. Quæ ſimiliter definiēdo ac ſecernendo in ordinem nectēs, Aſtrologiam genuit, magnum religioſis argumentum, tormētúmque curioſis. In his igitur omnibus diſciplinis occurrebāt ei omnia numeroſa, quæ tamen in illis dimenſionibus manifeſtius eminebant, quas in ſeipſa cogitando atque voluēdo intuebatur veriſsimas. In his autem quæ ſentiuntur vmbras earum potius atque veſtigia recolebat: Hīc ſe L multum erexit, multúmq; præſumpſit: ita auſa eſt immortalem animam comprobare. Tractauit omnia diligēter, percepit prorſus ſe plurimum poſſe: & quicquid poſſet, numeris poſſe. Mouit eam quoddam miraculū, & ſuſpicari cœpit ſeipſam fortaſſe numerum eſſe eum ipſum quo cuncta numerarentur: aut ſi id non eſſet, ibi tamen eum eſſe, quò peruenire ſatageret. Hunc vero totis viribus cōprehendit, qui iam vniuerſæ veritatis index futurus, ille cuius mentionem fecit Alipius, cum de Academicis quęreremus, quaſi Proteus in manib⁹ erat. Imagines enim falſæ rerum earum quas numeramus, ab illo occultiſsimo quo numeramus defluentes, in ſeſe rapiunt cogitationem, & ſæpe illum cum iam tenetur, elabi faciunt.

Geometria & Aſtronomia.

Cap. XV.

Lib. 3. cōtra Academicos, cap. 5.

Quibus ſi quiſque non ceſſerit, & omnia quæ per tot diſciplinas late varieq; diffuſa ſunt, ad vnum quoddā ſimplex verum certumq; redegerit, eruditi nomine digniſsimus, non temere iā quærit illa diuina, non iam credenda ſolum, verumetiam contemplanda, intelligenda, atque retinenda.

Diſciplinæ liberales eſſe ſeruiunt intellectum ad diuina.

Quiſquis autem vel adhuc ſeruus cupiditatum, & inhians rebus pereūtibus, vel iam iſta fugiēs, caſteq; viuens, neſciens tamen quid ſit nihil, quid informis materia, quid formatum exanime, quid corpus, quid ſpecies in corpore, quid lo- M cus, quid tempus, quid in loco, quid in tēpore, quid motus ſecūdum locum, quid motus non ſecūdum locum, quid ſtabilis motus, quid ſit æuum, & quid ſit nec in loco eſſe nec nuſquam, & quid ſit præter tempus, & ſemper eſſe, quid ſit & nuſquam eſſe, & nuſquam non eſſe: & nunquam eſſe, & nunquam non eſſe. Quiſquis ergo iſta neſciēs, nō dico de ſummo illo deo, qui ſcitur melius neſciendo, ſed de anima ipſa ſua quærere ac diſputare voluerit, tantum errabit, quātum errari plurimum poteſt: facilius autem cognoſcet iſta, qui numeros ſimplices atque intelligibiles comprehenderit. Porrò iſtos comprehendet, qui & ingenio valēs, & priuilegio ætatis, aut cuiuſlibet felicitatis ocioſus, & ſtudio vehementer incenſus, memoratum diſciplinarum ordinē quantum ſatis eſt, fuerit perſecutus. Cū enim artes illæ omnes liberales, partim ad vſum vitę, partim ad cognitionem rerum contemplationemq; diſcātur, vſum earum aſſequi difficillimum eſt, niſi ei, qui ab ipſa puericia ingenioſiſsimis, inſtantiſsime atque conſtantiſsime operam de-

Cap. XVI.

A ram dederit. Quid vero ex illis ad id quod quęrim' opus est? Nec te, quæso mater, hæc velut rerum immensa quædam sylua deterreat. Etenim quædam de omnibus eligentur numero paucissima, id est, potentissima, cognitione autem multis quidem ardua. Tibi tamen, cuius ingenium quondie mihi nouum est, & cuius animum vel ætate, vel admirabili temperantia remotissimũ ab omnibus nugis, & à magna labe corporis emergentem, in se multum surrexisse cognosco, tam erunt facilia quàm difficilia tardissimis, miserrimeq; viuentibus. Si enim dicam te facile ad eum sermonem peruenturam, qui locutionis & linguæ vicio careat, profecto mentiar. Me enim ipsum, cui magna necessitas fuit ista perdiscere, adhuc in multis verborum sonis Itali exagitant, & à me vicissim, quod ad ipsum sonum attinet, reprehẽduntur. Aliud est enim esse arte, aliud gẽte securum. Solœcismos autẽ quos dicimus, fortasse quisque doctus diligenter attendens in oratione mea reperiat: nõ enim defuit qui mihi nonnulla huiusmodi vicia ipsum Ciceronẽ fecisse peritissime persuaserit. Barbarismorum autẽ genus nostris temporibus tale compertum est, vt & ipsa eius ratio barbara videatur, qua

Arduas quæstiones ne attingãt nõ instructi disciplinis.

Cap. XVII.

B Roma seruata est. Sed tu cõtemptis istis vel puerilibus rebus, vel ad te non pertinentibus, ita Grammaticæ penè diuinam vim naturámq; cognoscis, vt eius animam tenuisse, corpus reliquisse disertis videaris. Hoc etiam de cæteris huiusmodi artibus dixerim: quas si penitus fortasse contemnis, admoneo te quantum filius audeo, quantùmque permittis, vt fidem istam tuam, quam venerandis mysteriis percepisti, firme cautèq; custodias: deinde vt in hac vita atque moribus constanter vigilàtèrque permaneas. De rebus autem obscurissimis, & tamen diuinis, quo modo deus & nihil mali faciat, & si omnipotens, & tanta mala fiant: & cui bono mundum fecerit, qui non erat indigus: & vtrũ semper fuerit malum, an tempore cœperit: & si semper fuit, vtrũ sub cõditione dei fuerit: & si fuit, vtrum etiam iste mundus semper fuerit, in quo illud malũ diuino ordine dominaretur: si autem hic mundus aliquãdo esse cœpit, quo modo antequam esset, potestate dei malum tenebatur: & quid opus erat mũdum fabricari, quo malum quod iam dei potestas frænabat, ad pœnas animarum includeretur: Si autem fuit tempus, quo sub dei dominio malum non erat, quid subito accidit quod per æterna re-

C tro tempora nõ acciderat. In deo enim nouum extitisse consilium, ne dicam impium, ineptissimum est dicere. Si autẽ importunum fuisse, & quasi improbum malum deo dicimus, quod nõnulli existimant, iam nemo doctus risum tenebit, nemo* [non] succensebit indoctus. Quid enim potuit deo nocere mali, nescio quę, illa natura? Si enim dicunt non potuisse, fabricandi mũdi causa nõ erit: si potuisse dicunt, inexpiabile nefas est, deum violabilem credere: nec ita saltem, vt vel virtute prouiderit, ne sua substantia violaretur. Nanque animam pœnas hic pendere fatentur, cum inter eius & dei substantiam nihil velint omnino distare. Si autẽ istum mundum non factum dicamus: impium est atque ingratum credere, ne illud sequatur, quod deus eum non fabricarit. Ergo de his atq; huiusmodi rebus, aut ordine illo eruditionis, aut nullo modo quicquam requirẽdum est. Et ne quisquam latissimum aliquid nos cõplexos esse arbitretur, hoc dico planius atque breuius. Ad istarum rerũ cognitionem neminem aspirare debere sine vlla quasi duplici scientia bonę disputationis, potentięq; numerorũ. Si quis etiam hoc plurimum putat, solos numeros optime nouerit aut solam Dialecticam. Si & hoc infinitum est, tantum perfecte sciat quid sit vnum in numeris, quantúmque valeat, nondum illa summa lege summoq; ordine rerum omniũ, sed in iis quæ quotidie passim sentimus atque agimus. Excipit enim hanc eruditionem iã ipsa philosophiæ disciplina, & in ea nihil plus inueniet q̃ quid sit vnum, sed longe altius lõgèque diuinius. Cuius duplex quæstio est. Vna de anima, Altera de deo. Prima efficit vt nosmetipsos nouerimus, altera vt originem nostram. Illa nobis dulcior, ista elatior:* †illa nos dignos beata vita, beatos hęc facit. Prima est illa discentibus, ista iam doctis. Hic est ordo studiorum sapientiæ, per quẽ fit quisque idoneus ad intelligendum ordinem rerum, id est, ad dignoscẽdos duos mundos, & ipsum parentem vniuersitatis, cuius nulla sciẽtia est in anima, nisi scire quo modo eum nesciat. Hunc igitur ordinem tenens anima iam philosophiæ tradita, primò seipsam inspicit: & cui iam illa eruditio persuasit, aut suam, aut seipsam esse rationem, in ratione autem aut nihil esse melius & potentius numeris, aut nihil aliud quàm numerum esse rationem, ita secum loquetur, Ego quodam meo motu interiore

**al. non.*

Quo ordine disputationi ad cognitionẽ sui & ipsius vnitatis. [*Quo ordine dia prouebitur ad cognitionẽ sui & ipsius vnitatis.*]

Ca. XVIII.

**† charior.*

D

E & occulto, ea quæ discenda sunt possum discernere & connectere, & hæc vis mea ratio vocatur. Quid autem discernendum est, nisi quod aut vnum putatur & non est, aut certe nõ tam vnum est, quàm putatur? Item cur quid cõnectendum est, nisi vt vnum fiat, quantum potest? Ergo & in discernendo & in connectendo, vnum volo, & vnum amo. Sed cum discerno, purgatum, cum connecto, integrum volo. In illa parte vitantur aliena, in hac propria copulantur, vt vnum aliquid perfectum fiat. Lapis vt esset lapis, omnes eius partes, omnisq; natura in vnum solidata est. Quid arbor? Nõnne arbor non esset, si vna non esset? Quid mẽbra cuiuslibet animantis ac viscera, & quicquid est eorum è quibus constat? Certe si vnitatis patiantur diuortium, non erit animal. Amici quid aliud quàm vnum esse conantur? Et quanto magis vnum, tanto magis amici sunt. Populus vna ciuitas est, cui est periculosa dissensio. Quid est autem dissentire, nisi non vnum sentire? Ex multis militibus fit vnus exercitus. Nõnne quæuis multitudo eo minus vincitur, quo magis in vnũ coit? Vnde ipsa coitio in vnũ, cuneus nominatus est, quasi coüneus. Quid amor omnis? Nõne vnum vult fieri cũ eo quod amat?

Quòd oĩa ĩ vnũ tẽdãt.

Cuneus.

F Et si ei contingat, vnum cum eo fit. Voluptas ipsa non ob aliud delectat vehementius, nisi quod amantia sese corpora in vnũ coguntur. Dolor vnde perniciosus est? Quia id quod vnum erat disiicere * nititur, Ergo molestum & perniciosum † est cum eo vnum fieri quod separari potest. Ex multis rebus passim ante iacentibus, deinde in vnam formam congregatis, vnam facio domum. Melior ego, siquidẽ ego facio, illa fit. Ideo melior quia facio: non dubium est inde me esse meliorem quàm domus est. Sed non inde sum melior hirundine aut apicula, nam & illa nidos affabre struit, & illa fauos: sed his melior, quia rationale animal sum. At si in ratis dimensionibus ratio est, nunquid nã & aues quod fabricant minus apte congruenterq; dimẽsum est? Imò numerosissimum est. Non ergo numerosa faciẽdo, sed numeros cognoscẽdo, melior sum. Quid ergo, illæ nescientes operari numerosa poterant? Poterãt profecto. Vnde id docetur? Ex quo quod nos quoque certis dimensionibus ratione linguam dentibus & palato accõmodamus, vt ex ore literaturæ ac verba prorumpant, nec tamen cogitamus cum loquimur quo motu oris id facere

** al. dissilire.*

† periculosũ

Homo brutis præstantior, quo modo possit videre demum.

Cap. XIX.

G facere debeamus. Deinde quis bonus cantator, etiam si Musicæ sit imperitus, non ipso sensu naturali & rhythmum & melos perceptum memoria custodiat in canendo? Quod quid fieri numerosius potest? Hoc nescit indoctus, sed tamen facit operante natura. Quando autem melior & pecoribus preponendus? Quando nouit quod facit? At nihil aliud me pecori præponit, nisi q rationale animal sum. Quo modo igitur immortalis est ratio, & ego simul & rationale & mortale quiddam esse definior? An ratio non est immortalis? Sed vnum ad duo, vel duo ad quatuor verissima ratio est. Nec magis heri fuit ista ratio vera, q̃ hodie: nec magis cras, aut post annum erit vera. Nec si omnis iste mundus concidat, poterit ista ratio non esse: ista enim semper talis est, mundus autem iste nec heri habuit, nec cras habebit quod habet hodie, nec hodierno die vel spacio vnius horæ eodem loco solem habuit: ita cum in eo nihil maneat, nihil vel paruo spacio tẽporis habeat eodem modo. Igitur si immortalis est ratio, & ego qui ista omnia vel discerno vel cõiecto, †ratio sum: illud quo mortale appellor, non est meum. Aut si anima non, id est, quod ratio, & tamen ratione vtor, & per rationem me-

†connecto.

H lior sum: à deteriore ad melius, à mortali ad immortale fugiendum est. Hæc & alia multa secum anima bene erudita sequitur, atque agitat: quæ persequi volo, ne cum ordinem vos docere cupio, modum excedam, qui pater est ordinis. Gradatim eni se & ad mores vitámque optimam, non iam sola fide, sed certa ratione perducit. Cui numerorum vim atque potẽtiam diligenter intuenti, nimis indignum videbitur & nimis flendum, per suam scientiam versum bene currere citharámque cõcinere, & suam vitam sec¡; ipsam quæ anima est, deuium iter sequi, & dominante sibi libidine, cum turpissimo se vitiorum strepitu dissonare. Cum autem se cõposuerit & ordinauerit, ac cõcinnam pulchramq; reddiderit, audebit iam deum videre, atque ipsum fontem, vnde manat omne verum, ipsumq; patrem veritatis. Deus magne, qui erunt illi oculi, quàm sani, quàm decori, quàm valentes, quàm constantes, q̃ sereni, quàm beati? Quid autem est illud quod vident? Quid quæso? Quid arbitremur, quid æstimemus, quid loquamur? Quotidiana verba decurrunt, & sordidata sunt omnia vilissimis rebus. Nihil amplius dicam, nisi promitti nobis aspectum pulchritudinis, cuius imitatione pulchra,

I cuius comparatione fœda sunt cætera. Hanc quisquis viderit, videbit autẽ qui bene viuit, bene orat, bene studet, quando eũ mouebit, cur alius optans habere filios, non habet, alius abundantes exponat, alius oderit nascituros, diligat alius natos. Quo modo non repugnet nihil futurum esse quod non sit apud deum, ex quo necesse est ordine omnia fieri, & tamen nõ frustra deum rogari. Postremo quando istum virum mouebunt, aut vlla onera, aut vlla pericula, aut vlla fastidia, aut vlla blandimenta fortunæ? In hoc enim sensibili mũdo vehementer consyderãdum est quid sit tempus & locus: vt quod delectat in parte, siue loci siue temporis intelligatur, tamen multo esse melius totum, cuius illa pars est: & rursus quod offendit in parte, perspicuum sit homini docto, non ob aliud offendere, nisi quia non videtur totum, cui pars illa mirabiliter congruit. In illo vero mundo intelligibili quamlibet partem totam pulchram esse atque perfectam. Dicentur ista latius, si vestra studia siue memoratum istum à nobis, siue alium fortasse breuiorem † atque commodiorem, rectum tamen ordinem, vt hortor ac spero, tenere instituerint, atque omnino grauiter constanterque tenuerint. K

† longiorem.

Quod vt nobis liceat, summa opera danda est optimis moribus: Deus enim noster aliter nos exaudire nõ poterit. Bene autem viuẽtes facillime exaudit. Oremus ergo, non vt nobis diuitiæ, vel honores, vel huiusmodi res fluxæ atque nutãtes, & quouis resistẽte transeuntes, sed vt ea proueniant quæ nos bonos faciant ac beatos. Quæ vota vt deuotissime impleantur, tibi maxime hoc negocium mater iniunginius, cuius precibus indubitãter credo atque confirmo mihi istam mentem deũ dedisse, vt inueniendæ veritati nihil omnino præponam, nihil aliud velim, nihil cogitẽ, nihil amem. Nec desino credere nos hoc tãtum bonum, quod te promerẽte concupiuimus, eadem te petente adepturos. Iam vero te Alipi quid hortor, quid moneam? Qui propterea nimius non es, quia talia quãtumuis amare fortasse semper parum, nimium vero nunquam, recte dici potest.

1. Retract. cap. 3. — Epilog. hortans ad bonam vitã. — Cap. XX.

Hic ille: Vere effecisti, inquit, vt memoriã doctissimorum ac magnorum virorum, quæ aliquãdo pro rerum magnitudine incredibilis videbatur, & quotidiana cõsyderatione, & ista præsenti, quæ in te nobis est admiratione, non solum dubiam non habeamus, verũetiam si necesse sit de illa iurare possimus. L Quid enim nobis non de illa venerabili ac propè diuina, quæ iure & habita est & probata Pythagoræ disciplina, abs te hodie nostris etiam penè oculis reseratum est? Cum & vitæ regulas, & scientiæ non tam itinera quàm ipsos campos, ac liquida æquora, & quod illi viro magnæ venerationi fuit, ipsa etiã sacraria veritatis vbi essent, qualia essent, quales quærerent, & breuiter, & ita plenè † significasti, vt quanuis suspicemur & credamus tibi esse adhuc secretiora, tamen non absque impudentia nos putemus, si amplius quicquam flagitandum abs te arbitremur.

1. Retract. cap. 3. — † planè.

Accipio ista, inquam, libenter. Neque enim mẽ tam verba tua, quæ vera non sunt, quàm verus in verbis animus delectat atque excitat. Et bene quod ei mittere statuimus has literas, qui de nobis solet libenter multa mẽtiri. Si qui autem alij fortasse legerint, neque hos metuo, ne tibi succenseant. Quis enim amantis errori in iudicãdo non beneuolẽtissime ignoscat? Quod autem Pythagoræ mentionẽ fecisti, nescio quo illo diuino ordine occulto tibi in mẽtem venisse credo. Res enim multum necessaria mihi prorsus exciderat, quàm M in illo viro si quid literis memoriæ mandatis credendum est, quanuis Varroni quis nõ credat, mirari & penè quotidianis vt scis efferre laudibus soleo, quod regendæ reipublicæ disciplinam, suis auditoribus vltimã tradebat iam doctis, iam perfectis, iam sapientibus, iam beatis. Tantos ibi enim fluctus videbat, vt eis nollet cõmittere nisi virum, qui & in regendo penè diuine scopulos euitaret, & si omnia defecissent ipse illis fluctibus quasi scopulus fieret. De solo enim sapiente verissime dici potest, Ille velut pelagi rupes immota resistit: & cætera quæ luculentis in hanc sententiam versibus dicta sunt. Hic finis disputationis factus est, lætisq; omnibus & multum sperantibus cõsessum dimisimus, cum iam nocturnum lumen fuisset illatum.

1. Retract. cap. 3. — Aeneid. 7.

SECVNDI LIBRI DE ORDINE FINIS.

DIVI

A 5 DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENsis Episcopi, de beata vita Liber.

Præfatio.

1.Retract. cap.3. SI AD Philosophiæ portum, de
quo iam in beatę vitę regionem
solúmque proceditur, vir hu-
manißime atque magne Theo-
dore, ratione institutus cursus &
voluntas ipsa perduceret, nescio
vtrum temere dixerim, multo
minoris numeri homines ad eũ
peruenturos fuisse, quamuis nunc quoque vt videmus
rari admodum paucíq; perueniant. Cum enim in hũc
mundum, siue deus, siue natura, siue necessitas, siue vo-
luntas nostra, siue coniuncta horum aliqua, siue simul
omnia, res enim multum obscura est, sed tamẽ à te iam
B illustrãda suscepta, veluti in quoddam procellosum sa
lum nos quasi temere paßimq; proiecerit, quotus quis-
que cognosceret quo sibi nitendum esset, quáve redeũ-
dum, nisi aliquando & inuitos contráq; obnitentes ali-
qua tempestas, quæ stultis videtur aduersa, in optatis-
simam terram nescientes errantésq; cõpingeret. Igitur
hominum quos philosophia potest accipere, tria quasi
Tria in philosophia nauigantium genera. nauigãnium genera mihi videor videre. Vnum est eo-
rum, quos vbi ætas compos rationis assumpserit, paruo
impetu pulsúque remorum de proximo fugiunt, seséq;
recondunt in illa tranquillitate, vnde cæteris ciuibus
quibus possunt, quo admotiti conentur ad se, lucidis-
simum signum sui alicuius operis erigunt. Alterũ vero
est eorum superioríq; contrarium, qui fallacißima fa-
cie maris decepti, elegerunt in medium progredi, lon-
gèq; à sua patria peregrinari audent, & sæpe eius obli-
uiscuntur. Hos si nescio quo & nimis latente modo à
puppi ventus, quem prosperum putant, fuerit prosecu-
Virg. tus, penetrant, in altißima miseriarum elati atque gau-
dentes, quod eis vsquequaque fallacißima serenitas vo
luptatũ, honorúmq; blanditur. His profecto quid aliud
optandum est, quàm quædam in illis rebus à quibus ia-
C ctati excipiantur improspera, & si parũ est, sęuiens om-
nino tempestas, contraríeq; flans vẽtus, qui eos ad cer-
ta & solita gaudia vel flentes gemẽtésq; perducat? Hu-
ius generis tamen plerique nondum longius euagati,
1.Retract. cap.2. quibusdam non ita grauibus molestiis reducuntur. Hi
sunt homines, quos cum lachrymabiles tragœdiæ for-
tunarum suarum, vel inanium negociorum anxiæ dif-
ficultates, quasi nihil aliud habentes quod agant, in li-
bros doctorum sapientißimorúmq; hominum traxe-
rint, in ipso quodam modo portu euigilant, vnde illos
nulla maris illius promissa nimium falso ridentis ex-
cludant. Est autem genus inter hæc tertium eorum, qui
vel in ipso adolescentiæ limine, vel iam diu multúmq;
iactati, tamen quædam signa respiciunt, & suæ dulcis-
simæ patriæ, quamuis in ipsis fluctibus, recordantur: &
aut recto cursu in nullo falsi, & nihil morati, eam re-
petunt: aut plerunque vel inter nubila deuiantes, vel
mergentia contuentes sydera, vel nonnullis illecebris
capti, bonæ nauigationis tẽpora differentes, errãt diu-
Ibidem. tius, sæpe etiam periclitantur. Quos item sæpe nonnul-
la in fluxis fortunis calamitas, quasi conatibus eorum
aduersa tempestas in optatißimam vitam quietámque D
compellit. His autem omnibus, qui quocunque modo
ad beatæ vitæ regionem feruntur, vnus immanißimus
mons ante ipsum portum constitutus, qui etiam ma-
gnas ingredientibus gignit angustias, vehementißime
formidandus, cautißiméq; vitandus est. Nam ita ful-
get, ita mentiente illa luce vestitur, vt non solum per-
uenientibus, nondumq; ingreßis incolẽdum se offerat,
& eorum voluntatibus pro ipsa beata terra satisfactu-
rum polliceatur: sed plerũque de ipso portu ad sese ho-
mines inuitat, eósque nõnunquam detinet ipsa altitu-
dine delectatos, vnde cęteros despicere libeat. Hi tamẽ
admonent sæpe veniẽtes, ne aut occultis subter scopu-
lis decipiantur, aut ad se ascendere facile putent: & quà
sine periculo ingrediantur propter illius terræ vicini-
tatem beneuolentißime docent. Ita cum eis inuident
vanißimam gloriã, locum securitatis ostendunt. Nam
quem montem alium vult intelligi ratio propinquan-
tibus ad philosophiam ingreßisve metuẽdum, nisi su-
perbum studium inanißimæ gloriæ: quod ita nihil in-
tus plenum atque solidum habet, vt inflatos sibi super-
ambulantes succrepante fragili solo demergat ac sor-
beat, eísq; in tenebras reuolutis, eripiat luculẽtißimam E
domum, quam penè iam viderant. Quæ cum ita sint,
accipe mi Theodore: nanque ad id quod desydero, te 1.Retract.
vnum intueor, téq; aptißimũ semper admiror, Accipe, cap.2.
inquam, & quod illorũ trium genus hominum me tibi
dederit, & quo loco mihi esse videar, & abs te cuiusmo
di auxilium certus expectem. Ego ab vsque vndeuice- Infra disputatione.3.
simo anno ætatis meæ, postquam in schola Rhetorum
librum illum Ciceronis, qui Hortensius vocatur, acce- 3.Cõfes.c.4
pi, tanto amore philosophiæ succensus sum, vt statim & 6.ca.11.
ad eam me transferre meditarer. Sed neque mihi ne- & 8.ca.7.
bulæ defuerunt, quibus confunderetur cursus meus, &
diu fateor, quibus in errorẽ ducebar, labentia in Ocea-
num astra suspexi. Nam & superstitio quædam pueri-
lis me ab ipsa inquisitione terrebat. Et vbi factus ere-
ctior, illam caliginem dispuli, mihíq; persuasi docenti-
bus potius quàm iubentibus esse credendum, incidi in 3.Cõfes.c.6
homines, quibus lux ista, quę oculis cernitur, inter sum-
ma & diuina colenda videretur. Non assentiebar, sed
putabam eos magnum aliquid tegere illis inuolucris,
quod essent aliquãdo aperturi. At vbi discußis eis eua- 5.Confeß.
si, maxime traiecto isto mari, diu gubernacula mea re- ca.14.
pugnantia omnibus ventis in mediis fluctibus Acade- F
mici tenuerunt. Deinde veni in has terras, hic septen-
trionem cui me crederem didici. Animaduerti enim
& sæpe in sacerdotis nostri, & aliquando in sermoni-
bus tuis, cum de deo cogitaretur, nihil omnino corpo-
ris esse cogitandum, neque cum de anima: nam id est
vnum in rebus proximum deo. Sed ne in philosophiæ
gremium celeriter aduolarem, fateor: vxoris honorisq; 6.Cõfes.c.6
illecebra detinebar: vt cum hæc essem consecutus, tum
demum me, quod paucis felicißimis licuit, totis velis
omnibusq; remis in illum sinum raperem, ibique con-
quiescerem. Lectis autem Platonis paucißimis libris, 7.Cõfes.ca.
cuius te studiosißimum accepi, collatáq; cum eis quan- 9.& 10.
tum potui, etiam illorum authoritate, qui diuina my-
steria tradiderunt, sic exarsi, vt omnes illas vellem an-
coras rumpere, nisi me nonnullorum hominum existi-
matio cõmoueret. Quid ergo restabat aliud, nisi vt im-
moranti mihi superfluis, tempestas quæ putabatur ad-
uersa, succurreret? Itaque tantus me arripuit pectoris
dolor, vt illius professionis onus sustinere non valens,
qua mihi velificabam fortasse ad sirenas, abiicerẽ om-
nia, &

G nia, & optatæ tranquillitati vel quassatam nauem fes-
samq; perducerē. Ergo vides in qua philosophia quasi
in portu nauigem. Sed etiam ipse late patet, eiusq; ma-
gnitudo quanuis iam minus periculosum, non tamen
penitus excludit errorē. Nam cui parti terræ, quæ pro-
† vita. fecto vna † beata est, me admoueam eamq; contingam
prorsus ignoro. Quid enim solidum tenui, dū adhuc
1. Retracta. de anima quæstio nutat & fluctuat? Quare obsecro te
cap. 2. per virtutem tuam, per humanitatem, per animarū in-
ter se vinculum atque commercium vt dexteram por-
rigas. Hoc autem est, vt me ames, & à me vicissim te
amari credas, charumq; haberi. Quod si impetrauero,
ad ipsam beatā vitam, cui te iam hærere præsumo, par-
uo conatu facillime accedam. Quid autē agam, quóve
modo ad istum portum necessarios meos congregem,
vt cognoscas ex eo animum meum. Neque enim alia
signa inuenio quibus me ostendam: vel quo plenius in-
telligas pelagus disputationū mearum, quod mihi vi-
detur religiosius euasisse, atque tuo titulo dignius, ad te
scribendum putaui, & ipso tuo nomine dedicandum.
Aptissimè sanè. Nā de beata vita quæsiuim⁹ inter nos,
nihilq; aliud video quod magis dei donum vocādum
H sit. Eloquentia tua territus non sum. Quicquid enim
1. Retract. amo, quanuis non assequar, timere non possum: † for-
cap. 2. tunæ vero sublimitatē multo minus: apud te enim ve-
† debeo. re quāuis sit magna, secunda est: nam quibus domina-
tur, eosdem ipsos secundos facit. Sed iam quid afferam,
Occasio di- quæso aduerte. Idibus Nouembris mihi natalis dies
sputationis. erat: post tam tenue prandium, vt ab eo nihil ingenio-
rum impediretur, omnes qui simul, non modo illo die,
sed quotidie cōuiuabamur in balneas ad cōsedendum
vocaui. Nam is tempori aptus locus secretusq; occur-
rerat. Erant autem (non enim vereor eos singulari beni
gnitati tuæ notos interim nominibus facere) in primis
nostra mater, cuius meriti credo esse omne quod viuo:
Nauigius frater meus, Trigetius & Licentius, ciues &
discipuli mei: nec Lastidianum & Rusticum consobri-
nos meos, quāuis nullum vel grammaticum passi sint,
deesse volui, ipsumq; eorum sensum cōmunem ad rem
9. Cōfess. c. 6 quam moliebar, necessarium putaui. Erat etiam nobis-
cum ætate minimus omniū, sed cuius ingeniū si amo-
re non fallor, magnum quiddam pollicetur, Adeodat⁹
Primi diei filius meus. Quibus attentis sic cœpi. Manifestū vo-
disputatio. bis videtur ex anima & corpore nos esse compositos?
I Cū omnes consentirent, Nauigius se ignorare respon-
dit. Cui ego, Nihil ne omnino scis, inquā, an inter ali-
qua quæ ignoras etiam hoc numerandum est? Non pu
to me, inquit, omnia nescire. Potesne, inquam, nobis di
cere aliquid eorum quæ nosti? Possum, inquit. Nisi mo-
lestum est, inquam, profer aliquid. Et cū dubitaret, scis
ne, inquam, saltem te viuere? Scio, inquit. Scis ergo, ha-
bere te vitam? Siquidem viuere nemo nisi vita potest.
Et hoc, inquit, scio. Scis etiam corpus te habere. Assen-
tiebatur. Ergo iam scis te constare ex corpore & vita.
Scio interim, sed vtrū hæc sola sint, incertus sum. Ergo
duo ista, inquam, esse nō dubitas, corpus & animā, sed
incertus es vtrum sit aliud quod ad cōplendum ac per-
ficiendum hominē valet. Ita, inquit. Hoc quale sit, aliàs
si possumus quæremus, inquam. Nunc illud iam ex om-
nibus quæro, cum fateamur cuncti, neque sine corpore,
neque sine anima esse posse hominem, cibos propter
quid horum appetamus. Propter corpus, inquit Licen-
tius. Cæteri autem cunctabātur, varioq; sermone inter
se agebāt, quo modo posset propter corpus cibus neces
sarius videri, cū appeteretur propter vitam, & vita non
nisi ad animā pertineret. Tum ego, Videtur, inquam, K
nobis ad eam partem cibum pertinere, quam cibo cre-
scere robustioremq; fieri videmus? Assentiebātur præ-
ter Trigetium. Ait enim, Cur ergo non pro edacitate
mea creui? Modum, inquam, suum à natura cōstitutum
habent omnia corpora, vltra quam mensuram progre-
di nequeant: tamen ea mensura minora essent si eis ali-
mēta defuissent, quod & in pecoribus facilius animad-
uertimus. Et nemo dubitat cibis subtractis omniū ani-
mantium corpora macrescere. Macrescere, inquit Li-
centius, non decrescere. Satis est mihi, inquam, ad id
quod volo. Etenim quæstio est, vtrum ad corpus cibus
pertineat. Pertinet autem cum eo subducto ad maciem
deducitur. Omnes ita esse censuerunt. Quid ergo ani-
ma, inquam, nullane habet alimenta propria? An eius
esca scientia nobis videtur? Planè, inquit, mater, nulla
re alia credo ali animam quàm intellectu rerum atque
scientia. De qua sententia cum Trigetius dubium se
ostēderet, Hodie, inquit, illa, tuipse nónne docuisti, vn-
de aut vbi anima pascatur? Nam post aliquantam prā-
dij partem te dixisti non aduertisse, quo vasculo vtere-
mur, quòd alia nescio quę cogitasses, nec tamen ab ipsa
ciborum parte abstinueras manus atque morsus. Vbi L
igitur erat animus tuus, quo tempore illud te vescente
non attendebat, inde mihi crede, & talibus epulis ani-
mus pascitur, id est, theoriis, & cogitationibus suis, si
super eas aliquid percipere possit. De qua re cum dubi-
tanter streperent, nónne, inquam, cōceditis hominum
doctissimorū animos multo esse quàm imperitorum,
quasi in suo genere pleniores atque maiores? Manife-
stum esse dixerunt. Recte igitur dicemus eorum ani-
mos qui nullis disciplinis eruditi sunt, nihilq; bonarū
artium hauserunt, ieiunos & quasi famelicos esse. Ple-
nos, inquit Trigetius, & illorum animos esse arbitror,
sed vicijs atque nequicia. Ista ipsa est, inquam, crede mi-
hi quædam sterilitas & quasi fames animorum. Nam
quemadmodum corpus detracto cibo plerunque mor
bis atque scabie repletur, quæ in eo vicia indicant fa-
mem, ita & illorum animi pleni sunt morbis, quib⁹ sua
ieiuna confitentur. Etenim ipsam nequiciam matrem *Infra dispu-*
omnium viciorum, ex eo quòd nequicquam sit, id est, *tatione. 3.*
ex eo quòd nihil sit, veteres dictam esse voluerunt. Cui
vicio quæ contraria virtus est, frugalitas nominatur.
Vt igitur hæc à fruge, id est, à fructu, propter quandam
animorum fœcunditatem, ita illa ab sterilitate, hoc est, M
à nihilo nequicia nominata est. Nihil est enim omne
quod fluit, quod soluitur, quod liquescit & quasi sem-
per perit. Ideo tales homines etiam perditos dicimus.
Est autem aliquid si manet, si constat, si semper tale est,
vt est virtus, cuius magna pars est atque pulcherrima,
quæ temperantia & frugalitas dicitur. Sed si hoc obscu
rius est quàm vt id iam vos videre possitis, certe illud
conceditis, quia si animi imperitorum etiam ipsi pleni
sunt, vt corporum, ita animorum duo alimētorum ge-
nera inueniuntur: vnum salubre atque vtile, alterum
morbidum atque pestiferum. Quæ cum ita sint, arbi-
tror die natali meo, quoniam duo quædam esse in ho-
mine conuenit inter nos, id est, corpus atque animam,
non me prandium paulo lautius, corporibus nostris so
lum, sed & animis etiam exhibere debere. Quod au-
tem hoc sit prandium, si esuritis, proferam. Nam si vos
inuitos & fastidientes alere conabor, frustra operam
consumam, * magisq; vota facienda sunt, vt tales epu- **al. insu-*
las potius quàm illas corporis desyderetis. Quod eue- *mam.*
niet si sani animi vestri fuerint, Aegri enim sicut in
morbis

A morbis ipsius corporis videmus, cibos suos recusant &
respuūt. Omnes se vultu ipso & cōsentiente voce quic-
quid præparassem iam sumere ac vorare velle dixerūt.
De trinitate li. 13. c. 4 Atque ego rursus exordiens, Beatos esse nos volumus,
inquam. Vix hoc effuderam, occurrerunt vna voce cō-
sentientes. Videtúr ne vobis, inquam, beatus esse qui
quod vult non habet? Negauerunt. Quid, omnis qui
quod vult habet, beatus est? Tū mater, Si bona, inquit,
velit & habeat, beatus est. Si autem mala velit, quamuis
habeat, miser est. Cui ego arridens atque gestiens, Ip-
sam, inquam, prorsus mater arcem philosophiæ tenui-
sti. Nam tibi proculdubio verba defuerunt, vt non sic-
Tullius in Hortensio. 13. de trinitate cap. 5. ut Tullius te modo panderes, cuius de hac sententia
verba ista sunt. Nam in Hortensio, quem de laude ac
defensione philosophiæ librum fecit, Ecce autem, ait,
non philosophi quidem, sed prompti tamen ad dispu-
tandum, omnes aiunt esse beatos qui viuant vt ipsi ve-
lint. Falsum id quidem. Velle enim quod non deceat,
idem ipsum miserrimum. Nec tam miserum est non
adipisci quod velis, quàm adipisci velle quod non o-
1. Retract. cap. 2. porteat. Plus enim mali prauitas volūtatis affert quàm
fortuna cuiquam boni. In quibus verbis illa sic excla-
mabat, vt obliti penitus sexus eius, magnum aliquem
B virum considere nobiscum crederemus, me interim
quantum poteram intelligente, ex quo illa & quàm di
uino fonte manarent. Et Licentius, Sed dicendum, in-
quit, tibi est, vt beatus sit quisque, quid velle debeat, &
quarum rerum eum oporteat habere desyderium. In-
uita me, inquam, natali tuo quando dignaberis, quic-
quid apposueris libenter sumam. Qua conditione ho-
die apud me vt epuleris peto, nec flagites quod fortas-
se non est paratum. Quem cum modestę ac verecundę
commonitionis suę pœniteret: ergo illud, inquam, cō-
uenit intèr nos, neq; quemquam beatum esse posse, qui
quod vult non habet, Neque omnem qui quod habet
4. sen. dist. 49. c. solet. beatum esse? Dederunt. Quid illud, inquam, cōceditis,
omnem qui beatus non est, miserum esse? Non dubita-
uerunt. Omnis igitur, inquam, qui quod vult non ha-
Infra disp. 2. bet miser est. Placuit omnibus. Quid ergo sibi homo
cōparare debet vt beatus sit, inquam? Forte enim etiam
hoc isti nostro conuiuio subministrabitur, ne Licentij
auiditas negligatur: nam id opinor ei comparandum
1. Retract. cap. 2. est, quod cum vult babet. Manifestum esse dixerunt.
Id ergo, inquam, semper manens, nec ex fortuna pen-
C dulum, nec vllis subiectum casibus esse debet. Nā quic-
quid mortale & caducum est, non potest à nobis quan
do volumus, & quandiu volumus haberi. Assentieban-
tur omnes. Sed Trigetius, Sunt, inquit, multi fortuna-
ti, qui easipsas res fragiles casibusq; subiectas, tamen iu-
cundas pro hac vita cumulate largeq; possideant, nec
quicquam illis eorum quæ volunt desit. Cui ego, Qui
timet, inquam, videtúrne tibi beatus esse? Non videtur,
inquit. Ergo quod amat quisquē si amittere potest, po-
tèst ne non timere? Non potest, inquit. Amitti autem
possunt illa fortuita. Non igitur hæc qui amat & possi-
det, potest vllo modo beat9 esse. Nihil repugnauit. Hoc
loco autē mater, Etiam si securus sit, inquit, ea se omnia
nō esse amissurū, tamen talibus satiari nō poterit. Ergo
& eo miser quo semper est indigus. Cui ego, Quid, in-
quam, his omnibus abundans rebus atq; circunfluens,
si cupiendi modum sibi statuat, eisq; contentus decen-
ter iucundeq; perfruatur, nónne tibi videtur beatus?
Non ergo, inquit, illis rebus, sed animi sui moderatio-
ne beatus est. Optime, inquam, nec huic interrogationi
aliud, nec abs te aliud debuit responderi. Ergo nullo

modo dubitamus, si quis beatus esse statuit, id eum si- D
bi comparare debere, quod semper manet, nec vlla sæ-
uiente fortuna eripi potest. Hoc, inquit, Trigetius, iam-
dudum consensimus. Deus, inquam, vobis æternus &
semper manens videtur? Hoc quidem, inquit Licen-
tius, ita certum est, vt interrogatione non egeat, cæte-
rique omnes pia deuotione concinuerunt. Deum igi-
tur, inquam, qui babet beatus est. Quod cum gauden-
tes libentissime accepissent, Nihil ergo, inquam, nobis
iam quærendum esse arbitror, nisi quis hominum ha-
beat deum, beatus enim profecto is erit. De quo quæ-
ro quid vobis videatur. Hic Licentius, Deum habet,
qui bene viuit. Trigetius, Deum habet, inquit, qui facit
quæ deus vult fieri. In cuius sententiam Lastidianus cō
cessit. Puer autem ille minimus omnium, is habet
deum ait, qui spiritum immundum non habet. Ma-
ter vero omnia, sed hoc maxime approbauit. Naui-
gius tacebat. Quem cum interrogassem quid sentiret,
illud vltimum sibi placere respondit. Nec Rusticum
percontari visum est negligendum, quæ nam esset de
re tanta eius sententia. Qui mihi videbatur quod non
deliberatione magis quàm pudore impeditus sileret,
Trigetio cōsensit. Tum ego, Teneo, inquam, omnium E
placita de re magna sanè, & vltra quam nec quæri quic
quam oportet, nec inueniri potest, si modo eam vti cœ
pimus serenissime ac syncerissime inuestigem9. Quod
hodie quia longum est, & habent in epulis suis & ani-
mi quandam luxuriem, si vltra modum in eas & vora-
citer irruant. Ita enim male quodam modo digerunt,
vnde valetudini mentium non minus quàm ab illa ip
sa fame metuendum est, melius nos hæc quæstio cras
esurientes si videtur accipiet. Illud modo libenter li-
guriatis volo, quod subito mihi ministratori vestro
in mentem suggestum est inferendum: & est nisi fal-
lor, qualia solent vltima apponi, quasi scholastico mel
le confectum atque conditum. Quo audito sese om-
nes quasi in allatum ferculum tetenderunt, coëgerúnt-
que vt dicere properarem quid nam id esset. Quid, in-
quam, putatis, nisi cum Academicis totum quod sus-
ceperamus confectum esse negocium? Quo accepto
nomine, tres illi quibus res nota erat, sese erexerunt
alacrius, & velut porrectis, vt fit, manibus inferentem
ministrum adiuuerunt, quibus potuerunt verbis, ni-
hil se iucundius audituros esse monstrantes. Tum ego
ita rem proposui, Si manifestum est, inquam, beatum F
non esse, qui quod vult non habet, quod pauloante
ratio demonstrauit: nemo autem quærit quod inue- *Supra. disp. 2*
nire non vult, & quærunt illi semper veritatem: vo-
lunt ergo inuenire: volunt igitur habere inuentionem
veritatis, & non inueniunt: sequitur eos non habere
quod volunt, & ex eo sequitur, etiam beatos non esse.
At nemo sapiens nisi beatus, Sapiens igitur Acade-
micus non est: Hic repente illi, quasi totum rapientes
exclamauerunt. Sed Licentius attentius & cautius ad-
uertens timuit assensionem atque subiecit, Rapui qui-
dem vobiscum, siquidem exclamaui illa conclusione
commotus. Sed nihil hinc admittam in viscera, & par
tem meam seruabo Alipio. Nam aut simul eam me-
cum lambet, aut me admonebit cur non oporteat at-
tingere. Dulcia, inquam, magis metuere Nauigius de-
beret splene vicioso. Hic ille arridēs. Planè, inquit, me
talia sanabunt. Nam nescio quo modo cōtortum hoc
& aculeatum, quod posuisti, vt ait ille, de melle Hyme-
tio, acriter dulce est nihilque inflat viscera. Quare to-
tum etiam palato aliquantum remorso, tamen vt pos-

G sum libentissime in medullas traiicio. Nō enim video
quo modo redargui possit ista cōclusio. Prorsus nullo
modo potest, inquit, Trigetius, Quare gaudeo iam diu
cū illis me inimicicias suscepisse. Nam nescio qua im-
pellente natura, vel vt verius dicam, deo, etiā nesciens
quo modo refellēdi essent, tamē eis nimis aduersabar.
Hic Licentius. Ego, inquit, illos nōdum desero. Ergo,
ait Trigetius, dissentis à nobis? Nunquid nam, ille in-
quit, vos ab Alipio dissentitis? Cui ego: Nō dubito, in-
quam, quin si adesset Alipius, huic ratiunculæ cederet.
Non enim tam absurde sentire poterat, vt aut beatus
illi videretur, qui tantum bonum animi quod ardētis-
sime vellet habere nō haberet, aut illos nolle inuenire
veritatem, aut eum qui beatus non sit esse sapientem:
Nam his tribus quasi melle farre atque nucleis, illud
quod metuis gustare confectum est. Illéne, inquit, huic
tam paruæ puerorum illecebræ cederent, Academico-
rum tanta vbertate deserta, qua inundante hoc nescio
quid breue aut obruetur, aut protrahetur? Quasi verò,
inquam, longum aliquid nos quęramus, præsertim ad-
uersus Alipium. Nam non mediocriter parua ista esse
fortia & vtilia, satis sibi ipse de suo corpore argumen-
H taretur. Tu autem qui elegisti de absentis authoritate
pendere, quid horum non probas? Vtrum beatum nō
esse qui quod vult non habet? An illos negas velle ha-
bere inuentam veritatem, quam vehementer inquirūt?
An videtur tibi quisquam sapiens non beatus? Prorsus
beatus est, inquit, qui quod vult non habet, quasi stoma
chanter arridens. Quod cum iuberem vt scriberetur,
Non dixi, inquit, exclamans. Quod ita cum annuerem
scribi, Dixi, inquit. Atque ego semel præceperam vt
nullum verbum præter literas funderet. Ita adolescen-
tem inter verecundiam atq; constantiam exagitatum
tenebā. Sed cum his verbis eum iocantes, quasi ad ves-
cendam particulam suam prouocaremus, animaduer-
ti cęteros rei totius ignaros, sed scire cupiētes quid in-
ter nos solos tam iucunde ageretur, sine risu nos intue-
ri. Qui mihi prorsus similes visi sunt, quod plerumque
(fieri) solet, iis qui cum epulantur inter auidissimos ra-
pacissimosq; conuiuas à rapiēdo, vel grauitate sese ab-
stinent, vel pudore terrentur. Et quia ego inuitaueram,
& magni cuiusdam hominis personam, atq; vt totum
explicem, veri hominis etiam in illis epulis inuitatorē
gerebam, sustinere non potui, commouitq; me illa in-
I æqualitas mensæ nostræ & discrepantia. Arrisi matri.
Atque illa liberrime quod minus habebant, quasi de
*† *pmēdū.* suo cellario propinandum † * imperans, Iam dic no-
bis, inquit, & redde qui sint isti Academici, & quid sibi
velint? Cui breuiter cum exposuissem aperteq;, ita vt
nemo illorū ignarus abscederet. Isti homines, inquit,
caducarij sunt, quo nomine vulgo apud nos vocantur,
quos comitialis morbus subuertit: & simul surrexit vt
abiret, atq; hic omnes læti ac ridentes interposito fine
Secūdę diei discessimus. Postridie autem cum item post pran-
disputatio. dium, sed aliquanto q̄ pridie serius iidem ibidemq; cō
sedissemus, tarde, inquam, venistis ad conuiuium quod
vobis nō cruditate accidisse arbitror, sed paucitatis fer
culorum securitate, quod non tam mature aggredien-
dum visum est, quod cito vos peresuros putastis. Non
multum enim reliquiarum credendum erat remansis-
se, vbi die ipso atq; solennitate tam exiguum repertum
* *omnes.* erat. Fortasse recte. Sed quid vobis præparatum sit, ego
† *omnibus* quoque vobiscum nescio. Alius est enim qui omnibus,
cum omnes vel communes, * tum † maxime tales epulas præbere
tamen &c. non cessat. Sed nos ab edendo, vel imbecillitate, vel sa-
turitate, vel negocio plerumq; cessamus, quem manen- K
tem in hominibus beatos eos facere, inter nos heri nisi
fallor pie constanterq; conuenerat. Nam cum ratio de
monstrasset eum beatum esse, qui deū haberet, nec huic
quisquam vestrum sententiæ restitisset, quæsitum est,
quisnā vobis videretur deum habere. De qua re si bene
memini, tres sententiæ dictæ sunt. Nam partim placuit
deum habere illum qui ea faceret quę deus vellet. Qui-
dam autem dixerunt quod is Deum haberet, qui bene
viueret. Reliquis vero in eis deus esse visus est, in qui-
bus qui immundus appellatur spiritus non est. Sed for
tasse omnes diuersis verbis vnum idemq; sensistis. Nam
si duo prima cōsyderemus, & omnis qui bene viuit ea
facit quę vult deus, & omnis qui ea facit quę vult deus,
bene viuit: nec quicquam est aliud bene viuere, quàm
ea facere quæ deo placeant, nisi quid vobis aliud vide-
tur? Assentiebantur. Tertium vero illud paulo diligen-
tius consyderandū est, propterea quod ritu castissimo
rum sacrorumq; spirituum, spiritus immundus quan- *Spiritus im*
tum intelligo, duobus modis appellari solet. Vel ille *mūd⁹ duo-*
qui extrinsecus inuadit animam sensusq; conturbat, & *bus modis*
quendam hominibus infert furorem, cui excludendo *appellari*
qui præsunt, manum imponere vel exorcizare dicun- *solet.*
tur, hoc est, per diuina eum adiurando expellere. Aliter L
autem dicitur spiritus immundus, omnis omnino ani
ma immunda: quod nihil est aliud q̄ viciis & errori-
bus inquinata. Itaque abs te quæro. Tu puer, qui fortas-
se aliquanto serenlore ac purgatiore spiritu istam sen-
tentiam protulisti, qui tibi videatur immundum spiri-
tum non habere. Ille ne qui dæmonem non habet, quo
vesani homines fieri solent, an ille qui animam suam
iam à viciis omnibusq; peccatis mundauit? Is mihi vi-
detur, inquit, immundum spiritum non habere, qui ca
ste viuit. Sed castum, inquam quem vocas? Eūm ne qui
nihil peccat, an eum qui ab illicito tantum concubitu
temperat? Quo modo, inquit, castus potest esse qui ab
illicito tantum concubitu abstinens sese, cæteris pecca
tis non desinit inquinari? Ille est vere castus qui Deum
attendit, & ad ipsum solum se tenet. Quæ verba pueri
sicut dicta erant, cum cōscribi mihi placuisset, Is ergo,
inquam, necesse est vt bene viuat, & qui bene viuit ne-
cessario talis est, nisi quid tibi aliud videtur. Consen-
sit * † cum cæteris. Ergo vna est hic, inquam, dicta sen- † *concessit.*
tentia. Sed illud à vobis paululum quæro, velit ne deus
vt homo deum quærat? Dederunt. Item quæro: Nun-
quid nam possumus dicere, illum qui deū quærit male M
viuere? Nullo modo dixerunt. Etiā hoc tertium respō-
dete, spiritus immundus potést ne deum quærere? Ne-
gabant aliquantum dubitante Nauigio, qui postea cæ-
terorū vocibus cessit. Si igitur, inquam, qui deū quęrit,
id facit quod deus vult, & bene viuit, & spiritū immun
dū non habet, qui autem deum quęrit, nondum habet
deū. Non igitur quisquis aut bene viuit, aut quod vult
deus facit, aut spiritū immūdum non habet, continuo
deū habere dicendus† est. Hic cum se cęteri concessio- †*credēdus.*
nibus suis deceptos riderēt, postulauit mater, cum diu
stupida fuisset, vt ei hoc ipsum quod cōclusionis neces
sitate intorte dixeram, explicando relaxarem atq; sol-
uerem. Quod cum factum esset, Sed nemo, inquit, po-
test peruenire ad deum, nisi deū quæsierit. Optime, in-
quam. Tamen qui adhuc quærit, nondū ad deum per-
uenit, etiā si bene viuit. Non igitur quisquis bene viuit
deū habet. Mihi, inquit, videtur deū nemo nō habere,
sed eū qui bene viuit, habet propiciū, qui male, infestū.
Male igitur, inquā, hesterno die concessimus eū beatū
esse

A esse qui deum habet. Siquidem omnis homo deum ha-
bet, nec tamen omnis homo beatus est. Adde ergo, in-
quit, propiciũ. Saltem, inquam, hoc inter nos satis con
stat eum beatum esse qui habet propicium deum? Vel-
lem, inquit Nauigius, consentire. Sed illum vereor qui
adhuc quærit, præsertim ne concludas beatũ esse Aca-
demicum, qui hesterno sermone vulgari quidẽ & ma-
le Latino, sed aptissimo sanè, vt mihi videtur, verbo ca
supra dis. 1 ducarius nominatus est: non enim possum dicere ho-
mini deum quærenti aduersum deum esse: quod si dici
nefas est, propicius erit, & qui propicium deum habet,
beatus est. Beatus ergo erit ille qui quærit. Omnis autẽ
quærens nondũ habet quod vult. Erit igitur beatus ho
mo qui quod vult nõ habet, quod heri nobis omnibus
videbatur absurdum, vnde credebamus Academiorũ
tenebras esse discussas. Quare iam de nobis Licentius
triumphabit, mihique illa dulcia quæ contra valetudi-
nem meam temere accepi has de me pœnas exigere,
quasi prudens medicus admonebit. Hic cum etiam ma
ter arrisisset, Ego, inquit Trigetius, non concedo con-
tinuo deum aduersari cui non sit propicius, sed esse ali
quid medium puto. Cui ego, Istum tamen hominẽ, in-
B quam, medium, cui nec deus propicius est nec infestus,
deum quoquo modo habere cõcedis? Hic cum ille cũ-
ctaretur, Aliud est, inquit mater, deũ habere, aliud non
esse sine deo. Quid ergo, inquam, melius est, vtrum ha-
bere deum, an non esse sine deo? Quantum, inquit, pos-
sum intelligere, ista est sententia mea: Qui bene viuit,
habet deum, sed propicium: qui male, habet Deum, sed
aduersum. Qui autem adhuc quærit, nondumq; inue-
nit, neque propicium, neque aduersum, sed non est sine
deo. Hæc ne, inquam, vestra etiam sententia est? Hanc
esse dixerunt. Dicite mihi quæso, inquam. Non vobis
videtur esse homini deus propicius cui fauet? Esse con-
fessi sunt. Non ergo, inquam, fauet deus quærenti sese
homini? Responderũt, fauet. Habet igitur, inquam, qui
deũ quærit, Deum propicium, & omnis qui habet Deũ
propicium, beatus est. Beatus est ergo & ille qui quærit.
supra disp. 1. Qui autem quærit, nondum habet quod vult. Erit igi-
tur beatus qui quod vult nõ habet. Prorsus, inquit, ma-
ter, non mihi videtur beatus esse qui quod vult non ha
bet. Ergo, inquam, non omnis qui habet deum propi-
cium, beatus est. Si hoc cogit ratio, inquit, non possum
negare. Ista igitur, inquã, distributio erit, vt omnis qui
C iam deum inuenit, & propicium deum habeat, & bea-
tus sit: omnis autem qui deum quęrit, propicium deum
habeat, sed nondum sit beatus. Iam vero quisquis vicijs
atq; peccatis à deo se alienat, non modo beatus nõ sit,
sed ne deo quidem viuat propicio. Quod cum placuis
set omnibus, Bene habet, inquam, sed adhuc illud ve-
reor, ne vos moueat quod iam superius cõcesseramus,
miserum esse quisquis beatus nõ sit: cui consequẽs erit,
esse miserũ hominem, qui propiciũ tenet deum, quem
adhuc deũ quærentem nondum diximus esse beatum.
An vero quod ait Tullius, multorum in terris prædio-
rum dominos diuites appellamus, omnium virtutum
possessores pauperes nominabimus? Sed illud videte,
vtrum quo modo verũ est quod omnis egẽs miser sit,
ita sit verũ quod omnis miser egeat. Ita enim erit verũ,
nihil aliud esse miseriam q̃ egestatem, quod me nunc
cum diceretur laudare sensistis. Hoc autem hodie lon-
gum est vt quæramus: quare peto ne fastidio vobis sit
ad istam mensam cras etiam conuenire. Quod cum
Disputatio omnes se libentissime habere dixissent, surreximus.
tertia diei. Tertius autem dies disputationis nostræ matutinas
nubes, quæ nos cogebãt in balneas dissipauit, tempusq; D
pomeridianum candidissimum reddidit. Placuit ergo
in pratuli propinqua descendere, atq; omnibus nobis
vbi commodum visum est considentibus, reliquus ita
sermo peractus est. Omnia penè, inquam, quæ interro-
gãti mihi concedi à vobis volui, habeo ac teneo: quare
hodierno die, quo possimus tandem hoc nostrum cõ-
uiuiũ aliquo interuallo dierum distinguere, aut nihil,
aut non multum erit, vt opinor, quod mihi vos respõ-
dere necesse sit. Dictum enim erat à matre, nihil aliud
esse miseriam quàm egestatem, conuenitq; inter nos,
omnes qui egeant, miseros esse. Sed vtrũ omnes etiam
miseri egeant, nonnulla quęstio est, quam hesterno die
non potuimus explicare. Hoc autẽ ita se habere si ratio
demonstrauerit, perfectissime inuentum est qui sit bea-
tus: erit enim ille qui non eget. Omnis enim non mi-
ser beatus est. Beatus est ergo qui egestate caret, si quam
dicimus egestatem, eandem miseriam esse constiterit.
Quid enim, ait Trigetius, non potest ex eo iam cõfici,
omnẽ non egentem beatum esse, quo manifestum est,
omnem qui egeat esse miserum? Nam concessisse nos *supra disp.*
memini, nihil esse medium inter miserum & beatum. *2.*
Aliquid ne, inquam, inter mortuum & viuum tibi me-
dium videtur esse? Nónne omnis homo, aut viuus, aut
mortuus est? Fateor, inquit, neque hic esse aliquid me- E
dium. Sed quorsum istud? Quia, inquam, etiam istud te
fateri credo, omnem qui ante annum sepultus est esse
mortuũ. Non negabant. Quid omnis qui ante annum
sepultus non est, viuit? Nõ, ait, sequitur. Ergo, inquam,
non sequitur, vt si omnis qui eget miser est, omnis qui
non eget sit beatus, quamuis inter miserum & beatum,
vt inter viuum & mortuum, medium nihil inueniri
queat. Quod cum aliqui eorum paulo tardius intelle-
xissent, me id quibus potui verbis ad eorum sensum ac-
commodanis aperiente atque versante: Ergo, inquam,
miserum esse omnem qui egeat, dubitat nemo: nec nos
terrent quædam sapientium corpori necessaria. Non
enim eis eget ipse animus, in quo posita est vita beata.
Ipse enim perfectus est, nullus autem perfectus aliquo
eget: & quod videtur corpori necessarium sumet, si af-
fuerit: si non affuerit, non eum istarum rerum franget
inopia. Omnis namque sapiens fortis est, nullus autem
fortis aliquid metuit. Non igitur metuit sapiens, aut
mortem corporis, aut dolores, quibus pellendis vel vi-
tandis vel differendis sunt necessaria illa, quorum ei F
potest contingere inopia. Sed tamen non desinit eis be
ne vti si ipsa non desunt. Verissima est enim illa senten
tia: Nam tu quod vitare possis, stultum admittere est.
Vitabit ergo mortem ac dolorem quantum potest &
quantum decet, ne si minime vitauerit, non ex eo mi-
ser sit, quia hæc accidunt, sed quia vitare cum posset,
noluit: quod manifestũ stulticiæ signum est. Erit ergo
ista non vitans, non earum rerum perpessione, sed stul
ticia miser. Si autẽ non valuerit euitare, cum id sedulo
ac decenter egerit, non eum ista irruentia miserum fa-
cient. Etenim & illa eiusdem Comici sentẽtia non mi-
nus vera est: Quoniam non potest id fieri quod vis, id *Terentius*
velis quod possis. Quo modo erit miser, cui nihil acci *in Andria*
dit pręter voluntatem? Quia quod sibi videt non posse
prouenire, non potest velle. Habet enim rerum certissi-
marum voluntatem, id est, vt quicquid agit, non agat
nisi ex virtutis quodam præscripto, & diuina lege sa-
pientiæ, quæ nullo ab eo pacto eripi possunt. Item
nunc videte, vtrum etiam omnis qui miser est egeat. *1. Retract.*
Nam huic sententię concedendæ difficultatem illa res *cap. 2.*

G facit, quod multi in magna fortuitarum rerum copia
constituti sunt, quibus ita facilia sunt omnia, vt ad eo-
rum nutum præsto sit quicquid cupiditas poscit. Diffi-
cilis quidem ista vita est. Sed fingamus aliquem talem,
qualem Tullius fuisse dicit Oratam. Quis enim facile
dicat Oratam egestate laborasse, hominem ditissimũ,
amœnissimum, deliciosissimum, cui neque ad volupta
tem quidquam defuit, neque ad gratiam, neque ad bo-
nam integramq; valetudinem? Nã & prædiis quæstuo-
sissimis & amicis iocundissimis, quantum libuit abun-
dauit, & illis omnib⁹ aptissime ad salutẽ corporis vsus
est, eiusq;, vt breuiter totum explicem, omne institutũ
voluntatemq; omnem successio prospera cõsecuta est.
Sed fortasse inquiet aliquis vestrum, plus illum quàm
habebat habere voluisse. Hoc ignoramus. Sed quod sa
tis est quæstioni, faciamus eũ non desyderasse amplius
quàm tenebat. Videtúr ne vobis eguisse? Etiam si con-
cedam, inquit Licentius, nihil eum desyderasse, quod
in homine non sapiente, nescio quo modo accipiam:
metuebat tamen, erat enim [vir,] vt dicitur, ingenij nõ
mali, ne illa omnia sibi, vel vno aduerso impetu rape-
H rentur. Non enim magnum erat intelligere talia cun-
cta quantacũq; essent, esse sub casibus constituta. Tum
ego arridens, Vides, inquam, Licenti fortunatissimum
istum hominem à beata vita ingenij bonitate impedi-
tum. Quod enim erat acutior, eo videbat illa omnia se
posse amittere: quo metu frangebatur, illudq; vulgare
†asserebat. satis asserebat in fidem. Hominem† malo suo esse cor-
Infidum hominem. datũ. Hic cum & ille & cæteri arrisissent: illud tamen,
inquam, diligentius attendamus, quia & si timuit iste,
non eguit: vnde quæstio est. Egere est enim in non ha-
bendo, non in timore amittendi quę habeas. Erat autẽ
iste miser, quia metuebat, quanuis non egeret. Non igi
tur omnis qui miser est, eget. Quod cum approbauisset
cum cæteris etiam ipsa cuius sententiam defendebam,
aliquantulum tamen addubitans. Nescio, inquit, tamẽ,
& nondum plene intelligo, quo modo ab egestate pos-
sit miseria, aut egestas à miseria separari. Nã & iste qui
diues & locuples erat, & nihil vt dicitis amplius desy-
derabat, tamen quia metuebat ne amitteret, egebat sa-
pientia. Ergóne hunc egentem diceremus si egeret ar-
gento & pecunia, cum egeret sapiẽtia, non diceremus?
Vbi cum omnes mirando exclamassent, meipso etiam
non mediocriter alacri atque læto, quod ab ea potissi-
I mum dictum esset, quod pro magno de philosopho-
rum libris, atque vltimum proferre parauerã, Vide-
tisne, inquã aliud esse multas variasq; doctrinas, aliud
animum attentissimum in deum? Nam vnde ista quæ
miramur, nisi inde procedunt? Hic Licentius lætus ex-
clamans, Prorsus, inquit, nihil verius, nihil diuinius di-
ci potuit. Nam & maior & miserabilior egestas nulla
est, quàm egere sapientia, & qui sapientia non eget, nul
la re omnino egere potest. Est ergo animi egestas, in-
quàm, nihil aliud quàm stulticia. Hęc est enim contra-
ria sapientię, & ita contraria vt mors vitę, vt beata vi-
ta miseriæ, hoc est sine aliquo medio. Nam vt omnis
non beatus homo miser est, omnisq; homo non mor-
tuus viuit, sic omnem non stultum manifestum est esse
**† videre.* sapientem. Ex quo & illud iam licet dicere,* † non ex
eo tantum Sergium Oratam fuisse miserum, quod ti-
mebat ne fortunæ illa munera amitteret: sed quia stul-
tus erat. Quo fit vt miserior esset, si tam pendulis nu-
dantibusq; iis quę bona putabat, nihil omnino metuis-
set. Esset enim nõ fortitudinis excubiis, sed mentis so-
pore securior, & altiore stulticia demersus miser. At si

omnis qui caret sapientia magnam patitur egestatem, K
omnisq; compos sapientiæ nihilo eget, sequitur vt stul
ticia sit egestas. Vt autem omnis stultus miser, ita om-
nis miser stultus est. Ergo vt omnis egestas miseria, ita
omnis miseria egestas esse conuincitur. Quam conclu
sionem Trigetius cũ se parũ intellexisse diceret, quid,
inquam, inter nos ratione cõuenit? Eum egere, inquit,
qui & sapientiã nõ habeat. Quid est ergo, inquã, egere?
Sapientiã, inquit, non habere. Quid est, inquam sapien
tiam non habere? Hic cum taceret, Nónne hoc est, in-
quã, habere stulticiã? Hoc, inquit. Nihil est ergo aliud,
inquam, habere egestatem q̃ habere stulticiam. Ex quo
iam necesse est egestatem alio verbo nominari quan-
do stulticia nominatur: Quanquam nescio quo modo
dicamus, habet egestatem, aut habet stulticiam. Tale
est enim ac si locum aliquem qui lumine careat dica-
mus habere tenebras: quod nihil est aliud q̃ lumen nõ
habere. Non enim tenebræ quasi veniunt aut recedũt,
sed carere lumine hoc ipsum est iam tenebrosum esse:
vt carere veste, hoc est esse nudum. Nõ enim veste acce
dente veluti aliqua res mobilis nuditas fugit. Sic ergo
dicimus aliquem habere egestatem: quasi dicamus ha-
bere nuditatem. Egestas enim verbum est non haben- L
di. Quamobrem vt quod volo explicem sicut possum,
ita dicitur, habet egestatem: quasi dicatur, habet nõ ha-
bere. Itaq; si stulticiam ipsam veram & certam egesta-
tem esse monstratum est: vide iam quæstionem quam
susceperamus vtrum soluta sit. Dubitabatur enim in-
ter nos, vtrum cum appellaremus miseriam, nihil aliud
quàm egestatem nominaremus. Dedimus autẽ ratio-
nem, recte stulticiam vocari egestatem. Sicut ergo &
omnis stultus miser, & omnis miser stultus est, ita ne-
cesse est, non solum omnẽ qui egeat miserum, sed etiã
omnem qui miser sit egentem esse fateamur. At si ex
eo quod & omnis stultus miser est, & omnis miser stul
tus est, conficitur stulticiam esse miseriam: cur non ex
eo quod & quisquis eget miser, & quisquis miser est e-
geat, nihil aliud miseriam quàm egestatem esse confi-
cimus? Quod cum omnes ita esse faterentur, illud iam,
inquam, sequitur, vt videamus quis non egeat. Is enim
erit sapiens & beatus. Egestas autem stulticia est, ege-
statisq; nomen. Hoc autem verbum sterilitatem quan-
dam & inopiam solet significare. Attendite quæso al-
tius, quanta cura priscorum hominum, siue omnia, siue M
quod manifestum est quædam verba creata sunt, earũ
rerum maxime quarum erat noticia pernecessaria. Iam
enim cõcedistis, omnem stultum egere, & omnem qui
egeat stultum esse, credo vos etiam cõcedere animum
stultum esse viciosum, omniáque animi vicia vno stul-
ticiæ nomine includi. Primo autem die huius disputa- *supra.dip.i*
tionis, nostræ nequiciam diximus esse ab eo dictam
quod nec quicquam fit: cui contrariam frugalitatem
à fruge fuisse nominatam. Ergo in iis duobus contra-
riis, hoc est, frugalitate atque nequicia, illa duo viden-
tur eminere, esse & non esse. Egestati autem de qua
quæstio est, quid putamus esse contrarium? Hic cum
aliquantum cunctarentur. Si dicam, inquit Trigetius,
diuitias: video his paupertatem esse contrariam. Est
quidem, inquam, vicinum. Nam paupertas & egestas
vnum atque idem accipi solent. Tamen aliud verbum
inueniendum est, ne meliori parti desit vnum vocabu
lum, vt cum illa pars paupertatis & egestatis nomine
abundet, ex hac parte solum opponatur diuitiarum no
men. Nihil enim absurdius quàm vt hic sit egestas vo-
cabuli, vbi est cõtraria pars egestati. Plenitudo, inquit
Licentius,

A Licentius, si dici potest, videtur mihi recte opponi egestati. Postea, inquam, de verbo quæremus fortasse diligentius. Non enim hoc curandum est in inquisitione veritatis. Quamuis enim Salustius electissimus pensator verborum, egestati opposuerit opulentiam, tamen accipio istam plenitudinem. Non enim nec hic Grammaticorum formidine liberabimur, aut metuendū est ne ab eis castigemur, quod incuriose vtimur verbis, qui res suas nobis ad vtendum dederunt. Vbi cum arrisissent: Ergo quia mentes vestras, inquam, cū intenti estis in deum, velut quædam oracula non contemnere statui, videamus quid sibi velit hoc nomen: Nam nullum accommodatius esse arbitror veritati. Plenitudo igitur & egestas contraria sunt: At etiam hic similiter, vt in nequicia & frugalitate apparent illa duo, esse & non esse. Et si egestas est ipsa stulticia, plenitudo erit sapientia. Merito etiam virtutum omnium matrem multi frugalitatem esse dixerunt. Quibus consentiens Tullius etiam in populari oratione ait: Vt volet quisque accipiat, Ego tamen frugalitatem, id est, modestiam & temperātiam, virtutem esse maximam iudico. Prorsus doctissime ac decentissime: Consyderauit enim frugem,

Salustius in Catilinario

Plenitudo & egestas cōtrariantur.

B id est, illud quod esse dicimus, cui est non esse contrarium. Sed propter vulgarem loquendi cōsuetudinem, qua frugalitas quasi parsimonia dici solet, duobus consequentibus quid senserit illustrauit, subiiciendo modestiam & temperantiam: Et hæc duo verba diligentius attendamus. Modestia vtique dicta est à modo, & à temperie temperantia. Vbi autem modus est atq; temperies, nec plus est quicquam nec minus. Ipsa est igitur plenitudo quam egestati contrariam posueramus, multo melius quàm si abundantiam poneremus. In abundantia enim intelligitur affluentia, & quasi rei nimium exuberantis effusio. Quod cum euenit vltra quàm satis est, etiam ibi desyderatur modus, & res quæ nimia est, modo eget. Ergo nec ab ipsa redundantia egestas aliena est, à modo autem, & plus & minus aliena sunt. Ipsam etiam opulentiam si discutias, inuenies eam nihil aliud tenere, quàm modom. Nam non nisi ab ope dicta est opulentia. Quo modo autem opitulatur quod nimium est, cum incommodius sit sæpe quàm parum? Quicquid igitur vel parum vel nimium est, quia modo eget, obnoxium est egestati. Modus ergo animi sapientia est. Etenim sapientia contraria stulticiæ non nega-

C tur, & stulticia egestas, egestati autem contraria plenitudo. Sapiētia igitur plenitudo. In plenitudine autem modus. Modus igitur animi in sapientia est. Vnde illud præclarū est, & non immerito diffamatur hoc primum in vita esse vtile, Vt ne quid nimis. Diximus autē in exordio hodiernæ disputationis nostræ, quod si inueniremus nihil aliud esse miseriam quàm egestatem: eum beatum esse fateremur qui non egeret. Est autem inuentum: Ergo beatum esse nihil est aliud quàm non egere, hoc est, esse sapientem. Si autē quæritis quid sit sapientia, nam & ipsam ratio quantum in præsentia potuit, euoluit atque eruit, Nihil est aliud quàm modus animi, hoc est quo sese animus librat, vt neque excurrat in nimium, neque infra quàm plenum est coarctetur. Excurrit autem in luxurias, dominationes, superbias, cæteraq; id genus, quibus immoderatorum miserorumq; animi sibi lęticias atque potentias comparari putant. Coarctatur autem sordibus, timoribus, mœrore, cupiditate, atque aliis quæcumque sunt quibus homines miseros etiam miseri confitentur. Cum vero sapientiam contemplatur inuentam, cumque vt huius

Terentius in Andria

supra dis. 3

Sapientia quid sit.

pueri verbo vtar, ad ipsam se tenet, nec se ad simulacrorum fallaciam, quorum pōdus amplexus à Deo suo cadere atque demergi solet, vlla commotus inanitate conuertit, nihil immoderationis, & ideo nihil egestatis, nihil igitur miseriæ pertimescit. Habet ergo modum suum, id est, sapientiam, quisquis beatus est. Quæ est autem dicenda sapientia, nisi quæ dei sapientia est? Accepimus autem etiam authoritate diuina, dei filium nihil esse aliud quàm Dei sapientiam: & est Dei filius profecto Deus. Deum habet igitur quisquis beatus est, quod omnibus nobis iam ante placuit, cum hoc conuiuium ingressi sumus. Sed quid putatis esse sapientiam nisi veritatem? Etiam hoc enim dictum est, Ego sum veritas. Veritas autem vt sit, fit per aliquem summum modum, à quo procedit, & in quem se perfecta conuertit. Ipsi autem summo modo nullus alius modus imponitur. Si enim summus modus per summum modū modus est, per seipsum modus est. Sed etiam summus modus necesse est vt verus modus sit. Vt igitur veritas modo gignitur, ita modus veritate cognoscitur. Neq; igitur veritas sine modo, neq; modus sine veritate vnquam fuit. Quis est dei filius? Dictum est, veritas. Quis est qui non habet patrem? Quis alius quàm summus modus? Quisquis igitur ad summum modum per veritatem venerit, beatus est. Hoc est animum* † deum habere, id est, deo frui. Cætera enim quāuis à deo habeantur, non habent deum. Admonitio autem quędam quę nobiscum agit, vt deū recordemur, [vt eū quæramus,] vt eū pulso omni fastidio sitiamus, de ipso ad nos fonte veritatis emanat. Hoc interioribus luminibus nostris iubar sol ille secretus infundit. Huius est verum omne quod loquimur, etiam quando adhuc vel minus sanis, vel repente apertis oculis audacter conuerti, & totum intueri trepidamus: nihilque aliud etiam hoc apparet esse quàm deum, nulla degeneratione impediente perfectum. Nam ibi totum atq; omne perfectum est, simúlque est omnipotentissimus deus. Sed † tamen quamdiu quærimus, nondum ipso fonte atque vt illo verbo vtar, plenitudine saturati, nondum ad nostrum modum nos peruenisse fateamur: & ideo quamuis iam deo adiuuante, nondum tamen sapientes ac beati sumus. Illa est igitur plena satietas animorum, hęc est beata vita, perfecteq; cognoscere à quo inducaris in veritatē, qua veritate perfruaris, per quid connectaris summo modo. Quæ tria vnū deum intelligentibus vnámque substantiam, exclusis vanitatibus variæ superstitionis, ostendunt. Iis mater recognitis verbis, quæ suę memoriæ penitus inhærebant, & quasi euigilans in fidem suam, versum illum sacerdotis nostri: Foue precantes trinitas: lęta effudit, atque subiecit: Hæc est nullo ambigente beata vita, quæ vita perfecta est, ad quam nos festinanter posse perduci, sola fide, alacri spe, flagrante charitate pręsumendum est. Ergo, inquam, quoniam modus ipse nos admonet, conuiuium aliquo interuallo dierum distinguere, quātas pro viribus possum gratias ago summo & vero deo patri domino liberatori animarum. Deinde vobis qui concorditer inuitati, multis etiam me † cumulastis muneribus. Nam tantum in nostrum sermonem contulistis, vt me negare non possim, ab inuitatis meis esse satiatum. Hic omnibus gaudentibus & laudantibus deum: Quàm vellem, inquit, Trigetius, hoc modo nos quotidie pasceres. Modus, inquam, ille vbique seruandus est, vbique amandus, si vobis cordi † est ad deum reditus noster. His dictis facto disputationis fine discessimus.

D (beside "pueri verbo vtar")

1. Cor. 1.

Ioan. 14.

E (beside "est qui non habet patrem")

**al. animus † animo.*

† Si.

F (beside "mo modo. Quæ tria")

Ambrosius in hymno, Deus creator omniū.

Li. 9. Cōfes. c. 12. & li. 11. cap. 27.

† illud.

† nobis condere.

G

DIVI AVRELII AVGVSTINI

soliloquiorum Libri de cognitione dei & animæ.

Opus mire respicus optimi viri infantiam in Christo. Nam rationem ita loquentem facit cum Augustino, quasi ratio non sit potior Augustini pars. Tolerabilius Seneca fingit rationis & sensus dialogum. Ad hæc, quasi vero duo loquantur homines, in disputationes & libros dissecatur sermo, ne defatigentur: nonnunquam & in sophistica leuiculaq; argutatione imploratur auxilium diuinum. Lectorem requirit patientem & candidum.

Precatio ad deum. Cap. I.

VOLVENTI mihi multa ac varia mecum diu, ac per multos dies sedulo quærenti memetipsum ac bonum meum, quidve mali euitandum esset: ait mihi

H

subito, siue ego ipse, siue alius quis extrinsecus siue intrinsec*, nescio. nã hoc ipsum est quod magnopere scire molior. Ait ergo mihi RATIO. Ecce fac te inuenisse aliquid, cui [cogitata] commendabis vt pergas ad alia? AVG. Memoriæ scilicet. RA. Tanta oe illa est vt excogitata[illa]omnia bene seruet? AVG. Difficile est, immo non potest. RA. Ergo scribendum [est.] Sed quid agis, quod valetudo tua scribendi laborem recusat? Nec ista dictari debẽt, nam solitudinem meram desyderant. AVG. Verum dicis. Itaque prorsus nescio quid agam. RA. Ora saltem, auxilium † quo ad concupita peruenias, & hocipsum literis manda, vt prole† tua fias animosior. Deinde quod inuenis paucis conclusiunculis breuiter collige. Nec modo cures inuitationem turbæ legentium, paucis ista sat erunt ciuibus tuis. AVG. Ita faciam.

Scriptura memoriæ subsidium. Dictat qui non scribit ipse. † salutẽ & auxilium. †pro salute Precatio.

Deus vniuersitatis conditor, præsta mihi primum vt bene te rogem, deinde vt me agam dignum quem liberes, † postremo vt liberes. Deus per quem omnia, quæ per se non essent, tendunt esse. Deus qui oe id quidem quod semuicem perimit, perire permittis. Deus qui de

† exaudias

I

nihilo mundũ istum creasti, omnium quem oculi sentiunt pulcherrimum. Deus qui malum non facis, & facis esse ne pessimum fiat. Deus qui paucis ad id quod vere est refugientibus, ostendis malum nihil esse. Deus per quem vniuersitas etiam cum sinistra parte perfecta est. Deus à quo dissonantia vsq; in extremum nulla est, cum deteriora melioribus concinunt. Deus quem amat omne quod potest amare, siue sciens, siue nesciẽs. Deus in quo sunt omnia, cui tamen vniuersæ creaturæ nec turpitudo turpis est, nec malicia nocet, nec error errat. Deus qui nisi mundos verum scire noluisti. Deus pater veritatis, pater sapiẽtię, pater verę summęq; vitæ, pater beatitudinis, pater boni & pulchri, pater intelligibilis lucis, pater euigilationis atque illuminationis nostræ, pater pignoris quo admonemur redire ad te. Te inuoco deus veritas, in quo & à quo & per quem vera sunt quæ vera sunt omnia. Deus sapientia, in quo & à quo & per quem sapiunt quę sapiunt omnia. Deus vera & summa vita, in quo & à quo & per quẽ viuunt quæ vere summeq; viuunt omnia. Deus beatitudo, in quo & à quo & per quẽ beata sunt quæ beata sunt omnia. Deus bonum & pulchrum, in quo & à quo & per K

Peccatum nihil.

1. Retr. c. 4. 1. sen. dist. 2. cap. 2.

quem bona & pulchra sunt, quæ bona & pulchra sunt omnia. Deus intelligibilis lux, in quo & à quo & per quem intelligibiliter lucent quæ intelligibiliter lucent omnia. Deus cuius regnum est totus mundus quem sensus ignorat, Deus de cuius regno lex etiam in ista regna describitur. *1. Retr. c. 4.* Deus à quo euerti, cadere: in quem conuerti, resurgere: in quo manere, consistere est. Deus à quo exiri emori: in quem redire reuiuiscere: in quo habitare, viuere est. Deus quem nemo amittit nisi deceptus, quem nemo quærit nisi admonitus, quẽ nemo inuenit nisi purgatus. De* quẽ relinquere, hoc est quod perire: quẽ attẽdere, hoc est quod amare: quem videre, hoc est quod habere. Deus cui nos fides excitat, spes erigit, charitas iungit. Deus per quẽ vincimus inimicũ, te deprecor. Deus quẽ accepimus ne omnino periremus. Deus à quo admonemur vt vigilemus. Deus per quẽ à malis bona separamus. Deus per quẽ mala fugimus & bona sequimur. Deus per quem nõ cedimus aduersitatibus. Deus per quẽ bene seruimus & bene dominamur. Deus per quẽ discimus aliena esse quę aliquando nostra, & nostra esse, quę aliquãdo aliena putam*.† *†putabam*

L

Deus per quem malorũ escis atq; illecebris non hæremus. Deus per quẽ nos res minutæ non minuunt. Deus per quem melius nostrum deteriori subiectum nõ est. Deus per quem mors absorbetur in victoriam. Deus qui nos conuertis. Deus qui nos eo quod nõ est exuis, *1. Cor. 15.* & eo quod est induis. Deus qui nos exaudibiles facis. *Precatum.* [Deus qui nos vnis.] Deus qui nos in omnem verita- *Ioan. 16.* tem† inducis. Deus qui † dei nobis omnia bona loque- *†virtutum.* ris, nec insanos * facis, nec à quoquam fieri sinis. Deus **al. infames* qui nos reuocas in viam. Deus qui nos deducis ad ia- *Mat. 7.* nuam. Deus qui facis vt pulsantibus aperiatur. Deus *Ioan. 6.* qui nobis das panem vitæ. Deus per quem sitimus po- *Ioan. 16.* tum, quo hausto nunquam sitimus. Deus qui arguis seculum, de peccato, de iusticia, & de iudicio. Deus per quem nos non mouent qui minime credunt. Deus per quem improbamus eorum errorem, qui animarũ merita nulla esse apud te putant. †Deus per quem non ser- *†credunt.* uimus infirmis & egenis elementis. Deus qui nos pur- *Gal. 4.* gas, & ad diuina præparas præmia, adueni mihi propicius tu. Quicquid à me dictum est, vnus deus tu, tu veni mihi in auxilium, vna æterna vera substantia, vbi nulla discrepantia, nulla confusio, nulla transitio, nul- M

la indigentia, nulla mors. Vbi summa concordia, summa euidentia, summa constantia, summa plenitudo, summa vita. Vbi nihil deest, nihil redundat. Vbi qui gignit, & quem gignit vnum est. Deus cui seruiunt omnia, cui obtemperat omnis bona anima. Cuius le- *Ioan. 10.* gibus rotantur poli, cursus suos sydera peragunt. Sol *1. Retr. c. 4.* exercet diem. Luna temperat noctẽ: omnisq; mundus per dies vicissitudine lucis & noctis, per menses incrementis decrementisq; lunaribus, per annos Veris, æstatis, autumni & hyemis successionibus, per lustra perfectione cursus solaris, per magnos orbes recursu in ortus suos syderum, magnam rerum constantiam quantum sensibilis materia patitur, temporum ordinibus replicationibusque custodit. Deus cuius legibus in æuo stantibus, motus instabilis rerum mutabilium perturbatas esse non sinitur, frenisque circumeuntium seculorum semper ad similitudinem stabilitatis reuocatur: Cuius legibus arbitrium animæ liberum est, bonisq; præmia, & malis pœnæ fixis per omnia necessitatibus distributæ sunt. Deus à quo manant vsque ad nos omnia bona, à quo coërcẽtur vsq; à nobis omnia mala.

A mala. Deus supra quem nihil, extra quē nihil, sine quo nihil est. Deus sub quo totum est, in quo totum est, cū quo totum est. *Gene. 1.* Qui fecisti hominem ad imaginem & similitudinem tuā, quod qui seipsum nouit, agnoscit. Exaudi, exaudi, exaudi me deus meus, domine meus, rex meus, pater meus, causa mea, spes mea, res mea, honor meus, domus mea, patria mea, salus mea, lux mea, vita mea. Exaudi, exaudi, exaudi me more illo tuo paucis notissimo. Iam te solum amo, te solum sequor, te solum quæro, tibi soli seruire paratus sum, quia tu solus iuste dominaris, tui iuris esse cupio. Iube quæso atq; impera quicquid vis, sed sana & aperi aures meas, quibus voces tuas audiam. Sana & aperi oculos meos, quibus nutus tuos videam. Expelle à me insaniā, vt recognoscam te. Dic mihi quà attendam vt aspiciam te, & omnia me spero quæ iusseris esse facturum. Recipe oro fugitiuum tuum domine clementissime pater: Iamiam satis pœnas dederim, satis inimicis tuis, quos sub pedibus habes, seruierim, satis fuerim fallaciarum ludibrium. Accipe me ab istis fugientem famulum tuum, quia & isti me quando à te fugiebam acceperunt alienum. Ad te mihi redeundum esse sentio. Pateat mihi pulsanti

B ianua tua. Quo modo ad te perueniatur, doce me. Nihil aliud habeo quàm voluntatem. Nihil aliud scio nisi fluxa & caduca spernenda esse, certa & æterna requirenda. Hoc facio pater, quia hoc solum noui, sed vnde ad te perueniatur ignoro. Tu mihi suggere, tu ostende; tu viaticum præbe. Si fide te inueniunt qui ad te refugiunt, fidem da. Si virtute, virtutem: si scientia, scientiam. [Auge in me fidem,] Auge † in me † spem, auge charitatem. O admirāda & singularis bonitas tua. Ad te ambio, & quibus rebus ad te ambiatur, à te rursum peto. Tu enim si deseris, peritur hic. Sed non deseris, quia tu es summū bonum, quod nemo recte quæsiuit, & minime inuenit. *Error animi.* Omnis autem recte quæsiuit, quem tu recte quærere fecisti. Fac & me pater, [quærere te,] vendica me ab errore. Quærenti te mihi nihil aliud pro te occurrat. Si nihil aliud desydero quàm te, inueniam te iam quæso pater. Si autem est in me superflui alicuius appetitio, tuipse me munda, & fac idoneum ad videndum te. *Corpus.* Cæterum de salute huius mortalis corporis mei, quandiu nescio quid mihi ex eo vtile sit, vel eis quos diligo, tibi illud committo pater sapientissime atq; optime, & pro eo quod ad tempus admonueris deprecabor.

C Tandem oro excellentissimam clemētiam tuam, vt me penitus ad te conuertas, nihilq; mihi repugnare facias tendenti ad te, iubeàsque me dum hoc ipsum corpus ago atque porto, purum, magnanimum, iustum, prudentemq; esse, *Obstacula.* perfectúmque amatorē perceptorémque sapientiæ tuæ, & dignum habitatione atque habitatorem beatissimi regni tui, Amen. AVG. Ecce oraui deum. *Quid amandum.* RA. Quid ergo scire vis? AVG. Hæc ipsa omnia quæ oraui. RA. Breuiter ea collige.

Cap. II. AVG. Deum & animam scire cupio. RA. Nihil ne plus? AVG. Nihil omnino. RA. Ergo incipe quærere. Sed prius explica quo modo tibi si demonstretur deus, possis dicere, sat est. AVG. Nescio quo modo mihi demonstrari debeat vt dicam sat est: Non enim credo me scire aliquid sic, quo modo scire deum desydero. RA. Quid ergo agimus? Nónne censes prius tibi esse sciendum, quo modo tibi deum scire satis sit, quò cum perueneris non amplius quæras? AVG. Censeo quidem, sed quo pacto fieri possit non video. Quid enim Deo simile vnquam intellexi, vt possim dicere, quo modo hoc intelligo, sic volo intelligere

deum? RA. Qui nondum deum nosti, vnde nosti D nihil te nosse deo simile? AVG. Quia si aliquid deo simile scirem, sine dubio id amarem: nunc autem nihil aliud amo quàm deum & animam, quorum neutrum scio. RA. Non igitur amas amicos tuos? AVG. Quo pacto eos possum amans animam non amare?

RA. Hoc modo ergo & pulices & cimices amas?

AVG. Animam me amare dixi, non animalia.

RA. Aut homines non sunt amici tui, aut eos non amas. Omnis enim homo animal, & animalia te non amare dixisti. AVG. Et homines sunt, & eos amo, non eo quod animalia, sed eo quod homines sunt: id est, ex eo quod rationales animas habent, quas amo, etiam in latronibus. Licet enim mihi in quouis amare rationem, cum illum iure oderim, qui male vtitur eo quod amo. Itaque tanto magis amo amicos meos, quanto magis bene vtuntur anima rationali, vel certe quantum desyderant ea bene vti. RA. Accipio istud. *Cognitio dei.* Sed tamen si quis tibi diceret, faciam te sic deum nosse quo modo nosti Alipium, nónne gratias *Cap. III.* ageres & diceres, satis est? AVG. Agerem quidem gratias, sed satis esse non dicerem. RA. Cur quæso? AVG. Quia deum ne sic quidem noui, quo modo Alipium, E & tamen Alipium non satis noui. RA. Vide ergo ne impudenter velis satis deum nosse, qui Alipium non satis nosti. AVG. Non sequitur. Nam in comparatione syderum quid est cœna mea vilius? & tamen cras quid sim cœnaturus ignoro: quo autem signo luna futura sit, non impudenter me scire profiteor.

RA. Ergo vel ita deum nosse tibi satis est, vt nosti quo cras signo luna cursura sit? AVG. Non est satis. Nam hoc sensibus approbo. Ignoro autem vtrum vel deus, vel aliqua naturæ occulta causa subito lunæ ordinem cursumq; commutet: quod si acciderit, totū illud quod præsumpseram falsum erit. RA. Et credis hoc fieri posse? AVG. Non credo. Sed ego quid sciam quæro, non quid credam. *Credere.* Omne autem quod scimus, recte fortasse etiam credere dicimus: at nō omne quod credimus etiam scimus. *Scire.* RA. Respues igitur in hac causa omne testimonium sensuum? AVG. Prorsus respuo. RA. Quid, illum familiarem tuum quem te adhuc ignorare dixisti, sensu vis noscere, an intellectu? AVG. Sensu quidem quod in eo noui, si tamen sensu aliquid noscitur, & vile est, & satis est. Illam vero partem qua mihi amicus est, id est, ipsum ami- F cum, † intellectu assequi cupio. *† animum.* RA. Potéstne aliter nosci? AVG. Nullo modo. RA. Amicum igitur tuum & vehementer familiarem, audes tibi dicere esse ignotum? AVG. Quíd ni audeam? Illam enim legem amicitiæ iustissimam esse arbitror, qua præscribitur, vt [sicut] non minus, ita nec plus quisque amicum quàm seipsum diligat. Itaque cum memetipsum ignorem, qua potest à me affici contumelia quem mihi esse dixero ignotum, cum præsertim (vt credo) ne ipse quidem se nouerit? RA. Si ergo ista quæ scire vis, ex eo sunt genere quæ intellectus assequitur, cum dicerem impudenter te velle deum scire cum Alipium nescias, non debuisti mihi cœnam tuam & lunam proferre pro simili, si hæc, vt dixisti, ad sensum pertinent.

Sed quid ad nos? Nunc illud responde. *Certa scientia quæ.* Si ea quæ de deo dixerunt Plato & Plotinus vera sunt, satis ne tibi est ita deum scire, vt illi sciebant? *Cap. IIII.* AVG. Non continuo si ea quæ dixerunt vera sunt, etiam scisse illos ea necesse est. Nam multi copiose dicunt quæ nesciunt, vt egoipse omnia quę oraui me dixi scire cupere, quod

G non cuperem si iam scirem. Num igitur eo minus illa dicere potui? Dixi enim, non quæ intellectu comprehendi, sed quæ vndecunque collecta memoriæ mandaui, & quibus accommodaui quantum potui fidem. Scire autem aliud est. R A. Dic quæso, scis ne saltem in geometrica disciplina, quid sit linea? A V G. Istud planè scio. R A. Nec in ista professione vereris Academicos? A V G. Non omnino. Illi enim sapientem errare noluerunt, ego autẽ sapiens nõ sum. Itaque adhuc non vereor earum rerum quas noui scientiam profiteri. Quod si, vt cupio, peruenero ad sapientiam, faciam quod illa monuerit. R A. Nihil renuo, sed vt quærere cœperam, ita vt lineam nosti, nosti etiam pilam quam sphæram nominant? A V G. Noui. R A. Aeque vtrumque nosti, an aliud alio magis aut minus? A V G. Aeque prorsus. Nam in vtroque nihil fallor. R A. Quid hæc, sensibúsne percepisti, an intellectu? A V G. Immo sensus in hoc negocio quasi nauim sum expertus. Nam cum ipsi me ad locum quò tendebam peruexerint, vbi eos dimisi, & iam velut in solo positus, cœpi cogitatione ista voluere, diu mihi vestigia titubarunt. Quare citius mihi videtur in terra posse nauigari, quàm

H geometriam sensibus percipi, quamuis primo discentes aliquantum adiuuare videantur. R A. Ergo istarum rerum disciplina si qua tibi est, non dubitas vocari scientiam? A V G. Non si Stoici sinant, qui scientiam tribuunt nulli nisi sapienti. Perceptionẽ sanè istorum me habere non nego, quam etiam stulticiæ cõcedunt. Sed nec istos quicquam pertimesco. Prorsus hęc quæ interrogasti sciẽtia teneo. Perge modo videã quorsum ista quæris. R A. Ne propera, ociosi sumus. Intentus tantum accipe, ne quid temere concedas. Gaudentem te studeo reddere de rebus quibus nullũ casum pertimescas, & quasi paruum negocium sit, præcipitare iubes? A V G. Ita deus faciat vt dicis. Itaque arbitrio tuo roga, & obiurgato grauius si quicquam tale post hac. R A. Ergo lineam in duas lineas per longum scindi manifestum tibi est nullo modo posse? A V G. Manifestũ. R A. Quid transuersim? A V G. Quid, nisi infinite secari posse? R A. Quid sphæram ex vna qualibet parte à medio, ne duos quidem pares circulos habere posse pariter lucet? A V G. Pariter omnino. R A. Quid linea & sphæra, vnúmne aliquid tibi videntur esse, an quicquam inter se differre. A V G. Quis non videat

De animæ quantitate ca. 5. & 6.

I differre plurimum? R A. At si æque illud atque hoc nosti, & tamen inter se vt fateris plurimum differunt, est ergo differentium rerũ scientia indifferens. A V G. Quis enim negauit? R A. Tu pauloante. Nam cum te rogassem quo modo velles deum nosse, vt posses dicere, satis est, respondisti te ideo nequire hoc explicare, quia nihil haberes perceptum, similiter atque deum cupis percipere, nihil enim te scire deo simile. Quid ergo nunc? Linea vel sphæra similes sunt [deo]? A V G. Quis hoc dixerit? R A. Sed ego quæsiueram, nõ quid tale scires, sed quid scires sic, quo modo deum scire desyderas. Sic enim nosti lineam vt nosti sphæram, cum se non sic habeat linea, vt se habet sphæra. Quamobrem responde vtrum tibi satis sit sic deum nosse, vt pilam illam geometricam nosti: hoc est, ita de deo nihil vt de illa dubitare. A V G. Quæso te quamuis vehementer vrgeas atque conuincas, non audeo tamen dicere ita me velle deum scire vt hæc scio. Non solum enim res, sed ipsa etiam scientia mihi videtur esse dissimilis. Primo, quia [nec] linea & pila tantum inter se differunt, vt tamẽ eorum cognitionem vna disciplina

Dissimiliũ eadem aut par sciẽtia. Cap. V.

[non] contineat: nullus autem geometres deum se do- K cere professus est. Deinde si dei & istarum rerum scientia par esset, tantum gauderem quòd ista noui, quãtum me deo cognito gauisurum esse præsumo. Nunc autem permultum hæc in illius comparatione contemno, vt nonnunquam videatur mihi, si illum intellexero, & modo illo quo videri potest videro, hæc omnia de mea noticia esse peritura. Siquidem nunc præ illius amore iam vix mihi veniunt in mentem. R A. Esto plus te ac multo plus quàm de istis deo cognito gauisurum, rerum tamen non intellectus dissimilitudine: nisi forte alio visu terram, alio serenum cœlum intueris, cum tamen multo plus illius quàm huius aspectus te permulceat. Oculi autem si non falluntur, credo te interrogatum, vtrum tibi tam certum sit terram te videre quàm cœlum, tam tibi certum esse respondere debere, quamuis non tam terræ quàm cœli pulchritudine atque splendore læteris. A V G. Mouet me fateor hæc similitudo, adducórque vt assentiar quantum in suo genere à cœlo terram, tantum ab intelligibili dei maiestate spectamina illa disciplinarum vera & certa differre. R A. Bene moueris. Promittit enim ratio quæ tecum loquitur, ita se demonstraturam deum tuæ menti, vt oculis sol demonstratur. Nam mentes quasi sui sunt sensus L animæ: † disciplinarum autem quæque certissima talia sunt, qualia illa quę sole illustrantur vt videri possint, veluti terra est, atque terrena omnia: deus autem est ipse qui illustrat. Ego autem ratio ita sum in mentibus, vt in oculis est aspectus. Non enim hoc est habere oculos quod aspicere, aut item hoc est aspicere, quod videre. Ergo animæ tribus quibusdam rebus opus est: vt oculos habeat quibus iam bene vti possit, vt aspiciat, vt videat. Oculus animę mens est † ab omni labe corporis pura, id est, à cupiditatibus rerum mortalium iam remota atque purgata: Quod ei nihil aliud præstat quàm fides primo. Quod enim adhuc ei demonstrari non potest viciis inquinatæ atque ægrotanti, quia videre nequit nisi sana, si non credat aliter se esse visuram, non dat operam suæ sanitati. Sed quid si credat quidem ita se rem habere vt dicitur, atque ita se si videre potuerit esse visuram, sanari se tamen posse desperet, nónne se prorsus abiicit atque contemnit, nec præceptis medici obtemperat? A V G. Omnino ita est, præsertim quia ea præcepta necesse est vt morbus dura sentiat. R A. Ergo fidei spes adiucienda est. A V G. Ita credo.

Sensus animæ quib⁹ percipit deũ.

Ca. VI.

† al. Nã mẽtes quasi sui sunt oculi sensus aĩæ:

† Oculi sani mens est

R A. Quid si & credat ita se habere omnia, & se speret posse sanari, ipsam tamen quæ promittitur lucem non amet, non desyderet, suisque tenebris quæ iam consuetudine iucundæ sunt, se arbitretur debere interim esse contentam, nónne medicum illum nihilominus respuit? A V G. Prorsus ita est. R A. Ergo tertia charitas necessaria est. A V G. Nihil omnino tam necessarium. R A. Sine tribus istis igitur anima nulla sanatur, vt possit deum suum videre, id est, intelligere. Cum ergo sanos habuerit oculos, quid restat? A V G. Vt aspiciat. R A. Aspectus animæ, ratio est: Sed quia non sequitur, vt omnis qui aspicit videat, aspectus rectus atque perfectus, id est, quem visio sequitur, virtus vocatur: Est enim virtus vel recta vel perfecta ratio. Sed & ipse aspectus quamuis [iam] sanos oculos conuertere in lucem non potest, nisi tria illa permaneant: Fides, qua credatur ita se rem habere, ad quam conuertendus aspectus est, vt visa * faciat beatum: Spes, qua cum bene aspexerit, se visurum esse præsumat: Charitas, qua videre perfruique desyderet.

M

** al. visio. † visa.*

A deſyderet. Iã aſpectum ſequitur ipſa viſio, (dei) qui eſt finis aſpectus, non quod iã non ſit, ſed quod nihil amplius habeat quò ſe intẽdat: Et hęc eſt vere perfecta virtus, ratio perueniens ad finẽ ſuum, quam beata vita cõſequitur. Ipſa autem viſio, intellectus eſt ille qui in anima eſt, qui conficitur ex intelligente & eo quod intelligitur: vt in oculis videre quod dicitur, ex ipſo ſenſu conſtat atque ſenſibili, quorum detracto quolibet, videri nihil poteſt.

Fides, ſpes, charitas, quo modo neceſſaria.
Cap. VII.

Ergo cum animę deũ videre, hoc eſt, deum intelligere contigerit, videamus vtrum adhuc ei tria illa ſint neceſſaria. Fides quare ſit neceſſaria, cum iam videat? Spes nihilominus, quia iam tenet? Charitati vero non ſolum nihil detrahitur, ſed additur etiam plurimum. Nam & illã ſingularem veramq́; pulchritudinem cum viderit, plus amabit, & niſi (ingenti) amore oculum infixerit, nec ab aſpiciendo vſpiam declinauerit, manere in illa beatiſsima viſione non poterit. Sed dum in hoc corpore eſt anima, etiam ſi pleniſsime videat, hoc eſt, intelligat deum, tamen quia etiam corporis ſenſus vtuntur opere proprio, nihil quidem valente ad fallendum, non tamen nihil agente, † poteſt adhuc dici fides ea qua is reſiſtitur, & illud potius verũ eſſe creditur.

† al. ſi nihil quidem valent ad fallendum, non tamen nihil ad abigendũ.

B Itẽ quia in iſta vita, quamquam deo intellecto anima iam beata ſit, tamen (quia) multas moleſtias corporis ſuſtinet, ſperandum eſt, ei poſt mortem omnia iſta incommoda non futura. Ergo nec ſpes dum in hac eſt vita, animã deſerit. Sed cum poſt hanc vitam tota ſe in deum collegerit, charitas reſtat qua ibi teneatur. Nam neque dicendo eſt, fidem habere quod illa ſint vera, quãdo nulla falſorum interpellatione ſolicitatur, neque quicquam ſperandum ei reſtat, cum totum ſecura poſſideat. Tria igitur ad animam pertinẽt, vt ſana ſit, vt aſpiciat, vt videat: Alia vero tria, fides, ſpes, & charitas, primum † illorum trium & ſecundum † ſemper ſunt neceſſaria, tertium † verò in hac vita omnia poſt hanc vitã ſola charitas.

† primo. † ſecundo. † tertio.

Quæ ad cognoſcendum deum neceſſaria.
Cap. VIII.
ἐτᾳ φίμεκ-τα.

Nunc accipe quantum præſens tempus expoſcit ex illa ſimilitudine ſenſibilium, etiam de deo aliquid nunc me docentem. Intelligibilis nempe deus eſt, intelligibilia etiam illa diſciplinarum ſpectamina, tamẽ plurimum differunt: Nã & terra viſibilis, & lux: ſed terra niſi luce illuſtrata videri non poteſt. Ergo & illa quæ in diſciplinis traduntur, quæ quiſquis intelligit, verißima eſſe nulla dubitatione concedit, credendum eſt ea non poſſe intelligi, niſi ab alio quaſi ſuo ſole illuſtrentur.

C Ergo quomodo in hoc ſole tria quædam licet animaduertere, quod eſt, quod fulget, quod illuminat: ita in illo ſecretiſſimo deo quem vis intelligere, tria quædam ſunt: quod eſt, quod intelligitur, & quod cætera facit intelligi.

Eſſe, lucere, & illuminare.

Hæc duo, id eſt, teipſum & deum vt intelligas, docere te audeo: Sed reſponde quo modo hæc acceperis, vt probabilia, an vt vera? A V G. Planè vt probabilia, & in ſpem quod fatendum eſt maiorem ſurrexi: Nam præter illa duo de linea & pila, nihil abs te dictũ eſt, quod me ſcire audeam dicere. R A. Non eſt mirandum: Non enim quicquam eſt adhuc ita expoſitum, vt abs te ſit flagitanda perceptio.

Amor noſtri.
Cap. IX.

Sed quid moramur? Aggrediẽda eſt via: Videamus tamen, quod pręcedit omnia, vtrum ſani ſimus. A V G. Hoc tu videris, ſi vel in te, vel in me aliquantũ aſpicere potes: Ego quærenti ſi quid ſentio reſpondebo. R A. Amás ne aliquid præter tui dei ſcientiam? A V G. Poſſem reſpondere, nihil me amare amplius pro eo ſenſu qui mihi nunc eſt, ſed tutius reſpondeo, neſcire me. Nã ſæpe mihi vſu venit, vt cum alia nulla te me crederem commoueri, veniret tamen

D aliquid in mentẽ, quod me multo aliter atq́; præſumpſeram pungeret. Item ſæpe quamuis in cogitationem res aliqua incidens non me peruellerit, re vera tamen veniens perturbauit plus quam putabam. Sed modo videor mihi tribus tantum rebus poſſe commoueri, metu amiſsionis eorum hominum quos diligo, metu doloris, metu mortis. R A. Amas ergo & vitam tecũ chariſsimorum tuorum, & bonam valetudinem tuam, & vitam tuam ipſam in hoc corpore: Neque enim aliter amiſsionem horum metueres. A V G. Fateor, ita eſt.

R A. Modo ergo quod non omnes tecum ſunt amici tui, & quod tua valetudo minus integra eſt, facit animo nonnullam ægritudinem: Nã & id eſſe conſequẽs video. A V G. Recte vides, negare non poſſum.

R A. Quid ſi te repente ſano eſſe corpore ſentias & probes, tecumq́; omnes quos diligis concorditer, liberali ocio frui videas, nónne aliquantum tibi etiam lætitia geſtiendum ſit? A V G. Vere aliquantum, imò ſi hæc pręſertim, vt dicis, repente prouenerint, quãdo me capiã, quando id genus gaudij vel diſſimulare permittar? R A. Omnibus igitur adhuc morbis animi & perturbationibus agitaris.

E Quænam ergo talium oculorũ impudentia eſt, velle illum ſolem videre? A V G. Ita concluſiſti, quaſi prorſus non ſentiam quãtum ſanitas mea promouerit, aut quid peſtium receſſerit, quantúmque reſtiterit.

Amor rerũ corporis & externarũ.
Cap. X.

Fac me iſtud cõcedere: Nónne vides hos corporis oculos etiam ſanos luce ſolis iſtius ſępe repercuti & auerti, atque ad illa ſua obſcura confugere? Tu autẽ quid promoueris cogitas, quid velis videre nõ cogitas. Et tamen tecum hocipſum diſcutiam quid profeciſſe nos putas. Diuitias nullas cupis? A V G. Hoc quidem non nunc primum. Nam cum triginta tres annos agam, quatuordecim fere anni ſunt ex quo iſta cupere deſtiti, nec aliud quicquam in his ſi quo caſu offerrentur, præter neceſſarium victum liberalemq́; vſum cogitaui. Prorſus mihi vnus Ciceronis liber facillime perſuaſit, nullo modo appetendas eſſe diuitias, ſed ſi prouenerint, ſapientiſſime atque cautiſſime adminiſtrandas. R A. Quid honores? A V G. Fateor eos modo, ac penè his diebus cupere deſtiti.

li. 3. contra Acad. ca. 20.
li. 3. Cõfeß. cap. 4.
De beata vita in præfatione.

R A. Quid vxor? Nónne te delectat interdũ pulchra, pudica, morigera, literata, vel quę abs te facile poſſit erudiri, afferẽs etiam dotis tantum, quoniam contẽnis diuitias, quantum eam prorſus nihilo faciat onoroſam ocio tuo,

F prę ſertim ſi ſperes certusq́; ſis nihil ex ea te moleſtiæ eſſe paſſurum? A V G. Quantum velis licet eam pingere atque cumulare bonis omnibus, nihil mihi tam fugiendum quàm concubitum eſſe decreui: Nihil eſſe ſentio quod magis ex arce deiiciat animum virilem q̃ blandimenta fœminea, corporumq́; ille contactus ſine quo vxor haberi non poteſt.

Coitus.
lib. 6. Confeſſ. ca. 13.

Itaque ſi ad officium pertinet ſapientis (quod nondum comperi) dare operam liberis, quiſquis rei huius tantum gratia concumbit, mirandus mihi videri poteſt, at vero imitandus nullo modo: Nam tentare hoc periculoſius eſt, q̃ poſſe fœlicius. Quãobrem ſatis, vt credo, iuſte atq́; vtiliter pro libertate animæ meæ mihi imperaui, non cupere, non quærere, non ducere vxorem. R A. Non ego nunc quæro quid decreueris, ſed verũ adhuc lucteris, an vero iã ipſam libidinem viceris? Agitur enim de ſanitate oculorum tuorum. A V G. Prorſus nihil huiuſmodi quęro, nihil deſydero, etiam cum horrore atq́; aſpernatione talia recordor. Quid vis amplius? Et hoc mihi bonum indies creſcit. Nam quanto augetur ſpes videndę illius, cui vehementer æſtuo pulchritudinis, tanto ad

illam

G illam totus amor voluptasq; conuertitur. R A. Quid ciborum iucunditas, quantæ tibi curæ est? A V G. Ea quæ statui non edere, nihil me commouent: iis autem quę non amputaui, delectari me pręsentibus fateor, ita tamẽ vt sine vlla permotione animi, vel visa, vel gustata subtrahantur. Cum autem nõ assunt prorsus, non audet hæc appetitio se inserere ad impedimentum cogitationibus meis: sed omnino siue de cibo & potu, siue de balneis, cæteraq; corporis voluptate nihil iterroges. Tantum ab ea peto, quantum in valetudinis opem cõferri potest. R A. Multũ profecisti: Ea tamen quæ restant ad videndam illam lucem, plurimum impediũt. Sed molior aliquid quo mihi videtur facile ostẽdi, aut nihil edomandum nobis remanere, aut nihil nos omnino profecisse, omniũq; illorũ quæ resecta credimus tabem manere. Nam quæro abs te, si tibi persuadeatur aliter cum multis charissimis tuis te in studio sapientię non posse viuere, nisi ampla res aliqua familiaris necessitates nostras sustinere possit, nõnne desyderabis diuitias & optabis? A V G. Assentior. R A. Quid si etiam illud appareat, & multis te persuasurum esse sapiẽtiam,

Cibus.

li. 10. Confess. ca. 31.

Extrema commoda nõ ꝓpter se, sed ꝓpter alia vera bona possũt admitti verius quàm expeti.

Cap. XI.

H si tibi de honore authoritas creuerit, eosq; ipsos familiares tuos non posse cupiditatibus suis modum imponere, seq; totos conuertere ad quærendũ deum, nisi & ipsi fuerint honorati, idq; nisi per tuos honores dignitatemq; fieri non posse, nõnne ista etiam desyderanda erunt, & vt proueniant magnopere instandum? A V G. Ita est vt dicis. R A. Iam de vxore nihil disputo: fortasse enim non potest vt ducatur existere talis necessitas: quãquã si eius amplo patrimonio certum sit sustentari posse omnes quos tecum in vno loco viuere ociose cupis, ipsa etiam concorditer id sinente, præsertim si generis nobilitate tanta polleat, vt honores illi quos esse posse necessarios iam dedisti, per eam facile adipisci possint, nescio vtrum pertineat ad officiũ suum ista contemnere. A V G. Quando ego istud sperare audeam? R A. Istud dicis, quasi ego nunc requiram quid speres. Non quæro quid negatũ non delectet, sed quid delectet oblatum. Aliud est enim exhausta pestis, aliud consopita. Ad hoc enim valet quod à quibusdam doctis viris dictum est, ita omnes stultos insanos esse, vt male olere omne cœnum, non semper commoueri sen

I tias †. Multum interest vtrum animi desperatione obruatur cupiditas, an sanitate pellatur. A V G. Quamquam tibi respondere non possim, nũquam tamen mihi persuadebis, vt hac affectione mentis, qua nunc me esse sentio, nihil me profecisse arbitror. R A. Credo propterea tibi hoc videri, quia quanuis ista optare posses, non tamen propter seipsa, sed propter aliud expetenda viderentur. A V G. Hoc est quod dicere cupiebam: Nam quando desyderaui diuitias, ideo desyderaui vt diues essem, honorèsque ipsos, quorum cupiditatem modo me perdomuisse respondi, eorum nescio quo nitore delectatus volebam: Nihílque aliud in vxore semper attendi cum attendi, nisi quam mihi efficeret cum bona fama voluptatem. Tunc erat istorum in me vera cupiditas, nũc ea omnia prorsus aspernor. Et si ad illa quæ cupio non nisi per hæc mihi transitus eatur, non amplectenda hæc appeto, sed subeo toleranda. R A. Optime omnino: Nam nec ego vllarum rerum vocandam puto cupiditatem, quæ propter aliud requirũtur. Sed quæro abs te, cur eos homines quos diligis, vel viuere, vel tecum viuere cupias? A V G. Vt animas nostras, & deum simul concorditer inquiramus. Ita enim facile cui priori contingit inuentio, cæ-

† al. q̃d non semper, sed dũ commoues sentias.

Nihil expetẽdum, nisi quatenꝰ cũ ducit ad

teros eò sine labore perducit. R A. Quid si nolunt K hæc illi quærere? A V G. Persuadebo vt velint. R A. Quid si non posis, vel quod se inuenisse iam, vel quòd ista non posse inueniri arbitrantur, vel quòd aliarum rerum curis & desyderio præpediuntur? A V G. Habebo eos, & ipsi me sicut possumus. R A. Quid si te ab inquirendo etiam impediat eorum præsentia? Nonne laborabis atque optabis, si aliter esse non possunt, non tecum esse potius quàm sic esse? A V G. Fateor, ita est vt dicis. R A. Non igitur eorum vel vitam, vel pręsentiam propter seipsam, sed propter inueniendam sapientiam cupis? A V G. Prorsus assentior. R A. Quid? ipsam vitam tuam si tibi certum esset impedimento esse ad comprehendendam sapientiam, velles eam manere? A V G. Omnino eam fugerem. R A. Quid si docereris tam te relicto isto corpore quàm in isto constitutum, posse ad sapientiam peruenire, curares vtrum hic, an in alia vita eo quod diligis fruereris?

summũ bonum: nihil horrẽdum, nisi quatenꝰ auocat.

Cap. XII.

A V G. Si nihil me peius excepturum intelligerem, quod retro ageret ab eo quò progressus sum, non curarem. R A. Nunc ergo propterea mori times, ne aliquo peiore malo inuoluaris, quo tibi auferatur diuina cognitio. A V G. Non solum ne auferatur timeo, si L quid forte percepi, sed etiã ne intercludatur mihi aditus eorum quibus percipiendis inhio, quamuis quod iam teneo, mecum mansurum sit. † R A. Non igitur & vitam istam propter seipsam, sed propter sapiẽtiam vis manere. A V G. Sic est. R A. Dolor corporis restat, qui te fortasse vi sua commouet. A V G. Et ipsum non ob aliud vehementer formido, nisi quia me impedit à quærẽdo. Quamquam enim acerrimo his diebus dentium dolore torquerer, non quidem sinebar animo voluere, nisi ea quæ iam forte didiceram, à discendo autem penitus impediebar, ad quod mihi tota intentione animi opus erat: Tamen mihi videbatur, si se ille mentibus meis veritatis fulgor aperiret, aut me nõ sensurum fuisse illum dolorem, aut certe pro nihilo toleraturum. Sed quia & si nihil maius aliquando pertuli, tamen sępe cogitans quanto grauiores possint accidere, cogor interdum Cornelio Celso assentiri, qui ait: Summum bonum esse sapiẽtiam, summum autem malũ dolorem corporis. Nec eius ratio mihi videtur absurda: Nam quoniam duabus, inquit, partibus com- M positi sumus, ex animo scilicet & corpore: quarum prior pars est animus melior, deterius corpus est, summũ bonum est melioris partis optimum, summum autem malum pessimum deterioris. Est autem optimũ in animo sapiẽtia, est in corpore pessimum dolor. Summum igitur bonum hominis sapere, summum malum dolere, sine vlla (vt opinor) falsitate concluditur. R A. Posterius ista videbimus. Aliud enim fortasse nobis ipsa ad quam peruenire nitimur sapiẽtia persuadebit. Si autẽ hoc esse verum ostenderit, hanc de summo bono & summo malo sententiam sine dubitatione tenebimus.

† putem.

Cornelij Celsi sententia.

Nunc illud quærimus, qualis sis amator sapientiæ, quam castissimo conspectu atq; amplexu, nullo interposito velamento, quasi nudam videre ac tenere desyderas, qualem se illa nõ sinit, nisi paucissimis & electissimis amatoribus suis. An vero si alicuius pulchræ fœminæ amore flagrares, iure se tibi nõ daret, si aliud abs te quicquam præter se amari comperisset: sapientiæ se tibi castissima pulchritudo, nisi solam arseris demonstrabit? A V G. Quid ergo adhuc suspendor infœlix, & cruciatu miserabili differor? Iam certe ostendi nihil aliud me amare: siquidem quod nõ propter se amatur,

Quo modo & quibus gradibus perspiciatur sapientia.

Cap. XIII.

non

A non amatur. Ego autem solam propter se amo sapien-
Ver⁹ amor. tiam, cętera vero vel adesse mihi volo, vel deesse timeo
propter ipsam: vitam, quietem, amicos. Quem modum
autem potest habere illius pulchritudinis amor, in qua
nō solum non inuideo cæteris, sed etiā plurimos quæ-
ro qui mecum appetant, mecū inhient, mecū teneant,
mecumq; perfruantur, tantum mihi amici futuri, quan
to erit nobis amata communior. RA. Prorsus tales es-
se amatores sapientiæ decet. Tales quærit illa cuius ve-
re casta est, & sine vlla contaminatione cōiunctio. Sed
1. Retract. cap. 4. non ad eam vna via peruenitur. Quippe pro sua quisq;
sanitate ac firmitate cōprehendit illud singulare ac ve-
rissimū bonū. Lux est quędā ineffabilis & incomparabi
†incomprehensibilis. lis† mētiū. Lux ista vulgaris nos doceat quantū potest,
quo modo se illud habeat. Nam sunt nōnulli oculi tā
sani & vegeti, qui se mox vt aperti fuerint, in ipsum so-
lē sine vlla trepidatione conuertant. His quodā modo
†lux sanitas. ipsa sanitas lux† est, nec doctore† indigēt, sed sola for-
†doctore. tasse admonitione. His credere, sperare, amare satis est.
Alij vero ipso quē videre vehementer desyderant, ful-
gore feriuntur, & eo nō viso sæpe in tenebras cum de-
B lectatione redeunt. Quibus periculosum* est, quamuis
**al. perniciosum.* iam talibus vt sani recte dici possint, velle ostendere
quod adhuc videre non valent. Ergo isti exercēdi sunt
prius, & eorum amor vtiliter differendus atque nutri-
endus est. Primo enim quædam illis demonstranda
sunt quæ nō per se lucent, sed per lucē videri possunt,
vt vestis, aut paries, aut aliquid horū. Deinde quod nō
per se quidem, sed tamen per illam lucem pulchrius ef
fulgeat, vt aurum, argentum, & similia, nec tamen ita
radiatum vt oculos lædat. Tunc fortasse terrenus iste
ignis modeste demonstrādus est, deinde sydera, dein-
de luna, deinde auroræ fulgor, & albescētis cœli nitor.
In quibus seu citius seu tardius, siue per totum ordinē,
siue quibusdam contemptis, pro sua quisq; valetudine
assuescens, sine trepidatione & cum magna voluptate
solē videbit. Tale aliquid sapientiæ studiosissimus, nec
acute iam tamen videntibus, magistri optimi faciunt.
Nam ordine quodam ad eam peruenire bonæ discipli
nę officium est, sine ordine autem vix credibilis fœlici
tatis. Sed hodie satis vt puto scripsimus, parcendum est
C valetudini. AVG. Et alio die. Da quæso, inquam, iā
Ipsa sapientia medeā oculis, vt videri possit. si potes illum ordinem. Duc age quà vis, per quæ vis,
quo modo vis. Impera quęvis dura, quęlibet ardua, quę
tamen in mea potestate sint, per quę me quò desydero,
peruenturum esse non dubitem. RA. Vnum est quod
tibi possum præcipere, nihil plus noui. Penitus esse ista
Cap. XIIII. sensibilia fugienda, cauendúmq; magnopere dum hoc
corpus agimus, ne quo eorum visco pennæ nostræ im-
pediantur, quibus integris perfectisq; opus est, vt ad il-
lam lucem ab his tenebris euolemus: quæ se non osten
dere quidem dignatur in hac cauea inclusis, nisi tales
fuerint vt ista vel effracta, vel dissoluta, possint in auras
suas euadere. Itaq; quando fueris talis vt nihil te pror-
sus terrenorum delectet, mihi crede, eodem momento,
eodem puncto temporis videbis quod cupis. AVG.
Quando istud erit oro te? Nun enim puto posse mihi
hęc in summum venire contemptum, nisi videro illud
in cuius comparatione ista sordescant. RA. Hoc mo-
do posset & iste oculus corporis dicere, tum tenebras
non amabo cum solem videro. Videtur enim quasi &
hoc ad ordinem pertinere, quod longe est secus. Amat
enim tenebras, eo quod sanus non est: Solem autem nisi sa
nus videre non potest. Et in eo sæpe fallitur animus, vt
sanum se putet & sese iactet: Et quia nondum videt,
veluti iure conqueritur. Nouit autem illa pulchritudo D
quando se ostendat. Ipsa enim etiam medici fungitur
munere, meliusq; intelligit qui sint sani, quàm iidem
ipsi qui sanantur. Nos autem quantum emerserimus, vi
demur nobis videre: quantum autem mersi eramus, &
quo progressi fueramus, nec cogitare nec sentire per-
mittimur, & in comparatione grauioris morbi sanos
esse nos credimus. Nōnne vides quàm veluti securi he-
sterno die pronunciaueramus, nulla iam nos peste de-
tineri, nihilq; amare nisi sapientiam: cætera verò non
nisi propter istam quærere aut velle? Quàm tibi sordi-
dus, q̄ fœdus, quàm execrabilis, quàm horribilis com-
plexus fœmineus videbatur, quando inter nos de vxo-
ris cupiditate quęsitum est. Certe ista nocte vigilantes,
cum rursus eadem nobiscum ageremus, sensisti quàm
te aliter quàm præsumpseras imaginatę illæ blandicię,
& amara suauitas titillauerit, longe quidem longe mi-
nus quàm solet, sed item longe aliter quàm putaueras:
vt tibi secretissimus ille medicus vtrumq; demonstra-
ret, [videresq;] & vnde cura eius euaseris, & quid curan
dum remaneat. AVG. Tace obsecra tace. Quid cru- B
cias, quid tantum fodis alteq; descendis? Iam flere non
duro, iamiam nihil promitto, nihil præsumo, ne me de
istis rebus interroges. Certe dicis quod ille ipse quem
viderę ardeo nouerit quādo sim sanus, faciat quod pla
cet: quando placet sese ostendat: iam me totum eius cle
mentiæ curæq; committo. Semel de illo credidi, quod
sic erga se affectos subleuare non cesset. Ego nihil de
mea sanitate, nisi cum illam pulchritudinem videro,
pronunciabo. RA. Prorsus nihil aliud facias. Sed
iam cohibe te à lachrymis, & stringe animum. Multū
omnino fleuisti, & hoc omnino morbus iste pectoris
tui grauiter accipit. AVG. Modum vis habere la-
chrymas meas, cum miseriæ meæ modum non videā:
aut valetudinem corporis consyderare me iubes, cum
ego ipse tabe confectus sim? Sed quæso te si quid in me
vales, vt me tentes per aliqua cōpendia ducere, vt vel
vicinitate [nonnulla] lucis illius quam si quid profeci
tolerare iam possum, pigeat me oculos referre ad illas
tenebras, quæ reliquiis suis†, si tamen reliquiæ† dicen- *†quas reliqui.*
dæ sunt, [quæ] cæcitati meæ adhuc blandiri audent.
RA. Concludamus si placet hoc primum volumen, *† relicta.*
vt iam in secundo aliquem quæ commoda occurrerit F
aggrediamur viā. Non enim huic affectioni tuę à mo-
derata exercitatione cessandum est. AVG. Non si- *Anima*
nam omnino concludi hunc libellum, nisi mihi mo- *quo modo*
dicum quo intentus sim de vicinia lucis aperueris. *cognoscitur*
RA. Gerit tibi ille medicus morem. Nam nescio quis *Cap. XV.*
me quo te ducam fulgor inuitat & tangit. Itaque acci-
pe intentus. AVG. Duc oro te, ac rape quò vis.
RA. Animam te certe dicis, & deum velle cognos-
cere? AVG. Hoc est totum negocium meum. RA.
Nihil me amplius? AVG. Nihil prorsus. RA.
Quid? veritatem non vis comprehendere? AVG.
Quasi vero possim hæc nisi per illam cognoscere.
RA. Ergo prius ipsa cognoscenda est per quam pos-
sunt illa cognosci. AVG. Nihil abnuo. RA. Pri-
mo itaque illud videamus, cum duo verba sint veritas
& verum, vtrum tibi etiam res duæ istis verbis signifi-
cari, an vna videatur? AVG. Duæ res videntur.
Nam vt aliud est castitas, aliud castum, & multa in
hunc modum, ita credo aliud esse veritatem, & aliud
quod verum dicitur. RA. Quid horum duorum pu-
tas esse præstantius? AVG. Veritatem opinor. Non
enim casto castitas, sed castitate fit castum: Ita etiam si
quid

G quid verum est, veritate vtique verum est. RA. Quid cum castus aliquis moritur, censes mori etiam castitatem? AVG. Nullo modo. RA. Ergo cum interit aliquid quod verum est, non interit veritas. AVG. Quo modo autem interit aliquid verum? Nõ enim video. RA. Miror te istud quęrere: Nónne ante oculos nostros milia rerum videmus interire? Nisi forte putas hanc arborem, aut esse arborem, sed veram non esse, aut certe interire non posse. Quamuis enim non credas sensibus, posisq; respondere, ignorare te prorsus, vtrum arbor sit, tamẽ illud non negabis (vt opinor) veram esse arborem, si arbor est: Non enim hoc sensu, sed intelligentia iudicatur. Si enim falsa arbor est, non est arbor: Si autem arbor est, vera sit necesse est. AVG.

πάρεργον Concedo istud. RA. Quid illud alterum: Nónne concedis hoc genus rerum esse arborem, quod nascatur & intereat? AVG. Negare non possum. RA. Concluditur ergo aliquid quod verum sit, interire. AVG. Non contrauenio. RA. Quid illud? Nónne tibi videtur intereuntibus rebus veris veritatem non interire, vt non mori casto mortuo castitatem? AVG. Iam & hoc concedo, & magnopere: quid moliaris expecto.

H RA. Ergo attende. AVG. Istic sum. RA. Verá ne tibi videtur ista sententia: Quicquid est, alicubi esse cogitur? AVG. Nihil me sic ducit ad consentiendum. RA. Fateris autem esse veritatem? AVG. Fateor. RA. Ergo vbi sit necesse est quæramus: Non est enim in loco: Nisi forte aut esse in loco aliquid aliud pręter corpus, aut veritatem corpus esse arbitraris.

AVG. Nihil horum puto. RA. Vbinam igitur illam esse credis? Non enim nusquam est, quam esse concedimus. AVG. Si scirem vbi esset, nihil fortasse amplius quærerem. RA. Saltem vbi non sit, potes cognoscere? AVG. Si commemores, fortasse potero.

RA. Non est certe in rebus mortalibus. Quicquid enim est, non potest manere, si nõ maneat illud in quo est. Manere autem, etiam rebus veris intereuntibus, veritatem pauloante concessum est. Non igitur est veritas in rebus mortalibus. Est autem veritas, & non est

1. Retract. cap. 4. nusquam. Sunt igitur res immortales. Nihil autem verum in quo veritas non est. Conficitur itaque non esse vera nisi quæ sunt immortalia. Et omnis falsa arbor non est arbor, & falsum lignum non est lignum, & falsum argentum non est argẽtum, & omnino quicquid

I falsum est, non est. Omne autem quod verum non est, falsum est. Nulla igitur recte dicuntur esse, nisi immortalia. Hanc tu tecum ratiunculam diligenter consydera, ne quid tibi concedendum non esse videatur. Si enim rata est, totum negocium penè cõfecimus: Quod in alio fortasse libro melius apparebit. AVG. Habeo gratiam & ista mecum, atque adeo tecum quando in silentio sumus diligenter cauteq; retractabo, si nullę se tenebræ immittant, suámque etiam quod vehementer

Fiducia erga deum. formido, mihi faciant delectationem. RA. Constanter deo crede, eiq; te totum committe quãtum potes. Noli esse velle quasi proprius & in tua potestate, sed eius clementissimi & vtilissimi domini te seruum esse profitere. Ita enim te ad se subleuare non desinet, nihilque tibi euenire permittet, nisi quod tibi prosit, etiam si nescias. AVG. Audio, credo, & quantum possum obtempero, plurimúmque ipsum deprecor, vt plurimum possim, nisi quid forte amplius à me desyderas. RA. Bene habet interim, facies postea quicquid iam visus ipse pręcepit.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponensis Episcopi, Soliloquiorum Liber secundus. K

De immortalitate hominis. Cap. I.

SATIS intermissum est opus nostrum, & impatiens est animus, nec lachrymis modus fit, nisi amori detur quod amatur. RA. Quare aggrediamur librum secundum. AVG. Aggrediamur. RA. Credamus deum affuturũ. AVG. Credamus sanè, si vel hoc in potestate nostra est. RA. Potestas nostra ipse est. Itaque ora breuissime ac perfectissime quantum potes. AVG. Deus semper idem, nouerim me, nouerim te: Oratum est. RA. Tu qui vis te nosse, scis esse te? AVG. Scio. RA. Vnde scis? AVG. Nescio. RA. Simplicem te sentis, àn ne multiplicem? AVG. Nescio. RA. Moueri te scis? AVG. Nescio. RA. Cogitare scis? AVG. Scio. RA. Ergo verum est cogitare te. AVG. Verum. RA. Immortalem te esse scis? AVG. Nescio. RA. Horum omnium quæ L te nescire dixisti, quid scire prius mauis? AVG. Vtrum immortalis sim. RA. Viuere igitur amas? AVG. Fateor. RA. Quid cum te immortalem esse didiceris, satis ne erit? AVG. Erit id quidem magnum, sed id mihi paruum. RA. Hoc tamen quod paruum est quantum gaudebis? AVG. Plurimum. RA. Nihil iam flebis? AVG. Nihil omnino. RA. Quid si ipsa vita talis esse inueniatur, vt in ea tibi nihil amplius quàm nosti nosse liceat, temperabis à lachrymis? AVG. Imò tantum flebo vt vita nulla sit. RA. Non igitur viuere propter ipsum viuere amas, sed propter scire. AVG. Cedo conclusioni. RA. Quid si eadem ipsa rerum scientia miserum faciat? AVG. Nullo id quidem pacto fieri posse credo. Sed si ita est, nemo esse beatus potest: Non enim nunc aliunde sum miser, nisi rerum ignorantia: Quod si & rerum scientia miserum facit, sempiterna miseria est. RA. Iam video totum quod cupis: Nam quoniã neminem scientia miserum esse credis, ex quo probabile est, vt intelligentia efficiat beatum: Beatus autem nemo nisi viuens, & nemo viuit qui non est. Esse M vis, viuere & intelligere, sed esse vt viuas, viuere vt intelligas. Ergo esse te scis, viuere te scis, intelligere te scis. Sed vtrum ista semper futura sint, an nihil horum futurum sit, an maneat aliquid semper, & aliquid intercidat, an minui & augeri hæc possint, cum omnia mansura sint, nosse vis. AVG. Ita est. RA. Si igitur probauerimus semper nos esse victuros, sequetur etiam semper futuros. AVG. Sequetur. RA. Restabit quærere de intelligendo. AVG. Manifestissimum ordinem video atque breuissimum. RA. Hic ergo esto nunc vt interroganti caute firmèque respondeas.

Veritas perpetua. Cap. II.

AVG. Istic sum. RA. Si manebit semper mundus iste, verum est mundum semper mansurum esse? AVG. Quis hoc dubitet? RA. Quid si non manebit? Nónne ita verum est mundum non esse mansurum? AVG. Nihil resisto. RA. Quid cum interierit si interiturus est, nónne tunc id erit verum, mundum interisse? Nam quamdiu verum non est, mundum occidisse, non occidit: Repugnat igitur vt mundus occiderit, & verum non sit, mundum occidisse. AVG. Et hoc concedo. RA. Quid illud? Videtúrne tibi verum aliquid esse posse vt veritas non sit? AVG. Nullo modo. RA. Erit igitur veritas etiam si mundus intereat.

AVG.

ὡς σοφιστικῶς. †putas.

A AVG. Negare non possum. RA. Quid si ipsa veritas occidat, nónne verum erit veritatem occidisse? AVG. Et istud quis negat? RA. Verum autem non potest† esse si veritas non sit. AVG. Iam hoc paulo ante concesi. RA. Nullo modo igitur occidet veritas. AVG. Perge vt cœpisti, nã ista collectione nihil est verius.

Anima immortalitas. Cap. III.

RA. Nunc respondeas mihi velim, vtrum tibi sentire anima videatur, an corpus? AVG. Anima videtur. RA. Quid? Intellectus videtur tibi ad animam pertinere? AVG. Prorsus videtur. RA. Ad solam, an ad aliquid aliud? AVG. Nihil aliud video præter animam nisi deum, vbi intellectum esse credã.

RA. Iam illud videamus. Si tibi quispiam istum parietem non esse parietem, sed arborem diceret, quid putares? AVG. Aut eius sensum, aut meum falli, aut hoc nomine ab eo parietem vocari. RA. Quid si & illi species arboris in eo appareat, & tibi parietis, nónne poterit vtrumque verum esse? AVG. Nullo modo: Quia vna eademq; res & arbor & paries esse non potest. Quamuis enim singulis nobis singula esse videantur, necesse est vnum nostrum imaginationem falsam B pati. RA. Quid si nec paries nec arbor est, & ambo fallimini. AVG. Potest id quidem. RA. Hoc ergo vnum superius prætermiseras. AVG. Fateor. RA. Quid si agnoscatis aliud vobis videri quàm est? nunquid nam fallimini? AVG. Non RA. Potest igitur & falsum esse quod videtur, & non falli cui videt? AVG. Potest. RA. Confitendum est igitur non eum falli qui falsa videt, sed eum qui assentitur falsis. AVG. Planè confitendum. RA. Quid ipsum falsum, quare falsum est? AVG. Quòd aliter sese habet quàm videtur. RA. Si ergo non sint quibus videatur, nihil est falsum. AVG. Sequitur. RA. Non igitur est in rebus falsitas, sed in sensu: non autem fallitur qui falsis non assentitur: quare conficitur vt aliud simus nos, alius sensus: si quidem cum ipse fallitur, possumus [nos] non falli. AVG. Nihil habeo quod contradicam.

RA. Sed nunquid cum anima fallitur, audes te dicere non esse falsum? AVG. Quo pacto istud audeam? RA. At nullus sensus sine anima, nulla falsitas sine sensu. Aut operatur igitur anima, aut cooperatur falsitati.

Sophistica inductio.

AVG. Trahunt præcedentia consensionem. RA. C Illud nunc responde, vtrum tibi videatur posse fieri, vt aliquando falsitas non sit? AVG. Quo modo mihi hoc videri potest, cum tanta sit difficultas inueniendæ veritatis, vt absurdius dicatur falsitatem quàm veritatem esse non posse. RA. Nũquid nam arbitraris eum qui non viuit posse sentire? AVG. Non potest fieri.

RA. Confectum est animam semper viuere. AVG. Nimis cito vrges me in gaudia: Pedetentim quæso. RA. Atqui si recte illa concessa sunt, nihil de hac re dubitandum video. AVG. Nimis cito est inquam. Itaque facilius adducor, vt me temere aliquid concessisse arbitrer, quàm vt iam securus de immortalitate animæ fiam. Tamen euolue istam conclusionem, & quo modo id effectum sit ostende. RA. Falsitatem dixisti sine sensu esse non posse, & eam non esse non posse: semper igitur [est] sensus. At nullus sensus sine anima: Anima igitur sempiterna est. Nec valet sentire nisi viuat. Semper igitur anima viuit.

Sophisticã & hic de vero & falso. Ca. IIII.

AVG. O plumbeum pugionem. Posses enim concludere hominem esse immortalem, si tibi concessissem nunquam istum mundum esse posse sine homine, eumq; mundum esse sempiternum. RA. Bene quidem vigilas. Sed tamen non parum est quod confecimus, rerum naturam sine anima esse non posse, nisi fortè in rerum natura falsitas ali D quando non erit. AVG. Istud quidem consequens esse confiteor. Sed iam amplius deliberandum censeo, vtrum superius concessa non nutent. Non enim paruũ gradum ad animę immortalitatem factum esse video.

RA. Satis ne consyderasti ne quid temere dederis? AVG. Satis quidem, sed nihil video quo me arguam temeritatis. RA. Ergo confectum est rerum naturam sine anima viua esse non posse. AVG. Confectum hactenus, vt posint vicissim alię nasci, aliæ mori. RA. Quid si de natura rerum falsitas auferatur, nónne fiet vt vera sint omnia? AVG. Cõsequi video.

RA. Responde vnde tibi videatur paries iste verus esse. AVG. Quia eius non fallor aspectu. RA. Ergo quia ita est vt videtur. AVG. Etiam. RA. Si igitur aliquid inde falsum est, quòd aliter videtur atque est, inde verum ꝙ ita vt est videtur, ablato eo, cui videtur, nec falsum quicquam, nec verum est: At si falsitas in rerum natura non sit, vera sunt omnia. Nec videri quicquam nisi viuenti animę potest. Manet igitur anima in rerum natura, si auferri falsitas non potest, manet si potest. AVG. Video robustius quidem esse fa- E ctũ quod iam conclusum erat, sed nihil hac adiectione promouimus. Nihilominus enim manet illud quod plurimum me mouet, nasci animas & interire, atque vt non desint mundo, non earum immortalitate, sed succesione prouenire. RA. Videntúrne tibi quæque corporea, id est sensibilia, intellectu posse cõprehendi?

AVG. Non videntur. RA. Quid illud? Videtur tibi sensibus vti deus ad res ad cognoscendas? AVG. Nihil audeo de hac re temere affirmare, sed quantum coniicere datur nullo modo deus vtitur sensibus. RA. Ergo concludimus nõ sentire posse nisi animã. AVG. Conclude interim quantum probabiliter licet. RA. Quid illud? Dásne istum parietem, si verus paries non sit, non esse parietem? AVG. Nihil hoc facilius dederim. RA. Neque quicquam si verum corpus non sit, corpus esse? AVG. Tale etiam hoc est. RA. Ergo si nihil verum est, nisi ita sit, vt videtur, nec quicquam corporeum videri nisi sensibus potest, nec sentire nisi anima, nec si verum corpus nõ sit corpus esse, restat vt corpus esse non posit nisi anima fuerit. AVG. Nimis vrges, & quid resistam non habeo. RA. Attende in F ista diligentius. AVG. En assum. RA. Certe hic lapis est. Et ita verus est, si non se habet aliter ac videtur, & lapis non est, si verus non est, & non nisi sensibus videri potest. AVG. Etiam. RA. Non sunt igitur lapides in abditissimo terræ gremio, nec omnino vbi non sunt qui sentiant: nec iste lapis esset nisi eum videremus, nec lapis erit cum discesserimus, nemóque alius eum præsens videbit. Nec si loculos bene claudas, quãuis multa in eis incluseris, aliquid habebunt. Nec prorsum ipsum lignum intrinsecus lignum est. Fugit enim omnes sensus quicquid in altitudine est corporis minime perlucentis, quod non esse omnino cogitur. Etenim si esset, verum esset: nec verum quicquam est, nisi quod ita est vt videtur: illud autem nõ videtur, non est igitur verum, nisi quid habes ad hęc quod respondeas. AVG. De iis quidem quæ concessi, hoc natum esse video, sed absurdum ita est, vt quicquid vis illorum facilius negem, quàm hoc verum esse concedam. RA. Nihil repugno. Vide ergo quid dicere velis corporea nisi sensibus videri posse, an sentire nisi animam, an esse lapidem vel quid aliud, sed verum non esse, an ipsum verum aliter esse definiendũ. AVG. Istuc ipsum oro

Verũ qd sit Cap. V.

te

G te vltimũ videamus. RA. Defini ergo verum. AVG. Verum est quod ita se habet vt cognitori videtur, si velit possitq; cognoscere. RA. Non erit igitur verum quod nemo potest cognoscere? Deinde si falsum est quod aliter q̃ est videtur, quid si alteri videatur hic lapis lapis, alteri, lignum, eadem res & falsa & vera erit? AVG. Illud me magis superius mouet, quo modo si quid cognosci non potest, eo fiat vt verum non sit. Nã quod simul vna res & vera & falsa est, non nimis curo. Etenim video vnam rem diuersis cõparatam simul & maiorẽ & minorẽ esse. Sed ex eo istud contingit, quod nihil per se maius aut minus est. Comparationis enim sunt ista nomina. RA. At si dicis nihil esse verum per se, non times ne sequatur vt nihil sit per se. Vnde enim lignum est hoc, inde etiam verum lignum est. Nec fieri potest vt per seipsum, id est, sine cognitore lignum sit, & verum lignum non sit. AVG. Ergo illud dico & sic definio, nec vereor ne definitio mea ob hoc improbetur quod nimis breuis est. Nã verum mihi videtur esse id quod est. RA. Nihil ergo erit fal-

Verum est, quicqd est.

H sum, quia quicquid est, verum est. AAG. In magnas angustias me coniecisti, nec inuenio prorsus quid respondeam. Ita fit, vt cum aliter doceri nolim quàm istis interrogationibus, verear iam tamen interrogari.

Vnde falsitas & vbi. Cap. VI.

RA. Deus cui nos commisimus, sine dubitatione fert opem, & de his angustiis liberat nos, modo credamus, & eum rogemus deuotissime. AVG. Nihil planè libentius hoc loco fecerim, nam nusquam tantam caliginem pertuli. Deus pater noster qui vt oremus hortaris, qui & hoc quod rogaris præstas. Siquidem cum te rogamus, melius viuimus, melioresq; sumus: exaudi me palpitantem in his tenebris, & mihi dexteram porrige. Prætende mihi lumen tuum, reuoca me ab erroribus, vt te duce in me redeam & in te. Amen. RA. Hic esto quantum potes, & vigilantissime attende. AVG. Dic quæso si quid tibi suggestum est, ne pereamus. RA. Hic esto. AVG. Ecce habes me nihil aliud agentem. RA. Prius quid sit falsum, etiam atque etiam ventilemus. AVG. Miror si quicquam aliud erit, quàm quod non ita est vt videtur. RA. Attende potius, & ipsos sensus prius interrogemus. Nam certe

I quod oculi vident, non dicitur falsum, nisi habeat aliquam similitudinem veri. Vt verbi causa, homo quem videmus in somnis, non est vtique verus homo, sed falsus, eoipso quod habet veri similitudinem. Quis enim canem videat, & recte se dicat hominem somniasse? Ergo & ille falsus canis est, ex eo quòd similis vero est. AVG. Ita est vt dicis. RA. Quid, vigilans quisque si viso equo putet se hominem videre, nonne eo fallitur quòd ei appareat aliqua hominis similitudo? Nam si nihil ei appareat nisi equi species, non potest arbitrari se hominem videre. AVG. Prorsus cedo. RA. Dicimus item falsam arborem quam pictam videmus, & falsam faciẽ quæ de speculo redditur, & falsum turrium motum nauigantibus, falsamq; infractionem remi, ob aliud nihil nisi quòd verisimilia sunt. AVG. Fateor. RA. Ita & in gemmis † fallimur, ita in ouis, ita in singulis sigillis vno annulo impressis, & in cæteris talibus. AVG. Sequor omnino atque concedo. RA. Similitudo igitur rerum quę ad oculos pertinet, mater est falsitatis. AVG. Negare non possum. RA. Et hęc omnis sylua, nisi me fallit, in duo genera diuidi potest. Nam partim æqualibus in rebus, partim vero in deterioribus est. Aequalia sunt, quando tam hoc illi q̃ aliud huic simile esse dicimus, vt de gemmis † dictum

† geminis.

† geminis.

est, vel de impressionibus annuli: in deterioribus autem K quãdo illud quod deterius est, simile esse dicimus meliori. Quis enim in speculum attendat, & recte dicat se esse illi imagini similem, ac non potius illam sibi? Hoc autem genus, partim est in eo quod anima patitur, partim vero in iis rebus quæ vidẽtur. Sed ipsum quod anima patitur, aut in sensu patitur, vt turris motum qui nullus est: aut apud seipsam ex eo quod accepit à sensibus, qualia sunt visa somniantium, & fortassis etiam furennum. Porrò illa quę in ipsis rebus quas videmus apparent, alia à natura, cętera ab animãtibus exprimũtur atq; finguntur. Natura gignendo vel resultando similitudines deteriores facit. Gignẽdo, cum parentibus similes nascuntur, resultando, vt de speculis cuiuscemodi. Quamuis enim pleraque specula homines faciant, non tamen ipsi effingunt eas quæ redduntur imagines. Iam vero animantium opera sunt in picturis, & in huiuscemodi quibusque figmentis: in quo genere includi etiam illa possunt, si tamen fiunt, quæ dæmones faciũt. Vmbras autem corporum, quia non nimis ab re abest vt corporibus similes, & quasi falsa corpora dicantur, nec ad oculorum iudicium pertinere negandę sunt, in illo eas genere poni placet, quod resultando à natura L fit. Resultat enim omne corpus lumini obiectum, & in contraria parte vmbrá reddit. An tibi aliquid contradicendũ videtur? AVG. Mihi vero nihil. Sed quónam ista tendant, vehementer expecto. RA. Itaque oportet patiẽter feramus, donec nobis cęteri sensus renuncient in verisimilitudine habitare falsitatem. Nam & in ipso auditu totidem ferè genera veniunt similitudinum: veluti cũ loquentis vocem quem non videmus audientes, putamus alium quempiam, cui voce similis est: atq; in deteriorib⁹ vel Echo testis est, vel tinnitus ille ipsarum aurium, vel in horologiis, merulæ aut corui quędam imitatio, vel quæ sibi somniantes aut furentes videntur audire. Falsæ autem voculæ* quæ dicuntur à musicis, incredibile est quantum attestantur veritati, quod post apparebit: tamen etiã ipsæ, quod sat est nũc non absunt ab earum similitudine quas veras vocant. Sequeris hęc. AVG. Et libentissime. Nam nihil laboro vt intelligam. RA. Ergó ne moremur. Videtúr ne M tibi aut lilium à lilio posse odore, aut mel thyminum à melle thymino de diuersis aluearibus sapore, aut mollitudo plumarum cygni ab anseris tactu facile diiudicari? AVG. Non videtur. RA. Quid cum talia nos vel olfacere, vel gustare, vel tangere somniamus, nónne similitudine imaginum eo deteriore quò inaniore decipimur? AVG. Verum dicis. RA. Ergo apparet nos in omnibus sensibus siue ęqualibus, siue in deterioribus rebus, aut similitudine lenocinãte falli, aut etiam si nõ fallimur suspendentes consensionẽ, seu differẽtiã dignoscentes, tamen eas res falsas nominare quas (verisimiles) deprehendimus. AVG. Dubitare non possum. RA. Nunc attende, dum eadem rursum recurrimus, quo fiat apertius quod conamur ostẽdere. AVG. Eloquere quod velis. Nam ego circuitum istum semel statui tolerare, neque in eo defatiscar spe tanta perueniendi quò nos tendere sentio. RA. Bene facis. Sed attende vtrũ tibi videatur cum oua similia videamus, aliquod eorum falsum esse recte nos posse dicere. AVG. Nullo modo videtur. Omnia enim si oua sunt, vera oua sunt. RA. Quid cum de speculo resultare imaginem videmus, quibus signis falsam esse comprehendimus? AVG. Scilicet quod non tenetur, non sonat, non per se mouetur, non viuit, & cæteris innumerabili-

Pro cuiuscemodi.

**al. notulæ*

Virgil. Redolẽtq; thymo fragrãtia mella. alij, hymettiũ & hymettino à monte hymetto, sed altera lectio magis probatur.

De vero & simili. Cap. VII.

A merabilibus, quæ prosequi longum est. R A. Video te nolle immorari, & properationi tuę mos gerendus est. Itaq; ne singula repetam, si & illi homines quos videmus in somnis, viuere, loqui, teneri à vigilantibus possent, nihilq; inter ipsos differret, & eos quos expergefacti ac sani alloquimur & videmus, nunquid nam eos falsos diceremus? A V G. Quo pacto istud recte diceretur? R A. Ergo si eo veri essent quo verisimillimi apparerēt, nihilq; inter eos & veros omnino distaret, eoq; falsi quod per illas vel alias differentias dissimiles conuincerentur, nónne similitudinem veritatis matrem, & dissimilitudinem falsitatis esse fatendum est?

A V G. Non habeo quid dicam, & pudet me tam temerarię consensionis meæ superioris. R A. Ridiculū est si te pudet, quasi non ob idipsum elegerimus huiusmodi sermocinationes: Quæ quoniā cum solis nobis

1. Retract. cap. 4.

loquimur, soliloquia vocari atque inscribi volo, nouo quidē & fortasse duro nomine, sed ad rē demonstrandam satis idoneo. Cū enim neq; melius quæri veritas possit q̃ interrogando, & respondendo, & vix quisquā inueniatur quē non pudeat conuinci disputantem, cô-

B que penè semper eueniat vt rē bene inductam ad discutiendū inconditus peruicaciæ clamor explodat, etiam cum laceratione animorum plerumq; dissimulata interdum & aperta, pacatissime, vt opinor, & commodissime placuit, vt à meipso interrogatum, mihiq; respondentem deo adiuuante verum quærerem: Quare nihil est quod vereare, sicubi te temere illigasti, redire atque resoluere: Aliter hinc enim euadi non potest. A V G.

Vnde verū aut falsum Cap. VIII.

Recte dicis, sed quid male concesserim non plane video: nisi forte id recte dici falsum, quod habeat aliquā verisimilitudinē, cum prorsus mihi nihil aliud dignū falsi nomine occurrat: & rursus tamen cogor fateri eo falsa vocari quæ vocātur quo à veris differunt. Ex quo conficitur eam ipsam dissimilitudinem causam esse falsitatis. Itaque conturbor: Non enim mihi facile quicquam venit in mentē quod contrariis causis gignatur.

R A. Quid si hoc vnum est in rerum natura genus, & solum quod ita sit? An ignoras cum per animalium innumerabilia genera cucurreris, solum crocodilum inueniri, qui superiorem in mādendo partem moueat, præsertim cum penè reperiri nihil queat, ita cuique rei simile, vt non in aliquo etiam dissimile sit? A V G. Vi-

C deo quidem ista: sed cum cōsydero illud quod falsum vocamus, & simile aliquid habere veri & dissimile, ex qua potius parte meruerit falsi nomen, nō valeo discernere. Si enim ex eo quòd dissimile est, dixero, nihil erit quod non falsum dici possit. Nihil enim est quod non alicui rei dissimile sit quam verā esse concedimus. Item si dixero eo quòd simile est, falsum appellandum, non solum oua illa reclamabunt, quę vera eo ipso sunt quo simillima, sed etiam sic non effugiam eum qui me coëgerit falsa esse omnia confiteri, quòd omnia sibi ex aliqua parte similia esse negare non possum. Sed fac me non metuere illud respondere, similitudinē ac dissimilitudinem simul efficere, vt aliquid falsum recte nominetur, quam mihi euadendi viā dabis? Instabitur enim nihilominus vt omnia falsa esse renūciem, quippe omnia sibimet vt supra dictū est, & similia quadam ex parte, & dissimilia reperiuntur. Restaret vt nihil aliud falsum esse dicerem, nisi quod aliter se haberet atq; videretur, ni vererer illa tot monstra quæ me dudum enauigasse arbitrabar. Nam eò rursum repellor vertigine inopinata, vt verum id esse dicam, quod ita se habet vt videtur. Ex quo conficitur sine cognitore nihil verum

esse posse: Vbi mihi naufragium in scopulis occultissi- D mis formidandū est, qui veri sunt etiam si nesciantur. Aut si verum esse id quod est dixero, falsum non esse vspiam concludetur quouis repugnante. Itaque redeūt illi æstus, nec quicquam tanta patientia morarum tuarum processisse me video. R A. Attende potius, nam nullo modo in animum inducam frustra nos auxiliū diuinū implorasse. Video enim tentatis quantū potuimus omnibus rebus, nō remāsisse quod falsum iure dicatur, nisi quod aut se fingit esse quod non est, aut omnino esse tendit & non est. Sed illud superius falsi genus, vel fallax etiā, vel mendax est. Nam fallax id recte dicitur, quod habet quandam fallendi appetitum, qui sine anima intelligi non potest, sed partim ratione fit, partim natura. Ratione, in animalibus rationalibus, vt in homine: natura in bestiis tanquam in vulpecula. Illud autem quod mendax voco, à mentientibus fit. Qui hoc differūt à fallacibus, quod omnis fallax appetit fallere, non autem omnis vult fallere qui mentitur: nam & mimi & comœdiæ, & multa poëmata mēdaciorum plena sunt delectandi potius q̃ fallendi voluntate, & omnes ferè qui iocantur mentiuntur. Sed fallax vel fallens is recte dicitur, cuius negocium est vt quisq; fallatur.

Quid falsum, quid fallax, & quid mendax. Cap. IX. Fallax quid sit.

Mēdax quid sit, & mentiens.

Illi autem qui non id agunt vt decipiant, sed tamen aliquid fingunt, vel mēdaces tantū, vel sine hoc quidem, E mentientes tamen vocari nemo ambigit. Nisi quid habet aduersus ista quod dicas. A V G. Perge quæso: nūc enim fortasse de falsis, nō falsa docere cœpisti: Sed iam genus illud expecto quale sit quod dixisti, esse tendit & nō est. R A. Quid ni expectes? Eadem illa sunt quorum multa supra memorauimus. An non tibi videtur imago tua de speculo quasi tuipse velle esse, sed ideo esse falsa, quod nō est? A V G. Valde hoc videtur. R A. Quid omnis pictura, vel cuiuscemodi simulachrum, & id genus omnia opificū, nónne illud esse contendunt, ad cuius quidque similitudinem factum est? A V G. Prorsus adducor. R A. Iam ea quibus vel dormientes vel furentes falluntur, concedis vt opinor in eo esse genere? A V G. Nulla magis: nam nulla magis tendūt talia esse qualia, vel vigilantes, vel sani cernunt, & eo tamen falsa sunt quo id quod tendunt esse nō possunt.

R A. Quid iam de turrium motu, vel de merso remo, vel de vmbris corporum plura dicam? Planum est vt arbitror ex hac regula esse metienda. A V G. Pla- F nissimum. R A. Taceo de cęteris sensibus, nam nemo consyderans non hoc inueniet, falsum appellari in rebus ipsis quas sentimus, quod esse aliquid tendit & nō est. A V G. Recte dicis, Sed miror cur ab hoc genere tibi secernenda illa poëmata & ioca visa sunt, cæteręq; fallaciæ. R A. Quia scilicet aliud est falsum esse velle, aliud verum esse non posse. Itaq; ipsa opera hominum velut Comœdias aut Tragœdias, aut mimos & id genus alia possumus operibus pictorum fictorúmque cōiungere. Tam enim verus esse pictus homo nō potest, quamuis in speciem hominis tendat, q̃ illa quæ scripta sunt in libris Comicorum. Neq; enim falsa esse volūt, aut vllo appetitu sua falsa sunt, sed quadam necessitate quantum fingentis arbitrium sequi potuerunt. At vero in scena Roscius voluntate falsa Hecuba erat, natura verus homo, sed illa voluntate etiam verus Tragœdus, eo videlicet quo implebat institutū, falsus autem Priamus, eo quod Priamū assimilabat, sed ipse non erat. Ex quo iam nascitur quiddam mirabile, quod tamē ita se habere nemo ambigit. A V G. Quid nam id est? R A. Quid putas, nisi hæc omnia ide esse in quibusdā vera,

An vtilis sit falsitas. Cap. X.

vnde

G vnde in quibusdam falsa sunt, & ad suum verum hoc solum eis prodesse, quod ad aliud falsa sunt: Vnde ad id quod esse, aut volunt, aut debent, nullo modo perueniunt si falsa esse fugiunt. Quo pacto enim iste quẽ cōmemoraui, verus Tragœdus esset, si nollet esse falsus Hector, falsa Andromache, falsus Hercules, & alia innumera? Aut vnde vera pictura esset, si falsus equus nō esset? Vnde in speculo vera hominis imago, si non falsus homo? Quare si quibusdam vt verum aliquid sint, prodest vt sint aliquid falsum, cur tantopere falsitates formidamus, & pro magno bono appetimus veritatẽ?

A V G. Nescio, & multum miror, nisi quia in exemplis istis nihil imitatione dignũ video. Non enim tanquam histriones, aut de speculis quæq; relucentia, aut tanquam Myronis bucula ex ære, ita etiam nos vt in nostro quodam habitu veri simus ad aliorum habitũ adumbrati atq; assimilati, & ob hoc falsi esse debemus: sed illud verum quærere, quod non quasi bifronte ratione sibiq; aduersanti, vt ex aliqua parte verum sit, ex aliqua falsum sit. R A. Magna & diuina quædam requiris. Quæ tamẽ si inuenerimus, nónne fatebimur his

Myro fusilium signorũ artifex.

H ipsam confici, & quasi conflari veritatem, à qua denominatur omne quod verũ quoquo modo nominatur? A V G. Non inuitus assentior. R A. Quid tibi ergo videtur? Disciplina disputandi, verá ne, an falsa est? A V G. Quis dubitet veram? Sed vera est etiã Grammatica. R A. Itáne vt illa? A V G. Non video quid sit vero verius.† R A. Illud profecto quod nihil falsi habet. Quod intuens pauloante offendebare ex iis rebus, quę, nescio quo modo, nisi falsę essent, verę esse nō possent. An ignoras omnia illa fabulosa & aperte falsa ad Grammaticam pertinere? A V G. Non ignoro istud quidẽ, sed vt opinor nō per Grammaticam falsa sunt, sed per eam qualiacũq; sunt demonstrantur. Siquidem est Fabula cōpositum ad vtilitatẽ delectationẽue mẽdacium. Est autem Grãmatica vocis articulatæ custos & moderatrix disciplina. Cuius professionis necessitate cogitur humana lingua omnia etiam figmenta colligere, quæ memorię literisq; mandata sunt, nō ea falsa faciens, sed de his veram quandam docens asserensq; rationem. R A. Recte sané. Nihil nunc curo, vtrum abs te ista bene definita atque distincta sint. Sed illud

Disciplinarũ veritas.

Cap. XI.

† vera veritas.

Fabula qd

Quid sit Grãmatica

I quæro vtrũ hoc ita esse ipsa Grammatica, an vero illa disciplina disputationis ostendat? A V G. Non nego vim peritiamq; definiendi, qua nunc ego ista separare conatus sum, disputatoriæ arti tribui. R A. Quid ipsa Grammatica, nónne si vera est, eo vera est quo disciplina est? Disciplina enim à discendo dicta est. Nemo autẽ quæ didicit ac tenet nescire dici potest, & nemo scit falsa. Omnis ergo vera est disciplina. A V G. Non video quidem quid in ista ratiuncula temere cōcedatur. Mouet me tamen ne per istam cuipiã videatur etiam illas fabulas veras esse, nam & has discimus & tenemus. R A. Nunquid nam magister noster volebat nos credere, quæ docebat, & nosse? A V G. Imò vehementer vt nossemus instabat. R A. Nunquid aliquando institit vt Dædalum volasse crederemus? A V G. Hoc quidẽ nunquam. Sed plané nisi teneremus fabulã, vix nos posse aliquid manibus tenere faciebat.

R A. Tu ergo negas verum esse quod ista fabula sit, & quod ita sit Dædalus diffamatus? A V G. Hoc non nego verum esse. R A. Non negas ergo te didicisse verũ cum ista didiceris. Nam si volasse Dædalum verum esset, & hoc pueri pro ficta fabula acciperent atq; redderent, eoipso falsa retinerent, quo vera essent illa quæ redderẽt. Hinc enim extitit illud quod superius mirabamur, de volatu Dædali verã fabulam esse nō potuisse, nisi Dædalum volasse falsum esset. A V G. Iam teneo istud, sed quid ex eo proficiamus expecto. R A. Quid, nisi non esse falsam illam rationem, qua collegimus, disciplinam, nisi vera doceat, disciplinam esse nō posse? A V G. Et hoc quid ad rem? R A. Quia volo dicas mihi, vnde sit disciplina Grammatica. Inde enim vera est, vnde disciplina est. A V G. Nescio quid tibi respondeam. R A. Nõnne tibi videtur si nihil in ea definitum esset, & nihil in genera & partes distributum atq; distinctum, eam nullo modo disciplinam esse potuisse? A V G. Iã intelligo quid dicas, nec vlla mihi occurrit cuiussuis facies disciplinæ, in qua non definitiones, ac diuisiones, ac rationes & ratiocinationes, dũ quid quidq; sit declaratur, dum sine cōfusione partium sua cuiq; redduntur, dũ nihil prętermittitur proprium, nihil annumeratur alienum, totũ hoc ipsum quod disciplina dicitur egerint. R A. Ergo & totum ipsum quoq; vera dicitur. A V G. Video consequi. R A. Responde nunc quæ disciplina cōtineat definitionum, diuisionũ, partitionumq; rationes. A V G. Iam superius dictum est, hæc disputandi regulis contineri. R A. Grammatica igitur eadem arte creata est, vt disciplina, & vt vera esset, qua [aduersum me] abs te superius à falsitate defensa. Quod non de vna Grammatica mihi licet cōcludere, sed prorsus de omnibus disciplinis. Nã dixisti vereq; dixisti nullam disciplinam tibi occurrere, in qua non definiendi ius atq; distribuendi idipsum vt disciplina sit fecerit. At si eo veræ sunt quo disciplinę, negabit ne quispiam veritatem ipsam esse per quam omnes veræ sunt disciplinæ? A V G. Prope est omnino vt assentiar. Sed illud me mouet quod etiam rationem disputandi inter easdem disciplinas numeramus. Quare illam potius existimo esse veritatem, qua & ista ipsa ratio vera est. R A. Optime omnino ac vigilantissime. Sed non negas vt opinor eo verá esse quo disciplina est. A V G. Imò idipsum est quod me mouet. Aduerti enim etiam ipsam disciplinam esse, & ob hoc veram dici. R A. Quid ergo? Istam putas aliter disciplinam esse potuisse, nisi omnia in ea definita essent & distributa? A V G. Nihil aliud habeo quod dicam.

K

L

M R A. At si ad eam pertinet hoc officium, per seipsam disciplina vera est. Quisquam ne igitur mirum putabit, si ea quæ vera sunt, omnia ab ipsa vera sunt, si & ipsa sit veritas? A V G. Nihil mihi obstat quo minus recte pergam in istam sententiam. R A. Ergo attende pauca quæ restant. A V G. Profer si quid habes, modo tale si quod intelligam, libenterq; concedam. R A. Esse aliquid in aliquo non nos fugit duobus modis dici. Vno quo ita est, vt etiam seiungi atque alibi esse possit, vt hoc lignũ in hoc loco, vt sol in Oriente. Altero autem quo ita est aliquid in subiecto, vt ab eo nequeat separari, vt in hoc ligno forma & species quam videmus: vt in sole lux, vti in igne calor, vt in animo disciplina, & si qua sunt talia. An tibi aliter videtur? A V G. Ista quidem vetustissima sunt nobis, & ab ineunte adolescentia studiosissime percepta, & cognita. Quare non possum de his interrogatus, quin ea sine vlla deliberatione concedam. R A. Quid illud? Nónne concedis quod in subiecto est inseparabiliter, si subiectum ipsum non maneat, manere non posse?

Quot modis quadã sint in aliis.

Cap. XII.

A V G. Hoc quoq; video necessarium, nam manente subiecto, posse id quod in subiecto est nō manere, quisquis diligenter res aduertit intelligit. Si quidem huius

corporis

A corporis color potest, vel valetudinis ratione, vel ętate immutari, cum ipsum corpus necdũ interierit. Et hoc non peræque in omnibus valet, sed in his in quibus nõ vt sint ipsa subiecta ea quæ in subiectis sunt coëxistunt. Non enim vt sit iste paries, hoc colore sit, quem in eo videmus, cum etiamsi quo casu nigrescat, aut albescat, vel aliquem alium mutet colorem, nihilominus tamen maneat paries ac dicatur. At vero ignis si calore careat, nec ignis quidem erit: nec niuem vocare, nisi candidam possumus. Illud vero quod interrogasti quis concesserit, aut cui posse fieri videatur, vt id quod in subiecto est, maneat ipso intereunte subiecto? Monstruosum enim & à veritate alienissimũ est, vt id quod non esset nisi in ipso esset, etiam cum ipsum non fuerit possit esse.
Immortalitas animæ colligitur. Cap. XIII. RA. Illud igitur quod quærebamus inuentum est. AVG. Quid narras? RA. Id quod audis. AVG. Iám ne ergo liquido constat animum esse immortalem? RA. Si ea quæ cõcessisti vera sint, liquidissime: nisi forte animum dicis etiam si moriatur animum esse. AVG. Nunquam equidem hoc dixerim, sed eoipso quo interit, fieri vt animus non sit,
B dico. Nec me ab hac sententia reuocat, quod à magnis philosophis dictum est, eam rem quæ quocunque venerit vitam præstat, mortem in se admittere non posse. Quanuis enim lumen quocunque intrare potuerit faciat id lucere, tenebrasq; in se propter memorabilem illam vim contrariorum non possit admittere, tamen extinguitur, locúsque ille extincto lumine tenebratur. Ita illud quod tenebris resistebat, neq; vllo modo in se tenebras admisit, & sic eis intereundo locum fecit, vt poterat etiam discedendo. Itaq; timeo ne mors ita contingat corpori, vt tenebræ loco aliquando discedente animo vt lumine, aliquando autem ibidem extincto: vt iam non de omni morte corporis securitas sit, sed aliquod genus mortis sit optãdum, quo anima ex corpore incolumis educatur, perducaturq; ad locum, si est vllus talis locus, vbi non possit extingui. Aut si nec hoc quidem potest, atq; in ipso corpore anima quasi lumen accẽditur, nec alibi potest durare, omnisq; mors est extinctio quædam animę in corpore vel vitæ, aliquod genus eligendum est quantum homo sinitur, quo id ipsum quod viuitur cum securitate ac tranquillitate vi-
C uatur, quanquam nescio quo modo istud possit si anima moritur. O multum beatos, quibus siue ab ipsis, siue abs quolibet non esse metuendam mortem, etiam si anima intereat, persuasum est. At mihi misero nullæ adhuc rationes, nulli libri persuadere potuerunt. RA. Noli gemere, immortalis est animus humanus. AVG. Vnde hoc probas? RA. Ex iis quæ cum magna cautione, vt arbitror, superius concessisti. AVG. Nihil quidem me minus vigilanter interroganti tibi memini dedisse: sed collige iam ipsam summam, oro te, videamus quò tantis ambagibus peruenerimus, nec me iam interroges volo. Si enim ea breuiter enumeraturus es, quæ concessi, quónam† rursus responsio mea *† quidnam* desyderatur? An vt moras gaudiorum mihi frustra inferas, si quid boni forte confecimus. RA. Faciã quod te velle video, sed attende diligẽtissime. AVG. Loquere iam, quid negas? RA. Omne quod in subiecto est, si semper manet, ipsum etiam subiectum maneat semper necesse est. Et omnis in subiecto est animo disciplina. Necesse est igitur semper animus maneat, si semper maneat disciplina. Est autem disciplina veritas, & semper vt in initio libri huius ratio persuasit, veritas manet. Semper igitur animus manet, nec animus mortuus dicitur. Immortalem igitur animum D
solus non absurde negat, qui superiorem aliquid non rectè concessum esse conuincit. AVG. Iam me volo in gaudia mittere, sed duabus aliquantum reuocor causis. *Excutitur superior syllogismus. Cap. XIIII.* Nam primum me mouet quod circuitu tãto vsi sumus, nescio quam ratiocinationũ catenam sequẽtes, cum tam breuiter totum de quo agebatur, demonstrari potuit, quod nunc demonstratum est. Quare me solicitum facit, quod tandiu quasi ad insinuandum † obambulauit ratiocinatio. *† insidiandũ* Deinde non video quo modo in animo semper sit disciplina, præsertim disputandi, cum & tam pauci eius gnari sint, & quisquis eã nouit, tanto ab infantia tempore fuerit indoctus. Non enim possumus dicere, aut imperitorum animos, non esse animos: aut esse in animo eam quam nesciant disciplinam. Quod si vehementer absurdum est, restat vt aut non semper [in animo] sit veritas, aut disciplina illa veritas non sit. RA. Vides quàm non frustra tantos circuitus egerit nostra ratiocinatio. Quærebam' enim quid sit veritas, quod ne nunc quidem in hac sylua rerum omnibus penè callibus oberratis video nos inuestigare potuisse. Sed quid facimus? An incepta omnittimus & expectamus, & quid nobis librorum alienorum E
in manus incidat quod huic quæstioni satisfaciat? Nam & multos ante nostram ætatem scriptos esse arbitror, quos non legimus: & nunc vt nihil quod nescimus opinemur, manifestum habemus & carmine de hac re scribi, & soluta oratione: & ab iis viris quorum nec scripta latere nos possunt, & eorum ingenia talia nouimus, vt nos in eorum literis quod volumus, inuenturos desperare non possimus, præsertim cum hic ante oculos nostros sit ille, in quo ipsam eloquentiam quam mortuam dolebamus, perfectam reuixisse cognouimus. Ille ne nos sinet, cum scriptis suis viuendi modum docuerit, viuendi ignorare naturam? AVG. Non arbitror equidem & multum inde spero, sed vnũ doleo, quod vel erga se, vel erga sapientiã studium nostrum non ei, vt volumus valemus aperire. Nam profecto ille misereretur sitim nostram, & exundaret multo citius quàm nunc. Securus enim est, quod sibi iam totum de animæ immortalitate persuasit, nec scit aliquos esse fortasse, qui huius ignorationis miseriam satis cognouerunt, & quibus præsertim rogantibus non F
subuenire crudele sit. Ille autem alius nouit quidem pro familiaritate ardorem nostrum, sed ita longe abest, & ita nunc constituti sumus, vt vix ad eum vel epistolæ mittendæ facultas sit. Quẽ credo iam ocio transalpino perfecisse carmen quo mortis metus excantatus effugiat, & antiqua glacie duratus animæ stupor frigusq; pellatur. Sed interim dum ista proueniunt quæ in nostra potestate non sunt, nónne turpissimum est perire ocium nostrum & totum ipsum animum ex incerto arbitrio pendere deligatum? Vbi est quod *Veri & falsi natura. Cap. XV.* deum & rogauimus, & rogamus, vt nobis non diuitias, non corporis voluptates, non populares suggestus atque honores, sed animam nostram, seque ipsum quærentibus iter aperiat? Itáne nos deseret, aut à nobis deseritur? RA. Alienissimum quidem ab ipso est, vt eos qui talia desyderant deserat. Vnde à nobis quoque alienum esse debet, vt tantum ducem deseramus. Quare si placet repetamus breuiter, vnde illa duo confecta sint, aut semper manere veritatem, aut veritatem esse disputandi rationem. Hæc enim vacillare dixisti, quo minus nos faciat totius rei summa securos. An potius illud quæremus, quo modo esse possit in

G imperito animo disciplina, quem non possumus non animum dicere? Hinc enim commotus videbare, vt de illis quæ concesseras dubitare rursus necesse fuerit.

AVG. Immo discutiamus prius illa [duo], deinde hoc quale sit videbimus. Ita enim vt opinor nulla controuersia remanebit. RA. Ita fiet, sed adesto totus atque cautissimus. Scio enim quid tibi eueniat attendenti, dum nimis pendes in conclusionem, quid iam etiam† inferatur expectas, ea quæ interrogantur non diligenter examinata concedas.

† & vt iã iamq;

AVG. Verum fortasse dicis, sed enitar cõtra hoc genus morbi quantũ possum: modo iam tu incipe quærere, ne superfluis immoremur. RA. Ex eo, quantum memini, veritatem nõ posse interire conclusimus, quod non solum si totus mundus intereat, sed etiam si ipsa veritas, verum erit & mundum & veritatem interisse. Nihil autem verum sine veritate: nullo modo igitur interit veritas.

AVG. Agnosco ista & multum miror si falsa sunt.

RA. Ergo illud alterum videamus. AVG. Sine me paululum consyderare oro te, ne huc iterum turpiter redeam. RA. Ergó ne interisse veritatem verum non erit, si non erit verum. Non ergo interit, sed H verum erit. † Vnde post occasum veritatis verum erit, cum iam veritas nulla est.

† al. si verũ interit.

AVG. Nihil habeo quid plus cogitem atque consyderem: perge ad aliud. RA. Certe faciemus quantum possumus, vt docti atq; prudentes viri legant hæc, & nostram si qua est corrigant temeritatem: nam me nec modo nec aliquando arbitror quid contra hoc dicatur posse inuenire. Nunquid nam ergo dicitur veritas, nisi qua verum est quicquid verum est? AVG. Nullo modo. RA. Nunquid nam recte dicitur verum, nisi quod non est falsum?

AVG. Hinc vero dubitare clementia est. RA. Num falsum non est, quod ad similitudinem alicuius accommodatum est, neque id tamẽ est cuius simile apparet? AVG. Nihil quidem aliud video quod libentius falsum vocem. RA. Sed tamen solet falsum dici etiam quod à veri similitudine longe abest.

AVG. Quis negat? RA. Sed tamen quod habeat ad verum nonnullam imitationem. AVG. Quo modo? Nõ enim cum dicitur iunctis alitibus anguibus Medeam volasse, vlla ex parte res ista verum I imitatur, quippe quæ nulla sit, nec imitari aliquid possit ea res, quæ omnino non sit. RA. Recte dicis: sed non attendis eam rem, quæ omnino nulla sit, nec falsam quidẽ posse dici. Si enim falsum est, non est: si est, non est falsum.† AVG. Non ergo dicemus illud de Medea nescio quod monstrum falsum esse. RA. Nõ vtique: nam si factum est, quo modo falsum est? Si non est factum, quo modo monstrum est? AVG. Miram rem video: ita ne tandem cum audio, Angues ingentes alites iunctos iugo, non dico falsum? RA. Dicis plané. Est enim quod falsum esse dicas. AVG. Quid quæso? RA. Illam scilicet sententiam quæ ipso versu enunciatur. AVG. Et quam tandem habet ista imitationem veri? RA. Quia similiter enunciaretur etiam si vere illud Medea fecisset. Imitatur ergo ipsa enunciatione veras sententias falsa sentẽtia. Quæ si nõ creditur, eo solo imitatur veras, quod ita dicitur, estq; tantum falsa, non etiam fallens. Si autem fidem impetrat, imitatur etiam creditas veras. AVG. Iam intelligo multum interesse inter illa quæ dicimus & illa de quibus dicimus aliquid, quare iam assentior: Nã hoc solo reuocabar, quicquid falsum dicimus non recté dici, nisi habeat veri alicuius similitudinem. † Quis enim lapidem falsum argentum esse dicẽs non iure rideatur? tamen si quisquam lapidem argentum esse dicat, dicimus falsum eum dicere, id est, falsam proferre sententiam. K

† al. Si enĩ falsum est, est: Si nõ est, falsũ nõ est

Iambus trimetr.

† imitationem.

Stannum autem vel plumbum non absurde, vt opinor, falsum argentum vocamus, quòd id res ipsa velut imitatur: neque ex eo falsa est nostra sententia, sed illud ipsum de quo nunciatur. RA. Bene intelligis. Sed illud vide vtrum & argentum falsi plumbi nomine congruenter appellare possimus. AVG. Non mihi placet. RA. Quid ita? AVG. Nescio, nisi illud video, vehemẽter contra voluntatem meam dici. RA. Num forte propterea quod argẽtum melius est, & quasi in contumeliam eius dicitur: plumbi autem quidam velut honor est, si falsum argentum vocetur.

An meliora deteriorum nominibus vocari possint.

Cap. XVI.

AVG. Prorsus explicasti quod volebam. Et ideo credo iure infames intestabilesq; haberi, qui muliebri habitu se ostentãt, quos nescio vtrum falsas mulieres, an falsos viros melius vocem. Veros tamen histriones, verosq; infames sine dubitatione possumus vocare: aut si latent, nec infame quicquam nisi à turpi fama nominatur, veros nequam non sine veritate dicimus, vt opinor.

An vestis muliebris deceat virũ

RA. Alius locus nobis erit de istis L rebus disserendi. Multa enim fiunt quæ quasi facie populari turpia videntur, aliquo tamen fine laudabili honesta monstrentur. Et magna quæstio est, vtrum patriæ liberandæ causa muliebri tunica indutus, debeat hostẽ decipere, hoc ipso quo mulier facta † sit, fortasse verior vir futurus. Et vtrum sapiens qui aliquo modo certum habeat, necessariam fore vitam suam rebus humanis, malit emori frigore, quàm fœmineis vestibus, si aliud non sit, amiciri. Sed de hoc, vt dictum est, aliâs videbimus. Profecto enim cernis quantæ inquisitionis indigeat, quatenus ista progredi debeant, ne in quasdam inexcusabiles turpitudines decidatur. Nunc autẽ quod præsenti quæstioni satis est, iam puto apparere, neque dubitari nõ esse falsum quicquam nisi veri aliqua imitatione.

† falsa.

AVG. Proficiscere ad reliqua, nam hoc mihi bene persuasum est. Ergo illud quæro, vtrũ præter disciplinas quibus erudimur, & quibus etiam ipsum studium sapiẽtiæ annumerari decet, possimus quicquã ita verum inuenire, quod non sicut theatricus Achilles ex aliqua parte falsum sit, vt ex alia verum esse possit?

Num quid ex oĩ parte falsum sit aut verum.

Cap. XVII.

RA. Mihi videntur multa inueniri. Non enim M disciplinæ istum habent lapidem, nec tamen vt verus sit lapis, imitatur aliquid secundum quod falsus dicatur. Quo vno commemorato, vides iam innumerabilibus supersedendum esse, quæ sponte occurrant cogitantibus. AVG. Video prorsus. RA. Sed nónne tibi vidẽtur vno corporis nomine includi? AVG. Viderentur, si aut inane nihil esse certum haberem, aut ipsum animum inter corpora numerandum arbitrarer, aut etiam deum corpus aliquod esse crederẽ. Quæ omnia si sunt, & nullius imitatione falsa & vera esse video. RA. In longum nos mittis, sed vtar quantum possum compendio. Certé enim aliud est quod inane appellas, aliud quod veritatem. AVG. Longe aliud. Quid enim [me] inanius, si veritatem inane aliquid putem, aut tantopere aliquid inane appeto? Quid enim aliud quàm veritatẽ inuenire desydero? RA. Ergo & illud fortasse cõcedis, nihil verum esse, quod nõ veritate fiat, vt verũ sit. AVG. Iam hoc olim manifestũ est. RA. Num dubitas nihil esse inane præter ipsum inane, aut certe corpus? AVG. Prorsus non dubito. RA. Opinor ergo, veritatẽ corpus esse aliquod credis? AVG. Nullo modo. RA. Quid in corpore?

A re? AVG. Nescio. RA. Nihil ad rem, Arbitror
enim vel illud te scire, Si est inane, magis illud esse vbi
nullum sit corpus. AVG. Hoc sanè planũ est. RA.
Quid igitur immoramur? An tibi aut veritas videtur
fecisse inane, aut aliquid verum esse vbi veritas non sit?
AVG. Non videtur. RA. Nõ est ergo inane ve
rum, quia neq; ab eo quod inane non est inane fieri po-
test. Et quod veritate caret, verum nõ esse manifestum
est. Et omnino ipsum quod inane dicitur, ex eo quod
nihil sit, dicit. Quo modo igitur potest verũ esse quod
nõ est, aut quo modo potest esse quod penitus nihil est?
AVG. Age nũc inane tanquã inane deseramus. RA.
An vere sit Quid de cæteris dicis? AVG. Quid nisi id quod vi
corpus. Ca. des mihi plurimum suffragari? Restat enim animus, &
XVIII. deus, quæ duo si propterea vera sunt, quod in his est ve
ritas, de immortalitate dei nemo dubitat. Animus autẽ
immortalis creditur, si veritas quę interire non potest,
etiã in illo esse probabitur. Quare iam illud vltimũ vi-
deamus, vtrũ corpus non sit vere verũ, id est, non in eo
sit veritas, sed quasi quædã imago veritatis. Nam si &
in corpore, quod satis certum est recipere interitũ, tale
B verum inuenerimus quale est in disciplinis, nõ conti-
nuò erit disputandi disciplina veritas, qua omnes ve-
ræ sunt disciplinæ. Verũ est enim & corpus quod non
videtur disputandi ratione esse formatum. Si verò &
corpus imitatione aliqua verũ est, & ob hoc non ad li-
quidum verũ, nihil erit fortasse quod impediat dispu-
tandi rationem, quo minus ipsa veritas esse doceatur.
Interim quæramus de corpore. Nam ne hoc quidem
cum constiterit, video istam controuersiam termina-
tam. RA. Vnde scis quid velit deus? Itaque atten-
de, Nam ego puto corpus aliqua forma & specie con-
tineri, quam si non haberet, corpus non esset: si veram
haberet, animus esset. An aliter putandum est? AVG.
Assentior in partẽ, de cætero dubito, Nam nisi tenea-
tur aliqua figura, corpus non esse concedo. Quo modo
autem si eam veram haberet, animus esset, non satis in-
telligo. RA. Nihil ne tandem de primi libri exor-
dio, & de illa tua Geometrica recordaris? AVG. Be
ne commemoras, Recordor prorsus, ac libentissime.
RA. Tales ne in corporibus figuræ inueniuntur,
quales illa disciplina demonstrat? AVG. Immo in-
C credibile est, quanto deteriores esse conuincũtur. RA.
Quas ergo istarum veras putas? AVG. Ne quæso e-
tiam istuc me interrogandum putes. Quis enim mente
tam cæcus est qui non videat istas, quæ in Geometrica
docentur habitare in ipsa veritate, aut in his etiam ve-
ritatem: illas verò corporis [figuras,] siquidem quasi
ad istas tendere videntur, habere nescio quam imita-
Veritas im tionem veritatis, & ideo falsas esse? Iam enim totum il-
mortalis ar lud quod ostendere moliebaris, intelligo. RA. Quid
guit animã ergo iam opus est, vt de disciplina disputationis requi-
immortalẽ. ramus? Siue enim figuræ Geometricæ in veritate, siue
Cap. XIX. in eis veritas sit, anima nostra, id est, intelligentia no-
stra contineri nemo ambigit, ac per hoc in nostro ani-
mo etiam veritas esse cogitur. Quod si quælibet disci-
plina, ita est in animo, vt in subiecto inseparabiliter,
nec interire veritas potest, quid quæso de animi perpe-
tua vita, nescio qua mortis familiaritate dubitamus?
An illa linea vel quadratura vel rotunditas habent a-
lia quæ imitentur, vt vera sint? AVG. Nullo modo
id possum credere, nisi forte aliud sit linea quàm lon-
gitudo sine latitudine, & aliud circulus quàm linea cir-
cunducta vndique ad medium æqualiter vergens.
RA. Quid ergo cunctamur? An vbi ista sunt, ve-

ritas non est? AVG. Auertat deus amentiam. RA. D
An disciplina non est in animo? AVG. Quis hoc
dixerit? RA. Sed forte potest intereunte subiecto id
quod in subiecto est permanere? AVG. Quãdo mi-
hi hoc persuadetur? RA. Restat vt occidat veritas.
AVG. Vnde fieri potest? RA. Immortalis est igi-
tur anima, Iamiam crede rationibus tuis, crede verita-
ti, Clamat, & in te sese habitare, & immortalem esse,
nec sibi suam sedem quacunque corporis morte posse
subduci. Auertere ab vmbra tua, reuertere in te, nullus
est interitus tuus, nisi oblitum te esse, quod interire non
possis. AVG. Audio, resipisco, recolere me incipio.
Sed quæso illa, quæ restant, expedias: quo modo in ani-
mo imperito, non enim eum mortalem dicere possu-
mus, disciplina & veritas esse intelligantur? RA.
Aliud ista quæstio volumen desyderat, si eam vis tra-
ctari diligenter, Simul & illa quæ vt potuimus inue-
stigata sunt, recensenda tibi esse video: Quia si nihil
eorum, quæ concessa sunt dubium est multum nos e-
gisse arbitror, nec cum parua securitate cætera quære- *Quædã ve*
re. Ita planè est, vt dicis, & obtempero præceptis *ra credim⁹,*
tuis libens. Sed illud saltem impetrem, antequam ter- E *quædã*
minum istius voluminis statuas, vt quid intersit inter *recorda-*
veram figuram, quæ intelligentia continetur, & eam *mur, quędã*
quam sibi fingit cogitatio, quæ Græcè siue phantasia *nec sensu*
siue phantasma dicitur, breuiter exponas. RA. Hoc *nec phãta-*
quęris quod videre, nisi mundissimus non potest, & ad *sia, sed tan*
cuius rei visionem parum es exercitatus, Neque nunc *tũ ratione*
per istos circuitus aliud quàm exercitationem tuam, *deprehen-*
vt illud videre sis idoneus operamur, Tamen interes- *dũtur. Cap.*
se plurimum quo modo possit doceri, fortasse breuiter *XX.*
planum facio. Fac enim te aliquid esse oblitum, aliós-
que te velle quasi in memoriam reuocare. Dicunt er-
go illi, Nunquid nam hoc est, aut illud, diuersa velut
similia proferentes? Tu vero nec illud vides quod re-
cordari cupis, & tamen vides non hoc esse quod dici-
tur. Nunquid nam tibi cum hoc euenit omni modo
videtur obliuio? Nam ipsa discretio, qua non admit-
titur quòd falsò admoneris, pars quædam recordatio-
nis est. AVG. Ita videtur. RA. Tales ergo non-
dum verum vident, falli tamen decipiq; non possunt,
& quid quærant, satis norunt. At si tibi quispiam dicat
te post paucos dies risisse, quàm natus es, non audes di- F
cere falsum esse: & si author sit cui fides habenda est,
non recordaturus, sed crediturus es. Totum enim tem-
pus illud validissima obliuione tibi sepultum est, An
aliter putas? AVG. Prorsus consenno. RA. Hæc
igitur ab illa obliuione plurimum differt, sed illa me-
dia est, nam est alia recordationi reuisendæq; verita-
ti propior atque vicinior, Cui simile est quando vide-
mus aliquid, certoq; recognoscimus id nos vidisse ali-
quando, atq; nosse affirmamus, sed vbi, aut quando, aut
quo modo, aut apud quẽ nobis in noticiã venerit, sata-
gimus repetere atque recolere. Vt si de homine nobis
contigerit, etiam quærimus vbi eum nouerimus. Quod
cum & ille commemorauerit, repente tota res memo-
riæ quasi lumẽ infunditur, nihil amplius vt reminisca-
mur, laboratur. An hoc genus ignotum tibi est, aut ob-
scurum? AVG. Quid hoc planius, aut quid crebri-
us mihi accidere solet? RA. Tales sunt qui bene di-
sciplinis liberalibus eruditi: siquidem illas sine dubio *1. Retract.*
in se obliuione obrutas eruunt discendo, & quodam *cap. 4.*
modo refodiunt: nec tamen contenti sunt, nec se tenẽt *Lib. 12. de*
donec totam faciem veritatis, cuius quidam in illis ar- *Trinitate,*
tibus splendor iam subrutilat, lætissime atque plenissi- *cap. 15.*

 me in-

G me intueātur. Sed ex his quidam falsi colores atq; formæ, velut in speculum cogitationis se fundunt, fallūtq; inquirētes sæpe ac decipiunt, putantes illud totum esse quod norunt, vel quod inquirunt. Ipsæ sunt illæ imaginationes magna cautione vitandæ, quæ deprehenduntur fallaces, cum cogitationes variato quasi speculo variantur, cum illa facies veritatis vna & immutabilis maneat. Tum enim alterius atque magnitudinis quadratū sibi cogitatio depingit, & quasi ante oculos præfert: sed mens interior, quæ vult verum videre, ad illud se potius conuertat si potest, secundum quod iudicat illa omnia esse quadrata. AVG. Quid si nobis quispiam dicat secundum id eam iudicare, quod videre oculus solet? RA. Quare ergo iudicat si tamen bene erudita est, quantam vis pilam veram vera planicie puncto tangi? Quid tale vnquam oculus vidit, aut videre potest, cum ipsa imaginatione cogitationis fingi tale quicquam huiusmodi non potest? An non hoc probamus, cum etiam minimum circulum imaginando animo describimus, & ab eo lineas ad centrum ducimus? Nam cum duas duxerimus, inter quas quasi acu

H vix pungi posit, alias iam in medio non possumus ipsa cogitatione imaginaria ducere, vt ad centrum sine vlla commixtione perueniant: cum clamet ratio innumerabiles posse duci, nec sese in illis incredibilibus angustiis, nisi centro posse contingere, ita vt in omni earum interuallo scribi etiam circulus posit. Hoc cum illa phantasia implere non posit, magisq; quàm ipsi oculi deficiat, siquidem per ipsos est animo inflicta, manifestum est & multum eam differre à veritate, & illam dum hæc videtur non videri. Hæc dicentur operosius atque subtilius, cum de intelligendo disserere cœperimus, quæ nobis pars proposita est, cum de animæ vita quicquid solicitat, fuerit quantum valemus enucleatum atque discussum. Non enim credo te parum formidare, ne mors humana etiam si nō interficiat animam, rerum tamen omnium, & ipsius si qua comperta fuerit, veritatis obliuionem inferat. AVG. Non potest satis dici quantum hoc malum metuendum sit. Qualis enim erit illa æterna vita, vel quæ mors non ei præponenda est, si sic viuit anima, vt videmus eam viuere in

I puero mox nato? vt de illa vita nihil dicam quæ in vtero agitur, non enim puto esse nullam. RA. Bono animo esto, deus aderit vt iam sentimus quærentibus nobis, qui beatissimum quiddam post hoc corpus, & veritatis plenissimum sine vllo mendacio pollicetur.

AVG. Fiat sicut speramus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE MAGISTRO Liber.

Oratio ad quid instituta. Cap. I.

VID tibi videmur efficere velle cum loquimur? ADEODATVS. Quantum quidem mihi tūc occurrit, aut docere, aut discere. AVG. Vnum horū video & assentior. Nam loquēdo nos docere velle manifestū est, discere autem quo modo? AD. Quo tandem censes, nisi cum interrogamus? AVG. Etiā tunc nihil aliud quàm docere nos velle intelligo. Nam quæro abs te, vtrum ob aliam cau- K sam interroges, nisi vt eum quem interrogas doceas quid velis? AD. Verum dicis. AVG. Vides ergo iam nihil nos locutione, nisi vt doceamus appetere.

AD. Non planè video. Nam si nihil est aliud loqui quàm verba promere, video nos id facere cum cantamus. Quod cum soli sæpe facimus nullo præsente qui discat, non puto nos docere aliquid velle. AVG. At ego puto esse quoddam genus docēdi per cōmemorationē, magnū sanè quod in nostra hac sermocinatione res ipsa indicabit. Sed si tu non arbitraris nos di- *Discere reminisci.* scere cum recordamur, nec docere illum qui cōmemorat, non resisto tibi: & duas iam loquendi causas cōstituo, aut vt doceamus, aut vt cōmemoremus vel alios, vel nosmetipsos. Quod etiam dum cantamus, efficimus. An tibi non videtur? AD. Non prorsus. Nam rarum admodū est, vt ego cantem cōmemorandi me gratia, sed tantūmodo delectādi. AVG. Video quid sentias. Sed nōnne attendis, id quod te delectat in cantu modulationem quandam esse soni, quæ quoniā verbis & addi & detrahi potest, aliud est loqui, aliud est cantare. Nam & tibiis & cithara cantatur, & aues cantant, & nos interdum sine verbis musicum aliquid so- L namus, qui sonus cantus dici potest, locutio nō potest. An quicquam est quod contradicas? AD. Nihil sanè. AVG. Videtur ergo tibi, nisi aut docēdi, aut cōmemorandi causa non esse institutam locutionem?

AD. Videretur, nisi me moueret, quod dum oramus vtique loquimur, nec tamē deum aut doceri aliquid à nobis, aut cōmoneri fas est credere. AVG. Nescire te arbitror non ob aliud nobis præceptum esse, vt in clausis cubiculis oremus, quo nomine significātur mētis penetralia, nisi quod deus, vt nobis quod cupimus præstet, commoneri aut doceri nostra locutione non quærit. Qui enim loquitur, suæ voluntatis signum foras dat per articulatum sonum: Deus autem in ipsis rationalis animæ secretis, qui homo interior vocatur, & quærendus & deprecandus est. Hæc enim sua templa esse voluit. An apud Apostolum non legisti: Nescitis *1. Corin. 3.* quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in vobis, & in interiore homine habitare Christum? Nec in propheta animaduertisti, Dicite in cordibus vestris, & in *Psal. 4.* cubilibus vestris compungimini, Sacrificate sacrificium iusticiæ & sperate in domino. Vbi putas sacrifici- M um iusticiæ sacrificari, nisi in templo mentis, & in cubilibus cordis? Vbi autem sacrificandum est, ibi & orandum. Quare non opus est locutione cum oramus, id est, sonantibus verbis, nisi forte sicut sacerdotes faciunt, significandæ mentis suæ causa, non vt deus, sed vt homines audiant, & consensione quadam per commemorationem suspendantur in deum. An tu aliud existimas? AD. Omnino assentior. AVG. Non te ergo mouet quod summus magister cum orare doceret discipulos verba quædam docuit, in quo nihil a- *Matth. 6.* liud videtur fecisse, quàm docuisse quo modo in orando loqui oporteret? AD. Nihil me omnino istud mouet. Non enim verba, sed res ipsas eos verbis docuit, quibus & seipsi commonefacerent, à quo quid esset orandum, cum in penetralibus, vt dictum est, mentis orarent. AVG. Recte intelligis. Simul enim te credo animaduertere, etiam si quisquam contendat, quamuis nullum edamus sonum, tamen quia ipsa verba cogitamus, nos intus apud animum loqui, sic quoque locutione nihil aliud agere quàm commonere, cum memoria cui verba inhærent, ea reuoluendo facit ve-

A cit venire in mentem res ipsas, quarum signa sunt verba. AD. Intelligo ac sequor. AVG. Constat ergo inter nos verba signa esse? AD. Constat. AVG. Quid? signum nisi aliquid significet, potest esse signum? AD. Nō potest. AVG. Quot verba sunt in hoc versu, Si nihil ex tanta superis placet vrbe relinqui?

Verba signa rerum.
Cap. II.
Aeneid. 2.

AD. Octo. AVG. Octo ergo signa sunt? AD. Ita est. AVG. Credo te hunc versum intelligere.

AD. Satis arbitror. AVG. Dic mihi quid singula verba significent. AD. Video quidem quid significet, si: sed nullum aliud verbum quo id exponi possit, inuenio. AVG. Saltem illud inuenis, quicquid significatur hoc verbo, vbinam sit? AD. Videtur mihi quòd, si, dubitationem significet, iam dubitatio, vbi nisi in animo est? AVG. Accipio, interim persequere cætera. AD. Nihil, quid aliud significat nisi id quod non est? AVG. Verū fortasse dicis, sed reuocat me ab assentiendo quod superius concessisti, nō esse signum nisi aliquid significet: Quod autem non est, nullo modo esse aliquid potest. Quare secundum verbum in hoc versu non est signum, quia non signi- B ficat aliquid, & falso inter nos constitit, quòd omnia verba signa sint, aut omne signum aliquid significet.

AD. Nimis quidem vrges. Sed quando non habemus quid significemus, omnino stulte verbum aliquod promimus: Tu autem nunc mecum loquendo, credo quod nullum sonum frustra emittis, sed omnibus quæ ore tuo erumpunt, signum mihi das, vt intelligam aliquid. Quapropter non te oportet istas duas syllabas enunciare dum loqueris, si per eas non significas quicquam. Si autem vides necessariam per eas enunciationem fieri, nósque doceri, vel commoneri cum auribus insonant, vides etiam profectò quid velim dicere, sed explicare non possum. AVG. Quid igitur facimus? An affectionem animi quandam cum rem non videt, & tamen non esse inuenit, aut inuenisse se putat, hoc verbo significari dicimus potius, quàm rem ipsam quæ nulla est? AD. Istud ipsum est fortasse, quod explicare moliebar. AVG. Transeamus ergo hinc quoquo modo se habet, ne res absurdissima nobis accidat. AD. Quę tandem? AVG. C Si nihil nos teneat, & moras patiamur. AD. Ridiculum hoc quidem est, & tamen nescio quo modo video posse contingere, immo planè video contigisse.

AVG. Suo loco genus hoc repugnantiæ, si deus siuerit, planius intelligemus. Nunc ad illum versum te refer, & conare vt potes cætera eius verba quid significent pandere. AD. Tertia præpositio est, ex, pro qua, de, possumus vt arbitror dicere. AVG. Non id quæro, vt pro vna voce notissima aliam vocem æque notissimam, quæ idem significet dicas, si tamen idem significat. Sed interim concedamus ita esse. Certe si poëta iste non ex tanta vrbe, sed de tanta dixisset, quærerem abs te quid, de, significaret. Diceres, ex, cum hæc duo verba essent, id est, signa, vnum aliquid, vt tu putas, significantia: ego autem idipsum, nescio quid, vnum quod his duobus signis significatur inquiro.

AD. Mihi videtur secretionem quandam significare ab ea re, in qua fuerat aliquid quod ex illa esse dicitur, siue illa non maneat, vt in hoc versu, non manente vrbe, poterant aliqui ex illa esse Troiani: siue maneat, sicut ex vrbe Roma dicimus esse negociatores in Africa. AVG. Vt concedam tibi hæc ita esse nec enumerem, quàm multa fortasse præter hanc tuam regulam reperiantur: illud certe tibi attendere facile

est, exposuisse te verbis verba, id est, signis signa, eis- D demque notissimis notissima: ego autem illa ipsa quorum hæc signa sunt, mihi si posses vellem, vt ostenderes. AD. Miror te nescire, vel potius simulare nescientem responsione mea fieri, quod vis omnino non posse: siquidem sermocinamur vbi non possumus respondere nisi verbis. Tu autem res quæris eas, quæ quodlibet sint, verba certa non sunt, quas tamen ex me tu quoque verbis quæris. Prior itaq; tu sine verbis quære, vt ego deinde ista conditione respondeā. AVG. Iure agis fateor: sed si quærerem istæ tres syllabæ quid significent, cū dicitur paries, nónne posses digito ostendere, vt ego prorsus rem ipsam viderem, cuius signum est hoc trisyllabum verbum, demonstrante te, nulla tamen verba referente. AD. Hoc in solis nominibus quibus corpora significantur, si eadem corpora præsentia sint, fieri posse concedo. AVG. Num colorem corpus dicimus, an nō potius quandam corporis qualitatem? AD. Ita est. AVG. Cur ergo & hic digito demonstrari potest? An addis corporibus etiam corporum qualitates, vt nihilominus etiam istæ cum præsentes sunt, doceri sine verbis possint? AD. Ego E cum corpora dicerem, omnia corporalia intelligi volebam, id est, omnia quæ in corporibus sentiuntur.

An signis vt quærimus, ita respondeamus.
Cap. III.

AVG. Consydera tamen, vtrum etiam hinc aliqua tibi excipienda sint. AD. Bene admones, non enim omnia corporalia, sed omnia visibilia dicere debui. Fateor enim sonum, odorem, saporem, grauitatem, colorem, & alia quæ ad cæteros sensus pertinent, quanquam sentiri sine corporibus nequeant, & propterea sint corporalia, non tamen digito posse monstrari. AVG. Nunquàm ne vidisti, vt homines cum surdis gestu quasi sermocinentur, ipsiq; surdi non minus gestu, vel quærant, vel respondeant, vel doceant, vel indicent, aut omnia quæ volunt, aut certe plurima? Quod cum fit, non vtique sola visibilia sine verbis ostenduntur, sed & soni & sapores, & cætera huiusmodi. Nam & histriones quasdam * in theatris fabulas sine verbis saltando plerunque aperiunt & exponunt. AD. Nihil habeo quod contradicam, nisi quod illud, ex, non modo ego, sed nec ipse quidem saltator histrio tibi sine verbis quid significet posset o- F stendere. AVG. Verum fortasse dicis, sed fingamus eum posse: non vt arbitror dubitas, quisquis ille motus corporis fuerit, quo mihi rem quæ hoc verbo significatur, demonstrare conabitur, non ipsam rem futuram esse, sed signum. Quare hic quoque non quidem verbo verbum, sed tamen signo signum nihilominus indicabit: vt & hoc monosyllabum, ex, & ille gestus, vnam rem quandam significent, quam mihi ego vellem non significando monstrari. AD. Qui potest quod quæris oro te? AVG. Quo modo paries potuit? AD. Ne ipse quidem quantum ratio progrediens docuit, ostendi sine signo potest. Nam & intentio digiti non est vtique paries, sed signum datur, per quod paries possit videri. Nihil itaque video, quod sine signis ostendi queat. AVG. Quid si ex te quærerem, quid sit ambulare, surgerèsq; & id ageres, nónne re ipsa potius, quàm verbis ad me docendum, aut vllis aliis signis vtereris? AD. Fateor ita esse, & pudet me rem tam in promptu positam non vidisse, Ex qua etiam mihi milia rerum iam occurrunt, quæ ipsæ per se valeant, non per signa monstrari, vt edere, bibere, sedere, stare, clamare, & innumerabilia cætera.

** al. totas.*

AVG. Age nunc dic mihi, si omnino nesciens hu-

G ius verbi vim, abs te ambulante quærerem, quid sit ambulare, quo modo me doceres? A D. Idipsum agerem aliquanto celerius, vt post interrogationem tuam aliqua nouitate admonereris, & tamen nihil aliud fieret, quàm id quod deberet ostendi. A V G. Scis ne aliud esse ambulare, aliud festinare? Nam & qui ambulat, non statim festinat: & qui festinat, non continuo ambulat. Dicimus enim & in scribendo & in legendo, aliisq; innumerabilibus rebus festinationem. Quare cum illud quod agebas celerius ageres post interrogationem meam, putarem ambulare nihil esse aliud, quàm festinare: id enim noui addideras & ob hoc falleret. A D. Fateor rem non posse nos monstrare sine signo, si cum id agimus interrogemur. Si enim nihil addamus, putabit qui rogat nolle nos ostendere, cō temptóque se in eo, quod agebamus perseuerare. Sed si de his roget quæ agere possumus, nec eo tamen tempore quo agimus roget, possumus post eius interrogationem id agendo re ipsa potius, quàm signo demonstrare quod rogat. Nisi forte loquentem me interroget quid sit loqui. Quicquid enim dixero vt eum doceam, loquar necesse est. Ex quo securi⁹ docebo, donec ei pla-
H num faciam quod vult, non recedens à re ipsa, quam sibi voluit demonstrari, nec signa quærens, quibus eam ostendam præter ipsam. A V G. Acutissimè omnino. Quare vide vtrum conueniat iam inter nos ea posse demonstrari sine signis, quæ aut nō agimus cum interrogamur, & tamen statim agere possumus, aut ipsa signa forte agimus. Cum enim loquimur, signis facimus, de quo dictum est significare. A D. Conuenit. A V G. Cum ergo de quibusdam signis quæritur, possunt signis signa monstrari: Cum autem de rebus quæ signa non sunt, aut eas agendo post inquisitionem si agi possunt, aut signa dando per quæ animaduerti queant. A D. Ita est. A V G. In hac igitur tripartita distributione prius illud consyderemus si placet, quod signis signa monstrantur. Non enim sola verba sunt signa. A D. Non. A V G. Videtur ergo mihi loquendo nos aut verba ipsa signare verbis, aut alia signa, velut cū gestū dicimus, aut literā. Nam his duobus verbis quæ significantur, nihilominus signa sunt, Aut aliquid aliud quod signum non sit, velut cum dicimus, lapis: cum enim verbum signum
I est, nam significat aliquid, sed id quod eo significatur, non continuo signum est: quod tamen genus, id est, cum verbis ea quæ signa non sunt significantur, non pertinet ad hanc partem, quam discutere proposuimus. Suscepimus enim consyderare illud, quod signis signa monstrantur, & partes in eo duas comperimus, cum aut eadem, aut alia signa signis docemus vel commemoramus. An non tibi videtur? A D. Manifestum est. A V G. Dic ergo signa quæ verba sunt, ad quem sensum pertineant? A D. Ad auditum.

An signa signis monstrentur. Cap. IIII.

A V G. Quid gestus? A D. Ad visum. A V G. Quid enim cum verba scripta inuenimus, num verba non sunt? An signa verborum verius intelliguntur, vt verbum sit, quod cum aliquo significatu articulata voce profertur? Vox autem nullo alio sensu, quàm auditu percipi potest. Ita fit vt cum scribitur verbum, signum fiat oculis quo illud quod ad aures pertinet veniat in mentem. A D. Omnino assentior. A V G. Id quoque te arbitror assentiri, cum dicimus nomen, significare nos aliquid. A D. Verum est. A V G. Quid tandem? A D. Id scilicet quod quidque appellatur, velut Romulus, Roma, virtus, fluuius, & innumerabilia cætera. A V G. Num ista quatuor no- K
mina nullas res significant? A D. Imò aliquid.

A V G. Num nihil distat inter hæc nomina & eas res quæ his significantur? A D. Immo plurimum.

A V G. Vellem abs te audire quidnam id sit. A D. Hoc videlicet in primis, quod hæc signa sunt, illa non sunt. A V G. Placet ne appellemus significabilia ea quæ signis significari possunt, & signa non sunt, sicut ea quæ videri possunt visibilia nominamus, vt de his deinceps commodius disseramus? A D. Placet vero.

A V G. Quid illa quatuor signa, quę pauloante pronunciasti, nullóne alio signo significātur? A D. Miror quòd iam mihi excidisse arbitraris, quòd ea quæ scribuntur, eorum quæ voce proferuntur, & signorum signa esse comperimus. A V G. Dic inter ista quid distet? A D. Quod illa visibilia sunt, hæc audibilia. Cur enim & hoc nomen non admittas, si admisimus significabilia? A V G. Prorsus admitto, & gratum habeo. Sed rursus quæro, quatuor hæc signa nullóne alio signo audibili significari queant, vt visibilia recordatus es? A D. Hoc quoque recentius dictum recordor. Nam nomen responderem significare aliquid, & huic significationi quatuor ista [signa] subieceram: L
& illud autem & hæc, siquidem voce proferuntur, audibilia esse cognosco. A V G. Quid ergo inter audibile signum & audibilia significata, quæ rursus signa sunt, interest? A D. Inter illud quidem quod dicimus nomen, & hæc quatuor quæ significationi eius subiecimus, hoc distare video, quòd illud audibile signum est signorum audibiliū: hæc vero audibilia quidem signa sunt, non tamen signorum, sed rerum partim visibilium, sicut est Romulus, Roma, fluuius: partim intelligibilium, sicut est virtus. A V G. Accipio & approbo. Sed scis ne omnia quæ voce articulata cū aliquo significatu proferuntur, verba appellari? A D. Scio. A V G. Ergo & nomen verbum est, quando quidem id videmus cum aliquo significatu articulata voce proferri. Et cum dicimus disertum hominem bonis verbis vti, etiam nominibus vtique vtitur. Et cum seni domino apud Terentium seruus retulit, Bona verba quæso: multa ille etiam nomina dixerat. A D. Assentior. A V G. Concedis igitur iis duabus syllabis, quas edimus, cum dicimus, verbum, nomen quoque significari, & ob hoc illud huius signū esse? A D. Con- M
cedo. A V G. Hoc quoque respondeas velim. Cum verbum signum sit nominis, & nomen signum sit fluminis, & flumen signum sit rei, quæ iam videri potest, vt inter hanc rem & flumen, id est, signū eius, & inter hoc signum & nomen, quod huius signi signum est, dixisti quid intersit, quid interesse arbitraris inter signum nominis, quod verbum esse comperimus, & ipsum nomen cuius signum est? A D. Hoc distare intelligo, quod ea quæ significantur nomine etiam verbo significantur: vt enim nomen verbum est, ita & flumen verbum est. Quæ autem verbo significantur, non omnia significantur & nomine. Nam & illud, si, quod in capite habet abs te propositus versus, & hoc, ex, de quo iam diu agentes in hæc duce ratione peruenimus, verba sunt, nec tamen nomina, & alia multa inueniuntur. Quamobrem cum omniá nomina verba sint, non autem omnia verba nomina sint, planum esse arbitror, quid inter verbum distet & nomē, id est, inter signum signi eius, quod nulla rursus alia signa significat, & signum signi eius quod rursus alia significat. A V G. Concedis ne omnem equum animal esse, nec tamen omne

In Andria

Signa signorum.

A omne animal equum esse? A D. Quis dubitauerit? A V G. Hoc ergo inter nomen & verbum, quod inter equum & animal interest. Nisi forte ab assentiendo id te reuocat, quod dicimus & alio modo verbum quo significantur ea, quæ per tempora declinantur, vt scribo scripsi, lego legi, quæ manifestum est non esse nomina. A D. Dixisti omnino quod me dubitare faciebat.

A V G. Ne te istud moueat: dicimus enim ea vniuersaliter omnia quæ significant aliquid, vbi etiam verba esse inuenimus. Dicimus item signa militaria, quæ etiam propriè signa nominantur, quò verba non pertinent. Et tamen si tibi dicerem, vt omnis equus animal, non autem omne animal equus est, ita omne nomen verbum est, non tamen omne verbum nomen, nihil vt opinor dubitares. A D. Iam intelligo, & prorsus assentior, hoc interesse inter vniuersale illud verbum & nomē, quod inter animal & equum. A V G. Scis ne etiam cum dicimus, animal, aliud esse hoc trisyllabum nomen, quod voce prolatum est, aliud id quod significatur? A D. Iam hoc supra concessi de omnibus signis & significabilibus. A V G. Num omnia signa
B tibi videntur aliud significare quàm sunt, sicut hoc trisyllabum cum dicimus, animal? An vllo modo idem significat quod est ipsum? A D. Non sanè: nam cum dicimus signum, non solum signa cætera quæcunque sunt, sed etiam seipsum significat: est enim verbum, & vtique omnia verba signa sunt. A V G. Quid hoc disyllabo cum dicimus, verbum, nônne tale aliquid cōtingit? Nam si omne quod cum aliquo significatu articulata voce profertur, hoc disyllabo significatur, etiam ipsum hoc genere includitur. A D. Ita est. A V G. Quid nomen? Nônne se similiter habet? Nam & omnium generum nomina significat, & ipsum nomē generis neutri nomen est. An si ex te quærerem quæ pars orationis nomen, posses mihi respondere rectè nisi nomen? A D. Verum dicis. A V G. Sunt ergo signa quæ inter alia quæ significant, & seipsa significent?

A D. Sunt. A V G. Num tale tibi videtur hoc quadrisyllabum signum, cum dicimus, coniunctio?

A D. Nullo modo. Nam ea quæ significat, non sunt
Signa mutua. Ca. V. nomina, hoc autem nomen est. A V G. Bene attendisti, nunc illud vide, vtrum inueniantur signa quæ se inuicem significent, vt quemadmodum hoc ab illo,
C sic illud ab hoc significetur: non enim ita sunt inter se hoc quadrisyllabum, cum dicimus, coniunctio, & illa quæ ab hoc significantur, cum dicimus, si, vel nam, námque, nisi, ergo, quoniam, & similia: nam hæc illo vno significantur, nullo autem horum vnum illud quadrisyllabum significatur. A D. Video, & quænam signa sint seinuicem significātia, cupio cognoscere. A V G. Tu ergo nescis cum dicimus, nomen & verbum, duo verba nos dicere. A D. Scio. A V G. Quid illud, nescis cum dicimus, nomen & verbum, duo nomina nos dicere? A D. Id quoque scio. A V G. Scis igitur tam nomen verbo, quàm etiam verbum nomine significari? A D. Assentior. A V G. Potèsne dicere excepto eo quod diuerse scribuntur & sonant, quid inter se differant? A D. Possum fortasse: nam id esse video quod pauloante dixi. Verba enim cum dicimus, omne quod articulata voce cū aliquo significatu profertur, significamus: vnde omne nomen, & ipsum cum dicimus, nomen, verbum est: at non omne verbum nomen est, quamuis nomen sit cum dicimus verbum.

A V G. Quid si quisquam tibi affirmet & probet, vt omne nomen verbum est, ita omne verbum nomē esse: poterisne inuenire quid distent, præter diuersum in D
literis sonum? A D. Non potero, nec omnino distare aliquid puto. A V G. Quid si omnia quidem, quæ voce articulata cum aliquo significatu proferuntur, & verba sunt & nomina: sed tamen alia de causa verba, & alia de causa nomina sunt, nihilne distabit inter nomen & verbum? A D. Quo modo istud sit non intelligo. A V G. Hoc saltem intellige, omne coloratum visibile esse, & omne visibile coloratum, quamuis hæc duo verba distinctè differenterque significent. A D. Intelligo. A V G. Quid si ergo ita & omne verbum nomen, & omne nomen verbum est? Quamuis hæc ipsa duo nomina, vel duo verba, id est, nomen & verbum, differentem habeant significationē.

A D. Iam video posse id accidere, sed quo modo id accidat, expecto vt ostendas. A V G. Omne quod cum aliquo significatu articulata voce prorumpit, animaduertis, vt opinor, & aurem verberare, vt sentiri: & memoriæ mandari, vt nosci possit. A D. Animaduerto. A V G. Duo ergo quædam contingunt, cum aliquid tale voce proferimus. A D. Ita est. A V G. Quid si horum duorum ex vno appellata sunt verba, B
ex altero nomina: verba scilicet à verberando, nomina vero à noscendo, vt illud primum ab auribus, hoc autem secundū ab animo vocari meruerit? A D. Concedam cum ostenderis, quo modo rectè possimus omnia verba nomina dicere. A V G. Facile est: nam credo te accepisse ac tenere pronomen dictum, quod pro ipso nomine valeat, rem tamen notet minus plena significatione quàm nomen. Nam, vt opinor, definiuit ille ita, quem grammatico reddidisti, Pronomē est pars orationis, quæ pro ipso posita nomine, minus quidem plene, idem tamen significat. A D. Recordor & probo. A V G. Vides igitur secundum hanc definitionem nullis nisi nominibus seruire, & pro his solis poni posse pronomina: velut cum dicimus: hic vir, ipse rex, eadem mulier, hoc aurum, illud argentum: hic, ipse, eadem, hoc, illud, pronomina esse: vir, rex, mulier, aurum, argentum, nomina, quibus plenius quàm illis pronominibus res significatæ sunt. A D. Video & assentior. A V G. Tu ergo nunc mihi paucas coniunctiones quaslibet enuncia. A D. Et, que, at, atque.

A V G. Hæc omnia quæ dixisti, nônne tibi videntur esse nomina? A D. Non omnino. A V G. Ego F
saltem tibi rectè locutus videor, cum dicerem, hæc omnia quæ dixisti? A D. Rectè prorsus: & iam intelligo quàm mirabiliter ostenderis me nomina enunciasse: non enim aliter de his rectè dici potuisset, hæc omnia. Sed enim vereor adhuc, ne propterea mihi rectè locutus videaris, quod has quatuor coniunctiones, etiā verba esse non nego: vt ideo de his rectè dici potuerit, hæc omnia, quoniam rectè dicitur, hæc verba omnia. Si autem à me quæras, quæ sit pars orationis, verba, nihil aliud respondebo quàm nomen: Quare huic nomini fortasse pronomen adiunctum est, vt illa recta esset locutio tua. A V G. Acute quidem falleris, sed vt falli desinas, acutius attende quod dicam, si tamen id dicere, vt volo, valuero: nam verbis agere, tam implicatum est, quàm digitos digitis inserere & confricare, Vbi vix dignoscitur, nisi ab eo ipso qui id agit, qui digiti pruriant, & qui auxilientur prurientibus. A D. En toto animo assum: nam hæc ista similitudo me intentissimum fecit. A V G. Verba certe sono & literis constant. A D. Ita est. A V G. Ergo vt ea potissimum authoritate vtamur, quæ nobis charissima

G est, cum ait Paulus Apostolus: Non erat in Christo est & non est, sed est in illo erat, non opinor putandũ esse tres istas literas, quas enunciamus, cũ dicimus Est, fuisse in Christo, sed illud potius, quod istis tribus literis significatur. A D. Verum dicis. A V G. Intelligis igitur eum qui ait, Est in illo erat, nihil aliud dixisse, q̃ Est appellatur quod in illo erat, tanquam dixisset, Virtus in illo erat: non vtique dixisse acciperetur, nisi virtus appellatur, quod in illo erat: ne duas istas syllabas, quas enunciamus, cũ dicimus, virtus, & non illud quod his duabus syllabis significatur, in illo fuisse arbitraremur. A D. Intelligo ac sequor. A V G. Quid illud? nónne intelligis etiam nihil interesse, vtrum quisque dicat, virtus appellatur, an virtus nominatur? A D. Manifestum est. A V G. Ergo ita manifestum est, nihil interesse vtrum quisq; dicat, est appellatur, an, est nominatur quod in illo erat. A D. Video & hic nihil distare. A V G. Iámne etiam vides quid velim ostendere? A D. Nondum sanè. A V G. Itáne tu vides nomen esse id, quo res aliqua nominatur? A D. Noc planè nihil certius video. A V G. Vides ergo Est nomen esse, siquidem illud quod erat in illo, est, no-

H minatur. A D. Negare non possum. A V G. At si ex te quærerem quæ sit pars orationis, est, non opinor nomen, sed verbum esse diceres, cum id ratio etiã nomen esse docuerit. A D. Ita est prorsus vt dicis.

A V G. Num adhuc dubitas alias quoque partes orationis eodem modo, quo demonstrauimus nomina esse? A D. Non dubito, quandoquidem fateor ea significare aliquid. Si autẽ res ipsæ, quas significant, quid singulæ appellentur, id est, nominentur, interroges, respondere non possum, nisi easipsas partes orationis, quas nomina non vocamus, sed, vt cerno, vocare conuincimur. A V G. Nihil te mouet, ne quis exstat qui nostram istam rationẽ labefactet, dicendo Apostolis non verborum, sed rerum authoritatem esse tribuendam, quamobrem fundamentum persuasionis huius non esse firmum quàm putamus? Fieri enim posse vt Paulus, quanquam dixerit præceperítque rectissime, minus tamen recte locutus sit, cum ait, Est in illo erat, præsertim cum se ipse imperitum in sermone fateatur. Quo tandem modo istum refellendum arbitraris? A D. Nihil habeo quod contradicam, & te oro vt aliquem de

I illis reperias, quibus verborum noticia summa conceditur, cuius authoritate potius id quod cupis efficias.

A V G. Minus enim tibi videtur idonea, remotis authoritatibus, ipsa ratio, qua demõstratur omnibus partibus orationis significari aliquid, & ex eo appellari: si autem appellari, & nominari: si nominari, nomine vtique nominari: quod in diuersis linguis facillime iudicatur. Quis enim non videat si quæras quid Græci nominent quod nos nominamus, quis, respõderi τίς: quid Græci nominent quod nos nominamus, volo, responderi θέλω: quid Græci nominent quod nos nominamus, bene, responderi καλῶς: quid Græci nominent, quod nos nominamus, scriptũ, responderi τὸ γεγραμμένον: quid Græci nominent quod nos nominamus, &, responderi καὶ: quid Græci nominent, quod nos nominamus, ab, responderi ἀπό: quid Græci nominent quod nos nominamus, heu, responderi οἴμοι: Atque in his omnibus partibus orationis, quas nunc enumeraui, recte loqui eum qui sic interroget: quod nisi nomina essent, fieri non posset: Hac ergo ratione Paulum Apostolum recte locutum esse, cum remotis omnium eloquentium authoritatibus obtinere possumus, quid opus est quærere cuius persona sententia nostra fulciatur? K

Sed ne quis tardior aut impudentior nondum cedat, asseratque, nisi illis authoribus, quibus verborum leges consensu omnium tribuũtur nullo modo esse cessurũ, Quid in Latina lingua excellentius Cicerone inueniri potest? At hic in suis nobilissimis orationib*, quas Verrinas vocant, coram, præpositionem, siue illo loco aduerbium sit, nomen appellauit. Veruntamen quia fieri potest, vt ego illum locum minus bene intelligam, exponaturq; aliàs aliter, vel à me vel ab alio, est ad quod responderi posse nihil puto. Tradũt enim nobilissimi disputationum magistri, nomine & verbo plenã constare sententiam, quod affirmari negariq; possit: quod genus idem Tullius quodam loco pronunciatum vocat. Et cum verbi tertia persona est, nominatum cum ea casum nominis aiunt esse oportere, & recte aiunt: quod mecum si consyderes, velut cum dicimus, homo sedet, equus currit: agnoscis, vt opinor, duo esse pronũciata. A D. Agnosco. A V G. Cernis in singulis singula esse nomina, in vno homo, in altero equus: & verba singula, in vno sedet, in altero currit? A D. Cerno. A V G. Ergo si dicerem, sedet tantum, aut currit tantum, rectè à me quæreres, quis vel quid: vt responderem homo, vel equus, vel animal, vel quodlibet aliud, quo possit nomen redditum verbo implere pronunciatum, id est, illam sententiam quæ affirmari & negari potest. A D. Intelligo. A V G. Attende cætera: & finge nos videre aliquid lõgius, & incertum habere vtrum animal sit an saxum, vel quid aliud, mèque tibi dicere, quia homo est, animal est: nónne temere dicerem? A D. Temere omnino: sed non temere planè dicerem, si homo est, animal est. A V G. Recte dicis. Itaque in locutione tua placet mihi, si, placet & tibi: vtrique autem nostrum in mea displicet, quia.

ἀπόφανσις proloquium

L

A D. Assentior. A V G. Vide iam vtrum istæ duæ sententiæ plene pronunciatæ sint: placet Si: displicet Quia. A D. Plene omnino. A V G. Age nunc dic mihi quæ ibi sint verba, quæ nomina? A D. Verba ibi video esse, placet & displicet: nomina vero quid aliud quàm, si & quia? A V G. Has ergo duas coniunctiones etiam nomina esse satis probatum est.

A D. Prorsus satis. A V G. Potésne ipse per te in aliis partibus orationis hoc idem ad eandem regu-

M lam docere? A D. Possum. A V G. Transeamus ergo hinc, & iam dic mihi vtrum sicut omnia verba nomina, & omnia nomina verba esse comperimus, ita tibi & omnia nomina vocabula, & omnia vocabula nomina esse videantur. A D. Planè inter hæc quid distet præter diuersum syllabarum sonum non video.

Signa sui significatiua Cap. VI.

A V G. Nec ego interim resisto, quanquam nõ desint, qui etiam significatione ista discernunt, quorum sententiam modo consyderare non opus est. Sed certe animaduertis ad ea iam signa nos peruenisse, quæ se inuicem significent, nulla præter sonum distantia, & quæ seipsa significent cum cæteris omnibus partibus orationis. A D. Non intelligo. A V G. Non ergo intelligis & nomen vocabulo, & vocabulum nomine significari: & ita vt præter sonum literarum nihil intersit, quantum ad generale nomen pertinet: nam & speciale nomen dicimus, quod inter octo partes orationis ita est, vt alias septem non contineat. A D. Intelligo. A V G. At hoc est quod dixi, se inuicem significare vocabulũ & nomen. A D. Teneo, sed quæro quid dixeris, com etiam seipsa significant cum aliis partibus orationis. A V G. Nónne superior ratio docuit nos,

2. Corin. 1. τὸ ναὶ καὶ τὸ οὔ.

A cuit nos, omnes partes orationis & nomina posse dici, & vocabula:id est,& nomine & vocabulo posse significari? A D. Ita est. A V G. Quid ipsum nomen, id est,sonum istum duabus syllabis expressum,si ex te quęram quid appelles, nónne recte mihi respondebis nomen? A D. Recte. A V G. Num ita se significat hoc signum quod quatuor syllabis enunciamus cū dicimus coniunctio? Hoc enim nomen inter illa quæ significat numerari non potest. A D. Recte accipio.

A V G. Idem quod dictum est nomen seipsum significare cum aliis quæ significat: quod etiam de vocabulo licet per teipsum intelligas. A D. Iam facile est:sed illud mihi nunc venit in mentem, nomen & generaliter & specialiter dici:vocabulum autem inter octo partes orationis non accipi: quare hoc quoq; inter se præter diuersum sonum differre arbitror. A V G. Quid, nomen & onoma distare inter se aliquid putas præter sonum, quo etiam linguæ discernuntur Latina atque Græca? *ὄνομα.* A D. Hic vero nihil aliud intelligo. A V G. Peruentum est ergo ad ea signa,quæ & seipsa significēt, & aliud ab alio inuicem significetur: & quicquid ab B vno hoc & ab alio,& nihil præter sonum inter se differant: nam hoc quartum modo inuenimus. Tria enim superiora & de nomine & verbo intelliguntur. A D. Omnino peruentum.

Epilogus præcedētiū capitum. Cap. VII. A V G. Iam quæ sermocinando inuenerimus velim recenseas. A D. Faciam quantum possum. Nam primo omnium recordor aliquandiu nos quæsisse quam ob causam loquamur, inuentumq; esse docendi commemorandíve gratia nos loqui:quandoquidem nec cum interrogamus, aliud agimus, quàm vt ille qui rogatur discat quid velimus audire,& in cantādo, quod delectationis causa facere videmur, non sit proprium locutionis: in orando deo, quem doceri aut commoneri existimare nō possumus, id verba valeant, vt vel nosipsos commonefaciamus, vel alij commoneantur doceantúrve per nos. Deinde cum satis cōstitisset verba nihil aliud esse, quàm signa: ea vero quæ non aliquid significent,signa esse non posse,proposuisti versum, cuius verba singula quid significarent,conarer ostendere. Is autem erat, *Aeneid. 2.* Si nihil ex tanta superis placet vrbe relinqui. Cuius secundum verbum quanuis notissimum & manifestissimum,quid tamen significaret,non reperiebamus. Cumq; mihi videretur C non frustra nos id in loquendo interponere, sed quod eo aliquid doceamus audientem, ipsam mentis affectionem, cum rem quam quærit non esse inuenit, vel inuenisse se putat,hoc verbo fortasse iudicari respōdisti tu quidem, sed tamen nescio quam profunditatem quæstionis loco euitans,in aliud tempus illustrandam distulisti, ne me debiti quoque tui oblitum putes. Inde tertium in versu verbum cum satagerem exponere,vrgebar abs te,vt non verbum aliud quod idem valeret, sed rem ipsam potius quæ per verba significaretur,ostenderem. Cumq; id sermocinantibus nobis fieri non posse dixissem, ventum est ad ea quæ interrogantibus digito monstrantur. Hæc ergo corporalia esse omnia arbitrabar, sed inuenimus sola visibilia. Hinc nescio quo modo ad surdos & histriones deuenimus, qui non sola quæ videri possunt, sed multa præterea ac propè omnia quæ loquimur, gestu sine voce significāt, eosdem tamen gestus signa esse comperimus. Tum rursus quærere cœpimus,quo modo res ipsas quæ signis significantur, sine vllis signis valeremus ostendere, cum & ille paries, & color, & omne visibile,quod intentione digiti ostenditur,signo quodā conuinceretur ostendi. Hic ergo errans cum inueniri tale nihil posse dixis- D sem,tandem inter nos constitit, ea posse demōstrari sine signo, quæ cum à nobis quæruntur, non agimus, & post inquisitionem agere possumus,locutionem tamen ex eo non esse genere. Siquidem & loquētes cum interrogamur,quid sit locutio, istam per seipsam demōstrare facile esse satis apparuit. Ex quo admoniti sumus aut signis signa mōstrari,aut signis alia quę signa non sunt, aut etiam sine signo res, quas agere post interrogationem possumus. Horumq; trium, primum diligentius consyderandum, discutiendúmque suscepimus. Qua disputatione declaratum est, partim esse signa, quæ ab iis signis quæ significarent, significari vicissim nō possent, vt est hoc quadrisyllabum, cum coniunctio dicimus:partim quæ possent,vt cum dicimus, signū, etiam verbum significamus: & cum dicimus verbum, etiam signum significamus:nam signum & verbum,& duo signa & duo verba sunt. In hoc autem genere quo inuicem se significant, quædā nō tantum,quædam tantum, quædam vero etiam idem valere monstratum est. Etenim hoc dissyllabum quod sonat,cum dicimus,signū, prorsus omnia quibus quidq; significatur significat: nō E autem omnium signorū signum est, cum dicimus verbum,sed tantum eorum quæ articulata voce proferuntur. Vnde manifestum est, quanuis & verbum signo, & signum verbo,id est,& duæ istæ syllabæ illis,& illæ istis significentur,plus tamen signum valere quàm verbum, plura scilicet illis duabus syllabis,quàm illis significantibus. Tantundem autem valet generale verbum & generale nomen. Docuit enim ratio omnes partes orationis etiā nomina esse,quod & pronomina his addi possunt, & de omnibus dici potest,quod aliquid nominēt, & nulla earum sit, quæ nō verbo adiuncto pronunciatum possit implere. Sed cum tantundē valeant, nomen & verbum, eo quod omnia quæ verba sunt, sint etiam nomina,non tamen idem valent. Alia quippe de causa verba,& alia nomina nuncupari, satis probabiliter disputatum est. Siquidem alterum horum ad auris verberationem, alterum ad animi commemorationē notandum esse compertum vel ex hoc intelligi potest, quod in loquendo rectissime dicimus, quod est huic rei nomen,rem memorię mandare cupientes,quod est autem huic rei verbum,dicere nō solemus. Quæ vero non solum tantundem, sed etiam idem omnino significēt, & F inter quæ nihil præter literarum distet sonum, nomen & onoma inuenimus. Illud sanè mihi elapsum erat in hoc genere,in quo inuicem se † significant, nullum nos signum comperisse, quod non inter cætera quæ significat,se quoq; significet. Hæc quantum potui recordatus sum. Tu iam videris, quem nihil puto in hoc sermone nisi scientem certumq; dixisse, verum ista bene ordinateq; digesserim.

† signa.

Nō frustra hæc disputari. Cap. VIII. A V G. Satis tu quidem memoriter omnia quæ vellē recoluisti, & vt tibi fatear, multo euidentius mihi nūc videntur ista distincta, quam cum ea inquirendo ac disserēdo de nescio quibus latebris ambo eruerimus. Sed quònam tantis ambagibus tecū peruenire moliar,difficile dictu est hoc loco. Tu enim fortasse aut ludere nos, & à seriis rebus auocare animum, quasi quibusdā puerilibus quæstiunculis arbitraris, aut paruam vel mediocrem aliquam vtilitatē requirere,aut si magnum quiddā parturire istam disputationem suspicaris,iamiamq; id scire, siue saltem audire desyderas. Ego autem credas velim, neque me vilia ludicra hoc instituisse sermone, quanuis fortasse ludamus, idq; ipsum tamen nō puerili sensu æstimandū sit, neque parua

bona

G bona vel mediocria cogitare. Et tamen si dicam vitam
esse quandam beatam, eandèmque sempiternam, quò
nos deo duce, id est, ipsa veritate gradibus quibusdam
infirmo gressu nostro accommodatis perduci cupiam,
vereor ne ridiculus videar, qui non rerum ipsarum
quæ significantur, sed consideratione signorum tantam
viam aggredi cœperim. Dabis igitur veniam si prælu-
do tecum non ludendi gratia, sed exercendi vires &
mentis aciem, quibus regionis illius, vbi beata vita est,
calorem ac lucem non modo sustinere, verum & ama-
re possimus. A D. Perge potius vt cœpisti: nam nun-
quam ego contemnenda putem, quæ tu dicenda vel a-
genda putaueris. A V G. Age iam ergo illam partem
consyderemus, cum signis non alia signa significantur,
sed ea quæ significabilia nominamus. Et primum dic
mihi, vtrum homo, homo sit. A D. Nunc vero an
ludas nescio. A V G. Quid ita? A D. Quia quæ-
rendum ex me censes, vtrum homo aliud sit quàm ho-
mo. A V G. Ita credo te illudi arbitrareris si etiam
quærerem, vtrum prima huius nominis syllaba aliud
sit quàm, ho, & aliud quàm, mo. A D. Ita omnino.
H A V G. At istæ duæ syllabæ coniunctæ, homo est,
an negabis? A D. Quis neget? A V G. Quæro er-
go, num tu duæ istæ syllabæ coniunctæ sis? A D. Nul-
lo modo, sed video quò tendas. A V G. Dicito er-
go, ne me contumeliosum putes. A D. Concludi
existimas quod homo non sim? A V G. Quid? Tu
non idem existimas, qui omnia superiora, ex quibus
hoc confectum est, vera esse concedis? A D. Non ti-
bi ego dicam quid existimem, nisi prius abs te audiero,
cum quæreres vtrum homo homo sit, de duabus istis
syllabis, an de re ipsa quam significant, me interrogaue-
ris? A V G. Tu potius responde ex qua parte accepe-
ris interrogationem meam: nam si est ambigua, prius
hoc cauere debuisti, neque mihi respondere antequam
certus fieres quònam modo rogauerim. A D. Quid
enim me impediret hæc ambiguitas, cum ego ad vtrũ-
que responderim: homo enim prorsus homo est. Nam
& istæ duæ syllabæ nihil aliud sunt, quàm istę duæ syl-
labæ, & id quod significant, nihil aliud est, quàm id
quod est. A V G. Scio hoc quidem, sed cur hoc solũ
quod dictum est homo, non etiam cætera quæ locuti
sumus, ad vtrunque accepisti? A D. Vnde enim con-
I uincor quod & cætera non sic acceperim? A V G. Vt
alia omittam, eam ipsam primam interrogationem
meam, si totam ex ea parte accepisses, qua syllabæ so-
nant, nihil mihi respondisses: possem tibi enim videri
nihil etiam interrogasse: nunc vero cum tria verba so-
nuerim, quorum vnum in medio repetiui, dicẽs, vtrum
homo, homo sit, primum & vltimum verbum non se-
cundum ipsa signa, sed secũdum ea quæ his significan-
tur te accepisse, vel hoc solo manifestum est, quod sta-
tum certus ac fidens rogationi respondendum putasti.

A D. Verum dicis. A V G. Cur ergo id tantum
quod in medio positum est, & secundum id quod so-
nat, & secundum id quod significat, te accipere libuit?

A D. Ecce iam totum ex ea tantum parte, qua signi-
ficatur accipio: assentior enim tibi, sermocinari nos om
nino nõ posse, nisi auditis verbis ad ea referatur anim9,
quorum ista sint signa. Quare ostende nunc quo modo
ista ratiocinatione deceptus sim, qua me hominem nõ
esse concluditur. A V G. Imò eadem rursus interro-
gabo, vt ipse inuenias vbi lapsus sis. A D. Bene facis.

A V G. Illud ergo quod primo quæsieram, quia iam
dedisti non quæram. Vide igitur diligẽtius, vtrum syl
laba, ho, nihil aliud sit quàm, ho: & vtrum, mo, nihil K
aliud sit quàm, mo. A D. Hic prorsus nihil aliud vi-
deo. A V G. Vide etiam num istis duabus iunctis ho
mo fiat. A D. Nequaquam hoc concesserim: placuit
enim, & recte placuit, signo dato id quod significatur
attendere, & ex eius consideratione, vel dare, vel nega-
re quod dicitur. Illæ autem separatim enunciatæ sylla-
bæ, quia sine vlla significatione sonuerunt, hoc eas esse
quod sonuere concessum est. A V G. Placet igitur,
firmumq; animo tenes non respondendum esse inter-
rogationibus, nisi ex iis rebus, quæ verbis significantur.

A D. Non intelligo cur displiceat, si modo verba
sint. A V G. Vellem scire quo modo illi resisteres, de
quo iocanter solemus audire, quòd ex eius ore cum quo
disputabat, leonem processisse concluserit. Cum enim
quæsisset, vtrum ea quæ loqueremur, nostro ore proce-
derent, atque ille non potuisset negare, quod facile fuit,
egit cum homine, vt in loquendo leonem nominaret.
Hoc vbi factum est, ridicule insultare cœpit & preme-
re, vt quoniã quicquid loquimur, ore nostro exire con-
fessus erat, & leonem se locutum esse nequibat abnue-
re, homo non malus tam immanem bestiam videretur L
vomuisse. A D. Minime vero erat arduum scurræ
huic resistere: non enim concederem ore nostro exire
quodcunque loquimur: nam quæ loquimur, ea signifi-
camus. Non autem res quę significatur, sed signum quo
significatur: loquẽtis ore procedit nisi cùm ipsa signa si-
gnificãtur: quod genus pauloante tractauimus. A V G.
Bene tu quidem hoc modo aduersus illum esses para-
tus, veruntamen mihi quid respondebis, vtrum homo
nomen sit requirenti. A D. Quid nisi esse nomen?

A V G. Quid cũ te video, num nomen video? A D.
Non. A V G. Visne igitur dicã quod sequitur? A D.
Ne quæso: nam mihi ipse renuncio hominem non es-
se, qui nomen esse responderim, cum homo vtrum no-
men esset inquireres. Iam enim placuerat, ex ea re quæ
significaretur, aut assentiri, aut negare quod dicitur.

A V G. At mihi videtur nõ te frustra in hãc respon-
sionem decidisse: nam vigilantiam tuam mentibus no-
stris indita ipsa lex rationis euicit: nam si quærerẽ quid
esset homo, respõderes fortasse animal: si autem quære-
rem, quæ pars orationis esset homo, nullo modo posses
recte respõdere, nisi nomen. Quamobrem cum homo M
& nomen esse, & animal inueniatur, † illud dicitur ex
ea parte qua signum est, hoc ex parte rei quã significat.
Qui ergo quęrit, vtrum homo nomen sit, nihil ei aliud,
quàm nomen esse respondeam: satis enim significat ex
ea parte se velle audire, qua signum est. Si autem quæ-
rit vtrum animal sit, multo procliuius annuam: quo-
niam si tacens & nomen & animal, tantum quid esset
homo requireret, placita illi loquendi regula ad id
quod duabus syllabis significatur, animus curreret. Ne-
que quicquam responderetur, nisi animal, vel etiam to-
ta definitio diceretur, id est, animal rationale mortale.
An tibi non videtur? A D. Prorsus videtur. Sed
cum esse nomen concesserimus, quo modo illam con-
clusionem nimis contumeliosam euitabimus, qua nos
homines non esse conficitur? A V G. Quo modo pu
tas, nisi docendo non ex ea parte illatam, qua interro-
ganti assentiebamur: aut si ex ea parte illam se fateatur
inferre, nullo modo esse formidandam. Quid enim
metuam hominem, id est, tres istas syllabas non esse
me confiteri? A D. Nihil est verius. Cur ergo animũ
offendit, cum dicitur: Non es igitur homo, cum secun-
dum illa concessa nihil verius dici potuerit? A V G.
Quia

† *enunciatur.*

A Quia non possum non putare ad id conclusionem referri, quod his duabus syllabis significatur, simul atque ita verba sonuerint, ea scilicet regula, quæ naturaliter plurimum valet, vt auditis signis ad res significatas feratur intentio. AD. Accipio quod dicis. AVG. Iam ergo intelligas volo res quæ significantur, pluris quàm signa esse pendendas. Quicquid enim propter aliud est, vilius sit necesse est etiam quàm id propter quod est: nisi tu aliud existimas. AD. Videtur mihi non temere hoc esse assentiendum: nam cum dicimus, cœnum, longe hoc nomen arbitror rei, quam significat antecellere. Quòd enim nos offendit audientes, non ad ipsius verbi pertinet sonum: cœnum enim nomen, mutata vna litera cœlum est: inter illa vero quę his nominibus significãtur, quantum distet videmus. Quamobrem nequaquam huic signo tribuerim, quod in re quam significat odimus, & propterea hoc illi iure antepono: libentius enim hoc audimus, quàm vllo sensu illud attingimus. AVG. Vigilantissime omnino. Itaque falsum est omnes res pluris, quàm earum signa esse pendendas. AD. Ita videtur. AVG. Dic ergo mihi, quid arbitreris eos secutos esse, qui huic rei tam

Res verbis potiores. Cap. IX.

B fœdæ atque aspernabili nomen indiderunt, vel vtrum eos probes vel improbes? AD. Ego vero illos nec probare nec improbare audeo, nec quid fuerint secuti, scio. AVG. Potès ne saltem scire quid tu sequaris, cùm hoc nomen enuncias? AD. Hoc planè possum: nam significare volo, vt eum cum quo loquor, doceam vel admoneam de re illa, quod eum doceri vel admoneri oportere arbitror. AVG. Quid ipsum docere aut admonere, siue doceri aut admoneri, quod vel tu exhibes commodè per hoc nomen, vel exhibetur tibi, nónne charius quàm ipsum nomen habendum est?

AD. Concedo ipsam scientiã, quæ per hoc signum euenit, eidem signo esse anteponendam: sed non ideo etiam rem ipsam puto. AVG. In illa igitur sententia nostra, quanquam sit falsum, res omnes signis suis præponi oportere: non tamen falsum est, omne quod propter aliud est, vilius esse quàm id propter quod est. Cognitio quippe cœni, propter quam hoc nomen est institutum, pluris habenda est ipso nomine, quod eidem cœno pręponendum esse comperimus. Non enim ob aliud ista cognitio signo, de quo agimus, antelata

C est, nisi quia illud propter hanc, non hæc propter illud esse conuincitur. Nam ita cum quidã vorator, qui ventris ab Apostolo dicitur cultor, diceret ideo se viuere, vt vesceretur: non tulit qui audiebat frugi homo, & Quanto, inquit, melius ideo vescereris vt viueres? Vterque tamen ex eadem ista regula locutus est: nam neque alia de causa ille displicuit, nisi quòd vitam suam tam paruipenderet, vt eam duceret gutturis voluptate viliorem, dicẽdo se propter epulas viuere: neque id ob aliud iure laudatur, nisi quod in iis duob[9] quid propter quid fieret, hoc est, quid cui subiectum esset intelligẽs, cibandum potius, vt viuamus, quàm viuendum, vt cibemur admonuit. Similiter & tu fortasse, & quilibet hominum non imperite res æstimantium, dicenti cuipiam loquaci amatorique verborum, ideo doceo vt loquar, respõderetis: Homo, cur non potius ideo loqueris, vt doceas? Quod si hæc vera sunt, sicuti esse cognoscis, vides profecto quanto verba minoris habenda sint, quàm id propter quod vtimur verbis, cum ipse vsus verborum iam sit verbis anteponendus: verba enim sunt vt his vtamur. Vtimur enim his ad docendum. Quanto est ergo melius docere quàm loqui, tanto melior est,

Rom. 16. Philip. 3.

quàm verba locutio. Multo ergo melior doctrina D quàm verba. Sed cupio audire quid forte contradicendum putes. AD. Assentior quidem meliorem, quàm verba esse doctrinam: sed vtrum aduersus istam regulam, qua dicitur, Omne quod propter aliud est, inferius esse quàm id propter quod est, nihil sit quod obiici possit, ignoro. AVG. Aliàs hoc opportunius diligentiusq; tractabimus. Nunc illud quod concedis, satis est ad id quod conficere studeo. Das enim cognitionem rerum, quàm signa rerum esse chariorem. Quamobrem cognitio rerum quæ significantur, cognitioni signorum anteferenda est. An tibi non videtur? AD. Num ego cognitionem signorum cognitione rerum, ac non signis ipsis præstantiorem esse concessi? Quare vereor vt hic tibi assentiar. Quid si enim, vt cœnum nomen melius est ea re, quam significat, ita & huius nominis cognitio cognitioni quoque illius rei est anteponenda: quamuis ea cognitione sit ipsum nomen inferius? Quatuor quippe sunt: nomen, & res, cognitio nominis, & cognitio rei. Sicut ergo primum secundo, cur non & tertium quarto antecellat? Sed si non antecellat, non etiam subiiciendum est. E

Doctrina melior est quàm verba.

AVG. Mire omnino te video & tenuisse quid concesseris, & explicasse quid senseris. Sed vt opinor intelligis, hoc tibi trisyllabum nomen, quod sonat cum dicimus Vicium, melius esse quàm id quod significat, cum ipsius cognitio nominis multo sit inferior cognitione viciorum. Licet itaque constituas etiam ista quatuor atque consyderes, nomen & rem, cognitionem nominis & cognitionem rei. Primum secundo iure præponimus. Hoc enim positum nomen in carmine, cum ait Persius: Sed stupet hic vicio, non modo nihil vicij fecit in versu, sed nonnihil etiam ornatus dedit: cum tamen res ipsa quæ significatur hoc nomine, in quocunque inest, cogit esse viciosum. At non ita & tertium quarto, sed quartum tertio videmus excellere. Huius enim cognitio nominis vilis est præ cognitione viciorum. AD. Etiamne cum ista cognitio miseriores facit, censes esse præferendam? Nam idem Persius omnibus pœnis, quas tyrannorum vel crudelitas excogitauit, vel cupiditas pendit, hanc vnam anteponit, qua cruciantur homines, qui vicia, quæ vitare non possunt, coguntur agnoscere. AVG. Potes hoc F modo cognitioni huius nominis ipsam quoque virtutum cognitionem negare præferendam: quia virtutem videre nec tenere, supplicium est: quod idem ille Satyricus tyrannis vt puniantur optauit. AD. Deus hanc auertat amentiam. Iam enim intelligo non ipsas cognitiones, quibus animum imbuit optima omnium disciplina, esse accusandas, sed eos omnium miserrimos iudicandos, sicut & Persium iudicasse arbitror, qui tali morbo affecti sunt, cui nec tanta medicina subueniat.

Satyra Nempe.

AVG. Bene intelligis, sed quoquo modo se habeat Persiana sententia, quid ad nos? Non enim horum authoritati subiecti sumus in talibus rebus. Deinde si qua cognitio cui cognitioni præferenda sit, non hic facile est explicare: satis habeo, quod effectum est, cognitionem rerum quæ significantur, etsi non cognitione signorum, ipsis tamen signis esse potiorem. Quare iam illud magis magisque discutiamus, quale sit genus rerum, quas sine signis monstrari posse dicebamus per seipsas, vt loqui, ambulare, sedere, iacere, atque huiusmodi cætera. AD. Iam recolo quid dicas.

AVG. Omniáne tibi videntur, quæ interrogati mox agere possumus sine signo posse monstrari, an aliquid

Signa reb[9] illustrãtur. Cap. X.

G quid excipis? A D. Ego vero etiam atque etiam ge-
nus hoc totum consyderās, nihil adhuc inuenio, quod
sine signo valeat doceri, nisi forte locutionem, & si, for-
te]idipsum quispiā quærat, quid sit docere: video enim
eum quicquid post eius interrogationem fecero, vt di-
scat, ab eaipsa re non discere quam sibi demōstrari cu-
pit: nam si me cessantem, vt dictum est, vel aliud agen-
tem roget quispiam, quid sit ambulare, & ego statim
ambulando, eum quod rogauit sine signo coner doce-
re, vnde cauebo ne id tātum putet esse ambulare, quan-
tum ego ambulauero? Quod si putauerit, decipietur.
Quisquis enim plus minúsve quàm ego ambulauerit,
hunc ille ambulasse non arbitrabitur: & quod de hoc
vno verbo dixi, transit in omnia quæ sine signo mon-
strari posse consenseram, præter duo illa quæ excipi-
mus. A V G. Accipio quidem istud. Sed nónne tibi
videtur aliud esse loqui, aliud docere? A D. Videtur
sané. Nam si esset idem, non doceret quisquam nisi lo-
quens: cum vero & aliis signis præter verba multa do-
ceamus, quis de ista differentia dubitauerit? A V G.
Quid docere & significare, nihilne interest, an aliquid
H differunt? A D. Idem puto esse. A V G. Nónne
recte dicit qui dicit, ideo nos significare vt doceamus?
A D. Recte prorsus. A V G. Quid si dicat alius,
ideo nos docere vt significemus, nónne facile superio-
re sententia refelletur? A D. Ita est. A V G. Si er-
go significamus vt doceamus, non docemus vt signi-
ficemus: aliud est docere, aliud significare. A D. Ve-
rum dicis, nec recte idem esse vtrunque respondi.
A V G. Nunc illud responde, vtrum qui docet quid
sit docere, significando id agat, an aliter? A D. Non
video quo modo aliter possit. A V G. Falsum est igi
tur quod pauloante dixisti, doceri rem posse sine signis,
cum queritur quid sit ipsum docere: quādo ne hoc qui-
dem videmus sine significatione agi posse, cum aliud
esse significare, aliud docere concesseris. Si enim diuer-
sa sunt, sicut apparet, neque hoc nisi per illud ostendi-
tur, non per se vtique ostenditur, sicut tibi visum erat.
Quamobrem nihil adhuc inuentum est, quod mon-
strari per seipsum queat præter locutionem, quæ inter
alia se quoque significat: quæ tamen cum etiam ipsa si-
gnum sit, nondum prorsus extat quod sine signis doce-
ri posse videatur. A D. Nihil habeo cur non assen-
I tiar. A V G. Confectum est igitur & nihil sine signis
doceri, & cognitionem ipsam signis quibus cognosci-
mus, chariorem nobis esse oportere: quanuis non om-
nia, quæ significantur possint suis signis esse potiora.
A D. Ita videtur. A V G. Quanto tandem circui-
tu res tantilla peracta sit, meministíne quæso? Nam ex
quo inter nos verba iaculamur, quod tandiu fecimus,
hæc tria vt inuenirentur laboratum est: vtrum nihil si-
ne signis possit doceri: & vtrum sint quædam signa re-
bus quas significant preferenda: & vtrum melior quàm
signa sit rerum ipsa cognitio. Sed quartū est, quod bre-
uiter abs te vellem cognoscere, vtrum nam ista inuen-
ta sic putes, vt iam de his dubitare non possis. A D.
Vellem quidem tantis ambagibus atque anfractibus es-
se ad certa peruentum, sed & ista rogatio tua nescio
quo modo me solicitat, & ab assensione deterret. Vide-
ris enim mihi non hæc de me fuisse quæsiturus, nisi ha-
beres quod contradiceres: & ipsa rerum implicatio to-
tum me inspicere, ac securum respondere non finit, ve-
rentem ne quid in tantis inuolucris lateat, quod acies
mentis meæ lustrare non possit. A V G. Dubitatio-
nem tuam nō inuitus accipio: significat enim animum

minime temerariū, quæ custodia tranquillitatis est ma- K
xima. Nam difficillimum omnino est non perturbari,
cum ea quæ [quasi certa] prona & procliua approba-
tione tenebamus, cōtrariis disputationibus labefactan-
tur, & quasi extorquentur è manibus, Quare vt æquum
est, bene consyderatis perspectisque rationibus cedere,
ita incognita pro cognitis habere periculosum. Metus
est enim ne cum sæpe subruuntur, quæ firmissime sta-
tura & mansura præsumimus, in tantum odium vel ti-
morem rationis incidamus, vt ne ipsi quidem perspi-
cuæ veritati fides habenda videatur. Sed age nunc ex-
peditius retractemus, vtrum recte ista dubitanda puta-
ueris. Nam quæro abs te si quisquam ignarus deceptio-
nis auium quæ calamis & visco affectatur, obuiam fie-
ret aucupi, armis quidem suis instructo, non tamen au-
cupanti, sed iter agenti, quo viso premeret gradum, se-
cumq; vt fit admirans cogitaret & quæreret, quidnam
sibi hominis ille vellet ornatus: auceps autem cum in
se videret attentum, ostentandi se studio cannas expe-
diret, & prope animaduersam aliquam auiculam fistu-
la & accipitre figeret, subigeret & caperet, nónne il-
lum spectatorem suum doceret nullo significatu, sed re L
ipsa quod ille scire cupiebat? A D. Metuo ne quid
hic tale sit, quale de illo dixi, qui quærit quid sit ambu-
lare. Neque enim video & hic totum illud aucupium
esse monstratum. A V G. Facile est hac cura te exue-
re. Addo enim, si ille [ita] intelligens esset, vt ex hoc
quod vidit, totum illud genus artis agnosceret. Satis
est nanque ad rem, de quibusdam rebus tametsi non
omnibus, & quosdam homines docere posse sine signo.
A D. Hoc etiam ego possum illi addere. Si enim sit
bene intelligens paucis passibus ambulatione monstra-
ta, totum quid sit ambulare cognoscet. A V G. Fa-
cias per me licet, nec tantum nihil resisto, verumetiam
faueo. Vides enim ab vtroque nostrum id effici, vt quæ-
dam quidem doceri sine signis queant, falsumque illud
sit quod nobis pauloante videbatur, nihil esse omnino
quod sine signis possit ostendi. Iam enim ex his non
vnum aliquid, aut alterum, sed milia rerum animo oc-
currunt, quæ nullo signo dato per seipsa monstran-
tur. Quid enim dubitemus oro te? Nam vt hominum
omittam innumerabilia spectacula in omnibus thea-
tris sine signo ipsis rebus exhibentium, solem certe
istum lucemque hæc omnia perlustrantem atque ve- M
stientem, lunam & cætera sydera, terras & maria, quæ-
que in his innumerabiliter gignuntur, nónne per seip-
sa exhibet atque ostendit deus & natura cernentibus?
Quod si diligentius consyderemus, fortasse nihil inue-
nies, quod per sua signa discatur. Cum enim mihi si-
gnum datur, si nescientem me inuenit, cuius rei signum
sit, docere me nihil potest. Si vero scientem, quid disco
per signum? Non enim mihi rem quam significat osten-
dit verbum cum lego. Et Saraballæ eorum non sunt *Daniel. 3.*
immutatæ. Nam si quædam capitum tegmina nuncu-
pantur hoc nomine, num ego hoc audito, aut quid sit
caput, aut quid sint tegmina didici? ante ista noueram,
neque cum appellarentur ab aliis, sed cum à me vide-
rentur, eorum est mihi facta noticia. Etenim cum pri-
mum istæ duæ syllabæ cum dicimus, caput, aures meas
impulerunt, tam nesciui quid significarent, quàm cum
primo audirem legerèmve, Saraballas. Sed cum sæpe
dicerent, caput, notans atque animaduertens quan-
do diceretur, reperi vocabulum esse rei, quæ mihi iam
erat videndo notissima. Quod priusquam reperissem,
tantum mihi sonus erat hoc verbum: signum vero es-
se didici,

A sic didici, quando cuius rei signum esset inueni, quã quidem, vt dixi non significatu, sed aspectu didiceram. Itaque magis signum re cognita, quàm signo dato ipsa res discitur. Quod vt apertius intelligas, finge nos primum nũc audire quod dicitur, caput: & nescientes vtrũ vox ista sit tantũmodo sonans, an aliquid etiam significans quærere quid sit caput: memento nos nõ rei quæ significatur, sed ipsius signi velle habere noticiam, qua caremus profectò quandiu cuius signum est ignoramus. Si ergo ita quærentibus res ipsa digito demonstretur, hac conspecta discimus signum quod audieramus tantum, nõdum noueramus. In quo tamen signo cum duo sint, sonus & significatio, sonum certe non per signum percipimus, sed eoipso aure pulsata, significationem autem re quæ significatur aspecta. Nam illa intentio digiti significare nihil aliud potest, quàm illud in quod intenditur digitus. Intentus est autem non in signum, sed in membrũ quod caput vocatur. Itaq; per illam neq; rem possum nosse quam noueram, neq; signum in quod intentus digitus non est. Sed de intentione digiti non nimis curo, quia ipsius demonstrationis signum mihi videtur potius, quàm rerum aliquarum quę demonstran-

B tur. Sicut aduerbium quod ecce dicimus: nam & cum hoc aduerbio digitum solemus intẽdere, ne vnum demonstrandi signum non sit satis. Et id maxime tibi nitor persuadere si potero, per ea signa quę verba appellãtur nos nihil discere: potius enim, vt dixi, vim verbi, id est, significationem quæ latet in sono, re ipsa quæ significatur cognita discimus, quàm illam tali significatione percipimus. Et quod dixi de capite, hoc etiã de tegminibus, deque aliis rebus innumerabilibus dixerim: quas tamen cum iam nouerim, Saraballas adhuc vsque non noui: quas mihi si gestu quispiam significarit aut pinxerit, aut aliquid cui similes sunt, ostenderit, non dicam non me docuerit, quod facile obtinerem, si paulo amplius loqui vellem, sed dico id quod proximum est, non verbis docuerit. Quod si eis forte conspectis, cum simul adero me admonuerit, dicens. Ecce Saraballa, discam rem quam nesciebam, non per verba quæ dicta sunt, sed per eius aspectum, per quem factum est, vt etiam nomen illud quid valeret, noscerem ac tenerem. Non enim cum rem ipsam didici, verbis alienis credidi, sed oculis meis: illis tamen fortasse vt attenderem

C credidi, id est, vt aspectu quærerem quid viderem.

Credere & scire quid differant. *Cap. XI.* Hactenus verba valuerunt, quibus vt plurimum tribuam, admonent tantũ, vt quæramus res, non exhibent vt nouerimus. Is me autem aliquid docet, qui vel oculis, vel vlli corporis sensui, vel ipsi etiam menti præbet ea quæ cognoscere volo. Verbis igitur nisi verba non discimus, immo sonitum strepitumq; verborum: nam si ea quæ signa non sunt, verba esse non possunt, quanuis iam auditum verbum, nescio tamen verbum esse, donec quid significet sciam. Rebus ergo cognitis, verborum quoque cognitio perficitur: verbis vero auditis, nec verba discuntur. Non enim ea verba quę nouimus, discimus: aut quæ nõ nouimus, didicisse nos possumus confiteri, nisi eorum significatione percepta, quæ non auditione vocum emissarum, sed rerum significatarum cognitione contingit. Verissima quippe ratio est, & verissime dicitur cum verba proferuntur, aut scire nos quid significent, aut nescire. Si scimus, commemorari potius quàm discere: si autem nescimus, nec commemorari quidem, sed fortasse ad quærendum admoneri. Quod si dixeris, tegmina quidem illa capitum, quorum nomen sono tantum tenemus, non nos posse nisi visu cognoscere, neque nomen ipsum plenius, nisi D ipsis cognitis nosse: quod tamen de ipsis pueris accepimus, vt regem ac flammas fide ac religione superauerint, quas laudes domino cecinerint, quos honores ab ipso etiam inimico meruerint, num aliter nisi per verba didicimus? respondebo, cuncta quæ illis verbis significata sunt, in nostra noticia iam fuisse. Nam quid sint tres pueri, quid fornax, quid ignis, quid rex, quid denique illæsi ab igne, cæteraq; omnia iam tenebam, quæ verba illa significant. Ananias vero & Azarias & Misaël tam mihi ignoti sunt quàm Saraballæ: nec ad eos cognoscendos hæc me nomina quicquam adiuuerunt, aut adiuuare iam potuerunt. Hæc autem omnia quæ in illa leguntur historia, ita illo tempore facta esse, vt scripta sunt, credere me potius, quàm scire confiteor: neque istam differentiam iidem ipsi, quibus credimus nescierunt. Ait enim propheta: Nisi crediderits, non intelligetis. Quod non dixisset profectò, si nihil distare iudicasset. Quod ergo intelligo, id etiam credo: at non omne quod credo, etiam intelligo. Omne autem quod intelligo, scio: non omne quod credo, scio: nec ideo nescio quàm sit vtile credere e nam multa quæ nescio. Cui vtilitati hanc quoque adiungo E de tribus pueris historiam: quare pleraque cum scire non possim, quanta tamen vtilitate credantur, scio. De vniuersis autem quæ intelligimus, non loquentem, qui personat foris, sed intus ipsi menti præsidentem consulimus veritatem, verbis fortasse vt consulamus admoniti. Ille autem qui consulitur, docet, qui in interiore homine habitare dictus est Christus, id est, incommutabilis dei [virtus] atque sempiterna sapientia: quam quidem omnis rationalis anima consulit, sed tantum cuique panditur, quantum capere propter propriam, siue malam, siue bonam voluntatem potest. Et si quando fallitur, non fit vicio consultæ veritatis, vt neque huius quæ foris est lucis vicium est, quòd corporei oculi sæpe falluntur: quam lucem de rebus visibilibus consuli fatemur, vt eas nobis quantum cernere valemus ostendat. Quod si & de coloribus lucem, & de cæteris quæ per corpus sentimus, elementa huius mundi eademque corpora [quæ] sentimus, sensusq; ipsos quibus tanquam interpretibus ad talia noscenda mens vtitur: de iis autem quæ intelliguntur, interiorem veritatem ratione consulimus: quid dici potest, vnde clareat, verbis nos aliquid † discere præter ipsum qui aures percutit sonum? Nanque omnia quæ percipimus, aut sensu corporis, aut mente percipimus. Illa sensibilia, hæc intelligibilia, siue vt more nostrorum authorum loquar, illa carnalia, hæc spiritalia nominamus. De illis dum interrogamur, respondemus, si præsto sunt ea quæ sentimus: velut cum à nobis quæritur intuentibus lunam nouam, qualis aut vbi sit. Sic ille qui interrogat, si non videt, credit verbis, & sæpe non credit. Discit autem nullo modo, nisi & ipse quod dicitur videat, vbi iam non verbis, (quæ sonuerunt, sed rebus ipsis & sensibus discit. Nam verba eadem sonant videnti, quæ non videnti etiam sonuerant. Cum vero non de iis, quæ coram sentimus, sed de iis quæ aliquando sensimus quærnur, non iam res ipsas, sed imagines ab eis impressas memoriæque mandatas loquimur: quæ omnino quo modo vera dicamus cum falsa intueamur ignoro, nisi quia non nos ea videre ac sentire, sed vidisse ac sensisse narramus. Ita illas imagines in memoriæ penetralibus rerum ante sensarum quædam documenta gestamus, quæ animo contemplantes

Daniel. 3. *Esa. 7.* *Christus interius docet.* *Cap. XII.* *† aliud.*

F

G plantes bona conscientia non mentimur, cū loquimur,
sed nobis sunt ista documenta: Is autem qui audit, si ea
sensit atque affuit, nō discit meis verbis, sed recognoscit
ablatis † secum & ipse imaginibus. Si autem ille non
sensit, quis nō eum credere potius verbis quàm discere
intelligat? Cum vero de iis agitur quæ mente conspici-
mus, id est, intellectu atq; ratione, ea quidem loquimur
quæ præsentia contuemur in illa interiore luce verita-
tis, qua ipse qui dicitur homo interior, illustratur &
fruitur: sed tūc quoque noster auditor, si & ipse illo se-
creto ac simplici oculo videt, nouit quod dico sua cō-
templatione, non verbis meis. Ergóne hūc quidem do-
ceo vera dicens vera intuentem, docetur enim non ver-
bis meis, sed ipsis rebus deo intus pandente manifestius.
Itaque de his etiam interrogatus respondere posset.
Quid autem absurdius, quàm eum putare locutione
mea doceri, qui posset antequam loquerer eaipsa inter-
rogatus exponere? Nam quod sæpe contingit, vt inter-
rogatus aliquid neget, atque ad id fatendum aliis in-
terrogationibus vrgeatur, fit hoc imbecillitate cernen-
tis, qui de re tota illam lucē consulere non potest: quod
H vt partibus faciat, admonetur, cum de istis partibus in-
terrogatur, quibus illa summa cōstat, quam totam cer-
nere non valebat. Quod si verbis perducitur eius qui
interrogat, non tamen docentibus verbis, sed eo mo-
do inquirentibus, quo modo est ille à quo quæritur in-
tus discere idoneus: velut si abs te quærerem hoc ipsum
quod agitur, vtrùm nam verbis doceri nihil possit, &
absurdum tibi primo videretur nō valenti totum con-
spicere. Sic ergo quærere oportuit, vt tuæ sese vires ha-
beant ad audiendum illum intus magistrum, vt dicerē †
ea quæ me loquente vera esse confiteris & certus es, &
te illa nosse confirmas. Vnde didicisti: responderes for-
tasse quòd ego docuissem. Tum ego subnecterē, Quid
si me hominem volantem vidisse dicerem, itáne te cer-
tum verba mea redderēt, quemadmodum si audires sa-
pientes homines stultis esse meliores? Negares profecto
& responderes, illud te non credere, aut etiam, si crede-
res ignorare, hoc autem certissime scire. Ex hoc iam ni-
mirum intelligeres, neque in illo quod me affirmante
ignorares, neq; in hoc quod optime scires aliquid te di-
dicisse verbis meis, quandoquidem etiam interrogatus
I de singulis, & illud ignotū, & hoc tibi notum esse iura-
res. Tum vero totum illud quod negaueras, fatereris,
cum hæc ex quibus cōstat clara & certa esse cognosce-
res, omnia scilicet quæ loquimur, aut ignorare audito-
rem vtrū vera sint, aut falsa esse non ignorare, aut scire
vera esse. Horum trium in primo aut credere, aut opi-
nari, aut dubitare: in secundo aduersari atque renuere:
in tertio attestari: nusquam igitur discere. Quia & ille
qui post verba nostra rem nescit, & qui se falsa nouit
audisse, & qui posset interrogatus eadem respondere
quæ dicta sunt, nihil verbis meis didicisse conuincitur.

Oratio non semper patefacit animum. Cap. XIII.

Quamobrem in iis etiam quæ mente cernuntur,
frustra cernentis loquelas audit quisquis ea cernere non
potest, nisi quia talia quandiu ignorantur vtile est cre-
dere. Quisquis autem cernere potest, intus est discipu-
lus veritatis, foris iudex loquētis, vel potius ipsius locu-
tionis: Nam plerunque scit illa quæ dicta sunt, eoipso
nesciente qui dixit: Veluti si quisquam Epicureis cre-
dens, & mortalem animam putans, eas rationes quæ de
immortalitate eius à prudentioribus tractatæ sunt, elo-
quatur illo audiente qui spiritalia contueri potest. Iudi-
cat iste eum vera dicere. At ille qui dicit, vtrū vera di-
cat ignorat, imò etiam falsissima existimat. Num igitur
putandus est ea docere, quæ nescit? Atqui iisdem verbis K
vtitur, quibus vti etiam sciens posset. Quare iam ne hoc
quidem relinquitur verbis, vt his saltem loquentis ani-
mus iudicetur. Siquidem incertum est vtrum ea quæ
loquitur sciat. Adde mentientes atque fallentes, per
quos facile intelligas non modo non aperiri, verum-
etiam occultari animum verbis. Nam nullo modo am-
bigo id conari verba veracium, & id quodam modo
profiteri, vt animus loquentis appareat, quòd id obti-
neret omnibus concedentibus, si loqui mentientibus
nō liceret. Quanquam sæpe experti fuerimus & in no-
bis & in aliis, non earum rerum quæ cogitantur verba
proferri: quod duobus modis posse accidere video,
cum aut sermo memoriæ mandatus & sæpe decursus
alia cogitantis ore funditur, Quod nobis cum hym-
num canimus sæpe contingit: aut cum alia pro aliis
verba præter voluntatem nostram linguæ ipsius errore
prosiliunt. Nam hic quoque non earum rerum signa,
quas in animo habemus audiuntur. Nam mentientes
quidem cogitant etiam de iis rebus quas loquuntur, vt
tametsi nesciamus an verum dicāt, sciamus tamen eos,
in animo habere quod dicunt, si non eis aliquid duorū
quæ dixi accidat. Quæ si quis & interdū accidere con- L
tendit, & cum accidit apparere, quanquam sæpe occul-
tum est, & sæpe me fallit audientem, non resisto. Sed
his accidit aliud genus, sanè late patens, & tamen † in- † semen.
numerabilium dissensionum atque certaminum: cum
ille qui loquitur, eadem quidem significat quæ cogitat,
sed plerunque tantum sibi & aliis quibusdam: ei vero
cui loquitur & item aliis nonnullis, non idem signifi-
cat. Dixerit enim aliquis audientibus nobis, ab aliqui-
bus beluis hominē virtute superari: nos ilico ferre non
possumus, & hanc tam falsam pestiferamq; sententiam
magna intentione refellimus: cū ille fortasse virtutem,
vires corporis vocet, & hoc nomine id quod cogitauit
enunciet: nec mentiatur, nec erret in rebus, nec aliud
aliquid voluens animo, mandata memoriæ verba con-
texit, nec linguæ lapsu aliud quàm volebat sonat: sed
tantummodo rem quam cogitat, alio quàm nos nomi-
ne appellat: de qua illi statim assentiremur, si eius cogi-
tationem possemus inspicere, quam verbis iam prola-
tis explicataq; sententia sua, nondū nobis pandere va-
luit. Huic errori definitionem mederi posse dicunt: vt
in hac quæstione si definiret quid sit virtus, eluceret M
aiunt non de re, sed de verbo esse controuersiam: quod
vt concedam ita esse, quotus quisq; bonus definitor in-
ueniri potest: & tamen aduersus disciplinam definien-
di multa disputata sunt, quæ neque hoc loco tractare
opportunum est, nec vsquequaque à me probantur.
Omitto quod multa non bene audimus, & quasi de au-
ditis diu multumq; contendimus: Velut tu nuper ver-
bo quodam Punico, cum ego misericordiam dixissem,
pietatem significari te audisse dicebas ab eis quibus hęc
lingua magis nota esset. Ego autem resistens, quod ac-
ceperis tibi omnino excidisse asserebam. Visus enim
mihi eras non pietatem dixisse, sed fidem, cum & con-
iunctissimus mihi assideres, & nullo modo hæc duo
nomina similitudine soni aurem decipiant. Diu te ta-
men arbitratus sum nescire quid tibi dictum sit, cum
ego nescirem quid dixeris. Nam si te bene audissem,
nequaquā mihi videretur absurdū pietatem & miseri-
cordiam vno vocabulo Punice vocari. Hæc plerunque
accidunt, sed ea vt dixi omittamus, ne calumniam ver-
bis de audiendi † negligentia, vel etiam de surditate ho- † auditis.
minum videar commouere. Illa magis angunt quæ su-
perius

† allatis. † docerem.

A perius enumeraui, vbi verbis liquidißime aure perceptis & Latinis non valemus, cum eiusdem linguæ simus, loquentium cogitata cognoscere. Sed ecce iam remitto & concedo, cum verba eius auditu cui nota sunt, accepta fuerint, posse illi esse notum de iis rebus, quas significant loquentem cogitauisse: num ideo etiam quod nunc quæritur, vtrum vera dixerit, discit? Num hoc magistri profitentur, vt cogitata eorum, ac non ipsę disciplinæ, quas loquendo se tradere putant, percipiantur atque teneantur. Nam quis tam stulte curiosus est, qui filium suum mittat in scholam, vt quid magister cogitet discat? At istas omnes disciplinas, quas se docere profitentur, ipsiusq; virtutis atque sapientiæ cum verbis explicauerint, tum illi qui discipuli vocantur, vtrum vera dicta sint apud semetipsos consyderant, interiorem scilicet illam veritatem pro viribus intuentes. Tūc ergo discunt. Et cum vera dicta esse intus inuenerint, laudāt, nescientes nō se doctores potius laudare, quàm doctos, si tamen & illi quod loquuntur sciunt. Falluntur autem homines, vt eos qui non sunt magistros vocent, quia plerunque inter tempus locutionis & tempus cognitionis, nulla mora interponitur. Et quoniam

Christus docet, homo admonet. Cap. XIIII.

B post admonitionem sermocinantis cito intus discunt, foris se ab eo qui admonuit didicisse adbitrantur. Sed de tota vtilitate verborum, quæ si bene consyderetur non parua est, aliâs si deus fuerit requiremus. Nunc enim ne plus eis, quàm oportet tribueremus, admonuite: vt iam non crederemus tantum, sed etiam intelligere inciperemus, quàm vere scriptum sit authoritate diuina, ne nobis quenquam magistrum dicamus in terris, quòd vnus omnium magister in cœlis sit. Quid sit autem in cœlis, docebit ipse à quo etiam per homines signis admonemur & foris, vt ad eum intro conuersi erudiamur, quem diligere ac nosse beata vita est, quam se omnes clamant quærere, pauci autem sunt qui eam vere se inuenisse lætentur. Sed iam mihi dicas velim, quid de hoc toto meo sermone sentias? Si enim vera esse quę dicta sunt nosti, etiam de singulis sententiis interrogatus ea te scire dixisses. Vides ergo à quo ista didiceris. Neque enim à me, cui roganti omnia responderes. Si autem vera esse non nosti, nec ego nec ille te docuit. Sed ego quia nōquam possum docere, ille quia tu adhuc non potes discere. AD. Ego vero didici

Matth. 23.

C admonitione verborum tuorum, nihil aliud verbis quàm admoneri hominem vt discat, & perparum esse, quod per locutionem aliquanta cogitatio loquētis apparet. Vtrum autem vera dicantur, eum docere solum, qui se intus habitare cum foris loqueretur admonuit, Quem iam fauente † ipso tanto ardentius diligam, quanto ero in discendo prouectior. Veruntamen huic orationi tuæ, qua perpetua vsus es, ob hoc habeo maxime gratiam, quòd omnia quæ contradicere paratus eram, præoccupauit atque dissoluit, nihilq; omnino abs te derelictū est, quod me dubium faciebat, de quo non ita mihi responderet secretum illud oraculum, vt tuis verbis asserebatur.

† præstante.

DIVI AVRELII D

AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE IMMORTALITATE ANIMAE LIBER.

SI ALICVBI est disciplina, nec esse nisi in eo quod viuit potest, & semper est, neque quicquā in quo quid semper est, potest esse non semper, semper viuit, in quo est disciplina. Si nos sumus qui ratiocinamur, id est, animus noster, nec recte ratiocinari sine disciplina potest, nec sine disciplina esse animus, nisi in quo disciplina non est, potest: est in hominis animo disciplina. Est autem alicubi disciplina: nam est, & quicquid est, nusquā esse non potest. Item disciplina nō potest esse, nisi in eo quod viuit. Nihil enim quod non viuit, aliquid discit. Nec esse in eo quod nihil discit disciplina potest. Item semper est disciplina. Nam quod est, atque immutabile est, semper sit necesse est. Esse autem E disciplinam nemo negat. Et quisquis fatetur fieri non posse, vt ducta per medium circulum linea non sit omnium, quæ non per medium ducuntur maxima, idq; esse alicuius disciplinæ, immutabilem disciplinā esse non negat. Item nihil in quo quid semper est, potest esse non semper. Nihil enim quod semper est, patitur sibi subtrahi aliquando id in quo semper est. Iam vero cum ratiocinamur, animus id agit. Non enim id agit, nisi qui intelligit: nec corpus intelligit, nec animus auxiliāte corpore intelligit, quia cū intelligere vult, à corpore auertitur. Quod enim intelligit, eiusmodi est semper, nihilque corporis eiusmodi est semper: Nō igitur potest adiuuare animum ad intellectum nitentem, cui nō impedire satis est. Item nemo sine disciplina recte ratiocinatur. Est enim recta ratiocinatio à certis ad incertorum indagationem nitens cogitatio. Nihilque certum est in animo, quod ignorat. Omne autem quod scit animus in sese habet, nec vllam rem scientia complectitur, nisi quæ ad aliquam pertineat disciplinam. Est enim disciplina quarumque rerum scientia. Semper igitur a- F nimus humanus viuit. Ratio profecto, aut animus est, aut in animo. Melior autem ratio nostra, quàm corpus nostrum. Et corpus nostrum nonnulla substantia est, & melius est esse substantiam, quàm nihil: Non est igitur ratio nihil. Rursum quæcunque harmonia corporis est, in subiecto corpore sit necesse est inseparabiliter, nec aliud quicquam in illa harmonia esse credatur, quod non æque necessario sit in subiecto illo corpore, in quo & ipsa harmonia non minus inseparabiliter. Mutabile est autem corpus humanum, & immutabilis ratio. Mutabile est enim omne quod semper eodem modo non est. Et semper eodem modo est, duo & quatuor & sex. Item semper eodem modo est quod est, quod quatuor habent duo & duo, hoc autem non habent duo. Duo igitur quatuor non sunt. Est autem ista ratio immutabilis: igitur ratio est. Nullo modo autem potest mutato subiecto id quod in eo est, inseparabiliter non mutari. Non est igitur harmonia corporis animus. Nec mors potest accidere immutabilibus rebus. Semper ergo animus viuit, siue ipse ratio sit, siue in eo ratio inseparabiliter. Quædam constantiæ virtus est, & omnis constantia immutabilis est, & omnis

Prima ratio quod anima sit immortalis, ab abiecto immortali. Cap. I.

1. Retract. cap. 5.

1. Retract. cap. 5.

Recta ratiocinatio quid sit.

1. Retract. cap. 5.

Secunda ratio quia sit immutabilis, vel adiectis immutabilis subiectum. Cap. II.

Vina substantia &

Immutabilis animus, nec si quo modo mutabilis, propterea mortalis fit. Ratio tertia. Ca. III.

G omnis virtus potest aliquid agere, nec cum non agit aliquid, virtus non est. Omnis porro actio mouetur, aut mouet. Aut igitur non omne quod mouet, aut certe nō omne quod mouetur mutabile est, aut † omne quod alio mouetur, nec mouet ipsum aliquid, mortale est. Neque mortale quicquam immutabile. Quare de certo iam & sine vlla disiunctione concluditur, non omne quod mouet mutari. Nullus autem motus sine substantia: & omnis substantia, aut viuit aut non viuit: atque omne quod non viuit exanime est: nec est vlla exanimis actio. Illud igitur quod ita mouet, vt non mutetur, non potest esse nisi viua substantia. Hæc autem omnis per quoslibet gradus corpus mouet quod mutabile est. Corpus autem non nisi secundum tempus mouetur: ad hoc enim pertinet tardius, & celerius moueri: conficitur esse quiddam, quod tempore moueat, nec tamen mutetur. Omne autem quod tempore mouet corpus, tametsi ad vnum finem tendat, tamen nec simul potest omnia facere, nec potest non plura facere: neque enim valet quamuis* ope† agatur, aut perfecte vnum esse, quod in partes secari potest, aut vllum esse sine partibus corpus, aut sine morarum interuallo H tempus, aut vero vel breuissima syllaba enuncietur, cuius non tunc finem audias, cum iam nō audis initium. Porrò quod sic agitur, & expectatione opus est, vt peragi, & memoria, vt comprehendi queat quantum potest. Et expectatio futurarum rerum est, præteritarum vero memoria. At intentio ad agendum præsentis est temporis, per quod futurum in præteritum transit, nec cœpti motus corporis expectari finis potest sine vlla memoria. Quo modo enim expectatur, vt desinat, quod aut cœpisse excidit, aut omnino motum esse? Rursus intentio peragendi, quæ præsens est, sine expectatione finis, qui futurus est, non potest esse: nec est quicquam quod aut nondum est, aut iam non est. Potest igitur in agendo quiddam esse, quod ad ea quæ nondum sunt, pertineat. Possunt simul in agente plura esse, cùm ea plura, quæ aguntur, simul esse non possint. Possunt ergo etiam in mouente, cum in eo quod mouetur non possint. At quæcunque in tempore simul esse nō possunt, & tamen à futuro in præteritum transmittuntur, mutabilia sint necesse est. Hinc iam colligimus posse esse quiddam quod cum mouet mutabilia, I non mutatur. Cum enim nō mutatur mouentis intentio perducēdi ad finem, quem volet corpus quod mouet, illudq; corpus de quo aliquid fit eodem motu per momenta mutetur, atque illa intentio perficiēdi, quam immutatam manere manifestum est, & ipsa membra artificis, & lignum aut lapidem artifici subiectum moueat, quis dubitet consequens esse, quod dictum est? Non igitur si qua mutatio corpori mouente animo fit, quamuis in eam sit intentus, hinc eum necessario mutari, & ob hoc etiam mori arbitrandū est. Potest enim in hac intentione simul & memoriam præteritorum, & expectationem futurorum habere, quæ omnia sine vita esse [& in illa mutatione] non possunt. Quanquam & si nullus interitus sine mutatione fit, & nulla mutatio sine motu, non tamen omnis mutatio interitum, omnisq; motus mutationem operatur. Licet enim ipsum corpus nostrum & motum plerunque qualibet actione, & mutatum certe, vel ætate dicere, tamen nondum interisse, id est, non esse sine vita. Liceat igitur & animum non continuo putare priuari vita, quanquam ei fortasse per motum mutatio nonnulla contingat.

† Al. [aut]

** al. quamuis † opere.*

Quòd nulla mutatio sine motu, non omnis mutatio interitum operatur.

Ars & ratio numerorū immutabilis, quæ animo nō sine vita inhærēt: Ratio quarta. Ca. IIII.

Si enim manet aliquid immutabile in animo, quod sine vita esse non possit, animo etiam vita sempiterna K maneat necesse est. Nam hoc prorsus, ita se habet, vt si primum est, sit secundum. Est autem primum. Quis enim vt alia omittam, aut rationem numerorum mutabilem esse audeat dicere: aut artem quamlibet non ista ratione constare: aut artem non esse in artifice, etiam cum eam non exercet: aut eius esse, nisi in animo: aut vbi vita non sit, esse posse: aut quod immutabile est aliquando esse non posse: aut aliud esse artem, aliud rationem? Quamuis etiam ars vna multarum quasi quidam cœtus rationum esse dicatur, tamen ars etiam vna ratio dici verissime atque intelligi potest. Sed siue hoc, siue illud sit, non minus immutabilem artem esse cōficitur. Artem autem non solum esse in animo artificis, sed etiam nusquam esse in animo artificis manifestum est, idq; inseparabiliter. Nam si ars ab animo separabitur, aut erit præter quam in animo, aut nusquam erit, aut de animo in animum continuo transibit. At vt sedes arti nulla sine vita est, ita nec vita cum ratione vlli nisi animæ. Nusquam porrò esse quod est, vel quod immutabile est non esse aliquando non potest. Si vero ars de animo in animū transit in illo mēsura deserens istum, L nemo artem docet, nisi amittendo, aut etiam non nisi docentis obliuione fit aliquis peritus sine morte. Quæ si absurdissima & falsissima sunt, sicuti sunt, immortalis est animus humanus. At enim si ars aliquando est, aliquando non est in animo, quod per obliuionem atque imperitiam satis notum est, nihil ad eius immortalitatem affert argumenti huius connexio, nisi negetur antecedens hoc modo, Aut est aliquid in animo, quod in præsenti cogitatione non est: aut non est in erudito animo ars musica, cum de sola geometrica cogitat. Hoc autem falsum est, illud igitur verum. Non autem quicquam se habere animus sentit, nisi quod in cogitationem venerit. Potest igitur aliquid esse in animo, quod esse in se animus ipse non sentiat. Id autem quandiu sit nihil interest. Nanque si diutius fuerit in aliis animus occupatus, quàm vt intentionem suam in antecogitata facile possit reflectere, obliuio vel imperitia nominatur. Sed cum vel nosipsi nobiscum ratiocinantes, vel ab alio bene interrogati de quibusdam liberalibus artibus quædam inuenimus, non alibi, quàm in animo nostro inuenimus. Neque enim, id est, inuenire quod facere, aut gignere: alioquin æterna gigneret M animus inuentione temporali, nam æterna sæpe inuenit. Quid enim tam æternum, quàm circuli ratio, vel si quid aliud in huiuscemodi artibus, nec non fuisse aliquando, nec non fore comprehenditur? Manifestum etiam est immortalem esse animum humanum, & omnes veras rationes in secretis eius esse, quamuis eas, siue ignoratione, siue obliuione, aut non habere, aut amisisse videatur.

1. Retract. cap. 5.

Nunc quatenus accipienda sit animi mutatio videamus. Si enim subiectus est animus arte, in subiecto existente, neque subiectum immutari potest, quin id quod in subiecto est immutetur: quî possumus obtinere immutabilem esse artem atq; rationem, si mutabilis animus, in quo illa sunt esse conuincitur? Quæ autem maior, quàm in contraria solet esse mutatio, & quis negat animum, vt omittam cætera, stultum aliâs, aliâs vero esse sapientem? Prius ergo quot modis accipiatur, quæ dicitur animæ mutatio, videamus, quæ vt opinor, manifestiores duntaxat clarioresque nobis duo sunt genere, specie vero plures inueniuntur. Nanque aut secundum corporis passiones, aut secundū suas anima dicitur immutari. Secundum corporis, vt per

Animus nō mutatur vt desinat esse animus: Ratio quinta. Cap. V.

ætates

A ætates, per morbos, per dolores, labores, offensiones, per voluptates. Secundum suas autem, vt cupiendo, lætando, metuendo, ægrescendo, studendo, discendo. Hæ omnes mutationes, si non necessario argumento sunt mori animam, nihil quidem metuendæ sunt per se ipsæ separatim: sed ne rationi nostræ aduersentur, qua dictum est, mutato subiecto, omne quod in subiecto est necessario mutari, videndum est. Sed nõ aduersantur. Nam illud secundum hanc mutationem subiecti dicitur per quam omnino mutare cogitur nomen. Nam si ex albo cera nigrum colorem ducat aliicunde, non minus cera est, & si ex quadrata rotundam formam sumat, & ex molli durescat, frigescátque ex calida: at ista in subiecto sunt, & cera subiectum. Manet autem cera non magis minúsve cera cùm illa mutentur. Potest igitur aliqua mutatio fieri eorum, quæ in subiecto sunt, cũ ipsum tamen iuxta id quod hoc est ac dicitur, non mutetur. At si eorum quæ in subiecto sunt, tanta commutatio fieret, vt illud quod subesse dicebatur, dici iam omnino non posset, veluti cum calore ignis cera in auras discedit, eámque mutationem patitur, vt recte intelli-

B gatur mutatum esse subiectum, quod cera erat, & cera iam non est, nullo modo aliqua ratione quiequam eorum, quæ in illo subiecto ideo erant, quia hoc erat, manere putaretur. Quamobrem si anima subiectum est, vt supra diximus, in quo ratio inseparabiliter ea necessitate quoque qua in subiecto esse monstratur, nec nisi viua anima potest esse anima, nec in ea ratio potest esse sine vita, & immortalis ratio, immortalis est anima. Prorsus enim nullo pacto non existente subiecto suo immutabilis ratio permaneret. Quod eueniret, si tanta accideret animæ mutatio, vt esse non animam faceret, id est, mori cogeret. Nulla autem illarum mutationum, quę siue per corpus, siue per ipsam animam fiunt, quanuis vtrum aliquæ per ipsam fiant, id est, quarum ipsa sit causa, non parua sit quæstio: id agit vt animam non animam faciat. Iam igitur non solum per se, verum nec nostris rationibus formidandæ sunt. Ergo incumbendum omnibus ratiocinandi viribus video, vt ratio quid sit, & quoties definiri possit sciatur, vt secundum omnes modos & de animæ immortalitate constet. Ratio est aspectus animi, quo per seipsum, non per corpus verum intuetur: aut ipsa veri contemplatio, nõ per cor-

Ratio quæ incõmutabilis est, siue in animo, siue cũ animo sit, siue animus in ea, ab ipso eodẽ animo separari nequit. Ratio sexta. Cap. VI.

C pus: aut ipsum verum quod contemplatur. Primum illud in animo esse nemo ambigit. De secundo & tertio quæri potest, sed & secundum sine animo esse non potest. De tertio magna quæstio est, vtrum verum illud quod sine instrumẽto corporis animus intuetur sit per seipsum, & non sit in animo, aut possit esse sine animo. Quoquolibet modo autẽ se habeat, non id posset contemplari animus per seipsum, nisi aliqua coniunctione cum eo. Nam omne quod contemplamur, siue cogitatione capimus, aut sensu aut intellectu capimus. Sed ea quæ sensu capiuntur, extra etiam nos esse sentiuntur, & locis continentur, vnde nec percipi quidem posse affirmantur. Ea vero quæ intelliguntur, non quasi alibi posita intelliguntur quàm ipse qui intelligit animus, simul enim etiam intelliguntur non contineri loco. Quare ista coniunctio intuentis animi, & eius veri quod intuetur, aut ita est, vt subiectum sit animus, verum vero illud in subiecto: aut contra subiectũ verum, & in subiecto animus, aut vtrunq; substantia. Horum autẽ trium si primum est, tam est immortalis animus, quàm ratio secundum superiorem disputationem, quod inesse illa nisi viuo non potest. Eadem necessitas in secundo est.

Nam si verũ illud quod ratio dicitur, nihil habet commutabile sicut apparet, nihil commutari potest, quod in eo tanquam in subiecto est. Remanet igitur omnis pugna de tertio. Nam si animus substantia est, & substantia rationi coniungitur, non absurde quis putauerit fieri posse, vt manente illa hic esse desinat. Sed manifestum est, quandiu animus à ratione non separatur, eique cohæret, necessario eum manere atque viuere. Separari autem qua tandem vi potest? Num corporea, cuius & potentia infirmior, & origo inferior, & ordo separatior? Nullo modo. Animali ergo? Sed etiam id quo modo? An aliter animus potentior quisquis est, con templari rationem non potest, nisi alterum inde separauerit? At neque ratio cuiquam contemplanti deficerit, si omnes contemplentur: & cum nihil sit ipsa ratione potentius, quo nihil est incommutabilius, nullo pacto erit animus nondum rationi coniunctus eo qui est coniunctus potẽtior. Restat vt aut ipsa ratio à se ipsum separet, aut ipse animus ab ea voluntate separetur. Sed nihil est in illa natura inuidentiæ, quo minus fruẽdam se animo præbeat. Deinde quo magis est, eo quicquid sibi coniungitur facit vt sit, cui rei contrarius est interi- E tus. Voluntate autem animum separari à ratione, non minus absurde quis diceret si vlla ab inuicem separatio posset esse rerum, quas non continet locus. Quod quidem dici aduersus omnia superiora potest, quibus alias contradictiones opposuimus. Quid ergo? Iam ne concludendum est animum esse immortalem? An etiam si separari nõ potest, extingui potest? At si illa rationis vis ipsa sua coniunctione afficit animum, neque enim non afficere potest, ita profecto afficit vt ei esse tribuat. Est enim maxime ipsa ratio, vbi summa etiam incommutabilitas intelligitur. Itaque quæcunque ex se afficit, cogit esse quodam modo. Non ergo extingui animus potest, nisi à ratione separatus. Separari autem non potest, vt supra ratiocinati sumus. Non potest igitur interire.

1. Retract. cap. 5.

Atenim auersio ipsa à ratione per quã stulticia contingit animo, sine defectu eius fieri non potest: si enim magis est ad rationem conuersus eique inhærens, ideo quod inhæret incommutabili rei quæ est veritas, quæ & maxime & primitus est, cum ab ea est auersus idipsum esse minus habet, quod est deficere. Omnis autem defectus tendit ad nihilum, & interitum nullum magis proprie oportet accipi, quàm cum id quod aliquod e- F rat nihil fit. Quare tendere ad nihilum, est ad interitum tendere. Qui cur non cadat in animum vix est dicere, in quem defectus cadit. Dantur hic cętera. Sed negatur esse consequens interire id quod tendit ad nihilum, id est, ad nihilum peruenire. Quod in corpore quoq; animaduerti potest. Nam quoniam quodlibet corpus pars est mundi sensibilis, & ideo quãto maius est loci q; plus occupat, tanto magis propinquat vniuerso: quantoq; id magis facit, tanto maius est. Maius est enim totũ quàm pars. Quare etiam minus sit cum minuitur necesse est. Defectum ergo patitur cum minuitur. Porrò autem minuitur, cum ex eo aliquid præcisione detrahitur. Ex quo cõficitur vt tali detractione tendat ad nihilum. At nulla præcisio perducit ad nihilum. Omnis enim pars quæ remanet corpus est, & quicquid hoc est, quantolibet spacio locum occupat. Neq; id posset, nisi haberet partes in quas identidem cæderetur. Potest igitur infinite cædendo infinite minui, & ideo defectũ pati atq; ad nihilum tendere, quanuis peruenire nũquam queat. Quod item de ipso spacio & quolibet interuallo dici atque intelligi potest. Nam & de his etiam terminatis, dimidiam,

Nec, si ipsa substãtiã ad defectũ tendit anim⁹ ob id interit. Idq; sequẽti capite. Ratio septima. Cap. VII. Quòd õmis defectus tendat ad nihilum.

G verbi gratia, partem detrahendo, & ex eo quod restat semper dimidiam, minuitur interuallum, atque ad finem progreditur, ad quem tamē nullo peruenitur modo quo minus hoc de animo formidandum est. Est enim profecto corpore melior & viuacior, à quo huic vita tribuitur.

Cap. VIII.

Quod si non id quod est in mole corporis, sed id quod in specie facit corpus esse, quæ sententia inuictiore ratione approbatur: tanto enim magis est corpus, quanto speciosius est atq; pulchrius, tantóque minus est, quanto fœdius ac deformius, quæ defectio non præcisione molis, de qua iam satis actum est, sed speciei priuatione contingit: quærendum de hac re diligenter ac discutiendum est, ne quis affirmet animum tali defectu interire, vt quoniam specie aliqua sua priuatur dum stultus est, credatur intantum augeri posse hanc priuationem vt omnimodo specie spoliet animum, Et ea labe ad nihilum redigat cogátque interire. Quamobrem si potuerimus impetrare vt ostendatur, ne corpori quidem hoc posse accidere vt etiam ea specie priuetur, qua corpus est, iure fortasse obtinebimus multo minus auferri posse animo quo animus est. Si quidem nemo se bene inspexit qui non omni cor-H pori qualemlibet animum præponendum esse fateatur. Sit igitur nostræ ratiocinationis exordium, quód nulla res se facit aut gignit, alioquin erat antequam esset. Quod si falsum est, illud est verum. Item quod factum ortúmve non est, & tamen est, sempiternum sit necesse est. Quam naturam & excellentiam quisquis vlli corpori tribuit, vehementer errat quidem. Sed quid pugnamus, multo enim magis eam dare animo cogimur. Ita si corpus vllum est sempiternum, nullus animus nō sempiternus est. Quoniam quilibet animus cuilibet corpori præferendus est, & omnia sempiterna non sempiternis. At si quod vere dicitur, factum est corpus, aliquo faciente factum est, nec eo inferiore. Neque enim esset potens ad dandum ei quod faceret quicquid illud est quod est, id quod faciebat. Sed ne pari quidem: oportet enim facientem melius aliquid habere ad faciendum, quàm est id quod facit. Nam de gignente nō absurde dicitur, hoc eum esse quod est illud quod ab eo gignitur. Vniuersum igitur corpus ab aliqua vi, & natu-I ra potentiore atq; meliore factum est, non vtique corporea. Nam si corpus à corpore factum est, non potuit vniuersum fieri. Verissimum est enim quod in exordio ratiocinationis huius posuimus, nullam rem à se posse fieri. Hæc autem vis & natura incorporea effectrix corporis vniuersi præsente potentia tenet vniuersum. Non enim fecit atque discessit, effectumq; deseruit. Ea quippe substantia quę corpus nō est, neque, vt ita dicam, localiter mouetur, vt ab ea substantia quæ locum obtinet separari queat, & illa effectoria vis vacare non potest, quin id quod ab ea factum est tueatur & specie carere non sinat, qua est in quantumcunque est. Quod enim per se non est, si deseratur ab eo per quod est, profecto non erit: & nō possumus dicere id accepisse corpus cum factum est vt seipso iam contentum esse posset, etiam si à cōditore desereretur. Quanquam si ita est, magis id habet animus quem corpori præstare manifestum est. Atq; ita de proximo immortalis probatur, si potest esse per seipsum. Quicquid enim tale est, incorruptibile sit necesse est, ac per hoc interire non possit, quia nihil se deserit. Sed corporis mutabilitas in promptu est, quod ipsius vniuersi corporis vniuersus motus satis indicat. Vnde diligenter inspicientibus quantum talis natura inspici potest, ordinata mutabilitate id quod mutabile est mutari reperitur. Quod autem per se est, nec motum K quidem habet vllum, omni copia sibi in seipso existēte, quia motus omnis ad aliud est, cuius indiget quod mouetur. Adest igitur species vniuerso corpori, meliore natura sufficiente atque obtinente quæ fecit. Quare illa mutabilitas non adimit corpori corpus esse, sed de specie in speciem transire facit motu ordinatissimo. Non enim quæpiam eius pars ad nihilum redigi sinitur, cum totum capescat vis illa effectoria nec laborante nec deside potentia, dans vt sit omne quod per illam est, inquantum est: quamobrem nemo tam deuius à ratione debet esse, cui aut non sit certum corpore animum esse meliorem, aut qui hoc concesso arbitretur corpori non accidere vt corpus non sit, animo accidere vt animus nō sit. Quod si non accidit, neq; animus esse nisi viuat, potest, nunquam profecto animus moritur.

Mutabilitas nō adimit corpori corpus esse.

Quod si quisquā non eum interitū dicat formidandum animo, quo efficitur vt nihil sit quod aliquid fuit, sed eum quo dicimus, ea mortua quæ vita carent, attēdat quòd nulla res seipsa caret. Est autē animus vita quædam, vnde omne quod animatum est, viuit: Omne autē inanime quod animari potest, mortuū, id est, vita priuatū intelligitur. Non ergo potest animus mori. Nam si carere poterit vita non animus sed animatū aliquid est. Quod si absurdum est, multo minus hoc genus interitus timendū est L animo, quod vitæ certe non est timendū. Nam prorsus si tum moritur animus, cū eum deserit vita illa, ipsa vita quæ hunc deserit multo melius intelligitur animus, vt iam nō sit animus quicquid à vita deseritur, sed ea ipsa vita quę deserit. Quicquid enim vita desertum mortuū dicitur, id ab anima desertum intelligitur: hæc autē vita quæ deserit ea quæ moriūtur, quia ipsa est animus, & seipsam non deserit, nō moritur animus.

Anim⁹ vita est, sic vita carere nō pōt. Nona rō, et id agitur subsequēti capite. Cap. IX.

Nisi forte vitam temperationem aliquam corporis, vt nōnulli opinati sunt, debemus credere. Quibus profecto nunquam hoc visum esset, si ea quæ vere sunt & incommutabilia permanent, eodem animo à corporis cōsuetudine alienato atq; purgato videre valuissent. Quis enim bene se inspiciens, non expertus est tanto se aliquid intellexisse syncerius, quāto remouere atq subducere intentionem mentis à corporis sensibus potuit? Quod si temperatio corporis esset animus, nō vtiq; id posset accidere. Non M enim ea res, quæ naturam propriam non haberet neq; substantia esset, sed in subiecto corpore tanquā color & forma inseparabiliter inesset, vllo modo se ab eodem corpore ad intelligibilia percipiēda conaretur auertere, & inquantū id posset, in tantū illa posset intueri, eaq; visione melior & præstantior fieri. Nullo quippe modo forma vel color, vel ipsa etiā corporis temperatio, quę certa cōmixtio est earum quatuor naturarū, quibus idē corpus subsistit, auertere se ab eo potest, in quo subiecto est inseparabiliter. Ad hæc ea quæ intelligit animus cum se auertit à corpore, non sunt profecto corporea, & tamen sunt maxime quæ sunt, nam eodem modo semper sese habent. Nam nihil absurdius dici potest quàm ea esse, quæ oculis videmus, ea non esse, quæ intelligentia cernimus, cum dubitare dementis sit, intelligentiam incomparabiliter oculis anteferri. Hæc autem quæ intelliguntur eodem modo esse habentia cum ea intuetur animus, satis ostendit se illis esse coniunctum miro quodam eodemq; incorporali modo, scilicet nō localiter. Nanque aut in illo sunt, aut ipse in illis. Et vtrumlibet horū sit, aut vt in subiecto alterum in altero est, aut vtrū quæ substantia est, sed si illud primum, non est in subiecto corpore animus vt color & forma: quia

Anim⁹ nō est tēperatio corporis. Ratio decima. Cap. X.

vel

A vel ipse substantia est, vel alteri substantiæ quæ corpus non est, in subiecto inest. Si autem hoc secundum verũ est, non est in subiecto corpore tanquã color animus, quia substantia est. Temperatio autem corporis in subiecto corpore est tanquam color, Non est ergo temperatio corporis animus, sed vita est animus. Et si nulla res se deserit, & id moritur quod vita deserit. Non igitur animus mori potest.

Anim⁹ nec per falsitatẽ perit veritati cõtrariã, etsi animi est causa veritas. Ratio vndecima. Cap. XI.

Rursus igitur si quid metuendum est, id est, metuendum ne deficiendo animus intereat, id est, dum ipsa existendi specie priuatur. De qua re quanquam satis esse dictum arbitrer, & quàm hoc fieri non possit certa ratione monstratum sit, tamen etiam hoc attendendum est, non esse aliam causam huius formidinis, nisi quia fatendum est in defectu quodam esse animum stultum, & in essentia certiore atque pleniore sapientem. Sed si, quod nemini dubium est, tunc est animus sapientissimus, cum veritatem quæ semper eodem modo est intuetur, eique immobilis inhæret diuino amore coniunctus, & illa omnium, quæ quo quo modo sunt summe maximeq; est, aut ab illa est animus inquantum est, aut per seipsum est. Sed si B per seipsum est, quoniam ipse sibi causa existendi est, & nunquam se deserit, nunquam interit, vt supra etiã disputauimus. Si vero ex illa, diligenter opus est quærere, quæ res ei possit esse contraria, quæ animo auferat animũ esse quod illa præbet. Quid est igitur? An forte falsitas, quia illa veritas? Sed non manifestum est atque in promptu situm, quantum nocere animo falsitas possit? Non enim amplius potest quàm fallere: At nisi qui viuit, fallitur nemo. Non igitur falsitas interimere animũ potest. Quod si hæc non potest, quæ contraria veritati est, auferre animo animum esse quod ei veritas dedit, ita enim est inuictissima veritas, quid aliud inuenitur quod auferat animo id quod est animus? Nihil profecto. Nam nihil est contrario valentius ad id auferendũ quod fit ab eius contrario.

Veritati à qua est animus qd est, quatenus ipsa est, nihil cõtrarium. Ratio duodecima. Cap. XII.

At si veritati contrarium ita quæramus, vt non inquantũ veritas est, sed inquantum summe maximèque est, quanquam intantum est idipsum inquãtum est veritas, siquidem veritatem eam dicimus qua vera sunt omnia, inquantumcunque sunt, intantum autem sunt inquantum vera sunt, tamen nullo modo id defugerim, quod mihi euidentius suffra- C gatur. Nam si nulla essentia inquantum essentia est, aliquid habet contrarium, multo minus habet contrarium prima illa essentia quæ dicitur veritas, inquantum essentia est. Primum autem verum est. Omnis enim essentia non ob aliud essentia est, nisi quia est. Esse autem non habet contrarium, nisi non esse: vnde nihil est essentiæ contrarium. Nullo modo igitur res vlla esse potest contraria illi substantiæ, quæ maxime ac primitus est. Ex qua si habet animus idipsum quod est, non enim alium de hoc habere potest, qui ex se non babet, nisi ab illa re quæ illo ipso est animo præstantior, nulla res est qua id amittat, quia nulla res ei rei est contraria qua id habet, & propterea esse non desinit. Sapientiam vero, quia conuersionem habet ad id ex quo est, auersione illam potest amittere. Conuersioni nanque auersio contraria est. Illud verò quod ex eo habet cui nulla res est contraria, non est vnde possit amittere. Non igitur potest interire.

Anim⁹ nec in corpus cõuertitur. Cap. XIII.

Hic fortè oboriatur nõnulla quæstio, vtrum sicut non interit animus, ita nec in deteriorem commutetur essentiam. Videri enim cuipiam potest, neq; iniuria, id effectum esse ratiocinatione hac, vt animus ad nihilum non possit peruenire, conuerti autem in corpus forsitã possit. Si enim quod erat antè animus,

corpus fuerit effectum, non vtiq; omnino non erit. Sed D hoc fieri non potest, nisi aut ipse id velit, aut ab alio cogatur. Nec continuo tamen animus, siue ipse id appetierit, siue coactus fuerit, poterit corpus esse. Illud enim sequitur, vt si sit: velit, aut cogatur. At illud non sequitur, vt si velit, aut cogatur: sit. Nunquam autem volet. Nam omnis eius appetitus ad corpus, aut vt id possideat est, aut vt viuificet, aut vt quodam modo fabricetur, aut quolibet pacto ei consulat. Nihil autem horum fieri potest, si non sit corpore melior. At si erit corpus, melior corpore profecto non erit. Non igitur corpus esse volet. Neque vllum rei huius certius argumentum est, quàm cum seipsum hic interrogat animus. Ita enim facile comperit appetitum se non habere, nisi agendi aliquid, aut faciendi *†, aut sentiendi, aut vel tantummodo viuendi inquãtum sua illi potestas est. Si autem cogitur corpus esse, à quo tandem cogitur? A quolibet, certe à potentiore. Non ergo ab ipso corpore cogi potest. Nullo enim modo, vllo animo vllum corpus potentius. Potentior autem animus non cogit in aliquid, nisi quod suæ potestati subditum est. Nec vllo modo animus potestati alterius animi, nisi suis cupiditatibus E subditur. Cogit ergo ille animus non amplius quàm quantum eius quẽ cogit cupiditates sinunt. Dictum est autem cogi non posse animum, vt† corpus sit. Illud etiã manifestum est, ad nullam suæ cupiditatis expletionem peruenire, dum amittit omnem cupiditatem: & amittit dum corpus fit. Non igitur potest ab eo cogi vt fiat, qui cogendi ius nisi per subditi cupiditates non habet. Deinde quisquis animus alterum animum babet in potestate, magis eum necesse est velit in potestate habere, quàm corpus, & ei vel bonitate consulere, vel malicia imperitare. Non ergo volet vt corpus fit. Postremò iste animus cogens, aut animal est, aut caret corpore. Sed si caret corpore, in hoc mundo nõ est. Et si ita est, summe bonus est, nec potest velle alteri tam turpem commutationem. Si autem animal est: aut animal est etiam ille quem cogit, aut non est. Sed si non est, ad nihil cogi ab alio potest. Non enim habet potentiorem, qui in summo est. Si autem in corpore est, ab eo rursus qui in corpore est per corpus cogitur, ad quodcũque cogitur. Quis autem dubitet nullo modo per corpus fieri tan- F tam commutationem animo? Fieret enim si esset illo corpus potentius: quanuis quicquid illud est, ad quod per corpus cogitur, prorsus non per corpus, sed per cupiditates suas cogitur, de quibus satis dictum est. Quod autem rationali anima melius est, omnibus consentientibus, deus est. Qui profecto consulit animæ, & ideò non ab eo cogi anima potest, vt conuertatur in corpus.

† scitendi.

† al. Dictũ est autẽ cupiditatem nõ posse animũ habere, vt &c.

Nec somno nec huiusmodi corporis affectione animæ vim minui. Cap. XIIII.

Si igitur nec propria voluntate, nec alio cogente id animus patitur, vnde id pati potest: an quia inuitos nos plerunque opprimit somnus, metuendum est ne quo tali defectu animus conuertatur in corpus? Quasi vero quoniam somno membra nostra marcescunt, idcirco animus sit vlla ex parte debilior. Sensibilia tantum non sentit, quia quicquid illud est, quod somnum facit, é corpore est atque in corpore operatur. Corporeos enim sensus sopit & claudit quodã modo, ita sanè, vt tali cõmutationi corporis cedat anima cum voluptate. Quia secundum naturam est talis commutatio, quæ reficit corpus à laboribus: non tamen hæc adimit animo vel sentiendi vim vel intelligendi. Nã & imagines sensibilium præsto habet, tãta expressione similitudinis, vt eo ipso tempore discerni nequeãt ab iis rebus, quarũ imagines sunt: & si quid intelligit æque dormiẽti

ac vigi-

G ac vigilanti verum est. Nam verbi gratia si per somnium disputare sibi visus fuerit, veraſque rationes secutus disputando didicerit aliquid, & iam expergefacto eædem incommutabiles manēt, quamuis falsa reperiantur cætera, veluti locus vbi disputatio, & persona cum qua disputatio fuisse visa erat, & verba ipsa quod ad sonum attinet quibus disputari videbatur, & alia huiuscemodi, quæ etiam cum ipsis sensibus sentiuntur agūtúrque à vigilantibus, prætereunt tamen, nec vlla ex parte sempiternam præsentiam verarum rationum assequuntur. Ex quo colligitur tali commutatione corporis qualis somnus est, vsum eiusdem corporis animæ nō vim propriam posse minui.

Rursum animam nō posse in corpus mutari. Cap. XV.

Postremò si quemuis locum occupanti corpori, anima tamen non localiter iungitur, summis illis æternisque rationibus quæ incommutabiliter manent, nec vtique loco continentur, prior afficitur anima quàm corpus, nec prior tantum, sed etiam magis. Tanto enim prior quanto propinquior, & eadem causa tanto etiam magis quanto est corpore melior. Nec ista propinquitas loco, sed naturæ ordine dicta sit.

1. Retract. cap. 5.

Hoc autem ordine intelligitur à summa H essentia speciem corpori per animam tribui, qua est inquantumcunque est. Per animam ergo corpus subsistit & eoipso est quo animatur, siue vniuersaliter, vt mundus, siue particulariter, vt vnumquodque animal intra mundum. Quapropter consequens erat, vt anima per animam corpus fieret, nec omnino aliter posset. Quod quia non fit, manente quippe anima in eo quo anima est, corpus per illam subsistit, dantem speciem non adimentem, commutari in corpus anima non potest.

Quòd aniā nō vertatur in corpus.

Si enim non tradit speciem quam sumit à summo bono, non per illam fit corpus: & si non per illam fit, aut non fit omnino, aut tam propinque speciem sumit quàm anima: sed & fit corpus, & si tā propinque sumeret speciem, id esset quod anima, nam hoc interest. Eóque anima melior quo sumit propinquius. Tam propinque autem corpus sumeret, si non per animam sumeret. Etenim nullo interposito tam propinque vtique sumeret. Nec inuenitur aliquid quod inter summam vitam, quæ sapientia & veritas est incommutabilis, & id quod vltimum viuificatur, id est, corpus, nisi viuificans anima. Quod si tradit speciem anima corpori, vt sit corpus in-
I quantum est, non vtique speciem tradendo adimit. Adimit autem in corpus animam transmutando. Non igitur anima siue per seipsam corpus fit, quia non nisi anima manente corpus per eam fit: siue per aliam, quia non nisi traditione speciei fit corpus per animam, & ademptione speciei anima in corpus conuerteretur, si conuerteretur.

Ne in animā quidem irrationalē rōnalis aīa cōuertitur.

Hoc & de irrationali anima vel vita, quòd nec in eam rationalis anima conuertitur dici potest. Et ipsa enim nisi inferiore ordine rationali subiiceretur, æque sumeret speciem, & talis esset. Tradunt ergo speciem à summa pulchritudine acceptā potentiora infirmioribus naturali ordine. Et vtique cum tradunt, non adimunt. Eóque sunt quę infirmiora sunt, inquantum sunt, quòd species eis quasi à potentioribus traditur. Quæ quidem potentiora etiam meliora sunt. Quod his naturis datum est, quæ nō mole maiore plus possunt minoribus molibus, sed sine tumore vllo localis magnitudinis eadem specie potētiora sunt qua meliora. In quo genere est anima corpore melior & potentior. Quapropter cum per illam, vt dictum est, corpus subsistat, ipsa in corpus nullo modo verti potest. Corpus enim nullum fit nisi accipiendo per animam speciem. At anima vt corpus fieret, nō accipiendo speciem, sed amittendo fieri posset. Et propterea fieri non K potest, nisi forte loco anima cōtinetur, & localiter corpori iungitur. Nam si ita est, potest eam fortasse maior moles, quanquam speciosiorem in suam deteriorem vertere speciem, vt aër maior ignem minorem. Sed non est ita.

Anima tota est in toto corpore & singulis partibus. Cap. XVI.

Moles quippe omnis quæ occupat locum, non est in singulis suis partibus tota, sed in omnibus. Quare aliqua † pars eius alibi est, & alibi alia. Anima vero non modo vniuersæ moli corporis sui, sed etiam vnicuique particulæ illius tota simul adest. Partis enim corporis passionem tota sentit, nec in toto tamen corpore. Cum enim quid dolet in pede, aduertit oculus, loquitur lingua, admouetur manus. Quod non fieret, nisi id quod animæ in eis partibus est & in pede sentiret, nec sentire quod ibi factum est absens posset. Non enim nuncio aliquo credibile est fieri non sentiente quod nunciat: quia passio quæ fit nō per continuationem molis currit, vt cæteras animæ partes quæ alibi sunt latere non sinat, sed illud tota sentit anima quod in particula fit pedis, & ibi tantum sentit vbi fit. Tota igitur singulis partibus simul adest, quę tota simul sentit in singulis. Nec tamen hoc modo adest tota vt L candor vel alia huiusmodi qualitas in vnaquaq; parte corporis est. Nam quod in alia parte corpus patitur cū coloris † immutatione, potest ad candorem qui est in alia parte non pertinere. Quapropter secundum partes molis à se distantes, & ipse à se distare conuincitur. Non autē ita esse in anima per sensum, de quo dictum est, probatur.

† alia.

† candoris.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE ANIMAE QVANTITATE LIBER.

Aīa substātia propria & simplex. Cap. I.

QVONIAM video te abundare ocio, quæso vt mihi respondeas de iis quæ me mouent, non M vt opinor importune atque incongrue. Sæpe enim cum abs te multa quæsissem, nescio qua illa Græca sententia me deterrendum putasti, qua prohibemur ea quæ supra nos sunt requirere. Nunc vero non puto nosipsos supra nos esse: quamobrem cum de anima quæro, non sum dignus qui audiam. Quod supra nos, quid ad nos? Sed fortasse dignus qui audiam quid simus nos. AVG. Enumera breuiter quæ de anima audire velis. AD. Faciam. Nam sunt mihi ista diuturna cogitatione præparata. Quæro igitur vnde sit anima, qualis sit, quanta sit, cur corpori fuerit data, & cum ad corpus venerit qualis efficiatur, qualis cum abscesserit? AVG. Cum quæris vnde sit anima, duo quædam intelligere cogor. Aliter enim dicimus vnde sit homo, quæ sit eius patria scire cupientes: aliter vnde sit, cum quærimus vnde constet, id est, ex quibus elementis rebúsque compositus. Quid horum scire vis cum interrogas vnde sit anima? Vtrum nam quasi regionem eius & patriam vnde huc venerit nosse desyderas, an vero quæ sit eius substantia requiris? AD.

Socratis dictū ἃ ὑπὲρ ἡμᾶς τί πρὸς ἡμᾶς. 1. Retract. cap. 8.

Vnde sit anima.

Equidem

A Equidem vtrunque scire vellem, sed quid sit sciendum prius, tuo iudicio malo committere. A V G. Propriam quãdam habitationem animæ ac patriam, deum ipsum credo esse à quo creata est. Substantiam vero eius nominare non possum: non enim eam puto esse ex iis vsitatis notisque naturis, quas istis corporis sensibus tangimus. Nam neque ex terra, neque ex aqua, neque ex aëre, neque ex igni, neque ex his omnibus, neque ex aliquibus horum coniunctis constare animam puto. Sed quemadmodũ si ex me quæreres, arbor ista ex quibus constet, notissima ista elementa quatuor nominarem, ex quibus omnia talia constare credendum est. Porrò si pergeres quærere, vnde ipsa terra, vel aqua, vel aër, vel ignis constent, nihil iam quod dicerem reperirem. Sic cum quæritur, ex quibus sit homo compositus, respondere possum, ex anima & corpore. Rursum de corpore si quæras, ad illa elementa quatuor recurram. De anima vero quærenti tibi, cum simplex quiddam & propriæ substantiæ videatur esse, non aliter hæream, ac si quæras, vt dictum est, vnde sit terra. Simplex animæ natura dici potest, quia ex aliis naturis non

Quæ sint partes aïæ.

B est. A D. Quo modo eam propriam velis habere substantiam, cum dixeris à deo factam, non intelligo. A V G. Quo modo & terram ipsam à deo factam, negare non possum: & tamen non possum dicere, ex quibus quasi aliis corporibus terra constet. Simplex enim corpus est terra eoipso quo terra est, & ideo elemẽtum dicitur omnium istorum corporum, quæ fiunt ex quatuor elementis. Non ergo sibi aduersatur sententia qua dicimus, & à deo animam factam & propriam quandam habere naturam. Hanc enim eius propriam naturam & suam deus ipse fecit, vt ignis, vt aëris, vt aquæ, vt terræ, quo cætera ex his omnibus componerentur. A D. Interim accipio vnde sit anima, quæ mecum sedulo retractabo, & si quid me mouerit, pòst requiram. Vnde quæso explices qualis sit. A V G. Videtur mihi esse similis deo. De anima enim, nisi fallor, requiris humana. A D. Idipsum est quod abs te explicari vellem, quemadmodum sit anima similis deo, cum deum à nullo factum esse credamus, animam vero ab ipso deo factam supra dixeris. A V G. Quid tu difficile putas deo fuisse, vt aliquid sibi simile faceret, cum hoc in tanta varietate imaginum etiam vi-

Natura aïæ est simplex.

Terra corp° est simplex.

Aïa quatenus deo similis. Cap. II.

Aïa qualis sit.

C deas nobis esse concessum. A D. Sed nos videmur mortalia facere, deus autem immortalem animam fecit, vt opinor, nisi forte tibi aliter videtur. A V G. Ergo tu velles talia fieri ab hominibus qualia deus facit? A D. Non equidem hoc dixerim. Sed quemadmodum ipse immortalis immortale quiddam fecit ad similitudinem suam, sic & nos immortales à deo facti ad similitudinem nostram quod facimus immortale esse deberet. A V G. Recte diceres, si ad eius imaginẽ pingeres tabulã, quod in te immortale esse credis, nunc vero in ea exprimi similitudinem corporis, quod profecto mortale est. A D. Quo modo ergo sum similis deo, cum immortalia nulla possum facere vt ille? A V G. Quo modo nec imago corporis tui potest hoc valere quod tuum corpus valet, sic anima non mirandum est, si potentiam tantam non habet, quantam ille ad cuius similitudinem facta est. A D. Et hoc interim satis est. Dic nunc quanta sit anima. A V G. Quo modo quæris quanta sit? Non enim intelligo, vtrum eius quasi spacium latitudinis, vel longitudinis, vel roboris, vel horũ simul omnium requiras, an quantum valeat nosse velis. Solemus enim quærere quantus fuerit Hercules, id est, in quot pedes statura eius por-

Aïa supra oïa corporea. Ca. III.

Quanta sit anima.

D recta fuerit. Et item quantus vir fuerit, id est, quantæ potentiæ atq; virtutis. A D. Vtrunq; de anima scire cupio. A V G. Atqui illud superius dici nõ potest, nec omnino intelligi de anima. Non enim vllo modo, aut longa, aut lata, aut quasi valida suspicanda est anima: corporea ista sunt vt mihi videtur, & de consuetudine corporum sic animam quærimus. Ideoq; bene præcipitur etiam in mysteriis, vt omnia corporea contemnat, vniuersoq; huic mundo renunciet, qui vt videmus corporeus est, quisquis se talem reddi desyderat, qualis à deo factus est, [id est] similem deo: non enim alia salus animæ est, aut renouatio, aut reconciliatio authori suo. Quamobrem quanta sit anima secundum inquisitionem hanc tibi respondere non possum, sed possum affirmare, neque illam longam esse, nec latam, nec robustam, neque aliquid horum, quæ in mensuris corporum quæri solent. Et hoc cur existimem, rationem tibi reddam si placet. A D. Placet verò, ac vehementer expeto: *I videtur enim mihi quasi nihil esse anima, si nihil est horum. A V G. Prius ergo si videtur, ostendam tibi multas esse res, quas non possis dicere nihil es-

In baptismo

† aliàs, expecto.

E se, nec tamen in eis inuenire aliqua huiusmodi spacia, qualia in anima esse requiris: vt non solum non tibi ex eo anima nihil esse videatur, quòd in ea nõ inuenis longitudinem siue aliquid tale, sed eo preciosior & pluris æstimanda sit, quòd nihil horum habet. Deinde vtrum vere nihil horum habeat, videbimus. A D. Vtere quo vis ordine ac modo, ego audire & discere paratus sum.

A V G. Rectè facis. Sed volo interroganti mihi respondeas. Fortasse enim ea quæ te docere conor, ipse iã nosti: credo enim non te dubitare hanc arborem non esse omnino nihil. A D. Quis hoc dubitauerit? A V G. Quid illud? Num dubitas iusticiam multo esse hac arbore meliorem? A D. Ridiculum istud quidem est, quasi verò vlla sit comparatio. A V G. Liberaliter mecũ agis. Sed illuc nunc attende, cùm cõstet ita hanc arborem esse deteriorem quàm est iusticia, vt nec comparanda quidem tibi videatur, & hoc lignum non esse nihil confessus sis, placèt ne tibi vt ipsam iusticiam nihil esse credamus? A D. Quis hoc demens crediderit? A V G. Recte omnino. Sed fortasse arbor hæc propterea tibi videtur esse aliquid, quòd longa est pro suo modo & lata & robusta, quæ si detraxeris, nihil e-

Animã aliquid esse. Cap. IIII.

F rit. A D. Ita videtur. A V G. Quid ergo iusticia, quam nonnihil esse confessus es, immo quiddam longe diuinius hac longeq; præstantius, videtur tibi longa esse? A D. Nullo modo mihi iusticia aut longa aut lata, aut tale aliquid cogitanti potest occurrere. A V G. Si igitur nihil horum est iusticia, & tamen ipsa nonnihil est, cur tibi anima nihil videtur, nisi eius aliqua longitudo sit? A D. Age iam non mihi videtur ex eo nihil esse anima, quod nec longa, nec lata, nec robusta sit: sed vtrum vere ita sit, nondum à te dictum esse scis. Fieri enim potest, vt multa sint magni æstimanda quę istis careant, sed non continuo ex hoc genere animam esse credendum puto. A V G. Scio istud nobis enodandum restare, & hoc me deinceps explicaturũ promiseram: verum quia res subtilissima est, & longe alios mentis oculos quærit, quàm humana consuetudo in quotidianæ vitæ actibus habere solita est, admoneo te vt per ea per quę te ducendum existimo, libens pergas, nec nostro quodam necessario circuitu defatigatus, ægre toleres aliquanto te tardius ad id quod cupis peruenire. Nã prius abs te quæro, vtrum corpus vllum putas esse, quod

G non pro modo suo habeat aliquam longitudinem, & latitudinem & altitudinem? A D. Quam dicas altitudinem, non intelligo. A V G. Illam dico qua efficitur, vt interiora corporis cogitentur, aut etiam sentiantur, si perlucet, vt vitrum: quanquam si hoc demas † corporibus, quantum mea opinio est, neque sentiri possunt, neq; omnino corpora esse recte existimari. Hinc mihi volo aperias quid tu sentias. A D. Prorsus non dubito corpora omnia his carere non posse.

Altitudo quid sit.

† aliàs, quã si demas.

A V G. Quid illud potes cogitare, ista tria non esse nisi in corporibus? A D. Non intelligo quo modo alibi esse possint. A V G. Ergo animam non putas esse aliud quàm corpus? A D. Si etiam ventum corpus esse confitemur, negare non possum corpus mihi animam videri: nam tale aliquid eam esse cogito. A V G. Corpus quidem ventum esse tam concedo, quàm si me de fluctu interroges. Nam nihil aliud quàm istum aërem commotum ac agitatum ventum esse sentimus, quod in loco trãquillissimo, & ab omnib⁹ ventis quietissimo vel breui flabello approbari potest, quo etiã muscas abigentes aërem commouemus, flatumque sentimus. Quod cum euenerit, occultiore quodam motu cœlestium vel terrenorum corporum per magnum spacium mundi ventus vocatur, ex diuersis partibus mundi vel cœli nomina etiam diuersa sortitus. An tibi aliter videtur? A D. Mihi vero nihil, & probabile esse accipio quod dicis: sed ego animam non ipsum ventum, sed tale aliquid esse dixi. A V G. Dic mihi prius, vtrum ipsum ventum cuius mentionem fecisti, habere aliquam longitudinem, latitudinem & altitudinem sentias. Deinde videbimus vtrum tale aliquid anima sit, vt hoc modo etiam quanta sit inuestigare possimus.

Ventus quid sit.

H

A D. Quid hoc aëre longius & latius & altius facile inueniri potest, quem commotum, ventum esse nunc abs te mihi persuasum est? A V G. Recte dicis. Sed nunquidnam animam tuam putas esse nisi in corpore tuo? A D. Ita puto. A V G. Intrinsecus tantum, vt tanquam aqua vtrem impleat, an tantum forinsecus, velut tectorium, an & intrinsecus & extrinsecus eam esse arbitraris. A D. Hoc sentio quod vltimum requisisti. Nam nisi esset intrinsecus, nihil in visceribus nostris vitale haberetur: nisi esset extrinsecus non etiam in cute leuiter possis sentire pungentem.

Infinita animae vis. Cap. V.

I

A V G. Quid ergo amplius quæris quanta sit anima, cum videas esse tantam quantam ipsa spacia corporis patiuntur? A D. Si hoc ratio docet, nihil amplius requiro. A V G. Recte facis nihil quærere amplius quàm docet ratio. Sed hæc ratio videturne tibi firmissima?

A D. Quando aliam non inuenio videtur. Suo enim loco quæram quod me multum mouet, vtrum hæc figura eadem maneat cùm corpore excesserit: nam hoc inter discutienda vltimum me posuisse memini. Sed quoniam de numero animarum quærere, ad quantitatem mihi videtur pertinere, non esse hoc loco prætereundum existimo. A V G. Non incongrue existimas, sed prius de spacio eius quod me adhuc multum mouet, explicemus si placet, vt etiã ego aliquid discam, si tibi iam satisfactum est. A D. Quære vt vis: nam tua ista simulata dubitatio dubitare me verissime facit de hocipso quod iam peractum esse præsumpseram.

A V G. Dic mihi quæso te, vtrum ea quæ appellatur memoria, non tibi nomen inane videatur? A D. Cui hoc videri potest? A V G. Animæ hanc esse arbitraris, an corporis? A D. Et hinc dubitare ridiculum est. Quid enim exanime corpus meminisse aliquid credi, aut intelligi potest? A V G. Meministi ne tandem vrbis Mediolanensis? A D E O D. Valde memini. A V G. Nunc ergo quia eius facta mentio est, recordaris quanta & qualis sit. A D. Recordor sanè, ac nihil recentius atque integrius. A V G. Nunc ergo cum oculis eam non videas, animo vides? A D. Ita est. A V G. Meministi credo etiam, quanto spacio terrarum hinc † à nobis longe absit. A D. Ita & hoc memini. A V G. Vides itaq; animo etiam ipsam locorum distantiam? A D. Video. A V G. Cum igitur anima tua hic sit vbi corpus, nec vltra spacium eius porrigatur, vt superior ratio demonstrabat. Vnde fit vt illa omnia videat? A D. Per memoriam hæc fieri puto, non quod illis locis sit præsens. A V G. Imagines ergo illorum locorum memoria continentur*. A D. Ita sentio: nã & quid ibi nũc agatur ignoro, quod vtiq; non ignorarem, si animus meus vsque ad ea loca porrigeretur, præsentiaq; sentiret. A V G. Verum mihi videris dicere. Sed certe istæ imagines corporum sunt. A D. Ita necesse est: non enim aliud sunt vrbes terræq; quàm corpora. A V G. Nunquàm ne intuitus es parua specilla, aut nunquam in pupilla oculi alieni faciem tuam vidisti? A D. Immò sæpe. A V G. Cur multo breuior quàm est apparet? A D. Quid enim velles aliud quàm vt pro modo speculi videretur? A V G. Necesse est ergo imagines corporum si parua sunt corpora in quibus apparent, paruas apparere. A D. Necesse omnino. A V G. Cur ergo cum tam paruo spacio sit anima quàm corpus est eius, tam magnæ in ea possunt exprimi imagines, vt & vrbes, & latitudo terrarum, & quæq; alia ingẽtia apud se possit imaginari? Volo enim cogites paulo diligentius, quanta & quàm multa memoria nostra contineat, quæ vtiq; anima nostra continentur. Qui ergo fundus est, qui sinus, quæ immensitas quæ possidet hæc capere, cum & eam tantam quantum corpus est, superior ratio docuisse videatur? A D. Nõ inuenio quid respondeam, nec satis explicare possum, quantum me ista moueant: & multum meipse derideo qui superiori rationi tam cito consenseri, vt ex isto corporis modo quanta sit anima terminarem. A V G. Non ergo iam tibi tale aliquid videtur qualis ventus est.

† al. nunc.

K

** aliàs, continet.*

L

A D. Nullo modo. Nam etiã si aër iste cuius quasi flatum † ventũ esse probabiliter creditur, vniuersum istũ mundum possit implere, innumerabiles tales tantosq; mundos secum anima imaginari potest, quas imagines quo spacio contineat suspicari* non possum. A V G. Vide ergo ne melius sit eam credere, vt superius dixeram, nec longam, nec latam, nec altam, sicut mihi de iustitia concesseras. A D. Facile assentirem, nisi me plus cõturbaret, quo rursum pacto tantorũ spaciorum imagines innumerabiles nulla sua & longitudine & latitudine & altitudine capere possit. A V G. Inueniemus hoc fortasse quantum licet, si prius diligenter discutiamus hęc tria, id est, longitudinem, latitudinem, & altitudinem. Itaq; enitere cogitare longitudinem, quæ adhuc nullam latitudinem assumpserit. A D. Nihil possum tale cogitare. Si enim filũ araneæ in animo cõstituero, quo nihil exilius solemus videre, occurrit mihi etiam in eo tamẽ & longitudo per se, & latitudo, & altitudo. Quæ qualescunq; sint, esse tamẽ negare non possum. A V G. Non vsquequaque absurda est responsio tua: sed certe cum tria ista in araneæ filo esse intelligis, discernis hæc, & quid inter se different, nosti. A D. Quidni quid differant nossem? An aliter potui videre nihil horum deesse huic filo? A V G. Quo igitur intellectu

M

† aliàs, flatum.

** aliàs, suppetare.*

Longitudo sola in animo est nõ in corpore. Cap. VI.

A lectu hæc discreuisti, hoc potes etiam seiunctis aliis, solam longitudinem cogitare, si nec aliquod corpus voluas animo. Nam quodcunque fuerit, his omnibus non carebit. Incorporeum est enim quod te nunc intelligere cupio: nam sola longitudo non nisi intelligi animo potest, in corpore inueniri non potest. A D. Iam intelligo. A V G. Ergo istam longitudinem si quasi secare cogitatione per longum velis, vides profecto nõ posse. Nam si potest, inest etiam latitudo. A D. Manifestum est. A V G. Hanc igitur longitudinem meram & simplicem, si tibi placet lineam vocemus, hoc enim nomine à doctis multis appellari solet. A D. Voca quicquid vis, non enim mihi de nominibus laborandum est cum res aperta sit. A V G. Bene facis, & non solum approbo, verumetiam moneo, vt semper rerum curam magis quàm verborum te habere delectet. Sed linea ista quam iam vt opinor, bene intelligis, si porrigatur siue ex vna siue ex vtraque parte quàm in longum porrigi potest, cernis nullum esse finem. An ad hoc contemplandum minus valet acies mentis tuæ? A D. Contemplor omnino, ac nihil facilius. A V G. Vi-

Sentis lineã vt in longũ protenditur secari lineã non posse, quanquam transuersim potest.

B des ergo etiam nullam figuram posse fieri, si nihil agatur aliud, quàm vt illa linea porrigatur. A D. Quam dicas figuram nondum intelligo. A V G. Figuram interim voco, cum aliquod spacium linea lineisve concluditur, tanquam si circulum faceres, aut quatuor lineas finibus suis sibimet iungeres, ita vt nullius finis ab alterius copulatione liber esset. A D. Quid dicas figuram iam me videre arbitror, sed vtinam tam viderem quò ista tendant, aut quid ex his effecturus sis, vt ego quod de anima requiro sciam. A V G. Hoc initiò te admonui, & postulaui vt patienter ferres aliquantum circuitum nostrum, quod item quæso vt facias. Non leuis res quæritur, non facilis ad cognoscendum: nosse enim hoc plane ac tenere volumus, si fieri potest. Aliud est enim cum authoritati credimus, aliud cum rationi. Authoritati credere magnũ compendium est & nullus labor. Quod si te delectat, poteris multa legere, quæ magni & diuini viri de his rebus necessario quæ videbant, & salubriter imperitioribus quasi nutu quodam locuti sunt, credique sibi voluerunt ab iis quorum animis vel tardioribus vel implicatioribus a-

Authoritati cũ ratione credẽdũ. Cap.VII.

linea curua

Linea recta

spacium.

De authoritate & ratione.

C lia salus esse non posset. Tales enim homines, quorum profecto maxima multitudo est, si ratione velint verum comprehendere, similitudinibus rationum facillime decipiuntur, & in varias noxiásque opiniones ita labuntur, vt emergere inde ac liberari, aut nunquam, aut ægerrime queant. His ergo vtilissimum est excellentissimæ authoritati credere, & secundum hoc agere vitam: quod si tutius putas non solum nihil resisto, sed etiam multum approbo. Si autem cupiditatem istam refrænare non potes, qua tibi persuasisti ratione peruenire ad veritatem, multi & longi circuitus tibi tolerandi sunt, vt non ratio te adducat, nisi ea quæ sola ratio dicenda est, id est, vera ratio: & non solum vera, sed ita certa, & ab omni similitudine falsitatis aliena, si tamen vllo modo hæc ab homine inueniri potest, vt nullæ disputationes falsæ aut verisimiles ab ea te possint traducere. A D. Nihil iam præpropere desyderabo: agat ac ducat ratio quò vult, dummodo perducat.

A V G. Deus hoc faciet, qui aut de solis talibus rebus, aut certe de his maxime deprecandus est. Sed ad rem quam institueram redeamus. Nam si & quid sit linea, & quid sit figura iam tibi notum est, dic quod abs te quæro, id est, vtrum putes vllam figuram fieri posse,

De figuris mathematicis. Ca.VIII

si linea ex vtraque parte, aut ex altera per infinitum ducatur. A D. Nullo modo id fieri posse confirmo. D

A V G. Quid igitur agendum est vt figurã faciamus?

A D. Quid, nisi vt illa linea infinita non sit, & ducatur in circulum, vt ex alia parte se contingat? Non enim video quo modo aliter possit ex vna linea concludi aliquod spacium, quod nisi fiat, secundum tuam descriptionem, figura non erit. A V G. Quid si rectis lineis figuram facere velim, potest fieri vt de vna linea fiat, an nõ potest? A D. Nullo modo. A V G. Quid duabus?

A D. Nec hoc quidem. A V G. Quid tribus? A D. Video posse. A V G. Bene igitur nosti ac tenes, cum figura lineis rectis facienda est, minus quàm tribus non posse. An si vlla tibi aduersetur ratio, de hac te sentẽtia deuocabit? A D. Planè si quis mihi hoc falsum esse monstrauerit, nihil erit quod me scire posse confidam.

Quot lineis figura fiat.

A V G. Nunc ergo illud responde, quo modo tribus lineis figuram feceris. A D. Cum se finibus iungunt.

A V G. Quid vbi se iungunt, nónne videtur tibi angulus fieri? A D. Ita est. A V G. Quot ergo angulis hæc figura cõstat? A D. Totidem quot lineis. A V G. Quid ipsas lineas, pares constituis, an impares? A D. E Pares. A V G. Quid? Anguli tantundem omnes patent, an est alius alio contractior vel apertior? A D. Etiam ipsos pares esse video. A V G. Potestne fieri, vt in figura quæ tribus rectis paribus lineis facta sit, impares anguli sint, an non potest? A D. Nullo prorsus modo. A V G. Quid si rectis lineis tribus, sed imparibus figura constet, possunt etiam in ista pares esse anguli, an aliud intelligis? A D. Omnino non possunt. A V G. Recte dicis. Sed dic quæso, quænam tibi figura melior videatur & puchrior? Eáne quæ paribus, an quæ imparibus lineis constat. A D. Quis dubitat esse meliorem in qua æqualitas præualet? A V G. Ergo inæqualitati æqualitatem præponis? A D. Nescio vtrũ quispiam non præponat. A V G. Vide nunc in figura quæ tribus angulis paribus perfecta est, quid in ea sit angulo contrarium, id est, ex altera parte contrapositum, vtrum linea, an angulus. A D. Lineam video. A V G. Quid ergo si & angulus angulo, & linea lineæ contraria è non e sit, nónne fateris æqualitatem esse potiorem in ea figura in qua id accidit? A D. F Fateor quidem, sed quemadmodum id fiat tribus lineis omnino non video. A V G. Quid quatuor lineis, potéstne hoc fieri? A D. Prorsus potest. A V G. Melior est igitur figura, quæ quatuor lineis rectis paribus, quàm quæ tribus constat. A D. Melior certe, si quidem magis in ea æqualitas valet. A V G. Quid ergo istam quæ quatuor rectis paribus lineis constat, censésne posse etiam ita fieri, vt non anguli omnes in ea pares sint, an non putas? A D. Video posse. A V G. Quonam modo? A D. Si duo contractiores, duo apertiores sint. A V G. Vidésne etiam, quemadmodum & ambo contractiores & ambo apertiores sibi contrarij sint? A D. Ac verissime atque apertissime.

Quo modo tribus lineis figura possit fieri.

Quæ figura præstantior. Cap.IX.

In triãgulo quid angulo contrarietur.

Rhombus

A V G. Seruatam igitur & hic quanta seruari potuit cernis æqualitatem: Cernis enim profecto fieri nõ posse, vt cum quatuor paribus lineis figura perficitur, non aut omnes, aut certe vel bini anguli pares sint: quæque tamen paria sunt sibi ex contrario respondere. A D. Cerno, & firmissime teneo. A V G. Nihilne te mouet etiam in his rebus tanta & tam inconcussa quædam iusticia? A D. Quonam modo? A V G. Quia nihil vt arbitror dicimus esse iusticiam nisi æquitatem: Aequitas autem ab æqualitate quadam videtur appellata.

Iusticia est æquitas.

G Sed quæ in hac virtute æquitas, nisi vt sua cuique tribuantur? Porrò sua cuique, nisi quadam distinctione tribui non possunt. An aliter putas? A D. Manifestum est,& prorsus assentior. A V G. Quid distinctionem? Arbitraris necesse vllam, si omnia paria sint, vt nihil omnino inter se differant? A D. Nullo modo. A V G. Ergo iusticia seruari non potest, nisi in rebus, in quibus seruatur sit quædam, vt ita dicam, imparilitas & dissimilitudo. A D. Intelligo. A V G. Cum igitur fateamur istas figuras de quibus agimus inter se esse dissimiles, illam scilicet quæ tribus,& hanc quę quatuor angulis constat, cum ambæ paribus lineis fiant, nónne videtur tibi quædam retenta iusticia, vt illa quæ habere non potest parilitatem contrariorum, inconcussam teneat angulorum æqualitatē: in hac vero quia tanta est contrariorum congruentia, illa lex angulorum admittat nonnullam inæqualitatem? Hoc ergo cum me multum mouerit, quærendum abs te visum est, quonā modo ista veritate, æquitate, æqualitate, delectere. A D. Iam cerno quid dicas, & non mediocriter admiror.

A V G. Age nunc, quia inæqualitati æqualitatem iure H præponis, nec quisquam omnino est, vt opinor, humano sensu præditus, cui non id videatur, quæramus si placet figurā, in qua summa æqualitas inueniri queat, cuiq; enim erit, ea cæteris sine dubitatione præferetur.

Sũma æqualitas in figuris. Cap.X. A D. Placet vero, & quæ ista sit, scire cupio. A V G. Prius ergo responde, vtrum tibi illarum figurarū, quarum iam quantū satis videbatur facta mentio est, ea videatur excellere, quæ quatuor lineis paribus totidemq; angulis pa[r]tibus cōstet: Nanq;, vt vides, in hac & linearum æqualitas & angulorum est:& quod in illa quæ tribus lineis paribus clauditur non inueniebamus, adest huic parilitas contrariorum: nam lineæ linea, & angulus angulo est, vt cernis, contrarius. A D. Ita vero est, vt dicis. A V G. Habétne summam æqualitatem, an aliter tibi videtur? Nam si habet, frustra vt instituerāmus aliam quærimus: Si autem non habet, volo idipsum mihi abs te demonstretur. A D. Videtur mihi habere, nam vbi & anguli pares & lineæ pares sunt, vbi deprehendam inæqualitatem non video. A V G. Ego aliud sentio: Nam recta linea donec veniat ad angulos, summa æqualitate prædita est: sed cū ex diuerso I latere alia coniungitur litera, & angulum facit, nónne censes hocipsum esse inæquale? An tibi figuræ pars qua linea clauditur cum illa parte quę angulo concluditur, congruere videtur æqualitate aut similitudine? A D. Nullo modo. Et me pudet temeritatis meæ: eò enim ductus sum, quòd & angulos in ea pares inter se & latera cernerem: Sed quis non videat eorum laterum ab angulis magnam differentiam? A V G. Accipe aliud inæqualitatis apertissimum indicium: Certe enim cernis, vel illam figuram triangulam paribus lineis constantem, vel istam quadratā habere aliquod medium.

A D. Cerno plane. A V G. Quid ab eodem medio cū lineas ad omnes figuræ partes ducimus, paresne tibi duci lineæ videntur, an impares? A D. Impares prorsus: nam longiores eas necesse est esse, quas in angulos ducimus. A V G. Istæ in quadrata quot sunt,& quot in triangula? A D. Quatuor hic, tres ibi. A V G. Quid minimæ omnium, quæ rursum & quot sunt in figura vtraque? A D. Totidem, scilicet eæ quæ in media latera ducuntur. A V G. Verissime mihi videris dicere, neque hic opus est diutius immorari, ad id enim quod volumus satis est: Nam & magnam æqualitatem hic seruari, vt opinor, vides, & tamē nondum ex omni parte perfectā. A D. Omnino video,& quæ illa figura K sit, quæ summam æqualitatē habeat, nosse vehementer expecto. A V G. Quam censes nisi eam, cuius & extremitas sibi cōcors est vndique, nullo angulo æqualitatem perturbante, & à cuius medio ad omnes extremitatis partes pares lineæ duci possunt? A D. Iam, vt opinor, intelligo: nam illam figuram quæ vna linea in circulum ducta terminatur, mihi videris describere.

Figurarum præstantia. Cap.XI.

A V G. Recte intelligis. Nunc itaque illud considera, cum superior ratio docuerit lineam in sola longitudine intelligi, nec quicquā latitudinis vsurpare, & ideo per longum quā dicitur diuidi non posse, vtrum tibi videatur figura qualibet sine latitudine inueniri. A D. Nullo modo. A V G. Quid ipsa latitudo? Potéstne longitudinem non habere, quamuis latitudo sola sit, quemadmodum superius longitudinem sine latitudine intelleximus, an non potest? A D. Video non posse. A V G. Vides ergo etiam illud, nisi fallor, quòd latitudo ab omni parte diuidi queat, linea vero per longum non queat. A D. Manifestum est. A V G. Quid ergo putas pluris habendum, quod diuidi potest, an id quod non potest? A D. Profecto id quod L non potest. A V G. Præponis igitur lineam latitudini. Nam si quod diuidi non potest præponendum est, præponamus necesse est etiam id quod minus diuidi potest: Latitudo autem ex omni parte diuiditur, longitudo vero non nisi ex diuerso, nam per longum diuisionem non admittit: Est ergo latitudine præstantior. An tu aliter existimas? A D. Ista prorsus ratio cogit fateri vt dicis. A V G. Iam quæramus si placet, vtrum sit aliquid in ista ratione, quod omnino non queat diuidi, erit enim hoc multo etiam quàm illa linea melius. Nam lineam cernis ex diuerso innumerabiliter secari posse: itaq; tibi ipsi hoc inueniendū dimitto. A D. Ego illud puto non posse diuidi, quod medium in figura ponebamus, vnde in extrema lineæ ducuntur. Nam si diuiditur, longitudine aut etiam latitudine carere nō potest. Sed si longitudinem solam habet, non iam vnde ducuntur lineæ, sed ipsa linea est. Si vero etiam latum est, aliud desyderat medium à quo in extrema latitudinis lineæ ducantur. Vtrunque autem hoc ratio respuit. Id erit igitur quod diuidi nequeat. A V G. Recte dicis. Sed nónne tibi aliquid tale videtur etiam illud vn- M de linea ducitur, & si figura nondum sit cuius medium intelligamus? Illud enim dico lineæ principium à quo incipit longitudo, quod volo sine vlla longitudine intelligas. A D. Non si longitudinem intelligis, nequaquam profecto intelligis vnde ipsa incipit longitudo. A D. Tale omnino. A V G. Hoc ergo quod iam te intelligere video, potentissimum omnium est, quæ demonstrata sunt. Siquidem hoc est, quod nullam diuisionem patiatur, & punctum vocatur cum medium tenet figuræ: si autem principium lineæ est vel lineis, aut etiam finis, vel cum omnino aliquid notat quod sine partibus intelligendum sit, nec tamen obtineat figuræ medium, signum dicitur. Est ergo signum nota sine partibus. Est autem punctum, nota medium figuræ tenens. Ita fit vt omne punctum etiam signum sit, non autem omne signum punctum videatur. Volo enim de his nominibus inter nos cōuenire, vt minus inter disputandum circūloquamur: quanquam pleriq; punctum appellent, non quod omnis figurę medium, sed quod solius circuli vel pilæ tenet, tametsi minus nobis de vocabulis laborandum est. A D. Assentior. A V G. Vides certe etiam quantū valeat. Nam ab ipso incipit linea, ipso terminatur,&

punctum in medio.

Signũ quid, punctũ quid.

Puncti excellentia. Cap.XII.

A tur, & figuram rectis lineis nullam videmus fieri posse,
nisi ipso angulus claudatur. Deinde vndecunque seca-
ri linea potest, per ipsum secatur, cum ipsum omnino
nullam in se admittat sectionem. Nulla linea lineæ nisi
per ipsum copulatur. Postremo cum cæteris planis fi-
guris, nam de altitudine adhuc nihil diximus, eā præ-
ponendam ratio demonstrauerit quæ circulo claudi-
tur, propter summam æqualitatē, quæ alia ipsius æqua-
litatis moderatio est, quàm punctum in medio consti-
tutum? Multa de huius potentia dici possunt, sed adhi-
beo modum, & tibiipsi cogitāda plura permitto. A D.
Sanè vt videtur, non enim me requirere pigebit si quid
fuerit obscurius: cerno autem mediocriter vt puto ma-
gnam huius signi esse potentiam. A V G. Nunc ergo
illud attende, cum & quid sit signum, & quid sit longi-
tudo, & quid sit latitudo perspexeris: quid horum tibi
videatur alterius, & cuius indigere, sine quo esse nō pos
sit. A D. Video quòd latitudo longitudine indigeat,
sine qua prorsus intelligi non potest. Rursus longitu-
dinem cerno latitudine quidem nō indigere vt sit, sed
sine signo illo esse nō posse. Illud autem signum per se-
metipsum esse, & nullius horum indigere manifestum
est. A V G. Ita est vt dicis: sed diligentius consydera,
B vtrum latitudo vere vndique secari queat, an alicunde
nec ipsa sectionē possit admittere, quanuis plus admit-
tat quàm linea. A D. Nescio prorsus vnde non pos-
sit. A V G. Credo te non recordari, nā nescire istud
nullo modo potes: quare commonefaciam te isto mo-
do. Certè enim latitudinem sic intelligis, vt cogitatio-
ne tua de altitudine nihil vsurpes. A D. Sic omni-
no. A V G. Accedat igitur huic latitudini altitudo,
& responde iam vtrum etiam aliquid accesserit, quo
magis vndique secari queat. A D. Mire omnino ad-
monuisti. Nunc enim video non solum desuper aut ex
inferiori parte, sed à lateribus quoque admitti posse se-
ctionem, nihilq; omnino remansisse, vnde non queat
penetrare diuisio. Quare manifestum est & latitudinē
ex his partibus secari non posse, per quas surrectura est
altitudo. A V G. Quoniam tibi igitur si non fallor,
& lōgitudo & latitudo & altitudo nota est, quæro vtrū
possint deesse duo superiora, vbi aderit altitudo. A D.
Sine longitudine quidem video esse non posse altitu-
dinem, sine latitudine autem potest. A V G. Redi
C ergo ad cogitationem latitudinis, & si eam quasi iacē-
tem animo figuraueris, erigatur in quodlibet latus, tan-
quam si eam velles per tenuissimam rimam vbi se clau-
sæ ianuæ iungunt educere. An nondum intelligis quid
velim? A D. Intelligo quid dicas, sed nōdum fortas-
se quid velis. A V G. Illud scilicet vt respōdeas, vtrū
sic erecta latitudo videatur tibi migrasse in altitudinē,
& latitudinis iam nomen descriptionemq; amisisse: an
adhuc maneat latitudo, quanuis ita sit collocata? A D.
Videtur mihi altitudo esse facta. A V G. Recorda-
risne obsecro quemadmodum altitudinem definiera-
mus? A D. Recordor planè, & me iam sic respōdis-
se pudet. Nam etiam hoc modo quasi erecta latitudo
sectionem per longum deorsum versus non admittit,
quare nulla in ea possunt interiora cogitari, quāuis me-
dium & extrema cogitentur. Secundum autem supe-
riorem demonstrationem altitudinis, quam fecisti vt
recordarer, nulla omnino est altitudo, vbi nihil intus
cogitari potest. A V G. Rectè dicis, & sic te omnino
meminisse cupiebam. Quamobrem illud iam volo re-
spondeas, vtrum falso verum anteponas. A D. Iam
hinc dubitare, incredibilis dementia est. A V G. Dic
ergo quæso te. Nunquid nam vera linea est, quæ per D
longum secari potest? Aut verū signum, quod vllo mo-
do secari potest? Aut vera latitudo, quæ cum erecta est,
vt diximus, sectionem per longum deorsum versus ad-
mittit? A D. Nihil minus. A V G. Vnquàm ne
igitur oculis istis corporeis, vel tale punctum, vel talem
lineam, vel talem latitudinem vidisti? A D. Omni-
no nunquam. Non enim sunt ista corporea. A V G.
Atqui si corporea corporeis oculis mira quadā rerum
cognatione cernuntur, oportet animum quo videmus
illa incorporalia, corporeum corpusve non esse: an tu
aliter existimas? A D. Age, iam concedo corpus non
esse animum vel quicquam corporeum. Quid est tan-
dem dic mihi? A V G. Vide interim vtrum confe-
ctum sit carere illum illa omni quantitate, de qua nunc
quæstio est: nam quid sit animus, oblitum te esse miror
priore inter nos quæstione discussum. Meministi enim
te quæsisse primitus, vnde esset, quod duobus modis à
nobis tractatū esse memini: vno, quo quasi de regione
eius quæsitum est: altero, vtrùm nam ex terra, vel igne,
vel alio quopiā istorum elementorum esset, vel ex om-
nibus, vel ex aliquibus horum. In qua quæstione cōsti-
tit inter nos, non magis hoc quærendū esse, quàm vnde
sit terra, vel si quod aliud elemētorum singulorum. In- E
telligēdum est enim quanquam deus fecerit animum,
habere illum certam substantiam, quæ neque terrena,
neque ignea, neq; aërea sit, neque humida: nisi forte ar-
bitrādum est deū terræ dedisse, vt nihil aliud sit quàm
terra, & non dedisse animo, vt nihil aliud quàm ani-
mus sit. Si autem definiri tibi animum vis, & quæris
quid sit animus, facile respondeo. Nam mihi videtur
esse substātia quædam rationis particeps, regendo cor-
pori accommodata. Itaq; illud potius attende, vnde
ambigitur nunc, vtrum quantitas, & quasi, vt ita dicam
locale spacium animo vllum sit. Nā profecto quia cor-
pus non est, neque enim aliter incorporea illa cernere
valeret, vt superior ratio demonstrabat, proculdubio
caret spacio quo corpora metiūtur: Et ob hoc rectè cre
di, aut cogitari, aut intelligi talis eius quantitas non po
test. Si autem te mouet, cur tanta cœli, terræ, marisque
spacia memoria contineat, cum sit ipse nullius quanti-
tatis, mira quædā vis est, quam tamen ex iis quæ à nobis
comperta sunt, quātum inest ingenio tuo luminis, ani-
maduertere potes. Si enim corpus nullum est, vt ratio F
iam ostendit, quod longitudine, latitudine, altitudine
careat, nihilq; horum nisi cum aliis duobus esse in cor-
pore potest, animo tamen etiā solam lineam interiore
quodā oculo, id est, intelligentia, videre concessum est,
arbitror nos concedere sic animum corpus non esse, vt
sit corpore melior: quo cōcesso non opinor dubitandū
esse eum etiā linea esse meliorem. Ridiculum est enim
cum tria illa insint corpori vt corpus sit, non his om-
nibus esse meliorem, qui corpore est melior. At ipsa li-
nea, qua melior esse conuincitur animus, ideo cæteris
duobus præstat, quia minus quàm illa duo secari potest.
Porrò illa duo eo magis secantur quàm linea quo ma-
gis se in spacium distendunt, linea vero spaciū nisi lon
gitudinis nullum habet, quo sublato nihil omnino re-
manet spacij. Quapropter quicquid linea melius est,
necesse est nullo spacio sit, & omnino diuidi secarique
non possit. Frustra igitur, vt opinor, quātitatem animi
quæ nulla est, inuenire laboramus, cum eum linea con-
cedamus esse meliorem. Et si figurarum omnium pla-
narum illa optima est quæ circulo effingitur, in qua ra-
tio docuit nihil melius esse puncto atq; potentius, quod
nullo

Anim⁹ incorporeus cernit incorporea.
Cap. XIII.
Epilogus prædictorū supra ca. 1.
Animus quid sit.
Anim⁹ incorporeus quantum valeat.
Cap. XIIII.

G nullo dubitante partibus caret, quid mirũ si anima neq; corporea sit neque vlla aut longitudine porrecta, aut latitudine diffusa, aut altitudine solidata, & tamen tãtum valeat in corpore, vt penes eam sit regimen * omnium mẽbrorum, & quasi cardo quidam in agendo, cunctarum corporalium motionum? Cum autem oculi medium, quæ pupilla dicitur, nihil aliud sit quàm quoddã punctum oculi, in quo tamen tanta vis est, vt eo dimidium cœlum, cuius ineffabile spaciũ est, ex aliquo eminẽti loco cerni collustrariq; possit, nõ abhorret à vero animum carere omni corporea magnitudine, quæ tribus illis differentiis consummatur, quamuis corporum magnitudines quaslibet imaginari queat: Sed paucis licet ipso animo animũ cernere, id est, vt ipse se animus videat, videt autem per intelligentiam. Huic soli enim licet videre nihil esse in rebus potentius & magnificentius iis naturis, quæ, vt ita dicam, sine tumoribus esse intelliguntur: Tumor enim non absurde appellatur corporis magnitudo, quæ si magnipendenda esset, plus nobis profecto elephanti saperent. Quod si quisquam cornini cognatus dicet elephantos esse sapiẽtes: sensi enim quamuis admirans, senti tamen etiã hinc homines sæpe

*Margin: * al. regnũ. — Tumor quid sit.*

H ambigere: illud quantum opinor saltem concedet, plus asino sapere apiculam, quorum comparare magnitudines plus profecto est quàm asininum: Vel quod etiam de oculo dicebamus, cui non liqueat aquilæ oculũ multo quàm noster est, esse breuiorẽ: Quo tamen illa sublime ita volans, vt à nobis in tãta luce difficile cernatur, latẽtem sub frutice lepusculum, & sub fluctibus piscem videre cõperta est. Quod si in ipsis sensibus, quibus nisi corporea sentire non datum est, nihil ad rem, id est, ad vim sentiendi valet corporis magnitudo, metuendum ne est quæso, ne animus humanus, cuius excellentior & penè solus aspectus est ipsa ratio, qua etiam se inuenire molitur, nihil sit, si illum eadẽ ratio, id est, seipsam omni magnitudine qua obtinetur locus, carere cõuicerit? Magna quædam crede mihi magna, sed sine vlla mole de animo cogitanda sunt. Quod facilius contingit iis qui aut bene eruditi ad hæc accedunt non studio inanis gloriæ, sed diuino amore veritatis accensi: aut qui iam in his quærendis versantur, quamuis minus eruditi ad inuestiganda ea venerint, si patienter hominibus† se dociles præbent, atque ab omni corporum consuetudine, quantum in hac vita permittitur, semel † auertũt.

Margin: † bonis. — † semet.

I Fieri autem non potest quadam diuina prouidentia, vt religiosis animis seipsos & deum suum, id est, veritatẽ, pie, caste, ac diligenter quærentibus, inueniendi facultates desint. Sed ab ista quæstione nisi quid te adhuc moueat, iam recedamus si placet, & ad alia trãseamus: Quicquid autem de illis figuris loquacius à nobis fortasse disputatum est quàm volebas, videbis quãtum ad alia valebit, si hanc disceptationem aliquid eo adiutam esse concedis. Nam & exercet animum hoc genus disciplinarum ad subtiliora cernẽda, ne luce illorum repercussus, & eam sustinere non valens, in easdem tenebras quas fugere cupiebat, libenter refugiat: & affert argumenta, nisi fallor, certissima, quibus quod fuerit inuentum atque confectum, non nisi impudentẽ, habeat dubitationem, quantum homini talia inuestigare permissum est. Impudens dubitatiu duobus modis fieri cognoscitur: Dum aut homo quis ratione vti potest intantum hebes pigerq; ad quærendam veritatem efficitur, vt plus velit in tenebris vanitatis remanere, quàm in eo quod à creatore suo est cõditus ad seipsum semel & deum suum vera ratiocinatione inueniendum inuestigandumq; laborare: aut tam improba cõtumacia ea K quæ ab aliis laborantibus studiose, & piæ quærentibus, & inuenta, & confecta sunt, inueniri & cõfici posse dubitare: neque aliam ob causam faciunt, nisi quòd à semetipsis inuenta non sint. Quod genus inuidiæ impudentissimum esse ratio probat. Minus enim ego de his rebus dubito, quàm de iis quas istis oculis videmus cum pituita semper bellum gerẽtibus. Quid enim minus ferendum & audiendũ est, quàm fateri nos ratione præstare bestiis, & eam rem fateri esse aliquid, quam corporeo lumine sentimus, quam etiam nonnullæ bestiæ melius cernunt, id autem quod ratione intuemur nihil esse contendere? Quod si diceretur tale esse quale illud est quod oculi vidẽt, nihil profecto dici posse indignius videretur. AD. Accipio ista libẽtissime atq; assentior: sed illud me mouet, cum corporeæ quantitatis non esse animam, res ita clara sit mihi, vt omnino quemadmodum resistam illis argumentis, & quid eorum non concedam, prorsus ignorem. Primũ cur ætate vt corpus crescit, ita & anima vel crescat vel crescere videatur. Quis enim neget pueros infantes, ne bestiarum quidem nonnullarum astutiæ comparandos? Quis autem dubitet illis crescentibus etiam ipsam in L eis quodam modo crescere rationẽ? Deinde si per spacium sui corporis anima distẽditur, quo modo nullius quantitatis est? Si autẽ non distenditur, quo modo sentit vbique pungentem? AVG. Omnino ea quæris quæ me quoque sæpe mouerunt: Itaque nõ sum imparatus tibi respondere vt mihi soleo. Vtrum autem bene, ratio quæ te agit iudicabit, qualecunq; id tamen sit, plus certe nõ possum, nisi forte aliquid melius cum disputamus, in mentem diuinitus venerit. Sed agamus si placet more nostro, vt duce ratione tu tibi ipse respondeas: Ac prius quæramus, vtrum crescentis cum corpore animi certum argumentum sit, quòd ætatis accessu aptior humanæ consuetudini homo & in ea magis magisq; peritus est. AD. Age vt placet: Nam & ego id genus docendi ac discẽdi maxime probo: Nescio quo enim modo cum id quod ne sciens quærebam ipse respondeo, fit ipsa inuentio non modo re, sed animi ratione † * etiam dulcior. AVG. Dic ergo vtrum tibi maius & melius duo quædam, an vnum atque idem esse videatur duobus nominibus appellatum? AD. Scio aliud esse quod maius, aliud quod melius dicim*.

*Margin: Alia quo modo crescat & sentiat. Cap XV. — Impudens dubitatio duplex. — Quarum vetusta exemplaria hæc nõ habent. — *† al. admiratione. — Virtus circulo similis. Cap XVI.*

M AVG. Quid horũ duorum est cuius esse putes quantitatem? AD. Id videlicet quod maius dicimus. AVG. Quid cum duarum figurarum rotũdam quadrata meliorem esse confitemur, quantitás ne id facit, aut quid aliud? AD. Nullo modo quantitas, sed illa de qua superius egimus æqualitas, huius excellẽtiæ causa est. AVG. Nunc ergo illud attende, vtrum tibi videatur virtus æqualitas quædã esse vitæ, rationi vndique consentientis. Nã si aliud ab alio in vita discrepet, magis, ni fallor, offendimur, quàm si aliqua pars circuli, maiore minoreve interuallo, quàm aliæ partes distet à puncto. An tu aliter existimas? AD. Imò assentior, & hanc quæ abs te descripta est, probo esse virtutem: Nam & ratio non dicenda est aut existimanda nisi vera: & cuius vita per omnia cõgruit veritati, is est profecto vel solus, vel certè maxime qui bene atque honeste viuit: & qui ita sit affectus, solus habere virtutem, & ea viuere iudicandus est. AVG. Probe dicis: Sed certè etiam illud vides, vt opinor, similiorem esse virtuti circulum quàm figurarum planarum aliam quamlibet. Hinc est enim quod apud Horatium magnis laudibus

Margin: Virt quid sit. — Lib. 2. sermonum.*

A dibus solemus extollere illum versum, quo ait, cum de sapiente ageret: Foris & in seipso totus teres atque rotundus. Et rectè. Nam neque in animi bonis quicquam inuenis, quod magis sibi ex omni parte cõsentiat quàm virtutem: neq; in planis figuris, quàm circulũ. Quamobrem si circulus nõ magnitudine spacij, sed quadam conformatione cæteris pręstat, quanto magis de virtute existimandũ est, quòd non maioris loci occupatione, sed diuina quadam congruentia rationum atq; cõcordia, cæteras affectiones animi superat? Cum autem puer proficit laudabiliter, ad quam rem magis quàm ad virtutem proficere dicitur? An non tibi videtur? A D. Manifestum est. A V G. Non igitur tibi debet videri animus sicut corpus crescendo cum ætate proficere: proficiendo enim ad virtutem peruenit, quam fatemur nulla spacij magnitudine, sed magna vi constãtiæ pulchram esse atque perfectam: Et si aliud est maius, aliud melius vt iam dedisti, quicquid anima cum ætate proficit, cõposq; rationis fit, non mihi videtur fieri maior, sed melior. Quod si mẽbrorum id faceret magnitudo, eo quisque prudẽtior esset, quo longior aut validior, quod se aliter habere non opinor, negabis. A D. B Quis istud negauerit? Sed tamen cũ proficere animam per ætatem etiam tu concedas, miror qui fiat, vt omnis quantitatis expers, & si non mẽbrorum spacio, at certe temporis adiuuetur. A V G. Desine mirari: nam & hic tibi simili ratione respõdeo: Vt enim membrorum magnitudo ideo nihil affert argumenti cur animã adiuuet, quòd multi exilioribus breuioribusq; mẽbris prudẽtiores inueniuntur quibusdam magna mole corporis præditis: Ita quoniam iuniores nõnullos senioribus plerisque magis industrios atq; strẽnuos videmus, non video cur putanda sint spacia temporis in ætatibus incrementa vt corporibus sic animis dare: cũ & ipsa corpora quibus par tempus crescere atque ampliora spacia tenere concessum est, sæpe sint annosiora breuiora, nõ modo senilia, quæ magnitudine temporis contrahuntur atque minuuntur, sed etiam puerorum, quos animaduertimus his breuiores esse corpore, quibus sunt ætate maiores. Si igitur porrecta in plurimum tempora, ne ipsis quidem corporibus magnitudinis afferunt causam, sed omnis illa seminis vis est, & quorundam naturę numerorum sanè occultorum & difficilium ad dignoscendum: quanto minus arbitrandum est longo C tempore animam fieri longiorem, quia eam videmus vsu rerum atque assiduitate multa didicisse. Quòd si te illud mouet, quòd solemus eam quam Græci μακροθυμίαν vocãt, longanimitatem interpretari, animaduertere licet à corpore ad animum multa verba transferri, sicut ab animo ad corpus: Nam si montem improbum, & iustissimam tellurem dixit Virgilius, quæ verba cernis ab animo ad corpus esse trãslata, quid mirum si mutua vice longanimitatem dicimus, cum longa nisi corporea esse nõ possint? Ea vero inter virtutes quæ appellatur animi magnitudo, ad nullum spacium, sed ad vim quandam, id est, ad potestatem potentiamq; animi relata, rectè intelligitur, virtus eo pluris æstimanda, quo plura contemnit. Sed de hac pòst loquemur, cum quæremus, quanta sit anima, sicut quæri assolet, quãtus fuerit Hercules, factorum excellentia non mole membrorum: ita enim supra distribuimus. Oportet autem nunc te recordari quod de pũcto iam satis egimus: nã id potissimum esse maximèque in signis* dominari ratio docebat: Potentia vero atq; dominatus, nónne ostẽtant quandam magnitudinẽ, & in puncto tamen nullum spacium reperiebamus? Non igitur magnum vel D ingentem animum cum audimus aut dicimus, quãtum loci occupet, sed quantum possit cogitãdum est. Quãobrem si iam primum argumentum tuum, quo tibi per ætatem cum corpore animus crescere videbatur, satis discussum est, trãseamus ad aliud. A D. Nescio vtrũ omnia quæ me non frustra mouere assolent, prosecuti fuerimus: Et fieri potest, vt recordationẽ meam aliqua fugiant: veruntamen quod nunc in mentem venit videamus quale sit, quod puer infans non loquitur, atque id crescendo assequitur. A V G. Facile est istud: Nã credo videri tibi ea lingua quẽq; loqui, quam loquuntur homines inter quos natus educatúsque sit. A D. Nemo id ignorat. A V G. Cõstitue ergo quempiam ibi natum atque alitum vbi homines non loquerẽtur, sed nutibus membrorumq; motu cogitationes suas sibimet exprimendas signarent, nónne censes eum talia esse facturum, neque locuturum qui loquentem neminem audierit? A D. Nolo me hoc interroges quod fieri non potest: Quî enim tales homines, inter quos quenquam natum cogitare possim? A V G. Itáne tu non vidisti Mediolani adolescẽtem honestissimi corporis & elegantissimæ vrbanitatis, mutum tamen atq; E ita surdum, vt neq; alios nisi motu corporis intelligeret, neque ipse aliter quæ vellet significaret? Hic enim est notissimus. Nam ego noui rusticum quendam loquentem, de loquente vxore filios omnes mares atque fœminas quatuor ferè aut eo amplius (non enim satis nunc commemini) mutos surdósque genuisse. Nam ex eo quod loqui non poterant muti: ex eo autẽ quod nulla signa nisi oculis colligebant, etiã surdi intelligebantur. A D. Illũ vero ego bene noui, & de istis nescio quibus credo tibi: Sed quorsum ista? A V G. Quia dixisti non te posse cogitare inter tales homines nasci quempiam. A D. Nec nunc aliud dico: nam istos, nisi fallor, inter eos qui loquerentur, natos esse concedis. A V G. Non equidem negauerim, sed cum iam inter nos constet nonnullos tales homines esse posse, quæso cogites, si ex hoc genere mas & fœmina iungerentur, atq; in aliquam quocunque casu delati solitudinem, vbi tamen viuere valerent, gignerent filium non surdum, quemadmodum esset cum parentibus iste locuturus? A D. Quemadmodum censes, nisi vt parẽtes ei dabant, ita gestu signa redditurũ? Sed tamen puer paruus ne hoc quidem posset: Quare illa ratio mea maF net integra. Quid enim refert vtrum loqui an gestum facere crescendo assequatur, cum ad animam vtrũque pertineat, quã fateri nolumus crescere. A V G. Iam mihi videris etiam cum in fune quisque ambulat, ampliorem credere hunc habere animam, quàm eos qui id facere nequeunt. A D. Hoc aliud est: quis enim hoc non videat esse artis? A V G. Cur obsecro artis, an quia didicit? A D. Ita vero. A V G. Quare tibi ergo etiam si aliud quisque discat, non artis videtur? A D. Planè quicquid discitur artis esse non nego. A V G. Non ergo ille didicit à parentibus gestum facere? A D. Didicit sanè. A V G. Oportet igitur & hoc non animæ crescẽdo amplioris, sed imitatoriæ cuiusdã artis esse concedas. A D. Non possum hoc cõcedere. A V G. Ergo non omne quod discitur artis est, quod nunc concesseras. A D. Artis omnino. A V G. Non ergo ille didicit gestum, quod item non minus dederas. A D. Didicit, sed hoc non est artis. A V G. Atqui tu paulo ante dixisti artis esse quod discitur. A D. Age iam concedo & loqui & gestum facere, eo

Anima nec mole nec tẽpore crescit, nisi metaphoricẽ.
Cap. XVII.
*figuris.
Imitatione loquimur.
Ca. XVIII.
Differunt mutus & surdus.
De funambulo.

re,eo

Artes duplicitur discimus.

Gre, eo quòd ea didicimus artis esse. Tamen aliæ sunt artes, quas dum in alios intendimus, discimus: aliæ quæ à magistris inseruntur nobis. AVG. Quas tandem istarum putas animam, ex eo quod amplior fiat adipisci? An ne omnes? AD. Non omnes puto, sed illas superiores. AVG. Nónne tibi ex hoc genere videtur, in fune ambulare? nam & hoc vidēdo, vt arbitror, qui id faciunt assequuntur. AD. Ita credo, sed tamen non omnes qui hęc spectant & magno studio intuentur, assequi possunt, sed qui huius rei magistros patiuntur. AVG. Bene sane dicis: Nā & hoc tibi etiā de locutione responderim: Multi enim Græci & aliud genus linguæ crebrius nos loquentes audiunt, quàm funambulum spectant, qui vt linguam nostram discant, quemadmodum oos cum ipsorum nosse volumus sępe magistris traduntur. Quæ cum ita sint, miror cur animæ incrementis tribuere velis quòd loquuntur homines, quòd autem io fune ambulant, nolis. AD. Nescio quo modo ista confuodis: Nam qui vt linguā nostram discat magistro traditur, nouit aliam quandam suam, quam eum quòd eius anima creuerit puto didicisse: cum autem discit alienam, non ampliori animæ,

H sed arti tribuo. AVG. Quid si ille qui inter mutos natus atque alitus est, sero ac iam iuuenis in alios homines incidens loqui didicisset, cum aliam linguā nullam nosset, eo tempore putares animā eius creuisse quo loqui didicerat? AD. Nunquam istic ausim dicere. Sed iam cedo rationi, nec puto amplioris animæ argumentū esse quod loquimur, ne & alias omnes artes cogar fateri crescendo animam consecutam: Quod si dixero, illud sequetur absurdū, decrescere animam cum quid obliuiscitur. AVG. Bene intelligis, & verum vt audias, rectè dicitur anima in discēdo quasi crescere, & contra minui dediscendo, sed translato verbo, vt superius ostendimus. Tamen illud cauendū est, ne quasi spacium loci maius occupare videatur dū dicitur crescere, sed maiorem quandam vim peritior, quàm imperitior habere ad agendum. Magni tamen refert qualia sint illa ipsa quæ discit, quibus quodam modo videtur augeri. Nam vt in corpore tria sunt genera incrementorum: Vnum necessarium, quo naturalis conuenientia impletur in membris: Alterum superfluum, quo à cæteris membris integra valetudine augendo aliquid discrepat, per quod interdum euenit, vt senis digitis na

Alia quomodo crescere minuísve dicitur.

Cap. XIX.

Triū incrementorum corporis & animæ cōparatio.

I scantur homines, & pleraque alia, quæ cum præter cōsuetudinem nimia sunt, mōstruosa nominantur: Tertium noxium, quod cum accidit, tumor vocatur: nam etiam sic membra crescere dicuntur, & reuera locū occupant ampliorem, sed expugnata bona valetudine. Ita in animo quædam quasi naturalia incrementa sunt, cū honestis, & ad bene beateq; viuendum accommodatis disciplinis augeri dicitur. Cum vero ea discimus quæ mirabiliora quàm vtiliora suot, quanquam oonnullis rebus plerunque opportuna, superuacanea tamen & de illo secundo genere numeranda sunt. Nō enim si quidam tibicen, vt Varro author est, ita populum delectauit, vt rex fieret, ideo animum nostrum illo artificio augendum putare debemus: quia nec maiores quàm humani sunt, dētes habere vellemus, si audissemus, à quopiam quòd tales habuerit morsu hostem necatum. Noxium vero illud est genus artium, quo animi valetudo sauciatur: nam & odore ac sapore mire diiudicare pulmēta, & quo lacu piscis captus sit, vel quo tenue vinum sit, oosse dicere, quædā est miseranda peritia. Et his artibus cum quasi creuisse anima videtur, quæ neglecta mente defluxit in sensus, nihil aliud quàm tumuisse vel K etiam contabuisse iudicanda est. AD. Accipio ista & assentior, nec tamē nihil angor ex eo quòd imperita omnium rerum & bruta est anima, quam in puero recens nato quantū licet inspicimus. Cur enim nullam artem secum attulit si æterna est? AVG. Magnam, omnino magnam, & qua nescio vtrū quicquam maius sit, quæstionem moues, in qua tantum nostræ sibimet opiniones aduersantur, vt tibi anima nullam, mihi cōtra, omnes artes secū attulisse videatur: nec aliud quicquam esse id quod dicitur discere, quàm reminisci & recordari. Sed vidésne quàm huius temporis non sit, vtrum ista habeant ita sese requirere? Nunc enim agimus vt appareat, si potest, non eam secundum loci spacia paruam magnámve nominari: Aeternitatem autē eius si vlla est, opportune scrutabimur cum illud quod quartum posuisti, cur corpori fuerit data, quantum fas est tractare cœperimus. Quid eoim ad talem eius quātitatem attinet, sempèrne, an non semper fuerit futuràve sit, aut quòd nunc imperita, nunc perita est, cum & longum tempus ne corporibus quidem afferre magnitudinis causam, superius probauerimus, & peritiam notissimum sit posse nullam adesse crescentibus, ac sæpe L senescentibus opportunam esse, multaq; alia dicta sint satis, vt opinor, ad demonstrandum, non cum magnitudine corporis, quam ætas affert, etiam animam fieri ampliorem. Quare videamus, si placet, illud alterū argumentum tuum quale sit, quod per totum spacium corporis tactus sentitur ab anima, quam spacij nullius esse volumus. AD. Sinerem iā ad aliud transiri, nisi de viribus dicendum aliquid arbitrarer. Quid est enim hoc quòd auctiora per ætatem corpora vires præbent animæ ampliores, si cum his amplior non fit anima? Quanquam enim virtus animæ, vires autem corporis putari soleant, nunquam tamen ab anima eas abiudicauerim, cū videam in exanimis corporibus nullas esse. Per corpus quidem viribus, sicut sensibus vti animā non negandum est: tamen quoniam ista sunt viuentis officia, quis hæc dubitauerit ad animā potius pertinere? Cum igitur maiores vires in pueris grandiusculis quàm in infantibus esse videamus, ac deinde adolescētes iuuenesq; indies viribus pręstent, donec rursus corpore senescente minuantur, non leue quātum mihi videtur crescentis cū corpore, ac deinde senescentis animæ indicium est. AVG. Non vsquequaque absur- M dum est quod dicis: Sed ego vires non magis in amplitudine corporis ætatisq; incremētis, quàm in exercitatione quadam & confirmatione membrorum esse soleo putare: Id adeò vt tibi probem, quæro abs te, vtrum alium alio pertinacius ambulare, ac minus defatigari, maiorum virium esse arbitreris? AD. Ita sentio. AVG. Cur ergo puer multo amplius itineris cōficiebam sine defectu, cum aucupandi studio io ambulādo exercerer, quàm adolescens cum me ad alia studia, quibus sedere magis cogebar, cōtulissem, si accedenti ætati, & per hanc animæ † crescenti vires ampliores tribuendæ sunt: Deinde in ipsis luctatorū corporibus palestritę nō molem ac magnitudinem, sed nodos quosdam lacertorū, & districtos † toros figuramq; omnem corporis sibi cōgruentem peritissime inspiciūt, & hinc potius argumenta virium colligunt. Quæ tamen omnia parum valent, nisi vis artis & exercitationis accedat. Sæpe etiam visum est ingentis corporis viros, ab exiguis breuibusq; superari, vel in mouendis, vel in ferendis ponderibus, vel in ipso etiam luctamine. Nam

Anima nū quid ex se sciat.

Cap. XX.

1. Retract. cap. 8.

In pueris motu grāde fit corpus, nō animus.

Cap. XXI.

† homini.

† descriptos

Olympionicū

A Olympionicum quēlibet lassari in itinere citius, quàm circumforaneum aliquem mercatorem, qui vno illius digito collidi possit, cui est incognitum? Quare si & ipsas vires nō peræque omnes, sed alias ad aliud aptiores magnas vocamus, & corporum liniamenta magis & figuræ, quàm magnitudines valent plurimum, & si exercitationes tantum afferunt, vt celeberrime creditum sit, hominem tollendo quotidie vitulum paruum, egisse vt eum etiã taurum sine sensu maioris oneris, quod paulatim addebatur, tollere ac sustinere posset, nequaquam amplioris ætatis vires cum corpore animam creuisse significant.

Vires corporis crescunt, nō anima. *Cap. XXII.*

Quod si amplius aliquid animalium maiora corpora eo ipso quo maiora sunt habent virium, illa causa est, quòd lege naturę cedunt pondera minora maioribus: nō modo cum ad proprium locum suopte nutu feruntur, vt humida & terrena corpora in ipsius mundi medium locũ qui est infimus, rursus aërea & ignea sursum versus: sed etiam cum aliquo tormento aut iactu aut impulsu aut repulsu, eo quò non sponte feruntur, vi aliena ire coguntur. Nam si ex alto deieceris quanquam simul duos lapides disparis quantitatis, citius quidem maior terræ peruenit: sed si ei minor B subiiciatur, eoq; ineuitabiliter occupetur, cedit pfecto simulq; in solum deducitur. Itē si deiicitur desuper maior, minor autem contra sursum versus iacitur, vbi obuiam venerint, repercussio minoris & retrocessio fiat necesse est. Quod ne ideo accidere putes, quòd minor contra naturam in sublimia ire cogebatur, alter vero maiore impetu locum suum petebat, facito, vt maior in superna iaculetur, & minori occurrat in terras deiecto, videbis nihilominus repulsum minorē in cœlum cogi, sed repercussu ipso cadere in aliam partem, vt qua expeditum est, in ima deferatur. Item si ambo non motu naturali, sed à duobus quasi in campo pugnantibus aduersus inuicem iacti, sibimet in medio spacio complodãtur, quis dubitauerit minorem maiori esse cessurum, in eam partem vnde ipse est & quò ille ferebatur? Quæ cum ita sint, id est, cum minora vt dictum est pondera maioribus cedant, multum tamen refert quanto in sese agantur impetu. Nam si maiore impetu minor, velut vehementi aliquo tormento emissus infligatur maiori laxius iaculato, vel iam languescēti, quamuis ab eodem resiliat, retardat illum tamen, aut etiam retro agit pro modo ictuum atque ponderum. *†præfatis.* His præiactis † atque C intellectis, quantum præsens negocium postulat, vide nunc eas quæ dicuntur in animalibus vires, vtrum rationi huic cõgruant: Nam corpora omnia animalium *†prædita.* quis negat suo pondere præpediri? † Quod pondus nutu animæ actum, quò inclinauerit, multum valet magnitudine propria. Sed nutus animę ad mouendũ corporis pondus, neruis quasi tormentis vtitur: Neruos autem vegetat mobilioresq; efficit siccitas calorq; moderatus, contrà eos laxat atque infirmat humidus rigor. Itaque somno quia eum frigidum & humidum dicunt medici & probant, membra languescunt, atque ipse expergefactorum conatus multo est debilior, ideoq; nihil est fractius & eneruius lethargicis. At quosdam phreneticos, quibus vigiliæ & vini vis & acutæ febres, id est, tot calida plus nimio neruos tendunt atque durãt, maioribus viribus quàm integra valetudine reluctari & multa facere manifestum est, cũ eorum corpus sit ægritudine attenuatius & exilius. Si igitur & nutu animæ, & neruorum quodam machinamento, & pondere corporis constant, hæ quæ vires vocantur, voluntas autem vtrum exhibet, qui pronior sit spe vel audacia, retuditur autem timore, sed multo magis desperatione, nã D in metu cum aliqua spes subest, vehemētiores vires apparere assolent: Machinamentorum cõfiguratio quędam corporis coaptat, tēperatio modificat valetudines, cõfirmat exercitationis industria, pondus dat moles mēbrorum, quam ætas & nutrimenta comparant, instaurant autem sola nutrimenta. His omnibus qui æqualiter præualet, mirãdus est viribus, & tanto est alius alio inualidior, quanto plus eum ista deficiunt. Fitq; sæpe vt pertinaci nutu meliore machinamento, alius quouis paruum pondus corporis egerit, aliũ maiore mole præditum vincat. Rursusq; nonnunquam tanta moles est, vt etiam si imbecilliore nisu agatur, opprimat tamen paruum aduersarium multo vehementius innitentem. Cum vero nō pondus corporis, nec moderamen neruorum, sed nutus ipse, id est, animus cedit, vt omnino valentior, ab omni modo inualidiore, sed tamē timidior ab audaciore superetur, nescio vtrum viribus attribuēdum sit: Nisi quis dicat habere quasdam suas vires animã, quibus ei maior audacia vel fiducia pariatur. Quæ cum alteri assunt, alteri desunt, hinc intelligitur quantum animus corpori suo, etiam in eo quod per corpus agitur antecellat. Quamobrem cum infanti puero E solus ad trahēdum aliquid vel repellendum nutus sit integer, nerui autem & propter recentem minusq; perfectam confirmationem inhabiles, & propter humorem qui illi ætati exuberat marcidi, & propter nullam exercitationem languidi: pondus vero adeò sit exiguum, vt ne ab alio quidem impactum grauiter vrgeat, opportuniusq; sit ad accipiendam quàm ad inferendam molestiam, quis est qui cum hæc omnia quæ desunt, cõtulisse annos viderit, viresq; per eos datas cognouerit, creuisse animam, quæ his indies amplioribus vtatur, rectè ac prudenter existimet? Potest enim iste si ab aliquo iuuene, quem velamine interposito non conspiciat, paruos ac leues calamos laxo arcu quantum potest iaculatos viderit non longe ire moxq; recidere, ac post paululum sagittas iam ferro graues, pennulis vectas, neruo intentissimo emissas, cœlum remotissimum petere, fidesq; facta fuerit pari conatu hominis vtrũque esse factum, creuisse illum tãtillo tempore, atque auctum viribus arbitrari: quo quid dici potest peruersius? Deinde anima si crescit, vide quàm sit inscitum, incremēta eius de viribus corporis credere, de copia doctrinarum nō credere, cum illis solum accõmodet nutum, hęc autem F sola possideat. At si crescere animam putamus cum additur viribus, minui putanda est, cum demitur. Demitur autem in senecta, demitur in labore studiorũ, atque his temporibus doctrinæ aggerari atque extrui solent, neque vllo modo eodem tempore simul augeri quicquam & minui potest. Nullum igitur crescentis animæ argumentum est, vires in maiori ætate maiores. Multa alia dici possunt, sed si iam tibi satisfactum est, modum adhibebo vt ad alia transeamus. AD. Mihi vero satis persuasum est, maiores vires nō ex eo esse quòd anima creuerit: Nam vt alia omittam, quæ abs te subtiliter dicta sunt, insania & morbo corporis animam crescere, cum ipsum corpus minuatur, ne ipse quidē phreneticus dixerit, cui vires multo ampliores, quàm sano esse solent, nemo nescit. Vnde mihi maxime videtur in neruis esse omne quod miramur, cum præter spem vires in quopiam reperiuntur: quare oro, aggredere iam illud cui totus intendo, cur anima si nō tanti spacij magnitudinem habet quanti corpus est, cur vbiq; illa sentit cum tangitur? AVG. Age vero aggrediamur

quod

De sensib⁹, & quo modo fiat visio Cap. XXIII

G quod vis, sed multo te mihi attentiore opus est, quàm fortasse existimas esse debere. Quare facito vt quàm maxime assis, ac respondeas mihi, quid nam tibi videatur iste esse sensus, quo anima per corpus vtitur. Nam ipse iam nomine proprio sensus dicitur. AD. Sensus esse quinque audire soleo, videndi, audiendi, olfaciendi, gustandi, atque tangēdi, plus quid respondeam nescio. AVG. Partitio ista vetustissima est, & ferè in concionibus celebrata. Vellem autem definiri mihi abs te, quid sit ipse sensus, vt eadem definitione omnia illa includerentur, neque aliud quicquam quod sensus non esset in ea includeretur vel intelligeretur: Sed si id non potest, nihil vrgeo. Illud enim quod satis est, certe potes meam definitionem vel refellere vel probare. AD. Hoc modo tibi fortasse non deero, quantum valeo: Non enim & hoc semper est facile. AVG. Attende ergo: nam sensum puto esse, non latere animam quod patitur corpus. AD. Placet mihi hæc definitio. AVG. Adesto ergo huic tanquam tuæ, ac tuere illam dum à me paulisper refellitur. AD. Tuebor sanè, si tu adiuueris: sin minimè, iam mihi displicet: non enim frustra tibi visa est refellenda. AVG. Noli

H nimis ex authoritate pendere, præsertim mea quæ nulla est. Et quod ait Horatius, Sapere aude, ne non teratio subiuget priusquam metus. *Horatius.* AD. Ego prorsus nihil metuo, quoquo res modo processerit, non enim errare me sines. Sed iam incipe si quid habes, ne differendo potius quàm aduersando defatiger. AVG. Dic igitur quid patiatur corpus tuum cum me vides? AD. Patitur omnino aliquid: nam oculi mei partes, nisi fallor, corporis mei sunt, qui si nihil paterētur, quo modo te viderem? AVG. At non satis est vt persuadeas tuos oculos aliquid pati, nisi etiā quid patiantur, ostenderis. AD. Quid tandem nisi ipsum visum? Nam vident. Si enim me rogares quid pateretur ægrotans, ægritudinem respōderem: Quid cupiens, cupiditatem: Quid metuens, metum: Quid gaudens, gaudium. Cur ergo roganti quid videns patiatur, non rectè ipsum visum respondeam? AVG. Sed enim gaudens gaudiū sentit, an negabis? AD. Imò assentior. AVG. Hoc & de cæteris perturbationibus dixerim. AD. Sic habeo. AVG. Quicquid autem oculi sentiunt hoc vident? AD. Nullo modo istud dederim: Quis enim

I dolorem videat, quem tamen sæpe oculi sentiunt? AVG. Apparet te de oculis agere, bene vigilas: itaque vide, vtrum vt gaudens gaudendo gaudium sentit, ita etiam videns videndo sentiat visum. AD. An aliter potest? AVG. Quicquid autem videns vidēdo sentit, id etiam videat necesse est. AD. Non est necesse. Quid enim si amorē videndo sentiat, num & amorem videt? AVG. Cautissime ac sagacissime, gaudeo ꝙ difficile deciperis. Sed nunc attende, quoniam cōstitit inter nos, non omne quod oculi sentiūt, neque omne quod videndo sentitur videri, putásne hoc saltē verum esse, omne quod videtur sentiri? AD. Hoc sanè nisi concessero, quo modo sensus poterit vocari quod videmus? AVG. Quid omne quod sentimus, nōne & patimur? AD. Ita est. AVG. Igitur si omne quod videmus, sentimus: & omne quod sentimus, patimur: patimur omne quod videmus. AD. Nihil resisto. AVG. Pateris ergo me, ac vicissim te ego, cum inuicem nos videmus? AD. Sic existimo, & ad hoc me ratio instanter cogit. AVG. Accipe cætera: Nam credo absurdissimum & stultissimū videri tibi, si quis affirmet ibi te pati aliquod corpus, vbi non est ipsum corpus, quod pateris. AD. Videtur absurdum, & ita K esse opinor, vt dicis. AVG. Quid illud, nōnne manifestum est alio loco esse meum corpus, alio tuum? AD. Manifestum est. AVG. Sentiunt autem corpus meum oculi tui, & si sentiunt, vtique patiuntur: nec possunt ibi pati, vbi id quod patiuntur non est: nec tamen ibi sunt illi vbi corpus meum est: igitur ibi patiūtur vbi non sunt. AD. Ego quidem illa omnia concessi, quę non concedere absurdum videbam. Sed hoc vltimum quod ex his confectum est ita est absurdius, vt illorum potius aliquid temere me dedisse, quàm hoc verum esse consentiam: Nam oculos meos ibi sentire vbi non sunt, ne in somnis quidem dicere auderem. AVG. Vide igitur vbi obdormieris: Quid enim tibi tandem elaberetur incautius, si vt paulo ante vigilares. AD. Enimuero idipsum mecum sedulo pertracto ac reuoluo: Nihil tamen elucet satis, quod me dedisse pœniteat, nisi forte illud, quod oculi nostri sentiunt cum videmus: visus nanque ipse forsitan sentit. AVG. Imò ita est: Is enim se foras porrigit, & per oculos emicat longius quaqua versum potest lustrare, quod cernimus. Vnde fit vt ibi potius videat, vbi est id quod videt, non vnde erumpit, vt videat. Non ergo tu vides cū L me vides? AD. Quis hoc insanus dixerit, omnino ego video, sed emisso visu per oculos video. AVG. At si tu vides, tu sentis: si tu sentis, tu pateris: nec potes ibi pati aliquid vbi non es. Ibi autem me vides vbi ego sum: Ibi igitur pateris vbi ego sum. At si vbi ego sum tu ibi non es, quo pacto audeas dicere videri me abs te, prorsus ignoro. AD. Visu, inquam, porrecto in eum locum in quo es, video te vbi es, at me ibi non esse cōfiteor. Sed quemadmodum si virga te tangerem, ego vtique tāgerem idq; sentirem, neque tamen ego ibi essem vbi te tangerē. Ita, quod dico, visu me videre, quāuis ego ibi non sim, non ex eo cogor fateri non me esse qui videam. AVG. Nihil ergo temere concessisti: Nam & oculi tui hoc modo defendi possunt, quorū est quasi virga visus, vt dicis. Neque illa est absurda conclusio, quod ibi oculi tui vident, vbi nō sunt: an tibi aliter videtur? AD. Ita sanè est vt dicis: Nam & illud nunc animaduerti, quod si ibi viderent oculi vbi sunt, etiam seipsos viderent. AVG. Rectius diceres non etiam seipsos, sed tantummodo seipsos viderent. Nam vbi sunt, id est, quem locum tenent, soli tenent, nec nasus est ibi vbi illi, nec quicquid illis vicinum est: alio- M quin etiam tu ibi esses vbi ego sum: quia iuxta inuicem sumus. Quæ cum ita sint, si tantum ibi viderent oculi vbi sunt, nihil amplius quàm seipsos viderent. Cum autem se non vident, non modo cogimur cōsentire posse illos videre, vbi non sunt, sed etiā omnino non posse, nisi vbi non sunt. AD. Nihil est quod hinc dubitare me faciat. AVG. Ergo non dubitas ibi eos pati vbi nō sunt: Nam vbi vident, ibi sentiunt. Ipsum enim videre sentire est, sentire autem pati: quare vbi sentiūt, ibi patiuntur. Alibi autem vidēt, quàm vbi sunt: Ibi igitur patiuntur vbi non sunt. AD. Mirum est, quàm ista vera existimo. AVG. Rectè fortasse existimas.

Quid cognoscere, quid sētire. Ca. XXIIII

Sed respōde obsecro, vtrū omne quod per visum cognoscimus, videamus. AD. Ita credo. AVG. Credis etiam omne quod videndo cognoscimus, per visum nos cognoscere? AD. Et hoc credo. AVG. Cur ergo plerunque fumum solum videndo, ignē subter latere cognoscimus quem non videmus? AD. Verum dicis. Et iam non puto nos videre, quicquid per visum cognoscimus: possumus enim, vt docuisti, aliud videndo

A videndo aliud cognoscere quod visus non attigerit.
AVG. Quid illud quod per visum sentimus, possumús ne non videre? AD. Nullo modo. AVG.
Aliud est ergo sentire, aliud cognoscere. AD. Omnino aliud: nam sentimus fumum quem videmus, &
ex eo ignem quem nō videmus subesse cognoscimus.
AVG. Bene intelligis. Sed vides certè cum hoc accidit, corpus nostrum, id est, oculos nihil pati ex igne, sed
ex fumo quem solum vident. Etenim videre sentire, &
sentire pati esse, iam supra consensimus. AD. Teneo
& assentior. AVG. Cum ergo per passionē corporis non latet aliquid animam, non continuo sensus vocatur vnus de quinque memoratis, sed cum ipsa passio
non latet: nanque ille ignis non visus, nec auditus, nec
olfactus, nec gustus, nec tactus à nobis, non tamen latet
animam fumo viso. Et cum hoc non latere non vocetur sensus, quia ex igne corpus nihil est passum, vocatur
tamen cognitio per sensum, quia ex passione corporis
quanuis alia, id est, ex alterius rei visione, coniectatum
est atque compertum. AD. Intelligo, & optime video istud cōgruere ac fauere illi definitioni tuæ, quam
vt meam mihi defendendam dedisti: nam ita memini
B esse abs te sensum definitum, cum animam non latet
quod patitur corpus. Itaque illod quod fumus videnr,
sensum vocamus: passi sunt enim eum oculi videndo
qui sunt corporis partes & corpora: ignē autem ex quo
nihil corpus est passum, quāuis cognitus fuerit, sensum
non vocamus. AVG. Memoriā quidem tuam probo & sequacem intelligentiam, verum munitio illa definitionis labascit. AD. Cur quæso? AVG. Quia
non negas, vt opinor, nō nihil pati corpus cum crescimus vel senescimus, neq; id nos vllo sensu sentire manifestum est, nec id tamen animam latet. Non igitur
eam latet quiddam quod patitur corpus, nec tamen sensus iste appellari potest. Videndo enim maiora ea quæ
aliquādo minora videramus, & vidēdo senes eos quos
iuuenes ac pueros fuisse constat, coniectamus aliquam
talem mutationem nostra corpora etiam nunc dum loquimur pati. Neque in eo fallimur, vt opinor: nam procliuius est vt me falli dicā quòd video, quàm quòd intelligo capillos meos nunc crescere, corpúsve per momēta mutari. Quod si mutatio ista passio corporis est,
quod nemo negat, nec nunc sentitur à nobis, nec tamē
animam latet, quia nos non latet, patitur, vt dixi, cor-
C pus, quod non latet animā, nec sensus est tamen. Quare illa definitio, quæ nihil quod sensus non esset debebat includere, cum hoc inclusit, certè viciosa est. AD.
Nihil mihi restare video, quàm vt te petam, vt aut de-
Vtiē aliàs finias aliter, aut hanc recures si potes: nam eam ista ra-
hoc verbo tione quā vehemēter probo, viciosam esse negare non
p corrigere. possum. AVG. Facile est istam corrigere, quod vo-
† facies. lo tu audeas: scies † enim, mihi crede, si bene intellexisti
vbi peccet. AD. Num alibi quàm vbi aliena comprehendit? AVG. Quo tandē modo? AD. Quia
quod senescit corpus, quanuis in iuuene non possit negari pati aliquid, idq; cum scimus, non latet animam
quiddam quod patitur corpus, neque tamen vllo sensu
percipi potest. Nā nec video me modo senescere, neq;
id auditu, aut olfactu, aut gustu, aut tactu sentio.
AVG. Vnde ergo illud nosti? AD. Ratione id colligo. AVG. Quibus argumentis ratio tua nititur?
AD. Quod alios video senes, qui vt ego nunc sum iuuenes erant. AVG. Nónne sensus est quo eos vides
vnus de quinque? AD. Quis negat? Sed ex eo quod
illos video, me quoq; cum id non videam, cōiecto senescere. AVG. Quid verborum ergo illi definitio- D
ni quo perficiatur addendum putas, cum sensus non sit
nisi non lateat animam corporis passio, nec tamen ita
vt eam per aliam passionē, aut per aliud quodlibet intelligat? AD. Dic quæso istud paulo planius. AVG.
Geram tibi morem, & multo libētius retardanti quàm *Definitio*
festinanti: sed fac totus assis, valebit enim hoc ad plura *quo modo*
quod dicam. Definitio nihil minus, nihil amplius con- *examinan-*
tinet, quàm id quod susceptum est explicandum, aliter *da.C.XXV*
omnino viciosa est. Vtrum autem huiusmodi viciis careat, conuersione exploratur, quod his exemplis tibi fiat
apertius. Si enim me rogares quid esset homo, & eum
hoc modo definirem, homo est animal mortale: non *Definitio p*
continuo quia verum est, etiam definitionem probare *batur p cō-*
deberes, sed superposita ei particula, id est, omnis, con- *uersionem.*
uertere illam & intueri, vtrum etiam conuersa vera esset: hoc est, vtrum quēadmodum verum est, omnis homo animal mortale est, ita esset verum, omne animal
mortale homo est, quo aliter inuento, improbare definitionem propter illud vicium quo aliena comprehēdit. Non enim solus homo est animal mortale, sed etiā *Homo quid*
quæuis bestia. Hæc igitur hominis definitio perfici so- *sit.*
let, cum additur mortali rationale: nam homo est ani- E
mal mortale rationale: atque vt omnis homo animal
rationale mortale est, ita omne animal rationale mortale homo est. Plus continendo ergo superior definitio
viciosa erat, bestiam enim cum homine cōtinebat: Ista
perfecta est, nam & omnem hominem, & nihil plus
quàm hominem tenet. Tenendo autem minus, ita viciosa est si addes grammaticum: quanquam enim omne animal rationale mortale grammaticum, homo sit,
plures tamen homines qui grammatici non sunt, hac
definitione non cōtinentur: & ob hoc ista per primam
illam propositionem falsa est: cum autem conuertitur,
vera. Falsum est enim, omnis homo animal rationale
mortale grāmaticum est: sed verum est, omne animal
rationale mortale grāmaticum, homo est: quanuis minus contineat. Cum autem neque per primam propositionem, neque per conuersionem enunciata vera est,
his singulis est profecto viciosior: vt sunt istæ duæ, Homo est animal cādidum: aut, homo est animal quadrupes. Nam & si dicas, omnis homo animal cādidum est,
aut animal quadrupes: falsum dicis, etiam si conuertas.
Sed hoc inter se differunt, quod illa prima in aliquos
homines cadit, nā plerique sunt homines candidi: hæc F
altera in neminem, nō enim quisquam homo quadrupes. Hæc pro tempore ad explorandas definitiones didiceris, quemadmodum propositione atque cōuersione iudicentur. Sunt alia multa de hoc genere quæ docētur: & verborū plena, & tenebrarū, quæ paulatim vbi
opportunum videbitur, conabor vt discas. Nunc conuerte animum ad illam definitionem nostram, & eam
peritior cum discusseris corrige. Inueneramus enim eā,
cum definitio sensus esset, complecti aliquid quod sensus non esset, & ideo non esse cum conuertitur veram.
Fortasse enim verum est, Omnis sensus, passio corporis
est animā non latens: vt verum est, Omnis homo animal mortale est. At vt falsum est, omne animal mortale homo est, quia id est & bestia: ita falsum est, omnis passio corporis non latens animam, sensus est: quia
nunc nobis vngues crescūt, nec animam latet. Id enim
scimus, neque id sentimus, sed cōiectatione cognoscimus. Quemadmodum ergo illi definitioni hominis vt
perficeretur, additum est rationale, quo addito bestiæ
quæ simul continebantur exclusæ sunt, nihilq; præter
hominem,

G hominem,atque omnem hominem tali definitione cō
prehendimus,nōnne censes aliquid etiam huic adden-
dum esse,quo inde seiungantur quod tenet alienū,nec
quicquā in ea nisi sensus & omnis sensus intelligatur?
A D. Censeo quidem,sed quid addi posit ignoro.
A V G. Sensus est certè omnis passio corporis non la-
tens animam.sed conuerti non potest hæc enunciatio,
propter passionem illam corporis, qua vel crescit vel
decrescit scientibus nobis,id est,vt non lateat animā.
A D. Ita est. A V G. Quid?hæc passio per seipsam nō
latet animam, an per aliud? A D. Per aliud planè:
Aliud est enī videre vngues maiores, aliud scire quod
crescant. A V G. Cum ergo crescere ipsum sit passio,
quam nullo sensu attingimus, magnitudo autem illa
quam sentimus, eadem passione facta sit, non ipsa sit
passio, manifestum est talem passionē non per seipsam
scire nos,sed per aliud. Si ergo non per aliud animam
non lateret,nōnne sentiretur,potius quàm cōniceretur?
A D. Intelligo. A V G. Cur ergo dubitas quid illi de-
finitioni sit addendum? A D. Iam video sic esse de-
finiendum, vt sensus sit passio corporis per seipsam nō
Sēsus quid latens animam.Nam & omnis sensus hoc est,& omne
sit. hoc,vt opinor,sensus est. A V G. Si hoc ita est,fateor
H definitionem esse perfectam. Sed tentemus eam si pla-
cet vtrum illo secundo vicio non vacillet, quo illa ho-
minis cui grammaticum est additum. Nam meminis-
se te oportet,quod esse hominem dictum est animal ra
tionale,mortale,grammaticum: eoq; peccare istam de-
finitionem,quod conuersione vera est,cū prima enun-
ciatione sit falsa. Nanque falsum est,omnis homo ani-
mal rationale,mortale,grammaticum est: quanuis ve-
rum sit,omne animal rationale,mortale, grāmaticum,
homo est.Ergo ideo viciosa est hęc definitio,quod ni-
hil quidem præter hominem, sed non omnem homi-
nem tenet: & hæc fortasse talis est,de qua velut perfe-
cta gloriamur. Quanquam enim omnis passio corpo-
ris per seipsam non latens animam sensus sit, non ta-
men omnis sensus istud est. Quod sic intelligas licet,
Bestiæ nempè sentiunt, ac pene omnes quinq; illis sen-
sibus vigent, quantum cuique natura tributum est. An
tu id negabis? A D. Nihil minus. A V G. Quid
Scientia & hoc? nōnne concedis scientiam non esse nisi cum res
ratio nnnn aliqua firma ratione percepta & cognita est? A D.
in bestiis. Concedo. A V G. At bestia ratione non vtitur.
Ca.XXVI. A D. Et hoc concedo. A V G. Non igitur scientia
I cadit in bestiam. Cum autem non latet aliquid,vtique
scitur:Non igitur sentiunt bestiæ,si omnis sensus est cū
passio corporis per seipsam non latet animam: sentiūt
autem,vt paulo ante concessum est.Quid ergo dubita-
mus illam definitionem improbare, quæ omnem sen-
sum circumplecti minime potuit, siquidem bestiarum
sensus exclusus est? A D. Fateor me deceptum, cum
tibi concessi scientiam tunc esse,cum aliquid firma ra-
tione percipitur. Solos enim homines cum hoc roga-
bas intuebar:nam neque possum dicere ratione vti be-
stias,nec eis possum scientiam denegare. Sciebat enim,
Odyssea ę. vt opinor, dominum suum canis, quē post viginti an-
nos recognouisse perhibetur, vt taceā de cæteris innu-
merabilibus. A V G. Dic mihi oro te, si duæ quędā
res tibi proponantur, vna ad quam perueniendum sit,
altera per quam peruenire possis, quam istarum pluris
pendis,& quam cui præponis? A D. Quis dubitat eā
præstare ad quam sit perueniendū. A V G. Ergo cum
sint duæ res quædam scientia & ratio, per scientiā per-
uenimus ad rationem,an per rationem ad scientiam?

A D. Vtraque res sibimet,quantum arbitror ita nexa K
est,vt per alterutram ad alterā perueniri possit. Nāque
ad ipsam rationem nō perueniremus, nisi ad eam per-
ueniendum esse sciremus.Præcessit ergo scientia,vt ad
rationem per eam perueniremus. A V G. Quid? ad
ipsam sciētiam quam dicis præcedere,sine ratione per-
uenitur? A D. Nunquam hoc dixerim: Nam est ista
summa temeritas. A V G. Per rationem igitur?
A D. Nun ita est. A V G. Ergo per temeritatem?
A D. Quis hoc dixerit? A V G. Per quid igitur?
A D. Per nihil,quia insita est nobis. A V G. Oblitus
mihi videris, quid inter nos superius conuenerit, cum
rogassem,vtrum nam putares tunc esse scientiam, cum
res aliqua firma ratione percipitur.Nam respondisti,vt
opinor,hanc tibi videri humanā scientiam: nunc vero
dicis posse hominem habere aliquam scientiam, cum
rem nulla ratione perceperit. Quis autem non videat
nihil sibi aduersus esse, quàm ista duo sunt,& non esse
scientiam nisi cum res aliqua firma ratione percipitur,
& esse cuiusdam rei scientiam nulla ratione perceptæ.
Itaque nosse cupio, vtrum horum eligas: nam vtrūque
verum esse nullo pacto potest. A D. Hoc eligo quod
paulo ante dixi. Nam illud superius temere me dedisse L
confiteor. Cum enim ratione inter nos verum quæra-
mus,idq; fiat rogando & respōdendo, quo modo pos-
set ad summam perueniri qua concluditur ratio, nisi
prius aliquid cōcederetur? Concedi autē rectè qui pos-
sit quod nesciretur? Ita ista ratio nisi inueniret in me
aliquid cognitum, quo innitens ad incognitum duce-
ret,nihil omnino per illam discerem, nec eam prorsus
rationem nominarem. Quamobrem frustra mihi non
assentiris ante rationem necessario esse in nobis aliquā
scientiam,vnde ipsa ratio sumat exordium. A V G.
Geram tibi morem, & te quidē vt institui, quoties ali-
cuius dati pœnitet,emendare permittam: sed ne quæso
abutaris ista licentia,& negligenter cum interrogo,at-
tendas, ne assidue male concessa etiam de iis quæ bene
conceduntur,dubitare te cogant. A D. Perge potius
ad cætera.Quanuis enim addam vigilantiæ meæ quic-
quid possum:nam & me pudet de sententia cadere to-
ties,nunquam tamen deterrebor pudori huic reniti; &
lapsum meum te præsertim manum dante corrigere.
Neq; enim est ideo suscipienda pertinacia,quia optan- „
da constantia. A V G. Proueniat tibi plane ista cō- M
stantia quàm citissime potest,ita mihi placitam senten- Ratio & ra
tiam protulisti.Sed nunc esto quàm præsentissimus ad tiocinatio.
ista quæ volo.Quęro enim abs te,quid tibi interesse vi- Ca.XXVII
deatur inter rationem & ratiocinationem. A D.
Nō satis valeo ista discernere. A V G. Hoc ergo in-
tuere, vtrum existimes homini iam adolescenti, an vi-
ro,an,vt omnē ambagem auferam, sapienti sine inter-
missione inesse rationem,dum mēte sanus est, sicut bo
nam valetudinem corpori,dum peste ac vulneribus ca
ret:an sicut ambulare,sedere,loqui,modo inesse,modo
deesse? A D. Sanæ menti semper puto inesse rationē.
A V G. Quid hoc dum per ea quæ cōceduntur ac ma-
nifesta sunt,vel interrogādo alium, vel coniiciendo* † *al.conie-
alia,perducimus nos ad alicuius rei cognitionem? Vi- ctando.
detúr ne tibi aut nos, aut quiuis sapiens semper facere? † cōnectēdo
A D. Non semper. Non enim semper homo quilibet
aut sapiens quantum opinor, vel secum, vel cum alio
quærit aliquid disserendo, Nā qui quærit,nondū inue-
nit:ita si† semper quærit,nunquam inuenit. Sapiens au- †qui.
tem iam inuenit, vt nihil aliud dicā, vel ipsam sapien-
tiam,quam cū esset stultus disserendo fortasse, aut quo-
quo

A quo modo alio poterat requirebat. AVG. Rectè di-
Ratiocinatio quid sit. cis. Quare intelligas volo non esse istam rationem, dũ
per ea quæ conceduntur atque cognita sunt, ad aliquid
incognitũ ducimur: hoc enim non semper, vt iam con
sensimus, inest menti sanæ, ratio autem semper. AD.
Intelligo, sed quorsum ista? AVG. Quia pauloante
dixisti, propterea me tibi debere assentiri sciẽtiam nos
habere ante rationem, quòd cognito aliquo nitimur, dũ
nos ratio ad incognitum ducit: nũc autem inuenimus
nõ rationem vocandam esse dum hoc agitur: Nõ enim
sana mens agit hoc semper, cum semper habeat ratio-
Differũt ratio & ratiocinatio. nem. Sed rectè ista fortasse ratiocinatio nominatur, vt
ratio sit quidam mentis aspectus, ratiocinatio autem ra
tionis inquisitio, id est, aspectus illius per ea quæ aspi-
cienda sunt motio. Quare ista opus est ad quærendum,
illa ad videndum. Itaq; cum ille mentis aspectus, quem
rationem vocamus, coniectus in rem aliquam, videt il-
lam, scientia nominatur. Cum autem non videt mens,
quamuis intendat aspectum, inscitia vel ignorantia di-
citur. Non enim & his corporalibus oculis omnis qui
aspicit videt, quod in tenebris facillime animaduerti-
mus. Ex quo licet, vt opinor, aliud esse aspectũ, aliud vi-
B sionem, quæ duo in mẽte rationem & scientiam nomi-
namus; nisi quid te aduersus hæc mouet, aut parum di-
lucide ista distincta arbitraris. AD. Per mihi hæc
distinctio placet, & libenter assentior. AVG. Vi-
de ergo nũc, vtrum nos aspicere putes vt videamus, an
videre vt aspiciamus. AD. Hinc vero nec cæcus qui-
dem quisquã dubitauerit, aspectum esse propter visio-
nem, non visionem propter aspectum. AVG. Fa-
tendum igitur, visionẽ pluris quàm aspectum esse pen-
dendam. AD. Fatendum omnino. AVG. Ergo
& scientiam pluris quàm rationem. AD. Conse-
quens video. AVG. Placèt ne tibi meliores aut fœ-
liciores esse hominibus bestias? AD. Auertat deus
tam immanem amentiam. AVG. Rectè sanè ex-
horruisti, sed ad id nos cogit sentẽtia tua. Dixisti enim
eas habere scientiam, & non habere rationem. Ratio-
nem autem habet homo, per quam vix ad scientiã per-
uenitur. Sed vt cõcedam facile perueniri, quid nos ad-
iuuabit ratio, vt bestiis nos anteponẽdos putemus, cum
illæ habeant scientiam, & hanc pluris quàm rationem
Animãtia bruta quomodo cognoscã. Ca. XXVIII. pendendam esse compertum sit. AD. Cogor omni-
no aut scientiam bestiis non concedere, aut nihil recu-
sare quin mihi merito anteponantur. Sed quæso expli-
ca illud, quod de cane Vlysis commemoraui, quale nã
sit: nam eius admiratione commotus tam inaniter la-
C traui. AVG. Quid autem hoc putas esse nisi vim
quandam sentiendi, non sciendi? Sensu enim nos mul-
tæ bestiæ superant, cuius rei causam non hic locus est
vt quæramus: mente autem, ratione, scientia nos illis
deus præposuit. Sed ille sensus ea quibus tales animæ
delectantur, accedente consuetudine, cuius magna vis
est, potest discernere, atque eo facilius, quod anima be-
luarum magis corpori affixa est, cuius illi sunt sensus,
quibus vtitur ad victum voluptatẽmque, quam ex eo-
dem illo corpore capit. Humana vero anima propter
rationem atque scientiam, de quibus agimus quòd sunt
ista longe præstantiora sensibus, suspendit se à corpore
quantum potest, & ea quæ intus est libentius fruitur vo
luptate: quantòque in sensus declinat, tanto magis si-
miliorem hominem decori facit. Inde est quod etiam
pueri vagientes, quanto alieniores à ratione sunt, tanto
facilius discernunt sensu etiam contactum coniũctio-
nèmque nutricum, nec odorem aliarum possunt susti-
nere, cum quibus consuetudo non fuit. Quamobrem D
quamuis aliud ex alio inciderit, libenter tamẽ in eo ser-
mone demoror, quo admonetur anima, ne se vltra quã
necessitas cogit refundat in sensus, sed ab his potius ad
seipsam colligat, & repuerescat deo: quod est nouũ ho-
minem fieri vetere exuto, à quo incipere propter negle *Ephe. 4.*
ctam dei legem certa est necessitas, quo neque verius
neque secretius quicquam scripturis diuinis cõtinetur.
Vellem hinc plura dicere, ac meipsum constringere, dũ *1. Retra. 8.*
quasi tibi præcipio, vt nihil aliud agerem quàm redde-
re me mihi cui me maxime debeo, atque ita deo fieri,
quod ait Horatius, Amicum mancipiũ domino. Quod *Horatius.*
omnino fieri non potest, nisi ad eius reformemur ima-
ginem, quam nobis, vt preciosissimum quiddã & cha-
rissimũ custodiendam dedit, dum nosipsos nobis tales
dedit, qualibus nihil posset pręter ipsum anteponi. Hac
autem actione nihil mihi videtur operosius, & nihil
est cessationi similius, neque tamen eã suscipere aut im-
plere animus potest, nisi eoipso adiuuante cui reddi-
tur. Vnde fit vt homo eius clementia reformandus sit,
cuius bonitate ac potestate formatus est. Sed ad pro-
positum redire cogimur. Quare vide vtrum tibi iam
probatum sit, feras non habere scientiam, totámque il- E
lam velut imaginem scientiæ, quam miramur, vim es-
se sentiendi. AD. Probatum sane, & si quid de hoc
diligentius quærendum est, aliud tempus aucupabor,
nunc nosse cupio quid hinc conficias. AVG. Quid *Scientia & sensus quid differant.*
aliud putas, nisi definitionẽ illam sensus, vt antea, quod
nescio quid plus quàm sensum includebat, ita nunc cõ
trario vicio vacillare, quod non omnẽ sensum potuit *Ca. XXIX.*
includere. Habent enim ferę sensum, nec habent scien-
tiam: quicquid autem non latet, scitur, & omne quod
scitur, ad scientiam profectò pertinet: de quibus omni-
bus iam mihi tecum conuenit. Aut igitur non est ve-
rum, sensum esse passionem corporis non latentem a-
nimam, aut eo carent bestiæ, quia scientia carent: sen-
sum autem concedimus bestiis: Definitio ergo illa vi-
ciosa est. AD. Fateor nihil me inuenire quo resistã.

AVG. Accipe aliud quo magis nos huius defini-
tionis pudeat. Nam meministi, vt opinor, tertium defi-
nitionis vicium tibi demonstratum, quo prorsus nihil
est turpius, cum ex neutra parte vera est, qualis est illa
hominis, Homo est animal quadrupes: nam siue omnis
homo animal est quadrupes, siue omne animal quadru
pes homo est, qui dicit atque affirmat, insanit profectò
si non iocatur. AD. Verum dicis. AVG. Quid
si in hoc vicio ista nostra deprehẽditur, putás ne quic-
quam magis esse quod sit explodẽdum atque extermi- F
nandum de anima? AD. Quis id recuset? Sed nol-
lem, si fieri potest, etiam hic tandiu detineri, atq; inter-
rogatiunculis agitari. AVG. Nihil est quod me-
tuas, iam enim confectum est negocium: an tibi nondũ
persuasum est, cum de differẽtia ferarum & hominum
ageretur, aliud esse sentire, aliud scire? AD. Immo
maxime. AVG. Aliud ergo sensus, aliud scientia.
AD. Ita est. AVG. Non autem sentimus ratione,
sed aut visu, aut auditu, aut olfactu, aut gustu, aut tactu.

AD. Assentior. AVG. Et omne quod scimus ra
tione scimus. Nullus igitur sensus sciẽtia est. Quicquid
autem non latet, ad scientiam pertinet. Ad nullum er-
go sensum pertinet nõ latere, vt nullus homo quadru-
pes rectè dici potest. Quamobrem ista nostra definitio
suscepta tua, nõ solum alienos terminos inuasisse, neq;
aliquid sui iuris reliquisse, sed nihil omnino habuisse
proprium, totumq; alienũ occupasse conuicta est. AD.

G Quid ergo agemus? Patieris ne illam de iudicio ita discedere? Quanquam enim ego ei defensionem qualem potui præbuerim, tu tamen ipsam litis formulam quæ nos decepit composuisti. Et ego quidem tametsi obtinere non potui, bona [tamen] fide affui, quod mihi satis est. Tu vero si præuaricationis arguaris, quid facias à quo & producta est, vt iurgaret audẽter, & oppugnata vt turpiter cederet? AVG. Nunquidnam est hic quisquam iudex, à quo huic vel mihi metuendum sit? Ego te priuatum quasi adhibitus iurisconsultus, instruendi causa refellere volui, vt cum ad iudicium ventum fuerit, paratus assistas. AD. Est ergo aliquid quod pro ista proferas, quam mihi inualidissimo temere defendendã tuendamq; commendas? AVG. Est certe. AD. Quidnam, id est, obsecro? AVG. Quia quanquã sit aliud sensus, aliud scientia, illud tamẽ non latere vtrisque commune est, vt ipsi homini & bestiæ, quamuis plurimum differant, animal tamen esse commune est: Non latet enim quicquid animæ apparet, siue per temperantiam corporis, siue per intelligẽtiæ puritatem, atque illud primum sensus, hoc autem alterum scientia sibi vindicauit. AD. Manet ergo illa definitio tuta & probata?

Anima quare vbique sentiat in corpore. Cap. XXX.

H AVG. Manet vero. AD. Vbinam ergo deceptus sum? AVG. Vbi rogaui, vtrum omne quod non latet sciatur. Tu enim huic rogationi temere assensus es. AD. Nam quid velles vt dicerem? AVG. Non continuo esse & scientiam si quid non latet, sed si per rationem non late, [scientiã.] Cum autem per corpus non latet, sensum vocari, si per seipsam non lateat corporis passio. An ignoras quibusdã philosophis & peracutis visum esse, ne idipsum quidem quod mente comprehenditur, ad nomen aspirare scientiæ, nisi tam firma comprehensio sit, vt ab ea mens nulla ratione queat dimoueri. AD. Accipio ista gratissime. Sed quæso quoniam quid sit sensus, subtilissime quãtum arbitror explicatum est, referamus nos ad illã quæstionem, propter quam explicãdam hoc susceperamus. Attuleram enim ego argumentum, quo tantum probarem animã esse, quãtum eius est corpus, eo quòd tangẽtem à capite vsque ad pedis extremum pollicem sentit quaquauersum tetigeris, atque inde ad sensus definitionem morarum plenissimam, sed forte necessario delati sumus. Itaque ipsum fructum tãti operis iam

I ostende si placet. AVG. Est omnino, atque vberrimus. Nam totum quod quærebamus, effectum est. Si enim sensus est corporis passio per seipsam, non latens animam, quod vt firmissime teneremus, diutius quàm velles sermocinati sumus, meministine tandẽ nos comperisse ibi sentire oculos vbi non sunt, vel potius ibi pati? AD. Memini. AVG. Etiam illud dedisti, nisi fallor, nec modo dubitas dandum fuisse, animã multo quàm totum corpus est, esse meliorem ac potentiorem.

AD. Hinc vero dubitare nefarium puto. AVG. Age si corpus potest ibi pati aliquid vbi non est, propter quandam cum anima contemperationem, quod oculis in cernendo accidere inuentum est, adeone animã crassam & pigram * † putamus, per quam ipsi oculi tantum possunt, vt eam lateat corporis passio, si non ibi iaceat, vbi passio ipsa contingit? AD. Multum me mouet ista conclusio, & ita multum, vt omnino stupeam, & non solum quid respondeam, sed prorsus vbi sim non inueniam. Quid enim dicam? sensum non esse, cum corporis passio per seipsam nõ lateat animam? Quid erit aliud, si hoc non est? Oculos nihil pati cum videmus? Absurdissimum est eos ibi pati vbi sunt, vt se ipsos non videat, nec vbi sunt quicquam est præter ipsos. Non esse oculis animam potentiorem, cum eadem sit istorum potestas? Nihil est dementius. An hoc dicẽdum est, potentius esse ibi pati, vbi quidq; sit, quàm vbi non sit? Sed si hoc verum esset, nõ esset præstantior visus cæteris sensibus. AVG. Quid quod ictum aliquem, vel incidens quippiam, vel humoris perturbationem, cum ibi patiãtur oculi vbi sunt, neque hoc animam latet, nec ista passio visus, sed tactus vocatur: & tamen talia pati oculus posset etiam in exanimi corpore, quàuis deesset anima, quam passio non lateret: illud autem quod pati nõ potest oculus, nisi adsit anima, id est, quod videndo patitur, hoc solum ibi patitur, vbi non est? ex quo cui non videatur, nullo loco animam contineri? Siquidem oculus, quod est corpus, id tantum nõ loco suo patitur, quod nunquam sine anima pateretur.

† al. pinguem.*

K AD. Quid igitur faciam, quæso te? Nónne istis rationibus confici potest, animas nostras non esse in corporibus? Quod si ita est, nónne vbi sim nescio? Quis enim mihi eripit, quod ego ipse anima sum? AVG. Ne perturbere, ac magis bono animo facito sis. Ista enim cogitatio & consideratio ad nosmetipsos nos inuitat, & quantum licet auellit à corpore.

L Quod autem tibi visum est, non esse animã in corpore viuentis animantis, quanquam videatur absurdum, non tamen doctissimi homines, quibus id placuerit defuerunt, neque nunc arbitror deesse: Sed vt ipse intelligis, res est subtilissima, & ad quam cernendã mentis acies satis purganda est. Nunc attende potius quid aliud afferas quo conuincas animam, vel longam, vel latam esse, vel quid eiusmodi. Nam illud argumentum tuum de tangendi sensu, sentis non attingere veritatem, nec valere aliquid, vt eam per totum corpus tanquam sanguinem diffusam esse cõuincat: aut si iam quod afferas nihil habes, videamus quæ restant. AD. Nihil haberem fortasse, nisi recordarer quantum pueri mirari soleremus palpitantes lacertarum caudas amputatas à cætero corpore, quem motum sine anima fieri nullo modo mihi persuadere possum: neq; quo pacto fiat, vt nullum sit animæ spacium, quando præcidi etiam cum corpore potest, intelligo. AVG. Possem respondere, aërem & ignem, quæ duo per animæ præsentiam tenentur in corpore terreno & humido, vt omnium

Vermiculi sectio quo modo moueantur. Cap. XXXI.

M quatuor fiat contemperatio, dum post eiusdem animæ abscessum ad superna euadunt, ac sese expediunt, mouere illa corpuscula tanto concitatius, quanto plagæ recentiores * † subito erumpunt: deinde porro motum languescere, postremo desinere, dum minus minusque fit quod effugit, ac deinde totum euolat. Sed ab hoc me reuocat quod his hausi oculis penè serius quàm credi potest, sed certe non serius quàm deberem. Cum enim nuper in agro essemus Liguriæ, nostri illi adolescentes qui tunc mecum erant studiorum suorum gratia, animaduerterũt humi iacentes in opaco loco reptantem bestiolam multipedem, longum dicam quendam vermiculum: vulgo notus est, hoc tamen quod dicam nunquam in eo expertus eram. Verso nanque stylo quem forte habebat vnus illorum, animal medium percussit, Tum ambæ partes corporis ab illo vulnere in contraria discesserunt, tanta pedum celeritate, ac nihilo imbecilliore nisu, quàm si duo huiuscemodi animantia forent. Quo miraculo exterriti, causæq; curiosi, ad nos vbi simul ego & Alipius cõsidebamus, alacriter viuentia frusta illa detulerunt. Neque nos parũ cõmoti, ea currere in tabula quaquauersum poterãt cernebamus:

**† al. plagæ recentiores.*

A mus: atque vnum ipsorum stylo tactum, contorquebat se ad doloris locum, nihil sentiente alio ac suos alibi motus peragente. Quid plura? Tentauimus quatenus id valeret, atque vermiculum, immò iam vermiculos in multas partes concidimus: ita omnes mouebantur, vt nisi à nobis illud factum esset, & comparerent vulnera recentia, totidem illos separatim natos, ac sibi quemque vixisse crederemus. Sed nunc ego quod illis adolescentibus dixi, cum intuenti me intuerentur, tibi nunc dicere vereor. Iam enim tantum processimus, vt nisi tibi aliter respondero, quod secundum meam causam probabiliter valet, tota nostra intentio per iam lõgum munita sermonem, ab vno vermiculo penetrata succubuisse videatur. Illis autem præceperam vt in studiis sicut cœperant, suum cursum tenerent: ita eos opportunius aliquando ad quærenda & discutienda ista, si res moneret esse venturos. Sed quæ illis discedentibus cum Alypio sermocinatus sum, cum vterque nostrum pro suo quisque modulo recordaretur, & coniectaret & quæreret, si exponere velim, longè plura à nobis dicenda sunt, quàm ab ipso principio tantis ambagibus atque anfractibus dicta sunt. Non apud te ta-
B men tacebo quod sentio, nisi mihi tunc multa iam nota essent de corpore, de specie quæ inest corpori, de loco, de tempore, de motu, quæ subtilissime atque abstrusissime * propter hancipsam quæstionem disseruntur, ad dandum palmam iis, qui corpus esse animam dicunt, declinarem. Quapropter te vt possum etiam atque etiam moneo, ne temere aut in libros, aut in disputationes loquacissimorum hominum, nimiùmque sensibus his corporeis credentium te præcipites, donec corrigas firmésque vestigia, quæ vsque ad ipsum deum animam ducunt: ne ab illo secretissimo & tranquillissimo mentis habitaculo, à quo nunc dum hæc incolit peregrina est, studiis facilius & laboribus, quàm inertia desidiáque auertaris. Nunc autem accipe contra illud quo vt sentio multum moueris, non quod robustius de multis, sed quod breuius, neque quod mihi probabilius quàm cætera, sed quod tibi aptius eligere potui. AD. Dic oro te quàm citissime potes.

** al. abstrusissime.*

AVG. Primum illud dico, si maximè causa lateat, cur in concisione quorundam corporum illa contingant, nõ continuo nos hoc vno ita perturbari oportere, vt tam multa quæ superius luce clariora tibi visa
C sunt, falsa esse arbitremur. Fieri enim potest vt huius rei causa nos lateat, quæ vel humanæ naturæ occultata est, vel sit alicui homini cognita, nec iste à nobis interrogari possit, aut etiam hoc ingenio simus, vt satisfacere nobis interrogatus non possit. Nunquid nam ex eo quicquid ex contraria parte firmissime didicimus, ac verissimum esse confitemur, labi nobis atque extorqueri decet? Atqui si illa maneant integra, quæ interrogatus certa & indubia esse respondisti, nihil est quod istum vermiculum pueriliter metuamus, quanquam viuacitatis & numerositatis eius causam non valeamus afferre. Si enim apud te de aliquo fixum immotúmque constaret, quod esset vir bonus, eúmque in latronum conuiuio quos persequereris deprehẽderes, atque aliquo casu antequam abs te interrogari posset moreretur, quamlibet causam putares potius illius cum sceleratis coniunctionis atque conuiuij, etiam si te semper lateret, quàm scelus & societatem. Cur ergo non cum tam multis argumentis superius editis, atque abs te firmissime comprobatis, planum tibi factum sit, non loco animam contineri, atque ob hoc nullius talis esse

D quantitatis, qualem in corporibus cernimus, aliquam suspicaris esse causam, cur nonnullum animal concisum in omnibus partibus viuat, non eam tamen quod cum corpore anima concidi potuerit? Quam si reperire non possumus, nónne quęrẽda est potius vera, quàm falsa credenda? Deinde quæro abs te, vtrum putes in verbis nostris aliud esse ipsum sonũ, aliud quod sono significatur. AD. Ego vtrunque idem puto. AVG. Dic mihi ergo, sonus ipse vnde procedat cum loqueris. AD. Quis dubitet à me procedere. AVG. Abs te ergo sol procedit dum nominas solem? AD. De sono me, non de re ipsa interrogasti. AVG. Aliud ergo sonus est, aliud res quam significat sonus: tu autem vtrunque idem esse dixeras. AD. Age iam concedo aliud esse significantem sonum, aliud rem quæ significatur. AVG. Dic ergo, vtrum possis gnarus Latinæ linguæ nominare in loquendo solem, si non intellectus solis præcederet sonum? AD. Nullo modo possem. AVG. Quid antequam ipsum nomen de ore procedat, si volens id enunciare aliquandiu te in silẽtio teneas, nónne in tua cogitatione manet, quod expressa voce alius auditurus est? AD. Manifestum est. AVG. Quid cum E ipse sol tantæ sit magnitudinis, num illa notio eius, quam cogitatione ante vocem tenes, aut longa, aut lata, aut quid eiusmodi videri potest? AD. Nullo modo. AVG. Age iam dic mihi, cum ore ipsum nomen erumpit tuo, atque id ego audiens solem cogito, quem tu ante vocem & cum ipsa voce cogitasti, & nũc fortasse ambo cogitamus, nónne tibi videtur nomen ipsum veluti accepisse abs te significationem, quam ad me per aures deportaret? AD. Videtur. AVG. Cum ergo nomen ipsum sono & significatione constet, sonus autem ad aures, significatio ad mentem pertineat, nónne arbitraris in nomine velut in aliquo animante sonum esse corpus, significationem autem quasi animam soni? AD. Nihil mihi videtur similius.

Diuiso corpore, quomodo nõ diuidatur anima. Cap. XXXII.

Nomen ad sonũ, sonus ad aures, significatio ad mentem pertinet.

AVG. Attende nũc, vtrum nominis sonus per literas diuidi possit, cum anima eius, id est, significatio nõ possit? Siquidem ipsa est, quam pauloante in nostra cogitatione nec latam nec longam respondisti tibi videri.

AD. Prorsus assentior. AVG. Quid cum per literas singulas sonus ille diuiditur, videtur tibi significationem illam retinere? AD. Quo modo possunt sin-
F gulæ literæ significare quod nomẽ, quod ex his confectum sit *† significat? AVG. At cum perdita significatione discerptus in literis sonus est, num aliud putas esse factum, quàm dilaniato corpore discessisse animam, & quasi mortem quandam nominis contigisse.

** † al. ex his confit.*

AD. Non solum assentior, sed ita libenter, vt nihil me magis in hoc sermone delectauerit. AVG. Si ergo satis pspexisti in hac similitudine, quo modo possit dissecto corpore anima non secari, accipe nũc quo modo frusta ipsa corporis, cum anima secta non sit, viuere possint. Iam enim cõcessisti, & rectè vt opinor, significationem, quæ quasi anima soni est, dũ nomẽ editur per seipsam nullo pacto diuidi posse, cũ ipse sonus qui velut corpus eius est possit. Sed in solis nomine ita soni est facta diuisio, vt nulla pars eius significationem aliquam retineret. Itaque illas literas dilacerato corpore nominis, tanquam ex anima membra, id est, significatione carentia considerabamus. Quamobrem si aliquod nomen inuenerimus, quod diuisum queat etiam singulis partibus quidpiam significare, cõcedas oportet non omnimodam veluti mortem tali præcisione factã

G esse, cum tibi membra separatim considerata quodlibet significantia, & quasi spirantia videbuntur. AD. Concedam omnino, & vt iam idipsum fones flagito. AVG. Accipe: Nam dum viciniam solis attendo de cuius nomine superius egimus, lucifer mihi occurrit, qui profecto inter secundam & tertiam syllabam scissus non nihil priore parte significat, cum dicimus luci, & ideo in hoc pl⁹ quàm dimidio corpore non minis viuit. Extrema etiam pars habet animam: nam cum ferre aliquid iuberis, hanc audis. Quî enim posses obtemperare, si quis tibi diceret, fer codicem, si nihil significaret, fer: quod cum additur luci, lucifer sonat, & significat stellam: cum autem demitur, nonnihil significat, & ob hoc quasi retinet vitam. Cum autem locus & tempus sit quibus omnia quæ sentiuntur, occupantur, vel potius quæ occupant, quod oculis sentimus per locum, quod auribus per tempus diuiditur. Vt enim vermiculus ille plus loci totus quàm pars eius occupabat, ita maiorem temporis moram tenet cum lucifer dicitur, quàm si luci tantummodo diceretur. Quare si hoc significatione viuit in ea diminutione téporis, quæ diuiso illo sono facta est, cùm eadem significatio diuisa H non sit, non enim ipsa per tempus distendebatur, sed sonus: ita existimandum est, secto vermiculi corpore, quanquam in minore loco pars eorpso quo pars erat viueret, non omnino animam sectam, nec loco minore, minorem esse factam, licet integri animantis membra omnia per maiorem locum porrecta simul possederit. Nō enim locum ipsa, sed corpus quod ab eadem agebatur, tenebat: sicut illa significatio non distenta per tempus, omnes tamen nominis literas suas moras ac tempora possidentes, velut animauerat atque compleuerat. Hac similitudine interim contentus sis peto, qua te sentio delectatum. Quæ autem subtilissime de hoc disputari possunt, ita vt non similitudinibus, quæ plerunque fallunt, sed rebus ipsis satisfiat, ne in præsentia expectes. Nam & concludendus est tam longus sermo, & multis aliis quæ tibi desunt, animus ad hæc intuenda & perspicienda præcolendus est, vt possis intelligere liquidissime, vtrum quod à quibusdam doctissimis viris dicitur ita sese habeat animam per seipsam nullo modo, sed tamen per corpus posse partiri. Nunc accipe à me si velis, vel potius recognosce per me, quanta sit anima, non spacio loci ac temporis, sed vi ac potentia. Nam ita si meministi propositum ac distributum iam diu nobis est. De numero vero animarum, nescio quid tibi respondeam, cum hoc ad istam quæstionem pertinere putaueris. Citius enim dixerim non esse omnino quærendum, aut certe tibi nunc differendum, quàm vel numerum ac multitudinem non pertinere ad quantitatem, vel tam inuolutam quæstionem modo à me tibi posse expediri. Si enim dixero vnam esse animam, conturbaberis, quod in altero beata est, in altero misera, nec vna res simul & beata & misera potest esse. Si vnā simul & multas dicam esse, ridebis: nec mihi facile vnde tuum risum comprimam suppetit. Sin multas tantummodo esse dixero, ipse me ridebo, minusq; me mihi displicentem quàm tibi perferam. Audi ergo quod ex me bene te audire posse polliceor. Quod vero aut ambobus, aut alteri nostrum ita onerosum est, vt forsasse* opprimat, ne subire aut imponere velis. AD. Cedo* prorsus, & quod tibi congruēter mecum videtur agi posse, quantum valeat anima, expecto vt exponas. AVG. O vtinam doctissimum aliquem, nec que id tantum, sed etiam eloquentissimum, & omnino sapientissimum, perfectúmque hominē de hoc ambo interrogare possemus, quonam ille modo quid anima in corpore valeret, quid in seipsa, quid apud deum, cui mundissima proxima est, & in quo habet summum atque omne bonum suum, dicendo ac disputando explicaret. Nunc autem cum mihi ad hanc rem desit alius, audeo tamen tibi non deesse: sed hoc mercedis est, quod dum quid valeat anima, indoctus expedio, quid ipse valeam, securus experior. In primis tamen tibi amputem latissimam quandam & infinitam expectationem, ne me de omni anima dicturum putes, sed tantum de humana, quam solam curare debemus, si nobismetipsis curæ sumus. Hæc igitur primo, quod cuiuis animaduertere facile est, corpus hoc terrenum atque mortale præsentia sua viuificat, colligit in vnum, atque in vno tenet, diffluere atque contabescere non sinit: alimenta per membra æqualiter suis quibusq; redditis distribui facit, congruentiā eius modúmque conseruat, non tantum in pulchritudine, sed etiam in crescendo atque gignendo. Sed hęc omnia homini etiam cum arbustis communia videri queunt. Hæc enim etiā dicimus viuere, in suo vero quidque illorum genere custodiri, ali, crescere, gignere videmus atque fatemur. L

Ascende itaque alterum gradum, & vide quid possit anima in sensibus, vbi euidentior manifestiorq; vita intelligitur. Non enim audienda est, nescio quæ impietas rusticana planè magisq; lignea quàm sint ipsæ arbores, quibus patrocinium præbet, quæ dolere vitem quando vua decerpitur, & non solum sentire ista cum cęduntur, sed etiam videre atque audire credit. De quo errore sacrilego, alius est differendi locus. Nunc quod institueram attende, quæ sit vis animæ in sensibus, atque in ipso motu manifestior est animantis, * † quorum nobis cum iis quæ radicibus fixa sunt, nulla potest esse communio. Intendit se anima in tactum, & eo calida, frigida, aspera, lenia, dura, mollia, leuia, grauia sentit atque discernit. Deinde innumerabiles differentias saporum, odorum, sonorum, formarum, gustando, olfaciendo, audiendo, videndóque diiudicat. Atque in iis omnibus ea quæ secundum naturam sui corporis sunt, asciscit, atque appetit, reiicit fugitque contraria. Remouet se ab his sensibus certo interuallo temporum, & eorum motus quasi per quasdam ferias reparans, imagines rerum quas per eos hausit, se- M cum cateruatim & multipliciter versat, & hoc totum est somnus & somnia. Sæpe etiam gestiendo ac vagando facilitate motus delectatur, & sine labore ordinat membrorum concordiam, pro copulatione sexus agit quod potest, atque in duplici natura, societate atque amore molitur vnum. Fœtibus non iam gignendis tantummodo, sed etiam fouendis, tuendis, alendis, atque conseruandis conspirat. Rebus inter quas corpus agit, & quibus corpus sustentat, consuetudine sese innectit, & ab eis quasi membris ægre separatur: quæ consuetudinis vis etiam seiunctione rerum ipsarum, atque interuallo temporis non discissa memoria vocatur. Sed hæc rursus omnia posse animam etiam in bestiis nemo negat. Ergo attollere in tertium gradum qui iam est homini proprius, & cogita memoriam nō consuetudine inolitarum, sed animaduersione atque signis commendatarum ac retentarum rerum innumerabilium, tot artes opificum, agrorū cultus, extructiones vrbium, variorum ædificiorum ac moliminum multimoda miracula: inuētiones tot signorum in literis, in verbis, in gestu, in huiuscemodi sono, in picturis, atque

Marginal notes:

De numero animarum quæstio inuoluta.

* *al. credo.*

Varia animæ ī homine operatio.

C.XXXIII.

Prim⁹ gradus animæ

Secūd⁹ gradus animæ

† * *al. manifestioris animantis.*

Periphrasis somni.

Plato ī symposio.

Tertius gradus animæ

A atque figmentis: tot gentium linguas, tot instituta, tot noua, tot instaurata: taotum librorum numerum, & huiusinodi mooimentorum ad custodiendam memoriam, tantámque curam posteritatis: officiorum, potestatum, honorum, dignitatumq; ordines, siue in familiis, siue dooi, militiæq; in republica, siue in prophanis, siue io sacris apparatibus: vim ratiocioandi & excogitandi fluuios eloquentiæ, carminum varietates, ludendi ac iocādi causa milleformes simulationes, modulādi peritiam, demetiendi subtilitatem, numerandi disciplinam, præteritorum ac futurorum ex præsentibus cōiecturam. Magna hæc & omnino humana. Sed est & adhuc ista partim doctis atque indoctis, partim bonis ac malis animis copia communis.

Quart⁹ gradus animæ *al. Suffice

Suscipe * igitur atque insili quarto gradui, ex quo bonitas incipit, atque omnis vera laudatio. Hinc enim anima se non solum suo, si quam vniuersi partem agit, sed ipsi etiam vniuerso corpori audet præponere, bonaq; eius bona sua non putare, atque potentiæ pulchritudiniq; suæ comparata, discernere atque contemnere. Et inde quo magis se delectat, eo magis sese abstrahere à sordibus, totamq; emaculare, ac inmundissimam reddere & comptissimam: roB borare se aduersus omnia quæ de proposito ac sententia dimouere moliūtur, societatem humanam magnipendere, nihilq; velle alteri quod sibi nolit accidere, sequi authoritatem ac præcepta sapientium, & per hęc loqui sibi deum credere. In hoc tam præclaro actu animę inest adhuc labor, & contra huius mundi molestias atque blandicias magnus acerrimúsque conflictus. In ipso enim purgatiuus negocio subest metus mortis sæpe non magnus, sæpe vero vehementissimus. Nō magnus tum, cum robustissime creditur: nam videre hoc vtrū sit verum, non nisi perpurgatæ animæ licet, tanta dei prouidentia iusticiaq; gubernari omnia, vt nulli mors inique accidere possit, etiam si eam forte iniquus intulerit. Vehementer autem formidatur mors in hoc iam gradu, cum & illud eo creditur infirmius, quo solicitius quæritur, & eoipso minus videtur, quo tranquillitas propter metum minor est, inuestigandis obscurissimis rebus pernecessaria. Deinde quo magis magisque sentit anima, eoipso quòd proficit, quantum intersit inter puram & contaminatā: eo magis timet, ne deposito isto corpore, minus eam possit deus quàm seipsa ferre pollutam. Nihil autem difficilius quàm & non meC tuere * mortem, & ab illecebris huius mundi, sicut pericula ipsa postulant, temperare.

*al. & metuere.

Tanta est tameo anima, vt etiam hoc possit adiuuante sanè iusticia summi & veri dei, qua hæc vniuersitas sustentatur & regitur: qua etiam factum est, vt non modo sint omnia, sed etiā sic sint, vt omnino melius esse nō possint. Cui se in operè tam difficili mundationis suæ adiuuandam & perficiendam piissime tutissiméque committit. Quod effectum erit, cum fuerit ab omni tabe anima libera, maculisque diluta, cum se denique in seipsa lætissime tenet, nec omnino aliquid metuit sibi, aut vlla sua causa quicquam angitur.

Quint⁹ gradus animæ

Est ergo iste quiotus gradus. Aliud est enim efficere, aliud tenere puritatem: & alia prorsus actio qua se inquinatam redintegrat, alia qua non patitur se rursus inquinari. In hoc gradu omnifariam concipit quanta sit: Quod cùm conceperit, tunc verò ingenti quadam & incredibili fiducia pergit in deum, id est, in ipsam contemplationē veritatis, & illud propter quod tantum laboratum est, altissimum & sacratissimum †* præmium. Sed hæc actio, id est, appetitio, intelligendi ea quę vere summéque sunt, summus aspectus est animæ, quo perfectiorem, meliorem rectioD remque non habet.

†*al. secretissimum.

Sextus gradus animæ

Sextus ergo erit iste gradus actionis. Aliud est enim mundari oculum ipsum animæ, ne frustra & temere aspiciat & praue videat: aliud ipsam custodire atque firmare sanitatem: aliud iam serenum atque rectum aspectum in id quod videndum est dirigere. Quod qui prius volunt facere, quàm mundati & sanati fuerint, ita illa luce reuerberantur veritatis, vt non solum nihil boni, sed etiam mali plurimum in ea putent esse, atque ab ea nomen veritatis abdicent, & cum quadam libidine & voluptate miserabili in suas tenebras, quas eorum morbus pati potest, medicinæ maledicentes refugiant. Vnde diuino afflatu, & prorsus ordinatissime illud à propheta dicitur: Cor mūdum crea in me deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis.

Psal. 50.

Spiritus enim rectus est, credo: quo fit vt anima in veritate quærenda deuiare atque errare non possit. Qui profecto io ea nō instauratur, nisi prius cor mundum fuerit, hoc est, nisi prius ipsa cogitatio ab omni cupiditate ac fece rerum mortalium sese cohibuerit & eliquauerit.

Septim⁹ gradus animæ

Iam vero in ipsa visione atque contemplatione veritatis, qui septimus atque vltimus animæ gradus est, neque iam gradus, sed quædam mansio, E quò illis gradibus peruenitur, quæ sint gaudia, quę perfruitio veri & summi boni, cuius serenitatis atque æternitatis afflatus, quid ego dicam? Dixerunt hæc quātum dicenda esse iudicauerunt magnæ quædam & incomparabiles animæ, quas etiā vidisse ac videre ista credimus. Illud planè ego nūc audeo tibi dicere, nos si cursum quem nobis deus imperat, & quem tenendum suscepimus, constantissime tenuerimus, peruenturos per virtutem dei atque sapientiam ad summam illam causam, vel summum authorem, vel summum principium rerum omnium, vel si quo alio modo res tanta congruentius appellari potest: quo intellecto vere videbimus quàm sint omnia sub sole vanitas vanitantiū. Vanitas enim est fallacia, vanitantes autem vel falsi, vel fallentes, vel vtrique intelliguntur.

Eccle. 1. *1. Retract. cap. 7.*

Licet tamen dignoscere quantum inter hæc, & ea quæ vere sunt distet, & quemadmodum tamen etiam ista omnia deo authore creata sint, & in illorum † comparatione nulla sint, per se autem considerata mira atque pulchra.

Ita frequenter citat. *† illius.*

Tunc agnoscemus quàm vera nobis credenda imperata sint, quāq; optime ac saluberrime apud matrem ecclesiam nutriti fuerimus, quæve sit vtilitas lactis illius quod Apostolus Paulus paruulis se potum dedisse prædicauit: F quod alimentum accipere cum quis matre nutritur, vtilissimum est, cum iam grandis est, pudēdum: respuere cum opus est miserandum: reprehendere aliquādo aut odisse, sceleris & impietatis, tractare autem ac dispensare commode, laudis & charitatis plenissimū est.

1. Corin. 3.

Videbimus etiam naturæ huius corporeæ tātas commutationes & vicissitudines, dum diuinis legibus seruit, vt etiā ipsam resurrectionem carnis, quæ partim tardius, partim omnino non creditur, ita certam teneamus, vt certius nobis non sit solem cum occiderit orturum. Iam vero eos qui ad exemplum salutis nostrę ac primicias à filio dei potentissimo, æterno, incommutabili susceptū hominem, eundémque natum esse de virgine, cæteraq; huius historię miracula irridēt, sic contēnemus, tanquā eos pueros, qui cum pictorem propositis tabulis quas intueatur pingentē viderint, non putēt posse hominē pingi, nisi aliam picturā qui pingit, aspexerit. Tanta autem io contemplanda veritate voluptas est, quantacunq; ex parte eam quisque contēplari potest: tanta puritas, tan-

G ta ſynceritas, tam indubitanda rerum fides, vt neque quicquam præter ea ſciſſe ſe aliquando aliquis putet, cùm ſibi ſcire videbatur, & quo minus impediatur anima toti tota inhærere veritati, mors quæ antea metuebatur, id eſt, ab hoc corpore omnimoda fuga & elapſio, pro ſummo munere deſideretur.

Anima cõferẽ ad res cõditas & deum. Cap. XXXIIII.

Audiſti quanta vis ſit animæ ac potentia, quod vt breuiter colligam, quemadmodum fatendum eſt animam humanam nõ eſſe quod deus eſt: ita præſumendum, nihil inter omnia quæ creauit, deo eſſe propinquius. Ideoq; diuinè ac ſingulariter in eccleſia catholica traditur, nullam creaturam colendam eſſe animæ, libentius enim loquor his verbis, quibus mihi hæc inſinuata ſunt, ſed ipſum tantummodo rerum, quæ ſunt omnium creatorem, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, id eſt, incõmutabilem * veritatem, incommutabilem æternitatẽ, incommutabilem virtutem, incommutabilem charitatẽ, vnum verum deum atque perfectum, qui nunquã non fuerit, nunquam non erit, nunquam aliter fuerit, nunquã aliter erit. Quo nihil ſit ſecretius, nihil præſentius, qui difficile inuenitur vbi ſit, difficilius vbi non ſit: cum quo eſſe non omnes poſſunt, & ſine quo eſſe nemo poteſt: & ſi quid de illo incredibilius, conuenientius tamẽ atque aptius homines dicere valemus.

Roma. 11.

**aliàs incõmutabile principiũ, incommutabilem ſapiẽtiam.*

H Hic ergo ſolus deus animæ colendus eſt, neque diſcretè, neque confuſè. Quicquid enim anima colit vt deum, neceſſe eſt, vt melius eſſe, quàm ſeipſam putet. Animæ autem natura, nec terra, nec maria, nec ſydera, nec luna, nec ſol, nec quicquã omnino quod tangi, aut his oculis videri poteſt, non denique ipſum quod videri à nobis nõ poteſt, cœlũ, melius eſſe credendum eſt. Immò hæc omnia longe deteriora eſſe, quàm eſt quælibet anima, ratio certa conuincit: ſi modo eam veri amatores ducentem per inſolita quædam, & ob hoc ardua conſtãtiſsime atque obſeruantiſsime ſequi audeant. Si quid vero aliud eſt in rerum natura, præter iſta quæ ſenſibus nota ſunt, & prorſus, quæ aliquod ſpacium loci obtinẽt, quibus omnibus præſtantiorem animam humanam eſſe diximus, Si quid ergo aliud eſt eorum, quæ deus creauit, quiddã eſt deterius, quiddã par: deterius, vt anima pecoris: par, vt angeli: melius autem nihil. Et ſi quando eſt aliquid horum melius, hoc peccato eius fit, non natura. Quo tamen non vſque adeo fit deterior, vt ei pecoris anima

I præferenda aut conferenda ſit. Deus igitur ſolus ei colendus eſt, qui ſolus eius eſt author. Homo autem quilibet alius quanquam ſapientiſsimus & perfectiſsimus, vel prorſus quælibet anima rationis compos atque beatiſsima, amanda tantummodo & imitanda eſt, eique pro merito atque ordine, quod ei congruit deferẽdum. Nam dominum deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Errantibus verò cognatis animis & laborantibus, quantum licet atque præceptum eſt, opem ferendam eſſe ſciamus, ita vt hoc ipſum cum benè agitur, deum per nos agere intelligamus. Neque quicquã nobis propriũ vendicemus inanis gloriæ cupiditate decepti, quo vno malo à ſummo in ima demergimur. Neque vicus oppreſſos, ſed ipſa vicia: neque peccatores, ſed ipſa peccata oderimus. Omnibus enim ſubuentum velle debemus, etiam qui nos læſerunt, aut lędere, aut omnino lædi volunt. Hæc eſt vera, hæc eſt perfecta, hæc ſola religio, per quam deo reconciliari pertinet ad animæ, de qua quęrimus, magnitudinem, qua ſe libertate dignam facit: nam ille ab omnibus liberat, cui ſeruire omnibus vtiliſsimum eſt, & in cuius ſeruitio placere perfectè ſola libertas eſt. Sed video me penè exceſſiſſe metas propoſiti mei, ac ſine vlla interrogatione tandiu tibi multa dixiſſe, neque id me pœnitet.

Deute. 6. Matt. 4.

K Nam cùm ſint iſta per tam multas eccleſiæ ſcripturas diſperſa, quanquam ea non incommodè collegiſſe videamur, plene *† tamen intelligi nequeunt, niſi quiſque in illorum ſeptem quarto gradu fortiter agens, pietatemque cuſtodiens, & ad ea percipienda ſanitatem, ac robur comparans, inquirat omnia ſingillatim diligẽtiſsime ac ſagaciſsime: nãque illis omnibus gradibus ineſt diſtincta & propria pulchritudo, quos actus melius appellamus.

† al. plane*

De potẽtia animæ iuxta ſeptẽ gradus. Cap. XXXV.

Quærimus quippe de animæ potentia, & fieri poteſt vt hæc omnia ſimul agat, ſed id ſolũ ſibi agere videatur quod agit cum difficultate, aut certe cum timore. Agit enim hoc multo quàm cætera attentior. Aſcendentibus igitur ſurſum verſus. Primus actus docendi cauſa dicatur animatio: ſecundus, ſenſus: tertius, ars: quartus, virtus: quintus, tranquillitas: ſextus, ingreſsio: ſeptimus, contẽplatio. Poſſunt & hoc modo appellari: Primus, de corpore: ſecũdus, per corpus: tertius, circa corpus: quartus, ad ſeipſam: quintus, in ſeipſam: ſextus, ad deum: ſeptimus, apud deũ. Poſſunt & ſic: Pulchrè de alio, pulchrè per aliud, pulchrè circa aliud, pulchrè ad pulchrũ, pulchrè in pulchro, pulchrè ad pulchritudinẽ, pulchrè a-

L pud pulchritudinẽ. De quibus omnibus pòſt requires, ſi quid videbitur aperiendum: nunc ideo volui tot iſta ſignare vocabulis, ne te moueat cum alij aliis nominibus eadem vocant, aut aliter etiam partiũtur, & ob hoc aut iſta aut illa improbes: innumerabilibus enim modis eædem res & appellari & diuidi poſſunt rectiſsime ac ſubtiliſsime, ſed in tãta copia modorum vtitur quiſque, quo ſe congruenter vti exiſtimat.

Anima ſoluta corpore qualis. C. XXXVI.

Deus igitur ſummus & ver⁹ lege inuiolabili & incorrupta, qua omne quod condidit regit, ſubiicit animæ corpus, animã ſibi, & ſic omnia ſibi, neque in vllo actu eandem deſerit, ſiue pœna, ſiue præmio. Id enim iudicauit eſſe pulcherrimũ, vt eſſet quicquid eſt, quo modo eſt: & ita naturæ gradibus ordinaretur, vt conſiderantem vniuerſitatem nulla offenderet ex vlla parte deformitas, omniſque animæ pœna & omne præmium conferret ſemper aliquid proportioni iuſtæ pulchritudinis, diſpoſitionique rerum omnium. Datum eſt enim animæ liberum arbitrium, quod qui nugatoriis ratiocinationibus labefactare conantur, vſqueadeò cæci ſunt, vt ne iſta ip-

M ſa quidem vana atque ſacrilega propria voluntate ſe dicere intelligant: nec tamen ita liberum arbitrium animæ datum eſt, vt quodlibet eo moliens, vllam partem diuini ordinis legiſque perturbet. Datum eſt enim à ſapientiſsimo atque inuictiſsimo totius creaturæ domino: ſed iſta vt videnda ſunt, videre paucorum eſt, neque ad hoc quiſquam niſi vera religione fit idoneus.

Quæ ſit religio vera

Eſt enim religio vera, qua ſe vni deo anima, vnde ſe peccato velut abruperat, reconciliatione religat. Innectit ergo animam in illo actu tertio, atq; incipit ducere, purgat in quarto, reformat in quinto, introducit in ſexto, paſcit in ſeptimo: atq; hoc fit aliàs citius, aliàs tardius, vt quæque amore ac meritis valent: omnia tamen deus iuſtiſsime, moderatiſsime, pulcherrime facit, quoquo modo ſeſe habere voluerint, de quibus facit. Iam verò etiam puerorum infantium conſecrationes quantum proſint, obſcuriſsima quæſtio eſt, nonnihil tamen prodeſſe credendum eſt. Inueniet hoc ratio, cùm quęri oportuerit: quanquam & alia multa iam diu quærenda tibi potius aliquando, quàm cognoſcenda protulerim. Quod fiet vtiliſsime, ſi duce pietate requiratur. Quæ cũ ita ſint, quis eſt qui iuſte ſtomachetur, quod agẽdo atq;

A ministrando corpori anima data sit, cum tãtus & tam diuinus rerum ordo connecti melius non possit? Aut quærendum putet, qualis in hoc mortali & fragili corpore efficiatur, cum & in mortem propter peccatũ iure contrusa sit, & virtute hic etiam possit excellere? Aut qualis post hoc corpus futura sit, cum & pœna mortis necessario manere debeat, manente peccato, & virtuti pietatiq; sit deus ipse, id est veritas ipsa præmiũ? Quare si iam placet, tam longum sermonem terminemus aliquando, & implendis dei præceptis vigilantissime & religiosissime operam demus: nõ enim est alia fuga de tantis malis. Si quid autem obscurius à me dictum est quàm velles, facito vt memoriæ mandatum aliàs opportunius requiras. Neque enim deerit nobis quærentibus se, qui desuper est magister omnium. AD. Ego vero & hac oratione tua ita sum affectus, vt eam interpellare* nefas putauerim: & si tibi modus sermonis hic placet, tresq; illæ quæstiones quæ remanebant tam breuiter perstringendæ in præsentia visæ sunt, cedam iudicio tuo, ac deinceps tam magnis rebus inuestigandis, non modo tempus propter tuas occupationes, sed etiã meipsum opportuniorem seruabo.

* al. interpolare.

LIBRI DE QVANTITATE
B ANIMAE FINIS.

DIVI AVRELII

AVGVSTINI DE LIBERO ARBITRIO LIBER PRIMVS.

EVODIVS.

Deus quomodo malorum author Ca. I.

D IC mihi quæso te vtrum deus non sit author mali? AVG. Dicam, si planũ feceris de quo malo quæras. Duobus enĩ modis appellare solemus malum: vno, cum male quẽque fecisse dicimus: alio, cũ mali aliquid esse perpessum. EV. De vtroque scire cupio. AVG. At si deum bonum esse C nosti vel credis, neque enim aliter fas est, malum non facit: rursus si deum iustum fatemur, nam & hoc negare sacrilegum est, vt bonis præmia, ita supplicia malis tribuit: quæ vtiq; supplicia patientibus mala sunt. Quãobrem si nemo iniuste pœnas luit, quod necesse est credamus, quandoquidem diuina prouidẽtia hoc vniuersum regi credimus, illius primi generis malorum nullo modo, huius autem secundi author est deus. EV. Est ergo alius author illius mali, cuius deum non esse compertum est? AVG. Est certe: nõ enim nullo authore fieri posset. Si autem quæris quisnam iste sit, dici non potest: non enim vnus aliquis est, sed quisque malus sui malefacti author est. Vnde si dubitas, illud attende quod supra dictum est: Malefacta iusticia dei vindicari. Non enim iuste vindicarentur, nisi fierent voluntate. EV. Nescio vtrum quisquam peccet, qui nõ didicerit. Quod si verum est, quisnam sit ille à quo peccare didicerimus, inquiro. AVG. Aliquid boni existimas esse disciplinã? EV. Quis audeat dicere malum esse disciplinam? AVG. Quid si nec bonũ nec malum est? EV. Mihi bonum videtur. AVG.

1. Retract. cap. 9.

Bene sanè. Siquidem scientia per illam datur aut ex- D citatur, nec quisquam nisi per disciplinam aliquid discit. An tu aliter putas? EV. Ego per disciplinã non nisi bona disci arbitror. AVG. Vide ergo ne nõ discantur mala: nam disciplina nisi à discendo non dicta est. EV. Vnde ergo ab homine fiunt, si non discuntur? AVG. Eo fortasse quod se à disciplina, id est, à discendo auertit atque abalienat: sed siue hoc, siue aliud aliquid sit, illud certe manifestum est: quoniam disciplina bonum est, & à discendo dicta est disciplina, mala disci omnino non posse. Si enim discuntur, disciplina continentur, atque ita disciplina non erit bonum: bonum est autem, vt ipse concedis. Non igitur discuntur mala, & frustra illum à quo male facere discimus, quæris: aut si discuntur, mala vitanda non facienda discũtur, Ex quo malefacere nihil est nisi à disciplina deuiare. EV. Prorsus ego duas disciplinas esse puto, vnam per quam bene facere, aliam per quam male facere discimus. Sed cum quæreres vtrum disciplina bonum esset, ipsius boni amor intentionem meã rapuit, vt illam disciplinam intuerer, quæ bene faciendi est, ex quo bonum esse respondi: nunc autem admoneor esse aliam, quam proculdubio malum esse confirmo, & cuius authorem requiro. AVG. Saltem intelligẽtiam E non nisi bonum putas? EV. Istam planè ita bonam puto, vt non videã quid in homine possit esse præstantius: nec vllo modo dixerim aliquam intelligentiã malam esse posse. AVG. Quid cum docetur quisque, si non intelligat, poteritne tibi doctus videri? EV. Omnino non poterit. AVG. Si ergo omnis intelligentia bona est, nec quisquam qui non intelligit, discit: omnis qui discit, bene facit. Omnis enim qui discit, intelligit: & omnis qui intelligit, bene facit: Quisquis igitur quærit authorem, per quẽ aliquid discimus, authorem profecto per quẽ benefacimus, quærit. Quapropter desine velle inuestigare nescio quem malũ doctorem. Si enim malus est, doctor nõ est. Si doctor est, malus non est. EV. Age iam quoniam satis cogis vt fatear, non vos discere male facere, dic mihi vnde male faciamus? AVG. Eam quæstionẽ moues, quæ me admodum adolescentem vehementer exercuit, & fatigatum in hæreticos impulit, atq; deiecit. Quo casu ita sum afflictus, & tantis obrutus aceruis inanium fabularum, vt nisi mihi amor inueniendi veri opem diui- F nam impetrauisset, emergere inde, atque in ipsam primam quærendi libertatẽ respirare non possem. Et quoniam mecum sedulo actum est, vt ista quæstione liberarer, eo tecum agam ordine quem secutus euasi. Aderit enim deus, & nos intelligere quod credimus, faciet: Præscriptum enim per prophetam gradum, qui ait, nisi credideritis non intelligetis: tenere nos debemus, si bene nobis conscij sumus. Credimus autem ex vno deo omnia esse quæ sunt, & tamen non esse peccatorum authorem deum. Mouet autem animum, si peccata ex iis animabus sunt, quas deus creauit, illæ autem animæ ex deo, quo modo non paruo interuallo peccata referãtur in deum. EV. Id nunc planè abs te dictum est, quod me cogitãtem satis excruciat, & quod ad istam inquisitionem coëgit & traxit. AVG. Virili animo esto, & crede quod credis. Nihil enim creditur melius, etiã si causa lateat cur ita sit. Optime nanque de deo existimare verissimum est pietatis exordium, nec quicquam de illo optime existimat, qui non eum omnipotentem, atq; ex nulla particula commutabilem credit, bonorũ etiam omnium creatorem, quibus est ipse præstantior,

Malefacere quid.

Mala vnde. Cap. II.

Esaie 7.

G rectorem quoque iustissimũ eorum omnium quę creauit, nec vlla adiutum esse natura in creando, quasi qui non sibi sufficeret. Ex quo fit vt de nihilo creauerit omnia, de se autem non creauerit, sed genuerit quod sibi par esset, quem filium dei vnicum dicimus, quem cum planius enunciare conamur, dei virtutem & dei sapientiam nominamus, per quam fecit omnia, quæ de nihilo facta sunt. Quibus constitutis, ad intelligentiam eius rei quam requiris, opitulante deo nitamur hoc modo.

1.Corin.1.

Malũ ex se malũ etiã si non vetetur

Cap.III.

Quæris certe vnde male faciamus. Prius ergo discutiendum est, quid sit malefacere: qua de re tibi quid videatur exprome. Quod si non potes totum simul breuiter verbis comprehendere, saltem particulatim malefacta ipsa commemorando, sententiam tuam notam fac mihi. EV. Adulteria, homicidia & sacrilegia, vt omittam cætera, quibus enumerandis vel tempus vel memoria non suppetit, quis est cui non malefacta videantur? AVG. Dic ergo prius, cur adulteriũ male fieri putes. An quia id facere lex vetat? EV. Non sanè ideo malum est, quia vetatur lege, sed ideo vetatur lege, quia malum est. AVG. Quid si quispiam nos exagitet, exaggerans delectationes adulterij, & quærés
H à nobis cur hoc malum & damnatione dignum iudicemus: num ad authoritatem legis confugiendum censes hominibus, iam non tantum credere, sed intelligere cupientibus? Nam & ego tecum credo, & incócusse credo, omnibusq; populis atque gẽtibus credendũ esse clamo, malum esse adulterium: sed nunc molimur id quod in fidem recepimus, etiam intelligẽdo scire ac tenere firmissimum. Consydera itaque quantum potes, & renuncia mihi, qua nam ratione adulterium malum esse cognoueris. EV. Hoc scio malum esse, quod hoc ipse in vxore mea pati nollem. Quisquis autem alteri facit quod sibi fieri non vult, male vtiq; facit. AVG. Quid si cuiuspiam libido ea sit, vt vxorem suam præbeat alteri, libenterq; ab eo corrumpi patiatur, in cuius vxorem vicissim cupit parem habere licẽtiam, nihilne mali tibi facere videtur? EV. Imò plurimũ. AVG. At non iste tua regula peccat. Non enim id facit quod pati nolit. Quamobrem aliud tibi quærẽdum est, vnde malum esse adulterium conuincas. EV. Eo mihi videtur malum, quod huius criminis homines vidi sæpe damnari. AVG. Quid? Propter recte facta nónne homines plerunque damnati sunt? Recense historiam, ne te ad alios libros mittam, eamipsam quæ diuina au-
I thoritate præcellit. Iam inuenies quàm male de Apostolis, & de omnibus martyribus sentiamus, si placet nobis damnationem certum indicium esse malefacti, cum illi omnes damnatione digni, propter cõfessionẽ suam iudicati sunt. Quamobrem si quicquid damnatur, malum est, malum erat illo tẽpore credere in Christum, & ipsam confiteri fidem. Si autẽ non omne malum est quod damnatur, quære aliud vnde adulterium malum esse doceas. EV. Quid tibi respondeam nõ inuenio. AVG. Fortassis ergo libido in adulterio malum est. sed dum tu foris in ipso facto, quod iam videri potest, malum quæris, pateris angustias. Nam vt intelligas libidinem in adulterio malum esse, si cui etiã non contingat facultas concumbẽdi cũ coniuge aliena, planum tamen aliquo modo sit id eum cupere, & si potestas detur, facturum esse, non minus reus est, quàm si in ipso facto deprehenderetur. EV. Nihil est omnino manifestius, & iam video nõ opus esse longa sermocinatione, vt mihi de homicidio, sacrilegio, ac prorsus de omnibus peccatis persuadeatur. Clarũ est enim

Tobiæ 4.

Matth.7.

De pœni. distin.1.ca. Si cui etiã.

iam nihil aliud quàm libidinem in toto malefaciendi K genere dominari.† AVG. Scisne etiam istam libidinem alio nomine cupiditatem vocari? EV. Scio.

† aliàs, dãnari.

AVG. Quid inter hãc & metũ, nihilne interesse, an aliquid putas? EV. Immò plurimũ hæc ab inuicẽ distare arbitror. AVG. Credo te ob hoc arbitrari, quia cupiditas appetit, metus fugit. EV. Est ita vt dicis.

Nõ peccat qui metu occiderit hominem. Ca. IIII.

AVG. Quid si ergo quispiam non cupiditate adipiscendæ alicuius rei, sed metuens ne quid ei mali accidat, hominem occiderit: num homicida iste non erit?

EV. Erit quidem, sed non ideo factum hoc cupiditatis dominatu caret: nam qui metuens hominem occidit, cupit vtique sine metu viuere. AVG. Et paruum tibi videtur bonum sine metu viuere? EV. Magnum bonum est, sed hoc illi homicidæ per facinus suũ prouenire nullo modo potest. AVG. Non quæro quid ei prouenire possit, sed quid ipse cupiat. Certe enim bonũ cupit, qui cupit metu liberari,*† & ideirco ista cupiditas culpãda nõ est, alioquin omnes culpabimus amatores boni. Proinde cogimur fateri esse homicidium, in quo nequeat malæ illius cupiditatis dominatio reperiri: falsumq; erit illud, quod in omnibus peccatis vt mala sint, libido dominetur: aut erit aliquod homicidiũ, L quod possit non esse peccatum, si homicidium est hominem occidere, potest tamen accidere aliquãdo sine peccato. Nam & miles hostẽ, & iudex vel minister eius nocentem, & cui forte inuito atque imprudenti telum manu fugit, non mihi vidẽtur peccare cum hominem occidunt. EV. Assentior, Sed homicidæ isti appellari non solent. AVG. Responde itaque, vtrum illũ qui dominũ occidit, à quo sibi metuebat cruciatus graues, in eorum numero habendum existimes, qui sic hominem occidũt, vt ne homicidarum quidem nomine digni sint? EV. Longe ab eis istum differre video: nam illi vel ex legibus faciunt, vel nõ contra leges: huius autem facinus nulla lex approbat. AVG. Rursus me ad authoritatẽ reuocas. Sed meminisse te oportet, id nunc à nobis esse susceptum, vt intelligamus quod credimus, legibus autem credimus. Tentãdum itaque est, si quo modo possimus idipsum intelligere, vtrũ lex quæ punit hoc factum, non perperàm puniat. EV. Nullo modo perperàm punit, quandoquidẽ punit eũ qui volẽs & sciens dominum necat, quod nullus istorum facit. AVG. Et quid recordaris te pauloante dixisse, in omni facto malo libidinem dominari, & eo- M ipso malum esse? EV. Recordor sanè. AVG. Quid illud? Nónne idem in concessisti, eum qui cupit sine metu viuere, non habere malam cupiditatem?

**† al. vitã metu liberam.*

23.q.5.ca. Si homicidium.

EV. Et hoc recordor. AVG. Cum ergo ista cupiditate à seruo dominus interimitur, non illa culpabili cupiditate interimitur. Quamobrẽ cur sit hoc facinus malum, nódũ cõperimus. Cõuenit enim inter nos omnia malefacta non ob aliud mala esse, nisi quod libidine, id est, improbanda cupiditate fiunt. EV. Iam mihi videtur iniuria iste damnari: quod quidem non auderem dicere, si aliud haberem quod dicerem. AVG. Itáne prius tibi persuasisti tantum scelus impunitum † esse oportere, quàm cõsyderares vtrũ ille seru⁹ propter satiandas libidines suas metu domini carere cupiuerit? Cupere namq; sine metu viuere, non tantũ bonorũ, sed etiã malorum omniũ est. Verũ hoc interest, quod id boni appetunt auertendo amorem ab iis rebus, quæ sine amittendo periculo nequeunt haberi: mali autẽ, vt his fruendis cũ securitate incũbant, remouere impedimẽtũ conantur, & propterea facinorosam sceleratamq; vitã,

† aliàs, punitum.

quæ mors

A quæ mors melius vocatur, gerant. EV. Resipisco, & admodum gaudeo tam me plane cognouisse, quid sit etiam illa culpabilis cupiditas, quæ libido nominatur. Quam esse iam apparet earum rerum amorem, quas potest quisque inuitus amittere. Quare nunc age quęramus, si placet, vtrum etiam in sacrilegiis libido dominetur, quæ videmus plura superstitione committi.

Libido quid sit.

An liceat vim vi repellere. Cap. V.

AVG. Vide ne præproperum sit, prius enim mihi discutiendum videtur, vtrum vel hostis irruens, vel insidiator sicarius, siue pro vita, siue pro libertate, siue pro pudicicia, sine vlla interficiatur libidine. EV. Quo modo possum arbitrari carere istos libidine, qui pro iis rebus digladiantur, quas possunt amittere inuiti: aut si non possunt, quid opus est pro his vsque ad hominis necem progredi? Non ergo lex iusta est, quæ dat potestatem vel viatori, vt latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat: vel cuipiam viro aut fœminæ, vt violenter sibi stupratorem irruentem ante illatum stuprum, si possit, interimat: nam militi etiam iubetur lege, vt hostem necet: à qua cæde si temperauerit, ab imperatore pœnas luit. Num istas leges iniustas, vel potius nullas dicere B audebimus? Nam mihi lex esse non videtur, quæ iusta non fuerit. AVG. Legem quidem satis video esse munitam contra huiuscemodi accusationem, quæ in eo populo quem regit, minoribus malefactis, ne maiora committerentur, dedit licentiam. Multo est enim mitius eum, qui alienæ vitę insidiatur, quàm eum qui suam tuetur, occidi. Et multo est immanius inuitum hominem stuprum perpeti, quàm eum, à quo illa vis infertur, ab eo cui inferre conatur interimi. Iam vero miles in hoste interficiendo minister est legis, quare officium suum facile nulla libidine impleuit. Porrò ipsa lex, quæ tuendi populi causa lata est, nullius libidinis argui potest. Siquidem ille qui tulit, si dei iussu tulit, id est, quod præcepit æterna iusticia, expers omnino libidinis id agere potuit. Si autem ille cum aliqua libidine hoc statuit, non ex eo fit, vt ei legi cum libidine obtemperare necesse sit: quia bona lex & à non bono ferri potest. Nõ enim si quis, verbi causa, tyrannicam potestatem nactus ab aliquo cui hoc conducit precium accipiat, vt statuat nulli licere vel ad coniugium fœminam rapere propterea mala lex erit, quia ille iniustus atque corruptus hanc tulit. Potest ergo illi legi, quæ tuendorum ciuium C causa vim hostilem eadem vi repelli iubet, sine libidine obtemperari. Et de omnibus ministris, qui iure atq; ordine potestatibus quibusque subiecti sunt, id dici potest. Sed illi homines lege inculpata, quo modo inculpati queant esse, non video: non enim lex eos cogit occidere, sed relinquit in potestate. Liberum eis itaque est neminem necare pro iis rebus, quas inuiti possunt amittere, & ob hoc amittere † debent. De vita enim fortasse cuipiam sit dubium, vtrum animæ nullo pacto auferatur, dũ hoc corpus interimitur: sed si auferri potest, contemnenda est: si non potest, nihil metuendum. De pudicicia vero quis dubitauerit, quin ea sit in ipso animo cõstituta, quandoquidem virtus est? Vnde à violento stupratore eripi nec ipsa potest. Quicquid igitur erepturus erat ille qui occidit, † id totum in potestate nostra non est: quare quemadmodum nostrum appellandũ sit, non intelligo. Quapropter legem quidem non reprehendo, quæ tales permittit interfici: sed quo pacto istos defendam qui interficiunt, non inuenio. EV. Multo minus ego inuenire possum, cur hominibus defensionem quæras, quos reos nulla lex tenet. AVG. Nulla fortasse, sed earum legum quæ apparent, & ab hominibus leguntur: nam nescio vtrum nõ aliqua vehementiore ac secretissima lege teneantur, si nihil rerum est D quod non administret diuina prouidentia. Quo modo enim apud eam sunt isti peccato liberi, qui pro iis rebus, quas cõtemni oportet, humana cæde polluti sunt?

† & ob hoc amare non.

32. q. 5. c. de pudicicia.

† occiditur.

EV. Videtur ergo mihi & legem istam, quę populo regendo scribitur, recte ista permittere, & [per] diuinam prouidentiam vindicari. Ea enim vindicanda sibi hæc lex populi assumit, quæ satis sint conciliandæ paci hominibus imperitis, & quanta possunt per hominem regi. Illæ vero culpę alias pœnas aptas habent, à quibus sola mihi videtur posse liberare sapientia. AVG. Laudo & probo istam, quamuis inchoatam minúsque perfectam, tamen fidentem & sublimia quædam petentem distinctionem tuam. Videtur enim tibi lex ista, quæ regendis ciuitatibus fertur, multa concedere atque impunita relinquere, quæ per diuinam tamen prouidentiam vindicantur, & recte. Neque enim quia non omnia facit, ideo quæ facit improbanda sunt. Sed dispiciamus, * si placet, diligenter, quousque per legem istam, quæ populus in hac vita cohibet, malefacta vlciscenda sint. Deinde quid restet, quod per diuinam prouiden- E tiam ineuitabilius secretoq; puniatur. EV. Cupio, si modo perueniri possit ad tantæ rei terminos: nam hoc ego infinitum puto. AVG. Immò adesto animo, & rationis vias pietate fretus ingredere. Nihil est enim tam arduum atque difficile, quod non deo adiuuante planissimũ atque expeditissimum fiat. In ipsum itaque suspensi, ab eo auxilium deprecantes, quod instituimus quæramus. Et prius responde mihi, vtrum ista lex quæ literis promulgatur, hominibus hanc vitam viuentibus opituletur? EV. Manifestum est: nam ex his hominibus vtique populi ciuitatesq; cõsistunt. AVG. Quid ipsi homines & populi, eiúsne generis rerum sunt, vt interire mutarive non possint, æterniq; omnino sint? An vero mutabiles temporibusq; subiecti sunt? EV. Mutabile planè atque tempori obnoxium hoc genus esse quis dubitet? AVG. Ergo si populus sit bene moderatus & grauis, communisq; vtilitatis diligentissimus custos, in quo vnusquisq; minoris rem priuatam quàm publicam pendat, nónne recte lex fertur, qua huic ipsi populo liceat creare sibi magistratus, per quos sua res, id est, publica administretur? EV. Recte prorsus.

Lex æterna moderatrix humanarũ.

Cap. VI.

** alias, discutiamus.*

F AVG. Porrò si paulatim deprauatus idem populus, rem priuatã reipub. præferat, atque habeat venale suffragium, corruptusq; ab eis qui honores amãt, regnum in se factiosis * † consceleratisq; committat, nónne item recte, si quis tũc extiterit vir bonus, qui plurimum possit, adimat huic populo potestatem dandi honores, & in paucorum bonorum, vel etiam vnius redigat arbitrium. EV. Et id recte. AVG. Cum ergo duæ istæ leges ita sibi videantur esse cõtrariæ, vt vna earum bonorum dandorum populo tribuat potestatem, auferat altera, & cum ista secunda ita lata sit, vt nullo modo ambæ in vna ciuitate simul esse possint, num dicemus aliquam earum iniustam esse, & ferri minime debuisse? EV. Nullo modo. AVG. Appellemus ergo istam legem, si placet, temporalem, quæ quamuis iusta sit, commutari tamen per tẽpora iuste potest. EV. Appellemus. AVG. Quid illa lex, quæ summa ratio nominatur, cui semper obtemperandũ est, & per quam mali miseram, boni beatam vitam merentur, per quem denique illa, quam temporalem vocandam diximus, recte fertur, recteq; mutatur, potéstne cuipiam intelligenti non incommutabilis æternáque videri? An potest

** † alias, regimẽ in se flagitiosis.*

Ratio legis anima.

G test aliquãdo iniustum esse, vt mali miseri, boni autem beati sint: aut vt modestus & grauis populus ipse sibi magistratus creet, dissolutus vero & nequam ista licentia careat? EV. Video hanc æternam esse atque incommutabilem legem. AVG. Simul etiam te videre arbitror in ista temporali nihil esse iustum atque legitimum, quod nõ ex hac æterna sibi homines deriuauerint. Nam si populus ille quodam tempore iuste honores dedit, quodam rursus iuste non dedit, hæc vicissitudo temporalis vt iusta esset, ex illa æternitate tracta est, qua semper iustum est grauem populum honores dare, leuem non dare. An tibi aliter videtur? EV. Assentior. AVG. Vt igitur breuiter æternæ legis notionem, quæ impressa nobis est, quantum valeo verbis explicem, ea est qua iustum est vt omnia sint ordinatissima. Tu si aliter existimas, prome. EV. Quid tibi vera dicenti contradicam, non habeo. AVG. Cum ergo hæc sit vna lex, ex qua illæ omnes temporales ad homines regendos variantur, num ideo ipsa variari vllo modo potest? EV. Intelligo omnino non posse: Neque enim vlla vis, vllus casus, vlla rerum labes vnquam effecerit, vt iustum non sit omnia esse ordinatissima.

H

Scientia & experientiæ discrimen. Cap. VII.

AVG. Age nunc videamus, homo ipse quo modo in seipso sit ordinatissimus: Nam ex hominibus vna lege sociatis, populus constat: quæ lex, vt dictum est, temporalis est. Et dic mihi, vtrum certissimum tibi sit viuere te? EV. Hoc vero quid certius responderim?

AVG. Quid illud, potésne dignoscere aliud esse viuere, aliud nosse se viuere? EV. Scio quidem neminem se nosse viuere, nisi viuentẽ: Sed vtrum omnis viuens nouerit se viuere, ignoro. AVG. Quàm vellem vt credis, ita etiam scires pecora carere ratione, cito nostra disputatio ab ista quęstione transiret: sed quoniam nescire te dicis, lõgam sermocinationem moues. Neque enim talis res est, qua prætermissa pergere in ea quæ intendimus, tanta connexione rationis, quanta opus esse sentio, sinamur. Dic itaque mihi, cum sæpe viderimus bestias ab hominibus domitas, id est, non corpus bestiæ tantum, sed & animam ita homini subiugatam, vt voluntati eius sensu quodam & consuetudine seruiat, vtrum tibi vllo modo fieri posse videatur, vt bestia quælibet immanis, vel feritate, vel corpore, vel etiã sensu quolibet acerrima pari vice sibi hominem subiu-
I gare conetur, cum corpus eius seu vi seu clàm multę interimere valeant? EV. Nullo modo istud fieri posse consentio. AVG. Bene sanè. Sed item dic mihi, cũ manifestũ sit, viribus cæterisq; officiis corporis à plurimis bestiis hominem facile superari, quæ nam res sit qua homo excellit, vt nulla ei bestiarum, ipse autẽ multis imperare possit? An forte ipsa est quæ rationalis * † intelligentia dici solet? EV. Non inuenio aliud, quãdoquidẽ in animo est id quo beluis antecellimus. Quæ si exanimes essent, diceremus nos eo præstare, quòd animam habemus. Nunc vero cum & illa sint animalia, id quod eorum animis non inest vt subdantur nobis, inest autem nostris vt eis meliores simus, quoniam neque nihil, neque paruum aliquid esse cuiuis apparet, quid aliud rectius quàm rationem vocauerim? AVG. Vide quàm facile fiat deo adiuuante quod homines difficillimum putãt. Nam ego, fateor tibi, quæstionẽ istam, quæ vt intelligo terminata est, tandiu nos retenturam putaueram, quàm fortasse omnia quæ dicta sunt ab ipso nostræ disputationis exordio. Quare accipe iam, vt deinde ratio connectatur. Nã credo te ignorare, id quod scire dicimus, nihil esse aliud quàm ratione habere perceptum. EV. Ita est. AVG. Qui ergo scit se viuere K ratione non caret. EV. Consequens est. AVG. Viuunt autem bestiæ, & sicut iam enituit, rationis expertes sunt. EV. Manifestum est. AVG. Ecce igitur iam nosti quod te ignorare respõderas, non omne quod viuit scire se viuere, quãquã omne quod se viuere sciat, necessario viuit. EV. Non mihi est iam dubiũ: perge quò intenderas. Aliud enim viuere esse, aliud viuere se scire, satis didici. AVG. Quid ergo tibi horum duorũ videtur esse præstantius? EV. Quid putas, nisi scientiam vitæ? AVG. Melior ne tibi videtur vitæ scientia quàm ipsa vita? An forte intelligis superiorẽ quandam & sinceriorẽ vitam esse scientiam, quam scire nemo potest, nisi qui intelligit? Intelligere autẽ quid est, nisi ipsa luce mentis illustrius perfectiúsque viuere? Quare tu mihi nisi fallor, nõ vitæ aliud aliquid, sed cuidam vitæ meliorem vitam præposuisti. EV. Optime omnino & cognouisti & explicasti sentẽtiam meam, si tamen scientia mala esse nũquam potest. AVG. Nullo modo arbitror, nisi cũ translato verbo scientiam pro experientia dicimus: Experiri enim nõ semper bonum est: sicut experiri supplicia. Illa vero quæ proprie ac pu- L re scientia nominatur, quia ratione atq; intelligẽtia paratur, mala esse quo modo potest? EV. Teneo & istã differentiã: persequere cætera. AVG. Illud est quod volo dicere: hoc quicquid est quo pecorib' homo pręponitur, siue mens, siue spiritus, siue vtrunq; rectius appellatur: nam vtrunq; in diuinis libris inuenimus, si dominetur atq; imperet cæteris quibuscunque homo constat, tunc esse hominẽ ordinatissimum. Videmus enim habere nos, non solum cum pecoribus, sed etiam cũ arbustis & stirpibus multa communia, Nanq; alimentum corporis sumere, crescere, gignere, vigere, arboribus quoque tributum videmus, quę infima quadã vita continentur. Videre autem atq; audire, & olfactu, gustu & tactu corporalia sentire posse bestias, & acrius plerasq; quàm nos, cernimus & fatemur. Adde vires & valentiã firmitatemq; membrorum, & celeritates, facillimósque corporis motus, quibus omnibus quasdam earum superamus, quibusdam æquamur, à nonnullis etiam vincimur. Genus tamen ipsum rerum, est nobis certe cõmune cum beluis: Iam vero appetere voluptates corporis, & vitare molestias, ferinæ vitæ omnis actio est. Sunt M alia quædam quæ iam cadere in feras nõ videntur, nec tamen in homine ipso summa sunt, vt iocari & ridere. Quod humanum quidẽ, sed infimum hominis iudicat, quisquis de natura humana rectissime iudicat. Deinde amor laudis & gloriæ, & affectatio dominandi, quæ tamen si bestiarum non sunt, non tamen earum rerum libidine bestiis meliores nos esse arbitrandum est. Nam & iste appetitus cum rationi subditus non est, miseros facit. Nemo autem cuiquam miseria se præponendum putauit. Hisce igitur motibus animæ cum ratio dominatur, ordinatus homo dicendus est. Non enim ordo rectus, aut ordo appellandus est omnino, vbi deterioribus meliora subiiciuntur. An tibi non videtur? EV. Manifestum est. AVG. Ratio ista ergo vel mens vel spiritus cum irrationales animi motus regit, id scilicet dominatur in homine, cui dominatio lege debetur ea, quam æternam esse comperimus. EV. Intelligo ac sequor. AVG. Cum ergo ita homo constitutus atque ordinatus est, nónne tibi sapiẽs videtur? EV. Nescio alius quis mihi sapiens homo videri possit, si hic non videtur. AVG. Credo etiam te illud scire, plerosque homines stultos esse. EV. Hoc quoque satis constat.

Ratione præcellit homo. Cap. VIII.

Stulti & sapientis discrimen. Cap. IX.

† aliàs, ratio vel.

AVG.

A AVG. At si stultus sapienti est cootrarius, quoniam sapiētem cōperimus, quis etiam stultus sit, profecto iam intelligis. EV. Cui non appareat huoc esse, in quo mens summam potestatem non habet? AVG. Quid igitur dicendum, cum homo ita est affectus, deesse illi mentem: an quamuis insit, eam carere domioatu? EV. Hoc potius quod vltimum posuisti vel subiecisti, peruellem abs te audire, quibus documentis perceptum habeas mentem inesse homini, quæ suum nō exerat principatum. AVG. Vtinam tuas istas partes facere velles: nam nō mihi facile est sustinere quod ingeris. Illud saltē facile est tibi recordari, quod pauloaote diximus, quemadmodum bestiæ mansuefactæ ab hominibus ac domitæ seruiant: quod ab eis vicissim homines, vt demonstrauit ratio, paterentur, nisi aliquo excellerent. Id autem nō inueniebamus in corpore. Ita cum in animo esse appareret, quid aliud appellandū esset, quàm ratio, noo comperimus: quam postea & mentem & spiritum vocari recordati sumus. Sed si aliud ratio, aliud mens, constat certe non nisi mentem vti [posse] ratione. * Ex quo illud conficitur, eum qui rationem habet, mēte carere non posse. EV. Prohe ista reminiscor ac teneo.

** alias, mētis esse rationem.*

B AVG. Quid illud, credisne domitores beluarū nisi sapientes esse non posse: Eos enim sapientes voco, quos veritas vocari iubet: id est, qui regno mentis omni libidinis subiugatiooe pacati sunt. EV. Ridiculum est tales putare istos, quos vulgo mansuetarios nuncupant, vel etiā pastores aut bubulcos, aut aurigas, quibus omnibus domitum pecus subiectum videmus, & quorum industria indomitum subiici. AVG. En igitur habes documentum certissimum, quo manifestum fiat inesse mentē homini sine dominatu. His quippe inest meos: agunt enim talia, quæ agi sine mente non possent: non tamen regnat: nam stulti sunt. Neq; regnum mentis oisi sapientum esse percognitum est. EV. Mirum est hoc iam fuisse à nobis in superioribus coofectum, & mihi quid responderem, non potuisse in mentem veoire.

Regnū mētis, & verū collatio. Cap. X.

Sed alia contexamus. Iam enim & regoum mentis humanæ humanam esse sapientiam, & eam posse etiam oon regnare compertum est. AVG. Putásne ista meote, cui regnum in libidines æterna lege concessum esse cognoscimus, potentiorē esse libidinem? Ego enim nullo pacto puto. Neque enim esset ordinatissimum, vt

C impoteotiora potentioribus imperarent. Quare necesse arbitror esse, vt plus posit mens quàm cupiditas, eoipso quo cupiditati recte iusteq; dominatur. EV. Ego quoque ita sentio. AVG. Quid virtutem omnémne dubitamus omoi vicio sic anteponere, vt virtus quanto melior atq; sublimior, tanto firmior inuictiórque sit. EV. Quis dubitauerit? AVG. Nullus igitur viciosus animus virtute armatum animum superat.

EV. Verissimum est. AVG. Iam corpore omni qualemlibet animū meliorem potentiorémque esse nō te arbitror negaturum. EV. Nemo id oegat, qui, quod facile est, videt, aut substantiam viuentem nō viuenti, aut eam quæ vitam dat ei quæ accipit, esse præferendam. AVG. Multo minus igitur corpus, qualecunque id sit, animum virtute præditum vincit. EV. Euidentissimum est. AVG. Quid animus iustus, ménsque ius proprium imperiumq; custodiens, oon potest aliam mentem pari æquitate ac virtute regnantem, ex arce deiicere, atque libidini subiugare? EV. Nullo modo, non solum propter eandem in vtraque excellentiam, sed etiam quòd à iusticia prior decidet, fietque viciosa mens, quæ aliam facere conabitur, eóq; ipso erit infirmior. AVG. Bene intelligis, quare illud restat, D vt respondeas, si potes, verum tibi videatur rationali & sapienti mente quicquam esse præstantius? EV. Nihil præter deum arbitror. AVG. Et mea ista sententia est. Sed quoniam res ardua est, neq; nunc opportune quæritur, vt ad intelligentiam veniat, quanquam robustissima teneatur fide, integra nobis sit huius quæstionis diligens & cauta tractatio. In præsentia enim scire possumus quæcunque illa natura sit, quam menti virtute pollenti fas est excellere, iniustā esse nullo modo posse. Quare ne ista quidem, tametsi habeat potestatem, coget mētem seruire libidini. EV. Istud prorsus nemo est qui non sine vlla cunctatione fateatur. AVG. Ergo relinquitur vt quooiam regnanti menti compotiq; virtutis, quicquid par aut prælatum est, noo eam facit seruam libidinis propter iusticiam: quicquid autem inferius est, oō possit hoc facere propter infirmitatem, sicut ea quæ ioter nos constituta docent, nulla res alia mentem cupiditatis comitem faciat, quàm propria voluntas & liberum arbitrium.

Peccatū ex libero arb. nō ex deo. Cap. XI.

EV. Nihil tam necessarium restare video. AVG. Sequitur iam vt tibi videatur iuste illam pro peccato tanto pœnas pendere. EV. Negare non possumus. E

AVG. Quid igitur? Num ista ipsa pœna parua existimāda est, quòd ei libido dominatur, spoliatamq; virtutis opulentia, per diuersa inopem atque indigeotem trahit, nunc falsa pro veris approbantem, nunc etiā defensitantem, ounc improbantem, quæ antea probauisset, & nihilominus in alia falsa irruentem, ounc assensionem suspendentem suam, & plerunq; perspicuas ratiocinationes formidantem, nunc desperantem de tota inuentione veritatis, & stulticiæ tenebris penitus inhærentem, nunc conantem io lucem intelligendi, rursusq; fatigatione decidentem: cum interea cupiditatum illud regnum tyrannice sæuiat, & variis contrariisque tempestatibus totum hominis animum vitamq; perturbet, hinc timore, inde desyderio: hinc anxietate, iode inani falsaq; lætitia: hinc cruciatu rei amissæ quæ diligebatur, inde ardore adipiscendę quæ nō habetur: hinc acceptæ iniuriæ doloribus, inde facibus vindicandæ: quaquauersum potest coarctare illum auaricia, dissipare luxuria, addicere ambitio, inflare superbia, torquere inuidia, desidia sepelire, peruicacia concitare, afflictare F subiectio, & quæcunque alia innumerabilia regnum illius libidinis frequētant & exercent: possumúsne tandē nullam istam pœnā putare, quam vt cernis, omnes qui non inhærent sapientiæ, necesse est perpeti? EV. Magnam quidem istam pœnam esse iudico & omnino iustam, si quis iam in sublimitate sapientiæ collocatus, inde descendere ac libidini seruire delegerit: sed vtrū esse quisquam possit incertū est, qui hoc aut voluerit facere, aut velit. Quanquam enim credamus hominē tam perfecte conditum à deo, & in beata vita constitutum, vt ad ærumnas mortalis vitæ ipse inde propria voluntate delapsus sit, tamen hoc cum firmissima fide teneā, intelligentia nondum assecutus sum: Cuius rei diligentē inquisitionem si nunc differendam putas, me inuito facis.

Verum illud quod me maxime mouet, cur huiuscemodi acerbissimas pœnas patiamur oos, qui certe stulti sumus, nec sapientes vnquam fuimus, vt merito hæc dicamur perpeti propter desertam virtutis arcem, & electam sub libidine seruitutem, quin aperias disputando si vales, nullo modo tibi differendum esse concesserim.

An iuxta Platonē anima peccarit ante hanc vitam. Cap. XII.

AVG. Ita istuc dicis, quasi liquido compertum habeas, nunquam nos fuisse sapientes. Attendis enim tempus

G pus ex quo in hanc vitam nati sumus. Sed cum sapientia in animo sit, vtrum ante consortium huius corporis alia quadam vita vixerit animus, & an aliquando sapienter vixerit, magna quæstio est, magnum secretum, & suo cōsyderandū loco. Neque ideo tamen hoc quod nunc habemus in manibus impeditur, quo minus aperiatur vt potest. Nam quæro abs te, sit ne aliqua nobis voluntas? EV. Nescio. AVG. Vis ne hoc scire? EV. Et hoc nescio. AVG. Nihil ergo deinceps me interroges. EV. Quare? AVG. Quia roganti tibi respondere nō debeo, nisi volenti scire quod rogas. Deinde nisi velis ad sapientiam peruenire, sermo tecum de huiuscemodi rebus nō est habendus. Postremo meus amicus esse non poteris, nisi velis vt bene sit mihi. Iam vero de te tuipse videris, vtrum tibi voluntas nulla sit beatæ vitæ tuæ. EV. Fateor, negari non potest habere nos volūtatem. Perge iam videamus quid hinc conficias. AVG. Fac. Sed dic etiam prius, vtrum & bonam voluntatem te habere sentias. EV. Quid est bona voluntas? AVG. Voluntas qua appetimus, rectè honesteq; viuere, & ad summam sapientiam peruenire. Modo tu vide vtrum rectam honestamque non appe-

Bona volūtas quid sit.

H tas vitam, aut esse sapiens non vehementer velis, aut certe negare audeas, cum hoc volumus nos habere voluntatem bonam. EV. Nihil horum nego, & propterea me non solum voluntatem, sed etiam bonam voluntatem iam habere confiteor. AVG. Quanti pendis oro te hanc voluntatem? Nunquid nam ei vlla ex parte diuitias, aut honores, aut voluptates corporis, aut hæc simul omnia conferenda arbitraris. EV. Auertat deus istam sceleratam dementiam. AVG. Paruimne ergo gaudendū est habere nos quiddam in animo, hanc ipsam dico bonam voluntatem, in cuius comparatione abiectissima sunt ea quę commemorauimus, pro quibus adipiscendis multitudinem videmus hominum nullos labores, nulla pericula recusare? EV. Gaudeodum vero, ac plurimum. AVG. Quid, hoc gaudio qui nō fruuntur, paruo damno eos affectos putas tanti boni? EV. Imò maximo. AVG. Vides igitur iam, vt existimo, in voluntate nostra esse constitutum, vt hoc vel fruamur vel careamus tanto & tam vero bono. Quid enim tam in volūtate, quàm ipsa voluntas sita est? Quam quisque cum habet bonam, ad cer-

1. Retract. cap. 9. 2. ser. dist. 23. cap. alibi. & dist. 41. cap. Sauem.

I te habet quod terrenis omnibus regnis, voluptatibusq; omnibus corporis longe anteponendum sit. Quisquis autem non habet, caret profecto illa re, quam præstantiorem omnibus bonis in potestate nostra non constitutis, sola illi voluntas per seipsam daret. Itaque cum se ipse miserrimum iudicet, si amiserit gloriosam famam, ingentes opes, & quælibet corporis bona, tu eum non miserrimum iudicabis, etiam si talibus abundet omnibus, cum iis inhæret quæ amittere facillime potest, neque dum vult habet, caret autem bona voluntate, quæ nec comparanda est istis, & cum sit tam magnum bonum, velle solum opus est vt habeatur. EV. Verissimum est. AVG. Iure igitur ac merito stulti homines, tametsi nunquam fuerunt sapientes, hoc enim dubium & occultissimum est, huiuscemodi afficiūtur miseria. EV. Assentior. AVG. Consydera nunc, vtrum tibi videatur esse prudentia appetēdarum & vitandarum rerum scientia. EV. Videtur. AVG. Quid fortitudo? Nónne illa est animæ affectio, qua omnia incommoda & damna rerum, non in nostra potestate constitutarum, contemnimus? EV. Ita existimo. AVG. Porrò temperantia est affectio coërcens

Vita beata quæ.
Cap. XIII.
Prudentia.
Fortitudo.
Tēperātia.

& cohibens appetitum ab iis rebus quæ turpiter appe- K tuntur. An tu aliter putas? EV. Imò ita vt dicis sentio. AVG. Iam iustitiā quid dicamus esse, nisi virtutem qua sua cuique tribuuntur. EV. Nulla mihi alia iustitiæ notio est. AGV. Quisquis ergo bonam habens voluntatem, de cuius excellentia iam diu loquimur, hanc vnam dilectione amplexetur, qua interim melius nihil habet, hac sese oblectet, hac denique perfruatur & gaudeat, consyderans eam & iudicans quāta sit, quámque inuito illi eripi vel surripi nequeat: num dubitare poterimus istum aduersari rebus omnibus, quæ huic vni bono inimicæ sunt? EV. Necesse est omnino vt aduersetur. AVG. Nullā oē hūc putamus præditum esse prudentia, qui hoc bonum appetendum, & vitanda ea quæ huic inimica sunt videt?

Iustitia.

EV. Nullo modo mihi videtur hoc posse quisquam sine prudentia. AVG. Rectè. Sed cur non huic etiam fortitudinem tribuimus? Illa quippe omnia quæ in potestate nostra non sunt, amare iste ac plurimi æstimare non potest. Mala enim voluntate amantur, cui tanquam inimicæ charissimo suo bono resistat necesse est: cum autem non amat hæc, non dolet amissa, & omnino contemnit, quod opus esse fortitudinis, dictum atque concessum est. EV. Tribuamus sanè: non enim intelligo quem fortem verius appellare possim, quàm eum qui rebus iis, quas neque vt adipiscamur, neque vt obtineamus in nobis situm est, æquo & tranquillo animo caret, quod hunc necessario facere compertum est. L

AVG. Vide iam nunc vtrum ab eo temperantiam alienare possimus, cum ea sit virtus quæ libidines cohibet. Quid autē tam inimicum bonæ voluntati est quàm libido? Ex quo profecto intelligis, istum bonæ voluntatis suæ amatorem resistere omni modo, atque aduersari libidinibus, & ideo iure temperantem vocari. EV. Perge, assentior. AVG. Iusticia restat, quæ quo modo desit huic homini, non sanè video. Qui enim habet & diligit voluntatem bonam, & obsistit eis, vt dictum est, quæ huic inimica sunt, male cuiquam velle non potest. Sequitur ergo vt nemini faciat iniuriā. Quod nullo pacto potest, nisi qui sua cuique tribuerit: hoc autem ad iusticiam pertinere cum diceremus approbasse te, vt puto, meministi. EV. Ego vero memini, & fateor in hoc homine, qui suam bonam voluntatem magnipendit & diligit, omnes quatuor virtutes, quæ abs te paulò ante me assentiente descriptæ sunt, esse compertas. M

AVG. Quid igitur impedit, cur huius vitam non concedamus esse laudabilē? EV. Nihil prorsus, imò hortatur vel etiam cogunt omnia. AVG. Quid vitam miseram, potēsne vllo modo non iudicare fugiendam? EV. Et magnopere quidem iudico, nihilque aliud agendum existimo. AVG. At laudabilē non fugiendam profecto putas? EV. Quin etiam appetendam sedulo existimo. AVG. Non ergo misera est quæ laudabilis vita est. EV. Hoc vtique sequitur.

AVG. Nihil iam quantum opinor difficile tibi vt assentiaris relinquitur, eam scilicet quæ misera non est, beatam esse vitam. EV. Manifestissimum est.

AVG. Placet igitur beatum esse hominem dilectorem bonæ voluntatis suæ, & præ illa contemnentem quodcunque aliud bonum dicitur, cuius amissio potest accidere etiam cum voluntas tenendi manet. EV. Quid ni placeat, quò superiora quę concessimus necessario trahunt? AVG. Bene intelligis. Sed dic quæso, nōnne bonam voluntatem suam diligere, & tam magni æstimare quàm dictum est, etiam ipsa bona voluntas

A luntas est? EV. Verum dicis. AVG. At si hunc beatum recte iudicamus, nónne recte miserum qui cõ- *1. Retract. cap. 9.* trariæ voluntatis est? EV. Rectissime. AVG. Quid ergo causæ est, cur dubitandum putemus, etiam si nunquam antea sapientes fuimus, voluntate nos tamen laudabilem & beatam vitam, volũtate turpem ac miseram mereri ac degere? EV. Fateor huc certis & minime negandis rebus esse peruentum. AVG. Vide etiam aliud. Nam credo te memoria tenere, quam dixerimus esse bonam voluntatem: opinor enim, ea dicta est, qua recte atque honeste viuere appetimus. EV. Ita memini. AVG. Hanc igitur voluntatem, si bona itidem voluntate diligamus atque amplectamur, rebusq; omnibus, quas retinere non quia volumus possumus, anteponamus, consequenter illæ virtutes vt ratio docuit, animum nostrum incolent, quas habere idipsum est re- *1. Retract. cap. 9.* cte honestéque viuere. Ex quo conficitur, vt quisquis recte honestéque vult viuere, si id se velle pręfugacibus bonis velit, assequatur tantam rem tanta facilitate, vt nihil aliud ei quàm ipsum velle sit habere quod voluit.

EV. Vere tibi dico, vix me contineo quin exclamem lætitia, repente mihi oborto tam magno, & tam B in facili constituto bono. AVG. Atqui hoc ipsum gaudium quod huius boni adeptione gignitur, cũ tranquille & quiete atque constanter erigit animum, beata *† esse.* vita dicitur, nisi tu putes aliud dici † beatè viuere, quàm veris bonis certisque gaudere. EV. Ita sentio. AVG. *Quur pauci euadant beati.* Rectè. Sed censes ne quenquam hominum non omnibus modis velle atque optare vitam beatam? EV. Quis dubitat omnem hominem velle? AVG. Cur *Cap. XIIII.* igitur eam non adipiscuntur omnes? Dixeramus enim atque conuenerat inter nos, voluntate illam mereri homines, voluntate etiam miseram, & sic mereri vt accipiant. Nunc vero existit nescio quę repugnantia, & nisi diligenter dispiciamus, perturbare nititur superiorem tam euigilatam firmamq; rationem. Quo modo enim voluntate quisque miseram vitam patitur, cum omnino nemo velit misere viuere? Aut quo modo voluntate beatam vitam consequitur homo, cum tam multi miseri sint, & beati omnes esse velint? An eo euenit, quod aliud est velle bene aut male, aliud mereri aliquid per bonam vel malam volũtatem? Nam illi qui beati sunt, quos etiam bonos esse oportet, non propterea sunt bea- C ti quia beate viuere voluerunt, nam hoc volunt etiam mali, sed quia recte viuere volunt, quod mali nolunt. Quamobrem nihil mirum est, quòd miseri homines non adipiscuntur quod volunt, id est, beatam vitam. Illud enim cui comes est, & sine quo ea nemo dignus est, nemóque assequitur, recte scilicet viuere, nõ itidem *1. Retract. cap. 9.* volunt. Hæc enim æterna lex illa, ad cuius consyderationem redire iam tempus est, incommutabili stabilitate firmauit, vt in voluntate meritum sit, in beatitudine autem & miseria præmium atque supplicium. Itaq; cum dicimus, voluntate homines esse miseros, non ideo dicimus, quòd miseri esse velint, sed quòd in ea voluntate sunt, quam etiam eis inuitis miseria sequatur necesse est. Quare non repugnat superiori rationi, quòd volunt omnes beati esse, nec possunt. Non enim volunt omnes recte viuere, cui vni voluntati vita beata debetur: nisi *Lex æterna, lex humana quid valeant.* quid habes aduersus hęc dicere. EV. Ego vero nihil, Sed videamus iam quo modo hęc ad propositam illam quæstionem de duabus legibus referantur. AVG. *Cap. XV.* Fiat. Sed dic mihi prius vtrum qui recte viuere diligit, eoq; ita delectatur, vt non solum ei rectum sit, sed etiam dulce atque iucundum, amet hanc legem, habeatq; charissimam, qua videt tributam esse bonæ voluntati bea- D tam vitam, malæ miseram? EV. Amat omnino ac vehementer: nam istam ipsam sequens ita viuit. AVG. Quid cũ hãc amat, mutabile aliquid amat ac tẽporale, an stabile aliquid amat ac sempiternum? EV. Aeternum sanè atque incommutabile. AVG. Quid illi qui in mala voluntate perseuerantes, nihilominus beati esse cupiunt: possuntne amare istam legem, qua talibus hominibus miseria merito rependitur? EV. Nullo modo arbitror. AVG. Nihilne amant aliud? EV. Imò plurima, ea scilicet, in quibus adipiscendis vel retinendis mala voluntas illa persistit. AVG. Opinor te dicere diuitias, honores, voluptates, & pulchritudinem corporis cæteraq; omnia, quæ possunt & volentes non adipisci, & amittere inuiti. EV. Ista ipsa sunt.

AVG. Num hæc æterna esse censes cum temporis volubilitati videas obnoxia? EV. Quis hoc vel dementissimus senserit? AVG. Cum igitur manifestissimum sit, alios esse homines amatores rerũ æternarum, alios temporalium, cumq; duas leges esse conuenerit, vnam æternam, aliam temporalem, si quid æquitatis sapis, quos istorum iudicas æternæ legi, quos temporali subdendos? EV. Puto in promptu esse quod quæris: E nam beatos illos ob amorem ipsorum æternorum sub æterna lege agere existimo, miseris vero temporalis imponitur. AVG. Recte iudicas, dummodo illud inconcussum teneas, quod apertissime iam ratio demonstrauit, eos qui temporali lege viuunt, † * non esse posse ** † aliàs, legi seruiũt.* ab æterna liberos: Vnde omnia quæ iusta sunt, iustéque variãtur, exprimi diximus: eos vero qui legi æternæ per bonam voluntatem inhærent, temporalis legis non indigere, satis, vt apparet, intelligis. EV. Teneo quod dicis. AVG. Iubet igitur æterna lex auertere amorem à temporalibus, vt eum mundatum conuertere ad æterna. EV. Iubet vero. AVG. Quid deinde censes temporalem iubere, nisi vt hæc quæ ad tempus nostra dici possunt, quando eis homines cupiditate inhærent, eo iure possideãt, quo pax & societas humana seruetur, quanta in his rebus seruari potest? Ea sunt autem primo hoc corpus, & eius quæ vocantur bona, vt integra valetudo, acumen sensuum, vires, pulchritudo, & si qua sunt cætera, partim necessaria bonis artibus, & ideo pluris pensanda, partim viliora. Deinde libertas, quæ quidem nulla vera est, nisi beatorum & legi æternę ad- F hærentium. Sed eam nũc libertatem commemoro, qua se liberos putant, qui dominos homines non habent, & quam desyderant ij qui à dominis hominibus manumitti volunt. Deinde, parentes, fratres, coniunx, liberi, propinqui, affines, familiares, & quicũque nobis aliqua necessitudine adiuncti sunt. Ipsa deniq; ciuitas, quæ parentis loco haberi solet, honores etiam & laudes, & ea quæ dicitur gloria popularis. Ad extremum pecunia, *1. q. 3. ca. totum.* quo vno nomine continentur omnia, quorum iure domini sumus, & quorum vendendorum atque donãdorum habere potestatem videmur. Horum omniũ quemadmodũ lex illa sua cuiq; distribuat, difficile & longum est explicare, & planè ad id quod proposuimus nõ necessarium. Satis est enim videre non vltra porrigi huius legis potestatem in iudicando, * † quàm vt hæc vel ali- ** † aliàs, vindicando.* quid horum adimat atq; auferat ei quem punit, vel metu coërceat. Ergo & ad id quod vult, torquet ac retorquet miserorum animos, quibus regendis accommodata est. Dum enim hæc amittere timẽt, tenent in his vtẽdis quendam modum aptum vinculo ciuitatis, qualis ex huiuscemodi hominibus constitui potest. Nõ autem vlciscitur

G vlciſcitur peccatum cum amãtur iſta, ſed cum aliis per improbitatem auferuntur. Quamobrẽ vide vtrum iam peruentum ſit ad id quod infinitum putabas. Inſtitueramus enim quærere, quatenus habeat vim * † vlciſcendi ea lex, qua populi terreni ciuitateſq́; gubernantur. EV. Video peruentum. AVG. Vides ergo etiam illud, quod pœna nõ eſſet, ſiue quæ per iniuriam, ſiue quæ per talem vindictam infertur hominibus, ſi eas res, quæ inuito auferri poſſunt, non amarent? EVOD. Id quoque video. AVG. Cum igitur eiſdẽ rebus alius male: alius bene vtatur, & iis quidem qui male, amore inhæreat atque implicetur, ſcilicet ſubditus eis rebus, quas ſibi ſubditas eſſe oportebat, & ea bona ſibi conſtituens, quibus ordinandis benéque tractandis ipſe eſſe vtique deberet bonum: ille autem qui recte his vtitur, oſtendat quidem bona eſſe, ſed non ſibi: non enim eum bonum melioremve faciũt, ſed ab eo potius fiunt. Et ideo non eis amore conglutinetur, neque velut membra ſui animi faciat, quod fit amando, ne cum reſecari cœperint, eum cruciatu ac tabe fœdent, ſed eis totus ſuperferatur, & habere illa atque regere cũ opus eſt paratus, & amit-

† aliâs, ius.

H tere aut non habere paratior. Cum ergo hæc ita ſint, num aut argentum & aurum propter auaros accuſandum putas, aut cibos propter voraces, aut vinum propter ebrioſos, aut muliebres formas propter ſcortatores & adulteros, atque hoc modo cætera, cum præſertim videas & igne bene vti medicum, & pane ſcelerate veneficum? EV. Veriſsimum eſt, non res ipſas, ſed homines qui eis male vtuntur eſſe culpandos. AVG. Recte. Sed quantum † & quid valeat æterna lex, vt opinor, videre iam cœpimus, & quantum lex temporalis in vindicãdo progredi poſsit, inuentum eſt: & rerum duo genera, æternarum & temporalium, duoq́; rurſus hominum, aliorum æternas, aliorum temporales ſequentum & diligentium, ſatis apertéque diſtincta ſunt. Quid autem quiſque ſectandum & amplectẽdum eligat, in voluntate eſſe poſitum cõſtitit, nulláque re de arce dominandi, rectóque ordine mentem deponi niſi voluntate. Et eſt manifeſtum, non rem vllam, cum ea quiſque male vtitur, ſed ipſum male vtentem eſſe arguendum. Referamus nos ſi placet ad quæſtionem in exordio huius ſermonis propoſitam, & videamus vtrũ ſoluta ſit. Nam

Epilogus tractatæ quæſtionis. Cap. XVI.

† quoniam. 1. Retract. cap. 9.

I quærere inſtitueramus quid ſit malefacere, & propter hoc omnia quæ dicta ſunt, diximus. Quocirca licet nunc animaduertere & conſyderare, vtrum ſit aliud male facere, quàm neglectis rebus æternis, quibus per ſeipſam mens fruitur, & per ſeipſam percipit, & quas amans amittere non poteſt, temporalia & quæ per corpus hominis partem viliſsimam ſentiuntur, & nunquam eſſe certa poſſunt, quaſi magna & miranda ſectari. Nam hoc vno genere omnia malefacta, id eſt peccata, mihi videntur includi. Tibi autem quid videatur expecto cognoſcere. EV. Eſt ita vt dicis, & aſſentior, omnia peccata hoc vno genere contineri, cum quiſque auertitur à diuinis vereq́; manentibus, & ad mutabilia atque incerta conuertitur. Quæ quanquam in ordine ſuo recte locata ſint, & ſuam quandam pulchritudinem peragant, peruerſi tamen animi eſt & inordinati, eis ſequendis ſubiici, quibus ad nutum ſuum ducendis potius diuino ordine ac iure prælatus eſt. Et illud ſimul mihi videre iam videor abſolutum atque compertum, quod poſt illam quæſtionem quid ſit malefacere, deinceps quærere inſtitueramus, vnde male faciamus. Niſi enim fallor, vt ratio tractata monſtrauit, id facimus ex libero voluntatis arbitrio. Sed quæro, vtrum ipſum liberum [voluntatis] arbitrium, quo peccãdi voluntatem † habere conuincimur, oportuerit nobis dari ab eo qui nos fecit? Videmur enim non fuiſſe peccaturi, ſi iſto careremus. Et metuendum eſt, ne hoc modo deus etiam malefactorum noſtrorum author exiſtimetur. AVG. Nullo modo iſtuc timueris. Sed vt diligentius inquiratur, aliud tempus ſumendum eſt. Nam hæc ſermocinatio modum terminúmque iam deſyderat. Qua velim credas magnarum abditarúmque rerum inquirendarum quaſi fores eſſe pulſatas. In quarum penetralia cum deo duce venire cœperimus, iudicabis profecto, quantum inter hanc diſputationem, & eas quæ ſequuntur interſit, quantumque illæ præſtent, non modo inueſtigationis ſagacitate, ſed etiam maieſtate rerum, & clariſsima luce veritatis: pietas tantum adſit, vt nos diuina prouidentia curſum quem inſtituimus, tenere & perficere permittat. EV. Cedo voluntati tuæ, & ei meam iudicio & voto libentiſsime adiungo.

Malefacere quid ſit.

K

† facultatẽ.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE LIBERO ARBITRIO, L

LIBER SECVNDVS.

Liberũ arbitrium ad recte agendum datũ. Cap. I.

IAM ſi fieri poteſt, explica mihi quare dederit deus homini liberum voluntatis arbitrium: Quod vtique ſi non accepiſſet, peccare non poſſet. AVG. Iam enim certum tibi atque cognitum eſt, deum dediſſe homini, hoc quod dari debuiſſe non putas? EVOD. Quantum in ſuperiori libro intelligere mihi viſus ſum, & habemus liberũ voluntatis arbitrium, & non niſi eo peccamus. AVG. Ego quoque memini iam nobis id factum eſſe perſpicuum. Sed nunc interrogaui, vtrum hoc quod nos habere, & quo nos peccare manifeſtum eſt, deum nobis dediſſe ſcias.

EVOD. Nullum alium puto. Ab ipſo enim ſumus, & ſiue peccantes ſiue recte agentes, ab illo pœnam me- M reamur ad præmium. AVG. Hoc quoque vtrum liquido noueris, an authoritate commotus libenter etiam incognitum credas, cupio ſcire. EVOD. Authoritati quidem me primum de hac re crediſſe confirmo. Sed quid verius quàm omne bonum ex deo eſſe, & omne iuſtum bonum eſſe, & peccantibus pœnam, rectéque facientibus præmium iuſtum eſſe? Ex quo conficitur à deo affici, & peccantes miſeria, & recte facientes beatitate. AVG. Nihil reſiſto. Sed quæro illud alterum, quo modo noueris nos ab ipſo eſſe? Neque enim hoc nunc, ſed ab ipſo nos vel pœnam vel præmium mereri explicaſti. EV. Hoc quoque non aliunde video eſſe manifeſtum, niſi quòd iam conſtat deum vindicare peccata. Siquidem ab illo eſt omnis iuſticia. Non enim vt alicuius eſt bonitatis alienis præſtare beneficia, ita iuſticiæ vindicare in alienos. Vnde manifeſtum eſt ad eum nos pertinere, quia non ſolum in nos benigniſsimus in preſtando, ſed etiam iuſtiſsimus in vindicando eſt. Deinde ex eo quod ego poſui, tu quoque conceſsiſti, omne bonum ex deo eſſe, etiam hominem ex deo eſſe intelligi poteſt. Homo enim ipſe inquantum homo eſt, aliquod bonum eſt,

1. Retract. cap. 9.

quia

A quia recte viuere cũ vult potest. AVG. Planè si hæc ita sunt, soluta est quæstio quã proposuisti. Si enim homo aliquod bonum est, & nõ posset nisi cum vellet recte facere, debuit habere liberam voluntatem, sine qua recte facere non posset. Non enim quia per illam etiam peccatur, ad hoc eam deum dedisse credendum est. Satis ergo causæ est, cur dari debuerit, quoniam sine illa homo recte non potest viuere. Ad hoc autẽ datam vel hinc intelligi potest, quia si quis ea vsus fuerit ad peccãdum, diuinitus in eum vindicatur. Quod iniuste fieret, si nõ solum vt recte viueretur, sed etiam vt peccaretur, libera esset volũtas data. Quo modo enim iuste vindicaretur in eum, qui ad hanc rem vsus esset volũtate, ad quam rem data est? Nunc vero deus cum peccãtem punit, quid videtur tibi aliud dicere, nisi, cur non ad eam rem vsus es libera voluntate, ad quã tibi eam dedi, hoc est, ad recte faciẽdum? Deinde illud bonum quo commendatur ipsa iusticia, in damnandis peccatis recteq; factis honorandis, quo modo esset si homo careret libero voluntatis arbitrio? Nõ enim aut peccatum esset, aut recte factum quod non fieret voluntate. Ac per hoc & pœna iniusta esset & præmium, si homo voluntatem
B non haberet liberã. Debuit autem & in supplicio & in præmio esse iusticia, quoniam hoc vnum est bonorum, quæ sunt ex deo. Debuit igitur deus dare homini liberam voluntatem. EV. Iam concedo eam deum dedisse: Sed nonne tibi videtur quæso te, si ad recte faciẽdum data est, quod non debuerit ad peccandum posse conuerti, sicut ipsa iusticia quæ data est homini ad bene viuendum? Nũquid enim potest, quispiam per iusticiam suam male viuere? Sic nemo posset per volũtatem peccare, si volũtas data esset ad recte faciendũ. AVG. Donabit quidem deus vt spero, vt tibi valeam respondere, vel potius vt ipse tibi eadẽ, quæ summa omnium magistra est, veritate intus docente respõdeas. Sed paulisper mihi volo dicas, si id quod abs te quæsiuerã, certum & cognitum tenes, deum nobis dedisse liberam voluntatẽ, vtrum oporteat dicere dari non debuisse quod dedisse confitemur deum. Si enim incertum est vtrum dederit, recte quærimus vtrum bene sit data, vt cum inuenerimus bene datam esse, inueniatur etiam illum dedisse, à quo homini data sunt omnia bona. Si autem inuenerimus non bene datam esse, nõ eum dedisse intel-
C ligamus, quem culpare nefas est. Si vero certũ est, quòd ipse illã dederit, oportet fateamur, quoquo modo data est, neq; non dari, neq; aliter dari eã debuisse q̃ data est. Ille enim dedit cuius factũ recte reprehẽdi nullo pacto potest. EV. Quanquam hæc incõcussa fide teneam, tamen quia cognitione nondum teneo, ita quæramus quasi omnia incerta sint. Video enim ex hoc quod incertum est, vtrum ad recte faciendum voluntas libera data sit, cum per illam etiam peccare possimus, fieri etiam illud incertum, vtrum dari debuerit. Si enim incertum est, ad recte faciẽdum datam esse, incertum est etiam dari debuisse. Ac per hoc etiam vtrum eam deus dederit, incertum erit: quia si incertum est dari debuisse, incertum est ab eo datam esse, quem nefas est credere dedisse aliquid quod dari non debuit. AVG. Illud saltem tibi certum est, deum esse. EV. Etiam hoc non contemplando, sed credendo inconcussum teneo.

Quur datũ est li. arbit. ad malũ flexile. Ca. II.

AVG. Si quis ergo illorum insipientium, de quibus scriptum est, Dixit insipiens in corde suo, non est deus: hoc tibi diceret, nec vellet tecum credere quod credis, sed cognoscere vtrum vera credideris, relinqueres ne hominem, in aliquo modo, quod inconcussum tenes,

Psal. 52.

persuadendum esse arbitrareris, præsertim si ille non D obluctari pertinaciter, sed studiose id vellet agnoscere? EV. Hoc quod vltimum posuisti, satis me admonet quid ei respondere deberem. Certe enim quamuis esset absurdissimus, concederet mihi, cũ doloso & pertinaci de nulla omnino, & maxime de re tanta nõ esse differendum. Quo concesso, prior mecum ageret, vt sibi crederem bono animo eum istuc quærere, neque aliquid in se quod ad rem hanc attinet, doli ac pertinaciæ latere. Tum ego demõstrarem quod cuiuis facillimum puto, quãto esset æquius, cum sibi de occultis animi sui quæ ipse nosset, vellet alterum credere qui non nosset, & etiam ipse tantorum virorum libris, qui se cum filio dei vixisse testatum literis reliquerunt, esse deum crederet, quia & ea se vidisse scripserũt, quæ nullo modo fieri possent, si non esset deus: Et nimium stultus esset si me reprehenderet quòd illis crediderim, qui sibi vellet vt crederem. Iam vero quod recte reprehendere non valeret, nullo modo reperiret, cur etiam nollet imitari.

AVG. Si igitur verum sit deus, satis esse existimas, quòd non temere tantis viris credẽdum esse iudicauimus, cur non, quæso te, de iis quoque rebus quas tanquam incertas & planè incognitas quærere instituimus, E similiter putas eorundem virorum authoritati sic esse credendum, vt de inuestigatione earum nihil amplius laboremus? EV. Sed nos id quod credimus, nosse & intelligere cupimus. AVG. Recte meministi, quod etiã in exordio superioris disputationis à nobis positum esse negare non possumus. Nisi enim esset & aliud credere, & aliud intelligere, & primo credendum esset, quod magnum & diuinum intelligere cuperemus, frustra propheta dixisset: Nisi credideritis, non intelligetis. Ipse quoque dominus noster, & dictis & factis ad credẽdum primo hortatus est, quos ad salutem vocauit. Sed postea cum de ipso dono loqueretur quod erat daturus credentibus, non ait, hæc est autem vita æterna vt credant: sed, Hæc est, inquit, vita æterna, vt cognoscant te solum deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Deinde iam credentibus dicit, Quærite & inuenietis: Nam neque inuentum dici potest, quod incognitum creditur, neque quisquam inueniẽdo deo fit idoneus, nisi antea crediderit quod est postea cogniturus. Quapropter domini præceptis obtemperantes quæramus instanter. Quod enim hortante ipso quæri- F mus, eodem ipso demonstrante inueniemus, quantum hæc in hac vita & à nobis talibus inueniri queũt. Nam & à melioribus etiam dum has terras incolunt, & certe à bonis & piis omnibus post hanc vitam euidentius atque perfectius ista cerni obtinerique credendum est, & nobis ita fore sperandum est, & ista contemptis terrenis & humanis, omni modo desyderanda & diligenda sunt. Quæramus autem hoc ordine si placet. Primum quo modo manifestum est deum esse. Deinde vtrum ab illo sint, quæcunque in quantumque sunt, bona sunt. Postremo vtrum in bonis numeranda sit voluntas libera. Quibus compertis satis apparebit, vt opinor, vtrum recte homini data sit. Quare prius abs te quæro, vt de manifestissimis capiamus exordiũ, vtrum tuipse sis: an tu fortasse metuis, ne in hac interrogatione fallaris, cum vtique si non esses, falli omnino non posses? EV. Perge potius ad cætera. AVG. Ergo quoniam manifestum est esse te, nec tibi aliter manifestum esset, nisi viueres, id quoq; manifestum est, & te viuere. Intelligisne ista duo esse verissima? EV. Prorsus intelligo. AVG. Ergo etiam hoc tertiũ manife-

stuoi

Supra de lib. ar. ca. 2.

Esa. 7.

Ioan. 17.

Matth. 7.

Ratio inuestigandi ordine præstantissimũ quæ & seipsam intelligit. Cap. III.

G ſtum eſt, hoc eſt, intelligere te. EV. Manifeſtum.
AVG. Quid in his tribus tibi videtur excellere?
EV. Intelligentia. AVG. Cur tibi hoc videtur?
EV. Quia cum tria ſint hæc, eſſe, viuere, intelligere:
& lapis eſt, & pecus viuit, nec tamem lapidem puto vi-
uere, aut pecus intelligere: Qui autẽ intelligit, eũ & eſſe
& viuere certiſsimum eſt: quare nõ dubito id excellen-
tius iudicare, cui omnia tria inſunt, quàm id cui duo
vel vnum deſit. Nam quod viuit, vtiq; & eſt, ſed nõ ſe-
quitur vt etiã intelligat: Qualem vitã eſſe pecoris arbi-
tror. Quod autem eſt, non vtiq; conſequens eſt, vt viuat
& intelligat: Nã eſſe cadauera poſſum fateri, viuere au-
tem nullus dixerit. Iam vero quod non viuit, multo mi-
nus intelligit. AVG. Tenemus igitur horum trium
duo deeſſe cadaueri, vnum pecori, nihil homini. EV.
Verum eſt. AVG. Tenemus etiam id eſſe in his tri-
bus præſtantius, quod homo cum duobus cæteris non
habet, id eſt, intelligere, quod habentem ſequitur & eſſe
& viuere. EV. Tenemus ſanè. AVG. Dic mihi
iam, vtrũ illos vulgatiſsimos corporis ſenſus habere te
noueris, videndi & audiendi, & olfaciendi, & guſtãdi,
H & tangendi? EV. Noui. AVG. Quid putas per-
tinere ad videndi ſenſum, id eſt, quid putas nos viden-
do ſentire? EV. Quæcunq; corporalia. AVG. Nũ
etiam dura & mollia videndo ſentimus? EV. Non.
AVG. Quid ergo proprie ad oculos pertinet quod
per eos ſentimus? EV. Color. AVG. Quid ad au-
res? EV. Sonus. AVG. Quid ad olfactum? EV.
Odor. AVG. Quid ad guſtum? EV. Sapor. AVG.
Quid ad tactum? EV. Molle vel durũ, lęue vel aſpe-
rum, & multa alia. AVG. Quid corporum formas,
magnas, breues, quadras, rotũdas, & ſi quid huiuſmodi
eſt, nõnne & tangẽdo & vidẽdo ſentimus? Et ideo nec
viſui proprie, nec tactui tribui poſſunt, ſed vtriq;? EV.
Intelligo. AVG. Intelligis ergo quędã ſingulos ſen-
ſus habere propria, de quibus renũcient, & quędã quoſ-
dam habere cõmunia? EV. Et hoc intelligo. AVG.
Quid igitur ad quenq; ſenſum pertineat, & quid inter
ſe vel omnes vel quidam eorum communiter habeant,
vnũ poſſumus vllo eorũ ſenſu diiudicare? EV. Nul-
lo modo, ſed quodã interiore iſta diiudicãtur. AVG.
Num fortaſſe ipſa eſt ratio qua beſtiæ carẽt? Nã vt opi-
nor ratione iſta comprehẽdimus, & ita ſeſe habere co-
I gnoſcimus. EV. Magis nos arbitror ratione cõpre-
hendere eſſe interiorem quendam ſenſum, ad quem ab
iſtis quinq; notiſsimis ſenſibus cũcta referuntur. Nanq;
aliud eſt quo videt beſtia, aliud quo ea quę vidẽdo ſen-
tit, vel vitat, vel appetit. Ille enim ſenſus in oculis eſt, ille
autẽ intus in ipſa anima. Quo non ſolũ ea quæ vidẽtur,
ſed etiam quæ audiuntur, quæq; cæteris capiuntur cor-
poris ſenſibus, vel appetunt animalia delectata & aſſu-
mũt, vel offenſa deuitãt & reſpuunt. Hic autẽ nec viſus,
nec auditus, nec olfactus, nec guſtus, nec tactus dici po-
teſt, ſed neſcio quid aliud quod omnibus communiter
præſidet. Quod cum ratione comprehẽdamus, vt dixi,
hoc ipſum tamen rationẽ vocare nõ poſſum, quoniam
& beſtiis ineſſe manifeſtũ eſt. AVG. Agnoſco iſtud
quicquid eſt, & eum interiorem ſenſum appellare non
dubito. Sed niſi & iſtũ tranſeat quod ad nos refertur à
ſenſibus corporis, peruenire ad ſcientiam non poteſt.
Quicquid enim ſcimus, id ratione cõprehenſum tene-
mus. Scimus autẽ vt de cæteris taceam, nec colores au-
ditu, nec voces viſu poſſe ſentiri. Et cũ hoc ſcimus, nec
oculis, nec auribus ſcimus, neq; illo ſenſu interiore quo
nec beſtiæ carent. Non enim credendum eſt, eas noſſe,
nec auribus ſentire lucẽ, nec oculis vocem, quoniã iſta K
nõ niſi rationali animaduerſione & cognitione diſcer-
nimus. EV. Non poſſum dicere hoc me habere per-
ceptum. AVG. Quid ſi enim ſenſu illo interiore, quo
eas non carere concedis, hoc quoq; diiudicant, nec co-
lores auditu, nec viſu voces poſſe ſentiri? Num etiã pu-
tas eas poſſe diſcernere ab inuicem colorẽ qui ſentitur,
& ſenſum qui in oculo eſt, & interiorem illum ſenſum
apud animã, & rationem, qua iſta ſigillatim definiũtur
& dinumerantur? EV. Nullo modo. AVG. Quid
iſta ratio poſſet hæc quatuor diſcernere ab inuicem &
definitionibus terminare, niſi ad eã referretur, & color
per oculorũ ſenſum, & ipſe rurſus per illum interiorem
qui ei præſidet, & idẽ interior per ſeipſum, ſi tamen iam
nihil aliud interpoſitũ eſt? EV. Non video quo mo-
do aliter poſſet. AVG. Quid hoc? Vidèsne, ſenſu o-
culorũ, colorem ſentire, eundem autem ſenſum eodem
ſenſu non ſentiri? Nõ enim quo ſenſu colorẽ vides, hoc
eodem vides etiã ipſum videre. EV. Non omnino.
AVG. Enitere etiam iſta diiudicare. Nam credo te
nõ negare aliud colorem eſſe, & aliud colorẽ videre: &
item aliud etiã cũ color non ſubeſt habere ſenſum, quo L
videri poſſet ſi ſubeſſet. EV. Diſcerno & iſta, & in-
ter ſe differre concedo. AVG. Num horũ triũ quic-
quam vides oculis niſi colorem? EV. Nihil aliud.
AVG. Dic ergo, vnde videas alia duo, nõ enim ea
non viſa poſſes diſcernere. EV. Neſcio quid aliud
eſſe ſcio, nihil amplius. AVG. Neſcis igitur vtrũ iam
ipſa ſit ratio, an illa vita ſit, quã ſenſum interiorẽ voca-
mus præcellentem ſenſibus corporis, an aliquid aliud?
EV. Neſcio. AVG. Illud tamen ſcis, ea definiri
niſi ratione nõ poſſe, neq; rationem id facere, niſi de iis
quæ ſibi examinãda offeruntur. EV. Certũ eſt. AVG.
Quicquid igitur eſt aliud, quo ſentiri poteſt omne quod
ſcimus, miniſterium rationis eſt, cui offert & renunciat
quicquid attingit, vt ea quę ſentiũtur diſcerni ſuis fini-
bus poſsint, & nõ ſentiendo tantum, ſed etiam ſciendo
cõprehendi. EV. Ita eſt. AVG. Quid ipſa ratio,
quæ miniſtros ſuos, & ea quæ ſuggerũt, diſcernit ab in-
uicem, & itẽ quid inter hæc & ſeipſam diſtet, agnoſcit,
ſeq; illis præpotentiorẽ eſſe cõfirmat, num alia re ſeip-
ſam niſi ſeipſa, id eſt, ratione cõprehẽdit? An aliter ſci-
res te habere rationem, niſi id ratione perciperes? EV. M
Veriſsimum eſt. AVG. Quoniam ergo cum colorẽ
ſentimus, nõ itidẽ ſenſu ipſo nos ſentire etiã ſentimus:
neq; cum audimus ſonum, noſtrũ etiam audimus audi-
tum: neq; cũ olfacimus roſam, olet nobis aliquid & ipſe
olfactus: neq; quicquã guſtantibus ſapit in ore ipſe gu-
ſtus, nec tangẽtes aliquid, ipſum etiã tãgẽdi ſenſum poſ
ſumus tangere: manifeſtum eſt, quinq; iſtos ſenſus nullo
eorum ſenſu poſſe ſentiri, quãuis eis corporalia quæque
ſentiantur. EV. Manifeſtum eſt. AVG. Arbitror *Ratio & a-*
etiã illud eſſe manifeſtũ, ſenſum illũ interiorem, non ea *lia & ſe*
tãtum ſentire, quæ acceperit à quinq; ſenſibus corporis, *diſcernit.*
ſed etiam ipſos ab eo ſentiri. Non enim aliter beſtia *Cap. IIII.*
moueret ſe, vel appetendo aliquid, vel fugiendo, niſi ſe
ſentire ſentiret, non ad ſciendum, nam hoc rationis eſt,
ſed tantum ad mouendum, quod non vtiq; aliquo illo-
rum quinq; ſentit. Quod ſi adhuc obſcurũ eſt, eluceſcet
ſi animaduertas quod exempli gratia ſat eſt in vno ali-
quo ſenſu, velut in viſu. Nãque aperire oculum, & mo-
uere aſpiciendo ad id quod videre appetit, nullo modo
poſſet, niſi oculo clauſo vel non ita moto ſe id nõ vide-
re ſentiret. Si autẽ ſentit ſe non videre dum non videt,
neceſſe eſt etiam ſentiat ſe videre dum videt, quia cum
eo appetitu

A eo appetitu non mouet oculum videns, quo mouet nõ videns, & indicat ſe vtrunq; ſentire. Sed vtrum & ſeipſam hæc vita ſentiat, quæ ſe corporalia ſentire ſentit, non ita clarum eſt, niſi quod ſe quiſq; intus interrogãs, inuenit omnem rem viuentem fugere mortẽ. Quæ cum ſit vitæ contraria, neceſſe eſt vt vita etiam ſeipſam ſentiat, quæ contrarium ſuum fugit. Quod ſi adhuc nõ liquet, omittatur, vt non nitamur ad id quod volumus, niſi certis manifeſtiſque documentis. Manifeſta enim ſunt, ſenſu corporis ſentiri corporalia, eundem autem ſenſum hoc eodem ſenſu non poſſe ſentiri. Senſu autem interiore & corporalia ſenſu corporis ſentiri, & ipſum corporis ſenſum: ratione vero & illa omnia, & eãdem ipſam notam fieri & ſcientia contineri, an tibi nõ videtur? EV. Videtur ſanè. AVG. Age nunc, reſponde vnde ſit quæſtio, ad cuius ſolutionem peruenire cupientes, iam diu iſtam molimur viam. EV. Quantum memini, trium illarum quæſtionum, quas pauloante ad contexendum ordinẽ huius diſputationis poſuimus, nũc prima verſatur, id eſt, quo modo manifeſtum fieri poſsit, quanuis tenaciſsime firmiſsimeque credendum ſit, deum eſſe.

Ordo et præſtantia ſenſuũ ad obiecta. Cap. V.

B AVG. Recte hoc tenes. Sed etiam illud diligenter tenere te volo, cum de teipſo quærerem, vtrum te eſſe noueris, nõ ſolum hoc, ſed etiã alia duo nobis apparuiſſe cognoueris†. EV. Id quoque teneo. AVG. Nunc ergo vide ad quam rem iſtarũ trium intelligas pertinere omne quod corporis ſenſus attingit, id eſt, in quo rerum genere tibi ponendum videatur, quicquid vel oculorũ, vel alio quolibet [corporis] inſtrumẽto noſter ſenſus attingit: vtrum in eo quod tantum eſt, an in eo quod etiam viuit, an in eo quod etiam intelligit? EV. In eo quod tantum eſt.

† quod noueris.

AVG. Quid ipſum ſenſum, in quo genere trium horum eſſe cenſes? EV. In eo quod viuit. AVG. Quid igitur horum duorum melius eſſe iudicas, ſenſum ipſum, an quod ſenſus attingit? EV. Senſum ſcilicet. AVG. Quare? EV. Quia melius eſt id quod etiam viuit, quàm id quod tantum eſt. AVG. Quid illum ſenſum interiorem, quem quidem intra rationem, & adhuc nobis communem cum beſtiis ſuperius indagauimus, dubitabis ne huic ſenſui præponere, quo corpus attingimus, & quẽ iam ipſi corpori præ-

C ponendum eſſe dixiſti? EV. Nullo modo dubitauerim. AVG. Etiam hoc cur non dubites, volo abs te audire. Non enim poteris dicere, hunc ſenſum interiorem iam in eo genere trium illorum eſſe ponendum, quod etiam intelligit, ſed adhuc in eo quod & eſt & viuit, etiam ſi intellectu caret. Iſte enim ſenſus ineſt & beſtiis, quibus intellectus non ineſt. Quæ cum ita ſint, quæro cur præponas ſenſum interiorẽ huic ſenſui, quo corporalia ſentiuntur, cum ſit vterq; in eo genere quod viuit. Senſum autem iſtum qui corpora attingit, ideo præpoſuiſti corporibus, quia illa ſunt in eo genere quod tantum eſt, iſte vero in eo quod etiam viuit. In quo cum & ille interior reperiatur, cur eum meliorem putes dic mihi? Si enim dixeris, quia ille iſtum ſentit, non te credo inuenturũ regulam qua fidere† poſsimus, omne ſentiens melius eſſe, quàm id quod ab eo ſentitur, ne fortaſſis ex hoc etiam cogamur dicere omne intelligens melius eſſe, quàm id quod ab eo intelligitur. Hoc enim falſum eſt, quia homo intelligit ſapientiam, & nõ eſt melior quàm ipſa ſapientia. Quamobrem vide qua cauſa tibi viſum ſit, ſenſum interiorem huic ſenſui, quo ſentimus corpora, eſſe præferendum. EV. Quia moderatorem & iudicem quendam illum huius eſſe co-

† figere.

gnoſco. Nam & ſi quid huic in officio ſuo defuerit, ille D tanquam debitum à miniſtro flagitat, ſicut paulo ante diſputatũ eſt. Non enim ſe videre, aut non videre ſenſus oculi videt. Et quia non videt, non poteſt quid ſibi deſit, aut quid ſatis ſit iudicare, ſed ille interior, quo admonetur & anima beſtiæ aperire oculum clauſum, & quod deeſſe ſentit implere. Nulli autẽ dubium eſt eum qui iudicat, eo de quo iudicat eſſe meliorem. AVG. Cernis ergo iſtum etiam corporis ſenſum de corporibus quodã modo iudicare? Ad illum enim pertinet voluptas & dolor, cũ vel leniter, vel aſpere corpus attingitur. Nam ſicut ille interior quid deſit vel ſatis ſit oculorum ſenſui iudicat, ſic ipſe ſenſus oculorum quid deſit vel ſatis ſit coloribus iudicat. Item ſicut ille interior de auditu noſtro iudicat, vtrũ minus an ſufficienter intentus ſit, ſic iudicat auditus ipſe de vocibus, quid earum leniter inflet†*, aut aſpere perſtrepat. Non neceſſe eſt cæteros ſenſus corporis proſequi. Iam enim, vt opinor, animaduertis quid velim dicere: ita ſcilicet ſenſum illum interiorem de iſtis corporis ſenſibus iudicare, cum eorum & integritatem probat, & debitum flagitat, quemadmodum & ipſi corporis ſenſus de corpo- E ribus iudicant, aſſumentes in eis lenem tactum, reiicientèſque contrarium. EV. Cerno ſanè, & veriſsima ea eſſe conſentio. AVG. Attende iam vtrum ratio etiam de hoc interiore ſenſu iudicet. Iam enim non quæro, vtrum eam meliorem illo eſſe dubites, quia non dubito id te iudicare, quanquam ne id quidẽ iam quærendum putem, vtrum de iſto ſenſu iudicet ratio. Nanque in iis ipſis, quæ infra eam ſunt, id eſt, in corporibus & in ſenſibus corporis, & iſto interiore ſenſu, quo modo aliud ſit alio melius, & quàm ſit illis præſtãtior ipſa, quid tandem niſi ipſa renunciat? Quod profecto nullo modo poſſet, niſi de his ipſa iudicaret. EV. Manifeſtum eſt. AVG. Cum ergo eam naturam quæ tantum eſt, nec viuit nec intelligit, ſicuti eſt corpus exanime, præcedat ea natura quæ nõ tantum eſt, ſed etiam viuit, nec intelligit, ſicuti eſt anima beſtiarum: & rurſus hanc præcedat ea quæ ſimul & eſt & viuit & intelligit, ſicuti in homine mẽs rationalis, num arbitraris in nobis, id eſt, in iis in quibus natura noſtra cõpletur, vt homines ſimus, aliquid inueniri poſſe præſtantius, quàm hoc quod in his tribus tertio loco poſuimus? Nam & F corpus non habere manifeſtum eſt, & vitam quandam qua ipſum corpus animatur atque vegetatur, quæ duo etiam in beſtiis agnoſcimus, & tertium quiddam quaſi animæ noſtræ caput, aut oculum, aut ſi quid congruentius de ratione atque intelligentia dici poteſt, quam non habet natura beſtiarum. Quare vide obſecro, vtrũ aliquid inuenire poſſis, quod ſit in natura hominis ratione ſublimius. EV. Nihil omnino melius video.

† al. influat.*

Ratio cæteris ſuperior infra deum eſt. Cap. VI.

AVG. Quid ſi aliquid inuenire potuerimus, quod non ſolum eſſe non dubites, ſed etiam ipſa noſtra ratione præſtantius, dubitabis ne illud quicquid ſit, deum dicere? EV. Non continuo ſi quid melius, quàm id quod in mea natura optimũ eſt inuenire potuero, deũ eſſe dixerim. Non enim mihi placet deum appellare, quo mea ratio eſt inferior, ſed quo nullus eſt ſuperior.

AVG. Ita planè. Nam ipſe huic tuæ rationi dedit, tam de ſe pie vereq; ſentire. Sed quæſo te ſi non inueneris eſſe aliquid ſupra noſtram rationem, niſi quod æternum atque incommutabile eſt, dubitabis ne hunc deũ dicere? Nam & corpora mutabilia eſſe cognoſcis, & ipſam vitã, qua corpus animatur, per affectus varios mutabilitate non carere manifeſtum eſt. Et ipſa ratio

G cum modò ad verum peruenire nititur, modo non nititur, & aliquãdo peruenit, aliquando nõ peruenit, mutabilis esse profectò conuincitur. Quæ si nullo adhibito corporis instrumento, nec per tactum, nec per gustum, nec per olfactum, nec per aures, nec per oculos, nec per vllum sensum se inferiorem, sed per seipsam cerni æternum aliquid & incommutabile, simul & seipsam inferiorem, & illum oportet deum suum esse fateatur. EV. Hunc planè fatebor deum, quo nihil superius esse constiterit. AVG. Bene habet. Nam mihi satis erit ostendere esse aliquid huiusmodi, quod aut fateberis deum esse, aut si aliquid supra est, eum ipsum deum esse concedes. Quare siue supra sit aliquid, siue nõ sit, manifestum erit deum esse, cum ego quod promisi esse supra rationem, eodem ipso adiuuante monstrauero. EV. Demonstra ergo quod polliceris. AVG. Faciam. Sed prius quæro, vtrum sensus corporis meus idem sit, qui tuus, an vero meus non sit, nisi meus, & tuus nõ sit, nisi tuus? Quod si non ita esset, non possem per oculos meos videre aliquid, quod tu non videres. EV. Concedo prorsus, quamuis eiusdem generis, tamen singulos nos habere sensus videndi vel audiendi, vel quoslibet

Sensus interior & exterior, & quomodo idem sentiatur à multis.
Cap. VII.

H alios cæterorum. Non enim solum videre, sed etiam audire aliquis hominum potest, quod alius non audiat, & aliud aliquid quodlibet alio sensu quisquã sentire, quod alius non sentiat. Vnde manifestum est & tuum non nisi tuum, & meum sensum non esse nisi meum. AVG. Hoc idem respondebis de illo etiam sensu interiore. An aliquid aliud? EV. Nihil sanè aliud: nam & ille vtique sensum meum sentit meus, & tuum sentit tuus: Nam ideo plerunque interrogor ab eo qui aliquid videt, vtrum hoc etiam ego videam, quia ego me videre aut non videre sentio, non ille qui interrogat.

AVG. Quid ipsam rationem, nónne vnusquisque nostrum habet suam? Quandoquidem fieri potest, vt ego aliquid intelligam, cum tu id nõ intelligis: nec vtrũ intelligam tu scire possis, ego autem sciam. EV. Manifestum est etiam rationales mentes singulos quosque nostrum singulas habere. AVG. Num etiam poteris dicere singulos soles nos habere, quos videmus, aut lunas, aut luciferos, aut cætera huiusmodi, quamuis suo quisque ac proprio sensu ista videat? EV. Nullo modo istuc dixerim. AVG. Possumus ergo videre vnum aliquid multi simul, cum sint sensus nostri

I nobis singulis singuli: quibus omnibus illud vnum sentimus quod simul videmus, vt quamuis alius sensus meus sit, & alius tuus, possit tamen fieri, vt id quod videmus, non sit aliud meum & aliud tuum, sed illud vnum præsto sit vtrique nostrum & simul ab vtroque videatur. EV. Manifestissimum est. AVG. Possumus etiam vnam aliquam vocem simul audire, vt quamuis alius sit auditus meus, alius tuus, non sit tamen alia mea & alia tua vox, quam simul audimus, vel alia pars eius auditu meo capiatur, & alia tuo, sed quicquid sonuerit, & vnum & totum audiendum simul adsit ambobus. EV. Et hoc manifestum est. AVG. Iam etiam de cæteris sensibus corporis licet animaduertas quod dicimus, neque omnino illos quod ad hanc rem attinet, ita se habere, vt illos suos oculorum & aurium, neque omnino non ita. Nam quia ex hoc vno aëre & ego & tu possumus implere spiramentum, & eius aëris affectionem odore sentire: & item quia ex vno melle, vel quolibet alio cibo seu potu ambo gustare possumus, & eius affectionem sapore sentire: quamuis ille vnus sit, nostri autem sint sensus singuli, tibi tuus, & mihi meus,

K vt vnum odorem vel vnum saporem cum ambo sentiamus, nec tu tamen eum meo sensu sentias, nec ego tuo, nec aliquo vno, qui vtriusque nostrum possit esse communiter, sed prorsus mihi sensus meus sit, & tuus tibi, etiam si vnus aut odor aut sapor ab vtrisque sentiatur: Hinc ergo isti sensus inueniuntur habere aliquid tale, quale illi duo in visu & auditu. Sed in eo dispares sunt quantum ad id quod nunc agimus pertinet, quòd etsi vnum aërem naribus ambo trahimus, aut vnum cibum gustando capimus, non tamen eam partem aëris duco quam tu, nec eandem partem cibi sumo quam tu, sed aliam ego, aliam tu: Et ideo de toto aëre cum spiro, duco partem quanta mihi satis est, & tu item de toto aliam, quanta tibi satis est ducis. Et cibus quamuis vnus & totus ab vtroque absumatur, non tamen & à me totus, & à te totus absumi potest: quo modo verbum & ego totum audio, & tu totum simul, & speciem quamlibet quantam ego video, tantam & tu simul: sed cibi vel potionis alia pars in me, alia in te transeat necesse est. An parum ista intelligis? EV. Immo vero apertissima & certissima esse consentio.

AVG. Num censes tangẽdi sensum comparandum esse oculorum & aurium sensibus in ea re, de qua nunc L agitur, quia non solum corpus vnũ ambo possumus sentire tangendo, sed etiam eandem partem tu quoq; poteris tangere, quam ego tetigero, vt non solum idem corpus, sed eãdem quoq; corporis partem possimus ambo sentire tangendo? Non enim sicuti cibum aliquem appositum non possumus & ego totum & tu totũ capere, cũ ambo illo vescimur, sic etiã in tangendo accidit: sed & vnum & totum quod ego tetigero, etiam tu potes, vt id ambo tangamus, non singulis partibus, sed totũ singuli. EV. Fateor hoc modo duobus illis superioribus sensibus, hunc tangẽdi sensum esse simillimum. Sed in hoc video esse dissimilem, quòd simul, id est, vno tempore, & videre aliquid vnũ totũ ambo possumus & audire: tangere autem possumus quidẽ totum aliquid ambo vno tempore, sed partibus singulis, eandem autem partem non nisi temporibus singulis: Nam nulli parti quam tactu capis, possum meum tactum admouere, nisi tu amoueris tuum. AVG. Vigilantissime respondisti. Sed oportet te etiam illud videre, cum horũ omnium quæ sentimus, alia sint quæ ambo, alia quæ singuli sentiamus, ipsos vero sensus nostros, suos quisq; sin- M guli sentiamus, vt neq; ego sentiam sensum tuum, neq; tu meum, quid de his rebus quæ sentiuntur à nobis per corporis sensus, id est, quid de corporalibus rebus non possumus sentire ambo, sed singuli, nisi quod ita sit *†nostrum vt hoc in nos vertere & cõmutare possimus: sicuti est cibus & potus, cuius nullam partem quam ego percepero, & tu percipere poteris: quia etsi nutrices alimenta mansa infantibus reddunt, illud tamẽ quod inde gustus rapuerit, atq; in mandentis viscera commutauerit, nullo modo reuocari poterit, vt in escam refundatur infantis. Gula enim cum aliquid iucunde sapit, etiam si exiguam, tamẽ irreuocabilem partem sibi vendicat, & hoc cogit fieri quod naturæ corporis cõuenit: quod nisi ita esset, nullus remaneret sapor in ore posteaquam fuerint mansa illa reddita atq; desputa. Quod etiam de aëris partibus rectè dici potest, quas naribus ducimus: Nam etiam si aliquid aëris quod ego reddidero, possis etiam tu ducere, non tamen poteris etiam illud quod inde in alimentum meum cesserit: quia nec reddi potest. Nam etiam naribus alimentum nos capere medici docent: quod alimentum & spirando solus sen-

**al. sit.*
†al. sed singuli quod ita sit, &c.

A lus sentire possum, & reflando restituere nõ possum, vt abs te etiam ductũ naribus sentiatur. Nam cætera sensibilia, quæ quamuis sentiamus, non tamen ea sentiendo in nostrum corpus corrupta mutamus, possumus ea, siue vno tempore, siue singulis vicissim temporibus ambo sentire, sic vt vel totum vel pars ipsa quam sentio, abs te etiam sentiatur: qualia sunt, siue lux, siue sonus, siue corpora quæ attingimus, non tamen lædimus. EV. Intelligo. AVG. Manifestum est ergo ea quæ non commutamus, & tamen sentimus corporis sensibus, & non pertinere ad naturam sensuum nostrorum, & propterea magis nobis esse communia, quia in nostrũ proprium & quasi priuatum non vertuntur atque mutantur. EV. Prorsus assentior. AVG. Proprium ergo & quasi priuatũ intelligendum est, quod vnusquisque nostrum sibi est †, & quod in se solus sentit, quod ad suam naturam proprie pertinet. Commune autem & quasi publicum, quod ab omnibus sentientibus, nulla sui corruptione atq; commutatione sentitur. EV. Ita est. AVG. Age nunc attende, & dic mihi, vtrum inueniatur aliquid quod omnes ratiocinantes sua quis-

†al. quod vnicuiq; nostrũ soli est.

Numerorũ cognitio vtilis. C. VIII.

B que ratione atque mente communiter videant, cum illud quod videtur præsto sit omnibus, nec in vsum eorum quibus præsto est commutetur, quasi cibus aut potio, sed incorruptum integrumq; permaneat, siue illi videant, siue non videant: An forte nihil huiusmodi esse arbitraris? EV. Imò multa esse video. E quibus vnum commemorari satis est, quòd ratio & veritas numeri omnibus ratiocinantibus præsto est, vt omnis eã computator sua quisque ratione & intelligentia conetur apprehendere. Et alius id facilius, alius difficilius possit, alius omnino non possit, cum tamen ipsa æqualiter omnibus se præbeat valentibus eam capere: Nec cum eam quisque percepit, in sui perceptoris quasi alimentum vertatur atque mutetur: Nec cum in ea quisq; fallitur, ipsa deficiat, sed ea vera & integra permanente, ille in errore sit tanto amplius, quanto minus eam videt. AVG. Recte sane. Sed video te tanquam non rudem harum rerum cito inuenisse quod diceres: tamen si tibi aliqui diceret, numeros istos non ex aliqua sua natura, sed ex iis rebus, quas sensu corporis attingimus, impressos esse animo nostro quasi quasdam imagines quorumque visibilium, quid responderes? An tu quoque id putas? EV. Nullo modo id putauerim,

C Non enim si sensu corporis percepi numeros, idcirco etiam rationem partitionis numerorum vel copulationis sensu corporis percipere potui. Hac enim luce mentis refello eum, quisquis vel in addendo vel in retrahendo dum computat falsam summam renunciauerit. Et quicquid sensu corporis tãgo, veluti est hoc cœlum, & hæc terra, & quæcunque in eis alia corpora sentio, quandiu futura sint nescio. Septem autem & tria decem sunt, & non solum nunc, sed etiam semper. Neque vllo modo aliquando septem & tria non fuerunt decem, aut aliquando septem & tria non erunt decem. Hanc ergo incorrupubilem numeri naturam *†, dixi mihi & cuilibet ratiocinanti esse communem. AVG. Non resisto tibi verissima & certissima respondenti. Sed ipsos quoque numeros non per corporis sensus attractos esse facile videbis, si cogitaueris quemlibet numerum tot vocari quoties vnum habuerit. Verbi gratia: Si bis habuerit vnum, duo vocantur: Si ter, tria. Et si decies habet vnum, tunc vocantur decem, Et quilibet omnino numerus quoties habet vnum, hinc illi nomen est, & tot appellatur. Vnum vero quisquis verissime cogitat, profecto inuenit corporis sensibus non posse sentiri. D

*†*aliâs, veritatem.*

Quicquid enim tali sensu attingitur, iam non vnum sed multa esse conuincitur. Corpus enim est, & ideo habet innumerabiles partes. Sed vt minutas quasque minúsque articulatas non persequar, quantulumcunque illud corpusculum sit, habet certe aliam partem dexteram, aliam sinistram, aliam superiorem, aliam inferiorem, aut aliam vlteriorem, aliam citeriorem, aut alias finales, aliam mediam, Hæc enim necesse est quamlibet exiguo corporis modulo inesse fateamur. Et propterea nullum corpus vere purèque vnum esse concedimus, in quo tamen non possent tam multa numerari, nisi illius vnius cognitione discreta. Cum enim quæro vnum in corpore, & me non inuenire non dubito, noui vtique quid ibi quæram, & quid ibi non inueniam, & non posse inueniri, vel potius omnino ibi non esse. Vbi ergo noui quòd non est corpus vnum, quid sit vnum noui: vnum enim si non nossem, multa in corpore numerare non possem. Vbicunq; autem vnum nouerim, non vtique per corporis sensum noui, quia per corporis sensum nõ noui, nisi corpus quod vere pureq; vnum nõ esse conuincimus. Porrò si vnũ non percepi- E mus corporis sensu, nullum numerũ eo sensu percepimus, eorũ duntaxat numerorum, quos intelligẽtia cernimus. Nullus enim est ex iis, qui non tot vocetur, quoties habet vnum, cuius perceptio corporis sensu non fit. Cuiuslibet enim corpusculi pars dimidia, quantis † duabus totum constat, habet & ipsa dimidiam suã. Sic ergo sunt illæ duæ partes in corpore, vt nec ipsæ simpliciter duæ sint. Numerus autẽ ille qui vocatur duo, quoniam bis habet illud quod simpliciter vnum est, pars eius dimidia, id est, illud ipsum quod simpliciter vnũ est, non potest rursus habere dimidiam partem, vel tertiam, vel quotamlibet, quoniam simplex & vere vnum [est]. Deinde quoniam tenẽtes ordinem numerorũ, post vnum duo videmus, qui numerus ad vnum collatus, duplus inuenitur: duplus duorum non consequenter adiungitur, sed interposito ternario, quaternarius sequitur, qui duplus est duorum. Et hæc ratio per omnes cæteros numeros certissima & incommutabili lege pertenditur, vt post vnum, id est, post primum omnium numerorum, ipso excepto primus sit, qui duplum eius habet, duo enim sequuntur. Post secundum autem, id est, post duo, ipso excepto secundus sit qui duplum eius habet. Post duo enim primus est ternarius, secundus quater- F narius, duplus secundi. Post tertium, id est ternarium, ipso excepto tertius sit, qui duplus est eius: Post tertium enim, id est post ternarium, primus est quaternarius, secundus quinarius, tertius senarius, qui duplus est tertij. Atque ita post quartum, ipso excepto quartus habet duplum eius. Post quartum enim, id est, quaternarium, primus est quinarius, secundus senarius, tertius septenarius, quartus octonarius, qui duplex est quarti. Atque ita per omnes cæteros reperies hoc quod in prima copula numerorum, id est, vno & duobus inuentum est, vt quotus quisque numerus est ab ipso principio, totus post illum sit duplus eius. Hoc ergo quod per omnes numeros esse immobile, firmum, incorruptúmque conspicimus, vnde conspicimus? Non enim vllus vllo sensu corporis omnes numeros attingit, innumerabiles enim sunt: Vnde ergo nouimus per omnes hoc esse, aut qua phantasia [vel phantasmate] tanquam certa veritas numeri per innumerabilia tam fidenter, nisi in luce interiore conspicitur, quam corporalis sensus ignorat? His & talibus multis documentis coguntur

†quantis.

G fateri, quibus disputantibus deus donauit ingenium, &
pertinacia caliginem non obducit, ratione veritatemq;
numerorum, & ad sensus corporis nnn pertinere, & in-
uertibilem synceramq; consistere, & nmnibus ratioci-
nantibus ad videndum esse communem. Quapropter
cum multa alia posint occurrere, quæ communiter &
taoquam publice præsto sunt ratiocinantibus, & ab eis
videantur mente atque ratione singulorum quorumq;
ceroentium, eaq; inuiolata & incōmutabilia maoeant,
nnn tamen inuitus acceperim quod ista ratio & veritas
numeri tibi potissimum occurrerit, cum ad id quod in-
terrogaueram, respondere voluisses: Noo enim frustra
in; sanctis] libris sapieotiæ coniunctus est numerus, vbi
Eccles.7. dictum est: Circuiui egn & inclinaui cor meū, vt scirem
Psal.146. & consyderarem & quærerē sapientiam & numerum.
Quid sapiē Veruotamen quæso te quid de ipsa sapientia putas
tia, sine qua existimandum? Siogulas quasque suas arbitraris singu-
nemo beat⁹. los quosq; homines habere sapiētias? An vern vna præ-
Cap.IX. sto esse communiter omnibus, cuius quāto magis quis-
que sit particeps, tanto est sapientior? EV. Quam di-
cas sapientiam nnndum scio. Video quippe varie vide-
H ri hominibus, quid fiat dicatúr ve sapiēter. Nam & qui
militant, sapienter sibi facere videntur. Et qui contēpta
militia coleodo agro curam atque nperam impēdunt,
hoc potius laudant, tribuúntque sapientiæ. Et qui astuti
suot ad excogitandos modos cōquirendæ pecuniæ,
sibi videntur sapientes. Et qui hæc nmnia negligūt vel
abiiciunt, & quæque suot huiusmodi temporalia, & to-
tum studium suum ad inuestigationē conferunt verita
tis, vt semetipsos deumq; cognoscāt, magnum hoc esse
sapientiæ munus iudicant. Et qui huic ocio quærēdi &
cnntemplandi veri nnlunt se dare, sed potius laborio-
sissimis curis & nfficiis agunt, vt hominibus cōsulant,
& in rerum humanarū iuste mnderandarum & guber
nandarum actinne versantur, sapientes se esse arbitran
tur. Et qui vtrunque horum aguot, & partim viuunt in
contemplatinne veritatis, partim in labnribus officio-
sis, quos humanæ societati deberi putant, sibi palmam sa
pientiæ tenere videntur. Omitto innumerabiles sectas,
quarum nulla est quæ nnn sectatores suns præponens
cæteris, eos solns velit esse sapientes. Quamobrem cum
id nunc agatur inter nos, vt nō quid credamus respon-
I dendum sit, sed quid dilucida intelligentia teneamus,
nullo modo ad id tibi quod interrogasti respondere
potero, nisi quod eredendn teneo, cōtemplando etiam
& ratione cernendo nouerim quæ sit ipsa sapientia.

AVG. Num aliam putas esse sapientiam nisi ve-
ritatem, in qua cernitur & tenetur summum bonum?
Nam illi nmnes quos commemorasti diuersa sectan-
tes, bonum appetunt & malum fugiunt, sed propterea
diuersa sectātur, quòd aliud alij videtur bnnum. Quis-
quis ergo appetit quod appetendum nnn erat, tametsi
id non appeteret nisi ei videretur bonum, errat tamen.
Errare autem neque ille potest qui nihil appetit, neque
ille qui hoc appetit quod debet appetere. Inquantum
igitur omnes homines appetunt vitam beatam, nnn er-
rant. Inquantum autem quisque nnn eam tenet vitæ
viam quæ ducit ad beatitudinem, cum se fateatur &
prnfiteatur nolle nisi ad beatitudinem peruenire, in-
tantum errat. Error est enim cum sequimur aliquid,
quod non ad id ducit quò vnlumus peruenire. Et quan
to magis in via vitæ quis errat, tantn minus sapit. Tan-
to magis longe est à veritate, in qua cernitur, & tene-
tur summum bonum. Summo autem bonn assecuto &
adepto, beatus quisque fit, quod omnes sine contro-
uersia volumus. Vt ergn constat nos beatos esse velle, K
ita nos constat velle esse sapientes, quia nemo sine sa-
pientia beatus est. Nemo enim beatus est nisi summo
bnnn, quod in ea veritate, quam sapientiam vocamus,
cernitur & tenetur. Sicut ergn antequam beati simus,
mentibus tamen nnstris impressa est notio beatitatis:
per hanc enim scimus, fidentèrque & sine vlla dubi-
tatinoe dicimus beatos nns esse velle: ita etiam prius
quàm sapientes simus, sapieotiæ notionem in mente ha
bemus impressam, per quam vnusquisq; nnstrum si in-
terrogetur, velit ne esse sapiens, sine vlla caligine dubi-
tatinnis, se velle respoodet. Quare si iam constat inter
nos quæ sit sapieotia, quam fortasse verbis explicare nō
poteras. Nam si eam nullo modn animo cerneres, nul-
lo modo scires, & velle te esse sapientē, & velle debere,
quod te negaturū esse nnn arbitror: vnlo iam dicas mi-
hi, vtrum etiam sapientiam sicut numeri rationem at-
que veritatem omnibus ratiocinātibus communem se
præbere arbitreris? An quoniam tot sunt mentes homi-
num quot homines sunt, vnde nec ego de tua mente a-
liquid cerno, nec tu de mea, tnt etiam putas esse sapien-
tias quot potuerunt esse sapientes? EV. Si summum L
bonum omnibus vnum est, oportet etiam veritatem in
qua cernitur & tenetur, id est, sapientiam nmnibus vnā
esse communem. AVG. An dubitas summum bo-
num, quicquid illud est, omnibus hominibus vnū esse?
EV. Dubito sané, quia diuersos diuersis rebus gaude-
re video tanquam summis bonis suis. AVG. Vellem
quidem vt de summn booo ita nemn dubitaret, vt ne-
mo dubitat, quicquid illud est, non nisi eo adepto pos-
se fieri hominē beatum. Sed quoniam magna quæstio
est, & longum sermonem forte desyderat, putemus om
ninn tot summa bona esse, quot sunt ipsæ res diuersæ,
quæ à diuersis tanquam summa bona appetuntur: num
ideo sequitur, vt ipsa sapientia etiā nnn sit vna commu
nis omnibus, quia ea bona quæ in illa cernuot & eligūt
homines, multa & diuersa sunt? Si enim hoc putas, po-
tes & de luce snlis dubitare ꝙ vna sit, quia multa & di-
uersa sunt, quæ in ea cernimus. De quibus multis eligat
quisq; pro vnluntate, quo fruatur per oculorū sensum.
Et alius altitudinem montis alicuius intuetur libenter,
& eo gaudet aspectu. Alius campi planiciem, alius con-
uexa vallium, alius nemorum viriditatem, alius mobi- M
lem æqualitatem maris, alius hæc omnia, vel quædam
horum simul pulchra † confert ad læticiam viuendi †*. † plura.
Sicut ergn ista multa & diuersa sunt: quæ in luce solis †* aliàs, vi
homines vident & eligunt ad fruendum, lux tameo ip- dendi.
sa vna est, in qua videt & tenet quo fruatur vniuscu-
iusque intuentis aspectus: ita etiam & si multa sint bona
eàque diuersa, è quibus eligat quisque quod volet, idq;
videndn & tenendo ad fruendum summum sibi bonū
recte verèque constituat, fieri tamen potest, vt lux ipsa
sapientiæ, in qua hæc videri & teneri possunt, omnibus
sapientibus sit vna communis. EV. Fateor fieri pns-
se, nec impedire aliquid vt non sit nmnibus cnmmu-
nis vna sapientia, etiam si multa & diuersa sint summa
bona. Sed vellem scire an ita sit. Quod enim concedi-
mus fieri posse vt ita sit, nnn connouo ita esse concedi-
mus. AVG. Tenemus interim [vnam] esse sapien-
tiam. Sed vtrum sit communis vna omnibus, an singu-
li sapientes suas habent sicuti animas vel mentes suas,
hoc nondum tenemus. EV. Ita est. AVG. Quid Vna sapien
hoc quod tenemus, vel esse sapientiaio, vel sapientes, & tia omnium
beatos esse nmnes homines velle, vbi videmus? Nam sapiētū cōis.
hoc te videre & verum esse, nullo modo vtiq; dubi- Cap. X.
tauerim.

A tauerim. Hoc ergo verũ sic vides, vt cogitationẽ tuam, quam si mihi non enuncies, ego prorsus ignoro. An ita vt intelligas & à me videri posse hoc verum, tametsi mihi abs te non dicatur? EV. Immo ita vt abs te quoque etiam me inuito videri posse non dubitem.

AVG. Quod ergo vnum verum videmus ambo singulis mentibus, nónne vtrique nostrum commune est? EV. Manifestissime. AVG. Item credo te non negare studendum esse sapientiæ, atque hoc verum esse concedere. EV. Prorsus non dubito. AVG. Hoc item verum & vnum esse, & omnibus qui hoc sciunt ad videndum esse commune, quamuis vnusquisque id nec mea, nec tua, nec cuiusquam alterius, sed sua mente conspiciat, cum id quod conspicitur, omnibus conspicientibus communiter præsto sit, nunquid negare poterimus? EV. Nullo modo. AVG. Item iuste esse viuendum, & deteriora melioribus esse subdenda, & paria paribus comparanda, & propria suis quibusq; tribuenda, nónne fateberis esse verissimũ, & tam mihi quàm tibi, atque omnibus id videntibus præsto esse communiter? EV. Assentior. AVG. Quid incorruptum melius esse corrupto, æternum temporali, inuiolabile

B violabili poteris negare? EV. Quis potest? AVG. Hoc ergo verum potest quisq; suum proprium dicere, cum incommutabiliter cõtemplandum assit omnibus, qui hoc contemplari valent? EV. Nullus hoc vere dixerit suum esse proprium, cum tam sit vnum atque omnibus commune quàm verum est. AVG. Item à corruptione auertendum animum, atq; ad incorruptionem conuertendum esse, id est non corruptionem, sed incorruptionem diligendam esse quis negat? Aut quis cum verum esse fateatur, non etiam incommutabile intelligat, atque omnibus mentibus id valentibus intueri, communiter præsto esse videat? EV. Verissimum est. AVG. Quid eam vitam quæ nullis aduersitatibus de certa & honesta sententia dimouetur, dubitat aliquis esse meliorem, quàm eam quæ facile incommodis temporalibus frangitur atque subuertitur? EV. Quis dubitauerit? AVG. Iam huiusmodi plura non quæram. Satis enim est quòd istas tanquam regulas & quædam lumina virtutũ, & vera, & incommutabilia, & siue singula siue omnia cõmuniter adesse, ad cõtemplandum eis qui hæc valent sua quisque ratione ac mente cõspicere, pariter mecum vides, certissimúm-

C que esse concedis. Sed sane quæro, vtrum hęc tibi videantur ad sapientiam pertinere? Nam credo videri tibi eum qui sapientiam assecutus est, esse sapientem. EV. Videtur omnino. AVG. Quid ille qui iuste viuit, posset ne ita viuere nisi videret quæ inferiora, quibus potioribus subdat, & quæ paria sibimet copulet, & quæ propria suis quibusque distribuat? EV. Non posset.

AVG. Qui ergo hæc videt, num eum negabis sapienter videre? EV. Non nego. AVG. Quid ille qui prudenter viuit, nónne eligit incorruptionem, & eam corruptioni præponendam esse decernit? EV. Manifestissime. AVG. Cum ergo id eligit quò conuertat animum, quod eligendum esse nemo ambigit, num negari potest sapienter eligere? EV. Nullo modo negauerim. AVG. Cum ergo ad id quod sapienter eligit conuertit animum, sapienter vtique conuertit. EV. Certissimum est. AVG. Et qui ab eo quod sapienter eligit, & quò se sapiēter conuertit, nullis terroribus pœnisque depellitur, sapienter sine dubio facit. EV. Prorsus sine dubio. AVG. Manifestissimum est igitur omnes has, quas regulas diximus &

lumina virtutum, ad sapientiam pertinere: Quando- D quidem quanto magis quisque ad agendam vitam eis vtitur, & secundum hæc agit vitam, tanto magis viuit faciťq; sapienter: Omne autem quod sapienter fit, non potest recte dici à sapientia esse separatum. EV. Omnino ita est. AVG. Quàm ergo veræ atque incommutabiles sunt regulæ numerorum, quorum rationem atque veritatem incommutabiliter atque communiter omnibus eam cernentibus præsto esse dixisti, tam sunt veræ atque incommutabiles regulæ sapientiæ, de quibus paucis nũc singillatim interrogatus respondisti esse veras atque manifestas, eásque omnibus qui hæc intueri valent, cõmunes ad contemplandum adesse concedis. EV. Dubitare non possum. Sed peruellem scire, vtrum vno aliquo genere contineantur hæc duo, sapientia scilicet & numerus, quia coniuncta etiam in scripturis sanctis hæc posita esse commemorasti, An alterum exsistat ab altero, vt alterum in altero consistat, veluti numerus à sapientia, vel in sapientia. Nam sapientiam existere à numero, aut consistere in numero non ausim dicere. Nescio enim quo modo quia multos noui numerarios aut numeratores, vel si quo alio nomine vocandi sunt, qui summe atq; mirabiliter com E putant, sapientes autem perpaucos, aut forsitan neminem, longe venerabilior mihi occurrit sapientia quàm numerus. AVG. Rem dicis quam ego quoque mirari soleo. Nam cum incommutabilem veritatem numerorum mecum ipse considero, & eius quasi cubile ac penetrale vel regionem quandam, vel si quod aliud nomen aptum inueniri potest quo nominemus quasi habitaculum quoddam sedemque numerorum, longe remoueor à corpore: & inueniens fortasse aliquid, quod cogitare possum, non tamen aliquid inueniens, quod verbis proferre sufficiam, redeo tanquam lassatus in hæc nostra vt loqui possim, & ea quæ ante oculos sita sunt dico, sicut dici solent. Hoc mihi accidit etiam cũ de sapientia quantum valeo, vigilantissime atque intentissime cogito. Et propterea multum miror, cum hæc duo sint in secretissima certissimaq; veritate, accedente etiam testimonio scripturarum quo commemoraui coniuncte ita posita, plurimum miror, vt dixi, quare numerus vilis sit multitudini hominum, & chara sapientia. Sed nimirum illud est, quòd vna quædam eadèmque res est. Veruntamen quoniam nihilominus in diuinis libris de sapientia dicitur, quòd attingit à fine F vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter, ea potentia qua fortiter à fine vsque ad finem attingit, numerus fortasse dicitur. Ea vero qua disponit omnia suauiter, sapientia proprie iam vocatur: cum sit vtrunque vnius eiusdemque sapientiæ. Sed quia dedit numeros omnibus rebus etiam infimis, & in fine rerum locatis: & corpora enim omnia quamuis in rebus extrema sint, habent numeros suos, sapere autem non dedit corporibus neque animis omnibus, sed tantum rationalibus, tanquã in eis sibi sedem locauerit, de qua disponat, omnia illa etiam infima quibus numeros dedit: Itaq; quoniam de corporibus facile iudicamus, tanquã de rebus quæ infra nos ordinatæ sunt, quibus impressos numeros infra nos esse cernimus, & eos propterea vilius habemus. Sed cũ cœperimus tanquã sursum versus recurrere, inuenimus eos etiam nostras mẽtes transcendere, atq; incommutabiles in ipsa manere veritate. Et quia sapere pauci possunt, numerare autem etiam stultis concessum est, mirantur homines sapientiã, numerosq; contemnunt. Docti autem & studiosi, quanto remotiores

Sapiētia & [illegible] Cap.XI.

Sapien.8.

G ſunt à labe terrena, tanto magis & numerum & ſapientiam in ipſa veritate contuentur, & vtrunque charum habent: Et in eius veritatis comparatione non ſolum eis aurum & argentum, & cætera de quibus homines dimicant, ſed ipſi etiam vileſcunt ſibi. Nec mireris numeros ideo vileſcere hominibus, & charam eſſe ſapientiam, quia facilius poſſunt numerare quàm ſapere, cum videas charius illos habere aurum quàm lumen lucernæ, cui comparatum aurum ridetur. Sed honoratur amplius res longe inferior, quia lucernam ſibi & mendicus accendit, aurum vero pauci habent: quanquam ſapientia abſit, vt in cõparatione numeri inueniatur inferior, cum eadem ſit, ſi oculus quo cerni poſsit, inquirat.

Comparatio ignis ad ſapientiam & numerum.

Sed quemadmodum in vno igne conſubſtantialis, vt ita dicam, ſentitur fulgor & calor, nec ſeparari ab inuicem poſſunt, tamen ad ea calor peruenit, quæ prope admouentur, fulgor vero etiam longius latiúsque diffunditur: ſic intelligentiæ potentia quæ ineſt ſapientiæ propinquiora feruefcunt, ſicuti ſunt animæ rationales: ea vero quæ remotiora ſunt, ſicuti corpora, non attingit calore ſapiendi, ſed perfundit lumine numerorum, quod tibi fortaſsis obſcurum eſt: Non enim vl-
H la viſibilis ſimilitudo, inuiſibili rei poteſt ad omnem conuenientiam coaptari. Tantum illud attende, quod & quæſtioni quam ſuſcepimus ſatis eſt, & humilioribus etiam mentibus quales nos ſumus ſeſe manifeſtat, quia & ſi clarum nobis eſſe non poteſt, vtrum in ſapientia, vel ex ſapientia numerus, an ipſa ſapientia ex numero, an in numero ſit, an vtrunque nomen vnius rei poſsit oſtendi, illud certe manifeſtum eſt vtrunque verum eſſe, & incommutabiliter verum.

Vna omniũ cõis ſumma veritas.
Cap. XII.
† al. commutabiliter.

Quapropter nullo modo negaueris eſſe incommutabilem veritatem, hæc omnia quæ incommutabiliter † vera ſunt continentem, quam non poſsis dicere tuam vel meam vel cuiuſquam hominis, ſed omnibus incommutabilia vera cernentibus, tanquam miris modis ſecretum & publicum lumen præſto eſſe ac ſe præbere communiter. Omne autem quod communiter omnibus ratiocinantibus atque intelligentibus præſto eſt ad vllius eorum proprie naturam pertinere quis dixerit? Meminiſti enim, vt opinor, quid de ſenſibus corporis pauloante tractatum ſit: Ea ſcilicet quæ oculorum vel aurium ſenſu communiter tangimus, ſicuti ſunt colores & ſoni, quos ego & tu ſimul videmus vel ſimul audimus, nõ
I pertinere ad oculorum noſtrorum auriúmve naturam, ſed ad ſentiendum nobis eſſe communia. Sic ergo etiã illa quæ ego & tu cõmuniter propria quiſq; mente conſpicimus, nequaquam dixeris ad mentis alicuius noſtrum pertinere naturam. Duorum enim oculi quod ſimul vident, nec huius nec illius oculos eſſe poteris dicere, ſed aliquid tertium, in quod vtriuſque feratur aſpectus. EV. Apertiſsimum atque veriſsimum eſt.

AVG. Hanc ergo veritatem, de qua [iam] diu loquimur, & in qua vna tam multa cõſpicimus, excellentiorem putas eſſe quàm mens noſtra eſt, an æqualem mentibus noſtris, an etiã inferiorem? Sed ſi eſſet inferior, nõ ſecundũ illam, ſed de illa iudicaremus, ſicut iudicamus de corporibus, quia infra* ſunt, & dicimus ea plerunq; non tantũ ita eſſe vel non ita, ſed ita vel nõ ita eſſe debere: Sic & de animis noſtris nõ ſolum ita eſſe animum nouimus, ſed plerunq; etiam ita eſſe debere. Et de corporibus quidem ſic iudicamus, cum dicimus minus candidum eſſe quàm debuit, aut minus quadrum, & multa ſimiliter. De animis vero, minus aptus eſt, quàm debeat, aut minus lætus, aut minus lenis, aut minus vehe-

** aliàs, inferiora.*

mens, ſicut noſtrorum morum ſe ratio tulerit. Et iudi- K
camus hæc ſecundum illas inferiores regulas veritatis, quas communiter cernimus: De ipſis vero nullo modo quis iudicat. Cum enim quis dixerit æterna temporalibus eſſe potiora, aut ſeptẽ & tria decem eſſe, nemo dicit ita eſſe debuiſſe, ſed tantum ita eſſe cognoſcẽs, non examinator corrigit, ſed tantum lætatur inuentor. Si autẽ eſſet æqualis mẽtibus noſtris hæc veritas, mutabilis etiã ipſa eſſet. Mentes enim noſtræ aliquando eã minus aliquando plus vident, & ex hoc fatentur ſe eſſe mutabiles: cum illa in ſe manens nec proficiat cum plus à nobis videtur, nec deficiat cum minus, ſed integra & incorrupta, & cõuerſos lætificet lumine, & auerſos puniat cæcitate: Quid quòd etiam de ipſis mentibus noſtris ſecundum illam iudicamus, cum de illa nullo modo iudicare poſsimus? Dicimus enim, minus intelligit quàm debet, aut tantum quantũ debet intelligit. Tantum autem mens debet intelligere, quãtum propius admoueri atq; inhærere potuerit incommutabili veritati. Quare ſi nec inferior, nec æqualis eſt, reſtat vt ſit ſuperior atque excellentior.

Per ſimilia excitamur ad ſummũ bonũ.
Cap. XIII.
Pſal. 36.

Promiſeram autem ſi meminiſti, me tibi demonſtraturũ eſſe aliquid, quod ſit mente noſtra atque ratione ſublimius. Ecce tibi eſt ipſa veritas: Am-
L plectere illam ſi potes, & fruere illa, & delectare in domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Quid enim petis amplius, quàm vt beatus ſis? Et quid beatius eo qui fruitur inconcuſſa & incommutabili & excellentiſsima veritate? An vero clamant homines beatos ſe eſſe, cum pulchra corpora magno deſyderio cõcupita, ſiue coniugum, ſiue etiam meretricum amplexantur, & nos in amplexu veritatis beatos eſſe dubitamus? Clamant homines ſe beatos eſſe, cum æſtu aridis faucibus ad fontem abundantem ſalubrémque perueniunt, aut eſurientes prandium cœnámve ornatam copioſámque reperiunt: & nos negabimus beatos eſſe, cum irrigamur paſcimúrque veritate? Solemus audire voces clamantium ſe beatos, ſi iaceant in roſis aliiſque floribus, vel [etiam] vnguentis odoratiſsimis perfruantur. Quid fragrantius, quid iucundius inſpiratione veritatis? Et dubitamus nos cum ab illa inſpiramur, dicere beatos? Multi beatam vitam in cantu vocum, & neruorum, & tibiarum ſibi conſtituunt, & cum ea ſibi deſunt, ſe miſeros iudicant, cum autem aſſunt, efferuntur lætitia: & nos cum mentibus noſtris ſine vllo ſtrepitu, vt ita dicam, canorum & facundum quoddam ſilentium veritatis illa- M
bitur, aliam beatam vitam quærimus, & tam certa & præſente non fruimur? Luce auri & argenti, luce gemmarum & aliorũ colorum, ſiue ipſius lucis quæ ad hos oculos pertinet, ſiue in ignibus terrenis, ſiue in ſtellis & luna vel ſole claritate & iucunditate delectati homines, cum ab iſta lætitia nullis moleſtiis, nulla indigentia reuocantur, beati ſibi videntur, & propter hæc ſemper volunt viuere: & nos in luce veritatis beatam vitam collocare metuimus? Imò vero quoniam in veritate cognoſcitur & tenetur ſummum bonum, eaq; veritas ſapientia eſt, cernamus in ea, teneamusq; ſummũ bonum, eoq; perfruamur. Beatus eſt quippe qui fruitur ſummo bono, Hæc enim veritas oſtendit omnia bona quæ vera ſunt, quæ ſibi ſuo captu intelligentes homines, vel ſingula, vel plura eligunt, quibus fruuntur. Sed quemadmodum illi qui in luce ſolis eligunt quod libenter aſpiciant, & eo aſpectu lætificantur, in quibus ſi qui forte fuerint vegetioribus ſaniſq; & fortiſsimis oculis præditi, nihil libentius quàm ipſum ſolem contuentur, qui etiam cætera quibus infirmiores oculi delectantur,

A lectantur, illustrat: Sic fortis acies mentis illustrata†*, cum multa vera & incommutabilia certa ratione conspexerit, dirigit se in ipsam veritatem qua cuncta monstrantur, eiq; inhærens tanquam obliuiscitur cætera, & in illa simul omnibus fruitur. Quicquid enim iucũdum est in cæteris veris, ipsa vtique veritate iucundum est. Hæc est libertas nostra, cum isti subdimur veritati: Et ipse est deus noster qui nos liberat à morte, id est, à conditione peccati. Ipsa enim veritas etiam homo cum hominibus loquens, ait credentibus sibi: Si manseritis in verbo meo, vere discipuli mei estis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Nulla enim re fruitur anima cum libertate, nisi qua fruitur cum securitate. Nemo autem securus est in iis bonis quæ potest inuitus amittere: Veritatem autem atque sapientiam nemo amittit inuitus: Non enim locis separari ab ea quisquam potest, sed ea quæ dicitur à veritate atq; sapientia separatio, peruersa voluntas est, qua inferiora diliguntur. Nemo autẽ vult aliquid nolens. Habens igitur qua fruamur omnes æqualiter atq; communiter: Nullæ sunt angustiæ, nullus in ea defectus: Omnes amatores suos

*†*aliàs, & vegeta.* *Ioan. 8.* *Summũ bonũ nemo amittit inuit°. Cap. XIIII.*

B nullo modo sibi inuidos recipit, & omnibus communis est, & singulis casta est. Nemo alicui dicit, Recede, vt etiam ego accedam: remoue manus, vt etiã ego amplectar. Omnes inhærent, ipsam omnes tangunt: Cibus eius nulla ex parte discerpitur: Nihil de ipsa bibis quod ego non possim [bibere]. Non enim ab eius communione in priuatum tuum mutas aliquid: Sed quod tu de illa capis, & mihi manet integrum. Quod te inspirat, non expecto vt reddatur abs te, & sic ego inspirer ex eo: Non enim aliquid eius aliquando fit cuiusquam vnius, aut quorundam proprium, sed simul omnibus tota est communis. Minus ergo ea quæ tãgimus, vel quæ gustamus, vel quæ olfacimus huic sunt veritati similia, sed magis ea quæ audimus & cernimus: quia & omne verbum à quibus auditur, totũ auditur ab omnibus, & simul à singulis totum. Et species omnis quæ oculis adiacet, quanta videtur ab vno°, tanta & ab alio simul. Sed multum longo interuallo sunt ista similia: Nec tota enim simul sonat quælibet vox, quia per tempora tenditur & producitur, & aliud eius prius sonat, aliud posterius: Et species omnis visibilis tanquã intumescit per locos, nec vbiq; tota est. Et certe omnia hæc

C auferuntur inuito, & quo minus eis frui possimus, quibusdam impedimur angustiis. Nam & si posset esse cuiusquam suauis cantus sempiternus, & studiosi eius certatim ad eum audiendum venirẽt, coarctarent sese atq; pugnarẽt de locis, quanto plures essent, vt cantanti esset quisq; propinquior, & in audiendo nihil tenerent manere secum, sed omnibus vocibus fugientibus tangerẽtur. Solem autem istum si vellem intueri, atq; id pertinaciter possem, & in occasu me desereret, & subuelaretur nubilo, & multis aliis obstaculis voluptatẽ videndi eum inuitus amitterem. Postremo etiam si adesset semper suauitas, & lucis videnti, & vocis audienti, quid magnum ad me perueniret, cum mihi esset commune cum beluis? At illa veritatis & sapientiæ pulchritudo, tantum assit perseuerans voluntas fruendi, nec multitudine audientium constipata secludit venientes, nec peragitur tempore, nec migrat locis, nec nocte intercipitur, nec vmbra intercluditur, nec sensibus corporis subiacet. De toto mundo ad se cõuersis qui diligunt eam, omnibus proxima est, omnibus sempiterna: Nullo loco est, nusquam deest: foris admonet, intus docet, cernentes se cõmutat omnes in melius, à nullo in deterius cõmutatur:

Cõmẽdatio sapientiæ.

nullus de illa iudicat, nullus sine illa iudicat bene. Ac D per hoc eam manifestũ est, mentibus nostris, quæ ab ipsa vna fiunt singulæ sapientes, & nõ de ipsa, sed per ipsam de cæteris iudicant, sine dubitatione esse potiorem.

Tu autẽ concesseras, si quid supra mentes nostras esse monstrarem, deũ te esse confessurũ, si adhuc nihil esset superius. Quam tuam cõcessionem accipiens dixerã satis esse, vt hoc demonstrarem. Si enim aliquid est excellentius, ille potius deus est: si autem non est, iam ipsa veritas deus est. Siue ergo illud sit, siue non sit, deum tamen esse, negare nõ poteris: quæ nobis erat ad disserendum & tractandum quæstio constituta. Nam si te hoc mouet quod apud sacrosanctã disciplinam Christi in fidem recepimus, esse patrem sapientiæ: memento nos etiam hoc in fide accepisse, quòd æterno patri sit æqualis, quæ ab ipso genita est sapientia. Vnde nunc nihil quærendum est, sed inconcussa fide retinendũ. Est enim deus: & vere summeq; est. Quod iam non solum indubitatum quãtum arbitror fide retinemus, sed etiã certa, quamuis adhuc tenuissima forma cognitionis attingimus, quod quæstioni susceptæ sufficit, vt cætera quæ ad rem pertinent, explicare possimus: Nisi quid habes ad- E uersus ista quod opponas. EV. Ego vero incredibili omnino, & quam tibi verbis explicare non possum lætitia perfusus accipio ista, & clamo esse certissima. Clamo autẽ voce interiore, qua exaudiri cupio ab ipsa veritate & illi inhærere: quod non solum bonum, sed etiam summum bonum & beatificum esse concedo. AVG. Recte sanè, etiam ego plurimum gaudeo. Sed quæso te, nunquid iam sapientes & beati sumus, an adhuc tendimus eò, vt id nobis esse proueniat? EV. Eò nos potius tendere existimo. AVG. Vnde ergo ista comprehendis, quibus veris certisque gaudere te clamas, & hoc ad sapientiam pertinere concedis? An quisquã insipiens potest nosse sapientiam? EV. Quàmdiu insipiens est, non potest. AVG. Tu ergo iam sapiens es, aut nondum nosti sapientiam. EV. Non sum quidem adhuc sapiẽs, sed nec insipientem me dixerim, inquantũ noui sapientiam: quoniã & certa sunt ista quæ noui, & ad sapientiam pertinere negare non possum. AVG. Dic quæso te, nónne fateberis eum, qui nõ est iustus, iniustũ esse: & qui non est prudens, imprudentẽ esse: & qui non est temperans, intemperantem? An dubitari de his aliquid potest? EV. Fateor hominẽ quando iustus non F est, iniustum esse: hoc etiam de prudente & temperante responderim. AVG. Cur ergo & quando sapiens nõ est, non sit insipiens. EV. Hoc quoq; fateor, quando quisq; sapiens nõ est, eum esse insipientẽ. AVG. Nunc ergo tu quid horũ es? EV. Quodlibet horum me appelles nondum audeo me dicere sapientem: Et ex iis quæ concessi, video esse consequens, vt me insipientem non dubitem dicere. AVG. Nouit ergo insipiens sapientiam. Non enim sicut iam dictũ est, certus esses velle te esse sapientem, idq; oportere, nisi notio sapientiæ menti tibi inhæreret, sicut earum rerum de quibus singillatim interrogatus respondisti, quæ ad ipsam sapientiam pertinent, quarũ cognitione lætatus es. EV. Ita est vt dicis. AVG. Quid igitur aliud agimus cum studemus esse sapientes, nisi vt quanta possumus alacritate, ad id quod mẽte contingimus, totam animam nostram quodam modo colligamus & ponamus ibi atque stabiliter infigamus, vt non iam priuato suo gaudeat quod implicauit rebus transeuntibus, sed exuta omnibus temporum & locorum affectionibus, apprehendat id quod vnum atque idem semper est. Sicut

De summa quæ di° est, & humana sapientia. Cap. XV. *Quisque sæpe abutitur pro quis.* *Numero° colligit animũ. Cap. XVI.*

G enim tota vita corporis est anima, sic beata vita animæ deus est. Quod dum agimus, donec peragamus in via sumus. Et quod istis veris & certis bonis, quãuis adhuc in hoc tenebroso itinere coruscantibus, gaudere concessum est, vide vtrum hoc sit quod scriptum est de sapientia, quid agat cum amatoribus suis cum ad eam veniunt, & eam quærũt. Dictum est enim: In viis ostendet se illis hilariter, & omni prudentia occurret illis. *Sapien. 6.* Quoquò enim te verteris, vestigiis quibusdam quæ operibus suis impressit loquitur tibi, & te in exteriora relabentem, ipsis exteriorum formis intrò reuocat: vt quicquid te delectat in corpore, & per corporeos illicit sensus, videas esse numerosum, & quæras vnde sit, & in teipsum redeas, atque intelligas te id quod attingis sensibus corporis, probare aut improbare non posse, nisi apud te habeas quasdam pulchritudinis leges, ad quas referas quæque pulchra sentis exterius. Intuere cœlum, & terram, & mare, & quæcunque in eis vel desuper fulgent, vel deorsum repunt, vel volant, vel natãt, formas habent, quia numeros habẽt: adime illis hæc, nihil erũt. A quo ergo sunt, nisi à quo numerus? quandoquidem intantum illis est esse, inquantum numerosa esse. Et om

H nium quidem formarum corporearum artifices homines in arte habent numeros, quibus coaptent opera sua: & tandiu manus atque instrumenta in fabricando mouent, donec illud quod formatur foris, ad eam quæ intus est lucem numerorum relatum, quantum potest impetret absolutionem, placeatq; per interpretem sensum interno iudici supernos numeros intuenti. Quære deinde artificis ipsius membra quis moueat, numerus erit: Nam mouentur etiam illa numerose. Et si detrahas de manibus opus, & de animo intentionem fabricandi, motúsque ille membrorum ad delectationem referatur, saltatio vocabitur. Quære ergo quid in saltatione delectet, respondebit tibi numerus: Ecce sum. Inspice iam pulchritudinem formati corporis, numeri tenentur in loco. Inspice iam pulchritudinem mobilitatis in corpore, & numeri versantur in tempore. Intra ad artem vnde isti procedunt, quære in ea tempus & locum, nunquam erit, nusquam erit, viuit in ea tamen numerus: Nec eius regio spaciorum est, nec ætas dierum, & discendæ arti tamen cum se accommodant, qui se artifices fieri volunt, corpus suum per loca & tempora mouent, animum vero per tempora. Accessu quip

I pe temporis peritiores fiunt. Transcende ergo & animum artificis, vt numerum sempiternum videas: Iam tibi sapientia de ipsa interiore sede fulgebit, & de ipso secretario veritatis: Quæ si adhuc languidiorem aspectum tuum reuerberat, refer oculum mentis in illam viam, vbi se ostendebat hilariter. Memento sanè distulisse te visionem, quam fortior saniórque repetas. Væ qui derelinquunt te ducem, & oberrant in vestigiis tuis, qui nutus tuos pro te amant, & obliuiscuntur quid innuas. O suauissima lux purgatæ mentis sapientia: Non enim cessas innuere nobis, quæ & quanta sis. Et nutus tui sunt omne creaturarum decus. Et artifex enim quodam modo innuit spectatori operis sui de ipsa operis pulchritudine, ne ibi totus hæreat, sed speciem corporis fabricati sic percurrat oculis, vt in eum qui fabricauerit recurrat affectu. Similes autem sunt hominibus, qui ea quæ facis pro te amant, qui cum audiunt aliquem facundum sapientem, dum nimis suauitatem vocis eius, & structuras syllabarum apte locatarum auide audiunt, amittunt sententiarum principatum, cuius illa verba tanquam signa sonuerunt: Væ qui se auertunt à lumine tuo, & obscuritati suæ dulci- K

ter inhærent. Tanquam enim dorsum ad te ponentes, in carnali opere velut in vmbra sua defiguntur, & tamen etiam ibi quod eos delectat, adhuc habent de circumfulgentia lucis tuæ. Sed vmbra dum amatur, languidiorem facit oculum animi, & inualidiorẽ ad perferendum conspectum tuum. Propterea magis, magisque homo tenebratur, dum sectatur libentius, quicquid infirmiorem tolerabilius excipit. Ex quo incipit non posse videre quod summe est, & malum putare quicquid fallit improuidum, aut illicit indignum†, aut captum *† indignum.* excruciat, cum ea pro merito patiatur auersionis suæ, & quicquid iustum est, malum esse non possit. Si ergo quicquid mutabile aspexeris, vel sensu corporis, vel animi consyderatione capere non potes, nisi aliqua numerorum forma teneatur, qua detracta in nihil recidat: noli dubitare vt ista mutabilia non intercipiantur, sed dimẽsis motibus, & distincta varietate formarum, quasi quosdam versus temporum peragant, esse aliquam formam æternam & incommutabilem: quæ neque continuatur & quasi diffundatur locis, neque protendatur atque varietur temporibus, per quam cuncta ista formari valeant, & pro suo genere implere atque L

agere locorum ac temporum numeros. Omnis enim res mutabilis, etiam formabilis sit necesse est. Sicut autem mutabile dicimus quod mutari potest, ita formabile quod formari potest appellauerim. Nulla autem res formare seipsam potest: quia nulla res potest dare sibi quod non habet: Et vtique vt habeat formam, formatur aliquid. *Deus forma incõmutabilis, ad quã referenda sunt omnia. Cap. XVII.* Quapropter quælibet res si quã habet formam, non ei opus est accipere quod habet: Si qua vero non habet formam, non potest à se accipere quod non habet. Nulla ergo res, vt diximus, formare se potest. Quid autem amplius de mutabilitate corporis & animi dicamus? Superius enim satis dictum est. Conficitur itaque, vt & corpus & animus forma quadam incommutabili & semper manente formentur. Cui formæ dictum est: Mutabis ea & mutabuntur, tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. *Psal. 101.* Annos sine defectu, pro æternitate posuit prophetica locutio. De hac item forma dictum est, quòd in seipsa manens innouet omnia. *Sapien. 7.* Hinc etiam comprehenduntur omnia prouidentia gubernari. Si enim omnia quæ sunt, forma penitus subtracta nulla erunt, forma ipsa incommutabilis, per quam mutabilia cuncta subsistunt, vt for- M

marum suarum numeris impleantur & agantur, ipsa est eorum prouidentia. Non enim ista essent, si ita non esset. Intuens ergo & consyderans vniuersam creaturam, quicunque iter agit ad sapientiam, sentit sapientiam in via se sibi ostendere hilariter, & in omni prouidentia occurrere sibi: *Sapien. 6.* & tanto alacrius ardescit viam istam peragere, quanto & ipsa via per illam pulchra est ad quam exæstuat peruenire. Tu autẽ si præter id quod est & non viuit, & id quod est & viuit, neque intelligit & id quod est & viuit & intelligit, inueneris aliquod creaturarum genus, tunc aude dicere aliquod bonum esse quod non sit ex deo. Tria enim hoc duobus etiam nominibus enunciari possunt, si appellentur corpus & vita: quia & illa quæ tantum viuit, neque intelligit, qualis est pecorum, & hæc quæ intelligit, sicuti est hominum, rectissime vita dicitur: Hæc autem duo, id est, corpus & vita, quæ quidem creaturæ deputantur: nam & creatoris ipsius vita dicitur, & ea summa vita est. Istæ igitur duæ creaturæ corpus & vita, quoniam formabilia sunt, sicuti superius dicta docuerunt, amissaq; omni-

no

A no forma in nihilum recidũt, satis ostendunt se ex ista forma subsistere, quæ semper eiusmodi est. Quãobrem quantacunq; bona, quãuis magna, quãuis minima, nisi ex deo esse non possunt. Quid enim maius in creaturis, quàm vita intelligens, aut quid minus potest esse quàm corpus? Quæ quantúlibet deficiant & eo tendant vt nõ sint, tamen aliquid formæ illis remanet, vt quoquo modo sint. Quicquid autẽ formę cuipiam rei deficienti remanet, ex illa forma est quę nescit deficere, motusq; ipsos rerũ deficientiũ vel proficiẽtiũ excedere numerorũ suorum legem non sinit. Quicquid igitur laudabile aduertitur in rerum natura, siue exigua, siue ampla laude dignum iudicetur, ad excellentissimam & ineffabilem laudem referendum est conditoris: Nisi quid habes ad hæc. EV. Satis mihi persuasum esse fateor, & quemadmodũ manifestum fiat, quãtum in hac vita atq; inter tales quales nos sumus potest, deum esse, & ex deo esse omnia bona: quandoquidem omnia quæ sunt, siue quę intelligunt & viuunt & sunt, siue quæ tãtum viuunt & sunt†, siue quæ tantũ sunt, ex deo sunt. Nunc iã tertiam quęstionẽ videamus, vtrũ expediri possit, inter bona esse numerãdam liberam voluntatẽ. Quo demonstrato, sine dubitatione cõcedam, deum dedisse nobis eã, dariq; oportuisse. AVG. Bene meministi proposita, &

Et boni maleuti possumus.

Ca. XVIII.

† al. siue q non intelligũt, sed tamẽ viuunt & sunt.

B secundam quæstionem iam explicatam vigilãter animaduertisti: Sed videre debuisti etiã istam tertiam, iam solutam. Propterea quippe tibi videri dixeras, dari non debuisse liberum volũtatis arbitriũ, q eo quisq; peccat. Cum sententiæ tuæ cũ ego intulissem, recte fieri nõ posse, nisi eodem libero voluntatis arbitrio, atq; ad id potius hoc deũ dedisse asseuerarẽ, respondisti liberã volũtatẽ ita nobis dari debuisse, vt iusticia data est qua nemo nisi recte potest vti. Quæ respõsio tua in tantos circuitus disputationis nos ire compulit, quibus tibi probaremus & maiora & minora bona nõ esse nisi ex deo. Quod non tam dilucide ostẽdi posset, nisi prius aduersus opiniones impiæ stulticiæ, qua dicit insipiẽs in corde suo, non est deus, qualiscũq; de re tanta pro modulo nostro inita ratio, eodẽ ipso deo in tam periculoso itinere nobis opitulante, in aliquid manifestũ intenderetur. Quę duo tamẽ, id est, deũ esse, & omnia bona ex ipso esse, quanquã inconcussa fide etiam antea tenerẽtur,

1. Retract. cap. 9.

Psal. 52.

C sic tamen tractata sunt, vt hoc quoq; tertiũ inter bona esse numerandũ, liberam scilicet voluntatem, manifestissime appareat. Iam enim superiore disputatione patefactum est, cõstititq; inter nos naturã corporis inferiore gradu esse q̃ animi naturam, ac per hoc animum maius bonũ esse quàm corpus. Si ergo in corporis bonis inuenimus aliqua quibus nõ recte vti homo possit, nec tamen propterea dicimus, nõ ea dari debuisse, quoniã esse cõfitemur bona, quid mirũ si & in animo sunt quædam bona, quibus etiam nõ recte vti possimus: sed quia bona sunt, nõ potuerũt dari nisi ab illo, à quo sunt omnia bona? Vides eni quãtum boni desit corpori, cui desunt manus, & tamẽ manibus male vtitur, qui eis operatur vel sæua vel turpia. Sine pedibus aliquẽ si aspiceres, fatereris deesse integritati corporis plurimum bonum: & tamen eum qui ad nocendũ cuipiam, vel seipsum dehonestandum pedibus vteretur, male vti pedibus nõ negares. Oculis hanc lucem videmus, formasq; internoscimus corporum: idq; & speciosissimum est in nostro corpore, vnde in fastigio quodã dignitatis hæc membra locata sunt, & ad salutem tuendam, multaq; alia vitæ cõmoda refert vsus oculorũ, oculis tamen plerique pleraq; agunt turpiter, & eos militare cogũt libidini. Et vides quãtum bonum desit in facie si oculi desint: Cum autem assunt, qui hos dedit, nisi bonorũ omnium largitor deus? Quemadmodum ergo ista probas in corpore, & non intuens eos qui male his vtũtur, laudas illum qui hæc dedit bona: Sic liberam voluntatem sine qua nemo potest recte viuere, oportet & bonũ esse & diuinitus datum, & potius eos damnãdos qui hoc bono male vtuntur, quàm eũ qui dederit, dare non debuisse, fatearis. EV. Prius ergo vellẽ, vt mihi probares aliquod bonũ esse liberam voluntatẽ, & ego concederem deum illã dedisse nobis, quia fateor ex deo omnia bona esse. AVG. Itàne tandẽ non probaui (tibi) tãto molimine superioris disputationis, cum omnem speciẽ formamq; corporis à summa omnium rerũ forma, id est, à veritate subsistere fatereris, & bonũ esse cõcederes? Nam & capillos nostros numeratos esse, ipsa in Euangelio loquitur veritas. De numeri autem summitate, & à fine vsq; ad finẽ pertendente potentia, quæ locuti fuerimus, excidit tibi? Quæ igitur ista tanta peruersitas, capillos nostros, quãuis inter exigua & omnino abiectissima, tamẽ inter bona numerare, nec inuenire cui authori tribuantur nisi bonorũ omnium conditori deo, quia & maxima & minima bona ab illo

D

Matt. 10.

E sunt, à quo est omne bonum: & dubitare de libera voluntate sine qua recte viui nõ posse concedunt, etiã qui pessime viuunt. Et certe nunc responde quęso, quid tibi meli⁹ esse videatur in nobis, sine quo recte viui potest, an sine quo recte viui nõ potest? EV. Iamiam parce quæso: pudet cæcitatis. Quis enim ambigat id lõge esse præstãtius, sine quo recta vita nulla est? AVG. Iam ergo tu negabis luscũ hominẽ recte posse viuere? EV. Absit tam immanis amentia. AVG. Cum ergo in corpore oculũ cõcedas esse aliquod bonũ, quo amisso tamen ad recte viuẽdum non impeditur voluntas libera, tibi videtur nullum bonum, sine qua recte nemo viuit? Intueris enim iusticiã, qua nemo male vtitur. Hæc inter summa bona quæ in ipso sunt homine numeratur, omnesq; virtutes animi quib⁹ ipsa recta vita & honesta constat. Nam neque prudẽtia, neque fortitudine, neque temperantia male quis vtitur: in his enim omnibus, sicut in ipsa etiam quam tu commemorasti iusticia, recte ratio viget, sine qua virtutes esse non possunt.

F Recta autem ratione male vti nemo potest. Ista ergo magna bona sunt: Sed meminisse te oportet, non solum magna, sed etiam minima bona non esse posse, nisi ab illo à quo sunt omnia bona, hoc est deo. Id enim superior disputatio persuasit, cui totiens tàmque lætus assensus es. Virtutes igitur quibus recte viuitur, magna bona sunt: Species autem quorumlibet corporum, sine quibus recte viui potest, minima bona sunt: Potentiæ vero animæ, sine quibus recte viui non potest, media bona sunt. Virtutibus nemo male vtitur: Cæteris autem bonis, id est, mediis & minimis, non solum bene, sed etiam male quisque vti potest. Et ideo virtute nemo male vtitur, quia opus virtutis est bonus vsus istorum, quibus etiam nõ bene vti possumus. Nemo autem bene vtendo male vtitur. Quare abundantia & magnitudo bonitatis dei non solum magna, sed etiam media & minima bona esse præstitit. Magis laudanda est bonitas eius in magnis, quàm in mediis, & magis in mediis, quàm in minimis bonis, sed magis in omnibus, quàm si non omnia tribuisset. EV. Assentior. Sed illud me mouet, quoniam de libera voluntate quæstio est, & videmus ipsam bene vti cæteris vel non bene, quo modo & ipsa inter illa, quibus vtimur nume-

Magnis bonis nemo male vtĩ.

Cap. XIX.

2. sent. dist. 16. c. si vero

Virtutis opus quid.

2. sen. di. 16 ca. attende. & ca. quæritur.

G numeranda sit. AVG. Quo modo omnia quæ ad scientiã cognoscimus ratione cognoscimus, & tamen etiam ipsa ratio inter illa numeratur quæ ratione cognoscimus. An oblitus es cum quæreremus quæ ratione cognoscantur, confessum te fuisse etiã rationem ratione cognosci: Noli ergo mirari, si cæteris per liberã voluntatem vtimur, etiam ipsa libera voluntate per eam ipsam vti nos posse: vt quodam modo seipsa vtatur voluntas, quæ vtitur cæteris, sicut seipsam cognoscit ratio, quæ cognoscit & cætera. Nam & memoria non solum cætera omnia quæ meminimus comprehendit, sed etiã quod non obliuiscimur nos habere memoriam, ipsa se memoria quodam modo tenet in nobis, quæ non solum aliorum, sed etiam sui meminit, vel potius nos & cætera & ipsam per ipsam meminimus. Voluntas ergo quæ medium bonum est, cum inhæret incommutabili bono, eiq; communi non proprio, sicuti est illa, de qua multum locuti sumus & nihil digne diximus veritas, tenet homo beatam vitam: Eaq; ipsa vita beata, id est, animi affectio inhærentis incommutabili bono, proprium & primum est hominis bonum. In eo sunt etiã virtutes omnes, quibus male vti nemo potest. Nam hęc

Supra eodẽ cap. 3.

H quãuis magna in homine & prima sint, propria tamen esse vniuscuiusque hominis, nõ communia satis intelligitur. Veritate enim atque sapientia, quæ communis est omnibus, omnes sapientes & beati fiunt inhærendo illi: Beatitudine autem alterius hominis non fit alter beatus, quia & cum eum imitatur vt sit, inde appetit beatus fieri, vnde illum factum videt, illa scilicet incommutabili communiq; veritate. Neq; prudentia cuiusquam fit prudens alius, aut fortis fortitudine, aut tẽperans temperantia, aut iustus iusticia hominis alterius quisquam efficitur: sed coaptãdo animum illis incommutabilibus regulis luminibusque virtutum, quæ incorruptibiliter viuunt in ipsa veritate sapientiáque communi, quibus & ille coaptauit & fixit animum, quem istis virtutibus præditum sibi ad imitandum proposuit. Voluntas ergo adhærens communi atque incommutabili bono, impetrat prima & magna hominis bona, cum ipsa sit medium quoddam bonum. Voluntas autem auersa ab incommutabili & communi bono, & conuersa ad proprium bonum, aut ad exterius, aut ad inferius, peccat. Ad proprium conuertitur, cum suæ potestatis vult esse. Ad exterius, cum aliorum propria, vel

I quæcunque ad se non pertinent, cognoscere studet. Ad inferius, cum voluptatem corporis diligit: Atque ita homo superbus & curiosus & lasciuus effectus, excipitur ab alia vita, quæ in comparatione superioris vitæ mors est: Quæ tamen regitur administratione diuinæ prouidentiæ, quæ congruis sedibus ordinat omnia, & pro meritis sua cuique distribuit. Ita fit, vt neque illa bona quę à peccantibus appetuntur, vllo modo mala sint, neque ipsa voluntas libera, quam in bonis quibusdam medijs numerandam esse comperimus, sed malum sit auersio eius ab incommutabili bono, & conuersio ad mutabilia bona: Quæ tamen auersio atque conuersio, quoniam non cogitur, sed est voluntaria, digna & iusta eam miseriæ pœna subsequitur. Sed tu fortasse quæsiturus es, quoniam mouetur voluntas cum se auertit ab incommutabili bono ad mutabile bonum, vnde ei iste motus exstat: qui profecto malus est, tametsi voluntas libera, quia sine illa nec recte viui potest, in bonis numerãda sit. Si enim motus iste, id est, auersio volũtatis à domino deo, sine dubitatione peccatum est, num possumus authorem peccati deum dicere? Nõ erit ergo iste motus ex deo. Vnde igitur erit? Ita quæ-

Homo lapsus, ex se nõ non potest resurgere. Cap. XX.

K renti tibi, si respõdeam nescire me, fortasse eris tristior: Sed tamen vera responderim: Sciri enim non potest quod nihil est: Tu tantum pietatem inconcussam tene, vt nullum tibi bonum, vel sentienti, vel intelligenti, vel quoquo modo cogitanti occurrat quod non sit ex deo. Ita enim nulla natura occurrit, quę non sit ex deo. Omnem quippe rem vbi mensuram, & numerum, & ordinem videris, deo artifici tribuere ne cuncteris. Vnde autem ista penitus detraxeris, nihil omnino remanebit: quia etsi remanserit aliqua formæ alicuius inchoatio, vbi neque mensuram, neque numerum, neque ordinem inuenias, quia vbicũque ista sunt, forma perfecta est, oportet auferas etiam ipsam inchoationem formæ, quæ tanquam materies ad perficiendum subiacere videtur artifici. Si enim formæ perfectio bonum est, nonnullum iam bonum est & formæ inchoatio. Ita detracto penitus omni bono, (non quidem nonnihil, sed omnino) nihil remanebit. Omne autẽ bonum ex deo: Nulla ergo natura est, quæ non sit ex deo. Motus ergo ille auersionis, quod fatemur esse peccatũ, quoniam defectiuus motus est: omnis autem defectus ex nihilo est: vide quò pertineat, & ad deum pertinere nõ

1. Retract. cap. 9.

Sapien. 11.

L dubites†. Qui tamen defectus quoniam est volũtarius, in nostra est positus potestate. Si enim times illum, oportet vt nolis. Si autem nolis, non erit. Quid ergo securius, quàm esse in ea vita, vbi non possit tibi euenire quod nõ vis: Sed quoniam non sicut homo sponte cecidit, ita etiam sponte surgere potest, porrectam nobis desuper dexteram dei, id est, dominum nostrũ Iesum Christum, fide firma teneam*, & expectemus certa spe, & charitate ardenti desyderemus. Si quid autem de origine peccati diligentius quærẽdum adhuc putas, nã omnino ego iam opus esse non arbitror: si quid tamen putas, in aliam disputationem differendum est. EV. Sequor sané volũtatem tuam, vt in tempus aliud quod hinc moueri possit, differamus. Nam illud tibi nõ concesserim, vt satis iam inde quæsitum putes.

† & ad deũ non pertinere ne dubites.

1. Retract. cap. 9.

2. sen. di. 27 ca. si igitur.

LIBRI SECVNDI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI De libero arbitrio, Liber Tertius.

M

QVONIAM satis mihi manifestũ est, & inter bona, & ea quidem nõ minima numerandam esse liberam voluntatem, ex quo etiam fateri cogimur eam diuinitus datam esse, darique oportuisse: iam si opportunum existimas, cupio per te cognoscere, vnde ille motus existat, quo ipsa voluntas auertitur à communi atque incommutabili bono, & ad propria, vel aliena, vel infima, atque omnia † commutabilia conuertitur bona. AVG. Quid enim opus est hoc scire? EV. Quia si ita data est, vt naturalem habeat istum motum, iam necessitate ad hæc conuertitur, neque vlla culpa deprehendi potest, vbi natura necessitasq; dominatur. AVG. Placétne tibi iste motus, an displicet? EV. Displicet. AVG. Reprehendis ergo eum? EV. Vtique reprehendo.

AVG. Reprehendis igitur animi motum inculpabilem? EV. Inculpabilem animi motum nõ reprehendo, sed nescio an vlla culpa sit, relicto incommutabili

Vnde sit, quod homo deficitur à summo bono. Cap. I.

† omnino.

A bili bono ad commutabilia c̃uerti. AVG. Reprehendis ergo quod nescis. EV. Noli verbo premere: Ita enim dixi, Nescio an vlla culpa sit: vt intelligi voluerim sine dubio culpam esse. Nam hoc verbo quod dixi, nescio, satis profecto irrisi dubitationem de re manifesta. AVG. Vide quid sit certissima veritas, quæ te coëgit tam cito obliuisci quod pauloante dixisti. Si enim natura vel necessitate iste motus existit, culpabilis esse nullo pacto potest: Tu vero esse culpabilem ita firmissime tenes, vt dubitationem de hac re tam certa etiam irridendam putaueris. Cur ergo tibi vel affirmãdum, vel certe cum aliqua dubitatione dicendum visum est, quod perspicue falsum esse ipse conuincis? Dixisti enim: Si ita data est voluntas libera, vt naturalem habeat istum motum, iam necessitate ad hæc conuertitur, neque vlla culpa deprehendi potest, vbi natura necessitásq; dominatur: Nullo modo autem dubitare debuisti non esse ita datam, quando istum motum culpabilem esse non dubitas. EV. Ego ipsum motum culpabilem dixi, & ideo mihi displicere & reprehendendum esse dubitare non possum: Animam vero quę B isto motu ab incommutabili bono ad commutabilia detrahitur, nego esse culpandam si eius natura talis est, vt eo necessario moueatur. AVG. Cuius est iste motus, quem profecto culpandum esse concedis? EV. In animo eũ video, sed cuius sit nescio. AVG. Nunquid negas eo motu animum moueri? EV. Non nego. AVG. Negas ergo motum quo mouetur lapis motum esse lapidis? Neque enim illum dico motũ quo eum nos mouemus, vel aliqua vi aliena mouetur, veluti cum in cœlum iacitur, sed eum quo ad terrã nutu suo vergit & cadit. EV. Non equidem nego motum quo vt ita dicis inclinatur & ima petit, motum esse lapidis, sed naturalem. Si autem hoc modo etiam illum motum habet anima, profecto etiam ipse naturalis est, nec ex eo quod naturaliter mouetur, recte vituperari potest: quia etiam si ad perniciem mouetur, naturæ tamẽ suæ necessitate compellitur. Porrò quia istũ motum non dubitamus esse culpabilem, omnimodo negandum est esse naturalem: Et ideo non est similis illi motui quo naturaliter mouetur lapis. AVG. Egimúsne aliquid superioribus duabus disputationibus? EV. Egimus sanè. AVG. Credo ergo meminisse te, in prima disputatione satis esse compertum, C nulla re fieri mentem seruam libidinis, nisi propria voluntate: Nam neque à superiore, neque ab æquali eam posse ad hoc dedecus cogi, quia iniustum est, neque ab inferiore, quia non potest. Restat igitur vt eius sit proprius iste motus, quo fruendi voluntatem ad creaturam à creatore conuertit: Qui motus si culpæ dèputatur, vnde qui dubitat, irrisione dignus tibi visus est, nõ est vtiq; naturalis, sed voluntarius: In eoq; similis est illi motui quo deorsum versus lapis fertur, quòd sicut iste proprius est lapidis, sic ille animi. Veruntamen in eo dissimilis, quòd in potestate non habet lapis cohibere motum, quo fertur inferius, animus vero dum nõ vult, non ita mouetur, vt superioribus desertis inferiora diligat: Et ideo lapidi naturalis est ille motus, animo vero iste voluntarius. Hinc est quod lapidem si quis dicat peccare, quòd pondere suo tendit in infima, non dicam ipso lapide stolidior, sed profecto demens iudicatur. Animum vero peccati arguimus, cum eum conuincimus superioribus desertis ad fruendum inferiora præponere. Propterea quid opus est quærere vnde iste motus existat, quo voluntas auertitur ab incommutabili bono ad commutabile bonum, cum eum nõ D nisi animi, & voluntarium, & ob hoc culpabilem esse fateamur, omnisque de hac re disciplina vtilis ad id valeat, vt eo motu improbato atque cohibito, volũtatem nostram ad fruendum sempiterno bono, à lapsu temporalium c̃ouertamus. EV. Video, & quodam modo tango ac teneo vera esse quæ dicis. Non enim quicquam tam firme atque intime sentio, quàm me habere voluntatem, eáque me moueri ad aliquid fruendum: quid autem meum dicam prorsus nõ inuenio, si voluntas qua volo & nolo non est mea: Quapropter cui tribuendum est si quid per illam male facio, nisi mihi? Cum enim bonus deus me fecerit, nec bene aliquid faciam, nisi per voluntatem, ad hoc potius datam esse à bono deo satis apparet: Motus autem quo huc atque illuc voluntas c̃ouertitur, nisi esset voluntarius, atque in nostra potius potestate, neque laudandus cum ad superiora, neque culpandus homo esset cum ad inferiora detorquet quasi quendam cardinem voluntatis: neque omnino monendus esset, vt istis neglectis æterna vellet adipisci, atque vt male nollet viuere, vellet autem bene. Hoc autem monẽdum non esse hominem, quisquis existimat, de hominum numero exterminandus E est.

Supra li.2. cap.11.

1. Retract. cap.9.

De prouidẽtia dei & bo[n]is libertate. Ca. II.

Quæ cum ita sint, ineffabiliter me mouet, quo modo fieri possit, vt & deus præscius sit omnium futurorum, & nos nulla necessitate peccemus. Quisquis enim dixerit aliter euenire posse aliquid quàm deus ante præsciuit, præsciẽtiam dei destruere insanissima impietate molitur. Quapropter si præsciuit deus peccaturum esse primum [bonum] hominem, quod necesse est concedat mihi quisquis mecum omnium futurorum præscium fatetur deum: Si ergo ita est, non dico non eum faceret, bonum enim fecit, nec obesse quicquam deo posset, peccatum eius quem bonum ipse fecit: imò in quo faciendo bonitatem suam ostenderat, ostendit etiam in puniendo iusticiam, & in liberando misericordiam. Non itaque dico non eum faceret, sed hoc dico, quoniam si peccaturum esse pręsciuerat, necesse erat id fieri, quod futurum esse pręsciebat deus. Quo modo est igitur voluntas libera, vbi tam ineuitabilis apparet necessitas? AVG. Pulsasti vehementer, misericordia dei assit, aperiátque pulsantibus. Veruntamen maximam partem hominum ista quæstione torqueri non ob aliud crediderim, nisi quia non pie quærunt, veloF cioresque sunt ad excusationem, quàm ad confessionẽ peccatorum suorum. Aut † enim nullam diuinam prouidentiam præesse rebus humanis libenter opinantur, dumq; fortuitis committunt casibus & animos & corpora sua, tradunt se feriendos & dilaniandos libidinibus, diuina iudicia negantes, humana fallentes, eos à quibus accusantur fortunæ patrocinio propulsare se putant: quam tamen cæcam effingere ac pingere consueuerunt, vt aut meliores ea sint à qua se regi arbitrantur, aut se quoque cum eadem cæcitate & sentire ista fateantur & dicere. Nec enim talibus absurde etiam cõceditur, casibus eos agere omnia, quando agendo cadunt. Sed aduersus hanc opinionem plenam stultissimi ac dementissimi erroris, satis, vt arbitror, secunda nostra sermocinatione dissertum est. Alij vero quanquam negare nõ audeant præsidere humanæ vitæ prouidentiam dei, malunt tamen eam vel infirmam vel iniustam vel malam nefario errore credere, quàm sua peccata pietate supplici confiteri. Qui omnes si persuaderi sibi paterentur, vt cum de optimo & iustissimo & potentissimo cogitant, bonitatem & iusticiam & potentiam

† Alij.

G tentiam dei longe maiorem superioremq́; esse crede-
†quicquid. rent, quàm quod† cogitatione concipiunt, cõsyderan-
tesq́; semetipsos, gratias deo se debere intelligerẽt, etiã
si aliquid inferius eos voluisset esse, quàm sunt, omni-
busq́; ossibus & medullis conscientiæ suæ clamarent:
Ego dixi domine miserere mei, cura animam meam
quia peccaui tibi. Ita certis itineribus diuinę misericor-
diæ in sapientiam ducerentur, vt neque inuentis rebus
inflati, neque non inuentis turbulenti, & cognoscendo
instructiores fierent ad viuendum, & ad quærendum
ignorando mitiores. Tibi vero cui iam hoc persua-
sum esse non dubito, vide quàm facile tam de magna
quæstione respondeam, cùm mihi prior interroganti
Volũtas ma pauca responderis. Certè enim hoc te mouet, &
xime libe- hoc miraris, quo modo non sint contraria & repugnã
ra. Ca. III. tia, vt deus pręscius sit omnium futurorum, & nos non
necessitate, sed voluntate peccemus. Si enim præscius
est deus, inquis, peccaturum esse hominem, necesse est
vt peccet: Si autem necesse est, non ergo est in peccan-
du voluntatis arbitrium, sed potius ineuitabilis & fixa
necessitas. Qua ratiocinatione hoc videlicet ne confi-
ciatur times, vt aut deus futurorum omnium præscius
H impie negetur, aut si hoc negare non possumus, fatea-
mur non voluntate, sed necessitate peccari. An aliquid
aliud te mouet? EV. Nihil interim aliud. AVG.
Res ergo vniuersas, quarum deus est præscius, non vo-
luntate sed necessitate fieri putas? EV. Omnino ita
fieri puto. AVG. Expergiscere tandem, tèque ipsum
paululum intuere, & dic mihi si potes, qualem sis habi-
turus cras voluntatem, vtrum peccandi, an rectè faciẽ-
di? EV. Nescio. AVG. Quid, deum itidem nesci-
re hoc putas? EV. Nullo modo id putauerim. AVG.
Si ergo voluntatem tuam crastinam nouit, & omnium
hominum, siue qui sunt, siue qui futuri sunt futuras prę-
uidet voluntates, multo magis præuidet quid de iustis
impiisq́; facturus sit. EV. Prorsus si meorũ operum
præscium deum dico, multo fidentius eũ dixerim præ-
scire opera sua, & quid sit facturus, certissime præuide-
re. AVG. Nònne igitur caues, ne tibi dicatur, etiam
ipsum quæcunq́; facturus est, non voluntate sed neces-
sitate facturum, si omnia quorum deus præscius est ne-
cessitate fiunt, non voluntate? EV. Ego cum dicerẽ
I necessitate vniuersa fieri, quæ deus futura præsciuit, ea
sola intuebar, quæ in creatura eius fiunt, nõ autem quæ
in ipso: Nõ enim ea fiunt, sed sunt sempiterna. AVG.
Nihil ergo in sua creatura operatur deus? EV. Iam
semel statuit quemadmodum feratur ordo eius vni-
uersitatis quam condidit: Neque enim aliquid noua
voluntate administrat. AVG. Nunquid neminem
beatum facit? EV. Facit vero. AVG. Tunc vti-
que facit quando ille fit. EV. Ita est. AVG. Si igi-
tur, verbi gratia, post annum beatus futurus es, post an-
num te beatum facturus est. EV. Etiam. AVG.
Iam ergo præscit hodie, quid post annum facturus est.
EV. Semper hoc præsciuit: Nunc quoque hoc eum
præscire consentio, si est ita futurum. AVG. Dic
quæso, num tu creatura eius non es, aut tua beatitudo
nõ in te fiet? EV. Imò & creatura eius sum, & in me
fiet quòd beatus ero. AVG. Non ergo voluntate,
sed necessitate in te fiet beatitudo tua deo faciẽte, tu er
go inuitus beatus es? EV. Volũtas illius mihi est ne-
cessitas: Si enim mihi esset potestas vt essem beatus, iam
profecto essem: Volo enim etiam nunc & nõ sum, quia
1. Retract. non ego, sed ille me beatum facit. AVG. Optime
cap. 9. de te veritas clamat: Non enim possum aliud sentirę
esse in potestate nostra, nisi quod cũ volumus facimus: K
Quapropter nihil tã in nostra potestate, quàm ipsa vo- 2 sent. dist.
luntas est. Ea enim prorsus nullo interuallo [locorum] 28. c. alibi.
mox, vt volumus præsto est. Et ideo rectè possumus di- 2. sen. di. 41
cere, non voluntate viuimus†, sed necessitate, aut non ca. si autẽ
voluntate morimur, sed necessitate, & si quid aliud hu- †senescimus.
iusmodi. Non voluntate autem volumus, quis vel deli-
rus audeat dicere? Quamobrẽ quanuis pręsciat deus no
stras voluntates futuras, non ex eo tamen conficitur, vt
nõ voluntate aliquid velimus. Nam & de beatitudine
quod dixisti, nõ abs teipso beatum fieri, ita dixisti quasi
hoc ego negauerim: Sed dico, cũ futurus es beatus, non
te inuitum, sed volẽtem futurum. Cum igitur præscius
deus sit futuræ beatitudinis tuæ, nec aliter aliquid fieri
possit quàm ille præsciuit, alioquin nulla præscientia
est, non tamen ex eo cogimur sentire, quod absurdissi-
mum est, & longe à veritate seclusum, non te volẽtem
beatum futurũ. Sicut autem volũtatem beatitudinis cũ
esse cœperis beatus, nũ tibi aufert præsciẽtia dei, quę ho
die de tua futura beatitudine certa est: sic etiam volun-
tas culpabilis, si qua in te futura est, nõ propterea volun
tas nõ erit, quoniam deus eam futurã esse præsciuit. At-
tende enim quæso quanta cæcitate dicatur, si præsciuit L
deus futurã voluntatem meã, quoniam nihil aliter po-
test fieri quàm præsciuit, necesse est vt velim quod ille
præsciuit: si autem nècesse est, nũ iam voluntate, sed ne-
cessitate id me velle fatẽdum est. O stulticiã singularẽ:
Quo modo ergo nõ potest aliud fieri q̃ præsciuit deus,
si volũtas non erit, quã volũtatem futuram ille præsci-
uerit? Omitto illud æque mõstruosum, quod paulò an-
tè dixi eundem hominẽ dicere, necesse est vt ita velim,
qui necessitate superposita auferre nititur voluntatem:
Si enim necesse est vt velit, vnde volet cum voluntas
non erit? Quod si non hoc modo dixerit, sed dixerit se,
quia necesse est vt velit, ipsam voluntatem in potestate
non habere, occurretur ex eo quod ipse dixisti, cũ quæ-
rerem, vtrum inuitus beatus sis futurus: Respondisti
enim quod iam esses beatus, si potestas esset in te, velle
enim te, sed nondum posse dixisti. Vbi ego subieci de
te clamasse veritatẽ: Non enim negare possumus habe-
re nos potestatẽ, nisi cum nobis quod volumus deest.
Dum autem volumus, si ipsa voluntas deest nobis, non
vtiq́; volumus. Quod si fieri non potest, vt dũ volumus
non velimus, adest vtique voluntas volentibus: Nec a- M
liud quicquam est in potestate, nisi quod volentibus
adest. Voluntas igitur nostra nec voluntas esset, nisi es-
set in nostra potestate. Porrò quia est in potestate, libe-
ra est nobis. Non enim est nobis liberum quod in po-
testate non habemus, aut potest non esse quod habe-
mus. Ita fit vt & deum nõ negemus esse præscium om-
nium futurorum, & nos tamẽ velimus quod volumus.
Cum enim sit præscius volũtatis nostræ, cuius est præ-
scius, ipsa erit. Voluntas ergo erit, quia voluntatis est
præscius. Nec voluntas esse poterit, si in potestate non
erit. Ergo & potestatis est præscius. Non igitur per eius
præscientiam mihi potestas adimitur, quæ propterea
mihi certior aderit, quia ille cuius præscientia non fal-
litur, affuturam mihi esse præsciuit. EV. Ecce iam
non nego ita necesse esse fieri quęcunque præsciuit de-
us, & ita eum peccata nostra præscire, vt maneat ta-
men nobis voluntas libera, atque in nostra posita po- Præscientia
testate. AVG. Quid ergo te mouet? An forte dei non ob-
oblitus quid prima nostra disputatio peregerit, nega- stat libero
bis nullo cogente, aut superiore, aut inferiore, aut æ- arbitrio.
quali, sed ea nos voluntate peccare? EV. Nihil ho- Cap. IIII.
rum

A rum prorsus audeo negare. Sed tamen fateor, nõdum video quo modo sib nõ aduersentur hæc dun, pręsciẽtia dei de peccatis nostris, & nostrũ in peccando liberũ arbitrium. Nam & iustum deum necesse est fateamur & præscium. Sed scire vellem qua iusticia puniat peccata, quę necesse est fieri. Aut quo modn nnn sit necesse fieri, quę futura esse pręsciuit. Aut quo mndo non creatori deputãduin est, quicquid in eius creatura fieri necesse est. AVG. Vnde tibi videtur aduersum esse liberum arbitriũ nostrũ præscientiæ dei, Quia præsciẽtia est, an quia dei præscietia est? EV. Quia dei potius.

AVG. Quid ergo, si tu pręscires peccaturũ esse aliquem, non esset necesse vt peccaret? EV. Immo necesse esset vt peccaret. Non enim aliter esset præscientia mea nisi certa præscirẽ. AVG. Non. igitur quia dei præscientia est, necesse est fieri quæ præscierit, sed tantummodo quia præscientia est. Quæ si nnn certa prænoscit, vtique nulla est. EV. Cnnsentio. Sed quorsum ista? AVG. Quia nisi fallor, non cõtinuo tu peccare cogeres quẽ peccaturum esse præscires. Neque ipsa præscientia tua peccare eum cogeret, quanuis sine dubio peccaturus esset. Nõ enim aliter id futurum

B esse præscires. Sicut itaque non sibi aduersantur hæc duo, vt tu præsciẽtia tua noueris quod alius sua voluntate facturus est, ita deus neminẽ ad peccatum cogens, præuidet tamen eos qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo non iudicet †* iustus, quæ fieri non cogit pręscius? Sicut enim tu memoria tua non cngis facta esse, quæ præterierunt, sic deus præscientia sua non cogit facienda quæ futura sunt. Et sicut tu quædam quæ fecisti meministi, nec tamen quæ meministi nmnia fecisti: ita deus omnia quorum ipse authnr est præscit, nec tamen omniũ quæ præscit ipse author est. Quorum autem nõ est ⁏ malus ⁏ authnr, iustus est vltor. Hinc ergo iam intellige, quia iusticia deus peccata puniat, quia quæ nouit futura non facit: nam si propterea non debet retribuere supplicium peccantibus, quia præuidet peccaturos, nec recte faciennbus debet pręmia retribuere, quia & recte facturos nihilominus pręuidet. Immo vero fateamur & ad præscientiam eius pertinere, ne quid eum lateat futurorũ, & ad iusticiam, vt peccatũ, quia voluntate committitur, ita iudicio eius impune non fiat, sicut præscientia nnn cogitur fieri. Iam illud quod tertio loco posuisti, quo modn non creatori deputãdum sit, quicquid in eius creatura fieri necesse est, regula illa pie

C tatis facile commonebit, quam meminisse nos conuenit, gratiarũ actinnes nos debere creatnri nostro. Cuius profecto largissima bonitas iustissime laudaretur, etiã si aliquo inferiore creaturæ gradu nos condidisset. Quãuis enim anima nostra peccatis tabefacta sit, sublimior est tamen & melior, quàm si in hanc lucem visibilem verteretur. Et vides profecto de huius lucis eminentia, quantum laudent animæ deum etiam corporis sensibus deditæ. Quaprnpter non te iam mnueat, quòd [tam] vituperantur animæ peccatrices, vt dicas in cnrde tuo, melius fuisse si nõ essent. In sui enim comparatione vituperantur dum cogitãtur quales essent si peccare noluissent. Institntnr tamen earũ deus præclarissime pro humana facultate laudãdus est, nõ snlum quoniam peccantes eas iuste ordinat, sed etiam quia tales instituit, vt etiam peccatis snrdidatæ, nullo modn lucis corporalis dignitate superentur, de qua tamen iure laudatur. Illud quoque monen caueas, ne forte nnn dicas quidem melius fuisse, vt nnn essent, sed dicas aliter fieri eas debuisse. Quicquid enim tibi vera ratione melius

D occurrerit, scias fecisse deum tanquam bonorum omnium conditorem. Non est autem vera ratin, sed inuidiæ infirmitas, cum aliquid melius faciendũ fuisse cogitauerit, iam nihil aliud inferius velle fieri, tanquam si perspecto cœlo, nolles terram factam esse vnquam †* omnino. Recte enim reprehenderes, si prætermisso cœlo, terram factam videres, quoniam diceres ita eam fieri debuisse, sicuti posses cogitare cœlũ. Cum ergo etiã illud, ad cuius speciẽ volebas terram perducere, factum esse perspiceres, non autem hoc terram, sed cœlum vncari: credo quod re meliore non fraudatus, vt inferinr quoque aliqua fieret & terra esset, nequaquam inuidere deberes. In qua terra rursus secundum partes eius tanta est varietas, vt nihil quod ad terræ pertinet speciem cogitanti occurrat: quod non in tota eius mnle deus omnium conditor fecerit. Nanque à terra feracissima & amœnissima vsque ad salsissimam & infœcundissimam ita gradatim per medias peruenitur, vt nullam reprehendere audeas, nisi in comparatione melioris. Atque ita per omnes gradus laudis ascendas, vt quod summum genus terræ inueneris, cœlum † * tamen esse nolis. Iam vero inter totam terram & cœlum quanta

E distantia est? Interponuntur enim humida flabilisque natura. Atque ex his quatuor elementis, aliæ innumerabiles nobis, numeratæ autem deo rerum species formæq; variantur. Pntest ergn esse aliquid in rerum natura, quod tua ratione non cogitas. Non esse autem quod vera ratione cngitas, non potest. Neque enim tu potes aliquid melius in creatura cogitare, quod creaturæ artificem fugerit. Humana quippe anima naturaliter diuinis ex quibus pendet cõnexa rationibus, cum dicit, melius hoc fieret quàm illud, si verum dicit & videt quod dicit, in illis quibus connexa est rationibus videt. Credat ergo deum fecisse, quod vera ratione ab eo faciendum fuisse cngnouit, etiam si hoc in rebus factis nnn videt. Quia etiam si cœlum oculis videre non posset, & tamen ratione vera tale aliquid faciendum fuisse colligeret, credere debuit factum esse, quanuis id nculis nnn videret. Non enim cogitatione videret fuisse faciendum, nisi in iis rationibus quibus facta sunt omnia. Quod autem ibi non est, tam nemo potest veraci cogitatione videre, quàm non est verum. In eo plerique homines errant, quia meliora cum mente conspexerint, non in sedibus congruis ea oculis quærunt. Velut si quisquam perfectam rotunditatem ratione cõ-

F prehendens, stomachetur quod talem in nuce non inuenit, si nullum vnquam corpus rotundum præter huiuscemodi poma conspexit. Nam ita quidam cũm ratione verissima videant meliorem esse creaturam, quæ quanuis habeat liberam voluntatem, den tamen semper infixa, nunquam peccauerit, intuẽntes peccata hominum, non vt peccare desinant, sed quia facti sunt dolent, dicentes: Tales nos faceret, vt semper incnmmutabili eius veritate perfrui, nũquam autem peccare vellemus. Non clament, non succenseant: quia neque ipsos ideo coëgit peccare, quia fecit, quibus potestatem vtrum vellent dedit: & sunt tales quidam angeli, qui neque peccauerunt vnquam, neque peccaturi sunt. Quamobrem si te delectat creatura, quæ perseuerantissima voluntate non peccat, non est dubitãdum, quod eam peccanti recta ratinne præponas, sed sicut eam tu cogitatione præponis, sic eam creator deus nrdinatione præposuit. Crede esse talem in superioribus sedibus, & in sublimitate cœlnrum: quia si bonitatem conditor præbuit ad eam condendam, cuius præuidit

futura

Marginal notes: †* al. vindicet. — C ur etiã dã n ãdas ans t uas curas c lem. t Cap. V. — †* al. vnique. — †* al solũ.

G futura peccata,nullo modo non præberet eam bonita-
tem vt creaturam conderet,quam peccaturam oon es-
se præsciuit.Habet enim illa sublimis perpetuam beati-
tudinem suam,in perpetuum fruēs creatore suo, quam
perpetua tenendæ iusticiæ voluntate promeretur. Ha-
bet deinde ordinem suum etiam ista peccatrix, amissa
in peccatis beatitudine, sed non dimissa recuperandæ
beatitudinis facultate,quæ profecto superat eam,quam
peccandi perpetua voluntas tenet. Inter quam & illam
priorem permanentem in voluntate iusticiæ, hæc me-
dietatem quandam demonstrat,quæ pœnitendi humi-
litate altitudinem suam recepit. Nam neq; ab illa crea-
tura quam præsciuit deus non solum peccaturam, sed
etiam in peccandi voluntate mansuram, abstinuit lar-
gitatem bonitatis suæ,vt eam noo cōderet. Sicut enim
melior est,vel oberrās equus quàm lapis, propterea nō
oberrans,quia proprio motu & sensu caret: ita est excel
lentior creatura quæ libera volūtate peccat, quàm quæ
propterea noo peccat, quia non habet liberam volun-
tatem. Et sicut laudarem vinum in suo geoere booum,
in quo vioo inebriatuoi hominem vituperarem, & ta-
men eundem hominem iam vituperatum & adhuc e-
H brium, laudato illi vino, de quo ebrius factus est ante-
ponerem. Ita corporalis creatura in suo gradu iure lau
danda est, cum illi vituperandi sunt, qui eius immode-
rato vsu à veritatis perceptione auertuntur: quamuis ii-
dem rursus iam peruersi & quodam modo temulenti,
eidem creaturæ in ordine suo laudabili, cuius audita-
te euanueruot,nō iam merito viciorum, sed adhuc na-
turæ dignitate præferuntur. Quia igitur omnis anima
omni corpore est melior, omnisque peccatrix anima
quocuoque ceciderit,nulla commutatione corpus effi-
citur,nec omnino illi aufertur,quod anima est,& ideo
nullo pacto amittit,quod corpore est melior, in corpo
ribus autem lux tenet primum locum: consequens est,
vt primo corpori anima extrema præponatur, fierique
posit, vt corpori alicuius aoimæ aliquod aliud corpus
anteferatur,vt autem ipsi animę nullo modo. Cur ergo
non laudetur deus,& ineffabili prędicatione laudetur,
qui cum fecerit eas, quæ in legibus essent iusticiæ per-
mansuræ,fecit etiam alias animas, quas vel peccaturas,
vel in peccatis etiam perseueraturas esse præuidebat,
cum & tales adhuc meliores sint eis, quæ quoniam nul
I lum habent rationale,ac liberum voluntatis arbitrium,
peccare oon possunt? Quæ tamē adhuc etiam ipsæ me-
liores sunt,quàm corporū quorūlibet quamlibet splen-
didissimus fulgor, quem pro ipsius summi dei substan-
tia quidam, quamuis cum magno errore, venerantur.
Quod si in ordine corporearum creaturarum ab ipsis
syderum choris vsq; ad numerū capillorum nostrorū,
ita gradatiio bonarū rerum pulchritudo contexitur, vt
imperitissime dicatur,quid est hoc? aut quid hoc? om-
nia enim ordine suo creata sunt: quanto imperitius de
quacunq; anima dicitur, quæ ad quantālibet sui deco-
ris diminutionē defectumq; peruenerit, omnium cor-
porum dignitatem sine vlla dubitatione superauit? Ali-
ter enim æstimat ratio, aliter vsus. Ratio æstimat luce
veritatis, vt recto iudicio subdat minora maioribus.
Vsus autem consuetudine cōmoditatis plerunq; incli-
natur,vt ea pluris æstimet, quæ veritas minora esse cō-
uincit. Cum enim corpora cœlestia corporibus terre-
stribus magna differentia ratio præponat, quis tamen
carnalium homioum nū mallet vel plura deesse in cœ-
lo sydera,quàm vnam arbusculam in agro suo,aut vac
cam in armento? Sed sicut ætate maiores homines vel
omnino contemnunt, vel certe patienter corrigenda K
expectant iudicia paruulorum,qui exceptis quibusdam
quorum amore lætantur,quemlibet hominum cętero-
rum mori malint, quàm passerem suum, & multo ma-
gis si homo sit ille terribilis, passer autem canorus &
pulcher: Ita ij qui prouectu animi ad sapientiam profe-
cerunt, imperitos rerum æstimatores cum inuenerint
deum laudantes in creaturis minoribus, qui eas carna-
libus suis sensibus accōmodatius adhibent, in superio-
ribus vero atque melioribus, partim eum non laudao-
tes, minúsve laudantes, partim etiam vituperare aut
emēdare conantes,partim ooo credentes,quod earum
ille sit conditor, talium iudicia vel omnino contem-
nere,si corrigere nequeunt,vel donec corrigant, æquo
animo tolerare ac sustinere consuescant. Quæ cum
ita se habeaot,tātum abest à vero, quòd creatori depu-
tanda existimantur peccata creaturæ, quaouis necesse
est fiant,quæ ipse futura præsciuit, vt cum tu dixeris nō
te inuenire quo modo nō ei deputetur quicquid in ei⁹
creatura fieri necesse est,ego contra[eum]non inueniā
modum, neq; inueniri posse atq; omnino non esse cō-
firmem, quo ei deputetur quicquid in eius creatura ita
fieri necesse est, vt voluntate peccantium fiat. Si enim L
quis dixerit, non esse quàm miserum me esse mallem.
Respondebo,mentiris. Nam & nunc miser es, nec ob
aliud mori non vis, oisi vt sis. Ita cum miser nolis esse,
esse vis tamen. Age igitur gratias ex eo quod es volens,
vt quod inuitus es auferatur. Volens enim es, & miser
inuitus es. Quod si ingratus es in eo quod esse vis, iure
cogeris esse quod nō vis. Ex illo igitur quòd etiam in-
gratus habes quod vis,creatoris laudo bonitatem. Ex il
lo autem quòd pateris ingratus quod non vis, ordina-
toris laudo iusticiam. Si dixeris, Non ideo mori volo,
quod malim miser esse,quàm omnino non esse, sed ne
post mortē miserior sim. Respōdebo, Si hoc iniustum
est,nō sic eris: si autem hoc iustū est,laudemus eum cu-
ius legibus sic eris. Si dixeris, Vnde præsumam quod si
hoc iniustū est,non sic ero? Respondebo,quia si eris in
tua potestate,aut miser non eris,aut tuipse te iniuste re-
gendo,iuste eris miser: aut volendo & non valendo te
iuste regere, oon eris in tua potestate, & aut in nullius
eris,aut in alterius. Si in nullius,aut inuitus,aut volens.
Sed inuitus esse nihil potes, nisi te vis aliqua superaue-
rit. Porrò nulla vi superari potest, qui est in nullius po- M
testate. Si autem volens in nullius eris potestate,ad hoc
ratio recurrit,vt sis in tua. Et aut te iniuste regendo iu-
ste miser sis: aut quoniam quodlibet volens eris, ha-
bes adhuc vnde gratias agas bonitati conditoris tui.
Quod si in tua potestate non eris, aut poteotior pro-
fecto,aut infirmior te habebit in potestate. Quod si in-
firmior, tua culpa & iusta miseria. Poteris enim infir-
miorem superare si voles. Si autem potentior te infir-
miorem habebit in potestate, nullo modo tam rectam
ordinationem recte iniustam putabis. Verissime igi-
tur dictum est: Si hoc iniustum est, noo sic eris: si au-
tem iustum, laudemus eum cuius legibus sic eris.

Peccata deo p̄sciente nō imputāda. Cap. VI.

Si dixeris, Ideo magis volo vel miser esse, quàm
omnino non esse, quia iam sum: si autem prius quàm
essem possem consuli, eligerem non esse potius, quàm
vt essem miser. Nunc enim quod timeo non esse
cum miser sim, ad ipsam miseriam pertinet, qua non
id volo quod velle deberem: magis enim non esse,
quàm miser esse velle deberem. Nunc vero fateor me
quidem malle vel miserum esse, quàm nihil, sed tan-
to stultius id volo quanto miserius. Tanto miserius
autem,

Esse & felices & miseri cupiūt. Cap. VII.

A autem, quanto verius video non hoc me velle debuiſſe. Reſpondebo, Caue potius ne hic erres, vbi te videre verum putas: Nam ſi beatus eſſes, vtique eſſe quàm non eſſe malles. Et nunc miſer cum ſis, mauis tamen eſſe vel miſer, quàm omnino nō eſſe, cum eſſe nolis miſer. Cōſydera igitur quantum potes, quàm magnum bonū ſit ipſum eſſe, quod & beati & miſeri volunt. Nam ſi hoc bene cōſyderaueris, videbis te intantum eſſe miſerum, inquantum non propinquas ei quod ſumme eſt: Intantum autem putare melius eſſe, vt quiſque non ſit quàm vt miſer ſit, inquantum non vides quod ſumme eſt: & ideo tamen te eſſe velle, quoniam ab illo es qui ſumme eſt. Si vis itaque miſeriam fugere, ama in te hoc ipſum, quia eſſe vis. Si enim magis magiſque eſſe volueris, ei quod ſumme eſt, propinquabis, Et gratias age nunc quia es. Quanuis enim beatis ſis inferior, ſuperior tamen es quàm ea quæ non habent vel beatitudinis voluntatem, quorum tamen multa etiam à miſeris laudantur. Omnia tamen eoipſo quo ſunt, iure laudanda ſunt: quia eoipſo quo ſunt, bona ſunt. Quāto enim amplius eſſe amaueris, tanto amplius vitam æternam deſyderabis, teq; ita formari exoptabis, vt affectiones tuæ B non ſint temporales, de temporalium rerum amoribus inuſtæ & impreſſæ: quæ temporalia & antequam ſint nō ſunt, & cum ſunt fugiunt, & cum fugerint nō erunt. Itaque cum futura ſunt, nondum ſunt: cum autem præterita ſunt, iam non ſunt. Quo modo igitur tenebuntur vt maneant, quibus hoc eſt incipere vt ſint, quod eſt pergere vt non ſint? Qui autem amat eſſe, probat iſta inquantum ſunt, & amat quod ſemper eſt. Et ſi variabatur in amore iſtorum, munietur in illius. Et ſi diſtinebat in amore tranſeuntiū, in permanētis amore ſolidabitur & ſtabit, & obtinebit ipſum eſſe quod volebat, cum timebat non eſſe, & ſtare non poterat irretitus amore fugientium. Non igitur tibi diſpliceat, immo maxime placeat, quod mauis eſſe vel miſer; quàm propterea miſer non eſſe, quia nihil eris. Huic enim exordio quo eſſe vis, ſi adiicias magis magiſque eſſe, conſurges atq; extrueris in id quod ſumme eſt, atque ita te ab omni labe cohibebis, qua tranſit, vt non ſit, quod infime eſt, & ſecum amantis vires ſubruit. Hinc fiet vt qui mauult non eſſe ne miſer ſit, quia non eſſe non poteſt, reſtet vt miſer ſit. Qui autem plus amat eſſe quàm odit miſer eſſe, adiiciendo [ad id] quod C amat, quod odit excludat. Cū enim in ſuo genere perfecte eſſe cœperit, miſer non erit.

De iis qui ſibi necem cōſciſcunt. Cap. VIII.

Nam illud vide quàm abſurde atque inconuenienter dicatur, Mallem non eſſe quàm miſer eſſe. Qui enim dicit, mallem hoc quàm illud, eligit aliquid. Non eſſe autem non eſt aliquid, ſed nihil, & ideo nullo pacto potes recte eligere, quando quod eligas non eſt. Dicis velle te quidem eſſe cum ſis miſer, ſed non hoc velle debuiſſe. Quid igitur velle debuiſti? Non eſſe, inquis, potius. Si hoc velle debuiſti, hoc eſt melius. Quod autem non eſt, melius eſſe nō poteſt. Non ergo id velle debuiſti. Veraciórque ſenſus eſt, quo id non vis; quàm opinatio per quam te id velle debuiſſe arbitraris. Deinde quod quiſque recte eligit appetendum, cum ad id peruenerit, neceſſe eſt melior fiat. Melior autem eſſe non poterit, qui non erit. Nemo igitur recte poteſt eligere vt non ſit. Neque enim moueri nos oportet eorum iudicio; qui vrgente miſeria ſeſe interemerunt. Aut enim eò confugerunt, vbi melius fore ſibi putarunt, & non eſt contrarium rationi noſtræ, quoquo modo putauerint. Aut ſi nullos ſe futuros omnino crediderunt, multominus falſa electio nihil eligentium commouebit. Quo modo enim D ſequar eligentem, à quo ſi quæram quid eligat, reſpondebit nihil? Nam qui eligit non eſſe, profecto ſe nihil eligere, etiam ſi hoc nolit, reſpondere conuincitur. Veruntamen vt de hac tota re ſi potero dicam quod ſentio, Nemo mihi videtur cum ſeipſum necat, aut quolibet modo emori cupit, habere in ſenſu, quod poſt mortem non ſit futurus: tametſi aliquantum hoc in opinione habeat. Nam opinio, aut in errore, aut in veritate ratiocinantis eſt, vel credentis: Senſus autem aut conſuetudine aut natura valet. Poſſe autem fieri vt aliud ſit in opinione, aliud in ſenſu, vel ex hoc cognoſcere facile eſt, quod plerunque aliud faciendum eſſe credimus, & aliud facere delectat. Et aliquando veracior eſt ſenſus, quàm opinio, ſi illa de errore, ille de natura eſt: velut cum æger plerunque aqua frigida cum non obeſt, dulciter delectatur, *† quam tamen credit, ſi biberet, eſſe nocituram. Aliquando veracior opinio, quàm ſenſus, ſi credit arti medicinæ, obeſſe frigidam, cum reuera oberit, & tamen bibere delectet. Aliquando vtrunque in veritate eſt, cum id quod prodeſt, non ſolum ita creditur, ſed etiam libet. Aliquando vtrunque in errore eſt, cum id quod nocet, & prodeſſe creditur, & libere non deſinit. E Solet autem & recta opinio prauam corrigere conſuetudinem, & praua opinio rectam deprauare naturam. Tanta vis eſt in dominatu & principatu rationis. Cum ergo quiſque credēs, quòd poſt mortem non erit, intolerabilibus tamen moleſtiis ad totam cupiditatem mortis impellitur, & decernit atque arripit mortem, in opinione habet errorem omnimodæ defectionis, in ſenſu autem naturale deſyderium quietis. Quod autem quietum eſt, non eſt nihil, immo etiam magis eſt, quàm id quod inquietum eſt. Inquietudo enim variat affectiones, vt altera alteram perimat, quies autem habet conſtantiam, in qua maxime intelligitur eſſe quod dictum eſt. Omnis itaque ille appetitus in voluntate mortis, non vt qui moritur non ſit, ſed vt requieſcat intenditur. Ita cum errore credat non ſe futurum, natura tamen quietus eſſe, hoc eſt, magis eſſe deſyderat. Quapropter ſicut nullo pacto fieri poteſt, vt non eſſe aliquem libeat: ita nullo pacto fieri poteſt, vt ex eo quod eſt quiſq;, bonitati creatoris ingratus ſit.

Etiā mala faciunt ad decorum vniuerſi. Cap. IX.

Si dixerit, non erat tam difficile aut laborioſum omnipotenti deo, vt omnia quæcunque fecit ſic haberent ordinem ſuum, vt nulla creatura vſque ad miſeriam perueniret. Non enim hoc aut omnipotens non potuit, aut bonus inuidit. Reſpondebo F ordinem creaturarum à ſumma vſque ad infimam gradib⁹ iuſtis ita decurrere, vt ille inuideat qui dixerit, iſta non eſſet; inuideat etiam ille qui dixerit, iſta talis eſſet. Si enim talem vult eſſe qualis eſt ſuperior, iam illa eſt, & tanta eſt, vt adiici ei non oporteat, quia perfecta eſt. Qui ergo dicit, etiam iſta talis eſſet, aut perfectæ ſuperiori vult addere, & erit immoderatus & iniuſtus: aut iſtam vult interimere, † & erit malus atque inuidus. Qui autem dixerit, iſta non eſſet, nihilominus erit malus atque inuidus, cum eam non vult eſſe, qua inferiorem laudare adhuc cogitur. Velut ſi dicat, non eſſet luna, cum etiam lucernæ claritatem longe inferiorem, in ſuo tamen genere pulchram, & terrenis tenebris decoram†, atque aptam nocturnis vſibus, atque in his omnibus pro ſuo modulo vtiq; laudabilē, aut fateatur, aut ſtultiſsime vel contentioſe neget. Quo modo ergo recte dicere audebit, luna nō eſſet in rebus: qui ſi diceret, lucerna nō eſſet: deridēdū ſe eſſe ſentiret?

† al. frigida cōducibiliter delectari, &c.

† inuenire.

† accōmodā

Quod

G Quod si non dicit, luna nõ esset: sed qualem solem videt, talem dicit lunam esse debuisse: nõ intelligit nihil aliud se dicere, quàm nõ esset luna, sed essent soles duo. In quo dupliciter errat, quòd rerum perfectioni, & addere aliquid cupit, cum desyderat alterum solem, & minuere, cum lunam vult detrahi. Hic fortasse dicat, ideo nihil se de luna conqueri, quia splendor eius ita minor est, vt miser non sit, de animarum autem non obscuritate, sed miseria se dolere: sedulo cogitet, ita lunæ splẽdorem non esse miserum, vt nec splendor solis sit beatus. Quanuis enim corpora cœlestia sint, corpora sunt tamen quantum ad lucem istam pertinet, quæ per corporeos oculos sentiri potest. Nulla autẽ corpora quantum ad sese attinet, vel beata possunt esse vel misera, quanq̃ beatorum aut miserorum corpora possint esse. Sed de illis luminibus similitudo adhibita id docet, vt quemadmodum corporum differentias contemplando, videns alia clariora, iniuste petis auferri quæ obscuriora cõspexeris, aut clarioribus adæquari: sed ad perfectionem vniuersitatis referens omnia, quanto magis minúsve inter se clara sunt, tanto magis cernis esse

H omnia: nec tibi occurrit perfecta vniuersitas: nisi vbi maiora sic præsto sunt, vt minora nõ desint. Sic etiam differẽtias animarum cogites, in quibus hoc quoq; inuenies, vt miseriam quam doles, ad id quoq; valere cognoscas, vt vniuersitatis perfectioni nec illæ desint animæ, quæ miseræ fieri debuerunt, quia peccatrices animæ esse voluerunt. Tantumq; abest, vt deus tales facere non debuerit, vt etiam cæteras creaturas laudabiliter fecerit, longe inferiores animis miseris. Sed adhuc videtur minus intelligens, quod dictum est, habere quod contradicat. Dicit enim: Si vniuersitatis perfectionem complet etiã nostra miseria, defuisset aliquid huic perfectioni, si beati semper essemus. Quapropter si ad miseriam, nisi peccando non peruenit anima, etiam peccata nostra necessaria sunt perfectioni vniuersitatis, quam condidit deus. Quo modo ergo iuste peccata punit, quæ si defuissent, creatura eius plena & perfecta non esset? Hic respondetur, non ipsa peccata vel ipsam miseriam perfectioni vniuersitatis esse necessaria, sed animas inquantum animæ sunt: quæ si velint, peccant: si peccauerint, miseræ fiunt. Si enim peccatis earum detractis miseria perseuerat, aut etiam peccata

I præcedit, recte deformari dicitur ordo atque administratio vniuersitatis. Rursus si peccata fiant, & desit miseria, nihilominus dehonestat ordinem iniquitas. Cũ autem non peccantibus adest beatitudo, perfecta est vniuersitas. Cum vero peccantibus adest miseria, nihilominus perfecta est vniuersitas. Quòd autem ipsæ nõ desunt animæ, quas vel peccantes sequitur miseria, vel recte facientes beatitudo, semper naturis omnibus vniuersitas plena atque perfecta est. Non enim peccatum & supplicium peccati naturæ sunt quædam, sed affectiones naturarum, illa voluntaria, ista pœnalis. Sed voluntaria quæ in peccato fit, turpis affectio est. Cui propterea pœnalis adhibetur, vt ordinet eam vbi talem esse non turpe sit, & decori vniuersitatis congruere cogat, vt peccati dedecus emendet pœna peccati. Hinc fit vt peccans creatura superior, à creaturis inferioribus puniatur, quia illæ tam sunt infimæ, vt ornari etiã à turpibus animis possint, atque ita decori vniuersitatis congruere. Quid enim tam magnum in domo est quàm homo, & quid tam abiectum & infimum, quàm cloaca domus? Seruus tamen in tali peccato deiectus†, vt mundandæ cloacæ dignus habeatur, ornat eã etiam

†deiectus.

turpitudine sua, & vtrunq; horum, id est, turpitudo serui, & mundatio cloacæ, iam coniunctum & redactum in quandam sui generis vnitatem, ita dispositæ domui coaptatur atq; subtexitur, vt eius vniuersitati ordinatissimo decore cõueniat. Qui tamen seruus si peccare noluisset, non defuisset domesticæ disciplinæ alia prouisio, qua necessaria mundarentur. Quid itaque tam infimum in rebus, quàm corpus omne terrenum? Hãc tamen corruptibilem carnem etiam peccatrix anima sic ornat, vt ei speciem decentissimam præbeat, motumq; vitalem. Habitationi ergo cœlesti talis anima nõ congruit per peccatum, terrestri autem congruit per supplicium: vt quodlibet elegerit, semper sit pulchra vniuersitas decentissimis partibus ordinata, cuius est conditor & administrator deus. Nanque optimæ animæ cùm cum † infimis creaturis habitant, non eas ornant †in.
miseria sua quam non habent, sed vsu earum bono. Si autem peccatrices animæ permittãtur habitare in sublimibus locis, inhonestum est: quia non conueniunt illis, quibus nec bene vti possunt, nec ornamenti aliquid conferunt. Ideo quanquã orbis iste terrenus rebus corruptibilibus deputatus sit, tamen seruans quantum po- L
test imaginem superiorum, exempla nobis & indicia quædam demonstrare non cessat. Si enim bonum & magnum aliquem virum hortante honestatis officio videamus ignibus quantum ad corpus attinet concremari, non hoc vocamus pœnam peccati, sed fortitudinis & patientiæ documentum, eumq; magis diligimus, cum fœdissima corruptio corporea membra eius absumat, quàm si nihil huiusmodi pateretur. Miramur quippe animi naturam mutabilitate corporis non mutari. At vero crudelissimi latronis membra cum tali supplicio confici aspicimus, approbamus ordinem legum. Ornant ergo ambo illa tormenta, sed ille merito virtutis, iste peccati. At si post illos ignes, vel etiam ante illos, optimum virum illum commutatum ad congruentiam cœlestis habitationis ad sydera videremus attolli, vtique lętaremur. Si autem sceleratum latronem, siue ante supplicium, siue post supplicium, cum eadem malicia voluntatis, ad sedem honoris sempiternam leuari videremus in cœlum, quis non offenderetur? Ita fit vt inferiores creaturas ambo ornare potuerint, superiores autem vnus illorum. Ex quo admonemur ad- M
uertere, mortalitatem carnis huius & primum hominem ornasse, vt peccato pœna cõgrueret, & dominum nostrum, vt à peccato misericordia liberaret. Non autem sicut iustus potuit in ipsa iusticia permanens corpus habere mortale: ita iniquus potest dum iniquus est, ad immortalitatem peruenire sanctorum, scilicet sublimem & angelicam: nõ eorum angelorum de quibus
Apostolus ait, Nescitis quia angelos sumus iudicaturi, 1. Cor. 6.
sed eorum de quibus dominus ait: Et erũt æquales an- Lucæ. 20.
gelis dei. Qui enim æqualitatem angelorum desyde- ἰσάγγελοι.
rant propter inanem gloriam suam, non ideo volunt † al. sed an
æquales esse angelis, sed sibi †. Itaque in tali voluntate gelos sibi.
perseuerantes, æquabuntur supplicio præuaricatoribus Matt. 25.
angelis, potestatem suam potius quàm dei omnipotẽ- Quo iure
tis diligentibus. Talibus enim ad sinistram constitu- diabol⁹ pos
tis, quia non quæsierunt deum per humilitatis ianuam, sederit ho-
quam in seipso dominus Iesus Christus ostẽdit, & im- minem, &
misericorditer superbeq; vixerũt, dicetur: Ite in ignem quo iure
æternum, qui præparatus est diabolo & angelis eius. deus hũc li
berarit.

Cũ enim duæ sint origines peccatorum, vna spon- Cap. X.
tanea cogitatione, altera persuasione alterius, quo pertinere arbitror quod propheta dicit: Ab occultis meis Psal. 18.

munda

A mũda me domine, & ab alienis parce seruo tuo. Vtrũq; volũtarium est quidem. Nam sicut propria cogitatione non peccat inuitus, ita dum consentit male suadenti, non vtiq; nisi voluntate consentit. Sed tamen grauius est, non solum nullo suadente propria cogitatione peccare, sed etiam peccatum alteri per inuidentiam dolumq; suadere, quàm ad peccandum alterius suasione traduci. Seruata est ergo in vtroq; peccato iusticia Dei punientis. Nam & illum appensum est æquitatis examine, vt nec ipsius diaboli potestati negaretur homo, quẽ sibi male suadendo subiecerat. Iniquum enim erat, vt ei quem ceperat, non dominaretur. Nec fieri vllo modo potest, vt dei summi & veri perfecta iusticia, quæ vsquequaque pertenditur, deserat etiam ordinandas ruinas peccantium. Et tamen quia minus peccauerat homo quàm diabolus, idipsum ei valuit ad reparandam salutem, quòd scilicet principi huius mundi, partis rerum scilicet huius mortalis atque infimæ, hoc est, principio omnium peccatorum, & præposito mortis vsque ad mortalitatem carnis addictus est. Ita enim conscientia mortalitatis timidus, & iam à vilissimis &
B abiectissimis bestiis, vel etiam minutissimis, molestias atque interitum reformidans, incertùsque futurorum, & illicitas cohibere delicias, & maxime superbiam, cuius persuasione deiectus est, & quo vno vicio misericordiæ medicina respuitur, frangere & edomare consueuit. Quid enim tam opus habẽs misericordia quàm miser? Et quid tam indignum misericordia quàm superbus miser? Ex quo factum est, vt illud Dei verbum per quod facta sunt omnia, & quo fruitur omnis angelica beatitudo, vsque ad miseriam nostram clemẽtiam suam porrigeret, & verbum caro fieret, & habitaret in nobis. *Ioan. 1.* Sic enim posset panem angelorum homo manducare, *Psalm. 77.* nondum angelis adæquatus, si panis ipse angelorum hominibus dignaretur adæquari. Nec sic descendit ad nos vt illos desereret, sed simul integer illis, integer nobis illos intrinsecus pascens per id quod deus est, nos forinsecus admonens per id quod nos sumus, idoneos facit per fidem, quos per speciem pascat æqualiter. Quia enim rationalis creatura verbo illo tanquam optimo cibo suo pascitur: humana autem anima rationalis est, quæ mortalibus vinculis peccati pœna tenebatur, ad hoc deminutionis redacta, vt per coniecturas rerum visibilium ad intelligenda inuisibilia niteretur: cibus rationalis creaturæ factus est visibi-
C lis, non commutatione naturæ suæ, sed habitu mortalitatis nostræ, vt visibilia sectantes, ad se inuisibilem reuocaret. Sic enim anima, quam superbiens intus reliquerat, foris humilem inuenit, imitatura eius humilitatem visibilem, & ad inuisibilem altitudinem reditura. Atque verbum Dei vnicus Dei filius, diabolum quem semper sub legibus suis habuit & habebit, homine indutus, etiam homini subiugauit: nihil ei extorquens violento dominatu, sed superans eum lege iusticiæ: vt quoniam fœmina decepta, & deiecto per fœminam viro, omnem prolem primi hominis tanquam peccatricem legibus mortis, maliciosa quidem nocendi cupiditate, sed tamen iure æquissimo vindicabat, tamdiu potestas eius valeret, donec interficeret iustum, in quo nihil dignum morte posset ostendere, non solum quia sine crimine occisus est, sed etiam quia sine libidine natus: cui subiugauerat ille quos ceperat, vt quicquid inde nasceretur, tanquam suæ arboris fructus, praua quidem habendi cupiditate, sed tamen non iniquo possidendi iure retineret. Iustissime itaq; dimittere cogitur

credentes in eum, quem iniustissime occidit, & quòd D
temporaliter moriuntur, debitum exoluant, & quòd *Psalm. 68.* semper viuunt, in illo viuant, qui pro eis quod nõ debebat exoluit: quibus autem infidelitatis perseuerantiam persuasisset, iuste secum haberet in perpetua damnatione consortes. Ita factum est, vt neque diabolo per vim eriperetur homo, quem nec ipse vi, sed persuasione ceperat: & qui iusto plus humiliatus est, vt seruiret cui ad malum consenserat, iuste per eum cui ad bonum consensit liberaretur: quia minus iste in consentiendo, quàm ille in male suadendo peccauerat.

Naturas igitur omnes deus fecit: non solum in virtute atque iusticia permansuras, sed etiam peccaturas: *Ordo & collatio creaturarum. Cap. XI.* non vt peccarent, sed vt essent ornaturę vniuersum siue peccare, siue non peccare voluissent. Si enim rebus deessent animæ quæ ipsum fastigiũ ordinis in vniuersa creatura sic obtinerent, vt si peccare voluissent, infirmaretur & labefactaretur vniuersitas, magnum quiddam deesset creaturæ, Illud enim deesset, quo remoto stabilitas rerum atque connexio turbaretur. Tales sunt optimæ & sanctæ, & sublimes creaturæ cœlestium, vel supercœlestium potestatũ, quibus solus deus imperat: vniuersus autem mundus subiectus est: Sine istarum of- E
ficiis iustis atque perfectis esse vniuersitas non potest. Item si deessent, quę siue peccarent, siue non peccarent, nihil vniuersitatis ordini minueretur, etiam sic plurimum deesset. Animę sunt enim rationales, & illis superioribus officio quidem impares, sed natura pares, quibus adhuc inferiores sunt multi, & tamen laudabiles à summo Deo constitutarum rerum gradus. Illa ergo natura sublimioris officij est, quæ non solum si non esset, sed etiam si peccaret, minueret ordinem vniuersitatis. Inferioris officij est ista, quę tantummodo si non esset, non autem si peccaret, aliquid minus haberet vniuersitas. Illi data est potentia omnia cõtinendi officio proprio, quod rerũ ordini deesse non possit. Nec ideo in bona voluntate permanet, quia hoc accepit officiũ, sed ideo accepit, quoniam ab illo qui dedit permansura præuisa est. Nec tamen sua maiestate continet omnia, sed inhærendo illius maiestati, & eius imperiis deuotissime obtemperando, à quo, & per quem, & in quo *Roma. 11.* facta sunt omnia. Huic autẽ datum est quidem nõ peccanti potentissimum officium continendi omnia: non
F tamen proprium, sed cum illa tanquã ei quę peccatura pręcognita est. Habent sanè spiritalia quæq; inter se & coniunctionẽ sine cumulo, & seiunctionem sine deminutione: vt neq; adiuuaretur illa in actionis suæ facilitate, cũ hæc sibi cõiungeretur, neq; difficilior illi actio fieret, si hęc officiũ suum peccando desereret. Nõ enim locis & mole corporũ, sed parilitate affectum iungi, & disparilitate seiungi possunt spiritales creaturæ, quãuis corpora sua quæque possideant. In corporibus autẽ inferioribus atque mortalibus post peccatum ordinata, regit corpus suũ, non omnimodo pro arbitrio, sed sicut leges vniuersitatis sinunt. Nec ideo tamen talis anima inferior est corpore cœlesti, cui corpori etiam corpora terrena subiecta sunt. Pannosa quippe vestis damnati serui multo est inferior veste bene meriti, & in honore magno apud dominum cõstituti, sed ipse seruus melior est qualibet veste preciosa, quia homo est. Illa ergo inhęret deo, & in cœlesti corpore angelica potestate, etiam terrestre corpus ornat & regit, sicut iubet ille cuius nutum intuetur ineffabiliter. Ista vero mortalibus membris onerata, vix hoc ipsum quo premitur administrat intrinsecus, & tamen ornat quantum potest. Cætera

V tera

Ordo creatoris nō turbatur vicio creaturarū. *Cap. XII.*

G tera vero extrinsecus adiacentia, longe infirmiore operatione extrinsecus afficit sicut potest. Vnde colligitur non defuturum fuisse ornatum congruentissimum infimæ corporeæ creaturæ, etiam si ista peccare noluisset: quoniam quæ totum potest regere, etiam partem regit. Quæ autem minus potest, non continuo potest ampliora. perfectus enim medicus etiam scabiē sanat efficaciter: at non continuo qui scabioso vtiliter consulit, vniuersæ humanæ valetudini mederi potest. Et ratio quidem si certa conspicitur, qua manifestum fiat esse oportuisse creaturam, quæ nunquam peccauerit, nunquam peccatura sit, etiam illud eadem ratio renunciat à peccato illam libera voluntate abstinere, neque coactam non peccare, sed sponte. Verumtamen etiam si peccaret, quamquam non peccauit, sic eam non peccaturam præsciuit Deus, tamen si etiam ipsa peccaret, sufficeret Dei potestas ineffabilis potentiæ, ad regendam istam vniuersitatem, vt omnibus congrua & condigna retribuens, nihil in toto imperio suo turpe atq; indecorū esse permitteret. Quia siue per nullas ad hoc ipsum conditas potestates, si omnis angelica natura ab

H eius præceptis peccando defecisset, maiestate sua decentissime atq; optime regeret omnia, nec sic inuidens creaturæ spiritali vt esset: qui etiam corporalem peccantibus quoque spiritalibus longe inferiorem, tanta largitate bonitatis instituit, vt nullus sit cœlum terrāq; rationabiliter intuens, omnèsque naturas visibiles in suis generibus moderatas, formatas, ordinatas, qui vel alium credat artificem omnium esse quàm & Deum, vel non eum ineffabiliter laudandum esse fateatur: Siue nulla est melior rerum ordinatio, nisi potestas angelica naturæ excellentia & bonitate voluntatis in dispositione vniuersitatis supereminеat, etiam si omnes peccassent angeli, nullam inopiam facerent ad regendum imperium suum creatori angelorum. Non enim vel bonitas eius quasi aliquo tædio, vel omnipotentia difficultate deficeret ad creandos alios, quos in eis sedibus collocaret, quas peccando alij deseruissent: aut creatura spiritalis quantalibet numeri, si pro suis meritis dānaretur, angustare posset ordinē, qui conuenienter & decenter excipit quoscumque damnandos mul-

I tos. Quacumque se igitur consyderatio nostra conuerterit, ineffabiliter laudādum inuenit deum naturarum omnium conditorem optimum & administratorem iustissimum. Postremo vt relinquamus contemplationem pulchritudinis rerum, iis qui eam diuino munere videre possunt, nec eos ad ineffabilia contuenda verbis conemur adducere, & tamen propter loquaces aut infirmos aut insidiosos homines tantam quæstiunem breuissima complexione peragamus.

Deus in omnibus laudandus. *Cap. XIII.*

Omnis natura quæ minus bona fieri potest, bona est: & omnis natura dum corrumpitur, minus bona fit. Aut enim non ei nocet corruptio, & non corrumpitur: aut si corrumpitur, nocet ei corruptio: & si nocet, minuit aliquid de bonis eius, & eam minus bonam facit. Nam si penitus eam priuat omni bono, quicquid eius remanebit, iam corrumpi non poterit: quia nullum erit bonum cuius ademptione possit nocere corruptio. Cui autē non potest nocere corruptio, non corrumpitur. Porrò natura quę non corrumpitur, incorruptibilis est. Erit ergo natura, quod absurdissimum est dicere, corruptione facta incorruptibilis. Quapropter, quod verissime dicitur, omnis natura inquantum natura est, bona est: quia† si incorruptibilis [est] melior est quàm corruptibilis: si autem corruptibilis est, quoniam dum corrumpitur mi-

†qua.

nus bona fit, sine dubitatione bona est. Omnis autem K natura aut corruptibilis est, aut incorruptibilis: omnis ergo natura bona est. Naturam voco quę & substantia dici solet. Omnis igitur substantia aut deus, aut ex deo: quia omne bonum, aut deus, aut ex deo. Quibus constitutis atque firmatis tanquam in capite ratiocinationis nostræ, attende quid dicam. Omnis ergo natura rationalis, quæ cum libero voluntatis arbitrio condita est, si manet in fruendo summo atque incommutabili bono, proculdubio laudanda est: Et omnis quæ tendit vt maneat, etiā ipsa laudanda est. Omnis autem quæ non in eo manet, & nō vult agere vt maneat, inquantū ibi non est, & inquantū non id agit vt ibi sit, vituperanda est. Si ergo laudatur rationalis natura quæ est facta, nemo dubitat laudandum esse, qui fecit. Et si vituperatur, nemo dubitat eius conditorem in ipsa eius vituperatione laudari. Cum enim propterea vituperamus hāc, quoniam summo & incommutabili bono, id est, creatore suo frui non vult, illum sine vlla dubitatione laudamus. Quātum ergo bonum, & q̄ vel ineffabiliter linguis omnibus, vel ineffabiliter cogitationibus omnib⁹ prædicandus & honorādus est creator omnium deus, sine cuius laude, nec laudari possumus, nec vituperari? L

Non enim vituperari possumus, quia in eo non manemus, nisi quia magnum & summum, & primum nostrum bonum est, manere in illo. Vnde autem hoc, nisi quia ille ineffabile bonum est? Quid ergo inueniri potest in nostris peccatis vnde ille vituperetur, quando vituperatio peccatorum nostrorum nulla est, nisi ille laudetur? Quid quòd etiam in ipsis rebus quæ vituperantur, nullius vituperatur nisi vicium? Nullius autem vituperatur vicium, nisi cuius natura laudatur. Aut enim secundum naturam est quod vituperas, & non est vicium, túque magis emendandus es, vt recte vituperare noueris, q̄ illud quod non recte vituperas: aut si vicium est, vt recte vituperari possit, etiam contra naturam sit necesse est. Omne quippe vicium, eo ipso quo viciū est, contra naturam est. Si enim naturæ non nocet, nec viciū est: si autem quia nocet ideo vicium est, ideo vicium est, quia contra naturam est. Quod si nō suo, sed alieno vicio aliqua natura corrūpitur, iniuste vituperatur, & quærendum est vtrum illa natura non corrumpatur vicio suo, cuius vicio potuit alia natura M

corrumpi. Sed quid est aliud viciari, nisi vicio corrumpi? Porrò natura quę nō viciatur, caret vicio, cuius autem vicio alia natura corrumpitur, habet vtiq; viciū. Prior ergo viciosa est, & prior corrūpitur vicio suo, cuius vicio alia quoque corrumpi potest. Ex quo colligitur contra naturam esse omne vicium, etiam eius rei cuius est vicium. Quapropter quoniam in quacumque re nō vituperatur nisi vicium, ideo autem vicium est, quia contra naturam eius rei est cuius est vicium, nullius rei recte vituperatur vicium, nisi cuius natura laudatur. Non enim tibi recte in vicio displicet, nisi quia viciat quod in natura placet.

An omnis corruptio à vicio. *Cap. XIIII.*

Videndum est etiam illud, vtrum verè dicatur aliquam naturam naturæ alterius vicio corrumpi, nullo adiuncto vicio suo. Si enim natura quæ accedit cum vicio suo ad aliā corrumpendā, non in ea corruptibile aliquid inuenit, non eam corrūpit. Si autē inuenit, adiuncto eius vicio corruptionem eius operatur. Potentior enim ab infirmiore si corrumpi nolit, non corrumpitur: Si autē velit, prius incipit suo vicio corrumpi q̄ alieno. Aequalis autem ab æquali nihilominus si corrumpi nolit, nō potest. Nam quæcumq; natura cum vicio ad eam quæ

sine

A ſine vicio eſt, vt corrumpat accedit, eoipſo nõ accedit æqualis, ſed infirmior vicio ſuo. Si vero potentior ioualidiorem currumpit, aut vtriuſq; vicio fit, ſi vtriuſq; praua cupiditate fit: aut vicio potentioris, ſi naturæ tanta præſtantia eſt, vt inferiorem quam corrumpit, etiam vicioſa præcedat. Quis enim recte vituperauerit fruct⁹ terræ, ꝙ homines eis non vtantur bene, corruptiq; vicio ſuo, corrumpant eos abutendo ad luxuriam: cum tamen dubitare dementis ſit præſtantiorem potentioremq; eſſe hominis naturam etiam vicioſam, q̄ noo vicioſas quaſque fruges? Poteſt etiam fieri vt aliquam inferiorem potentior natura corrumpat, & hoc nullius earum vicio fiat. Siquidem vicium dicimus, quod vituperatione dignum eſt. Quis autem vel frugalem hominem nihil aliud de frugibus, quàm ſubleuamenta* †naturæ quæritantem, vituperare audeat, aut eaſdem fruges quod vſu ciborum eius corrumpantur? Talis enim nec vſitate corruptio dicitur, quia maxime vicij nomẽ ſolet eſſe corruptio. Nam & illud in rebus facile aoimaduerti poteſt, quod plerumque in oonnullos vſus explendæ indigeotiæ ſuæ natura potentior inferiorem corrumpit, vel iuſticiæ ordine dum vindicat culpam,

*† *ſupplementa.*

B ex qua regula illud dictum eſt ab apoſtolo: Si quis templum Dei corruperit, corrumpet illum deus. Vel ordine mutabilium rerum ſibi cedenoum ſecundum leges congruentiſsimas pro valentia cuiuſque partis vniuerſitati datas. Neque enim ſi cuiuſquam oculos pro naturę ſuæ modulo ferendæ lucis inualidos, ſol fulgore corrumpat, aut ad explẽdam indigeotiam ſui luminis eos cummutare putandus eſt, aut id facere vllo vicio ſuo: aut ſaltem ipſi oculi vituperaodi ſunt, quia & domino ſuo ceſſerunt, vt contra lucem aperirentur, & ipſi luci vt corrumperentur. Omoium igitur corruptionem ſola quæ vicioſa eſt corruptio recte vituperatur: cæteræ autem aut nec corruptiones quidem dicendę ſunt, aut certe quia vicioſæ non ſunt, dignæ vituperatione eſſe non poſſunt. Nam & ipſa vituperatio, quod ſoli vicio parata, id eſt, apta & debita ſit, inde traxiſſe vocabulum creditur, vt vituperatio diceretur. Vicium autem, vt dicere cœperam, non aliunde malum eſt, niſi quia oaturæ aduerſatur eiuſipſius rei cuius eſt vicium. Vnde manifeſtum eſt,

1. Cor. 3.

C hanc eandem rem cuius vicium vituperatur, natura eſſe laudabilem, ita vt omnino haoc ipſam vituperationem viciorum, naturarum laudem eſſe fateamur, earum ſcilicet, quarũ vicia vituperantur. Quia eoim vicium naturæ aduerſatur, tantum additur maliciæ vicioruo, quantum oaturarum integritati minuitur. Cum ergo vituperas vicium, id profecto laudas cuius integritatem deſyderas. Cuius autem niſi naturæ integritatem? Natura enim perfecta, oon ſolum nulla vituperatione, ſed etiam laude in ſuo genere digna eſt. Quod ergo perfectioni naturæ deeſſe perſpexeris, id vocas vicium, ſatis tibi eam placere conteſtans, quam vt vituperatione imperfectionis eius velles eſſe perfectam. Si igitur vituperatio viciorum ipſarum etiam quarum ſunt vicia naturarum decus dignitatemq; cõmendat, quanto magis deus cooditor omnium naturarum etiam in earum viciis laudãdus eſt, cum & hoc ab illo habeant quod naturæ ſunt, & intaotum vicioſæ ſint, inquantum ab eius à quo factæ ſunt arte diſcedunt, & intantum recte vituperentur, inquantum earum vituperator artem qua factæ ſuot videt, vt hoc in eis vituperet, quod ibi nõ videt. Et ſi ars ipſa per quam facta ſunt omnia, hoc eſt, ſumma & incommutabilis ſapientia dei, vere ſummeq; eſt ſicuti eſt, reſpice quo tẽ

Et in vitiosis laudandus deus. Cap. XV.

dat quicquid ab ipſa diſcedit. Qui tamen defectus non D eſſet vituperatione dignus, niſi eſſet voluntarius. Attende enim quęſo, vtrum recte vituperes quod ita eſt ſicuti eſſe debuit. Non opinor, ſed vtique quod non ita eſt vt debuit. Nemo autem debet quod oon accepit. Et quiſquis debet, cui debet, niſi à quo accepit vt debeat? Nam & quæ redduntur tralegando, ei redduntur qui tralegauerat. Et quod creditorum iuſtis ſucceſſoribus redditur, ipſis vtiq; redditur quibus iſti iure ſuccedunt. Aliter non redditio, ſed ceſſio vel admiſſio, vel ſi quid aliud huiuſcemodi nominanda eſt. Quapropter omnia temporalia, quæ in hoc rerum ordioe [ita] locata ſuot, vt oiſi deficiant, non poſſint pręteritis futura ſuccedere, vt tota tẽporũ in ſuo genere pulchritudo peragatur, abſurdiſſime dicimus oõ debere deficere. Quantũ enim acceperunt, taotum agunt, & tantum reddunt ei cui debent, ꝙ ſunt io quãtumcumq; ſunt. Qui enim dolet ea deficere, ſermonẽ ſuum oportet attẽdat, eo certe ipſo ꝙ iſta conqueritur, ſi iuſtum & prudentia perfectum † eſſe arbitratur: cuius ſermonis quod ad ſoonum eius attioet, ſi quis vnã particulam diligat, nec eam velit cęteris deficiendo locum dare, quibus decedentibus & ſuccedeotibus totus ille ſermo contexitur, mirabilis dementiæ iudicabitur.

† al. & à prudentia profectum.

E In iis igitur rebus quę ideo deficiunt, quia oõ vltra eſſe acceperunt, vt ſuis temporibus omnia peragantur, oemo defectũ recte vituperat, quia nemo poteſt dicere, debuit permanere, cũ acceptus metas tranſire non poſſet. In creaturis autem rationabilibus, quibus ſiue peccantibus, ſiue ooo peccantibus, vniuerſalis pulchritudo modis congruentiſſimis terminatur, aut oulla peccata ſuot, quod abſurdiſsimum eſt dicere: peccat enim ſaltem qui vel damnat quaſi peccata quæ nulla ſunt: aut nõ ſunt vituperanda peccata, quod nihilominus abſurdum eſt. Incipient quippe nec recte facta laudari, & tota turbabitur humanę mentis intentio, vitáq; ſubuertet: aut vituperabitur factum quod ita factũ eſt vt debuit, & execrabilis inſania, vel vt mious loquar, error miſerrimus orietur: aut ſi cogit veriſſima ratio, ſicuti cogit, vt & vituperent̃ peccata, & quicquid recte vituperatur ideo vituperet̃, quia non eſt ita vt eſſe debuit, quære quid debeat natura peccatrix, & inuenies recte factum, quære cui debeat, & inuenies deum.

F A quo enim accepit poſſe recte facere cum velit, ab eo accepit vt ſit etiam miſera, ſi oon fecerit, & beata, ſi fecerit. Quia enim nemo ſuperat leges omnipotẽtis creatoris, non ſioitur anima non reddere debitũ. Aut enim reddit bene vtendo quod accepit, aut reddit amittẽdo quo bene vti ooluit. Itaq; ſi non reddit faciendo iuſticiam, reddet patiẽdo miſeriam: quia io vtroque verbũ illud debiti ſonat. Hoc enim etiam modo dici potuit quod dictũ eſt, ſi nõ reddit faciendo quod debet, reddet patiendo quod debet. Nullo autem temporis interuallo iſta diuiduntur, vt quaſi alio tempore oon faciet quod debet, & alio patiatur quod debet, ne vel puncto temporis vniuerſalis pulchritudo turpetur, vt ſit in ea peccati dedecus ſine decore vindictæ. Sed io futurũ iudiciũ ſeruatur ad manifeſtationem atque acerrimum ſenſum miſeriæ, quicquid nunc occultiſsime vindicatur. Sicut enim qui non vigilat dormit, ſic quiſquis nõ facit quod debet, ſine interuallo patit̃ quod debet, quoniam tanta eſt beatitudo iuſticię, vt oemo ab ea niſi ad miſeriã poſſit abſcedere. In omnibus ergo defectibus aut non acceperuot vltra eſſe, quæ deficiũt, & nulla culpa eſt: ſicut & cum ſunt, quia non acceperunt amplius eſſe quàm ſunt, nihilominus oulla culpa eſt: aut nolunt

G esse, quod si vellent, esse acciperent: & quia bonum est, reatus est si nolint. *Ex eo quod non accepit nemo reus est.* Deus autem nulli debet aliquid, quia omoia gratuito præstat. Et si quisquam dicet ab illo aliquid deberi meritis suis, certe vt esset noo ei debebatur. Nõ enim erat cui deberetur. Et tamen, quod meritum est, cõuertere ad eum ex quo es, vt ex ipso etiam melior sis, ex quo habes vt sis. *Cap. XVI.* Quid ergo ei prærogas, vt tanquam debitum poscas: quando si nolles ad eum conuerti, nihil ei deesset: tibi autem ipse sine quo nihil esses, & ex quo ita es aliquid, vt nisi conuertendo te ad illum, reddideris ei quod ab ipso es, nõ quidem nihil, sed miser tamen eris? Omnia ergo illi debent, primo quicquid sunt, inquantum naturæ sunt. Deinde quicquid melius possunt esse si velint, quęcunq; acceperunt vt velint, aut quicquid oportet eas esse. Ex eo igit quod noo accepit, nullus reus est: ex eo vero quod ooo facit quod debet, iuste reus est. Debet autem si accepit & voluntatem liberam & sufficientissimam facultatem. Vsqueadeo autem dum oon facit quisq; quod debet, nulla culpa est cõditoris, vt & laus sit, quoniam quod debet patitur, & in eoipso quòd v imperatur non faciẽdo H quod debet, non nisi laudetur ille cui debet. Si enim tu *1. Retr. c. 9.* laudaris videndo quid facere debeas, cum id non videas, nisi in illo qui est incommutabilis veritas, quaoto magis ille qui & velle præcepit, & posse præbuit, & nõ *Ibidem.* impune nolle permisit? Si enim hoc debet quisq; quod accepit, & sic homo factus est, vt necessario peccet: hoc debet vt peccet. Cum ergo peccat, quod debet facit. Quod si scelus est dicere, neminem natura sua cogit vt peccet, sed nec aliena. Nõ enim quisquis dum id quod non vult patitur, peccat. Nam si iuste patitur, non in eo peccat quòd patitur inuitus, sed in eo peccauit quòd ita fecit volens, vt quod nollet iure pateretur. Si autem iniuste patitur, quo modo peccat? Non enim iniuste aliquid pati, sed iniuste aliquid facere, peccatum est. Quod si neq; sua neq; aliena natura quis peccare cogitur, restat vt propria volũtate peccetur. Quod si tribuere volueris conditori, peccantem purgabis, qui nihil præter sui conditoris instituta commisit. Qui si recte defenditur, non peccauit. Non est ergo quod tribuas conditori. Laudemus ergo conditorem, si potest defendi peccator, laudemus si nõ potest. Si enim iuste defen- I ditur, nõ est peccator, lauda ergo creatorem. Si autem defendi noo potest, intantum peccator est, inquantum se à creatore auertit, lauda ergo creatorem. Omnino igitur nõ inuenio, nec inueniri posse & prorsus non esse confirmo, quo modo tribuãtur peccata nostra creatori nostro deo: quanto & in ipsis eum laudabilẽ inuenio, nõ solum ꝙ ea punit, sed etiam ꝙ tunc fiunt, cum ab eius veritate receditur. EV. Accipio ista libẽtissime ac probo, & omnino verũ esse consentio, nullo modo fieri posse, vt creatori nostro recte peccata nostra tribuantur. *Vnde mala volũtas.* Sed tamen scire vellem si fieri posset, quare illa natura non peccet, quã non peccaturam præsciuit *Cap. XVII.* deus, & quare ista peccet, quæ ab ipso peccatura præuisa est. Noo enim iam puto, ipsa dei pręsciẽtia vel istam peccare, vel illam non peccare cogi. Sed tamen si nulla causa esset, oon ita dispertiretur creatura ratiooalis, vt alia nunquam peccet, alia in peccando perseueret, alia quasi media inter vtrãq; aliquando peccet, aliquando ad recte faciẽdum conuertatur. Quæ causa in has tres partes eam distribuit? Sed nolo mihi respondeatur, voluntas. Ego enim causam quęro ipsius voluntatis. Non enim sine causa ounquam vult illa peccare, nunquam ista non vult, quædam vero aliquando vult, aliquando non vult, cum eiusdem generis omnes sint. Hoc solum K enim mihi videre videor non sine causa esse istam tripartitam voluntatem rationalis creaturæ, sed quæ causa sit nescio. AVG. Quooiam voluntas est causa peccati, tu autẽ causam ipsius volũtatis inquiris, si hanc inuenire potuero, nónne causam etiã eius causæ quæ inuenta fuerit quæsiturus es? Et quis erit quærẽdi modus, quis finis percũctandi ac disserendi, cum te vltra radicem quærere nihil oporteat? Caue enim putes quicquã potuisse dici verius q̃ id quod dictum est, radicem omnium malorum esse auariciam, hoc est, plus velle q̃ sat est. Tantum autem sat est, quantum sibi exigit naturæ in suo genere conseruandę modus. Auaricia enim quę Græce φιλαργυρία dicitur, non solo argento vel in nũmis, vnde magis nomen dixisse resonat, argento enim nummi vel mixto argento frequentius apud veteres fiebant, sed in omnibus rebus, quæ immoderatè cupiuntur intelligenda est, vbicũq; omnino plus vult quisque q̃ sat est. Hæc autem auaricia cupiditas est, cupiditas porrò improba voluotas est. Ergo improba voluntas malorũ omniũ causa est. Quę si secũdũ naturã esset, L cõseruaret vtiq; oaturã, nec ei perniciosa esset, & ideo non esset improba. Vnde colligitur radicem omnium malorum oon esse secundũ naturam, quod sufficit aduersus omoes qui volunt accusare naturas. Tu autem si huius radicis causam requiris, quo modo erit ista radix omniũ malorũ? Illa enim erit, quæ causa huius est, quam cum inueneris, vt dixi, etiam ipsius causam quæsiturus es, & quærendi nullum habebis modũ. Sed quæ *1. Retr. c. 9.* tandem esse poterit ante voluntatem causa volũtatis? Aut enim & ipsa voluntas est, & à radice ista volunta- *2. sen. dist. 41. c. si autẽ* tis non receditur: aut non est voluntas, & peccatũ nullum habet. Aut igitur ipsa volũtas est prima causa peccandi, aut nullum peccatum est prima causa peccandi. Nec est cui recte imputetur peccatũ nisi peccanti. Non ergo est cui recte imputetur nisi volẽti. Sed nescio cur aliud te quærere libeat. Deinde quæcunque illa causa est voluntatis, aut iusta profecto est, aut iniusta. Si iusta, quisquis ei obtemperauerit, nõ peccabit. Si iniusta, M non ei obtemperet, & non peccabit. Ao forte vio- *Etiam per ignorantiã aut necessitatem admissa imputantur interdum.* lenta est & cogit iouitum? Num eadem toties replicaturi sumus? Reminiscere superiorum, quæ à nobis tam multa de peccato & voluntate libera dicta sunt. Sed si laboriosum est omnia mandare memoriæ, hoc breuissimũ tene. Quæcũq; ista causa est volũtatis, si non ei potest resisti, sioe peccato ei ceditur. Si autẽ potest, noo ei cedatur, & oon peccabitur. *Cap. XVIII* An forte fallit incautũ? Erga caueat ne fallatur. An tãta fallacia est, vt caueri omnino oõ possit? Si ita est, nulla peccata sunt. Quis enim *1. Retract. cap 9.* peccat in eo quod nullo modo caueri potest? Peccatur autem. Caueri igitur potest. *2. sen. dist. 28. c. Quod vero.* Et tamen etiam per ignorantiam facta quędam improbantur, & corrigenda iudicantur, sicut in diuinis authoritatibus legimus. Ait enim apostolus: Misericordiam consecutus sum, quia *De natura & gratia cap. 67.* ignorans feci. Ait & Propheta: Delicta iuuentutis & ignoraotiæ meæ ne memineris. *1. Timo. 1.* Sunt etiam necessitate facta improbanda, vbi vult homo recte facere, & non *Psalm. 24.* potest: nam vnde sunt illæ voces. Non enim quod volo facio bonum, sed quod nolo malum, hoc ago. *2. sen di. 36 ca. quod autem & ca. illud autẽ.* Et illud, Velle adiacet mihi, perficere autẽ boourn noo inuenio. Et illud: Caro cõcupiscit aduersus spiritum, spiritus autẽ aduersus carnem. *Roma. 7.* Hæc enim inuicem aduersantur, vt non ea quę vultis faciatis. *Galat. 5.* Sed hęc omnia hominũ sunt, ex illa mortis dãnatione veniẽtium: nam si nõ est ista pœna hominis, sed natura, nulla ista peccata sunt.

A ſunt. Si enim nō receditur ab eo modo quo naturaliter factus eſt, ita vt melius eſſe non poſſit, ea quæ debet facit, cum hęc facit. Si autem bonus homo eſſet, aliter eſſet: Nūc autem quia ita eſt, non eſt bonus, nec habet in poteſtate vt bonus ſit: ſiue non videndo qualis eſſe debeat: ſiue videndo & non valendo eſſe, qualem debere eſſe ſe videt: pœnā iſtam eſſe quis dubitet? Omnis autē pœna ſi iuſta eſt, peccati pœna eſt, & ſupplicium nominatur: ſi autem iniuſta eſt pœna, quoniam pœnam eſſe nemo ambigit, iniuſto aliquo dominante homini impoſita eſt. Porrò quia de omnipotētia dei & iuſticia dubitare dementis eſt, iuſta hæc pœna eſt, & pro peccato aliquo penditur. Non enim quiſquam iniuſtus dominator aut ſurripere hominem potuit, velut ignorante deo: aut extorquere inuito, tanquā inualidiori, vel terrēdo vel confligendo, vt hominē iniuſta pœna cruciaret. Relinquitur ergo vt hæc iuſta pœna de damnatione hominis veniat. Nec mirandū eſt, ꝙ vel ignorando non habet arbitrium liberum voluntatis ad eligēdum quid recte faciat: vel reſiſtente carnali conſuetudine, quę violentia mortalis ſucceſſionis quodam modo na-

1. ſen. di. 36 ca. Et ideo.

B turaliter inoleuit, videat quid recte faciendū ſit, & velit, nec poſſit implere. Illa eſt enim peccati pœna iuſtiſſima, vt amittat vnuſquiſque quo bene vti noluit, cum ſine vlla poſſet difficultate, ſi vellet. Id eſt autem, vt qui ſciens recte non facit, amittat ſcire quid rectum ſit: & qui recte facere, cū poſſet, noluit, amittat poſſe cum vellit. Nam ſunt reuera omni peccanti animę duo iſta pœnalia, ignorantia & difficultas. Ex ignorantia dehoneſtat error, ex difficultate cruciatus affligit. Sed approbare falſa pro veris, vt erret inuitus, & reſiſtente atque torquēte dolore carnalis vinculi, non poſſe à libidinoſis operibus tēperare, non eſt natura instituti hominis, ſed pœna damnati. Cū autem de libera voluntate recte faciendi loquimur, de illa ſcilicet, in qua homo factus eſt, loquimur.

1. Retract. 9. 3. ſen. di. 15 c. tradit.

Quo modo Adam & Euæ peccata ſiant noſtra. Cap. XIX.

Hic occurrit illa quæſtio, quam inter ſe murmurantes homines rodere conſueuerunt, qui quodlibet aliud in peccando q̃ ſe accuſare parati ſunt. Dicunt enim, Si Adā & Eua peccauerūt, quid nos miſeri fecimus, vt cum ignorantię cęcitate, & difficultatis cruciatibus naſceremur, & primo erraremus, neſciētes

C quid nobis eſſet faciendū: deinde vbi nobis inciperent aperiri præcepta iuſticię, vellemus ea facere, & renitente carnalis concupiſcentiæ neſcio qua neceſſitate non valeremus: Quibus breuiter reſpōdetur vt quieſcant, & aduerſus deum murmurare deſiſtant. Recte enim fortaſſe quererentur, ſi erroris & libidinis nullus hominū victor exiſteret. Cum vero vbiq; ſit præſens, qui multis modis per creaturam ſibi domino ſeruiētem auerſum vocet, doceat credentem, conſoletur ſperantem, diligentem exhortetur, conātem adiuuet, exaudiat deprecantem, non tibi deputatur ad culpam, ꝙ inuitus ignoras, ſed quod negligis quærere quod ignoras: neque illud ꝙ vulnerata membra non colligis, ſed quòd volentem ſanare contemnis: Iſta tua propria peccata ſunt. Nulli enim homini ablatū eſt ſcire vtiliter, quod inutiliter ignoratur, *& humiliter cōfitendam eſſe imbecillitatem, vt quærenti & cōfitenti ille ſubueniat, qui nec errat dum ſubuenit, nec laborat. Nam illud quod ignorans quiſq; non recte facit, & quod recte volens facere non poteſt, ideo dicūtur peccata, quia de peccato illo liberæ voluntatis originem ducunt. Illud enim præcedens meruit iſta ſequentia: nam ſicut linguam dicimus nō ſolum membrum, quod mouemus in ore dū loquimur, ſed etiam illud quod huius membri motum conſequitur, id eſt, formam tenorēq; verborum, ſecūdum

**al. quærere quod ignorat inutiliter.*

D quē modum dicitur alia lingua Græca, alia Latina: ſic nō ſolum peccatum illud dicimus quod proprie vocatur peccatum, libera enim voluntate, & ab ſciente committitur, ſed etiā illud quod iam de huius ſupplicio cōſequatur neceſſe eſt. Sic etiam ipſam naturam aliter dicimus, cum proprie loquimur naturā hominis, in qua primū in ſuo genere inculpabilis factus eſt, aliter iſtā, in qua ex illius damnati pœna, & mortales, & ignari, & carni ſubditi naſcimur. Iuxta quem modum dicit Apoſtolus: Fuimus enim & nos naturaliter filij iræ, ſicut & cæteri.

Ephe. 2.

Quo modo peccatū originis demanarit ad poſteros. Cap. XX.

Vt autem de illo primo coniugio, & cum ignorantia, & cum difficultate, & cum mortalitate naſceamur, quoniam illi cum peccauiſſent, & in errorem, & in ęrūnam, & in mortem pręcipitati ſunt, rerum moderatori ſummo deo iuſtiſsime placuit: vt & in ortu hominis originaliter appareret iuſticia punientis, & in prouectu miſericordia liberantis. Non enim damnato primo homini ſic adempta eſt beatitudo, vt etiam fœcunditas adimeret. Poterat enim & de prole eius, quāuis carnali & mortali, aliquod in ſuo genere fieri dec[us] ornamentumq; terrarum. Iam vero vt meliores gigne-

E ret q̃ ipſe eſſet, non erat æquitatis: ſed ex conuerſione ad deū vt vinceret quiſq; ſupplicium, quod origo eius ex auerſione meruerat, non ſolum volentem non prohiberi, ſed etiā adiuuari oportebat: ſic enim rerū creator oſtendit, quanta facilitate potuiſſet homo, ſi voluiſſet, retinere quod factus eſt, cū proles eius potuit etiam ſuperare quod nata eſt. Deinde ſi vna anima facta eſt, ex qua omniū hominū animæ trahuntur naſcētiū, quis poteſt dicere nō ſe peccaſſe, cum primus ille peccauit? Si autem ſingillatim fiunt in vno quoq; naſcētium, nō eſt peruerſum, imò conuenientiſſimum & ordinatiſſimū apparet, vt malū meritum prioris, natura ſequentis ſit: & bonū meritum ſequentis, natura prioris ſit. Quid enim indignum, ſi etiam ſic voluit creator oſtendere, vſqueadeo excellere creaturis corporeis animæ dignitatem, vt ab eo gradu poſſit eſſe ortus alterius, ad quem alterius perductus eſt occaſus? Nam cum ad ignorantiam difficultatemq; peruenerit illa peccatrix, ideo pœ-

F na recte dicitur, quia melior ante hāc pœnā fuit. Si ergo altera talis eſſe cœpit, nō ſolum ante peccatum, ſed ante omnem vitam ſuam, qualis alia poſt vitā culpabilem facta eſt, non paruum bonum habet, vnde conditori ſuo gratias agat: quia ipſe ortus eius & inchoatio quouis perfecto corpore eſt melior. Non enim mediocria bona ſunt, non ſolum quòd anima eſt, qua natura iam omne corpus pręcedit, ſed etiam quòd facultatem habet, vt adiuuante creatore ſeipſam excolat, & pio ſtudio poſsit omnes acquirere & capere virtutes, per quas & à difficultate cruciante, & ab ignorantia cæcante liberetur. Quod ſi ita eſt, non erit naſcentibus animis ignorantia & difficultas ſupplicium peccati, ſed proficiendi admonitio & perfectionis exordium. Non enim ante omne meritum boni operis parū eſt accepiſſe naturale iudiciū, quo ſapientiam pręponat errori, & quietem difficultati, vt ad hęc non naſcendo, ſed ſtudendo perueniat. Quod ſi agere noluerit, peccati rea iure tenebitur, tanquam quæ non bene vſa ſit ea facultate quam accepit. Quanquam enim in ignorantia & difficultate nata ſit, non tamen ad permanendum in eo quod nata eſt, aliqua neceſsitate comprimitur: neque omnino potuit, niſi deus omnipotens eſſet etiam talium creator animarum, quas & non dilectus ipſe faciat, & diligens eas reficiat, & dilectus ipſe pficiat: qui & non exiſtenti-

G bus præstat vt sint, & amantibus eum à quo sunt, præ-
stat vt beatæ sint. Si vero in dei aliquo secreto iam exi-
stentes animæ mittuntur ad inspiranda & regēda cor-
pora singulorum quorumque nascentium, ad hoc vti-
que mittuntur officium, vt corpus quod de pœna pec-
cati, hoc est, de mortalitate primi hominis nascitur, be
ne administrando, id est, castigando per virtutes, & or
dinatissime atque legitime seruituti subiiciendo, & ip-
si comparent ordine atque tempore opportuno cœle-
stis incorruptionis locum. Quæ cum introeunt in hāc
vitam, subeuntque gestanda membra mortalia, subeāt
etiam necesse est & obliuionem vitæ prioris, & præsen
tis laborem: vnde illa ignorantia & difficultas conse-
quitur, quod in primo homine supplicium mortalita-
tis fuit, ad animi expendendam miseriam: in istis au-
tem ianua ministerij ad reparandam corporis incor-
ruptionem. Nam hoc quoq; modo non dicuntur ista
peccata, nisi quia caro de propagine veniens peccato-
ris, venientibus ad se animis hanc ignorantiam & diffi
cultatem facit, quæ neque his neque creatori tanquam
culpanda tribuatur. Dedit enim ille & facultatem be-
H ne operandi in laboriosis officiis, & viam fidei in obli-
uionis cæcitate. Indicium illud vel maxime, quod ani-
ma omnis & quærendum esse concedit quod inutiliter
nescit, & perseueranter in officiosis laboribus enitendū
ad euincendam recte faciendi difficultatem, & opem
à creatore implorandam: vt conantem adiuuet, qui vel
extrinsecus lege, vel in intimis cordis allocutione co-
nandum esse præcepit, & præparat ciuitatis beatissimæ
gloriam triūphantibus de illo, qui primum hominem
ad istam miseriam perduxit victum pessima suasione:
quam miseriā isti suscipiunt ad eum vincendum opti-
ma fide: non enim paruæ gloriæ militia est diabolum
vincere eodē suscepto supplicio, quo se [ille] hominem
victum perduxisse gloriatur. Quisquis autē hoc istius
vitę captus amore neglexerit, nullo pacto iuste flagitiū
desertionis suæ regis imperio deputabit: sed erit potius
sub omnium domino in eius partibus ordinatus, cuius
turpe stipendium vt castra sua desereret, adamauit. Si
autem alibi animæ cōstitutę non mittuntur à domino
deo, sed sua sponte ad inhabitanda corpora veniūt, fa-
cile est iam hoc videre, quicquid ignorātiæ difficulta-
tisq; secutum fuerit earum propriam voluntatem, nul-
I lo modo creatorem hinc esse culpandū: quandoquidē
etiam si eas ipse misisset, quibus etiam in ipsa ignoran-
tia & difficultate liberam voluntatem petendi, & quæ-
rendi & conandi non abstulit, daturus petentibus, de-
monstraturus quærentibus, pulsantibus aperturus, om-
nino extra culpā esset. Hanc enim ignorantiā & diffi-
cultatem studiosis & beneuolis euincendam, ad coro-
nam gloriæ valere præstaret, negligentibus autē & pec
cata sua de infirmitate defendere volentibus, non ip-
sam ignorantiam difficultatémque pro crimine obii-
ceret: sed quia in eis potius permanere, q̄ studio quærē-
di atq; discendi, & humilitate confitendi atque oran-
di, ad veritatem ac facilitatem peruenire voluerunt, iu-
sto supplicio vindicaret. Harum autem quatuor de

Variæ de animarum origine sententiæ. Cap. XXI.

anima sententiarum, vtrum de propagine veniant, an
in singulis quibusq; nascentibus nouæ fiant, an in cor-
pora nascentium iam alicubi existentes, vel mittantur
diuinitus, vel [inde] sua sponte labantur, nullam teme-
re affirmare oportebit. Aut enim nondū ista quæstio à
diuinorū librorū catholicis tractatoribus pro merito
suæ obscuritatis, & perplexitatis euoluta atq; illustrata
est: aut si iam factum est, nondum in manus nostras hu
iuscemodi literę peruenerunt. Tantum assit fides, nihil K
de substantia creatoris falsum indignūq; sentiendi. Ad
illum enim tendimus itinere pietatis. Si ergo aliud de
illo senserimus q̄ est, intētio nostra non in beatitatem,
sed in vanitatem nos ire cōpellet. De creatura vero si
quid aliter q̄ sese habet senserimus, dummodo non id
pro cognito perceptoq; teneamus, nullū periculū est.
Non enim ad creaturā iubemur tendere vt efficiamur
beati, sed ad ipsum creatorem: de quo si aliud q̄ opor-
tet, ac sese res habet, nobis persuadetur, perniciosissi-
mo errore decipimur. Ad hoc enim pergendo, quod
aut non est, aut si est, nō facit beatos, ad beatam vitam
nullus peruenire potest. Sed ad cōtēplandam veritatis
æternitatem, vt ea perfrui eiq; inhęrere valeamus, infir-
mitati nostrę via de tēporalibus procurata est, vt quan
tum itineri sufficit ad æterna tendentium, præterita &
futura credamus. Quæ fidei disciplina, vt authoritate
præpolleat, diuina misericordia gubernatur. Præsentia
vero, quantum ad creaturam pertinet, in corporis &
animi mobilitate & mutabilitate, quasi transeuntia sen
tiuntur. In quibus quicquid nō experimur, cognitione
qualicumq; tenere non possumus. Quęcūque ergo no- L
bis de quibuscūque creaturis vel pręterita vel futura di
uina authoritate credenda narrantur, quamuis partim
priusquā ea sentire potuerimus prætererint, partim nō
dum in nostros sensus peruenerint, tamen quia pluri-
mum valent ad roborandā spem nostram, & exhortā-
dam dilectionem, dum nobis cōmendant per ordina-
tissimā seriem temporum, q̄ nō negligat liberationem
nostram deus, sine vlla dubitatione credēda sunt. Sed
quisquis error personam sibi diuinæ authoritatis assu-
mit, ea maxime ratione refellitur, si aut aliquam vel
mutabilem speciem præter creaturam dei, aut aliquam
mutabilem speciem in substantia dei credere aut affir-
mare conuincitur: eamq; substantiam dei, vel plus, vel
minus q̄ trinitatem esse contendit: cui trinitati pie so-
brieq; intelligendę, omnis excubat vigilantia christia-
na, & omnis eius pronectus intenditur. De cuius trini-
tatis vnitate & æqualitate, & singularū in ea personarū
quadam proprietate, non hic locus est differēdi. Nam
commemorare quędā de domino deo authore, & for-
matore, & ordinatore rerū omniū, quæ ad saluberrimā
fidem pertineant, & quibus lactēs atq; à terrenis in cœ-
lestia sese attollere incipiēs, vtiliter adminiculetur in- M
tentio, & factu facillimum, & à plerisque iam factitatū
est. Pertractare autem istam totā, atque ita versare quę-
stionem, vt perspicuæ rationi quantum in hac vita da-
tur, omnis humana intelligentia subiugetur: nō modo
eloquio, sed ne cogitatione quidē, vel cuiquā hominū,
vel certe nobis satis expeditum, & facile aggrediēdum
videri potest. Nūc ergo, vt quod instituimus, quantum
adiuuamur, & quantum sinimur peragamus. Quęcum-
que nobis, quantū ad creaturam pertinet, vel narrātur
præterita, vel prænunciantur futura, quæ ad commen-
dandam valeant integram religionem, excitando nos
ad syncerissimā dilectionem dei & proximi, sine dubi
tatione credenda sunt. Aduersus incredulos autem ha
ctenus defendenda, vt vel mole authoritatis infidelitas
eorū obteratur, vel eis ostēdatur quantū potest, primo
q̄ non sit stultum talia credere, deinde q̄ sit stultū talia
non credere. Verūtamen falsam doctrinam nō tam de
præteritis & futuris, q̄ de præsentibus, & maxime de
incommutabilibus oportet refellere, & quantum datur
perspicua ratione cōuincere. Sanè in miseria † tempo-
ralium, inquisitioni præteritorū futurorum expectatio † *serie*.

præferenda

A præferenda eſt. Quandoquidem etiam in diuinis libris ea quæ pręterita narranť, vel præfigurationẽ futurorũ, vel pollicitationem vel teſtificationem præ ſe gerunt. Et reuera in iis etiã, quę ad hanc vitam pertinent proſperis aduerſisq; rebus quid quiſque fuerit, non ſatis curat. In id vero quod futurũ ſperatur, ſeſe omnis curarũ ęſtus agglomerat. Neſcio quo quippe intimo naturalique ſenſu, ea quæ nobis acciderunt, quoniam trãſacta ſunt, ſic habentur ad momentũ fœlicitatis & miſeriæ, quaſi nunquã accidiſſent. Quid igitur mihi obeſt, ſi eſſe quando cœperim neſcio, cũ eſſe me nouerim, nec futurũ eſſe deſperem? Non enim in præterita me attẽdo, vt tãquã errorem pernicioſiſſimum verear, ſi aliter de iis ſenſero q̃ fuerint: ſed in id quod futurꝰ ſum, curſum dirigo duce miſericordia conditoris mei. De hoc igiť quod futurus ſum, & de illo apud quem futurus ſum, ſi aliter quàm veritas ſeſe habet credidero aut ſenſero, vehementer cauendus eſt error: ne mihi aut neceſſaria non pręparem, aut ad eum ipſum finem propoſiti mei, dum aliud pro alio mihi videtur, peruenire nõ poſſim.

B Quamobrem ſicut ad cõparandam veſtem nihil mihi obeſſet, ſi præteritæ hyemis oblitus eſſem, obeſſet autem ſi futurum frigus imminere non crederem. Ita nihil oberit animæ meæ ſi oblita eſt, quid forte pertulerit, ſi modo diligẽter aduertat, & teneat quò ſe deinceps parare moneatur. Et ſicut, verbi gratia, Romam nauiganti nihil noceret ſi excidiſſet animo, à quo littore nauem ſoluerit, dum tamen ab eo loco vbi eſſet non ignoraret quò proram dirigeret: nihil autem prodeſſet meminiſſe littoris, vnde iter exorſus eſt, ſi de Romano portu falſum aliquid exiſtimans, in ſaxa incidiſſet. Ita neque ſi non tenuero initium temporis vitæ meæ, quicquam mihi oberit ſciẽti quo fine requieſcam: nec prodeſſet aliquid illa ſiue memoria, ſiue cõiectura inchoatæ vitæ, ſi de ipſo deo, qui vnus laborum animæ finis eſt, aliter q̃ dignum eſt opinatus, in ſcopulos errorum irruerem. Nec iſte ſermo ad id valuerit, vt quiſquam nos prohibere arbitretur, ne quęrant qui potuerint ſecundum ſcripturas diuinitus inſpiratas, vtrum anima de anima propagetur, an ſuo cuique animanti ſingulæ in ipſo fiant, an ad regendum animandumque corpus

C diuino nutu aliunde mittantur, vel propria voluntate ſe inſinuent: ſi vel alicuius expediendę neceſſariæ quæſtionis ratio flagitat iſta cõſyderare atq; diſcutere, vel à rebus magis neceſſariis ociũ ad hęc quærenda & diſſerenda conceditur. Verum ad id potius iſta dixerim, ne quis in re tali vel temere ſuccenſeat ei qui ſuæ opinioni humaniore fortaſſe dubitatione non cedit: aut etiã ſi quid hinc certi quiſquã & liquidi comprehẽderit, ideo putet alium ſpem perdidiſſe futurorum, quia præterita exorſa non recolit. Quoquo modo autẽ ſe iſtud habeat, ſiue omnino omittendum, ſiue nunc differendũ, & aliàs conſyderandum ſit, pręſens tamen quæſtio non impeditur, quo minus appareat integerrima, & iuſtiſſima, & incõcuſſa atq; incommutabili maieſtate & ſubſtãtia creatoris, ſupplicia peccatorum ſuorum animas luere: quę peccata, vt iam diu diſſeruimus, non niſi proprię voluntati earũ tribuenda ſunt, nec vlla vlterior peccatorum cauſa quęrenda. Ignorantia vero & difficultas ſi naturalis eſt, inde incipit anima ꝓficere, & ad cognitionem & requiem donec in ea perficiatur vita beata promoueri. Quẽ profectũ in ſtudiis optimis atq; pietate, quorũ facultas ei non negata eſt, ſi propria voluntate neglexerit, iuſte in grauiorem quæ iam pœnalis eſt ignorãtiã difficultatemq; præcipitatur, decentiſſimo & conuenientiſſimo rerũ moderamine in inferioribus ordinãte. D

Quando excuſet ignorantia. Cap. XXII.

Non enim quod naturaliter neſcit, & naturaliter nõ poteſt, hoc animę deputatur in reatũ: ſed quod ſcire nõ ſtuduit, & quod dignã facilitati cõparandę ad recte faciendum operam nõ dedit. Loqui enim nõ noſſe atq; non poſſe, infanti naturale eſt: quæ ignorãtia difficultasq; ſermonis non modo inculpabilis ſub grammaticorum legibus, ſed etiã humanis affectibus blãda & grata eſt. Non enim vllo vicio illam facultatẽ cõparare neglexit, aut vllo vicio quam compararauerat amiſit. Itaq; ſi nobis in eloquentia eſſet beatitudo cõſtituta, atq; ita crimini duceretur cũ peccatur in linguæ ſonis, quẽadmodũ cum peccatur in actibus vitæ nullus vtiq; argueretur infantia, ꝙ ab ea eſſet exorſus ad conſequẽdã eloquentiam, ſed planè merito dãnaretur, ſi ſuæ voluntatis peruerſitate, vel ad eam recidiſſet, vel in ea remanſiſſet. Sic etiã & nunc, ſi ignorantia veri, & difficultas recti naturalis eſt homini, vnde incipiat in ſapientiæ quietisq; beatitudinẽ ſurgere, nullus hanc ex initio naturali recte arguit. Sed ſi proficere noluerit, aut à profectu retrorſum relabi voluerit, iure meritóq; pœnas luet. Creator vero eius vbiq; laudatur, E vel ꝙ eam ab ipſis exordiis ad ſummi boni capacitatẽ inchoauerit, vel ꝙ eius profectũ adiuuet, vel ꝙ impleat proficiẽtem atq; perficiat: vel ꝙ peccantẽ, id eſt, aut ab initiis ſuis ſeſe ad perfectionem attollere recuſantem, aut iam ex profectu aliquo relabentem, iuſtiſſima damnatione pro meritis ordinat. Non enim propterea malam creauit, quia nondũ tanta eſt, quanta vt proficiendo eſſe poſſet accepit: cũ eius exordio perfectiones omnes corporum longe inferiores ſint, quas tamen in ſuo genere laudabiles eſſe iudicat, quiſquis de rebus ſaniſſime iudicat. Quòd ergo ignorat quid ſibi agendum ſit, ex eo eſt quod nõdum accepit: ſed hoc quoq; accipiet, ſi hoc quod accepit, bene vſa fuerit. Accepit autẽ vt pie & diligenter quærat ſi volet. Et ꝙ agnoſcens quid ſibi agendũ ſit, non continuo valet implere, hoc quoq; nõdum accepit: præceſſit enim quædam pars eius ſublimior ad ſentiendũ quod recte faciat bonum: ſed quædam tardior atq; carnalis non conſequenter in ſententiã ducitur: vt ex ipſa difficultate admoneatur eundem implorare adiutorem perfectionis ſuæ, quem inchoationis ſentit authorẽ: vt ex hoc ei fiat charior, dum nõ F ſuis viribus, ſed cuius bonitate habet vt ſit, eius miſericordia ſubleuatur vt beata ſit. Quanto autem charior illi eſt à quo eſt, tanto in eo firmius acquieſcit, & tanto vberius æternitate eius perfruitur. Si enim arboris nouellum & rude virgultum nullo modo recte ſterile dicimus, quamuis aliquot æſtates ſine fructibus traiiciat, donec opportuno tempore expromat feracitatem ſuã: cur non author animæ debita pietate laudetur, ſi ei tale tribuit exordium, vt ſtudendo ac proficiẽdo ad frugem ſapientiæ iuſticiæq; perueniat, tantúmque illi pręſtitit dignitatis, vt in eius etiam poteſtate poneret, ſi vellet ad beatitudinem tendere?

Cur infãtes & innocentes hic affligantur. Ca. XXIII.

Huic autem diſputationi obiici ab imperitis ſolet quædam calumnia de mortibus paruulorum, & de quibuſdam cruciatibus corporis, quibus eos ſæpe videmus affligi. Dicũt enim, Quid opus erat vt naſceretur, qui antequam iniret vllum vitæ meritum, exceſſit è vita? Aut qualis in futuro iudicio deputabitur, cui neque inter iuſtos locus eſt, quoniam nihil recte fecit, neque inter malos, quoniam nihil peccauit? Quibus reſpondetur, Ad vniuerſitatis complexum, & totius creaturæ, vel per locos, vel per tẽpora ordinatiſſimam connexionem, non poſſe ſuper-

G fluo creari qualemcunq; hominem, vbi folium arboris nullum superfluo creatur. Sed sane superfluo quæri de meritis eius qui nihil meruerit. Nõ enim metuendum est ne vita esse potuerit media quædam inter rectè factum atq; peccatum: & sentẽtia iudicis media esse non possit inter premiũ atq; supplicium. Quo loco etiam illud perscrutari homines solent. Sacramentum baptismi Christi quid paruulis prosit, cũ eo accepto plerúq; moriuntur, priusquã ex eo quicquã cognoscere potuerunt. Qua in re satis pie recteq; creditur prodesse paruulo eorũ fidem, à quibus cõsecrandus offertur. Et hoc Ecclesiæ commendat saluberrima authoritas, vt ex eo quisq; sentiat quid sibi prosit fides sua, quando in aliorum quoq; beneficium, qui propriam nondum habet, potest aliena cõmodari. † Quid enim filio viduæ profuit fides sua, quã vtiq; mortuus nõ habebat, cui tamen profuit matris vt resurgeret? Quanto ergo potius fides aliena potest consulere paruulo, cui sua perfidia non potest imputari? De cruciatibus autem corporis, quibus affliguntur paruuli quorum per ætatem nulla peccata sunt, si animæ quibus animantur, non priusquam ipsi

H homines esse cœperunt, maior querela & quasi misericors deponi solet cum dicitur, Quid mali fecerunt vt ista paterentur? Quasi possit esse innocentiæ meritum, antequam quisque aliquid nocere possit. Cum autem boni aliquid operatur Deus in emẽdatione maiorum, cum paruulorum suorum qui eis chari sunt, doloribus ac mortibus flagellantur: cur ista non fiant: quando cũ transierint pro non factis erunt, in quibus facta sunt: propter quos autem facta sunt, aut meliores erunt, si tẽporalibus incommodis emendatis, rectius elegerint viuere: aut excusationem in futuri iudicij supplicio nõ habebunt, si vitæ huius angoribus ad æternam vitam desyderium conuertere noluerint? Quis autem nouit quid paruulis, de quorum cruciatibus duritia maiorũ contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur. Quis ergo nouit quid ipsis paruulis in secreto iudiciorum suorum bonę compensationis reseruet deus? Qui quãquam nihil rectè fecerint, tamen nec peccantes aliquid ista perpessi sunt. Non enim frustra etiam infantes illos, qui cum dominus Iesus Christus necandus ab Herode quæreretur occisi sunt, in honorẽ martyrum receptos commẽdat ecclesia, quamquam isti ca

I lumniosi, & talium quæstionum studiosissimi examinatores, sed loquacissimi ventilatores, etiam de pecorũ doloribus & laboribus solent minus eruditorum sollicitare fidem, cum dicunt: Quid etiam pecora vel meruerunt mali, vt tanta patiantur incommoda: vel sperant boni, quia tantis exercẽtur incommodis? Sed hæc dicunt vel sentiunt, quia iniquissime de rebus existimant, qui cum summum bonum quod & quantum sit aspicere nequeant, talia volunt esse omnia, quale putãt esse summũ bonum: præter enim summa corpora quæ cœlestia sunt, minusq; corruptioni subiacẽt, summum bonum cogitare nõ possunt: ideoque inordinatissime flagitant, vt nec mortem nec vllam corruptionem patiantur corpora bestiarum, quasi nõ sint mortalia cum sint infima: aut ideo mala sint, quia sunt cœlestia meliora. Dolor autem quem bestiæ sentiunt, animarum etiam bestialium vim quandam in suo genere mirabilem laudabilemque commendat. Hoc ipso enim satis apparet in regẽdis animandisq; suis corporibus, quàm sint appetentes vnitatis. Quid est enim aliud dolor, nisi quidam sensus diuisionis vel corruptionis impatiẽs? Vnde luce clarius apparet quàm sit illa anima in sui corporis vniuersitate auida vnitatis & tenax, quæ nec K libenter, nec indifferenter, sed potius renitenter & reluctanter intẽdit in eam passionem corporis sui, per quam eius vnitatem atq; integritatem labefactari moleste accipit. Non ergo appareret quantus inferioribus creaturis animalibus esset appetitus vnitatis, nisi dolore bestiarum. Quod si non appareret minus quàm opus esset admoneremur in † ° illa summa & ineffabili vnitate creatoris esse omnia ista constituta. Et reuera si pie ac diligenter attendas, omnis creaturæ species & motus, qui in animi humani considerationem cadit, eruditionem nostram loquitur, diuersis motibus & affectionibus, quasi quadam varietate linguarum, vndiq; clamans atque increpans cognoscendum esse creatorẽ. Nulla enim res est earum, quæ nec dolorem, nec voluptatem sentiunt, quæ non aliqua vnitate decus proprij generis assequatur, vel omnino naturæ suæ qualẽcũq; stabilitatem. Nulla item res est earum, quę vel doloris molestias, vel blandicias sentiunt voluptatis, quæ non in eo ipso q dolorem fugit, voluptatemq; appetit, diremptionem se fugere vnitatemq; appetere fateatur. Inq; ipsis rationalibus animis omnis appetitus cognitionis, qua illa natura lætatur, & ad vnitatẽ refert omne quod percipit, & in errore nihil fugit aliud q̃ incõprehensibili ambiguitate confundi. Omne autem ambiguum vnde molestum est, nisi quia certam non habet vnitatem? Ex quo apparet omnia, siue cum offendunt vel offenduntur, siue cum delectant vel delectantur, vnitatem insinuare atq; prædicare creatoris. Si autem ignorantia & difficultas, à quibus istam vitam necesse est incipere, non sunt animis naturales, restat vt aut officio suscepte sint, aut irrogatę supplicio. De quibus iam satis esse arbitror disputatum. Quapropter ipse primus homo qualis factus sit, magis quærendum est, q quo modo eius posteritas propagata sit. Multum enim sibi videntur acute proponere quæstionem qui dicunt, Si sapiens factus est primus homo cur seductus est? Si autem stultus factus est, quo modo non est deus author viciorum, cum sit stulticia maximum vicium? Quasi vero natura humana præter stulticiam & sapientiam nullam mediam recipiat affectionem, quæ nec stulticia nec sapientia dici possit. Tũc enim homo incipit aut stultus esse aut sapiens, vt alterum horum necessario appelletur, cum iam posset nisi negligeret habere sapientiã, vt viciosę stulticię sit voluntas rea. Non enim quisquam ita desipit, vt stultum appellet infantẽ, quamuis sit absurdior si velit appellare sapientem. Vt ergo infans, nec stultus, nec sapiens dici potest, quãuis iam homo sit: ex quo apparet naturam hominis recipere aliquid medium, quod neque stulticiam neque sapientiam rectè vocaueris: ita etiam si quisquam tali affectione animatus esset, qualem habent illi qui per negligentiam sapientia carent, nemo eum stultum rectè diceret, quem non vicio sed natura talem videret. Est enim stulticia rerũ appetendarum & vitandarum non quęlibet, sed viciosa ignorantia. Vnde neq; animal irrationale stultum dicimus, quia non accepit vt sapiens esse posset. Appellamus tamen plerũque ex similitudine aliquid non proprie. Nã & cæcitas cum maximũ viciũ sit oculorũ, non tamen in catulis nascentibus viciũ est, nec proprie cęcitas dici potest. Si ergo ita factus est homo, vt quamuis sapiens nondum esset, preceptũ tamen posset accipere, cui vtique obtemperare deberet: nec illud iam mirum est, q seduci potuit: nec illud iniustũ, q præcepto non obtemperans pœnas luit: nec creator eius

Margin notes (left column): De esse. di. 4.ca. illud — † al. habẽt potestatẽ, cõmoda sit. — De origine animæ ad Hieronymum. c. 17. — Mat. 11. — De origine animæ ad Hier. c. 14. — Dolor qd sit

Margin notes (right column): † ° al. ab. — L — Medium quiddam inter sapientiam & stulticiam. Ca. XXIIII — M — Stulticia qd

A eius author viciorum est, quia non habere sapientiam nondum erat vicium hominis, si nondum vt habere posset acceperat. Sed tamen habebat aliquid, quo si bene vti vellet, ad id quod non habebat ascēderet. Aliud est enim esse rationalem, aliud esse sapientem. Ratione fit quisque pręcepti capax, cui fidem debet, vt quod pręcipitur faciat. Sicut autem natura rationis præceptum capit, sic præcepti obseruatio sapientiam. Quod est autem natura ad capiendum præceptum, hoc est voluntas ad obseruandum. Et sicut rationalis natura tanquā meritum est præcepti accipiendi, sic præcepti obseruatio meritum est accipiendæ sapientiæ. Ex quo autem incipit homo præcepti esse capax, ex illo incipit posse peccare. Duobus autem modis peccat antequam fiat sapiens. Si aut se non accommodet ad accipiendum pręceptū, aut cum acceperit non obseruet. Sapiens autem peccat, si se auerterit à sapientia. Sicut enim pręceptum non est ab illo cui præcipitur, sed ab illo qui præcipit: sic sapientia non est ab illo qui illuminatur, sed ab illo qui illuminat. B Quid ergo est vnde nū laudandus sit hominis creator? Bonum est enim aliquod homo & melius q̄ pecus, ex eo ꝙ est præcepti capax. Et hoc melius, cum præceptum iam cœpit. Rursus hoc melius, cū præcepto paruit. Et his omnibus melius, cum æterno lumine sapientiæ beatus est. Peccatum autem malum est in negligentia, vel ad capiendum præceptum, vel ad obseruandam, vel ad custodiendam contemplationem sapientiæ. Ex quo intelligitur, etiam si sapiens primus homo factus est, potuit tamē seduci. †Quod peccatum cum esset in libero arbitrio, iusta diuina lege pœna consecuta est. Ita dicit etiam Apostolus Paulus, dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. Superbia enim auertit à sapientia. Auersionem autem stulticia cōsequitur. Stulticia quippe cæcitas quædā est, sicut enim dicit, Et obscuratum est incipiens cor eorum. Vnde autem hęc obscuratio, nisi ex auersione à lumine sapientiæ? Vnde autem hæc auersio, nisi dum ille cui bonum est deus, sibi ipse vult esse bonum suum, sicuti sibi est deus? Itaque ad meipsum, inquit, conturbata est anima mea. Et, Gustate, & eritis sicut dij. Turbat autem consyderantes, ꝙ ita quærunt. Stulticiā ne primus homo recessit à deo, an C recedendo stultus factus est? Quia si responderis eum stulticia recessisse à sapiētia, videbitur stultus fuisse antequam recederet à sapientia, vt stulticia illi causa esset recedendi. Itē si responderis eum recedendo stultū esse factum, quærunt vtrū stulte, an sapienter fecerit quòd recesserit. Si enim sapiēter fecit, recte fecit, nihilq; peccauit: si stulte, iam erat, inquiunt, in eo stulticia, qua factum est vt recederet. Nō enim stulte aliquid sine stulticia facere poterat. Ex quo apparet esse quiddam medium, quo ad stulticiam à sapientia transitur, quod neque stulte, neque sapienter factum dici potest, quod ab hominibus in hac vita constitutis non nisi ex contrario datur intelligi. Sicut enim nullus mortalium fit sapiens, nisi à stulticia ad sapientiam transeat: ipse autem transitus si stulte fit, non vtique bene fit, quod dementissimum est dicere: si autem sapienter fit, iam erat sapientia in homine antequam transiret ad sapientiam, quod nihilòminus absurdum est. Ex quo intelligitur esse medium, quod neutrum dici possit. Ita & ex arce sapientiæ, vt ad stulticiā primus homo trāsiret, nec stultus, nec sapiens transitus ille fuit. Velut in somno & vigiliis, neque id est dormire quod obdormiscere, neque id est vigilare quod expergisci, sed transitus quidam ex altero in alterum. Verum hoc interest, ꝙ sine voluntate plerumq; ista fiunt: illa autem nunquam nisi per vo- D luntatem, vnde iustissimę retributiones consequuntur.

†al. factus esset, potuisset tamen peccare.

Roma. 1.

Gene. 3.

Sed quia voluntatē non allicit ad faciendum quodlibet, nisi aliquod visum: quid autem quisq; vel sumat vel respuat, est in potestate: sed quo viso tangatur, nulla potestas est. fatendū est & ex superioribus & ex inferioribus visis animum tangi, vt rationalis substantia ex vtroq; sumat quod voluerit, & ex merito sumendi vel miseria vel beatitas subsequatur. Velut in paradiso visum ex superioribus, præceptum dei: visum ex inferioribus, suggestio serpentis. Nam neque quid sibi pręciperetur à domino, neq; quid à serpēte suggereretur, fuit in hominis potestate. Quàm sit autem liberum, & ab omnibus difficultatis vinculis expeditum, in ipsa sapientiæ sanitate constituto, non cedere visis inferioris illecebræ, vel hinc intelligi potest, quod etiam stulti ea superant ad sapientiam transituri, etiam cum molestia carendi perniciosarum consuetudinū pestilētiosa dulcedine. Quæri autē hoc loco potest, si homini præsto fuerint ex vtraq; parte visa, vnum ex præcepto dei, alterū ex suggestione serpentis, vnde ipsi diabolo sug- E gestum sit appetendæ impietatis cōsilium, quo de sublimibus sedibus laberetur. Si enim nullo viso tangeretur, nō eligeret facere quod fecit: nam si non ei aliquid venisset in mentem, nullo modo intentionem conuertisset in nefas. Vnde igitur [illi] venit in mentem, quicquid illud est quod venit in mentem, vt ea moliretur quibus ex bono angelo diabolus fieret? Qui enim vult, profecto aliquid vult: quod nisi aut extrinsecus per sensum corporis admoneatur, aut occultis modis in mentem veniat, velle non potest. Discernenda igitur sunt genera visorum, quorum vnum est quod proficiscitur à voluntate suadētis, quale illud est diaboli, cui homo consentiendo peccauit: alterum à subiacentibus rebus, vel intentioni animi, vel sensibus corporis. Intentioni animi subiacet, excepta incommutabilitate trinitatis: quæ quidem non subiacet, sed eminet potius. Subiacet ergo intētioni animi prius ipse animus, vnde nos etiā viuere sentimus: deinde corpus quod administrat, vnde ad quodlibet operādum membrum quod opus est cum opus est mouet. Subiacent autem sensui corporis quæcūque corporea. Vt autem in cōtemplatione sum- F mę sapientiæ, quæ vtique animus non est, nam incommutabilis est, etiam seipsum qui est incōmutabilis animus intueatur, & sibi ipse quodā modo veniat in mentem, non fit nisi differentia qua non est quod deus, & tamen aliquid est quod possit placere post deū. Melior est autē cum obliuiscitur sui præ charitate incommutabilis dei, vel seipsum penitus in illius comparatione contēnit. Si autem tanquam obuius placet sibi ad peruerse imitandum deum, vt potestate sua frui velit, tāto fit minor, quanto se cupit esse maiorem. Et hoc est initium omnis peccati superbia, & initium superbiæ hominis apostatare à deo. Superbiæ autem diaboli accessit maleuolentissima inuidia, vt hanc superbiam homini persuaderet, per quam senserat se esse damnatum. Vnde factum est, vt pœna hominem susciperet emendatoria potius q̄ interfectoria, vt cui se diabolus ad imitationem superbiæ præbuerat, ei se dominus ad imitationem humilitatis præberet, per quem nobis æterna vita promittitur: vt prærogato nobis Christi sanguine, post labores miseriasq; ineffabiles, tanta charitate liberatori nostro inhæreamus, & tanta eius in eum claritate rapiamur, vt nulla nos visa ex inferioribus à conspectu superiore detorqueant: quamquam & si aliquid huic

Nō sentire non est in nobis, sed non assentiri est.

Cap. XXV.

Genera visorum.

Ecclesia. 10

G huic intentioni nostræ suggereretur ab appetitu inferiorum, sempiterna nos diaboli damnatio cruciatusq; reuocarent. Tanta est autem pulchritudo iusticiæ, tanta iucunditas lucis æternæ, hoc est, incommutabilis veritatis, atque sapientiæ, vt etiam si non liceret amplius in ea manere, quàm vnius diei mora, propter hoc solũ innumerabiles anni huius vitæ pleni deliciis, & circumfluentia temporalium bonorum rectè meritóque contemnerentur. Non enim falso aut paruo affectu dictum est: Quoniam melior est dies vnus in atriis tuis super milia, quamquam & alio sensu possit intelligi, vt milia dierum in temporis mutabilitate intelligantur: vnius autem diei nomine incommutabilitas æternitatis vocetur. Nescio me aliquid prætermisisse, quod ex nostra responsione, quantum dominus præbere dignatus est, tuis interrogationibus desit: quamquam & si tibi aliquid occurrit, modus libri nos iam finem facere, & ab hac disputatione requiescere aliquando compellit.

Psal. 83.

H

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE VERA RELIGIONE LIBER.

Philosophi de religione quid senserint. Cap. I.

VM omnis vitæ bonæ ac beatæ via in vera religione sit constituta, qua vnus deus colitur, & purgatissima pietate cognoscitur, principium naturarum omnium à quo omnis vniuersitas & inchoatur & perficitur & cõtinetur, hinc euidentius error deprehenditur eorum populorum, qui multos deos colere quàm vnum verum Deũ, & dominum omnium maluerunt, quòd eorum sapientes, quos philosophos vocant, scholas habebant dissentientes & templa communia. Non enim vel populos, vel sacerdotes latebat, de ipsorum deorũ natura quàm diuersa sentirent, cum suam quisque opinionem puplice profiteri non formidaret, atque omnibus si posset persuadere moliretur, omnes tamen cum sectatoribus suis diuersa & aduersa sentientibus, ad sacra communia nullo prohibente veniebant. I Non nũc agitur quis eorum verius senserit, sed certe illud satis quantum mihi videtur apparet, aliud eos in religione suscepisse cum populo, & aliud eodem ipso populo audiente defendisse priuatim.

De diis quid Socrates senserit. Cap. II.

Socrates tamen audacior cæteris fuisse perhibetur, iurando per canem quemlibet & lapidem quemlibet, & quicquid iuraturo esset in promptu, & quasi ad manum occurrisset. Credo intelligebat qualiacumque opera naturæ, quæ administrante diuina prouidentia gignerentur, multo quàm hominum & quorumlibet opificum esse meliora, & ideo diuinis honoribus digniora quàm ea quæ in templis colebantur. Non quòd vere lapis & canis essent colenda sapientibus, sed vt hoc modo intelligerẽt qui possent, tãta superstitione demersos esse homines, vt emergentibus hic esset tam turpis demonstrandus gradus: ad quem venire si puderet, viderent quanto magis pudendum esset in turpiore cõsistere. Simul & illos qui mundum istum visibilem, summum deum esse opinabãtur, admonebat turpitudinis suæ, docens esse consequens, vt quilibet lapis tanquam summi dei particula iure coleretur. Quod si execrarentur, mutarent sententiam, &

Mũdus hic pro deo habitus.

vnum deum colerent, quẽ solum supra mentes nostras K esse, & à quo omnem animam, & totum istum mundũ fabricatum esse constaret. Postea suauius ad legendum quàm potentius ad persuadendum scripsit Plato. Non enim sic nati erant [isti, id est, Socratres & Plato,] vt populorũ suorum opinionem ad verum cultum veri dei à simulacrorum superstitione, atq; ab huius mundi vanitate converterent. Itaque & ipse Socrates cum populo simulachra venerabatur, & post eius damnationem mortemq; nemo ausus est iurare per canem, nec appellare quemcũq; lapidem Iouem, sed hæc tantummodo memoriæ literisq; mandare. Quod vtrum timore seueritatis, an aliqua cognitione temporum fecerint, iudicare non est meum.

Per Iouem lapidem.

Pagani mire conuersi ad Christũ Cap. III.

Illud tamen fidentissime dixerim, pace horum omnium qui eorum libros peruicaciter diligunt, Christianis temporibus quæ nam religio potissimum tenenda sit, & quæ ad veritatem ac beatitatem via est, non esse dubitandum. Si enim Plato ipse viueret, & me interrogantẽ non aspernaretur, vel potius si quis eius discipulus eoipso tẽpore quo viuebat, eum interrogaret: cũ sibi ab illo persuaderetur, non corporeis oculis, sed pura mente veritatẽ videri, cui quæcunq; anima inhæsisset, eam beatam fieri atque perfectam: ad quam percipiendam nihil magis impedire, quàm vitam libidinibus deditam & falsas imagines rerum sensibiliũ, quæ nobis ab hoc sensibili mundo per corpus impressæ, varias opiniones erroresq; generarent: quãobrem sanandum esse animum ad intuendam incommutabilem rerum formam, & eodem modo semper se habentem, atque vndique sui similem pulchritudinem, nec distentam locis, nec tempore variatam, sed vnum atque idem omni ex parte seruantem, quam non crederent esse homines, cum ipsa vere summeq; sit: cætera nasci, occidere, fluere, labi, & tamen inquantum sunt, ab illo æterno deo per eius veritatem fabricata consistere: in quibus animæ tantum rationali & intellectuali datum est, vt eius æternitatis contemplatione perfruatur atque afficiatur, orneturq; ex ea, æternamq; vitam possit mereri. Sed dum nascentium atque transeuntium rerum amore ac dolore sauciatur, & dedita consuetudini huius vitæ, atque sensibus corporis, inanibus euanescit imaginibus, irridet eos qui dicunt esse aliquid, quod nec istis videat oculis, nec vllo phantasmate cogitetur, sed mente sola & intelligentia cerni queat. M Cùm hæc ergo à magistro sibi persuaderẽtur, si ex eo quæreret ille discipulus, vtrum si quisquam existeret vir magnus atque diuinus, qui talia populis persuaderet credenda saltem, si percipere non valerẽt, aut si qui possent percipere, non prauis opinionibus multitudinis implicati, vulgaribus obruerẽtur erroribus, eũ diuinis honoribus dignum iudicaret: responderet credo ille, non posse hoc ab homine fieri, nisi quem forte ipsa dei virtus atque sapientia ab ipsa rerum natura exceptum, nec hominum magisterio, sed intima illuminatione ab incunabulis illustratum, tanta honestaret gratia, tanta firmitate roboraret, tanta denique maiestate subueheret, vt omnia contemnendo quæ praui homines cupiunt, & omnia perpetiendo quæ horrescunt, & omnia faciendo quæ mirantur, genus humanum ad tam salubrem fidem summo amore atque authoritate converteret. De honoribus vero eius frustra se cõsuli, cum facile possit existimari quantum honoris debeatur sapientiæ Dei, qua gestante & gubernante ille pro vera salute generis humani, magnum aliquid propriũ, & quod supra homines esset mereretur. Quæ si facta sunt,

Ex Platone L

A ſunt,ſi literis monimentiſq; celebrãtur:ſi ab vna regio-
ne terrarum,in qua ſola vnus colebatur deus,& vbi ta-
lem naſci oportebat, per totum orbem terrarum miſsi
electi viri, virtutibus atque ſermotibus diuini amoris
incendia concitarunt,ſi confirmata ſaluberrima diſci-
plina, illuminatas terras poſteris reliquerunt. Et ne de
prȩteritis loquar,quæ poteſt quiſque non credere,ſi ho
Ioan. 1. die per gentes populoſq; prædicatur, In principio erat
verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat ver-
bum,hoc erat in principio apud deum, Omnia per ip-
ſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Si ad hoc
percipiendum,diligendum,perfruendum,vt anima ſa
netur,& tãtȩ luci hauriendæ mentis acies conualeſcat,
Matt. 6. dicitur auaris, Nolite vobis cõdere theſauros in terra,
vbi tinea & ȩrugo exterminant, & vbi fures effodiunt
& furantᷣ: ſed theſaurizate vobis theſauros in cœlo,vbi
neque tinea, neque rubigo exterminat, neque fures ef
fodiunt, neque furantur: Vbi enim eſt theſaurus tuus,
Gal. 6. ibi eſt & cor tuum. Dicitur luxurioſis, Qui ſeminat in
carne,de carne metet corruptionẽ: qui ſeminat in ſpiri
tu, de ſpiritu metet vitam æternam. Dicitur ſuperbis
Luc. 14. Qui ſe exaltat humiliabitur, & qui ſe humiliat exalta-
B bitur. Dicitur iracũdis,Accepiſti alapam, para alteram
Mat. 5. maxillam. Dicitur diſcordioſis, Diligite inimicos ve-
Luc. 16. ſtros[benefacite iis qui oderunt vos.]Dicitor ſuperſti-
Luc. 17. tioſis, Regnum dei intra vos eſt. Dicitur curioſis, No-
2. Cor. 4. lite quærere quæ videntur,ſed quæ non videntur: quæ
1. Ioan. 2. enim videntur temporalia ſunt,quæ autem non viden
tur,æterna ſunt. Poſtremo dicitur omnibus,Nolite di-
ligere mundum,neq; ea quȩ in mundo ſunt:Quoniam
omne quod in mundo eſt,concupiſcentia carnis eſt,&
cõcupiſcentia oculorum, & ambitio ſeculi. Si hæc per
totum orbem iam populis leguntur,& cum veneratio-
ne libentiſsime audiuntur:ſi poſt tantũ ſanguinem,tan
tos ignes, tot cruces martyrum, tanto fertilius & vbe-
rius vſque ad Barbaras nationes Eccleſiæ pullularunt:
ſi tot iuuenum & virginum milia contẽnentium nup-
tias,caſteq; viuentium iam nemo miratur. Quod cum
feciſſet Plato, vſqueadeò peruerſam temporum ſuorũ
timuit opinionem, vt perhibeatur ſacrificaſſe naturæ,
[naturam execratus]vt tanquam peccatum illud abole
retᷣ:ſi hȩc ſic accipiuntur,vt quo modo antea talia diſ-
putare,ſic nunc contra diſputare mõſtruoſum ſit: ſi ta-
C li pollicitationi atq; ſpõſioni per omnes terrarum par-
tes, quas homines incolunt, ſacra chriſtiana tradũtur:
ſi hæc quotidie leguntur in eccleſiis, & à ſacerdotibus
exponuntur, ſi tundunt pectora,qui conantur hȩc im-
plere: ſi tam innumerabiles aggrediuntur hanc viã, vt
deſertis diuitiis & honoribus huius mũdi ex omni ho-
minum genere vni deo ſummo totam vitã dicare vo-
lentium, deſertæ quondam inſulæ,ac multarum terra-
rum ſolitudo compleatur. Si denique per vrbes atque
oppida, caſtella, vicos & agros etiam villaſq; priuatas
intantũ aperte perſuadetur & appetitur à terrenis auer-
ſio,& in vnum deum verũq; conuerſio,vt quotidie per
vniuerſum orbem humanũ genus vna penè voce reſ-
pondeat, ſurſum corda ſe habere ad dominum, quid
adhuc oſcitamus crapulam heſternam, & in mortuis
pecudibus diuina eloquia perſcrutamur? Si quando au
tem ad diſputationem venitur, Platonico nomine ora
crepantia, q̃ pectus vero deo plenum,magis habere ge
De amore ſtimus. Qui ergo ſenſibilem iſtum mundum contẽ-
cælestium. nere & animam virtute purgandam, ſummo deo ſub-
Cap. IIII. iicere atque ſubiugare vanum aut malum putant, alia
ratione refellendi ſunt: ſi tamen cũ his dignum eſt diſ-
putare. Qui autem bonum & appetendũ fatentur,cog- D
noſcant Deum & cedant Deo, per quem populis iam
omnibus hæc credenda perſuaſa ſunt. Quod vtique ab
ipſis fieret, ſi tantum valerent:aut ſi non fieret, crimen
inuidentiȩ vitare non poſſent. Ergo cedant ei à quo fa
ctum eſt,nec curioſitate aut inani iactantia impediãtur quo minus agnoſcãt quid interſit inter paucorum
tumidas coniecturas, & manifeſtã ſalutem correptio-
nẽq; populorum. Illi enim ſi reuiuiſcerent quorum iſti
nominibus gloriãtur, & inuenirent refertas eccleſias,
tẽplaq; deſerta,& à cupiditate bonorum temporalium
& fluentium ad ſpem vitæ æternæ & bona ſpiritalia &
intelligibilia vocari & currere humanum genus,dice-
rent fortaſſe (ſi tales eſſent quales fuiſſe memorantur)
hæc ſunt quæ nos perſuadere populis non auſi ſumus,
& eorum potius conſuetudini ceſsimus,q̃ illos in no-
ſtram fidem voluntatemq; traduximus. Itaque ſi hanc *Platonici*
vitam illi viri nobiſcũ rurſum agere potuiſſent, vide- *minimum*
rent profecto cuius authoritate facilius conſuleretur *abſunt à*
hominibus, & paucis mutatis verbis atque ſententiis *chriſtianis.*
Chriſtiani fierent, ſicut plerique recentiorum noſtro-
rumq; temporum Platonici fecerunt. Aut ſi hoc non fa E
terentur neque facerent, in ſuperbia & inuidia rema-
nentes, neſcio vtrum poſſent ad eaipſa quæ appetenda
& deſyderãda eſſe dixerant, cum iſtis ſordibus viſcoq;
reuolare. Nam tertio vicio curioſitatis in percontãdis *In Phȩdro.*
dæmonibus, quo iſti maxime cum quibus nunc agitur *Itẽ.9.de le.*
pagani à Chriſtiana ſalute reuocantur:quia nimis pue- *ac Timȩo.*
rile eſt, neſcio vtrum tales illi præpedirentur viri.

Sed quoquo modo ſe habeat philoſophorum iactan *In quibus*
tia, illud cuiuis intelligere facile eſt, religionem ab eis *ſectis vera*
non eſſe quærendam, qui eadem ſacra ſuſcipiebant cũ *religio.*
populis, & de ſuorũ deorum natura ac ſummo bono, *Cap. V.*
diuerſas contrariaſq; ſententias in ſcholis ſuis eadem
teſte multitudine perſunabant. Quod ſi hoc vnum tan
tum vicium chriſtiana diſciplina ſanatum videremus,
ineffabili laude prædicandã eſſe neminẽ negare opor-
teret. Hæreſes nãque tam innumerabiles à regula chri-
ſtianitatis auerſȩ, teſtes ſunt nõ admitti ad communi-
cãda ſacramenta eos qui de patre deo, & ſapiẽtia eius, *Munus di*
& munere diuino aliter ſentiũt, & hominibus perſua- *uinũ,ſpiri-*
dere conantur, q̃ veritas poſtulat. Sic enim creditur & *tus ſanctus*
docetur quod eſt humanæ ſalutis caput, non aliam eſ-
ſe philoſophiam, id eſt,ſapientiæ ſtudium,& aliam re-
ligionem, cum ii quorum doctrinam non approba- F
mus,nec ſacramenta nobiſcũ communicant. Quod in
illis minus mirandum eſt,qui eorum quoq; ſacramen-
torum ritu diſpares eſſe voluerunt, ſicut neſcio qui ſer
pentini qui appellantur Manichȩi, ſicut alij nonnulli. *Manichæi.*
Sed in illis magis animaduertendũ hoc magiſq; prȩdi
candum,qui paria ſacramenta celebrantes,tamen quia
ſententia diſpares ſunt, & errores ſuos animoſius de-
fendere q̃ cautius corrigere maluerunt, excluſi à catho
lica communione,& à participatione quamuis parium
ſacramentorum, propria vocabula proprioſq; conuen
tus,non in ſermone tantum,ſed etiam in ſuperſtitione
meruerunt: vt Photiniani, Arriani, multiq; præterea. *Photiniani*
Nã de iis qui ſchiſmata fecerunt, alia quæſtio eſt. Poſ- *& Arria-*
ſet enim eos area dominica vſque ad tempus vltimæ *ni.*
ventilationis velut paleas ſuſtinere,niſi vento ſuperbiȩ
nimia leuitate ceſsiſſent, & ſeſe à nobis vltro ſeparaſ-
ſent. Iudȩi vero quamuis vni omnipotenti deo ſuppli-
cent, ſolẽt tamen tẽporalia & viſibilia bona de illo ex-
pectãtes,rudimenta noui populi ab humilitate ſurgen-
tia, in ipſis ſuis ſcripturis nimia ſecuritate noluerũt ad-
uertere,

G uertere, atque ita in veteri homine remanserunt. Quæ cum ita sint, neque in confusione paganorum, neq; in purgamentis hæreticorum, neq; in languore schismaticorum, neque in cæcitate Iudæorum quærenda est religio, sed apud eos solos, qui christiani, catholici, vel orthodoxi nominantur, id est, integritatis custodes, & recta sectātes. Hæc enim ecclesia catholica per totum orbem validè latéque diffusa, omnibus errantibus vtitur ad profectus suos, & ad eorum correctionem cum euigilare voluerint. Vtitur enim gētibus ad materiam operationis suę, hæreticis ad probationē doctrinæ suæ, schismaticis ad documentum stabilitatis suę, Iudęis ad comparationem pulchritudinis suę. Alios ergo inuitat, alios excludit, alios relinquit, alios antecedit, omnibus tamen gratiæ dei participandæ dat potestatem: siue illi informandi sint adhuc, siue reformādi, siue recolligendi, siue admittendi. Carnales autem suos, id est, viuentes, aut sentientes carnaliter, tanquam paleas tolerat, quibus in area frumēta tutiora sunt, donec talibus tegminibus exuantur. Sed quia in hac area pro voluntate quisque vel palea vel frumentum est, tamdiu sustinetur peccatū aut error cuiuslibet, donec aut accusatorē inueniat, aut prauam opinionem pertinaci animositate

Et bonis & malis vtitur Ecclesia. Cap. VI.

H defendat. Exclusi autem aut pœnitēdo redeunt, aut in nequitiam male liberi defluunt ad admonitionem nostræ diligentiæ: aut schisma faciunt ad exercitationem nostræ patientiæ: aut hæresim aliquam gignunt, ad examen siue occasionē nostrę intelligentię. Hi sunt exitus christianorum carnalium, qui nō poterunt corrigi aut sustineri. Sæpe etiam sinit diuina prouidentia per nonnullas nimium turbulentas carnalium hominum seditiones expelli de congregatione Christiana, etiam bonos viros. Quam contumeliam vel iniuriam suam cūm patientissime pro ecclesiæ pace tulerint, neque vllas nouitates vel schismatis, vel hæresis moliti fuerint, docebunt homines quàm vero affectu, & quanta synceritate charitatis deo seruiendum sit. Talium ergo virorū propositum est, aut sedatis remeare turbinibus: aut si id non sinantur, vel eadem tempestate perseuerante, vel ne suo reditu talis aut sæuior oriatur, tenent volūtatem consulendi etiam eis ipsis, quorum motibus perturbationibusq; cesserunt, sine vlla conuenticulorū segregatione vsq; ad mortem defendentes & testimonio iuuātes eam fidem, quam in ecclesia catholica prę-

Constantia sanctorum p ecclesia.

I dicari sciunt. Hos coronat in occulto pater in occulto videns. Rarum hoc videtur genus, sed tamen exempla non desunt: imò plura sunt quàm credi potest. Ita omnibus generibus hominum & exemplorum ad animarum curationem, & ad institutionem spiritalis populi vtitur diuina prouidentia. Quamobrem cum ante paucos annos promiserim tibi scribere charissime mihi Romaniane, quid de vera religione sentirem, tempus nunc esse arbitratus sum, postquam tuas acerrimas interrogationes sine vllo certo fine fluctuare, ea charitate qua tibi obstrictus sum, diutius sustinere non possum. Repudiatis igitur omnibus, qui neq; in sacris philosophātur, nec in philosophia consecrantur: & iis qui vel praua opinione, vel aliqua simulatione† superbientes, à regula & communione ecclesiæ catholicæ deuiarunt: & iis qui sanctarum scripturarum lumen, & spiritalis populi gratiam, quod nouum testamentum vocatur, habere noluerunt, quos quanta potui breuitate perstrinxi. Tenēda est nobis Christiana religio, & eius ecclesiæ communicatio quæ catholica est, & catholica nominatur, nō solùm à suis, verum etiam ab omnibus

Catholica Ecclesia laus. Cap. VII.

† simultate.

K inimicis. Velint enim nolintve ipsi quoque hæretici, & schismatum alumni, quando nō cum suis, sed cum extraneis loquuntur, catholicam nihil aliud quàm catholicam vocant. Nō enim possunt intelligi, nisi hoc eam nomine discernant, quo ab vniuerso orbe nūcupatur. Huius religionis sectandę caput est historia & prophetia dispensationis temporalis diuinæ prouidentiæ, pro salute generis humani in æternam vitam reformandi atq; reparandi. Quæ cum credita fuerit, mentem purgabit vitæ modus de diuinis præceptis conciliatus, & idoneā faciet spiritalibus percipiendis, quę nec præterita sunt nec futura, sed eodem modo semper manentia, nulli mutabilitati obnoxia: id est, vnum ipsum deū patrem & filium & spiritū sanctum: qua trinitate quantum in hac vita datum est cognita, omnis intellectualis & animalis & corporalis creatura, ab eadem trinitate creatrice esse inquantum est, & speciem suam habere, & ordinatissime administrari sine vlla dubitatione perspicitur: non vt aliam partem totius creaturæ fecisse intelligatur pater, & aliam filius, & aliam spiritus sanctus, sed & simul omnia, & vnamquamque naturam patrē fecisse per filium in dono spiritus sancti.

L Omnis enim res vel substantia, vel essentia, vel natura, vel si quo alio verbo melius enunciatur, simul hæc tria habet, vt & vnum aliquid sit, & specie propria discernatur à cæteris, & rerum ordinem non excedat.

Varietas sectarum pro suit ecclesia. Cap. VIII.

Quo cognito, satis apparebit quantum homo asse- qui potest, q̃ necessariis & inuictis & iustis legibus, deo & domino suo cuncta subiecta sint: ex quo illa omnia quæ primo credidimus, nihil nisi authoritatem secuti, partim sic intelliguntur, vt videamus esse certissima: partim sic vt videamus fieri posse, atque ita fieri oportuisse, doleamusq; illos hoc non credentes, qui nos antea credentes irridere, quàm nobiscum credere maluerunt. Nō enim iam illa hominis sacrosancta susceptio, & virginis partus, & mors filij dei pro nobis, & resurrectio à mortuis, & in cœlum ascensio, & consessus ad dexteram patris, & peccatorū abolitio, & iudicij dies, & corporum resuscitatio, cognita æternitate trinitatis & mutabilitate creaturę creduntur tantū, & non etiam iudicantur ad summi dei misericordiam, quam generi humano exhibet, pertinere. Sed quoniam verissime dictum est: Oportet multas hæreses esse, vt probati manifesti fiant inter vos, vtamur etiam isto diuinæ prouidentiæ beneficio. Ex his enim hominibus hæretici

1. Cor. 11.

M fiunt, qui etiam si essent in ecclesia, nihilominus errarent. Cum autem foris sunt, plurimum prosunt, nō verū docendo, quod nesciunt, sed ad verum quærendum carnales, & ad verum aperiendum spiritales catholicos excitādo. Sunt enim innumerabiles in ecclesia sancta Deo probati viri, sed manifesti non fiunt inter nos quamdiu imperitiæ nostræ tenebris delectati dormire malumus, quàm lucem veritatis intueri. Quapropter multi vt diem dei videant & gaudeant, per hæreticos de somno excitātur. Vtamur igitur etiā hæreticis, non vt eorum approbemus errores, sed vt catholicam disciplinam aduersus eorum insidias asserentes, vigilantiores & cautiores simus, etiam si eos ad salutem reuocare non possumus. Credo autem affuturum deum, vt ista scriptura præcedente pietate legentibus bonis, non aduersus vnam aliquam, sed aduersus omnes prauas & falsas opiniones possit valere. Contra eos tamen potissimum est instituta, qui duas naturas vel substantias singulis principiis aduersus inuicem rebelles esse arbitrantur. Offensi enim quibusdam rebus, & rursus quibusdā delectati,

Manichæorum error de duabus animabus. Cap. IX.

A delectati, non earum quibus offenduntur, ſed earũ quibus delectantur, volunt eſſe authorẽ deum. Et cum cõſuetudinem ſuam vincere nequeunt, iam carnalibus laqueis irretiti, duas animas eſſe in vno corpore exiſtimant: vnam de deo, quæ naturaliter hoc ſit quod ipſe: alteram de gẽte tenebrarum, quam deus nec genuerit nec fecerit, nec protulerit, nec abiecerit, ſed quæ ſuam vitam, ſuam terram, ſuos fœtus & animalia, ſuum poſtremo habuerit regnum, ingenitũq; principium: Sed quodam tempore aduerſus deum rebellaſſe, Deum autem cum aliud quod faceret nõ haberet, & quo modo aliter poſſet hoſti reſiſtere nõ inueniret, neceſſitate oppreſſum miſiſſe huc animam bonam, & quandam particulam ſuæ ſubſtantiæ, cuius commixtione atque miſeria, hoſtem temperatum eſſe ſomniant, & mundum fabricatum. Neque nunc opiniones eorum refellimus, quod partim iam fecimus, partim quantum deus ſiuerit faciemus. Sed in hoc opere quo modo aduerſus eos fides catholica tuta ſit, & quo modo nõ perturbet animum ea quibus commoti homines in eorum cedunt ſententiã, rationibus quas dominus donare dignatur, quantũ poſſumus demonſtramus. Illud ſanè in primis tenere te volo, qui bene noſti animum meum, nõ hoc

B me fugiendæ arrogantiæ gratia quaſi ſolenniter dicere, quicquid in his literis erroris inueniri poterit, hoc ſolum mihi eſſe tribuendum: quicquid autem verum & conueniẽter expoſitum, vni omnium bonorum muneris largitori deo.

1. Retract. cap. 13. *Error vnde & quo modo defenditur vera religio. Cap. X.*

Quamobrem ſit tibi manifeſtum atq; perceptum, nullum errorem in religione eſſe potuiſſe, ſi anima pro deo ſuo non coleret animam, aut corpus, aut phãtaſmata ſua, aut horum aliqua duo coniuncta, aut certe ſimul omnia: ſed in hac vita ſocietati generis humani ſine dolo temporaliter congruens æterna meditaretur, vnum Deum colens, Qui niſi permaneret incommutabilis, nulla mutabilis natura remaneret: Mutari autem animam poſſe, non quidem localiter, ſed tamen temporaliter, ſuis affectionibus quiſq; cognoſcit: Corpus vero & temporibus & locis eſſe mutabile cuiuis aduertere facile eſt. Phantaſmata porrò nihil ſunt aliud, quàm de ſpecie corporis corporeo ſenſu tracta figmenta: quæ memoriæ mandare vt accepta ſunt, vel partiri, vel multiplicare, vel contrahere, vel diſtendere, vel ordinare, vel perturbare, vel quolibet modo figurare cogitando facillimum eſt, ſed cum verum

Phãtaſmata qd ſint.

C quæritur, cauere & vitare difficile. Non ergo creaturæ potius q̃ creatori ſeruiamus, nec euaneſcamus in cogitationibus noſtris, & perfecta religio eſt. Aeterno enim creatori adhærentes, & nos æternitate afficiamur neceſſe eſt. Sed quia hoc anima peccatis ſuis obruta & implicata per ſeipſam videre ac tenere non poſſet, nullo in reb⁹ humanis ad diuina capeſſenda interpoſito gradu, per quem ad dei ſimilitudinẽ à terrena vita homo niteretur, ineffabili miſericordia dei temporali diſpenſatione per creaturam mutabilem, ſed tamen æternis legibus ſeruientem, ad commemorationem primæ ſuę perfectæq; naturæ, partim ſingulis hominibus, partim vero ipſi hominum generi ſubuenitur. Ea eſt noſtris temporibus Chriſtiana religio, quam cognoſcere ac ſequi, ſecuriſſima & certiſsima ſalus eſt. Defendi autem aduerſus loquaces & aperiri quærentibus, multis modis poteſt, omnipotente ipſo deo per ſeipſum demonſtrãte quæ vera ſunt, & ad hæc intuenda & percipienda, bonas volũtates per bonos angelos & quoslibet homines adiuuante. Eo modo autem quiſq; vtitur, quem videt congruere iis cum quibus agit: Ego itaq; diu multumq; cõſyderans, quales oblatrantes, & quales quærentes expertus ſum, vel qualis ipſe ſiue cum latrarem ſiue cum quærerem fuerim, hoc modo mihi vtendum putaui. Quæ vera eſſe perſpexeris, tene, & Eccleſiæ catholicę tribue: quæ falſa, reſpue, & mihi qui homo ſum ignoſce: quæ dubia, crede, donec aut reſpuẽda eſſe, aut vera eſſe, aut ſemper credẽda eſſe, vel ratio doceat, vel pręcipiat authoritas. Intende igitur in hæc quæ ſequuntur diligentèr & pie quantum potes. Tales enim adiuuat deus.

1. Retr. c. 13 *Ibidem.*

D

Ibidem. *Quę vera vita aut mors. Cap. XI.* *De agone Chriſtiano cap. 5.*

Nulla vita eſt quę non ſit ex deo, quia deus vtique ſumma vita eſt, & ipſe fons vitæ: nec aliqua vita inquantum vita eſt, malum eſt, ſed inquantum vergit ad mortem: Mors autem vitę non eſt niſi nequicia, quę ab eo quod nequicquã ſit dicta eſt. Et ideo nequiſſimi homines nihili homines appellantur. Vita ergo voluntario defectu deficiens ab eo qui eam fecit, & cuius eſſentia fruebatur, & volens contra dei legem frui corporibus, quibus eam præfecit, vergit ad nihilum. Et hęc eſt nequicia, nõ quia corpus iam nihilum eſt, nam & ipſum habet aliquam cõcordiam partium ſuarum, ſine qua omnino eſſe nõ poſſet. Ergo ab eo factum eſt & corpus, qui omnis cõcordię caput eſt. Habet corpus quandam pacem ſuæ formæ, ſine qua prorſus nihil eſ-

E ſet. Ergo ille eſt & corporis cõditor, à quo pax omnis eſt, & qui forma eſt infabricata atq; omnium formoſiſſima. Habet aliquam ſpeciem ſine qua corpus non eſt corpus. Si ergo quærit quis inſtituerit corpus, ille quæratur qui eſt omnium ſpecioſiſſimus. Omnis enim ſpecies ab illo eſt. Quis eſt autem hic, niſi vnus deus, vna veritas, vna ſalus omnium, & prima atq; ſumma eſſentia, ex qua eſt omne quicquid eſt, inquantum eſt: quia inquantum eſt quicquid eſt, bonum eſt. Et ideo ex deo non eſt mors. Non enim deus mortem fecit, nec lætatur in perditione viuorum: quoniam ſumma eſſentia eſſe facit omne quod eſt, vnde & eſſentia dicitur. Mors autem non eſſe cogit quicquid moritur, inquantũ moritur. Nam ſi ea quæ moriuntur penitus morerentur, ad nihilum ſine dubio peruenirent: Sed tantùm moriuntur, quantum minus eſſentię* participant. Quod breuius ita dici poteſt, Tãto magis moriuntur, quanto minus ſunt. Corpus autem minus eſt, quàm vita quęlibet, quoniam quantulumcumq; manet in ſpecie, per vitam manet, ſine qua vnumquodq; animal, ſine qua vniuerſa mundi natura adminiſtratur. Corpus ergo magis

Sapien. 1. **al. eſſe.*

F ſubiacet morti, & ideo vicinius eſt nihilo, Quapropter vita quæ fructu corporis delectata negligit deũ, inclinatur ad nihilum, & iſta eſt nequicia.

Lapſus & reparatio totius hoĩs. Cap. XII.

Hoc autem pacto vita carnalis & terrena efficitur, & ob hoc etiam caro & terra nominatur, & quamdiu ita eſt, regnum Dei nõ poſſidebit, & eripietur ei quod amat. Id enim amat quod minus eſt quàm vita, quia corpus eſt: & propter ipſum peccatum quod amatur fit corruptibile, vt fluẽdo deſerat amatorẽ ſuum, quia & ille hoc amando deſeruit deum. Pręcepta enim eius neglexit dicentis: Hoc manduca, & hoc noli. Trahitur ergo ad pœnas, quia diligendo inferiora, in egeſtate voluptatum ſuarum, & in doloribus apud inferos ordinatur. Quid eſt enim dolor qui dicitur corporis, niſi corruptio repentina ſalutis eius rei quam male vtendo anima corruptioni fecit obnoxiam? Quid eſt autẽ dolor qui dicitur animi, niſi carere mutabilibus rebus quibus fruebatur, aut frui ſe poſſe ſperauerat? Et hoc eſt totum quod dicitur malum, id eſt, peccatum & pœna peccati. Si autem dum in hoc ſtadio vitæ humanæ anima degit, vincat eas quas aduerſum ſe nutriuit cupiditates fruendo mortalibus, & ad

G & ad eas vincendas gratia dei ſe adiuuari credat, mēte
illi ſeruiēs & bona voluntate, ſine vlla dubitatione re-
parabitur, & à multis mutabilibus ad vnum incommu
tabile reuertetur, reformata per ſapiētiam non forma-
tam, ſed per quam formantur vniuerſa, fruetūrque deo
1.Cor.2. per ſpiritum ſanctum, quod eſt donū dei. Ita fit homo
ſpiritalis omnia iudicans, vt ipſe à nemine iudicetur,
Matt.22. diligens dominum deum ſuū in toto corde ſuo, in to-
ta anima ſua, in tota mente ſua, & diligens proximum
1. Retract. ſuum non carnaliter, ſed tanquam ſeipſum. Se autem
cap. 13. ſpiritaliter diligit, qui ex toto quod in eo viuit deū di-
ligit. In his enim duobus præceptis tota lex pendet &
prophetæ. Inde iam erit conſequens, vt poſt mortem
corporalem, quam debemus primo peccato, tēpore ſuo
atque ordine ſuo hoc corpus reſtituatur priſtinæ ſtabi-
litati, quam non per ſe habebit, ſed per animam ſtabi-
litam in deo. Quæ rurſus non per ſe ſtabilitur, ſed per
Deum quo fruitur, ideoq; amplius q̄ corpus vigebit.
Corpus enim per ipſum vigebit, & ipſa per incōmuta-
bilem veritatem, qui filius dei vnicus eſt, atq; ita & cor-
Ioan.1. pus per ipſum filiū dei vigebit, quia omnia per ipſum.
H Dono etiam eius quod animæ datur, id eſt, ſancto ſpi-
ritui, nō ſolum anima cui datur ſalua & pacata, & ſan-
cta fit, ſed ipſum etiā corpus viuificabitur, eritq; in na-
Matt.23. tura ſua mundiſſimum. Ipſe enim dixit, Mundatæ quæ
Roma.8. intus ſunt, & quę foris ſunt, munda erunt. Dicit & apo
ſtolus, Viuificabit & mortalia corpora veſtra propter
ſpiritum manentem in vobis. Ablato ergo peccato, au
1.Cor.15. feretur & pœna peccati, Et vbi eſt malum? vbi eſt mors
νῖκος. contentio tua? vbi eſt mors aculeus tuus? Vincit enim
Angelorū eſſentia nihilum, & ſic abſorbetur mors in victoriam.
differentia Nec aliquid ſanctificatis malus angelus oberit, qui
Cap. XIII. diabolus dicitur: quia & ipſe, inquātum angelus eſt, nō
eſt malus, ſed inquantum peruerſus propria voluntate.
Fatendum eſt enim, & angelos natura eſſe mutabiles, ſi
ſolus deus eſt incommutabilis. Sed ea volūtate qua ma
gis deum q̄ ſe diligunt, firmi & ſtabiles manent in illo,
& fruuntur maieſtate ipſius, ei vni libentiſsime ſubdi-
ti. Ille autem angelus magis ſeipſum q̄ Deum diligen-
do, ſubditus ei eſſe noluit, & intumuit per ſuperbiam,
& à ſumma eſſentia defecit, & lapſus eſt: Et ob hoc mi-
nus eſt q̄ fuit, quia eo quod minus erat frui voluit, cum
magis voluit ſua potentia frui quàm dei. Quamquam
enim non ſumme, tamen amplius erat, quādo eo quod
I ſumme eſt fruebatur, quoniam Deus ſolus ſumme eſt.
Quicquid autem minus eſt quàm erat, nō inquantum
eſt, ſed inquantum minus eſt, malum eſt. Eo enim quo
minus eſt quàm erat, tendit ad mortem. Quid autem
mirum ſi fit ex defectu inopia, & ex inopia inuidentia
A libero qua diabolus vtique diabolus eſt? Defectus autem iſte
arbitrio qui peccatum vocatur, ſi tanquam febris inuitum oc-
peccatum. cuparet, recte iniuſta pœna videretur quæ peccantem
Cap.XIIII. conſequitur, & quæ damnatio nuncupatur. Nunc vero
1.Retract. vſque adeo peccatum voluntarium eſt malum, vt nul-
cap.13. lo modo ſit peccatū ſi nō ſit voluntarium. Et hoc qui-
15.q.1.ca.1. dē manifeſtum eſt, vt nulla hinc doctorum paucitas,
2 ſen. diſt. nulla indoctorum turba diſſentiat. Quare aut negan-
41.c. poſt dum eſt peccatum committi, aut fatendum eſt volun-
hæc. & ca. tate cōmitti. Non autem recte negat peccaſſe animam,
illius. qui & pœnitendo eam corrigi fatetur, & veniam pœ-
nitenti dari, & perſeuerantem in peccatis iuſta lege dei
dānari. Poſtremo ſi non voluntate male facimus, ne-
mo obiurgandus eſt omnino, aut monendus: Quibus
ſublatis Chriſtiana lex & diſciplina omnis religionis
auferatur neceſſe eſt. Voluntate ergo peccatur. Et quo-
niam peccari nō dubium eſt, nec hoc quidem dubitan K
dū, video habere animas liberum volūtatis arbitrium.
Tales enim ſeruos ſuos meliores eſſe deus iudicabit, ſi
ei ſeruirent liberaliter. Quod nullo modo fieri poſſet,
ſi non voluntate, ſed neceſſitate ſeruirent. Liberaliter
igitur deo angeli ſeruiunt, neq; hoc deo, ſed ipſis pro-
deſt. Deus enim bono alterius non indiget, quoniam à
ſeipſo eſt. Quod autem ab eo genitum eſt, idipſum eſt,
quia non eſt factum, ſed genitum. Illa vero quæ facta
ſunt, eius bono indigent, ſummo ſcilicet bono, id eſt,
ſumma eſſentia. Minus autem ſunt q̄ erāt, cum per ani-
mę peccatum minus ad illum mouentur, nec tamen pe
nitus ſeparātur, nam omnino nulla eſſent. Quod enim
affectibus contingit animæ, hoc locis corpori: Nam il-
la mouetur volūtate, corpus autē ſpacio. Quod autem
homini à peruerſo angelo perſuaſum dicitur, etiam ad
hoc vtiq; voluntate conſenſit. Nam ſi neceſſitate id fe-
ciſſet, nullo peccati crimine teneretur. Quòd verò A peccatis
corpus hominis cum ante peccatum eſſet in ſuo gene- quo modo
re optimum, poſt peccatum factum eſt imbecillum & reſipiſcim⁹
morti deſtinatum, quāquam iuſta vindicta peccati ſit, Cap.XV.
plus tamē clementiæ dei q̄ ſeueritatis oſtēdit. Ita enim
nobis ſuadetur à corporis voluptatibus & ad æternam
eſſentiā veritatis amorem noſtrum oportere conuerti. L
Et eſt iuſticię pulchritudo cum benignitatis gratia cō-
cordans, vt quoniam bonorum inferiorum dulcedine
decepti ſumus, amaritudine pœnarum erudiamur. Nā
ita etiam noſtra ſupplicia diuina prouidentia modera-
ta eſt, vt & in hoc corpore tam corruptibili ad iuſticiā
tēdere liceret, & depoſita omni ſuperbia, vni deo vero
collum ſubdere, nihil de ſeipſo fidere, illi vni ſe regen-
dum tuēdumq; committere. Ita ipſo duce homo bonæ
voluntatis moleſtias huius vitæ in vſum fortitudinis
vertit. In copia vero voluptatum proſperiſq; ſucceſsi-
bus temporalium, temperantiam ſuam probat & robo
rat: acuit in tētationibus prudentiam, vt non ſolum in
eas non inducatur, ſed fiat etiam vigilantior, & in a-
morem veritatis, quæ ſola non fallit, ardentior. Sed Chriſt⁹ cur
cum omnibus modis medeatur animis deus pro tem- aduenerit.
porum opportunitatibus, quæ mira ſapientia eius ordi Cap. XVI.
nantur, de quibus aut non eſt tractandū, aut inter pios
perfectoſq; tractandum eſt, nullo modo beneficentius
conſulit generi humano, quàm cum ipſa ſapientia dei,
id eſt, vnicus filius conſubſtantialis patri & coęternus,
totum hominem ſuſcipere dignatus eſt, & verbum ca- Ioan. 1.
ro factum eſt, & habitauit in nobis. Ita enim demon- M
ſtrauit carnalibus & non valentibus intueri mente ve-
ritatem, corporeiſq; ſenſibus deditis, quàm excelſum
locum inter creaturas habeat humana natura, quod non
ſolum viſibiliter, nam id poterat, & in aliquo æthereo
corpore ad noſtrorum aſpectum tolerantiam tempe-
rato, ſed etiā hominibus in vero homine apparuit: Ipſa
enim natura ſuſcipienda erat quę liberanda. Et ne quis
forte ſexus à ſuo creatore ſe contemptum putaret, virū
ſuſcepit, natus eſt ex fœmina. Nihil egit vi, ſed omnia 1. Retract.
ſuadendo & monendo. Veteri quippe ſeruitute tranſ- cap. 13.
acta, tempus libertatis illuxerat, & opportune iam hō-
mini ſuadebatur atque ſalubriter, quàm libero eſſet cre
atus arbitrio. Miraculis conciliauit fidem deo, qui ē in Mat. 12.
eo ē erat, paſſione homini, quem gerebat. Itaq; loquens Luca. 2.
ad turbas vt deus, nunciatam ſibi matrem negauit. Et Addit de
tamen vt Euangelium loquitur, puer parētibus ſubdi- ſuo, lapſu
tus erat. Doctrina enim deus apparebat, ætatibus ho- opinor me-
mo. Item aquam in vinum conuerſurus vt deus, Rece- moriæ.
de à me mulier, inquit, quid mihi & tibi eſt? Nondum Ioan. 2.
venit

A venit hora mea. Cum autem venisset hora, qua vt homo moreretur, de cruce cognitam matrem commendauit discipulo, quem præ cæteris diligebat. *Ioan. 19.* Satellites voluptatum diuitias perniciose populi appetebant: pauper esse voluit. Honoribus & imperiis inhiabant: rex fieri noluit. Carnales suos filios magnum bonum putabant: tale coniugium proleq; contempsit. Contumelias superbissime horrebant: omne genus contumeliarum sustinuit. Iniurias intolerabiles esse arbitrabantur: quæ maior iniuria quàm iustum innocentemq; damnari? Dolores corporis execrabantur: flagellatus atque cruciatus est. Mori metuebant: morte mulctatus est. Ignominiosissimum mortis genus crucem putabant: crucifixus est. Omnia quæ habere cupientes non recte viuebamus, carendo vilia fecit. Omnia quæ vitare cupientes à studio deuiabamus veritatis, perpetiendo deiecit. Non enim vllum peccatum committi potest, nisi dum appetuntur ea quæ ille contempsit, aut fugiuntur quæ ille sustinuit. Tota itaq; vita eius in terris per hominem quem suscipere dignatus est, disciplina morũ fuit. Resurrectio vero eius à mortuis, nihil hominis perire naturæ, cum omnia salua sunt deo satis indicauit, B & quemadmodum cuncta seruiant creatori suo, siue ad vindictam peccatorum, siue ad hominis liberationem, quamq; facile corpus animæ seruiat, cum ipsa subiicitur deo. Quibus perfectis, non solum nulla substantia malum est, quod fieri nunquam potest, sed etiã nullo malo afficitur, quod fieri per peccatum & vindictam potuit. Et hæc est disciplina naturalis Christianis minus intelligentibus plena fide digna, intelligentibus autem omni errore purgata. Iam vero ipse totius doctrinæ modus, partim apertissimis rationibus, partim similitudinibus, in dictis, in factis, in sacramentis, ad omnem animę instructionem exercitationemq; accommodatus, quid aliud quàm rationalis disciplinę regulam impleuit? Nam & mysteriorum expositio ad ea dirigitur, quæ apertissime dicta sunt. Et si ea tantum essent quæ facillime intelliguntur, nec studiose quæreretur, nec suauiter inueniretur veritas. Neque si essent in scripturis sacramenta, & in sacramentis non essent signacula veritatis, satis cum cognitione actio conueniret. Nunc vero quoniã pietas timore inchoatur, charitate perficitur, populus timore constrictus tempore seruitutis in veteri lege, multis sacramẽtis onerabatur.

Vetus & nouum testamentum quo modo differunt. Cap. XVII.

C Hoc enim talibus vtile erat ad desyderandam gratiam dei, quę per prophetas ventura canebatur. Quæ vbi venit, ab ipsa dei sapientia homine assumpto, à quo in libertatem vocati sumus, pauca sacramenta saluberrima constituta sunt, quæ societatem Christiani populi, hoc est sub vno duo liberæ multitudinis continerent. Multa vero quę populo Hebræo, hoc est sub eodẽ vno deo compeditæ multitudini erant imposita, ab actione remota sunt, in fide atque interpretatione manserunt. Ita nunc nec seruiliter alligant, & exercent liberaliter animum. Quisquis autem ideo negat vtrumque testamentum ab vno deo esse posse, quia non eisdem sacramentis tenetur populus noster, quibus Iudęi tenebantur vel adhuc tenentur: potest dicere non posse fieri, vt vnus paterfamiliàs iustissimus, aliud imperet eis quibus seruitutem duriorem vtilem iudicat, aliud eis quos in filiorum gradum adoptare dignatur. Si autem præcepta vitæ mouent, quod in veteri lege minora sunt, in euangelio maiora, & ideo putatur nõ ad vnum deum vtraque pertinere: potest qui hoc putat perturbari, si vnus medicus, alia per ministros suos imbecillioribus, alia per semetipsum valentioribus præcipiat ad reparãdam D vel obtinendam salutem. Vt enim ars medicinæ cum eadem maneat, neque vllo pacto ipsa mutetur, mutat tamen præcepta languẽtibus, quia mutabilis est nostra valetudo: ita diuina prouidentia cum sit ipsa omnino incommutabilis, mutabili tamen creaturæ variè subuenit, & pro diuersitate morborum, aliis alia iubet aut vetat, vt à vicio vnde mors incipit, & ab ipsa morte ad naturam suam & essentiam, ea quæ deficiunt, id est, ad nihilum tendunt, reducat & firmet.

Creatura quare mutabiles. Ca. XVIII.

Sed dicis mihi, Quare deficiunt? Quia mutabilia sunt. Quare mutabilia sunt? Quia nõ summe sunt. Quare nõ summe sunt? Quia inferiora sunt eo à quo facta sunt. Quis ea fecit? Qui summe est. Quis hic est? Deus incommutabilis trinitas, quoniam & per summam sapientiam ea fecit, & summa benignitate conseruat. Cur ea fecit? Vt essent. Ipsum enim quantulumcũq; esse, bonum est: quia summum bonum est summe esse. Vnde fecit? Ex nihilo. Quoniam quicquid est, quantulacumque specie sit, necesse est: Ita & si minimum bonum, tamen bonum erit, & ex deo erit. Nam quoniam summa species summum bonum est, minima species minimũ bonum est. Omne autem bonum, aut deus, aut ex deo est. Ergo ex Deo est E etiam minima species. Sanè quod de specie [dicitur,] hoc etiam de forma dici potest. Neq; enim frustra tam speciosissimum, quàm etiam formosissimum in laude ponitur. Id ergo est vnde fecit deus omnia, quod nullam speciem habet, nullamq; formam, quod nihil est aliud q̃ nihil. Nam illud quod in comparatione perfectorum informe dicitur, si habet aliquid formę, quãuis exiguum, quãuis inchoatum, nondum est nihil, ac per hoc id quoque inquãtum est, non est nisi ex deo. Quapropter etiam si de aliqua informi materia factus est mundus, hæc ipsa facta est omnino de nihilo. Nam & quod nondum formatum est, tamen aliquo modo vt formari possit, inchoatum est, dei beneficio formabile est: Bonum est enim esse formatum. Nonnullum ergo bonum est & capacitas formæ: & ideo bonorum omniũ author, qui pręstitit formam, ipse fecit etiam posse formari. *Plato in Timæo.* Ita omne quod est, inquantum est: & omne quod nõdum est, inquantum esse potest, ex deo habet. Quod alio modo sic dicitur: Omne formatum, inquãtum formatum est: & omne quod nondum formatum est, inquantum formari potest, ex deo habet. Nulla au- F tem res obtinet integritatem naturæ suæ, nisi in suo genere salua sit. Ab eo autẽ est omnis salus, à quo est omne bonum: & omne bonum ex deo, salus igitur omnis ex deo.

Omnia bona ex deo. Cap. XIX.

Hinc iam cui oculi mentis patent, nec perniciosocio studio vanæ victoriæ caligant, atque turbãtur, facile intelligit, omnia quę viciantur & moriuntur, bona esse, quamquam ipsum vicium & ipsa mors malum sit. Nisi enim salute aliqua priuarẽtur, non eis noceret vicium vel mors: sed si non noceret vicium, nullo modo esset vicium. Si ergo saluti aduersatur viciũ, & nullo dubitante salus bonum est: bona omnia sunt, quibus aduersatur vicium. Quibus autem aduersatur vicium, ipsa viciantur. Bona sunt ergo quæ viciantur, sed ideo viciantur, quia non summa bona sunt. Quæ igitur bona sunt, ex deo sunt: quia non summa bona sunt, non sunt deus. Bonum ergo quod viciari non potest, Deus est. Cętera autem omnia bona ex ipso sunt, quæ per seipsa possunt viciari, quia per seipsa nihil sũt: per ipsum autem partim non viciantur, partim viciata sanantur.

Vnde animę vicium. Cap. XX.

Est autem vicium primæ animæ rationalis, voluntas ea faciendi quæ vetat summa & intima veritas: Ita

homo

G homo de paradiso in hoc seculum expulsus est, id est, ab æternis ad temporalia, à copiosis ad egena, à firmitate ad infirma. Non ergo à bono substantiali ad malũ substantiale, quia nulla substantia malum est: sed à bono ęterno ad bonum temporale, à bono spiritali ad bonum carnale, à bono intelligibili ad bonum sensibile, à bono summo ad bonum infimum. Est igitur quoddã bonũ, quod si diligit anima rationalis, peccat, quia infra illã ordinatum est: quare ipsum peccatum malũ est, non ea substantia quæ peccando diligitur. Non ergo arbor illa mala est, quæ in medio paradisi plantata esse scribitur, sed diuini præcepti trãsgressio. Quæ cum consequentem habet iustam damnationem, cõtigit ex illa arbore quæ contra vetitum tacta est, dignoscentia boni & mali: quia cum suo peccato anima fuerit implicata, luẽdo pœnas, discit quid intersit inter præceptum quod custodire noluit, & peccatũ quod fecit: atq; hoc modo malũ quod cauendo nõ didicit, discit sentiendo: & bonum quod non obtemperando minus diligebat, ardentius diligit comparãdo. Vicium ergo animæ est quod fecit, & difficultas ex vicio pœna est quam patitur, & hoc est totum malum. Facere autẽ & pati non

H est substantia, quapropter substantia non est malũ. Sic enim nec aqua malũ est, nec animal quod viuit in aëre: nam istæ substantiæ sunt. Sed malum est voluntaria præcipitatio in aquam, & suffocatio quam mersus patitur. Stylus ferreus alia parte qua scribamus, alia qua deleamus à fabro factus est, & in suo genere pulcher, & ad vsum nostrum accõmodatus. At si quispiam ea parte scribere qua deletur, & ea velit delere qua scribitur, nullo modo stylum malum fecerit, cùm ipsum factum iure vituperetur: quod si corrigat, vbi erit malũ? Si quis repente meridianum solem intueatur, repercussi oculi turbabuntur: num ideo aut sol malum erit, aut oculi? Nullo modo, Sunt enim substantiæ: sed malum est inordinatus aspectus, & ipsa quę cõsequitur perturbatio. Quod malum non erit, cum oculi fuerint recreati, & lucem suam congruenter aspexerint. Neq; cum eadem lux quæ ad oculos pertinet, pro luce sapientiæ quæ ad mẽtem pertinet colitur, ipsa fit malum: sed superstitio malum est, qua creaturę potius quàm creatori seruitur. Quod malum omnino nullum erit, cum anima recognito creatore, ipsi vni se subiecerit, & cætera per eum subiecta sibi esse persenserit. Ita omnis corporea creatu-

I ra, si tantummodo possideatur ab anima quæ diligit deum, bonum est infimum, & in genere suo pulchrum: quoniam forma & specie continetur. Si autem diligatur ab anima quæ negligit Deum, ne sic quidem malũ fit ipsa: sed quoniam peccatum malum est, quo ita diligitur, fit pœnalis dilectori suo, & eum implicat ęrũnis, & pascit fallacibus voluptatibus: quia neq; permanent, neque satiant, sed torquent doloribus. Quia cum ordinem suum peragit pulchra mutabilitas temporum, deserit amantem species concupita, & per cruciatum sen-tiẽtis discedit à sensibus, & erroribus agitat: vt hãc esse primam speciem putet quæ omnium infima est, natura scilicet corporea, quam per lubricos sensus caro male dilecta† nũciauerat, vt cum aliquid cogitat, intelligere se credat vmbris illusus phantasmatum. Siquando autem non tenens integrã diuinæ prouidentiæ disciplinam, sed tenere se arbitrãs carnu resistere conatur, vsq; ad inuisibilium* rerum imagines peruenit, & lucis huius quam certis terminis circũscriptam videt, immensa spacia cogitatione format inaniter, & hanc speciẽ* sibi futuræ habitationis pollicetur: nesciens oculorum cõcupiscentiam se trahere, & cum hoc mundo ire vel- K le extra mundum, quem propterea ipsum esse non putat, quia eius clariorem partem per infinitum falsa cogitatione distendit. Quod non solum de hac luce, sed etiam de aqua, postremo de vino, de melle, de auro, de argento, de ipsis denique pulpis, vel sanguine vel ossibus quorumlibet animalium, & cæteris huiusmodi rebus facillime fieri potest. Nihil enĩ est corporis, quod non vel vno viso possit innumerabiliter cogitari, vel in paruo spacio visum possit eadem imaginandi facultate per infinita diffundi, Sed facillimum est execrari carnem, difficillimum autem non carnaliter sapere.

† male dilecta.

* al. visibilium.

* al. spem.

Hac ergo peruersitate animæ, quę contingit peccato atque supplicio, fit omnis natura corporea, illud quod per Salomonem dicitur, Vanitas vanitantium & omnia vanitas. Quæ abundantia homini in omni labore eius, quo ipse laborat sub sole? Neque enim frustra est additum vanitantium, quia si vanitantes detrahas, qui tanquam primam sectantur extrema, non erit corpus vanitas, sed in suo genere, quamuis extremam pulchritudinem sine vllo errore monstrabit. Temporalium enim specierũ multiformitas, ab vnitate dei hominem lapsum per carnales sensus diuerberauit, & mutabili va- L rietate multiplicauit eius affectum. Ita† facta est abundantia laboriosa, & si dici potest, copiosa egestas, dum aliud & aliud sequitur, & nihil cum eo permanet. Sic à tempore frumenti, vini, & olei sui multiplicatus est, vt non inueniat idipsum: id est naturam incommutabilẽ & singularem, quam secutus nõ erret, & assecutus non doleat. Habebit enim etiam consequentem redemptionem corporis sui, quod iam non corrumpetur. Nũc vero corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem, quia rapitur in ordinẽ successionis extrema corporum pulchritudo. Nam ideo extrema est, quia simul non potest habere omnia, sed cum alia cedunt atq; succedunt, temporalium formarum numeros in vnã pulchritudinem complent. Et hoc totum non propterea malum, quia transit. Sic enim & versus in suo genere pulcher est, quamuis duæ syllabæ simul dici nullo modo possint. Nec enim secunda enunciatur, nisi prima transierit, atque ita per ordinem peruenitur ad finem, vt cum sola vltima sonat, non secum sonantibus superioribus, formam tamen & decus metri cum præ- M teritis contexta† perficiat. Nec ideo tamen ars ipsa qua versus fabricatur, sic tempori obnoxia est, vt pulchritudo eius per mensuras morarum digeratur: sed simul habet omnia quibus efficit versum, non simul habentẽ omnia, sed posterioribus priora tollentem, propterea tamen pulchrum, quia extrema vestigia illius pulchritudinis ostendat, quam constanter atque incommutabiliter ars ipsa custodit. Itaque vt nonnulli peruersĩ magis amant versum quàm artem ipsam qua conficitur versus, quia plus se auribus quàm intelligentiæ dederunt: Ita multi temporalia diligunt, conditricem verò ac moderatricem temporum diuinam prouidentiam non requirunt, atque in ipsa dilectione temporalium nolunt transire quod amant, Et tã sunt absurdi, quàm si quisquam in recitatione præclari carminis vnam aliquam syllabam solam perpetuò vellet audire: Sed tales auditores carminum non inueniuntur, talibus autem rerũ æstimatoribus plena sunt omnia: Propterea quia nemo est qui nõ facile, non modo totum versum, sed etiam totum carmen possit audire: totum autem ordinem seculorum sentire nullus hominum potest. Huc

Anima q̃bus rebus seducitur.

Cap. XXI.

Eccle. 1.

Vanitãtiũ miror vnde hauserit Au. Nam hanc lectionẽ alicubi probat, quum Grę̃ci pariter & Hebręi legant vanitatum

† Imo.

1. Retra. c. 7. ĩprobat lectionem, qua habet, vanitantiũ

Psalm. 4.

Sapien. 9.

Author rerum rebus anteponẽdus

Cap. XXII.

† connexa.

accedit

A Huc accedit quòd carminis non sumus partes, seculorũ vero partes dãnatione facti sumus. Illud ergo canitur sub iudicio nostro, ista peraguntur * de labore nostro. ** al. transeunt*

Nulli autem victo ludi agonistici placent, sed tamen cum eius dedecore decori sunt. Et hæc enim quædam imitatio veritatis est. Nec ob aliud à talibus prohibemur spectaculis, nisi ne vmbris rerum decepti, ab ipsis rebus quarũ illæ vmbræ sunt aberremus. Ita vniuersitatis huius cõditio atq; administratio, solis impiis animis dãnatisq; non placet, sed etiam animabus sanctis cum miseria earũ, multisq; vel in terra victricibus vel in cœlo sine periculo spectantibus placet: Nihil enim iustum displicet iusto.

Omnis substãtia bona. Ca. XXIII.

Quocirca cũ omnis anima rationalis aut peccatis suis misera sit, aut rectè factis beata, omnis autem irrationalis aut cedat potentiori, aut pareat meliori, aut comparetur æquali, aut certamen exerceat, aut dãnato noceat, & omne corpus suę animę seruiat, quãtum pro eius meritis & pro rerum ordine sinitur, nullũ malum est naturæ vniuersæ, sed sua cuiq; culpa fit malum. Porrò cum anima per dei gratiam regenerata & in integrum restituta, & illi subdita vni à quo est creata, instaurato etiam corpore in pristinam firmitatem, † *† sanitatem* B non cum mundo possideri, sed mundum possidere cœperit, nullum ei malũ erit: quia ista infima pulchritudo temporalium vicissitudinum, quæ cũ ipsa peragebatur, sub ipsa peragetur, & erit vt scriptũ est, Cœlum nouum & terra noua, non in parte laborantibus animis, sed in vniuersitate regnantibus. Omnia enim vestra, inquit, Apostolus, vos autem Christi, Christus autem dei. Et, Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi deus.

Esaiæ.65. Apoca. 21. 1.Corin.3. 1.Corin. 11.

Quoniam igitur vicium animæ non natura eius, sed contra naturam eius est, nihilq; aliud est quàm peccatum & pœna peccati, inde intelligitur nullam naturam, vel si melius ita dicitur, nullam substantiam siue essentiam malũ esse. Neq; de peccatis pœnisq; eius animæ efficitur, vt vniuersitas vlla deformitate turpetur. Quia rationalis substantia, quæ ab omni peccato munda est deo subiecta, subiectis sibi cæteris dominatur. Ea vero quæ peccauit, ibi ordinata est, vbi esse tales decet, vt deo conditore atq; rectore vniuersitatis decora sint omnia. Et est pulchritudo vniuersæ creaturæ per hæc tria inculpabilis, damnatione peccatorum, exercitatione iustorum, perfectione beatorũ.

Animarũ medicina. C. XXIIII.

Quamobrem ipsa quoque animæ medicina, quæ diuina prouidentia & ineffabili beneficentia geritur, gradatim distinctéq; pulcherrima est. Distribuitur enim in authori- C tatem atque rationem. Authoritas fidem flagitat, & rationi præparat hominem. Ratio ad intellectum cognitionémq; perducit. Quanquam neq; authoritatem ratio penitus deserit, cum consyderatur cui sit credendũ, & certe summa est ipsius iã cognitæ atq; perspicuæ veritatis authoritas. Sed quia in tẽporalia deuenimus, & eorum amore ab æternis impedimur, quædam tẽporalis medicina, quæ non scientes sed credẽtes ad salutem vocat, non naturæ & excellẽtiæ, sed ipsius temporis ordine prior est. Nam in quemcunque locum quisque ceciderit, ibi debet incumbere vt resurgat. Ergo ipsis carnalibus formis quibus detinemur, nitendum est ad eas cognoscendas quas caro nõ nunciat. Eas autem carnales voco, quæ per carnem sentiri queunt, id est, per oculos, per aures, cæterósq; corporis sensus: His ergo carnalibus vel corporalibus formis inhærere amore pueros, necesse est, adolescẽtes vero propè necesse est, hinc iam procedente ætate non est necesse.

Miracula quur cessauerint. Ca. XXV.

Quoniam igitur diuina prouidentia, nõ solum singulis hominibus quasi priuatim, sed vniuerso generi humano tanquam publi- D ce consulit, quid cum singulis agatur, deus scit qui agit: atq; ipsi cum quibus agitur sciunt. Quid autem agatur cum genere humano, per historiam cõmendari voluit, & per prophetiam. Temporalium autem rerum fides, siue præteritarum, siue futurarũ, magis credendo quàm intelligendo valet. Sed nostrũ est consyderare, quibus vel hominibus vel libris credendũ sit, ad colendũ rectè deũ, quæ vna salus est. Huius rei vero prima disceptatio est, vtrum iis potius credamus, qui ad multos deos, an iis qui ad vnum deum colendum nos vocant. Quis dubitet eos potissimum sequendos qui ad vnũ vocant, præsertim cum illi multorũ cultores, de hoc vno domino cunctorũ & rectore consentiãt? Et certe ab vno incipit numerus. *1. Retract. cap. 13.* Prius ergo isti sequendi sunt, qui vnum deum summũ solum verum deũ, & solum colendũ esse dicunt. Si apud hos veritas non eluxerit, tum demum migrandũ est. Sicut enim in ipsa rerũ natura maior est authoritas vnius ad vnũ omnia redigẽtis, nec in gene- E re humano multitudinis vlla potentia est nisi consentientis, id est, vnũ sentientis: ita in religione qui ad vnũ vocant eorum maior & fide dignior esse debet authoritas. Altera consyderatio est dissensionis eius quæ de vnius dei cultu inter homines orta est. Sed accepimus maiores nostros eo gradu, quo à tẽporalibus ad æterna conscenditur, visibilia miracula, non enim aliter poterant, secutos esse: *Ibidem.* per quos id actũ est, vt necessaria non esset posteris. Cum enim ecclesia catholica per totũ orbem diffusa atq; fundata sit, nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret, & eorum cõsuetudine frigesceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit, Nec iam nobis dubium esse debet iis esse credẽdum, qui cum ea prędicarent, quæ pauci assequuntur, se tamen sequẽdos populis persuadere potuerunt. Nunc enim agitur quibus credendum sit, antequã quisq; sit idoneus ineundę rationi de diuinis & de inuisibilibus rebus. Nã ipsi rationi purgatoris animæ, quæ ad perspicuam veritatem peruenit, nullo modo authoritas humana pręponit, sed ad hanc nulla superbia humana perducit. Quæ si non esset, non essent hæretici, neque schismatici, nec carne circuncisi, nec creaturæ simulacrorúmq; cultores. Hi autem si nõ essent ante perfectionẽ populi quæ promittitur, multo pigrius veritas quæreretur.

Vet⁹ & nouus homo. C. XXVI. Lib. 1. de Gen. contra Manich. cap. 23.

Dispensatio ergo temporalis, & medicina diuinæ prouidẽtiæ, erga illos qui peccato mortalitatẽ meruerunt, sic traditur, F Primo vnius cuiuslibet hominis nascentis natura & eruditio cogitatur. Prima huius ætas infantia in nutrimentis corporalibus agitur, penitus obliuiscenda crescenti. Eam puericia sequitur, vnde incipimus aliquid meminisse. Huic succedit adolescentia, cui iam propagationem prolis natura permittit, & patrem facit. Porrò adolescentiã iuuẽtus excipit, iam exercẽda muneribus publicis, & domanda sub legibus: in qua vehementior prohibitio peccatorum, & pœna peccantiũ seruiliter coërcens, carnalibus animis atrociores impetus libidinis gignit, & omnia cõmissa cõgeminat. Non enim simplex peccatũ est, non solum malũ, sed etiã vetitũ admittere. Post labores autẽ iuuentutis seniori pax nõnulla cõceditur. Inde vsq; ad mortẽ deterior ętas ac decolor, & morbis subiectior debilisq; perducit. Hæc est vita hominis viuẽtis ex corpore & cupiditatibus rerũ temporaliũ colligati. Hic dicitur vetus homo, & exterior & terrenus, etiam si obtineat eã quã vulg⁹ vocat fœlicitatẽ, in bene cõstituta terrena ciuitate, siue sub regibus, siue sub principibus,

G siue sub legibus, siue sub his omnibus. Aliter enim bene
constitui populus non potest, etiã qui terrena sectatur.
Habet quippe & ipse modum quendã pulchritudinis
suę. Hunc autem hominẽ quem veterem & exteriorem
& terrenum descripsimus, siue in suo genere moderatũ,
siue etiam seruilis iusticiæ modum excedentẽ, nonnul-
li agunt totum ab istius vitæ ortu vsque ad occasum.
Nonnulli autem istam vitam necessario ab illo inci-
piunt, sed renascũtur interius, & cæteras eius partes suo
robore spiritali & incrementis sapientiæ corrũpunt &
*alias, legẽ necãt, & in cœlestes leges donec post visibilẽ mortem *
totum instauretur astringunt. Iste dicitur nouus homo
& interior & cœlestis, habens & ipse proportione non
annis, sed profectibus distinctas quasdã spiritales ętates
suas. Primã in vberibus vtilis historiæ, quæ nutrit exem
plis. Secundam iam obliuiscentẽ humana, & ad diuina
tendentem, in qua non authoritatis humanæ sinu con-
*alias, lucẽ tinetur, sed ad summam incõmutabilem legem * pas-
sibus rationis innititur. Tertiam iam fidentiorem &
carnalem appetitum rationis robore maritantem, gau
dentemque intrinsecus in quadam dulcedine coniu-
gali: cum anima menti copulatur, & velamento pudo
H ris obnubitur, vt iam rectè viuere non cogatur, sed etiã
si omnes concedant, peccare non libeat. Quartam iam
idipsum multo firmius ordinatiusq; facientem & emi-
cantem in virum perfectum, atque aptam & idoneam
omnibus etiam persequutionibus, & mũdi huius tem-
pestatibus ac fluctibus sustinẽdis atq; frangẽdis. Quin-
tam pacatam atq; ex omni parte tranquillam, viuentẽ
in opibus & abundãtia incommutabilis regni, summæ
atq; ineffabilis sapientiæ. Sextã omnimodæ mutationis
in æternam vitam, & vsq; ad totã obliuionẽ vitæ tem-
poralis transeuntẽ in perfectã formã, quæ facta est ad
imaginem & similitudinẽ dei. Septima enim iam quies
æterna est, & nullis ætatibus distinguenda beatitudo
perpetua. Vt enim finis veteris hominis mors est, sic fi-
nis noui hominis vita æterna. Ille nanq; homo peccati
est, iste iusticiæ. Sicut autẽ isti ambo nullo dubitan-
Vtriusq; hominis decursus. Ca. XXVII. te ita sunt, vt vnum eorum, id est, veterem atq; terrenũ
possit in hac tota vita vnus homo agere, nouũ vero &
cœlestem nemo in hac vita possit nisi cum vetere: nam
& ab ipso incipiat necesse est, & vsq; ad visibilem mor-
tem cũ illo, quanuis eo deficiẽte, se proficiẽte perduret.
Sic proportione vniuersum genus humanũ, cuius tan-
I quam vnius hominis vita est ab Adam vsque ad finem
huius seculi, ita sub diuinæ prouidentiæ legibus admi-
nistratur, vt in duo genera distributũ appareat. Quorũ
in vno est turba impiorum, terreni hominis imaginem
ab initio seculi vsq; ad finem gerentiũ. In altero series
populi vni deo dediti, sed ab Adã vsq; ad Ioannẽ bap-
tistam terreni hominis vitam gerentis seruili quadam
iusticia: cuius historia vetus testamentũ vocatur, quasi
terrenũ pollicens regnũ, quæ tota nihil est aliud quàm
imago noui populi & noui testamenti pollicẽtis regnũ
cœlorũ. Cuius populi vita interim temporalis incipit à
domini aduẽtu in humilitate vsq; ad diẽ iudicij quãdo
in claritate venturus est. Post quod iudicium vetere ho
mine extincto, erit illa mutatio quæ angelicam vitam
1. Corin. 15. pollicetur. Omnes enim resurgemus, sed nõ omnes im
mutabimur. Resurget ergo pius populus, vt veteris ho-
minis sui reliquias transformet in nouũ. Resurget autẽ
impius populus qui ab initio vsq; ad finem veterẽ ho-
minem gesserit, vt in secundam mortem præcipitetur.
Aetatum autẽ articulos qui diligenter legunt, inueniũt:
nec zizania nec paleas perhorrescunt. Impius nãq; pio
viuit & peccator iusto, vt eorũ comparatione alacrius, K
donec perficiantur assurgant. Quisquis autẽ populi *Quæ quib⁹*
terreni tẽporibus vsq; ad illuminationẽ interioris ho- *quo modo*
minis meruit peruenire, genus humanũ pro tẽpore ad- *tradenda.*
iuuit, exhibens ei quod ętas illa poscebat, & per prophe *C. XXVIII.*
tiã insinuãs id quod exhibere opportunũ nõ erat: quales
patriarchæ ac prophetæ inueniuntur ab iis qui nõ pue-
riliter insiliunt, sed pie diligenterq; pertractãt diuinarũ
& humanarum rerũ tam bonum & tã grande secretũ.
Quod etiam temporibus noui populi à magnis & spiri
talibus viris ecclesiæ catholicæ alumnis, video cautissi-
me prouideri: ne quid populariter agant quod nõdum
esse tẽporis vt cum populo agatur intelligunt: alimenta
lactea large auidis infirmioribus pluribus atq; instãter
infundunt, validioribus autẽ cibis cum sapientibus pau
cis vescuntur. Sapientiam enim loquuntur inter perfe- *1. Corin. 2.*
ctos, carnalibus vero & animalibus, quanuis nouis ho-
minibus, adhuc tamen paruulis, nõnulla obtegunt, sed
nulla mentiuntur. Non enim honoribus suis vanis cõ-
sulunt & inanibus laudibus, sed vtilitati eorum cũ qui-
bus societatẽ vitæ huius inire meruerunt. Hæc enim lex
est diuinæ prouidẽtiæ, vt nemo à superioribus adiuue-
tur ad cognoscendã & percipiendã gratiã dei, qui nõ L
ad eadem puro affectu inferiores adiuuerit. Ita de pec-
cato nostro quod in homine peccatore ipsa natura no
stra commisit, & genus humanum factum est magnũ
decus ornamentumq; terrarum, & tam decenter diui-
næ prouidentiæ procuratione administratur, vt ars in-
effabilis medicinæ ipsam viciorum fœditatẽ in nescio
quam sui generis pulchritudinem vertat. Et quo- *Humanæ*
niam de authoritatis beneficentia, quantum in pręsen- *naturæ præ*
tia satis visum est, locuti sumus: videamus quatenus ra- *eminentia.*
tio possit progredi à visibilibus ad inuisibilia, & à tem- *Ca. XXIX.*
poralibus ad ęterna conscendens. Non enim frustra & *Ex Phędo-*
inaniter intueri oportet pulchritudinem cœli, ordinẽ *ne.*
syderum, candorem lucis, dierum & noctium vicissitu
dines, lunæ menstrua curricula, anni quadrifariam tẽ-
perationem, quadripertitis elementis congruentem tã-
tam vim seminum, species numerosq; gignentium, &
omnia in suo genere modum proprium naturamq; ser
uantia. In quorum consideratione non vana & peritu-
ra curiositas exercenda est, sed gradus ad immortalia,
& semper permanentia faciendus. Proximum enim est
attendere quæ ista sit natura vitalis, quæ cuncta ista sen
tit, quæ profectò quoniam vitam dat corpori, præstan-
tior eo sit, necesse est. Non enim qualiscunque moles, M
quanquam ista visibili luce præfulgeat, si vita careat ma
gni æstimanda est. Quælibet nanque viua substantia,
cuilibet non viuæ substantiæ naturæ lege præponitur.
Sed quia irrationabilia quoq; animantia viuere atque
sentire nemo ambigit, illud in animo humano præstã-
tissimum est, non quo sentit sensibilia, sed quo iudicat
de sensibilibus. Nam & vident acutius, & cęteris corpo
ris sensibus acrius corpora attingũt pleręq; bestię quàm
homines: sed iudicare de corporibus non sentiẽtis tan-
tum vitæ, sed etiã ratiocinantis est, qua illæ carent, nos
excellimus. Iam vero illud videre facillimũ est, præstan-
tiorẽ esse iudicantẽ, quàm illa res est de qua iudicatur,
Nõ solum autem rationalis vita de sensibilibus, sed de *Ex prima*
ipsis quoq; sensibus iudicat: Cur in aqua remum infra- *Euclidis*
ctum oporteat apparere cũ rectus sit, & cur ita per ocu- *suppositiõe.*
los sentire necesse sit, Nam ipse aspectus oculorum re-
nunciare id potest, iudicare autem nullo modo. Quare
manifestum est, vt sensualem vitam corpori, ita ratio- *Lex supra*
nalem vtrique præstare. Itaque si rationalis vita se- *mentẽ hũis*
cundum

A cundum seipsam iudicat, nulla iam est natura præstantior. Sed quia clarum est eam esse mutabilem, quando nunc perita, nunc imperita inuenitur, tanto autem melius iudicat quãto est peritior: & tanto est peritior, quãto alicuius artis vel disciplinæ vel sapientiæ particeps est, ipsius artis natura quærenda est. Neque nunc artem intelligi volo quæ notatur experiendo, sed quę ratiocinando indagatur. Quid enim præclarũ nouit, qui nouit ea impensa quæ calce & arena confit, tenacius lapides cohærere quàm luto? Aut qui tã eleganter ædificat, vt quæ plura sunt, paria paribus respondeãt, quę autem singula sunt, medium locũ teneant? Quãquam iste sensus sit rationi veritatiq; vicinior. Sed certe quærendum est, cur nos offendat, si duabus fenestris non super inuicem, sed iuxta inuicem locatis, vna earũ maior minórve sit, cũ æquales esse potuerint. Si vero super inuicem fuerint, ambæq; de medio quamuis impares, non ita offendat illa inæqualitas: & cur non multum curemus, quanto sit vna earum aut maior aut minor, quia duæ sunt. In tribus autẽ sensus ipse videtur expetere, vt aut impares non sint, aut inter maximam & minimam ita sit media, vt tanto præcedat minorem, quanto à maio-

Veritatem docens. Ca. XXX.

B re præceditur. Ita enim primo quasi natura ipsa consulitur quid probet. Vbi potissimum notãdum est, quemadmodum quod solum inspectum minus displicuerit, in melioris comparatione respuatur: ita reperitur nihil esse aliud artem vulgarem, nisi rerum expertarum placitarumq; memoriã, vsu quodam corporis atq; operationis adiuncto: quo si careas, iudicare de operibus possis, quod multo est excellentius, quamuis operari artificiosa non possis. Sed cũ in omnibus artibus conueniẽtia placeat, qua vna salua & pulchra sunt omnia, ipsa vero conuenientia ęqualitatem vnitatemq; appetat, vel similitudine parium partium, vel gradatione dispariũ, quis est qui summã æqualitatem vel similitudinem in corporibus inueniat, audeatq; dicere cũ diligenter considerauerit quodlibet corpus vere ac simpliciter vnum esse: cum omnia vel de specie in speciem, vel de loco in locũ transeundo mutentur, & partibus constent sua loca obtinentibus, per quæ in spacia diuersa diuiduntur? Porrò ipsa vera æqualitas ac similitudo, atque ipsa vera & prima vnitas, non oculis carneis, neque vllo tali sensu, sed mente intellecta cõspicitur. Vnde enim qualiscunque in corporibus appeteretur æqualitas, aut vnde conuinceretur longe plurimum differre à perfecta,

1. Retract. cap. 13.

C nisi ea quæ perfecta est mente videretur: si tamen quæ facta non est, perfecta dicenda est? Et cùm omnia quæ sensibiliter pulchra sunt, siue natura edita, siue artibus elaborata, locis & temporibus sint pulchra, vt corpus & corporis motus: illa æqualitas & vnitas menti tantummodo cognita, secundum quam de corporea pulchritudine sensu internũcio iudicatur, nec loco tumida est, nec mutabilis tempore. Non enim rectè dici potest secundum eam iudicari rotundum canthum, & non secundum eam rotundum vasculum, aut secundum eam rotundum vasculum, & nõ secundum eam rotundum denarium. Similiter in temporibus atque in motibus corporum, ridicule dicitur, secundum eam iudicari æquales annos, & non secundum eam æquales menses, aut secundum eam æquales menses, & non secundum eã æquales dies. Sed siue per hæc spacia, siue per horas, siue per breuiora momenta conuenienter moueatur aliquid, eadem vna & incommutabili æqualitate iudicatur. Quòd si minora & maiora spacia figurarum atque motionum, secundum eam legem parilitatis vel si-

Cãth° summa curuatura rotę siue ferrum quod illic affigitur.

militudinis, vel congruentię iudicantur, ipsa lex maior D est his omnibus, sed potentia. Cæterùm spacio, aut loci aut temporis, nec maior, nec minor: quia si maior esset, non secundum eam iudicaremus minora: si autem minor esset, nõ secundum eam iudicaremus maiora. Nũc verò cùm secundum totam quadraturæ legem iudicetur, & forum quadratum, & lapis quadratus, & tabella, & gemma quadrata: rursus secundum totam æqualitatis legem iudicentur conuenire sibi motus pedum currentis formicæ, & secundum eam gradientis elephantis: quis eam dubitet locorum interuallis ac temporũ, nec maiorem esse, nec minorem, cum potentia superet omnia? Hæc autem lex omnium artium cum sit omnino incõmutabilis, mens vero humana cui talem legem videre cõcessum est, mutabilitatem pati possit erroris, satis apparet supra mentem nostram esse legẽ quæ veritas dicitur. Nec iam illud ambigendum est, incommutabilẽ naturam quæ supra rationalem animam sit, deum esse, & ibi esse primam vitam, & primã essentiam, vbi est prima sapientia. Nam hæc est illa incommutabilis veritas, quæ lex omnium artium rectè dicitur, & ars omnipotentis artificis. Itaque cum se anima sentiat, nec corporum speciem motumq; iudicare secũ E dum seipsam, simul oportet agnoscat præstare suã naturam ei naturæ, de qua iudicat: præstare autem sibi eã naturam secundũ quam iudicat, & de qua iudicare nullo modo potest. Possum enim dicere quare similia sibi ex vtraque parte respondere membra cuiusq; corporis debeant, quia summa æqualitate delector, quã non oculis corporis, sed mẽtis contueor. Quapropter tãto meliora esse iudico quę oculis cerno, quanto pro sui natura viciniora sunt iis quæ animo intelligo. Quare autem illa ita sint, nullus potest dicere. Nec ita debere esse quisquã sobrie dixerit, quasi possint esse non ita. Quare autem nobis placeant, & cur ea quãto melius sapimus, vehementissime diligamus, ne id quidẽ quisquam si ea rite intelligit, dicere audebit. Vt enim nos & omnes animæ rationales secundum veritatem de inferioribus rectè iudicamus, sic de nobis quando eidẽ cohæremus, sola ipsa veritas iudicat. De ipsa vero nec pater, non enĩ minor est quàm ipse, & ideo quæ pater iudicat, per ipsam iudicat. Omnia enim quæ appetunt vnitatẽ, hãc habent regulam vel formã vel exemplũ, vel si quo alio verbo dici se sinit, quoniã sola eius similitudinẽ à quo esse accepit impleuit, si tamen, accepit, non incõgrue di F citur pro ea significatione, qua fili° appellatur: quia nõ de seipso est, sed de primo summoq; pricipio qui pater dicitur: ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur. Pater ergo non iudicat quenquã, sed omne iudiciũ dedit filio: Et spiritalis homo iudicat omnia, ipse autẽ à nemine iudicatur, id est, à nullo homine, sed à sola ipsa lege secundũ quam iudicat omnia, quoniã & illud verissime dictum est, Oportet nos omnes exhiberi ante tribunal Christi. Omnia ergo iudicat, quia super omnia est quando cum deo est. Cũ illo autẽ est, quãdo purissime intelligit, & tota charitate quod intelligit, diligit. Ita etiã quantũ potest, lex ipsa etiã ipse fit, secundũ quã iudicat omnia, & de qua iudicare nullus potest. Sicut in istis tẽporalibus legibus, quãquã de his homines iudicẽt cũ eas instituũt, tamen cũ fuerint institutæ atq; firmatæ, nõ licebit iudici de ipsis iudicare, sed secundũ ipsas. Conditor tamẽ legũ tẽporaliũ, si vir bonus est & sapiẽs, illã ipsam cõsulit ęternã, de qua nulli animę iudicare datũ est: vt secũdũ ei° incõmutabiles regulas, quid sit pro tẽpore iubendũ vetandumq; discernat. Aeternã

Legem summã cognoscere fas, iudicare nequaquam. Ca. XXXI.

Ephe. 3.

Ioan. 5.

1. Corin. 2.

Roma. 14.

2. Corin. 5.

Cicero de legibus.

G igitur legē mundis animis fas esse cognoscere, iudicare non fas est. Hoc autem interest, quòd ad cognoscendū satis est, vt videamus ita esse aliquid vel non ita. Ad iudicandū vero addimus aliquid quod significemus posse esse & aliter: velut cum dicimus, ita esse debet, aut ita esse debuit, aut ita esse debebit, vt in suis operibus artifices faciunt.

Rerū simplicitas, vestigiū est dei. C. XXXII.

† multis finis.

Sed multiformis † est humana delectatio, nec volunt tendere ad superiora vt iudicent, cur ista visibilia placeant. Itaque si quæram ab artifice, vno arcu constructo, cur alterum parem contra in alteram partem moliatur? Respondebit, credo, vt paria paribus ædificij membra respondeant. Porrò si pergam quærere, idipsū cur eligat, dicet hoc decere, hoc esse pulchrū, hoc delectare cernentes. Nihil audebit amplius. Inclinatus enim recumbit oculis, & vnde pendeat nō intelligit. At ego virum intrinsecus oculatum, & inuisibiliter videntem non desinam commonere cur ista placeant, vt iudex esse audeat ipsius delectationis humanæ. Ita enim superfertur illi, nec ab ea tenetur, dum nō secundum ipsam, sed ipsam iudicat. Et si prius quęram, vtrum ideo pulchra sint, quia delectant: an ideo delectent, quia pulchra sunt: Hic mihi sine dubitatione respondebitur, ideo delectare, quia pulchra sunt. Quęram
H ergo deinceps, quare sint pulchra. Et si titubabitur, subiiciam, vtrū ideo, quia similes sibi partes sunt, & aliqua copulatione ad vnam conuenientiā rediguntur. Quod cum ita esse compererit, interrogabo, vtrum hāc ipsam vnitatem, quā conuincuntur appetere, summe impleāt, an longe infra iaceant, & eam quodam modo mētiantur. Quod si ita est, quis non admonitus videat, neque vllam speciem, neque vllum omnino esse corpus, quod non habeat vnitatis qualecunque vestigiū, neque quātūm vis pulcherrimum corpus, cum interuallis locorū necessario aliud alibi habeat, posse assequi eam quā sequitur vnitatē? quare si hoc ita est, flagitabo vt respondeat, vbi videat ipse vnitatem hanc, aut vnde videat: quam si non videret vnde cognosceret, & quid imitaretur corporū species, & quid implere non posset. Nūc vero cum dicit corporibus, vos quidem nisi aliqua vnitas contineret, nihil essetis: & rursus si vos essetis ipsa vnitas, corpora nō essetis, rectè illi dicitur. Vnde illam nosti vnitatem, secundum quam iudicas corpora, quā nisi videres, iudicare nō posses, quòd eā non impleant. Si autem his corporeis oculis eam videres, nō vere di-
I ceres, quanquam eius vestigio teneantur, longe tamen ab ea distare: Nam istis oculis corporeis non nisi corporalia vides: Mente igitur eam videmus. Sed vbi videmus? Si hoc loco esset vbi corpus nostrum est, non eam videret, qui hoc modo in oriēte de corporibus iudicat. Non ergo ista continetur loco, & cum adest vbicunque iudicanti, nusquam est per spacia locorum, & per potentiam nusquam non est.

Non sensus corporis, sed iudiciū mentitur. C. XXXIII.

Quod si eam corpora mentiuntur, non est credendum mentientibus, ne incidamus in vanitates vanitantium: sed quærendum potius est, cum ideo mentiantur, quia eam videntur ostendere oculis carneis, cum illa mente pura videatur, vtrum intantum mentiantur, inquantū ei similia sunt, an inquantum eam non assequuntur. Nam si assequerentur, quod imitantur implerent. Si autem implerent, omnino essent similia. Si omnino essent similia, nihil inter illam naturam & istam interesset. Quòd si ita esset, non eam mentitentur: Id enim essent quod illa est. Nec tamen mentiuntur diligentius consyderantibus: quia ille mentitur qui vult videri id quod non est: qui † autem non volens aliud putat † quàm est, non mentitur, sed fallit tantum. † Nam ita discernitur mentiens à fallente, quòd inest omni mentienti voluntas fallendi, etiam si non ei credatur: fallens autem esse non potest qui non fallit. Ergo corporea species quia nullā voluntatem habet, non mentitur. si vero etiā non putetur esse quod non est, † nec fallit. Sed ne ipsi quidem oculi fallunt: non enim renunciare possunt animo nisi affectionem suam. Quòd si non solum ipsi, sed omnes corporis sensus ita renunciāt vt afficiuntur, quid ab eis amplius exigere debeamus ignoro. Tolle itaque vanitantes, & nulla erit vanitas. Si quis remum frangi in aqua opinatur, & cum inde aufertur integrari, non malum habet internūcium, sed malus est iudex. Nam ille pro sua natura non potuit aliter in aqua sentire, nec aliter debuit. Si enim aliud est aër, aliud aqua, iustum est vt aliter in aëre, aliter in aqua sentiatur. Quare oculus rectè videt. Ad hoc enim factus est vt tantū videat: sed animus peruerse iudicat, cui ad contemplādam summam pulchritudinem mens, non oculus factus est. Ille autem vult mentem conuertere ad corpora, oculos ad deum. Quærit enim intelligere carnalia, & videre spiritalia, quod fieri non potest.

† quod.
† putatur.
K
† tamen.
Differunt mentiēs & fallens.
† aliàs, nisi quod est.
Cic. de Acad. q. li. 2.

Conspicta l. phātasmata quomodo iudicētur. Cap. XXXIIII.

Quare ista peruersitas corrigenda est: quia nisi fecerit quod sursum est deorsum, & quod deorsum est sursum, regno cælorum aptus nō erit. Non ergo summa quæramus in infimis, nec ipsis infimis inhæreamus. Iudicemus ea, nec cum ipsis iudicemur, id est, tantum eis tribuamus, quantū species meretur extrema, ne cum in nouissimis prima quærimus, à primis inter nouissima numeremur. Quod nihil ipsis nouissimis obest, sed nobis plurimum. Nec ideo diuinę prouidētiæ administratio minus decora fit, quia & iniusti iuste, & fœdi pulchre ordinantur. Et si propterea nos fallit rerum visibilium pulchritudo, quia vnitate cōtinetur, & non implet vnitatem, intelligamus si possumus non ex eo quod est nos falli, sed ex eo quod non est. Omne quippe corpus verū corpus est, sed falsa vnitas. Non enim summe vnum est, aut intantum id imitatur vt impleat: & tamen nec corpus ipsum esset, nisi vtcunque vnum esset. Porrò vtcunque vnum esse non posset, nisi ab eo quod summe vnum est id haberet. O animæ peruicaces date mihi qui videat sine vlla imaginatione visorum carnalium. Date mihi qui videat omnis vnius principium non esse, nisi vnum solum à quo sit omne vnum, siue illud impleat, siue nō impleat.
Qui videat date, non qui litiget, non qui videri velit se videre quod nō videt. Date qui resistat sensibus carnis, & plagis, quibus per illos in anima vapulauit: Qui resistat consuetudini hominū, resistat laudibus hominum, qui cōpungatur in cubili suo, qui resculpat suum spiritum, qui non foris diligat vanitates, & quærat mendacia, qui iam sibi nouerit dicere: Si vna Roma est, quam circa Tyberim nescio quis Romulus dicitur condidisse, falsa est ista quam cogitans fingo: non enim est ipsa, nec ibi sum animo: † Nam quid ibi agatur modo, vtiq; scirem. Si vnus est sol, falsus est iste quem cogitans fingo. Nam ille curricula sua certis locis & tēporibus peragit. Istum vero ego vbi volo, & quādo volo cōstituo. Si vnus est ille amicus meus, falsus est iste quem cogitans fingo. Nam ille vbi sit nescio, iste ibi fingitur vbi volo. Ego ipse certe vnus sum, & hoc loco esse sentio corpus meū, & tamen figmēto cogitationis pergo quolibet, & loquor cum quolibet. Falsa sunt hæc: nec quisquā intelligit falsa. Nō ergo intelligo cū ista contēplor & istis credo, quia verum esse oportet quod intellectu contēplor. Nūquid forte sunt ista quæ phātasmata dici solent?

M

† modo.

A solent? Vnde ergo impleta est anima mea illusionibus? Vbi est verum quod mente conspicitur? Ita cogitanti iam dici potest. Illa lux vera est qua hæc [omnia] non esse vera cognoscis. Per hanc illud vnum vides, quo iu dicas vnũ esse quicquid aliud vides, nec tamen hoc esse
Vacandũ vt deũ cognoscas. C. XXXV. quod illud est quicquid mutabile vides. Quod si hęc intueri palpitat mentis aspectus, quiescite, nolite certare, nisi cum consuetudine corporum: Ipsam vincite, & victa erunt omnia. Vnum certe quærimus, quo simpli-
Sapien.1. cius nihil est. Ergo in simplicitate cordis quæramus illum. Agite ociũ, inquit, & agnoscetis quia ego sum do-
Psal.45. minus. Et etiã: Vacate & videte quoniã ego sum deus: non ocium desidiæ quæro, sed ocium cogitationis, vt à locis & temporibus vacetis. Hæc enim phãtasmata tumoris & volubilitatis, constantem vnitatẽ videre non sinunt. Loca offerunt quod amemus, tempora surripiũt quod amamus, & relinquunt in anima turbas phantasmatum, quibus in aliud atque aliud cupiditas incitetur. Ita fit inquietus & ærumnosus animus, frustra tenere à quibus tenetur exoptans. Vocatur ergo ad ociũ [id est] vt ista nõ diligat, quę diligi sine labore nõ possunt. Sic
B enim eis dominabitur, sic non tenebitũ, sed tenebit. Iugũ
Matth.11. enim meũ, inquit, leue est. Huic iugo qui subiectus est, subiecta habet cætera. Non ergo laborabit, nõ enim resistit quod subiectũ est. Sed miseri amici huius mundi, cuius domini erunt si filij dei esse noluerint, quoniam
Ioan.1. dedit eis potestatem filios dei fieri. Amici ergo huius mundi tam timent ab eius amplexibus separari, vt ni-
Vnde falsitas oriatur & veritas. C.XXXVI. hil eis sit laboriosius quàm non laborare. Sed cui saltem illud manifestum est, falsitatem esse, qua id putatur esse, quod non est, intelligit eam esse veritatẽ quæ ostendit id quod est. At si corpora intãtum fallunt, inquantum non implent, illud vnũ quod conuincuntur imitari, à quo principio vnum est quicquid est, ad cuius similitudinẽ quicqusd nititur naturaliter approbamus, quia naturaliter improbamus quicquid ab vnitate discedit, atque in eius dissimilitudinem tendit: datur intelligi esse aliquid quod illius vnius solius, à quo principio vnũ est quicquid aliquo modo vnũ est, ita simile sit vt hoc omnino impleat ac sit idipsum, & hoc est veritas & verbum in principio, & verbũ deus apud deũ. Si enim falsitas ex iis est quæ imitantur vnum, non inquantum id imitantur, sed inquantum adimplere non
C possunt: illa est veritas quæ adimplere potuit, & id esse quod est illud: ipsa est quę illud ostendit sicut est: Vnde & verbum eius & lux eius rectissime dicitur. Cætera illius vnius similia dici possunt inquantum sunt, intãtum enim & vera sunt: Hęc autem ipsa eius similitudo, & ideo veritas. Vt enim veritate sunt vera quæ vera sunt, ita similitudine similia sunt, quæcũq; similia sunt. Vt ergo veritas forma verorũ est, ita similitudo forma similium est. Quapropter vera quoniam intãtum vera sunt inquantum sunt, intantum autem sunt inquãtum principalis vnius similia sunt, ea forma est omniũ quæ sunt, quæ est summa similitudo principij: & veritas est, quia sine vlla dissimilitudine est. Vnde falsitas oritur, non rebus ipsis fallentibus, quæ nihil aliud ostendunt sentienti quàm speciem suam, quam pro suę pulchritudinis acceperunt gradu: neq; ipsis sensibus fallentibus, qui pro natura sui corporis affecti, nõ aliud quàm suas affectiones præsidẽti animo nunciant: sed peccata animas fallunt cum verũ quærunt, relicta & neglecta veritate. Nam quoniam opera magis quàm artificem atque ipsam artẽ dilexerunt, hoc errore puniuntur, vt in operibus artificem artemq; conquirãt: & cum inuenire ne-

quiuerint, deus enim nõ corporalib⁹ sensibus subiacet, D
sed ipsi menti supereminet, ipsa opera existimẽt esse & artem & artificem. Hinc oritur omnis impietas, non modo peccantium, sed etiã damnatorum pro peccatis *Impietas Idololatrarum. Cap. XXXVII.*
suis. Non enim tantũ scrutari creaturam cõtra præceptum dei, sed ea frui potius quàm ipsa lege & veritate volunt, quod primi hominis peccatum deprehẽditur, male vtentis libero arbitrio. Sed hoc quoque in ipsa damnatione addunt, vt non modo diligant, sed etiam seruiant creaturæ potius quàm creatori, & eam colant per partes eius, à summis vsq; ad ima venientes. Sed aliqui se in hoc tenent, vt pro summo deo animam colant, & *1. Retract. cap. 13.*
primam intellectualem creaturã, quam per veritatem pater fabricauit ad ipsam veritatem semper intuendam & se per ipsam, quia omnimodo ei simillima est. Deinde veniunt ad vitam genitalem, per quam creaturam visibilia & temporalia gignentia, deus æternus & incõmutabilis operatur. Hinc ad animalia, & inde ad ipsa corpora colẽda dilabuntur, & in his primo eligunt pulchriora, in quibus cœlestia maxime excellunt. Ergo in primis solis corpus occurrit, & in eo nõnulli remanẽt. Aliqui & lunæ splendorem religione dignum putant: E
est enim nobis vt perhibetur propinquior, vnde viciniorem speciem habere sentitur. Alij etiam cæterorum syderum corpora adiungunt, & totum cœlum cũ stellis suis. Alij cœlo æthereo copulant aërem, & istis duobus superioribus elementis corporeis subiiciũt animas suas. Sed inter hos illi sibi videntur religiosissimi, qui vniuersam simul creaturã, id est, mundum totum cum omnibus quæ in eo sunt, & vitam qua spiratur & animatur, quam quidam corpoream, quidam incorporeã esse crediderunt. Hoc ergo totum simul vnum deum magnum esse arbitrãtur, cuius partes sint cætera. Nõ enim vniuersæ creaturæ authorem conditoremq; nouerunt. Inde est quòd in simulachra præcipitantur, & ab operibus dei vsque in opera sua demerguntur, quæ tamen adhuc visibilia sunt. Est enim alius deterior & in- *Triplex in mundo tentatio. Cap. XXXVIII.*
ferior cultus simulachrorum, quo phantasmata sua colunt, & quicquid animo errante cum superbia vel tumore cogitando imaginati fuerint, religionis nomine obseruant, donec fiat in anima nihil omnino colendũ esse, & errare homines qui superstitione se inuoluunt & misera se implicant seruitute. Sed frustra hoc sentiunt. Non enim efficiunt vt non seruiant: remanent F
quippe ipsa vicia quibus vt illa colenda opinarẽtur attracti sunt. Seruiunt enim cupiditati triplici, vel voluptatis, vel excellentiæ, vel spectaculi. Nego esse quenquã istorum qui nihil colendũ existimant, qui non aut carnalibus gaudiis subditus sit, aut potentiam vanam foueat, aut aliquo spectaculo delectatus insaniat. Ita nescientes diligunt temporalia, vt inde beatitudinem expectent. His autem rebus quibus quisq; beatus vult effici, seruiat necesse est, velit nolit. Nam quocunque duxerint, sequitur: & quisquis ea visus fuerit auferre posse, metuitur. Possunt autẽ auferre ista, & scintilla ignis & aliqua parua bestiola. Postremo vt omittã innumerabiles aduersitates, tẽpus ipsum auferat necesse est omnia transeuntia. Itaq; cum omnia temporalia transeuntia mundus iste concludat, omnibus mundi partibus seruiunt, qui propterea putant nihil colendum esse, ne seruiant. Veruntamen quanquã in hac rerum extremitate miseri iaceant, vt vicia sua sibi dominari patiãtur vel libidine vel superbia vel curiositate damnati, vel duobus horum, vel omnibus: quãdiu sunt in hoc stadio vitę humanę, licet eis cõgredi & vincere, si prius credãt

G quod intelligere nondum valent, & non diligant mundum: quoniam omne quod in mundo est, sicut diuinitus dictũ est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorũ & ambitio seculi. Hoc modo tria illa sunt notata: Nam concupiscentia carnis, voluptatis infimæ amatores significat: Concupiscentia oculorũ, curiosos: Ambitio seculi, superbos. Triplex etiam tentatio in homine, quam veritas ipsa suscepit, cauenda mõstrata est. Dic, inquit, tentator, lapidibus istis vt panes fiant. At ille vnus & solus magister, Non, inquit, in solo pane viuit homo: sed in omni verbo dei. Ita enim domitã docuit esse oportere cupiditatem voluptatis, vt nec fami cedendum sit. Sed forte dominationis temporalis fastu decipi poterat, qui carnis voluptate nõ potuit: Omnia ergo regna mundi monstrata sunt ei, & dictũ est: Omnia tibi dabo, si prostratus adoraueris me. Cui responsum est: Dominum deum tuũ adorabis, & illi soli seruies. Ita calcata est superbia. Subiecta est autem extrema etiam] curiositatis illecebra: Non enim vt se de fastigio templi præcipitaret vrgebat, nisi causa tantũ aliquid experiendi. Sed neque hinc victus est, & ideo sic respondit, vt intelligeremus non opus esse ad cognoscendum deum, tentationibus visibiliter diuina explorare molientibus: Non tentabis, inquit, dominũ deum

1.Ioan.1. *Matth.4.*

H tuum. Quamobrem quisquis intus verbo dei pascitur, non quærit in ista eremo voluptatẽ. Qui vni deo tantum subiectus est, non quærit in monte, id est, in terrena elatione iactãtiam. Quisquis æterno spectaculo incõmutabilis veritatis adhærescit, non per fastigium huius corporis, id est, per hos oculos præcipitatur, vt temporalia & inferiora cognoscat. Quid igitur restat vnde non possit anima recordari primam pulchritudinem quam reliquit, quando de ipsis suis vitiis potest. Ita enim sapientia dei pertendit à fine vsque ad finem fortiter. Ita per hanc summus ille artifex opera sua in vnum finem decoris ordinata contexuit. Ita illa bonitas à summo vsque ad extremum nulli pulchritudini, quæ ab ipso solo esse posset inuidit, vt nemo ab ipsa veritate deiiciatur, qui nõ excipiatur ab aliqua effigie veritatis. Quære in corporis voluptate quid teneat, nihil aliud inuenies quàm conuenientiam: Nam si resistentia pariunt dolorem, conuenientia pariunt voluptatẽ. Recognosce ergo quæ sit summa conuenientia: Noli foras ire, in te ipsum redi, in interiore homine habitat veritas, & si tuam naturam mutabilem inueneris, tran-

Ex reb⁹ cõditis quomodo deprebẽdatũ summa veritas. *C.XXXIX.*

I scende & teipsum. Sed memento cum te transcendis, ratiocinantem animã te transcẽdere. Illuc ergo tende, vnde ipsum lumen rationis accẽditur. Quò enim peruenit omnis bonus ratiocinator, nisi ad veritatẽ? Cum ad seipsum veritas non vtique ratiocinãdo perueniat, sed quod ratiocinantes appetunt ipsa sit, vide ibi conuenientiam qua superior esse non possit, & ipse cõuenit cum ea. Confitere te non esse quod ipsa est. Siquidem se ipsa non quærit, tu autem ad ipsam quærendo venisti, non locorum spacio, sed mentis affectu vt ipse interior homo cum suo inhabitatore, nõ infima & carnali, sed summa & spiritali voluptate conueniat. Aut si non cernis quæ dico, & an vera sint dubitas, cerne saltem vtrum te de iis dubitare non dubites, & si certum est te esse dubitantem, quære vnde sit certum. Non illic tibi omnino solis huius lumen occurret, sed lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Quod his oculis videri non potest, nec illis quibus phantasmata cogitantur, per eosdẽ oculos animæ impacta, sed illis quibus ipsis phantasmatibus dici-

Ioan.1.

tur, Nõ estis vos quod ego quæro, neq; illud estis vnde K
ego vos ordino, & quod mihi inter vos fœdũ occurrerit, improbo, quod pulchrum approbo, cum pulchrius sit illud vnde improbo & approbo: quare hocipsũ magis approbo, & nõ solum vobis, sed illis omnibus corporibus vnde vos hausi antepono. Deinde regulam ipsam quam vides, concipe hoc modo: Omnis qui se dubitantem intelligit, verum intelligit, & de hac re quam intelligit certus est. De vero igitur certus est. Omnis igitur qui vtrum sit veritas dubitat, in seipso habet verum vnde non dubitet, nec vllum verum nisi veritate verum est. Non itaque oportet eum de veritate dubitare, qui potuit vndecunq; dubitare. Vbi videntur hæc, ibi est lumen sine spacio locorum & temporum, & sine vllo spaciorum talium phantasmate. Nunquid ista ex aliqua parte corrumpi possunt, etiam si omnis ratiocinator interea, aut potius apud carnales inferos veterescat? Non enim ratiocinatio talia facit, sed inuenit. Ergo antequam inueniantur, in se manent, & cum inueniuntur non innouant. Ita renascitur interior homo, & exterior corrumpitur de die in diem. Sed interior exteriorem respicit, & in sua cõparatione fœdum videt: in proprio tamẽ genere pulchrum & corporum conueniẽtia lætantem, & corrumpentem quod in bonum suũ conuertit, alimenta scilicet carnis: quæ tamen

Diaboli tẽtatio cedit in decorem vniuersi. *Cap.XL.* *1.Corin.7.*

L corrupta, id est, amittentia formam suam, in membrorum istorum fabricam migrant, & corrupta reficiunt, in aliam formam per conuenientiã transeuntia: & per vitalem motum diiudicantur quodam modo, vt ex eis in structuram huius visibilis pulchri quæ apta sunt assumantur, non apta vero per incongruos meatus eiiciantur. Quorum aliud fœculentissimum redditur terræ ad alias formas assumẽdas, aliud per totum corpus exhalat, aliud totius animalis latentes numeros accipit, & inchoatur in prolem, & siue conueniẽtia duorum corporum siue tali aliquo phantasmate commotũ, per genitales vias ab ipso vertice defluit in infima voluptate. Iam vero in matre per certos numeros temporum in locorum numerum coaptatur, vt suas regiones quæque membra occupẽt, & si modum parilitatis seruauerint, luce coloris adiuncta nascitur corpus quod formosum vocatur, & à suis dilectoribus amatur acerrime: non tamen in eo plus placet forma quæ mouetur, quàm vita quæ mouet. Nam illud animal si nos amet, allicit vio-

Semen à cerebro.

M lentius: si oderit autẽ, succensemus, & ferre non possumus, etiam si formam ipsam præbeat fruenti. Hoc totũ est voluptatis regnũ & ima pulchritudo, subiacet enim corruptioni: Quod si non esset, summa putaretur. Sed adest diuina prouidentia quæ hanc ostẽdat, & non malam, propter tam manifesta vestigia primorum numerorum, in quibus sapientiæ dei non est numerus, & extremam tamen esse: miscens ei dolores & morbos & distortiones membrorũ, & tenebras coloris, † & animorum simultates ac dissensiones, vt ex his admoneamur incommutabile aliquid esse quærendũ. Et hoc facit per infima ministeria eorũ quibus id agere voluptatis est, quos exterminatores & angelos iracũdię, diuinæ scripturæ nominant, quanuis ipsi nesciant quid de se agatur boni. His similes sunt homines qui gaudẽt miseriis alienis, & risus sibi & ludicra spectacula exhibent, vel exhiberi volunt euersionibus & erroribus aliorum. Atque ita in his omnibus boni admonentur & exercentur & vincunt, & triũphant & regnant. Mali vero decipiuntur, cruciantur, vincuntur, damnãtur & seruiũt, nũ vni omniũ summo domino, sed vltimis seruis, illis videlicet

Psal.146. *† oculorũ.*

A videlicet angelis, qui doloribus & miseriis daonatorũ pascuntur, & pro ista maleuolẽtia booorum liberatione torquentur. Ita ordinantur omnes officiis & finibus suis in pulchritudinẽ vniuersitatis, vt quod horremus in parte, si cum toto consyderemus, plurimum placeat: quia nec in ædificio iudicãdo vnum tantum angulum consyderare debemus, nec io homine pulchro solos capillos, nec in bene pronunciante solum digitorum motum, nec io lunæ cursu aliquas tridui tantum figuras. Ista enim quæ propterea sunt infima, quia partibus imperfectis tota perfecta sunt, siue io statu, siue io motu pulchra sentiantur, tota consyderanda sunt, si recte volumus iudicare. Verum enim nostrum iudicium, siue de toto, siue de parte iudicet, pulchrum est: vniuerso quippe mundo superfertur, nec alicubi parti eius inquantum verum iudicamus, adhæremus. Error autem noster parti adhærens eius, ipse per se fœdus est. Sed sicut niger color in pictura cum toto fit pulcher: sic totum istum agonem decenter edit incommutabilis diuioa prouidentia, aliud victis, aliud certantibus, aliud victoribus, aliud spectatoribus, aliud quietis & solum deum contemplantibus tribuens: cum in his omoibus non sit malum nisi peccatum & pœna peccati, hoc est, B defectus voluntarius à summa essentia, & labor in vltima non voluntarius. Quod alio modo dici potest, libertas à iusticia, & seruitus sub peccato.

Duplex exterioris hominis corruptio. Cap. XLI.

Corrumpitur autem homo exterior aut profectu interioris, aut defectu suo. Sed profectu interioris ita corrumpitur, vt totus in melius reformetur, & restituatur io integrum in nouissima tuba, vt iam non corrumpatur neque corrumpat. Defectu autem suo in pulchritudines corrupobiliores, id est, pœnarum ordioem præcipitatur. Nec miremur quòd adhuc pulchritudines oomino. Nihil enim est ordinatũ quod non sit pulchrum. Et sicut ait Apostolus, Omnis ordo à deo est. *1. Retract. cap. 13. Roma. 13.* Necesse est autem fateamur meliorem esse hominem plorantem, quàm lætantem vermiculum: & tamen vermiculi laudem sine vllo mendacio copiose possum dicere: considerans nitorem coloris, figuram teretem corporis, priora cum mediis, media cum posterioribus congruentia & vnitatis appetentiam pro suæ naturæ humilitate seruantia, nihil ex vna parte formatum, quod non ex altera parili dimensiooe respondeat. Quid iam de anima ipsa dicam, vegetante modulum corporis sui, C quo modo eum numerose moueat, quo modo appetat conuenientia, quo modo vincat, aut caueat obsistentia quantum potest, & ad vnum sensum incolumitatis referens omnia, voitatem illam conditricem naturarum omniũ, multo euidentius quàm corpus insinuet: loquor de vermiculo animante qualicunq;. Cineris & stercoris laudem verissime atque vberrime plerique dixerũt. *Cato apud Cice. in Cato. maiore. Et de mori. Mani. c. 8.* Quid ergo mirum est, si hominis animam quæ vbicũque sit & qualiscunque sit, omni corpore est melior, dicam pulchre ordinari, & de pœnis eius alias pulchritudioes fieri, cùm ibi non sit quãdo misera est, vbi beatos esse decet, sed ibi sit vbi esse miseros decet? Prorsus nemo nos fallat: Quicquid rectè vituperatur, in melioris comparatione respuitur: Omnis autem natura quamuis extrema, quaouis infima, in comparatione oihil iure laudatur. *1. Retract. cap. 13.* Et tuoc cuique non est bene, si melius esse potest. Quare si nobis potest bene esse cum ipsa veritate, male sumus cum quolibet vestigio veritatis: multo ergo deterius cũ extremitate vestigij, quando carnis voluptatibus adhæremus. Vincamus ergo huius cupiditatis vel blandicias vel molestias, subiugemus nobis hãc

fœminam si viri sumus. Nobis ducibus & ipsa erit melior, nec iam cupiditas, sed tẽperantia nominabitur. D Nã cum ipsa ducit, nos autẽ sequimur, cupiditas illa & libido, nos vero temeritas & stulsticia nũcupamur. Sequamur Christum caput nostrũ, vt & oos sequatur cui caput sumus. Hoc & fœminis præcipi potest, non maritali, sed fraterno iure, quo iure in Christo nec masculus nec fœmina sumus. Habent enim & illæ virile quiddã vnde fœmineas subiugẽt voluptates, vnde Christo seruiant, & imperẽt cupiditati. Quod in multis viduis & virginibus dei, in multis etiã maritatis, sed iam fraterne coniugalia iura seruãtibus Christiani populi dispẽsatione manifestum est. Quòd si ab ea parte cui dominari deus nos iubet, atque vt in nostram possessionẽ restituamur & hortatur & opitulatur: si ergo ab hac parte per negligentiam & impietatẽ vir subditus fuerit, id est, mens & ratio, erit quidem homo turpis & miser: sed destioatur in hac vita, & post hanc vitã ordinatur, quò eum destinari, & vbi ordinari summus ille rector & domious iudicat. Nulla itaque fœditate vniuersa creatura maculari permittitur.

Vnitatis pulchritudo I quib.⁹ Cap. XLII.

Ambulemus ergo dum diem habemus, id est, dum ratione vti possumus, vt ad deum conuersi, verbo eius quod verũ lumen est illustrari mereamur, ne nos tenebrę comprehendant. Dies est enim præsentia illius luminis, quod illuminat omnẽ hominẽ E venientẽ in hunc mundum. Hominẽ dixit, qui ratione vti potest, & vbi cecidit, ibi incũbere vt surgat. Si ergo voluptas carnis diligitur, eaipsa diligẽtius consyderetur, & cum ibi recognita fuerint quorundã vestigia numerorum, quærendũ est vbi sine tumore sint. Ibi enim magis vnũ est quod est. Et si tales sunt in ipsa motione vitali quæ in seminibus operatur, magis ibi mirandi sunt quàm io corpore. Si enim numeri seminum sicut ipsa semina tumereot, de dimidio grano fici, arbor dimidia nasceretur, neq; de animalium semioibus etiam non totis, animalia tota & integra gignerentur, neque tantillũ & vnum semẽ vim haberet sui cuiusq; generis iournerabilem. De vno quippe secundũ suam naturã possunt, vel segetes segetũ, vel syluæ syluarum, vel greges gregum, vel populi populorũ per secula propagari, vt nullum folium sit vel nullus pilus per tam numerosam successionẽ, cuius ooo ratio in illo primo & vno semine fuerit. Deinde illud cogitandum est, quàm numerosas quàm suaues sonorũ pulchritudines verberatus aër traiiciat cantãte luscinia, quas illius auiculæ anima noo tã libere cũ liberet fabricaretur, nisi vitali motu incorporaliter haberet impressas. F Hoc & in cæteris animantibus, quæ ratione carentia sensu tamen nõ carent, animaduerti potest. Nullũ enim horũ est quod nõ vel in sono vocis, vel in cętero motu atque operatione membrorũ numerosum aliquid, atq; in suo genere moderamen gerat, non aliqua scieotia, sed tamen intimis naturæ terminis, ab illa incõmutabili numerorum lege modulatis.

Ex ordine rerũ cognosci deum. Ca. XLIII.

Redeamus ad nos, & omittamus ea quæ cum arbustis & bestiis habemus cõmunia. Vno nanque modo hirundo nidificat, & vnumquodq; auium genus vno aliquo suo modo. Quid est ergo in nobis quo & de illis omnib⁹ iudicamus, quas figuras appetãt, & quatenus impleãt, & oos in ædificiis aliisq; corporeis operibus, tanquam domini omniũ talium figurarũ, innumerabilia machinamur? Quid est in nobis quod intus intelligit has ipsas visibiles corporũ moles proportiooe magnas esse vel paruas, & omne corpus habere dimidiũ quantulumcũque sit, & si dimidium, innumerabiles partes? Itaq; omne granum milij suæ parti tantæ,

x iiij quantam

G quantam in hoc mundo nostrum corpus tenet, tã magnum esse quàm mundus est nobis, totumq; istũ mundum figurarum ratione pulchrum esse, non mole: magnum autem videri, non pro sua quãntate, sed pro breuitate nostra, id est, animalium quibus est plenus: quæ rursus cum habeãt infinitatem diuisionis, non ipsa per se, sed in aliorum, & maxime ipsius vniuersi comparatione tam parua sunt. Nec in spacio temporum alia ratio est, quia vt omnis loci, sic omnis temporis longitudo habet dimidium sui: quanuis enim sit breuissima, & incipit & progreditur & desinit. Itaque non potest nisi habere dimidium, dum ibi dimiditur quà transit ad finem. Ac per hoc & breuis syllabæ tempus in comparatione longioris breue, & hora brumalis æstiuæ horæ cõparata minor est. Sic mora vnius horæ ad diem, & diei ad mẽsem, & mensis ad annum, & anni ad lustrum, & lustri ad maiores circuitus, & ipsi ad vniuersum tẽpus relati breues sunt, cum illa ipsa numerosa successio, & quædã gradatio, siue localium, siue temporaliũ spaciorum, non tumore vel mora, sed ordinata conuenientia pulchra iudicetur. Ipse autẽ ordinis modus viuit in veritate perpetua, nec mole vastus, nec protractione volubilis, sed potentia super omnes locos magnus, æternitate super omnia tempora immobilis: sine quo tamẽ nec vllius molis vastitas in vnum redigi, nec vllius tempo-

Horas inæquales intelligit, quæ pro loco solis in Zodiaco variãtur. Nã brumalis dies tantidẽ habet horas, quot æstiuus, licet breuiores.

H ris productio potest ab errore cohiberi, & aliquid esse vel corpus vt corpus sit, vel motus vt motus sit. Ipsum est vnum principale, nec per finitum, nec per infinitum crassum, nec per finitum nec per infinitum mutabile, Non enim habet aliud hic, aliud alibi, aut aliud nunc, aliud postea: quia summe vnus est pater veritatis, pater suæ sapientiæ, quæ nulla ex parte dissimilis, similitudo eius dicta est & imago, quia de ipso est. Itaque etiam filius recte dicitur ex ipso, cætera per ipsum. Præcessit enim forma omnium summe implens vnum de quo est, vt cætera quæ sunt inquantum sunt vni similia per eam formam fierent.

1. sen. di. 3. ca. nunc restat.

Horum alia sic sunt per ipsam, vt ad ipsam etiam sint, vt omnis rationalis & intellectualis creatura, in qua homo rectissime dicitur factus ad imaginem & similitudinem dei: Nõ enim aliter incõmutabilem veritatẽ posset mente conspicere. Alia vero ita sunt per ipsam facta, vt non sint ad ipsam. Et ideo rationalis anima si creatori suo seruiat à quo facta est, per quem facta est, & ad quam facta est, cuncta ei cæ-

Dei imago filius, ad quã facta quædã. Ca. XLIIII.

I tera seruient: & vita vltima, quæ tam vicina illi est, & est adiutoriũ eius, per quod imperat corpori: & ipsum corpus, extrema natura & essentia: cui omni modo cedenti ad arbitrium dominabitur, nullam de illo sentiẽs molestiam: quia iam non ex ipso nec per ipsum quæret beatitudinem, sed ex deo per seipsam percipiet. Reformatum ergo corpus ac sanctificatum, sine detrimento corruptionis, & sine onere difficultatis administrabit. In resurrectione enim nec nubent neque nubentur, sed erunt sicut angeli in cœlis. Esca vero ventri, & venter escis. Deus autem & hunc & illas destruet, quoniam nõ est regnũ dei esca & potus, sed iusticia & pax & gaudiũ.

Matth. 24. 1. Corin. 6. Roma. 14.

Quapropter etiam in ista corporis voluptate inuenimus vnde commoneamur eam contemnere: nõ quia malum est natura corporis, sed quia in extremi boni dilectione turpiter volutatur, qui primis inhærere fruiq; concessum est. Cum trahitur auriga, & suæ temeritatis dat pœnas, quicquid illud est quo vtebatur accusat: sed imploret auxilium, iubeat dominus rerum, obsistatur equis, alia iã spectacula de illius præcipitatione facientibus, & nisi subueniatur de morte facturis, restituatur in locum, super rotas collocetur, habenarũ iura reddã- K tur, regat cautius obtẽperantes & edomitas bestias, tũc sentiet quàm bene currus & tota illa iunctio fabricata sit, quæ ruina eius, & ipsum afflixerat, & cursum decentissimę moderationis amiserat: quia & huic corpori imbecillitatẽ peperit animę male vtentis auiditas in paradiso, vsurpans vetitũ cibum contra medici disciplinã, qua sempiterna cõtinetur salus. Si ergo in ista ipsa visibilis carnis imbecillitate, vbi beata vita esse non potest, inuenitur admonitio beatę vitę propter speciẽ de summo bono vsq; ad ima venientẽ: quanto magis in appetitione nobilitatis & excellentiæ, & in omni superbia vanaq; põpa huius mũdi. Quid enim aliud in ea homo appetit, nisi solus esse si fieri possit cui cuncta subiecta sint, peruersa scilicet imitatione omnipotẽtis dei? Quẽ si subditus imitaretur, secũdũ præcepta eius viuẽdo, per eum haberet subdita cætera, nec ad tantã deformitatẽ veniret vt bestiolã timeret, qui vult hominibus imperare. Habet ergo & superbia quendam appetitũ vnitatis & omnipotentiæ, sed in rerum temporalium principatu, quæ omnia transeunt tanquam vmbra. Inuicti esse volumus & recte: habet enim hoc animi nostri natura post deũ, à quo ad eius imaginẽ factus est: sed eius præcepta erant seruãda, quibus seruatis nemo nos vinceret. Nunc vero dum ipsa, cuius verbis turpiter cõsensimus, domatur dolore pariẽdi, & nos in terra labora- L mus, & cum magno dedecore superamur ab omnibus quæ nos cõmouere ac perturbare potuerunt. Itaq; noluimus ab hominibus vinci, & irã non possumus vincere. Qua turpitudine quid execrabili⁹ dici potest? Fatemur hominem hoc esse quod nos sumus, qui tamen & si habeat vicia, non est tamen ipse viciũ. Quanto igitur honesti⁹ homo nos vincit quàm viciũ. Quis autẽ dubitet immane viciũ esse inuidentiã, qua necesse est torqueatur & subiiciatur, qui non vult in rebus temporalibus vinci? Melius est ergo vt homo nos vincat quàm inuidentia, vel quodlibet aliud viciũ.

Voluptatis imbecillitas prorundis nos ad sublimiora. Cap. XLV.

Sed nec ab homine vinci potest qui vicia sua vicerit. Non enim vincitur, nisi cũ ei eripitur ab aduersario quod amat. Qui ergo amat id solũ quod amanti eripi non potest, ille indubitãter inuictus est, nec vltra † cruciatur inuidia. Id enim diligit, ad quod diligendum & percipiendum quanto plures venerint, tãto eis vberius gratulatur. Diligit enĩ deũ ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente, & diligit proximũ tanquã seipsum. Non ergo illi inuidet vt sit quod ipse est, imò adiuuat etiã quantũ potest. Nec M potest amittere proximũ quem diligit tanquã seipsum, quia neq; in seipso ea diligit quæ oculis subiacent, aut vllis aliis corporeis sensibus. Ergo apud semetipsum habet quem diligit tanquã seipsum. Ea autẽ est regula dilectionis, vt quæ sibi vult bona prouenire, & illi velit, & quæ accidere sibi mala non vult, & illi nolit: Hanc voluntatẽ erga omnes homines seruat. Nam erga neminem operãdum est malũ. Et dilectio proximi malũ non operatur. Diligamus ergo vt præceptũ est etiã inimicos nostros, si vere inuicti esse volumus. Non enim per seipsum quisquã hominum inuictus est, sed per illã incommutabilẽ legem, cui quicũque seruiunt soli sunt liberi. Sic enim eis quod diligunt auferri non potest. Quæ res vna inuictos facit & perfectos viros. Nam si vel ipsum hominẽ homo dilexerit, nõ tanquã seipsum, sed tanquam iumentũ, aut balneas, aut auiculã pictam, vel garrulam, id est, vt ex eo aliquid temporalis voluptatis aut commodi capiat, seruiat necesse est, non homini, sed quod est turpius, tã fœdo & detestabili vicio,

Charitas erga deũ & proximum Ca. XLVI.

† vlla.

Matth. 22.

Tobiæ 4.

Roma. 13.

Math. 5.

quo non

A quo non amat hominem ſicut homo amãdus eſt. Quo vicio dominante, vſque ad extremam vitam, vel potius mortem perducitur. Sed nec ſic quidem ab homine homo diligendus eſt, vt diligũtur carnales fratres vel filij vel coniuges, vel quique cognati, vel affines aut ciues. *1. Retract. cap. 13.* Nam & dilectio iſta temporalis eſt. Non enim vllas tales neceſsitudines haberemus, quæ naſcẽdo & moriendo contingunt, ſi natura noſtra in præceptis & imagine dei manens, in iſtam corruptionẽ non religaretur. † *† relegaretur.* Itaque ad priſtinã perfectamq; naturam nos ipſa veritas vocans, præcipit vt carnali cõſuetudini reſiſtamus, docens neminem aptum eſſe regno dei, qui non iſtas carnales neceſsitudines oderit. Neq; hoc cuiquam inhumanum videri debet. Magis enim eſt inhumanum non amare in homine quod homo eſt, ſed amare quod vilius eſt: hoc eſt enim non in eo amare illud quod ad deũ pertinet, ſed amare illud quod ad ſe pertinet. Quid ergo mirum ſi ad regnum non peruenit, qui non communem ſed priuatã rẽ diligit? Imò vtrunq; ait quiſpiã. Imò illud vnum dicit dominus. Dicit enim veriſsime *Matth. 6.* veritas: Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Nemo enim poteſt perfecte diligere quò vocamur, niſi oderit B vnde reuocamur. Vocamur autem ad perfectam naturam humanam, qualem ante peccatum noſtrum deus fecit: Reuocamur autem ab eius dilectione, quam peccando meruimus. Quare oderimus oportet, vnde autẽ† *† vt.* liberemur optamus. Oderimus ergo temporales neceſsitudines, ſi æternitatis charitate flagramus. Diligat homo proximum tanquam ſeipſum. Certe enim ſibiipſi nemo eſt pater, aut filius, aut affinis, aut aliquid huiuſmodi, ſed tantum homo. Qui ergo diligit aliquem tanquã ſeipſum, hoc in eo debet diligere quod ſibi eſt. Corpora vero non ſunt quod nos ſumus. Non ergo in homine corpus eſt expetendum aut deſyderandum. Valet enim ad hoc etiam quod præceptum eſt: Non concupiſcas rem proximi tui. *Exod. 20.* Quapropter quiſquis in proximo aliud diligit, quàm ſibi ipſe eſt, non eum diligit tanquam ſeipſum. Ipſa igitur natura humana ſine carnali cõditione diligenda eſt, ſiue ſit perficiẽda ſiue perfecta. Omnes ſub vno deo patre cognati ſunt qui eum diligunt & faciunt voluntatem ipſius. Et inuicem ſibi ſunt & patres cum ſibi conſulunt, & filij cũ ſibi obtemC perãt, & fratres, maxime quia eos vnus pater teſtamento ſuo ad vnam hæreditatem vocat.

Fortis omnibus bene vtitur. Cap. XLVII.

Quapropter cur iſte non inuictus ſit hominem diligẽdo, cum in eo nihil præter hominem diligat, id eſt, creaturam dei ad eius imaginem factam, nec ei poſsit deeſſe perfecta natura quam diligit, cum ipſe perfectus eſt? Sicut enim, verbi gratia, ſi quiſquam diligat bene cantantem, non hunc aut illum, ſed tantum bene cantãtem quemlibet, cum ſit cantor ipſe perfectus, ita vult omnes tales eſſe, vt tamen ei non deſit quod diligat, quia ipſe bene cantat. Nam ſi cuiquam inuidet bene cantanti, non iam illud diligit, ſed aut laudem, aut aliquid aliud, quò bene cantando vult peruenire, & poteſt ei minui vel auferri ſi & alius bene cantauerit. Qui ergo inuidet bene cãtanti, non amat bene cantantem, ſed rurſus qui eo indiget non bene cantat. Quod multo accommodatius de bene viuente dici poteſt: quia inuidere nulli poteſt: quò enim perueniunt bene viuentes, tãtundem eſt omnibus, nec minus fit cum plures habuerint. Et poteſt eſſe tempus quo bonus cantor cantare nõ decẽter queat, & indigeat voce alterius, qua ſibi exhibeatur quod diligit: tanquam ſi alicubi conuiuetur, vbi eum cantare turpe ſit, ſed deceat audire cantantem: bene autem viuere ſemper decet. Quare quiſquis hoc & diligit & fa- D cit, non ſolum non inuidet imitantibus, ſed his ſe præbet libentiſsime atque humaniſsime quãtum poteſt, nec tamen eis indiget. Nam quod in illis diligit, in ſeipſo habet totum atque perfectum. Ita cũ diligit proximum tanquam ſeipſum, non inuidet ei, quia nec ſibiipſi: præſtat ei quod poteſt, quia & ſibiipſi: nec eo indiget, quia nec ſeipſo: tantum deo indiget, cui adhærendo beatus eſt. Nemo autem illi eripit deum. Ille ergo veriſsime atque certiſsime inuictus homo eſt, qui cohæret deo, non vt ab eo aliquid boni extra mereatur, ſed cui nihil aliud quàm ipſum hærere deo bonum eſt. Hic vir quandiu eſt in hac vita, vtitur amico ad rependendam gratiam, vtitur inimico ad patientiã, vtitur quibus poteſt ad beneficentiam, vtitur omnibus ad beneuolentiã. Et quanquam temporalia non diligat, ipſe recte vtitur temporalibus, & pro eorum ſorte hominibus conſulit, ſi ęqualiter non poteſt omnibus. Quare ſi aliquẽ familiarium ſuorum promptius quàm quẽlibet alloquitur, non eum magis diligit, ſed ad eum habet maiorem fiduciam, & apertiorem temporis ianuam. Tractat enim tempori deditos tanto melius, quanto minus ipſe obligatus eſt E tempori. Cum itaque omnibus quos pariter diligit prodeſſe nõ poſsit, niſi coniunctioribus prodeſſe malit iniuſtus eſt. Animi autem coniunctio maior eſt, quàm locorum aut temporum, quibus in hoc corpore iunguntur, ſed ea maxima eſt, quæ omnibus præualet. Non ergo iſte affligitur morte cuiuſquam, quoniam qui toto animo deum diligit, nouit nec ſibi perire quod deo nõ perit. Deus autem dominus eſt & viuorum & mortuorum. Non cuiuſquam miſeria miſer eſt, quia nec cuiuſquam iuſticia iuſtus eſt. Et vt nemo illi iuſticiã & deum, ſic nemo aufert beatitudinem. Et ſi aliquando forte huius periculo vel errore vel dolore commouetur, vſque ad illius auxiliũ, aut correctionem, aut conſolationem, non vſque ad ſuã ſubuerſionem valere patitur. In omnibus autem officioſis laboribus futuræ quietis certa expectatione non frãgitur. Quid enim ei nocebit, qui bene vti etiam inimico poteſt? Eius enim præſidio atque munimento inimicicias non pertimeſcit, cuius ręcepto & dono diligit inimicos. *Matth. 5.* Huic viro in tribulationibus parum eſt non contriſtari, niſi etiam gaudeat, ſciens quod tribulatio patientiam operatur, patientia pro- F bationem, probatio ſpem, ſpes autem non confundit. Quoniam charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris *Roma. 5.* per ſpiritum ſanctũ qui datus eſt nobis. Quis huic nocebit? Quis hũc ſubiugabit? Homo, qui proſperis rebus proficit, aſperis quid profecerit diſcit. Cum enim mutabilium bonorum adeſt copia, non eis confidit: ſed cum ſubtrahuntur, agnoſcit vtrum eum non ceperint. Quia plerunque cum aſſunt nobis, putamus quod non ea diligamus: ſed cum abeſſe cœperint, inuenimus qui ſimus. Hoc enim ſine amore noſtro aderat, quod ſine dolore diſcedit. Videtur ergo vincere cum vincatur, qui ſuperando ad id peruenerit, quod cũ dolore amiſſurus eſt: & vincit cum vinci videatur, quiſquis cedendo ad id peruenit quod non amittit inuitus.

Quæ ſit perfecta iuſticia. Cap. XLVIII.

Quem ergo delectat libertas, ab amore mutabilium rerum liber eſſe appetat: & quem regnare delectat, vni omnium regnatori deo ſubditus hæreat, plus eum diligendo quàm ſeipſum. Et hæc eſt perfecta iuſticia, qua potius potiora, & minus minora diligimus. Sapientem animam atque perfectam talem diligat qualem illam videt: ſtultam non talem, ſed quia eſſe perfecta & ſapiens poteſt: quia nec ſeipſum debet ſtultum diligere. Nam qui ſe diligit ſtultum,

G stultum, non proficiet ad sapientiam: nec fiet quisquis
qualis cupit esse, nisi se oderit qualis est. Sed donec ad
sapientiam perfectionemque veniatur, eo animo ferat
stulticiam proximi, quo suam ferret si stultus esset, & a-
maret sapientiam. Quapropter si & ipsa superbia veræ
libertatis & veri regni vmbra est, etiam per ipsam nos
commemorat diuina prouidẽtia, quid significemus vi-
ciosi, & quò debeamus redire correcti. Iam vero

Omnib⁹ præferenda veritas. Cap. XLIX.

cuncta spectacula, & omnis illa, quæ appellatur curiosi-
tas quid aliud quærit quàm de rerum cognitione læti-
ciam? Quid ergo admirabilius, quid speciosius ipsa ve-
ritate, ad quã omnis spectator peruenire se cupere con-
fitetur, cum vehementer ne fallatur inuigilat, & inde se
iactat si quid acutius cæteris & viuacius in spectando
cognoscat & iudicet? Ipsum denique præstigiatorẽ ni-
hil aliud quàm fallaciam profitẽtem diligenter intuen-
tur & cautissime obseruant, & si eluduntur, quia sua nõ
possunt, illius delectantur scientia qui eos eludit. Nam
si & ille nesciret, quibus causis fallantur intuentes, vel
nescire crederetur, pariter erranti nullus plauderet. Si
quis autem de populo vnus eum deprehenderit, maio-
rem illo laudem se mereri putat, non ob aliud, nisi quia
H decipi fallique non potuit. Si autem multis apertus sit,
non ille laudatur, sed irridentur cæteri qui talia depre-
hendere nequeunt. Ita omnis palma cognitioni datur
& artificio, & comprehensioni veritatis, ad quam nullo
modo perueniunt qui foris eam quęrunt. Itaq; in tantas
nugas & turpitudines mersi sumus, vt cum interrogati
quid sit melius, verũ an falsum, ore vno respondeamus
verum esse melius iocis & ludis, tamen vbi nos vtique

† ficta.

non vera, sed falsa † delectant, multo propensius quàm
præceptis ipsius veritatis hæreamus. Ita nostro iudicio
& ore punimur, aliud ratione approbantes, aliud vani-
tate sectantes. Tamdiu autem est ludicrum & ioculare
aliquid, quãdiu nouimus in cuius veri cõparatione ri-
deatur. Sed diligendo talia excidimus à vero & nõ iam

† imitamẽta.

inuenimus quarũ rerum incitamenta † sint, quibus tan-
quam primis pulchris inhiamus, & ab eis recedẽtes am
plexamur nostra phantasmata. Nam redeuntibus no-
bis ad inuestigandam veritatem, ipsa in itinere occur-
runt, & nos transire non sinunt, nullis viribus, sed ma-
gnis insidiis latrocinantia, nõ intelligentibus quàm la-
te pateat quod dictum est: Cauete à simulachris. Itaque
I alij per innumerabiles mundos vana cogitatione volu-
tati sunt. Alij deum esse non posse, nisi corpus igneum
putauerunt. Alij candorem lucis immensæ per infinita
spacia vsquequaque porrectũ, ex vna tamen parte quasi
nigro quodã cuneo fissum, duo aduersa regna opinan-
tes, & talia rebus constituentes principia, cum suis phã-
tasmatibus fabulati sunt. Quos si iurare cogam verum
hæc vera esse sciant, fortasse non audeant, sed vicissim
dicant, Tu igitur ostende quid verum sit. Quibus si ni-
hil respõdeam, nisi vt illam lucem quærant, qua eis ap-
paret & certum est, aliud esse credere, aliud intellige-
re, iurarent & ipsi, nec oculis videri posse istam lucem,
nec cum aliqua locorum vastitate cogitari, & nusquam
non præsto esse quærentibus, & nihil ea certius atque
serenius inueniri. Quæ rursus omnia, quæ de hac luce
mentis nunc à me dicta sunt, nulla alia quàm eadem
luce manifesta sunt. Per hanc enim intelligo vera esse
quæ dicta sunt, & hæc me intelligere per hanc rursus
intelligo. Et hoc rursus & rursus cum quisque se ali-
quid intelligere intelligit, & idipsum rursus intelligit,
in infinitũ pergere intelligo, & nulla hic esse spacia cu-
iusquam tumoris aut volubilitatis intelligo. Intelligo
etiam non me posse intelligere nisi viuam, & me viua- K
ciorẽ intelligendo fieri certius intelligo. Aeterna enim
vita vitam temporalẽ viuacitate ipsa superat. Nec quid
sit æternitas, nisi intelligendo conspicio. Mentis quippe
aspectu omnem mutabilitatem ab æternitate seiungo,
& in ipsa æternitate nulla spacia temporis cerno, quia
spacia temporis præteritis & futuris rerum motibus cõ-
stant. Nihil autem præterit in æterno, & nihil futurum
est: quia & quod præterit esse desinit, & quod futurum
est, nondum esse cœpit. Aeternitas autem tantummo-
do est, nec fuit quasi iã non sit, nec erit quasi adhuc non
sit. Quare sola ipsa verissime dicere potuit humanæ
menti, Ego sum qui sum. Et de illa verissime dici pote-
rat: Qui est, misit me. Cui si nondum possumus in-

Exod. 3.

Scripturarũ & interpretationũ ratio. Ca. L.

hærere, obiurgemus saltem nostra phantasmata, & tam
nugatorios & deceptorios ludos de spectaculo mentis
eiiciamus. Vtamur gradibus quos nobis diuina proui-
dentia fabricare dignata est. Cum enim figmentis ludi-
cris nimium delectari euanesceremus in cogitationi-
bus nostris, & totam vitam nostram in quædam vana
somnia verteremus, rationali creatura seruiẽte legibus
suis per sonos ac literas, ignem, fumum, nubem, colum-
nam, quasi quædam verba visibilia cum infantia no- L
stra parabolis ac similitudinibus quodam modo lude-
re, & interiores oculos nostros luto huiuscemodi cura-
re nõ aspernata est ineffabilis misericordia dei. Distin-
guamus ergo quã fidem debeamus historiæ, quã fidem
debeamus intelligentiæ, quid mandemus memoriæ, ve
rum esse nescientes, sed credentes tamen. Et vbi sit ve-
rum quod non venit & transit, sed semper eodem mo-
do manet. Qui sit modus interpretandæ allegoriæ, quæ
per sapientiam dicta creditur in spiritu sancto. Vtrum
à visibilibus antiquioribus ad visibilia recentiora eam
perducere sufficiat. An vsque ad animæ affectiones atq;
naturam, an vsque ad incommutabilem æternitatem:
An aliæ significent gesta visibilia, aliæ motus animo-
rum, aliæ legem æternitatis, an aliqua inueniantur in
quibus hæc omnia inuestiganda sint. Et quæ sit stabilis
fides, siue historica & temporalis, siue spiritalis & æter-
na, ad quam omnis interpretatio authoritatis dirigen-
da sit. Et quid prosit ad intelligenda & obtinẽda æter-
na, vbi finis est omnium bonarum actionum, fides re-
rum temporalium. Et quid intersit inter allegoriam hi-
M storiæ, & allegoriam facti, & allegoriam sermonis, &

Allegoria quadruplex.

allegoriam sacramẽti. Et quo modo ipsa locutio diui-
narum scripturarũ secũdum cuiusq; linguæ proprietatẽ
accipienda sit. Habet enim omnis lingua sua quædam

Quòd omnis lingua habeat propria quædã locutionis genera.

propria genera locutionũ, quæ cum in aliam linguam
transferuntur, videntur absurda. Quid prosit tanta lo-
quendi humilitas, vt non solum ira dei & tristicia, & à
somno expergefactio, & memoria, & obliuio, & alia nõ-
nulla quæ in bonos homines cadere possunt, sed etiam
pœnitentiæ, zeli, crapulæ nomina, & alia huiusmodi in
sacris libris inueniãtur? Et vtrum oculi dei & manus &
pedes, & alia huius generis membra, quæ in scripturis
nominantur, ad visibilem formã humani corporis re-
ferenda sint, an ad significationes intelligibilium & spi
ritalium potentiarum, sicut galea & scutum, & gladius
& cingulum, & cætera talia? Et quod maxime quæren-
dum est, quid prosit generi humano, quod sic nobiscũ
per rationalem & genitalem & corporalem creaturam
sibi seruiẽtem diuina prouidentia locuta est. Quo vno
cognito, omnis ab animo proteruitas puerilis excludi-

Scripturarũ perscrutatio Cap. LI.

tur, & introducitur sacrosancta religio. Omissis
igitur & repudiatis nugis theatricis & poëticis, diuina-
rum

A rum ſcripturarum cōſyderatione & tractatione paſca-
mus animum atque potemus, vanæ curioſitatis fame ac
ſiti feſſum & æſtuantē, & inanibus phantaſmatibus tan-
quam pictis epulis, fruſtra refici ſatiarique cupientem.
Hoc vere liberali & ingenuo ludo ſalubriter erudia-
mur. Si nos miracula ſpectaculurū & pulchritudo de-
lectant, illam deſyderemus videre ſapientiam, quæ per-
Sapien.8. tendit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia
ſuauiter. Quid enim mirabilius, vi incorporea mūdum
corporeum fabricante & adminiſtrante? Aut quid pul-
Et vicia ſūt chrius ordināte & ornante? Si autem omnes faten-
occaſio ad tur per corpus iſta ſentiri, & animum meliorē eſſe quàm
virtutem. corpus, nihilne per ſe animus ipſe conſpiciet, aut quod
Cap.LII. conſpiciet poteſt eſſe, niſi multo excellentius longèque
** Cōmoniti* præſtantius? Immò vero commemorati* ab iis quę iudi-
niſi quod camus, intueri quid ſit ſecundum quod iudicamus, &
alicubi cō- ab operibus artium conuerſi ad legem artium, eam ſpe-
memorare ciem mente contuebimur, cuius comparatione fœda
videtur v- ſunt, quæ ipſius benignitate ſunt pulchra. Inuiſibilia e-
ſurpare pro nim dei à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intelle-
cōmonere. cta conſpiciuntur, & ſempiterna eius virtus & diuini-
Roma.1. tas. Hæc eſt à temporalibus ad æterna regreſsio, & ex
B vita veteris hominis in nouum hominem reformatio.
† cōmemo- Quid eſt autem vnde homo commoneri † nō poſsit ad
rari. virtutes capeſſendas, quādo de ipſis viciis poteſt? Quid
enim appetit curioſitas, niſi cognitionem, quæ certa eſ-
ſe non poteſt, niſi rerum æternarum & eodem modo ſe
ſemper habentium? Quid appetit ſuperbia niſi poten-
tiam, quæ refertur ad agendi facilitatem, quam non in-
uenit niſi anima perfecta & deo ſubdita, & ad eius re-
gnum ſumma charitate conuerſa? Quid appetit volup-
tas corporis niſi quietem, quæ non eſt, niſi vbi nulla eſt
indigētia & nulla corruptio? Cauēdi ſunt ergo inferio-
res inferi, id eſt, poſt hanc vitā pœnę grauiores, vbi nul-
la poteſt eſſe cōmemoratio veritatis, quia nulla ratioci-
natio. Ideo nulla ratiocinatio quia non eā perfundit lu-
Ioan.1. men verum, quod illuminat omnem hominē venien-
Ioan.12. tem in hunc mūdum. Quare feſtinemus & ambulemus
cū dies præſto eſt: ne nos tenebræ cōprehendant. Feſti-
Pſal.6. nemus à ſecunda morte liberari, vbi nemo eſt, qui me-
† deo. mor dei ſit, & ab inferno vbi nemo confitebitur tibi.†
Scopi ſtulto- Sed miſeri homines quibus cognita vileſcunt, &
rū ac ſa- nouitatibus gaudent, libentius diſcūt quàm norūt, cum
pientū. C cognitio ſit finis diſcendi. Et quibus vilis eſt facilitas a-
Cap.LIII. ctionis, libentius certant quàm vincunt, cum victoria
ſit finis certandi. Et quibus vilis eſt corporis ſalus, ma-
lunt veſci quàm ſatiari, & malūt frui genitalibus mem-
bris, quàm nullam talem commotionē pati. Inueniun-
tur etiam qui malunt dormire quàm non dormitare,
cum omnis illius voluptatis ſit finis, non eſurire ac ſiti-
re, & non deſyderare concubitum, & non eſſe corpore
fatigato. Quare qui fines ipſos deſyderant, prius curio-
ſitate carent, cognoſcentes eam eſſe certā cognitionem
quæ intus eſt, & ea perfruentes quantū in hac vita que-
ant. Deinde accipiunt actionis facilitatem peruicacia
poſita, ſcientes maiorem eſſe faciliorèmque victoriam
non reſiſtere animoſitati cuiuſquam, & hoc quantum
in hac vita queunt ſentiunt. Poſtremò etiam quietem
corporis, abſtinendo ab iis rebus ſine quibus agi hæc
vita non poteſt: ita guſtant quàm ſuauis eſt dominus.
Pſal.33. Nec erit eis dubium quid poſt hanc vitam futurum ſit,
& perfectionis ſuę fide, ſpe & charitate nutriuntur. Poſt
hanc autem vitam & cognitio perficietur, quia ex par-
1.Cor.13. te nūc ſcimus, cum autem venerit quod perfectum eſt,
Roma.7. non erit ex parte, & pax omnis aderit. Nunc autem alia
lex in membris meis repugnat legi mentis meæ, ſed li- D
berabit nos de corpore mortis huius gratia dei per Ie-
ſum Chriſtum dominū noſtrum. Quia ex magna par-
te concordamus cum aduerſario, dum cum illo ſumus
in via: & tota ſanitas, & nulla indigentia, & nulla fati-
gatio aderit corpori: quia corruptibile hoc tempore at- *1.Cor.15.*
que ordine ſuo quo reſurrectio carnis futura eſt, indue-
tur incorruptione. Non mirum autem ſi hoc dabitur
iis, qui in cognitione ſolam veritatē amant, & in actio-
ne ſolam pacem, & in corpore ſolam ſanitatem. Hoc
enim in eis perficietur poſt hanc vitam, quod in hac
vita plus diligunt. Qui ergo male vtuntur tanto *Præmia di-*
mentis bono, vt extra eam viſibilia magis appetāt, qui- *uerſa poſt*
bus ad concupiſcenda diligenda intelligibilia comme- *hāc vitam.*
morari debuerunt, dabuntur eis exteriores tenebrę. Ha- *Cap.LIIII.*
rum quippe initium eſt carnis prudentia, & ſenſuum
corporeorum imbecillitas. Et qui certaminibus dele-
ctantur, alienabuntur à pace, & ſummis difficultatibus
implicabuntur. Initium enim ſummæ difficultatis eſt
bellum atq; contentio. Et hoc ſignificari arbitror quòd *Matth.22.*
ligantur ei manus & pedes, id eſt, facilitas omnis aufer- *& 25.*
tur operandi. Et qui ſitire & eſurire volunt, & in libi-
dinem ardeſcere & defatigari, vt libenter edant & bi- E
bant & concumbant & dormiant, amant indigentiam,
quod eſt initium ſummorum dolorum. Perficietur er-
go in eis quod amant, vt ibi ſint vbi eis ſit ploratus &
ſtridor dētium. Plures enim ſunt qui hæc omnia ſimul
vicia diligunt, & quorum vita eſt ſpectare, contendere,
manducare, bibere, concumbere, dormire, & in cogita-
tione ſua nihil aliud quàm phantaſmata, quæ de tali vi-
ta colligunt, amplexari, & ex eorum fallacia ſuperſti-
tionis vel impietatis regulas fingere quibus decipiun-
tur, & quibus inhærent, etiam ſi ab illecebris carnis ſe
abſtinere conentur. Quia non bene vtuntur talento ſi-
bi commiſſo, id eſt, mentis acie qua videntur omnes,
qui docti aut vrbani aut faceti nominantur excellere.
Sed habent eam in ſudario ligatam, aut in terra obru-
tam, id eſt, delicatis & ſuperfluis rebus, aut terrenis cu-
piditatibus inuolutam & oppreſſam. Ligabuntur ergo
his manus & pedes, & mittentur in tenebras exteriores,
ibi erit ploratus & ſtridor dentium. Non quia ipſa di-
lexerunt, quis enim hæc diligat? ſed quia illa quæ dile-
xerunt, initia ſunt iſtorum, & neceſſario dilectores ſuos
ad iſta perducunt. Qui enim magis amant ire quàm re- F
dire, aut peruenire, in longinquiora mittēdi ſunt: quo-
niam caro ſunt & ſpiritus ambulans, & non reuertens. *Pſal.77.*
Qui vero bene vtuntur vel ipſis quinque ſenſibus cor-
poris ad credenda & prędicanda opera dei, & nutrien-
dam chatitatem ipſius, vel actione vel cognitione ad
pacificandam naturam ſoam, & cognoſcēdum deum,
intrāt in gaudium domini ſui. Propterea talentū quod *Matth.25.*
male vtenti aufertur, illi datur qui talentis quinque be-
ne vſus eſt: non quia transferri poteſt acumen intelli-
gentiæ, ſed ita ſignificatum eſt, poſſe hoc amittere ne-
gligētes & impios ingenioſos, & ad eam peruenire di-
ligentes & pios, quanuis ingenio tardiores. Non enim
datum eſt illud talentum ei qui acceperat duo, habet e-
nim & hoc qui iam in actione & cognitione bene vi-
uit, ſed ei qui acceperat quinque. Nondum enim habet
ad æterna contemplanda idoneam mentis aciem, qui
viſibilibus tantum, id eſt, temporalibus credit: ſed habe- *Epilog° ex-*
re poteſt, qui horum omnium ſenſibilium deum artifi- *hortans ad*
cem laudat, & eū perſuadet fide, & expectat ſpe, & quæ- *veram reli-*
rit charitate. Quæ cū ita ſint, hortor vos omnes ho- *gionem.*
mines chariſsimi & proximi mei, mèque ipſum hortor *Cap.LV.*
vobiſcum,

G vobiscum, vt id à quò nos per sapiētiam suā deus hortatur, quanta possumus celeritate curramus. Non diligamus mundum, quoniam omnia quę in mundo sunt, concupiscentia carnis, & concupiscētia oculorum est, & ambitio seculi. Non diligamus per carnis voluptatē corrumpere atque corrumpi, ne ad miserabiliorē corruptionem dolorum tormentorúmque veniamus. Non diligamus certamina, ne angelis qui talibus gaudent in potestatem demur, humiliandi, vinciendi, verberandi. Non diligamus visibilia spectacula, ne ab ipsa veritate aberrando, & amādo vmbras, in tenebras proiiciamur. Non sit nobis religio in phātasmatibus nostris. Melius est enim qualecūque verum, quàm omne quicquid pro arbitrio fingi potest. Et tamen animam ipsam, quamuis anima vera sit cum falsa imaginatur, colere non debemus. Melior est vera stipula, quàm lux inani cogitatione pro suspicantis voluntate formata: & tamen stipulam, quam sentimus & tangimus, dementis est credere colendam. Non sit nobis religio humanorum operum cultus. Meliores enim sunt ipsi artifices qui talia fabricantur, quos tamen colere non debemus. Non sit nobis religio cultus bestiarum. Meliores enim sunt extremi H homines, quos tamen colere non debemus. Non sit nobis religio cultus hominum mortuorum: quia si pie vixerunt, non sic habentur vt tales quærant honores: sed illum à nobis coli volunt, quo illuminante lætātur meriti sui nos esse conuersos†. *† consortes.* Honorādi ergo sunt propter imitationem, non adorandi propter religionem. Si autem male vixerunt, vbicunque sint, non sunt colendi. *Opinationes falsæ de diis.* Non sit nobis religio cultus dæmonum, quia omnis superstitio cum sit magna pœna hominū & periculosissima turpitudo, honor est ac triumphus illorum. Nō sit nobis religio terrarum cultus & aquarum, quia istis purior & lucidior est aër, etiā caliginosus, quem tamen colere non debemus. Nō sit nobis religio etiam purioris aëris & serenioris cultus, quia luce absente inumbratur: & purior illo est fulgor ignis etiam huius, quem tamen quoniam pro voluntate accendimus & extinguimus, colere vtique non debemus. Non sit nobis religio cultus corporum æthereorū atque cœlestium, quæ quāuis omnibus cæteris corporibus recte præponatur, melior tamen ipsis est quæcunque vita. Quapropter si ani- I mata sunt, melior est quæuis anima per seipsam quàm corpus quodlibet animatum, & tamen animam viciosam nemo colendam esse censuerit. *Anima vegetabilis.* Non sit nobis religio cultus illius vitæ, qua dicuntur arbores viuere, quoniam nullus sensus in illa est. Et ex eo genere est ista, qua nostri etiam corporis numerositas agitur, qua etiam capilli & ossa viuunt, quæ sine sensu præciduntur. Hac autem melior est vita sentiens, & tamen vitam bestiarum colere non debemus. Non sit nobis religio vel ipsa perfecta & sapiēs anima rationalis, siue in ministerio vniuersitatis, siue in ministerio partium stabilita, siue quæ in summis hominibus expectat commutationem reformationémque portionis suæ: quoniam omnis vita rationalis si perfecta est, incommutabili veritati secum intrinsecus sine strepitu loquenti obtemperat, non obtemperans autem viciosa fit. Non ergo per se excellit, *Solus deus adorādus.* sed per illam cui libenter obtemperat. Quod ergo colit summus angelus, id colendum est etiam ab homine vltimo, quia ipsa hominis natura id non colendo facta est vltima. Non enim aliunde sapiēs angelus, aliunde homo, aliunde ille verax, aliunde homo, sed ab vna incommutabili sapientia & veritate. Nam idipsum actum est temporali dispēsatione ad salutem nostram, vt naturam humanam ipsa dei virtus & dei sapientia K incommutabilis, & consubstantialis patri & coæternus suscipere dignaretur, per quam nos doceret id esse homini colendum, quod ab omni creatura intellectuali & rationali colendum est. Hoc etiam ipsos optimos angelos, & excellentissima dei ministeria velle credamus, vt vnum cum ipsis colamus deum, cuius contemplatione beati sunt. Neque enim & nos videndo angelos beati sumus, sed videndo veritatem, qua etiam ipsos diligimus angelos, & his congratulamur. Nec inuidemus quòd eo paratiores, vel nullis molestiis interpedientibus perfruuntur: sed magis eos diligimus, quoniam & nos tale aliquid sperare à communi domino *Matth. 22.* iussi sumus. Quare honoramus eos charitate, non seruitute. Nec eis templa construimus. *1. Cor. 3.* Nolunt enim se sic honorari à nobis, quia nosipsos cum boni sumus templa summi dei esse nouerunt. *Apoc. 22.* Recte itaque scribitur hominem ab angelo prohibitū ne se adoraret, sed vnum deum sub quo ei esset & ille conseruus. Qui autem nos inuitant vt sibi seruiamus, & tanquam deos colamus, similes sunt superbis hominibus quibus si liceat, similiter coli volunt: sed istos homines perpeti minus, illos vero L colere magis periculosum est. Omnis enim hominum dominatus in homines, aut dominantium aut seruientium morte finitur. Seruitus autem sub angelorum malorum superbia, propter ipsum tempus quod est post mortem, magis metuenda est. Illud etiam cuiuis cognoscere facile est, quòd sub homine dominante liberas cogitationes habere concessum est: Illos autem dominos in mentibus ipsis formidemus, quia vnus est oculus intuendæ ac percipiendæ veritatis. *Matth. 22.* Quare si omnibus potestatibus, quæ dantur hominibus ad regendam rempublicam pro nostro vinculo subditi sumus, reddentes Cæsari quod Cęsaris est, & deo quod dei est, nō est metuendum ne hoc post mortem nostram aliquis exigat. Et aliud est seruitus animæ, aliud seruitus corporis. Iusti autem homines & in vno deo habentes omnia gaudia sua, quando per eorum facta deus benedicitur, congratulantur laudantibus: Cum vero ipsi tanquam ipsi laudantur, corrigūt errantes quos possunt, quos autem non possunt, nō eis congratulantur, & ab eo vicio corrigi volunt. Quibus si similes, vel etiam mundiores atque sanctiores sunt boni angeli, & omnia sancta dei M mysteria, quid metuimus ne aliquem illorum offendamus, si non superstitiosi fuerimus, cum ipsis adiuuantibus ad vnum deum tendentes, & ei vni religantes animas nostras, vnde religio dicta creditur, omni superstitione careamus? Ecce vnum deum colo, vnum omnium principium: *1. Retract. cap. 13.* & vnam sapientiam qua sapiens est quæcunque anima sapiēs est: *Religio à religando.* & ipsum munus, quo beata sunt quæcunque beata sunt. Quisquis angelorum diligit hunc deum, certus sum quòd etiam me diligit. Quisquis in illo manet, & potest humanas preces sentire, in illo me exaudit. Quisquis ipsum habet bonum suum, in ipso me adiuuat, nec mihi eius participationē potest inuidere. Dicant ergo mihi adoratores aut adulatores partium mundi, quem non optimum sibi conciliet, qui hoc vnum colit quod omnis optimus diligit, & cuius cognitione gaudet, & ad quod principium recurrendo fit optimus. Quisquis vero angelus excessus suos diligit, & veritati esse subditus non vult, & priuato suo lætari cupiens à communi omnium bono & vera beatitudine lapsus est, cui omnes mali subiugandi & premendi sunt, nullus autem bonus nisi exercendus in potestatem datur, nullo dubitāte non est colendus, cu-

ius lætitia

A ius lætitia est nostra miseria, & cuius damnum est nostra reuersio. Religet ergo nos religio vni omnipotenti deo: quia inter mẽtem nostram qua illum intelligimus patrem, & veritatem, id est, lucem interiorem per quam illum intelligimus, nulla interposita creatura est. Quare ipsam quoque veritatem nulla ex parte dissimilem in ipso & cum ipso veneremur, quæ forma est omniũ, quæ ab vno facta sunt, & ad vnum nituntur. Vnde apparet spiritalibus animis, per hanc formam esse facta omnia, quæ sola implet quod appetũt omnia. Quæ tamen omnia neque fierent à patre per filium, neque suis finibus salua essent, nisi deus summe bonus esset: qui & nulli naturæ quæ ab ipso bona esse potest inuidit, & in bono ipso alia quantum vellent, alia quantum possent vt manerent dedit. Quare ipsum donum dei cum patre & filio æque incommutabile colere & tenere nos cõuenit: vnius substantiæ trinitatem, vnum deum à quo sumus, per quem sumus, in quo sumus: à quo discessimus, cui dissimiles facti sumus, à quo perire nõ permissi sumus: principium ad quod recurrimus, formam quam sequimur, & gratiam qua reconciliamur: vnum deum quo
B authore conditi sumus, & similitudinem eius, per quem ad vnitatem reformamur, & pacem qua vnitati adhæremus: deum qui dixit: Fiat, & verbũ per quod factum est, omne quod substãtialiter & naturaliter factum est, & donum benignitatis eius, quo placuit & conciliatum est authori suo, vt nõ interiret quicquid ab eo per verbum factum est: vnum deum quo creatore viuimus, per quem reformati sapienter viuimus, quem diligentes & quo fruentes beate viuimus: vnum deum ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

Vera religio. *1. fen. dist. 3. cap. nunc restat.* *Spiritus donum.* *Gene. 1.* *Roma. 11.*

DE VERA RELIGIONE FINIS.

ERASMVS LECTORI.

C *DVO opuscula quæ sequuntur alteri loco fuerant destinata, prius πολεμικὸν, posterius διδακτικόν. Verum quoniam altero fortissimus tyro velitatus est in hæreticos, altero mirandus doctor futurus, prælusit in expositionem mysticarum scripturarum, quæ iuxta varios sensus tractãtur, visum est huic tomo clausulam addere. Mox vt nomen dederat imperatori Christo, quo commilitonibus suis certissimam fidem faceret se bona fide à Manichæis transfugisse, sub quorum signis nouem annis militauerat, prodit illorum mysteria. Idq́ facit admirabili sermonis elegantia, qua vtinam illi licuisset in cæteris vti lucubrationibus. Hoc sanè opere declarauit, si quid offendis eruditos in ipsius dictione, non fuisse inscitiæ, sed charitatis, qua stylum demisit ad imperitorum intelligentiam. Quandoquidem & textores & textrices id temporis intelligebant latinam orationem simplicibus verbis ac sensibus contextam, qualis est diui Gregorij, non intellecturi dictionem Hilarij. Itaque quo latius pateret lectionis vtilitas, ad vulgi captum mutauit stylum in opere posteriore, quod idem in plerisque suis operibus fecisse videtur. Tandem vsus, vt fit, in naturam abiit. Ita denique factũ est, vt hodie nec à tenuiter literatis satis intelligatur, & à politioribus non sine tædio legatur, nisi pietas excludat fastidium.*

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE MORIBVS ECCLESIAE CATHOLICAE LIBER.

D

IN ALIIS libris satis opinor egisse nos quemadmodum Manichæorum inuectionibus, quibus in legem quod vetus testamentum vocatur, imperite atque impie ferũtur, seseque inter imperitorum plausus, inani iactatione ventilant, possimus occurrere, quod breuiter etiam hîc commemorari à me potest. Quis enim mediocriter sanus non facile intelligat scripturarum expositionem ab iis petendam esse, qui earum doctores se esse profitentur: fieriq́ posse, imò id semper accidere, vt multa indoctis videantur absurda, quę cum à doctoribus exponuntur, eo laudanda videantur elatius, quo abiectius aspernanda videbantur, & eo accipiantur aperta dulcius, quo clausa difficilius aperiebantur. Hoc ferè in sanctis veteris testamenti libris euenit, si modo ille qui eis offenditur, doctorem potius eorum pium quàm impium laceratorem requirat, priúsque studio quærentis, quàm temeritate reprehendentis imbuatur. Nec si ea discere cupiens, in aliquos forte inciderit vel episcopos vel presbyteros, vel cuiuscemodi ecclesiæ catholicæ antistites & ministros, qui aut passim caueant nudare mysteria, aut contenti simplici fide, altiora cognoscere non curarint, desperet ibi scientiam esse veritatis, vbi neque omnes à quibus quæritur docere possent, neque omnes qui quærunt, discere digni sunt. Et diligentia igitur & pietas adhibenda est: altero fiet vt scientes inueniamus, altero, vt scire mereamur. Sed quoniam duæ maximæ sunt illecebræ Manichæorum, quibus decipiuntur incauti, vt eos velint habere doctores. Vna, cum scripturas reprehendunt, vel quas male intelligunt, vel quas male intelligi volunt: altera cum vitæ castæ & memorabilis continentiæ imaginem præferunt: hic liber congruentem catholicæ disciplinæ sententiam nostram de vita & moribus continebit, in quo fortasse intelligetur & quàm sit facile simulare, & quàm difficile habere virtutem. Eum sanè modum tenebo si potero, vt neque in illorum morbos qui mihi sunt notissimi, tam grauiter inuehar, quàm illi in ea quę ignorant. Sanari enim eos potius si fieri potest, quàm oppugnari volo: & ea de scripturis assumam testimonia, quibus eos necesse sit credere, * de nouo scilicet testamento. De quo tamen nihil proferam eorum quæ solent immissa esse dicere, cum magnis angustiis coarctantur: sed ea dicam quæ & approbare & laudare coguntur. Nec omnino vllam relinquam testem sententiam productam de Apostolica disciplina, cui non de veteri testamento similem comparem: vt si euigilare tandem deposita pertinacia somniorum suorum, & in Christianæ fidei lucem aspirare voluerint, animaduertent, & quàm non sit Christiana vita quam ostentant, & quàm sit Christi scriptura quam lacerant. Vnde igitur exordiar? Ab authoritate, an à ratione? Naturæ quidem ordo ita se habet, vt cum aliquid discimus, rationem præcedat authoritas. Nam infirma ratio videri potest, quæ cum reddita fuerit, authoritatem postea

Quo modo detectarus sit fucos Manichæorũ. Cap. I. E *Duo quib⁹ fallunt Manichæi.* F *Lenitas & in hæreticos.* ** al. cedere.* *Ratione ub⁹ prius agit, obsequens hominũ infirmitati. Cap. II.*

G per quam firmetur assumit. Sed quia caligantes hominum mentes cõsuetudine tenebrarum, quibus in nocte peccatorum viciorumq; vallantur, † perspicuitati synceritatique rationis aspectum idoneum intendere nequeunt, saluberrime comparatum est, vt in lucem veritatis aciem titubantem veluti ramis humanitatis opacata inducat authoritas. Sed quoniam cum iis nobis res est, qui omnia contra ordinem & sentiunt & loquuntur & gerunt, nihilque aliud maxime dicunt nisi rationem prius esse reddendam, morem illis geram, & quod fateor in disputando viciosum esse suscipiam. Delectat enim me imitari quantum valeo mansuetudinem domini mei Iesu Christi, qui etiam ipsius mortis malo quo nos exuere vellet, indutus est.

† velantur.

Beat⁹ quis. *Cap. III.*

Ratione igitur quæramus quemadmodum sit homini viuendum. Beate certe omnes viuere volumus, neque quisquam est in hominum genere, qui non huic sententiæ antequam planè sit emissa consentiat. Beatus autem quantum existimo neque ille dici potest, qui non habet quod amat, qualecunque sit: neque qui habet quod amat, si noxium sit: neque qui non amat quod habet, etiam si optimum H sit. Nam & qui appetit quod adipisci non potest, cruciatur: & qui adeptus est, quod appetendum non est, fallitur: & qui non appetit quod adipiscendum esset, ęgrotat. Nihil autem istorum animo contingit sine miseria. Nec miseria & beatitudo in homine vno simul habitare consueuerunt. Nullus igitur illorum beatus est. Quartum restat, vt video, vbi beata vita inueniri queat, cum id quod est hominis optimum, & amatur & habetur. Quid enim est aliud quod dicimus frui, nisi pręsto habere quod diligis? Neque quisquam beatus est, qui non fruitur eo quod est hominis optimum: nec quisquam qui eo fruitur, non est beatus. Præsto ergo esse nobis debet optimum nostrum, si beate viuere cogitamus. Sequitur vt quæramus quid sit hominis optimum, quod profecto deterius esse, quàm ipse homo nõ potest. Quisquis enim quod seipso est deterius sequitur, fit & ipse deterior. Oportet autem omnem hominem id quod optimum est sequi. Non est igitur homine deterius hominis optimum. Fortasse tale aliquid erit quale ipse homo est. Ita fit sanè, si nihil est homine melius quo perfrui possit. Si autem inuenimus aliquid quod & homine sit excellentius, & præsto esse amanti sese ho-I mini possit, quis dubitauerit homini ad id nitendum esse, vt beatus sit, quod eoipso qui nititur, manifestum est esse præstantius? Nam si id est beatũ esse, ad tale bonum peruenisse quo amplius non potest, id est autem quod dicimus optimum, quo tandem pacto potest in ea definitione includi, qui ad summum bonum suum nondum peruenerit? Aut quo modo summum est, si est aliquid melius quò peruenire possimus? Hoc igitur si est, tale esse debet quod nõ amittat inuitus. Quippe nemo potest confidere de tali bono, quod sibi eripi posse sentit, etiam si retinere id amplectique voluerit. Quisquis autem de bono quo fruitur non confidit, in tanto timore amittendi beatus esse quî potest?

Frui.

Hominis optimum quid.

Homo quid *Cap. IIII.*

Quæramus igitur, quid sit homine melius. Quod profecto inuenire difficile est, nisi prius consyderato atque discusso, quid sit ipse homo. Nec nunc definitionem hominis à me postulandam puto. Illud est magis quod mihi hoc loco quærendum videtur, cum inter omnes penè constet, aut certe id quod satis est, inter me atque illos cum quibus nunc agitur hoc conueniat, ex anima & corpore nos esse cõpositos. Quid est ipse homo, vtrunque horum, quę nominaui, an corpus tantummodo, an tantummodo anima? Quanquam enim duo sint anima K & corpus, & neutrum vocaretur homo si non esset alterum. Nam neque corpus homo esset si anima non esset, nec rursus anima homo, si ea corpus non animaretur. Fieri tamen potest, vt vnum horum & habeatur homo & vocetur. Quid ergo hominẽ dicimus? Animam & corpus tãquam bigas vel centaurum: an corpus tantum, quod sit in vsum animæ se regentis tãquam lucernam, non ignem simul & testam sed testam solam, tamen propter ignem appellamus: an nihil aliud hominem quàm animam dicimus, sed propter corpus quod regit, veluti equitem nõ simul equum & hominem, sed hominem solum, ex eo tamen quòd regendo equo sit accommodatus vocamus? Difficile est istam cõtrouersiam diiudicare, aut si ratione facile, oratione longum est. Quem laborem ac moram suscipere ac subire non opus est. Siue enim vtrunque, siue anima sola nomen hominis teneat, non est hominis optimum quod optimum est corporis, sed quod aut corpori simul & animæ, aut soli animæ optimũ est, id est optimũ hominis.

Ita Plato animã dixit hominẽ, corpus organũ vel domicilium.

Hominis optimũ quid L sit. *Cap. V.*

Corporis autem si quærimus quid optimum sit, id certe ratio cogit fateri, per quod fit vt sese corp⁹ quàm optime habeat. Nihil est autem omnium, quæ vegetat corpus anima melius atque præstantius. Est ergo summum corporis bonum, nõ voluptas eius, non indolentia, non vires, non pulchritudo, nõ velocitas, & si quid aliud in bonis corporis numerari solet, sed omnino anima. Nam & ista quæ commemorata sunt, præsentia sui exhibet corpori, & quod antecellit omnibus, vitam. Quamobrem non videtur mihi anima esse summum hominis bonum, siue animam simul & corpus, siue animam solam hominẽ dicimus. Vt enim corporis summum bonũ id inuenit ratio, quod est corpore melius, & quo ei vigor & vita præbetur: ita siue corpus & anima, siue anima ipsa per se homo sit, inueniendum est si quid animam præcedit ipsam, quod cum anima sequitur, fit in suo genere quantum potest optima. Quod si reperire potuerimus, id erit profecto quod ambagibus remotis omnibus, summum hominis bonum iure meritóque nominandum est. Aut si corpus est homo, quin hominis optimum anima ipsa sit, recusare nõ possum. Sed certe cum de moribus agitur, cum quærimus quínam vitæ modus sit tenendus vt beatitudinem M possimus adipisci, non corpori præcepta dantur, non corporis inuestiganda est disciplina. Postremò bonos mores ea nostra pars actura est, quæ [eos] inquirit & discit, & hæc animæ sunt propria. Non igitur de corpore cum de virtute obtinenda satagimus, quæstio est. Quod si est consequens, sicuti est, vt ipsum corpus cum ab anima regitur, quæ virtutis cõpos est, multo & melius regatur & honestius, eoq; optime sese habeat quod est optima illa quæ sibi iusta lege dominatur, id erit hominis optimum quod animam optimam facit, etiam si hominem corpus vocemus. An vero si mihi auriga obtemperans, equos quibus præest agit † ac regit commodissime, atque ipse quo mihi est obedientior mea liberalitate perfruitur, negare quisquam potest nõ solum quòd auriga, verumetiam quòd equi sese optime habent, mihi deberi? Itaque siue tantum corpus, siue tantum anima, siue vtrunque homo sit, non mihi maxime quærendum videtur, nisi quid animam faciat optimam. Nam eo percepto, non potest homo non aut optime, aut certe multo melius sese habere, quàm si hoc vnum defuisset.

† alit.

Aliud bene aliud beate viuere. *Cap. VI.*

Nemo autem dubitauerit, quin virtus animam faciat optimam. Sed rectissime quæri potest,

A potest, vtrum ista virtus etiam per se, an nisi in anima esse non possit. Oboritur iterum altissima & longissimi sermonis indigens quæstio: sed hoc bene vtar fortasse compendio: spero deum affuturum, vt quantum imbecillitas nostra patitur, de tantis rebus non modo dilucide, sed etiam breuiter doceamus. Quodlibet enim eorum sit, siue etiam per se esse possit virtus, sine anima siue nisi animæ inesse non possit, proculdubio aliquid anima sequitur vt virtutem assequatur, Id erit aut ipsa anima, aut virtus, aut aliquid tertium. At si seipsam sequitur vt virtutem adipiscatur, stultum nescio quid sequitur. Stulta est enim ante adeptam virtutem. Summa sunt autem vota sequentium, vt id quod quisque sequitur, assequatur. Aut igitur optabit non assequi quod sequitur anima, quo nihil absurdius & peruersius dici potest: aut cum se sequitur stulta, eandem stultitiam quam vitat assequitur. Si autem virtutem sequitur, hanc assequi cupiens, quo modo sequitur id quod non est, aut quo modo assequi cupit quod habet? Aut igitur virtus est præter animam, aut si non placet vocare virtutem nisi habitum ipsum, & quasi sapientis

B animæ qualitatem, quæ nisi in anima esse non potest, oportet vt aliquid aliud sequatur anima, vt ei virtus possit innasci: quia neque nihil sequendo, neque stultitiam sequendo potest, quantum ratio mea fert, ad sapientiam peruenire. Hoc igitur aliud quod sequendo anima virtutis atque sapientiæ compos fit, aut homo sapiens est, aut deus. Sed supra dictum est, tale quiddam esse debere, quod inuiti amittere nequeamus. Quis vero cunctandum putet, hominem sapientem, si eum sequi satis putauerimus, auferri nobis non modo recusantibus, sed etiam repugnantibus posse? Deus igitur restat, quem si sequimur, bene: si assequimur, non tantum bene, sed etiam beate viuimus. Quem si qui esse negant, quid ego cogitem quo illis sermone suadendum sit, cum quibus vtrum omnino sermocinandum sit, nescio? Quod tamen si videbitur, longe aliud principium, alia ratio, alius ingressus incundus est, quàm in præsentiarum suscepimus. Nunc itaque cum illis mihi res est, qui deum esse non negant. Neque id tantum, sed etiam non ab eo negligi res humanas fatentur. Nullum

C enim arbitror aliquo religionis nomine teneri, qui non saltem animis nostris diuina prouidētia consuli existimet.

Deus authoritate scripturarũ vestigandus. Cap. VII.

Sed quo modo sequimur quem non videmus? aut quo modo videmus, qui non solum homines, sed etiam insipientes homines sumus? Quanquam enim non oculis, sed mēte cernatur, quæ tandem mens idonea reperiri potest, quæ cum stultitiæ nube obtegatur, valeat illam lucem, vel etiam conetur haurire? Cōfugiendum est igitur ad eorum præcepta quos sapientes fuisse probabile est. Hactenus potuit ratio perduci. Versabatur nanque, non veritate certior, sed consuetudine securior in rebus humanis. At vbi ad diuina peruentum est, auertit se se, intueri non potest, palpitat, æstuat, inhiat amore, reuerberatur luce veritatis, & ad familiaritatem tenebrarum suarum, non electione, sed

Authoritas scripturarũ

fatigatione conuertitur. Quàm hic formidandum est, quàm tremendum, ne maiorem inde concipiat anima imbecillitatem, vbi quietem fessa conquirit. Ergo refugere in tenebrosa cupientibus per dispensationem ineffabilis sapientiæ, nobis illa opacitas authoritatis occurrat, & mirabilibus rerum, vocibusque librorum veluti signis temperatoriis veritatis, vmbrisque blandiatur. Quid potuit pro salute nostra fieri amplius? Quid beneficentius, quid liberalius diuina prouidentia

D dici potest, quæ à legibus suis hominem lapsum, & propter cupiditatem rerum mortalium iure ac merito mortalem sobolem propagantem, non omnino deseruit? Habet enim potestas illa iustissima, miris & incomprehensibilibus modis per quasdam secretissimas successiones rerum sibi seruientium quas creauit, & seueritatem vindicandi, & clementiam liberandi. Quod

Sũma fidei.

quidem quàm sit pulchrum, quàm magnum, quàm deo dignum, quàm postremo id quod quæritur verum, nequaquam intelligere poterimus: nisi ab humanis & proximis incipientes, veræ religionis fide præceptisque seruatis, non deseruimus viam quam nobis deus & patriarcharum segregatione, & legis vinculo, & prophetarum præsagio, & suscepti hominis sacramento, & apostolorum testimonio, & martyrum sanguine, & gentium occupatione muniuit. Quare deinceps nemo ex me quærat sententiam meam, sed potius audiamus oracula, nostrasque ratiunculas diuinis submittamus afflatibus.

Deus summũ bonum. Cap. VIII.

Videamus quemadmodum ipse dominus in Euangelio nobis præceperit esse viuendum: quo modo etiam Paulus Apostolus. Has enim scripturas illi condemnare non audent. Audiamus ergo quem

E finem bonorum nobis Christe præscribas, nec dubium est, quin is erit finis, quò nos summo amore tendere iubes, Diliges, inquit, dominum deum tuum. Dic mihi

Matth. 22.

etiam quæso te, qui sit diligendi modus: vereor enim ne plus minúsve quàm oportet, inflammer desyderio & amore domini mei. Ex toto, inquit corde tuo. Non est satis. Ex tota anima tua. Ne id quidem satis est. Ex tota mente tua. Quid vis amplius? Vellem fortasse si viderem quid posset esse amplius. Quid ad hæc Paulus?

Pro συνεργεῖ legisse videtur συγχωρεῖ

Scimus, inquit, quoniam diligentibus deum omnia procedunt in bonum. Dicat etiam ipse dilectionis modum. Qui ergo, inquit, nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an

Roma. 8.

nuditas, an periculum, an gladius? Audiuimus quid diligere, & quantum diligere debeamus, Eò est omnino tendendum, ad id omnia consilia nostra referenda. Bonorum summa, Deus nobis est. Deus est nobis summum bonum. Neque infra remanendum nobis est, neque vltra quærendum: Alterum enim periculosum,

F alterum nullum est.

Concentus veteris & noui testamẽti Cap. IX.

Age nunc inuestigemus, vel potius attendamus, præsto enim est & facillime videtur, vtrum his sententiis ex Euangelio atque Apostolo prolatis, etiam testamenti veteris authoritas congruat. Quid dicam de superiore sententia, cum manifestum sit, omnibus eam de lege quæ per Moysem data est, esse depromptam? Ibi enim scriptum est, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Quid autem illi, quod ab Apostolo dictum est, comparare de vetere testamento possim, ne diutius quærerem ipse subiecit.

Deut. 6.

Cum enim dixisset nulla tribulatione, nulla angustia, nulla persecutione, nulla necessitate inopiæ corporalis, nullo periculo, nullo gladio nos à charitate Christi separari, statim subiunxit, Sicut scriptum est: Quia propter te afficimur tota die, æstimati sumus vt oues occisionis. Hæc illi solent à corruptoribus scripturarum, immissa esse dicere, Vsqueadeo nihil habent quod contradicant, vt hæc miseri respondere cogantur. Sed quis non intelligat conuictorum hominum aliam non esse potuisse vltimam vocem? A quibus tamen quæro, vtrum istam sententiam in veteri testamento esse negent, an non congruere sententiæ Apostolicæ affirment? At illud primum libris docebo: In hoc autem

Roma. 8.

1. Retract. cap. 7.

Psal. 73.

Roma. 9.

G altero tergiuersantes homines, & per abrupta fugientes, aut in pacem reuocabo, si voluerint respicere aliquantum & consyderare quod dictum est: aut eos intelligentia cæterorum qui sine cupiditate iudicant insectabor. Quid enim potest amicius, quàm iste sibi consonare sententiæ? Nam tribulatio, angustia, persecutio, fames, nuditas, periculum, hominem in hac vita constitutum grauiter afficiunt. Hæc itaque omnia verbo illo vno concluduntur testimonio veteris legis, quo dictum est, propter te afficimur. Gladius restabat, qui non ærumnosam vitam affert, sed quam inuenerit adimit. Huic ergo respondet, Aestimati sumus vt oues occisionis, Charitas vero ipsa non potuit significari expressius, quàm quod dictum est, propter te. Fac ergo non in Paulo Apostolo compertum istud testimonium, sed à me esse prolatum. Nunquid nam tibi demonstrandum est hæretice, nisi aut scriptum in vetere lege non esse, aut Apostolo conuenire? Quorum si nihil dicere audes: vrgeris enim cum & codex legitur, quo planum sit scriptum esse, & homines intelligant ad id quod Apostolus dixit, nihil posse aptius conue-

Græce est θανατούμεθα, id est morte afficimur.

H nire: cur ergo valere aliquid putas, quòd scripturas corruptas esse insimulare audes: Postremò quid responsurus es ei qui tibi dicat, Ego sic intelligo, ego sic accipio, ego sic credo: nec ob aliud lego illos libros, nisi quòd ibi omnia Christianæ fidei concinere video. Illud potius dic si audes, & aduersus me dicere cogitas, non esse credendum quòd Apostoli & martyres propter Christum affecti gladiis, ærumnísque dicuntur,* † quòd à persecutoribus vt oues occisionis æstimati sunt. Quod si non potes dicere, quid calumniaris in quo libro credam,* quod me oportere credere confiteris?

† al. grauibus ærumnis dicuntur

** inuenias.*

Nam illud dicis, concedere te quidem deum esse diligendum, sed non illum deum quem colunt ij, qui testamenti veteris authoritatem recipiunt. Non ergo illum deum colendum esse dicitis, qui fecit cœlum & terram. Iste nanque per omnes partes illorum voluminum prædicatur: vos autem fatemini vniuersum istum mundum, qui nomine cœli & terræ significatur, habere authorem & fabricatorem deum, & deum bonum. Cum exceptione quippe vobiscum loquendum est, quando deus nominatur. Duos enim deos, vnum bonum, alterum malum esse perhibetis. Quod si dicitis colere vos & colendum arbitrari deum, à quo factus

De deo quid doceat ecclesia. Cap. X.

Gene. 1.

Duo dy Manichæorum.

I est mundus, non tamen eum esse quem veteris testamenti commendat authoritas: impudenter facitis qui alienum animum atque sententiam quam bene atque vtiliter accepimus, male interpretari conamini, frustra omnino. Neque enim vestræ stultæ atque impiæ disputationes vllo modo cum piorum doctissimorúmque hominum sermonibus, per quos in ecclesia catholica scripturæ illæ volentibus dignisque aperiuntur, comparari queunt. Longe prorsus aliter quàm putatis lex & prophetæ intelliguntur à nobis. Desinite errare, non credimus * † pœnitentem deum, non inuidum, non indigum, non crudelem, non quærentem de hominum vel pecorum sanguine voluptatem, non cui flagitia & scelera placeant, non possessionem suam terræ quadam particula terminantem. In has enim atque huiusmodi nugas grauiter copioseque inuehi soletis. Quare nos inuectio vestra non tangit, sed aniles quasdam, vel etiam pueriles opiniones, eo ineptiore, quo vehementiore oratione peruellitis. Qua quisquis monetur & ad vos transit, non ecclesiæ nostræ damnat disciplinam, sed eam se ignorare demonstrat. Quamobrem si quid humani corde geritis, si curæ vobis vosmetipsi estis, K

** † al. colimus.*

quærite potius diligenter & pie quo modo illa dicantur. Quærite miseri. Nam talem fidem qua deo inconueniens aliquid creditur, nos vehemētius & vberius accusamus. Nam & in illis, quæ dicta sunt, cum sic intelliguntur vt litera sonat, & simplicitatem corrigimus & pertinaciam deridemus. Et alia multa quæ vos intelligere non potestis vetat eos credere catholica disciplina, qui nō annis, sed studio atque intellectu excedentes quandam mentis puericiam, in canos sapientiæ promouentur. Nam & credere deum loco aliquo quamuis infinito, per quantitatis quæcunque spacia cōtineri, quàm sit stultum docetur: & de loco in locum, vel ipsum, vel aliquam eius partem moueri atque transire, arbitrari nefas habetur. Iam vero aliquid eius substātię atque naturæ commutationem vel conuersionem quolibet modo pati posse, si quis opinetur, miræ dementiæ impietatísque damnabitur. Ita fit vt apud nos inueniātur pueri quidā, qui humana forma deum cogitent, atq; ita se habere suspicētur, qua opinione nihil est abiectius: sed inueniantur item multi senes, qui eius maiestatem, non solum super humanum corpus, sed etiam super ipsam L

Deus incommutabilis

mentem manere inuiolabilem atq; incommutabilem, eadem ipsa mente conspiciant. Quas ætates, non tempore sed virtute atque prudentia discernendas esse iam dictum est. Apud vos autem nemo quidem reperitur, qui dei substantiam humani corporis figuratione describat: sed rursus nemo qui ab humani erroris labe seiungat. Itaq; illi quos quasi vagientes ecclesiæ catholicæ vbera sustentant, si ab hæreticis non fuerint deprædati, pro suo quisque captu viribusq; nutriuntur, perducuntúrque alius sic, alius autem sic: primum in virum perfectum, deinde ad maturitatem caniciémque sapientiæ perueniunt, vt eis quantum volunt viuere ac beatissime viuere liceat.

Secutio igitur dei, beatitatis appetitus est: consecutio autem, ipsa beatitas. Ac eum sequimur diligendo, consequimur vero non cū hoc omnino efficimur quod est ipse sed ei proximi, eumq; mirifico & intelligibili modo contingentes, eiúsque veritate & sanctitate penitus illustrati atque comprehensi. Ille nanque ipsum lumen est, nobis autem ab eodem illuminari licet. Maximum ergo quod ad beatam vitam ducit, primúmque mandatum est, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & anima & mente: Diligentibus enim deum omnia procedunt in bonum. M

Deus vnice diligēdus. Cap. XI.

Deut. 6.

Rom. 8.

Quamobrem paulo pòst idem Paulus, Certus sum, inquit, quòd neque mors, neque vita, neque angelus, neque virtus, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neq; profundū, neque creatura alia poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Si igitur diligentibus deum omnia procedunt in bonum: & summum bonum quod etiam optimum dicitur, non modo diligendum esse nemo ambigit, sed ita diligēdum vt nihil amplius diligere debeamus: idq; significatur & exprimitur quod dictum est: Ex tota anima, & ex toto corde, & ex tota mente: quis quæso dubitauerit his omnibus cōstitutis, & firmissime creditis, nihil nobis aliud esse optimum, ad quod adipiscēdum postpositis cæteris festinare oporteat, quàm deum? Item si nulla res ab eius charitate nos separat, quid esse non solum melius, sed etiam certius hoc bono potest? Sed singula breuiter attendamus. Nemo nos inde separat, minando mortem. Idipsum enim quòd diligimus deū, mori non potest, nisi dum nō diligit deum: cum mors ipsa sit non diligere deum, quod nihil est aliud quàm

Roma. 8.

Deut. 6.

Matth. 22.

Roma. 8.

2. sen. dist. 17. cap. ad quod.

ei quic-

A ei quicquam in diligendo atque sequendo præponere. Nemo inde separat pollicendo vitam. Nemo enim ab ipso fonte separat, pollicendo aquam. Non separat angelus: non enim est angelus cum inhæremus deo nostra mente potentior. Non separat virtus: nam si virtus hic illa nominata est, quæ aliquam potestatem in hoc mundo habet, toto mundo est omnino sublimior mens inhærens deo. Sin virtus illa dicta est, quæ ipsius animi nostri rectissima affectio est: si in alio est, fauet vt coniungamur deo: si in nobis est, ipsa coniungit. Non separant instantes molestiæ: hoc enim leuiores eas sentimus, quo ei vnde nos separare moliuntur, arctius inhæremus. Non separat promissio futurorum: nam & quicquid boni futurum est, certius promittit deus: & nihil est ipso deo melius, qui iam profecto bene sibi inhærentibus præsens est. Non separat altitudo neque profundum: etenim si hæc verba scientiæ forte altitudinem vel profunditatem significant, non ero curiosus, ne seiungar à deo, nec cuiusquam doctrina me ab eo separat, vt quasi depellat errorem, à quo nemo prorsus nisi separatus erraret. Si vero altitudine & profundo superna & inferna huius mundi significantur, quis

1. sent. dist. 17. c. a. quod autem.

B mihi cœlum polliceatur, vt à cœli fabricatore seiungar? Aut quis terreat infernus, vt deum deseram, quem si nūquam deseruissem, inferna nescirem? Postremo quis me locus ab eius charitate diuellet, qui non vbique totus esset, si vllo contineretur loco? Non, inquit, separat alia creatura. O altissimorum mysteriorū virum. Non fuit contentus dicere creatura, sed alia, inquit, creatura, admonens etiam idipsum quo diligimus deum, & quo inhæremus deo, id est, animum atque mentem creaturam esse. Alia ergo creatura corpus est: & si animus res quædam est intelligibilis, id est, quæ tantum intelligēdo innōtescit, alia creatura est omne sensibile, id est, quod per oculos, vel aures, vel olfactum, vel gustum, vel tactum, quasi quandam noticiam sui præbeat: atque id deterius sit necesse est, quàm quod intelligentia sola capitur. Ergo cum etiam deus dignis animis notus non nisi per intelligentiam possit esse, cum tamen sit ipsa qua intelligitur mente præstantior, quippe qui creator eius atque author eius est, verendum erat ne animus humanus eo quòd inter inuisibilia & intelligibilia numeratur, eiusdem se naturæ ar-

Charitate dēcōnectimur dū illi subiicimur. Caput XII.

C bitraretur esse, cuius est ipse qui creauit, & sic ab eo superbia decideret, cui charitate iungendus est. Fit enim deo similis, quantum datum est, dum illustrandum illi atque illuminandum se subiicit. Et si maxime ei propinquat subiectione ista qua similis fit, longe ab eo fiat necesse est audacia, qua vult esse similior *. Ipsa est quæ legibus dei obtemperare detrectat, dum suæ potestatis esse cupit, vt deus est. Quanto ergo magis longe discedit à deo, non loco sed affectione atque cupiditate ad inferiora, quàm est ipse, tanto magis stulticia miseriáque completur. Dilectione igitur redit in deum, qua se illi non cōponere, sed supponere affectat. Quod quāto fecerit instantius ac studiosius, tanto erit beatior atque sublimior, & illo solo dominante liberrimus. Quamobrem nosse debet se esse creaturam. Debet enim creatorem suum credere sicuti est, inuiolabili & incommutabili semper manere natura veritatis atque sapientiæ: in se autem cadere posse stulticiam atque fallaciam, vel propter errores, quibus exui desyderat, confiteri. Sed rursus cauere debet, ne ab ipsius dei charitate qua sanctificatur, vt beatissimus maneat, alterius creaturæ, id est, huius sensibilis mundi amore separetur. Non igitur separat nos alia creatura, siquidem & nos ipsi creatura sumus, à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Dicat nobis idem Paulus quis iste sit Christus Iesus dominus noster. Vocatis, inquit, prædicamus Iudæis Christum dei virtutem & dei sapientiam. Quid ipse Christus? Nōnne, inquit, ego sum veritas? Si ergo quærimus quid sit bene viuere, id est, ad beatitudinem bene viuendo tendere, id erit profecto amare virtutem, amare sapientiam, amare veritatem, & amare ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente virtutem quæ inuiolabilis & inuicta est, sapientiam cui stulticia non succedit, veritatem quæ conuerti atque aliter quàm semper est sese habere non nouit. Per hanc ipse cernitur pater, dictum est enim: Nemo venit ad patrem nisi per me. Huic hæremus per sanctificationem. Sanctificati enim plena & integra charitate flagramus, qua sola efficitur, vt à deo non auertamur, eique potius quàm huic mundo conformemur. Prædestinauit enim, vt ait idem Apostolus, conformes nos fieri imagini filij eius. Fit ergo per charitatem, vt conformemur deo, & ex eo conformati atque configurati, & circuncisi ab hoc mundo non confundamur cum iis quæ nobis debent esse subiecta. Fit autem hoc

**al. sublimior.*

D

Alia creatura dure interpretatū: Per Christū & eius spiritū iūgimur inseparabiliter deo. Cap. XIII. Ioan. 14. Deute. 6. Matth. 22. Ioan. 14.

Roma. 8.

E per spiritum sanctum. Spes enim, inquit, non confundit, quoniam charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Nullo modo autem redintegrari possemus per spiritum sanctum, nisi & ipse semper integer & incommutabilis permaneret. Quod profecto non posset, nisi dei naturæ esset ac ipsius substantiæ, cui soli incommutabilitas atque, vt ita dicam, inuertibilitas semper est. Creatura enim, neque hoc ego, sed idem Paulus clamat, vanitati subiecta est. Neque nos potest à vanitate separare, veritatique connectere quod subiectum est vanitati. Et hoc nobis spiritus sanctus præstat, creatura igitur non est. Quia omne quod est, aut deus, aut creatura est. Deum ergo diligere debemus trinam quandam vnitatem, patrem & filium & spiritum sanctum, quod nihil aliud dicam esse, nisi idipsum esse. Est enim vere summèque deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Hæc verba Pauli sunt. Quid deinde subiicitur? Ipsi gloria. Syncerissime omnino. Neque enim ait ipsis, nam vnus est deus. Quid est autem, ipsi gloria, nisi ipsi optima & summa & late patens fama?

Roma. 5.

Roma. 8. [illegible]

Trinitati summo bono dilectiōe hæremus. Cap. XIIII. Roma. 11.

F Quanto enim melius atque diffusius diffamatur, tanto diligitur & amatur ardentius. Quod cum fit, nihil aliud ab humano genere, quàm certo & constanti gradu in optimam vitam & beatissimam pergitur. Non arbitror cum de moribus ac vita sit quæstio, amplius esse requirendum, quod sit hominis summum bonum, quò referenda sunt omnia. Id enim esse patuit, & ratione quantum valuimus, & ea quæ nostræ rationi antecellit authoritate diuina, nihil aliud quàm ipsum deum. Nam quid erit aliud optimum hominis, nisi cui inhærere est beatissimum? Id autem est solus deus, cui hærere certe non valemus, nisi dilectione, amore, charitate. Quòd si virtus ad beatam vitam nos ducit, nihil omnino esse virtutem affirmauerim, nisi summum amorem dei. Nanque illud quod quadripartita dicitur virtus, ex ipsius amoris vario quodam affectu, quantum intelligo, dicitur. Itaque illas quatuor virtutes, quarum vtinam ita sit in mentibus vis, vt nomina in ore sunt omnium, sic etiam definire non dubitem: vt temperantia sit amor, integrum se præbens ei quod amatur: fortitudo amor, facile tolerans omnia propter

Quatuor virtutes definit Christiane. Cap. XV.

G quod amatur: iusticia amor soli amato seruiens & pro-
pter ea recte dominans: prudentia amor, ea quibus ad-
iuuatur ab eis à quibus impeditur sagaciter seligẽs. Sed
hunc amorem noo cuiuslibet, sed ei esse diximus, id est,
summi boni, summæ sapientiæ, summæque concordiæ.
Quare definire etiam sic licet: vt temperantiam dica-
mus esse amorem deo sese integrum incorruptúmque
seruantem: fortitudineo amorem, omnia propter de-
um facile perferentem: iusticiam amorem deo tantum
seruientem, & ob hoc bene imperantem cæteris quæ
homini subiecta sunt, prudentiam amorem, bene di-
scernentem ea, quibus adiuuetur in deum, ab iis qui-
Quatuor bus impediri potest. Hisdem singulis virtutibus,
virtutes as- qui nam viuendi modus ducatur, paucis explicabo, si
sere è scri- prius testimonijs noui testamenti, quibus vtor iam diu,
pturis. Cap. de veteri etiam paria, vt pollicitus sum, comparauero.
XVI. Num enim Paulus tantum dicit, deo nos esse debere
Roma. 8. subiectos, ita vt in medio quod separet nihil sit? Nón-
ne & Propheta commodissime hoc & breuissime si-
Psal. 72. gnificat, cum dicit, Mihi autem adhærere deo bonum
est? Nónne quod ibi latissime de charitate dictum est,
H hîc vno verbo contioetur quod ait, inhærere? Item
quod addidit, bonum est, nónne ad illud respicit quod
Roma. 8. ibi positum est, Diligentibus deum omnia procedunt
in bonum: ita vt vna sententia duobúsque verbis Pro-
pheta & vim & fructum charitatis ostendat. Cumque
1. Cor. 1. ibi dictum sit, dei filium dei virtutem esse atque sapien-
tiam, cúmque virtus ad operationem, sapientia vero
ad disciplinam pertinere intelligatur: vnde in Euan-
Ioan. 1. gelio duo ipsa signantur, cum dicitur, Omnia per ip-
sum facta sunt: Nam hoc operationis atque virtutis est.
Deinde quod ad disciplinam verique cogoitionem at-
tinet, Et vita, ioquit, erat lux hominum: potuitne quic-
quam magis concinere his testimonijs ooui testamen-
ti, quàm illud quod in vetere dictum est de sapientia.
Sapien. 8. Attingit autem à fine vsque ad finem fortiter, & dispo-
nit omnia suauiter? Nanque attingere fortiter, magis
virtutem significat: dispooere autem omnia suauiter,
quasi artem ipsam atque rationem. Sed si hoc videtur
obscurum, vide quæ sequuntur. Et omnium, inquit,
dominus dilexit illam: doctrix est enim disciplinæ dei,
& electrix operum illius. Videtur hic nihil adhuc de
I operatione dictum. Nec enim hoc est intelligere ope-
ra quod operari, Ergo vt hæc ad disciplinam pertine-
ant, opus virtuti debetur, vt sit plena quam volumus
demonstrare sententia. Lege igitur deinceps quod an-
nexum est. Quòd si honesta est, inquit, possessio, quæ
coocupiscitur in vita, quid sapientia est honestius, quæ
omnia operatur? Potest ne quicquam præclarius, aut
manifestius, aut vero etiam vberius proferri? Audi a-
liud, si parum putas, quod idem sonet. Et sobrietatem
Ibidem. sapiẽtia docet, inquit, & iusticiam, & virtutem. Sobrie-
tas mihi ad ipsam cognitionem veri videtur pertinere,
id est, ad disciplinam: iusticia vero & virtus ad actio-
1. Retracta. nem atque ad operationem. Quibus duobus, id est, a-
cap. 7. gendi efficacia, & sobrietate contemplandi, quæ dei
virtus & dei sapieotia, id est, dei filius, dilectoribus suis
donat, quid comparandum sit nescio, cum idem Pro-
pheta statim dicat quanti sint ista pendenda. Nam ita
positum est, Sobrietatem enim sapieotia docet, & iu-
sticiam & virtutem, quibus vtilius nihil est in vita ho-
minibus. Hæc fortasse quispiam non de filio dei dicta
esse arbitretur. Quid ergo aliud ostendit quod dictum
Sapien. 8. est, Generositatem magnificat, contubernium habens
dei? An vero generositas solet significare aliud quàm

parentes? Contubernium vero nónne cum ipso patre K
æqualitatem clamat atque asserit? Deinde cum Paulus *1. Cor. 1.*
dicat, filium dei esse dei sapientiam: & ipse dominus, *Matth. 11.*
Nemo nouit patrem nisi vnigenitus filius: quid potuit
à Propheta congruentius dici, quàm illud quod di- *Sapien. 9.*
ctum est, Et tecum sapieotia quæ oouit opera tua, quæ
affuit tunc cum orbem terrarum faceres, & sciebat quid
placiturum esset oculis tuis? Quòd autem Christus est *Ioan. 14.*
veritas, quod idẽ ostenditur cum splendor patris oun- *Hebræ. 1.*
cupatur, vnum † est quicquam in circuitu solis, nisi *† non.*
splendor ipse quem gignit? Quid ergo potuit apertius
& clarius ex vetere testamento huic sententiæ conso-
nare, quàm illud quod dictum est, Et veritas tua in cir- *Ioan. 14.*
cuitu tuo? Postremo dicit ipsa sapientia in Euangelio,
Nemo venit ad patrem nisi per me. Dicit per Prophe-
tam, Sensum tuum ergo quis scit, nisi tu dederis sapien
tiam? Et paulo post, Et quæ tibi placent, didicerunt ho- *Sapien. 9.*
mines, & per sapieotiam sanati sunt. Dicit Paulus, Cha- *Roma. 5.*
ritas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sao
ctum, qui datus est nobis. Dicit propheta, Sanctus enim *Sapien. 1.*
spiritus disciplinæ effugiet dolum †. Vbi enim dolus, *† fictum.*
charitas oulla est. Dicit Paulus, Conformes fieri nos *Roma. 8.*
imaginis filij dei. Dicit Propheta, Signatum est super L *Psal. 4.*
nos lumen vultus tui domine. Ostendit Paulus deum
esse spiritum sanctum & ideo ooo esse creaturam. Di-
cit Propheta, Et miseris spiritum sanctum de altissimis. *Spaien. 9.*
Solus enim deus altissimus, quo nihil est altius. Osten-
dit Paulus trinitatem istam vnum deum esse, cum di-
cit, Ipsi gloria. Dicitur in veteri testameoto, Audi Is- *Deute. 6.*
rael, dominus deus tuus[deus] vnus est. Quid vul- *Apostrophe*
tis amplius? Quid imperite atque impie sæuitis? Quid in- *ad Mani-*
doctas animas noxia suasione peruertitis? Vtriusque te- *chæos vt re-*
stamenti deus vnus est. Nam vt ista sibi congruunt quę *sipiscant.*
de vtroque posuimus, ita etiam cætera, si diligenter & *Cap. XVII.*
æquo iudicio velitis attendere. Sed quia multa dicun-
tur submissis & humi repentibus animis, vt accommo-
datius per humana in diuina consurgant, multa etiam
figurate, vt studiosa mens & quæsitis exerceatur vtilius,
& vberius lætetur inuentis, vos mirifica dispositione
spiritus sancti, ad decipieodos vestros auditores, & il-
laqueandos abutimini. Quod ipsum cur diuina pro-
uidentia vos facere sinat, quàmque verissime Aposto- *1. Corin. 11.*
lus dixerit, Oportet multas hæreses esse, vt probati ma- M
nifesti fiaot inter nos, & longum est disputare, & quod
dicendum est vobis, non est vestrum ista intelligere.
Non parum mihi cogniti estis. Crassas omnioo men-
tes & corporeorum simulachrorũ pestifero pastu mor-
bidas ad diuina iudicanda defertis, quæ multo altio-
ra sunt quàm putatis. Quare vobiscum modo non sic
agendum est, vt ea iam intelligatis, quod fieri non po-
test, sed vt intelligere aliquando cupiatis. Facit enim
hoc simplex & pura charitas dei, quæ maxime specta-
tur in moribus, de qua iam multa diximus, quæ inspi-
rata spiritu sancto perducit ad filium, id est, ad sapien-
tiam dei, per quam pater ipse cognoscitur. Nam si sa-
pientia & veritas non totis animi viribus coocupisca-
tur, inueniri nullo pacto potest. At si ita quæratur, vt
dignum est, subtrahere sese atque abscondere à suis di-
lectoribus non potest. Hinc est illud quod in ore ha- *Matth. 7.*
bere etiam vos soletis, quod ait Iesus: Petite & accipie- *Matt. 10.*
tis: quærite & inueoietis: pulsate & aperietur vobis. Ni-
hil est occultum quod non reuelabitur. Amore petitur,
amore quæritur, amore pulsatur, amore reuelatur, amo-
re deniq; in eo quod reuelatum fuerit permanetur. Ab
hoc amore sapientiæ diligentiáque quærendi, non de-
terremur

A terremur veteri testamento, quod semper mendacissime dicitis, sed ad hæc vehementissime cōcitamur. Audite itaque aliquando, & aduertite quæso sine pertinacia quid per Prophetā dicatur. *[Sapien. 6.]* Clara est, inquit, & quæ nunquam marcescit sapientia, & facile videtur ab iis qui diligunt illam, & inuenitur ab iis qui quærunt illam: præoccupat qui se concupiscunt, vt illis se ostendat. Qui vigilauerit ad illam, non laborabit: assidentem enim illam inueniet foribus suis. Cogitare enim de illa sensus est consummatus, & qui vigilauerit propter illam, cito erit securus. Quia dignos seipsa circuit quærens, & in viis ostendit se illis hilariter, & omni prouidentia occurrit illis. Initium enim illius verissimum disciplinæ concupiscentia est. Cura ergo disciplinæ dilectio est, & dilectio custoditio legum illius est. Custoditio autem legum, confirmatio incorruptionis est, incorruptio autem facit proximum deo. Concupiscentia autem sapiētiæ deducit ad regnum. Itáne tandem adhuc aduersus ista latrabitis? Nónne ita posita & nondum intellecta, cuiuis significant altum se quiddam & ineffabile continere? O vtinam possetis intelligere quæ B dicta sunt. Confestim abiiceretis omnes ineptias fabellarum, & vanissimas imaginationes corporum, totósque vos magna alacritate, syncero amore, firmissima fide, sanctissimo ecclesiæ catholicæ gremio conderetis.

[In catholica sola perfecta veritas ex vtriusque testamenti consensu. Ca. XVIII.]

Poteram pro mea mediocritate discutere singula, & eruere ac demonstrare quæ accepi, in quorum excellentia & altitudine plerunque verba deficiunt: sed quandiu latratis, non est faciendum. Non enim frustra dictum est, Nolite sanctum dare canibus. *[Matth. 7.]* Ne succenseatis. Et ego latraui & canis fui, quando mecum iure non docendi cibo, sed refellendi fustibus agebatur. Si autem in vobis esset charitas, de qua nunc agitur, vel etiam si fuerit aliquando, quantam † *[† quātam è.]* cognoscendæ veritatis magnitudo desyderat, aderit deus qui ostendat vobis, neque apud Manichæos esse Christianam fidem, quæ ad summum apicem sapientiæ veritatísque perducit, qua perfrui nihil est aliud, nisi beate viuere, neque esse vspiam nisi in catholica disciplina. Quid enim aliud videtur Apostolus Paulus optare cum dicit: *[Ephe. 3.]* Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, à quo omnis paternitas in C cœlis & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ fortitudinem, corroborari per spiritum in interiori homine, habitare Christum per fidem in cordibus vestris: vt in charitate radicati & fundati, possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit altitudo, & longitudo, & latitudo, & profundum: cognoscere etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, vt impleamini in omni plenitudine dei. Potést ne quicquam dici manifestius? Obsecro vigilate paululum, videte testamenti vtriusque concordiam, qui sit in moribus vitæ modus, & quò sint referenda omnia, satis aperiente & docente amore dei. Concitant euangelia, cum dicitur: *[Matth. 7.]* Petite, quærite, pulsate. Concitat Paulus dicendo: Vt in charitate radicati & fundati, possitis comprehendere. Concitat etiam propheta, cum dicit, facile sapientiam ab iis qui eam diligunt, quærunt, concupiscunt, vigilant, cogitant, curant, posse cognosci. Salus animi & via beatitudinis vtrarumque scripturarum pace monstrantur, & vos latrare potius aduersus hæc, quàm his obtemperare diligitis. *[Augustinus nouē annis Manichæus.]* Breui dicam quod sentio, Audite doctos ecclesiæ catholicæ viros tanta pace animi, & eo voto, quo vos ego audiui, nihil opus erit nouem annis, quibus

me ludificastis. Longe omnino, longe breuiore tēpore D quid intersit inter veritatem vanitatémque cerneretis.

[Temperātiā probat ex sacris literis. Cap. XIX.]

Sed tempus est ad illas virtutes quatuor reuerti, & ex his singulis eruere ac ducere viuendi modum. Itaque prius Temperantiam videamus, quæ nobis amoris illius, quo innectimur deo, integritatem quandam & incorruptionem pollicetur. Munus enim eius est in coërcendis sedandisque cupiditatibus, quibus inhiamus in ea quæ nos auertunt à legibus dei, & à fructu bonitatis eius, quod est, vt breui explicem, beata vita. Ibi enim est sedes veri † *[† sedes veritatis.]* cuius contemplatione perfruentes, eique penitus adhærentes, proculdubio beati sumus, inde autem decidentes, magnis erroribus doloribusque implicamur. Nanque vt ait Apostolus: *[1. Timo. 6.]* Radix omnium malorum cupiditas: quam quidam sequentes, naufragauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis. Quod peccatum animæ in veteri testamento satis aperte bene intelligentibus in ipsius hominis qui erat in paradiso, præuaricatione signatur. In Adam quippe omnes morimur, vt ait idem, & in Christo omnes resurgemus. *[1. Cor. 15.]* O alta mysteria. Sed reprimam me. E Non enim modo suscepi docere vos recta, sed dedocere praua, si potero, id est, si deus annuerit proposito in vos meo. Dicit ergo Paulus, radicem omnium malorum esse cupiditatem, per quam etiam lex vetus primum hominem lapsum esse significat. Monet Paulus, vt exuamus nos veterem hominem, & induamus nouum. *[Coloss. 3.]* Vult autem intelligi, Adam qui peccauit veterem hominem, illum autem quem suscepit in sacramento dei filius, ad nos liberandos, nouum. Dicit nanque alio loco: Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. *[1. Cor. 15.]* Qualis terrenus, tales & terreni: qualis cœlestis, tales & cœlestes. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis, hoc est, exuite veterem, & induite nouum. Omne igitur officium Temperantiæ, est exuere veterem hominem & in deo renouari, id est, contemnere omnes corporeas illecebras, laudémque popularem, totúmque amorem ad inuisibilia & diuina conferre. Vnde illud sequitur quod mirifice dictum est: Et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem. *[2. Cor. 4.]* Audi & Prophetam canentem: Cor mundum crea in me deus, & spiritum re- *[Psal. 50.]* F ctum innoua in visceribus meis. Quid contra istam conuenientiam dici, nisi à cæcis latratoribus potest?

[Illecebræ oculorum. Cap. XX.]

Illecebræ autem corporis sitæ sunt in his omnibus quæ corporeus sensus attingit, quæ à nonnullis etiam sensibilia nominantur: in quibus maxime lux ista visibilis excellit, quia & in ipsis sensibus nostris, quibus anima per corpus vtitur, nihil est oculis præferendum: & ideo in scripturis sanctis, visibilium nomine sensibilia cuncta significantur. Itaque in nouo testamento sic ab istorum amore prohibemur. *[2. Cor. 4.]* Non respicientes, inquit, ea quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ autem nō videntur, æterna. Ex quo intelligi potest, quòd Christiani non sint qui solem & lunam non modo diligendos, sed etiam colendos putant. Quid enim videmus, si solem & lunam non videmus? Vetiti enim sumus conuerti ad ea quæ videntur. Non sunt igitur etiam ista diligenda ei qui amorem illum incorruptum deo cogitat exhibere. Sed erit mihi alius locus, quo de istis diligentius requiretur. Non enim nunc de fide, sed de vita dicere institui, per quam meremur scire quod credimus. *[Meremur: ita Pelagianus.]* Amandus igitur solus deus est, omnis

G vero iste mundus, id est, omnia sensibilia contemnenda; vtendum autem his ad huius vitæ necessitatem.

Curiositas sacris literis damnata. Cap. XXI. Gal. 1. Colos. 2.

Gloria vero popularis sic in nouo testamento abiicitur atque contemnitur. Si hominibus, inquit Apostolus, placere vellem, Christi seruus non essem. Est item aliud quod de corporibus per imagines quasdam concipit anima, & eam vocat rerum scientiam. Quamobrem recte etiam curiosi esse prohibemur, quod magnum Temperantiæ munus est. Hinc illud est: Cauete, ne quis vos seducat per philosophiam. Et quia ipsum nomen philosophiæ si consyderetur, rem magnam totóque animo appetendam significat. Siquidem philosophia est amor studiumq; sapientiæ, cautissime Apostolus ne ab amore sapientiæ deterrere videretur, subiecit: Et elementa huius mundi. Sunt enim qui desertis virtutibus, & nescientes quid sit deus, & quanta maiestas semper eodem modo manentis naturæ, magnum aliquid se agere putant, si vniuersam istam corporis molem, quam mundum nuncupamus, curiosissime intentissiméque perquirant. Vnde tanta etiam superbia gi-H gnitur, vt in ipso cœlo, de quo sæpe disputant, sibimet habitare videantur. Reprimat igitur se anima ab huiusmodi vanæ† cognitionis cupiditate, si se castam deo seruare disposuit. Tali enim amore plerunque decipitur, vt aut nihil putet esse, nisi corpus: aut etiam si authoritate commota, fateatur aliquid esse incorporeum, de illo tamé nisi per imagines corporeas cogitare non possit, & tale aliquid esse credere, quale fallax corporis sensus infligit. Ad hoc etiam valet quòd præcipitur cauendum esse à simulachris. Huic ergo authoritati noui testamenti, qua iubemur nihil mundi huius diligere, illa maxime sententia qua dictum est: Nolite conformari huic mundo: simul enim demonstrandum est ei rei quemque conformari quam diligit. Huic ergo authoritati si de veteri testamento quæram quid cóparem, plura quidem inuenio, sed vnus Salomonis liber Ecclesiastes, qui dicitur, copiosissime in summum contemptum omnia ista perducit. Incipit enim sic: Vanitas vanitantium dixit Ecclesiastes, vanitas vanitantium & omnia vanitas. Quæ abundantia homini in omni labore suo quem ipse laborat sub sole? Hæc verba omnia si attendantur, si pendantur, si discutiantur, I multa inueniuntur pernecessaria iis qui hunc mundum fugere, & refugere in deum desyderant. Sed longum est, & alió festinat oratio. Tali tamen principio constituto, exequitur omnia, vanitantes esse eos qui rebus huiusmodi falluntur. Idipsum autem quo falluntur vanitatem vocans, non quod deus ista non creauerit, sed quia subiicere se homines volunt iis rebus per peccata, quæ illis per recte facta diuina lege subiectæ sunt. Quid est enim aliud, falsis bonis illudi atque decipi, quàm teipso inferiora miranda & appetenda arbitrari? Habet igitur vir temperans in huiuscemodi rebus mortalibus & fluentibus, vitæ regulam vtroque testamento firmatam: vt eorum nihil diligat, nihil per se appetendum putet, sed ad vitæ huius atque officiorum necessitatem quantum satis est, vsurpet, vtentis modestia, non amantis affectu. Hæc dicta sint de temperantia pro rerum magnitudine breuiter, pro instituto tamen opere fortasse copiosius quàm oportebat.

† huius vaga. ἀπὸ βολατῶν τῆς ἱερατικῆς σώματος. *1. Ioan. 2.* *Roma. 12.* *Eccle. 1.* *1. Retracta. cap. 7.*

Fortitudinem præstat amor dei. Cap. XXII.

De fortitudine vero non multa dicenda sunt. Amor nanque ille de quo loquimur, quem tota sanctitate inflammatum esse oportet in deum, in non appetendis istis temperans, in amittendis fortis vocatur. Sed inter omnia quæ in hac vita possidétur, corpus homini grauissimum vinculum est, iustissimis dei legi- K bus, propter antiquum peccatum, quo nihil est ad prædicandum notius, nihil ad intelligendum secretius. Hoc ergo vinculum ne concutiatur atque vexetur, laboris & doloris: ne auferatur atque perimatur, mortis terrore animam quatit. Amat enim illud vi consuetudinis, non intelligens, si eo bene atque scienter vtatur, resurrectionem reformationémque eius ope ac lege diuina sine vlla molestia iuri suo subditam fore: sed cum [se] hoc amore tota in deum conuerterit, his cognitis mortem non modo contemnet, verumetiam desyderabit. Sed restat cum dolore magna conflictatio. Nihil est tamen tam durum atque ferreum, quod non amoris igne vincatur. Quo cum se anima rapit in deum, super omnem carnificinam libera & admiranda volitabit pennis pulcherrimis & integerrimis, quibus ad dei complexum amor castus innititur. Nisi vero amatores auri, amatores laudis, amatores fœminarum, amatoribus suis deus sinat esse fortiores, cum ille non amor, sed congruentius cupiditas vel libido nominetur. In qua tamen apparet, quantus sit impetus animi ad L ea quæ diliguntur indefesso † cursu per immania quæque tendentis, argumentóque nobis est, quàm sint omnia perferenda ne deseramus deum, si tanta illi vt deserant, perferunt.

† indeflexo.

Fortitudinis monita & exempla ex scripturis. Caput XXIII. Roma. 5.

Quid ergo hic noui testamenti authoritates colligam, vbi dictum est: Tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio vero spem: & non solum dictum, sed etiam exemplis eorum qui dixerunt probatum atque firmatum: de veteri potius testamento in quod illi rabide sæuiunt, excitabo exemplum patientiæ. Neque illum commemorabo virum, á quo in magnis cruciatibus corporis & horribili tabe membrorum, non modo sustinentur humana, sed diuina etiam disputantur. In cuius singulis vocibus satis elucet, si quis æquo animo attendat, quanti pendenda sint ista quæ cum volunt homines per dominationem tenere, ab his ipsis potius per cupiditatem tenentur, & rerum mortalium* serui fiunt, dum imperite domini esse desyderant. Amisit nanque ille omnes diuitias, & factus repente pauperrimus, tam inconcussum animum tenuit & infixum deo, vt satis demonstraret, non illas sibi fuisse magnas, sed se illis, sibi au- M tem deum. Quo animo si esse possent nostri temporis homines, non magnopere in nouo testamento ab istorum possessione prohiberemur, vt perfecti esse possemus. Multo enim mirabilius est non inhærere istis quamuis possideas, quàm omnino eas nó possidere. Sed quoniam de dolore atque cruciatibus corporis tolerandis nunc agitur, relinquo istum virum, licet magnum, licet inuictum, virú tamen. Offerunt enim mihi scripturæ illæ stupendæ fortitudinis fœminam, & ad eam iam me transire compellunt. Quæ cum septem liberis tyranno atque carnifici prius viscera omnia, quàm vnum verbum sacrilegum impendit: cum eius hortatione filij roborarentur, in quorum membris ipsa torquebatur, latura tamen etiam proprio munere quos eos ferre præceperat. Quid ad tantam patientiam quæso addi potest? Quid tamen mirum, si omnibus medullis conceptus dei amor, & tyranno, & carnifici, & dolori, & corpori, & sexui, & affectui resistebat? An non audierat: Preciosa in conspectu domini mors sanctorú eius? Non audierat: Melior vir patiens fortissimo? Non audierat: Omne quod tibi applicitum fuerit, accipe, & in dolore sustine, & in humilitate tua habe patientiam, quoniam in igne probatur aurum & argentum? Non audierat?

** aliâs, temporalium. Iob. 1.* *2. Mac. 7.* *Psal. 115.* *Prouer. 16.* *Eccle. 2.*

A audierat: Vasa figuli probat fornax, & homines iustos [*Eccle.17.*] tentatio tribulationis? Immo vero & hæc & alia plura perceperat, quæ vno sancto dei spiritu, vt in istis noui testamenti, sic in illis, qui soli adhuc erant, libris diuina præcepta fortitudinis conscripta sunt. [*Prudētiam docent scriptura.*] Quid de iusticia quæ ad deum pertinet? nónne cum & dominus dicat: Non potestis duobus dominis seruire, & [*Ca. XXIIII* *Matth.6.*] Apostolus redarguat eos qui creaturæ potius quàm creatori seruiunt, in veteri testamento prius dictum [*Roma.1.* *Matth.4.*] est: Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies? Sed quid opus est hinc plura dicere, cum sententiis talibus ibi plena sint omnia? [*Deute.6.*] Hanc ergo iusticia vitæ regulam dabit huic amatori, de quo sermo est: vt deo quem diligit, id est, summo bono, summæ sapientiæ, summæ paci † libentissime seruiat [*† potentiæ.*]: cæteráque omnia partim subiecta sibi regat, partim subiicienda præsumat. Quæ norma viuendi, vt docuimus, vtriusque testamenti authoritate roboratur. [*Prudentia.*] Nec de prudentia diutius disserendum est, ad quam dignoscentia pertinet appetendorum & vitandorum. Quæ si desit, nihil eorum, de quibus iam dictum est, effici potest. Huius autem excubiæ atque diligentissima vigilantia est, ne B subrepente paulatim mala suasione fallamur. Vnde [*Matth.24.*] sæpe dominus, Vigilate, clamat: &, Ambulate, inquit, dum lumen habetis, ne vos tenebræ comprehendant. [*Ioan.12.* *1.Cor.5.*] Itémque dicitur: Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Quid autem proferri manifestius de veteri testamento contra istam dormitationē animi potest, per quam fit vt non sentiamus quasi minutatim serpentem perniciem, quàm illud quod à Propheta dictum est, Qui spernit modica, paulatim decidet? [*Eccle.19.*] De qua sententia, si opportunum esset festinantibus, copiosissime disputarem: atque id si à nobis nunc susceptum munus flagitaret, fortasse demonstraremus, quàm sint alta mysteria, quæ imperitissimi & sacrilegi homines deridendo, non illi quidem paulatim iam decidunt, sed magno lapsu præcipites eunt.

[*Officia quatuor virtutū ex scripturis* *Cap. XXV.*] Quid amplius de moribus disputem? Si enim deus est summum hominis bonum, quod negare non potestis, sequitur profecto, quoniam summum bonum appetere, est bene viuere: vt nihil sit aliud bene viuere, quàm toto corde, tota anima, tota mente deum diligere: à quo existit, vt incorruptus in eo amor atque integer custodiatur, quod est temperantiæ: & nullis C frangatur incommodis, quod est fortitudinis: nulli alij seruiat, quod est iusticiæ: vigilet in discernendis rebus, ne fallacia paulatim dolúsque subrepat, quod est prudentiæ. Hæc est hominis vna perfectio, qua sola impetrat vt veritatis synceritate perfruatur: hæc nobis testamento vtroque concinitur, hæc nobis hinc atque inde suadetur. Quid adhuc scripturis, quas ignoratis calumniamini? Nescitis quanta imperitia lacessatis libros †, quos & soli reprehendunt qui non intelligunt: & soli intelligere nequeunt, qui reprehendunt? [*† calumniā innectunt* *Quid tāta imperitia lacessatis libros, &c.*] Non enim eos aut vllus inimicus cognoscere sinitur, aut esse nisi amicus cognitus potest. Diligamus igitur deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, quicunque ad vitam æternam peruenire proposuimus. Vita enim æterna est totum præmium, cuius promissione gaudemus: nec præmium potest præcedere merita, & prius homini dari, quàm dignus est. Quid enim hoc iniustius, & quid iustius deo? Non ergo debemus poscere præmium antequam mereamur accipere. Hic fortasse non incongrue quæritur, æterna ipsa vita quid sit. [*Meritum.*] Sed eius largitorem potius audiamus: Hæc est, inquit, vita æterna, vt cognoscant te verum deum, D & quem misisti Iesum Christum. [*Ioan.17.*] Aeterna igitur vita est ipsa cognitio veritatis. Quamobrem videte, quàm sint peruersi atque præposteri, qui sese arbitrantur dei cognitionem tradere, vt perfecti simus, cum perfectorum ipsa sit præmium. Quid ergo agendum est? quid quæso, nisi vt eumipsum quem cognoscere volumus, prius plena charitate diligamus? Vnde illud exoritur, quod ab initio satis egimus, nihil in ecclesia catholica salubrius fieri, quàm vt rationem præcedat authoritas. [*1. Retract. cap.7.*]

[*Dilectio sui & proximi. Ca. XXVI.*] Sed cætera videamus: videtur enim de homine ipso, id est, de amatore ipso nihil actum: sed parum dilucide qui hoc arbitratur intelligit. Non enim fieri potest, vt seipsum qui deum diligit, non diligat: imò vero solus se nouit diligere, qui deum diligit. Siquidem ille se satis diligit, qui sedulo agit, vt summo & vero perfruatur bono: quod si nihil est aliud quàm deus, sicut ea quæ dicta sunt docuerunt, quis cunctari potest, quin sese amet, qui amator est dei? Quid inter ipsos homines, nullúmne esse amoris vinculum debet? Imò vero ita debet, vt nullus certior gradus ad amorem dei fieri posse credatur, quàm hominis erga hominem charitas. Promat nobis ergo alterum præcep- E tum ipse dominus de vitæ præceptis interrogatus: non enim contentus fuit vno, qui sciret aliud deum esse, aliud hominem: atque interesse tantum, quantum inter eum qui creauit, & id quod ad creatoris similitudinem creatum est. Dicit ergo secundum præceptum esse, Diliges proximum tuum sicut teipsum. [*Matth.22.*] Te autem ipsum salubriter diligis, si plus quàm te diligis deum. Quod ergo agis tecum id agendum cum proximo est: hoc est, vt etiam ipse perfecto amore diligat deum. Non enim eum diligis tanquam teipsum, si non ad id bonum ad quod ipse tendis, adducis *. [** al. adducere satagis.*] Illud est enim vnum bonum, quod omnibus tecum tendentibus non fit angustum. Ex hoc præcepto nascuntur officia societatis humanæ, in quibus non errare difficile est. Agendum autem imprimis est, vt beneuoli simus, id est, vt nulla malicia, nullo dolo malo aduersus hominem vtamur. Quid enim homini homine propinquius? Accipite etiam quid Paulus dicat: Dilectio, inquit, proximi malum non operatur. [*Roma.13.*] Breuissimis vtor testimoniis, sed, nisi fallor, idoneis, é quibus susceptæ rei satisfiat: Nam quis ignorat quàm multa, & quanti ponderis verba in illis libris de charitate proximi vsquequa- F que diffusa sint? Sed cum duobus modis peccetur in homine: vno si lædatur, alio si cum potest non adiuuetur: eáque ipsa sint, quibus mali homines esse dicantur, quorum neutrum qui diligit, facit: satis opinor quod volumus demonstrat ista sententia, Dilectio proximi malum non operatur. Et si ad bona peruenire non possumus, nisi mala operari destiterimus, ista sunt quasi cunabula charitatis dei, quibus diligimus proximum: vt quoniam dilectio proximi malum non operatur, hinc ad illud ascendamus quod dictum est, Scimus quoniam diligentibus deum omnia procedunt in bonum. [*Roma.8.*] Sed nescio quo modo aut pariter ista in plenitudinem perfectionémque consurgunt, aut inchoatur prius dei amor, & prius perficitur proximi. Ad incipiēdum enim citius nos fortasse in se diuina charitas rapit, sed facilius minora perficimus. Quoquo modo autē res se habeat, illud maxime tenendum est, ne se quisquam credat contempto proximo ad beatitudinem, & ad deum quem diligit esse venturum. Atque vtinam vt facile est bene instituto & benigno diligere proximum, ita facile esset

G vel consulere, vel nihil nocere. Non enim ad hæc satis est voluntas bona, sed opus est magna quadam ratione atq; prudentia, qua nemo vti potest, nisi deus ille fons omnium bonorum id tribuerit. De qua re, quantum arbitror, difficillima tentabimus dicere pro suscepto opere pauca quædam, spem totam constituentes in eo, cuius solius ista dona sunt.

Beneficentia in corpus proximi. Ca. XXVII.

Homo igitur vt homini apparet, anima rationalis est, mortali atque terreno vtens corpore. Partim ergo corpori, partim vero animæ hominis benefacit, qui hominem diligit: Ad corpus quod pertinet, medicina nominata est: ad animam autem disciplina. Sed medicinam nunc voco, quicquid omnino corporis vel tuetur, vel instaurat salutem. Ad hanc itaque pertinent non ea tantum quæ ars eorum exhibet, qui proprie medici nominantur: sed etiam cibus & potus, tegmen & tectum, defensio denique omnis atque munitio, qua nostrum corpus aduersus etiam externos ictus actúsque seruatur: nam & fames & sitis, & frigus & æstus, & quicquid extrinsecus grauiter infligitur, salutem de qua nunc agitur manere non sinunt. Quare illa omnia, quibus huiuscemodi malis incommodisve resistitur, qui officiose

1. Retract. cap. 7.

H atque humaniter præbent, misericordes vocantur, etiam si sapientes vsqueadeo sint, vt iam nullo animi dolore turbentur. Nam quis ignoret ex eo appellatam esse misericordiam, quòd miserum cor faciat condolentis alieno malo. Et quis non concedat ab omni miseria liberum esse debere sapientem, cum subuenit inopi, cum esurienti cibum præstat, potúmque sitienti, cum vestit nudum, cum peregrinum tecto recipit, cum oppressum liberat, cum denique humanitatem suam vsq; ad sepulturam porrigit mortuorum? Etiam si id faciat mente tranquilla, nullis aculeis doloris instinctus, sed adductus officio bonitatis, misericors tamen vocandus est. Huic enim nihil obest nomen, cum absit miseria.

Stoici.

Stulti vero, cum misericordiam quasi vicium deuitant, quia officio satis moueri nequeunt, si nec perturbatione commoueantur, cógelascunt potius rigore inhumanitatis, quàm rationis tranquillitate serenantur. Itaque multo prudentius deus etiam ipse misericors dicitur: quiquemadmodum dicatur, restat intelligere iis qui sese idoneos religione studióque præstiterint: ne cum

I verbis doctorum inepte vtimur, indoctorum animas prius durescere vitando misericordiam, quàm benignitatem appetendo mitescere faciamus. Atque vt misericordia iubet, ista nos ab homine pellere incommoda, sic innocentia prohibet inferre.

Beneficentia in animam proximi. Caput XXVIII.

Quod autem attinet ad disciplinam, per quam ipsi animo sanitas instauratur, quæ si absit, nihil ad depellendas miserias salus ipsa corporis valet, difficillima omnino res est. Atque vt in corpore dicebamus, aliud esse morbos & vulnera curare, quod pauci homines bene facere possunt, aliud autem famem sitímque sopire, & cætera in quibus subuenire hominem homini vulgo passimque conceditur: Sic in animo sunt quædam in quibus excellentia illa & rara magisteria non admodum desyderantur: vt cum hortamur & monemus, vt hæc ipsa indigentibus exhibeantur, quæ corpori exhibenda esse diximus. Cum enim hæc facimus, ope corpori: cum autem docemus vt fiant, disciplina animo subuenimus. Sunt vero alia, quibus multimodi variique morbi animorum magna quadam & prorsus ineffabili ratione sanantur. Quæ medicina, nisi diuinitùs populis mitteretur, nulla spes salutis esset, tam immoderata transgressione peccantibus. Quanquam & illa corporis, si altius rerum originem repetas, non inuenitur vnde ad K

homines manare potuerit, nisi à deo, cui rerum omnium status salúsque tribuenda est. Hæc tamen disciplina, de qua nunc agimus, quæ animi medicina est, quantũ scripturis ipsis diuinis colligi licet, in duo distribuitur, coërcitionem & instructionem. Coërcitio timore, instructio vero amore perficitur, eius dico cui per disciplinam subuenitur: nam qui subuenit, nihil horum duorum habet, nisi amare.

Coercitio. Instructio.

In his duobus deus ipse, cuius bonitate atque clementia fit omnino, vt aliquid simus, duobus testamentis vetere & nouo disciplinæ nobis regulam dedit. Quanquam enim vtrunque in vtroque sit, præualet tamen in vetere timor, amor in nouo: quia ibi seruitus, hic libertas ab Apostolis prædicatur.

Testamentũ vetus & nouum.

De quorum testamentorum admirabili quodam ordine diuinóque concentu, longissimum est dicere, & multi religiosi doctiq; dixerunt. Multos libros res ista flagitat, vt pro merito quantum ab homine potest explicari & prædicari queat. Qui ergo diligit proximum, agit quantum potest, vt sanus corpore sanúsque animo sit: Sed cura corporis ad sanitatem animi referenda est. Agit ergo his gradibus quod ad animum pertinet, vt primo timeat, deinde diligat deum. Hi mores L

Timor. Amor.

sunt optimi, per quos nobis etiam ipsa prouenit, ad quam omni studio rapimur, agnitio veritatis. Atque in his duobus conuenit mihi cum Manichæis, id est, vt deum & proximum diligamus: sed hoc in veteri testamento negant contineri: In quo quantum errant, satis, vt opinor, apparet ex iis quas superius protulimus de vtroque sententiis. Veruntamen vt breue aliquid dicam, sed tali cui resistere sit mera dementia, Nónne animaduertunt hæcipsa duo, quæ laudare coguntur, quàm importunissime à domino in Euangelio de vetere testamento esse prolata negent, vbi scriptum est: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Vel illud alterum, Diliges proximum tuum tanquam teipsum? Aut si hæc negare non audent, premuntur enim luce veritatis: illud negare audeant, salubria esse ista præcepta, his mores optimos contineri: negent si possunt, & dicant, non oportere deum diligi, non oportere proximum diligi: neque diligentibus deum omnia procedere in bonum, neque dilectionem proximi malum M

Deute. 6. Math. 22. Leuiti. 19. Roma. 8. Roma. 13.

non operari, quibus duobus saluberrime atque optime humana vita disponitur. Quæ si dicunt, non solum illis cum Christianis, sed ne cum hominibus quidem ratio est. Sin hæc dicere non audent, coguntúrque confiteri esse diuina, quid eos libros vnde ista prolata sunt, impietate nefaria lacessere atque improbare non desinunt? An illi dicturi sunt, non esse consequens, vt omnia ibi bona sint, vbi hæc inuenire potuimus? Nam hæc solent dicere. Cui ego tergiuersationi quid respondeam, & quemadmodum occurram, non facile video. Discutiámne verba singula veteris testamenti, & in his summam cum Euangelio esse concordiam pertinacibus indoctísque demonstrem? Sed quando istud erit? Quando aut ego sufficiam, aut ipsi patientur? Quid ergo faciam? Deserámne causam, & eos in sententia quanuis improba & falsa, tamen difficili ad dissoluendum delitescere sinam? Non faciam, Aderit de proximo deus ipse, cuius illa præcepta sunt: nec me in tantis angustiis inopem ac desertum esse patietur.

De scripturarum autoritate. Cap. XXIX.

Quamobrem adestote animis Manichæi, si qui forte illa superstitione ita tenemini, vt euadere aliquando possitis. Adestote, inquam, sine pertinacia, sine studio resistendi:

A stendi: nam aliter vobis perniciosissimum est iudicare. Certe enim nemini dubium est, nec auersi vos ita estis à vero, vt non intelligatis, si diligere deum & proximum bonum est, quod negare nemo potest, quicquid in his duobus præceptis pendet, vituperari iure nõ posse. Quid ergo in iis pendeat, ridiculum est si à me quærendum esse putas: ipsum Christum audi, audi, inquam, Christum, audi dei sapientiam. *Matth. 22.* In his, inquit, duobus præceptis tota lex pendet, & omnes prophetæ. Quid hoc loco potest dicere impudentissima pertinacia? Non hoc Christum dixisse? At in Euangelio verba eius ista conscripta sunt. Falsum esse scriptum? Quid hoc sacrilegio magis impium reperiri potest? Quid ista voce impudentius? Quid audacius? Quid sceleratius? Simulachrorum cultores, qui Christi etiam nomen oderunt, nunquam hoc aduersus scripturas illas ausi sunt dicere. Consequetur nanque omnium literarum summa peruersio, & omnium qui memoriæ mandati sunt librorum abolitio, si quod tanta populorum religione roboratum est, tanta hominum & temporum consensione firmatum, in hanc dubitationem adducitur, vt

B ne historiæ quidem vulgaris fidem possit grauitatémque obtinere. Postremo quid de scripturis vllis proferre poteris, vbi mihi vti hac voce non liceat, si contra meam ratiocinationem [intentionèmque] proferatur? Illud vero quis ferre possit, quòd nos notissimis ac iam in manibus omnium libris constitutis credere vetant, & iis quæ ipsi proferunt, imperant vt credamus? Si de scriptura dubitandum est, de qua magis quàm quæ diffamari non meruit, quæ vere potuit sub nomine alio tota mentiri? At si istam obdis inuito, & authoritatis exaggeratione cogis in fidem: egóne de illa, quam constanter latissime diuulgatam video, & ecclesiarum per totum orbem dispersarum contestatione firmatam, dubitabo miser: & quod est miserius, te authore dubitabo, cum si exemplaria proferres, altera tenere non deberem, nisi ea quæ plurium consensione commendarentur? Nunc vero nihil te proferente quod conferas: præter inanissimam vocem temeritatisq; plenissimam, putabis vsqueadeo genus humanum esse peruersum, & diuinæ prouidentiæ ope desertum, vt illis scripturis, non à te prolatas alias quibus redarguantur, sed tua tan-

C tum verba præponat? Proferendus est nanque tibi alius codex eadem continens, sed tamen incorruptus & verior, vbi sola desint ea quæ hic immissa esse criminaris. Vt si verbi causa, Pauli epistolam quæ ad Romanos scripta est, corruptam esse contendis, aliam proferas incorruptam, vel alium codicem potius, in quo eiusdem Apostoli eadem epistola syncera & incorrupta conscripta sit. Non faciam inquis, ne ipse corrupisse credar. Hoc enim soletis dicere, & verum dicitis: nihil prorsus aliud suspicabuntur vel mediocriter cordati homines, si hoc feceris. Vide ergo tuipse quid de authoritate tua iudicaueris: & intellige vtrum tuis verbis contra illas scripturas credere debeant, si codici ob hoc solum, quòd abs te profertur, magnæ temeritatis est credere.

Apostrophe ad ecclesiã totius sapientiæ magistram. Cap. XXX. Sed quid hinc plura? Quis enim non videat eos, qui contra scripturas Christianas hæc audent dicere, vt illud non sint quod homines suspicantur, certe tamen non esse Christianos? Nam Christianis hæc dicta est forma viuendi, vt diligamus dominum deum nostrum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mẽte, *Deute. 6. Matth. 22.* deinde proximum nostrum tanquam nosmetipsos. In his enim duobus præceptis tota lex pendet & omnes prophetæ. Merito ecclesia catholica mater Christianorum verissima, non solum ipsum deum, cuius a-

D deptio vita est beatissima, purissime atque castissime colendum prædicas, *Doctrina catholicæ ecclesiæ.* nullam nobis adorandam creaturam inducens, cui seruire iubeamur: & ab illa incorrupta & inuiolabili æternitate, cui soli homo subiiciendus est, cui soli rationalis anima cohærendo non misera est, excludens† omne quod factum est, quod obnoxium commutationi, quod subditum tempori, neque confundens quod æternitas, quod veritas, quod denique pax ipsa distinguit, nec rursum separans quod maiestas vna coniungit: sed etiam proximi dilectionem atque charitatem ita complecteris, vt variorum morborum, quibus pro peccatis suis animæ ægrotant, omnis apud te medicina præpolleat. *†excedens.* Tu pueriliter pueros, fortiter iuuenes, quiete senes, pro vt cuiusq; non corporis tantum, sed & animi ætas est, exerces ac doces. Tu fœminas viris suis non ad explendam libidinem, sed ad propagandam prolem, & ad rei familiaris societatem casta & fideli obedientia subiicis. Tu viros coniugibus non ad illudendum imbecilliorem sexum, sed synceri amoris legibus præficis. Tu parentibus filios libera quadam seruitute subiungis, parentes filiis pia do-

E minatione præponis. Tu fratribus fratres religionis vinculo firmiore atq; arctiore quàm sanguinis nectis. Tu omnem generis propinquitatem & affinitatis necessitudinem, seruatis naturæ voluntatisque nexibus mutua charitate constringis. Tu dominis seruos non tam conditionis necessitate, quàm officij delectatione doces adhærere. Tu dominos seruis, summi dei scilicet communis domini consyderatione placabiles, & ad consulendum, quàm coërcendum propensiores facis. Tu ciues ciuibus, gentes gentibus, & prorsus hominibus homines primorum parentum recordatione, non societate tantum, sed quadam etiam fraternitate coniungis. Doces reges prospicere populis, mones populos se subducere regibus. Quibus honor debeatur, quibus affectus, quibus reuerentia, quibus timor, quibus consolatio, quibus admonitio, quibus cohortatio †, quibus disciplina, quibus obiurgatio, quibus supplicium sedulo doces: *†correctio.* ostendens quemadmodum non omnibus omnia, & omnibus charitas, & nulli debeatur iniuria. Iam vero cum hæc humana dilectio inhærentem vberibus *1. Retract. cap. 7.* tuis nutriuerit & roborauerit animum, sequendo deo

F factum idoneum: vbi eius maiestas ex tanta parte quanta homini, dum terræ huius inhabitator est sufficit, aperire se cœperit, tantus charitatis ardor innascitur, & tantum diuini amoris consurgit incendium, vt exustis omnibus vitiis, & homine purgato atque sanctificato, satis appareat quàm diuine dictum sit: Ego sum ignis consumens. *Deute. 4. & Hebræ. 12.* Et, Ignem veni mittere in mundum. *Lucæ. 12.* Quæ duæ voces vnius dei in duobus testamentis signatæ, sanctificationem animæ concordi attestatione declarant, vt fiat aliquando illud quod item in nouam scripturam de veteri assumptum est. Absorpta est mors in victoriam. Vbi est mors aculeus tuus? Vbi est mors contentio tua? *1. Cor. 15.* Quod vnum isti hæretici intelligere si valerent, nusquam profecto deum nisi apud te atque in tuo gremio minime superbi, & bene pacata venerarentur. Merito apud te diuina præcepta late diffuseq; seruantur. Merito apud te bene intelligitur, quàm sit grauius cognita, quàm incognita lege peccare. Aculeus enim mortis peccatum, virtus autem peccati lex, qua grauius feriat & interimat contempti præcepti conscientiam. Merito apud te visum est, quàm sit sub lege operatio vana, cum libido animum vastat, & cohibe-

G tur pœnæ metu, non amore virtutis obruitur. Merito tibi tam multi hospitales, multi officiosi, multi misericordes, multi docti, multi casti, multi sancti, multi vsqueadeo dei amore flagrantes, vt eos in summa continentia atque mundi huius incredibili cõtemptu etiam solitudo delectet.

Manichæorum cõtinẽtiæ opponit Anachoretarũ & Cœnobitarum vitã, quales vtinã nunc haberet mũdus. Caput XXXI.

Quid est quæso quod vident qui non possunt hominem non diligere, & tamen possunt hominem nõ videre? Profecto illud quicquid est, præstantius est rebus humanis, cuius contemplatione potest homo sine homine viuere. Iam enim accipite Manichæi perfectorum Christianorum, quibus summa castitas non laudanda tantum, sed etiam capessenda visa est, mores & continentiam singularem: ne vos impudenter iactare apud animos imperitorum quasi difficillima rerum abstinentia, si quid in vobis pudoris est, audeatis. Nec ea dicam quæ vos ignoratis, sed quæ nobis occultatis.

Paulus Eremita.

Quis enim nescit summæ continentiæ hominum Christianorum multitudinem per totũ orbem indies magis magisq; diffundi, & in Oriente maxime atque Aegypto, quod vos nullo modo potest latere. Nihil de iis dicam quos pauloante commemoraui, qui secretissimi penitus ab omni hominum conspe- H ctu, pane solo qui eis per certa interualla temporum affertur, & aqua contenti, desertissimas terras incolunt, perfruentes colloquio dei, cui puris mentibus inhæserunt, & eius pulchritudinis contemplatione beatissimi, quæ nisi sanctorum intellectu percipi non potest. Nihil, inquam, de his loquar, videntur enim nonnullis res humanas plusquam oporteret deseruisse, non intelligentibus quantum nobis eorum animus in orationibus prosit, & vita ad exemplum, quorum corpora videre non sinimur. Sed hunc disputare longum & superuacaneum puto: nam hoc tam excellens fastigium sanctitatis, cui non sua sponte mirandum & honorandum videtur, oratione nostra videri quî potest? Tantum isti admonendi sunt, qui sese inaniter iactant, intantum processisse temperantiam & continentiam sanctissimorum catholicæ fidei Christianorum, vt restringenda nonnullis, & quasi ad humanos fines reuocanda videatur. Vsqueadeo supra homines illorum animos euasisse, ab iis etiam quibus id displicet, iudicatur. Sed si hoc excedit nostram tolerantiam, quis non illos miretur & prædicet, qui contemptis atque desertis I mundi huius illecebris, in communem vitam castissimam sanctissimamq; congregati, simul ætatem agunt,

Monachi. Cœnobitæ.

viuentes in orationibus, in lectionibus, in disputationibus: nulla superbia tumidi, nulla peruicacia turbulenti, nulla inuidentia liuidi: sed modesti, verecundi, pacati, concordissimam vitam & intentissimam in deum, gratissimum munus ipsi offerunt, & quo ista posse meruerunt. Nemo quicquam possidet proprium, nemo cuiquam onerosus est. Operantur manibus ea, quibus & corpus pasci possit, & à deo mens impediri non possit. Opus autem suum tradunt eis quos decanos vocãt, eo quòd sint denis præpositi, vt neminem illorum cura sui corporis tangat, neque in cibo, neque in vestimento, neque si quid aliud opus est vel quotidianæ necessitati, vel mutatæ, vt assolet, valetudini. Illi autem decani cum magna solicitudine omnia disponentes, & præsto facientes quicquid illa vita propter imbecillitatem corporis postulat, traditionem tamen etiam ipsi reddunt vni, quem patrem vocant. Hi vero patres non solum sanctissimi moribus, sed etiam diuina doctrina excellentissimi, omnibus rebus excelsi, nulla superbia consulunt iis quos filios vocant, magna sua in iubendo authoritate, magna illorum in obtemperando vo- K luntate. Conueniunt autem diei tempore extremo de suis quisque habitaculis, dum adhuc ieiuni sunt ad audiendum illum patrem, & conueniunt ad singulos patres terna, vt minimum, hominum millia: nam etiam multo numerosiores sub vno agunt. Audiunt autem incredibili studio, summo silentio, affectiones animorum suorum, prout eos pepulerit disserentis oratio, vel gemitu, vel fletu, sed modesto & clamore vacuo gaudium significantes. corpus deinde reficitur, quantum saluti & salubritati sat est, coërcente vnoquoque concupiscentiam, ne se profundat vel in eatpsa quæ præsto sunt parca & vilissima. Ita non solum à carnibus & vino abstinent pro sufficientia domandarum libidinum, sed ab iis etiam quæ tanto concitatius ventris & gutturis prouocant appetitum, quanto quasi mundiora nonnullis videntur: quo nomine solet turpe desyderium exquisitorum ciborum, quod à carnibus alienum est, ridicule turpiterq; defendi. Sanè quicquid necessario victui redundat: nam redundat plurimum ex operibus manuum, & epularum restrictione: tanta cura egentibus distribuitur, quanta non ab ipsis qui distribuunt comparatum est. Nullo modo nanque satagunt, vt L hæc sibi abundent, sed omni modo agunt, vt nõ apud se remaneat quod abundauerit, vsqueadeo vt oneratas etiam naues in ea loca mittant, quæ inopes incolunt.

Monachæ.

Non opus est plura de re notissima dicere. Hæc est etiam vita fœminarum deo solicite casteq; seruientium, quæ habitaculis segregatæ ac remotæ à viris quàm longissime decet, pia tantum illis charitate iunguntur & imitatione virtutis: ad quas iuuenum nullus accessus est, neque ipsorum quamuis grauissimorum & probatissimorum senum, nisi vsque ad vestibulum necessaria præbendi quibus indigent gratia. Lanificio nanq; corpus exercent atque sustentant, vestèsque ipsas fratribus tradunt, ab iis inuicem quod victui opus est resumentes. Hos mores, hanc vitam, hunc ordinem, hoc institutum si laudare velim, neque digne valeo, & vereor ne iudicare videar per seipsum tantummodo expositum placere non posse, si super narratoris simplicitatem cothurnum etiam laudatoris addendum putauero. Hæc Manichæi reprehendite si potestis. Nolite cæcis hominibus & discernere inualidis ostentare nostra zizania. M

Clericorum laus. Caput XXXII.

Neque tamen ita sese anguste habent ecclesiæ catholicæ mores optimi, vt eorum tantum vitas, quos commemoraui arbitrer esse laudandas. Quàm enim multos episcopos optimos viros, sanctissimósque cognoui, quàm multos presbyteros, quàm multos diaconos, & huiusmodi ministros diuinorum sacramẽtorum, quorum virtus eo mihi mirabilior & maiore prædicatione dignior videtur, quo difficilius est eam in multiplici hominum genere, & in ista vita turbulentiore seruare. Non enim sanatis magis quàm sanandis hominibus præsunt. Perpetienda sunt vicia multitudinis, vt curentur; & prius toleranda quæ sananda *† est pestilentia. Difficillimum est hic tenere optimum vitæ modum & animum pacatum atque tranquillum. Quippe vt breuiter explicem, hi agunt vbi viuere discitur, illi vbi viuitur.

† aliàs, sedanda.

Aliud genus in ciuitate simul viuẽtium. Caput XXXIII.

Nec ideo tamen laudabile Christianorum genus contempserim, eorum scilicet qui in ciuitatibus degunt, à vulgari vita remotissimi. Vidi ego diuersoria sanctorum Mediolani, non paucorum hominum, quibus vnus presbyter præerat vir optimus & doctissimus. Romæ etiam plura cognoui, in quibus singuli grauitate atque prudentia & diuina scientia præ-

pollentes

A pollentes, cæteris secum habitantibus præsunt, Christiana charitate, sanctitate, & libertate viuentibus, Ne ipsi quidem cuiquam onerosi sunt, sed Orientis more & Pauli Apostoli authoritate manibus suis se transigunt. Ieiunia etiam prorsus incredibilia multos exercere didici, non quotidie semel sub noctem reficiendo corpus, quod est vsquequaque vsitatissimum, sed cõtinuum triduum vel amplius sæpissime sine cibo ac potu ducere.

Ieiunia triduana.

Neque in hoc viris tantum, sed etiam in fœminis, Quibus item multis viduis & virginibus simul habitantibus, & lana ac tela victum quæritantibus, præsunt singulæ grauissimæ probatissimæq;, non tantum in instituendis componendisque moribus, sed etiam instruendis mentibus peritæ ac paratæ. Atque inter hæc nemo vrgetur in aspera quæ ferre non potest, nulli quod recusat imponitur, nec ideo condemnatur à cæteris, quòd in eis se imitandis fatetur inualidum, Meminerunt enim quanto opere scripturis omnibus commendata sit charitas, Meminerunt, Omnia munda mundis: &, Nõ quod intrat in os vestrũ vos coinquinat, sed quod exit.

Titum.1. Matt.15.

Itaque non reiiciendis generibus ciborum quasi pollutis, sed concupiscentiæ perdomandæ, & dilectioni fratrum retinendæ inuigilat omnis industria.

Pronomina addidit de suo.

B Meminerunt, Esca ventri, & venter escis, deus autem & hunc & illas destruet. Et alibi, Neque si manducauerimus, abundabimus, neque si non manducauerimus, egebimus. Et illud præ cæteris, Bonum est fratres non manducare carnes, neque bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur.

1.Cor.6. 1.Cor 8. Roma.14.

Hic enim ostendit quàm sint ad finem charitatis hæc omnia corrigenda†. Alius enim credit mãducare omnia, qui autem infirmus est, olus inquit manducet: Qui manducat, non manducantem non spernat, & qui non manducat, manducantem non iudicet, deus enim illum assumit. Tu quis es qui iudicas alienũ seruum? Suo domino stat aut cadit: stabit autem, potẽs est enim deus statuere eum. Et paulo post, Qui manducat, domino manducat, & gratias agit deo: Et qui non manducat, domino non mãducat, & gratias agit deo. Et item in consequentibus, Itaque vnusquisque nostrũ pro se rationem reddet. Non ergo amplius iudicemus inuicem, sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum. Scio & confido in domi-

† diligẽda.

C no Iesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. Potuit ne magis ostendere nõ in ipsis rebus quibus vescimur, sed in animo esse vim quandam quæ ad hoc valeat maculandum: & propterea iis etiam qui ad hęc contemnenda sunt idonei, certóque sciunt, non se pollui, si quid ciborum sine turpi cupiditate altitudine mẽtis assumpserint, charitatem tamen esse intendendam*†: vide quid sequatur: nam si propter escam frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas. Lege cætera, nam longum est omnia interponere, & inuenies præceptum iis qui possunt ista contemnere, id est, firmioribus & securioribus: ideo tamen esse temperandum, ne offendantur illi, quibus adhuc pro sua imbecillitate huiuscemodi opus est temperantia. Hæc illi, de quibus agebam norunt & tenent: Christiani sunt enim, non hæretici: intelligunt scripturas secundum Apostolicam disciplinam, non secundum superbum & commenticium nomen Apostolatus: vbi non manducantem nemo spernit, manducantem nemo iudicat: qui infirmus est, olus manducat. Multi tamen firmi propter infirmos idem faciunt: multis non est causa ista faciendi, sed quòd viliore victu viuere placet, minimèq; sumptuoso corporis sustentaculo ætatem tranquillissimam D ducere. Omnia enim mihi licita sunt, inquit, sed ego nõ redigar sub potestate illius.

**† al. intuẽdam.*

1.Cor.6.

Ita multi neque vescuntur carnibus, neque tamen eas immundas superstitiose putant. Itaque iidem ipsi, qui salui† temperant, si ratio valetudinis cogat, ægroti sine vlla formidine accipiunt. Multi vinum nõ bibunt, nec tamen eo se coinquinari† arbitrantur: nam & quibusdam lãguidioribus, & prorsus omnibus, qui sine illo nequeunt salutẽ corporis obtinere, humanissime ac modestissime præberi faciunt.

† qui sani sc. † al. eos qui bibẽt coinquinari, &c.

Et stulte nonnullos recusantes, fraterne admonent, ne vana superstitione debiliores citius, quàm sanctiores fiant. Legunt eis Apostolum discipulo præcipientẽ, vt aliquantum vini sumat propter frequentes infirmitates suas. Ita pietatem sedulo exercent: corporis vero exercitationem, vt ait idem Apostolus, ad exiguum tempus pertinere nouerunt.

1.Timo.5. 1.Timo.4.

Continent se igitur ij qui possunt, qui tamen sunt innumerabiles, & à carnibus, & à vino duas ob causas: vel propter fratrum imbecillitatẽ, vel propter suam libertatem. Charitas præcipue custoditur: charitati victus, charitati sermo, charitati habit⁹, charitati vultus aptatur: coitur in vnam cõspiratúrque charitatem: hanc violare tanquam deum nefas ducitur: E huic si quis resistit, expugnatur atque vitatur*†, hanc si quis offendit, vno die durare non sinitur. Sciunt hanc ita commendatam esse à Christo & Apostolis, vt si hæc vna absit, inania: si hæc adsit, plena sint omnia.

**† al. eiicit.*

Ex malorũ Christianorũ moribus non vituperandam ecclesiam. Caput XXXIIII.

Istis Manichæi si potestis obsistite, istos intuemini, istos sine mẽdacio, si audetis, & cum contumelia nominate: istorum ieiuniis vestra ieiunia, castitati castitatẽ, vestitum vestitui, epulas epulis, modestiam modestię, charitatem charitati, & quod res maxime postulat, præcepta præceptis conferte. Iam videbitis quid inter ostentationem & synceritatem, inter viam rectam & errorem, inter fidem atq; fallaciam, inter robur & tumorẽ, inter beatitudinem & miseriam, inter vnitatem & cõscissionem, postremo quid inter superstitionis sirenas & portũ religionis intersit.

Beatitas.

Nolite mihi colligere professores nominis Christiani, nec professionis suæ vim aut scientes aut exhibentes. Nolite consectari turbas imperitorum, qui vel in ipsa vera religione superstitiosi sunt, vel ita libidinibus dediti, vt obliti sint quid promiserint deo. Noui multos esse sepulchrorum & pi F cturarum adoratores: noui multos esse, qui luxuriosissime super mortuos bibant, & epulas cadaueribus exhibentes, super sepultos seipsos sepeliant, & voracitates ebrietatesq; suas deputent religioni.

Sepulchrorum adoratores.

Noui multos esse, qui renunciauerunt verbis huic seculo, & se omnibus huius seculi molibus opprimi velint, oppressique lætentur. Nec mirum est in tanta copia populorum, quòd non vobis desint, quorum vita vituperata decipiatis incautos, & à catholica salute auertatis, cum in vestra paucitate magnas patiamini angustias, dum à vobis exigitur vel vnus ex his, quos electos vocatis, qui præcepta illa ipsa custodiat, quæ irrationabili superstitione defẽditis. Sed & illa quàm vana sint, quàm noxia, quàm sacrilega, quemadmodum à magna parte vestrum, atque adeo penè ab omnibus vobis non obseruẽtur, alio volumine ostẽdere institui. Nunc vos illud admoneo, vt aliquando Ecclesiæ catholicæ maledicere desinatis, vituperando mores hominum, quos & ipsa cõdemnat, & quos quotidie tanquam malos filios corrigere studet. Sed quicunque illorũ bona voluntate deiq; auxilio corriguntur, quod amiserant peccando, pœnitẽdo recuperant. Qui autem voluntate mala in pristinis vitiis perseuerant,

G perseuerant, aut etiam addunt grauiora prioribus, in agro quidem domini sinuntur esse, & cum bonis seminibus crescere, sed veniet tempus quo zizania separentur. Aut si iam propter ipsum Christianum nomen magis in palea quàm in spinis † esse arbitrandi sunt, veniet etiam qui aream purget, & à frumentis paleam separet, & singulis partibus pro suo cuiusq; merito, quod oportet summa æquitate distribuat. Vos interea quid sęuitis, quid excæcamini studio partium. Quid tanti erroris longa defensione implicamini? Fruges in agro, frumenta in area quærite, Apparebunt facile, seseq; offerent ipsa quærentibus. Quid nimis in purgamenta oculos intenditis? Quid ab opimi orti vbertate imperitos homines sepium asperitate terretis? Est certus adit*, quamuis paucioribus notus, quo posit intrari, quẽ vos aut esse non creditis, aut inueniri *† non vultis. Sunt in Ecclesia catholica innumerabiles fideles, qui hoc mundo non vtantur, sunt qui vtantur tanquam non vtentes, vt ab Apostolo dicitur, quod illis temporibus iam probatum est, quibus ad idolorum cultum Christiani H cogebantur. Quot enim tunc perniciosi homines, quot patresfamiliàs rusticani, quot negociatores, quot militares, quot primates vrbium suarum, quot demq; senatores, vtriusque sexus, hæc omnia vana & temporalia relinquentes, quibus vtique quamuis vterentur non detinebantur, mortem pro salubri fide ac religione subierunt, demonstraueruntq; infidelibus à se potius illa omnia, quàm se ab eis esse possessos. Quid calumniamini, quòd fideles ac iam baptismate renouati, procreare filios, & agros ac domos pecuniamq; vllam posidere non debeant? Permittit hoc Paulus. Nam quod negari non potest, fidelibus scripsit, post multorum quippe viciosorum enumerationem, qui regnum dei non posidebũt, Et hæc quidem fuistis, inquit, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine domini Iesu Christi, & in spiritu dei nostri. Ablutos proculdubio & sanctificatos nemo nisi fideles, & eos qui huic mundo renunciauerint, intelligere audebit. Sed quoniam ostendit quibus scripserit, videamus vtrum his illa permittat, Ita enim sequitur, Omnia mihi licita sunt, sed non omnia expediunt, Omnia mihi licita sunt, sed I ego sub nullius redigar potestate, Esca ventri, & venter escis, deus autem & has & hũc destruet, Corpus autem non fornicationi, sed domino, & dominus corpori, Deus vero suscitauit dominum, & nos quoque suscitabit per virtutem suam. An nescitis quoniã corpora vestra membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, efficiam membra meretricis? Absit. An nescitis, quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne vna. Qui autem adhæret domino, vnus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcũque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. An nescitis, quoniam membra vestra templum est spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à deo, & non estis vestri? Empti enim estis precio magno, glorificate & portate deum in corpore vestro. De quibus autem scripsistis mihi, Bonum est homini mulierem non tangere. Propter incontinentiam autem vnusquisq; vxorem suam habeat, & vnaquæque virum suum habeat. Vxori vir debitum reddat, similiter autem & vxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet sed vir: similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus vt vacetis orationi: & iterum reuertimini in idipsum, ne vos tentet satanas propter intemperantiam † vestram. Hoc autem dico secũdum indulgentiam, non secundum imperium. Volo autẽ omnes homines esse sicut meipsum, sed vnusquisque proprium habet donum à deo, alius quidem sic, alius vero sic. Satis ne vobis videtur Apostolus & fortibus demõstrasse quid summum sit, & imbecillioribus permisisse quod proximum est? Nam non attingere mulierẽ, summum ostẽdit esse, cum ait, Vellem omnes homines esse sicut meipsum. Huic autem summo coniugalis castitas proxima est, ne homo fornicatione vastetur. Nunquid propterea istos dixit adhuc fideles non esse, quia cõiugibus vtuntur? Quandoquidem hac castitate coniugij, & ex se inuicem ipsos qui cõiuncti sunt, si alter eorum fuerit infidelis, & eam quæ inde nascitur prolem sanctificari dixit: Sanctificatus est enim, inquit, vir infidelis in muliere fideli, & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem: alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Quid obstrepitis pertinacia tantæ veritati? Quid lucem veritatis † vanis vmbris obnubilare conamini? Nolite iam dicere catechumenis licere vti coniugibus, fidelibus autem non licere: catechumenis licere habere pecuniam, fidelibus autem nõ licere. Nam & multi sunt qui vtuntur tanquam non vtentes. Et illo sacro sancto lauachro inchoatur innouatio noui hominis, vt proficiendo perficiatur, in aliis citius, in aliis tardius: à multis tamen proceditur in nouam vitam, si quisquam non inimice, sed diligenter intendat. Ipse quippe sicut ait Apostolus, Et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem. Apostolus de die in diem interiorem hominẽ renouari dicit, vt perficiatur, & vos à perfectione vultis incipiat: Quod vtinam velitis, Sed quæritis potius, nõ vnde erigatis inualidos, sed vnde fallatis incautos. Hoc enim nõ debuistis tanta dicere audacia, nec si vos in eisipsis pugnatoris † mandatis vestris perfectos esse constaret. Cum vero nouerit vestra conscientia eos, quos in sectam vestram introducitis, cum vobis familiarius iungi cœperint, multa inuenturos quæ in vobis esse cum alios accusaretis nemo suspicabatur: quæ tandem impudentia est perfectionem in catholicis imbecillioribus quærere, vt inde imperitos auertas, & eam nullo modo apud te iis quos auerteris exhibere? Sed ne quid in vos temere iam videamur effundere, iste sit huius voluminis modus, vt ad demonstranda præcepta vitæ vestræ, moresque memorabiles aliquando veniamus.

Margin: K L M

Marginal notes (left column): *Matt. 13.* — *† al. frumentus.* — *Matt. 3.* — *Manichæi damnãt cõiugij vsum Ca. XXXV.* — *† al. inuenire.* — *1. Cor. 7.* — *Matrimonia & possessio.* — *1. Cor. 6.* — *Ibidem.* — *Gene. 2.* — *1. Cor. 6.* — *1. Cor. 7.*

Marginal notes (right column): *† incontinentiam.* — *† scripturarum.* — *2. Cor. 4.* — *† fungatoriis*

DIVI AVRELII AVGVSTINI de moribus Manichæorum Liber Secundus.

Quid verisfine sit. Cap. I.

NVLLI esse dubium arbitror, cũ de bonis & malis quæritur, hoc genus quæstionis ad moralem pertinere disciplinã, in qua isto sermone versamur. Quamobrẽ vellem quidem, vt tam serenam mentis aciem homines ad hæc inuestiganda deferrent, vt possent videre illud summum bonum, quo non est quicquam melius aut superius, cui rationalis anima pura & perfecta subiungitur. Hoc enim intellectu atque perfecto simul viderent id esse, quod summe ac primitus

esse

A esse rectissime dicitur. Hoc enim maxime esse dicendum est, quod semper eodẽ modo sese habet, quod omni modo sui simile est, quod nulla ex parte corrumpi ac mutari potest, quod non subiacet tempori, quod aliter nunc se habere, quàm habebat antea, non potest. Id enim est quod esse verissime dicitur. Subest enim huic verbo manentis in se atque incommutabiliter sese habentis naturæ significatio. Hãc nihil aliud quàm deum possumus dicere, cui si contrarium recte quæras, nihil omnino est, Esse enim contrarium non habet, nisi non esse. Nulla est ergo deo natura contraria. Sed quoniam ad hæc contemplanda sauciam & hebetem nugatoriis opinionibus & prauitate voluntatis aciem mentis afferimus, conemur quantum possumus ad qualemcũque tantæ rei noticiã peruenire pedetentim atq; caute, non vt videntes, sed vt palpantes solent quærere.

Quid dicatur verissime esse.

Malum nõ esse substãtiã. Cap. II.

Sæpe atque adeo penè semper Manichæi, ab iis quibus hæresim vestram persuadere molimini, requiritis, vnde sit malum. Putate me nunc primitus in vos incidisse, impetrem aliquid à vobis si placet, vt etiam vos deposita B paulisper opinione, qua vos ista scire opinamini, rem tantam mecum tanquam rudes indagare tentetis. Percunctamini me, vnde sit malum: ac ego vicissim percunctor vos, quid sit malum. Cuius est iustior inquisitio? Eorúmne qui quærunt vnde sit, quod quid sit ignorant: an eius qui prius putat esse quærendum quid sit, vt non ignotæ rei quod absurdissimum est origo quæratur? Verissime dicitis. Quis enim ita est mente cęcus, qui nõ videat id cuique generi malum esse, quod contra eius naturam est? Sed hoc constituto, euertitur hæresis vestra: Nulla enim natura malum, sed quod cõtra naturam est, id erit malum. Vos autem asseritis quandam naturam atque substantiam malum esse. Accedit etiam illud, quòd contra naturam quicquid est, vtique naturæ aduersatur, & eam perimere nititur. Tendit ergo id quod est, facere vt non sit. Nam & ipsa natura nihil est aliud, quàm id quod intelligitur in suo genere aliquid esse. Itaque vt nos iam nouo nomine ab eo C quod est esse vocamus essentiam, quam plerunque substantiam etiam nominamus: ita veteres qui hæc nomina nõ habebant, pro essentia & substantia naturam vocabant. Idipsum ergo malum est, si præter pertinaciam velitis attendere, deficere ab essentia, & ad id tendere vt nõ sit. Quocirca cum in Catholica dicitur, omnium naturarum atque substantiarum esse authorem deum, simul intelligitur ab eis qui hoc possunt intelligere, non esse deum authorem mali. Quo modo enim potest ille, qui omnium quæ sunt, causa est vt sint, causa esse rursus, vt non sint, id est, vt ab essentia deficiant, & ad non esse tendant? Quod malum generale esse clamat verissima ratio. At vero illa vestra gẽs mali, quam vultis esse summum malum, quo modo erit contra naturam, id est, cõtra substantiam, cum eam naturam atque substantiam esse dicatis? Si enim contra se facit, ipsum esse sibi adimit: Quod si perfecerit, tunc demum perueniet ad summum malum. Non autem perficiet, quia eam non modo esse, verumetiam sempiternam esse vultis. Non potest igitur esse summũ malum, quod perhibetur esse substantia. Sed quid faciam? Scio plures esse in vobis qui hæc intelligere omnino nequeãt. Scio rursus esse quosdam, qui quanquam bono ingenio vtcunque ista videant, mala tamen voluntate, qua ipsum quoque ingenium sunt amissuri, pertinaciter agant, & quærant potius quid aduersus ista dicant, quod tardis & imbecillis facile persuadetur, quàm vera esse consentiant. Non me tamen scripsisse pœnitebit, quod aut D quisquam in vobis tandem non iniquo iudicio consyderet, vestrumq; relinquat errorem: aut quod ingeniosi & deo subditi, atque adhuc ab studio vestro integri cum legerint, non possint vestris sermonibus decipi.

Natura quid sit.

Malum quid sit.

Summo bono noceri non posse. Cap. III.

Quæramus ergo ista diligentius, & quantum fieri potest planius. Percunctor vos iterum quid sit malum? Si dixeritis id quod nocet, neque hic mentiemini. Sed quæso animaduertite, quæso vigilate, quæso deponite studia partium, & verum non vincẽdi, sed inueniẽndi gratia quærite. Quicquid enim nocet, bono aliquo priuat eam rem cui nocet: Nam si nullum bonum adimit, nihil prorsus nocet. Quid hoc apertius obsecro vos, quid planius, quid tam expositum cuiuis mediocri intellectori, modo non pertinaci? Hoc autem posito, videtur iam, vt opinor, quid sequatur. In illa quippe gente quam summũ malum esse suspicamini, nocere cuiquam rei non potest, vbi nihil est boni. Quòd si duæ naturæ sunt, vt affirmatis, regnum lucis & regnum tenebrarum: quoniam regnum lucis deum esse fatemini, cui simplicem quandam naturam conceditis, ita vt ibi non sit aliud alio deterius: confiteamini necesse est, E quod vehementer quidem est aduersum vos, sed tamen necesse est, confiteamini istam naturam, quam summum bonum non modo non negatis, sed etiam vehementer persuadere conamini, esse incommutabilem & impenetrabilem, & incorruptibilem & inuiolabilem: Non enim erit aliter summum bonum, id est, enim quo nihil est melius: Tali autem naturæ noceri nullo pacto potest. At si nocere bono priuare est, sicut ostendi: noceri non potest regno tenebrarum, quia nihil ibi boni est: noceri non potest regno lucis, quia inuiolabile est: Cui igitur nocebit quod dicitis malum?

Boni per se & participatione differentia. Cap. IIII.

Quam rem cum vos expedire nequeatis, videte quàm expedita sit sententia catholicæ disciplinæ, quæ aliud dicit bonum quod summe ac per se bonũ est, & non participatione alicuius boni, sed propria natura & essentia, aliud quod participando bonum & habendo: habet autem de illo summo bono vt bonum sit, in se tamen manente illo, nihilque amittente. Hoc autem bonum quod postea diximus, creaturam vocant, cui noceri per defectum potest: cuius defectus deus author non est, quia existendi, & vt ita dicam, essendi F author est: Ita & malum ostenditur quo modo dicatur: non enim secundum essentiam, sed secundum priuationem rectissime dicitur: & natura cui noceri possit, apparet. Non enim ipsa est summum malum, cui bonum adimitur cum nocetur: neque summum bonum, quæ propterea deficere à bono potest, quia non existendo bonum, sed bonum habẽdo dicitur bona. Neque naturaliter bona res est, quæ cum facta dicitur, vtique vt bona esset accepit: Ita & deus summum bonum est, & ea quæ fecit, bona sunt omnia, quãuis nõ sint tam bona, quàm est ille ipse qui fecit. Quis enim hoc tam insanus audet exigere, vt æqualia sint artifici opera, & condita conditori? Quid amplius desyderatis? An etiã vultis aliquid planius?

Summũ malũ corrũpi nõ posse, vt nec bonũ. Cap. V.

Quæramus ergo tertiò quid sit malum? Respondebitis fortasse, corruptio. Quis & hoc negauerit generale malum esse? Nam hoc est contra naturam quod nocet: Sed corruptio non est in seipsa, sed in aliqua substantia quam corrumpit: Non enim substantia est ipsa corruptio. Ea igitur res, quam corrumpit corruptio, non est malum. Quod enim corrumpitur, integritate & synceritate priuatur. Quod ergo non habet vllam synceritatem qua priuetur, corrumpi

G rumpi non poteſt: quod autem habet, profectò bonum eſt participatione ſynceritatis. Item quod corrumpitur, profectò peruertitur: quod autem peruertitur, ordine priuatur, ordo autem bonum eſt. Nō igitur quod corrumpitur bono caret: eo nanque ipſo, quo non caret, viduari dum corrumpitur poteſt. Gens ergo illa tenebrarum, ſi omni bono carebat, vt dicitis, corrumpi non poterat: Non enim habebat quod ei poſſet auferre corruptio, quæ ſi nihil auferat, non corrumpit. Audete iam dicere ſi poteſtis, deum & dei regnum potuiſſe corrumpi, ſi diaboli regnum quale deſcribitis, quo modo corrumpi poſſet nō inuenitis. Quid ergo lux catholica dicit? Quid putatis niſi id quod habet veritas, corrumpi poſſe factam ſubſtantiam? Nam & illam non factam, quæ ſummum bonum eſt, eſſe incorruptibilem, & ipſam corruptionem quæ ſummum malum eſt, non poſſe corrumpi, ſed hanc non eſſe ſubſtantiam. Si autem quęritis, quid ſit, videte quò conetur perducere, quæ corrumpit: Ex ſeipſa enim afficit ea quæ corrumpuntur. Deficiunt autem omnia per corruptionem ab eo quod erant & non permanere cogū-

Ordo & vnitas dat eſſe. Cap. VI.

H tur, non eſſe coguntur: Eſſe enim ad manendum refertur. Itaq; quod ſumme & maxime eſſe dicitur, permanendo in ſe dicitur. Nam quod mutatur in melius, non quia manebat mutatur, ſed quia peruertebatur in peius, id eſt, ab eſſentia deficiebat, cuius defectionis author non eſt qui eſt author eſſentiæ. Mutantur ergo quædam in meliora, & propterea tendunt ad eſſe: Nec dicuntur iſta mutatione peruerti, ſed reuerti atque cōuerti. Peruerſitas enim contraria eſt ordinationi. Hæc vero quæ tendunt ad eſſe, ad ordinem tendunt: quem cum fuerint conſecuta, ipſum eſſe conſequuntur, quātum id creatura conſequi poteſt. Ordo enim ad conuenientiam quandam quod ordinat redigit. Nihil eſt autem eſſe, quàm vnum eſſe. Itaque inquantum quódque vnitatem adipiſcitur, intantum eſt. Vnitatis eſt enim operatio, conuenientia & concordia, qua ſunt inquātum ſunt ea quæ compoſita ſunt: Nam ſimplicia per ſe ſunt, quia vna ſunt: quæ autem non ſunt ſimplicia, concordia partium imitantur vnitatem, & intantum ſunt inquantum aſſequuntur: Quare ordinatio eſſe cogit, inordinatio vero non eſſe, quæ peruerſio etiam nomi-

I natur atque corruptio. Quicquid igitur corrumpitur, eò tendit vt non ſit. Iam veſtrum eſt conſyderare, quò cogat corruptio, vt poſsitis inuenire ſummum malum: Nam, id eſt, quò corruptio perducere nititur.

Quo modo deus reſtituit omnia. Cap. VII.

Sed dei bonitas eò rem perduci non ſinit, & omnia deficientia ſic ordinat, vt ibi ſint vbi congruentiſſime poſsint eſſe, donec ordinatis motibus ad id recurrant vnde defecerunt. Itaque etiam animas rationales, in quibus eſt potiſsimum liberum arbitrium, deficientes à ſe, in inferioribus creaturæ gradibus ordinat, vbi tales eſſe decet. Fiunt ergo miſeræ diuino iudicio, dum conuenienter pro meritis ordinantur. Ex quo id optime eſt dictum, quod inſectari maxime ſoletis: Ego facio bona & creo mala. Creare nanque dicitur condere & ordinare. Itaque in pleriſque exemplaribus ſic ſcriptum eſt, Ego facio bona, & condo mala. Facere enim eſt quod omnino non erat: Condere autem ordinare, quod vtcunque iam erat, vt melius magiſque ſit. Ea nanque condit deus, id eſt ordinat, cum dicit, Condo mala, quæ deficiunt, id eſt, ad non eſſe tendunt, non ea quæ ad id quò tendunt peruenerunt. Dictum eſt enim: Nihil per diuinam prouidentiam ad id vt non ſit peruenire permittitur. Tractarentur hæc latius & vberius, ſed dum vobiſcum agitur, ſatis eſt. Oſtendenda K

Eſa. 45.

Creare & condere.

enim vobis ianua fuit, quam deſperatis, & deſperandam facitis imperitis: Nam vos introducit nemo, niſi voluntas bona, quam pacatam efficit diuina clementia, ſicut in Euangelio canitur: Gloria in excelſis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis, Satis eſt, inquam, vt videatis, nullum eſſe de bono & malo religioſæ diſputationis exitum, niſi quicquid eſt, inquantum eſt, ex deo ſit: inquantum autem ab eſſentia deficit, non ſit ex deo, ſed tamen diuina prouidentia ſemper ſicut vniuerſitati congruit ordinetur. Quod ſi nōdum videtis, quid amplius nunc faciam neſcio, niſi vt minutius etiam tractem iſta quæ dicta ſunt: Non enim ad maiora mentem niſi pietas veritáſque † perducit.

Luca. 2.

† puritasq;.

Nulla ſubſtantia per ſe mala, ſed p inconuenientiam. Cap. VIII.

Quid enim aliud cum quæro, quid ſit malum, reſponſuri eſtis, niſi aut quod contra naturam eſt, aut quod noceat, aut corruptionem, aut aliquid huiuſmodi? At in his oſtendi veſtra naufragia, niſi forte, vt ſoletis [cum anguſtati fueritis] cum pueris pueriliter agere, reſpondebitis malum eſſe ignem, venenum, feram, & cætera huiuſmodi. Nam etiam de quodam dicente, nullam ſubſtantiam malam eſſe, vnus de primatibus huius hæreſis, quem familiarius crebriusq; audiebamus, dicebat, Vellem ſcorpionem in manu hominis ponere, ac videre vtrum non ſubtraheret manum. L Quod ſi faceret, non verbis, ſed re ipſa conuinceretur aliquam ſubſtantiam malum eſſe, quādoquidem illud animal eſſe ſubſtantiam non negaret. Et dicebat hoc non coram illo, ſed cum ad eum nos commoti referremus quod ille dixiſſet: Reſpūdebat ergo vt dixi pueriliter pueris. Quis enim meliuſcule imbutus & eruditus, non videat per inconuenientiam corporalis temperationis hæc lædere, ac rurſus per conuenientiam non lædere, [imò] & ſæpe etiam commoda non parua conferre? Nam ſi illud venenum per ſeipſum malum eſſet, eundem ſcorpionem magis priúſque interimeret. At cōtra ſi ei penitus aliquo pacto detrahatur, ſine dubitatione interiret. Ergo illius corpori malum eſt amittere, quod noſtro recipere. Item illi bonum eſt habere id, quo nobis bonum eſt carere. Erit ergo eadem res & bonum & malum? Nullo modo, ſed malū eſt quod contra naturam eſt: hoc enim & beſtiæ illi & nobis malum eſt, id eſt, ipſa inconuenientia, quæ ſine dubio M non eſt ſubſtantia, immo eſt inimica ſubſtantiæ. Vnde eſt igitur: Attende quò cogat & diſces, ſi tamen in te aliquid interioris luminis viuit. Non eſſe enim cogit omne quod perimit. Deus vero author eſſentiæ eſt: nec aliqua eſſentia poteſt videri eſſe, quòd in qua fuerit cogit non eſſe. Dicitur ergo aliquid vnde nō ſit incōuenientia, nam vnde ſit nihil dici poteſt. Quædam facinoroſa mulier Athenienſis, vt prodit hiſtoria, venenum quod certo modulo damnati, vt morerentur hauriebāt, paulatim bibendo ſine vllo vel leui incommodo valetudinis effecit vt biberet. Itaque cum eſſet aliquando damnata, legitimam illam quantitatem veneni, quam conſuetudine vicerat, accepit vt cæteri, nec vt cæteri extincta eſt. Quod cum eſſet magno miraculo, miſſa eſt in exilium. Quid putamus ſi venenum malum eſt, iſtam feciſſe vt ‡ ſibi ‡ malum non eſſet? Quid hoc abſurdius? Sed quia inconuenientia malum eſt, fecit potius vt per moderatam conſuetudinem illud corpus ſuo corpori conueniret: Nam quando illa qualibet calliditate poſſet efficere, vt ſibi inconuenientia non nocerent? Quid ita? Quia quod vere & generaliter malum eſt, & ſemper & omnibus nocet. Oleum

Dictū Manichæi.

Aſſueta veneno.

noſtris

A nostris corporibus commodum est, animalium autem
multis quæ sex pedes habent, vehementer aduersum.
Elleborum, nónne alio modo cibus est, alio medica-
mentum, alio venenum? Salem immoderatius accep-
tum, quis non venenum esse clamauerit? Quot autem
& quantæ corporis commoditates ex eo sint, quis po-
test numerare? Aqua maris terrenis animalibus cum
bibitur, noxia est: multorum autem corporibus dum
illa aqua humectantur accommodatissima & vtilis:
Mirum. In vtroque autem piscibus saluti & voluptati est. Panis
hominem alit, accipitrem necat. Cœnum ipsum quod
& haustum & olfactum grauiter offendit & lædit, nón-
ne & æstate tactũ refrigerat, & vulneribus quæ ab igne
acciderunt, medicamentum est? Quid stercore asper-
nabilius? quid cinere abiectius? Ad hæc tantas agris vti-
litates afferunt, vt eorum inuentori, à quo etiam ster-
cus nomen accepit, Stercutio diuinos honores Roma-
ni deferendos putarent. Sed quid parua colligam, quæ
sunt innumerabilia? Quatuor ipsa quæ in promptu
sunt elementa, quis dubitet prodesse per conuenien-
tiam, inconuenienter autem adhibita, vehementer ad-
B uersa esse naturæ? Nos qui aëre viuimus, & terra, & a-
qua obrutos necant. Innumerabilia vero animantia
per arenam laxiorémque terram repunt vitaliter: Pi-
sces autem in hoc aëre moriuntur. Ignis corpora no-
stra corrumpit, sed conuenienter adhibitus, & resumit
à frigore, & morbos innumerabiles pellit. Sol iste cui
genu flectitis, quo vere nihil inter visibilia pulchrius
inuenitur, aquilarum oculos vegetat, nostros sauciat
inspectus & tenebrat: Sed fit per consuetudinem, vt
nos quoque in eo sine incommodo aciem figamus.
Num ergo sinitis, vt illi veneno eum comparemus,
quod mulieri Atheniensi consuetudo fecit innoxium?
Respicite ergo aliquando & aduertite, si substantia vl-
la malum est, ideo quòd lædit aliquem, lucem quam
colitis ab hoc crimine non posse defendi. Consydera-
te potius hanc inconuenientiam vniuersale malum es-
se, per quam solis radius tenebrescere oculos facit, cum
Ne cōsistere quid'e Manichæorum fabulas de bonis & malo. Cap. IX. eis nihil sit luce iucundius. Hæc dixi, vt si fieri po-
test, tandem dicere desinatis malum esse terram per
immensum profundam & longam, malum esse men-
tem per terram vagantem: malum esse quinque an-
tra elementorum, aliud tenebris, aliud aquis, aliud ven-
tis, aliud igni, aliud fumo plenum: malum esse anima-
lia in illis singulis nata elementis, serpentina in tene-
C bris, natantia in aquis, volatilia in ventis, quadrupedia
in igne, bipedia in fumo. Hæc enim sicut à vobis de-
scribuntur, nullo modo esse poterunt: quoniam quic-
quid tale est, inquantum est, à summo deo sit necesse
est, quoniam inquãtum est, vtique bonum est. Si enim
dolor & imbecillitas malum est, erant ibi animalia in
tanta corporis firmitate, vt eorum abortiuos fœtus,
postquam de his secundum vestram sectam fabrica-
tus est mundus, de cœlo in terram cecidisse & mori
non potuisse dicatis. Si cæcitas malum est, videbant: si
surditas, audiebant. Si obmutescere aut mutum esse
malum est, vsque adeo signatæ atque distinctæ ibi vo-
ces erant, vt aduersus deum bellum gerere, sicut asseri-
tis, eis in concione vno persuadente placuerit. Si ste-
rilitas malum est, erat ibi filios procreandi magna fœ-
cunditas. Si exilium malum est, in sua terra erant, suás-
que regiones incolebant. Si seruitus malum est, erant
ibi etiam qui regnabant. Si mors malum est, viuebant,
& ita viuebant, vt mentem ipsam prorsus nec post vi-
ctoriam dei vllo modo vnquam mori posse prædice-
tis. Cur quæso in summo malo inuenio tanta bona iis D
malis quæ commemoraui contraria? Aut si hæc non
sunt mala, vllà ne tandem substantia inquantum sub-
stantia est malum erit? Si malum imbecillitas non est,
malúm ne erit corpus infirmum? Si malum cæcitas nõ
est, malúm ne erunt tenebræ? Si malum surditas nõ est,
malúm ne erit surdus? Si malum non est mutum esse, *Piscis mut?*
malúm ne erit piscis? Si sterilitas malum non est, quo
modo malum est animal sterile? Si exilium malum
non est, quo modo malum est animal exulans, vel ani-
mal in exilium aliquem mittens? Si seruitus malum nõ
est, quo modo malum est animal seruiens? Si mors ma
lum nõ est, quo modo malum est animal mortale, vel
inferens mortem? Si vero hæc mala sunt, quo modo
non erunt bona firmitas corporis, visus, auditus, locu-
tio persuadens, fœcunditas, solum genitale, libertas, vi-
ta, quæ omnia in illo mali regno fuisse perhibetis, &
summum malum audetis asserere? Postremo si (quod
omnino nemo vnquam negauit) inconuenientia ma-
lum est, quid conuenientius quàm illa suis quibusque
animalibus elementa, tenebræ serpentibus, aquæ natã-
tibus, venti volatilibus, ignis edacioribus, fumus ela- E
tioribus? Tanta enim à nobis in discordiæ gente con-
cordia, & tantus in peruersitatis sede ordo describitur.
Si quod nocet malum est, omitto illud valẽtissimum,
quod supra dictum est, noceri nõ potuisse, vbi nullum
erat bonum: sed si hoc obscurum est, illud certe omni-
bus eminet & apparet, quia sicut dixi, & vt omnes con-
sentiunt, quod nocet est malum. fumus in illa gente bi-
pedibus animalibus non nocebat, Genuit ea & aluit at-
que sustinuit sine labe nascentia, crescentia, regnantia.
Nunc vero postquam mixtum est malo bonum, nocẽ-
tior fumus effectus est, ita vt à nobis qui certe bipedes
sumus, sustineri non possit: Excæcat, opprimit, necat.
Tantá ne malis elementis commixtione boni accessit
immanitas? tanta deo regnante peruersitas? Certe cur
in cæteris videmus tantam congruentiam, quæ autho-
rem vestrum decepit, atq; illexit ad componenda men
dacia? Cur, inquam, tenebræ serpentibus, aquæ natan-
tibus, venti volantibus congruunt: quadrupedem vero
ignis incẽdit, & nos fumus suffocat? Quid quòd etiam *Serpentes*
serpentes acutissime vident, & præsentia solis exultant, *aprici.*
ibique sunt abundantiores, vbi aër serenior, difficilius F
& rarius vbi nubem contrahit? Quid absurdius quàm
ibi esse accommodatius & aptius incolas amatorésque
tenebrarum, vbi lucis perspicuitate gaudetur? Quòd si
eos dicitis delectari potius calore quàm lumine, multo
congruentius in igne serpentes alacres natos, quàm tar *Aspis gaudet luce.*
dum asinum diceretis: & tamẽ luci huic amicam aspi-
dem quis neget, cum eius oculi aquilæ oculis cõparen-
tur? Sed de bestiis videro. Nosipsos obsecro cõsydere-
mus sine pertinacia, & tandẽ fabulis vanis & pernicio-
sis animum exuamus. Quis enim tantam peruersitatem
[ferat] qua dicitur in tenebrarũ gẽte, cui nihil admixtũ
erat luminis, animalia bipedia tã firmam, tam vegetã,
tam deniq; incredibilẽ vim habuisse in oculorum acie,
vt in tenebris suis viderẽt purissimam, quæ à vobis cõ-
mendatur regnorum dei lucem, Siquidem illam etiam
talibus visibilem fuisse vultis, vt aspicerent & consyde-
rarent: & delectarẽtur & appeterẽt: nostros autẽ oculos
cõmixtione lucis, cõmixtione summi boni, cõmixtio-
ne denique dei tã infirmos, tã imbecilles esse redditos,
vt neque quicquã videamus in tenebris, & solis aspectũ
nullo modo ferre possimus, atq; inde cõuersi, etiam quę
à nobis videbantur quæramus. Hæc dici possunt, etiam
si cor-

G si corruptio malum est, quod æque nemo ambigit: Nã enim tũc fumus corrumpebat genus animalium, quod modo corrumpit. Et ne pergam per singula, quod longum est & non necessariũ, vsqueadeo minus erãt corruptioni obnoxia, quæ ibi animantia fuisse confingitis, vt abortiui eorum fœtus nũdum ad nascẽdum idonei, de cœlo in terram præcipitati, & viuere, & gignere, & rursus coniurare potuerint, habentes vtique pristinam firmitatem, qua iam erant concepti ante commixtionem boni & mali: Nam post istam concretionem, quæ de iis nata sunt, ea dicitis esse animalia, quæ nunc infirmissima, & facili corruptioni obnoxia † videamus. Quis hunc diutius tolerare possit errorem, nisi qui aut ista non videt, aut nescio qua incredibili consuetudine ac familiaritate vobiscum contra omnes moles rationis obduruit?

† facile corruptioni cedentia.

Tria signacula quib⁹ peccatur. Cap. X.

Sed quoniam ostendi, vt arbitror, de bonis & malis generalibus, in quantis tenebris, & in quãta falsitate versemini, nunc videamus tria illa signacula, quæ in vestris moribus magna laude ac prædicatione iactatis. Quæ sunt tandem ista signacula? Oris certe, & manuum, & sinus. H Quid est hoc? Vt ore, inquit, & manibus, & sinu, castus & innocẽs homo? Quid si oculis, aut auribus, vel naribus peccet? Quid si calcibus hominem affligat, vel etiam necet? Quo modo istum tenebimus reum, qui nec ore, nec manibus, nec sinu peccauit? Sed cum os, inquit, nomino, omnes sensus, qui sunt in capite, intelligi volo: Cum autem manum, omnem operationem: Cum sinum, omnem libidinem seminalem. Quo ergo vultis pertinere blasphemias? Ad os, an ad manum? Est enim operatio ista per linguam. Itaque si vno genere operationem omnem concluditis, cur operationem pedum coniungitis manibus, linguæ separatis? An quia lingua verbis significat aliquid, eam vultis seiungere ab ea operatione, quæ non significãdi gratia fit: ita vt definiatur signaculum manuum, ab operatione mala quæ non significandi causa est, cõtinentia? Sed quid facturi estis si quis peccet significando aliquid manibus, vt fit cum scribimus, vel gestu aliquid quod intelligatur, ostendimus. Hoc enim ori atque linguæ tribuere non potestis, quia manibus fit: Quid enim absurdius, quàm cum tria dicantur signa- I cula, oris, manuum, & sinus, quædam peccata deprehẽsa in manibus tribuantur ori? Si autem operatio generalis manibus datur, quæ tandem ratio est pedum operationem huic addere, linguæ non addere? Videtis ne quo modo nouitatis appetitio comite errore in magnas deducatur angustias? Tribus nanque istis signaculis, quæ noua quadam diuisione prædicatis, quo modo includatis omnium peccatorũ purgationem non inuenitis.

Quæ blasphemi Manichæi de deo pdicẽt. Cap. XI. Blasphemia quid sit.

Sed diuidite vt vultis, prætermittite quicquid vultis, ea quæ maxime soletis commendare tractemus. Ad oris enim signaculum dicitis pertinere, ab omni continere blasphemia. Est autem blasphemia, cum aliqua mala dicuntur de bonis. Itaque iam vulgo blasphemia non accipitur, nisi mala verba de deo dicere: de hominibus nanque dubitari potest, Deus vero sine cõtrouersia bonus est. Si ergo ratio conuicerit, neminem de deo peiora, quàm vos dicere, vbi erit memorabile oris signaculum? Docet enim ratio nec sanè recondita, sed in promptu sita & exposita omnium intellectui, sed inuicta, & eo inuictior, quòd eam nemo ignorare permittitur, deum esse incorruptibilem, incommutabilem, inuiolabilem, in quem nulla indigẽtia, nulla imbecillitas, nulla miseria cadere possit. Vsqueadeo autem ista omnis anima rationalis communiter sentit, vt etiam vos cum dicuntur, annuatis. Sed cum fabulas ve- K stras narrare cœperitis, & corruptibilem & commutabilem & violabilem, & indigentię obnoxium, & imbecillitatem admittentem, & à miseria non tutum deum mira cæcitate possessi suadetis, & mira cæcitate possessis etiam persuadetis. Atque hoc parum est: Non enim corruptibilem tãtum deum dicitis, sed corruptum: nec commutabilem, sed commutatum: nec violabilem, sed violatum: nec qui possit indigentiam pati, sed indigentem: nec in quem casura sit, sed in quem ceciderit imbecillitas: nec qui miser esse possit, sed miserum. Animam quippe deum esse dicitis vel partem dei. Nec video quo modo deus non sit, quę pars dei dicitur: Nam & auri pars aurum, & argenti argẽtum, & lapidis lapis. Et vt ad hæc maiora veniamus, pars terræ terra est, & aquæ pars aqua est, & aëris aër, & si quid de igne detraxeris, ignem esse non negabis, & quælibet pars lucis, nihil potest aliud esse quàm lux. Cur ergo pars dei non erit deus? An articulata dei forma est sicut hominis, reliquorúmque animantium? Nam pars hominis non est homo. Sed ad quamlibet istarum opinionum L descendo, & singillatim vtranque consydero: Nam si deum ita esse vultis vt lucem, recusare non potestis deum esse aliquam partem dei. Quamobrem cum partem dei esse animam dicitis, quam non negatis, & corruptam esse, quæ stulta est: & commutatam, quæ sapiens fuit: & violatam, quæ propriam perfectionem non habet: & indigentem, quæ poscit auxilium: & imbecillem, quæ medicina eget: & miseram, quæ beata esse desyderat: hæc omnia in deum sacrilega opinione confertis. Aut si non conceditis hæc de anima, nec spiritus est necessarius, qui animam in veritatem inducat, quia stulta non est: nec renouatur anima per veram religionem, qua inueterata † non est: nec signaculis vestris perficitur, quia perfecta est: nec ei deus opem fert, quia non indiget: nec medicus est Christus, quia sana est: nec beata ei vita recte promittitur. Quid quod liberator dicitur Iesus, quod & ipse in Euangelio clamat: Si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis? Et Apostolus Paulus ait: Vos in libertatem vocati estis. Seruit ergo anima, quæ istam libertatem nondum est assecuta. Deus igitur vobis authoribus, siqui- M dem pars dei est deus, & stulticia corrumpitur, & cadendo mutatus est, & amissione perfectionis violatus, & opis indiget, & debilis morbo, & oppressus miseria, & seruitute turpatus est. Quòd si dei pars deus non est: nec incorruptus potest esse, in cuius parte corruptio est: nec incommutatus, qui ex aliqua parte mutatus est: nec inuiolatus, qui non ex omni parte perfectus: neque non indigens, qui sedulo agit, vt sibi restituat partem suam: nec omnino sanus, qui aliqua parte imbecillis est: nec beatissimus, qui habet aliquam partem subiectam miseriæ: nec omnino liber, cuius pars aliqua premitur seruitute. Hæc omnia cogimini dicere, qui animam quam tantis obrutam calamitatibus cernitis, partem dei esse perhibetis. Hæc & multa huiuscemodi de secta vestra si potestis auferre, tunc demum dicite os vestrum carere blasphemiis: Immo sectam illam deserite: Nam si hoc quod ille scripsit destiteritis credere ac dicere, Manichæi vtique non eritis. Summum bonum omnino & quo esse aut cogitari nihil melius potest, aut intelligendus, aut credendus deus est, si blasphemiis carere cogitamus. Ratio aliqua numerorũ violari & cõmutari nullo pacto potest, nec vlla natura, qualibet violentia effecerit, vt post vnum

† mutata.

Ioan. 8.

Galat. 5.

qui

A qui sequitur numerus,non duplo ei concinat. Hoc cõmutari oullo pacto potest,& deus à vobis commutabilis dicitur? Tenet ista ratio inuiolabilem integritatem suam, & ei saltem parem deum esse non vultis? Faciat quælibet gens tenebrarum, vt teroarius intelligibilis numerus, in quo ita vnum est quod vnum est, vt partibus careat. Faciat ergo gens ista tenebrarum, vt numerus iste ternarius in duas partes æquales diuidatur. Videt certe mens vestra nullius id maleuolentia posse cõtingere. Quæ ergo rationem numeri violare non poterat,poterat deum? Si autem oon poterat, quæ obsecro necessitas fuit,vt pars eius misceretur malo, & in tantas miserias truderetur?

Excludit Manichæorum suffragia. Ca. XII

Hinc enim illud exortum est, quod etiam cum studiose vos audiremus, nos magnis premebat angustiis: nec vllum exitum reperiebamus, quærentes quid factura erat deo gens tenebrarum, si cum ea oollet cum tanta partis suæ calamitate pugnare. Si enim non erat nocitura quiescenti, crudeliter nobiscum actum querebamur, qui ad istas ærumnas missi sumus. Si autem nocitura erat,non esse illam naturam incorruptibilem, qualis natura dei esse debebat. Io hac quæstione non defuit qui diceret,
B ooo deum malo carere voluisse, aut ne sibi noceretur cauisse,sed propter naturalem bonitatem suam inquietæ peruersæq; naturæ,vt ordinata esset,prodesse voluisse. Noo hoc sooant libri Manichæi: cauisse deum ne inuaderetur ab hostibus, sæpissime ibi significatur, sæpissime dicitur. Sed concedamus ista Manichæum sensisse,vt ille dicebat, qui non inueniebat aliud quod diceret, num ista ratione deus à crudelitate aut infirmitate defenditur? Hæc enim eius io aduersam gentem bonitas, in suos extitit magna pernicies. Huic accedit, quia si oatura illius corrumpi commutariq; oon posset, oec nos vlla pestis commutaret, atque corrumperet: & ille ordo qui naturæ alienæ præstandus fuit, posset sine vestra peruersitate præstari. Illud vero nondum dictum erat, quod ouper apud Carthaginem audiui. Cum enim quidam, quem maxime illo errore cupio liberari, hac quæstione in easdem cogeretur angustias *, ausus est dicere, scilicet regnum habuisse quosdam fines suos,qui possent inuadi à gente contraria,nam ipsum deum oullo modo potuisse violari:Sed dixit quod neque author ille vester vllo modo dicere cogeretur: Videret eoim fortasse consequeotes ruinas
C suæ sectæ multo per hanc sententiam, quàm per aliam faciliores. Et reuera ita se hoc habet, vt si quisquam mediocris cordis audierit in natura illa fuisse, aliud violabile, aliud inuiolabile, facile intelligat non iam duas,sed tres esse naturas, vnam inuiolabilem, alteram violabilem, tertiam violatricem.

** al. cõpingeretur.*

Non ex rebus sed intentione facta æstimãt. Cap. XIII.

Hæ igitur blasphemiæ cum à corde profectæ quoridie in ore vestro habitent, delinite aliquando signaculum oris vestri ad imperitorum illecebram, quasi magnum aliquid prædicare. Nisi forte quòd non vescimini carnibus,& vinum noo bibitis, signaculum oris mirandum & laudandum putatis. Quod quæro à vobis,quo fine faciatis. Finis enim quò referuntur ea quæ facimus, id est, propter quem facimus quicquid facimus: si non solum inculpabilis, sed etiam laudabilis fuerit, tunc demum etiam facta nostra laude aliqua digna sunt: Sin ille iure meritòque culpatur quem spectamus & intuemur, cum in aliquo versamur officio, id quoque officium nemo improbandum vituperandùmque dubitauerit. De Catilina memoriæ proditum est, quòd frigus, sitim, famem ferre poterat. Hæc erant illi spurco sacrilegóque etiam cum Apostolis nostris communia. Vn- D
de ergo discernitur parricida iste ab Apostolis nostris, nisi fine illo quem diuersissimum sequebatur? Namque ille ista tolerabat, vt immoderatissimas & immanissimas expleret cupiditates: illi econtrà vt eas premerent, & dominanti rationi seruire cogereot. Soletis & vos, cum Catholicarum vobis virginum multitudo prædicatur, dicere: Etiam mula virgo est. Temere id quidem, propter imperitiam Catholicæ disciplinæ, sed tamen significantes vanam esse coonnentiam istam, nisi ad aliquem rectissimum finem certa ratione referatur. Possunt & Catholici Christiani vestram à vino & carnibus abstineotiam, iumentis & multis passeribus, postremo etiam innumerabilibus generibus vermium comparare. Sed oe in vestram incidam temeritatem, non id præpropere faciam, sed discutiam primo quo ista fine faciatis. Iam euim cõstat inter vos, vt opinor, huiuscemodi moribus nihil aliud esse quærendum. Si ergo parsimoniæ gratia & coërcendæ libidinis, qua escis talibus & potu delectamur & capimur, audio & probo. Sed oon ita est: Nam quæro à vobis, si quis existat quod fieri potest, ita homo parcus & frugi, vt appetitum ventris & gutturis mo- E
derans, non epuletur bis per vnum diem: & huic cœnanti oluscula cum exiguo lardo apponantur, eodem lardo vncta atque condita, quantum comprimendæ fami sat est: sitimque irriget propter diligentiam * valetudinis, duabus aut tribus vini meracis potionibus, isque illi victus sit quotidianus: Alius vero ex alia parte nihil gustans carnium, nihil vini, exquisitas & peregrinas fruges multis ferculis variatas & largo pipere aspersas oooa hora libenter assumat, noctis etiam principio talia cœnaturus: bibat autem mulsum, carœnum passum, & oooooullorum pomorum expressos succos, vini speciem satis imitantes, atque id etiam suauitate vincentes, & bibat oon quantum sitit, sed quantum libet, idque sibi exhibendum curet quotidie, talique victu deliciisque perfruatur, nulla necessitate, magna voluptate: quem tandem horum duorum, quod ad cibãdum potandùmque attinet, abstinentius vitam ducere iudicatis? Non opinor vsqueadeo vos esse cæcos, quio illum de parco lardo & vino huic gurgiti præferatis. Ita quidem veritas cogit, sed vester error longe aliter canit. Electus enim vester tribus signaculis prædicatus, si quotidie ita viuat, vt hic quem posterius F
descripsimus, ab vno & fortasse duobus grauioribus reprehendi potest, damnari autem taoquam sigoaculi dissipator †* omnino noo potest. Si autem semel cum illo priore cœnauerit, frustóque pernæ vel rancido labra vnxerit & vaporauerit†, solutor signaculi & geheonæ ilico destinatus, vestri authoris sententia, mirantibus vobis, sed tamen consentiẽtibus, iudicabitur. Quæso relinquite errorem, quæso aduertite rationem, quæso aliquantulum consuetudini obsistite. Quid enim est ista prauitate peruersius? Quid magis delirum? Quid porrò insanius † dici aut cogitari potest, hominem boletos, oryzam, tubera, placentas, carœnum, piper, laser, distento ventre cum gratulatione ructantem, & quotidie talia requirentem, non inueniri quemadmodum à tribus signaculis, id est, à regula sanctitatis excidisse videatur: alium vero fruges vilissimis fumoso obsonio condientem, tantùm que hinc assumentem, quantum refectioni corporis sufficit, & tres cyathos vioi sustentandæ valetudiois gratia sorbentem, & ab illo victu ad istum transeuntẽ, certo supplicio præparari?

Salustius in plogo Catilinary.

** al. indigẽtiam.*

Delicata abstinẽtia.

† al. dissigator.*

† vappadauerit. Forte à vappa potatiõe.

† insanius.

At enim

G At enim ait Apostolus, Bonū est fratres non manducare carnem, neque bibere vinum. *Tribus cau sis abstinerē à certis ciborum generibus.* Quasi vero quisquam nostrum id bonum neget: sed aut eo fine quē superius commemoraui, secundum quem dicitur: Et carnis curam ne feceritis in concupiscentiis, aut eis quos rursus idem Paulus ostendit, id est, aut refrænandę gulæ causa, quæ his rebus solet rabidius immoderatiúsque *Cap. XIIII.* *Roma. 14.* raptari: aut ne frater offendatur: aut ab infirmis idolio communicetur. Eo enim tempore quo hæc scribebat Apostolus, multa immolaticia caro in macello vendebatur. Et quia vino etiam libabatur diis gentium, multi fratres infirmiores, qui etiam rebus his venalibus vtebantur, penitus à carnibus se & vino cohibere maluerunt, quàm vel nescientes incidere in eam quam putabant cum idolis cōmunicationem. Propter hos autem etiam ij qui firmiores erant, & hæc maiori fide con- *1. Cor. 10.* temnenda iudicarant, scientes nihil immundum esse, nisi per malam conscientiam, tenentèsq; illam domi- *Matt. 15.* ni sententiam: Non quod intrat in os vestrum vos coinquinat, sed quod exit: tamē propter hos infirmiores, ne offenderentur, ab his rebus abstinere debebant. Ne- *† cōiicitur.* que hoc suspiciōe colligitur†, sed in ipsis Apostoli epi- H stolis manifeste inuenitur. Vos autem hoc solum no- *Roma. 14.* bis dicere soletis: Bonum est fratres non manducare carnem, neque bibere vinum: nō autem subiungere illud quod sequitur, Neq; in quo frater tuus offenditur, aut scādalizatur, aut infirmatur. Hinc enim elucet quo fine Apostolus hæc præcipiebat. Planius hoc indicant superiora & sequentia, quæ commemorare longum est quidem, sed propter eos qui ad diuinas scripturas legēdas & pertractandas pigri sunt, totum istum locum re- *Ibidem.* texere cogimur. Infirmum autem in fide assumite, inquit, nō in disceptationibus cogitationum. Alius enim credit manducare omnia: qui autem infirmus est, olus manducet. Is qui manducat, non manducantem non spernat, & qui non manducat, manducantem non iudicet: Deus enim illum assumpsit. Tu quis es qui iudicas alienum seruum? Suo domino stat, aut cadit. Stabit autem: Potens est enim deus statuere illum. Nam alius iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem: vnusquisque in suo sensu abundet. Qui sapit diem domino sapit: & qui manducat, domino manducat: gratias enim agit deo. Et qui non manducat, domino nō I mā ducat, & gratias agit deo. Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur. Siue enim viuimus, domino viuim⁹, siue morimur, domino morimur. Siue enim viuimus siue morimur, domini sumus. In hoc enī Christus & viuit & mortuus est & resurrexit, vt & viuorum & mortuorum dominetur. Tu autem quid iudicas fratrem tuum, aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal dei. Scriptum est enim: *Esa. 45.* Viuo ego dicit dominus, quoniam mihi flectetur om- *Roma. 14.* ne genu, & cōfitebitur omnis lingua. Itaque vnusquisque nostrum pro se rationē reddet deo. Non ergo amplius inuicem diiudicemus, sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalū. Scio & con- *Ibidem.* fido in domino Iesu, quia nihil cōmune per seipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. Si enim propter cibū frater tuus contristatur, non iam secūdum charitatem ambulas: Noli cibo tuo perdere illum pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemetur bonum nostrum, Non est regnum dei esca & potus, sed iusticia & pax & gaudium in spiritu sancto. Qui enim in hoc seruit Christo, placet deo & probatus est hominibus. Itaque quæ pacis sunt sectemur, & quæ ædificationis sunt in inuicē. Noli prop- K ter escam destruere opus dei: Omnia quidem munda sunt, sed malum est homini qui per offensionem manducat. Bonum est homini non manducare carnem, & nō bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes penes temetipsum, habe coram deo. Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discernit, si manducauerit damnatus est, quia non ex fide. Omne autem quod nō est ex fide, peccatum est. Debe- *Roma. 15.* mus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisq; nostrū proximo suo placeat in bonū, ad ædificationem. Etenim Christus non sibi placuit. Satisne apparet Apostolum eis pręcepisse, vt carnes non manducarent, neq; vinum biberent, quicunque firmiores essent: quia infirmos offendebant non eis congruendo, & faciebant vt putarent eos, qui fide omnia munda iudicabant in obsequium idolorū à talibus epulis & potu nolle abstinere? Hoc significat & ad Corinthios hoc modo scribens: De escis autem sacrificiorum quæ idolis immolantur, *1. Cor. 8.* scimus quia nihil est idolum iñ mundo, & quòd nullus deus est nisi vnus. Nam etsi sunt qui dicantur dij, siue L in cœlo, siue in terra, nobis tamen vnus deus pater, ex quo omnia, & nos in illo, & vnus dominus Iesus Christus, per quē omnia, & nos per ipsum. Sed nō in omnibus est scientia. Quidam autem in conscientia sua vsque adhuc in idolio quasi idolothytum manducant, & conscientia eorum cum sit infirma inquinatur. Esca autem nos non commendat deo. Neque enim si manducauerimus, abundabimus, neque si non manducauerimus, deficiemus. Videte autem ne forte hæc licētia vestra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet sciētiam in idolio recumbentem, nónne conscientia eius cum sit infirma, ædificabitur ad mā ducandum idolothyta, & peribit infirmus in tua consciētia† frater, propter quem Christus mortuus est? Sic *† scientia.* autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiā ipsorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem scandalizem. Item alio loco, Quid ergo, dico quòd idolis immolatum sit *1. Cor. 10.* aliquid, aut quòd idolum sit aliquid? Sed quæ immolāt gentes, dæmoniis immolant, & non deo. Nolo autem M vos socios fieri dæmoniorum. Non potestis calicē, domini bibere, & calicem dæmoniorum. Non potestis mensæ domini participes esse, & mēsæ dæmoniorum. An æmulamur dominum? Nunquid illo fortiores sumus? Omnia mihi licita sunt, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licita sunt, sed nō omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius. Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogātes propter conscientiam. Si quis autem dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite manducare, propter illum qui indicat, & propter conscientiam. Conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro quo gratias ago? Siue ergo manducatis, siue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam dei facite. Sine offensione estote Iudæis & Græcis, & Ecclesiæ dei, sicut & ego omnib⁹ per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiant. Imitatores mei estote, sicut *1. Cor. 11.* & ego Christi. Apparet igitur, vt opinor, quo fine à carnibus & à vino sit abstinendum. Is finis est triplex: Ad

compri-

A comprimendam delectationem, quæ in his maxime ci-
bis haberi solet, atq; in tali potu vsque ad ebriositatem
peruenire. Ad tuendam infirmitatem, propter illa quæ
sacrificantur atque libantur. Et quod maxime commen
dandum est, propter charitatem, ne imbecilliorum ab
his continentium offendatur infirmitas. Vos autem im
Roma.14. munda esse obsonia dicitis, cum dicat Apostolus, om-
nia munda esse, sed ei malum esse, qui per offensionem
manducat. Et prorsus credo vos istis epulis inquinari,
eoipso quo immunda esse arbitramini. Ait enim: Cre-
do & cõfido in domino Iesu, quia nihil commune per
seipsum, sed ei qui existimat aliquid commune esse, il-
li commune est. Cui autem dubium est, commune il-
lum immundum & inquinatum vocasse. Sed stultum
est vobiscum agere de scripturis, cum & rationem pol-
licẽdo decipiatis, & eos libros, in quibus magna est re-
ligionis authoritas, falsis capitibus immissis corruptos
esse dicatis. Ratione igitur mihi persuadete, quo modo
vescentem carnes coinquinãt, si sine vlla offensione, si-
ne vlla infirma opinione, sine vlla libidine sumantur?

Manichæi Operæprecium est totam superstitiosæ huius absti-
quur B nentiæ rationem cognoscere, quæ ita redditur: Quo-
interdicant niam, inquit, membrum dei malorum substantiæ com-
esũ carniũ. mixtum est, vt eam refrænaret, atque à summo furore
Cap.XV. comprimeret, sic enim dicitis, de commixta vtraque na
tura, id est, boni & mali, mundus est fabricatus. Pars au-
tem illa diuina ex omni parte mundi quotidie purga-
tur, & in sua regna resumitur: sed hæc per terram exha-
lans, & ad cœlum tendens, incurrit in stirpes, quoniam
radicibus terræ affiguntur, atque ita omnes herbas, & ar
busta omnia fœcundat & vegetat. Hinc animalia ci-
bum capiunt, quæ si concumbunt, ligant in carne di-
uinum illud membrum, & à certo suo itinere auersum
atque impeditum, erroribus ęrumnisque implicant. Ita-
que cibi, qui de frugibus & pomis parantur, si ad san-
ctos, id est, ad Manichæos veniant, per eorum castita-
tem & orationem & psalmos quicquid in eis est lutu-
† aliàs, lu- lentum† purgatur, id est, ex omni parte perficitur, vt ad
culẽtum & regna propria sine vlla sordium difficultate referatur.
diuinum. Hinc est, quòd mendicanti homini, qui Manichæus
non sit, panem vel aliquid frugum, vel aquam ipsam,
quæ omnibus vilis est, dari prohibetis: ne membrum
C dei, quod his rebus admixtum est, suis peccatis sordida-
tum à reditu impediat. Carnes autem iam de ipsis sor-
dibus dicitis esse concretas. Fugit enim aliquid partis il
lius diuinæ vt perhibetis, dum fruges & poma carpun-
tur, fugit cum affligũtur, vel terendo, vel molendo, vel
coquẽdo, vel etiam mordendo, atq; mandendo. Fugit
etiã in omnibus motibus animalium, vel cum gestiunt,
vel cum exercentur, vel cum laborant, vel cum omni-
no aliquid operantur. Fugit etiam in ipsa quiete vestra,
dum in corpore illa quæ appellatur digestio, interiore
calore conficitur. Atque ita tot occasionibus diuina fu-
giente natura, quiddam sordidissimum remanet, vnde
per concubitum caro formetur. Anima tamen boni ge
neris, quoniam quanuis plurimum, non tamen totũ bo
nũ, memoratis illis motibus euolat. Quocirca cũ anima
etiam carnem deseruerit, nimias sordes reliquas fieri, &
ideo eorum qui vescũtur carnibus, animã coinquinari.

Aperit por- O rerum naturæ obscuritas, quantũ tegmen est fal-
tentosa Ma sitatis? Quis non hæc audiens, qui rerum causas non di
nichæorum dicit, qui nondum veritatis quantulocunque lumine a-
mysteria. spersus corporeis imaginibus fallitur, eoipso quo hæc
Cap.XVI. minime apparent, & per quædam simulacra rerum vi-
sibiliũ cogitantur, & diserte dici possunt, vera esse arbi-
tretur? Talium autem hominum magnæ turbæ atq; gre D
ges vocantur, quos religiosus timor ab his fallaciis po-
tius, quàm ratio tutos facit. Quamobrẽ ita ego ista cona
bor refellere, quãtum me deus adiuuare dignabitur, vt
non solum prudentium iudicio, quo simul ac dicta fue-
rint improbentur, sed ipsi etiam vulgari intelligentiæ,
quàm sint falsa & absurda satis elucescat. Primò enim
quæro, vnde doceatis in frumentis ac legumine & ole-
ribus & floribus & pomis inesse istam nescio quam par-
tẽ dei? Ex ipso coloris nitore inquiunt, & odoris iucun-
ditate, & saporis suauitate manifestum est: quæ dum nõ
habent putria, eodem bono sese deserta esse significãt.
Non pudet deum naso & palato inuentum putare? Sed
hæc omitto. Latine enim vobis dicã, & vt dici assolet,
multum est ad vos. Illud potius qualicunq; mẽte intel-
ligendũ est. Si colore apparet in corporibus boni præ-
sentia, fimum animalium, quod ipsarum etiam carniũ
purgamentum est, diuersis nitere coloribus, aliâs candi
do, plerunque aureolo, & aliis huiusmodi, quos in po-
mis & floribus velut testes dei præsentis atque inhæren
tis accipitis. Quid tandem causæ est, quod ruborem in
rosa indicem abundantis boni esse perhibetis, & eun- E
dem damnatis in sanguine? Cur in viola eundem co-
lorẽ amplectimini, quem in coloribus in morbo icteri-
corum, in infantis denique fimo aspernamini? Cur nito-
rem atq; fulgorem olei, clamare copiam coadmixti bo
ni arbitramini, & ad id purgandum fauces & ventrem
paratis: de pingui autem carne suillum fulgoris distil-
lantibus guttis labra contingere formidatis? Cur de the
sauris dei melonem putatis aureũ esse: & pernæ adipem
rancidum, vel oui medium non putatis? Cur vobis can
dor in lactucis prædicat deum, in lacte non prædicat?
De coloribus enim adhuc loquor, in quibus vt omittã
cætera, vnius pauonis pennis & plumis, quæ certe de cõ
cubitu & carne nascuntur, nulla potestis vestita floribus
prata conferre. Nam si & odore inuenitur hoc bonũ, *Ex carnib⁹*
nonnullorum animalium carnibus miri odoris confi- *animãtium*
ciuntur vnguenta. Cibi denique ipsi qui cum carnibus *vnguenta.*
meliusculis concoqui solent, multo iucundius olent,
quàm si eis caro defuisset. Postremò si suauius olentia *Lutum.*
mundiora iudicatis, quodam luto vesci auidius, quàm
cisterninam aquam bibere debuistis: quia perfusa im-
bri terra siccior, nares miro odore permulcet, meliusq; F
olet tale lutũ, quàm si exciperetur pluuia purior. Quòd
si saporẽ opus est attestari, vt cognoscamus habitare in
corpore aliquid dei, magis habitat in dactylis & melle
quàm in carne porcina, sed magis in carne porcina, q̃
in faba: magis in fico, quàm in ficato: ecce concedo, sed
& vos cũcedite magis in ficato, quàm in beta. Quid q
ista ratione cogimini confiteri, quasdã stirpes quas cer-
te omnes mundiores vultis quàm carnem, ex ipsa car-
ne accipere deum, si sapore deus immixtus agnoscitur?
Nam & olera sapidiora fiunt cocta cũ carnibus: & her-
bas quibus pecora pascuntur gustare nõ possumus, con
uersas autem in succũ lactis, & colore præstantiores, &
sapore commodissimas indicamus. An bona tria simul
vbi fuerint, id est, color bonus, & odor, & sapor: ibi esse
maiorem boni partẽ putatis? Nolite ergo flores tãtope-
re mirari atque laudare, quos iudicandos ante tribunal
palati nõ potestis admittere. Nolite portulacam saltem
carnibus anteponere, quæ ab his coctis, & colore, & sa-
pore, & odore superatur. Porcellus assus, hoc enim co-
gitis vt de bono & de malo, nõ scriptoribus & librariis,
sed cocis & dulciariis ministris vobiscum potius disse-
ramus: Porcellus ergo assus & colore nitidus, & odore

z blandus,

G blandus, & sapore iucundus est: habetis perfectum diuinæ substantiæ inhabitantis indicium: trino testimonio vos inuitat, & purgari vestra sanctitate desyderat. Inuadite. Quid cunctamini? quid contradicere paratis? Colore solo lenticulam funus vincit infantis, odore solo assa offella superat mitem ac viridem ficum, sapore solo hædus occisus herbam qua viuus pascitur, vincit. Inuenta est etiam caro, cuius causa his simul tribus testibus adiuuetur. Quid quæritis amplius? aut quid dicturi estis? Cur vos epulantes immundos faciāt pulpamenta, & disputantes hæc portenta non faciant præsertim cum solis istius radius, quem vos certe & carnibus omnibus & frugibus anteponitis, nec oleat, nec sapiat, sed tantummodo inter cætera corpora, præstantia fulgentissimi coloris emineat: qui vos magnopere hortatur, atq; adeo cogit inuitos, vt inter documenta commixti boni, nihil coloris nitori præferatis? Ad illas ergo reducemini angustias, vt magis in sanguine, & in

† fœdißimè. us, quæ animalium carnibus fœdissima, † sed nitide colorata in vicis egeruntur, quàm in oliuæ foliis pallentibus partem dei habitare fateamini. Quòd si dicitis,

H nam etiam hoc dicitis, oliuæ folia cum incenduntur ignem emittere, in quo præsentia lucis apparet, carnes autem cum incenduntur non idem facere: quid de adipe respondebitis, qui prope omnes Italas lucernas illuminat? Quid de fimo bubulo, qui est certe bouis carne sordidior, quo siccato rustici sic vtuntur ad focum, vt eius igne facilius nihil sit fumóque purgatius? Quid quòd si nitor & fulgor maiorem præsentiam diuinæ partis ostendit, eam vos non purgatis, non consignatis, non liberatis? Si quidem est maxime in floribus, vt omittam sanguinem, & innumerabilia in carne, vel ex carne simillima, quos certe flores habere in epulis non potestis: Qui si etiam carnibus vesceremini, squammas certe piscium, & quosdam vermiculos atque muscas, quæ omnia etiam in tenebris luce propria coruscant, pulmentis vestris non adderetis. Quid igitur restat, nisi vt dicere desinatis habere vos idoneos iudices oculos, nares, palatum, quibus diuinę partis præsentiam in corporibus approbetis? His autem remotis, vnde docebitis non modo maiorem partem dei in stirpibus esse, quàm in carnibus, sed omnino esse aliquid eius in

Sebum.

Bubulus fimus.

I stirpibus? An pulchritudo vos mouet, non quæ insuauitate coloris est, sed quæ in partium congruentia? Vtinam hoc esset. Quando enim corporibus animantium, in quorum forma paribus paria membra respondeant, auderetis distorta ligna conferre? Sed si corporaliū sensuum testimoniis delectamini, quod necesse est iis, qui vim essentiæ mente videre nō possunt, quo modo probatis per moram temporis & per obtritiones quasdam fugere de corporibus substantiam boni, nisi quia inde discedit deus, vt asseritis, & de loco in locum migrat? Plenum est dementiæ. Veruntamen signa vos ad istam sententiam & indicia, quantū existimare possum, nulla duxerunt. Multa enim carpta de arboribus vel euulsa de terra, antequam ad cibum vestrum veniant interpositione aliqua temporis meliora redduntur: vt porri & intiba, lactucæ, vuæ, mala, ficus, & quædam pira: & multa præterea, quæ & colorantur melius, dum non statim vt decerpta fuerint assumuntur, & corpore capiuntur salubrius, & sapiunt in ore condinius: Quæ tanta commoditas & suauitas inesse his rebus minime deberet, si secundum vestram sententiam, tanto desertiora bono fierent, quāto diuturnius reponuntur, postquam à terra quasi à matre separata sunt. Caro ipsa pridie occisorum animalium profecto est iucundior atque commodior: K
Non autem ita esse oportebat, si vt asseritis, plus haberet boni, eo die recens animante interempto, quàm postridie cum diuinæ substantiæ maior fuga facta esset. Vinum vero vetustate purius meliusq; fieri quis ignoret? Nec ad peruertendos sensus redolentius vt putatis, sed ad vegetandum corpus vtilius: tātum assit modus: quem in omni re dominari decet. Nam musto recentiore peruersitas sensuum citius solet accidere: ita vt si aliquando in lacu remanserit, aliquātulúmque ferbuerit, intuentes desuper percusso cerebro præcipites agat, & nisi aliquo modo subueniatur, extinguat. Iam quod ad valetudinem attinet, inflari eo corpora perniciosèque distendi quis abnuat? Num ideo tanta incommoda insunt, quia plus habet boni: propterea ista in vini vetustate non sunt, quia diuinæ substantiæ pars magna discessit? Absurdum est dicere, vobis præsertim qui pręsentiam partis dei, oculis, naribus, palato, cum hi sensus bene afficiuntur, iudicatis. Iam vero quæ tanta peruersitas est: vinum putare fel principum tenebrarum, & vuis comedendis non parcere? Magis ne inerit illud fel cum in cupa, quàm cum in acinis fuerit? Quod si bo- L
no discedente quasi meracius remanet malum, & id temporis mora contigit, non oportebat easdem vuas suspensas atque seruatas fieri mitiores, dulciores, salubriores: neque ipsum vinum, quod supra dictum est, amissa luce liquidius atque luculentius, & salutifera substantia discedente salubrius. Quid dicam de lignis & frondibus, quæ tempore arescunt, nec ex eo à vobis dici possunt deteriora fieri? Id enim amittunt, quo fumus gignitur, id autem retinent vnde lucida flamma consurgit, & ea claritate quam multum diligitis, purius bonum in aridioribus, quàm in viridioribus esse testatur. Ex quo fit, vt aut negetis dei partem in luce pura, quàm in fumosa esse maiorem, & ita omnia documēta vestra turbetis: aut fateamini fieri posse, vt de stirpibus amputatis vel euulsis, si diuturniore tempore reponantur, copiosius fugiat mali natura, quàm boni. Quo concesso, tenebimus de frugibus carptis maius malū posse abire, atque ita in carnibus maius bonum posse remanere. Et hoc quidem de tempore dictum sit. Nam si cūmotione & subactione & attritione harum rerum, fugæ occasionem inuenit diuina illa natura, multa vos similiter re- M
darguunt, quæ fiunt mouēdo meliora. Hordei quidam succo vinū imitantur, quod mouendo fit optimū. Sanè quod minime prætereūdum est, hoc genus potus citissime inebriat, nec tamen vnquā succum hordei, fel principū esse dixeritis. Farina parciore aqua peritè contrahitur paulo durius, vt subigēdo fiat melior, & quo dici peruersius nihil potest, luce fugiente candidior. Pastillarius mella diu subigit, vt ad illum candorē perueniant, & minus noxiā mitioremq; dulcedinē. Hoc quo modo eueniat bono discedente, disserite. Quòd si non visu & odoratu & gustu, sed auditu etiā delectato præsentiam dei placet probare, caro citharis neruos, tibiis ossa largitur, quæ siccata & attrita & torta sonora reddūtur. Ita dulcedo Musica, quam de diuinis regnis venisse cōtenditis, nobis mortuarum carnium sordibus exhibetur, & tempore arefactis, & attritione tenuatis, & tortione distentis: quibus afflictationibus etiā de rebus viuentibus diuinā substantiam fugere prædicatis, quod etiam decoctione earum accidere dicitis. Quur ergo elixati cardui minime obsunt valetudini? Vtrum ab eis dum ita coquuntur, deum, an dei partem † discedere existimandum est? Quid cætera persequar, quæ omnia dici, nec facile

Mira de musto.

† aliàs, an posse.

A facile est, nec necessarium? Cui enim nō occurrit quàm multa cocta suauiora & salubriora sint? Quod non deberent, si vt opinamini, huiuscemodi cōmotionibus deseruntur bono. Nihil vos prorsus inuenire arbitror, vnde istis corporeis sensibus approbetis, ideo carnes immundas esse, atq; animas inquinare vescentium, quòd carptæ fruges post multas commotiones vertantur in carnem, præsertim cum & vetustatem corruptionemq; aceti, putetis vino esse mundiorem, & carœnum quod bibitis, nihil aliud quàm coctum vinum esse videamus, quod vino deberet esse sordidius, si motibus & coctionibus [de rebus] corporeis membra diuina discedunt. Si autem non ita est, nō est cur arbitremini fruges cum carpuntur, reponuntur, tractantur, coquuntur, digeruntur, fugiēnte bono deseri, & propterea sordidissimam creandis corporibus præbere materiā. Quòd si non colore & forma, & odore & sapore ducimini, vt bonum his rebus inesse iudicetis, quid aliud potestis afferre? An argumento vobis est firmitas quædam atque valentia, quæ istis rebus detrahi videtur, dum à terra separantur atq; tractantur? Sed si hoc vos moueret: quanquam fal-

κάροινον.

B sum id esse cito animaduerti potest, propter nonnullorum auctam postquam terræ detracta sunt firmitatem, vt iam de vino commemoratum est, quod fit robustius vetustate: tamen si hæc firmitas vos moueret, vt dixi, in nullo magis cibo quàm in carnibus, copiosiorem partem dei probaretis esse. Non enim Athletæ, quibus illud robur & valentia maxime necessaria est, olere ac pomis, & non carne vescerentur? An quia carnes aluntur arboribus, arbores autem carnibus non aluntur, idcirco arbitramini illarum, quàm nostra corpora esse meliora? Non consyderatis rem tam in promptu sitam, arbusta lætiora & fœcundiora, segetèsque pinguiores alimento stercorum fieri, cum vos in accusatione carnis nihil grauius vobis dicere videamini, quàm cum dicitis esse stercorum domum. Hinc ergo ea aluntur, quæ vobis munda sunt, quod in ea re, quæ vobis immunda est, multo esse immundius prædicatis. Quòd si carnem ob hoc aspernamini, quòd post cōcubitum nascitur, vermium vos caro delectet, qui in pomis, lignis, in terra ipsa denique sine vllo concubitu tam multi magniq; nascuntur. Sed nescio quæ ista simulatio est. Nam

C si vobis propterea displiceret caro, quòd patris atq; matris commixtione formatur, non illos principes tenebrarum de fructibus arborum suarum natos fuisse diceretis, quos certe amplius aspernamini quàm carnes quas gustare non vultis. Nam quòd opinamini omnes quidem animas animalium de parentum cibis venire, à quibus carceribus vos liberare gloriamini diuinā substantiam, quæ in vestris tenetur alimentis, nimium contra vos & ad carnes edendas vos instantissime impellit. Cur enim animas, quas illigaturi sunt corpori, qui carnibus epulantur, non præoccupando & vescendo liberatis? Sed, inquit, nō de carnibus aliquid ab eis bonæ partis illigatur, sed de frugibus quas cum carnibus sumunt. Quid ergo de animis leonum, quorum cibus sola caro est, respondendū videtur? Bibunt, inquit, & ideo anima illa de aqua tracta, carníque implicata est. Quid de innumerabilibus auibus? Quid de ipsis aquilis dici potest, quæ non nisi carne pascuntur, nec vllo potu indigent? Certe hic deficitur, & quid responderi possit nō inuenitur. Si enim anima de cibis venit, & sunt animalia fœtum gignentia, quorum & nullus potus, & cibus sola fit caro, est in carne anima, cui purgandæ more vestro subuenire deberetis vescēdo carne. Nisi forte

D porcum, quòd & frugibus alitur, & aquā bibit, animam lucis habere arbitramini: aquilæ vero, cui sol maxime congruit, tenebrarum animam, quia sola carne viuit, inesse defenditis. O rerum angustias, ô incredibiles absurditates, in quas profectò non incidissetis, si à vanissimis fabulis alieni, hoc ad continentiam ciborum sequeremini quod veritas probat: vt concupiscentiæ coërcendæ gratia, non vitandæ immundiciæ, quæ nulla est, deliciosas escas respuendas iudicaretis. Nam si quis etiam rerum naturam vimque animæ & corporis minus intuens, vobis concedat animam coinquinari de obsonio, multo magis eam tamen immundam fieri cupiditate conceditis. Quæ ergo ratio est, vel potius amēnia, de numero electorum hominem pellere, qui forte carnem valetudinis causa nulla cupiditate gustauerit? Si autem piperata tubera voraciter edere concupierit, immodestiæ tantum forte possitis reprehendere, non autem vt corruptorem damnare signaculi. Ita fit vt in electis vestris esse non possit, qui proditus fuerit, non concupiscendo, sed edendo partem aliquam cœnasse gallinæ: esse autem in his possit, qui vehementer cumiphas, & alia placenta carne carentia desyderasse se ipse E prodiderit. Tenetis ergo eum, quem cupiditas sordibus mergit, quem vero ipse cibus, vt arbitramini, maculat, non tenetis: cum inquinationem de concupiscentia, quàm de obsonio longe maiorem fieri fateamini: plectentes tamen eum, qui conditis suauissime frugibus imminet inhians, seséque non tenet: excludentes eum qui quaslibet epulas hominum comprimendæ famis causa sine vlla cupiditate paratus sumere, & paratus amittere indifferenter capit. En miri mores, en egregia disciplina, en memorabilis temperantia. Iam quòd ea quæ vobis quasi purganda offeruntur ad epulas, nefas putatis si quis alius præter electos ad cibandum tetigerit, quantæ turpitudinis & aliquando sceleris plenum est? Siquidem sæpe tam multa dantur, vt consumi facile à paucis non possint. Et quoniam sacrilegium putatur, vel aliis dare quod redundat, vel certe abiicere, in magnas contrudimini cruditates, totum quod datum est, quasi purgare cupientes. Iam vero distenti, & propè crepantes, eos qui sub vestra disciplina sunt pueros, ad deuoranda reliqua crudeli dominatione compellitis: ita vt cuidam sit Romæ obiectum, quòd F miseros paruulos cogendo ad vescendum tali superstitione necauerit. Quod non crederem, nisi scirem quantum nefas esse arbitremini, vel aliis hæc dare, qui electi nō sunt, vel certe proiicienda curare. Vnde illa vescendi necessitas restat, quę ad turpissimam crudelitatem penè quotidie, aliquando tamen potest & vsq; ad homicidium peruenire. Quæ cum ita sint, etiam panem mendicanti dare prohibetis: censetis tamen propter misericordiam, vel potius propter inuidiam nummos dari. Quid hic prius arguam, crudelitatem an vecordiam? Quid enim si eo loco res agatur, vbi venalis cibus inueniri non potest? Homo egens ille fame moriturus est, dum tu vir sapiens & benignus magis cucumerem, quàm hominem miseraris. Hæc est profectò, quid enim dicā congruentius & planius, falsa misericordia & vera crudelitas. Nunc vecordiam videamus. Quid enim si nummis illis, quos dederis sibi panem emat? Nónne hoc in illo pars illa vestra diuina, qui hanc sumit à venditore, passura est, quod passura erat si te dante sumpsisset? Inuoluit igitur sordibus peccator ille medicus partem dei * reuolare cupientem, tuis nummis ad tantum scelus adiutus: & tamen vos homines prudentissimi in-

* alias, releuari.

G teresse arbitramini, si homicidium facturo non detis hominem quem occidat, sed scientes pecuniam vnde occidendum comparet, detis. Quid ad hanc insaniam addi potest? Ita enim fit vt aut homo moriatur, si venalem nō inuenerit cibum, aut cibus ipse si inuenerit: quorum alterum est verum homicidium, alterum vestrum, vobis tamen ita tribuendum, tanquam vtrunque sit verum. Nam quòd auditores vestros non prohibetis carnibus vesci, sed occidere animalia prohibetis, quid stultius & peruersius fieri potest? Nam si talis non contaminat cibus, vos quoque sumite: Si cōtaminat, quæ tandem dementia est maius nefas putare, animam porcinam de corpore soluere, quàm humanam porcino corpore maculare?

Salsissime ridet ineptias Manichæorum. Caput XVII. Sed iam ad manuum signaculum consyderandum tractandúmque veniamus. Ac primum quidem, quòd ab animalium nece, & ab stirpium laceratione vos temperatis, superstitiosissimum Christus ostendit: qui nullam nobis cum beluis & arboribus societatem iuris esse iudicans, & in gregem porcorum dæmones misit, & arborem in qua fructum non inuenerat, maledicto aridam fecit. *Matth. 8. Matth. 21.* Nihil certe porci, H nihil arbor illa peccauerat. Neque enim vsq; eo dementes sumus vt arbitremur sua sponte arborem vel fructiferam esse, vel sterilem. Neque illud hic vobis dicendum est, his factis dominum nostrum alia quædam significare voluisse. Quis enim nesciat? Sed certe filio dei non per homicidium signum dandum fuit, si arborem necare, vt vos dicitis, homicidium est, aut necare animalia. Nam & de hominibus cum quibus vtique sumus iuris societate coniuncti, signa quædam dedit: sed sanando homines, non necando. Quod & de beluis & de arboribus faceret, si eadem nos cum illis societate, quam vos opinamini, coniunctos esse indicaret. Quo loco mihi authoritas interponenda visa est, propterea quia de pecorum anima, & de quadam vita qua dicuntur arbores viuere, nū potest vobiscum subtiliter disputari. Sed quoniam priuilegio quodam vos tuemini, vt de scripturis opprimi nequeatis, dicendo eas esse falsatas: quanquam ea quæ commemoraui de arbore & de grege porcorum nunquam à corruptoribus inmissa esse dixistis: tamen si consyderantes quantum vobis aduersentur, hoc idem etiam de his aliquando dicere velitis, teneam propositum meum, vt à vobis magnis omnino pollicitatoribus rationis atque veritatis quæram

I primum quid obsit arbori, non dico si pomum inde folium ve decerpas, quod quidem apud vos si quis nō imprudentia sed sciens fecerit, signaculi corruptor sine vlla dubitatione damnabitur, sed omnino si eā radicitus eruas. Anima nanque illa quā rationalem inesse arboribus arbitramini, arbore excisa vinculo soluitur, vos enim hoc dicitis, & eo quidem vinculo in quo magna miseria nulla vtilitate tenebatur. Nam & reuolutionē hominis in arborem, notum est vos, id est, authorem ipsum vestrum pro ingenti pœna, non tamen pro summa solere imitari: & num potest in arbore anima fieri vt in homine sapientior? Non necandi hominis quippe certissima ratio est, ne aut eum neces cuius sapientia & virtus aliis plurimum prodest, aut eum qui forte poterat ad sapientiam peruenire, siue extrinsecus ab aliquo admonitus, siue interioribus cogitationibus diuinitus illustratus. Animam autem hominis quanto sapientior corpore excesserit, tāto vtilius excedere, veritas docet, & ratione subtilissima, & authoritate latissime peruagata. Quamobrem qui arborem deiicit, animam nihil in sapientia proficientem de illo corpore liberat. Itaque vos homines sancti, vos inquam potissimum excidere arbores deberetis, & earum animas ab illo vinculo exutas, orationibus & psalmis ad meliora perducere. An de his animis hoc fieri potest, non quas mente adiuueritis, sed quas ventre receperitis? K Quanuis idipsum animas arborum quandiu sunt in arboribus, ad sapientiā non proficere, summæ angustiæ quantum arbitror vos compellunt fateri, cum à vobis quæritur, cur & arboribus non mittatur præceptor Apostolus, aut cur ille qui hominibus mittitur, non & arboribus prædicet veritatem. *Arbores sapiunt.* Hic cogimini respondere, illas animas percipere in talibus corporibus præcepta diuina non posse. Sed vehementius ab alio latere vrgemini, quandoquidem illas perhibetis, & audire voces nostras, & verba intelligere, & corpora motusq; corporū intueri, cogitationes denique ipsas perspicere. Quæ si vera sunt, cur nihil possunt à lucis Apostolo discere, vel cur etiam multo facilius non possunt, quàm nos cū interiora etiam mentis aspiciant? Ita enim magister ille, qui vos loquendo vix docet, vt dicitis, cogitando eas posset erudire, quæ sententias eius ante sermonē in anima cernerent. Si vero hæc falsa sunt, videte tandem in L quo errore iaceatis. Iam quòd poma ipsi non decerpitis, herbamque non vellitis, sed tamen ab auditoribus vestris decerpi & euelli atque afferri vobis iubetis, non vt iis, qui afferunt tantum, sed vt iis etiam quæ afferuntur, prodesse possitis, quis bene cōsyderans vllo modo tolerauerit? Primo quia nihil interest, vtrum ipse scelus admittas, an propter te ab alio admitti velis. Nolle te dicis. Quo modo ergo subuenitur illi diuinæ parti, quæ in lactucis & in porris iacet, si nemo hæc euellat, & ad sanctos purganda deferat? Deinde tuipse transiens per eum agrum, in quo tibi iure amicicię decerpendi quodlibet potestas datur, si fico videris coruum imminentē, quid facies? Nónne ex opinione tua ficus ipsa tecum loqui, & deprecari miserabiliter videtur, vt eam ipse decerpas, & sancto ventre purificandam resuscitandamq; sepelias, potius, quàm coruus ille deuoratā funesto corpori misceat, atq; in alias formas illigandam cruciandámque transmittat? Quid te crudelius, si verum est? Quid ineptius, si falsum est? Quid magis contrarium disciplinæ vestræ, si signaculum solueris? Quid te inimicius dei membro, si custodieris? Sed hoc ex vestra opinione falsa & nugatoria: nam certa & manifesta cru- M delitas in vobis esse conuincitur, ex eodem ipso errore manans. Si quis enim per morbum corpore dissoluto, fessus ab itinere, ac peste semianimis in via iaceat, nihil valens amplius, quàm vtcūque verba proferre, cui prosit ad stringendum corpus pirum dari, téque transeuntem vt subuenias oret, atque obsecret vt de arbore proxima, à qua nullo humano, nullo deniq; vero iure prohiberis, pomum afferas homini, post paululum nisi feceris morituro: tu vir Christianus & sanctus transibis potius, & hominē sic affectum precantemq; deseres, ne arbor ploret dum fructus demitur, & tu signaculi dissolutor ad pœnas Manichæis destineris. O mores & innocētiam singularē. Sed iam de nece animalium requiram quod mouet, & multa quidē huiusmodi etiā in hoc genere dici possunt. Nam quid oberit animali † qui lupum interfecerit: cū & lupus ille quandiu viuit, lupus futurus sit, nec vlli obtemperet prædicatori, vt aliquantū ab ouium sanguine tēperet. *† al. oberit anima lupi.* & ex illo vinculo corporis, anima secundum vos rationalis, interfecta belua liberetur? Et ab hac quidem cæde auditores etiā vestros prohibetis. Maior enim videtur, quàm in arboribus. Hic vestros

sensus

A sensus corporeos videlicet non multum probo. Videmus enim & vocibus sentimus, cum dolore mori animantia, quod quidem homo contemnit in bestia, cum qua scilicet rationalem animam non habente, nulla legis societate copulatur. Sed eosdem vestros sensus in intuendis arboribus quæro, & vos cæcos prorsus inuenio. Vt enim omittam, quòd nullis motibus in ligno sensus doloris apparet, quid manifestius, quàm tunc se optime habere arborem, cum viget, cum frondet, cum floribus læta, fructibus opulenta est? At hoc ei plerunq; ac maxime putatione præstatur. Quòd si ferrum sic sentiret, vti vultis, contabesceret potius tot tantisq; affecta vulneribus, quàm ex illis pullulans locis, tam certa exultatione reuiresceret. Veruntamen cur maius nefas putatis animalia, quàm stirpes cædere, cum illæ vobis puriorem animam quàm carnes habere videantur? Fit, inquit, compensatio quædam, cum eorũ quæ de agris auferuntur, pars aliqua datur electis sanctisque purganda. Iam superius ista frustrata sunt, satisque demonstratum est, quantum existimo, nulla ratione dici plus esse in frugibus partis illius bonæ, quàm in carnibus. Sed si ven-
B dendis carnibus victum quisque sustentet, atque omne talis negocij lucrum in emendis electorum vestrorum cibis consumat, puresq; iste afferat sanctis escas, quàm agricola & rusticus, nónne eadem compensatione sibi animantia licere perimere clamitabit? Est, inquit, alia quædam secretissima ratio. Non enim deest homini callido, aduersus indoctos in naturæ obscuritate perfugium. Cœlestes enim ait principes, qui de gente tenebrarum capti atque vincti, à conditore mundi in illis ordinati sunt locis, sua quisq; possidet in terra animalia, de suo scilicet genere ac stirpe veniẽtia: qui peremptores eorum reos tenent, nec de hoc mundo exire permittunt, pœnisq; illos quibus possunt & cruciatibus atterunt. Quis imperitorum hæc non formidet? & qui in tanta obscuritate nihil videt, hoc ita vt dicitur esse nõ arbitretur? Sed ego institutum non relinquam meum, cui deus aderit, vt apertissima veritate obscura mendacia refellantur. Quæro enim, si animalia quæ in terris sunt, & in aquis de illo genere principũ per successionem prolis & operationem cõcubitus veniunt, cum ad illos abortiuos fœtus reuocatur origo nascẽtium: quæ-
C ro, inquam, si ita est, vtrum apes & ranas, & alia multa quæ sine concubitu gignuntur, non sit nefas occidere? Nefas esse dicitis. Non ergo propter cognationem principum nescio quorum, ab animantium nece auditores vestros prohibetis. Aut si generalem cognationem omnium esse corporum dicitis, arbores quoq; ad eandem principum offensionem proculdubio pertinebunt, quibus parcere non est mandatum auditoribus. Reditur ergo ad illud inualidum, ea quæ in stirpibus auditores lædunt, expiari per fructus, quos ad ecclesiam vestram ferunt. Dictum est enim hoc modo, eos qui in macello laniant animalia carnésque venditant, si vestri auditores sint, suáque lucra comparatis frugibus vobis conferant, cædem illam quotidianam sibi licere contemnere, & quicquid in ea peccati est, vestris epulis aboleri. Quòd si dicatis, quemadmodum de pomis & de oleribus conferendum fuisse, vt illa interfectione venia mereretur: quod quia fieri non potest, electi enim non edunt carnem, temperandum esse auditoribus à nece animalium, quid respondebitis de spinis herbísque inutilibus, quas euellendo in agris purgandis agricolæ necant, nec ex his vobis possunt cibos aliquos exhibere? Quo modo ad veniam pertinebit tanta vastatio, vnde

nulla est esca sanctorum? An forte quicquid peccatum D
fuerit, vt fruges & poma proficiant, & de ipsis frugibus & pomis aliquid comedendo dissoluitis? Quid si ergo agros locustæ, aut mures aut sorices vastent, quod sæpe accidere manifestum est, impune ab agricola vestro auditore necabuntur, quia ideo peccat vt fructus proficiant? Hic certe coarctamini. Aut enim concedi tis auditoribus interfectionẽ animalium, quam vester author concedere noluit, aut eos ab agricultura etiam prohibebitis, quam ille concessit. Quanquã sæpe etiam dicere audeatis, fœneratorem innocẽtiorem esse, quàm rusticum, vsqueadeo melonibus, quàm hominibus estis amiciores. Siquidem illi ne lædantur, melius iudicatis hominem fœnore trucidari. Hæccine est appetenda & prædicanda iusticia, an potius execranda & damnãda fallacia? Hæccine est misericordia memorabilis, an execranda potius immanitas? Quid quòd à nece animalium nec vosipsi in pediculis & pulicibus & cimicibus temperatis? Magnamq; huius rei defensionem putatis, quòd has esse sordes nostrorũ corporum dicitis. Quod primo aperte falsum de pulice & cimice dicitur. Cui e-
nim non manifestum est, hæc animalia (quæ sine con- E
cubitu,) non de nostro corpore existere? Deinde si concubitum vehementius execramini, quod nimium videri vultis, cur non vobis mundiora videntur animalia, quæ sine cõcubitu de nostra carne nascuntur? quanquã (enim) postea coëundo pariant, (non tamen nobis coëuntibus de nostro corpore primo nascuntur.) Iam ve- 1. Retracta. cap. 7.
ro si quæcunq; de viuentibus gignũtur corporibus, sordidissima sunt putãda, multo magis quæcunq; de mortuis. Impunius ergo occiditur vel sorex vel anguis vel scorpio, quos de humanis cadaueribus nasci à vobis potissimum solemus audire. Sed obscura omitto & incerta. De apibus certe fama est celebrior, quòd de boum cadaueribus oriantur. Ergo occiduntur impune. At si hoc quoq; dubium est, nemo ferè de scarabeis dubitat, Scarabeus ex fimo.
quin de fimo in pilam rotundato ab his atq; obruto existant. Hæc igitur animalia, & alia quæ prosequi longũ est, sordidiora certe debetis opinari, quàm pediculos vestros: & tamen illa occidere nefas vobis videtur, his autem parcere stultum: nisi forte quòd sunt hæc animalia parua cõtemnitis. Sané si ita est, vt animal quo breuius
est, eo cõtemptius esse debeat, necesse est, camelũ homi- F
ni præferatis. Huc accedit illa gradatio, quæ cũ vos audirẽ, nos sæpe turbauit. Nulla enim causa est, cur propter paruum corporis modulum, pulex necandus sit, nõ etiam musca quæ in faba gignitur. Et si hæc, cur non e- σκνῖπες.
tiam ista paulo amplior, cuius certe fœtus minor est, quàm illa. Hoc etiam sequitur, vt apis quoque sine culpa perimatur, cuius pullus vix huic muscæ coæquatur. Inde ad locustę pullum & locustã, inde ad pullum muris & murem. Et ne longum faciam, nónne videtis his gradibus ad elephantem perueniri, vt omnino recusare non possit ingentem illam beluam sine culpa se occidere, quisquis propter paruulum corpus interfectionem pulicis peccatum esse non putat? Sed iam etiam de huiusmodi nugis satis dictum arbitror. Restat si- De signaculo sinus & nefandis mysteriis. Ca. XVIII.
gnaculum sinus, in quo multum incerta est castitas vestra. Non enim concubitum, sed vt longe ante ab Apostolo dictum est, vere nuptias prohibetis, quæ talis operis vna est honesta defensio. Hic non dubito vos esse clamaturos inuidiámque facturos, castitatem perfectam vos vehementer commendare atque laudare, non tamen nuptias prohibere: quandoquidem auditores vestri, quorum apud vos secundus est gradus, duce-

G re atque habere nõ prohibentur vxores. Quæ cum magna voce & magna indignatione dixeritis, ego vos lenius interrogabo ad hũc modum, Nónne vos estis qui filios gignere, eo quòd animæ ligẽtur in carne, grauius putatis esse peccatum quàm ipsum cõcubitum? Nónne vos estis qui nos solebatis monere, vt quantũ fieri posset, obseruaremus tempus, quo ad conceptum mulier post genitalium viscerum purgationem apta esset, eoq; tempore à concubitu temperaremus, ne carni anima implicaretur? Ex quo illud sequitur, vt non liberorum procreandorum causa, sed satiandæ libidinis habere coniugem censeatis. Nuptiæ autem vt ipsæ nuptiales tabulæ clament, liberorum procreandorum causa marem fœminamq; coniungunt. Quisquis ergo procreare liberos, quàm cõcumbere grauius dicit esse peccatũ, prohibet vtique nuptias: & non iam vxorem, sed meretricem fœminam facit, quæ donatis sibi certis rebus, viro ad explendam eius libidinem iungitur. Si enim vxor est, matrimonium est. Non autem matrimonium est, vbi datur opera ne sit mater: Non igitur vxor. Quocirca nuptias prohibetis, nec ab hoc crimine, quod o-

H lim à spiritu sancto de vobis prædictum est, vlla vos

1.Timo.4. ratione defenditis. Iam vero cum vehementer satagitis, ne per concubitum anima ligetur in carne, & vehementer asseritis, per sanctorum cibum animam de seminibus liberari, nónne confirmatis, ô miseri, quod de vobis homines suspicãtur? Cur enim cum de tritico & faba & de lenticula aliisque seminibus vescimini, liberare vos velle animã creditis, de animalium seminibus non credatur? Non enim vt ipsam carnem mortui animantis immundam esse dicitis, quod animam non habet, hoc ita potestis & de animantis semine dicere, in quo animã quæ apparebit in prole, colligatam esse censetis, & in quo ipsius Manichæi animam implicatam fuisse fatemini. Et quia non possunt ab auditoribus vestris purganda vobis talia semina afferri, quis non suspicetur secretam de vobisipsis inter vos fieri talem purgationem, & ideo illis ne vos deserant occultari? Quæ si non facitis, quod vtinam ita sit, videtis tamen quantæ suspicioni vestra superstitio pateat, & quàm non sit hominibus succensendum id opinantibus, quod de vestra professione colligitur, cum vos animas per escam & po-

I tum, de corporibus & sensibus liberare prædicatis. Nolo hic diutius immorari, & videtis quantus sit inuectionis locus. Sed quia & res talis est, vt eã potius reformidet quàm insectetur oratio, & propositum illud meum per totum sermonem animaduerti potest, quo statui nihil exaggerare, sed nudis quodã modo rebus & rationibus agere, transeamus ad aliud.

Flagitia Manichaeorũ. Ca. XIX. Iam enim satis apparet, qualia sint tria vestra signacula: hi sunt vestri mores, hic finis admirabilium præceptorum, vbi nihil certum, nihil constans, nihil rationabile, nihil inculpabile: sed omnia dubia, immò vero sine dubitatione falsissima, omnia repugnantia, abominabilia, absurda. Denique tam multa & tã grauia peccata in his moribus deprehenduntur, vt si quis accusare velit omnia homo alicuius facultatis, singula, vt minimum, singulis voluminibus possit. Hæc igitur si custodiretis, vestrámque impleretis professionẽ, nihil vobis esset ineptius, nihil stultius, nihil imperitius. Cùm autẽ laudatis & docetis ista, nec facitis, quid vobis fallacius, quid insidiosius, quid maliciosius dici aut inueniri potest? Nouem annos to-

3. Confessio. ca. 11. & 5. li. cap. 6. tos magna cura & diligentia vos audiui, nullus mihi electorum innotescere potuit, qui secundum hæc præcepta nõ aut deprehensus in peccato, aut certe suspicioni subditus fuerit. Multi in vino & carnibus, multi la- K

uantes in balneis inuenti sunt. Sed hæc audiebamus. Nonnulli alienas fœminas seduxisse approbati sunt, ita vt hinc planè dubitare non possim. Sed sit & hæc magis fama quàm verum. Vidi ipse non solus, sed cum iis, qui partim iam illa superstitione liberati sunt, partim adhuc opto vt liberentur. Vidimus ergo in quadriuio Carthaginis in platea celeberrima, non vnum sed plures quàm tres electos simul post transeũtes nescio quas fœminas tam petulanti gestu adhinnire, vt omnium triuialium impudiciciã impudentiamq; superarent. Quod de magna venire consuetudine, atque illos inter se ita viuere satis eminebat: quandoquidem nullus socij præsentiam veritus, omnes, aut certe pene omnes eadem teneri peste indicabat. Non enim erant hi ex vna domo: sed diuerse prorsus habitantes, ex eo loco vbi conuentus omnium factus erat, pariter forte descenderant. Nos autem grauiter commoti, grauiter etiam questi sumus. Quis tandem hoc vindicandum, non dicam separatione ab ecclesia, sed pro magnitudine flagitij vehementius saltem obiurgationibus arbitratus est? Et hæc erat omnis excusatio impunitatis illorum, quòd eo tem- L

pore, quo conuenticula eorum lege publica prohiberentur, ne quid læsi proderent metuebatur. Vbi est ergo quòd perpetuam sibi persecutionem in hoc mundo futuram (prædicant) eoq; se commendatiores haberi volunt: hinc interpretantes, quòd hic mundus eos oderit, & propterea penes se quærendam veritatem affirmantes, quia in promissione spiritus sancti paracleti dictum est, quòd eum mundus iste accipere non possit. *Ioan. 16. Ioan. 15. Ioan. 14.* De qua re non iste locus disserendi est. Sed certe si perpetua vobis persecutio futura est, vsque in seculi finem, perpetua erit & hæc dissolutio, tantæque turpitudinis impunita contagio, dum tales lædere formidatis. Id etiam nobis responsum est, cum ad ipsos primates detulissemus conquestam nobis esse mulierem, quòd in conclaui, vbi cum aliis fœminis erat, de illorum scilicet sanctitate secura, ingressis electis pluribus, & ab vno lucerna extincta incertum cuius eorum in tenebris appetita esset amplexu, & coacta in flagitium, nisi subsidio clamoris euasisset. Hoc vobis quoq; notissimũ nefas, de quanta consuetudine venisse arbitrandum est? Et hoc factum est ea

nocte, qua festæ apud vos vigiliæ celebrabãtur. Sed re- M

uera etiam si nullus esset proditionis metus, quis posset damnandum offerre episcopo, qui sic peccauerat ne agnosceretur? Quasi vero non omnes idem crimen inuolutos tenebat, qui simul ingressi erãt. Nam omnibus petulanter clamantibus† lucerna extincta placuerat. Suspicionibus vero ianuæ quantæ aperiebantur, cum eos inuidos inueniebamus, cum auaros, cum epularum exquisitarum auidissimos, cum in iurgiis frequentissimos, cum de rebus exiguis mobilissimos. Non vtique arbitramur eos temperare posse, à quibus se temperare profitebantur, quãdo latibula & tenebras inuenirent. Duo quidam erant existimationis satis bonæ, facili ingenio, atque in illis suis disputationibus principes, nobis amplius quàm cæteri familiariusq; coniuncti. Quorũ vnus qui propter studia etiam liberalia nobis arctius adhærebat hic, nunc ibi esse presbyter dicitur. Hi sibi grauiter inuidebant, & obiiciebat alter alteri, non accusatione manifesta, sed sermone apud quos poterat & susurriis, ab eo violenter attentatam cuiusdam auditoris vxorem. Ille autem se purgans, interim apud nos alium eiusdem sceleris electum criminabatur, qui apud eundem auditorem quasi amicus fidelissimus habitabat.

† iocantibus.

Quem

A Quem quoniam subito ingrediens cum muliere deprehenderat, dicebat mulieri & adultero ab illo inimico atque inuido consilium datum, vt illa sibi conflaretur calumnia, ne si quid proderet, crederetur. Angebamur nos & molestißime ferebamus, quòd etiam si de appetita muliere incertum erat, liuor tamen in illis duobus quibus meliores ibi nō inueniebamus, apparebat acerrimus, & alia conijcere cogebat. Postremò in theatris electos, & ætate, & vt videbantur, moribus graues, cum sene presbytero sæpißime inuenimus. Omitto iuuenes, quos etiam rixantes pro scenicis & aurigis deprehendere solebamus, quę res non mediocri argumento est, quo modo se poßint continere ab occultis, cum eam cupiditatem superare non poßint, quæ illos auditorum suorū oculis sustentat, & prodit erubescentes atque fugitātes. An vero illius etiam sancti, ad cuius disputationes in ficariorum vicum vectabamur *, tantum illud flagitium proderetur, si virginem sanctimonialem mulierem tantum, nō & prægnantem facere potuisset. Sed occultum & incredibile† malum crescens vterus latere non passus est. Quod cum mater fratri iuueni prodidis-

*al. ventitabamus.

†odibile.

B set acerrime dolens, religionis tamen nomine ab accusatione publica reuocatus est: perfecitque vt ille (non enim hoc ferre quisquam posset) de illa ecclesia pelleretur: & ne impunita res omnino esset, cœpit consilium, vt adiunctis sibi amicis, hominem pugnis calcibúsque concideret. At ille cum grauiter cæderetur, clamabat, vt sibi ex authoritate Manichæi parceretur. Adam primum heroëm peccauisse, & post peccatum fuisse sanctiorem. Talis est nanque apud vos opinio de Adam & Eua: longa fabula est, sed ex ea attingā quod in præsentia satis est. Adam dicitis sic à parentibus suis genitum, abortiuis illis principibus tenebrarum, vt maximā partem lucis haberet in anima, & perexiguam gētis aduersæ. Qui cum sancte viueret propter exuperantem copiam boni, commotam tamen in eo fuisse aduersam illam partem, vt ad concubitum declinaretur: ita eum lapsum esse atq; peccasse, sed vixisse postea sanctiorem. Hic ego non tam de nequam homine conqueror, qui stupro nefario alienam famulam sub habitu electi & sancti viri ad tantum dedecus infamiàmque perduxit. Non hoc vobis obiicio. Fuerit hoc hominis perditißi-

C mi potius, quàm consuetudinis vestræ. Non enim tantum flagitium in vobis, sed in illo arguo. Illud tamen in omnibus vobis quemadmodum ferri & tolerari poßit ignoro, quòd cum animam partem dei esse dicatis, asseritis tamē etiam exiguo admixto malo, maiorem eius copiam vbertatèmque superari. Quis enim cum hoc crediderit, & eum libido pulsauerit, non ad talem defensionem potius, quàm eius libidinis refrænationem compreßionemq; confugiat? Quid amplius dicam de moribus vestris? Dixi quæ ipse comperi, cum in ea essem ciuitate vbi ista commissa sunt. Romæ autem me absente quid actum sit, longum est explicare. Dicam tamen breui. Eò enim res erupit, vt occulta esse non posset absentibus: & ego quidem postea Romæ cum essem, omnia vera me audisse firmaui: quamuis tam familiaris & mihi probatus qui præsens erat, ad me rem pertulerat, vt omnino dubitare non possem. Nam quidam vester auditor, in illa memorabili abstinentia nihilo electis cedens, qui & liberaliter institutus esset, & vestrā sectam copiose vellet & soleret* defendere, molestißime ferebat, quòd ei vage pessimeq; habitantium paßimq; viuentium electorum mores perditißimi sæpe disputanti obiiciebantur. Cupiebat itaq; si fieri pos-

Flagitia comperta Romæ deprehensa.

Cap. XX.

*al. sciret.

set, omnes qui secundum illa præcepta vitam degere parati essent, congregare in domum suam, & suis sumptibus sustinere. D Erat enim & non mediocris pecuniæ cōtemptor, & non mediocriter pecuniosus. Quærebatur autem impediri tantos conatus suos episcoporum dissolutione, quibus adiuuantibus implere debebat. Interea autem † episcopus quidam homo planè, vt ipse expertus sum, rusticanus atque impolitus, sed nescio quo modo eaipsa duricia seuerior in custodiēdis bonis moribus videbatur. Hunc diutißime desyderatum & aliquando præsentem arripit iste, exponit homini voluntatem suam: laudat ille atque consentit, placet vt in domo eius prior ipse incipiat habitare. Quod vbi factum est, eò congregati sunt electi omnes qui Romæ esse potuerunt. Proposita est viuendi regula de Manichæi epistola, Multis intolerabile visum est. Abscesserunt. Remanserunt tamen pudore non pauci. Cœpit ita viui vt placuerat, & vt tanta præscribebat authoritas: cum interim auditor ille vehementer omnes ad omnia cogeret, neminem tamen ad id quod non prior ipse susciperet: interea rixæ inter electos oriebantur creberrimæ, obiiciebantur ab inuicem crimina, quæ ille omnia gemens audiebat, dabátque operam, vt seipsos in iurgando incautißime proderent. E Prodebant nefanda & immania. Ibi cognitum est quales essent, qui tamen inter cæteros vim præceptorum illorum subeundam sibi putauerunt esse. Iam de cæteris quid suspicandum erat, aut quid potius iudicandum? Quid plura? Coacti aliquando murmurauerunt sustineri illa mandata non posse: Inde in seditionem. Agebat auditor causam suam complexione breuißima, aut illa omnia esse seruanda, aut illum qui talia sub tali conditione præcepisset, quæ nullus posset implere, stultißimum exstimandum. Vicit tamen, non enim aliter poterat, vnius sententiam effrænatißimus plurium strepitus. Postea etiam ipse cessit episcopus, & cum magno dedecore aufugit. Huius sanè cibi præter regulam clanculo accepti, & sæpe inuenti ferebantur, cum ei de proprio sacculo diligenter occultato pecunia copiosa suppeteret. Hæc si falsa esse dicitis, nimis apertis & peruulgatis rebus obsistitis. Sed vtinam hoc dicatis. Cum enim sint ista manifesta, & iis qui scire voluerint cognitu facillima, intelligitur quàm vera dicere soleant, qui hęc vera esse negauerint. F Sed aliis defensionibus vtimini, quas ego non improbo. Aut enim dicitis aliquos, qui vestra præcepta custodiant, nec eos aliorum criminibus debere perfundi: aut non oportere omnino quæri quales sint homines, qui vestram sectam profitētur, sed qualis sit ipsa professio. Quorum ego vtrunque admisero, quanquam nec illos fidos mandatorum obseruatores demonstrare, nec ipsam hæresim à tot & tantis nugis atque sceleribus purgare poßitis. Illud tamen à vobis magnopere requiram cur maledictis insectemini Christianos catholici nominis, quorundam intuentes perditam vitam, cum de vestris hominibus haberi quæstionem, aut impudenter recusetis, aut impudentius non recusetis †, velitisque intelligi in tanta vestra paucitate latere nescio quos, qui sua præcepta custodiant, & in tanta catholicæ multitudine non velitis?

†Tressen.

†al. aut imprudenter excusetis.

SECVNDI LIBRI FINIS.

G

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI CONTRA MANICHAEOS LIBER PRIMVS.

Quur hic stylũ demiserit. Cap. I.

SI ELIGERENT Manichæi, quos deciperent, eligeremus & nos verba quibus eis responderemus: cum vero illi & doctos literis & indoctos errore suo persequantur, & cum promittunt veritatem à veritate conentur auertere, non ornato politoq; sermone, sed rebus manifestis conuincenda est vanitas eorum. Placuit enim mihi quorundam vere Christianorum sententia, qui cum sint eruditi liberalibus literis, tamen alios libros nostros, quos aduersus Manichæos edidimus cum legissent, viderunt eos ab imperitioribus

H

aut non aut difficile intelligi, & me beneuolentissime monuerunt, vt communem loquendi consuetudinem non desererem, si errores illos tam perniciosos ab animis etiam imperitorum expellere cogitarem. Hunc enim sermonem vsitatum & simplicem etiam docti intelligunt, illum autem indocti non intelligunt.

1. Retract. cap. 10.

Solent ergo Manichæi scripturas veteris testamẽti, quas nõ nouerunt, vituperare, & ea vituperatione infirmos & paruulos nostros, non inuenientes quo modo sibi respondeant, irridere atque decipere. Quia nulla scriptura est, quæ non apud eos qui illam non intelligunt facile possit reprehendi. Sed ideo diuina prouidentia multos diuersi erroris hæreticos esse permittit, vt cum insultant nobis, & interrogant nos ea quæ nescimus vel sic excutiamus pigriciã, & diuinas scripturas nosse cupiamus. Propterea & Apostolus dicit: Oportet hæreses esse, vt probati manifesti fiant inter vos.

1. Corin. 11.

Ij enim deo probati sunt, qui bene possunt docere, sed manifesti hominibus esse non possunt, nisi cum docent. Docere autem nolunt nisi eos qui doceri quærunt. Sed

I

multi ad quærẽdum pigri sunt, nisi per molestias & insultationes hæreticorum quasi de somno excitentur, & de imperitia sua erubescant sibi, & de illa imperitia periclitari se sentiant. Qui homines si bonę sunt fidei, non credunt hæreticis, sed quid eis respondeant diligenter inquirunt.

Math. 7.

Nec eos deserit deus vt petentes accipiant & quærentes inueniant, & pulsantibus aperiatur. Qui autem desperant se posse in catholica disciplina inuenire quod quærunt, atteruntur erroribus, & si perseueranter inquirunt, ad ipsos fontes à quibus aberrauerant post magnos labores fatigati atque sitientes & penè mortui reuertuntur.

Stulte quæri quare deus condiderit mundum. Cap. II.

Li. 11. de Ciuitate dei. cap. 4.

Primum ergo librum veteris testamenti, qui inscribitur Genesis, sic solent Manichæi reprehendere. Quod scriptum est, In principio fecit deus cœlum & terram: Quærunt in quo principio, & dicunt, si in principio aliquo temporis fecit deus cœlum & terram, quid agebat antequam faceret cœlum & terram? Et quid ei subito placuit facere, quod nunquam antea fecerat per tempora æterna? His respondemus, deum in principio fecisse cœlum & terram, non in principio temporis, sed in Christo, cum verbum esset apud patrem, per quod facta & in quo facta sunt omnia.

Ioan. 1.

Dominus enim noster Iesus Christus cum eum Iudæi interrogassent quis esset: respondit, Principium quod & loquor vobis.

Ioan. 8.

K

Sed & si in principio temporis deum fecisse cœlum & terram credamus, debemus vtique intelligere, quod ante principium temporis non erat tempus. Deus enim fecit & tempora. Et ideo antequam faceret tempora, non erant tempora. Non ergo possumus dicere fuisse aliquod tempus quando deus nondum aliquid fecerat. Quo modo enim erat tẽpus quod deus non fecerat, cum omnium temporum ipse sit fabricator? Et si tempus cum cœlo & terra esse cœpit, non potest inueniri tempus, quo deus nondum fecerat cœlum & terram. Cum autem dicitur, quid ei placuit subito? sic dicitur, quasi aliqua tempora transierint quibus deus nihil operatus est. Non enim transire poterat tempus quod nondum fecerat deus, quia non potest esse operator temporum, nisi qui est ante tempora. Certe & ipsi Manichæi legunt Apostolum Paulum, & laudant & honorant: & eius epistolas male interpretando multos decipiunt. Dicant ergo nobis quid dixerit Apostolus Paulus, Agnitionem veritatis, quæ est secundum pietatem dei in spem vitæ æternæ, quam promisit non mendax deus ante tempora æterna,

Ad Titũ 1.

L

Aeterna enim tempora quid ante se habere potuerunt? Hoc ergo cogantur exponere, vt intelligant se non intelligere, cum temere volunt reprehendere, quod diligenter quærere debuerunt. Si autem non dicunt, quid placuit deo subito facere cœlum & terram, sed tollunt inde, subito, & hoc tantum dicunt, quid placuit deo facere cœlum & terram? Non enim coæuum deo mundum istum dicimus, quia non eius æternitatis est hic mundus, cuius æternitatis est deus: mundum quippe fecit deus, & sic cum ipsa creatura quam deus fecit, tempora esse cœperunt. Et ideo dicuntur tempora æterna, non tamẽ sic sunt æterna tempora quo modo æternus est deus, quia deus est ante tempora, qui fabricator est temporum. Sicut omnia quæ fecit deus bona sunt valde, sed nõ sic bona sunt, quo modo bonus est deus qui illa fecit, hæc autem facta sunt.

Quo modo æterna tẽpora & quæ deus creauit bona dicuntur.

Nec ea genuit de seipso, vt hoc essent quod ipse est: sed ea fecit de nihilo, vt non essent æqualia, nec ei à quo facta sunt, nec filio eius per quem facta sunt. Iustus est enim. Si ergo isti dixerint, quid placuit deo facere cœlum & terram? respondendum est eis, vt prius discant vim voluntatis humanæ qui voluntatem dei nosse desyderant.

M

Dei volũtas oĩm causa.

Causas enim voluntatis dei scire quærunt, cũ voluntas dei omnium, quæ sunt ipsa sit causa. Si enim habet causam voluntas dei, est aliquid quod antecedat voluntatem dei, quod nefas est credere. Qui ergo dicit, quare fecit deus cœlum & terram? respondendum est ei, quia voluit. Voluntas enim dei causa est cœli & terræ, & ideo maior est voluntas dei, quàm cœlum & terra. Qui autem dicit, quare voluit facere cœlum & terram? maius aliquid quærit, quàm est voluntas dei, nihil autem maius inueniri potest. Compescat ergo se humana temeritas, & id quod non est non quærat, ne id quod est non inueniat. Et si voluntatem dei nosse quisquam desyderat, fiat amicus deo. Quia si voluntatem hominis nosse vellet cuius amicus non esset, omnes eius impudentiam ac stulticiam deriderent: Non autem quisquam efficitur amicus dei nisi purgatissimis moribus, & illo fine præcepti de quo Apostolus dicit, Finis autem præcepti est charitas de corde puro & conscientia bona & fide non ficta. Quod isti si haberent, non essent hæretici.

1. Timo. 1.

Tenebræ super abyssũ. Cap. III.

Quod autem sequitur in libro Geneseos, Terra erat inuisibilis & incomposita: sic reprehendunt Manichæi vt dicant, Quo modo fecit deus in principio

cœlum

A cœlum & terram, si iam terra erat inuisibilis & incomposita? Ita cum volunt scripturas diuinas prius vituperare quàm nosse, etiam res apertissimas nõ intelligunt. Quid enim manifestius dici potuit, quàm hoc dictum est, In principio fecit deus cœlum & terram, terra autem erat inuisibilis & incomposita, id est, in principio fecit deus cœlum & terram, terra autem ipsa quam fecit deus inuisibilis erat & incomposita: antequam deus omnium rerum formas locis & sedibus suis ordinata distinctione disponeret: antequam diceret, fiat lux, & fiat firmamentum, & congregentur aquæ & appareat arida: & cætera quæ in eodem libro sic exponuntur per ordinem, quemodmodum possint ea paruuli capere? Quæ omnia continent tam magna mysteria, vt quisquis ea didicerit, omnium hæreticorum vanitatem, vel doleat, quia homines sunt: vel derideat, quia superbi sunt. Sequitur in eodem libro, Et tenebræ erant super abyssum. Quod Manichæi reprehendunt dicentes, In tenebris ergo erat deus antequam faceret lucem? Vere ipsi sunt in tenebris ignorantiæ, & ideo non intelligũt lucem, in qua deus erat antequam faceret istam lucem. Non enim norunt isti lucem, nisi quam carneis ocu-
B lis vident. Et ideo istum solem, quem pariter non solum cum bestiis maioribus, sed etiam cum muscis & vermiculis cernimus, illi sic colunt, vt particulam dicant esse lucis illius in qua habitat deus. Sed nos intelligamus aliam lucem esse, in qua deus habitat, vnde est illud lumen de quo in Euangelio legitur, Erat lumen *Ioan. 1.* verum, quod illuminat hominẽ omnem venientem in hunc mundum. Nam solis istius lumen non illuminat omnem hominem, sed corpus hominis & mortales oculos, in quibus nos vincunt aquilarum oculi, qui solem istum multo melius, quàm nos dicuntur aspicere. *1. Retracta. cap. 10.* Illud autem lumen non irrationabilium animalium oculos pascit, sed pura corda eorum qui deo credunt, & ab amore visibilium rerum & temporalium se ad eius *Liberũ arb.* præcepta seruanda conuertunt. Quod omnes homines possunt si velint, quia illud lumen omnem hominem illuminat venientem in hunc mundum. Ergo tenebræ erant super abyssum antequam lux ista fieret, *Quòd tenebræ nihil sint. C. IIII.* De qua consequenter hoc loco dicitur: Et dixit deus, Fiat lux: Quia vbi lux non est, tenebræ sunt, non quia aliquid sunt tenebræ, sed ipsa lucis absentia tene-
2. sen. dist. 12. c. secundũ hanc. C bræ dicuntur. Sicut silentium non aliqua res est, sed vbi sonus non est, silentium dicitur. Et nuditas aliqua res non est, sed in corpore vbi tegumentum non est, nuditas dicitur. Et inanitas non est aliquid, sed locus vbi corpus non est, inanitas dicitur. Sic tenebræ non aliquid sunt, sed vbi lux non est, tenebræ dicuntur. Hoc ideo dicimus, quia solent dicere, Vnde erant ipsæ tenebræ super abyssum, antequam faceret deus lucem? Quis illas fecerat vel genuerat, Aut si nemo fecerat vel genuerat eas, æternę erant tenebræ, quasi aliquid sint tenebræ. Sed vt dictum est, lucis absentia hoc nomen accepit. Sed quia ipsi fabulis suis decepti crediderunt esse gentem tenebrarum, in qua & corpora & formas & animas in illis corporibus fuisse arbitrantur, ideo putant quòd tenebræ aliquid sint: & non intelligunt non sentiri tenebras, nisi quando non videmus, sicut non sentitur silentium, nisi quando non audimus. Sicut autem silentium nihil est, sic & tenebræ nihil sunt. Sicut autem isti dicunt, gentem tenebrarum contra lucem dei pugnasse, sic potest & alius similiter vanus dicere, gentem silentiorum contra vocem dei pugnasse. Sed illas vanitates modo non suscepimus refellere atque conuincere. Nunc enim ea quæ reprehendunt D in veteri testamento, statuimus defendere quantum vires dominus præstare dignatur, & in eis ostendere contra veritatem dei nihil valere hominum cæcitatem.

Quo modo ferebatur spiritus, & de chao. Ca. V. Quod autem scriptum est: Et spiritus dei superferebatur super aquam: sic solent Manichæi reprehendere, vt dicant: Aqua ergo erat habitaculum spiritus dei, & ipsa continebat spiritum dei? Totum ergo conantur peruersa mente peruertere, & excæcantur malicia sua. Cum enim dicimus: Sol superfertur super terram, nunquid intelligi volumus, quòd in terra habitet sol, & terra solem contineat? Et tamen non sic spiritus dei superferebatur super aquam, sicut superfertur sol super terram, sed alio modo quem pauci intelligunt. Non enim per spacia locorum superferebatur aquæ ille spiritus, sicut sol terræ superfertur: sed per potentiam inuisibilis sublimitatis suæ. Dicant autem nobis isti, quo modo iis rebus, quæ fabricandæ sunt superferatur volun- *2. sent. dist. 12. ca. secundum hanc.* tas fabri? Quod si hæc humana & quotidiana non comprehendunt, timeant deum, & simplici corde quod non intelligunt quærant, ne cum volunt verbis sacrilegis concidere veritatem quam videre non possunt, redeat illis securis in crura. Nam illa concidi non po- E test, quæ incommutabilis manet, sed quæcunque plagæ in illam emissæ fuerint repercutiuntur, & maiore ictu redeunt in eos, qui cædere audent quod credere deberent, vt intelligere mererentur. Deinde quærunt, & insultando interrogant: Vnde erat ipsa aqua super quam ferebatur spiritus dei? Nunquid enim superius scriptum est, quòd deus aquam fecerit? Hoc si pie quærerent, inuenirẽt quemadmodum intelligendum esset. Non enim aqua sic appellata est hoc loco, vt hæc à nobis intelligatur, quam videre iam possumus & tangere: quo modo nec terra quæ incomposita & inuisibilis dicta est, talis erat qualis ista, quę iam videri & tractari potest. Sed illud quod dictum est: In principio fecit deus cœlum & terram, cœli & terræ nomine vniuersa creatura significata est, quam fecit & condidit deus. Ideo autem nominibus visibilium rerũ hæc appellata sunt, pro- *2. sent dist. 12. ca. secundum hanc.* pter paruulorum infirmitatẽ, qui minus idonei sunt inuisibilia comprehendere. Prima ergo materia facta est confusa & informis, vnde omnia fierent quæ distincta atque formata sunt, quod credo à Græcis chaos appel- *χάος.* F lari. Sic enim & alio loco legimus dictum in laudibus dei: Qui fecisti mundũ de materia informi. Quod aliqui codices habent de materia inuisa. *Chaos ex nihilo, & ex hoc omnia. Cap. VI.* Et ideo deus rectissime creditur omnia de nihilo fecisse, quia etiam si omnia formata de ista materia facta sunt, hæc ipsa tamẽ materia de omnino nihilo facta est. Non enim debemus esse similes istis, qui omnipotentẽ deum nõ credunt aliquid de nihilo facere potuisse, cum cõsyderant fabros & quoslibet opifices non posse aliquid fabricare, nisi habuerint vnde fabricent. Et ligna enim adiuuant fabrum, & argentum argentarium adiuuat, & aurum aurificem, & terra figulum vt possit perficere opera sua. Si enim non adiuuentur ea materia vnde aliquid faciunt, nihil possunt facere, cum materiam ipsam ipsi nõ faciant. Non enim faber lignum facit, sed de ligno facit aliquid. Sic & cæteri omnes huiusmodi opifices. Omnipotens autem deus nulla re adiuuandus erat, quã ipse non fecerat, vt quod volebat, efficeret. Si enim ad eas res, quas facere volebat, adiuuabat eum aliqua res, quam ipse non fecerat, non erat omnipotens, quod sacrilegum est credere. *Informis materia variis nomibus designata. Cap. VII.* Informis ergo illa materia quam de nihilo deus fecit, appellata est primò cœlum

G & terra,& dictum est: In principio fecit deus cœlum & terram: non quia iam hoc erat, sed quia hoc esse poterat. Nam & cœlum scribitur postea factũ. Quemadmodum si semen arboris cõsyderantes dicamus ibi esse radices & robur & ramos & fructus & folia, nõ quia iam sunt, sed quia inde futura sunt. Sic dictum est, In principio fecit deus cœlum & terram, quasi semen cœli & terræ, cum in confuso adhuc esset cœli & terræ materia. *Li.1.de Trinitate.c.12.* Sed quia certum erat inde futurum esse cœlũ & terram, iam & ipsa materia cœlũ & terra appellata est. Isto genere locutionis etiam dominus loquitur cum dicit: Iam non dicam vos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius. *Ioan.15.* Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunq; audiui à patre meo nota feci vobis: non quia iam factum erat, sed quia certissime futurum erat. Nam pòst paululum dicit illis: Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. *Ioan.16.* Vt quid ergo dixerat: Omnia quæ audiui à patre meo nota feci vobis: nisi quia se sciebat hoc esse facturum? Sic etiam cœlum & terra potuit dici materia vnde nondum erat factũ cœlum & terra, sed tamen non erat aliunde faciendum.

H Innumerabiles tales locutiones in scripturis diuinis inueniuntur. Sicut in consuetudine sermonis nostri, cum id quod certissime speramus futurum, dicimus, iam factum puta. Hanc autem adhuc informem materiam, etiam terrã inuisibilem atque incompositam voluit appellare, quia inter omnia elementa mundi terra videtur minus speciosa quàm cætera. *2. sent. dist. 12. ca. secundum hanc.* Inuisibilem autem dixit propter obscuritatem: & incompositam propter informitatem. Eandem ipsam materiam etiam aquam appellauit, super quam ferebatur spiritus dei, sicut superfertur rebus fabricandis voluntas artificis. Quod etsi paucorum intelligentia potest attingere, humanis tamẽ verbis nescio vtrum vel à paucis hominibus possit exponi. Propterea vero non absurde etiam aqua dicta est ista materia, quæ omnia quæ in terra nascuntur, siue animalia, siue arbores vel herbæ, & si qua similia, ab humore incipiunt formari atque nutriri. Hæc ergo omnia, siue cœlum & terra, siue terra inuisibilis & incomposita, & abyssus cum tenebris, siue aqua super quã spiritus ferebatur, nomina sunt informis materiæ: vt res ignota notis vocabulis insinuaretur imperitioribus,

I & nõ vno vocabulo, sed multis: ne si vnum esset, hoc putaretur esse quod consueuerant homines in illo vocabulo intelligere. Dictum est ergo cœlũ & terra, quia inde futurum erat cœlum & terra. Dicta est terra inuisibilis & incomposita & tenebræ super abyssum: quia informis erat, & nulla specie cerni aut tractari poterat, etiam si esset homo qui videret atque tractaret. Dicta est aqua, quia facilis & ductilis subiacebat operanti, vt de illa omnia formarentur. Sed sub his omnibus nominibus materia erat inuisa & informis, de qua deus condidit mundum. Et dixit deus: Fiat lux, & facta est lux. *Deus per tropum probat aut miratur.* Hoc non solent reprehendere Manichæi, sed illud quod sequitur: Et vidit deus lucem quia bona est. *Cap.VIII.* Dicunt enim: Ergo non nouerat deus lucem, aut non nouerat bonã. Miseri homines, quibus displicet, quod deo placuerunt opera sua, cum videãt etiam hominem artificem, verbi gratia, lignarium fabrum, quamuis in comparatione sapientiæ & potentiæ dei penè nullus sit, tamen tandiu lignum cædere atque tractare dolando, asciando, planando, vel tornando atque poliendo quousq; ad artis regulas perducatur quantum potest, & placeat artifici suo. Nunquid ergo quia placet ei quod fecit, ideo non nouerat bonum? Prorsus nouerat intus in animo, vbi ars ipsa pulchrior est, quàm illa quæ arte fabricantur. K

Sed quod videt artifex intus in arte, hoc foris probat in opere, & hoc est perfectum quod artifici suo placet. Vidit ergo deus lucem, quia bona est: quibus verbis nõ ostenditur eluxisse deo insolitum bonũ, sed placuisse perfectum. Quod si dictum esset, miratus est deus lucem, quia bona est, quantũ clamarent? quantum litigarent? Admiratio enim reuera de rebus insperatis nasci solet, & tamen legunt isti & laudant dominum nostrum Iesum Christum in Euangelio admiratum esse fidem credentium. *Matth.8.* Quis autem in illis fecerat ipsam fidem, nisi ipse qui eam mirabatur? Quòd si & alius eam fecisset, vt quid miraretur qui præscius erat? Si soluunt Manichæi quæstionem istam, videant quia & illa solui potest. Si autem non soluunt, quid ista reprehẽdunt quæ ad se nolunt pertinere, cum illa quæ ad se pertinere dicunt, non nouerint? Quod enim mirabatur dominus noster, nobis mirandũ esse significat, quibus adhuc est opus sic moneri. Omnes ergo tales motus eius non perturbati animi sunt signa, sed docentis magistri. Sic sunt & verba veteris testamenti, quæ non deum infirmum docent, sed nostræ infirmitati blandiuntur. L

Nihil enim de deo digne dici potest. Nobis tamen vt nutriatur fides, & ad ea perueniamus, quæ nullo humano sermone dici possunt, ea dicuntur quæ capere possumus. Et diuisit deus inter lucem & tenebras, & vocauit deus diem lucẽ, & tenebras vocauit noctem. *Tenebræ quo modo factæ. Cap.IX.* Hic non dictum est, fecit deus tenebras, quia tenebræ sicut superius dictũ est, lucis absentia est. Distinctio tamen facta est inter lucem & tenebras, quemadmodum nos clamando vocem facimus, silentiũ autem nõ sonando facimus, quia cessatio vocis silentium est. Distinguimus tamen sensu quodam inter vocẽ & silentium, & illud vocamus vocem, illud silentium. Quemadmodum ergo recte dicimur facere silentium, sic recte multis diuinarum scripturarũ locis deus dicitur facere tenebras, *Esa.45.* quia lucem quibus vult temporibus & locis, vel non donat, vel detrahit. Hoc autẽ totum ad intellectum nostrũ dictum est. Qua enim lingua vocauit deus diem lucẽ & tenebras noctem: vtrum Hebræa, an Græca, an Latina, an aliqua alia? Et sic omnia, quæ vocauit quæri potest qua lingua vocauerit. M

Sed apud deum purus intellectus est, sine strepitu & diuersitate linguarũ. Vocauit autem dictũ est, vocari fecit quia sic distinxit omnia & ordinauit, vt & discerni possent & nomina accipere. Sed postea suo loco requiremus, vtrũ vere sic est accipiendum, quia vocauit deus: quoniam quantum accedimus in scripturis & in eis assuescimus, tantum nobis locutiones earum innotescunt. Sic enim dicimus, Ille paterfamiliâs ædificauit domũ istam, id est, ædificari fecit, & multa talia per omnes libros diuinarum scripturarum inueniuntur. Et factum est vespere †, & factum est mane dies vnus. *Mane & vespera quid. Cap.X.* *† al. Et facta est vespera.* Et hic calumniantur Manichæi, dum putant ita dictum esse, quasi à vespera dies cœperit. Non intelligunt operationẽ illam qua lux facta est, & diuisum est inter lucem & tenebras, & vocata est lux dies, & tenebræ nox. Hanc ergo totã operationem non intelligunt ad diem pertinere: post hanc autem operationem tanquam finito die facta est vespera. Sed quia etiam nox ad diem suum pertinet, nõ dicitur transisse dies vnus nisi etiam nocte transacta cum factum est mane: sic deinceps reliqui dies computantur à mane vsq; in mane. Nunc enim cum factũ est mane, & transactus est vnus dies, incipit operatio quæ sequitur ab ipso mane quod iam factũ est: & post ipsam

A operationem fit vespera, deinde mane, & transit altera dies: atque ita deinceps cæteri dies trãseunt.

Aquæ supra firmamentum. *Cap. XI.*

Et dixit deus: Fiat firmamentũ in medio aquæ, & sit diuisio inter aquam & aquam: & sic factum est. Et fecit deus firmamentum, & diuisit deus inter aquam, quæ est super firmamentum & inter aquam quæ est sub firmamento, & vocauit deus firmamentum cœlum, & vidit deus quia bonum est. Hæc non memini Manichæos reprehẽdere solere, tamen quòd diuisæ sunt aquæ vt aliæ essent super firmamentum, & aliæ sub firmamento, quoniam materiam illam dicebamus nomine aquæ appellatam, credo sub firmamento cœli materiam corporalem rerum visibilium ab illa incorporali rerum inuisibilium fuisse discretam. Cũ enim cœlum sit corpus pulcherrimum omnis inuisibilis creatura excedit etiã pulchritudinem cœli: & ideo fortasse super cœlum † esse † dicuntur aquæ inuisibiles, quæ à paucis intelliguntur nõ locorum sedibus, sed dignitate naturæ superare cœlum: quanquam de hac re nihil temere affirmandum est. Obscura est enim & remota à sensibus hominum. Sed quoquo modo se habeat, antequã intelligatur credenda est. Et facta est vespera, & factum est mane dies B secundus. Iam omnia hæc quæ repetũtur, sicut superius intelligenda atque tractãda sunt.

Aquæ in vnum. *Cap. XII.* *Gene. 1.*

Et dixit deus: Cõgregetur aqua quæ est sub cœlo in cõgregationem vnã & appareat arida, & sic factum est. Et congregata est aqua quæ erat sub cœlo in cõgregationem vnam, & apparuit arida. Et vocauit deus aridam, terram: & congregationem aquæ, vocauit mare. Et vidit deus quia bonũ est. In isto loco Manichæi dicunt, Si totũ aquis plenum erat, quo modo poterant aquæ cõgregari in vnum? Sed iam superius dictum est, nomine aquarum materiã illam appellatã, super quam ferebatur spiritus dei, vnde erat deus omnia formaturus. Nunc vero cum dicitur: Congregetur aqua quę est sub cœlo in cõgregationem vnam: hoc dicitur vt illa materia corporalis formetur in eam speciem, quam habent aquæ istæ visibiles. Ipsa enim congregatio in vnum, ipsa est aquarum istarum formatio quas videmus & tangimus. Omnis enim forma ad vnitatis regulam cogitur. Et quod dicitur: Appareat arida, quid aliud dici intelligendum est, nisi vt illa materia accipiat visibilem formam quam nunc habet terra ista, quam videmus & tangimus? Superius ergo quod nominabatur terra inuisibilis & incõposita, materiæ confusio & obscuritas nominabatur: & quod no- C minabatur aqua super quam ferebatur spiritus dei, eadem rursus materia nominabatur. Nũc vero aqua ista & terra formãtur ex illa materia quæ ipsis nominibus appellabatur, antequã formas istas quas nunc videmus acciperet. Sanè dicitur, in Hebræa locutione omnem aquarum congregationem, siue salsarum siue dulcium, mare appellari.

Infrugiferæ & noxia quare gignit tellus. *Cap. XIII.* *Gene. 1.*

Et dixit deus: Germinet terra herbam pabuli, ferentem semen secundum suum genus & similitudinem, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen sit in se secundum suam similitudinem. Et sic est factum. Et eiecit terra herbam pabuli, ferentem semen secundum suum genus, & lignum fructiferũ faciens fructum, cuius semen in se secundum suam similitudinem, †secundum suum genus super terram. Et vidit deus quia bonum est, & facta est vespera, & factum est mane dies tertius.

† al. in se in similitudie.

Hic solent dicere, Si deus iussit nasci de terra herbam pabuli, & lignum fructiferum, quis iussit nasci tantas herbas vel spinosas vel venenosas, quæ ad pabulum non proficiũt, & tam multa ligna quæ nullũ fructum ferunt? Quibus sic respondendum est, vt nulla indignis aperiantur mysteria, neque D ostendatur in qua figura futurorum ista sic dicta sint.

Allegoria cælat mysterium.

Ergo dicendum est quòd per peccatum hominis terra maledicta sit, vt spinas pareret: non vt ipsa spinas †sentiret, quæ sine sensu est, sed vt peccati humani crimen semper hominibus ante oculos poneret, quo admonerentur aliquando auerti à peccatis, & ad dei præcepta conuerti. Herbę autem venenosę ad pœnam, vel ad exercitationem mortalium creatæ sunt: & hoc totũ propter peccatũ, quia mortales post peccatum facti sumus. Per infructuosas vero arbores insultatur hominib⁹, vt intelligant quàm sit erubescendum sine fructu bonorũ operum esse in agro dei, hoc est in Ecclesia: & timeant ne deserat eos deus, quia & ipsi in agris suis infructuosas arbores deserunt, nec aliquam culturã eis adhibent. Ante peccatum ergo hominis non est scriptum, quòd terra aliud protulerit nisi herbam pabuli & ligna fructuosa. Post peccatum autẽ videmus multa horrida & infructuosa de terra nasci, credo propter eam causam quam diximus. Sic enim dicitur ad primum hominem postea quam peccauit: Maledicta erit terra tibi in omnibus operibus tuis. In tristicia & genitu edes ex ea omnibus diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos eiiciet tibi, & E edes pabulum agri tui. In sudore vultus tui edes panem tuum, donec reuertaris in terrã de qua sumptus es, quia terra es, & in terram ibis.

† pœnas. *Gene. 3.*

Dierum ac noctium distinctio. *Cap. XIIII.* *Gene. 1.*

Et dixit deus: Fiant sydera in firmamento cœli, sic vt luceant super terram, & diuidant inter diem & noctem, & sint in signa & in tempora & in dies & in annos, & sint in splẽdorem in firmamẽto cœli sic vt luceant super terram. Et factum est ita. Et fecit deus duo luminaria, maius & minus. Luminare maius in inchoationem diei, & luminare minus in inchoationem noctis, & stellas. Et posuit illas deus in firmamento cœli, sic vt luceant super terram, & præsint diei & nocti, & diuidãt inter diem & noctem. Et vidit deus quia bonum est. Et facta est vespera, & factum est mane dies quartus. Hic primo quærunt, quo modo quarto die facta sint sydera, id est, sol & luna & stellæ. Tres enim dies superiores quo modo esse sine sole potuerunt, cum videamus nunc solis ortu & occasu diem transigi, noctem vero nobis fieri solis absentia, cũ ab alia parte mundi ad Orientem redit? Quibus respõdemus, potuisse fieri, vt tres superiores dies singuli per tantam moram temporis computarẽtur, per quantam F moram circumit sol ex quo procedit ab Oriente, quousque rursus ad Orientem reuertitur. Hanc enim moram & longitudinem temporis possent sentire homines etiam si in speluncis habitarẽt, vbi Oriẽtem & Occidentem solem videre non possent. Atq; ita sentinir† potuisse istam moram fieri etiam sine sole antequã sol factus esset, atque ipsam moram in illo triduo per dies singulos cõputatam. Hoc ergo responderemus, nisi vos reuocaret quod ibi dicitur: Et facta est vespera, & factũ est mane, quod nunc sine solis cursu videmus fieri non posse. Restat ergo vt intelligamus, in ipsa quidẽ mora temporis ipsas distinctiones operum sic appellatas, vesperam propter transactionem consummati operis, & mane propter inchoationem futuri operis, de similitudine scilicet humanorum operum, quia pleraq; à mane incipiunt, & ad vesperam desinunt. Habent enim consuetudinem diuinæ scripturæ de rebus humanis ad diuinas res, verba transferre. Deinde quærunt vt quid dictum sit de syderibus: Et sint in signa & in tẽpora. Nũquid enim tres illi dies sine temporibus esse potuerunt, aut ad temporis spacia non pertinent? Sed in signa & tempora

† sequitur.

G tempora dictum est, vt per hæc sydera tempora distinguantur, & ab hominibus dignoscantur: quia si currãt tempora, & nullis distinguantur articulis, qui articuli per syderum cursus notantur, possunt quidem currere tempora atque præterire, sed intelligi & discerni ab hominibus non possunt. Sicut horæ quando nubilus dies est transeunt quidem, & sua spacia peragũt, sed distingui à nobis & notari nõ possunt. Quod autem dictum est: Et fecit deus duo luminaria, luminare maius in inchoationem diei, & luminare minus in inchoationem noctis: pro eo dictum est ac si diceretur, in principatũ diei & in principatum noctis. Non enim sol tantũmodo inchoat diem, & non etiã peragit & finit: luna vero aliquando media nocte vel in fine noctis ad nos procedit. Si ergo illæ noctes quibus hoc facit non ab ista inchoãtur, quo modo in inchoatione noctis facta est? Si autem per inchoationem principium intelligas, & per principium principatum, manifestum est, quia per diem sol principatum tenet, luna vero per noctẽ, quia etsi cætera sydera tunc apparent, illa tamen suo fulgore superat omnia, & ideo princeps eorum rectissime dicitur. Quod autem dictum est: Et diuidant inter diem

2. sent. dist. 14. c. quia ergo.

H & noctem: potest hęc fieri calũnia, vt dicatur, quo modo iam deus diuiserat superius inter diem & noctem, si hoc quarto die sydera faciũt? Sic igitur hic dictum est, diuidant inter diem & noctem, tanquam si diceretur, sic inter se diem diuidant & noctem, vt soli dies detur, nox autem lunæ & syderibus cæteris. Quæ duo iam diuisa erant, sed nondum inter sydera, vt iam certum esset de syderum numero, quid per diem, & quid per noctem appareret hominibus. Et dixit deus: Eiiciant aquæ reptilia animarum viuarum, & volatilia volantia super terram sub firmamento cœli: & sic est factum. Et fecit deus cetos magnos, & omnem animã animalium & repentium quæ eiecerunt aquæ, & omne genus volatile pennatum secundum vnumcuiusque genus. Et vidit deus quia bona sunt, & benedixit illa deus dicẽs: Crescite & multiplicamini & replete aquas maris, & volatilia multiplicentur super terram. Et facta est vespera, & factum est mane dies quintus. Hic solẽt reprehendere, quærentes vel potius calumniantes, quare animalia non solum ea quæ in aquis viuunt, sed etiam ea quæ in aëre volitant, & omnia pennata de aquis nata scriptum sit? Sed sciant omnes quos hæc mouent, istum

Aerẽ crassum aquæ nomine designari. Cap. XV. Gene. 1.

I aërem nubilosum & humidum, in quo aues volant, à doctissimis hominibus qui hæc diligenter inquirunt, cum aquis solere deputari. Concrescit enim & crassus efficitur exhalationibus, & quasi vaporibus maris & terræ, & de ipso humore pinguescit quodam modo vt volatus auium portare possit. Ideo per noctes serenas etiam rorat, cuius roris guttæ mane in herbis inueniũtur. Nam mons ille Macedonię qui Olympus vocatur, tantæ altitudinis esse dicitur, vt in eius cacumine nec ventus sentiatur, nec nubes se colligat, quia excedit altitudine sua totum istum aërem humidum, in quo aues volant, & ideo nec aues ibi volare asseuerantur. Quod ab eis perceptum dicitur, qui per singulos annos solebant, nescio quorum sacrificiorũ causa, memorati mõtis cacumen scandere, & aliquas notas in puluere scribere, quas alio anno integras inueniebant. Quod fieri non posset si ventum aut pluuiam locus ille pateretur. Deinde quia tenuitas aëris illius qui ibi est, non eos inspirabat, durare ibi non poterant, nisi spongias humectas naribus applicarent, vnde crassiorem & cõsuetum spiritum ducerent. Hi ergo indicauerunt se etiam nullam auem in eo loco aliquãdo vidisse. Non itaque immerito non solum pisces & cætera quæ in aquis sunt animalia, sed etiam aues de aquis natas esse, fidelissima scriptura commemorat, quia per istum aërem volare possunt, qui de maris & terræ humoribus surgit. K

Olympi altitudo.

Et dixit deus: Eiiciat terra animã viuam secundum vnumquodque genus quadrupedum & serpentium & bestiarum terræ, & sic est factum. Et fecit deus bestias terræ secundum genus, & pecora secundum genus, & omnia repentia terræ secundum genus. Et vidit deus quia bona sunt. Solent etiam Manichæi mouere quæstionem vt dicant: Quid opus erat vt tam multa animalia deus faceret, siue in aquis siue in terra quæ hominibus non sunt necessaria? Multa etiam perniciosa sunt & timenda. Sed cum ista dicunt, non intelligunt quemadmodum omnia pulchra sunt conditori & artifici suo, qui omnibus vtitur ad gubernationẽ vniuersitatis, cui summa lege dominatur. Si enim in alicuius opificis officinam imperitus intrauerit, videt ibi multa instrumenta quorum causas ignorat, & si multum est insipiens, superflua putat. Iam vero si in fornacẽ incautus ceciderit, aut ferramento aliquo acuto, cum id male tractat seipsum vulnerauerit, etiam perniciosa & noxia existimat ibi esse multa. L Quorum tamẽ vsum quoniam nouit artifex, insipientiam eius irridet, & verba inepta non curans, officinam suam cõstanter exercet. Et tamẽ tam stulti sunt homines vt apud artificem hominem non audeant vituperare quæ ignorãt, sed cum ea viderint credunt esse necessaria, & propter vsus aliquos instituta: in hoc autem mundo cuius conditor & administrator prædicatur deus, audent multa reprehẽdere quorum causas non vident, & in operibus atq; instrumentis omnipotentis artificis volunt se videri scire quod nesciunt. Ego vero fateor me nescire mures & ranæ quare creata sint, aut muscæ aut vermiculi, video tamen omnia in suo genere pulchra esse, quãuis propter peccata nostra multa nobis videantur aduersa. Nõ enim animalis alicuius corpus & membra consydero, vbi non mensuras & numeros & ordinem inueniã ad vnitatem concordiæ pertinere. Quæ omnia vnde veniant non intelligo, nisi à summa mensura & numero & ordine, quæ in ipsa dei sublimitate incommutabili atque æterna consistunt. Quod si cogitarent isti loquacissimi & ineptissimi, non nobis tædium facerent, sed ipsi consyderando omnes pulchritudines & summas M & infimas, deum artificem vbique laudarent: & quoniã nusquã offenditur ratio, sicubi forte sensus carnalis offenditur, non rerum ipsarum vicio, sed nostræ mortalitatis meritis imputarent. Et certe omnia animalia aut vtilia nobis sunt aut perniciosa aut superflua. Aduersus vtilia nõ habent quid dicant. De perniciosis autem vel punimur vel exercemur vel terremur, vt nõ vitã istam multis periculis & laboribus subditam, sed aliam meliorem vbi securitas summa est diligamus & desyderemus, & eam nobis pietatis meritis comparemus. De superfluis vero quid nobis est quærere? Si tibi displicet quòd non prosunt, placeat quòd non obsunt, quia etsi domui nostræ non sunt necessaria, eis tamen completur huius vniuersitatis integritas, quæ multo maior est quàm domus nostra & multo melior. Hanc enim multo melius administrat deus, quàm vnusquisq; nostrum domum suam. Vsurpa ergo vtilia, caue perniciosa, relinque superflua. In omnibus tamen cum mensuras & numeros & ordinem vides, artificem quære. Nec alium inuenies, nisi vbi summa mensura & summus numerus &

Perniciosa animantia cur creata. Cap. XVI. Gene. 1.

rus &

A rus,& summus ordo est,id est deum, de quo verissime *Sapien.11.* dictum est,quòd omnia in mensura & numero & pondere disposuerit. Sic fortasse vberiorē capies fructum, cum deum laudas in humilitate formicæ, quàm cum transis fluuium in alicuius iumenti altitudine.

Quo modo ad imaginē dei fact' homo. Cap. XVII. Gene.1.

Et dixit deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & habeat potestatem piscium maris & volatilium cœli & omniū pecorum & ferarum, & omnis terræ & omnium reptilium quę super terram repunt, & cætera vsque ad vesperam & mane quo cōpletur dies sextus. Istam maxime quæstionem solent Manichæi loquaciter agitare, & insultare nobis quòd hominem credamus factum ad imaginem & similitudinem dei. Attēdunt enim figuram corporis nostri & infeliciter quærunt, vtrum habeat deus nares & dentes & barbam,& mēbra etiam interiora, & cætera quæ in nobis sunt necessaria. In deo autem talia ridiculum est,immo impium credere,& ideo negāt hominem factum esse ad imaginem & similitudinem dei. Quibus respondemus, membra quidem ista in scripturis plerūque nominari,cum deus insinuatur audientibus paruulis,& hoc non solum in veteris testamenti libris,sed B etiam in noui. Nam & oculi dei commemorantur & aures & labia & dentes & pedes, & ad dexteram dei patris sedere euangelizatur filius. Et ipse dominus dicit: *Matt.5.* Nolite per cœlum iurare, quia sedes dei est: neque per *Luca.11.* terram,quia scabellum pedum eius est. Item ipse dicit, quòd in digito dei eiiciebat dæmonia. Sed omnes qui *Ephe.6.* spiritaliter intelligunt scripturas, non membra corporea per ista nomina, sed spiritales potētias accipere didicerunt,sicut galeas & scutum & gladiū & alia multa. Primo ergo istis hæreticis dicēdum est, qua impudentia de talibus verbis veteri testamento calumnientur, cùm etiam in nouo hæc posita videant, aut fortasse nō videant,sed cum litigant excæcātur. Sed tamen nouerint in catholica disciplina spiritales fideles non credere deum forma corporea definitum. Et quòd homo ad imaginem dei factus dicitur, secundum interiorem hominem dici,vbi est ratio & intellectus: vnde etiam habet potestatem piscium maris & volatilium cœli & omnium pecorum & ferarum & omnis terræ & omnium repentium quæ repunt super terram. *Gene.1.* Cum enim dixisset: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram,addidit cōtinuo:& habeat potestatem C piscium maris & volatilium cœli & cætera, vt intelligeremus nō propter corpus dici hominem factum ad imaginem dei,sed propter eam potestatem qua omnia pecora superat. Omnia enim animalia cætera subiecta sunt homini, non propter corpus,sed propter intellectum, quem nos habemus & illa non habent: quanuis etiam corpus nostrū sic fabricatum sit † vt indicet nos meliores esse quàm bestias, & propterea deo similes. Omnium enim animalium corpora, siue quæ in aquis, siue quæ in terra viuunt,siue quæ in aëre volitant, inclinata sunt ad terram, & non sunt erecta sicut hominis corpus. Quo significatur etiam animum nostrum in superna, id est, in æterna spiritalia erectum esse debere. Ita intelligitur per animum maxime, attestante etiam erecta corporis forma, homo factus ad imaginem & similitudinem dei.

† al. vt inde & nos meliores esse videamus quàm bestias &c.

2.sent. dist. 16.ca. quo circa.

Potestas hominis in bestias. Cap.XVIII

Aliquando etiam solent dicere: Quo modo accepit homo potestatem pisciū maris & volatilium cœli,& omnium pecorum & ferarum, cum videamus à multis feris homines occidi, & à multis volatilibus nobis noceri, quæ volumus vel vitare vel capere & plerunq; non posse? Quo modo ergo in hæc accepimus potestatem? Hic illis primo dicēdum est, quòd D multum errent qui post peccatum nō considerant hominem,cum in huius vitæ mortalitatem damnatus est, & amisit perfectionem illam, qua factus est ad imaginem dei. Sed si dominatio eius tantum valet, vt tā multis pecoribus imperet: quāuis enim à multis feris propter fragilitatem corporis possit occidi, à nullis tamen domari potest,cum ipse tā multas & prope omnes domet. Si ergo hæc hominis dominatio tantū valet,quid de regno eius cogitādum est,quod ei renouato & liberato diuina voce promittitur.

Crescite spiritaliter. Cap.XIX. Gene.1.

Quod autē scriptum est: Masculum & fœminam fecit illos, & benedixit eos deus,dicens: Crescite & multiplicamini & generate & replete terram, rectissime quæritur queādmodum accipienda sit coniunctio masculi & fœminę ante peccatum,& ista benedictio qua dictum est: Crescite & multiplicamini & generate & replete terram, vtrum carnaliter & spiritaliter accipienda sit. Licet enim nobis *1.Retract. cap.10.* eam etiam spiritaliter accipere, vt in carnalem fœcunditatem post peccatū conuersa esse credatur. Erat enim prius casta coniunctio masculi & fœminæ,huius ad regendum, illius ad obtemperandum accommodata, & spiritalis fœtus intelligibilium & immortaliū gaudio- E rum replens terrā,id est, viuificans corpus & dominās eius,id est,ita subiectum habēs, vt nullam ex eo aduersitatem,nullam molestiā pateretur. Quod ideo sic credendum est,quia nondum erant filij seculi huius antequam peccarent. Filij enim seculi huius generant & generantur,sicut dominus dicit, *Luca.20.* cum in comparatione futuræ vitæ,quæ nobis promittitur, carnalem istam generationem contemnendam esse demōstrat.

Bestiis dominari, per allegoriam. Cap.XX. Gene.1.

Et quod eis dictum est,Habete potestatem piscium maris & volatilium cœli & repentium omnium quæ repunt super terram: saluo quidem intellectu, quo manifestum est omnibus his animalibus hominem ratione dominari, recte tamen intelligitur etiam spiritaliter: vt omnes affectiones & motus animi, quos habemus istis animalibus similes subditos haberemus,& eorum dominaremur per temperantiam & modestiam. Cum enim non reguntur isti motus, erumpunt & pergūt in fœdissimas consuetudines, & in diuersas perniciosasq; delectationes nos rapiunt, & faciunt similes omni generi bestiarum. Cum autē reguntur & subiciuntur, omnino miāsuescunt,& nobiscum concorditer viuunt. Nō enim à nobis alieni sunt motus animi nostri. Pascuntur etiam F nobiscum cognitione rationū & morum optimorum, & vita æterna,*† tanquam herbis seminalibus & lignis fructiferis & herbis viridibus*. *(*† al. vita æterna.)* Et hæc est hominis vita beata atque tranquilla, cum omnes motus eius rationi veritatiq; consentiunt, & vocantur gaudia,amores sancti,casti & boni. Si autem non consentiunt,nihilominus dum negligenter geruntur,cōscindunt & dissipāt animum,& faciunt vitam miserrimā, & vocantur perturbationes & libidines & cōcupiscentię malę. De quibus iam nobis præcipitur, *1.Cor.15.* vt eas cum quanto possumus labore crucifigamus in nobis,donec absorbeatur mors in victoriam. Dicit enim Apostolus, *Galat.5.* Qui autem Iesu Christi sunt, carnem[suam] crucifixerunt cum perturbationibus & cōcupiscentiis. Vel hinc enim quiuis admoneri debet, *1.Retract. cap.10.* non carnaliter hæc esse intelligēda,quia herbæ virides & ligna fructifera omni generi bestiarum,[animalibus,]& omnibus volatilibus, & omnibus serpentibus in Genesi dantur ad cibum, *Gene.1.* cum videamus leones & accipitres & miluos & aquilas non pasci nisi carnibus,& interfectione aliorū animaliū. *li.15. de ciui.dei.c.27* Quod etiā

de non-

G de nonnullis serpentibus credo, qui sunt in arenosis & desertis locis vbi nec lignũ nec herba nascitur. Sanè *Decorum vniuersi.* non est negligenter prætereundum quod dictum est, *Cap. XXI.* Et vidit deus omnia quæ fecit bona valde. † Cum enim *Gene. 1.* de singulis ageret, dicebat tantum, vidit deus quia bo- *† al. quæcũ-* num est: cum autem de omnibus diceretur, parum fuit *que fecit esse bona val-* dicere bona, nisi adderetur & valde. Si enim singula *de.* opera dei cum considerantur à prudẽtibus, inueniuntur habere laudabiles mensuras & numeros & ordines *Sapien. 11.* in suo quæque genere constituta, quanto magis omnia simul, id est, ipsa vniuersitas, quæ istis singulis in vnum *† collectis* collatis cõpletur. † Omnis enim pulchritudo quæ par- *impletur.* tibus cõstat, multo est laudabilior in toto quàm in parte. Sicut in corpore humano si laudamus oculos solos, si nasum solum, si solas genas, aut solum caput, aut solas manus, aut solos pedes, & cætera si pulchra singula & sola laudamus: quanto magis totum corpus cui omnia membra, quæ singula pulchra sunt, conferunt pulchritudinem suam: ita vt manus pulchra quæ etiam sola laudabatur in corpore, si separetur à corpore, & ipsa amittat gratiam suã, & cætera sine illa inhonesta sint: tanta est vis & potentia integritatis & vnitatis, vt quæ H bona sunt tunc multum etiam placeãt, cum in vniuersum aliquid conueniunt atque cõcurrunt. Vniuersum autẽ ab vnitate nomen accepit. Quod si Manichæi cõsyderarent, laudarent vniuersitatis authorem & cõditorem deum: & quod eos propter conditionem nostræ mortalitatis in parte offendit, redigerent ad vniuersi pulchritudinem, & viderent quemadmodum deus fecerit omnia nõ solum bona, sed etiã bona valde. Quin etiam in sermone aliquo ornato atque cõposito si cõsyderemus singulas syllabas, vel etiam singulas literas, quæ cum sonuerint statim transeunt, non in eis inueniemus quid delectet atque laudãdum sit. Totus enim ille sermo nõ de singulis syllabis aut literis, sed de om- *Requies* nibus pulcher est. Iam nunc videamus etiam illud *dei septimi* quod solent maiore impudentia quàm imperitia deri- *p allegoriã.* dere quod scriptum est, deum cõsummato cœlo & ter- *Cap. XXII.* ra atque omnibus quæ fecit, requieuisse die septimo ab *Gene. 2.* omnibus operibus suis, & benedixisse diem septimum, & sanctificasse eum, quia requieuit ab operibus suis. Dicũt enim, Quid opus erat vt deus requiesceret? An forte operibus sex dierum fatigatus & lassatus erat? Addũt *Ioan. 5.* etiam domini testimonium vbi ait, Pater meus vsque I nunc operatur: & hinc multos imperitos decipiũt, quibus persuadere conantur nouum testamentum veteri testamento aduersari. Sed sicut illi quibus dominus dicit, Pater meus vsque nunc operatur: carnaliter opinabantur requiem dei, & carnaliter sabbatum obseruantes, non videbant quid illius diei significatio figuraret: sic & isti diuersa quidem voluntate, pariter tamen non intelligunt sabbati sacramentum. Et illi enim carnaliter obseruando, & isti carnaliter execrando sabbatum non nouerunt. Transeat ergo vnusquisque ad Christũ *2. Cor. 3.* vt auferatur velamen, sicut Apostolus dicit, Velamen enim aufertur, quando similitudinis & allegoriæ cooperimento ablato, veritas nudatur vt possit videri. Primo ergo huius locutionis regula in multis diuinarum *† discernẽ-* scripturarum locis animaduertenda atque discenda † *da.* est. Quid enim aliud significat, quòd dicitur deus requieuisse ab omnibus operibus suis, quæ fecit bona valde, nisi requiẽ nostram quam nobis daturus est ab omnibus operibus nostris, si & nos bona opera fecerimus. Secundum ipsam figuram locutionis dicit & Apostolus, Quid enim oremus sicut oportet nescimus, sed ipse *Roma. 8.* spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. K Nõ enim spiritus sanctus gemit, quasi indigeat, aut angustias patiatur, qui secundũ deum interpellat pro sanctis, sed quia ipse nos mouet ad orandũ cum gemitibus, quod ipso mouente nos facimus, ipse facere dictus est. Sic dicitur etiam illud, Tentat vos dominus deus vester vt sciat si diligatis eũ. Non enim vt sciat ipse quem nihil latet, sed vt scire nos faciat, quantum in eius dilectione profecerimus, tentari nos permittit. Secundum ipsam locutionem dicit & dominus noster nescire se diem & horam de fine seculi. Quid enim potest esse quod ipse nesciat? Sed quia hoc vtiliter occultabat discipulis, nescientem se esse dixit, quia illos nescientes occultando faciebat. Secũdum hanc figuram etiam patrem solum dixit scire diem ipsum, quia eũdem filium scire faceret. Ex hac figura multæ quæstiones in diuinis scripturis eis qui iam genus locutionis huius nouerunt sine vlla difficultate soluuntur. Talibus locutionibus etiam abundat nostra cõsuetudo, cum dicimus lætum diem, quia nos lætos facit: & pigrum frigus, quia nos pigros facit: & fossam cæcam, quia nos eam nõ videmus: & linguam politam, quia verba polita facit. Postremo etiam quietum ab omnibus molestiis tempus dicimus, L in quo nos ab omnibus molestiis quieti sumus. Sic & deus requieuisse dictus est ab omnibus operibus suis, quæ fecit bona valde, quia in illo requiescemus ab omnibus operibus nostris, si opera bona fecerimus: quia & ipsa bona opera nostra illi tribuẽda sunt qui vocat, qui præcipit, qui viam veritatis ostendit, qui vt & velimus inuitat, & vires implendi ea quæ imperat, submnistrat.

Deut. 13.

Matt. 24.

Gene. 2.

Sed quare septimo die requies ista tribuatur, diligentius consyderandum arbitror. Video enim per totum textum diuinarum scripturarum sex quasdam ætates operosas, certis quasi limitibus suis esse distinctas, vt in septima speretur requies: & easdem sex ætates habere similitudinem istorum sex dierum, in quibus ea facta sunt quæ deum fecisse scriptura cõmemorat. Primordia enim generis humani, in quibus ista luce frui cœpit, bene comparãtur primo diei quo fecit deus lucem. Hæc ætas tanquam infantia deputanda est ipsius vniuersi seculi, quod tãquam vnum hominẽ proportione magnitudinis suæ cogitare debemus: quia vnusquisque homo cum primò nascitur & exit ad lucem, primam ætatem agit in infantia. Hæc tenditur ab Adam vsque ad Noë generationibus decẽ. Quasi vespera huius diei fit diluuium: quia & infantia nostra tanquam obliuionis diluuio deletur. Et incipit mane à temporibus Noë secunda ætas tanquam pueritia, & tenditur hæc ætas vsque ad Abraham aliis generationibus decem. Et bene comparatur secundo diei, quo factum est firmamẽtum inter aquam & aquã, quia & arca in qua erat Noë cum suis, firmamentum erat inter aquas inferiores in quibus natabat, & superiores quibus cõpluebatur. Hæc ætas non diluuio deletur, quia & pueritia nostra non obliuione tergitur de memoria. Meminimus enim nos fuisse pueros, infantes autem non meminimus. Huius vespera est confusio linguarum in eis qui turrim ædificabant, & fit mane ab Abraham. Sed nec ista ætas secũda generauit populum dei, quia nec pueritia apta est ad generandum. Mane ergo fit ab Abraham, & succedit ætas tertia similis adolescentiæ. Et bene comparatur diei tertio, quo ab aquis terra separata est. Ab omnibus enim gentibus, quarum error instabilis & vanis simulachrorum doctrinis tãquam ventis omnibus mobilis, maris nomine bene significatur: ab hac ergo gentium

Septẽ dies & septem ætates mũdi. Ca. XXIII.

Prima ætas

M

Secunda ætas.

Tertia ætas

A tium vanitate & huius seculi fluctibus separatus est populus dei per Abraham, tanquam terra cum apparuit arida, id est, sitiens imbrem cœlestem diuinorum mandatorum: qui populus vnũ deum colendo, tanquã irrigata terra, vt fructus vtiles posset afferre, sanctas scripturas & prophetias accepit. Hæc enim ætas potuit iam generare populum deo, quia & tertia ætas, id est, adolescẽtia filios habere iam potest. Et ideo ad Abraham dictum est: Patrẽ multarum gentium posui te ante deum cui credidisti, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ nõ sunt tanquam ea quæ sunt. Qui contra spem in spem credidit vt fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est: Sic erit semen tuum, & augeam te nimis valde, & ponam te in gentes, & reges de te exient, & ponam testamẽtum meum inter me & inter semen tuum post te, in generationes eorum in testamentum æternum: vt sim tibi deus & semini tuo post te: & dabo tibi & semini tuo post te terrã in qua habitas, omnem terram Chanaan in possessionem æternam, & ero illis deus. Hæc ætas porrigitur ab Abraham vsq; ad Dauid quatuordecim generationibus. Huius vespera est in populi peccatis, quibus diuina mandata præteribãt, vsque B ad maliciam pessimi regis Saül. Et inde fit mane regnũ Dauid. Hæc ætas similis iuuentuti est. Et reuera inter omnes ætates regnat iuuentus, & ipsa est firmamẽtum & ornamentum omnium ætatum: & ideo bene comparatur quarto diei quo facta sunt sydera in firmamento cœli. Quid enim euidentius significat splendorẽ regni quàm solis excellentia? Et plebem obtemperantem regno, splendor lunæ ostẽdit, tãquam synagogã ipsam, & stellæ principes eius, & omnia tanquã in firmamento in regni stabilitate fundata. Huius quasi vespera est in peccatis regum, quibus illa gẽs meruit captiuari atq; seruire. Et fit mane transmigratio in Babyloniam, cum in ea captiuitate populus leniter & in peregrino ocio collocatus est. Et porrigitur hæc ætas vsque ad aduentum domini nostri Iesu Christi, id est, quinta ætas, scilicet declinatio à iuuentute ad senectutem, nõdum senectus, sed iam non iuuẽtus: quæ senioris ætas est, quem Græci πρεσβύτην vocant. Nam senex apud eos non πρεσβύτης, sed γέρων dicitur. Et reuera sic ista ætas à regni robore inclinata & fracta est in populo Iudæorum, quemadmodum homo à iuuentute fit senior. Et bene cõparatur illi diei quinto, quo facta sunt in aquis ani- C malia, & volatilia cœli, posteaquam illi homines inter gentes tanquam in mari esse cœperunt, & habere incertam sedem & instabilem sicut volantes aues. Sed planẽ erant ibi etiam ceti magni, id est, illi magni homines, qui magis dominari fluctibus seculi quàm seruire in illa captiuitate potuerũt. Non enim ad cultum idolorũ aliquo terrore deprauati sunt. Vbi sanè animaduertendũ est, quòd benedixit deus illa animalia dicẽs: Crescite & multiplicamini & implete aquas maris, & volatilia multiplicentur super terrã: quia re vera gens Iudæorum ex quo dispersa est per gentes valde multiplicata est. Huius diei, hoc est, huius ætatis quasi vespera est multiplicatio peccatorum in populo Iudæorum, quia sic excæcati sunt vt etiam dominum Iesum Christum non possent agnoscere. Mane autem fit prædicatione Euãgelij per dominum nostrum Iesum Christũ, & finitur dies quintus. Incipit sextus in quo senectus veteris hominis apparet. Hac enim ætate illud carnale regnum vehementer attritum est, quando & templum deiectum est, & sacrificia ipsa cessauerunt: & nunc ea gens quãtum ad regni sui vires attinet, quasi extremam

Gene. 17. Roma. 4. Quarta ætas. 1 regi. Quinta ætas Gene. 1. Sexta ætas.

vitam trahit. In ista autem ætate tanquam in senectute D veteris hominis, homo nouus nascitur, qui iam spiritaliter viuit. Sexta enim die dictum erat: Producat terra animam viuam. Nam quinto die dictum erat: Producant aquæ, non animam viuam, sed reptilia animarum viuarum: quoniam corpora sunt reptilia, & adhuc corporali circuncisione & sacrificiis tanquam in mari gẽtium populus ille seruiebat legi. Istam vero aoimã viuam dicit, qua vita iam incipiunt æterna desyderari. Serpentes ergo & pecora, quæ terra producit, gentes significant iam stabiliter Euangelio crediturãs. De quibus dicitur in illo vase quod Petro demonstratum est in Actibus Apostolorum: Macta & manduca. Et cũ ille immunda diceret, responsum est ei: Quæ deus mundauit, tu ne immunda dixeris. Tunc fit homo ad imaginem & similitudinem dei, sicut in ista sexta ætate nascitur in carne dominus noster, de quo dictum est per Prophetam: Et homo est, & quis agnoscet eum? Et quẽadmodum in illo die masculus & fœmina, sic & in ista ætate Christus & ecclesia. Et præponitur homo in illo die pecoribus & serpẽtibus & volatilibus cœli, sicut in ista ætate Christus regit animas obtemperãtes sibi, quæ ad ecclesiam sibi, partim de gentibus, partim de populo E Iudæorum venerunt, vt ab eo domarentur atque mansuescerent homines, qui vel carnali concupiscẽtiæ sunt dediti sicut pecora, vel tenebrosa curiositate obscurati, quasi serpentes, vel elati superbia quasi aues. Et sicut in illo die pascitur homo & animalia quæ cum ipso sunt herbis seminalibus & lignis fructiferis & herbis viridibus, sic ista ætate spiritalis homo quicũque bonus minister est Christi & eum quãtum potest imitatur, cum ipso populo spiritaliter pascitur sanctarum scripturarũ alimentis & lege diuina: partim ad concipiendam fœcunditatem rationum atque sermonum tanquam herbis seminalibus: partim ad vtilitatem morum conuersationis humanæ tanquam lignis fructiferis: partim ad vigorem fidei, spei & charitatis in vitam æternam, tanquam herbis viridibus, id est, vigẽtibus, quæ nullo æstu tribulationum possunt arescere. Sed spiritalis sic istis alimentis pascitur vt multa intelligat, carnalis autem, id est, paruulus in Christo tanquam pecus dei, vt multa credat quæ intelligere nõdum potest, tamen eosdem cibos omnes habent. Huius autem ætatis quasi vespera, quæ vtinam nos nõ inueniat, si tamen nondum cœpit, illa est de qua dominus dicit, Putas cũ venerit filius F hominis inueniet fidem super terram? Post istam vesperam fiet mane, cum ipse dominus in claritate venturus est. Tunc requiescent cum Christo ab omnibus operibus suis, ij quibus dictum est, Estote perfecti sicut pater vester qui in cœlis est. Tales enim faciunt opera bona valde. Post enim talia opera speranda est requies in die septimo qui vesperam nõ habet. Nullo ergo modo verbis dici potest quẽadmodum deus fecerit & cõdiderit cœlum & terram, & omnem creaturam quam condidit: sed ista expositio per ordinem dierum sicut indicat tanquam historiam rerum factarum, vt prædicationem futurorum maxime obseruet. Si autem aliquem mouet, quòd in istis ætatibus seculi duas ætates primas denis generationibus aduertimus explicari, tres autem consequentes singulas quatuordecim generationibus contexuntur, sexta vero ista nullo generationum numero definita est, facile est videre etiam in vnoquoque homine duas primas ætates, infantiam & pueriũam, corporis sensibus inhærere. Qui sensus corporis quinque sunt, visus, auditus, olfactus, gustus & tactus.

Gene. 1. 1. Retract. cap. 10. Actu. 10. Luca. 18. Matt. 5. Ætates mũdi quare inæquales Ca. XXIIII Matth. 1.

G ctus. Quinarius autẽ numerus duplicat⁹, quoniã duplex
est sexus humanus, vnde generationes tales existũt, ma
sculinus & fœmininus, quinarius ergo vt dixi duplica-
tus, denariũ numerum facit. Iam vero ab adolescẽtia, &
deinceps vbi ratio iã incipit in homine præualere, ac-
cedit quinq; sensibus, cognitio & actio, quibus vita re-
gitur & administratur, vt iã septenarius numerus inci-
piat esse, Qui similiter duplicatus propter duplicẽ sexũ
in quatuordecim generationib⁹ eminet & apparet, quas
habent tres ætates cõsequentes, tanq̃ adolescentis & iu
uenis & senioris. Senect⁹ vero sicut in nobis nullo sta-
tuto annorũ tẽpore definitur, sed post quinq; illas æta-
tes quantũ quisque vixerit, senectuti deputatur: sic & in
ista ætate seculi nõ apparent generationes, vt etiã occul
Matt. 24. tus sit vltimus dies, quẽ vtiliter dominus latere oporte-
Septẽ dierũ re demõstrauit. Habet etiã vnusquisq; nostrũ in bo-
aliter alle- nis operibus & recta vita tanq̃ distinctos istos sex dies,
goria. post quos debet quietẽ sperare. Primo die lucem fidei
Cap. XXV. quando prius inuisibilibus credit, propter quã fidẽ do-
minus visibiliter apparere dignatus est. Secũdo die tã-
quam firmamentũ disciplinæ, quo discernit inter car-
nalia & spiritalia, sicut inter aquas inferiores & superio
H res. Tertio die, quo mentem suam ad ferendos bonorũ
† præparat, operum fructus † separat à labe & fluctibus tentationũ
separata la carnalium, tãquam aridam terram à perturbationibus
be &c. maris, vt iam possit dicere, Mente seruio legi dei, car-
Roma. 7. ne autem legi peccati. Quarto die, quo iam in illo fir-
mamento disciplinæ spiritales intelligentias operatur
atq; distinguit, videt quæ sit incommutabilis veritas,
quæ tanquam sol fulget in anima: & quemadmodum
anima ipsius veritatis particeps fiat, & corpori ordinem
& pulchritudinẽ præstet, tanquam luna illuminãs no-
ctem, & quemadmodum stellæ omnes scilicet intelli-
gentiæ spiritales in huius vitæ obscuritate tanquam in
nocte micent & fulgeant. Quarum rerum noticia for-
tior effectus incipiat quinto die in actionibus turbu-
lentissimi seculi, tanquam in aquis maris operari, prop-
ter vtilitatem fraternæ societatis: & de corporalibus
† al. actio agnitionibus † quæ ad ipsum mare pertinent, id est, ad
nibus. hanc vitam producere animarum viuarum reptilia, id
est, opera quæ prosint animis viuis, & cetos magnos, id
* al. agni- est, fortissimas actiones, * quibus fluctus seculi dirum-
tiones. puntur & contemnuntur, & volatilia cœli, id est, voces
cœlestia prędicantes. Sexto autem die producat de ter-
I ra animã viuam, id est, de ipsa stabilitate mẽtis suæ vbi
spiritales habet fructus, id est, bonas cogitationes, mo-
tus omnes animi sui regat: vt sit in illo anima viua, id
est, rationi & iusticiæ seruiens, non temeritati atq; pec-
cato. Ita fiat etiam homo ad imaginẽ & similitudinem
* al. agni- dei, masculus & fœmina, id est, intellectus & actio, *
tio. quorũ copulatione spiritalis fœtus terram impleat, id
est, carnẽ subiiciat, & cætera quæ iã in hominis perfe-
ctione superius dicta sunt. In istis autẽ tanq̃ diebus ve-
spera est in ipsa perfectione singulorũ operũ, & mane
† consequen in inchoatione tẽporum. † Post istorũ quasi sex dierum
tiam. opera bona valde, speret etiã homo quietẽ perpetuã, &
Gene. 2. intelligat quid sit, Requieuit de⁹ septima die ab omni-
bus operibus suis: quia & ipse in nobis hęc bona opera-
tur qui vt operemur iubet. Et ipse recte requiescere di-
citur, quia post hæc omnia opera requiẽ nobis ipse prę-
stabit. Quo modo enĩ recte dicitur paterfamiliãs ædifi-
care domũ, cũ hoc non opere suo faciat, sed eorũ quib⁹
seruiẽtibus imperat: sic recte dicitur & ab operibus re-
quiescere, cũ post perfectionẽ fabricę illis quibus impe-
rabat permittit vt vacent, & iucundo ocio perfruãtur.

DIVI AVRELII AVGVSTINI K
DE GENESI CONTRA
Manichæos Liber Secundus.

P OS T enumerationem & exple- Recitatio
tionem † dierum septem inter- secundi &
posita est quasi quædam conclu tertij capi-
sio, & appellatus est liber crea- tuli Genesis
turæ cœli & terræ quicquid su- Caput I.
perius dictum est, cùm sit par- † expositio-
ua pars libri. Sed ideo sic me- nem.
ruit vocari, quia vniuersi seculi
à capite vsque finem quasi breuis quædam imago in his
diebus septem figurata est. Deinde incipit de homine
diligentius tractare. Quæ omnis narratio non apertè,
sed figuratè explicatur, vt exerceat mentes quærentium
veritatem, & spiritali negocio à negociis carnalibus a-
uocet. Sic enim se continet. Hic est liber creaturæ cœli Gene. 2.
& terræ. Cùm factus esset dies quo fecit deus cœlum &
terram, & omnia viridia agri antequam essent super
terram, & omne pabulum agri antequam germinaret:
Nondum enim pluerat deus super terram, nec erat ho- L
mo qui operaretur in ea. Fons autem ascẽdebat de ter-
ra, & irrigabat omnem faciem terræ. Et tũc finxit deus
hominem de limo terræ, & insufflauit in faciem eius
flatum vitæ, & factus est homo in animam viuentem,
Et tunc plantauit deus paradisum in Eden ad Orientẽ,
& posuit ibi hominem quem finxerat. Et produxit ad-
huc deus de terra omne lignũ formosum ad aspectum
& bonum ad escam, Et lignum vitæ plãtauit in medio
paradisi, & lignum scientiæ boni & mali. Flumen autẽ
prodibat ex Edẽ & irrigabat paradisum: quod inde di-
uiditur in quatuor partes. Nomen vni Phison, hoc est
quod circuit totam terram Euilath, vbi aurum nasci-
tur, & aurum terræ illius optimum. Ibi est carbunculus
& lapis Prasinus. Et nomẽ secundi fluminis Geon, hoc
circuit totam terram Aethiopiæ. Et flumen tertium Ti-
gris, hoc est quod vadit contra Assyrios. Et flumen
quartum dicitur Euphrates. Et sumpsit dominus deus
hominem quem fecerat, & posuit eum in paradisum,
vt operaretur ibi, & custodiret eum. Et præcepit domi-
nus deus Adæ dicens, Ex omni ligno quod est in para-
diso edes ad escam, de ligno autem scientię boni & ma
li non edetis ab eo. Qua die enim ederitis ab illo, mor- M
te moriemini. Et dixit dominus deus: Non est bonum
esse hominem solum, faciamus ei adiutorium simile si-
bi. Et quæcunque finxerat deus ex omni genere [peco-
rum, & ex omni genere] bestiarum agri, & [ex omni ge-
nere] volatilium volantium sub cœlo, perduxit ea ad
Adam, vt videret quid ea vocaret, & quod vocauit ea
omnia Adam animam viuam, hoc est nomen eius. Et
post hæc vocauit Adam nomina omnium pecorum &
omnium auium cœli, & omnium bestiarum agri, & se-
cundum quod vocauit ea Adam hoc est nomen eorũ,
vsque in hodiernum diem. Ipsi autem Adæ nondum
fuit adiutorium simile illi. Et immisit deus soporem in
Adam, & obdormiuit. Et sumpsit deus vnam de costis
eius, & impleuit locum eius carne, & formauit deus co-
stam, quam accepit ab Adam in mulierem, & adduxit
illam ab Adam, vt videret quid eam vocaret. Et dixit
Adam, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne
mea. Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro sumpta
est. Et hæc erit mihi adiutorium. Propter hoc relinquet
homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & e-
runt

A runt duo in carne vna. Et erant ambo nudi. Adam & mulier eius, & nō confundebantur. Serpens autem erat sapientior omnium bestiarum, quæ erant super terram, quas fecerat dominus deus. Et dixit serpens ad mulierē: Quare dixit deus, Ne ederitis ab omni ligno quod est in paradiso? Et dixit mulier ad serpentem: Ex omni ligno quod est in paradiso edemus, à fructu autē ligni quod est in medio paradisi, dixit deus ne edamus, sed neque tangamus, ne moriamur. Et dixit serpens ad mulierem: Nō morte moriemini: Sciebat enim deus, quia qua die manducaueritis ex illo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij sciētes bonum & malum. Et vidit mulier quia bonum est lignum in escam, & quia bonum est oculis ad videndum & cognoscendum: & sumpsit fructum de ligno illo & manducauit & dedit viro suo: & accepit Adam & mādūcauit, & aperti sunt oculi eorum: & tunc scierunt quia nudi erant, & suerunt † sibi folia fici, & fecerunt sibi succinctoria. Et cum audissent vocem domini deambulātis in paradiso ad vesperam, absconderunt se Adam & mulier eius à facie † domini dei sui, ad illam arborem quæ erat in medio paradiso. Et vocauit dominus deus Adā, & dixit illi: Adam vbi

Gene. 3.
† sumpserūt
† ante faciē

B es? Et dixit ille, Vocem tuam audiui domine in paradiso & timui, & abscondi me, quia nudus sum. Et dixit dominus deus: Quis nunciauit tibi quia nudus es, nisi quia ab illa arbore de qua dixeram tibi ex illa sola non manducare, ex illa manducasti? Et dixit Adam, Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit vt ederem, & manducaui. Et dixit de⁹ mulieri: Quid hoc fecisti? Et dixit mulier: Serpens seduxit me & manducaui. Et dixit dominus deus serpēti: Quia hoc fecisti, maledictus tu ab omni pecore, & omni genere bestiarum. Pectore & ventre repes, & terram manducabis omnibus diebus vitæ tuæ: & inimiciciam ponam inter te & mulierem, & inter semen tuum, & inter semen illius. Ipsa tuum obseruabit caput, & tu eius calcaneum. Et mulieri dixit, Multiplicans multiplicabo dolores tuos & suspiria tua, & in doloribus paries filios tuos: & ad virum tuum conuersio tua, & ille tui dominabitur. Et tunc dixit deus ad Adam: Quia audisti vocem mulieris tuæ, & manducasti de ligno de quo præceperā tibi, ex illo solo ne ederes, maledicta terra erit tibi in omnibus operibus tuis, & in tristicia & gemitu tuo mādūcabis ex ea omnibus diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos germinabit tibi, &

C edes pabulum agri tui. In sudore vultus tui edes panem tuum, donec reuertaris in terram de qua sumptus es, quia terra es, & in terram ibis. Et tunc Adam posuit nomen vxori suæ, vita, quia mater est omnium viuorum. Et tunc fecit dominus deus Adæ & mulieri eius tunicas pelliceas, & induit illos. Et dixit: Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis, ad scientiam cognoscendi bonum & malum. Et tunc ne porrigeret manum suam Adam ad arborem vitæ, & sumeret sibi inde, & ederet, & viueret in æternum, dimisit eū dominus deus de paradiso suauitatis, vt operaretur terram de qua & sumptus fuerat. Et eiectus foras de paradiso, moratus est cōtra paradisum voluptatis. Et Cherubin & illam flammeam phrameam quæ versatur, posuit deus ad custodiendam viam arboris vitæ. Hæc secreta verborum si non reprehendentes & accusantes, sed quærentes & reuerentes Manichæi mallent discutere, nō essent vti℞ Manichæi, sed daretur petentibus, & quęrentes inuenirent, & pulsantibus aperiretur. Plures enim quæstiones in hoc sermone proponunt, qui diligentia pia quærūt, quàm isti miseri atque impij. Sed hoc interest, quòd illi quærunt vt inueniant, isti nihil laborant, nisi nō inuenire quod quærunt. Hic ergo totus sermo primò secundum historiam discutiendus est, deinde secundum prophetiam. Secundum historiam facta narrantur, secundum prophetiam futura prænunciantur. Sanè quisquis voluerit omnia quę dicta sunt secundum literam accipere, id est, nō aliter intelligere quàm litera sonat, & potuerit euitare blasphemias, & omnia congruentia fidei catholicæ prædicare, non solū ei non est inuidendum, sed præcipuus multumq; laudabilis intellector habendus est. Si autem nullus exitus datur, vt pie & dignè de deo quæ scripta sunt intelligantur, nisi figurate atq; in ænigmate proposita ista credamus, habentes authoritatem Apostolicam, à quibus tam multa de libris veteris testamēti soluuntur ænigmata: modum quem intendimus teneamus, adiuuante illo qui nos petere quęrere & pulsare adhortatur: vt omnes istas figuras rerum secundum catholicam fidem, siue quæ ad historiā, siue quæ ad prophetiam pertinent explicemus, non præiudicātes meliori diligentiorique tractatui, siue per nos, siue per alios, quibus dominus reuelare dignatur.

Genesis ad literā vbiq, non potuit exponi.
Cap. II.
Matt. 7.
Alludit ad nomen insania.
D
Matt. 7.

Factus est ergo dies quo die fecit deus cœlum & terram, & omne viride agri, antequam essent super terrā, & omne pabulum agri. Superius septem dies numerabantur, nunc vnus dicitur dies, quo die fecit deus cœlum & terram & omne viride agri, & omne pabulum, cuius diei nomine omne tempus significari bene intelligitur. Fecit enim deus omne tempus simul cum omnibus creaturis temporalibus, quæ creaturæ visibiles cœli & terræ nomine significātur. Mouere autem nos debet ad quærendum, quòd cum diem quo factum est cœlum & terra nominasset, adiecit etiam viride agri, & omne pabulum. Non enim quando dictum est, In principio fecit deus cœlum & terram: tunc dictum est, factum esse omne viride agri & pabulum. Manifeste enim legitur, quòd tertio die factum est omne viride & pabulum agri. Quod autem dictum est, In principio fecit deus cœlum & terram: non pertinet ad aliquem dierum ex illis septem diebus. Adhuc enim vel materiā ipsam vnde facta sunt omnia, cœli & terræ nomine nuncupabat. Vel certe prius totam creaturam cœli & terræ nomine proposuerat, dicendo, In principio fecit deus cœlum & terram: & postea particulatim per ordinem dierum sicut oportebat, propter prophetiā, quam in primo libro commemorauimus, dei opera executus exposuit. Quid sibi ergo vult quòd nūc nominato cœlo & terra, addidit, viride agri & pabulum, & tacuit cętera tam multa quæ sunt in cœlo & in terra, vel etiā in mari, nisi quia viride agri inuisibilem creaturam vult intelligi, sicut est anima? Ager enim solet in scripturis figurate mūdus appellari. Nam & ipse dominus: Ager est hic, inquit, mundus, cum illam parabolam exponeret, vbi bono semini sunt cómixta zizania. Viride ergo agri spiritalem atque inuisibilem creaturā dicit, propter vigorem vitæ, & nomine pabuli, vtique propter vitam bene hocipsum interpretamur. Deinde quod addidit, antequam essent super terram, intelligitur, antequam anima peccaret. Terrenis enim cupiditatibus sordidata, tāquam super terram nata, vel super terram esse recte dicitur: Ideoq; addidit, nondum enim pluerat deus super terram. Quia & nunc viride agri deus facit, sed pluenda super terram, id est, cum facit animas reuirescere per verbū suum: sed de nubibus eas irrigat, id est, de scripturis Prophetarum & Apostolorum. Recte autem appellantur nubes, quia verba ista quæ sonant

Viride agri quid designat.
Cap. III.
E
F
Matt. 13.
1 Retract. cap. 10.
Quid sit nō dū pluerat super terrā.
Cap. IIII.

G nant scisso & percusso aëre trãseunt. Addita etiam ob-
scuritate allegoriarum, quasi aliqua caligine obducta,
velut nubes fiunt. Quæ dum tractãda exprimuntur, be-
ne intelligẽtibus tanquam imber veritatis infunditur.
Sed hoc nódum erat antequam anima peccaret, id est,
antequam viride agri esset super terram. Nondũ enim
pluerat deus super terram, nec erat homo qui operare-
tur in ea. Laborãti enim homini in terra imber de nu-
bibus est necessarius, de quibus nubibus iã dictum est.
Post peccatum autem homo laborare cœpit in terra, &
necessarias habere illas nubes. Ante peccatũ vero cum
viride agri & pabulum fecisset deus, quo nomine inui-
sibilem creaturam significari diximus, irrigabat eã fon-
te interiore, loquens in intellectu eius: vt non extrin-
secus verba exciperet tanquam ex supradictis nubibus
pluuiam, sed fonte suo, hoc est, de intimis suis manan-
Fõs irrigãs te veritate satiaretur. Fons enim ascendebat, in-
terram alle- quit, de terra, & irrigabat omnem faciem terræ. De qua
gorice. scilicet terra dicitur: Spes mea es tu, portio mea in ter-
Cap. V. ra viuentium. Quando autem anima tali fonte irriga-
batur, nondum per superbiam proiecerat intima sua.
Ecclesia. 10 Initium enim superbiæ hominis apostatare à deo. Et
H quoniam in exteriora per superbiam tumescens cœpit
non irrigari fonte intimo, bene insultatur illi verbis
propheticis & dicitur, Quid superbit terra & cinis?
1. Retract. Quoniã in vita sua proiecit intima sua. Quid est enim
cap. 10. superbia aliud, nisi deserto secreto conscientiæ foris vi-
Superbia deri velle quod non est? Et ideo laborans iam in terra
quid sit. necessariam habet pluuiã de nubibus, id est, doctrinam
de humanis verbis, vt etiã hoc modo possit ab illa ari-
ditate reuirescere, & iterum fieri viride agri. Sed vtinã
vel pluuiam veritatis de ipsis nubibus libenter excipiat.
Nam propter illam dominus noster nubilũ carnis no-
stræ dignatus est assumere, hymbrem sancti Euangelij
largissimum infudit: promittens etiam, quòd si quis bi-
berit de aqua eius, rediet ad illum intimum fontem, vt
Ioan. 4. forinsecus non quærat pluuiam. Dicit enim: Fiet in eo
fons aquæ salientis in vitam æternam. Iste credo fons
ante peccatum ascẽdebat de terra, & irrigabat omnem
faciem terræ, quia interior erat, & nubium nõ desyde-
rabat auxilium: nondum enim pluerat deus super ter-
ram, nec erat homo qui operaretur in ea. Cũ enim di-
xisset, nondum enim pluerat deus super terram: subie-
I cit & causam quare nondum pluerat, quia nõdum erat
homo qui operaretur in ea. Tunc autem homo cœpit
operari in terra, cũ post peccatum de beata vita dimis-
sus est, qua in paradiso fruebatur. Sic enim scriptum est:
Gene. 3. Et dimisit eum dominus deus de paradiso suauitatis,
vt operaretur terram, de qua & sumptus fuerat. Vnde
Infra ca. 22 suo loco requiremus. Quod nunc ad hoc commemo-
raui, vt intelligeremus laborãti homini in terra, id est,
in peccatorum ariditate constituto, necessariam esse de
humanis verbis diuinam doctrinam, tanquam de nu-
1. Cor. 13. bibus pluuiam. Talis autem sciẽtia destruetur. Videmus
enim nunc per speculum in ænigmate tanquam in nu
bilo saginam quærentes: tunc autem facie ad faciem,
quando vniuersa facies terræ nostræ interiore fonte
aquæ salientis irrigabitur. Nam si fontem aliquem hu-
ius visibilis aquæ voluerimus intelligere, de quo dictũ
Gene. 2. est, Fons autem ascẽdebat de terra, & irrigabat omnem
faciem terræ, non est verisimile, quòd cum tam multi
Inuisibilia fontes perẽnes, siue riuorum, siue fluuiorum per vniuer-
quib⁹ voca- sam terram inueniantur, solus ille siccuerit, qui irriga-
bulis signĩ- bat omnem faciem terræ. Sub his ergo paucis ver-
tur. Cap. VI. bis vniuersa creatura nobis significata est ante peccatũ

animæ. Nomine enim cœli & terræ vniuersa visibilis K
creatura insinuata est: & nomine diei, vniuersum tẽpus:
& nomine viridium & pabuli agri, creatura inuisibilis:
& nomine fontis ascendentis & irrigantis omnem fa-
ciem terræ, inundatio veritatis, animam satians ante
peccatum. Dies autem iste, cuius nomine vniuersum
tempus significari diximus, insinuat nobis non solum
visibilem, sed etiam inuisibilem creaturam tẽpus pos-
se sentire: quod de anima nobis manifestatur, quæ tan-
ta varietate affectionum suarum, & ipso lapsu, quo mi-
sera facta est, & reparatione qua rursus in beatitatem
redit, tempore mutari posse conuincitur. Et ideo non
dictũ est, Cum factus esset dies, quo die fecit deus cœlũ
& terram tantum, quibus nominibus visibilis creatura
intimatur, sed additum est etiam, Viride, & Pabulum
agri: quo nomine inuisibilem creaturam propter vigo-
rem & vitam significari diximus, sicuti est anima. Et
ita dictum est, Cum factus esset dies, quo die fecit deus *1. Retract.*
cœlum & terram, & omne viride, & pabulum agri; vt *cap. 10.*
sic intelligeremus non solum visibilem, sed etiam inui-
sibilem creaturam pertinere ad tempus propter muta-
bilitatem: quia solus deus incõmutabilis est, qui est ante
tempora. Nunc videamus post vniuersæ creaturæ L
insinuationem tam visibilis quàm inuisibilis, & vniuer- *Lim⁹ quid*
sale beneficium diuini fontis erga inuisibilem creatu- *habeat my-*
rã, quid de homine specialiter intimetur, quod ad nos *sterij.*
maxime pertinet. Primo enim, quòd de limo terræ de⁹ *Cap. VII.*
hominem finxit, solet habere quæstionem qualis ille li-
mus fuerit, vel quæ materia nomine limi significata sit.
Illi autem inimici veterum librorum, omnia carnali-
ter intuentes, & propterea semper errantes, etiam hoc
reprehendere mordaciter solẽt, quòd de limo deus ho-
minem finxit. Dicunt enim: Quare de limo fecit deus
hominem? An defuerat ei melior & cœlestis materia,
vnde hominem faceret, vt de labe terrena tã fragilem
mortalemq; formaret? Non intelligentes primo quòd
multis significationibus vel terra vel aqua in scriptu-
ris ponatur. Limus enim aquæ & terræ commixtio est.
Dicimus enim tabidum & fragile & morti destinatum
corpus humanum post peccatum esse cœpisse. Nõ enim
in nostro corpore isti exhorrescunt, nisi mortalitatem
quam damnatione meruimus. Quid autem mirum aut
difficile deo, etiam si de limo istius terræ hominem fe-
cit, tale tamen corpus eius efficere, quod corruptioni
non subiaceret, si homo præceptum dei custodiens, pec- M
care noluisset? Si enim speciẽ cœli ipsius de nihilo, vel
de informi materia dicimus factam, quia omnipoten-
tem artificem credimus: quid mirum si corpus, quod de
limo qualicunque factum est, potuit ab omnipotẽti ar-
tifice tale fieri, vt nulla molestia, nulla indigentia cru-
ciaret hominem ante peccatum, & nulla corruptione
tabesceret? Itaq; superflue quæritur, vnde hominis cor-
pus deus fecerit, si tamen nunc de corporis formatione
dicitur. Sic enim nonnullos nostros intelligere accepi,
qui dicunt, posteaquam dictum est, Finxit deus homi-
nem de limo terræ, propterea non additum esse Ad
imaginem & similitudinem suam, quoniam nunc de
corporis formatione dicitur. Tunc autem homo inte-
rior significabatur, quando dictum est, Fecit deus homi
nem ad imaginem & similitudinem dei. Sed etiam si
nunc quoque hominem ex corpore & anima factum
intelligamus, vt nõ alicuius noui operis inchoatio, sed
superius breuiter insinuari, diligentior retractatio isto
sermone explicetur: Si ergo, vt dixi, hominem hoc lo-
co ex corpore & anima factum intelligamus, non ab-
surde ipsa

A surde ipsa commixtio limi nomen accepit. Sicut enim aqua terram colligit,& conglutinat,& continet,quando eius commixtione limus efficitur: sic anima corporis materiam viuificando in vnitatem concordem cōformat,& non permittit labi & resolui.

Insufflatio spiritꝰ quid. Cap.VIII. Gene.2.

Quod autē scriptum est, Et insufflauit in eum spiritum vitæ, & factus est homo in animam viuentem,si adhuc corpus solum erat, animam adiunctam corpori hoc loco intelligere debemus:siue quia iam facta erat, sed tanquam in ore dei erat,id est,in eius veritate vel sapiētia : vnde tamen non recessit quasi locis separata, quando insufflata est:non enim deus loco continetur,sed vbique præsens est. Siue tunc anima facta est,quando in illud figmentum deus insufflauit spiritum vitæ, vt illa insufflatio ipsam operationem dei significet,qua fecit animam in homine spiritu potentiæ suæ. Si autem homo ille qui factus erat,iam corpus & anima erat, ipsi animæ sensus est additus ista insufflatione , cum factus est homo in animam viuentem: Non quia illa insufflatio conuersa est in animam viuētem, sed operata est in animam viuentem. Nondum tamen spiritalē hominem debemus intelligere,qui factus est in animā viuētem , sed adhuc

li.13. de ciui.dei.cap. 24.

B animalem . Tūc enim spiritalis effectus est, cum in paradiso,hoc est,in beata vita constitutus,pręceptum etiā perfectionis accepit, vt verbo dei cōsummaretur . Itaq; postquam peccauit,recedēs à præcepto dei, & dimissus est de paradiso , in hoc remansit vt animalis esset . Et ideo animalem hominem prius agimus omnes qui de illo post peccatum nati sumus, donec assequamur spiritalem Adam, id est, dominum nostrum Iesum Christum, qui peccatum nō fecit : & ab illo recreati & viuificati , restituamur in paradisum , vbi latro ipse cū ipso eo die meruit esse, quo vitā istā finiuit . Sic enim Apostolus dicit : Sed non prius quod spiritale est,sed quod animale,sicut scriptum est : Factus est primus Adam in animam viuentem , nouissimus Adam in spiritum viuificantem.Sic ergo debemus intelligere hunc locum, vt non quia dictum est , Insufflauit in eum spiritum vitæ,& factus est homo in animam viuentem, credamus illam veluti partem naturæ dei in animam hominis fuisse conuersam , & cogamur dicere naturam dei esse mutabilem:in quo errore maxime istos Manichæos veritas premit . Sicut enim est mater omnium hæreticorum superbia , ausi sunt dicere quòd natura dei sit ani-

1.Pet.2. Lucæ.23. 1.Cor.15. 1.Retract. cap.10.

C ma.Et hinc vrgentur à nobis,cū eis dicimus , Ergo natura dei errat & misera est , & viciorum labe corrumpitur & peccat:aut etiam vt vos dicitis, naturæ contrariæ sordibus inquinatur: & cætera talia, quæ de natura dei nefas est credere?Nam factam esse animam ab omnipotente deo,& ideo nō illam esse partem dei vel naturam dei,manifeste alio loco scriptū est, dicente Propheta: Et qui finxit spiritum omnibus,ipse fecit omnia. Et alio loco:Qui finxit spiritum hominis in ipso. Ergo factum esse spiritum hominis , manifeste his testimoniis approbatur. Spiritus autē hominis in scripturis dicitur ipsius animæ potētia rationalis,qua distat à pecoribus,& eis naturæ lege dominatur. De quo dicit Apostolus:Nemo scit quæ sunt hominis,nisi spiritus hominis qui in ipso est . Ne forte si probaretur his testimoniis animā factam esse , non deessent qui dicerēt,spiritum hominis non esse factum , & ipsum arbitrarentur esse naturā dei,& in ipsum dicerent partem dei esse cōuersam,cū illa insufflatio dei facta est . Quod sana doctrina similiter respuit , quia & ipse spiritus hominis cum aliquando errat,& aliquando prudenter sapit,mutabilem se esse clamat:quod nullo modo de natura dei

Psal.32. Quid in scripturis dicatur spiritꝰ hōis. 1.Cor.2.

D fas est credere. Non autem potest maius signum esse superbiæ, quàm vt dicat se humana anima hoc esse quod deus est,cum adhuc sub tantis viciorum & miseriarum molibus gemat.

Paradisi deliciæ quid allegoricè. Cap.IX.

Nunc iam videamus ipsam beatitudinē hominis,quę paradisi nomine significatur:nam quoniam in nemoribus deliciosa quies hominum esse solet,& corporis sensibus nostris de Oriētē lumen oritur, cœlumq; cōsurgit, quod superius corpus est nostro corpore atque excellentius : propterea his verbis etiam spiritales deliciæ , quas habet beata vita , figurate explicantur,& ad Orientem paradisus plantatur . Intelligamus autem nostra gaudia spiritalia significare omne lignum formosum ad aspectum intelligentię,& bonum ad escam,quæ non corrumpitur , qua beatæ animæ pascuntur. Nam & dominus dicit:Operamini escam quę non corrumpitur,vt est omnis ratio, quæ cibus est animæ. Ad Orientem [id est] lucem sapientiæ in Eden,id est,in deliciis immortalibus & intelligibilibus. Nā deliciæ vel voluptas,vel epulum hoc verbo significari dicitur,si ex Hebræo in Latinum interpretetur . Positū est autem sic sine interpretatione, vt aliquē locum significare videatur,magisq; figuratam faciat locutionē. Pro-

13. de ciuit. dei,cap.21. Ioan.6.

E ductum autem ex terra omne illud lignum accipimus omne illud gaudium spiritale,id est, supereminere terræ, & nō inuolui atque obrui terrenarum cupiditatum impedimentis . Lignum autem vitæ plantatum in medio paradisi,sapientiam illam significat,qua oportet vt intelligat anima , in meditullio quodam rerum se esse ordinatam , vt quamuis subiectam sibi habeat omnem naturam corpoream, supra se tamen esse intelligat naturam dei:& neque in dexterā declinet sibi arrogando quod non est:neque ad sinistram,per negligentiā contemnendo quod est: & hoc est lignum vitæ plantatum in medio paradisi. Ligno autem scientiæ boni & mali, ipsa item medietas animæ & ordinata integritas significatur : nam & ipsum lignum in medio paradisi plantatum est:& ideo lignum dignoscētiæ boni & mali dicitur: quia si anima quæ debet in ea quæ anteriora sunt se intendere,id est , in deum : & ea quæ posteriora sunt obliuisci,id est,corporeas voluptates,ad se ipsam deserto deo conuersa fuerit,& sua potentia tāquam sine deo frui voluerit , intumescit superbia , quod est initiū omnis peccati . Et cum hoc eius peccatum pœna fuerit cō-

13.de ciuit. dei,ca.20. in fine. Philip.3.

F secuta,experiendo discit quid intersit inter bonū quod deseruit,& malū in quod cecidit . Et hoc ei erit gustasse de fructu arboris dignoscentiæ boni & mali . Præcipitur ergo illi,vt de omni ligno paradisi edat, ex ligno autem in quo est dignoscentia boni & mali non edat, id est , non sic eo fruatur: vt ipsam ordinatam integritatem naturæ suę,quasi manducando violet atque corrumpat.

Eccle.10.

Flumina quatuor quid notēt. Cap.X. Psal.35.

Flumen autem quod procedebat ex Eden, id est , ex deliciis & voluptate & epulis, quod flumen à Propheta significatur in Psalmis, cum dicit , Torrente voluptatis tuæ potabis eos:hoc est enim Eden,quod Latine voluptas dicitur , diuiditur in quatuor partes , & quatuor virtutes significat: prudentiam, fortitudinem, temperātiam,iusticiam. Dicitur autem Phison ipse esse Ganges , Geon autem Nilus , quod etiam in Hieremia propheta animaduerti potest: nunc aliis nominibus appellantur.Sicut nunc Tyberis dicitur fluuius, qui prius Albula dicebatur . Tigris vero & Euphrates etiam nūc eadem nomina tenēt : quibus tamen nominibus virtutes,vt dixi,spiritales significātur . Quod etiam ipsorum nominum interpretatio docet,si quis Hebræā linguam vel Syram

G vel Syram conſideret. Sicut Hieruſalem, quamuis ſit viſibilis & terrenus locus, ſignificat tamen ciuitatem pacis ſpiritaliter: & Sion, quamuis ſit mons in terra, ſpeculationem tameo ſignificat: & hoc nomen in ſcripturarum allegoriis ad ſpiritalia iotelligenda ſæpe transfertur.
Luc.10. Et ille qui deſcendebat ab Hieruſalem in Hiericho,
De natura ſicut Dominus dicit, & in via vulneratus, ſaucius & ſe-
& gratia, miuiuus relictus eſt à latronibus, vtique locos iſtos ter-
cap.43.& rarum quãuis ſecundum hiſtoriam in terra inueniantur,
52. ſpiritaliter cogit intelligi. Prudentia ergo, quæ ſignificat ipſam cõtemplationem veritatis, ab omni ore humano alienam, quia eſt ineffabilis: quã ſi eloqui velis, parturis eam potius quàm paris, quia ibi audiuit &
2.Cor.12. Apoſtolus ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui. Hæc ergo prudẽtia terram circumit, quæ habet au-
Gene.2. rum, & Carbunculum, & lapidẽ Praſinum: id eſt, diſciplinam viuẽdi, quę ab omnibus terrenis ſordibus quaſi decocta niteſcit, ſicut aurum optimum & verum, quod nulla falſitas vincit, ſicut Carbunculi fulgor nocte non vincitur: & vitam æternam, quæ viriditate lapidis Praſini ſignificatur, propter vigorem qui non areſcit. Fluuius autem ille, qui circumit terram Aethiopiam mul-
H tum calidam atque feruentem, ſignificat fortitudinem calore actionis alacrem atque impigram. Tertius autẽ Tigris vadit contra Aſſyrios, & ſignificat temperantiam, quæ reſiſtit libidini, multum aduerſanti conſiliis prudentiæ. Vnde plerunque in ſcripturis Aſſyrij aduerſariorum loco ponuntur. Quartus fluuius noo dictum eſt contra quid vadat, aut quam terram circumeat: iuſticia enim ad omnes partes animæ pertinet, quia ipſe ordo & æquitas animæ eſt, qua ſibi iſta tria concorditer copulantur, prima prudẽtia, ſecunda fortitudo, tertia temperantia, & in iſta tota copulatione atque ordi-
De opere et natione perficiunt iuſticiam. Quod autẽ ita conſti-
natura ho- tutus eſt homo in paradiſo, vt operaretur & cuſtodiret:
minis. operatio illa laudabilior laborioſa non erat. Alia eſt
Cap.XI. nanque in paradiſo operaoo, & alia in terra, quia poſt peccatum damnatus eſt. Ex eo autẽ quod additum eſt, Et cuſtodiret: ſignificatum eſt qualis illa operatio erat. Nanque in tranquillitate beatæ vitę, vbi mors non eſt,
** † al. opera.* omnis operatio * † eſt cuſtodire quod tenes. Accipit
Suprà eodẽ etiam præceptũ, de quo ſuperius iã tractauimus. Quod
cap.9. præceptum, quooiam ſic concluditur, vt non ad vnum loquatur, ſic enim dicit, Qua die autem manducaueri-
I tis, morte moriemini: icipit exponi quo modo ſit facta fœmina. Et facta dicitur in adiutorium viri, vt copulatione ſpiritali ſpiritales fœtus ederet, id eſt, booa opera diuinæ laudis: dum ille regit, hæc obtemperat: ille à ſa-
1.Cor.11. pientia regitur, hæc à viro. Caput enim viri Chriſtus, & caput mulieris vir. Ideoq; dicitur: Noo eſt booum ſolum hominem eſſe. Adhuc enim erat quo fieret, vt non ſolum anima corpori dominaretur, quia corpus ſeruileoi locum obtinet, ſed etiã virilis ratio ſubiugaret ſibi animalem partem ſuam, per quod adiutorium imperaret corpori. Ad huius rei exemplum fœmina facta eſt, quam rerum ordo ſubiugat viro: vt quod in duob⁹ hoominibus euidentius apparet, id eſt, io maſculo & fœmina, etiam in vno homioe conſyderari poſsit: vt appetitum animæ, per quem de membris corporis operamur, habeat mens interior tanquam virilis ratio ſubiu-
1.Timo.2. gatum: & iuſta lege modum imponat adiutorio ſuo, ſicut vir debet fœmioam regere, nec eam permittere dominari in virum: Quod vbi contingit, peruerſa & miſera domus eſt. Primo ergo demonſtrauit deus homi-
Gene.2. ni, quanto melior eſſet pecoribus, & omnibus irrationalibus animãtibus: & hoc ſignificat quod dictum eſt, K
adducta eſſe ad illum omnia [animantia] vt videret quid ea vocaret, & eis nomina imponeret. Ex hoc enĩ apparet ipſa ratione hominem meliorem eſſe quàm pecora, quod diſtinguere & oominatim ea diſcernere nõ niſi ratio poteſt, quæ de ipſis iudicat. Sed hæc facilis ratio eſt, cito enim homo intelligit ſe meliorem eſſe pecoribus. Illa eſt difficilis ratio, qua intelligit in ſeipſo aliud eſſe ratiooale quod regit, aliud animale quod regitur. Et quoniam hæc ſecretiore ſapientia videt, *Sopito A-*
ipſam viſiooem ſecretã oomine ſoporis ſignificari ar- *da iuncta*
bitror, quem immiſit deus in Adam, quaodo ei mulier *Eua quid*
facta eſt. Vt enim hoc videatur, nõ eſt opus oculis iſtis *ſibi velit.*
corporeis, ſed quanto quiſque ab iſtis viſibilibus rebus *Cap.XII.*
in interiora intelligentiæ ſeceſſerit, hoc eſt autem quaſi obdormiſcere, tãto melius & ſyncerius illud videt. Ipſa enim cognitio, qua intelligitur i oobis aliud eſſe quod ratione dominetur, aliud quod rationi obtẽperet: ipſa ergo cognitio veluti effectio mulieris eſt de coſta viri, propter coniunctionem ſignificandã. Deinde vt quiſq; huic ſuæ parti recte dominetur, & fiat quaſi coniugalis
in ſeipſo, vt caro non cõcupiſcat aduerſus ſpiritum, ſed *Galat.5.*
ſpiritui ſubiugetur: id eſt, concupiſcentia carnalis non L
aduerſetur rationi, ſed potius obtemperãdo deſinat eſſe carnalis, opus habet perfecta ſapiẽtia. Cuius contemplatio quia interior eſt & ſecretior, & ab omni ſenſu corporis remotiſsima, conuenienter etiam iſta ſoporis nomine intelligi poteſt. Tunc enim ordinatiſsime
caput mulieris vir eſt, cum caput viri eſt Chriſtus, qui *1.Cor.11.*
ſapientia eſt dei. Et ſanè in locum illius coſtæ carnem *1.Cor.1.*
adimpleuit, vt hoc nomine inſinuaretur dilectionis affectus, quo diligit vnuſquiſque animam ſuam, & non eſt durus vt eam cõtemnat, quia diligit quiſque cui pręeſt. Noo enim ſic nominata eſt caro iſto loco, vt carnalem concupiſcentiam ſignificet, ſed iſto modo potius,
quo Propheta dicit, auferri populo cor lapideũ, & dari *Ezech.11.*
cor carneum. Hoc modo enim dicit etiam Apoſtolus: *& 36.*
Non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnali- *2.Cor.3.*
bus. Aliud eſt quippe propria locutio, aliud figurata, qualis iſta eſt quam tractamus modo. Quapropter etſi viſibilis fœmioa ſecundum hiſtoriam de corpore viri primo facta eſt à domino deo, non vtique ſine cauſa ita facta eſt, niſi vt aliquod ſecretum intimaret. Non enim aut limus defuit, vnde fœmina formaretur: aut ſi vellet
dominus, homini vigilanti coſtam ſine dolore detra- M
here poſſet. † Siue ergo iſta figurate dicta ſunt, ſiue etiã *† dolore au-*
figurate facta ſunt, non fruſtra hoc modo dicta vel fa- *ferre non*
cta ſunt, ſed ſunt planè myſteria & ſacramẽta: ſiue hoc *poſſet.*
modo quo tenuitas noſtra conat̃, ſiue aliquo alio meliore ſecundum ſanam tamen fidem ſunt interpretãda
& intelligeoda. Vocauit ergo mulierem ſuam, vir *Spiritale cõ-*
tanquam potior inferiorẽ, & dixit: Hoc ounc os de of- *iugium in*
ſibus meis, & caro de carne mea. Os de oſsibus, fortaſſe *homine.*
propter fortitudinem: & caro de carne, propter tempe- *Cap.XIII.*
rantiam. Hæ nãque duæ virtutes ad inferiorem animi *Gene.2.*
partem, quam prudentia rationalis regit, docentur pertinere. Quod autem dictum eſt, Hęc vocabitur mulier, quoniam de viro ſuo ſumpta eſt, iſta origo nominis & ioterpretatio in Latina lingua nõ apparet. Quid enim ſimile habeat mulieris oomen ad viri nomen, non inuenitur. Sed in Hebræa locutione dicitur ſic ſonare, quaſi dictum ſit: Hæc vocabitur virago, quoniam de viro ſuo ſumpta eſt. Nam virago vel virgo potius habet aliquam ſimilitudinem cũ viri nomioe, mulier autem non habet. Sed hoc, vt dixi, linguæ diuerſitas facit.

Quod

A Quod autem additum est, Relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna: quo modo referatur ad historiam non video, nisi quod plerunque in genere humano ista contingunt: sed tota prophetia est, cuius Apostolus meminit, dicens, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum est: Ego autem dico in Christo Iesu, & in Ecclesia. Quod Manichæi si non non cæci legerent, qui per epistolas Apostolicas multos decipiunt, intelligerent quo modo accipiendæ sint veteris testamenti scripturæ, nec tam sacrilega voce auderent accusare quod nesciunt. Quod autem nudi erant Adam & mulier eius, & non confundebantur, simplicitatem animæ castitatémque significat. Nam & Apostolus ita dicit: Aptaui vos vni viro virginem castam exhibere Christo: Timeo autem ne sicut serpens Euam fefellit versutia sua, ita corrumpantur mentes vestræ à simplicitate & castitate, quæ est in Christo. Serpens autem significat diabolum, qui sanè non erat simplex. Quod enim dicitur sapientior omnibus bestiis, figurate insinuatur eius versutia. Non autem dictum est quod in paradiso erat serpens, sed erat serpens inter bestias B quas fecit deus. Paradisus nanque beatam vitam, vt superius dixi, significat, in qua iam non erat serpens, quia iam diabolus erat: & de sua beatitudine ceciderat, quia in veritate non stetit. Nec mirandum est quo modo mulieri loqui potuerit, cum illa esset in paradiso, & ille non esset: Nec enim aut illa secundum locum erat in paradiso, sed potius secundum beatitudinis affectum: aut etiam si locus est talis qui paradisus vocetur, in quo corporaliter Adam & mulier habitabant, etiam diaboli accessum corporaliter intelligere debemus? Non vtique, sed spiritaliter, sicut Apostolus dicit, secundum principem potestatis aëris huius spiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentiæ. Nunquid ergo visibiliter eis apparet, aut quasi corporeis locis accedit ad eos, in quibus operatur? Non vtique, sed miris modis per cogitationes suggerit quicquid potest. Quibus suggestionibus resistunt, qui vere dicunt, quod item dicit Apostolus, Non enim ignoramus astutias eius. Quo modo enim accessit ad Iudam, quando ei persuasit vt dominum traderet? Nunquid in locis, aut per hos oculos ei visus est? Sed vtique, vt dictum est, intrauit in C cor eius. Repellit autem illum homo, si paradisum custodiat. Posuit enim deus hominem in paradisum, vt operaretur & custodiret: quia sic & Ecclesiæ dicitur in canticis canticorum, Hortus conclusus, fons signatus, quò vtique non admittitur peruersitatis ille persuasor. Sed tamen per mulierem decipit, Non enim etiam ratio nostra deduci ad consensionem peccati potest, nisi cum delectatio mota fuerit in illa parte animi, quæ debet obtemperare rationi tanquam rectori viro. Etiam nunc in vnoquoque nostrum nihil aliud agitur, cum ad peccatum quisque delabitur, quàm tunc actum est in illis tribus: serpente, muliere, & viro. Nam primo fit suggestio siue per cogitationem, siue per sensus corporis: vel videndo, vel tangendo, vel audiendo, vel gustando, vel olfaciendo: Quæ suggestio cum facta fuerit, si cupiditas nostra non moueatur ad peccandum, excludetur serpentis astutia: si autem mota fuerit, quasi mulieri iam persuasum erit. Sed aliquando ratio viriliter etiam commotam cupiditatem refrænat atque compescit. Quod cum fit, non labimur in peccatum, sed cum aliquanta luctatione coronamur. D Si autem ratio consentiat, & quod libido commouerit faciendum esse decernat, ab omni vita beata tanquam de paradiso expellitur homo. Iam enim peccatum imputatur, etiam si non subsequatur factum, quoniam rea tenetur in consensione conscientia.

lib.6.de trinitate, cap. 8.12.3 & 6. — Ephe.5. — 2.Corin.11. — Serpēs diabolus, Eua affectus. — Cap.XIIII. — Supra ca.9. — Ioan.8. — Ephes.2. — 2.sē.di.24. cap.itaque vt. — 2.Corin.2. — Lucæ 22. — Cant.4. — 12.de trini. ca.8 & 12.

Quo autem modo serpens ille peccatum persuaserit, diligenter consyderandum est, pertinet enim maxime ad nostram salutem: nam ideo hæc scripta sunt, vt iam talia caueamus. Nam cum interrogata mulier respondisset quid eis præceptum esset, ait ille, Non morte moriemini, sciebat enim deus, quoniam qua die manducaueritis ex illo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij scientes bonum & malum. Videmus his verbis per superbiam peccatum esse persuasum: ad hoc enim valet quod dictum est, Eritis sicut dij. Sicut etiam hoc quod dictum est, Sciebat enim deus, quoniam qua die manducaueritis ex eo, aperientur oculi vestri: quid intelligitur nisi persuasum esse, vt sub deo esse nollent, sed in sua potestate potius sine domino, vt legem eius non obseruarent, quasi inuidentis sibi ne seipsi regerent, non indigentes illius interno lumine, sed vtentes propria prouidentia quasi oculis suis ad dignoscendum bonum & malum, quod E ille prohibuisset? Hoc est ergo qood persuasum est, vt suam potestatem nimis amarent: & cum deo esse pares vellent, illa medietate, per quam deo subiecti erant, & corpora subiecti habebant tanquam fructum arboris constitutæ in medio paradisi, male vterentur, id est, contra legem dei: atque ita quod acceperant amitterent, dum id quod non acceperant vsurpare voluerunt. Non enim accepit hominis natura, vt per suam potestatem deo non regente beata sit: quia nullo regente, per suam potestatem beatus esse solus deus potest. Et vidit, inquit, mulier quia bonum est lignum ad escam: & quia bonum est oculis ad videndum & cognoscēdum. Quo modo videbat, si clausi erant oculi? Sed hoc dictum est, vt intelligeremus eos oculos esse apertos, posteaquam de fructu illo acceperunt, quibus se nudos videbant, & displicebant sibi, id est, oculos astutiæ, quibus simplicitas displicet. Cum enim quisque ceciderit ab illa intima & secretissima luce veritatis, nihil est vnde velit placere superbia, nisi fraudulentis simulationibus. Hinc enim F & hypocrisis nascitur, in qua multum sibi videntur cordati, qui potuerunt fallere & decipere quem voluerunt. Dedit enim mulier viro suo, & manducauerunt, & aperti sunt oculi eorum, de quibus iam dictum est, & tunc viderunt, quod nudi essent: sed oculis peruersis, quibus illa simplicitas, quæ nuditatis nomine significata est, erubescenda videbatur. Itaque vt iam non essent simplices, fecerunt de foliis fici sibi succinctoria, tanquam tegentes pudenda sua: id est, occultantes simplicitatem, de qua iam erubescebat astuta superbia. Folia vero fici pruritum quendam significant, si hoc bene in rebus incorporalibus dicitur, quem miris modis animus patitur cupiditate & delectatione mentiendi. Vnde etiam latine falsi dicuntur, qui iocari amant. In iocis autem vtique simulatio principatum tenet. Itaque cum deambularet deus in paradiso ad vesperam, id est, cum ad eos iam iudicandos veniret, adhuc ante pœnam eorum deambulabat in paradiso, id est, quasi mouebatur in eis præsentia dei, quando iam ipsi stabiles in eius præcepto non

Tentatio quo modo deiicit. — Cap.XV. — Gene.3. — Gene.3. — 12.de trini, cap.8. — Absconsio, ambulatio, percūtatio, quid signēt. — Cap.XVI.

G erant. Et bene ad vesperam, id est, cum iam ab eis sol occideret, id est, auferretur ab eis lux illa interior veritatis. Audierunt vocem eius, & absconderunt se à conspectu eius. Quis se abscondit à conspectu dei, nisi qui deserto ipso incipit iam amare quod suum est? *Ioan. 8.* Laui enim habebant cooperimenta mendacij. Qui autem loquitur mendacium, de suo loquitur. Et ideo ad arborem se dicuntur abscondere, quæ erat in medio paradisi, id est, ad seipsos, qui in medio rerum infra deum & supra corpora [sua] ordinati erant. *† infra deũ.* Ergo ad seipsos † absconderunt se, vt conturbarentur miseris erroribus, relicto lumine veritatis, quod ipsi non erant. Particeps enim veritatis potest esse anima humana, ipsa autem veritas deus est incommutabilis supra illam. Ab ea vero veritate quisquis auersus est, & ad seipsum conuersus, & non directore atque illustratore deo, sed de suis motibus quasi liberis exultat, tenebratur mendacio: quoniam qui loquitur mendacium, *Ioan. 8.* de suo loquitur: atque ita turbatur, vt vox illa Prophetæ manifestat, qua dictum est, *Psal. 41.* Ad meipsum anima mea turbata est. Itaque iam interrogatur Adam, non deo nesciente vbi esset, sed cogente ad confessionem pec-

H cati, Non enim & dominus Iesus Christus tam multa quæ interrogabat, nesciebat. Respondit autem voce eius audita, abscondisse se, quoniam nudus esset. Iam miserrimo errore respondit, quasi deo posset displicere nudus, sicut eum ipse fecerat. Est autem hoc erroris proprium, vt quod cuique displicet, hoc etiam deo displicere arbitretur. *† sublimiter.* Illud autem subtiliter † intelligendum est, quod dominus ait: *Genes. 3.* Quis nunciauit tibi quod nudus esses, nisi quia ab illa arbore de qua dixeram tibi, ex illa sola ne manducares, ex illa manducasti? Nudus enim erat à simulatione, sed vestiebatur luce diuina. Vnde auersus & ad seipsum conuersus, quod significat de illa arbore manducasse, nuditatem suam vidit, & displicuit sibi ex eo quòd non habebat aliquid proprium.

Reiectio culpæ & serpẽtis pœna. Ca. XVII. 12. de Gene. ad literam cap. 35. Et 8. cap. 8.

Deinde iam more superbiæ in se non accusat quod consensit mulieri, sed in mulierem refundit culpam suam: & sic subtiliter quasi de astutia quam miser conceperat, voluit ad ipsum deum pertinere quod peccauit. Non enim ait, mulier dedit mihi: sed addidit dicens, mulier quam dedisti mihi. Nihil est autem tam familiare peccantibus quàm tribuere deo velle vn-

I decunque accusantur, Et hoc de illa vena superbiæ, vt quoniam sic homo peccauit cum vult esse par deo, id est, liber esse ab eius dominio, sicut ille ab omni dominio liber est, quoniam ipse est dominus omnium. Quoniam in maiestate par illi esse non potuit, iam lapsus & iacens in peccato suo, parem sibi eum facere conatur, vel potius illum vult ostendere peccasse, se autem esse innocentem: & mulier interrogata refert culpam in serpentem: quasi aut ille sic acceperit vxorem vt ei obtemperaret, & non potius vt ipsam sibi obtemperare faceret: aut illa non potuerit dei præceptum potius custodire, quàm verba serpentis admittere. Iam serpens non interrogatur, sed prior excepit pœnam, quia nec confiteri peccatum potest, nec habet omnino vnde se excuset. Non autem nunc ea damnatio diaboli dicitur, quæ vltimo iudicio reseruatur, de qua loquitur dominus cum dicit, *Matth. 25.* Ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo & angelis eius: sed ea pœna eius dicitur, qua nobis cauendus est. Pœna enim eius est vt in potestate habeat eos qui dei præcepta contemnunt. Hoc enim explicatur his verbis, quibus in eum profertur sententia: & inde maior pœna est, quia de hac tam infœlici K potestate lætatur, qui solebat antequam caderet sublimi veritate gaudere, in qua non stetit: *Ioan. 8.* & ideo illi etiam pecora præponuntur, non in potestate, sed in conuersatione naturæ suæ: quia pecora non amiserunt beatitudinem aliquam cœlestem, quam nunquam habuerunt, sed in sua natura quam acceperunt peragunt vitam. Dicitur ergo huic, Pectore & ventre repes. Quod quidem & in colubro animaduertitur, & ex illo animante visibili ad hunc inuisibilem inimicum nostrum locutio figuratur. Nomine enim pectoris, significatur superbia, quia ibi dominatur impetus animi. Nomine autem vẽtris, significatur carnale desideriũ, quia hæc para mollior sentitur in corpore. Et quia his rebus ille serpit ad eos quos vult decipere, propterea dictum est, Pectore & ventre repes.

Serpẽtis cũ Eua inimicicia. Cap. XVIII.

Et terram, inquit, mãducabis omnibus diebus vitæ tuæ, id est, omnibus diebus quibus agis hanc potestatem, ante illam vltimam pœnam iudicij. Hæc enim vita eius videtur, de qua gaudet atque gloriatur. Terram ergo manducabis, duobus modus intelligi potest. Vel ad te pertinebunt, quos terrena cupiditate deceperis, id est, peccatores, qui terræ nomine si- L gnificantur. Vel certe genus tertium tentationis his verbis figuratur, quod est curiositas. Terram enim qui manducat, profunda & tenebrosa penetrat, & tantum temporalia atque terrena. Non autem inimiciciæ ponuntur inter ipsum & virum, sed inter ipsum & mulierem. Nunquid quia viros non decipit & tentat? Sed manifestum est quòd decipit. An quia ipsum Adam nõ decepit, sed mulierem eius? Sed nunquid propterea nõ est inimicus eius, ad quem peruenit per mulierem suam illa deceptio, maxime quia de futuro iam dicitur, inimicicias ponam inter te & mulierem? Si autẽ quòd non deinceps decepit Adam, nec ipsam Euam deinceps decepit. Quare ergo ita dicitur, nisi quia hinc manifeste ostenditur, non posse nos à diabolo tentari, nisi per illam animalem partem, quæ quasi mulieris imaginem, vel exemplum in vno ipso homine ostendit, de qua superius iam multa diximus? Quòd autem etiam inter semen diaboli & semen mulieris ponuntur inimiciciæ, significatur semine diaboli peruersa suggestio: semine autem mulieris, fructus boni operis, quo peruersæ suggestioni resistit. Et ideo obseruat ipse plantam mulieris, vt si quando in illicita labitur delectatio, tunc M illam capiat: & illa obseruat caput eius, vt eum in ipso initio malæ suasionis excludat.

De pœnis mulieris inflictis. Cap. XIX.

Iam de pœna mulieris nulla quæstio est: manifeste enim multiplicatos dolores habet atque suspiria in huius vitæ calamitatibus: & quòd in doloribus pariat filios, quanuis & in ista visibili muliere compleatur, tamen ad illam secretiorem consyderatio reuocanda est. Nam & in pecoribus fœminæ cum doloribus pariunt filios, & hæc est in illis mortalitatis conditio potius quàm pœna peccati. Potest ergo fieri, vt etiam in fœminis hominibus mortalium corporum sit ista conditio. Sed hoc est magnum supplicium, quod ad istam corporum mortalitatem ex illa immortalitate venerunt. Veruntamen magnum sacramentum est huius sententiæ, scilicet quod nulla abstinentia fiat à voluntate carnali, quæ non habeat in exordio dolorem, donec in meliorem partem consuetudo flectatur. Quò cum peruenerit, quasi natus est filius, id est, ad bonum opus paratus est affectus per consuetudinem bonam. Quæ consuetudo vt nasceretur, cum dolore reluctanim est consuetudini malæ.

A Nam & illud quod post partum * † dictum est, Erit tibi conuersio ad virum tuum, & ipse tui dominabitur: nónne multæ ac propè omnes mulieres absentibus viris suis pariunt, & post partum se ad illos non conuertunt? Quæ autem superbæ sunt mulieres, & dominantur viris, nunquid post partum carent hoc vicio, vt viri earum dominentur? Imò quasi dignitatem sibi additam credunt, quòd matres sunt, & plerunque superbiores existunt. Quid sibi ergo vult, quòd posteaquàm dictum est, in doloribus paries filios: additum est, Et erit tibi conuersio ad virum tuum, & ipse tui dominabitur: nisi quia illa pars animæ, quæ carnalibus gaudiis tenetur, cum aliquam malam consuetudinem volens vincere, passa fuerit difficultatem ac dolorem, atque ita peperit consuetudinem bonam, cautius iam & diligentius rationi obtemperat tanquam viro: & ipsis quasi erudita doloribus conuertitur ad rationem, & libenter seruit iubenti, ne iterum in aliquam perniciosam consuetudinem defluat? Ista ergo quæ videntur maledicta, præcepta sunt, si non carnaliter spiritalia legamus, Lex enim spiritalis est.

** † aliàs, de partu.*

Roma. 7.

Item de sententia ista quæ prolata est in ipsum virum, quid dicemus? Nunquid forte diuites, quibus prouenit facillimus victus, neque in terra operantur, euasisse istam pœnam existimandi sunt, qua dicitur: Maledicta terra erit tibi in omnibus operibus tuis, in tristicia & gemitu tuo manducabis ex ea omnibus diebus vitę tuæ: spinas & tribulos pariet tibi, & edes pabulum agri tui: in sudore vultus tui edes panem tuũ, donec reuertaris in terram de † qua sumptus es: quia terra es, & in terram ibis? Sed certe illud manifestum est, quòd nemo euadat istam sententiam. Hocipsum enim, quod in hac vita quisque natus est, difficultatem inueniendæ veritatis ex corruptibili corpore patitur. Sicut enim Salomon dicit: Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitãtem: ipsi sunt labores & tristiciæ, quas habet homo ex terra: & spinæ ac tribuli sunt punctiones tortuosarum quæstionum, aut cogitationes de prouisione huius vitæ: quæ plerunque nisi extirpentur, & de agro dei proiiciantur, suffocant verbum dei ne fructificet in homine, sicut dominus in Euangelio dicit. Et quoniam necessitate iam per hos oculos & per has aures de ipsa veritate admonemur, & difficile est resistere phantasmatibus, quæ per istos sensus intrant in animam, quanuis per illos intret etiam ipsa admonitio veritatis. In ista ergo perplexitate cuius vultus non sudet vt manducet panem suum? Quod omnibus diebus vitæ nostræ passuri sumus, id est, huius vitæ quæ transitura est. Et hoc illi dictum est, qui coluerit agrum suũ, qui ista patitur donec reuertatur in terrã de † qua sumptus est, id est donec finiat vitam istam, Qui enim coluerit agrum suum interius, & ad panem suum quanuis cum labore peruenerit, potest vsque ad finem vitæ huius hunc laborem pati: post hanc autem vitam non est necesse vt patiatur. Sed qui forte agrum non coluerit, & spinis eum opprimi permiserit, habet in hac vita maledictionem terrę suę in omnibus operibus suis, & post hanc vitam habebit vel ignem purgationis vel pœnam æternam. Ita nemo euadit istam sententiam. Sed agendum est, vt saltem in hac tantum vita sentiatur.

De viri pœna. Ca. XX.

B

Gene. 3.

† ex.

Sapien. 9.

Marci. 4.

C

† ex.

Ignis purgationis.

Quem autem non moueat quòd post peccatum & sententiam iudicis dei vocat Adam mulierem suam vitam, quia viuorum ipsa sit mater, posteaquam meruit mortem, & mortales fœtus parere destinata est, nisi quia illos fœtus attendit scriptura, quos cum in doloribus pepererit, fiet illi conuersio ad virum suum, & eius ipse dominabitur? De quibus fœtibus superius dictum est, Sic enim est illa vita materque viuorum. Nam vita quæ in peccatis est, mors appellari in scripturis solet, sicut Apostolus dicit, mortuam esse viduam quæ in deliciis viuit: & mortui nomine peccatum ipsum significari legimus vbi dictum est, Qui baptizatur à mortuo & iterum tangit illum, quid proficit in lauacro suo? Sic & qui ieiunat super peccata sua, & iterum ambulans hæc eadem facit. Pro peccato enim mortuum posuit, abstinentiam vero ieiuniumq; à peccato, tanquã baptismum, hoc est, inundationem à mortuo. Iterum autem redire ad peccatum, tanquam iterum tangere mortuum. Quare [ergo non] animalis illa pars nostra, quæ tanquam viro debet obtemperare rationi, cum per ipsam rationem de verbo vitæ recte viuendi sarcinam conceperit, appelletur vita, & cum parturitione abstinentiæ, quanuis cum doloribus atque gemitibus, malæ consuetudini resistens bonam consuetudinem ad recte facta pepererit, mater viuorum vocetur, id est, recte factorum: quibus contraria sunt peccata, quæ nomine mortuorum significari posse docuimus?

Quare post trãsgressionẽ Adã vitã vocaueri ipsam Heuam, & de pelliceearum tunicarũ significatione.

D

Cap. XXI.

Eccli. 34.

E Nam illa mors quam omnes qui ex Adam nati sumus cœpimus debere naturæ, quam minatus est deus, cũ pręceptum daret ne arboris fructus ille ederetur: illa ergo mors in tunicis pelliceis figurata est. Ipsi enim sibi fecerunt præcinctoria de foliis fici, & deus illis fecit tunicas pelliceas: id est, ipsi appetiuerunt mentiendi libidinem relicta facie veritatis, & deus corpora eorum in istam mortalitatem carnis mutauit, vbi latent corda mendacia. Neque enim in illis corporibus cœlestibus sic latere posse cogitationes credendum est, quemadmodum in his corporibus latent, Sed sicut nonnulli motus animorum apparent in vultu, & maxime in oculis: sic in illa perspicuitate ac simplicitate cœlestium corporum omnes omnino motus animi latere non arbitror. Itaque illi merebuntur habitationem illam & commutationem in angelicam formam, qui etiam in hac vita cũ possint sub tunicis pelliceis occultare mendacia, oderunt tamen ea & cauent flagrãtissimo amore veritatis, & hoc solum tegunt, quod ij qui audiũt ferre non possunt, sed nulla mentiuntur. Veniet enim tempus vt nihil etiam contegatur. Nihil est enim occultum quod non manifestabitur.

Matth. 10.

F Tamdiu autem in paradiso fuerunt isti, quanuis iam sub sententia damnantis dei, donec ventum esset ad pelliceas tunicas, id est, ad huius vitæ mortalitatem. Quo enim maiore iudicio potuit significari mors, quã sentimus in corpore, quàm pellibus quæ mortuis pecoribus detrahi solent? Itaque cum contra præceptum non imitatione legitima, sed illicita superbia deus esse appetit homo, vsque ad beluarum mortalitatem deiectus est. Ideo sic illi lex diuina insultat ore dei, qua insultatione nos admonemur quantum possumus cauere superbiam.

Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis ad scientiam cognoscendi bonum & malum. Quæ ambigua locutio figuram facit, Nam factus est tanquam vnus ex nobis, dupliciter intelligi potest, Vel vnus ex nobis quasi & ipse deus, quod pertinet ad insultationem, Sicut dicitur, vnus ex senatoribus, vtique senator: Aut certe, quia & ipse deus esset, quanuis creatoris sui beneficio, non natura, si sub eius potestate manere voluisset, sic dictum est, ex nobis, quo modo dicitur, ex consulibus,

Expulsio Adę quod allegorice.

Cap. XXII.

 aut

A est in paradiso, vt operaretur ibi & custodiret, id est, in voluntate patris, vt eam impleret atque seruaret.

Accommodat allegoriã ad vnũquemlibet hominem.
Cap. XXV.

Nam præceptum quod accepit, nos accepimus in illo, quia vnusquisque Christianus non incongrue sustinet personam Christi, dicente ipso domino, Quod fecistis vni ex minimis meis, mihi fecistis. Atq; vtinam frueremur sicut est præceptũ omni ligno paradisi, quod significat spiritales delicias, Fructus autem spiritus est, charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, sicut Apostolus dicit: & non tangeremus lignum in medio paradisi plantatum sciẽtiæ boni & mali, id est, ne vellemus superbire de natura nostra, quæ sicut iam diximus media est, vt decepti experiremur, quid intersit inter simplicem fidẽ catholicam, & fallacias hæreticorum. Ita enim peruenimus ad dignoscentiam boni & mali, Nam oportet, inquit, etiam hæreses esse vt probati manifesti fiant inter vos. Etenim serpens ille secundum prophetiam, hæreticorum venena significat, & maxime istorũ Manichæorum, & quicunque veteri testamento aduersantur. Non enim aliquid manifestius prænũciatum arbitror, quàm

Gala. 5.
1. Corin. 11.

B istos in illo serpente, vel potius illum in istis esse vitandum. Nulli enim loquacius atq; iactantius promittunt scientiam boni & mali, & in ipso homine tanquam in arbore quæ plantata est in medio paradisi eam dignoscentiam demonstraturos se esse præsumunt: & etiã illud quod dictũ est, Eritis sicut dij, qui alij magis dicunt quàm isti qui per suam superbam vanitatem, eandẽ superbiam persuadere conantes, affirmant animam naturaliter hoc esse quod deus est? Et ad quos magis pertinet apertio carnalium oculorum quàm ad istos, qui relicta interiore sapientiæ luce solem istum, qui pertinet ad oculos corporis adorare compellunt? Et omnes quidem hæretici generaliter scientiæ pollicitatione decipiunt, & reprehendunt eos, quos simpliciter credentes inuenerunt, & quia omnino carnalia persuadent, quasi ad carnalium oculorum apertionem conãtur adducere, vt interior oculus excæcetur.

Genes. 3.

Serpẽs hæreticus Eua Ecclesia.
Ca. XXVI.
Gene. 3.

Sed istis etiã corpora sua displicent, non propter pœnalem mortalitatẽ, quam peccando meruimus, sed ita vt negent deum esse corporum conditorem, tanquam apertis oculis carneis nuditas ista displiceat, Sed nihil vehementius istos definat & notat quàm quod dicit serpẽs, Non morte

C moriemini, Sciebat enim deus quoniam qua die ederitis, aperientur oculi vestri. Sic enim isti credunt, quòd serpens ille Christus fuerit, & deum nescio quem gentis tenebrarum, sicuti affirmant, illud præceptum dedisse confingunt, tanquam inuideret hominibus scientiam boni & mali. Ex ista opinione etiã nescio quos serpentinos natos esse arbitror, qui serpẽtem pro Christo colere dicuntur, nec attendunt Apostolum qui ait, Metuo ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, sic & sensus vestri corrumpantur. Hos ergo per istam prophetiã præfiguratos esse existimo. Seducitur autem verbis huius serpentis carnalis nostra concupiscentia, & per illam decipitur Adam, non Christus, sed Christianus: qui si præceptum dei seruare vellet, ex fide perseueranter viueret, donec idoneus fieret intelligentiæ veritatis, id est si operaretur in paradiso, & custodiret quod accepit, non veniret in illam deformitatem, vt cum sibi displiceret caro quasi nuditas sua, carnalia magis tegumenta mendaciorum, tanquã folia fici colligeret, quibus sibi faceret succinctorium. Hoc enim isti faciũt, cũ de Christo mentiuntur, & ipsum mentitum esse prædicant, & tanquã absconduntse à facie dei ad sua mendacia ab illius veritate conuersi, sicut Apostolus dicit, Et à veritate quidem auditum conuertẽt, ad fabulas autem conuertentur, & ille quidem serpens, id est ille error hæreticorum, qui tentat Ecclesiam, contra quẽ clamat Apostolus cum dicit: Metuo ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, sic & sensus vestri corrumpantur, Ille ergo error pectore & ventre serpit, & terram manducat. Non enim decipit, nisi aut superbos, qui sibi arrogantes quod nõ sunt, cito credunt, quòd summi dei & animæ humanæ vna eadèmque natura sit: aut desyderiis carnalibus implicatos, qui libenter audiunt quòd quicquid lasciue faciunt, non ipsi faciunt, sed gens tenebrarum: aut curiosos, qui terrena sapiunt, & spiritalia terreno oculo inquirunt. Erunt autem inimicitiæ inter istum & mulierem, & inter semen eius & semen mulieris, si pariat ista filios quamuis cum doloribus, & se ad virum suum conuertat, vt eius ipse dominetur. Tunc enim potest cognosci non aliam partem in nobis pertinere ad authorem deum, & aliam ad gentem tenebrarum, sicut isti dicunt: sed potius & illud quod regendi habet potestatem in homine, & illud inferius E quod regendum est ex deo esse, sicut dicit Apostolus: Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria dei, mulier autem gloria viri est. Non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Etenim non creatus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum: propterea debet habere velamen mulier super caput propter angelos. Veruntamen neque mulier sine viro, neque vir sine muliere in domino: sicut enim mulier ex viro, ita & vir per mulierem: omnia autem ex deo.

Ophitæ.
1. Corin. 11.
Roma. 1.
D
2. Timo. 4.
2. Corin. 11.
Genes. 3.
1. Corin. 11.

Labor Adæ & cultura terræ quid. Cap. XXVII.

Laboret iam Adam in agro suo, & quòd spinas & tribulos ei parit terra, intelligat non naturæ esse, sed pœnæ: & hoc nõ nescio cui gẽti tenebrarum, sed diuino iudicio tribuat: quia moderamen iusticiæ est sua cuique tribuere. Tribuat ergo ipse mulieri escam cœlestem, quam accepit à capite suo qui est Christus: non ab illa accipiat vetitum cibum, id est hæreticorum fallaciam cum magna pollicitatione scientiæ, & quasi secretorum adapertionem, quo fiat ad decipiendum error ipse conditior. Hæreticorũ quippe superba & curiosa cupiditas in libro Prouerbiorum clamat sub mulieris imagine, & dicit: Qui stultus est diuertat ad me: & inopes sensu exhortatur F dicens, Panes occultos edite libenter, & aquam dulcem furtiuam bibite. Et necesse est tamen, cum & illa quisq; crediderit, præcedente libidine mentiẽdi, qua Christũ mentitum esse credit, accipiat etiam tunicam pelliceã diuino iudicio. Quo nomine mihi videtur in prophetia significari non corporis mortalitas, quæ significatur in historia, de qua iam tractatũ est, sed de carnalibus sensibus attracta phantasmata, quæ carnaliter mentientem diuina lege consequũtur & contegunt: atque ita de paradiso, id est de catholica fide & veritate dimittitur habitaturus contra paradisum, id est eidem fidei contradicturus. Qui si aliquando se ad deum conuerterit per flammeam frameam, id est per temporales tribulationes, sua scilicet peccata cognoscendo & gemendo, & non iam extraneam naturã, quæ nulla est, sed se ipsum accusando, vt ipse per conuersionẽ veniam mereatur, & per plenitudinem scientiæ, quæ est charitas, diligendo deum qui supra omnia est incommutabilis, & diligendo ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente: & diligendo proximum tanquam seipsum, perueniet ad arborem vitæ, & viuet in æternum.

Prouer. 9.
Matth. 22.

Per epilogũ refellit singula. Cap. XXVIII.

Quid habẽt

A verendum est, ne sibi eueniat quod scriptũ est: Vir mu-
Prouer.13. tabilis in lingua incidit in mala. Et iterum, vt nullum
omnino de fratribus secum prouocet, ne magis destru-
ctor, quàm ædificator monasterij videatur, propter id
Matth. 12. quod scriptum est: Qui non est mecum, contra me est:
& qui mecum non congregat, dispergit. Et quicunque
prouocatus ab aliquo, de monasterio voluerit absce-
dere, [aut redarguat prouocantem: aut] ante indicet
† loco præpositi vetera legunt presbyteri. i. abbatis. Præposito, † cui vtique de iis quæ in communi decre-
uimus, nihil esse censen subtrahendum, quia scriptũ est:
Pacifici sint tibi multi, sed vnus ex mille sit tibi consi-
liatius. Igitur hæc quæ scripta sunt cum summa di-
ligentia obseruanda sunt à Præposito vsque ad omnes
Ecclesia. 6. fratres. Et si quis ab aliquo doctrinam audierit præter-
Cap.5. quam in monasterio consecutus est ab eo cui se credi-
dit, hanc autem suscipiat, & eam nõ subtrahat doctori,
Ephe.5. quia scriptum est: Omne quod manifestatur, lux est. Si
enim bona fuerit, collaudanda est: Si verò praua, repro-
Cap.6. banda. De iis autem fratribus qui in vnitate con-
sistunt, si quis subito aduersus Præpositũ altercatus fue-
rit, non solùm semel, sed secundo & tertio, vt Euange-
Matth. 18. lium docet, licet exorare. Si autem noluerit se emenda-
B re, ille cui iniuriam irrogatus est post primam vel se-
cundam correctionem, qui non reuocauerit contuma-
cem, denunciet & illud Præposito, ne per taciturnita-
tem & ille & frater suus periclitentur, sicut Salomon
ait: Qui occultat inimiciciam, instruit dolum.

Cap.7. Si vero vt fieri solet, incursio repentina superue-
nerit, aut hostilitas, vt impossibile sit fratribus in vnum
fugam petere propter insecutionem inimicorũ, & post-
modum deo fauente euaserint, & potuerint peruenire
vbi Præpositum esse cognouerint, veluti filij ad patrem
festinare debebunt. Nec vllo modo poterunt separari,
quos diuina charitas sociauit, quia scriptum est: Perfe-
cta dilectio foras mittit timorem. Si quis autẽ quod
1.Ioan.4. superius diximus causa necessitatis detinet id quod à
Cap.8. monasterio secum portauit, necesse habebit vbi Præpo-
situs suus est, illud perferre: quia non poterit sibi reti-
nere quod per pactum ad omnes pertinet, & deo vti-
que est consecratũ. Sed si cogitauerit de his aliquid re-
tinere, contra dictum Apostoli agere videtur,
Roma.13. C qui ait: Nemini quicquam debeatis, nisi vt
inuicem diligatis vos. Omnia ergo
Cap.9. quæ in isto libro continentur, om-
nes fratres obseruent, atq; sub-
† vnum. scribant qui boni esse de-
syderant: Verũ propter
illos sunt cauta, id est
scripta, qui in om-
nibus stabiles es-
se noscuntur.

REGVLA SECVNDA EIVS- D
DEM FARINAE, CVIVS
SVPERIOR.

NTE omnia fratres charissimi Cap.1.
diligatur deus, deinde & proxi- Matth. 22.
mus, [quia ista præcepta princi-
paliter nobis sunt data:] Qua-
liter autem oporteat nos orare
vel psallere describimus: Id est,
in matutinis dicantur psalmi o-
ctaginta octo cum debitis anti-
phonis, versibus & responsoriis. Ad primam & tertiam
dicantur sui psalmi, antiphonæ duæ, lectiones duæ. Si-
mili modo ad sextam & nonam dicantur sui psalmi cũ
debitis responsoriis & antiphonis. Hoc idem in vespe-
ris & completoriis seruetur. Ad lucernariũ autem psal- E
mus, responsorium vnum, antiphonæ tres, lectiones
tres. Et tempore opportuno post lucernarium omnibus
sedentibus, legantur lectiones. Nocturnę autem oratio-
nes mẽse Nouembri, Decembri, Ianuario & Februario,
antiphonæ duodecim, psalmi sex, lectiones tres. Mar-
tio, Aprili, Septembri, Octobri, antiphonæ decem, psal-
mi quinque, lectiones tres. Maio, Iunio, Iulio, & Augu-
sto, antiphonæ octo, psalmi quatuor, lectiones duæ.

Operentur à mane vsque ad sextam, & à sexta vs- Cap.2.
que ad nonam vacent lectioni, & ad nonã reddant co-
dices. Et postquam refecerint siue in horto, siue vbicun-
que necesse fuerit, faciant opus vsque ad horam lucer-
narij. Nemo sibi aliquid vendicet proprium, siue in ve-
stimento, siue in quacũque re: Apostolica enim vita op- Acta.4
tamus viuere. Nemo cum murmure aliquid faciat, vt
non simili iudicio murmuratorũ pereat. Fideliter obe-
diant. Hi patrem suum post deum honorent, Præposito
suo deferant sicut decet sanctos. Sedentes ad mensam,
taceant audiẽtes lectionem. Si autem aliquid opus fue-
rit, Prępositus eorum solicitus sit. Sabbato & dominica
sicut consuetudo est, qui volunt vinum accipiant.

Si opus fuerit ad aliquam necessitatem mitti, duo Cap.3.
eant. Nemo extra monasterium sine præcepto mandu-
cet neque bibat: Non enim hoc ad disciplinam pertinet
monasterij. Si opera monasterij mittantur fratres ven- F
dere, solicite caueant, ne quid faciant contra præceptũ,
scientes, quoniam exacerbant dominum in sanctis suis.
Si aliquid emant ad necessitatem monasterij, solicite &
fideliter vt serui dei agant. Ociosum verbum apud Cap.4.
illos non sit. Mane ad opera sua sedeãt, post orationem
tertiæ eant ad opera sua, non stantes fabulas contexant,
nisi forte aliquid sit pro vtilitate animæ. Sedentes ad
opera taceant, nisi forte necessitas operum exegerit vt
loquatur quis. Si quis autem non omni virtute ad- Cap.5.
iuuante misericordia dei hæc conatus fuerit implere,
sed contumaci animo despexerit, semel atque iterum
commonitus, si non emendauerit, sciat se subiacere di-
sciplinæ monasterij sicut oportet: Si autem talis fuerit
ætas ipsius, vapulabit. Hæc autem in nomine Christi fi-
deliter & pie obseruantes, & vos proficietis, & nobis nõ
parua erit de vestra salute consolatio. Hæc sunt quę ob-
seruetis, præcipimus in monasterio constituti.

censura in regulam diui Augustini.

HAEc regula & sententiis & dictionis figura,
refert Augustinum: q. in & pia cumltate hu-
manitatéque præfert autorem suum: quãquam
probabile est eam non clericis, sed fœminis esse
scriptam, quæ in vnum collecta sub moderatio-
ne sororis Augustini viuebant. Eam Præposi-
tam vocat, sed omnium summa potestas erat penes presbyterum. Nõ-
nullis autem immutatis accommodarũt eam viris, velut vbi de mo-
destia vultus præcipit fœminis, Non sit notabilis habitus vester,
nec affectetis vestibus placere sed moribus. Ne sint vobis tam te-
nuia capitum tegmina, vt reticula subter appareant: sic enim arbi-
tror legendum. Capillos ex nulla parte nudos habeatis, nec foris vel
spargat negligẽtia, vel componat industria, quod viris accommoda-
ri non poterat omiserunt. Et in proximo, In omnibus motibus nihil
fiat quod cuiusquam illiciat libidinem, sic mutatum est, quod cuius-
quam offendat aspectum. Rursus quod præcipit de non aspiciendis
fœminis, item de hoc, vt bini aut terni procedãt, de lauandis propriis
vestibus, de operãdo in commune, aliaque permulta parum congruũt
in clericos eius tẽporis, quorum tũ erat maior & libertas & dignitas.
In calce alludens ad formæ studium, speculum, & odores quibus
H *fœmineum genus peculiariter delectatur, quæ dicit: Donet dominus,*
vt obseruetis hæc omnia tanquam spiritalis pulchritudinis amatri-
ces, & bono Christi odore de bona conuersatione fragrantes, & vos
autem in hoc libello tanquam in speculo possitis inspicere, &c. non
perinde quadrant in viros. Sunt alia quædam: verum hæc exempli
causa proposuisse sufficit. Postremo vt nihil sit, quod nõ possit ad cle-
ricos detorqueri, certe nihil est hic quod illis cum fœminis non sit cõ-
mune. At quàm multa erant præscribenda de presbyterorum, hypo-
diaconorum ac diaconorum officiis, si illis regulam præscribendam
indicasset. Et tamen hæc regula fundamentum est multorum ordi-
num, quam fœminis traditam vtinam bene seruent viri. Habetur
autem in epistola centesima nona. Ineptum est autem de huius viri ti-
tulo contendere: magis ad rem pertinet pietatis & eruditionis illius
æmulatione decernere, vt ij iure optimo dicantur Augustinẽses, qui
virtutes Augustini proxime referunt. Illud constat, orationem, quæ
cuculla & balthei meminit, sub Ambrosii nomine confictam esse.
Nec ipse Augustinus vsquam se monachum vocat, nec suos clericos
eo nomine designat, quanquam exiguum in cognomine momentum
I *est. Ipse fatetur se reliquisse omnia, & eodem multos prouocasse: tum*
in oratione quadam apud populum, negat se vsurum pileo rubro,
quod pyrrhum dicitur, nos corrupte byrrhum vocam⁹. Decet, inquit,
Episcopum, at non decet Augustinum, vbi magis dicendum erat
non decet monachum. In libris de moribus Ecclesiæ præter Anacho-
retas & cœnobitas tradit genus tertium, eorum qui quoniam in ere-
mum secedere non erat commodum, vel ob parentes, vel ob liberos
aut alias causas, tamen quo quietius viuerent, cõplures in iisdem
ædibus commorabantur, nullo imperio, sed libera charitate
omnia moderante. Eos conuentus diuersoria vocat, quæ
Romæ permulta videris. Hoc exemplum videtur imi-
tatus in Africa, sicut nec cultu notabiles essent,
quemadmodum Monachi, & liceret ab eo
conuictu discedere, si cui parum esset
commodus, licet Possidonius ap-
pellet ea monasteria.

ANTE omnia fratres charissimi *Cap.1.*
diligatur deus, deinde proxim⁹, *Hanc pri-*
quia ista præcepta sunt princi- *mam clau-*
paliter nobis data. ‡ Hæc igitur *sulam ve-*
sunt, quæ vt obseruetis præcipi- *tera nõ ha-*
mus in monasterio constituti. *bent.*
Primum propter quod in vnum
estis congregati, vt vnanimes
habitetis in domo domini, & sit vobis anima vna &
cor vnum in deo: Et non dicatis aliquid proprium, sed *12.q.1.c. nõ*
sint vobis omnia communia. Et distribuatur vni- *dicatis.*
cuique vestrum à Præposito† vestro victus & tegumen- *Cap.2.*
tum, non æqualiter omnibus, quia nõ æqualiter præua- *†seniore.*
letis omnes, sed potius vnicuique sicut cuique opus fue-
rit. Sic enim legitis in Actibus Apostolorum: Quia erãt *Act.2.& 4.*
illis omnia communia, & distribuebatur vnicuiq; sicut
cuique opus erat. Qui aliquid habebant in seculo, *Cap.3.*
quando ingressi sunt monasterium libẽter velint illud
esse commune. Qui autem non habebant, non ea quæ-
rant in monasterio, quæ nec foris habere potuerunt.

Sed tamen eorum infirmitati quod opus est tribua- *Cap.4.*
tur, etiam si paupertas illorum quando foris erant nec L
ipsa necessaria poterat inuenire. Tantum non ideo se
putent esse fœlices, quia inuenerunt victum & tegumẽ-
tum quale foris inuenire non poterant: nec erigant cer-
uicem, quia sociãtur eis ad quos foris accedere non au-
debant: sed sursum cor habeant, & terrena vana non
quærant, ne incipiant esse monasteria diuitibus vtilia,
non pauperibus, si diuites illic humiliantur & pauperes
illic inflantur. Rursus etiam illi qui aliquid esse vi- *Cap.5.*
debantur in seculo, non habeãt fastidio fratres suos, qui
ad illam sanctam societatem ex paupertate venerunt.
Magis autem studeant non de parentum diuitum di-
gnitate, sed de pauperum fratrũ societate gloriari. Nec
extollantur si communi vitæ aliquid de suis facultati-
bus contulerunt: nec de suis diuitiis magis superbiant,
quia eas monasterio partiũtur, quã si eis in seculo frue-
rentur. Alia quippe quæcunque iniquitas in malis ope-
ribus exercetur, vt fiant: superbia vero etiam bonis ope-
ribus insidiatur, vt pereant. Et quid prodest dispergere M
dando pauperibus & pauperem fieri, cum anima mi-
sera superbior efficitur diuitias contemnẽdo, quam fue-
rat possidendo. Omnes ergo vnanimiter & concor- *Cap.6.*
diter viuite, & honorate in vobis deum inuicem, cuius
templa facti estis. Orationibus instate, horis & tem- *Cap.7.*
poribus constitutis. In oratorio nemo aliquid agat *Cap.8.*
nisi ad quod factum est, vnde & nomen accepit: vt si *42.dist.1.*
forte aliqui etiam præter horas constitutas, si eis vacat, *In oratorio.*
orare voluerint, non eis sint impedimento qui ibi ali-
quid agendum putauerint. Psalmis & hymnis cum *Cap.9.*
oratis deum;, hoc versetur in corde quod profertur in
voce. Et nolite cantare, nisi quod legitis esse can- *Cap.10.*
tandum. Quod autem non ita scriptum est vt cantetur,
non cantetur. Carnem vestram domate ieiuniis & *Cap.11.*
abstinentia escæ [& potus,] quantum valetudo permit-
tit. Quando autem aliquis non potest ieiunare, non *Cap.12.*
tamen extra horam prandij aliquid alimentorum su-
mat, nisi cum ægrotat. Cum acceditis ad mensam *Cap.13.*
donec inde surgatis, quod vobis secundum consuetu-
dinem legitur sine tumultu & contentionibus audite,
nec solę vobis fauces sumant cibum, sed & aures esu-
riant dei verbum. Qui infirmi sunt ex pristina con- *Cap.14.*
suetudine,

A ſuetudine, ſi aliter tractantur in victu, non debet aliis
moleſtum eſſe, nec iniuſtum videri eis quos fecit aliqua
conſuetudo fortiores. Nec illos fœliciores putent, quia
ſumunt quod non ſumunt ipſi: ſed ſibi potius gratulen-
Cap.XV. tur, quia valent quod non valent illi. Et ſi eis qui ve-
nerunt ex moribus delicatioribus ad monaſterium, ali-
quid alimentorum, veſtimentorum, operimẽtorum da-
tur, quod aliis fortioribus, & ideo fœlicioribus non da-
tur, cogitare debent quibus non datur, quantum de ſua
ſeculari vita illi ad iſtam deſcenderint, quãuis vſque ad
aliorum qui ſunt corpore firmiores frugalitatem perue-
nire nequiuerint. Nec debent velle omnes, quòd paucos
vident amplius, non quia honorantur, ſed quia toleran-
tur accipere: ne contingat deteſtanda peruerſitas, vt in
monaſterio vbi quantum poſſunt, fiunt diuites laborio-
Cap.XVI. ſi, fiant pauperes delicati. Sanè quemadmodum æ-
grotantes neceſſe habent minus accipere ne grauentur,
ita & poſt ægritudinem ſic tractandi ſunt, vt citius re-
creentur, etiam ſi de humillima ſeculi paupertate vene-
runt, tanquam hoc illis contulerit recentior ægritudo,
Cap.XVII. quod diuitibus anterior conſuetudo. Sed cum vi-
res priſtinas reparauerint, redeant ad fœliciorem con-
B ſuetudinem ſuam: Quæ famulos dei tanto amplius de-
cet, quanto minus indigent: nec ibi eos teneat voluptas
iam vegetatos, quos neceſsitas leuarat infirmos. Illos æ-
ſtiment ditiores, qui in ſuſtinenda parcitate fuerint for-
tiores: Melius eſt enim minus egere, quàm plus habere.
Ca.XVIII. Non ſit notabilis habitus veſter, nec affectetis veſti-
Cap.XIX. bus placere, ſed moribus. Quando proceditis, ſimul
Cap.XX. ambulate: cum veneritis quò itis, ſimul ſtate. In inceſ-
ſu, ſtatu, [habitu,] in omnibus motibus veſtris nihil fiat,
quod cuiuſquam offendat aſpectum, ſed quod veſtram
Cap.XXI. deceat ſanctitatem. Oculi veſtri etſi iaciuntur in a-
liquã fœminarum, figantur in nulla. Neque enim quan-
do proceditis fœminas videre prohibemini: ſed appete-
re, aut ab ipſis appeti velle, criminoſum eſt. Nec ſolo ta-
†al. Nec ſo- cito affectu, ſed affectu quoque & aſpectu † appetitur &
lo tactu & appetit cõcupiſcentia fœminarum. Nec dicatis vos ha-
affectu, ſed bere animos pudicos, ſi habeatis oculos impudicos: quia
aſpectu quo- impudicus oculus, impudici cordis eſt nuncius. Et cum
que &c. ſeinuicem ſibimet, etiam tacente lingua conſpectu mu-
tuo corda nunciant impudica, & ſecundum concu-
piſcentiam carnis alterutro delectantur amore, etiam
C intactis ab immunda violatione corporibus, fugit caſti-
tas ipſa de moribus. Nec putare debet qui in fœminam
figit oculum, & illius in ſe ipſe diligit fixum, ab aliis ſe
non videri cum hoc fecerit: Videtur omnino, & à qui-
bus ſe videri non arbitratur. Sed ecce lateat, & à nemi-
ne hominum videatur, quid faciet de illo deſuper in-
ſpectore, quem latere nihil poteſt? An ideo putandus eſt
non videre, quia tanto videt patientius, quanto ſapien-
tius? Illi ergo vir ſanctus timeat diſplicere, ne velit fœ-
minæ male placere. Illum cogitet omnia videre, ne ve-
lit fœminam male videre. Illius nanque & in hac cauſa
commendatus eſt timor, vbi ſcriptum eſt: Abominatio
Cap.XXII. eſt domino defigens oculum. Quando ergo ſimul
eſtis in Eccleſia, & vbicunque vbi fœminæ ſunt, inui-
cem veſtram pudiciciam cuſtodite. Deus enim qui ha-
bitat in vobis, etiam iſto modo cuſtodiet vos ex vobis.
Ca.XXIII. Et ſi hanc de qua loquor oculi petulantiam in ali-
quo veſtrum aduerteritis, ſtatim admonete, ne cœpta
progrediantur, ſed de proximo corrigantur. Si autem
& poſt admonitionem iterum vel alio quocunque die
idipſum eum facere videritis, iam velut vulneratum ſa-
nandum prodat quicũque hoc potuerit inuenire. Prius
tamen & alteri vel tertio demonſtrandum, vt duorum D
vel trium poſsit ore conuinci, & competenti ſeueritate Matth.18.
coërceri. Nec vos iudicetis eſſe maleuolos quando hoc 5.q.5.cap.
indicatis. Magis quippe innocentes non eſtis, ſi fratres Non vos ſi
veſtros, quos indicando corrigere poteſtis, tacendo dicetis.
perire permittitis. Si enim frater tuus vulnus habet in
corpore, quod velit occultari cum timet ſecari, nónne
crudeliter abs te ſileretur, & miſericorditer indicare-
tur? Quanto ergo potius debes manifeſtare, ne deterius
putreſcat in corde? Sed antequam aliis demonſtretur,
per quos conuincendus eſt ſi negauerit, prius Præpoſi-
to† debet oſtendi, ſi admonitus neglexerit corrigi, ne †ſeniori.
forte poſsit ſecretius correptus non innoteſcere cæte-
ris. Si autem negauerit, tunc neganti adhibendi ſunt
alij, vt iam coram omnibus poſsit non ab vno teſte ar-
gui, ſed à duobus vel tribus conuinci. Conuictus vero
ſecundum præpoſiti vel etiam presbyteri, ad cuius diſ-
penſationem pertinet, arbitrium debet emendatoriam
ſubire vindictam, Quam ſi ferre recuſauerit, etiam ſi ip-
ſe non abſceſſerit, de veſtra ſocietate proiiciatur. Non
enim & hoc fit crudeliter, ſed miſericorditer, ne conta-
gione peſtifera plurimos perdat. Et hoc quod dixi Ca.XXIIII
de oculo non figendo, etiam in cæteris inueniendis, E
prohibendis, indicandis, conuincendis, vindicandiſ-
que peccatis diligenter & fideliter obſeruetur, cum di- Cap.XXV.
lectione hominum, & odio viciorum. Quicunque
autem in tantum progreſſus fuerit malum, vt occulte
ab aliquo literas vel quodlibet munus accipiat, ſi hoc
vltro confitetur, parcatur illi, & oretur pro illo. Si au-
tem deprehenduur atque conuincitur, ſecundum arbi-
trium Presbyteri vel Præpoſiti grauius emendetur.
Veſtes veſtras in vnum habeatis ſub vno cuſtode, Ca.XXVI.
vel duobus, vel quot ſufficere potuerint ad eas excutien-
das, ne à tinea lædantur. Et ſicut paſcimini ex vno cel-
lario, ſic induamini ex vno veſtiario. Si fieri poteſt, non
ad vos pertineat quod vobis indumentum pro tempo-
rum congruentia proferatur, vtrum hoc recipiat vnuſ-
quiſque quod depoſuerat, an aliud quod alter habue-
rat, dum tamen vnicuique prout cuique opus eſt non
negetur. Si autem hinc inter vos contentiones & mur-
mura oriũtur, cum quæritur aliquis deterius ſe accepiſ-
ſe quàm prius habuerat, & indignum ſe eſſe qui non ita
veſtiatur ſicut alius frater eius veſtiebatur, hinc vos pro-
bate quantum vobis deſit in illo interiore ſancto habitu F
cordis, qui pro habitu corporis litigatis. Tamẽ ſi ſic ve-
ſtra toleratur infirmitas, vt hoc recipiatis quod poſueri-
tis, in vno tamẽ loco ſub cõmunibus cuſtodibus habete
quod ponitis. Ita ſanè, vt nullus ſibi aliquid opere- Ca.XXVII
tur, ſed omnia opera veſtra in vnum fiant, maiori ſtu-
dio & frequentiori alacritate, quàm ſi vobis ſingulis fa-
ceretis propria. Charitas enim, de qua ſcriptũ eſt, quòd
non quærat quæ ſua ſunt, ſic intelligitur, quia commu-
nia propriis, nó propria cómunibus anteponit. Et ideo
quanto amplius rem communem, quàm propria veſtra
curaueritis, tanto vos amplius proficere noueritis: vt in
omnibus quibus vtitur tranſitura neceſsitas, ſupere mi-
neat quæ permanet charitas. Conſequens ergo eſt, C.XXVIII.
vt etiam qui ſuis filiis aut aliqua neceſsitudine ad ſe
pertinentibus in monaſterio conſtitutis aliquam con-
tulerit veſtem, ſiue quodlibet aliud inter neceſſaria de-
putandum, non occulte accipiatur, ſed ſit in poteſtate
Prępoſiti, vt in rem communem redactum, cui neceſſa-
rium fuerit præbeatur. Quòd ſi aliquis rem ſibi col- Cap.XXIX.
latam celauerit, furti iudicio condemnetur. Indu- Cap.XXX.
menta veſtra ſecundum arbitrium Præpoſiti lauentur,
ſiue à

G siue à vobis, siue à fullonibus, ne interiores animæ sor-
Ca. XXXI. des contrahat mundæ vestis nimius appetitus. La-
uacrum etiam corpori cum infirmitatis necessitas co-
git, minime denegetur. Fiat sine murmure de consilio
medicinæ, ita vt etiam si nolit, iubente Præposito, faciat
quod faciendum est pro salute. Si autem velit, & forte
non expedit, suæ cupiditati non obediatur. Aliquando
enim etiam si noceat, prodesse creditur quod delectat.
Denique si latens est dolor in corpore, famulo dei di-
centi quid sibi doleat, sine dubitatione credatur. Sed ta-
men vtrum sanando illi dolori quod delectat expediat,
Ca. XXXII si non est certum, medicus consulatur. Nec eant ad
balnea, siue quocunque ire necesse fuerit minus quàm
duo vel tres. Et ille qui habet aliquo eũdi necessitatem,
Caput cum quibus Præpositus iusserit ire debebit. Aegro-
XXXIII. tantium cura, siue post ægritudinem reficiendorum, si-
ue aliqua imbecillitate etiam, siue febribus laborãtium,
vni alicui debet iniungi, vt ipse de cellario petat quod
Caput cuique opus esse perspexerit. Siue autem qui cella-
XXXIIII. rio, siue qui vestibus, siue qui codicibus præponuntur, si-
Ca. XXXV. ne murmure seruiant fratribus suis. Codices certa
H hora singulis diebus petantur: extra horam qui petierit,
Caput non accipiet. Vestimenta vero & calciamenta quan-
XXXVI. do indigentibus fuerint necessaria, dare non differant
Caput sub quorum custodia sunt quæ poscuntur. Lites aut
XXXVII. nullas habeatis, aut quàm celerrime finiatis, ne ira cre-
scat in odium, & trabem faciat de festuca, & animam
1. Ioan. 3. faciat homicidam. Sic enim legitis: Qui odit fratrem
Caput suum homicida est. Quicunque conuicio vel ma-
XXXVIII. ledicto vel etiam criminis obiectu aliquem læsit, me-
minerit satisfactione quontocyus curare quod fecit, &
ille qui læsus est sine disceptatione dimittere. Si autem
inuicem se læserint, inuicem sibi debita relaxare debe-
bunt, propter orationes vestras, quas vtique quanto cre-
briores habetis, tanto saniores habere debetis. Melior
est autem qui quanuis ira sæpe tentatur, tamen impetra-
re festinat vt sibi dimittat cui se fecisse agnoscit iniu-
riam, quàm, qui tardius irascitur, & ad veniam peten-
dam tardius inclinatur. [Qui autem non vult dimitte-
re fratri, non speret accipere orationis effectum.] Qui
I autem nunquam vult petere veniam, aut non ex animo
Caput petit, sine causa est in monasterio, etiam si inde non
XXXIX. proiiciatur. Proinde vobis à verbis durioribus par-
cite, quæ si emissa fuerint ex ore vestro, non pigeat ex K
ipso ore proferre medicamenta vnde facta sunt vulne- *excussa.
ra. Quando autem necessitas disciplinæ in mori- Cap. XL.
bus coërcendis dicere vos verba dura cõpellit, si etiam 86. dist. ca.
ipsi modum vos excessisse sentitis, non à vobis exigitur Quando.
vt à vobis subditis veniam postuletis, ne apud eos, quos
oportet esse subiectos, dum nimium seruatur humilitas,
regendi frangatur authoritas. Sed tamen petenda est
venia ab omnium domino, qui nouit etiam eos quos
plus iusto forte corripitis, quanta beneuolentia diliga-
tis. Non autem carnalis, sed spiritalis inter vos debet es-
se dilectio. Præposito tanquam patri obediatur, mul- Cap. XLI.
to magis Presbytero, qui omniũ vestrum curam gerit.
Vt ergo cuncta ista seruentur, & si quid seruatum Cap. XLII.
minus fuerit, non negligenter prętereatur, sed vt emen-
dandum corrigendumq; curetur, ad Præpositum præ-
cipue pertinebit, vt ad Presbyterum, cuius est apud vos
maior authoritas, referat quod modum vel vires eius
excedit. Ipse vero qui vobis præest, non se existi- Ca. XLIII.
met potestate dominante, sed charitate seruiente fœli-
cem: Honore coram vobis prælatus sit vobis, timore L
coram deo substratus sit pedibus vestris. Circa omnes
seipsum bonorum operum præbeat exemplum: Corri- 1. Thess. 5.
piat inquietos, consoletur pusillanimes, suscipiat infir-
mos, patiens sit ad omnes. Disciplinam libens habeat,
metuendus imponat. Et quanuis vtrunque sit necessa-
rium, tamen plus à vobis amari appetat quàm timeri,
semper cogitans deo se pro vobis redditurum esse ra-
tionem. Vnde vos magis obediendo, non solum vestri,
sed etiam ipsius misereminì, qui inter vos quanto loco
superiore, tanto in periculo maiore versatur. Do- Ca. XLIIII
net dominus vt obseruetis hæc omnia tanquam spirita-
lis pulchritudinis amatores, & bono Christi odore de
bona conuersatione fragrantes, non sicut serui sub lege,
sed sicut liberi sub gratia constituti. Vt autem vos Cap. XLV.
in hoc libello tanquam in speculo possitis inspicere, ne
per obliuionem aliquid negligatis, semel in septimana
vobis legatur. Et vbi vos inueneritis ea quæ scripta sunt
facientes, agite gratias domino bonorum omnium lar-
gitori. Vbi autem sibi quicunque vestrum videt aliquid
deesse, doleat de præterito, caueat de futuro, orans vt M
& debitum dimittatur, & in tentationem non induca-
tur, Amen.

F I N I S.

RICHARDI CENOMANI, PARISIENSIS THEOLOGI, PROFESSI INSTITVTVM DIVI FRANCISCI, ANTIDOTVS CONTRA SVPERIOREM ERASMI CENSVRAM.

NIHIL vnquã minus in mẽtem mihi veniret, optime lector, quàm vt vellẽ talibus his appendicibus Augustioianũ codicem onerare, nisi maxima tua voius causa. Nam certe quod pertinet ad Augustinum, altior ipse est, quàm vt ad eum id genus iacula quantumcuoque poteoti emissa manu, perueniant. Et ea iamdudũ fruitur gloria, nõ apud deum modo, sed etiam apud bomines iudicio minime corruptos, vt siue laudes, siue detrahas, neque minor hinc ipse neq; maior, vel taotillũ videatur fieri posse. Verùm si quid est periculi istius, totũ id in te vergit, optime lector. Itaque nõ grauate feres, si tibi cupimus cõsultum atq; cautũ ab istis Censuris: etsi veremur, vt ipsis esse sinas pauloplus authoritatis apud te. Nã Erasmi vel solũ nomen, quàm multos trãsuersum agere aliquando potuerit, vellẽ ego esset non adeo cõpertum. Ac quaouis etiã tu alias & absq; omni censura, hanc viam vitę cœnobiticæ, & ordinis canonici semitam nunquã ingredi debueris, ac pinde nihil officere tibi potuerit hae in re huius censuræ lectio, adhuc tamen ego id putem non esse tibi aspernãdũ, vt falli omnino oolis: sed integro iudicio, quid sit ioipsa re, velis intelligere. Quod quidẽ vt minori tu negocio possis, oppãsas hic nebulas Erasmi tantas, vt ferè iis oculos tollat etiã attento lectori: age, iam accẽsis velut aliquot faculis discutere libet. Verùm interim nolo importune mitti falcẽ à nobis putes in alienã messem: qui Frãcisci noo Augustini institutũ, tum elegimus olim, tum hodie sectamur: etiam si diuerso tramite ad voũ contenditur. Erant profecto ex Augustino quàm plurimi, quorũ linguã, ingenium,

A ftium, ac pietatem, vel fero cuperem affequi. Sed has partes nó fibi libenter ipfi, quafi in fua caufa fumebant. Pulchrius auté effe rati, vt per aliú hic pro fe ageretur, hãc mihi amico prouinciam demandarút: quibus ego iubentibus, neque potui neq; volui nó obedire. Itaque tu iam patere quæfo, optime lector, vt cótra late difperfam Erafmi nebulã promiffos ignes proferam᷒: In quorú luculéto crine, nifi multum dormites, veritas ipfa, vt maxime tecta fumis Erafmi, non te latere queat. En ergo tibi iam ignes promiffi.

Diuus Auguftinus, fe & fuos, nó folú clericos fed & monachos & dixit & fcripfit: diuerfa tamen ratione. Atq; iam tum ipfi voto fe aftringebãt ad huiufmodi profeſsioné: fic vt núquã poftea liceret ab ea difcedere. Nec omnino quicquam habet vero fimile cómentum Erafmi, Auguftinú regulã viuẽdi minime viris fcripfiffe: fed quã fœminis tradidiffet, poftea viros ablatis quæ nó cóuenirẽt, fibi accómodaffe. *Poff. ca. 4.* Sigillatim hæc omnia probam᷒. Pofsidonius in libro à fe cófcripto de vita Auguftini, ca. 4. ait: Factus presbyter, monafteriú intra ecclefiã mox inftituit, & cú dei feruis viuere cœpit fecundú modum & regulã fub fanctis apoftolis cóftitutã: maxime vt nemo quicquã propriú in illa focietate haberet. In hoc auté Auguftini inftituto & modo viuẽdi votú interceſsiffe, fatis, arbitror, vel ex eo patet, quod *Auguftin᷒. 17. de ciui. dei cap. 4.* Auguftinus in ea fuit opinione, apoftolos, quos fibi ꝓpofuerat imitãdos, vouiffe. Nã .17. de ciui. dei ca. 4. Dixerant (inquit) potẽtes illi: Ecce nos reliquimus omnia, & fecuti fu *B* m᷒ te: hoc votú potẽtiſsime vouerãt. Sed vnde hoc eis nifi ab illo, de quo hic continuo dictú eft: Dans votú voventi? *Grego.* Sẽfit idẽ diuus Gregorius in libro epiftolarú primo, ca. 33. fui regiftri, fcribens ad Venãtiú Cancellariú Italiæ, qui habitum monafticú dimiferat: proponitq; exẽplum & fupplicium Ananiæ, de quo acto. 5. *Acto. 5.* Ananias (inquit Grego.) pecunias deo vouerat, quas poft diabolica vict᷒ perfuafione fubtraxit. Sed qua morte mulctat᷒ eft, fcis. Si ergo ille mortis periculo dignus fuit, qui eos quos dederat númos deo abftulit, cófydera quanto periculo in diuino dignus iudicio eris, qui nó númos, fed temetipfum, quẽ deo omnipotenti fub monachali habitu deuoueras, fubtraxifti. Hæc Greg. Succinit gloffa ordinaria. *Glof. ord.* In hoc, inquit, videtur mẽdaciú fuiffe, quia totú vouerat. Melius eft auté nó vouere, quàm poft votum nó foluere. Eiufdem fentẽtię eft Hieronymus ad Demetri. de virginitate feruãda, tomo. 1. dicens: *Hier. in epiftola ad Demetriadẽ.* Ananias & Saphira difpenfatores timidi, imo corde duplici, & ideo códemnati, quia poft votum obtulerút quafi fua & non eius cui femel ea vouerant, partemq; fibi alienæ fubftãtiæ referuauerút. Hæc Hieronymus. Sed Auguftinú vitã apoftolorum cómunem imitatú, negare nó potuit & ipfe Erafmus. *Erafmus.* Ait enim in Epiftola nuncupatoria, præfixa *C* primo tomo operú Auguftini. Eadẽ mãfuetudine moderatus eft collegia virorú ac mulierú, quę iuxta regulã apoftolicã aliquot inftituit. De quo & ipfe Augnft. fermone. 1. *Auguftin᷒ fermo. 1. de có. vi. cleri.* de có. vita cle. quẽ cú alio detrúcauerat Erafmus, pollicẽs fe illos repofiturum inter epiftolas, quod tamen nó fecit in editióe Frobẽniana: quo animo nó mea intereft iudicare, cum neq; illos tanquã alienos de fœtura Auguftini eiiciat. Quod fi feciffet, volumen decretorú eum arguiffet, in quo quatuor Canones inferútur ex illis fermonibus, 12. q. 1. ca. Nolo, & eadẽ cap. Certe. 13. q. 2. Si quis, & 17. q. 4. Quicúq; ele. 2. Et enã fefe códemnaret ipfe, qui horum teftimonio vtitur & in cenfura & in ecclefiafte. Sermone, inquam, primo: Noftis omnes aut pene omnes, fic nos viuere in ea domo, quæ dicitur epifcopi, vt quãtú poffumus imitemur eos fanctos, de quibus loquitur liber actuú apoftolorú: Nemo dicebat aliquid propriú, fed erant illis omnia communia. Rurfus ibidẽ: *Auguftin᷒ vt fupra.* Quia hic difponebã effe in monafterio cum fratribus, cognito inftituto & volútate mea, beatę memoriæ fenex Valerius dedit mihi hortú illum, in quo nunc eft monafteriú. Cœpi boni propofiti fratres colligere, cópares meos, nihil habẽtes, ficut nihil habebã, & imitantes me: vt quo modo ego tenuẽ paupertatem meã vendidi & pauperibus erogaui, fic facerẽt & illi qui mecú effe voluiffent, vt de cómuni viueremus. Et paulopoft: Ecce quo modo viuimus: Nulli liceat in focietate noftra habere aliquid ꝓpriú: *D* fed fi forte aliquid habent, nulli licet: & qui habuerint, faciút quod nó licet. In eodẽ fermone plãgit Ianuariú presbyterú, qui referuatã pecuniã, moriens ecclefiæ legauerat. Teftamentú, inquit, fecit presbyter, focius nofter, nobifcú *Auguftin᷒* manẽs de ecclefia viuens cómunem vitã profitens: Teftamentum fecit, hæredes inftituit. O dolor ipfius focietatis, ô fructus natus nó de arbore quã plantauit dominus. Sed ecclefiã fcripfit hæredẽ. Nolo numerare ifta, nó amo amaritudinis fructú. Ego illú deo quærebam, deo focietaté profeffus erat. Hic (vt cernis) abũdè innuit profeſsioné perpetuam voti. Ac forte quia hęc & alia ex diametro pugnabãt cú errore Erafmi, hos fermones remouit. Porrò quę mouerint Erafmú dicere, quòd diceret ab hoc cóuictu difcedere, tractãda veniút & foluẽda. Dicit enĩ Auguftin᷒ in primo fermone: *Auguftin᷒ fermo. 1.* Si ab hoc ꝓpofito ceciderit, & extra manẽs clericus fuerit, dimidius & ipfe cecidit. Si foras feruat fanctitaté, dimidius cecidit: fi vero intus habeat fimulationé, tot᷒ cecidit. Et in fermo. 2. *Idẽ fermo. 2.* Dixerã, & fcio me dixiffe, ꝙ fi nollẽt fufcipere focialé vitam mecú, nó illis tollerẽ clericatú, fed feorfum manerẽt, & feorfú viuerẽt, quo modo poffent deo viuerẽt. Malui enim habere cæcos vel claudos, ꝙ plangere mortuos. Cú ergo quifq; voluiffet extra manere, nó tollerẽ ei clericatú. Hæc Auguftinus. Atqui apoftata, nó dimidius ruit, fed tot᷒ nó eft claudus tãtú, fed mortuus. Igitur Erafmus dicet: Qui difcedebat ab illo cóuictu, non iudicabatur tanquã voti trãfgreffor. Sed hoc facile diffoluitur. *E* In præcedẽtibus dicebat: *Idem.* Malú effe quis nefciat? Malú eft cadere à propofito, fed peius eft fimulare ꝓpofitú. Ecce dico audite. Qui focietaté cómunis vitæ iã fufceptã (quæ laudatur in actis apoftolorú) deferit, à voto fuo cadit, & à profeſsione fancta cadit. Obferuet deú iudicé, nó me. Ego ei nó aufero clericatú, quantú fit periculú, ante oculos eius pofui: faciat quod vult. Et paulopoft: Ego fcio quãtú malú fit profiteri fanctú aliquid, nec implere. *Idẽ pfal. 75. Eccle. 5.* Vouete, inquit, & reddite domino. Et melius eft nó vouere, ꝙ vouere & nó reddere. Hæc Auguftinus. Quæ perfpicue oftendút, cadenté à propofito grauiter peccare. Non tamen auferebat clericatum Auguftinus, ob fcãdalum vitandum. Si autem nó fuiffet in clericatu, & monafterium deferuiffet, non permittebatur eligi ad clericatum. Quod oftendit Auguftinus epiftola 76. *Auguftinus epi. 76. 16. qua. 1.* ad Aurelium, & renarrat Gratianus, 16. q. 1. Legi epiftolam. Dicitur enim in illa. Ordini clericorum fit indigniſsima iniuria, fi defertores monafteriorú ad militiam clericatus eliguntur: cum ex his qui in monafterio permanẽt, non tamen nifi probatiores atque meliores in clerum affumere folemus. Cum ergo dicit fermone. 2. *Auguftinus. fer. 2.* Quod fi nollent fufcipere focialem vitam mecum, non illis tollerem clericatum, fed feor. ma. & feor. vi. quo modo poffent, fatis perpenditur nó *F* abfoluere à peccato tranfgreſsionis voti: quam apertifsime prætendit, quãdo cótinuo fubiunxit: *Idem.* Et tamé, inquit, ante oculos ei᷒ pofui, quantú mali fit à propofito cadere. Similiter intelligendú eft, illud in priori fermone: Scio quo modo homines ament clericatú. *Idem.* Non eum tollo nolenti mecú cómuniter viuere, fed habet deum qui mecó manere vult: fi paratus eft pafci à deo per ecclefiã ipfius, non habere debet aliquid propriú. Qui hoc non vult, habeat libertatem, & videat vtrum habere poſsit fœlicitatis æternitatem. Hæc ille. Erafmus fibi fauens, crude adduxit aliquot fententias: quæ per fe pofitæ & male intellectæ, non bene fonant. Nec omnino verba fideliter retulit. *Erafmus.* Nam vbi dicit Auguftinus, cæcos & claudos, Erafmus in fuo ecclefiafte dixit debiles. Mortuos fane vocat Auguftinus hypocritas. Nã ante oĩa fupius adducta ꝑmiferat: Nolo habere hypocritas. Deinde fequuntur, quæ retulimus de priori fermone. Rurfus poftquam dixerat: Malui habere cæ. vel clau. quàm plangere mor. ftatim fubdit quem accipiat mortuú. *Auguftinus.* Quicunque, inquit, hypocrita eft, mortuus eft. Qui auté recedebant à vita communi, cætera non ficte feruabant ad quæ obligabãtur. Et recedebant nonnunquã ex quadã infirmitate, quam vocat claudicationem: nonnunquã iudicantes quadã mentis caligine, alibi fe commodius agere, & hanc vocat cæcitatem.

G tatẽ. Partim vero bene agere sine simulatione, partim vero male, relinquendo socialem vitam, sentit esse ruinam, de qua potest esse spes resurgendi. Ecce cur potius vocat hypocritas mortuos, & alios dimidie lapsos. Quòd si adhuc dubitas de eius mente, audi iterum quid dicat in priori sermone. *Idem.* Virgo, etsi nũquam fuit in monasterio, & virgo sacrata est, illi nubere non licet, quãuis esse in monasterio nõ cõpellitur. Si autem cœpit esse in monasterio & deserit, & *Idem.* tamen virgo est, dimidia ruit. Hæc ille. Et confestim subdit de clerico: Sic & clericus duas res professus est, sanctitatem & clericatum. Interius sanctitatem. Nam clericatũ propter populum suum deus imposuit ceruicibus ipsius, cui magis *Idem.* est onus quàm honor. Et paulopost subiiciũtur verba, quę superficie tenus tenuit Erasmus. Si foras seruat sanctitatẽ, dimidius cecidit: si vero intus habeat simulationem, totus cecidit. Ex quo palã est, quòd intelligit Augustinus clericum seruare sanctitatẽ foris, sicut virginem castitatẽ. Quia tamen in regula dicitur: Conuictus, secundũ præpositi vel etiam presbyteri (ad cuius dispensationem pertinet) arbitrium, debet emendatoriam subire vindictam: quam si ferre recusauerit, etiam si ipse non abscesserit, de vestra societate proiiciatur: videtur innui per hæc verba, etiam si ipse non abscesserit, potuisse abscedere si voluisset. Deinde, de H vestra societate proiiciatur, quòd sit absolutus à voto monastico, aut saltẽ, quòd non voluisset: Sed hæc nihil obstãt. Nam conciliũ generale duo genera monachorum malorũ refert: videlicet fugitiuorum & eiectorum. De quibus tangit Augustinus in regula: ne cõtagione pestifera plurimos *De regula. cap fi.* perderent. Hæc patent ca. fi. de regularibus. Nõ autem cogimur dicere ex his verbis, de vestra soci. proiici. vt omnino deposito habitu seculo tradatur. Nã quo modo incor- *Hie. in epi. Pau.* rigibiles aut præfractiores proiicerentur, ostendit Hieronymus in epitaphio Paulæ, de cuius monasterij moderatione dicit: Quam linguosam, garrulam, ac procacẽ, rixisq; perspexerat delectari, & sæpius commonitam nolle cõuerti, inter vltimas & extra cõuentum sororum ad fores tricliniij orare faciebat, & separatim cibũ capere: vt quã obiurgatio nõ correxerat, emendaret pudor. Hæc Hieronymus: qui clare docet, quid sit extra societatem aliorum proiici. Licet etiã possit esse aliud genus proiiciendi: vel in carcerem vel ante professionẽ. Nec dubito quin incorrigibiles aliter proiici possint, ne cæteri inficiantur. Attamen in seculo manens non poterit contra votũ suum agere: vtpote, duxere vxorem & huiusmodi. Iam vero age. Cum dicat *Augustin⁹. Psal. 75.* Augustinus supra id sermone de cõ. vi. cleri. Malũ esse quis nesciat à proposito cadere, & in probationem sui dicti ad- I duxerit psalmistam: Vouete & reddite, &c. pertractemus quo modo interpretetur Augustinus hũc versiculum in enarrationibus psalmorum tomo. 8. Edisserẽs ergo psal. 75. cum ventum est ad illum versiculũ Vouete & red. &c. dicit: Alius vouet relinquere omnia sua, distribuenda pauperibus, & ire in cõmunem vitam, & ire in societatem sanctorum. Magnum votũ vouit, vouete & reddite. Quisq; quod vouere voluerit voueat, illud attẽdat, vt quod vouerit reddat. Et paulopost: Quid autẽ de quibusdam apostolus, qui vouerunt & non reddiderunt? Habẽtes, inquit, damnationem, quia primam fidem irritam fecerũt: Vouerunt & non reddiderũt. Nemo ergo positus in monasterio frater, dicat: recedo de monasterio. Neque enim soli qui sunt in monasterio, peruenturi sunt ad regnum cœlorũ: & illi qui ibi nõ sunt, ad deum non pertinent. Respondetur ei: Sed illi non vouerunt, tu vouisti, tu retro aspexisti. Hæc quantum ad viros. De mulieribus dicit: Vidua quæ iam sic permanere voluerat, voluit nubere: hoc voluit, quod licuit ei quæ nupsit: sed illi non licuit, quæ de loco suo retro aspexit. Et iterũ: Virgo est castimonialis, iam dicata deo (& paucis interiectis) si antequam vouisset nupsisset, non damnaretur. Hæc Augustinus. Vt autem omnis tergiuersatio tollatur, *Hilarius.* quia Erasmus contendit de nomine, etiam de nomine dissecamus, quo fratres suos Augustinus vocat, & inter quos *Augustin⁹. Psal. 132.* se annumerat: Licet (vt dicit Hilarius. 4. de trinitate) nõ sermoni res, sed rei sermo sit subiectus. Igitur B. Augustinus pertractans psal. 132. Ecce quam bonũ & quam iocun- K dum habitare fratres in vnum: Ista verba psalterij, iste dulcis sonus, ista suauis melodia, tam in cantico quàm intellectu, monasteria peperit. Ex voce huius psalmi appellati sunt & monachi, ne quis vobis de isto nomine insultet. Et *Idem.* iterum: Venit enim ad posteros ista charitatis exultatio, & votum deo vouetur. Vouetur enim aliquid deo, & dictum est: Vouete, & reddite. Melius est autem nõ vouere & reddere, quàm vouere, & non reddere. Sed debet esse impiger animus, vt & voueat & reddat: ne cum se minus idoneũ putat ad reddendum, piget fit ad vouendum. Plane nunquam reddet, si de suo putauerit redditurum. Rursus sermone *Augustinus, ser. 1. de cõmuni vi. cleri.* priore de communi vi. cle. Quare, inquit, nos non appellemus monachos, cum dicat psal. Ecce quàm bonũ & quàm iocundũ ha. f. in vnũ? μόνος enim, vnus dicitur. Deinde paulopost: Merito illis displicet nomen monachorum, quia illi nolunt habitare in vnũ cũ fratribus. Et iterum: Ecce quàm bonum &c. Ostendebat qui dicebat, ecce. Videmus & nos fratres, & benedicimus deum, & oramus vt dicamus & nos, ecce quàm bonum, &c. Quæ apertius dici possunt pro nũcupatione monachorum contra Erasmum? Adde quòd in regula monacharum expresse habetur: Hęc igitur sunt, quę vt obseruetis præcipimus in monasterio cõstitutæ. Verum L æquiuocatio monachi, peperit opinionis errorem. Nã monachus quandoq; accipitur singulari acceptione, vt distinguatur à clerico, qui officium habet in ecclesia: vt ostendit Gratianus. 16. q. 1. Hinc est etiam. §. aliud: Ex eo quòd monachus est, sua & aliorum peccata deflendi habet officium: Ex eo quòd clericus, docendi & pascendi populum. Vnde *Hiero.* Hiero. ad Rust. Monachus non doctoris sed plãgentis habet officium. Et ad Helio. Alia est causa monachi, alia clerici. Quam distinctionem innuit Augustinus epistola. 76. *Augustinus epi. 76* Ipsi vulgares de nobis iocabantur, dicentes: Malus monachus, bonus clericus est. Nimis dolendum, si ad tam ruinosam superbiam monachos surrigamus, & tam graui contumelia clericos dignos putemus: in quorum numero sumus. Itaque Augustinus, quando respicit causam & functionem clerici, separat à monacho: quando vero cõmunem vitam & concordem considerat, confundit: vt ostenditur in fine *Idem.* expositionis illius. Quid ergo, ait, dicũt illi qui nobis insultant de nomine monachorum? Nec errandum est cũ Erasmo nobis ingerẽte illud quod dicit Augustin⁹ sermone. 2. *Idem ser. 2. de cõ. vi. cle.* de cõmuni vi. cleri. Offeratur mihi verbi gratia byrrhum aut pyrrhum rubrum vel preciosum, Forte decet episcopum: quamuis nõ deceat Augustinum. In quo philosophatur Erasmus: Vbi, inquit, magis dicendum erat, non decet monachum. Verum satis exprimit Augustinus non de- M cere monachũ, & ita se intelligere, quãdo subnectit (quod omisit Erasmus, quia non facere ad causam suam.) Nõ deceret hominẽ pauperem, de pauperibus natum. Et iterum: Fateor enim vobis, de preciosa veste erubesco, quia nõ decet hanc professionem, hanc admonitionem, hęc membra, hos canos. Hæc ille. Vbi ostendit illud quod dixerat, non decet Augustinum, multa includere, & inter alia monasticam vitam, quando dicit: hominẽ pauperem, hanc professionẽ. Sed Erasmus hęc omnia facile cludet, à nomine mo- *Erasmus.* nachi rem ipsam & omnem vim, quasi animam à corpore tollens. Nam in vita Hieronymi à se conscripta: Pensitatis, inquit, omnibus ac circũspectis, Hieronymo monachi placuit institutum. Quod ne quis in hoc erret, id temporis lõge diuersum erat ab hoc, quod hodie videmus ceremoniis obstrictum: Immo quibus maximé libertas erat cordi, hi monachi ꝓfessionẽ suscipiebant. Primum enim res manebat integra, si quis ita cẽsuisset. Manebat commigrandi remigrandiq; quò vellent potestas, manebat dulcissimum ac liberrimum ocium. Ad studium, ieiunia, psalmos, vigilias, aut suopte incitabantur animo, aut exemplis inuitabantur. Non cogebantur hominum cõstitutiunculis. Vestitus erat simplex, nec is tamen præscriptus, sed suo cuique arbitrio sumptus. Non qui prodigiosa nouitate faceret insignẽ, digitoq; notãdum, sed qui simplicitatem christianam præ se ferret. Votorum nulla vincula, nisi quæ sunt cuiusque pure Christiani.

A Christiani. Denique si quem sui instituti pœnitẽtia cœpisset, tota demum pœna erat inconstantiæ nota. Cuius rei si quis fidem requirat, legat Hilarionis vitam, legat institutionem monachi ad Rusticum, & item ad Paulinum. Legat in epistola cuius initium, Audi filia, descriptũ triplex apud Aegyptios monachorũ genus. Hæc Erasmus ibi. Quæ domino deo fauente iam confutare certum est. Hieronymus lib. 1. contra Iouinianum, edisserens illud apostoli Pauli. 1. Corin. 7. Etsi nupserit virgo, non peccauit. Nõ illa, inquit, virgo, quæ semet dei cultui dedicauit. Harum enim si qua nupserit, babebit damnationem, quia primam fidẽ irritam fecit. Si autem boc de viduis dictum obiecerit, quanto magis de virginibus dictum præualebit? cum etiam his non liceat, quibus aliquando licuit? Virgines enim quæ post cõsecrationem nupserint, non tam adulteræ sunt quàm incestæ. Et in eodem libro: Sicut (ait) babẽtibus vxores apostolus tollit licentiam dimittendi eas, sic virginibus nubendi amputat facultatem. Iterũ in viris illust. dẽ Tyberiano ait: Post suorum cædem, tædio victus exilij, mutauit propositum: & iuxta sanctam scripturã, canis reuersus ad vomitum suum, filiam deuotam Christo virginẽ matrimonio copulauit, id est (dicit Eras. in scholiis) coegit vt nuberet. Sic enim exponit Sophronius, ne quis accipiat illum suã ipsius B duxisse filiam. Atque hæc interim ipsemet Erasmus contra seipsum. Iam & de voto paupertatis, audi eundem Hiero. ad Eustochiũ de custo. virgi. Quid (ait) ante nõ plures annos Nitriæ gestum sit, referemus. Quidam ex fratribus, parcior magis quàm auarior, & nesciens triginta argenteis dominum venditum, centũ solidos (quos lina texendo acquisierat) moriens dereliquit. Initum est inter monachos cõsilium, (Nã in eo loco circiter. 5. milia diuisis cellulis babitabãt) quid facto opus esset. Aliqui pauperibus distribuendos esse dicebant, nonnulli parẽtibus remittendos. Macharius vero & Pãbo & Isidorus, & cæteri quos patres vocant, sancto in eis loquente spiritu, decreuerunt infodiẽdos esse cum eodem, dicentes: Pecunia tua tecũ sit in perditionem. Nec boc crudeliter quisquam putet factũ. Tantus cunctos per totam Aegyptũ terror inuasit, vt vnum solidum dimisisse sit criminis. Hæc Hieronymus. Et illa est epistola quæ incipit: Audi filia, ad quã nos remittebas pollicẽs nos tuorum decretorum inuẽturos fidem: Et ecce tota fides tua in hoc solo fuit. Adhuc tamẽ (vt nullus sit tergiuersationi locus) audiamus Hieronymum in illud Threnorum. 3. Bonũ est viro cum portauerit iugũ ab adolescẽtia sua. Hanc speciem conuersionis, boni eremitæ & monachi, qui voto monasticæ disciplinæ obligati sunt, imitari cõtendunt. Sed rara est & paucissimis dono dei hæc perfectio concessa.

Hier. lib. 1. cõtra Ioui. — *Idem.* — *Idẽ de viris illust.* — *Hieron. ad Eusto. de cu. virginitatis.* — *Hie. thre. 3.*

C Quid apertius dici potest cõtra monachos, quos nobis tuis peperisti imposturis? Quia vero mittis nos ad vitã Hilarionis, & ad Rusticum & Paulinum, & ad epistolam Audi filia, videamus quid tibi prosint somnia tua. Dicitur ergo in vita Hilarionis ab Hieronymo: Audiens autem tunc celebre nomẽ Antonij, quod per omnes Aegypti populos ferebatur, incensus visendi eius studio, perrexit ad eremũ. Et statim vt eum vidit, mutato pristino babitu, duobus fere mẽsibus iuxta eum mansit, contemplans ordinẽ vitæ eius morumq; grauitatem. Et infra: Partẽ substantiæ fratribus, partem pauperibus largitus est: nibil sibi omnino reseruans, & timens illud de acti. apost. Ananiæ & Saphiræ, vel exẽplum vel supplicium: maximeq; domini memor dicentis: Qui nõ renunciauerit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Hæc ibi. Nos vero nõnne ostendimus supra ex Hieronymo ad Demetriadem virginem, Ananiam & Saphiram votum emisisse? Quid ergo fecit & Hilarion, & eius vestigia sequentes? de quibus in eadẽ vita: Exemplo itaque eius, per totam Palæstinam innumerabilia monasteria esse cœperũt, & omnes ad eum monachi certatim currere. Deinde dicitur illic: Detestabatur autem præcipue monachos, qui infidelitate quadam in futurum reseruarent sua: & diligentiam baberent vel sumptuum, vel vestitus, aut alicuius earum rerum, quæ cum sæculo transeunt. Denique vnũ de fratribus in quinto ferè miliario à se manẽtem, quia comperiebat hortuli sui nimis cautum timidumq; custodem & D pauxillum habere nummorũ, ab oculis abegerat. Qui volens sibi reconciliari senem, frequenter veniebat ad fratres & maxime ad Hesichium, quo ille vehemẽtissime delectabatur. Quadam igitur die, ciceris fascẽ virenos, sicut in herbis erat, detulit. Quem cum Hesicbius posuisset in mẽsa ad vesperum, exclamauit senex se fœtorem ferre nõ posse, simulq; vnde esset rogauit. Respõdente autẽ Hesichio, quòd frater quidam primitias agelli sui detulisset, Non sentis, inquit, putorẽ teterrimũ, & in cicere fœtere auariciam? Mitte bubus, mitte brutis animalibus, & vide an comedant. Quod cum ille iuxta præceptũ in præsepe posuisset, exterriti boues, & plus solito mugiẽtes, ruptis vinculis in diuersa fugerunt. Hęc in vita Hilarionis. Et audet Erasmus dicere, si quis propositi pœnitentia duceretur, tantum incurrisse cuiusdam inconstantiæ notam. Nũc se locus offert, vt probemus, quòd non minus impudenter præscripsit suo errori epistolam ad Rusticum. Loquens Hieronymus de matre Rustici, sic ait: Anna Samuelem non sibi, sed tabernaculo genuit. Filij Ionadab, qui vinum & ciceram non bibebant, qui habitabant in tentoriis, & quas nox cõpulerat sedes habebant, &c. At Samuel perpetuo fuit addictus cultui tẽpli, ex voto Annæ matris. Et filiorum Ionadab Hieremiæ. 35. E illud est: Non bibemus vinũ, quia Ionadab filius Recbab, pater noster præcepit nobis dicens: Nõ bibetis vinum vos & filij vestri, vsque in sempiternũ. Quid vltra? Per bæc, ad illud (ait Hieronymus vbi supra) tendit oratio, vt doceam te non tuo arbitrio dimittẽdum: sed viuere debere in monasterio sub vnius disciplina patris, consortioq; multorũ. Vt ab alio discas bumilitatem, ab alio patientiam: hic te silentium, ille doceat mansuetudinem. Non facias quod vis, comedas quod iuberis, vestiare quod acceperis, operis tui pensum persoluas, subiiciaris cui non vis: lassus ad stratum venias, ambulansq; dormites, & necdum completo somno surgere compellaris. Dicas psalmum in ordine tuo, in quo non dulcedo vocis, sed mentis affectus quæritur, dicẽte apostolo: Psallam spiritu, psallam & mente. Et, Cantantes in cordibus vestris domino. Seruias fratribus, bospitum laues pedes, passus iniuriam, taceas. Præpositũ monasterij timeas vt dominum, diligas vt parẽtem. Credas tibi salutare quicquid ille præceperit: ne de maiorum sententia iudices, cuius officij est obedire & implere quæ iussa sunt, dicente Moyse: Audi Israel & tace. Perpende lector amice, quantũ distent: suo arbitrio viuere, & nõ suo arbitrio dimittẽdum: libertatem manere eundi quo velis, &, præcipi, obedire ac subiici cui nõ velis: credere salutare quicquid præcipiatur. Sed Erasmus. 3. loco nos inuitat ad legendam epistolam ad F Paulinum de institutione monachi. Quid autem in ea? Prima fronte Hieronymus apostolorum regulam (de qua antè pluribus actum est) Paulino præscribit. Denique (ait) & tu audita sententia Saluatoris: Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni sequere me: verba vertis in opera, & nudam crucem nudus sequeris. Deinde imitationem Abrahæ illi proponit Hieronymus. Manifestum est autẽ, quòd Abraham nunquã habuit propositum reuertendi ad patriam vnde exierat, vt testatur apostolus ad Hebræos. 11. Et si quidẽ ipsius meminissent de qua exierunt, babebant vtique tempus reuertẽdi: Nunc autem meliorem appetunt. i. cœlestem. Subsecutus cõmemorat Antonium, & cuncta Aegypti & Mesopotamiæ, Ponti & Cappadociæ & Armeniæ examina monachorũ, & beatum Hilarionẽ. Hi vero omnes, viam perfectissimam & nõ votorum incõstantiam ingressi sunt, vt supra claruit. Item ipsum conueniens Paulinum: Iam nõ sunt, ait, tua quę possides, sed dispensatio tibi credita est. Memẽto Ananiæ & Saphiræ: illi sua timide seruauerunt. Hæc tam faciunt contra Erasmũ, vt nihil cõtra nos. Imo bis per omnia pro nobis. Iam quarto demum loco vult Erasmus, ad requirẽdam fidem suorum monachorũ, nos legere triplex descriptum monachorum genus apud Aegyptios. Eia, legamus, & pẽsiculatius perscrutemur. Ait Hieronymus in epistola, Audi filia: Tria sunt in Aegypto monachorum genera. Primum,

Idẽ in vi. Hila. — *Acto. 5.* — *Hiero.* — *Idem ad Rust.* — *1. Cor. 14.* — *Coloss. 3.* — *Hiero. ad Pau.* — *Matth. 19.* — *ad Heb. 11.* — *Hiero. 6.* — *Hie. in epi. Audi fi.*

Cœnobitæ,

G Cœnobitæ, quod illi Senses gentili lingua vocant: Nos in communi viuentes possumus appellare. Secundum, Anachoretæ: qui soli habitât per deserta, & ab eo quòd procul ab hominibus recesserint, nuncupâtur. Tertium genus est, quod Remoboth dicunt: deterrimum atque neglectum, & quod in nostra prouincia, aut solum aut primum est. Hi bini vel terni, nec multo plures simul habitant, suo arbitratu ac ditione viuêtes. Et de eo quod laborauerint in medium partes conferunt, vt habeant alimenta communia. Habitât autem quàm plurimi in vrbibus & castellis: & quasi ars sit sancta, non vita, quicquid vendiderint, maioris est precij. Inter hos sæpe sunt iurgia, quia suo viuentes cibo, non patiuntur se alicui esse subiectos. Reuera solent certare ieiuniis: & rem secreti, victoriæ faciunt. Apud hos affectata sunt omnia. Laxæ manicæ, caligæ follicâtes, vestis crassior, crebra suspiria, visitatio virginum, detractio clericorum. Et si quando dies festus aduenerit, saturantur ad vomitum. His igitur quasi quibusdã pestibus exterminatis, veniamus ad eos qui plures sunt, & in commune habitant: id est, quos cœnobitas diximus. Hæc Hieronymus de.3.genere monachorum, quos Erasmus reuocasse videtur exterminatos, censens Augustinum imitatum in Africa genus quoddam eorum, qui simul cômorabantur nullo imperio. Nam cum de illis monachis dicitur: Nô pati se cuiquam subiici, nônne ea est potestas Erasmi, commigrandi remigrandiq; quò

H libeat? Hieronymus autê in epistola, Audi filia, de cœnobitis ait: Prima apud eos confœderatio est, obedire maioribus: & quicquid iusserint, facere. Deinde pleraq; persequitur sancta & imitanda, quæ tamen Erasmus temerarie & irrisonè vocare audet hominum côstitutiunculas. Ad Anachoretas veniamus. Huius, inquit, vitæ author Paulus, illustrator Antonius: & vt ad superiora conscendam, princeps Ioannes Baptista fuit. Talem vero vitam Hieremias quoque describit, dicês: Bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescentia sua. Hæc ille. Atqui ex Hieronymo ostendimus, quinam sint illi qui portauerunt iugũ domini. Monachos enim designauit: non (quos imaginatur Erasmus) pro tempore, sed perpetuos. Quod vero suis monachis nuper admuentis non præscribit vestitũ vnum, sed suo cuiusque arbitrio sumptum, faciens Hieronymum testem, têtemus ostendere etiam hoc falsum esse. Hieronymus ad sollicitatorem virginis: Moris est in Aegypti & Syriæ monasteriis, vt tam virgo quàm vidua, quæ se deo vouerint, & seculo renunciantes omnes delicias sæculi côculcarint, crinem monasteriorum matribus offerant desecandum, nô intecto postea contra apostoli voluntatem incessuræ capite, sed ligato pariter ac velato. Ecce audis votum, rasum caput, &

I velum. De quo etiam paulò infra: Post apostoli Petri basilicam, in qua Christi flammeo consecrata est, &c. Dic, quid est flammeo consecrari? An liceat pro suo cuique arbitrio relinquere consecratum? Rursus in epitaphio Paulæ: in hoc solo patriæ desyderium habuit, vt filium, nurum, neptem, renunciasse seculo & Christo seruire cognosceret. Quod & impetrauit ex parte. Nam neptis Christi flâmeo reseruatur, nurus æternæ se tradens pudiciciæ, socrus opera, fide & eleemosynis sequitur. Iterũ audis voti repromissionem, Christi flâmeũ, æternam pudiciciam. De coma autem radêda monachis, pluribus agit Augustinus tomo.3. de opere monachorum, ca.31. & 32. De habitu vero planè testatur Hier. in epitaphio Pau. tria ab eadem constituta virginum monasteria commemorans. Vnus, ait, omniũ habitus. Linteamine, ad tergendas solum manus vtebantur? Et tam frequens est apud August. Hier. Ambro. Cypria. & cæteros catholicos doctores, velatarum virginũ mentio, vt cuique legenti sit obuium. Adhuc tamen vnum locum citare libet ex quarto Carthaginensi concilio cap.115. Cui quidem côcilio interfuit ac subscripsit Diuus Augustinus. Ita autê habet locus: Si quæ viduæ, quantumlibet in minoribus annis adhuc positæ, & matura ætate à viro relictæ, se deuouerint domino, & veste laicali abiecta, sub testimonio episcopi &

Hier. 1. epistola Audi filia.
Idem.
Thre. 3.
Hier.
Hie. in epi. Paulæ.
Augustin⁹ de opere monachorum.
Hie. in epi. Paulæ.
Ex concilio Carthaginensi. 4.

K ecclesiæ religioso habitu apparuerint, postea vero ad nuptias seculares transierint, secundum apostolum damnationem habebunt, quoniam fidê castitatis, quam domino vouerunt, irritã facere ausæ sunt. Iam restat ostendere Augustinũ tradidisse regulam viris, & priùs viris quàm fœminis. Quod non videtur magni negocij persuadere. Nam si persuasum est ex superioribus tractatibus, Augustinum & sibi adhærentes regulam primitus sub apostolis côstitutam voto firmasse, quo modo in tam sancta côgregatione, sine lege & sanctis institutis viueretur? Certe constat ex Possidonio, nonnullas fuisse in monasteriis illis constitutiones, de quibus cap.25. Cum ipso semper clerici, vna etiam domo ac mensa, sumptibusq; communibus alebantur ac vestiebantur. Suos instituerat ne quis iuraret ne ad modicum quidem. Quod si prolapsus fuisset, vnam de statutis perdebat portionem. Numerus enim erat suis secum commorãtibus & conuiuentibus poculorum præfixus. Indisciplinationes quoque à regula recta & honestate, arguebat, & tolerabat quãtum decebat & oportebat. In talibus præcipue docens, ne cuiusquam cor declinaret in verba maliciæ, ad excusandas excusationes in peccatis. Dicit etiam Augustinus in ser. de cômuni. vi. cle. Noueram & noui omnes qui mecum viuerent, nosse propositum nostrum, nosse legem vitæ nostræ. Nunc ad memoriã reuoca quæ sint indisciplinationes, quæ regula recta, quæ lex vitæ ipsius, quam nos- L sent omnes secum commorantes. Et cum hæc regula sententiis & dictionis figura referat authorê Augustinũ, quo modo dubitas viris esse traditam, & pectus ipsum Augustini non esse præcipue viris reseratum, cum quibus vitæ consuetudinem ducebat? Nec valet quod opponit Erasmus, de lauandis propriis vestibus & operando in commune: quæ non congruant in clericos eius temporis, quorum tum erat maior libertas & dignitas. Primum non præcipit absolute in regula, lauandas à suis proprias vestes, sed à se, vel à fullonibus. De operando autem in commune, tam est conueniens statui monachorum, vt illud maxime commendauerit Augustinus edito peculiari libro & inscripto: De opere monachorum. In quo proponit exemplum apostoli, & ca. 29. seipsum. Neque in hac regula erant præscribenda clericorum officia, in qua maxime prætenditur communis omnium vita, & consuetudo religiosæ societatis, non ecclesiæ gubernatio. Non enim solet Augustinus in suis pertractationibus rem attingere ex professo, nisi quã sibi præscripsit. Deniq; cum tot retro seculis tam multi doctores & præclari viri, hanc crediderint regulam Augustini traditam viris, quin & commêtariis illustrarint, simul & sedes apostolica approbauerit: nescio si tot ecclesiæ proceribus neglectis, quispiam inueniatur vsqueadeo insani cordis, vt vni M Erasmo monachorum nomen tam grauiter insectanti adhæreat. Et sane huiusmodi nugamentum improbi cêsoris, tam temerarium statim apparet, vt ociosum sit euidêntioribus rationibus contra ipsum agere. Itaque hactenus disputasse sufficiat. Nã ex his certe vides amice lector, quàm opacas hic atque palpabiles tenebras, pro mera luce tibi cêsor supponat Erasmus. Et tamen videri vult (homo pius) clarissimo suo ingenio, ab errore recepto communiter, totum mundum ingenti miraculo asserere. Cum potius id effecturus esset (nisi occurreretur huiusmodi cêsuris) vt summa caligine lucem inuolueret meridianam. Verùm quãdo facile iam arbitror esse tibi, vt in tã luculento lumine à nobis exhibito, ipsum deinceps lumen veritatis omnino videas, ambulesq; & exultes in eo: Age, si tibi consulis, & amas lucem, posthac caue tibi ab Erasmi fuco. Nam subinde in toto Augustini libro similem rem agit: ac ita se nonnunquã vertit in ministrũ lucis, peritus artifex, vt nisi rem æstimes penitus, ipsas etiam intimo cœlo latêriores stellas, velut digito commonstrasse tibi putes. Itaque cauebis.

Poss. ca. 25.
Augustin⁹. vbi supra.
Idê de opere mo. ca. 29

FINIS.

A **NESCIO HVIVS LIBRI AVCTOREM, ſed videtur eſſe Auguſtini ad ſororem ſuam de eremitica vita.**

IAM pluribus annis exigis à me ſoror, vt ſecundum modum viuendi quẽ arripuiſti pro Chriſto, certam tibi formulam tradam, ad quam & mores tuos dirigere & vitam, religionis, & vitæ religioſæ poſsis exercicia ordinare. Vtinam à ſapientiore id peteres & impetrares, quĩ non cõiectura qualibet, ſed experientia didiciſſet, quod alios doceret. Ego certè qui carne & ſpiritu tibi frater ſum, quoniam negare non poſſum, quicquid iniungis: faciam quæ hortaris, & ex diuerſis patrum inſtitutis aliqua quæ tibi videntur neceſſaria excerpens ad componendum exterioris hominis ſtatum certã tibi regulam tradere curabo, pro loco & tempore quędam adiiciens: & ſpiritualia corporalibus, vbi vtile viſum fuerit, interſerens.

B *Quo modo eſt inſtituta eremitica vita.* *Cap. I.*

PRimum oportet te ſcire qua cauſa, quá ve ratione vita hæc ab antiquis vel inſtituta ſit vel vſurpata. Sunt quidã quibus inter multos viuere pernicioſum eſt. Sunt & alij quibus & ſi pernicioſum non eſt, tamen diſpendioſum eſt: Sunt & nõnulli quibus & nihil horum timendum eſt: ſed potius babitare magis æſtimant fructuoſum. Itaque antiqui vel vt vitarent periculum, vel ne paterentur diſpendium, vel vt liberius ad Chriſti anbelarent & ſuſpirarent amplexum, ſingulariter viuere elegerunt. Hinc eſt, quòd plures in eremo ſoli ſedebant, vitam manuum ſuarum opere ſuſtentantes. Illi verò qui nec hoc ſecurũ tibi inter ſolitudinis libertatem & vagandi poteſtatem arbitrabantur, includi potius, & infra cellulam obſtruſo exitu contineri tutius æſtimabant.

Quod non ſufficit recluſio corporis & membrorum, niſi aſsit recluſio mentis & ſenſuum. *Cap. II.*

QVid tibi viſum fuit, cum te huic inſtitutioni voueres. Nam multi rationem huius ordinis vel ignorantes, vel non curantes, membra tantum intra parietes cohibere ſatis putant eſſe: cũ C mens non ſolùm per vagationem diſſoluatur, curis & ſolicitudinibus diſsipetur, immundis etiam & illicitis deſideriis agitetur, ſed etiam lingua, tota die per vicos & ciuitates, per foros & nundinas ocioſe diſcurrant.

De periculo & caſu recluſarum ex cõfabulatione vetularum. *Cap. III.*

VIx aliquam incluſarum huius temporis ſolam inuenies, ante cuius feneſtram non anus garrula vel nugigerula mulier ſedeat, quæ eam fabulis occupet, rumoribus aut detractionibus paſcat, illius vel illius monachi vel clerici vel alterius cuiuſlibet ordinis viri formam, vultũ, moreſq; deſcribat. Illecebroſa quoq; interſerat, puellarum laſciuiam, viduarum quibus licet, quiquid libet libertatem cõiugium in viris fallendis explendiſq; voluptatibus aſtutiam depingat. Os interea in riſus cachinnoſq; diſſoluitur, & venenũ cum ſuauitate bibitum per viſcera membraq; diffuoditur.

Qualiter imprimitur in imaginatione quod præceſſit in confabulatione. *Cap. IIII.*

SIc cum diſcedere ab inuicem hora compulerit, incluſa voluptatibus, anus cibariis onerata recedat. Reddita quieti miſera eas quas auditus induxerat, in corde verſat imagines, & ignem pręmiſſa confabula- D tione conceptum vehementius ſua cogitatione ſuccendit: quaſi ebrius in pſalmo titubat, in lectione cadit, fluctuat in oratione. Refuſa mundi luce citantur mulierculæ addentes noua veteribus, non ceſſant donec captiuam liberius dæmonibus illudendam exponunt. Nam manifeſtior ſermo non iam de accendenda, ſed potius de ſatianda voluptate procedens: vbi & quando & per quem poſsit èxplere quod cogitat, in commune exponant. Cella vtitur in proſtibulum, & delicato qualibet arte foramine, aut illa egreditur, aut adulter ingreditur. Infœlicitas hæc vt ſæpe probatur, pluribus cauſa viris in hoc noſtro ſeculo communis eſt.

De loquacitate & auaricia aliquarum recluſarum congregantium vt diſtribuatur pauperibus. *Cap. V.*

SVnt aliæ quæ licet turpia declinent loquaces, tamẽ loquacibus aſsidue ſociantur, nimium curioſitati linguã & aures tota die ocio rumoribuſq; dedẽtes. Aliæ non multũ iſta curantes (quod fere vicium per omnes huius temporis ſerpit incluſas) pecunię congregãdæ vel multiplicandis pecoribus inhiant: tantaq; cum hac ſolicitudine in his extẽduntur, vt eas matres vel domi- E nas familiarum exiſtimes, non anachoretas. Quęrunt aliquibus paſcua paſtores, qui procurent, qui cuſtodiant greges, fructus vel precium vel pondus, vel numerum à cuſtodibus expetunt. Sequitur emptio & venditio vt nummus nũmo cumulum exigat, & auariciæ ſitum accendat. Fallit enim tales ſpiritus nequam pro impertiẽdis eleemoſynis vel orphanis alendis. Pro aduenientium parentum vel amicorum charitate, & religioſarum fœminarum ſuſceptione, hoc vtile eſſe ac neceſſarium ſuadentes. Non eſt hoc tuum ad quam magis pertinet, vt pauper cum pauperibus ſtipem accipias, quàm relictis omnibus tuis pro Chriſto aliena quærere, vt eroges. Magnæ infidelitatis ſignũ eſt, ſi incluſa de craſtino ſit ſolicita, cum dominus dicat, Primũ quærite regnum dei, & hęc omnia adiicientur vobis. Quapropter prouidendum eſt vt mens omni rerum temporalium cura exuatur, & exoneretur ſolicitudine.

Quod recluſa de proprio labore viuat, vel aliunde antequam recludatur, ſibi procuret prouideri, nec doceat, nec hoſpites recipiat, nec puellas, ſed habeat probatam matronam & ancillam. *Cap. VI.* F

QVod vt fiat, videat incluſa, vt ſi fieri poteſt, de labore manuum ſuarũ viuat. Hoc enim perfectum eſt. Si autem aut infirmitas aut teneritudo non permittat: antequam includatur, certas perſonas quærat, à quibus ſingulis diebus quod vni diei ſufficiat, humiliter recipiat, nec cauſa pauperum vel hoſpitum quicquam adiiciat. Non circa cellulam eius pauperes clament, non orphani plorent, non vidua lamentetur. Sed quis inquies, hoc poterit prohibere? Tu ſede, tu tace, tu ſuſtine. Mox vt ſcient te nihil habere, ſeque nihil recepturos, vel fatigati diſcedẽt. Inhumanum hoc clames. Cæterum ſi præter neceſſarium victũ & veſtitum aliquid habes, monacha non es. Quid ergo erogabis? præcipitur tamen incluſæ, vt quicquid de labore manuum ſuarum victui ſuperfuit, mittat cuidam fideli, qui pauperibus eroget. Nolo vt inſidiatrix pudicicię vetula mixta pauperib⁹ accedat propius, deferat ab aliquo monachorũ vel clericorum eulogias, non blanda verba in aure ſuſurret, ne pro accepta eleemoſyna oſculãs manum in aure inſibilet. Cauendum præterea eſt, vt nec ob ſuſceptionẽ religioſarum fœminarũ, quodlibet hoſpitalitatis onus incluſa ſuſcipiat. Nam inter bonas plerũ-

que

G que etiam pessimè veniunt, quæ ante inclusæ fenestram discumbētes præmissis valde paucis de religiosis sermonibus ad secularia deuoluunt, inde subtexere amatoria, & noctem ferè totā insomnem ducere. Sane tu tale deuita, ne cogaris audire, quod videre horreas. Forte enim videbuntur amara cum audiuntur, vel cernuntur: quæ sequuntur, dulcia, cum cogitātur. Si scandalum times, eò quòd nec pauperibus erogas, non suscipis hospites: cum omnes tuam nuditatem didicerint, non erit qui reprehendat. Si vero nec pro pauperibus nec pro hospitibus te velim pecuniosam esse: multo vtique minus occasione grandioris familiæ. Itaque eligatur tibi aliqua anus, non garrula, non vaga, non litigiosa, non nugigerula: sed quæ bonos mores excoluerit, & ab omnibus habuerit testimoniū veritatis. Hæc hostium cellulæ custodiat, & quod debuerit, vel admittat vel conseruet. Habeat sub cura sua fortiorē ad onera sustinenda, puellam quæ aquam & ligna comportet, coquat fabas, aut olera: aut si hoc infirmitas exegerit, preparet potiora. Hęc sub virgæ disciplina custodiatur, ne forte eius lasciuia tuum sanctum habitaculum polluatur, propositū blas-
H phemetur, pueris & puellis nullum ad te cōcedas accessum. Sunt quędā inclusæ quæ in docendis puellis occupantur, & cellam suam vertunt in scolam. Illa sedet ad fenestram, iste in porticu residet. Illa intuetur singulas, & inter puellares motus nunc irascitur, nunc ridet, nūc minatur, nunc percutit, nunc blanditur, nunc osculatur, nunc flentem vocat pro verbere propius, palpat faciem, stringit collum, & in amplexum ruens nunc filiā vocat, nunc amicam. Qualiter inter hæc memoria dei, nisi secularia & carnalia, & si non perficiantur, mouentur tamen, & quasi sub oculis depinguntur. Tibi vtique duæ illæ sufficiant ad colloquium & ad obsequium.

Quod qualibet religiosa maxime virgo & reclusa debet parum & illud ordinate loqui. Cap. VII.

Silentij grauitatem inclusæ seruandā præcipuè suademus. Est enim in ea quies magna & fructus multus. Nam cultus iustitiæ silentium. Sicut ait Hieremias, Bonum est cum silentio expectare salutare dei. Et iterum, Bonum est viro cum portauerit iugum: vt sedeat solus, & taceat. Vnde scriptum est: Audi Israël, & tace. Fac ergo, quod ait propheta, Dixi custodiam vias: vt
I non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam. Sic inclusa timens casum linguæ, quam secundum apostolum Iacobum nemo hominum domare potest, ponat custodiam ori suo, sola sedeat, & taceat ore, spiritu loquatur: & credat se non esse solam, quando sola est. Tunc enim cum Christo est, qui non dignatur in turbis esse cum ea. Sedeat ergo sola, taceat Christum audiens, & cum Christo loquens, Ponat custodiā ori suo. Primum, vt raro loquatur. Deinde quid loquatur, quibus, & quo modo loquaẽ, attēdat. Rarò loquatur, id est, certis & constitutis horis, de quibus postea dicemus. Quid loquatur, id est certis personis, & quales eas fuerint designatę. Quo modo loquatur, id est humiliter, moderatè, non alta voce, nec dura, nec blanda, nec mixta risu. Nam si hoc ad quemlibet virum honestum non pertinet, quanto magis ad fœminam? quanto magis ad virginem? quāto magis ad inclusam? Sede ergo soror mea & tace. Si cōpelleris loqui, parum loquere, humiliter & modestè: siue de corporalium rerum necessitate, siue de animæ salute sermo incubuerit.

Quod non debet loqui nisi probato confessori, seni & raro: nec eum tanget, nec de mane conferat, nec solus sibi loquatur aliquis, nec munuscula tribuat. Cap. VIII.

IAm nunc personas quibus loqui debet, designemus. K
Felix illa quæ nec maritum admisit, nullum virorum videre volens, nec alloqui. Sed quæ nunc reclusarum hoc sequitur exemplum? Sufficiunt illis quæ modò sunt, si hanc corporalem castitatem conseruent, si non onusto ventre non extrahantur: si non fletus infamis partum ediderit, quibus perpetuum, ne cum viris loquantur, indicere non possumus silentium, cum quibus honestius loqui possint, videamus. Ergo si fieri potest, prouideat in magno monasterio vel ecclesia presbyter aliquis senex, maturus moribus: cui rarò nisi de cōfessione & animæ ædificatione loquaẽ. A quo cōsiliū accipiat in dubiis, in tribulationibus consolationē. Verum quia inclusum membris malum illud, quod timemus plerunque suscitat, & emollit emortuam senectutem, nec ipsi manum suam tangendam præbeat vel palpandam. Nulla vobis de macie vultus, de exilitate brachiorum, de cutis asperitate sit cura.

Quod non propter sororem sed propter alias adolescentulas hæc scribit præcauenda esse reclusarum. Cap. IX.

HAec tibi soror (gratias deo) dicenda nō fuerant. Sed quia nec solum propter te, sed etiam prop- L
ter adolescentiores quæ similem vitam tuo cōsilio arripere gestiunt, hanc tibi formulam tradi voluisti, hæc interserenda putaui: si aliqua magni nominis vel bonæ æstimationis persona, abbas scilicet vel prior cum inclusa loqui voluerit, aliquo præsente loquatur.

De personarum colloquio euitando. Cap. X.

NVllam certè personam te frequentius visitare vellem: nec cum aliqua te crebrius visitantē, familiare vellem tecum habere secretum. Periclitatur enim fama virginis crebra certè alicuius personæ salutatione, periclitatur & conscientia. Nam quanto sępius eundem videris vultum, vel vocem audieris, tanto expressius eius imago tuæ memoriæ imprimetur. Et ideo inclusa etiam facie velata loqui debet cum viro, & eius causæ conspectum, cui cum timore solum debet præstare auditum. Nam eandem viri vocem sæpe admittere, quibusdam periculosum esse non dubito. Adolescentium & suspectarum personarum deuita colloquium: nec vnquam tecum nisi tu audientiam illius qui tibi proprie loquatur. Et hoc si certa necessitas poposcerit. Cum nullo itaque aduenientium, præter episcopum aut abbatem, vel magni nominis priorem, siue ip- M
sius presbyteri licentia vel præcepto loquaris, vt difficultas loquendi tecum, tibi præstet quietem. Nunquam inter te & quemlibet virum quasi occasione exhibendæ charitatis vel nutriendi affectus vel expetendæ familiaritatis aut amicitiæ spiritualis discurrāt nuncij: nec eorum munuscula literasque suscipias, nec illis tua dirigas prout moris est, puta zonas, marsupia quæ diuerso stamine & subtegmine variata sunt, & cætera quæ huiusmodi adolescentioribus monachi per clericos mittunt, quod fomentum est amoris illiciti & magni materia mali.

Quod reclusa debet propriis manibus laborare, vt inde viuat vel pauperibus eroget. Cap. XI.

OPerare proinde ea quæ vel necessitas poscit vel præscribit: vtilitas & eorum precium tuis vsibus cedat. Quibus si non egueris, aut necessaria ecclesiæ aut pauperibus, sicut diximus, tribuas. Ornet etiam omnes motus, omnes sermones inclusæ verecundia quæ linguam compescat, iram mitiget, iurgia caueat. Quam enim pudere decet, honestè honesta loqui: quantæ impudentiæ est, vt inhonesta licet lacessita iniuriis

A iurijs aut stimulata furore loquatur.

Quod non debet improperiis respondere. *Cap. XII.*

INclusa igitur litiganti non respõdeat, detrahenti nõ improperet, lacessenti non contradicat: sed in omnibus quæ in publico vel in occulto aut obiiciuntur, aut susurrantur, ex conscientiæ senioris arte cõtemnat, dicens cum apostolo, Mihi autem pro minimo est vt à vobis iudicer. Super omnia enim inclusa studere debet, vt tranquillitatẽ spiritus, & pacem cordis iugiter retinẽs illum sui pectoris æternum habeat inhabitatorem: de quo scriptũ est, In pace factus est locus eius. Et aliàs dominus per prophetam, Super quẽ, inquit, requiescet spiritus meus, nisi super humilem & quietum & timentem sermones meos? Hunc sacratissimũ mentis statum, non solùm stultiloquia euertunt, sed & peruertũt. Nihil tam esse tibi censeo sectandum, quàm silentium.

De tempore loquendi & tacendi. *Cap. XIII.*

IAm nunc tempus loquendi, ac tacendi tempus distinguamus. Igitur ab Exaltatione sanctæ crucis vsque ad quadragesimam post cõpletorium vsque ad auroram silentium teneat: & tunc dicta prima, si aliud

B de diurna necessitate voluerit suggerere seruiẽti, paucis hoc faciat verbis, nihil cuiquam postea vsque ad tertiam loquatur. Inter tertiam verò & nonam his qui superuenerint, priùs si admittendi sunt, competenter respondeat, & ministris, quod placuerit, iniungat. Post nonam sumpto cibo omne colloquium & dissolutionis materiã caueat, ne impingatur ei illud quod scriptum est: Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Porrò vespertina laude soluta, cum ministra vsque ad tempus collationis de necessariis cõferat. Tempore verò quadragesimæ inclusa semper silentium tenere deberet. Sed quia hoc durum impossibileq; putatur, cum confessore suo & ministra rarius quàm aliis temporibus loquatur: & cum nullo alio nisi forte aliqua reuerenda persona ex aliis prouinciis superuenerit. Post pascha verò vsque ad tempus prædictum à cõpletorio vsque ad solis ortum silentio custodito cum horam primam in diurnis obsequiis celebrauerit, cum ministris suis loquatur si oportuerit: cum superuenientibus, inter nonam & vesperam. Finita hora vesperarum, disponat cum ministris quod opus fuerit vsque ad collationem.

Quod vitandum & habendũ exercitium. *Cap. XIIII.*

C HIs inspectis operi manuum, lectioni & orationi certa tempora deputẽtur. Ociositas quippe inimica est animæ, quam præ omnibus cauere debet inclusa. Est enim omnium malorum parens, libidinis artifex: peruagationum altrix, nutrix viciorum, fomentum acediæ, tristiciæ incentiuum. Ipsa pessimas cogitationes seminat, affectiones illicitas quærit, suscitat desideria. Ipsa quietis fastidium parit, horrorem incutit cellæ. Nunquam te improuidam, nunquã te spiritus inueniat ociosam. Sed quia mens nostra quæ in hac vita subdita est vanitati, nũquam in eodẽ statu permanet. Ociositas exerciciorũ varietate fugãda est, & quies nostra quadam operum vicissitudine fulcienda. Itaque à kalen. nouembris vsque ad quadragesimam secũdum æstimationem suam, plus media nocte repauset: & sic surgens cum qua potest deuotione secundum formam regulæ beati Benedicti, nocturnas vigilias celebret, quib⁹ mox succedat oratio, secundum quod eam spiritus sanctus adiuuerit, aut protelare debet aut abbreuiare. Caueat autem ne prolixior oratio fastidium pariat. Vtilius est enim sæpius orare breuiter, quàm semel nimis prolixẽ: nisi forte orationi deuotio inspirata ipso nesciente, qui orat, prolongauerit. Post orationem in honore virginis D debitum soluat officium, sanctorum commemorationes adiiciens. Caue autẽ ne de numero psalmorum vel commemoratione aliquã tibi legem imponas: sed quãdiu te psalmi delectãt, vtere illis. Si tibi cœperint esse onerosi, transi ad lectionem: quæ si fastidium ingerit, surge ad orationem. Sic ad opus manuum, his fatigata pertransiens, vt salubri alternatione spiritum recrees, & pellas acediam. Finitis commemorationibus quarum numerũ nõ propositiõi, vel voci necessitas extorqueat: sed inspirans deuotio dictet, tempus quod restat vsque ad auroram, operi manuum cum psalmorum modulatiõe deseruiat. Albescente aurora matutinas laudes cum horæ primæ hymnis persoluat: & sic in alternatiõe lectionum, orationum, psalmorum quoque prout ea deuotio variauerit, tertiam expectet, qua dicta in opere manuũ vsque ad horam nonam occupetur. Cibo autem sumpto & gratiarum actionibus deo solutis, ad præscriptam mansitudinem redeat spiritalib⁹ exerciciis, opus corporale intermittens vsque ad vesperas. Facto autem paruo interuallo aliquam lectionem de vitis patrum, vel institutis vel miraculis eorum sibi secretius legat: vt orta ex his aliqua compunctione, in quodam feruore spiritus E completorium dicat: vt cum pleno pectore deuotionis lectulo membra componat: illa sane quę literas non intelligit, operi manuum diligentius insistat. Ita vt cũ paulatim fuerit fatigata, surgat, & genua flectat, & breuiter oret dominum suum, & statim opus quod intermiserat resumat: & hoc faciat tempore scilicet vtroq; lectionis & laboris, dominicam orationem crebrius inter opera eadem repetẽs: & si quos psalmos voluerit, interserens.

De tempore paschali in quo ad vigilias surgere debet.
Cap. XV.

A Pascha verò vsque ad prædictas kalen. sic surgat ad vigilias, vt finitis nocturnis hymnis & orationibus paruissimo interuallo præmisso matutinas incipiat. Quibus expletis vsque ad plenum solis ortum orationibus vacet & psalmis, & tunc dicta prima sacrificium diurni operis inchoet, vsque ad horam tertiam: in lectione & oratione vsque ad sextam spiritum occupet. Post sextam sumpto cibo, pauset in lectulo suo vsque ad nonam: & sic vsque ad vesperam manibus operetur. Post vesperam verò orationibus vacet & psalmis, horam collationis ita temperans, vt ante solis occasum lectulus membra recipiat. Cauẽdum enim est omni tempore ne totam diei lucem nox antequam dormitum eat, suis obducat tenebris, & dormire cogatur cum vigilare debet. F

De tempore quadragesimali qualiter est ieiunandum, & de virtute ieiunij. *Cap. XVI.*

DE tempore quadragesimali locuturi, primo excellentiam eius credimus commendandã. Cum multa sint Christianorum ieiunia, omnibus excellit quadragesimale ieiunium, quod diuina auctoritate non singulis quibuscunque personis, non illius vel illius ordinis hominibus, sed omnibus indicitur Christianis. Habet autem testimonium excellentiæ à lege, à prophetis & ab euangelio. Nam Moyses famulus dei ieiunauit quadraginta diebus & quadraginta noctibus, vt legem domini accipere mereretur. Helias autem propheta cum manducasset de pane subcinericio, aquamq; bibisset, quam angelus ei ministrauerat, ieiunauit quadraginta diebus & quadraginta noctibus, & tunc vocem domini audire promeruit. Dominus & saluator noster cum ieiunauit quadraginta diebus & quadraginta noctibus

G ta noctibus superauit tentatorem,& accesserunt angeli & ministrabant ei.

De virtute ieiunij. Cap. XVII.

EST ergo ieiunium contra omnia tentamenta & peccabilem statum. In omni tribulatione vtile refugium: omnibus nostris irrefragabile fulcimentum. Quãtę autem virtutis sit ieiunium ipse Christus nõ tacuit, cur dæmonem qui lunaticum inuaserat, eiicere non potuerunt. Hoc genus, inquit, dæmoniorum non potest eiici, nisi in oratione & ieiunio.

De significatione quadragesimæ. Cap. XVIII.

LIcet autem religionis comes semper debeat esse ieiunium, sine quo castitas tuta esse non potest: hæc tamen quadragesimalis obseruatio magnum in se continet sacramentum. Primus locus habitationis nostræ paradisus fuit. Secundus mundus iste plenus ærumnis. Tertius in cœlo cum angelis & spiritibus. Significant autem isti quadraginta dies totum tempus ex quo pulsus est Adam de paradiso vsque ad vltimũ diem in qua plene liberabuntur ab hoc exilio. Hic autem sumus in timore, in labore, in dolore proiecti à facie oculorũ
H dei, exclusi à gaudiis paradisi, ieiuni ab alimento cœlesti: semper autem debemus hanc miseriam nostram cõsiderare & deplorare, & ostendere in operibus nostris quòd sumus aduenæ & peregrini in mundo. Sed quia hoc facile non potest humana fragilitas, constituit spispiritus sanctus tertiũ tempus quo id faciam⁹, & quasdã obseruatiões in ecclesia fieri ordinauit, quibus ipsius tẽporis causam animaduertere valeamus. Nam vbi ostẽdit nos pulsos esse, adiectos morti propter verbũ quod dixit dominus ad Adam, cum eum expelleret de paradiso, cum cinerum aspersione dicitur vobis: puluis es, & in puluerem reuerteris. Vt sciamus etiam quòd in hoc exilio negatur vobis visio dei, appenditur velum inter nos & sancta sanctorum. Verum vt reducamus ad memoriam quòd longe sumus ab eorum societate dẽ quibus scriptum est. Beati qui habitant in domo tua domine, in secula seculorum laudabunt te. Vsitatum verbum laudis intermittimus. Quod vero nos ipso hoc altiori ieiunio constringimur, recordari vos facit quòd in hac vita cœlesti pane non satiamur. In hoc ergo tempore omnis Christianus aliquid addere dicitur solitis obsequiis, & diligẽtius atq; frequẽtius circa cordis & oris cu
I stodiã occupari. Sed inclusa maxime institutiõis tẽporis huius rationem multo melius intelligit, quanto eam in propria vita sua expressius recognoscit. In his proinde sacris orationibus Christo placere præcipue desideramus, totã se deo voueat atq; sanctificet. Omnes delicias respuat, omnes confabulationes abiuret, & quasi dies nuptiarum hoc tempus existimãs ad amplexus Christi omni auiditate suspiret. Frequẽtius solito incũbat orationi, crebrius se pedibus Iesu prosternat, crebra nominis illius repetitione, compũctione excitet, lacrymas prouocet: cor ab omni vagatione compescat. Finis itaque sacris vigiliis interuallum quod à nocturnis laudibus diuidit matutinas, oratiõi & meditationi obseruiat. Dictaq; post matutinas prima vsque ad plenam tertiam psalmis ac lectionib⁹ vacet. Tertiæ vero horæ laude cõpleta operi manuum vsque ad horam nonam deuota insistat, breues per interualla orationes inserens: dicta post hoc vespera corpus reficiet, & sic tempus completorij psallens expectet.

De cibi & potus qualitate & quantitate. Cap. XIX.

IAm de cibi & potus qualitate vel quantitate ex abũdanti quidem tibi legem imponere soror quæ ab ipsa infantia vsque ad senectutem, quæ nunc tua mem- K
bra debilitat, parcissimo cibo vix corpus sustentas: pro aliis cum quibus id vtile futurum arbitrans, certam de his præscribere regulam tentabo. Beatus Benedictus libram panis & heminam potus concedit monacho: quod nos inclusis delicatioribus non negamus: adolescentibus tamen in corpore robustis, ab omni quod inebriare potest, abstinere vtilissimum est. Panem nitidum & cibos delicatos quasi impudicitiæ venenum euitet. Sic necessitati consulat, vt & famem repellat, & appetitum non satiet. Itaque quæ ad perfectiorem abstinentiam progredi non valent, libra panis & hemina lautioris potus contentæ sint: siue bis comedant siue semel. Vnum habeant de oleribus vel leguminibus pulmentum, vel certe de farinaciis. Cui modicum olei, vel butyri vel lactis iniiciens, hoc condimento fastidium repellat. Et hoc ei, si ea die cœnatura est sufficiat. Ad cœnam verò parum lactis sibi vel piscis modicum, vel aliquid huiusmodi si præsto fuerit, apponat. Vno genere cibi contenta cum pomis & herbis crudis, siquas habuerit, hæc ipsa si semel comederit in die prælibato pulmento possunt apponi. In vigi- L
liis sanctorum tamen & quatuor temporum ieiuniis, omniũ etiam feriarũ quarta & sexta, extra quinquagesimam in cibo quadragesimali ieiunet. In quadragesima vero vnum cotidie ei sufficiat pulmentum. Et nisi infirmitas impediat, feria sexta in pane & aqua ieiunet. Ab Exaltatione sanctæ crucis vsque ad quadragesimam semel in die hora nona reficiat. In quadragesima dicta vespera ieiunium soluat. A pascha vsque ad Pentecosten ad sextam prandeat, & ad prandium silentium teneat: quod etiam tota æstate faciet, pręter ferias quarta & sexta, & solennibus ieiuniis. Diebus autem quibus ieiunat, liceat ei in ęstate pro somno meridiano & inter matutinas & primam modicum quietis indulgere corpusculo.

De vestimentis & calciamentis. Cap. XX.

POrrò talia ei vestimenta sufficiant quæ frigus repellant. Grossioribus pelliciis vtatur, & pellicibus propter hyemem, propter æstatem autem vnã habeat tunicam: vtroque vero tempore duas de stupacio camisias vel staminas. Velamen capitis non sit de panno subtili vel precioso, sed mediocri nigro: ne videatur colore vario affectare decorem. Calciamenta, pedilles, caligas, quantum satis fuerit habeat. Et paupertatis suæ M
custos solicite consideret, vt etiam aliquantulum minus habeat quam indulgere sibi possit iusta necessitas. Hæc soror charissima, de exterioris hominis conuersatione non pro antiquitatis feruore, sed pro huius nostri temporis spacio te compellente conscripsi, infirmis temperatum quendam modum viuendi proponens, fortioribus ad perfectiora progrediendi libertatẽ relinquens.

Quare solitudo est hominum consortio præferenda propter cõseruationem thesauri virginitatis. Cap. XXI.

SEd iam nunc audiat & intelligat verba mea quæcunque abrenuncians mundo vitam hanc solitariam elegerit, abscondi desiderans non videri, & quasi mortua seculo in spelunca Christo consepeliri. Primum tibi solitudinem hominum debeas præferre consortio diligenter attende. Virgo, inquit Apostolus, cogitat quæ sunt dei, quo modo placeat deo vt sit sancta corpore ac spiritu. voluntarium hoc sacrificium est, oblatio spõtanea, ad quam non lex impellit. Sed necessitas cogit, non vrget præceptum. Vnde dominus in euangelio: Qui potest capere capiat. Quis potest? Ille certẽ cui dominus hanc inspirauerit voluntatem & præstiterit

A ftiterit facultatem. Primum igitur vt virgo bonum propositum tuũ ipsi qui inspirauit cum summa deuotione cordis cõmenda, intentissima oratione deposcens, vt quod impossibile est per meritum facile fentiat per gratiam. Cogita semper quam preciosum thesaurũ in quã fragili vasculo portes, & quam mercedẽ, quam gloriã, quam coronam virginitas seruata ministret. Quam insuper pœnam, quam confusionem, quam damnationem importet amissa, indesinẽter animo reuolue. Quid hoc preciosius thesauro: quo cœlum emitur, quo angelus delectatur, cuius ipse Christus cupidus est, quo illicitur ad amandũ, & ad præstandũ prouocatur. Quid? Audeo dicere seipsum & omnia sua. Itaq; nardus virginitatis tuæ etiam in cœlestibus dans odorem suum, facit vt cõcupiscat rex decorẽ tuum, & ipse est dominus deus tuus. Vide qualẽ tibi spõsum elegeris, qualẽ tibi amicũ attuleris. Ipse est speciosus forma præ filiis hominũ. Speciosior etiam sole & super omnẽ stellarũ pulcritudinẽ. Spiritus eius super mel dulcis & hæreditas eius super mel & fauũ. Longitudo in dextera eius, & in sinistra eius diuitiæ & gloria. Ipse te iã elegit in sponsam. Sed nõ coronabit nisi probatã. Et dicit scriptura: Qui nõ est tentatus, nõ est
B probatus. Virginitas aurum est, cella fornax, conflator diabolus, ignis tẽtatio, caro virginis, vas luteũ in quo aurũ recõditur, nec vas vlterius à quolibet artifice reparat.

De contemplatione virginis in consideratione sponsi sine beatę Marię, & sanctarum virginum, ne corrumpatur libidine necdum aliena, sed etiam propria. Cap. XXII.

HAec virgo iugiter cogitans preciosissimũ virginitatis thesaurũ qui tam vtiliter possideotr, tam irrecuperabiliter amittit, summa diligẽtia summo cum timore custodiat. Cogitet sine intermissiõe ad cuius ordinatur thalamũ, ad cuius præparatur amplexũ: proponat sibi agnum quem sequi habet, quocunq; ierit. Cõtempletur beatissimã Mariam præcedẽtem & præcinentem dulce illud cũ virginitatis tympano choros virginum canticum, quod nemo potest canere nisi vtriusque sexus virgines. De quibus scriptum est: Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt. Nec sic hoc dictum æstimes, quasi nõ vir sine muliere, aut mulier sine viro possit fœdari. Cum detestandum illud scelus quo vir in virum vel fœmina in fœminam omnibus flagitiis damnabilius iudicetur. Sed & absq; alienę carnis cõsortio virginitas plerunq; corrum-
C pitur, castitas violatur. Si vehementior æstus carnem cõcutiens voluptatem sibi subdiderit, & rapuerit membra, cogitet virgo super omnia sua sanctificata deo, incorrupta Christo, spiritui sancto dedicata. Indignũ iudicet quod Christi est tradere satanæ, & virginea eius membra erubescat vel simplici motu maculari.

Quomodo esuriens debet famem delicias reputare, & paupertatem diuitias. Cap. XXIII.

ITaque proinde in virginitatis suæ custodiã totũ animum tendat. Cogitationes expẽdat, vt virtutis huius perfectionẽ esuriens famẽ delicias putet, diuitias paupertatem. In cibo, in potu, in somno, in sermone semper timeat dispendium castitatis, ne si plus debito carni reddiderit, vires præbeat aduersario, & occultò nutriat hostẽ. Sedens igitur ad mensam decorẽ pudiciciæ mente reuoluat, & ad eius perfectionẽ suspirans cibos fastidiat, potũ exhorreat, etiam quod sumendũ necessitas iudicauerit, aut ratio dictauerit, cũ dolore aut pudore, aliquando cũ lachrymis sumat. Si ei forte fuerit cũ aliquo, semper metuat aliquid audire, quod vel modicum serenitatẽ castitatis obnubilet, deferenda se à gratia nõ dubitet, si vel vnum verbum cõtra honestatẽ proferat. D

Quod lectum intrans debet cogitare si in aliquo offendit, & doleat. Cap. XXIIII.

PRostrata lectulo pudiciciam tuã cõmenda deo, & sic signo crucis armata reuolue animo quo modo die illo vixisti, si verbo, si opere, si affectu domini tui oculos offendisti: si leuior, si ociosior, si negligentior debito fuisti. Si plus cibo crudior, potu dissolutior metas necessitatis excessisti. Si subreptum tibi aliquid horũ deprehẽdis, suspira, pectus tunde, & hoc sacrificio vespertino tuo reconciliatam sponso sponsius excipiat.

Quod contra carnis tentationem recurrat ad beatam & sanctam Agnem & angelũ in eius adiutorio. Cap. XXV.

SI vigilanti subito, aut quiete soporis, aut arte tentatoris calor corporis fuerit excitatus, & in somnum callidus hostis iniunxerit, diuersisque cogitationibus quietem pudicicię infestauerit proposuerit que delicias, vitæ durioris horrorem incusserit, veniant tibi in mentem beatæ virginis quæ in tenera ætate tam crebro reportauit de impurissimo hoste triumphum. Cogita Agnem beatissimam à qua aurũ, argentum, vestes preciosissimæ, lapides preciosi & tota secularis gloriæ pompa quasi quædam stercora sunt reputata. Vocata
ad tribunal non abfuit, blandiebatur iudex, contempsit, minabatur, irrisit magis metuens ne parceret quam ne puniret: fœdũq; lupanar vertit in oratorium: quod cum virgine ingrediens angelus lucem infudit tenebris, & infectatorem pudicicię morte mulctabat. Si igitur & tu oraueris, & contra libidinis incentorem lacrymarum tuarum arma leuaueris, non certe angelus nio casto deerit cubiculo, qui prostibulo non defuit. Merito beatam Agnem ignis iste materialis nequiuit adurere, cui carnis flamma tepuerat, quam ignis succenderat charitatis. Quotienscũque nequam spiritus illicita quæque suggesserit, vehementior incubuerit æstus, illum qui scrutatur corda & renes, scito esse præsentẽ: & sub eius oculos esse quicquid agis vel cogitas. Habe proinde reuerentiam domini, quem tibi assistere non dubites, & deprędatori responde: Angelum habeo amatorem, qui nimio zelo custodit corpus meũ. Adiuuet conatũ tuum in tali necessitate discreta abstinentia. Quia vbi multa carnis afflictio, aut nulla, aut parua aliqua potest delectatio. E

Quod castitas ab adolescentibus sine magno desiderio & maceratione seruari non potest, cum in agris & sensibus frequenter periclitatur. Cap. XXVI.

NEmo se palpet, nemo blandiatur sibi, nemo se F fallat. Nunquam ab adolescentibus sine magna cordis contritione & carnis afflictione castitas conquiritur, vel seruatur, quæ plerunque ægris vel senibus periclitatur. Nam licet continentia donum dei sit, & nemo possit esse continens, nisi deus det, nec vllis nostris meritis donum hoc, sed eius gratuitæ sit gratiæ adscribendum, illos tamen tanto dono indignos iudicat, qui aliquid laboris pro eo subire detractant, volentes inter delicias casti esse, inter epulas continentes, inter pueros & puellas conuersari & non tentari: in commessationibus & ebrietatibus fœdis distẽdi humoribus & nõ coinquinari: ligare visum suum cum flammis & non exuri. Difficile hoc vtrũ aut impossibile tu videris.

De monacho se propter castitatem in aquis immergente, & rursus affligente & orante, stimulum carnis extinguere nequeunte. Cap. XXVII.

NOui ego monachum qui cum initio suæ conuersationis, tam naturalibus incẽtiuis, tam vio lentia viciosæ consuetudinis, tam suggestione

G callidi hoſtis vt tentatoris pudiciciam ſuam periclitari timeret,& erexit ſe contra ſe,& aduerſus ſuam carnem ſuauiſsimum concipiens odium, oihil magis quã quod ad eam affectaret expeteret. Itaque ioedia macerabat corpus,& quę ei de ſe debebãtur ſubtrahẽs, etiã motus eius ſimplices comprimebat. Sed cum iterum oimia debilitas ſibi plus indulgere compelleret, ecce caro rurſus caput erigens adquiſitam vt putabatur, infeſtabat quietem, pleriſque ſe frigidis aquis iniiciens, tremẽs aliquãdiu pſallebat & orabat. Sæpe etiam illicitos ſentiẽs motus vrticis fricat corpus, & nudę carni aperiens iocendium iocendio ſuperabat. Et cum hæc omnia nõ ſufficerẽt, nihilominus eũ ſpiritus fornicationis vrgeret, tũc quod ſolum ſuperfuit, proſtratus ante pedes Ieſu orat. Plorat, ſuſpirat, rogat, adiurat, obteſtaẽ, vt aut occidat vel ſanet, clamat crebro, noo abibo, oon quieſco, oec te dimittam oiſi benedixeris mihi: præſtatur ad horam refrigerium, ſed negatur ſecuritas. Quieſceotibus enim paululum carnis ſtimulis affectiooes illicitæ pectus inuadunt. Deus meus quas cruces, quæ tormẽta tunc per-
H tulit miſer ille, dooec taota infuſa eſt ei dilectio caſtitatis: vt omnes quæ ſeotiri poſſuot, vel cogitari, quaſuis iniiceret voluptates, & tunc quoque receſsit ab eo. Sed vſque ad tempus & nũc ſenectuti morbus acceſsit, oec ſic tamen ſe de ſecuritate blaoditur.

Contra illos qui dicunt ſe eſſe frigidos vel impotentes, & in lecto ſe cum mulieribus ponunt, duplex malum cumulantes. Cap. XXVIII.

VNde oõ parum pudet quorundã impudiciciæ, qui cum in ſordibus ſenuerũt, nec ſic ſuſpectarum perſonarum volunt carere conſortio. Cũque, quod dictu oefas eſt, eodem lectulo cubantes inter amplexus & oſcula de ſua caſtitate ſe dicunt eſſe ſecuros, quos frigeſcente corpore ad cœlos tepeſceotia membra deficiant. Iofelices iſti & præ cuoctis moetalibus miſeri, quibus cũ deſit ſceleris perpetrandi facultas, adhuc manet io ipſa fœditate facultas. Noo quieſcit turpe deſiderium, quanuis ei frigiditas neget effectum. Videat tameo vtrum verum dicat aut mẽtiatur iniquitas ſibi, & dum nititur velare vnum, duplex io ſe prodat flagitium. Cum & fere decrepitos nocturnum aliquaodo plaſma deludat,& emortuam ſenectutẽ inteſtioum hoc malum ſæpius inquietat.

I *Quod virgo nunquam debet ſe reputare ſecurã, ſed ſemper debet cogitare de ſcriptura diuina. Cap. XXIX.*

TE ſoror nunquam volo eſſe ſecurã, ſed timere, ſemperque tuã fragilitatem habere ſuſpectam, adinſtar pauidæ columbæ frequentare riuos aquarum, & quaſi io ſpeculo ancipitis cernere ſuperuolantis effigiem & cauere. Riui aquarum ſeotentiæ ſuot ſcripturarum quæ de limpidiſsimo ſapiẽtiæ fonte profiueotes diabolicarum ſuggeſtiooum produnt imaginem & ſeoſum, quo caueantur, & eludaot. Nihil eoĩm magis cogitationes excludit ioutiles, vel compeſcit laſciuias quàm meditatio verbi dei, quod ſic ad animum ſuum virgo debet aſſueſcere, vt aliud oolens, ooo poſsit aliud meditari. Cogitãti de ſcripturis ſomnus obrepat. Euigilanti primũ aliquid de ſcripturis occurrat, dormieotis ſomoia memoria aliqua de ſcripturis ſententia coodiat.

Quod rigor abſtinentiæ non debet omitti timore futuri langnoris vel infirmitatis cum ob hoc corpus dometur. Cap. XXX.

SEd quidam à ſalutaribus exerciciis retrahuntur timore, oe videlicet propter oimiam abſtinentiam vel vigilias immoderatas incidant in languorem,& ita K
efficiantur aliis oneri, ſibi autem dolori hæc excuſatio noſtra io peccatis ooſtris: quam pauci ſuot hodie quos talis feruor igniuit, omnes ſapiẽtes ſumus, omnes prudi, omnes diſcreti: procul oderamus bellũ, & ſic morbum corporis antequam ſeotiatur formidamus: vt languorẽ aoimæ quem præſeotem ſentimus, territi oegligamus, quaſi tolerabilius ſit flammam libidinis quam ventris tolerare rugitum. Aut multo melius ſit contiouo languore carnis vitare laſciuiam, quam ſaoum & iocolumem in eius redigi ſeruitutem. Quid enim intereſt vtrum abſtinentia ao languore caro ſuperbiens comprimatur, caſtitas cooſeruetur, ſed remiſsio, inquit, cauenda eſt: ne forte occaſiooe infirmitatis incurramus illecebras voluptatis. certe ſi languet, ſi ægrotat, ſi torquentur viſcera, ſi areſcit ſtomachus, quæ licet deliciæ ooeri magis erunt quaoi delectationi.

De adoleſcente qui fuerat incontinens veram pœnitentiam agente, & cum dolore ſtomachi, Chriſtum hora mortis vidente. Cap. XXXI.

VIdi hominem qui cum pœniteotia ſua vi con- L
ſuetudiois oppreſſus cootinere noo poſſet, tandem io ſe reuerſus ſupra modũ erubuit: & mox cooculcauit cor eius iotra eum, & in meditatione eius exarſit ignis. Deinde ſalubriter iraſceos, ſibi inuectiooe grauiſsima irruit io ſeipſum, & bellum indicens corpori, etiam ei quæ neceſſaria videbãtur, ademit. Succeſsit grauitas leuitati, loquacitati ſilẽtiũ. Nemo enim poſtea vidit iocantẽ, rideotẽ nemo cõſpexit. Nemo ex ore eius ocioſum ſermonem audiuit, temporales cõſolatiooes, & quicquid carni ſuaue putabatur, ita cootempſit & exhorruit, vt nullam ſibi requiem, oullam io cibo vel potu conſolationem iodulgere ei pateretur. Cogitatiooum ſuarum ita ſolicitus & ſcrupuloſus erat, vt io hoc ſolo oimius videretur. Ita demiſſo vultu oculiſque deiectis ſtabat, ſedebat vt timens & tremens diuinis tribunalibus videatur aſsiſtere. Talibus armis glorioſum retulit de tyranno triumphum. Nam grauiſsimum ſtomachi inccurrens iocommodum poſt diuturoum languorem, cum iam dormitioois eius hora inſtaret: ſioe, inquit, ecce Ieſus venit.

Quod diſcretio quæ eſt mater virtutum non eſt abſcienda. Cap. XXXII. M

HAec dico vt diſcretionem quæ omnium virtutum & mater & nutrix eſt detegam, ſed viciorum materias gulã comprimamus, requiẽ corporis, fœmioarum & effœminatorum familiaritatẽ atque conuictũ infra metas neceſſarias cohibeamos, quia ſæpe falſo oomine diſcretioois palliamus negocium voluptatis. Vera eoim diſcretio eſt aoimam carni præpooere, & vbi periclitatur vtraque, oec ſioe huiuſmodi incommodo illi poteſt ſalus conſiſtere, pro illius vtilitate iſtam oegligere. Hęc diximus vt quanta tibi debeat in conſideraoda pudicicia eſſe ſolicitudo, aduerteres. Quæ cum omnium virtutum flos ſit & ornameotũ, ſine humilitate tamen aret atque marceſsit.

De humilitate ſeruanda à virgine, ne deueniat in ſuperbiã carnalem vel ſpiritualem vel vanitatem. Cap. XXXIII.

HOc eſt certum haud ſecurum peccatorum omnium fundamentum ex quo quicquid ædificas ruinę patet. Initiũ omois peccati ſuperbia quæ angelum de cœlo, hominẽ de paradiſo expulit. Huius peſsimę cum multi ſint rami: omnes tamen io duas ſpecies diuidũtur, in caroalẽ ſcilicet & ſpiritualẽ. Caroalis ſupbia eſt de carnalibus: ſpiritualis eſt de ſpiritualib⁹ ſu

perbire.

A perbire. Carnalis poſtea in duas ſubdiuiditur ſpecies: in iactantiã ſcilicet & vanitatẽ: vanitas eſt ſi ancilla Chriſti intus in animo ſuo glorietur ſe nobilibus ortam natalibus: Si ſe diuitiis paupertatem prætuliſſe pro Chriſto delectetur: Si ſe pauperiorib⁹ & ignobilioribus præferre conetur: Si ſe contempſiſſe diuitum nuptias quaſi aliquid magnum admiretur.

De vanitate & inani gloria, nobilitate vel diuitiis vel aliis delectabilibus rebus vitandis. Cap. XXXIIII.

EST etiam quædam ſpecies vanitatis in affectata aliqua pulchritudine, etiam intra cellulam delectari, parietes variis picturis & celaturis ornare: oratorium pannorum & imaginũ varietate decorare. Hæc omnia quaſi profeſſioni tuæ contraria caue.

De ornamentis cellæ vitandis. Cap. XXXV.

QVa enim fronte de diuitiis vel natalibus gloriaris, quę illius vis ſponſa videri, qui pauper factus eſt cum eſſet diues, pauperẽ matrem, pauperem familiam, domum etiam pauperculam & præſepij vilitatem elegit. Ita ne gloriãdum tibi eſt quòd dei filium hominũ filiis prætuliſti, quòd fœ-
B dam carnẽ pro virginitatis decore ſpreuiſti: ꝙ æternas cœli diuitias atq; delicias martyriis ſanctorũ cõmutaſti?

De ornamentis virtutum acquirendis. Cap. XXXVI.

SI gloriaris in domino, ſeruias ei cum timore. Sed illam te noli quaſi ſub ſpecie deuotionis ſequi gloriam in picturis vel ſculpturis, in pennis auium, vel beſtiarum aut diuerſorum florum imaginibus variatis. Sint hęc illorũ q nihil intus in quo glorientur habẽtes, exterius ſibi cõparãt in quib⁹ delectãtur. Omnis gloria eius filiæ regis abintus in fimbriis aureis circumamicta varietatibus. Si autẽ tu iã filia regis es, vtpote filij regis ſponſa, patriſque vocem audiſti, dicentis: Audi filia & vide & inclina aurem tuam. Sic tua omnis gloria abintus, vide vt gloria tua ſit teſtimonium conſcientiæ tuæ. Ibi ſit pulcherrima virtutũ varietas. Ibi diuerſi colores ſi ſic conueniant & ſic iungantur ſibi, vt alterius pulchritudinem alter augeat: & qui in ſua natura minus lucet alterius collatione lucidior appareat.

C *Nota copulam caſtitatis & humilitatis prudentiæ & ſimplicitatis, miſericordiæ & iuſticiæ, fortitudinis & modeſtiæ. Cap. XXXVII.*

IVngatur caſtitati humilitas, & nihil erit ſplẽdidius: prudentiæ ſocietur ſimplicitas, & nihil erit lucidius. Copuletur miſericordia iuſticiæ, & nihil erit ſuaui⁹. Adde fortitudini modeſtiã, & nihil erit vtilius. In hac varietate tuæ mentis oculos occupa. Hanc in anima tua omni ſtudio forma: cui ſi fimbrias aureas addas, veſtem polymitam, in qua te ſponſus cũ ſumma dilectione cõſpiciat, texuiſti. fimbria extrema pars, quaſi finis eſt veſtimẽti. Finis autẽ præcepti charitas eſt de corde puro & conſcientia bona & fide non ficta.

Quod ornamenta altaris ſicut corporalia debent eſſe linea & alba, ſic & corpus veſtrum. Cap. XXXVIII.

IN his glorieris, in his delecteris, intus nõ foris, in veris virtutibus non in picturis & imaginibus. Panni linei cãdidi tuum adornent altare: qui caſtitatẽ ſuo candore cõmendẽt, & ſimplicitatem præmonſtrẽt. Cogita quo labore, quibus tonſionibus terrenũ in quo creuit lumẽ, colorem exuerit, & ad talem candorem peruenerit: vt ex ea ornẽt altare, Chriſti corpus veletur. Cũ terreno colore omnes naſcimur. Quoniã in iniquitatibus cõceptus ſum, & in peccatis cõcepit me mater mea. Primũ igitur chariſsima linũ aquis immergitur, nos in aquis baptiſmatis Chriſto cõſepelimur, ibi deletur iniquitas: ſed necdũ ſanatur infirmitas. Aliquid candoris recepimus in peccatorum remiſsione: ſed necdũ plene D
terreno colore exuimur pro naturæ quæ reſtat corruptione. Poſt aquas linũ ſiccatur. Quia neceſſe eſt poſt aquas baptiſmatis corpus per abſtinentiam maceratum, illicitis honoribus vacuetur. Deinde linum malleis tũditur, & caro noſtra multis tẽtationibus fatigatur. Poſt hoc linum ferreis aculeis diſcerpitur: vt deponat ſuperflua, & nos diſciplinæ vngulis raſi vix neceſſaria retinemus. Adhibetur poſt hoc lino ſuauior ſtimulorum leuiorque purgatio, & nos victis cũ magno labore peſsimis paſsionibus à leuioribus & cotidianis peccatis ſimplici confeſsione & ſatisfactione mundamur. Iam tunc à nentibus linum in longum producitur, & nos in anteriora lõganimitate extẽdimur. Porro vt ei perfectior accedat pfectio, pulcritudo ignis adhibetur & aqua: & nobis tranſeundum eſt per ignem tribulationis & aquã compunctionis, vt perueniamus ad refrigerium caſtitatis. Hæc tibi oratorij tui ornamenta repræſentent, nõ oculos tuos varietatibus mentis paſcant. Sufficiat tibi in altari tuo ſaluatoris in cruce pendentis imago, quæ paſsionem ſuã tibi repræſentet, quam imiteris, expanſis brachiis ad ſuos te inuitet amplexus in quib⁹ delecteris, E
nudatis vberibus lac ſuauitatis infundat, quo cõſoleris.

De conſideratione virginitatis & humilitatis beatæ Mariæ, & beati Ioannis Euangeliſtę, & de ipſorũ cõmendatione. Cap. XXXIX.

ET ſi hoc placet ad commẽdandam tibi virginitatis excellentiam virgo mater in ſua, & virgo diſcipulus in ſua iuxta crucẽ curuantur imagine, vt cogitet quam grata ſit Chriſto vtriuſque ſexus virginitas, quam in matre & prę cæteris ſibi dilecto diſcipulo conſecrauit. Vnde eos pendens in cruce tanto fœdere copulauit, vt illam diſcipulo matrem, illum matri filium delegaret. O beatiſsimũ hoc teſtimonio Ioannẽ, cui totius humani generis decus, opes mũdi, gloria cœli, miſerorum refugium, afflictorum ſolatium, pauperũ conſolatio, deſperatorum erectio, peccatorum reconciliatio. Poſtremo orbis domina, cœli regina, teſtamẽti authoritate cõmittitur. Hæc tibi præbeant incentiuum charitatis, non ſpectaculum vanitatis. his enim omnib⁹ ad vnum neceſſe eſt vt contẽdas: quoniã vnum eſt neceſſariũ. Illud eſt vnũ quod nõ inuenitur niſi in vno, a- F
pud vnũ, cũ vno, apud quẽ non eſt tranſmutatio, nec viciſsitudinis obumbratio. Qui adhæret ei, vnus cum eo ſpiritus efficitur, tranſiens in illud vnũ quod ſemper idem eſt, & cuius anni non deficiunt. Adhæſio iſta charitatis quaſi ſpecialis ornatus finis & fimbria.

De charitate habenda in dilectione dei & proximi ſibi non nocendo: nec noceas cupiendo & benefaciendo. Cap. XL.

VEſtis quippe nuptialis ex virtutum varietate cõtexta oportet vt fimbriis aureis, id eſt charitatis ſplendoribus ambiatur, quæ omnes virtutes cõtineat, & conſtringat in vnum, & ſuam ſingularẽ claritatem impertiens de multis vnum faciat, & cum multis vni adhæreat: vt iam omnia non ſint multa, ſed vnum. Charitas autẽ in duo diuidit̃, In dei videlicet dilectionẽ & proximi. Porro dilectio pximi in duo ſubdiuidit̃, in innocentiam & beneficentiam, videlicet vt nulli noceas: benefacias quib⁹ potueris: ſcriptũ eſt quippe: Quod tibi nõ vis fieri, alteri ne feceris. & hęc innocẽtia. Et dominus in Euangelio. Omnia inquit, quæcunq; vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis, à beneficentia. Quantum ad te duo iſta pertineant, diligenter aduerte. Primum vt nulli noceas. Deinde vt nulli velis nocere. Primum illud facile tibi, cũ nec id poſsis niſi forte lingua percuſſeris, ſecundum illud. Non erit difficile, ſi

G propositum attendas tuum:si professam dilexeris nudi-
tatem. Non enim tibi poterit erga aliquā esse malæ vo-
luntatis materia, vbi cupiditas nulla, vbi nihil diligitur,
quod possit auferri: nihil tollitur quod debeat amari.
Demū bene velis omnibus, prosis quibus possis, in quo
inquis, cum mihi non liceat, vel modicum quod egen-
tibus tribuam, possidere.

De exemplo Mariæ & Marthæ & vita actiua & contemplatiua. *Cap. XLI.*

AGnosce conditionem tuā charissima. Duæ so-
rores erant Martha & Maria: laborabat illa, va-
cabat ista. Illa erogabat, ista petebat: illa præsta-
bat obsequium, ista nutriebat affectū. Denique nō am-
bulans vel discurrens huc atque illuc, non de suscipiē-
dis hospitibus solicita, non cura rei familiaris distēta,
non pauperum clamoribus intenta sedebat ad pedes
Iesu, & audiebat verbum illius. Hæc pars tua charissima
quæ seculo mortua atque sepulta, surda debes esse ad
omnia seculi blandimenta audienda, ad loquendū mu-
ta: nec debes distendi, sed extendi, impleri non exhau-
riri. Exequatur partem suam Martha quælibet, nō nege-
H tur bona, Maria tamē melior prædicatur. Nunquid in-
uidit Marthæ Maria: Illa potius isti, ita etiam quodque
optime videretur, in seculo tuam vitā æmuletur, non il-
larum tu. Ad illos spectat eleemosynarum largirio, quo-
rum est terrena possessio, vel quibus credita est rerum
Ecclesiasticarum dispensatio.

De dispensatione rerum Ecclesiasticarum. *Cap. XLII.*

QVæ enim sacrosanctis Ecclesiis à fidelibus col-
lata sunt, episcopi, sacerdotes & clerici dispen-
sanda suscipiūt, & non recondenda, non pos-
sidenda, sed eroganda. Quicquid habent,
pauperum est, viduarum & orphanorum & eorum qui
altari deseruiunt: vt de altari viuant. Sed ea quæ in vsus
seruorum Christi monasteriis conferuntur, à certis per-
sonis dispensari oportet, vt quod necessitatibus super-
est fratrum, non includatur marsupiis: sed hospitibus,
peregrinis atque pauperibus erogetur.

Quod claustrales non debent habere curam de pauperibus. *Cap. XLIII.*

ET hoc illorum interest quibus pars est Marthæ cō
missa, non qui salutari ocio vacant cum Maria.
Ita claustralibus nulla debet esse pro pauperibus
I solicitudo, nulla pro hospitibus suscipiendis disten-
sio: quippe quibus nulla debet esse de crastino cura, nul-
la cibi vel potus prouidentia: nutriantur potius in cro-
ceis, spiritalibus pascantur. Altius autem hi qui contēp-
tibiles sunt cōstituti ad iudicandū amplexātur stercora.
Ipsi quippe sunt boues, quorū piger stercoribus lapidař.

Quod contemplatiui non debent desiderare temporales administrationes. *Cap. XLIIII.*

SVnt enim quidam qui circa spiritualia desides &
pigri instar populi peccatoris super māna cœleste
nauseant, videntésque alios circa temporalia oc-
cupatos inuidēt, detrahunt, murmurant, & pro sterco-
ribus quibus ipsi fœdantur, zeli & amaritudinum stimu
los ferunt: de quibus si forte aliquam temporalium dis-
pensationem fuerint adepti, conuenienter dici potest:
Qui nutriti erāt in croceis amplexati sunt stercora. Cū
igitur nec illis qui in cœnobiis sunt, quibus in Martha
non parua cōmunio est, circa plurima occupari conce-
ditur, quanto minus tibi quæ te totam de seculo exuisti,
cui non solum possidere, sed nec videre, nec audire li-
cet, quæ seculi sunt.

Quod reclusa debet si sibi aliquid superest, erogare. *Cap. XLV.*

SIue enim nihil tibi quisquam det ad erogandum, K
vnde habebis quod eroges, si ex tuo aliquid habes
labore, da non tua sed alterius manu. Si abunde ti-
bi prouenit victus, vnde tibi aliena distribuere, cum ni-
hil tibi supra necessariū liceat vsurpare. Quid ergo be-
neficij impendes proximo? Nihil ditius bona volūtate,
vt ait quidā sanctus, hanc largire. Quid humanius pie-
tate, hanc impēde. Quid vtilius oratione, hanc largire.

Qualiter debet in corde dolere de necessitatibus aliorum & pro eis orare. *Cap. XLVI.*

ITaque totū mundū vno dilectionis sinu cōplectere,
vbi simul omnes qui boni sunt considera, congra-
tulare: vbi mali, intuere & luge. Ibi occurrant animo
miseria pauperum, orphanorū gemitus, viduarum de-
solatio, tristium mœstitudo, necessitates peregrinantiū,
pericula nauigantium, vota virginum, tentationes mo-
nachorum, prælatorum solicitudo, labor militantium.
Omnibus pectus tuæ dilectionis aperias. His tuas im-
pende lachrymas: pro his tuas preces fundas. Hæc elee-
mosyna deo gratiosior, Christo acceptior, tuæ profes-
sioni aptior, his quibus impenditur fructuosior. Huius
munus beneficij tuum propositum adiuuat. Non pertur
bat dilectionē proximi. Auget nō minuit, mentis quie- L
tem seruat nō impedit. Quod nihil est appetendum vt
habeatur ad largiendum: cum nihil habere sit perfectū.
Quid bis plura dicamus: Cū sancti vt perfecte possent
proximos diligere, studuerunt in hoc mundo nihil ha-
bere, nihil vel sine appetitu possidere. Agnoscis verba
beati Gregorij. Vide quam cōtra multi sapiunt: vt enim
charitatis impleant legem, quærunt vt habeant quod e-
rogent, cum eius perfectionem ipsis asscribat, qui nihil
habendū, nihil vel sine appetitu possidendū arbitrādū.

De dilectione dei & contēplatione prædictionis & prophetationis aduētus filij dei, & annūciationis angelicæ plenitudinis gratiæ, visitationis & prophetationis Elizabeth & Ioannis, partu virginis, iubilationis angelorum, adoratione pastorum. *Cap. XLVII.*

HIs de proximi dilectione præmissis, de dile-
ctione dei pauca subiungam. Nam licet vtraq;
soror deū, proximumq; dilexerit, specialiter ta
mē circa obsequium proximorū occupabatur Martha.
Ex diuinæ vero lectionis fonte hauriebat Maria: ad dei
vero dilectionem duo pertinent, Affectus mentis, & ef-
fectus operis. Et opus hoc in virtutum exercicio. Affe-
ctus spiritualis gustus dulcedine, exercicio virtutum, ta- M
men certo viuendi modo. In ieiuniis, In vigiliis, In ope-
re, In dilectione, In oratione, In paupertate & cæteris hu
iusmodi commendatur. Affectus salutari meditatione
nutritur: Itaque vt ille dulcissimus amor Iesu in tuo cre
scat affectu, triplici meditatione opus habes: de præte-
ritis scilicet præsentibus & futuris, id est præteritorum
recordatione, de experientia præsentium, de considera-
tione futurorum. Cum igitur mens tua fuerit ab omni
cogitationum sorde, virtutum exercicio purgata, iam
oculos defecatos ad posteriora retorque. Ac primum
cum beata Maria ingressa cubiculū, libros quibus vir-
ginis partus cum Christi prophetatur aduentus, euolue.
Ibi aduentum angeli præstolare, vt videas intrantē, au-
dias salutantē: & sicut repleta stupore & ecstasi dulcis-
simam dominam tuam cū angelo salutante salutes, cla-
ma dicens: Aue gratia plena, dominus tecum: benedicta
tu in mulieribus: Hoc plenius repetens quæ sit hæc gra-
tiæ plenitudo de qua totus mundus gratiam mutuauit.
Quoniā verbū caro factū est, & habitauit in nobis ple-
num gratiæ & veritatis. Contemplare & admirare do-
minum

A minũ, qui terrã impleuit, & cœlũ inter vnius puellę viscera claudit quã pater sanctificauit, filius fœcũdauit, obũbrauit spũs sanctus. O dulcis domina, quãta inebriabaris dulcedine, quo amoris igne succẽdebaris, cũ sentires in mente & ventre tantæ maiestatis præsentiã. Cum de tua carne sibi carnẽ assumeret, & mẽbra quibus corporaliter omnis plenitudo diuinitatis habitaret, & tuis sibi mẽbris aptaret. Hac oĩa ꝓpter te virgo vt virginẽ quã imitari ꝓposuisti, diligas virginis fructũ cui nupsisti. Iam nunc cũ dulcissima domina tua in mõtana cõscẽde, & sterilis & virginis suauẽ intuere cõplexũ, & salutationis officiũ in quo seruul⁹ dominũ, præco iudicẽ, vox verbum intus in anilia viscera cõclusus, in virginis vterum clausum agnouit, & indicibili gaudio salutauit. Beati vẽtres in quibus totius mundi salus exoritur. Pulsisq; tenebris tristicię, sempiterna lęticia prophetatur. Quid agis ô virgo, accurre quæso accurre, & tantis gaudiis admiscere, prosterne ad pedes vtriusque, & in vnius vẽtre tuum spõsum amplectere, amicum vero eius in alterius vtero venerare. Hũc euntẽ in Bethleem cum omni deuotione prosequere, & in hospitium diB uertens, cum illa assiste & obsequere parienti, locatoque in pręsepio paruulo, erumpe in vocem exultationis, clamãs cum Esaia: Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis. Amplectere dulce illud præsepium: vincat verecundiam amor. Timorem depellat affectus, vt sacratissimis pedib⁹ figas labia, & oscula gemines. Exinde pastorũ excubias mente pertracta, angelorũ exercitũ admirare, cœlesti melodię tuas interpone partes: corde simul & ore decanta: Gloria in excelsis deo.

De magorum adoratione, fuga Christi in Aegyptum, de latrone à latere Christi dextro crucifixo, qui paruulum Iesum viderat cũ duceretur in Aegyptũ & petierat, Memento mei domine cũ veneris in regnũ tuum. Ca. XLVIII.

NOli in tua meditatione magorũ munera præterire: nec fugientem in Aegyptum incomitatum relinque. Opinare verũ esse quod dicitur, cum à latronibus deprehensum in via, & adolescentuli cuiusdã beneficio acceptũ. Erat vt dicũt principis latronum filius, qui prę da potitus cũ paruulum in matris gremio cõperisset, tãta ei in eius speciosissimo vultu splendoris maiestas apparuit, vt eũ supra hominẽ esse nõ ambigẽs, incalescẽs amore amplexatus est eum. Et ô inquit, C beatissime paruulorũ: si aliquãdo se tẽpus obtulerit mihi miserendi, tunc memento mei, & huius tẽporis noli obliuisci. Ferũt hunc esse latronẽ, qui ad Christi dexteram crucifixus est, cũ alterũ blasphemantẽ corripuisset, dicens: Neq; tu times deum, qui in eadem damnatione es, & nos quidem iuste. Nam digna dãna factis recepimus, hic autẽ mihi mali fecit. Cõuersus ad dominũ eum in illa quę in puerulo apparuerat, intuẽs maiestate, pacti sui nõ immemor, Memento inquit mei, cum veneris in regnũ tuũ. Itaq; ad incentiuũ amoris nõ inutile arbitror hac vti opinione, remota omni affirmandi temeritate.

De contemplatione Christi in Nazareth, & in Ierusalem in obsequendo matri & Ioseph. Cap. XLIX.

PRæterea nihil ne tibi suauitatis æstimas accessurũ, si eum apud Nazareth puerũ inter pueros cõtempleris: si obsequentem matri, si operãti nutricio assistentem intuearis. Quid si duodẽnem cum parentibus Hierosolymã ascendentẽ, & illis redeuntibus, & nesciẽtibus in vrbe remanentẽ per triduũ cũ matre quæsieris. O quanta copia fluent lacrymę, cũ audieris matrẽ dulci quadã increpatione filiũ verberantem: Fili quid fecisti nobis sic: Ecce pater tuus & ego dolẽtes quęrebamus te.

De consideratione baptismi, ieiunij & tentationis Christi. Cap. L. D

SI autem virginem vis sequi quocunq; ierit, delectet altiora eius & secretiora scrutari: vt in Iordanis flumine audias in voce patrẽ, in carne filiũ, in colũba videas spiritũ sanctũ. Ibi tu ad spirituales initiatas nuptias sponsum suscipis datũ à patre, purgationem à filio, pignus amoris à spiritu sancto. Exinde solitudinis tibi secreta ditauit, sanctificauit ieiunium ibi subeundũ, docens cum callido hoste cõflictũ. Hęc tibi facta & pro te facta, & quo modo facta diligenter attendes. Dilige à quo facta sunt, & imitare quæ facta sunt.

De muliere in adulterio deprehensa. Cap. LI.

OCcurrit iã nũc memoriæ mulier illa deprehẽsa in adulterio, & Iesus rogat⁹ sentẽtiã quid egerit, quidve dixerit recordare. Cũ eñi scribẽs in terra terrenos eos nõ cœlestes ꝑdidisset, qui sine peccato est inquit, vestrũ primũ lapidẽ in illã mittat. Cũ vero omnes sẽtẽtia tenuisset & expulisset de tẽplo, imaginare q̃ pios oculos in illa leuauerit, quã dulcẽ sua voce sententiã absolutionis eius ꝑtulerit. Puta ꝙ suspirauerit, ꝙ lacrymatus sit, cũ diceret: Nemo te cõdemnauit mulier, nec ego te cõdẽno. Felix vt ita dicã hæc quæ in adulterio depre- E hẽsa mulier, quę etiã de pręteritis absoluit, secura efficit de futuris. Iesu bone te dicẽte, nõ condẽnabo, quis cõdẽnabit. Deus qui iustificat: quis est qui cõdẽnet? Audiatur de cætero vox tua: Vade & iam amplius noli peccare.

De muliere lacrymis pedes eius rigante. Cap. LII.

IAm nunc domũ ingredere Pharisæi, & recũbentẽ ibi dominũ tuũ attende. Attende cũ illa beatissima peccatrice ad pedes eius, laua lacrymis, terge capillis, demulce oculis, & foue vnguentis. Nõnne iã sacri illius liquoris odore perfũderis? Si tibi ad suos negat pedes, insta, ora, & grauib⁹ lacrymis oculos attolle, imisq; suspiriis & inenarrabilib⁹ extorque q̃d petis. Luctare cũ deo sicut Iacob, vt ipse se gaudeat superari. Videbitur tibi aliquãdo quod auertat oculos, quod aures claudat, quod desideratos pedes abscõdat. Tu nihilomin⁹ insta opportunẽ, clama, vsq; quo auertis faciẽ tuã à me, Vsq; quo clamabo & nõ exaudies? Redde mihi Iesu bone lęticiã salutaris tui, quia dixit cor meũ: quæsiui faciem tuã, faciẽ tuã requirã. Certe non negabit pedes suos virgini, quos osculandos prębuit peccatrici.

De paralytico per tegulas inuecto nõ solũ corporaliter sed spiritualiter curato, licet hoc nõ peteret. Nã cui vult miseretur. Ca. LIII. F

SEd domum illã non præteribis vbi per tegulas paralyticus ante pedes eius submittitur, vbi pietas & potestas obuiauerunt sibi. Fili inquit, remittũtur tibi peccata tua. O mira clemẽtia, ô indicibilis misericordia. Accepit felix remissionẽ peccatorum, quoniam nõ petebat, quoniã non pręcesserat cõfessio, non meruerat satisfactio, nõ exigebat cõtritio. Corporis salutem petebat nõ animę: & salutẽ recepit corporis & animæ. Vere domine vita in voluntate tua. Si decreueris saluare nos, nõ est qui audeat dicere: cur ita facis pharisæe, à te quid murmuras? An oculus tuus nequam est: quia ipse bonus sum? Certe miseretur cui voluerit, ploremus & oremus, vt velit. Bonis etiã operibus pinguescat oratio, augeatur deuotio, dilectio excitet. Leuetur purę man⁹ in oratione, quas nõ sanguis immũdiciæ maculauit, tactus illicitus nõ fœdauit, non exasperauit auaricia. Leuetur & cor sine ira & disceptatiõe, quod trãquillitas sedauit, pax cõposuit, puritas cõscientiæ animauit. Sed nihil horũ paralyticus iste legitur præmisisse, qui tamẽ legitur remissionẽ peccatorũ meruisse. Hæc est ineffabilis eius misericordiæ virtus, cui sicut blasphemũ est derogare, ita &

G hoc sibi præsumere stultissimū: potest cuicūq; vult hoc
ipsum efficaciter dicere, quod dixit illi paralytico, di-
mittūtur tibi peccata tua. Sed quicunq; sine suo labore
vel cōtritione, vel cōfessione, vel etiā oratione sibi hoc
dicendū expectat, nūquā ei remittentur peccata sua.

De receptione Christi in domo Martha & Maria, & Martha ministrante, & effusione vnguenti, & condēnatione Pharisæi. *Cap. LIIII.*

SEd exeundū est hinc, & ad Bethaniā veniēdum vbi
sacratissima fœdera amicitiæ authoritate domini
consecrantur. Diligebat enim Iesus Marthā & Ma-
riā, & Lazarū, quod hospitalis amicitię qua illi familia
riori adhęrebāt affectu detineri nemo qui ambigat. Te-
stes sunt lacrymæ illę dulces, quibus lacrymat⁹ est cum
lacrymantibus, quas totus populus amoris interpretatur
indiciū. Videte inquiunt, quo modo amabat eū, & ecce
ponunt ei cœnā ibi, & Martha ministrabat. Lazarus au-
tē erat vnus ex discūbentibus. Maria autē sumpsit alaba-
strum vnguenti, & fracto alabastro effudit super caput
Iesu. Gaude quæso huic interesse cōuiuio, singulorum di
stingue officia. Martha ministrat, discūbit Lazarus, vn-
git Maria. Hoc vltimū tuū est. Frange igitur alabastrum
H cordis, & quicquid habes deuotionis, quicquid amo-
ris, quicquid desiderij, quicquid affectionis, totū effun-
de super spōsi tui caput, adorans in deo hominem, & in
homine deum. Si fremit, si murmurat, si inuidet, si pro-
ditor perditionem vocat deuotionem, non sit tibi curę.
Vt quid ait, perditio hæc? Posset hoc vnguentū venun-
dari multo, & dari pauperib⁹. Pharisæus murmurat, in-
uidens pœnitēti: murmurat Iudas, inuidēs effusioni vn-
guenti. Si iudex accusationem nō recipit, accusatam ab-
soluit. Sinite inquit, illā. Bonū enim opus operata est in
me. Laboret Martha, ministret, paret hospitiū peregri-
no, esurienti cibum, vestē algenti. Ego solus Marię & il-
la mihi totum pręstet quod habet, à me quicquid optat,
expectet. Quid enim, Tu ne Mariæ cōsulis relinquēdos
pedes, quos tam dulciter osculatur, auertēdos oculos ab
illa speciosissima facie quā contemplatur, amouendum
auditum ab eius suaui sermone quo reficitur?

De obuiatione puerorum cum ramis palmarum, clamantium, osanna in excelsis. *Cap. LV.*

SEd iam surgentes eamus hinc. Quò, inquis? Certè
vt insidentē asello cœli terręq; dominū comiteris
I tanta fieri pro te obstupescēs puerorū laudibus tuas
in sanctis clamās & dicēs: Osanna filio Dauid, benedi-
ctus qui venit in nomine domini. Iā nunc ascende cum
eo in cœnaculum, grande stratum, & salutaris cœnę in-
teresse deliciis gratulare.

De cœna domini & de his quæ ibi gesta sunt. Quare beatus Ioannes supra pectus eius recubuit. *Cap. LVI.*

VIncat verecundiam amor, timorē excludat affe-
ctus: vt saltē de micis mensę illius eleemosynam
præbeat mendicāti. Vel à longè sta, & quasi pau-
per intuendens in diuitē, vt aliquid accipias extende ma-
num, famē lacrymis prode, cum iam surgēs à cœna lin-
teo se præcinxit, posuitq; aquam in peluim. Cogita quæ
maiestas, quę potestas hominum pedes abluit & extersit:
quæ benignitas proditoris vestigia sacris manibus tā-
git. Specta & expecta, & vltima omnium tuos ei præbe
abluendos: quia quē ipse nō lauit, nō habebit partē cum
eo. Quid modo festinas exire? Sustine paululum. Vides
ne quis nā ille est rogo te, qui supra pectus eius recūbit,
& in sinu eius caput reclinat? Felix quicūq; ille est. O ec-
ce video, Ioānes est nomen eius. O Ioānes, quid ibi dul-
cedinis, quid gratiæ & suauitatis, quid luminis & deuo-
tionis ab illo hauriā fonte, dicito. Ibi certe omnes the- K
sauri sapiētiæ & scientiæ: Ibi fons misericordię, domici-
liū pietatis & famis æternæ suauitatis. Vnde tibi ô Ioan-
nes omnia ista? Nunquid tu sublimior Petro, Andrea
sanctior, à cæteris omnib⁹ angelus gratior, speciale hoc
virginitatis priuilegiū, quia virgo es electus à domino,
anteq̄ ires cū matre dilectus. Iā misericordiæ exulta vir-
go, accede propius, & aliquā tibi huius dulcedinis por-
tionē vendicare nō differas. Si ad potiora nō potes: di-
mitte Ioanni pectus, vbi eum vinum lætitię in diuinita-
tis cognitione inebriet, tu currens ad vbera humanita-
tis, lac exprime quo nutriaris. Inter hæc sacratissima illa
oratione discipulos cōmendans patri dixerit: Pater ser-
ua eos in nomine tuo. Inclina tu caput, vt & tu merea-
ris audire: Volo vt vbi sum ego, & illi sint mecum.

Qualiter post cœnam ad orandum ad montem Oliueti accessit. *Cap. LVII.*

BOnum est tibi hic esse. Sed exeundū est, præcedit
ipse ad mōtē Oliueti, tu sequere. Et licet assumpto
Petro & duobus filiis Zebedei ad secreta secesse-
rit, vel à longe intuere quo modo in se nostram trāstu-
lit necessitatem. Vide quo modo ille cuius sunt omnia
pauere incipit & tædere, Tristis est anima mea inquiēs L
vsq; ad mortem. Vnde hoc deus meus compateris mi-
hi exhibens hominē, vt quodā modo videaris nescire,
quod deus est prostratus in faciē: oras, & factus est sudor
tuus, sicut guttę sanguinis decurrentis in terram. Quid
stas, accurre, & suauissimas illas guttas lambe, & puluerē
pedum illius linge. Noli dormire cum Petro, ne merea-
ris audire sic: Nō potuisti vna hora vigilare mecum.

Qualiter proditor ad eum capiendum venit, qualiter Petrus gladio percussit, sed post negauit. *Cap. LVIII.*

SEd ecce iam proditorē præeuntem impiorum tur-
ba subsequitur, & osculum præbente Iuda manus
iniiciunt in dominum tuum, tenent, ligant, & illas
dulces manus vinculis astringūt. Quis feratur? Scio oc-
cupat nunc cor tuum pietas, omnia viscera tua zelus in-
flāmat. Sine rogo patiatur, qui p te patitur. Quid optas
gladium? Quid irasceris? Quid indignaris? Si instar Pe-
tri cuiuslibet aurē abscideris, si ferro brachium tuleris, si
pedem truncaueris, ipse restituet omnia. Qui etiā siqui-
dem occideris, absque dubio suscitabit.

Qualiter male tractatur, corā Pilato falso accusatur, & falso iudicatur, & flagellatur, & corona spinea coronatur. *Ca. LIX.* M

SEquere potius eum vsq; ad atrium principis sacer-
dotum, & speciosissimā eius faciem quam illi spu-
tis illiniunt, tu lacrymis laua. Intuere quā piis ocu-
lis, quam misericorditer, quam efficaciter tertio negan-
tem respexit Petrum, quādo ille cōuersus & in se reuer-
sus fleuit amare. Vtinam bone Iesu tuus me dulcis respi-
ciat oculus, qui te totiens ad vocē ancillæ procacis car-
nis męe pessimis operib⁹ affectibusq; negaui. Sed iā ma-
ne facto tradetur Pilato. Ibi accusatur, & tacet: quoniam
tanquā ouis ad occisionē ducitur, & sicut agnus coram
tondente se, sic non aperuit os suum. Vide, attende quo
modo stat ante præsidē inclinato capite, demissis oculis,
vultu placido, sermone raro, paratus ad opprobria,
prōptus etiā ad verbera. Scio nō potest vlterius sustine-
re, nec dulcissimum dorsum eius flagellis atteri, nec fa-
ciē alapis cædi, nec venerādum illud caput spinis coro-
nari corona spinea, nec dexterā quę cœlum & terrā cō-
tinet arundine dehonestari, tuis oculis aspicere poteris.
Ecce educitur flagellatus, portans spineam coronam, &
purpureum vestimentum. Et dicit Pilatus: Ecce homo.
vere homo est, Quis dubitet? Testes sunt plagæ virgarū,
liuor

A livor vlcerum, fœditas sputorum. Iam nunc cognosco Zabule quia est homo. Vere homo est, inquis. Sed quid est quod in tot iniuriis nō irascitur vt homo, non mouetur vt homo, nō sitis tortoribus indignatur vt homo? ergo plus est quam homo, si quis cognoscit illum. Cognoscitur certe homo impiorū iudicia sustinēs. Sed cognosces de⁹ iudicū faciēs. Sero animaduertisti Zabule.

De consideratione passionis Christi, & deceptionis diaboli qui eum hominem solum esse credebat. Cap. LX.

QVid tibi per mulierē visum est agere vt dimittatur. Tarde locutus es. Sedet pro tribunali iudex, prolata sentētia iā portat propriā crucem, ducitur ad mortem. O spectaculum, vides ne? Ecce principatus super humerū eius. Hæc est virga æquitatis, virga regni tui. Datur ei vinum felle mixtum. Exuitur vestimētis suis, & inter milites diuiduntur. Tunica non scinditur: sed sorte transit ad vnum. Dulces manus eius & pedes clauis perforantur, & extensus in cruce inter latrones suspenditur.

Quo modo pependit in cruce inter cœlum & terram, vt ima summis reconciliaret. Cap. LXI.

B MEdiator dei & hominū inter cœlum & terram medius pendēs ima superis vnit, & cœlestibus terrena cōiungit. Stupet cœlum, & terra miratur. Quid tu? Non mirum si sole contristato, tu contristaris. Si terra tremiscente, tu contremiscis, si scissis saxis cor tuum scinditur. Si flentibus iuxta crucem mulieribus, tu conlacrymaris.

De mira patientia in passione reddēdo bonū pro malo. Ca. LXII.

VErum in his omnibus considera illud dulcissimum pectus, quam tranquillitatem seruauerit, quam habuerit pietatem. Non suam attendit iniuriam, nō pœnam reputat, nō sentit cōtumelias. Sed illis potius à quibus patitur, ille cōpatitur à quibus vulneratur. Ille medetur, vitam procurat à quibus occiditur. Cū qua mentis dulcedine, cū qua spiritus deuotione, in qua charitatis plenitudine, clamat, Pater ignosce illis.

Oratio peccatoris ad Christum. Cap. LXIII.

ECce ego domine tuæ maiestatis adorator, non tui corporis interfector, tuæ mortis venerator, nō tuę passionis irrisor, tuæ misericordiæ contemplator, non infirmitatis contemptor. Interpellet itaque pro me tua dulcis humanitas, commendet me patri tuo tua ineffabilis pietas. Dic ergo dulcis domine, pater ignosce
C illi. At tu virgo, tu maior es apud virginis filiū cōfidentia, à mulieribus quæ longe stant cum matre virgine & discipulo virgine accede ad crucē, & perfusum pallore vultum cominus intuere. Quid ergo? Tu sine lacrymis amantissime domine lacrymas videbis, tu siccis oculis manens eius animam pertrāsit gladius doloris. Tu sine singultu audies dicentem matri: Mulier ecce filius tuus, & Ioanni: Ecce mater tua, cum discipulo matrem committeret, latroni paradisum promitteret. Tunc vnus ex militibus lancea latus eius aperuit, & exiuit sanguis & aqua. Festina ne tardaueris, comede fauū cum melle tuo. Bibe vinum tuum cū lacte tuo. Sāguis tibi in vinū vertitur, vt inebrieris: in lac aqua mutatur vt nutriaris, facta sunt tibi in petra flumina, in mēbris eius vulnera. Et in maceria corporis eius caruerna, in quibus instar colūbæ latitaris, & deosculans singula ex sanguine eius. Fiāt sicut vitta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce.

De decurione. Cap. LXIIII.

SEd adhuc expecta donec nobilis ille decurio veniēs extractis clauis, manus pedesq; dissoluat. Vide quo modo fœlicissimis brachiis corpus cōplectitur, ac suo astringit pectori. Tunc dicere potuit vir ille D sanctissimus: fasciculus mirrhæ, dilect⁹ meus mihi inter vbera cōmorabitur. Sequere tu preciosissimū illum cœli terræq; thesaurū, vel pedes porta, vel man⁹ brachiaq; sustēta: vel certe defluētes minutatī preciosissimi sāguinis stillas curiosius collige, & pedū illi⁹ puluerē linge. Cerne præterea quod dulciter beatissim⁹ Nichodem⁹ sacratissima vulnera eius tractauit digitis, fouit vnguentis, & cū sancto Ioseph inuoluit sindone, collocauit in sepulcro.

De Magdalena. Cap. LXV.

NOli præterea Magdalenæ deserere comitatum: sed paratis aromatibus cū ea domini tui sepulcrum visitare memento. O si quod illa oculis tu in spiritu cernere merearis nunc super lapidem reuolutum ab ostio monumēti angelum residentē, nunc intra monumētum, vnum ad caput, aliū ad pedes resurrectionis gloriā prædicantes. Nunc ipsum Iesum, Mariā flentem, & tristē tam dulci respicientē oculo, tam suaui voce dicentē, Maria. Quid hac voce dulcius, quid suauius, quid iocundius Maria: Rumpuntur ad hāc vocem omnes capitis caracteres, ab ipsis medullis eliciuntur lacrymæ. Singultus atq; suspiria ab imis trahuntur visceribus, Maria. O beata quid tibi pro meritis fuit, quid animi cū E ad hanc vocē te prosterneres, & reddēs vocem salutanti inclamares, Rabbi. Nā plura dicere lacrymæ prohibēt, cum vocem occludat affectus, omnesq; animæ corporisq; sensus nimi⁹ ardor absorbeat. Sed ô dulcis Iesu, cur à sacratissimis ac desideratissimis pedibus tuis sic arces amantē? O verbum durum. Noli inquit me tāngere. Vel quid domine? Quare nō tangam desiderata illa vestigia tua, pro me perforata clauis, perfusa sanguine, nō tangā, non deosculabor? An inimicior es eo, quia gloriosior? Ecce nō dimittam te, nō recedam à te, non parcā lacrymis, pectus singultibus suspiriisq; rumpetur nisi tangam. Et ille: Noli me tāgere, Noli timere. Nō aufertur tibi bonum hoc, sed differtur: vade tamen & nuncia fratribus meis quia surrexi. Currit cito volēs redire. Redit cū aliis mulieribus. Quibus Iesus occurrens blanda salutatione, deiectas sic exigit, tristes cōsolatur. Aduerte. Tūc est datum quod ante fuit dilatum. Accesserūt enim & tenuerunt pedes eius. Hic quamdiu potes virgo morare. Non has delicias tuas somnus interpolet, nullus exterior tumultus impediat.

De consideratione mundi & rerum præsentium vt vilescant, quasi statim mors sequatur quæ est principium futurorum, & finis præsentium. Cap. LXVI. F

VErum quia in hac misera vita nihil stabile, nihil æternū est, nunquā in eodē statu permanet homo: necesse est, vt anima nostra dū viuim⁹, quadam varietate pascatur. Vnde à prȩteritorū recordatione ad experientiā præsentiū transeamus, vt ex his quoq; quantū à nobis sit deus diligēdus, omnes intelligere valeamus. Hæc omnia reuolue animo, vt in eū totus tuus resoluatur affect⁹: vilescat tibi mūdus, omnis amor carnalis sordescat. Nescias te esse in hoc mūdo, quę ad illos quæ in cœlis sunt & deo viuūt, tuū amorē trāstulisti. Vbi est thesaurus tuus, ibi & cor tuū. Noli cum argēteis simu lacris vili marsupio tuum includere animum, qui nunquam cum nummorū pondere poterit transuolare ad cœlum: puta te cotidie moriturā, & de crastino non cogitabis. Non te futuri temporis sterilitas terreat, non futuræ famis timor tuam mētem deiiciat. Sed ex ipso tota fiducia tua pendeat, qui aues pascit & lilia vestit. Ipse sit horreū tuum, ipse apotheca, ipse marsupium, ipse diuitiæ tuæ, ipse solus sit tibi omnia in omnibus. Et hæc interim

G terim de præſentibus ſatis ſint.

De mortis conditione qua à cunctis timetur, non timenda à fidelibus. *Cap. LXVII.*

QVi autem taota ſuis præſtat in præſenti quanta illis ſeruat in futuro. Principiũ futurorũ & finis preſentium mors. Hanc cuius natura non horret, cuius nõ expaueſcit affect⁹. Nã beſtiæ fuga latibulis & aliis mille modis mortẽ cauẽt, & vitam teoent. Iã nuoc diligẽter attende, quid tua tibi reſpondeat cõſcientia: quid præſumit fides tua: quid ſpes promittat, quid expectet effectus. Si vita tua tibi oneri eſt: ſi mundus faſtidio corporeos labores aſſumit: Hoc vnum dico omnibus mũdi huius præſtare deliciis, honoribus atq; diuitiis ſi ob cõſcientiæ ſerenitatẽ, fidei firmitatem, ſpei certitudioẽ, mortem nõ timeas. Quod ille maxime poterit experiri, qui aliquo tẽpore ſub hac ſeruitute ſuſpirans in liberioris cõſcientiæ auras euaſit. Hæc ſunt futuræ beatitudinis tuæ primitiæ ſalutares, vt morte ſuperueniente oaturalem horrorem fides ſuperet, ſpes temperet, conſcieotia ſecura repellat.

De ſecuritate & conſolatione iuſti in morte, & qualiter angeli cum eo aſſiſtunt. *Cap. LXVIII.* H

ET vide quo modo mors beatitudinis priocipium eſt, laborum meta, peremptoria viciorũ. Sic enim ſcriptum eſt: Beati mortui qui in domino moriũtur. amodo enim iam dicit ſpiritus vt requiſcant à laboribus ſuis. Vnde propheta reproborum ab electorũ morte diſcernens: Omnes inquit, reges dormient in gloria in domo ſua. Tu autem proiectus es de ſepulcro tuo quaſi ſtirps inutilis, pollutus & obuolutus.

De anima egrediente & vbi collocatur. *Cap. LXIX.*

DOrmiunt quippe in gloria quorum mortem bona commendat coõſciẽtia. Quoniam precioſa eſt in conſpectu domini mors ſanctorum eius. Dormit facie in gloria, cuius dormitioni aſſiſtũt angeli, occurrunt ſancti & cũcines, ſuũ præbentes auxiliũ, & impertientes ſolaciũ, hoſtibus ſe opponunt, obſiſtentes repellunt, reſellunt accuſantes: & ſic vſque ad ſinum Abrahæ ſanctaoı animaui comitãtes in loco pacis collocant & quietis. Non ſic impij, quos de corpore quaſi de
I fœtenti ſepulcro peſſimi ſpiritus cum inſtrumẽtis infernalibus extrahentes pollutos libidine, obuolutos cupiditate iniciiuot ignibus exurẽdos, tradunt vermibus lacerãdos, æternis fœtoribus deputant ſuffocandos. Vere expectatio iuſtorũ lætitia: Spes autem impiorũ peribit.

De requie æterna & gloria ſanctorum qualis ſit. *Cap. LXX.*

SAne qualis ſit illa requies, quæ pax illa, quæ iocunditas de ſinu Abrahæ, quæ illic quieſcentibus promittitur, & expectatur: quia experientia nõ docuit, ſtylus explicare non poterit. Expectant felices donec impleatur numerus fratrum ſuorum, vt in die reſurrectionis duplicis ſtolæ ioduti corporis pariter & animæ perpetua felicitate fruantur.

De conſideratione diei iudicij, iudicis irati, damnatione malorum & ſaluatione iuſtorum. *Cap. LXXI.*

IAm nunc intuere diei illius terrorem, quando virtutes cœlorũ mouebuntur, elementa ignis calore ſoluẽtur, patebũt inferi, occulta oomnia nudabũtur. Veniet deſuper iudex iratus, ardens furor eius, & vt tempeſtas currus eius, vt reddat in ira vindictam & vaſtationẽ in flamma ignis. Beatus qui paratus eſt occurrere illi. Quid tunc miſeris, an finis erit, quos nunc luxuria fœdat, auaricia diſſipat, extollit ſuperbia? Exibũt angeli & ſeparabuot malos de medio iuſtorũ, iſtos à dextris, alios à ſiniſtris ſtatuentes. Cogita ounc te ante tribunal inter vtrãque hanc ſocietatem aſſiſtere, & necdum in partem alteram ſeparatam. Deflecte nunc oculos ad ſiniſtram iudicis, & miſeram illam multitudinem ſpecta. K

De confutatione & pœna malorum. *Cap. LXXII.*

QValis ibi horror, quis timor, quis fœtor, quis dolor? Stant miſeri, & infelices ſtridentes dentibus, oudo latere palpitantes, aſpectu horribiles, vultu deformes, deiecti præ pudore, præ corporis turpitudine & nuditate confuſi latere volunt, & non datur: fugere tentant, & non permittuntur. Si leuant oculos deſuper, iudicis imminet furor: ſi deponunt, infernalis putei eis ingeritur horror. Non ſuppetit criminum excuſatio, nec de iniqoo iudicio aliqua poterit eſſe cauſatio. Cum quicquid decretum fuerit, iuſtum eſſe ipſum eoruoı coõſcientiam non latebit.

De dilectione dei qui hoc ſeparat bonos à mala vita & operibus impiorum. *Cap. LXXIII.*

CErne nunc quam amãdus ſit qui te ab hac dãnata ſocietate prædeſtinãdo diſcernit. Vocãdo ſeparauit, iuſtificãdo purgauit. Retorque nũc ad dexterã oculos, & quib⁹ te glorificãdo ſit inſerturus, aduerte. L

De gloria bonorum. *Cap. LXXIIII.*

QVis ibi decor, quis honor, quę felicitas, quæ ſecuritas. Alij die iudiciaria ſede ſublimes. Alij martyrij corona ſplendentes. Alij virginitatis florum candidi. Alij eleemoſynarum largitiooe fœcũdi. Alij doctrina & eruditione præclari, voo charitatis fœdere copulãtur. Lucet eis vult⁹ Ieſu Chriſti non terribilis, ſed amabilis: non amarus, ſed dulcis: non terrens, ſed blandiens.

De dubio hominis exiſtentis in hoc ſeculo, qualiter iudicabũtur, & quo modo ſe debet cõuertere ad deum. *Cap. LXXV.*

STa nunc in medio, neſciens quibus te iudiciis ſententia deputabit. O dnra exſpectatio, timor & tremor venerunt ſuper me, & cõtexunt me tenebræ. Si me ſiniſtris ſociauerit, non cauſabor iniuſtum: ſi dextris aſcripſerit, gratiæ eius hoc, oon meis meritis eſt imputandum. Vere domine vita in voluntate tua. Vides ergo quantũ in amore eius tuus extendi debeat animus, qui cum iuſte poſſet in impios prolatam, in te quoq; retorquere ſentẽtiã, mitib⁹ te maluit ac ſaluãdis inſerere. Iam te puta ſanctæ illi ſocietati cõiunctam vocis audire decretum: Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum eſt ab origine mundi. Miſeris M
audientibus verbum durũ plenum iræ & furoris: Diſcedite à me maledicti io ignem æternum. Tunc ibunt hi in ſupplicium æternum: iuſti autem in vitam æternam. O dura ſeparatio, ô miſerabilis conditio, ſublatis verò impiis ne videant gloriam dei.

De viſione dei poſt iudicium, & quæ ſit interim gloria hic poteſt colligi. *Cap. LXXVI.*

IVſtis quoque ſingulis ſecundum gradum ſuum, & meritum angelicis ordinibus inſertis, fiet illa glorioſa proceſſio Chriſto præcedente capite noſtro: omnibus membris ſuis ſequentibus, & tradetur regnum deo & patri: vt ipſe regnet io ipſis, & ipſi regnent cum ipſo illud percipientes regnum, quod paratum eſt illis ab origine mundi.

De gloria & gaudiis paradiſi. *Cap. LXXVII.*

CVius regni ſtatus nec cogitari quidem poteſt à nobis, multo minus dici vel ſcribi. Hoc ſciendum quòd omnioo nihil aberit quod vel adeſſe, nec quicquam aderit, quod vel abeſſe. Nullus igitur ibi luctus, fletus nullus, oon timor, non dolor, non diſſidẽtia, non inuidia, non ſuſpicio, non ambitio, non adulatio, nõ

A tio, non detractio, non ægritudo, non senectus, non mors, non paupertas, neque tenebræ, non edendi vel bibendi, vel dormiendi vlla necessitas, nulla fatigatio, defectio nulla: quid ergo boni ibi est, vbi nec luctus, nec fletus, nec dolor est, neque tristicia. quid potest esse nisi perfecta lęticia, vbi nulla tribulatio, nulla tentatio, nulla temporum mutatio, vel aëris corruptio, æstus vehementior, nec hyems asperior? Quid potest esse vbi summa quædam rerum temperies, & mentis & carnis vera ac summa tranquillitas: vbi nihil quod timeas, vbi nulla discordia, nulla inuidia, nulla suspicio, nulla ambitio, nulla adulatio, detractio nulla? Quid potest esse nisi summa & vera dilectio, vbi nulla paupertas, nulla cupiditas: quid potest esse nisi bonorum omnium plenitudo? Vbi nulla deformitas, quid potest esse nisi vera pulcritudo? vbi nullus labor vel defectio, quid erit, nisi requies summa & fortitudo? Vbi nihil est quod grauet vel oneret, quid est nisi summa facilitas? Vbi nec senectus expectatur, nec morbus timetur, quid potest esse nisi vera sanitas? vbi neque nox neque tenebræ, quid erit nisi lux
B perfecta? vbi mors, & mortalitas omnis absorpta, quid erit nisi vita æterna? quid est vltra quod quæramus, certe quod his omnibus excellit, id est visio, cognitio & dilectio creatoris. Videbitur in se, videbitur in creaturis suis regens omnia sine solicitudine, sustinens omnia sine labore: impertiens se, & quodam modo dispertiens singulis pro sua capacitate sine sui diminutione vel diuisione. Videbitur ille vultus amabilis, & desiderabilis in quem desiderant angeli prospicere, de cuius plenitudine, de cuius lumine, de cuius suauitate quid dicetur? videbitur pater in filio, filius in patre, spiritus sanctus in vtroque. Videbitur non per speculum & in ænigmate, sed facie ad faciem. Videbitur enim sicuti est, impleta illa promissione qua dicit: Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Ex hac visione ista procedit cognitio de qua ipse ait: Hæc est vita æterna vt cognoscant te vnum deum, & quem misisti Iesum Christum. Ex his tanta nascitur dilectio, tantus ardor paterni a- D moris, tanta dulcedo charitatis, tanta feruendi copia, tanta desiderij vehementia: vt nec satietas desiderium minuat, nec desiderium satietatē impediat. Quid est hoc? certē quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit quæ præparauit deus diligentibus se.

Conclusio in contemplatione diuini amoris ex beneficiorum præteritorum Christi memoria & præsentium experientia, & expectatione futurorum. *Cap. LXXVIII.*

Haec tibi soror de beneficiorum præteritorum Christi memoria, de præsentium experientia, de expectatione futurorum quædam meditationum spiritualium semina præseminare curaui, ex quibus diuini amoris fructus vberior oriatur & crescat, vt meditatio affectum exerceat. Affectus desiderium pariat, lacrymas desiderium excitet, vt sint lacrymæ tuæ panes die ac nocte, donec appareas in conspectu eius, & suscipiaris ab amplexibus eius: Dicasq; illud quod in Canticis scriptum est: Dilectus meus mihi & ego illi. Habes nunc sicut petisti corporales constitutiones, quibus E inclusa exterioris hominis mores componas. Habes formam præscriptam, qua interiorem hominem, vel purges à vitiis, vel virtutibus ornes. Habes in triplici meditatione quo modo in te dilectionem excites, nutrias, & accendas. *Versus notabiles.*

Dulcia sunt animæ solacia quæ tibi mando.
Nam prosunt minimè nisi serues hæc operando.

Si quis igitur in huius libelli locutione profecerit, hanc labori meo vel studio vicem impendat: vt apud saluatorem meum quem diligo, apud remuneratorem meū quem expecto, apud iudicem meum, quem timeo pro peccatis meis intercedat.

DIVI AVGVSTINI HIPPOnensis Episcopi, de vita eremitica libri finis.

Tomi primi operum diui Augustini,

F I N I S.

† a b c d e f g h i k l m n o p q r s t v x y z A B.

Omnes sunt quaterniones, præter † & z quinterniones, & B ternionem.

